

Αντιόχεια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΣΕΡΦΙΑΣ

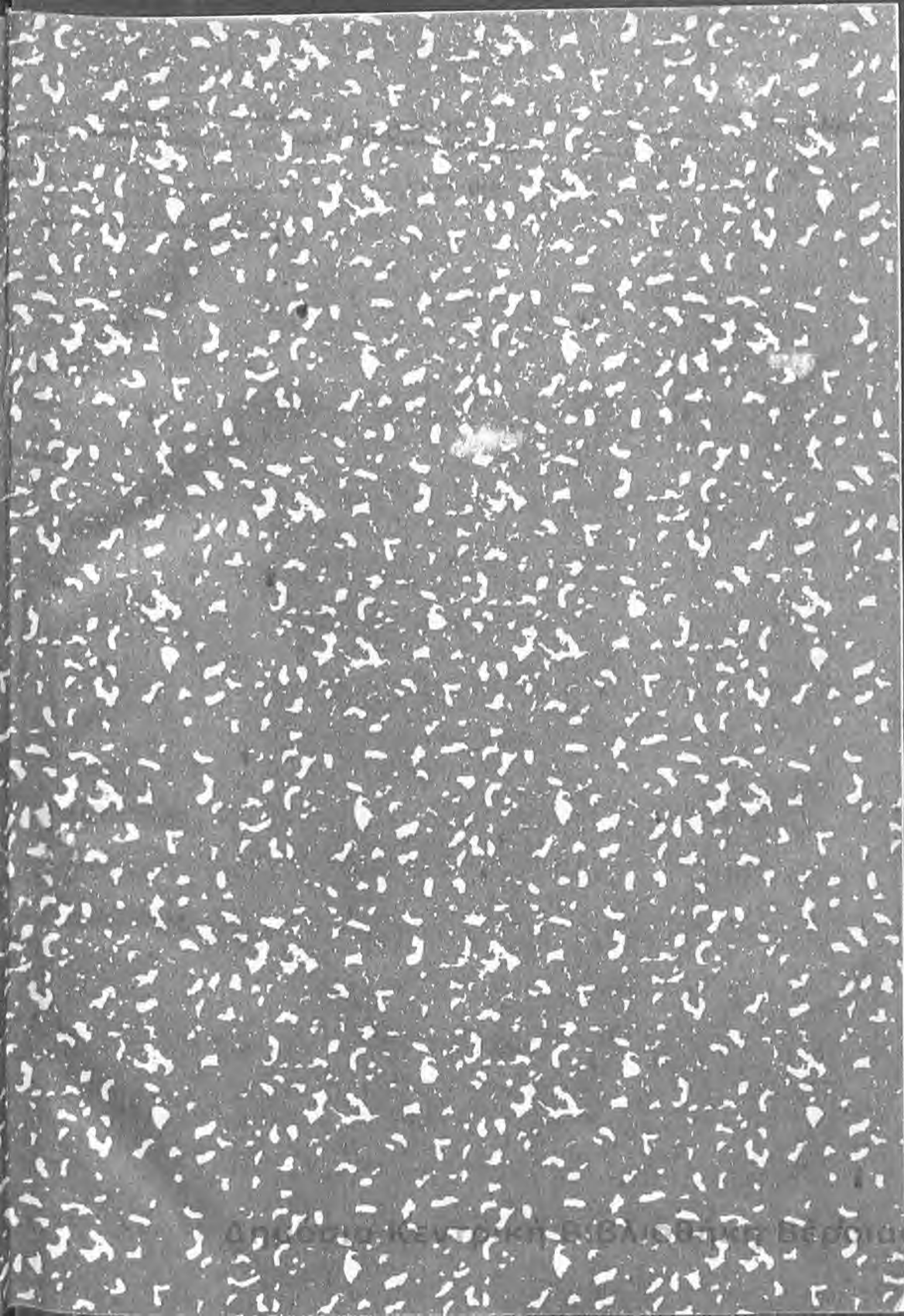
700
ΣΤ. ΒΙΒΛ.
Αρ:θ. ελσ.

2631

ΔΩΡΕΑ

ΕΞ ΑΓΟΡΑΣ

62140-00406

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΟΛΟΓΙΑ

ΑΠΟ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ
ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ ΑΛΩΣΕΩΣ
ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ΥΠΟ
ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΜΙΣΤΡΙΩΤΟΥ
ΕΚΤΕΛΟΥΣ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ
ΕΝ ΤΩ ΕΘΝΙΚΩ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ
1897

32
Πανί μαύρο
Φαφούρα
Βιβλιοθήκη
Βερολίνου

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Πᾶν ἀντίτυπον μὴ φέρον τὴν ἰδιόχειρον ὑπογραφήν μου
θεωρεῖται κλοπιμαῖον καὶ καταδιώκεται κατὰ τὸν νόμον.

Γ. Μαντζινέ

ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΓΡΑΜΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΚΑΤΑΛΟΓΑΔΗΝ
ΓΡΑΨΑΝΤΩΝ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ

ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ

ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ

ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ

ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΚΑΤΑΛΟΓΑΔΗΝ ΓΡΑΨΑΝΤΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΕΖΟΝ ΛΟΓΟΝ

Ἡ μὲν ποίησις ὁμοιάζει πρὸς τὰς αἰθερίους σιεύαδας, ἐν αἷς ἀετοὶ καὶ κεραυνοὶ δολιχοδρομοῦσιν, ὁ δὲ πεζὸς λόγος πρὸς τὰ προσγειώτερά τοῦ ἀέρος στρώματα, ἐν οἷς ταπεινότερα πτηνὰ περιπταται. Τὴν ποίησιν δύναται τις νὰ παραβάλῃ πρὸς ὕρον, τὸν δὲ πεζὸν λόγον πρὸς πεδιάδα. Ἐπὶ τοῦ Παρνασοῦ κάθεται ὁ Μουσειγέτης Ἀπόλλων καὶ ἐν τῷ Ἑλικῶνι διαιτῶνται αἱ Μοῦσαι. Ἀλλ' ὁ Παρνασὸς εἶναι ἀπορροῶς καὶ δὲν δύναται καὶ εὐζωνος εἰς τὰς ὑπερνεφέλους κορυφὰς νὰ ἀνέλθῃ¹. Μόνον οἱ Φοιβόκληπτοι καὶ οἱ οἰστροπλήγες, μόνον οἱ καταλαμβανόμενοι ὑπὸ τῆς θείας τοῦ Πλάτωνος μανίας² δύνανται νὰ χωρήσωσι πέρα τοῦ Κωρυκίου. Οἱ ἀρχαῖοι τὸν μὲν ποιητὴν παρέβαλλον πρὸς τὸν ἐφ' ἄρματος ὀχούμενον, τὸν δὲ καταλογάδην γράφοντα πρὸς τὸν πεζοπόρον. Ἔλεγον δ', ὅτι ἡ ἱστορία κατέβη ἀπὸ τῶν μέτρων, ὡς ἀπὸ ὀχήματος³. Τὸ μέτρον δ' ὅμως εἶναι τι ἐξωτερικὸν καὶ δὲν ἀποτελεῖ τὴν εἰδοποιὸν διαφορὰν τῶν δύο τούτων μεγάλων γενῶν τοῦ λόγου.

¹) Πausan. X, 32, 5 "Ἀπὸ δὲ τοῦ Κωρυκίου χαλεπὸν ἦδη καὶ ἀνδρὶ εὐ-
ζώνῳ πρὸς τὰ ἄκρα ἀφικέσθαι τοῦ Παρνασοῦ· τὰ δὲ νεφῶν τέ ἐστιν ἀνώ-
τερα τὰ ἄκρα, καὶ αἱ Θυιάδες ἐπὶ τούτοις τῷ Διονύσῳ καὶ τῷ Ἀπόλλωνι
μαίνονται.," ²) "Ὁρα Γραμμ. τόμ. I, 56. ³) Πλούταρχ. Περὶ τοῦ μὴ χρῆν

Διότι ὁ Ἀριστοτέλης ἤδη παρατήρησεν, ὅτι τὰ τοῦ Ἡροδότου δύνανται νὰ τεθῶσιν ἐν μέτροις, ἀλλ' οὐδὲν ἤτιον ταῦτα θέλουσι μείνει ἱστορία. Κατὰ τὸν φιλόσοφον αὕτη διαφέρει τῆς ποιήσεως οὐχὶ κατὰ τὰ μέτρα, ἀλλὰ κατὰ τοῦτο, ὅτι ἐκείνη μὲν περιγράφει τὰ γενόμενα, ἡ δὲ ποίησις ὅποια ἠδύναντο νὰ γείνωσι. Διὰ τοῦτο ἡ ποίησις εἶναι φιλοσοφώτερον καὶ σπουδαιότερον τῆς ἱστορίας. Ἐκείνη μὲν πραγματεύεται τὰ καθ' ὅλου, ἡ δ' ἱστορία τὰ καθ' ἑκαστον¹. Καὶ ὁ Ἐμπεδοκλῆς ἔγραψεν ἐμμέτρως, ἀλλ' εἶναι φυσιολόγος καὶ οὐχὶ ποιητής². Τοῦναντίον ὁ Πλάτων ἐν τοῖς διαλόγοις αὐτοῦ δὲν μετεχειρίσθη μέτρα, ἀλλ' εἶναι ποιητικώτερος πολλῶν καὶ ἐξόχων ποιητῶν³. Ὡσαύτως Γοργίας ὁ σοφιστὴς παρατηρήσας, ὅτι οἱ ποιηταὶ διὰ τὴν γλῶσσαν ἐκήσαντο ἀγαθὴν φήμην, εἰσήγαγεν εἰς τοὺς ῥητορικοὺς αὐτοῦ λόγους λέξεις ποιητικὰς⁴ καὶ ἐπειράτο, ὅπως τὸν ῥυθμὸν ἀναπληρώσῃ διὰ τῶν παρίστων, τῶν παρομοίων καὶ τῶν ἀντιθέτων, ἅπερ Γοργίεια σχήματα ὠνομάσθησαν. Τὴν εὐρυθμον τοῦ σοφιστοῦ γλῶσσαν ἐμμήθησαν πολλοὶ καὶ ἐκ μὲν τῶν ἱστορικῶν κατ' ἐξοχὴν ὁ Θουκυδίδης, ἐκ δὲ τῶν φιλοσόφων ὁ Πλάτων, καὶ ἐκ τῶν ῥητόρων μέχρι σχολαστικῆς ὑπερβολῆς ὁ Ἰσοκράτης. Πρὸς δὲ καὶ ὁ πεζὸς λόγος περιέχει καὶ πεπλανημένα μέτρα καὶ ἀτάκτους ῥυθμοὺς καὶ εἶναι εὐρυθμος, οὐχὶ δὲ καὶ ῥορυθμος⁵.

ἔμμετρα νῦν τὴν Πυθίαν ἐν σελίδ. 406 "Οὕτω τοῦ λόγου συμμεταβάλλοντος ἅμα καὶ συναποδυομένου, κατέβη μὲν ἀπὸ τῶν μέτρων, ὥσπερ ὀχήματος ἡ ἱστορία καὶ τῷ πεζῷ τοῦ μυθώδους ἀπεκρίθη τὸ ἀληθές. ¹) Ἀριστοτέλ. Περὶ ποιητ. κεφ. 9. ²) Αὐτόθι ἐν κεφ. 1. ³) "Ορα εἰσαγωγὴν εἰς Πλάτ. προτασομένην τῆς ἐκδόσεως τοῦ Γοργίου ἐν σελίδ. 37. ⁴) Ἀριστοτέλ. ἐν Ῥητορ. III, 1 "Ἐπεὶ δ' οἱ ποιηταὶ λέγοντες εὐήθη διὰ τὴν λέξιν ἐδόκουν πορίσασθαι τὴνδε τὴν δόξαν, διὰ τοῦτο ποιητικὴ πρώτη ἐγένετο λέξις, οἷον ἡ Γοργίου". ⁵) Διονύσιος. Ἀλικαρνασσ. Περὶ συνθ. ὀνομάτων. 228. "Τίς δ' ἐστὶν ἡ τοῦτων διαφορὰ, πάνυ ἡάδιον ἰδεῖν. Ἡ μὲν ὁμοία περιλαμβάνουσα μέτρα, καὶ τεταγμένους σφίζουσα ῥυθμοὺς, κατὰ στίχον, ἢ περίωδον, ἢ σιροφὴν, διὰ τῶν αὐτῶν σχημάτων περαινομένη, κάπειτα πάλιν τοῖς αὐτοῖς ῥυθμοῖς καὶ

Κατὰ τοὺς ἀρχαίους λοιπὸν ὁ πεζὸς λόγος παρήχθη ἐκ τῆς ποιήσεως καὶ εἶναι ἀπομίμημα ταύτης¹. Τὴν γνώμην τῶν ἀρχαίων δέχεται ὁ Creuzer², ἀλλὰ κατὰ τὸν Ulrici³ ὁ πεζὸς λόγος δὲν ἔχει πρὸς τὴν ποιήσιν, ὡς νιδὸς πρὸς μητέρα, ἀλλὰ μόνον ἀδελφικὴν σχέσιν. Ἀναντιρρήτως ἢ τε ποιήσις καὶ ὁ πεζὸς λόγος ὡς φυσικὰ προϋόντα συγχρόνως ἐγεννήθησαν, διότι καὶ ἐκείνη εἶναι τοσοῦτον ἀρχαία, ὅσον ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, καὶ ὁ πεζὸς λόγος οὕτω παλαιός, ὡς αἱ ἀνάγκαι τοῦ ἀνθρώπου αἱ τοῦτον ὑπαγορεύουσαι. Ἄν ὁμως ταῦτα θεωρηθῶσι ὡς τεχνικὰ προϋόντα, ἀναμφισβόλως ἡ ποιήσις εἶναι πρεσβύτερα τοῦ πεζοῦ λόγου. Διότι τοῦτο μαρτυρεῖ καὶ ἡ ποιητικὴ χροιά τῶν πρώτων ἱστοριῶν καὶ ἡ ἱστορικὴ μαρτυρία, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι ἱστορικοί, οἵτινες λογογράφοι ὀνομάζονται, τοὺς ἐπικοὺς ποιητὰς ἐμιμήθησαν καὶ τὰς αὐτῶν ἱστορίας κατὰ τοὺς νόμους τῆς ἐποποιΐας συνέταξαν. Ἡ μὲν ἱστορία τοῦ Ἡροδότου ὁμοιάζει πρὸς ἔπος, ἡ δὲ τοῦ Θουκυδίδου πρὸς δρᾶμα, ὡς ἐν τοῖς ἔπειτα ἔσται λόγος.

Ἄλλ' ὁ Wolf ὁ τὰ Προλεγόμενα εἰς τὸν Ὀμηρον συντάξας ἐπίστευσεν⁴, ὅτι ὁ πεζὸς λόγος ἤρξατο ἀπὸ τοῦ ἔκτου π. Χ. αἰῶνος διὰ τοῦτο, ὅτι εἰς οὐδενὸς τὸν νοῦν ἐπλήρχετο, ὅπως πεζὰ

μέτροις ἐπὶ τῶν ἐξῆς στίχων, ἢ περιόδων, ἢ στροφῶν χρωμένῃ, καὶ τοῦτο μέχρι πολλοῦ ποιοῦσα, ἔρρυθμός ἐστι καὶ ἑμμετρος, καὶ ὀνόματα κεῖται τῇ τοιαύτῃ λέξει μέτρον καὶ μέλος ἢ δὲ πεπλανημένα μέτρα καὶ ἀτάκτους ῥυθμοὺς ἐμπεριλαμβάνουσα, καὶ μήτε ἀκολουθίαν ἐμφαίνουσα αὐτῶν, μήτε ὁμοζυγίαν, μήτε ἀντιστροφὴν, εὐρυθμὸς μὲν ἐστίν, ἐπειδὴ διαπεποικίλισται τοῖς ῥυθμοῖς, οὐκ ἔρρυθμος δέ, ἐπειδὴ οὐχὶ τοῖς αὐτοῖς οὐδὲ κατὰ τὸ αὐτό, „

1) Στράβ. I, 18 "Πρώτιστα γὰρ ἡ ποιητικὴ κατασκευὴ παρῆλθεν εἰς τὸ μέσον καὶ εὐδοκίμησεν· εἴτα ἐκείνην μιμούμενοι, λύσαντες τὸ μέτρον, τᾶλλα δὲ φυλάξαντες τὰ ποιητικά, συνέγραψαν οἱ περὶ Κάδμον καὶ Φερεκύδη καὶ Ἐκαταῖον, εἴτα οἱ ὕστερον ἀφαιροῦντες ἀπὸ τὴν τοιαύτην εἰς τὸ νῦν εἶδος κατήγαγον ὡς ἂν ἀπὸ ὕψους τινός „ 2) Die historische Kunst der Griechen in ihrer Entstehung und Fortbildung, Leipzig und Darmstadt 1845. 3) H. Ulrici Charakteristik der antiken Historiographie, Berlin 1833 ἐν σελ. 23. 4) Ὁρα Proleg ad Homer. ἐν σελ. 71.

συγγράμματα συντάξῃ· διότι οὐδεμίαν ἄλλην φρουρὰν τοῦ συγγράμματος εἶχεν ἢ τὴν ἑαυτοῦ μνήμην. Κατὰ τὸν ἔξοχον τοῦτον φιλόλογον ἐποιοῦντο μὲν ποιήματα, ἀλλὰ ταῦτα περιεφρούρει τὸ μέτρον. Ἡμεῖς καὶ ἀλλαχοῦ ἐδηλώσαμεν¹⁾, ὅτι ἡ ἔλλειψις τοῦ πεζοῦ λόγου ἐν τοῖς χρόνοις, καθ' οὓς ἤκμαζεν ἡ ποίησις, προῆλθεν οὐχὶ ἐκ τῆς ἀγνοίας τῆς γραφῆς, οὐδ' ἐκ τῆς ἐλλείψεως γραφικῆς ὕλης, ἀλλ' ἐκ τῆς μεγάλης δυσκολίας αὐτοῦ τοῦ πεζοῦ λόγου. Οἷτος παρὰ τοῖς μὴ ἀνεπτυγμένοις λαοῖς εἶναι δυσκολώτερος τῆς ποιήσεως. Ἡ μὲν ποίησις εἶναι θεῖον δῶρον, ἡ δὲ ἱστορία ἐπιστήμη. Ὁ μὲν λαῶν τὸ θεῖον δῶρον ἥδεν, ὁ δὲ στερούμενος τούτου ζοῖάπα καὶ ἤκουεν. Ὁ αἰοιδὸς εἶχε μόνον φαντασίαν, ἣτις συνήθως τρέπεται εἰς πόρρω ἀφισταμένας ἐκτάσεις τοῦ χρόνου. Τὰ ἀντικείμενα ὅμως τοῦ παρόντος, ὡς ὠρισμένην οὐσίαν καὶ ὠρισμένην ἔκφρασιν ἀπαιτοῦντα, διακρίνεται ἐχθρικῶς πρὸς τὴν φαντασίαν. Οὕτω σύγχρονοι ἱστορικοὶ δὲν ἠδύναντο νὰ ὑπάρξωσι, τὰ δὲ ἱστορικά γεγονότα διεμορφοῦντο εἰς μύθους καὶ ἡ ἱστορία εἰς ἔπος. Ὅτε δ' αἱ σχέσεις τῶν ἀνθρώπων ἀνεπτύχθησαν καὶ ἡ κρίσις ἤρξατο ἰσχυρὰ γινομένη, ἐθεωρήθη οὐ μόνον σπουδαῖον, ἀλλὰ καὶ ἀναγκαῖον, ἵνα ἡ ἀλήθεια ἐρευννηθῇ καὶ εἰς τὴν γραφὴν παραδοθῇ. Οἱ λαοὶ ἐν τῇ παιδικῇ αὐτῶν ἡλικίᾳ ἔχουσιν ἰσχυρὰν φαντασίαν καὶ ἀσθενῆ κρίσιν. Τὰ μὲν παρόντα ἀπαιτοῦσι κρίσιν, τὰ δ' ἀπόντα φαντασίαν. Ἐπειδὴ δὲ σύγχρονοι ἱστορικοὶ δὲν ὑπῆρχον, οἱ μεταγενέστεροι ἔπλαττον μύθους. Κατὰ ταῦτα ὁ πεζὸς λόγος δὲν εἶναι θεῖον δῶρον, οὐδὲ προῖον θερμῆς φαντασίας, ἀλλὰ τελευταῖον πόνων καὶ μόχθων ἐπιγένημα. Τοιοῦτος δ' ὢν ὁ πεζὸς λόγος δὲν ἠδύνατο νὰ ἀναπτύχθῃ ἐν τῇ παιδικῇ τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ ἡλικίᾳ, ὡς τοῦτο μαρτυρεῖ ἡ ἱστορία πάντων τῶν λαῶν καὶ δὴ τοῦ ἡμετέρου²⁾.

¹⁾ Ἐν Ἱστορ. τῶν Ὀμηρ. ἐκ. σελίδ. 115. ²⁾ Ἐν Ἱστορ. Ὀμηρικ. ἐπ. σελίδ. 116 ἐγράφομεν. "Πρὸ τῆς ἡμετέρας ἀνεξαρτησίας οἱ πατέρες ἡμῶν

Ὁ πεζὸς λόγος γεννηθεὶς ἐν χρόνοις, καθ' οὗς ἤρξατο ἡ μὲν φαντασία δαμαζομένη, ἡ δὲ κρίσις ἀναπτύσσουσα, εἶναι ὑποδεέστερος τῆς ποιήσεως. Ἐν μὲν τῇ ποιήσει πρωτεύουσιν οἱ καλλιτεχνικοὶ τύποι, ἐν δὲ τῷ πεζῷ λόγῳ αἱ ἰδέαι. Τὰ δύο ταῦτα πάντοτε πρέπει νὰ ἦναι ἀνάλογα, ὥς ἤδη ὁ Πλάτων¹⁾ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης παρετήρησαν²⁾. Ὡς ἡ ποίησις συνίσταται ἐκ τριῶν μεγάλων γενῶν, οὕτω καὶ ὁ πεζὸς λόγος, ἐκ τῆς ἱστορίας, τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ῥητορικῆς. Ἐκ τῶν τριῶν τούτων ἡ φιλοσοφία εἶναι πεζοτέρα. Διότι ἡ ἀρετὴ ταύτης κεῖται κατ' ἐξοχὴν ἐν ταῖς ἰδέαις καὶ οὐχὶ ἐν τῇ ἀναπτύξει καλλιτεχνικῶν τύπων. Μόνον οἱ γράφοντες φιλοσοφικοὺς διαλόγους ποιοῦνται ἐξαίρεσιν τούτου, κατ' ἐξοχὴν δ' ὁ Πλάτων, ὅστις τὰς λεπτοτάτας ἰδέας τοῖς καλλίστοις τύποις συνδέσας τὴν μορφήν τῆς φιλοσοφίας εἰς τὴν ποίησιν προσεπέλασεν³⁾. Τὸ ἀντίστροφον ἐποίησεν ὁ Εὐριπίδης, ὅστις τὴν φιλοσοφίαν εἰς τὴν ποίησιν εἰσαγαγὼν ἀπέτυχεν⁴⁾. Καθ' ὅλου εἰπεῖν, ἡ ἀνάμειξις τῶν γενῶν τοῦ λόγου δὲν παράγει καλὰ τέκνα, διότι ἕκαστον γένος καὶ ἰδίαν μέθοδον ἔχει καὶ ἴδιον σκοπὸν θηρεῦει. Οὕτως ἀπέτυχον καὶ οἱ ἱστορικοὶ οἱ τὴν ῥητορικὴν εἰς τὰ ἔργα αὐτῶν εἰσαγάγοντες. Συνελεύθη μὲν ἐν τῷ δράματι τὸ ἔπος τῇ λυρικῇ ποιήσει, ἀλλ' ἐνταῦθα ἡ σύζευξις εἶναι οἷονεὶ νόμιμος.

διήγον βίον κατὰ γε τὴν ἀνάπτυξιν ὁμοιον πρὸς τὸν τῶν ἡρώων. Καὶ ἐκεῖνοις γνωστὴ μὲν ἦν ἡ γραφή, ὅμως οἷδετι ἐπὶ ἡρῶν εἰς τὸν τοῦ πεζοῦ συγγράμματα συνιάξῃ. . . . Τὸ δῶρον ὅμως τῆς ποιήσεως ἡκμαζε καὶ παρὰ τοῖς μηδεμίαν σελίδα πεζοῦ λόγου συγγράφαι δυναμένοις. 1) Ἐν Φιλήβ. 64 Ε "μετριότης γὰρ καὶ ξυμμετρία κάλλος δῆπου. καὶ ἀρετὴ πανταχοῦ συμβαίνει γίνεσθαι". 2) Ἐν Ῥητορικ. Γ, 7 "Τὸ δὲ πρέπον ἔξει ἡ λέξις, εἴαν ἡ παθητικὴ τε καὶ ἡθικὴ καὶ τοῖς ὑποκειμένοις πράγμασιν ἀνάλογον. Τὸ δ' ἀνάλογόν ἐστιν, εἴαν μήτε περὶ εὐόγκων αὐτοκαθάδῳ λέγηται μήτε περὶ εὐτελῶν σεμνῶς, μηδ' ἐπὶ τῷ εὐτελεῖ ὀνόματι ἐπὶ κόσμος· εἰ δὲ μή, κωμωδία φαίνεται". 3) Ὁρα εἰσαγωγὴν μου εἰς Πλάτ. ἐν τῇ ἐκδόσ. τοῦ Γοργ. ἐν σελ. 39. 4) Ἰδὲ ἐμῆς Γραμμ. τόμ. Ι, 533.

BIBΛION IV.

ΠΕΡΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑΝ

Οἱ φιλόσοφοι σεμνύνονται, ὅτι αὐτοὶ μὲν ἀσχολοῦνται περὶ τὰ καθ' ὅλον, οἱ δὲ ποιηταὶ καὶ οἱ ἱστορικοὶ περὶ τὰ κατὰ μέρος. Τοῦτο δὲν εἶναι ἀπολύτως ὁρθόν, ὥς παρετήρησεν ὁ Roscher¹. διότι ἐν τῇ ιδέᾳ τοῦ καλοῦ περιλαμβάνεται μὲν πᾶν καλόν, ἀλλὰ διαφέρει τὸ νοεῖν ιδέαν τινὰ ἀπὸ τοῦ νοεῖν τὴν περιοχὴν αὐτῆς. Ὁ μὲν αἰσθητικὸς ὑπὸ τὴν ιδέαν τοῦ καλοῦ ἐννοεῖ ἀπειρώς πολλά, ἐν ᾧ ὁ ἰδιώτης ταύτης τῆς ἐπιστήμης πᾶν ὀλίγα. Ἡ καθολικότης ἄρα τῶν φιλοσόφων δὲν εἶναι τι ἀπόλυτον, ἀλλὰ σχετικόν. Πρὸς δὲ καὶ ὁ ποιητὴς ἀσχολεῖται περὶ τὰ καθ' ὅλον, ὥς ὁ Ἀριστοτέλης² παρετήρησεν. Ὁ δὲ Schiller³ εἶπεν, ὅτι ἡ ποίησις σκοπεῖ, ἵνα δώσῃ τῷ ἀνθρωπίνῳ γένει τὴν ὅσον ἐνδέχεται τελειοτάτην ἔκφρασιν. Οὐχὶ πολὺ διάφορα εἶναι τὰ τῶν ἱστορικῶν. Βεβαίως ὑπάρχουσιν ἱστορικοί, οἵτινες μὴ ἔχοντες εὐρύτερας γνώσεις περιορίζονται ἐν τοῖς

¹) Leben, Werk und Zeitalter des Thukydides, Göttingen 1842 ἐν σελ. 18 καὶ ἐξῆς. ²) Περὶ ποιητ. κεφ. 9. ³) Ἐν τόμ. XII, σελίδ. 198. Καὶ ἐν τινι ἐπιστολῇ πρὸς τὸν Goethe (VI, 36) λέγει, ὅτι ὁ τέλειος ποιητὴς ἀπεικονίζει τὸ ὅλον τοῦ ἀνθρωπίνου γένους.

κατὰ μέρος. Ὁ ἀληθὴς ὅμως ἱστορικὸς, οἷος ὁ Θουκυδίδης, δύναται νὰ ἀνυψωθῇ εἰς τὰ καθ' ὅλον. Κατὰ τὸν Roscher ἕκαστος ἄνθρωπος ἔχει ἐν ἑαυτῷ Νίκιαν καὶ Ἀλκιβιάδην, συντηρητικὸν καὶ φιλελεύθερον, Ἑλληνα καὶ βάρβαρον. Οὕτω λοιπὸν καὶ ὁ ἱστορικὸς δύναται νὰ ἐξαρθῇ μέχρι τῶν καθ' ὅλον. Ὁ εἰρημένος σοφὸς ἀνὴρ προβαίνει ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε λέγει, ὅτι ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ ἱστορία διαφέρουσιν ἀλλήλων μᾶλλον κατὰ τὴν μορφήν ἢ κατὰ τὴν οὐσίαν¹.

Κατὰ τὰ εἰρημένα ἂν ἡ ἱστορία περιορισθῇ μόνον ἐν τοῖς πολιτικοῖς γεγονόσι ἑκάστου λαοῦ, αὕτη δὲν εἶναι ἐπιστήμη, ἀλλὰ τι κείμενον μεταξὺ ἐπιστήμης καὶ τέχνης. Ἡ ἱστορία γίνεται ἐπιστήμη, ἂν ἐν τῇ εὐρυτάτῃ αὐτῆς σημασίᾳ ληφθεῖσα ἐξετάσῃ ὁλόκληρον τὸν ἀνθρώπινον βίον τοῦ παρελθόντος καὶ ἀνερευνήσῃ τὰς ἐν τῷ χρόνῳ² καὶ χρόνῳ³ βαθμῶδας τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος, ὡς λέγει ὁ Ulrici⁴. Οὕτω διὰ τῆς ἐξωτερικῆς δηλώσεως τοῦ βίου τοῦ ἀνθρώπινου γένους ἡ ἐσωτερικὴ αὐτοῦ φύσις ἀποκαλύπτεται. Ὁ ἐρευνητὴς ἐξετάζων, τί ἦτο ὁ ἄνθρωπος ἀνευρίσκει, τί αὐτὸς οὗτος εἶναι. Κατὰ ταῦτα ἡ πολιτικὴ ἱστορία, ἡ στρατιωτικὴ, ἡ μιᾶς μόνης ἐποχῆς, ἡ ἐνὸς μόνου λαοῦ καί, καθ' ὅλον εἰπεῖν, αἱ τοιαῦται εἰδικαὶ ἱστορίαι δὲν εἶναι ἐπιστήμαι, ἀλλὰ μέρη τῆς ἐπιστήμης. Ἡ ἱστορία εἶναι ἐπιστήμη, διὰ τὸν ἱστορικὸν ἀποβλέπῃ εἰς μίαν πρωτεύουσαν ἢ φιλοσοφικὴν ἰδέαν, π. χ. ὁ Πολύβιος εἶναι ἐπιστήμων, διότι πειρᾶται, ὅπως δείξῃ, ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι ἐγένοντο κοσμοκράτορες διὰ τοῦ πολιτεύματος. Ἀλλ' οὕτως ὁ ἱστορικὸς κινδυνεύει νὰ περιπέσῃ εἰς τὴν φιλοσοφίαν τῆς ἱστορίας, ἥτις ἀνήκει οὐχὶ τῷ ἱστορικῷ, ἀλλὰ τῷ φιλοσόφῳ. Βεβαίως ὁ ἱστορι-

¹) Ἐν σελίδ. 27 τοῦ εἰρημένου συγγράμματος. ²) Οὕτω κατὰ τὰ διάφορα κλίματα ὑπάρχουσι καὶ διάφοροι πολιτισμοί. ³) Κατὰ χρόνον ἔχομεν ἀλλοιώσεις τῶν τῆς ἱστορίας, ὡς γένεσιν, ἀκμὴν, παρακμὴν καὶ τὰ τοιαῦτα.

⁴) Ἐν σελίδ. 170 τοῦ μνημονευθέντος συγγράμματος.

κὸς δὲν πρέπει νὰ μετενέγκῃ τὴν φιλοσοφίαν εἰς τὴν ἱστορίαν, ἀλλὰ ταύτην νὰ προγματεύηται οὕτως, ὥστε ἐξ αὐτῆς νὰ ἐξάγῃται φιλοσοφικαὶ ἀρχαί. Διὰ τούτων δὲν ἐννοοῦμεν, ὅτι ἡ ἱστορία πρέπει νὰ γείνη φιλοσοφία, ἀλλὰ μόνον, ὅτι ἡ ἱστορία, ἂν μέλλῃ νὰ ᾖ ἐπιστήμη, ὀφείλει νὰ ἀνεύρῃ μίαν ἀρχήν, ἓνα νόμον, ὅπως το τον παραδώσῃ τῇ φιλοσοφίᾳ, ὡς τοῦτο πράττεινσι πᾶσαι αἱ ἄλλαι ἐπιστήμαι. Διὰ τοῦτο δὴ ἡ φιλοσοφία ὀνομάζεται ἐπιστήμη τῶν πρώτων ἀρχῶν. Οὕτως ἡ ἀστρονομία δεικνύει, ὅτι ἡ ἔλξις συνέχει τὸ σύμπαν. Τίς εἶναι ὁ καθολικὸς νόμος ὁ τὸν πνευματικὸν κόσμον διοικῶν; Ἄλλοι μὲν δέχονται τὴν μοῖραν ἢ τὴν τύχην καὶ ἄλλοι τὴν θεῖαν πρόνοιαν. Ποῦ βαίνει τὸ ἀνθρώπινον γένος; Τοιαῦται ἀρχαὶ πρέπει νὰ ἐξάγῃται ἐκ τῆς ἱστορικῆς ὕλης καὶ νὰ παραδίδονται τῇ ἐπιστήμῃ τῶν πρώτων ἀρχῶν. Ἐπειδὴ δὲ πᾶσα πράξις δὲν εἶναι ἐκδήλωσις τῆς ἐσωτερικῆς ἀναπτύξεως τοῦ βίου ἀνθρωπίνου πνεύματος, δὲν εἶναι ἱστορικὴ ὡς οἱ κοινοὶ ἄνθρωποι καὶ αἱ καθ' ἡμέραν πράξεις. Μόνον αἱ πράξεις πάντων ὁμοῦ (δηλ. τῶν λαῶν) εἶναι ὑπόθεσις τῆς ἱστορίας. Ὅταν δὲ γίνηται μνεία προσώπων, ὁ συγγραφεὺς ὀφείλει νὰ ἀποδείξῃ τὴν ἱστορικὴν αὐτῶν σπουδαιότητα. Ἐπειδὴ δ' αἱ πράξεις τῶν λαῶν παράγονται ἐκ τῆς θελήσεως αὐτῶν, πρέπει νὰ ἐξετασθῇ τὸ πνεῦμα καὶ ὁ χαρακτὴρ τούτων, καὶ νὰ περιγραφῇ τὸ ἦθος, ἡ θρησκεία, ἡ τέχνη καὶ ἡ ἐπιστήμη αὐτῶν.

Αὕτη εἶναι ἡ φιλοσοφικὴ τῆς ἱστορίας ἐξέτασις, ἀλλ' ὑπάρχουσιν ἱστορικοί, οἵτινες ταύτην ἀποφεύγουσι διότι λέγουσιν, ὅτι ἐπιθυμοῦσι νὰ ἀνεύρωσι τὴν ἀντικειμενικὴν ἀλήθειαν. Οὗτοι ὑπὸ τὴν εἰρημένην πρόφασιν πηρέχουσι μόνον κριτικὴν παραβολήν, διασκευὴν καὶ διόρθωσιν τῶν ἱστορικῶν πηγῶν, ἀγνοοῦντες, ὅτι ἡ ψιλὴ τῶν γεγονότων γνῶσις εἶναι μόνον ἐπιθεώρησις τῶν ἐξωτερικῶν φαινομένων. Ὡς τοιαύτη δὲ δὲν παρέχει πλήρη ἀντικειμενικὴν γνῶσιν, ἣν θηροῦσιν. Ἡ νεκρὰ αὕτη γνῶσις τὴν διάνοιαν βαρύνουσα ἀπέχει πολὺ τῆς ἐπιστήμης.

² Ἠδυνάτό τις, νὰ εἴπῃ, ὅτι αἱ τοιαῦται ἱστορίαι εἶναι βιβλία ποι-
κίλων γνώσεων.

Ἐπειδὴ λοιπὸν οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἱστορικοὶ δὲν ἠδυνήθη-
σαν νὰ ἐξαρθῶσιν εἰς τὴν ὑψηλὴν ταύτην ἔννοιαν τῆς ἱστο-
ριογραφίας, ἦσαν ἀνίκανοι, ὅπως συγγράψωσι καθολικὴν ἱστο-
ρίαν. Οὗτοι εἶχον μὲν τὸ ὄνομα, ἀλλ' ἐστεροῦντο τοῦ πράγμα-
τος, ἂν ἐξαίρεσθαι τις τὸν Πολύβιον, ὅστις, ὥς ἔσται λόγος, ὥς
οἷόν τε ἐγγύτατα εἰς ταύτην ἐπλησίασεν. Ἐστεροῦντο δ' οἱ ἀρ-
χαῖοι καθολικῆς ἱστορίας, οὐχὶ διότι τὰ πλεῖστα μέρη τῆς γῆς
ἦσαν τέως ἄγνωστα, ἀλλὰ διότι ἡ περὶ ἐνότητις ἰδέα τοῦ ἀνθρω-
πίνου γένους ἔλειπεν. Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἐπίστευον, ὅτι μόνον
οὗτοι εἶναι συγγενεῖς πρὸς ἀλλήλους, οἱ δὲ βάρβαροι φύσει
πολέμοι. Τοῦ δ' ἁμαρτήματος τούτου δὲν ἦσαν ἀπηλλαγμένοι
οὐδ' οἱ μέγιστοι τῆς ἀρχαιότητος φιλόσοφοι, οἷος ὁ Πλάτων¹.
Ἀφ' οὗ λοιπὸν οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ βάρβαροι δὲν ἀνήκουνσι τῷ
αὐτῷ γένει, ἀλλὰ διαφόρῳ, δὲν δύνανται, ὥς εἰκός, νὰ ἔχωσι
μίαν ἱστορίαν. Ἐπειδὴ δ' ἔλειπεν ἡ βάσις, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ
συγγράψωσι καθολικὴν ἱστορίαν ἢτε μὴ ἔχοντες τὴν ἐνοῦσαν
ιδέαν, καὶ εἰ ἐπειρῶντο νὰ συγγράψωσι τὰς ἱστορίας πάντων
τῶν λαῶν. Πρὸς δὲ ἡ καθολικὴ ἱστορία ἐξετάζει τὰ τῶν σπου-
δαιοτέρων λαῶν καὶ κρατῶν τοῦ γνωστοῦ κόσμου, μάλιστα
δ' ἐν τῇ περιοχῇ, ἣτις ἀρμόζει εἰς τὴν δικαίαν ἐκτίμησιν τῆς
ἀξίας καὶ σπουδαιότητος ἐκάστου αὐτῶν². Πᾶσα παράστασις

¹) Πλάτ. ἐν Πολιτ. V. 470 "Φημί γάρ το μὲν Ἑλληνικὸν γένος
αὐτὸ αὐτῷ οἰκεῖον εἶναι καὶ συγγενές, τῷ δὲ βαρβαρικῷ ὄνειτόν τε καὶ ἄλ-
λότριον. Καλῶς γε, ἔφη." Ἕλληνας μὲν ἄρα βαρβάρους καὶ βαρβάρους Ἕλ-
ληοὶ πολεμεῖν μαχομένους τε φήσομεν καὶ πολέμους φύσει εἶναι, καὶ
πόλεμον τὴν ἐχθρὰν ταύτην κλητέον. Ἕλληνας δὲ Ἕλλησιν, διὰ τι τοιοῦτο
δρῶσι φύσει μὲν φίλους εἶναι, νοσεῖν δ' ἐν τῷ τοιοῦτῳ τὴν Ἑλλάδα
καὶ στασιάζειν, καὶ στάσιν τὴν τοιαύτην ἐχθρὰν κλητέον.," ²) Οὕτω νῦν δὲν
δύνανται τις νὰ γράψῃ ἐν καθολικῇ ἱστορίᾳ μόνον ὀλίγας σελίδας περὶ Βρε-
τανίας καὶ ἕνα ὁλόκληρον τόμον περὶ Βελγίου.

ἀναιρεῖ τὸν δρισμὸν τῆς καθολικῆς ιστορίας. Οἱ ἀρχαῖοι ὁμῶς δὲν ἐπραγματεύοντο οὕτω τὴν ιστορίαν, ἀλλὰ περιγράφοντες πόλεμόν τινα τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς βαρβάρους ἐν τούτῳ ἐνέπλεκον τὰ τῶν ἄλλων λαῶν διὰ βραχυτάτων. Ἄλλ' οὐδεὶς λαὸς εἶναι ἐπεισόδιον ἄλλου. Ἡ ὑπεροχὴ τῆς διανοίας ἐνέπνευσε τοσοῦτο φρόνημα, ὥστε οἱ Ἕλληνες κατεφρόνουν τῶν ἄλλων λαῶν. Ἄν δ' οὗτοι ἀκριζέστερον ἐξήταζον τὸν βίον τῶν ἄλλων λαῶν, ἤθελον ἔχει δικαιότερους λόγους νὰ σεμνύνωνται.

Ὁ περιορισμὸς οὗτος τῆς ιστορίας προέκυπτε κατ' ἐξοχὴν ἐκ τῆς ἐπιθυμίας τῶν ἀρχαίων, ὅπως δώσωσι καλὴν μορφήν τῇ ιστορίᾳ αὐτῶν. Ὅπως δὲ τούτου ἐπιτύχῃσι, προετίμων τὴν περιγραφὴν γεγονότων, ἅπερ αὐτοὶ εἶδον ἢ παρ' αὐτοπτῶν μαρτύρων ἤκουσαν. Ἡ αὐτοψία διεγείρει πολλὴν ζωνρότερα αἰσθήματα καὶ παράγει ἐναργεστέρας εἰκόνας ἢ ἡ ἀνάγκη, ἐξ ἧς οἱ νεώτεροι συγγράφουσι τὰς ἑαυτῶν ιστορίας. Τοῦτο γίνεται καταληπτόν, ἂν ποιητὴς τις τὰς εἰκόνας αὐτοῦ ἀντλήσῃ οὐχὶ ἐκ τῆς φύσεως, ἀλλ' ἐκ τῶν βιβλίων. Διὰ ταῦτα οἱ θέλοντες νὰ περιγράψωσι τὸν βίον καὶ τὴν ιστορίαν ἄλλων λαῶν ἐνόμιζον ἀναγκαῖον, ἵνα ἀποδημήσαντες τούτους ἴδωσι διὰ τῶν ἰδίων ὀφθαλμῶν, ὡς τοῦτο δῆλον γίνεται ἐκ τοῦ Ἡροδότου καὶ Διοδώρου τοῦ Σικελιώτου. Ἐπειδὴ δ' οἱ ἀρχαῖοι ἐξέλεγον σύγχρονον ὑπόθεσιν, δὲν ἠδύναντο φιλοσοφικῶς νὰ πραγματευθῶσιν αὐτήν. Αἰεὶ ἕκαστος ἄνθρωπος κατὰ ἀναγκαῖον νόμον υποβάλλεται εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ αἰῶνος καὶ τοῦ λαοῦ¹, πιέζεται ὑπὸ τῆς ἰσχύος τοῦ παρόντος καὶ δὲν δύναται ἐλευθέρως νὰ πραγματευῇται αὐτό. Ὁ ἄνθρωπος ὁ περιρικλεισμένος ἐν τῷ παρόντι πάσχει τὸ αὐτό, ὅπερ καὶ ὁ ἐπὶ ὄρους ἱστάμενος καὶ ὑπὸ νεφέλης περιβαλλόμενος. Ὡς οὗτος δὲν δύναται νὰ

¹) Ἐκαστος ἄνθρωπος εἶναι γινόμενον δύο παραγόντων, τῆς ἐσωτερικῆς φύσεως καὶ τῶν ἐξωτερικῶν περιστάσεων. Αὗται οὕτως ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων, ὥστε οὗτοι ἀπαισίτως καὶ ἀσφαλῶς δὲν δύνανται νὰ κρίνωσιν,

δρίσῃ τὸ σχῆμα αὐτῆς, οὕτω καὶ ὁ σύγχρονον ἱστορίαν συγγραφέων δὲν εἶναι ἐπιτήδειος κριτῆς τῶν συγχρόνων γεγονότων. Ὅσον δ' οὗτος ἀπὸ τοῦ παρόντος ἀφίσταται, τοσοῦτον εἰς ὑψηλοτέραν σκοπιὰν ἐξέρχεται, ἀφ' ἧς ἐν συνόλῳ δύναται ἔκεινο νὰ κατίδῃ. Τὴν σύγχρονον ἱστορίαν ὑπὸ τὴν ἀληθῆ αὐτῆς ὕψιν ἢ μεγάλοι φιλόσοφοι ἢ οὐδείς δύναται νὰ δῷ. Ταῦτα μὲν καθ' ὅλον, ἥπερ ὁ *Ulrici*¹⁾ ἀναπτύσσει, δύνανται νὰ λεχθῶσιν, ἀλλ' εἶναι δίκαιον νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι ὑπερεῖχον τῶν νεωτέρων κατὰ τοῦτο, ὅτι τὸ παρὸν ἡδύνατο σαφέστερον νὰ δάδωσιν. Τίς δύναται νὰ εὗρῃ ἁμαρτήματα ἐν τῷ Ἐπιταφίῳ τοῦ Περικλέους, ἐν ᾧ ὁ μέγας ἐκεῖνος πολιτευτὴς κρίνει τὴν σύγχρονον ἱστορίαν τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος; Τίς ἐγένετο ἱκανὸς νὰ δείξῃ σπουδαῖα ἁμαρτήματα ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Θουκυδίδου ἢ τοῦ Πολυβίου; Ὁ Ἀθηναῖος ἱστορικὸς ἡσχολήθη μὲν περὶ τὸν σύγχρονον Πελοποννησιακὸν πόλεμον, ἀλλ' ἐν τῷ προοιμίῳ, ἐν ᾧ ἀσχολεῖται περὶ τὸ παρελθόν, κατέδειξεν, ἡλικὴν δύναμιν ἔχει ἐν τῇ κριτικῇ ἱστορίᾳ, ὥς ἐν τῷ οὐκείῳ κεφαλαίῳ ἔσται λόγος.

Ἀλλ' ὁπωσδήποτε ἐπειδὴ αἱ ἐξοχώτεραι διάνοιαι τὸ παρὸν ὥς ὑπόθεσιν ἐλάμβανον, περὶ τὴν ἱστορικὴν κριτικὴν ἡσχυλοῦντο αἱ ἀσθενέστεραι. Οἱ ἀρχαῖοι ἦσαν κατ' ἐξοχὴν καλλιτεχνικὸς λαός. Ὡς τοιοῦτος δ' ἀπέφευγε τὰς κριτικὰς ἐρεῖνας, αἵτινες τὴν ζωηρὰν ἀπεικόνισιν διακόπτουσαι βλάπτουσι τὸ κάλλος. Κατὰ τοῦ ἀξιολύστον τῶν Ἑλλήνων ἱστορικῶν ἐρρήθησαν πολλὰ ὑπὸ τε τῶν ἀρχαίων καὶ νεωτέρων. Ὁ Πλίνιος τραχέως καὶ ὑπερβολικῶς εἶπεν· θαυμαστὸν εἶναι, ποῦ χωρεῖ ἡ Ἑλληνικὴ εὐπιστία· οὐδὲν τόσον ἀναιδὲς ψεῦδος εἶναι, ὅπερ στερεῖται μάρτυρος²⁾. Οἱ Ἕλληνες ὥς δημιουργήσαντες τὴν ἱστορίαν καὶ ἀναδεξάμενοι, ὅπως χωρίσωσι τοὺς μύθους ἀπὸ

1) Ἐν τῷ ἄρτι μνημονευθέντι συγγράμματι. 2) "Ora Wolf Proleg. ad Homerum ἐν σελίδ. 49 καὶ Ἱστορ. τῶν Ὀμηρικ. ἐπ. ἐν σελίδ. 80

τῆς ἱστορίας, περιέπεσαν εἰς πλάνας. Ὡσαύτως ὁ Ἰώσηπος, ὡς ἐν τοῖς ἔπειτα ἔσται λόγος, κρίνων ἐκ τῆς διαφωνίας τῶν Ἑλλήνων ἱστορικῶν λέγει, ὅτι οὗτοι εἶπον ψεύδη. Πάντες οἱ λαοὶ ἔχουσι καὶ φιλαλήθεις ἱστορικοὺς καὶ ψευδομένους. Αἰὰ τοῦτο εἶναι ἄδικον, ἂν τὸ ψεῦδος ἐπιρριφθῇ μόνον κατὰ τῶν Ἑλλήνων. Τὰ αἷτια τοῦ ψεύδους εἶναι πολλὰ, ὡς πλάνη¹, φιλοπατρία, φόβος, κολακεία καὶ τὰ τοιαῦτα².

Κατ' ἐξοχὴν οἱ ἱστορικοὶ οἱ ἐπὶ μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἀκμάσαντες ἐμεγέθυναν τὰ δρώμενα, διότι ἐπὶ τῆς διανοίας αὐτῶν ἐπέδρασεν ἡ Ἀσία, ἣτις εἶναι ἡ κοίτις τῶν μύθων. Μέγαν δὲ σεβασμὸν πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἔδειξαν ὁ Θουκυδίδης καὶ ὁ Πολύβιος, ἐξ ὧν ὁ δεῦτερος οὐ μόνον δὲν ψεύδεται, ἀλλὰ καὶ τοὺς ψευδόμενους ἀπηνῶς ἐλέγχει. Οἱ δύο οὗτοι ἱστορικοὶ εἶχον μεγάλην πολιτικὴν σύνεσιν καὶ ἐρμηνευτικὴν δύναμιν, ἅπερ ὁ Λουκιανὸς θεωρεῖ τὰ κορυφαῖότατα τῆς ἱστοριογραφίας³. Καθ' ὅλον οἱ Ἕλληνες ἱστορικοὶ ἔχουσι καὶ τινα σπουδαίαν ἑλλειψιν. Οὗτοι ἔβλεπον μὲν σαφῶς τὴν ἐξωτερικὴν μορφήν τῶν ἄλλων λαῶν, ἀλλὰ δὲν ἠδύναντο νὰ εἰσδύσωσιν εἰς τὸν πνευματικὸν αὐτῶν βίον.

Οἱ νεώτεροι, ἐν οἷς καὶ ὁ *Ulrici*, ψέγουσι καὶ τὴν ἱστοριογραφικὴν τῶν ἀρχαίων μέθοδον. Τῶν σφριζομένων ἱστορικῶν οἱ πλείστοι δίκην χρονογράφων ἀφηγοῦνται τὰ γεγονότα κατὰ τὸ ὄνομα ἐκάστου ἔτους. Ἄλλ' οὕτω διαιρουμένης τῆς σειρᾶς

¹) Μετὰ μετριοφροσύνης οἱ ἀρχαῖοι ὀνόμασαν τὰ ἔργα αὐτῶν ἱστορίας, ὁπλ. ἔργων οὐχὶ τί ἐγένετο, ἀλλὰ τί γινώσκουσιν. Ἡ μετριοφροσύνη γίνεται καταληπτὴ, ἂν παραβάσωμεν τὴν ἱστορίαν πρὸς τὴν *Geschichte* τῶν Γερμανῶν ἐκ τοῦ *geschehen* = γίνεσθαι). ²) Ἰδὲ Λουκιαν. Πῶς δεῖ ἱστορίαν συγγαφ. ἐν κεφ. 14—34. ³) Πῶς δεῖ ἱστορ. συγγρ. ἐν κεφ. 34. "Φημί τοίνυν τὸν ἀρίστην ἱστορίαν συγγράφοντα δύο μὲν ταῦτα κορυφαῖότατα οἰκοθεῖν ἔχοντα ἥκειν, σύνεσιν τε πολιτικὴν καὶ δύναμιν ἐρμηνευτικὴν, τὴν μὲν ἀδιδασκόν τι τῆς φύσεως δῶρον, ἡ δὲ δύναμις δὲ πολλῇ τῇ ἀσκήσει καὶ συνεχεῖ τῷ πόνῳ καὶ ζήλῳ τῶν ἀρχαίων προσγεγεννημένη ἔστω η".

τῶν πράξεων διαχωρίζονται τὰ αἷτια ἀπὸ τῶν ἀποτελεσμάτων. Κατὰ τοῦτο οἱ ἀρχαῖοι ἐν μέρει εἶναι ἄξιοι συγγνώμης· διότι ἡ τοιαύτη κατάταξις τῆς ἱστορίας κατὰ χρονολογικὰ τμήματα παρήχθη παρὰ τοῖς ἀρχαιοτέροις, παρ' οἷς ἡ ἀρχή, τὸ τέλος καὶ ἡ διάρκεια τοῦ ἔτους διέφερον. Πρὸς ἀποφυγὴν λοιπὸν τῆς συγχύσεως ὁ ἱστορικὸς ἠναγκάζεται, ὥπως ἕκαστον ἔτος ἀκριβῶς διακρίνῃ. Ἀλλὰ καὶ ἀφ' οὗ ἡ χρονολογία διεμορφώθη καὶ ὠρισμένον χρονολογικὸν σύστημα εἰσῆχθη, τὸ ἔθος ἐκείνο διτηρήθη. Οἱ ἀρχαῖοι δὲν ἠδύνατο νὰ διαιρέσωσι κατὰ μείζονα τμήματα τὴν ἱστορίαν· διότι παρ' αὐτοῖς ἔλειπον αἱ ἐνοῦσαι ἰδέαι. Ἡ τοιαύτη διαιρέσις δὲν εἶναι ἐπιστημονικὴ, διότι, ὡς εἴρηται, ἐχωρίζοντο τὰ αἷτια ἀπὸ τῶν ἀποτελεσμάτων. Φαίνεται δ' ὁμως, ὅτι ἡ κατὰ τόπους διαιρέσις εἶναι ἀρχαιοτέρα· διότι ταύτη ἠκολούθησαν ὁ Ἡρόδοτος, ὁ Ἑλλάνικος καὶ ἄλλοι. Βραδύτερον εἰσῆχθη τὸ ἔθος τοῦ διαιρεῖν τὴν ἱστορίαν κατ' ἐνιαυτούς, ὅπερ ἐγένετο κανὼν. Ἡ παράστασις τούτου δυσκόλως ἐπετρέπετο, ὡς γίνεται δηλὸν ἐκ τούτου, ὅτι Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεὺς ψέγει τὸν Θουκυδίδην, διότι τὸν κανόνα τοῦτον παραβιάς διεῖλε τὴν ἱστορίαν κατὰ τὰς ὥρας τοῦ ἐνιαυτοῦ¹.

¹) Περὶ τοῦ Θουκυδίδ. χαρακτήρ. IX "Ἀρξομαι δ' ἀπὸ τῆς διαιρέσεως, προειπόν, ὅτι τῶν πρὸ αὐτοῦ γενομένων συγγραφέων, ἡ κατὰ τόπους μεριζόντων τὰς ἀναγραφὰς ἢ κατὰ χρόνους ἐν παρακολουθήτους, ἐκεῖνος οὐδετέρων τούτων τῶν διαιρέσεων ἐδοκίμασεν. Οὕτε γὰρ τοῖς τόποις, ἐν οἷς αἱ πράξεις ἐτελέσθησαν, ἀκολουθῶν ἐμέρισε τὰς διηγήσεις, ὡς Ἡρόδοτός τε καὶ Ἑλλάνικος καὶ ἄλλοι νινὲς τῶν πρὸ αὐτοῦ συγγραφέων, ἐποίησαν· οὕτε τοῖς χρόνοις, ὡς αὐτὴν τοπικὴν ἐκδόντες ἱστορίαν προεῖλοντο, ἥτοι ταῖς διαδοχαῖς τῶν βασιλέων μερίζοντες τὰς ἀναγραφὰς, ἢ ταῖς τῶν ἱερῶν, ἢ ταῖς περιόδοις τῶν Ὀλυμπιάδων, ἢ τοῖς ἀποδεικνυμένοις ἄρχουσι ἐπὶ τὰς ἐνιαυσίους ἀρχάς. Καὶνὴν δὲ τινα καὶ ἀκριβὴ τοῖς ἄλλοις πορευθῆναι βουλευθεὶς ὁδόν, θερείαις καὶ χειμερείαις ἐμέρισε τὴν ἱστορίαν. Ἐκ δὲ τούτου συμβέβηκεν αὐτῷ τοῖναντίον, ἢ προσεδύκησεν. Οὐ γὰρ σαφεσιτέρα γέγονεν ἡ διαιρέσις τῶν χρόνων, ἀλλὰ δυσπαρακολουθητοτέρα κατὰ τὰς ὥρας. Ἐφ' ᾧ θαυμάζειν ἄξιον, πῶς αὐτὸν ἔλαθεν, ὅτι, πολλῶν ἅμα πραγμάτων κατὰ πολλοὺς τό-

Ἐκ τῶν εἰρημένων γίνεται δῆλον, ὅτι ἡ ἀρχαία ιστοριογραφία ἔχει πολλὰς μὲν τὰς ἀρετάς, οὐχὶ δ' ὀλίγας τὰς ἐλλείψεις. Κατὰ τὸ κάλλος δ' ὅμως περιφανῶς διαπρέπει. Τοῦτο δ' ὀφείλει μὲν καὶ τῇ ἐμφύτῳ αἰσθήσει τῶν Ἑλλήνων πρὸς τὸ καλόν, κατ' ἐξοχὴν δὲ τῇ ποιήσει, ἣτις ἐπὶ τοῦ πεζοῦ λόγου ἐπέδρασεν. Τοῦτο τόσον εἶναι ἀληθές, ὥστε Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεὺς ὀνομάζει τὰς ιστορίας τοῦ Ἡροδότου καὶ Θουκυδίδου ποιήσεις, ἐξ ὧν ἐκείνη μὲν ἔχει ἰλαρὸν κάλλος, αὕτη δὲ φοβερόν¹. Ἐπειδὴ δ' ὁ αἰσθητικὸς οὗτος τὴν ιστορίαν τάσσει ἐν τῇ αὐτῇ θέσει, ἐν ἣ καὶ τὴν ποιήσιν, ἀπαιτεῖ παρ' αὐτῆς ἐφαρμογὴν ποιητικῶν κανόνων, ὡς καλὴν ὑπόθεσιν¹. Ἀλλ' ἐν τῇ ποιήσει ἡ ἐκλογὴ τῆς ὑποθέσεως εἶναι ἀναγκαία καὶ πολλοὶ ποιηταὶ ἀπέτυχον, διότι ἡ ὑπόθεσις αὐτῶν ἦτο κακὴ. Ἐν τῇ ιστοριογραφίᾳ ὅμως, ἂν μὴ πᾶσαι αἱ ὑποθέσεις ἔχωσιν ἴσα δικαιώματα, πρέπει νὰ προτιμηθῇ οὐχὶ ἡ καλὴ, ἀλλ' ἐκείνη, ἐξ ἣς πλείονες ἐπιστημονικαὶ ἀλήθειαι ἐξάγονται. Πρὸς δὲ ὁ Διονύσιος ἀπαιτεῖ παρὰ τοῦ ιστορικοῦ ἐνότητα ἐν τῇ ὑπόθεσει τῆς ιστορίας καὶ κάθαρσιν². Ἀλλ' ὁ Ἀριστοτέλης παρατηρεῖ, ὅτι ἡ ἐνότης εἶναι ἀναγκαία ἐν τῇ ποιήσει, οὐχὶ δὲ καὶ ἐν τῇ ιστορίᾳ³. Τῇ ποιήσει εὐκόλως δυνάμεθα νὰ δώσωμεν ἐνότητα

πους γενομένων, εἰς μικρὰς κατακερματιζομένη τόμους ἢ διήγησις οὐκ ἀπολήπεται τὸ τηλαυγὲς ἐκείνο καὶ καθαρόν, ὡς ἐξ αὐτῶν γίνεται τῶν πραγμάτων φανερόν. 1) Διονύς. Ἐπιστολ. πρὸς Πομπ. III "πρῶτον δὲ τι καὶ οὐδεὶς ἀναγκαιοτάτον ἔργον ἀπάντων ἐστὶ τοῖς γράφουσιν ιστορίας, ὑπόθεσιν ἐκλέξασθαι καλὴν καὶ κεχαρισμένην τοῖς ἀναγνοσκομένοις. 2) Αὐτόθι "Δεύτερόν ἐστι τῆς ιστορικῆς πραγματείας ἔργον, γινῶναι, πόθεν τ' ἀρξασθαι καὶ μέχρι τοῦ προσελθεῖν δεῖ. Φαίνεται δὲ αὖν τούτῳ Θουκυδίδου πολὺ Ἡρόδοτος φρονιμώτερος, ὅς ἀρχεται τ' ἀφ' ἧς αἰτίας ἤρξαντο πρῶτον κακῶς ποιεῖν τοὺς Ἕλληνας οἱ βάρβαροι καὶ προσελθὼν εἰς τὴν βαρβάρων κύλασιν καὶ τιμωρίαν λήγει. 3) Περί ποιητ. κεφ. XXIII "Περὶ δὲ τῆς διηγηματικῆς καὶ ἐν μέτρῳ μιμητικῆς, δεῖ δεῖ τοὺς μύθους καθάπερ ἐν ταῖς τραγῳδίαις συνοστάναι δραματικούς, καὶ περὶ μίαν πράξιν ὅλην καὶ τελείαν, ἔχουσιν ἀρχὴν καὶ μέσον καὶ τέλος, ἢ ὥσπερ ζῶον ἐν

καὶ δὴ καὶ καθαροὶν διότι τὴν ὑπόθεσιν ἐν ταύτῃ πλάττομεν. Ἐκάστη ἱστορία πρέπει νὰ ἔχῃ ἐνότητα, οὐχὶ ὅμως ποιητικὴν, ἀλλ' ἐπιστημονικὴν. Ἐπὶ πᾶσι τούτοις ὁ εἰρημένος αἰσθητικὸς ἐπαινεῖ τὸν Ἡρόδοτον διότι ἡ ἱστορία αὐτοῦ ἔχει ἐπεισὸδια.

Ἐπειδὴ δὲ τοὺς ποιητικοὺς τούτους κανόνας μόνος ὁ Ἡρόδοτος εὐδοκίμως εἰσήγαγεν εἰς τὴν ἱστορίαν, κατὰ τὸν Διονύσιον ἡ ἱστορία τούτου εἶναι μνημεῖον ἀρχαίας ἱστοριογραφικῆς τέχνης. Καθ' ὅλον εἰπεῖν, αἱ ἀρχαῖαι ἱστορίαι διαπρέπουσι κατὰ τὸ κάλλος. Ἐπειδὴ δ' οἱ ἀρχαῖοι ἐθεώρουν τὴν ἱστορίαν ὡς τὴν γῆνιν ἀθανασίαν, ὡς τὸν ἐπίγειον παράδεισον, ἐπειρῶντο, ὅπως τοῦτον διακοσμήσωσι. Κατ' ἐξοχὴν οἱ ἀρχαῖοι ἱστορικοὶ ἐμιμοῦντο τὸ δράμα. Διότι ἐπεθύμουν, ἵνα τὰ ἱστορικὰ τοῦ παρελθόντος πρόσωπα ἐν τῇ ἐνεργείᾳ αὐτῶν διαιωνίσωσι καὶ οἰονεὶ ζῶντα τοῖς μεταγενεστέροις παραδώσωσιν. Ἐπὶ τούτῳ μεταχειρίζονται τὰς δημηγορίας. Ἡ ἄνευ δημηγοριῶν ἱστορία ὁμοιάζει πρὸς ἀπομνημονεύματα, ἐν ᾧ αὐταὶ οἰονεὶ ἄγρουσι τοὺς τεθνεῶτας ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ἐξαναγκάζουσιν αὐτοὺς νὰ ἀγορεύωσιν. Οὕτως αἱ ἀρχαῖαι ἱστορίαι ἔχουσι πολὺν τὸ ποιητικόν, κατὰ τὴν γλῶσσαν ὅμως δὲν μετέχουσι τῆς ποιήσεως, διότι τοῦτο ἤθελε ζημιώσει τὴν ἀλήθειαν τῶν πραγμάτων¹. Τῷ κανόνι τούτῳ ἐμμένουσιν οἱ πλεῖστοι καὶ μέγιστοι τῶν ἱστορικῶν, ὡς ὁ Θου-

δλον ποιῇ τὴν οἰκείαν ἡδονήν, δῆλον, καὶ μὴ ὁμοίως ἱστορίας τὰς συνήθειαι εἶναι, ἐν αἷς ἀνάγκη οὐχὶ μίαν πράξεως ποιεῖσθαι δήλωσιν, ἀλλ' ἐνὸς χρόνου, ὅσα ἐν τούτῳ συνέβη περὶ ἑνὸς ἢ πλείους».

¹) Ταῦτα συμβουλευέει καὶ ὁ Λουκιανὸς τοῖς ἱστορικοῖς ἐν τῷ Πῶς δεῖ ἱστορ. συγγράφ. 45 «Ἡ λέξις δ' ὅμως ἐπὶ γῆς βεβηκέναι, τῷ μὲν κάλλει καὶ τῷ μεγέθει τῶν λεγομένων συνεπαγομένη καὶ ὡς ἐνὶ μάλιστα ὁμοιομένη, ξενίζουσα δὲ μὴδ' ὑπὲρ τὸν καιρὸν ἐνθουσιῶσα κίνδυνος γὰρ αὐτῇ τότε μέγιστος παρακινήσασθαι καὶ κατενεχθῆναι εἰς τὸν τῆς ποιητικῆς κορυβαντα, ὥστε μάλιστα πειστέον τῇ καλινῷ καὶ σωφρονητέον, εἰδότες ὡς ἡπιότητα τις καὶ ἐν λόγοις πάθος οὐ μικρὸν γίγνεται».

κνδίδης καὶ ὁ Πολύειος. Ἐξαιρέσεις ὑπάρχουσι παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς, ὡς παρὰ τῷ Θεοφνλάκτῳ, περὶ οὗ ἔσται λόγος ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΤΟΥ ΠΕΖΟΥ ΛΟΓΟΥ

Πότε διεδόθη ἡ γραφή ἐν Ἑλλάδι, εἶναι ζήτημα μέγα καὶ πολυθρόλητον, ὅπερ ἤγειρεν ὁ Wolf διὰ τῶν Προλεγομένων εἰς τὸν Ὅμηρον. Ἀπὸ τοῦ μεγάλου τούτου ἀνδρὸς ἐπιστεύετο, ὅτι ἡ τέχνη αὕτη λίαν βραδέως, κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Πεισιστράτου, ἐγένετο κοινὴ παρὰ τοῖς Ἑλλήσι¹. Νῦν ὁμως οἱ ταῦτα πιστεύοντες πολλὴν ἠραιώθησαν. Ἐμμετροὶ ἐπιγραφαὶ μνημονεύονται ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου, ὅστις ἀνέγνω τρεῖς τοιαύτας ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἰσμηνίου Ἀπόλλωνος². Πότε ἐχαράχθησαν αἱ πολυθρόλητοι ἐπιγραφαὶ ἐπὶ τοῦ ἱσμοῦ τῆς Κορίνθου, εἶναι ζήτημα διότι ὁ μὲν Πλούταρχος ἀποδίδει τὴν χάραξιν τῷ Θησεῖ³, ὁ δὲ Στράβων⁴ τοῖς ἐξελαθεῖσιν Ἰωσι καὶ τοῖς κατασχοῦσι τὴν Πε-

¹) Ἡμεῖς πρὸ εἴκοσι καὶ ὀκτὼ εἰσὼν ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τῶν Ὀμηρικῶν ἐπὼν (ἐν σελίδ. 99 καὶ ἐξῆς) ἐπειράσθημεν, ὅπως δεῖξωμεν, ὅτι ἡ γῆνους τῆς γραφῆς δύναται νὰ ἀναβιβασθῇ μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Ὀμήρου. ²) Ἐν βιβλ. V, 58—61. Παράβαλλ. Ἱστορ. τῶν ὀμηρ. ἐπ. ἐν σελίδι 107. ³) Ἐν βιβλ. Θησ. 25 "Προσκησάμενος δὲ τῇ Ἀττικῇ τὴν Μεγαρικὴν βεβαίως, τὴν θρυλουμένην ἐν Ἰσθμῷ στήλην ἔστησεν, ἐπιγράψας τὸ διορίζον ἐπίγραμμα τὴν χώραν δυοὶ τριμέτροις, ὧν ἔφραζε τὰ μὲν πρὸς ἑω

Ταδ' οὐχὶ Πελοπόννησος, ἀλλ' Ἰωνία

τὰ δὲ πρὸς ἐσπέραν

Ταδ' ἔστι Πελοπόννησος, οὐκ Ἰωνία.

⁴) Ἐν βιβλ. III, 171.

λοπόννησον. *Ὅπως δὴ ποτε αἱ ἐπιγραφαὶ αὗται εἶναι λίαν ἀρχαῖαι.

*Ἐν πεζῷ λόγῳ συνετάχθησαν πολλαὶ *Ἀναγραφαί, ἥτοι κατάλογοι ὀνομάτων. Τοιαῦται ὑπῆρχον ἐν Σπάρτῃ, ἐν αἷς ἦσαν ἀναγεγραμμένα τὰ ὀνόματα τῶν βασιλέων καὶ ἐφόρων¹. *Ὡσαύτως δημόσιαι ἀναγραφαὶ τῶν ἀρχόντων εἶχον χαραχθῆ ἐν *Ἀθήναις². *Ἐν ταῖς ἀναγραφαῖς τῆς Σικυῶνος ἐσημειοῦντο τὰ ὀνόματα τῶν ἐν *Ἀργεὶ ἱερείων, τῶν ποιητῶν καὶ τῶν μουσικῶν³. Μέχρις ἡμῶν διετηρήθη ὁ κατάλογος τῶν ὀνομάτων τῶν ἱερέων τοῦ ἐν *Ἀλικαρνασσὶ Ποσειδῶνος⁴. Φαίνεται δ', ὅτι ἡ ἀναγραφή αὕτη εἶναι ἀντίγραφον⁵. *Ἐν ταῖς ἀναγραφαῖς τὴν σπουδαιότητα τῶν θεῶν κατέχει ἡ τῶν *Ὀλυμπιονικῶν. Διότι ἐν χρονολογικοῖς ζητήμασι τὸ κῦρος ταύτης ἦτο ἀναμφισβήτητον. Ἡ ἀναγραφή αὕτη ἤρχετο ἐκ τῆς πρώτης *Ὀλυμπιάδος ἥτοι 777, καὶ μέχρι μὲν τῆς 13^{ης} *Ὀλυμπιάδος ἐσημειοῦτο μόνον τὸ ὄνομα τῶν νικησάντων ἐν τῷ δρόμῳ, εἶτα δὲ καὶ τὰ τῶν ἄλλων⁶. Κατὰ μίμησιν τῶν ἐν *Ὀλυμπίᾳ ἐχαράχθησαν ἀναγραφαὶ καὶ ἐν ἄλλαις πανηγύρεσιν, ἐν τοῖς Νεμέοις καὶ ἐν τοῖς Ἰσθμίοις. *Ἀλλ' αὗται ἦσαν ἀτελέστεραι. *Ἐν τοῖς ἀρχαίοις ἤδη χρόνοις ἐγένετο παραβολὴ τῶν διαφόρων χρονολογιῶν⁷.

Πρὸς δὲ ἐπὶ σκληρῶν ὑλῶν ἐχαράχθησαν συνθηκαὶ καὶ νόμοι ὑπὸ τῶν πόλεων. Τὸ ὄνομα ῥήτρα ὑποδεικνύει, ὅτι οἱ νό-

¹) Πολύβ. XII, 11. ²) Αὐτόθι. ³) Θουκυδίδ. II, 2 "τῷ δὲ πέμπτῳ καὶ δεκάτῳ ἔτει, ἐπὶ Χρυσίδου ἐν *Ἀργεὶ τότε πεντήκοντα δυοῖν δέοντα ἔτη ἱερωμένης καὶ Αἰνυσίου ἐφόρου ἐν Σπάρτῃ, καὶ Πυθοδώρου ἔτι δύο μῆνας ἀρχόντος *Ἀθηναίων, καὶ Πλούταρχ. Περὶ μουσ. III. ⁴) *Ἐν ClG. 2655. ⁵) *Ora Bergk, Griechisch. Literaturg. II, 384. ⁶) Christ ἐν σελίδ. 274. ⁷) Πολύβ. XII, 10 "Ὁ γὰρ τὰς συγκρίσεις ποιούμενος ἀνέκαθεν τῶν ἐφόρων πρὸς τοὺς βασιλεῖς τοὺς ἐν Λακεδαιμόνι καὶ τοὺς ἀρχοντας τοὺς *Ἀθηναίους καὶ τὰς ἱερέας τὰς ἐν *Ἀργεὶ παραβάλλων πρὸς τοὺς *Ὀλυμπιονίκας, καὶ τὰς ἀμαυρίας τῶν πόλεων περὶ τὰς ἀναγραφὰς τὰς τούτων ἐξελέγχων, παρὰ τριμήνον ἐχούσας τὸ διαφέρον, οὗτός ἐστιν.

μοι καὶ αἱ συνθῆκαι τὸ κατ' ἀρχὰς ἦσαν ἄγραφοι. Ἀλλὰ τῆς γραφῆς διαδοθείσης ἐγράφοντο, ὥς ἡ τῶν Ἑλλήνων¹, ἦν ὁ Βοεεχὴ ἀναξιεῖσαι εἰς τὴν πεντηκοστὴν Ὀλυμπιάδα. Ἡ ἐκ χειρὶ τοῦ Ἰφίου κατὰ τὸν Πανσανίαν² δὲν ἦτο γεγραμμένη κατ' εὐθείαν γραμμὴν, ἀλλ' εἰς σχῆμα κύκλου. Κατὰ τὴν εἰκοστὴν Ὀλυμπιάδα ὁ Σμυρναῖος Ὀνομαστός συνέγραψε ποιητικὸν νόμους³. Νόμους συνέταξε καὶ ὁ Ζάλευκος τοῖς ἐν Ἰταλίᾳ Λοκροῖς. Οὗτος κατὰ Διόδωρον τὸν Σικελιώτην ἦτο ἀνὴρ εὐγενής, τεθανασμένος κατὰ παιδείαν καὶ μαθητὴς τοῦ Πυθαγόρου⁴. Ἀλλ' ὁ Τίμαιος ἠρνεῖτο τὴν ὑπαρξιν τοῦ νομοθέτου τούτου⁵. Ἡ ἄρνησις δὲν ἐπιδοκιμάζεται ὑπὸ τῶν νεωτέρων, ἀλλ' ἐκ τῆς νομοθεσίας αὐτοῦ οὐδὲν περιεσώθη μέχρις ἡμῶν. Διότι τὸ παρὰ Στοιβαίου προσόμιον⁶ τῶν νόμων εἶναι πλάσμα τῶν μεταγενεστέρων, διότι κατὰ τὸν Πλάτωνα⁷ τὰ προσόμια ἀντίκεινται πρὸς τὸ πνεῦμα τῶν ἀρχαίων νομοθετῶν.

Κατὰ μίμῃσιν τοῦ Ζαλεῦκου συνέταξε νόμους καὶ ὁ Χαρώνδας ἐν Κατάνη. Ὁ νομοθέτης οὗτος ἦτο σοφός, διότι ἔγραψε νόμον περὶ τῆς κακομιλίας⁸. Τῇ ἀληθείᾳ τιμᾷ τὸν Χαρώνδαν, διὲ πρῶτος διὰ νόμου ἐπέταξεν, ἵνα ἅπαντες οἱ υἱοὶ τῶν πολιτῶν μαθάνωσι γράμματα χορηγούσης τῆς πόλεως τοὺς μισθοὺς τοῖς διδασκάλοις⁹. Ἀξίον σημειώσεως εἶναι, διτι

¹) Ὁρα CIG, 11. ²) Ἐν βιβλ. V, 20, 1. ³) Φιλόστορ. Γυμνασι.

ἐν σελίδ. 267, 27. ⁴) Ἐν βιβλ. XIX, 20. ⁵) Cicer. De leg. II, 6, 15.

⁶) Ἐν Ἀνθολ. 44, 20. ⁷) Ἐν Νόμ. IV, 722 E "τῶν δὲ ὄντως νόμων ὄντων, διτι δὴ πολιτικούς εἶναι φασιν, οὐδεὶς πάποτε οὐτ' εἰπέ τι προσόμιον οὐτε ξυνοθέτης γενόμενος ἐξηγεῖται εἰς τὸ φῶς, ὥς οὐκ ὄντος φύσει". ⁸) Διόδωρ. Σικελιώτ. XII, 13 "Ἐγραψε δὲ ὁ Χαρώνδας καὶ περὶ τῆς κακομιλίας νόμον ἐξηλλαγμένον καὶ τοῖς ἄλλοις νομοθέταις παρεωραμένον" ὑπολαβὼν γάρ τοὺς ἀγαθοὺς ἄνδρας ἐνόησε διὰ τὴν πρὸς τοὺς πονηροὺς φιλίαν καὶ συνθήειαν διαστρέφουσαι τὰ ἥθη πρὸς κακίαν, καὶ τὴν φανulότητα καθάπερ λοιμικὴν νόσον ἐπινέμεσθαι τὸν βίον τῶν ἀνθρώπων καὶ νοσοποιεῖν τὰς ψυχὰς τῶν ἀρίστων. ⁹) Ὁ αὐτὸς αὐτόθι.

οἱ νόμοι τοῦ Χαρώνδα ἤδοντο ἐν Ἀθήναις κατὰ τὸν πότον¹. Οἱ δὲ Μαζακηνοὶ τῆς μικρᾶς Ἀσίας εἶχον καὶ νομοφδοῦς².

Τοῖς ἀρχαιοτάτοις νομοθέταις ἀνήκει ὁ Λυκοῦργος, ὅστις συνέταξε τὴν ἀμίμητον τῶν Σπαρτιατῶν νομοθεσίαν. Διὰ ταύτης ἡ Σπάρτη ἐγένετο οὕτως ἰσχυρὰ καὶ λιτή, ὥστε πρὸς τὸν μυθικὸν Ἡρακλέα παραβάλλεται. Ὡς ἐκεῖνος δέρμα καὶ ξύλον ἔχων ἐπεπορεύετο τὴν οἰκουμένην τὴν ἀδικίαν κολλᾶζων, οὕτω καὶ ἡ Σπάρτη ὡς ἀπὸ σκυτάλης μιᾶς καὶ τρίξωνος ἦρχε τῆς Ἑλλάδος ἐκούσης καὶ κατέλυε τὰς ἀδίκους δυναστείας καὶ τυραννίδας πολλάκις οὐδ' ἀσπίδα κινήσασα³. Ὡς ὁ Λυκοῦργος ἐν Σπάρτῃ, οὕτως ὁ Δράκων (621 π. Χ.) καὶ ὁ Σόλων (594) ἐν Ἀθήναις συνέταξαν νόμους. Οἱ μὲν νόμοι ἐκείνου χαρακτηρίζονται ὡς σκληροί, οἱ δὲ τοῦ Σόλωνος ὡς σοφοί. Τοῦ τελευταίου οἱ νόμοι χαραχθέντες ἐπὶ ἀξόνων καὶ κύρσεων ἐτέθησαν ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως, ἵνα ὅσοι προσίτοι πᾶσιν. Ἀλλ' ἐκ τῶν νόμων τῶν δύο τούτων μεγάλων νομοθετῶν πάνν ὀλίγα δυνάμεθα νὰ δεῖξωμεν⁴. Διετηρήθησαν μὲν πολλοὶ νόμοι τοῦ Σόλωνος παρὰ τοῖς ῥήτορσιν, ἀλλ' οὗτοι ἀνήκουσι μεταγενεσιτέρᾳ διασκευῇ διότι κατὰ τὸ τέταρτον ἔτος τῆς 92^{ας} Ὀλυμπιάδος ἐγένετο ἀναθεώρησις τῶν νόμων καὶ τὸ κείμενον κατὰ τρόπον νεωτερικὸν ἠλλοιώθη⁵. Ἡ ἀλλοίωσις δ' ἐγένετο οὐ μόνον περὶ τὴν γλῶσσαν, ἀλλὰ καὶ περὶ τὴν οὐσίαν. Ἀκέραια διετηρήθησαν πολλὰ ψηφίσματα τῆς Ἡρακλείας⁶. Ἐν δὲ τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις ὁ Halbherr καὶ ὁ Fabricius ἤγαγον εἰς

1) Ἀθῆν. XIV, 619 B "Ἡδοντο δὲ Ἀθήνησι καὶ οἱ Χαρώνδου νόμοι παρ' οἶνον, ὥς Ἑρμιππὸς φησιν ἐν ἑκτῷ περὶ νομοθετῶν". 2) Στράβ. XII, 539 "Χρῶνται δὲ οἱ Μαζακηνοὶ τοῖς Χαρώνδα νόμοις, αἰρούμενοι καὶ νομοφδοῦν, ὅς ἐστιν αὐτοῖς ἐξηγητὴς τῶν νόμων, καθάπερ οἱ παρὰ Ῥωμαίοις νομικοί...". 3) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Λυκούργ. 30. 4) Ὁρα CIG. I, 61. 5) Δεῖγματα τῆς ἀρχαίας μορφῆς τῶν νόμων τοῦ Σόλωνος ὑπάρχουσι παρὰ Ἀνσίᾳ ἐν τῷ κατὰ Θεομνήστ. Α, 16. 6) Ἰδὲ CIG 5774-5.

φῶς μέγα μέρος τῶν νόμων τῆς Γόρτυνος¹. Οἱ νόμοι οὗτοι γεγραμμένοι ἐν Δωρικῇ διαλέκτῳ καὶ κεχαραγμένοι ἐπὶ δώδεκα πινάκων θόλου τινός, ὅστις ἐχρησίμευεν ὡς δικαστήριον, ἀποτελοῦσι σπουδαιοτάτην ἀρχαιολογικὴν ἀνακάλυψιν τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων. Ἐκ τινων τεκμηρίων εἰκάζεται, ὅτι οἱ νόμοι οὗτοι συνετάχθησαν μετὰ τὰ Μηδικά².

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

ΠΕΡΙ ΛΟΓΟΓΡΑΦΩΝ

Λογογράφοι ὀνομάζονται οἱ πρὸ τοῦ Ἡροδότου ἱστορικοί, οἵτινες παρὰ τε τῶν ποιητῶν καὶ παρὰ τοῦ λαοῦ μύθους παραλαμβάνοντες ἄνευ μέτρου εἰς τὴν γραφὴν τούτους παρέδιδον. Οὐχὶ διάφορον γνώμην ἔχει ὁ Θουκυδίδης³ περὶ τῶν λογογράφων, ὧν τὸν Ἑκαταῖον ὁ Ἡρόδοτος ὀνομάζει λογοποιόν⁴. Λοιπὸν οἱ λογογράφοι ἠντλησαν μὲν ἐκ τῶν ποιητῶν, ἀλλ' εἶναι ὑπερβολικὴ ἡ γνώμη τῶν λεγόντων, ὅτι δῆθεν οὗτοι οὐδὲν ἄλλο ἔπραξαν ἢ ὅτι τοὺς στίχους τοῦ Ἡσιόδου καὶ τῶν κυκλικῶν ποιητῶν εἰς τὸν πεζὸν λόγον μετήνεγκον⁵. Κατὰ τῆς τοιαύτης

¹) Τούτους δύναται τις νὰ εὕρῃ παρὰ Bücheler und Zitelmann, Das Recht von Gortyn, Frankf. 1885 καὶ παρὰ Baunack, Leipzig 1885.

²) Παράβαλλ. Christ ἐν σελίδ. 275.

³) Ἐν βιβλ. I, 21 "καὶ οὔτε ὥς ποιηταὶ ὑμνήκασι περὶ αὐτῶν, ἐπὶ τὸ μαῖζον κοσμοῦντες, μᾶλλον πιστεύων, οὔτε ὥς λογογράφοι ξυνέθεσαν ἐπὶ τὸ προσαγωγότερον τῇ ἀκροάσει ἢ ἀληθέστερον, ὅντα ἀνεξέλεγκτα καὶ τὰ πολλὰ ὑπὸ χρόνου αὐτῶν ἀπίστως ἐπὶ τὸ μυθῶδες ἐκνευικηκόσια". ⁴) Ἐν βιβλ. II, 143 καὶ V, 5, 36 καὶ 125. "Ο Sittl νομίζει, ὅτι τὸ ὄνομα λογοποιός εἶναι ἀκριβέστερον." *Orta Geschichte der Griech. Lit.* I, 343. Παράβαλλ. G. Curtius Über zwei Kanstausdrücke der alten Litteraturgeschichte, Kl. Schrift. II, 289. ⁵) Κλήμ. δ Ἀλεξανδ. ἐν Στρωμ. VI, 629.

γνώμης ἡδύνατό τις πολλὰ νὰ εἴπῃ καὶ δὴ ὅτι ἐν τοῖς χρόνοις τῶν λογογράφων παραφράσεις δὲν ἦσαν ἀναγκαῖαι. Νῦν τὸ πρᾶγμα εἶναι νοητόν, διότι ἡ γλῶσσα ἐν τοῖς πλείστοις ἡλλοικώθη. Ἡ ἱστορία καὶ τὸ μυθώδες παρὰ τοῖς λογογράφοις ἦσαν μεμυγμένα, ἡ δὲ κρίσις δὲν ἦτο ἰσχυρά¹⁾, ὅπως ταῦτα διαχωρίσῃ. Ἀλλὰ καὶ οἱ δυνάμενοι νὰ πράξωσι τοῦτο ὑπὸ ἐξωτερικῶν αἰτίων ἐκωλύοντο, διότι οἱ διατηροῦντες παρ' ἑαυτοῖς ἱστορικὰς πηγὰς, ἅς παρὰ τῶν πατέρων ἐδέξαντο, δὲν ἐπέτρεπον, ἵνα οἱ λογογράφοι κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτοῖς μεταβάλλωσιν, ἀλλ' ἤξιουν, ἵνα ἐκδοθῶσιν ἄνευ σπουδαίας μεταβολῆς²⁾. Φαίνεται δ', ὅτι οἱ ἀναγνώσται ἐκ τῶν τοιούτων ἀναγνωσμάτων ἐτέρποντο διὰ τοῦτο ὁ μέγας τῆς ἀληθείας φίλος, ὁ Θουκυδίδης, προελέπει, ὅτι τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ ἔσται ἀτερπὲς εἰς ἀκρόασιν διὰ τὴν ἑλλειψιν τοῦ μυθώδους³⁾. Ὁ ἱστορικὸς οὗτος δὲν ἡδύνατο νὰ εἴπῃ τοιούτους λόγους, εἰ μὴ οἱ ἀναγνώσται ἡδέως ἀνεγίνωσκον μυθώδεις δηγήσεις. Κατὰ ταῦτα οἱ λογογράφοι κεῖνται ἐν τοῖς μεθορίοις τοῦ χωρίζουσι τὴν ποιήσιν ἀπὸ τοῦ πεζοῦ λόγου.

Λέγεται δ', ὅτι τὸ αὐτὸ πρόσωπον, ὁ Εὐμήλος, ἐπραγματούθη τὴν ἱστορίαν τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος, δηλ. τῆς Κορίνθου, οὐ μόνον ἐν τῷ γνωστῷ ἔπει⁴⁾, ἀλλὰ καὶ ἐν πεζῷ λόγῳ⁵⁾.

1) Ὡς ἐν ἐνὶ ἀνθρώπῳ, οὕτω καὶ ἐν δολικῇρᾳ λαῷ τὸ πρῶτον ἀναπτύσσεται ἡ φαντασία καὶ εἶτα ἡ κρίσις. 2) Διονύσιος Ἀλικαρνασσοῦ. Περὶ τοῦ Θουκυδίδου. χαρακτήρ. VII, "ἐν ἅπασιν γὰρ ἀνθρώποις, καὶ κοινῇ κατὰ τόπους, καὶ κατὰ πόλεις ἰδίᾳ, μυήμαί τινες ἐσφύζοντο καὶ τῶν τοιούτων ἀκουσμάτων, ὥσπερ ἔφην ἅς διαδεχόμενοι παῖδες παρὰ πατέρων, ἐπιμελὲς ἐποιῶντο παραδιδόναι τοῖς ἐκγόνοις καὶ τοὺς βουλομένους αὐτὰς εἰς τὸ κοινὸν ἐκφέρειν, οὕτως ἡξίουσιν συγγράφειν, ὥς παρὰ τῶν ἀρχαίων ἐδέξαντο." 3) Ἐν βιβλ. I, 22 "καὶ ἐς μὲν ἀκρόασιν ἴσως τὸ μὴ μυθώδες αὐτῶν ἀτερπέστερον φανεῖται." 4) Ὁρα Γραμμ. ἐν τόμ. I, 116. 5) Πανσαν. II, 1, 1 "Εὐμήλος δὲ ὁ Ἀμφιλύκου τῶν Βακχιαδῶν καλουμένων, ὅς καὶ τὰ ἐπὶ λέγεται ποιῆσαι, φησὶν ἐν τῇ Κορινθίᾳ συγγραφῇ, (εἰ δὲ Εὐμήλου γε ἡ συγγραφὴ)".

Εικάζεται δ' ὅμως, ὅτι ἄλλος μεταγενέστερος ἔχων ὥς βάσιν τὸ ἔπος τοῦ Εὐμήλου ἐπραγματεύθη τὴν ἱστορίαν τῆς Κορίνθου¹. Ἀλλοτε ἐπιστεύετο, ὅτι καὶ ὁ Ἐπιμενίδης συνέταξε πεζὸν σύγγραμμα περὶ Κρήτης, ὅπερ εἶχον ὑπ' ὄψει ὁ Ἀριστοτέλης² καὶ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης³, ἀλλ' οἱ Ἀλεξανδρινοὶ ἀμφιβάλλουσι περὶ τῆς γνησιότητος αὐτοῦ. Διὰ ταῦτα οὔτε ὁ Εὐμήλος, οὔτε ὁ Ἐπιμενίδης θεωροῦνται ὥς οἱ ἀρχαιότατοι γράφαντες καταλογάδην, ἀλλὰ ζητεῖται, ἂν πρῶτος ὁ Σύριος (ἐκ Σύρου) Φερεκύδης ἢ Κάδμος ὁ Μιλήσιος ἐξήνεγκε συγγραφὴν ἐν πεζῷ λόγῳ. Τὸ ζήτημα εἶναι δύσλυτον, διότι ἀμφότεροι ἦσαν σύγχρονοι. Ὁ δεῦτερος κατὰ τὸν Σουῖδαν συνέγραψε Κτίσιν Μιλήτου καὶ τῆς ὅλης Ἰωνίας συνισταμένην ἐκ τεσσάρων βιβλίων. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ γνησιότης τοῦ συγγράμματος τούτου ἀμφισβητεῖται, ὑπάρχουσιν οἱ λύοντες τὸ ζήτημα ὑπὲρ τοῦ Φερεκύδους⁴. Πιθανώτερον ὅμως φαίνεται, ὅτι ἡ πρωτεύουσα πόλις τῶν Ἰώνων, ἡ Μίλητος, εἶναι ἡ μήτηρ τοῦ πεζοῦ λόγου. Διότι ὁ Κάδμος ἤκμαζε κατὰ τὴν 50^{ην} Ὀλυμπιάδα, ὅτε πλεῖστοι ἐπιγραφὰι καταλογάδην γεγραμμέναι ἐχαράχθησαν ἐν Μιλήτῳ. Ἄλλως οἱ Μιλήσιοι εἶχον μεγάλην ἐπιμειξίαν πρὸς τοὺς Αἰγυπτίους ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ψαμμητίχου (663-610) καὶ ἐντεῦθεν ἐλάμβανον πάπυρον, ὅστις ἦτο χρησιμώτατος ὡς γραφικὴ ὕλη. Ἐπιτομὴν τῆς ἱστορίας τῆς Ἰωνίας ἐποίησε Βίων ὁ Προκοπνήσιος⁵. Ἡ ἐπιτομὴ αὕτη συνέκειτο ἐκ δύο βιβλίων.

Ἐπιφανέστατος τῶν λογογράφων εἶναι Ἐκαταῖος ὁ Μιλήσιος, ὁ υἱὸς τοῦ Ἠγησάνδρου, ὅστις καταγόμενος ἐξ ἐπιφανοῦς οἴκου ἀριθμοῦντος δέκα καὶ ἐξ γενεᾶς ἀνῆγε τὸ

¹) Ὅρα Bergk. II, 390. ²) Ἐν Πολιτ. I, 2. ³) Ἐν βιβλ. V, 80.

⁴) Σουῖδ. ἐν λ. Φερεκύδης. Παράβαλλ. Bergk. II, 391. ⁵) Κλήμ. Ἀλεξανδρ. ἐν Στρωμ. VI, 629 "καὶ ἐπὶ τούτοις ὁ Προκοπνήσιος Βίων, δὲ καὶ τὰ Κάδμου τοῦ παλαιοῦ μετέγραψε κεφαλαιούμενος".

γένος εἰς θεόν¹. Τὴν ἐκ θεοῦ καταγωγὴν ἀκούσαντες οἱ ἱερεῖς τῆς Αἰγύπτου ἔσκωψαν τὸν διηγησάμενον λογογράφον. Ἀλλὰ δὲν ἦτο μόνος τῶν Ἑλλήνων, ὅστις ἐσεμνύνετο ἐπὶ τοιαύτῃ καταγωγῇ. Ἡ μεγάλη διάνοια τοῦ Ἑκαταίου κατεδείχθη ἐν τῇ ἐπαναστάσει τῶν Ἰώνων. Ὅτε οὗτοι ἐσκέπτοντο περὶ ἐπαναστάσεως, ὁ σοφὸς λογογράφος γινώσκων τὴν μεγάλην τῶν Περσῶν δύναμιν ἀπέτρεψε τούτους. Ἀφ' οὗ δ' ἡ γνώμη αὐτοῦ δὲν εἰσηκούσθη, συνεβούλευσεν, ἵνα λάβωσι τοὺς θησαυροὺς, οὓς ὁ Κροῖσος εἶχεν ἀναθέσει ἐν τῷ ἱερῷ τῷ ἐν Βραγχίδαις, καὶ διὰ τῶν χρημάτων τούτων θαλασσοκρατορήσωσιν. Ἀλλὰ καὶ ἡ γνώμη αὕτη δὲν ἐκράτησεν². Ὅτε δ' ὁ Ἀρισταγόρας μετὰ τὴν ἤτταν τῶν Μιλησίων συνεβούλευεν αὐτοὺς νὰ ἀποικήσωσιν εἰς Σαρδῶν ἢ εἰς Μύρκινον τῆς Θράκης, πάλιν ὁ Ἑκαταῖος εἶπε σοφώτερον τοῦ Ἀρισταγόρου διότι συνεβούλευσεν αὐτόν, ἵνα ἀπελθὼν εἰς Λέρον καὶ ἐνταῦθα τεῖχος οἰκοδομήσας μένη, ὅθεν δύναται πάλιν νὰ κατέλθῃ εἰς τὴν Μίλητον. Ὁ Ἀρισταγόρας μὴ δεξάμενος τὴν γνώμην τοῦ Ἑκαταίου ἀπῆλθεν εἰς τὴν Θράκην μετὰ τῶν βουλομένων Μιλησίων, ὅπου ἀπώλετο³. Κατὰ δὲ τὸ 494 ὁ λογογράφος μετέβη ὡς πρεσβευτὴς τῶν Ἰώνων πρὸς τὸν Ἀρταφέρνην καὶ ἐνῆργησεν, ὅπως οἱ ὁμόφυλοι τύχωσιν ἐπιεικεστέρας μεταχειρίσεως⁴.

Ὅτι ὁ Ἑκαταῖος ἀνῆκεν εἰς πλούσιον καὶ ἐπιφανῆ οἶκον, τεκμηριοῦται καὶ ἐκ τῶν μεγάλων δαπανῶν, εἰς ἃς ὑπεβλήθη ἕνεκα τῶν μακρῶν αὐτοῦ ἀποδημιῶν. Τὰς ἐκ τούτων μελέτας ὁ Ἑκαταῖος κατέγραψεν ἐν ταῖς Γενεαλογίαις, αἵτινες συνίσταντο ἐκ τεσσάρων βιβλίων, καὶ ἐν τῇ Περιόδῳ γῆς διαιρουμένη εἰς δύο βιβλία. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἡ φι-

¹) Ἡρόδοτος. II, 143 "Ἑκαταῖος δὲ γενεολογήσαντι ἐαυτὸν καὶ ἀναδήσαντι ἐς ἐκκαιδέκατον θεὸν ἀντεγενεολόγησαν ἐπὶ τῇ ἀριθμῇ, οὗ δεκάμενοι παρ' αὐτοῦ ἀπὸ θεοῦ γενέσθαι ἀνθρώπων". Ἰδὲ καὶ Ἀσώπ. ἐν σελίδ. 282 καὶ ἐξῆς. ²) Ἡρόδοτος. V, 36. ³) Ὁ αὐτὸς ἐν V, 125. ⁴) Διόδωρος. Σικελ. ἐν Ἀποσπ. III, σελ. 41.

λοσοφία ἤρξατο ἀναλάμπουσα ἐν τῷ Ἑλληνικῷ κόσμῳ. Καὶ ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου λογογράφου ἐπέδρασεν, ὅστις ἐν τῷ πρώτῳ συγγράμματι δὲν δέχεται τοὺς μύθους τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ θεωρεῖ τούτους γελοίους. Διὰ τοῦτο επικρίνει τοὺς ἀρχαιότερους ποιητὰς καὶ κατ' ἐξοχὴν τὸν Ἡσίοδον¹. Τὸ δεύτερον σύγγραμμα τοῦ Ἑκαταίου ἦτο πολὺ σπουδαιότερον τοῦ πρώτου· διότι ἦτο ἔργον γεωγραφικὸν μετὰ χάριτος² περιέχον γεωγραφικὰς, ἐθνογραφικὰς καὶ ἱστορικὰς εἰδήσεις. Ὁ συγγραφεὺς ἐπραγματεύετο περὶ τῆς Εὐρώπης καὶ ἐκτενέστερον περὶ τῆς Ἀσίας. Εἶναι δ' ὁ πρῶτος Ἑλληὴν, ὅστις ὑπὸ παντοίας ἐπὶ οὐραῖς ἐμελέτησε τὴν τελευταίαν χώραν. Τὸ ἀξιόπιστον τοῦ λογογράφου τούτου ὑπὸ πάντων ὁμολογεῖται³. Ἄν ποῦ εἶπέ τι ἡμαρτημένον, τοῦτο συνέζη, διότι ἐπλανήθη, ὡς καὶ ἄλλοι μετ' αὐτόν. Ἀλλ' ὁ Ἡρόδοτος, ὅστις ἔλαβε πολλὰ παρὰ τοῦ Ἑκαταίου,⁴ επικρίνει τοῦτον, εἰ καὶ δὲν ὀνομάζει αὐτόν. Φαίνεται, ὅτι τοῦτον ὑπαινίσσεται, ὅταν ἐλέγχῃ τὴν γνώμην, καθ' ἣν ἡ πλήμμυρα τοῦ Νείλου ἀπορρέει ἐκ τοῦ Ὠκεανοῦ⁵ καὶ ὅταν χλευάζῃ τοὺς λέγοντας τὴν γῆν κυκλοτερεῖν⁶. Ὁ Ἑκαταῖος μετεχειρίσθη γλῶσσαν ἀπλὴν καὶ τὴν Ἰάδα ἄκρατον. Ἐν τῇ διαλέκτῳ ταύτῃ ἔγραψε καὶ ὁ σύγχρονος τοῦ Ἑκαταίου Διονύσιος ὁ Μιλήσιος ὁ συντάξας τὰ μετὰ Δαρεῖον ἐν βιβλίοις ε' ⁷.

Ὁ δ' Ἀκουσίλαος λέγεται μὲν Ἀργεῖος, ἀλλὰ κατῆ-

¹) Ὅρα Σχολ. εἰς Εὐριπίδ. Ὁρέσι. 859. ²) Στράβ. I, 7 "τὸν μὲν οὖν ἐκδοῦναι πρῶτον γεωγραφικὸν πῖνακα, τὸν δὲ Ἑκαταῖον καταλιπεῖν γράμμα, πιστούμενον ἐκείνου εἶναι ἐκ τῆς ἄλλης αὐτοῦ γραφῆς." ³) Ὅρα Bergk II, 408. ⁴) Εὐσέβ. ἐν Εὐαγγ. προπαρ. X, 273 "Ἡρόδοτος ἐν τῇ δευτέρᾳ πολλὰ Ἑκαταίου κατὰ λέξιν μετήνεγκεν ἐκ τῆς περιγηγῆσως βραχέα παραποιήσας." ⁵) Ἐν βιβλ. II, 21 καὶ 23. ⁶) Ἐν βιβλ. IV, 36 "Γε-λῶ δὲ ὁρέων γῆς περιόδους γράψαντας πολλοὺς ἤδη καὶ οὐδένα νόον ἐχόν-τως ἐξηγησάμενον, οἱ Ὠκεανὸν τε ῥέοντα γράφουσι περὶ τὴν γῆν ἐοῦσαν κυκλοτερεῖα ὡς ἀπὸ τόρνου, καὶ τὴν Ἀσίην τῇ Εὐρώπῃ (ποιεύντων) ἴσην." ⁷) Σουῖδ. ἐν λ.

γετο ἐκ τινος χωρίου τῆς Βοιωτίας κειμένου παρὰ τῇ Ἀβλίδι¹. Πότε ἤκμαζεν ὁ λογογράφος οὗτος, δὲν εἶναι ἀκριβῶς ὠρισμένον· ἀλλὰ λέγεται, ὅτι εἶναι καὶ τοῦ Ἑκαταίου ἀρχαιότερος. Οὗτος εἶχε γράφει *Γενεαλογίας*, ἐν αἷς ἐξήταζε τοὺς ἀρχαίους μύθους τῶν θεῶν καὶ τῶν ἡρώων. Βάσει τῶν ἐρευνῶν δ' Ἀκουσίλαος εἶχε καὶ ἄλλους μὲν ποιητὰς καὶ δὴ τὸν Ἡσίοδον, ὃν καὶ ἐπειράτο νὰ διορθώσῃ. Διὰ τοῦτο Κλήμης δ' Ἀλεξανδρεὺς² ἐνόμισεν, ὅτι ὁ λογογράφος οὗτος παρέφρασε τοὺς ποιητὰς. Πρὸς τὸν Ἀκουσίλαιν διεφώνει ὁ Ἑλλάνικος³, ἀλλ' ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἀνεγινώσκετο⁴ καὶ ἐτιμᾶτο. Βραδύτερον ὅμως ἠγέρθησαν ὑπόνοιαι περὶ τῆς γνησιότητος τῶν Γεναλογιῶν⁵.

Ὡσαύτως ἀρχαῖος εἶναι Ξάνθος ὁ Λυδός, ὅστις, ἂν μὴ ἔζη κατὰ τὴν ἄλωσιν τῶν Σάρδεων, ὅμως ἀσφαλῶς ἔγραψεν ἐπὶ Ἀρταξέρξῳ (465—425 π. Χ.). Οὗτος συνέταξε Λυδιακὰ διηρημένα εἰς τέσσαρα βιβλία. Κατὰ τὸν Ἐφορον οὗτος ἔδωκε τῷ Ἡροδότῃ τὰς ἀφορμὰς πρὸς συγγραφὴν τῆς ἱστορίας⁶. Βραδύτερον Μένιππός τις ἐποίησεν ἐπιτομὴν τῶν Λυδιακῶν⁷. Τοῦ Συρίου Φερεκύδους τοῦ φιλοσόφου, περὶ οὗ ἄρτι ἐλέγομεν, διάφορος εἶναι Φερεκύδης ὁ Ἀθηναῖος. Ὁ *Christ* εἰκάζει,⁸ ὅτι οὗτος ἐγεννήθη μὲν ἐν Αἰέρῳ, ἀλλὰ τὸ πλεῖστον τοῦ βίου ἐν Ἀθήναις διέτριψε καὶ ἐνταῦθα τὸ σπουδαιότερον αὐτοῦ σύγγραμμα συνέταξε. Κατὰ τὸν *Lipsius*⁹ ὅμως ἄλλος

¹) Ὁ αὐτὸς ἐν λ. Παράβαλλ. Bergk II, 402. ²) Ἐν Στωμ. VI, 629. ³) Ἰώσηφ. Κατὰ Ἀπίων. I, 3 "Ὅσα μὲν Ἑλλάνικος Ἀκουσίλαφ περὶ τῶν γενεαλογιῶν διαπεφώνηκεν". ⁴) Πλάτ. ἐν Συμποσ. 178 B. ⁵) Σουῖδ. ἐν λ. Ἑκαταῖος "Τὰ γὰρ Ἀκουσίλαου νοθεύεται". ⁶) Ἀθῆν. XII, 315 E "Ἐφορος ὁ συγγραφεὺς μνημονεύει αὐτοῦ (Ξάνθου) ὡς παλαιότερου ὄντος καὶ Ἡροδότῃ τὰς ἀφορμὰς δεδωκότος. Ὁ δ' οὖν Ξάνθος ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν Λυδιακῶν Ἀδραμύτην φησὶ τῶν Λυδῶν βασιλεῖα πρῶτον γυναῖκας εὐνοῦχίσαντα χρῆσθαι αὐταῖς ἀντὶ ἀνδρῶν εὐνοούχων". ⁷) Διογέ. Λαέρτ. VI, 103. ⁸) Ἐν σελίδ. 279. ⁹) Quest. logogr. ἐν σελίδ. 18.

ἦτο ὁ Ἀθηναῖος καὶ ἄλλος ὁ Λέριος Φερεκύδης. Ὅπως δὲ ποτε ὁ Φερεκύδης ἠκμαζε κατὰ τὸ 454 π. Χ. καὶ ἐγένετο μακρόβιος ζήσας 95 ἔτη¹. Τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ, ὅπερ συνίστατο ἐκ δέκα βιβλίων, ἐπιγράφεται ὅτι μὲν Ἱστορίαι, ὅτι δὲ Γενεαλογίαι καὶ ἄλλοτε Αὐτόχθονες. Ἐν τῷ ἔργῳ τοῦτο ὁ συγγραφεὺς ἐπραγματεύετο ἐκτενῶς τὰς μυθικὰς παραδόσεις τῶν Ἀθηναίων. Παρὰ τοῖς ἔπειτα μυθογράφοις αἱ Γενεαλογίαι τοῦ ἡμετέρου λογογράφου ἐχρησίμευον ὥς σπουδαιότητα πηγῇ. Ἐπειδὴ δὲ διειρηθήσαν πλείστα ἀποσπάσματα, μέχρις ἡμῶν ὁ Φερεκίδης εἶναι ἡ βᾶσις πλείστων μυθολογικῶν ἐρευνῶν². Σημειωτέον δ' ὅμως, ὅτι τὰς ἐρεῖνας τούτου δὲν ὠδήγει ἡ κρίσις, ἀλλ' ἡ φαντασία. Οὕτως ἔλεγεν, ὅτι ὁ Ὅμηρος ἦτο ἔκγονος τοῦ Ὀρφέως χωριζόμενος ἀπὸ τοῦ γενάρχου διὰ δέκα προγόνων, ὧν τὰ ὀνόματα πλάττει, ὡς Εὐκλῆς, Φιλοτέρπης, Χαρίδημος³.

Ὁ δὲ Χάρων ὁ Λαμψακηνὸς ἦτο υἱὸς τοῦ Πυθοκλέους ζῶν ἐπὶ τῶν Περσικῶν⁴. Οὗτος κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Ἐκαταίον ἐξηκολούθησε τὰς ἐρεῖνας ἐπὶ τῶν λαῶν τῆς Ἀσίας γράψας Περσικά, Αἰθιοπικά, Λιβυκὰ καὶ ἄλλα. Ἀλλ' εἶναι παράδοξον, ὅτι ὁ Ἡρόδοτος δὲν μνημονεύει αὐτοῦ. Ὁ Σουΐδας ἀποδίδει τούτῳ καὶ ἄλλας συγγραφάς, ἐν αἷς καὶ Περιπλοῦν τῶν ἐκτὸς τῶν Ἑρακλείων στηλῶν καὶ Ὀρους Λαμψακηνούς, δηλ. εἶδος χρονικῶν⁵. Ὀρους Σαμιακοὺς εἶχε γράψει Εὐγαίων ὁ Σάμιος. Πρὸς δὲ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἐγένοντο Εὐδημος ὁ Πάριος, ὁ Δημοκλῆς καὶ ἄλλοι.

Ἐν τοῖς λογογράφοις διεκρίθη Ἑλλάνικος ὁ Μυτιλη-

¹) Λουκιαν. Μακρόβ. 22. ²) Ὁρα C. Müller ἐν γραμμ. I, 476.

³) Christ ἐν σελ. 279. Παράβ. Müller Fragmenta I, 70—99 καὶ IV, 687—9. ⁴) Ὁρα Σουΐδ. ἐν λ. ⁵) Ὁρα C. Müller I, 477.

ναῖος, ὁ υἱὸς τοῦ Ἀνδρομέδου¹. Λέγεται² δ', ὅτι ὠνομάσθη οὕτω (δηλ. Ἑλληνικός), διότι ἐγεννήθη κατὰ τὴν ἐν Σαλαμῖνι νίκην τῶν Ἑλλήνων. Ἐγένετο δὲ μακρόβιος, διότι κατὰ τινα μαρτυρίαν ἐπέζησε τῆς ἐν Ἀργινοῦσσαις ναυμαχίας³. Κατὰ τὸν Σουῖδαν ἐτελεύτησεν ἐν Περπερήνῃ, ἣτις ἔκειτο ἀντικρὺ τῆς Λέσβου⁴. Ὁ Ἑλλάνικος ἦτο πολυῖστωρ καὶ πολυγράφος συντάξας πολλὰς συγγραφάς, ἐξ ὧν ἄλλαι μὲν ἦσαν χρονολογικαί, ὡς αἱ Ἰέρειαι αἱ ἐν Ἀργεὶ καὶ οἱ Καρνεονῆκαι, ἄλλαι δὲ ἱστορικαί, ὡς ἡ Ἀτθίς, ἡ Φορωνίς (ἱστορία τοῦ Ἀργους), ἡ Ἀσωπίς (ἱστορία τῆς Βοιωτίας), Δευκαλιώνεια, Ἀρκαδικά, Αἰολικά, Λεσβικά, τὰ Τρωϊκά καὶ τὰ Περσικά⁵. Τὰ συγγράμματα ταῦτα ἦσαν πολύτιμος πηγὴ τοῖς ἔπειτα ἱστορικοῖς, ὡς τῷ Κτησίᾳ, τῷ Τιμαίῳ καὶ ἄλλοις. Ὁ Θουκυδίδης ἐλέγχει μὲν τὸν Ἑλλάνικον, ὅτι δὲν εἶναι ἀκριβὴς περὶ τὴν χρονολογίαν⁶, ἀλλὰ φαίνεται, ὅτι καὶ οὗτος ὠφελήθη ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν ἱερειῶν τῆς Ἡρας⁷. Μαθητὴς τοῦ Ἑλλάνικου ἐγένετο ὁ Σιγριεὺς Δαμάστις, ὅστις ἦτο σύγχρονος τοῦ Ἡρόδοτου. Οὗτος πρὸς τοῖς ἄλλοις ἔγραψεν Ἑθνῶν κατὰ λόγον καὶ πόλεων⁸. Ὁ δὲ Στησίμβροτος, ὅστις ἦτο σύγχρονος τοῦ Κίμωνος καὶ ἐχθρὸς τοῦ Περικλέους, ἔγραψε Περὶ Ὀμήρου καὶ Πολιτικὰς διατριβάς⁹. Ἐν τέλει μνημονεύομεν δύο Ῥηγίωνων, τοῦ Γλαύκου τοῦ γράφαντος Περὶ τῶν ἀρχαίων ποιητῶν καὶ μουσικῶν, ὅπερ εἶχεν ὑπ' ὄψει ὁ Πλούταρχος ἐν τῷ Περὶ μουσικῆς, καὶ τοῦ Ἰππυνοῦ¹⁰ τοῦ

¹) Σουῖδ. ἐν λ. ²) Ἰδὲ Ἀσώπ. ἐν σελ. 297. ³) Ὅρα Σχολιαστ. εἰς Ἀριστοφάν. Βατράχ. 706 καὶ 732. ⁴) Σουῖδ. ἐν λ. ⁵) Ὅρα Christ ἐν σελ. 279. ⁶) Ἐν βιβλ. I, 97, "Τούτων δέ, ὅπερ καὶ ἤψατο ἐν τῇ Ἀττικῇ συγγραφῇ Ἑλλάνικος, βραχέως τε καὶ τοῖς χρόνοις οὐκ ἀκριβὴς ἐπεμνήσθη". ⁷) Ἐν βιβλ. II, 2 καὶ IV, 133. ⁸) Σουῖδ. ἐν λ. ⁹) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Περικλ. 36. ¹⁰) Ὅρα Müller Fragmenta II, 12—15.

συντάξαντος καὶ ἄλλας μὲν συγγραφὰς καὶ Κτίσιν Ἰταλίας
καὶ Σικελικῶν βιβλία ε'.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

ΠΕΡΙ ΗΡΟΔΟΤΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΑΣ ΑΥΤΟΥ

Ἐν τοῖς σκοτεινοῖς τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους χρόνοις τοὺς
ἄθλους τῶν ἡρώων καὶ τοὺς πολεμικοὺς τῶν φυλῶν καὶ τοῦ
ὄλου γένους ἁγῶνας ποιεῖται ἐξύμνον καὶ ἐξυμνοῦντες παρέδι-
δον ταῖς ἐπομέναις γενεαῖς πρὸς θαυμασμόν καὶ μίμῃσιν. Οἱ
ποιεῖται οὗτοι ἦσαν μὲν περιφανεῖς τοῦ ποιητικοῦ τῆς Ἑλλάδος
οὐρανοῦ ἀστέρες, ἀλλὰ καὶ δὲν παρεῖχον ἱκανὸν φῶς, ὅπως
εὐκρινῶς διαφαίνωνται αἱ εἰκόνες ἐν τῷ πέπλῳ τῆς ἱστορίας,
ὃν ἐξόφανε μὲν εὐγενῶν πόθων μίτοι, ἔχρωσαν δὲ τὰ αἵματα
εὐκλεῶν ἡρώων. Ἐπειδὴ δ' ὁ χρωστήρ τῆς φαντασίας ἐπέθη-
κεν εὐανθῇ καὶ ἀνεξίτηλα χρώματα, οἱ ἰδρῶτες τῆς κριτικῆς δὲν
ἐξήρκεσαν, ὅπως τὸν ἱστορικὸν πέπλον ἀποπλύνωσι καὶ τὴν
ἀρχικὴν τούτου χροιάν ἐπιδείξωσιν. Οὕτως οἱ ἡμέτεροι πρόγο-
νοι ἱστορίας στερούμενοι ἦσαν αἱ παῖδες. Ἐν τοῖς χρόνοις
ἐκείνοις ἔλειπεν ἡ ἐπιστήμη αὕτη, ἥτις ἔχει ἀνδροποιὸν δύναμιν.
Λιότι τὰς γνώσεις καὶ τὴν πείραν πολλῶν αἰώνων παραλαμ-
βάνουσα μεταβάλλει ταύτας εἰς πνευματικὴν τροφήν, ἐξ ἧς
τρεφόμενοι οἱ λαοὶ ἀνδρῶνται. Ἡ ἱστορία λοιπὸν ἔθηκε τέρμα
εἰς τὴν μακροαῶνα τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους νηπιότητα καὶ ἐχά-
ραξε τὴν εὐρεῖαν λεωφόρον, ἐν ᾗ οἱ ἀνδρωθέντες λαοὶ δολιχο-
δρομοῦσι. Τὴν μεγάλην ταύτην μεταρροθμίσιν ἐποίησεν ὁ
Ἡρόδοτος, ὃν δικαίως ὁ Κικέρων ὠνόμασε πατέρα τῆς ἱστο-

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Τὸ Ἑλληνικὸν γένος μεγάλην τῆς διανοίας ὀξύτητα κεκτημένον καὶ λαβὼν τὸ φιλότιμον, ἐξ οὗ τὸ γενναῖον καὶ τὸ ἀνδρεῖον προσγίγνεται, παρὰ τε τῆς φύσεως καὶ τοῦ κλίματος εὐθὺς ἐν τῇ πρώτῃ αὐτοῦ ἐμφανίσει παρίσταται ὡς ἄγρυπνος τῆς Εὐρώπης φρουρὸς καὶ τὴν πρώτην τῆς Ἀσίας ἀδικίαν ἐτιμώρησε διὰ τῆς ἐκπορθήσεως τῆς ἰσχυρᾶς καὶ εὐδαίμονος πόλεως τοῦ Πριάμου. Ἡ μεγάλη τῆς ἡμετέρας φυλῆς δύναμις ἐγένετο περιφανῶς νικηφόρος ἐπὶ τοῦ Ἀγαμέμνονος, ἐξήστραψεν ἐπὶ τοῦ Θεμιστοκλέους, τοῦ Πανσανίου καὶ τοῦ Κίμωνος, ἀνέλαβε τὰ σκῆπτρα τῆς κοσμοκρατορίας ἐπὶ μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ διὰ τοῦ Βελισαρίου ἐν ταῖς τρισὶ τοῦ ἀρχαίου κόσμου ἡπείροις ἔστησε περιφανῇ τρόπαια κατὰ τῶν Περσῶν, τῶν Βανδήλων καὶ τῶν Γότθων.

Ἀλλὰ καὶ οἱ ἡμέτεροι πρόγονοι ἠττήθησαν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων, τῶν Ἀράβων καὶ τῶν Τούρκων. Καὶ οὗτοι μὲν βαρβάρους λαοὺς δουλώσαντες ἐξεπολίτισαν τούτους, οἱ δὲ βάρβαροι δουλώσαντες αὐτούς, οὐ μόνον τὸν πληθυσμὸν τούτων ἐμείωσαν, ἀλλὰ καὶ τὴν ποιότητα ἐμίαναν, ὥς ὅυπαρὰ ὀνύκια μολύνουσι τὰ κρυσταλλοφανῇ καλιερούου ποταμοῦ ὕδατα. Οἱ Ῥωμαῖοι περιφανῶς μὲν ἔβλαψαν τὸ καλλιτεχνικὸν καὶ ἐπιστημονικὸν τῶν Ἑλλήνων πνεῦμα, ἀλλὰ μετήνεγκον τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα καὶ τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν πανταχόσε, ὅπου ἡδυνήθησαν νὰ εἰσδύσωσιν οἱ Ῥω-

μαϊκοὶ λεγεῶνες. Οὕτως ὁ ἡμέτερος πολιτισμὸς ἀπὸ τῆς Βαβυλῶνος μέχρι τῆς Θούλης ἐκράτει καὶ ὀσημέραι ἐκτάτο ἔδαφος. Οἱ Ἀραβες ὅμως καὶ οἱ Τοῦρκοι ἐμείωσαν τὴν πληθὺν τοῦ ἡμετέρου γένους, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθησαν τὸ παράπαν νὰ ἐξαφανίσωσιν αὐτό. Τοῦναντίον διὰ τῆς καταδιώξεως τούτου ἠνάγκασαν νὰ ζῇ ἐν τοῖς ἀγροῖς καὶ τοῖς ὄρεσιν, ὅθεν νέας δυνάμεις ἠντίλησε ¹. Διὰ τῶν δυνάμεων τούτων ἠγωνίσαστο δεινὸν μὲν καὶ πολύδακρυν ἀγῶνα, ἀλλὰ νικηφόρον. Οὕτω διὰ τροπαίων μικρὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ γένους μοῖρα ἐτέλεσε τὰ Ἐλευθέρια αὐτῆς καὶ αἱ τοῦ ὅλου ἔθνους ἐλπίδες ἐξήρθησαν.

Ἀλλὰ τίς ἠδύνατο νὰ προῖδῃ, ὅτι αἱ θερμαὶ ἐκεῖναι ἐλπίδες ἔμελλον νὰ ψυχρανθῶσι καὶ νὰ ἀναφανῶσιν ἐχθροὶ καὶ πολέμιοι τῆς ἡμετέρας φυλῆς φοβρώτεροι πάντων, ὅσοι κατὰ τοὺς παρελθόντας αἰῶνας ἠπειλήσαν αὐτήν; Διότι ἐν τοῖσδε τοῖς καιροῖς οὐ μόνον ἡ μείωσις τοῦ πληθυσμοῦ, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀνεξαρ-

¹) Τὰ αἷτια τοῦ ἀρχαίου καὶ τοῦ νεωτέρου Ἑλλην. πολιτισμοῦ ἐν σελ. 67 τῶν Ῥητορικῶν λόγων. Ἔφη ἱστορικὴν τοῦ ἔθνους ἐντολὴν ἐξεπλήρωσαν ἐκεῖνοι, ὅσοι τὴν βιωτικὴν ὑφαιώνην καταλιπόντες καὶ τὰς τεργιδόνας καὶ σηπεδόνας τοῦ αἰστικοῦ βίου ἐκκρούσαντες ὥρμησαν εἰς τὰς συνδένδρους φάραγγας καὶ τοὺς ἀπορρώγας βράχους, ἐνθα ἡ ἀναζύμωσις τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς καὶ τὰ μεγάλα τῆς ἐθνικῆς παλινζώσεως μυστήρια ἐτελέσθησαν. Ἐνταῦθα οἱ Ἕλληνες εἰς στενάς πρὸς τὴν παμμήτορα γῆν σχέσεις ἦλθον, ἐξενίσθησαν ὑπὸ τῶν γλυκέων μειδιαμάτων τῆς φύσεως, ἔφαγον τοὺς ἀδόλους αὐτῆς καρποὺς, ἔπιοι τῆς ἀθανασίας τὸ ὕδωρ, ἀνέπνευσαν ἐκ τῶν αἰθερίων τῆς ἀτμοσφαίρας σιμβάδων, ἐτόνισαν τὸ σῶμα, ἀπεσόβησαν τῆς διατοίας ἰδέας εὐρωσιῶντος πολιτισμοῦ καὶ ἤρξαντο ἡδονικῆς τῆς ἀναγεννώμενης ἀνδρείας τοὺς ἄθλους. Οὕτω τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα, ὅπερ ἐξήρθη μέχρι τῶν μεταρρωϊκῶν σιβάδων τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων, κατήλθε μέχρι τοῦ πυθμένος τοῦ πρωτογόνου κοινωνικοῦ βίου. Ἐντεῦθεν τὸ ἔθνος ἠντίλησε φυσικὰς δυνάμεις, ἐγένετο ἄλκιμον καὶ παρεσκεύασε τοὺς ἄθλους τῆς ἀνεξαρτησίας αὐτοῦ „

τησία καί, ὅπερ χεῖριστον, ὁ ἔξαφανισμὸς τοῦ ὅλου Ἑλληνικοῦ μελετᾶται. Οἱ πολέμιοι ἡμῶν δὲν ἐπέρχονται μετὰ στρατιῶν, στόλων καὶ τηλεβόλων, ἀλλὰ μετὰ φαύλης πολιτικῆς δολοπλοκίας καὶ μισθάρνων προδοτῶν. Πολλάκις κατ' ἑμαυτὸν ἀνελογισάμην, τί ἄρ' ἄγε κακὸν διεπράξατο ἡ ἡμετέρα φυλὴ ἐν τῷ παγκοσμίῳ πολιτισμῷ, δι' ὃ παρὰ βαρβάρων λαῶν καὶ φιλοκτημόνων κυβερνήσεων τιμωρούμεθα. Βεβαίως ὑπάρχουσιν ἄγριοι λαοὶ ἐν τῇ Ἀφρικῇ ἢ στάσιμοι ἐν τῇ Ἀσίᾳ, οἵτινες οὐδὲν ἢ ἐλάχιστα παρὰ τῆς ἡμετέρας φυλῆς ὠφελήθησαν, κατὰ τοῦτο ὅμως δὲν ἡμαρτεν αὕτη, ἀλλ' ἡ διανοητικὴ αὐτῶν κατασκευή. Πάντες δ' οἱ πεπολιτισμένοι λαοὶ ὀφείλουσι τὸ μέγιστον τοῦ πολιτισμοῦ μέρος τῷ Ἑλληνικῷ γένει. Διὰ τοῦτο οἱ μὲν λαοὶ πάντες εἶναι φιλέλληνες, αἱ κυβερνήσεις δ' ὅμως εἶναι φιλοκτήμενες. ὅπερ μαρτυρεῖ τὸ φιλάνθρωπον καὶ φιλόσοφον ἐκείνων, τὸ σκληρὸν δὲ καὶ αὐθαδὲς τούτων. Ἀλλ' ἡ φιλοκτημοσύνη παράγει ἔριδας, πολέμους καὶ ἐρημώσεις, ἅπερ δίκην τοῦ ξίφους τοῦ Δαμοκλέους κατὰ τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ ἐπικρέμονται.

Οἱ ἐφίμενοι λοιπὸν τοῦ ἡμετέρου ἔξαφανισμοῦ δὲν τιμωροῦσι κακίας τῆς ἡμετέρας φυλῆς, ἀλλ' ἐπέρχονται καθ' ἡμῶν, ὅπως κορέσωσι βίαια πάθη καὶ ἀνοσίας ἐπιθυμίας, ἅπερ τιμωροῦνται ὑπὸ τῆς δικαιοσύνης τοῦ ὑπερτάτου τοῦ κόσμου κυβερνήτου. Ἀλλ' ὁ κόσμος ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς καιροῖς οὕτω διερρηγμένη κατὰ τοὺς αἰωνίους καὶ ἀναλλοιώτους νόμους τῶν περιόδων τῆς παγκοσμίου ἱστορίας, ἡμεῖς δὲ δὲν εἰσῆλθομεν εἰς τόνδε τὸν κόσμον ὥς νομοθέται, ἀλλ'

ὡς εὐπειθεῖς ὑπήκοοι,. Δὲν δυνάμεθα λοιπὸν νὰ μεταστρέψωμεν τοὺς ἱστορικοὺς νόμους, ἀλλ' ἔχομεν καθήκον, ἵνα παρακάμψαντες σωθῶμεν, ὡς ὁ ὁδοιπόρος ὑπεκφεύγει τὴν ὁρμὴν τῶν καταιγίδων καὶ ὁ ναύκληρος πλέει εἰς λιμένα ἢ ὄρμον ἀσφαλῆ. Ποῦ εἶναι ὁμως ταῦτα; Τύχῃ ἀγαθῇ ὁ λιμὴν, ὁ μέλλων νὰ σώσῃ τὸ Ἑλληνικὸν γένος, εἶναι ἀσφαλέστερος τῆς Σούδας, εἰς ὃν πλέουσιν οἱ κινδυνεύοντες ἐν τοῖς ἀγροῖσι τοῦ Κρητικοῦ πελάγους κύμασιν. Ὁ μέγας τοῦ ἔθνους λιμὴν περιέχει τρεῖς ἀσφαλεῖς ὄρμους, τὴν θρησκείαν, τὴν γλῶσσαν καὶ τὰς ἐθνικὰς παραδόσεις. Ἐκ τῶν τριῶν τούτων ὄρμων οὔτε αἱ λαίλαπες καὶ αἱ καταιγίδες δύνανται νὰ ἐξώσωσιν, οὔτε τὰ παμφλάζοντα τοῦ πόντου κύματα εἶναι δυνατόν νὰ παρασύρῳσιν. Ἐν τούτοις ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ἐπιτηρῶν τοὺς καιροὺς καὶ τὴν χρηστὴν ἐλπίδα ὡς ἄγκυραν θεωρῶν εὐκόλως δύναται νὰ σωθῇ ἐκ τοῦ κινδύνου, ὃν ὁ φθόνος ἢ ἡ φιλοκτημοσύνη κατὰ τῆς ἡμετέρας φυλῆς ἐπιδείκνυνται. Πρὸς διαφωτισμὸν τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ καλοῦνται καὶ ἄλλοι μὲν, κατ' ἐξοχὴν δ' οἱ τοῦ ἔθνους διδδασκαλοὶ. Ἐπειδὴ δὲ καὶ γὰρ ἔτυχον περὶ τὰ τοιαῦτα ζητήματα ἀσχολούμενος καὶ ἐπειδὴ παρετήρησα, ὅτι ὁ πρῶτος τόμος τῶν Ῥητορικῶν λόγων μου ἀνεγνώσθη ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους προστίθημι καὶ δευτέρον, βραχὺν μὲν, ἀλλ' οἱ τὴν ἐμὴν ἡλικίαν διαγόντες δὲν γινώσκουσιν, ὁπότε λήγει ἡ τοῦ βίου προθεσμία, καὶ ἐνόμισα, ὅτι μετὰ τὴν λῆξιν ἡδύναντο νὰ μείνωσιν ἀνέκδοτοι λόγοι, ὧν τινες συνετάραξαν καὶ περιφανῶς τὸ ἔθνος ὠφέλησαν.

Ο ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ ΤΩΝ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ ΔΑΜΙΑΝΟΣ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΑΦΟΡΜΗ ΤΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ ΕΙΣ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΑ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΡΟΣΚΥΝΗΣΕΩΣ ΤΟΥ ΤΑΦΟΥ ΤΟΥ ΣΩΤΗΡΟΣ

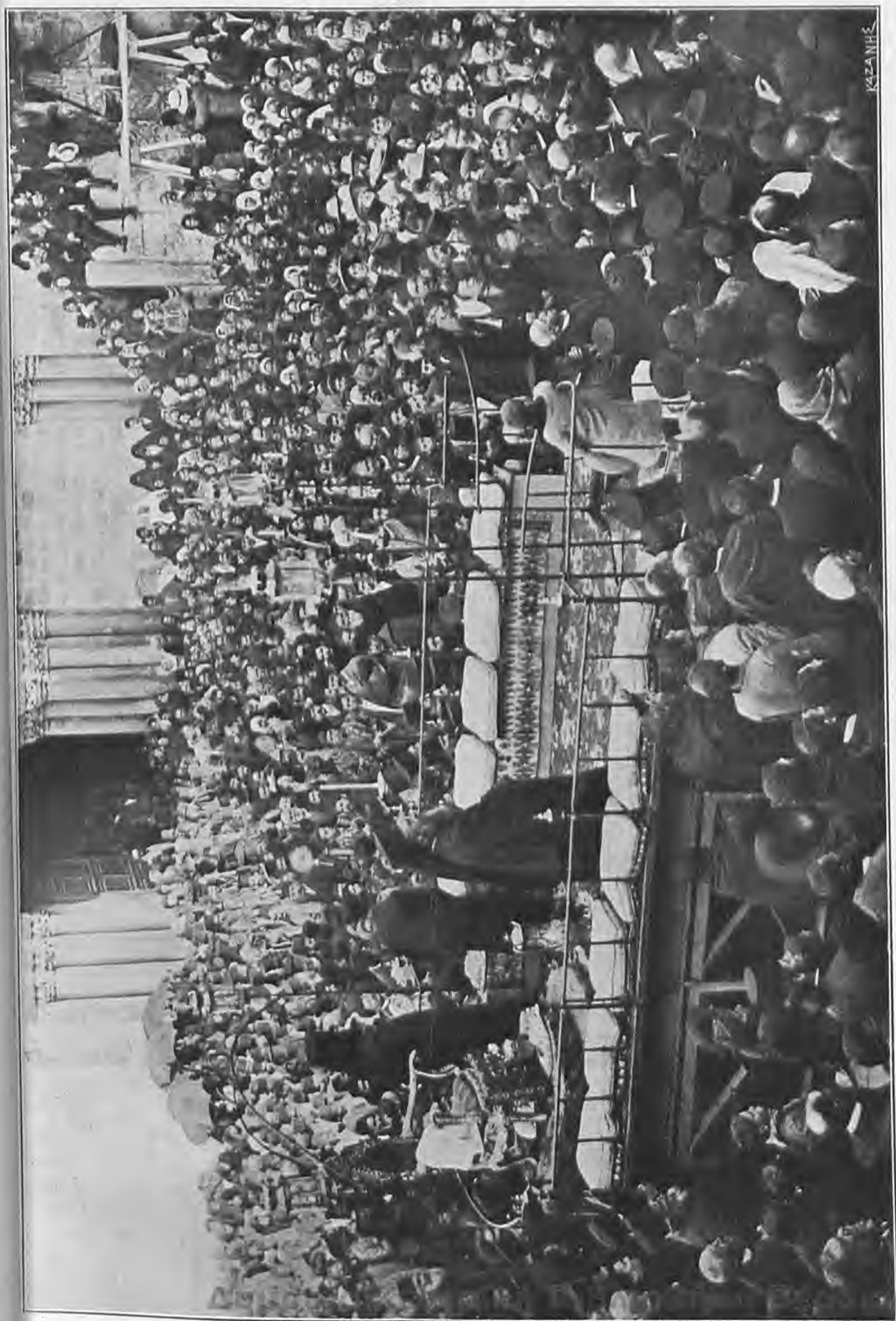
Πολλάκις ἐπόθησα, ἵνα πορευθῶ εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, προσκυνήσω τὸν τάφον τοῦ Σωτῆρος καὶ προσευχθῶ ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ, ἀλλὰ τὸν πλοῦν ἐνόμιζον δυσκολώτερον ἢ ὅσον ὄντως ὑπάρχει, μέχρις ὅτου ἀπεφάσισα ἐν τινὶ διαλέξει πρὸς τὸν ἤδη δολοφονηθέντα πολιτευτὴν καὶ ἄριστον φίλον μου Θεόδωρον Π. Δηλιγιάννην. Ὁ φιλόπατρις ἐκεῖνος ἀνὴρ μετ' ἄλλους ψυχῆς ἔλεγέ μοι περὶ τῶν πολιτικῶν ῥαδιουργιῶν, αἵτινες ἐξυφαίνονται κατὰ τοῦ Πατριαρχείου τῆς Σιωνίτιδος ἐκκλησίας, καὶ ἐν τέλει ἠϋξαστο, ἵνα μὴ ἀποθάνῃ πρὶν προσέλθῃ εὐχέτης τοῦ τάφου τοῦ Λυτρωτοῦ τοῦ κόσμου. Ἐκ τῆς διαπίρρου ταύτης εὐχῆς ὀρμηθεὶς εἶπον, ὅτι καὶ ἐγὼ γίνομαι πρόθυμος τοῦ Ἐθνάρχου ἀκόλουθος. Τὴν αὐτὴν προθυμίαν ἔδειξε καὶ τις βουλευτής, ὅστις ἔτυχε παριστάμενος, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ὅρον, ὅτι δὲν θέλουσι κωλύσει τὴν ἀποδημίαν συνεδριάσεις τῆς βουλῆς. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ ὅρος οὗτος σπανίως ἡδύνατο νὰ συμβῇ καὶ ἡ παρουσία τοῦ ἡγήτορος τοῦ ἐθνικοῦ συστήματος ἦτο ἀναγκαία, οὗτος μὲν δὲν ἡδυνήθη νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ἑαυτοῦ εὐχὴν, ἐγὼ δὲ μακαρίζω ἑμαυτόν, ὅτι ἡξιώθην τῆς ἐπιτελέσεως τοῦ πόθου μου. Συνέβη δ' ἵνα ἐπιτελέσω τὸ εὐσεβὲς καθήκον, διότι ὁ Ὅμιλος τῶν ἐκδρομῶν τοῦ Πειραιῶς, οὗ προΐσταται ὁ ῥέκτης κ. Α. Παρασκευόπουλος, ὠνόμασέ με ἐπίτιμον πρόεδρον καὶ παρεκάλεσέ με, ἵνα μετὰ τοῦ συναδέλφου μου κ. Παύλου Καρολίδου γένωμαι ἡγήτωρ τῆς ἐκδρομῆς. Μετ' εὐλαβείας λοιπὸν προσῆλθον εἰς τοὺς ἱεροὺς τόπους κατεχομένους ὑφ' Ἑλλήνων κατὰ τὸ πλεῖστον εὐπαιδευτῶν καὶ δρα-

στηρίων. Ἐνταῦθα μεγάλην αἰσθησιν ἐνεποίησέ μοι ὁ Ἱερὸς νικτῆρ (ᾧρα εἰκόνα 1), ὁ Γολγοθᾶς καὶ τὸ Ἅγιον φῶς (ᾧρα εἰκόνα 2). Διότι αἱ ἀναμνήσεις τῆς παιδικῆς μου ἡλικίας καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ συνείδησις, ὅτι ὁ Ἑσταυρωμένος ἔσωσε τὸ ἀνθρώπινον γένος καὶ ἀνήγειρεν ἐκ τοῦ βορβόρου, εἰς ὃν εἶχε καταρρίψει ἡ Ῥωμαϊκὴ κοσμοκρατορία, παρήγαγον ἐν ἐμοὶ διὰ τῆς θέας κατάπληξιν ἀμύθητον. Ἐν Ἱεροσολύμοις ἐθαύμασα τὴν μεγαλοπρεπῆ παράστασιν τοῦ Πατριάρχου Δαμιανοῦ (ᾧρα εἰκόνα 3), ὅστις τιμᾶται οὐ μόνον ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν ἁλλοεθνῶν διὰ τὴν σύνεσιν. Πόσον δὲ τιμᾷ τὰ ἰδεώδη τῆς ἡμετέρας φυλῆς, γίνεται κατὰδηλον ἐκ τῆς προσόσεως, ἣν ἡγειρεν ὑπὲρ τῶν ἀγωνισαμένων ὑπὲρ τῆς γλώσσης τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων. Ὡς ἐπίτιμος δὲ πρόεδρος τοῦ Ὁμίλου προσεφώνησα τὸν Πατριάρχην τῆς Σιωνίτιδος ἐκκλησίας οὕτως.

ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΙΣ ΕΝ ΤΟΙΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΙΣ
ΠΡΟΣ
ΤΟΝ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΝ ΔΑΜΙΑΝΟΝ

Μακαριώτατε,

Ὑπὸ ἀγνοῦ καὶ ἀκραιφνοῦς θρησκευτικοῦ αἰσθη-
ματος ἐμπνεόμενοι καὶ μεστοὶ ἀνυποκρίτου εὐλαβείας
πρὸς τὴν Ὑμετέραν Μακαριότητα προσήλθομεν διὰ
τῆς πρωτοβουλίας εὐγενῶν Πειραιέων, ἵνα παραστῶ-
μεν εἰς τὰ πάθη καὶ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Λυτρωτοῦ τοῦ
Κόσμου, προσενέγκωμεν τὸ ἡμέτερον σέβας εἰς τὰ
περιφανῆ τῆς ἱερᾶς γῆς μνημεῖα καὶ ἀσπασθῶμεν τὴν
δεξιὰν τοῦ Πατριάρχου τῆς Σιωνίτιδος Ἐκκλησίας,

Ο ΙΕΡΟΣ ΝΙΠΤΗΡ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

δοσις μεθ' ὑψηλῆς συνέσεως καὶ εὐκλεῶς αὐτὴν πη-
δαλιουχεῖ. Ἐρχόμεθα δ' ἐκ τῆς Πατρίδος τοῦ Σωκρά-
τους καὶ τοῦ Πλάτωνος, ἥτις ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας πρὸ
τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐπειρᾶτο, ὅπως ἐκ-
πολιτίσῃ καὶ σώσῃ τὸ ἀνθρώπινον γένος.

Οἱ ἡμέτεροι πρόγονοι εἶχον ἀτελεστάτην θρη-
σκείαν, διότι καὶ οἱ θεοὶ αὐτοὶ περιέπιπτον εἰς ἐγκλή-
ματα, ἀλλ' ὁ Σωκράτης ἔλεγεν, ὅτι δὲν ἐπιθυμεῖ οὔτε
νὰ ἀδικῇ, οὔτε νὰ ἀδικῇται, ἀλλ' ἐὰν προῦκειτο νὰ
πάθῃ ἐν ἐκ τῶν δύο, προετίμα νὰ ἀδικηθῇ ἢ νὰ ἀδι-
κήσῃ. Καὶ οἱ στωϊκοὶ ἐκήρυξαν ὡς σκοπὸν τοῦ ἀν-
θρώπινου βίου οὐχὶ τὴν ἡδονήν, ἀλλὰ τὴν ἀρετήν.
Ἐπὶ τῶν ἠθικῶν τούτων βάσεων ὁ κοσμοκράτωρ
Μάρκος Αὐρηλῖος ἐν μὲν τῇ μιᾷ χειρὶ ἔχων τὸν Ἐπί-
κτητον, ἐν δὲ τῇ ἑτέρᾳ τὸ σκῆπτρον εἰργάζετο ὑπὲρ
τοῦ ἀνθρώπινου γένους. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἦτο ду-
νατὸν νὰ σωθῇ, διότι ἡ Ῥωμαϊκὴ κοσμοκρατορία
χυδαίους καὶ βαρβάρους μετὰ πεπολιτισμένων λαῶν
ἀναμίξασα διέφθειρεν ἄρχοντας καὶ ἀρχομένους ἐπὶ
τοσοῦτον, ὥστε εὐγενεῖς Ῥωμαῖοι ἠγόραζον δούλους,
ἵνα ῥίπτωσι κρέας εἰς τὰ ἰχθυοτροφεῖα αὐτῶν. Ἄν
ἦτο δυνατὸν νὰ σωθῇ ὁ ἄνθρωπος δι' ἀνθρωπίνης
σοφίας, πάντως ἠθέλον διαπραῖξει τοῦτο οἱ ἡμέτεροι
πρόγονοι. Ἀλλ' ὁ Πλάτων καὶ ἐν τῇ Ἀπολογίᾳ καὶ
ἐν τῷ Φαίδωνι ἀναμένει, ἵνα τὸ θεῖον πέμψῃ τὸν
μέλλοντα διδάσκαλον. Οὕτως οἱ ἡμέτεροι πρόγονοι
ἐξήρθησαν μέχρι κόσμων μεταφυσικῶν, ἀλλ' οἱ λόγοι
αὐτῶν δὲν κατίσχυσαν μέχρι τέλους, διότι ἐστεροῦντο
τοῦ θείου κύρους.

Τοῦτο μόνον ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἡδύνατο νὰ ἔχῃ,

ὅστις διὰ τῆς κλίμακος τῆς Ἰουδαίας κατήλθεν εἰς τὸ ἀνθρώπινον γένος, ὅπως λυτρώσῃ αὐτό. Ἐσταυρώθη μὲν, ἀλλ' ὁ σταυρὸς ἐγένετο τὸ σύμβολον τῆς σωτηρίας. Οἱ ὀλίγοι ἀλιεῖς, οὓς ὁ Σωτὴρ ἐξελέξατο πρὸς διδασκαλίαν τοῦ κόσμου, ἠδυνήθησαν, ἵνα κατακρημνίσωσι τὰ φρούρια τῶν Ῥωμαϊκῶν λεγεόνων καὶ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων αὐτῶν ἀνεγείρωσι τὴν τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίαν. Τοὺς ἀκρογωνιαίους λίθους ἐδώρήσατο ἡ εὐεργέτις τοῦ Θεανθρώπου χεὶρ, ἀλλὰ τούτους ἔξεσε καὶ προσήρμοσεν ἡ Ἑλληνικὴ σμίλη.

Κατὰ πρῶτον ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα ἐγένετο τὸ ὄργανον τῶν Εὐαγγελιστῶν, διότι ταύτην ἐγίνωσκον πάντες οἱ λαοὶ ἀπὸ τῆς Μεσοποταμίας μέχρι τῆς χώρας τῶν Γαλατῶν καὶ τῶν Βρετιανῶν. Οἱ Ἕλληνες φιλόσοφοι καὶ φιλόλογοι διεκόσμησαν ὁλόκληρον τοῦ Χριστιανισμοῦ τὸ οἰκοδόμημα καὶ ἠρμήνευσαν τὰς ἀγίας γραφάς, ὥς Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς καὶ ὁ χαλκέντερος Ὠριγένης. Τίς δὲν ἐνθυμεῖται τοὺς εὐθαρσεῖς τῆς πίστεως μάρτυρας καὶ τοὺς ἱταμοὺς Ἀπολογητάς, οἵτινες μετ' εὐτολμίας καὶ ψυχικοῦ σθένους ἔπεμπον ὑπομνήματα πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας ἀποδεικνύοντες, ὅτι ἡ Χριστιανικὴ διδασκαλία εἶναι ἔλλογος φιλοσοφία, ὅτι οἱ Χριστιανοὶ εἶναι θεράποντες τοῦ ἀληθοῦς Θεοῦ, καὶ ὅτι ἡ λατρεία αὐτῶν εἶναι ἱερὰ καὶ ὁ βίος ἄμεμπτος;

Οὐ μόνον δ' ἡ φιλοσοφία, ἀλλὰ καὶ πᾶσαι αἱ Ἑλληνίδες τέχναι ἐγένοντο θεραπαινίδες τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἡ ἀρχιτεκτονικὴ καὶ ἡ ζωγραφικὴ, ἡ ποίησις, ἡ μελοποιΐα καὶ ἡ ὁητορικὴ. Ὅτι διεπράξαντο ὁ Ἀνθέμιος καὶ ὁ Ἰσίδωρος ἐν τῇ ἀγία

ΤΟ ΑΓΙΟΝ ΦΩΣ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Σοφία, τὸ αὐτὸ ἐποίησεν ὁ Ῥωμανὸς ἐν τοῖς κοντακίοις καὶ ὁ Δαμασκηνὸς καὶ ὁ Κοσμᾶς ἐν τοῖς κανόσιν. Ἄν ὁ μέγας τῆς Βοιωτίας ποιητῆς ὁμοιάξῃ πρὸς αἰτόν, ὅστις δολιχοδρομεῖ ἐπὶ τῶν κορυφῶν τοῦ Παρνασσοῦ, οἱ μελῳδοὶ τῆς Ἐκκλησίας εἶναι αἱ εὐστομοὶ τοῦ οὐρανοῦ ἀηδόνες, αἱ ᾄδουσαι τὴν δικαιοσύνην τοῦ κυβερνήτου τοῦ κόσμου καὶ τὴν φιλανθρωπίαν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. Ἐν τῇδε τῇ ἀγίᾳ γῇ ἡ μονὴ τοῦ ἁγίου Σάββα ἦτο ἡ φωλεά, ἐξ ἧς ἀνέπτυσαν εἰς τὸν κόσμον οἱ εὐστομοὶ ἀηδονιδεῖς οἱ ἐμμελῶς ᾄσαντες τὰ πάθη καὶ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Σωτῆρος τοῦ κόσμου. Τίς δὲν ἐθαύμασε τοὺς οὐρανοφάντορας καὶ οὐρανογεΐτονας ὁμιλητὰς τῆς Καππαδοκίας, οἵτινες ἐγένοντο οἱ στῦλοι τῆς Ἐκκλησίας καὶ αἱ σάλπιγγες τοῦ Χριστοῦ;

Δὲν δύναμαι, Μακαριώτατε, ἐν στιγμαῖς συγκινήσεως νὰ ἀριθμήσω τοὺς μάρτυρας τῆς πίστεως καὶ τοὺς κοσμήτορας τῆς ἐν Χριστῷ πολιτείας, ἀλλὰ καταλήγω εἰς τὸν παρήγορον λόγον, ὅτι ὡς οἱ αἰῶνες καὶ αἱ τρικυμῖαι αὐτῶν ἔδειξαν ἱερὸν σεβασμὸν πρὸς τὰ Ὁρθόδοξα Πατριαρχεῖα, ἅπερ τυγχάνουσι τῆς γενναίας προστασίας τοῦ Ὁθωμανικοῦ Κράτους, οὕτω καὶ οἱ λαοὶ σεβόμενοι τὸ κῦρος καὶ τὸ ἀξίωμα τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας θέλουσι διατηρήσει τὴν αἵγλην αὐτῶν ἄσβεστον, τὸ κῦρος ἀμείωτον καὶ τὸ κλέος ἀφθιτον ἐπ' ἀγαθῷ τῆς εἰρήνης τοῦ κόσμου.

(Ἐλήφθη ἐκ τῆς «Φωνῆς τῆς Κύπρου» τῆς 10ης Ἀπριλίου 1904).

ΛΟΓΟΣ

ΑΠΑΓΓΕΛΘΕΙΣ ΕΝ Τῷ ΝΑῶ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΛΑΖΑΡΟΥ
ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΥΠΟΔΟΧΗΝ ΗΜΩΝ ΕΝ ΛΑΡΝΑΚΙ.

(Κατὰ τὴν ἐπάνοδον ἡμῶν ἐξ Ἱεροσολύμων οἱ Κύπριοι ἐτέλουν ἐν Λάρνακι Παγκυπρίους ἀγῶνας καὶ εἶχον συρρεῦσαι ἐκεῖ δεκάδες χιλιάδων Ἑλλήνων, οἵτινες φιλοφρόνως, πανηγυρικῶς καὶ ὡς ἐν θριάμβῳ ἤγαγον ἡμᾶς εἰς τὸν ἀρχαῖον Βυζαντινὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Λαζάρου, ἔνθα χοροστατοῦντος τοῦ Μητροπολίτου Κιτίου ἐτελέσθη δοξολογία. Κατὰ τὸ τέλος ταύτης ὁ φιλόπατρις ἱεράρχης ἀπήγγειλε λόγον μεστὸν φιλοπατρίας, ἐν ᾧ πρὸς τοῖς ἄλλοις εἶπε τοὺς ἀξιομνημονεύτους λόγους· « Προτιμῶμεν πλουσίας μητρυνᾶς μητέρα πενομένην ». Οἱ δὲ Κύπριοι ἠξίουں, ἵνα καὶ ἐγὼ εἶπω τι καὶ ἐκ τοῦ προχείρου ἠρξάμην λέγων, ἀλλὰ καθ' ὅσον ἔβλεπον, ὅτι ὁ ἐνθουσιασμός τῶν ἀκροατῶν ἐκορυφοῦτο μέχρις ἱερᾶς μανίας, ἐπὶ τοσοῦτον ἢ ἐμὴ φαντασία ἐξήπτετο καὶ εἶπον μὲν πολλὰ ποιητικά, ἀλλὰ μετὰ τὸν λόγον δὲν ἠδυνάμην νὰ διατηρήσω πάντα ἐν τῇ μνήμῃ. Ὅπωςδὴποτε ὁ λόγος ἔχει ὡς ἑξῆς κατὰ τὴν «Φωνὴν τῆς Κύπρου» τῆς 3)16 Ἀπριλίου 1904).

Πανιερώτατε,

Φιλοπάτριδες Κύπριοι, ἀγαπητὰ καὶ πολυπόθητα τῆς πατρίδος τέκνα.

Εὐσεβὲς καὶ ἐθνικὸν ἐπιτελοῦντες καθήκον διεπλεύσαμεν τὴν ὑγρὰν τοῦ πολιτισμοῦ λεωφόρον κατὰ πρωτοβουλίαν τοῦ Ὁμίλου τῶν ἐκδρομῶν τῶν Πειραιέων καὶ ἐγενόμεθα προσκυνηταὶ καὶ θεωροὶ τῆς

Ο ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΚΙΤΙΟΥ ΚΥΡΙΛΛΟΣ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἀγίας Γῆς, ὅπως εὐλαβῶς παραστῶμεν κατὰ τὰ πάθη καὶ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Λυτρωτοῦ τοῦ κόσμου καὶ ἀσπασθῶμεν τὴν δεξιὰν τοῦ Μακαριωτάτου τῆς Σιωνίτιδος Ἐκκλησίας Πατριάρχου, τοῦ γενναίως καὶ εὐκλεῶς ἔχοντος τὰ σκῆπτρα τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας. Εἵχομεν δὲ καθῆκον, ὅπως γενώμεθα παρήγοροι τῆς Α. Μακαριότητος, διότι πάντα τὰ τέκνα τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας δὲν ἀπονέμουσι σεβασμόν, ὃν οἱ Ἕλληνες Κατηχῆται καὶ Ἀπολογηταί, οἱ φιλόσοφοι καὶ οἱ ἐρμηνευταί, οἱ μεγαλόνυμοι πατριάρχαι καὶ οἱ τὰ θέσμια τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας ἰδρυσάμενοι ὡς κληρονομίαν παρέδωκαν. Τὸ ἡμέτερον γένος δὲν ἔλαβε τοὺς πατριαρχικοὺς θρόνους προῖκα, ἀλλ' ἐδίδαξεν, ἡγωνίσατο, ἐκινδύνευσεν καὶ ἐμαρτύρησεν. Διὰ τοῦτο πεποίθαμεν, ὅτι, καὶ ἂν πᾶσαι αἱ χῶραι γένωνται λεία τῆς κατακτητικῆς τοῦ ἡμετέρου αἵματος ῥοπῆς, πάλιν οἱ θρόνοι τῆς Ἐκκλησίας θέλουσι διαμείνει ἄθικτοι καὶ ἀλαφυραγώγητοι.

Ἀλλ' ἡθέλομεν ἀδικήσῃ ἡμᾶς αὐτοὺς, ἂν κατὰ τὸν ἡμέτερον πλοῦν ἡμελοῦμεν νὰ προσαγορεύσωμεν τοῦ ἐπιγόνου τοῦ Εὐαγόρου, τοῦ Νικοκρέοντος καὶ τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς στοᾶς Ζήνωνος. Σφόδρα δὲ χαίρομεν, ὅτι εὐρίσκομεν ὑμᾶς ἀγωνιζομένους τοὺς ἀγῶνας ἐκείνους, οἷς οἱ ἡμέτεροι πρόγονοι ὀφείλουσι τὸ κάλλος τοῦ σώματος καὶ τὴν εὐρυθμίαν τοῦ πνεύματος. Ἄν θαυμάζητε τὸ κάλλος τοῦ Ἑρμοῦ τοῦ Πραξιτέλους καὶ τοῦ Ἐφήβου τῶν Ἀντικυθήρων, τιμήσατε τοὺς ἀγῶνας, περὶ οὓς ἀσχολεῖσθε, διότι οὗτοι εἶναι οἱ δημιουργοὶ αὐτοῦ. Οἱ τοῦ σώματος ἀγῶνες ἐμφύουσι τῷ σώματι εὐρυθμίαν, ὡς ἡ μουσικὴ καὶ ἡ

φιλοσοφία ποιοῦσι τὰς ψυχὰς ἁρμονικωτέρας καὶ μᾶλλον εὐαρμόστους. Καθ' ὅλου εἰπεῖν, ὁ Ἑλληνικὸς πολιτισμὸς, ὅστις νῦν κυβερνᾷ τὸν κόσμον, εἶναι προῖον τῆς φυλῆς, τοῦ κλίματος καὶ τῶν ἀγώνων. Πεποῖθαμεν δ', ὅτι τὰ αὐτὰ αἷτια θέλουσι παραγάγει τὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα, διότι τὰ εὐγενῆ ἐπιτηδεύματα ἐξαίρουν τὸ φρόνημα καὶ ποιοῦσι τὸ ἦθος γενναῖον.

Ὅτι ὁ λόγος μου εἶναι ἀκριβής, περιφανῶς ἐμαρτύρησεν ἡ Κυπριακὴ νεολαία, ὅτε ἦλθεν εἰς τὴν μητέρα Ἑλλάδα, ὅπως ἀγωνισθῇ ὑπὲρ αὐτῆς. Τότε εἶδον τοὺς νέους Κυπρίους εὐσταλεῖς καὶ προθύμους, ὅπως κινδυνεύσωσιν ὑπὲρ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος. Ὁμολογῶ, ὅτι ὁ ἀγὼν ἐκεῖνος δὲν ἦτο πόλεμος τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἀλλὰ διπλωματικὴ δολοπλοκία σκοποῦσα τὴν ἀμαύρωσιν τῆς στρατιωτικῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ γένους αἵγλης, τοῦ γένους, λέγω, ἐκείνου, ὅπερ ἐδημιούργησε τὸν ἡρωϊσμόν. Μὴ ταράττεσθε ἐκ τοῦ θορυβίου τῶν ἀνιστορήτων ἢ ἐκ τῶν θρήνων τῶν ἐκφύλων, οἵτινες τὰς τερηδόνας καὶ τὰς σηπεδόνας δὲν εὐρίσκουσιν ἐν τῷ ὀργανισμῷ αὐτῶν, ἀλλ' ἐν λαῷ νεαρῷ καὶ ὀσημέραι προαγομένῳ. Ἡ Ἑλληνικὴ φυλὴ εἶναι ἔθνος ἐκπολιτιστικὸν καὶ ὡς τοιοῦτον ἀναγκαῖον ἐν τῇ οἰκονομίᾳ τοῦ κόσμου. Τὴν ἐντολὴν τοῦ ἡμετέρου ἔθνους γινώσκοντες ἔχομεν καθήκον νὰ προβαίνωμεν θαρροῦντες, ἐλπίζοντες καὶ δρῶντες. Οἱ τὸν ἀπελπισμὸν διασπείροντες, οἰοιδήποτε καὶ ἂν ᾧσι, θραύουσι τὰς ἐθνικὰς δυνάμεις καὶ προπαρασκευάζουσι τὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ δούλωσιν, ὥς οἱ χυδαῖσται οἱ πειραθέντες, ὅπως καταλύσωσι τὴν ὑπερο-

χὴν τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς καὶ κατασπαράξουσιν αὐτὴν εἰς διαλεκτικὰ τμήματα, ὅπως γένηται λεία τοῦ τυχόντος κατακτητοῦ. Κατὰ τοῦ σπαραγμοῦ ὅμως τούτου ἐξανέστη ὅτε δοῦλος καὶ ὁ ἐλεύθερος Ἑλληνικὸς λαός, ὡς περιφανῶς ἐμαρτύρησεν ὁ τύπος καὶ ἀπειροπληθὴ πρὸς με τηλεγραφήματα καὶ ἐπιστολαί, ἐν τοῖς πρώτοις δ' ὑμεῖς, ὃ ἀγνὰ τῆς πατρίδος τέκνα, οἵτινες καὶ διὰ συλλαλητηρίου ἐξεδηλώσατε τὰ εὐγενῆ ὑμῶν αἰσθηήματα πρὸς τὴν ἐθνικὴν γλῶσσαν.

Ταύτην ὁσημέραι καθαίρετε διὰ τῆς διδασκαλίας τῶν σοφῶν ὑμῶν διδασκάλων καὶ προάγεσθε ἐν τῇ ἀναπτύξει ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Βρεττανικοῦ ἔθνους. Ἐὰν συμβαίνωσιν ὀλιγωρίαὶ ἢ καταπιέσεις πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν γένος, ἔχομεν τὴν γνώμην, ὅτι αὗται δὲν ἀπορρέουσιν ἐκ τῆς κεντρικῆς κυβερνήσεως. Διότι τοῦτο ἠθέλεν εἶναι δυσερμηνευτον καὶ ἀνάξιον ἔθνους μεγαλοπράγμονος νὰ καταλίπη λαὸν ἄρχοντα τῶν ἀνατολικῶν ἀκτῶν τῆς Μεσογείου, νὰ καταλίπη, λέγω, ἐκείνοις, οἵτινες βουλευόνται νὰ ἐκδιώξωσιν αὐτὸν ἐκ τῆς μεγάλης τοῦ πολιτισμοῦ λεωφόρου. Ἐφ' ὅσον δ' ὑμᾶς ὑποστηρίζει καὶ προάγει, τοσοῦτον τὸ ὅλον Ἑλληνικὸν γένος διάκειται εὐγνώμονως καὶ φιλικῶς πρὸς τὸν μέγαν λαόν, ὅστις συντηρεῖ τὴν ἰσορροπίαν τοῦ κόσμου. Ἡμῖν τοῖς Ἑλλησιν ἡ Κύπρος εἶναι μέρος τοῦ ὅλου γένους ἐρίτιμον ἀπὸ τῶν χρόνων ἤδη τοῦ Ἀγαμέμνονος. Κινύρας ὁ βασιλεὺς τῆσδε τῆς νήσου ἔδωκε δῶρον τῷ παμβασιλεῖ τῶν Ἀχαιῶν πολῦτιμον θώρακα. Ἐντεῦθεν ὁ μεγαλῶνυμος καὶ φιλόσοφος τῶν Βρεττανῶν πολιτευτὴς εἶκασεν, ὅτι τὸ κράτος τοῦ Ἀτρείδου μέχρι τῆσδε τῆς νήσου ἐξετείνετο. Ἐχομεν

δὲ πολλὰς ἐλπίδας, ὅτι οἱ τὸν μέγαν ἐκεῖνον πολιτευ-
τὴν διαδεξάμενοι θέλουσι πραγματώσει τὴν εἰκασίαν
τοῦ ἀθανάτου πολιτευτοῦ. Διότι τί συμφέρον θέλουσιν
εὗρεῖ οἱ Βρεττανοὶ πολιτευταὶ νὰ κατέχωσι μίαν μόνην
νῆσον, ἀφ' οὗ τὸ ὅλον Ἑλληνικὸν γένος διάκειται φιλι-
κότατα πρὸς τὴν κραταιὰν δύναμιν, ὥς τοῦτο πολλάκις
κατέδειξεν; Ἀλλὰ μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου δεῖξατε
ἀφοσίωσιν καὶ καρτερίαν, ἣν ἐδίδαξεν ὁ ἰδρυτὴς τῆς
στοᾶς καὶ συμπολίτης ὑμῶν Ζήνων. Διατηρεῖτε δὲ
τὴν μὲν γλῶσσαν ἀγνήν, τὸ δὲ φρόνημα γενναῖον καὶ
τὴν σημαίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ στερεάν, διότι
ὑμεῖς ὥς ἐκ τῆς γεωγραφικῆς θέσεώς ἐστε προωρι-
σμένοι, ἵνα ἐκπολιτίσῃτε τὴν Ἀνατολήν. Ἡμεῖς δ' οἱ
τῶν ἁγίων τόπων θεωροὶ ἀποχωριζόμενοι ὑμῶν εὖ-
χόμεθα, ἵνα ἐσαεὶ ἀγωνίζησθε τοὺς καλοὺς ἀγῶνας.
Εἰ καὶ ἀφιστάμεθα ἀλλήλων πολὺ, αἱ ἰδέαι ὁμῶς ἡμῶν
καὶ τὰ αἰσθήματα εὐρίσκονται ἐν διηγεκῇ ἐπικοινωνίᾳ,
διότι εἴμεθα λαὸς οὐχὶ τῆς ὕλης, ἀλλὰ τῶν ἰδεῶν
καὶ αἱ καρδίαι ἡμῶν λειτουργοῦσιν ὥς τηλεγραφικαὶ
μηχαναὶ ἄνευ σύρματος. Ἐὰν αἱ Ἀθῆναι ἦναι ὁ Παρ-
θενὼν τῆς ὅλης Ἑλληνικῆς φυλῆς, ἡ Κύπρος δύναται
νὰ παραβληθῇ πρὸς τὰ Προπύλαια, δι' ὧν ὁ Ἑλληνι-
κὸς πολιτισμὸς θέλει ἐξέλθῃ εἰς τοὺς λαοὺς τῆς
Ἀσίας.

ΠΕΡΙ ΑΝΑΝΕΩΣΕΩΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ, ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΧΑΡΑΚΤΗΡΩΝ ΑΥΤΗΣ

*Φιλοπάτριδες συμπολῖται καὶ εὐγενῆς
τοῦ Πανεπιστημίου νεολαία¹.*

Ὅτε ὁ γενναῖος τοῦ Ἀχιλλέως υἱός, ὁ Νεοπτόλεμος, κληθεὶς ἦλθεν εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Ἀχαιῶν, ὅπως ἐκπορθήσῃ τὰ Πέργαμα τοῦ Ἰλίου, ὁ στρατὸς ἠσπάζετο αὐτόν, μεθ' ὅρου βεβαιῶν, ὅτι βλέπει πάλιν τὸν ἤδη θανόντα Πηλεΐδην, καὶ πάλιν, ὅτε ὁ Ἀννίβας ἀφίκετο εἰς τὴν Ἰσπανίαν, οἱ ἀρχαῖοι στρατιῶται ἐνόμιζον, ὅτι ἀπεδόθη αὐτοῖς ὁ Ἀμίλκας νεώτερος.

Τοῦτ' αὐτὸ συνέβη καὶ ἐν τῷ ἄρτι λήξαντι αἰῶνι, καθ' ὃν οἱ ἡγήτορες τοῦ πολιτισμοῦ ἐπίστευσαν, ὅτι ἡ ἀρχαία Ἑλλὰς ἐνεφανίσθη αὖθις νεωτέρα. Δὲν ἦτο ἔτι γραῖα, ὥς ἐν τοῖς χρόνοις τῶν Κομνηνῶν καὶ τῶν Παλαιολόγων, ὅτε ἦδε τὰ κύκνεια αὐτῆς ἄσματα, ἀλλὰ νεαρά καὶ εὐσταλής, ὥς ἡ Ἀρτεμις ἐν τοῖς θεοῖς καὶ ἡ

¹) Ἡ διάλεξις αὕτη ἐγένετο τῇ 9 Νοεμβρίου 1903 ἐν τῇ μεγάλῃ αἰθούσῃ τοῦ ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου παρόντος τοῦ πρυτάνεως μετὰ καθηγητῶν πασῶν τῶν σχολῶν, τοῦ ἀειμνήστου πολιτευτοῦ κ. Θεοδώρου Δηλιγιάννη μετὰ διαπερπῶν πολιτευτῶν καὶ ἀπείρου πλήθους ἐπὶ τῇ ἐνκαιρίᾳ τῆς ἐξεγέρσεως τοῦ ἔθνους κατὰ τῶν χυδαῖστών, οἵτινες ἐτόλμησαν, ἵνα μεταφράσωσιν ἐν τῇ γλώσσῃ αὐτῶν τὴν Ὁρέσειαν τοῦ Αἰσχύλου καὶ τὴν Ἀντιγόνην τοῦ Σοφοκλέους καὶ ἐκείνην μὲν διδάξωσιν ἐν τῷ βασιλικῷ Θεάτρῳ, ταύτην δ' ἐν τῇ Νέᾳ οκνηῇ. Ἐκ τοῦ λόγου τοῦτου ὀρμηθέντες οἱ φοιτηταὶ καὶ ἀπειροπληθεῖς πολῖται ἐπέβαλον εἰς τὴν διεύθυνσιν τοῦ βασιλικοῦ θεάτρου, ὅπως παύσῃ ἡ ἐν αὐτῷ ἐγκαθίδρουις γλώσσης σκοποῦσης, ὅπως διασπάσῃ τὴν ἐνότητά τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς καὶ ἐκμηδενίσῃ τὴν ὑπεροχὴν αὐτῆς ἐν τῇ ἡμετέρᾳ χειρσονόσῳ.

Ναυσικάα ἐν τοῖς Φαίαξι, καὶ τὰ ἀγωνιζόμενα αὐτῆς τέκνα ἐνεπνέοντο ὑπὸ τηλικούτου μένους, ἡλικὸν ὀρώμεν ἐν τοῖς ἥρωσι τῆς Ἰλιάδος. Τῇ ἀληθείᾳ συμβαίνει παράδοξόν τι ἐν τῷ ἡμετέρῳ γένει· ἂν τις ἀναγνῶ τὸ ἔπος, ἐν ᾧ ἀπεικονίζονται τὰ ἡρωϊκὰ τῶν ἐν Τροίᾳ Ἀχαιῶν ἔργα, καὶ κατὰ συνέχειαν τὴν ἱστορίαν τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, θέλει ὑπολάβει, ὅτι δὲν παρεμπίπτουσι τρεῖς χιλιετηρίδες, ἀλλ' ὅτι οἱ ἐλευθερωταὶ εἶναι υἱοὶ καὶ ἐπίγονοι τῶν πορθητῶν τοῦ Ἰλίου. Τὸ Ἑλληνικὸν γένος ἀνενεώθη, ἀλλὰ δὲν ἀνεγεννήθη, διότι δὲν ἔθανεν, ὡς πλεῖστοι ἄλλοι λαοί, καὶ δὲν ἔθανε, διότι ἡ ὕλη διαίρεται, ἀποσυντίθεται καὶ θνήσκει. Τὸ πνεῦμα ὅμως καὶ αἱ ιδέαι εἶναι ἀσύνθετα, ἀδιαίρετα καὶ ἀθάνατα, ἡ δὲ Ἑλλάς εἶναι ἡ μήτηρ τῶν ιδεῶν· δὲν ἐξήτησε τὴν ὕλην οὐδὲ τὸ κέρδος, ἀλλ' ὡς ἀετὸς εἰς τὰς μεταφυσικὰς τοῦ οὐρανοῦ σφαῖρας ἀναπτῶσα ἐθήρρευσε ἰδέας, αἵτινες εἶναι συγγενεῖς πρὸς τὴν θεϊάν φύσιν καὶ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα. Τοιοῦτοι λαοὶ δὲν θνήσκουσιν οὐδὲ τυγχάνουσι μόνον τῆς παπυρίνης ἀθανασίας, ἀλλὰ διὰ τῆς ἐπαναγωγῆς εἰς τὴν ἀρχέγονον φύσιν ἀποτίθενται τὸ γῆρας, ἀνακτῶνται νέας δυνάμεις καὶ ἄρχονται νέας ἀνελίζεως, ὡς δὲ οἱ ἀστρονόμοι λέγουσιν, ὅτι αἱ κοσμικαὶ σφαῖραι, ὅταν γηράσωσι, συγκρούονται καὶ συγκρούμεναι ἀναγεννῶνται.

Ἡ Ἑλλάς, ἀνανεωθείσα, τὰς ῥυτίδας τοῦ γήρατος ἀποβαλοῦσα καὶ τὰς ἀλύσεις τῆς δουλосύνης θραύσασα τὸ πρῶτον ἐπειράθη, ὅπως ἀνεύρη τὴν μελιχρὰν ἐκείνην φωνήν, δι' ἧς ἀπήγγειλε τῷ κόσμῳ τὰ θεῖα τοῦ Πλάτωνος ῥήματα καὶ τοὺς γενναίους

σαν εἰς τὸν Ἄδην ἐν χοροῖς καὶ ᾄσμασιν, ἅφ' οὗ πρῶτον ἐξεσφενδόνισαν τὰ τέκνα κατὰ τῆς ἀδύσσου. Προσέλθετε καὶ ὑμεῖς, ὦ Ἑλληνίδες, ὅσαι ἐν τρυφῇ, ἐν χλιδῇ καὶ πολυτελείᾳ κατασηπόμεναι ὀλιγωρεῖτε τῶν ἐθνικῶν παραδόσεων καὶ αἰδεῖσθε μόνον, ὅταν πικρῶς ἐλέγχῃσθε ὑπὸ φιλελλήνων καὶ φιλελληνίδων, προσέλθετε, λέγω, ἵνα διδαχθῇτε παρὰ τῶν Σουλιωτίδων, ὅπως εὐγενεῖς ἐν ἔργοις γυναῖκας ἐξέθρεψεν ἡ πατρίς ἡμῶν. Ἀναμνήσθητε, ὅτι ἡ ἡρώς τῶν Σπετσῶν ἔσχε τὸ θάρρος, ὅπως τὸ πλοῖον αὐτῆς ἀντιτάξῃ κατὰ τῶν βράχων καὶ τῶν τηλεβόλων τοῦ Παλαμηδίου. Ὅτε δ' ὁ στρατηλάτης τῆς Δράμας μετὰ τρισμυρίων νικηφόρων πολεμιστῶν ἤλανε κατὰ τῆς Πελοποννήσου, τριακόσιοι περίπου ἄνδρες τοῦ Ἀχλαδοκάμπου τῆς Ἀργολίδος καταπλαγέντες δὲν ἐτόλμησαν νὰ ὑποστώσιν τὸν κίνδυνον, ἀλλ' ἐβουλεύθησαν νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὰς ἐστίας αὐτῶν. Τοῦτο ὅμως μαθοῦσαι αἱ γυναῖκες ἐξῆλθον ἀθρόαι τῆς κώμης αὐτῶν καὶ ἐντυχοῦσαι τοῖς ἀνδράσι μετὰ προσώπου ἄρρενωποῦ ἐκέλευσαν τοῖς ἐπανερχομένοις, ἵνα παραδόντες αὐταῖς τὰ ὅπλα εἰσέλθωσιν εἰς τὰς οἰκίας, ἵνα ζυμώσωσιν.

Τοὺς γενναίους τούτους λόγους ἀκούσαντες οἱ ἄνδρες καὶ ἑαυτοὺς αἰδεσθέντες ἐτράπησαν τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν εἰς τὰς μάχας καὶ τοὺς κινδύνους. Διότι τίς ἀνὴρ εἶναι οὕτω δειλὸς, ὥστε ὀκνεῖ νὰ ἐκτελέσῃ τὸ πρὸς τὴν πατρίδα καθήκον, ὅταν ὁρᾷ, ὅτι ἡ σύζυγος καὶ αἱ ἀδελφαὶ αὐτοῦ εἶναι πρόθυμοι, ὅπως πράξωσιν αὐτὸ τοῦτο; Ὅτι δ' αἱ γυναῖκες ἐν τῷ ἐσχατῷ κινδύνῳ δύνανται νὰ ἀγωνισθῶσι καὶ ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης, ἔδειξαν αἱ Λάκαιναι τρέψασαι εἰς αἰσχροὴν φυγὴν τὸν καλῶς συντεταγμένον τοῦ Ἰμβραήμ στρατόν. Διότι αἱ εὐγενεῖς γυ-

ναῖκες, ὅταν κινδυνεύωσι τὰ ιερώτατα, καταλείπουσι τὸ γυναικεῖον καὶ ἀναλαμβάνουσιν ἀνδρικὸν ἦθος, ὡς ἡ Ἀντιγόνη τοῦ Σοφοκλέους, ἥτις ἰδοῦσα τὸ φυσικὸν δίκαιον προσβαλλόμενον ἐτόλμησεν, ἵνα ἀντιμετωπίσῃ τὸ φοβερώτατον τοῦ θανάτου εἶδος. Τοῦναντίον οἱ ἄνδρες γίνονται δειλοί, ὅταν ἀνατραφῶσι τοιοῦτοι ὑπὸ τῶν μητέρων, ἢ ὅταν κατὰ τὴν στρατείαν ὀρῶσι τὰς συζύγους καὶ ἀδελφὰς αὐτῶν οὐχὶ παιδράς, ἀλλὰ δακρυροοῦσας.

Ἄλλὰ τὸ γενναῖον τῆς γυναικὸς ἦθος δὲν εἶναι μόνον χρήσιμον ἐν πολέμῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς μεγάλοις καὶ πολυωνύμοις ἀγῶσι τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου· ἀνδρεῖος δὲν εἶναι ὁ ῥωμαλέος καὶ ἄλκιμος, ἀλλ' ὁ ἔχων τὸ σθένος τῆς ψυχῆς ἰσχυρὸν καὶ ἄκαμπτον. Ἄν τὸ ἡμέτερον ἔθνος κατὰ τὴνδε τὴν ἐποχὴν ἀδυνατῇ νὰ ἐκτελέσῃ πολλὰ γενναῖα ἔργα, τοῦτο συμβαίνει, διότι οἱ χαρακτῆρες τῶν συγχρόνων Ἑλλήνων ἐγένοντο ὑγροὶ καὶ εὐκαμπτοί. Οἱ πατέρες ἡμῶν διὰ ῥάβδων ἐνίκησαν γενναίως καὶ πολυπληθεῖς στρατιάς, ἐν ᾧ ἡμεῖς δὲν τολμῶμεν νὰ ἐκτελέσωμεν ἔργα μικροῦς κινδύνους προβάλλοντα· διότι μὴ ἔχοντες τὸ ψυχικὸν σθένος, ἐν τῇ ἐλαχίστῃ ἀντιδράσει καμπτόμεθα. Καὶ παρὰ τοῖς ἡμετέροις προγόνοις ὑπῆρχον ὑγροὶ χαρακτῆρες καὶ πρὸ τῶν κινδύνων καμπτόμενοι, ἀλλὰ σοφοὶ ἄνδρες τὴν ὑγρότητα τοῦ ἤθους κατεπολέμησαν, ὡς ὁ Σοφοκλῆς ἐν τῇ Ἀντιγόῃ καὶ τῇ Ἡλέκτρᾳ. Ἡ Ἰσμήνη καὶ ἡ Χρυσόθεμις ἔχουσιν ἦθος ἀσθενές, ἀλλ' ὁ ἀθάνατος τραγικὸς ἐξαίρει τὸ στερεὸν τῶν δύο ἡρώιδων τῶν φερωνύμων τραγωιδῶν. Ἡ Ἀντιγόνη εἶναι εὐψυχος παρθένος, δείκνυται ἄκαμπτος πρὸς πάντα μὴ δυνάμενον νὰ σταδιοδρομήσῃ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἐπιπέδου

ὑψηλῶν αἰσθημάτων καὶ προτιμᾷ τῆς ἀσεβείας πρὸς τὸ σῶμα τοῦ ἀδελφοῦ τὸν θάνατον.

Ἀλλὰ πῶς ἄρά γε δυνάμεθα νὰ ἀνέλθωμεν εἰς τὰς ἐθνοποιούς ταύτας ἀρετάς; Τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν εἰς τὸ μεγαλεῖον παρέχουσιν αἱ ἐθνικαὶ παραδόσεις. Ἡ ἀνάπτυξις τῆς διανοίας κατὰ τὴν τέχνην καὶ τὴν ἐπιστήμην τῶν ἡμετέρων προγόνων, ἡ μόρφωσις τῆς καρδίας κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Εὐαγγελίου καὶ ἡ διατήρησις τοῦ ἀφελοῦς βίου τῶν πατέρων καὶ πάππων ἡμῶν εἶναι τὰ ἀκραιφνῆ καὶ ἀκίβδηλα τεκμήρια ἀσφαλοῦς προόδου καὶ ἐθνικοῦ μεγαλείου. Διότι δὲν δύνασαι νὰ εὕρης ὑγιεστέραν τῆς διανοίας τροφὴν ἢ ἐν ταῖς ιδέαις τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, δὲν δύνασαι νὰ προτιμήσῃς ὑγιεστέρας ἀρχὰς ἢ τὰς τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου καὶ εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐπινοήσῃς ἐντιμότερον καὶ θεοφιλέστερον οἰκογενειακὸν βίον ἢ τὸν τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ πάππου σου.

Ὑμεῖς δ', ὦ τρόφιμοι τοῦ Πανελληνίου τοῦδε καθιδρύματος, γίγνεσθε τῶν ἐθνικῶν παραδόσεων ἄγρυπνοι φρουροί, τῶν οἰκογενειακῶν ἀρετῶν πιστοὶ φύλακες καὶ τῆς θείας ἐκείνης γλώσσης, ἣν ὁ κόσμος ἐν τῇ νεότητι αὐτοῦ ἐδημιούργησεν, ὑπέρμαχοι κατὰ τῶν ἐκφύλων καὶ ἐκβαρβαρωτῶν. Ἐχετε πάντοτε ἐν νῷ, ὅτι ὁ ὑποσχάπτων τὰ ἀσφαλῆ τῆς θρησκείας θέμεθλα, ὁ κοῦφος τῶν ἐθνικῶν παραδόσεων καταφρονητὴς καὶ ὁ ἐκφραυλίζων καὶ ἐκχυδαίζων τὴν εὐγενῆ τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Σοφοκλέους γλῶσσαν σφυρηλατεῖ ἀλύτεις, ὅπως ὑποδουλώσῃ τοὺς ἀπογόνους τοῦ Θεμιστοκλέους καὶ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ναί, ὑμεῖς, ὦ Ἀρσακείαδες, δίκην Ἑστιάδων, διατηρήσατε ἄσβεστον τὸ ἀνήφαιστον τῶν ἐθνικῶν παραδόσεων πῦρ, ναί, τὸ ἱερὸν ἐκεῖνο πῦρ, ὅπερ τὸ ἐλληνικὸν

γένος ὡς ἄλλος Προμηθεὺς ἔκλεψεν ἐκ τῆς οὐρανίας ἀκροπόλεως καὶ ἀνῆψε τοὺς σελασφόρους τοῦ πολιτισμοῦ πυρσούς.

ΛΟΓΟΙ ΤΗΣ ΦΙΛΕΚΠΑΙΔΕΥΤ. ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Β'

ΑΠΑΓΓΕΛΘΕΙΣ Τῇ 1 ΙΟΥΛΙΟΥ 1901
ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΑΠΟΝΟΜΗΝ ΤΟΥ ΡΑΛΛΕΙΟΥ ΒΡΑΒΕΙΟΥ
ΚΑΙ ΤΗΝ ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΝ ΤΩΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ
ΤΩΝ ΓΕΝΙΚΩΝ ΕΞΕΤΑΣΕΩΝ ΤΩΝ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΣΧΟΛΕΙΩΝ
ΚΑΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΩΝ

Φιλόμουσος δμήγυρις,

Ἐθνοποιὸς καὶ Ἑλληνοπρεπὴς ἦτο ἡ ἔμπνευσις τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, οἵτινες Πανελληνίους ἀγῶνας ἰδρυσάμενοι καὶ ἀσφαλεῖς βάσεις ἐθνικῆς ἀναπτύξεως θέμενοι ἐβουλεύθησαν, ὅπως ἀποδώσωσι τῇ ἡμετέρᾳ φυλῇ τὰς πολυνύμους καὶ ἀξιαγάστους τῶν ἡμετέρων προγόνων ἀρετὰς, ἃς αὕτη μετὰ τῆς ἐλευθερίας ἀπώλεσε διὰ τὴν ἀγνωμοσύνην τῆς τύχης. Ἐν τοῖς ἀγῶσι τούτοις ἐπιφανῇ θέσιν κατέχει ὁ πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν τελεσθεὶς, ὃν ἰδρυσεν ὁ φιλόπατρις κ. Ἰωάννης Μπόττασης, καὶ ὁ Ράλλειος, οὗ τὸ βραβεῖον ἀπονέμομεν σήμερον.

Οἱ δύο οὗτοι ἀγῶνες ἐξαίρουσι τὴν ἀρετὴν καὶ κεντρίζουσι τὸ φιλότιμον τῆς θηλείας τοῦ γένους νεολαίας, ἥτις κατὰ τὴν εὐγενῆ ῥῆσιν τοῦ φιλοτέχνου τῆσδε τῆς πόλεως πολιτευτοῦ εἶναι τὸ ἔαρ τοῦ ἐνιαυτοῦ. Παρὰ τοῦ ἔαρος τούτου προσδοκῶμεν, ἵνα ἀναβλαστήσωσι τὰ μυροβόλα ἄνθη τὰ μέλλοντα νὰ περικοσμήσωσι τὸ χρυσοῦν

τῆς μεγατίμου ἡμῶν πατρίδος πλαίσιον. Δικαίως ἄρα συρρέουσι κατὰ τήνδε τὴν τελετὴν οἱ σεμνοὶ τῆς ἐκκλησίας προσεστώτες καὶ οἱ διαπρεπεῖς τοῦ ἔθνους πολιτευταί, οἱ φιλοπάτριδες πολῖται καὶ αἱ πολίτιδες καὶ πρεπόντως σφύζει μὲν τὸ αἷμα ἐν τῇ καρδίᾳ τῶν ἀγωνιζομένων, λάμπουσι δ' οἱ ὀφθαλμοὶ πασῶν τῶν Ἀρσακειάδων ἐν τῇ προσδοκίᾳ, ὅπως ἐκάστη τούτων ᾔσῃ τὰ καλλιστέφανα τῆς φίλης νικητήρια. Μόνον οἱ ἀγωνοδίκαι αἰσθάνονται ὑποκάρδιον λύπην, ὅτι πλείονες τῶν πολυταλάντων ὁμογενῶν δὲν κατήρδευσαν τὴν Πανελλήνιον δάφνην, ἵνα ἐκ ταύτης ἀνθοβόλους βλαστοὺς δρεψάμενοι κοσμήσωσι τὴν κόμην πολλῶν χρηστῶν καὶ ἐπιμελεστάτων παρθένων.

Ναί· ἐξαίρομεν τοὺς ἐθνικοὺς ἀγῶνας, διότι διὰ τούτων οἱ ἡμέτεροι πρόγονοι ἐκτήσαντο παντοειδῆς τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ σώματος ἀρετὰς καὶ ἐκράτησαν μὲν ἐν πολέμῳ, ἠρίστευσαν δ' ἐν τῇ δολιχοδρομίᾳ τῶν τεχνῶν καὶ τῶν ἐπιστημῶν καὶ ἔλαβον τὸν ἀμάραντον καὶ ἀειθαλῆ παρὰ τῆς παγκοσμίου ἱστορίας στέφανον. Ἐν τῷ θεάτρῳ τῆσδε τῆς πόλεως διηγωνίζοντο αἱ ὑψιπετεῖς τῆς δραματικῆς τέχνης διάνοιαι καὶ ἐνταῦθα ἐν τῷ ἀγῶνι τοῦ Αἰσχύλου πρὸς τὸν Σοφοκλέα διηρέθησαν δύο γενεαί· διότι οἱ μὲν πρεσβύτεροι ἐτίμων τὴν ἡρωϊκὴν τοῦ συναγωνιστοῦ αὐτῶν ποίησιν, οἱ δὲ νεώτεροι ἐπεδοκίμαζον τοὺς νεωτερισμοὺς τοῦ Φειδίου τῆς δραματικῆς τέχνης. Ἐν δὲ τῇ Ὀλυμπίᾳ οἱ ἀγωνισταὶ ὑπὸ τοὺς πρόποδας τοῦ Κρονίου ἐπεδείκνυον τὰς τοῦ σώματος ἀρετὰς πρὸ μυριάδων θεωρῶν τῶν συρρεόντων ἐκ τῶν ἀπειραριθμῶν Ἑλληνικῶν πόλεων. Τότε ὁ κύκνος τῆς Βοιωτίας ἀναμειγνύων τὴν ἡρεμον σεμνότητα τῆς Δωρίου ἀρμονίας μετὰ τοῦ ρεμβώδους καὶ ἐνθουσιαστικοῦ τῆς Αἰολικῆς ἐξύμνει

τὸν νικητὴν, ὃν εἰκόνιζεν ὡς θαλλὸν μεγάλου στελέχους ἀνήκοντος εἰς τὸ μέγα Ἑλληνικὸν ἔθνος. Οὕτω δὲ σφόδρα ἐτίμων τοὺς ἀγῶνας οἱ ἡμέτεροι πρόγονοι, ὥστε δὲν ἀπέσχον τούτου καὶ ὅτε ὁ Μέγας βασιλεὺς ἤλαυνε μετ' ἀπείρων μυριάδων στρατοῦ πρὸς δούλωσιν τῆς Ἑλλάδος. Ὅτε δ' οἱ Πέρσαι ἤκουσαν, ὅτι ἐν τῷ τηλικούτῳ κινδύνῳ οἱ Ἕλληνες ἐτέλουν Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας, ὧν βραβεῖον ἦτο στέφανος ἐλαίας, ὁ Τριτανταίχμης ἀνεφώνησε· «Παπαί, Μαρδόνιε, πρὸς ποίους ἄνδρας ἤγαγες ἡμᾶς, ἵνα πομελήσωμεν, οἵτινες οὐχὶ περὶ χρημάτων, ἀλλὰ περὶ ἀρετῆς τὸν ἀγῶνα ποιοῦνται».

Οἱ Πανελλήνιοι λοιπὸν ἀγῶνες ἐπερρώσαντο τὰς διανοίας καὶ τὰ σώματα τῶν ἡμετέρων προγόνων καὶ διὰ τῆς αὐτῆς μεθόδου πρέπει νὰ ἀνακτήσωμεν τὰς ἀπολεσθείσας τῆς φυλῆς ἀρετάς. Καὶ ἡμεῖς ἐν τῷδε τῷ καθιδρύματι τελοῦμεν ποικίλους διαγωνισμοὺς καὶ σήμερον ἐξαγγέλλοντες ἐπιστήμῳ τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐξετάσεων καὶ τὰς διακριθείσας ὀνομάζοντες οἰονεὶ στεφανοῦμεν τὰς ἀριστευσάσας καὶ νικητρίας ἐν τοῖς ποικίλοις ἀγῶσιν. Ὅντως ἐν τῷδε τῷ καθιδρύματι αἱ Ἑλληνίδες ἀσκοῦνται καὶ διαγωνίζονται ἐν τε τῇ γυμναστικῇ καὶ τῇ μουσικῇ ἴσως κρεῖττον ἢ οἱ νέοι ἐν τοῖς δημοσίοις ἐκπαιδευτηρίοις. Διότι ἐν τούτοις οἱ νέοι ἢ οὐδὲν ἢ ἐλάχιστα τῆς μουσικῆς μαθάνουσιν, ἐν δὲ τῇ γυμναστικῇ αἱ νεάνιδες ἀμιλλῶνται πρὸς τοὺς νέους. Τὰ δύο ταῦτα μαθήματα οἱ ἡμέτεροι πρόγονοι ἐθεώρουν συνηνωμένα καὶ ἀναπόσπαστα. Διότι μόνον τὸ ἐν ἄνῳ τοῦ ἐτέρου γίνεται βλαβερόν. Ὁ τὸ σῶμα μόνον ἀσκήσας ἐν τῇ γυμναστικῇ, ὀλιγορήσας δὲ τῆς μουσικῆς, γίνεται μὲν ἄλκιμος, ὅμως καθίσταται ἄμουσος, τὰ πάντα διαπραττόμενος οὐχὶ διὰ τῆς

πειθοῦς, ἀλλὰ διὰ τῆς βίας καὶ διάγει τὸν βίον ἀρρῦθμως ἐν ἀμαθείᾳ καὶ σκαιότητι. Ἄν τις ἔμῳς ἀσχολῇται μόνον περὶ τὴν μουσικὴν ἀνευ γυμναστικῆς, ἐκτέμνει τὰ τῆς ψυχῆς νεῦρα καὶ ποιεῖ αὐτὴν ἄγαν μαλθακὴν καὶ τὸν θυμὸν αὐτοῦ ἀπεργάζεται ὀξύρροπον, ὅστις ἀπὸ σμικρῶν ταχέως ἐρεθίζεται καὶ ταχέως κατασβέννυται.

Ἐν τῇ κράσει λοιπὸν τῆς γυμναστικῆς μετὰ τῆς μουσικῆς ἡ Φιλεκαπιδευτικὴ Ἑταιρεία ἐθόρρευσε τὴν ἀκραιφνῆ Ἑλληνικὴν ἀνατροφὴν. Ἑλληνοπρεπεστέρα δ' ἔτι αὕτη ἀναδείκνυται ἐν τῇ ἐνδελεχεῖ τῆς ἀθανάτου ἡμῶν γλώσσης μελέτῃ καὶ ἐν τῇ σπουδῇ τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων, ἥτις προέβη ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νῦν γίνεται ἐρμηνεία καὶ ἀρχαίων δραμάτων καὶ κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος αἱ μαθήτραι ἐδιδάχθησαν Ἰφιγένειαν τὴν ἐν Ταύροις τοῦ Εὐριπίδου. Τῇ ἀληθείᾳ εἶναι λυπηρόν, ὅτι ἐνίοτε οὐχὶ ἄλλοι, ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῇ μητροπόλει τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀκούονται βλασφημίαι κατὰ τῆς γλώσσης ἐκείνης, δι' ἧς ποιηταὶ καὶ φιλόσοφοι ἐξήγγειλαν τῷ ἀνθρωπίνῳ γένει ἐννοίας λεπτεπιλέπτους καὶ κόσμους ιδεώδεις, δι' ἧς οἱ ῥήτορες κατεκλήλησαν τὰ ὦτα λαοῦ καλλιτέχνου, κατὰ τῆς γλώσσης, λέγω, ἐκείνης, ἥτις ἐμόρφωσε καὶ ἐπλούτισε τὰς τῶν πεπολιτισμένων λαῶν καὶ ἐξεπολίτισε τὴν εὐγενεστέραν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους μοῖραν. Καὶ ἔμῳς ὑπάρχουσιν Ἕλληνες λέγοντες, ὅτι δῆθεν τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα οὐδὲν ἄλλο περιέχουσιν ἢ συντάξεις καὶ ἐπαναλαμβάνουσι ῥῆσιν Γάλλου, ὅτι «ἔχομεν ἀνάγκην ἀνδρῶν καὶ οὐχὶ λογιστῶν». Ἄλλ' ἡ παιδαγωγικὴ μεθ' ὅλην τὴν πρόοδον αὐτῆς οὐδεμίαν ἄλλην τροφὴν τῆς διανοίας μέχρι τοῦδε εὗρεν ὑγιεινοτέραν ἢ τὴν ἀμβροσίαν τῶν προκόντων τῆς Ἑλληνικῆς διανοίας. Ἡ

πρόδος τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων ἄγει τοὺς λαοὺς εἰς ἀκμήν, ἣ δ' ἀμέλεια τούτων γεννᾷ γενικοὺς ἢ τοπικοὺς Μεσαίωνα. Βαρβαρότης οὐδὲν ἄλλο σημαίνει ἢ ἄγνοιαν τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ὡς Μεσαίων εἶναι ζόφος παρὰ τοὺς ἑκ τῆς κατασθέσεως τῶν Ἑλληνικῶν φώτων. Εἶναι δ' ὅμως παρήγορον, ὅτι οἱ ταῦτα λέγοντες εἶναι ἀμαθεῖς καὶ τυφλοί, ὡς δὴ ἐν πάσῃ ὁφθαλμὸς ἡδίστα ἐνδιατρίβει τοῖς σκιοῖς καὶ ἀλαμπέσει χρώμασι καὶ φεύγει τὰ ἔχοντα αὐγὴν καὶ φῶς. Naί' μόνη ἡ γυμναστική ἴσως παράγει ἀθλητάς, οὐχὶ ὅμως καὶ ἄνδρας μετὰ γενναίου καταλογισμοῦ προμαχοῦντας τῆς πατρίδος, ἀλλ' ἄλκιμα κτήνη· αἱ δὲ Ἑλληνικαὶ ιδέαι καὶ τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα δὲν δημιουργοῦσιν ἀπολέμους λογιστάτους, ἀλλ' ἄνδρας εὐκλεῶς ἀγωνισαμένους ἐν Μαραθῶνι, ἐν Σαλαμῖνι καὶ ἐν Πλαταιαῖς, καὶ τοὺς λογιστάτους ἐκείνους τῆς Γερμανίας στρατιώτας, οἵτινες ἐνίκησαν τὸ στρατιωτικώτατον τῶν ἔθνων καὶ τὸν αὐτοκράτορα αὐτοῦ αἰχμαλωτίσαντες ἤδον ἐν θριάμβῳ τὴν πόρον τῆς Ἀντιγόνης, ὡς οἱ γέροντες Θηβαῖοι διὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ φόβου τοῦ Καπανέως.

Τὸ ἡμέτερον λοιπὸν καθιδρυμα δὲν περιορίζει τὰς Ἑλληνικὰς σπουδὰς, ἀλλ' εὐρύνει τὸν κύκλον αὐτῶν, ὃν θεωρεῖ ὡς τὴν βάσιν τῆς ὅλης ἐθνικῆς ἀνατροφῆς. Ἄν δέ τις ρίψῃ βλέμμα ὀξὺ ἐπὶ τῆς νεωτάτης ἡμῶν ἱστορίας, σαφῶς θέλει κατὰ τὴν, ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ἀπὸ τῆς ἀνεξαρτησίας αὐτοῦ οὐδὲν ἄλλο γενναιότερον διεπράξατο ἢ τὸν καθαρμὸν τοῦ γλωσσικοῦ ἐκείνου φυράματος, ὅπερ οἱ πατέρες ἡμῶν ἐν ταῖς δουλικαῖς καλύβαις διεμόρφωσαν. Καθαρμὸς δὲ τῆς γλώσσης δὲν δηλοῖ ἀκριβεστέραν τῆς γραμματικῆς καὶ τοῦ λεξικοῦ γνῶσιν,

ἀλλὰ βελτίωσιν τῆς φυλῆς. Ὅταν δὲ σὺν θεῷ μετ' ὀλίγον ἀνοικοδομηθῶσι τὰ μέγαρα, ὧν πρὸ ὀλίγου τὸν θεομῆλιον ἔθετο ἡ δεξιὰ τῆς Βασιλίσσης ἡμῶν Ὀλγας, καὶ ἔχωμεν πλείονας καὶ εὐρυτέρας αἰθούσας, μέλλομεν νὰ ἐπιρρώσωμεν ἔτι μᾶλλον τὰς Ἑλληνικὰς σπουδὰς. Καὶ τῇ ἀληθείᾳ οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἀγαστότερον ἢ νὰ ἀκούσῃ τις Ἑλληνίδας ἐμπνεομένης ὑπὸ τοῦ Σοφοκλέους καὶ τοῦ Πλάτωνος καὶ διαλεγομένης τὴν γλῶσσαν ἐκείνην, ἣν ὁ Κικέρων ὠνόμασεν ἀξίαν τῶν θεῶν.

Ναί· προτιθέμεθα, ὅπως ἐντείνωμεν τὰς φροντίδας ἡμῶν πρὸς ἀνάπτυξιν τοῦδε τοῦ καθιδρύματος, ὅπερ ἐπλήρωσε σύμπασαν τὴν Ἀνατολὴν Ἑλληνίδων ἀηδόνων καὶ ὅπερ εἶναι τὸ μέγα πλυντήριον, ἐν ᾧ καθαίρομεν τοὺς ἀνθελληνικοὺς τῆς δουλοσύνης ρύπους καὶ τὸ ἐθνικὸν ἐργαστάσιον, ἐν ᾧ σφυρηλατοῦνται αἱ ἀρεταὶ τῶν ἐπερχομένων τοῦ ἔθνους γενεῶν.

Ὁ ὑποσείων ἄρα διὰ τῆς δυναμίτιδος τῶν κακολογιῶν τοὺς ἀστραβεῖς τῶν μεγάρων τῶνδε κίονας βουλεύεται, ἵνα μεταβάλλῃ τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα εἰς ἐρείπια, εἶναι ἀληθοῦς Ὁρέστης μητροκτόνος, ὃν ἐν αὐτῇ τῇ πράξει διώκουσιν αἱ Ἑριννύες τῶν φρενῶν. Τὸν πανελλήνιον τοῦτον παρθενῶνα περιφρουρεῖ ἡ σύνεσις ὀλοκλήρου τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, αἱ πολλαὶ μυριάδες Ἑλληνίδων αἱ παιδευθεῖσαι καὶ ἀνατραφεῖσαι ἐν τοῖς καθιδρύμασι τῆς Φιλεκπαιδευτικῆς Ἐταιρίας καὶ ὁ ἐκ τῆς διαλύσεως ἐπαπειλούμενος κίνδυνος. Ἄν δ' ἦτο πεπωμένον, ἵνα συμβῇ τοιοῦτον δυστύχημα τῷ Ἑλληνικῷ γένει, ἤθελε τοῦτο καταδικασθῇ εἰς διηνεκῇ ζόφον ἢ ἤθελον ἐπικρατήσῃ αἱ ξέναι σχολαί, αἵτινες ὑποσκάπτουσιν αὐτὰς τὰς βάσεις τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ ἔθνους. Ὡστε δὲν εἶναι ζήτημα

ἀπλοῦν ἐκπαιδευτικόν, ἀλλὰ πρόβλημα ἐλευθερίας ἢ βαθμιαίας τοῦ ἔθνους δουλώσεως. Καί, ἂν μὴ ἐπέλθῃ πολιτικὴ δουλώσις, αὐτὴ ἡ γλωσσικὴ δουλεία εἶναι ἱκανὴ πρὸς ἐξαφανισμόν τῆς ἐθνικῆς ὑποστάσεως. Διέβαλον τὸ καθιδρυμα τὸδε, ὅτι σπαταλᾷ χρήματα καὶ ὅτι γίνονται ἐν αὐτῷ καταχρήσεις. Δὲν ἀνήκω ἐκείνοις, οἵτινες συγκαλύπτουσι λαθραίας πράξεις, ὡς ἄλλοι ἀπέδειξα, ἀλλ' ὁμολογῶ, ὅτι δὲν ἠδυνήθην νὰ ἀνακαλύψω τοιαύτας. Τοῦναντίον ἐνίοτε ἀναγκάζομαι νὰ διαφωνήσω πρὸς ὑπερβάλλουσαν, ὡς ὑπολαμβάνω, φειδῶ. Ἄλλοι ὁμολογοῦσι μὲν, ὅτι πλεῖσται Ἀρσακειάδες διαπρέπουσι κατὰ τὴν ἀρετὴν, ἀλλὰ δισχυρίζονται, ὅτι ὑπάρχουσι καὶ ἐξαιρέσεις. Τοῦτο ὅμως δηλοῖ, ὅτι ἡ παιδείσις δὲν ἐπέδρασεν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ μεταβάλλῃ πονηρὰν φύσιν. Ἄλλ' ἄρά γε ὁ μέγας τῆς ἀρχαιότητος φιλόσοφος, ὁ Σωκράτης, ἠδυνήθη νὰ μεταβάλλῃ τὸ φαῦλον τοῦ Κριτίου ἦθος; Ἀλλὰ μὴ τις πρὸς θεὸν ὑπολάβῃ, ὅτι λέγων ταῦτα προτίθεμαι, ὅπως ἐλέγξω πρόσωπα, διότι ἄγομαι μόνον ἐκ τῆς προθέσεως, ἵνα μὴ δυσφημῇται ἐθνικὸν καθιδρυμα, ὅπερ διατηρεῖ καὶ ἀναπτύσσει τὸν Ἑλληνισμόν καθ' ἅπασαν τὴν Ἀνατολήν. Ἄν τις δύνηται νὰ ἐπιδείξῃ ἁμαρτήματα, ἔχει καθῆκον νὰ πράξῃ τοῦτο πρὸς ἐπανάρθωσιν.

Πολλάκις ἠκούσαμεν, ὅτι τὰ καθιδρύματα τῆς Φιλεκπαιδευτικῆς Ἑταιρίας δὲν ἔχουσι πρακτικὴν διεύθυνσιν οὐδὲ διδάσκουσιν ἐπαγγέλματα, ἐξ ὧν ἠδύναντο αἱ νεάνιδες νὰ εὕρωσι πόρον ζωῆς. Ὁμολογοῦμεν, ὅτι ταῦτα ἔχουσιν ἐλλείψεις τινάς, ἀλλὰ τὰ λεγόμενα κατὰ τὸ πλεῖστον δὲν εἶναι ἀκριβῆ· διότι αἱ μαθήτραι μανθάνουσι καὶ φυσικὴν καὶ χημείαν καὶ ἐργόχειρα καὶ ῥαπτικὴν καὶ

ἐνίοτε ἀσχοῦνται καὶ περὶ τὰ οἰκιακὰ, ὅταν ὁ χρόνος ἐπι-
τρέπη τοῦτο. Πεποίθαμεν δ', ὅτι ἡ κυβέρνησις θέλει ἐπι-
τρέψει τὴν ἐλάττωσιν τῶν ὠρῶν τῆς διδασκαλίας, ὅπως
καὶ ἡ ἀσκησις περὶ τὰ τοιαῦτα γίνηται κανονικωτέρα.
Ἄλλὰ καὶ ἂν παρὰ τὴν ἡμετέραν θέλησιν ἤθελον λείπει,
θεραπαινὶς τις ἡδύνατο νὰ ἀναπληρώσῃ τὴν ἔλλειψιν. Τίς
ὅμως θεραπαινὶς ἔχει τὴν δύναμιν νὰ ἀναπληρώσῃ τὴν παι-
δαγωγικῶς κατηρτισμένην μητέρα; Ἡ γυνὴ προωρίσθη
ὑπὸ τοῦ ὀημιουργοῦ ὡς παιδαγωγὸς καὶ οὐχὶ ὡς βιομή-
χανος. Τὴν ἀνατροφὴν δὲ ταύτην ἀφειδῶς παρέχουσι τὰ
καταστήματα τῆς Φιλεκπαιδευτικῆς. Ἄν δέ τις αἰτῇ παρ'
αὐτῶν καὶ τὴν διδασκαλίαν βιοποριστικῶν ἐπαγγελμάτων,
οὗτος συγχέει τὸ Ἀρσάκειον μετὰ τοῦ καταστήματος τῶν
Ἀπόρων γυναικῶν. Ἄλλοι ἐρωτῶσι· Τίς ἡ ἀνάγκη γραμ-
μάτων τῇ γυναικείῳ φύλλῳ; Καὶ ἐρωτῶσι τοῦτο ἐν χρό-
νοις, καθ' οὓς καὶ αἱ Ὀθωμανίδες φοιτῶσιν εἰς παρθε-
ναγωγεῖα καὶ εἰς τὰ Ἑλληνικὰ Μουσεῖα. Βεβαίως αἱ μη-
τέρες τῶν Τουρκομάχων δὲν ἐγίνωσκον γράμματα, ἀλλὰ
δὲν ἐγίνωσκον καὶ οἱ ἄνδρες αὐτῶν. Ἀφ' οὗ ὅμως διὰ
τὴν ἐλευθερίαν ἤρξατο λειτουργῶν ὁ νόμος τῆς ἐθνικῆς
ἀνεξίξεως, τίς μωρὸς ἔχει τὴν γνώμην, ὅτι δύναται νὰ
ἀναστείλῃ τὴν λειτουργίαν φυσικοῦ νόμου, ἀφ' οὗ καὶ αὐτὴ
ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ Ἀριστοφάνους θελήσασα νὰ ἐπανα-
γάγῃ τοὺς Ἀθηναίους εἰς τὴν ἀπλότητα τῶν Μαραθωνο-
μάχων ἀπέτυχεν; Ἡμεῖς γε μίαν σπουδαιοτάτην ἔλλει-
ψιν, ἀλλ' ἀνεξάρτητον τῆς ἀγαθῆς θελήσεως τοῦ διοικη-
τικοῦ συμβουλίου πάντοτε εὐρίσκομεν, δηλ. ὅτι ἡ Φιλεκ-
παιδευτικὴ Ἑταιρία παρῆγε πολὺ πλείονας διδασκαλίσ-
σας ἢ ὅσων εἶχεν ἀνάγκην τὸ Ἑλληνικὸν γένος. Τύχη
ὅμως ἀγαθῇ τὸ κακὸν ἀπεσοβήθη διὰ δύο μεθόδων, διὰ

τῆς αὐστηρότητος ἐν ταῖς εἰσιτηρίοις ἐξετάσει καὶ διὰ τῆς προσθήκης μιᾶς ἔτι τάξεως. Οὕτω μετὰ ἓνα μῆνα θέλουσι προσέλθει εἰς πτυχιακὰς ἐξετάσεις οὐχὶ διακόσιαι, ὥς ἄλλοτε, ἀλλὰ μόνον ἐξήκοντα καὶ μία.

Ἄλλ' οἰανδῆποτε μομφὴν καὶ ἂν εἶπη τις, οὐδεὶς δύναται νὰ μὴ ἀναγνωρίσῃ, ὅτι τὸ κατὰστημα τῆς Φιλελευθερευτικῆς Ἑταιρίας διετήρησεν ἀκραιφνῇ Ἑλληνικὸν τύπον καὶ ὅτι αἱ Ἀρσακειάδες εἶναι γνήσiai Ἑλληνίδες. Διαλέγονται καὶ γράφουσιν ἐν καθαρθῇ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ, ὥς τοῦτο περιφανῶς μαρτυροῦσιν αἱ ἐκθέσεις αὐτῶν καὶ προτιμῶσι νὰ παραστῶσι πρὸ πολλῶν ἀνδρῶν εὐτελὲς ἱμάτιον περιβεβλημέναι ἢ νὰ διαλέγωνται τὴν ταπεινὴν ἐκείνην διάλεκτον, ἣν ὀλίγοι νεανίσκοι πλάττουσιν ἐν τοῖς Ἱσοφοροῖς τῆς ἀμαθείας κευθμῶσι. Ναί· αἱ Ἀρσακειάδες δὲν κατέχονται καὶ ὑπὸ τῆς ξενομανίας, ἵνα ἐπιδείξωσι πολιτισμὸν διὰ τοῦ ψελλισμοῦ ὀλίγων κακῶς προφερομένων Γαλλικῶν φρασειδίων, ἀλλ' εἶναι ἀκραιφνεῖς Ἑλληνίδες ἔχουσαι τὴν μὲν καρδίαν θερμὴν ἐξ αἰσθημάτων ἐμπνευσθέντων ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου καὶ τοῦ Σοφοκλέους, τὴν δὲ διάνοιαν πλήρη Πλατωνικῶν καὶ Ἱσοκρατείων ἰδεῶν.

Αἱ Ἀρσακειάδες ὑπερέχουσι τῶν ὁμοφύλων αὐτῶν οὐ μόνον κατὰ τὴν Ἑλληνοπρεπῆ ἀνατροφὴν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν θερμότητα τῶν ὁρησκευτικῶν αἰσθημάτων. Δὲν εἶναι οὔτε δεισιδαίμονες, οὔτε ἄθρησκοι, ἀλλ' ἐν ταύταις δεσπόζει ἀγνὸν ὁρησκευτικὸν αἶσθημα. Ὁμολογῶ, ὅτι θέλω διατηρεῖ ἀνεξίτηλον τὴν ἡδονήν, ὅτι ἐν τῇ Παλαιῇ διαγωνισμῶ πᾶσαι αἱ διαγωνιζόμεναι προέτασσον τῶν ἐκθέσεων εὐχὴν πρὸς τὸ ὑπέρτατον Ὅν ἀπορρέουσιν οὐχὶ ἐκ θεοληψίας, ἀλλ' ἐκ πεφωτισμένης διανοίας, ἥτις

ἀνήκει εἰς λαοὺς πεπολιτισμένους καὶ ἠθικῶς ὑγιαίνον-
τας. Ἡρώτησα τὴν διευθύντριαν τοῦ Ἀρσακείου κ.
Ἀλεξανδρίδου, ἂν τὸ θρησκευτικὸν τοῦτο αἶσθημα ᾖναι
ἀκίβδηλον, ἥτις ἐβεβαίωσε με περὶ τούτου ἀντλήσασα τὰ
ἐπιχειρήματα καὶ ἄλλοθεν καὶ δὴ ἐκ τούτου, ὅτι ἐκάστη
ἀγωνιζομένη προσῆλθεν εἰς τὸν ναὸν τοῦ καθιδρύματος
καὶ ἠϋξάτο τῷ θεῷ ὑπὲρ τῆς ἐπιτυχίας.

Τὰ καταστήματα λοιπὸν τῆς φιλεκπαιδευτικῆς Ἑται-
ρίας παρέχουσιν εἰς ὁλόκληρον τὸ γένος Ἑλληνίδας ἐθνι-
κῶς καὶ θρησκευτικῶς ἀνατεθραμμέναις. Τοιοῦτου καθι-
δρύματος δίκαιον εἶναι νὰ φειδόμεθα πάντες, ἂν μὴ θέ-
λωμεν νὰ περιέλθωμεν εἰς τὴν ἐσχάτην ἀμηχανίαν, ὡς
ἄλλοτε περιῆλθε τὸ ἔθνος διὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ διδα-
σκαλείου. Ἐπὶ τοῦ ἀειμνήστου Ὁθωνος ἐλειτούργει τοι-
οῦτον, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐπανάστασιν διελύθη. Μετὰ τὴν
κατάλυσιν τούτου δὲν ἐμαρφοῦντο παιδαγωγικῶς οἱ διδά-
σκαλοι τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἀλλ' ἐστρατολογοῦντο ἐν
ταῖς ἀγυαῖς τῶν Ἀθηνῶν ἀμαθεῖς νεανίσκοι καὶ ἐξεπέμ-
ποντο, ἵνα διαπαιδαγωγήσωσι τοὺς παῖδας τῶν ἀγροτῶν.
Πρὸ τριῶν περίπου δεκαετηρίδων ἐκ Γερμανίας ἐπανελθὼν
καὶ τὴν οἰκτρὰν ταύτην κατάστασιν εὐρὼν παρεκλήθη
ὑπὸ πλείστων διδασκάλων παντὸς βαθμοῦ, ἵνα γένωμαι
πρόεδρος τοῦ τότε ἰδρυομένου διδασκαλικοῦ συλλόγου.
Τὴν τιμὴν ταύτην δεξάμενος ἔχων τὸ ἠθικὸν κύρος χι-
λίων μελῶν, συνεργάτην τὸν γραμματέα κ. Μιλτιάδην
Βρατσάνον καὶ τὴν ὑποστήριξιν τῆς Τεργεσταίας «Κλει-
οῦς», ἧς ἤμην συνεργάτης, μόλις δὲ μετὰ ἀτρύτους δύο
ἐτῶν πόνους ἐπέτυχον, ἵνα ἰδρυθῶσι τὰ διδασκαλεῖα, ἅπερ
νῦν θάλλουσιν. Ὑπέμνησα τοῦ γεγονότος τούτου, ὅπως
δείξω, εἰς τὶ ἄγει ἀσύνητος ἐθνικῶν καθιδρυμάτων κατὰ-

λυσις. Καὶ ὅμως ἡ ἀνίδρυσις ἀπλοῦ διδασκαλείου εἶναι πολὺ εὐχερεστέρα ἢ ἡ ἀνασύστασις περιπλόκων καθιδρυμάτων, ὧν τὰς ἀσφαλεῖς βάσεις ἔθεντο αὐτοὶ οἱ δημιουργοὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, ὁ Γεώργιος Κουντουριώτης, ὁ Ἀνδρέας Μεταξᾶς, ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος καὶ ἄλλοι τοῦ Ἔθνους λογάδες. Αἱ παρατηρήσεις αὗται ἦτο ἀναγκαῖον νὰ γείνωσιν ἐκ τοῦδε τοῦ βήματος, ὅπως μὴ δυσφημῆται ὁ μέγας ἐθνικὸς παρθενῶν, οὗ αἱ ἱέρειαι εἶναι διεσπαρμέναι ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἑλληνικὴν Ἀνατολήν. Ὁ τὸ καθίδρυμα τόδε διαβάλλων παρέχει ὅπλα τοῖς ἐχθροῖς τῆς πατρίδος, ἵνα οὗτοι τὴν ἐθνοποιὸν ὀρᾷσιν τῶν σεμνῶν Ἑλληνίδων διακωλύωσιν.

Καὶ ὅμως τὸ ἡμέτερον καθίδρυμα θάλλει οὐ μόνον ὑπὸ ἐκπαιδευτικὴν ἔποψιν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ ὕλικήν. Ἐν ᾧ οἱ πλεῖστοι συνεταυρισμοὶ τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον εὐρίσκονται ἐν οὐχὶ εὐαρέστῳ καταστάσει, ἡ Φιλεκπαιδευτικὴ Ἐταιρία ἀνεγείρει μεγαλοπρεπῆ μέγαρον μετὰ τριάκοντα καὶ ἑξ ἑμπορικῶν καταστημάτων καὶ τεσσαράκοντα αἰθουσῶν ὑπὲρ ὧν δαπανᾷ σχεδὸν ἐν ἑκατομμύριον δραχμῶν ἄνευ δανείου. Τοῦναντίον διατηρεῖ κεφάλαιον, ὅπερ θέλομεν χρησιμοποίησει δι' ἄλλα ἐθνικὰ ἔργα. Ἐπιθυμοῦμεν νὰ ιδρύσωμεν παρθεναγωγεῖον ἐν Λαρίσῃ, νὰ ἐγγράψωμεν πολλὰς ὑποτρόφους ἐκ τῶν ὑποδοῦλων ἀδελφῶν ἡμῶν, νὰ ιδρύσωμεν σχολὴν ἐπιμελητριῶν καὶ ὑψηλοτέραν σχολὴν, ἵνα ἐν ταύτῃ σπουδάζωσιν αἱ θυγατέρες τῶν εὐπορωτέρων οἰκογενειῶν, ὅσαι δὲν διανοοῦνται νὰ ἀσκήσωσι τὸ διδασκαλικὸν ἐπάγγελμα. Τοὺς πόρους πρὸς τοιούτους σκοποὺς θέλουσι παράσχει τὰ κτιζόμενα ἑμπορικὰ καταστήματα καὶ ἡ μεγαλοδωρία τῶν ἡμετέρων ὁμογενῶν. Ἴσως πολλοὺς τούτων μέχρι τοῦδε ἐκώλυσε

κακή τις ἀντίληψις. Πάντα τὰ καταστήματα δὲν ἀνήκουσι τῷ ἀειμνήστῳ Ἀρσάκῃ, ἀλλὰ μόνον τὸ παλαιὸν οἰκοδόμημα· διότι τὰ ἄλλα εἶναι κτήματα τῆς Φιλεκπαι-
 δευτικῆς Ἑταιρίας, ἣτις εἶναι πρόθυμος, ὅπως τιμῇσῃ
 προσηκόντως πάντα δωρητὴν.

Ὅπωςδὴποτε ἡμεῖς θέλομεν ἐξακολουθήσει τὴν ἐθνικὴν ἡμῶν πορείαν, διότι ἔχομεν πεποίθησιν εἰς τὸ μέλλον τῆς πατρίδος ἡμῶν, ὅπερ ὥρισεν ἡ εὐμένεια τοῦ
 ὑπερτάτου ὄντος καὶ περιορῶμεν τοὺς ἀναιμικούς σοφούς, οἵτινες μαντεύονται τὴν συντέλειαν τῆς Ἑλληνικῆς
 φυλῆς. Ἐμπνεόμεθα δ' ὑπὸ χρηστῶν ἐλπίδων, ὅτι, ὅταν
 αἱ γεροντικαὶ τῶν νῦν διοικητῶν χεῖρες ἐξελεγχθῶσιν
 ἀσθενεῖς, ὅπως αἰρώσιν ὑψηλὰ τὴν σημαίαν τῆς ἐθνικῆς
 ἀνατροφῆς, αἱ εὐσταλεῖς αὐταὶ τοῦ Ἀρσακείου Ἑλληνί-
 δες θέλουσιν ἐξυφάνει καινουργῇ καὶ παραδώσει αὐτὴν
 τοῖς ἀδελφοῖς αὐτῶν, ὅπως ἐμπήξωσιν ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων
 τῶν στηριζομένων ἐπὶ τῶν ἀκραδάντων βράχων τριῶν
 χιλιετηρίδων.

Ἀλλὰ τὴν εὐάρεστον θέσιν τῶν σχολείων καὶ διδασκαλείων ὀφειλόμεν πολλοῖς μὲν καὶ ἄλλοις, οὐχ ἥττον
 δὲ καὶ τῇ πεφωτισμένῃ διευθύνσει. Ἡ διευθύντρια τοῦ
 Ἀρσακείου κ. Μαρία Ἀλεξανδρίδου καὶ διὰ τὴν ἑξοχὸν
 νοημοσύνην καὶ διὰ τὴν εὐγένειαν τοῦ ἥθους καὶ διὰ τὴν
 μητρικὴν στοργήν, ἣν δεικνύει πρὸς τὰς ἐσωτερικὰς μαθη-
 τριάς, ἐμποιεῖ σεβασμὸν παντὶ χρηστῷ ἀνθρώπῳ. Ἡ
 δὲ ὑποδιευθύντρια κ. Αἰκατερίνη Βαρουξάκη, ἡ μετὰ
 συνέσεως διευθύνουσα τὸ ἐξωτερικὸν παρθεναγωγεῖον καὶ
 διδασκαλεῖον, ἐνεργεῖ τὰ καθήκοντα αὐτῆς μετὰ τηλικαύ-
 τῆς αὐταπαρνήσεως, ὥστε πολλάκις παρηνέθη ὑπὸ τῆς
 διοικήσεως, ἵνα χάριν τῆς υἱείας μὴ δεικνύῃ ὑπερβάλ-

160 ΛΟΓΟΣ ΑΠΑΓΓΕΥΘΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΠΑΛΛΕΙΟΝ ΑΓΩΝΑ

λοντα ζῆλον. Ἦθελε δ' εἶναι ὅλως ἄδικον, ἂν μὴ ἀπεδίδομεν τὸν δίκαιον ἔπαινον τῇ λογίᾳ καὶ ἐνθουσιῶδει ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς ἀνατροφῆς ἐπόπτιδι κ. Καλλιόπῃ Κεχαγιᾷ, ἥτις μετὰ ζήλου ἐκτελεῖ τὰ καθήκοντα αὐτῆς. Μετὰ πολλοῦ δὲ τοῦ ἐπαινοῦ ἐξαίρομεν τὴν φιλότιμον καὶ πεφωτισμένην δραστηριότητα, μεθ' ἧς οἱ καθηγηταὶ καὶ διδάσκαλοι παντὸς βαθμοῦ εἰργάσθησαν. Τοῦτο διεγείρει τὴν τιμὴν καὶ τὸν σεβασμὸν πρὸς τοὺς ἄνδρας τούτους, καὶ μόνον διεφθαρμένοι λαοὶ ἢ φαῦλοι χρόνοι μειοῦσι τὸν σεβασμὸν πρὸς τοὺς ἄνδρας ἐκείνους, οἵτινες ἀνυψοῦσι τὰς διανοητικὰς τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεις. Τῆς τιμῆς ὅμως ταύτης εἶναι δίκαιον νὰ μετὰσχῃ καὶ αἱ διδασκάλισσαι καὶ ἐπιμελήτριαι, αἵτινες ἀντὶ μετρίας ἀμοιβῆς ἐκτελοῦσιν ἔργα τῇ ἀληθείᾳ πολύμοχθα. Πρὶν δὲ παύσωμαι λέγων, μετὰ λύπης μνημονεύω, ὅτι κατὰ τόδε τὸ ἔτος ἡ Φιλεκπαιδευτικὴ Ἑταιρία ἐθρήνησε τὸν θάνατον τῆς αἰοδίμου Βασιλικῆς Τσίμα, διευθυντρίας τοῦ ἐν Κερκύρᾳ παρθεναγωγείου καὶ διδασκαλείου, διότι αὕτη διὰ τῆς μεγάλῃς πείρας, τῆς μητρικῆς στοργῆς καὶ τοῦ ζήλου πρὸς τὸ καθῆκον αὐτῆς εἶχε προσενέγκει βαρυτίμους ὑπηρεσίας εἰς τὴν ἐθνικὴν παιδείαν.

ἐκ Αἰτίας τῆς Μακεδονίας¹, κατ' ἄλλην ὁμῶς, ἥτις φαίνεται πιθανωτέρα, κατήγετο ἐκ Κρήτης μετοικήσας εἰς Ἀμφίπολιν². Ὁπωσδήποτε ὁ Νέαρχος ἦτο παιδιοῦθεν τοῦ Ἀλεξάνδρου φίλος καὶ ἐξωρίσθη μετ' ἄλλων φίλων ὑπὸ τοῦ Φιλίππου διὰ τὴν πρὸς τὴν υἱὸν φιλίαν. Ἀλλὰ τοῦ Φιλίππου φρονεθέντος ὁ Ἀλέξανδρος τὴν βασιλείαν λαβὼν κατήγαγε τὸν Νέαρχον καὶ ἐν ταῖς μεγίσταις τιμαῖς ἔσχε³. Τοῦτον κατὰ μὲν τὸ 334 κατέστησε σατραπὴν τῆς Λυκίας καὶ τῆς Παμφυλίας⁴, κατὰ δὲ τὸ 328 ἔπεμψεν εἰς Βακτριανήν, ὅπως ἐκεῖθεν ἀγάγῃ μισθοφόρους⁵, καὶ κατὰ τὸ 325 ἀνέδειξε ναύαρχον⁶. Ἀφ' οὗ δ' οὗτος ἐπανήγαγε τὸν στόλον, ἐστέφθη ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου χρυσοῦ στεφάνῳ καὶ ἔλαβεν εἰς γάμον τὴν θυγατέρα τῆς Βαρσίνης καὶ τοῦ Μέντορος⁷. Ὁ μέγας Ἀλέξανδρος παρεσκεύαζε στόλον, ὅπως πέμψῃ τὸν Νέαρχον εἰς τὴν Ἀραβίαν καὶ τὴν Ἀφρικὴν, ἀλλὰ τὸν ἐκεῖσε πλοῦν ὁ θάνατος τοῦ βασιλέως ἐματαιώσεν⁸. Οὗτος συνέγραψε τὰ ἀμφοτέρω παρὰ πλῶ⁹, ἅπερ εἶχον ὑπ' ὅψει ὁ Στράβων, ὁ Ἀρριανὸς καὶ ὁ Ἐρατοσθένης. Εἰς τὸ σύγγραμμα δὲ τοῦτο παρενέβαλε καὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Διότι κατὰ τὴν περίοδον ταύτην δὲν εἶχεν ἔτι χωρισθῇ ἡ γεωγραφία ἀπὸ τῆς ἱστορίας. Οἱ περὶ τὸν Νέαρχον πολὺν ἐταλαιπώρησαν κατὰ τὸν πλοῦν διὰ τὴν πλάνην

¹) Στέφ. Βυζάντ. "Αἴτια, πόλις Μακεδονίας... τὸ ἐθνικὸν Αἰταῖος" οὕτω γὰρ ἱστορεῖται Νέαρχος Αἰταῖος, τῶν Ἀλεξάνδρῳ τῷ μεγάλῳ συστρατευσαμένων ὁ διασημώτατος. ²) Ἀρριαν. ἐν Ἰνδ. XVIII, 10 "Νέαρχος Ἀνδροτίμου, τὸ γένος μὲν Κρής... ὥσπερ δὲ ἐν Ἀμφίπολει τῇ Στρυμόνι, καὶ Διόδωρ. XIX, 69. ³) Ἀρριαν. ἐν Ἀναβάσ. III, 6, 8 καὶ Πλούταρχ. ἐν βίῳ Ἀλεξάνδρ. X "Τῶν δὲ ἄλλων ἐταίρων Ἀρπαλον καὶ Νέαρχον, οἱ δὲ Ἐργυρίον καὶ Πτολεμαῖον ἐκ Μακεδονίας μετέστησεν, οὓς ὕστερον Ἀλέξανδρος καταγαγὼν ἐν ταῖς μεγίσταις ἔσχε τιμαῖς. ⁴) Ἀρριαν. ἐν Ἀναβάσ. III, 6, 8. ⁵) Παρὰ τῷ αὐτῷ IV, 7, 4. ⁶) Παρὰ τῷ αὐτῷ ἐν Ἀναβάσ. VI, 2, 6 καὶ ἐν Ἰνδικ. 18, 10. ⁷) Ὁ αὐτὸς ἐν Ἀναβάσ. VII, 4 καὶ ἐν Ἰνδ. 42. ⁸) Ὁ αὐτὸς VII, 19 καὶ Ἀριστοβούλ. ἀποσπ. 40. ⁹) Christ ἐν σελ. 313.

καὶ τὸ μέγεθος τῶν κητῶν, ἅπερ εἶχον μέγεθος τριῶν καὶ εἴκοσιν ὀργυιῶν, ὥς λέγει ὁ ναύαρχος¹. Ταῦτα ὅμως ἔφρευγον, ὅτε σάλπιγγος καὶ κρότου ἤκουον.

Ὁ δὲ Ἀνδροσθένης ὁ Θάσιος ἢ Ἀμφιπολίτης² πρῶτον μὲν συνέπλευσε τῷ Νεάρχῳ καὶ τῷ Ὀνησικρίτῳ, εἶτα δὲ μετὰ τριακοντόρου ἐξεπέμφθη ὑπὸ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ὅπως περιπλεύσῃ τὴν χερσόνησον τῆς Ἀραβίας, ὅτε ὁ βασιλεὺς παρεσκεύαζε τὴν πρὸς τὰ ἐκεῖσε στρατείαν³. Ὅντως οὗτος παρέπλευσε μέρος τι τῆς χερσονήσου, ἀλλὰ πορρωτάτω ἐκ τῶν ἐκπεμφθέντων προὔχωρῃσεν Ἰέρων ὁ Σολεύς. Πρὸ τοῦ Νεάρχου δ' ὁ Ἀνδροσθένης ἐδημοσίευσεν ἰὰς παρατηρήσεις αὐτοῦ ἐν συγγράμματι, ὅπερ ἐπεγράφετο Παράπλους τῆς Ἰνδικῆς⁴. Πλὴν τούτου ὁ μὲν Φίλων ἔγραψεν Αἰθιοπικά⁵, ὁ δὲ Ὁρθαγόρας Ἰνδικοὺς λόγους⁶. Ἐπειδὴ οὗτος ὀνομάζεται μετὰ τοῦ Ὀνησικρίτου καὶ τοῦ Νεάρχου, θεωρεῖται σύγχρονος αὐτῶν. Ὡς οἱ ἄνδρες οὗτοι ἐξήταζον τέως ἀγνώστους χώρας κατὰ τὴν Ἀνατολήν, οὕτως ὁ τολμηρὸς Πυθέας ὁ Μασσαλιώτης ἐμελέτα τὰ δυτικὰ τῆς Εὐρώπης. Κατὰ τὸ τέλος τοῦ τετάρτου π. Χ. αἰῶνος ἐπιεὶς Φοινικικῶν πλοίων δις ἐποίησε τὴν τολμηρὰν περιήγησιν ἀπὸ Γαδείρων μέχρι Βρετανίας καὶ τῆς Θούλης⁷. Τὰ πορίσματα τῶν ἐρευνῶν ὁ Μασσαλιώτης, ὅστις δὲν ἐστερεῖτο μαθηματικῶν γνώσεων, κατέταξεν ἐν τινι συγγράμματι ἐπιγραφομένῳ Περιὼκεανοῦ. Τὸ ἀξιόπιστον τοῦ

¹) Στράβ. ΙΕ', 726 "Μέγεθος δὲ τῶν κητῶν φησὶν ὁ Νεάρχος τριῶν καὶ εἴκοσιν ὀργυιῶν. Πιστευθὲν τι δὲ ἱκανῶς ὑπὸ τῶν ἐν τῷ στόλῳ φησὶν ὁ Νεάρχος ἐξελέγξαι ψευδὸς ὄν, ὥς εἴη τις ἐν τῷ πόρῳ νῆσος ἢ ἀφανίζοι τοὺς προσορμισθέντας". ²) Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα γεννηθεὶς ἐν Θάσῳ μετώκησεν εἰς Ἀμφίπολιν. ³) Ἀρριαν. ἐν Ἀναβάσ. VII, 20. ⁴) Ἀθήν. III, 98. ⁵) Στράβ. II, 77. ⁶) Αἰλιαν. XVI, 35. ⁷) Christ ἐν σελίδ. 478.

Πυθέον ημφισζήτουν ὁ Πολύβιος καὶ ὁ Στράβων¹, ἀλλ' ὁ Ἐρατοσθένης² καὶ ὁ Ἰππαρχος³ ἐδέχοντο τὰς μαρτυρίας αὐτοῦ, οἷς συμφωνοῦσι καὶ τινες τῶν νεωτέρων⁴.

Ὁ δὲ Πατροκλῆς κατὰ τὰ 312 π. Χ. ὑπὸ Σελεύκου τοῦ πρώτου ὠνομάσθη στρατηγὸς τῆς Βαβυλωνίας⁵. Βραδύτερον δὲ περὶ τὰ 285 π. Χ. ἐπέμφθη μετὰ στόλου, ὅπως ἐξετάσῃ τὴν Κασπίαν θάλασσαν, ἂν ᾖναι λίμνη ἢ ἂν ταυτίζηται τῇ Μαιώτιδι ἢ ἂν ᾖναι κόλπος τοῦ Ὠκεανοῦ⁶. Ἡ ἐξέτασις τῶν ζητημάτων τούτων δὲν εἶχε μόνον ἐπιστημονικὸν σκοπόν, ἀλλὰ καὶ ἐμπορικόν, διότι ὁ Σέλευκος ἐσκόπει, ὅπως συνδέσῃ τοὺς λαοὺς τούτων τῶν χωρῶν μετὰ τῶν βορείων τῆς Ἰνδικῆς ἐθνῶν. Ὁ πεμφθεὶς ἀνεκάλυπεν, ὅτι ἄλλος εἶναι ὁ Ἰαξάρτης καὶ ἄλλος ὁ Τάναϊς ποταμὸς καὶ ὅτι ἦτο ἡμαρτημένη ἢ ὑπόθεσις, καθ' ἣν ἡ Κασπία ἐταυτίζετο τῇ Μαιώτιδι⁷. Ὁ Πατροκλῆς εἶχε γεωγραφικὰς καὶ μαθηματικὰς γνώσεις⁸ καὶ ὥς φιλαλήθης ἐπαινεῖται ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ἱστορικοὺς τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, οἵτινες κακίζονται ὡς ψευδολόγοι⁹. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σελεύκου ὁ στρατηγὸς ἐπέμφθη ὑπὸ Ἀντιόχου τοῦ πρώτου εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν, ὅπως καταστείλῃ ἐκτραγεῖσαν ἐπανάστασιν, ἀλλ' ἐνεδρευθεὶς ὑπὸ τῶν Βιθυνῶν ἐφθάρη αὐτὸς τε καὶ ἡ σὺν αὐτῷ στρατιά¹⁰. Ὁσαύτως

1) Ἐν βιβλ. II, 104 "Φοῖ δ' οὖν ὁ Πολύβιος ἄπιστον καὶ αὐτὸ τοῦτο πῶς ἰδιώτῃ ἀνθρώπῳ καὶ πένητι τὰ τοσαῦτα διασιτήματα πλωτὰ καὶ πορευτὰ γένοιτο;" 2) Στράβ. αὐτόθι. 3) Στράβ. II, 71, Fuhr, De Pyth. Massal. Darmst. 1835. 4) Παράβαλλ. Müllenhoff, Deutsche Alterthumskunde I, 211—497. 5) Διόδωρ. Σικελ. XIX, 100. 6) Τὸν πόθον τοῦτον εἶχε καὶ ὁ μέγας Ἀλέξανδρος, Ἀρριαν. ἐν Ἀναβάσ. VII, 16 "Πόθος γὰρ εἶχεν αὐτὸν καὶ ταύτην ἐκμαθεῖν τὴν Κασπίαν τε καὶ Ὑρκανίαν καλουμένην, ποῖα τινὶ συμβάλλει θαλάσσην." 7) Susemihl I, 658. 8) Στράβ. II, 68 "Πατροκλῆς, ὁ μάλιστα πιστεύεσθαι δίκαιος διὰ τὸ ἀξίωμα καὶ διὰ τὸ μὴ ἰδιώτης εἶναι τῶν γεωγραφικῶν." 9) Ὁ αὐτὸς ἐν II, 70 "Ἀπαντες μὲν τοίνυν οἱ περὶ τῆς Ἰνδικῆς γράψαντες ὥς ἐπὶ τὸ πολὺ ψευδολόγοι γεγονάσιν καθ' ὑπερβολὴν δὲ Δημάχος, τὰ δὲ δεύτερα λέγει Μεγασθένης, Ὀνησίκριτος δὲ καὶ Νέαρχος καὶ ἄλλοι τοιοῦτοι παραψελλίζοντες ἤδη." 10) Φῶτ. ἐν

στρατηγὸς Σελεύκου τοῦ πρώτου καὶ Ἀντιόχου τοῦ πρώτου ἦτο Δημόδαμας ὁ Μιλήσιος, ὅστις ἔγραψε περὶ τῶν πέριξ χωρῶν τοῦ Ἰαξάρτου¹. Ὁ δὲ Τιμοσθένης ὁ Ῥόδιος συν-έταξε σύγγραμμα Περὶ λιμένων², ἴσως καὶ Περὶ νήσων ἐν δέκα βιβλίοις· ἀλλὰ τὰ παρ' αὐτοῦ γραφόμενα ἐστηρίζοντο κατὰ τὸ πλεῖστον οὐχὶ ἐπὶ τῆς αὐτοψίας, ἀλλ' ἐπὶ ἀρχαιοτέρων συγγραφέων. Ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ συνεγράφησαν καὶ οἱ Σταδια-σμοί, ἐν οἷς ἐπραγματεύετο περὶ ἀποστάσεων κατὰ στάδια. Φαίνεται, ὅτι τὰ συγγράμματα τοῦ Τιμοσθένους εἶχον οὐχὶ μικρὰν ἀξίαν· διότι ἔλαβε ταῦτα ὑπ' ὄψει ὁ Ἐρατοσθένης.

Ὁ δὲ Πολέμων ὁ ἐπικληθεὶς περὶ γηγενέος ἦτο υἱὸς τοῦ Μιλησίου καὶ ἐλέγετο μὲν ὑπὸ τινων Σάμιος ἢ Σικυνῶνιος ἢ Ἀθηναῖος³, ἀλλὰ κατὰ τὴν κρατήσαν γνῶμην κατήγετο ἐξ Ἰλίου καὶ δὴ ἔκ τινος κόμης Γλυκείας καλουμένης. Ὁ Ἰλιεύς μακρὸν χρόνον ἐν Ἀθήναις διατρίψας ἐνταῦθα ἐκτέλεστο πολιτικὸν δικαίωμα. Ἐξῆς δὲ κατὰ τοὺς χρόνους Πτολεμαίου τοῦ Ἐπιφανοῦς καὶ Ἀριστοφάνους τοῦ γραμματικοῦ⁴. Περιερχόμενος δὲ τὰς διαφόρους χώρας καὶ τὰ ἐν αὐταῖς ἄξια λόγου περιγράφων συνέταξε παντοειδῆ συγγράμματα. Ἐπειδὴ δὲ συνέλεγε καὶ ἐξήγει τὰς ἐπιγραφάς, σκωπτικῶς ἐπωνομάσθη στιγλοκόπας⁵. Εἶναι λυπηρόν, ὅτι ἀπώλοντο πολλὰ τοῦ Πολέμωνος συγγραφαί, αἵτινες ἔμελλον νὰ ἐπιχύσωσιν ἅπλετον ἐπὶ τῆς ἀρχαιολογίας φῶς. Τοιαύτη εἶναι ἡ Περὶ τῆς Ἀθήνησιν ἀκροπόλεως⁶ συνισταμένη ἐκ τεσσάρων βιβλίων, Περὶ τῆς ἱερᾶς ὁδοῦ⁷, Περὶ τῆς ἐν Σικυνῶνι ποικίλης στοᾶς⁸, Περὶ τῶν Σικυνῶνι πινάκων⁹, Περὶ τῶν

Βιβλ. 224. ¹) Plin N. H. V, § 49. ²) Στράβ. IX, 421 "Ἐμελοποίησε μὲν οὖν Τιμοσθένης, ὁ ναύαρχος τοῦ δευτέρου Πτολεμαίου ὁ καὶ τοὺς λιμένας συντάξας ἐν δέκα βιβλίοις". ³) Ἀθῆν. VI, 234. ⁴) "Ὁρα Σουίδ. ἐν λ. ⁵) Ἀθῆν. VI, 234 "Ἐπεκαλεῖτο δὲ καὶ στιγλοκόπας, ὡς Ἡρόδικος ὁ Κρατήτειος εἰρηκε". ⁶) Στράβ. IX, 396. ⁷) Ἀρποκρ. Ἱερὰ ὁδός. ⁸) Ἀθῆν. XIII, 577. ⁹) Ἀθῆν. XIII, 567.

ἐν Λακεδαιμόνι ἀναθημάτων¹, Περὶ τῶν Θήβησι
 Ἑρακλείων², Περὶ τῶν ἐν Δελφοῖς θησαυρῶν³,
 Περὶ Δωδώνης⁴, Περιήγησις Ἰλίου⁵, Περὶ Σα-
 μοθρόκης⁶, Περὶ τῶν ἐν Καρχηδόνι πέπλων⁷, Περὶ
 Ἡλίδος καὶ Περὶ Βοιωτίας. Δὲν εἶναι δὲ βέβαιον,
 ἂν ὁ Ἑλλαδικὸς συγγραφεὺς ὑπὸ τοῦ Πολέμωνος ἢ ὑπὸ
 ἄλλου⁸. Κατὰ μὲν τὸν Preller οὗτος εἶναι συλλογὴ πάντων
 τῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀναφερομένων περιηγητικῶν, ἐθνογραφικῶν
 καὶ μυθογραφικῶν συγγραμμάτων τοῦ Πολέμωνος, κατ' ἄλλους
 ὁμως πιθανώτερον ὁ Ἑλλαδικὸς ἦτο ἀναγραφὴ τῶν τόπων τῶν
 περιεχόντων μνημεῖα τῆς τέχνης ἐξαχθεῖσα ἐκ τῶν συγγραφῶν
 τούτου πρὸς χρῆσιν τῶν περιηγουμένων⁹. Πρὸς δὲ ὁ Πολυ-
 γραφώτατος Πιεὺς συνέταξε καὶ Κτίσεις τῶν ἐν Φωκίδι
 πόλεων καὶ περὶ τῆς πρὸς Ἀθηναίους συγγενείας
 αὐτῶν, Κτίσεις τῶν ἐν Πόντῳ πόλεων¹⁰, καὶ Κτίσεις
 Ἰταλικῶν καὶ Σικελικῶν¹¹. Ἐπὶ πᾶσι τούτοις συνέγραψε
 Περὶ τῆς Ἀθήνησιν Ἐρατοσθένους ἐπιδημίας¹²,
 Περὶ ἀδόξων ὀνομάτων¹³, Περὶ θαυμασίων¹⁴ καὶ
 πολλὰ ἄλλα.

Ἐκ τῶν εἰρημένων γίνεται δῆλον, ὅτι ὁ Πολέμων εἶναι
 ὁ πατριάρχης τῶν περιηγουμένων ἀρχαιολόγων, ὅσοι μελε-
 τῶσι τὰς ἐπιγραφὰς καὶ τὰ μνημεῖα τῆς τέχνης. Εἶναι δ' ἄξιός
 πολλοῦ σεβασμοῦ, διότι διαπρέπει οὐ μόνον ὡς πολυμαθέστατος
 ἐρευνητής, ἀλλὰ καὶ ὡς μέγας τῆς ἀληθείας φίλος. Ἡ γλῶσσα
 ὁμως αὐτοῦ ἦτο ἀπλὴ καὶ ξηρὰ καὶ ἄτεχνος καὶ ἡ περιγραφή

1) Ἀθῆν. XIII, 574. 2) Ὅρα ἀπόσπ. 13 καὶ Σχολ. Πινδ. εἰς Ὀλύμπ.
 VIII, 153. 3) Πλούταρχ. Συμποσ. προβλ. V, 2, 675. 4) Ἀπόσπ. 30.
 5) Σουῖδ. ἐν λ. 6) Ἀθῆν. IX, 372. 7) Ἀθῆν. XII, 541. 8) Ὁ αὐτὸς XI,
 479 "Πολέμων γοῦν ἢ ὅστις ἐστὶν ὁ ποιήσας τὸν ἐπιγραφόμενον Ἑλλαδι-
 κόν". 9) Ὅρα Susemihl I, 669. 10) Σουῖδ. ἐν λ. 11) Ὅρα ἀπόσπ. 38.
 12) Ἀπόσπ. 51. 13) Ἀθῆν. IX, 409. 14) Ὁ αὐτὸς XII, 552.

τῶν ἀγαλμάτων καὶ τῶν εἰκόνων ἦτο μὲν ἀκριβής, ἀλλὰ βραχεῖα καὶ ἡ βραχυλογία αὐτοῦ ἔφθανε μέχρι τοῦ σκοτεινοῦ¹. Διὰ τὰς εἰρημένας δ' ὁμως ἀρετὰς ἐπιμελῶς τὰ συγγράμματα τοῦ Πολέμωνος ἀνεγνώσκοντο ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων καὶ ἐπυροῦντο².

Παραπλησίας ὑποθέσεως συγγράμματα συνέγραψε Φιλостέφανος ὁ Κυρηναῖος, ὁ μαθητὴς τοῦ Καλλιμάχου. Φαίνεται, ὅτι ἡ συγγραφή Περὶ παρὰδόξων ποταμῶν καὶ Περὶ κρηνῶν ἦτο συντεταγμένη ἐν στίχοις, τὰ δὲ ἄλλα Περὶ τῶν ἐν Ἀσίᾳ πόλεων, Ἑπειρωτικά, Περὶ Κυλλήνης καὶ Περὶ νήσῶν ἐν πεζῷ λόγῳ³. Ἡ δὲ Περιήγησις Σκύμνου τοῦ Χίου ἦτο διηρημένη εἰς δύο μεγάλα τμήματα κατὰ τὰς δύο μεγάλας ἡπείρους τοῦ ἀρχαίου κόσμου, τὴν Εὐρώπην καὶ τὴν Ἀσίαν. Εἰκάζεται δ', ὅτι ὑπῆρχεν ἐν τῇ Περιήγησει καὶ τρίτον τμήμα, ὅπερ ἐπεγράφετο Λιβύη⁴. Ἐκ τινος τοιαύτης περιηγήσεως περιῆλθε μέχρις ἡμῶν μέγα ἀποσπασμα, ἀλλ' ἐν ἱαμβικοῖς στίχοις⁵. Ἐκ τούτων 742 στίχοι ἀνήκουσι τῇ περιγραφῇ τῆς Εὐρώπης, διακόσιοι δ' ἄλλοι ἔχουσιν ὑπόθεσιν τὴν Εὐρώπην καὶ τὴν Ἀσίαν. Οἱ ἀρχαιότεροι ἐκδύται τῶν ἀποσπασμάτων τούτων ἀπέδιδον Μαρκιανῶ τῷ Ἡρακλεώτῃ, εἰτα δὲ τῷ Σκύμνῳ, ὅπερ δὲν εἶναι ὀρθόν. Διότι ἐν ἀρχῇ ὑπάρχει ἀνάθεσις τῷ βασιλεῖ Νικομήδει. Ἐντεῦθεν εἰκάζεται, ὅτι τὸ διδακτικὸν τοῦτο ποίημα συνετάχθη κατὰ τὸν πρῶτον π. Χ. αἰῶνα⁶. Τὸ ἔργον ὡς ποίημα δὲν ἔχει ἀξίαν τινά, ἀλλ' ἀναγινώσκεται ἐνεκα τῶν εἰδήσεων περὶ κρίσεων πόλεων, περὶ ἀποικιῶν, περὶ κλίματος, περὶ προϋόντων καὶ περὶ ἡθῶν διαφόρων λαῶν. Δὲν ἐκρίθη τὸ ζήτημα, ἂν ὁ Μνασέας⁷ ἦτο ἐκ Πατρῶν

¹) Ἰδὲ τὰ ἀποσπάσματα 56 καὶ 86. ²) Πλούταρχ. Συμπ. προβλήμ. V, 2, 675 "Πολυμαθοῦς καὶ οὐ νουσιάζοντος ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς πράγμασιν ἀνδρὲς". ³) Nicolai, Griech. Lit. II, 202. ⁴) Ἀντόθι 208. ⁵) Ὁρα Müller I, 402-423. ⁶) Susemihl I, 678. ⁷) Ἀπαντῇ Μνασέας, Μνασέας

τῆς Ἀχαΐας ἢ ἐκ Πατάρων τῆς Λυκίας¹. Εἶναι δὲ γνωστὸν, δι' ἐγένετο μαθητὴς τοῦ Ἐρατοσθένους καὶ συνέγραψε Συν-αγωγὴν Δελφικῶν χρησμῶν καὶ Περίπλουν ἢ Περι-ηγήσεις², αἵτινες διηροῦντο εἰς τὰ συνήθη τρία τμήματα, τὴν Εὐρώπην, τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Λιβύην. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο τοῦ Μνασέα ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων, ὡς ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου³, ἀνεγινώσκετο.

Ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Κράτητος καὶ Ἀριστάρχου ἔζη Δημήτριος ὁ Σκήψιος, ὅστις ἦτο πλούσιος καὶ ἡσχολεῖτο περὶ τὴν φιλολογίαν. Οὗτος ἔγραψε Τρωϊκὸν διάκοσμον ὡς ὑπόμνημα τοῦ καταλόγου τῶν Τρώων⁴. Ἡ Σκήψις, ὡς γνωστὸν, ἀνῆκε τῇ Τροίᾳ, ὁ δὲ Σκήψιος μετὰ θερμοῦ ζήλου ἐπραγματεύετο περὶ τῆς γεωγραφίας, τῆς ἐθνογραφίας, τῆς ἱστορίας καὶ τῶν μύθων τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος. Ἐνεκα τῆς τοπικῆς φιλοπατρίας ὁ Δημήτριος δὲν ἀπηξίου, ὅπως δεχθῇ καὶ μυθάρια ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ. Λέγεται μὲν ὁ Δημήτριος γραμματικὸς, δὲν ἀνῆκει ὁμῶς τῇ σχολῇ τοῦ Ἀριστάρχου, ὃν συχνάκις ἐλέγχει, ἀλλὰ τῇ τοῦ Κράτητος. Ὁ Τρωϊκὸς διάκοσμος μνημονεύεται οὐχὶ σπανίως ὑπὸ τῶν Σχολιαστῶν καὶ Στεφάνου τοῦ Βυζαντίου. Ἐκ τοῦ Φωτίου⁵ γινώσκουμεν ἀκριβέστερον Ἀγαθαρχίδην τὸν Κνίδιον, ὅστις ἤκμασεν ἐπὶ Πτολεμαίου τοῦ ἔκτου (181—146 π. Χ.) Οὗτος ἦτο περιπατητικὸς φιλόσοφος⁶, γραμματικὸς, ἱστορικὸς καὶ γεωγράφος. Ἐγραψε

καὶ Μνασίας. ¹) Ὅρα τὴν διατριβὴν τοῦ Preller ἐν τῷ περιοδικῷ Zeitschrift, f. d. Alterthums. W. 1846 ἐν σελίδ. 673—686. ²) Τὰ ἀποσπάσματα ἐξέδωκεν ὁ Mehler, Mnaseae Patarensis fragmenta, Leiden 1847. ³) Ἐν βιβλ. IV, 158. VII, 296, VIII, 346. ⁴) Στεράβ. XIII, 609. Ἐκ δὲ τῆς Σκήψεως καὶ ὁ Δημήτριος ἔστιν, οὗ μεμνήμεθα πολλάκις, ὁ τὸν Τρωϊκὸν διάκοσμον ἐξηγησάμενος γραμματικὸς κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον γενόμενος Κράτητι καὶ Ἀριστάρχῳ, καὶ XIII, 594. Ἰδὲ Bohle, De Demetrio Scepsio grammatico, Kempen 1858 καὶ Gaede, Demetrii Scepsii quae Supersunt, Greifswald 1880. ⁵) Ἐν σελίδ. 250. ⁶) Στεράβ. XIV, 656 Ἀνδρῶς

δύο ιστορικά συγγράμματα, τὸ *Περὶ Εὐρώπης* συνιστάμενον ἐκ 49 βιβλίων, καὶ τὸ *Περὶ Ἀσίας* ἐκ 10 καὶ ἄλλα πολλά. Μικροτέραν περιοχὴν εἶχε τὸ *Περὶ τῆς ἐρυθρᾶς θαλάσσης*, διότι ἀπηρτίζετο ἐκ πέντε βιβλίων. Τὸ τελευταῖον τοῦτο σύγγραμμα συντάττειν ὁ Κνίδιος γεωγράφος ἐν βαθεῖ γήρατι, ὡς αὐτὸς ὁμολογεῖ¹. Κατ' ἐξοχὴν ἐπαινοῦνται αἱ εἰδήσεις αὐτοῦ περὶ Ἀραβίας καὶ περὶ τῆς ἀνατολικῆς Ἀφρικῆς, ἣν πρῶτος ἀκριβῶς περιέγραψε. Πραγματεύεται δὲ τὰ παράδοξα καὶ θαυμάσια τῶν διαφόρων χωρῶν μετὰ τοσαύτης τέχνης λόγου, ὥστε ἐλέχθη, ὅτι εἶναι μᾶλλον ῥήτωρ ἢ γεωγράφος². Καθ' ὅλον ἐν τῷ λόγῳ εἶναι μεγαλοπρεπῆς, γνωμολογικὸς καὶ ζηλωτὴς τοῦ Θουκυδίδου.

Ὁ δὲ Ἡλιόδωρος ὁ Ἀθηναῖος ἔζη ἐπὶ Ἀντιόχου τοῦ Ἐπιφανοῦς, (175—164 π. Χ.). Ὁ περιηγητής³, ὡς ὀνομάζεται, ἔγραψε, καθ' ὅσον γνωσκόμεν, *Περὶ ἀκροπόλεως*, σύγγραμμα συνιστάμενον ἐκ δέκα καὶ πέντε βιβλίων καὶ *Περὶ τῶν Ἀθηνῶνσι τριπόδων*. Μακρὰς περιηγήσεις ἐποίησεν Ἀρτεμίδωρος ὁ Ἐφέσιος⁴, ὅστις ζῶν περὶ τὰ 100 π. Χ. ἐπρέσβευσεν εἰς Ῥώμην ὑπὲρ τῶν προσόδων δύο λιμνῶν ἀνηκουσῶν τῷ ναῶι τῆς Ἀρτέμιδος. Ἀφ' οὗ δ' ὁ Ἀρτεμίδωρος

δ' ἀξιόλογοι Κνίδιοι πρῶτον μὲν Εὐδοξος ὁ μαθηματικὸς τῶν Πλάτωνος ἐταίρων, εἰτ' Ἀγαθαρχίδης ὁ ἐκ τῶν περιπάτων, ἀνὴρ συγγραφεύς. "Ορα καὶ Frieten, De Agatharchide Cnidio, Bonn 1847. ¹) Φώτ. ἐν σελίδ. 213. "Τὴν οὖν εἰρημένην ἅπασαν συγγραφὴν καὶ αὐτὸς ἐπὶ τέλει τοῦ ε' λόγου εἰς μνήμην ἀνάγει, ἐν ᾧ καὶ πεπαῦσθαι τοῦ γράφειν διὰ τινὰς τε αἰτίας ἄλλας καὶ ὅτι τὰ τῆς ἡλικίας ἀποκλίνει πρὸς τὸ ἔξωρον. ²) Φώτ. ἐν Βιβλ. 213 "Εἰ δὲ καὶ τὸ τῆς ἱστορικῆς ἐπώνυμον αὐτῷ ἢ μὴ νήφουσα ψήφος οὐκ ἐπέστω, ἀλλὰ γὰρ ἐμοὶ γε δοκεῖ οὐδὲν ἕλαινον τῶν γραμματικῶν οὐ δεύτερος ἢ τῶν ῥητόρων, δι' ὧν καὶ γράφει καὶ διδάσκει, καταφαίνεσθαι. ³) Ἀθῆν. IX, 406 "Ἡλιόδωρος δ' ὁ περιηγητής ἐν πρώτῳ περὶ ἀκροπόλεως. "Ορα Nicolai II, 206. ⁴) *Περὶ τούτου* ἔγραψεν ὁ Stiehle, Der Geograph Artemidorus ἐν τῷ περιοδικῷ Philologus 1856 ἐν σελίδ. 193—244.

ἔτυχε τοῦ σκοποῦ τῆς ἀποστολῆς, ἡ πόλις ἔστησεν οὐτῷ χρυσοῦν ἀνδριάντα¹. *Ο *Εφεσίος περιηγητὴς οὐ μόνον ἀπεδήμυσεν εἰς τὴν *Ιταλίαν, ἀλλὰ καὶ περιῆλθε τὴν Μεσόγειον θάλασσαν μέχρι τῶν Γαδείρων καὶ ἐπορεύθη εἰς τὴν Αἴγυπτον, τοὺς Αἰθίοπας καὶ τοὺς Τρωγλοδύτας. Τὰ πορίσματα τῶν ἐρευνῶν αὐτοῦ κατέταξεν ἐν τινι συγγράμματι, ὅπερ ἐπεγράφειτο Γεωγραφούμενα καὶ συνίστατο ἐξ ἑνδεκα βιβλίων. *Ο αὐτὸς συνέγραψε καὶ *Ιωνικὰ ὑπομνήματα. Πλὴν τῆς αὐτοψίας ὁ *Αρτεμίδωρος ἔλαβεν ὑπ' ὄφει τοὺς ἀρχαιότερους γεωγράφους, κατ' ἐξοχὴν δὲ τὸν *Αγαθαρχίδην. Τὰ Γεωγραφούμενα τοῦ *Εφεσίου περιηγητοῦ εἶχον ὁμοιότητα πρὸς τὰ γεωγραφικὰ τοῦ Σιτράβωνος καὶ ἐτιμῶντο πολὺ ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων, ἐξ ὧν ὁ Μαρκιανὸς ἐποίησεν ἐπιτομήν². Περὶ *Απελλᾶ ἢ *Απολλᾶ τοῦ Ποντικοῦ δὲν ἔχομεν ἀκριβεῖς εἰδήσεις, ἀλλὰ γνωσκομεν μόνον, ὅτι ἔγραψε Δελφικὰ καὶ Περὶ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ πόλεων³. Πλείονα γινώσκονται περὶ τοῦ *Αρχελάου, ὅστις κατὰ τὸ 36 ἢ 34 π. Χ. ὑπὸ τοῦ *Αντωνίου ὠνομάσθη βασιλεὺς Καππαδοκίας⁴ καὶ κατὰ τὸ πρῶτον ἢ δεύτερον ἔτος μ. Χ. λαβὼν γυναῖκα τὴν χήραν τοῦ βασιλέως Πολέμωνος προσεκτέσαστο καὶ τὴν μικρὰν *Αρμενίαν⁵. *Ο βασιλεὺς οὗτος συνέγραψε χωρογραφικὸν σύγγραμμα⁶. *Ἄλλ' ἰδρυτὴς τῆς συστηματικῆς γεωγραφίας ἐγένετο *Ερατοσθένης ὁ Κυρηναῖος, ὅστις ἦτο υἱὸς τοῦ *Αγλαοῦ⁷ γεν-

1) Σιτράβ. XIV, 642. 2) Μαρκιαν. *Επιτομ. Μενίπ. § 4 "Εγὼ τοίνυν πάντων τῶν μνημονευθέντων προκρίνας *Αρτεμίδωρον τὸν *Εφεσίον ἐπιτομήν τῶν ἑνδεκα βιβλίων τοῦ μνημονευθέντος ἐποίησάμην, προσθεὶς καὶ ἐξ ἐτέρων παλαιῶν τὰ ἐλλείποντα, καὶ τὴν διαίρεσιν τῶν ἰα' βιβλίων φυλάξας, ὥς μετρίαν μὲν γεωγραφίαν, τελειότατον δὲ περιῖπλουν ἀπεργάσασθαι". 3) *Αθήν. IX, 369. 4) Cicer Epist. VX, 4, 4. 5) Σιτράβ. XII, 556 "Αὐτὴ δὲ συνήρκεσεν *Αρχελάῳ καὶ συνέμεινεν ἐκείνῳ μέχρι τέλους". 6) Διογένης. Λαέρτ. II, 17 "Γεγόνασι δὲ καὶ ἄλλοι τρεῖς *Αρχέλαοι· ὁ χωρογράφος τῆς ὑπὸ *Αλεξάνδρου κρατηθείσης γῆς". 7) Τὸ ὄνομα *Αγακλῆς ὥσως

νηθείς κατὰ τὸ 276 π. Χ. Ἐγένετο δὲ μακρόβιος, διότι ὑπερέβη τὸ ὀγδοηκοστὸν τῆς ἡλικίας ἔτος¹. Ἐν μὲν τῇ Κυρήνῃ διδάσκαλον ἔσχε τὸν γραμματικὸν Λυσανίαν, ἐν δὲ τῇ Ἀλεξανδρείᾳ τὸν Καλλίμαχον². Χρόνον τινὰ διέτριψεν ἐν Ἀθήναις, ἐνθα ἐγένετο ἀκροατὴς τοῦ στωϊκοῦ Ἀρίστωνος τοῦ Χίου καὶ τοῦ Ἀρκεσιλάου, οὗς εἰκονίζει ὡς κορυφαίους τῶν τότε φιλοσόφων. Ἐπειδὴ ἡ κρίσις αὕτη ἦτο ὑπερβολικὴ, ἤγειρεν ἀντιλογίας καὶ ὁ μὲν Πολέμων δισχυρίζεται, ὅτι ὁ Ἐρατοσθένης δὲν εἶδε τὰς Ἀθήνας, ὁ δὲ Σιτράξων ἐλέγχει τὸν Κυρηναῖον³. Ἐν Ἀθήναις δὲν διέμεινε μακρὸν χρόνον, διότι Πτολεμαῖος ὁ Εὐεργέτης κατὰ τὸ 225 ἐκάλεσεν αὐτὸν εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ἵνα, ἐπειδὴ ἔθανεν ὁ Καλλίμαχος, ἀναθέσῃ τὴν ἐπιστάσιαν τῆς βιβλιοθήκης. Ὡς ἐπιστάτης διέμεινε μέχρι θανάτου. Οὕτως ὁ φιλομαθὴς Κυρηναῖος τὴν εὐνοίαν τῶν βασιλέων τῆς Αἰγύπτου καὶ πλουτίον βιβλίων πρόχειρον ἔχων ἐπεδόθη εἰς παντοειδῆς μελέτας. Ἀλλ' ἔνεκα τῶν ὑπερμέτρων σπουδῶν παθὼν τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ διὰ τὸ νόσημα τροφῆς ἀποσχὼν ἔθανεν.

Ὁ Καλλίμαχος καὶ ὁ Ἐρατοσθένης εἶναι οἱ δύο τηλαυγεῖς

εἶναι γραφικὸν ἁμάρτημα. ¹) Ὁρα Ψευδολουκίαν. Μακρόβ. 27. ²) Περὶ Ἐρατοσθένους ἔγραψεν ὁ Bernhardt, *Eratosthenica*, Berl. 1822. Ἐν τοῖς νεωτέροις δὲ χρόνοις ὁ Stiehle, ἐν τῷ περιοδικῷ *Philologus Suppl.* II, 1863 ἐν σελ. 453—492. Ὁρα καὶ τὸν ἡμέτερον Ἀσώπιον ἐν 324 καὶ ἐξῆς. ³) Ἐν βιβλ. I, 15, "Πρῶτον δ' ἐπισκεπτέον Ἐρατοσθένη παρατιθέντας ἅμα καὶ τὴν Ἰππάρχου πρὸς αὐτὸν ἀντιλογίαν. Ἔστι δ' ὁ Ἐρατοσθένης οὗθ' οὕτως εὐκατατρόχαστος, ὥστε μὴδ' Ἀθήνας αὐτὸν ἰδεῖν φάσκειν, ὅπερ Πολέμων ἐπιχειρεῖ δεικνύναι, οὐτ' ἐπὶ τοσούτον πιστὸς ἐφ' ὅσον παρεδίδξαντό τινες, καίπερ πλείστοις ἐντυχόν, ὡς εἶρηκεν αὐτός, ἀγαθοῖς ἀνδράσιν." Ἐγένοντο γὰρ "φρσίν" ὡς οὐδέποτε κατὰ τοῦτον τὸν καιρὸν ὑφ' ἑνα περίβολον καὶ μίαν πόλιν οἱ κατ' Ἀρίστωνα καὶ Ἀρκεσίλαον ἀνθρώσαντες φιλόσοφοι "οὐχ' ἱκανὸν δ' οἶμαι τοῦτο, ἀλλὰ τὸ κρῖναι καλῶς οἷς μᾶλλον προσσιτέον. Ὁ δὲ Ἀρκεσίλαος καὶ Ἀριστίωνα τῶν καθ' αὐτὸν ἀνθρώσαντων κορυφαίους τίθησιν".

τῆς Κυρήνης ἀστέρες. Ἐπὶ δὲ ἡμέτερος συγγραφεὺς εἶναι οὐ μόνον γραμματικὸς καὶ ποιητής, ἀλλὰ καὶ φιλόσοφος καὶ γεωμέτρης¹. Κατὰ τὸν Σουητώνιον² πρῶτος ὠνομάσθη φιλόλογος. Πρὸς δὲ ἐπωνομάσθη δεύτερος Πλάτων, Βῆτα καὶ Πένταθλος, ὡς δὴ καὶ ὁ Δημόκριτος³, πρὸς δὴλῶσιν τῆς πολυμεροῦς αὐτοῦ παιδεύσεως, ὡς δυνάμενος νὰ ἀγωνισθῇ ἐν πολλοῖς ἀγῶσιν. Ἐπὶ καὶ ὠνομάσθη Βῆτα⁴, ὅμως οὐδενὸς δεύτερος εἶναι ἐν δυοῖ γε ἐπιστήμαις, τῇ ἀστρονομίᾳ καὶ τῇ χρονολογίᾳ.

Τὸ σπουδαιότερον σύγγραμμα τοῦ Κυρηναίου ἦσαν τὰ Γεωγραφικά, ἅπερ συνίσταντο ἐκ τριῶν βιβλίων. Ἐν μὲν τῷ πρώτῳ τούτων ἐπραγματεύετο κριτικῶς τὴν ἱστορίαν τῆς γεωγραφίας ἀπ' Ὁμήρου μέχρι τῶν ἱστορικῶν τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ τὴν μαθηματικὴν καὶ φυσικὴν γεωγραφίαν, ὅπερ ἦτο τὸ σπουδαιότερον τοῦ συγγράμματος μέρος. Διότι ἡ σοφὴ τοῦ Ἐρατοσθένους διάνοια ἐξεῦρεν ὁρθὴν μέθοδον πρὸς καταμέτρησιν τῆς γῆς. Οὗτος παρετήρησεν, ὅτι τὸ ζενίθ τῆς Ἀλεξανδρείας ἀπέχετο τοῦ τῆς Συήνης τὸ $1/50$

1) Στράβ. XVII, 838 "Κυρηναῖος δ' ἐστὶ καὶ Καλλίμαχος καὶ Ἐρατοσθένης, ἀμφοτέρω τε τιμημένοι παρὰ τοῖς Αἰγυπτίων βασιλεῦσιν, ὁ μὲν ποιητὴς ἅμα καὶ περὶ γραμματικὴν ἐσπουδακώς, ὁ δὲ καὶ ταῦτα καὶ περὶ φιλοσοφίαν καὶ τὰ μαθήματα εἴ τις ἄλλος διαφέρει". Λουκιαν. Μακρόβ. 27 "Ἐρατοσθένης δ' Ἀγλαοῦ Κυρηναῖος, ὃν οὐ μόνον γραμματικόν, ἀλλὰ καὶ ποιητὴν ἂν τις ὀνομάσει καὶ φιλόσοφον καὶ γεωμέτρην". 2) De gramm. III, 10, "philologi appellationem assumpsisse videtur Atejus, quia sicut Eratosthenes, qui primus hoc cognomen sibi vindicavit, multiplici variae doctrina censebatur". 3) Διογένης Λαέρτιος. Θ. 37 "Καὶ γὰρ ἦν ὡς ἀληθὺς ἐν φιλοσοφίᾳ πένταθλος ὁ Δημόκριτος· ἥσκητο γὰρ τὰ φυσικὰ καὶ τὰ ἠθικά, ἀλλὰ καὶ τὰ μαθηματικὰ καὶ τοὺς ἐγκυκλίους λόγους καὶ περὶ τεχνῶν πᾶσαν εἶχεν ἐμπειρίαν". 4) Καὶ ἄλλοι ὀνομάσθησαν οὕτω, π. χ. Ἀντήνωρ ὁ γράψας Κρητικὰς ἱστορίας ὀνομάθη Δέλτα καὶ Σάτυρος ὁ τοῦ Ἀριστοτέλους γνώριμος Ζῆτα διὰ τὸ ζήτητικόν.

τῆς ὅλης περιφερείας¹. Ἐπειδὴ δ' αἱ δύο πόλεις ἀφίσταντο ἀλλήλων πέντε χιλιάδας σταδίων ἐν στρογγύλῳ ἀριθμῷ, ὑπελόγιζεν, ὅτι ἡ ὅλη τῆς γῆς περιφέρεια εἶναι 250,000 (50×5000) ἢ 252,000 σταδίων². Ὁ Ἐρατοσθένης ἔπρεπε νὰ εὕρῃ 216,000 ἀλλὰ τὸ ἀμάρτημα δὲν παρήχθη ἐκ τῆς μεθόδου, ἣτις μέχρι τοῦδε ἐφαρμόζεται, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἀνακριβοῦς ὑπολογισμοῦ τῆς ἀποστάσεως τῆς Ἀλεξανδρείας ἀπὸ τῆς Σύνης. Ἐν δὲ τῷ τρίτῳ βιβλίῳ διὰ βραχέων ἐπραγματεύετο τὴν πολιτικὴν ἱστορίαν. Πρὸς συγγραφὴν τοῦ πολυτιμοτάτου τούτου ἔργου, περιῆλθε μὲν τόπους τινὰς τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ πρὸ πάντων ὠφελήθη ἐξ ἀρχαιοτέρων συγγραφέων, π. χ. ὡς πρὸς μὲν τὴν μεσημβριάν εἶχεν ὑπ' ὄψει τὸν Φίλωνα³, ὡς πρὸς δὲ τὸ μεσημεριανωτικὸν τὸν Νέαρχον, ὡς πρὸς δὲ τὸ βορειοδυτικὸν τὸν Ὀφέλλαν⁴, καὶ ὡς πρὸς τὸ βορειοδυτικὸν τὸν Πυθέαν. Εἰς τὸ σύγγραμμα τοῦτο ὁ Ἐρατοσθένης εἶχε προσθέσει καὶ γεωγραφικὸν πλῆμα, ἥτοι μεταλλίνην ἢ ξυλίνην πλάνκα. Αἱ ἐν τοῖς Γεωγραφικοῖς ἐκτεθεῖσαι ἀνακαλύψεις παρέσχον τῷ συγγραφῇ κλέος ἀφθιτον.

Οὐχ ἦτον σπουδαῖον ἦτο τὸ σύγγραμμα τοῦ Ἐρατοσθένους *Περὶ χρόνονογραφικῶν*⁵. Ἐν τούτῳ ἀρχόμενος ἐκ τῆς ἀλώσεως τοῦ Ἰλίου ἐξικνεῖτο μέχρι τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ἐκ τοῦ πολυτίμου τούτου συγγράμματος ἀπορρέει ὁ παρὰ Κλή-

¹) * Ὁρα Δόναλδς. I, 527. Ἡ Σύνη νῦν ὀνομάζεται Ἀσουάν. Ὁ Ἐρατοσθένης ἐδέχετο, ὅτι ἡ Ἀλεξάνδρεια καὶ ἡ Σύνη κεῖνται ὑπὸ τὸν αὐτὸν μεσημβρινόν. ²) Στράβ. II, 118 "Ὅντος δὲ κατ' Ἐρατοσθένη τοῦ Ἰσημερινοῦ κύκλου σταδίων μυριάδων πέντε καὶ εἴκοσι καὶ διαχίλιων, τὸ τεταρτημόριον εἴη ἂν ἕξ μυριάδες καὶ τριαχίλιαι". Ὁ Ἐρατοσθένης προσεπέλασεν μάλλον εἰς τὴν ἀλήθειαν ἢ ὁ Ἀριστοτέλης, ὅστις εὔρε τετρακοσίας χιλιάδας σταδίων (Περὶ οὐραν. II, 12) καὶ τοῦ Ἀρχιμήδους τοῦ εὐρόντος τριακοσίας χιλιάδας σταδίων (Ἐν τῷ Ψαμμίτῃ Β' ἐν ἀρχῇ). ³) Στράβ. II, 77. ⁴) Στράβ. XVII, 826. ⁵) * Ὁρα τὴν διατριβὴν τοῦ Niese, Die Chronographie des Eratosthenes, Hermes XXIII, 1888 ἐν σελίδ. 92—102.

μεντι τῷ Ἀλεξανδρεῖ¹ φερόμενος πίναξ τῶν διαφόρων τῆς ιστορίας ἐποχῶν. Καθ' ὅλον εἰπεῖν, τὸ σύγγραμμα τοῦτο τοῦ Ἑρατοσθένους μέχρις ἡμῶν διαμένει ἡ βάσις τῶν χρονολογικῶν ἐρευνῶν τῆς ἀρχαίας ιστορίας. Ὡσαύτως χρονολογικὸν σύγγραμμα ἦσαν οἱ Ὀλυμπιονίκαι, ὅπερ συνίστατο ἐκ δύο βιβλίων². Μέχρι τοῦδε περιεσώθησαν οἱ Καταστερισμοί, ὅπερ περιέχει τὴν μυθευομένην ἀφορμὴν τῶν ἀστερισμῶν μετὰ τῆς θέσεως καὶ ἀποστάσεως ἐκάστου ἀστέρος³. Ἄλλ' ὁ Ὑγίνος, ὅστις πραγματεύεται τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν, μνημονεύει πολλῶν, ἅπερ δὲν εὐρίσκονται ἐν τοῖς Καταστερισμοῖς. Ὁ Bernhardt⁴ εἶκασεν, ὅτι οἱ ἡμέτεροι Καταστερισμοὶ εἶναι μετάφρασις τῶν μύθων τοῦ Ὑγίνου, ἀλλ' ἐξηλέγχθη ὑπὸ τοῦ Bursian⁵. Πρὸς δὲ διετηρήθησαν μέχρις ἡμῶν ἐπιστολαὶ τοῦ Ἑρατοσθένους πρὸς τὸν Πτολεμαῖον μετὰ τοῦ ἐπιγράμματος περὶ τῆς λύσεως τοῦ Ἀηλιακοῦ προεξλήματος, ἥτοι περὶ τοῦ διπλασιασμοῦ τοῦ κύβου⁶. Ὁ δὲ Νικόμαχος περιέγραψε τὸ πολυθρόνητον Κόσκινον τοῦ Ἑρατοσθένους, δι' οὗ εὐρίσκονται οἱ πρῶτοι καὶ ἀσύνθετοι ἀριθμοί⁷.

Περὶ ἀστρονομίας ὁ Ἑρατοσθένης κατ' ἐξοχὴν ἐπραγματεύετο ἐν τῷ διδακτικῷ ποιήματι, ὅπερ ἐπεγράφετο Ἑρμῆς καὶ ἦτο συντεταγμένον ἐν ἡρωϊκῷ ἑξαμέτρῳ. Φαίνεται δὲ παρὰδοξον, ὅτι οὕτως ὠνομάσθη ἀστρονομικὸν ποίημα, ἀλλ' ὁ εἰρημένος θεὸς κατὰ τὴν παιδικὴν αὐτοῦ ἡλικίαν εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναξὰς ἐθαύμασε τὴν ἐναρμόνιον τῶν ἀστέρων κίνησιν⁷. Οὕτως ὁ Ἑρμῆς παρῆχεν ἀφορμὴν πρὸς περιγραφὴν τοῦ

¹) Ἐν I, 21. ²) Περὶ τούτου ὄρα Bernhardt ἐν σελίδ. 247—256 τῆς κρημμένης διατριβῆς. ³) Ὁρα Ἀσώπ. ἐν σελίδ. 333. ⁴) Ἐν τῷ Jahrb. f. Philol. 1866 ἐν σελίδ. 765. ⁵) Εὐτόκιος ἐν τῷ Περὶ τῆς Ἀρχιμήδους σφαίρας καὶ τοῦ κυλίνδρου ἐν σελίδ. 21 καὶ 22. ⁶) Νικόμ. Ἀριθμητ. ἐν σελ. 17. Παράβαλλ. καὶ Δόναλδσον, ἐν τῇ μεταφράσει τοῦ Balétt. I, 528. ⁷) Ἰδὲ Ἀσώπ. ἐν σελίδ. 331.

οὐρανίου συστήματος. Ἐκ τοῦ ποιήματος τούτου περιεσώθη μέχρις ἡμῶν μακρὸν ἀπόσπασμα, ὅπερ ἔχει ὑπόθεσιν τὴν διαίρεσιν τῆς γῆς εἰς πέντε ζώνας¹. Ἡ δὲ Ἡριγόνη ἦτο ἐλεγεία ἀστρονομικὴν ὑπόθεσιν ἔχουσα. Ὁ πατὴρ τῆς Ἡριγόνης Ἰκάριος ἔλαξε παρὰ τοῦ Διονύσου τὴν ἄμπελον καὶ διὰ τοῦ προϊόντος ταύτης ἐμέθυσε βουκόλους τινάς, ἀλλ' ἐφρονεύθη ὑπὸ τῶν ἀμεθύστων. Τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς μαθοῦσα ἡ Ἡριγόνη ἀπήγγεατο. Τούτου γενομένου κατεστερίσθησαν ὁ Ἰκάριος, ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ καὶ ὁ πιστὸς κύων· ἐκείνος μὲν ὡς Βοώτης, αὕτη δ' ὡς Παρθένος καὶ ὁ κύων ὡς Προκύων. Τὴν Ἡριγόνην ὁ Δογγίνος² λέγει ποιημάτων διὰ πάντων ἀμώμητον. Πρὸς δὲ ὁ Ἐρατοσθένης ἐποίησε καὶ μικρὸν ἔπος, ὅπερ Ἀντερινύς³ ἐπιγραφόμενον εἶχεν ὑπόθεσιν τὸν θάνατον τοῦ Ἡσιόδου καὶ τὴν τιμωρίαν τῶν φονέων αὐτοῦ. Ὁ δὲ Πλατωνικὸς ἦτο εἶδος ὑπομνήματος εἰς τὸν Τίμαιον τοῦ φιλοσόφου. Πλὴν τῆς διατριβῆς ταύτης μνημονεύονται καὶ δύο ἄλλαι φιλοσοφικαί, Περὶ Ἀρίστωνος καὶ Περὶ ἀγαθῶν καὶ κακῶν, ἀλλ' ὁ Bernhardt⁴ εἰκάζει, ὅτι ἦτο τὸ αὐτὸ σύγγραμμα. Εἶναι δὲ λυπηρόν, ὅτι ἀπώλετο τὸ μέγα σύγγραμμα Περὶ τῆς ἀρχαίας κοσμογραφίας⁵, ὅπερ συνίστατο τοῦλάχιστον ἐκ δώδεκα βιβλίων. Ἐνταῦθα πολλαχῶς καὶ εὐστοχῶς ἔκρινε τὸν Ἀνκόφρονα καὶ τὸν Καλλίμαχον. Ἐπὶ πᾶσι τούτοις ὑπὸ τοῦ Σουΐδου παραδίδεται, ὅτι ἔγραψε πολλοὺς διαλόγους, ὡς τὴν Ἀρσινόην. Ἐκ πάντων τῶν εἰρημένων γίνεται δῆλον, ὅτι ὁ Ἐρατοσθένης ἦτο ἀνὴρ πολυμαθέστατος. Ἐν πολλοῖς βεβαίως ἔχει κῦρος τὸ τοῦ Ἡρακλείτου πολυμαθεῖν νόον οὐ δι-

¹) Christ ἐν σελίδ. 509. ²) Ἐν κεφ. 33. ³) Susemihl I, 427.

⁴) Ἐν σελίδ. 194 τῆς μνημονευθείσης διατριβῆς. ⁵) Περὶ τοῦ συγγράμματος τούτου ἰδὲ τὴν διδακτορικὴν διατριβὴν τοῦ Strecker, De Lycophrone Euphronio Eratosthene, Greiswald 1884.

δάσκει, ἀλλὰ τὸν ἰδρυτὴν τῆς ἐπιστημονικῆς γεωγραφίας καὶ τῆς χρονολογίας πολλὰ ὄντως ἐδίδαξεν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι΄.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΡΩΜΑΪΚΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ
ΜΕΧΡΙ ΧΡΙΣΤΟΥ ΓΕΝΝΗΣΕΩΣ

Οἱ ἥρωες τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας, ὁ Ἄρατος, ὁ Φιλοποίμην καὶ ὁ Λυκόρτας, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ σώσωσι τὴν Ἑλλάδα καὶ ἡ Ῥώμη ἐξέτεινε τὴν χεῖρα αὐτῆς καὶ εἰς τὴν χώραν ταύτην. Ἐφ' ὅσον μικραὶ δημοκρατίαι καὶ συμπολιτεῖαι ἤρριζον πρὸς ἀλλήλας, ἡ ῥητορικὴ συνετρέφετο τῇ ἐλευθερίᾳ καὶ διεχέετο εἰς πάντα τὰ εἶδη τῶν γραμμάτων καὶ δὴ καὶ εἰς τὴν ἱστορίαν. Ἀφ' οὗτου ὁμως ἡ Ἑλλὰς ἀπώλεσε τὴν ἑαυτῆς ἐλευθερίαν, ἐπαύσατο καὶ ἡ γνησία ῥητορικὴ. Τοῦτο δὲ συνέβη οὐ μόνον ἐν τῷ βίῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς γράμμασιν. Ἡ περίοδος λοιπὸν αὕτη διαφέρει τῆς προηγουμένης κατὰ τὴν ἑλλειψιν τοῦ ῥητορικοῦ τύπου.

Ἀντιπρόσωπος¹ ταύτης τῆς περιόδου εἶναι ὁ Μεγαλοπολίτης

1) Πολλοὶ φιλόλογοι, ὡς ὁ Susemihl καὶ ὁ Christ, τάσσουσι τὸν μέγαν ἱστορικὸν ἐν τῇ Ἀλεξανδρινῇ περιόδῳ. Νομίζομεν, ὅτι διὰ πολλοὺς λόγους πρέπει νὰ ταχθῇ ἐν τοῖς Ῥωμαϊκοῖς χρόνοις. Αἰοῖτι ὁ Μεγαλοπολίτης ἐν Ῥώμῃ καὶ μετὰ Ῥωμαίων συνέζησε, παρὰ τούτοις ἔδρασε καὶ κατὰ τὰς ἰδέας τούτων τὸ ἥθος αὐτοῦ ἐμόρφωσεν. Αἱ τῶν Ῥωμαίων κτήσεις κατὰ τὴν Αἰσίαν ἀνέωξαν πρὸ τοῦ ἱστορικοῦ νέους ὁρίζοντας, ἐξ ὧν ἐξήρθη εἰς ὑψηλὰς τῆς ἱστορίας σφαίρας. Ὁ Πολύβιος ἀνήκει μὲν τῇ μεθορίῳ τῶνδ' ὁ μεγάλων περιόδων, ἀλλ' ἔχει συγγένειαν μᾶλλον πρὸς τοὺς πρακτικοὺς Ῥωμαίους ἢ πρὸς τοὺς ἱστορικοὺς τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἐφ' ὧν ἐπέδρασαν οἱ μῦθοι τῆς Ἀσίας.

Πολύβιος¹, οὗ ὁ χρόνος τῆς γεννήσεως ἀμφισβητεῖται τιθέμενος ἀπὸ τοῦ 212—204 π. Χ.² Βέβαιον δ' εἶναι, ὅτι ἐγένετο μακρόβιος³. Ὁ πατὴρ αὐτοῦ Ἀνκόρτας ἦτο εἰς τῶν τριῶν μεγάλων πολιτικῶν καὶ στρατηγῶν τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας⁴. Καὶ αὐτὸς ὁ ἱστορικὸς μετέσχε τῶν πραγμάτων τῆς πολιτείας. Αὐτὸν ἐκόμισεν ἐκ Μεσσηνίας τὴν ὕδριαν τὴν περιέχουσαν τὰ λείψανα τοῦ Φιλοποίμενος ἔχων περὶ ἑαυτὸν τοὺς πρώτους τῶν Ἀχαιῶν⁵. Πρὸς δὲ ἐξελέγη, ὅπως προεβέβηκε εἰς Αἴγυπτον⁶, ἐγένετο ἵππαρχος τῶν Ἀχαιῶν⁷ καὶ ἡγόρευσε περὶ τῶν πραγμάτων τῆς πολιτείας⁸. Ὡς ἵππαρχος ὁ Πολύβιος ἐπέμφθη μετ' ἄλλων εἰς Μακεδονίαν πρὸς τὸν στρατηγὸν τῶν Ῥωμαίων, ὅπως αἰτήσῃ παρὰ τούτου διαταγὰς κατὰ τοῦ Περσέως. Οὗτος δὲν ἐδέξατο μὲν τὴν βοήθειαν τῶν Ἀχαιῶν, ἀλλὰ κατέσχε παρ' ἑαυτοῦ τὸν υἱὸν τοῦ Ἀνκόρτα, μέχρις οὗτου ἀπέστειλεν εἰς τὴν Ἀχαΐαν, ἵνα ἐνεργήσῃ, ὅπως μὴ πεμφθῇ εἰς Ἰλλυρίαν βοήθεια πεντακισχιλίων ἀνδρῶν, ἣν ᾔτει ὁ Ῥωμαῖος στρατηγὸς Ἀππίος Κέντων⁹. Μετὰ δὲ τὸ οἰκτρὸν τέλος τοῦ πολέμου τοῦ Περσέως πρὸς τοὺς Ῥωμαίους χίλιοι λογάδες Ἀχαιοί, ἐν οἷς

1) Περὶ Πολυβίου συνέγραψαν πλείστοι καλὰς διατριβάς, ἐν οἷς καὶ ὁ πολίτης τοῦ ἱστορικοῦ Βασίλειος Π. Βοζίκη, Περὶ Πολυβίου καὶ τῆς κατ' αὐτὸν συγγραφῆς, Ἱστορικὸν κριτικὸν ὑπόμνημα, ἐν Ἀθήναις 1855. W. Markhauser, Der Geschichtschreiber Polybius, seine Welt, Anschauung und Staatslehre etc München 1858. Werner, De Polybii vita et itineribus, Berl. 1877. H. Kissen, Rhein. Museum 1871 ἐν σελῖδ. 241, Scala, Die Studien des Polybius, Stuttgart 1890. 2) Ὁ μὲν Schöhl τίθησι κατὰ τὸ 205, ὁ δὲ Westermann κατὰ τὸ 211, ὅπερ δέχεται καὶ ὁ Sussemihl. 3) Δουκιαν. Μακρόβ. 12. 4) Πολύβ. II, 40 "τὴν Πελοποννησίαν ὁμόνοιαν" ἥς ἀρχηγὸν μὲν καὶ καθηγεμόνα τῆς ὅλης ἐπιβολῆς Ἀρατον νομιστὴν τὸν Σικυνώνιον, ἀγωνιστὴν δὲ καὶ τελευτουργὸν τῆς πράξεως Φιλοποίμενα τὸν Μεγαλοπολίτην, βεβαιωτὴν δὲ τοῦ μόνιμον αὐτὴν ἐπὶ ποσὸν γενέσθαι Ἀνκόρταν καὶ τοὺς ταῦτά τοῦτο προελομένους ἀνδρας. 5) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Φιλοποίμ. 21. 6) Πολύβ. XXV. 7) Αὐτόθι XXVIII. 8) Αὐτόθι. 9) Ὁρα Δόναλδσ. I, 637.

καὶ ὁ Πολύσιος, ἐπέμφθησαν εἰς τὴν Ῥώμην. Μετὰ τὸν πόλεμον ἐκείνον ἦλθον εἰς τὴν Ἑλλάδα δέκα ἄνδρες, οἵτινες κατ' εἰσηγήσιν τοῦ βωμαῖζοντος Καλλικράτους ἤτησαν παρὰ τοῦ συνεδρίου τῶν Ἀχαιῶν τὴν καταδίκην εἰς θάνατον πολιτευομένων, ὧν δὲν ἔλεγον τὰ δνόματα, ὡς δῆθεν βοηθησάντων τῷ Περσεῖ. Οἱ Ἀχαιοὶ ὁμῶς ἐπεθύμουν πρῶτον νὰ μάθωσι τὰ δνόματα αὐτῶν. Τότε οἱ Ῥωμαῖοι εἶπον, ὅτι ἐνέχονται τῇ εἰρημῇ αἰτία πάντες οἱ ἐστρατηγηκότες τῶν Ἀχαιῶν. Ἀλλ' ἀναστὰς ὁ Ξένων παρετήρησεν, ὅτι καὶ αὐτὸς ἐστρατήγησεν, ἀλλ' ὅτι εἶναι ἄθῳρος καὶ ἐπιθυμεῖ νὰ δικασθῇ οὐχὶ ἐν τοῖς Ἀχαιοῖς, ἀλλ' ἐν αὐτοῖς τοῖς Ῥωμαίοις. Οἱ τούτων πρέσβεις εὐχαρίστως τὴν πρότασιν τοῦ Ξένωνος δεξάμενοι ἐπεμφαν εἰς Ῥώμην οὐ μόνον αὐτόν, ἀλλὰ καὶ πάντας, οὓς ἐφοξέιτο ἢ ἐμίσει ὁ φαῦλος Καλλικράτης. Οὕτω χίλιοι λογάδες Ἀχαιοὶ ἐπέμφθησαν εἰς Ῥώμην. Ἐντεῦθεν διεσπάρησαν εἰς τὴν Τυρρηνίαν καὶ εἰς τὰς ἐκεῖ πόλεις¹.

Ὁ Πολύσιος ὁμῶς ἐν Ῥώμῃ διαμείνας συνήψε σχέσεις πρὸς ἐπιφανεστάτους Ῥωμαίους. Αἰότι οἱ υἱοὶ τοῦ Αἰμιλίων Παύλου, οὓς ὁ Μεγαλοπολίτης εἶχε γνωρίσει ἐν Ἑλλάδι, ἤτησαν παρὰ τοῦ στρατηγοῦ καὶ ἐπέτυχον, ὅπως διατηρῶσιν αὐτὸν ἐν τῷ πατρικῷ οἴκῳ ὡς ξένον². Οὕτως ὁ Πολύσιος ἐγένετο διδάσκαλος Σκιπίωνος τοῦ Αἰμιλιανοῦ, οὗ καὶ τὰς πράξεις ὕμνησεν. Ἐλέχθη δ', ὅτι ὁ Σκιπίων ὑπόδοκίμησεν ἐν ἐκείνοις, εἰς ἃ ἐπέθετο, ἀπέτυχε δ', ἐν ὅσοις παρήκονσε τοῦ διδασκάλου³. Ὁ Πολύσιος καὶ οἱ ἄλλοι τῶν Ἀχαιῶν λογάδες διέμενον ἐν ἐξορίᾳ δέκα καὶ ἐπτὰ ἔτη. Πρὸς κάθοδον τούτων συνεζάλετο ὁ ἡμέτερος ἱστορικός⁴, ἀλλ' ἐκ τῶν χιλίων ἀνδρῶν τῆς Ἀχαΐας μόλις

¹) Πανοαν. VII, 10. ²) Πολύβ. XXXII, 9. ³) Πανοαν. VIII, 30 "Ὅσα μὲν δὴ Πολυβίῳ παραινοῦντι ὁ Ῥωμαῖος ἐπέθετο, ἐς δευθὸν ἐχώρησεν αὐτῷ· ἃ δὲ οὐκ ἤκροατο διδάσκοντος, γενέσθαι οἱ λέγουσιν ἀμαρτήματα". ⁴) Πολύβ. XXXV, 6 "ὑπὲρ δὲ τῶν ἐξ Ἀχαΐας φυγάδων ἐντε-

τριακόσιοι εὐρίσκοντο ἐν τοῖς ζῶσιν. Ὁ Πολύβιος λοιπὸν ἐπανήλθεν εἰς τὴν ἑαυτοῦ πατριδα, ἀλλὰ κατὰ τὸ 149 π. Χ. προσεκλήθη ὑπὸ τοῦ ὑπάτου Μανιλίου εἰς Αἰλύβαιον¹. Κατὰ τὴν πρόσκλησιν πορευόμενος εἰς τὴν Ῥώμην ἐφθασε μέχρι Κερκύρας, ὅπου λαβὼν δευτέραν ἐπιστολὴν ἐπανήλθεν εἰς τὴν πατριδα αὐτοῦ². Κατὰ τὸ 147 ὁμῶς ὁ Μεγαλοπολίτης εὐρίσκεται μετὰ τοῦ Αἰμιλιανοῦ Σκιπίωνος πρὸ τῆς Καρχηδόνας³. Μετὰ τὴν φρερὰν ταύτης ἄλῳσιν ὁ Πολύβιος ἔσπευσεν, ὅπως ἐπανεέλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀλλ' ἡ Κόρινθος εἶχεν ἤδη ὑποστῆ τὴν σκληρὰν τῆς Καρχηδόνας τύχην⁴.

Δὲν ἠδυνήθη μὲν ὁ περικλεὲς τοῦ Ανκόρτα υἱὸς νὰ σώσῃ τὴν μητρόπολιν τοῦ ἐμπορικοῦ τῆς ἀρχαιότητος κόσμου, ἀλλὰ διὰ τῶν σχέσεων αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἐπιφανεῖς Ῥωμαίους ἐμάλαξε τὸ σκληρὸν τῶν νικητῶν ἦθος πρὸς τοὺς ἡττημένους. Οὕτως ἐπέτυχεν, ὅπως ἀποδοθῶσι ταῖς γυναιξὶ καὶ τοῖς τέκνοις τῶν καταδικασθέντων τὰ δημευθέντα κτήματα, ἔπεισε τοὺς Ῥωμαίους, ἵνα ἀνορθώσωσι τοὺς κατερριμμένους ἀνδριάντας τοῦ Ἀράτου καὶ Φιλοποίμενος⁵ καὶ ἔλαξε παρὰ τούτων τὴν ἐντολὴν κατὰ τὸ 145 π. Χ., ἵνα συντάξῃ τὰ τῆς πολιτείας τῶν Ἀχαιῶν. Τὸ δυσχερὲς πρόβλημα ὁ συνετὸς Μεγαλοπολίτης ἔλυσεν μετὰ

χθεὶς ὁ Κάτων διὰ Πυλῆβιον ὑπὸ Σκιπίωνος, ὡς πολλὸς ἐν τῇ συγκλήτῳ λόγος ἐγγίγντο τῶν μὲν διδόντων κάθοδον αὐτοῖς τῶν δ' ἐνισταμένων, ἀναστὰς ὁ Κάτων "ὥσπερ οὐκ ἔχοντες", εἶπεν "ὁ πράττομεν, καθήμεθα τὴν ἡμέραν ὅλην περὶ γεροντίων Γραικῶν ζητοῦντες, πότερον ὑπὸ τῶν παρ' ἡμῖν ἢ τῶν ἐν Ἀχαΐᾳ νεκροφόρων ἐκκομισθῶσιν". Ψηφισθεῖσης δὲ τῆς καθόδου τοῖς ἀνδράσι, ἡμέρας ὀλίγας οἱ περὶ τὸν Πολύβιον διαλιπόντες αὐτοὺς ἐπείχοντο εἰς τὴν σύγκλητον εἰσελθεῖν, ὅπως ὡς πρότερον εἶχον ἐν Ἀχαΐᾳ τιμὰς οἱ φεγγάδες ἀναλάβοιεν καὶ τοῦ Κάτωνος ἀπειρωθῶντο τῆς γνώμης. Ὁ δὲ μειδιάσας ἔφη τὸν Πολύβιον, ὥσπερ τὸν Ὀδυσσεῖα, βούλεσθαι πάλιν εἰς τὸ τοῦ Κύκλωπος σπήλαιον εἰσελθεῖν, τὸ πῖλλον ἐκεί καὶ τὴν ζώνην ἐπιλελλομένον. ¹) Cicer Rep VII, 9, 9. Πλούτ. ἐν βίῳ Κατ. τοῦ πρεσβ. 27. ²) Πολύβ. XXXVII, 3. ³) Ὁ αὐτὸς ἐν XXXIX, 3. ⁴) Ὁ αὐτὸς XXXIX, 13. ⁵) Πολύβ. XXXIX, 14. Πλούταρχ. ἐν βίῳ Φιλοποίμ. 20.

τοσαύτης εὐστοχίας, ὥστε ἡ λύσις αὐτοῦ ἤρρεσε τοῖς τε Ῥωμαίοις καὶ τοῖς Ἕλλησιν. Οὕτω διετηρήθησαν ἐξωτερικοὶ τινες τύποι τῆς ἐλευθερίας τῶν ἡττημένων. Οἱ Πελοποννήσιοι τὰς εὐεργεσίας ταύτας ἐκτιμήσαντες οὐ μόνον ἐν τῇ Μεγάλῃ πόλει, ἀλλὰ καὶ ἐν ἄλλαις πόλεσιν ἰδρυσαν ἀνδριάντας τῷ νικῶντι τοῦ Ἀνκόρτα καὶ ἐλεγεία ἐπέγραψαν¹. Μετὰ τὴν σύνταξιν τῆς πολιτείας τῶν Ἀχαιῶν ὁ Πολύβιος ἀπεδήμησεν εἰς τὴν Ῥώμην, ὅπου τὸ πρῶτον κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐγνώρισε τὸν Παναίτιον². Ἐντεῦθεν ἐπανῆλθεν εἰς τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα, ἔνθα, ὡς εἰκάζεται, συνεπλήρωσε τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ. Ἐν γὰρ δ' ἤκμαζε κατὰ τὴν ἡνυχὴν καὶ τὸ σῶμα, ἐκ τοῦ ἔππου πεσὼν ἐτελεύτησε³. Τὸ ἔτος τῆς τελευτῆς, ὡς καὶ τὸ τῆς γεννήσεως, ἀμφισβητεῖται⁴.

Τὸν Πολύβιον κατέστησαν ἱκανὸν πρὸς συγγραφὴν οὐ μόνον ἡ ἐν Ῥώμῃ διατριβὴ αὐτοῦ καὶ αἱ πρὸς ἐπιφανεῖς Ῥωμαίους στεναὶ σχέσεις, ἀλλὰ καὶ αἱ μακρὰ ἀποδημίαι ἀνὰ τὰς χώρας τῆς Εὐρώπης, Ἀσίας καὶ Ἀφρικῆς. Ὅτε Σικιπίων ὁ Αἰμυλιανὸς ἐπολιόρκει τοὺς Καρχηδονίους, ὁ Πολύβιος λαβὼν τὸν στόλον τῶν Ῥωμαίων διηγεύετα μετὰ πολλῶν πόνων καὶ κινδύνων⁵ τὰ παράλια τῆς Ἰσηρίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς. Ὁ Πο-

¹) Πανσαν. XVIII, 30 "Μεγαλοπολίταις δὲ ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς ἔστιν ὀπισθεν τοῦ περιβόλου τοῦ ἀνειμένου τῷ Ἀνκαίῳ Διὶ ἀνὴρ ἐπειροασμένος ἐπὶ σιγῇ Πολύβιος Ἀνκόρτα· γέγραπται δὲ καὶ ἐλεγεία ἐπ' αὐτῷ λέγονται ὡς ἐπὶ γῆν καὶ θάλασσαν πᾶσαν πλανηθεὶς, καὶ ὅτι σύμμαχος γένοιτο Ῥωμαίων, καὶ παύσειν αὐτοὺς ὁργῆς ἐς τὸ Ἑλληνικόν, καὶ VII, 9, 1. Ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς τῆς Ὀλυμπίας εὐρέθη βάθρον τιμητικοῦ μνημείου φέρον τὴν ἐπιγραφὴν Ἡ πόλις ἡ Ἡλείων Πολύβιον Ἀνκόρτα Μεγαλοπολίτην "Ora Dittenberger Syll 243 ²) "Ora Susemihl II, 88. ³) Λουκιαν. Μακροβ. 22. ⁴) Ὁ μὲν Christ τίθησι κατὰ τὸ 123, ὁ δὲ Susemihl κατὰ τὸ 129—127 π. Χ. ⁵) Πολύβ. III, 59 "ἐπειδὴ καὶ τὸ πλεῖον τοῦτου χάριν ὑπεδεξάμεθα τοὺς κινδύνους [καὶ τὰς κακοπαθείας] τοὺς οὐμβάντας ἡμῖν ἐν πλάνῃ τῇ κατὰ Διβύην καὶ κατ' Ἰβηρίαν ἔτι δὲ Γαλατίαν καὶ τὴν ἐξωθεν ταύταις ταῖς χώραις συγκυροῦσαν θάλατταν, ἵνα διορθώσμενοι τὴν τῶν προγεγονότων ἄγνοιαν ἐν τούτοις γνώριμα ποιήσωμεν τοῖς Ἕλλησι καὶ ταῦτα τὰ μέρη τῆς οἰκουμένης".

λύδιος συνέγραψε Τακτικά ἢ Τῶν περὶ τὰς τάξεις ὑπομνήματα¹, Φιλοποίμενος βίον ἢ ἐγκώμιον², Περὶ τοῦ ἐν Ἰβηρίᾳ πολέμου τῶν Νουμαντίνων³ καὶ Περὶ τῆς περὶ τὸν Ἰσημερινὸν οἰκήσεως⁴. Τὸ σπουδαιότατον δ' ὅμως ἔργον αὐτοῦ εἶναι αἱ Ἱστορίαι, αἷτινες συνίσταντο ἐκ τεσσαράκοντα βιβλίων. Ἐκ τούτων ὅμως περισώθησαν τὰ πρῶτα πέντε βιβλία ἀκέραια, περιεκτικαὶ ἐκλογαὶ ἐκ τῶν 18 πρώτων βιβλίων καὶ λείψανα ἐκ τῆς συλλογῆς ἀποσπασμάτων Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου⁵. Τὸ μέγα τοῦτο σύγγραμμα διαιρεῖται εἰς τρία μέρη· πρῶτον εἰς τὴν εἰσαγωγὴν περιλαμβάνουσαν τὰ δύο πρῶτα βιβλία, ἐν οἷς ὁ συγγραφεὺς πειρᾶται, ὅπως συναρμύσῃ τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ πρὸς τὴν τοῦ Τιμαίου· δεύτερον εἰς τὸ κύριον μέρος τῆς ἱστορίας, ἐν ᾧ δεικνύει, κατὰ τίνα τρόπον οἱ Ῥωμαῖοι ἐν πενήτηντα καὶ τρισὶν ἔτεσιν ἐξέικοντο εἰς τὴν κοσμοκρατορίαν⁶, καὶ τρίτον εἰς τὸν ἐπίλογον, περιλαμβάνοντα τὰ τελευταῖα δέκα βιβλία, ἐν οἷς κατέδειξεν, ὅτι ἦσαν ἀνωφελεῖς οἱ ἀγῶνες οἱ γινόμενοι πρὸς

1) Πολύβ. IX, 20 "ἡμῖν ἐν τοῖς περὶ τὰς τάξεις ὑπομνήμασιν ἀκριβέστερον δεδήλωται". Ἀρριαν. Τακτ. 1 καὶ Αἰλιαν. ἐν Τακτ. I, 3, 19.

2) Πολύβ. X, 21. 3) Cicero. Epist. V, 12, 2. 4) Τινὲς εἰκάζουσιν, ὅτι τοῦτο ἦτο μέρος τοῦ 34 βιβλίου τῶν Ἱστοριῶν, ὅπερ ὁλόκληρον ἦτο ἀφαιρεμένον εἰς γεωγραφικὰς ὑποθέσεις. "Ora Max Schmidt, Jahrb. f. Phil. 125, 113. 5) Ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος (912—959) διέταξεν, ἵνα ἐκ 18 ἱστορικῶν, ἐκ τοῦ Πολυβίου, Διοδώρου, Διονυσίου τοῦ Ἀλικαρνασσεύς, Ἰωσήπου, Ἀππιανοῦ, Δίωνος τοῦ Κασίου, Νικολάου τοῦ Λαμασκηνοῦ, Δεξιππου, Εὐναπίου, Ζωσίμου, Προκοπίου καὶ ἄλλων ποιήσωσιν ἐπιτομὰς. Ταύτας κατέταξαν εἰς 53 ἐπιγραφάς, ἐξ ὧν κατὰ τεμάχια ἀνευρέθησαν 6 ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις, Περὶ πρεσβειῶν, Περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας, Περὶ γνωμῶν, Περὶ ἐπιβουλῶν, Περὶ πολιορκιῶν. Ἐν τούτοις ὑπάρχουσι μακρὰ ἀποσπάσματα τῶν εἰρημένων ἱστορικῶν, ἐν οἷς καὶ τοῦ Πολυβίου. "Ora Christ ἐν σελ. 481. 6) Πολύβ. I, 2 III, 1 "Ὅντις γὰρ ἐνὸς ἔργου καὶ θεάματος ἐνὸς τοῦ σύμπαντος, ὑπὲρ οὗ γράφειν ἐπιχειρήκαμεν, τοῦ πῶς καὶ πότε καὶ διὰ τί πάντα τὰ γνωριζόμενα μέρη τῆς οἰκουμένης ὑπὸ τὴν Ῥωμαίων δυναστείαν ἐγένοντο, τούτου δ' ἔχοντος καὶ τὴν ἀρχὴν γνωριζομένην καὶ τὸν

διατάραξιν τῆς Ῥωμαϊκῆς ἀρχῆς. Ὁ *Hartstein*¹ πειρᾶται, ὅπως ἀποδείξῃ, ὅτι τὰ δύο πρῶτα βιβλία ὁ Πολύβιος ἐδημοσίευσεν πρὸ τοῦ 146 π. Χ. καὶ ὅτι ταῦτα ἄνευ μεταβολῆς εἰς τὰς Ἱστορίας αὐτοῦ περιέλαβεν. Ὅπως δὴποτε τὰ δύο πρῶτα μέρη συντάξεν ἐν Ῥώμῃ πρὸ τοῦ 150, τὸ δὲ τελευταῖον μέρος περὶ τὰ 132 π. Χ.

Ἄλλ' εἰ καὶ ὁ Πολύβιος γράφει, ὡς ἄρτι εἴρηται, μόνον τὴν ἱστορίαν ὁλλύων ἐτῶν, ὅμως ἔχει τὴν γνώμην, ὅτι τὸ ἔργον αὐτοῦ εἶναι καὶ ὁλοκλήρῃ ἱστορία². Καὶ ὁ μέγας οὗτος ἱστορικός δὲν ἠδύνατο νὰ ἐννοήσῃ, ὅτι τὸ ὅλον ἀνθρώπινον γένος εἶναι ὀργανικὸν ὅλον, οὗ ὁ βίος τὴν καθολικὴν ἱστορίαν ἀποτελεῖ, ἀλλ' ἐνόμιζεν, ὅτι τὸ πρῶτον, ἀφ' οὗ ὁ κόσμος εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν Ῥωμαίων ὑπεβλήθη, ἡ ἱστορία ἐσωτερικὴν ἐνότητά ἐκτῆσατο³. Τοῦτο ὅμως εἶναι πρόοδος ἐν τῇ ἱστοριογραφίᾳ. Δὲν ἀνεγνώριζε μὲν ὁ Πολύβιος, ὡς πάντες οἱ ἀρχαῖοι⁴, τὴν ἐνότητα τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ὅμως ἠδυνήθη νὰ δημιουργήσῃ ἄλλην διὰ τῆς πολιτείας. Ἄλλ' εἰ καὶ ἡ καθολικὴ ἱστορία τοῦ Πολυβίου δὲν εἶναι τοιαύτη, οἷαν ἐννοοῦσιν αὐτὴν οἱ νεώτεροι, ὅμως ὁ Μεγαλοπολίτης ζήσας ἐν σπουδαιοτάτῳ καιρῷ τῆς παγκοσμίου ἱστορίας καὶ ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ἡμισφαίροις τοῦ ἀρχαίου κόσμου γνωστός γενόμενος, εἰ μὴ καθολικὴν ἱστορίαν, ὅμως ἐν τῶν σπουδαιοτάτων αὐτῆς μερῶν ἔγραψεν. Ἡ ὑπόθεσις τοῦ ἱστορι-

χρόνον ὁρισμένον καὶ τὴν συντέλειαν ὁμολογουμένην, χρήσιμον ἡγούμεθ' εἶναι καὶ τὸ περὶ τῶν μεγίστων ἐν αὐτῷ μερῶν, ὅσα μετὰ τὴν ἀρχὴν καὶ τοῦ τέλους, κεφαλαιωδῶς ἐπιμνησθῆναι καὶ προεκθέσθαι. 1) Phil. 45, 715. 2) Πολύβ. I, 4 καὶ VIII 4. 3) Ὁ αὐτός I, 4 "Τὸ γὰρ τῆς ἡμετέρας πραγματείας ἴδιον καὶ τὸ θαυμάσιον τῶν καθ' ἡμᾶς καιρῶν τοῦτο ἐστίν, ὅτι, καθάπερ ἡ τύχη σχεδὸν ἅπαντα τὰ τῆς οἰκουμένης πράγματα πρὸς ἐν ἐκλίνε μέρος καὶ πάντα νέειν ἠνάγκασεν πρὸς ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν σκοπόν, οὕτως καὶ δεῖ διὰ τῆς ἱστορίας ὑπὸ μίαν σύνοψιν ἀγαγεῖν τοὺς ἐντυγχάνουσι τὸν χειρισμὸν τῆς τύχης, ὃ κέχρηται πρὸς τὴν τῶν ὅλων πραγμάτων συντέλειαν. 4) Ὁρα Ulrici ἐν σελ. 183 τοῦ μνημονευθέντος συγγράμματος καὶ τὰ ἐμπροσθεν ἐν σελίδ. 13.

κοῦ εἶναι μεγάλη· διότι περιγράφει τὸ χρονικὸν ἐκεῖνο διάστημα, καθ' ὃ ἡ Ῥώμη τὸν γνωστὸν κόσμον εἰς τὴν ἐξουσίαν αὐτῆς ὑπέτασσε, τὴν δὲ σπουδαίωτά της ὑποθέσεως καὶ αὐτὸς ὁ Πολύβιος ὁρθῶς κατεῖδεν¹.

Τὴν κοσμοϊστορικὴν ταύτην ὑπόθεσιν ἐπραγματεύθη ὁ Πολύβιος ἐπιμελῶς ἐξετάσας τὸν πολιτικὸν βίον τῆς ἑαυτοῦ ἐποχῆς, ἀκριβεῖς γνώσεις ἔχων περὶ τῆς δυνάμεως τῶν Ῥωμαίων καὶ τῶν ἄλλων λαῶν καὶ ἄριστα γινώσκων τὰ τοῦ πολέμου τῶν ἀρχαίων. Πρὸ πάντων διαλάμπει ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ βαθεῖα ἔρευνα τῶ ναιτιῶν ἐκάστης πράξεως², ὅπερ ἀναδεικνύει αὐτὸν ἰδρυτὴν τῆς π ρ α γ μ α τ ι κ ῆς ἱ σ τ ο ρ ι ο γ ρ α φ ί ας³, εἰ καὶ τινες μὴ ὁρθῶς κρίνοντες ἐνόμισαν ὡς τοιοῦτους τὸν Ἐφορον καὶ τὸν Θεόπομπον. Ἀλλ' ἡ πραγματικὴ ἱστορία πολλὴ διαφέρει τῆς δητορικῆς μεγαλορρημοσύνης. Ὁ Πολύβιος ἔχει σπουδαίαν ἀπλότητα καὶ ὀλίγον φροντίζων περὶ τοῦ κάλλους ἐκτίθησι τὰ γεγονότα ἐν τῇ ἀληθεῖ αὐτῶν μορφῇ καὶ διὰ τοῦτο ὁ τρόπος τῆς ἱστορίας αὐτοῦ εἶναι πνυχρός, σπουδαῖος καὶ σώφρων⁴. Ἡ ἱστορία ὁμοιάζει πρὸς τὸ σῶμα σώφρονος ἀνθρώπου, ὅπερ κἀταί κάλλος, ἂν ἔχη ἐνδύματα καθαρὰ, ἱσπλατῇ καὶ

¹) Πολύβ. I, 1 "Τίς γὰρ οὕτως ὑπάρχει φανὸς ἢ ῥάθυμος ἄνθρωπος, ὃς οὐκ ἂν βούλοιο γινῶναι, πῶς καὶ τίνα γένει πολιτείας ἐπικρατηθέντα σχεδὸν ἅπαντα τὰ κατὰ τὴν οἰκουμένην ἐν οὐχ ὀλοῖς πενήκοντα καὶ τρισὶν ἔτεσιν ὑπὸ μίαν ἀρχὴν ἔπεσε τὴν Ῥωμαίων; ὁ πρότερον οὐχ εὐρίσκειται γεγονός." ²) Ἐν βιβλ. III, 7 "Τί δ' ἀνδρὸς πραγματικοῦ μὴ δυναμένου συλλογίσσθαι πῶς καὶ διὰ τί καὶ πόθεν ἕκαστα τῶν πραγμάτων τὰς ἀφορμὰς εἴληφεν;" Παράβαλλ. καὶ Βοζίκην ἐν σελίδ. 38. ³) Ὁ La Roche καὶ ἄλλοι ἔχουσι τὴν γνώμην, ὅτι πραγματικὸς καὶ πολιτικὸς εἶναι ταυτίσθημα καὶ κατὰ τοῦτο πραγματικὴ ἱστορία οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἡ πολιτικὴ ὅπερ δὲν εἶναι ὀρθόν. Ὁρα Ulrici ἐν σελ. 62 καὶ Susemihl II, 94. ⁴) Πολύβ. XVI, 17 "Ἐγὼ δὲ φημί μὲν δεῖν πρόνοιαν ποιεῖσθαι καὶ σπουδάζειν ὑπὲρ τοῦ θεόντως ἐξαγγέλλειν τὰς πράξεις (δηλον γὰρ ὡς οὐ μικρὰ μεγάλα δὲ συμβάλλεται τοῦτο πρὸς τὴν ἱστορίαν), οὐ μὴν ἡγεμονικώτατόν γε καὶ πρῶτον αὐτὸ παρὰ τοῖς μετρίοις ἀνδράσι τίθεσθαι."

ισομήκη πρὸς ἑαυτό. Μετὰ φιλοσοφικοῦ βλέμματος πειρᾶται ὁ Μεγαλοπολίτης, ὅπως ἐκ τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ παρόντος προῖδῃ τὸ μέλλον, καὶ ζητεῖ, ὅπως ἐκ τῆς ἱστορίας καὶ τῆς παρούσης καταστάσεως τῶν λαῶν ἀνέυρῃ, τί ἀρμόζει εἰς τὴν θέσιν αὐτῶν καί, καθ' ὅλου εἰπεῖν, ἐπιχειρεῖ, ὅπως ἐκ τῆς χαρᾶς οὐσίας οὐδοῦ τῆς ἱστορίας ὁρίσῃ τὴν μέλλονσαν ταύτης διεύθυνσιν. Διὰ τοῦτο κατ' ἐπανάληψιν συμβουλεύει τοῖς Ἕλλησιν, ἵνα ὑποχωρήσαντες εἰς τὴν τύχην μὴ ἀναλάβωσι νέον πόλεμον κατὰ τῆς ἀκατασχέτου τῶν Ρωμαίων δυνάμεως.

Ὁ πρακτικὸς Μεγαλοπολίτης ἔχει τὴν γνώμην, ὅτι σκοπὸς τῆς ἱστορίας εἶναι ἡ ὠφέλεια, ὅτι οὐδὲν ταύτης ὠφελιμώτερον¹ καὶ οὐδεμία διδασκαλία σκοπιμωτέρα τῆς γνώσεως τῶν προγεγενημένων. Ἀνάται μὲν τις καὶ διὰ τῆς ἑαυτοῦ πείρας νὰ γένη βελτίων ἑαυτοῦ, ἀλλ' αὕτη συνδέεται μετὰ πόνων καὶ κινδύνων, ἐν ᾧ ἡ διὰ τῆς ἱστορίας γνώσις παραγίνεται ἄνευ βλάβης². Ἡ ἐπιστήμη τῶν προγεγενημένων εἶναι καλὴ καὶ ἀναγκαία οὐ μόνον τοῖς μέλλουσι ποιεῖν τι, ἀλλὰ καὶ τοῖς εὐτυχοῦσιν, ὅπως περὶ τοῦ μέλλοντος ἀσφαλέστερον κρίνωσι³. Παρὰ τοῦ πραγματικοῦ ἱστοριογράφου ὁ Πολύβιος αἰτεῖ τρία ξεφόδια· α') Πολυπραγμοσύνην περὶ τὴν ἀνάγνωσιν ὑπομνημάτων καὶ παραθέσιν τῆς ἐν τούτοις ἱστορικῆς ὕλης· β') Τοπικὴν ἐξέτασιν καὶ γ') Γνωσιν πολιτικὴν⁴. Ἀνὲν ἀρκεῖ

¹) Ἐν βιβλ. I, 1. ²) Ἐν βιβλ. I, 35 "Ἀνεῖν γὰρ ὄντων τρόπων πᾶσιν ἀνθρώποις τῆς ἐπὶ τὸ βέλτιον μεταθέσεως, τοῦ τε διὰ τῶν ἰδίων συμπτωμάτων καὶ τοῦ διὰ τῶν ἀλλοτρίων, ἐναργέστερον μὲν εἶναι συμβαίνει τὸν διὰ τῶν οἰκείων περιπετειῶν ἀβλαβέστερον δὲ τὸν διὰ τῶν ἀλλοτρίων. Διὸ τὸν μὲν οὐδέποτε ἐκουσίως αἰρετέον, ἐπεὶ μετὰ μεγάλων πόνων καὶ κινδύνων ποιεῖ τὴν διόρθωσιν, τὸν δὲ ἀεὶ θηρεντέον, ἐπεὶ χωρὶς βλάβης ἔστι συνιδεῖν ἐν αὐτῷ τὸ βέλτιον. Ἐξ ὧν συνιδόντι καλλίστην παιδείαν ἡγητέον πρὸς ἀληθινὸν βίον τὴν ἐκ τῆς πραγματικῆς ἱστορίας περιγενομένην ἐμπειρίαν". ³) Ἐν βιβλ. III, 31. ⁴) Ἐν βιβλ. III, 25 "Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ τῆς πραγματικῆς ἱστορίας ὑπαρχούσης τριμεροῦς, τῶν δὲ μερῶν αὐτῆς ἑνὸς μὲν ὄντος τοῦ περὶ τὴν παράθεσιν τῆς ἐκ τούτων ὕλης, ἑτέρου δὲ τοῦ περὶ τὴν θέαν τῶν πόλεων καὶ τῶν τόπων περὶ τε ποταμῶν καὶ λιμένων

ὁμως ἡ ψιλὴ γνώσις τῆς ἱστορικῆς ὕλης, ἀλλ' ἀπαιτεῖται καὶ ἡ τῆς αἰτίας, προφάσεως καὶ ἀρχῆς, ἥτις εἶναι ἡ πρώτη πράξις τῶν κεκριμένων¹. Πρὸ πάντων ὁ ἱστορικὸς ὀφείλει νὰ ἀποβλέπῃ εἰς τὴν αἰτίαν, ἥς ἄνευ οὔτε ἔλλογον ἔλεος, οὔτε ὀργὴ δύναται νὰ ἐξεγερθῇ². Διαφέρει δ' ὁμως τὸ τέλος τῆς ἱστορίας τοῦ τῆς τραγωδίας, διότι ὁ μὲν τραγικὸς ποιητὴς πειρᾶται, ὅπως ἐκπλήξῃ καὶ ψυχαγωγῇ, ὁ δὲ ἱστορικὸς, ὅπως διδάξῃ καὶ πείσῃ τοὺς φιλομαθεῖς³.

Κατ' ἐξοχὴν τὸ ἄφθιτον τοῦ Ἀρκάδος ἱστορικοῦ κλέος ὀφείλεται εἰς τοῦτο, ὅτι ἀνατρέχων εἰς τὸ τελευταῖον αἷτιον τῶν ἱστορικῶν γεγονότων ἐποίησεν ἐν βῆμα πρὸς τὰ πρόσω ὑπὲρ πάντας τοὺς ἄλλους ἱστορικούς. Ὁ μὲν Ἡρόδοτος ἀφηγούμενος τὰς ἐξωτερικὰς αἰτίας καὶ τὰς ἐγγὺς περιστάσεις ἀναπαύεται⁴, ὁ δὲ Θουκυδίδης πορρωτέρω χωρήσας πειρᾶται, ὅπως τὰς ἀφορμὰς τῶν ἐξωτερικῶν αἰτίων καὶ περιστάσεων ἐξημερεύσῃ ἐκ τῶν σχέσεων τῶν πόλεων πρὸς ἀλλήλας, ἐκ τοῦ χαρακτῆρος, ἐκ τῶν παθῶν καὶ τῶν ἀρετῶν τῶν λαῶν καὶ ἐκ τῆς ποιότητος τῶν στρατηγῶν⁵. Τῇ ὁδοῦ ταύτῃ ἠκολούθησεν ὁ

καὶ καθόλου τῶν κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλατταν ιδιωμάτων καὶ διαστημάτων, τρίτου δὲ τοῦ περὶ τὰς πράξεις τὰς πολιτικάς. 1) Ἐν βιβλ. ΠΙ, 6 "Ἄλλ' ἔστιν ἀνθρώπων τὰ τοιαῦτα μὴ διειληφόντων, ἀρχὴ τί διαφέρει καὶ πόσον διέστηκεν αἰτίας καὶ προφάσεως, καὶ διότι τὰ μὲν ἐστὶ πρόωτα τῶν ἀπάντων, ἡ δ' ἀρχὴ τελευταῖον τῶν εἰρημένων. Ἐγὼ δὲ παντὸς ἀρχὰς μὲν εἶναι φημι τὰς πρώτας ἐπιβολὰς καὶ πράξεις τῶν ἥδη κεκριμένων. 2) Οὕτω τὸ φρονεῖν τοὺς πολίτας θεωρεῖται μέγιστον ἀσέβημα. ὁ φρονεῖν δ' ὁμως κλέπτειν ἢ μοιχόν ἀφροῦται καὶ ὁ τιμωρῶν προδότην ἢ τύραννον τιμᾶται ὑπὸ πάντων. 3) Πολυβ. ἐν Π, 56 "Τὸ γὰρ τέλος ἱστορίας καὶ τραγωδίας οὐ ταῦτόν, ἀλλὰ τοῦναντίον· ἐκεῖ μὲν γὰρ δεῖ διὰ τῶν πιθανωτάτων λόγων ἐκπλήξαι καὶ ψυχαγωγῆσαι κατὰ τὸ παρὸν τοὺς ἀκούοντας, ἐνθάδε δὲ διὰ τῶν ἀληθινῶν ἔργων καὶ λόγων εἰς πάντα τὸν χρόνον διδάξαι καὶ πείσαι τοὺς φιλομαθοῦντας, ἐπειδήπερ ἐν ἐκείνοις μὲν ἡγεῖται τὸ πιθανόν, κἄν ἢ ψεῦδος, διὰ τὴν ἀπάτην τῶν θεωμένων, ἐν δὲ τούτοις τάληθές διὰ τὴν ὀφέλειαν τῶν φιλομαθοῦντων. 4) Οὕτω περὶ τοῦ πολέμου τοῦ Κροίσου καὶ Κύρου Ι, 75 καὶ 73 καὶ περὶ τοῦ πολέμου τοῦ Καμβύσου καὶ τῶν Αἰγυπτίων ΠΙ, 1. 5) Ὁ θέλων νὰ γράψῃ ἱστορίαν ὀφείλει νὰ μελετήσῃ τοὺς

Ξενοφῶν καὶ οἱ μετ' αὐτὸν μέχρι τοῦ Πολυβίου. Ἀλλὰ πάν-
τες οὗτοι ἐξήταζον τὴν ἱστορίαν μόνον ὑπὸ τινα αἰσθητὴν ἔπο-
ψιν. Πρῶτος ὁ ἱστορικὸς οὗτος ἐξῆλθε τοῦ στενοῦ τούτου κύ-
κλου· διότι δὲν ἐνόμιζεν ἱκανὴν τὴν ἐξέτασιν τοῦ ἥθους τῶν
λαῶν καὶ τῶν στρατηγῶν, ἀλλ' ἀνυποῦτο εἰς τὴν πνευματικω-
τέραν τῆς ἱστορίας σφαῖραν τὰς ἐσωτερικὰς καὶ ἐξωτερικὰς
αἰτίας ἀναζητῶν καὶ ἐρμηνεύων. Καὶ πρῶτον ἐξήταζε τὸ ἔδα-
φος, τὸ κλίμα καὶ τὴν θέσιν τῶν διαφόρων χωρῶν καὶ τὰ τοι-
αῦτα ὡς σπονδαίως ἐπιδρωῶντα ἐπὶ τῆς διανοητικῆς ποιότητος,
τοῦ ἥθους καὶ τοῦ βίου τῶν λαῶν¹. Εἶτα ὁμῶς παρετήρει, ὅτι
ἡ ἀνθρωπίνη διάνοια δύναται νὰ ἀντιστῇ πρὸς τὴν ἐπίδρασιν
τῆς φύσεως, τὴν δύναμιν ταύτης νὰ ἐξασθενίσῃ καὶ μηδενίσῃ
διὰ τεχνητῶν μέσων. Οὕτω τὰ ἥθη καὶ ἔθιμα, οἱ νόμοι καὶ τὰ
πολιτεύματα, ἡ διάνοια καὶ τὸ ἥθος τῶν λαῶν διὰ τῆς τέχνης

διαφόρους τρόπους τῆς ἱστοριογραφίας. Ἄν τις γράφῃ νεωτέραν Ἑλληνι-
κὴν ἱστορίαν κατὰ τὸν τρόπον τοῦ Θουκυδίδου, θέλει ἴσως εἰπεῖ, ὅτι οἱ
Ἕλληνες ἐνίκησαν τοὺς Τούρκους· διότι εἶχον στρατηγούς συνετοὺς καὶ ἐμ-
πειροὺς, οἷος ὁ Κολοκοιρώνης καὶ ὁ Καραϊσκάκης. Κατὰ τὴν ἱστορικὴν
ὁμῶς μέθοδον τοῦ Πολυβίου ἤθελεν εἰπεῖ, ὅτι οἱ Ἕλληνες ἔχοντες τὸ θρη-
σκευτικὸν αἶσθημα βαθὺ καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν πατρίδα θερμὴν ἤθελον
νικῆσαι καὶ ἄνευ τῶν μεγάλων τούτων στρατηλατῶν. ¹ Τοῦτο πρῶτος εἶχε
παρατηρήσει ὁ ἱατρὸς Ἰπποκράτης, ὡς παρατηρήσαμεν ἐν σελ. 12 τοῦ Περ-
τινικοῦ ἡμῶν λόγον· Ἄντις αἰτία τοῦ πολιτισμοῦ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων
εἶναι ἡ ποιότης τοῦ ἐδάφους καὶ τοῦ κλίματος. Αὐτοὶ οἱ ἀρχαῖοι εἶχον πλῆ-
ρη συνείδησιν τῆς ἐπιδράσεως τούτων ἐπὶ τοῦ ἥθους τῶν λαῶν. Ἐν τοῖς
πρῶτοις ὁ πατὴρ τῆς ἱατρικῆς ἐπιστήμης Ἰπποκράτης παραβαλὼν τὴν Ἀσίαν
πρὸς τὴν Εὐρώπην λέγει, ὅτι πάντα τὰ ἐν ἐκείνῃ εἶναι πολὺ καλλίονα καὶ
μεῖζονα καὶ ἡ χώρα ἡμερωτέρα καὶ τὰ ἥθη τῶν ἀνθρώπων ἡπιώτερα καὶ
εὐοχρότερα τῶν ἐν τῇ Εὐρώπῃ. Τὴν αἰτίαν ὁ φιλόσοφος ἱατρὸς ἀποδίδει εἰς
τὴν κρᾶσιν τῶν ὠρῶν τοῦ ἔτους, δι' ἣν οἱ Ἀσianoὶ εἶναι ἀθυμότεροι καὶ
ἀπολεμώτεροι τῶν Εὐρωπαίων. Αἰτίη ἐν τῇ Ἀσίᾳ αἱ ὥραι τοῦ ἔτους δὲν
ἔχουσι μεγάλας τὰς μεταβολὰς οὔτε ἐπὶ τὸ θερμόν, οὔτε ἐπὶ τὸ ψυχρόν, ἀλ-
λ' εἶναι παραπλήσια. Διὰ τοῦτο οὔτε ἰσχυρὰ τοῦ σώματος μετὰστασις γίνεται,
οὔτε ἡ γνώμη ἐκπλήσσεται, οὔτε ἡ ὀργὴ ἐξαγριοῦται, οὔτε τὸ θυμοειδὲς
γεννᾶται.

ἀλλοιοῦνται. Κατὰ ταῦτα ὁ μέγας ἱστορικὸς δεικνύει, ὅτι οἱ Ἀρκάδες τὸ σκληρὸν καὶ αὐθαδὲς τῆς φύσεως ἠδυνήθησαν νὰ καταπραῖνῳσι καὶ μαλάξωσι διὰ τῆς μουσικῆς¹.

Ὡσαύτως παρατηρεῖ, ὅτι οἱ Ἀχαιοὶ ἐκτίσαντο κλέος, δύναμιν καὶ εὐδαιμονίαν οὔτε διὰ τοῦ πλήθους τῶν πόλεων, οὔτε διὰ τοῦ πλούτου, οὔτε διὰ τῆς ἀνδρείας, ἀλλὰ διὰ τοῦ πολιτεύματος αὐτῶν². Δικαίως ἡ δύναμις καὶ ἡ δόξα τῶν Λακεδαιμονίων ἀποδίδεται τῷ πολιτεύματι, οὗ ἡ διαφθορὰ ἐπήνεγκε τὴν πτώσιν αὐτῶν. Ὁρθῶς δ' ὁ ἱστορικὸς λέγει, ὅτι ἡ Ῥώμη διὰ τοῦ πολιτεύματος αὐτῆς καὶ ἡττηθεῖσα ὑπὸ τῶν Καρχηδονίων οὐ μόνον ἐσώθη, ἀλλὰ καὶ ἐνίκησεν αὐτοὺς καὶ σύμπαντα τὸν γνωστὸν κόσμον ὑπὸ τὸ κράτος αὐτῆς ὑπέβαλε³. Καθ' ὅλον ἔχει τὴν γνώμην, ὅτι τὸ εἶδος τῆς πολιτείας εἶναι ἡ μεγίστη αἰτία τῶν ἱστορικῶν γεγονότων⁴. Κατὰ τὴν θεωρίαν ταύτην τὸ πολίτευμα τῶν Ῥωμαίων εἶναι τὸ κέντρον τῆς ὅλης ἱστορίας τοῦ Πολυβίου⁵, εἶναι ἡ πνευματικὴ καὶ ζωσα ἐνότης, ὡς εὐ-

¹) Πολύβ. IV, 21 "Ταῦτά τε μοι δοκοῦσιν οἱ πάλαι παρεισαγαγεῖν οὐ τρυφῆς καὶ περιουσίας χάριν, ἀλλὰ θεωροῦντες μὲν τὴν ἐκάστων αὐτοφυῆσιν καὶ συλλήβδην τὸ τῶν βίων ἐπίπονον καὶ σκληρὸν, θεωροῦντες δὲ τὴν τῶν ἡθῶν αὐστηρίαν, ἣτις αὐτοῖς παρέπεται διὰ τὴν τοῦ περιέχοντος ψυχρότητα καὶ στυγνότητα τὴν κατὰ τὸ πλεῖστον ἐν τοῖς τόποις ὑπάρχουσαν, ᾧ συνεξομιθοῦναι πεφύκαμεν πάντες ἄνθρωποι κατ' ἀνάγκην" οὐ γὰρ δι' ἄλλην, διὰ δὲ ταύτην τὴν αἰτίαν κατὰ τὰς ἐθνικὰς καὶ τὰς ὁλοσχερεῖς διαστάσεις πλεῖστον ἀλλήλων διαφέρομεν ἡθεοί τε καὶ μορφαῖς καὶ χρώμασιν, ἔτι δὲ καὶ ἐπιτηδευμάτων τοῖς πλείστοις. Βουλόμενοι δὲ μαλάττειν καὶ κινῶν τὸ τῆς φύσεως αὐθαδὲς καὶ σκληρὸν τὰ τε προσηρημένα πάντα παρεισάγαγον, καὶ πρὸς τοῦτοις συνόδους κοινὰς καὶ θυσίας πλείστας ὁμοίας ἀνδράσι καὶ γυναῖξι κατεΐθισαν, ἔτι δὲ χοροὺς παρθένων ὁμοῦ καὶ παίδων, καὶ συλλήβδην πᾶν ἐμμηχανήσαντο, σπεύδοντες τὸ τῆς ψυχῆς ἀτέρανον διὰ τῆς τῶν ἐθισμῶν κατασκευῆς ἐξημεροῦν καὶ πραῖναι". ²) Ἐν βιβλ. II, 38. ³) Ἐν βιβλ. I, 1. ⁴) Ἐν βιβλ. VI, 1 "Μεγίστην δ' αἰτίαν ἡγητέον ἐν ἅπαντι πράγματι καὶ πρὸς ἐπιτυχίαν καὶ τοῦναντίον τὴν τῆς πολιτείας οὐσίαν ἐκ γὰρ ταύτης ἤπερ ἐκ πηγῆς οὐ μόνον ἀναφέρεσθαι συμβαίνει πάσας τὰς ἐπινοίας καὶ τὰς ἐπιβολὰς τῶν ἔργων, ἀλλὰ καὶ συντέλειαν λαμβάνειν". ⁵) Οὕτως

φυνὸς λέγει ὁ *Ulrici*¹, ἐξ ἧς πάντα τὰ μέρη ἀναπτύσσονται καὶ εἰς ὁργανικὸν ὅλον μορφοῦνται². Ἡ ὁργανικὴ αὕτη ἐνότης τοῦ ἱστορικοῦ εἶναι τὸ ἄριστον, ἐξ ὧων ἡ ἀρχαία ἱστοριογραφία παρήγαγεν³. Ἀλλ' ἐν τῇ ἰδέᾳ ταύτῃ κατὰ τινὰς ἐπάρχει καὶ τὴς μονομερὲς τῆς ἱστορίας ἐξέτασις. Διότι ὁ Πολύβιος μόνον τὴν πολιτείαν θεωρεῖ ὡς δημιουργὸν τῶν ποικίλων φαινομένων τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας. Θρησκεία, τέχνη καὶ ἐπιστήμη ἔχουσι παρ' αὐτῷ δευτερεύουσαν θέσιν, ἅπερ κατὰ τὰς ἐπικρατούσας ἰδέας τῶν νεωτέρων τίθενται ἐν τῇ αὐτῇ τάξει. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι ἁμάρτημα τοῦ Μεγαλοπολίτου· διότι οἱ Ῥωμαῖοι ἦσαν κατ' ἐξοχὴν πολιτικὸς λαός. Οὗτοι ὀλίγα ὀφείλουσι τῇ θρησκείᾳ, ἔτι δ' ὀλιγώτερα τῇ τέχνῃ καὶ τῇ ἐπιστήμῃ.

Ὁ Πολύβιος περιγηεῖται πολλαχού τῆς γῆς⁴, ὡς καὶ ὁ Ἡρόδοτος, δὲν διατρίβει ὅμως οὔτε παρὰ τοῖς ἱερεῦσιν, οὔτε ἐν τοῖς ναοῖς, ἀλλ' ἐν τοῖς στρατοπέδοις καὶ τοῖς πολεμικοῖς συμβουλίαις. Τὰ θρησκευτικὰ παραγγέλματα καὶ ἡθῆ, τὰς παραδόσεις καὶ τοὺς μύθους, τοὺς θεοὺς μετὰ τῆς ἐν ᾧ Αἰδοῦ κολάσεως θεωρεῖ ὡς ἐπινοήματα τῶν νομοθετῶν, ἵνα διὰ τοῦ φόβου κολάζωσι τὰς παρανόμους ἐπιθυμίας, τὴν ἄλογον ὀργὴν καὶ τὸν βίαιον τοῦ πλήθους θυμόν. Κακίζει ὅμως ἐκείνους, οἵτινες εἰς τὸ συμφέρον τῆς πολιτείας μὴ ἀποβλέποντες τὰ θρησμεινικὰ ἔθιμα ἐκβάλλουσι⁵. Κατὰ τὸν Πολύβιον ἂν ἡ πολιτεία ἡδύνατο νὰ συν-

ἡ ἐνότης τῆς ἱστορίας τοῦ Πολυβίου δὲν εἶναι τεχνική, ὡς ἡ τοῦ Ἡροδότου, ἀλλ' ἐπιστημονική, ὥς ἡ θέλει ἀπαιτῆσαι νεώτερος κριτικός. ¹) Ἐν σελ. 217 τοῦ συγχάκως μνημονευθέντος συγγράμματος. ²) Δηλαδή ἡ περὶ πολιτείας τῶν Ῥωμαίων ἰδέα δὲν ὅριζεται μόνον εἰς ἐν ἢ εἰς πλείονα μέρη, ἀλλὰ ταύτην πανταχοῦ ἔχει κατὰ νοῦν ὁ ἱστορικός καὶ εἰς ταύτην πάσας τὰς ἄλλας ἰδέας ὑποβάλλει. ³) Κατὰ τοῦτο μόνον ὁ Τάκιτος δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς τὸν Πολύβιον. ⁴) *Urga* Max Schmidt, *De Polybii geographia*, Berl. 1875. ⁵) Πολύβ. ἐν βιβλ. VI, 56 "Ἐμοί γε μὴν δοκοῦσι τοῦ πλήθους χάριν τοῦτο πεποιημένα. Εἰ μὲν γὰρ ἦν σοφῶν ἀνδρῶν πολίτευμα συναγαγεῖν, ἴσως οὐδὲν ἦν ἀναγκαῖος ὁ τοιοῦτος τρόπος· ἐπεὶ δὲ πᾶν πλήθος ἐστίν

τελεσθῇ μόνον ἐκ σοφῶν ἀνδρῶν, ἴσως τὰ τῆς θρησκείας δὲν ἦσαν ἀναγκαῖα. Ἐπειδὴ ὅμως τὰ πλήθῃ εἶναι κοῦφα, κακίζει τοὺς ἐκθάλλοντας τὴν θρησκείαν ἀπὸ τῆς πολιτείας.

Καὶ ὅμως ὁ Πολύβιος, ὡς λέγει ὁ *Markhausen*¹, δὲν εἶναι ἄθεος. Διότι κατὰ τὸν Μεγαλοπολίτην ὑπάρχουσι δύο παράγοντες τῶν ἱστορικῶν γεγονότων. Ἐξ ὧν τὸ ἐν ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς δυνάμεως τοῦ ἀνθρώπου, τὸ ὡς ἕτερον εἶναι ἀνεξάρτητον ταύτης. Ἡ δύναμις αὕτη ἢ τὰς ὑποθέσεις τῶν ἀνθρώπων ἐπιτηροῦσα καὶ τὰς ἐνεργείας αὐτῶν προάγουσα² καὶ οὐχὶ σπαρτίως εἰς τὰ σχέδια τούτων ἀντιστρατευομένη εἶναι ἡ Τύχη. Ἐν τῷ πνεύματι τοῦ ἱστορικοῦ, ὡς δὴ παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις, τιμᾶται ἡ Τύχη, ἥτις πρὸς ἀνεξερεύνητον καὶ ἀκατάληπτον σκοπὸν κυβεῖν τὸν κόσμον. Εἰς τὴν ἐνέργειαν ταύτης ἀποδίδει τὰς ἐπαναστάσεις καὶ τὰς μεταβολὰς τῆς γῆς, κατ' ἐξοχὴν δὲ τὸ μέγιστον συμβᾶν, ὅπερ ὁ κόσμος εἶδε, δηλ. ὅτι ἐν πεντήκοντα καὶ τρισὶν ἔτεσι πάντα τὰ μέρη τοῦ τέως γνωστοῦ κόσμου τοῖς Ῥωμαίοις ὑπετάγησαν³. Ἄλλ' ὁ αὐτὸς ἱστορικὸς τὸ συμβᾶν εἰς νοητὰ αἷτια ἀνάγων δεικνύει, ὅτι τοῦτο προῆλθεν ἐκ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ πολιτεύματος⁴. Ἐντεῦθεν δῆλον γίνεται, ὅτι δύο αἷτια παράγουσι

ἐλαφρόν καὶ πλήρες ἐπιθυμιῶν παρανόμων, ὀργῆς ἀλόγου, θυμοῦ βιαίου λείπεται τοῖς ἀδύλοις φόβοις καὶ τῇ τοιαύτῃ τραγωδίᾳ τὰ πλήθῃ συνέχιν. Διόπερ οἱ παλαιοὶ δοκοῦσά μοι τὰς περὶ θεῶν ἐννοίας καὶ τὰς ὑπὲρ τῶν ἐν ᾧδον διαλήψεις οὐκ εἰκῇ καὶ ὡς ἔτυχεν εἰς τὰ πλήθῃ παρεισαγαγεῖν, πολὺ δὲ μᾶλλον οἱ νῦν εἰκῇ καὶ ἀλόγως ἐκβάλλειν αὐτά.

¹) Der Geschichtschreiber Polybios etc. Ἐν σελιδ. 114. Περὶ τῆς ὑποθέσεως συνέγραψε καλὴν διατριβὴν καὶ ὁ Lindemann, Über die relig. sittl. Weltanschauung des Herodot. Thucyd. und Xenoph. und den Pragm. des Polybios ἐν σελιδ. 85. ²) Πολύβ. III, 5 "Τὰ μὲν οὖν τῆς ἐπιβολῆς ἡμῶν τοιαῦτα, προσδεῖ δὲ τὰ τῆς τύχης, ἵνα συνδράμῃ τὰ τοῦ βίου πρὸς τὸ τὴν πρόθεσιν ἐπὶ τέλους ἀγαγεῖν." ³) Ἐν βιβλ. IV, 2 "Μάλιστα δ' ἀπὸ τούτων ἡρξάμεθα τῶν καιρῶν διὰ τὸ καὶ τὴν τύχην ὥσανεὶ κεκαينوποιηκέναι πάντα τὰ κατὰ τὴν οἰκουμένην ἐν τοῖς προειρημένους καιροῖς." ⁴) Ἐν βιβλ. III, 118 "Ὁμολογουμένως γὰρ Ῥωμαίων ἡττηθέντων τότε καὶ παραχωρησάντων

τὰ ἱστορικά γεγονότα. Ἄλλ' ὁ Πολύβιος λέγων Τύχην δὲν ἐνόει ἄλογον σύμπτωσιν, τὸ αὐτόματον· διότι ταύτη ἀπέδιδε σκόπιμον τῶν μέσων ἐκλογὴν. Διαρρηδὴν δ' ὀνομάζει τὴν Τύχην ἀγαθὸν βραδέυτην¹. Πρὸς δὲ αὕτη τιμωρεῖ τὴν ἀδικίαν καὶ τοῦτο πράττουσα ἐμφανίζεται ὡς δαιμόνιον². Τὴν τιμωρίαν τοῦ δαιμονίου ἐπισείει ὁ ἱστορικὸς καὶ κατὰ τοῦ Τιμαίου, ὅστις τὸν Τιμολέοντα ἐποίησε μείζω καὶ τῶν ἐπιφανεστάτων θεῶν³.

Ἄλλ' ἡ Τύχη ἢ τιμωροῦσα τὴν ἀδικίαν καὶ τὴν ἀρετὴν ἀμείζουσα δὲν εἶναι τυφλὸν αὐτόματον, ἀλλὰ λογικόν τι, θεὸς τις καὶ ἄρα οὐχὶ ἀτόπως εἶπεν ὁ Markhauser, ὅτι ὁ Πολύβιος δὲν εἶναι ἄθεος. Ἡ Τύχη τοῦ ἱστορικοῦ τούτου δὲν ὁμοιάζει πρὸς τὴν Νέμεσιν τοῦ Ἡροδότου· διότι δὲν εἶναι μόνον φθονερὰ καὶ τιμωρὸς θεός, ἀλλὰ καὶ πνευματικὸς ὁδηγὸς καὶ κυβερνήτης τῶν ἀνθρωπίνων, οὗ ἡ ἐνέργεια τῷ ἐρευνητικῷ βλέμματι εἶναι μὲν ὁρατὴ, ἀλλ' ὁ σκοπὸς διαμένει ἀνεξερευνήτος⁴. Κατὰ ταῦτα ἡ Τύχη τοῦ Πολυβίου ὁμοιάζει πρὸς τὴν πρόνοιαν τῶν στωϊκῶν⁵. Φαίνεται δ', ὅτι ἐπὶ τῆς διανοίας τοῦ Μεγαλοπολίτου ἐπέδρασεν ἡ σχέσης πρὸς τὸν Παναίτιον καὶ τὸν Λαίλιον.

Ὡς στωϊκὸς φιλόσοφος ἐμίσει τὸ ψεῦδος καὶ ἡγάπα τὴν ἀλήθειαν νομίζων, ὅτι αὕτη εἶναι ὁ ὀφθαλμὸς τῆς ἱστορίας. Ὡς τῶν ὀφθαλμῶν ἀφαιρεθέντων τὸ ὄλον ζῆον γίνεται ἄχρηστον, οὕτω καὶ ἐκ τῆς ἱστορίας ἀναιρεθείσης τῆς ἀληθείας τὸ καταλεί-

τῆς ἐν τοῖς ὅλοις ἀρετῆς, τῇ τοῦ πολιτεύματος ἰδιότητι καὶ τῷ βουλευέσθαι καλῶς οὐ μόνον ἀνεκίησαντο τὴν τῆς Ἰταλίας δυναστείαν, νικήσαντες μετὰ ταῦτα Καρχηδονίους, ἀλλὰ καὶ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης ἐγκρατεῖς ἐγένοντο μετ' ὀλίγους χρόνους». ¹) Ἐν βιβλ. I, 58 «Οὐ μὴν ἀλλ' ὥσπερ ἀγαθὸς βραδευτὴς ἡ τύχη μεταβιβάσασα παραβόλως αὐτοὺς ἐκ τοῦ προειρημένου τόπου καὶ τοῦ προὑπάρχοντος ἀθλήματος εἰς παραβόλωτερον ἀγώνισμα καὶ τόπον ἐλάττω συνέκλεισεν». ²) Ἐν βιβλ. I, 84 «τέλος ὑπὸ τῆς λιμοῦ συναγομένους ἐσθίειν ἀλλήλων ἀναγκασθῆναι, τοῦ δαιμονίου τὴν οἰκίαν ἀμοιβὴν αὐτοῖς ἐπιφέροντος τῇ πρὸς τοὺς πῆλας ἀσβεβείᾳ καὶ παρανομίᾳ». Παραβλ. καὶ Markhauser ἐν σελίδ. 115. ³) Ἐν βιβλ. XII, 23, ⁴) Ὁρα Ulrici ἐν σελίδ. 217. ⁵) Susemihl II, 98

πόμενον γίνεται ἀνωφελὲς διήγημα¹. Διὰ τοῦτο ὁ ἱστορικὸς δὲν πρέπει νὰ δκνῇ οὔτε τοὺς ἐχθροὺς νὰ ἐπαινῇ, οὔτε τοὺς φίλους νὰ ψέγῃ. Ἐλέχθη μὲν, ὅτι ὁ Πολύβιος δεικνύων Ἀρκαδικὴν φιλοπατρίαν πρὸς μὲν τὸν Ἀράτον καὶ τοὺς Ἀχαιοὺς διάκειται εὐμενῶς, τοὺς δ' Αἰτωλοὺς δυσμενῶς κρίνει². Ἀλλ' ἡ κρίσις αὕτη, ἂν μὴ ἀπατώμεθα, δὲν εἶναι κατὰ πάντα ἀκριβής· διότι ὁ ἱστορικὸς λέγει μὲν καὶ περὶ τῶν ἀρετῶν τοῦ Ἀράτου, ἀλλὰ καὶ τὰς ἐλλείψεις τούτου αὐστηρῶς ἐλέγχει³. Τοῦτο βεβαίως πρέπει νὰ νοηθῇ, ὅτι ἐγένετο ἐν τῷ μέτρῳ, καθ' ὃ εἶναι δυνατόν τῷ ἀνθρώπῳ· διότι δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ ἐξέλθῃ τις τῆς ἑαυτοῦ φύσεως. Ὡστε ἂν ὁ ἱστορικὸς λέγῃ τι ἐξ εὐμενείας ἢ δυσμενείας, δὲν ψεύδεται, ἀλλὰ πράττει τοῦτο ἄνευ συνειδήσεως. Διότι δὲν δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ἱστορικὸς ἔχων πλήρη συνείδησιν τῶν καθηκόντων αὐτοῦ ἤθελε περιπέσει εἰς τὸ αἰσχρὸν τοῦ ψεύ-

¹) Ἐν βιβλ. I, 14 "Καὶ γὰρ φιλόφιλον δεῖ εἶναι τὸν ἀγαθὸν ἄνδρα καὶ φιλόπατριν, καὶ συμμισεῖν τοῖς φίλοις τοὺς ἐχθροὺς καὶ συναγαπᾶν τοὺς φίλους· ὅταν δὲ τὸ τῆς ἱστορίας ἥθος ἀναλαμβάνῃ τις, ἐπιλαθεῖσθαι χρὴ πάντων τῶν τοιούτων καὶ πολλάκις μὲν εὐλογεῖν καὶ κοσμεῖν τοὺς μεγίστοις ἐπαίνοις τοὺς ἐχθροὺς, ὅταν αἱ πράξεις ἀπαιτῶσι τοῦτο, πολλάκις δὲ ἐλέγχειν καὶ ψέγειν ἐπονειδίστως τοὺς ἀναγκαιοτάτους, ὅταν αἱ τῶν ἐπιτηδευμάτων ἀμαρτίαι τοῦθ' ὑποδεικνύωσιν." Ὡς περὶ γὰρ ζήφου τῶν ὄψεων ἀφαιρεθείσων ἀχρειοῦται τὸ ὅλον, οὕτως ἐξ ἱστορίας ἀναιρεθείσης τῆς ἀληθείας τὸ καταλειπόμενον αὐτῆς ἀνωφελὲς γίνεται διήγημα. Ἰδὲ καὶ XII, 12 καὶ XII, 15 καὶ XIII, 5. ²) Τοῦτο ἐν τοῖς πρώτοις εἶπεν ὁ Lucas, "Ora Susemichl II, 118. ³) Ἐν βιβλ. IV, 8 "Ὁ δ' αὐτὸς (ὁ Ἀράτος) οὕτως ὅτε τῶν ὑπαίθρων ἀντιποιήσασθαι βουληθείη, νωθρὸς μὲν ἐν ταῖς ἐπινοίαις, ἄτολμος δ' ἐν ταῖς ἐπιβολαῖς, ἐν ὧν δ' οὐ μένων τὸ δεινόν. Διὸ καὶ τροπαίων ἐπ' αὐτὸν βλέπόντων ἐπλήρωσε τὴν Πελοπόννησον, καὶ τῇδε πῃ τοῖς πολεμίοις αἰεὶ ποτ' ἦν εὐχείρωτος," καὶ IV, 11 "Οἱ δὲ τῶν Ἀχαιῶν ἡγεμόνες, συνέντες τὴν παρουσίαν τῶν Αἰτωλῶν, οὕτω κακῶς ἐχρήσαντο τοῖς πράγμασιν, ὥσθ' ὑπερβολὴν ἀνοίας μὴ καταλιπεῖν." Παράβαλλ. Brandstätter, Ueber das Geschichtswerk des Polybius, Danzig 1843 καὶ Die Geschichten des aetolischen Landes, Volkes und Bundes, Berlin, 1844.

δους ἀμάρτημα. Τὴν αὐτὴν ἀγάπην πρὸς τὴν ἀλήθειαν δεικνύει ὁ Πολύβιος καὶ ἐν ταῖς δημηγορίαις. Περὶ τούτου δὲν δύναται ἐνκόλως νὰ ῥηθῇ, ὡς περὶ τοῦ Θουκυδίδου, ὅτι εἰς τὴν ἱστορίαν παρενέβαλε ῥητορικοὺς λόγους, οὓς αὐτὸς κατὰ τὸ δοκοῦν συνέταξε¹. Διότι αὐτὸς ὁ ἱστορικὸς κακίζει τὸν Τίμαιον, ὅτι δὲν ἔγραψε τὰ ῥηθέντα, ἀλλὰ πῶς ἠδύνατο νὰ ῥηθῶσι, ὥσει προῦκειτο νὰ ἀποδείξῃ τὴν ἑαυτοῦ δύναμιν². Ἐχει δὲ συνείδησιν, ὅτι ἐν ἡ δύο ψεύδη κατὰ προαίρεσιν γενόμενα καὶ ἀνακαλυπτόμενα καθιστῶσι πάντα τὰ ὑπὸ τοῦ συγγραφέως λεγόμενα ἀξέβητα καὶ ἀμφίεσσα³. Σπανίως ὁ Πολύβιος εἰσάγει τὰ πρόσωπα ἀγορεύοντα. Ὅταν δ' ἡ ἀνάγκη τοῦτο ἀπαιτῇ, οἱ λόγοι σιγνότερον γίνονται ἐν πλαγίῳ λόγῳ. Εἶναι δὲ μεστοὶ πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς συνέσεως. Ἀν φροντίζει δ' ὁμοῦς ὁ Μεγαλοπολίτης, ὅπως διακοσμή τούτους διὰ ῥητορικῶν σχημάτων· διότι τῆς ῥητορικῆς κατεφρόνει, ὡς μὴ συμεαλλομένης, ὅπως ἀπεικονισθῇ ἡ ἀλήθεια ἐν τῇ ἀψευδεῖ αὐτῆς μορφῇ.

Ἄλλ' ἐν ᾧ ἡ ἱστορία τοῦ Πολυβίου ὑπὸ ἐπιστημονικὴν ἔποιν ἔχει μεγάλην ἀξίαν, καλλιτεχνικῶς ἐξεταζομένη εἶναι ὑποδεστέρα τῆς τῶν τριῶν μεγάλων ἱστορικῶν. Οἱ νεώτεροι φιλόλογοι μετὰ μεγάλης ἐπιμελείας τὴν γλῶσσαν τοῦ ἱστορικοῦ τούτου ἐξετάσαντες⁴ κατέδειξαν, ὅτι οὗτος μεταχειρίζεται

¹) Welzhofer, Die Reden bei Polybios, Jahrb. f. Phil. 1880 ἐν σελίδ. 539—544. ²) Ἐν βιβλ. XII, 25 a "ῥητέον ἂν εἴη περὶ τῆς αἰρέσεως αὐτοῦ καὶ μελέτης τῆς κατὰ τὰς δημηγορίας καὶ τὰς παραλήψεις, ἔτι δὲ τοὺς πρεσβευτικὸς λόγους, καὶ συλλήβδην πᾶν τὸ τοιοῦτο γένος, ἃ σχεδὸν ὥσει κεφάλαια τῶν πράξεων ἐστί καὶ συνέχει τὴν ὅλην ἱστορίαν· διότι γὰρ ταῦτα παρ' ἀλήθειαν ἐν τοῖς ὑπομνήμασι κατατέταξε Τίμαιος, καὶ τοῦτο πεποίηκε κατὰ πρόθεσιν, τίς οὐ παρακολουθεῖ τῶν ἀνεγνωκότων; οὐ γὰρ τὰ ῥηθέντα γέγραφε, οὐδ' ὡς ἐρρήθη κατ' ἀλήθειαν, ἀλλὰ προθέμενος ὡς δεῖ ῥηθῆναι, πάντας ἐξαριθμεῖται τοὺς ῥηθέντας λόγους. . . ." ³) Αὐτόθι. ⁴) Περὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἐγράφησαν πολλαὶ μονογραφίαι, ἐξ ὧν μνημονεύομεν τῶν νεωτέρων· Stich, De Polybii dicendi genere, Erlangen 1880. Goetzeler, De Polybii elocutione, Würzburg 1887. Fassbaender, Quaestiones grammati-

πολλὰς λέξεις¹ καὶ τύπους λέξεων² μὴ ἀπαντῶντας παρὰ τοῖς Ἀττικοῖς, ἀλλ' ἐν τῇ κοινῇ γλώσσῃ, ἣς θεωρεῖται κύριος ἀντιπρόσωπος. Οὕτω παρατηροῦσιν, ὅτι μεταχειρίζεται ἐπιρρήματα ἀντὶ προθετικῶν φράσεων³ καὶ ποιητικὰς καὶ χνδαίας λέξεις⁴. Πρὸς δὲ ψέγουσι τὸν ἱστορικὸν διὰ τὴν συχνὴν τοῦ ὑπερβατοῦ χρῆσιν καὶ τὴν χαλαρότητα τῆς συνδέσεως τῶν προτάσεων. Διὰ τὰς τοιαύτας ἐλλείψεις ἡ γλῶσσα τοῦ Μεγαλοπολίτου εἶναι ἥκιστα καλλιτεχνική. Τὰ αἷτια καθ' ἡμᾶς εἶναι πολλά. Πρῶτον ὁ Πολύβιος ἦτο Πελοποννήσιος, οἱ δὲ Πελοποννήσιοι κατὰ τὸ πρακτικὸν πνεῦμα ὁμοιάζον μᾶλλον πρὸς τοὺς Ῥωμαίους ἢ πρὸς τοὺς καλλιτεχνικοὺς Ἰωνας. Ἐντεῦθεν οὗτοι διέπρεψαν μᾶλλον κατὰ τὰ πολεμικὰ ἢ κατὰ τὸ κάλλος τοῦ λόγου. Δεύτερον ὁ Πολύβιος διέτρυψε μακρὸν χρόνον παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις, οἵτινες ἦσαν λαὸς πρακτικὸς καὶ οὐχὶ καλλιτέχνης. Τρίτον ἔζησεν ἐν χρόνοις, καθ' οὓς οἱ Ἕλληνες πρακτικώτεροι γεγόμενοι ἐπὶ μᾶλλον εἰς τοὺς Ῥωμαίους προσετέλσαν. Τέταρτον ἡ ὑπόθεσις τῆς ἱστορίας αὐτοῦ ἀπέτρεπε τῆς θήρας τοῦ κάλλους. Διότι οἱ περὶ μεγάλης ἀληθείας ἀσχολούμενοι καταφρονοῦσι τοῦ κάλλους τοῦ λόγου, ὥς δὴ καὶ οἱ μαθηματικοί. Καὶ πέμπτον ὁ ἱστορικὸς ἐκ τοῦ βίου καὶ τῶν σπουδῶν αὐτοῦ ἠγάπα μᾶλλον τὴν ἀλήθειαν ἢ τὸ κάλλος τοῦ λόγου. Ὁ υἱὸς τοῦ Ανκόρτα ἦτο στρατιώτης, οἱ δὲ στρατιῶται, ἂν ἐξαιρέσῃ τις τὸν Ξενοφῶντα, δὲν διέπρεψαν ὥς κομψοὶ συγγραφεῖς. Πρὸς δὲ ὁ ἱστορικὸς ἦτο καὶ σωτῆρὸς φιλόσοφος καὶ ὥς τοιοῦτος δὲν εἶχε στοργὴν πρὸς τὸ λεκτικὸν κάλλος.

Αὐτὸς ὁ Πολύβιος ὁμολογεῖ, ὅτι γράφει οὐχὶ πρὸς τέρ-

cae ad Polybium pertinentes, Crefeld 1889. ¹) Τοιαῦτα εἶναι πελεκίζω, φορολογέω, συνορέω, κακοπραγμονέω. ²) Ὡς προείλαντο ἐν βιβλ. II, 61, ἐπανεείλαντο ἐν VIII, 14, Παρεείλαντο ἐν XXVII, 1. ³) Οὕτω λέγει παραδόξως, ἀντὶ παρὰ δόξαν, ρουνεχῶς, διδασκαλικῶς κτλ. ⁴) Ἰδὲ Δόναλδσ. I, 653.

ψιν τῶν ἀναγνωστῶν, ἀλλὰ πρὸς ὠφέλειαν αὐτῶν¹. Διὰ τοῦτο οὐχὶ ἀφυσῶς ἡ ἱστορία τούτου παρεβλήθη πρὸς ὁπώραν, ἥτις εἶναι μὲν γλυκεῖα, ὅμως περιβάλλεται ὑπὸ τραχέος φλοιοῦ. Οὕτως δὲ μέγας ἱστορικὸς δὲν ἐθήρηνσε λεκτικὸν κάλλος, ἀντὶς ἐξαιρέσῃ τὴν ἀποφυγὴν τῆς χασμωδίας², ἀλλὰ τὴν ἀλήθειαν. Ἐντεῦθεν οἱ τὸ κάλλος ἐν παντὶ εἶδει τοῦ λόγου θηροῦντες δὲν ἀναγινώσκουσιν ἡδέως τὴν ἱστορίαν τοῦ συγγραφέως τούτου ἢ τοῦλάχιστον δὲν ὑπομένουσιν, ὅπως διέλθωσι μέχρι κορωνίδος, ὡς λέγει Διονύσιος δ' Ἀλικαρνασσεύς³. Ἐχομεν τὴν γνώμην, ὅτι οἱ τοιοῦτοι δὲν εἶναι οἱ σπουδαιότεροι ἀναγνώσται. Τὸ κάλλος τοῦ λόγου πάντως εἶναι ἀρετὴ, ἀλλ' ἐν τῇ ἱστορίᾳ δὲν εἶναι ἡ πρώτη. Οἱ στωϊκοὶ ὅμως ἐτίμων τὸ ἄκομψον τοῦ Πολυβίου ἔργον, ὃ Ποσειδώνιος ἠκολούθησε τούτῳ καὶ ὁ Βροῦτος, ὅστις πρὸ τῆς μάχης τῆς Φαρσάλου ἀνεγίνωσκε τὴν ἱστορίαν τοῦ Μεγαλοπολίτου, ἐποίησεν ἐπιτομὴν ταύτης⁴. Ἐπειδὴ δ' ἡ ἱστορία τοῦ Πολυβίου εἶναι πολιτικὴ καὶ ὡς τοιαύτη ἤρμοζεν εἰς τὸν πολιτικὸν χαρακτῆρα τῶν Ῥωμαίων, εὗρε μιμητὰς μᾶλλον παρὰ τούτοις ἢ παρὰ τοῖς Ἕλλησι. Καθ' ὅλου δ' εἰπεῖν, τὸ μέγα τοῦ Πολυβίου ἔργον εἶναι ὁ θρηγκὸς μὲν τῆς Ἑλληνικῆς, ὁ θεμέλιος δὲ λίθος τῆς Ῥωμαϊκῆς ἱστοριογραφίας.

Στωϊκὸς φιλόσοφος ἦτο καὶ Ποσειδώνιος δ' Ἀπαμεύς⁵.

¹) Ἐν βιβλ. IX, 2 "Διόπερ ἡμεῖς οὐχ οὕτως τῆς τέρεως στοχαζόμενοι τῶν ἀναγνωσσομένων ὡς τῆς ὠφελείας τῶν προσσχόντων, ἰδὲ παρέρντες ἐπὶ τοῦτο τὸ μέρος κατηνέχθημεν". ²) "Ora Benseler, De hiatu in oratoribus Atticis et historicis Graecis, Freiberg 1841 ἐν σελίδ. 204—314 καὶ Hultsch, Ueber den Hiatus bei Polybius, Philologus XIV, 1859 ἐν σελίδ. 288—319. ³) Περὶ συνθέας, ὁνομαί. ἐν σελ. 30. ⁴) Σουῖδ. ἐν λ. "Βροῦτος" ἔγραψεν ἐπιστολὰς καὶ τῶν Πολυβίου τοῦ ἱστορικοῦ βιβλίων ἐπιτομήν. Ἰδὲ καὶ Πλούταρχ. ἐν βίῳ Βροῦτ. IV. ⁵) Περὶ τοῦ μεγάλου τούτου ἱστορικοῦ καὶ φιλοσόφου ἐγράφησαν πολλὰ μονογραφαί, ὡς ὑπὸ Toepelmann, De Posidonio Rhodio rerum scriptore, Bonn 1867. Scheppig, De Posidonio Apamensi rerum, gentium terratum, scriptore, Halle 1869.

Ἐγεννήθη μὲν οὗτος ἐν Ἀπαμείᾳ τῆς Συρίας, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐν Ῥόδῳ ἔδρυσσε σχολὴν καὶ ἐπαύθη ἐκτῆσαι πολιτικὸν δικαίωμα καὶ ἐπρυτάνευσεν, ὀνομάζεται Ῥόδιος¹. Περὶ τὸ 135 π. Χ. γεννηθεὶς, παρὰ τοῦ Πανατίου διδαχθεὶς καὶ εἰς μακρὰς χώρας ἀποδημήσας κατὰ τὸ 78 ἐπρέσβευσεν εἰς Ῥώμην. Πρὸς ἐπιφανεῖς Ῥωμαίους, ὡς τὸν Κικέρωνα² καὶ τὸν Πομπήϊον, ἔσχε στενὰς σχέσεις³. Ὁ πρῶτος εἰκονίζει τοῦτον ὡς οὐκ εὐδαίμονα πάντων τῶν λόγων Ῥωμαίων⁴. Διὰ τῶν σχέσεων τούτων συνεβέβητο πρὸς διάδοσιν τῆς στοικῆς φιλοσοφίας ἐν Ῥώμῃ. Εἰς τὴν κοσμοκράτειραν πόλιν ἀπεδήμησε πολλάκις καὶ κατὰ τὸ 51 π. Χ. ἐτελεύτησεν ἄγων τὸ ὀδοντοστονὸν ἔτος τῆς ἡλικίας. Ὁ φιλόσοφος τῆς Ἀπαμείας ἦτο μὲν πολυμαθέστερος⁵ τοῦ Πανατίου, ἀλλ' ὑπελείπετο τούτου κατὰ τὴν μεγαλοπρεπῆ τοῦ πνεύματος ἑλευθερίαν, κατὰ τὴν διαύγειαν τῆς διανοίας καὶ κατὰ τὴν ὀξύτητα τῆς κρίσεως. Ἐπὶ τοῦ πνεύματος ὁμοῦς τοῦ Ποσειδωνίου δὲν ἐπέδρασε μόνον ὁ Παναίτιος, ἀλλὰ καὶ ἄλλοι, ὡς ὁ Καρνεάδης.

Ὁ στοικὸς οὗτος φιλόσοφος συνέγραψεν Ἱστορίαν, συγσταμένην ἐκ πεντήκοντα καὶ δύο βιβλίων. Τὸ ἔργον ἦτο ἐξακολουθήσις τῆς Ἱστορίας τοῦ Πολυβίου καὶ περιελάμβανε τὰ γεγονότα ἀπὸ τοῦ 145—82 π. Χ.⁶ Κατὰ πόσον ὁ Ἀπαμεὺς ἠδυνήθη νὰ προσπελάσῃ εἰς τὸν Μεγαλοπολίτην, δὲν εἶναι εὐκο-

Schuellein, Studien zu Posidonius Rhodius, Freisinger Pr. 1886. ¹) Δουκιαν. Μακρόβ. 20 "Ποσειδώνιος ὁ Ἀπαμεὺς. νόμῳ δὲ Ῥόδιος, καὶ Ἀθῆν. VI, 252. ²) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Κικέρ. 4. ³) Στράβ. XI, 492 "Φασὶ γοῦν ἐν Ῥόδῳ γενόμενον τὸν Πομπήϊον, ἥνικα ἐπὶ τὸν Ἀσιστινὸν πόλεμον ἐξῆλθεν (εὐθὺς δ' ἔμελλε καὶ ἐπὶ Μιθριδάτην ὀρμήσειν καὶ τὰ μέχρι τῆς Καππαδοκίας ἔθνη), παρατυχεῖν διαλεγομένῳ τῷ Ποσειδωνίῳ, ἀπίοντα δ' ἐρέσθαι, εἴτι προσιτάι, τὸν δ' εἰπεῖν "αἶν ἀριστεύειν καὶ ὑπεύροχον ἔμμεναι ἄλλων". ⁴) Ν. Δ. 8, 44, 123. ⁵) Στράβ. XVI, 753 "Ἐντεῦθεν δ' ἐσοὶ Ποσειδώνιος ὁ στοικός, ἀνὴρ τῶν καθ' ἡμᾶς φιλοσόφων πολυμαθέστατος". ⁶) Susemihl II, 131. Ὁ Σουΐδας γράφει "ἕως τοῦ πολέμου τοῦ Κυρηναϊκοῦ καὶ Πτολεμαίου".

λον νὰ ἀποφανθῶμεν διότι ὀλίγα ἀποσπάσματα μέχρις ἡμῶν διετηρήθησαν. Ὡς στωϊκὸς φιλόσοφος ἦτο φίλος τῆς ἀληθείας, ὥς καὶ ὁ Πολύβιος. Διαφέρει ὅμως τούτου, διότι τὸ ἀλλοιότατος τοῦ λόγου ἀγαπῶν ἔφθανε μέχρις ἐνηγορίας¹. Τὰ ἀποσπάσματα τῶν συγγραμμάτων μαρτυροῦσιν, ὅτι ὁ Ποσειδώνιος εἶχε γλῶσσαν μεγαλοπρεπῆ καὶ ἀνθηρὰν. Αἱ Ἱστορίαι τούτου ἦσαν μεστὰ γεωγραφικῶν καὶ ἐθνογραφικῶν εἰδήσεων. Ἐπειδὴ δ' οὗτος ἦτο πολυμαθέστατος, παρεξέλλετο καὶ πρὸς τὸν Ἐρατοσθένη. Τὴν πολυμάθειαν τοῦ Ἀπαμέως μαρτυροῦσιν αἱ ἐπιγραφαὶ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ, Περὶ ὠκεανοῦ, Μετεωρολογικά, Περὶ κόσμου, Περὶ ψυχῆς, Περὶ ἡρώων καὶ δαιμόνων, Φυσικὸς λόγος, Ἡθικὸς λόγος, Περὶ ἀρετῶν, Περὶ παθῶν καὶ Περὶ καθήκοντος. Τὸ τελευταῖον συγγραμμάτων ὁ Κικέρων ἀναμίσας τῷ τοῦ Παναίου, ὅπερ εἶχε τὴν αὐτὴν ἐπιγραφὴν, συνέταξε τὸ *De officiis*². Φαίνεται, ὅτι ὁ στωϊκὸς φιλόσοφος εἶχε καὶ ἀστρονομικὰς γνώσεις· διότι ἔγραφε καὶ Περὶ μεγέθους τοῦ ἡλίου.

Ὁ δὲ Θεοφάνης ὁ Μιτυληναῖος ἐγένετο φίλος καὶ σύμβουλος τοῦ Πομπηίου, ἔλαβε παρὰ τούτου τὸ πολιτικὸν δικαίωμα³ καὶ κατὰ τὴν ἐν Φαρσάλῳ μάχην παρέστη ὡς ἑπαρχὸς τεκτόνων. Χάριν τοῦ Θεοφάνους ὁ Ῥωμαῖος πολλὰς ἐνδρεγείας ἐποίησε τοῖς Μιτυληναῖοις⁴, οἵτινες τὸν πολέτην αὐτῶν ἐτίμησαν μετὰ θάνατον διὰ θεῶν τιμῶν⁵. Ὁ υἱὸς τοῦ Θεοφάνους ὠνομάζετο Μάρκος Πομπήϊος, ὃν ὁ Αὐ-

¹ Σιράβ. III, 147 "Ποσειδώνιος δὲ τὸ πλῆθος τῶν μετὰ τὸν ἐπαινὸν καὶ τὴν ἀρετὴν οὐκ ἀπέχεται τῆς ἐνηγορίας, ἀλλὰ συνενθουσιᾷ ταῖς ὑπερβολαῖς." ² "Ora Klohe, De Ciceronis librorum de officiis fontibus, Greifswald 1889. ³ Gicer. Pro Archia 10, 24 "Gn. Pompeius Theophranem scriptorem rerum suarum, in contione militum civitate donavit."

⁴ Σιράβ. XIII, 617. ⁵ Πλούταρχ. ἐν βίῳ Πομπ. 42.

γουστος κατέστησεν ἐπίτροπον τῆς Ἀσίας¹. Καθ' ὅλον εἰπεῖν, ἡ πολιτικὴ θέσις τοῦ ἱστορικοῦ τούτου ἦτο οὕτως ὑψηλή, ὥστε ὁ Στράβων λέγει αὐτὸν ἐπιφανέστατον πάντων τῶν συγχρόνων Ἑλλήνων². Οὗτος ἔγραψεν ὑπομνήματα τοῦ Πομπηίου. Ὅλος διάφορον τύχην ἔσχε Τιμαγένης ὁ Ἀλεξανδρεὺς, ὅστις ἦτο υἱὸς τοῦ τραπεζίου Πτολεμαίου τοῦ Αὐλητοῦ. Κατὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Ἀλεξανδρείας γενομένην τῷ 55 π. Χ. ἐγένετο αἰχμάλωτος καὶ ἡγοράσθη ὑπὸ Φαύστου τοῦ υἱοῦ τοῦ Σύλλα³. Οὕτως ὁ υἱὸς τοῦ πλουσίου τραπεζίου τῆς Ἀλεξανδρείας ἐγένετο μάγειρος. Ἀλλ' ἂψ οὗ ἡ ἀξία αὐτοῦ ἐγνωσθη, ἐλευθερωθεὶς ἐγένετο διδάσκαλος τῆς ῥητορικῆς καὶ φίλος τοῦ Αὐγούστου, ὃν ἀνέδειξεν αὐτοκρατορικὸν βιογράφον. Ἀλλὰ διὰ τινὰ εὐτραπείαν περιπεσὼν εἰς τὴν δυσμένειαν τοῦ αὐτοκράτορος ἀπέμφθη τῶν ἀνακτόρων καὶ κατέφυγεν εἰς τὸν Ἀσίνιον Πωλίωνα, εἰτα δ' εἰς Μεσοποταμίαν, ἔνθα καὶ ἔθανεν⁴. Ὁ Τιμαγένης συνέταξε σύγγραμμα Περὶ βασιλέων, ἐν ᾧ ἐπραγματεύετο περὶ μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ καὶ ὅπερ εἶχεν ὑπ' ὄψει ὁ Ῥωμαῖος Κούριος⁵. Πρὸς δὲ τούτῳ ἀποδίδεται καὶ τὸ σύγγραμμα Περὶ πλοῦς καὶ Ἱστορία τῶν Γαλατῶν. Τὸν Τιμαγένη ἐν τῇ ῥητορικῇ σχολῇ διεδέξατο ὁ Ἀσίνιος Πωλίων, ὅστις ἦτο ἀπελεύθερος τοῦ συνωνύμου Ῥωμαίου πολιτευτοῦ τοῦ διακριθέντος ἐπὶ πολυμαθείᾳ καὶ εὐγενείᾳ ἡθους. Οὗτος ἔγραψε σύγγραμμα Περὶ τοῦ ἐμφυλίου τῆς Ῥώμης πολέμου, ἐν ᾧ ἐπραγματεύετο περὶ τοῦ πολέμου τοῦ Πομπηίου πρὸς τὸν Καίσαρα. Ἐν τῇ ἱστοριογραφίᾳ κατέχει σπουδαίαν θέσιν, διότι πρῶτος διεσκεύασε τὴν Ἑλληνικὴν ἱστορίαν ἐν Ῥωμαϊκῇ γλώσσῃ⁶. Ὡσαύτως ῥήτωρ ἦτο

1) Στράβ. XIII, 618. 2) Αὐτόθι. 3) Σουῖδ. ἐν λ. 4) Ὁρα Δοναλδ. II, 40. 5) Ἐν IX, 21, § 21. Ἰδὲ καὶ Schwab, De Livio et Timagene, *historiarum scriptor. aemulis*, Stuttg. Schulschrift 1834. 6) Nicolai II, 188 καὶ Thorbecke, De Asinii Pollionis vita et studiis, 1820

καὶ Ἐμπυλος ὁ Ῥόδιος ὁ περὶ ἀναίρεσεως τοῦ Καίσαρος συγγράψας ἐν τῇ διατριβῇ, ἣν ἐπέγραφε Βροῦτον¹. Περὶ δὲ τοῦ ξυμφυλίου πολέμου τοῦ Ὀκταβιανοῦ πρὸς τὸν Ἀντώνιον ἔγραψεν ὁ Ῥόδιος Σωκράτης.

Ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Κικέρωνος ἔζη Ἀλέξανδρος ὁ Μιλήσιος, ὅστις Ἀνχρος ἐπικαλούμενος ἦτο πολιτικός, ῥήτωρ καὶ ποιητής². Οὗτος συνέγραψε περὶ τοῦ Μαρκικοῦ πολέμου, ὡς Ἡρακλείδης ὁ Μάγνης Μιθριδατικά. Πολυγραφώτερος τούτων ἦτο Τεῦκρος ὁ Κυζικηνός, ὅστις ἔγραψε Μιθριδατικῶν πράξεων βιβλία ἑ, Περὶ Τύρου ἑ, Ἀραβικῶν ἑ, Ἰουδαϊκῶν ἱστορίαν ἐν βιβλίοις 5, Περὶ Βυζαντίου καὶ ἄλλα. Ἐνταῦθα δὲν πρέπει νὰ μείνῃ ἀμνημόνευτος καὶ Μητροδωρος ὁ Σκήψιος, ὅστις ἦτο ἀκαδημαῖκος φιλόσοφος καὶ πολιτικός. Οὗτος πρεσβεύσας παρὰ τοῦ Μιθριδάτου πρὸς τὸν Τιγράνην, ἀλλὰ συμβουλευσας τοῦτον παρὰ τὴν ἐντολήν, ὅπως μὴ βοηθήσῃ ἐπὶ τοὺς Ῥωμαίους, καὶ ἀνακαλυφθεὶς ἐφονεύθη³. Ἐθαψε δὲ τοῦτον ὁ Τιγράνης μεγαλοπρεπῶς. Ὑπὸ τοῦ Μητροδωρου ἐγράφη ἱστορία τοῦ Τιγράνου. Τὸν συγγραφέα διέκρινεν ἡδύτης τοῦ λόγου καὶ πολυμαθεῖα⁴.

Φαίνεται, ὅτι εἶναι ἀκριβὲς ὁ λόγος τοῦ Πλούταρχου, καθ' ὃν ὁ Ἰόβας ἦτο ὁ πολυμαθέστατος καὶ ἱστορικώτατος

¹) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Βροῦτ. II. "Ὁ δ' Ἐμπυλος, οὗ καὶ αὐτὸς ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς καὶ οἱ φίλοι μέμνηται πολλάκις ὡς συμβιούντος αὐτῷ, ῥήτωρ ἦν καὶ καταλείπει μικρὸν μὲν, οὐ φανλὸν δὲ σύγγραμμα περὶ τῆς Καίσαρος ἀναίρεσεως, ὃ Βροῦτος ἐπιγέγραπται". ²) Στεράβ. XIV, 642 "Ἀλέξανδρος ῥήτωρ ὁ Ἀνχρος προσαγορευθεὶς, ὃς καὶ ἐπολιτεύσατο καὶ συνέγραψεν ἱστορίαν καὶ ἔπη κατέλειπεν, ἐν οἷς τὰ τε οὐράνια διατίθεται καὶ τὰς ἡπείρους γεωγραφεῖ, καθ' ἑκάστην ἐκδοὺςποίημα". ³) Cicero. De orat. III, 20 καὶ Πλούταρχ. ἐν βίῳ Λουκούλλ. 22. ⁴) Πλούταρχ. αὐτόθι "Ὡν ἦν καὶ Μητροδωρος ὁ Σκήψιος, ἀνὴρ εἰπεῖν οὐκ ἀηδὲς καὶ πολυμαθής, ἀκμῇ δὲ φιλίας τοσαύτῃ χρησάμενος, ὥστε πατὴρ προσαγορευέσθαι τοῦ βασιλέως".

πάντων τῶν βασιλέων¹. Οὗτος ἦτο υἱὸς τοῦ βασιλέως τῆς Νουμιδίας Ἰόβα τοῦ πρώτου, αἰχμάλωτος δὲ γενόμενος ἐκόσμησε τὸν θρίαμβον τοῦ Καίσαρος. Ἐν Ῥώμῃ τυχὼν τῆς εὐνοίας τοῦ Αὐγούστου ἐξεπαιδεύθη καλῶς καὶ ἔλαβεν εἰς γάμον τὴν θυγατέρα τοῦ Ἀντωνίου καὶ τῆς Κλεοπάτρας καὶ τὴν πατρικὴν βασιλείαν, ἣν ἐκληρονόμησεν ὁ υἱὸς τούτων Πτολεμαῖος². Ὁ γαμβρὸς λοιπὸν οὗτος τῆς Ῥώμης καὶ τῆς Ἑλλάδος συνέγραψε πλεῖστα συγγράμματα, ἅπερ λίαν ἐτιμῶντο, ὡς Ἱστορίαν τῆς Αἰθύης καὶ Ἱστορίαν τῆς Ῥώμης ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν ἐμφυλίων πολέμων. Πρὸς δὲ συνέταξεν Ἀσσυριακὰ λαβὼν τὰς εἰδήσεις ἐκ τοῦ Βηρωσσού, Παράπλουν, Περὶ γραφικῆς, Θεατρικᾶς ἱστορίας καὶ ἄλλα. Ὁ δὲ Κάστωρ ὁ Ῥόδιος ἢ Μασσαλιώτης ἐγένετο γαμβρὸς ἐπὶ θυγατρὶ Δηϊοτάρου τοῦ βασιλέως τῶν Γαλατῶν. Οὗτος μετέσχε τοῦ πολέμου τῶν Ῥωμαίων πρὸς τὸν Μιθριδάτην καὶ λέγεται Φιλορώμιος³. Ἐπειδὴ δ' ὅμως ὁ Κάστωρ διέβαλε τὸν πενθερὸν πρὸς τὸν Ἰούλιον Καίσαρα, αὐτὸς καὶ ἡ γυνὴ ἐσφάγησαν ὑπὸ τοῦ διαβληθέντος⁴. Ὁ σφαγὴς ἦτο οὐ μόνον ῥήτωρ, ἀλλὰ καὶ ἱστορικὸς καὶ χρονογράφος, ὡς μαρτυροῦσι τὰ συγγράμματα αὐτοῦ Περὶ πειθοῦς, Περὶ ἐπιχειρημάτων, Περὶ μέτρων ῥητορικῶν καὶ ἕξ βιβλία Χρονικῶν.

Οὐχὶ ταπεινὴν θέσιν ἐν τοῖς ἱστορικοῖς ταύτης τῆς περιόδου κατέχει Νικόλαος ὁ Δαμασκηνός, ὁ υἱὸς τοῦ πλουσίου

1) Ἐν βίῳ Σερ. 9. 2) Στράβ. XVII, 828 "Ἰούβας μὲν νεωστὶ ἐτελεύτα τὸν βίον, διαδέδεται δὲ τὴν ἀρχὴν υἱὸς Πτολεμαῖος γεγονώς ἐξ Ἀντωνίου θυγατρὸς καὶ Κλεοπάτρας," "Ora καὶ Hullemann, De vita et scriptis Jubae, Trai. 1845. 3) Σουῖδ. ἐν λ. Cicer. Pro Deiot, I, 10. "Ora καὶ Nicolai II, 196 καὶ Christ ἐν σελίδ. 485. 4) Στράβ. XII, 568 "τὸ τοῦ Κάστωρος βασιλεῖον τοῦ Σαωκονδάρου, ἐν ᾧ γαμβρὸν ὄντα τοῦτον ἀπέσφαξε Δηϊόταρος καὶ τὴν θυγατέρα τὴν αὐτοῦ."

λογίου Ἀντιπάτρου καὶ τῆς Στρατονίκης. Γεννηθεὶς κατὰ τὸ 64 π. Χ. καὶ κατὰ τὸ γένος ἄριστα παιδευθεὶς τὸ κατ' ἀρχὰς ἐποίει τραγωδίας καὶ κωμωδίας¹. Ἐῖτα δ' ἡσχολήθη περὶ τὴν ῥητορικὴν, τὰ μαθηματικά, τὴν μουσικὴν καὶ τὴν φιλοσοφίαν. Ἐπειδὴ δὲ ἦτο ὁπαδὸς τοῦ Ἀριστοτέλους, συχνάκις ὀνομάζεται *περιπατητικὸς*². Ἐγένετο παιδαγωγὸς τῶν τέκνων Ἡρώδου τοῦ βασιλέως τῶν Ἰουδαίων καὶ σύμβουλος αὐτοῦ³. Μετὰ τοῦ Ἡρώδου ὁ Νικόλαος ἐπορεύθη εἰς Ῥώμην⁴, ὅπου ἐκτίσασα τὴν εὖνοιαν καὶ τὴν φιλίαν τοῦ Ἀδγούστου. Ἐπειδὴ δ' ὁ φιλόσοφος συχνάκις ἐπεμπε τῷ αὐτοκράτορι φουρνικοβαλάνους, ὅσους ἔχαιρεν ἐπὶ τῷ βρώματι, ὠνόμασε τούτους Νικολάους καὶ τὸ ὄνομα παρέμεινε⁵. Ποῦ δ' οὗτος διήγαγε τὰς τελευταίας ἡμέρας τοῦ βίου, δὲν εἶναι γνωστόν.

Τὸν Λαμασκηρὸν δυνάμεθα νὰ κατατάξωμεν ἐν τοῖς πολυγράφοις· διότι ἔγραψε *Βίον τοῦ Σεβαστοῦ Καίσαρος*, ἐξ οὗ διτηρήθησαν σπουδαῖα ἀποσπάσματα⁶, *Περὶ τοῦ ἰδίου βίου*, *Συναγωγὴν παραδόξων ἡθῶν*. Πρὸς δὲ συνέταξε καὶ φιλοσοφικὰς διατριβάς, ὡς *Περὶ θεῶν*, *Περὶ τοῦ παντός*, *Περὶ τῶν ἐν τοῖς πρακτικοῖς καλῶν* καὶ ἄλλα. Τὰ μέγα ὅμως ἔργον αὐτοῦ ἦσαν αἱ *Ἱστορίαι*, αἵτινες συνίσταντο ἐξ ἑκατὸν τεσσαράκοντα καὶ τεσσάρων βιβλίων⁷. Ὁ

¹) Ἐν τῇ Ἀνθολογίᾳ τοῦ Στοβαίου XIV, 7 διτηρήθησαν 44 σίχαι, ἀλλὰ κατὰ τὸν Walekenaer δὲν ἀνήκουνσι τῷ ἡμετέρῳ Λαμασκηρῷ. ²) Ἀθήν. VI, 252. 266. X, 415 καὶ ἄλλαχού. ³) Ἰώσηφ. XVII, 5, 4 «φίλος ὢν τοῦ βασιλέως καὶ τὰ πάντα συνδιατρώμενος αὐτῷ». ⁴) Ἀπόσπασμ. 4 «Ἐκ τούτου πλέων εἰς Ῥώμην ὡς Καίσαρα Ἡρώδης ἐπήγετο τὸν Νικόλαον ὁμοῦ ἐπὶ τῆς αὐτῆς νηὸς καὶ κοινῇ ἐφιλοσόφουν». ⁵) Ἀθήν. XIV, 652 «Περὶ δὲ τῶν νικολῶν καλουμένων φουρνίκων τοσοῦτον ἡμῖν εἰπεῖν ἔχω, τῶν ἀπὸ τῆς Συρίας καταγομένων, ὅτι ταύτης τῆς προσηγορίας ἡξιώθησαν ὑπὸ τοῦ σεβαστοῦ αὐτοκράτορος σφόδρα χαίροντος τῷ βρώματι, Νικολάου τοῦ Λαμασκηροῦ, εἰαίρου ὄντος αὐτῷ καὶ πέμποντος φουρνίκας συνεχῶς». ⁶) Ταῦτα εὗρεθῆσαν ἐν τῇ συλλογῇ τῶν ἀποσπασμάτων Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου. ⁷) Ἀθήν. VI, 249.

Σουΐδας λέγει, ὅτι ὁ Νικόλαος ἔγραψε *Καθολικὴν ἱστορίαν* ἐξ ὀγδοήκοντα βιβλίων συνισταμένην, ἀλλὰ κατὰ τὸν *Ulrici*¹ τὰ εἰς ἡμᾶς περιωθέντα ἀποσπάσματα δὲν κυροῦσι τοῦτο, ἀλλ' ἀναφέρονται μόνον εἰς τὴν δυτικὴν Ἀσίαν, εἰς τὰς νήσους καὶ εἰς τὴν προσκειμένην Εὐρώπην μετὰ τῆς Ἑλλάδος. Περὶ καθολικῆς ἱστορίας δὲν δύναται νὰ γείνη λόγος. Ὁ συγγραφεὺς ἤρχετο ἐκ τῆς Ἀσσυριακῆς ἱστορίας καὶ ἐξικνεῖτο οὐχὶ εἰς τὸν θάνατον τοῦ Ἡρώδου, ἀλλ' εἰς τὸν ἐνθρονισμὸν τῶν υἱῶν αὐτοῦ². Τὸ ἀξιοπίστον τῆς ἱστορίας ἐξαριᾶται ἐκ τῶν πηγῶν, ἐξ ὧν ἤντησεν ὁ συγγραφεὺς τὰς ἱστορικὰς αὐτοῦ εἰδήσεις. Ἐλάβε μὲν ταύτας ἐξ ἀρχαιοτέρων συγγραφέων, ὡς παρὰ τοῦ Ξάνθου, τοῦ Κτησίου καὶ ἄλλων, διὰ τοῦτο ὁμῶς δὲν εἶναι λογοκλόπος³. Ὁ Νικόλαος τὸν φίλον αὐτοῦ Ἡρώδην ἔκρινεν ἐπιεικῶς, ἀλλὰ δὲν δύναται τις εὐκόλως νὰ πιστεύσῃ, ὅτι τὸ ἔργον δὲν ἦτο ἱστορία, ἀλλ' ὑπουργία τῷ βασιλεῖ⁴.

¹) Ἐν σελίδ. 188 τοῦ μνημονευθέντος συγγράμματος. ²) Ὅρα ἀπόσπ. 95 καὶ 96 καὶ Susemihl II, 315. ³) Τοῦτο ἔδειξεν ὁ ἡμέτερος Κοραῆς, ὃς ἠκολούθησεν ὁ Dindorf. Ἰδὲ Θερεϊανοῦ Ἀδαμάντι. Κοραῆν II, 71. ⁴) Ἰωσήφ. Ἰουδ. ἀρχ. XVI, 7, 1 "Καταψεύδεται, καὶ διατετέλεκε τῇ γραφῇ τὰ μὲν πεπραγμένα δικαίως τῷ βασιλεῖ περιτιότερον ἐγκωμιάζων, ὑπὲρ δὲ τῶν παρανομηθέντων ἐσπουδασμένως ἀπολογούμενος. Ἐκείνῳ μὲν οὖν πολλὴν ἂν τις. . . ἔχοι τὴν συγγνώμην" οὐ γὰρ ἱστορίαν τοῖς ἄλλοις, ἀλλ' ὑπουργίαν τῷ βασιλεῖ ταύτην ἐποιεῖτο".

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ΄.

ΠΕΡΙ ΠΕΡΙΗΓΗΣΕΩΝ ΚΑΙ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ
ΡΩΜΑΪΚΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ
ΜΕΧΡΙ ΧΡΙΣΤΟΥ ΓΕΝΝΗΣΕΩΣ.

Ὡς ἡ στρατεία τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου κατέστησε γνω-
στὰς τοῖς Ἕλλησι τὰς πλείστας τῆς Ἀνατολῆς χώρας, οὕτως αἱ
κατακτήσεις τῆς Ῥώμης περιφανῶς συνεξάλοντο πρὸς ἀκριβε-
στέραν γνῶσιν πλείστων τῆς Δύσεως χωρῶν. Ἡ εὐρύτης αὐτῇ
τοῦ ὁρίζοντος ἐπέδρασε κατ' ἐξοχὴν ἐπὶ τῆς διανοίας δύο στωϊ-
κῶν φιλοσόφων, τοῦ Πολυβίου καὶ τοῦ Στράβωνος. Ἀμφοτέ-
ροι ἔχουσι πολλὰς κοινὰς γνώσεις, ἀλλ' ἐκεῖνος μὲν ἦτο κατ' ἐ-
ξοχὴν ἱστορικός, οὗτος δὲ κατ' ἐξοχὴν γεωγράφος. Οὐδέτερος
δὲ τούτων ἤθελεν ἐξαρθῆ εἰς τὴν ὑψηλὴν τῆς ἑαυτοῦ ἐπιστήμης
σφαῖραν ἄνευ τῆς Ῥωμαϊκῆς κοσμοκρατορίας.

Ὁ μέγας γεωγράφος Στράβων¹ ἐγεννήθη ἐν Ἀμασειά τοῦ
Πόντου ἐξ ἐπιφανοῦς γένους· διότι πρόπαππος τῆς μητρὸς αὐ-
τοῦ ἦτο Δορυλάος ὁ Τακτικός, ὅστις ἐγένετο φίλος καὶ στρα-
τηγὸς τοῦ Μιθριδάτου τοῦ Εὐεργέτου². Περὶ τοῦ χρόνου τῆς
γεννήσεως αὐτοῦ ὑπάρχει διαφωνία, ἀλλὰ κατὰ πᾶσαν πιθανό-
τητα αὐτῇ δεόν νὰ τεθῇ κατὰ τὸ 65 π. Χ., ὡς ὥρισε ταύτην ὁ

¹ Εἰκάζεται, ὅτι τὸ ὄνομα ἔλαβεν ὁ πατὴρ τοῦ γεωγράφου παρὰ Πομπηίου τοῦ Μάγνου, ὅστις εἶχε τὸ ἐπίθετον καὶ κατέλιπε τοῦτο, διε ἐπωνο-
μάσθη Μάγνος. Ἡ εἰκασία εἶναι πιθανή· διότι ὁ πατὴρ τοῦ Στράβωνος ἦτο
ὁπαδὸς τοῦ Πομπηίου. Ὁρα Στράβ. V, 213 "Πομπηῖος δὲ Στράβωνος ἦτο
ὁπαδὸς πατὴρ" καὶ Δ ὁναλδ. II, 68. Παράβαλλ. Hasenmüller, De Strabonis
vita, Bon 1863. ² Στράβ. XII, 557 "Ἐμνήσθημεν δὲ πρότερον Δορυ-
λάου τε τοῦ τακτικοῦ, ὃς ἦν πρόπαππος τῆς μητρὸς ἡμῶν".

ἡμέτερος Κοραῆς¹. Ἐπειδὴ δ' ἀνῆκεν εἰς εὐπορον γένος, ἐτυ-
χεν ἐπιμελελημένης ἀνατροφῆς καὶ παιδεύσεως. Νέος ὢν
ἡκροάσατο ἐν Νύσῃ τοῦ γραμματικοῦ Ἀριστοδήμου, τοῦ υἱοῦ
τοῦ Ἀρισταρχείου Μενεκράτους². Ὁ Στράβων ὀνομάζει ἐαν-
τὸν καὶ μαθητὴν τοῦ Τυραννίωνος³, ἀλλὰ δὲν εἶναι γνωστὸν,
ἂν ἐμαθήτευσεν ἐν Ἀμυσῷ ἢ ἐν Ῥώμῃ, ὅπερ ἴσως πιθανώτε-
ρον· διότι ὁ γραμματικὸς ἦλθῃ εἰς τὴν κοσμοκράτειραν πόλιν
αἰχμάλωτος⁴, ὅτε ὁ γεωγράφος διέτριβεν ἐνταῦθα⁵. Ὡσαύτως
ἐμαθήτευσε παρὰ τῷ περιπατητικῷ Ξενόρχῳ, παρ' ᾧ ἔσχῃ
συμμαθητὴν τὸν Βόηθον⁶. Τελευταῖον δ' Ἀθηνόδωρος ὁ Ταρ-
σεὺς ἐδίδαξε τὸν Στράβωνα τὴν στωϊκὴν φιλοσοφίαν, ἣς ἐγέ-
νετο ὁπαδός⁷.

Ἐν Ῥώμῃ ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς εὗρεν οὐ μόνον σοφοὺς
διδασκάλους, ἀλλὰ καὶ φίλους, ὡς τὸν Αἴλιον Γάλλον, ᾧ κατὰ
τὸ 26 π. Χ. ἡκολούθησεν ἐν τῇ στρατείᾳ⁸ κατὰ τῶν Ἀράβων.
Μετά τὴν ἀτυχῆ ταύτης ἐκῆασιν ἐπανῆλθεν εἰς Ῥώμην. Περὶ
τῶν ἄλλων περιηγήσεων τοῦ γεωγράφου δὲν γινώσκομεν ἀκρι-
βῶς, ἀλλ' αὐτὸς ὁμολογεῖ, ὅτι περιῆλθε τὴν γῆν ἀπὸ Ἀρμενίας

¹) Κατ' ἐντολὴν τοῦ μεγάλου Ναπολέοντος ὁ ἡμέτερος Κοραῆς μετ' ἄλ-
λων λογίων μετέφρασε τὸν Στράβωνα καὶ ἐπραγματεύθη περὶ τοῦ βίου τοῦ
γεωγράφου. Ὁρα Θερεϊανοῦ Ἀδαμάντι. Κορ. II, 126 καὶ Meyer, Quaestio-
nes Strabonianae, Lips, 1879 καὶ Ruge, Quaest. Strabon. Jena 1889.

²) Στράβ. XIV, 650 "καὶ Μενεκράτης Ἀριστοάρχου μαθητὴς, καὶ Ἀριστό-
δημος ἐκείνου υἱός, οὗ διηκούσαμεν ἡμεῖς ἐσχατόγηρῳ νέῳ παντελῶς ἐν τῇ
Νύσῃ". ³) Ἐν βιβλ. XII, 548 "γραμματικὸς δὲ Τυραννίων, οὗ ἡμεῖς
ἡκροασάμεθα". ⁴) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Λουκούλλ. XIX "Τότε καὶ Τυραν-
νίων ὁ γραμματικὸς ἐάλω. Μουρήνας δ' αὐτὸν ἐξητήσατο καὶ λαβὼν ἀπη-
λευθέρωσεν, ἀνελευθέρως τῇ δωρεᾷ χρησάμενος". ⁵) Στράβ. XIII, 609.

⁶) Ὁ αὐτὸς ἐν XVI 757 "καθ' ἡμᾶς δὲ ἐκ Σιδῶνος μὲν ἐνδοξοὶ φιλόσοφοι
γεγόνασι Βόηθος τε, ᾧ συνφιλοσοφήσαμεν ἡμεῖς τὰ Ἀριστοτέλεια, καὶ Διό-
δοτος ἀδελφὸς αὐτοῦ". ⁷) Ὁ αὐτὸς XVI, 779. ⁸) Ἐν βιβλ. XVII, 806
καὶ 806 "καθ' ὃν δὲ παρὼν ἐπὶ τῶν τόπων μετὰ Γάλλου Αἰλλίου καὶ τοῦ
πλήθους τῶν συνόντων αὐτῷ φίλων τε καὶ στρατιωτῶν περὶ ὧραν πρώτῃν
ἤκουσα τοῦ ψόφου".

μέχρι τῆς Σαρδοῦς πρὸς δυσμὰς καὶ ἀπὸ Εὐξείνου μέχρις Αἰθιοπίας πρὸς μεσημβρίαν. Σεμνύνεται δέ, ὅτι οὐδείς ἄλλος ἐκ τῶν γεωγραφησάντων ἐποίησεν ἀποδημήσεις εἰς πλείονας χώρας· διότι οἱ μὲν πλεονάσαντες περὶ τὰ δυσμικὰ μέρη ὑπελείφθησαν κατὰ τὰ ἀνατολικά, οἱ δὲ περὶ τὰ ἐναντία ὑστέρησαν τῶν ἐσπερίων μερῶν. Καθ' ὅμοιον δὲ τρόπον ἔχει καὶ πρὸς νότον καὶ πρὸς ἄρκτον. Τὰ λοιπὰ μέρη περιέγραψεν ἐξ ἀκοῆς¹. Εὐφυνῶς δὲ πειρᾶται, ὅπως δείξῃ, ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη διάνοια μεταχειρίζεται τοὺς ἰδόντας, ὥσπερ τὰ αἰσθητήρια. Ὡς αἱ αἰσθήσεις ἀγγέλλουσι τὸ σχῆμα, τὴν χροιάν καὶ τὸ μέγεθος τοῦ μῆλου καὶ ἐκ τούτων ἡ διάνοια συντίθει τὴν τοῦ μῆλου νόησιν, οὕτω καὶ οἱ φιλομαθεῖς πιστεύσαντες τοῖς ἰδοῦσιν ὥσπερ αἰσθητηρίοις συνθέτουσιν εἰς ἓν διάγραμμα τὴν τῆς οἰκουμένης ὅψιν. Ὁ Στράβων ἐγένετο μακρόβιος, διότι ἐτελεύτησε περὶ τὸ ἐννενηκοστὸν τῆς ἡλικίας ἔτος. Διότι τὸ δωδέκατον βιβλίον συνετάχθη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀρχελαίου, τὸν συμβάντα κατὰ τὸ 17 μ. Χ. Ἐπειδὴ δὲ πρὸς ἐπιθεώρησιν τοῦ ὅλου ἔργου ἦτο ἀναγκαῖος χρόνος τις, δὲν εἶναι ἴσως ἀπίθανον, ὅτι ἡ τοῦ βίου προθεσμία ἔληξε κατὰ τὸ 23 περίπου μ. Χ.

Ὁ πρῶτος καρπὸς τῶν σπουδῶν καὶ περιηγήσεων τοῦ Στράβωνος ἦσαν τὰ Ἱστορικά ὑπομνήματα², ἅπερ συνίσταντο ἐκ τεσσαράκοντα καὶ τριῶν ἢ τεσσαράκοντα καὶ ἐπὶ

¹) Ἐν βιβλ. II, 117 "Τὸ μέντοι πλέον κάκεινοι καὶ ἡμεῖς ἀκοῇ παραλαβόντες συντίθεμεν καὶ τὸ σχῆμα καὶ τὸ μέγεθος καὶ τὴν ἄλλην φύσιν ὅποια καὶ ὅποση, τὸν αὐτὸν τρόπον, ὅνπερ ἡ διάνοια ἐκ τῶν αἰσθητῶν συντίθει τὰ νοητά. . . Ὁ δ' ἀξίων μόνους εἰδέναι τοὺς ἰδόντας ἀναιρεῖ τὸ τῆς ἀκοῆς κρείττερον, ἥτις πρὸς ἐπιστήμην ὀφθαλμοῦ πολὺν κρείττερον ἐστὶ". Παράβαλλ. Καρολίδου Στράβωνος γεωγραφικῶν τὰ περὶ Μικρᾶς Ἀσίας, ἐν Ἀθῆν. 1889. ²) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Λουκούλλ. 28 "Στράβων δ' ἕτερος φιλόσοφος ἐν τοῖς ἱστορικοῖς ὑπομνήμασιν, αὐτοὺς λέγει τοὺς Ῥωμαίους αἰσχυρῆσθαι καὶ καταγελᾶν ἑαυτῶν ἐπ' ἀνδράποδα τοιαῦτα δεηθέντας ὁπλων". Ὁρα καὶ Στράβ. XI, 515.

βιβλίων¹. Πρὸς συγγραφὴν τοῦ συγγράμματος τούτου εἶχεν ὑπ' ὄψει τὸν Ἀπολλόδωρον, τὸν Θεοφάνη καὶ τὸν Ποσειδώνιον, πρὸς οὓς ἐναμιλλᾶται διότι καὶ ὁ γεωγράφος, ὡς καὶ ἐκεῖνοι, συμπληροῖ τὸν Πολύβιον. Ὁ Ἀθήναιος λέγει², ὅτι ὁ γεωγράφος ἐγνώρισε τὸν Ποσειδώνιον, ἀλλ' αἱ ἡλικίαι τῶν δύο ἀνδρῶν δὲν συμπίπτουσιν· ἴσως ὁ Στράβων παῖς ὢν εἶδε τὸν Ποσειδώνιον. Ἐν τοῖς Ἱστορικοῖς ὑπομνήμασιν ὁ στωϊκὸς φιλόσοφος ἔσχεν εὐγενῆ σκοπὸν, ὅπως διδάξῃ ἐξόχους πολιτευτὰς καὶ προαγάγῃ τὴν ἠθικὴν καὶ πολιτικὴν φιλοσοφίαν³. Εἶναι δὲ λυπηρόν, ὅτι τὸ ἱστορικὸν τοῦτο σύγγραμμα, ὅπερ ἐξικνεῖτο μέχρι τοῦ 38 π. Χ, ἀπώλετο καταλιπὼν μόνον ὀλίγα ἀποσπάσματα⁴.

Διτηρήθησαν ὁμοίως τὰ Γεωγραφικὰ, ἅπερ συνίστανται ἐκ δέκα καὶ ἑπτὰ βιβλίων. Ἐν μὲν τοῖς δυοῖ πρώτοις πραγματεύεται περὶ τῆς φυσικῆς καὶ μαθηματικῆς γεωγραφίας, ἀπὸ τοῦ τρίτου μέχρι τοῦ δεκάτου περὶ τῆς Εὐρώπης, ἀπὸ τοῦ ἑνδεκάτου μέχρι τοῦ δεκάτου ἔκτου περὶ τῆς Ἀσίας καὶ ἐν τῷ τελευταίῳ περὶ τῆς Ἀφρικῆς⁵. Σημειωτέον δ', ὅτι ὁ Meineke⁶ ἔχει τὴν γνώμην, ὅτι τὸ ἔργον κατελείφθη ἀτελές. Ἐκ τινος τεκμηρίου γίνεται δῆλον, ὅτι τὰ τέσσαρα πρῶτα βιβλία ἦσαν ἐκδομένα κατὰ τὸ 18 π. Χ.⁷. Ἀλλὰ τὸ δέκατον ἐξδομον βιβλίον

¹) Christ ἐν σελίδ. 568. ²) Ἐν βιβλ. XIV, 657 "Μνημονεύει δὲ αὐτῶν Στράβων ἐν τρίτῃ Γεωγραφουμένων, ἀνὴρ οὐ πάνυ νεώτερος" λέγει γὰρ αὐτὸν ἐν τῇ ἑβδόμῃ τῆς αὐτῆς πραγματείας ἐγνώκεναι Ποσειδώνιον τὸν ἀπὸ τῆς στοῆς φιλόσοφον. Ἰσως ὁ Ποσειδώνιος ἦτο φίλος τοῦ πατρὸς τοῦ Στράβωνος, διότι ἀμφότεροι ἦσαν φίλοι τοῦ Πομπηίου. Ὁπωσδήποτε ὁ γεωγράφος τίθησι τὸν Ποσειδώνιον ἐν τοῖς χρόνοις αὐτοῦ, ἐν Βιβλ. XVI, 753. ³) Ἐν βιβλ. I, 18 "Διόπερ ἡμεῖς πεποιηκότες ὑπομνήματα ἱστορικὰ χρήσιμα, ὡς ὑπολαμβάνομεν, εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ πολιτικὴν φιλοσοφίαν, ἐγνώμεν προσθεῖναι καὶ τήνδε τὴν σύνταξιν. ⁴) Ταῦτα ἰδὲ παρὰ Müller III, 490 4. ⁵) Christ ἐν σελίδ. 568. ⁶) Vind. Strab. ἐν σελίδ. 81. ⁷) Ὁ Στράβων ἐν IV, 206 λέγει, ὅτι παρῆλθον τριάκοντα καὶ τρία ἔτη, ἂφ' οὗτον ὁ Τιβέριος καὶ ὁ Δροῦσσος ἐπέταξαν τοὺς λαοὺς τῶν Ἀλπεων. Ὅρα καὶ VI, 288.

ἐν ᾧ ὁ γεωγράφος ποιεῖται μνηΐαν τοῦ θανάτου τοῦ Ἰόβα συμψάντος κατὰ τὸ 23 μ. Χ., ἐξεδόθη πολὺν βραδύτερον¹. Ὁ Στράβων ὡς βάσιν τῶν γεωγραφικῶν αὐτοῦ εἶχε τὸν Ἐρατοσθένη, πλὴν δὲ τούτου πολλοὺς Ἑλληνας, ὡς τὸν Μεγασθένη, τὸν Νέαρχον καὶ τὸν Ὀνησίκριτον, καὶ Ῥωμαίους, ὡς τὸν Ἀγρίππαν² καὶ τὸν Ἰούλιον Καίσαρα³. Παρατηρήθη, ὅτι λίαν αὐστηρῶς ἐπικρίνει τὸν Ἡρόδοτον, ἐν ᾧ ὁ ἱστορικὸς ἐνιαχοῦ εἶναι ἀκριβέστερος τοῦ γεωγράφου. Ὁ μὲν Ἡρόδοτος ἐγινώσκεν, ὅτι ἡ Κασπία εἶναι μεσόγειός τις θάλασσα ἢ λίμνη⁴, ἐν ᾧ ὁ Στράβων ἐπίστευεν, ὅτι συνεκoinώνει τῇ ἄρκτικῇ θαλάσῃ⁵. Ὡσαύτως αὐστηρὸς δεικνύται καὶ πρὸς τὸν Μασσαλιώτην Πυθέαν, ὃν λέγει *Ψεδέστατον*⁶. Τὴν γεωγραφίαν ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς λέγει ἔργον τοῦ φιλοσόφου παρατηρῶν, ὅτι πλεῖστοι σοφοὶ ἄνδρες, ὡς ὁ Ἀναξίμανδρος, ὁ Δημόκριτος, ὁ Πυθαγόρειος καὶ ἄλλοι ἠσχολήθησαν περὶ τὸ εἶδος τοῦτο τῶν ἐρευνῶν⁷. Καὶ αὐτὸν τὸν Ὀμηρον λέγει φιλόσοφον καὶ ὀνομάζει ἀρχηγέτην τῆς γεωγραφικῆς ἐμπειρίας⁸. Διὰ τοῦτο συχνάκις ἔχει ὅπ' ὄψει τὸν Ἀπολλόδωρον καὶ Δημήτριον τὸν Σκήψιον⁹.

Ὁ Στράβων ὅμως δὲν ἦτο μόνον φιλόσοφος καὶ λόγιος ἀντλῶν εἰδήσεις ἐκ βιβλιοθηκῶν, ἀλλὰ καὶ ὁξὺς τῶν τόπων καὶ τῶν χωρῶν παρατηρητής. Κατὰ τὸν ἡμέτερον γεωγράφον ἡ γῆ εἶναι σφαῖρα¹⁰ ἔχουσα πέντε ζώνας καὶ κειμένη ἐν τῷ μέσῳ

1) Τὴν ἀπόδειξιν ταύτην ἀποκρούει ὁ Niese (Herm. 13, 35) νομίζων, ὅτι ὁ Ἰόβας πρότερον ἐτελεύτησεν. 2) Ἐν βιβλ. IV, 208. 3) Ἀδτόθι 177 "Οὕτω δὲ καὶ ὁ θεὸς Καῖσαρ ἐν τοῖς ἐπομνήμασι εἰρηκεν". Παράβαλλ. καὶ Wilkens, De Strabonis rerum Gallicarum fontibus, Marb. 1886. 4) Ἐν βιβλ. I, 202 "Ἡ δὲ Κασπία θάλασσά ἐστι ἐπ' ἐωνιῆς, οὐ συνμίσγουσα τῇ ἐτέρῃ θαλάσῃ". 5) Ἐν βιβλ. XI, 491. 6) Ἐν βιβλ. I, 63. 7) Ἐν ἀρχῇ τῶν Γεωγραφικῶν. 8) Ἐν βιβλ. I, 2. 9) Ὁρα Susemihl II, 39. 10) Στράβ. II, 94 "Ἐστὶν οὖν τι τῶν πρὸς γεωγραφίαν οἰκείων τὸ τὴν γῆν ὅλην ὑποθέσθαι σφαίροειδῇ καθάπερ καὶ τὸν κόσμον, καὶ τὰ ἄλλα παραδέξασθαι τὰ

τοῦ παντός¹. Τὸ σχῆμα τῆς γῆς δίδει κατ' ἐξοχὴν ἡ θάλασσα διότι αὕτη ἀπεργάζεται καὶ πελάγη καὶ πορθμοὺς καὶ ἰσθμοὺς καὶ χερσονήσους καὶ ἀκρωτήρια². Κατ' αὐτὸν τὸ σχῆμα τῆς γῆς εἶναι χλαμυδοειδές³. Δὲν ἐμμένει ὁμοῦς οὗτος ἐν τοῖς μέρεσιν, ἀλλ' ἀννυοῦται εἰς τὰ καθ' ὅλον καὶ τοῦτο πράττει ἐν ἐπικαταλογοισμῷ παραβάλλων τὸ ἔργον αὐτοῦ πρὸς τοὺς κολλοσσούς, ἐν οἷς τὸ ὅλον παρατηρεῖται⁴. Ἐπειδὴ δ' ὁ γεωγράφος δὲν στερεῖται φαντασίας, οὐχὶ σπανίως τμήματα τῆς γῆς παραβάλλει πρὸς ἀντικείμενα γνωστὰ τοῖς πᾶσιν. Οὕτω τὴν μὲν Εὐρώπην εἰκάζει πρὸς βύρσιν τεταμένην⁵, τὴν δὲ Σικελίαν πρὸς τρίγωνον⁶ καὶ τὴν Πελοπόννησον πρὸς φύλλον πλατάνου⁷. Αἴαν δ' ὁρθῶς ὁ γεωγράφος παρατηρεῖ, οἱ οἱ μὲν Ἕλληνες ἀπέλεπον εἰς τὸ κάλλος καὶ τὴν ἐρμυνότητα καὶ τοὺς λιμένας καὶ τὴν εὐφροσύνην τῆς χώρας, οἱ δὲ Ῥωμαῖοι ἐφρόντισαν, ὧν ἐκεῖνοι ὀλιγόρησαν, δηλ. στρώσεως ὁδῶν καὶ εἰσαγωγῆς ὑδάτων καὶ ὑπονόμων, ὅπως διὰ τούτων ἐκκλύζωσι τὰ τῆς πόλεως λύματα⁸. Ἡ γλῶσσα τοῦ Στράβωνος εἶναι ἡ κοινή, ἣν μεταχειρίζεται καὶ ὁ Πολύβιος καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους δὲν ἠδύνατο ἄλλως νὰ ἔχῃ τὸ πρᾶγμα. Ἐχει ὁμοῦς ἀγαστήν σαφήνειαν καὶ τὸ κείμενον εἶναι ἀσαφὲς μόνον ἐκεῖ, ἔνθα διεφθάρη⁹.

ἀκόλουθα τῇ ὑποθέσει ταύτῃ τούτων δ' ἐστὶ καὶ τὸ πεντάζωνον αὐτὴν εἶναι.

1) Ἐν βιβλ. XV, 713 "Γῆ δ' ἐν μέσῳ ἵδρυται τοῦ παντός." 2) Ἐν II, 120.

3) Ἐν II, 118. 4) I, 13 "Καθάπερ τε καὶ ἐν τοῖς κολλοσσικοῖς ἔργοις οὐ

τὸ καθ' ἕκαστον ἀκριβὲς ζητοῦμεν, ἀλλὰ τοῖς καθ' ὅλον προσέχομεν μᾶλλον

εἰ καλῶς τὸ ὅλον, οὕτως καὶ τούτοις δεῖ ποιεῖσθαι τὴν κρίσιν." 5) Ἐν

βιβλ. III, 137. 6) Ἐν VI, 265 "Ἐστὶ δ' ἡ Σικελία τρίγωνος τῷ σχήματι

καὶ διὰ τοῦτο Τρινακρία μὲν πρότερον, Θρινακία δ' ὕστερον προσηγορεύθη

μετονομασθεῖσα εὐφρονότερον." 7) Ἐν VIII, 335. 8) Ἐν V, 235. "Οἱ ἡ

παρατήρησις τοῦ γεωγράφου εἶναι ὁρθοτάτη καὶ ἀλλαχού μὲν δῆλον γίνεται

καὶ δὴ καὶ ἐν Ἀθήναις, ἔνθα ὑπάρχει τὸ Ἀδριάνειον ὑδραγωγεῖον. 9) Πρὸς

ἀποκαταστάσιν τοῦ κειμένου φιλοπόνως ἐργάσθη ὁ ἡμέτερος Κοραῆς (ὄρα

Θερσίαν. II, 120), ὁ Kram ἐν τῇ ἐκδόσει αὐτοῦ καὶ ὁ ἐμὸς συνάδελφος κ.

Κόντος ἐν Συμμίκτων κριτικῶν σελίδι 201.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'.

ΠΕΡΙ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΑΣ ΑΠΟ ΧΡΙΣΤΟΥ ΓΕΝΝΗΣΕΩΣ
ΜΕΧΡΙ ΤΕΛΟΥΣ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΑΙΩΝΟΣ Μ. Χ.

Μετά τὴν ἄλωσιν τῆς Κορίνθου ἡ Ἑλλάς καὶ κατ' ἐξοχὴν αἱ Ἀθῆναι ἐγένοντο τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Ῥωμαίων. Οὗτοι ἐνόμιζον, ὅτι πολιτικὴν ἐν τῇ ἑαυτῶν πατρίδι ἢ ἐν τῇ ἰδίᾳ ἱστορίᾳ ἠδύναντο νὰ μελετήσωσι, ζητορικὴν δὲ καὶ φιλοσοφίαν ἢ μᾶλλον ζητορικὴν φιλοσοφίαν ἐν τῇ Ἑλλάδι ἀνεζήτουν. Ἡ παρὰ τῶν Ῥωμαίων ἀποδιδομένη τιμὴ εἰς τὰ δύο ταῦτα προϊόντα παρώτρυνε τοὺς Ἑλληνας, ὅπως περὶ ταῦτα ἀσχολῶνται. Κατ' ἐξοχὴν ἀντιπρόσωποι ταύτης τῆς περιόδου εἶναι πλὴν τοῦ Πλουτάρχου Διόδωρος ὁ Σικελιώτης καὶ Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς, ἐξ ὧν ὁ μὲν πρῶτος εἶχε φιλοσοφικὴν τινα διεύθυνσιν, ὁ δ' ἕτερος κατείχετο ὑπὸ στοργῆς πρὸς τὴν ζητορικὴν καὶ τὴν αἰσθητικὴν κριτικὴν.

Διόδωρος ὁ Σικελιώτης γεννηθεὶς ἐν Ἀγυρίῳ τῆς Σικελίας ἤκμαζε κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Αὐγούστου. Ἐκ τοῦ βίου τοῦ ἱστορικοῦ τούτου γινώσκομεν μόνον, ὅτι μετὰ πολλῆς κακοπαθείας καὶ μεγάλων κινδύνων περιῆλθε πολλὰς χώρας τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀσίας, ὅπως ἐξ αὐτοψίας μάθῃ ἐκεῖνα, ἅπερ ἔμελλε νὰ ἱστορήσῃ¹. Διότι ἐγίνωσκεν, ὅτι καὶ οἱ πρωτεύσαντες συγγραφεῖς περιέπεσαν εἰς ἁμαρτήματα διὰ τὴν ἄγνοιαν

¹ Διόδωρ. Σικελ. I, 4 "Ἡμεῖς γὰρ ἐξ Ἀγυρίου τῆς Σικελίας ὄντες, καὶ διὰ τὴν ἐπιμειξίαν τοῖς ἐν τῇ νήσῳ πολλὴν ἐμπειρίαν τῆς Ῥωμαίων διαλέκτου περιπεποιημένοι, πάσας τὰς τῆς ἡγεμονίας ταύτης πράξεις ἀκριβῶς ἀελέβομεν ἐκ τῶν παρ' ἐκείνοις ὑπομνημάτων ἐκ πολλῶν χρόνων τετηρημένων."

τῶν τόπων. Τὴν λατινικὴν γλῶσσαν εἶχε μάθει ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ παρὰ Ῥωμαίων. Ταύτην ἐφόδιον ἔχων ἐπορεύθη εἰς τὴν κοσμοκράτειραν πόλιν καὶ ἐμελέτησε τοὺς Ῥωμαίους συγγραφεῖς πρὸς σύνταξιν τῆς ἱστορίας αὐτοῦ.

Τὸ σύγγραμμα τοῦ Διοδώρου ἐπιγράφεται Βιβλιοθήκη συνισταμένη ἐκ τεσσαράκοντα βιβλίων. Ἐκ τούτων τὰ ἐξ πρῶτα περιέχουσι τὰς πρὸ τῶν Τρωϊκῶν πράξεις καὶ μυθολογίας, δηλ. τὰ μὲν τρία βιβλία τὰς τῶν Αἰγυπτίων, Ἀσσυρίων, Μήδων, Ἰνδῶν, Σκυθῶν, Ὑπερβορείων, Ἀράβων, Αἰθιόπων, Ἀφρων καὶ Ἀτλάντων, τὰ δὲ ὑπόλοιπα τρία τὰς προϊστορικὰς τῶν Ἑλλήνων πράξεις. Τὴν ἱστορίαν δὲ Διόδωρος διαιρεῖ εἰς δύο μέρη, ἐξ ὧν ἡ μὲν ἀρχαιότερα ἐκ τῶν Τρωϊκῶν ἀρχομένη ἐξικνεῖτο μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ συνίστατο ἐξ ἑνδεκα βιβλίων, ἡ δὲ νεωτέρα ἐξ εἴκοσι καὶ τριῶν βιβλίων ἀπαρτιζομένη εἶχεν ὑπόθεσιν ἀπάσας τὰς πράξεις μέχρι τῶν Γαλλικῶν πολέμων τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος, καθ' οὓς οὗτος κατεπολέμησε πλεῖστα καὶ μαχμώτατα ἔθνη καὶ τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ῥώμης μέχρι τῶν Βρετανικῶν νήσων ἐξέτεινεν¹. Ἐκ τῆς Βιβλιοθήκης διειρηθήσαν μέχρις ἡμῶν τὰ πρῶτα πέντε βιβλία, ἡ δευτέρα δεκάς, δηλ. ἀπὸ τοῦ ἑνδεκάτου μέχρι τοῦ εἰκοστοῦ βιβλίου, καὶ πλεῖστα ἀποσπάσματα, ὧν μέγα μέρος ἀνήκει τοῖς τελευταίοις δέκα βιβλίοις. Πρὸς συγγραφὴν τοῦ μακροῦ τούτου ἔργου μετεχειρίσθη διαφόρους συγγραφεῖς. Οὕτως ἐν μὲν τῇ Ἑλληνικῇ μυθολογίᾳ ἤντησεν ἐκ Διονυσίου τοῦ Κυκλογράφου, ἐν δὲ τῇ Αἰγυπτιακῇ ἱστορίᾳ εἶχεν ὑπ' ὄψει τὸν Μανέθωνα καὶ Ἐκαταῖον τὸν Μιλήσιον, ἐν δὲ τῇ Περσικῇ τὸν Κτησίαν, ἐν δὲ τῇ Ἑλληνικῇ τὸν Ἡρόδοτον, τὸν Ἐφορον καὶ τὸν Θεόπομπον, ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου τὸν Κλείταρχον καὶ ἐν τῇ τῶν διαδόχων τὸν Δούριν².

¹) Ἐν βιβλ. I, 4. Παράβαλλ. καὶ Christ ἐν σελίδ. 535. ²) Heyne, De fontibus et auctoribus historiarum Diodori. Ἡ διατριβὴ ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ 5ῳ τόμῳ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Dindorf.

Εἰ καὶ ὁ Διόδωρος ἐδαπάνησε τριάκοντα ἔτη πρὸς συγγραφὴν τῆς Βιβλιοθήκης, ὅμως οὐδὲν ἄλλο ἔπραξεν ἢ τὰ ὑπάρχοντα εἰδικὰ συγγράμματα ἄνευ κριτικῆς καὶ ἐκλογῆς ἀντέγραψε καὶ εἰς τὴν Βιβλιοθήκην παρέλαβε. Διὰ τοῦτο νεώτεροι ἱστορικοί, ὡς ὁ Niebuhr¹, ὁ Droysen² καὶ ὁ Mommsen³ αὐστηρῶς τὸν συγγραφεὰ κρίνουσιν. Ὑπὸ πολλῶν δ' ἡ Βιβλιοθήκη θεωρεῖται ὡς ἱστορικὸς κέντρον.

Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ Διόδωρος τοιαύτην ὁδὸν ἐπορεύθη, δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχη ὠρισμένην ἀρχὴν καὶ ὁμοιάζει, οὕτως εἰπεῖν, πρὸς τὴν ἀπέραντον τῶν Ῥωμαίων κοσμοκρατορίαν. Ὡς ἐκείνη δὲν εἶχε γενικὰς ἀρχὰς καθ' ὅλον τὸ κράτος διηκούσας, ἀλλ' ἦσαν ἑτερογενεῖς λαοὶ διαφόρως κυβερόμενοι καὶ μόνον διὰ τῆς ἐξωτερικῆς βίας προσκεκολλημένοι, οὕτω καὶ ἡ Βιβλιοθήκη τοῦ Σικελιώτου συνίστατο ἐξ ἀποσπασμάτων ἐξωτερικῶς μόνον συνηρμοσμένων. Καὶ δι' ἄλλας αἰτίας καὶ διὰ τοῦτο τὸ ἔργον τοῦ Διοδώρου δὲν δύναται νὰ ᾖ καὶ καθολικὴ ἱστορία, ὡς τινες ἐπίστευσαν. Ἐν πολλοῖς χωρίοις οὗτος ἐξαίρει τὸ φιλοσοφικὸν μέρος τῆς ἱστορίας. Ταύτην ὀνομάζει μητροπόλιν τῆς ὅλης φιλοσοφίας⁴, προφητὴν τῆς ἀληθείας καὶ τοὺς ἱστορικοὺς ὑπουργοὺς τῆς θείας προνοίας. Προχωρεῖ δὲ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε λέγει, ὅτι ὁ ἀληθὴς ἱστορικὸς πρέπει νὰ θεωρῇ τὸ ὅλον ἀνθρώπινον γένος ὡς μίαν πόλιν⁵, ὡς τι ὀργανικὸν ὅλον. Ἄν ὁ Σικελιώτης τὰς ὑψηλὰς ταύτας τῆς ἱστοριογραφίας ἀρχὰς ἐπραγμάτων ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ, ἤθελεν εἶναι ὁ ἀριστος τῆς ἀρ-

¹) Röm. Geschichte I, 267. ²) Geschichte des Hellenismus I, 669.
³) Röm. Chronolog ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐκδόσει 125 καὶ 150. ⁴) Ἐν βιβλ. I, 2 "πόσοι ὑποληπτέον τὴν προφητίαν τῆς ἀληθείας ἱστορίαν, τῆς ὅλης φιλοσοφίας οἶονεὶ μητροπόλιν οὖσαν, ἐπισκευάσαι δύνασθαι τὰ ἥθη μᾶλλον πρὸς καλοκάγαθίαν;". ⁵) Ἐν βιβλ. I, 3 "Εἰ γάρ τις τὰς εἰς μνήμην παραδεδομένας τοῦ σὺμπαντος κόσμου πράξεις, ὥσπερ τινὸς μιᾶς πόλεως ἀρξάμενος ἀπὸ τῶν ἀρχαιότατων χρόνων ἀναγράφαι κατὰ τὸ δυνατόν μέχρι τῶν καθ' αὐτὸν καιρῶν, πόνον ἂν πολὺν ὑπομῆναι δῆλον;".

χαιώτης ιστορικός καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ καθολικὴ ἱστορία, οἷαν ἔννοεῖ ἡ νεωτέρα ἐπιστήμη. Ὑπερδὲ ὅμως οὐδὲ ἕκτος τοιαύτης ἐξετάσεως τῆς ἱστορίας ὑπολάμπει, φαίνεται, ἡ ὅτι τὴν ἀληθῆ καὶ φιλοσοφικὴν σημασίαν τῶν λέξεων ἐκείνων δὲν ἐνόησεν, ἡ ὅτι ἡ διανοητικὴ αὐτοῦ δύναμις δὲν ἦτο ἱκανή, ὅπως τὰς ἀρχὰς ἐκείνας ἐφαρμόσῃ¹. Τοῦναντίον ἀντὶ τὰ ἐνώση τὰ διάφορα τῆς ἱστορίας μέρη καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ ἐπιστημονικὸν ἀναδείξῃ, ἐκθέτων τὰ διάφορα μέρη ἄνευ συνδέσμου συγγράφει ἱστορικὴν βιβλιοθήκην ἀντὶ καθολικῆς ἱστορίας. Ὅπως οὐδέποτε ὅμως καὶ τοῦτο εἶναι πολὺ, ὅτι ὁ Διόδωρος ἠδυνήθη νὰ κατανοήσῃ, πῶς πρέπει νὰ γράφηται ἡ καθολικὴ ἱστορία. Ἡ ἐκτέλεσις τῆς φιλοσοφικῆς θεωρίας δὲν ἦτο εὐκολος.

Εἰρήσθω δ' ὅμως, ὅτι καὶ ἡ φιλοσοφία τοῦ Διόδωρου δὲν εἶναι φιλοσοφικὴ τῆς ἱστορίας ἐξέτασις, ἀλλὰ διδάσκαλος τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς βιωτικῆς συνέσεως². Ἰσως ὑπὸ τοιαύτην ἔννοιαν πρέπει νὰ νοηθῇ καὶ ἡ γράσις, ὅτι ἡ ἱστορία εἶναι μητρόπολις τῆς φιλοσοφίας καὶ οἱ ἱστορικοὶ ὑπουργοὶ τῆς θείας προνοίας. Οὕτω νομίζει, ὅτι ἡ ἱστορία κατ' ἐξοχὴν προωρίσθη, ὅπως τὸ θεῖον δικαστικὸν ἐπάγγελμα ἐπὶ τῆς γῆς ἐξασκοῦσα ἔπαινον καὶ ψόγον τοῖς ἀνθρώποις ἀποδίδῃ. Τοῦτο πάντως εἶναι δίκαιον, δὲν εἶναι ὅμως τὸ μόνον τοῦ ἱστορικοῦ καθήκον. Κατὰ τὸν Διόδωρον ὅσον πιστῶς καὶ ἀκριβῶς τὸ καθήκον τοῦτο ὁ ἱστορικός ἐκτελεῖ, τοσοῦτο πιστὸς θεράπων τῆς θείας προνοίας γίνεται. Ὑπερδὲ τοῦτο ὡς τὸ ὑψηλότερον ἔργον τοῦ ἱστορικοῦ θεωρεῖ, ἀείποτε ἐνθυμεῖται, ἵνα τοὺς μὲν φαύλους ψέγῃ, τοὺς δ' ἀγαθοὺς ἐπαινῇ³. Ἀλλ' εἶναι ἐπιτόλαιος ἡ γνώμη, ὅτι δύναται τις

¹) Ὁρα Ulrici ἐν σελίδ. 221 τοῦ εἰρημένου συγγράμματος. ²) Δηλαδή ὁ Διόδωρος δὲν ἔννοεῖ τὴν φιλοσοφίαν ἐν τῇ ὑψηλῇ αὐτῆς σημασίᾳ, ὡς ἐνόησεν αὐτὴν ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, ἀλλ' ἐν τῇ ταπεινοτέρᾳ, ὡς ὁ Κικέρων. ³) Ἐν βιβλ. XI, 38 "Δίκαιον γὰρ ἅμα καὶ συμφέρον ἐστὶ τῷ κοινῷ βίβη διὰ τῆς ἱστορίας τοὺς μὲν πονηροὺς τῶν ἐν ταῖς ἐξουσίαις γεγε-

διὰ ζητορικῶν σχημάτων νὰ διαιωνίσῃ τὰς ἀρετὰς τῶν μεγάλων ἀνδρῶν. Ὁ Διόδωρος ἀπέχει πολὺ ἀπὸ τῆς βαθυνοίας τοῦ Πολυβίου καὶ τῶν πραγματικῶν τούτου ἐρευνῶν. Ἐπισωρεῦν πράξεις καὶ συμπεξηκότα καὶ προσθέτων βραχείας εἰδήσεις περὶ τῶν ἐγγὺς αἰτίων οὐδαμοῦ εἰσδύει εἰς τὸ ἦθος τῶν ἐπιφανῶν ἀνδρῶν καὶ τῶν προεστώτων τῶν λαῶν, ἀλλὰ νομίζει ἱκανόν, ἂν ἐπιπολαίως παρατηρήσῃς τινὰς περὶ τινων ἰδιοτήτων αὐτῶν ἐξάσῃ.

Καλῶς δ' ἐποίησεν, ὅτι ἀπέστη τῶν πολιτικῶν ἐρευνῶν διότι τὸ νανάγιον ἦτο ἄφροντον. Ἀνθρώπος ἀνατεθραμμένος ἐν τῇ αὐτοκρατορίᾳ δὲν ἦτο ἐπιτήδειος, ὅπως κρίνῃ δημοκρατικὰς ἰδέας καὶ πολυτεύματα. Ὅσάκις δ' ὁ Σικελιώτης ποιεῖται μνείαν πολιτευμάτων καὶ νόμων, τοῦτο ποιεῖ χάριν τοῦ περιέργου καὶ παραδόξου, ἅπερ ταῦτα περιεῖχον. Ὡσαύτως οὐδὲν λέγει περὶ τοῦ ἥθους τῶν λαῶν ὁσάκις δὲ μέμνηται αὐτῶν, πράττει τοῦτο διὰ τὸν αὐτὸν λόγον. Οὕτω καθ' Ἡροδότειον τρόπον ἐξετάζει μόνον τὸν ἐξωτερικὸν τῶν λαῶν βίον, εἰ καὶ τούτου προηγήθη ὁ Πολύβιος. Καθ' ὅλον εἰπεῖν, ἡ πνευματικὴ καὶ φιλοσοφικὴ σφαῖρα τῆς ἱστορίας μένει ἄγνωστος τῷ Διόδωρῳ. Ἡ θεοσεβεία τοῦ ἱστορικοῦ τούτου ὑπὸ πολλῶν ἐπληρέθη, ἀλλ' ἡ θρησκεία αὐτοῦ εἶναι δογματικὴ καὶ στερεῖται παντὸς φιλοσοφικοῦ κύρους. Κατὰ τὸν Διόδωρον οἱ θεοὶ δὲν ὀργίζονται μόνον κατὰ τῶν ἀδίκων καὶ τιμωροῦσιν αὐτούς, ἀλλὰ καὶ σφίζουσι τοὺς ἀγαθοὺς καὶ δικαίους. Οὕτω διεφώνει πρὸς τοὺς Ἐπικουρεῖους καὶ τοὺς στωϊκοὺς, οἵτινες πᾶσαν ἐπίδρασιν ἀνωτέρας δυνάμεως ἐπὶ τῶν ἀνθρωπίνων ἀρνούμενοι πλήρη

νημένων βλασφημεῖσθαι, τοὺς δὲ εὐεργετικοὺς τυγχάνειν ἀθανάτου μνήμης, καὶ ἐν XI, 46 "Ἡμεῖς δὲ παρ' ὅλην τὴν ἱστορίαν εἰωθότες τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν διὰ τῶν ἐπιλεγομένων ἐπαίνων αὖξιν τὴν δόξαν. τοῖς δὲ φαύλοις ἐπὶ τῆς τελευτῆς ἐπιφθέγγεσθαι τὰς ἀρμοζούσας βλασφημίας οὐκ ἔασομεν τὴν Πανσανίον κακίαν καὶ προδοσίαν ἀκατηγόρητον".

ἀδιαφορίαν τῶν θεῶν πρὸς τὴν τύχην τῶν ἀνθρώπων ἐδέχοντο¹. Κατὰ τούτων ἀγωνιζόμενος πειράται, ὅπως διατηρήσῃ τὴν εἰς λήθην παραδοθεῖσαν δημοτικὴν θρησκείαν. Φαίνεται δ', ὅτι ἡ ἐνίσχυσις τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος ἦτο γνώμη τῶν ἱστορικῶν ταύτης τῆς περιόδου, οἵτινες ἐν τῇ ἀθεότητι ἀνεύρισκον τὰ αἷτια τῆς διαφθορᾶς τῆς τοῦς συγχρόνους λυμαιομένης.

Τὴν ἱστορικὴν ὕλην ὁ Διόδωρος τάσσει κατὰ τὰς Ὀλυμπιάδας, τοὺς Ἀττικὸνς ἄρχοντας καὶ τοὺς Ῥωμαίους ὑπάτους. Ἡ τοιαύτη ὁμως διαίρεσις δικαίως κακίζεται², διότι περιέχει ἀνακρίξειαν, καθ' ὅσον ὁ χρόνος τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν ἀρχόντων δὲν συμπίπτει ἀκριβῶς τῷ τῶν ὑπάτων. Πλὴν τούτου ἡ χρονικὴ αὕτη περίοδος ὥς πρὸς γενικὴν ἱστορίαν εἶναι βραχεῖα. Τὸ δὲ λεκτικὸν τοῦ ἱστορικοῦ τούτου οὔτε πρῶτότυπον εἶναι, οὔτε ἐπαγωγόν. Πολλαχού δ' ἐξαριᾶται ἡ γλῶσσα αὐτοῦ ἐκ τῶν συγγραφέων, ἐξ ὧν ἠντλησεν. Ἀλλ' ὁ Φάβιος³ ἐπαινεῖ τὴν γλῶσσαν τοῦ ἱστορικοῦ, διότι οὗτος ἀκολουθεῖ μέσῃ ὁδοῖ ἀποφεύγων ἔνθεν μὲν τὰς ὑπερητυκισμένας συντάξεις, ἔνθεν δὲ τὴν φρασολογίαν τῆς καθωμλημένης. Ἐκ πάντων τῶν εἰρημένων δῆλον γίνεται, ὅτι ἡ Βιβλιοθήκη τοῦ Διοδώρου οὔτε ἐπιστημονικὴν οὔτε καλλιτεχνικὴν ἀξίαν ἔχει. Κτᾶται ὁμως μέγα ἐνδιαφέρον διὰ τὸν πλοῦτον τῶν ἱστορικῶν εἰδήσεων, δι' ὧν ἐν μέρει ἀναπληροῦνται ἡ ἀπώλεια τῶν ἔργων μεγάλων ἱστορικῶν.

Περὶ δὲ τοῦ βίου Διονυσίου τοῦ Ἀλικαρνασσεύς πάνυ ὀλίγα γινώσκομεν. Ἦτο υἱὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἔζη ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Ἀγούστου καὶ κατὰ τὴν ὁμολογίαν αὐτοῦ ἦλθεν εἰς τὴν Ῥώμην μετὰ τὸ τέλος τοῦ ἐμφυλίου πολέμου, ἐνθα

¹) Ulrici ἐν σελίδ. 226. ²) Oros Unger, Die Jahrepoeche des Diodor, Phil. 39, 305, 40, 48 καὶ 41, 78. Παράβαλλ. καὶ Christ ἐν σελίδ. 535.

³) Ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ. 70 Ἐκτρέχεται δὲ φράσει σαφεῖ τε καὶ ἀκόμψῃ καὶ οἰοῦνται μάλιστα πρεπούση, καὶ μήτε τὰς (ὡς ἂν εἴποι τις) λίαν ὑπερητυκισμένας ἢ ἀρχαιοτρόπους διόκων συντάξεις, μήτε πρὸς τὴν καθωμλημένην γένων παντελῶς, ἀλλὰ τῷ μέσῳ τῶν λόγων χαρακτῆρι χαίρων.

διέτρωμεν εἴκοσι καὶ δύο ἔτη¹. Ἐνταῦθα ἐσπούδασε τὴν λατινικὴν γλῶσσαν, ἐμελέτησε τὰ γράμματα τῶν Ῥωμαίων καὶ συνήψε πρὸς αὐτοὺς σχέσεις, ὡς πρὸς τὸν Γναῖον Πομπηϊὸν καὶ τὸν Κόϊντον Αἴλιον Τουξέρωνα². Ὅτι ὁ Διονύσιος ἐν Ῥώμῃ ἐδίδασκε ἱστορικὴν, γίνεται ὀφλὺς ἐκ τῶν ἱστορικῶν αὐτοῦ συγγραφεῶν. Δὲν εἶναι δὲ γνωστόν, ἂν μετὰ τὴν συγγραφὴν τοῦ ἱστορικοῦ ἔργου, ἦτις συνετελέσθη κατὰ τὸ 8ον ἔτος π. Χ., ἔμεινεν ἐν Ῥώμῃ καὶ πόσον χρόνον ταύτης ἐπέζησεν.

Ὁ Διονύσιος εἶχε γράφει πραγματείας περὶ χρόνων, ἐν ᾗ ἐπειράτο, ὅπως τὴν Ῥωμαϊκὴν χρονολογίαν ἀγάγῃ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν τοῦ Ἐρατοσθένους³. Τὸ σπουδαιότερον δ' αὐτοῦ ἔργον ἦτο ἡ Ῥωμαϊκὴ ἀρχαιολογία ἐξ εἴκοσι βιβλίων συνισταμένη, ἐξ ὧν διετηρήθησαν μέχρις ἡμῶν μόνον ἑνδεκα τοῦ τελευταίου ὄντος ἠκρωτηριασμένον. Τοῦ μακροῦ δὲ τοῦτου συγγράμματος αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς εἶχε ποιήσει Σύνοψιν ἐν πέντε βιβλίοις⁴. Ἐν τῇ Ῥωμαϊκῇ ἀρχαιολογίᾳ ὁ ἱστορικὸς ἀρχεῖται ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων καὶ καταλήγει εἰς τὸ 264 π. Χ., ὅθεν ἔχει τὴν ἀφαιρητικὴν ἢ τοῦ Πολυβίου ἱστορίαν⁵. Προ-

¹) Ῥωμαϊκ. ἀρχαιολογ. I, 7 "Εγὼ καταπλεύσας εἰς Ἰταλίαν ἄμα τῷ καταλυθῆναι τὸν ἐμφύλιον πόλεμον ὑπὸ τοῦ Σεβαστοῦ Καίσαρος ἐβδόμῃ καὶ ὀγδοηκοστῇ καὶ ἑκατοστῇ ὀλυμπιάδος μεσοῦσης, καὶ τὸν ἐξ ἐκείνου χρόνον ἑτῶν δύο καὶ εἴκοσι μέχρι τοῦ παρόντος γενομένου ἐν Ῥώμῃ διατριψας, διάλεκτόν τε τὴν Ῥωμαϊκὴν ἑκμαθὼν καὶ γραμμάτων (τῶν) ἐπιχωρίων λαβὼν ἐπιστήμην, ἐν παντὶ τούτῳ τῷ χρόνῳ τὰ συντείνοντα πρὸς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην διετέλουν πραγματευόμενος". ²) Περὶ τοῦ Θουκυδίδ. χαρακτήρ. I. ³) Ἐν βιβλ. I, 74 "καὶ πῶς ἂν τις ἀπευθύνῃ τοὺς Ῥωμαίους χρόνους πρὸς τοὺς ἑλληνικοὺς, ἐν ἐτέρῳ δεδήλωται μοι λόγῳ".

⁴) Φώτ. ἐν Βιβλ. 84 "Ἀνεγνώσθη τοῦ αὐτοῦ σύνοψις τῶν τῆς ἱστορίας ἡ βιβλίων ἐν ε' βιβλίοις· ἐν ᾗ μᾶλλον δοκεῖ ξαντοῦ κομψότερος μὲν, ἀφηρημένος δὲ τὸ ἡδυνον". ⁵) Ἐν βιβλ. I, 8 "Ἀρχομαι μὲν οὖν τῆς ἱστορίας ἀπὸ τῶν παλαιωτάτων μύθων, οὓς παρέλιπον οἱ πρὸ ἐμοῦ γενομένοι συγγραφεῖς χαλεποὺς ὄντας ἄνευ πραγματείας μεγάλης ἐξευρεθῆναι καταβιβάζω δὲ τὴν διήγησιν ἐπὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ πρώτου Φοινικικοῦ πολέμου τὴν γενομένην ἐνιαντίῳ τρίτῳ τῆς ὀγδόης καὶ εἰκοστῆς ἐπὶ ταῖς ἑκατὸν ὀλυμπιάδων".

έθετο λοιπὸν ὁ Διονύσιος, ὅπως συγγράψῃ εἰσαγωγὴν τῆς ιστορίας τοῦ Μεγαλοπολίτου. Διότι παρατήρησεν, ὅτι σχεδὸν παρὰ πᾶσι τοῖς Ἑλλήσιν ἀγνοεῖται ἡ παλαιὰ ιστορία τῆς Ῥώμης. Ἐκράτησαν δὲ παρὰ τούτοις ἡμαρτημένα ἐιδήσεις, ὅτι δῆθεν ἀνέστιοι καὶ πλάνητες καὶ βάρβαροι ἐγένοντο οἰκισταὶ τῆς κομοκρατείας πόλεως. Τινὲς δ' ἐκάκιζον τὴν τύχην, ὅτι αὕτη τὰ ἀγαθὰ τῶν Ἑλλήνων ἔδωκε τοῖς πονηροτάτοις τῶν βαρβάρων¹. Τοῦναντίον ὁ ἡμέτερος ιστορικὸς πειρᾶται, ὅπως ἀποδείξῃ, ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι ἦσαν Ἕλληνες ἐξ Ἀρκαδίας, οὓς ἤγαγεν εἰς Ἰταλίαν Οἰνωτρὸς ὁ υἱὸς τοῦ Λυκάονος². Ἡ συγγένεια τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς Ῥωμαίους, ἥτις κυροῦται διὰ τῆς παραβολῆς τῶν γλωσσῶν τῶν δύο λαῶν, δὲν ἦτο ἐπίνοια τοῦ Ἑλλήνος ιστορικοῦ· διότι ἐπιφανεῖς Ῥωμαῖοι, ὡς ὁ Πόρκιος Κάτων καὶ ὁ Γάιος Σεμπρόνιος πρὸ αὐτοῦ, εἶχον γράφει, ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι ἦσαν Ἕλληνες ἐλθόντες ἐξ Ἀχαΐας πολλὰς γενεὰς πρὸ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου³. Ὁμολογεῖ δ' ὁ Διονύσιος, ὅτι συνέγραψε τὴν ιστορίαν οὐχὶ χάριν κολακείας, ἀλλὰ τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ δικαίου καὶ ἐξ ἐγγνωμοσύνης πρὸς τὴν Ῥώμην διὰ τὴν παιδείαν καὶ τὰ ἄλλα ἀγαθὰ, ὧσιν ἀπήλυσεν διατρέψας ἐν αὐτῇ⁴.

Προτίθεται δ', ὡς ἐκ τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ δῆλον γίνεται, ὅπως παράσχη τῇ Ἑλληνικῇ καὶ Ῥωμαϊκῇ νεολαίᾳ λαμπρὰν ἀπόδειξιν τῆς ῥητορικῆς αὐτοῦ παιδείσεως. Φαίνεται, ὅτι τὴν ιστορίαν μεταχειρίζεται ὡς ῥητορικὸν θέμα. Ὡς πανηγυρικὸς ῥήτωρ ἐκλέγει τὴν ὑπόθεσιν αὐτοῦ καλὴν καὶ μεγαλοπρεπεῖν⁵. Καὶ ἐν τῷδε τῷ συγγράμματι, ὡς καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις, ἀναπτύσσει τὰς ιστοριογραφικὰς αὐτοῦ ἀρχάς. Τὴν ιστορίαν διαιρεῖ εἰς δύο, εἰς πρακτικὴν καὶ θεωρητικὴν⁶, ὧν τὴν τελευταίαν ὀνομάζει

¹) Ἐν βιβλ. I, 4. ²) I, 11. ³) Αὐτόθι. ⁴) Ἐν βιβλ. I, 6 "Ἐπειτα χαριστήριους ἀμοιβάς, ὥς ἐμοὶ δύναμις ἦν, ἀποδοῦναι τῇ πόλει, παιδείας τε μεμνημένῳ καὶ τῶν ἄλλων ἀγαθῶν, ὧσιν ἀπέλυσσα διατρέψας ἐν αὐτῇ."
⁵) Ἐν βιβλ. I, 1 καὶ 2. ⁶) Ἐν βιβλ. I, 8 "Ἀλλ' ἐξ ἀπάσης ἰδέας μικτόν

φιλοσοφίαν ἐκ παραδειγμάτων¹. Ἡ κρίσις αὕτη εἶναι ὀρθοτάτη· διότι ὄντως τὰ γενικά τῆς ἱστορίας ἐξαγόμενα εἶναι φιλοσοφία. Ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα δὲν ἔγραψεν ὁ ἡμέτερος ἱστορικὸς μετὰ ταύτης τῆς διανοίας· διότι διὰ μὲν τῆς πρακτικῆς ἱστορίας ἐννοεῖ τὰ περὶ πολέμων, ἐπαναστάσεων καὶ τῶν τοιούτων λεγόμενα· διὰ δὲ τῆς θεωρητικῆς ἱστορίας ἢ φιλοσοφίας τὰ περὶ πολιτείας² καὶ θρησκείας τῶν λαῶν³, περὶ τῶν ἡθῶν τῶν μεγάλων ἀνδρῶν, κατ' ἐξοχὴν δὲ τὰ περὶ τῶν πολιτικῶν καὶ ἡθικῶν παραγγελμάτων, ἅπερ ἐν τῇ ἱστορίᾳ κατασπείρει. Καθ' ὅλον ἡ φιλοσοφία αὐτοῦ οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ φιλοσοφικὴ ἱστορικὴ, ὥς αὐτὸς οὗτος ὁμολογεῖ. Αἱ πραγματικαὶ ἔρευναι τοῦ ἡμετέρου ἱστορικοῦ περιορίζονται μόνον ἐν τοῖς ἐξωτερικοῖς αἰτίοις. Οὐδαμοῦ τῆς ἱστορίας τοῦ Διονυσίου λαμβάνομεν πλήρη εἰκόνα τοῦ Ῥωμαϊκοῦ πολιτεύματος, τῆς θρησκείας, τῶν ἡθῶν καὶ τῶν νόμων τῆς κοσμοκρατείας πόλεως.

Ἄν ὁ Διονύσιος παραβληθῇ πρὸς τὸν Πολύβιον, ἡ διαφορὰ καταφαίνεται μεγάλη. Ὁ μὲν Μεγαλοπολίτης τὸ μεγαλεῖον τῆς Ῥώμης ἀποδίδει τῇ πολιτείᾳ, ὥς ταύτην ἐξεμύρφωσεν ἡ Ῥωμαϊκὴ διάνοια, ὁ δ' Ἀλικαρνασσεὺς τῇ εὐσεβείᾳ, τῇ δικαιοσύνῃ καὶ τῇ πολιτικῇ δυνάμει⁴. Καὶ πρὸς τὸν Διόδωρον παραβαλλόμενος ὁ Διονύσιος δεικνύει ὁμοιότητος καὶ διαφορᾶς. Ἐκείνος

ἐναγωνίου τε καὶ θεωρητικῆς, ἵνα καὶ τοῖς περὶ τοὺς πολιτικοὺς διατρέβονσι λόγους καὶ τοῖς περὶ τὴν φιλοσοφίαν ἐσπουδακόσι θεωρίαν καὶ εἴ τιαν ἀσχλήτου δεήσει διαγωγῆς ἐν ἱστορικοῖς ἀναγνώσμασιν, ἀποχρώντως ἔχουσα φαίνεται. 1) Τέχνη Ῥητορικ. II, 1 "Ἱστορία φιλοσοφία ἐστὶν ἐκ παραδειγμάτων. 2) Ἐν βιβλ. XI, 1 "Τοῖς δὲ πολιτικοῖς ἀνδράσιν, ἐν οἷς ἔγωγε τίθεμαι καὶ τοὺς φιλοσόφους, ὅσοι μὴ λόγων, ἀλλ' ἔργων καλῶν ἀσκησιν ἡγοῦνται τὴν φιλοσοφίαν, καὶ V, 75 "ἀλλ' ὑπὲρ τῆς ἅπασι τὰ καλὰ καὶ δίκαια ὀριζούσης πόλεως καὶ περὶ τῶν εἰς τοῦτο κατασθησάμενων αὐτὴν τὸ ἀξίωμα ἡγεμόνων, ἃ τις ἐν σπουδᾷ μὴ ἀγνοεῖν φιλόσοφος καὶ πολιτικὸς ἀνὴρ, συγγράφω. "Ὅρα βιβλ. II, 20. Παράβαλλ. καὶ Ulrici ἐν σελίδ. 280. 3) Ἐν βιβλ. II, 20. 4) Ἐν βιβλ. I, 5 "μήτε κατηγορεῖν τῆς τέχνης, ὥς οὐκ ἐπιτηδεῖν πόλει τηλικαύτην ἡγεμονίαν καὶ τοσοῦτον ἤδη χρόνον προῖκα

μὲν σκοπεῖ, ὅπως ἐκπλήξῃ διὰ τοῦ μεγέθους τῆς ἐπιχειρήσεως, ὁ δὲ Διονύσιος διὰ τῆς ῥητορικῆς καὶ τῆς πολιτικῆς διδασκαλίας θέλει νὰ ἀρέσῃ τοῖς Ῥωμαίοις καὶ φανῇ χρήσιμος τούτοις. Παρὰ τῷ Διονυσίῳ ἡ ῥητορικὴ ἐπιδεικνύει εἶναι τὸ πρῶτον, ἡ δὲ ἱστορία ἀπολέσασα τὸν αὐθύπαρκτον αὐτῆς σκοπὸν καὶ εἰς μέσον ταπεινωθεῖσα εἶναι τὸ δεύτερον.² Ἀμφότεροι δ' οἱ ἱστορικοὶ ὀλίγον χωρίζουσι τὸν μῦθον ἀπὸ τῆς ἱστορίας. Εἶναι δ' ἄξιον σημειώσεως, ὅτι ὁ Διονύσιος ὁ περὶ ἱστοριογραφίας μεγαληγορῶν καὶ τὸν Θουκυδίδην ὡς πολλαχῶς ἀμαρτάνοντα ψέγων λίαν μικρὰ δείγματα ἀληθοῦς ἱστορικῆς ἐπιστήμης δεικνύει.

Ἐξ ἡθικῶν ἀρχῶν δομώμενος ὁ Ἀλικαρνασσεὺς νομίζει ὡς ὕψιστον καθῆκον, ἵνα εἰς τὴν διάνοιαν τῶν δρώντων προσώπων εἰσδύσας δικαίως περὶ αὐτῶν ἀποφανθῇ, ὅπως τοῖς ἀγαθοῖς ἀθανασίαν καὶ αἰωνίαν δόξαν βεβαιώσῃ¹. Οὕτω κατὰ τὸν Διονύσιον ἡ ἱστορία εἶναι ἡ ἐπίγειος ἀθανασία, ὁ δικαστὴς τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων καὶ ὁ διδάσκαλος τῆς ἡθικῆς, τῆς βιωτικῆς συνέσεως καὶ τῆς ῥητορικῆς. Ὑπὸ δὲ θρησκευτικὴν ἐποψιν ὁ Διονύσιος μένει πιστὸς ἐν τῇ δημοτικῇ πίστει, ὡς ὁ Ἡρόδοτος, ὁ Ξενοφὼν καὶ ὁ Διόδωρος. Ἡ Νέμεσις καὶ παρὰ τῷ Διονυσίῳ τιμωρεῖ τοὺς κακοὺς καὶ ἀμείβει τοὺς ἀγαθοὺς. Σημειωτέον δ', ὅτι ἡ πίστις αὕτη δὲν εἶναι ἐσωτερικὴ πεποίθησις, ἀλλὰ στηρίζεται ἐπὶ πολιτικῆς θεωρίας· διότι ἡ ἀσέβεια πρὸς τὸ θεῖον διαφθείρει τὰ ἥθη καὶ ἄγει εἰς πολιτικὴν πα-

δαρησαμένης· μαθοῦσί γε δὴ παρὰ τῆς ἱστορίας, ὅτι μυρίας ἤνεγκεν ἀνδρῶν ἀρετὰς εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς μετὰ τὸν οἰκισμὸν, ὃν οὐτ' εὐσεβεσιτέρεους οὔτε δικαιοτέρεους οὔτε σωφροσύνῃ πλείονι παρὰ πάντα τὸν βίον χρησαμένους οὐδέ γε τὰ πολέμια πρεῖτοντας ἀγωνιστὰς οὐδεμίᾳ πόλιν ἤνεγκεν οὔτε Ἑλλὰς οὔτε βάρβαροι.» 1) Ἐν βιβλ. I, 6 “Τοῖς μὲν ἐκπεπληρωκόσι τὴν ἑαυτῶν μοῖραν ἀνδράσιν ἀγαθοῖς δόξης αἰωνίου τυχεῖν καὶ πρὸς τῶν ἐπιγυγνομένων ἐπαινεῖσθαι, ἃ ποιεῖ τὴν θνητὴν φύσιν ὁμοιοῦσθαι τῇ θεῇ καὶ μὴ συναποθνήσκειν [αὐτῆς] τὰ ἔργα τοῖς σώμασι.»

ρακμήν. Ἡ τοιαύτη ἀρχή, ἣν καὶ ἄλλοι τῆς ἀρχαιότητος ἱστορικοὶ ὑποστηρίζουσιν, εἶναι μὲν πρακτική, ὅμως ἔχει καὶ τι κακό-ηθες. Πῶς δύναται νὰ ᾔηται εὐσυνείδητος ὁ συμβουλευὼν εἰς πίστιν ἐκείνου, ὅπερ αὐτὸς δὲν πιστεύει; Πρὸς δὲ ὁ τοιοῦτος παρέχει ὑπονοίας περὶ τῆς ἱστορικῆς αὐτοῦ εὐλικρινείας. Ὅπως-δήποτε ὁ Διονύσιος ἐκ πολιτικῶν λόγων ὁρμώμενος προτιμᾷ τὴν Ῥωμαϊκὴν θεολογίαν τῆς Ἑλληνικῆς διότι ἔνεκα τῆς μεγάλης ἀπλότητος καὶ τοῦ μείζονος σεβασμοῦ πρὸς τὸ θεῖον εἶναι λυσιτελεστέρα τοῖς ἀνθρώποις ὑπὸ πολιτικὴν καὶ ἠθικὴν ἔποψιν. Διότι παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις δὲν ἐπῆρχον οὔτε κορυβαντισμοί, οὔτε ἀγυρμοί, οὔτε βακχεῖαι καὶ τελεταὶ ἀπόρρητοι, οὔτε διαπανχυσιμοὶ ἐν ἱεροῖς ἀνδρῶν μετὰ γυναικῶν, οὔτε ἄλλα παραπλήσια τοῦτοις τερατεύματα¹. Τοῖς θεοῖς οἱ μῦθοι ἀπέδιδον πολλὰς αἰσχρὰς πράξεις καὶ γινώσκει μὲν ὁ ἱστορικὸς τὴν ἀλληγορικὴν ἐρμηνείαν, ἀλλὰ παρατηρεῖ, ὅτι ὁ πολὺς καὶ ἀφιλοσόφητος ὄχλος μὴ δυνάμενος νὰ φιλοσοφήσῃ ἢ καταφρονεῖ τῶν θεῶν ὥς ἐν πολλῇ κακοδαιμονίᾳ κυλινδουμένων, ἢ δὲν ἀπέχεται τῶν αἰσχίστων καὶ παρανομοτατάων, διότι βλέπει, ὅτι εἰς ταῦτα καὶ οἱ θεοὶ αὐτοὶ κατέπιπτον².

Δημηγορίαι ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν βασιλέων ὑπάρχουσιν ὀλίγαι ἐγκυκλοπαρμέναι ἐν τοῖς ἔπειτα δὲ χρόνοις παρενεβλήθησαν πολλά· διότι ὁ ἱστορικὸς ἀκολουθεῖ τῇ ἀρχῇ, ὅτι ἄρχονσι παντὸς ἔργου λόγοι³. Κατὰ τὴν φράσιν εἶναι καινοπρεπῆς καὶ κομψός, δύναται συντόμως νὰ εἴπῃ καὶ διὰ τῶν παρεκβάσεων ἀφαιρεῖ τὸν κόρον τοῦ ἀκροατοῦ⁴.

¹) Ἐν βιβλ. II, 19. ²) Ἐν βιβλ. II, 20. ³) Ἐν βιβλ. VII, 17 «Ἀρχονσι γὰρ δήπου παντὸς ἔργου λόγοι, καὶ οὐκ ἄδηλον, ὅτι οἷς εἰπεῖν φρονῶσιν οὐκ ἔξεστιν, οὐδὲ πράξαι ἂν ἐξέη, ἃ βούλονται».

⁴) Φώτ. ἐν Βιβλ. 83 «Ἐστὶ δὲ τὴν φράσιν καὶ τὴν λέξιν καινοπρεπῆς καὶ ἐς τὸ ἀνακεχωρηκὸς τῶν πολλῶν τὸν λόγον ἐκβιαζόμενος. Ἡ δὲ κατὰ μέρος διήγησις μετέχειν τε τῆς κατὰ διάνοιαν ἀφελείας ποιεῖ, καὶ οὐδ' εἰς τὸ ἄχαρι καὶ σκληρὸν ἐπιτρέπει παρασυρῆναι».

“Οτι ὁ Διονύσιος δὲν ἠδύνατο νὰ ἀνέλθῃ εἰς τὰς ὑψηλὰς τῆς ἱστοριογραφίας σφαῖρας, τεκμηριοῦνται καὶ ἐξ ὧν ὁ ῥήτωρ λέγει περὶ τοῦ μεγάλου τῆς ἀρχαιότητος ἱστορικοῦ Θουκυδίδου. Τὸ κατ’ ἀρχὰς ὁ Διονύσιος εἶχε πραγματευθῇ περὶ τοῦ ἱστορικοῦ ἐν τῷ Περὶ μιμήσεως, ὅπερ συνέκειτο ἐκ τριῶν βιβλίων¹. Ἐν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ ὁ λόγος ἦτο περὶ μιμήσεως καθ’ ὅλου, ἐν τῷ δευτέρῳ περὶ ποιητῶν φιλοσόφων, ἱστορικῶν καὶ ῥητόρων, καὶ ἐν τῷ τρίτῳ περὶ τοῦ τρόπου, καθ’ ὃν δύνатаί τις νὰ μιμῆται τοὺς προτύπους συγγραφεῖς. Διὰ τοῦ τρίτου βιβλίου ἐσκόπει ὁ συγγραφεὺς, ὅπως διδάξῃ τοὺς μιμητάς, ἵνα μὴ πάντα μιμῶνται, ἀλλὰ τὰς μὲν ἀρετὰς ἐκείνων λαμβάνωσι, τὰς δ’ ἀποτυχίας φυλάττουνται. Ἐν τῷ εἰρημένῳ λοιπὸν συγγράμματι ἤφατο καὶ τοῦ Θουκυδίδου περιλαβὼν τὰ κεφαλαιώδεστερα. Ἄλλ’ ὁ Κόϊντος Αἴλιος Τονέξρων, ὁ γνωστὸς νομοδιδάσκαλος καὶ ἱστορικός, παρεκάλεσε τὸν ἡμέτερον συγγραφέα, ὅπως συντάξῃ ἰδίαν συγγραφὴν. Εἰ καὶ ὁ Διονύσιος τότε ἡσχολεῖτο περὶ τὴν πραγματείαν τοῦ Δημοσθένους, ὅμως συνέγραψε² τὴν εἰς ἡμᾶς περιελθοῦσαν διατριβὴν Περὶ τοῦ Θουκυδίδου καὶ τῶν λοιπῶν τοῦ συγγραφέως ἰδιωμάτων. Ἐν ταύτῃ ὁ κριτικὸς ταπεινοῖ τὸν Ἀθηναῖον ἱστορικὸν καὶ ἐξαίρει τὸν πολίτην αὐτοῦ, Ἡρόδοτον τὸν Ἀλικαρνασσεά. Καὶ αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς ἔχει συνείδησιν, ὅτι οἱ ἀναγνώσται θέλουσιν ἐπιτιμῆσαι αὐτῷ, ἀλλὰ παρατηρεῖ, ὅτι πλὴν μιᾶς ἐξαιρέσεως ἀπέφυγε τὸ φιλόνηκον καὶ δύσερι καὶ προσηλακτοῦν³. Καὶ ὅμως ἡ κρίσις τοῦ Διονυσίου δὲν ἦτο δικαία οὐδὲ ἰσχυρὴν, ὅπως καταβιβάζῃ τὸν Ἀθηναῖον ἱστορικὸν ἐκ τῆς περιωπῆς, εἰς ἣν ἡ

¹) Ὅρα Ἐπιστολ. πρὸς Πομπ. κεφ. III καὶ Christ ἐν σελίδ. 541

²) Ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλ. τῆς διατριβῆς λέγειν “Σοῦ δὲ βουλευθέντος ἰδίαν συντάξασθαι με περὶ Θουκυδίδου γραφὴν, ἅπαντα περιελιφνῆναι τὰ δεόμενα λόγων, ἀναβαλόμενος τὴν περὶ Δημοσθένους πραγματείαν, ἣν εἶχον ἐν χερσίν, ὑπεσχόμην τε ποιῆσιν, ὥς προηροῦ, καὶ τελέσας τὴν ὑπόσχεσιν ἀποδίδωμι.”

³) Ἐν κεφ. II.

κοινή τοῦ Ἑλληνικοῦ γένους συνείδησις εἶχεν ἀναεξίστασι. Μόνη ἡ ἀλήθεια ἴσταται αἰωνίως ὀρθή.

Ἄν ἤρκεσεν ἡ διατριβὴ αὕτη, ἣν ὁ συγγραφεὺς προσφω-
νεῖται εἰς τὸν Τουξέρωνα, ἀλλ' ἔγραψεν ἐπιστολὴν δευτέραν πρὸς
Ἀμμαῖον Περὶ τῶν Θουκυδίδου ἰδιωμάτων διότι
οὗτος ἦν παρὰ τοῦ Ἀλικαρνασσεὺς ἀκριβεστέραν δῆλωσιν
τῶν ἰδιωμάτων τοῦ χαρακτήρος τοῦ ἱστορικοῦ. Ἐν τῇ διατριβῇ
ταύτῃ σχῆμα οὐχὶ ἐπιδεικτικοῦ ῥήτορος, ἀλλὰ διδασκάλου λα-
βῶν¹ παρατηρεῖ, ὅτι ὁ Θουκυδίδης ἔχει γλῶσσαν οὔτε πεζὴν
αὐτοτελῶς, οὔτε ἔμμετρον, ἀλλὰ μικτὴν καὶ κοινήν ἐξ ἀμφοτέ-
ρων². Ὁρθῶς οὗτος κακίζει τὰς παρωώσεις καὶ παρομοιώσεις
καὶ παρονομασίας καὶ ἀντιθέσεις, ἃς ὀνομάζει μειρακιώδεις³ καὶ
θεωρεῖ ἀναρμόσιους τῷ χαρακτήρι τούτῳ τῆς συγγραφῆς. Ἡ
παρατήρησις αὕτη τοῦ κριτικοῦ εἶναι ὀρθή, ἀλλ' οὗτος ἐλέγχει
καὶ τινὰς λέξεις ὡς γλωσσηματικὰς καὶ ἀπηρχαιωμένας, ὡς
ἀκραιφνές, ἐπιλογισμός, περιωπή, ἀνακωχή καὶ τὰ
τούτοις ὅμοια⁴. Εἶναι ἄξιον σημειώσεως, ὅτι ἡμεῖς οἱ νεώτεροι
Ἑλληνες τὰς λέξεις ταύτας κατεστήσαμεν συνήθεις. Ἄλλαι πάλιν
λέξεις σημειοῦνται ὑπὸ τοῦ κριτικοῦ ὡς ποιητικαί, δηλ. ἡ
κωλύμη, ἡ πρέσβευσις, ἡ καταβόη, ἡ ἀχθηδὼν καὶ
ἡ δικαίωσις⁵. Ἀλλὰ παρατηρήθη, ὅτι τινὲς τῶν κακιζομένων
λέξεων μεταχειρίζεται οὐχὶ ἄλλος, ἀλλ' αὐτὸς ὁ κακίζων⁶. Πρὸς
τὸν αὐτὸν Ἀμμαῖον ὁ Διονύσιος ἔγραψε καὶ ἄλλην ἐπιστολὴν,
ἣτις ἐπιγράφεται πρώτη. Ἀφορμὴν πρὸς ταύτην ἔδωκεν ὁ περι-
πατητικὸς φιλόσοφος γράψας, ὅτι ὁ Δημοσθένης ἐγένετο κρά-
τιστος τῶν ῥητόρων ὥτε τὴν ῥητορικὴν τοῦ Ἀριστοτέλους ἔχων

¹) Ἐν κεφ. I τῆς δευτέρας ἐπιστολῆς πρὸς Ἀμμαῖον. ²) Αὐτόθι ἐν κεφ. II ³) Ἐν κεφ. XVII. ⁴) Ἐν κεφ. III. ⁵) Αὐτόθι. ⁶) Οὕτω τὸ ἀκραιφνές μεταχειρίζεται ἐν Ῥωμ. ἀρχ. III, 20, τὴν ἀνακωχὴν ἐν III, 16, τὴν καταβόην ἐν VI, 43 καὶ τὴν δικαίωσιν ἐν I, 57. Παράβαλλ. Ἀσώπ. ἐν σελίδ. 178.

ὕπ' ὄψει. Ἐν τῇδε λοιπὸν τῇ ἐπιστολῇ ὁ Διονύσιος δεικνύει, ὅτι τοῦτο δὲν εἶναι ἀκριβές· διότι ὁ μέγας ἐκεῖνος τῆς ἀρχαιότητος ῥήτωρ εἶχεν ἤδη τελέσει τοὺς ἐπιφανεσιτάτους δικαστικούς καὶ δημηγορικούς ἀγῶνας, ὅτε ὁ Σταγειρίτης ἐξέδωκε τὴν ῥητορικὴν αὐτοῦ.

Ὁ ἡμέτερος κριτικὸς ἔγραψε καὶ Ἐπιστολὴν πρὸς Γναῖον Πομπήϊον, ὅστις εἶναι σοφιστὴς καὶ ἴσως ἀπελεύθερος τοῦ συνωνύμου μεγάλου τῆς Ρώμης στρατηγοῦ. Ἐν τῇ διατριβῇ Περὶ τῆς λεκτικῆς Δημοσθένους δεινότητος ὁ Διονύσιος εἶχεν ἐπικρίνει τὸν Πλάτωνα. Ἐπειδὴ δ' ὁ Πομπήϊος προσέκρουσεν εἰς τὴν ἐπίκρισιν¹, ὁ ἐπικρίνας ἀπολογεῖται ἐν τῇδε τῇ ἐπιστολῇ. Ἐκ τῶν τριῶν ἀνδρῶν, τοῦ Ἰσοκράτους, τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Δημοσθένους προτιμᾷ τὸν τελευταῖον². Ἀνὴρ ἡδύνατο νὰ ἐπαινέσῃ τὸν ῥήτορα καὶ νὰ μὴ κακίῃ τὸν φιλόσοφον, διότι, ὡς λέγει, ἤθελε μὲν πείσει τοὺς ἀναγνώστας, ὅτι ὁ Δημοσθένης εἶναι ἀγαθὸς ῥήτωρ, οὐχὶ δ' ὅτι εἶναι καὶ ὁ κράτιστος τῶν περὶ λόγους πρωτευσάντων³. Κατὰ τὸν Διονύσιον ἡ γλῶσσα τοῦ Πλάτωνος εἶναι μίγμα ἐκατέρων τῶν χαρακτήρων, τοῦ ὑψηλοῦ καὶ τοῦ ἱσχυροῦ. Ὅταν μὲν ὁ φιλόσοφος ἐπιτηδεύῃ τὴν ἱσχυρὴν καὶ ἀφελῆ καὶ ἀπούητον φράσιν, αὕτη εἶναι ἡδέϊα καὶ διανγής, ὥσπερ τὰ διαφανέστατα τῶν ραμάτων⁴. Ὅταν δὲ θηρεύῃ τὸν ὑψηλὸν χαρακτήρα, μελαίνει τὸ σαφές κατὰ τὸν κριτικὸν καὶ ζόφῳ ποιεῖ παραπλήσιον, ἐκχεῖται εἰς ἀπειροκάλους περιφράσεις, χειμάζεται περὶ τὴν τροπικὴν φράσιν καὶ διὰ τῶν ποιητικῶν σχημάτων ἐσχάτην φέρει ἀηδίαν⁵. Ἄγαν αὐστηρὰ ἡ κρίσις ἐγένετο κατὰ τῆς ὑψηλῆς καὶ ἰδεώδους τοῦ Πλάτωνος γλώσσης παρ' ἀνδρός, παρ' οὗ δικαιοτέρα προσεδοκῶμεν. Βεβαίως ἡ γλῶσσα τοῦ Δημοσθένους εἶ-

¹) Ἐπιστ. πρὸς Γν. Πομπ. 5, I, 1. ²) Αὐτόθι I, 12. ³) Αὐτόθι I, 6.

⁴) Αὐτόθι. ⁵) Αὐτόθι II, 3 καὶ II, 6.

ναι γνησιωτέρα εἰκὼν τῆς ἀπτικῆς διαλέκτου καὶ εἶναι νευρώδης, ἀλλ' ἡ τοῦ φιλοσόφου εἶναι ὑψηλὴ καὶ διθυραμβώδης εἰς μεγάλα ζητήματα ἀρμόζονσα¹. Ὁ Διονύσιος ἐπιτιμᾷ τῷ Πλάτῳ διότι τὸν ὄγκον τῆς ποιητικῆς κατασκευῆς ἤγαγεν ἐπὶ λόγους φιλοσόφους. Ἡμεῖς γε τοῦτο δὲν θεωροῦμεν ὡς κακίαν, ἀλλ' ὡς μεγάλην ἀρετὴν τοῦ θείου φιλοσόφου διότι ιδεώδης κόσμος μόνον διὰ ποιητικοῦ κάλλους ἡδύνατο νὰ ἐκδηλωθῇ².

Τὸ δὲ Περὶ συνθέσεως ὀνομάτων (*De compositione verborum*) προσφωνεῖ ὁ Διονύσιος τῷ Μελίτῳ³ ῥούφῳ, ὅστις εἶναι υἱὸς φίλου τοῦ συγγραφέως. Ἐν τῇ πολυτίμῳ ταύτῃ διατριβῇ καταδεικνύει ὁ κριτικὸς τὴν σπουδαιότητα, ἣν ἔχει ἡ ἐκλογὴ καὶ ἡ σύνθεσις τῶν λέξεων. Περὶ μὲν τοῦ πρώτου μέρους ὁ συγγραφεὺς ὑπισχνεῖται τῷ Μελίτῳ, ὅτι θέλει γράφει βραδύτερον⁴, περὶ δὲ τοῦ δευτέρου πραγματεύεται ἐν τῇδε τῇ διατριβῇ. Ἐκ ταύτης γίνεται δῆλον, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι πολὺν μᾶλλον προσεῖχον ἢ οἱ νεώτεροι εἰς τὴν σύνθεσιν τῶν λέξεων. Ἔργον δὲ τῆς συνθέσεως εἶναι νὰ θέσῃ τὰς λέξεις προσηκόντως παρ' ἀλλήλας καὶ νὰ ἀποδώσῃ ταῖς προτάσεις τὴν ἀρμόζουσαν ἀρμονίαν⁵. Διότι δὲν ἀρκεῖ μόνῃ ἡ ἐκλογὴ τῶν λέξεων, ἀλλ' ἀπαιτεῖται καὶ ἡ ἀρμονικὴ τούτων σύνθεσις. Πολλοὶ δὲ ποιηταὶ φιλόσοφοι καὶ ῥήτορες ἐκλέξαντες πάνυ καλὰς λέξεις, ἀλλ' ὀλιγορῆσαντες τῆς συνθέσεως ἀπέτυχον. Ἄλλοι δὲ πάλιν εὐκαταφρονήτους καὶ ταπεινὰς λέξεις λαβόντες πολὺν κάλλος τῷ λόγῳ ἔδωκαν⁶. Πρὸς κύρωσιν δὲ

¹) Ὅρα εἰσαγωγ. εἰς τὸν Πλάτωνα. ἐν τῇ ἐκδόσ. τοῦ Gorg. 33. ²) Αὐτόθι ἐν σελίδ. 32. ³) Περὶ τὴν γραφὴν τοῦ Μελίτου ὑπάρχει διαφωνία διότι ἀναγινώσκεται καὶ Μινούκιος ἢ Μήτελλος. Ὅρα Αὐναλδο. II, 25.

⁴) Ἐν τμήματι. I, 9. Ὑἱὸν δὲ ἐγγένηται μοι σχολή, καὶ περὶ τῆς ἐκλογῆς τῶν ὀνομάτων ἐτέραν ἐξοίσω σοι γράφην, ἵνα τὸν λεκτικὸν τύπον τελείως ἐξεργασμένον ἔχῃς. Δὲν εἶναι γνωστόν, ἂν ὁ συγγραφεὺς ἐξεπλήρωσε τὴν ὑπόσχεσιν αὐτοῦ. ⁵) Αὐτόθι II, 14. ⁶) Αὐτόθι III, 17.

τοῦ λόγου ὁ συγγραφεὺς λαμβάνει παραδείγματα ἐκ τῶν ποιητῶν καὶ ἐκ τῶν καταλογάδην γραψάντων.

Ἐπειδὴ ὁ Διονύσιος ἦτο ῥήτωρ, κατ' ἐξοχὴν περὶ ῥητορικῆς προσεδοκῶμεν σπουδαιότερα συγγράμματα. Ἀλλὰ κατὰ κακὴν μοῖραν τὸ εἰς ἡμᾶς περιελθὸν σύγγραμμα Τέχνη ῥητορικὴ δὲν εἶναι πλήρες οὐδὲ γνήσιον ἐν ἅπασι τοῖς μέρεσιν αὐτοῦ. Προσφωνεῖται Ἐχεκράτει τινὶ καὶ διαιρεῖται εἰς ἑνδεκα κεφάλαια, ἐξ ὧν ἴσως τὸ ὄγδοον, οὗ ὑπόθεσις εἶναι ὁ Λόγος ἐσοχηματισμένος καὶ τὸ δέκατον, ἐν ᾧ γίνεται λόγος Περὶ τῶν ἐν μελέταις πλημμελῶν, ἴσως, λέγομεν, εἶναι γνήσια· διότι ἀνευρίσκεται ὁμοίότης τις πρὸς τὸ λεκτικὸν τοῦ Διονυσίου. Τὸ ὅλον ὅμως σύγγραμμα εἶναι ἀνάξιον τοῦ μεγάλου κριτικοῦ¹. Ἐπειδὴ δὲ τὰ πρῶτα ἐπτὰ κεφάλαια ἔχουσιν ἐνότητα καὶ ἐν τῷ τέλει τοῦ δευτέρου γίνεται μνεία τοῦ Νικοστράτου, ὅστις ἔζη ἐν τοῖς χρόνοις Ἀριστείδου τοῦ ῥητοροῦ, εἰκάζεται, ὅτι ἐγράφησαν περὶ τὸ τέλος τοῦ δευτέρου αἰῶνος μ. Χ.

Συγγενὲς πρὸς τὸ μνημονευθὲν σύγγραμμα εἶναι τὸ Περὶ τῶν ἀρχαίων ῥητόρων ὑπομνηματισμοί. Ὁ συγγραφεὺς κατὰ τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ τούτου ἔμελλε νὰ πραγματευθῇ ἢ μᾶλλον ἐπραγματεύθῃ περὶ ἐξ ῥητόρων, τριῶν ἀρχαιότερων, ἥτοι τοῦ Ἀνσίου, τοῦ Ἰσοκράτους καὶ τοῦ Ἰσαίου, καὶ περὶ τριῶν νεωτέρων, δηλ. τοῦ Δημοσθένους, τοῦ Ὑπερίδου καὶ τοῦ Αἰσχίνου. Ἀλλὰ κατὰ κακὴν μοῖραν τὸ πρῶτον μέρος διετηρήθη ἡμῖν. Ἐκ δὲ τοῦ δευτέρου περιῆλθεν εἰς ἡμᾶς μόνον ἐν τμήμα, ὅπερ ἐπιγράφεται Περὶ τῆς λεκτικῆς Δημοσθένους δεινότητος. Ἡ ἐπιγραφή αὕτη δὲν φέρεται ἐν τοῖς χειρογράφοις², ἀλλὰ προσετέθη βραδύτερον κατὰ τὴν ὑπόθεσιν. Ἐν τῷ τμήματι τῷδε τῆς διατριβῆς ὁ Δημοσθένης εἰκονίζεται ὡς τὸ ἀνυπέρβλητον πρότυπον ῥητορικῆς τέχνης. Ἐν τέλει τῆς

¹) Ὁγα Christ ἐν σελίδ. 540. ²) Δόναλδσ. II, 26.

διατριβῆς ὁ κριτικός ὑποσχέται, ἵνα πραγματευθῇ *Περὶ τῆς πραγματικῆς δεινότητος τοῦ μεγάλου ῥήτορος*, ἀλλὰ φαίνεται, ὅτι ἡ προθεσμία τοῦ βίου ἔληξε πρὸ τῆς πληρώσεως τῆς ὑποσχέσεως. Παράρτημα εἰς τὸ μέγα σύγγραμμα ὑπῆρχε μονογραφία τις *Περὶ Δεινάρχου*, ἣτις διετηρήθη μέχρ' ἡμῶν. Δὲν ἐπραγματεύετο δὲ περὶ τοῦ ῥήτορος τούτου ἐν τῷ μεγάλῳ συγγράμματι διότι δὲν ἦτο οὔτε εὐρετῆς ἰδίου χαρακτῆρος, ὥσπερ ὁ *Λυσίας*, ὁ *Ἰσοκράτης* καὶ ὁ *Ἰσαῖος*, οὔτε τελειωτῆς τῶν ὑπ' ἄλλων εὐρημένων, ὥς ὁ *Δημοσθένης*, ὁ *Αἰσχίνης* καὶ ὁ *Υπερίδης*¹.

Ἡ δὲ διατριβή, *Τῶν ἀρχαίων κρίσεις ἢ Τῶν παλαιῶν χαρακτῆρες*, φαίνεται, ὅτι εἶναι ἐπιτομὴ μεγάλου συγγράμματος, ὅπερ ἐπεγράφετο *Ἐπομνηματισμοὶ περὶ τῆς μιμήσεως*. Ἀλλ' ἡ γνησιότης τῆς διατριβῆς ἀμφισβητεῖται². Ὅπωςδήποτε ἐν ταύτῃ κρίνονται ἔνδεκα ποιηταί, ὥς ὁ *Ὅμηρος*, ὁ *Ἡσίοδος*, ὁ *Ἀντίμαχος* καὶ ἄλλοι. Πρὸς δὲ ὁ συγγραφεὺς πραγματεύεται περὶ φιλοσόφων καὶ ῥητόρων. Πλὴν τῶν εἰρημένων συγγραμμάτων ἐγράφησαν καὶ ἄλλα ὑπὸ τοῦ *Διονυσίου*, ὥς *Χαρακτῆρες τῶν ἀρμονιῶν*³ καὶ *Ἐπερ τῆς πολιτικῆς φιλοσοφίας πρὸς τοὺς κατατρέχοντας αὐτῆς ἀδίκως*⁴. Καθ' ὅλον δύναται τις νὰ εἴπῃ, ὅτι ὁ ἡμέτερος κριτικός εἶναι εὐφυῆς καὶ πολυμαθής, ἀλλὰ στερεῖται φιλοσοφικῆς διανοίας, δι' ἣς ἀσφαλέστερον ἢ δύνατο νὰ κρίνῃ περὶ τῶν ποιητῶν καὶ συγγραφέων⁵.

Μιμητῆς τοῦ *Διονυσίου* ἐγένετο ὁ *Ἰουδαῖος Φλάβιος*

¹) Τοῦτο λέγεται ἐν ἀρχῇ τῆς περὶ *Δεινάρχου* διατριβῆς. ²) Ὁρα *Ἀσώπ*. ἐν σελίδ. 174. ³) Τοῦ συγγράμματος ποιεῖται μνημὸν ἐν τῷ *Περὶ συνθ. ὀνομάτων* § 11. ⁴) Ἰδὲ *Περὶ τοῦ Θουκυδίδ. χαρακτῆρ.* § 2. ⁵) *Περὶ τοῦ Διονυσίου καὶ τῶν συγγραμμάτων ἐγράφησαν πολλαὶ μονογραφίαι*, ὥς ὑπὸ *Hesse*, *Dionysii Halicarnassensis de Thueydide judicia examinantur*. *Leisnig* 1877 καὶ *Usener*, *Dionys. Hal. de imitatione librorum rell. epistolae quae duae criticae*, *Bonn* 1889.

Ἰώσηπος. Ὡς ἐκεῖνος ἔγραψε Ῥωμαϊκὴν ἀρχαιολογίαν ἐν ἑνδεκα βιβλίοις, οὕτως ὁ Ἰώσηπος Ἰουδαϊκὴν ἀρχαιολογίαν ἐν ἰσῶ ἀριθμῶ βιβλίων. Οὗτος κατὰ τὸ 37 μ. Χ. ἐν Ἱεροσολύμοις γεννηθεὶς ἀνῆκεν εἰς ἐπιφανὲς ἱερατικὸν γένος διότι μητρόθεν κατήγετο ἐκ τοῦ βασιλικοῦ γένους τῶν Μακκαβαίων¹. Ὁ πατήρ τοῦ Ἰωσήπου ἐκαλεῖτο Μαθθίας, ὅστις καὶ διὰ τὴν εὐγένειαν καὶ διὰ τὴν δικαιοσύνην ἦτο γνωριμώτατος ἐν Ἱεροσολύμοις. Ἐν τῇ παιδικῇ ἡλικίᾳ ἐξήστραψεν ἡ εὐφυΐα τοῦ Ἰωσήπου καὶ ὑπὸ πάντων ἐπηνεῖτο. Ὡς γνωστὸν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ὑπῆρχον τρεῖς αἰρέσεις, ἡ τῶν Φαρισαίων, ἡ τῶν Σαδδουκαίων καὶ ἡ τῶν Ἑσσηνῶν. Ἀφ' οὗ δ' ἔλαβε πείραν καὶ τῶν τριῶν, κατετάχθη εἰς τὴν τῶν Φαρισαίων, ἥτις εἶναι παραπλήσιος τῇ Στωϊκῇ τῶν Ἑλλήνων φιλοσοφίᾳ². Ὅτε δ' ἦγε τὸ εἰκοστὸν ἔκτον τῆς ἡλικίας ἔτος, ἐπορεύθη εἰς τὴν Ῥώμην, ὅπως ὑπερασπίσῃ ἱερεῖς τινας συνήθεις αὐτῷ. Κατὰ τὸν πλοῦν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ Ἀδρίου κινδυνεύσας καὶ σωθεὶς εἰς τὴν Δικαιάρχειαν, ἣν οἱ Ἰταλοὶ ἐκάλουν Ποτιόλους, ἐγένετο φίλος μιμολόγου τινός, ὅστις συνέστησεν αὐτὸν Ποππηᾷ ἢ Ποππαίᾳ τῇ γυναικὶ τοῦ Νέρωνος. Διὰ ταύτης ὁ Ἰώσηπος ἐπέτυχεν, ἵνα οἱ ἱερεῖς ἀπαλλαγῶσι τῆς κατηγορίας. Λαβὼν δὲ παρ' αὐτῆς καὶ μεγάλα δῶρα ἐπανῆλθεν εἰς τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα³.

Ἐπανελθὼν λοιπὸν ὁ Ἰώσηπος εἰς τὴν Ἰουδαίαν καὶ εὐρὼν πολλοὺς νεωτεριστὰς καὶ μέγα φρονοῦντας ἐπὶ τῇ ἀποστάσει τῶν Ῥωμαίων ἐπειρᾶτο, ὅπως καταστείλῃ τοὺς ἱταμοὺς στασιωίας

¹) Ἐν ἀρχῇ τῆς αὐτοβιογραφίας ὁ Ἰώσηπος λέγει: "Ἐμοὶ δὲ γένος ἔστιν οὐκ ἄσχυρον, ἀλλ' ἐξ ἱερέων ἀνωθεν καταβεβηκός· ὥσπερ δὴ παρ' ἑκάστοις ἄλλη τις ἐστὶν εὐγενείας ὑπόθεσις, οὕτω παρ' ἡμῖν ἡ τῆς ἱερωσύνης μετονομαία τεκμηρίον ἐστὶ γένους λαμπρότητος. Ἐμοὶ δ' οὐ μόνον ἐξ ἱερέων ἐστὶ τὸ γένος, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς πρώτης ἐφημερίδος τῶν εἰκοσιτεσσάρων.... ὑπάρχω δὲ καὶ τοῦ βασιλικοῦ γένους ἀπὸ τῆς μητρὸς." ²) Αὐτόθι 2.

³) Αὐτόθι 3.

καταδεικνύων αὐτοῖς τὸ μέγεθος τοῦ τολμήματος¹. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἰουδαῖος προεφήτευσεν τῷ Οὐδеспесиανῷ, ὅτι ἐμελλε νὰ γείνη αὐτοκράτωρ², ἔτυχεν ἐλευθερίας καὶ πελάτης τῶν Φλαβίων γενόμενος ἔλαβε τὸ ἐπώνυμον τούτων. Ἐν τῇ ἀλώσει τῶν Ἱεροσολύμων ὁ ἡμέτερος ἱστορικὸς εὗρίσκειτο ἐν τῷ στρατοπέδῳ τοῦ Τίτου, ἐν ᾧ πολλάκις ἐκινδύνευσεν νὰ φονευθῇ ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων καὶ τῶν Ῥωμαίων³. Μετὰ δὲ τὴν κατάπαισιν τῶν ταραχῶν τῆς Ἰουδαίας ὁ Ἰώσηπος συμπλεύσας τῷ Τίτῳ ἔτυχεν πολλῆς εὐνοίας παρὰ τούτου καὶ βραδύτερον παρὰ τοῦ Δομετιανοῦ καὶ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ⁴. Πότε ὁ ἱστορικὸς ἐτελεύτησεν, δὲν εἶναι γνωστόν. Ἡ γλῶσσα αὐτοῦ ἐπαινεῖται ὑπὸ τοῦ Φωτίου⁵ ὡς καθαρὰ καὶ σαφές.

Τὸ σπουδαιότατον τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἰωσήπου εἶναι τὸ Περὶ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ πολέμου ἢ Ἱστορία Ἰουδαϊκῆ περὶ ἀλώσεως, ἣτις σύγκειται ἐξ ἑπτὰ λόγων ἢ βιβλίων. Τὸ κατ' ἀρχὰς οὗτος συνέγραψε τὴν ἱστορίαν ἐν τῇ πατρίᾳ αὐτοῦ γλῶσση καὶ εἴτα μετέφρασεν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν μεταχειρισθεὶς πρὸς τοῦτο Ἑλλήνας συνεργάτας, ὡς αὐτὸς ὁμολογεῖ⁶. Τὸν πόλεμον, ὃν ὁ ἡμέτερος ἱστορικὸς περιγράφει, θεωρεῖ ὡς τὸν μέγιστον οὐ μόνον τῶν ἑαυτοῦ χρόνων, ἀλλὰ καὶ σχεδὸν πάντων, οὓς γινώσκει⁷. Ἐπειδὴ δ', ὡς εἴρηται, ἐγένετο στρατηγὸς καὶ εἴτα αὐτόπτης μάρτυς κατὰ τὴν ἀλωσιν τῶν Ἱεροσολύμων⁸, μετ' ἀκριβείας καὶ θερμότητος περιγράφει

¹) Αὐτόθι 4. ²) Αὐτόθι 75. ³) Suet. Vesp. 5. ⁴) Αὐτόθι 75. ⁵) Αὐτόθι 76. ⁶) Ἐν τῇ Βιβλιοθ. 47 "Καθαρὸς τὴν φράσιν, καὶ ἀξίωμα λόγου μετὰ εὐκριθείας καὶ ἡδονῆς δεινὸς ἐκφῆναι, πιθανὸς τε ταῖς διηγησέαις καὶ ἐπίχαρις". ⁷) Ἐν τῷ προτέρ. λόγ. κατὰ Ἀπίων. ⁸) "χρησάμενός τισι πρὸς τὴν Ἑλληνίδα φωνὴν συνεργοῖς, οὕτως ἐποιήσαμην τῶν πράξεων τὴν παράδοσιν". ⁹) "Ὅρα ἐν ἀρχῇ. ⁹) Κατὰ Ἀπίων. λόγ. πρότερον. 10 "τοῦ δὲ πολέμου τὴν ἱστορίαν ἔγραψα πολλῶν μὲν αὐτουργῶν πρᾶξενων,

τὰ κατὰ τὸν Ἰουδαϊκὸν πόλεμον. Εἶναι δὲ καὶ φίλος τῆς ἀληθείας ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε πρὸ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ ἔργου ἐπέδειξε τοῦτο τῷ Οὐδσπεσιανῷ καὶ τῷ Τίτῳ¹ καὶ πολλοῖς Ῥωμαίοις, οἵτινες συνεπολέμησαν, καὶ πολλοῖς ἄλλοις μετασχοῦσι τῆς Ἑλληνικῆς σοφίας. Πάντες οὗτοι ἐμαρτήρησαν, ὅτι ἡ ἱστορία εἶναι ἀκριβής. Ὑπῆρχον ὅμως καὶ οἱ διαβάλλοντες αὐτὴν ὡς γύμνασμα μειρακίων. Περιλαμβάνει δὲ τὸ σύγγραμμα τὴν ἱστορίαν ἀπὸ τῆς ἁλώσεως τῶν Ἱεροσολύμων ὑπὸ Πτολεμαίου τοῦ Ἐπιφανοῦς (170 π. Χ.) μέχρι τῆς ὑπὸ τοῦ Τίτου. Μετὰ πολλῆς δὲ παρρησίας καὶ πικρίας γράφει κατὰ τοῦ Ἰούστου ἐν τῇ αὐτοβιογραφίᾳ, διότι οὗτος ἐψεύσθη ἐν τῇ περιγραφῇ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ πολέμου². Τὸ σύγγραμμα τοῦ Ἰωσήπου μεταφράσθη εἰς τὴν λατινικὴν, ἣ δὲ μετάφρασις ἐφέρετο ὑπὸ τὸ διεφθαρμένον ὄνομα τοῦ Ἡγησέππου³, δηλ. τοῦ Ἰωσήπου. Τὸ πολύτιμον τοῦτο σύγγραμμα πορεδόθη τῇ δημοσίᾳ βιβλιοθήκῃ καὶ λέγεται, ὅτι ὁ ἱστορικὸς ἠξιώθη ἀνδριάντος⁴.

Μετὰ τοῦτο ὁ Ἰώσηπος συνέγραψε Ἰουδαϊκὴν ἀρχαιολογίαν, ἣτις συνίσταται ἐξ εἴκοσι βιβλίων. Ἀρχόμενος δ' ὁ συγγραφεὺς ἀπὸ τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου δικνεῖται μέχρι τοῦ δωδεκάτου ἔτους τῆς ἀρχῆς τοῦ Νέρωνος⁵. Οὕτω τὸ μέγα

πλείστων δ' αὐτόπτης γεγόμενος, ὅπως δὲ τῶν λεχθέντων ἢ πραχθέντων οὐδ' ὅτιον ἀγνοήσας». ¹) Αὐτόθι 9 "Τοσοῦτον δέ μοι περιττὸν θάρσος τῆς ἀληθείας, ὥστε πρώτους πάντων τοὺς αὐτοκράτορας τοῦ πολέμου γενομένους Οὐδσπεσιανὸν καὶ Τίτον ἠξίωσα λαβεῖν μάρτυρας...". ²) Ἰωσήφ. βίος 65, "Ἰούδας γοῦν συγγράφειν τὰς περὶ τούτων ἐπιχειρήσας πράξεις καὶ τὸν πόλεμον, ὑπερ τοῦ δοκεῖν φιλόπονος εἶναι ἔμου μὲν κατέρχουσιν, ἠλήθευσεν δὲ οὐδὲ περὶ τῆς πατρίδος". ³) Christ ἐν σελίδ. 544. Παράβαλλ. Κοιτογόνῃ Ἰστορ. τῶν πατέρων ἐν τόμ. I σελ. 292. ⁴) "Οὐα Σουῖδ. ἐν λ, καὶ Εὐσέβ. ἐν ἐκκλ. ἱστορ. III, 9 "μάλιστα δὲ τῶν κατ' ἐκεῖνο καιροῦ Ἰουδαίων οὐ παρὰ μόνοις τοῖς ὁμοεθνεῖσιν, ἀλλὰ καὶ παρὰ Ῥωμαίοις γέγονεν ἀνὴρ ἐπιδοξότατος, ὥς αὐτὸν μὲν ἀναθέσει ἀνδριάντος ἐπὶ τῆς Ῥωμαίων τιμηθῆναι πόλεως, τοὺς δὲ σπουδασθέντας αὐτῷ λόγους βιβλιοθήκης ἀξιοθῆναι...". ⁵) Βιβλ. XX, 11.

τοῦτο ἔργον περιλαμβάνει τὴν ἱστορίαν πέντε χιλιετηρίδων¹. Ἀφηγείται δ' ὁ ἱστορικὸς τὰ συμβάντα τοῖς Ἰουδαίοις κατὰ τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν Συρίαν καὶ τὴν Παλαιστίνην καὶ ὅσα ἐπαθον ὑπὸ Ἀσσυρίων καὶ Βαβυλωνίων, καὶ πῶς μετεχειρίσθησαν αὐτοὺς οἱ Πέρσαι, οἱ Μακεδόνες καὶ οἱ Ῥωμαῖοι². Προέξῃ δὲ εἰς τὴν συγγραφὴν τήνδε ὁ Ἰώσηπος πεισθεὶς ταῖς προτροπαῖς καὶ ἄλλων μὲν φίλων, κατ' ἐξοχὴν δὲ ταῖς τοῦ Ἐπαφροδίτου³. Σεμνύνεται δ', ὅτι οὔτε Ἰουδαῖος, οὔτε ἀλλόφυλλος ἠδύνατο νὰ συγγράψῃ τὴν πραγματείαν ταύτην οὕτως ἀκριβῶς· διότι καὶ κατὰ τὴν ἐπιχώριον παιδείαν ὑπερεῖχε τῶν ὁμοεθνῶν καὶ τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα φιλοτίμως ἐσπούδασεν⁴. Ὁ Ἰουδαῖος ἱστορικὸς ὁμοιάζει πρὸς τὸν ἡμέτερον Πολύβιον. Βεβαίως δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐξαρθῇ μέχρι τῆς ὑψηλῆς τοῦ Μεγαλοπολίτου ἱστοριογραφικῆς σφαίρας, ἀλλ' ἁμρότεροι διέτριψαν ἐν Ῥώμῃ, συνῆψαν σχέσεις πρὸς ἐπιφανεῖς Ῥωμαίους καὶ ἐπειράθησαν, ὅπως ἀποτρέψωσι τοὺς ὁμοφύλους στάσεων καὶ ἐμάλαξαν τὸ σκληρὸν τῶν νικητῶν ἦθος πρὸς τοὺς ἡττημένους.

Ὡς ὁ στωϊκὸς Πολύβιος δὲν ἐπίστευεν εἰς τὴν θρησκείαν τῶν ὁμοφύλων αὐτοῦ, οὕτως ὁ Φαρισαῖος Ἰώσηπος δὲν εἶχε σεβασμὸν πρὸς τὰ θρησκευτικὰ τῶν Ἰουδαίων βιβλία. Περὶ τοῦ Μωϋσέως λέγει ὡς περὶ νομοθέτον, οἷος ὁ Ἀνκοῦργος καὶ ὁ Σόλων⁵, καὶ τὴν διάβασιν τῆς Ἑρμθρᾶς θαλάσσης δὲν ἀποδίδει ἀναγκάως εἰς θαῦμα· διότι τοῦτο δύναται νὰ ᾔῃ καὶ αὐτόματον, ὡς τὸ Παμφύλιον πέλαιος ὑπεχώρησε τοῖς μετὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου στρατευσαμένοις⁶. Οὕτως ὁ Ἰουδαῖος ἱστορικὸς

1) Βιβλ. Ι, 3. 2) Ἐν βιβλ. XX, 11. 3) Ἐν βιβλ. Ι, 2. 4) Ἐν βιβλ. XX, 11 "Ἀέγω δὲ θαρσύνειν ἤδη διὰ τὴν τῶν προτεθέντων συντέλειαν, ὅτι μηδεὶς ἂν ἔτιρος ἠδυνήθη θελήσας, μήτε Ἰουδαῖος μήτε ἀλλόφυλλος, τὴν πραγματείαν ταύτην οὕτως ἀκριβῶς εἰς Ἑλλήνας ἐξενεγκεῖν...". 5) Ἰουδ. ἀρχαιολογ. Ι, 4 καὶ κατὰ Ἀπίων. ΙΙ, 15. 6) Ἰουδαϊκ. ἀρχαιολ. ΙΙ, 16, 5 "Θαυμάσιον δὲ μηδεὶς τοῦ λόγου τὸ παράδοξον, ἐν ἀρχαίοις ἀνθρώποις καὶ πονηρίας ἀπειροῖς εὐρέθῃ σωτηρίας ὁδὸς καὶ διὰ θαλάσσης, εἴτε κατὰ βού-

καὶ κατὰ τὴν ἀπιστίαν ὁμοιάζει πὺς πρὸς τὸν ἡμέτερον Μεγαλοπολίτην. Εἶναι δ' ἄξιον σημειώσεως, ὅτι ὁ Φαρισαῖος μνημονεύει καὶ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὃν ὀνομάζει σοφὸν καὶ ἀμφιβάλλει, ἃν πρότερον καὶ ὀνομάσῃ ἄνθρωπον. Πρὸς δὲ γινώσκει τὴν σταύρωσιν καὶ τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ¹. Ἡ μαρτυρία αὕτη εἶναι ἡ ἀρχαιοτάτη περὶ τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς ἡμετέρας θρησκείας, ἀλλ' οἱ κριτικοὶ ἢ ἀθετοῦσι τὸ ὄλον χωρίον ἢ νομίζουσιν, ὅτι ὑπείσῃλθόν φράσεις ἐν τοῖς ἔπειτα χρόνοις. Ὑπάρχουσι δ' οἱ ἔχοντες τὴν γνώμην, ὅτι ὁ Εὐδῆσιος ἐποίησε τὴν νοθείαν. Ἄν χριστιανὸς τις παρενέβαλε φράσιν τινά, δὲν εἶναι εὐκόλον καὶ γινώσκωμεν· ἀλλὰ νομίζομεν, ὅτι ὁ Ἰωσήπος δὲν ἠδύνατο καὶ σιωπήσῃ περὶ οὕτω σπουδαίου γεγονότος, ὅπερ συνέβη ἐν τῷ Ἰουδαϊκῷ κόσμῳ. Ἦτο μὲν Φαρισαῖος ὁ Ἰωσήπος, ἀλλ' ἐσπερεῖτο ἐνθουσιασμοῦ πρὸς τὴν πάτριον θρησκείαν καὶ τοῦτου ἕνεκα δὲν εἶχε συμφέρον, ὅπως παρέλθῃ τὸ συμβῆν ἀπαράτητον. Πρὸς δὲ ὁ ἱστορικὸς μνημονεύει καὶ ἀλλαχοῦ τοῦ Ἰησοῦ² καὶ Ἰωάννου τοῦ ἐπικαλουμένου

λῆσιν θεοῦ εἴτε κατ' αὐτόματον, ὅποτε καὶ τοῖς περὶ τὸν Ἀλέξανδρον τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας χθὲς καὶ πρότερον γεγονόσιν ὑπεχώρησε τὸ Παυφύλιον πέλαγος καὶ ὁδὸν ἄλλην οὐκ ἔχουσι παρέσχε τὴν δι' αὐτοῦ, καταλύσαι τὴν Περωσὶν ἡγεμονίαν τοῦ θεοῦ θελήσαντος. Παράβαλλ. Δοναλδ. II, 63. ¹) Ἰουδ. ἀρχ. XVIII, 3, 3 "Γίνεται δὲ κατὰ τὸν χρόνον Ἰησοῦς, σοφὸς ἄνθρωπος, εἴ γε ἄνδρα αὐτὸν λέγειν χρὴ. Ἦν γὰρ παραδόξων ἔργων ποιητής, διδάσκαλος ἀνθρώπων τῶν ἡδονῇ τὰληθῇ δεχομένων καὶ πολλοὺς μὲν Ἰουδαίους, πολλοὺς δὲ καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐπηγάγετο. Ὁ Χριστὸς οὗτος ἦν. Καὶ αὐτὸν ἐνδείξει τῶν πρώτων ἀνδρῶν παρ' ἡμῖν σταυρῷ ἐπιτετιμηκότις Πιλάτου, οὐκ ἐπαύσαντο οἱ τὸ πρῶτον αὐτὸν ἀγαπήσαντες· ἐφάνη γὰρ αὐτοῖς τριτὴν ἔχων ἡμέραν πάλιν ζῶν, τῶν θείων προφητῶν ταῦτά τε καὶ ἄλλα μυρία θαυμάσια περὶ αὐτοῦ εἰρηκότων. Εἰσέτι τε νῦν τῶν χριστιανῶν ἀπὸ τοῦδε ὀνομασμένων οὐκ ἐπέλιπε τὸ φῶλον. Παράβαλλ. Wieseler, Des Josephus Zeugnisse über Christus und Jacobus, den Bruder des Herrn ἐν τῷ Jahrb. f. deutsche Theologie ἐν τόμ. 23 τεύχ. I. ²) Ἰουδ. ἀρχ. 20, 9 "καθίζει συνέδριον κριτῶν, καὶ παραγαγὼν εἰς αὐτὸ τὸν ἀδελφὸν Ἰησοῦ τοῦ λεγομένου Χριστοῦ (Ἰάκωβος ὄνομα αὐτοῦ) καὶ

βαπτιστοῦ¹. Ἡ Ἰουδαϊκὴ ἀρχαιολογία τοῦ ἡμετέρου συγγραφέως κέκταιται ἀξίαν καὶ διὰ τὰ δόγματα τῆς συγκλήτου τῆς Ῥώμης², δι' ὧν ὁρίζονται αἱ σχέσεις τῶν Ἰουδαίων πρὸς τοὺς Ῥωμαίους.

Συμπλήρωμα τοῦ μνημονευθέντος συγγράμματος εἶναι δύο λόγοι Περὶ ἀρχαιότητος Ἰουδαίων κατὰ Ἀπίωνος. Ἐν τούτοις ὑποστηρίζει τὴν ἀρχαιότητα τῆς σοφίας τῶν Ἰουδαίων ἐν ἀντιπαράθεσιν πρὸς τὴν τῶν Ἑλλήνων. Ἡ σοφία τούτων κατὰ τὸν Ἰώσηπον εἶναι νεωτάτη διότι οἱ περὶ τὰ οὐράνια καὶ θεῖα φιλοσοφήσαντες, Φερεκύδης ὁ Σύριος, ὁ Πυθαγόρας καὶ ὁ Θαλῆς, ἐγένοντο μαθηταὶ τῶν Αἰγυπτίων καὶ τῶν Χαλδαίων³. Καὶ ἡ ἐπιμέλεια τῆς ἱστορίας παρὰ τοῖς Ἑλλήσιν εἶναι νεωτάτη, ἐν ᾧ παρὰ τοῖς Χαλδαίοις καὶ τοῖς Φοίνιξιν ἐξ ἀρχαιοτάτων χρόνων οὐδὲν τῶν πραττομένων ἀμνηστον παρελείπετο, ἀλλὰ διετηρεῖτο ἐν δημοσίῳ ἀναγραφῇ. Οἱ λαοὶ οὗτοι κατοικοῦν τόπους ἥκιστα ὑποκειμένους ταῖς φθοραῖς τοῦ περιέχοντος. Ἐν Ἑλλάδι ὁμοῦς μυρία φθοραὶ τὴν μνήμην τῶν γεγονότων ἐξήλειπον καὶ πάντοτε νέοι βίοι καθίσταντο. Πρὸς δὲ παρὰ τοῖς Ἑλλήσιν ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ἦτο ἀγνωστος ἡ γραφή διότι καὶ οἱ ἐπὶ τὴν Τροίαν στρατευσάμενοι ἠγνόουν ταύτην καὶ λέγεται⁴, ὅτι τὰ Ὀμηρικὰ ἐπη δὲν ἐγράφησαν ἐξ ἀρχῆς, ἀλλὰ διαμνημονευό-

τινας ἑτέρους, ὡς παρανοησάντων κατηγορίαν ποιησάμενος, παρέδωκε λεν σθησομένους. Τὸ χωρίον τοῦτο εἶχεν ὑπ' ὄψει ὁ Ὁριγένης πρὸς Κέλσ. I, 35 ¹) Ἰουδ. ἀρχ. XVIII, 5 "κατὰ ποιήν Ἰωάννου τοῦ ἐπικαλουμένου βαπτιστοῦ. Κτείνει γὰρ τοῦτον Ἡρώδης ἀγαθὸν ἄνδρα καὶ τοὺς Ἰουδαίους κελεύοντα ἀρετὴν ἐπασκοῦντας καὶ τῇ πρὸς ἀλλήλους δικαιοσύνῃ καὶ πρὸς τὸν θεὸν εὐσεβείᾳ χρωμένους βαπτισμῷ συνιέναι. ²) Ritschl. Römische senatskonsulte bei Josephus, Opusc. V, 114 καὶ Mendelssohn, Senati consulta Romanorum quae sunt in Josephi Antiquitatibus, Acta Lips. V, 87—288. ³) Κατὰ Ἀπίων. I, 2. ⁴) Αὐτόθι "καὶ φασιν οὐδὲ τοῦτον ἐν γράμμασι τὴν αὐτοῦ ποιήσιν καταλιπεῖν, ἀλλὰ διαμνημονευομένην ἐκ τῶν

μενα βραδύτερον συνετέθησαν. Ἐλέγχει δὲ τοὺς Ἑλληνας ὁ ἱστορικὸς ὡς ψευδομένους· διότι οὗτοι δὲν ὀκνοῦσι νὰ λέγωσι τὰ ἐναντιώτατα περὶ τῶν αὐτῶν. Αἰτίας δὲ τῆς διαφωνίας εὐρίσκει δύο¹. πρῶτον, ὅτι δὲν ὑπῆρχον δημόσιαι ἀναγραφαὶ περὶ τῶν ἐκάστοτε πραττομένων καὶ δεύτερον, ὅτι οἱ συγγραφεῖς δὲν ἐφρόντιζον περὶ τῆς ἀληθείας, ἀλλ' ἐπεδείκνυντο δύναμιν λόγων². Παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ὁμως, ὡς λέγει ὁ Ἰώσηπος, δὲν ὑπάρχουσι μυριάδες βιβλίων ἀσυμφώνων καὶ μαχομένων, ἀλλὰ μόνον εἴκοσι καὶ δύο ἔχοντα τὴν ἀναγραφὴν τοῦ παντὸς χρόνου καὶ δικαίως ὡς θεῖα πεπιστευμένα³.

Οἱ λόγοι οὗτοι τοῦ Ἰουδαίου ἱστορικοῦ μαρτυροῦσι μεγάλην πολυμάθειαν καὶ ἐνέχουσιν ἔν τισι πολλὴν τὴν ἀλήθειαν· διότι ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας παρὰ τοῖς ἡμετέροις προγόνοις δὲν ὑπῆρχον δημόσιαι ἀναγραφαὶ καὶ τὸ ἔδαφος τῆς Ἑλλάδος πολλὰς τὰς ἀλλοιώσεις παθὼν δὲν ἦτο ἱκανόν, ὅπως διατηρήσῃ τὴν ἱστορίαν τῶν προγεγενημένων. Ἀλλ' οὐχ ἦτον δὲν δυνάμεθα νὰ σιωπήσωμεν ὀλίγας ἀντιρρήσεις. Οἱ Ἀσianoὶ βεβαίως πολλοὺς αἰῶνας πρὸ τῶν Ἑλλήνων διετήρουν δημοσίας ἀναγραφάς· ἀλλ' ἄραγε οἱ δεσπόται τῆς Ἀσίας καὶ οἱ τούτων δοῦλοι ἦσαν ἱκανοί, ὅπως παραδώσωσι καθαρὰν καὶ ἀμικτὴν τὴν ἀλήθειαν; Ὅντως οἱ μὲν Ἕλληνες ἱστορικοὶ διαφωνοῦσι πρὸς ἀλλήλους, οἱ δ' Ἰουδαῖοι πιστεύουσιν ἄνευ συζητήσεως. Ἀλλὰ ταῦτα μαρτυροῦσιν, ὅτι ἐκεῖνοι μὲν ἦσαν θρηνηταὶ ἀληθείας, οἱ δὲ λαοὶ τῆς Ἀσίας εἶχον εὐπιστίαν⁴. Ὁμολογοῦμεν, ὅτι πολλοὶ Ἕλληνες

ἡσυχάζοντες ὑστερον συνιεσθῆναι, καὶ διὰ τοῦτο πολλὰς ἐν αὐτῇ σχεῖν τὰς διαφορίας. Ἐπὶ τῆς μαρτυρίας τούτου ἐσημείωσεν ὁ Wolf, ὅτις ἠρνήθη τὴν προσωπικὴν τοῦ Ὀμήρου ὑπαρξιν. Ὁρα Ἱστορ. τῶν Ὀμηρ. ἐπ. ἐν σελίδ. 123. ¹) Κατὰ Ἀπίων. I, 4. ²) Αὐτόθι I, 5 "Οἱ γὰρ ἐπὶ τὸ γράφειν ὀρμίσαντες οὐ περὶ τὴν ἀλήθειαν ἐσπούδασαν, καίτοι τοῦτο πρόχειρόν ἐστιν αἰεὶ τὸ ἐπάγγελμα, λόγων δὲ δύναμιν ἐπεδείκνυντο.," ³) Αὐτόθι I, 8. ⁴) Τοῖς Ἀσianoῖς μᾶλλον ἢ τοῖς Ἕλλησιν ἀνῆκει ἡ credulitas τοῦ Πλίνιου. Ὁρα Ἱστορ. τῶν Ὀμηρ. ἐπ. ἐν σελίδ. 80.

ιστορικοί εἶπον ψεύδη, ἀλλὰ τὰ πλεῖστα εἶπον οἱ μετὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου στρατευσάμενοι καὶ οἱ τοῖς διαδόχοις τούτου ὑπηρετοῦντες, δηλ. ἄνδρες, ἐφ' ὧν οἱ τῆς Ἀσίας μῦθοι ἐπέδρασαν. Τοῦτ' αὐτὸ συνέβη καὶ τῷ Ἡροδότῳ καὶ κατ' ἐξοχὴν τῷ Κτησίᾳ, ὅστις πολλὰ ἔτη ἔζησεν ἐν τῇ αὐτῇ τοῦ μεγάλου βασιλέως. Τοῦναντίον ὁ Θουκυδίδης καὶ ὁ Πολύβιος, οἵτινες δὲν ἀνετράφησαν ἐν τοῖς μύθοις τῶν Ἀσιανῶν, ὥς πρότυπα ἀγάπης πρὸς τὴν ἀλήθειαν παρὰ πάντων τιμῶνται.

Ἄλλ' οὐχ ἦτον καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις λαοῖς δὲν ἐλλείπουν ἀμφισβητήσεις. Οἱ Ἰουδαῖοι ἐπίστευον κατὰ τὴν Ἱερὰν γραφὴν, ὅτι διέβησαν τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν διὰ θαύματος, ἐν ᾧ ὁ Ἰώσηπος, ὡς εἴρηται¹, παρεμβάλλει καὶ τὸ αὐτόματον. Ὁ αὐτὸς ιστορικὸς ὁμολογεῖ, ὅτι τὰ ἐν τοῖς ἀρχαίοις τῶν Φοινίκων δὲν ἦσαν σύμφωνα τοῖς ὑπὸ τοῦ Βηρωσοῦ λεγομένοις². Λοιπὸν αἱ δημόσιαι ἐκεῖναι ἀναγραφαὶ δὲν ἦσαν ἀκριβεῖς καὶ ὁμῶς ἐπιστεύοντο ὑπὸ τῶν ἐπιγιγνομένων. Μόλις ἐξηλθον εἰς τὸ φῶς διὰ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ ἐξηλέγχθησαν ὡς ἀνακριβεῖς. Ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Ἰωσήπου ὁ Αἰγύπτιος Μανέθων ἐλέγχεται ὡς ψευδολόγος³. Ἀδίκως ἄρα ὁ Ἰουδαῖος τὴν ψευδολογίαν ἀποδίδει μόνοις τοῖς Ἕλλησι. Καὶ αὐτὸς δ' ὁ Ἰώσηπος ἐν τῇ ταπεινώσει τῶν Ἑλλήνων ἀποδείκνυται, ἂν μὴ ψευδόμενος, ἀλλ' ἀναντιρρήτως ὑπερβολικώτερος τοῦ δέοντος. Αἱ ὑπερβολαὶ αὗται ἔσχον ἀφορμὴν τὰς ἐριδας τῶν Ἰουδαίων πρὸς τοὺς Ἕλληνας, αἵτινες ἐγένοντο ἐπὶ Καλιγούλα⁴. Διὰ τοῦτο οἰκτείρομεν μὲν τὰς ἐθνικὰς ταύτας μικροφιλοτιμίας ἐν ἐπιστημονικοῖς ζητή-

¹) Ἐν σελ. 259. ²) Κατὰ Ἀπίων. I, 20 "οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀρχαίοις τῶν Φοινίκων σύμφωνα τοῖς ὑπὸ Βηρωσοῦ λεγομένοις ἀναγράφονται περὶ τοῦ τῶν Βαβυλωνίων βασιλέως". ³) Αὐτόθι 16 "Ὑπὲρ ὧν δ' ὁ Μανέθων οὐκ ἐκ τῶν παρ' Αἰγυπτίους γραμμάτων, ἀλλ' ὡς αὐτὸς ὁμολόγηκεν ἐκ τῶν ἀδεσπότως μυθολογουμένων προσέθηκεν, ὅστις ἐξελέγξω κατὰ μέρος, ἀποδεικνύει τὴν ἀπίθανον αὐτοῦ ψευδολογίαν". ⁴) Ἰδὲ ἱστορ. τῶν Ὁμηρ. ἐπ. ἐν σελ. 122 σημ. 2.

μασιν, ἀλλ' ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι αὐταὶ ἐγένοντο ἀφορμή, ἵνα ὁ Ἰουδαῖος ἱστορικὸς διατηρήσῃ ἡμῖν σπουδαίας εἰδήσεις περὶ τῶν Αἰγυπτιακῶν οὐ μόνον ἐκ τῶν συγγραφῶν τοῦ Χαιρήμονος¹ καὶ Λυσιμάχου², ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ Βηρωσσοῦ καὶ τοῦ Μανέθωνος.

Ἡ δὲ αὐτοβιογραφία τοῦ ἡμετέρου ἱστορικοῦ, ἣτις ἐπιγράφεται Φλαουίου Ἰωσήπου βίος, ὑποδεικνύει μὲν τὴν φιλοδοξίαν αὐτοῦ τὴν μέχρις ὑπερβολῶν ἐξικνουμένην, ἀλλ' ἐν τισι συμπληροῖ καὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἰουδαϊκοῦ πολέμου. Ὁ δὲ Λόγος Εἰς Μακκαβαίους ἢ Περὶ αὐτοκράτορος λογιμοῦ ἔχει φιλοσοφικὴν ὑπόθεσιν³, ἀλλ' ἡ γνησιότης τούτου ἀμφισβητεῖται⁴. Τὸ δὲ σύγγραμμα Περὶ τοῦ παντός, ὅπερ κρίνει ὁ Φώτιος, ἀποδίδεται καὶ Γαῖῳ τῷ προεδυντέρῳ, ὅστις διέτριβεν ἐν Ῥώμῃ⁵. Ἀπώλοντο δὲ τὰ συγγράμματα Περὶ ἐθνῶν καὶ αἰτιῶν⁶, Περὶ τῶν νόμων τοῦ Μωϋσέως⁷ καὶ Περὶ θεοῦ καὶ τῆς οὐσίας αὐτοῦ⁸.

Παρὰ τοῦ Ἰωσήπου ἐμάθομεν καὶ περὶ ἄλλων ἱστορικῶν, οἵτινες ἔγραψαν περὶ ξένων ἐθνῶν. Ὁ μὲν Αἴιος ἐπεξεργάσατο τὰ ἀρχαῖα χρονικὰ τῶν Φοινίκων, ὁ δὲ στωϊκὸς Χαιρήμων ζῶν ἐπὶ Νέρωνος ἔγραψε Περὶ τῶν ἱερῶν γραμμάτων τῶν Αἰγυπτίων. Κατὰ τὸν Ἰωσήπου ὁ στωϊκὸς φιλόσοφος περιέπεσεν εἰς ψεύδη, ὥς κρίνει ἕκ τινος ἀντιφάσεως⁹. Τὴν

1) Κατὰ Ἀπίων. 33. 2) Αὐτόθι 34. 3) Ἐν κεφ. 2 "Ζητοῦμεν δὴ τοῖνυν εἰ αὐτοκράτωρ ἐστὶ τῶν παθῶν ὁ λογισμὸς, καὶ διακρίνομεν τί ποτέ ἐστι λογισμὸς καὶ τί πάθος, καὶ πόσαι αἱ τῶν παθῶν ἰδέαι, καὶ εἰ πάντων ἐπικρατεῖ τούτων λογισμὸς. Λογισμὸς μὲν τοῖνυν ἐστὶ νῦν μετὰ ὀρθοῦ λόγου προτιμῶν τὸν τῆς σοφίας βίον, σοφία δ' ἐστὶ γνῶσις θεῶν καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων καὶ τῶν τούτων αἰτιῶν." 4) "Ora Freudenthal, Über die Herrschaft der Vernunft, eine Predigt aus dem ersten nachchristlichen Jahrhundert, Breslau 1869 καὶ Wolscht, De Ps. Joseph. oratione Περὶ αὐτοκράτορος λογιμοῦ, Marb. 1881. 5) Ἐν βιβλ. 48. 6) Ἰουδ ἀρχ. IV, 8. 7) Αὐτόθι III, 5. 8) Φώτ. ἐν Βιβλ. 48. Παράβαλλ. Nicolai II, 555. 9) Ἰωσήφ. Κατὰ Ἀπίων. I. 33.

αὐτὴν γνώμην ἔχει καὶ περὶ τοῦ Ἀνσιμάχου ὁ Ἰουδαῖος ἱστορικός. Κατὰ τούτου εἶχε καὶ ἔθνικόν μῦθον διότι οὗτος ἔγραψεν, ὅτι ἐπὶ Βοκχόρεως τοῦ βασιλέως τῶν Αἰγυπτίων οἱ Ἰουδαῖοι λεπροὶ ὄντες καὶ ψωροὶ καὶ ἄλλα νοσήματα ἔχοντες κατέφρουγον εἰς τὰ ἱερὰ αἰτοῦντες τροφήν. Ἐπειδὴ δ' οὕτω μετεδόθησαν νοσήματα εἰς πολλούς, ἐγένετο ἀκαρπία ἐν τῇ Αἰγύπτῳ. Ἐρωτηθεὶς δ' ὁ θεὸς ἐκέλευσεν, ἵνα καθήρῃσι τὰ ἱερὰ ἀπὸ ἀνθρώπων ἀνόμων καὶ δυσσεβῶν. Ἐπειδὴ δ' ἡ ἐντολὴ τοῦ θεοῦ ἔμελλε κατὰ τρόπον σκληρὸν νὰ ἐκτελεσθῇ, οἱ Ἰουδαῖοι ἔφυγον κατὰ συμβουλήν τοῦ Μωϋσέως¹. Ὁ δὲ Ἰοῦστος ὁ Τιξεριεύς² ἔγραψε χρονικὸν περὶ τῶν Ἰουδαίων ἀρχόμενος ἀπὸ τοῦ Μωϋσέως καὶ καταλήγων εἰς τὴν τελευτὴν τοῦ Ἀγρίππα, ὅστις ἦτο τελευταῖος τῶν Ἰουδαίων βασιλεὺς. Εἶναι ἄξιον σημειώσεως, ὅτι ὁ Ἰουδαῖος οὗτος οὐδεμίαν μνείαν ἐποιήσατο περὶ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ³, εἰ καὶ ἦτο σπουδαιότατον γεγονός τῆς Ἰουδαϊκῆς ἱστορίας. Πρὸς τὸν Ἰοῦστον διάκειται ἐχθρικῶς ὁ Ἰώσηπος, ὅστις τὸν πατέρα τοῦ ἐχθροῦ λέγει κακουργότατον καὶ χρημάτων καὶ ἡδονῶν ἥτιονα⁴. Ὁ Ἰώσηπος διαφωνεῖ καὶ πρὸς τὴν ἱστορίαν τοῦ Τιξεριεύς⁵. Ἄρα δὲν διεφώνουν μόνοι οἱ Ἕλληνες πρὸς ἀλλήλους, ἀλλὰ καὶ οἱ Ἰουδαῖοι. Ἄν δ' αἱ διαφωνίαι τῶν ἡμετέρων ἦναι πλείους, τοῦτο συμβαίνει διότι καὶ οἱ ἱστορικοὶ εἶναι τοσοῦτοι.

Σύγχρονος τῷ Ἰωσήπῳ ἦτο ὁ ἐν Χαιρωνείᾳ τῆς Βοιωτίας γεννηθεὶς Πλούταρχος. Ὁ χρόνος τῆς γεννήσεως αὐτοῦ δὲν εἶναι γνωστός, ἀλλ' εἰκάζεται, ὅτι ἐγεννήθη περὶ τὸ 46—50 μ. Χ. διότι

¹) Αὐτόθι 34. ²) Ὁρα Nicolaï II, 555. ³) Φώτ. ἐν Βιβλ. 33 “Ὡς δὲ τὰ Ἰουδαίων νοσῶν, Ἰουδαῖος καὶ αὐτὸς ὑπάρχων τὸ γένος, τῆς Χριστοῦ παρουσίας καὶ τῶν περὶ αὐτὸν τελεσθέντων καὶ τῶν ὑπ' αὐτοῦ τραγουρηθέντων οὐδενὸς ὅλως μνήμην ἐποιήσατο.” ⁴) Ὁ αὐτὸς αὐτόθι. ⁵) Ὁ αὐτὸς αὐτόθι. “Καὶ τὴν ἱστορίαν δέ, ἣν ἐκεῖνος ἔγραψε, πεπλασμένην τὰ πλεῖστα φασὶ νυχθάνειν, καὶ μάλιστα οἷς τὸν Ῥωμαϊκὸν πρὸς Ἰουδαίους διέξεισι πόλεμον καὶ τὴν Ἱεροσολύμων ἄλωσιν.”

κατὰ τὸ 66, ὅτε ὁ Νέρων διέτριβεν ἐν Ἑλλάδι, ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς ἦτο νέος σπουδαστής¹. Ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἐγένετο ἀνὴρ λόγιος δυνάμενος νὰ διαλέγηται καὶ περὶ φιλοσοφικῶν ὑποθέσεων, ὡς γίνεται δῆλον ἐν τοῖς Συμποσιακοῖς². Πόσους ἀδελφούς εἶχε, δὲν εἶναι μὲν γνωστόν, ἀλλ' αὐτὸς ὁ ἱστορικὸς ὀνομάζει δύο, τὸν Λαμπρίαν³, ὅστις ὡς ἔχων τὸ ὄνομα τοῦ πάππου ἦτο ἴσως ὁ πρεσβύτερος, καὶ τὸν Τίμωνα⁴. Ὁ Πλούταρχος ἔλαβε σύζυγον τὴν Τιμόξεναν⁵, ἐξ ἧς ἔσχε τέσσαρας υἱοὺς καὶ μίαν θυγατέρα.

Φιλοσοφίαν ὁ Πλούταρχος ἐσπούδασεν ἐν Ἀθήναις, ἐνθα ἔσχε συμμαθητὴν Θεμιστοκλέα τινὰ ἔλκοντα τὸ γένος ἐκ τοῦ ὁμυνύμου στρατηγοῦ τοῦ νικήσαντος τοὺς βαρβάρους ἐν Σαλαμῖνι⁶. Ὅτε δ' ὁ Νέρων κατὰ τὸ 66 μ. Χ. τὴν Ἑλλάδα περιηγούμενος ἦλθε καὶ εἰς Δελφούς, ἦτο παρὼν ἐνταῦθα ὁ Ἀμμώνιος μετὰ τοῦ Πλουτάρχου καὶ τοῦ ἀδελφοῦ τούτου Λαμπρίου⁷. Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς μόνον ὀλίγους μῆνας διέτριψεν, ὅθεν ἐπανελθὼν ἔτυχε θερμῆς παρὰ τῶν φίλων ὑποδοχῆς⁸. Διδάσκαλος τῶν μαθηματικῶν καὶ τῶν φνσικῶν ἐπιστημῶν ἐγένετο ὁ λατρός Ὀνησικράτης⁹. Εἰς Ῥώμην, ἥτις κατὰ

¹) Ὁ μὲν Volkmann (Leben, Schriften und Philosophie des Plutarch von Chaeronea, Berlin 1869) τίθει κατὰ τὸ 50 μ. Χ., ὁ δὲ Mommsen (Hermes 295) κατὰ τὸ 46—48. Παράβαλλ. καὶ Christ 546. ²) Πλούταρχ. Συμπ. I, IV, 2, 2. ³) Αὐτόθι VIII, 6, 5. "Υβριστής δ' ὢν καὶ φιλόγελος φύσει ὁ ἀδελφὸς ἡμῶν, Λαμπρίας". ⁴) Αὐτόθι I, 2, 2. ⁵) Πλούταρχ. Γαμ. παραγγ. 48. "Περὶ δὲ φιλοκοσμίας σὺ μὲν, ὦ Εὐρυδίκη, τὰ πρὸς Ἀρίστουλλαν ὑπὸ Τιμοξέας γεγραμμένα ἀναγνοῦσα πειρῶ διαμνημονεύειν". ⁶) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Θεμ. 32. "Τοῖς δ' ἀπὸ γένους τοῦ Θεμιστοκλέους καὶ τιμαὶ τινες ἐν Μαγνησίᾳ φυλαττόμεναι μέχρι τῶν ἡμετέρων χρόνων ἦσαν, ὥς ἐκαρποῦτο Θεμιστοκλῆς Ἀθηναῖος, ἡμέτερος συνήθης καὶ φίλος παρ' Ἀμμωνίῳ τῷ φιλοσόφῳ γενόμενος". ⁷) Πλούταρχ. Περὶ τοῦ Εἰ τοῦ ἐν Δελφοῖς, I. ⁸) Πλούταρχ. ἐν Συμποσιακ. V, 5, 1. "Τὸ περὶ τὰς κατακλίσεις φαινόμενον αἰσίων πλείονα λόγον παρέσχεν ἐν ταῖς ὑποδοχαῖς, ὥς ἐποιεῖτο τῶν φίλων ἕκαστος ἐστίων ἡμᾶς ἡκοντας ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας". ⁹) Πλούταρχ. Περὶ μουσικῆς 2 καὶ 43.

τοὺς χρόνους τούτους ἦτο τὸ κέντρον τοῦ πολιτισμοῦ, ἀπεδήμῃσε πολλάκις. Τὸ πρῶτον νέος ἐπορεύθη ἐκεῖσε ὡς προεσβεντὴς τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος πρὸς τὸν ἀνθύπατον¹, ὅτε ἐγένετο φίλος τοῦ Ἰουνίου Ἀρουνλίνου Ῥουσιίκου, ὃν βραδύτεραν ἔκτεινεν ὁ Δομιτιανός². "Οτε δ' ἤδη ἦτο ἀνὴρ καθεστῶσης ἡλικίας, ἀπεδήμησεν αὖθις εἰς Ῥώμην, ὅπου ἡσχολήθη περὶ τὴν λατινικὴν γλῶσσαν³. Ἐπειδὴ δὲ δὲν ἤρξατο μελετῶν ταύτην ἀπὸ τῆς νεανικῆς ἡλικίας, περιέπεσεν εἰς γλωσσικὰ ἁμαρτήματα, ἅπερ οἱ φιλόλογοι νῦν ἀνευρίσκουσιν. Ὁ Πλούταρχος συνῆψε σχέσεις πρὸς ἐπιφανεστάτους Ῥωμαίους, οἷος ὁ Σόσσιος Σενεκίων, ᾧ πολλὰ τῶν ἔργων ὁ συγγραφεὺς ἀνέθετο. Πρὸς δὲ εἶχε τὴν εὐνοίαν τοῦ Τραϊανοῦ, ὅστις κατὰ τὸν Σουῖδαν⁴ ἔδωκεν αὐτῷ ὑπατικὸν ἀξίωμα κατὰ τὴν Ἰλλυρίδα. Ἐλέχθη μὲν, ἀλλὰ δὲν εἶναι βέβαιον, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Ἀδριανὸς ἐγένετο μαθητὴς τοῦ Χαιρωνέως φιλοσόφου. Γνωστὸν δ' εἶναι, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ διέκειτο εὐμενῶς πρὸς αὐτὸν καὶ κατέστησεν ἐπίτροπον τῆς Ἑλλάδος⁵. Ἀφ' οὗ δ' ἡ ἡλικία προέξῃ, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα, ὅπου ἱερεὺς τοῦ ἐν Δελφοῖς Ἀπόλλωνος γενόμενος ἐτελεύτησε περὶ τὸ 120 μ. Χ.

¹) Πλούταρχ. Εἰς πρῶτον. πολιτευτέον 20 "μέμνημαι νέον ἑμαυτὸν εἰς πρῶτον μεθ' ἐτέρου πεμφθέντα πρὸς ἀνθύπατον". ²) Πολυπράγμ. 15. ³) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Δημοσθέν. 2 "Ἡμεῖς δὲ μικρὰν οἰκοῦντες πόλιν, καὶ ἵνα μὴ μικροτέρα γένηται φιλοχωροῦντες, ἐν δὲ Ῥώμῃ καὶ ταῖς περὶ τὴν Ἰταλίαν διατριβαῖς οὐ σχολῆς οὐδὲς γυμνάζεσθαι περὶ τὴν Ῥωμαϊκὴν διάλεκτον ὑπὸ χρειῶν πολιτικῶν καὶ τῶν διὰ φιλοσοφίαν πλησιαζόντων, ὃν ποτε καὶ πόρρω τῆς ἡλικίας ἤρξάμεθα Ῥωμαῖκοις γράμμασιν ἐντυγχάνειν". Οὕτω τὸ σῖνε συντάσσει πρὸς γενικὴν ἐν Ῥωμαῖκ. 103 "γράφουσι δὲ διὰ τούτων καὶ τοὺς ἀπάτορας, σῖνε πατέρις, οἷον ἄνεν πατρός". Παράβαλλ. Volkmann, I, 36. ⁴) Ἐν λ. "Πλούταρχος Χαιρωνεὺς τῆς Βοιωτίας, γεγονὼς ἐπὶ τῶν Τραϊανοῦ τοῦ Καίσαρος χρόνων καὶ εἰς πρῶτον. Μεταδούς δ' αὐτῷ Τραϊανὸν τῆς τῶν ὑπάτων ἀξίας προσέταξε μηδένα τῶν κατὰ τὴν Ἰλλυρίδα εἰκάζεσθαι, ὅτι πρέπει νὰ γραφῇ Ἀχαιῶν" ἀρχόντων παρὲς τῆς αὐτοῦ γνώμης τι διαπράττεσθαι". ⁵) "Ora Christ ἐν σελίδ. 546

Τὰ εἰς ἡμᾶς περιελθόντα συγγράμματα τοῦ Πλουτάρχου εἶναι πολυάριθμα, ἀπώλοντο δὲ οὐχὶ ὀλίγα, ὥς γίνεται δῆλον καὶ ἐξ ἄλλων μὲν καὶ δὴ ἐκ τοῦ καταλόγου τοῦ Λαμπρίου, τοῦ υἱοῦ τοῦ συγγραφέως. Αὐτὸς ὁ Πλούταρχος μνημονεύει συγγραμμάτων¹, ἅπερ δὲν διεσώθησαν, καὶ διετηρήθησαν ἀποσπάσματα² ἀπολεσθεисῶν συγγραφῶν. Ὁ Schäfer³ ἐπειράθη, ὅπως ἀποδείξῃ, ὅτι ὁ εἰς ἡμᾶς περιελθὼν κατάλογος δὲν εἶναι ἔργον τοῦ υἱοῦ τοῦ Πλουτάρχου, ἀλλ' ἐγράφη οὐχὶ μακρὸν χρόνον πρὸ τοῦ Σουῖδα ὑπὸ τινος μεταγενεστέρου γραμματικοῦ. Ὅπως δὲ φερόμενος τοῦ Λαμπρίου κατάλογος περιέχει τὰς ἐπιγραφὰς διακοσίων καὶ δέκα συγγραμμάτων, εἰ καὶ δὲν περιῆλθεν εἰς ἡμᾶς ἀκέραιος. Φαίνεται, ὅτι αἱ ἐπιγραφαὶ τῶν συγγραφῶν δὲν ἐπλάσθησαν διότι ἢ ὄντως συνεγράφησαν τοιαῦτα συγγράμματα ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου ἢ ἀπεδίδοντο τοῦτω κατὰ τοὺς χρόνους τῆς συγγραφῆς τοῦ καταλόγου. Μέχρις ἡμῶν περιεσώθησαν πεντήκοντα Βίοι καὶ ἐξήκοντα καὶ τέσσαρες διατριβαί, αἵτινες ἐπιγράφονται Ἡθικὰ. Ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ Λαμπρίου φέρεται καὶ ἡ ἐπιγραφὴ Περί ζώων ἀλόγων ποιητικοί, οὗ ἀποσπάσματα διετηρήθησαν⁴. Σημειωτέον δ', ὅτι πολλῶν διατριβῶν ἐκ τῶν ἠθικῶν ἡ γνησιότης ἀμφισβητεῖται. Ὡς τεκμήριον δὲ τῆς γνησιότητος κρίνεται ἡ ἀποφυγὴ τῆς χασμωδίας.

¹) Ἐν βίῳ Θησ. 29. Ἐν βίῳ Ἀγασ. 28. Ἐν βίῳ Πύρρ. 8, 2. ²) Οὕτως ἐκ τοῦ συγγράμματος Εἰς τῶν μελλόντων πρόγνωσις ὠφέλιμος, Ἀνθολ. Στοβ. III, 49. Πλείστα ἰδὲ παρὰ Volkmann ἐν σελίδ. 106. ³) Ἐν τῇ διατριβῇ Commentatio de libro vitarum decem oratorum, Dresden 1844 ἐν σελίδ. 27. Περί τοῦ ζητήματος τοῦτου ἐγράφησαν καὶ ἄλλαι διατριβαί. Wachsmuth, Über den Katalog. der Plut. Schriften von den sogenannten Lamprias, Phil. 18, 577 καὶ Treu, Der Sog. Lamprias Katalog. der Plutarchschriften, Waldenburg 1873. ⁴) Ὁρα Crusius Rhein. Mus. 39, 581. ⁵) Ἰδὲ G. Benseler, De hiatu in scriptoribus Graecis, Paris I. Freiberg 1841 ἐν σελίδ. 341. Παράβαλλ. καὶ Sintenis

Ὁ Πλούταρχος κατατάσσεται ἐν τοῖς ἱστορικοῖς ἔνεκα τῶν *Παραλλήλων βίων*, οἷτινες συνίστανται ἐξ εἴκοσι καὶ δύο ζευγῶν βιογραφικῶν ἱστοριῶν. Ἐκαστον ζεύγος ἔχει ὑπόθεσιν τὰς ἀρετὰς ἐνὸς Ἑλλήνος καὶ ἐνὸς Ῥωμαίου ἐξόχον ἀνδρός. Μετὰ τὸ τέλος ἐκάστου ζεύγους ἔπεται ἡ σύγκρισις τῶν βιογραφηθέντων, ἀλλ' ἐνιαχοῦ εἶναι αὐθαίρετος. Μόνον ἅπαξ συγκρίνονται δύο Ἕλληνες, ὁ Ἄγρις καὶ ὁ Κλεομένης, πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς Γράκχους. Διὰ τοῦτο ἔχομεν τεσσαράκοντα καὶ ἐξ βιογραφίας. Οὕτω συγκρίνεται ὁ Θησεὺς πρὸς τὸν Ῥωμύλον, ὁ Ανκούργος πρὸς τὸν Νομᾶν, ὁ Σόλων πρὸς τὸν Ποπλικόλαν, καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς. Πλὴν τῶν βίων τούτων φέρονται καὶ ἄλλοι τέσσαρες ἄνευ συγκρίσεως, ὁ τοῦ Ἀρτοξέρεος, τοῦ Ἀράτου, τοῦ Γάλλα καὶ τοῦ Ὀθωνος. Ἀπώλοντο δὲ καὶ ἄλλοι, ὥς τοῦ Ἐπαμεινώνδου, τοῦ Λεωνίδου καὶ τοῦ πρεσβυτέρου καὶ τοῦ νεωτέρου Σκιπίωνος. Ἡ φερομένη σειρὰ τῶν παραλλήλων βίων δὲν ἐγένετο ὑπὸ τοῦ συγγραφέως, ὥς δὴλον ἐκ τῆς ὁμολογίας αὐτοῦ τούτου· ἐν τῇ φερομένῃ σειρᾷ προηγοῦνται οἱ βίοι τοῦ Θησεύος καὶ τοῦ Ῥωμύλου, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Πλούταρχος ὁμολογεῖ¹, ὅτι πρὸ τῶν βιογραφιῶν τούτων εἶχε γράφει περὶ Ανκούργου τοῦ νομοθέτου καὶ Νομᾶ τοῦ βασιλέως. Ἐπειδὴ λοιπὸν οὕτως ἔχει, οἱ κριτικοὶ ἐπειράθησαν ἐν τοῖς τελευταίοις χρόνοις, ὅπως τοὺς Παραλλήλους βίουι κατατάξωσι κατὰ τὸν χρόνον τῆς συγγραφῆς². Τὰς ἱστορικὰς εἰδήσεις ὁ συγγραφεὺς ἠντλησεν ἐξ Ἑλληνικῶν καὶ Ῥωμαϊκῶν πηγῶν, ὡς νεώτεροι φιλόλογοι ὀρίζουσιν³. Δὲν εἶναι ὁμῶς πάντοτε εὐκόλον, διότι πλεῖστοι συγγραφεῖς ἀπώλοντο.

De hiatu in Plutarchi vitis parallelis epistola ad Hern. Sauppeum, Zerbst 1845. ¹) *Ἐν βίῳ Θησ.* 1. ²) Michaelis, De ordine vitarum parall. Plutarchi, Berol. 1875. Muhl Plutarchische Studien, ἐν τῇ ἐκδ. τοῦ 1885. ³) Ὁρα Μ. Haug, Die Quellen Plutarchs in den Lebensbeschreibungen der Griechen, Tüb. 1854 καὶ Peter, Die Quellen Plutarchs in den Lebens-

Ἄλλ' ἔνεκα τῆς ἀπωλείας ταύτης τὰ συγγράμματα τοῦ Χαιρωνέως κατέστησαν πολύτιμα καὶ εἶναι δὴ πολυθρόνητον, διὸ Θεόδωρος Γαζῆς ἐρωτηθεὶς¹, ἂν σύμπαντες οἱ Ἕλληνες συγγραφεῖς ἐκινδύνεον νὰ ἀφανισθῶσι, τίνα τούτων ἦθελε σώσει, ἂν ἡδύνατο, ἀπεκρίθη μετὰ τινος ὑπερβολῆς, τὸν Πλούταρχον. Ἐν πᾶσι τοῖς αἰῶσι καὶ παρὰ πλείστοις λαοῖς οἱ Παράλληλοι τοῦ Πλουτάρχου βίοι εὗρον πολυαριθμούς ἀναγνώστας καὶ θαυμαστάς², εἰ καὶ ὁ Χαιρωνεὺς δὲν κατέχει τὴν πρώτην θέσιν ἐν τῇ Ἑλληνικῇ ιστοριογραφίᾳ. Καὶ αὐτὸς οὗτος ἔχει συνείδησιν, διὸ δὲν γράφει ιστορίας, ἀλλὰ βίους καὶ πρὸς τοῦτο ἔχει ἀνάγκην τῆς περιγραφῆς τοῦ ἥθους³. Οἱ ιστορικοὶ ταύτης τῆς περιόδου πειρῶνται, ὅπως μορφώσωσι τὸ ἥθος. Ἡ τοιαύτη τάσις ἤρξατο μὲν ἀπὸ Θουκυδίδου, ἀλλ' εἶναι ἀσθενής, αὐξάνει δὲ παρὰ Ξενοφῶντι καὶ ἔτι μᾶλλον παρὰ Θεοπόμπῳ. Παρὰ τῷ Πολυβίῳ ἡ ἠθικὴ ταυτίζεται τῇ πολιτικῇ ἀνατροπῇ. Ἐναργεστέρα καταφαίνεται ἡ τάσις αὕτη παρὰ τῷ Διοδώρῳ καὶ Διονυσίῳ τῷ Ἀλικαρνασσεῖ μέχρι τοῦ Πλουτάρχου, παρ' ᾧ τὸ

beschreibungen in den Biographien der Römer, Halle 1865. Παράβαλλε Christ ἐν σελίδ. 549. 1) Ἰδὲ Θερεϊαν. ἐν Ἀδαμ. Κορ. II, 104. 2) Ὁ αὐτὸς αὐτόθι, III "Τοσαύτη καὶ τηλικαύτη ἦτο ἡ ἐκτῆς ἀναγνώσεως τῶν πλουταρχείων βίων ψυχικὴ ἀπόλαυσις καὶ ἡδονή, ὥστε ἡ περιώνυμος Κυρία Ρο-λάνδ ἐκάλεσεν αὐτοὺς la pâture des grandes âmes. Τὰ συγγράμματα τοῦ Πλουτάρχου ὑπῆρξαν ἀνέκαθεν ψυχοτερπέσταιον ἀνάγνωσμα βασιλέων, σιρατηγῶν, καὶ λογίων ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν. Ὁ βασιλεὺς Ἐρρίκος Δ', ἵνα περὶ τῶν ἄλλων μηδὲν εἴπωμεν, ἔγραφε πρὸς τὴν εαυτοῦ σύμβιον διὸ τὴν διάπλασιν τοῦ ἰδίου ἥθους ὥφειλε πρῶτιστα καὶ μάλιστα εἰς τὴν μελέτην τῶν παραλλήλων βίων... 3) Ἐν βίῳ Ἀλεξάνδρ. 1 "διὰ τὸ πλῆθος τῶν υποκειμένων πράξεων οὐδὲν ἄλλο προσερῶμεν ἢ παραιτησόμεθα τοὺς ἀναγινώσκοντας, εἰ μὴ πάντα μηδὲ καθ' ἕνασιν ἐξεργασμένως τι τῶν περιβόητων ἀπαγγέλλωμεν, ἀλλὰ ἐπιτέμνοντες τὰ πλείστα, μὴ συκοφαντεῖν. Οὕτε γὰρ ιστορίας γράφομεν, ἀλλὰ βίους, οὔτε ταῖς ἐπιφανισταῖταις πράξεσι πάντως ἐνεσι δὴλώσις ἀρετῆς ἢ κακίας, ἀλλὰ πρᾶγμα βραχὺν πολλάκις καὶ ῥῆμα καὶ παιδιὰ τις ἔμψασιν ἥθους ἐποίησε μᾶλλον ἢ μάχαι μυριόνεκροι καὶ παρατάξεις αἱ μέγισται καὶ πολιορκίαι πόλεων..."

ἠθικὸν κρατεῖ. Οἱ πλείστοι τῶν ἀρχαίων ἱστορικῶν κατὰ διάφορον τρόπον ἐπραγματεύθησαν τὴν ἱστορίαν· ὁ μὲν Ἑρόδοτος ποιητικῶς, ὁ δὲ Θουκυδίδης καὶ ὁ Πολύειος πολιτικῶς, ὁ δὲ Θεόπομπος καὶ ὁ Διονύσιος ἑητορικῶς καὶ φιλοσοφικῶς καὶ ὁ Πλούταρχος ἠθικῶς¹,

Ἴσως ἡ αἰτία ἔγκειται ἐν τῇ ὑποθέσει τῶν ἱστορικῶν αὐτοῦ συγγραμμάτων, διότι ἡ βιογραφία κατ' ἐξοχὴν σκοπεῖ, ὥπως εἰκονίσῃ τὸν ἐσωτερικὸν βίον καὶ τὸ ἦθος τῶν προσώπων. Δὲν δύναται ὅμως νὰ ἀποκλείσῃ καὶ τὸν ἐξωτερικὸν βίον ἢ τὴν πολιτικὴν ἐνέργειαν. Ἡ τοιαύτη ἱστοριογραφία προσῆκε τοῖς χρόνοις τούτοις. Ἀφ' οὗ ἡ Ἑλλὰς ἐγένετο Ῥωμαϊκὴ ἐπαρχία, ἀφ' οὗ ἡ Ῥώμη μετὰ τὴν πτώσιν τῆς δημοκρατίας ἀπέβγαλε τὴν ἐαυτῆς ἑλευθερίαν, οἱ πολῖται δὲν μετεῖχον τῆς πολιτείας. Διὰ τοῦτο ἡ ἱστορία ἐφεξῆς δὲν ἠδύνατο πολιτικὰ νὰ διδάξῃ, τοῦλάχιστον τοῦτο δὲν ἠδύνατο νὰ ἦναι ὁ κύριος αὐτῆς σκοπός. Ἐντεῦθεν οἱ ἐξοχώτεροι ἱστορικοὶ ἐτρέποντο εἰς τὴν ἐπανόρθωσιν καὶ βελτίωσιν τῶν ἠθῶν, ἅπερ ὁσημέραι διεφθείροντο. Πρὸς ἠθικὴν ἱστοριογραφίαν συνεβάλλοντο καὶ αἱ φιλοσοφικαὶ τοῦ Χαιρωνέως σπουδαί, ὅστις τὴν ἐπιστήμην ταύτην μόνον ὑπὸ τὴν ἠθικὴν ἔποιον ἐτίμα. Ἐν τοῖς φιλοσοφικοῖς τοῦ Πλουτάρχου συγγραμμάσιν, ὑπάρχει ὑψηλὴ θεωρία περὶ τοῦ θεοῦ καὶ ὄντως τιμᾷ αὐτόν, ὅτι τὴν εἰμαρμένην ὑπὸ τὴν θεῖαν πρόνοιαν ἔταξεν. Ἐκ τούτου ὁρμώμενός τις ἠθέλεν ἴσως νομίσει, ὅτι, εἰ μὴ ὁ Πλούταρχος ἠσχολεῖτο περὶ βιογραφίας, ἀλλὰ περὶ καθολικὴν ἱστορίαν, ἦθελε δώσει αὐτῇ ὑψηλοτέραν καὶ φιλοσοφικωτέραν χροιάν, διότι ἔχει τὴν ἐνοῦσαν ἀρχὴν τῆς θείας προνοίας. Ἀλλ' ἐπειδὴ οὗτος ἐν τοῖς ἱστορικοῖς συγγραμμάσιν νομίζει, ὅτι ἡ Ῥώμη μόνον διὰ τῆς τυφλῆς τύχης ἔφθασεν εἰς τὴν κοσμοκρατορίαν, γίνεται δῆλον, ὅτι ὁ ἱστορικὸς Πλούταρχος

¹) Παράβαλλ. Ulrici ἐν σελίδ. 71.

ἐπελάθετο τοῦ φιλοσόφου, ὅτι δὲν ἦτο προωρισμένος νὰ μεταχειρισθῇ τὴν φιλοσοφίαν αὐτοῦ ἐν τῇ ἱστορίᾳ καὶ ὅτι ἦτο ἐπιτήδειος μᾶλλον πρὸς συλλογὴν ἠθικῶν καὶ πολιτικῶν παραγελμάτων¹.

Ἀὐτὸν δύνανται μὲν ὁ Πλούταρχος νὰ παραβληθῇ πρὸς τοὺς γίγαντας τῆς Ἑλληνικῆς ἱστοριογραφίας, τὸν Θουκυδίδην, λέγω, καὶ τὸν Πολύβιον, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἐξαίρεται εἰς τὰς αἰθερίους τῆς φιλοπατρίας σφαίρας καὶ τοὺς ἀναγνώστας τῶν βιογραφιῶν αὐτοῦ ἐξαίρει². Τιμῇ τὴν ἀρετὴν καὶ παντὶ σθένει πειρᾶται, ὥπως τὸν ἀναγνώστην ἀφομοιώσῃ πρὸς τοὺς μεγάλους ἄνδρας. Ἐκαστος βίος τοῦ Χαιρωνέως δὲν εἶναι ἱστορικὴ ἀφήγησις, ἀλλὰ δρᾶμα, δι' οὗ μαρθάνει ὁ ἀναγνώστης τοὺς τρόπους, ὥπως ποιῇ τὸ ἥθος εὐγενὲς καὶ τὸ φρόνημα γενναῖον. Ὅτι δ' οἱ βίοι τοῦ Πλουτάρχου ἔχουσι πολὺν τὸ δραματικόν, ἐμαρτύρησεν ἤδη ὁ μέγιστος δραματικὸς ποιητής, ὁ Shakespeare, ὅστις οὐ μόνον ἠκολούθησε τῷ ἡμετέρῳ βιογράφῳ ἐν τρισὶ δράμασι, τῷ Κοριολάνῳ, τῷ Ἰουλίῳ Καίσαρι καὶ τῷ Ἀντωνίῳ καὶ τῇ Κλεοπάτρᾳ, ἀλλὰ καὶ πολλὰς φράσεις τούτου εἰς αὐτὰ εἰσήγαγε. Ἀπὸ τοῦτο καὶ ὁ Jean Paul ὠνόμασε τὸν Πλούταρχον βιογραφικὸν Shakespeare τῆς καθολικῆς ἱστορίας³. Ἡ

¹) Ὁ αὐτὸς ἐν σελίδ. 240. ²) Πολλὰκις ἔκγονοι τῶν μεγάλων ἀνδρῶν τῶν πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος ἀγωνισαμένων ἠρώτησάν με, τίνα ἱστορικὸν δύνανται νὰ μελετῶσιν ὠφελίμως. Τούτοις δὲν συνέστησα τὸν Θουκυδίδην, οὐδὲ τὸν Πολύβιον, ἀλλὰ τὸν Πλούταρχον. Διότι εἶπον κατ' ἐμὰντοῖν, ὅτι οὗτοι δὲν ἔχουσιν ἀνάγκην, ὥπως μάθωσι τὰ ἄριστα πρότυπα τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας, ἀλλὰ δέονται μορφώσεως τοῦ ἥθους καὶ ἐξάρσεως τοῦ φρονήματος. ³) Πλούτ. ἐν βίῳ Τιμ. Α' "ἡμεῖς δὲ τῇ περὶ τὴν ἱστορίαν διατριβῇ καὶ τῆς γραφῆς τῇ συνηθείᾳ παρασκευάζομεν ἑαυτοὺς τὰς τῶν ἀρίστων καὶ δοκιμωτάτων μνήμας ὑποδεχομένους αἰεὶ ταῖς ψυχαῖς, εἴ τι φαῦλον ἢ κακὸν ἢ ἀγενὲς αἰ τῶν συνόντων ἐξ ἀνάγκης ὁμιλῶν προσβάλλουσιν, ἐκκρούειν καὶ διωθεῖσθαι, πρὸς τὰ κάλλιστα τῶν παραδειγμάτων ἱλεων καὶ προεῖαν ἀποστρέφοντες τὴν διάνοιαν". ⁴) Παράβαλλ. Christ ἐν σελ. 549 ἐν σημ. 5.

γλῶσσα ὁμως τοῦ Πλουτάρχου δὲν ἐπαινεῖται, διότι συγχάνεις ἐμῆλλει τὸν ἀναγνώστην εἰς δυσκολίας, αἵτινες δὲν προσκαλοῦνται ὑπὸ δυσκόλων ἐννοιῶν. Δὲν ἔχει δ' οὐδ' ἴδιον συγγραφικὸν ἦθος, ὥς οἱ πλεῖστοι τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων, ἀλλὰ καὶ τῆς μιμήσεως καταφρονεῖ, ἣν θεωρεῖ ὡς μικροπρεπὴ καὶ σοφιστικὴν¹.

Πλὴν τῶν παραλλήλων βίων ἀποδίδονται τῷ Πλουτάρχῳ καὶ τινες ἱστορικαὶ διατριβαί, ὧν ἡ γνησιότης κατὰ τὸ πλεῖστον ἀμφισβητεῖται. Τοιαύτη εἶναι ἡ Περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς ποιήσεως Ὁμήρου, ἣτις διαιρεῖται εἰς δύο μέρη, ἐξ ὧν τὸ μὲν περιέχει βίον τινὰ τοῦ μεγίστου ποιητοῦ, τὸ δὲ ἕτερον τὰ τῆς ὁμηρικῆς γλώσσης, τὰ τῶν ἡθῶν καὶ τῶν τοιούτων. Περὶ τῆς διατριβῆς ταύτης ὑπάρχουσι πολλαὶ διαφωνίαι², ἀλλὰ τὸ βέβαιον εἶναι, ὅτι δὲν συνεγράφη ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου ἱστορικοῦ. Ὡσαύτως δὲν θεωρεῖται γνησία ἡ διατριβὴ Περὶ τῆς Ἡροδότου κακοηθείας³. Γραμματολογικὴ διατριβὴ εἶναι ἡ Ἐπιτομὴ τῆς συγκρίσεως Μενάνδρου καὶ Ἀριστοφάνους. Ἐν ταύτῃ ὁ ἠθικὸς φιλόσοφος πειροῦται⁴, ὅπως ἀποδείξῃ, ὅτι ὁ Μένανδρος ἦτο ὑπέρτερος τοῦ Ἀριστοφάνους, ὅπερ δὲν εἶναι ὀρθόν. Οἱ δὲ Βίοι τῶν δέκα ξητῶρων ὑπὸ τίνος συνεγράφησαν, δὲν εἶναι γνωστόν. Τινὲς εἰκάζουσιν, ὅτι ὑπὸ τοῦ πατρί-
άρχου Φωτίου συγγραφέντες βραδύτερον ἀπεσπάσθησαν τῆς Μυριοζίσλου καὶ ἀπεδόθησαν τῷ Πλουτάρχῳ⁵. Ὡσαυδήποτε

¹) Πλούταρχ., ἐν βίῳ Νικ. 1 "Ἐμοὶ δ' ὅλος μὲν ἡ περὶ λέξιν ἄμιλλα καὶ ζηλοτυπία πρὸς ἑτέρους μικροπρεπεῖς φαίνεται καὶ σοφιστικόν, ἀν δὲ πρὸς τὰ ἀμίμητα γίνηται, καὶ τελέως ἀναίσθητον". ²) Περὶ τούτων λέγομεν πολλὰ ἐν σελ. 3 τῆς Ἱστορ. τῶν Ὁμηρ. ἐπών. ³) Τὴν γνησιότητα τῆς διατριβῆς, ὑποσημειῖται μὲν ὁ Lahmeyer (De libelli Plutarchei, qui de malignitate Herodoti inscribitur et auctoritate et auctore, Gotting. 1848. Ἡ διατριβὴ αὕτη ἐβραβεύθη), ἀλλ' ἀπορρίπτει ὁ Bähr (Quaest. Plut. III, 52) μετ' ἄλλων. Παράβαλλ. καὶ Volkmann ἐν σελίδ. 341. ⁴) Ὁ αὐτὸς ἐν σελίδ. 334. ⁵) Ὁρα Βαλέτια μετὰφρ. τῆς Ἱστορ. τῆς ἀρχ. Ἑλλήν. φιλόλογ. ἐν τόμ. II, σελ. 219 σημ. Παράβαλλ. καὶ Nicolai II, 540.

δὲν εἶναι ἔργον τοῦ ἡμετέρου ἱστορικοῦ¹. Ἡ δὲ διατριβὴ *Περὶ τῶν παραλλήλων Ἑλληνικῶν καὶ Ῥωμαϊκῶν* ἀπεδόθη τῷ Πλουτάρχῳ, ἴσως διότι ὁ Χαιρωνεὺς συνέγραψε παραλλήλους βίους. Ὁ συγγραφεὺς ταύτης πειρᾶται, ὅπως ἀποδείξῃ, ὅτι αἱ ἀρχαῖαι ἱστορίαι δὲν εἶναι πλάσματα καὶ μῦθοι διότι καὶ ἐν τοῖς χρόνοις τούτου συνέζησαν ὅμοια².

Τὰ δὲ Ἀποφθέγματα βασιλέων καὶ στρατηγῶν εἶναι ἐπιστολή, ἣν ὁ συγγραφεὺς πέμπει πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Τραϊανόν. Ἐπειδὴ τὰ ἐνταῦθα μνημονευόμενα ἀποφθέγματα δὲν συμφωνοῦσι πρὸς τὰς βιογραφίας, ἠγέρθη ἀμφισβόλια περὶ τῆς γνησιότητος³. Φαίνεται ὅμως, ὅτι ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς ἐποίει συλλογὴν ἀποφθεγμάτων βασιλέων⁴. Διὰ τοῦτο ὁ *Wyttenbach*⁵ δέχεται μὲν, ὅτι ὁ Πλουτάρχος συνέλεξε τοιαῦτα ἀποφθέγματα, ἀλλ' ὁμολογεῖ, ὅτι ἡ φερομένη συλλογὴ, τοῦλάχιστον ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτῆς μορφῇ, δὲν εἶναι ἔργον αὐτοῦ. Μετὰ μεζονος βεβαιότητος οἱ κριτικοὶ ἀποφαίνονται περὶ τῆς νοθείας τριῶν συλλογῶν ἔχουσῶν παραπλησίαν ὑπόθεσιν πρὸς τὴν ἡγουμενὴν. Αἱ συλλογαὶ αὗται εἶναι Ἀποφθέγματα Λακωνικά, Ἀποφθέγματα Λακαινῶν καὶ Τὰ παλαιὰ τῶν Λακεδαιμονίων ἐπιτηδεύματα⁶. Ὡσαύτως ἱστορικὴν ὑπόθεσιν ἔχουσιν αἱ διατριβαὶ Αἷτια Ῥωμαϊκὰ (*Quaestiones Romanae*) καὶ Αἷτια Ἑλληνικά (*Quaestiones Graecae*). Ἐν ταῖς δυοῖς ταύταις διατριβαῖς ὁ Πλουτάρχος τὴν ὕλην ἤντησε καὶ ἄλλοθεν μὲν, κατ' ἐξοχὴν δὲ ἐκ τοῦ Οὐάρρωνος, τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ Ἰόζα⁷.

¹) Ὁρα Α. Schäfer, De libro X orat. Dresden 1844. ²) Τοῦτο λέγει αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς ἐν ἀρχῇ τῆς διατριβῆς. ³) C. Schmidt, De apophthegmatum quae Plutarchi nomine feruntur collectionibus, Greifsw. 1879. ⁴) Περὶ ἀοργησίας 9 "Διὸ καὶ συνάγειν ἀεὶ πειρῶμαι καὶ ἀναγινώσκειν οὐ ταῦτα δὴ μόνον τὰ τῶν φιλοσόφων, οὕς φασι χολὴν οὐκ ἔχειν οἱ νοῦν ἔχοντες, ἀλλὰ μᾶλλον τὰ τῶν βασιλέων καὶ τυράννων." ⁵) Ἐν σελίδ. 159 τοῦ προλόγου τῶν Ἑθικῶν. ⁶) Ὁρα Volkmann I, 235. ⁷) Ὁρα Α. Barth, De

Ἐν δὲ τῷ συγγραμματίῳ *Περὶ τῆς Ῥωμαίων τύχης* ὁ συγγραφεὺς πραγματεύεται τὸ πολυθρόλητον παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ζήτημα, ἂν ἡ Ῥώμη διὰ τῆς ἀρετῆς ἢ διὰ τῆς τύχης ἔφθασεν εἰς τὴν κοσμοκρατορίαν¹. Νομίζει δ', ὅτι διὰ τῆς δευτέρας τοῦτο ἐγένετο. Τὴν γνησιότητα τῆς διατριβῆς, ἣς ἐπιγράφεται *Γυναικῶν ἀρεταί*, ὑποστηρίζει ὁ *Dinse*², ἀλλ' ἀπορρίπτει ὁ μέγας κριτικὸς *Cobet*³. Εἰκάζεται δ', ὅτι ἡ διατριβὴ *Πότερον Ἀθηναῖοι κατὰ πόλεμον ἢ κατὰ σοφίαν ἐνδοξότεροι εἶναι ἀπόσπασμα*. Τῷ Πλουτάρχῳ ἀποδίδονται καὶ δύο λόγοι *Περὶ τῆς Ἀλεξάνδρου τύχης ἢ ἀρετῆς*, ἐν οἷς διὰ ζητορικῶν σχημάτων πειροῦται, ὅπως ἀποδείξῃ, ὅτι ὁ υἱὸς τῆς Ὀλυμπιάδος ἐγένετο μέγας οὐχὶ διὰ τῆς τύχης, ἀλλὰ διὰ τῆς ἀρετῆς. Ἡ τύχη ἠνέκωσε τὸν Λαρεῖον καὶ τὸν Σαρδανάπαλον⁴, οὐχὶ δὲ καὶ τὸν Ἀλέξανδρον, ὅστις διῆλθε βάθῃ, ἀνέβη ἄορνα ὕψη⁵ καὶ εἶδεν ὑπερφυεῖς ὄψεις θηρίων καὶ ὅτ' τὸ σῶμα ἔφερε πολλὰς πληγὰς, σύμβολα τῆς ἀνταγωνιζομένης τύχης.

Jubae δμοιότησιν a Plut. expressis in quaestionibus Romanis, Göttingen 1876. ¹) Ἐν ἀρχῇ ὁ συγγραφεὺς λέγει: "Αἱ πολλοὺς πολλάκις ἡγωνισμέναι καὶ μεγάλους ἀγῶνας Ἀρετὴ καὶ Τύχη πρὸς ἀλλήλας μέγιστον ἀγωνίζονται τὸν παρόντα, περὶ τῆς Ῥωμαίων ἡγεμονίας διαδικαζόμεναι ποτέρας γέγονεν ἔργον, καὶ ποτέρα τὴν τηλικαύτην δύναμιν γέγεννηκεν...". ²) Ἐν τῇ διατριβῇ *De libello Plut. γυν. ἀρεταί* iscriptio, Berl. 1863. ³) *Orb* Christ 550. ⁴) Ἐν λόγ. I, 2. ⁵) Ὁ αὐτὸς αὐτόθι I, 3.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΑΣ ΑΠΟ ΤΟΥ ΔΕΥΤΕΡΟΥ Μ. Χ.
ΑΙΩΝΟΣ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

Ἄν τὰ ἱστορικὰ προϊόντα ταύτης τῆς περιόδου ἦναι εὐτελῆ, πρέπει* νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψει, ὅτι ὑπῆρχον τρεῖς σπονδαιόταται τῆς εὐτελείας αἰτίαι, ἡ γεροντικὴ διάνοια τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ αἱ δύο τυραννίαι, ἡ φιλολογικὴ καὶ ἡ πολιτικὴ. Τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα ἐξασθενῆσαν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην πολιτικῶς μὲν ἦτο δοῦλον τῆς Ῥωμαϊκῆς κοσμοκρατορίας, φιλολογικῶς δὲ τῶν ἐξόχων διανοιῶν τῶν κλασικῶν χρόνων. Ἐπειδὴ δὲ ὑπὸ τινι ἔποφιν τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα ἐν τῇ ἀσθενείᾳ αὐτοῦ ὑπεχώρησε τῷ Ῥωμαϊκῷ, οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Ἑλληνικῆς ἱστοριογραφίας ἔχουσί τι Ῥωμαϊκόν. Καθ' ὅλου αἱ Ἑλληνικαὶ τέχναι καὶ ἐπιστῆμαι ἐπέδρασαν ἐπὶ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ λαοῦ. Καὶ ἐν ὅσῳ μὲν ἦτο ἀκμαῖον τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα, ἡγωνίζετο γενναίως πρὸς τὸ Ῥωμαϊκόν. Ἀφ' οὗ ὅμως ἐξησθένησεν ἡ Ἑλληνικὴ διάνοια, συνέβη καὶ τὸ ἀντίθετον. Ἄλλ' ἐν ᾧ ἡ Ἑλληνικὴ ἐπὶ τῶν Ῥωμαίων ἐπίδρασις ἦτο ὠφέλιμος, ἡ Ῥωμαϊκὴ ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων ἐγένετο βλαβερά. Διότι οἱ Ῥωμαῖοι μετέδωκαν τοῖς Ἑλλήσι τοῦ ψυχροῦ καὶ ἀκόμῃρου. Οὕτω λοιπὸν ἐν τοῖς περισθεῖσι τοῦλάχιστον ἱστορικοῖς ὁ ἐθνικὸς τῶν Ἑλλήνων χαρακτὴρ φαίνεται ἐσβεσμένος.

Αἱ ἱστορίαι τούτων κατὰ τὴν περίοδον ταύτην δὲν εἶναι συντεταγμέναι κατὰ τὴν τεχνικὴν καὶ ποιητικὴν αἴσθησιν τῶν ἀρχαιοτέρων, οὔτε μῦθοι εἰς τὴν ἱστορίαν παρεμβάλλονται, ἀλλ' εἶναι ξηροὶ καὶ στεροῦνται χρώματος. Τοῦναντίον πανταχοῦ γίνεται λόγος περὶ ὀνείρων, τεράτων καὶ σημείων, ἅπερ

χαρκτηρίζουσι τὴν δεισιδαιμονίαν τῶν Ῥωμαίων. Προσέτι παρατηρεῖται τάσις τις τῶν ἱστορικῶν, ὅπως οὔτοι περὶ τῶν πραγμάτων τῆς πολιτείας διδάξωσι. Παρὰ Δίῳνι τῷ Κασσίῳ καὶ τῷ Ἡρωδιανῷ εὐρίσκονται συχνοὶ καὶ μακροὶ λόγοι. Ἀλλὰ τὰ δηγορέματα ταῦτα οὔτε δημοκρατικὴν φιλοπραγμοσύνην δεικνύουσι, οὔτε Ἑλληνικὴν ζωηρότητα, οὔτε τὴν θερμὴν τῶν ἀρχαιοτέρων πρὸς τὴν πατρίδα ἀγάπην· ἀλλὰ πολιτικὴ σύνεσις δεσποτικῆς κυβερνήσεως, χαλαρὰ βιωτικὴ φρόνησις καὶ πρὸ πάντων εἰδὸς τι πολιτικῆς ἠθικῆς κρατεῖ. Ἀντιπρόσωποι τῆς περιόδου ταύτης εἶναι ὁ Ἀρριανός, ὁ Ἀππιανός, Δίῳν ὁ Κάσιος καὶ ὁ Ἡρωδιανός. Φαίνεται ὅμως, ὅτι οὔτοι ἀπετέλουν μόνον ἓνα κλάδον τῆς ἱστοριογραφίας ταύτης τῆς περιόδου. Διότι ὑπῆρχον ἄλλοι, οἵτινες εἶχον τὸν ποιητικὸν καὶ ῥητορικὸν χαρακτήρα¹. Τούτων τὰ ἔργα ἀπώλοντο καὶ γινώσκονται μόνον ἐκ τῶν σκαμμάτων τοῦ Λουκιανοῦ.

² Επιφανέστατος ἀντιπρόσωπος ταύτης τῆς περιόδου εἶναι ὁ Φλάβιος Ἀρριανός, ὅστις ἐγεννήθη μὲν κατὰ τὸ 90—95 μ. Χ.² ἐν Νικομηδείᾳ τῆς Βιθυνίας, ἀλλ' ἐκτήσατο πολιτικὸν δικαίωμα ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Ῥώμῃ. Ὁ Ἀρριανὸς κατέστησε τοῦτον ἑπαρχον τῆς Καππαδοκίας³. Ἐν τῇ ὑψηλῇ δὲ ταύτῃ θέσει ὁ Ἀρριανὸς διεκρίθη διὰ τὴν κυβερνητικὴν ἱκανότητα καὶ τὴν ἀνδρείαν, μεθ' ἧς ἐπολέμησε πρὸς τοὺς Ἀλανούς. Διὰ τὰς ἀρετὰς ταύτας προήχθη εἰς τὸ ὑπατικὸν ἀξίωμα καὶ ἐγένετο ἀρχὸν τῶν Ἀθηναίων. Περὶ δὲ τὰς δυσμὰς τοῦ βίου ὁ ἡμέτερος ἱστορικὸς ἐπανῆλθεν εἰς τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα, ἔνθα ἐγένετο ἱερεὺς τῆς Δήμητρος καὶ τῆς Περσεφόνης. Πότε οὗτος

¹) Ὁ Orosius ἐν σελίδ. 74. ²) Ἐνταῦθα τίθησι τὴν γέννησιν τοῦ συγγραφέως ὁ Nissen, Die Abfassungszeit von Arrians Anabasis ἐν τῷ Rhein. Mus. 43 (1888) 236—57. ³) Τοῦτο μαρτυρεῖται ὑπὸ τινος ἐπιγραφῆς δημοσιευθείσης ἐν τῷ Ἑλλήν. συλλόγ. III, 253. Ὁ Orosius καὶ Christ ἐν σελίδ. 557.

έθανεν, δὲν εἶναι γνωστόν, ἀλλὰ κατὰ τὸ 180 μ. Χ. δὲν ὑπῆρχεν ἔτι ἐν τῇ ζωῇ.

Ὁ Ἀρριανὸς μαθητὴς τοῦ Ἐπικτήτου γενόμενος¹ παρέβλεν ἑαυτὸν πρὸς τὸν Ξενοφῶντα καὶ τὸν διδάσκαλον πρὸς τὸν Σωκράτη. Ὡς δ' Ἀθηναῖος ἔγραψε φιλοσοφικά, ἱστορικά καὶ στρατιωτικά συγγράμματα, οὕτω καὶ ὁ Ἀρριανὸς, ὃν τινες ἐπωνόμαζον νέον Ξενοφῶντα. Ἐκεῖνος μὲν ἔγραψεν Ἀπομνημονεύματα, οὗτος δὲ Διατριβὰς Ἐπικτήτου, αἵτινες συνίσταντο ἐξ ὀκτὼ βιβλίων. Ἐκ τούτων διετηρήθησαν μόνον τὰ τέσσαρα πρῶτα. Ἐν τῷ προοιμίῳ τούτων ὁ Ἀρριανὸς λέγει, ὅτι ἔγραψεν, ὅσα ἤκουε τοῦ διδασκάλου λέγοντος². Πρὸς δὲ συνέγραψε καὶ τὸ Ἐγχειρίδιον, ὅπερ εἶναι ἐπιτομὴ τῶν Διατριβῶν. Τὸ συγγραμμάτιον τοῦτο ἐτιμῆθη οὐ μόνον ὑπὸ τῶν ἑθνικῶν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν· διότι ἐν τούτῳ ὑπάρχουσι φράσεις καὶ ἔννοιαι ὁμοιάζουσαι πρὸς τὴν Καινὴν διαθήκην. Τοῦτο εἶναι εὐνόητον, διότι ἡ στοικὴ φιλοσοφία ἔχει μεγάλην ὁμοιότητα πρὸς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν³. Ὁ Σιμπλίκιος περὶ τὰ μέσα τοῦ πέμπτου μ. Χ. αἰῶνος συνέταξεν ὑπόμνημα εἰς αὐτὸ καὶ κατὰ τὴν τελευταίαν ἑκατονταετηρίδα ἐνέτεινεν εἰς στίχους μεταφράσαντες εἰς τὴν Λατινικὴν καὶ τὴν Ἀγγλικὴν. Τὸ πρῶτον δόγμα τοῦ Ἐπικτήτου εἶναι Ἀνέχου⁴

¹) Λουκιαν. Ἀλέξανδρ. ἢ Ψευδόμ. 2 "Καὶ Ἀρριανὸς γὰρ ὁ τοῦ Ἐπικτήτου μαθητὴς, ἀνὴρ Ῥωμαίων ἐν τοῖς πρώτοις, καὶ παιδείᾳ παρ' ὅλον τὸν βίον συγγενόμενος, ὁμοίον τι παθὼν ἀπολογήσας ἂν καὶ ὑπὲρ ἡμῶν."

²) Ἐν § 2 "Ὅσα δὲ ἤκουον αὐτοῦ λέγοντος, ταῦτα αὐτὰ ἐπειράθην, αὐτοῖς ὀνόμασιν ὡς οἷόν τε ἦν γραψάμενος, ὑπομνήματα εἰς ὅστερον ἑμαυτῷ διαφυλάξαι τῆς ἐκείνου διανοίας καὶ παρρησίας."

³) Ὁ ἡμέτερος Θερεσιανὸς Παρατηρεῖ ἐν Ἀδαμ. Κορ. III, 88 "Ἐν τῷ Ἐγχειρίδιῳ, ἔτι μᾶλλον δὲ ἐν ταῖς Διατριβαῖς τοῦ Ἐπικτήτου ὑπάρχουσι φράσεις καὶ ἔννοιαι, κατὰ πάντα σχεδὸν ὅμοιαι πρὸς τὰς τῆς Καινῆς διαθήκης, νομίζει δὲ τις ὅτι τὸ δεῖνα καὶ δεῖνα ἐπικτήτειον χωρίον ἐγράφη οὐχὶ ὑπὸ ἑθνικοῦ φιλοσόφου, ἀλλ' ὑπὸ τινος τῶν Ἀποστόλων ἢ τῶν κατέρων τῆς Ἐκκλησίας." ⁴) Ἐν ἀρχῇ τοῦ Ἐγχειριδίου παρατηρεῖ, ὅτι "τὰ μὲν ἐφ' ἡμῖν τὰ δὲ οὐκ ἐφ' ἡμῖν."

καὶ Ἀπέχου, δηλ. ὁ φιλόσοφος κελεύει, ἵνα ὑπομένη τις τὰς δεινὰς τοῦ βίου περιπετείας καὶ κολάζῃ τὰς φανύλας ἐπιθυμίας. Ὁ Φώτιος παραδίδει ἡμῖν, ὅτι ὁ Ἀρριανὸς ἔγραψε καὶ Ὁμιλίας Ἐπικτήτου συνισταμένης ἐκ δώδεκα βιβλίων¹.

Τὸ σπουδαιότατον ἔργον τοῦ ἡμετέρου ἱστορικοῦ εἶναι ἡ Ἀνάξαισις Ἀλεξάνδρου, ἣτις συνίσταται ἐξ ἐπτά βιβλίων. Ἡ ἐπιγραφὴ καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν βιβλίων ἐγένοντο κατὰ τὴν Κύρου ἀνάξαισιν τοῦ Ξενοφῶντος. Πηγαὶ τῆς ἱστορίας τοῦ Ἀρριανοῦ, ὡς αὐτὸς ὁμολογεῖ, ἦσαν ὁ Πτολεμαῖος καὶ ὁ Ἀριστόβουλος, οὓς νομίζει ἀξιοπίστους². Πλὴν τούτων ὅμως ἐνιαχοῦ εἶχεν ὑπὸ ὄψει τὸν Κλείταρχον, τὸν Μεγασθένην, τὸν Νέαρχον καὶ τὸν Ἱερώνυμον³. Τὸ ἱστορικὸν τοῦτο σύγγραμμα περιῆλθεν εἰς ἡμᾶς σχεδὸν ἀκέραιον· διότι μόνον ὀλίγαι σελίδες λείπουναι ἐκ τοῦ τελευταίου βιβλίου. Ἐπιγράφεται μὲν Ἀλεξάνδρου ἀνάξαισις, ἀλλὰ περιέχει ὁλόκληρον ἱστορίαν τοῦ βασιλέως· διότι ἐν ἀρχῇ ὁ συγγραφεὺς πραγματεύεται περὶ τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναβάσεως, περὶ τῆς στρατείας εἰς τὰς βορείους χώρας καὶ περὶ τῆς κατεδαφίσεως τῶν Θηζῶν.

Ὁ Ἀρριανὸς κατέχεται ὑπὸ τινος δεισιδαιμονίας· διότι πανταχοῦ μνημονεύει σημείων, οἰωνῶν καὶ μαντείων. Ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου πόρθησις τῆς Ἀσίας καὶ ἡ παρὰ τῇ Ἰσοφῇ νίκη αὐτοῦ εἶναι βούλησις καὶ ἔργον τῆς εἰμαρμένης⁴. Συνέγραψε δὲ τὴν ἱστορίαν τοῦ βασιλέως, διότι ἐνόμισεν, ὅτι οὐδεὶς θνητὸς οὔτε ἐπιφανεστέρας πράξεις ἐξετέλεσεν, οὔτε πρὸς τοῦτον δύναται

¹) Ἐν βιβλ. 58 «τῶν δὲ ὁμιλιῶν τοῦ αὐτοῦ Ἐπικτήτου βιβλία δώδεκα, ἰσχνὸς δὲ τὴν φράσιν ἐστὶ καὶ μιμητὴς ὡς ἀληθῶς Ξενοφῶντος». Παράβαλλ. Δόναλδ. II, 178. ²) Τοῦτο λέγει ἐν τῷ Προοιμίῳ. ³) Ὁρα Schöne, De rerum Alexandri Magni scriptoribus, in primis Arriani et Plutarchi fontibus, Lips. 1870. Fränkel, Die Quellen der Alexanderhistoriker, Bresl. 1883. ⁴) Ἐν βιβλ. II, 34. Παράβαλλ. Ulrici ἐν σελίδ. 241.

νά παραβληθῇ¹. Ὁ ἱστορικὸς οὗτος δὲν γράφει κατὰ τὴν κοινὴν γλῶσσαν, καθ' ἣν ἔγραψεν ὁ Πολύβιος, ἀλλὰ πειρᾶται μετὰ τοῦ Λουκιανοῦ καὶ τοῦ Δίωνος, ὅπως ἀγάγῃ εἰς ἀναξίωσιν τὴν Ἀτιθίδα· οἱ φιλόλογοι ὅμως ἀνευρίσκουσιν ἐν αὐτῷ ἁμαρτήματα περὶ τὴν χρῆσιν τῶν ἐγκλίσεων καὶ τῶν προθέσεων. Μιμεῖται δ' οὐ μόνον τὸν Ξενοφῶντα, ἀλλὰ καὶ τὸν Θουκυδίδην καὶ δὴ καὶ τὸν Ἡρόδοτον². Τοῦτο συμβαίνει ἐν τῇ Ἰνδικῇ, ἣτις συνετάχθη ἐν Ἰωνικῇ διαλέκτῳ. Τὰ σύγγραμμα τοῦτο εἶναι μᾶλλον γεωγραφικὸν ἢ ἱστορικόν. Πρὸς συγγραφὴν τούτου εἶχεν ὅπ' ὅφει τὸν Νέαρχον, τὸν Μεγασθένη καὶ τὸν Ἐρατοσθένη, ὡς αὐτὸς ὁμολογεῖ³. Ὡσαύτως γεωγραφικὸν σύγγραμμα εἶναι ὁ Περίπλους τοῦ Εὐξείνου Πόντου, ὅπερ συγγράψας ὁ Ἀρριανὸς κατὰ τὸ 137 μ. Χ. ἀνέθετο τῷ αὐτοκράτορι Ἀδριανῷ, περὶ οὗ ἔσται λόγος μετ' ὀλίγον.

Πλὴν τοῦ μεγάλου ἱστορικοῦ ἔργου ὁ Ἀρριανὸς συνέγραψε τὰ μετ' Ἀλέξανδρον⁴. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἔχον ὑπόθεσιν τὴν ἱστορίαν τῶν Διαδόχων συνέκειτο ἐκ δέκα βιβλίων καὶ ἐστιριζέτο ἐπὶ τῆς ἱστορίας Ἱερωνύμου τοῦ Καρδιανοῦ. Τὰ δὲ Βιθυνιακὰ συνιστάμενα ἕξ ὁκτὼ βιβλίων περιεῖχον τὴν ἱστορίαν τῆς Βιθυνίας ἀπὸ τῶν μυθικῶν χρόνων μέχρι τοῦ τελευταίου βασιλέως Νικομήδους τοῦ τρίτου, ὡς παραδίδει ἡμῖν ὁ Φῶτιος⁵. Ἐν τοῖς Παρθικοῖς, ὅπερ συνέκειντο ἐκ δέκα

¹) Ἐν βιβλ. VII, 167. ²) Ὁρα Grundmann, Quid in elocutione Arriani Herodoto debeat, Berl. Stud. II, 177 - 268, καὶ Bölnner, De Arriani dicendi genere, Acta sem. Erlang. IV, 1—57. ³) Ἐν Ἀναβάσι Ἀλεξάνδρου, V, 5 "Ἀλλ' ὅπερ Ἰνδῶν ἰδίᾳ μοι γεγράφεται, ὅσα πιστότατα ἐς ἀφήγησιν οἷα ἐν Ἀλεξάνδρῳ στρατεύσαντες, καὶ ὁ ἐκπεριπλεύσας τῆς μεγάλης θαλάσσης τὸ κατ' Ἰνδοὺς Νέαρχος, ἐπὶ δὲ ὅσα Μεγασθένης τε καὶ Ἐρατοσθένης δοκίμῳ ἄνδρῳ ξυγγραψάτην". ⁴) Ὁρα Nicolai II, 562, καὶ Φῶτ. ἐν Βιβλ. 92. ⁵) Ἐν Βιβλ. 93 "Ἀρχεται μὲν οὖν, ὥσπερ εἴρηται, ἀπὸ τῶν μυθικῶν τῆς ἱστορίας, κάτεισι δὲ μέχρι τελευταίης τοῦ ἐσχάτου Νικομήδους, ὃς τελευταῖον τὴν βασιλείαν Ῥωμαίοις κατὰ διαθήκας ἀπέλιπεν,

καὶ ἐπὶ βελίων¹, ὁ ἡμέτερος ἱστορικὸς ἐπραγματεύετο τὴν ἱστορίαν τῶν Πάρθων, κατ' ἐξοχὴν δὲ τὸν πρὸς τοὺτους πόλεμον τοῦ Τραϊανοῦ. Ἡ δ' Ἀλανικὴ ἱστορία ἦτο περιγραφὴ τῶν πολέμων αὐτοῦ τοῦ συγγραφέως πρὸς τοὺς Ἀλανούς, οὓς ἐνίκησε². Τὰ συγγράμματα ταῦτα ἀπώλοντο πλὴν ἐνὸς μικροῦ τμήματος, ὅπερ ἐπιγράφεται Ἐκταξίς κατ' Ἀλανῶν, ὅπερ ὑπὸ στρατιωτικὴν ἔποιν ἔχει μεγάλην σπουδαιότητα³. Ὡς ὁ Ξενοφῶν, οὕτω καὶ ὁ Ἀρριανὸς ἐκέκτητο μεγάλην πείραν περὶ τὴν τακτικὴν καὶ στρατηγικὴν, ὡς μαρτυρεῖ τὸ μέχρις ἡμῶν περισωθὲν σύγγραμμα Τέχνη τακτική. Ἡ διατριβὴ αὕτη συγγραφεῖσα τὸ 136 μ. Χ. καὶ κατὰ τὸ εἰκοστὸν ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Ἀδριανοῦ⁴ ἔχει μεγίστην ὁμοιότητα πρὸς τὴν διατριβὴν τοῦ τακτικοῦ Αἰλιανοῦ τὴν ἐπιγραφομένην Περὶ στρατηγικῶν τάξεων Ἑλληνικῶν⁵. Πρὸς δὲ ὁ Ἀρριανὸς ἔγραψε καὶ βίους, τὸν τοῦ Αἰώνος⁶, τοῦ Τιμολέοντος καὶ τοῦ ληστοῦ Τιλλοξόρου⁷. Κατὰ μίμῃσιν τοῦ Ξενοφῶντος συνέταξε καὶ Κυρηναϊκόν.

Ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς δὲν ἦτο μόνον φιλόσοφος καὶ ἱστορικὸς, ἀλλὰ καὶ γεωγράφος· διότι συνέγραψε Περὶ πλοῦν τοῦ Εὐξείνου Πόντου, ὡς ἄρτι ἐλέγομεν. Ἐπαῦθα δὲ παρατηροῦμεν, ὅτι διακρίνεται κατὰ τὴν σαφήνειαν, ἥτις παρήχθη ἐκ τῆς αὐτοψίας· διότι αὐτὸς ὁ ἔπαρχος τὰ παράλια τοῦ Εὐξείνου περιελθὼν περιγράφει αὐτὰ ἀπὸ Τραπεζοῦντος μέχρι Βυζαντίου πραγματευόμενος περὶ Διοσκουριάδος τοῦ Κιμμερίου καὶ τοῦ Θρακικοῦ Βοσπόρου. Εἰς τὸ σύγγραμμα τοῦτο τοῦ Ἀρριανοῦ ἐξ ἀρχαίων χρόνων ἦτο συνημμένος ὁ Περὶ πλοῦς τῆς

οὐπω βασιλευμένοις μετὰ τὴν τοῦ Ταρκυνίου ἐξέλασιν. ¹) Ὁ αὐτὸς αὐτόθι 58. ²) Αὐτόθι. ³) Christ ἐν σελίδ. 559. ⁴) Ὁρα κερφ. 44. ⁵) Nicolai II. 563, ⁶) Ταῦτα ἦσαν νεανικά ἔργα, Φώτ. ἐν Βιβλ. 73 β, 5. ⁷) Δουκιαν. ἐν Ἀλεξάνδρ. 2

¹ Ερυθρᾶς θαλάσσης, ἀλλὰ προδήλως δὲν εἶναι ἔργον τοῦ ἡμετέρου ἱστορικοῦ, διότι ἔχει ἔμπορικὸν καὶ οὐχὶ ἐπιστημονικὸν χαρακτῆρα καὶ πολὺ ἀφίσταται τῆς κομψῆς γλώσσης τοῦ Ἀδριανοῦ. Εἰκάζεται δ^ο, ὅτι συνεγράφη κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Πλινίου¹.

Ὁ δὲ Ἀππιανὸς δ^ο Ἀλεξανδρεὺς εἶχε γράφει αὐτοβιογραφίαν. Ἐπειδὴ δ^ο αὕτη ἀπώλετο, πάνν ὀλίγα περὶ τοῦ ἱστορικοῦ τούτου γινώσκομεν, δηλ. ὅτι ἐπὶ Ἀδριανοῦ ἦλθεν εἰς Ῥώμην, ἔνθα παρίστατο ὡς συνήγορος, καὶ ὅτι διὰ τῆς συστάσεως τοῦ φίλου αὐτοῦ Φρόντωνος ἐγένετο βασιλικὸς ἐπιτροπος ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ². Οὗτος συνέγραψε Ῥωμαϊκὴν ἱστορίαν, ἣ Ῥωμαϊκά, ἅπερ συνίσταντο ἐξ εἰκοσι καὶ τεσσάρων βιβλίων. Περιελάμβανε δὲ τὴν ὅλην ἱστορίαν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους ἀπὸ τοῦ Αἰνείου³ μέχρι τῶν χρόνων τοῦ συγγραφέως. Ἐν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ ὁ Ἀππιανὸς ἐπραγματεύετο τὴν ἱστορίαν τῶν ἐπὶ βασιλέων τῆς Ῥώμης, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ τοὺς κατὰ τῶν Σαννιτῶν καὶ Κελτῶν πολέμους τῶν Ῥωμαίων καὶ τοὺς ἐν τῇ Σικελίᾳ καὶ ταῖς ἄλλαις νήσοις, ἐν τῷ ἕκτῳ τὴν Ἰσθηκὴν ἱστορίαν, ἐν τῷ ἑξῆς τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἀννίβα καὶ ἐν τῷ εἰκοστῷ τετάρτῳ τὴν Ἀραβικὴν. Φέρεται δ^ο εἰκασία τις, ὅτι ὁ συγγραφεὺς δὲν ἤγαγεν εἰς πέρας τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ⁴. Ἐκ

1) ¹ Oza Dillmann. Monatsb. d. Berl. Ak. 1879 ἐν σελίδ. 413 καὶ B. Fabricius ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τῆς ἐκδόσεως. 2) Ἐν κεφ. XV τοῦ Προοιμίου ὁ Ἀππιανὸς λέγει "Τίς δὲ ὦν ταῦτα συνέγραψα, πολλοὶ μὲν ἴσασι, καὶ αὐτὸς προέφηνα. Σαφέστερον δ^ο εἰπεῖν, Ἀππιανὸς Ἀλεξανδρεὺς, ἐς τὰ πρῶτα ἦκων ἐν τῇ πατρίδι, καὶ δίκαις ἐν Ῥώμῃ συναγορεύσας ἐπὶ τῶν βασιλέων, μέχρι με σφῶν ἐπιτροπεύειν ἤξιωσαν. Καὶ εἴ τῳ σπονδὴ καὶ τὰ λοιπὰ μαθεῖν, ἔστι μοι καὶ περὶ τούτου συγγραφή". Παράβαλλ. τὴν γραμματολογ. τοῦ Christ ἐν σελίδ. 560. 3) Ἰδὲ Φώτ. ἐν Βιβλ. 57. 4) Ἐν βιβλ. V, 65, μνημονεύεται Παρθικὴ γράφη, ἀλλὰ φαίνεται, ὅτι δὲν ἦτο ἰδιαίτερον σύγγραμμα τοῦ Ἀππιανοῦ ἄρα οὗτος ἐσκόπει νὰ συγγράψῃ τοιοῦτον κεφάλαιον ἐν τοῖς Ῥωμαϊκοῖς, ὅπερ δὲν ἐπραξεν.

τῶν εἴκοσι καὶ τεσσάρων βιβλίων περιῆλθον μέχρις ἡμῶν μόνον δέκα καὶ τινα ἀποσπάσματα. Ὁ Ἀππιανὸς εἶχεν ὑπὲρ ὅψει καλὰς πηγὰς, ὡς Φάβιον τὸν Πίκτωρα, τὸν Πολύβιον, τὸν Ρουτῆλιον Ῥούφον, τὸν Οὐάρωνα, τὸν Ἰούλιον Καίσαρα καὶ ἄλλους¹. Ἠγέρθη ὁμως ἀμφισβήτησις, ἂν ὁ ἡμέτερος ἱστορικὸς ἐγίνωσκε νὰ ὠφεληθῇ ἐπαρκῶς ἐκ τῶν πηγῶν. Ὅπωςδὴποτε ὁμως ἐπαινεῖται ὑπὸ τοῦ Φωτίου τὸ φιλάληθες² αὐτοῦ. Θεωρεῖται δ' ὡς εὖνοια τῆς τύχης, ὅτι περιεσώθησαν τὰ πέντε βιβλία, ὧν ὑπόθεσις εἶναι οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι τῶν Ῥωμαίων. Διότι τὰ κατ' αὐτοὺς μόνον ἐκ τοῦ Ἀππιανοῦ γινώσκουμεν ἀκριβῶς. Οὗτος ἐνιαχοῦ περιπίπτει εἰς γεωγραφικὰ ἁμαρτήματα, ἀλλὰ τοῦτο συνέβη, διότι ὁ ἱστορικὸς δὲν περιῆλθε τὰς ὑπ' αὐτοῦ περιγραφόμενας χώρας.

Ὁ Ἀππιανὸς εἶναι ἐκ τῶν ὀλίγων τῆς ἀρχαιότητος, οἵτινες κατέλειπον τὴν συνήθη μέθοδον τῶν χρονογράφων, δηλ. τὸ κατὰτάσσειν τὰ γεγονότα κατὰ χρονικὰ τμήματα. Διότι κατενόει τὴν ἑλλειψιν ἐνότητος ἐν ταῖς ἱστορίαις τῶν προγενεστέρων. Ἐκλέξας λοιπὸν τὴν ἐθνογραφικὴν διαίρεσιν³ διεῖλε τὴν ἱστορίαν κατὰ τὸ παρὰδειγμα τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους εἰς ἐπαρχίας ἐχούσας τὴν σειρὰν, καθ' ἣν αὐταὶ ἐγένοντο Ῥωμαϊκαὶ ἐπαρχίαι. Ἀλλ' ὁ ἱστορικὸς οὗτος περιέπεσεν εἰς τὸ ἄλλο ἄκρον διότι ἐνόμισε περιττὸν νὰ μνημονεύσῃ τοῦ χρόνου, ἐν ᾧ ὁ χρόνος καὶ ὁ τόπος εἶναι δύο τῆς ἱστορίας ὀφθαλμοί. Ὁ κύριος σκοπὸς τοῦ ἱστορικοῦ τούτου εἶναι ἡ ἠθικὴ διδασκαλία

1) Ἰδὲ Hannak, Appianus und seine Quellen, Wien 1869. 2) Ἐν Βιβλ. 57. 3) Ἀππιαν. ἐν Προοίμ. 13 "Νομίσας δ' ἂν τινα καὶ ἄλλων οὕτως ἐβελῆσαι μαθεῖν τὰ Ῥωμαίων συγγράφω κατὰ ἔθνος ἕκαστον· ὅσα δὲ ἐν μέσῳ πρὸς ἑτέροισι αὐτοῖς ἐγένετο ἐξαίρω, καὶ εἰς τὰ ἐκείνων μετατίθωμι. Τοὺς δὲ χρόνους, ἐπὶ μὲν πᾶσι περισσὸν ἡγοῦμαι καταλέγειν· ἐπὶ δὲ τῶν ἐπιφανεστάτων ἐκ διαστήματος ὑπομνήσω."

καὶ ἡ ἐπίρροσιν τοῦ ἠθικοῦ αἰσθήματος ¹. Συχνάκις οὗτος δια-
γείρει τὴν προσοχὴν τοῦ ἀναγνώστου ἐπὶ τῶν ἠθῶν καὶ τοῦ
ἠθικοῦ χαρακτήρος τῶν ἱστορουμένων προσώπων. Ἀγαπᾷ δὲ
τὰ περιγράφη μᾶλλον πολεμικὰ ἢ εἰρηνικὰ ἔργα. Οὕτω τὸ
σύγγραμμα τοῦ Ἀππιανοῦ περιέχει πολεμικὴν ἱστορίαν
καὶ ἱστορίαν ἐμφυλίων παραραγμῶν. Κατὰ τοῦτον ἡ Ῥώμη
ἐξήρθη εἰς τὴν κοσμοκρατορίαν διὰ τῆς εὐδουλίας, τῆς ἀνδρείας
καὶ τῆς εὐσταθείας ². Οἱ θεοὶ ἀμέσως ἀναμνησθῆναι εἰς τὰς τύ-
χας τῶν ἀνθρώπων κατ' ἀνεξερεύνητον βουλὴν παροτρύνοντες,
κωλύοντες, τιμωροῦντες καὶ ἀμείζοντες αὐτούς. Ἐντεῦθεν ἐξη-
γεῖται ἡ μεγάλη προσοχὴ τοῦ ἱστορικοῦ τούτου εἰς τὰ τέρατα
καὶ εἰς τὰ σημεῖα. Ὁ Ἀππιανὸς εἶναι ἀγαθὸς ἀφηγητὴς, βρα-
χὺς καὶ ἀπéριτος περὶ τὴν φράσιν καὶ οἱ λόγοι αὐτοῦ ἐνίοτε
ἐξαίρονται εἰς πάθος ³. Πρότυπα τοῦ λόγου αὐτοῦ ἦσαν ὁ
Ἡρόδοτος καὶ ὁ Πολύβιος.

Ὁ δὲ Δίων Κάσσιος Κοκκηϊανὸς ἦτο ἔγγονος μὲν
μητρόθεν Δίωνος τοῦ Χρυσσοτόμου, υἱὸς δὲ τοῦ Κασσίου
Ἀσπρωνιανοῦ γεννηθεὶς ἐν Νικαίᾳ τῆς Βιθυνίας περὶ τὸ 155
μ. Χ. ⁴. Ἐφηβος γενόμενος ἠκολούθησε τῷ πατρὶ ὄντι ἐπάρχῳ
τῆς Αἰλματίας ⁵. Κατὰ τὸ 180 μ. Χ. ὁ Δίων ἦλθεν εἰς Ῥώμην,
ἐνθα ἐγένετο ταμίης, ἀγορανόμος, στρατηγὸς καὶ δις ὕπατος.
Ἐπὶ Μακρίνου ἐγένετο ἐπαρχος τῆς Περγάμου καὶ τῆς Σμύρ-
νης ⁶. Ἐκεῖθεν ἐπανῆλθεν εἰς τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα, ἐνθα ἡρώ-

¹) Ulrici ἐν σελίδ. 242 ²) Ἐν πρόοιμ. κεφ. XI. ³) Φώτ. ἐν βιβλ.
57 "Ἐστὶ δὲ τὴν φράσιν ἀπéριτος καὶ ἰσχνός, τὴν δὲ ἱστορίαν, ὥς οἶδόν
τι ἐστὶ φιλαλήθης, καὶ στρατηγικῶν διὰ τῆς ἱστορίας μεθόδων, εἰ καὶ τις
ἄλλος, ὑποφύτης, ἐπᾶραι τε λόγοις τεταπεινωμένον φρόνημα στρατοῦ καὶ
διαπραῖναι φλεγμαῖνον καὶ πάθος δηλῶσαι καὶ εἴ τι ἄλλο λόγοις ἐκμιμή-
σασθαι ἄριστος". Παράβαλλ. Nicolai II, 568. ⁴) Περὶ τοῦ ἱστορικοῦ τού-
του βλ. Ἀσώπ. ἐν σελίδ. 220. ⁵) Δίων 49, 36· 69, 1 καὶ 72, 7. ⁶) Φώτ.
ἐν βιβλ. 71 "Οὗτος δ' ὁ συγγραφεὺς Περγάμου μὲν καὶ Σμύρνης (Μακρί-

στησεν. Ἀφ' οὗ ἐπὶ Σεβήρου ἐγένετο ὕπατος, ἐπέμφθη ὡς ἀνθύπατος ἑπαρχος τῆς Ἀφρικῆς, εἶτα τῆς Δαλματίας καὶ τῆς ἄνω Παννονίας. Ἐπειδὴ δ' ἦτο λίαν αὐστηρὸς πρὸς τοὺς πραιτωριανούς, ἤγειρε καθ' ἑαυτοῦ τὸ μῖσος τούτων, οἵτινες ἤτησαν τὸν θάνατον αὐτοῦ. Μόλις διὰ τῆς προστασίας τοῦ αὐτοκράτορος διέφυγε τὸν κίνδυνον. Διὰ τὴν ἀρρωστίαν τῶν ποδῶν ἐπαρῆλθεν εἰς τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα, ἐνθα ἐτελεύτησε. Τὸ δ' ἔτος τῆς τελευτῆς ἀγροεῖται. Διὰ τὴν πολιτογράφησιν καὶ διὰ τὰ ὀνόματα τοῦ συγγραφέως, ὁ Ζωναρᾶς καὶ ὁ Κεδρηνὸς ἐνόμισαν, ὅτι ὁ Αἰών ἦτο Ῥωμαῖος.

Οὗτος συνένταξε καὶ ἄλλα μὲν συγγράμματα, ἀλλὰ τὸ σπουδαιότερον εἶναι ἢ Ῥωμαϊκὴ ἱστορία ἢ Ῥωμαϊκαὶ ἱστορίαι συνιστάμεναι ἐξ ὀγδοήκοντα βιβλίων. Περιεῖχε δὲ τὴν ὅλην Ῥωμαϊκὴν ἱστορίαν ἀπὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ Αἰνείου εἰς τὴν Ἰταλίαν μέχρι τοῦ Ἀλεξάνδρου Σεβήρου, ἦτοι τὸ 229 μ. Χ. Διηγεῖτο δὲ τὸ σύγγραμμα εἰς δεκάδας, ὡς αἱ ἱστορίαι τοῦ Αἰζίου, οἱ ἱστορικοὶ λόγοι τοῦ Ὀλυμπιοδώρου καὶ ἄλλων. Ἐκ τῶν ὀγδοήκοντα βιβλίων διετηρήθησαν μέχρις ἡμῶν τὰ 36—60, ἅπερ περιέχουσι τὴν ἱστορίαν ἀπὸ τοῦ 68 π. Χ. μέχρι τοῦ 67 μ. Χ., δηλ. τὸν χρόνον, καθ' ὃν σπουδαιότατα πολιτικὰ γεγονότα συνέβησαν. Καὶ τὰ μὲν ἀρχαιότερα ἐπιπροχάδην ὁ ἱστορικὸς ἐπραγματεύετο, τὰ δὲ μετὰ τὴν μοναρχίαν τῶν Καيسάρων διεξοδικώτερον². Ἀλλ' ἐν ᾧ λυπούμεθα διὰ τὴν ἀπώλειαν πολυτίμου ἱστορίας, ἐν μέρει παραμυθούμεθα, διότι πολλὰ ἐλλείψεις συνεπληρώθησαν. Ὁ Ἰωάννης Ξιφιλῖνος, ὅστις ἦτο ἱερομόναχος τῆς ἐνδεκάτης μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος, συνένταξεν

νος αὐτῷ τὴν ἀρχὴν ὁ αὐτοκράτωρ ἐγχειρίζει) ἐπεσπάτησεν, ἔπειτα τῆς Ἀφρικῆς ἡγεμόνευσεν, εἶτα Παννονίας ἤρξε, καὶ ὑπατεύσας τὸ δεύτερον, ὡς ἐρρήθη, οἷκαδε ἀπῆρε παρειμένος ἐπὶ τῇ τῶν ποδῶν ἀρρωστίᾳ ἐκεῖ τὸ λοιπόν, ὡς καὶ τὸ δαιμόνιον αὐτῷ (φησὶ) προεῖπεν ἐν Βιθυνίᾳ διατρίβοντι, βιωσάμενος ἔκ τ' ἀνδροκτασίης ἔκ θ' αἵματος ἔκ τε κυδοιμοῦ. 1) Ὅρα Ἀσώπ, ἐν σελίδ. 227. 2) Αὐτόθι ἐν σελίδ. 227.

ἐπιτομὴν τῆς ἱστορίας τοῦ Αἰῶνος ἀπὸ τοῦ 36ου βιβλίου μέχρι τέλους¹. Ἐν τῇ ἐπιτομῇ ταύτῃ περιείχετο ἡ ἱστορία τῆς μοναρχίας εἴκοσι καὶ πέντε Καισάρων. Ἀλλὰ κατὰ κακὴν μοῖραν ἡ ἐπιτομὴ αὕτη δὲν περιῆλθεν εἰς ἡμᾶς ἀκεραία· διότι ἐν τῷ ἔσδομῳ βιβλίῳ ὑπάρχει μέγα χάσμα καὶ ἀλλαχοῦ ἄλλα μικρότερα. Πρὸς δὲ ἡ ἱστορία τοῦ Αἰῶνος συμπληροῦται καὶ ἄλλοθεν, δηλ. ὁ Ἰωάννης Ζωναρᾶς ἀφηγεῖται τὴν Ῥωμαϊκὴν ἱστορίαν ἐν τῇ Ἐπιτομῇ ἱστοριῶν κατὰ τὸν ἡμέτερον συγγραφέα. Πλὴν τῶν δύο τούτων ἐπιτομῶν καὶ ἄλλοι ἐποίησαν ἀντιγραφάς, ἡ ἐπιτομὰς τῆς ἱστορίας τοῦ Αἰῶνος κατὰ τὸν Μέσον αἰῶνα, ὡς Θεοδόσιος ὁ μικρὸς ἢ ἄλλος τις ἀνώνυμος ἀπὸ τοῦ 60ου — 80ου βιβλίου².

Ὁ Αἰὼν ἐγίνωσκε τὴν Λατινικὴν γλῶσσαν καὶ ἐμελέτησεν οὐ μόνον τὸν Τάκιτον, ἀλλὰ καὶ ἄλλους Ῥωμαίους ἱστορικούς. Τὰς πηγὰς μετεχειρίσθη ἐν εὐθύτητι κρίσεως καὶ αὐστηρᾷ προσοχῇ, ὡς αὐτὸς λέγει³. Ἐπειδὴ δ' ἤρξε πολλῶν ἀρχῶν καὶ εἶχε τὴν εἴσοδον ἐλευθέραν εἰς τὰ ἀρχεῖα τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους καὶ ἐπειδὴ πλούσιος ὢν ἠδύνατο τὰ πορίζεται τὰ ἀναγκαῖα βιβλία, ἦτο εὐκολον αὐτῷ τὰ ἀναζητήσῃ καὶ ἀνεύρῃ τὴν ἀλήθειαν. Ὁ ἡμέτερος ἱστορικὸς ἐπραγματεύετο ἐκτενέστερον τὰ ἐπ' αὐτοῦ γενόμενα, ὡς αὐτὸς ὁμολογεῖ⁴. Τῷ Αἰῶνι ὑπόδειγμα ἐγένετο καὶ ὁ Πολύβιος μὲν, κατ' ἐξοχὴν δ' ὁ Θουκυδίδης, ὡς τῷ Ἀργιανῷ ὁ Ξενοφῶν. Ἀλλ' ὅσον ἰσχυρότερον καὶ πρωτοτυπώτερον

¹) Διὰ τὸ ὁ ἱερομόναχος ἤρξατο ἐντεῦθεν τῆς ἐπιτομῆς, δὲν εἶναι γνωστόν. Εἰκάζεται δ', ἡ δὲ τὰ προγενέστερα δὲν ἐθεώρησε σπουδαῖα ἢ οὐκ ἀντίγραφον αὐτοῦ δὲν ἦτο πλῆρες. ²) Περὶ τούτων ἰδὲ Christ ἐν σελ. 562, σμ. 3. ³) Ἐν ἀποσπασμ. Α, 2. Παράβαλλ. Grasshof, De fontibus et auctoritate Dionis Cassii Coccejani, Bonnae 1867. ⁴) Ἐν βιβλ. 72, 18 "Καὶ μέντοι καὶ τὰλλα πάντα τὰ ἐπ' ἐμοῦ πραχθέντα καὶ λεπτομερῶς καὶ λεπτολογήσω μᾶλλον ἢ τὰ πρότερα, ὅτι τε συνεγενόμην αὐτοῖς, καὶ ὅτι μηδένα ἄλλον οἶδα τῶν τι δυναμένων ἐς συγγραφὴν ἄξιον λόγου καταθέσθαι διηκριβηκότα αὐτὰ ὁμοίως ἐμοί".

τὸ πνεῦμα τοῦ Ἀθηναίου ἱστορικοῦ, τοσοῦτο μᾶλλον βεβαιομένη φαίνεται ἡ μίμησις. Μάτην ὁ Δίων ἐπειράτο, ὅπως μιμηθῇ τὸ εἶδος ἢ τὴν μορφήν, ἀφ' οὗ ἡ διάνοια ἔλειπεν.

Ὁ ἱστορικὸς οὗτος δὲν ἦτο ἄμοιρος παιδείας· διότι ἡ ἱστορία αὐτοῦ ὑποδεικνύει, ὅτι ἡσχολήθη περὶ τὰ γράμματα. Ἀφηγούμενος δὲ τὴν ἱστορίαν ἀπὸ τοῦ Αἰνείου μέχρι τῶν χρόνων αὐτοῦ περιγράφει τὰς πολεμικὰς πράξεις καὶ τὰς πολιτικὰς ταραχὰς καὶ ἐριδας τοῦ Ῥωμαϊκοῦ λαοῦ. Ὡς πρὸς τοὺς χρόνους τῆς παρακμῆς τῆς δημοκρατίας καὶ τῶν Καيسάρων ἡ ἱστορία τοῦ Δίωνος κατέχει τὴν πρώτην θέσιν¹. Αὕτη εἶναι σπουδαῖον ἀνάγνωσμα οὐ μόνον τοῦ ἱστορικοῦ, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἐρμηνευτοῦ τοῦ Καίσαρος, τοῦ Κικέρωνος καὶ τοῦ Ὀράτιου. Πάντες δ' οἱ ἀσχολούμενοι περὶ τὴν πολιτείαν καὶ τοὺς νόμους τοῦ Ῥωμαϊκοῦ λαοῦ τὸν ἱστορικὸν τοῦτον ἔχουσιν ὡς βάσιν. Ἀλλ' ὁ αὐτοκράτωρ, ἡ ἀλλῇ μετὰ τῶν σκευωρημάτων αὐτῆς, αἱ διαδοχαὶ τῶν θρόνων μετὰ τῶν κακουργημάτων, τὰ θεάτρα καὶ οἱ ἀγῶνες, τὰ συμπόσια καὶ αἱ μωραὶ τῶν Καيسάρων πράξεις ἐπισπῶσι τὴν προσοχὴν τοῦ ἡμετέρου ἱστορικοῦ, ἐν ᾧ οὗτος γίνεται ἐπιλήσμων σπουδαίων ἱστορικῶν γεγονότων. Ἀγνοεῖ τὴν τέχνην τοῦ Τακίτου, δι' ἧς ὁ μέγας ἐκείνος ἱστορικὸς τὴν ἱστορίαν τῆς αὐτῆς τῶν Καيسάρων μετὰ τοῦ κράτους συνδέσας ἱστορίαν τῆς πολιτείας ἔγραψεν². Ὁ Κάσσιος ἐπελάθετο, ὅτι ὑπάρχει Ῥωμαϊκὴ κοσμοκρατορία καὶ ἐν τῇ διανοίᾳ αὐτοῦ παρίσταται, ὅτι ἡ αὐτὴ εἶναι τὸ πᾶν. Ὁ Τάκτιος ὅμως μὴ γενόμενος ἐπιλήσμων τῶν λαῶν μηδὲ τῶν δικαιωμάτων αὐτῶν διεκρίθη ἐν τῇ ἱστορίᾳ.

Ἐπειδὴ ὁ Δίων παραγινώριζει τὸ πρὸς τὴν ἀλήθειαν καθήκον, οὐχὶ σπανίως τὰ γεγονότα ἀλλοιοῖ³. Ἐνίοτε ματαιότης,

¹) Christ ἐν σελίδ. 563. ²) Ulrici ἐν σελίδ. 244. ³) Ὁ Ξιφιλίνος ἐν σελίδ. 274 (ἐκδ. Stephani) παρατηρεῖ "ταῦτα μὲν περὶ τούτων ὁ Δίων φησὶν, ὅμοιος δὲ πρὸς τὸν αἰῶνα, εἴτε ἐκόν, εἴτε ἄκων. Οἶμαι δὲ πλέον ἐκόν", καὶ ἐν σελ.

φόβος, κολακεία πρὸς τὸ αὐθαίρετον καὶ τὴν μωρίαν τῶν Καίσαρων καὶ ἀγενής τις εὐχαρίστησις ἐπὶ τῇ διεφθαρμένῃ καὶ ἀθεραπεύτῳ τῶν πραγμάτων καταστάσει προσεάλλουσι τὴν αἴσθησιν τοῦ ἀναγνώστου. Πρὸς τοὺς μεγάλους ἄνδρας τοῦ Ῥωμαϊκοῦ λαοῦ δὲν δεικνύει τὸν προσήκοντα σεβασμὸν, ἀλλ' ἐλέγχει πικρῶς, χλευάζει καὶ ὕβριζει αὐτούς, ὡς τὸν Βροῦτον καὶ τὸν Κάσσιον, τὸν Κικέρωνα¹ καὶ τὸν Σενέκαν. Ἰσως μῖσος πρὸς τοὺς δημοκρατικούς παρώτρυνε τὸν μοναρχικὸν συγγραφέα εἰς ὕβρεις καὶ αὐτῶν. Τὰ κατὰ τοῦ Κικέρωνος ὅμως λεγόμενα δὲν εἶναι πλάσματα τοῦ ἱστορικοῦ, ἀλλ' ἀπορρέουσιν ἐκ πηγῶν, ὡς νῦν δὲν ἔχομεν ὑπ' ὄψει².

Πρὸ πάντων προσκρούει ὁ ἀναγνώστης εἰς τὴν δεισιδαιμονίαν καὶ τὴν γυναικίαν τοῦ ἱστορικοῦ στωμυλίαν περὶ ὀνείρων καὶ οἰωνῶν, ὧν δὲν μνημονεύει μόνον, ὡς ὁ Ξενοφῶν καὶ ὁ Αἰέσιος, ἀλλ' ὑπὲρ αὐτὰ τὰ γεγονότα ἐξαίρει. Ἡ περὶ τοῦ κόσμου θεωρία τοῦ Αἰῶνος εἶναι τετριμμένη καὶ ἐρείδεται ἐπὶ σκοτεινῶν ἐννοιῶν περὶ θεοῦ καὶ εἰμαρμένης. Αὕτη ὅμως εἶναι ὑπερτέρα. Ἐπειδὴ δὲ πειρᾶται, ὅπως μμηθῇ τὸν Θουκυδίδην, ἔχει φράσεις μεγαλοπρεπεῖς καὶ εἰς ὄγκον διεσκευασμένας, ἀρχαϊκὰς συντάξεις, περιόδους παρατεταμένας καὶ ὑπερβατά³. Ἡ γλῶσσα τοῦ συγγραφέως ὁμολογεῖται ὡς

λιδ. 25 "τοὺς Καίσαρας δειδιώσ που, καθάπερ εἰκὸς συγκλητικὸν ὄντα, καὶ οὐ τῶν ἀφανῶν, οὐδὲ ἱστορίαν ἀφανῆ συντιθέντα." ¹) Ἐν βιβλ. 46 ἐν ἀρχῇ ὁ Καλῆνος πρὸς πολλοῖς ἄλλοις λέγει "Διὰ μὲν δὴ ταῦτα φυλάττεσθε τὸν ἄνθρωπον. Γῆς γάρ ἐστι καὶ μάγος, καὶ ἐκ μὲν τῶν κακῶν τῶν ἀλλοτριῶν καὶ πλουτεῖ καὶ αὖξεται, συκοφαντῶν, ἔλκων, συμπράττων τοὺς μηδὲν ἀδικούντας, ὥσπερ οἱ κύνες, ἐν δὲ δὴ τῇ κοινῇ ὁμονοίᾳ ἀπορρεῖ καὶ φθίνει· οὕτε γὰρ ἡ φίλῃ οὐθ' ἡ εὖνοια ἡμῶν ἢ πρὸς ἀλλήλους τοιοῦτον δύνανται τρέφειν ῥήτορα." ²) Ὁ μακαρίτης Ἀσώπιος ἐν σελιδ. 234 ἔχει τὴν γνώμην, ὅτι ὁ Αἰὼν ὠρμήθη ἐξ ἀναγκαστικῆς κατὰ τοῦ Κικέρωνος, διότι οὗτος ἐχλεύασε τοὺς Ἕλληνας Ὁ Αἰὼν λοιπὸν ὡς Ἕλληνα ἡλεγξε πικρῶς τὸν ἀγνώμονα τῶν ὁμοφύλων ῥήτορα. ³) Φώτ. ἐν βιβλ. 71 "Ἐστὶ δὲ τὴν φράσιν μεγαλοπρεπὴς τε καὶ ἐς ὄγκον διεσκευασμένος, ὅτι καὶ μεγά-

ἀπικίζουσα, ἀλλὰ φαίνεται, ὅτι δὲν εἶναι ἀπηλλαγμένη Λατινισμῶν. Πρὸς δὲ ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐγκατασπείρει δημηγορίας κατὰ τὸν τρόπον τοῦ Θουκυδίδου.

Πλὴν τῆς μακρᾶς ταύτης ἱστορίας ὁ Δίων εἶχε συγγράφει καὶ ἄλλα μικρότερα ἔργα¹. Τὸ πρῶτον ἔγραψε Περὶ τῶν ὀνειράτων καὶ τῶν σημείων, δι' ὧν Σεουήρος τὴν αὐτοκράτορα ἀρχὴν ἤλπισε. Τὴν διατριβὴν ταύτην ἀνέθετο τῷ αὐτοκράτορι, ὅστις ἀναγνούς πολλά καὶ καλὰ ἀνταπέστειλε τῷ συγγραφεῖ². Τὰ δῶρα ταῦτα λαβὼν ὁ Δίων κατὰ τὸ ἐσπέρας κατεκοιμήθη καὶ κατακοιμηθεὶς προσετάχθη ὑπὸ τοῦ δαιμονίου, ὅπως συγγράψῃ Τὰ κατὰ Κόμμοδον. Ἐπειδὴ δὲ τὸ συγγραμμάτιον τοῦτο καὶ ἄλλοις καὶ δὴ καὶ τῷ Σεουήρῳ ἤρρεσεν, ὁ Δίων ἐπεθύμησε νὰ συγγράψῃ τὴν ὅλην Ῥωμαϊκὴν ἱστορίαν. Ὁ Σουίδας³ ἀποδίδωσι τῷ ἡμετέρῳ ἱστορικῷ καὶ ἄλλα ἔργα, ὡς Τὰ κατὰ Τραϊανόν. Ἴσως τοῦτο ἦτο μέρος τῆς Ῥωμαϊκῆς ἱστορίας. Ἄλλοι ὁμως ἔχουσι τὴν γνώμην, ὅτι ἡ διατριβὴ αὕτη ἐγράφη ὑπὸ Δίωνος τοῦ Χρυσόστομου. Ὁ δὲ βίος Ἀρριανοῦ φιλοσόφου φαίνεται, ὅτι ἦτο νεανικὸν ἔργον τοῦ συγγραφέως. Ὑπὸ τοῦ Σουίδου

λων ἔργων ἐννοίας ἀπαγγέλλει. Ἀρχαῖκων τε αὐτῷ συντάξων ὁ λόγος μεσιὸς καὶ λέξεων πρεπουσῶν μεγέθει. περίοδοί τε μετὰ παρενθέσεων παρατεταμέναι, καὶ ὑπερβαῖων εὐκαιρῶς χρῆσις. Ῥυθμὸς τε καὶ ἀναπαύσεις εἰς ἐπιμέλειαν ἡσυχμένα διὰ τὸ σαφὲς οὐκ ἔστι τοῖς ἀπλῶς ἀναγινώσκουσιν ἐμφανῇ. Ἐν δὲ γε ταῖς δημηγορίαις ἄριστος καὶ μιμητὴς Θουκυδίδου, πλὴν εἴ τι πρὸς τὸ σαφέστερον ἀφορᾷ. Σχεδὸν δὲ ἅν τοῖς ἄλλοις Θουκυδίδης ἐστὶν αὐτῷ ὁ κανὼν.¹) Ὅρα Nicolai II, 574. ²) Δίων ἐν βιβλ. 72, 23 "Βιβλίον τι περὶ τῶν ὀνειράτων καὶ τῶν σημείων, δι' ὧν ὁ Σεουήρος τὴν αὐτοκράτορα ἀρχὴν ἤλπισε, γράψας ἐδημοσίευσεν, καὶ αὐτῷ καὶ ἑκείνῳ πεμφθέντι παρ' ἐμοῦ ἐντυχὼν" πολλὰ μοι καὶ καλὰ ἀνταπέστειλεν. Ταῦτ' οὖν ἐγὼ τὰ γράμματα πρὸς ἐσπέραν ἤδη λαβὼν κατέδαρθον, καὶ μοι καθένδοντι προσέειπε τὸ δαιμόνιον ἱστορίαν γράφῃναι. Καὶ οὕτω δὴ ταῦτα, περὶ ὧν νῦν καθίσταμαι, ἔγραψα. Καὶ ἐπειδὴ γε τοῖς τε ἄλλοις καὶ αὐτῷ τῷ Σεουήρῳ μάλιστα ἤρρεσε, τότε δὴ καὶ τὰλλα πάντα τὰ τοῖς Ῥωμαίοις προσήκοντα συνθεῖναι ἐπεθύμησα. ³) Ἐν λ.

ἀποδίδονται τῷ Δίῳ καὶ Περσικά, Ἑνόδια καὶ Γετικά, ἀλλ' εἶναι ἀμφίβολον, ἂν ταῦτα συνεγράφησαν ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου ἱστορικοῦ.

Περὶ δὲ τοῦ Ἡρωδιανοῦ ἐλάχιστα γινώσκουμεν, ἦτοι οὗ κατήγετο ἐκ Συρίας, ἐγεννήθη κατὰ τὸ 170 μ. Χ. καὶ ἔθανε κατὰ τὸ 240. Αὐτὸς δ' οὗτος παραδίδει, ὅτι ἐν Ῥώμῃ ἦρθη εἰς πολιτικά ἀξιιώματα¹.

Οὗτος συνέγραψε τῆς μετὰ Μάρκον βασιλείας ἱστορίας, αἵτινες συνίστανται ἐξ ὀκτὼ βιβλίων. Τὸ ἱστορικὸν τοῦτο ἔργον ἐγένετο τὸ πρῶτον γνωστὸν ἐκ τῆς Λατινικῆς μεταφράσεως τοῦ Ἀγγέλου Πολιτιανοῦ κατὰ τὸν 15^{ον} αἰῶνα μ. Χ. Περιλαμβάνει δὲ τὸ σύγγραμμα τὴν ἱστορίαν πενήκοντα καὶ ἑννέα ἐτῶν εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου, ἀπερ εἶναι ἄξια πολλῆς μελέτης· διότι ἐν οὐδεμιᾷ ἐποχῇ τοσαῦται ἀλλαγαὶ ἡγεμόνων, τοσαῦται ποικίλαι τύχαι ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν πολέμων, τοσαῦται ἀλώσεις πόλεων, τοσοῦτοι σεισμοὶ καὶ ἁέρων φθοραὶ καὶ τοσοῦτο παράδοξοι χαρακτῆρες ἡγεμόνων καὶ τυράννων συνεκεντρώθησαν². Ἄλλ' ὁ ἱστορικὸς οὗτος γίνεται ἐπιλήσιμων τῶν ἔργων τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ἐσωτερικῆς καταστάσεως τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους³. Ἴσως ἐπίστευεν, ὅτι ἱστορία εἶναι μόνον ἡ ἀφήγησις τῶν πολεμικῶν πράξεων. Οὕτω δὲν λέγει περὶ τῶν ἐπιφανῶν ἀνδρῶν τῆς εἰρήνης, ὡς τοῦ Παπυριανοῦ, τοῦ Παύλου, τοῦ Οὐλπιανοῦ, τοῦ Μοδεστίνου καὶ ἄλλων. Ὁ Φώπιος⁴ ἔχει τὴν γνώμην, ὅτι ὁ ἡμέτερος ἱστορικὸς οὐδὲν τῶν ἀναγκαίων παραλείπει, ἀλλὰ φαίνεται, ὅτι ὁ Πατριάρχης ἐννοεῖ ἐκ τῶν πολεμικῶν πράξεων.

¹) Ἡρωδιαν. I, 2 "Α δὲ μετὰ τὴν Μάρκου τελευτὴν παρὰ πάντα τὸν ἑμαυτοῦ βίον εἰδὼν τε καὶ ἤκουσα, ἔστι δ' ὧν καὶ πείρα μετέσχον, ἐν βασιλικαῖς ἢ δημοσίαις ὑπηρεσίαις γεγόμενος, ταῦτα συνέγραψα". Παράβαλλ. Kreutzer, De Herodiano rerum Rom. scriptore Bonn 1881. ²) Ἡρωδιαν. ἐν βιβλ. I, 1. ³) Ulrici ἐν σελίδ. 246. ⁴) Ἐν βιβλ. 99 "Οὕτως δὲ περιτολογίας ἐστὶ σεμνυνόμενος, οὕτε τι τῶν ἀναγκαίων παραλιμπάνων".

Ἐκ μετριότητος ὅμως ἀφειδῶς ἐπαινεῖ καὶ ὀλίγον ψέγει χαρακτη-
ρας, οὔτινες μόνον κατὰ τὴν μωρίαν καὶ τὴν παρὰ φύσιν
μοχθηρίαν διεκρίθησαν. Ἡ διάνοια δὲν ὑφιοῦται ὑπὲρ τὴν
ἠθικὴν βελτίωσιν καὶ τὴν πολιτικὴν διδασκαλίαν, καὶ ἡ
ἐρευνα αὐτοῦ ὑπὲρ τὰς αἰσθητὰς αἰτίας. Διὰ τοῦτο παρα-
τίθῃσι μόνον τὰ γεγονότα κατὰ χρόνον καὶ χῶρον, ἢ ἰδέα
ὅμως ἐσωτερικῆς τιнос ἐνότητος, καθ' ἣν ἡ πλῆθὺς τῶν
καθ' ἕκαστον εἰς ὅλον συνδέεται, φαίνεται, ὅτι δὲν ἤγατο τῆς
ἡλικίης τοῦ ἱστορικοῦ τούτου. Οὕτως ὁ Ἡρωδιανὸς δὲν εἶναι
φιλόσοφος ἀλλὰ ἱστορικὸς χρονογράφος. Ὁ Ἡρωδιανὸς εἶναι
ἀπηλλαγμένος τῶν προλήψεων καὶ τῶν δεισιδαιμονιῶν, ὅφ' ὧν
κατέχεται ὁ Αἰὼν Κάσιος. Ἡ γλῶσσα τοῦ ἡμετέρου ἱστορικοῦ
εἶναι σαφὴς καὶ φυσικὴ, οὔτε ξηρά, οὔτε διθυραμειώδης, ἀλλὰ
χάριτος μετέχουσα καὶ τοῦ ὑπερατιτικισμοῦ ἀφρεσιῶσα¹. Ἀπο-
μιμεῖται δ' ὁ ἱστορικὸς τὸν Θουκυδίδην κατὰ τε τὴν φράσιν
καὶ τὴν σύνταξιν. Εἶναι ὅμως ἐναργὴς συγγραφεὺς, ὥς μαρτυ-
ρεῖ ἡ σαφὴς περιγραφὴ τοῦ θανάτου τοῦ Κομμύδου², ἡ τῆς
δολοφονίας τοῦ Περτίνακος³ καὶ ἡ τῆς μανίας καὶ τῆς ὀμότη-
τος τοῦ Καρακάλλα⁴.

¹) Φώτ. ἐν βιβλ. 99 *Ἔστι δὲ τὴν φράσιν σαφὴς καὶ λαμπρὸς καὶ ἡδύς,
καὶ λέξει χρώμενος σόφροσι, μήτε ὑπερατικίζουσα καὶ τὴν ἔμφυτον ἐξυ-
βριζούσα χάριν τοῦ συνήθους, μήτε πρὸς τὸ ταπεινὸν ἐκλελυμένη καὶ τὴν
ἐντεχρον ὑπερορώση γνῶσιν». ²) Ἡρωδιαν. I, 16. ³) Ὁ αὐτὸς II, 4
καὶ 5. ⁴) Ὁ αὐτὸς IV, 8. Παράβαλλ. καὶ Δόναλδ. II, 243.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.

ΠΕΡΙ ΧΡΟΝΟΓΡΑΦΩΝ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΣΥΛΛΟΓΕΩΝ ΑΠΟ ΤΟΥ
ΔΕΥΤΕΡΟΥ Μ. Χ. ΑΙΩΝΟΣ ΜΕΧΡΙ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

Χρονογράφοι καὶ ἱστορικοὶ συλλογεῖς κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἐγένοντο οὐχὶ ὀλίγοι, ἀλλὰ σχεδὸν πάντα τὰ ἔργα αὐτῶν ἀπώλοντο. Ἐν τούτοις ἐπιφανῇ θέσιν κατέχει ὁ Πόπλιος Ἑρμένιος Δέξιππος Πτολεμαίου Ἑρμείου, ὅστις ἔζη περὶ τὰ 210—273 μ. Χ. Οὗτος ἡσχολήθη περὶ τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν ζήτησιν, ἐγένετο ἄρχων βασιλεὺς καὶ ἄρχων ἐπώνυμος ἐν Ἀθήναις, καὶ πείσας τοὺς Ἀθηναίους, ὥπως ἀγωνισθῶσι πρὸς τοὺς Γόιθους κατὰ τὸ 267 μ. Χ., ἐνίκησε τούτους φονεύσας τρισχιλίους βαρβάρους. Πρὸς τιμὴν τούτου οἱ Ἀθηναῖοι ἤγειραν ἀνδριάντα, οὗ τὸ βάθρον μετ' ἐπιγραφῆς μέχρις ἡμῶν διετηρήθη¹. Ὁ γενναῖος στρατηγὸς ἐγένετο καὶ ἱστορικὸς γράφας τὰ μετὰ Ἀλέξανδρον ἐν τέσσαρσι λόγοις ἢ βιβλίοις, Σκυθικά, ἐν οἷς ἐπραγματεύετο τὰς πράξεις τῶν Ῥωμαίων πρὸς τοὺς Σκύθας, καὶ Χρονικά συνιστάμενα ἐκ δώδεκα βιβλίων καὶ ἐξικνούμενα μέχρι Κλαυδίου τοῦ δευτέρου τοῦ ἐπικληθέντος Γοιθικοῦ (270 μ. Χ.). Τὸ τελευταῖον τοῦτο σύγγραμμα ἐπειδὴ ἦτο σύντομον καὶ περιεκτικόν, εὗρισκε πολλοὺς ἀναγνώστας παρὰ τε τοῖς συγχρόνοις καὶ τοῖς μεταγενεστέροις. Ὁ Εὐνάπιος, ὅστις συνέγραψεν ἐξακολούθησιν τῶν Χρονικῶν, λέγει², ὅτι ὁ ἀνὴρ εἶναι ἀνάπλεως πάσης παιδείας καὶ δυνά-

¹) Ὅρα Kaibel ep. graec. ἀριθ. 878. Ghrist ἐν σελίδ. 565 ²) Ἀνάγωντι Ἀσώπ. ἐν σελίδ. 143 καὶ Nicolai ἐν II, 581.

μεως λογικῆς. Ἐπειδὴ δὲ συγγραφεὺς ἦτο ἀπέρειτος ἐν τῇ γλώσσῃ καὶ ἡγάπα τὸν ὄγκον τῆς φράσεως, παραβάλλεται ὑπὸ τοῦ Φωτίου¹ πρὸς τὸν Θουκυδίδην. Οἱ υἱοὶ τοῦ Δεξιππου χαράξαντες ἐπίγραμμα πρὸς τιμὴν τοῦ πατρὸς ἐξαίρουσι τὴν ἱστορίαν τούτου².

Ὁ δὲ Φλέγων ὁ Τραλλιανὸς ἦτο ἀπελεύθερος τοῦ Ἀδριανοῦ γράψας Ὀλυμπιονικῶν καὶ χρονικῶν συναγωγὴν. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἀνέθετο Ἀλκιβιάδῃ τινί, ὅστις ἀνῆκε τοῖς σωματοφύλαξι τοῦ εἰρημένου αὐτοκράτορος. Ἡρχετο δὲ τῆς συναγωγῆς ἀπὸ τῆς πρώτης Ὀλυμπιάδος καὶ ἐξικνεῖτο μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Ἀδριανοῦ. Ἐκ τοῦ ἀποσπάσματος, ὅπερ διετήρησεν ἡμῖν ὁ Φώτιος, γίνεται δῆλον, ὅτι τὸ σύγγραμμα ἐν τῇ ἀναγνώσει δὲν εἶχε τι ἐπαγωγόν³. Ἰσως τοῦτο εἶναι ἡ αἰτία, δι' ἣν ὁ φιλόπονος Πατριάρχης δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀναγνώσῃ ὁλόκληρον τὸ ξηρὸν σύγγραμμα⁴. Ἀλλὰ καὶ οὕτω ἤθελεν εἶναι πολὺτιμον, ἂν ἐσφύζετο, διὰ τὰς χρονολογικὰς εἰδήσεις, ὧν πολλοὶ τῶν ἀρχαίων ὠλιγόωρησαν. Ἐν τούτῳ δὲ Φλέγων ἐμνημόνευε τῆς ἐκλείψεως τοῦ ἡλίου τῆς γενομένης κατὰ τὸ δέκατον ὄγδοον ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Τιβερίου, περὶ ἧς λέγει καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς Ματθαῖος⁵. Μέχρις ἡμῶν περιῆλθον ἀκέραιαι δύο διατριβαί, Περὶ θαυμασίων καὶ Περὶ μακροβίων. Ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ συνετάχθη καὶ τὸ περιηγητικὸν σύγγραμμα, Περὶ τῶν παρὰ Ῥωμαίοις τόπων καὶ ὧν ἐπι-

¹) Ἐν βιβλ. 82. "Ἐστὶ δὲ τὴν φράσιν ἀπέρειτός τε καὶ ὄγκῳ καὶ ἀξιωματικαῖς καὶ (ὡς ἂν τις εἴποι) ἄλλος μετὰ νικῶν σαφηνείας Θουκυδίδης, μάλιστα γὰρ ἐν ταῖς Σκυθικαῖς ἱστορίαις". ²) "Ora Dittenberg, corp. inscript. III, 716. ³) Φώτ. 97. ⁴) Αὐτόθι 97. "καὶ ἡ περὶ τούτων χρησμοῦς ἀκαίρος φιλοπονία τε καὶ φιλοτιμία, εἰς κόρον ἀπάγουσα τὸν ἀκροατὴν καὶ μηδὲν ἄλλο τῶν ἐν τῷ λόγῳ προκύπτειν συγχωροῦσα, ἀλλὰ τὴν τὸν λόγον δεικνύει καὶ χάριτας οὐδὲν ἔχειν παρατίθησι". ⁵) Ἐν κεφ. 27, 45. "Ἀπὸ δὲ ἐκτῆς ὥρας σκοτός ἐγένετο ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἕως ὥρας ἐνάτης". Παράβαλλ. Schoel Geschichte der Griechischen Littetatur II, 446.

κέκληνται ὀνομάτων. Πρὸς δὲ τούτῳ ἀποδίδεται Ἐκφρασις Σικελίας καὶ Βίος Ἀδριανοῦ, ὃν ὁ συγγραφεὺς ἀνέθετο τῷ αὐτοκράτορι.

Ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος τούτου ἔζη ὁ Κεφαλίων, ὅστις ἦτο ῥήτωρ καὶ ἱστορικός. Οὗτος συνέταξε Παντοδαπὰς ἱστορίας ἐν ἐννέα βιβλίοις, ἐν αἷς ἐμμήθη τὸν Ἡρόδοτον κατὰ τὴν Ἰωνικὴν διάλεκτον. Τὰ ἐννέα βιβλία ὀνομάσθησαν Μοῦσαι¹. Ὁ δὲ Ἀμυντιανὸς συνέγραψε λόγον ἢ διατριβὴν περὶ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἣν ἀνέθετο τῷ αὐτοκράτορι Μάρκῳ. Κατὰ τὸν Φώτιον ὁ χαρακτήρ τοῦ λόγου ἦτο μὲν ἄσπινος, ἀλλὰ δὲν ἐστερεῖτο σαφηνείας². Ὁ αὐτὸς συνέταξε Βίους παραλλήλους, ὥς τοῦ Διονυσίου καὶ τοῦ Δομιτιανοῦ, Φιλίππου τοῦ βασιλέως τῶν Μακεδόνων καὶ τοῦ Αὐγούστου. Ἐγράψε δὲ καὶ λόγον Περὶ Ὀλυμπιάδος τῆς μητρὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου. Περὶ δὲ τῆς ἐποχῆς Χάρακος τοῦ Περγαμηνοῦ δὲν γινώσκομέν τι ἀκριβές. Βέβαιον δ' εἶναι, ὅτι ἔζησε μετὰ τὸν Αὐγούστον καὶ τὸν Νέρωνα. Ὁ Περγαμηνὸς ἦτο ἱερεὺς καὶ φιλόσοφος, ὥς μαρτυρεῖ τὸ εἰς αὐτὸν ἐπίγραμμα³, καὶ συνέγραφεν Ἑλληνικὰς ἱστορίας συνισταμένας ἐκ τεσσαράκοντα βιβλίων.

Ὁ δὲ Σέξτος Ἰούλιος Ἀφρικανὸς ἐγεννήθη ἐν Ἐμμαύοις τῆς Παλαιστίνης⁴. Προσέλαβε δὲ τὸ ἐπίθετον Ἀφρικανός, διότι ἐγένετο Ἐπίσκοπος Ἀλεξανδρείας ἀκμάσας κατὰ τὸ πρῶτον ἡμῶν τοῦ τρίτου αἰῶνος μ. Χ. Διεκρίθη δ' οὐ μόνον

¹) Christ ἐν σελίδ. 565. ²) Ἐν βιβλ. 131 "ἀτόνω δὲ καὶ ἐκλύτω χαρακτὴρ χρηταί. Τοῦ μέντοι σαφοῦς οὐ διαπίπτει, πολλὰ δὲ τῶν ἀναγκαίων παραλιμπάνει". ³) Τοῦτο εὔρηται παρὰ τῷ Σουΐδᾳ ἐν λ.

Εἰμὶ Χάραξ ἱερεὺς γεραῆς ἀπὸ Περγάμου ἄκρης,
ἐνθα ποτὲ πτολέμειξεν Ἀχιλλῆϊ πτολιπόρῳ
Τήλεφος, Ἡρακλῆος ἀμύμονος υἱὸς ἀμύμων.

Τὰ περιφωρθέντα ἀποσπάσματα φέρονται παρὰ Müller III, 636—645. ⁴) Ὁρα Κοινογόνου Κριτικὴν ἱστορίαν τῶν πατέρων ἐν τόμ. I, 464—471.

ἐν τῇ ἐθνικῇ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ παιδεύσει¹. Ὁ ἐπίσκοπος συνέταξε Πεντάβιβλον χρονολογικόν, ὅπερ ἀρχόμενον ἀπὸ τῆς Μωσαϊκῆς κοσμογονίας ἐξικνεῖτο μέχρι τῆς γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ. Ἐπιπροχάδην δὲ διέρχεται καὶ τὰ ἀπὸ Χριστοῦ μέχρι τοῦ Ἐλαιαγαθάλου (220 μ. Χ.)². Κατὰ τὸν συγγραφέα ὁ κόσμος ἐκτίσθη κατὰ τὸ 5499 π. Χ. Πρὸς συγγραφὴν τοῦ εἰρημένου ἔργου εἶχεν ὅπ' ὄφει ἀρίστως πηγὰς, ὡς τὸν Μανέθωνα, τὸν Ἐρατοσθένη καὶ τὸν Ἰώσηπον. Τὸ πολῦτιμον τοῦτο σύγγραμμα τοῦ Ἀφρικανοῦ ἀπώλετο μὲν, ἀλλὰ πλείστα τούτου ἀποσπάσματα διετηρήθησαν παρὰ τῷ Εὐσεβίῳ, τῷ Συγκέλῳ, τῷ Ἰωάννῃ Μαλαλᾷ, τῷ Θεοφάνει, τῷ Κεδρηῳ καὶ ἐν τῷ Χρονικῷ τοῦ Πασχάλῃ. Ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἐγράφησαν καὶ οἱ Κεστοί, οἵτινες ἔσχον τὸ ὄνομα ἐκ τοῦ μυθολογουμένου κεστοῦ τῆς Ἀφροδίτης τοῦ συνδέοντος καὶ συναρμόζοντος τὰ διεστώτα στοιχεῖα τοῦ σύμπαντος³. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο, ὅπερ κατὰ τὸν Σύγκελλον⁴ συνίστατο ἐξ ἐννέα βιβλίων, περιελάμβανε παντοειδῆς ὑποθέσεις, ὡς περὶ ἱατρικῶν καὶ φυσικῶν καὶ γεωργικῶν. Ἐκ τούτων διετηρήθησαν τὸ ἕκτον καὶ ἑξέδομον βιβλίον, ἀλλ' ἡ κατάστασις τοῦ κειμένου εἶναι οὐκ ἐλάττω. Ἡ ὑπόθεσις τούτων εἶναι ἀναμεμυγμένη μύθοις καὶ ἱστορήμασι, κατ' ἐξοχὴν δὲ πολεμικοῖς. Ἡ γλῶσσα τοῦ συγγραφέως εἶναι κομρὴ καὶ καθαρά καὶ κεκοσμημένη δι' εἰκόνων καὶ ἡρωικῶν σχημάτων⁵. Ὁ Ἀφρικανὸς ἔγραψε καὶ ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Ὠριγένη περὶ τοῦ κατὰ Σωάνναν διηγήματος⁶. Πρὸς ταύτην ἀπήντησεν ὁ Ὠριγένης. Ἀμφότεραι αἱ ἐπιστολαὶ διετηρήθησαν μέχρις ἡμῶν⁷.

¹) Ὁρα Nicolai II 584 καὶ Schöll, II, 449. ²) Φῶτ. ἐν βιβλ. 34.

³) Τὸν κεστὸν ἱμάντα τῆς Ἀφροδίτης εἰκονίζει ὁ Ὅμηρος ἐν Ἰλιάδ. Ε, 214. Παράβαλλ. καὶ Πλούταρχ. Πῶς δεῖ τὸν νέον ποιητὴ ἀκούειν 214. Ἰδὲ καὶ Δοναλδ. II, 294. ⁴) Ἐν σελίδ. 676. ⁵) Nicolai II, 585. ⁶) Φῶτ. ἐν βιβλ. 34. ⁷) Ὁρα παρὰ τῷ Huet, Origenianorum III, 267.

Ἦτο δ' Ἰππόστρατος ἔζη πρὸ τοῦ Ἀδριανοῦ, ὡς τεκμηριοῦται ἐκ τούτου, ὅτι ὁ Φλέγων μνημονεύει τούτου. Οὗτος συνέγραψε Σικελικά, ἐν οἷς ἐπραγματεύετο τὴν ἀρχαιστάτην ἱστορίαν τῆς νήσου καὶ τῶν ταύτης ἐπιφανῶν γενῶν¹. Ὁ δὲ Μέμων ὁ Ἡρακλεώτης κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀδριανοῦ ζῶν συνέταξε πραγματείαν περὶ τῆς Ποντικῆς Ἡρακλείας, ἐν ᾗ πραγματεύεται περὶ τῶν ἐν ταύτῃ τυραννησάντων, τῶν πράξεων καὶ τῶν ἡθῶν αὐτῶν². Ἐκ τοῦ συγγράμματος τούτου διετηρήθη μακρὸν ἀπόσπασμα παρὰ Φωτίῳ, ὅστις καὶ ἄλλα μὲν καὶ δὴ καὶ τὴν γλῶσσαν τοῦ ἱστορικοῦ ἐπαινεῖ³. Ὁ δὲ Ἀσίτιος Κοδρᾶτος ἦτο σύγχρονος τοῦ Δεξιππου καὶ συνέταξεν ἐν Ἰάδι διαλέκτῳ Ῥωμαϊκὴν ἱστορίαν ἀπὸ κτίσεως τῆς πόλεως μέχρις Ἀλεξάνδρου τοῦ Μαμαίας υἱοῦ τοῦ Καίσαρος ἐν δέκα καὶ πέντε βιβλίοις⁴. Τὸ σύγγραμμα ἐπεγράφετο Χιλιετηρίς, Ῥωμαϊκὴ χιλιὰς ἢ Χιλιαρχία⁵. Ὁ αὐτὸς ἱστορικὸς συνέγραψε καὶ Παρθικά, ἅπερ συνίσταντο ἐξ ἐννέα τοῦλάχιστον βιβλίων. Ἐν τούτοις ἐπραγματεύετο περὶ τῶν Παρθικῶν πολέμων ἐπὶ Οὐήρου καὶ Σεπτιμίου Σεουήρου.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐγένοντο καὶ ἄλλοι ἱστορικοὶ οἵτινες δὲν παρήγαγον γενναῖόν τι, ἀλλὰ διήγειραν τὰ σκώμματα τοῦ Λουκιανοῦ, ὡς Ἀντιχιοανὸς ὁ συντάξας ἱστορίαν, ἣτις ἐπεγράφετο Τῶν ἐν Ἀρμενίᾳ καὶ Μεσοποταμίᾳ καὶ ἐν Μηδίᾳ νῦν Ῥωμαίοις πραχθέντων ἀφήγησις⁶. Πρὸς τοῦτον παραπλήσιος ἦτο Δημήτριος ὁ Σαγαλασσεύς, ὅστις συνέγραψε Παρθονικικά. Τούτου ὁ Λουκιανός, σκώπτει τὴν ἐπιγραφὴν⁷. Ὁ δὲ Χρύσερμος ἦτο ἀπελεύθε-

¹) Τὰ ἀποσπάσματα. ἰδὲ παρὰ Müller III, 432. ²) Φώτ. ἐν βιβλ. 224.

³) Αὐτόθι περὶ τὸ τέλος. "Ἔστι δὲ ἡ συγγραφὴ νουνεχῆς μὲν καὶ τὸν ἱσχνὸν μεταδιώκουσα χαρακτηρᾶ, οὐ μὴν οὐδὲ τοῦ σαφοῦς ἀμελοῦσα." ⁴) Ὁρα Σουῖδ ἐν λ. ⁵) Nicolai II, 582. ⁶) Λουκιαν. Πῶς δεῖ ἱστορ. συγγρ. 30.

⁷) Αὐτόθι 33.

ρος τοῦ Μ. Αὐρηλίου Οὐήρου συντάξας ἀκριβῆ κατὰλογον τῶν βασιλέων, ὑπάτων, δημάρχων, ἀγορανόμων καὶ αὐτοκρατόρων ἀπὸ κτίσεως Ῥώμης μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ πατρωνος αὐτοῦ¹. Καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Σεπτίμιος Σεουήρος ἦτο μὲν τὸ γένος Φοῖνιξ, ἀλλ' ἐγίνωσκε τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ κατὰ ταύτην συνέγραψε τὸν βίον καὶ τὰς πράξεις αὐτοῦ. Ὁ δ' Ἐφορος ὁ Κυμαῖος, ὁ νεώτερος, συνέγραψε Κορινθιακά, Περί τῶν Ἀλεξανδρῶν καὶ ἱστορίαν τοῦ αὐτοκράτορος Γαλιηνοῦ συνησταμένην ἐξ εἰκοσι καὶ ἐξ βιβλίων². Εἰς τὴν περίοδον ταύτην ἀνήκουνσι καὶ ἄλλοι, περὶ ὧν πᾶν ὀλίγα γινώσκομεν, οἷοι εἶναι ὁ Θεοκλῆς, Καλλικράτης ὁ Τύριος καὶ ὁ Κλαύδιος Εὐσθένης³. Ἐν τούτοις πολυγράφος ἐγένετο ὁ ἀκόλουθος τῶν ἐκδρομῶν τοῦ Ἀδριανοῦ Κρίτων. Οὗτος ἐκ Περσίας τῆς Μακεδονίας καταγόμενος συνέγραψε Παλληνιακά, Συρακουσῶν κτίσιν, Περσικά, Συρακουσῶν περιήγησιν καὶ Περί τῆς ἀρχῆς τῶν Μακεδόνων⁴.

Ῥωσάντως Μακεδὼν ἦτο ὁ δικανικὸς ῥήτωρ Πολύαινος, ὅστις ἠκμαζεν ἐν Ῥώμῃ ἐπὶ Μάρκου Αὐρηλίου καὶ Λευκίου Οὐήρου τῶν αὐτοκρατόρων, οἷς καὶ ἀνέθετο τὸ περισωθὲν σύγγραμμα. Συνέγραψε μὲν καὶ Περί Θηεῶν καὶ Περί τακτικῶν, Ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ τῶν Μακεδόνων καὶ Ὑπὲρ τοῦ συνεδρίου, ἀλλὰ ταῦτα ἀπώλοντο. Περιεσώθησαν δὲ μέχρις ἡμῶν τὰ Στρατηγηματικά ἢ Στρατηγήματα, ἅπερ συνίσταντο ἐξ ὀκτὼ βιβλίων. Ἀλλ' ὑπάρχει μέγα χάσμα κατὰ τὸ 6ον καὶ 7ον βιβλίον καὶ καθ' ὅλου τὸ κείμενον διετηρήθη ἐν κακῇ καταστάσει, ὅπερ καὶ ἄλλοι μὲν καὶ δὴ ὁ ἡμέτερος Κοραῆς ἐπειράθη, ὅπως καθήρη⁵. Ὁ μέγας οὗτος κριτικὸς διώρ-

¹) Nicolai II, 581. ²) Σουῖδ. ἐν λ. ³) Ὁρα Nicolai II, 581.

⁴) Σουῖδ ἐν λ. ⁵) Τὸν Πολύαινον ἐξέδωκεν ὁ Ἕλληνας κριτικὸς κατὰ τὸ 1809 ἐν Παρίσι. Περί τῆς ποιότητος τοῦ χειρογράφου γράφει πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον Βασιλεῖον "Ὁ Πολύαινος, φίλε, ἦτο ἀληθὴς κόπρος τοῦ Αὐ-

θωσε περὶ τὰ ἑξακόσια χωρία τοῦ Πολυαίνου καὶ ἡ διόρθωσις αὐτοῦ ἐγένετο ἡ βάσις τῆς κριτικῆς τῶν Στρατηγηματικῶν. Οἱ κριτικοὶ εἰκάζουσιν¹, ὅτι ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς δὲν ἐπόνησε πολὺν πρὸς συγγραφὴν τοῦ προκειμένου ἔργον· διότι τὴν ὕλην ἔλαβεν ἐξ ἀρχαιοτέρων συλλογῶν καὶ ἐξ ἱστορικῶν, ὡς Ἐρόδου τοῦ Κυμαίου καὶ ἄλλων.

Ὁ Πολύαινος λέγει², ὅτι συνέγραψε περὶ 900 στρατηγημάτων, ἀλλ' ἐκ τούτων περιεσώθησαν μόνον 833. Αἱ ἀρχαί, αἷς ὁ συγγραφεὺς ἠκολούθησε πρὸς κατάταξιν τῆς ὕλης, δὲν εἶναι πανταχοῦ σαφεῖς, ἀλλὰ καὶ δὲν ἐλλείπουν π. χ. ἐν τῷ τετάρτῳ βιβλίῳ πραγματεύεται τὰ στρατηγήματα τῶν Μακεδόνων, ἐν τῷ ἑξῆς τὰ τῶν βαρβάρων καὶ ἐν τῷ πρώτῳ μέρει (κεφ. 1—25) τοῦ ὀγδόου βιβλίου τὰ τῶν Ῥωμαίων. Ὁ Πολύαινος ψέγεται, ὅτι τὸ αὐτὸ στρατήγημα ἐπαναλαμβάνει δὶς· διότι τοῦτο ἐν διαφόροις συγγραφεῦσιν εὔρε διαφόρως ἐκτεθειμένον³. Πρὸς δὲ καλίζεται ὁ συλλογεὺς τῶν Στρατηγημάτων, διότι διδάσκει προδοσίας καὶ ἀπιστίας, δι' ἃς ὁ γενναῖος πολεμιστὴς ἔχει ἠθικὸν καθήκον νὰ αἰσχύνηται. Κατὰ τοῦτο ὅμως ἔτινχε καὶ συνηγόρων, οἵτινες λέγουσιν, ὅτι ὁ Πολύαινος δημοσιεύσας τὰς πονηρίας κατέστησε ταύτας ἀχρήστους⁴. Ὁ συγγραφεὺς εἶναι μᾶλλον

γείου· τόσον ἦτο ἐφθαρμένον τὸ κείμενόν του! Ἐπεθύμουν νὰ εἶχες τὴν πρὸ τῆς ἐμῆς ἔκδοσιν διὰ νὰ κρίνῃς ἐὰν καὶ μέχρι πόσον τὸν ἐκαθάρισαν. Θεσσαλονίκη. Ἀδ. Κοραῆς II, 137. ¹) Melber, Über Quellen und Wert der Strategemensammlung Polyäns Jahrb. f. Phil. Suppl. XIV, 417—688 καὶ Knott, De fide et fontibus Polyäni, Lips 1883. Παράβαλλ. καὶ Christ 567. ²) Ἐν τῷ τέλει τοῦ προοιμίου. ³) Ὁ ἡμέτερος Κοραῆς παρατηρεῖ “Ὁ Πολύαινος δεικνύει ἀφιλόσοφον ἀκρισίαν εἰς τὴν συναγωγὴν τῶν Στρατηγημάτων, διότι ἐν αὐτοῖς καταλέγει καὶ ἀποφθέγματα οὐδεμίαν ἔχοντα οἰκειότητα μὲ τὰληθινὰ στρατηγήματα· μὲ ὅλην ὁμῶς ταύτην τὴν ἀκρισίαν τὸ πραγματικὸν μέρος τῶν Στρατηγημάτων προσενεῖ ἥδονην διὰ τῶν ἱστορουμένων τὴν ποικίλιν.” Ὁρα Θεσσαλονίκη. Ἀδ. Κορ. II, 137. ⁴) Ὁρα Schöll II, 716. Περὶ τῆς γλώσσης τοῦ Πολυαίνου ἀνέγνωθι τὴν παλαιὰν διατριβὴν τοῦ Kronbiegel, Disp. acad. de dictionis Polyänae virtutibus et vitiis, Lipsiae 1770.

κομψὸς ῥήτωρ ἢ κριτικὸς ἱστορικὸς καὶ πεπειραμένος πολεμιστής. "Οτι ἡ γλῶσσα τοῦ συγγραφέως παρέχει ἡδονὴν τῷ ἀναγνώστῃ, δὲν δύναται εὐκόλως νὰ ἀρνηθῇ τις. Διὰ τοῦτο οὐχὶ ἀδίκως ὁ *Casaubonus* ἐν τῇ ἐκδόσει αὐτοῦ ὀνομάζει τὸν ῥήτορα κομψὸν καὶ γλαφυρὸν συγγραφέα. ¹Εἰσὶτε ὅμως διὰ τὴν βραχυλογίαν ἀποξάινει δυσνόητος καὶ ψέγεται διὰ τὴν κατάχρησιν τῶν ἀσυνδέτων.

Τῇ περιόδῳ ταύτῃ ἀνήκει καὶ ὁ Ἑρέννιος Φίλων, ὅστις ἐγεννήθη ἐν τῇ πόλει Βύβλω τῇ κειμένη ἐπὶ τῆς ὑπωρείας τοῦ Λιζάνου. Γεννηθεὶς δὲ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Νέρωνος παρέτεινεν ἐπὶ μακρὸν τὸν βίον, ὥς παραδίδει ὁ Σουΐδας¹. Οὗτος ἦτο γραμματικὸς καὶ ὡς τοιοῦτος συνέταξε φιλολογικὰ συγγράμματα, ὡς *Περὶ κτήσεως καὶ ἐκλογῆς βιβλίων* καὶ τὸ πολυθρόλητον *Περὶ πόλεων* καὶ οὗς ἐκάστη αὐτῶν ἐν δόξους ἤνεγκεν, εἰς ὃ μεταγενέστεροι γραμματικοὶ παρὰπέμπουσιν, ἐν οἷς Ἡούχιος ὁ Μιλήσιος καὶ Στέφανος ὁ Βυζάντιος. Ἀλλ' ὁ γραμματικὸς οὗτος ἐγένετο ἐπιφανέστερος διὰ τὴν μετάφρασιν τοῦ ἔργου τοῦ Σαγχουνιάθωνος, ὅστις πρὸ τῶν Τρωϊκῶν συνέγραψεν ἱστορίαν τῆς Φοινίκης.

Ὁ Σαγχουνιάθων ζῶν ἐπὶ Σεμράμιδος ἐγεννήθη ἐν Βηρυτῷ καὶ μνημονεύεται ὑπὸ τε τοῦ Εὐσεβίου² καὶ τοῦ Πορφύριου³. Φαίνεται δ', ὅτι καὶ ὁ ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου⁴ μνημονευό-

¹) Σουΐδ. ἐν λ. "Φίλων Βύβλιος γραμματικὸς. Οὗτος γέγονεν ἐπὶ τῶν χρόνων τῶν ἐγγὺς Νέρωνος, καὶ παρέτεινεν εἰς μακρόν". Παράβαλλ. καὶ Daub, De Suidae biographis, Jahrb. f. Phil. Suppl. XI, 437 καὶ Niese, De fontibus Stephani 28. ²) Ἐν Εὐαγγ. προπαρ. I, 9 "Ἰστορεῖ δὲ ταῦτα Σαγχουνιάθων, ἀνὴρ παλαιάτος καὶ τῶν Τρωϊκῶν χρόνων ὡς φασὶ πρεσβύτερος, ὃν καὶ ἐπ' ἀκριβεῖ καὶ ἀληθείᾳ τῆς Φοινικικῆς ἱστορίας ἀποδεχθῆναι μαρτυροῦσι. Φίλων δὲ τούτου πᾶσαν τὴν συγγραφὴν ὁ Βύβλιος, οὗχ ὁ Ἑβραῖος, μεταβαλὼν ἀπὸ τῆς τῶν Φοινίκων γλώσσης ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα φωνὴν ἐξέδωκε. Μνηνται τούτων ὁ καθ' ἡμᾶς τὴν καθ' ἡμῶν πεποιημένος συσκευήν, δηλ. ὁ Πορφύριος. ³) Ἐν τῷ Περὶ τῶν ἐμψύχων ἀποχῆς B', 56. ⁴) Ἐν βιβλ. III, 126 A "πλὴν εἰ μὴ ἄρα παρὰ τοῖς τὰ

μενος Σουνιαίθων δὲν εἶναι διάφορος τοῦ ἡμετέρου συγγραφέως· διότι τάσσεται μετὰ τοῦ Μωχοῦ, ὃν ὁ Σιράων¹ τίθησι πρὸ τῶν Τρωϊκῶν, ὡς τίθεται καὶ ὁ ἡμέτερος συγγραφεύς. Τὴν μετάφρασιν τοῦ Σαγχουνιάθωνος γινώσκουμεν ἐκ τῶν ἀποσπασμάτων τῶν φερομένων παρὰ τῷ Εὐσεβίῳ², ὅστις πειρᾶται, ὅπως ἀποδείξῃ, ὅτι πάντες οἱ ἔθνηκοι παρέλαβον παρὰ τῶν Ἰουδαίων τὴν παιδείαν αὐτῶν. Πρὸς ἀπόδειξιν λοιπὸν τούτου περιγράφει τὴν μυθολογίαν τῶν Φοινίκων κατὰ τὴν μετάφρασιν τοῦ ἡμετέρου Φίλωνος. Καὶ νῦν ὑπάρχουσιν οἱ ἔχοντες τὴν γνώμην, ὅτι ὁ Σαγχουνιάθων εἶχεν ὑπ' ὄψει τὰ ἱερὰ τῶν Ἑβραίων βιβλία³. Ἐπειδὴ δ' εἰς τὸ σημαντικὸν τοῦτο ἔργον ἀπεδόθη μεγάλη σπουδαιότης, πάντες ἐλυποῦντο, ὅτι δὲν περιεσώθη ὁλόκληρον. Πρὸς κοινὴν εὐχαρίστησιν ἔν τιμι μνητὴ τῆς Πορτογαλίας εὐρέθη πληρέστερον χειρόγραφον τοῦ Φίλωνος⁴, ἀλλ' ἡ γνησιότης τούτου ὑπὸ τῶν κριτικῶν ἡμφισβητήθη⁵.

Κριτικοὶ τινες πειρῶνται, ὅπως ἀποδείξωσιν, ὅτι τὸ ὄνομα Σαγχουνιάθων δὲν δηλοῖ πρόσωπον, ἀλλὰ τὰ ἱερὰ τῶν Φοινίκων βιβλία⁶. Ἄλλοι δυσχερίζονται, ὅτι ὁ Φίλων δὲν μετέφρασεν, ἀλλ' ὑπέβαλε τῷ Σαγχουνιάθωνι τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος σύγγραμμα. Διότι λέγουσιν, ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ Σαγχουνιάθωνος πρὸ τοῦ δευτέρου αἰῶνος μ. Χ. δὲν μνημονεύεται, ὅτι αἱ χρονολογίαι ἐν τοῖς ἀποσπάσμασι δὲν εἶναι ἀκριβεῖς καὶ τελευταῖον ἐν τούτοις

φοινικικὰ συγγραφεῖς, Σαγχουνιάθωνι καὶ Μωχῷ τοῖς σοῖς πολίταις».

¹) Ἐν βιβλ. XVI, 757 «καὶ τὸ περὶ τῶν ἀτόμων δόγμα παλαιόν ἐστιν ἀνδρὸς Σιδωνίου Μώχου πρὸ τῶν Τρωϊκῶν χρόνων γεγονότος». ²) Ὁ Sanchuniathonis Berytii quae feruntur fragmenta, Orelli Lips. 1826. ³) Ὁρα Δόναλδ II, 248. ⁴) Ὁρα τὴν διατριβὴν Sanchuniathon's Urgeschichte der Phönizier in einem Auszuge aus der wiederaufgefundenen Handschrift von Philo's vollständiger Übersetzung, nebst Bemerkungen von Fr. Wagenfeld, mit einem Vorworte vom Dr. G. F. Grotenfend, Hannover 1836.

⁵) Ἰδὲ Schmidt von Lübeck, Der neuntdeckte Sanchuniathon, Ein Briefwechsel, Altona 1838. ⁶) Τὴν γνώμην ταύτην ἔχει ὁ Mover, Die Phönizier ἐν σελίδ. 99 καὶ 166

ἀνευρίσκουσι θεωρίας ἀνηκούσας τοῖς ἔπειτα χρόνοις¹. Ἄλλ' ὁρ-
θῶς, ὡς νομίζομεν, παρατηρεῖ ὁ *Wagenfeld*², ὅτι ἡ ἔλλειψις
μνείας δὲν ἀποδεικνύει τὴν ἀνυπαρξίαν τοῦ συγγραμματος. Καὶ
αἱ βίβλοι τῶν Ἑβραίων, τῶν Περσῶν καὶ τῶν Ἰνδῶν δὲν μνη-
μονεύονται ὑπὸ τῶν κλασικῶν συγγραφέων. Κατὰ τὸν *Wa-
genfeld* ἡ ἀνακρίβεια τῆς χρονολογίας εἶναι τεκμήριον τῆς γνη-
σιότητος τοῦ ἄρτι μνημονευθέντος συγγραμματος. Διότι ἐν τοῖς
πρώτοις χρόνοις παντὸς λαοῦ δὲν εἶναι δυνατὴ ἡ ἀκριβὴς χρονο-
λογία. Ἄν δ' ὄντως ὁ Φίλων ἐπέβαλε τῷ Σαγχουνιάθωνι τὸ σύγ-
γραμμα, οὗτος δι' ἀκριβοῦς παρατηρήσεως ἤθελε δώσει τῇ δια-
δοχῇ τοῦ χρόνου μείζονα πιθανότητα καὶ ἤθελε ζητήσῃ τὴν δό-
κῃσιν τῆς γνησιότητος. Ὁ *Wagenfeld* ὁμολογεῖ μὲν, ὅτι ἐν τοῖς
ἀποσπάσμασι φέρονται γινῶμαι μεταγενεστέρων χρόνων, ἀλλὰ
παρατηρεῖ, ὅτι αἱ προσθῆκαι ἀνήκουσι τῷ Εὐσεβίῳ, ὡς δὴ καὶ
αἱ παραλείψεις. Ὁ Σαγχουνιάθων κατὰ τὸ ἑαυτοῦ σύγγραμμα
ἀνῆκεν εἰς ἐπιφανὲς γένος τῆς Βύβλου, ἥτις ἦτο μεγάλη Φοινι-
κικὴ πόλις, καὶ οἱ πρόγονοι αὐτοῦ ἀνῆλθον εἰς τὰ μέγιστα τῆς
πόλεως ἀξιώματα.

Ἄλλὰ καὶ ἂν ὑποτεθῇ, ὅτι τὸ προκείμενον ἔργον δὲν ἀνήκει
τῷ Σαγχουνιάθωνι, ἀλλὰ τῷ Φίλωνι, πάλιν ἡ ἀξία αὐτοῦ δὲν
ἐξαφανίζεται. Διότι δύναται νὰ ὑποτεθῇ καὶ ὑποτίθεται, ὅτι ὁ
Φίλων αὐτὸς παρέβαλε τὰ ἀρχεῖα τῶν διαφόρων τόπων, δηλ.
ἔπραξεν, ὅτι ὑπὸ τοῦ Πορφυρίου ἀποδίδεται τῷ Σαγχου-
νιάθωνι³. Κατὰ τὴν ὑπόθεσιν ταύτην ὁ Φίλων τὴν ἑαυτοῦ συλ-
λογὴν ἐπέβαλε τῷ ἀρχαίῳ ὀνόματι τοῦ Σαγχουνιάθωνος, ὅπως
δῶσῃ ταύτῃ μείζον κῦρος. Ὅπωςδὴποτε τὰ ἀποσπάσματα τοῦ

1) Ταῦτα λέγουσι καὶ ἄλλοι μὲν, κατ' ἐξοχὴν δὲ ὁ J. H. Ursinus, ὁ
Ant. von Dale καὶ H. Dodwell. 2) Ἐν σελίδ. 2 τῆς εἰρημένης διατριβῆς.

3) Παρ' Εὐσεβ. Ἐν Εὐαγγ. προπαρ. I, 9 "Σαγχουνιάθων δὲ κατὰ τὴν τῶν
Φοινίκων διάλεκτον φιλαλήθως τὴν παλαιὰν ἱστορίαν συνήγαγεν ἐκ τῶν
κατὰ πόλιν ὑπομνημάτων καὶ τῶν ἐν τοῖς ἱεροῖς ἀναγραφῶν συναγαγών".

Φίλωνος ἔχουσιν οὐχὶ μικρὰν ἀξίαν· διότι ἐν αὐτοῖς σφύζονται σπουδαῖαι τῶν Φοινίκων παραδόσεις. Ἄν ὄντως ὁ Σαγχουνιάθων συνέταξε τὴν ἀρχαιοτάτην τῶν Φοινίκων ἱστορίαν, ἔπραξεν ὅτι βραδύτερον ὁ Μανέθων καὶ ὁ Βηρωσσός¹. Μεθ' ὅλας δὲ τὰς περὶ νοθείας κρίσεις τῆς μεταφράσεως τοῦ Φίλωνος αὕτη χρησιμεύει παρὰ πολλοῖς ὡς βάσις τῆς κοσμογονίας καὶ μυθολογίας τῶν Φοινίκων².

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'.

ΠΕΡΙ ΠΕΡΙΗΓΗΣΕΩΝ ΚΑΙ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑΣ ΑΠΟ ΤΟΥ ΔΕΥΤΕΡΟΥ
Μ. Χ. ΑΙΩΝΟΣ ΜΕΧΡΙ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος ἔσχε τὴν μεγίστην αὐτοῦ ἀνάπτυξιν, ὅπερ τὰς γεωγραφικὰς γνώσεις κατέστησεν εὐκολωτέρας. Διότι οὐ μόνον στρατεῖαι εἰς πόρρω ἀφεστώσας χώρας, ἀλλὰ καὶ ἐμπορικαὶ ἐπιχειρήσεις ἐγένοντο, αἵτινες συνεξάλοντο πρὸς γνῶσιν τέως ἀγνώστων χωρῶν. Ἐν τοῖς πρώτοις τῆς περιόδου γεωγράφοις μνημονεύεται Μαρίνος ὁ Τύριος, ὅστις ἦτο μὲν Σαμαρείτης, ἀλλ' ἠγάπησε τὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ διὰ τῆς φιλοπονίας αὐτοῦ διεκρίθη³. Οὗτος ἠδυνήθη νὰ ὀρίσῃ τὸ μῆκος καὶ τὸ πλάτος τῆς ἀπὸ τοῦ Ἰσημερινοῦ ἀποστάσεως τῶν κυριωτέρων θέσεων τῆς γῆς. Ἐν τῷ γεωγραφικῷ χάρτι τοῦ Μαρίνου εἰσέδυσαν ἀμαρτήματα, ἀλλὰ ταῦτα ἦσαν ἀναπόδραστα. Τούτων πολλὰ ὁ συγγραφεὺς διώρ-

¹) Ἐν σελίδ. 183 ²) Ὁρα O. Gruppe Die griech. Kulte und Mythen I 350—409 καὶ Ewald, Ueber die phönik. Ansichten von der Welterschöpfung und der gesch. Werth Sanchuniatons, Götting 1851. ³) Φώρ. ἐν βιβλ. 242 "Σαμαρείτης οὖν τὸ ἀπ' ἀρχῆς ὁ Μαρίνος γεγονώς ἀπετάξατο μὲν πρὸς τὴν ἐκείνων δόξαν, αἵτε εἰς καινοτομίαν ἀπὸ τῆς Ἀβράμου θρησκείας ἀπορρεῖσαν, τὰ δὲ Ἑλλήνων ἠγάπησεν".

θωσεν ἐν τῇ δευτέρῃ ἐκδόσει καὶ ἴσως ἤθελε καὶ πλεῖστα ἄλλα διορθώσει, εἰ μὴ ὁ πρόωρος θάνατος διεκώλυε τὴν προσθήκην τοῦ χάριτος εἰς τὴν τρίτην ἐκδοσιν. Πρὸς δὲ ὁ Μαρίνος ἐξ ἀφηγήσεων ναυτῶν ἐγνώρισε τὴν Ἀσίαν μέχρι Βορνέου καὶ τὰ βόρεια τῆς Εὐρώπης παράλια περιέγραψε σαφέστερον ὅπερ πάντας τοὺς μεταγενεστέρους¹. Ἀπώλετο μὲν τὸ σύγγραμμα τοῦ Μαρίνου, ἀλλὰ τοῦτο εἶχεν ὅπ' ὄψει ὁ Πτολεμαῖος, ὅστις τὸν προσήκοντα ἔπαινον ἀπονέμει ἐκείνῳ διὰ τὴν ἐργασίαν τοῦ γεωγραφικοῦ χάριτος².

Προηγῆθαι μὲν ὁ Μαρίνος, ἀλλὰ τὰ σκῆπτρα τῆς γεωγραφικῆς ἐπιστήμης κατέχει ὁ Κλαύδιος Πτολεμαῖος, ὅστις ἔζη ἐπὶ Μάρκου Αὐρηλίου (161—180 μ. Χ.) ὁνομάζεται μὲν Ἀλεξανδρεὺς, ἀλλὰ λέγεται, ὅτι ἐγεννήθη ἐν Πτολεμαίδι τῆς Ἰνῶ Αἰγύπτου. Διεκρίθη δὲ κατὰ τὰ μαθηματικά, τὴν μηχανικὴν, τὴν ἀστρονομίαν, τὴν μαθηματικὴν γεωγραφίαν καὶ τὴν χρονολογίαν³. Φαίνεται δ' ὅμως, ὅτι ὁ Πτολεμαῖος δὲν ἐποίησε πολὺς νέας ἀνακαλύψεις, διότι τὰ πλεῖστα παρέλαβε παρὰ τοῦ Μαρίνου, τοῦ Μεγέλου, τοῦ Ὑψικλέους καὶ ἄλλων. Διὰ τοῦτο ἠδύνατό τις νὰ εἴπῃ, ὅτι ὁ συγγραφεὺς τὸ κλέος αὐτοῦ κατ' ἐξοχὴν ἐκτίησας ἐκ τῆς μεθοδικῆς κατατάξεως τῆς ὕλης⁴.

Τὸ σπουδαιότατον ἀστρονομικὸν σύγγραμμα τοῦ Πτολεμαίου ἦτο ἡ Μεγάλη σύνταξις τῆς ἀστρονομίας, ἣτις συνίστατο ἐκ δέκα καὶ τριῶν βιβλίων. Ὡς πάντες οἱ προγενέστεροι (πλὴν τοῦ Ἀριστάρχου), οὕτω καὶ ὁ Πτολεμαῖος τίθησι τὴν γῆν ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ σύμπαντος⁵. Περὶ τὴν γῆν δὲ τὸ πρῶτον κινούμενον περιέφερε τὸν ἥλιον καὶ τοὺς ἀστέρας ἐν δια-

1) Πλεῖον περὶ τούτου ἰδὲ παρὰ Ukert, Ueber Marinus Tyrius und Ptolemäus die Geographen ἐν τῷ περιοδικῷ Rhein. Mus. f. Philologie 1839 ἐν σελίδ. 173—220 καὶ 313—350. Παράβ. καὶ Schöll II, 748. 2) Ἐν Γεωγραφ. ὕφηγ. I, 6. 3) Ὁρα Nicolai II, 607 καὶ Christ 571. 4) Παράβ. Δοναλδ. II, 256. 5) Ὁρα Schöll II, 702.

στήματι εἴκοσι καὶ τεσσαράων ὥρῶν. Τὸ ἡμαρτημένον τοῦτο σύστημα ἐκράτησεν ἐν τῇ ἀρχαιότητι μέχρι τοῦ Κοπερνίκου, ὅστις ἐγεννήθη κατὰ τὸ 1473 μ. Χ. Παρὰ τοῦ Ἱπάρχου ἔλαβε τὸν κατάλογον τῶν ἀστέρων, ὃν ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ ἐξέτεινεν. Ὁ κατάλογος τοῦ Πτολεμαίου περιέχει χιλίους καὶ εἴκοσι δύο ἀστέρας, οἵτινες ἀνήκουσιν εἰς τεσσαράκοντα καὶ ὀκτὼ καταστερισμούς. Εἰς τὸ ἀστρονομικὸν τοῦτο σύγγραμμα τοῦ Πτολεμαίου ἔγραψαν ὑπομνήματα Θεὸν δ' Ἀλεξανδρεὺς, ὁ Πάππος καὶ ὁ Ἀμμώνιος. Κατὰ δὲ τὸν 9ον αἰῶνα μ. Χ. μετεφράσθη εἰς τὴν Ἀραβικὴν καὶ ἐξεδόθη ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν *Tabrir al magesthi*¹. Οὕτω τὸ σύγγραμμα τοῦ Πτολεμαίου γινώσκεται ὑπὸ τὸ ὄνομα *Almagest*².

Ὡνομάσθη δὲ τὸ σύγγραμμα *Μεγίστη σύνταξις* ἐν ἀντιθέσει πρὸς μικρότερον ἀστρονομικόν, ὅπερ ἐπεγράφετο Ἡ τετραέξις (σύνταξις), ἣτις περιέχει τὴν συλλογὴν ἑκατὸν ἀστρολογικῶν ἀφορισμῶν. Ἀλλ' οἱ κριτικοὶ ἔχουσι τὴν γνώμην, ὅτι τὸ ἔργον δὲν εἶναι γνήσιον. Πρὸς δὲ ὁ Πτολεμαῖος συνέταξε καὶ ἄλλας μικροτέρας ἀστρονομικὰς διατριβάς. Τοιαύτη εἶναι Φάσεις ἀπλανῶν ἀστέρων, ἐν ᾗ ὁ συγγραφεὺς εἶχεν ὑπόθεσιν τὰς ἐπιτολὰς καὶ δύσεις τῶν ἀπλανῶν ἀστέρων, Ὑποθέσεις τῶν πλανωμένων, Περι ἀναλήμματος, ὅπερ εἶναι θεωρία πρὸς κατασκευὴν γινώμονος, καὶ Ἀπλωσις ἐπιφανείας σφαίρας, δηλ. εἶναι θεωρία στερεογραφικοῦ σχεδίου τῆς σφαίρας. Αἱ δύο τελευταῖαι διατριβαὶ διετηρήθησαν μέχρις ἡμῶν ἐκ τοῦ Ἀραβικοῦ. Πρὸς τὰς συγγραφὰς ταύτας οὐχὶ πολὺν διάφορος εἶναι καὶ ὁ Κανὼν βασιλειῶν, ὅστις εἶναι μὲν κατάλογος βασιλέων ἀπὸ Ναβονασσάρ μέχρις Ἀντωνίνου τοῦ εὐσεβοῦς, ἀλλὰ συνδέεται μετ' ἀστρονομικῶν παρατηρήσεων. Ὁ κατάλογος οὗτος περιλαμβάνει 55 δυνάστας³, ἐξ

¹) Christ ἐν σελίδ. 572. ²) Παραφθάρη ἐκ τοῦ ἐλληνικοῦ *Μεγίστη*.

³) Ὁρα Nicolai II, 611.

ὧν 20 εἶναι Βαβυλώνιοι, 10 Πέρσαι, 13 Πτολεμαῖοι καὶ οἱ λοιποὶ Ῥωμαῖοι αὐτοκράτορες. Πάντες δ' ὁμοῦ περιλαμβάνουσιν ἀκριβῶς 907 ἔτη. Ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως συνετάχθησαν καὶ δύο ἄλλαι διατριβαί, ἐξ ὧν ἡ μὲν ἐπιγραφομένη Ἀρμονικῶν βιβλία γ' ἔχει ὑπόθεσιν τὴν μουσικὴν κλίμακα, ἡ δὲ ἐπιγράφεται Περὶ κριτηρίου καὶ ἡγεμονικοῦ. Ἐκ δὲ τῆς Ὀπτικῆς πραγματείας περιεσώθησαν μέχρις ἡμῶν μόνον τὰ βιβλία II—IV. Καὶ ταῦτα ὅμως δὲν περιῆλθον ἐν τῷ πρωτοτύπῳ, ἀλλ' ἐν τῇ λατινικῇ μεταφράσει τοῦ Σικελοῦ Εὐγενίου. Ὅλως δ' ἀπώλονται τρία βιβλία Μηχανικῆς καὶ αἱ πραγματεῖαι Περὶ μετρήσεως, Περὶ ὁπῆς καὶ Στοιχεῖα, ὧν μνημονεύει ὁ Σιμπλίκιος.

Ἐν τοῖς συγγράμμασι τοῦ Πτολεμαίου σπουδαιοτάτην θέσιν κατέχει ἡ Γεωγραφικὴ ἐφήγησις, ἣτις συνίσταται ἐξ ὀκτὼ βιβλίων. Τὸ βαρύτεμον τοῦτο σύγγραμμα ἐπὶ δέκα καὶ τέσσαρας αἰῶνας ἦτο τὸ μόνον συστηματικὸν ἐγχειρίδιον τῆς γεωγραφίας καὶ μέχρις ἡμῶν διαμένει ἡ πλουσιοπάχη καὶ διανγεσιτάτη πηγὴ τῆς ἐπιστήμης ταύτης. Ὁ Πτολεμαῖος εἰργάσθη κατὰ τὴν βάσιν τοῦ Μαρίνου καὶ δὲν μετέβαλε μὲν τὰς ἐργασίας τούτου, ἀλλ' ἐν τοῖς ταύτας συνεπλήρωσε¹. Στηρίζεται δ' ὁ ἡμέτερος γεωγράφος ἐπὶ μαθηματικῆς βάδεως· διότι ὥρισε τὴν θέσιν τῶν σπουδαιοτέρων μερῶν κατὰ τὸ γεωγραφικὸν μῆκος καὶ πλάτος. Τὸν πυρῆνα τοῦ ὅλου συγγράμματος ἀποτελοῦσι τὰ βιβλία 2—7, ἅπερ συνίστανται ἐκ πινάκων. Ἐν τούτοις ὁρίζεται ἡ θέσις διαφόρων τόπων κατὰ μοίρας τοῦ μήκους καὶ πλάτους. Οὕτως ὥρισε τὴν θέσιν πεντακισχιλίων σχεδὸν τόπων. Ἀλλ' ὑπάρχει ἡ γνώμη, ὅτι οὔτε ὁ Πτολεμαῖος, οὔτε οἱ πρὸ αὐτοῦ κατεμέτρησαν πάντας τούτους τοὺς τόπους, ἀλλὰ μόνον πᾶν ὀλίγους². Αἱ δ' ἄλλαι σημειώσεις δεικνύουσι μόνον τοὺς τόπους, ἐν οἷς ὁ γεωγράφος ἐπὶ τοῦ χάρτου αὐτοῦ

1) Schöll II, 784. 2) Παρὰ Christ ἐν σελίδ. 572.

τίθῃσι τὰς διαφόρους χώρας. "Εν τισι χειρογράφοις φέρονται εἴκοσι καὶ ἐπὶ γεωγραφικοὶ πίνακες προσηρητημένοι. Οὗτοι ἔχουσιν ἐπιμεμελημένον χρωματισμὸν καὶ ἡ μὲν θάλασσα εἰκονίζεται διὰ πρασίνου χρώματος, τὰ δ' ὄρη δι' ἐρυθροῦ ἢ σκοτεινοῦ κυτρίνου καὶ ἡ χέρσος διὰ λευκοῦ¹. "Εχάραξε δ' αὐτοὺς κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν χειρογράφων "Αγαθοδαίμων ὁ "Αλεξανδρεὺς². Σημειωτέον δ', ὅτι ὁ Πτολεμαῖος περιέπεσεν εἰς μέγα ἀμάρτημα, ἐξ οὗ προῆλθον πολλὰ ἀνακρίβεια. Οὗτος ἐνόμιζεν, ὅτι ἡ μοῖρα συνίσταται ἐκ 500 σταδίων, ἐν ᾧ πράγματι περιλαμβάνει 604. "Υπολογίζων λοιπὸν τὸ μῆκος ἀπὸ τῶν νήσων τὴν μακάρων μέχρι τῆς Κατιγάρας (δηλ. μέχρι τῆς δυτικῆς παραλίας τοῦ Βορνέου), ὅπερ ἔθεώρει ὡς τὸ ἡμῖς τῆς γῆνις σφαίρας, εὗρισκεν, ὅτι τοῦτο ἔχει 180 μοίρας. "Αλλ' ἡ καταμέτρησις αὕτη εἶναι ἡμαρτημένη διότι ἡ ἀπόστασις αὕτη εἶναι μόνον 125 μοιρῶν. Τὰ ἡμαρτήματα ὅμως τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὰς μοίρας τοῦ πλάτους εἶναι σπανιώτερα. Οἱ πλεῖστοι δὲ τῶν τόπων ὠρίσθησαν ἀκριβῶς³, ὡς ἡ νοτιωτάτη τῆς "Ισπανίας ἄκρα ὀρθῶς ἐτέθη ἐπὶ τῆς 36⁰ 15'.

Περὶ δὲ τῆς πατρὶδος καὶ τοῦ γένους Διονυσίου τοῦ Περιγητοῦ πολλὰ καὶ μεγάλα διαφωνοῦναι ἠγγέθησαν⁴. Διότι ὑπάρχουσι πολλοὶ Διονύσιοι καὶ ἄλλοι μὲν τὸ γεωγραφικὸν ἔπος ἀποδίδουσι τῷ Κορινθίῳ, ἄλλοι δὲ τῷ Μιλησίῳ, ἄλλοι δὲ τῷ "Ροδίῳ καὶ ἄλλοι Διονυσίῳ τῷ "Αλεξανδρεῖ, ὅστις ἐπὶ Νέρωνος μέχρι Τραϊανοῦ ἦτο ἐν "Ρώμῃ ἐπιστάτης τῆς βιβλιοθήκης καὶ αὐτοκρατορικὸς γραμματεὺς μεγάλην δύναμιν κεκτημένος. "Επειδὴ δ' ὁ Πλίνιος⁵ εἶπεν, ὅτι Χάραξ ἦτο ἡ

¹) Δονάλδο, II, 264. ²) "Επί τινων χειρογράφων ἀναγινώσκεται "Εκ τῶν Κλαδίου Πτολεμαίου γεωγραφικῶν βιβλίων ὁκτὶ τὴν οἰκουμένην πᾶσαν "Αγαθοδαίμων "Αλεξανδρεὺς ὑπετύπωσεν. ³) Schöll II, 749. ⁴) Περὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἔγραψεν ὁ Schirlitz, Ueber des Dionysios Periegetes Zeitalter und Vaterland, Seebode's N. Archiv II, 42. Πρὸς δὲ ὁ μακαρίτης "Ασώπιος ἔγραψε πολλὰ καὶ ἀναγνώσεως ἄξια ἐν σελίδ. 193. ⁵) Ἐν βιβλ. VI, 27.

τελευταία πόλις τοῦ Περσικοῦ κόλπου ἡ κτισθεῖσα ὑπὸ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἔνθα ἐγεννήθη ὁ νεώτατος γεωγράφος, πολλοὶ ἐννοοῦσι τὸν ἡμέτερον Περιηγητὴν ὀνομάζοντες αὐτὸν Χαρακηνόν. Ἀλλ' ὁ Περιηγητὴς λέγεται καὶ Ἀλεξανδρεύς. Τοῦτο δ' ἐξηγοῦσι λέγοντες, ὅτι ἡ Χάραξ πρότερον ὀνομάζετο Ἀλεξάνδρεια¹. Κατὰ τῆς γνώμης ὅμως ταύτης ὑπάρχουσι καὶ ἄλλοι μὲν λόγοι καὶ δῆ, ὅτι Χαρακηνὸς ὢν οὐδ' ἅπαξ τῆς ἐαυτοῦ πατρίδος ἐμνημόνευσεν. Αἱ αὐταὶ διαφωνίαι ὑπάρχουσι καὶ ὡς πρὸς τὴν ἡλικίαν τοῦ Περιηγητοῦ. Τινὲς νομίζουσιν, ὅτι ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς ἤκμασεν ἐπὶ Οὐεσπεσιανοῦ καὶ Δομιτιανοῦ· διότι οὗτος ποιεῖται μνεῖαν τῆς ἡττῆς τῶν Πάρθων² καὶ τῆς ταπεινώσεως τῶν Νασαμώνων³. Τὴν γνώμην ταύτην ὑποστηρίζει ὁ Unger⁴ καὶ μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν δύο ἀκροστίχων ὑπὸ Leue⁵. Ἄλλοι δ' ἀναξιεῖάζουσι τὴν ἡλικίαν τοῦ συγγραφέως εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Αὐγούστου⁶.

Ὅπως δὲ ποτε ὁ Διονύσιος συνέταξε Περιήγησιν τῆς οἰκουμένης ἐν 1187 ἑξαμέτροις. Οἱ στίχοι κατεσκευάσθησαν ἐπιμελῶς καὶ ὁ ῥυθμὸς τούτων εὐκόλως ὄρει. Καταθέλγει⁷ δ' ὁ ποιητὴς διὰ τῆς καθαρότητος καὶ τῆς κομψότητος τῆς γλώσσης. Κατὰ ταύτην ἐμιμήθη τὸν Καλλίμαχον, ὡς βάσιν δὲ τοῦ γεωγραφικοῦ συστήματος ἔσχε τὸν Ἑρατοσθένη⁸. Κατὰ πρῶτον ὡς ἐν εἰσαγωγῇ ὁ γεωγράφος πραγματεύεται περὶ τοῦ

¹) Σχολ. ἐν σελίδ. 427 (ἐκδ. Müller) "Διονύσιος ὁ περιηγητὴς γέγονεν υἱὸς Διονυσίου Ἀλεξανδρέως· γέγονε δὲ ἐπὶ τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων μετὰ Αὐγουστον Καίσαρα ἢ ἐπ' αὐτοῦ... Παράβαλλ. Schöll II, 348 ἐν σημ. 2.

²) Ἐν στίχ. 1051. ³) Ἐν στίχ. 208.

Κεῖνον δ' αὖ περὶ χώρον ἐρημωθέντα μέλαθρα

ἀνδρῶν ἀθρήσεας ἀποφθιμένων Νασαμώνων,

οὓς Διὸς οὐκ ἀλέγοντος ἀπώλεσεν Ἀΐονις αἰχμή.

⁴) Jahrb. f. Phil. 1887 ἐν σελίδ. 53. ⁵) Philol. 42, 175. Παράβαλλ. Christ ἐν σελίδ. 573 καὶ Ἀσώπιον ἐν σελίδ. 197. ⁶) Ὅρα Εὐστάθ. εἰς Περιήγ. 355. ⁷) Nicolai II, 602. ⁸) Παράβαλλ. Alfr. Goethe, De fontibus Dionysii Periegetae, Gottingae 1875.

σχήματος τῆς γῆς, περὶ τοῦ Ὠκεανοῦ καὶ τῶν θαλασσῶν. Εἶτα περιγράφει τὴν Αἰεύνην (στίχ. 173—269), τὴν Εὐρώπην (270—449), τὰς νήσους τῆς ἐντὸς καὶ ἐκτὸς θαλάσσης (450—619), καὶ τελευταῖον τὴν Ἀσίαν (620—1152). Τὸ ποίημα λήγει εἰς καλὸν ἐπίλογον¹. Οὕτως ὁ Διονύσιος δὲν ἐποίησε νέας ἀνακαλύψεις ἐν τῇ γεωγραφίᾳ, ἀλλὰ τὰ παρ' ἄλλων ἐξευρημένα ἀκριβῶς, συντόμως καὶ καλῶς ἐξέθετο. Μόνον ἀκροθιγῶς ἤψατο πάντων τῶν καλῶν, ὡς λέγει ὁ Εὐστάθιος².

Κατὰ τοῦτο ὁ Διονύσιος δύναται νὰ παραβληθῇ, ὡς νομίζομεν, πρὸς τὸν Ἀρατον, ὅστις ἐν τῇ ἀστρονομίᾳ δὲν ἐποίησε νέας ἀνακαλύψεις, ἀλλὰ τὰ τοῦ Εὐδόξου καλῶς ἐξέθετο. Διὰ τὴν καλὴν ἐκθεσιν τὰ ποιήματα ἀμφοτέρων ἐγένοντο ἀναγνώσματα τῶν σχολείων. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται ἡ μεγάλη πληθὺς τῶν χειρογράφων τῆς Περιγηγέσεως, ἅπερ μέχρις ἡμῶν περιῆλθον. Ὅτι δ' ὁ ἡμέτερος περιηγητὴς ἀνεγνωσκετο οὐ μόνον ὑφ' Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ ὑπ' ἄλλων λαῶν, γίνεται δῆλον ἐκ

¹) Ἐν στίχ. 1181.

Ἡμεῖς δ' ἡπειροὶ τε καὶ εἰν ἅλι χαίρετε νῆσοι,
ὑδατὰ τ' Ὠκεανοῖο, καὶ ἱερὰ χεῦματα πόντιου,
καὶ ποταμοί, κρηναί τε, καὶ οὐρεα βησέεντα.

Ἡδὴ γὰρ πάσης μὲν ἐπέδραμον οἶδμα θαλάσσης,
ἤδη δ' ἡπείρων σκολιὸν πόρον. Ἀλλὰ μοι ὕμνων
αὐτῶν ἐκ μακάρων ἀντάξιός εἴη ἀμοιβή.

²) Ἐν Ὑπομνήματι, σελίδ 77 (ἐκδ. Bernhardy) «πάντοθεν ὁ Διονύσιος τὸ καλὸν ἡρانیσατο, καὶ τὰ μακρὰ τῶν ἄλλων αὐτὸς ἐπιτεμῶν συντομωτάτην ταύτην καὶ ἀκριβεστάτην γεωγραφίαν ἐξέθετο, εἰς ἐγχειρίδιον τοῖς βουλομένοις εὐδύνοντιον, οὐδὲν τι τῶν τοῖς γεωγράφοις ὀφειλομένων καταλιπών. Ἱστορίαις τε γὰρ παραρτῦει τὸ ποίημα, φράζει δὲ πού καὶ τόπων ἢ ἐθνῶν ἰδιότητας, χειραγωγεῖ δὲ καὶ τῷ τῆς ἱστορίας ἀληθεῖ, ὅπερ ἐστὶ γεωγραφίας ἀρετὴ, παρενσπεύρει δὲ πού καὶ τινα μαθηματικώτερον. Καὶ ὅπως οὐδὲν τι τῶν γεωγραφικῶν ἀγαθῶν ἀφῆκεν, οὐ μὴ γεῦμα τι τῇ αὐτοῦ ποιήσει ταύτῃ ἐντέθεικεν, ὀλιγόστιχον μὲν τὸ ποίημα ἐκτεθειμένος, ἀκροθιγῶς δὲ πάντων ἀψάμενος τῶν καλῶν, καὶ σπερματικῶς πᾶν ἐν αὐτῷ τὸ τῆς γεωγραφίας καλὸν ἐνθέμενος».

τούτου, ὅτι ἐγένοντο δύο μεταφράσεις εἰς τὴν λατινικὴν, ἡ μὲν ὑπὸ τοῦ Ἀξιηνοῦ, ἡ δὲ ὑπὸ τοῦ γραμματικοῦ Προσκιανοῦ, οὗ ἡ Περιήγησις εἶναι κατὰ ἑκατὸν στίχους βραχυτέρα. Πρὸς δὲ περιεσώθη μέχρις ἡμῶν Παράφρασις τοῦ εἰρημένου ποιήματος, πολὺτιμα σχόλια¹ ἐκ τοῦ τειάρτου καὶ πέμπτου αἰῶνος μ. Χ. καὶ τὰ ὑπομνήματα τοῦ Εὐσταθίου².

Καὶ ἄλλος Διονύσιος, ἦτοι ὁ Βυζάντιος, ἠσχολήθη περὶ γεωγραφικὰ συντάξας Ἀνάπλουσιν Βοσπόρου. Τοῦτου περιεσώθη μέχρις ἡμῶν μόνον τὸ πρῶτον κεφάλαιον, ἄλλα δέ τινα ἀποσπάσματα διτηρήθησαν ἐν τῇ λατινικῇ μεταφράσει, ἣν εἶχε ποιήσει ὁ Γάλλος λόγιος Gilles ἐν Κωνσταντινουπόλει³. Ἐπειδὴ δ' οὗτος ἔθανεν ἐν ἔτει 1455, πρὸδηλον, ὅτι τὸ χειρόγραφον μέχρι τῶν χρόνων τούτων ἐσφίζετο. Κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους ἐν τῷ Βρεττανικῷ μουσεῖῳ ἀνεκαλύφθη καὶ ἄλλο ἀπόσπασμα ἀνήκον τῷ τέλει τοῦ Ἀνάπλου⁴. Εἰ καὶ τὸ σύγγραμμα διτηρήθη μόνον ἐν ἀποσπάσμασιν, ὅμως θεωρεῖται ὡς πλουσιωτάτη πηγὴ τῆς τοπογραφίας τοῦ Θρακικοῦ Βοσπόρου, οἷος ἦτο ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Διονυσίου. Χαίρει δ' ὁ ἀναγνώστης, ὅτι ὁ συγγραφεὺς μετὰ πολλῆς τῆς ἀκριβείας ἀφη-

1) Ἡ Παράφρασις καὶ τὰ Σχόλια φέρονται ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Bernhardt. 2) Περὶ τῆς ἐργασίας αὐτοῦ λέγει μετὰ ποιητικῆς ἐξάρσεως ἐν σελ. 72 (τῆς εἰρημ., ἐκδ.) "Διονύσιος οὐκ εἶποι ποιητής, ἀλλὰ λύσας τὸ μέτρον. καὶ σοι καταλογάδην τὰ πλείω λαλῶν, οὐ στενολεσχῶν, ἀλλὰ πλατύτερον ἑαυτὸν ἐκτιθεὶς καὶ ἀνακαλύπτων. οἷός ἐστι καὶ ἐκ μετρικῆς συνθήκης εἰς πεζολογίαν ἀναλυόμενος τὰ πολλά, οὐ μόνον ᾄδων, ἀλλὰ καὶ λέγων, ὅπου τὰ τῆς ψῆδης ἡμῶν οὐκ ἔχει καιρὸν, καὶ οὕτως ἀντὶ ἀπλοῦ γενόμενος ὅσον διγλωσσος, οὐ πάντῃ μετέωρος, οὐδ' ἐκ μετρικοῦ τὰ πάντα λαλῶν σχήματος, ἀλλ' ἔστιν ὅπη καὶ βάδην τῷ λόγῳ προΐων, οὐδ' ἀπὸ σκηνῆς μετρικῆς τὸ σύμπαν φθεγγόμενος, ἀλλὰ πολλὰ καὶ προσωπεῖον διχα ποιητικοῦ ὁμιλῶν...". 3) "Ora Frick, Dionysii Ryz. Anapl. Bosporo ex Gillio excerpt 1860. Παράβαλλ. Bernhardt II, 492. 4) Τὸ χειρόγραφον τοῦτο εὑρίσκεται ὑπ' ἀριθμ. 19391. Τοῦτο δύναται τις προχειρῶς νὰ ἴδῃ ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ Müller, Fragment. hist. Graec. V, 188.

γείται τὰ τῆς ὑποθέσεως αὐτοῦ. Οὗτος ἔζη πρὸ τοῦ 196 μ. Χ. διότι κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ὁ Σεπτίμιος Σεουήρος σχεδὸν κατέσκαψε τὸ Βυζάντιον, τὴν πατρίδα τοῦ Διονυσίου¹.

Πότε ἤκμαζε Πανσανίας ὁ Περικηγῆτης, δὲν εἶναι γνωστόν, εἰκάζεται δ², ὅτι ἡ ἀκμὴ τούτου πίπτει ἐπὶ τοῦ Ἀδριανοῦ καὶ τῶν Ἀντωνίνων· διότι οὐδεμία χρονολογικὴ εἴδησις ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ κατέρχεται πέρα τῆς βασιλείας τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου³, ὅστις ἐστρατεύσατο ἐπὶ τοὺς Γερμανοὺς κατὰ τὸ 179 μ. Χ. Κατὰ ταῦτα ὁ χρόνος τῆς συγγραφῆς τῆς περιηγήσεως τίθεται τὸ 160—180.⁴ Ἄλλοτε ὁ Sylburg ἐταῦτιζε τὸν ἡμέτερον συγγραφέα τῷ ἐκ Καισαρείας τῆς Καππαδοκίας ῥήτορι καὶ σοφιστῇ Πανσανίᾳ, ὅστις ἐγένετο μαθητὴς Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ⁵. Ἀλλὰ κατὰ τῆς ταυτίσεως ταύτης φέρονται καὶ ἄλλοι μὲν λόγοι καὶ δῆ, ὅτι ὁ Πανσανίας σιωπᾷ περὶ τῆς ὑποτιθεμένης πατρίδος αὐτοῦ. Ἄλλως ἂν ὁ ῥήτωρ ἔγραφε τὴν Περιήγησιν, πάντως ἡ γλῶσσα ἤθελεν εἶναι ὀρθότερα καὶ οὐχὶ ἡμελημένη, ὥς νῦν. Ὁ δὲ Schubart, ὁ ἐκδότης τοῦ ἡμετέρου Περιηγητοῦ, ταυτίζει τοῦτον τῷ ἱστορικῷ Πανσανίᾳ, ὅστις ἔγραφε περὶ τῆς ἐν Συρίᾳ Ἀντιοχείας, δηλ. τῆς πατρίδος αὐτοῦ. Ἡ γνώμη αὕτη δυσκόλως δύναται νὰ πολεμηθῇ· διότι ὑπὸ Στεφάνου τοῦ Βυζαντίου καὶ ἡ Περιήγησις καὶ ἡ Κτίσις Ἀντιοχείας τῷ αὐτῷ Πανσανίᾳ ἀποδίδονται⁶. Ἀλλ' οὐχ ἦτον παρὰ πολλοῖς κρατεῖ ἡ γνώμη, ὅτι ὁ Περιηγητὴς ἦτο Ἀνδρὸς⁷

1) Nicolai II, 600. 2) "Oga Sibelis, De Pausaniae patria et aetate et qualis scriptor hic esse videatur, 1819 καὶ Ludvig von Scheffler, Ueber die Persönlichkeit des Periegeten Pausanias, Freiburg im Breisgau, 1880. 3) Αὐτόθι ἐν σελίδ. 6. Περὶ τοῦ σοφιστοῦ Πανσανίου ποιεῖται λόγον ὁ Φιλόστρατος ἐν βίοις σοφιστ. II, 13. 4) Christ 577 καὶ Gurlitt, Ueber Pausan. Graz. I. 182. 5) Τοῦτο ἐπιγράθη ὁ Sibelis, ὅπως ἀποδείξῃ ἐν τῷ προλόγῳ τῆς ἐκδόσεως αὐτοῦ, ἐν σελίδ. 5. Τὴν γνώμην τούτου ἐδέξατο καὶ ὁ ἐμὸς διδάσκαλος Böckh, De Paus. Stilo, Philog. Mus. I, 629 καὶ ὁ Pfundtner, Des Reisebeschreibers Pausanias Lebens—und Glaubensansi-

καὶ πολλὴν χρόνον παρὰ τῷ Σιτύλῳ διέτριπεν, ὡς γίνεται ὁ λόγος ἐκ τινων φράσεων αὐτοῦ¹.

Ὁ Πανσανίας συνέγραψε *Περιήγησιν* τῆς Ἑλλάδος συνισταμένην ἐκ δέκα βιβλίων. Ἐκ τούτων τὸ πρῶτον ἔχει τὴν ἐπιγραφὴν Ἀιτικὰ, τὸ δεύτερον Κορινθιακὰ, ἐν οἷς περιλαμβάνει καὶ τὰ τοῦ Ἀργους, τὰ τῶν Μυκηναίων, τὰ τῆς Τίρου, τοῦ θύου καὶ Ἐπιδάουρου, τὸ τρίτον τὰ Λακωνικὰ, τὸ τέταρτον τὰ Μεσσηνιακὰ, τὸ πέμπτον καὶ ἕκτον τὰ Ἡλιακὰ, τὸ ἕβδομον τὰ Ἀχαϊκὰ, τὸ ὄγδοον τὰ Ἀρκαδικὰ, τὸ ἔνατον τὰ Βοιωτικὰ καὶ τὸ δέκατον τὰ Φωκικὰ. Ὁ συγγραφεὺς τὸ ἔργον αὐτοῦ δὲν ὀνομάζει *Περιήγησιν*², καὶ φαίνεται, ὅτι τοῦτο δὲν συνέγραψε συνεχῶς ἐργαζόμενος, ἀλλ' ἐν διαλείμμασι, ὡς τεκμηριοῦται ἐξ αὐτοῦ τοῦ συγγράμματος. Ὁ Πανσανίας ἐν τῷ ἕβδομῳ βιβλίῳ³ παρατηρεῖ, ὅτι ἐν τῷ πρώτῳ (δηλ. ἐν τοῖς Ἀιτικοῖς) δὲν ἐμνημόνευσε τοῦ ᾠδείου τοῦ Ἡρώδου διότι ὅτε ἔγραφε τὸ βιβλίον τοῦτο, δὲν ἦτο ᾠκοδομημένος, ὅπερ, ὡς γνωστόν, ἐκτίσθη κατὰ τὸ 162 μ. Χ. Ὁ αὐτὸς Περιηγητὴς ἐν τῷ πέμπτῳ βιβλίῳ λέγει⁴, ὅτι ἀπὸ τῆς ἀνακτίσεως τῆς Κορίνθου ὑπὸ Ἰουλίου Καίσαρος, ἥτις ἐγένετο τῷ 44 π. Χ., παρήλθον 217 ἔτη. Ἄρα τὸ πέμπτον βιβλίον ὁ Πανσανίας συνέγραψε κατὰ τὸ 174, ἥτοι δώδεκα ἔτη μετὰ τὴν συγγραφὴν τοῦ πρώτου⁵. Πέντε ἔτη μετὰ τὴν σύνταξιν τοῦ πέμπτου βιβλίου ὁ Πανσανίας συνέγραψε τὸ ὄγδοον διότι ἐν τούτῳ γίνεται μνεία

chтен, Königsberg 1868. ¹) Ἐν βιβλ. V, 13, 4 "Πέλοπος δὲ καὶ Ταυιάλου τῆς παρ' ἡμῖν ἐνοικήσεως σημεῖα ἔτι καὶ ἐς τὴνδε λείπεται", Ἰδὲ καὶ VIII, 17, 3. ²) Scheffler ἐν σελίδ. 7. ³) Ἐν βιβλ. VII, 20, 3 "Ἐμοὶ δὲ ἐν τῇ Ἀιτίδι συγγραφῇ τὸ ἐς τοῦτο παρῆλθε τὸ ᾠδεῖον, ὅτι πρότερον ἔτι ἐξείργαστό μοι τὰ ἐς Ἀθηναίους ἢ ὑπῆρκετο Ἡρώδης τοῦ οἰκοδομήματος". ⁴) Ἐν βιβλ. V, 1, 1 "Κορινθίων μὲν γὰρ οἱ νῦν νεώτατοι Πελοποννησίων εἰσὶ καὶ σφόδρα ἀφ' οὗ τὴν γῆν παρὰ βασιλείᾳς ἔχουσιν. εἰκοσι ἔτη καὶ διακόσια τριῶν δέοντα ἦν ἐς ἐμὲ". ⁵) Παράβαλλ. Nicolai II, 594.

τῆς στρατείας τοῦ Ἀντωνίνου κατὰ τῶν Γερμανῶν¹, ἣτις ἐγένετο τῷ 179 μ. Χ.

Ἐκ τούτων γίνεται δῆλον, ὅτι ὁ συγγραφεὺς κατὰ τὴν περὶ γήγειρον συνέλεξε τὴν ὕλην καὶ εἶτα συνέταξε τὰ βιβλία αὐτοῦ. Ἐνταῦθα γεννᾶται τὸ ζήτημα, ἂν οὗτος ὥς βάσιν τῆς Περιγηγέως εἶχε τὰς σημειώσεις αὐτοῦ ἢ τὰ συγγράμματα ἄλλων. Τινὲς ἔχουσι τὴν γνώμην, ὅτι συνέβη τὸ δεύτερον, λέγοντες, ὅτι σιωπῇ περὶ πολλῶν μνημείων, ὥς δὴ περὶ τοῦ μνημείου τοῦ Ἀγρίππα τοῦ ἰδρυμένου κατὰ τὴν ἄνοδον εἰς τὴν ἀκρόπολιν, ἐν ᾧ τηλικούτον ἔργον ἔπρεπε νὰ ὑποπέσῃ εἰς τὴν αἰσθησιν τοῦ Περιγηγοῦ. Τοῦτο ὁμῶς δηλοῖ, ὅτι ὁ συγγραφεὺς τὸ μνημεῖον τοῦτο δὲν ἠξίωσε μνείας, ὥς ὁρθῶς παρατηρεῖ ὁ μέγας ἀρχαιολόγος *Brunn*². Διὰ τοῦτο παραινεῖ, ὅπως μὴ ἀπαιτῶμεν παρὰ τοῦ Πανσανίου ὅ τι οὗτος δὲν ἐσκόπει νὰ παρὰσχη, ὅσονδῆποτε καὶ ἂν ἦναι δυσάρεστος ἢ σιωπὴ αὐτοῦ³. Κατ' ἐξοχὴν αἱ ἀνασκαφαὶ τῆς Ὀλυμπίας ἔδωκαν ἀφορμὴν τοῖς κατηγοροῖς τοῦ Πανσανίου, ὅπως ἐπιδείξωσι παροράματα τούτου. Ἐν τούτοις διατρέπει ὁ δεινὸς φιλόλογος *Wilamowitz*⁴, ἀλλ' ὑπάρχουσι καὶ ἔξοχοι τούτου ὑπερασπισταί, ὥς ὁ ἄρτι εἰρημένος *Brunn* καὶ ὁ *Schubart*⁵. Βεβαίως ὁ συγγραφεὺς οὗτος ἠντλησεν εἰδήσεις οὐ μόνον ἐκ τῆς αὐτοψίας, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἀρχαιοτέρων συγγραφέων, ὅλος ὁ περιγηγὴς *Πολέμων*⁶, ὁ Ἰστρος, ὁ γεωγράφος Ἀρτεμίδωρος⁷, Μύρων ὁ Πρωηνεὺς⁸ καὶ ὁ ποι-

¹) Ἐν βιβλ. VIII, 43, 4. *Περὶ τῶν πηγῶν τοῦ Πανσανίου* ἐξεδότησαν πολλὰ διατριβαί, ὡς ὑπὸ Hirt, *De fontibus Pausaniae in Eliacis*, Greifsw. 1878. Kalkmann, *Pausanias der Perieget. Untersuchungen über seine Schriftstellerei und seine Quellen*, Berlin 1886. *Παράβαλλ.* Christ *ἐν* σελίδ. 576. ²) Ἐν τῇ διατριβῇ Pausanias und seine Ankläger δημοσιεύθεισῃ ἐν τῷ περιοδικῷ *Jahrbücher f. Classisch. Phil.* 1884. ³) *Αὐτόθι ἐν* σελίδ. 26. ⁴) *Herm.* XII, 346. ⁵) *Jahrb. f. Phil.* 1883 *ἐν* σελίδ. 469. ⁶) Ἐν βιβλ. VIII, 10, 2 καὶ V, 20, 2. ⁷) Οὗτος λέγεται ἀνῆρ Ἐφεσῖος ἐν βιβλ. V, 5, 9. ⁸) Ἐν βιβλ. V, 6, 1.

ητής ¹Ριανός¹, ὧν καὶ μνημονεύει διὰ γενικοῦ ὀνόματος. Εἶναι ὁμως ἄδικος ἢ κρίσις, καθ' ἣν ὁ Περιηγητὴς οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἀντιγραφὲς ἀλλοτρίων βιβλίων. Ναί· εἶναι ἄδικος, διότι ὁ Πανσανίας δὲν εἶναι ἄνθρωπος τῶν βιβλίων, ἀλλὰ τῶν περιηγήσεων. Ἄνευ τούτων ἤθελεν ὑποπέσει εἰς πλεῖστα ἁμαρτήματα. Ὡστε ὁ Περιηγητὴς ἔχει δύο πηγὰς τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ, τὴν αὐτοψίαν μετὰ τοῦ αὐτηκόου καὶ τὰ συγγράμματα τῶν ἄλλων².

Ἄν ὁ Πανσανίας ἤντιμι τὰς εἰδήσεις αὐτοῦ μόνον ἐκ βιβλίων καὶ βιβλιοθηκῶν, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ χρησιμεύῃ ὥς ὁ ἄριστος ὁδηγὸς πάντων τῶν περιηγητῶν ἀπὸ τῶν Ἀγγλων *Dodwell* καὶ *Leake*³ μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων. Οἱ δύο οὗτοι μεγάλοι περιηγηταὶ ἔχουσι τὴν γνώμην, ὅτι ὁ Πανσανίας εἶναι ἀξιопιστότερος καὶ αὐτοῦ τοῦ Στράβωνος. Ὑπὸ τινα ἔποψιν ἡδυνάτο τις νὰ δικαιώσῃ τοὺς εἰρημένους Βρεττανούς· διότι ὁ μὲν γεωγράφος λέγει, ὅτι αἱ Μυκῆναι οὕτω κατεσκάφησαν ὑπὸ τῶν Ἀργείων, ὥστε οὐδ' ἔγχος τῆς πόλεως εὐρίσκεται⁴, ὁ δὲ Πανσανίας ἀκριβῶς περιγράφει⁵ τὰ ἔρειπια τῆς κατασκαφείσης πόλεως, ὥς διὰ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ *Schliemann* καὶ τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐταιρείας κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους δηλον ἐγένετο. Ἡ ἀκρίβεια δ' ὁμως αὕτη δὲν πρέπει νὰ λογισθῇ πρὸς μομφὴν τοῦ Στράβωνος· διότι ὁ μὲν ἦτο γεωγράφος, ὁ δὲ ἀρχαιολόγος. Ἐν ταῖς κατασκαφαῖσαις Μυκῆναις δὲν ὑπῆρχον

1) Kohlmann, Quaestiones Messeniacaе, Bonn 1886. 2) Ἐν βιβλ. VIII, 10, 2 ὁ Πανσανίας λέγει· "Τὰ δὲ ἐς τὸ ἱερὸν τοῦτο ἐγὼ τε ἀκοῇ γράφω, καὶ ὅσοι μνήμην ἄλλοι περὶ αὐτοῦ πεποιήνται...". 3) Παράβαλλ. Scheffler ἐν σελίδ. 9. 4) Στράβ. VIII, 372 "χρόνοις δ' ὑστερον κατεσκάφησαν ὑπ' Ἀργείων ὥστε νῦν μηδ' ἔγχος εὐρίσκεισθαι τῆς Μυκηναίων πόλεως. 5) Πανσαν. II, 16 "Μυκηνῶν δὲ ἐν τοῖς ἔρειπιοις κρήνη τέ ἐστι καλουμένη Περσεΐα, καὶ Ἀτρέως καὶ τῶν παίδων ἐπόγαια οἰκοδομήματα, ἐνθα οἱ θησαυροὶ σφισι τῶν χρημάτων ἦσαν. Τάφος δὲ ἐστὶ μὲν Ἀτρέως, εἰοὶ δὲ καὶ ὅσους οὖν Ἀγαμέμνονι ἐπατήκοντας ἐξ Ἰλίου δειπνήσας κατεφόνευσεν Αἰγιοθός,"

οὔτε ναοί, οὔτε οἰκίαι, οὔτε κάτοικοι καὶ διὰ τοῦτο ὁ γεωγράφος εἶπε, ὅτι οὐδ' ἔχνος τῆς πόλεως ὑπῆρχε. Τῷ ἀρχαιολογῶντι ὁμως Πανσανία ὑπῆρχον τὰ ἐρεῖπια.

Ἀνὰ πρόπαι μὲν λοιπὸν νὰ τιμήσωμεν τὸν Πανσανίαν ὑπὲρ τὸν γεωγράφον, ἀλλ' εἶναι σκληρὰ ἡ φράσις καὶ ἀναξία τοῦ μεγάλου Scaliger εἰπόντος, ὅτι ὁ Περικλήτης εἶναι mendacissimus omnium Graeculorum¹. Πολλαχοῦ μὲν ὁ Περικλήτης δεικνύει εὐπιστίαν πρὸς τὰ θαύματα, ἀλλ' ἡ αἰτία κεῖται ἐν τῷ σεβασμῷ πρὸς τὴν ἀρχαίαν θρησκείαν. "Ὅ,τι δ' οὗτος εἶδε, πιστῶς ἀπέδωκεν. "Ὅσας δὲ δὲν εἶδὲ τι ἢ δὲν γινώσκει ἀκριβῶς, ἐπέχει νὰ κυρώσῃ τὸ πρᾶγμα². Διαρρηθὴν δὲ λέγει, ὅτι δὲν πιστεύει, ὅσα καὶ γράφει³. Κατὰ τοῦτο ὁ Πανσανίας μιμεῖται τὸν Ἡρόδοτον, ὅστις παραπλήσια εἶχε γράφει⁴. "Ἄν οἱ δύο οὗτοι ἄνδρες παρῆλθον, ὅσα δὲν ἐπίστευον, ἡμεῖς οἱ μεταγενέστεροι ἠθέλομεν στερηθῇ πλείστων παραδόσεων τῆς πολιᾶς ἀρχαιότητος. "Ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς ἔχει τὴν γνώμην, ὅτι ἐν ταῖς παραδόσεσιν ὑπάρχει πνυρὴν τις τῆς ἀληθείας, ἀλλὰ τοῦτον ἐμεγέθυναν οἱ ὑπὸ τοπικῆς φιλοπατρίας κατεχόμενοι⁵ καὶ οἱ ἡδονὴν εὐρίσκοντες ἐν τοῖς μυθολογήμασι⁶. Τὸν καθαρο-

1) "Ὅρα Scheffler ἐν σελίδ. 10. 2) "Ὡς ἐν βιβλ. II, 34, 4 "Τοῦτο δὲ εἰ τοιοῦτόν ἐστιν, οὐκ οἶδα, ἔλεγον δὲ οἱ περὶ τὰ Μέθανα. 3) Ἐν βιβλ. II, 17, 4 "Τοῦτον δὲ τὸν λόγον, καὶ ὅσα εἰκότα εἴρηται περὶ θεῶν, οὐκ ἀποδεχόμενος γράφω, γράφω δὲ οὐδὲν ἥσσαν. 4) Ἡρόδοτος. ἐν VII, 152 "Ἐγὼ δὲ ὀφείλω λέγειν τὰ λεγόμενα, πείθεσθαι γὰρ μὲν οὐ παντάπασιν ὀφείλω, καὶ μοι τοῦτο τὸ ἔπος ἔχεται εἰς πάντα τὸν λόγον. 5) Πανσαν. ἐν βιβλ. II, 30, 6 "Τῆς δὲ Ἐπιδανρίας ἔχονται Τροϊζήνιοι σεμνύνοντες, εἴπερ καὶ ἄλλοι τινές, τὰ ἐγχώρια. 6) Ἐν βιβλ. VIII, 2, 3 "Ἐν δὲ τῷ παντὶ αἰῶνι πολλὰ μὲν πάλαι συμβάντα, καὶ ἐν δὲ γινόμενα, ἅπιστα εἶναι πεποιήκασιν ἐς τοὺς πολλοὺς οἱ τοῖς ἀληθείαις ἐποικοδομοῦντες ἐψευσμένα... Ὅποσοι δὲ μυθολογήμασιν ἀκούοντες ἡδοναί, πεφύκασιν καὶ αὐτοὶ τι ἐπιτετατέσθαι καὶ οὕτω τοῖς ἀληθείαις ἐλυμῆναντο συγκεραννύντες αὐτὰ ἐψευσμένοις. "

μόν ὅμως τῆς ἀληθείας ἀπὸ τοῦ ψεύδους δὲν ἀναλαμβάνει αὐ-
τὸς ὁ συγγραφεὺς, ἀλλὰ συνήθως καταλείπει τῷ ἀναγνώστῃ.

Ὡσαύτως δὲ παραπέμπει εἰς ἀρχαιοτέρους συγγραφεῖς, δὲν ἐκλέγει τοὺς σπονδαιοτέρους, ἀλλὰ προτιμᾷ ἄλλους ἥτινος ἀ-
ξίας. Οὕτως ἐν τῇ ἀφηγήσει τῶν Μεσσηνιακῶν πολέμων δὲν
λαμβάνει ὑπ' ὄψει τὸν Ἐφορον οὐδὲ τὸν Ἀντίοχον, ἀλλὰ Μύ-
ρωντα τὸν Πριηνέα, τὸν ἐπικὸν Ῥιανὸν καὶ τὸν ἐλεγειακὸν Τυρ-
ταῖον¹. Ἡ μομφή αὕτη εἶναι δικαία, ἀλλὰ δέον νὰ ἔχωμεν ἐν
νῶ, ὅτι ὁ Πανσανίας δὲν ἦτο ἱστορικός, οὐδὲ κριτικός. Ὡς τοι-
οῦτος ἡδύνατο νὰ ὑποπέσει καὶ εἰς ἁμαρτήματα περὶ τὴν ἐκτίμη-
σιν τῶν πηγῶν. Ἄλλ' οἱ νεώτεροι κριτικοὶ προβαίνουν σιν ἐπὶ
τοσοῦτον, ὥστε ὁ Brunh ὀνομάζει νόσον νεωτερισμοῦ, ὅτι οὐ-
τοι πάσας τὰς μυριάς καὶ τὰς ἡθικὰς ἐλλείψεις τῷ Περιηγητῇ
ἐπισωρεύουσι². Τοῦναντίον ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς ὑπὸ ἡθι-
κῶν ἀρχῶν ἐμπνεόμενος οἰκτεῖρει τὸ ἀνθρώπινον γένος διὰ
τὴν διαφθοράν, δι' ἣν τοῦτο ἐν τοῖς χρόνοις αὐτοῦ κατατρυ-
χεται. Ἄλλοτε διὰ τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν εὐσέβειαν, ὡς παρα-
τηρεῖ μετ' εὐλαξίας ὁ Περιηγητής, οἱ ἄνθρωποι ἐγίνοντο ξένοι
καὶ ὁμοτράπεζοι τοῖς θεοῖς. Τότε μὲν καὶ θεοὶ ἐγίνοντο ἐξ ἄν-
θρώπων, ὡς δὴ Ἡρακλῆς ὁ Ἀλκμήνης καὶ Ἀμφιάραος ὁ Οἰ-
κλέους, νῦν δὲ οὐδεὶς πλὴν τῶν διὰ κολακείαν γινομένων³.

Πανταχοῦ ὁ ἡθικὸς συγγραφεὺς ἐξαίρει τὴν εὐσέβειαν καὶ
τὴν δικαιοσύνην. Κατ' αὐτὸν Φίλιππος ὁ τῶν Μακεδόνων βα-
σιλεὺς τὰ μέγιστα ἔργα διεπράξατο, ἀλλὰ δὲν δύναται τις νὰ
ὀνομάσῃ αὐτὸν ἀγαθὸν στρατηγόν, διότι καὶ τοὺς ὅρκους τῶν
θεῶν κατεπάτησε καὶ σπονδὰς ἐπυεύσατο καὶ τὴν πίστιν τῶν
ἀνθρώπων ἠτίμασεν⁴. Ἐν τῇ διανοίᾳ τοῦ Περιηγητοῦ ἀνὴρ ἀγα-
θὸς εἶναι ὁ εὐεργέτης τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος καὶ ὡς τοιοῦτον θεω-

¹) Nicolai II, 955 ²) Ἐν σελίδ. 26 τῆς εἰρημένης διατριβῆς. ³) Ἐν
βιβλ. VIII, 2, 2. ⁴) Ἐν βιβλ. VIII, 7, 4. Παραβαλλ. καὶ Pfundtner ἐν
σελίδ. 8 τῆς εἰρημένης διατριβῆς.

ρεῖ πρόωπον μὲν τὸν Μιλτιάδην, τελευταῖον δὲ τὸν Φιλοποίμενα. Τοὺς δὲ κατὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον εὐδοκιμήσαντας ὀνομάζει αὐτόχειρας καὶ οἶονεῖ ποντιστάς τῆς Ἑλλάδος. Ὡς ἀνοσιώτατον δὲ κακούργημα θεωρεῖ ὁ φιλόπολις Περικλητῆς τὴν προδοσίαν τῆς πατρίδος¹. Παρατηρεῖ δὲ μετ' ἄλλους ψυχῆς, οὗ ἐν Ἑλλάδι προδίδται πάντοτε ὑπῆρχον. Ἐπὶ δὲ Φιλίππου τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀμύντου πᾶσαι αἱ πόλεις πλὴν τῆς Σπάρτης ὑπὸ προδοτῶν ἐφθάρησαν². Ἐξ ἀγάπης δὲ πρὸς τὴν πατρίδα καὶ ἐκ θρησκευτικοῦ σεβασμοῦ πρὸς τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα περιῆλθε τὴν Ἑλλάδα. Αἱ γεωγραφικαὶ καὶ ἱστορικαὶ σημειώσεις καὶ αἱ καλλιτεχνικαὶ παρατηρήσεις ἐτέθησαν ὡς ἐν παρεργῶ³. Ἀρχεῖται δὲ τῆς Περιηγήσεως ἐκ τοῦ Σουνίου, διότι διὰ τῆς ὁδοῦ ταύτης ὁ Λυδὸς ἦλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Πλὴν τῆς χώρας ὅμως ταύτης περιῆλθε καὶ ἄλλας, ὡς τὴν Ἰταλίαν, τὴν Σαρδώ⁴, τὴν Κύρον⁵, τὴν Ἀραβίαν καὶ τὴν Συρίαν⁶.

Κατὰ τὴν φιλοπατρίαν καὶ τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα ὁ Περικλητῆς ἔχει κοινὰ τῷ Ἡροδότῳ, ὃν μιμεῖται. Εἰκάζεται δ', οὗ καὶ ὁ Πανσανίας τὸ κατ' ἀρχὰς ἔγραψε τὰ διάφορα βιβλία ὡς κεχωρισμένα καὶ οὗ ταῦτα βραδύτερον συνέδεσεν εἰς ἓν σύγγραμμα, ὡς δὴ εἵπομεν⁷ καὶ περὶ τῆς ἱστορίας τοῦ Ἡροδότου. Τοῦ μεγάλου τούτου ἱστορικοῦ ὁ Πανσανίας μιμεῖται καὶ τὴν ἀφέλειαν, ἀλλὰ τὴν μίμησιν ὁ Wilamowitz ὀνομάζει παιδαριώδη⁸. Ὁ ἐμὸς διδάσκαλος Boeckh⁹ ἐπειράθη, ὅπως δείξη,

1) Ἐν βιβλ. VIII, 52, 1 "Τοὺς δὲ ἐπὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πρὸς Ἀθηναίους πολέμους, καὶ μάλιστα αὐτῶν τοὺς εὐδοκιμήσαντας, φαίη τις ἂν αὐτόχειρας, καὶ οὗ ἐγγύτατα ποντιστάς εἶναι σφας τῆς Ἑλλάδος". 2) Ἐν βιβλ. VII, 10, 1 "Τολμημάτων δὲ τὸ ἀνοσιώτατον, τὴν πατρίδα καὶ ἄνδρας προδιδόναι πόλιν ἐπὶ οἰκείοις κέρδεσιν, ἐμελλε καὶ Ἀχαιοὺς κακῶν ἄρξαι, οὐποτε ἐκ τοῦ χρόνου παντὸς τὴν Ἑλλάδα ἐκλιπόν". 3) Αὐτόθι. 4) Τοῦτο μαρτυροῦσι καὶ αἱ φράσεις ἐπὶ ἡλθέ μοι καταλέξαι, ἐπὶ ἡλθέ μοι διέναι. 5) Ἐν βιβλ. X, 17, 2. 6) Ἐν βιβλ. X, 17, 5. 7) Ἐν βιβλ. VIII, 20, 2. 8) Ἐν τόμ. II, 38. 9) Herm. XII, 346. 10) De Pausa-

ὅτι ὁ λεκτικὸς χαρακτήρ τοῦ Πανσανίου ἐσχηματίσθη ἐκ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ Μάγνητος 'Ηγησίου, ὅστις ἐμόρφωσε τὸ 'Ασιατικὸν λεκτικόν. Ὁ λεκτικὸς οὗτος ὅθμος ἐγένετο ἐκ τῆς διαφθορᾶς τοῦ 'Αττικοῦ καὶ εἶχε τι σκληρόν καὶ συγκεκομμένον, ὡς ἤδη ὁ Κικέρων παρατήρησεν¹. Ὡς οὖν ἡ γλῶσσα τοῦ ἡμετέρου συγγραφέως ψέγεται, ὅτι εἶναι ἄτεχνος, ξηρὰ καὶ πτωχὴ κατὰ τὰς λέξεις καὶ τὰς φράσεις, ὅτι ἔχει βραχυλογίας, ἀνακολουθίας καὶ μεταθέσεις ἐν τῇ συντάξει καὶ ὅτι διακόπτεται ὑπὸ συχνῶν παρενθέσεων. Πάντα ταῦτα μαρτυροῦσιν, ὅτι ὁ Πανσανίας ἦτο μᾶλλον περιηγητὴς ἢ ἄνθρωπος τῶν βιβλίων. Ἀλλ' ἄρα γε ἡ θεὰ χωρῶν, ἣς ὁ ὑπέρτατος τοῦ κόσμου καλλιτέχνης διὰ μεγαλοπρεποῦς κάλλους διεκόσμησεν, ἡ ὅψις καλλιμαρμάρων τοῦ Ἰκτίνου ναῶν, σεμνῶν τοῦ Φειδίου ἀγαλμάτων καὶ παντοειδῶν ἀνδριάντων, πάντα, λέγομεν, ταῦτα δὲν ἠδύναντο νὰ ἐξάρωσι τὴν διάνοιαν τοῦ Πανσανίου μέχρι τῶν προπυλαίων ἰδεώδους κόσμου; Εἰ ἐκεῖσε ἀνῆρχετο, ἤθελεν ἀποσπάσει ἀκτῖνας κάλλους, ὅπως κατασελαρίσῃ τὴν Περιήγησιν αὐτοῦ. Ἀλλὰ κατὰ τοὺς Ῥωμαίκοις χρόνους καὶ αἱ ἑλληνικαὶ διάνοιαι ἐγένοντο βαρεῖαι καὶ τοιαῦται γενόμεναι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐξαρθῶσι μέχρι τοῦ αἰθέρος, ἐν ᾧ οἱ ἄετοί τοῦ Διὸς δολιχοδρομοῦσιν.

Εἰς ταύτην τὴν περίοδον τάσσεται καὶ Ἰσιδωρὸς ὁ Χαρακηνός, δηλ. ὁ γεννηθεὶς ἐν Χάρακι τῇ κειμένῃ παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Τίγριδος. Φαίνεται ὅμως, ὅτι εἶναι ἀρχαιότερος τοῦ Πανσανίου, διότι ἔζη ἐπὶ Αὔγουστον καὶ ἦτο σύγχρονος τοῦ Στράβωνος². Τούτου περιεσώθη μέχρις ἡμῶν τὸ ἀπόσπασμα, ὅπερ ἐπιγράφεται Σταθμοὶ Περισκοί. Τὸ ὅλον σύγγραμμα ἐπεγράφετο Περιηγητικὸν Παρθίας³.

niae stilo Asiano. Ἡ διατριβὴ αὕτη ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ Lektions Katalog d. Un. Berlin 1824/5. Παράβαλλ. καὶ Pfundtner. Pausanias Periegeta imitato Herodoti, Regiomontii 1866. ¹) Orat. § 226. ²) Παράβαλλ. Christ ἐν σελ. 574. ³) Ἀθήν. III, 93 "Ἰσιδωρὸς δ' ὁ Χαρακηνός ἐν

ὅπερ εἶχεν ὅπ' ὄψει Πλίνιος ὁ πρεσβύτερος¹. Ὑπάρχει ὁμῶς ἡ γνώμη, ὅτι τὸ σύγγραμμά, ἐξ οὗ τὸ ἀπόσπασμα, εἶχε μείζονα περιοχὴν διότι ὑπόθεσις τούτου ἦτο ἡ καταμέτρησις τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους².

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΣ'.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΑΣ ΑΠΟ ΜΕΓΑΛΟΥ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΜΕΧΡΙΣ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην δὲν ἐγράφησαν πολλὰ ἱστορία καὶ τούτων αἱ πλεῖσται ἀπώλοντο. Πρὸ ὀλίγων δεκαετηρίδων ἐν τινι μονῇ τοῦ ἁγίου ὄρους ἀνεκαλύφθη χειρόγραφόν τι, διπερ εἰς Παρισίους κομισθὲν ἐδημοσιεύθη ἐν τοῖς Πολιορχητικοῖς ὑπὸ C. Wescher³. Τοῦτο περιέχει μέγα ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ τετάρτου καὶ πέμπτου βιβλίου τοῦ Ἀριστοδήμου. Ἀλλ' ἠγέρθη μεγάλη ἀμφισβήτησις, πότε ἔζη οὗτος. Ὁ μὲν Wescher εἰκάζει, ὅτι ὁ Ἀριστόδημος εἶναι ὁ Νυσαεύς, ὅστις κατὰ τὸν Στράβωνα⁴ ἐπαίδευσεν τὸν Μάγνον Πομπήϊον, ἄλλοι ὁμῶς θέτουσιν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ περιόδῳ. Ὅπως δὲ ποτε τὸ εἰς ἡμῶς περισωθὲν ἀπόσπασμα περιέχει τὴν ἱστορίαν ἀπὸ τῶν Περσικῶν μέχρι τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Κατὰ τὸν Schaefer⁵ ἐκ τοῦ ἀποσπάσματος τούτου οὐδὲν νέον μαθάνο-

τῷ τῆς Παρθίας περιηγητικῷ κατὰ τὸ Περσικὸν Πέλαγος νῆσόν φησιν εἶναι τινα, ἐνθα πλείστην μαργαρίτην εὐρίσκεισθαι. ¹) Ἐν βιβλ. IV, 27. 31. ²) Ὁρα Nicolai II, 599. ³) Τὰ Πολιορχητικά ἐδημοσιεύθησαν ἐν ἔτει 1867. Τὸ δ' ἀπόσπασμα κεῖται ἐν σελίδ. 349—366. Ὁρα καὶ Mathias, Das Fragment des Aristodemus, Gotha 1874. ⁴) Ἐν βιβλ. XIV, 650. ⁵) Ἐν τῇ διατριβῇ τῇ ἐπιγραφομένῃ, Das neuerdings aufgefundene Bruchstück eines Geschichtsbuchs von Aristodemus. Ἡ διατριβὴ ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ Jahrbüch. f. Classisch. Phil. ἐν ἔτει 1868, τόμ. 97. Ἐν τῷ αὐτῷ τόμῳ ὑπάρχει καὶ ἡ διατριβὴ Kritik des Aristodemus τοῦ Bücheler.

μεν, ὅμως δὲν εἶναι τοῦτο ἄνευ ἐνδιαφέροντος· διότι ἐξ αὐτοῦ γίνεται ὀφελος, κατὰ πόσον ἢ ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου καὶ τοῦ Θουκυδίδου παραδοθεῖσα ἱστορία διὰ νέων παραστάσεων ἐθολώθη. Κατὰ δὲ τὸν Wachsmuth¹ καὶ ταχὺ βλέμμα διδάσκει, ὅτι ὁ Ἀριστοδόημος εἶναι τοῦ τελευταίου εἶδους συγγραφεύς.

Περὶ τὴν ἱστορίαν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἡσχολήθησαν καὶ φιλόσοφοι, ὡς ὁ νεοπλατωνικὸς Πορφύριος. Ὁ πολυγράφος οὗτος συγγραφεύς, περὶ οὗ ἔσται λόγος ἐν τοῖς ἔπειτα, συνένταξε Χρονικά, ἐν οἷς ἐπραγματεύετο τὴν ἱστορίαν ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Τροίας μέχρι τοῦ 270 μ. Χ. Παρὰ τούτου ὁ Εὐσέβιος ἔλαξε τὸν κατάλογον τῶν βασιλείων τῆς Μακεδονίας καὶ τῶν Λαγιδῶν². Ὁ δὲ Ἑλικώνιος ὁ Βυζάντιος ἔγραψε Χρονικὴν ἐπιτομὴν κατὰ τὸν Σουΐδαν ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ μέχρι τοῦ Θεοδοσίου ἐν δέκα βιβλίοις. Ἐν τῇ ἐπιτομῇ ταύτῃ ὁ συγγραφεὺς ἐπραγματεύετο καὶ ὑποθέσεις ἀναγομένας εἰς τὴν πολιτείαν καὶ τὰ γράμματα³.

Εὐνάπιος ὁ Σαρδιανὸς, ὅστις εἶναι γνωστὸς ἐκ τῆς συγγραφῆς τῶν Βίων φιλοσόφων καὶ σοφιστῶν, ἔγραψε Χρονικὴν ἱστορίαν τὴν μετὰ Δέξιππον ἐν βιβλίοις τεσσαρακαίδεκα. Ὁ συγγραφεὺς ἤρχετο τῆς ἱστορίας ἀπὸ τῆς βασιλείας τοῦ Κλαυδίου, εἰς ὃν κατέληγεν ἢ τοῦ Δεξιππου, καὶ ἐξικνεῖτο εἰς τὴν τοῦ Ὀνωρίου καὶ Ἀρκαδίου, ὡς παραδίδει ἡμῖν ὁ Φώτιος⁴. Ἀλλ' εἶναι παράδοξον, ὅτι ἐν τοῖς τελευταίοις χρόνοις ἀνεκαλύφθησαν τμήματα τῆς ἱστορίας, ὧν ἡ ἀφήγησις κατέρ-

¹) Ἐν τῇ διατριβῇ τῇ ἐπιγραφομένῃ Ein neuer griechischer Historiker καὶ δημοσιευθεῖση ἐν τῇ Rheinisch. Museum 1868 ἐν σελίδ. 303. Τὸ ἀπόσπασμα ἄρχεται οὕτως· "Αἰτησάμενος γὰρ μίαν ἡμέραν μόνην ἐπεμυρε κρύφα Σίκων τὸν αὐτοῦ παιδαγωγὸν πρὸς Ἑρξην, ἐγκειλευσάμενος αὐτῷ ἐπιτίθεσθαι τοῖς Ἑλλήσιν καὶ ναυμαχεῖν, δηλῶν τὸν μέλλοντα δρασμὸν ἀπὸ Σαλαμῖνος". ²) Christ ἐν σελίδ. 664. Τὰ ἀποσπάσματα ὑπάρχουσι παρὰ Müller III 688—727. ³) Σουΐδας ἐν λ. Ἀπίων καὶ Ἀρριανός. ⁴) Ἐν βιβλ. 77.

χεται μέχρι τῆς Πουλχερίας, δηλ. δέκα ἔτη βραδύτερον¹. Κατὰ τὸν Φώτιον ἐπειδὴ ὁ Εὐνάπιος εἶμα τὰ τῶν Ἑλλήνων, διέσυνρε καὶ ἐκάκιζε καὶ ἄλλους μὲν καὶ δὴ τὸν μέγαν Κωνσταντῖνον, ἐν ᾧ εἶμα τοὺς δυσσεβεῖς καὶ ὑπὲρ πάντας Ἰουλιανὸν τὸν παρραξάτην. Δύναται τις νὰ εἴπῃ, ὅτι ἡ ὅλη ἱστορία εἰς ἐγκώμιον ἐκείνου ἐξεπονήθη. Ἰσως τοῦτο εἶναι τὸ αἷτιον τῆς ἀπωλείας τοῦ συγγράμματος. Σημειωτέον δ' ὅμως, ὅτι ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐκδόσει, ἣν ἡ ἐκκλ. ἐπέγραψεν, πολλὰς κατὰ τῶν Χριστιανῶν βλασφημίας ἀπέκοψε. Βεβαίως ὁ Χριστιανισμὸς εἶναι τελειότερα θρησκεία τῆς ἐθνικῆς, ἀλλ' οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς μετὰ τινος αὐστηροτέρας κρίσεως ἀπεφαίνοντο περὶ τῶν ἀνδρῶν, ὅσοι μὴ ἐκτιμῶντες τοὺς καιροὺς τὴν ἀνύψωσιν τῆς παλαιᾶς θρησκείας ὠνειροπόλουν, καὶ δὴ περὶ τοῦ Εὐναπίου. Αἱ θρησκεῖαι καταπεσοῦσαι δὲν ἀνίστανται. Ὁ Εὐνάπιος ἦτο καλλιειπὴς τὴν φράσιν καὶ σαφὴς καὶ ἐνσωτέριζε μὲν περὶ τὰς συντάξεις, ὅμως διὰ τοῦτο δὲν ἀπέβαλλε τὴν χάριν. Κατὰ τὸν Φώτιον ἦτο δικανικώτερος μᾶλλον ἢ ἱστορικώτερος. Ψέγει δὲ τούτου τὰς λέξεις ἀλεκτρυονῶδες, ἐλαφωδέστερον, συωδέστερον, ἱερὰ κώδεις, κορὰ κώδεις καὶ πιθηκώδεις· διότι διὰ τούτων περιλυμαίνεται καὶ διανοθεύει τῶν ἄλλων ὀνομάτων τὴν εὐγένειαν².

Τὴν ἱστορίαν τοῦ Εὐναπίου ἐξέτεινεν ὁ ἐκ τῶν Αἰγυπτίων Θηβῶν Ὀλυμπιόδορος, ὅστις, ὡς αὐτὸς ἔλεγεν, ἦτο ποιητῆς καὶ Ἑλλήν τὴν θρησκείαν. Οὗτος συνέγραψε Λόγους ἱστορικοὺς ἐξ 22 βιβλίων συνισταμένους. Ἡ μὲν ἱστορία τοῦ Εὐναπίου ἐξικνεῖτο, ὡς εἴρηται, μέχρις Ὀνωρίου, ἡ δὲ τοῦ Ὀλυμπιοδώρου ἐτελεύτα εἰς τὸν χρόνον, καθ' ὃν ὁ Βαλεντιανὸς ἀνερρήθη εἰς τὴν βασιλείαν τῆς Ῥώμης ἀρχὴν (407 — 425 μ. Χ.). Τῆς ἱστορίας ταύτης μέγα ἀπόσπασμα διετήρησεν ἡμῖν ὁ Φώτιος³. Ἡ γλῶσσα αὐτοῦ εἶναι μὲν σαφής, ὅμως ἄτονος,

1) Ὁρα Ἀσώπ. ἐν σελίδ. 460. 2) Ἐν βιβλ. 77. 3) Αὐτόθι 80.

καὶ ἐκλελυμένη καὶ καταπίπτει εἰς χυδαίολογίαν. Ἐν ᾧ δ' ὁ συγγραφεὺς ἔλεγε τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ Ὑλὴν ἱστορίας, ὅμως ἐπειροῦτο, ὅπως διὰ προοιμίων κοσμήσῃ. Τὸ ἔργον δὲ τοῦτο ἐγένετο πηγὴ τοῦ Ζωσίμου, εἰς ὃν μεταβαίνομεν.

Περὶ τῆς ἡλικίας τοῦ Ζωσίμου ὑπάρχει μεγάλη ἀμφισβήτησις παρὰ τοῖς νεωτέροις¹. Κατὰ πᾶσαν δὲ πιθανότητα τὸ ἔργον τούτου, ὡς ἐκ τεκμηρίων εἰκάζεται, συνετάχθη πρὸ τοῦ 502 μ. Χ. καὶ μετὰ τὸ 450². Ὁ Ζώσιμος ἦτο ἱστορικὸς καὶ πολιτικὸς ζῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὑπὸ τοῦ Φωτίου³ λέγεται κόμης καὶ ἀποφισκοσυνήγορος (*Exadvocatus fisci*), δηλ. πεπαιγμένος συνήγορος τοῦ ταμείου⁴. Ἐκ τούτων δῆλον γίνεται, ὅτι ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς κατεῖχεν ἐπιφανῆ θέσιν ἐν τῇ αὐτῇ τοῦ Βυζαντίου⁵ καὶ εἶχε νομικὰς γνώσεις. Ἐπειδὴ δ' ἦτο Ἕλλην τὴν θρησκείαν, ἔλεγε κατὰ τῶν χριστιανῶν αὐτοκρατόρων μετὰ παρρησίας. Διὰ τοῦτο εἰκάζεται, ὅτι τὸ σύγγραμμα τοῦ ἀδικοῦ ἐδημοσιεύθη μετὰ θάνατον⁶.

Τοῦτο ἐπιγράφεται Ἱστορία, ἢ Ἱστορία νέα, ἢ Ἱστορικὸν λόγους ἐξ Ζωσίμου. Ὁ συγγραφεὺς ἀρχεται τῆς ἱστορίας ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου (30 π. Χ.) καὶ καταλήγει εἰς τὸ δεύτερον ἔτος τῆς βασιλείας Θεοδοσίου τοῦ μικροῦ. Σημειωτέον δ', ὅτι τοὺς μέχρι τοῦ Διοκλητιανοῦ αὐτοκράτορας ἐπιπροχάδην διέρχεται, ἀπὸ τούτου δὲ πλατύτερον⁷. Τὸ πέμπτον καὶ ἕκτον βιβλίον ἀποτελοῦσι τὸν πυρῆνα τῆς ἱστορίας. Ἐν τούτοις ἐκτίθενται τὰ γεγονότα τῆς δευτέρας πολιορκίας τῆς Ῥώμης ὑπὸ τοῦ Ἀλαρίχου. Ἐκ τοῦ τελευταίου βιβλίου λείπει τὸ τέλος,

¹) Mendelssohn, De Zosimi aetate ἐν τῷ περιοδικῷ Rhein. Mus. 42, 525.

²) Christ 664. ³) Ἐν βιβλ. 98. ⁴) Κατὰ τὸν μακαρίτην Ἀσώπιον ἐν σελ. 942 "ἐν ταῖς τοιαύταις συνθέσεσιν ἡ ἀπὸ πρόθεσις (σημαίνει) τὴν παῦσιν ἢ λῆξιν τοῦ ὁ πρότερον εἶχε τις ἔργου... Οὕτως ἐν τῇ κοινῇ γλώσσῃ λέγεται ἀπογαμβρός, ἀπόδιακος ἢτοι ἀποδιάκονος...". ⁵) Κόμητες ἦσαν διαφόρων εἰδῶν, οἱ ἐπιφανέστατοι δὲ ἦσαν οἱ τοῦ θείου συνεδρίου, δηλ. οἱ σύμβουλοι τοῦ αὐτοκράτορος. ⁶) Schöll III, 233. ⁷) Φώτ. ἐν βιβλ. 98.

ὅπερ ἢ ἀπώλετο ἢ οὐδόλως συνεγράφη διὰ τὸν θάνατον τοῦ συγγραφέως. Ὡς ὁ μέγας ἱστορικὸς Πολύβιος ἔδειξεν, ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι ἐν 53 ἔτεσι μετὰ τὴν διάξασιν τοῦ Ἀννίβα ἐγένοντο κοσμοκράτορες¹, οὕτως ὁ Ζώσιμος πειράται, ὅπως δείξῃ, ὅτι ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ τὴν ἀρχὴν ἔφθειραν. Ἐκ τοῦ χωρίου τούτου δηλὸν γίνεται, ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἀνεῦρε τὴν ἰδέαν τὴν ἐνοῦσαν τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ. Προτίθεται λοιπὸν ὁ ἡμέτερος ἱστορικὸς νὰ ἀνεύρῃ τὰ αἷτια τῆς παρακμῆς τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους. Ἡ ὑπόθεσις εἶναι ὑψηλή, ἀλλ' ὑπερβαίνει τὰ ὅρια τῆς διανοίας τοῦ κόμητος. Ἐσκέφθη δὲ κακῶς, διότι εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τῆς ἱστορίας αὐτοῦ ἠθέλησε νὰ παραβῇ αὐτὸν πρὸς τὸν Πολύβιον. Ὅπως-δήποτε ὁ Ζώσιμος δεικνύει τρία τὰ αἷτια τῆς παρακμῆς τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους· πρῶτον τὴν ἐπὶ Αὐγούστου μεταβολὴν τοῦ πολιτεύματος εἰς μοναρχικόν², δεύτερον τὴν ὀλιγωρίαν καὶ τὴν κατάλειπν ἱεροτελεστιῶν τῶν ἐθνικῶν³ καὶ τρίτον τὴν ἐπὶ Κων-

¹) Ζώσιμ. I, 1 καὶ I, 57 "Πολυβίου γὰρ ὅπως ἐκτίσαντο Ῥωμαῖοι τὴν ἀρχὴν ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ διεξιθόντες, ὅπως ἐν οὐ πολλῷ χρόνῳ σφῆσιν ἀτασθαλίῃσιν αὐτὴν διέφθειραν, ἐρχομαι λέξων". ²) Ἐν βιβλ. I, 5 "Τῶν δὲ ἐμφυλίων πολέμων Σύλλα τε καὶ Μαρίου, καὶ μετὰ ταῦτα Ἰουλίου Καίσαρος καὶ Πομπηίου Μάγνου, διαφθειράντων αὐτοῖς τὸ πολίτευμα, τῆς ἀριστοκρατίας ἀφένενοι, μόναρχον Ὀκταβιανὸν εἵλοντο, καὶ τῇ τούτου γνώμῃ τὴν πᾶσαν διοίκησιν ἐπιτρέψαντες, ἔλαθον αὐτοὺς κύβον ἀναρρήψαντες ἐπὶ ταῖς πάντων ἀνθρώπων ἐλπίσι καὶ ἐνὸς ἀνδρός ὀρμῇ τε καὶ ἐξουσίᾳ τοσαύτης ἀρχῆς καταπιστεύσαντες κίνδυνον. Ἐῖτε γὰρ ὀρθῶς καὶ δικαίως ἔλοιτο μεταχειρίσασθαι τὴν ἀρχὴν, οὐκ ἂν ἀρκέσοι πᾶσι κατὰ τὸ δέον προσενεχθῆναι, τοῖς πορρωτάτω που διακειμένοις ἐπικουρῆσαι μὴ δυνάμενος ἐξ ἐτοίμου· ἀλλ' οὔτε ἄρχοντας τοσούτους εὐρεῖν, οἱ σφῆλαι τὴν ἐπ' αὐτοῖς οὐκ αἰσχυνθῆναι ἠήφον, οὐδὲ ἄλλως ἡθῶν τοσούτων ἀρμόσαι διαφοραῖς. Ἐῖτε διαφθεύων τῆς βασιλείας τοὺς ὅρους εἰς τεργανίδα ἐξενεχθείη, συνταράσσων μὲν τὰς ἀρχάς, περιορῶν δὲ τὰ πλημμελήματα, χρημάτων δὲ τὸ δίκαιον ἀλλαιτούμενος, οἰκέτας δὲ τοὺς ἀρχομένους ἡγούμενος" (ὁπόσοι τῶν αυτοκρατόρων, οἱ πλείονες, μᾶλλον δὲ πάντες σχεδόν, πλην ὀλίγων, γεγόνασι) τότε δὴ πᾶσα ἀνάγκη κοινὸν εἶναι δυστύχημα τὴν τοῦ κρατοῦντος ἄλογον ἐξουσίαν". ³) Ἐν βιβλ. II, 7 "Ἐτι τοίνυν ὥς τὸ θεοπρόπιόν φησι καὶ τὸ ἀληθὲς ἔχει, τούτων ἀπάντων κατὰ θεσμὸν ἐπιτελουμένων, ἐφ' ὑλάττετο

σταντίνου καὶ Θεοδοσίου παράλυσιν τῶν στρατιωτικῶν καὶ πολιτικῶν¹.

Εἴ τις ἤθελε νὰ φιλοσοφήσῃ ἐπὶ τῶν αἰτίων τῆς καταπτώσεως τοῦ ἀτέρμονος Ῥωμαϊκοῦ κράτους, πολλὰ ἡδύνατο νὰ εἴπῃ, ὡς δὴ καὶ εἶπον καὶ ἄλλοι μὲν καὶ δὴ ὁ μέγας Μοντέσκιος². Ἐπειδὴ ὁμως τὸ ὑψηλὸν τοῦτο ζήτημα εἶναι ἀλλότριον τοῦ ἡμετέρου ἔργου, μόνον ὀλίγας λέξεις δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅπως δεῖξωμεν, ὅτι ὁ ἡμέτερος ἱστορικὸς ἠστούχησεν ἐν τῇ καταδείξει τῆς παρακμῆς τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους. Ἡ παρρησία, μεθ' ἧς ὁ αὐλικὸς γράφει κατὰ τοῦ μοναρχικοῦ πολιτεύματος, εἶναι σεβαστή, ἀλλ' ἔχομεν τὴν γνώμην, ὅτι ἡ ἐπὶ Αἰγίουστου μεταβολὴ τοῦ πολιτεύματος δὲν ἔβλαπεν, ἀλλ' ὠφέλησε τὴν Ῥωμαϊκὴν κοσμοκρατορίαν. Βεβαίως δημοκρατικοὶ στρατιῶται ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς πατριδος ἀγωνιζόμενοι εἶναι γενναιότεροι καὶ φοβερώτεροι τῶν ὑπὸ τῶν τυράννων πεμπομένων, ὅπως πέσωσιν ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης ἕνεκα τῆς

μὲν ἡ Ῥωμαίων ἀρχή, καὶ διετέλεσαν τὴν καθ' ἡμᾶς, ὡς εἰπεῖν, οἰκουμένην ὑφ' ἑαυτοὺς ἔχοντες· ἀμεληθείσης δὲ τῆς ἐορτῆς ἀποθεμένου Διοκλητianoῦ τὴν βασιλείαν, ὑπερρύη κατὰ βραχὺ, καὶ ἔλαθε κατὰ τὸ πλεον βαρβαρωθεῖσα ὡς αὐτὰ ἡμῖν τὰ πράγματα εἰδείξῃ. 1) Ἐν βιβλ. II, 34 Ἐπράξε δὲ τι Κωνσταντῖνος καὶ ἕτερον, ὃ τοῖς βαρβάροις ἀκώλυτον ἐποίησε τὴν ἐπὶ τὴν Ῥωμαίοις ὑποκειμένην χώραν διάβασιν. Τῆς γὰρ Ῥωμαίων ἐπικρατείας ἀπανταχοῦ τῶν ἑσχατιῶν τῇ Διοκλητιανοῦ προνοίᾳ, κατὰ τὸν εἰρημένον ἤδη μοι τρόπον πόλεσι καὶ φρουρίοις καὶ πύργοις διειλημμένης καὶ παντὸς τοῦ στρατιωτικοῦ κατὰ ταῦτα τὴν οἰκίαν ἔχοντος, ἄπορος τοῖς βαρβάροις ἦν ἡ διάβασις, πανταχοῦ δυνάμειος ἀπαντώσης τοὺς ἐπιόντας ἀπώσασθαι. Καὶ ταύτην δὴ τὴν ἀσφάλειαν διαφθείρων ὁ Κωνσταντῖνος, τῶν στρατιωτῶν τὸ πολὺ μέρος τῶν ἑσχατιῶν ἀποστήσας, ταῖς οὐ δεομέναις βοηθείας πόλεσι ἐγκατέστησε, καὶ τοὺς ἐνοχλουμένους ὑπὸ βαρβάρων ἐνύμνωσε βοηθείας, καὶ ταῖς ἀνειμέναις τῶν πόλεων τὴν ἀπὸ τῶν στρατιωτῶν ἐπέθηκε λύμην, δι' ἣν ἤδη πλεῖστοι γεγονάσιν ἔρημοι, καὶ τοὺς στρατιώτας, ἐκδόντας ἑαυτοὺς θεάτροις καὶ τρυφαῖς, ἐμαλάκισεν. Καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν, ταῖς ἀρχαῖς τοῦδε τῶν πραγμάτων ἀπωλείας αὐτὸς τὴν ἀρχὴν καὶ τὰ σπέρματα διέδωκε. 2) Ἐν τῷ πολυθυλήτῳ συγγράμματι "Considérations sur la Grandeur et Décadence des Romains.

ιδιοτροπίας τῶν πεμφάντων. Τὰς κοσμοκρατορίας ὅμως δὲν δύνανται νὰ διοικήσωσι φιλόδοξοι καὶ φιλέριδες δημοκρατικοί, ἀλλὰ μᾶλλον ἀριστοκρατικοί καὶ μοναρχικοί. Τὴν παρακμὴν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους ἐπήνεγκεν οὐχὶ τὸ πολίτευμα, ἀλλ' ἡ διαφθορὰ τῶν Ῥωμαίων. Ἄν μὴ οὗτοι διεφθείροντο, εὐκόλως ἡδύνατο νὰ κολάσωσι τὰς τοῦ μονάρχου παρεκτροπὰς.

Τὴν δευτέραν αἰτίαν, ὡς εἶδομεν, ὃ ἡμέτερος ἱστορικὸς ἀποδίδει τῇ καταλύσει τῆς ἀρχαίας θρησκείας καὶ τῇ εἰσαγωγῇ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Διὰ τοῦτο κακίζει τοὺς Χριστιανοὺς αὐτοκράτορας, τὸν μέγαν Κωνσταντῖνον¹ καὶ τὸν Θεοδοσίον², καὶ διασύρει τοὺς μοναχοὺς³. Καθ' ἡμᾶς ἂν ἡ ἀρχαία θρησκεία διετηρεῖτο ἀκμαία, ἴσως ἦτο ἱκανή, ὅπως περιφρουρήσῃ τὸ κράτος. Ἀλλ' ἀφ' οὗ αὕτη κατέπεσεν ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ λαοῦ, ὃ μέγας Κωνσταντῖνος τὸν Χριστιανισμὸν ὡς ἐπίσημον τοῦ κράτους θρησκείαν ἀναγνωρίσας καὶ τὴν αὐτοκρατορίαν ἐπὶ μακρὸν ἔσωσε καὶ τὸ ὅλον ἀνθρώπινον γένος περιφανῶς ὠφέλησεν. Ἄνευ τῆς ἀλλαγῆς τῆς θρησκείας τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος πρὸ πολλοῦ ἤθελεν ἀπολεσθῆ. Διότι οἱ Χριστιανοὶ ἠθικὰς ἀρχὰς ἔχοντες καὶ ὑπὸ τούτων ἐμπνεόμενοι περιεφρούρησαν τὰς ἀχανεῖς τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας χώρας. Περιφανὲς τοῦτου ἀπόδειξις εἶναι, ὅτι τὰ Χριστιανικὰ κράτη εἶναι μακροζωότερα. Τοῦναντίον οἱ ἐθνικοὶ οὐ μόνον δὲν εἶχον πίστιν εἰς τὴν θρησκείαν τῶν πατέρων αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ διεφθάρησαν ἄθρησκοι δ' ὄντες καὶ

¹) Ἐν βιβλ. II, 29 "Περιστάσης δὲ πάσης εἰς μόνον Κωνσταντῖνον ἀρχῆς, οὐκ εἴη λοιπὸν τὴν κατὰ φύσιν ἐνοῦσαν αὐτῷ κακοήθειαν ἐκρυπτεν, ἀλλὰ ἐνεδίδου τῷ κατ' ἐξουσίαν ἅπαντα πράττειν." ²) Ἐν βιβλ. IV, 33 καὶ 37. ³) Ἐν βιβλ. V, 23. Πολὺ συνετῶς περὶ τούτου ἔγραψεν ὁ μακαρίτης Ἀσώπιος ἐν σελίδ. 949 "Ὅλγιοι φρόνιμοι θέλοναι βέβαια πεισθῆ, ὅτι τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος ἤθελε διατηρηθῆ ὑπὸ Κομμόδων καὶ Ἐλαγαβάλων, μὴ χριστιανῶν, κυβερνώμενον, καὶ ὅτι ἤθελε φθαρῆ ἀπ' ἐναντίας, εἰ οἱ διδάσχοι τοῦ Κωνσταντίνου καὶ Θεοδοσίου, τῶν χριστιανῶν, ἔδεικνύντο ἄξιοι τῶν προκατόχων πατέρων αὐτῶν."

διεφθοαρμένοι δὲν ἦσαν ἱκανοὶ πρὸς ἄμυναν τῆς ἑαυτῶν πατρίδος. Ἐν τέλει παρατηροῦμεν, ὅτι, ὥς εἶχον χωρήσει τὰ πράγματα, καὶ ἄνευ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου ὁ χριστιανισμὸς ἤθελε κρατήσει, εἰ καὶ τοῦτο ἤθελε συμβῆ μετὰ πολλῶν περιπετειῶν¹.

Τὸ τρίτον αἴτιον τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους ὁ Ζώσιμος ἀνεῦρεν ἐν τοῖς στρατιωτικοῖς καὶ πολιτικοῖς ἁμαρτήμασι τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου καὶ τοῦ Θεοδοσίου. Ὅντως ἐκεῖνος ἡλάττωσε τὴν δύναμιν τῆς λεγεῶνος ἀπὸ 6700 εἰς 1500 ἄνδρας καὶ κατέλυσε τοὺς πραιτωριανούς, ἤτοι τὴν αὐτοκρατορικὴν φρουράν, ἀλλ' οὕτως ἀπῆλλαξε τὸ κράτος τῶν συχνῶν στάσεων καὶ ἐθνοφθόρων ἀναρρήσεων νέων αὐτοκρατόρων. Διὰ ζοφερῶν χρωμάτων ὁ Ζώσιμος περιγράφει τὴν πολυτέλειαν τοῦ Θεοδοσίου², τὴν αἰσχροκέρδειαν αὐτοῦ, τὴν πώλησιν τῶν ἀρχῶν³ καὶ τὴν μεγάλην τοῦ λαοῦ πενίαν⁴. Βεβαίως οἱ λαοὶ διαφθειρόμενοι γίνονται πολυτελέστεροι καὶ τρέπονται εἰς φιλοχρηματίαν καὶ αἰσχροκέρδειαν, ἀφ' οὗ τοῦ νόμου τούτου οὐδ' ἡ σώφρων Σπάρτη ἐξηρέθη. Ἀλλ' ἔχομεν τὴν γνώμην, ὅτι ὁ ἐθνικὸς Ζώσιμος μισῶν τοὺς δύο μεγάλους χριστιανούς αὐτοκράτορας τὰ πράγματα ἐμεγέθυνε καὶ τὴν διαφθοράν τοῦ λαοῦ ἐκεῖνους ἀπέδωκεν⁵. Ἄν ὅντως ὁ Κωνσταντῖνος παραλύσας τὰς στρατιωτικὰς τοῦ κράτους δυνάμεις ἐγένετο αἰτία τῆς παρακμῆς τῆς

¹) Ὁρα Παπαρηγ. Ἱστορ. τοῦ Ἑλλήν. ἔθν. II, 532.

²) Ἐν βιβλ. IV, 28 "Τοσαύτην δὲ ἐπεισήγαγε τῇ βασιλικῇ τραπέζῃ δαπάνην, ὥστε διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἐδεσμάτων καὶ τῆς περὶ ταῦτα πολυτελείας τάγματα πολυάνθρωπα καταστῆναι μαγείρων τε καὶ οἰνοχόων καὶ τῶν ἄλλων". ³) Αὐτόθι "Καὶ ἦν ἰδεῖν ἀργυραμοιβούς καὶ ὀβολοστάτας καὶ ἄλλους ἐπ' ἀγορᾶς τὰ τῶν ἐπιτηδευμάτων αἰσχροτάτα μετιόντας, ἐπιφερομένους τὰ τῶν ἀρχῶν σύμβολα, καὶ τοῖς πλείονα ἔχουσι χρήματα τὰς ἐπαρχίας παραδιδόντας". ⁴) Αὐτόθι XXIX "Ἐκ τούτου τοιγαροῦν οἱ τὰς πόλεις οἰκοῦντες, πενία τε καὶ ἀρχόντων κακία τρυχόμενοι, δυστυχῇ καὶ οἰκτιστὸν ἔριβον βίον, ἱκετεύοντες τὸν θεὸν καὶ δεόμενοι τῶν τοσούτων αὐτοῖς ἀπαλλαγὴν εὐρασθαι συμφορῶν". ⁵) Παράβαλλ. Ἀσώπ. ἐν σελίδ. 953.

Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, ἔπρεπε τὸ ὀλέθριον ἀποτέλεσμα νὰ ἐπέλθῃ ταχύτερον. Τὸ νῦν ἀπὸ αὐτῆς διήρκεσεν ἐπὶ μίαν περίπου χιλιετηρίδα, καθ' ἣν Βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες καὶ στρατηγοὶ περιφανεῖς ἀγῶνας ἠγωνίσαντο. Ἐν Βυζαντίῳ ὄντως ὑπῆρξε πολιτικὴ διαφθορά, ἀλλὰ τὴν εὐθύνην ταύτης δὲν ἔχουσιν οἱ Χριστιανοὶ αὐτοκράτορες. Ὁ Κωνσταντῖνος ὡς ἄνθρωπος περιέπεσεν εἰς ἁμαρτήματα, ἀλλ' ἡ μετάθεσις τῆς πρωτενούσης εἰς τὸ Βυζάντιον καὶ ἡ καθίδρυσις τοῦ χριστιανισμοῦ εἶναι ἀειθαλεῖς στέφανοι τὰς μικρὰς κηλίδας περικαλύπτοντες. Ἐκ πάντων τῶν εἰρημένων δῆλον γίνεται, ὅτι ὁ Ζώσιμος ἀπείδεν εἰς τὰ ἐγγὺς καὶ οὐκ εἰς τὰ πόρρω αἶτια. Τὸ πόρρω αἶτιον τῆς παρακμῆς τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους εἶναι ἡ διαφθορὰ ἢ καταλίσσασα ἄρχοντας καὶ ἀρχομένους. Ἡ διαφθορὰ εἶναι οὕτω δυσσπάλλακτον τέλμα, ὥστε καὶ ἡ ἔξοχος διάνοια δύναται νὰ πνιγῇ.

Ὁ Ζώσιμος ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις εὗρε πολλοὺς μὲν τοὺς ὑπερασπιστάς, πολλοὺς δὲ καὶ τοὺς κατηγοροὺς. Ὁ *Sainte-Groix*¹⁾ ἀνεκάλυπεν, ὅτι ὁ ἱστορικὸς ἀντιφάσκει ὡς λέγων, ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος ἐδέξατο τὸν Χριστιανισμόν, διότι οὐδεὶς ἐθνικὸς ἱερεὺς ἔστεργε νὰ καθήρῃ τοῦτον ἀπὸ τοῦ διπλοῦ ἐγκλήματος, τοῦ φόβου τοῦ νιοῦ Κρίσπου καὶ τῆς συζύγου Φαύστης, καὶ ὅτι Αἰγύπτιος ἐξ Ἰερῆας διεξέβαιώσατο, ὅτι ἡ τῶν χριστιανῶν πίστις εἶναι ἀναιρετικὴ παντὸς ἁμαρτήματος. Οὕτως ὁ αὐτοκράτωρ ὁμολόγησε τὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ²⁾. Ἀλλ' ὁ *Sainte-Croix* παρατηρεῖ, ὅτι ὁ μέγας Κωνσταντῖνος ὁμολόγησε τὸ θρησκευμα τοῦτο κατὰ τὸ 312 μ. Χ., ἐν ᾧ ὁ τοῦ νιοῦ φόβος ἐγένετο κατὰ τὸ 326. Ἄρα ὁ λόγος τοῦ Ζω-

¹⁾ *Ora Mémoires de l' Acad. des Inscript et belles-Lettres ἐν τόμ. XLIX, σελ. 466. Παράβαλλ. Schroeckh, Christliche Kirchengesch. VII, 68 καὶ Schöll III, 236. ²⁾ Ζώσιμ. ἐν βιβλ. II, 29.*

σίμον εἶναι συκοφαντία. "Ἄλλως οὗτος δὲν εἶναι ἀκριβὲς συγγραφεὺς· διότι καὶ ἐν τῇ ἀπαριθμῇ τῶν φονενομένων ἐλέγχεται ὑπερβολικός, διότι τούτους εἰς πολλὰς μυριάδας ἀναεῖςάζει. Πρὸς δὲ κακίζεται, ὅτι δὲν μνημονεύει τῶν χρόνων, καθ' οὓς τὰ τῆς ἱστορίας ἐγένοντο. "Ο Φώτιος, ὅστις ἐπαινεῖ τὴν γλῶσσαν τοῦ συγγραφέως¹, παρατηρεῖ, ὅτι ἡ ἱστορία τοῦτου εἶναι μεταγραφὴ τῆς τοῦ Εὐναπίου², ὅπερ φαίνεται ὑπερβολή. "Ισως δὲν εἶναι ἄστοχος ἡ παρατήρησις τοῦ ἡμετέρου Ἀσωπίου, ὅτι ὁ Ζώσιμος κεῖται μεταξὺ τῶν ἱστορικῶν καὶ ἐπιτομέων³. Λέγεται, ὅτι οὗτος ἐποίησε δύο ἐκδόσεις, ἐξ ὧν τὴν νέαν εἶχεν ὑπὲρ ὅπου ὁ Φώτιος.

Τῇ περιόδῳ ταύτῃ ἀνήκει καὶ ὁ Εὐσεβίος, οὗ μνημονεύει ὁ Φώτιος ἐκεῖ, ἐνθα ποιεῖται λόγον περὶ τοῦ Μαξίμου τοῦ Ἀλεξανδρέως, τοῦ Παλλαδίου καὶ τοῦ Ἀφθονίου⁴. "Ο Εὐσεβίος οὗτος εἶναι ὁ αὐτὸς μὲν τῷ σοφιστῇ Εὐσεβίῳ τῷ Ἀραβί⁵, διάφορος δὲ τοῦ ὑπὸ τοῦ Στοβαίου μνημονευομένου. "Ο ἡμέτερος Εὐσεβίος, ὅστις ἦτο σοφιστής, συνέγραψεν ἱστορίαν τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων, ἐξ ἧς διεσώθη ἀπόσπασμα, ὅπερ ἐπιγράφεται Πολιτορκία Θεσσαλονίκης ὑπὸ Σκυθῶν⁶. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἦτο γεγραμμένον ἐν Ἰωνικῇ διαλέκτῳ⁷. Τῇ ἀληθείᾳ φαίνεται παράδοξον, ὅτι ἐν τοῖς χρόνοις τούτοις Ἕλληνες ἠδύναντο ἐν τῇ γλώσσῃ τοῦ Ἡροδότου καὶ συγγράφωσαν ἱστορίας.

¹) Ἐν βιβλ. 98 "σύντομος δὲ καὶ τὴν φράσιν εὐκρινὴς τε καὶ καθαρὸς, οὐδὲ τοῦ ἡδέος ἀποκριμένος". ²) Αὐτόθι, "Εἴποι δ' ἂν τις οὐ γράφαι αὐτὸν ἱστορίαν, ἀλλὰ μεταγράφαι τὴν Εὐναπίου, τῷ συντόμῳ μόνον διαφέρουσαν". ³) Ἐν σελίδ. 957. ⁴) Ἐν βιβλ. 132—135. ⁵) "Ορα Nicolai III, 35. Τοῦ Ἀραβος Εὐσεβίου μνημονεύει ὁ Λιβάνιος I, 121 καὶ II, 224. ⁶) Ἀνάγνωθι Εὐάγρ. ἐν Ἐκκλ. ἱστορ. V καὶ VIII, 6. ⁷) Τοῦτο φαίνεται ἐν τῷ περιφθένει ἀποσπάσματι, ὅπερ εὔρηται ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ C. Müller V, 21.

ᾠσαύτως ἐν τῇ διαλέκτῳ ταύτῃ συνέγραψε καὶ Πραξαγόρας ὁ Ἀθηναῖος. Φαίνεται, ὅτι οὗτος ἦτο λίαν εὐφυής, διότι μόλις ἤγε τὸ εἰκοστὸν δεύτερον ἔτος, ὅτε συνέγραψε τὴν ἱστορίαν τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου. Ὁ νεανίας οὗτος Ἀθηναῖος ἠδύνατο νὰ δώσῃ μάθημα τῷ ἄρτι μνημονευθέντι κόμητι τοῦ Βυζαντίου, ὅστις δὲν ἠδύνατο νὰ ἐννοήσῃ, ὅτι οἱ χρόνοι, καθ' οὓς οἱ Ὀμηρικοὶ θεοὶ κατερχόμενοι εἰς τὴν γῆν διέπραττον ἐγκλήματα, παρῆλθον ἤδη ἀνεπιστρεπτί. Ὁ Πραξαγόρας λοιπόν, οὗ ἀπόσπασμα διετήρησεν ὁ Φώτιος¹, ἔλεγε, καίπερ Ἕλληνα τὴν θρησκείαν, ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος διὰ τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς καλοκαγαθίας καὶ παντὸς εὐτυχήματος τοὺς πρὸ αὐτοῦ βασιλεύσαντας πάντας ἀπεκρύνωτο. Πρὸ τοῦ συγγράμματος ὁμοῦς τούτου ὁ Πραξαγόρας εἶχε γράφει δύο βιβλία, Περὶ τῶν Ἀθηναίων βασιλευσάντων, ὅτε διῆγε τὸ ἐννεακαίδεκατον ἔτος. Κατὰ δὲ τὸ τριακοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας συνέγραψε τὴν ἱστορίαν τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ἡ γλῶσσα τοῦ Ἀθηναίου ἱστορικοῦ ἦτο σαφὴς καὶ ἡδέϊα, ἀλλ' ὀλίγον ἄτονος. Τὴν ἱστορίαν τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου συνέταξαν καὶ δύο ἄλλοι σοφισταὶ ὁ Βημάρχιος² καὶ ὁ Εὐστόχιος³, ὅστις εἶχε γράφει καὶ περὶ Καππαδοκίας καὶ ἄλλων χωρῶν⁴. Ὑπὸ δὲ τοῦ σοφιστοῦ Πρίσκοῦ τοῦ Πανίως ἢ Πανίου⁵, ὅστις διέτριβεν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐγράφη Ἱστορία Γοιθικὴ καὶ Ἱστορία Βυζαντιακή. Αὕτη συνισταμένη ἐξ ὀκτὼ βιβλίων εἶχεν ὑπόθεσιν τὰ κατὰ τὸν Ἀτίλαν⁶. Περιελάμβανε δὲ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τοὺς χρόνους ἀπὸ τῆς ἀναβάσεως εἰς τὸν θρόνον τοῦ βασιλέως τῶν Οὐννων μέχρι τῆς βασιλείας τοῦ αυτοκράτορος (433—474 μ. Χ.). Ὁ Πρίσκος δὲν ἐστερεῖτο πολιτικῶν γνώσεων καὶ μετέ-

1) Ἐν βιβλ. 62. 2) Ὁρα Σουῖδ. ἐν λ. Βημάρχιος καὶ Ζωναρ. ἐν σελίδ. 386. 3) Σουῖδ. ἐν λ. καὶ Στέφ. Βυζάντ. ἐν λ. Παντικάπαιον καὶ C. Müller IV, 2. 4) Nicolai III, 35. 5) Ἐγεννήθη ἐν Πανίῳ τῆς Θράκης. 6) Περὶ τῆς εἰσβολῆς τῶν Οὐννων ὅρα Παπαρρηγ. II, 684.

σχε τῶν πραγμάτων τῆς πολιτείας, διότι ἠκολούθησε τῷ Μαξιμίνῳ κατὰ τὴν πρέσβευσιν εἰς τὸν Ἀτίλαν καὶ ἐπὶ αὐτοκράτορος Μαρκιανοῦ ἐπέμφθη δι' ὑποθέσεις τοῦ κράτους εἰς τὴν Ἀραβίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον¹. Ἡ γλῶσσα τῆς ἱστορίας τοῦ Πρίσκου εἶναι κομψή καὶ καθαρά, ὥς δύναται τις νὰ ἴδῃ ἐν τοῖς περιωθεῖσιν ἀποσπάσμασιν² ἐκ τῆς Πολιορκίας τῆς πόλεως Νοβιδούρου καὶ τῆς Πολιορκίας Ναῦσσοῦ ἢ Ναίσσου³.

Ἐξακολούθησιν τῆς ἱστορίας τοῦ Πρίσκου συνέταξεν ὁ ἐκ Φιλαδελφείας τῆς Συρίας Μάλχος, ὅστις ἦτο σοφιστὴς τὸ ἐπιτήδευμα καὶ Χριστιανὸς τὴν θρησκείαν⁴. Οὗτος συνέγραψε Βυζαντιὰ καὶ ἐξ ἐπιτῶν βιβλίων συνιστάμενα, ἐν οἷς ἐπαραματεύετο τὴν ἱστορίαν ἀπὸ τοῦ 474—480 μ. Χ. Κατὰ τὸν βραχὺν τοῦτον χρόνον πολλὰ ἐν τῇ αὐτῇ τοῦ Βυζαντίου συνέβησαν, ὥς ἡ ἀνάρρησις τοῦ Ζήνωνος, ἡ ὑπεροχία αὐτοῦ, ἡ εἰς τὸν θρόνον ἀνάβασις τοῦ Βασιλίσκου, ἡ ὑπὸ τούτου ἀπόθεσις τῆς ἀλουργίδος, ἡ κάθοδος αὐτοῦ καὶ πολλὰ ἄλλα. Εἶναι λυπηρόν, ὅτι ἡ ἱστορία αὕτη ἀπολεσθεῖσα μόνον ἀποσπάσματα κατέλιπε διότι ὁ Φώτιος οὕτως ἐπαινεῖ, ὥστε λέγει, ὅτι εἶναι κανὼν τοῦ ἱστορικοῦ λόγου. Εἶναι καθαρὸς, ἀπείριτος, εὐκρινὴς καὶ μεταχειρίζεται λέξεις ἀνθηροτάτας, εὐσήμεους καὶ εἰς ὄγκον ἀνηγμένους⁵. Σύγχρονος τοῦ Μάλχου ἦτο ὁ Κάνδιδος, ὅστις κατήγετο ἐξ Ἰσαυρίας. Συνέγραψε δὲ Ἱστορίας τρεῖς λόγους ἀρχόμενος ἀπὸ τῆς ἀναβάσεως εἰς τὸν θρόνον τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος τοῦ πρώτου καὶ τελευτῶν εἰς τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Ἀναστασίου. Ἐπειδὴ δ' ἦτο χριστιανὸς καὶ ὁρθόδοξος,

¹) Σουῖδ. ἐν λ. Πρίσκος. Εὐαγγ. Ἐκκλ. ἱστορ. I, 17 καὶ V, 16. Παράβαλλ. καὶ Niebuhr. De Prisco ἐν σελίδ. 28. ²) Ταῦτα ὑπάρχονσι παρὰ C. Müller V, 24. Παράβαλλ. καὶ Nicolai III, 39. ³) Τῆς σήμερον καλουμένης Νύσσης, Παπαρρ. II, 685. ⁴) Φώτ. ἐν βιβλ. 78 καὶ Niebuhr, De Malcho ἐν σελίδ. 30. ⁵) Ἐν βιβλ. 78.

ἐπαινεί τὴν τετάρτην σύνοδον καὶ κακίζει τοὺς καινοτομοῦντας. Ἄλλ' ἢ γλῶσσα τοῦ ἱστορικοῦ τούτου δὲν ἐπαινεῖται ὑπὸ τοῦ Φωτίου, διότι ἀπειροκάλως καὶ μειρακιωδῶς μεταχειρίζεται ποιητικὰς λέξεις, καὶ ἡ σύνθεσις τοῦ λόγου ὅτε μὲν ἐκδιθυραμίζονται, ὅτε δὲ καταπίπτει καὶ ὑπτιάζει εἰς τὸ ἐκλελυμένον καὶ ἐκμελές. Καὶ περὶ τὰς συντάξεις νεωτερίζει οὐχὶ πρὸς ἡδονὴν τοῦ ἀναγνώστου ἢ ἀκροατοῦ, ἀλλὰ πρὸς δυσχέρειαν τῆς ἀκροάσεως¹.

Ὁ δὲ Καπίτων ὁ Ἀύκιος ἔγραψε μὲν Ἰσαυρικὰ καὶ Περὶ Ἀυκίας καὶ Παμφυλίας², ἀλλὰ γνωστότερος ἐγένετο διὰ τὴν κομικὴν μετάφρασιν τῆς Ἐπιτομῆς τῆς Ῥωμαϊκῆς ἱστορίας³ τοῦ Εὐτροπίου. Ἐκ τῆς μεταφράσεως ταύτης σφύζονται πολλὰ ἀποσπάσματα παρὰ Ἰωάννη τῷ Ἀντιοχεῖ. Πρῶτος μὲν οὗτος μετέφρασε τὴν εἰρημένην Ἐπιτομὴν, μετ' αὐτὸν δὲ καὶ ὁ Παϊάνιος⁴, ὅστις ἦτο σοφιστὴς ζῶν κατὰ τὸ τέλος τοῦ ἔκτου μ. Χ. αἰῶνος. Τούτου ἡ Μετάφρασις εἰς τὴν τοῦ Εὐτροπίου Ῥωμαϊκὴν ἱστορίαν ἡκροτηριασμένη περὶ τὸ τέλος ἐσώθη μέχρις ἡμῶν. Ἐπαινοῦσι μὲν ταύτην οἱ φιλόλογοι⁵, ἀλλὰ καταδεικνύουσι καὶ πολλὰ ἁμαρτήματα⁶. Ἴσως τινὰ ἐκ τούτων εἰσῆχθησαν ὑπὸ τῶν ἀντιγράφων, ἀλλ' ὑπάρχουσι καὶ ἄλλα μὴ δυνάμενα τούτοις νὰ ἀποδοθῶσιν. Ἄν ὁ Εὐτρόπιος ἦναι Ἕλλην τὸ γένος ἢ Ῥωμαῖος, ὑπάρχει ἀμφισβήτησις⁷. Εἶναι μὲν τὸ ὄνομα Ἑλληνικόν, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ Ῥωμαῖοι ὀνομάζονται τῷ αὐτῷ ὀνόματι. Ὁ Εὐτρό-

¹) Αὐτόθι 79. ²) Σουῖδ. ἐν λ. Κατὰ τὸν ἡμέτερον Ἀσώπιον ἐν 725 "Εἴη δ' ὢν ὁ Καπίτων ὁ παρ' ἡμῖν μεγαλοκέφαλος ἢ, κοινότρονος, κεφαλᾶς, ὡς Naso ὁ μεγαλόρρινος ἢ μυτᾶς". ³) Ἐν τῇ λατινικῇ ἢ Ἐπιτομῇ τοῦ Εὐτροπίου ἐπιγράφεται Breviarium historiae Romanae ⁴) Παρὰ τῷ Σουῖδῳ ὀνομάζεται Παϊανίας. ⁵) Nicolai III, 41. ⁶) Ταῦτα μνημονεύονται παρ' Ἀσωπ. ἐν σελ. 727, π. χ. λέγει Φάβιον ἀντὶ Φούλβιον (ἐν Β', ε'), Ἀσιανὸν ἀντὶ Ἀσιαν (Β', ε'), Πουρίλαθον ἀντὶ Βιρίλαθον (Δ', ζ'). ⁷) Ὁρα Ἀσώπ. ἐν σελίδ. 718.

πιος πραγματευόμενος τὴν ἱστορίαν χιλίων καὶ ἑκατὸν ἑτῶν ἔσχεν ὑπ' ὅψει πολλὰς πηγὰς, περιέλαβε τὰ σπουδαιότερα καὶ οὕτω κατέστησε τὸ βιβλίον αὐτοῦ ἀρεστὸν ἀνάγνωσμα τοῖς τε συγχρόνοις καὶ μεταγενεστέροις, οἵτινες μετεχειρίσθησαν τοῦτο ὡς σχολικόν.

Τῇ περιόδῳ ταύτῃ ἀνήκει καὶ ὁ Ἀγαθάγγελος, ὅστις κατὰ τινὰ σημείωσιν εὗρεθεῖσαν ἐπὶ Ἀρμενικοῦ χειρογράφου ἐγεννήθη ἐν Ῥώμῃ¹. Οὗτος συνέγραψε τὴν ἱστορίαν τῆς Ἀρμενίας ἀπὸ τοῦ 226—330 μ. Χ.². Διαιρεῖται δὲ τὸ σύγγραμμα εἰς τρία μέρη, ἐξ ὧν τὸ μὲν πρῶτον περιλαμβάνει τὴν ἱστορίαν καὶ τὸ μαρτύριον τοῦ ἁγίου Γρηγορίου, τὸ δὲ δεύτερον τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ καὶ τὸ τρίτον τὴν ἱστορίαν τῆς Ἀρμενίας μέχρις οὗτου ὁ βασιλεὺς Τηριδάτης προσῆλθεν εἰς τὸν μέγαν Κωνσταντῖνον καὶ ὠμολόγησε τὸν Χριστιανισμόν³. Ἡ ἱστορία αὕτη μετεφράσθη εἰς τὴν Ἀρμενικὴν. Ἐπειδὴ δ' αὕτη εἶναι τὸ ἀρχαιότατον τῶν Ἀρμενίων μνημεῖον τῆς ἐθνικῆς αὐτῶν ἱστορίας, τιμᾶται πολὺ ὑπὸ τούτων. Ἱστορίαν τῆς Ἀρμενίας συνέγραψε καὶ Φαῦστος ὁ Βυζάντιος, ὅστις ἀνήκεν εἰς ἐπιφανὲς γένος. Ἡ ἱστορία αὕτη ἐκ τεσσάρων βιβλίων συνισταμένη ἐσφίξετο μέχρι τοῦ ἑκτοῦ αἰῶνος μ. Χ.⁴. Ἀλλ' ἀπολεσθεῖσα διετηρήθη νῦν ἐν τῇ Ἀρμενικῇ μεταφράσει. Ὁ συγγραφεὺς πραγματεύεται τὰ γεγονότα ἀπὸ Χοσρόου τοῦ δευτέρου μέχρι τοῦ διαμελισμοῦ τῆς Ἀρμενίας⁵.

¹) Nicolai III, 41. ²) Ἐν τῷ Προλόγῳ ὁ Ἀγαθάγγελος λέγει. ³) Εἰς τοῦτο οὖν κατὰ πλάτος πραγματείαν εἰσελθὼν βαδίσω τῷ λόγῳ ἐπὶ τὰ τῶν Ἀρμενίων πράγματα, συγγραφόμενος (συγγραφῶν πόλεμον) τῶν Περσῶν τε καὶ Ἀρμενίων, ὡς ἐπολέμησαν πρὸς ἀλλήλους. ⁴) Ἐν § 169 παρὰ C. Müller V, 2, 190. ⁵) Προκόπ. περὶ Περσικ. πολέμ. I, 5. ⁶) Ὁρα C. Müller Fragment. V, 2, 209—310. Παράβαλλ. καὶ Christ ἐν σελίδ. 754.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ'.

ΠΕΡΙ ΠΕΡΙΨΗΓΗΣΕΩΝ ΚΑΙ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑΣ ΑΠΟ ΜΕΓΑΛΟΥ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΜΕΧΡΙΣ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ.

Ὡς ἡ ἱστοριογραφία, οὕτω καὶ ἡ γεωγραφία ἐν τοῖς χρό-
νοις τούτοις κατέπεσεν. Οὔτε κατακτήσεις ἐγίνοντο, οὔτε νέαι
ἀνακαλύψεις τῇ ἐπιστήμῃ προσετίθεντο, οὔτε μεγάλοι γεωγρά-
φοι, οἷος ὁ Ἑρατοσθένης καὶ ὁ Πτολεμαῖος, ἀνεφαίνοντο. Οἱ
περὶ τὴν ἐπιστήμην ταύτην ἀσχολούμενοι συνέτασσον μόνον
γεωγραφικὰ ἐγχειρίδια καὶ γεωγραφικὰ λεξικά.

Ἐν τούτοις σπονδαίαν θέσιν κατέχει ὁ Μαρκιανός, ὅστις
κατήγετο ἐξ Ἡρακλείας τοῦ Πόντου. Περὶ τοὺς χρόνους,
καθ' οὓς οὗτος ἔζη, ὑπάρχει ἀμφισβήτησις· διότι ἡ ἡλικία τού-
του ὀρίζεται δι' εἰκασιῶν. Ὁ ἀρχαῖος *Salmasius*¹ ἔθετε τοῦ-
τον ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Συνεσίου, δηλ. 378—431 μ. Χ.
Ἄλλ' εἶναι ἀμφίβολον, ἂν ὁ ὑπὸ τοῦ Συνεσίου μνημονευόμενος²
ᾗναι ὁ ἡμέτερος. Ὁ Μαρκιανός, ὡς λέγει ὁ *B. Fabricius*³,
ἤκμασε μετὰ τὸν γεωγράφον Πτολεμαῖον μετὰ τινος δ' ἀμφισβ-
ολίας παρατηρεῖ, ὅτι ἡ ἀκμὴ τούτου πίπτει πρὸ τῆς ἀννυψώσεως
τοῦ Βυζαντίου εἰς πρωτεύουσαν τοῦ ἀνατολικοῦ Ῥωμαϊκοῦ
κράτους⁴, ὅπερ δὲν φαίνεται πιθανόν. Κατὰ τὴν κρατοῦσαν
γνώμην ὁ Ἡρακλεώτης γεωγράφος ἔζη κατὰ τὸ 400 μ. Χ.⁵
Ὅπως δὲ οὗτος συνέταξεν Ἐπιτομὴν τῶν ἔνδεκα

1) *Exercitationes Plinianae* ἐν *σελίδ.* 495 "Marcianus Heracleota vixit
temporibus Synesii, qui ipsius Marciani meminit.", 2) Ἐν *ἐπιστολ.* 101
σελ. 360. 3) Ἐν τῇ *διατριβῇ* τῇ *ἐπιγραφομένῃ* Ueber Markianos aus
Heraklea καὶ *δημοσιευθείσῃ* ἐν τῷ *Rheinisch. Museum* ἐν *σελίδ.* 366.
4) *Αὐτόθι* ἐν *σελίδ.* 371. 5) *Christ* ἐν *σελίδ.* 666.

τῆς Ἀρτεμιδώρου τοῦ Ἐφεσίου γεωγραφίας βιβλίων καὶ Περί τῶν ἀπὸ Ῥώμης πρὸς τὰς ἐπισήμους τῆς οἰκουμένης πόλεις διαστάσεων, ἅπερ ἀπώλοντο. Πρὸς δὲ συνέγραψε καὶ Περί πλοῦν τῆς ἕξω θαλάσσης ἐν βιβλ. β', ὅστις διετηρήθη *μέχρις ἡμῶν ἠκρωτηριασμένος. Ἐν μὲν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ ὁ Μαρκιανὸς πραγματεύεται περὶ τῆς ἀνατολικῆς, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ περὶ τῆς δυτικῆς θαλάσσης. Τὸ ἔργον τοῦτο δὲν εἶναι πρωτότυπον, ἀλλ' ὁ συγγραφεὺς ἠντλήσε τὴν ὕλην ἐκ τοῦ Πτολεμαίου καὶ τοῦ Πρωταγόρου, οὗ μνημονεύει ὁ Φώτιος¹. Ἡ συγγραφή τοῦ Μαρκιανοῦ ὁμολογεῖται ὡς πολέμιμος πρὸς σπονδὴν τῆς γεωγραφίας², διότι οὗτος συνεπλήρωσε τὸν Πτολεμαῖον δι' ἄλλων γεωγράφων. Πρὸς πᾶσι τούτοις ὁ Μαρκιανὸς ἐποίησε καὶ Ἐπιτομὴν τῶν τριῶν τοῦ τῆς ἐν τῇ θαλάσσης περιήλου βιβλίων Μενίππου Περγαμηνοῦ. Ἐκ τοῦ συγγράμματος τούτου περιήλθεν εἰς ἡμᾶς μόνη ἡ ἀρχή. Ὁ Μένιππος οὗτος ἦτο φίλος τοῦ ἐπιγραμματοποιοῦ Κριναγόρου³ καὶ ἄρα ἔζη ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Αὐγούστου καὶ τοῦ Τιβερίου. Ἄν πρέπει δὲ νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι ὁ ἡμέτερος γεωγράφος μόνον ἐπέτεμε τὸ ἔργον τοῦ Μενίππου διότι αὐτὸς οὗτος λέγει ἐν τῷ προλόγῳ, ὅτι ἐποίησε προσθήκας καὶ διασκευάς⁴. Ἀνέγνω δὲ πολλοὺς γεωγράφους, ὡς τὸν Ῥόδιον Τιμοσθένη, τὸν Ἑρα-

¹) Ἐν βιβλ. σελίδ. 188. "Ἐν ταῦτῳ δὲ καὶ Πρωταγόρου γεωμετρίας τῆς οἰκουμένης ἐπιγραφὴν ἔχον λόγοι Γ', ὧν οἱ μὲν ε', εἰ καὶ μὴ σπουδαίως καὶ ὡς οἱ ὕστερον ἀκριβῶς, ἀλλ' οὖν τὴν τῆς Ἀσίας καὶ Αἰθίης, ἀλλὰ καὶ Εὐρώπης περιήγησιν ποιεῖται...". ²) Ἰδὲ Schöll III, 326. ³) Ὁρα γεωμ. πολ. ἐν τόμ. I, σελ. 263. ⁴) Ἐν σελίδ. 99. "Καταμαθὼν δὲ καὶ Μένιππον μετρίαν μὲν τινὰ τοῖς ἐντυγχάνουσιν ἐκ τῶν οἰκείων βιβλίων παρεχόμενον εἶδον, μὴ πᾶσι δὲ ἀκριβῶς ἐπεξεληθόντα, τὰ ἐλλείποντα πλεῖστα ὄντα προστιθεὶς καὶ προσέτι γε τὴν περὶ τόπους καὶ τὰς διαιρέσεις τῶν ἐθνῶν σαφήνειαν, ἥτις τὸ τέλειον τῆς γνώσεως τοῖς ἐντυγχάνουσι παρέχειν εἴωθε".

τοσθένη, τὸν Διονύσιον, τὸν Πυθέαν, Ἰσίδωρον τὸν Χαρακηνόν, τὸν Σώσανδρον, τὸν Εὐθυμένην, Φιλέαν τὸν Ἀθηναῖον καὶ ἄλλους¹. Μέχρις ἡμῶν διετηρήθη ὑπὸ Ἀωνύμου τινὸς γεγραμμένος *Περὶ πλοῦς Εὐξείνου πόντου*, ἀλλ' οὗτος περιέχει κατ' ἐξοχὴν ἀποσπάσματα ἐκ τοῦ Ἀρριανοῦ καὶ τοῦ Μαρκιανοῦ².

Ἐν τῷ πέμπτῳ αἰῶνι μ. Χ. ἔζη Ἀγαθήμερος ὁ ἐπικαλούμενος Ὁρθων, ὅστις συνέταξεν Ὑποτύπωσιν τῆς γεωγραφίας. Ὁ συντάκτης ἐν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ πραγματεύεται τὴν ἱστορίαν τῆς γεωγραφίας καὶ ὀνομάζει τοὺς ἄνδρας, οἵτινες εἰς προαγωγὴν τῆς ἐπιστήμης ταύτης συνεβάλοντο. Τοῦτο γίνεται ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ, ἐν δὲ τοῖς ἐπομένοις λέγεται περὶ τῶν ἀνέμων, περὶ τῶν θαλασσῶν, περὶ τῶν νήσων καὶ περὶ τοῦ μήκους καὶ πλάτους τῆς κατοικημένης γῆς. Ἐν τῷ ἔκτῳ βιβλίῳ ὑπάρχει μόνον ἐπιτομὴ τοῦ Πτολεμαίου. Ἐπειδὴ δ' ἐν τῷ δευτέρῳ βιβλίῳ ὑπάρχουσιν ἐπαναλήψεις ἐκ τοῦ πρώτου, εἰκάζεται, ὅτι τοῦτο εἶναι ἔργον ἄλλου συγγραφέως, ἵσως δὲ καὶ τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ Φίλωνος³. Ἐν πολλοῖς δ' Ἀγαθήμερος συμφωνεῖ τῷ Μαρκιανῷ, τὴν δ' αἰτίαν ὁ C. Müller⁴ ἀνευρίσκει ἐν τούτῳ, ὅτι ἐκάτερος ἐκ τοῦ Πρωταγόρου ἠντλησεν. Ὅπως δὴποτε ἡ ἐπιτομὴ αὕτη τοῦ ἡμετέρου γεωγράφου πολλὴν ἀνεγινώσκετο ἐν τοῖς ἔπειτα χρόνοις, ὥς μαρτυροῦσι τὰ πολλὰ χειρόγραφα, ἅπερ περιεσώθησαν μέχρις ἡμῶν. Ἄλλοτε τῷ Ἀγαθήμερῳ ἀπέδιδον καὶ δύο ἄλλα ἐγχειρίδια, Διάγνωσιν ἐν ἐπιτομῇ τῆς ἐν τῇ σφαίρᾳ γεωγραφίας καὶ Ὑποτύπωσιν γεωγραφίας ἐν ἐπιτόμῳ, ἀλλὰ νῦν ταῦτα ἀποδίδονται ἄλλοις Ἀωνύμοις⁵.

¹) Τὰ περιωθέντα τοῦ Μαρκιανοῦ ὑπάρχουσι παρὰ Müller, Geograph. gr. min. I, 515—573. ²) Ἀδελφί I, 402—423. ³) Περὶ Ἀγαθήμερου ἐδημοσίευσεν διατριβὴν ὁ Dittrich, Über Agathemerus, Rhein. Mus. 1846 ἐν σελ. 76—92. ⁴) Ἐν II, 12. Παράβαλλ. Christ ἐν σελίδ. 666. ⁵) Ὁ αὐτὸς

Τοῖς σπουδαιοτέροις γεωγραφικοῖς ἔργοις ἀνήκουνσι τὰ Ἐθνικὰ Στεφάνου τοῦ Βυζαντίου, ζῶντος περὶ τὸ τέλος τοῦ πέμπτου αἰῶνος μ. Χ. Τὸ γεωγραφικὸν τοῦτο λεξικὸν ἦτο ἐκτενές, ὥς τεκμηριοῦται ἐκ τούτου, ὅτι τὸ πεντηκοστὸν πρῶτον βιβλίον ἤρχετο ἐκ τοῦ στοιχείου Σ. Ὑποτίθεται δ', ὅτι ὅλον τὸ λεξικὸν συνίστατο ἐξ ἐξηκοντα βιβλίων¹. Ἐπραγματεύετο δ' ὁ συγγραφεὺς περὶ ἔθνων, πόλεων, νήσων, ἀποικιῶν, περὶ χαρὰ κτῆρος λαῶν, ὠνόμαζε τοὺς κτίστας τῶν πόλεων καὶ ἀφηγεῖτο τοὺς μύθους αὐτῶν. Κατὰ κακὴν ὁμῶς μοῖραν δὲν ἔχομεν τὸ πολῦτιμον τοῦτο λεξικόν, ἀλλ' ἐπιτομὴν αὐτοῦ, ἣν ἐποίησεν ὁ γραμματικὸς Ἐρμόλαος ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ᾧ καὶ ἀνέθετο ταύτην². Γινώσκουμεν δὲ τὴν πρώτην μορφήν τοῦ λεξικοῦ ἐκ τοῦ ἄρθρου Ἰεηρία, ὅπερ διετηρήθη ἐν τῇ συλλογῇ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου³. Ὁ Στέφανος εἶχεν ὑπ' ὄψει μεγάλους γεωγράφους καὶ ιστορικούς, ὥς τὸν Ἐκαταῖον, τὸν Ἐρατοσθένη, τὸν Ἐφορον, τὸν Ἀρτεμίδωρον, τὸν Στράβωνα, τὸν Πανσανίαν, Δημήτριον τὸν Μάγνητα καὶ ἄλλους. Ἐκ πολλῶν γίνεται δῆλον, ὅτι ὁ ἡμέτερος λεξιγράφος ἐγίνωσκε καλῶς τὴν γλῶσσαν καὶ ἦτο λόγιος ἀνὴρ. Ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι οὗτος τὸ πρῶτον ἐπενόησε τὸ τοιοῦτον εἶδος τῆς συγγραφῆς, διότι ἤδη ὁ Αἰγινήτης Κλείταρχος εἶχε γράφει γεωγραφικὸν λεξικόν⁴.

ἐν σελίδ. 666. ¹) Nicolai II, 605. ²) Σουῖδ, ἐν λ. ³) Christ ἐν σελ. 667. ⁴) Ἰδὲ τὴν διατριβὴν τοῦ Hiller τὴν δημοσιευθεῖσαν ἐν τῷ Jahrbüch. für Philol. 1871 ἐν σελίδ. 505—532. Niese, De Stephani Byz. auctoribus commentatio, Kil 1873 καὶ Geffken, De Stephano Ryzantio, Gött. 1886. ⁵) Μέγα ἐντυμ. 221, 31.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ'.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΓΡΑΨΑΝΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΕΞ ΑΡΧΗΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ.

Ἀρχαιότατος πάντων τῶν πραγματευσαμένων περὶ ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας εἶναι ὁ Ἑγήσιππος, ὅστις ἔζη ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Ἀδριανοῦ. Διέτριψε μὲν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἀλλ' ἀπεδήμησεν εἰς Κόρινθον καὶ εἰς Ῥώμην, ὅπου μακρὸν χρόνον διέμεινεν. Οὗτος συνέγραψεν Ὑπομνήματα, ἅπερ συνίσταντο ἐκ πέντε βιβλίων¹. Ταῦτα εἶχεν ὅπ' ὄψει ὁ Εὐσέβιος ἐν τῇ συγγραφῇ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας. Ἀλλὰ πλὴν τοῦ Ἑγήσιπου καὶ οἱ γράφαντες Χρονικά, ἐν οἷς οὗτοι ἐπραγματεύοντο γενικωτέρας ὑποθέσεις, ἐλάμβανον ὅπ' ὄψει τὰ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ συμβάντα, ὥς ὁ Γάϊος καὶ ὁ Σέξτος Ἰούλιος Ἀφρικανός, ὅστις ἦτο προεσύτερος ἐν Ἀλεξανδρείᾳ κατὰ τὸν τρίτον μ. Χ. αἰῶνα καὶ ἔγραψε Πεντάβιβλον χρονολογικόν².

Ὅντως ἐπιφανεστάτην θέσιν ἐν τοῖς συγγραφεῦσι τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας κατέχει Εὐσέβιος ὁ Παμφίλου. Ὡς ὁ Ἡρόδοτος θεωρεῖται ὁ ἰδρυτὴς καὶ ὀνομάζεται πατὴρ τῆς πολιτικῆς ἱστορίας, οὕτως ὁ Εὐσέβιος τῆς Ἐκκλησιαστικῆς. Ὄνομάζεται δ' Εὐσέβιος ὁ Παμφίλου πρὸς διάκρισιν τοῦ Ἀρειανοῦ ἐπισκόπου Εὐσεβίου τοῦ Νικομηδείας, οὐχὶ διότι εἶχε πατέρα

¹) Εὐσέβ. ἐν Ἐκκλησ. ἱστορ. IV, 22 "Ὁ μὲν οὖν Ἑγήσιππος ἐν πέντε τοῖς εἰς ἡμᾶς ἔλθοῦσιν ὑπομνήμασι τῆς ἰδίας γνώμης πληρεστάτην μνήμην καταλέλοιπεν, ἐν οἷς δηλοῖ, ὥς πλείστους ἐπισκόπους συμμίξειεν, ἀποδημίαν στειλόμενος μέχρι Ῥώμης," ²) Oge Gelzer, Sext. Iulius Africanus und die byzantinische Chronologie, Leipzig 1885, ἐν τόμ. II, 1—23. Παράβ. Christ ἐν σελίδ. 751.

τοῦτον, ἀλλὰ διότι συνεδέετο αὐτῷ φιλικῶς¹, ὥς ἔσται λόγος προσεχῶς. Περὶ τοῦ χρόνου τῆς γεννήσεως τοῦ ἡμετέρου συγγραφέως ὑπάρχουσι μὲν ἀμφισβητήσεις, ἀλλὰ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐγεννήθη τῷ 270 μ. Χ.², ὥς δέχεται ὁ Nirschl. Πατὴρ τοῦ Εὐσεβίου ἐγένετο ἡ Παλαιστίνη, εἰ καὶ δὲν ἔχομεν βεβαίαν περὶ τούτου μαρτυρίαν³. Ἐκράτησεν ὁμοως ἡ γνώμη, ὅτι ἐγεννήθη ἐν Παλαιστίνῃ, διότι καὶ οἱ σύγχρονοι ὀνομάζουσιν αὐτὸν Παλαιστινὸν⁴ καὶ αὐτὸς οὗτος ὁμολογεῖ, ὅτι διέτριβεν ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ⁵. Ὁ Εὐσέβιος τὴν ἀνάπτυξιν αὐτοῦ κατ' ἐξοχὴν ὥφειλε τῷ προσευτέρῳ Παμφίλῳ, ὅστις ἦτο Φοῖνιξ ἐκ Βηρυτοῦ. Διότι οὗτος καὶ ἀνὴρ φιλόσοφος καὶ πολυμαθέστατος ἦτο καὶ πλουσίαν βιβλιοθήκην εἶχεν.

Μετὰ τὸν μαρτυρικὸν θάνατον τοῦ Παμφίλου⁶ ὁ Εὐσέβιος ἀπεδήμησεν εἰς Αἴγυπτον καὶ εἰς Τύρον, ὅπου ἰδίους ὀφθαλμοῖς εἶδε τὰ φοβερά βασανιστήρια τῶν μαρτύρων τῆς πίστεως. Ἀλλ' ἀνακαλυφθεὶς ἐρρίφθη εἰς τὰς φυλακάς⁷. Κακίζεται δ', ὅτι ἐκτῇ-

¹) Φῶτ. ἐν βιβλ. 13 "Γέγονε δὲ καὶ τῆς Παμφίλου τοῦ ἱερομάρτυρος ἀρετῆς διάπυρος ἑρασιγής, δι' ἣν αἰτίαν φασὶν τινες αὐτὸν καὶ τῆς τοῦ Παμφίλου ἐπωνυμίας μετεσχηκέναι". ²) Ὁ μὲν Valesius δέχεται τὸ ἔτος 260 μ. Χ., ὁ δὲ Tillemont τὸ 264 ἐν τομ. II, 8. Ἰδὲ τὸ σύγγραμμα τοῦ Stein, Eusebius Bischof von Cäsarea. Preisschrift, Würzburg, 1859. ³) Ἀνάγνωθι Ἀσώπιον ἐν τῷ εἰρημέν. συγγράμμ. 635. ⁴) Θεοδώρ. Ἐκκλ. ἱστορ. ἐν τῷ προλόγῳ καὶ Βασίλ. Περὶ ἁγίου πνεύματος. 29. ⁵) Εὐσέβ. ἐν Βίῳ Κωνστ. I, 19. ⁶) Εὐσέβ. ἐν Ἐκκλ. ἱστορ. VIII, 7 "Ἐν οἷς καὶ ὁ πάντων ἡμεῖς ποθεινότατος ἐταῖρος Παμφίλος ἦν τῶν καθ' ἡμᾶς μαρτύρων ἀνὴρ πάσης ἐνεκεν ἀρετῆς ἐπιδοξότατος. Τούτου τὴν ἐν ἑθνητικοῖς λόγοις φιλοσόφους τε μαθημασιν ἀπόπειραν πρότερον ὁ Οὐρβανὸς λαβὼν, εἰθ' ὕστερον θύειν καταναγκάσας· ὥς ἀναγεύοντα καὶ μὴδ' ὅλως ἐν λόγῳ τὰς ἀπειλὰς ἐώρα τιθέμενον, τὸ πανόστατον ἀγριάνας, σφοδρότεrais αὐτὸν ἀλκιβεσθαι βασίνοις προστάτειν". ⁷) Nirschl II, 9. Ἐπιφάν. Αἰρέσ. ΞΗ' "Ἀλέγε δέ μοι σὺ, οὐδ' οὐκ ἡμεῖς ἦσαν ἐν τῇ φυλακῇ ἐπὶ τοῦ διωγμοῦ; καὶ γὰρ μὲν ὀφθαλμὸν ἀπεβαλόμην ὑπὲρ ἀληθείας, σὺ δὲ οὐτε φαιγὴ λελωβημένον τι ἔχων ἐν τῷ σώματι, οὐτε ἐμαρτύρησας, ἀλλ' ἔστηκας ζῶν, μὴδὲν ἠκρωτηριασμένος. Πῶς ἀνεχώρησας ἀπὸ τῆς φυλακῆς, εἰ μὴ διὰ ὑπέσχον τοῖς τὴν ἀνάγκην

σατο τὴν ἐλευθερίαν, διότι ὑπέσχετο, ὅπως θύσῃ τοῖς εἰδώλοις ἢ καὶ ὄντως ἔθυσσε. Φαίνεται ὅμως, ὅτι τοῦτο ἦτο συκοφαντία· διότι ἂν ὄντως συνέβαινε τοιοῦτό τι, δὲν εἶναι πιστευτόν, ὅτι οἱ Καισαρεῖς ἤθελον ἐκλέξει ἐπίσκοπον¹. Ὁπωσδήποτε ὁ Εὐσέβιος κατὰ τὸ 313 ἢ 314 ἐπίσκοπος Καισαρείας γενόμενος παρὰ τῷ μεγάλῳ Κωνσταντίνῳ ἐν τοῖς μάλιστα ἐτιμᾶτο διὰ τὴν πολυμάθειαν, τὴν δητορικὴν δεινότητα καὶ τὴν ἀρετήν. Διὰ τοῦτο τὸ ὄνομα τοῦ Εὐσέβιου ἤθελε κατέχει ἐπιφανεστάτην θέσιν ἐν τοῖς πατράσι τῆς Ἐκκλησίας, εἰ μὴ ἡ λάμψις τούτου ἐσοκίζετο ἐκ τῶν δογμάτων τοῦ Ἀρείου, ἅπερ οὗτος ὑπεστήριξεν. Ὁ Ἀρειος, ὡς γνωστόν, ἐκήρυσσεν, ὅτι ἡ οὐσία τοῦ πατρὸς δὲν μετέβη εἰς τὸν υἱόν, διότι ἡ ὕλη εἶναι διαιρετὴ καὶ οὐχὶ τὸ πνεῦμα. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἡ οὐσία τοῦ πατρὸς δὲν μετεδόθη τῷ υἱῷ, ἄρα οὗτος ἐκτίσθη. Ἐντεῦθεν ἐξάγεται τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ υἱὸς δὲν εἶναι αἰδῖος². Παρὰ τοῖς θεολόγοις ἐγείρεται μέγα ζήτημα, ἂν ὁ Εὐσέβιος ἐδέχετο τὰ τοῦ Ἀρείου δόγματα ἢ ἀπέρριπτε ταῦτα. Οἱ μὲν Ἀνατολικοί, ἐν οἷς καὶ ὁ Φώτιος³, συνήθως καταδικάζουσι τὸν σοφὸν ἄνδρα, οἱ δὲ Ἀντικοὶ ἀθροῦσιν. Ἐκ τῶν ἡμετέρων πάννυ δλίγοι εἶναι οἱ ὑπερασπισταί, ἐν οἷς καὶ Σωκράτης⁴ ὁ ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν συγγράψας. Ἀλλὰ τὸ ζήτημα τοῦτο εἶναι θεολογικὸν καὶ ὡς τοιοῦτον ἀλλότριον τοῦ ἡμετέρου ἔργου.

Ὁπωσδήποτε ἡ αἵρεσις τοῦ Ἀρείου διετάρaxε τὴν εἰρήνην

τοῦ διωγμοῦ ἡμῶν ἐπενέγκασι τὸ ἀθέμιτον πρᾶξι ἢ ἔπραξας; „ ¹) Ὁρα Ἀσώπ. ἐν σελίδ. 638. ²) Περὶ τούτου διὰ μακρῶν πραγματεύεται ὁ ἡμέτερος Ἀσώπιος ἐν σελίδ. 639. ³) Ἐν βιβλ. 127 Ἐπεὶ μέντοι γε τῆς Ἀρειανῆς αἰρέσεως οὐδὲν σαφὲς ἀπαγγέλλει (ὁ Εὐσέβιος), οὐδ' εἰ τῆς δόξης ἐκείνης εἶχeto, οὐδ' ὅτι μεταβέβληται, ἀλλ' οὐδ' ὅτι φαύλως ἢ ὀρθῶς ἐδόξαζεν Ἀρειος, καὶ περ ἀνάγκην ἔχων ἐν μνήμῃ ταῦτα ποιήσασθαι ἅτε διὰ μέγα μέρος ἐπεχούσης τῆς συνόδου τῶν τοῦ μεγάλου πρᾶξεων Κωνσταντίνου, καὶ ἐκείνης πάλιν ἐξαπαταούσης τὴν περὶ τούτων λεπτομερεστάτην ἱστορίαν „ ⁴) Ἐν βιβλ. II, 21.

τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὁ μέγας Κωνσταντῖνος θέλων νὰ ἐπαναγάγῃ ταύτην διέταξεν, ἵνα γένη ἡ πρώτη οἰκουμενικὴ σύνοδος, ἡ ἐν Νικαίᾳ. Ἐν ταύτῃ ὁ Εὐσέβιος τὸν αὐτοκράτορα ὑποδεξάμενος διὰ λόγου πανηγυρικοῦ¹ ἐκαθέσθη ἐν δεξιᾷ αὐτοῦ, ἀλλὰ τὸ σχέδιον συμβόλου πίστεως, ὅπερ ὑπέβαλεν εἰς τὴν σύνοδον, ἀπερρίφθη· διότι ἀπέκλειε τὴν λέξιν ὁμοούσιος, ὅπερ ὑποδηλοῖ, ὅτι ὁ Παμφίλου ἐδέχετο τὴν αἵρεσιν τοῦ Ἀρείου. Ἐπειδὴ ὁμως οἱ πατέρες δὲν ἐδέξαντο τὸ τοιοῦτο σύμβολον, ὁ Εὐσέβιος ἡναγκάσθη, ὅπως ὑπογράψῃ τὸ τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου καὶ καταδικάσῃ τὸν Ἀρείον². Πρὸς δὲ μετέοχε τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ συνόδου τῆς κατὰ τὸ 330 γενομένης³, ἐν ᾗ καθηρέθη ὁ Ἀντιοχείας Εὐστάθιος ἐπὶ σαβέλλισμῳ κατηγορηθεὶς, τῆς ἐν Τύρῳ (335) καὶ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει τῆς γενομένης κατὰ τὸ 336 μ. Χ. Ἐν ταῖς δυαὶ τελευταίαις συνόδοις ὑπῆρχε κατηγορία κατὰ τοῦ Μαρκέλλου, ὅστις καθηρέθη καὶ ἀντ' αὐτοῦ εἰς Ἀγκυραν ἐπέμφθη ὁ Βασίλειος⁴. Ὁ μέγας Κωνσταντῖνος οὕτως εἴμιμα τὸν Εὐσέβιον, ὥστε ἔγραφε πρὸς αὐτὸν ὀνομάζων ἀγαπητὸν καὶ προσφιλέστατον ἀδελφόν. Οὗτος δ' ἀπήγγειλε λόγους ἐπὶ τῇ εἰκοσαετηρίδι⁵ καὶ τριακονταετηρίδι τοῦ αὐτοκράτορος ὅστις ἐτελεύτησε κατὰ τὸ 337 μ. Χ. Πότε ἔληξεν ἡ προθεσμία τοῦ βίου τοῦ Εὐσέβιου, δὲν εἶναι γνωστόν, ἀλλ' εἰκάζεται, ὅτι κατὰ τὸ 340.

Τὰ συγγράμματα τοῦ Εὐσέβιου διαιροῦνται εἰς ἱστορικά, εἰς ἐρμηνευτικά καὶ εἰς δογματικά, αἵτινα ὑποδιαίροῦνται εἰς ἀπολογητικά καὶ πολεμικά, ἐτι δὲ εἰς λόγους καὶ ἐπιστολάς. Εἰς τὴν πρώτην τάξιν τάσσεται ἡ Χρονικῶν κανόνων παντοδαπὴ ἱστορία διηρημένη εἰς δύο βιβλία⁶. Ἐκ τούτων

¹) Περὶ τούτου ὑπάρχουσιν αἱ γνώμαι διηρημέναι, διότι τινὲς μὲν νομίζουσιν, ὅτι τὸν λόγον ἀπήγγειλεν Εὐστάθιος ὁ Ἀντιοχείας, ἄλλοι δὲ Ἀλέξανδρος ὁ Ἀλεξανδρείας. Ὁρα Θεοδορῆτ. Ἐκκλ. ἱστορ. Α', ζ'. ²) Ἰδὲ Σωκράτ. Ἐκκλ. ἱστορ. Α', η'. ³) Nirschl I, 10. ⁴) Σωκράτ. Ἐκκλ. ἱστορ. Α', λς'. ⁵) Αὕτη συμπίπτει τῇ ἐν Νικαίᾳ συνόδῳ. ⁶) Τοῦτο ἄριστα

τὸ μὲν πρῶτον διειρηθήη ἐν τῇ Ἀρμενικῇ μεταφράσει, ἥς τὸ χειρόγραφον ἀνευρέθη ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὸ 1792, τὸ δὲ δεύτερον ἐν τῇ Λατινικῇ διασκευῇ τοῦ Ἱερωνύμου. Τὸ πρῶτον βιβλίον συνιστάμενον ἐκ 49 κεφαλαίων περιέχει τὴν καθολικὴν ἱστορίαν ἀπὸ Ἀδὰμ μέχρι τοῦ 325 μ. Χ. Διὰ τῆς συγγραφῆς ταύτης ἐσκοπεῖ ὁ Εὐδόξιος, ὅπως ἀποδείξῃ, ὅτι ὁ Μωϋσῆς εἶναι σύγχρονος τοῦ Κέκροπος¹ καὶ ἄρα ἔζη πρὸ τοῦ Ὀμήρου, τοῦ Ἡοιδόου καὶ τῶν Τρωϊκῶν. Ἐπειδὴ δ' ὁ συγγραφεὺς παρενέβαλεν ἐκλογὰς ἐκ τοῦ Βηρωσοῦ, Σαγχουνιάθωνος, Μανέθωνος, Ἰωσήπου καὶ Ἐρατοσθένους, ὧν τὰ ἔργα ἀπώλοντο, τό, ὡς εἴρηται, ἐν μεταφράσει διατηρηθὲν σύγγραμμα ἀποβαίνει πολύτιμον. Τὸ δὲ δεύτερον βιβλίον ἀπὸ τοῦ Ἀδὰμ ἀρχόμενον καὶ εἰς τὸν μέγαν Κωνσταντῖνον λήγον περιέχει χρονολογικοὺς πίνακας τῶν βασιλέων, Ἰουδαίων ἱερέων καὶ τῶν Χριστιανῶν ἐπισκόπων κατὰ δεκαετηρίδας².

Πολυτιμώτατον τοῦ Εὐδοξίου σύγγραμμα εἶναι ἡ Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία, ἣτις συνίσταται ἐκ δέκα βιβλίων. Ἀρχεῖται δ' αὕτη ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς ἐκκλησίας καὶ λήγει εἰς τὴν ἥτιαν τοῦ Αἰκινίου καὶ τὴν μονοκρατορίαν τοῦ Κωνσταντίνου³.

ἐξεδόθη ὑπὸ Alfr. Schöne, Eusebii chronicon bipartitum, Berol. 1866 καὶ 1875. ¹) Cramer Anecd. Graec. τόμ. IV, ἐν σελίδ. 238, ἔνθα ὁ Γεώργιος Ἀμαριτωλὸς λέγει: "Ὁ πολυμαθὴς καὶ πολῦστοις Εὐδόξιος, ἀκριβεστάτην τῶν χρόνων ἀναγραφὴν ποιησάμενος, τοῖς χρόνοις μὲν Ἰνάχου τὸν ἱερὸν Ἰάκωβον εὗρε συνακμάσαντα, Μωϋσεῖα δὲ Κέκροπος. Χρονικοῦ γὰρ κανόνος σύνταξιν ἐπινοήσας ἐκ παραλλήλου ἀντιπαρέθηκε τὸ παρ' ἐκάστῳ ἔθνει δυναστεῖον· συνήγαγε δὲ χρόνους βασιλείας τῶν Χαλδαίων, Λακεδαιμονίων, Κορινθίων, Θετταλῶν, Μακεδόνων, Λατίνων καὶ Ἰταλῶν καὶ ὕστερον ἐκκληθέντων Ῥωμαίων καὶ τούτων τοὺς χρόνους ἐπὶ τὸ αὐτὸ συναντήσας ἐκάστου ἔθνους τῶν βασιλέων συνέκρινε τοὺς χρόνους, ἀντιπαραθεῖς τὰ ἔτη τῆς βασιλείας τῇ Ἀσσυρίων βασιλείᾳ, τοιούτοις τῆς Σεμιράμειδος τοῖς Ἀβραὰμ ἔτεσι, Παράβαλλ Nicolai III, 126. ²) Nirschl II, 11. ³) Ἐκκλησιολογ. X, 9 "Ὁ δ' ἀρετῇ πάσῃ θεοσεβείας ἐκπρέπων μέγιστος νικητὴς Κωνσταντῖνος σὺν παιδὶ Κρίσπῳ βασιλεῖ θεοφιλεστάτῳ καὶ κατὰ πάντα τοῦ

(3^ο Ιουλ. 323). Πρὸ τοῦ Εὐσεβίου καὶ ὁ Ἡγήσιππος καὶ ὁ Παπίας καὶ Εὐρηναῖος ὁ πρεσβύτερος καὶ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς συνέγραψαν τμήματα ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας, ἀλλὰ πρῶτος ὁ Παμφίλου συνέταξεν ὁλόκληρον. Τὰ βοηθήματα αὐτοῦ ἦσαν πάνυ ἀσθενῆ· διότι, ὡς αὐτὸς λέγει, ἔβαινεν ὁδὸν ἐρήμην καὶ ἀτριεῖν, οἱ δ' ὁδηγοὶ αὐτοῦ οἶονεῖ ἐβόων ἐξ ἀπόπτου καὶ ἀπὸ σκοπιᾶς διακελευόμενοι, ποῦ πρέπει νὰ βαδίξῃ¹. Τὸ σύγγραμμα λοιπὸν τοῦ Εὐσεβίου εἶναι πολύτιμον καὶ διὰ τὰς προηγουμένας αἰτίας καὶ διότι οὗτος φίλος ὢν τοῦ αὐτοκράτορος ἠδύνατο νὰ μεταχειρισθῇ πάσας τὰς βιβλιοθήκας καὶ πάντα τὰ ἀρχεῖα². Πλὴν πολλῶν ἄλλων ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία τοῦτου περιέχει τὰς αἰρέσεις, τοὺς διωγμοὺς καὶ τὰ μαρτύρια τῶν Χριστιανῶν.

Τὸ δὲ σύγγραμμα Περὶ τῶν ἐν Παλαιστίνῃ μαρτυρησάντων εἶναι συμπλήρωμα τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας καὶ ἐκδίδεται ὡς παράρτημα τοῦ ὁγδόου βιβλίου. Πραγματεύεται δ' ὁ συγγραφεὺς τοὺς ἐπὶ Διοκλητιανοῦ καὶ Μαξιμίνου θανάτους, ὧν αὐτόπτης ἐγένετο. Συνεγράφη τὸ ἔργον τοῦτο μετὰ τὴν Ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν ὡς αὐτοτελὲς σύγγραμμα. Δὲν δύναται δὲ νὰ θεωρηθῇ ὡς τελεία βιογραφία τὸ σύγγραμμα τὸ ἐπιγραφόμενον Εἰς τὸν βίον Κωνσταντίνου τοῦ βασιλέως, διότι ὁ συγγραφεὺς δὲν πραγματεύεται περὶ ἐκείνων, ἀ ὁ αὐτοκράτωρ ὡς στρατηγὸς καὶ ὡς νομοθέτης διεπράξατο, ἀλλὰ περιωρίσθη μόνον, ἐν οἷς οὗτος ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου μέχρι θανάτου ἐξετέλεσεν³. Εἶναι μᾶλλον ἐγκωμιαστικὸς λόγος ἢ ἱστορικὸν σύγγραμμα⁴. Διὰ τοῦτο καὶ αἱ λέξεις εἶναι ἀνθηρότεραι. Συνετάχθη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ αὐτο-

πατρὸς ὁμοίῳ, τὴν οἰκίαν ἐφ' ἣν ἀπελάμβανον καὶ μίαν ἡνωμένην τὴν Ῥωμαίων κατὰ τὸ παλαιὸν παρῆχον ἀρχήν. ¹) Ἐκκλ. ἱστορ. I, 1. ²) Riesenstra, de fontibus histor. eccl. Eusebii et de ratione, qua iis usus est, Utrecht 1833. ³) Ὁρα Nirschl I, 13. Φώτ. ἐν βιβλ. 127. ⁴) Αὐτόθι 129.

κράτορος¹ καὶ ἴσως εἶναι τὸ τελευταῖον τοῦ συγγραφέως ἔργον. Ὡσαύτως διειρηθήκε μέχρις ἡμῶν ὁ Λόγος εἰς Κωνσταντῖνον τριακονταετηρικός, ὃν ὁ Εὐδόσιος ἀπήγγειλεν ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὴν πανήγυριν τῆς τριακονταετοῦς βασιλείας τοῦ αὐτοκράτορος². Κατὰ κακὴν ὁμως μοῖραν δὲν σφύζεται ὁ εἰκοσαετηρικός. Περιῆλθεν ὁμως εἰς ἡμᾶς μέγα ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ μαρτυρίου τοῦ Παμφίλου καὶ τῶν ἐταίρων αὐτοῦ.

Εἰς τὴν δευτέραν τάξιν, ἦτοι εἰς τὰ ἐρμηνευτικά, ἀνήκουσι τὰ Ὑπομνήματα εἰς τοὺς ψαλμούς³. Ταῦτα ἦσαν 150, ἐξ ὧν διειρηθήσαν 118 καί τινα μικρὰ ἀποσπάσματα. Ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ συνεγράφησαν Εἰς Ἡσαΐαν λόγοι δέκα. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἔχει μεγάλην ἀξίαν, διότι ἐν τούτῳ διειρηθήσαν ἀποσπάσματα ἀρχαιοτέρων συγγραφέων. Εἰς τὴν τάξιν ταύτην ἀνήκουσι καὶ οἱ Δέκα εὐαγγελικοὶ κανόνες, οἵτινες δι' ἐπιστολῆς μέχρις ἡμῶν σφρζομένης ἀφιερροῦνται τῷ Καρπιανῷ. Ἐν τούτοις συνήγαγε τὰ ὑπὸ πάντων τῶν εὐαγγελιστῶν ἱστορούμενα, εἶτα τὰ ὑπὸ τριῶν, εἶτα τὰ ὑπὸ δύο καὶ τελευταῖον τὰ ὑφ' ἑνός. Διὰ τοῦ συγγράμματος τούτου σκοπεῖ ὁ Εὐδόσιος, ὅπως δεῖξῃ τὴν συμφωνίαν τῶν εὐαγγελιστῶν. Ἐκ τοῦ ἔργου τούτου ἔσχεν ἀφορμὴν, ὅπως συγγράψῃ τὸ Περὶ τῶν ἐν εὐαγγελίοις ζητημάτων καὶ λύσεων πρὸς Στέφανον.

¹) Αὐτὸς ὁ Εὐδόσιος ἐν I, 2 λέγει "ἤδη δὲ καὶ πρὸς αὐταῖς οὐρανίαις ἀψίον ἐαυτὸν ἐκτείνας, κἀνταῦθα τὴν τρισμακαρίαν ψυχὴν αὐτῷ θεῷ συνοῦσαν φαντάζεται, θνητοῦ μὲν καὶ γεώδους παντός ἀφριμένην περιβλήματος, φωτὸς δ' ἐξαστραπτούση στολῇ καταλαμπομένην.". ²) Ὁ Εὐδόσιος προσοιμιάζεται οὕτως· "Ἀλλ' οὐκ ἐγὼ μύθους, εὐκ ἀκοῆς θήρατρα λόγων εὐγλωττίαν πλασάμενος πάρειμι κηλήσων ὥς διὰ φωνῆς Σειρήνων, οὐδὲ χροσίοις δεπάεσιν, ὥραιοις ἀνθεσι, ῥημάτων φράσει κεκαλυμμένοις, ἥδονῃς φάρμακα τοῖς τῶνδε προσπιούμαι φίλοις, σοφοῖς δὲ πειθόμενος παραγγέλλω τὰς λεωφόρους φεύγειν καὶ ἐκτρέπεσθαι.". ³) Τὰ ὑπομνήματα ταῦτα Ἰερώνυμος (De virill. I.) ὀνομάζει commentarios eruditissimos.

Ἡ συγγραφὴ αὕτη συνίσταται ἐκ τριῶν βιβλίων, ἐξ ὧν τὰ μὲν δύο ἀποτείνει πρὸς τινὰ Στέφανον, τὸ δὲ τρίτον πρὸς τινὰ Μαρτίνον. Τὸ δὲ πολύτεμον σύγγραμμα τὸ ἐπιγραφόμενον *Περὶ τῶν τοπικῶν ὁνομάτων ἐν τῇ θείᾳ γραφῇ* συνίστατο ἐκ δύο μερῶν, ἐξ ὧν περιεσώθη μόνον τὸ δεύτερον, ὅπερ κατ' ἀλφαβητικὴν σειρὰν περιέχει κατάλογον τῶν ἐν τῇ ἁγίᾳ γραφῇ τόπων, τὴν θέσιν αὐτῶν καὶ τὴν μετονομασίαν τούτων. Τὸ πρῶτον μέρος περιεῖχε τὴν γεωγραφίαν τῆς Παλαιστίνης. Τὴν γεωγραφικὴν ταύτην συγγραφὴν μετέφρασεν ὁ Ἰερώνυμος¹.

Εἰς τὰ Ἀπολογητικὰ συγγράμματα τοῦ Εὐσεβίου ἀνήκει τὸ *Πρὸς τὰ ὑπὸ Φιλοστράτου εἰς Ἀπολλώνιον τὸν Τυανέα διὰ τὴν Ἱεροκλεῖ παραληφθεῖσαν αὐτοῦ τε καὶ τοῦ Χριστοῦ σύγκρισιν*², ὅπερ συνίσταται ἐκ 48 κεφαλαίων. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο συνέταξεν ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς εἰς ἀπάντησιν πρὸς τὸν Ἱεροκλέα, ὅστις ἔγραψε διατριβὴν ἐπιγραφομένην *Λόγοι φιλαλήθεις πρὸς τοὺς Χριστιανούς*. Ὁ Ἱεροκλῆς ἦτο φιλόσοφος, ἐγένετο ἑπαρχος τῆς Βιθυνίας, κατεδίωξε μανιωδῶς τοὺς Χριστιανούς καὶ συνέταξε τὴν εἰρημένην διατριβήν, ἐν ᾗ κατὰ τὴν ἀσεβῆ τοῦ Φιλοστράτου σύγκρισιν ὁ Χριστὸς δὲν δύναται νὰ ᾔναι νῖδος Θεοῦ, διότι Ἀπολλώνιος ὁ Τυανεὺς ἐποίησε μείζονα τούτου θαύματα. Ἐν δὲ τῇ Εὐαγγελικῇ προπαρασκευῇ ὁ Εὐσέβιος σκοπεῖ, ὅπως δείξῃ, ὅτι μόνον παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ὑπῆρχε βάσις θρησκευτικῆς ἀληθείας καὶ οὐχὶ ἐν τοῖς φιλοσοφήμασι τῶν Ἑλλήνων. Τὸ ἔργον τοῦτο μαρτυρεῖ τὴν πολυμάθειαν τοῦ συγγραφέως. Εἶναι δὲ πολύτεμον, διότι ὁ Εὐσέβιος ἤντησεν ἐκ συγγραμμάτων, ἅπερ ἀπώλοντο. Ἡ δὲ Εὐαγγελικὴ ἀπόδειξις συνίστατο ἐξ εἰκοσι βιβλίων, ἐξ ὧν μόνον δέκα εἰς ἡμᾶς περιῆλθον. Ὡς ἐν τῇ ἡγουμένῃ συγγραφῇ ἔγραψε πρὸς τοὺς ἔθνη-

¹) Ἀσώπ. ἐν σελίδ. 654. ²) Φώτ. ἐν βιβλ. 214.

κούς, οὕτως ἐν τῇδε πρὸς τοὺς Ἰουδαίους πειρώμενος, ὅπως δείξῃ, ὅτι ὁ Ἰουδαϊσμός εἶναι τὸ πρῶτον βάθρον τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι ὁ ἀληθὴς Μεσσίας. Ἐν ταῖς Προφητικαῖς ἐκλογαῖς, ἐν αἷς ἀκολουθῶν τῷ Ὠριγέnei ἐρμηνεύει τὰς προφητείας ἀλληγορικῶς, πειρᾶται ὁ Παμφίλου, ὅπως ἀποδείξῃ, ὅτι οἱ προφητῆται προήγγειλαν τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Χριστοῦ. Ἡ δὲ συγγραφὴ Περὶ τῆς θεοφανείας, ἥτοι περὶ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Χριστοῦ εἰς τὸν κόσμον, συνίστατο ἐκ πέντε βιβλίων. Ἐκ τούτων ὁμῶς μόνον ὀλίγα ἀποσπάσματα διετηρήθησαν. Ἀλλὰ τύχῃ ἀγαθῇ πρὸ ὀλίγων δεκαετηρίδων ὁ Tat-tam ἐν τινι μονῇ ἀνεκάλυψε τὴν Ἀρμενικὴν μετάφρασιν, ἣν ἐξέδωκεν ὁ Lee¹. Κατὰ τὸν Nirschl² τὸ σύγγραμμα τοῦτο εἶναι ἡ καλλίστη τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀπολογία.

Ἐν τοῖς πολεμικοῖς συγγραμμάσι τοῦ Εὐσέβιου τάσσεται τὸ Κατὰ Μαρκέλλου, ὅπερ συνίσταται ἐκ δύο βιβλίων. Ὁ Μάρκελλος οὗτος ἦτο ἐπίσκοπος Ἀγκύρας, ὅστις κατεδικάσθη ἐν τῇ συνόδῳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπὶ Σαβελλισμῷ. Κατ' ἐντολὴν τῆς συνόδου ἀνέλαβεν, ὅπως ὑπερασπίσῃ τὴν ἀπόφασιν, ἵνα μὴ φαίνεται, ὅτι ὁ καταδικασθεὶς ἠδικήθη. Κατὰ τὸν Εὐσέβιον ἐκ τῆς διδασκαλίας τοῦ Μαρκέλλου ἤθελεν ἐξαχθῇ τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ υἱὸς οὕτε προϋπῆρχεν, οὕτε διαρκεῖ εἰς ἄπειρον. Ἐπεὶ δὲ τὰ συγγράμματα ὅλως ἐξηφανίσθησαν, οἱ κριτικοὶ δὲν δύνανται νὰ κρίνωσιν, ἂν ἡ διδασκαλία τοῦ Μαρκέλλου περιεῖχε τοιαύτην ἔννοιαν. Κατὰ τοῦ Μαρκέλλου συνεγγραφὴ καὶ τὸ Περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς θεολογίας, ὅπερ συνίσταται ἐκ τριῶν βιβλίων. Ἀφ' οὗ ὁ Εὐσέβιος ἐν τῷ μνημονευθέντι συγγραμμάτι ἔδειξε τὴν διδασκαλίαν τοῦ Μαρκέλλου ὡς αἰρετικὴν, ἐν τῷδε δεικνύει, τίς εἶναι ἡ ἐκκλησιαστικὴ διδασκαλία περὶ τοῦ υἱοῦ. Ἐκ τοῦ συγγράμματος τούτου μανθάνομεν ἀκρι-

¹) Ἐν Λονδίῳ 1842. ²) Ἐν τόμ. II, 17.

ἐξότερον περὶ τῶν δογμάτων τοῦ Μαρκέλλου. Ἀμφότερα δὲ εἶναι σπουδαῖα ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν δογμάτων. Εἰς τὴν τάξιν αὐτὴν τῶν συγγραμμάτων τοῦ Εὐσεβίου ἀνήκει καὶ τὸ Περὶ τῆς τοῦ πάσχα ἑορτῆς, ὅπερ ἐπαινεθὲν¹ ὑπὸ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου μετεφράσθη καὶ εἰς τὴν λατινικὴν. Ἀλλὰ κατὰ κακὴν μοῖραν μόνον ἐν ἀπόσπασμα τοῦτου σώζεται², ἐν ᾧ ὁ συγγραφεὺς περὶ τῆς Ἰουδαϊκῆς καὶ Χριστιανικῆς ἑορτῆς τοῦ πάσχα πραγματεύεται.

Πλὴν τῶν εἰρημένων συγγραμμάτων ὁ Εὐσεβίος, ὅστις ἦτο καὶ δεινὸς ῥήτωρ, συνέταξε καὶ ῥητορικὸν λόγον ἔχοντας ὑποθέσεις διάφορα θεολογικὰ ζητήματα. Μέχρις ἡμῶν ἐσφύθησαν δέκα καὶ τέσσαρες λόγοι ἐν τῇ λατινικῇ γλώσσῃ μεταπεφρασμένοι³. Πρὸς δὲ διετηρήθησαν δύο ἐπιστολαί, ἐξ ὧν ἐν μὲν τῇ πρώτῃ ἀποτεινόμενος πρὸς τοὺς Καίσαρεῖς ἐξηγεῖ τὴν θέσιν αὐτοῦ ἐν τῇ ὑπογραφῇ τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως καὶ λέγει περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ ὁμοουσίου⁴, ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ γράφει πρὸς Κωνσταντίαν τὴν ἀδελφὴν τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου, ἣτις εἶχεν αἰτήσῃ εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ⁵. Πρὸς δὲ μνημονεύονται καὶ ἄλλα συγγράμματα τοῦ Εὐσεβίου, ὡς Περὶ τοῦ βίου τοῦ Παμφίλου καὶ Κατὰ Πορφύριον, ἅπερ ἀπώλοντο.

Ὁ Εὐσεβίος καταληφθεὶς ὑπὸ θερμοῦ ζήλου πρὸς τὴν Χριστιανικὴν θρησκείαν φιλοπόνως ἐργάζετο πρὸς ὑπεράσπισιν αὐτῆς. Τὴν πολυμάθειαν τοῦ πατρὸς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας ἐπαινοῦσι πλεῖστοι, ὡς ὁ μέγας Βασίλειος καὶ ὁ Εὐδάγριος, δὲν ἀμφισβητεῖ δ' οὐδὲ ὁ Φώτιος, εἰ καὶ κακίζει τοῦτον διὰ τὴν

¹) Ἐν βίῳ Κωνσταντ. IV, 34. Ἀλλὰ δὴ καὶ περὶ τῆς ἀγιωτάτης τοῦ πάσχα ἑορτῆς. Προσφωνησάντων γὰρ ἡμῶν αὐτῷ μυστικὴν ἀνακάλυψιν τοῦ τῆς ἑορτῆς λόγου, ὅπως ἡμᾶς ἡμεῖς αὐτοὶ τιμῆσας ἀντιφωνήσῃ, μάθοι ἂν τις ἐντυχὼν αὐτοῦ τῷδε τῷ γράμματι. ²) Τοῦτο ὑπάρχει ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ Migne ἐν τόμ. 24 σελίδ. 694—706. ³) Παρὰ τῷ αὐτῷ 24 ἐν σελίδ. 1047—1208. ⁴) Παρὰ τῷ αὐτῷ 20 ἐν σελίδ. 1047—1208. ⁵) Αὐτόθι 1545—1550.

ἐπόθεον τοῦ Ἀρείου¹. Ὑπὸ τῶν ἀρχαίων μνημονεύεται καὶ τὸ φιλάληθες τοῦ ἡμετέρου ἱστορικοῦ, εἰ καὶ ὁ εἰρημένος Πατριάρχης λέγει, ὅτι ὁ Εὐδόσιος ἀπειρώπησε τὰ κατὰ τὸν Ἀρείον καὶ ὁ Γέζων ψέγει τοῦτον ὡς φιλοπρόσωπον². Ὁ Εὐδόσιος ἐλέγχεται, ὅτι ἐν τῷ Βίῳ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου παραλείπας τὰς κακὰς τούτου πράξεις ἐμνημόνευσε μόνον τῶν ἀγαθῶν. Ἀλλὰ τούτου ἔχει συνείδησιν καὶ αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς³, διότι λέγει, ὅτι ὑποβάλλει μόνον τὰ πρὸς τὸν θεοφιλῆ συντείνοντα βίον. Ὅντως δὲν παραλείπει μόνον τὰ ἁμαρτήματα τοῦ αυτοκράτορος, ἀλλὰ καὶ τὰς ἀριστείας τούτου καὶ τὰς νίκας καὶ τὰ τρόπαια τὰ κατ' ἐχθρῶν καὶ τοὺς θριάμβους καὶ ἄλλα πολλά⁴. Πρὸς δὲ ὁ Βίος τοῦ Κωνσταντίνου ἦτο ἐγκώμιον αὐτοῦ καὶ δὲν ἐπιτερέπετο τῷ εὐεργετηθέντι νὰ κακίῃ τὸν εὐεργέτην. Ἀλλ' ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ὁ Εὐδόσιος ὑπερβαίνει τὸ προσῆμον μέτρον ἐν τοῖς ἐπαίνοις. Οὕτω παραβάλλων τὸν Κωνσταντῖνον πρὸς τὸν μέγαν Ἀλέξανδρον εὐρίσκει ἐκείνον πολὺ ὑπέρτερον τούτου⁵. Βεβαίως ὁ μέγας Κωνσταντῖνος συμβαλλόμενος πρὸς κραταίωσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ περιφανῶς τὸ ἀνθρωπινον γένος ὠφέλησεν, ἀλλ' ἄνευ τῆς διαδόσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης διὰ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου τὸ ἔργον τοῦ Κωνσταντίνου ἦθελεν εἶναι ἀδύνατον. Διὰ ταῦτα νο-

¹) Ἐν βιβλ. 13 "Πολυμαθὴς δὲ ἐστὶν ὁ ἀνὴρ, εἰ καὶ τὴν ἀγχίνειαν καὶ τὸ σταθερὸν τοῦ ἥθους, ὡς παρὰ τὴν ἀκρίβειαν τὴν ἐν τοῖς δόγμασιν ἐνδεέστερος". ²) Περὶ τούτου διὰ μακρῶν πραγματεύεται ὁ μακαρίτης Ἀσώπιος ἐν σελίδ. 665 καὶ ἐξῆς. ³) Ἐν βίῳ Κωνσταντ. I, 11 "τοῦ προκειμένης ἡμῖν πραγματείας σκοποῦ μόνα τὰ πρὸς τὸν θεοφιλῆ συντείνοντα βίον λέγειν τε καὶ γράφειν ὑποβάλλοντος". ⁴) Αὐτόθι. ⁵) Ἐν βίῳ Κωνσταντ. I, 7 "Μακεδόνων Ἀλέξανδρον Ἑλλήνων ἄδουσι παῖδες μυρία παντοίων ἐθνῶν γένῃ κατασιρέψασθαι θάττον δ' ἢ συντελέσαι εἰς ἄνδρας ὠκύμορον ἀποβῆναι, κώμοις ἀποληφθέντα καὶ μέθαις. Δύο μὲν οὗτος πρὸς τοῖς τριάκοντα τὴν πᾶσαν ζωὴν ἐνιαυτοῖς ἐπλήρου τούτων δὲ τὴν τρίτην οὐ πλέον ὁ τῆς βασιλείας περιώριζε χρόνος· ἐχώρει δὲ δι' αἱμάτων ὁ ἀνὴρ, σκηπτὸς δίκην ἀφειδῶς ἔθνη καὶ πόλεις ὅλας ἡβηδὸν ἑξανδραποδίζόμενος...".

μίζομεν, ὅτι ἡδύνατο τὰ ἐπαινεθῆ ὁ Κωνσταντῖνος ἄνευ ψόγου τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ὁ Εὐσεβίος ἦτο οὐ μόνον πολυμαθὴς συγγραφεὺς, ἀλλὰ καὶ δεινὸς ῥήτωρ, οὗ καὶ ὁ Κωνσταντῖνος μετὰ θαυμασμοῦ ἠκροᾶτο. Τοιοῦτος ὢν μεταχειρίζεται ἐν πολλοῖς γλῶσσαν ὑψηλὴν καὶ διθυραμβώδη, στερεῖται δὲ χάριτος καὶ λαμπρότητος, ὥς παρετήρησεν ὁ Φώτιος¹. Βεβαίως ἂν τις παρὰ τὴν ἀντὶν πρὸς τοὺς Ἀττικοὺς συγγραφεῖς, εἶναι πολλὴ ἐκείνων ὑποδεέστερος.

Κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Εὐσεβίου συνέταξεν ἐκτενέστατον σύγγραμμα ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας Φίλιππος ὁ Σιδετήης. Τοῦτο ἐπεγράφετο Χριστιανικὴ ἱστορία καὶ συνίστατο ἐκ τριᾶκοντα καὶ ἑξ βιβλίων². Ἦτο δὲ εἶδος χριστιανικῆς καθολικῆς ἱστορίας, ἀλλὰ κατὰ τὴν γνώμην καὶ τοῦ Σωκράτους³ καὶ τοῦ Φωτίου⁴ δὲν εἶχε μεγάλην ἀξίαν. Ἦρχετο δὲ ἀπὸ κτίσεως κόσμου καὶ διήρχετο τὰ κατὰ τὴν Μωσαϊκὴν ἱστορίαν, ἀλλαχοῦ μὲν συντέμνων, ἀλλαχοῦ δὲ πλατύνων. Εἰρήσθω δ', ὅτι παρενέβαλλε πολλὰ μηδὲν κοινὸν πρὸς τὴν ἱστορίαν ἔχοντα. Δυνάμεθα δ' εἰπεῖν, ὅτι ἦτο μᾶλλον ἀηδὴς καὶ μᾶλλον ἐπιδεικτικὸς ἢ ὠφέλιμος.

Ὁ δὲ Φιλοσόργιος ἔγραψεν Ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν μετὰ τὸν Εὐσεβίον συνισταμένην ἐκ δώδεκα βιβλίων. Ὁ Καππαδόκης ἀρχόμενος ἐκ τοῦ Ἀρείου ἐξικνεῖτο μέχρι τοῦ 423 μ. Χ. Ἐκ τοῦ συγγράμματος τούτου διετηρήθησαν μόνον ἐκτενῆ ἀποσπάσματα. Ὁ συγγραφεὺς ἱστορεῖ ὅλως τὰ ἐναντία σχεδὸν πρὸς ἅπαντας τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς ἱστορικοὺς ἐξαίρων τοὺς ὁπαδοὺς τοῦ Ἀρείου καὶ λοιδορῶν τοὺς ὀρθοδόξους. Διὰ τοῦτο ἡ ἱστορία αὐτοῦ ἀποβαίνει ἐγκώμιον μὲν τῶν αἵρετικῶν, κατηγορία δὲ τῶν ὀρθοδόξων. Κατ' ἐξοχὴν δὲ ἐπαινεῖ τὸν Ἀέτιον καὶ τὸν Εὐνόμιον πειρώμενος, ὅπως δείξῃ, ὅτι μόνοι οὗτοι εἰργάσθησαν, ὅπως ἀνακαθήρωσι τὰ τῆς εὐσεβείας δόγματα.

¹) Ἐν βιβλ. 13. ²) Nirschl III, 203 ἐν σημ. 1. ³) Ἐκκλ. ἱστορ. VII, 26. 27. ⁴) Ἐν βιβλ. 35.

Αλλά καίτερ κατὰ τῶν ὀρθοδόξων λυσοῶν, ὅπως μεταχειρισθῶ τὴν φράσιν τοῦ Φωτίου¹, ὁμῶς κατὰ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου δὲν ἐτόλμησε νὰ γράψῃ. Διὰ τὴν εἰρημένην κακίαν ἐπινομάζετο *Κακοστόργιος* καὶ *Φιλοπρεπής*. Ὡς συγγραφεὺς δ' ἐξεταζόμενος ὁ Καππαδόκης εἶναι κομψός, ἡδὺς καὶ χαρίεις, ἀλλ' ἐνίοτε καταπίπτει εἰς ψυχρολογίαν καὶ ἀκαιρολογίαν.

Συνέχειαν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τοῦ Εὐσεβίου συνέταξε *Σωκράτης ὁ Σχολαστικός*, δηλ. δικηγόρος. Οὗτος γεννηθεὶς, ὡς αὐτὸς λέγει², ἐν Κωνσταντινουπόλει περὶ τὸ 380 μ. Χ.³ διδασκάλους ἔσχε τοὺς Ἀλεξανδρινούς Ἑλλάδιον καὶ Ἀμμώνιον. Ἀρχεται δ' ὁ συγγραφεὺς τῆς ἐκκλησιαστικῆς αὐτοῦ ἱστορίας, ἣτις σύγκειται ἐξ ἑπτὰ βιβλίων, ἀπὸ τῆς βασιλείας τοῦ Κωνσταντίνου καὶ ἐξικνεῖται μέχρι τῆς τοῦ μικροῦ Θεοδοσίου (305—439), ἣτοι ἀφηγεῖται τὰ γεγονότα 134 ἐτῶν⁴. Τὸ κατ' ἀρχὰς ὁ ἡμέτερος ἱστορικὸς ἠκολούθησε τῷ Ρουφίνῳ, ἀλλὰ βραδύτερον πεισθεὶς τοῖς συγγράμμασι τοῦ Ἀθανασίου καὶ ταῖς ἐπιστολαῖς ἄλλων ἐκκλησιαστικῶν πατέρων ἠραγκάσθη νὰ διασκευάσῃ τὰ δύο πρῶτα βιβλία τῆς ἐκκλησιαστικῆς αὐτοῦ ἱστορίας⁵. Αὕτη δ' εἶχε συντελεσθῇ κατὰ τὸ 439 μ.Χ., ὡς ὁ Jeep⁶ ἐξάγει ἐκ τῶν λόγων τοῦ ἱστορικοῦ διότι κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἡ ἐκκλησία διήγεν ἐν εἰρήνῃ, ἐν ᾧ μετ' ὀλίγον ἤρξαντο νέαι ἐρι-

1) Ἐν βιβλ. 40. 2) Ἐν Ἑκκλ. ἱστορ. Ε', § 24 "Ἐγὼ δὲ ἐν τῇ Κωνσταντίνου πόλει τὰς διατριβὰς ποιούμενος, ἐν ᾗ ἐτέχθην καὶ ἀντεγράψην, τὰ ἐν αὐτῇ γενόμενα πλατύτερον διηγοῦμαι,," 3) Ὁρα Herzog, Real. Encyclopädie für protestantische Theologie und Kirche, Gotha 1861, ἐν τόμ. 14, 527 4) Nirschl III, ἐν σελίδ. 202. 5) Schöll III, 316. 6) Ἐν τῇ διατριβῇ τῇ ἐπιγραφομένῃ Quellenuntersuchungen zu den Griechischen Kirchenhistorikern ἐν τῷ Jahrbüch. für chass. Phil. 1885 vierz. Suppl. ἐν σελίδ. 138. Σωκράτ. ἐν Ἑκκλ. ἱστορ. VII, 48 "Ἡμεῖς δὲ ἐνταῦθα πού τὴν ἱστορίαν καταπαύσαντες ἐν εἰρήνῃ διάγειν τὰς πανταχοῦ ἐκκλησίας καὶ πόλεις καὶ ἔθνη εὐχόμεθα" εἰρήνης γὰρ οὕσης ὑπόθεσιν οἱ ἱστοριογράφεῖν ἐθέλοντες οὐχ ἔξουσιν,,"

δες. ¹ Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία τοῦ Σωκράτους τιμᾶται διὰ τὸ ἀμερόληπτον καὶ τὴν ἀκριβείαν περὶ τὴν χρονολογίαν. Τὴν γλῶσσαν δ' αὐτοῦ ὁ Φώτιος δὲν θεωρεῖ ἀξιόλογον ¹.

Τὸ αὐτὸ περίπου τμήμα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας ἐπραγματεύθη Σαλαμάνης ² Ἑρμείας ὁ Σωζόμενος, ὅστις ἐγεννήθη ἐν Βαιθίλ, ἥτις ἔκειτο παρὰ τῇ Γάζῃ τῆς Παλαιστίνης. Ἐν Βηρυτῷ ἐσπούδασε νομικὰ καὶ ἐγένετο σχολαστικός. Ἐνταῦθα συνέγραψε τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν συνισταμένην ἐξ ἐννέα βιβλίων, ἥτις ἄρχεται ἀπὸ τοῦ 323 καὶ λήγει εἰς τὸ 439 μ. Χ. Ἐπειδὴ ὁ Σωζόμενος ἐν πολλοῖς χωρίοις συμφωνεῖ τῷ Σωκράτει, ὁ Valesius ³ μετὰ τινων ἄλλων ἔχουσι τὴν γνώμην, ὅτι ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς εἶναι λογοκλόπος. Ἀλλ' ὁ Holzhasen ⁴ ἐπειράθη, ὅπως δείξῃ, ὅτι ἡ ὁμοιότης πολλῶν χωρίων ὀφείλεται τῇ κοινῇ πηγῇ, ἐξ ἧς οὗτοι ἦντλησαν. Ὅπως οὐδέποτε ἡ πρὸς τὸν Σωκράτη συμφωνία εἶναι ἀναξία λόγου καὶ δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς πιθανόν, ὅτι ὁ Σωζόμενος εἶχε μὲν ὑπ' ὄψει τὸν πρὸ τούτου γράψαντα, ἀλλ' ἐργάσθη καὶ ἀνεξαρτήτως τῆς πηγῆς ταύτης, ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τούτου, ὅτι ἐν τισι διαφωνεῖ ⁵. Ὁ Σωζόμενος εἶναι μὲν ὑποδεέστερος τοῦ Σωκράτους κατὰ τὴν ἀντικειμενικὴν παράστασιν, τὴν σαφήνειαν καὶ τὴν τάξιν, ὑπερέχει δὲ τούτου κατὰ τὴν γλῶσσαν.

Ὁ δὲ Θεοδώρητος ἔσχε τὸ ὄνομα, διότι ὁ θεὸς ἐδωρήσατο αὐτὸν τοῖς γονεῦσιν, οἵτινες ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἦσαν ἄτεκνοι. Οὗτοι δὲ πάλιν ἀντεδωρήσαντο τὸ τέκνον τῷ θεῷ εὐεργετοῦντες εἰς τὴν μονὴν τοῦ Εὐπρεπίου, ὅπου διέμεινεν ὀκτὼ

¹) Ἐν βιβλ. 80. ²) Τὸ Σαλαμίνιος, ὅπερ λέγει ὁ Schöll (III, 317) εἶναι ἡμαρτημένον. Τινὲς ἐταῦτισαν τὸν Ἑρμείαν τοῦτον Ἑρμεία τῷ Εὐνούχῳ, ὅπερ δὲν εἶναι ἀκριβές. Ὅρα Ἀσώπ. ἐν σελίδ. 345. ³) Ὅρα Jeep ἐν σελίδ. 138. ⁴) Ἐν τῇ βραβευθείσῃ διατριβῇ Commentatio de fontibus quibus Socrates, Sozomenus ac Theodoretus usi sunt, Göttingen 1825. ⁵) Φώτ. ἐν βιβλ. 30 ⁴) Ἔστι δὲ Σωκράτης ἐν τῇ φράσει βελτίων, διαφωνεῖ δὲ αὐτῷ καὶ κατὰ τινὰς ἱστορίας ».

ἐτη ἔχων συσπουδαστὰς καὶ συνομιλητὰς τὸν Ἰωάννην, τὸν ἐπίσκοπον Ἀντιοχείας, καὶ τὸν Νεστόριον. Γεννηθεὶς λοιπὸν (386—393 μ. Χ.) ἐν Ἀντιοχείᾳ¹, ἦν Εὐγένιος ὁ Βούλγαρις ὠνόμασε Συριάδας Ἀθήνας, ἐπαιδευθὲν ἐν τῇ εἰρημένῃ μονῇ καὶ ἐγένετο ἐπίσκοπος Κύρου παρὰ τὴν θέλησιν αὐτοῦ κατὰ τὸ 423 μ. Χ. Ἐν τῇ διοικήσει τῆς ἐπισκοπῆς ταύτης κατέστη περιφανὴς ἡ τοῦ Θεοδώρητου δρᾷσις, διότι καὶ δημοσίας στοὰς ᾠκοδόμησε, δύο μεγίστας γεφύρας ἔκτισε, τὴν ἄνδρον πόλιν ὑδάτων ἐπλήρωσε καὶ πολλὰ ἄλλα χρήσιμα τῇ πόλει ἐξετέλεσε². Καὶ ὅμως ὁ ἀγαθὸς ἱεράρχης ἀπηνῶς διωχθεὶς ὑπὸ τοῦ Διοσκοούρου, ὅστις ἦτο δμόφρων τῷ Εὐτυχεῖ, ἐν τῷ συνεδρίῳ τῆς Ἐφέσου (τῷ 449) κατεδικάσθη καὶ ἀπέβαλε τὸ ἐπισκοπικὸν ἀξίωμα, Ἀλλὰ κατὰ τὸ 451 ἐγένετο ἡ ἐν Χαλκηδόνι Οἰκουμένη συνόδος, ἣτις παρηγουρικῶς ἐκήρυξεν ἄθῳρον τὸν Θεοδώρητον. Οὕτως ὁ ἀγαθὸς ἱεράρχης ἐπανελθὼν εἰς τὴν ἑαυτοῦ ἐπισκοπὴν συνέγραφε μέχρι τελευτῆς, ἣτις συνέβη τῷ 458 μ. Χ.³.

Συνέταξε δὲ πλεῖστα συγγράμματα, ἐξηγητικά, ἀπολογητικά, δογματικά, ἱστορικὰ καὶ ἐπιστολάς. Εἰς τὰ ἱστορικά, περὶ ὧν ὁ λόγος, ἀνήκουσιν ἡ Φιλόθεος ἱστορία ἡ ἀσκητικὴ πολιτεία, ἡ Αἰρετικῆς κακομυθίας ἐπιτομὴ καὶ Ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας λόγοι ε'.⁴ Διὰ τοῦ τελευταίου συγγράμματος ὁ Θεοδώρητος προέθετο, ἵνα συμπληρώσῃ τὰς ἐκκλησιαστικὰς ἱστορίας τοῦ Σωκράτους καὶ Σωζομένου, ὡς αὐτὸς ὁμολογεῖ⁵. Ἀρχεται δ' ἀπὸ τῆς αἰρέσεως τοῦ Ἀρείου καὶ ἐξικνεῖται εἰς τὴν τοῦ Νέστορος, ἥτοι περιλαμβάνει χρονικὸν

¹) Ὁρα Nirschl III, 181 καὶ Φιλάρ. ἐν Ἱστορ. διδασκαλίᾳ ἐν τῇ μεταφράσει τοῦ μακαρίτη. Παγίδ. III, 170. Ἡ Κύρος ἦτις καὶ πόλις Κυρσοῦν ἢ Κυρσοτηνῶν καλουμένη, ἔκειτο ἐν τῇ παρὰ τῷ Εὐφράτῃ Συρίᾳ. ²) Φιλάρ. III, 174. ³) Schöll III, 318. ⁴) Migne ἐν σελίδ. 881—1280.

⁵) Ἐν Προλόγ. "Τούτου δὴ χάριν καὶ γὰρ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τὰ λειπόμενα συγγράψαι πειράσομαι. Οὐ γὰρ ὅσιον ᾤηθην λαμπροτάτων ἔργων καὶ ὀνησιφόρων διηγημάτων τὸ κλέος παριδεῖν ὑπὸ τῆς λήθης συλόμενον".

διάστημα 105 ἐτῶν. Κατὰ τὸν *Valesius* ὁ Θεοδώρητος τὸ ἔργον τοῦτο συνέγραψε μετὰ τὸ 443 ἢ 448 μ. Χ.¹. Ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς ἦτο ἀνὴρ πολυμαθέστατος καὶ παραξάλλεται πρὸς τὸν *Εὐσέβιον*. Ὡς ἐκεῖνος ἐκακίσθη ὡς κοινωνὸς τῆς αἵρέσεως τοῦ Ἀρείου, οὕτως ὁ Θεοδώρητος διὰ τὴν τοῦ Νέστορος. Οὐδέτερος δὲ κατετάχθη ἐν τοῖς πατράσι τῆς ἐκκλησίας². Ὁμολογούμενως ὅμως οὗτος εἶναι ἐκ τῶν διαπρεπῶν τῆς ἐκκλησίας διδασκάλων³. Ὡς συγγραφεὺς δὲ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας εἶναι σαφές, ὑψηλὸς καὶ ἀπέρριτος, ἐνίοτε δ' ὅμως μεταχειρίζεται μεταφορὰς παραβόλως καὶ ἀπειροκάλως⁴.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην καὶ ἄλλα συγγράμματα ἡττονος σπουδαιότητος συνετάχθησαν ἢ μετεφράσθησαν. Οὕτως Γελάσιος ὁ ἐπίσκοπος Καισαρείας συνέταξε δύο ἔργα, ὧν τὸ μὲν ἐπεγράφετο Γελασίον ἐπισκόπου Καισαρείας τῆς κατὰ Παλαιστίνην ἱστορίας ἐκκλησιαστικῆς λόγοι γ'⁵. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἔληγεν εἰς τὴν τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου τελευτήν. Τοῦ δ' ἐτέρου ἡ ἐπιγραφὴ ἦτο Προοίμιον ἐπισκόπου Καισαρείας Παλαιστίνης εἰς τὰ μετὰ τὴν Ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου. Ὁ Γελάσιος ἔλεγεν ἑαυτὸν ἀνεπιὸν πρὸς μητρὸς Κυρίλλου τοῦ Ἱεροσολύμων καὶ ὅτι ὑπὸ τούτου προετράπη εἰς τὴν συγγραφὴν ἄλλ' ὁ Φώτιος ἀνεκάλυπεν, ὅτι ἀμφότεροι οὗτοι μετέ-

1) "*Orta Jeep* ἐν σελίδ. 154 καὶ *Güldenpenning*, *Die Kirchengeschichte des Theodoret von Kyrrhos*, Halle 1889 2) *Nirschl III*, 190. 3) "*Ἰωάννης ὁ Εὐχαΐτων* ἔγραψεν ἰάμβους περὶ τούτου, *Φιλάρετ. III*, 187.

"Ἐξιστορήσας τοὺς σοφοὺς διδασκάλους,

Καὶ τὸν Θεοδώρητον αὐτοῖς ἐγγράφω,

ὥς ἄνδρα θεῖον, ὥς διδάσκαλον μέγαν,

Ὡς ἀκράδαντον ὀρθοδοξίας στῦλον.

"Ἄν δ' ἐκλονήσῃ μικρὸν ἐκ τινος τύχης,

"Ἀνθρώπος ἦν, ἄνθρωπε, μὴ κατακρίνης.

4) Φώτ. ἐν βιβλ. 31. 5) *Αὐτόθι* 91.

φρασαν τὴν ἱστορίαν τοῦ Ῥωμαίου Ρουφίνου εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν¹. Ἐνταῦθα ἀνήκει καὶ Ἰωάννης ὁ Αἰγέατης, ὅστις ἐν δέκα βιβλίοις συνέγραψεν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν. Αὕτη ἄρχεται ἀπὸ βασιλείας Θεοδοσίου τοῦ μικροῦ καὶ κατέρχεται μέχρι τῆς καθαιρέσεως Πέτρου τοῦ αἰρετικοῦ, ὅστις τὸν Ἀντιοχικὸν ὑψήρπασε θρόνον². Τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἀπώλετο, ὥς καὶ τὸ τοῦ ῥήτορος Ζαχαρίου, ὅστις ἐπραγματεύετο τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν ἀπὸ τοῦ 450—491 μ. Χ. Κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ Εὐαγρίου οὗτος διέκειτο λίαν εὐνοϊκῶς πρὸς τοὺς Νεστοριανούς³. Ὁ δὲ Θεόδωρος ὁ Ἀναγνώστης⁴ ζῶν ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ἐποίησεν ἐπιτομὴν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας ἐκ τοῦ Σωκράτους, τοῦ Σωζομένου καὶ τοῦ Θεοδορήτου. Αὕτη ἐπιγραφομένη Ἐκλογὴ ἐκ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἱστορικῶν διετηρήθη μέχρις ἡμῶν. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην συνετάχθησαν καὶ διάφορα ὑπομνήματα μαρτυρίων, Συναγωγὴ τῶν ἀρχαίων μαρτυρίων, ἅπερ ἐγίνωσκεν ἡ δὲ Εὐσέβιος⁵.

¹) Αὐτόθι 91. ² Αὐτόθι 41. Παράβαλλ. Schöll, III, 320. ³) Ὁ αὐτός III, 320. ⁴) Ὀνομάζεται οὕτω, διότι εἶχε τὴν θέσιν τοῦ ἀναγνώστου ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁρα Σουίδ. ἐν λ. Παράβαλλ. καὶ Jæper ἐν σελίδ. 157. ⁵) Ἐν ἐκκλ. ἱστορ. IV, 15 "τοῖς τῶν ἀρχαίων συνταχθεῖσιν ἡμῶν μαρτυρίοις ἐντεταγμένην. Ἐξῆς δὲ καὶ ἄλλων ἐν Περιγράμῳ πόλει τῆς Ἀσίας ὑπομνήματα μεμαρτυρηκότων φέρεται, Κάρπου καὶ Παπύλου, καὶ γυναικὸς Ἀγαθονίκης, μετὰ πλείστας καὶ διαπρεπεῖς ὁμολογίας ἐπιδόξως τετελειωμένων. Παράβαλλ. Christ ἐν σελίδ. 753.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘ'.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΑΣ ΑΠΟ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ
ΜΕΧΡΙ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΤΟΥ ΠΟΡΦΥΡΟΓΕΝΝΗΤΟΥ.

Τὸν μέσον αἰῶνα συνήθως ὀνομάζομεν σκοτεινὸν οἶονεῖ παραβάλλοντες πρὸς ζοφώδη νύκτα, καθ' ἣν τὸ ἔρεος ἀποτροπιαζόμενοι δὲν στέργομεν νὰ ὀδεύσωμεν. Ἀλλ' ὁ Ἑλληνικὸς οὐρανός, καὶ ὅταν ᾔηται ἀσέληνος, δὲν ἐφαπλοῦται μέλας καὶ ζοφώδης, ὡς ἐν ἄλλοις κλίμασιν, ἀλλ' ἀστεροεῖς μειδιᾷ. Βεβαίως δὲν ὑπάρχει τὸ ἄπλετον τοῦ ἡλίου φῶς, ἀλλ' ἐν ταῖς ἀψῖσι τοῦ οὐρανοῦ κρέμονται ἀπειροπληθεῖς ἀστέρες, οἵτινες ὡς καλλιφλογες πυρσοὶ τὰς ἀτέρμονας τοῦ χώρου ἐκτάσεις κατασελαγίζουσι. Παραπλήσιον συμβαίνει καὶ ἐν τῷ Ἑλληνικῷ μέσῳ αἰῶνι· διότι καὶ ἐνταῦθα μεγάλαί διάνοιαι τὸ σκότος τῆς ἀμαθείας ἀποσοξοῦσαι διαφωτίζουσι τοὺς ζοφώδεις τοῦ χώρου τόπους. Τοιαύτη διάνοια εἶναι ἡ τοῦ Προκοπίου, ἥτις κατὰ τὸ ἐσπέρας τῆς σκοτεινῆς νυκτὸς φωτίζει τοὺς φιλόστοργας, ὡς δὴ ὁ Ἑσπερος τοὺς τῶν ἀστέρων θεατάς. Ὁμολογοῦμεν, ὅτι δὲν ὑπάρχει τὸ ἄπλετον τοῦ Θουκυδίδου φῶς, διότι τότε ἐν τῇ μεσημβρίᾳ τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ ἡκτινοξόλοι ἢ τηλαυγῆς τοῦ Περικλέους διάνοια, οὐδὲ τὸ σέλας, ὅπερ ὁ σύμβουλος τοῦ Σκίπωνος ἐπέχυσεν ἐπὶ τῶν ἀπείρων τῆς Ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας χώρων, διότι τέως ὁ κόσμος δὲν εἶχε γηράσει. Ἀλλ' ὁ Ἑσπερος εἶναι σῶμα ἐτερόφωτον καὶ ὁ Προκόπιος μιμητής. Ἰκανὸς ὁμως, ὅπως διαφωτίσῃ τοὺς μεγάλους τοῦ Βελισαρίου πολέμους καὶ τὰ περιφανῆ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἔργα καὶ τηλαυγῆς, ἵνα κατασελαγίσῃ τοὺς θόλους τῆς Ἀγίας Σοφίας.

Ὁ Προκόπιος ἐγεννήθη ἐν Καισαρείᾳ τῆς Παλαιστίνης

περὶ τὸ τέλος τοῦ πέμπτου αἰῶνος μ. Χ'. Ἐπειδὴ δ' ὁ ἱστορικός ἀποδίδει μεγάλην σημασίαν εἰς τὸ γένος, εἰκάζεται οὐχὶ ἀπιθάνως, ὅτι καὶ αὐτὸς οὗτος ἔξ ἐπιφανοῦς οἴκου κατήγετο, ὥς δὴ προσεπιμαρτυρεῖ καὶ ἡ εὐρεῖα αὐτοῦ παιδεία². Τὸ κατ' ἀρχὰς ἐπορεύσασε ῥητορικὴν καὶ τὰ νομικὰ καὶ μετὰ τῶν ἐφοδίων τούτων μετέβη εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔνθα κατὰ τὸ 527 μ. Χ. ὑπὸ τοῦ Ἰουστίνου, τοῦ θεῖου τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἐδόθη τῷ μεγάλῳ στρατηγῷ Βελισαρίῳ ὡς νομικὸς σύμβουλος³, ὅστις τότε διώκει τὸν στρατὸν ἐν τοῖς Περσικοῖς ὁρίοις. Ἡ ὑψηλὴ αὕτη θέσις συνεξάλετο εἰς ἀνάπνξιν τοῦ συγγραφέως⁴ διότι ἀκολουθήσας τῷ στρατηγῷ ἐν πάσαις ταῖς στρατείαις εἰς τὴν Ἀσίαν, τὴν Ἀφρικὴν καὶ τὴν Εὐρώπην κατέστη ἱκανός, ὅπως συγγράψῃ τοὺς μεγάλους τοῦ Βελισαρίου πολέμους, ὡς αὐτὸς ἔχει συνείδησιν⁵. Τὴν θέσιν ταύτην τοῦ Προκοπίου ἄλλοι μὲν ἄγαν ἐτίμησαν, ἄλλοι δ' ἐπειράθησαν, ὅπως ἄγαν ταπεινώσωσι. Κατὰ τὸν Dahn⁵ δὲν ἦτο ἰδιωτικὸς τοῦ Βελισαρίου γραμματεὺς, ἀλλ' ἀνῆκε τοῖς ἐν τέλει, δηλ. ἦτο ὑπάλληλος τοῦ αὐτοκράτορος. Ὅπως οὐδέποτε ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς ἀνῆκε τοῖς στενοῖς ἀκολούθοις τοῦ ἐνδόξου στρατηγοῦ. Μετὰ τούτου εἶδε τὰς περιπετείας τοῦ πολέμου, τὰς ἐρημώσεις τῶν χωρῶν, τὸν λοιμὸν καὶ τὴν πείναν. Ἐν τῷ στρατοπέδῳ καὶ ἐν τῇ ἀλῇ, ἐν ταῖς ἐπαρχίαις καὶ ἐν τῷ Βυζαντίῳ, παρατήρησε τὰς δολοπλοκίας καὶ τὰ ἐγκλήματα τῆς αὐ-

¹) Σουῖδ. ἐν λ. "Προκόπιος Ἰλλούστριος Καισαρεὺς ἐκ Παλαιστίνης, ῥήτωρ καὶ σοφιστής". ²) "Ora Felix Dahn, Prokopius von Cäsarea, ein Beitrag zur Historiographie der Völkerwanderung und des sinkenden Römerthums, Berlin, 1865 ἐν σελίδ. 3. Παράβαλλ. καὶ S. Teuffel, Studien und Charakteristiken zur griech. und römisch. Litter. 1889 ἐν ἀριθμ. x. ³) Ὀνομάζεται σύμβουλος, πάρεδρος καὶ ὑπογραφεὺς. Ἰδὲ Προκόπ. ἐν Ἱστορ. I, 1. ⁴) Αὐτὸς δὲ "Καὶ οἱ αὐτῷ ξυνηπίστατο πάντων μάλιστα δυνατός ὢν τάδε ξυγγράψαι κατ' ἄλλο μὲν οὐδέν, ὅτι δὲ αὐτῷ ξυμβούλῳ ἤρημῳ Βελισαρίῳ τῷ στρατηγῷ σχεδὸν τι ἅπασι παραγενέσθαι τοῖς πεπραγμένοις ξυνέπεσε". ⁵) Ἐν σελίδ. 18 τοῦ εἰρημένου συγγράμματος.

λῆς. Πάντα ταῦτα ἐπέδρασαν ἐπὶ τοῦ ἥθους αὐτοῦ. Πότε ἐτελεύτησεν ὁ μέγας ἱστορικός, δὲν εἶναι γνωστόν. Φαίνεται δ', ὅτι κατὰ τὸ 562 ἔζη.

Τὴν πρώτην θέσιν ἐν τοῖς συγγράμμασι τοῦ Προκοπίου κατέχουσιν αἱ Ἱστορίαι, ὧν ἡ γνησιότης οὐδέποτε ἠμφισβητήθη. Αὗται διαιροῦνται εἰς ὀκτὼ βιβλία, ἐξ ὧν τὰ μὲν δύο πρῶτα περιλαμβάνουσι τοὺς πολέμους τοῦ Βελισαρίου κατὰ τῶν Περσῶν, τὰ δ' ἐπόμενα δύο τοὺς κατὰ τῶν Βανδύλων, ἦτοι Βανδάλων, καὶ τὰ λοιπὰ τέσσαρα τοὺς κατὰ τῶν Γότθων. Ἀλλὰ σκοπὸς τοῦ συγγραφέως δὲν εἶναι ἡ ἐξιστόρησις τῶν πολέμων τούτων, διότι ἐν τοῖς εἰρημένοις βιβλίοις παρεμβάλλει καὶ ἄλλα σύγχρονα γεγονότα, ἅπερ συνέβησαν ἐν Βυζαντίῳ, ἐν ταῖς ἐπαρχίαις καὶ ἐκτὸς τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους¹. Ὁ διαπραπὴς καθηγητὴς *Krumbacher*² δέχεται, ὅτι εἶναι ἱστορία τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ἐὰν δεχθῶμεν τοῦτο, πρέπει νὰ ἔχωμεν ὅπ' ὄφει, ὅτι ἐν τῷδε τῷ συγγράμματι δὲν περιελήφθησαν πάντα τὰ ἔργα τοῦ εἰρημένου αυτοκράτορος, ὡς ἤδη ὁ Ἀγαθίας παρετήρησεν³. Ὁ ὀρισμὸς ἀντίκειται εἰς τοῦτο, ὅτι ὁ ἱστορικός μνημονεῖ πολλῶν συμβάντων παρὰ τοῖς βαρβάροις, ἐν ᾧ γίνεται ἀμνήμων σπουδαιοτάτων ἐργασιῶν τοῦ αυτοκράτορος ἐν τῷ ἐσωτερικῷ⁴. Οἱ ἔπειτα συγγραφεῖς θεώρουν τὸ ἔργον ὡς ἱστορίαν τοῦ Βελισαρίου, ἀλλὰ τοῦτο συνέβη ἕνεκα τῆς μεγάλης δημοτικότητος, ἣς ἀπῆλανε κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ὁ γενναῖος τοῦ Ἰουστινιανοῦ στρατηγός⁵. Ὁ Προκόπιος εὐθὺς

¹) Αὐτόθι ἐν σελίδ. 3. ²) *Geschichte der Byzant. Litter.* ἐν σελίδ. 41.

³) Ἐν τῷ προομίῳ λέγει· "τὰ πλεῖστα τῶν κατὰ τοὺς Ἰουστινιανὸν χρόνων γεγενημένων". ⁴) *Dahn* ἐν σελίδ. 32. ⁵) *Krumbacher* ἐν σελ. 41 σημ.

³) Ἡμεῖς ἐν τῇ παιδικῇ ἡμῶν ἡλικίᾳ ἠκροασάμεθα τῶν Τουρκομάχων ἀφηγουμένων πολλὰ ἱστορήματα. Ἐκ τῶν στρατηγῶν τοῦ Βυζαντίου οὐδένα ἄλλον ἐγίνωσκον πλην τοῦ Βελισαρίου, ὃν ἐθαύμαζον ὡς ὑπεράνθρωπον ἥρωα καὶ θαυμάζοντες ἐμεγέθυνον τὰς πράξεις αὐτοῦ, ὡς τοῦτο γίνεται ἐν τοῖς μύθοις.

ἐν ἀρχῇ ἀπεφάσισε νὰ γράψῃ περὶ πάντων τῶν πολέμων, ὡς ἐκ τοῦ προοιμίου τῶν Περσικῶν πολέμων ὁρᾶται, δηλ. δὲν ἀπεφάσισε μετὰ τὴν συγγραφὴν τούτων νὰ γράψῃ περὶ τοῦ πολέμου τῶν Βανδύλων καὶ εἶτα περὶ τοῦ τῶν Γόιθων.

Καὶ τῶν τριῶν λοιπῶν εἰρημένων πολέμων τὸ σχέδιον συνέλαβεν ὁ Προκόπιος εὐθὺς ἐν ἀρχῇ καὶ ὡς ἐν ὅλῳ κατέ- νόησε. Τὰ δύο πρῶτα βιβλία, ὧν ὑπόθεσις εἶναι οἱ Περσικοὶ πόλεμοι, συνεγράφησαν τῷ 549 καὶ ἐξεδόθησαν τῷ 550. Ἡ ἀρχὴ τοῦ πολέμου τῶν Βανδύλων¹ προϋποτίθησιν, ὅτι τὸ τελευταῖον βιβλίον τῶν Περσικῶν πολέμων εὐρίσκεται ἤδη ἐν ταῖς χερσὶ τοῦ ἀναγνώστου². Τὰ ἑπτὰ λοιπὸν βιβλία συνεγράφησαν καὶ ἐδημοσιεύθησαν περὶ τὰ 551³. Ἐν τούτοις ἡ ὕλη διαιρεῖται κατὰ τόπους, ὡς παρὰ τῷ Ἀππιανῷ, ἀλλ' οὕτως ἡ ἱστορικὴ συνέχεια διασπᾶται. Ἐν τῷ ὀγδόῳ ὅμως βιβλίῳ καταλείπει τὴν κατὰ τόπον διαίρεσιν καὶ διὰ τοῦτο τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ ὀνομάζει ποικίλην⁴. Ἡ σπουδαιότης τῶν ἱστοριῶν πηγὴ εἶναι ἡ αὐτοψία, ἣτις δίδωσι τῷ λόγῳ ἐνάργειαν καὶ ζωηρότητα. Διὰ τοῦτο εὐκόλως δύναται τις νὰ δια-

¹) Ἐνταῦθα λέγει: "Προκόπιος Καισαρεὺς τοὺς πολέμους ξυνέγραψεν, οὓς Ἰουστινιανὸς ὁ Ῥωμαίων βασιλεὺς πρὸς βαρβάρους διήνεγκε, τοὺς τε εἰφους καὶ ἐσπερίους, ὡς πη αὐτῶν ἑκάστῳ ξυνηνέχθη γενέσθαι". ²) Ὁ Προκόπιος ἀρχεται οὕτως: "Ὁ μὲν οὖν Μηδικὸς πόλεμος Ἰουστινιανῷ βασιλεὶ ἐς τοῦτο ἐτελεύτα· ἐγὼ δὲ ὅσα ἐς τε Βανδύλους καὶ Μαυροσίους αὐτῷ εἰργασται, φράσων ἔρχομαι". ³) Krumbacher ἐν σελίδ. 42. ⁴) Αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς ἐν ἀρχῇ τοῦ ὀγδοῦ βιβλίου λέγει: "Ὅσα μὲν ἄχρι τοῦδε μοι δεδιήγηται, τῆδε ξυγγράπεται ἡ περὶ δυνατὰ ἐγεγόνει ἐπὶ χωρίων, ἐφ' ὧν δὴ ἔργα τὰ πολέμια ξυνηνέχθη γενέσθαι διελόντι τε καὶ ἀρμολογῶν τοὺς λόγους, οἵπερ ἤδη ἐξενεχθέντες πανταχόθι δεδήλωται τῆς Ῥωμαίων ἀρχῆς. Τὸ δὲ ἐνθὲν οὐκέτι μοι τρόπῳ τῷ εἰρημένῳ ξυγκείσται· γράμμασι γὰρ τοῖς ἐς τὸ πᾶν δεδηλωμένοις οὐκέτι εἶχον τὰ ἐπιγενόμενα ἐναρμόζεσθαι, ἀλλ' ὅσα κατὰ τοὺς πολέμους τούτους γεγονέναι ξυνέβη, ἐτι μᾶντοι καὶ ἐς τὸ Μήδων γένος, ἐπειδὴ τοὺς ἔμπροσθεν λόγους ἀξήνεγκα, ἐν τῷδε μοι τῷ λόγῳ πάντα γεγράφεται, ἱστορίαν τε αὐτῶν ἐπάναγκες ποικίλην ξυγκείσθαι".

κρήνη τὰς μάχας, ἐν αἷς αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς ἦτο παρών· διότι ἐνταῦθα πραγματεύεται τὴν ὑπόθεσιν μετὰ μεζονος ζωηρότητος καὶ εἰκονίζει τὰς σκηνὰς διὰ χρώματος εὐανθεσιτέρου. Ὁ Προκόπιος ἡγάπα τὴν αὐτοψίαν, ὥς γίνεται δῆλον ἐκ τούτου, ὅτι λυπεῖται μὴ δυνηθεῖς νὰ ἴδῃ τὴν Θούλην¹. Πολλὰ ὅμως ἐδέξατο παρ' αὐτοπτῶν καὶ ἄλλα παρ' ἀρχαιοτέρων συγγραφέων². Διότι ὁ συγγραφεὺς ἦτο ἐκ τῶν πολυμαθεστάτων ἀνδρῶν τοῦ αἰῶνος αὐτοῦ. Οὕτως ἐμελέτησε τὴν ἱστορίαν τῶν Περσῶν καὶ Ἀρμενίων³, τῶν Φοινίκων⁴, τῶν Ἑβραίων⁵ καὶ ἄλλων ἀνατολικῶν λαῶν⁶. Πρὸ πάντων δ' εἶχεν ὑπ' ὄφει Ἑλληνας ποιητάς, ὥς τὸν Ὅμηρον καὶ τὸν Αἰσχύλον, καὶ πεζογράφους, δηλ. τὸν Θουκυδίδην, τὸν Ἡρόδοτον, τὸν Ἀριστοτέλη, τὸν Στράβωνα καὶ τὸν Ἀρριανόν⁷.

Τὸ δὲ Περὶ κτισμάτων σύγγραμμα συνέταξε καὶ ἐξέδωκε κατὰ τὸ 558. Τοῦτο συνίσταται ἐκ τεσσάρων λόγων, ἐν οἷς πραγματεύεται περὶ τῶν πόλεων, τῶν ναῶν, τῶν μονῶν, τῶν γεφυρῶν, τῶν ὁδῶν καὶ τῶν τειχῶν, ἅπερ ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς ἀνακοδόμησεν ἢ ἐπεσκεύασε. Τίς ἦτο ἡ ἀφορμὴ πρὸς συγγραφὴν τοῦδε τοῦ συγγράμματος, δὲν εἶναι γνωστόν. Εἰκάζεται δ', ὅτι ἡ αὐστηρὰ κριτικὴ τῶν Ἱστοριῶν ἀπήρесе τῷ αὐτοκράτορι καὶ ὅτι ὁ Προκόπιος ἐπειράθη διὰ τοῦ συγγράμματος τούτου, ὅπως μετριάσῃ τὴν κακὴν αἰσθησιν, ἣτις παρήχθη ἐκ τῆς αὐστηρότητος τῆς κρίσεως τῶν πολεμικῶν⁸. Ἡ εἰκασία αὕτη δὲν εἶναι ἀπίθανος· διότι ὁ Προκόπιος διὰ τόνου πανηγυρικοῦ ἐξαίρει τὰς μεγάλας πράξεις καὶ τὰς εὐεργεσίας τοῦ αὐτο-

1) Ἐν Γοιθ. II, 15 "Ἐμοὶ μὲν οὖν ἐς ταύτην ἵναί τὴν νῆσον τῶν τε εἰρημένων αὐτόπτη γενέσθαι, καίπερ γλιχομένη, τρόπῳ οὐδενὶ ξυνηνέχθη".

2) Teuffel ἐν σελίδ. 45. 3) Ἐν Περσ. I, 5. 4) Ἐν Βανδλί. II, 10 "Βασίλειος δὲ εἰς τὸ παλαιὸν ἐφειστέκει, ὥσπερ ἅπασιν ὁμολόγηται, οἱ Φοινίκων τὰ ἀρχαιότατα ἀνεγράψαντο". 5) Αὐτόθι. 6) Ἐν Περσ. II, 12. 7) Ὁρα Dahn ἐν σελίδ. 68. 8) Krumbacher ἐν σελίδ. 42.

κράτορος. Οὕτω λέγει, ὅτι ἔκτισε πολλὰς νέας πόλεις, διεφώτισε τὴν σκοτεινὴν νομοθεσίαν¹, δι' ὁχυρωμάτων ἐπέβρωσε τὸ κράτος καὶ διεκόσμησεν αὐτὸ διὰ λαμπρῶν οἰκοδομημάτων. Ὅπως δὲ θέσῃ πρόσωπον τηλαυγές, ἄρχεται τῆς περιγραφῆς ἀπὸ τῆς Ἀγίας Σοφίας. Ταύτην ἕκαστος Ἕλλην μετὰ πολλῆς τῆς συγκινήσεως ἀναγινώσκει², διότι ὁ ναὸς οὗτος εἶναι τὸ περιφανέστατον τοῦ Ἑλληνικοῦ Χριστιανικοῦ κόσμου μνημεῖον, ὥς ὁ Παρθενὼν τῆς ἐθνικῆς Ἑλλάδος. Ἐν μὲν τῷ περιφανεῖ τούτῳ ἔργῳ τοῦ Ἀνθεμίου καὶ τοῦ Ἰσιδώρου ὁ θεατὴς δὲν γινώσκει, τί μᾶλλον νὰ θαυμάσῃ τῶν ἄλλων ἀπάντων, ἀλλ' ἀπαλλάσσεται καταπεπληγμένος. Τοῦτο δὲν συμβαίνει ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ Φειδίου καὶ τοῦ Ἰκτίνου· διότι ὁ Παρθενὼν εἶναι ἁρμονία ἄφωτος καὶ οἶονεῖ ξαυφδιά Ὀμηρικὴ, ἥτις ἐμπνέει μὲν ἐνθουσιασμόν, ἀλλὰ δὲν καταπονεῖ³. Πλὴν τῆς περιγραφῆς τῶν οἰκοδομημά-

¹) Ἐν βιβλ. Ι, 1 "Πρὸς δὲ καὶ τοὺς νόμους λαβὼν τῷ τε παμπληθεῖς οὐ δέον γεγονέναι σκοτεινοὺς ὄντας καὶ συγκεχυμένους διαφανῶς τῷ ἀπ' ἐναντίας ἀλλήλοις ἵεναι, καὶ τοῦ μὲν ὄχλου αὐτοὺς τῆς κερθρίας ἀποκαθάρας, τὸ δὲ ἐς ἀλλήλους διχοστατεῖν βεβαίότατα κρατυνόμενος διεσώσατο."

²) Ἡ περιγραφὴ τοῦ Προκοπίου μαρτυρεῖ, ὅτι οὗτος ἐκέκτιστο μεγάλην περιγραφικὴν δύναμιν, ἐν βιβλ. Ι, 1 "Θέαμα οὖν ἡ ἐκκλησία κεκαλλιστευμένον γέγενηται. τοῖς μὲν ὀρώσιν ὑπερφυές, τοῖς δὲ ἀκούουσι παντελῶς ἄπιστον. Ἐπῆρται μὲν γὰρ ἐς ὕψος οὐράνιον ὅσον, καὶ ὥσπερ τῶν ἄλλων οἰκοδομημάτων ἀποσαλεύουσα ἐπινένευκεν, ὑπερκειμένη τῇ ἄλλῃ πόλει, κοσμοῦσα μὲν αὐτὴν ὅτι αὐτῆς ἐστιν, ὡραῖζομένη δέ, ὅτι αὐτῆς οὐσα καὶ ἐπεμβαίνουσα τοσοῦτον ἀνέχει, ὥστε δὴ ἐνθὲνδε ἡ πόλις ἐκ περιωπῆς ἀποσκοπεῖται. Εὐρος δὲ αὐτῆς καὶ μῆκος οὕτως ἐν ἐπιτηδείῳ ἀποιτάρνεται, ὥστε καὶ περιμήκης καὶ ὅλως εὐρεία οὐκ ἀπὸ τρόπου εὐρήσεται. Κάλ्लει δὲ ἀποσεμνύνεται. Τῷ τε γὰρ ὄγκῳ κεκόμψεται καὶ τῇ ἁρμονίᾳ τοῦ μέτρου, οὔτε τι ὑπεράγαν οὔτε τι ἐνδεῶς ἔχουσα, ἐπεὶ καὶ τοῦ ξυνειδυμένου κομνωδεστέρα καὶ τοῦ ἀμέτρου κοσμιωτέρα ἐπικριτῶς ἐστί, φωτὶ δὲ καὶ ἡλίου μαρμαρυγαῖς ὑπερφυνῶς πλήθει. Φαίτης ἂν οὐκ ἔξωθεν καταλάμπεσθαι ἤλιφ τὸν χῶρον, ἀλλὰ τὴν αἴγλην ἐν αὐτῷ φύεσθαι, τοσαύτη τις φωτὸς περιουσία εἰς τοῦτο δὴ τὸ ἱερὸν περιέχεται." ³) Τοῦτο λέγει ὁ ἐμὸς διδάσκαλος κ. Ῥουσόπουλος ἐν τῇ διατριβῇ Ὁ Παρθενὼν ἦτοι Διαμαρτυρία κατὰ πάσης διορθώσεως αὐτοῦ ἐν σελ. 6.

των οἱ λόγοι οὗτοι τοῦ Προκοπίου εἶναι πολύτιμοι, διότι ἐκ τούτων μανθάνομεν πολλὰ γεωγραφικά, τοπογραφικά, οἰκονομικά καί, συνελόντι εἰπεῖν, τὴν ὅλην τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους κατάστασιν.

Πρὸς τὴν συγγραφὴν ταύτην ἀπότομον ἀντίθεσιν ποιοῦσι τὰ Ἀνέκδοτα, ἅπερ τὸν ἐπαινεθέντα Ἰουστινιανὸν δεινῶς ψέγουσι καὶ διακωμωδοῦσιν. Ἐπειδὴ τὸ σύγγραμμα τοῦτο συνειτάχθη ὡς ἐξακολούθησις τῶν Ἱστοριῶν, ὁ Σουΐδας¹⁾ ἀριθμεῖ ὡς ἑννιάτον βιβλίον. Ἀλλ' ἐνταῦθα γεννᾶται σπουδαιότατον ζήτημα, ἂν ἡ συγγραφὴ αὕτη ὄντως συνεγράφη ὑπὸ τοῦ Προκοπίου, ἢ παρ' ἄλλου συνταχθεῖσα ὑπεβλήθη τούτῳ. Φαίνεται, ὅτι τὸ ζήτημα δὲν ἔτυχεν ἀπαθῶν κριτῶν, διότι κατὰ τὰ ἴδια συμφέροντα καὶ τὰς ἰδίας συμπαθείας οἱ κριταὶ ἐπειράθησαν, ὅπως λύσωσι τοῦτο. Οἱ μὲν καθολικοὶ ἐξ ἐκκλησιαστικῶν λόγων ὁρμώμενοι δέχονται τὸ ἔργον ὡς γνήσιον, οἱ δὲ διαμαρτυρόμενοι ἀποκρούουσι τὴν γνησιότητα ἔνεκα τῶν συμφερόντων τῆς ἑαυτῶν ἐκκλησίας, ὡς καὶ οἱ νομικοί, οἵτινες πειρῶνται, ὅπως ἀπαλλάξωσιν αἰσχροῦ θνείδους τὸν αὐτοκράτορα, ᾧ ὑφείλεται ἡ σύνταξις τῶν Πανδεκτῶν²⁾. Ὁ δὲ μέγας ἱστορικὸς L. v. Ranke³⁾ ἔχει τὴν γνώμην, ὅτι ἡ συγγραφὴ εἶναι κρᾶμα ἐκ τριῶν μερῶν, ἐξ ὧν μόνον τὸ ἐν ἀνήκει τῷ Προκοπίῳ. Ἀλλ' αἱ ἀποδείξεις τούτου δὲν πείθουσιν, ὡς λέγει ὁ Krumbacher⁴⁾. Πρὸς λύσιν τοῦ ζητήματος τούτου φέρονται λόγοι ἑσωτερικοὶ καὶ ἑξωτερικοί. Ἀποδίδει μὲν ὁ Σουΐδας τὰ Ἀνέκδοτα τῷ Προκοπίῳ, ἀλλ' οἱ σύγχρονοι καὶ δὴ καὶ ὁ Ἀγαθίας τὸ σύγγραμμα τοῦτο δὲν ἐγίνωσκον⁵⁾. Πρὸς δὲ τὰ χειρόγραφα, ἅπερ περιέχουσι τὰ ἀναμφι-

1) Ἐν λ. "Ἐγραψε δὲ καὶ ἕτερον βιβλίον, τὰ καλούμενα Ἀνέκδοτα, τῶν αὐτῶν πράξεων, ὡς εἶναι ἀμφοτέρω βιβλία θ'."—Οἱ τὸ βιβλίον Προκοπίου τὸ καλούμενον Ἀνέκδοτα ψόγους καὶ κωμῶδαν Ἰουστινιανοῦ βασιλέως περιέχει καὶ τῆς αὐτοῦ γυναικὸς Θεοδώρας, ἀλλὰ μὴν καὶ αὐτοῦ Βελισσαρίου καὶ τῆς γαμετῆς αὐτοῦ. 2) Dahn ἐν σελίδ. 49. 3) Weltgeschichte IV 2, 300 καὶ ἐξῆς. 4) Ἐν σελίδ. 43. 5) Dahn ἐν σελίδ. 53.

σθήτητα τοῦ Προκοπίου συγγράμματα, δὲν περιλαμβάνουσι καὶ τὰ Ἀνέκδοτα.

Κατὰ τὸν *Dahn*¹ ὁ Προκόπιος ἔχει τὴν ιδιότητα, ἵνα τὰς αὐτὰς ἐννοίας, αἰσθήματα, πράγματα καὶ συμβεβηκότα περιγράφῃ διὰ τῶν αὐτῶν λέξεων καὶ φράσεων. Οὕτω στερεῖται τῆς ποικιλίας, ἣτις χαρακτηρίζει τοὺς Ἑλληνας ἱστορικοὺς. "Ὡστε ὅταν ὁ συγγραφεὺς ἄρχηται περιόδου τινός, ὁ ἀναγνώστης γινώσκει, κατὰ τίνα τρόπον ὁ συγγραφεὺς θέλει ἐκθέσει τὸ μέσον καὶ κλείσει αὐτήν. "Ἄν ὁ Προκόπιος μέλλῃ νὰ περιγράψῃ γεγονότα, ἅπερ συχνάκις παρ' αὐτοῦ ἐπανερχονται, γινώσκει τις ἐκ τῶν προτέρων, τίνας λέξεις θέλει μεταχειρισθῇ. Αἱ τοιαῦται λοιπὸν στερεότυποι φράσεις ὑπάρχουσιν ἐν τοῖς γνησίοις τοῦ Προκοπίου συγγράμμασιν, ὥς καὶ ἐν τοῖς Ἀνεκδότοις. Κατὰ τὸν *Dahn* ἡ ταυτότης τοῦ συγγραφέως ἐκδηλοῦται καὶ διὰ τῆς πλήρους συμφωνίας ἐν τῷ τρόπῳ τοῦ σκέπτεσθαι καὶ ἐν τῇ ἐποπτεῖᾳ τοῦ κόσμου. "Ἄν τὰ Ἀνέκδοτα ἦσαν ἔργον ὑποβολέως, ἔπρεπεν, ὥς λέγει ὁ εἰρημένος σοφὸς συγγραφεὺς, νὰ δεχθῶμεν ἐν τούτῳ ὑπεράνθρωπον δῶρον, ὅπως οὗτος μεταμορφώνηται εἰς ἀλλότριον πρόσωπον. "Ἄν τὰ Ἀνέκδοτα δὲν συνετάχθησαν ὑπὸ τοῦ συγγραφέως τῶν Ἱστοριῶν, τοῦτο κατ' αὐτὸν ἤθελεν εἶναι θαῦμα².

Θαῦμα ἡμεῖς γε νομίζομεν, ἂν ὁ συγγραφεὺς τῶν Ἱστοριῶν συνέγραφε τὸ βδελυρὸν τοῦτο ἔργον. Αὐτὸς ὁ *Dahn* βοηθεῖ ἡμῖν πρὸς λύσιν τοῦ ζητήματος. Οὗτος παρετήρησεν, ὅτι ἡ γλῶσσα τοῦ Προκοπίου εἶναι στερεότυπος. Ἀφ' οὗ οὕτως ἔχει, ὁ ὑποβολεύς, ὅστις φαίνεται διεφθαρμένος μὲν, ἀλλὰ πολὺ νοήμων, εὐκόλως ἠδύνατο νὰ μιμηθῇ τὴν οὕτω στερεότυπον γλῶσσαν, ἂφ' οὗ ἄλλοι ὑποβολεῖς ἐμιμήθησαν τὴν γλῶσσαν ἄλλων συγγραφέων ἐχόντων ποικίλας συντάξεις. Ἡμεῖς ἔχομεν

1) Αὐτόθι ἐν σελίδ. 56 2) Αὐτόθι ἐν σελίδ. 50.

τὴν γνώμην, ὅτι ἡ ἐξέτασις τῆς γλώσσης δὲν δύναται νὰ παράσῃ ἡμῖν ἀσφαλὲς τεκμήριον, οὔτε ὑπὲρ τῆς γνησιότητος, οὔτε ὑπὲρ τῆς ὑποβολῆς τοῦ προκειμένου συγγράμματος, ὡς τοῦτο ἐμαρτύρησαν ἄνδρες δεινοὶ περὶ τὴν γλῶσσαν ἐν ἄλλοις ζητήμασιν¹. Οὕτως αἰρομένου τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος ὑπολείπεται τὸ πραγματικόν.

Ἡ συγγράμματος τὴν ἀπόρρητον ταύτην ἱστορίαν (*Historia arcana*) εὐθὺς ἐν ἀρχῇ λέγει, ὅτι ἐφ' ὅσον οἱ τὰ ἔργα διαπραξάμενοι ἔζων, διὰ φόβον ἠναγκάσθη νὰ ἀποκρύψῃ τὰς αἰτίας τῶν ἐν ταῖς ἱστορίαις εἰρημένων². Ἐχει δὲ τὴν γνώμην, ὅτι ἐν τῷ μέλλορτι τοῖς τυράννοις ἔσται δῆλον, ὅτι θέλουσι δώσει δικὴν τῶν ἁμαρτημάτων καὶ ὅτι δεινότερον θέλουσι παρανομήσει³. Τῇ ἀληθείᾳ ἀγνοεῖ τις, τί πρότερον νὰ οἰκτείρῃ ἐν τοῖς λόγοις τούτοις. Λέγει ὁ γράμματος τὴν ἀπόρρητον ἱστορίαν, ὅτι ἐκ φόβου δὲν ἰστόρησε τὰς αἰτίας τῶν εἰρημένων. Ἀλλ' ὁ φοβούμενος σιωπᾷ καὶ δὲν γράφει. Ἄν ταύτην συνέγραφεν ὁ Προκόπιος,

¹) Ὁ ἐμὸς διδάσκαλος G. Curtius περὶ τῶν τοιούτων ἔρευνῶν ἐν τῷ Ὅμηρῳ ζητῆται λέγει: "Πολλοὶ ἐπίστευσαν, ὅτι ἡ ἔρευνα μικρῶν μὲν, ῥαδίως ὁμως καταληπτῶν ζητημάτων καὶ μηδεμιᾷ διαφορᾷ γνώμης προσειτῶν, ὡς ἡ γλῶσσα καὶ τὸ μέτρον, δύναται δοῦναι ἀντικειμενικὰ τεκμήρια... Ὅσοι ὁμως βαθέως εἰς τοιαύτας ἐρεῦνας ἐνέκνῃσαν, μετ' ὀλίγον τὸ παράβολον τῶν τοιούτων ἔρευνῶν κατείδον." Andeut. über der gegenw. Stand der Homer. Frage ἐν σελ. 33. Παράβαλλ' Ἱστορ. τῶν Ὁμηρ. ἐπ. ἐν σελ. 363. ²) Ἐν I, 1 "Αἴτιον δέ, ὅτι δὴ οὐχ οἷον τε ἦν περιμόντων ἐν τῶν αὐτὰ εἰρασμένων διφ' ἡ ἀναγράφεσθαι τρόπῳ. Οὔτε γὰρ διαλαθεῖν πλήθῃ κατασκόπων οἷον τε ἦν οὔτε φωραθέντα μὴ ἀπωολέσθαι θανάτῳ οἰκτιστόν" οὐδὲ γὰρ ἐπὶ τῶν συγγενῶν τοῖς γε οἰκειοτάτοις τὸ θαρρεῖν εἶχον. Ἀλλὰ καὶ πολλῶν τῶν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν λόγοις εἰρημένων ἀποκρύψασθαι τὰς αἰτίας ἠναγκάσθη." ³) Αὐτόθι: "Ἀλλὰ με ὕστερον ἐς τῶνδε τῶν ἔργων τὴν ἱστορίαν τοῦτο ἤνεγκεν, ὅτι δὴ τοῖς ἐς τὸ ἔπειτα τυραννήσουσιν ἐν δῆλον ἔσται, ὡς μάλιστα μὲν καὶ τὴν ἴσιν αὐτοῖς τῶν ἁμαρτανόμενων περιελθεῖν οὐκ ἀπεικός εἴη, ὅπερ καὶ τοιοῦδε τοῖς ἀνθρώποις ξυνηγέχθη παθεῖν. Ἐπειτα δὲ καὶ ἀνάγραπτοι αὐτῶν αἱ πράξεις καὶ οἱ τρόποι ἐς αἰὶ ἔσονται, ἀπ' αὐτοῦ τε ἴσως δεινότερον παρανομήσουσιν."

ἀντὶ τοῦ χυδαίου φόβου, ὅφ' οὗ ταπειναὶ ψυχαὶ καταλαμβάνονται, ὧφειλε νὰ ἔχῃ τὴν σεμνὴν εὐγνωμοσύνην πρὸς τὸν εὐεργέτην αὐτοκράτορα. Πρὸς δὲ ἦτο δίκαιον νὰ εὐλαξηθῇ τὸν γενναῖον στρατηγόν, οὗ ἑταῖρος ἐγένετο ἐν μακροχρονίοις ἀγῶσιν. "Ἄν ἐν τοῖς οἴκοις τῶν εὐεργετῶν καὶ φίλων συνέβαινον ἔκτροπα, ἂν οὗτοι ἐν τῷ ἰδιωτικῷ βίῳ ἐγένοντο δυστυχεῖς, ὁ εὐεργετηθεὶς καὶ συναγωνιστὴς καθῆκον εἶχε νὰ σιωπήσῃ. Πολλὰ οἰκιακὰ σκηνὰ δὲν ἤθελον γεῖναι γνωστὰ τῷ Προκόπῳ (ἂν δηλ. ὑποτεθῶσιν ὡς ἀκριβεῖς), ἂν μὴ οὗτος ὡς φίλος εἰς τὰ ἀνάγκοις τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ εἰς τὰ μέγαρά τοῦ Βελισαρίου εἰσῆρχετο.

Τοῦναντίον κατὰ τοὺς δεχομένους τὴν γνησιότητα τῶν Ἀνεκδότων ὁ Προκόπιος δὲν ἐσιώπησεν, ἀλλὰ δίκην ἀλέκτορος μεγάλῃ τῇ φωνῇ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ εὐεργέτου ἐξηλθεν, ὅπως ἐξυβρίσῃ τὸν ἰδιωτικὸν τοῦτου βίον. "Ὁ μὲν Βελισάριος καὶ ὁ Ἰουστινιανὸς¹⁾ ὑβρίζονται ἀπηνῶς, ἡ δ' Ἀντωνίνα, ἡ γαμετὴ ἐκείνου, καὶ Θεοδώρα ἡ αὐτοκράτειρα, εἰκονίζονται ὡς αἱ κακοτροπώταται καὶ αἰσχισταὶ τῶν ἑταίρων. Μόνον διεφθαρμένη φαντασία ἡδύνατο νὰ ἐπινοήσῃ τοιαύτας αἰσχροὺς πράξεις καὶ βδελυρὰς σκηνάς. Ἡ Θεοδώρα, ἥς τὴν γενναϊότητα ὕμνησεν ὁ Προκόπιος ἐν τῇ στάσει τοῦ Νίκα²⁾, καὶ ἥς τὸ κάλλος θαυμάσεν ἐν τοῖς Κτίσμασιν³⁾, εἰκονίζεται ὡς ἑταῖρα τοῦ ἐσχάτου εἰδους,

1) Ἐκ τῶν ἀπειρῶν ὕβρεων ἀποσπῶμεν μόνον μίαν Ἀνέκδ. ιη' "Οἱ δὲ οὐκ ἄνθρωποι, ἀλλὰ δαίμωνις, ὥσπερ εἰρηται, ἀνθρωπόμορφος ἦν, τεκμηριώσαίτο ἂν τις τῷ μεγέθει σταθμούμενος, ὧν εἰς τοὺς ἀνθρώπους κακὸν ἔδρασεν. Θάσσοι γάρ τις, οἶμαι, τὴν πᾶσαν ψάμμον ἐξαριθμήσειεν ἢ δοὺς βασιλεὺς οὐτος ἀνῆρχετο." 2) Ἡ γενναϊότης τῆς Θεοδώρας ἔσωσε τὸν Ἰουστινιανὸν κατὰ τὴν στάσιν τοῦ Νίκα καὶ ἐπήνεγκε τὴν νίκην. Ὁρα Περσ. I, 24. 3) Ἐν βιβλ. I, 11 "Ἐνταῦθα καὶ Θεοδώρα ἡ βασιλὶς ἐπὶ κίονος ἔστηκε τοῦτο γὰρ ἀνατίθεικεν ἡ πόλις αὐτῇ ὑπὲρ τῆς αὐτῆς χαριστήριον. Καὶ ἡ μὲν εἰκὼν εὐπρόσωπος, ἀλλὰ τῆς βασιλίδος τὸ κάλλος ἐλάσσωσεν, ἐπεὶ αὐτῆς τὴν εὐπρέπειαν λόγῳ τε καὶ φράσει καὶ ἰσχύϊ ἀπομιμῆσαι ἀνθρώπῳ γε ὄντι παντάπασιν ἀμήχανα ἦν."

ἡς αἱ πράξεις ἐπιμελῶς ἀναγράφονται. Τίνα σκοπὸν ἠδύνατο νὰ θηρεύσῃ ὁ σεμνὸς Προκόπιος διὰ τῆς συγγραφῆς τοιαύτης διατριβῆς; Οἱ δεχόμενοι τὴν γνησιότητα ταύτης λέγουσιν, ὅτι ἐπραξε τοῦτο χάριν τῆς ἀληθείας. Καὶ λοιπὸν ἡ ἀλήθεια ἔχει ἀνάγκην ταιούτων βδελυρῶν περιγραφῶν; Τί παθὼν ὁ Προκόπιος τὴν σεμνὴν θέσιν μεγάλου ἱστορικοῦ ἀντήλλαξε πρὸς τὴν τοῦ ῥωπογράφου; Ὁ γράφας τὰ Ἀνέκδοτα λέγει, ὅτι σκοπεῖ, ἵνα οἱ τύραννοι δκηρότερον παρανομήσωσι. Κατὰ κακὴν ὁμῶς μοῖραν οἱ ἀκόλαστοι δὲν φοβοῦνται τοιαύτας ἱστορικὰς τιμωρίας, ἀλλὰ τοῦναντίον καὶ ἐν χαρᾷ εὐρίσκουσιν ἄλλους ὁμοίθεις καὶ οἱ ἄδαεῖς τοιούτων αἰσχουργιῶν διδάσκονται.

Καὶ ἄλλοι μεγάλοι ἄνδρες περιπίπτουσιν εἰς ἀτυχήματα, ἀλλ' ὁ ἀληθὴς ἱστορικός, οἷος ὁ Προκόπιος, δὲν κυλινδεῖται ἐν τῷ βορρῶρι ὕπαρῶν περιγραφῶν, ἀλλὰ διὰ μιᾶς σεμνῆς φράσεως ἀπαλλάσσει τὸν ἀναγνώστην εἰδεχθοῦς ὑποθέσεως, ἣ δι' ἐνὸς ἐπιφωνήματος οἶκτον διέρχεται τοὺς σαπρὸν καὶ ὄζον-τας χώρους, ὡς δὴ φράσσουσι τὴν εἴνα οἱ ὑπαρὸν τόπους διαξύνοντες. Καὶ ὁμῶς ἔχομεν τὴν γνώμην, ὅτι ὁ τὸν λίβελλον συγγράφας δὲν λέγει τὴν ἀλήθειαν. Αὐτὸς ὁ Krumbacher¹⁾, ὅστις δέχεται τὴν γνησιότητα τῆς διατριβῆς, ὁμολογεῖ, ὅτι κατὰ τὸν Προκόπιον καὶ αὐτῶν τῶν κεραυνῶν καὶ τῶν ἐμπρησμῶν τὴν εὐθύνην ὑπέχει ὁ Ἰουστινιανός. Δὲν ἦτο δυνατόν ὁ συνετὸς στρατηγὸς Βελιστάριος δίκην βλακὸς νὰ ἐξαπατᾶται ὑπὸ τῆς Ἀντωνίνας, οὐδ' ὁ ἀνεγείρας τὴν Ἀγίαν Σοφίαν καὶ ὁ εἰσηγη-τὴς τῆς συντάξεως τῶν Πανδεκτῶν νὰ ἦναι ἀνθρωπόμορφον θηρίον, ὡς ὁ τὴν ὑπαρὰν διατριβὴν γράφας εἰκονίζει τοῦτον²⁾.

¹⁾ Ἐν σελίδ. 43. ²⁾ Ὁ ἡμέτερος Παπαρηγόπουλος ἐν τόμ. III, 89 δέχεται μὲν ἀβασανίως τὴν γνησιότητα τοῦ συγγράμματος, ἀλλὰ παρατηρεῖ: "Τὸ καθ' ἡμᾶς νομίζομεν ὅτι καθ' ἑαυτὰ τὰ Ἀνέκδοτα εἶναι ἀνάξια πίστεως. Ὁ Προκόπιος, ὅστις ἐξεοχλᾷ ἐν αὐτοῖς ἵνα ἀποδείξῃ τὴν κακοήθειαν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, οὐδὲν ἄλλο κατάρθωσεν εἰμὴ νὰ παρὰσχῃ αὐτὸς

Ἄλλ' ἔστω, ὅτι πάντα ταῦτα ἦσαν ἀκριβῆ. Ὁ ἀληθὴς ὅμως ἱστορικὸς δὲν χαίρει ἐπὶ τοῖς αἰσχρορρηγίμασιν, ἀλλ' οὐκ εἰρων τὸν ἄνθρωπον, ὅτι ἐν τοιούτοις τέλμασι κυλινδεῖται, μετὰ λύπης παρέρχεται. Ἄλλ' ὁ συγγραφεὺς νομίζει μέγα τὸ κέρδος, ἂν εὕρῃ νέον εἶδος φανυλότητος, ὅπως τοῦτο περιγράψῃ.

Ἄν ὅντως ὁ Προκόπιος συνέγραφε τὴν προκειμένην διατριβήν, τὸ ἱστορικὸν αὐτοῦ κῦρος ἤθελεν ἀπολεσθῇ. Διότι ἐν ταῖς Ἱστορίαις καὶ ἐν τοῖς Κτίσμασι γράφει πράγματα, ἅπερ αὐτὸς οὗτος δὲν ἐπίστευεν. Οὕτω δὲν εἶναι εὐθὺς ἄνθρωπος οὐδ' εἰλικρινὴς ἱστορικὸς, ἀλλὰ διεπρόσωπος. Τὸ τοιοῦτον ἦθος συχνάκις ἀπαντᾷ ἐν τοῖς φανύλοις ἀνθρώποις, ἀλλὰ τοιοῦτος δὲν φαίνεται ὁ συγγραφεὺς τῶν Ἱστοριῶν. Ὁ Gibbon λέγει, ὅτι ὅσα εἶδε καὶ ἤκουσεν ὁ Προκόπιος, ἱστορεῖ μετὰ τῆς εἰλικρινείας τοῦ στρατιώτου¹. Ἄν οὗτος συνέγραφε τὰ Ἀνέκδοτα, ἤθελε καταρρίψει, ὅτι διὰ τῶν Ἱστοριῶν ἀνήγειρε. Τὰ Ἀνέκδοτα καταισχύνουσιν οὐ μόνον τὸν Βελισάριον καὶ τὴν Ἀντωνίαν, οὐ μόνον τὸν Ἰουστινιανὸν καὶ τὴν Θεοδώραν, οὐ μόνον τὸν αἰῶνα, καθ' ὃν διεπράχθησαν τὰ μέγιστα τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἔργα, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν Προκόπιον, ἂν ὅντως ἦτο ὁ συγγραφεὺς. Κατὰ τὸν Dahn² δὲν εἶναι ἀξίωμα, ὅτι ὁ Προκόπιος εἶχεν ἀγαθὸν ἦθος καί, ἂν τοῦτο ἀποβάλῃ, δὲν συναποβάλῃ ἐν ἴσῳ μέτρον τὸ ἀξιόπιστον. Ἀνπούμεθα, ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ συμφωνήσωμεν τῷ ἀνδρὶ. Διότι ὁ Προκόπιος εἶχεν ἀγαθὸν ἦθος, ὡς περιφανῶς δείκνυται ἐν ταῖς Ἱστορίαις, καὶ κακοήθης ἄνθρωπος, οἷος ὁ συγγραφεὺς τῶν Ἀνεκδότων, δὲν δύναται νὰ ᾔναι ἀξιόπιστος.

οὗτος ἀποδείξιν ἀναμφισβήτητον τῆς ἰδίας κακοηθείας, ἥτις ἐνώπιον τῆς ἱστορικῆς, ὡς καὶ πάσης ἄλλης δικαιοσύνης, ὀνομάζεται ψευδομαρτυρία. Ὅθεν συντασσόμεθα μᾶλλον μετὰ τῆς γνώμης ἐκείνων, ὅσοι δὲν παραδέχονται τὰ ἐν τοῖς Ἀνεκδότοις ἀναφερόμενα, εἰ μὴ καθ' ὅσον ταῦτα ἐπιμαρτυροῦνται ὑπὸ ἄλλων ἱστορικῶν, οὔτινες δὲν ἀντέγραψαν τὸν Προκόπιον.
1) Παράβαλλ. Παπαρρ. ἐν τόμ. III, 86. 2) Ἐν σελίδ. 287.

Ὡς πρὸς τὴν λύσιν τοῦ ζητήματος τούτου οἱ σοφοὶ ἄνδρες εἶναι διηρημένοι, ὁ Marmontel, ὁ Gibbon, ὁ Kānnegies-ser καὶ ἄλλοι ἀμφισβῆλλουσι περὶ τῆς ἀξιοπιστίας τοῦ συγγραφέως καὶ περὶ τῆς γνησιότητος τῶν Ἀνεκδότων. Τοῦναντίον ὁ Alemannus (ὁ ἔφορος τῆς βιβλιοθήκης ὁ δὺο χειρόγραφα τοῦ συγγράμματος ἀνακαλύψας), ὁ Montesquieu, ὁ Schlosser, ὁ Dindorf, ὁ Teuffel καὶ ἄλλοι νομίζουσιν, ὅτι τὰ Ἀνέκδοτα δὲν εἶναι προῖον μίσους καὶ μοχθηρίας, ἀλλ' ἀναγκαίᾳ συμπλήρωσις καὶ διόρθωσις τῶν ἄλλων συγγραμμάτων¹. Κρατεῖ δὲ ἡ δευτέρα γνώμη. Εἰκάζεται δ', ὅτι ὁ Προκόπιος τὰ Ἀνέκδοτα ὡς μυστικὸν ἡμερολόγιον ἐνδελεχῶς ἐξειργάζετο καὶ ὡς διαθήκην τῆς ἀγάπης αὐτοῦ πρὸς τὴν ἀλήθειαν φίλῳ τινὶ πρὸς δημοσίευσιν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰουστινιανοῦ παρέδωκε. Τὴν εἰκασίαν ταύτην ποιεῖ ὁ Teuffel², ἀλλ' ἡμεῖς ἔχομεν ἀπορίαν τινά. Ἐν τῇ ἀρχῇ τῶν Ἀνεκδότων λέγεται, ὅτι ὁ ὑποτιθέμενος Προκόπιος ἐφορᾷ τὸ πλῆθος τῶν κατασκόπων καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ θαρρῇ οὐδὲ τοῖς οἰκειοτάτοις τῶν συγγενῶν³. Ἄν λοιπὸν οὕτως ἔχῃ, πῶς ὁ δειλὸς οὗτος συγγραφεὺς ἐτόλμησε νὰ διατηρῇ παρ' ἑαυτοῦ ἐπὶ μακρὸν χρόνον οὕτως ὑξριστικὸν ἡμερολόγιον, ἀφ' οὗ ἐκινδύνευε νὰ προδοθῇ καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν συγγενῶν; Καθ' ἡμᾶς, ὁ τὰ Ἀνέκδοτα συντάξας δὲν εἶναι ὁ Προκόπιος, ἀλλ' ἐχθρὸς τοῦτου, ὡς καὶ τοῦ Βελισαρίου καὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ἴσως τὸ βδελυρὸν μῖσος, ὅπερ ἐν τοῖς Ἀνεκδότοις οἰκτείρομεν, παρήχθη ἐκ τῆς δημοσιεύσεως τῶν Κτισμάτων, ἐν οἷς ὁ αὐτοκράτωρ γεραίρεται. Τὰ Ἀνέκδοτα οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ πᾶρρηδία τῶν Κτισμάτων.

Ὁ Προκόπιος ἔζη οὕτως εἰπεῖν ἐν τῷ μεταχειμῶ δύο περιόδων, ἔνθεν μὲν τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ καὶ Ῥωμαϊκοῦ κό-

¹) Ὁρα Nicolai III, 45. ²) Stud. und Charakt. zur griechisch. und römisch. Litteraturgesch. ἐν σελίδ. 267. Παράβαλλ. καὶ Krumbacher 43.

³) Ἐν τοῖς Ἀνεκδότ. I, 1.

σμου, ἔνθεν δὲ τοῦ Χριστιανικοῦ. Παρὰ τοῖς δυοῖ τούτοις λαοῖς ἡ κατ' ἐξοχὴν ἀρετὴ εἶναι ἡ φιλοπατρία, ἥτις εἰς τὸν ὅλον ἀνθρώπον εἰσδύουσα δίδωσι ταῖς ιδέαις καὶ τοῖς αἰσθήμασι τὴν βάσιν καὶ τὸ χροῶμα. Αὐτοὶ οἱ θεοὶ δὲν εἶναι κοινοὶ πᾶσι τοῖς ἀνθρώποις, ἀλλ' εἶναι Ἑλληνικοὶ ἢ Περσικοί, Ῥωμαῖκοὶ ἢ Φοινικικοί, Ἀτικοὶ ἢ Σπαρτιατικοὶ καὶ Ἀργεῖοι. Αἱ ιδέαι αὐταὶ ἄρχουσιν, ἐφ' ὅσον τὸ ἀρχαῖον πνεῦμα διαμένει ὑγιές¹. Τὰς ὑψηλὰς ταύτας περὶ πολιτείας ιδέας κατεπολέμησαν πρῶτον μὲν οἱ Ἐπικουρείοι καὶ οἱ Στωϊκοὶ φιλόσοφοι, εἰτα δ' ὁ Χριστιανισμός. Ἡ Ἐκκλησία ἐγείρεται παρὰ τῇ πόλει ἢ ὑπὲρ τὴν πολιτείαν καὶ ὁ Χριστιανὸς δὲν ἔχει πατρίδα τὴν γῆν, ἀλλὰ τὸν οὐρανόν, ὀλιγωρεῖ τῆς πατρίδος καὶ φροντίζει μόνον περὶ τῆς βασιλείας τοῦ οὐρανοῦ, ἥς πολίτις τὴν ἀθάνατον αὐτοῦ ψυχὴν θεωρεῖ. Ἀλλ' ἡ πλήρης ἀποστροφή ἀπὸ τῆς πολιτείας δὲν ἐγένετο ἐν τῷ Βυζαντινῷ κράτει, ἀλλὰ παρὰ τοῖς Γερμανοῖς καὶ τοῖς Ῥωμαίοις τοῦ μέσου αἰῶνος. Διότι παρὰ τοῖς Ἕλλησι διέμενον ἐν μέρει αἱ περὶ φιλοπατρίας ἀρχαῖαι παραδόσεις. Ὅπως οὐδέποτε ὅμως κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἤρξατο μίξις τῶν ἀρχαίων ἐθνικῶν ιδεῶν μετὰ τῶν Χριστιανικῶν. Ἀλλ' ὁ Προκόπιος, καίπερ ἐν τοῖς χρόνοις τῆς μίξεως ζῶν, ὅμως εἶναι γνήσιον τέκνον τοῦ ἀρχαίου κόσμου.

Ἀλλ' ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς καίπερ Ἑλληνιστὶ γράφων, καίπερ ἐν Ἑλληνικαῖς χώραις ζῶν, ὅμως μετέχει τῆς φιλοπατρίας τῶν Ῥωμαίων καὶ οὐχὶ τῶν Ἑλλήνων. Κατὰ τὸν Προκόπιον ἡ βασιλεία τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἶναι ἐπὶ ἀρχὴ Ῥωμαίων. Καὶ ὅμως οἱ πατρίκιοι καὶ οἱ ὕπατοι, οἱ σύμβουλοι τοῦ αὐτοκράτορος, οἱ γενναῖοι στρατηγοὶ καὶ οἱ στρατιῶται δὲν εἶναι Ἰταλοί, ἀλλὰ κατὰ τὸ πλεῖστον Ἕλληνες καὶ βάρβαροι.

¹) Ὁγα Dahn ἐν σελ. 105.

Αὐτὸς δ' Ἰουστινιανὸς δὲν ἦτο Ῥωμαῖος, ἀλλὰ κατήγετο ἐκ πτωχοῦ βαρβαρικοῦ οἴκου¹⁾ καὶ ἡ Θεοδώρα ἦτο Ἑλληνίς. Ἄν δ' συγγραφεὺς εἶχε μελζονα εὐχέρειαν περὶ τὸ γράφειν λατινιστί, ἤθελε προτιμήσει οὕτω τὰ γράφειν. Φαίνεται δ', ὅτι δὲν εἶχε, διότι ἦτο Ἑλλην²⁾ τῆς Παλαιστίνης. Καὶ ὁμως διὰ καὶ εὐχεται ὑπὲρ τοῦ κλέους τῶν Ῥωμαϊκῶν ὀπλων. Ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων οὐ μόνον οὐδεμίαν στοργὴν ἐπιδεικνύει, ἀλλὰ καὶ ἐπιτρέπει ἐπιφανεῖ Γότῳ, ἵνα λέγῃ ὕβριστικούς κατ' αὐτῶν λόγους³⁾. Ἄλλ' ἡ ἀλαζονικὴ φράσις τῶν ἐν τοῖς πράγμασι, ὅτι δῆθεν εἶναι Ῥωμαῖοι, λέγεται κατὰ συνήθειαν μόνον καὶ εἶναι ψιλὸς τύπος. Διότι αἱ ἀρχαὶ περιήλθον εἰς χεῖρας βαρβαρικὰς καὶ Ἑλληνικὰς καὶ τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἐν Ἑλληνικαῖς χώραις ἰδρυθὲν ἤρξατο δοσιμερεῖ ἐξελληνιζόμενον. Ἀλλὰ καίπερ ὁ Προκόπιος ὑπὸ Ῥωμαϊκῶν ἰδεῶν κατεχόμενος, καίπερ ἔχων πλήρη συνείδησιν, ὅτι οἱ πόλεμοι τῶν Ῥωμαίων πρὸς τοὺς Γερμανοὺς καὶ τοὺς Πέρσας εἶναι ἀγὼν περὶ κοσμοκρατορίας, ὁμως ταῦτα δὲν κωλύουσι τὸν φιλαλήθη ἱστορικόν, ἵνα πολλάκις τοὺς βαρβάρους ἐπαινέσῃ⁴⁾. Ἐχει ὁμως τὴν γνώμην, ὅτι οἱ βάρβαροι μόνον διὰ τοῦ φόβου δύνανται τὰ διατηρήσωσι τὴν πρὸς τοὺς Ῥωμαίους πίστιν⁵⁾.

Κατὰ τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν ἀλήθειαν ὁ Προκόπιος ὁμοιάζει πρὸς τὸν Θουκυδίδην καὶ τὸν Πολύειον. Κατὰ μὲν τὴν γλῶσσαν μιμεῖται τὸν Ἀθηναῖον ἱστορικόν, ἀλλὰ κατ' ἄλλας ὁψεις ὁμοιάζει μᾶλλον πρὸς τὸν Μεγαλοπολίτην. Ἀμφότεροι δὲν εἶναι ἱστορικοὶ τῶν βιβλιοθηκῶν, ἀλλ' ἄνδρες ἀνατραφέντες ἐν τοῖς

1) Ὅρα Παπαρρ. III, 81. 2) Dahn ἐν σελίδ. 110. 3) Ἐν Γοτθ. I, 18 "οἱ τῆς Γότῳ δυνάμειος Γραικοὺς καὶ σφίσιν οὐχ οἴους τε ἀμύνειν ὄντας ἠλλάξαντο, ἐξ ὧν τὰ πρότερα οὐδένα ἐς Ἰταλίαν ἤγοντα εἶδον, ὅτι μὴ τραγῳδοὺς καὶ μίμους καὶ ναύτας λωποδύτας". 4) Ἐν Περσ. I, 11 καὶ 16. Ἐν Βανδιλ. I, 17 καὶ ἀλλαχοῦ. Dahn ἐν σελίδ. 111. 5) Ἐν Περσ. I, 19 "Ὅπως ἄρα βαρβάρους ἅπαντας οὐδεμία μηχανὴ διασώσασθαι τὴν ἐς Ῥωμαίους πίστιν, ὅτι μὴ δέει τῶν ἀμυνομένων στρατιωτῶν".

στρατοπέδοις, ἀμφότεροι εἶναι σύμβουλοι μεγάλων στρατηγῶν, ὁ μὲν τοῦ Σκιπίωνος, ὁ δὲ τοῦ Βελισαρίου¹. Ὁ Προκόπιος εἶναι μὲν Χριστιανὸς καὶ τὸν Ἰησοῦν ὀνομάζει υἱὸν θεοῦ², ἀλλ' ὅτε μὲν λέγει ὡς ἀνῆκων τούτῳ τῷ θρησκοῦματι, ὅτε δ' ὡς ἐθνικός. Οὕτω τὰ γεγονότα ἀποδίδει μὲν τῷ θεῷ, ἀλλὰ καὶ τῇ τύχῃ ἢ τῷ δαιμονίῳ³. Δὲν παρετήρησεν, ὡς φαίνεται, ὅτι ἡ τύχη δὲν συμμειβάσεται πρὸς τὰς Χριστιανικὰς ἰδέας. Κατὰ τὴν γλῶσσαν ὁ Προκόπιος μιμεῖται τὸν Ἡρόδοτον καὶ τὸν Θουκυδίδην, ἀλλὰ φαίνεται, ὅτι ἐνίοτε χάριν τῆς μιμήσεως ἐθυσίασε τὴν ἀκριβείαν τῆς περιγραφῆς. Μιμεῖται δ' οὐ μόνον λέξεις καὶ φράσεις, ἀλλ' ἐνίοτε καὶ ὁλοκλήρους περιγραφάς. Ἡ ὁψὲς τοῦ λόγον εἶναι καθαρὰ, ἔντονος καὶ μεστή Ἀττικῆς κομψότητος⁴.

Ὁ δὲ Πέτρος ὁ Πατρικίος ἢ Μαγίστωρ, ὡς οὐνῇ-θως ἐπονομάζεται ἐκ τοῦ ἀξιώματος αὐτοῦ, ἐγεννήθη ἐν Θεσσαλονίκῃ περὶ τὰ 500 μ. Χ. Τοῦτον ὁ Προκόπιος ὀνομάζει Ἰλλυριόν⁵, ἀλλ' ὁρθῶς παρετήρησεν ὁ Nieburh⁶, ὅτι ὁ συγγραφεὺς δὲν ἀνῆκε τῷ Ἰλλυρικῷ γένει, ἀλλ' ἡ Μακεδονία ὑπῆγετο εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ ἐπάρχου τῆς Ἰλλυρίας· διότι

¹) Παράβαλλ. Krumbacher ἐν σελίδ. 45. ²) Ἐν Κτίσμ. V, 7. "Ταύτη τε ἐπὶ τῷ ὄρει πυνθανομένη ὑπέπεν ὡς χρόνῳ ὕστερον οὐχ οἱ Σαμαρεῖται προσκυνήσουσιν ἐν τούτῳ τῷ ὄρει, ἀλλ' ἐνταῦθα αὐτὸν οἱ ἀληθινοὶ προσκυνήται προσκυνήσωσι, τοὺς Χριστιανούς παραδηλώσας· ἐγένετό τε προῖόντος τοῦ χρόνου ἔργον ἢ πρόρρησις. Οὐ γὰρ οἶόν τε ἦν μὴ οὐχὶ ἀψευδεῖν τὸν ὄντα θεόν...". ³) Ἐν Γοτθ. II, 29 "Ἐμοὶ δὲ τότε διασκοπομένην τὴν ἐς Ῥάβενναν εἰσοδὸν τοῦ Ῥωμαίων στρατοῦ ἐννοία τις ἐγένετο, ἀνθρώπων μὲν ἢ ἀνδρείῃ ἢ πλήθει ἢ τῇ ἄλλῃ ἀρετῇ ὡς ἥκιστα περαινέσθαι τὰ πρασό-μενα, εἶναι δέ τι δαιμόνιον, ὅπερ αὐτῶν ἀεὶ στρέφον τὰς διανοίας ἐνταῦθα ἄγει, οὐ δὴ καλὴ μὴ τοῖς περαιουμένοις οὐδεμία ἔσται...". ⁴) Παράβαλλ. Nicolai III, 47. ⁵) Ἐν Γοτθ. I, 3 "Οἷς δὴ περικαρῆς γεγονώς ὁ βασιλεὺς Πέτρον, Ἰλλυριὸν γένος, ἐκ Θεσσαλονίκης ὁρμώμενον, ἐς τὴν Ἰταλίαν εὐθὺς ἔστειλεν, ἕνα μὲν ὄντα τῶν ἐν Βυζαντίῳ ῥητόρων, ἄλλως δὲ ξυνετόν τε καὶ περὶ καὶ ἐς τὸ πείθειν ἱκανὸν πεφυκότα...". ⁶) Corp. Script. Histor. Byzant. I, 21.

ἐν ἐκείνῳ τῷ αἰῶνι οὐδεὶς τῶν Ἰλλυριῶν διεκρίνετο. Φαίνεται λοιπόν, ὅτι ὁ Πατρίκιος ἦτο Ἕλλην Μακεδὼν, ὡς μαρτυρεῖ καὶ ἡ εὐστοροφία αὐτοῦ. Αἰ αὐτὴν ταύτην, διὰ τὴν ῥητορικὴν δεινότητα καὶ τὰς νομικὰς γνώσεις¹ ἡ ἀλλὴ τοῦ Βυζαντιῶν μετεχειρίσθη πολλάκις ὡς προεξευτὴν πρὸς ξένους βασιλεῖς. Τὸ πρῶτον ὁ Ἰουστινιανὸς ἔπεμψε εἰς Γότθους πρὸς Ἀμαλασοῦν-θαν τὴν βασίλισσαν κατὰ τὸ 534. Ἀλλ' ὅτε ὁ Πέτρος ἔφθασεν εἰς τὴν Ἰταλίαν, τῆς βασιλείας φονευθείσης² ὁ προεξευτὴς ἐτέθη ἐν φυλακῇ, ἐν ἣ παρέμεινεν οὐχὶ ὀλίγον χρόνον³. Ἐλευθερωθεὶς δὲ καὶ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐπανακάμψας ὠνομάσθη *Patricius* καὶ *Magister officiorum*. Τὸ ἀξίωμα τοῦτο ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν, ἀλλ' ἦτο συνδεδεμένον καὶ μετ' ἄλλων καθηκόντων, ὡς παρατηρεῖ ὁ δεινὸς περὶ τὰ Βυζαντινὰ *Krumbacher*⁴. Ὡσαύτως ὁ Πατρίκιος ἐπρέσβευσεν κατὰ τὸ 550 πρὸς Χοσρόην τὸν βασιλέα τῶν Περσῶν, ἀλλ' ἡ πρέσβευσις ἀπέτυχεν. Κατὰ τὸ 552 διεπραγματεύθη πρὸς τὸν Οὐιγίλιον περὶ δογματικῶν ὑποθέσεων ἐν Χαλκηδόνι. Τελευταῖον πρεσβεύσας εἰς Πέρσας συνῆψε μετ' αὐτῶν πεντηκονταετῇ εἰρήρην καὶ ἐτελεύτησε τὸ 576 καταλιπὼν υἱὸν Θεόδωρον. Ὁ Πέτρος εἶχε προῖον καὶ μελίσχιον ἦθος, ὡς παραδίδει ἡμῖν Ἰωάννης ὁ Αὐδὸς⁵ καὶ ἄλλοι ἱστορικοί. Μόνον ὁ ὑποβαλὼν τὰ Ἀνέκδοτα τῷ Προκοπίῳ λέγει, ὅτι δῆθεν ἡ Θεοδώρα ἐκ ζηλοτυπίας ἔπεμψε τὸν Πέτρον εἰς Ἰταλίαν, ὅπως

¹) Ἰωάνν. Αὐδ. II, 25 "Τοὺς δὲ νόμους εἰδὼς, εἴπερ τις ἄλλος, οἷς ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων ἀντιγράφῃ συνηγορῶν τοῖς δεομένοις, ἄρχων τε μέγιστος, καὶ ἀξίαν ὄρεσιν τῆς ἐξουσίας ἀνατείνων ἐδείχθη καὶ δικαστὴς ὀξὺς, καὶ τὸ δίκαιον κρίνειν ἐλλεικρινῶς ἐπιστάμενος, κατὰ μηδὲν αὐτὸν ὑπτιάζουσας τῆς τέχνης". ²) Προκόπ. Γοτθ. I, 4 "Πέτρον δὲ ἀφικόμενον ἐς Ἰταλίαν Ἀμαλασοῦνθῃ ξυνέβη ἐξ ἀνθρώπων ἀφανισθῆναι". ³) Ὁ αὐτὸς ἐν I, 7 "Θεὸν δαῖτος δὲ ἅπαντα ἀναλεξάμενος οὔτε τι ἔργον ἐπιτελεῖν ὧν βασιλεὺς ὑπάχαιτο ἔγνω καὶ τοὺς πρέσβεις ἐν φυλακῇ οὐ μετρίᾳ εἶχε". ⁴) Ἐν σελίδ. 47 σσμ. 1. ⁵) Ἐν II, 25 "Πρῶτος μὲν γάρ ἐστι καὶ μελίσχιος, ἀλλ' οὐκ εὐ-

οὗτος πείσῃ τὸν Θεοδῶτον νὰ φρονέσῃ τὴν καλὴν βασιλίαν
Ἀμαλασοῦνθαν¹, περὶ ἧς εἴρηται ἐν τοῖς ἔμπροσθεν. Πρὸς δὲ
ὀνομάζει τοῦτον κλεπτίστατον². Φαίνεται, ὅτι τοῦτο εἶναι
συκοφαντία ἐκ τοῦ φθόνου τοῦ ὑποβόλως ἀπορρέουσα. Ἀν
εἶναι δὲ πιθανὴ ἡ κατηγορία τῆς κλοπῆς, διότι ὁ Πατρίκιος καὶ
δίκαιος ἦτο καὶ πλούσιος ὥς κύριος μικρᾶς νήσου κειμένης ἀν-
τικρὺ τῆς Χαλκηδόνος, ἣτις Ἀκοντίτις ὠνομάζετο διὰ τὰς
ἐπ' αὐτῆς ἀκόντας³.

Ὁ Πέτρος συνέταξεν Ἱστορίας, αἵτινες ἀπώλοντο κυ-
ταλιποῦσαι μόνον 19 ἀποσπάσματα, ἐξ ὧν οἱ κριτικοὶ δρίζουσι
τὴν ὑπόθεσιν τοῦ ἱστορικοῦ ἔργου⁴. Φαίνεται, ὅτι ὁ συγγραφεὺς
ἐπραγματεύετο τὴν ἱστορίαν ἀπὸ τῆς δευτέρας τριανδρίας μέχρις
Ἰουλιανοῦ τοῦ Ἀποστάτου (358 μ. Χ.), δηλ. μέχρι τοῦ χρό-
νου, ἐξ οὗ ἄρχεται τῆς ἱστορίας ὁ Εὐδᾶπιος. Πρὸς συγγραφήν
τῶν Ἱστοριῶν ὁ Πατρίκιος ὠφελήθη ἐκ τοῦ Δίωνος Κασαίου
καὶ Ἰώως καὶ ἐκ τοῦ Δεξιππου. Πρὸς δὲ οὗτος συνέγραψε καὶ
Περὶ πολιτικῆς καταστάσεως, ἐξ οὗ εἰκάζεται, ὅτι ἐλή-
φθησαν τὰ κεφάλαια 84 καὶ 85 Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρο-
γεννήτου, ἐν οἷς λέγεται περὶ τῶν διατάξεων τῆς αὐτῆς τοῦ
Βυζαντίου. Ὁ περιώνυμος Α. Μαί⁵ ἐπειράθη, ὅπως ταυτίσῃ
τὸ σύγγραμμα τοῦτο τῷ ἀνακαλυφθέντι ἐν τινι παλιμνήστῳ

χερῆς, οὐδὲ πρὸς τὰς αἰτήσεις ἔξω τοῦ νόμου καμπτόμενος. 1) Ἐν κεφ.
16 "Ὅν οἶδα ἦντινα Θεοδᾶτω παραίνεσιν ποιησάμενος διαχρήσασθαι τὴν
Ἀμαλασοῦνθαν ἀνέπεισε. 2) Ἐν τοῖς Ἀνεκδ. κεφ. 24 "Πέτρος δὲ τὸν
ἅπαντα χρόνον, ἦν ἡλικία τὴν τοῦ Μαγίστρου καλουμένου εἶχεν ἀρχήν, αἰ
καθ' ἡμέραν αὐτοὺς κλοπαῖς ἀμυθῆτοῖς ἀπέκναιε. Πρὸς μὲν γὰρ ἦν καὶ
ὥς ἥκιστα ὑβρίζειν εἰδώς, κλεπτίστατος δὲ ἀνθρώπων ἀπάντων καὶ ῥύπου
αἰοχορὸν ἀτεχνῶς ἐμπλεως. 3) Στέφ. Βυζάντ. ἐν λ. Ἀκόναι: "τὸ θηλυκὸν
Ἀκοντίτις. Οὕτω γάρ τις νήσος διαφέρουσα μὲν τῷ πανευφύμῳ πατρικίῳ
καὶ τῷ πάντα σοφωτάτῳ μαγίστρῳ Πέτρῳ, κειμένη δὲ καταντικρὺ τῆς εὐ-
δαίμονος πόλεως Χαλκηδόνος. 4) Schöll III, 239. Τὰ ἀποσπάσματα ἰδὲ
παρὰ C. Muller Fragment. histor. Graec. IV 184—191. 5) Script. vet.
Nova collect. II, 571. Παράβαλλ. Nicolai III, 51.

τοῦ Βατικανοῦ καὶ ἐπιγραφομένου Περὶ πολιτικῆς ἐπιστήμης. Ὑποτίθεται ὅτι οἱ κριτικοὶ εὐρίσκουσι τὰς ἀποδείξεις αὐτοῦ ἀσθενεῖς¹.

Ὡσαύτως περὶ τὴν διπλωματίαν ἡσυχολοῖτο ὁ Νόννος, ὅστις, ὡς φαίνεται, ἦτο Ἰουδαῖος. Αὐτὸν κατὰ τὸν Φώτιον ὁ πατὴρ αὐτοῦ ὠνομάζετο Ἀβράμης². Ἀνῆκε δ' εἰς διπλωματῶν γένος, διότι ὁ μὲν πάππος αὐτοῦ ἐπρεσβεύσατο παρ' Ἀναστασίου τοῦ αυτοκράτορος πρὸς τινὰ φύλαρχον τῶν Σαρακηνῶν, ὁ δὲ πατὴρ αὐτοῦ Ἀβράμης ἐξετέλεσε τὴν αὐτὴν ὑπηρεσίαν πρὸς Ἀλαμούνδαρον τὸν φύλαρχον τοῦ αὐτοῦ ἔθνους καὶ αὐτὸς οὗτος κατὰ τὸ 533 ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ἐπέμφθη πρὸς τὸ αὐτὸ γένος καὶ πρὸς ἄλλους ἀνατολικούς λαούς. Τὰ τῆς πρεσβεύσεως ταύτης περιέγραψεν ὁ Νόννος ἐν τινι συγγράμματι, ἐξ οὗ ὁ Φώτιος διετήρησε μικρὸν ἀπόσπασμα. Τὸ ἔργον τοῦτο, ὅπερ εἶχον ὑπ' ὄψει ὁ χρονογράφος Ἰωάννης ὁ Μαλαλᾶς³ καὶ ὁ Θεοφάνης⁴, τιμᾶται διὰ τὴν γεωγραφικὴν καὶ ἐθνολογικὴν ἀξίαν. Ὁ συγγραφεὺς ἐνέτυχε λαοῖς τέως ἀγνώστοις, ὡς ἐν τινι νήσῳ εὗρε λαὸν ἔχοντα βραχύτατον σῶμα καὶ δεδασμένον. Οἱ εἰς τὴν φυλὴν ταύτην ἀνήκοντες δὲν εἶχον θάρος, ἀλλ' ὀρῶντες τοὺς περὶ τὸν Νόννον ὑπέπτησον, ὥστε οἱ καθ' ἡμᾶς ἄνθρωποι τὰ μείζω τῶν θηρίων. Κατὰ τὴν ἀποστολὴν ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς ἐπέστη πολλὰ καὶ ἐκ τῆς χαλεπότητος τῶν θηρίων καὶ ἐκ τῶν δυσχωριῶν, ἀλλ' ἐξετέλεσε τὸ ἑαυτοῦ καθήκον⁵.

Τὸν δ' Ἀγαθίαν τὸν Μυριναῖον, ὃν γνωσκόμεν ἐκ τῶν ἐπιγραμμάτων⁶, τὸν υἱὸν τοῦ Μεμνονίου εὐρίσκομεν καὶ

¹) Krumbacher ἐν σελ. 48. ²) Ἐν βιβλ. 3. ³) Ἐν σελίδ. 456 (ἐκδ. Ronn). ⁴) Ἐν τόμ. I, 377 τῆς αὐτῆς ἐκδ. Παράβαλλ. Krumbacher ἐν σελίδ. 49. ⁵) Φώτ. ἐν βιβλ. 3. ⁶) Ὁρα τῆς αὐτῆς ἐκδ. τῆς γεωγραφίας, τόμ. I, 270. Ἀγαθ. Σχολ. Ἱστορ. προσείμ. Ὑποτίθεται ὅτι οἱ κριτικοὶ εὐρίσκουσι τὰς ἀποδείξεις αὐτοῦ ἀσθενεῖς. Ὡσαύτως περὶ τὴν διπλωματίαν ἡσυχολοῖτο ὁ Νόννος, ὅστις, ὡς φαίνεται, ἦτο Ἰουδαῖος. Αὐτὸν κατὰ τὸν Φώτιον ὁ πατὴρ αὐτοῦ ὠνομάζετο Ἀβράμης. Ἀνῆκε δ' εἰς διπλωματῶν γένος, διότι ὁ μὲν πάππος αὐτοῦ ἐπρεσβεύσατο παρ' Ἀναστασίου τοῦ αυτοκράτορος πρὸς τινὰ φύλαρχον τῶν Σαρακηνῶν, ὁ δὲ πατὴρ αὐτοῦ Ἀβράμης ἐξετέλεσε τὴν αὐτὴν ὑπηρεσίαν πρὸς Ἀλαμούνδαρον τὸν φύλαρχον τοῦ αὐτοῦ ἔθνους καὶ αὐτὸς οὗτος κατὰ τὸ 533 ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ἐπέμφθη πρὸς τὸ αὐτὸ γένος καὶ πρὸς ἄλλους ἀνατολικούς λαούς. Τὰ τῆς πρεσβεύσεως ταύτης περιέγραψεν ὁ Νόννος ἐν τινι συγγράμματι, ἐξ οὗ ὁ Φώτιος διετήρησε μικρὸν ἀπόσπασμα. Τὸ ἔργον τοῦτο, ὅπερ εἶχον ὑπ' ὄψει ὁ χρονογράφος Ἰωάννης ὁ Μαλαλᾶς καὶ ὁ Θεοφάνης, τιμᾶται διὰ τὴν γεωγραφικὴν καὶ ἐθνολογικὴν ἀξίαν. Ὁ συγγραφεὺς ἐνέτυχε λαοῖς τέως ἀγνώστοις, ὡς ἐν τινι νήσῳ εὗρε λαὸν ἔχοντα βραχύτατον σῶμα καὶ δεδασμένον. Οἱ εἰς τὴν φυλὴν ταύτην ἀνήκοντες δὲν εἶχον θάρος, ἀλλ' ὀρῶντες τοὺς περὶ τὸν Νόννον ὑπέπτησον, ὥστε οἱ καθ' ἡμᾶς ἄνθρωποι τὰ μείζω τῶν θηρίων. Κατὰ τὴν ἀποστολὴν ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς ἐπέστη πολλὰ καὶ ἐκ τῆς χαλεπότητος τῶν θηρίων καὶ ἐκ τῶν δυσχωριῶν, ἀλλ' ἐξετέλεσε τὸ ἑαυτοῦ καθήκον.

ὡς διαπρεπῆ ἱστορικόν. Οὗτος ἐσπούδασε τὰ νομικὰ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, μετήρχετο τὸ τοῦ δικηγόρου ἐπάγγελμα καὶ διὰ τοῦτο σχολαστικὸς ἐπονομάζεται. Τὸ ἐπάγγελμα δὲ τοῦτο δὲν ἠγάπα, ἀλλὰ μετήρχετο, ὅπως πορίζεται τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαῖα, ὡς αὐτὸς ὁμολογεῖ¹. Διότι ἠγάπα τὴν ποίησιν, ἐν ἣ καὶ διεκρίθη. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοῦ συνέζησαν μεγάλοι πόλεμοι, λαῶν βαρβαρικῶν μεταναστάσεις, γενῶν καταλύσεις, πόλεων ἀνδραποδισμοὶ καὶ μεταβολαὶ οἰκητόρων, ἐνόμισε πρέπον νὰ μὴ καταλίπη ἄμνηστα ταῦτα. Εἰς συγγραφὴν τῆς ἱστορίας παρώτρυνον οἱ φίλοι, ἐν οἷς ὁ Εὐντυχιανός, ὅστις παρετήρησεν, ὅτι δὲν ἀπέχει πολὺν ἡ ἱστορία τῆς ποιητικῆς· διότι ἀμφότερα εἶναι ἀδελφὰ καὶ ὁμόφυλα καὶ μόνον ἴσως διὰ τοῦ μέτρου ἀποκεκριμένα². Οὕτως ὁ Ἀγαθίας ἀνέλασεν, ὅπως συγγράψῃ ἱστορίαν, ἀλλὰ δὲν ἤγαγεν αὐτὴν εἰς τέλος· διότι ἔθανε προώρως ἔτι τὸ 46^{ον} ἔτος τῆς ἡλικίας ἄγων. Ἐγεννήθη δὲ τῷ 536 καὶ ἐτελεύτησε τῷ 582 μ. Χ.

Περιῆλθεν εἰς ἡμᾶς τὸ ἱστορικὸν σύγγραμμα τοῦ Ἀγαθίου, ὅπερ ἐπιγράφεται Περὶ τῆς Ἰουστινιανοῦ βασιλείας. Συνίσταται δὲ ἐκ πέντε βιβλίων, ἐν οἷς ὁ συγγραφεὺς ἀφηγεῖται τὰ γενόμενα κατὰ τὰ ἔτη 552—558 καὶ περιγράφει τοὺς πολέμους, οὓς οἱ Βυζαντινοὶ στρατηγοῦντος τοῦ Ναρσῆ ἐπολέμησαν κατὰ τῶν Γότθων, Βανδύλων, Φράγγων καὶ Περσῶν. Οὕτω περιγράφων τὰ πλεῖστα τῶν γεγενημένων κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰουστινιανοῦ³ παραλείπει, ὅσα οὗτος ἔγραψε. Πρὸς

¹ Ἐν βιβλ. III, 1 “Ἀλλ’ ἔγωγε, ἥμενος ἐν τῇ βασιλείᾳ στοῦ, βιβλίσδια πολλὰ δικῶν ἀνάπλεα καὶ πραγμάτων ἐξ ἑωθινοῦ μέχρι καὶ ἐς ἥλιον καταδύντα ἐκμελειῶ καὶ ἀνελίττω, καὶ λίαν μὲν ἄχθομαι τοῖς ἐνοχλοῦσιν, ἀνῶμαι δὲ αὐτῆς εἰ μὴ ἐνοχλοῖεν, ὡς οὐχ οἷόν τέ μοι ἦν τῶν ἀναγκαίων ἀποχερῶντος ἐμπίπασθαι ἄνευ πόνου καὶ δυσπραθείας.” ² Ἐν τῷ προομίῳ. ³ Ἐν τῷ προομίῳ ὁ Ἀγαθίας λέγει· “Τὰ μὲν γὰρ πλεῖστα τῶν κατὰ τοὺς Ἰουστινιανοῦ χρόνους γεγενημένων ἐπειδὴ Προκοπίῳ τῷ ῥήτορι, τῷ Καισαρίᾳθεν ἐς τὸ ἀκριβὲς ἀναγράφαι παριτέον, ἐκείνα ἔμοιγε, ἅτε

συγγραφὴν δ' Ἀγαθίας εἶχεν ὑπ' ὄφρ' αἰετὶ ἀρχαίους ἱστορικοὺς, ὡς τὸν Ἀσίωνα Κοναδράτον, ὃν θεωρεῖ ὡς γνώστην τῶν Γερμανικῶν¹, τὸν Ἡρόδοτον, τὸν Κτησίαν, τὸν Ξενοφῶντα, τὸν Βηρωσσόν, τὸν Διόδωρον, τὸν Ἀθηνοκλέα, τὸν Σύμμαχον, τὸν Δίωνα καὶ Ἀλέξανδρον τὸν Πολυῖστορα². Κατ' ἐξοχὴν δ' ὅμως τὸν ἡμέτερον ἱστορικὸν ἀφέλῃσαν τὰ Περσικὰ ἀπομνημονεύματα, ἅπερ μετέφρασεν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ὁ διερμηνεὺς Σέργιος³. Εἶναι δ' ἄξιον σημειώσεως, ὅτι ὁ Ἀγαθίας ἐν τινι ἱστορήματι προτιμᾷ τὰ Περσικὰ ἀπομνημόνια τοῦ Προκόπιου, ὃν ἔχει ὡς πρότυπον. Διαφέρουσιν ὅμως οἱ δύο οὗτοι ἱστορικοὶ διότι, ὡς λέγει ὁ Gibbon⁴, ὁ μὲν Προκόπιος εἶναι πολιτικὸς καὶ στρατιώτης, ὁ δὲ Ἀγαθίας ποιητὴς καὶ ὁρίτωρ. Ὁ Ἀγαθίας θέλει γὰρ καταμίξῃ τὰς Χάριτας ταῖς Μούσαις⁵. Διὰ τοῦτο κοσμεῖ τὸν λόγον διὰ κομψῶν φράσεων καὶ ὁρητορικῶν σχημάτων, ἐνίοτε δὲ καὶ ὑπὲρ τὸ προσήκον. Δὲν ἀφίσταται ὅμως τῆς ἀληθείας καὶ κακίζει ἐκείνους, οἵτινες τοὺς μὲν ζῶντας, ἂν οὗτοι τύχωσι βασιλεῖς ἢ ἄλλως ἐπίσημοι, ἐπαινοῦσι, τοὺς δὲ θανόντας κακίζουσιν ὡς τὰ κοινὰ λυμαιομένους⁶. Ἦτο μὲν Χριστιανὸς ὁ ἡμέτερος ἱστο-

δὴ ἀποχρώνας εἰρημένα τὰ δὲ μετ' ἐκείνων, ὡς οἶον τε, διεξιτέον. 1) Ἐν βιβλ. I, 6 "Οἱ δὲ Ἀλαμανοί, εἴ γε χρη' Ἀσινῶ Κοναδράτῳ ἔπεισθαι, ἀνδρὶ Ἰταλιώτῃ καὶ τὰ Γερμανικὰ ἐς τὸ ἀκριβὲς ἀναγεγραμμένῳ, ξυγκλινδὲς εἰσιν ἀνθρώποι καὶ μιγάδες, καὶ τοῦτο δύναται αὐτοῖς ἢ ἐπωνημία. 2) "Ορα Teuffel ἐν οελ. 505 (Phil. 1846) καὶ Σπυρόπουλον, Κατὰ τί μιμεῖται Ἀγαθίας Ἡρόδοτον καὶ Προκόπιον, 1892. 3) Ἀγαθ. ἐν βιβλ. IV, 30 "Λαβὼν οὖν ὁ Σέργιος τὰ τε ὀνόματα καὶ τοὺς χρόνους, καὶ τῶν ἐπ' αὐτοῖς γεγεννημένων τὰ καιριώτατα, καὶ μεταβαλὼν εὐκόσμως εἰς τὴν Ἑλλάδα φωνήν. (Ἦν γὰρ δὴ ἐρμηνέων ἄριστος ἀπάντων, καὶ οἷος ὑπ' αὐτοῦ Χοσροῦν θανμάζεσθαι, ὡς ἐν ἐκατέρῃ πολιτείᾳ τὰ πρωτεῖα λαχὼν τῆς ἐπιστήμης) εἰκότως οὖν ἀκριβεστάτην ποιησάμενος τὴν μετάφρασιν, ἀπεκόμισέ τέ μοι ἅπαντα μάλα πιστῶς καὶ φιλικῶς, καὶ προῦτρυνε διανέειν τὴν αἰτίαν, ἐφ' ἧ περ αὐτὰ καὶ παρὲλθε. Καὶ τοίνυν διήνυσται. 4) Ἐν κεφ. 43 σημ. 5) Ἐν βιβλ. III, 2. 6) Ἐν τῷ προοιμίῳ.

ρικός¹· πρὸς τὸν Χριστιανισμόν ὅμως δὲν δεικνύει ζήλον, ἀλλὰ ψυχρότητα², ὡς οἱ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους φιλοσοφοῦντες. Τὸ θεῖον νομίζει ἀγαθόν³, ἀλλὰ τὸ θεολογεῖν λέγει ἀνέφικτον τοῖς ἀνθρώποις⁴. Τιμῇ δὲ τὸν ἡμέτερον ἱστορικόν, ὅτι δὲν ἀποδίδει τὰ πάντα τῇ εἰμαρμένῃ⁵, διότι ἂν ἀφαιρεθῇ τῶν ἀνθρώπων τὸ προαιρετὸν καὶ ἐκούσιον, αἱ παραινέσεις ἵπασαι καὶ αἱ τέχναι καὶ αἱ διδασκαλῖαι εἶναι κενὰ καὶ ἄχρηστα.

Τοῦ δὲ Θεοφάνους τοῦ Βυζαντίου ἀπώλετο μὲν ἡ Ἱστορία, ἀλλὰ τὰ κατ' αὐτὴν γινώσκουμεν ἐκ τοῦ Φωτίου⁶. Ὁ συγγραφεὺς ἐπραγματεύετο ἐν δέκα λόγοις, ἢ βιβλίοις, τὴν ἱστορίαν τοῦ Περσικοῦ πολέμου τοῦ συστάντος μετὰ τὴν διάλυσιν τῶν σπονδῶν, ἃς ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ Χοσρόης ὁ τῶν Περσῶν βασιλεὺς ἔθεντο. Οὕτως ὁ Θεοφάνης περιέγραφε τὰ συμβάντα ἀπὸ τοῦ 566—581. Ὁ ἱστορικός οὗτος εἶναι ὁ πρῶτος ἐκ τῶν Βυζαντινῶν, οἵτινες μνημονεύουσι τῶν Τούρκων. Οὗτοι ἐπεμψαν πρέσβεις μετὰ δώρων πρὸς τὸν βασιλέα Ἰουστίνον παρακαλοῦντες αὐτόν, ἵνα μὴ ὑποδεχθῇ τοὺς Ἀζάρους. Ὁ βασιλεὺς τὰ δῶρα δεξάμενος καὶ ἀντιφιλοφρονησάμενος ἐτέλεσε τὴν παράκλησιν. Πρὸς δὲ ὑπὸ τοῦ Θεοφάνους μνημονεύεται, ὅτι Πέρσης ἔδειξεν ἐν Βυζαντίῳ βασιλεύοντος τοῦ Ἰουστινιανοῦ τὴν γένεσιν τῶν σιρκιῶν σκωλήκων. Ταύτην βραδύτερον ὁ Ἰουστίνος ἔδειξε τοῖς Τούρκοις.

1) Nicolai III, 50. Τοῦτο διὰ μακρῶν δεικνύει καὶ ὁ εὐπαίδετος Μελέτιος Ἀποστολόπουλος ἐν τῇ σπουδαίᾳ διατριβῇ, *Μένανδρος Προτέκτωρ μαθητὴς Ἀγαθίου*, ἐν Ἀθήναις 1894 ἐν σελίδ. 36. 2) Ἐν βιβλ. III, 5. 3) Ἐν βιβλ. I, 1, 15 "Οὐ μέντοι ἄλλ' οὐδὲ τὸ θεῖον αἰτιον, ὥς γε ἐμὲ γινώσκειν, φρόνῳ τε καὶ συμπλοκῶν ἡγεῖσθαι προσήκει. Τὸ γὰρ ἀγαθὸν ἐκεῖνο καὶ ἀλεξίκακον φρόνῳ τε καὶ φιλοπόλεμον οὐτ' ἂν ἔγωγε φῆσαιμι, οὔτε εἰπόντι πιστεύσαιμι". 4) Ἐν βιβλ. II, 29 "ἔπειτα εἰδὼν τι ἡγοῦνται καὶ προχειρότατον, ὑπερβάθμιον, τὸ λεγόμενον, πόδα τείνειν, καὶ θεολογίας ἐφάπτεσθαι, πράγματος οὕτω μακαρίῳ τε καὶ ἀνεφίκτου, καὶ μείζονος ἢ κατ' ἀνθρώπους, καὶ μόνῳ τῷ ἀγνωεῖσθαι θαυμαζομένον". 5) Ἐν βιβλ. I, 1, 15. 6) Ἐν βιβλ. 64 καὶ C. Müller IV, 270.

Ἄλλος δὲ Μένανδρος ὁ Προτήκτωρ (*Protektor*¹⁾ πά-
 τερα ἔσχε τὸν Βυζάντιον Εὐφραταῖν, ὅστις ἡμιστά μετεῖχε παι-
 δείας. Ἐσπούδασε μὲν τὰ νομικὰ ὁ ἡμέτερος ἱστορικός, ἀλλ' οὐ-
 δόλως ἤθελε καὶ μετέλθῃ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ δικηγόρου θαμίζων
 ἐν τῇ βασιλείᾳ σινοῖ. Τὰ νομικὰ λοιπὸν ἀφείλετο περιενόσσει τὸ
 στάδιον καὶ τὴν παντόμimon ὄρχησιν ἀγαπῶν. Τὴν παρεκτροπὴν
 ταύτην αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς μετὰ παρηγορίας ἐλέγχει. Ἀφ' οὗ
 δ' ὁ Μανρίκιος, ὅστις ἦτο φιλόμουσος, ἀνέβη τὸν θρόνον (582),
 ἐνεθάρρυνε τὸν νέον εἰς συγγραφὴν². Συνέταξε λοιπὸν ἱστορι-
 κὸν σύγγραμμα Τῶν μετὰ Ἀγαθίαν, ὅπερ ἐξ ὀκτὼ βιβλίων
 συνιστάμενον³ περιελάμβανε τὰ γεγονότα ἀπὸ τοῦ 558—582⁴
 δηλ. ἀπὸ τῆς ἀφίξεως τῶν Οὐννων μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ αὐ-
 τοκράτορος Τιβερίου τοῦ δευτέρου. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἀπώ-
 λετο μὲν, ἀλλὰ κατέλιπε μακρὰ, πολυάριθμα καὶ πολύτιμα
 ἀποσπάσματα⁵. Ταῦτα διὰ τὰς πολλὰς ἐθνογραφικὰς, γεωγρα-
 φικὰς⁶, στατιστικὰς καὶ παντοίας ἄλλας εἰδήσεις εἶναι ἐκ τῶν
 πολυτιμοτάτων πηγῶν τοῦ ἔκτου αἰῶνος. Ὁ Μένανδρος τὰς
 πλείστας τῶν εἰδήσεων ἔλαβεν ἐκ τῆς αὐτοψίας· φαίνεται δ', ὅτι
 εἶχεν ὑπ' ὄφει καὶ Θεοφάνη τὸν Βυζάντιον⁶. Τὸ πρότυπον τοῦ
 ἡμετέρου συγγραφέως ἦτο ὁ Ἀγαθίας. Ἀμφότεροι ἔχουσι κοι-
 νὰς ὁρησκευτικὰς ἰδέας καὶ τοὺς αὐτοὺς λεκτικούς τρόπους⁷.

Εἶναι λυπηρόν, ὅτι ἀπώλετο τὸ ἱστορικὸν ἔργον Ἰωάννου

¹⁾ Τὸ ὄνομα τοῦτο ἔχει, διότι ἀνῆκε τῇ αὐτοκρατορικῇ σωματοφυ-
 λακῇ. Τὸ ὄνομα ὁμως ἐδίδετο μόνον τιμητικῶς, ὥς λέγει ὁ τὰ Ἀνέκδοτα
 γράφας ἐν κεφ. 24. ²⁾ Εἰκοὶ δὲ καὶ ἑτεροὶ τῶν ἐν παλατίᾳ πολλοὶ ἀξιώτεροι,
 ἐπεὶ καὶ πλείω τὸ δημόσιον αὐτοῖς χορηγεῖν εἰώθεν, ἥτε καὶ μεῖζον κατα-
 τιθεῖσι τοῦ τῆς σιραισίας ὀνόματος τὰ τιμήματα, οἳ δὲ δομέστικοί τε
 καὶ πρότεκτορες ἐπικαλοῦνται καὶ ἀνέκαθεν ἀμελέτητοί εἰσι
 πολεμίων ἔργων. ³⁾ Ταῦτα ἀφηγεῖται περὶ ἑαυτοῦ ὁ Μένανδρος παρὰ
 Σουῖδα ἐν λ. ⁴⁾ Nicolai III. 53. ⁵⁾ Παρὰ C. Müller Fragm IV, 200—
 269. ⁶⁾ Ora G. Marinelli, Die Erdkunde bei den Kirchenvätern Leip-
 zig 1884. ⁷⁾ Krumbacher ἐν σελίδ. 22. ⁸⁾ Ora Ἀποστολόπουλ, ἐν σελ.
 19 καὶ 37.

τοῦ Ἐπιφανέως¹. Διότι οὗτος ὢν σύμβουλος καὶ γραμματεὺς τοῦ μητροπολίτου Ἀντιοχείας ἐγνώρισε τὸν τε Χοσρόην καὶ τοὺς ἐπιφανεῖς τῆς Περσίας ἄνδρας, ὡς αὐτὸς λέγει². Μετὰ δὲ τὸ τέλος τοῦ Περσικοῦ πολέμου ἐπορεύθη εἰς τὴν χώραν, ἣτις ἐγένετο τὸ θέατρον τῶν ἀγώνων. Ἐπραγματεύθη δ' ὁ Ἰωάννης τὰ συμβάντα ἀπὸ τοῦ 572—592/93, δηλ. μεχρι τῆς καθόδου τοῦ Χοσρόου τοῦ δευτέρου. Διότι οὗτος ἐκπεπιτωκὺς τῆς ἀρχῆς καὶ φυχὰς γενόμενος ἤτησε παρὰ τοῦ βασιλέως Μανρικίου, ἵνα καταγάγῃ ὡς σύμμαχον εἰς τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα. Ἐπειδὴ δ' ὁ Ἰωάννης τὸ ἔργον τοῦτο ἐθεώρησε σπουδαιότατον, ἀπεφάσισε νὰ διαφυλάξῃ τοῦτο διὰ τῶν λόγων, ἵνα μὴ διὰ τοῦ σκότους τῆς σιωπῆς ἀποσέσθῃ³. Μέχρις ἡμῶν διεσώθη ἐν μέγα ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ προοιμίου. Τὴν ἀπώλειαν τῆς ἱστορίας ταύτης ἀνεπλήρωσεν ἐν μέρει ὁ Θεοφύλακτος, ὅστις τὰ τῆς φυγῆς καὶ τῆς καθόδου τοῦ Χοσρόου ἐν τῷ πέμπτῳ βιβλίῳ παρὰ τοῦ ἡμετέρου συγγραφέως παρέλαβεν, ὡς εἰκάζεται⁴. Πρὸς δὲ καὶ Ἄννα ἡ Κομνηνὴ ἐν τῇ Ἀλεξιάδι ἐμμιμήθη ἐν τισι τὸν Ἰωάννην.

Ἐκ τῶν παραδόξων ἱστορικῶν εἶναι Θεοφύλακτος ὁ Σιμοκάτις ἢ Σιμόκαττος⁵, ὅστις ἦτο Αἰγύπτιος⁶ καὶ

¹) Ἡ πατρις αὐτοῦ ὀνομάζεται Ἐπιφάνεια. ²) Παρὰ C. Müller' IV 273 ἀναγινώσκεται. "Ἐπειτα δὲ καὶ τισι τῶν γεγενημένων παρατυχῶν, αὐτῷ τε Χοσρόῳ τῷ νῦν ἐς λόγους ἐλθόν καὶ τῶν ἄλλων Μήδων τοῖς μάλιστα ἀξιολογωτάτοις (καὶ γὰρ με συμβέβηκε πρότερον μὲν Γεηγορίῳ τῷ τῆς Ἀντιοχείας πόλεως ἀρχιερεῖ σύμβουλον ὄντι, ἅμα αὐτῷ τὴν πρὸς ἐκεῖνους ὁμιλίαν πολλάκις ποιήσασθαι· χρόνῳ δὲ ὕστερον μετὰ τὴν τοῦ πολέμου τελευτήν καὶ ἐς τὴν Περσῶν ἀφικέσθαι γῆν, Γεωργίῳ συνεσβαλόντι τὴν τῶν γενομένων ὁμοφροσύνην ποιουμένῳ), οὐκ ἄτοπον ἡγησάμην, καθ' ὅσον δ' ἂν οἷός τε ὦ, τοῖς οὐκ εἰδόσι τὰ περὶ τούτων διηγήσασθαι". ³) Ὁ αὐτὸς αὐτόθι. ⁴) Krumbacher ἐν σελίδ. 53. ⁵) Περὶ τῆς γραφῆς τοῦ ὀνόματος ὑπάρχει διαφωνία, ἣτις δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ ἀρθῇ· διότι ἀγνοεῖται ἡ σημασία τῆς λέξεως. ⁶) Θεοφύλατ. ἐν βιβλ. VII, 16 "Ἐλλοιότες γὰρ τὸ γένος ἐντεῦθεν εἰκότως τοῖς περὶ τοῦ Νείλου διηγήμασιν οὐκ ἀπροσφόρως

ἔζη κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἡρακλείου (610—540). Ἦτο δὲ αὐτοκρατορικὸς γραμματεὺς καὶ ἑπαρχος. Οὗτος συνέγραψεν Ἱστορίαν¹, αἵτινες συνίστανται ἐξ ὀκτὼ βιβλίων. Ἀρχεται δὲ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ Μαυρικίου καὶ κατέρχεται μέχρι τῆς ἀναρρήσεως τοῦ Φωκά. Ἐν τῷ προοιμίῳ ὁ συγγραφεὺς προτάσσει διάλογον τῆς Φιλοσοφίας καὶ τῆς Ἱστορίας, ὡς προσωποποιεῖ. Ὁ ἀναγνώστης ἐν ἀρχῇ τῶν Ἱστοριῶν θαυμάζει τὴν σύνεσιν τοῦ αὐτοκράτορος Τιβερίου, ὅστις μέλλων γὰ ἀποθάνῃ καὶ τὴν θυγατέρα τῷ Μαυρικίῳ ἐκδοὺς ἀναγορεύει τοῦτον βασιλέα. Ἡ ἀποστρεφὴ πρὸς τοῦτον καὶ αἱ σοφαὶ αὐτοῦ συμβουλαι εἶναι ἄριστον δεῖγμα πατρὸς βασιλέως πρὸς διάδοχον². Οὗτος ἐδείχθη ἄξιος τῶν συμβουλῶν τοῦ πενθεροῦ, ἡγωνίσαστο νικηφόρως πρὸς τοὺς Πέρσας, ἀλλ' ἀνηλεῶς ἐσφάγη ὑπὸ τοῦ σκληροῦ Φωκά, ὅφ' οὗ πρότερον πρὸ τῶν ὀμμάτων τοῦ πατρὸς ἐφρονεῦθησαν οἱ πέντε υἱοί³. Τὸ φοβερὸν τοῦτο συμβᾶν ὁ ἡμέτερος ἱστορικὸς ἐκτραγωδεῖ διὰ γλώσσης ἄγαν ὑπερβολικῆς⁴, ἧς ὑπόδειγμα κατέλιπε τοῖς ἔπειτα Βυζαντινοῖς.

φιλοχωρήσωμεν. ¹) Αὕτη ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων ὀνομάζεται Ἱστορία οἰκουμενική. ²) Ἐν βιβλ. I, 1 “Σὺ δέ μοι, Μαυρίκιε, κάλλιστον ἡμῖν ἐπιτάφιον τὴν σὴν βασιλείαν πεποιήσοι. Κόσμιε τὸν ἐμὸν τάφον ταῖς σαῖς ἀρεταῖς, μῆτε τὰς τῶν πεπιστευκότων κατασχύνων ἐλπίδας, μῆτε τὰς σαῖς ἀγωνιῶν ἀρετὰς τὴν τε τῆς ψυχῆς δραστεύων εὐγένειαν. Χαλίνου λόγῳ τὴν ἐξουσίαν, φιλοσοφίᾳ τὸ κράτος οἰάκιζε. Βασιλείᾳ γὰρ ἔννηλόν τε χρῆμα καὶ μετέωρον, ἐς μέγα τὸν ἐπιβάτην ἀπαιωροῦσα, τοῖς τε λογισμοῖς ἐκφρυνάτουσα...”. ³) Ἐν βιβλ. VIII, 11 “Ὁ μὲν οὖν Μαυρίκιος φιλοσοφῶν τὸ δυστύχημα τὸν ἐπὶ πάντων ἀνεκαλεῖτο θεόν, καὶ πικνότερον ἀπεφθέγγετο “δίκαιος εἶ, κύριε, καὶ δικαία ἡ κρίσις σου”. Γίνεται γοῶν καὶ τὸς παρανάλωμα ξίφους, ἀποτομὴν τῆς κεφαλῆς ὑποστάς, ἐπιτάφιον ὥσπερ τῶν τέκνων τὴν ἐς ὕστερον ἑαυτοῦ ἀναίρειν κληρωσάμενος, προεπιδειξάμενος τὴν ἀρετὴν ἐν τῷ μεγέθει τῆς συμφορᾶς...”. ⁴) Ἐν βιβλ. VII, 12, ἔνθα ὑπάρχουσι καὶ οἱ αὐτοσχέδιοι ὀδυρμοί “Θέατρον καὶ βῆμα καὶ παρρησία συμπεπνθεῖτο μοι σήμερον. Πανηγυρίζετο δὲ τραγωδία καὶ δάκρυον, ἐξαλλέσθω δὲ κατορχούμενος θρῆνος, τηλικαύτης κατηφέας ἑορτῇ θρησκευόμενος καὶ τιμώμενος. Ἀποκειράσθωσαν οἱ λόγοι τὸν κρότον, τὴν εὐφημίαν αἱ Μοῦσαι,

Καθ' ὅλον ἡ χροιά τῆς γλώσσης τοῦ Θεοφυλάκτου εἶναι ὁητορικὴ καὶ μετέχει μὲν χάριτος, ὡς ὁ Φώτιος παρετήρησεν, ἀλλ' ἡ κατὰ κόρον χρησις τῆς ἀλληγορικῆς ἐννοίας ἐξικνεῖται μέχρι νεανικῆς ἀπειροκαλίας¹. "Οταν ἀναγινώσκωμεν τόνδε τὸν συγγραφεὰ ἀποροῦμεν, ἂν ὁ πεζὺς Θεοφύλακτος ἢ ὁ ποιητὴς Νόννος ἐγένετο τολμηρότερος ἐν τῇ καταχρήσει τῶν μεταφορῶν καὶ ἀλληγοριῶν². Ἡ φαντασία καὶ τῶν δύο τούτων Αἰγυπτίων εἶναι θερμή, ὡς τὸ κλίμα, ἐν ᾧ ζῶσιν· ἡ θερμότης ὅμως δὲν τέμπει τὸν ἀναγνώστην, ἀλλὰ καταπονεῖ αὐτόν. Προβαίνει δὲ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε δημιουργεῖ νέας λέξεις καὶ κατασκευάζει ἀσυνήθεις μεταφοράς. Τοῦτο δὲ γίνεται οὐ μόνον ἐν τῇ ἱστορίᾳ³, ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς δημηγορίαις⁴. Καίπερ τείνων εἰς ὁητορικὰς ὑπερβολάς, ὅμως ἀγαπᾷ τὴν ἀλήθειαν. Δὲν ἔχει ὅμως οὔτε τὰς πολιτικάς, οὔτε τὰς στρατιωτικάς, οὔτε τὰς γεωγραφικάς τοῦ Προκοπίου γνώσεις. Διὰ τοῦτο εἶναι μακρογρότος μὲν ἐν τοῖς μικροῖς, σιωπηλὸς δὲ ἐν τοῖς σπουδαίοις, ὡς ὁ *Gibbon* παρετήρησεν⁵. Ἀλλὰ μεθ' ὅλας ταύτας τὰς ἐλλείψεις αἱ ἱστορίαι τοῦ Θεοφυλάκτου εἶναι σπουδαιοτάτη πηγὴ κατ' ἐξοχὴν τῶν χρόνων τοῦ Μαυρικίου. Δὲν εἶναι δ' ἄπορον, ὅτι οἱ μεταγενέστεροι ἱστορικοὶ εἶχαν αὐτόν ὑπ' ὄφει. Ὁ Θεοφύλακτος ἐμελέτησε καὶ ἄλλους μὲν, κατ' ἐξοχὴν δὲ τὸν Μένανδρον καὶ Ἰωάννην τὸν Ἐπιφανέα⁶.

τὸ λευκὸν Ἀθηναί τριβώνιον. Χρητεύουσι γὰρ ἀρεταί, καὶ τὸν ἑαυτῶν ἀναζητοῦσιν ἡνίοχον, ὁγαθαίου φθόγου τινὸς τὸν ἐκείνου διαρρήξαντος ἄξονα...".
¹) Ἐν βιβλ. 65. ²) "Ὁρα Γραμμὴ τόμ. Α'. ἐν σελίδ. 185. ³) Π. χ. ἐν βιβλ. II, 18 λέγει· "τὸν ἀκινάκην σπασάμενος, τὸν κηφήνα τῆς ἑαυτοῦ ἀρετῆς ἐκείνον αὐτόν τὸν Πέρσην ἀπέκτεινε, καὶ οὖν τὴν κεφαλὴν ἀπὸ τῆς δέξης ἀφελόμενος τοῖς πολιορκουμένοις ἀπέπεμπε...". ⁴) Ὁ πρεσβευτὴς τῶν Περσῶν ἐν βιβλ. I, 15 λέγει· "Ὀπλίσατε τὴν εἰρήνην, ἀποχειροτονοῦντες τὸν πόλεμον. Δόρυ καὶ ξίφος ὡς γεγρακότα χαίρετωσαν. Καὶ στρατεύσατε σύριγγα, πρῶτον ὁμοῦ καὶ ποιμενικὸν περιλαλοῦσαν τερτίσμα...". ⁵) Παρὰ Krumbacher ἐν σελίδ. 56. ⁶) "Ὁρα Jahrbüch. f. classisch. Phil. 1885 ἐν σελίδ. 166· ἐνθα ὑπάρχει διατριβὴ τοῦ Jeep.

Ὁ ἡμέτερος ἱστορικὸς φαίνεται, ὅτι δὲν ἐστρεψτό καὶ φυσικῶν γνώσεων, ὡς μαρτυρεῖ ἡ συγγραφὴ *Περὶ διαφόρων φυσικῶν ἀπορημάτων καὶ ἐπιλύσεως αὐτῶν*¹. Αὕτη εἶναι συντεταγμένη κατὰ τὸν τύπον Πλατωνικοῦ διαλόγου, διότι διαλέγονται ὁ Ἀντισθένης καὶ ὁ Πολυκράτης περὶ ζητημάτων, ἅπερ ἀνήκουσιν εἰς τὰ Παράδοξα καὶ Θαυμάσια καὶ ἅπερ ἦσαν ἀρεστὰ κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα. Οὕτω τίθεται τὸ ζήτημα, διὰ τί ὁ ἀδάμας δὲν φθείρεται ὑπὸ τοῦ πυρός. Τούτου περιεσώθησαν καὶ πλεῖσται Ἐπιστολαὶ ἠθικαί, ἀγροτικά, ἐταιρικά². Ἐκ τούτων αἱ ἀγροτικά δὲν δύναται νὰ ἔχωσιν ἀξίαν τινα· διότι ὁ συγγραφεὺς ἀγνοεῖ τὸν ἀγροτικὸν βίον. Μείζονα ἀξίαν ἔχουσι αἱ ἠθικαὶ ἐπιστολαί, ἀλλ' οἱ ἀναχρονισμοὶ διεγείρουσι τὴν ἐκπληξιν τοῦ ἀναγνώστου· π. χ. ὁ Ἀντισθένης πέμπει ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Περικλέα περὶ τοῦ βασιλέως Ἀλεξάνδρου. Καὶ ὅμως τοιαῦτα νεανικὰ παίγνια ἢ σοφιστικὰ γυμνάσματα ἀνεγινώσκοντο κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα, ὡς μαρτυρεῖ ἡ μεγάλη πληθὺς τῶν περιωθέντων χειρογράφων. Καὶ τοῦτο μετὰ πολλῶν ἄλλων δύναται νὰ δείξῃ, ὅτι καὶ ὁ μωρὸς δύναται νὰ εὕρῃ μωροτέρους, ὅπως θαυμάσωσιν αὐτόν.

Ἐνταῦθα δὲν πρέπει νὰ παραλείρωμεν τὸν μοναχὸν Θεοδοσίον, ὅστις Συρακούσιος ὢν καὶ ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ μένων κατὰ τὸν Μάιον τοῦ 880 ἐγένετο αἰχμάλωτος ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν³. Ὑπὸ τούτων ἤχθη εἰς Πάνορμον, ὅπου ἐν σκοτεινῇ εἰρηκτῇ ὑπὸ τὸν τύπον ἐπιστολῆς συνέγραψε τὴν ἱστορίαν τῆς ἀλώσεως, Θεοδοσίου μοναχοῦ τοῦ καὶ γραμματικοῦ ἐπιστολῇ πρὸς Λέοντα διάκονον περὶ τῆς ἀλώσεως Συρακούσης. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη δὲν ἔχει μὲν

¹) Jdeler, *Scriptores physici et medici ἐν τόμ. I, 168—183.* ²) Hercher, *Epistolographi Graeci* (1873) ἐν σελίδ. 763—786. ³) Ἐξεδόθη ὑπὸ Hase ἐν *Παρισίοις* 1819. Παράβαλλ. Nicolai III, 57.

ἀξίαν ιστοριογραφικὴν, ἀλλ' ὁ ἀναγνώστης εὕρισκε ζωνθὰν παράστασιν ἀνδρὸς μετασχόντος τοῦ φόβου καὶ τῶν κινδύνων ἀλούσης πόλεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Κ'.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΓΡΑΨΑΝΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΑΠΟ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ ΜΕΧΡΙΣ ΑΛΩΣΕΩΣ
ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην δὲν ἤκμασαν οὔτε πολλοί, οὔτε μεγάλοι συγγραφεῖς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας. Διότι τὰ κατὰ ταύτην παρενετίθεντο ἐν ταῖς πολιτικαῖς ἱστορίαις. Ἄν μὴ ὁ μόνος, ὅμως ὁ ἄριστος ἐγένετο ὁ Εὐάγγελιος, ὅστις ἐγεννήθη κατὰ τὸ 536 ἐν Ἐπιφανείᾳ τῆς Κοίλης Συρίας¹. Σπονδύσας δὲ τὰ νομικὰ ἐγένετο σχολαστικός, ἦτοι δικηγόρος μετερχόμενος τὸ ἐπάγγελμα αὐτοῦ ἐν Ἀντιοχείᾳ, ὅπου ἐκτίσαστο τὴν εὐνοίαν τοῦ πατριάρχου Γρηγορίου. "Οτε δ' οὗτος κατηγορηθεὶς μετέβη εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὸς ἀπολογίαν, ἠκολούθησε τούτῳ ὡς συνήγορος. Ἐνταῦθα γενόμενος γνωστός ἐν τῇ αὐτοκρατορικῇ ἀδλῇ ὠνομάσθη ὑπὸ μὲν τοῦ Τιβερίου κναίστωρ (*quaestor*), ὑπὸ δὲ τοῦ Μαυρικίου ἐπαρχος (*praefectus*). Κατὰ δὲ τὸν συμβάντα λοιμὸν ἐν Ἀντιοχείᾳ πολλὰς συμφορὰς ἔπαθεν, ὡς αὐτὸς διηγεῖται. Μετὰ τὸν θάνατον τῆς γυναικὸς καὶ τῶν τέκνων ἐνυμφεύθη τὸ δεύτερον, τοὺς δὲ γάμους δημοτελῶς ἐπανηγυρίσαστο ἡ Ἀντιόχεια. Πότε ἐτελεύτησε, δὲν εἶναι γνωστόν, ἀλλὰ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἔζη μέχρι τοῦ τέλους τοῦ βου αἰῶνος μ. Χ.².

Τοῦ Εὐαγγρίου περιῆλθεν εἰς ἡμᾶς Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία συνισταμένη ἐξ ἑξ βιβλίων, ἅπερ συμπληροῦσι τὰς

¹) Ὅρα Ἀσώπ. 371 καὶ Nirschl III, 508. ²) Krumpacher ἐν σελίδ. 58.

ιστορίας τοῦ Σωκράτους, τοῦ Σωζομένου καὶ τοῦ Θεοδορήτου. Ἀρχεται δ' αὕτη ἀπὸ τῆς ἐν Ἐφέσῳ συνόδου (431 μ. Χ.) καὶ λήγει εἰς τὸ 593. Ὑπὸ τῶν θεολόγων θεωρεῖται ἡ ἀρίστη πηγὴ τῆς ιστορίας τῶν δογμάτων τοῦ πέμπτου καὶ ἔκτου αἰῶνος¹. Ἐχρησίμευσεν δ' ὡς βάσις τοῦ χρονογράφου Θεοφάνους καὶ τοῦ γραφάντος Ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν Νικηφόρου Καλλίστου Ξανθοπούλου. Ὁ Εὐάγριος ἐπαινεῖται ὑπὸ τῶν κριτικῶν διὰ τὴν ἀκρίθειαν καὶ τὸ φιλόληθες. Δὲν ἐμμένει δ' ὁ συγγραφεὺς ὅλως ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἱστορίᾳ, ἀλλὰ ἀναμειγνύει καὶ πολλὰ πολιτικὰ ιστορήματα, π. χ. ἐν τῷ ἔκτῳ βιβλίῳ πραγματεύεται τὸν Περσικὸν πόλεμον. Πρὸς συγγραφὴν τούτου ὁ Εὐάγριος εἶχεν ἐπ' ὄψει τὸν συμπολίτην αὐτοῦ Ἰωάννην τὸν ἐξ Ἐπιφανείας. Ἐν τοῖς ἄλλοις βιβλίοις μετεχειρίσθη ἄλλας πηγάς, ὡς ἐν τῷ τετάρτῳ βιβλίῳ τὸν Προκόπιον. Κατὰ τὸν Φώτιον ἡ γλῶσσα τοῦ συγγραφέως δὲν στερεῖται χάριτος². Πλὴν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας ὁ Εὐάγριος συνένταξε καὶ ἀναφοράς, ἐπιστολάς, λόγους, διαλόγους καὶ ἄλλα, ἅπερ ἀπώλονται.

Τινὲς ἔχουσι τὴν γνώμην, ὅτι μετὰ τὸν Εὐάγριον οὐδεὶς συνέγραψεν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν³, διότι ἡ τοῦ Νικηφόρου Καλλίστου Ξανθοπούλου συνέστις ἐξ ἑρασιμάτων⁴ τοῦ Εὐσεβίου, τοῦ Σωζομένου, τοῦ Σωκράτους, τοῦ Θεοδορήτου καὶ τοῦ Εὐαγρίου⁵. Ἀλλ' ὁ Baur⁶ ἀναγνωρίζει μὲν τὰς ἐλλείψεις τοῦ συγγράμματος, παρατηρεῖ δ' ὅμως, ὅτι τὸ ἔργον εἶναι ἀξιωμακρὸν, διότι ἐν τούτῳ τὸ πρῶτον ἐκδηλοῦται ἡ ἰδέα καθολικῆς ἱστορίας καὶ ἐν μέρει ἐφαρμόζεται. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία τοῦ Ξανθοπούλου συνισταμένη ἐκ δέκα καὶ ὀκτὼ βιβλίων

¹) Opa F. Chr. Raur, Die Epochen der Kirchlichen Geschichtslitteratur, Tübingen 1852 ἐν σελίδ. 29—32, καὶ Gass, Realencyklopädie für Prot. Theologie 4 (1879) 420 καὶ Krumbacher ἐν σελ. 53. ²) Ἐν βιβλ. 29. ³) Schöll III, 321. ⁴) Krumbacher ἐν σελίδ. 92. ⁵) Jeep ἐν σελ. 98 τῆς μνημονευθείσης διατριβῆς. ⁶) Ἐν τῇ διατριβῇ Die Epochen der Kirchlichen Geschichtschreibung, Tübingen 1852.

διήκει μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ αὐτοκράτορος Φωκά (610 μ. Χ.). Φέρονται δὲ καὶ αἱ ὑποθέσεις πέντε ἄλλων βιβλίων, δι' ὧν ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία ἐξικνεῖτο μέχρι τοῦ 911, ἀλλ' εἶναι ἀμφίβολον, ἂν ὅντως ταύτης τὸ μέχρι τῆς εἰρημένης χρονολογίας διάγραμμα ἐξετελέσθη. Πλὴν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας ὁ Ξανθόπουλος συνέταξε καὶ ἄλλα ἔργα ἐν περὶ λόγῳ καὶ ἐν ἱάμβοις, ὡς Κατάλογον τῶν αὐτοκρατόρων καὶ τῶν πατριαρχῶν, Σύνοψιν τῆς θείας γραφῆς, Συνοπτικὴν πρὸς θεῖαν γραφήν, ἐν ἱαμβικοῖς μέτροις, "Αλωσιν τῆς Ἱερουσαλήμ, Μηρολόγιον ἁγίων, Κατάλογον τῶν ἐξόχων ὑμνογράφων καὶ Σύνταγμα περὶ τοῦ ναοῦ καὶ τῶν θαυμάτων τῆς Ζωροδόχου Πηγῆς, ἐν ᾧ ὑπάρχει καὶ ἡ ἀκολουθία τῶν ἐγκαινίων αὐτοῦ τοῦ ναοῦ¹. Πρὸς δὲ ἐποίησε τροπάρια, συναξάρια εἰς τὰς ἐπισήμους ἑορτὰς καὶ τὸ θεωρητικὸν σύγγραμμα Ἑρμηνείαν τοῦ κοντακίου, τοῦ οἴκου καὶ τοῦ ἐξαποστειλαρίου, πόθεν οὕτως ἐκλήθησαν καὶ ἄλλα.

Ἐνταῦθα ἀνήκει καὶ τὸ σύγγραμμα Λεοντίου τοῦ Βυζαντίου, ὅσους πρέπει νὰ διαστέλληται ἀπὸ τοῦ ποιητοῦ Λεοντίου τοῦ σχολαστικοῦ². Ὁ ἡμέτερος Λεόντιος ἦτο μοναχὸς ἀνήκων τῇ ἐν Παλαιστίνῃ μονῇ τοῦ ἁγίου Σάββα. Οὗτος συνέγραψε μετὰ τὸ 610 ἱστορίαν τῶν αἰρέσεων ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν Σχόλια ἀπὸ φωνῆς Θεοδώρου τοῦ θεοφιλεστάτου Ἀββα καὶ σοφωτάτου φιλοσόφου τὴν τε θεῖαν καὶ ἐξωτικὴν φιλοσοφήσαντος γραφήν. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο διαιρεῖται εἰς δέκα πράξεις, ἦτοι ἀπαργείας, ἐν αἷς ὁ συγγραφεὺς δὲν ἀφηγεῖται τὰ τῶν αἰρέσεων, ἀλλ' ἀνασκευάζει τὰ τούτων³.

Κατὰ τὸν ἐνδέκατον αἰῶνα συνέστη ἐκ ποικίλων πηγῶν τὸ

¹) Γεωργ. Παπαδοπούλου Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς παρ' ἡμῖν ἐκκλ. μουσικῆς ἐν σελίδ. 271. ²) Schöll III, 321. ³) Ἴδὲ τὸν αὐτὸν αὐτόθι.

Πασχάλιον χρονικόν. Εἰς τὸν κανόνα τοῦ δρισμοῦ τοῦ Πάσχα προσετέθη Ἡ ἐπιστομὴ χρόνων τῶν ἀπὸ Ἀδάμ, ἣτις διὰ τὸ εὐσύνοπτον εἶναι χρήσιμος. Τὸ πρῶτον μέρος τοῦ ἔργου τούτου ἀνήκει ἀνωνύμῳ συγγραφεῖ ζήσαντι κατὰ τὸ 354 μ. Χ., ἄλλο τι μέρος συνετάχθη κατὰ τὸν ἔβδομον μ. Χ. αἰῶνα¹.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΑ΄.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΑΣ ΑΠΟ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ
ΤΟΥ ΠΟΡΦΥΡΟΓΕΝΝΗΤΟΥ ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΚΟΜΝΗΝΩΝ

Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος εἶναι τὸ τρίτον μέλος τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας, ἔγγονος μὲν τοῦ Βασιλείου, υἱὸς δὲ Λέοντος τοῦ σοφοῦ. Ὁ πάππος τοῦ Κωνσταντίνου ἦτο ἁμαθὴς μὲν, ἀλλὰ πρακτικὸς, ὁ δὲ Λέων ἐπεκαλεῖτο σοφός, ἐστρεφεῖτο ὁμῶς πρακτικῶν γνώσεων. Ὅπως δὲ ποτε ὁ Πορφυρογέννητος παρὰ τοῦ πατρὸς τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν παιδείαν κληρονομήσας, διὰ μεγάλων δωρεῶν τοὺς λογίους ἐνθαρρύνας καὶ αὐτὸς συγγράψας συνεβάλετο εἰς περισυναγωγὴν τῶν ἀρχαίων ἱστορικῶν μνημείων. Τῷ παραδείγματι τοῦ αὐτοκράτορος ἠκολούθησαν οἱ λογιώτεροι τῶν ὑπηκόων καὶ διὰ τοῦτο κατὰ τὸν δέκατον αἰῶνα ἐγένοντο αἱ πλείσται συλλογαὶ ἐν τοῖς διαφόροις εἵδεσι τῶν γραμμάτων. Ὁ Πορφυρογέννητος οὐ μόνον τοὺς ἀρίστους καθηγητὰς συνήγαγεν ἐν τῇ ἀκαδημίᾳ τοῦ Βάρδα, ἀλλὰ καὶ τοὺς εἰς ταύτην φοιτῶντας ἐποίει ὁμοδιαίτους καὶ ὁμοτραπέζους². Εὐτυχεῖς ὄντως αἱ γενεαί, ὅσαι οὕτω φιλο-

¹) Christ ἐν σελίδ. 752. ²) Ὁρα Alfred. Rambaud, L'empire grec au dixième siècle, Constantin VII Porphyrogennetos, Paris 1870, Hirsch, Constantin VII Porphyrogennetos, Programm der Königstädtischen Realschule, Berlin 1873 καὶ Κ. Παπαρηγόπουλον ἐν τόμ. IV, 110 καὶ Krumbacher ἐν σελίδ. 59.

μούσων βασιλέων τυγχάνουσι. Πρὸς τὸ εὐγενὲς τοῦ Πορφυρογεννήτου ἔργον συνεξάλετο καὶ ἡ εἰρήνη, ἥτις ἐκράτησεν ἐν τῷ Βυζαντινῷ κράτει κατὰ τοὺς χρόνους τούτους. Ἐξασίλευσε μὲν ἀπὸ τοῦ 912 — 959, ἀλλὰ μόνον κατ' ὄνομα· διότι εἰς τὸν θρόνον ἀνέβη, ὅτε μόλις ἦγε τὸ ἔβδομον τῆς ἡλικίας ἔτος. Διὰ τὴν ἀνηλικιότητα τοῦ Πορφυρογεννήτου ἡ δυναστεία διήλθε πολλοὺς κινδύνους, μέχρις οὗτου οὗτος κατὰ τὸ 945 ἐγένετο μονοκράτωρ.

Ὅταν οἱ βασιλεῖς συγγράφωσι, δεόν νὰ ὑπονοῶμεν, ὅτι συνήθως ἔχουσι καὶ λογίους βοηθούς. Ἐνίοτε μόνον ἡ εἰσηγήσις ἀνήκει τοῖς βασιλεῦσιν, ἡ δὲ διανοητικὴ ἐργασία ἄλλοις. Τοῦτ' αὐτὸ δύναται νὰ λεχθῇ καὶ περὶ τοῦ Πορφυρογεννήτου, δι' ὃν πολλὰι συλλογαὶ ἐγένοντο. Ὡς προῖόν δὲ τῆς διανοίας τοῦ αὐτοκράτορος δύναται νὰ θεωρηθῇ ἡ Ἱστορικὴ διήγησις τοῦ βίου καὶ τῶν πράξεων τοῦ Βασιλείου¹⁾. Τὸ ἱστορικὸν τοῦτο ἔργον συνετάχθη ἐπὶ τῆς μονοκρατορίας τοῦ Πορφυρογεννήτου (945—959), ὅστις ἐσκόπει, ὅπως ἐξάρῃ τὴν ἄρχουσαν δυναστείαν. Διὰ τοῦτο τὸ ἥθος τοῦ λόγου εἶναι μᾶλλον ῥητορικὸν καὶ πανηγυρικὸν ἢ ἱστορικὸν καὶ ὁ συγγραφεὺς γίνεται ὑποπτος ἐκεῖ, ἔνθα ὁ Βασίλειος λίαν ἐξαίρεται. Ἀλλ' εἶναι δίκαιον νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ὁ συγγραφεὺς δεικνύει τέχνην περὶ τὴν κατάταξιν τῆς ὕλης καὶ μεταχειρίζεται γλῶσσαν σαφεῇ. Ἡ ἐξακολούθησις τῆς διηγήσεως ταύτης γενομένη ὑπὸ Ἀνωρύμου περιλαμβάνει τὰ ἔτη 886—963. Σπουδαῖον εἶναι τὸ πολιτικὸν σύγγραμμα τοῦ αὐτοκράτορος Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανόν, ὃν διδάσκει τὴν τέχνην τῆς διοικήσεως τοῦ κράτους (*De administrando imperio*)· διότι μέλλει νὰ διαδεχθῇ εἰς τὸν θρόνον τὸν πατέρα. Διδάσκει λοιπὸν τὸν Ῥωμανόν, ποῖον ἔθνος καὶ κατὰ τίνα τρόπον δύναται νὰ ὠφελήσῃ ἡ

¹⁾ Ὁρα Hirsch, Byzantinische Studien ἐν σελίδ. 230.

νὰ βλάβῃ τὸ κράτος. Ἐπεὺθεν λαμβάνων ἀφορμὴν λέγει περὶ πλείστων λαῶν, ὡς τῶν Ῥώσων, τῶν Βουλγάρων, τῶν Τούρκων, τῶν Σαρακηνῶν, τῶν Δαλματῶν, τῶν Σλαβῶν, τῶν Φράγγων καὶ ἄλλων. Οὕτω τὸ σύγγραμμα εἶναι πολυτιμος θησαυρὸς εἰδήσεων περὶ τῆς καταγωγῆς, τῆς κατοικίας καὶ τῆς δυνάμεως τῶν διαφόρων λαῶν. Διὰ τοῦτο τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἀναγινώσκεται ὑπὸ πολλῶν λαῶν, οἵτινες ἐν τῇ συγγραφῇ ταύτῃ ἀνευρίσκουσι τὰ τῶν προγόνων αὐτῶν¹. Ὁ Πορφυρογέννητος ἐν ταύτῃ τῇ συγγραφῇ δὲν ἀκολουθεῖ τοῖς ἀπικίζουσιν, ἀλλὰ μεταχειρίζεται τὴν κοινὴν ἐν Βυζαντίῳ διάλεκτον, ὡς αὐτὸς ὁμολογεῖ². Δὲν ἀπέχει δὲ οὐδὲ Σλαβικῶν καὶ ξενικῶν λέξεων. Ἐνταῦθα καταφαίνεται ἡ μετάφρασις ἐκ τῆς ἀρχαίας εἰς τὴν νέαν Ἑλληνικὴν.

Ἡ δὲ πραγματεία Περὶ τῶν θεμάτων εἶναι συγγραφὴ στρατιωτικὴ καὶ διοικητικὴ. Τὸ ὅλον Βυζαντινὸν κράτος διηρεῖτο εἰς θέματα, ἐξ ὧν ἡ μὲν Ἀνατολὴ περιεῖχε 17, ἡ δὲ Δύσις 12. Ἡ συγγραφὴ ἤθελεν εἶναι πολυτιμοτάτη, ἃν ὁ αὐτοκράτωρ ἐκ τῶν ἀρχαίων τοῦ κράτους ἤντιλε ἐπισήμους εἰδήσεις περὶ τοῦ μεγέθους, τοῦ πληθυσμοῦ, τῆς διοικήσεως, τῶν πόρων καὶ τῆς περὶ οὐκίας τῶν πόλεων. Τοιαύτην ὅμως ἐργασίαν δὲν ἐποίησεν ὁ Πορφυρογέννητος, ἀλλὰ συνέταξεν ἐπιτομὴν καὶ ἐν μέρει ἀντέγραψεν,

¹) Ὁρα G. Kreck, Einleitung in die Slavische Literaturgeschichte, Graz 1887 ἐν σελίδ. 340 καὶ C. J. Groh, Die Nachrichten des Konst. Porphy. über die Serben und Chorwaten, Petersburg 1880 Οὕτως ἐν κεφ. 31 ὁ Πορφυρογέννητος λέγει: "Σέρβλοι δὲ τῇ τῶν Ῥωμαίων διαλέκτῳ δοῦλοι προσαγορεύονται" ὅθεν καὶ σέρβουλα ἡ κοινὴ συνήθεια τὰ δουλικῶς φησὶν ὑποδήματα, καὶ τζεβουλιανούς τοὺς τὰ εὐτελεῖ καὶ πενιχρὰ ὑποδήματα φοροῦντας. Ταύτην δὲ τὴν ἐπωνυμίαν ἔσχον οἱ Σέρβλοι διὰ τὸ δοῦλοι γενέσθαι τοῦ βασιλέως Ῥωμαίων". ²) Ἐν κεφ. α' "Εἰ δὲ σαφεῖ καὶ κατημαζεμένῳ λόγῳ καὶ ὅλον εἰκῇ ῥέοντι πεζῷ καὶ ἀπλοῖκῳ πρὸς τὴν τῶν προκειμένων ἐχρησάμην δήλωσαι, μηδὲν θαναμάσης, νίε· οὐ γὰρ ἐπιδείξιν καλλιγραφίας ἢ φράσεως ἡτικισμένης καὶ τὸ διηρημένον διογκούσης καὶ ὑψηλοῦ ποιῆσαι ἐσπούδασα, ἀλλὰ μάλλον διὰ κοινῆς καὶ καθωμυλημένης ἀπαγγελίας διδάξαι σε ἐσπευσα, ἅπερ οἶμαι δεῖν σε μὴ ἀγνοεῖν, καὶ ἂ τὴν

ὡς παρατηρεῖ ὁ *Krumbacher*¹, τὰ γεωγραφικὰ συγγράμματα Στεφάνου τοῦ Βυζαντίου καὶ τοῦ Ἱεροκλέους. Ὡστε δὲν ἔχομεν τὴν σύγχρονον γεωγραφίαν, ἀλλὰ τὴν ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ἐκ τῆς προκειμένης συγγραφῆς γίνεται ὄχι, πῶς μετεβλήθησαν τὰ ὀνόματα, π. χ. ὅτι ἡ Ἐπίδαμνος ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐλέγτο *Δυρράχιον* καὶ ἡ Ποτίδαια *Κασσάνδρεια*². Ἀξίον σημειώσεως εἶναι, ὅτι παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος μανθάνομεν, ὅτι τὰ ὀνόματα τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ στρατοῦ καὶ τὰ τῶν θεμάτων ἦσαν ἤδη Ἑλληνικά³. Οὐδὲν δὲ τὸ παράδοξον, ἂν οὐ καὶ αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ Ἑλληνιστὶ ἔγραφε. Σημνύεται μὲν οὗτος, ὅτι εἶναι Ῥωμαῖος βασιλεὺς, ἀλλ' ἐλέγχεται ὅτι ἀγνοεῖ τὰ λατινικά. Τοῦτο μαρτυρεῖ, ὅτι τὰ περὶ Ῥωμαίων λεγόμενα εἶναι ἀπλῇ συνήθεια καὶ οὐδὲν πλέον⁴.

Ἡ δ' Ἐκθεσις τῆς βασιλείου τάξεως συνετάχθη μὲν ὑπὸ τοῦ Πορφυρογεννήτου, ἀλλὰ βρ' αὐτέρον ηὔξηθη. Γίνεται δὲ κατάδηλον ἐκεῖ, ὅτι ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς ἀναγορεύεται αὐτοκράτωρ⁵. Τοῦτο δὲ συνέβη μετὰ τὸν ἡμέτερον συγγρα-

ἐκ μακρῶς ἐμπειρίας σύνεσίν τε καὶ φρόνησιν εὐμαρῶς σοὶ δύναται προξενεῖν. 1) Ἐν σελίδ. 61. 2) Ὁρα τόμ. III, ἐν σελίδ. 280 (Ἐκδ. Bonn). 3) Ἐν βιβλ. I σελ. 13 (εἰς εἰρημ. ἐκδ.) «καὶ ἑλληνίζοντες καὶ τὴν πάτριον καὶ Ῥωμαϊκὴν γλῶττιαν ἀποβαλόντες. Λογίοντες γὰρ ἔλεγον τοὺς χιλιάρχους, καὶ κεντουρίωντας τοὺς ἑκατοντάρχους, καὶ κόμητας τοὺς νῦν στρατηγούς. Αὐτὸ γὰρ τὸ ὄνομα τοῦ θέματος Ἑλληνικόν ἐστι καὶ οὐ Ῥωμαϊκόν, ἀπὸ τῆς θέσεως ὀνομαζόμενον. 4) Ἐκθεσ. τῆς βασιλ. τάξ. I, 76 «Βήβητε, Δόμνην ἡμπερατόρους, ἣν μοῦλτος ἄνθρωπος. 5) ὁ ἐστὶ μεθερμηνεύμενον, πίπτει Κύριος βασιλεὺς, ἐν πολλοῖς ἔτεσιν. Ἐκ τούτου ὁ Ζαμπέλιος (Βυζαντιναὶ μετ' αὐτοῦ) ἐν σελίδ. κε' σημ. 209) εἰκάζει, ὅτι οὐδεὶς τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων ἐγίνωσκε τὴν λατινικὴν πρὸ πολλῶν αἰώνων. 6) Ἐν κεφ. 96, εὐφημεῖται ὑπὸ τοῦ λαοῦ οὕτως: «Καλῶς ἦλθες, Νικηφόρε, αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων καλῶς ἦλθες, Νικηφόρε, ἀναξ μέγιστε Ῥωμαίων καλῶς ἦλθες, Νικηφόρε, ὁ τροποσάμενος φάλαγγας πολεμίαν καλῶς ἦλθες, Νικηφόρε, πορθήσας πόλεις ἐναντίαν καλῶς ἦλθες, ἀνδρειότατε νικητὰ, ἀεισέβαστε καλῶς ἦλθες, δι' οὗ ὑπετάγησαν ἔθνη...»

φέα, διότι ὁ Νικηφόρος ἐξασίλευσεν 963—969. Ἡ προκειμένη συγγραφή ἀποτελεῖ τὸ τυπικὸν τῆς αὐλῆς τοῦ Βυζαντίου, ἐν ᾧ περιγράφονται αἱ ἐθιμοτυπίαὶ κατὰ τὴν βάρπυσιν, τὸν γάμον, τὴν στέφιν καὶ τὴν ταφὴν τῶν βασιλέων. Ἐν ταύτῃ περιγράφονται πᾶσαι αἱ θρησκευτικαὶ καὶ πολιτικαὶ τελεταί, οἱ ἵπποδρομικοὶ ἀγῶνες, οἱ θριάμβοι καὶ ἡ ὑποδοχὴ τῶν ξένων πρέσβεων καὶ τὰ τοιαῦτα¹. Αἱ αὐλικαὶ αὗται ἐθιμοτυπίαὶ ἐγένοντο τὸ πρότυπον τῶν ἐν ταῖς αὐλαῖς τῆς Δύσεως, τῆς Ῥωσσίας καὶ αὐτῆς τῆς Ὑψηλῆς Πύλης. Μόνον παρ' ἡμῖν τοῖς Ἑλλήσι τοιαῦτα τυπικά δὲν ἐκράτησαν. Ἴσως οἱ Βυζαντινοὶ διὰ τοιούτων μεγαλοπρεπῶν τελετῶν καὶ ἐθιμοτυπιῶν ἐσκόπουν, ὅπως ἐπιζηθῶσι βαρβάρους λαοὺς, εἰς τύπους καὶ οὐχὶ εἰς τὴν οὐσίαν ἀποβλέπουσι. Παρ' ἡμῖν ὅμως τὰ τοιαῦτα δὲν ἐπιβάλλουσι κατάπληξιν οὐδὲ σεβασμόν, ἀλλ' εἰδός τι περιφρονήσεως. Εἶναι δὲ ἄξιον σημειώσεως, ὅτι ὁ Πορφυρογέννητος θεωρεῖ τὴν βασιλειὴν τάξιν ὡς περισπούδαστον καί, ὅτι ἂν αὕτη παροραθῇ, ἡ βασιλεία παρίσταται ὡς ἀκαλλώπιστος καὶ δυσειδής². Τὴν βασιλείαν ὅμως καλλωπίζουσιν οὐχὶ τοιαῦται γελοῖαι διατάξεις, ἀλλ' ἡ ἀρετή.

Κατ' ἐντολὴν Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου συντάχθησαν καὶ ἄλλα παντοειδῆ ἔργα, ἐν οἷς καὶ τὸ μέγα νομικόν, τὰ Βασιλικά. Σημειωτέον δ' ὅμως, ὅτι ὁ Βασίλειος ἤδη συνέλεξε τὰ χρησιμώτερα ἐκ τῶν νομικῶν συγγραφῶν, ὅσαι ἐξεδόθησαν μετὰ τὴν νομοθεσίαν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, καὶ οὕτω συνέταξε πλήρη κώδικα τοῦ ἰσχύοντος δικαίου. Ἐπὶ τοῦ

¹) Παραβαλλ. Κ. Παπαρηγ. IV, 111. ²) Ἐν ἀρχῇ "ἡ τῆς βασιλείου τάξεως ἐκθεοὺς τε καὶ ὑποτύπωσης, ἧς παροραθείσης καὶ ὅλον εἰπεῖν ἀπονεκρωθείσης, ἀκαλλώπιστον τῷ ὄντι καὶ δυσειδῆ τὴν βασιλείαν ἦν καθαρὰν. Ὡσπερ γὰρ σώματος μὴ εὐσχημόνως διαπεπλασμένου, ἀλλὰ φέροντος καὶ οὐκ εὐαρμοστός τῶν μελῶν αὐτῷ συγκειμένων, ἀταξίαν ἂν τις τὸ τοιοῦτον προσείποι, οὕτω καὶ τοῦ βασιλικοῦ πολιτεύματος μὴ τάξει ἀγομένου καὶ κυβερνωμένου, κατ' οὐδὲν διοίσει τῆς ἰδιωτικῆς καὶ ἀνελευθέρου διαγωγῆς."

Βασιλείου ἐγένοντο δύο ἔργα, ἐξ ὧν τὸ μὲν ὠνομάσθη *Πρόχειρος νόμος* καὶ ἦτο ἐπιτομὴ τῶν σπουδαιοτέρων διατάξεων τῶν *Εἰσηγήσεων* τοῦ *Πανδέκτου*, τοῦ *Κώδικος* καὶ τῶν *Νεαρῶν* τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τὸ δὲ δεύτερον Ἀνακάθαρσις τῶν νόμων. Ταύτης δευτέραν ἔκδοσιν ποιήσας ὁ τοῦ Βασιλείου υἱός, Λέων ὁ σοφός, ὠνόμασεν αὐτὴν *Βασιλικῶν ἀνακάθαρσιν*¹. Τὸ ἔργον δ' ἐπεξετάθη κατ' ἐντολὴν τοῦ Πορφυρογεννήτου καὶ φέρεται ὑπὸ τὸ ὄνομα *Βασιλικά*. Ἐπειδὴ δὲ σύγκειται ἐξ ἐξ τευχῶν διηρημένων εἰς ἐξήκοντα βιβλία ὀνομάζεται ὅτε μὲν *Ἐξηκοντάβιβλος*, ὅτε δ' *Ἐξάβιβλος*. Τὰ *Βασιλικά* ἦσαν συντεταγμένα ἐν τῇ γλώσσῃ τῶν ὑπηκόων. Φαίνεται δὲ παράδοξον, ὅτι οὔτε ὁ Λέων οὔτε ὁ Κωνσταντῖνος ἔδωκε τούτοις, εἰ καὶ κατ' ἐντολὴν τούτου συνετάχθησαν, νομικὸν κύρος, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἔκδοσιν τούτων τὸ *Corpus Juris* τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐξηκολούθει ἔχων αὐτό. Ἡ μελέτη ὅμως τῶν *Βασιλικῶν* εἶναι ἀναπόδραστος πρὸς γνῶσιν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ δικαίου. Διότι ἐνταῦθα ὑπάρχουσιν ἀποσπάσματα κρίσεων ἀρχαίων νομοδιδασκάλων καὶ αὐτοκρατορικαὶ διατάξεις, αἵτινες δὲν ἀνευρίσκονται ἐν τῷ *Corpus Juris*².

Ἐπειδὴ ὁ Πορφυρογέννητος παρετήρησεν, ὅτι οἱ ἱστορικοὶ ἦσαν πολλοὶ καὶ αἱ συγγραφαὶ τούτων πολυάριθμοι³, ἠθέλησε διὰ τινος μεθοδικῆς ἀνθολογίας νὰ ἄρῃ τὴν δυσκολίαν ταύτην. Κατ' ἐντολὴν λοιπὸν αὐτοῦ συνετάχθη Ἑγκυκλοπαιδεΐα τῆς ἱστορίας καὶ τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης. Τινες ἀνέλαβον τὸ μέγα τοῦτο ἔργον, δὲν εἶναι γνωστόν. Ἄν ἦτο ἐπιτετραμμέ-

¹) Ὁρα Schöll III, 459. Krumbacher ἐν σελίδ 62 καὶ Κωνστ. Παπαρρη. ἐν IV, 68. Παράβαλλ καὶ Σύνταγμα τῶν θεῶν καὶ ἱερῶν κανόνων ὑπὸ Γ. Α. Ῥάλλη καὶ Μ. Ποτλῆ ἐν ἐξ τόμοις 1852—59. ²) Schöll III, 460. ³) Τοῦτο διαρρήδην λέγεται ἐν τῷ κεφαλαίῳ *Περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας*.

νον νὰ εἰκάσῃ τις, ἡδύνατο νὰ ὑπομνήσῃ τὸν Γενέσιον, ὅστις ἀνῆκε τῷ κύκλῳ τῶν λογίων τοῦ Πορφυρογεννήτου, τὸν χρονογράφον Λεόντιον¹ καὶ ἄλλους. Εἶναι δ' ἄξιον σημειώσεως, ὅτι οἱ ἐρανοῖται οὗτοι δὲν ἔλαβον τὰς ἐκλογὰς αὐτῶν καὶ ἐκ τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος, ἀλλὰ μόνον ἐκ τοῦ Ἡροδότου. Καθ' ἡμᾶς ἡ προτίμησις αὕτη οὐδὲν ἄλλο δηλοῖ ἢ ὅτι οὗτοι ἠντλήσαν εἰδήσεις ἐκ τοῦ ἱστορικοῦ, ὅστις πραγματεύεται περὶ πλείστων λαῶν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Ἡ εἰρημένη ἐγκυκλοπαιδεῖα περιέχει ἐκλογὰς ἐκ τοῦ Ἡροδότου, τοῦ Πολυβίου, τοῦ Διοδώρου, Διονυσίου τοῦ Ἀλικαρνασσεῶς, τοῦ Ἰωσήπου, τοῦ Ἀππιανοῦ, Δίωνος τοῦ Κασσίου, τοῦ Ζωσίμου, τοῦ Πρίσκου, τοῦ Μάλχου, τοῦ Προκοπίου, τοῦ Ἀγαθίου καὶ ἄλλων. Τελευταῖος εἶναι ὁ Θεοφύλακτος. Εἰς τὴν Ἑγκυκλοπαιδεῖαν προσελλήφθησαν καὶ χρονογράφοι, ὡς ὁ Μαλαῆς, ὁ Θεοφάνης καὶ ὁ Γεώργιος Μοναχός². Τὰς ἐκ τῶν μνημονευθέντων ἱστορικῶν ἐκλογὰς διείλον οὐχὶ κατὰ τὴν ἀξίαν αὐτῶν, ἀλλὰ κατὰ τὴν ὑπόθεσιν. Τὸ οὗτω συναχθὲν ἔργον δὲν ἡδύνατο νὰ ᾔῃ ἐπιστημονικόν, ἀλλὰ κοινωφελές, ὡς αὐτοὶ οἱ ἐρανοῖται λέγουσι³. Δηρέθη λοιπὸν ἡ ἱστορικὴ ἐγκυκλοπαιδεῖα εἰς πεντήκοντα καὶ τρία κεφάλαια ἢ ὑποθέσεις⁴, ἐξ ὧν ἀσφαλῶς γινώσκονται μόνον τέσσαρες. Πρῶτον Ἐκλογαὶ περὶ πρεσβεϊῶν, δηλ. Ῥωμαίων πρὸς ἔθνικους καὶ ἔθνικῶν πρὸς Ῥωμαίους. Δεύτερον Περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας. Τρίτον Περὶ γνωμῶν, καὶ Τέταρτον Περὶ ἐπιβουλῶν κατὰ βασιλέων γεγονυῶν. Ἡ δὲ πέμπτη ὑπόθεσις, Περὶ στρατηγημάτων, περιέχουσα ἀποσπάσματα εὐρέθη ἐν τῷ χειρογράφῳ, ὅπερ ὁ ἡμέτερος Μηνᾶς Μινωΐδης⁵ ἐκόμισε εἰς

¹) Ὁρα Nicolai III, 63. ²) Krumbacher ἐν σελίδ. 65. ³) Ἐν τῷ Περὶ πρεσβεϊῶν, ἐν σελ. 4 (ἐκδ. Bonn). ⁴) Ὁρα Wäschke, Über die Reihenfolge der Exzerpte Konstantins. Ἡ διατριβὴ αὕτη ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ περιοδικῷ Philologus (1882) 270—283. ⁵) Οὗτος εἶχε πεμφθῇ πρὸς ζήτησιν χειρο-

Παρισίους ἐκ τοῦ ᾠθω. Ἀλλὰ δὲν εἶναι βέβαιον, ἂν ἡ συλλογὴ αὕτη ἀνήκῃ τῇ Ἐγκυκλοπαιδεΐᾳ τοῦ Πορφυρογεννήτου¹. Ὡσαύτως ἀβέβαιος εἶναι καὶ ἡ ὑπόθεσις Περὶ δὲ μὴ γοριῶν, διότι δὲν εἶναι συλλογὴ δημηγοριῶν ἐξ ἀρχαίων συγγραφέων, ἀλλὰ στρατιωτικὴ ῥητορικὴ μετὰ μικρῶν παραδειγμάτων ἐξ ἀνωνύμων πηγῶν².

Πλὴν τῆς ἱστορικῆς ταύτης ἐγκυκλοπαιδεΐας ἐγένοντο καὶ ἄλλαι συλλογαὶ τῇ ἐπιμελείᾳ τοῦ φιλομούσου αὐτοκράτορος. Ὑπὸ τὸ ὄνομα τούτου φέρεται Στρατηγικὸν περὶ ἐθῶν διαφόρων ἐθνῶν, δηλ. περὶ τῶν διαφορῶν εἰδῶν τῶν μαχῶν ξένων λαῶν. Ἐκ τοῦ συγγράμματος τούτου διετηρήθησαν μόνον ὀλίγα ἀποσπάσματα³. Μεγάλῃ ἀξίᾳ ἀποδίδεται τοῖς Γεωπονικοῖς, ἅπερ εἶναι γεωργικὴ ἐγκυκλοπαιδεΐα. Μαρτυρεῖ δ' ἡ συλλογὴ αὕτη, ὅτι ὁ Πορφυρογέννητος δὲν ἐστερεῖτο πρακτικῶν πνεύματος, ὥς ὁ πατὴρ αὐτοῦ Λέων ὁ σοφός. Κατ' ἐντολὴν τούτου ὁ Κασσιανὸς Βάσσως ὁ Βιθυνὸς συνένεξε τὰ Γεωπονικά, ἅπαντα συνιστάμενα ἐξ εἴκοσι βιβλίων περιέχουσι γεωργικὰ παραγγέλματα. Τὸ ἔργον τοῦτο δὲν εἶναι πρωτότυπον, διότι ὁ Βάσσως εἶχεν ὑπ' ὄψει ἀρχαιότερους συγγραφεῖς γεωπονικῶν. Διότι τοιαῦτα εἶχον γραφῇ ὑπὸ τοῦ Δημοκρίτου, τοῦ Ἀφρικανοῦ, τοῦ Φλωρεντίου, τοῦ Οὐάλεντος, τοῦ Λέοντος, τοῦ Παμφίλου καὶ ἄλλων. Ἀλλ' ὁ Βάσσως δὲν ἠνέτηλθεν ἀπ' εὐθείας ἐκ τῶν μνημονευθέντων συγγραφέων, ἀλλ' ἐκ τοῦ Οὐῆνδαλίου Ἀνατολίου, ὅστις ἀκμάζων κατὰ τὸν τέταρτον ἢ πέμπτον αἰῶνα μ. Χ. εἶχε συγγράψει Συναγωγὴν γεωργικῶν ἐπιτηδευμάτων, ἣν ἀναγνούς ὁ Φώτιος

γράφων ὑπὸ τοῦ φιλέλληρος ὑπουργοῦ τῆς Γαλλίας Βιλλεμαὶν κατὰ τὸ 1840. Ὁρα Θερεϊαν. Ἀδαμ. Κορ. II, 142. ¹) Ἰδὲ C. Müller, Fragment. histor. Gr. V, 12. ²) A. Köchly, Anonymi byzantini rhetorica militaris, 1855. ³) C. Müller, Fragm. histor. Graec. ἐν σελίδ. 13. Παράβαλλ. Max Jähns, Geschichte der Kriegswissenschaften München 1889, I, ἐν σελίδ. 143.

ἐπαινεῖ¹. Κατὰ τὸν αὐτὸν περίπου χρόνον καὶ ὁ Δίδυμος εἶχε γράψει Γεωργικὰ συνιστάμενα ἐκ δέκα καὶ πέντε βιβλίων².

Τῇ συλλογῇ τῶν Ἱατρικῶν, ἣν συνέταξεν ὁ ἱατρὸς Θεοφάνης ὁ Νόννος, δὲν ἀποδίδεται μεγάλη ἀξία ὑπὸ τῶν νεωτέρων διότι οὐδεμία σταθερὰ ἀρχὴ περὶ τὴν κατάταξιν τῆς ὕλης ὑπάρχει. Ταύτην δ' ἔλαβεν ἐκ τοῦ συγγράμματος τοῦ Ὁρειδασίου, ὅπερ ἐπιγράφεται Ἐπιτομὴ τῶν ἱατρικῶν θεωρημάτων. Μείζονα ἀξίαν εἶχον τὰ Ἱππιατρικὰ τὰ συνταχθέντα ἐπὶ τοῦ Πορφυρογεννήτου. Ὁ Ἱεροκλῆς, ὡς γε εἰκάζεται³, κατ' ἐντολὴν τοῦ αὐτοκράτορος συνέταξε συγγραφὴν συνισταμένην ἐκ δύο βιβλίων Περὶ Ἱππων θεωρείας, ἣν ἀνέθετο τῷ ἄρτι εἰρημένῳ Βάσσῳ. Καὶ ἐνταῦθα συνέζη ὅ,τι καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις συλλογαῖς. Ὁ Ἱεροκλῆς εἶχεν ὑπ' ὄφει Ἱπποκράτη τὸν Κῶν⁴, ὅστις ἠκμαζεν ἐπὶ μεγάλῳ Κωνσταντίνου, καὶ τὸν Ἀψυρτον⁵ τὸν γράφαντα δύο βιβλία, Ἱππιατρικὸν καὶ Φυσικὸν βιβλίον περὶ τῶν αὐτῶν ἀλόγων. Ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ αὐτοκράτορος συνετάχθη καὶ ἡ Συλλογὴ τῆς περὶ ζώων ἱστορίας, χερσαίων, πτηνῶν τε καὶ θαλαττίων, Κωνσταντίνῳ τῷ μεγάλῳ βασιλεῖ καὶ αὐτοκράτορι φιλοπονηθεῖσα. Ὁ συλλογεὺς εἶχεν ὑπ' ὄφει οὐ μόνον τὸ πολυθρύλητον τοῦ Ἀριστοτέλους σύγγραμμα, ὅπερ ἐπιγράφεται Αἰ περὶ τὰ ζῷα ἱστορίαι, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐπιτομὴν τοῦτου (Τῶν Ἀριστοτελέους περὶ ζώων ἐπιτομὴ) τὴν γενομένην ὑπὸ Ἀριστοφάνους τοῦ Βυζαντίου. Ἐλαβε δ' ὁ

¹) Ἐν βιβλ. 163 "καὶ σχεδὸν τι χρησιμώτερον τῶν ἄλλων, ὅσοι τῆς αὐτῆς ἀντὶ πραγματείας ἦγναντο". ²) Τὰ Γεωπονικὰ ἐξεδόθησαν ὑπὸ Ν. Niclas εἰς 4 τόμους, Lipsiae 1781. Παράβαλλ. Eugen. Oder, Beiträge zur Geschichte der Landwirtschaft bei den Griechen, Rhein. Museum 45 (1890) 58—99 καὶ 212—222 καὶ Krumbacher ἐν σελίδ. 67. ³) Nicolai III, 69. ⁴) Οὗτος δὲν πρέπει νὰ συγχέηται τῷ μεγάλῳ ἱατρῷ τῷ ἀκμάσαντι ἐπὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. ⁵) Ὁρα C. Spaengel, De Apsyrtio Bithynio, Hall. 1832.

μως καὶ τινὰ παρὰ τοῦ Αἰλιανοῦ καὶ τοῦ Τιμοθέου. Ἐκ τῶν τεσσάρων βιβλίων, ἐξ ὧν τὸ κατ' ἀρχὰς συνέκειτο ἡ συλλογή, περιεσώθησαν μέχρις ἡμῶν δύο¹.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους Συμεῶν ὁ ἐπικαλούμενος Μεταφραστὴς συνέταξε τοὺς βίους τῶν ἁγίων². Ἐπιωνμάζετο δ' οὕτω, διότι ἐγίνωσκε πολλὰς γλώσσας καὶ ἐκ τούτων ἢ εἰς ταύτας μετέφραζεν. Ὑπάρχει μὲν ἀμφισβήτησις περὶ τῆς ἡλικίας τοῦ Συμεῶνος, ἀλλὰ κατὰ τὸν Λέοντα Ἀλλάτιον ὁ Μεταφραστὴς ἦτο νεώτερος Λέοντος τοῦ σοφοῦ³. Κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα οἱ βίοι τῶν ἁγίων ἦσαν περισπούδαστον ἀνάγνωσμα, ὥς τοῦτο μαρτυροῦσι καὶ τὰ πολλὰ χειρόγραφα τοῦ συγγράμματος τούτου. Τούτου ποιήσας διασκευὴν ὁ Κρῆς μοναχὸς Ἀγάπιος Δάνδος συνέταξε τὸν Νέον παράδεισον⁴. Τῷ Πορφυρογεννήτῳ ἀποδίδεται καί τις μικρὰ διατριβή, ἣτις ἐπιγράφεται Διήγησις περὶ τῆς πρὸς Αὐγαρον ἀποσταλείσης ἀχειροποιήτου θείας εἰκόνης Χριστοῦ τοῦ θεοῦ ἡμῶν. Πρὸ ὀλίγου δὲ χρόνου ὁ ἡμέτερος Σακελλίων ἐξέδωκεν ἐπιστολὴν τοῦ αὐτοκράτορος ἐπιγραφομένην Ἐπιστολὴ ὡς ἐκ τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου σχεδιασθεῖσα καὶ ἀποσταλεῖσα τῷ μεγάλῳ Γρηγορίῳ τῷ Θεολόγῳ, ἥνικα ἀνεκομίζετο⁵. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐπιστολὴ πέμπεται πρὸς τὰ ἀνακομιζόμενα λείψανα, εἶναι εὐχή. Ἐν ταύτῃ καταφαίνεται ἡ εὐλάβεια τοῦ αὐτοκράτορος. Καθ' ὅλον εἰπεῖν, ἡ ὁδός, ἣν ὁ Πορφυρογεννητός ἐχάραξεν, ἡγαγε καὶ πολλοὺς ἄλλους εἰς παραπλησίαν ἐργασίας, ὥς τὸν Σουΐ-

¹) Val. Rose, *Anecdota Graeca et Graecolatina*, Berolini 1870 II, 3—12 καὶ 17—40. *Παράβαλλ* Krumbacher ἐν σελ. 68. ²) *Οἱ τοὶ εὐρίσκονται παρὰ τῷ Migne ἐν 114—116. Παράβαλλ* καὶ Hirsch, *Ryzant. Stud.* ἐν σελίδ. 308. ³) Krumbacher ἐν σελ. 69. ⁴) *Οἱ τοὶ ἐξεδόθη ἐν Βενετίᾳ τῷ 1641.* ⁵) *Ἡ ἐπιστολὴ φέρεται ἐν τῷ Δελτίῳ τῆς ἱστορ. καὶ ἐθνολογ. ἐταιρ. τῆς Ἑλλάδος II, 261—65.*

δαν. Αἱ συλλογαὶ αὗται περιφανῶς μὲν ὠφέλησαν, διότι κατέστησαν προσιτοὺς τοὺς θησαυροὺς τῆς Ἑλληνικῆς μεγαλοφυΐας ἐντυχεστέρων χρόνων, ἀλλ' ἴσως καὶ ἔβλαψαν ἅτε αὐτοὺς τοὺς συγγραφεῖς περιττοὺς ἀναδείξασαι.

Ἐκ τῶν λογίων, οὓς εἶχε παρ' ἑαυτοῦ ὁ Πορφυρογέννητος, εἶναι ὁ Ἰωσήφ Γενέσιος, ὅστις ἀνῆκεν ἐπιφανεῖ γένει· διότι ὁ πατὴρ αὐτοῦ Κωνσταντῖνος ἦτο στρατηγὸς τῶν σωματοφυλάκων καὶ λογοθέτης ἐπὶ Μιχαὴλ τοῦ τρίτου¹. Ὁ Ἰωσήφ ἔλαξε τὴν ἐντολὴν τοῦ Πορφυρογεννήτου, ὅπως συγγράμῃ ἱστορικὸν σύγγραμμα Βασιλειῶν, ὡς αὐτὸς ὁμολογεῖ ἐν τοῖς στίχοις, δι' ὧν ἀνατίθησι τοῦτο τῷ αὐτοκράτορι². Τοῦτον δὲ καὶ ἐπαινεῖ ἐν ἀρχῇ τοῦ συγγράμματος³. Ὁ ἡμέτερος ἱστορικὸς ἀφηγεῖται τὰ κατὰ τὸν Λέοντα τὸν πέμπτον (813—820), Μιχαὴλ τὸν δεύτερον (820—829), τὸν Θεόφιλον (829—842), Μιχαὴλ τὸν τρίτον (842—867) καὶ Βασίλειον τὸν πρῶτον (867—886). Τὰς ἱστορικὰς εἰδήσεις ἤντλησε καὶ ἐκ τῶν συγχρόνων καὶ ἐκ βιβλίων⁴. Ἐπειδὴ δ' ὁ Γενέσιος ἦτο ἀντικὸς ἱστορικὸς, δὲν πρέπει νὰ ἀπαιτῶμεν παρ' αὐτοῦ μεγάλην ἀκρίβειαν. Πρὸ πάντων ὑποπίπτει ὁ συγγραφεὺς ἐκεῖ, ἐνθα ἀφηγεῖται τὰ κατὰ τὸν φόνον τοῦ Μιχαὴλ τοῦ τρίτου, ὃν παρεσκεύασεν ὁ Βασίλειος⁵. Δὲν ἀρνεῖται μὲν ὁ ἱστορικὸς τὴν προᾶξιν, ἀλλὰ λέ-

1) Ὁ H. Wäsche (Philologus 1877 ἐν σελίδ. 255) πειράται, ὅπως ἀποδείξῃ, ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος ἐκεῖνος δὲν εἶναι ὁ πατὴρ τοῦ ἡμετέρου ἱστορικοῦ. 2) Ἐν ἀρχῇ.

Τὴν ἐξ ἱστορίας τελέσας βίβλον, ὡς ἐκέλευσας,
αὐτοκράτορ, μελέταις καὶ καμάτοις μεγάλοις,
ἐν σοὶ δῶρον ἔθηκα, ὅπως ἐγνωσμένον εἴῃ
ἐκ φιλοδοξιοῦς συντεθὲν ἐκ τε πόθου.

3) Ἐν ἀρχῇ. "ἅτε ταῦτά γε καὶ διαιτῆσαι προστεταγμένους πρὸς Κωνσταντῖνον τοῦ αὐτοκράτορος, ἄλλως τε φιλοκάλου τὴν φύσιν καὶ τὴν προαίρεσιν, καὶ τῶν πόποιε βασιλέων λογιωτάτου, υἱοῦ Λέοντος τοῦ πανόφρου ἀειμνήστου ἀρχόντος. 4) Αὐτόθι. "ἐκ τε τῶν τότε βεβιωκότων καὶ ἀμωγέ. πως εἰδότων ἐκ τε φήμης δῆθεν δραμούσης ἡκουισμένους. 5) Ὅρα Ἱστορ.

γει, ὅτι πρῶτος ὁ Μιχαὴλ ἐπειράθη, ὅπως φρονέσῃ τὸν Βασίλειον¹. Ἄν ἀπὶ δὴ τις εἰς τοὺς χρόνους, οὓς διερχόμεθα, οὐδόλως θέλει ἀπορήσει, ὅτι ὁ Γενέσιος ἀποδίδει μεγάλην ἀξίαν τοῖς ἐνυπνίοις, ὡς ἐκείνοις, καθ' ἃ ὁ Βασίλειος ἔμελλε νὰ γείνῃ βασιλεύς². Ἀλλ' εἰ καὶ ὁ ἀδλικὸς ἱστορικὸς ἔχει πολλὰς ἐλλείψεις, ὅμως θεωρεῖται σπουδαία ἱστορικὴ πηγὴ πρὸς μελέτην τῶν χρόνων τούτων³.

Ὅλως τυχαῖον εἶναι, ὅτι ὁ Θεσσαλονικεὺς ἱερεὺς Καμενιάτης ἐγένετο ἱστορικὸς· διότι οὕτω στερεῖται ἱστορικῶν γνώσεων, ὥστε γράφει, ὅτι κατὰ τὴν στρατείαν τοῦ Ξέρξου ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα ὁ βασιλεὺς τῶν Ῥωμαίων κατεσκεύασε πρόχειρον περίφραγμα τῆς Θεσσαλονίκης πρὸς τὸ μέρος τῆς θαλάσσης⁴. Ὁ δυστυχὴς οὗτος ἱερεὺς ἐγένετο αἰχμάλωτος τῇ 31 Ἰουλίου 904, ὅτε ὑπὸ τῶν Ἀράβων ἐάλω ἡ Θεσσαλονίκη. Τὴν ἄλωσιν οὗτος περιγράφει ἐν τινι συγγραφῇ ἔχουσα τύπον ἐπιστολῆς πρὸς τὸν Καππάδοκα Γρηγόριον. Ἐπιγράφεται δὲ Ἰωάννου κληρικοῦ καὶ κονξουκλησίου τοῦ Καμενιάτου εἰς τὴν ἄλωσιν τῆς Θεσσαλονίκης. Ἀγνοεῖ καὶ δὲν φροντίζει νὰ μάθῃ τὸ παρελθὸν τῶν Μακεδόνων μεγαλειῶν, ἀλλὰ σεμνύνεται, ὅτι ἡ Θεσσαλονίκη ἔχει τῆς εὐσεβείας διδάσκαλον τὸν Παῦλον καὶ ὅτι ταύτῃ ἀνήκει ὁ μέγας ἐν τοῖς μάρτυροις Δημήτριος ὁ μυροβλήτης⁵. Ἐκ τῆς περιγραφῆς τοῦ ἱε-

Παπαροηγοπούλ. ἐν τόμ. III, 759. 1) Ἐν βιβλ. IV, 54 "Καὶ καθὼς φασιν εἶναι, βουλὴν ἔσχεν ὁ Μιχαὴλ ἀναγκαίως ἀναιρήσειν Βασίλειον· μάλιστα δὲ κατὰ κνηγέσιον οὐκ αὐτῷ ἐξελεθόντα ἐπαφῆναι λόγῳ τινὶ διετάχαι...". 2) Ἐν βιβλ. IV, 51. 3) Ὁρα F. Hirsch, Byzantinische Studien ἐν σελίδ. 116—174 καὶ Krumbacher ἐν σελίδ. 70. 4) Ἐν τῇ Ἀλώσ. τῆς Θεσ., ἐν κεφ. 8 "εἰ μὴ τῷ δέει ποτὲ τοῦ Μήδων Ξέρξου, πλωτὴν γῆν τεκνηναμένου καὶ κατὰ τῆς Ἑλλάδος στρατοπεδεύσαντος καὶ πολλῶν πληθὺν ἐπιφερομένων, ὁ τῶν Ῥωμαίων τὰ σκήπτρα καὶ ἐκείνους τοὺς καιροὺς ἰδύνων μικρὸν τινα καὶ ὡς ἐκ τοῦ παρατυχόντος φραγμὸν τῷ τῆδε περιέθηκε μέρεϊ...". 5) Ἐν κεφ. 3.

ρέως νομίζει τις, ὅτι ὁρᾷ τὴν νῦν Θεσσαλονίκην¹. Στερεῖται μὲν ὁ Καμενιάτης ἱστορικῶν γνώσεων, ἀλλ' αἱ περιγραφαὶ αὐτοῦ ἔχουσι πολλὴν τὴν δύναμιν καὶ ζωηρότητα, ἣν συνήθως παρέχει ἡ αὐτοψία. "Οὕτως φοβερὰ εἶναι ἡ περιγραφή τῆς εἰσόδου τῶν βαρβάρων εἰς τὴν πόλιν καὶ τῆς σκληρότητος αὐτῶν πρὸς τοὺς Θεσσαλονικεῖς². "Ἡ γλῶσσα τῆς συγγραφῆς δὲν εἶναι κακὴ καὶ τιμᾷ τὸν ἱερέα τοῦ δεκάτου αἰῶνος.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους συνετάχθη καὶ ὁ Βίος Εὐθυμίου, ὅστις ἐγένετο πατριάρχης κατὰ τὸ 907—912, δηλ. ἐν χρόνοις κρισιμωτάτοις τῆς ἐκκλησίας. Διότι Λέων ὁ σοφὸς παρὰ τὸν νόμον ἦλθε καὶ εἰς τέταρτον γάμον, καθ' οὗ ὁ πατριάρχης Νικόλαος ἀνθίστατο. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐκάλεσε κρίνῃα πρεσβυτέρους ἐκ Ῥώμης, ἵνα κρίνωσι περὶ τῆς διαφορᾶς³. Ἀλλὰ πρὸς τούτους ὁ πατριάρχης δὲν ἠθέλησε νὰ ἔλθῃ εἰς ἐπίσημον σχέσηιν. Διὰ ταῦτα τοῦ Νικολάου συλληφθέντος καὶ εἰς ἐξορίαν ἀπαχθέντος, χειροτονήθη διάδοχος αὐτοῦ ὁ σύγγελλος Εὐθύμιος. Τοῦτο ἐγένετο συνευδοκούντων τῶν πρεσβυτέρων τοῦ πάπα. Ἐκ τῶν εἰρημένων γίνεται δῆλον, ὅτι ἡ βιογραφία τοῦ Εὐθυμίου εἶναι σπουδαία. Δὲν εἶναι μὲν γνωστὸν τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέως, ἀλλ' εἰκάζεται, ὅτι εἶναι μοναχὸς γράφας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Εὐθυμίου⁴.

1) Ἐν κεφ. 9 "Ἐνθεν καὶ παμμίγης τις ὄχλος αἰὲ περιεστοίχει τὰς ἀγνίας τῶν τε αὐτοχθόνων καὶ τῶν ἄλλως ἐπιξενουμένων, ὡς εὐχερῆστερον εἶναι ἡγάμιον παράλιον ἐξαριθμεῖν ἢ τοὺς τὴν ἀγορὰν διοδεύοντας καὶ τῶν συναλλαγμάτων ποιούμενους τὴν μέθοδον. Ἐντεῦθεν χρυσοῖοι καὶ ἀργυριοῖοι καὶ λίθων τιμίων παμπληθεῖς θησαυροὶ τοῖς πολλοῖς ἐγίνοντο."

2) Ἐν κεφ. 39 "Ὡς γὰρ κατὰ πᾶσαν εἰσελθόντες διμερίσθησαν τὴν πόλιν οἱ βάρβαροι, εὐθὺς πᾶσα ἡλικία καὶ πᾶν γένος ἀνθρώπων ὑπ' αὐτῶν ἀνήρητο. Οὐδὲ γὰρ ἦν οἰκτις αὐτοῖς οὐδεὶς πάλαι προμεμηκόσι καὶ τὴν καθ' ἡμῶν διψῶσιν ἀπώλειαν, ἀλλὰ καὶ γέρον καὶ ἀκμάζων ἔτι καὶ νεανίσκος καὶ πᾶς ὁ προστυχὼν ἔργον τοῖς μαιφόνοις ἦν, οὐδὲ καιρίας κατ' αὐτῶν ἀφιεῖται πληγὰς, ἀλλ' ὡς ἂν αὐτοὺς ἐνδιατρίβειν ποιῶσι τοῖς ἀλγεινοῖς, τὰ πρὸς τὸν νῶτον μέρη καὶ τοὺς μηρούς κατατέμνοντες σχολάζειν αὐτοὺς τῇ τελειώσει παρεβιάζοντο". 3) Ὁρα Ἱστορ. Παπαρηγ. ἐν τόμ. IV, 332. 4) Τὸ χειρό-

Πολλὰς χάριτας ὀφείλομεν Λέωντι τῷ Διακόνῳ, ὅστις ἀπήλλαξε τοὺς φιλολόγους μακρῶν ἐρευνῶν περὶ τοῦ βίου αὐτοῦ· διότι αὐτὸς λέγει, ὅτι ὁ μὲν πατήρ αὐτοῦ ἐκαλεῖτο Βασίλειος, ἡ δὲ πατὴρ αὐτοῦ Καλόη, ἣτις εἶναι κάλλιστον χωρίον τῆς Ἀσίας, ἀνρωκτισμένον ἐπὶ τῶν κλιτύων τοῦ Τμώλου περὶ τὰς πηγὰς τοῦ Καῦστρίου ποταμοῦ¹. Γεννηθεὶς κατὰ τὸ 950 ἐπορεύθη εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔνθα διὰ τὴν παιδείαν αὐτοῦ ἐκήρσατο τὴν εὐνοίαν τῶν κρατούντων. Ὡς διάκονος ἠκολούθησε Βασιλείῳ τῷ δευτέρῳ τῷ ἐπικαλουμένῳ Βουλγαροκτόνῳ, ἀλλ' ἡ στρατεία αὕτη ἀπέβη ὀλεθρία τοῖς Βυζαντινοῖς· διότι ὁ δομέστικος Κοντοστέφανος ψευδόμενος εἶπε τῷ Βασιλείῳ, ὅτι δῆθεν Λέων ὁ Μελισσηνὸς καταλιπὼν τὰ στενά, ὧν ἐτάχθη φρουρὸς, ἔφυγεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἵνα ἀρπάσῃ τὸ βασιλικὸν στέμμα. Ἐκ τοῦ ψεύδους ὁ βασιλεὺς ταραχθεὶς διέταξε τὸν στρατὸν, ὅπως ἀναχωρήσῃ². Διὰ τὴν ἀναχώρησιν συνέβη ὁ ὀλεθρὸς αὐτοῦ καὶ ἐκινδύνευσε καὶ ὁ ἡμέτερος ἱστορικὸς, ὡς αὐτὸς ἀφηγεῖται³. Ὁ Λέων συνέγραψε τὴν Ἱστορίαν ἀπὸ τοῦ 959—975 ἐν δέκα βιβλίοις, ἐν οἷς ἱστορεῖ τοὺς τρεῖς μεγάλους πολέμους τῶν Βυζαντινῶν κατὰ τῶν Ἀράβων πειρατῶν τῆς Κρήτης, κατὰ τῶν Σαρακηνῶν, καὶ κατὰ τῶν Βουλγάρων καὶ Ῥώσων.

Εὐθὺς ἐν ἀρχῇ ὁ ἱστορικὸς ἄρχεται ἀπὸ τῆς ἀφηγήσεως τῆς στρατείας τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ ἐπὶ τοὺς Ἀράβας τῆς

γραφον τῆς βιογραφίας ἀνακαλυφθὲν ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ G Hirschfeld ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ὑπ' αὐτοῦ καὶ εἶτα ὑπὸ Carl de Boor, Berlin 1888. Παράβαλλ. Krumbacher ἐν σελ. 72. ¹) Ἱστορ. I, 2. ²) Ὁρα Ἱστορ. K. Παπαρρ. IV, 219. ³) Ἐν βιβλ. X, 8 "Τότε δὲ καὶ αὐτὸς ὁ ταῦτα ἐκτραγοῶν ἐκεῖτος παρήμην, τῷ κρατοῦντι δυστυχῶς συνεπόμενος καὶ τῇ τοῦ διακόνου λειτουργίᾳ ὑπηρετούμενος. Καὶ κἄν ἐξεκινήθην μὴ παρὰ μικρὸν τὰ διαβήματα, καὶ μαχαίρας Σκυθικῆς γέγονα παρανάλωμα, εἰ μὴ με θεία τις ἐξ αὐτοῦ τοῦ κινδύνου ἀπήγαγε πρόνοια, ἣτις ἐξικτάσασθαι τάχος πεποίηκε, πρὸ τοῦ καταληφθῆναι τὴν παραγωγὴν πρὸς τῶν δυσμενῶν ἄνοδον".

Κρήτης καὶ τὴν περιφανῇ τούτου νίκῃν. Διότι οὗτος μετὰ κρα-
ταιοῦ στόλου ἐστρατεύσατο, οἱ δὲ βάρβαροι πειραθέντες, ὥπως κω-
λύσωσι τὴν ἀπόβασιν, δὲν ἡδυνήθησαν¹. Ἡ στρατεία αὕτη, ἣν
ὑμνησεν ὁ ποιητὴς Θεοδόσιος², εἶναι ἐκ τῶν ἐπιφανεστάτων τῆς
Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται ἡ σπουδαιότης
τῆς ἱστορίας ταύτης. Πρὸς δὲ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους πλεί-
στα φοβερά τῆς φύσεως ἔργα συνέβησαν, ἅπερ ὁ ἱστορικὸς ἐνό-
μισε καθήκον νὰ περιγράψῃ³. Πηγὰι τῆς ἱστορίας εἶναι ἡ αὐτο-
ψία καὶ οἱ τῶν ἰδόντων λόγοι. Πρῶτοντον τοῦ Λέοντος εἶναι ὁ
Ἀγαθίας, ἀλλ' οὗτος δὲν δύναται νὰ φθάσῃ εἰς τὴν λεπτὴν ἐκεί-
νου αἰσθησιν τῆς γλώσσης. Τὰς λέξεις ὁ ἡμέτερος ἱστορικὸς
ἔλαβε παρὰ τῆς ἀγίας γραφῆς καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγρά-
φῶν. Αἱ διθυραμβώδεις τούτου φράσεις ὁμοιάζουσι πρὸς τὰς
τοῦ Θεοφυλάκτου. Ἀλλ' αἱ περίοδοι οὔσαι μονόσχημοι διεγεί-
ρουσι τὸν κόρον τοῦ ἀναγνώστου. Ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ Λέοντος
ἠντλησεν ὁ Ζωναρᾶς καὶ ὁ Σκυλίτις. Φαίνεται, ὅτι τὸ ἱστορι-
κὸν τοῦτο ἔργον δὲν ἀνεγινώσκετο πολὺ κατὰ τοὺς ἔπειτα χρό-
νους, ὥς τεκμηριοῦται ἐκ τούτου, ὅτι ἐν μόνον χειρόγραφον
τούτου διεσώθη⁴.

Τίνα ἔοχε πατρίδα Μιχαὴλ ὁ Ἀταλειάτης, δὲν εἶναι
γνωστὸν⁵. Νομίζομεν ὅμως πιθανόν, ὅτι τὸ ἐπίθετον μαρτυρεῖ

1) Ἐν βιβλ. I, 3 "Δεινῆς δὲ μάχης ἀναρραγείσης καὶ δίκῃν χαλάσης
τῶν βελῶν καταφερομένων, οὐκ ἔμελλον ἐπὶ πολὺ διακατερεῖν οἱ βάρβαροι
τὸν τῶν Ῥωμαίων δορατισμόν." 2) Ὁρα Γραμματολ. I, 710. 3) Ἐν βιβλ. I,
α' "διὰ ταῦτα πολλῶν ἐν τῷ κατ' ἐμὲ χρόνῳ πραγμάτων ἐξαισίων καὶ ἄλ-
λοκότων καινοτομηθέντων, καὶ φοβερῶν κατ' οὐρανὸν δειμάτων ἐπιφα-
νέντων, καὶ σεισμῶν ἀπίστων κινήθέντων, σκηπτῶν τε κατενεχθέντων, καὶ
ὑετῶν λάβρων καταρραγέντων, πολέμων τε συρραγέντων, καὶ στρατευμάτων
πολλαχού τῆς οἰκουμένης ἐπιδραμόντων, καὶ πόλεων καὶ χώρων μεταναστάν-
των, ὥς πολλοῖς δοκεῖν, ἀλλοίωσιν ἄρτι τὸν βίον λαβεῖν. . . ." 4) Ὁρα K.
Leonhardt, Kaiser Nikephoros II Phokas und die Hambaniden 960—969,
Halle 1887 καὶ G. Schlumberger, Nicéphore Phocas, Paris 1890. Παρά-
βαλλ. Krumbacher ἐν σελίδ. 73. 5) Ὁ ἡμέτερος Σάβας ἐν τῇ Μεσαιων. βι-

τὴν καταγωγὴν τοῦ ἱστορικοῦ. Ὁ πατὴρ αὐτοῦ ὀνομάζετο Εἰρη-
νικός καὶ ἡ μήτηρ Καλή, τὸ δὲ γένος αὐτοῦ ἦτο ταπεινόν¹.
Ἦμαρξε δ' ἐν τοῖς χρόνοις Κωνσταντίνου τοῦ Δούκα (1067).
Ὁ Ἀτταλειάτης διὰ τὰς νομικὰς γνώσεις ἐγένετο κριτὴς τοῦ
στρατοπέδου (1068), πατρίκιος (1069) καὶ ἄλλα ἔλαξεν ἀξιώ-
ματα². Ἠκολούθησε καὶ Ῥωμανῷ τῷ Διογένει, ὅτε οὗτος ἐστρα-
τεύσατο κατὰ τῶν Σαρακηνῶν. Ἐν τῇ στρατείᾳ ἀφηνιάσαντος
τοῦ ἵππου ἐκινδύνευσε τὸν ἔσχατον, ἀλλ' ἐσώθη διὰ τὴν δεξιό-
τητα τῆς διανοίας³. Οὐ μόνον δ' ἐνταῦθα, ἀλλὰ καὶ περὶ τὸν
Ἄλυν⁴ ἐκινδύνευσε ὁ ἡμέτερος ἱστορικός. Ἐθεωρεῖτο δ' ὡς
γενναῖος ἐν τῷ πολέμῳ καὶ συνετὸς ἐν τοῖς συμβουλίαις. Οὗτος
συνέγραψε πολῦτιμον ἱστορικὸν ἔργον ἐπιγραφόμενον, Ἰστο-
ρία ἐκτεθεῖσα παρὰ Μιχαὴλ αἰδεσιμωτάτου κριτοῦ
ἐπὶ τοῦ ἱπποδρομοῦ καὶ τοῦ βήλου τοῦ Ἀτταλειά-
του⁵. Ταύτην προσφωνεῖ τῷ βασιλεῖ Νικηφόρῳ τῷ Βοτα-
νειάτῃ, πρὸς ὃν ἔχει παλαιὰν φιλίαν. Ἐν τῷ συγγράμματι
τούτῳ ἱστοροῦνται τὰ συμβάντα κατὰ τὴν βασιλείαν Μιχαὴλ τοῦ
Παφλαγόνης, Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου, Μιχαὴλ τοῦ Στρα-
τιωτικοῦ, Ἰσαακίου τοῦ Κομνηνοῦ, Κωνσταντίνου τοῦ Δούκα,
Ῥωμανοῦ τοῦ Διογένης, Μιχαὴλ τοῦ Παραπινακίου καὶ Νι-
κηφόρου τοῦ Βοτανειάτου⁶. Ὁ Ἀτταλειάτης ἔχων ὀρθὴν τὴν
κρίσιν καὶ ἀγάπην πρὸς τὴν ἀλήθειαν πειράται, ὅπως τὰ γεγο-
νότα ἀφηγηθῇ κατὰ τὸ ἐνὸν ἀκριβῶς.

Πλὴν τῆς ἱστορίας ταύτης συνέγραψε κατ' ἐντολὴν Μιχαὴλ
τοῦ Παραπινακίου⁷ Πόνημα νομικὸν ἥτοι σύνοψιν

βλιοθήκη Ζ' ἐνόμισεν, ὅτι πατρίδα εἶχε τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀλλ' ὁ
Krumbacher ἔδειξεν, ὅτι τοῦτο δὲν εἶναι ἀκριβές. Ὁρα Διάταξ. ἐν σελίδ. 4.

1) Αὐτόθι "λόγους δὲ ζητῶν προσεκησάμην τούτους καὶ τὰ πρὸς τὸν βίον
ἐφόδια". 2) Ὁρα Nicolai III, 75. 3) Ἐν σελίδ. 122. 4) Ἐν σελίδ. 167.
Παράβαλλ. Σάθαν ἐν Μεσαιων. βιβλ. σελ. ια'. 5) Τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην
φέρει τὸ σύγγραμμα ἐν τῷ χειρογράφῳ τῶν Παρισίων. 6) Σάθ. ἐν Με-
σαιων. I, ιη'. 7) Τὸ ἐπώνυμον τοῦτο ἐδόθη, διότι σφετερισάμενος τὸ μο-

πραγματικήν. Τὸ ἐργερίδιον τοῦτο εἶναι χρήσιμον, διότι συμπληροῖ ἑλλειπῆ τινα μέρη τῶν Βασιλικῶν. Ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ συνετάχθη καὶ Διάταξις ἐπὶ τῷ παρ' αὐτοῦ συστάντι πτωχοτροφείῳ καὶ τῷ μοναστηρίῳ¹, ἅπερ οὗτος ἔδρυσεν κατὰ τὸ 1077. Ὁ Ἀπταλειάτης ὑπισχνεῖται μὲν, ὅτι θέλει γράφει διὰ βραχέων καὶ δι' ἀπλοῦκῆς γλώσσης², ὅμως μὴ στεροῦμένος τέχνης ποιῇ μετάξασιν εἰς τὴν περίοδον τῶν Κομνηνῶν³.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΒ'.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΑΣ ΑΠΟ ΤΩΝ ΚΟΜΝΗΝΩΝ
ΜΕΧΡΙΣ ΑΛΩΣΕΩΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ
ΥΠΟ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ.

Ὁ Μιχαὴλ Ἀπταλειάτης εἶναι ἡ γέφυρα ἡ συνδέουσα τὴν χυδαιότητα τῆς γλώσσης, εἰς ἣν κατέπεσε τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἀπὸ τοῦ ἑξέδρου μέχρι τοῦ δεκάτου μ. Χ. αἰῶνος, μετὰ

νοπώλιον τῶν σιτηρῶν τῆς Θράκης ὑπεξῆρει τὸ τέταρτον τοῦ μοδίου, ὅπερ ἔλγετο πινάκιον. *Ιστορ. Παπαρρηγ.* IV, 399. ¹) Τὸν κώδικα τῆς Διατάξεως ἐδημοσίευσεν τὸ πρῶτον ὁ φιλοπονώτατος κ. Σάβας, ὅστις πολυτίμους ὑπηρεσίας προσήνεγκεν εἰς τὰς ἱστορικὰς μελέτας τοῦ Μέσου αἰῶνος. ²) Ἐν σελίδ. 8 (ἔκδ. Bonn). "Διὸ δὴ ἔδοξε ἡμῶι, καίτοι μυρίαὶ ἀσχολίαις ἀλύνοντι περὶ τὸ στρατόπεδον καὶ δικαστικοῖς διαλόγοις ἀεὶ περιδουμένῳ καὶ ὅσαι ὥραι τοῖς ἐξ αὐτῶν συγγράμμασι κάμνοντι, προσήκην ἐμποιῆσαι τοῖς πόνοις καὶ μικρὰ ἅτα διαλαβεῖν βραχεῖ τινι ῥήματι καὶ ἀπλοῦκῳ, καθὰ προσήκει τοῖς ἱστορίας συγγράφουσιν, ὅτι μὴ ἀγωνιστικὸς ὁ λόγος καὶ διὰ τοῦτο μεθόδον προσδεόμενος τεχνικῆς, ἀλλ' ἱστορικὸς καὶ διπλῆς ἀπάσης καὶ ἀκαιρολογίας ἀνώτερος, περὶ ὧν οὐκ ἀκοῇ καὶ μύθοις ἐτέρων παρέλαβον, ἀλλ' ὧν αὐτὸς αὐτόπτης καὶ θεατὴς ἐξηγημάτισα, ἵνα μὴ λήθης βυθοῖς διὰ τῆς τοῦ χρόνου παραρροῆς τὰ λόγον καὶ ἀξία συγχωσθεῖν, ἀλλὰ τὴν μνήμην ἀθάνατον ἔχωσιν." ³) Παράβαλλ. Krumbacher ἐν σελίδ. 75.

τῆς ἀναγεννήσεως τοῦ Ἀττικισμοῦ τῆς ἀρξαμένης κατὰ τὴν δυναστείαν τῶν Κομνηνῶν. Τὴν ἀναγέννησιν παρεσκεύασε κατ' ἐξοχὴν ἡ φιλολογικὴ ἐνέργεια τῶν διαδόχων Βασιλείων τοῦ Μακεδόνοιο, περὶ ἧς εἴρηται ἐν τῷ ἡγουμένῳ κεφαλαίῳ. Ἀπὸ τοῦ ἐξδόμου αἰῶνος οἱ ἱστορικοὶ γράφουσι μὲν Ἑλληνιστί, ἀλλ' ὀνομάζουσιν ἑαυτοὺς Ῥωμαίους¹. Ἐπὶ τῆς διανοίας τούτων ἐπιδορᾷ οὐχὶ τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα, ἀλλ' αἱ ἰδέαι τῆς Ἀσίας. Ἐν τοῖς χρόνοις ὅμως τῶν Κομνηνῶν ἀναφαίνεται τάξις λογίων ἰσχυρά. Αὕτη μετὰ τοῦ κλήρου συμμαχήσασα ἐτόλμησε νὰ ἀντεπεξέλθῃ καὶ κατὰ τῆς στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας, ἥτις οὔτε ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος ἐνεπνέετο, οὔτε ὕμεις θρησκευτικὰς ἀρχὰς εἶχε. Τότε τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα ἐτιμῶντο ἐν τοῖς ἀνακτόροις καὶ Ἄννα ἡ Κομνηνὴ σεμνύνεται, ὅτι ἐμελέτησεν Ἑλληνικὰς φιλοσόφους².

Ἐν τοῖς προπυλαίοις τῆς περιόδου ταύτης ἴσταιται ὁ ἀνὴρ τῆς Ἄννης, ὁ Νικηφόρος Βρυέννιος, ὅστις ἐγεννήθη ἐν Ἀδριανουπόλει τῷ 1062. Κατήγετο δ' ἐκ τοῦ ἐπιφανοῦς γένους τῶν Βρυεννίων τῆς ἐν Μακεδονίᾳ Ὀρρεσιτιάδος³ καὶ ἦτο υἱὸς τοῦ πατρικίου καὶ στρατηγοῦ Νικηφόρου Βρυεννίου, ὅστις εἶχεν ἀξιώσεις ἐπὶ τοῦ βασιλικοῦ θρόνου. Ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ ἡττηθεὶς καὶ αἰχμάλωτος γενόμενος παρεδόθη τῷ Βορίλῳ, ὅστις ἐτύφλωσεν αὐτόν, ὅς ἂν οὕτως ὁ γενναῖος στρατηγὸς κατέστη ἀκίνδυνος, προσελήφθη εἰς τὰ ἀνάκτορα, ὅπου μετὰ φιλανθρωπίας μετεχειρίζετο τοῦτον ὁ βασιλεὺς. Ὁ υἱὸς τούτου Νικηφόρος κατὰ τε τὸ κάλλος καὶ τὴν παιδείαν διαπρέπων ἐξε-

¹ Ὁρα Ἱστορ. Παπαρρηγ. IV, 379. ² Ἄννα Κομνην. ἐν Ἀλεξιάδος προοίμ. 1 "Ταῦτα δὲ διεγνωκυῖα ἐγὼ Ἄννα, θυγάτηρ μὲν τῶν βασιλέων Ἀλεξίου καὶ Εἰρήνης, πορφύρας τιθήνημά τε καὶ γέννημα, οὐ γραμμάτων οὐκ ἄμειρος, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐλληνίζειν ἐς ἄκρον ἐσπουδακυῖα, καὶ δημοτικῆς οὐκ ἀμελετήτως ἔχουσα καὶ τὰς Ἀριστοτελικὰς τέχνας εὖ ἀναλεξαμένη καὶ τοὺς Πλάτωνος διαλόγους, καὶ τὸν νοῦν ἀπὸ τῆς τετρακτύος τῶν μαθημάτων πνύσασα...". ³ Nicolai III, 76.

λέχθη ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου ὡς γαμβρός, ᾧ ἐξέδωκε τὴν Ἄνναν καὶ ἐτίμησε διὰ τοῦ ἀξιώματος τοῦ Καίσαρος. Τῆς τιμῆς ἦτο ἄξιος· διότι διεκρίνετο καὶ κατὰ τὴν ῥητορικὴν δεινότητα καὶ κατὰ τὴν πολεμικὴν ἀνδρείαν¹. Ὁ Νικηφόρος ὑπερήσπιζε τὰ τεύχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐν ἔτει 1096 κατὰ τῶν σταυροφορῶν καὶ πολλὰς ἄλλας στρατιωτικὰς ὑπηρεσίας προσήνεγκε τῷ κράτει. Ἐπειδὴ δ' ἡ Ἄννα ἦτο τὸ πρῶτον τοῦ Ἀλεξίου τέκνον, εἶχε τὴν ἀξίωσιν, ὅπως ὁ ἀνὴρ αὐτῆς ἀναβῇ εἰς τὸν θρόνον. Τὴν ἀξίωσιν ταύτην ἐκ παντὸς τρόπου ὑπεστήριζεν ἡ μήτηρ τῆς Ἄννης Εἰρήνη. Ἀλλ' αἱ παράνομοι ἀξιώσεις ἐθραύθησαν πρὸ τῆς ἰσχυρᾶς τοῦ Ἀλεξίου θελήσεως². Ὁ δὲ Βυζέντιος εἰς τὴν Συρίαν στρατευσάμενος ἐπανῆλθε βαρέως νοσῶν καὶ ἐκ τῆς νόσου ἔθανεν ἐν Βυζαντίῳ. Τὸν θάνατον τοῦ ἀνδρὸς θρηνεῖ ἡ Ἄννα³.

Ὁ Βυζέντιος ἦτο ἀνὴρ τῶν στρατοπέδων καὶ ὡς τοιοῦτος ἡσχολεῖτο περὶ πολλὰ. Δὲν ἐστερεῖτο ὅμως παιδείας καὶ κατ' ἐντολήν τῆς πενθερᾶς αὐτοῦ Εἰρήνης⁴ ἀνέλαβε νὰ συγγράφῃ τὰ κατὰ τὸν Ἀλέξιον. Μετὰ μετριοφροσύνης ὁ Νικηφόρος χαρκτηρίζει τὸ ἔργον αὐτοῦ ὡς Ὑλὴν ἱστορίαν⁵. Ἀπὸ Διογέ-

¹) Krumbacher ἐν σελίδ. 76 καὶ Hans Seger, Byzantinische Historiker des 10 und 11 Jahrhunderts, München 1888. ²) Ἱστορ. Παπαρρηγ. IV, 511. ³) Ἐν προοίμ. κεφ. 4 "σκοτοδίνης ἐμπίπλαμαι τὴν ψυχὴν καὶ ῥεῖθροις δακρύων περιτέγω τοὺς ὀφθαλμούς. "Ω ὅσον ἡ Ῥωμαίων ἀπόλωλε βούλευμα" ὃ πείρας μὲν ἀκριβεστάτης περὶ τὰ πράγματα καὶ δογὴν ἐκεῖνος συνείλογε· λόγων δὲ ἐπιστήμης, ποικίλης δὲ σοφίας, λέγω δὲ τῆς θυραίας καὶ τῆς ἡμετέρας αὐλῆς". ⁴) Ἐν προοίμ. κεφ. 3 "Ἀλλ' ὃ γε Καῖσαρ οὐκ εἰδὼς ἀμελεῖν τοῦ λόγου καὶ ἐν κόποις καὶ ἐν πόνοις συνέγραψε μὲν καὶ ἄλλ' ἅττα συγγράμματα μνήμης καὶ λόγον ἄξια, προελέτετο δὲ μάλιστα τὰ κατὰ τὸν Ἀλέξιον τὸν αὐτοκράτορα Ῥωμαίων καὶ ἐμὸν πατέρα συγγράψαι ἐξ ἐπιταγῆς τῆς βασιλίδος καὶ ἐν βίβλοις ἐνθεῖναι τὰς πράξεις τῆς βασιλείας αὐτοῦ, ἐν ᾧ περ ὁ καιρὸς ἐδίδου τούτῳ, τῶν ὅλων καὶ τοῦ πολέμου βραχύ τι ἀπαλλαγέντι, ἐπιβλέψαι πρὸς συγγραφὰς καὶ λογικοὺς τινὰς πόρους". ⁵) Τὴν ἐπιγραφὴν ἐπιξηγεῖ ἐν σελίδ. 17 τοῦ Προοιμίου "Ἀλλ' ἀφορμὴν

νους τοῦ αὐτοκράτορος ἀρξάμενος κατήρχετο εἰς τὸν Ἀλέξιον. Περιγράφει δὲ τὰ γεγονότα ἀπὸ τοῦ 1070 μέχρι τῆς ἀρχῆς τῆς βασιλείας τοῦ Βοτανειάτου (1079). Ἡ συγγραφή συνίσταται ἐκ τεσσάρων βιβλίων, ἐξ ὧν τὰ μὲν δύο πρῶτα εἶχε συντάξει, ὡς φαίνεται, ζῶντος τοῦ Ἀλεξίου, τὰ δ' ἄλλα δύο ἔγραψε βραδύτερον. Εἰκάζεται, ὅτι ὁ Νικηφόρος προτιθέτο νὰ προσθέσῃ καὶ πέμπτον βιβλίον, ὅπως ἀγάγῃ εἰς πέρας τὰ τῆς βασιλείας τοῦ Βοτανειάτου, ἀλλὰ διὰ τὸν συμβάντα θάνατον τὸ ἔργον ἔμεινεν ἀτελές. Πειρᾶται δ', ὅπως δείξῃ, ὅτι ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς τὰ τοῦ κράτους κινδυνεύοντα ἔσωσε¹. Πρὸς συγγραφὴν τῆς ἱστορίας ἠντλησεν εἰδήσεις παρὰ τῶν προγενεστέρων, ὡς δὴ παρὰ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ πάππου, ἔλαβε δ' ὅπ' ὄψει καὶ ἱστορίας, οἷον τὴν τοῦ Ψελλοῦ καὶ τὸ χρονικὸν τοῦ Σκυλλίτζη. Ὁ Νικηφόρος ὡς γαμβρὸς τοῦ Ἀλεξίου δὲν ἠδύνατο ἀπαθῶς νὰ κρίνῃ τὰ γεγονότα, ἀλλ' ὡς συγγενῆς τῶν τὰ ἔργα διαπραξαμένων εἶχε τὴν εὐκόλιαν, ὅπως ἀκριβῶς μάθῃ ταῦτα. Τὸ πρότυπον τῆς ἱστορίας τούτου εἶναι ὁ Ξενοφῶν². Ἀμφότεροι ἦσαν στρατιῶται καὶ συγγραφεῖς.

Ὑψηλοτέραν θέσιν ἐν τῇ ἱστοριογραφίᾳ κατέχει ἡ θερμοურγὸς σύζυγος αὐτοῦ, Ἄννα ἡ Κομνηνὴ, ἥτις ἐγεννήθη τῷ 1083. Ὅτε δ' αὕτη ἦγε τὸ ὄγδοον τῆς ἡλικίας ἔτος, ἐμνηστεύθη Κωνσταντῖνον τὸν υἱὸν τῆς χήρας Μαρίας τῆς γυναικὸς τοῦ Μιχαὴλ Δούκα³. Ἀλλὰ τοῦ Κωνσταντίνου προώρως τελευτήσαντος ὁ γάμος δὲν ἐτελέσθη. Οὕτως ἡ Ἄννα ἔλαβε σύζυγον τὸν Βρυ-

τινα παρασχεῖν βουλόμενος τοῖς τὰ ἐκείνου συγγράφειν ἐθέλουσι πρὸς ταυτηνὴ τὴν γραφὴν ἐξώρμησα. ¹) Ἐν προοίμ. σελ. 15 "ὅς ἐν καιροῖς δυσκόλοις τὰς τῶν Ῥωμαίων ἡγεμονίας παραλαβὼν, ἀπηνίκα τὰ τῶν Ῥωμαίων ἀπηνύδθησεν πράγματα εἰς γῆν καταπεπιτωκότα καὶ κινδυνεύοντα διαρρῆναι, τέλεον ἀνέστησέ τε καὶ εἰς κλέος ἀνήγαγε μέγιστον." ²) Krumpholtz ἐν σελίδ. 77. ³) Ἄννα Κομν. ἐν βιβλ. XIV, 7. Παράβαλλ. Neumann, Griechische Geschichtschreiber und Geschichtsquellen im zwölften Jahrhundert, Leipzig 1888 ἐν σελίδ. 19.

έννιον, ὡς εἴρηται ἐν τοῖς ἔμπροσθεν. Τοῦτον ἐκ παντὸς τρόπου ἐπειρᾶτο μετὰ τῆς μητρὸς Εἰρήνης, ὅπως ἀναβιάσῃ εἰς τὸν θρόνον. Ἡ Εἰρήνη ἐπῆρει μὲν τὸν Βρυέννιον, ἐκάκιζε δὲ τὸν υἱὸν Ἰωάννην¹. Ἀλλ' ὁ Ἀλέξιος οὐδόλως ἐπείσθη, ἵνα πρῶξῃ τοῦτο ἐπειπὼν τοὺς λόγους, δι' οὓς ἀρνεῖται². Τοῦ Νικηφόρου θανόντος ἡ Ἄννα ἔδρουσε τὴν μονὴν τῆς Κεχαριτωμένης, ὅπου διήγαγε τὸ λοιπὸν τοῦ βίου. Πότε ἐτελεύτησε, δὲν εἶναι γνωστόν³. Ἐν τῇ μονῇ ἀπηλλαγμένη τοῦ θορύξου καὶ τῶν φροντίδων τῶν ἀνακτόρων συνέγραψε τὴν Ἀλεξιάδα, ἣτις κατὰ τὸ 1148 ἦτο ἤδη συντετελεσμένη.

Ἡ Ἀλεξιάς συνισταμένη ἐκ δέκα καὶ πέντε βιβλίων περιλαμβάνει τὰ γεγονότα ἀπὸ τοῦ 1069—1118. Οὕτως ἡ ἱστορία τῆς Ἀννης προσαρμόζεται εἰς τὴν τοῦ ἀνδρός. Ἐπειδὴ γράφει σύγχρονον ἢ ὀλίγῳ προγενεστέραν ἱστορίαν, τὰς εἰδήσεις ἔλαβε κατὰ τὸ πλεῖστον παρὰ συγγενῶν ἢ παρὰ πολεμιστῶν, οὕτως εἶχον ἀκολουθήσει τῷ πατρὶ εἰς τοὺς πολέμους. Ἡδύνατο δὲ εὐκόλως νὰ μεταχειρισθῇ καὶ δημόσια ἔγγραφα, διπλωματικὰς ἀλληλογραφίας καὶ τὰ παραπλήσια. Ὅτι τὴν ἱστορίαν τοῦ Νικηφόρου εἶχεν ἀνὰ χεῖρας, εὐκόλως ἠδύνατό τις νὰ εἰκάσῃ. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ εἰς ταύτην παραπέμπει⁴. Ὁμολογεῖ δ', ὅτι εἶχεν ὅπ' ὅψει καὶ εὐτελεστεράς πηγὰς⁵, δηλ. ἱστορήματα ἀπομάχων.

1) Ὁρα Νικήτη. Χωνιάτ. ἐν προοίμ. κεφ. 2. 2) Ἀντίοθι " . . . ἐπ' ἐμοὶ καὶ μάλα καπυρὸν γέλασε τοὺς Πανρῶμαιον, καὶ τῶν φρενῶν κριθεῖν ἀποπεσόν, εἰ τὴν βασιλείαν οὐκ ἐπαινετῶς εἰληφώς, ἀλλ' αἵμασιν ὁμογενῶν καὶ μεθόδοις Χριστιανικῶν ἀφισταμέναις θεσμῶν, δεῖσαν ταύτης ἀφικέναι διάδοχον, τὸν μὲν ἐξ ὁσφύος ἀποπεμνυραῖμην, τὸν δὲ Μακεδόνα εἰσοικισαίμην, τὸν Βρυέννιον οὕτω λέγων, ἐπεὶ καὶ ἐξ Ὁρεστιάδος ὤρημοτο. 3) Ὁρα E. Oster, Anna Komnena. 3 Program. Rastatt 1868. 1870 καὶ 1871. 4) Ἐν βιβλ. X, 2 "ὅπως δὲ τῷ λεπτομερεστέρον ἐθέλοντι μαθητῶν ἐξεσταῖ ἀπὸ τῶν τοῦ κλεινοῦ Καίσαρος συγγραμμάτων διεντυχεῖν, καὶ VII, 2. 5) Ἐν βιβλ. XIV, 7 "Ἄ δὲ συνειλόχην τῆς ἱστορίας, ἴστω θεός, ἴστω ἡ ὑπερκόσμιος μήτηρ αὐτοῦ καὶ ἐμὴ δεσπότις, ἀπὸ τινων συνελεξάμην συγγραμμάτων ἀχρεῶν καὶ ἀσπουδῶν παντάπασιν καὶ γερόντων ἀν-

Ἡ Ἄννα διακηρύσσει, ὅτι δὲν θέλει φεισθῇ οὐδὲ τοῦ ἑαυτῆς πατρὸς, ἃν εὖρη τοῦτον ἁμαρτάνοντα¹. Διότι ἔχει συνειδήσιν, ὅτι ὁ γράφων ἱστορίαν ἔχει καθήκον, ὅπως ἐπιλανθάνηται εὐνοίας καὶ μίσους καὶ κοσμῇ μὲν τοὺς ἐχθρούς, ὅταν αἱ πράξεις ἀπαιτῶσι τοῦτο, ἐλέγχῃ δὲ τοὺς ἀναγκαιοτάτους, ὅταν τὰ ἁμαρτήματα τοῦτο ὑποδεικνύωσιν².

Οἱ λόγοι ὅμως οὗτοι εἶναι μὲν γενναῖοι, ἀλλὰ δὲν ἐφαρμόζονται. Ἴσως ὁ πρὸς τὸν πατέρα σεβασμὸς ἐν τῇ φαντασίᾳ τῆς λογίας ἡγεμονίδος τὸν Ἀλέξιον εἰκονίζεν ἐν μορφῇ ἰδεώδει. Τοῦτο καταφαίνεται κατ' ἐξοχὴν ἐκεῖ, ἔνθα ἡ Ἄννα περιγράφει τὴν μορφὴν τοῦ πατρὸς³ καὶ τῆς μητρὸς⁴. Ὡσαύτως τὸν σύζυγον δὲν διστάζει νὰ παραξάλλῃ πρὸς αὐτὸν τὸν Ὀμηρικὸν Ἀχιλλέα⁵. Ἐν τῇ διανοίᾳ τῆς εὐσεβοῦς θυγατρὸς ὁ Ἀλέξιος εἶναι οὕτως ἔξοχος, ὥστε μόνον ὁ μέγας Κωνσταντῖνος δύναται πρὸς τοῦτον νὰ παραβληθῇ. Διὰ ταῦτα τὴν ἱστορίαν αὐτῆς κατὰ τὸ ἔθος τῶν ἐπικῶν ποιητῶν ὠνόμασεν Ἀλεξιάδα, ὡς ὁ Ὀμηρος τὴν Ἰλιάδα. Διαφέρει δ' ὅμως τοῦ ἔπους, καθ' ὅσον πολλαχοῦ λυρικαὶ ἐκχύσεις διακόπτουσι τὴν ἡρεμον ἀφήγησιν. Ὁ Carl Neumann⁶ ἐλέγχει τὴν Ἄνναν, διότι δὲν περιέγραψε τὴν σκηνὴν τὴν συμῆσαν κατὰ τὴν τελευταίαν στιγμὴν τοῦ βίου τοῦ Ἀλεξίου, ἣν γινώσκομεν παρὰ τοῦ Ζωναρά καὶ Νικήτα τοῦ

θρόνων στρατευσαμένων κατ' ἐκεῖνο καιροῦ, καθ' ὃν οὐμὸς πατὴρ τῶν σκήπτρων Ῥωμαίων ἐπέληπτο, χρησαμένων δὲ συμφοραῖς καὶ μετασχηματισθέντων ἀπὸ τῆς κοσμικῆς τύρβης εἰς τὴν τῶν μοναχῶν γαληνιαίαν κατάστασιν. ¹) Ἐν βιβλ. I, 16. ²) Ἐν προοίμ. κεφ. 2. ³) Ἐν βιβλ. III, 3 πρὸς πολλοῖς ἄλλοις λέγει: "Τῶν τε ὧμων ἡ εὐρύτης καὶ τῶν βραχυδύνων τὸ σιερρόν καὶ τῶν στέρων ἡ προβολὴ ἡρωϊκὰ πάντα καὶ ὅλως εἰς θάμβος καὶ τέρψιν τοὺς πολλοὺς ἐκκαλοῦμενα. ⁴) Αὐτόθι: "Καὶ ἐπέραστος μὲν ἰδεῖν, ἐπέραστος δὲ ἀκοῦσαι, καὶ ὄψεώς τε καὶ ἀκοῆς ἀκόρεστον ὡς ὄντως ἀκουσμά τε καὶ θέαμα. Αὐτὸ μὲν τὸ πρόσωπον σελήνης μὲν ἀπέστειλε φέγγος. ⁵) Ἐν βιβλ. VII, 2. "Καὶ οἶον τὸν Ἀχιλλέα ὕμνησεν Ὀμηρος ἐν τοῖς ἀρχαίοις, τοιοῦτον ἂν τις εἶπε τὸν ἑμὸν Κάισαρα ἐν τοῖς ὑπὸ τὸν ἥλιον ἅπανιν ἀναπεφηνότα. ⁶) Ἐν σελίδ. 26 τῆς μνημονευθείσης διατριβῆς.

Χωριάτου¹. Ἡμεῖς ἔχομεν τὴν γνώμην, ὅτι καλῶς ἔπραξεν ἡ ἡγεμονίς ἀπαξιῶσασα νὰ ἀποκαλύψῃ πρὸ τοῦ κόσμου σκηπὴν ὅλως οἰκιακὴν. Ἡ ἀποκάλυψις αὕτη τῷ μὲν Χωριάτῃ ἦτο καθήκον, ἀλλὰ τῇ Ἀννῇ πάντως ἦτο ἀσέβημα. Αὕτη δὲν ἠδύνατο νὰ γινώσκῃ τὴν ὑπόθεσιν ταύτην, εἰ μὴ ἦτο θυγάτηρ τῶν περὶ διαδοχῆς τοῦ θρόνου ἐρισάντων. Ὅτι δ' ἡ Εἰρήνη ἐκ παντὸς τρόπου ἡγωνίσαστο, ὅπως σώσῃ τὸν σύζυγον², δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς βέβαιον. Διότι αὕτη ἡγάπα μὲν τὸν ἄνδρα, ἀλλὰ τοῦ υἱοῦ προετίμα τὴν θυγατέρα καὶ διὰ ταύτην τὸν γαμβρὸν Νικηφόρον. Σημειωτέον δ', ὅτι ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς διεκρίθη κατὰ τὴν στρατιωτικὴν καὶ πολιτικὴν ἐνέργειαν, ὡς καὶ κατὰ τὴν ὑπέροχον σύνεσιν, καὶ ἀνῆκει ταῖς μεγαλοπρεπεστάταις μορφαῖς τοῦ Μέσου αἰῶνος, ὡς λέγει ὁ πολὺς περὶ τὰς τοιαύτας ἐρεῦνας Krumbacher³.

Διὰ ταῦτα ἡ Ἀλεξιάς τῆς ἡγεμονίδος θεωρεῖται ὡς ἐν τῶν περιφανεστάτων ἔργων τῆς Ἑλληνικῆς ἱστοριογραφίας. Ἡ καρδιά τῆς Ἀννῆς δὲν ἔχει τι Ῥωμαϊκόν, ἀλλὰ πάλλει ἐκ θερμότητος πρὸς πᾶν Ἑλληνικόν. Δύναμαι δ' εἰπεῖν, ὅτι εἶναι ἡ πρώτη Ἑλληνὶς τοῦ μέσου αἰῶνος. Τὰ Ἑλληνικὰ ταύτης φρονήματα καταφαίνονται καὶ ἐν τῇ ἐκλογῇ τῶν προτύπων τῆς ἱστοριογραφίας καὶ ἐν τῇ Ἑλληνιστοῦσι γλώσσῃ. Ἡ Ἀννα δὲν ἐκλέγει ὡς πρότυπον τὸν Θεοφύλακτον ἢ τὸν Γενέσιον, ἀλλὰ τὸν Θουκυδίδην καὶ τὸν Πολύβιον. Τηλικαύτην δ' ἡ φιλόπατρις στοργὴν πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν ἐπιδείκνυσιν, ὥστε νομίζει, ὅτι ἡ ἱστορία καταμαίνεται, δόκιμς μεταχειρίζεται ξενικὰς λέξεις⁴. Ἡ

¹) Ἐν σελίδ. 11 (ἐκδ Bonn). ²) Ἀννα ἐν βιβλ. XV, 11. «Πολλάκις γοῶν ἐγὼ μᾶλλον συνεχῶς καὶ τὴν μητέρα τεθέαμαι συνδιανυκτερεύουσάν τε τῷ βασιλεῖ καὶ κατόπιν τούτου ἐπὶ τῆς κλίνης καὶ ὑπανεχούσαν τοῦτον ταῖς χερσὶ καὶ παραμυθουμένην τρόπον τινα τὴν ἀναπνοήν. Ἐχέτω μέντοι αὐτῆς τῶν ὀμμάτων τὸ δάκρυον καὶ ὑπὲρ τὰ Νειλῶα δέματα». ³) Ἐν σελίδ. 80. ⁴) Ἐν βιβλ. X, 8. «Τόπος δὲ οὗτος ἐγγὺς τῆς Βοοῦσης» ὀνόματα δὲ ταῦτα τῶν ἐν τοῖς μέρεσιν ἐκείνοις τόπων. Καὶ μεμφέσθω μηδεὶς ἡμῖν τοιούτοις

γλῶσσα τῆς Ἀννης πάντως διαφέρει τῆς καθωμισμένης. Ἡλική δ' ἦτο ἡ διαφορά, καταφαίνεται ἐκεῖ, ἔνθα παραφράζει δημοτικὸν ῥομάτιον¹. Διὰ τὰς ἀρειὰς τῆς γλώσσης ἡ Ἀλεξιάς θεωρεῖται τὸ περιφανέστατον τῆς ἀναγεννήσεως μνημεῖον².

Ὁ δὲ Ἰωάννης Κίναμος ἀνῆκων εἰς ἐπιφανὲς γένος εἰσῆλθεν εἰς τὰ ἀνάκτορα τοῦ Βυζαντίου ὡς βασιλικὸς γραμματικὸς (*notarius*) καὶ ἠκολούθησε τῷ Μανουὴλ Κομνηνῷ (1143 — 1180) εἰς τὰς στρατείας ἀνά τε τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Εὐρώπην. Ἐξῆ δὲ καὶ ἐπὶ Ἀνδρονίκου, ὅστις ἠπειλήσεν νὰ ῥύψῃ αὐτὸν καὶ τὸν ἐπίσκοπον νέων Πατρῶν Εὐθύμιον εἰς τὸν ποταμόν, διότι ἐν τῇ βασιλείᾳ σκηρῇ κατὰ Βυζαντινὸν τρόπον συνεζήτουν περὶ τινος θεολογικοῦ ζητήματος³. Ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς συντάξεν ἱστορικὸν ἔργον, περὶ ἐπιγράφεται Ἐπιτομὴ τῶν κατορθωμάτων τῷ μακαρίτῃ βασιλεῖ καὶ πορφυρογεννήτῳ κυρῷ Ἰωάννῃ τῷ Κομνηνῷ καὶ ἀφήγησις τῶν πράχθέντων τῷ αἰοδίμῳ νίῳ αὐτοῦ τῷ βασιλεῖ καὶ πορφυρογεννήτῳ κυρῷ Μανουὴλ τῷ Κομνηνῷ πονηθεῖσα Ἰωάννῃ βασιλικῷ γραμματικῷ τῷ Κιννάμῳ. Ἡ ἱστορία αὕτη προσαρμόζεται εἰς τὴν τῆς Ἀννης· διότι ὁ συγγρα-

χρωμένοις ἀνόμασιν βαρβαρικοῖς καὶ ἀφ' ὧν ἔστι τὸ ὕφος τῆς ἱστορίας καταμαίνεσθαι. Παράβαλλ. καὶ VI, 14. ¹) Ἐν βιβλ. II, 4 "Τὸ δὲ ῥομάτιον αὐταῖς λέξεσιν εἶχεν οὕτως· "τὸ σάββατον τῆς τυρινῆς, χαρεῖς, Ἀλέξιε, ἐνόησές το, καὶ τὴν δευτέραν τὸ πρῶτ' ὕνα καλῶς γεράκις μου. Εἶχε δὲ ὡδὲ πως ἐννοίας τὸ διαφημιζόμενον ἐκείνο ῥομάτιον" ὡς ἄρα κατὰ μὲν τὸ τυρῶνιμον σάββατον ὑπέρεγγέ σοι τῆς ἀγχινσίας, Ἀλέξιε, τὴν δὲ μετὰ τὴν κυριακὴν δευτέραν ἡμέραν καθάπερ τις ὑμικέτης ἱέραξ ἀφίστασο τῶν ἐπιβουλεύοντων βαρβάρων. ²) Παράβαλλ. Neumaun ἐν σελίδ. 28. ³) Νικητ. Χωνιάτ. II, ἐν σελίδ. 430 (ἔκδ. Bonn) "ὥστε καὶ τῷ νέῳ Πατρῶν Εὐθυμίῳ (μέγας δ' ἐν λόγοις οὗτος ἦν ὁ ἀνὴρ) καὶ τῷ Κιννάμῳ Ἰωάννῃ οὐ μόνον ἐπέπληξεν ἐντὸς τῆς βασιλείου σκηρῆς κατὰ τὸ Λοπάδιον διαλεγόμενοι περὶ τῆς "ὁ πατήρ μου μερίζων μού ἐστι, τοῦ θειανθρώπου φωνῆς, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοῦ Ῥονδακοῦ ποταμοῦ ἀκοντίσειν χαλεπήνας ἠπέλησεν, εἰ μὴ παύσαιτο ποιοῦμενοι περὶ θεοῦ τὴν διάλεξιν.,"

φείς ἀπὸ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰωάννου Κομνηνοῦ¹ ἀρχόμενος περιλαμβάνει τὸ μέγιστον μέρος τῆς τοῦ Μανουήλ, δηλ. ἀπὸ τοῦ 1118—1175. Φαίνεται δ', ὅτι τὸ ἱστορικὸν τοῦτο ἔργον ἐξικνεῖτο μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Μανουήλ, διότι εἰς ἡμᾶς περιῆλθεν ἡκρωτηριασμένον κατὰ τὸ τέλος.

Ὁ C Neumann² ἐπειράθη, ὅπως δείξῃ, ὅτι δὲν ἔχομεν τὸ πρωτότυπον ἔργον τοῦ Κιννάμου, ἀλλ' ἐπιτομὴν αὐτοῦ. Διότι ὁ συγγραφεὺς παραπέμπει εἰς προηγουμένας διηγήσεις, αἵτινες νῦν δὲν ὑπάρχουσιν³. Εἶναι δὲ δίκαιον τὸν ἱστορικὸν νὰ κρίνωμεν ἐπιεικέστερον, διότι πολλαχοῦ δὲν γίνεται δηλόν, ἂν τὸ ἁμάρτημα, ὡς ἡ τραχύτης τῆς γλώσσης καὶ τὸ σκοτεινὸν τῆς συντάξεως, ἀνήκῃ αὐτῷ ἢ τῷ ἐπιτομῇ. Ὁ Κίνναμος εἶναι ἐντιμος στρατιώτης, ὅστις θηρεύει τὴν ἀλήθειαν. Περιγράφει δὲ τὰ γεγονότα ἐκτενῶς, ὅσων αὐτόπτης ἐγένετο· τῶν δ' ἄλλων κεφαλαιωδῶς μόνον μέμνηται, ὡς αὐτὸς ὁμολογεῖ⁴. Ἐπειδὴ δ' εἶχεν ὑψηλὴν θέσιν παρὰ τῷ αὐτοκράτορι, ἡδύνατο καὶ παρὰ τῶν στρατηγῶν νὰ μαρθάνῃ τὰ γενόμενα. Ὁ ἡμέτερος ἱστορικὸς ἔχων καὶ φιλοσοφικὰς γνώσεις πολλάκις διελέγετο πρὸς τὸν αὐτοκράτορα περὶ Ἀριστοτελικῶν ζητημάτων⁵. Πρότυπον τοῦ Κιννάμου εἶναι ὁ Πρόδοτος καὶ ὁ Ξενοφῶν. Οὕτω δ' ἀπεχθάνεται τὰ τῶν ἄλλων λαῶν ὀνόματα, ὥστε τοὺς Τούρκους ὀνο-

¹) Εὐθὺς ἐν ἀρχῇ μετὰ τὸ προοίμιον λέγει· “Ἀλεξίου τὸν βίον καταλύσαντος, Ἰωάννης καὶ πρότερον πρὸς τοῦ πατρὸς αὐτοῦ μνηστευθεὶς τὴν βασιλείαν παρέλαβεν.” ²) Ἐν σελίδ. 80 τῆς μνημονευθείσης διατριβῆς.

³) Π. χ. ἐν σελίδ. 236 λέγει· “Οὐ μὴν οὐδὲ Ἑρρίκος ταύτης ἀπεινὰ ἡμέλλε τῆς μάχης, ὃς Θεοδώρῳ τῇ βασιλείῳς ξυνώκει ἀδελφιδῇ, ὥσπερ ἤδη πολλάκις ἐρρήθη.” Ἀλλὰ τοῦτο μόνον ἐνταῦθα λέγεται. ⁴) Ἐν σελίδ. 20 “Ἀλλὰ ταῦτα μὲν πρὸς ἀκριβείαν ἱστορεῖν ὑπόσχουσιν οἱ μαι ὑπερβαίνει τὴν ἡμετέραν. Ὡς γὰρ ἐν κεφαλαίῳ προῦκειτό μοι περὶ τῶν παρόντων εἰπεῖν, αἵτε μὴδὲ αὐτοποιήσαντι ταῦτα μὴδὲ τὸ . . . ἐντεῦθεν λαβόντι.” ⁵) Ἐν σελίδ. 291 “Ἐγὼ γέ τοι πολλάκις αὐτῷ τῶν Ἀριστοτέλους διαλεξάμενος πολλὰ τῶν πολυζητιῶν αὐτοφνῶς ἐπιλυόμενα ἔγων, πρᾶγμα οὐδενὶ τῶν ἀπάντων οἱμαι γεγονὸς τοῦ παντὸς αἰῶνος.”

μάξει Πέρας¹. Ἐνταῦθα ἀγόμεθα εἰς τὴν παρατήρησιν, ὅτι ἔφ' ὅσον οἱ Βυζαντινοὶ χωροῦσιν εἰς τὴν ἀπώλειαν τῆς ἐαυτῶν ἐλευθερίας, ἐπὶ τοσοῦτον ἀγαπῶσι τὰ τῶν Ἑλλήνων. Φαίνεται δὲ παράδοξον, ὅτι ἡ ἱστορία τοῦ Κομνάτου δὲν ἀνεγινώσκετο πολὺν παρὰ τοῖς ἔπειτα, ὥς τεκμηριοῦται ἐκ τούτου, ὅτι ἐν μόνον χειρόγραφον διτηρήθη καὶ τοῦτο ἠκρωτηριασμένον.

Ὁ Νικήτας Ἀκομινᾶτος λέγεται καὶ Χωνιάτης ἐκ τῆς πατρίδος αὐτοῦ, ἣτις ὠνομάζετο Χωνιά². Κατήγετο ἐκ Φρυγίας ἐξ εὐπόρων γονέων. Ὅτε δ' ὁ Νικήτας ἤγε τὸ ἔννατον τῆς ἡλικίας ἔτος, ἐπέμφθη ὑπὸ τοῦ πατρὸς εἰς Κωνσταντινουπόλιν, ἔνθα ὑπὸ τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ πρεσβυτέρου ἀδελφοῦ Μιχαὴλ ἐξεπαιδεύθη. Ἀλλ' ἐν αὗτῳ ὁ Μιχαὴλ περιορίσθη ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἐν ἣ διέπρεπεν, ὁ Νικήτας περὶ τὰ πολιτικὰ ἀσχολούμενος ἀνῆλθεν εἰς τὰ μέγιστα τοῦ κράτους ἀξιώματα. Παρ' ἀμφοτέροις ἡ ἀμοιβαία ἀγάπη ἦτο εἰλικρινὴς καὶ διαρκής. Ὅτε δ' ὁ Μιχαὴλ, ὅστις ἐγένετο ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν, ἔμαθεν, ὅτι ἐτελεύτησεν ὁ ἀδελφός, ἔρρηξε γοερὰν φωνὴν ἐν μοναστείᾳ. Ὁ Νικήτας ἐγένετο λογοθέτης τῶν σεκρέτων, ἐκ τῆς συγκλήτου βουλῆς, ἐπὶ τῶν κρίσεων, γενικὸς λογιστὴς τῶν φόρων, προκαθήμενος τοῦ κοιτῶνος καὶ μέγας λογοθέτης. Κατὰ δὲ τὴν τρίτην σταυροφορίαν (περὶ τὰ 1189) ἐγένετο ἑπαρχος τοῦ θέματος τῆς Φιλίππουπόλεως. Αἱ ὑψηλαὶ θέσεις ἀνέδειξαν αὐτὸν ἄξιον, ὅπως λάξῃ σύζυγον τὴν ἀδελφὴν τῶν Βελισσαριωτῶν, οἵτινες ἐθεωροῦντο ἀπόγονοι τοῦ μεγάλου στρατηγοῦ Βελισσαρίου. Ἐξῆσε δ' ἐν χρόνοις πολυταράχοις, καθ' οὓς συνέβη ἡ πτώσις τῶν Κομνηνῶν καὶ τῶν Ἀγγέλων καὶ ἡ φοβερά ὑπὸ τῶν Λατίνων ἄλωσις καὶ δῆωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ταύτης

¹) Krumbacher ἐν σελίδ. 84 Ἄξιον σημειώσεως, ὅτι καὶ ὁ στρατηγὸς Κολοκοτρώνης ἐν ταῖς μάχαῖς τοὺς Τούρκους Περσιάνους ἐκάλει, ὡς παρὰ τοῦ ἐμοῦ πατρὸς πολλάκις ἤκουσα. ²) Εἶναι αἱ ἀρχαῖαι Κολοσσαὶ τοῦ Ἡεροδότη καὶ τοῦ Ξενοφῶντος. Ἐνταῦθα ἰδρύνθη ἀρχαιοτάτη χριστιανικὴ ἐκκλησία, πρὸς ἣν ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἔπεμψε τὴν γνωστὴν ἐπιστολήν. Ὅρα Krumbacher ἐν σελίδ. 84 καὶ Κ. Παπαρρηγ. IV, 629.

αυτόπτης μάρτυς γενόμενος εἶδε τὰς βδελυρὰς τῶν Φράγκων πράξεις οἷνες οὔτε τοῦ ναοῦ τῆς ἁγίας Σοφίας ἐφείσθησαν, οὔτε τοῦ αὐλοῦ τῆς οἰκίας ἀπέστησαν, ἀλλὰ πανταχοῦ βεβηλώσεις ναῶν ἐγίνοντο, θρῆνοι καὶ ὀλολυγμοὶ γυναικῶν ἠκούοντο καὶ βιασμοὶ τούτων διεπράττοντο. Οἱ πορθηταὶ καὶ αὐτὰ τὰ ἔργα τοῦ Πραξιτέλους καὶ τοῦ Φειδίου, ἅπερ ἐκόσμουσαν τὰς πλατείας καὶ τὰ ἀνάκτορα, ἔφθειραν¹. Ὁ δυστυχὴς Νικήτας ἐτέθη ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Ἐνετοῦ ἐμπόρου, ὃν ἄλλοτε εἶχε σώσει. Τῇ βοηθείᾳ τούτου ἐξῆλθε τῶν τειχῶν διὰ μυρῶν κινδύνων ἄγων τὰς γυναῖκας. Οὕτω σωθεὶς ὁ συγγραφεὺς ἀποτείνει τὸν λόγον εἰς τὴν ἀλοῦσαν πόλιν, ὅστις εἶναι μεστὸς λυρικοῦ πάθους². Μετὰ τὴν σωτηρίαν κατέφυγεν εἰς Νίκαιαν, ὅπου ἰδρύθη ἡ νέα βασιλεία. Πότε ἐτελεύτησεν ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς, δὲν εἶναι γνωστόν. Βέβαιον ὅμως εἶναι, ὅτι ἔθανε πρὸ τοῦ ἀδελφοῦ Μιχαὴλ θανόντος κατὰ τὸ 1220³.

Ἐν Νικαίᾳ ὁ Ἀκομινᾶτος ἡσυχίαν εὐρὼν ἡσχολήθη πρὸς οὐγγραφὴν τῆς Ἱστορίας αὐτοῦ, ἐν ᾗ περιγράφονται τὰ γεγονότα ἀπὸ τοῦ 1118—1206. Οὕτω τὸ σύγγραμμα τοῦτο εἶναι ἐξακολούθησις τῆς ἱστορίας τῆς Ἀννης καὶ τοῦ Ζωναρᾶ. Τὰ κατὰ τὴν βασιλείαν ὅμως τοῦ Ἰωάννου Κομνηνοῦ πραγματεύεται ὁ συγγραφεὺς κεφαλαιωδῶς. Διότι τὰ κατ' αὐτὸν δὲν εἶδεν⁴. Ἐπειδὴ κυρία πηγὴ τῆς ἱστορίας τοῦ Νικήτα εἶναι ἡ

¹) *Opa* Natatis de Wailly, *La conquête de Constantinople par Geoffroi de Wille-Harduin avec la continuation de Henri de Valenciennes*, Paris 1872. *Παράβαλλ.* *Παπαρρηγ.* IV, 672. ²) *Ἱστορ. ἐν σελίδ.* 782 (ἐκδ. Bonn) "Καὶ σὺν δέ, ὃ πόλις βασιλεία, πόλις περιοχῆς, πόλις τοῦ βασιλέως τοῦ μεγάλου, σκῆνωμα ὑψίστου, αἰνεσις καὶ ὕμνησις τῶν αὐτοῦ θεραπόντων καὶ προσφιλῶν ξενοδόχων, καὶ βασιλεὺς μὲν τῶν βασιλίδων πόλεων, ἥσμα δὲ ῥομάτων καὶ λαμπρότης λαμπροτήτων, καὶ τῶν σπανίων πανταχῇ θεαμάτων σπανιώτερον ὄραμα, τίς ὁ διασπάσας ἡμᾶς ἀπὸ σοῦ ὡς ἐκ μητρὸς φίλης τέκνα φιλούμενα;...". ³) *Παράβαλλ.* *Elissen*, *Michael Acominatus von Chonä*, Götting, 1846. ⁴) *Ἐν σελίδ.* 7.

αὐτοψία, αὕτη διαπρέπει κατὰ τὴν ζωηρότητα καὶ κοσμεῖται ὑπὸ ἀνεκδότων. Κατὰ τὴν κρίσιν μεγάλου κριτικοῦ, οἷος ὁ Gibbon¹, ὁ Ἀκομινάτος εἶναι ἀμερόληπτος ἱστορικὸς καὶ ὑπέρτερος κολακειῶν. Βεβαίως κατὰ τῶν Λατίνων, οἵτινες ἐπὶ ὀρθοῦσαν τὴν πατρίδα αὐτοῦ καὶ μυρίας συμφορὰς ἐπήνεγκον, λέγει ἐνίοτε πικροὺς λόγους² καὶ εἰκονίζει διὰ ζοφερῶν χρωμάτων³. Ἐξαίρει ὁμως τὴν χρησιμότητα τοῦ Βαλδουίνου⁴. Ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς ἐν τῷ προοιμίῳ⁵ ὑπισχνεῖται, ὅτι θέλει γράψῃ διὰ γλώσσης ἀπλῆς, διότι ἡ ἱστορία τὴν ἀλήθειαν θηρεῖν οὐσα ἀφίσταται καὶ τῆς ῥητορικῆς δεινότητος καὶ τῆς ποιητικῆς λογοποιίας⁶. Ἀλλ' ἐν τῇ ὑποσχέσει ταύτῃ δὲν ἐμμένει, ὥς ἥδη ἀρχαῖος κριτικὸς παρατήρησε⁷. Τοῦναντίον ἡ γλῶσσα τοῦ Ἀκομινάτου εἶναι κομπώδης καὶ μεστή εἰκόνων. Ἡμεῖς γε δοάκις ἀναγινώσκομεν τοῦτον τὸν ἱστορικόν, ἀναμνησκόμεθα τοῦ Θεοφυλάκτου. Εἶναι δίκαιον νὰ ἔχωμεν ἐν νῷ, ὅτι ὁ λυρικός τόνος, ὃν ἀμφότεροι οἱ ἱστορικοὶ ἔχουσι, παρήχθη ἐκ τῆς αὐτο-

¹) "Ora Nicolai III, 82. ²) Ἐν σελίδ. 741 "καὶ παρὰ θάνατον ἄτερος ὀπλιζόμενοι ἐσκόλευόν τε τὰ ἐνόντα καὶ αὐτὰ πρὶ παρεδίδοσαν, φειδόμενοι μηδενὸς παραλίον οἰκοδομήματος οἱ τοῦ καλοῦ ἀνέραστοι κηρσεύοντες τοὶ βάρβαροι.". ³) Ἐν σελίδ. 796 "Τοῦτο δὲ καὶ ταῖς λοιπαῖς συνέβαινε πόλεις, ὅσαι μὴ χωρεῖν διὰ μάχης τοῖς Λατίνοις ἐγνώκεισαν, εἰ καὶ πονηρὸν χρῆμα εἰς θεραπείαν Λατίνος, φωνὴ ἀσύμφωνος Ἑλλήσι, γνώμη φιλοχρήματος, ὀφθαλμὸς ἀπαιδαγώγητος, γαστήρ ἀκόρεστος, ὀργίλος καὶ δοιμεῖα ψυχὴ, καὶ χεὶρ διφῶσα τὸ ξίφος διὰ παντός.". ⁴) Ἐν σελίδ. 790 "οὐ γάρ πω Βαλδουίνος τριάκοντα καὶ δύο ἔτη γεγένηται. Ἦν δὲ καὶ ἄλλως ὁ ἀνὴρ εὐλαβὴς τὰ πρὸς θεόν, ὥς ἔλέγετο, καὶ τὴν διαίταν ἐγκρατὴς, γυναικὶ δὲ μηδὲ μέτριον βλέμματος προσεσχηκὼς ἐφ' ὅσον χρόνον τῆς οἰκείας γαμετῆς ἀπεφοίτησεν.". ⁵) Ἐν σελίδ. 5 "οἷα καὶ ἡμῶν μὴ τὸ κομπηρὸν καὶ δυσφραδὲς καὶ κρημνώδεις ἀποδιειλημένον λέξουσιν ὥς ἐπίπαν ἀσπασμένων, εἰ καὶ χαλνόντες εἰσιν εἰς τοῦτο πολλοί.". ⁶) Αὐτόθι. ⁷) "Ora ἐν σελίδ. 871.

Οὐκ οἶδα τί φῆς ἐνθάδε, Χωρειάτα,
σοφὸν τὸ σαφὲς συγγράφων εἶναι λέγεις,
εἴτα γριφώδη καὶ βαρβαρὴν γράφεις;

ψίας φοβερῶν σκηνῶν, αἵτινες πολλάκις καὶ τὴν ψυχροτέραν δianoian μέχρι μανιώδους λυρικῆς ἐξάρσεως ἐξωθοῦσιν.

Πλὴν τοῦ μεγάλου τούτου συγγράμματος τῷ Ἀκομινάτῳ ἀποδίδονται καὶ ἄλλα μικρότερα ἔργα. Παράρτημα τῆς ἱστορίας εἶναι ἡ περὶ ἀγαλμάτων καὶ ἀνδριάντων συγγραφή, οὗς οἱ Λατῖνοι κατὰ τὰ 1204 ἔφθειραν. Τὰ θαύματα ταῦτα τῆς τέχνης οἱ τοῦ καλοῦ ἀνέραστοι βάρβαροι ἔκοψαν εἰς νομίματα. Ἐκ τῶν θρήνων, οὗς ἐκπέμπει ὁ Νικήτας, εἰκάζομεν, ὅτι εἶχεν ἀνεπτυγμένην τὴν αἴσθησιν τοῦ καλοῦ. Οὕτως οἰκτεῖρει, ὅτι Ἡρακλῆς ὁ τριέσπερος κρημνησθεὶς ἔκειτο ἐν κοφίνῳ μεγαλωστί¹ καὶ ὅτι ἡ λευκώλενος, ἡ καλλίσφυρος καὶ δολιχόχειρος Ἑλένη, ἡ πάντα θεατὴν διὰ τοῦ κάλλους δουλαγωγήσασα καὶ τὰ χεῖλη καλύνων δίκην παρανοιγόμενα ἔχουσα δὲν ἐμάλαξε τοὺς σιδηρόφρονας². Πλὴν τῶν μνημονευθεισῶν ἱστορικῶν συγγραφῶν διειρηθήσαν καὶ τινες ῥητορικοὶ λόγοι, ὡς δύο πανηγυρικοὶ εἰς τὸν δεύτερον Ἀλέξιον τὸν Κομνηνὸν καὶ εἰς τὸν αὐτοκράτορα Ἰσαὰκ Ἀγγέλον³. Τῷ Ἀκομινάτῳ ἀποδίδεται καὶ ἡ Σύγκρισις χειμῶνος καὶ θέρους. Ὁ δὲ Θησαυρὸς τῆς ὁρθοδοξίας, ὅστις ἐξ 27 βιβλίων συνιστάμενος περιέχει δογματικὴν καὶ ἀπολογίαν τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, δὲν ἀνήκει αὐτῷ κατὰ τοὺς κριτικοὺς πειρωμένους νὰ δείξωσιν, ὅτι εἶναι ἔργον τοῦ Νικήτα Ἀκομινάτου, ὅστις ἐγένετο ἀρχιεπίσκοπος Χωνῶν.

Ὁ δὲ Νεόφυτος ὁ Κύπριος ἐπονομάζεται Ἐγκλειστος καὶ Τιμιοσταυρίτης ἐκ τῆς μονῆς, ἣν αὐτὸς ἔκτισεν. Οὗτος γεννηθεὶς κατὰ τὸ 1134 ἦτο σύγχρονος τοῦ Νικήτα Ἀκομινάτου καὶ ἔγραψεν ἱστορικὴν ἐπιστολὴν ἐπιγραφομένην Νεο-

¹) Ἐν σελίδ. 859. ²) Ἐν σελίδ. 863. ³) Τοὺς λόγους τούτους εὐρίσκει τις προχειρῶς παρὰ τῷ ἡμετέρῳ Σάθρ ἐν Μεσαιων. βιβλιοθήκῃ ἐν τόμῳ I (1872) σελ. 73 καὶ ἐξῆς. Παράβαλλ. J. Müller, Sitzungsbericht der phil-histor. Cl. der Wiener Akademie d. Wiss. 9 (1852) 338 καὶ Krumbacher ἐν σελίδ. 87.

φύτου πρότερον μοναχοῦ καὶ Ἐγκλείστου περὶ τῶν κατὰ τὴν χώραν Κύπρων σκαιῶν¹. Ἐν ταύτῃ δὲ μοναχὸς θρηνηῖ² τὴν οἰκτρὰν θέσιν τοῦ Κυπριακοῦ λαοῦ, ἀφ' οὗτον δ' Ῥιχάρδος κατὰ τὸ 1191 ἐγένετο κύριος τῆς νήσου. Πέμπει δὲ τὴν ἐπιστολὴν πρὸς τινα πνευματικὸν αὐτοῦ υἱόν³. Τοῦ αὐτοῦ μοναχοῦ διετηρήθησαν δέκα λόγοι καὶ Τυπικὴ διαθήκη, ἐν ᾗ ὑπάρχουσι διατάξεις ἐφαρμοζόμεναι ἐν τῇ μονῇ τῆς Ἐγκλείστρας, ἣν αὐτὸς ἔκτισεν⁴.

Ὁ δὲ Γεώργιος Ἀκροπολίτης γεννηθεὶς ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὸ 1220 ἀπῆλθον εἰς Νίκαιαν, ὅτε ἦγε τὸ 16ον ἔτος τῆς ἡλικίας. Ἐνταῦθα εἰσῆλθεν εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Ἰωάννου Δούκα Βατάτζη καὶ ὑπὸ τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ Θεοδώρου Ἐξαπτερεύγου καὶ Νικηφόρου Βλεμμίδου ἐσπούδασε ῥητορικὴν, λογικὴν καὶ μαθηματικά⁵. Οὕτω παιδευθεὶς ὁ Ἀκροπολίτης καὶ περιφανὴς λόγιος γενόμενος μετὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπανῆλθεν εἰς τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα. Διὰ τὴν παιδείαν ἀνῆλθεν εἰς ὑψηλὰ τῆς πολιτείας ἀξιώματα, ἐγένετο μέγας λογοθέτης, ἐπρέσβευσε χάριν τῆς ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Βουλγάρων Ἀσάν. Ἀλλ' ἐν τέλει οἱ πολέμοι τῆς ἐνώσεως κρατήσαντες ἔρριψαν τὸν Ἀκροπολίτην εἰς τὴν φυλακὴν, ὅπου ἔθανεν⁶. Ὁ λόγιος οὗτος πολιτευτὴς συνέταξε Χρονικὴν συγγράφην, ἐν ᾗ πραγματεύεται τὰ γεγονότα ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων μέχρι τῆς ἀνακτήσεως αὐτῆς (1203—1261). Πλήρη δὲ συνείδησιν τῶν καθηκόντων τοῦ ἱστο-

¹) Ταύτην ἰδὲ παρὰ Σάθα ἐν Μεσαιῶν. βιβλ. σελίδ. 1. ²) Ἀρχεται ὁ μοναχὸς οὕτως: «Νεφέλη καλύπτει ἥλιον, καὶ οὐρανὸς ὥρη καὶ βουνούς. δι' ὧν ἀπέργεται θάλασσι καὶ φωταυγὴς ἡλίου ἀκτὶς χρόνον τινί.» ³) Ὁ ἡμέτερος Σάθας (ἐν τόμ. II, σελ. 97) εἰκάζει, ὅτι εἶναι ὁ Κύπριος Ἰωάννης Σπυριδωνάκης, ὁ κατὰ τοῦ Ἀλεξίου Γ' ἐπαναστὰς ἐν Θράκῃ. ⁴) Krumbacher ἐν σελίδ. 88. ⁵) Nicolai III. 85. ⁶) Παράβαλλ. Krumbacher ἐν σελίδ. 89.

ρικοῦ ἔχων ἀπεχθάνεται τοὺς παραχαράσσοντας τὴν ἀλήθειαν¹. Ὅντως ὁ χρηστός οὗτος ἀνὴρ δὲν ἐπεύσθη, ἀλλ' ἐπειράθη, ὅπως ἀκίεδνολον τὴν ἀλήθειαν τοῖς ἔπειτα παραδώσῃ. Τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως διὰ βραχέων ἀφηγεῖται. Βεβαίως ἡ εἰσβολὴ τῶν Ἑλλήνων εἰς τὸ Βυζάντιον ἐνέπνευσε φόβον τοῖς Λατίνοις², ἀλλ' οἱ εἰσβαλόντες κρείττονα πολιτισμὸν ἔχοντες δὲν ἐτράπησαν εἰς τὰς βδελυρὰς πράξεις, ὅσας ὁ Νικήτας Ἀκομινᾶτος ἀποδίδει τοῖς πορθηταῖς τῆς δύσεως. Ἀφ' οὗ δ' οἱ ἐν Ῥώμῃ σκληρῶς τοὺς ἐν Βυζαντίῳ μετεχειρίσθησαν, οὗτοι δὲν ἔστεργον ἤδη νὰ ὀνομάζωσιν ἑαυτοὺς Ῥωμαίους καὶ ἤρξαντο τὰ τῶν Ἑλλήνων κρατοῦντα³. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ ἡμέτερος ἱστορικὸς τοὺς χυδαῖσμούς⁴ ἀποφεύγων γίνεται ἑλληνοπρεπέστερος.

Ὁ Γεώργιος Παχυμέρης ἐφρόντισεν, ὅπως καταλίπῃ τοῖς μεταγενεστέροις εἰδήσεις περὶ τοῦ βίου αὐτοῦ. Διότι καὶ αὐτοειογραφίαν ἐν ἑξαμέτροις συνέταξε καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ οὐχὶ ὀλίγα περὶ ἑαυτοῦ εἶπε. Πρὸς δὲ καὶ ὁ μαθητὴς τούτου Φιλῆς ἐν τινι νεκρολογικῷ ποιήματι εὐσεβῶς ὕμνησε τὸν διδάσκαλον. Κατὰ τὰς εἰδήσεις ταύτας ὁ Παχυμέρης ἐγεννήθη ἐν Νικαίᾳ κατὰ τὸ 1242 καί, ὅτε ἦγε τὸ δέκατον ἔννατον τῆς ἡλι-

¹) Ἐν σελίδ. 5 "Ἐκ τοῦ μᾶλλον δὲ καὶ ὅσα τῇ κοινῇ φήμῃ γνωρίζεται, ταῦτα τὸν ἐξιστοροῦντα παραλήψεσθαι δεόν, εἰ μὴ ἀδικεῖν οὗτος ἐθέλῃσιν τὴν ἀλήθειαν ὥς οἱ τοὺς ὀβολοὺς κερματίοις ἐλλυμαινόμενοι ἢ καὶ παραχαράττειν βουλόμενοι". ²) Ἀκροπολίτ. Ζ' ἐν σελίδ. 192 "Οἱ δ' ἐντὸς τῷ αἰφνιδίῳ κατασεισθέντες τοῦ πράγματος ὥς εἶχον ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ σωτηρίαν ἐπραγματεύετο. Καὶ οἱ μὲν ἐπὶ τὰ σεμνεῖα ἐβάδιζον καὶ μοναχικὰ ἐνεδέδυντο ἄμφρα, ὅπως τὸν φόβον ἐκφύγοιεν, γυναῖκες δὲ εἰς ὅπας τοίχων συνεστέλλοντο καὶ εἰς στοὰς σκοτεινὰς καὶ ἀποκρύφους ἐκρύπτοντο". ³) Ὁ Κ. Παπαρρηγ. ἐν IV, 688 παρατηρεῖ. "Ἀληθῶς λοιπὸν εἰπεῖν ὁ μεσαιωνικὸς Ἑλληνισμὸς ἐτελείωσε τὸ κύριον αὐτοῦ στάδιον διὰ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων" διότι ἂν ἐξακολουθῇ ἐπάρχων ἐπὶ ἐπὶ τινα χρόνον, πρωταγωνιστοῖς ὅμως ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἡμῶν ἀπὸ τῆς ἀλώσεως ἐκείνης καὶ ἐφεξῆς ὁ ἑλληνισμὸς ὁ νεώτερος". ⁴) Ὅρα ἐν σελίδ. 138.

κίας ἔτος, μετὰ τὴν ἔξωσιν τῶν Λατίνων ἐπορεύθη εἰς Κωνσταντινούπολιν¹ μετὰ τοῦ Ἀκροπολίτου καὶ ἄλλων λογίων. Ἐν τῷ Βυζαντίῳ ἐγένετο ἱερομνήμων τοῦ πατριάρχου, πρωτεύδικος καὶ βασιλικὸς δικαιοφύλαξ. Ἐν τοῖς συγγράμμασι τοῦ ἡμετέρου συγγραφέως διαπρέπει τὸ ἱστορικόν, ἐν ᾧ πραγματεύεται τὰ γεγονότα ἀπὸ τοῦ 1261—1308. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο συνίσταται ἐκ δέκα καὶ τριῶν βιβλίων, ἐξ ὧν τὰ μὲν ἐξ πρώτα ἔχουσιν ὑπόθεσιν τὴν βασιλείαν τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς δυναστείας τῶν Παλαιολόγων, ἐν δὲ τοῖς ἐπομένοις ἐπὶ τὸν λόγον εἶναι περὶ τῶν πρώτων εἴκοσι καὶ ἐξ ἑτῶν τῆς βασιλείας Ἀνδρονίκου τοῦ δευτέρου. Ὁ Παχυμέρης δὲν ἤγαγε μέχρι τέλους τὴν συγγραφὴν αὐτοῦ, ὡς γίνεται ὁλόν² ἐξ αὐτοῦ τοῦ συγγραφέως. Οὕτως ἡ ἱστορία τοῦτου εἶναι ἐξακολούθησις τῆς τοῦ Ἀκροπολίτου. Ἀφηγεῖται δ' ὁ ἱστορικός, ὅσα αὐτὸς εἶδεν ἢ ἀκριβῶς παρ' αὐτοπιδῶν ἔμαθεν. Ὡς οἱ πλεῖστοι τοῦ Βυζαντίου ἱστορικοί, οὕτω καὶ ὁ Παχυμέρης δεικνύει σεβασμὸν πρὸς τὴν ἀλήθειαν³. Δύναται δὲ νὰ λεχθῇ πρὸς τιμὴν αὐτοῦ, ὅτι δὲν ἐψεύσατο. Ἀποδίδει δ' ὁ ἱστορικός μεγάλην σπουδαιότητα ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς φιλονεικίαις. Εἶναι δὲ λυπηρόν, ὅτι, ἐν ᾧ ἐπὶ τῆς δυναστείας τῶν Παλαιολόγων ὁ βορρᾶς τῶν ἐθνικῶν περιπετειῶν ἐσύριττε καὶ οἱ κίνδυνοι ἦσαν πολλοὶ καὶ μεγάλοι, οἱ λόγοι δὲν ἐτάσσοντο ὑπὸ τὰς σημαίας πρὸς ἄμυναν τῆς πατρίδος, ἀλλ' ἠσχολοῦντο περὶ δογματικὰ ζητήματα, ἅπερ θέλουσι μείνει αἰωνίως ἄλντα. Ἡ ἀγάπη τοῦ συγγραφέως πρὸς πᾶν

¹ Ἐν ἀρχῇ τοῦ πρώτου βιβλίου. Παράβαλλ. Krumbacher ἐν σελίδ. 90. ² Ἐν τομ. II σελίδ. 650. "Πλὴν ἀλλ' ἐνδόμεια πάλιν καὶ τὰ βελτίονα. Καὶ εἰ θεὸς βραβεύει, οὐκ ἂν τὴν χεῖρα ἀφέξομεν τοῦ μὴ προθύμως τὰ τῆς ἐπανακλήσεως καθόσον εὐποροῦμεν συντάττεσθαι". ³ Ἐν βιβλ. I, σελ. 12 "Οὐ μὴν ὥστε καὶ τὸ ἀληθὲς περὶ ἐλάττινος τοῦ ψεύδους ποιῆσθαι περὶ τοιούτων λέγοντα ἱστορίας γάρ, ὡς ἂν τις εἴποι, ψυχὴ ἢ ἀλήθεια, καὶ τὸ τῆς ἀληθείας χρῆμα ἐπάναγκες ἱερὸν, ὃ δὲ πρὸ ταύτης τὸ ψεύδος ἄγων ἀντικρυς ἱερόσυλος".

Ἑλληνικὸν εἶναι οὕτω μεγάλη, ὥστε ἀπὸ τῶν χριστιανικῶν ὀνομάτων τῶν μηνῶν μεταχειρίζεται τὰ Ἀττικά, οἷον Ἐλαφη-
βολιῶν καὶ Γαμηλιῶν¹.

Πλὴν τῆς ἱστορίας ὁ Παχυμέρης συνέταξε καὶ πολλὰς ἄλ-
λας πραγματείας παντοειδοῦς ὑποθέσεως. Οὕτως ἔγραψε Προ-
γυμνάσματα², δηλ. ῥητορικὰ θέματα, καὶ Σύνταγμα τῶν
τεσσάρων μαθημάτων, ἀριθμητικῆς, μουσικῆς
γεωμετρίας καὶ ἀστρονομίας. Ἐκ τοῦ συγγράμματος
τούτου δυνάμεθα νὰ μάθωμεν τὸν βαθμὸν καὶ τὴν περιοχὴν
τῶν τεσσάρων εἰρημένων ἐπιστημῶν. Ὁ Παχυμέρης ἡσχολεῖτο
καὶ περὶ τὸν Ἀριστοτέλη, ὡς μαρτυροῦσιν αἱ ἐξηγητικαὶ αὐτοῦ
συγγραφαὶ Περί ἀτόμων γραμμῶν, Εἰς τὸ πέμπτον τῶν
μετεωρολογικῶν, Εἰς τὸ περὶ ψυχῆς, Εἰς τὸ περὶ
ζώων γεννήσεως. Ἐπὶ πᾶσι τούτοις ἐποίησε παράφρασιν
τῶν λόγων καὶ τῶν ἐπιστολῶν Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου καὶ
συνέταξε ποιήματα καὶ ἐπιστολάς.

Πρὸ ὀλίγου χρόνου ὁ καθηγητὴς G. Troitzki³ ἐδημο-
σίευσεν Αὐτοβιογραφίαν τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαήλ
τοῦ Παλαιολόγου καὶ ἀπόσπασμα ἐκ τῆς προορι-
σθείσης ὑπ' αὐτοῦ διατάξεως τῇ μονῇ τοῦ ἁγίου
Δημητρίου⁴. Ὁ Μιχαήλ Παλαιολόγος εἶναι ὁ ἰδρυτὴς
τῆς φερωνύμου δυναστείας, βασιλεύσας ἀπὸ τοῦ 1259—1282.
Τὴν γνησιότητα τῆς συγγραφῆς δὲν δύναται τις ἀσφαλῶς νὰ βε-
βαιώσῃ, ἀλλ' ὑπάρχουσιν ἐνδείξεις ὑπὲρ ταύτης. Ὁ βασιλεὺς καὶ
λόγιος ἦτο κατὰ τὸ γῆρας ἡσχολεῖτο περὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν
ποίησιν. Φαίνεται, ὅτι τὸ δεύτερον μέρος, ἦτοι ὁ κανονισμὸς
τῆς μονῆς, ἦτο τὸ σπουδαιότερον τῆς συγγραφῆς· διότι τὸ πρῶτον

¹) Ὁρα βιβλ. II, 146 καὶ II, 249. ²) Παρὰ Walz, Rhetores Graeci I, ἐν σελίδ. 549—596. ³) Τὰ τῆς ἐκδόσεως ταύτης ἀνέγνωθι ἐν τῷ Δελ-
τίῳ τῆς ἱστορικ. καὶ ἐθνολογικ. ἐταιρίας τῆς Ἑλλάδος ἐν τόμ. II, 521 καὶ
ἐξῆς. ⁴) Ἰδὲ Πασπάτη Βυζαντινὰς μελέτας ἐν Κωνστ. 1877, ὅπου λέγονται
ἱκανὰ περὶ τῆς μονῆς.

ἦτο εἰδός τι προλόγου. Ἐν τῇ αὐτοβιογραφίᾳ καταφαίνεται ὁ χαρακτήρ τοῦ ἐστεμμένου συγγραφέως, ὅστις ἦτο φύσει ἀγαθοεργός. Πρὸς δὲ λέγεται ἐν ταύτῃ περὶ τῆς ἀνατροφῆς καὶ παιδεύσεως τοῦ αὐτοκράτορος, περὶ ὧν δὲν ἐγινώσκομεν παρ' ἄλλων συγγραφέων.

Ὁ δὲ πολυμαθέστατος Νικηφόρος Γρηγορᾶς ἐγεννήθη μὲν κατὰ τὸ 1295 ἐν Ἡρακλείᾳ τοῦ Πόντου, ἀλλ' ἐπαιδεύθη ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἔνθα ἐν μὲν τῇ ῥητορικῇ διδάσκαλον ἔσχε τὸν Ἰωάννην Γλυκύν¹, ἐν δὲ τῇ ἀστρονομίᾳ τὸν Θεόδωρον Μετοχίτην². Διὰ τὴν μεγάλην παιδείαν ὁ Γρηγορᾶς εἰς τὰ ἀνάκτορα εἰσαχθεὶς ἐκτήσατο τὴν εὐνοίαν τοῦ Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου. Ὁ Γρηγορᾶς προὔτεινε τῷ Ἀνδρονίκῳ, ἵνα διορθώσῃ τὸ ἡμερολόγιον, ἀλλ' οὗτος φοβούμενος μὴ οἱ ἄλλοι λαοὶ δὲν δεχθῶσι τὴν διόρθωσιν ἀπέσχε τοῦ νεωτερισμοῦ³. Ἐπειδὴ δὲ ἐθεωρήθη ὀπαδὸς τοῦ Ἀνδρονίκου, μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς βασιλείας τούτου ἡ περιουσία τοῦ Γρηγορᾶ ἐδημεύθη. Διὰ τοῦτο ἠναγκάσθη νὰ μετέλθῃ τὸν διδάσκαλον ζῶν ἐν ἀφανείᾳ, ἐξ ἧς ἐξῆλθεν, ὅτε ὁ Καλαβρὸς Βαβλαᾶμ ἐλθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν συνήθροισε μαθητὰς καὶ ἡγείρεν ἐκκλησιαστικὰ σκάνδαλα. Ἀλλὰ καίπερ ὁ Καλαβρὸς ὢν πολυμαθής⁴ ὅμως ἠτήθη ὑπὸ τοῦ Γρηγορᾶ. Διὰ τὴν νίκην ταύτην ὁ αὐτοκράτωρ ἐπανήγαγε τὸν φιλόσοφον εἰς τὰ πρότερα ἀξιώματα. Ἀλλὰ κατὰ τὸ 1333 ἦλθον εἰς τὸ Βυζάντιον δύο πρέσβεις τοῦ Πάπα, ὅπως

¹) Ὁρα Νικηφ. Γρηγορ. Ῥωμαϊκ. ἱστορ. τόμ. I, 270. ²) Αὐτόθι ἐν σελίδ. 271 "Ἦν γε μὴν τῆνικαῦτα τῷ βασιλεῖ παραδυναστεύων καὶ πᾶσαν κατὰστασιν ὅλοις μεσιτεύων τοῖς πράγμασιν ὁ Μετοχίτης Θεόδωρος, λογοθέτης ὢν τῆνικαῦτα τοῦ γενικοῦ. Τοσοῦτον δ' αὐτῷ προσετιτῆκε καὶ οὕτως ὁ βασιλεὺς αὐτοῦ γε ἐξήρτητο, ὥστ' οὐδὲν ἦν μικρὸν ἢ μέγα τῶν πάντων ἀπόρρητον πρὸς αὐτόν.". ³) Ὁρα Krumbacher ἐν σελίδ. 93. ⁴) Περὶ τοῦ πολυτρόπου τούτου ἀνδρὸς πολλὰ ἐγράφησαν. Ὁ ἡμέτερος Παπαρρηγόπουλος λέγει περὶ αὐτοῦ ἐν τόμ. V, 247 "Τὸ ἀληθὲς φαίνεται ὅτι ὁ Βαβλαᾶμ εἶχε παιδείαν οὗ τὴν τυχοῦσαν, καὶ ἂν ὄχι σταθερότητα φρονήματος πολλήν, βεβαίως ὅμως ὀρθότητα νοός ἐξαίρετον.,,

πραγματευθῶσι τὰ τῆς ἐνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν. Εἰ καὶ ὁ Γρηγοῤῥᾱς δὲν ἦτο θεολόγος, ὅμως ὁ πατριάρχης τοῦτω ἀνέ-
θηκε τὴν διεξαγωγὴν τῶν διαπραγματεύσεων. Τῶν ἐκκλησια-
στικῶν ἐρίδων μετέσχε καὶ ὁ πολύτροπος Βαρλαάμ, ὅστις καί-
περ τὸ κατ' ἀρχὰς ἀνήκων τῇ δυτικῇ ἐκκλησίᾳ ὅμως ἐπραγ-
ματεύθη τὸ ζήτημα τῆς ἀνεξαρχιεσίας τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας
μετὰ συνέσεως καὶ μετριοπαθείας¹. Ἀφ' οὗ δ' ἡ ἔνωσις τῶν
ἐκκλησιῶν ἀπέτυχεν, αἱ δογματικαὶ ἐριδες ἐξηκολούθησαν. Ἡ
γενομένη σύνοδος κατὰ τὸ 1341 δὲν ἠδυνήθη νὰ θέσῃ τέρμα καί,
ἀφ' οὗ κατὰ τὸ 1347 ὁ Ἰωάννης Καντακουζηνὸς ἀνέβη εἰς τὸν
θρόνον, τὰ θρησκευτικὰ πάθη ἀνεφλέχθησαν, ὧν θῦμα ἐγένετο
ὁ ἡμέτερος συγγραφεύς. Διότι εἰς δυσμένειαν τοῦ αὐτοκράτορος
πεσὼν δις καθείρχθη ἐν τῇ μονῇ τῆς Χώρας. Καὶ ἐνταῦθα
καθειργμένος ὁ Γρηγοῤῥᾱς συνέγραψεν, εἰ καὶ δὲν εἶχε τὸν προσ-
ήκοντα χάριτη². Πότε ἔθανεν ὁ σοφὸς ἀνὴρ, δὲν εἶναι γνω-
στόν, ἀλλ' εἰκάζεται, ὅτι ὀλίγον μετὰ τὸ 1359, ὅτε ἐπέθανε τὸ
σύγγραμμα αὐτοῦ.

Ὁ Γρηγοῤῥᾱς συνέγραψε Ῥωμαϊκὴν ἱστορίαν συνι-
σταμένην ἐκ τριῶν καὶ ἐπὶ βιβλίων. Ἐν τούτοις πραγμα-
τεύεται ἀπὸ τοῦ 1204—1359 καὶ οὕτω συμπληροῖ τὴν ἱστο-
ρίαν, ἣν ὁ Παχυμέρης συνέταξεν ἐξικνούμενος μέχρι τοῦ 1308.
Κατὰ τὸ ἔθος δὲ τῶν Βυζαντινῶν ἱστορικῶν τὰ ἀρχαιότερα,
ἅπερ αὐτὸς δὲν εἶδε, πραγματεύεται κεφαλαιωδῶς, διὰ μακρῶν
δὲ τὰ κατὰ τὸν ἑαυτοῦ βίον συμβάντα. Ταῦτα ὅμως δὲν διηγεῖ-
ται ἀπαθῶς, ἀλλ' ἴσως καὶ τὸ πρᾶγμα δὲν ἦτο πολλὸ εὐκόλον,
ἀφ' οὗ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀγώνων μετασχὼν εἰς πολλὰς

¹) Παράβαλλ. Καντακουζην. ἐν τόμ. I, 543-557. ²) Γρηγορ. ἐν Ῥω-
μαϊκ. ἱστορ. τόμ. III, ἐν σελίδ. 132 "Ἐγὼ γὰρ λέγειν ὡς διὰ τὸ αἰφνίδιον
τῆς εἰρκτικῆς οὐδ' εὐφυνᾷ τινὰ χάριτην ἔχειν ἐμοὶ τηνικαῦτα τετύχηκεν εἰς τε
ἀποχρῶσαν ὑποδοχὴν συλλαβῶν καὶ γραφῶν πολυπλόκων τε καὶ παντοδα-
πῶν, καὶ ἡμα ἁρμονίαν τοῖς δογματικοῖς προσήκουσαν ἀγωνίσασιν."

συμφορὰς περιέπεσε. Πανταχοῦ δὲ δύναται τις τὰ ἴδη τὴν πολυμάθειαν τοῦ ἀνδρός. Τοὺς συγγραφεῖς τῆς κλασικῆς περιόδου εἶχεν ἀνὰ χεῖρας, ὥς γίνεται δῆλον ἐκ πολλῶν ἀναμνήσεων. Πρὸ πάντων δ' ὁ Πλάτων ἦτο αὐτῷ τὸ πρότυπον. Καθ' ὅλου ἀγαπᾷ τὴν Ἀττικίζουσαν γλῶσσαν καὶ τούτου ἕνεκα ἐπαινεῖ τὸν ἐκ Κύπρου Γεώργιον¹. Ἐνιαχοῦ ὅμως ἡ γλῶσσα τοῦ συγγραφέως εἶναι ἡμελημένη. Τοῦτο ὅμως δὲν ἐλέγχει ἀδυναμίαν αὐτοῦ, ἀλλ' ὑποδεικνύει, ὅτι τὸ ἔργον συνεγράφη ἐν καιροῖς χαλεποῖς, καθ' οὓς δὲν εἶχε τὴν διάνοιαν ἤρεμον. Ὁ Γρηγορᾶς δὲν συνέγραψε μόνον τὴν Ῥωμαϊκὴν ἱστορίαν, ἀλλὰ καὶ παντοειδεῖς ἄλλας πραγματείας, ὧν αἱ πλεῖσται μένουσιν ἀνέκδοτοι. Εὐχόμεθα, ἵνα εὗρεθῇ Ἕλλην φιλόπονος, ὅπως ἀναλάβῃ τὸ ἐθνικὸν τοῦτο ἔργον. Συνέγραψε δ' ὁ Γρηγορᾶς διαλόγους, ἐγκώμια, ἡθιορικά γυμνάσματα, προλόγους, διαθήκας, βιογραφίας, ἐπιστολὰς ἀστρονομικὰς (Περὶ τῶν ὑβριζόντων τὴν ἀστρονομίαν, Πῶς δεῖ κατασκευάζειν ἀστρόλαβον) καὶ γραμματικὰς διατριβὰς (ὥς Τεχνολογίαν γραμματικῆς, Περὶ ὀρθογραφίας)².

Τὴν ἱστορίαν τοῦ Γρηγοροῦ συμπληροῦ ἡ τοῦ Ἰωάννου ἔκτου Καντακουζηνοῦ, ὅστις ἴσως ἔχει συγγραφικὰς ἀρετάς, ἀλλ' ἐγένετο αἷτιος πολλῶν συμφορῶν τῷ κρᾷτε τῶν Βυζαντινῶν. Οὗτος ἦτο συγγενὴς πρὸς τὸν οἶκον τῶν Παλαιολόγων καὶ ἐκ μητρὸς καὶ ἐκ γυναικὸς³. Σύμβουλος δὲ Ἀνδρονίκου τοῦ τρίτου γενόμενος μετὰ τὸν θάνατον τούτου ἀνέλαξε τὴν

¹) Ἐν βιβλ. VI σελ. 163 (ἐκδ. Bonn) "Καὶ ἦν τηλικαῦτα ἀνὴρ ἐν λόγοις ἐπίσημος τῷ βασιλικῷ συγκατελεγμένος κλήρω Γεώργιος ὁ ἐκ Κύπρου, ὃς τὸν ἐν ταῖς γραφαῖς εὐγενῆ τῆς Ἑλλάδος ἑνὸς καὶ τὴν Ἀττικίζουσαν γλῶσσαν ἐκείνην, πάλαι πολλὴν ἤδη χρόνον λήθης κρυβέντα βυθοῖς, φύσεως δεξιότητι καὶ φιλοπονίᾳ τελειοτέρᾳ πρὸς φῶς ἤγαγε καὶ οἶονεῖ τινα ἐχαρίσαστο ἀναβίωσιν". ²) Ἰδὲ Migne, Patrologia graeca ἐν τόμ. 148 καὶ 149 (1865) ἐν σελίδ. 1—671. ³) Krumbacher ἐν σελίδ. 97. Κ. Παπαρηγ. ἐν τόμ. V, 248 καὶ ἐξῆς.

κηδεμονίαν τῶν ἀνηλίκων υἱῶν τοῦ τεθνεῶτος. Ὁ ἄλλ' ὅτε οὗτος ἐξῆλθε τοῦ Βυζαντίου ὡς ἡγεμὼν τοῦ στρατοῦ, οἱ ἀντιπολιτευόμενοι ἐνῆργησαν τὴν καθαίρεσιν αὐτοῦ καὶ ὁ ὄχλος διήρπασε τὰ μέγαρα τοῦ καθαιρεθέντος. Ταῦτα μαθὼν ὁ Καντακουζηνὸς ἐν Διδυμοτείχῳ ἀνεκήρυξεν ἑαυτὸν βασιλεῖα κατὰ τὸ 1341. Κατὰ δὲ τὸ 1347 ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἰσιδώρου καὶ τοῦ Ἱεροσολύμων Λαζάρου ἐστέφθη ὡς αὐτοκράτωρ¹. Ὁ ἄλλ' ἡ βασιλεία αὐτοῦ δὲν διήρκεσε μακρὸν χρόνον, διότι κατὰ τὸ 1355 ἡναγκάσθη, ἵνα ἐκ τοῦ θρόνου καταβῇ γένηται μοναχὸς ἐν τῇ μονῇ τῶν Μαγγάνων λαβὼν τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοδούλου. Βραδύτερον ἀπῆλθεν εἰς μονὴν τοῦ ἁγίου ὁρους καὶ κατὰ τὸ 1383 θανὼν ἐν Πελοποννήσῳ ἐτάφη ἐν Μιστρᾷ², ὅστις ἐν ἐκείνοις τοῖς χρόνοις θεωρεῖτο πολιτικὴ καὶ πνευματικὴ πρωτεύουσα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὡς λέγει ὁ Gregorovius³. Οἱ ἱστορικοὶ πολλὰ ἁμαρτήματα ἐν τῇ πολιτείᾳ τοῦ Καντακουζηνοῦ ἀνευρίσκουσι καὶ δὴ, ὅτι ἤτησε τὴν βοήθειαν τῶν Σέρβων καὶ τῶν Τούρκων⁴, ὅτι ἔδωκεν εἰς γάμον τὴν θυγατέρα αὐτοῦ τῷ γέροντι Οὐρχὰν καὶ ὅτι παρεδόθη τῷ μοναχικῷ βίῳ, ἐν ᾧ ἡ πατρίς εἶχεν ἀνάγκην τῆς ἐργασίας αὐτοῦ πρὸς σωτηρίαν.

1) "Ορα Nicolai III, 92. 2) Περὶ τῆς γραφῆς τοῦ ὀνόματος ὑπάρχει μεγάλη διαφωνία, διότι γράφεται Μιζιθρᾶς, Μυζιθρᾶς καὶ Μεζιθρᾶς. Τίς εἶναι ἡ ὀρθότερα γραφή, δὲν εἶναι πάνυ εὐκόλον νὰ εἴπῃ τις. "Ορα Κ. Ζησιίου Σύμμικτα, Ἀθήνησιν 1892 ἐν σελίδ. 70. 3) "Εν τῇ Geschichte der Stadt Athen im Mittelalter II, 280. Πρὸ ὀλίγου χρόνου ἡ ἀρχαιολογικὴ ἐταιρεία ἐπεμψε τὸν κ. Καββαδῖαν, τὸν κ. Στ. Ἀνδρόπουλον, τὸν κ. Νικολαΐδην, καὶ ἐμὲ εἰς Μιστρὰν χάριν ἀρχαιολογικῶν ὑποθέσεων· πάντες ἐθανύμασamen τὴν πολυτέλειαν καὶ τὸ μεγαλεῖον τῶν ἐνταῦθα ναῶν. Κατ'ἐξοχὴν τὴν προσοχὴν τοῦ περιηγητοῦ διεγείρει ὁναὸς τῆς Περιβλέπτου καὶ τῆς Παντιανάσεως, ὅστις ἐκτίσθη τῷ 1365 ὑπὸ Ἰωάννου τοῦ Καντακουζηνοῦ, υἱοῦ τοῦ αὐτοκράτορος. Ἐνταῦθα ἐτάφησαν πολλοὶ μεγάλοι ἄνδρες, ὡς ὁ ἰδρυτὴς τῆς μονῆς, ἡ πρώτη σύζυγος Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου καὶ ἡ ὥραία Κλεώπα Μαλατέστα, σύζυγος τοῦ Θεοδώρου Παλαιολόγου "Ορα Σύμμικτα Ζησιίου ἐν σελ. 34. 4) Παπαρρηγ. ἱστορ. V, 252.

Ὅπως δὴποτε ὁ μοναχὸς Χριστόδουλος ἐν τῇ μονῇ ἡσυχαστικῇ εἰς συγγραφάς. Τὸ σπουδαιότατον αὐτοῦ ἔργον εἶναι αἱ Ἱστορίαι, αἷνες συνίστανται ἐκ τεσσάρων βιβλίων. Ἐν τούτοις πραγματεύεται τὴν ἱστορίαν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἀπὸ τοῦ 1320—1356. Ἐν τῷ προοιμίῳ ὁ Νεῖλος παρακαλεῖ τὸν Χριστόδουλον, ὅστις εἶναι ὁ πρόην βασιλεὺς, ἵνα διηγηθῇ τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ. Τὴν παράκλησιν δεξάμενος ὁ Χριστόδουλος ὑποσχέται, ὅτι θέλει προτιμήσει τὴν ἀλήθειαν παντὸς ἄλλου¹. Ἡ ὑπόσχεσις ἦτο εὐγενής, ἀλλ' οὐχὶ καὶ εὐκολος, διότι τὸ σπουδαιότατον πρόσωπον τῆς ἱστορίας εἶναι αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς. Διὰ τοῦτο ὅτι αὐτὸς καὶ οἱ ἑαυτοῦ φίλοι πράττουσιν, εἶναι ἀγαθὸν καὶ συνετὸν καὶ δίκαιον. Δὲν μετανοεῖ ὁ αὐτοκράτωρ διὰ τὰ κακῶς πεπραγμένα, ἀλλὰ πειρᾶται, ὅπως ἀπολογηθῇ. Ὅπως δὲ λάβωμεν ἀκριεῖ τῶν γεγονότων γνώσιν ἀναγκαζόμεθα, ὅπως παραεῶμεν τὰ τοῦ Καντακουζηνοῦ πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου εἰρημένα. Τὰ κατὰ μέρος εἶναι ἀκριεῖ, ἀλλὰ τὸ ὅλον σκοπεῖ, ὅπως ἐξάσῃ αὐτὸν τὸν συγγραφέα. Ἐπειδὴ ὁ Καντακουζηνὸς στερεῖται τῶν πολλῶν τοῦ Γρηγορίου γνώσεων², εἶναι ὑποδεέστερος τούτου, ἀλλ' ἐδληπτότερος. Πρὸς δὲ ὁ αὐτοκράτωρ ἐποίησε παράφρασιν τῶν πέντε πρώτων βιβλίων τῶν ἡθικῶν Νικομαχείων τοῦ Ἀριστοτέλους.

Ὁ δὲ Ἰωάννης Κανανὸς εἶναι αὐτοσχέδιος ἱστορικός, ὡς δὴ καὶ ἄλλοι κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Βυζαντινῶν παρευρέθηεν ἐν πολιορκίαις πόλεων. Ἐν ἔτει 1422 Μουράτ ὁ δευτερός πεντήκοντα χιλιάδας πολεμιστῶν συλλέξας καὶ μέχρι τῆς πόλεως τοῦ Κωνσταντίνου προελάσας ἐπειράθη κατὰ τὴν 24 Αὐγούστου, ὅπως ταύτην ἐκπορθήσῃ. Ἀλλ' οἱ γενναῖοι κάτοικοι

¹) Ἐν τόμ. I, σελίδ. 10 (ἐκδ. Bonn) "οὐ γὰρ ἀπεχθείη τι καὶ ἡ φιλικὴ ἐξ ὧν τὸ ψεῦδος ἐπιπολὺν τίκεται, πρὸς τούτους ὑπῆχθη τὸς λόγους, ἀλλ' ἀληθείας ἔνεκα, καὶ πρὸς ἀληθείας ἑραστὴν τούτους ποιοῦμαι". ²) Καὶ ὁ Καντακουζηνὸς ὅμως ἡγάπα τὰ βιβλία, ὡς λέγει ὁ Γρηγόριος ἐν βιβλ. XII, σελίδ. 606.

οὐ μόνον ἀπέκρουσαν τὴν ἐπίθεσιν, ἀλλὰ καὶ ἐγένοντο κύριοι τῶν πολιορκητικῶν μηχανῶν τῶν πολεμίων. Τὴν ἀπόπειραν τῆς πορθήσεως περιγράφει ὁ Κανανὸς ἐν τῇ ἱστορικῇ πραγματείᾳ, ἥτις ἐπιγράφεται Ἰωάννου τοῦ Κανανοῦ διήγησις περὶ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει γεγονότος πολέμου κατὰ τὸ 578¹ ἔτος, ὅτε ὁ Ἀμουράς πέῖς παρέπεσε ταύτῃ μετὰ δυνάμεως βαρείας καὶ παρ' ὀλίγον ταύτην ἐκράτει, εἰ μὴ ἡ ὑπέρραγνος μήτηρ τοῦ κυρίου ταύτης ἐφύλαξεν. Ὁ Κανανὸς ἐν πάσῃ εἰλικρινείᾳ ὁμολογεῖ, ὅτι ὄναι ἀσθενὴς περὶ τὰ γράμματα, ἀλλὰ παρατηρεῖ, ὅτι δὲν ἔγραψε χάριν τῶν σοφῶν¹. Τὴν σωτηρίαν τῆς πόλεως ὁ εὐσεβὴς συγγραφεὺς ἀποδίδει τῇ παναγίᾳ παρθένῳ, ὡς καὶ ὁ πατριάρχης Σέργιος τὴν ἐπὶ τῶν Ἀξάρων². Ἡ αὐτοψία τοῦ συγγραφέως ἔδωκε τῇ ἱστορικῇ συγγραφῇ πολλὴν ζωηρότητα. Μεταχειρίζεται δὲ τεχνικὴν τινα γλῶσσαν, ἀλλ' ὅτε ὁ ἀφηγητὴς ἦλθεν εἰς τὴν προσβολὴν τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως οἰοεὶ ἑαυτοῦ ἐπιλαθόμενος μεταχειρίζεται τὴν δημώδη γλῶσσαν³. Τοῦτο συνέβη κατὰ φυσικόν τινα νόμον· διότι ὁ ἄνθρωπος ἐν τοῖς κινδύνοις καταλιπὼν τὴν τέχνην τῇ ἑαυτοῦ φύσει ἀκολουθεῖ.

¹ Ἀντίθεσιν πρὸς τὸν Κανανὸν ὡς πρὸς τὴν γλῶσσαν ποιεῖ ὁ Ἰωάννης Ἀναγνώστης, ὅστις συνέταξε τὴν ἱστορικὴν διὰ τριζήν, ἥτις ἐπιγράφεται, Διήγησις περὶ τῆς τελευταίας

¹ Ἐν σελίδ. 458 (ἔκδ. Bonn) "Καὶ δέομαι τοὺς ἀναγινώσκοντας ταύτην καὶ τῶν γραμμάτων τὴν πείραν ἔχοντας, μήτις τὸν κόπον τοῦ λόγου ἀκηδιάσωσι μήτις τὴν σολοικοβάρβαρον καταγνώσονται φράσιν, ἐπεὶ καὶ γὰρ τῆς ἀπειρίας μου τῶν γραμμάτων ὁμολογῶ τὴν ἀσθένειαν. Ἀλλὰ οὐδὲ διὰ σοφούς ἢ λογίους ἔγραψα ταῦτα, ἀλλὰ διὰ ἰδιώτας καὶ μόνον ὡς καὶ ἐγὼ ἰδιώτης . . . η'." ² Ἐν Γραμματολ. I, 746. ³ Ἐν σελίδ. 473 "Ἄλλοι δὲ ἐτριποῦσαν μὲ σνατὰς τοὺς πύργους, ἄλλοι ἐχαλοῦσαν μὲ τζόκους τὸ κάστρον, ἄλλοι ἔκαναν τὰς πόρτας τοῦ ἔξω κάστρου." Παράβαλλ. Krumbacher ἐν σελίδ. 99.

ἀλώσεως τῆς Θεσσαλονίκης, συντεθεῖσα πρὸς τινα τῶν ἀξιολόγων πολλάκις αἰτήσαντα περὶ ταύτης, ἐν ἐπιτόμῳ¹. Ἡ ἄλωσις αὕτη συνέβη ἐν ἔτει 1430. Καὶ ὁ Ἀναγνώστης, ὡς καὶ ὁ Κανανός, αἰτεῖ συγγνώμην παρὰ τῶν ἀναγνωστῶν διὰ τὴν ἀμουσίαν, ἀλλ' εἶναι δίκαιον νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι οὗτος εἶναι λογιώτερος ἐκείνου. Διὰ γλώσσης ἐχούσης πολλὴν τὴν δύναμιν ὁ Ἀναγνώστης περιγράφει τὰ πρὸ τῆς ἀλώσεως καὶ τὰ μετ' αὐτήν. Ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ συνετάχθη καὶ Μορφωδία ἐπὶ τῇ ἀλώσει τῆς πόλεως Θεσσαλονίκης, ἐν ἣ ὁ μονοῦδος ὀλοφύρεται διὰ τὴν ἄλωσιν τῆς πατρίδος αὐτοῦ.

Ἐν τοῖς Βυζαντινοῖς ἱστορικοῖς περιφανῇ θέσιν κατέχει ὁ Λαόνικος Χαλκοκονδύλης², ὅστις ἐξ ἐπιφανοῦς οἴκου τῶν Ἀθηναίων τὸ γένος ἔλκων καὶ ἐκ τῆς πατρίδος αὐτοῦ ἐκδιωχθεὶς κατέφυγεν εἰς Ἰταλίαν. Ἐνταῦθα (ἐν Φλωρεντίᾳ) ὁ ἀδελφὸς τοῦ Λαόνικου Δημήτριος ἐξέδωκε τὸ πρῶτον τὴν Ἰλιάδα κατὰ τὸ 1488. Ὁ Λαόνικος προεβέβυας πρὸς Μουράτ τὸν δεύτερον ἐκρατήθη ὑπ' αὐτοῦ αἰχμάλωτος, ὅπερ ἐπαθε καὶ τὸ δεύτερον ἐν ἔτει 1446, ὅτε ἐπέμφθη πρέσβυς πρὸς τὸν δεσπότην τῆς Λακωνίας³. Ἐπεῖθε δὲ τὴν πτώσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς Τραπεζοῦντος. Ἄν τις ἀπὸ ὑψηλοτέρας σκοπιᾶς ὀφίη βλέμμα εἰς τὴν στρατιωτικὴν ἱστορίαν καὶ τὰ γράμματα τῶν Βυζαντινῶν, εὐκόλως θέλει ἰδεῖ, ὅτι ἢ τε Μακεδονία καὶ ἢ Θράκη, κατ' ἐξοχὴν δ' ὅμως ἢ μικρὰ Ἀσία

1) Ἐν σελίδ. 531 λέγει· «Ὡς πῶς σου τὴν πρὶν εὐκοσμίαν ἀφήρησαι, καὶ ἡ λαμπρότης ἀπέσβη, καὶ τοὺς ὀρῶντας κατηφιᾶν ἀναγκάζεις. Συγκέχνηται γάρ σοι κόσμος ὁ περικείμενος ἅπας, καὶ τὸ κάλλος, ὃ σπαντὴν κοσμεῖν ἔχεις, ἐξαίφνης ἀπόλωλε. Θέατρον γάρ πρότερον μὲν εὐδαιμον ἦς, νυνὶ δὲ θύα πᾶσι γέγονας ἀπενικταία, καὶ τοὺς ἐνοικεῖν ἐλομένους σοι καὶ ἄκοντας ἀπελαύνεις . . . » 2) Ἐν τισι χειρογράφοις φέρεται καὶ Χαλκοκωνδύλης, ὅπερ παράγεται ἐκ τοῦ κανδύλα. Τὸ δὲ Χαλκονδύλης ἐγένετο κατὰ συγκοπήν. 3) Ὁρα Gregorovius, Geschichte der Stadt Athen etc, Stuttgart 1889 ἐν τόμ. II, 318 καὶ Krumbacher ἐν σελίδ. 100.

παρήγαγε μεγάλους ἄνδρας, ἥμιστα δ' ἡ μητρόπολις. Ἐν τῇ ἐμῇ φαντασίᾳ αἱ δύο χῶραι, ἡ Εὐρωπαϊκὴ καὶ ἡ Ἀσιατικὴ Ἑλλάς, παρίστανται ὡς δύο ἀδελφαὶ Ἑλληνίδες ἀμοιβαίως ἠδονσαι. Ὅταν μὲν ἐφ' Ὀμήρου καὶ τῶν κυκλικῶν ἤδη ἡ Ἀσιατικὴ Ἑλλάς, ἡ Εὐρωπαϊκὴ σιωπᾷ ἢ πάνυ ὀλίγα φθέγγεται. Τοῦναντίον δ' ὅταν ἡ Ἀτθίς Μοῦσα ἐπὶ τοῦ Αἰσχύλου καὶ τοῦ Σοφοκλέους ἀναμείληται καλὰς ᾠδὰς, αἱ Ἀσιάτιδες μένουσι σιωπηλαί. Κατὰ τοὺς χρόνους πάλιν τῆς Βυζαντινῆς αυτοκρατορίας οἱ τῆς μικρᾶς Ἀσίας ἄνδρες πρωταγωνιστοῦσιν. Οὗτοι ἔχουσι μὲν πολλὰς ἀρετάς, δὲν ἔχουσιν ὅμως φλογερὸν τὸ αἰσθημα πρὸς τὴν μητέρα Ἑλλάδα¹, ἀλλὰ καίπερ Ἕλληνες κατὰ κακὴν ἔξιν ὀνομάζουσιν ἑαυτοὺς Ῥωμαίους. Ἀλλ' ὁ ἀσπὴρ τῆς Βυζαντινῆς αυτοκρατορίας δύνει καὶ κατὰ τὴν δύσιν ἀντὶρ Ἀθηναῖος, ὁ Λαόνικος Χαλκοκονδύλης, ἐγείρεται ὡς προάγγελος, ὅτι ἡ μητρόπολις ἄρχεται πρωταγωνιστοῦσα. Ὁ ἱστορικὸς οὗτος εἶναι μεσιτὸς Ἑλληνικῶν φρονημάτων καὶ ὑπὸ τούτων ἔνθους γενόμενος γίνεται ἀληθοῦς προφήτης τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος².

Ὁ Ἀθηναῖος ἱστορικὸς συνέγραψεν Ἀποδείξεις ἱστορικῶν εἰς δέκα βιβλία, ἐν οἷς πραγματεύεται τὰ γεγονότα ἀπὸ τοῦ 1298—1463. Προτάσσει δὲ εἰσαγωγὴν, ἐν ᾗ διὰ βραχυτάτων ἐκτίθησι τὴν καθολικὴν ἱστορίαν ἀπὸ τῶν Ἀσσυρίων μέχρι τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος. Προτίθεται δ' ὁ ἱστορικὸς, ὅπως δείξῃ τὸν τρόπον, καθ' ὃν τὰ μὲν τῶν Ἑλλήνων ὁσημέραι

1) Ἰδὲ Γραμματολ. τόμ. I, ἐν σελίδ. 758. 2) Ἐν σελίδ. 4 (ἐκδ. Bonn) "Μηδὲ ἐκεῖνό γε πάνυ ἐκφάντως ἔχον ἡμῖν, ὡς ἑλληνικῇ φωνῇ ταῦτα διέξιμεν, ἐπεὶ ἢ γε τῶν Ἑλλήνων φωνῇ πολλαχῇ ἀνὰ τὴν οἰκουμένην διέσπαρται καὶ συχναῖς ἐγκαταμέμικται. Καὶ κλέος μὲν αὐτῇ μέγα τὸ παρανίκα, μεῖζον δὲ καὶ ἑσθῦνις, ὅποτε δὴ ἀνὰ βασιλείαν οὐ φαύλην Ἕλληνα γε αὐτὸς βασιλεὺς καὶ ἐξ αὐτοῦ ἐσόμενοι βασιλεῖς, οἱ δὴ καὶ οἱ τῶν Ἑλλήνων παῖδες ξυλλεγόμενοι κατὰ σφῶν αὐτῶν ἔθιμα ὡς ἥδιστα μὲν σφίοιεν αὐτοῖς, τοῖς δὲ ἄλλοις ὡς κράτιστα πολιτεύοντο."

ἐφθείροντο, τὰ δὲ τῶν Τούρκων ἠΰξανον¹. Οὕτω λοιπὸν τὸ κέντρον τῆς ἱστορίας δὲν κεῖται ἐν Βυζαντίῳ, ὥς παρὰ τοῖς ἄλλοις ἱστορικοῖς, ἀλλ' ἐν τῷ Τουρκικῷ κράτει. Τὴν καταγωγὴν,² τὴν διάταξιν καὶ τὴν θρησκείαν³ τούτων ἐμελέτησε καὶ περιγράφει, ὅσον ἡδυνήθη ἀκριβῶς. Καὶ περὶ τῶν ἄλλων λαῶν ἐγκατασπείρει πλείστας ἐθνολογικὰς παρατηρήσεις, ὥς περὶ Γερμανῶν⁴ καὶ Βρεττανῶν⁵. Ἀναγινώσκων δὲ τις τὸν Χαλκονοδύλῃν νομίζει, ὅτι ἀναγινώσκει σύγχρονον ἱστορίαν. Ὅσαί- τις δ' εὐρίσκομεν, ὅτι αἱ εἰδήσεις αὐτοῦ δὲν εἶναι ἀκριβεῖς, πρέπει νὰ ἐνθυμώμεθα, ὅτι αἱ αὐταὶ πλάναι ἐκράτουν ἐν ταῖς συγγραφαῖς τῆς δύσεως. Ἐπειδὴ δ' ὁ Λαόνικος μεταχειρίζεται γλῶσσαν ὑψηλὴν, τοὺς μὲν Τούρκους ὀνομάζει Πέρσας, τοὺς δὲ Ῥώσσους Σκύθας καὶ τοὺς Σέρβους Τριβαλλοὺς⁶. Ὁ βιογράφος τοῦ Λαονίκου ἐπαινεῖ τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ⁷. Ὅπως οὖ-τος εἶναι ἀπηλλαγμένος βαρβαρισμῶν, ἀλλὰ γίνεται μονότονος. Κατὰ μὲν τὰς λέξεις ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς εἶναι ἀρχαιοπρε-πῆς, κατὰ δὲ τὴν σύνθεσιν καὶ συχνάκις κατὰ τὴν φρασεολογίαν νεωτερίζει.

Ὁ δὲ Δούκας κατήγγετο ἐξ ἐπιφανοῦς γένους, διότι πάπ-

¹) Ἐν σελίδ. 9 "Ὡς οὖν ἕκαστα τούτων ξυνέβη γενέσθαι, ὥς τὰ τῶν Ἑλλήνων πράγματα κατὰ βραχὺ ἀπόλετο φθειρόμενα ὑπὸ Τούρκων, καὶ ὥς τὰ ἐκείνων μεγάλα ἐγένετο, ἐς μέγα αἶε ἐς τόνδε τὸν χρόνον ἰόντα εὐ-δαιμονίας ἐπιμνησόμεθα ἐπεξιόντες, ἐφ' ὅσον δὴ ἐς τὸ ἀκριβέστερον ἐπνυθό-μεθα". ²) Αὐτόθι. ³) Ἐν σελίδ. 121. ⁴) Ἐν σελίδ. 71 "Νομίζεται δὲ παρὰ τούτοις (τοῖς Γερμανοῖς) καὶ μονομαχία μάλιστα δὴ τῶν ἄλλων ἔθνων, ὥστε γῆθεν οὐδ' ἄφ' ὕπνων ἀλλήλοις μονομαχεῖν. Τὸ δὲ γένος τοῦτο δε-ξιότατον ἐς τε μηχανὰς ὄν καὶ ἐς τὰ πολεμικὰ ἔργα καὶ ἐς πάσας τὰς τέχνας πολὺ τι εὐδοκιμεῖ". ⁵) Ἐν σελίδ. 93, "Λονδρῶν δὲ ἡ πόλις δυνάμει τε προέχουσα τῶν ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ πασῶν πόλεων, ὄλβω τε καὶ τῇ ἄλλῃ εὐ-δαιμονίᾳ οὐδεμιᾶς τῶν πρὸς ἐσπέραν λειπομένη, ἀνδρείᾳ τε καὶ τῇ ἐς τοὺς πολέμους ἀρετῇ ἀμείνων τῶν περιοικούντων καὶ πολλῶν ἄλλων τῶν πρὸς ἥλιον δύνοντα". ⁶) Krumbacher ἐν σελίδ. 101. ⁷) Ἐν σελίδ. 243 "Ἀτ-τικωτάτῃ μὲν ἔστιν οὐχ ἥτιον τοῦ Θουκυδίδου. Παράβαλλ. Nicolai III, 95.

πον εἶχε τὸν Μιχαὴλ Δούκαν, ὅστις ἦτο συγγενὴς τοῦ βασιλικοῦ οἴκου¹. Τὸ κατ' ἀρχὰς κατῴκει ἐν Φωκαίᾳ, ἐνθα ἦτο γραμματεὺς τοῦ Γενοουσιόου κυβερνήτου, μετὰ δὲ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως μετ' ἄλλων φυγάδων ἦλθεν εἰς Λέσβον. Ἐνταῦθα ἀνέλαβεν ὑπηρεσίαν παρὰ τοῦ ἡγεμόνι τῆς νήσου Γατελούζου, ὅστις ἔπεμψεν αὐτὸν εἰς Ἀδριανούπολιν κατὰ τὸ 1455 καὶ 1456, ὅπως παραδώσῃ τοῦ Σουλτάνου τὸν φόρον τῆς ὑποτελείας². Ἡ ἱστορία τοῦ Δούκα περιῆλθεν εἰς ἡμᾶς ἄνευ ἐπιγραφῆς, ἀλλ' ἔχει ὑπόθεσιν τὰ τῶν Βυζαντινῶν. Προτάσσει δ' ὁ ἱστορικὸς βραχύτατα περὶ τῆς καθολικῆς ἱστορίας ἀπὸ Ἀδάμ μέχρι τῶν ἐξιδῶν τοῦ Καντακουζηνοῦ καὶ τῶν Παλαιολόγων (ἐν κεφ. 1—4). Οὕτως ἀρχόμενος ἀπὸ τοῦ 1341 ἐξικνεῖται εἰς τὰ 1462. Εἶναι δ' ἐξακολούθησις τῆς ἱστορίας τοῦ Γρηγοροῦ καὶ τοῦ Καντακουζηνοῦ. Ἐπειδὴ ὁ ἡμέτερος ἱστορικὸς ἀνήκει τοῖς θέλουσι τὴν ἔνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν, οἰκτεῖρει ἐκεῖνους, οὔτινες εἶχον τὸ ἀξίωμα Κρεῖττον ἐμπεσεῖν εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων ἢ τῶν Φράγκων³. Πότεροι εἶχον δίκαιον, δὲν εἶναι ἡμέτερον ἔργον νὰ εἴπωμεν. Οἰκτερομεν ὅμως τὴν μικροφιλοτιμίαν τῶν κληρικῶν τῆς Εὐρώπης, οὔτινες τὰς ἐριδας μέχρι τοῦ ὀλέθρου κράτους διαδίδοντος τὸν πολιτισμὸν εἰς χώρας ἀτέρομονας ἐξέτειναν. Αἱ περιγραφαὶ τοῦ Δούκα ἔχουσι πολλὴν ζωηρότητα, ὡς ἡ τῆς ἐκπορθήσεως τῆς Ἀγίας Σοφίας⁴.

¹) Ἐν κεφ. 5 σελ. 23 «καὶ γὰρ ὑπῆρχε παιδείας μεσὸς καὶ πάσης τῆς ἄλλης ἔξω σοφίας ἀνάπλεως καὶ λατρικῆς τέχνης οὐκ ἄμειρος, γένει τε καταγόμενος τῶν ἀνέκαθεν Δούκων καὶ τῆς αὐτῆς σειρᾶς χρυσόκοσμος κρῖκος».

²) Ἐν σελίδ. 328 «καὶ τῇ πρώτῃ τοῦ Αὐγούστου ἐστάλην ἐγὼ παρὰ τοῦ νέου ἡγεμόνος τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Δομνίκου τοῦ Γατελούζου ἐν Ἀδριανουπόλει τοῦ δοῦναι τοὺς κατ' ἔτος διδομένους φόρους, τριοχίλια νομίσματα διὰ τὴν νῆσον Λέσβον καὶ διοχίλια τριακόσια εἴκοσι πέντε διὰ τὴν νῆσον Ἀἴμον».

³) Ἐν σελίδ. 291. ⁴) Αὐτόθι «Ἐλθόντες δὲ ξιφῆρεις ἐντὸς καὶ ἰδόντες τὸν μυριάριθμον δῆμον, ἕκαστος τὸν ἴδιον αἰχμάλωτον ἐδέσμευε, οὐ γὰρ ἦν ἐκεῖ ὁ ἀντιλέγων ἢ ὁ μὴ προδιδούς ἑαυτὸν ὡς πρόβατον. Τίς ἔστιν ὃς διηγῆσεται τὴν ἐκεῖ συμφορὰν; τίς τοὺς γεγονότας τότε κλαυθμούς καὶ τὰς φων-

Ἡ δὲ γλῶσσα τοῦ συγγραφέως εἶναι κοῤῥαία ἀρχαία καὶ δημώδους. Ὁ ἱστορικὸς οὗτος περιγράφει πολλὰ, ἅπερ αὐτὸς εἶδεν, ἀλλ' ὑπάρχουσιν οἱ ἀμφιβάλλοντες περὶ τοῦ ἀξιοπίστου αὐτοῦ¹.

Τελευταῖος Βυζαντινὸς ἱστορικὸς εἶναι ὁ Γεώργιος Φραντζῆς, ὅστις γεννηθεὶς τῷ 1401 ἐν Κωνσταντινουπόλει συνεδέθη συγγενικῶς τῷ βασιλικῷ οἴκῳ διότι ἔλαβεν εἰς γάμον Ἑλένην τὴν θυγατέρα Ἀλεξίου τοῦ Παλαιολόγου. Τὸ πρῶτον ἐγένετο γραμματεὺς Μανουὴλ τοῦ δευτέρου, οὗ τὸν υἱὸν Κωνσταντῖνον Παλαιολόγον ἔσωσε τῷ 1429 παρὰ ταῖς Πάτραις. Τότε τοῦ ἔπουν τοῦ Κωνσταντίνου τρωθέντος καὶ χαμαὶ πεσόντος ἐκινδύνευσεν ὁ βασιλόπαις νὰ αἰχμαλωτισθῇ, ἀλλ' ὁ γενναῖος Φραντζῆς προκινδυνεύσας ἐγένετο αὐτὸς αἰχμάλωτος μέινας ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ τεσσαράκοντα ἡμέρας. Αὐτὰ τὴν γενναιότητα ταύτην ὁ ἡμέτερος ἱστορικὸς κατὰ τὸ 1432 ἐγένετο πρωτοεσσιάρχιος, κατὰ τὸ 1446 ἑπαρχος Σπάρτης καὶ τελευταῖον μέγας λογοθέτης. Πρὸς δὲ ὁ Φραντζῆς ἐπρέσβευσε πολλάκις πρὸς διαφόρους ἡγεμόνας. Ὅτε δ' ἔαλω ἡ Κωνσταντινούπολις, οὗτος μετὰ πάντων τῶν οἰκείων ἡχμαλωτίσθη. Κτησάμενος δὲ τὴν ἐλευθερίαν κατέφυγεν εἰς Πελοπόννησον πρὸς τὸν Θωμᾶν Παλαιολόγον. Ἐπ' ὀλίγον ἀπεδήμησεν εἰς Ἀδριανούπολιν, ὅπου ἠδυνήθη νὰ λυτρώσῃ τὴν σύζυγον αὐτοῦ διότι ὁ υἱὸς αὐτοῦ εἶχεν ἤδη σφαγῇ. Ἀλλὰ καὶ τῆς Πελοποννήσου εἰς τὰς χεῖρας τῶν Τούρκων περιπεσούσης ἀπῆλθεν εἰς τὴν Ἰταλίαν². Ἐν τέλει μοναχὸς γενόμενος εἰσῆλθεν εἰς τινα μονὴν τῆς Κερκύρας μετονομασθεὶς Γρηγόριος³.

Ἐνταῦθα ὑπὸ ἐπιφανῶν Κερκυραίων πεισθεὶς συνέγραψε τὸ Χρονικόν, ὅπερ παρέδωκεν εἰς χεῖρας Ἀντωνίου τινὸς

νάς τῶν νηπίων καὶ τὰ σὺν βοῇ δάκρυα τῶν μητέρων καὶ τῶν πατέρων τοὺς ὀδυρμούς τίς διηγῆσται; Ὁ τυχὼν Τοῦρκος τὴν τρυφερωτέραν ἐρευνᾷ.

¹) Krumbacher ἐν σελίδ. 104. ²) Περὶ τοῦ Φραντζῆ γράφει ἱκανὰ ὁ ἡμέτερος Σάβας ἐν τῇ Νεοελληνικ. Βιβλιοθήκῃ σελ. 64 καὶ ἐξῆς. ³) Ὅρα Ἀσώπ. ἐν σελίδ. 136 καὶ Schöll ἐν τόμ. III, 277.

ιερέως. Ὁ Φραντζῆς σκοπεῖ, ὅπως συγγράψῃ τὴν ἱστορίαν τῶν Παλαιολόγων, ἀλλὰ διὰ βραχέων ἀφηγεῖται τὰ μέχρι τοῦ θανάτου Μανουὴλ τοῦ δευτέρου (1425). Ἐν τῷ δευτέρῳ βιβλίῳ ὁ ἱστορικὸς πραγματεύεται τὰ κατὰ τὸν ὄγδοον Ἰωάννην τὸν Παλαιολόγον (1425—1448), ἐν δὲ τῷ τρίτῳ τὰ κατὰ τὸν Κωνσταντῖνον, ὅστις ἡρωϊκῶς ἀγωνιζόμενος ἔπese κατὰ τὴν ἄλωσιν καὶ ἐν τῷ τετάρτῳ τοὺς ἀγῶνας τῶν Παλαιολόγων δεσποτῶν τῆς Πελοποννήσου καὶ τὴν ὑποδούλωσιν καὶ τῆς χώρας ταύτης¹. Ὁ Φραντζῆς συγγενῆς ὢν τῶν Παλαιολόγων, εἰς τὰ μέγιστα ἀξιώματα ἀνελθὼν καὶ δεξιὸν νοῦν ἔχων ἠδύνατο ἀκριβῶς νὰ συγγράψῃ τὰ συμβάντα. Πανταχοῦ δὲ δεικνύει ἀγάπην πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Ἄν δέ που γράψῃ μετ' ἀγαπητικῆσεως κατὰ τῶν Τούρκων ἢ τῶν Λατίνων, δέον νὰ ἔχωμεν ἐν νῷ, ὅτι ὁ ἱστορικὸς φοβερὰ ἔπαθε κατὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ ἀνάγνωσις τοῦ Χρονικοῦ τοῦ ἡμετέρου συγγραφέως ἐμποεῖ εὐάρεστον αἰσθηθῆναι διότι ἡ γλῶσσα αὐτοῦ κατέχει τὴν μέσην θέσιν μεταξὺ τοῦ Λαονίκου Χαλκοκονδύλη καὶ τοῦ Δούκα· οὔτε ἄγαν ἀρχαιοπρεπὴς εἶναι, οὔτε μέχρι τοῦ χυδαίου τῆς δημώδους γλώσσης κατέρχεται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΓ'.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΧΡΟΝΟΓΡΑΦΩΝ ΑΠΟ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ
ΜΕΧΡΙΣ ΑΛΩΣΕΩΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ
ΥΠΟ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ

Οἱ χρονογράφοι, οὔτινες κατ' ἐξοχὴν ἠκμασαν ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν, εἶναι ἀτελέστεροι ἱστορικοὶ καί, οὕτως εἰπεῖν, ἐρασισταί. Διότι τὰς ἀρχαιοτέρας εἰδήσεις παρὰ τῶν ἱστορικῶν καὶ

¹) Krumbacher ἐν σελίδ. 106.

ἀρχαιοτέρων χρονογράφων λαμβάνοντες δὲν διασκευάζουσι ταύτας οὐδὲ προσαρμόζουσιν εἰς ἱστορικόν τι σχέδιον οὐδ' ὑποβάλλουσιν εἰς ἐνότητες, ἀλλὰ καὶ αὐτὰς τὰς λέξεις ἀποσπῶσιν. Ἐπειδὴ δ' οὕτως ἔχει, ἴσως ἤθελέ τις νομίσει, ὅτι οἱ χρονογράφοι εἶναι περιττοί, ἀφ' οὗ ἔχομεν τὰ πρωτότυπα. Τοῦτο ὁμῶς δὲν συμβαίνει πάντοτε. Διὰ τοῦτο οἱ χρονογράφοι ἔχουσιν οὐχὶ μικρὰν ἀξίαν, ὁσάκις αἱ πηγαί, ἐξ ὧν ἠντλησαν, ἀπώλοντο. Ἀλλὰ καὶ εἴαν τὰ πρωτότυπα σφύζονται, οἱ χρονογράφοι ἔχουσι κριτικὴν ἀξίαν διότι παρὰ τούτοις δυνάμεθα νὰ εὗρωμεν τὴν ἀρχαιοτέραν τῶν χειρογράφων μορφήν. Πρὸς δὲ αἱ χρονικαὶ ἱστορίαι ἔχουσι μεγάλην ἀξίαν ὡς πρὸς τὴν ἱστορίαν τῆς γλώσσης. Διότι οἱ χρονογράφοι μὴ μεταχειριζόμενοι τὴν συγγραφικὴν τῶν Βυζαντινῶν γλῶσσαν, ἀλλὰ τὴν τοῦ λαοῦ, χρησιμεύουσιν ὡς βάσις τῶν γλωσσικῶν ἐρευνῶν¹. Ἐπειδὴ δ' οὗτοι συνήθως ἦσαν μοναχοί, συχνάκις ἀπέβλεπον εἰς τὰ τῆς ἐκκλησίας. Λοιπὸν καὶ διὰ τὴν δημῶδη γλῶσσαν καὶ διὰ τὴν ὑπόθεσιν, ἣτις ἦτο προσφιλες κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα, αἱ χρονικαὶ ἱστορίαι ἀνεγινώσκοντο οὐ μόνον ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν ξένων λαῶν, δηλ. τῶν λατινικῶν καὶ τῶν Σλαβικῶν. Ἡ διανοητικὴ τούτων μόρφωσις ἦτο τοιαύτη, οἷα δὲν ἐπέτρεπε τὴν ἀνάγνωσιν ὑψηλοτέρων συγγραφῶν. Πλὴν τῶν εἰδικῶν χρονογραφικῶν ὑπῆρχον καὶ καθολικαί, ἐν αἷς οἱ χρονογράφοι ἐπραγματεύοντο τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν κατὰ χρονολογικὴν σειράν. Ἰσως τὰ σπέρματα τοῦ εἴδους τούτου τῶν γραμμῶν κεῖνται παρὰ Ἰουλίῳ τῷ Ἀφρικανῷ· κατὰ δὲ τὴν ἡμετέραν περίοδον ἐκπροσωποῦσι τοῦτο Ἰωάννης ὁ Ἀντιοχεὺς καὶ Ἡσύχιος ὁ Μιλήσιος.

Ἡ ἡλικία Ἰωάννου τοῦ Ἀντιοχέως ἀμφισβητεῖται².

1) Οὕτω παρὰ Θεοφάνει τῷ Ὁμολογητῇ εὐρίσκομεν τὰς λέξεις τῆς δημῶδους ἡμῶν γλώσσης κατάρτιον, λιβάδιον, γυναικόπαιδα, ταγίζω καὶ ἄλλα. Παράβαλλ. Krumbacher ἐν σελίδ. 107 καὶ 122. 2) Ὁρα Adolf Köcher, De Joannis Antiocheni aetate, fontibus, auctoritate, Bonner

κατά τι ἀπόσπασμα¹ τίθεται ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Φωκά (600—610), ἀλλὰ δὲν εἶναι βέβαιον ἂν τοῦτο ἀνήκῃ τῷ ἡμετέρῳ χρονογράφῳ. Ὁ Krumbacher² τίθησι κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔκτου αἰῶνος μ. Χ. Ὁπωσδήποτε δ' Ἀντιοχεὺς συντάξε Χρο-νικὴν ἱστορίαν, ἣτις ἀρχομένη ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ ἐξικνεῖτο μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Ἀναστασίου. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἀπώλειο μὲν, ἀλλὰ κατέλιπε πολυάριθμα καὶ μεγάλα ἀποσπά-σματα³. Ὁ χρονογράφος ἠντλήσεν ἐκ πολλῶν πηγῶν καὶ ἐν μὲν τῇ συγγραφῇ τῶν ἀρχαιοτέρων χρόνων ἔλαβεν εἰδήσεις ἐκ τοῦ Ἰουλίῳ Ἀφρικανοῦ καὶ τοῦ Εὐσεβίου, ἐν δὲ τῇ Ῥωμαϊκῇ ἱστορίᾳ εἶχεν ὑπ' ὕψει Αἰῶνα τὸν Κάσσιον⁴ καὶ τὸν Εὐτρόπιον, τὸν Πλούταρχον, τὸν Ἡρωδιανὸν καὶ ἄλλους. Ὑπὸ τῶν κριτι-κῶν ἡμῶν δὲ χρονογράφος οὗτος διὰ τὴν κρίσιν, μεθ' ἧς ἠντλεῖ ἐξ ἀρχαιοτέρων πηγῶν. Αὕτη δὲ γίνεται αἰσθητοτέρα, ἂν παραβληθῇ πρὸς τὴν ἀκρισίαν τοῦ Μαλάλα, περὶ οὗ ἔσται λόγος.

Ὁ δὲ Ἡσύχιος ὁ Μιλήσιος, ὅστις καὶ ἐκ τοῦ ἀξιό-ματος Ἰλλούστριος ἐπονομάζεται, ἔζη περὶ τὰ μέσα τοῦ ἔκτου αἰῶνος μ. Χ. Εἶναι παλαιὸν τὸ ζήτημα, ἂν ὁ χρονογράφος οὗτος ᾗναι χριστιανὸς ἢ ἐθνικός⁵. Ἡ διαφωνία παρήχθη ἐκ τούτου, ὅτι ἐν τῷ Ὀνοματολόγῳ οὐδενὸς πατρὸς τῆς ἐκκλησίας μνη-

Dissertation 1871. ¹) Τὸ ὑπ' ἀριθμ. 219 “Ὅτι εἶχε φίλην ὁ Φωκάς Καλλι-νίκην ἀπὸ προῖσταμένων. Ὁ αὐτὸς Φωκάς ἐπῆρχεν αἰμοπότης.,” Ὁ ἡμέτερος Σωτηριάδης παρατηρεῖ, ὅτι ἡ ἀπόδοσις τῆς αἰμοποσίας δὲν ἀρμόζει Ἰωάννη τῷ Ἀντιοχεῖ, ὅστις διακρίνεται κατὰ τὴν ἀκριβείαν, ἀλλὰ τῷ Μαλάλῳ. Ὁρα τὴν διατριβὴν τούτου (Zur Kritik des Johannes von Antiochia) ἐν τῷ Jahrb. f. class. Philologie, Suppl. 1888 ἐν σελίδ. 1-126. ²) Ἐν σελίδ. 109. ³) Ταῦτα ὑπάρχονσι παρὰ C. Müller, Fragmenta histor. IV, 535—622. ⁴) Ὁρα Hermes ἐν τόμ. VI (1871) 82—91 καὶ 323—383, ἐνθα ὑπάρχει διατριβὴ τοῦ Th., Mommsen, Über dem Cassius Dio beigelegten Theile der Phann-ischen und der Constantinischen Excerpte. ⁵) Τὸ ζήτημα ἤγειρεν ὁ Σουτ-δας. Παράβαλλ. Thorschmidt, De Hesychio Christiano, Vitemb 1716, καὶ Krumbacher ἐν σελίδ. 110.

μονεύει. Οὗτος συνέγραψε τρία συγγράμματα, ὧν τὸ πρῶτον ἐπιγράφεται *Σύνοψις κοσμικῆς ἱστορίας, ἡ Χρονικὴ ἱστορία*. Ἐν τούτῳ ὁ χρονογράφος ἤρχετο ἀπὸ Βήλου τοῦ βασιλέως τῶν Ἀσσυρίων καὶ ἐξικνεῖτο μέχρι τῆς τελευτῆς τοῦ Ἀναστασίου. Κατὰ τὸν Φώτιον¹ ἡ γλῶσσα τοῦ Ἑσυχίου ἦτο ἀνθηρὰ καὶ ἡ σύνθεσις ἐναρμόνιος. Τὸ σύγγραμμα ἦτο διηρημένον εἰς ἑξ τμήματα. Ἡ περιοχὴ δὲ τῶν χρόνων ἦτο χιλίων καὶ ἐννεήκοντα καὶ ἑκατόν. Ἐκ τοῦ μεγάλου τούτου συγγράμματος περιεσώθη μέχρις ἡμῶν ἓν μέγα ἀπόσπασμα, ὃπερ φέρει τὴν ἐπιγραφὴν *Πάτρια Κωνσταντινουπόλεως*. Ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ ἔργῳ ὁ Ἑσυχίος ἐπραγματεύετο τὰ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστίνου καὶ ὀλίγα ἔτη τῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Τὸ ἔργον τοῦτο, ὃπερ ἀπώλετο, ὁ συγγραφεὺς δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀγάγῃ εἰς πέρας διὰ τὸν θάνατον τοῦ υἱοῦ². Καὶ περὶ τοῦ τρίτου συγγράμματος, ὃπερ ἐπεγράφετο *Ὀνοματολόγος ἢ πίναξ τῶν ἐν παιδείᾳ ὀνομασιῶν* δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι δὲν σφύζεται. Διότι τὸ εἰς ἡμᾶς περιελθὼν βιβλίον *Περὶ τῶν ἐν παιδείᾳ διαλαμψάντων σοφῶν* δὲν εἶναι ἔργον τοῦ ἡμετέρου συγγραφέως, ἀλλὰ κατὰ τὸν *Lehrs*³ συλλογὴ ληφθεῖσα ἐκ Διογένους τοῦ Λαερτίου καὶ τοῦ Σουΐδα.

Ὅτι ὁ Ἰωάννης Μαλάλας (ἢ Μαλαλᾶς)⁴ ἦτο Σύρος τὸ γένος, μαρτυρεῖ τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Κατήγετο δὲ ἐξ Ἀντιοχείας καὶ ἦτο ἱεροκῆρυξ. Περὶ τῆς ἡλικίας τοῦ συγγραφέως ὑπάρχει διαφωνία, ἀλλὰ κρατεῖ ἡ γνώμη, ὅτι οὗτος ἔζη κατὰ τὸ 565 μ.Χ.⁵

1) Ἐν βιβλ. 69. 2) Αὐτόθι "Καὶ τὸ λοιπὸν ὁ συγγραφεὺς ἐπεσχέθη, θανάτῳ τοῦ παιδὸς Ἰωάννου τὴν ψυχὴν καιρίαν βληθεὶς καὶ τῆς πρὸς τὸ γράψαι ὁρμῆς ἐκκοπέας". 3) Ἡ διατριβὴ τούτου ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ *Rhein. Mus.* 17, ἐν σελίδ. 453—457. Παράβαλλ. *Krumbacher* ἐν σελίδ. 111. 4) Ἐν τῇ Συριακῇ γλώσσῃ τὸ *Malal* δηλοῖ τὸν ῥήτορα. "Ora Schöll ἐν III, 254 καὶ *Krumbacher* ἐν σελίδ. 112. 5) Ὁ ἡμέτερος Σωτηριάδης, ὅστις ἐν-σφόχως πραγματεύεται τὸ ζήτημα τοῦτο, τίθει κατὰ τὸ 600—640. "Ora

Ὅπωςδὴποτε κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ὁ ἀρχαῖος βίος ἡλλοιοῦτο καὶ ὕρχεται ἐποχὴ παρακμῆς, ἣν ἐκπροσωπεῖ ὁ Μαλάλας. Εἶναι δὲ λυπηρόν, ὅτι τοῦτον εἶχον ὡς πρότυπον οἱ μεταγενέστεροι χρονογράφοι μέχρι τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος. Οὗτος ἔγραψε *Χρονογραφίαν*, ἣτοι παγκόσμιον χρονικόν· αὕτη ὁμως δὲν διετηρήθη ἡμῖν ἀκεραία, ἀλλ' ἠκρωτηριασμένη καὶ ἐν ἐπιτομῇ. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο τοῦ Σύρου χρονογράφου ἐλέγχει χυδαίαν ἀμάθειαν. Οὕτω τὴν Σαπφῶν τίθησιν ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Κέκροπος καὶ Κραναοῦ¹ καὶ τὸν Δημόκριτον ἐν τοῖς τοῦ Πέλοπος². Οὕτω δ' εἶναι ἀμαθὴς περὶ τὰ γράμματα, ὥστε λέγει, ὅτι ὁ Κικέρων καὶ ὁ Σαλλούστιος εἶναι οἱ σοφώτατοι τῶν Ῥωμαίων ποιηταί³. Ἡ δὲ Καρία ὠνομάσθη οὕτω, διότι ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Κάρου ὑπετάγη⁴. Καὶ ὁμως ὁ τοιοῦτος χρονογράφος εἶναι ὑπερρήφανος διὰ τὰς ιστορικὰς γνώσεις καὶ τὸ βιβλίον αὐτοῦ ἦτο προσφιλὲς τοῖς συγχρόνοις καὶ μεταγενεστέροις, ἐφ' ὅσον τὸ σκότος τῆς ἀμαθείας ἐκάλυπτε τὸν Ἑλληνικὸν ὁρίζοντα. Φαίνεται δ', ὅτι καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς ὁ Σύρος χρονογράφος ἦτο ἀρεστός· διότι ἡ χρονογραφία αὐτοῦ μετεφράσθη εἰς τὴν Σλαβικὴν. Τὸ βιβλίον τοῦ Μαλαλᾶ ἠθέλεν ἔχει μείζονα ἀξίαν ὡς πρὸς τὴν ἱστορίαν τῆς γλώσσης, εἰ μὴ ὁ τὴν ἐπιτομὴν ποιήσας τὸ λεκτικὸν διώρθου.

Ὑπὸ τίνος συνετάχθη τὸ *Πασχάλιον Χρονικόν*⁵, δὲν εἶναι γνωστόν. Τινὲς μὲν ἐνόμισαν, ὅτι εἶναι ἔργον τοῦ ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας Γεωργίου τοῦ γράφαντος τὸν βίον Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, ἄλλοι δ' ἀποδίδουσι Μαξίμῳ τῷ μοναχῷ, ἄλλοι τῷ Κοσμῷ καὶ ἄλλοι τῷ Γεωργίῳ Πισίδῃ⁶. Κατὰ τὸν Krumbacher⁷ ὁ συντάκτης ἦτο σύγχρονος τοῦ αὐτοκρά-

ἐν σελίδ. 76 τῆς μνημονευθείσης διατριβῆς. ¹) Ἐν σελίδ. 72 (ἐκδ. Bonn).

²) Ἐν σελίδ. 85. ³) Ἐν σελίδ. 212. ⁴) Ἐν σελίδ. 302. ⁵) Τὸ *Πασχάλιον* φέρει διάφορα ὀνόματα, ὡς Ἀλεξανδρινὸν χρονικόν καὶ *Fasti Siculi*. ⁶) Ὁρα Nicolai III, 134. ⁷) Ἐν σελίδ. 116.

τορος Ἡρακλείου (610—641) καὶ κληρικός, κατὰ πᾶσαν δὲ πιθανότητα ἀνῆκε τοῖς περὶ τὸν πατριάρχην Σέργιον. Τὸ Πασχάλιον φέρει τὴν ἐπιγραφὴν Ἑπιτομὴ χρόνων τῶν ἀπὸ Ἀδάμ τοῦ πρωτοπλάστου ἀνθρώπου ἕως κ' ἔτους τῆς βασιλείας Ἡρακλείου τοῦ εὐσεβεστάτου καὶ μετὰ ὅπαιειαν ἔτους ιθ' καὶ ιή' ἔτους τῆς βασιλείας Ἡρακλείου νέου Κωνσταντίνου τοῦ αὐτοῦ υἱοῦ Ἰνδικτιῶνος γ'. Τοῦ χρονικοῦ προτάσσεται εἰσαγωγή τις, ἐν ᾗ γίνονται ἐξηγήσεις περὶ τῆς χριστιανικῆς χρονολογίας, ἣτις ἄρχεται ἀπὸ τῆς 21ης Μαρτίου 5507. Εἰ καὶ τὸ ἔργον τοῦτο στερεῖται ἐπιστημονικῆς ἀξίας, ὅμως κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα εἶχε πολυαριθμούς ἀναγνώστας καὶ χρονολογικὸν κῦρος¹.

Γεώργιος ὁ μοναχὸς ἔχει τὸ ἐπίθετον Σύγκελλος ἐκ τοῦ ἀξιώματος αὐτοῦ· διότι ἦτο μυστικὸς γραμματεὺς τοῦ πατριάρχου Ταρασίου (784—806). Ἐν ἀρχαιότεροις χρόνοις ὁ Σύγκελλος διέτριπεν ἐν Ἱερουσαλὴμ². Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Ταρασίου κατετάχθη ἐν τινι μονῇ, ἐν ᾗ ἔγραψε Ἐκλογὴν χρονογραφίας. Αὕτη ἀρχομένη ἀπὸ κτίσεως κόσμου λήγει εἰς τὸν Διοκλητιανὸν (284 μ. Χ.) Ἡ Ἐκλογὴ αὕτη τοῦ Συγκελλοῦ ἔχει οὐχὶ μικρὰν ἀξίαν, δὲν δρεῖλεται ὅμως τιῶ συντάκτη, ἀλλὰ ταῖς πηγαῖς, ἐξ ὧν ἤντησε. Φαίνεται δ', ὅτι δὲν εἶχεν ὑπ' ὄφει τοὺς ἀρχαιότερους συγγραφεῖς, ὡς τὸν Μανέθωνα καὶ τὸν Ἰούλιον Ἀφρικανόν, ἀλλ' ἄλλους μεταγενεστέρους, ὡς τὸν χρονογράφον Πανόδωρον, ὅστις ἤκμαζε κατὰ τὸ 395—408 μ. Χ.³

¹) Oga Heinrich Gelzer, Sextus Julius Africanus und die Byzantinische chronographie II, 1 (Leipzig 1885) ἐν σελίδ. 138—176 καὶ 1, 228.

²) Ἐν σελίδ. 200 "Ταύτης ἐγὼ τὴν λάρνακα καὶ τῆς γῆς ὑπερκειμένην πολλάκις ἐκεῖτος παροδεύων ἐπὶ Βηθλεὲμ καὶ τὴν παλαιὰν λεγομένην χώραν τοῦ οἴου Χαρίτωνος ἐώρακα".

³) Ἰδὲ τὸν Gelzer ἐν τῇ μνημουνυθείᾳ διατριβῇ.

Σύγχρονος καὶ φίλος τοῦ Συγκέλλου ἦτο Θεοφάνης ὁ δμολογητής, ὅστις κατὰ παράκλησιν τοῦ μέλλοντος νὰ ἀποθάνῃ φίλου ἀνέλαβε τὴν ἐξακολούθησιν τῆς Ἐκλογῆς τῆς χρονογραφίας. Ὁ Θεοφάνης ζῶν ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Κοπρωνύμου (741—775) ἦτο μονογενὴς υἱὸς ἐπιφανῶν γονέων. Λέων ὁ υἱὸς τοῦ Κοπρωνύμου ἠνάγκασεν αὐτόν, ὥπως συζευχθῇ τῇ θυγατρὶ τοῦ Πατρικίου Λέοντος¹, ἀλλὰ δὲν συνέζησε μετ' αὐτῆς· διότι ἐδέξατο τὸν μοναχικὸν βίον ἐν τῇ μονῇ τῇ κειμένη κατὰ τὸ ὄρος τῶν Σιγριανῶν. Εἶτα ἔκτισε καὶ ἰδίας μονάς, ἐξ ὧν καὶ ἡ Τοῦ μεγάλου ἀγροῦ. Ταύτης ἐγένετο καὶ ἡγούμενος. Ἐντεῦθεν ὀνομάζεται Σιγριανὸς καὶ Μεγαλαγριτής. Ἐπὶ τοῦ εἰκονομάχου αὐτοκράτορος Λέοντος τοῦ πέμπτου εἰς Κωνσταντινούπολιν προσκληθεὶς καὶ ἀνακριθεὶς ἐξωρίσθη εἰς Σαμοθράκην, ἔνθα κατὰ τὸ 817 ἔθανεν. Ἡ ἐκκλησία διὰ τὰς ἀρετὰς κατέταξε τὸν Θεοφάνη ἐν τοῖς ἁγίοις. Ἡ Χρονογραφία τοῦτου ἀρχομένη ἐκ τοῦ 284 (δηλ. ἐκ τοῦ χρόνου, ἐν ᾧ ἔληγεν ἡ Ἐκλογὴ τοῦ Συγκέλλου) ἐξικνεῖται μέχρι τοῦ 813. Ὁ συγγραφεὺς ἐν μὲν τοῖς ἀρχαιοτέροις χρόνοις ὡς πηγὰς μετεχειρίζετο τὸν Σωκράτη, τὸν Σωζόμενον καὶ τὸν Θεοδώρητον, ἐν δὲ τοῖς ἔπειτα τὸν Προκόπιον, τὸν Ἀγαθίαν, τὸν Θεοφύλακτον καὶ ἄλλους. Τὸ ἔργον τοῦ ἡμετέρου χρονογράφου τιμᾶται οὐχὶ ὀλίγον καὶ θεωρεῖται ὡς τὸ τελευταῖον ἔργον τῆς ἀρχαιοτέρας Βυζαντινῆς χρονογραφίας². Διακρίνεται ὁμως οὐχὶ κατὰ τὴν χρονολογικὴν ἀκρίβειαν, ἀλλὰ κατὰ τὸν πλοῦτον τῶν ἱστορικῶν εἰδήσεων. Διὰ τὴν εἰρημένην ἔλλειπιν εἶναι ἄξιος συγγνώμης ὁ χρονογρά-

¹) Ὁρα Φιλαρέτ. Ἱστορ. διδασκαλ. III, 366. ²) Ὁ Κ. Παπαρηγόπουλος ἐν τόμ. III, σελίδ. 393 παρατηρεῖ: "Τοῦ Θεοφάνους ἡ ἀφήγησις εἶναι ἐνίοτε ζωηρὰ καὶ εἰκονική, ὁ ἀναγινώσκων αὐτὸν συναισθάνεται, ὅτι ὑπὸ τὸ ῥῆσόν τοῦ μοναχοῦ ἐκείνου ἐπαλλεν ἔστιν ὅτε καρδία, ἥτις ἐπόθει τὸ ἐθνικὸν μεγαλεῖον, καὶ ἐπιτερύγιζε φαντασία, ἥτις δὲν εἶχεν ὅλως δι' ὅλου ἀλλοτριωθῇ πρὸς τὴν ἑλληνικὴν χάριν καὶ εὐφύαν".

φος, διότι ἔγραφεν, ὅτε ἦτο ἐν διωγμῷ. Κατὰ τὴν γλῶσσαν ἐξεταζόμενος ὁ Θεοφάνης δὲν καταπίπτει μὲν εἰς τὰς δημώδεις καὶ χυδαίας τοῦ Μαλάλα φράσεις, ἀλλὰ καὶ δὲν ἀνυψοῦται μέχρι τῶν Ἀττικισμῶν Ἀννης τῆς Κομνηνῆς. Ὁ χρονογράφος οὗτος καὶ ἐν τοῖς σχηματισμοῖς τῶν ῥημάτων μεταχειρίζεται τύπους τῆς δημώδους γλώσσης, ὡς ἔβαλα, ἔγνωσα, ἔδωσα καὶ ἐν τῇ συντάξει πολὺν ἀπέχει τῆς ἀρχαίας γλώσσης, π. χ. τὸ αἶμα καὶ τὴν σὺν συντάσσει πρὸς γενικὴν καὶ τὸ διαν πρὸς ὀριστικὴν. Ἡ χρονογραφία τοῦ Θεοφάνους μεταφρασθεῖσα εἰς τὴν λατινικὴν ὑπὸ Ἀναστασίου τοῦ βιβλιοθηκαρίου τοῦ πάππα κατὰ τὸ 873—875 ἀνεγινώσκετο ἐπιμελῶς ὑπὸ τῶν λαῶν τῆς δύσεως. Οὐχ ἦτιον οἱ ἀνατολικοὶ λαοὶ εἶχον ἀνὰ χεῖρας τὸ πρωτότυπον. Ἐκ τούτου ἦντιλον οἱ ἔπειτα χρονογράφοι καὶ οἱ τὰς ἐπιτομὰς ποιοῦντες, ὡς Γεώργιος ὁ Ἀμαρτωλός, Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος, Θεοδόσιος ὁ Μιλήσιος, ὁ Ζωναρᾶς καὶ ἄλλοι.

Ἄλλοι χρονογράφοι δὲν ἦντιλον ἱστορικὰς εἰδήσεις παρὰ τοῦ Θεοφάνους, ἀλλὰ συνέτασσον ἐξακολούθησιν τῆς χρονογραφίας ἐκείνου. Ἀφορμὴν πρὸς τοῦτο ἔδωκε Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος, οὗ ὁ Βίος Βασιλείου (δηλ. τοῦ πάππου τοῦ συγγραφέως) ἀπετέλεσε τὸ πέμπτον βιβλίον τῆς ἐξακολουθήσεως. Λοιπὸν οἱ τὴν συνέχειαν ποιήσαντες ὀνομάζονται Οἱ μετὰ Θεοφάνην, ὧν τὸ ἔργον συνίσταται ἐξ ἐξ βιβλίων¹. Τὸ μὲν πρῶτον περιέχει τὴν ἱστορίαν Λέοντος τοῦ πέμπτου τοῦ Ἀρμενίου, τὸ δεύτερον τὴν τοῦ Μιχαὴλ τοῦ δευτέρου, τὸ τρίτον τὴν τοῦ Θεοφίλου, τὸ τέταρτον τὴν τοῦ Μιχαὴλ τοῦ τρίτου, τὸ πέμπτον τὴν τοῦ Βασιλείου (ὡς ἄρτι εἶρηται) καὶ τὸ ἕκτον τὴν τοῦ Λέοντος ἕκτου, τοῦ Ἀλεξάνδρου,

¹ Ὁρα Hirsch, Byzantinische Studien ἐν σελίδ. 175—30 2. Παράβαλλ. Krumbacher ἐν σελίδ. 124.

Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, ῥωμανοῦ τοῦ πρώτου καὶ ῥωμανοῦ τοῦ δευτέρου. Ἐκ τούτων γίνεται δῆλον, ὅτι τὰ μὲν πρῶτα πέντε βιβλία περιέχουσι τὴν ἱστορίαν ἑνὸς μόνου αὐτοκράτορος, τὸ δὲ ἕκτον πέντε ὁμοῦ. Τοῦτο ἐξηγεῖται, διότι τὸ ἱστορικὸν τοῦτο σύρραμα δὲν συνετάχθη ὅφ' ἑνὸς χρονογράφου, οὐδ' ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ, ἀλλ' ὑπὸ πολλῶν καὶ ἐν διαφόροις χρόνοις. Ἡ ὅλη δ' ἱστορικὴ συλλογὴ περιλαμβάνει τὰ ἱστορικὰ γεγονότα ἀπὸ τοῦ 813—961 μ. Χ. Πηγαὶ τῆς ἐξακολουθήσεως τῆς χρονογραφίας ἐχρησίμευσαν ὁ Γενέσιος, περὶ οὗ εἴρηται ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, καὶ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος. Παρατηρήθη δέ, ὅτι ἐν τοῖς πρώτοις πέντε βιβλίοις ταπεινοῦνται οἱ πρὸ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας αὐτοκράτορες, ἐξαίρεται δ' αὕτη. Ἐν τῷ ἕκτῳ ὁμοῦ βιβλίῳ ἡ εὐνοια πρὸς τὴν δυναστείαν ταύτην ψυχραίνεται, ὅπερ δηλοῖ ἢ ὅτι ἡ πηγὴ τοῦ χρονογράφου ἦτο διάφορος ἢ ὅτι δὲν ἔζη ὁ Πορφυρογέννητος¹ διότι εἰς τὸν θρόνον ἀνέβη ὁ Φωκᾶς (963—969).

Νικηφόρος ὁ Πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ τὸν Ταράσιον διαδεξάμενος, εἶναι τὸ σέμνωμα τῆς ἐκκλησίας. Τιμᾷ δ' αὐτὸν οὐ μόνον ἡ ἀνατολική, ἀλλὰ καὶ ἡ δυτικὴ ἐκκλησία¹. Οὗτος εὐφυῆς ὢν καὶ εὐρείας παιδείας τυχὼν ἐγένετο γραμματεὺς τῆς αὐτοκρατείας Εἰρημένης. Τοῦτο τὸ ἀξίωμα ἔχων παρέστη ὡς ἐπίτροπος τοῦ αὐτοκράτορος ἐν τῇ Ζ' οἰκουμένικῃ συνόδῳ. Κατὰ τὸ 806 τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ἀναξὰς διέμεινε μέχρι τοῦ 815. Ἐν τοῖς χρόνοις τούτοις ἡ ἐκκλησία διῆγεν ἐν τρικυμίᾳ ἕνεκα τῶν εἰκονομάχων. Λέων δ' Ἀρμένιος ἐπειράθη, ὅπως προσλάβῃ συνεργὸν τὸν Νικηφόρον, ἀλλ' οὗτος ἐνέμεινε πιστὸς τῇ ἀρχαίᾳ παραδόσει, ἥτις ἐτίμα

¹) Τὴν βιογραφίαν τοῦ Νικηφόρου συνέγραψεν ὁ μαθητὴς αὐτοῦ Ἰγνάτιος. Αὕτη δὲ σφίζεται Ἑλληνιστὶ καὶ Λατινιστὶ. Παράβαλλ. Hirsch, Byzantinische Studien ἐν σελίδ. 19. Ἰδὲ καὶ Hergenröther, Photius II (1867) 261 καὶ Φιλάρετ. ἐν III, 368.

τὰς εἰκόνας. Διὰ τὴν ἄρνησιν ταύτην τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ἀπολέσας κατεδικάσθη εἰς ὑπερορίαν κατὰ τὸ 815. Οὕτως ὁ πατριάρχης ἐγένετο μοναχὸς καὶ ἐτελεύτησε κατὰ τὸ 829 μ. Χ. Τὸ μεγαλεῖον τοῦ ἀνδρὸς κατ' ἐξοχὴν κεῖται ἐν τοῖς θεολογικοῖς συγγράμμασιν, ἐν οἷς ἀντιλέγει πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Λέοντα ὑπὲρ τῶν ἁγίων εἰκόνων. Ἐνταῦθα ἀνασκευάζονται μετὰ θαυμαστῆς ἀκριθείας πᾶσαι αἱ γνώμαι τῶν ἀντιδοξούντων. Βεβαίως γράφει μετὰ πικρίας κατὰ τούτων, ἀλλὰ δὲν παραφέρεται, ὡς ὁ Θεοφάνης.

Τοῦ Νικηφόρου περιῆλθον εἰς ἡμᾶς δύο ἱστορικὰ συγγράμματα, ἐξ ὧν τὸ πρῶτον ἐπιγράφεται *Σύντομος ἱστορία*. Τοῦτο ἀρχόμενον ἀπὸ τῆς ἀναιρέσεως τοῦ Μανρικίου ἐξικνεῖται μέχρι τῆς εἰς γάμον κοινωνίας τοῦ Λέοντος καὶ τῆς *Εἰρήνης*, δηλ. 602—769 μ. Χ. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο δὲν εἶναι προωρισμένον εἰς χρῆσιν τῶν λογίων, ἀλλὰ τοῦ πλήθους. Τίνες ἦσαν αἱ πηγαὶ τοῦ Νικηφόρου, δὲν εἶναι γνωστόν. Πολλαχοῦ ὁ Νικηφόρος κατὰ λέξιν συμφωνεῖ τῷ Θεοφάνει, ἀλλὰ τοῦτο δὲν μαρτυρεῖ, ὅτι ὁ εἰς ἀντέγραψε τὴν ἔτερον· διότι ἐκάτερος ἠντλησεν ἐκ τῆς αὐτῆς πηγῆς. Τὸ ἱστορικὸν τοῦτο σύγγραμμα τοῦ Νικηφόρου ἐπαινεῖ ὁ Φώτιος πρὸς πολλοὺς ἄλλοις καὶ διὰ τὴν σαφήνειαν καὶ τὴν χάριν¹. Τὸ δεύτερον ἱστορικὸν ἔργον τοῦ Νικηφόρου ἐπιγράφεται *Σύντομος χρονογραφία*. Ὁ κατάλογος οὗτος ἀρχόμενος ἀπὸ Ἀδὰμ ἐξικνεῖται μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ χρονογράφου, δηλ. μέχρι τοῦ 828. Εἰρησθῶ δ', ὅτι οἱ διάφοροι κάτοχοι τῶν χειρογράφων ἐπεξέτεινον τὸν κατάλογον. Ἡ χρονογραφία εἶναι κατάλογος τῶν

¹) Ἐν βιβλ. 66 "Ἐστὶ δὲ τὴν φράσιν ἀπέρητός τε καὶ σαφής, καλλιλεξία τε καὶ συνθήκη λόγου οὔτε λελυμένη οὔτε αὐ πάλιν συμπεπαισμένη περιέργως κεχηρμένος, ἀλλ' οἷον ἂν χεῖρα τοῦ ἱστορικοῦ ὡς ἀληθῶς καὶ τέλειος ἀνὴρ· τὸ τε γὰρ νεωτεροποιὸν ἐκκλίνει, καὶ τὸ ἀρχαιότερον καὶ ἐξηρησμένον οὐ παρατρέχει. Ἐστὶ δὲ καὶ ἡδονὴ κέκραται αὐτοῦ σὺν χάριτι τοῖς λόγοις".

βασιλέων τῶν Ἰουδαίων, τῶν Περσῶν, τῶν Πτολεμαίων, τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων, καὶ τῶν ἀρχιερέων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς Ῥώμης, τῆς Ἱερουσαλὴμ, τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τῆς Ἀντιοχείας. Οὕτως ἐν τινι κώδικι ὁ κατάλογος ἐξικνεῖται μέχρι τοῦ 886, ἐν ἑτέρῳ μέχρι τοῦ 944 καὶ ἐν ἄλλῳ μέχρι τοῦ 976. Τὴν Σύντομον χρονογραφίαν μετέφρασεν εἰς τὴν λατινικὴν ὁ γνωστὸς βιβλιοθηκᾶριος τοῦ Πάπα Ἀναστάσιος.

Ὁ Γεώργιος Μοναχὸς ἐξ ἑαυτοῦ, ὡς φαίνεται, προσέλαβε τὸ ἐπίθετον Ἀμαρτωλός, ὡς συνήθως ὠνόμαζον ἑαυτοὺς οἱ μοναχοί. Τὰ κατὰ τὸν βίον αὐτοῦ μένουσιν ἄγνωστα ἡμῖν συνένταξε δὲ Χρονικὸν σύντομον ἐκ διαφορῶν χρονογράφων τε καὶ ἐξηγητῶν συλλεγὲν καὶ συντεθὲν ὑπὸ Γεωργίου Ἀμαρτωλοῦ. Ἐπειδὴ δ' ἐν τῷ προλόγῳ ὁ Γεώργιος ὀνομάζει τὸν Μιχαὴλ τρίτον (842—867) τελευταῖον αὐτοκράτορα, εἶναι πρόδηλον, ὅτι ἐν τοῖς χρόνοις τούτου ἤκμαζε. Δοιπὸν τὸ σύντομον χρονικόν, ὅπερ συνίσταται ἐκ τεσσάρων βιβλίων, περιλαμβάνει τὰ γεγονότα ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ αὐτοκράτορος Θεοφίλου (842 μ. Χ.). Σημειωτέον δ', ὅτι παρὰ τῷ χρονογράφῳ τούτῳ συνέβη, ὅτι καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις, δηλ. ἐγένετο ἐπέκτασις ἐν τισι χειρογράφοις μέχρι τοῦ 948. Αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς ὁμολογεῖ, ὅτι εἶχεν ὑπ' ὄψει παλαιὰς ἱστορίας καὶ χρονογραφίας². Πᾶσαι αἱ πηγαὶ δὲν ὠρίσθησαν, ἀλλ' εἶναι βέβαιον, ὅτι ἐν τῷ τετάρτῳ βιβλίῳ, ἐν ᾧ πραγματεύεται ἀπὸ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου μέχρι τοῦ 842, εἶχεν ὑπ' ὄψει τὸ χρονικὸν Θεοφάνους τοῦ Ὁμολογητοῦ. Ἀλλ' ἐν τέλει τοῦ χρονικοῦ, ἐν ᾧ περιγράφει τὰ γεγο-

¹) Nicolai III, 102. Krumbacher ἐν σελίδ. 128 καὶ Hirsch, Byzantinisch. Studien 1—88. ²) Προοίμ. ἐν σελίδ. 1 "Οὐ μόνον Ἑλληνικῶν καὶ παλαιῶν ἱστοριῶν, ἀλλὰ καὶ νέων καὶ πολὺ μεταγενεστέρων καὶ σεμνοπρεπῶν ἀνδρῶν καὶ ἐλλογίμων ἐξηγήσεις καὶ χρονογραφίας ἱστορίαις τε καὶ διδασκαλίαις ψυχωφελέσιν ἐντετυχηκότες".

νότα ἀπὸ τοῦ 813—842, ὁ Γεώργιος παρέχει ἡμῖν ἰδίαν ἐργασίαν. Ἐν ταύτῃ δὲν πραγματεύεται περὶ πολιτικῶν συμβάντων, ἀλλὰ λέγει πικροὺς λόγους κατὰ τῶν εἰκονοκλαστῶν. Ἐπὶ τῆς γλώσσης τοῦ μοναχοῦ τούτου ἐπέδρασεν¹, ὡς εἰκός, ἡ ἐκκλησιαστικὴ. Ἀλλ' ἡ κρίσις περὶ τῆς γλώσσης δὲν δύναται νὰ ᾔηται ἀσφαλῆς, ἂν μὴ τὸ κείμενον διὰ τινος κριτικῆς ἐκδόσεως καθαρῇ. Διότι τοῦτο ὑπέστη πολλὰς ἀλλοιώσεις καὶ διασκευὰς ἐν τῷ ρεύματι τῶν αἰώνων. Τὸ χρονικὸν τοῦ Ἀμαρτωλοῦ ἦτο προσφιλὲς ἀνάγνωσμα οὐ μόνον τοῖς Ἕλλησι τοῦ Βυζαντίου, ἀλλὰ καὶ τοῖς Σλαύοις, οἵτινες μετέφρασαν αὐτὸ εἰς τὰς ἑαυτῶν γλώσσας.

Λέων ὁ Γραμματικὸς δὲν ἔλαβεν ἀπασπάσματα παρὰ τοῦ Ἀμαρτωλοῦ, ἀλλ' ἀντέγραψεν αὐτὸν ἐν τῷ τελευταίῳ μέρει τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ (813—948), ὅπερ ἐπιγράφεται Ἡ τῶν νέων βασιλέων χρονογραφία. Ὁ χρονογράφος ἀπὸ τοῦ Ἀδὰμ ἀρχόμενος κατέρχεται εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν Ῥωμαίων καὶ Βυζαντινῶν αυτοκρατόρων. Ἐν οἰκτρᾷ καταστάσει περιῆλθεν εἰς ἡμᾶς ἡ χρονογραφία αὕτη². διότι οὐ μόνον ἐν ἀρχῇ εἶναι ἡκρωτηριασμένη, ἀλλὰ περιέχει καὶ χάσματα. Ἀλλ' ἡ ἀπώλεια δὲν εἶναι σπουδαία, διότι καὶ ὁ Ἀμαρτωλὸς, ἐξ οὗ ἐν μέρει ἡ ἀντιγραφή, ἐσώθη καὶ τὸ πρῶτον μέρος τὸ μέχρι τῆς Κλεοπάτρας ἐλήφθη ἐκ τοῦ Ἰουλίου Ἀφρικανοῦ. Ἄλλως τὰ αὐτὰ ἐπαναλαμβάνουσι δύο ἄλλοι χρονογράφοι, Θεοδόσιος ὁ Μελιτηνὸς καὶ Ἰούλιος ὁ Πολυδεύκης. Ὁ Λέων καὶ ὁ Θεοδόσιος εἶναι οὕτως ὅμοιοι πρὸς ἀλλήλους, ὥστε ὁ Tafel³

¹) Γλωσσάριον τῶν νέων καὶ ξένων λέξεων προσέθηκεν εἰς τὴν ἐκδοσιν αὐτοῦ ὁ Édouard de Muralet Georgii monachi, dicti Hamartoli, chronicon ab orbe condito ad annum p. Chr. 842 etc, ἀλλὰ τοῦτο κρίνεται ἀνεπαρκές. ²) Ὁρα L. Tafel, Gelehrte Anzeigen der. K. Bayerischen Akademie der Wissenschaften 1854, histor. Classe ἐν σελίδ. 150—183. Παράβαλλ. Krumbacher ἐν σελίδ. 135 καὶ Nicolai III, 107. ³) Ἐν σελίδ. 156 τῆς μνημονευθείσης διατριβῆς. Παράβαλλ. Hirsch, Byzantinische Stu-

δὲν ἐδίστασε νὰ θεωρήσῃ αὐτοὺς ὡς τὸ αὐτὸ πρόσωπον. Ἡ γνώμη αὕτη εἶναι ὑπερβολικὴ, ἀλλ' ὑποδεικνύει τὴν ἄκραν ὁμοιότητα. Ἡ σπουδαιοτάτη διαφορὰ εἶναι, ὅτι παρὰ τῷ Θεοδόσιῳ λείπει τὸ ὅλον τμήμα ἀπὸ τοῦ Καίσαρος μέχρι τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου καὶ ὅτι οὗτος ἀκριζότερον τὸν Ἀματωλὸν ἀντιγράφει. Οὐχὶ πολὺν διάφορος εἶναι Ἡ φυνικὴ ἱστορία καὶ τὸ Χρονικὸν ἐφεξῆς τοῦ Ἰουλίου Πολυδεύκου¹. Οὗτος πρὸς συγγραφὴν τοῦ πρώτου μέρους εἶχεν ὑπ' ὄψει τὸ Σύντομον χρονογραφεῖον, ὡς ἔδειξεν ὁ Gelzer². Καὶ ὁ χρονογράφος οὗτος ἄρχεται ἀπὸ κτίσεως κόσμου καὶ ἐξικνεῖται μέχρι τοῦ 377 μ. Χ.³ Σημειωτέον ὅμως, ὅτι ἐν τινι χειρογράφῳ τοῦ Βατικανοῦ (ἀριθμ. 163) ἡ ἱστορία λήγει εἰς τὸ 963 μ. Χ. Καθ' ὅλου εἰπεῖν, τὰ ἐντελῆ ἔργα τῶν τριῶν τούτων χρονογράφων εἶναι τοιαῦτα, ὥστε δὲν ἀπετέλουν πνευματικὴν ἰδιοκτησίαν, ἀλλ' ἕκαστος κάτοχος τοῦ χειρογράφου ἠδύνατο κατὰ τὸ δοκοῦν νὰ προσθέτῃ. Ἄν δὲ συνέβαινε τὰ δύο νὰ ἀπολεσθῶσιν, ἠδύνατο τὸ περιωσθὲν σχεδὸν νὰ ἀναπληρώσῃ τὰ ἀπολεσθέντα.

Συνήθως⁴ Συμεὼν, ὁ Μάγιστρος καὶ Λογοθέτης, ταυτίζεται τῷ Μεταφραστῇ καὶ τῷ Συμεῶνι τῷ πρεσβεύσαντι πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῶν Ἀράβων ἐν ἔτει 904 κατὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Θεσσαλονίκης. Ὁ ἐπονομαζόμενος Μεταφραστὴς ἐποίησε διασκευὰς ἢ μεταφράσεις τῶν βίων τῶν ἁγίων. Ἀλλὰ κατὰ τὴν εἰκασίαν σπουδαίων φιλολόγων τὰ πρόσωπα ταῦτα εἶναι διάφορα⁵. Συμεὼν ὁ Μάγιστρος ἔγραψεν ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Νι-

dien ἐν σελίδ. 89—115. ¹) "Ora L. Tafel, De Theodosio Meliteno, Tübingae 1828. ²) Sextus Julius Africanus II, 1 ἐν σελίδ. 329—345. ³) Idè Birkenmeyer, Ueber Julius Pollux und sein Geschichtswerk, Rastatt 1861. ⁴) "Ora Schöll III, 258. Nicolai III, 107. Τὴν ταυτότητα Συμεῶνος τοῦ Λογοθέτου καὶ Συμεῶνος τοῦ Μεταφραστοῦ ὑποστηρίζει καὶ ὁ ἡμέτερος Θεόφιλος Ἰωάννου ἐν τῇ διατριβῇ Μνημεῖα ἀγιολογικά, ἐν Βενετίᾳ 1884, ἐν Προλόγ. σελ. 11. ⁵) Krumbacher ἐν σελίδ. 137 καὶ

κηφόρου Φωκά Χρονογραφίαν. Καὶ ὁ χρονογράφος οὗτος ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ ἀρχόμενος ἐξικνεῖται εἰς τὴν βασιλείαν Ῥωμανοῦ τοῦ δευτέρου (959—969). Σημειωτέον ὅμως, ὅτι ἐν τοῖς διαφόροις χειρογράφοις ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος διαφέρουσιν. Ἐν τινι ἡ ἀρχὴ δὲν γίνεται ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ, ἀλλ' ἀπὸ Λέοντος τοῦ πέμπτου¹ καὶ ἐν ἄλλῳ ἡ χρονολογία ἐξικνεῖται μέχρι Μιχαὴλ τοῦ Παραπινάκη. Ὁ ἡμέτερος χρονογράφος εἶχεν ὑπ' ὄψει τὸν Γεώργιον Ἀμαρτωλόν, τὸν Γενέσιον, τοὺς ποιήσαντας τὴν ἐξακολούθησιν τοῦ Θεοφάνους καὶ ἄλλους.

Ὁ Ἰωάννης Σκυλίτζης ἐκ τοῦ θέματος τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ὅπερ Θρακήσιον² ἐκαλεῖτο, καταγόμενος καὶ σύγχρονος ὦν τοῦ Μιχαὴλ Ψελλοῦ καὶ τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ ἀνῆλθεν εἰς ὑψηλὰ ἀξιώματα, διότι ἐγένετο πρωτοδεστιάριος, κουροπαλάτης καὶ δρογγάριος³. Κατὰ ταῦτα ἔζη ἐν τῷ δευτέρῳ ἡμίσει τοῦ ἐνδεκάτου αἰῶνος⁴. Οὗτος συνέταξε καὶ νομικὰς τινὰς συγγραφάς, ἀλλὰ γνωστὸς εἶναι διὰ τὴν Ἐπιτομὴν ἱστοριῶν⁵, ἣτις ἀρχομένη ἀπὸ τῆς ἀναβάσεως εἰς τὸν θρόνον Μιχαὴλ Παγκαθῆ⁶ ἐξικνεῖται μέχρι τοῦ Νικηφόρου Βοτανιάτου, ἥτοι ἀπὸ τοῦ 811—1079. Ἐκ τινων δὲ τεκμηρίων εἰκάζεται, ὅτι ὁ Σκυλίτζης ἐποίησε δύο ἐκδόσεις τοῦ χρονικοῦ, ἐξ ὧν ἡ μὲν ἐξικνεῖτο μέχρι τοῦ 1057, ἡ δ' ἑτέρα μέχρι τοῦ 1078 (ἥτοι τοῦ 1081). Ὁ Σκυλίτζης ἐπειρόθη, ὅπως ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων ἱστοριῶν καὶ ἐκ τῆς ὀνοματι-

Hirsch, Byzantin. Studien ἐν σελίδ. 52 καὶ 303—355. ¹) Ἐν σελίδ. 604 (ἐκδ. Bonn) "Οὗτος ὁ Λέων σπεφθεῖς ὑπὸ Νικηφόρου πατριάρχου ἐβεβαίωσεν αὐτὸν ἐγγράφως ὡς ὀρθόδοξός ἐστι τῇ πίστει.". ²) Ὁρα Κωνσταντ. Πορφυρογέν. Περὶ θεμάτων. I, 3. ³) Κατὰ τὸν ἡμέτερον Ἀσώπιον ἐν σελίδ. 907 "Ἐστὶ δὲ δρογγάριος ἐκ τοῦ δροῦγγος· δροῦγγος δέ, ἐκ τοῦ γερμανικοῦ, πιθανῶς, dringen, gedrungen = στίφος στρατιωτῶν, globus militum, ἢ, κατὰ τὰ γλωσσάρια, "δροῦγγος τὸ ἐκ ταγμάτων ἥτοι ἀνδρῶν τῶν λεγομένων κομήτων συγκείμενον πλῆθος.". ⁴) Krumbacher ἐν σελίδ. 138. ⁵) Nicolai III, 110. ⁶) Μιχ. Γλυκᾶς ἐν σελίδ. 457 "ἐφ' ᾧ καὶ ἀπὸ Μιχαὴλ τοῦ Παγκαθῆ τῆς χρονογραφίας ὁ Σκυλίτζης κατήρξατο..

κῆς παραδόσεως συντάξῃ ἐγχειρίδιον τῆς ἱστορίας. Εἶχε δ' ὑπὸ ᾧ
 ψει τοὺς ποιήσαντας τὴν συνέχειαν τοῦ Θεοφάνους, τὸν Γενέ-
 σιον, τὸν Λέοντα Διάκονον καὶ Μιχαὴλ τὸν Ἀπταλειάτην¹.

Ὁ ὀλίγος νεώτερος τοῦ Σκυλλίτζη ἦτο ὁ μοναχὸς Γεώργιος
 Κεδρηνός, περὶ οὗ οὐδὲν γινώσκωμεν. Περιεσώθη ὁμως εἰς
 ἡμᾶς ἡ Σύνοψις ἱστοριῶν. Ἐν ταύτῃ ὁ χρονογράφος
 ἀρχόμενος ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἐξικνεῖται μέχρι τῆς ἀναβάσεως
 εἰς τὸν θρόνον τοῦ Ἰσαὰκ Κομνηνοῦ (1057 μ. Χ.) Ἡντλησε
 μὲν οὗτος ἐκ τοῦ Γεωργίου Μοναχοῦ, ἐκ τοῦ Θεοφάνους καὶ
 ἐξ ἄλλων, ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν ἀντέγραψε τὸ ἔργον τοῦ Σκυλλίτζη².

Ἐν τῷ δευτέρῳ ἡμίσει τῆς ἐνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος ἔζη
 καὶ ὁ Τραπεζούντιος Ἰωάννης Ξιφίλινος, ὅστις ἐποίησεν
 Ἐκλογὰς ἐκ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἱστορίας Δίωνος τοῦ Κασοίου.
 Αἱ ἐκλογαὶ αὗται ἐν μέρει ἀναπληροῦσι τὴν ἀπώλειαν πολλῶν
 βιβλίων τοῦ ἱστορικοῦ ἐκείνου, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴρηται.

Δικαίως δ' Ἰωάννης Ζωναρᾶς τάσσεται ἐν τοῖς ἀρίστοις
 χρονογράφοις. Κατὰ τινα εἰκασίαν εἴλεκε τὸ γένος ἐκ τοῦ Ζω-
 ναρᾶ ἐκεῖνον, ὅστις ἤκμαζεν ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρο-
 γεννήτου. Ὅπως οὖν ἐγένετο μέγας δρογγάριος τῆς
 βίβλης καὶ πρωτασηρήτης³, δηλ. πρῶτος τῶν ἰδιατέρων
 βασιλικῶν γραμματέων. Ἄλλ' ἐν ᾧ ὁ Ζωναρᾶς ἠξιοῦτο μεγάλων
 τιμῶν παρὰ τῷ Ἀλεξίῳ Κομνηνῷ, ἀπολέσας τὰ φίλιата, τὴν
 γυναικα καὶ τὰ τέκνα, ἐγένετο μοναχός⁴ ἐν τινι μικρᾷ νήσῳ,

1) Hirsch, Byzantinische Studien ἐν σελίδ. 356. 2) Ὁ αὐτὸς αὐτόθι
 ἐν σελίδ. 375 καὶ Krumbacher ἐν σελίδ. 140 καὶ Gelzer, Sextus Julius
 Africanus II, 1 ἐν σελίδ. 357—384. 3) Τὸ ὄνομα εἶναι σύνθετον ἐκ μᾶς
 ἐλληνικῆς λέξεως καὶ δύο λατινικῶν, δηλ. πρῶτος a secretis ἤγον proto-
 secretarius, ὡς λέγει ὁ ἡμέτερος Ἀσώπιος ἐν σελίδ. 907. 4) Ὁ Ζωναρᾶς
 λέγει ἐν ἀρχῇ τοῦ Προοιμίου «καὶ καθ' ἑαυτὸν ἐλόμενον ζῆν ἀειφυγίαν τε
 ἑαυτοῦ καταψηφισάμενον, οὕτω τὰ καθ' ἡμᾶς οἰκονομήσαντος τοῦ ὑπερ
 ἡμᾶς, ἐπειδὴ τοὺς δεομὸς μου διέσκηξε τῶν φιλιάτων στερήσας με, οἷς
 οἶδεν ἐκεῖνος λόγοις, ἀλγεῖν ὡς μὲν ἐμοί, συμφερόντως δ' ὁμως μηδὲν ἕτερον

ἥς τὸ ὄνομα δὲν λέγεται. Τινὲς νομίζουσιν, ὅτι εἶναι ἡ Αἰῶνος, ὅπερ πιθανώτερον, ἄλλοι δὲ τὴν Γύαρον, διότι αὕτη ἦτο ὁ συνήθης τῶν ἐξοριῶν τόπος. Ἀλλὰ παρετηρήθη, ὅτι ὁ Ζωναράς δὲν ἐξωρίσθη, ἀλλ' αὐτὸς ἐξ ἐλευθέρας βουλήσεως ἐγένετο μοναχός¹. Περὶ δὲ τὰ τέλη τοῦ βίου εἰς τὸν Ἀθῶνα μεταβὰς ἔθανεν ἐνταῦθα. Ἐν τῇ μονῇ δὲ διατρίβων καὶ ἐνταῦθα ὑπὸ τῶν φίλων προτροπὰς ἀνέλαβε τὴν συγγραφὴν τοῦ ἱστορικοῦ ἔργου, περὶ οὗ ἔσται λόγος.

Τὸ σπουδαιότατον τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ζωναρά εἶναι τὸ Χρονικόν, ὅπερ ἀρχόμενον ἀπὸ κτίσεως κόσμου λήγει εἰς τὸ 1118 μ. Χ.² Τοῦτο ἔν τιαι χειρογράφοις ἐπιγράφεται καὶ Ἐπιτομὴ ἱστοριῶν. Τὸ ἔργον συνετελέσθη ἐπὶ Μανουὴλ Κομνηνοῦ (1143—1180)· διότι ὁ ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος τούτου ζῶν Γλυκᾶς εἶχεν ὑπ' ὄψει τὸ χρονικὸν τοῦ Ζωναρά. Ὁ ἡμέτερος χρονογράφος ἐπειρᾶτο, ὅπως τὸ ἔργον αὐτοῦ τελειότερον ἀναδείξῃ· ἀλλ' ἐν τῷ νησιδίῳ, ἐν ᾧ ἔζη, δὲν εἶχε πρόχειρα τὰ βιβλία, δι' ὃ πολλάκις εὗρέθη ἐν ἀμηχανίᾳ³. Καὶ ὁμως τὸ μέγιστον μέρος τῆς ἀξίας τοῦ Ζωναρά ὀφείλεται ταῖς πηγαῖς, ἐξ ὧν ἤντλησεν⁴. Οὗτος δὲν περιορίζεται ἐν τῷ Ἀμαρτωλῷ καὶ

μεινῆναι ἢ ὅσα ψυχὴν καταρτίζουσι καὶ καθαίρουσι τῶν ἐντακέντων αὐτῇ μολυσμάτων διὰ φανulότητα πράξεων. 1) Ἐν σελίδ. 4 2) Ἀλλ' ἵνα τι καὶ ὑπεραπολογώσωμαι ἑμαυτοῦ, οὐκ οἶκοθεν ὠρμήθηην πρὸς τὸ ἐγχεῖρημα, ἀνδρες δέ με φίλοι πρὸς τοῦτο παρέθην, σχολάζοντα βλέποντες. 3) Ὅρα Krumbacher ἐν σελίδ. 142 καὶ Nicolai III, 111. 4) Ἐν Προοιμ. σελίδ. 8 καὶ ἐν βιβλ. IX σελίδ. 297 Ὅδ γὰρ ῥησιώνῃ μοι τὰ λείποντα παρεώραται, οὐδ' ἡμιτελὲς ἐκὼν τὸ πόνημα καταλείλωπα, ἀλλ' ἀπορία βιβλίων, αἵπερ αὐτὰ διεξίσαι καὶ ταῦτα πολλάκις ζητήσαντί μοι ταύτας, μὴ εὐρηκότι δ' ὁμως, οὐκ οἶδα εἶθ' ὅτι μὴ σφύζοιντο, τοῦ χρόνου διεφθαρκότος αὐτάς, εἶθ' ὅτι μὴ φροντιστικώτερον τὴν τούτων ἴσως ζήτησιν ἐποίησαντο οἷς αὐτὴν ἀνεθέμην, αὐτὸς ὑπερόριος ὢν καὶ πόρρω τοῦ ἄσπεος ἐν νησίδι ἐνδιατώμενος. 4) Παραβάλλ. W. Ad. Schmidt, Über die Quellen des Zonaras. Ἡ διατριβὴ αὕτη ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ περιοδικῷ Zimmermanns Zeitschrift für die Alterthumswissenschaft 1839 ἐν σελίδ. 238 —

τις Θεοφάνει, ὡς πολλοὶ χρονογράφοι, ἀλλ' εἶχεν ὑπ' ὄψει τὸν Ἡρόδοτον, τὸν Ξενοφῶντα, τὸν Πλούταρχον, τὸν Ἀρριανόν, Δίωνα τὸν Κάσιον, τὸν Εὐσέβιον, τὸν Θεοδώρητον καὶ πολλοὺς ἄλλους. Ἐν ᾧ δ' οἱ ἄλλοι χρονογράφοι κατὰ τὸ πλεῖστον ἀντιγράφουσιν, ὁ Ζωναρᾶς δεικνύει ἀνεξαρτησίαν. Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τούτου ἐπέδρασεν ἡ γλῶσσα τῶν συγγραφέων, ἐξ ὧν ἦν-τλησε. Διὰ τοῦτο ἡ γλῶσσα αὐτοῦ δὲν εἶναι ὁμοειδής, ἀλλὰ ποικίλλεται, ὡς αὐτὸς λέγει¹, κατὰ τοὺς συγγραφεῖς, οὓς εἶχεν ὑπ' ὄψει. Καὶ ὁ χρονογράφος οὗτος, ὡς καὶ οἱ ἀρχαιότεροι Βυζαντινοὶ ἱστορικοί, δὲν ἔχει ἀγάπην πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν γένος, ᾧ ἀνήκει, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς μέρεσιν ἐκείνοις τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας, ἅπερ διεγείρουσιν ἐνθουσιασμόν, φαίνεται ψυχρός². Τὸ Χρονικὸν τοῦ Ζωναρᾶ ἀνεγινώσκετο ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων καὶ ἀντεγράφετο ὑπὸ τῶν χρονογράφων, ὡς τοῦ Γλυκᾶ καὶ τοῦ Μανασσῆ. Ὅτι δὲ καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις λαοῖς ὁ χρονογράφος οὗτος ἦτο προσφιλὴς, γίνεται δῆλον ἐκ τούτου, ὅτι μετεφράσθη εἰς τὴν Σερβικὴν καὶ εἰς ἄλλας Σλαβικὰς γλώσσας, μετὰ δὲ τὴν ἀναγέννησιν τῶν γραμμάτων καὶ εἰς τὴν Λατινικὴν, Γαλλικὴν καὶ Ἰταλικήν.

Πλὴν τοῦ Χρονικοῦ ὁ Ζωναρᾶς συνέταξε καὶ ἄλλας συγγραφάς, ὡς Ἐξηγήσεις τῶν ἱερῶν καὶ θεῶν καὶ κανόνων, τῶν τε ἀγίων καὶ σεπτῶν ἀποστόλων καὶ τῶν ἱερῶν καὶ οἰκουμενικῶν συνόδων, ἀλλὰ μὴν καὶ τῶν τοπικῶν ἤτοι μερικῶν καὶ λοιπῶν ἀγίων πα-

285. Ἰδὲ καὶ Hirsch Ryzant. Studien 377—391. 1) Ἐν Προοίμ. σελίδ. 8 "Εἰ δ' ὁ χαρακτὴρ τοῦ λόγου ποικίλλεται καὶ μὴ δι' ὅλου ὁμοίος ἐστὶν ἑαυτῷ θαυμάζεται μηδεὶς μηδέ τις τὸν λόγον αἰτιῶτο ἢ τὸν τούτου πατέρα με. Ἐκ πολλῶν γὰρ βιβλίων τὰς ἱστορίας ἐρανισάμενος, ἐν γε πολλοῖς ταῖς τῶν συγγραφέων ἐκείνων χρησαίμην ἂν συνθήκαις καὶ φράσεσιν, ἐν ὅσοις δ' ἂν καὶ αὐτὸς παρὰ δόξω ἢ παραφράσω, πρὸς τὸν ἐκείνων χαρακτῆρα τὴν ἰδέαν τοῦ λόγου μοι μεθαυρόσομαι, ἵνα μὴ ἀσύμφωνος ἐν τῇ ἑαυτῇ δοκῇ ἡ γραφή." 2) Παράβαλλ. Ἀσώπ. ἐν σελίδ. 922.

τέρων¹. Ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἐγράφησαν Ἐπιστολαί, Κανὼν εἰς τὴν ὑπεραγίαν θεοτόκον καὶ ἄλλα, ἐν οἷς διαπρέπει τὸ λεξικόν, ὅπερ φέρει τὴν ἐπιγραφὴν, Συναγωγὴ λέξεων συλλεγεῖσα ἐκ διαφορῶν βιβλίων παλαιᾶς τέφρη μιγραφῆς καὶ τῆς νέας καὶ αὐτῆς δῆπου τῆς θύραθεν. Παρὰ τοῖς φιλολόγοις ὑπάρχει διαφωνία, τίς εἶναι ὁ συντάξας τὸ λεξικὸν τοῦτο. Ὁ ἐκδότης τούτου *Tittmann* ἀποδίδει τῷ ἡμετέρῳ χρονογράφῳ κατὰ δύο ἀντίγραφα². Κατὰ τὸν *Krumbacher*³ ὅμως συντάκτης τούτου εἶναι Ἀντώνιος τις μοναχός. Ὅπως δὲ ἴσως τὸ λεξικὸν τοῦτο λίαν ἀνεγνώσκειτο παρὰ τοῖς μεταγενεστέροις, ὥς μαρτυροῦσι τὰ πολλὰ ἀντίγραφα αὐτοῦ, ἅπερ περιεσώθησαν μέχρις ἡμῶν. Ἰσως δὲ εἶναι ὑπερβολικὴ ἡ γνώμη τοῦ *Tittmann*, ὅτι τὸ λεξικὸν τοῦ Ζωναρᾶ μετὰ τὸ τοῦ Ἡσυχίου εἶναι τὸ πλουσιώτατον καὶ ἀκριβέστατον. Καὶ αὐτοῦ δὲ τοῦ λεξικοῦ τοῦ Ἡσυχίου εἶναι ὑπέρτερον κατὰ τε τὰς γραμματικὰς παρατηρήσεις καὶ κατὰ τὰς ἐτυμολογίας⁴.

Ἀμφισβήτησις ὑπάρχει περὶ τῆς πατρίδος τοῦ *Μιχαήλ Γλυκᾶ*, ὅστις ἐθεωρεῖτο ὡς *Σικελιώτης* κατὰ τινα χειρόγραφα. Ἀλλὰ πρὸ δλίγων δεκαετηρίδων ἔν τινι χειρογράφῳ ἀνακαλυφθέντι ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου ἐν τῇ μονῇ τῶν *Κλημάδων* ὀνομάζεται *θρέμμα τῆς Κερκύρας*⁵. Ἄν τις ἤθελε νὰ συμβεβῆσθαι τὰς δύο εἰδήσεις, δὲν ἦτο δύσκολον. Διότι ἴσως ἐν *Σικελίᾳ* ἐγεννήθη καὶ ἐν *Κερκύρᾳ* ἀνετράφη. Ὅπως δὲ ἡμέτερος χρονογράφος ζῶν κατὰ τὸ πρῶτον ἡμῖς τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος καθεῖρχθη καὶ κατὰ τὸ 1156 ἐνφυλώθη, ὥς μανθάνομεν ἐκ τινος ποιήματος αὐτοῦ συνταχθέντος ἐν τῇ εἰρκτῇ πρὸς

¹) Αὐτόθι ἐν σελίδ. 928. ²) Ἐξέδωκεν ἐν *Λευφίᾳ* 1808 εἰς δύο τόμους. ³) Ἐν σελίδ. 145. ⁴) Ἀσώπ. ἐν σελίδ. 932. ⁵) Ὁ Χρ. *Εὐθυμιάδης* ἐδημοσίευσεν ἐν μέρος τοῦ χρονικοῦ κατὰ τὸ χειρόγραφον τῶν *Κλημάδων* ἐν *Θεσσαλονικίᾳ* 1858. Παράβαλλ. *Krumbacher* ἐν σελίδ. 146 καὶ *Hirsch*, *Byzant. Studien* ἐν σελίδ. 396—403.

τὸν Μανουὴλ Κομνηνόν. Οὗτος συνέταξε Βίβλον χρονικήν, ἣτις διαιρεῖται εἰς τέσσαρα βιβλία. Ὁ χρονογράφος ἄρχεται ἀπὸ κτίσεως κόσμου καὶ ἐξικνεῖται μέχρι τοῦ 1118 μ. Χ. Ὁ Γλυκᾶς τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἔγραψε χάριν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, ὅπως οὗτος ἐν ὀλίγοις ἔχῃ ὑπ' ὄψει τὴν ὅλην ἱστορίαν¹. Κατ' ἐξοχὴν οὗτος ἐξ ἐκκλησιαστικῶν πατέρων ἠντλησεν εἰδήσεις, ὡς ἐκ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, τοῦ μεγάλου Βασιλείου καὶ ἄλλων. Δὲν εἶναι ὅμως ἀπλοῦς ἀντιγραφεὺς, ὡς ἄλλοι χρονογράφοι, ἀλλ' ἔχει καὶ ἀνεξαρτησίαν τινά. Πλὴν τοῦ ἱστορικοῦ τοῦτου ἔργου ὁ Γλυκᾶς συνέταξε καὶ πολλὰς ἐπιστολάς, ὧν αἱ ὑποθέσεις εἶναι θεολογικαί. Ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἐγράφησαν καὶ δύο ποιήματα, ἃ ἀποτείνει πρὸς τὸν Μανουὴλ Κομνηνόν².

Τὰ κατὰ τὸν βίον τοῦ Ἰωάν. διαμένουσιν ἄγνωστα καὶ εἶναι γνωστὸν μόνον, ὅτι ἔζη κατὰ τὸν δέκατον τρίτον αἰῶνα μ. Χ. Διότι μνημονεύει τῆς ὑπὸ τῶν Λατίνων ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1204—1261)³. Οὗτος συνέταξε Χρονογραφίαν ἐν συνόψει, ἐν ἣ ἄρχόμενος ἀπὸ Ἀδάμ κατέρχεται εἰς τὴν ἐκπόρθησιν τῆς εἰρημένης πόλεως. Ἐν τῷ εὐτελεῖ τούτῳ ἔργῳ ὁ χρονογράφος ἀπέσπασεν ἐκ τοῦ Λέοντος τοῦ Γραμματικοῦ, ἐκ τοῦ Σκυλίτζη καὶ ἐξ ὀλίγων ἄλλων⁴.

Τὸν Ἐφραίμ ἢ Ἐφραίμιον τὸν χρονογράφον δὲν πρέπει νὰ συγχέωμεν πρὸς τὸν συνώνυμον τὸν ποιήσαντα πολλὰς χιλιάδας ἐκκλησιαστικῶν ᾠδῶν⁵. Τοῦ χρονογράφου, περὶ οὗ ἐνταῦθα πρόκειται, δὲν γινώσκομεν τὸν βίον. Συνέταξε δὲ χρονικὸν ἐν Βυζαντινοῖς τριμέτροις ἀπὸ Ἰουλίον Καίσαρος μέχρις ἀνακτίσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ ἐπιγραφή τοῦ χρονικοῦ δὲν ἐσώθη, ἀλλ' ὁ πρῶτος ἐκδότης Α. Μαΐ ἐπέγραψεν

¹) Καθολικὴ ἔκδοσις τοῦ Γλυκᾶ ὑπάρχει παρὰ Migne, Patrol. Graec. 158 (1866). ²) Ἐν σελίδ. 66 (ἔκδ. Bonn). ³) Ὁρα Hirsch, Byzant. Studien ἐν σελίδ. 109—115 καὶ Krumbacher ἐν σελίδ. 148. ⁴) Ὁρα τὸν πρῶτον τόμον τῆς Γραμματολογίας μου ἐν σελίδ. 741. ⁵) Ὁρα Nicolai III,

Ἐφραιμίου χρονικοῦ Καίσαρες. Ἡ ἱστορία τῶν Καίσαρων περιλαμβάνει μὲν 9564 στίχους, ἀλλ' ἡ ἀρχὴ τοῦ χρονικοῦ ἀπώλετο. Διότι δὲν σφύζονται τὰ περὶ Ἰουλίου Καίσαρος, τὰ τοῦ Αὐγούστου καὶ τὰ τοῦ Τιβερίου. Εἰς τὸ χρονικὸν τῶν Καίσαρων ὁ Ἐφραιμὸς προσέθηκεν ὡς παράρτημα καὶ κατάλογον τῶν ἐπισκόπων καὶ πατριαρχῶν τοῦ Βυζαντίου¹. Ἐν ἀρχῇ τοῦ παραρτήματος τούτου φέρεται ἡ ἐπιγραφὴ Καὶ ποιμεναρχῶν τὸν κατάλογον σκόπει Ῥώμης νέας, βέλτιστε, τῆς Κωνσταντίνου. Τὸ παράρτημα τοῦτο τῶν πατριαρχῶν ἐξικνεῖται μέχρι τοῦ 1313, ἐξ οὗ εἰκάζεται, ὅτι ὁ χρονογράφος κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἔζη. Τὰ δύο δ' ὁμοῦ τμήματα τοῦ χρονικοῦ περιλαμβάνουσι 10388 στίχους. Τὸ πρὸς τὴν θρησκείαν καὶ τὴν ἡθικὴν αἴσθησιν τοῦ Ἐφραιμίου εἶναι ἀκμαῖον. Διὰ τοῦτο κακίζει τὸν Νέρωνα² καὶ ἐξαίρει τὴν εὐσέβειαν τοῦ Ἀντωνίνου³. Ὁ χρονογράφος εἶχεν ὑπ' ὄψει τὸν Ζωναρᾶν, τὸν Νικήταν Ἀκουμῆτον καὶ τὸν Ἀκροπολίτην. Ὑπὸ ἱστορικὴν ἔπαινον τὸ χρονικὸν δὲν ἔχει ἀξίαν, διότι ὁ συγγραφεὺς φροντίζει οὐχὶ πρὸς ἐξακριβωσιν τῆς ἀληθείας, ἀλλὰ πρὸς κατασκευὴν στίχων. Ἀλλὰ τὸ λαμβανόν μέτρον δὲν εἶναι πρόσφορον πρὸς ἀφήγησιν ἱστο-

116 καὶ Krumbacher ἐν σελίδ. 151. ¹) Franc. Fischer, De patriarcharum Constantinopolitanorum catalogis, Comment. philol. Jenenses ἐν τόμ. III (Lipsiae 1884) ἐν σελίδ. 263—333. ²) Ἐν στίχ. 18.

Μεθ' ὃν παρῆλθεν εἰς βασιλεῖον κράτος
Νέρων ἀσελγής, ἐμφορὴς τῷ Γαίῳ
θηληδρίας ὢν καὶ θύλακος σαπρίας
πρώτος διώκτης, εὐσεβῶν καθαιρέτης,
Χριστοῦ τε μυστικῶν προκρίτων ἀναιρέτης.

³) Ἐν στίχ. 116.

Εἴτ' Ἀντωνῖνος εὐσεβὴς κεκλημένος,
βέλτιστος ἀνὴρ εὐαγὴς τε τοὺς τρόπους,
πάντων τιμῶν μάλιστα τοὺς χριστιανύμους,
χειρίζεται κάλλιστα τὴν κραταρχίαν.

ρικών γεγονότων. Ἀποφεύγει μὲν τὰς χυδαίας φράσεις τῆς καθωμίλημένης καὶ πειρᾶται, ὅπως προσπελάσῃ εἰς τὴν Ἀτικὴν γλῶσσαν, ἀλλὰ περιπίπτει εἰς ἁμαρτήματα¹.

Πολύτιμον εἶναι τὸ χρονικὸν τοῦ Μιχαὴλ Παναρέτου, ὅστις ἔγραψε *Περὶ τῶν τῆς Τραπεζοῦντος βασιλέων, τῶν μεγάλων Κομνηνῶν, ὅπως καὶ πότε καὶ πόσον ἕκαστος ἐβασίλευσε*. Πραγματεύεται δὲ τὴν ἱστορίαν τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Τραπεζοῦντος ἐκ τοῦ 1204—1426. Ἐπειδὴ δὲ τὰ τελευταῖα γεγονότα πραγματεύεται ὡς αὐτόπτης μάρτυς, εἶναι πρόδηλον, ὅτι ἔζη κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος. Εἰ καὶ ὁ Πανάρετος ἀφηγεῖται τὰ γεγονότα κεφαλαιωδῶς, ὅμως τὸ χρονικὸν αὐτοῦ εἶναι πολύτιμον διότι συμπληροῖ πολλὰ χάσματα τῆς ἱστορίας τῆς Τραπεζοῦντος². Τινὲς τὸν Μιχαὴλ Πανάρετον συγχέουσι πρὸς τὸν Θεόδωρον Πανάρετον, ὅστις ἦτο Οἰκονόμος τῆς μητροπόλεως τῆς Τραπεζοῦντος³. Ἐν τέλει μνημονεύομεν καὶ τὸ χρονικὸν δύο μοναχῶν, ὅπερ ἐπιγράφεται ἱστορικὸν Κομνηνοῦ μοναχοῦ καὶ Πρόκλου μοναχοῦ περὶ διαφορῶν δεσποτικῶν τῆς Ἡπείρου⁴. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα οὗτοι ἔζων κατὰ τὸν δέκατον πέμπτον αἰῶνα.

Πρὸ ὀλίγου χρόνου ὁ ἡμέτερος Σάθας ἐξέδωκε δύο Ἀνω-νύμους χρονογράφους, ἐξ ὧν τοῦ δευτέρου τὸ ἔργον ἐπιγραφόμενον Ἐκθεσις χρονικὴ ἔχει μικρὰν ἀξίαν⁵. Ὁ γράφας ἔζη ἐπὶ Μανουὴλ Παλαιολόγον· διότι τὴν ἀρχὴν ἐκ τούτου τοῦ αὐτοκράτορος ποιούμενος δημολογεῖ, ὅτι θέλει γράφει, ὅσα εἶδε καὶ ἤκουσεν ἐκ τῶν πρὸ αὐτοῦ⁶. Τὸ δ' ἄλλο хро-

¹) Π. χ. λέγει τέσσαρα (ἐν στίχ. 7833) καὶ τιθεῖται (8708) ἀντί τεκοῦσα καὶ τιθέασι. ²) Παράβαλλ. Krumbacher ἐν σελίδ. 151. *Περὶ τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Τραπεζοῦντος ἐπραγματεύθη ὁ πολυθρόνλητος Fallmerayer ἐν τῇ συγγραφῇ, Geschichte des Kaiserthums von Trapezunt, München 1827.* ³) Nicolai III, 117. ⁴) Τὸ πρῶτον ἐξέδωκεν ὁ μακαρίτης Μονοτοξόδης ἐν τῷ Ἑλληνομνήμονι 1845—47. Ἐτα δὲ ὁ Gabriel Destunis, Petersburg 1858. ⁵) Μεσαιωνικὴ βιβλιοθήκη, τόμ. ἔβδομ. ἐν Παρισίοις 1894. ⁶) Ἐν σελίδ. 557 τῆς ἐκδόσεως ταύτης Ἐκθεσις χρονικὴ συντο-

νικόν, ὅπερ ἐπιγράφεται Σύννοψις χρονική, ἔχει πολὺ μείζονα ἱστορικὴν ἀξίαν. Διότι ἐξ αὐτοῦ μαθηθῆναι οὐχὶ ὀλίγα, ἅπερ δὲν ἦσαν ἄλλοθεν γνωστά. Τὸ ὄνομα τοῦ χρονογράφου δὲν γινώσκουμεν, οὐδὲ πολλὰς περιστάσεις τοῦ βίου. Μόνον αὐτὸς λέγει, ὅτι οἱ ἀδελφοὶ συγκλητικοὶ Σεβαστιανοί, οἵτινες ἐφορεύθησαν ἐπὶ Ἀνδρονίκου τοῦ Κομνηνοῦ¹, ἦσαν συγγενεῖς αὐτῷ ἐκ μητρὸς. Πρὸς δὲ ἐξ αὐτοῦ τοῦ χρονογράφου γινώσκουμεν, ὅτι ἔζη ἐν τῇ αὐλῇ Θεοδώρου Β' τοῦ Λασκάρεως καὶ μετέσχε τῶν ἀγώνων τῶν ἐν Νικαίᾳ ὡς στρατιωτικὸς², εἰ καὶ ἦτο κληρικὸς³. Συνεδέετο δὲ διὰ στενῆς φιλίας μετὰ τοῦ πατριάρχου Ἀρσενίου, ὃν ὑπερασπίζει⁴. "Ὅτε δ' οἱ ἐν Νικαίᾳ ἀνεκτίσαντο τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐπανῆλθε μετὰ τῆς αὐλῆς εἰς τὸ Βυζάντιον. Ὁ Ἀνώνυμος οὗτος χρονογράφος ἐν πολλοῖς συμφωνεῖ πρὸς τὸν Νικήταν Χωνιάτην καὶ τὸν Γεώργιον Ἀκροπολίτην, ὅπερ ἴσως δηλοῖ, ὅτι καὶ οἱ τρεῖς εἶχον ὑπ' ὄψει τὸν αὐτὸν συγγραφέα.

μωτέρα συντεθεῖσα ἐν ἀπλότῃ λέξει, κοινῶς διηγουμένη τὰ γεγονότα ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν, ἃ μὲν οἰκείοις ὀφθαλμοῖς εἶδομεν, ἃ δὲ ἀκηκόαμεν ἐκ τῶν πρὸ ἡμῶν οὐκ ὀκνοῦμεν γράφαι. 1) Ἐν σελίδ. 344 καὶ 347 "Εἴχε μὲν, ὡς εἴρηται, ἀναρτήσας τοὺς κασιγνήτους Σεβαστιανούς (μητροθέοι οὗτοί μοι, ὡς τοῦ πάππου ἀντάδελφοι), ὡς εἰς αὐτοῦ καθαίρειν τὸν ἐπὶ θυγατρὶ τῇ Εἰρήνῃ γαμβρὸν αὐτοῦ, τὸν Κομνηνὸν Ἀλέξιον, παροτρύνοντας τὸν παῖδα τοῦ Μανουήλ. 2) Διὰ τοῦτο τὸν Ἀνώνυμον ὁ κ. Σάββας ὀνομάζει στρατοκαλόγηρον καὶ ὑπομιμνήσκει, ὅτι τὸ αὐτὸ ἐγένετο ἐν τῷ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνι, ὅτε ἠγωνίσαντο ὁ Παπαφλέσσας, ὁ Αθανάσιος Διάκος καὶ ἄλλοι. "Ὅρα εἰσαγωγ. ἐν σελίδ. σμς". 3) Αὐτόθι. 4) Ἐν σελίδ. 549 "ἔρω τι περὶ τοῦ πατριάρχου Ἀρσενίου βραχύ, οἱ τοῦτον δύονοιαν περὶ τὸν βασιλεῖα ἔχειν αἰτιασάμενοι, ἢ ἀγνόημα ἠγνόησαν μέγιστον, ἢ διαβολαὶς ἀπελέγχονται, τῶν γὰρ δύο πάντως ἦσαν νοσοῦντες τὸ ἔτερον. Ἐγὼ γὰρ ἐπὶ χρόνοις τούτοις παρεκλουθηκώς, καὶ τῶν πρακτέων καὶ πρὸς βουλῆς κοινονηκώς, καὶ νύκτα καὶ καθ' ἡμέραν συνών, ὡς ὁμόστεγός τε καὶ ὁμορόφιος, οὐδὲ ποτὲ τι τοιοῦτον ἐνόησα".

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΔ'.

ΠΕΡΙ ΠΕΡΙΗΓΗΣΕΩΝ ΚΑΙ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑΣ ΑΠΟ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ
ΜΕΧΡΙΣ ΑΛΩΣΕΩΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ
ΥΠΟ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ.

Αἱ γεωγραφικαὶ σπουδαὶ μᾶλλον τῶν ἱστορικῶν κατέπεσαν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην. Διότι ὁ μὲν Θουκυδίδης καὶ ὁ Πολύβιος καὶ οἱ ἄλλοι ἱστορικοὶ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἤττον ἀνεγινώσκοντο, ὁ δὲ Ἑρατοσθένης καὶ Στράβων παρεδόθησαν εἰς λήθην. Πρὸς κατάπτωσιν τῆς ἐπιστήμης ταύτης πολλὰ συνεβάλλοντο, ὥς ἡ παρακμὴ τῆς Ἑλληνικῆς διανοίας καὶ ὁ περιορισμὸς τῆς ναυτιλίας. Διὰ τοῦτο ὀλίγα γεωγραφικὰ ἔργα συνετάχθησαν, πλείονα δὲ ὁδοιπορικά¹.

Εἶναι δ' ἄξιον σημειώσεως, ὅτι ἐπιστημονικὴν γεωγραφίαν ἐπειράθη, ὅπως συγγράψῃ οὐχὶ ἐπιστήμων, ἀλλ' ἔμπορος, Κοσμάς ὁ Ἰνδοκοπλεύστης ἢ Ἰνδοπλεύστης, ὅστις ἦτο Ἀλεξανδρεὺς. Ὡς ἔμπορος κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀπεδήμησεν εἰς τὴν Αἰθιοπίαν καὶ τὰς Ἰνδίας, ὅθεν ἔσχε καὶ τὸ ἐπίθετον². Ὁ Schöll³ ἐνόμισεν, ὅτι ὠνομάσθη Κοσμάς ἐκ τῆς κοσμογραφικῆς ὑποθέσεως τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ· ὁρθῶς δ' εἰκάζει ὁ Krumbacher⁴, ὅτι τοῦτο εἶναι τὸ τοῦ μοναχοῦ ὄνομα· διότι οὗτος καταλιπὼν τὸ ἐμπορικὸν ἐπιτήδευμα ἐγένετο μοναχὸς ἐν τινι μονῇ τοῦ Σινᾶ. Κατὰ τὸ 547 μ. Χ. ὁ Κοσμάς ἔγραψε μέγα γεωγραφικὸν ἔργον, ὅπερ ἐπιγράφεται

¹) Τὰ γεωγραφικὰ ἔργα ταύτης τῆς περιόδου δύναται τις νὰ εὑρῇ παρὰ C. Müller, Geographi Graeci minores, Paris 1855—61. ²) Ὁγα Nirschl, Lehrbuch der Patrologie und Patristik III, 349. ³) Ἐν τόμ. III, 328. ⁴) Ἐν σελίδ. 157.

Χριστιανικὴ τοπογραφία καὶ διαιρεῖται εἰς δώδεκα βιβλία. Ὁ μοναχὸς οὗτος, ὡς πολλοὶ λόγιοι Χριστιανοί, παρετήρησεν, ὅτι τὸ σύστημα τοῦ Πτολεμαίου ἀντιφάσκει πρὸς τὸ τῆς ἀγίας γραφῆς. Πειρᾶται λοιπὸν ἐν τῷ συγγράμματι τούτῳ, ὅπως ἀνασκευάσῃ τὸ σύστημα τοῦ μεγάλου γεωγράφου, ἀντιεσάγων ἴδιον, ὡς δεικνύει καὶ ἡ ἐπιγραφή τοῦ πρώτου κεφαλαίου. Πρὸς τοὺς χριστιανίζειν μὲν ἐθέλοντας, κατὰ τοὺς ἔξωθεν δὲ σφαιροειδῆ τὸν οὐρανὸν νομίζοντας καὶ δοξάζοντας. Κατὰ τὸν Κοσμᾶν ὁ οὐρανὸς δὲν εἶναι σφαιροειδής, ἀλλ' οἷον ἐκαμάρα¹, ἡ δὲ γῆ ἐπιμήκης. Οὕτω τὰ πέρατα τοῦ οὐρανοῦ εἶναι προσκεκολλημένα πρὸς τὰ πέρατα τῆς γῆς· ὁ ἥλιος δέ, ἡ σελήνη καὶ οἱ πλανῆται κινοῦνται κύκλῳ κωνοειδοῦς ὅρους κειμένου πρὸς ἄρκτον. Ἐπειδὴ δ' ὁ ἥλιος κατὰ τὸ θέρος περιστρέφεται περὶ τὴν κορυφὴν τοῦ κώνου, αἱ ἡμέραι εἶναι μακραί. Τοῦναντίον κατὰ τὸν χειμῶνα αἱ νύκτες εἶναι τοιαῦται, διότι ὁ ἥλιος περιστρέφεται περὶ τὴν βάσιν τοῦ κώνου. Τοιαῦται θεωρεῖται βεβαίως δὲν δύνανται νὰ στηριχθῶσιν, ἀλλ' ὅμως τὸ σύγραμμα εἶναι πολύτιμον, διότι περιέχει εἰδήσεις περὶ τῶν σχέσεων τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας πρὸς τοὺς λαοὺς τῶν Ἰνδιῶν καὶ τῆς Σινικῆς. Ἐνταῦθα φέρονται καὶ δύο ἐπιγραφαί, ὡς εὔρεν ἐν τῇ μεγάλῃ τῶν Αἰθιοπῶν πόλει, ἣτις Ἀδουβλὶς ἐκαλεῖτο. Ἐν τῇ μιᾷ τούτων γίνεται λόγος περὶ τῶν πολεμικῶν ἔργων Πτολεμαίου τοῦ Εὐεργέτου². Ἡ γλῶσσα τοῦ Κοσμᾶ εἶναι σαφὴς καὶ ὀλίγη ἐνκόλως, ἀλλ' ὁ Φώτιος λέγει περὶ αὐτῆς μετὰ καταφρονήσεως³. Πλὴν τῆς χριστιανικῆς

¹) Ὁρα Φώτ. ἐν βιβλ. 36. Παράβαλλ. Gelzer, Kosmas, der Indienfahrer, Jahrbücher für protest. Theologie 9 (1883) ἐν σελίδ. 105—141. Kretschmer, Die physische Erdkunde im christlichen Mittelalter, Wien 1889 ἐν σελίδ. 41. Παράβαλλ. καὶ Δόναλδς. II, 394. ²) Ὁρα Lepsius ἐν τῷ περιοδικῷ Hermes 10 (1875) ἐν σελίδ. 129—144. ³) Ἐν βιβλ. 36 "Ἐστὶ δὲ ταπεινὸς τὴν φράσιν καὶ συντάξεως οὐδὲ τῆς κοινῆς μετέχων".

τοπογραφίας ὁ ἡμέτερος γεωγράφος συνέταξε καὶ ἄλλα, ὡς Κοσμογραφίαν.

Ῥωσάντως περὶ τὴν γεωγραφίαν ἡσχολήθη ὁ Νικηφόρος Βλεμμίδης¹, ὅστις διὰ τὴν πολυμάθειαν αὐτοῦ ἐπωνομάζετο ὁ φιλόσοφος. Καὶ εἰ μὴ ἡ σοφία τοῦ μοναχοῦ ἦτο μεγάλη, ὅμως διεκρίνετο κατὰ τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν μετριοφροσύνην. Ἔσχε δὲ τὸ ἡθικὸν σθένος, ὅπως διώξη ἐκ τοῦ ναοῦ Μαρκεσίνην τὴν παλλακὴν τοῦ αὐτοκράτορος Δούκα. Ὅτε δ' ὁ Θεόδωρος Λάσκαρις ἠθέλησε νὰ ἀναδείξῃ αὐτὸν πατριάρχην, ὁ μετριόφρων μοναχὸς δὲν ἐδέξατο τὸ ἀξίωμα². Οὗτος συνέταξε Γεωγραφίαν συνοπτικὴν, ἣτις εἶναι εὐτελής ἐκλογή ἐκ τινος ἡμαρτημένης παραφράσεως Διονυσίου τοῦ Περιηγητοῦ, καὶ Ἑτέραν ἱστορίαν περὶ τῆς γῆς ἐν συνόψει πρὸς τινὰ βασιλέα ὁρθόδοξον, ἐν ᾗ πραγματεύεται περὶ τοῦ μεγέθους καὶ τῆς μορφῆς τῆς γῆς³. Πρὸς τούτοις ὁ Βλεμμίδης συνέγραψε θεολογικὰς καὶ φιλοσοφικὰς συγγραφάς, ὡς Ἐπιτομὴν λογικῆς καὶ Περὶ φυσικῆς ἀκροάσεως. Ὑπ' αὐτοῦ συνετάχθη καὶ Λόγος, ὃς ἀπεστάλη τῷ βασιλεῖ, βασιλικὸς κληθεὶς ἀνδριὰς.

Τῇ ἐκκλησιαστικῇ γεωγραφίᾳ ἀνήκουν αἱ διατυπώσεις ἢ ἐκθέσεις περὶ τῆς τάξεως, ἣν ἔχουσιν αἱ μητροπόλεις αἱ ὑποκείμεναι τῷ πατριάρχῃ Κωνσταντινουπόλεως. Τοιαύτη εἶναι ἡ γενομένη κατὰ τὸν ἑννατον (ἢ ἑνατον) αἰῶνα καὶ ἐπυγραφομένη. Ἡ γεγονυῖα διατύπωσις παρὰ τοῦ βασιλέως Λέοντος τοῦ Σοφοῦ, ὅπως ἔχουσιν τάξεως οἱ θρόνοι τῶν ἐκκλησιῶν τῶν ὑποκειμένων τῷ πατριάρχῃ Κωνσταντινουπόλεως. Ἐπειδὴ δὲ ἡ τάξις τῶν μητροπό-

¹) Ἡ γραφὴ Βλεμμίδης δὲν ἐπιδοκιμάζεται. Ὅρα Krumbacher ἐν σελίδ. 159. ²) Ἀσώπ. ἐν σελίδ. 131. ³) Αἱ γεωγραφικαὶ αὗται διατριβαὶ ὑπάρχουσι παρὰ C. Müller, Geographi Graeci minores II, 458-470. Παράβ. Nicolai III, 140.

λεων καὶ ἐπισκοπῶν ἡλλοιοῦτο, ἐγένοντο διασκευαί. Μέχρῃς ἡμῶν περιεσώθησαν δύο τοιαῦται διασκευαὶ γενόμεναι ἐπὶ Ἀνδρονίκου τοῦ δευτέρου τοῦ Παλαιολόγου (1283—1328). Ἡ μὲν πρώτη ἐπιγράφεται Ἔκθεσις βασιλέως Ἀνδρονίκου τοῦ Παλαιολόγου τοῦ γέροντος, ὅπως νῦν ἔχουσι τάξεως αἱ ὑποκείμεναι μητροπόλεις τῷ πατριαρχικῷ θρόνῳ Κωνσταντινουπόλεως, ἡ δὲ δευτέρα Ἔκθεσις νέα Ἀνδρονίκου βασιλέως, ὅστις τὰς τῆς Κωνσταντινουπόλεως μητροπόλεις ἄλλας μὲν ἐκ μικρῶν ἀνετίεσεν, ἄλλας δὲ πάλιν εἰς μικροτέρας τῶν θρόνων κατετίεσεν, ὥς ἐνταῦθα αὐτὰς σημειώσομεν¹.

Τῇ ἐκκλησιαστικῇ γεωγραφίᾳ ἀνῆκον κατὰ ἐγχειρίδια, ἅπερ συνετάσσοντο χάριν τῶν προσκυνητῶν τῶν ἁγίων τόπων. Τὸ ἀρχαιότατον τούτων ἐγράφη κατὰ τὸν ἔννατον αἰῶνα ὑπὸ τοῦ μοναχοῦ Ἐπιφανίου, ὅπερ ἐπιγράφεται Ἐπιφανίου τοῦ μοναχοῦ τοῦ Ἀγιοπολίτου τοῦ πνευματικοῦ ἡμῶν πατρὸς διήγησις εἰς τύπον περιηγητοῦ περὶ τῆς Συρίας καὶ τῆς ἁγίας πόλεως καὶ τῶν ἐν αὐτῇ ἁγίων τόπων. Οὐχὶ πολὺν διάφορον εἶναι καὶ τὸ ὑπὸ Ἰωάννου Δούκα συνταχθέν, Ἐκφρασις ἐν συνόψει τῶν ἀπ' Ἀντιοχείας μέχρῃς Ἱεροσολύμων κάστρων καὶ χωρῶν Συρίας, Φοινίκης καὶ τῶν κατὰ Παλαιστίνην ἁγίων τόπων. Πλὴν τούτων ἐν δεκαπεντασυλλάβοις στίχοις Περδικκᾶς δ' Ἐφέσιος ἔγραψε Περὶ τῶν ἐν Ἱερουσαλύμοις κυριακῶν θεαμάτων. Τοιαῦτα συνετάχθησαν καὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως².

¹) "Ora Gelzer, Zur Zeitbestimmung der griechischen Notitiae episcopatum, Jahrbücher für protest. Theologie 12 (1886) ἐν σελίδ. 337—372 καὶ 528—575. Παράβαλλ. Krumbacher ἐν σελίδ. 160. ²) Ἰδὲ Migne Patrolog. Graeca 120 (1880) ἐν σελίδ. 259—272 καὶ 133 (1864) ἐν σελίδ.

Χάριν τῆς πολιτείας ὁ γραμματικὸς Ἰεροκλῆς, ὅστις ἔζη κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἔγραψε *Συνέκδημον*¹. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο εἶναι στατιστικὴ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ὅπερ τότε περιεῖχε 64 ἐπαρχίας καὶ 912 πόλεις. Ὁ δ' Ἀνδρέας Λιβαδηνός, ὅστις ἦτο πρωτοταξουλάριος καὶ χαρτοφύλαξ τῆς μητροπόλεως τῆς Τραπεζοῦντος, ἤκμαζε κατὰ τὸ μέσον τοῦ 14^{ου} αἰῶνος. Οὗτος συνέταξε *Περιηγητικὴν ἱστορίαν*², ἐν ᾗ περιγράφει τὰς χώρας, δι' ὧν διέρχεται ὁ πορευόμενος ἐκ Κωνσταντινουπόλεως εἰς Παλαιστίνην. Εἰς τὴν Περιήγησιν ταύτην παρεμβάλλει καὶ ἐκτενεῖς ἱστορικὰς εἰδήσεις ἀναφερομένας εἰς τὴν πολιτικὴν ἱστορίαν τῆς Τραπεζοῦντος. Ὁλίγον χρόνον πρὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁ Κανανὸς Λάσκαρις ἐποίησε μακρὰν ἀποδημίαν εἰς Γερμανίαν, Σουηδίαν, Νορβηγίαν καὶ Ἰσλανδίαν καὶ ἐκ τῆς ἀποδημίας αὐτοῦ κατέλειπεν ἡμῖν ὀλίγας εἰδήσεις³.

Ἐπὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἦν ἴσως καὶ ἐπεῖδεν, ἔζη ὁ Γεώργιος Κοδινὸς ἢ Κωδῖνος, ὅστις ἐκ τοῦ ἀξιώματος αὐτοῦ ἐπονομάζεται *Κουροπαλάτης*· ὑπὸ τοῦτου συνετάχθησαν πέντε συλλογαὶ ἀναφερόμεναι εἰς τὴν τοπογραφίαν καὶ εἰς τὰ μνημεῖα τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Προσετέθησαν δὲ καὶ πολλαὶ ἱστορικαὶ εἰδήσεις. Ἐπιγράφονται δ' αἱ διατρίβαι οὕτως· πρῶτον *Παρεκξολαὶ* ἐκ τῆς βίβλου τοῦ χρονικοῦ περὶ τῶν πατρίων τῆς Κωνσταντινουπόλεως· δεύτερον *Περὶ τῆς σχηματογραφίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως*· τρίτον *Περὶ ἀγαλμάτων στη-*

924—1004 καὶ Παράρτημα τοῦ Ἑλληνικοῦ φιλολογικοῦ συλλόγου τῆς Κωνσταντινουπόλεως 1886 ἐν σελ. 54. Παράβαλλ. Krumbacher ἐν σελ. 164.

¹) Τὴν συγγραφὴν ἐξέδωκεν ὁ G. Parthey ἐν Βερολίῳ 1866. ²) *Περὶ ταύτης ἔγραψεν ὁ λόγιος Πασανίκας Beiträge zur Byzantinischen Litteratur, München 1870 ἐν σελίδ. 23* ³) Σπ. Λάμπρος, *Κανανὸς Λάσκαρις καὶ Βασιλεῖος Βατάτζης, ἐν Ἀθήναις 1881. Παράβαλλ. Krumbacher ἐν σελίδ. 165.*

λῶν καὶ θεαμάτων τῆς Κωνσταντινοπόλεως· τέταρτον Περὶ κτισμάτων τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ πέμπτον Περὶ τῆς οἰκοδομῆς τοῦ ναοῦ τῆς ἁγίας Σοφίας¹. Αἱ συλλοгаὶ αὗται εἶναι πολύτιμοι πρὸς μελέτην τῶν μνημείων τῆς πόλεως τοῦ Κωνσταντίνου. Ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως συνετάχθη καὶ ἡ συγγραφή ἢ ἐπιγραφομένη Τοῦ σοφωτάτου κουροπαλάτου περὶ τῶν ὀφφικίων τοῦ παλατίου Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν ὀφφικίων τῆς μεγάλης ἐκκλησίας. Αὕτη συμπληροῖ τὴν ὑπὸ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου γεγραμμένην Ἑκθεσιν τῆς βασιλείου τάξεως. Ὅντως πολύτιμον εἶναι τὸ βιβλίον τῷ θέλοντι γὰρ μελετήσῃ τοὺς διαφοροὺς βαθμοὺς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας καὶ τὰ ἀξιώματα τῆς αὐτοκρατορικῆς αὐλῆς. Ἄν τις ὅμως ἀπὸ ὑψηλοτέρας σκοπιᾶς ὄρῃ βλέμμα εἰς τοὺς αὐλικοὺς τύπους, θέλει οἰκτείρει τὴν ἀνθρωπίνην ματαιότητα καὶ δὴ λαοῦ δοσιμέραι βαίνοντος πρὸς τὸν ὄλεθρον. Ὅπως μικρὰν ἀξίαν ἔχει τὸ χρονικόν, ὅπερ ἐπιγράφεται Περὶ τῶν ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἐτιῶν μέχρι τῆς βασιλείας τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου καὶ περὶ τῶν βασιλευσάντων ἐν αὐτῇ τῇ βασιλίδι τῶν πόλεων μέχρι καὶ αὐτῆς τῆς παρὰ τῶν Ἀγαρηνῶν ταύτης ἀλώσεως. Τὸ βιβλίον ἐν ὀλίγαις σελίδι περιλαμβάνει ὁλόκληρον αὐτὴν τὴν ἱστορίαν².

¹) Αἱ συλλοгаὶ αὗται χρησιμεύουσιν ὡς βάσις τῶν μελετῶν τῶν ἀρχαιολογούντων περὶ τὴν τοπογραφίαν καὶ τὰ μνημεῖα τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐν τούτοις διακρίνεται καὶ ὁ μακαρίτης φίλος μου Α. Πασπάτης γράψας διατριβήν Τὰ Βυζαντινὰ ἀνάκτορα καὶ τὰ περὶ αὐτῶν ἰδρύματα, ἐν Ἀθήναις 1885. Παράβ. Kondakov, Byzant. Kirchen und Monumente in Konstantinopel, Odessa 1886. ²) Παράβ. Krumbacher ἐν σελίδ. 168.

ΒΙΒΛΙΟΝ V

ΠΕΡΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΝ

Ἡ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας¹ εἶναι ἱστορία τῆς ἀννῆρώσεως καὶ καταπιώσεως τῶν διανοητικῶν δυνάμεων παντὸς λαοῦ εἶναι, οὕτως εἰπεῖν, τὸ βαρόμετρον τὸ δεικνύον τὸ πυκνὸν ἢ ἀραιὸν τῆς πνευματικῆς ἀτμοσφαίρας καὶ οἷονεὶ τὸ θερμόμετρον, ἐφ' οὗ δυνάμεθα νὰ καταμετρήσωμεν τὴν θερμότητα τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας, ὅπως μάθωμεν, ἂν ὑπάρχωσιν αἱ συνθῆκαι πρὸς παραγωγὴν πνευματικῶν προϊόντων. Ἡ φιλοσοφία εἶναι ἡ βασίλισσα τῶν ἐπιστημῶν, αἱτινες δίκην θεραπαινίδων τὰς γνώσεις ὥσπερ ἄνθη συλλέγουσαι προσφέρουσι τῇ δεσποίνῃ, ὅπως αὕτη πλέξῃ τὸν στέφανον τῆς ἀνθρωπίνης σοφίας. Τὴν καλλιστέφανον ταύτην ἄνασσαν, ἣς τὴν ἀλουργίδα ἐξύφαναν οἱ στιβαροὶ δύο χιλιετηρίδων βραχίονες καὶ ἔξαιραν

¹) Αἱ λέξεις φιλόσοφος, φιλοσοφία καὶ φιλοσοφεῖν οὔτε παρ' Ὀμήρῳ, οὔτε παρ' Ἡσιόδῳ ἀπαντῶσι. Τὸ πρῶτον μεταχειρίζεται ὁ Ἡρόδοτος I, 30, ἐνθα ὁ Κροΐσος λέγει πρὸς τὸν Σόλωνα: "Ξεῖνε Ἀθηναῖε, παρ' ἡμᾶς γὰρ περὶ σέο λόγος ἀπικται πολλὸς καὶ σοφίης εἵνεκεν τῆς σῆς καὶ πλάνης, ὡς φιλοσοφέων γῆν πολλὴν θεωρίας εἵνεκεν ἐπελήλυθας". Ἐνταῦθα, ὡς καὶ παρὰ Θουκυδίδ. II, 40, ἡ λέξις ἔχει γενικὴν σημασίαν, δηλ. σημαίνει τὴν ἀνάπτυξιν τῆς διανοίας. Πρῶτος ὁ Πρωταγόρας ἀνόμασεν ἐαυτὸν φιλόσοφον καὶ τὴν ἐπιστήμην αὐτοῦ φιλοσοφίαν, ὅτε διελέγετο πρὸς Λέοντα τὸν τύραννον τῶν Σικωνίων, Διογέ. Λαέρτ. I, 12 καὶ VII, 8.

οἱ εὐανθεῖς κρόκοι οἱ συλλεγέστες ἐν τοῖς κήποις τοῦ Ἀκαδήμου καὶ ἐν τοῖς μακροῖς τοῦ Σταγειρίτου περιπάτοις, οἱ αἰῶνες κηρύσσουσιν ὡς σεμνὴν Ἑλληνίδα. Οἱ ἄλλοι λαοὶ ἐποίησαν σοφὰ ἢ μωρὰ θρησκειάματα, ἀλλὰ τὴν φιλοσοφίαν ἀνεξάρτητον τῆς θρησκείας ἐγέννησεν ἡ πατρίς τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους. Ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις λαοὶ τινες ἐφιλοσόφησαν, ἀλλ' αἱ φιλοσοφαί αὐτῶν εἶναι γνήσιαι τῆς Ἑλληνίδος θυγατέρες¹. Διότι καὶ ὁ καθ' ὅλον Εὐρωπαϊκὸς πολιτισμὸς οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἑλληνικοὶ τρόποι τοῦ νοεῖν, λέγειν καὶ πράττειν.

Ἡ φιλοσοφία διαφέρει τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν, καθ' ὅσον ἐκεῖναι ἐρευνᾷσι τὰ κατὰ μέρος, αὕτη δὲ τὸ ὅλον τῶν ὄντων καὶ ἐκ τῶν νόμων τούτου πειρᾶται, ὅπως τὴν ἐνότητα τῆς γνώσεως ἀνέυρῃ². Ἡ ἀρχαιότητα τῶν Ἑλλήνων φιλοσοφία μέχρι τοῦ Σωκράτους ἦτο φυσική. Διότι οἱ Ἕλληνες ἤρξαντο τὸ πρῶτον ἐξετάζοντας τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον, κατ' ὀλίγον δ' εἰσηλθόντες εἰς τὸν ἐσωτερικόν³. Τῇ ἀληθείᾳ εἶναι παράδοξον, ὅτι οἱ ἀρχαιότατοι φυσιολόγοι καὶ περὶ τὴν διὰ πειραμάτων ἐρευναν ἀγνοοῦντες, καὶ περὶ πολλῶν μαθηματικῶν γνώσεων ἐστερημένοι καὶ μόνον ἐφόδιον τὴν ὀξυδερκίαν αὐτῶν ἔχοντες, ὅμως ἠδυνήθησαν νὰ προμαντεύσωσι πολλὰς ἐπιστημονικὰς ἀληθείας,

1) Οἱ Νέοι Πυθαγόρειοι καὶ οἱ Νέοι Πλατωνικοὶ μὴ ἔχοντες αὐστηρὰν ἱστορικὴν κριτικὴν ἐπειράθησαν, ὅπως ἐξαρτήσωσι τὴν Ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν ἀπὸ πρεσβυτέρων τῆς Ἀνατολῆς λαῶν. Ἄλλ' ὁ Bergk (Griechisch. Liter. II, 411) παρατηρεῖ, ὅτι τὸ πνεῦμα καὶ ὁ χαρακτήρ τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας εἶναι ὅλως ἀσυμβίβαστοι πρὸς τὴν ὑποτιθεῖσαν ἀνατολικὴν καταγωγὴν.

2) Παράβαλλ. Ed. Zeller, Die Philosophie der Griechen ἐν τόμ. I, 6 (ἐκδ. τριτῇ), Leipzig 1869. 3) Ἐν τῇ εἰσαγωγῇ (σελ. 6) εἰς τὴν Πλάτ. Ἀπαλογ. Σωκράτ. παρατηροῦμεν: "Κατὰ ταῦτα ἡ λυρική ποίησις ἐγένετο, οὕτως εἰπεῖν, ἢ γέφυρα, δι' ἧς ἡ διάνοια τῶν Ἑλλήνων ἐκ τῆς θύρας τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου μετέβη εἰς ἐξέτασιν ἑαυτῆς. Ἀλλὰ δὲν ἐτόλμησεν, ὅπως κατ' εὐθείαν ποιήσῃ τὸ μέγα τοῦτο βῆμα, ἀλλ' ἤρξατο ἐκ τῆς καρδίας. Παραλλήλως μὲν πρὸς τοὺς ποιητὰς ἔβαινον καὶ οἱ φιλόσοφοι, ἀλλὰ καὶ οὗτοι δὲν ἀνέτεμον τὸν ἀνθρώπινον νοῦν, ἀλλ' ἐφιλοσόφουν πρὸ πάντων περὶ τοῦ σύμπαντος."

ὡς αἱ νεώτεραι ἔρευναι ἐξεβαίωσαν. Ἡ φιλοσοφία εἶναι τὸ μεγαλοπρεπέστερον μνημεῖον τῆς ἑλληνικῆς μεγαλοφυΐας καὶ ἡδυνάτο τις πολλὰ νὰ γράψῃ. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας ἐγένετο ἰδία ἐπιστήμη, δὲν δυνάμεθα ἐκτενῶς νὰ περιγράψωμεν πάντα τὰ φιλοσοφικὰ συστήματα. Διὰ τοῦτο ἔσται ὁ λόγος διὰ βραχείων καὶ κατ' ἐξοχὴν περὶ ἐκείνων, οἵτινες γραπτὰ μνημεῖα κατέλειπον ἡμῖν. Δὲν εἶναι ὅμως δίκαιον ὅλως νὰ παραλείψωμεν τὰ τῆς φιλοσοφίας· διότι καὶ οἱ φιλόσοφοι εἶναι συγγραφεῖς, ἔνιοι δ' αὐτῶν ἔχουσι καὶ καλλιτεχνικὴν ἀξίαν, ὡς ὁ Πλάτων¹. Πρὸς δὲ ἐν τῷδε τῷ βιβλίῳ μέλλομεν νὰ πραγματευθῶμεν περὶ φιλολογίας· διότι ἡ ἐπιστήμη αὕτη τὸ πρῶτον ὑπὸ σοφιστῶν ἢ φιλοσόφων ἠσκήθη. Οὕτως ὁ Πρωταγόρας πρῶτος διεῖλε τὰ ὀνόματα εἰς ἄρρενα, θήλαα καὶ σκευή καὶ διέστειλε τὰς ἐγκλίσεις εἰς εὐχολήν, ἐρώτησιν, ἀπόκρισιν καὶ ἐντολήν, ὡς ὠνόμαζε πνυθμένας λόγων². Ἐνταῦθα ἔσται λόγος καὶ περὶ μαθηματικῶν, διότι καὶ περὶ ταῦτα οἱ φιλόσοφοι ἠσχολοῦντο, ὡς δὴ οἱ Πυθαγόρειοι καὶ ὁ Πλάτων. Ἐπὶ πᾶσι τούτοις θέλομεν πραγματευθῆ ἔνταῦθα καὶ περὶ ἄλλων, ὡς περὶ ἱατρικῆς· διότι τὰ περὶ τῆς ἐπιστήμης ταύτης οὐδενὶ ἄλλῳ βιβλίῳ ἀρμόζουσι καὶ διότι οἱ ἀρχαῖοι ἱατροὶ ἦσαν ἱατροφιλόσοφοι, ὡς ὁ Ἱπποκράτης.

¹) Περὶ τὴν ἱστορίαν τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ἠσχολήθησαν πολλοί, ἐν οἷς διαπρέπει ὁ Zeller, Philosophie der Griechen εἰς τρία μέρη, ἔκδ. τρίτη. Leipzig 1859—68. Παράβαλλ. Ueberweg, Grundriss der Geschichte der Philosophie des Alterthums, Berlin 1867 καὶ Prantl, Ueberblick der griechisch. röm. Philosophie deut. ἔκδ. Stuttg. 1863. ²) Ὁρα Εἰσαγωγ. μου εἰς Πρωταγόρ. ἐν σελίδ. 40—41.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΩΝ ΦΙΛΟΣΟΦΩΝ

Ὡς πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου προηγεῖται τὸ λυκόφως, οὕτω πρὸ τῆς ἐκλάμψεως τῶν φιλοσόφων ἀνεφάνησαν οἱ καλούμενοι Ἐπιτὰ σοφοί. Οὗτοι πολιτευόμενοι ἢ νομοθέται ἢ κυβερνήτορες ὄντες παρετήρησαν, ὅτι οἱ λαοὶ δὲν βελτιοῦνται διὰ τῶν νόμων, ὅσον διὰ τῆς ἠθικῆς διδασκαλίας. Διὰ τοῦτο ἐπειράθησαν διὰ βραχέων δημάτων ἢτοι ἀποφθεγμάτων, ὅπως ἐπὶ τοῦ λαοῦ ἐπιδράσωσιν¹. Ἐκάστῳ τούτων ἀποδίδεται καὶ ἴδιον ἀπόφθεγμα. Φαίνεται δ', ὅτι οὗτοι εἶχον ἐπικοινωνίαν τινὰ πρὸς ἀλλήλους καὶ ἐντεῦθεν ἐπλάσθη ἡ εἰδησις, ὅτι συνελθόντες εἰς συνέδριον ἀνέθεντο τῷ ἐν Δελφοῖς θεῷ ὡς ἀπαρχὴν τὸ Γνωθὶ σαυτὸν καὶ τὸ Μηδὲν ἄγαν², ἅπερ εἶναι ἡ κορυφὴ πάντων τῶν ἀποφθεγμάτων. Ὅτι δ' οἱ καλούμενοι Ἐπιτὰ σοφοὶ εἶχον πρακτικὰς γνώσεις εὐρείας, τεκμηριοῦται ἐκ τῶν προτάσεων δύο ἐκ τούτων. Ὅτε κακούμενοι οἱ Ἴωνες συνελέγησαν ἐν τῷ Πανιωνίῳ Βίας ὁ Πριηνεὺς προὔτεινεν, ἵνα εἰσελθόντες εἰς κοινὸν στόλον πλεύσωσιν εἰς τὴν νῆσον Σαρδῶν καὶ ἐνταῦθα κτίσωσι μίαν πόλιν τῶν Ἰώνων, ὅπως τῆς δουλοσύνης ἀπαλλαγῶσιν³. Ὁ δὲ Θαλῆς παρώτρυνε τοὺς Ἴωνας, ἵνα ἰδρῦσωσιν ἐν βουλευτήριον ἐν Τέῳ, ἥτις ἔκειτο ἐν τῷ μέσῳ τῆς Ἰωνίας, καὶ αἱ ἄλλαι πόλεις ἔχωσι πρὸς ταύτην, ὡς οἱ δῆμοι τῶν Ἀθηναίων πρὸς τὸ ἄστυ⁴.

¹) Παράβαλλ. Bergk II, 412. ²) Πλάτ. ἐν Πρωταγόρ. 343 B, ὅπου ἰδὲ τὰς σημειώσεις τῆς ἐκδόσεώς μου. ³) Ἡρόδοτ. I, 170. ⁴) Ὁ αὐτὸς αὐτόθι.

Τοῖς Ἐπτά σοφοῖς ἀνήκει καὶ Θαλῆς ὁ Μιλήσιος, ὅστις λέγεται Φοῖνιξ τὸ γένος¹. Τοῦτο δηλοῖ μόνον², ὅτι οἱ πρόγονοι αὐτοῦ ἦσαν ἐκ τῶν Καδμείων τῶν Θηῶν, οἵτινες μετὰ τῶν Ἰώνων ἀπέφυγον εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν³. Ὁ Θαλῆς ἦτο οὐ μόνον ὁ κορυφαῖος τῶν Ἐπτά σοφῶν, ἀλλὰ καὶ ὁ πρῶτος φιλόσοφος. Τὸ κλέος αὐτοῦ κατ' ἐξοχὴν ἐξήστραψε πανταχοῦ, ὅτε προήγγειλε τὴν ἔκλειψιν τοῦ ἡλίου τὴν συμβῆσαν κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς τῶν νεωτέρων τῇ 28 Μαΐου τοῦ ἔτους 585 π. Χ., ὅτε ἐγένετο ἡ μάχη τῶν Λυδῶν πρὸς τοὺς Μήδους⁴. Ὁ Θαλῆς ἠδυνήθη νὰ προαγγεῖλῃ τὴν ἡλιακὴν ἔκλειψιν, διότι κατεῖχε πολλὰς μαθηματικὰς καὶ ἀστρονομικὰς γνώσεις, ἃς, ὡς φαίνεται, ἐκτίσαστο ἐν Αἰγύπτῳ, ὅπου ἀπεδήμησε⁵. Λέγεται, ὅτι ὁ μέγας οὗτος φυσιολόγος εἰς τὰς πλημμύρας τοῦ Νείλου ἀπιδὼν ἀπεφώνητο, ὅτι αἰτία τοῦ κόσμου εἶναι τὸ ὕδωρ. Ἰσως τοῦτο δὲν εἶναι ἀπίθανον, διότι πρῶτος ὁ Θαλῆς ἐπειράθη, ὅπως ἐξηγήσῃ τὰς πλημμύρας τοῦ εἰρημένου ποταμοῦ. Τὴν θεωρίαν τούτου ἐλέγχει ὁ Ἡρόδοτος⁶, εἰ καὶ δὲν ὀνομάζει αὐτόν. Εἶναι δ' ἄξιον σημειώσεως, ὅτι ὁ εὐφυὴς Μιλήσιος δὲν ἐθεώρει τὸν κόσμον ὡς νεκρόν, ἀλλ' ἔμψυχον καὶ δαιμόνων πλήρη⁷. Ἐτεκ-

1) Αὐτόθι "Θάλεω ἄνδρὸς Μιλήσιου ἐγένετο, τὸ ἀνέκαθεν γένος ἰόντος Φοίνικος", Παράβαλλ. καὶ Κλήμ., ἐν Στρωμ. I, 302 C. 2) Διογένης. Λαέρτ. I, 22 "Ἦν τοίνυν ὁ Θαλῆς, ὡς μὲν Ἡρόδοτος καὶ Δουρις καὶ Δημόκριτος φασί, πατὴρ μὲν Ἐξαμίου, μητὴρ δὲ Κλεοβουλῆνης, ἐκ τῶν Θηλιδῶν, οἳ εἰσι Φοίνικες, ἐγγενέστατοι τῶν ἀπὸ Κάδμου καὶ Ἀγήνορος". Παράβαλλ. Zeller, I, 166. 3) Ἡρόδοτος. I, 146 καὶ Στράβ. XIV, 1, 3. 4) Bergk II, 416. 5) Διογένης. Λαέρτ. I, 24 "Παρά τε Αἰγυπτίων γεωμετρεῖν μαθόντα, φησὶ Παμφίλῃ, πρῶτον καταγράψαι ἐπὶ ἡμικυκλίου τὸ τρίγωνον ὀρθογώνιον καὶ θῆσαι βοῦν". 6) Ἐν βιβλ. II, 20 "Ἄλλ' Ἑλλήνων μὲν τινες ἐπίσημοι βουλόμενοι γενέσθαι σοφίην ἐλεξαν περὶ τοῦ ὕδατος τούτου τριφασίας ὁδοῦς, τῶν τὰς μὲν δύο τῶν ὁδῶν οὐδ' ἀξιώ μνησθῆναι, εἰ μὴ ὅσον σημῆναι βουλόμενος μόνον". 7) Ἀριστοτέλ. Περὶ ψυχ. I, 5 "καὶ ἐν τῷ ὄλῳ δέ τινες αὐτὴν (τὴν ψυχὴν) μεμῆχθαι φασιν, ὅθεν ἴσως καὶ Θαλῆς φησὶ πάντα πλήρη θεῶν εἶναι". Διογένης. Λαέρτ. I, 27 "καὶ τὸν κόσμον ἔμ-

μαίρετο δὲ τοῦτο ἐκ τῆς μαγνήτιδος λίθου καὶ ἐκ τοῦ ἡλέκτρον¹. Πρὸς δὲ καὶ τὰ φυτὰ ἔλεγεν ἔμψυχα ζῷα². Τοῦτορ ἀπεδίδετο ἡ συγγραφή ἡ ἐπιγραφομένη *Ναυτικὴ ἀστρολογία*³ καὶ ἡ *Περὶ τροπῆς καὶ ἰσημερίας*⁴, ἀλλὰ φαίνεται, ὅτι οὐδὲν ἔγραψεν ἀρκοῦμενος, ἂν τὰς θεωρίας αὐτοῦ ποιῇ γνωστὰς τοῖς φίλοις⁵.

Ἐνταῦθα προσῆκε νὰ πραγματευθῶμεν περὶ *Ξενοφάνους* τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς Ἑλεατικῆς φιλοσοφίας. Ἐπειδὴ δ' ὅμως οὗτος τὰς φιλοσοφικὰς αὐτοῦ θεωρίας ἐξέθηκεν ἐν στίχοις, ἐγένετο ἤδη περὶ αὐτοῦ λόγος ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ⁶, ἐνθα ἐπραγματεύθημεν περὶ τοῦ φιλοσοφικοῦ ἔπους, ὡς καὶ περὶ τῶν ἄλλων Ἑλεατῶν, τοῦ *Παρμενίδου*⁷ καὶ τοῦ *Ἐμπεδοκλέους*⁸. Ὁ δὲ *Σύριος Φερεκύδης* δὲν ἔγραψεν ἐν στίχοις, ἀλλ' ἐν πεζῷ λόγῳ, οὗ διετηρήθησαν μέχρις ἡμῶν ὀλίγα λείψανα. Τοῦτον οἱ ἀρχαῖοι δὲν ἐθεώρουν φιλόσοφον, ἀλλὰ μᾶλλον θεολόγον· διότι τὴν κοσμογονίαν ἐξήγει οὐχὶ διὰ τῶν στοιχείων, ὡς οἱ Ἰωνεῖς φιλόσοφοι, ἀλλὰ μυθολογικῶς, ὡς οἱ ἀρχαιότεροι ποιηταί. Εἶναι, οὕτως εἰπεῖν, ἡ γέφυρα ἡ συνδέουσα τοὺς ποιητὰς μετὰ τῶν φυσιολόγων⁹. Τίθησι δ' ὡς ἀρχὴν τοῦ κόσμου τὸν *Δία*¹⁰. Λέγεται δ', ὅτι οὗτος πρῶτος ἐπραγματεύθη περὶ μετεμψυχώσεως, ἣν ἀνέπτυξεν ὁ *Πυθαγόρας*¹¹. Βραδύτερον οἱ *Πλατωνικοὶ* καὶ οἱ *Νέοι Πλατωνικοὶ* ἐπεκαλοῦντο τὴν θεολογίαν αὐτοῦ.

Ὀλίγω νεώτερος τοῦ *Θάλητος* ἦτο ὁ *Μιλήσιος Ἀναξίμανδρος*, ὅστις ἐγεννήθη κατὰ τὸ 611 π. Χ.¹² Ἦτο φίλος καὶ

ψυχῶν καὶ δαιμόνων πλήρη. ¹) Ὁ αὐτὸς I, 24. ²) Στοβ. ἐν Ἑκλ. I, 758. ³) *Διογένης Λαέρτιος*. I, 23. ⁴) *Σουΐδ.* ἐν λ. ⁵) Bergk II, 417. ⁶) Ἐν σελίδ. 162. ⁷) Ἐν σελίδ. 163. ⁸) Ἐν σελίδ. 164. ⁹) *Ἀριστοτέλης*. Μετὰ τὰ φυσικ. 1091 B. ¹⁰) *Διογένης Λαέρτιος*. I, 119 "Ζεὺς μὲν καὶ Χρόνος εἰς ἡεὶ καὶ Χθὼν ἦν. Χθονίῃ δὲ ὄνομα ἐγένετο Ἰῆ, ἐπειδὴ αὐτῇ Ζεὺς γέρας διδοίη. Παράβαλλ. C. Müller, Geschichte der Griech. Liter. I, 435. ¹¹) *Ἀλέξανδρος Ἀφρ.* εἰς *Ἀριστοτέλην*. Μετὰ τὰ φυσικ. 1091 B. ¹²) Ὁρα Ueberweg ἐν

μαθητῆς τοῦ Θάλητος καὶ κατὰ τὸ παράδειγμα τούτου ἡσχο-
λήθη περὶ τε τὴν ἀστρονομίαν καὶ τὴν γεωγραφίαν. Ὁ ἡμέτερος
φιλόσοφος ἐπενόησε γνώμονα, ὃν ἐν Σπάρτῃ στήσας ἐμέτρησε
διὰ τούτου τὰς ἡμερίας¹ καὶ τὴν κλίσιν τῆς ἐκλειπτικῆς. Πρὸς
δὲ ἐποίησε σφαῖραν καὶ χαλκοῦν πίνακα, ἣν ὁ Ἀριστα-
γόρας ἐπέδειξε τῷ βασιλεῖ τῆς Σπάρτης Κλεομένει². Ἐγραψε
δὲ καὶ διατριβὴν ἐπιγραφομένην Περὶ φύσεως, ἣτις ἀπώ-
λετο μὲν, ὅμως κατέλιπεν ἀποσπάσματα. Ἐκ τούτων τεκμαι-
ρόμεθα τὴν μεγάλην ἀξίαν τοῦ φιλοσόφου τούτου. Ὁ Ἀναξι-
μανδρος ἐδέχeto μυρίους κόσμους, οὓς ὠνόμαζε θεοὺς ὡς ἐν
ἑαυτοῖς ἔχοντας ἰδίαν δύναμιν κινήσεως. Ἀρχὴν δὲ τοῦ κόσμου
ἔθετε τὸ ἄπειρον³, δι' οὗ ἐνόει ἄπειρον καὶ ἄνευ εἶδους
ὕλην. Ἐκ ταύτης γεννῶνται οἱ οὐρανοὶ καὶ οἱ ἐν αὐτοῖς κόσμοι.

Μιλήσιος ἦτο καὶ ὁ Ἀναξιμένης, ὅστις, ὡς λέγεται, ἐγέ-
νετο μαθητῆς τοῦ Ἀναξιμανδρου⁴. Διέφερεν ὅμως πρὸς τοῦ-
τον κατὰ τὴν θεωρίαν καὶ μᾶλλον πρὸς τὸν Θάλητα ὁμοίαζεν
διότι ὡς ἀρχὴν τοῦ κόσμου δὲν ἐδέχeto τὸ ἄπειρον, ἀλλὰ τὸν
ἀέρα. Διὰ τῆς ἀραιώσεως καὶ πυκνώσεως τούτου γεννῶνται
πάντα τὰ σώματα⁵. Ἀλλὰ τὸν ἀέρα ὁ φιλόσοφος δὲν ἐθεώρει

σελίδ. 39. ¹) Διογένης. Λαέρτ. II 1 "Εὔρε δὲ καὶ γνώμονα πρῶτος, καὶ
ἔστησεν ἐπὶ τῶν σκιοθῆρων ἐν Λακεδαιμόνι". Εἰκάζεται, ὅτι ἔλαβε τούτον
παρὰ τῶν Βαβυλωνίων, Ἡρόδοτος, II, 109 "Πόλον μὲν γὰρ καὶ γνώμονα καὶ
τὰ δυνάδεκα μέρη τῆς ἡμέρης παρὰ Βαβυλωνίων ἔμαθον οἱ Ἕλληνες".

²) Ὅρα ἐν σελίδ. 43 τῶν ἐμπροσθεν. ³) Τὰ ἀποσπάσματα ἐξεδόθησαν ὑπὸ
Mullach, Fragmenta philosophorum Graec. Parisiis 1860 ἐν σελίδ. 240
"Ἀπαντα γὰρ ἢ ἀρχὴ ἢ ἐξ ἀρχῆς" τοῦ δὲ ἀπείρου οὐκ ἔστιν ἀρχή· εἴη γὰρ
ἂν αὐτοῦ πέρας. Ἐπεὶ δὲ καὶ ἀγέννητον καὶ ἀφθαρτον, ὡς ἀρχὴ τις οὐσα·
τό τε γὰρ γενόμενον ἀνάγκη τέλος λαβεῖν, καὶ τελευτὴ πάσης ἐστὶ φθορᾶς.
Διὸ καθάπερ λέγομεν, οὐ ταύτης ἀρχή, ἀλλ' αὕτη τῶν ἄλλων εἶναι δοκεῖ
καὶ περιέχειν ἅπαντα καὶ πάντα κυβεργᾶν, ὡς φασιν ὅσοι μὴ ποι-
οῦσι παρὰ τὸ ἄπειρον ἄλλας αἰτίας, ὅσον νοῦν ἢ φιλίαν, καὶ τοῦτ' εἶναι τὸ
θεῖον". ⁴) Διογένης. Λαέρτ. II, 3. Παράβαλλ. Ueberweg ἐν σελίδ. 41.

⁵) Ὅρα Ἀριστοτέλ. Περὶ οὐραν. 273. Σχολ. εἰς Ἀριστοτέλ. 514, α' Ἀνα-

ὡς ὕλην νεκράν, ἀλλ' ὡς θείαν οὐσίαν. Πρὸς τὴν θεωρίαν τοῦ Ἀναξιμένους συμφωνεῖ Ἰδαῖος ὁ Ἱμεραῖος, περὶ οὗ οὐδὲν ἀκριβέστερον γνωσκόμεν καὶ Διογένης ὁ Ἀπολλωνιάτης. Ὁ τελευταῖος οὗτος ἐπειρᾶτο, ὅπως ἀποδείξῃ, ὅτι ἅπαντα ἐξ ἐνὸς γεννῶνται¹. Τοῖς Ἰωσι φυσιολόγοις ἀνῆκει καὶ Ἰππων ὁ Ῥηγῖνος, ὅστις ἔζη ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Περικλέους. Κατὰ τοῦτον ἀρχὴ τοῦ κόσμου δὲν εἶναι οὔτε τὸ ὕδωρ, οὔτε ὁ ἀήρ, ἀλλὰ τὸ ὑγρὸν, ὅπερ δὲν ὥριζεν ἀκριβέστερον². Φαίνεται δ' ὅτι εἰς τοιαύτην θεωρίαν παρήχθη ἀπιδῶν εἰς τὴν τῶν ζώων γονήν³.

Ἰδρυτὴς τῆς θεωρίας, καθ' ἣν ὁ κόσμος συνέστηκε ἐξ ἀτόμων, ἐγένετο ὁ Λεύκιππος, ὅστις ἦτο Ἐλεάτης ἢ Μήλιος ἢ κατ' ἄλλους Ἀεθιρίτης. Τοῦτο φαίνεται πιθανώτερον. Διότι ἐξ Ἀεθιρίων ἦτο ὁ μαθητὴς αὐτοῦ Δημόκριτος. Κατὰ τὸν Λεύκιππον οἱ κόσμοι γίνονται ἐκ τῶν στοιχείων, εἰς ἃ καὶ διαλύονται⁴. Τὴν θεωρίαν ταύτην ἀνέπτυξεν ὁ φίλος ἢ μαθητὴς Δημόκριτος, ὁ υἱὸς τοῦ Ἡγησιστράτου, ὅστις ἐγένετο οὕτω πλούσιος, ὥστε ἐπλάσθη ἡ εἰδησις, ὅτι καὶ τὸν Ξέρξην ἐξένισεν, ὅτε οὗτος εἰς τὴν Ἀσίαν ἐπανήρχετο⁵. Τὸν πατρικὸν κληρὸν ὁ φιλομαθὴς νέος ἐδαπάνησεν εἰς μακρὰς ἀποδημίας ἀνά τε τὴν Εὐ-

ξιμένης δὲ ἑταῖρος Ἀναξιμάνδρου καὶ πολίτης ἄπειρον μὲν καὶ αὐτὸς ὑπέθετο τὴν ἀρχήν, οὐ μὴν ἔτι ἀόριστον, ἀέρα γὰρ ἔλεγεν εἶναι, οἰόμενος ἀρκεῖν τὸ τοῦ αἴρος εὐαλλοῖστον πρὸς μεταβολήν. 1) Ἀριστοτέλ. Περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς. I, 6 "καὶ τοῦτ' ὁρθῶς λέγει Διογένης, ὅτι εἰ μὴ ἦν ἐξ ἐνὸς ἅπαντα, οὐκ ἂν ἦν τὸ ποιεῖν καὶ τὸ πάσχειν ὑπ' ἀλλήλων, οἷον τὸ θερμὸν ψύχεσθαι καὶ τοῦτο θερμαίνεσθαι πάλιν, οὐ γὰρ ἡ θερμότης μεταβάλλει καὶ ἡ ψυχρότης εἰς ἄλληλα, ἀλλὰ ὁῖλον ὅτι τὸ ὑποκείμενον. 2) Ἀλέξανδρ. Ἀφροδ. εἰς Ἀριστοτέλ. Μετὰ τὰ φυσικὰ. I, 3 "Ἰππωνά ἱστοροῦσιν ἀρχὴν ἀπλῶς τὸ ὑγρὸν ἀδιορίστως ὑποθέσθαι, οὐ διασαφήςαντα πότερον ὕδωρ, ὡς Θαλῆς, ἢ ἀήρ, ὡς Ἀναξιμένης καὶ Διογένης. 3) Ἀριστοτέλ. Περὶ ψυχῆς. I, 2 "Τῶν δὲ φροτικωτέρων καὶ ὕδωρ τινὲς ἀπεφήναντο (τὴν ψυχὴν), καθάπερ Ἰππων, πεισθῆναι δ' εὐόκασιν ἐκ τῆς γονῆς, ὅτι πάντων ὑγρά· καὶ γὰρ ἐλέγχει τοὺς αἵμα φάσκοντας τὴν ψυχὴν, ὅτι ἡ γονὴ οὐχ' αἷμα· ταύτην δ' εἶναι τὴν πρώτην ψυχὴν. 4) Διογένης. Λαέρτ. IX, 30. 5) Διογένης. Λαέρτ. IX, 34.

ρόσπην, Ἀσίαν¹ καὶ Ἀφρικὴν. Λέγεται δέ, ὅτι καὶ ἐν Αἰγύπτῳ διέμεινε πέντε ἔτη². Ἐκ τῶν ἀποδημιῶν ἐκτῆσατο πολλὰς γνώσεις, ἃς ἠϋξήσεν ἡ μακροβιότης, διότι ἔζησεν ἕνα περίπου αἰῶνα³. Κατὰ τὰς ἀποδημίας ὁ Δημόκριτος ἦλθε καὶ εἰς Ἀθήνας, ὅπου διέμεινεν ἄγνωστος καὶ ἐγνώρισε μὲν τὸν Σωκράτη, ἠγνοήθη δ' ὑπ' αὐτοῦ⁴. Ὁ δ' Ἱπποκράτης κατὰ τὴν πρώτην ἐντευξιν ὑπέλαβεν, ὅτι ὁ φιλόσοφος τῶν Ἀεθέρων ἦτο μαινόμενος, ἀλλ' ὅτε προέβη εἰς λόγους, καθ' ὑπερβολὴν ἐθαύμασε τὸν ἄνδρα⁵. Ἀλλ' αἱ πολλαὶ γνώσεις ἐνέβαλον τῷ φιλοσόφῳ ὑπεροφίαν τινὰ καὶ κατεγέλα πάντων ὡς μαινομένων⁶.

Ὁ Δημόκριτος ὡς ἦτο πολυμαθής, οὕτω καὶ πολυγράφος. Ὑπὸ Διογένους τοῦ Λαερτίου⁷ ἀριθμοῦνται ἐξήκοντα γνήσια συγγράμματα, ἅπερ ὁ Θράσυλλος διεῖλεν εἰς τετραλογίας, ὡς καὶ τοὺς διαλόγους τοῦ Πλάτωνος⁸. Ἀλλὰ κατὰ κακὴν μοῖραν αἱ βαρύτεροι τοῦ φιλοσόφου συγγραφαὶ ἀπώλοντο καὶ μόνον ἀποσπάσματα κατελείφθησαν, ἐν οἷς δύναται τις νὰ κατίδῃ τὸ μέγα τῆς διανοίας βάθος αὐτοῦ⁹. Εἶναι δὲ λυπηρὸν, ὅτι ἀπώλετο καὶ ὁ Μέγας διάκοσμος, ὅστις προεῖχε ἀπάντων τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ καὶ ἐτιμήθη ἀντὶ πεντακοσίων ταλάντων¹⁰. Ὡνομάσθη δὲ μέγας διάκοσμος ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν μικρόν. Κατὰ τὸν Δημόκριτον ἀρχαὶ τοῦ κόσμου εἶναι τὰ ἄτομα καὶ τὸ κενόν. Γένεσις δὲ οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἡ ἀει μεταβαλλομένη σύνθεσις τῶν πρώτων καὶ ἀναλλοιώτων τῆς ὕλης

1) Στράβ. XV, 38 "Δημόκριτον μὲν οὖν ἀπιστεῖν ἅτε πολλὴν τῆς Ἀσίας πεπλανημένον". Παραβ. Sittl, II, 479. 2) Διόδωρ. Σικελ. I, 98.

3) Διογ. Λαέρτ. IX, 39 "Καὶ τελευτήσαντα αὐτὸν δημοσίᾳ ταφῆναι, βιώσαντα ὑπὲρ τὰ ἑκατὸν ἔτη". Παραβ. Διόδωρ. Σικελ. XIV, 11. 4) Διογ. Λαέρτ. IX, 36. 5) Αἰλιαν. ἐν Ποικίλ. ἱστορ. Δ', 20. 6) Αἰλιαν. ἐν Ποικίλ. ἱστορ. Δ', 20 "Κατεγέλα δὲ πάντων ὁ Δημόκριτος καὶ ἔλεγεν αὐτοὺς μαινέσθαι" ὅθεν καὶ Γελασῖνον αὐτὸν ἐκάλεον οἱ πολῖται.

7) Ἐν βιβλ. IX, 45. 8) "Ὅρα εἰσαγωγὴν μου εἰς Πλάτ. ἐν τῇ ἐκδόσ. τοῦ Γοργ. ἐν σελίδ. 25. 9) Ἰδὲ παρὰ Mullach ἐν σελίδ. 340. 10) Διογ. Λαέρτ. IX, 39.

μορίων. Αἱ ἄτομοι οὐσαὶ εἶναι ἄπειροι κατὰ τὸ πλῆθος, αἵτινες συνιστάμεναι μὲν ποιοῦσι γένεσιν, διαλυόμεναι δὲ φθοράν¹. Ἀλλὰ τίς ἄρά γε ἡ αἰτία, δι' ἧς αὗται συνίστανται; Ταύτην ὁ Δημόκριτος ἀνευρίσκει οὐχὶ ἐν τινι ὑπερτέρᾳ δυνάμει καὶ ἐκτὸς τῆς ὕλης, ἀλλ' ἐν αὐτῇ ταύτῃ². Κατ' αὐτὸν αἱ ἄτομοι οὐσαὶ κωλύονται ὑπὸ τοῦ κενοῦ καὶ ἐν τέλει δινοῦνται. Ἐν τῇ δινήσει τὸ ὅμοιον ἐφέλκει τὸ ὅμοιον διότι καὶ ἐν τοῖς ἀψύχοις συμβαίνει, ὅτι καὶ ἐν τοῖς ζώοις, ὧν τὰ ὅμοια συναγελλάζονται, ὡς δὴ αἱ περιστεραί. Ὅτι δὲ τοῦτ' αὐτὸ γίνεται καὶ ἐν τοῖς ἀψύχοις, δύναται τις νὰ ἴδῃ καὶ ἐπὶ τῶν κοσκινευομένων σπερμάτων, ἐν οἷς φακοὶ μετὰ φακῶν τάσσονται καὶ κριθαὶ μετὰ κριθῶν. Τοῦτ' αὐτὸ παρατηρεῖται καὶ ἐν ταῖς κυματωγαῖς, ἐν αἷς κατὰ τὴν τοῦ κύματος κίνησιν αἱ μὲν ἐπιμήκεις ψηφίδες φέρονται πρὸς τὰς ἐπιμήκεις, αἱ δὲ περιφερεῖς πρὸς τὰς περιφερεῖς³. Κατὰ ταῦτα ὁ μέγας οὗτος φιλόσοφος ὑποτίθῃσιν, ὅτι ἡ ὁμοιότης ἔχει συναγωγὸν τινὰ τῶν ὄντων. Ὁ νόμος οὗτος ὑπάρχει καὶ ἐν τοῖς λογικοῖς οὖσι διότι αἱ συγγενεῖς διάνοιαι τάσσονται παρ' ἀλλήλαις. Τὸ φιλοσοφικὸν τοῦ Δημοκρίτου σύστημα εἶναι ἡ βάσις τοῦ ὕλισμοῦ καὶ διὰ τοῦτο ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος οὐδὲ μνημονεύεται. Ὁ Δημόκριτος δὲν ἦτο μόνον φιλόσοφος, ἀλλὰ καὶ πρακτικὸς ἄνθρωπος, οὗ ἕκαστον ἀπόφθεγμα εἶναι βαρύτιμος ἀδάμας⁴.

¹) Ἀριστοτέλ. Περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς Α, η'. ²) Διογένης Λαέρτις ΙΧ, 44, "Καὶ τὰς αἰότους δὲ ἀπείρους εἶναι κατὰ μέγεθος καὶ πλῆθος" φέρεσθαι δ' ἐν τῷ ὅλῳ διηκουμένης. Καὶ οὕτω πάντα τὰ συγχερίματα γεννᾶν, πῦρ, ὕδωρ, ἀέρα, γῆν, καὶ αὐτόθι 45 "Πάντα τε κατ' ἀνάγκην γίνεσθαι, τῆς δίκης αἰτίας οὕσης τῆς γενέσεως πάντων, ἣν ἀνάγκην λέγει". ³) Ὁρα παρὰ Mullach ἐν σελίδ. 358. ⁴) Αὐτόθι, ἀριθμ. 127 "Κτηνέων μὲν εὐγένεια ἡ τοῦ σκῆνεος εὐσθένεια, ἀνθρώπου δὲ ἡ τοῦ ἥθεος εὐτροπία". Αὐτόθι 183 "Ἡ φύσις καὶ ἡ διδασχὴ παραπλήσιόν ἐστι· καὶ γὰρ ἡ διδασχὴ μεταρρυνθεῖσιν τὸν ἄνθρωπον, μεταρρυνθεῖσα δὲ φυσιοποιεῖ". Περὶ Δημοκρίτου ἰδὲ τὴν διατριβὴν τοῦ L. Liard, De Democrito philosopho, Paris 1873.

Ἀντίθεσιν πρὸς τὸν Δημόκριτον ποιεῖ Ἡράκλειτος ὁ Ἐφέσιος, ὁ υἱὸς τοῦ Βλύσσωνος ἢ Ἡρακλίου. Ἐκεῖνος μὲν ἐγγέλαι, οὗτος δὲ πάντοτε ἦτο μελαγχολικός. Τὴν ὑπερουψίαν ὅμως εἶχε κοινὴν πρὸς τὸν Ἀβδηρίτην φιλόσοφον. Τιμῶν δὲ τὰς ἰδέας, ὡς αὐτὸς ἐπενόησεν, ἐξεφράζετο μετὰ καταφρονήσεως περὶ μεγάλων ἀνδρῶν, οἳ οἱ Ὅσιος καὶ ὁ Πυθαγόρας, ὁ Ξενοφάνης καὶ ὁ Ἐκταῖος¹. Περὶ δὲ τοῦ Ὀμήρου ἔλεγεν, ὅτι εἶναι ἄξιος νὰ ἐκβάλληται τῶν ἀγώνων καὶ νὰ ῥαπίζεται, ὥς καὶ ὁ Ἀρχίλοχος². Ἦτο δ' οὕτως ὑπεροπτικός ὁ Ἐφέσιος φιλόσοφος, ὥστε τὸ Περὶ φύσεως³ σύγγραμμα αὐτοῦ ἀνέθηκε τῷ ἱεροῦ τῆς Ἐφεσίας Ἀρτέμιδος⁴ διὰ τῆς ἀναθέσεως ὑποδηλῶν, ὅτι τοὺς πολλοὺς δὲν ἔκρινεν ἄξιους τῆς συγγραφῆς. Διὰ τῶν τοιούτων διαφεύδει τὴν Ἰωνικὴν αὐτοῦ καταγωγὴν, διότι δὲν εἶναι δημοκρατικός, ὥς οἱ συμπολῖται αὐτοῦ, ἀλλ' ἀριστοκρατικός⁵. Ἔσχωπε δὲ καὶ τὴν λατρείαν τούτων. Τὸ σύγγραμμα ἦτο μὲν μεστὸν ἀδρῶν νοημάτων, ἀλλ' ἄγαν δυσνόητον. Παραδίδεται, ὅτι ὁ Σωκράτης εἶπε τῷ Εὐριπίδῃ, ὅτι, ὅσα ἐνόησεν ἐκ τοῦ συγγράμματος τοῦ Ἡρακλείτου, εἶναι γενναῖα. Νομίζει δ', ὅτι εἶναι τοιαῦτα καὶ ὅσα δὲν ἐνόησεν, ἀλλὰ τὸ σύγγραμμα δεῖται Δηλίου κολυμβητοῦ⁶. Ἐλέχθη, ὅτι ὁ φιλόσοφος οὗτος, ὅστις ἐπωνομάσθη σκοτεινός, ἐπετήδευσε τὴν ἀσάφειαν, ὥπως μὴ τὸ σύγγραμμα διὰ τὸ δημῶδες ἦναι εὐκαταφρόνητον⁷. Ἡμῖν φαίνεται, ὅτι ἡ φύσις τοῦ φιλοσόφου τούτου ἦτο σκοτεινὴ, ὥς συμβαίνει πολλοῖς, μάλιστα δ' ἐκείνοις, οἵτινες ἀποφεύγουσι τὴν δμυλίαν πρὸς τὰ πλήθη.

Ὁ Ἡράκλειτος ἐπίστευεν, ὅτι ἀρχὴ τοῦ κόσμου εἶναι τὸ

¹) Διογένης Λαέρτις IX, 1. ²) Αὐτόθι. ³) Τὰ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ἡρακλείτου ἰδὲ παρὰ Zeller I, 523 καὶ Pfeleiderer, Die Philosophie des Heraklit von Ephesus im Lichte der Mysterienidee, Berlin 1866. ⁴) Διογένης Λαέρτις IX, 5. ⁵) Παράβαλλ. Bergk IV, 413. ⁶) Διογένης Λαέρτις II, 22. ⁷) Ὁ αὐτὸς ἐν βιβλ. IX, 6.

πῦρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα γίνονται δι' ἀραιώσεως καὶ πυκνώσεως¹. Οὕτω τὰ καθ' ἑκαστον δὲν ἔχουσιν ἰδίαν ὑπόστασιν, ἀλλ' εἶναι σχήματα τοῦ πυρός. Φαίνεται ὁμοῦς², ὅτι δὲν ἐδέχετο τὸ αἰσθητὸν καὶ ὁρατὸν πῦρ, ἀλλ' αἰθεριωτέραν καὶ κρείττονα δύναμιν. Κατὰ τὸν Ἡράκλειτον οὐδεὶς, οὔτε θεὸς οὔτε ἄνθρωπος, ἐποίησε τὸν κόσμον, ἀλλ' ἐπῆρχε πάντοτε καὶ θέλει ὑπάρχει αἰωνίως πῦρ ἀεῖζων³. Ὁ Ἐφέσιος φιλόσοφος εἶχε ζωηρὰν τὴν φαντασίαν καὶ δὴ ἐνόμιζεν, ὅτι οἱ μὲν ἄνθρωποι εἶναι θεοὶ τεθηκότες, οἱ δὲ θεοὶ ἄνθρωποι ζῶντες⁴. Ἡ βάσις τῆς θεωρίας τοῦ Ἡρακλείτου ἦτο, ὅτι πάντα ῥεῖ καὶ ὅτι πόλεμος πάντων πατήρ. Τὴν δήλωσιν τῆς ταχείας ῥοῆς ἐδήλου λέγων, ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ θέσῃ τις δις τὸν πόδα ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ κύματος τοῦ ποταμοῦ⁵. Ἡ τάξις τῆς κινήσεως δὲν εἶναι αὐθαίρετος, ἀλλ' ὑποτεταγμένη εἰς φυσικὸν νόμον, ὃν συμβολικῶς ὀνομάζει Εἰμαρμένην⁶. Οἱ ὁπαδοὶ ὁμοῦς τοῦ Ἡρακλείτου δὲν ἀπεῖδον εἰς τὴν ἀρχὴν ταύτην, ἀλλ' ἐπειρῶντο, ὅπως δεῖξωσι τὴν διηρηκὴ τῶν ὄντων τροπὴν. Τοῦτους ὁ Πλάτων σκαμπικῶς ὀνομάζει ῥέοντα⁷. Μέχρις ἡμῶν περιεσώθησαν 9 ἐπιστολαί, φέρουσαι τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ Ἡρακλείτου, ἀλλ' ὑπὸ τῶν κριτικῶν ἀποδίδονται Ἑλληνίζοντι Ἰουδαίῳ, ὅστις ἔζη κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Κλεοπάτρας⁸.

1) Ὁ αὐτὸς IX, 8: "Πῦρ εἶναι στοιχεῖον καὶ πῦρὸς ἀμοιβὴν τὰ πάντα ἀραιώσει καὶ πυκνώσει τὰ γινόμενα". 2) C. Müller I, 443. 3) Κλήμ. Ἀλεξανδρ. V, 599. "Κόσμον τὸν αὐτὸν ἀπάντων οὔτε τις θεῶν οὔτε ἀνθρώπων ἐποίησεν, ἀλλ' ἦν ῥεῖ καὶ ἔστιν καὶ ἔσται πῦρ ἀεῖζων, ἀπτόμενον μέτρα καὶ ἀποσβεσνύμενον μέτρα". 4) C. Müller I, 443. 5) Πλούταρχ. Περὶ τοῦ Εἶ τοῦ ἐν Ἀελοῖς κεφ. 18 "Ποταμῷ γὰρ οὐκ ἔστι δις ἐμβῆναι τῷ αὐτῷ καθ' Ἡράκλειτον, οὐδὲ θνητῆς οὐσίας δις ἀρᾶσθαι κατὰ ἔξιν· ἀλλὰ ὁξύτης καὶ τάχος τῆς μεταβολῆς σκιδνοῖ καὶ πάλιν συνάγει, μᾶλλον δὲ οὐδὲ πάλιν οὐδὲ ὑστερον, ἀλλ' ἅμα συνίσταται καὶ ἀπολείπει καὶ πρόσσει καὶ ἀπεισιν, ὅθεν οὐδ' εἰς τὸ εἶναι περαίνει τὸ γινόμενον αὐτῆς τῷ μηδέποτε λήγειν μηδ' ἴσταςθαι τὴν γένεσιν". 6) C. Müller I, 443. 7) Ἐν Θεαιτήτ. 181 A. 8) Ὁρα J. Bernays, Die pseudoheraklitischen Briefe, ein Bei-

Ὁ δὲ Ἀναξαγόρας ὁ Κλαζομένιος γεννηθεὶς περὶ τὰ 500 π. Χ. ἦτο σύγχρονος τοῦ Ἐμπεδοκλέους καὶ τοῦ Λευκίππου¹. Κατήγετο ἐξ ἐπιφανοῦς καὶ πλουσίου οἴκου, ἀλλὰ τὰ πατρῶα τοῖς οἰκείοις δωρησάμενος ἐτράπη εἰς μελέτην τῆς φύσεως². Ὀλίγω μετὰ τὰ Μηδικὰ ὁ φιλόσοφος ἦλθεν εἰς Ἀθήνας, ὅπου ἔσχε πολλοὺς φίλους καὶ μαθητάς, ἐν οἷς καὶ τὸν Περικλέα. Τῷ μεγάλῳ τούτῳ πολιτευτῇ προσέθηκεν ὄγκον καὶ φρόνημα μετεωρίσας καὶ ἐξάρας τὸ ἀξίωμα τοῦ ἥθους³. Ἀλλὰ κατὰ τὸ 432 οἱ ἀντιπολιτευόμενοι τῷ Περικλεῖ ἐποίησαν γραφὴν ἀσεβείας κατὰ τοῦ φιλοσόφου⁴, διότι ἔλεγε τὸν μὲν ἥλιον μύδρον διάπυρον, τὴν δὲ σελήνην γῆν⁵. Τὰ τῆς ἐκδόσεως τῆς δίκης δὲν παρεδόθησαν ἡμῖν ἀκριβῶς, ἀλλὰ λέγεται, ὅτι ὁ Περικλῆς παρελθὼν ἐπὶ τὸ βῆμα καὶ τὸν διδάσκαλον ὑπερασπίσας ἀπήλλαξε τοῦτον τῆς κατηγορίας⁶. Μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν δὲ ἀπελθὼν εἰς Λάμψακον ἔθανεν, οἱ δὲ Λαμψακηνοὶ ἐν τιμῇ ἔθαψαν τὸν φιλόσοφον. Ἐζῆσε δὲ ἐξδομήκοντα καὶ δύο ἔτη⁷. Ὁ διδάσκαλος τοῦ Περικλέους ἔγραψε Περὶ φύσεως ἐν καθαρῇ Ἰωνικῇ διαλέκτῳ. Ἐν τῇ συγγραφῇ ταύτῃ, ἥτις εἶναι μεσήθους ἀδρῶν νοημάτων, ὁ συγγραφεὺς μεταχειρίζεται βραχείας καὶ ἀπλᾶς περιόδους. Τύχῃ ἀγαθῇ ἐκ ταύτης διετηρήθησαν οὐχὶ δλίγα ἀποσπάσματα⁸.

Ὁ μέγας τοῦ Περικλέους διδάσκαλος δὲν ἐθεώρησε τὸ κενὸν ἢ τὸ πῦρ ὡς αἰτίαν τῆς κινήσεως, ἀλλὰ τι ὑψηλότερον καὶ εὐγενέστερον, τὸν Νοῦν, ὅστις αὐτοκρατὴς καὶ ἄμικτος ὢν, τὰ

trag zur philos. und religionsgeschichtlichen Litteratur, Berl. 1869, Παραβαλλ. Christ 357. 1) Zeller I, 783. 2) Διογένης Λαέρτιος I, 6. 3) Πλούταρχος ἐν βίῳ Περικλέους κεφ. 4. 4) Διόδωρος Σικελ. XII, 39 "Πρὸς δὲ τούτοις Ἀναξαγόραν τὸν σοφιστὴν διδάσκαλον ὄντα Περικλέους, ὡς ἀσεβοῦντα εἰς τοὺς θεοὺς ἐσυκοφάνειον". 5) Πλάτης Ἀπολογία Σωκράτους 26 D. 6) Διογένης Λαέρτιος I, 13. 7) Ἀντόθης 14. 8) Τὰ ἀποσπάσματα ἰδὲ παρὰ Mullach ἐν σελίδ. 248.

πάντα διεκόσμησεν¹. Ὁ Νοῦς τοῦ Ἀναξαγόρου πλησιάζει ὅσον οἷον τε πρὸς τὸν ἀληθῆ θεόν. Ἡ δημιουργία τοῦ κόσμου δὲν ὀφείλεται ἀλόγῳ αἰτίᾳ, ἀλλὰ τῷ λογικῷ Νοῷ. Οὗτος ἔδωκε τῷ ἡλίῳ καὶ τῇ σελήνῃ καὶ τοῖς ἄλλοις ἀστράσι κυκλικὴν κίνησιν, ἣν ὀνομάζει περιχώρησιν. Ἀφ' οὗ δ' ἤρξατο ὁ Νοῦς κινῶν, ἐγένετο ἔκκρισις τῶν ὁμοιομερῶν καὶ σύστασις τοῦ κόσμου. Τὸ σπουδαιότατον μέρος τοῦ συστήματος τοῦ φιλοσόφου τούτου εἶναι αἱ Ὅμοιομέρειαι, δηλ. μικρότατα στοιχεῖα τῆς ὕλης καὶ αἰδία². Κατὰ τὸν ἡμέτερον φιλόσοφον δὲν ὑπάρχει γένεσις καὶ φθορά, ἀλλὰ μόνον σύστασις καὶ διάλυσις³. Τὸ σύστημα ὅμως τοῦ μεγάλου τούτου φιλοσόφου, ἐν ᾧ οὗτος ἐξήρθη μέχρως ἀνακαλύψεως τοῦ ὑπερτάτου ὄντος, ἔχει καὶ τινα ἀτέλειαν,

¹) Παρὰ Σιμπλικ. ὑπόμνημ. εἰς Ἀριστοτέλ. φυσικ. 33 β "Τὰ μὲν ἄλλα παντὸς μοῖραν μετέχει, νόος δὲ ἔστι ἄπειρον καὶ αὐτοκρατὴς καὶ μέμικται οὐδενὶ χρήματι, ἀλλὰ μόνος αὐτὸς ἐφ' ἑαυτοῦ ἐστι. Εἰ μὴ γὰρ ἀφ' ἑαυτοῦ ἦν, ἀλλὰ τερφ' ἐμέμικτο ἄλλῳ, μετεῖχε ἂν πάντων χρημάτων, εἰ ἐμέμικτό τερφ' ἐν παντί γὰρ παντὸς μοῖρα ἔνεστι, ὥσπερ ἐν τοῖσι πρόσθεν μοι λέλεκται καὶ ἐκώλυε ἂν αὐτὸν τὰ συμμειγμένα, ὥστε μηδενὸς χρήματος κρατέειν ὁμοίως, ὡς καὶ μόνον ἔόντα ἐφ' ἑωυτοῦ. Ἔστι γὰρ λεπτότατόν τε πάντων χρημάτων καὶ καθαρώτατον, καὶ γνώμην γε περὶ παντὸς πᾶσαν ἴσχει καὶ ἰσχύει μέγιστον. Ὅσα τε ψυχὴν ἔχει καὶ τὰ μέζω καὶ τὰ ἐλάσσω, πάντων νόος κρατέει καὶ τῆς περιχωρήσεως τῆς συμπάσης νόος ἐκράτησε, ὥστε περιχωρῆσαι τὴν ἀρχήν. Καὶ πρῶτον ἀπὸ σμικροῦ ἤρξατο περιχωρῆσαι, ἔπειτα πλέον περιχώρησε, καὶ περιχωρήσει ἐπὶ πλέον. Καὶ τὰ συμμειγμένα τε καὶ ἀποκρινόμενα καὶ διακρινόμενα πάντα ἔγνω νόος καὶ ὅκοῖα ἔμελλε ἔσεσθαι καὶ ὅκοῖα ἦν καὶ ὅσοα νῦν ἐστι καὶ ὅκοῖα ἔσται, πάντα διεκόσμησε νόος, καὶ τὴν περιχώρησιν ταύτην, ἣν νῦν περιχωρεῖ τὰ τε ἄστροι καὶ ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη καὶ ὁ αἶθρ καὶ ὁ αἰθήρ, οἱ ἀποκρινόμενοι...". ²) Διογένης. Λαέρτ. II, 8 "Ἀρχὰς δὲ τὰς ὁμοιομερείας" καθάπερ γὰρ ἐκ τῶν ψυχμάτων λεγομένων τὸν χρυσὸν συνεστάναι, οὕτως ἐκ τῶν ὁμοιομερῶν μικρῶν σωμάτων τὸ πᾶν συγκεκρίσθαι. ³) Σιμπλικ. εἰς Ἀριστοτέλ. Φυσικ. 34 β "Τὸ δὲ γίνεσθαι καὶ ἀπόλλυσθαι οὐκ ὀρθῶς νομίζουσιν οἱ Ἕλληνες· οὐδὲν γὰρ χρῆμα οὐδὲ γίνεσθαι οὐδὲ ἀπόλλυται, ἀλλ' ἀπὸ ἐόντων χρημάτων συμμίσχεται τε καὶ διακρίνεται. Καὶ οὕτως ἂν ὀρθῶς καλοῖεν τότε γίνεσθαι συμμίσχεσθαι καὶ τὸ ἀπόλλυσθαι διακρίνεσθαι."

ἦν οἱ ἀρχαῖοι ἤδη παρατήρησαν. Καὶ οὗτος ἐπειρᾶτο, ὅπως ἐξηγήσῃ τὰ τοῦ κόσμου διὰ φυσικῶν νόμων καὶ διὰ τῆς εἰρημένης περιχωρήσεως. Ὅπου δὲ δὲν ἡδύνατο νὰ ἐξημερεύσῃ ταῦτα, παρεισῆγε τὸν Νοῦν, ὡς δὴ ὁ Εὐριπίδης μὴ δυνάμενος νὰ λύσῃ τὸν περιπλεχθέντα μῦθον κατεξίβαζε τὸν ἀπὸ μηχανῆς θεόν¹. Ἀλλ' ὅπως δὲ ποτε εὐθὺς ἐν ἀρχῇ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ δημιουργηθῇ τέλειον φιλοσοφικὸν σύστημα. Εἶναι δ' ὅντως μέγα, ὅτι αἰτία τῆς διακοσμήσεως τίθεται λογικὸν ὄν καὶ τιμᾷ τὸν Περικλέα, ὅτι τοιοῦτῳ φιλοσοφικῷ συστήματι ἠκολούθησε, καὶ τὸν λαὸν τῶν Ἀθηναίων, ὅτι παρ' αὐτῷ τοιαύτη θεωρία ἐκράτησεν.

Μαθητὴς τοῦ Ἀναξαγόρου ἦτο Ἀρχέλαος ὁ Μιλήσιος, ὅστις ἐφιλοσόφει ἐν Ἀθήναις. Δέχεται μὲν οὗτος τὰς ἀρχὰς τοῦ διδασκάλου, ἀλλὰ προστίθῃ καὶ τι ἴδιον². Διότι ἔλεγεν, ὅτι ὑπάρχουσι δύο αἰτίαι τῆς γενέσεως, τὸ θερμὸν καὶ τὸ ψυχρόν³. Πρῶτος δὲ εἶπεν, ὅτι γένεσις τῆς φωνῆς εἶναι ἡ πληξίς τοῦ ἀέρος⁴.

Ὁ δὲ Μέλισσος ὁ Σάμιος δὲν ἦτο μόνον φιλόσοφος ἀλλὰ καὶ πολιτευτής. Κατὰ τὸν Σαμιακὸν πόλεμον στρατηγὸς γενόμενος πρὸς τοὺς Ἀθηναίους καὶ ἐν τῇ ἀπουσίᾳ τοῦ Περικλέους ναυμαχήσας ἐνίκησεν αὐτούς⁵. Ὡς φιλόσοφος ἠκολού-

¹) Ἀριστοτέλ. Μετὰ τὰ φυσικ. I, 4 "μηχανῇ χρῆται τῷ νῷ πρὸς τὴν κοσμοποιάν, καὶ ὅταν ἀπορήσῃ, διὰ τίν' αἰτίαν ἐξ ἀνάγκης ἐστί, τότε παρέλκει αὐτόν, ἐν δὲ τοῖς ἄλλοις πάντα μᾶλλον αἰτιᾶται τῶν γιγνομένων ἢ νοῦν". ²) Συμπλὴκ εἰς Φυσικ. 7 "Ἐν μὲν τῇ γενέσει τοῦ κόσμου καὶ τοῖς ἄλλοις πειρᾶται τι φέρειν ἴδιον. Τὰς ἀρχὰς δὲ τὰς αὐτὰς δίδωσιν ἄσπερ Ἀναξαγόρας". Παράβαλλ. Zeller I, 846. ³) Διογένης. Λαέρτ. II, 16. ⁴) Ὁ αὐτὸς II, 17. ⁵) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Περικλ. XXVI "Πλεύσαντος γὰρ αὐτοῦ Μέλισσος ὁ Ἰθαγένης, ἀνὴρ φιλόσοφος στρατηγὸν τότε τῆς Σάμου, καταφρονήσας τῆς ὀλιγότητος τῶν νεῶν ἢ τῆς ἀπειρίας τῶν στρατηγῶν ἐπεισε τοὺς πολίτας ἐπιθέσθαι τοῖς Ἀθηναίοις. Καὶ γενομένης μάχης νικήσαντες οἱ Σάμιοι καὶ πολλοὺς μὲν αὐτῶν ἄνδρας ἔχοντες, πολλὰς δὲ ναῦς διαφθείραντες, ἐχρῶντο τῇ θαλάσῃ καὶ παρετίθεντο τῶν ἀναγκαίων πρὸς τὸν πό-

θει τῷ Παρμενίδῃ, εἶναι ὁμῶς πολὺν τούτου ὑποδεέστερος. "Ἐλεγε δ', ὅτι τὸ πᾶν εἶναι ἄπειρον, ἀναλλοίωτον, ἀκίνητον ἔν καὶ ὁμοιον ἑαυτῷ καὶ ἀπεφαίνεται, ὅτι κίνησις δὲν ὑπάρχει¹. Πειρᾶται δ', ὅπως ἀποδείξῃ, ὅτι τὸ ὄν οὔτε γίγνεται, οὔτ' ἀπόλλυται, οὔτ' αὖξεται, οὔτ' ἐλασσοῦται².

"Ἐν Ἑλέᾳ κατὰ τὸ 490—485 ἐγεννήθη ὁ Ζήνων, ὅστις ἦτο μαθητὴς καὶ φίλος τοῦ Παρμενίδου³. "Ἦτο δ' οὐ μόνον φιλόσοφος, ἀλλὰ καὶ πολιτευτὴς πειραθείς, ὅπως ῥίπῃ τὸν τύραννον Νέαρχον ἢ Διομέδοντα. Συλληφθεὶς δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ τυράννου ἐξεταζόμενος ἀπέκοψε τὴν γλῶσσαν καὶ κατὰ τοῦ ἐξετάζοντος ἀπέπτυσε. Λέγεται δ', ὅτι οἱ πολῖται παρορμηθέντες παρενθὺς τὸν τύραννον ἐλιθοβόλησαν⁴. "Ὁ φιλόσοφος οὗτος ἡσχολήθη, ὅπως ἐρμηνεύσῃ τὴν θεωρίαν τοῦ διδασκάλου. "Ἐλεγε λοιπόν, ὅτι μόνον τὸ ἔν ὑπάρχει. Διότι ἡ τῶν πολλῶν ὑπαρξεις ἄγει εἰς ἀντιφάσεις⁵. Κατὰ τὸν φιλόσοφον τοῦτον οὔτε γένεσις, οὔτε κίνησις, οὔτε τόπος ὑπάρχει⁶. Οὗτος ἐποίησε καὶ τὸν συλλογισμόν τὸν καλούμενον Ἀχιλλέα, καθ' ὃν ὁ ταχύπους ἦρως τρέχων δὲν

λεμον ὅσα μὴ πρότερον εἶχον. Ὑπὸ δὲ τοῦ Μελίσσου καὶ Περικλέα φησὶν αὐτὸν Ἀριστοτέλης ἡγετῆσθαι ναυμαχοῦντα πρότερον. 1) Διογέ. Λαέρτ. IX, 24. Παράβαλλ. Ἀριστοτέλ. ἐν Σοφιστ. ἐλέγχ. 167 β, καὶ 168 β. "Ὁ αὐτὸς ἐν Φυσικ. I, 2 ἐν σελίδ. 184 β. "ἀνάγκη δ' ἦτοι μίαν εἶναι τὴν ἀρχὴν ἢ πλείους, καὶ εἰ μίαν, ἦτοι ἀκίνητον, ὥς φησι Παρμενίδης καὶ Μέλισσος, ἢ κινουμένην, ὥσπερ οἱ φυσικοί. 2) Ἰδὲ Ueberweg ἐν σελίδ. 63. 3) Αὐτόθι ἐν σελίδ. 61. 4) Διογέ. Λαέρτ. IX, 25. 5) Σιμπλίκ. εἰς Φυσικ. 30 β "Δεικνὺς γὰρ ὅτι, εἰ πολλὰ ἔστι, τὰ αὐτὰ πεπερασμένα ἔστι καὶ ἄπειρα, γράφει ταῦτα κατὰ λέξιν ὁ Ζήνων. "Εἰ πολλὰ ἔστιν, ἀνάγκη τοσαῦτα εἶναι ὅσα ἔστι, καὶ οὔτε πλείονα αὐτῶν οὔτε ἐλάττωνα. Εἰ δὲ τοσαῦτα ἔστιν ὅσα ἔστι, πεπερασμένα ἂν εἴη. Καὶ πάλιν "Εἰ πολλὰ ἔστιν, ἄπειρα τὰ ὄντα ἔστιν, ἀεὶ γὰρ ἕτερα μεταξὺ τῶν ὄντων ἔστι καὶ πάλιν ἐκείνων ἕτερα μεταξὺ. Καὶ οὕτως ἄπειρα τὰ ὄντα ἔσθαι. Καὶ οὕτω μὲν τὸ κατὰ τὸ πλῆθος ἄπειρον ἐκ τῆς διχοτομίας ἔδειξε. 6) Σιμπλίκ. Φυσικ. 130 β "Ὁ Ζήνωνος λόγος ἀναιρεῖν ἰδόκει τὸν τόπον ἐρωτῶν οὕτως. "Εἰ ἔστιν ὁ τόπος, ἐν τίνι ἔσται; πᾶν γὰρ ὄν ἐν τίνι τὸ δὲ ἐν τίνι καὶ ἐν τόπῳ. "Ἐστὶ ἀρα καὶ ὁ τόπος ἐν τόπῳ, καὶ τοῦτο ἐπ' ἄπειρον. Οὐκ ἄρα ἔστιν ὁ τόπος.,"

νες θυσίαι¹. Πρὸς τὴν θρησκευτικὴν δαΰθυνοι τῆς φιλοσοφίας τούτου συνεβάλετο καὶ ὁ Σύριος Φερεκύδης, περὶ οὗ εἰπομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν. Ὁ Πυθαγόρας δὲν ἦτο μόνον σοφιστὴς καὶ ἐνθουσιώδης διδάσκαλος, ἀλλὰ καὶ τερατονεργός. Τοῦτον ὁ μέγας ἱστορικὸς Grote² παραβάλλει πρὸς τὸν Ἐπιμενίδην, τὸν Ὀρφέα καὶ τὸν Μελάμποδα. Περὶ τῆς προσωπικῆς διδασκαλίας καὶ τῶν δογμάτων τοῦ φιλοσόφου τούτου δὲν γινώσκουμεν πολλὰ· διότι οὐχὶ ὀλίγα ἀποδιδόμενα τῷ Πυθαγόρᾳ ἀνήκουσι τοῖς Πυθαγορείοις, ὥς τὰ διὰ τοῦ Φιλολάου γνωστὰ γενόμενα. Ὁφείλομεν ὅμως νὰ ἔχωμεν ἐν νῶ, ὅτι οἱ Πυθαγόρειοι εἰργάσθησαν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἰδρυτοῦ τοῦ δμακοῦτον. Διὰ τοῦτο θεωρεῖται βέβαιον, ὅτι τὰ σπέρματα τῆς γεωμετρίας καὶ τῆς ἀριθμητικῆς ἐρρίφθησαν ὑπ' αὐτοῦ. Ὅτι ὁ Πυθαγόρας ἐπίστευεν εἰς τὴν μετεμψύχωσιν, μαρτυρεῖται ὑπὸ τοῦ Ξενοφάνους³. Ὅτε ὁ Σάμιος φιλόσοφος ἤκουσε σκύλακος ὕλακτοῦντος, ἀνεγνώρισεν, ὅτι ἐν αὐτῷ ὑπῆρχεν ἡ ψυχὴ φίλου. Καὶ ὁ Ἡρόδοτος λέγων, ὅτι οἱ Ἕλληνες παρὰ τῶν Αἰγυπτίων ἐδέξαντο τὴν περὶ μετεμψυχώσεως θεωρίαν κατ' ἐξοχὴν τοῦτον τὸν φιλόσοφον ὑπαινίσσεται⁴. Κατὰ δὲ τὸν Ἡράκλειτον

¹) Ἰσοκράτ. ἐν Βουσίριδ. 402 "Πυθαγόρας ὁ Σάμιος, ἀφικόμενος εἰς Αἴγυπτον, καὶ μαθητὴς τῶν ἱερέων γενόμενος, τὴν τε ἄλλην φιλοσοφίαν πρῶτος εἰς τοὺς Ἕλληνας ἐκόμισε, καὶ τὰ περὶ τὰς θυσίας καὶ τὰς ἀγιστίας ἐν τοῖς ἱεροῖς ἐπιφανέστερον τῶν ἄλλων ἐσπούδασεν...". ²) Ἔχομεν ὑπ' ὄψει τὴν Γερμανικὴν μετάφρασιν τοῦ Fischer ἐν τόμ. III, 431. ³) Παρὰ Διογένη. τῷ Λαερτί. VIII, 36.

Καὶ ποτὲ μιν στυφελιζομένου σκύλακος παριόντα φασὶν ἐποικτιῆραι, καὶ τότε φάσθαι ἔπος·
Παῦσαι, μὴδὲ ῥάπιζ', ἐπειδὴ φίλου ἀνέρος ἐστὶ
ψυχὴ, τὴν ἔγνω φθνεξαμένην αἰών.

⁴) Ἐν βιβλ. II, 123 "Πρῶτοι δὲ καὶ τόνδε τὸν λόγον Αἰγύπτιοι εἶσι οἱ εἰπόντες, ὡς ἀνθρώπου ψυχὴ ἀθάνατός ἐστι, τοῦ σώματος δὲ καταφθίνοντος εἰς ἄλλο ζῶον αἰεὶ γινόμενον ἐσθύεται, ἔπειτ' ἀνὰ περιέλην πάντα τὰ χερσαῖα καὶ τὰ θαλάσσια καὶ τὰ πετεινά, αὐτὴς ἐς ἀνθρώπου σῶμα γινόμενον ἐσθύνειν" τὴν περὶ λύσιν δὲ αὐτῇ γίνεσθαι ἐν τρισχιλίοσι ἔτεσι. Τούτῳ τῷ λόγῳ

ὁ Πυθαγόρας ἦτο μὲν πολυμαθής, ἀλλὰ πονηρὸς καὶ ἑστειρεῖτο
δορῆς κρίσεως¹.

Ὁ Πυθαγόρας κατήγετο μὲν ἐκ τῆς Ἰωνικῆς Σάμου, ἀλλ' ἐν
Κρότωνι ὑπῆρχον Δωριεῖς μετὰ Ἀχαιῶν καὶ ἡ φιλοσοφία αὐ-
τοῦ θεωρεῖται Δωρικὴ. Ἐν ταύτῃ ἀπεικονίζεται ὁ φυλετικὸς
τῶν Δωριέων χαρακτήρ. Ὁ ἰδρυτὴς τοῦ συνεδρίου τῶν Πυθα-
γορείων ἠθέλησεν, ἵνα ἐπιδράσῃ θρησκευτικῶς, ἠθικῶς καὶ
πολιτικῶς ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων τῆς μεγάλης Ἑλλάδος². Οἱ ὁπαδοὶ
τοῦ φιλοσόφου τούτου ἡσχολοῦντο περὶ τὴν γυμναστικὴν καὶ
τὴν μουσικὴν. Οὐδεις δ' ἐτίμα τὴν τελευταίαν ταύτην τέχνην
μᾶλλον τοῦ Πυθαγόρου. Εὔρε μὲν πολλοὺς ὁπαδοὺς ὁ μεταρ-
ρυθμιστής, ἀλλ' αἱ μεταρρυθμίσεις αὐτοῦ ἤγειραν καὶ ἀντιδράσεις
καὶ καταδιώξεις. Ἡ Σύβαρις, τὸ Μεταπόντιον, τὸ Ῥήγιον, ἡ
Κατάνη, ἡ Ἱμέρα καὶ ἄλλαι τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας πό-
λεις ἔσχον πλείστοις Πυθαγορείους³, οἵτινες ἐκράτησαν καὶ
πολιτικῶς. Ἀλλὰ καὶ αἱ καταδιώξεις ἦσαν πολλὴ σκληραία. Αὐτὸς
ὁ Πυθαγόρας ἠναγκάσθη, ὅπως τὸν Κρότωνα καταλιπὼν φύγῃ
εἰς Μεταπόντιον, ἐνθα μετ' ὀλίγον ἐτελεύτησε. Πρὸς δὲ αἱ οἰ-
κίαι, εἰς ἃς οἱ Πυθαγορεῖοι συνήρχοντο, ἐκάησαν καὶ πλείστοι
τούτων ἐφονεύθησαν.

Πρὸς διδασκαλίαν ὁ Πυθαγόρας μετεχειρίζετο γνώμας τινάς,
αἵτινες ἑκαλοῦντο ἀκούσματα, παραγγέλματα, σύμ-
βολα καὶ αἰνίγματα. Ταῦτα δ' ἔλεγε προφορικῶς, ὥς δεικνύει

εἰσὶ οἱ Ἑλλήνων ἐχρήσαντο, οἱ μὲν πρότερον οἱ δὲ ὕστερον, ὡς ἰδίῳ ἑωυτῶν
ἔοντι· τῶν ἐγὼ εἰδὼς τὰ οὐνόματα οὐ γράφω». ¹) Διογένης Λαέρτις, VIII, 6
"Ἡράκλειτος γοῦν ὁ φυσικός μονονουχὶ κέκραγε καὶ φησι· Πυθαγόρης
Μνησάρχου ἱστορίην ἤσκησεν ἀνθρώπων μάλιστα πάντων, καὶ ἐκλεξάμε-
νος ταύτας τὰς συγγραφάς, ἐποίησατο ἑαυτοῦ σοφίην, πολυμαθίην, κακοει-
χήν, καὶ ὁ αὐτὸς ἐν IX, 1 "Πολυμαθὴς νόον οὐ διδάσκει· Ἡσίοδον γὰρ
αὐν ἐδίδαξε, καὶ Πυθαγόρην, αὐτὸς δὲ Ξενοφάνεά τε καὶ Ἑκαταῖον". ²)
Παράβαλλ. Bergk II, 436. ³) Gro te ἐν τῇ εἰρημένῃ Γερμανικῇ μεταφρά-
σει III, 439.

καὶ ἡ πολυθρόνητος φράσις Αὐτὸς ἔφα. Τούτων τῶν παραγγελμάτων διετηρήθησαν ἡμῖν πλεῖστα. Τὴν κατασκευὴν τούτων τινὲς καταξιάζουσιν εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Πλουτάρχου· Βεβαίως πολλὰ τούτων προσειέθησαν ὑπὸ τῶν ἔπειτα, ἀλλ' ὁ πυρὴν τούτων δύναται νὰ ἀναχθῇ εἰς τὸν ἰδρυτὴν ταύτης τῆς φιλοσοφίας¹. Τὰ παραγγέλματα τοῦ Πυθαγόρου διακρίνονται κατὰ τὴν ἀρχαιοπρεπῆ αὐτῶν μορφήν. Τὰ δὲ τῶν Πυθαγορείων², ἅπερ εἶχεν ὑπ' ὄψει ὁ Στοβαῖος, συνετάχθησαν πολὺ βραδύτερον καὶ εἶναι ἡθικαὶ γινῶμαι μετ' ὀξύτητος διανοίας συντεταγμένα. Τὰ εἰς ἡμᾶς περιελθόντα Χρυσῶ ἔπη εἶναι στίχοι ποιηθέντες οὐχὶ ὑπὸ τοῦ Πυθαγόρου, ἀλλ' ὑπὸ τινος μεταγενεστέρου. Τινὲς ἐπέλαβον, ὅτι εἶναι ἔργον τοῦ Ἐμπεδοκλέους³.

Πρῶτος παρέδωκεν εἰς τὴν γραφὴν τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Πυθαγόρου ὁ Φιλόλαος, ὅστις κατὰ τὴν καταδίωξιν τῶν Πυθαγορείων ἦλθεν εἰς Θήβας καὶ ἐνταῦθα διελέχθη πρὸς τὸν Σιμμίαν καὶ τὸν Κέξητα⁴. Περὶ τῆς πατρίδος τούτου ὑπάρχει ἀμφισβήτησις· διότι λέγεται Ταραντῖνος⁵ ἢ Κροτωνιάτης⁶ ἢ Ἡρακλεώτης⁷. Τὸ σύγγραμμα τούτου ἐν Λαρινεῇ γλώσσῃ γεγραμμένον εἶχε μικρὰν περιοχὴν. Ἐν τούτῳ ἐγένοντο μὲν νοθεύσεις τινές, ἀλλ' ἦτο ἔργον τοῦ Φιλολάου. Λέγεται, ὅτι τὴν διατριβὴν, ἧς τὰ ἀποσπάσματα συνέλεξεν ὁ ἐμὸς διδάσκαλος Böckh⁸, ἠγόρασεν ὁ Πλάτων παρὰ τῶν συγγενῶν τοῦ Φιλο-

¹) Ὁρα Bergk II, 434. ²) Ταῦτα φέρονται παρὰ Mullach ἐν σελίδ. 485 καὶ ἐξῆς. Τοιαῦτα εἶναι τὰ ὑπ' ἀριθ. 6 "Ὁ τῶν σοφῶν νοῦς, ὥστερ χρόσος, βάρος ἔχει μέγιστον", ἀριθ. 5 "Ὁ λόγος ὥστερ πλάστης ἀγαθὸς καλὸν τῇ ψυχῇ περιτίθησι σχῆμα", ἀριθ. 8 "Φαύλου ἀνδρός, καθάπερ κυνὸς κακοῦ, μάλλον δεῖ τὴν οὐγὴν ἢ τὴν φωνὴν εὐλαβεῖσθαι". ³) Bergk II, 442. ⁴) Πλάτ. ἐν Φαίδων. 61. ⁵) Ἰάμβλιχ. ἐν βίῳ Πυθαγόρ. 267. ⁶) Διογένης Λαέρτ. VIII, 85. ⁷) Ἰάμβλιχ. αὐτόνδ. 266. Παράβαλλ. Sittl II 488. ⁸) Ἡ διατριβὴ αὐτοῦ ἐπιγράφεται· Philolaus des Pythagoreers Lehren nebst den Bruchstücken seines Werkes, Berlin 1819.

λάου¹. Πλήν τοῦ Φιλολάου ἔγραψε καὶ ὁ Ταραντῖνος Ἀρχύ-
τας, ὁ φίλος τοῦ Πλάτωνος². Οὗτος δὲν ἦτο μόνον φιλόσο-
φος, ἀλλὰ καὶ πρακτικὸς ἐξάκις³ ἢ ἐπτάκις⁴ εὐδοκίμως στρατη-
γήσας. Τῷ Πυθαγορείῳ τούτῳ φιλοσόφῳ ἀποδίδονται πολλὰ
συγγράμματα, ἀλλ' ἔνια τούτων ἦσαν ψευδεπίγραφα. Ὡς γνη-
σιώτερα θεωροῦνται τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὰ μαθηματικὰ καὶ
τὴν μουσικὴν⁵.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

ΠΕΡΙ ΣΟΦΙΣΤΩΝ.

Οἱ σοφισταὶ ἀνεφάνησαν μετὰ τοὺς Περσικοὺς πολέμους,
ὅτε οἱ Ἕλληνες τοὺς βαρβάρους διὰ τῆς διανοητικῆς αὐτῶν
ὑπεροχῆς νικήσαντες δὲν ἐτράπησαν εἰς ἡδονάς, ἀλλὰ κατελή-
φθησαν ὑπὸ ζωηρᾶς ἐπιθυμίας, ὅπως εὐρύνωσι τὸν κύκλον τῶν
γνώσεων⁶. Διότι οἱ Ἕλληνες τὸ ὑπέρτατον ἀγαθὸν ἔθετον ἐν τῇ

¹) Κατὰ Διογένη τὸν Λαέρτιον ἡ ἀρχὴ εἶχεν οὕτως· «Φύσις δὲ ἐν τῇ
κόσμῳ ἀρμόδιον ἐξ ἀπείρων τε καὶ περαινόντων, καὶ ὅλος κόσμος, καὶ τὰ
ἐν αὐτῷ πάντα». ²) Διογένης. Λαέρτ. VIII, 79. ³) Αἰλιαν. ἐν Ποικίλ. Ἱστορ.
VII, 14. ⁴) Διογένης. Λαέρτ. VIII, 79. ⁵) Ὁρα Blass Mélanges Graux ἐν
σελ. 573 καὶ Mullach ἐν σελίδ. 553. ⁶) Ἐν σελ. 40 τῆς εἰσαγωγῆς ἡμῶν
εἰς τὸν Γοργ. τοῦ Πλάτωνος παρατηροῦμεν· «Ἀφ' οὗτου ὁμως οἱ μὲν Μαρα-
θωνομάχοι καὶ οἱ ἐν Σαλαμῖνι ἀγωνισάμενοι ἐκράτησαν τῶν Περσῶν, ὁ δὲ
Γέλων τῶν Καρχηδονίων, ἀφ' οὗτου ὁ ἑλληνικὸς λαὸς, οὗ τὸ φρόνημα ἀπει-
κονίζει ὁ Αἰσχύλος ἐν ταῖς τραγωδίαις αὐτοῦ, ἀνδρῶς τὸ μεγαλοπρεπέ-
στατον τοῦ πνεύματος κατὰ τῆς ὕλης τρέπαιον, ὑπερῆφανον συνείδησιν, ἀν-
δρικὴν δραστηριότητα καὶ ζῆλον πρὸς τὴν ἐλευθερίαν κητοάμενος ἐνόμιζεν,
ὅτι τὸ ἀρχαῖον πολίτευμα, τὰ ἀρχαῖα ἥθη καὶ ἔθιμα καὶ ἡ ἀρχαία ἀνατροφή
καὶ παιδευσις ἦσαν στενά. Τοῦτο συμβαίνει κατ' ἐξοχὴν ἐν τοῖς καλουμένοις
πολέμοις τῶν Ἰλαῶν. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται, ὅτι ἡ κοινὴ τῶν Ἑλλήνων παί-
δευσις ἦτις μέχρι τῶν Περσικῶν ἐν τοῖς στοιχειωδεστέροις περιορίζετο,

διανοητικῇ ἀναπτύξει. Διὰ τοῦτο κατὰ τὸν Ἀλλιανὸν οἱ Μυτίλη-
ναῖοι, ὅτε ἤρξαν τῆς θαλάσσης, ὑπέβαλον τοῖς ἀφισταμένοις τῶν
συμμάχων, ἵνα μὴ διδάσκωσι τοὺς παῖδας αὐτῶν μήτε γραμ-
ματα, μήτε μουσικὴν, νομίσαντες, ὅτι αὕτη ἡ κόλασις εἶναι βα-
ρυντάτη πασῶν, ἥ ἐν ἀμουσίᾳ καὶ ἀμαθείᾳ καταζῶσις¹. Οἱ
σοφισταὶ συνεβάλλοντο μὲν πρὸς διαφθορὰν τοῦ Ἑλληνικοῦ
λαοῦ, ἀλλὰ καὶ ὠφέλησαν· διότι οὐ μόνον εὐρεταὶ πολλῶν τε-
χνῶν καὶ ἐπιστημῶν ἐγένοντο, ἀλλὰ καὶ τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσ-
σαν εἰς τὴν ὑπερτάτην τῆς τελειότητος βαθμῶδα ἀνῆγαγον².

Ὁ πρῶτος, ὅστις ἐτόλμησε νὰ ὀνομάσῃ ἑαυτὸν σοφιστὴν³,
εἶναι Πρωταγόρας ὁ Ἀεδηρίτης γεννηθεὶς κατὰ τὸ 480
π. χ., ἥ καὶ δῖλγον πρωϊότερον. Λέγεται, ὅτι κατ' ἀρχὰς ἀχθο-
φόρος ὢν ἐπενόησε τὴν ἀχθοφορικὴν τέλην⁴. εἶτα δ' ἐγένετο
γραφεὺς τοῦ Δημοκρίτου καὶ διδάσκαλος γραμμάτων, ὅθεν ὠρ-
μησεν εἰς τὸ σοφιστεύειν. Ἡ θεωρία τοῦ Δημοκρίτου, ἥτις ὡς
βάσιν ἔχει τὸν ὕλισμόν⁵, ἐπέδρασεν ἐπὶ τῆς διανοίας τοῦ Πρω-
ταγόρου, ὅστις ἤρνετο τὴν ὑπαρξιν τῆς ψυχῆς καὶ περὶ θεῶν
ἔλεγεν, ὅτι ἀγνοεῖ, ἂν ὑπάρχωσιν ἢ μή⁶. Τὴν κατὰ τῶν θεῶν
θεωρίαν ἀνέπτυξεν ἔν τινι λόγῳ, ὃν ἀνέγνω ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ
Εὐριπίδου ἢ κατ' ἄλλους ἐν τῇ τοῦ Μεγακλείδου⁷. Διὰ τὴν ἀσε-
βεῖαν ταύτην οἱ Ἀθηναῖοι κατεδίωξαν τὸν ἄθεον σοφιστὴν καὶ

ἤρξατο ὁσημέραι εὐρυνομένη. Οἱ ῥαγροδοὶ μετὰ τῆς ἀπλοϊκῆς διδασκαλίας τῶν
ἀρχαίων μύθων, οἱ γραμματοδιδάσκαλοι μετὰ τῶν στοιχειωδῶν αὐτῶν βιβλίων,
ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου μετὰ τῶν ῥητόρων, τὰ θέατρα μετὰ τῶν λογιῶν καὶ
αἱ στοαὶ μετὰ τῶν ὁμιλητῶν δὲν ἦσαν ἱκανά, ἵνα κορέσωσι τὴν ἐγερωθεῖσαν
φιλομάθειαν λαοῦ ἀνδρωθέντος καὶ τὴν πανσθενῆ δύναμιν τῆς ἀνθρωπίνης
διανοίας ἐν αὐτῷ τῷ πεδίῳ τῆς μάχης κατανοήσαντος. Τὴν ἔφεον ταύτην
τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος δὲν ἐβράδυναν νὰ ἐννοήσωσιν οἱ καλούμενοι σο-
φισταί, οἵτινες ἔσπευσαν νὰ πληρώσωσι τὴν αἰσθητὴν ταύτην ἔλλειψιν ἀντὶ μι-
σητοῦ. 1) Ἐν Ποικίλ. ιστορ. VII, 15. 2) Ὅρα εἰσαγωγὴν μου εἰς Γοργίαν
ἐν σελ. 42. Παράβαλλ. Zeller I, 851. 3) Ἐν Πρωταγόρ. 316 D 4) Ἰδὲ
εἰσαγωγὴν μου εἰς Πρωταγόρ. ἐν σελίδ. 36. 5) Ὅρα ἐν σελίδ. 464. τοῦδε
τοῦ τόμου. 6) Διογένης. Λαέρτ. IX, 51. 7) Αὐτόθι 54.

ἀναλεξόμενοι τὰ συγγράμματα αὐτοῦ ἔκανσαν ἐν τῇ ἀγορᾷ. Λέγεται δ', ὅτι πλέων εἰς Σικελίαν ἐπνίγη, ὅτε ἦγε τὸ ἐξδομηκοστὸν τῆς ἡλικίας ἔτος. Ἀπὸ τοῦ τριακοστοῦ δ' ἤδη περιήρχετο τὰς Ἑλληνίδας πόλεις κλέος κτώμενος καὶ χρήματα, ὅσα δὲν ἐκτῆσατο ὁ Φειδίας καὶ ἄλλοι δέκα ἀνδριαντοποιοί, ὡς λέγει ὁ Πλάτων¹. Ὁ σοφιστὴς μὴ δεχόμενος ἀλήθειαν ἐξ ἀντικειμένου ἔλεγε τὸ πολυθρόλυτον ἐκεῖνο, ὅτι μέτρον πάντων χρημάτων εἶναι ὁ ἄνθρωπος. Κατὰ τοῦτο δύνανται γὰρ ὑπάρξωσι δύο ὅλως ἀντίθετοι γινῶμαι, καὶ ὁμῶς ἐπ' ἴσης εἶναι ἀληθεῖς. Ἐποίησε δὲ σπουδαῖα βήματα εἰς τὴν γραμματικὴν διελὼν τὰ ὀνόματα εἰς τρία, εἰς ἄρρενα, θήλεα καὶ σκεύη, καὶ διαστείλας τέσσαρας ἐγκλίσεις, ὡς ἐκάλεε πυθμένας λόγων, τὴν εὐχολήν, τὴν ἐρώτησιν, τὴν ἀπόκρισιν καὶ τὴν ἐντολήν². Ὁ Πρωταγόρας εἶχε συγγράψει πλεῖστα συγγράμματα, ὡς Περὶ Πολιτείας, Περὶ φιλοτιμίας, Περὶ ἀρετῶν³, ἐξ ὧν διετηρήθησαν μόνον ὀλίγα ἀποσπάσματα.

Σύγχρονος ἦ καὶ ὀλίγον προεσβύτερος ἦτο Γοργίας ὁ Λεοντιῖνος⁴, ὅστις ἐγεννήθη κατὰ τὸ 492 π. Χ. Διδασκάλους ἔσχε τὸν Ἐμπεδοκλέα καὶ τὸν Τισίαν, μεθ' οὗ καὶ ἐπρόσέβουεν εἰς Ἀθήνας κατὰ τὸ 427, ὅπως αἰτήσῃ βοήθειαν παρὰ τῶν Ἀθηναίων κατὰ τῶν Συρακουσίων. Ἀφ' οὗ δ' ἔτυχε τοῦ σκοποῦ, ἀπῆλθεν ἄλλ' ἐννοήσας, ὅτι ἡ πόλις αὕτη ἦτο ἐπιτηδεῖα πρὸς ἐξάσκησιν τῆς τέχνης αὐτοῦ ἐπανῆλθεν. Οἱ δ' Ἀθηναῖοι οὕτως ἐθαύμαζον τὴν ῥητορικὴν τοῦ σοφιστοῦ δεινότητα, ὥστε οὗτοι ἐθεώρουν ἑορτὰς τὰς ἡμέρας, καθ' ἃς οὗτος ἐποίει ἐπιδείξεις. Ὀλόκληρον τὸν βίον ἐν ἀποδημίαις διανύσας ἐχρηματίζετο ἔχων μαθητὰς τοὺς υἱοὺς τῶν πλουσιωτάτων, ὡς τὸν Θουκυδίδην, τὸν Κριτίαν καὶ τὸν

1) Ἐν Μένωνι 91. 2) Εἰσαγωγ. εἰς Πρωταγόρ. ἐν σελίδ. 41. 3) Διογένης Λαέρτις. IX, 55. 4) Ὅρα εἰσαγωγὴν μου εἰς Γοργίαν ἐν σελίδ. 86 Περὶ τῶν σοφιστῶν πλεῖον λέγομεν ἐν ταῖς μνημονευθεῖσαις εἰσαγωγαῖς. Παράβαλλ. Zeller I, 867.

Ἀλκιβιάδην. Συνέγραψε τεχνικά συγγράμματα, δικανικούς, συμβουλευτικούς καὶ πανηγυρικούς λόγους, ἐν οἷς ὁ Πυθικός, ὁ Ἐπιτάφιος καὶ ὁ Ὀλυμπικός. Οἱ δητορικοὶ τοῦ σοφιστοῦ λόγοι εἶχον ποιητικὴν χροιάν. Μετεχειρίζετο υπερβολικὰς μεταφοράς, τὰ πάρισα τὰ παρόμοια καὶ τὰ ἀντίθετα, ἅπερ ἐξ αὐτοῦ ὀνομάσθησαν Γοργίεια σχήματα. Πρὸς δὲ συντάξε καὶ φιλοσοφικὸν σύγγραμμα, ὅπερ ἐπεγράφετο *Περὶ φύσεως ἢ Περὶ τοῦ μὴ ὄντος*, ἐν ᾧ ἐπειρᾶτο, ὅπως ἀποδείξῃ, ὅτι οὐδὲν ὑπάρχει καὶ εἰ ὑπάρχει, δὲν εἶναι νοητόν καὶ εἰ τοῦτο ὑπάρχει νοητόν, διὰ τοῦ λόγου δὲν εἶναι δηλωτὸν τοῖς ἄλλοις. Αἱ τρεῖς αὗται ἀρχαὶ ὡς ἀρχαὶ δὲν εἶναι βλαβεραί, ἀλλ' ἴσως καὶ ὠφέλιμοι ὑπότινα ἔποιν' διότι καθοδηγοῦσι τὸν ἄνθρωπον εἰς ἀνεύρεσιν ἀσφαλεστέρων τεκμηρίων περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ κόσμου καὶ τῆς σχέσεως αὐτοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον. Ἐκ τῶν ἀρχῶν ὅμως τούτων οἱ ὁπαδοὶ τοῦ σοφιστοῦ ἐξῆγον ὀλεθρώτατα ἀποτελέσματα, ὡς τοῦτο καταφαίνεται ἐν τῷ φερωνύμῳ Πλατωνικῷ διαλόγῳ. Ὅπως δὲ ἴσως διὰ τῶν τριῶν εἰρημέων ἀρχῶν κατέρριπτε πάσας τὰς ἐπιστήμας καὶ ἐπὶ τῶν ἐρεπίων τούτων ἀνίδρυε τὴν ἑαυτοῦ δητορικὴν¹.

Πότε ἐγεννήθη ὁ ἐξ Ἰουλίδος τῆς Κέω Προδίκος, δὲν γινώσκομεν ἀκριβῶς, φαίνεται ὅμως, ὅτι εἶναι ἡλικιώτης τοῦ Σωκράτους². Καὶ ὁ σοφιστὴς οὗτος ἐδίδασκεν ἀντὶ μισθοῦ, ἀλλ' αἱ ἀξιώσεις αὐτοῦ δὲν ἦσαν μεγάλαι διότι ἄλλους μὲν ἐδίδασκεν ἀντὶ πενήκοντα δραχμῶν, ἄλλους ἀντὶ τεσσάρων καὶ ἄλλους ἀντὶ μιᾶς μόνης. Ἐγένοντο δὲ πολλοὶ τούτου μαθηταί, κατ' ἐξοχὴν δ' ἐκεῖνοι, οἵτινες ἠγάπων τὴν ἀκριβείαν τῆς γλώσσης, ὡς ὁ Εὐριπίδης, ὁ Θηραμένης, ὁ Θουκυδίδης, ὁ

¹ Τοῦτο ἀναπτύσσομεν ἐν σελίδ. 93 τῆς ἡμετέρας εἰσαγωγῆς εἰς τὸν διάλογον τὸν φέροντα τὸ ὄνομα τοῦ σοφιστοῦ. ² "Ora Welcker, Prodikos von Keos, Vorgänger des Sokrates. Klein. Schrift. II, 393 — 541. Ἰδὲ καὶ τὴν εἰσαγωγὴν μου εἰς Πρωταγόρ. ἐν σελίδ. 42

Ἰσοκράτης καὶ ἄλλοι. Ἦσχολεῖτο δὲ περὶ τὴν διαστολὴν τῶν συνωνύμων, οὗ δεῖγμα παρέχει ἡμῶν ὁ Πλάτων¹, πιστεύων, ὅτι διὰ ταύτης δύναται νὰ ὁρίσῃ τὰς ἠθικὰς ἐννοίας. Οὕτως ὁ Πρόδικος θεωρεῖται ὁ ἰδρυτὴς τῆς συνωνυμικῆς, ἀλλὰ τὰς λέξεις ἔτασεν οὐχὶ κατ' ἐπιστημονικὴν σειρὰν, ἀλλὰ κατὰ τὸν διεγείροντα τὸ ἐνδιαφέρον. Τῷ σοφιστῇ ἀποδίδονται συγγράμματα, ἐν οἷς καὶ τὸ περὶ Ἡρακλέους, ἐξ οὗ ἐλήφθη ὁ καλὸς περὶ τοῦ ἥρωος μῦθος².

Πολυμαθέστατος πάντων τῶν σοφιστῶν δύναται νὰ θεωρηθῇ Ἰππίας ὁ Ἡλεῖος, ὅστις πολιτευόμενος ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ κατεῖχεν ἔξοχον θέσιν. Δὲν ἔμενεν ὅμως ἐν αὐτῇ, διότι περιήρχετο τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις, ὅπως διδάσκῃ ἐπὶ μισθῷ. Ἐσημύονετο δέ, ὅτι ἐκ τῆς διδασκαλίας ἐκτίσαστο πλείω χρήματα ἢ οἰοιδήποτε ἄλλοι σοφισταὶ σύνδου³. Τοῦτο δὲν εἶναι ἀπίθανον διότι ἦτο δῆτωρ καὶ ποιητὴς καὶ ἐδίδασκε μαθηματικά, φυσικὰς ἐπιστήμας, ἀστρονομίαν, ἀρχαιολογίαν, περὶ ἑνθύμων καὶ ἀρμονιῶν καὶ περὶ γραμμάτων ὁρθότητος. Ἦλθε δέ ποτε εἰς Ὀλυμπίαν ἔχων δλόκληρον τὴν περιεβολὴν τοῦ σώματος ἐξ ἑαυτοῦ κατεσκευασμένην⁴. Διὰ τὰς γνώσεις ταύτας ἦτο ἀλαζῶν καὶ μεγαλορρημόν. Ὁ Πλάτων συνέγραψε δύο διαλόγους, ἐξ ὧν ὁ μὲν ἐπιγράφεται Ἰππίας μείζων ἢ Περὶ τοῦ καλοῦ, ὁ δὲ Ἰππίας ἐλάττω ἢ Περὶ τοῦ ψεύδους⁵.

1) Ἐν Πρωτ. 337 B "Εὐδοκίμειν μὲν γὰρ ἔστι παρὰ ταῖς ψυχαῖς τῶν ἀκουόντων ἄνευ ἀπάτης, ἐπαινεῖσθαι δὲ ἐν λόγῳ πολλάκις παρὰ δόξαν ψευδομένον. . . Εὐφραίνεσθαι μὲν γὰρ ἔστι μανθάνοντά τι καὶ φρονήσεως μεταλαμβάνοντα αὐτῇ τῇ διανοίᾳ, ἥδεσθαι δὲ ἐοθλοντά τι ἢ ἄλλο ἢδὲ πάσχοντα αὐτῷ τῷ ὀνόματι." 2) Παράβαλλ. Hummel, de Prodicō Sophista, Leyden 1847 καὶ N. Jahrbücher f. Phil. und Päd. τόμ. 94 ἐν σελίδ. 439 - 443, ἐνθα ἐπάρχει διατριβὴ τοῦ Kaemer, Die Allegorie des Prodikos und der Traum des Lukianus. 3) Πλάτ. ἐν Ἰππ. μείζ. 282 E. 4) Ἐν Ἰππ. ἐλάττ. 369 B. 5) Πλείονα ἰδὲ ἐν τῇ εἰσαγωγῇ μου εἰς Πρωταγόρ. ἐν σελίδ. 45. Παράβαλλ. Jac. Mahly ἐν τῷ περιοδικῷ Rhein. Mus. XV, 1860

Πλὴν τῶν ἐπιφανῶν τούτων σοφιστῶν μνημονεύονται ἄλλοι ἥτινα αἰσίαν ἔχοντες, ὡς Θρασύμαχος ὁ Χαλκηδόνιος¹, ὅστις ἐγένετο διδάσκαλος τῆς ῥητορικῆς. Τὸν Εὐθύδημον καὶ τὸν Διονυσόδωρον περισσῶς σκώπτει ὁ Πλάτων². Ὁ δὲ Πῶλος ὁ Ἀκραγαντῖνος ἦτο μαθητὴς τοῦ Γοργίου, ὃς ἀκολουθεῖ ἐν ταῖς ἀποδημίαις, ὅπως ἔτι μᾶλλον διδαχθῇ. Οὗτος ἐγίνωσκε τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Ἀναξαγόρου καὶ εἶχε γράφει Τέχνην, ἐν ἣ ἐποίει νεωτερισμοὺς περὶ τοὺς τεχνικοὺς ὁρους ὀνομάζων διπλασιολογίαν, γγνωμολογίαν καὶ εἰκονολογίαν. Ἀλλ' ἀγνοῶν τὴν θεωρίαν τῆς τέχνης μετέρχεται ταύτην οἰοεὶ χειρωνακτικῶς. Παρὰ τούτῳ δύναται τις νὰ ἴδῃ ἐμφανῶς τὰ ὀλέθρια ἀποτελέσματα τῶν ἀρχῶν τοῦ Γοργίου³. Τῇ σχολῇ τούτου ἀνήκει καὶ Ἀνκόφρων ὁ ῥήτωρ⁴. Τοῦναντίον μαθητὴς τοῦ Πρωταγόρου εἶναι Ἀντίμοιρος ὁ Μενδαῖος⁵, ὡς καὶ Ξενιάδης ὁ Κορίνθιος⁶. Ὁ δὲ Εὐήνηρος ὁ Πάριος ἦτο διδάσκαλος τῆς ἀρετῆς⁷.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄.

ΠΕΡΙ ΣΩΚΡΑΤΟΥΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ Αὐτοῦ.

Ἐπειδὴ ὁ Σωκράτης δὲν συνέγραψεν⁸, ἡδύνατό τις νὰ εἴπῃ ὅτι δὲν εἶναι γραμματολογικὸν πρόσωπον. Δὲν συνέγραψε μὲν, ἀλλὰ σπουδαίως ἐπέδρασεν ἐπὶ τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας, διὰ δὲ τὴν σπουδαίαν ἐπίδρασιν καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς φιλοσοφίας

ἐν σελίδ. 514—535. ¹) Ὁρα C. F. Hermann, De Thrasymacho Chalcedonio, Götting. 1848. ²) Ἐν Εὐθύδημ. 273 C. ³) Περὶ τούτου πραγματευόμεθα ἐν τῇ εἰσαγωγ. εἰς Γοργίαν ἐν σελίδ. 96. ⁴) Ἀριστοτέλ. ἐν Ῥητορ. III, 3. ⁵) Πλάτ. ἐν Πρωταγόρ. 315 A. ⁶) Σέξτ. Ἐμπειρ. Πρὸς μαθηματ. VII, 48, 53 καὶ VIII, 5. ⁷) Πλάτ. ἐν Ἀπολογ. 20 A. ⁸) Μόνον ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ τοὺς μύθους τοῦ Αἰσώπου ἐνέτεινεν εἰς στίχους, Πλάτ. ἐν Φαίδων. 60 D.

καὶ ἐν τῇ γραμματολογίᾳ τάσσεται. Ὁ μέγας οὗτος φιλόσοφος ἦτο υἱὸς τοῦ γλύπτου Σωφρονίσκου καὶ τῆς μαίας Φαιναρέτης τὸν δῆμον Ἀλωπεκῆθεν¹, γεννηθεὶς κατὰ τὸ 469 ἢ 471 π. Χ.². Ἐν τῇ νεανικῇ ἡλικίᾳ ὁ φιλόσοφος ἐδιδάχθη τὴν τοῦ πατρὸς τέχνην καὶ ἥσκησε αὐτήν· ὁ Πανσανίας τοῦλάχιστον κατὰ τὴν εἴσοδον τῆς Ἀκροπόλεως εἶδε Χάριτας, αἵτινες ἦσαν ἔργον τοῦ Σωκράτους³. Πρὸς δὲ ὁ υἱὸς τοῦ Σωφρονίσκου ἡσκήθη περὶ τὴν γυμναστικὴν καὶ μουσικὴν⁴, ἔμαθεν ἀστρονομίαν καὶ ἡδύνατο νὰ λύσῃ τὰ δυσχερέστερα τῆς γεωμετρίας προβλήματα⁵. Μετὰ τινος δ' εἰρωνείας ὀνομάζει ἑαυτὸν μαθητὴν τοῦ Προδίκου, τῆς Ἀσπασίας⁶ καὶ τῆς Διοτίμας⁷. Φαίνεται δ', ὅτι τὰς πλείστας τῶν γνώσεων ἠντλησεν ἐκ βιβλίων ἀρχαιοτέρων ἀνδρῶν.

Καίτερο ἔχων τὴν γνώμην, ὅτι εἶναι ἀπόστολος θείας ἀποκαλύψεως, ὅμως ἦλθεν εἰς γάμον λαβὼν σύζυγον τὴν κακότροπον Ξανθίππην, ἣτις συχνάκις παρεῖχεν αὐτῷ πράγματα. Ἐπειδὴ δ' αὕτη δὲν εἶχεν οὔτε πολλὴν νοσημοσύνην, οὔτε ὑψηλὴν μόρφωσιν, δὲν ἡδύνατο νὰ τιμήσῃ τὴν ἐντολὴν τοῦ φιλοσόφου, ὅστις εἰς αὐτήν ἐπιδοθεὶς ὀλιγώρει τῶν τοῦ οἴκου⁸. Δὲν ἡμέλει μόνον τούτων, ἀλλὰ καὶ ἑαυτοῦ καὶ δὴ τὰ τῆς πόλεως ὥς πάρεργα ἐθεώρει⁹. Ἐξῆ δ' οὕτω λιτῶς, ὥστε οὐδεὶς δοῦλος κατὰ τὸν Σωκρατικὸν τρόπον διατρώμενος ἡδύνατο νὰ μείνῃ

¹) Διογένης. Αἰέρι. II, 18. ²) Τὸ ἔτος τῆς γεννήσεως τοῦ Σωκράτους ὁρίζεται ἐκ τοῦ χρόνου τοῦ θανάτου. Διότι ἐν τῇ Ἀπολογίᾳ (17 D) ὁ φιλόσοφος λέγει, ὅτι ὑπερέβη τὸ ἑβδομηκοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας. Εἶναι δὲ γνωστόν, ὅτι ἔθανε τῷ 400—399 π. Χ. Παράβαλλ. Ueberweg ἐν σελίδ. 86.

³) Πανσαν. I, 22. ⁴) Πλάτ. ἐν Κρίτων. 50 D, ὅπου ἰδὲ τὴν σημείωσίν μου.

⁵) Ξενοφ. ἐν Ἀπομν. IV, 7 Ἀντίκα γεωμετρίαν μέχρι μὲν τούτου ἔφη δεῖν μαρθάνειν, ὥς ἱκανός τις γένοιτο, εἴ ποτε δεήσειε, γῆν μέτρον ὀρθῶς ἢ παραλαβεῖν, ἢ παραδοῦναι ἢ διανεῖμαι ἢ ἔργον ἀποδείξασθαι. ⁶) Πλάτ. ἐν Μενεξέν. 235 E. ⁷) Πλάτ. ἐν Συμπ. 201 D. Παράβαλλ. K. F. Hermann, De Socratis magistris et disciplina Juvenili, Marb. 1837 καὶ Zeller II, 45.

⁸) Πλάτ. ἐν Ἀπολογ. 31 B. ⁹) Ὅρα εἰσαγωγ. εἰς Ἀπολογ. ἐν σελίδ. 12.

παρὰ τῷ ἰδίῳ δεσπότη¹. Τὸ πρὸς τὴν πατρίδα ὅμως αἴσθημα εἶχε φλογερὸν, ὥς τοῦτο ἐκδηλοῦται ἐν τῷ Κρίτῳ τοῦ Πλάτωνος, καὶ γενναίως ἠγωνίσαστο ἐν Ποιδαίᾳ, ἐν Ἀμφιπόλει καὶ ἐν Δηλίῳ², ὅτε οἱ Ἀθηναῖοι ἠττήθησαν ὑπὸ τῶν Βοιωτῶν. Οὐ μόνον ἐν πολέμῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς πολιτικοῖς ἀγῶσιν ἦτο γενναῖος ὁ ἥρωας τοῦ Δηλίου. Οὕτω μετὰ κινδύνου μόνος τῶν πρυτάνεων ἠναντιώθη, ὅτε οἱ Ἀθηναῖοι ἤθελον νὰ δικάσωσι τοὺς νικήσαντας ἐν Ἀργινοῦσσαις μὲν ψήφῳ³. Τοὺς τριάκοντα, οἵτινες διὰ τῆς σκληρότητος αὐτῶν ἐνέπνευσαν πᾶσι φόβον, δὲν ἐφοβέετο ὁ φιλόσοφος, ἀλλ' ἤλεγχεν. Ἐκινδύνευσεν δὲ τὸν ὕστατον, ὅτε κελευσθεὶς ὑπὸ τούτων, ἵνα ἀγάγῃ πρὸς θάνατον Λέοντα τὸν Σαλαμίνιον, παρήκουσεν⁴.

Μετὰ τὴν κατάλυσιν ὅμως τῶν τριάκοντα ὁ Μέλητος ἔχων συνηγόρους τὸν Λύκωνα καὶ τὸν Ἄνυτον, ὅστις μετὰ τῶν ἐταίρων τοῦ Θρασυλόου κατελθὼν ἐκέκμητο μεγάλην δύναμιν, ἤγειρε παρὰ τῷ ἄρχοντι βασιλεῖ γραφὴν ἀσεβείας. Οὕτως ὁ μέγας τῆς ἀρχαιότητος φιλόσοφος ἐδιδάσθη πρὸς τμῆματος τῆς Ἡλιαίας, ὅπερ συνίστατο ἐκ πεντακοσίων ἀνδρῶν. Πειθόμενος δὲ τῷ νόμῳ ἀπελογήθη οὐχὶ διὰ ἔητορικῶν σχημάτων, ἀλλὰ διὰ γλώσσης ὑψηλῆς καὶ μεγαλοπρεποῦς⁵, ἣν δὲν ἦσαν συνειθισμένοι νὰ ἀκούωσιν οἱ Ἡλιασταί. Βεβαίως ὁ Σωκράτης δὲν ἐπειράθη, ὅπως κολακεύσῃ ἢ παραπείσῃ τοὺς δικαστάς, ἀλλ' εἰ-

¹) Ξενοφ. ἐν Ἀπομν. I, 5, 2. ²) Πλάτ. ἐν Ἀπολογ. 23 E. ³) Αὐτόθ. 32 B. ⁴) Πλάτ. ἐν Ἀπολογ. 32, C. ⁵) Ἐν σελίδ. 4 τῆς εἰσαγωγῆς ἡμῶν εἰς τὸν Κρίτωνα τοῦ Πλάτωνος παρατηροῦμεν: "Τὴν πρόκλησιν ταύτην ἐπερρώσατο καὶ αὐτὴ ἡ μεγαλοπρεπὴς καὶ ὑψηλόφρων ἀπολογία τοῦ Σωκράτους, ὅστις ἐκ τοῦ ταπεινοῦ ἐδωλίου τοῦ ὑποδίκου εἰς τὸ ὑψηλὸν βῆμα τοῦ κατηγοροῦ μεταπηδήσας καὶ τὴν φιλοσοφικὴν ἀλουργίδα περιβαλόμενος ἐφαίνετο μᾶλλον, ὅτι μέγας διδάσκαλος ἐλέγχει ἀμελεῖς μαθητὰς καὶ μᾶλλον, ὅτι θεόπεμπτος ἀπόστολος πειράζεται νὰ σώσῃ αἰώνετον καὶ διεφθαρμένον λαὸν ἢ ὅτι κατηγοροῦμενος ἀπολογεῖται πρὸς δικαστῶν, οἷς ἡ πόλις ἔταξεν ὡς τιμωροὺς πάσης παρανομίας".

ναι ἀνακριεῖς ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ μεγάλου ἱστορικοῦ Grote¹,
ὅτι δῆθεν ὁ φιλόσοφος μόλις ἠῤῥατο τὴν ἀθώωσιν καὶ ὅτι ὁ
λόγος αὐτοῦ μᾶλλον πρὸς τοὺς ἐπιγιννομένους ἢ πρὸς τοὺς δι-
καστὰς ἀποτείνεται. Ἐν τούτῳ ἦτο ἀκριβές, ὁ Σωκράτης, ὅστις
ἐν Φαίδωνι² ἀποδοκιμάζει τὴν αὐτοκτονίαν, ἤθελεν εἶναι ἔμμε-
σος αὐτοκτόνος. Ὅπως δὲ ποτε κατεδικάσθη εἰς θάνατον καὶ
ἐπειδὴ κατὰ τὸν μῆνα τῆς καταδίκης ἐτελοῦντο τὰ Ἀήλια, ἡ θανα-
τικὴ ἐκτέλεσις ἐβράδυε τριάντα ἡμέρας, μέχρις οὗτο ἐπανῆλθεν
ἐκ Ἀήλου ἡ θεωρίς³. Κατὰ τὸν χρόνον τούτον ὁ Κρίτων ἐπειράθη,
ὅπως πείσῃ τὸν δεσμώτην νὰ φύγῃ, ἀλλ' ἀπέτυχεν. Ἐν τῷ δεσμο-
τηρίῳ ὁ φιλόσοφος διῆγεν εὐθύμως μετὰ τῶν φίλων διαλεγόμε-
νος⁴ καὶ κατὰ τὴν τελευταίαν ἡμέραν διελέξατο πρὸς τοὺς φί-
λους καὶ μαθητὰς περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς. Μετὰ τὸν θάνα-
τον οἱ Ἀθηναῖοι μετεμελήθησαν καὶ μεταμεληθέντες ἐτιμώρησαν
τοὺς κατηγοροὺς αὐτοῦ, ὥς γε παραδίδει ὁ Διόδωρος⁵.

Ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἐπιστεύθη, ὅτι οἱ σοφισταὶ συχνάκις
ὑπὸ τοῦ Σωκράτους ἐξελεγχόμενοι παρώτρυνον τὸν Ἄνυτον καὶ
Μελίτην, ἵνα κατηγορήσωσι τοῦτον ἐν τῷ δικαστηρίῳ⁶. Ἀλλ' ἡ
γνώμη αὕτη ἐξηλέγχθη ἡμαρτημένη, διότι ὁ Ἄνυτος ἐθεώρει

1) Ἐν τόμ. VIII, 564. 2) Ἐν 62 A. 3) Σενοφ. ἐν Ἀπομν. IV, 8, 2.

4) Ἐν σελίδ. 6 τῆς εἰσαγωγῆς εἰς τὸν Κρίωνα τοῦ Πλάτωνος λέγεται
"Ἄν δακρύει ἐν τῷ δεσμοτηρίῳ οὐδὲ κατ' αὐτὴν τὴν τραγικὴν τοῦ θανά-
του ἡμέραν, ἀλλὰ τὴν θανατηφόρον κύλικα πλήρη κωνείου ἐν χερσὶ κατέ-
χων ἐφαίνεται, ὅτι μᾶλλον ἀναβαίνει εἰς τὸν οὐρανόν, ἢ ὅτι κατέρχεται εἰς
τὸν Ἄδην καὶ ὅτι μᾶλλον τῷ φιλοσοφικῷ ἄρματι ἐποχοῦμενος καὶ διὰ τῶν
αἰθερίων ἰδεῶν διφρηλατῶν ἐκπέμπει ἀκτίνας ἀπλείου φωτός ἢ ὅτι κλειῶν
τοὺς ὀφθαλμοὺς σβέννυνται ἐν τῷ σκότειν." 5) Ἐν βιβλ. XIV, 37 "Ἀθήνησι
δὲ Σωκράτης ὁ φιλόσοφος ὑπ' Ἀνύτου καὶ Μελίτου κατηγορηθεὶς ἐπ' ἀσε-
βείᾳ καὶ φθορᾷ τῶν νέων θανάτῳ κατεδικάσθη, καὶ πίων κώνειον ἐτελεύ-
τησεν. Ἀδίκου δὲ τῆς κατηγορίας γεγενημένης ὁ δῆμος μετεμελήθη, τηλι-
κοῦτον ἄνδρα θεωρῶν ἀγνητὸν" διόπερ τοὺς κατηγορήσαντας δι' ὀργῆς
εἶχε καὶ τέλος ἀκρίτους ἀπέκτεινε. 6) Ὁρα Εἰσαγωγ. εἰς Ἀπολογ. ἐν
σελίδ. 44.

τοὺς σοφιστὰς φθορὰν τῶν συγγιγνομένων καὶ διότι οὗτοι ξένοι ὄντες δὲν ἠδύναντο νὰ ἐπιδράσωσιν ἐπὶ τῶν Ἀθηναίων οὐδὲ ἐτόλμων νὰ ἐγείρωσι δίκην ἀθείας, ἀφ' οὗ αὐτοὶ ἦσαν ἄθεοι. Διὰ ταῦτα φαίνεται, ὅτι τὴν καταδίκην ἐπήνεγκον τὰ πολιτικά πάθη. Οἱ Ἡλιασταὶ δημοκρατικοὶ ὄντες καὶ πολλὰ διὰ τοὺς ὀλιγαρχικοὺς παθόντες ἐν τῷ Σωκράτει ἐνέβλεπον τὸν Σχολάρχην τῶν ἀριστοκρατικῶν. Διότι οἱ μαθηταὶ τούτου, ὡς ὁ Χαρμίδης, ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ξενοφῶν, ἦσαν ἀριστοκρατικοὶ καὶ οἱ κατήγοροι εἶπον ἐν τῷ δικαστηρίῳ, ὅτι ὁ κατηγορούμενος ἐγένετο διδάσκαλος τοῦ Κριτίου¹. Μετὰ τὴν κατάλυσιν τῶν τριάκοντα οἱ δημοκρατικοί, οἵτινες ἀπετέλουν τὴν Ἡλιαίαν, ἡμνήστευσαν μὲν τοὺς ὀλιγαρχικοὺς, ἀλλ' ἐπειρῶντο, ὅπως ἐπαγαγάωσι τὸν Σολῶνειον τύπον τοῦ πολιτεύματος ἐκκρούοντες τοὺς σοφιστικὸς νεωτερισμούς. Ὁ Grote² ἔχει τὴν γνώμην, ὅτι διδάσκαλος, ὡς ὁ Σωκράτης, ἐλευθέρως καὶ ἀπροκαλύπτως τὰς αἰρετικὰς αὐτοῦ γνώμας κηρύσσων δὲν ἠδύνατο νὰ πράττῃ τὸ ἔργον αὐτοῦ οὐδ' ἐπὶ μίαν ἐξδομάδα οὐδ' ἐν αὐτῇ τῇ Πολιτείᾳ τοῦ Πλάτωνος. Οὕτως ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ ὑπάρχει σύγκρουσις καθηκόντων, διότι ὁ μὲν φιλόσοφος ἐμμένει ἐν τῇ θεῇ αὐτοῦ ἀποστολῇ, οἱ δ' Ἀθηναῖοι θέλουσι νὰ ἀπαλλάξωσι τὴν πολιτείαν φθοροποιῶν, ὡς ἐνόμιζον, νεωτερισμῶν³.

Βεβαίως ὁ Σωκράτης ἦτο εὐσεβὴς περὶ τὰ θεῖα, ἡγωνίζετο ἀφιλοκερδῶς ὑπὲρ τῆς ἠθικῆς καὶ τοῦ δικαίου, ἀλλὰ καὶ οὗτος, ὡς οἱ σοφισταί, μετέθετε τὸ κριτήριον τῆς ἀληθείας ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου εἰς τὸν ἐσωτερικόν. Ἡ μετὰθεσις ἐγένετο κατὰ τὸν θρησκευτικόν, τὸν ιδιωτικὸν καὶ τὸν πολιτικὸν βίον. Ὁ νοῦς μόνος ἠδύνατο νὰ λύσῃ τὰ θρησκευτικὰ ζητήματα, τὰ τοῦ ιδιωτικοῦ καὶ τοῦ πολιτικοῦ βίου. Κατὰ τὸν Σωκράτη ἡ

¹ Πλάτ. ἐν Ἀπολογ. 33 A καὶ Ξενοφ. ἐν Ἀπομν. I, 2, 12. ² Ἐν τῷ τέλει τοῦ ὀγδόου τόμου. ³ Ὅρα εἰσαγωγὴν μου εἰς Ἀπολογ. ἐν σελ. 47.

δύναμις ἡ τὸ αὐθεντικὸν κῦρος ἔχουσα δὲν εἶναι ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου, ἀλλ' ὁ νοῦς. Οὕτω τὸ νόμιμον δὲν εἶναι καὶ δίκαιον, ἀλλὰ τὸ ὑπὸ τῆς πολιτείας ἐψηφισμένον εἶναι γνώμη ἀσυνέτου πλήθους¹. Ἐν ᾧ τέως αἱ ὑφίσταται τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας λειτουργίαι ἐξετιμῶντο ἐν τῷ πράττειν τὰ πολιτικά, κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ Σωκράτους ἐλέγχονται ὡς ταπεινότεροι τῆς ἀσχολίας τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος τύποι. Κατὰ ταῦτα ὁ φιλόσοφος ὠφέλησε μὲν τὴν ἐπιστήμην, ἀλλὰ τὸ καθ' ἑαυτὸν ἔβλαψε τὴν πολιτείαν, ὡς ἄλλοι εἴπομεν². «Συνελόντι εἰπεῖν, ὁ φιλόσοφος τὸν νοῦν ὡς τὴν ὑψίστην τῆς ἀληθείας πηγὴν εἰσηγησάμενος ἤγαγε τὸν λαὸν αὐτοῦ εἰς νέας κατακτήσεις ἐν τῷ ἀτέρμονι τῶν ἰδεῶν βασιλείῳ, ἀλλ' ἐπλευνε δι' ἀπεράντου ὠκεανοῦ, ἐν ᾧ καὶ ἐμπειρότατοι κολυμβῆται καὶ λαοὶ δλόκληροι καταδύονται. Ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην ὁ μέγας τῆς ἀρχαιότητος διδάσκαλος ὁμοιάζει πρὸς τὸν ἥλιον, ὅστις φωτίζει μὲν καὶ θερμαίνει, ἀλλὰ καὶ ἀποσυντίθησι καὶ διαλύει τὰ σηπόμενα σώματα, ὡς ἦτο ἡ τῶν Ἀθηναίων πολιτεία ἐν τοῖς χρόνοις τούτοις, καὶ ἡ ἔκτονος αὐτοῦ διαλεκτικὴ εἶναι παρεμφερεστάτη πρὸς τὴν ἰσχυρὰν τοῦ βορρᾶ πνοήν, ἥτις διασκεδάννυσσι μὲν τὰς νεφέλας καὶ ἀποκαλύπτει τὸν αἰγλήεντα οὐρανὸν μετὰ τῶν αἰθεροδρόμων ἀστέρων, ἀλλὰ σύναμα συνταράσσει τὸν πόντον καὶ τὸ ἀτερμάτιστον σκάφος ἡ θραύει ἐπὶ ἀπορροῶνος βράχου ἡ ἀνατρέψασα ὠθεῖ πρὸς τὸν πυθμένα τῆς θαλάσσης καὶ δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς νεφέλην μεστὴν ἤλεκτρισμοῦ καὶ κεραυνῶν, ἥτις κατήρδενσε μὲν τοὺς φιλοσοφικοὺς ἀγροὺς, ἀλλὰ παρήγαγε καὶ πλήμμυραν τοὺς φραγμοὺς τῆς πολιτείας παρασύρασαν». Τοῦ μὲν Ἀριστοφάνους τὸ ἰδεῶδες κεῖται ἐν τῷ παρελθόντι, τοῦ δὲ Σωκράτους ἐν τῷ μέλλοντι. Ἐν ταῖς Νεφέλαις τοῦ κωμικοῦ ἡμεῖς εὐρίσκομεν τὴν σύγκρουσιν δύο ἐκπαι-

¹) Αὐτόθι ἐν σελίδ. 51. ²) Αὐτόθι ἐν σελίδ. 56.

δευτικῶν συστημάτων, ὡς ἀλλαχού ἀνεπτύξαμεν¹. Ὁ μὲν Ἀριστοφάνης εἶναι συντηρητικός, ὁ δὲ Σωκράτης προοδευτικός.

Ἄλλ' ὁ υἱὸς τοῦ Σωφρονίσκου περιφανῶς ἀφέλησε τὰς ἐπιστήμας καθ' ὅλον καὶ τὴν φιλοσοφίαν ἰδίᾳ. Τὴν διαλεκτικὴν μέθοδον μετεχειρίζετο μὲν ὁ Ζήνων, ἀλλ' ὁ Σωκράτης ἥσκησεν ἐπιστημονικώτερον. Πρὸς τοῦτο εἶχε τὴν ἐπαγωγὴν καὶ τὴν διαίρεσιν καὶ κατ' ἐκείνην μὲν συνῆγε τὰ ὁμοειδή, κατὰ ταύτην δὲ διήρει τὰ γένη καὶ εἶδη². Δικαίως δ' ὁ Ἀριστοτέλης ἀποδίδει τῷ φιλοσόφῳ τούτῳ δύο τινά, τοὺς ἐπακτικούς λόγους καὶ τὸ ὀρίζεσθαι καθ' ὅλον³. Τὰ δύο ταῦτα ἀποτελοῦσι τὴν βάσιν, ἐφ' ἧς ἐρεῖδονται πᾶσαι αἱ ἐπιστήμαι. Διὰ τῆς διαλεκτικῆς λοιπὸν μεθόδου ὁ Σωκράτης δὲν προϋτίθετο νὰ διδάξη, ἀλλὰ κοινῶς μετὰ τῶν ἄλλων νὰ μάθῃ, οὔτε ἐτοίμην τὴν ἀλήθειαν ἄλλοις νὰ μεταδώσῃ, ἀλλὰ τὴν ἐπιθυμίαν πρὸς τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν ἀρετὴν νὰ διεγείρῃ, τὴν ὁδὸν πρὸς ταύτην νὰ δείξῃ, τῆς φαινομένης γνώσεως τὸ προσωπεῖον νὰ ἀποσπάσῃ καὶ τὴν ἀληθῆ γνῶσιν νὰ ἀναζητήσῃ⁴. Ὁ Σωκράτης διαφέρει τῶν σοφιστῶν κατὰ τοῦτο, ὅτι ἐκεῖνος μὲν ἐθήρηνε τὸ εἶναι, οὗτοι δὲ τὸ δοκεῖν. Ἄν ἡσχολεῖτο οὔτε περὶ τὴν φύσιν, οὔτε περὶ τὴν οὐσίαν τοῦ παντός, οὔτε περὶ τοὺς νόμους τῶν οὐρανίων φαινομένων, ὡς οἱ πρὸ αὐτοῦ φιλόσοφοι, ἀλλὰ τὴν ἠθικὴν ἔχων ὑπόθεσιν τῆς φιλοσοφίας ἐκήρυσσε τὴν ἀρχήν, ὅτι πᾶσα ἀρετὴ κεῖται ἐν τῇ γνώσει. Ἐντεῦθεν ἡ πολυθρόνητος τοῦ φιλοσόφου ῥῆσις. Οὐδείς ἐκὼν κακός. Κατὰ τοῦτον ὁ κακὸς οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἀμαθής. Ἐπίστευε δ', ὅτι, ὅπου λείπει ἡ γνῶσις,

¹) Αὐτόθι ἐν σελίδ 61. ²) Πλάτ. ἐν Φαίδρ. 265 D. ³) Ἀριστοτέλ. Μετὰ τὰ φυσικ. Μ. 4 "Διαλεκτικὴ γὰρ ἰσχύς οὕτω τότε ἦν, ὥστε δύνασθαι καὶ χωρὶς τοῦ τί ἐστι τὰναντία ἐπισκοπεῖν, καὶ τῶν ἐναντίων εἰ ἡ αὐτὴ ἐπιστήμη. Δύο γάρ ἐστιν ἃ τις ἂν ἀποδοίῃ Σωκράτει δικαίως, τοὺς ἑπακτικούς λόγους καὶ τὸ ὀρίζεσθαι καθόλου" ταῦτα γὰρ ἐστιν ἄμφω περὶ ἀρχὴν ἐπιστήμης". ⁴) Πλάτ. ἐν Ἀπολογ. Σωκράτ. 21 B.

ἐκεῖ οὐδὲμία ἀρετὴ δύναται τὰ ὑπάρξῃ¹. Οὕτως ἐδασεῖς μὲν εἶναι ἐκεῖνος, ὅστις γινώσκει τὰ νόμιμα τῶν θεῶν, δίκαιος δέ, ὅστις γινώσκει τὸ δίκαιον τῶν ἀνθρώπων, ἀνδρεῖος δέ, ὅστις ὁρθῶς γινώσκει τὰ ὑποστῇ τὸν κίνδυνον, καὶ σόφρων ὁ γινώσκων τὰ καλὰ καὶ τὰ ἀγαθὰ τὰ πράττει καὶ τὰ αἰσχρὰ τὰ ἀποφεύγει². Κατὰ ταῦτα πᾶσαι αἱ ἀρεταὶ ἀνάγονται εἰς τὴν σοφίαν ἢ τὴν γνῶσιν³. Τοιαῦτα διδάσκων ὁ Σωκράτης εἶχε πλείστους μαθητάς, οὐ μόνον ἀστούς, ἀλλὰ καὶ ξένους. "Οὐ δ' ἦ ἐπίδρασις τοῦ φιλοσόφου ἦτο μεγάλη, γίνεται δῆλον ἐκ τούτου, ὅτι ὁ Ἄνυτος εἶπεν ἐν τῷ δικαστηρίῳ, ὅτι, ἂν μὴ καταδικασθῇ, πάντες θέλουσι διαφθαρεῖ⁴. Παρὰ τῶν μαθητῶν δὲν ἐλάμβανε μισθόν, ὁ δ' Ἀριστοτύπος πέμψας τῷ πεπομένῳ διδασκάλῳ πέντε μνᾶς ἔλαβε πάλιν διότι τὴν παραλαβὴν τοῦ δώρου δὲν ἐπέτρεψε τὸ δαιμόνιον⁵, ἥτοι ἡ συνείδησις.

Οἱ μαθηταὶ μιμούμενοι τὸν διδάσκαλον ἤλεγχον⁶. Τινὲς δὲ τούτων συνέγραψαν καὶ διαλόγους, ὡς Αἰσχίνης ὁ Σφήττιος καθ' οὗ ὁ δῆτωρ Ἀνσίας εἶχε γράφει λόγον τινὰ ἀπαγγελθέντα, ἐν τῷ δικαστηρίῳ⁷. Τῷ μαθητῇ τούτῳ τοῦ Σωκράτους ἀπεδίδοντο πολλοὶ διάλογοι, ἐν οἷς ἐπὶ ἐθεωροῦντο ὡς γνήσιοι, Μιλτιάδης, Καλλίας, Ἀξίохος, Ἀσπασία, Ἀλκιβιάδης, Τηλαυγής, Πίνων⁸. Εἶναι λυπηρόν, ὅτι οἱ διάλογοι οὗτοι ἀπώλοντο, διότι

1) Ἀριστοτέλ. ἐν Ἠθικ. Νικ. VI, 13, 1144β· "Σωκράτης... φρονήσεις ὥστε εἶναι πάσας τὰς ἀρετάς... Σωκράτης μὲν οὖν λόγους τὰς ἀρετὰς ὥστε εἶναι, ἐπιστήμης γὰρ εἶναι πάσας". Παράβαλλ. καὶ Ἠθικ. Εὐδ. I, 5, 1216β καὶ Zeller II, 117. 2) Ξενοφ. ἐν Ἀπομν. III, 9, 4. 3) Τὴν θεωρίαν τοῦ Σωκράτους δὲν ἐδέχετο ὁ Ἀριστοτέλης, Ἠθικ. Εὐδῆμ. VII, 13 "ὁρθῶς τὸ Σωκρατικόν, ὅτι οὐδὲν ἰσχυρότερον φρονήσεως ἀλλ' ὅτι ἐπιστήμην ἔφη, οὐκ ὁρθόν, ἀρετὴ γάρ ἐστι καὶ οὐκ ἐπιστήμη". Παράβαλλ. σημεῖωσίν μου εἰς Γοργ. Πλάτ. 460B. 4) Πλάτ. ἐν Ἀπολογ. 29C καὶ Ἀριστοφάν. ἐν Ὀρνίσι 1280. 5) Διογένης Λαέρτις II, 65. 6) Πλάτ. ἐν Ἀπολογ. 23C "αὐτόματοι χαίρουσιν ἀκούοντες ἐξεταζομένων τῶν ἀνθρώπων, καὶ αὐτοὶ πολλάκις ἐμὲ μιμοῦνται, εἰτε ἐπιχειροῦσιν ἄλλους ἐξετάζειν". 7) Ὁρα τοῦ λόγου ἀπόσπασμα παρ' Ἀθην. XIII, 612E. 8) Διο-

ἐθεωροῦντο ὡς τὰ ἄριστα πρότυπα τῶν ἀττικῶν πεζογράφων¹ καὶ ὑπὸ τινων προεκρίνοντο τῶν Ξενοφωντείων συγγραφεῶν². Φαίνεται δ', ὅτι οἱ διάλογοι τοῦ Ἀισχίνου εἰκονίζον τὸν πραγματικὸν Σωκράτη· διότι ἐπλάσθη ἡ εἰδήσις, ὅτι ἐγράφησαν μὲν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ διδασκάλου, ἐχαρίσθησαν δὲ ὑπὸ τῆς Ξανθίππης τῇ Ἀισχίνῃ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀνδρός³. Τοῦτο εἶναι ἀπίθανον, διότι ἡ ἀξία τῶν διαλόγων τοῦ Ἀισχίνου ἔκειτο ἐν τῇ καλῇ μορφῇ καὶ οὐχὶ ἐν ταῖς ἰδέαις⁴.

Ἐν τοῖς μαθηταῖς τοῦ Σωκράτους τάσσονται καὶ δύο Θηβαῖοι, ὁ Σιμμίας καὶ ὁ Κέβης, οἵτινες ἐγένοντο ἀκροαταὶ τοῦ Πυθαγορείου Φιλολάου. Οὗτοι δ' ἠγάπησαν τὸν Σωκράτη, ὥστε ἦσαν πρόθυμοι, ἵνα δλόκληρον τὴν ἐαυτῶν οὐσίαν προσενέγκωσι πρὸς σωτηρίαν αὐτοῦ⁵. Ἠκροάσαντο δὲ τοῦ φιλοσόφου, οὐχὶ ὅπως γένωνται δημηγορικοὶ ἢ δικανικοί, ἀλλ' ἵνα τὸν οἶκον καὶ τὴν πόλιν καλῶς διοικῶσι⁶. Μετὰ πολλῆς δὲ παιδιᾶς λέγει ὁ Σωκράτης, ὅτι εἶναι προσδεδεμένοι εἰς ἐαυτὸν διὰ πολλῶν φίλων καὶ ἐπαρδῶν καὶ ἰγγων⁷. Ἐν τῷ Φαίδωνι τοῦ Πλάτωνος οἱ δύο οὗτοι Θηβαῖοι κρατερῶς ἀγωνίζονται πρὸς τὸν φιλόσοφον διαλεγόμενον περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς. Ὁ μὲν Σιμμίας εἶχε γράψει εἴκοσι καὶ τρεῖς διαλόγους, ἐν οἷς καὶ τὸν Περὶ ψυχῆς⁸. Ἄν δ' οὗτος ἐσφύζετο, ἐν πολλοῖς ἤθελε διαφωτίσει τὸν Φαίδωνα. Τῷ δὲ Κέβητι ἀπεδίδοντο τρεῖς διάλογοι, Πίναξ, Ἐξδόμη, Φρύνιχος⁹. Ὁ ὑπὸ τὸ ὄνομα αὐτοῦ φερόμενος Πίναξ δὲν θεωρεῖται γνήσιος¹⁰.

γέν. Λαέρτ. II, 61. ¹) Διογῆν. Περὶ εὐρέος. παρὰ Walz IX, 559. ²) Παρὰ Walz III, 394. ³) Διογῆν. Λαέρτ. II, 60. Ἀθῆν. XIII, 611 D "ὅν ἐκ τῶν φερομένων ὡς αὐτοῦ διαλόγων θαυμάζομεν ὡς ἐπικειῇ καὶ μέτριον, πλὴν εἰ μὴ ὡς ἀληθῶς τοῦ σοφοῦ Σωκράτους ἐσὶ συγγράμματα, ἐχαρίσθη δὲ αὐτῷ ὑπὸ Ξανθίππης τῆς Σωκράτους γυναικὸς μετὰ τὸν ἐκείνου θάνατον, ὡς οἱ ἀμφὶ τὸν Ἰδομενέα φασίν". ⁴) Zeller II, 205. ⁵) Πλάτ. ἐν Κρίτων, 45B. ⁶) Ξενοφ. ἐν Ἀπομν. I, 2, 48. ⁷) Ἀντισθ. III, 11, 17. ⁸) Διογῆν. Λαέρτ. II, 124. ⁹) Ὁ αὐτὸς ἐν 125. ¹⁰) Zeller II, 206. Ἐχει ὁμῶς καὶ ἡ γνησιότης τοὺς ὑπερασπιστὰς αὐτῆς ὡς τὸν Bähr ("Ora Pauly's Beal-Ency-

Ἰδρυτὴς τῆς Μεγαρικῆς σχολῆς εἶναι ὁ Εὐκλείδης, ὅστις ἦτο φίλος καὶ θαυμαστὴς τοῦ Σωκράτους¹. Ὁ Μεγαρεὺς οὗτος φιλόσοφος ἐποίησε καὶ ἑκ τῆς Ἑλεατικῆς καὶ Σωκρατικῆς φιλοσοφίας². Διότι ἐπίστευεν, ὅτι μόνον ἐν ὑπάρχει καὶ ὅτι τοῦτο εἶναι τὸ ἀγαθόν, εἴτε φρόνησις, εἴτε θεός, εἴτε νοῦς ὀνομάζεται. Ἀπεφαίνεται δέ, ὅτι τὰ ἀντικείμενα τῷ ἀγαθῷ δὲν ὑπάρχουσιν. Ἐπειδὴ δ' οἱ Μεγαρικοὶ ἐγράφησαν εἰς ξριδας καὶ ἀντιλογίας, ὠνομάσθησαν ξριστικοὶ καὶ διαλεκτικοί³. Τὸν Εὐκλείδην διεδέξατο ὁ Ἰχθύας, ὅστις ἐπαινεῖται ὡς ἀνὴρ γενναῖος⁴, ἀλλ' οὐδὲν περὶ αὐτοῦ γινώσκουμεν. Σπουδαιότερος εἶναι ὁ Εὐβουλίδης, ὅστις ἔγραψε κατὰ τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ διδάσκαλος τοῦ Δημοσθένους ἐγένετο⁵. Σύγχρονος τούτου ἦτο Θρασύμαχος ὁ Κορίνθιος⁶. Ἐν τοῖς Μεγαρικοῖς μνημονεύονται καὶ πολλοὶ ἄλλοι, ἀλλὰ πάντας ἐπεσκόπασεν ὁ Στίλπιων, ὅστις λέγεται ἀκροατὴς γενόμενος τοῦ εἰρημένου Θρασυμάχου. Ὁ Μεγαρικὸς οὗτος φιλόσοφος οὕτω διεκρίθη κατὰ τὴν εὐρεσιλογίαν καὶ τὴν σοφιστείαν, ὥστε τῇ σχολῇ κλέος μέγα προσήφην⁷. Ὁ Στίλπιων δὲν διετήρησε καθαρὰν τὴν Μεγαρικὴν φιλοσοφίαν, ἀλλ' ἀνέμιξε αὐτήν μετὰ τῆς κυνικῆς, εἰς ἣν εἰσήγαγεν αὐτὸν ὁ Διογένης⁸. Ἄλλοι ὁμως ἐνέμειναν πιστοὶ ἐν τοῖς δόγμασι τῆς Μεγαρικῆς φιλοσοφίας, ὡς Ἀλεξίττος ὁ Ἡλεῖος⁹. Σημειωτέον δ' ὁμως, ὅτι περὶ τῆς σχολῆς ταύτης ὀλίγα γινώσκουμεν.

Φαίδων ὁ Ἡλεῖος εἶναι γνωστότατος ἐκ τοῦ φερωνύμου Πλατωνικοῦ διαλόγου. Οὗτος ἀνήκων εἰς ἐπιφανῆ τῆς Ἡλίδος οἶκον μετέσχε τοῦ πολέμου τῆς πατρίδος αὐτοῦ πρὸς τοὺς

κloπάδιε ἐν τῷ ἄρθρῳ Κέβης). ¹) Zeller II, 207. ²) Ueberweg ἐν οελίδ. 93. ³) Ὅρα τὴν Ἱστορίαν τῆς παρ' Ἑλλήνων φιλοσοφίας τοῦ Σουεργλέρου κατὰ τὴν μετάφρασιν τοῦ Δ. Χαντζερῆ ἐν οελίδ. 257. ⁴) Διογένης. Λαέρτ. II, 112. ⁵) Ὁ αὐτὸς II, 108 καὶ Σέξτ. ὁ ἐμπειρ. Πρὸς μαθηματικ. VII, 13. ⁶) Διογένης. Λαέρτ. II, 108. ⁷) Διογένης. Λαέρτ. II, 113. ⁸) Ὁ αὐτὸς VI, 76. ⁹) Ὁ αὐτὸς II, 109.

Λακεδαιμονίους, ὅστις ἐγένετο μετὰ τὸ τέλος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Ἄλλ' ἐν αὐτῷ αἰχμάλωτος γενόμενος καὶ πωληθεὶς ἦλθεν εἰς Ἀθήνας, ἔνθα ἐγνώρισε τοῦτον ὁ Σωκράτης καὶ ἐπεισέ τινα τῶν ἐταίρων, ὅπως ἀγοράσας ἀποδώσῃ τὴν ἐλευθερίαν τῷ ἀνυπότακτῳ¹. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται ἡ μεγάλη τοῦ Ηλείου ἀγάπη πρὸς τὸν εὐεργέτην καὶ τὰ δάκρυα, ἅπερ διὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἔχυσεν². Οὗτος ἐγένετο ἰδρυτὴς φιλοσοφικῆς σχολῆς, ἧς οἱ ὁπαδοὶ τὸ πρῶτον ἐλέγοντο Ἡλείακοί, βραδύτερον δὲ Ἐρετριακοὶ ἀπὸ Μενεδήμου τοῦ Ἐρετριώως³. Ἡ μετέπειτα ἐγένετο κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ τρίτου αἰῶνος π. Χ. Τῷ Φαίδωνι ἀπεδίδοντο καὶ ἄλλοι διάλογοι, ἀλλὰ γνήσιοι θεωροῦντο ὁ Ζώπυρος καὶ ὁ Σίμων. Οὗτοι ἐπαινοῦνται ὑπὸ τοῦ Γελλίου⁴.

Ὁ δ' Ἀντισθένης ὁ Ἀντισθένους λέγεται Ἀθηναῖος, ἀλλ' ἡ μήτηρ αὐτοῦ ἦτο Θρᾷσσα. Θέλων δ' οὗτος νὰ ἐκφρασίῃ τοὺς Ἀθηναίους σεμνυνομένους, ὅτι ἦσαν γηγενεῖς, ἔλεγεν, ὅτι δὲν εἶναι εὐγενέστεροι τῶν κοχλιῶν καὶ ἀπτελέων⁵. Τὸ κατ' ἀρχὰς οὗτος ἐγένετο μαθητὴς τοῦ Γοργίου, βραδύτερον δὲ τοῦ Σωκράτους ἀνερχόμενος καθ' ἑκάστην ἐκ τοῦ Πειραιῶς, ὅπου κατοίκει. Παρὰ τοῦ φιλοσόφου τούτου τὸ κατεργικὸν λαβὼν καὶ τὸ ἀπαθὲς ζηλώσας κατήρξε πρῶτος τοῦ κυνισμοῦ⁶. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σωκράτους ἵδρυσε σχολὴν ἐν τῷ γυμνασίῳ, ὅπερ ἐκαλεῖτο Κυνοσαργεῖς. Λέγεται, ὅτι ἐκ τούτου⁷ ἢ ἐκ τῆς λιτῆς διαίτης οἱ περὶ τὸν Ἀντισθένη ὠνομά-

¹) Δογὴν Λαέρτ. II, 105. ²) Πλάτων ἐν Φαίδων 117 D. ³) Διογὴν Λαέρτ. αὐτόθι. ⁴) Noct. Attic. II. 18. Παράβαλλ. Rhein. Mus. 1846 ἐν σελίδ. 391—399, ἔνθα ὑπάρχει διατριβὴ τοῦ L. Preller. ⁵) Διογὴν Λαέρτ. VI, 1. Τὰ κατὰ τὸν Ἀντισθένη ἰδὲ παρὰ Ad. Müller, de Antisthenis Cynici vita et scriptis, Dresden 1860. ⁶) Διογὴν Λαέρτ. VI, 2. ⁷) Ὁ αὐτὸς ἐν βιβλ. VI, 13 "Διελέγετο δὲ ἐν τῷ Κυνόσαργει μικρὸν ἄπωθεν τῶν πυλῶν. Ὅθεν τινὲς καὶ τὴν Κυνικὴν φασιν ἐντεῦ

σθησαν κυνικοί. Κατὰ τοῦτον ἡ ἀρετὴ εἶναι τὸ μόνον ἀγαθόν, ἥτις οὐδενὸς ἄλλου δέεται ἢ Σωκρατικῆς ἰσχύος· διὰ τοῦτο μόνον ὁ σοφὸς εἶναι αὐτάρκης. Πᾶσα γνῶσις, ἥτις δὲν χρησιμεύει πρὸς τὸν ἠθικὸν σκοπόν, ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τῶν κυνικῶν ὡς περιττὴ καὶ δὴ ὡς βλαβερὰ. Κατ' αὐτοὺς ἡ ἐπιστήμη εἶναι προῖον κενοδοξίας καὶ ἡδυπαθείας. Ἐπειδὴ δὲ τὴν ἡδονὴν ἀπέφενγεν ὁ Ἀντισθένης, συχνάκις ἔλεγε «Μανείην μᾶλλον ἢ ἡσθεῖην». Ὁ κυνικὸς οὗτος εἶχε τὴν γνώμην, ὅτι ὁ φιλόσοφος πρέπει νὰ πολιτεύηται οὐχὶ κατὰ τοὺς κειμένους νόμους, ἀλλὰ κατὰ τὸν τῆς ἀρετῆς. Ἐγραψε δὲ πλείστα συγγράμματα, ἅπερ κατετάχθησαν εἰς δέκα τόμους¹. Ἐν τούτοις ὑβριζεν ἐπιφανεῖς ἄνδρας, ὡς τὸν Ἀλκιβιάδην καὶ τὸν Γοργίαν. Ἄν ἐφείσθη δ' οὐδὲ τοῦ συμμαθητοῦ Πλάτωνος, ἀλλὰ μετονομάσας Σάθωνα ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο ἔγραψε διάλογον². Ἡ γλῶσσα τοῦ φιλοσόφου ἐπαινεῖται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων καὶ θεωρεῖται ὡς στιθμὴ καὶ παρὰδειγμα εἰλικρινοῦς καὶ καθαροῦ ἀττικοῦ λόγου³. Μέχρις ἡμῶν περιῆλθον δύο ἱστορικοὶ λόγοι, ὁ Ἀῖας καὶ ὁ Ὀδυσσεύς, οἵτινες ὑπὸ τῶν κριτικῶν θεωροῦνται ψευδελίγραφοι. Πρὸ ὀλίγου ὅμως ὁ Blass⁴ ἐπειράθη, ὅπως ὑπερασπίσῃ τὴν γνησιότητα αὐτῶν.

Ἀπότομον ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς κυνικοὺς ποιοῦσιν οἱ Κυρηναῖκοί, οἵτινες ἔσχον τὸ ὄνομα ἀπὸ Ἀριστίππου τοῦ Κυρηναίου⁵. Τοῦτον ἐκ τῆς πατρίδος ἤγαγεν ἡ φήμη τοῦ Σωκράτους⁶. Ἀλλ' αἱ ἑξεις, ὡς παρέλαβεν ἐκ τῆς πατρίδος αὐτοῦ, ἦσαν ὅλως διάφοροι πρὸς τὸν λιτὸν τοῦ διδασκάλου βίον.

θεν ὀνομασθῆναι. Αὐτὸς τε ἐπεκαλεῖτο Ἀπολύκων,» ¹) Ὁ αὐτὸς ἐν βιβλ. VI 16. Παράβαλλ. Dümmeler, Antisthenica, Halle 1882. ²) Ἀθήν. V, 220D «Καὶ Πλάτωνα δὲ μετονομάσας Σάθωνα ἀουρῶς καὶ φορτικῶς, τὸν ταύτην ἔχοντα τὴν ἐπιγραφὴν διάλογον ἐξέδωκε κατ' αὐτοῦ». ³) Φρόνιχ, παρὰ Φωτ. 101β. ⁴) Die Attische Beredsamkeit, Leipzig 1874 ἐν τόμ. II, 311. ⁵) Zeller II, 288. ⁶) Διογένης Λαέρτις. II, 65.

Τὸν σκοπὸν τοῦ βίου ἔθετεν ἐν τῇ ἡδονῇ, οὐχὶ ἐν τῇ παρελθούσῃ ἢ τῇ μελλούσῃ, ἀλλ' ἐν τῇ παρούσῃ¹. Οὕτως ὁμοίολζε πρὸς ἄσωτον νῖόν. Καὶ ὁ βίος τοῦ φιλοσόφου ἦτο σύμμετρος πρὸς τὴν θεωρίαν, διότι διήγαγεν αὐτὸν ἐν τρυφῇ καὶ ἀκολασίᾳ. Μένων δ' ἐν Αἰγίνῃ ἐτρύφα καὶ δὲν ἦλθεν εἰς Ἀθήνας οὐδὲ κατὰ τὴν τελευταίαν ἡμέραν, καθ' ἣν ὁ διδάσκαλος ἐτελεύτα². Ἔλεγε δέ, ὅτι ἔχει τὴν Λαΐδα καὶ δὲν ἔχεται ὑπ' αὐτῆς³. Φαίνεται, ὅτι διδάσκων ἐλάμβανε μισθὸν παρὰ τῶν διδασκομένων, δι' ὃ ἤλεγξε τοῦτον ὁ Σωκράτης⁴. Διὰ τοῦτο ἴσως καὶ διότι πλησιάζει εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ Πρωταγόρου, καθ' ἣν μέτρον πάντων χρημάτων εἶναι ὁ ἄνθρωπος, ὀνομάζεται καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ἀριστοτέλους σοφιστής⁵. Ὁ Ἀρίστιππος συνέγραψε τρία ἱστορικὰ βιβλία ἀναφερόμενα εἰς τὴν Λιεύνην καὶ εἴκοσι καὶ πέντε διαλόγους, ἐξ ὧν ἄλλοι μὲν ἦσαν γεγραμμένοι τῇ Ἀτθίδι, ἄλλοι δὲ τῇ Δωρίδι διαλέκτῳ⁶.

Οἱ ὄπαδοι τοῦ Ἀριστίππου τὴν ἡδονὴν σκοπὸν τοῦ βίου ἔχοντες ὠνομάσθησαν ἡδονικοί, οἵτινες εἶναι οἱ πρόδρομοι τῶν Ἐπικουρείων. Τὸν Ἀριστίππον διεδέξατο ἡ θυγάτηρ Ἀρήτη, ἣτις ἐδίδαξε τὸν νῖόν αὐτῆς Ἀρίστιππον τὸν νεώτερον⁷ τὸν διὰ τοῦτο Μητροδίδακτον ἐπονομασθέντα. Τοῦ Ἀριστίππου

¹) Ἀθῆν. XII, 544 A "Καὶ ἡ γε Κυρηναϊκὴ καλουμένη ἀπ' Ἀριστίππου τοῦ Σωκρατικοῦ τὴν ἀρχὴν λαβοῦσα, ὅς ἀποδεξάμενος τὴν ἡδοναίαν, ταύτην τέλος εἶναι ἔφη καὶ ἐν αὐτῇ τὴν εὐδαιμονίαν βεβλήσθαι καὶ μονόχρονον αὐτὴν εἶναι· παραπλησίως τοῖς ἄσώτοις οὕτε τὴν μνήμην τῶν γεγονυίων ἀπολαύσεων πρὸς αὐτὸν ἡγούμενος οὕτε τὴν ἐλπίδα τῶν ἐσομένων, ἀλλ' ἐνὶ μόνῳ τὸ ἀγαθὸν κρίνων τῷ παρόντι, τὸ δὲ ἀπολελαυκέναι καὶ ἀπολαύσειν οὐδὲν νομίζων πρὸς αὐτόν, τὸ μὲν ὡς οὐκ ἔστι ὃν τὸ δὲ ὡς οὐκ ἔστι."

²) Πλάτ. ἐν Φαίδων 59. ³) Ἀθῆν. XII, 544 E. ⁴) Διογένης Λαέρτι. II, 80.

⁵) Μετὰ τὰ φυσικὰ 996 a 32. ⁶) Διογένης Λαέρτι. II, 83. ⁷) Στράβ.

XVII "Ἄνδρες δ' ἐγένοντο γινώριμοι Κυρηναῖοι Ἀρίστιππός τε ὁ Σωκρατικός, ὅστις καὶ τὴν Κυρηναϊκὴν κατεβάλλετο φιλοσοφίαν, καὶ θυγάτηρ Ἀρήτη τοῦνομα, ἥπερ διεδέξατο τὴν σχολήν, καὶ ὁ ταύτην πάλιν διαδεξάμενος μίος Ἀρίστιππος ὁ κληθεὶς Μητροδίδακτος."

ἡκροόσαντο Αἰθίοψ δ Πτολεμαεὺς καὶ Ἀντίπατρος δ Κυρηναῖος¹. Υἱὸς τοῦ Μητροδιδάκτου ἦτο Θεόδωρος δ ἐπικληθεὶς ἄθεος², ὅστις τέλος τοῦ βίου ἔλεγε τὴν χαρὰν ἐπὶ τῇ φρονήσει. Ἐκ τούτου ὠνομάσθησαν οἱ Θεοδώριοι. Ὁ δὲ Ἑγησίας ἔζη ἐν τοῖς χρόνοις Πτολεμαίου τοῦ Αἰγίου καὶ ἐπωνομάσθη πεισιθάνατος. Λέγεται δ', ὅτι ἐν τοῖς λόγοις αὐτοῦ, οὗς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐποιεῖτο, οὕτω ζωηρῶς περιέγραφε τὰ κατὰ τὸν ἐνθάδε βίον, ὥστε πολλοὶ ἐκουσίως ἔθανον³. Ὡς οἱ σοφισταί, οὕτω καὶ οἱ Ἑγησιακοὶ ἀνῆρουν τὰς αἰσθήσεις, ὥς μὴ παρεχούσας ἀκριβῆ γνῶσιν⁴. Ἐν τοῖς Κυρηναῖκοις διαφέρει δ' Ἀννικερίς, ὅστις ἐπανορθώσας τὴν αἴρεσιν ταύτην παρήγαγε τὴν Ἀννικερίαν. Οἱ Ἀννικερίοι δὲν ἔθετον τέλος τοῦ βίου βίου, ἀλλὰ μόνον ἐκάστης πράξεως⁵.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

ΠΕΡΙ ΠΛΑΤΩΝΟΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΑΥΤΟΥ

Ὡς οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἦσαν οἱ τελειότεροι τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἀντιπρόσωποι⁶, οὕτως δ Πλάτων εἶναι ὁ ἀκραι-

¹) Διογένης. Λαέρτ. II, 86. ²) Ὁ αὐτὸς αὐτόθι. ³) Cic. Tusc. I, 34.

⁴) Διογένης. Λαέρτ. II, 95 "Ἀνῆρουν δὲ καὶ τὰς αἰσθήσεις οὐκ ἀκριβοῦσας τὴν ἐπίγνωσιν". ⁵) Κλήμ. ὁ Ἀλεξανδρ. ἐν Στωμ. II, 21. ⁶) Ἐν σελίδ. 10 τοῦ Πρωτανικοῦ ἡμῶν λόγον πρὸς τοῖς ἄλλοις λέγομεν "Οἱ παλαιοὶ λοιπὸν Ἕλληνες παρὰ πάντων ὁμολογοῦνται ὡς φνὴλ ἐνφανεσιᾷ, τὴν δὲ εὐφυΐαν αὐτῶν ἐπέδειξαν ἐν τῇ γλώσσῃ, ἐν τῇ διαπλάσει τῶν μύθων, ἐν τῇ τέχνῃ, ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, ἐν τῷ βίῳ καὶ ἐν παντί, ἐξ οὗ τεκμηριοῦται ὑπεροχὴ διανοίας. Ὁ ἀπὸ σκηνῆς φιλόσοφος Εὐριπίδης καὶ ὁ ἱστορικῶς φιλοσοφῆσας Ἰσοκράτης λέγουσιν, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν παῖδες θεῶν. Τὸ περὶ τούτων εἰρημένον ἰσχύει περὶ ὅλων τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες παρὰ τῆς θείας προνοίας τσαούτης εὐνοίας ἡξιώθησαν καὶ οὕτω τῶν ἄλλων λαῶν τοῦ ἀρχαίου

φνέστερος τοῦ Ἑλληνος τύπος. Διότι οὐδεὶς ἄλλος ἐξ ἐκείνων, οἵτινες διὰ τῆς γραφῆς τὸ ἑαυτῶν ἦθος εἰκόνησαν, ἔχει τὰς ἀρετὰς τῶν ἡμετέρων προγόνων ἐν ἰδιώδει μορφῇ, ὡς ὁ υἱὸς τοῦ Ἀρίστωνος.² Ἐκεῖνοι διέπρεπον κατὰ τὴν διαλεκτικὴν δεινότητα καὶ κατὰ τὴν ἀγάπην πρὸς τὸ καλόν, ἀλλ' οὐδεὶς τοῦ Πλάτωνος εἶναι διαλεκτικώτερος οὐδὲ μείζων τοῦ κάλλους φίλος¹. Ὡς ὁ Ἀπόλλων διαπρέπει ἐν τοῖς θεοῖς, οὕτως ὁ Πλάτων ἐν τῷ Ὀλύμπῳ τῶν φιλοσόφων. Ἡ ὁμοιότης εἶναι οὕτω περιφανής, ὥστε οἱ Πλατωνικοὶ φιλόσοφοι τὸν Φοῖβον καὶ οὐχὶ τὸν Ἀρίστωνα ἔλεγον πατέρα τοῦ ἡμετέρου φιλοσόφου³. ἔορτάζοντες τὰ γενέθλια αὐτοῦ τῇ ἐξδόμῃ θαργηλιῶνος, καθ' ἣν ἐγεννήθη καὶ ὁ θεὸς τοῦ φωτός, ὡς ἔλεγον οἱ Ἀῆλιοι⁴. Καὶ ὁ Σωκράτης εἶδεν ὄναρ, καθ' ὃ νεοσσὸν κύκνου εἶχεν ἐν τοῖς γόνασιν, ὅστις παραχρῆμα πτεροφυήσας ἀνέστη καὶ ἡδέως ἔκλαγξεν. Ὅτε δ' ἐγένετο ἡμέρα, προσῆλθε τῷ φιλοσόφῳ ὁ Πλάτων, ὅπως μαθητεύσῃ, οὗτος δ' ἰδὼν τὸν νέον εἶπεν, ὅτι εἶναι ὁ ὄρνις⁵. Καὶ ὁ Πλάτων ἐν τῷ Φαίδωνι⁵ λέγων περὶ τοῦ Σωκράτους, ὅτι εἶναι ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος πτηνόν, ἴσως ἑαυτὸν ἐπαινίσσεται Ἀλλ' ὅπως ὁποῦν καὶ οἱ δύο εἶναι φωτο-

κόσμου διήνεγκον, ὥστε κατὰ τὸν λόγον τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου οἱ Ἑλληνες ὁμοίαζον πρὸς ἡμιθέους ἐν μέσῳ θηρίων, Πλούταρχ. ἐν βίῳ Ἀλεξάνδρ. κεφ. 51. ¹) Ἐν σελίδ. 19 τῆς εἰσαγωγῆς ἡμῶν εἰς τὸν Πλάτωνα τῆς προτασσομένης τῆς ἐκδόσεως τοῦ Γοργ. παρατηροῦμεν· Ὁὕτως ὁ θεοπέσιος φιλόσοφος, ὡς συννεοῖ τὴν τολμηροτάτην ἰδανικότητα μετὰ σπανίας τῆς διανοίας ὀξυτήτος, ὡς συνδέει τὰς ἀφρηνημένας ἰδέας μετὰ τοῦ ἀνθηροῦ τῆς γλώσσης καὶ τῆς δραματικῆς τέχνης, οὕτως ὡς ἄνθρωπος ἔξευρε τὸν τρόπον νὰ συναρμώσῃ τὸ αὐστηρὸν τῶν ἠθικῶν ἀρχῶν μετὰ τοῦ ζωηροῦ ζήλου πρὸς τὸ καλὸν καὶ τὰ τρυφερά αἰσθήματα. Ναί· ἡδυνήθη νὰ συγκεράσῃ τὸ ἠθικὸν μετὰ τοῦ καλοῦ καὶ τὸ αὐστηρὸν μετὰ τοῦ τρυφεροῦ καὶ ἀναδείξῃ ἑαυτὸν τέλειον τύπον ἀνθρώπου. Μεγαλοπρέπεια καὶ χάρις εἶναι τὸ ἀπρεπὲς μεγαλεῖον τῶν διαλόγων τοῦ Πλάτωνος καὶ ἡ ἀρετὴ αὕτη πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς περιβάλλουσα τὸν προσωπικὸν τοῦ φιλοσόφου χαρακτήρα. ²) Διογέ. Λαέρτ. III, 2. ³) Αὐτόθι. ⁴) Διογέ. Λαέρτ. III, 5. ⁵) Ἐν 85.

ἑόλοι, ὁ μὲν βάλλει ἀκτῖνας ὕλικου φωτός, ὁ δὲ Πλάτων ἰδεώδους. Ἄν δ' ὑπάρχῃ διαφορά, αὕτη κεῖται κατ' ἐξοχὴν ἐν τούτῳ, ὅτι αἱ ἰδέαι τρέχουσι ταχύτερον τῶν ἀκτίνων τοῦ Ἑκη-εόλου.

ἘΟ Πλάτων λοιπὸν ἐγεννήθη τῇ ἐξδόμῃ θαργηλιῶνος, ἥτοι τῇ εἰκοστῇ πρώτῃ Μαΐου τοῦ 427 ἢ 429 π. Χ.¹, πατέρα μὲν ἔχων Ἀρίστωνα τὸν Ἀριστοκλέους, μητέρα δὲ τὴν Περικτιόνην εἰς τὸν Κόδρον καὶ τοὺς Νηλεΐδας τὸ γένος ἀνάγουσαν. Λέγε-ται δ', ὅτι καὶ ὁ φιλόσοφος τὸ κατ' ἀρχὰς ὠνομάσθη Ἀριστο-κλῆς κατὰ τὸ ὄνομα τοῦ πάππου, εἴτα δὲ ὑπὸ τοῦ γυμναστοῦ Ἀρίστωνος μετωνομάσθη Πλάτων διότι τὸ στέργον καὶ τὸ μέ-τωπον εἶχε πλατύτατα². Ὁ ἀριστοκρατικὸς Χαρμίδης καὶ ὁ σκληρὸς Κριτίας ἦσαν στενοὶ τοῦ συγγραφῆως συγγενεῖς. Ἀμ-φότεροι δ' ἔπασαν ἀγωνιζόμενοι πρὸς τοὺς δημοκρατικοὺς τοῦ Θρασυβούλου ἑταίρους. Οὕτως εἰς ἀριστοκρατικὸν γένος ἀνή-κων καὶ τοὺς πόρους ἔχων δαφιλεῖς ἔτυχεν ἐπιμεμελημένης ἀνατροφῆς καὶ παιδεύσεως. Τὸ μὲν ἀναγινώσκειν καὶ γράφειν φειν ἔμαθε παρὰ τινος Λιονυσίου³, τὴν δὲ μουσικὴν παρὰ Ἀρά-κοντος τοῦ Ἀθηναίου, ὅστις ἐγένετο μαθητὴς τοῦ ἐξόχου μου-σικοῦ Δάμωνος καὶ Μετέλλου τοῦ Ἀκραγαντίνου. Ὁ δὲ Ἀρί-στων δ' Ἀργεῖος οὕτως ἥσκησε τὸν Πλάτωνα ἐν τῇ γυμναστικῇ, ὥστε ἐν τοῖς Ἰσθμίοις μετέσχε τοῦ ἀγῶνος⁴. Ὅτε δ' ἦτο μειρα-κύλλιον, ἔγραφεν ἡρωϊκὰ ἐξάμετρα, διθυράμβους καὶ τραγωδίας. Ὅτι δ' ὁ Πλάτων ἦτο ποιητικὴ φύσις, γίνεται κατὰδῆλον ἐκ τε τῆς ἐξάρσεως τῆς δραματικῆς τέχνης, καθ' ἣν οἱ διάλογοι συνε-

1) Περὶ τοῦ χρόνου τῆς γεννήσεως καὶ τοῦ θανάτου τοῦ Πλάτωνος ὑπάρχει μεγάλη ἀμφισβήτησις, ὡς δύναται τις εἶδῃ παρὰ Überweg, Untersuchungen über die Echtheit und Zeitfolge Platonischer Schriften und über die Hauptmomente aus Plato's Leben, Wien 1861 καὶ Zeller II, 338 ἐν σημ. 1. 2) Ὀλυμπιόδωρ, παρὰ Westermann ἐν σελίδ. 383. 3) Διογένης Λαέρτις III, 4. 4) Ὁρα Sittl II, 285.

τάχθησαν. Περιεσώθη δὲ μέχρις ἡμῶν καὶ τὸ πολυθρόλητον εἰς τὸν Ἀριστοφάνη ἐπίγραμμα¹. Ἐκ τῆς ποιήσεως ἔτρεψε τὸν νέον εἰς τὴν φιλοσοφίαν ὁ Σωκράτης, οὗ ἀπὸ τοῦ εἰκοστοῦ τῆς ἡλικίας ἔτους ἠκροάσατο ἐπὶ 8 ἢ 9 ἔτη². Τὸ Σωκρατικὸν πνεῦμα ἐπέδρασεν ἐπὶ τῆς διανοίας τοῦ Πλάτωνος, ὅστις μέχρι θανάτου ἐτίμα τὸν διδάσκαλον, ὡς μαρτυρεῖ ὁ ἰδεώδης τύπος, ἐν ᾧ τοῖς μεταγενεστέροις τοῦτον παρέδωκεν³.

Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Σωκράτους ὁ Πλάτων τὰς Ἀθήνας καταλιπὼν πρῶτον μὲν ἐπορεύθη εἰς Μέγαρα πρὸς τὸν Εὐκλείδην, εἶτα δὲ εἰς Κυρήνην πρὸς τὸν μαθηματικὸν Θεόδωρον, ἐκεῖθεν δ' εἰς Αἴγυπτον, ὅπου ἐπὶ τινα χρόνον διέτριψε μετὰ τῶν ἱερέων τῆς χώρας τοῦ Νείλου. Ἐν Ἡλίου πόλει ἐπὶ Στράβωνος ἐδείκνυντο οἱ οἴκοι, ἐν οἷς ὁ Πλάτων καὶ ὁ Εὐδόξος ἐποιοῦντο τὰς διατριβάς⁴. Οἱ ἀρχαῖοι ἔλεγον, ὅτι ὁ φιλόσοφος διέτριψεν ἐνταῦθα τριακαίδεκα ἔτη, ὅπερ δὲν φαίνεται πιθανόν, διότι οἱ διάλογοι αὐτοῦ δὲν ὑποδεικνύουσι μακρὰν ἐν Αἰγύπτῳ διατριβήν. Μείζονα σπουδαιότητα ἔχουσιν αἱ ἀποδημίαι τοῦ Πλάτωνος εἰς τὴν Σικελίαν καὶ τὴν Ἰταλίαν, ἐνθα τοῖς Πυθαγορείοις ἐντυχὼν συνεπλήρωσε τὸ φιλοσοφικὸν αὐτοῦ σύστημα⁵. Ἀποδημήσας λοιπὸν εἰς Σικελίαν εἰσῆλθεν εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Διωνυσίου. Ἐνταῦθα διὰ τὴν παρρησίαν⁶ περιέπαισεν εἰς τὴν δυσμένειαν τοῦ τυράννου, ὅστις ἐπεισε τὸν Σπαρ-

¹) Διεσώθη ἐν Ὀλυμπ. β. Πλατ. παρὰ Westermann ἐν σελίδ. 384.

Αἱ Χάριτες τέμενός τι λαβεῖν ὅπερ οὐχὶ πεσεῖται

ζητοῦσαι ψυχὴν εὖρον Ἀριστοφάνους.

²) Ὅρα Εἰσαγωγὴν μου εἰς Πλάτων. ἐν σελίδ. 8. ³) Τοῦτο δύναται τις νὰ ἴδῃ καὶ ἐν τῇ Ἀπολογίᾳ καὶ ἐν τῷ Κρίτωνι καὶ ἐν τῷ Φαίδωνι. ⁴) Στράβ. XVII, 806 "Ἐκεῖ δ' οὖν ἐδείκνυντο οἱ τε τῶν ἱερέων οἴκοι καὶ Πλάτωνος καὶ Εὐδόξου διατριβαί. Συνανέβη γὰρ δὴ τῷ Πλάτωνι ὁ Εὐδόξος δεῦρο, καὶ συνδιέτριψαν τοῖς ἱερεῦσιν ἐνταῦθα ἐκείνοι τριακαίδεκα ἔτη, ὡς εἴρηται τισι". ⁵) Διὰ μακρῶν περὶ τούτων πραγματευόμεθα ἐν σελίδ. 10 τῆς εἰσαγωγῆς ἡμῶν εἰς τὸν Πλάτωνα. ⁶) Ὅρα Ὀλυμπιόδωρ. βίον Πλάτωνος παρὰ Westermann ἐν σελίδ. 385.

ταύτην Πόλιν, ὅπως κατὰ τὸν πλοῦν πωλήσῃ αὐτόν, ὅπερ καὶ ἐπραξεν¹. Ἄλλ' Ἀντίκερις ὁ Κυρηναῖος ἐλύτρωσε τὸν δουλωθέντα φιλόσοφον. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον Διονυσίου τοῦ πρεσβυτέρου Αἰῶν, ὁ θεῖος τοῦ νεωτέρου Διονυσίου, παρεκάλεσε τὸν Πλάτωνα, ἵνα ἐλθὼν εἰς Συρακούσας παιδεύσῃ τὸν μὴ τυχόντα παιδείας ἡγεμόνα. Ὁ νέος δυνάστης ἔδειξε ζῶηρόν τι ζῆλον πρὸς τὰ ὑψηλὰ τοῦ φιλοσόφου διδάγματα, ἀλλ' οἱ ἐχθροὶ τοῦ Αἰῶνος διὰ συκοφαντιῶν ἠνάγκασαν τὸν φιλόσοφον νὰ ἐπανέλθῃ οἴκαδε. Μετὰ τὴν ἀποχώρησιν πάλιν ὁ τύραννος ἐπιθυμίας τῆς διδασκαλίας τοῦ Πλάτωνος ἔπεισε τοὺς περὶ τὸν Ἀρχύταν Πυθαγορείους², ὅπως καλέσωσιν αὐτόν. Οὗτος μὴ ἀπιδὼν εἰς τοὺς προτέρους κινδύνους ἐπανῆλθεν εἰς Συρακούσας καὶ ἐνέπλησε μὲν τὸν τύραννον μεγάλης χαρᾶς, ἀλλὰ δὲν ἡδυνήθη νὰ διαλλάξῃ τοῦτον πρὸς τὸν Αἰῶνα. Ἐν τέλει πάλιν ἐκινδύνευσε καὶ ἐσώθη μόνον διὰ τῆς βοηθείας τῶν Πυθαγορείων, οἵτινες τότε ἦρχον ἐν Τάραντι³. Ὁ Πλάτων ἀνέλαβε πλείστους κινδύνους χάριν τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ θεωριῶν, ἃς ἐνόμιζεν, ὅτι δύναιται νὰ ἐφαρμόσῃ διὰ τῶν ἡγεμόνων τῶν Συρακουσῶν⁴.

Μετὰ τὰς ἀποτυχίας ταύτας ὁ φιλόσοφος ἔμεινε διαρκῶς διδάσκων ἐν τῇ σχολῇ, ἣν εἶχεν ἰδρύσει ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ. Ἐνταῦθα ὁ Πλάτων εἶχε μικρὸν κῆπον⁵, ἐν ᾧ ἐδίδασκεν. Ἡ

¹) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Αἰῶνος κεφ. V. ²) Αὐτόθι ἐν κεφ. 18—20.

³) Αὐτόθι. ⁴) Πλάτ. Ἐπιστολ. VII, 326 "κακῶν οὖν οὐ λήξειν τὰ ἀνθρώπινα γένη, πρὶν ἢ τὸ τῶν φιλοσοφούντων ὀρθῶς γε καὶ ἀληθῶς γένος εἰς ἀρχὰς ἔλθῃ τὰς πολιτικὰς ἢ τὸ τῶν δυναστευόντων ἐν ταῖς πόλεσιν ἕκ τινος μοίρας θείας ὄντως φιλοσοφίᾳ. Ταύτην δὲ τὴν διάνοιαν ἔχων εἰς Ἰταλίαν τε καὶ Σικελίαν ἦλθον, ὅτε πρῶτον ἀφικόμεν". Τινὲς ἀμφισβητοῦσι τὴν γνησιότητα τῶν Πλατωνικῶν ἐπιστολῶν, ἀλλ' ἐπειδὴ εἶναι ἀρχαῖοιταται ἐνυπάρχουσιν ἐν αὐταῖς πολλὰ ἱστορικὰ ἀλήθεια. ⁵) Πλούταρχ. Περὶ φρον. 10 "Ἡ δ' Ἀκαδημία, τρισχιλίων δραχμῶν χωρίδιον ἐωνυμένον, οἰκητήριον ἦν Πλάτωνος καὶ Ξενοκράτους καὶ Πολέμωνος, αὐτόθι σχολάζοντων καὶ καταβιούντων τὸν ἅπαντα χρόνον".

ἰδρυσίς τῆς σχολῆς κατὰ τινὰς ὑπολογισμοὺς ἐγένετο τῷ 387 π. Χ¹. Εἰς ταύτην συνέρρεον πολυάριθμοι μαθηταί, οἵτινες βραδύτερον διέπρεψαν, ὥς Σπεύσιππος ὁ Ἀθηναῖος, Ξενοκράτης ὁ Χαλκηδόνιος, Ἀριστοτέλης ὁ Σταγειρίτης καὶ ἄλλοι. Ἐν τοῖς μαθηταῖς τοῦ φιλοσόφου ὑπῆρχον καὶ δύο γυναικες, Λασθένεια ἡ Μαντινικὴ καὶ Ἀξιοθέα ἡ Φλιασία, ἦτις καὶ περιεβάλλετο ἀνδρικὰ ἱμάτια². Εἰκάζεται δ', ὅτι ὁ Πλάτων ἐδίδασκε κατ' ἐρώτησιν καὶ ἀπόκρισιν, ἥτοι διαλογικῶς, ὥς μαρτυροῦσι τὰ συγγράμματα αὐτοῦ. Παρεδόθη δ', ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ Ἀρίστωνος ἐτράπη εἰς θεωρητικὸν βίον καὶ δι' ἄλλας μὲν αἰτίας, κατ' ἐξοχὴν δὲ διὰ τὴν διαφθορὰν τῆς πολιτείας. Ἰσως ἐκ φιλοτιμίας ὁ φιλόσοφος κατήλθε μέχρ' ἀντιζηλίας πρὸς ἄλλας σχολάς, ὥς πρὸς τὴν τοῦ Ἰσοκράτους³ καὶ τοῦ Σωκρατικοῦ Ἀντισθένης⁴. Ἀλλὰ κατὰ τοῦ Ἀντισθένης εἶχε καὶ προσωπικὸν λόγον, διότι οὗτος ἔγραψεν ὕβριστικὸν διάλογον κατὰ τοῦ ἡμετέρου φιλοσόφου καλέσας αὐτὸν Σάθωνα⁵. Κατ' ἐξοχὴν δ' Ἡγήσανδρος ὁ Δελφὸς ὕβρισε τοῦτον εἰπὼν, ὅτι πρὸς πάντας ἦτο κακοήθης καὶ ὅτι δῆθεν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σωκράτους, ἐν ᾧ πάντες ἦσαν ἄθυμοι, λαβὼν τὸ πονήριον προέπιε τῷ Ἀπολλοδώρῳ ἐπειπὼν, ὅτι αὐτὸς εἶναι ἱκανός, ὅπως ἡγῆται τῆς σχολῆς. Ἀλλ' ὁ Ἀπολλώδωρος κατὰ τὴν διήγησιν τοῦ Ἡγησάνδρου εἶπεν, ὅτι μετὰ μείζονος εὐχαριστήσεως ἡδύνατο καὶ λάβῃ τὴν κύλικα τοῦ φαρμάκου ἢ τὴν παρὰ τοῦ Πλάτωνος πρόποσιν τοῦ οἴνου⁶. Πρὸς δὲ ὁ Ἡγήσανδρος ἔλεγεν, ὅτι ὁ φιλόσοφος ἔσκωπτε τὸν Ἀρίστιππον ἀποδημήσαντα πρὸς Διονύσιον, ἐν ᾧ αὐτὸς τρεῖς ἐξέπλευσεν εἰς Σικελίαν⁷. Ἐπὶ πᾶσι τούτοις οἱ ἐπικριταὶ ἤλεγξαν ἀντιφάσεις τῆς θεωρίας πρὸς τὰς

¹) Ὁρα Überweg ἐν σελίδ. 128 τῆς εἰρημένης διατριβῆς. ²) Διογ. Λαέρτ. III, 46 καὶ IV, 2. ³) Τοῦτο πράττει ἐν τέλει τοῦ Εὐθυδήμου. ⁴) Ὁρα Εὐθυδήμ. 301 α. ⁵) Ἀθήν. XI, 507 α. ⁶) Αὐτόθι. ⁷) Αὐτόθι.

πράξεις τοῦ φιλοσόφου καὶ εἶπον, ὅτι τοὺς πλείστους τῶν διαλόγων ἔλαβε παρ' ἄλλων¹. Τὰ τοιαῦτα εἶναι διαβολαὶ ἀνθρώπων ὑβριστῶν, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ εἵπομεν². Ἀφ' οὗ δ' ὁ ἡμέτερος φιλόσοφος παρέτεινε τὸν βίον μέχρι τοῦ 81ου ἔτους τῆς ἡλικίας, ἔθανε κατὰ τὸ 348/7 π. Χ. καταλιπὼν κληρονόμον τὸν μικρὸν υἱὸν Ἀδείμαντον.

Δὲν ἴσχυσαν λοιπὸν αἱ διαβολαί, ὅπως μειώσωσι τὴν ἡθικὴν τοῦ Πλάτωνος ἀξίαν· διότι ταύτην μαρτυροῦσι τὰ συγγράμματα αὐτοῦ, ὧν ἐφείσθησαν πάντες οἱ αἰῶνες μετὰ τῶν προλήψεων αὐτῶν. Μέχρις ἡμῶν περιῆλθον τεσσαράκοντα καὶ δύο διάλογοι, δέκα καὶ τρεῖς ἐπιστολαὶ καὶ ἀριθμὸς τις ὄρων. Ἡ ἀρχαιότης δὲν ἐγίνωσκε πλείονα τούτων συγγράμματα. Ἐφέροντο μὲν ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Ἀριστοτέλους αἱ καλούμεναι Διαιρέσεις³, ἀλλ' αὗται ἦσαν γυμνάσματα τῆς σχολῆς, ἅπερ ὁ Πλάτων δὲν εἶχεν ὀρίσει πρὸς δημοσίευσιν. Λοιπὸν δὲν ἀπώλοντο Πλατωνικὰ συγγράμματα, ἀλλὰ παρ' αὐτοῖς τοῖς ἀρχαί-

¹) Ἀθήν. XI, 508 C "Καὶ γὰρ Θεόπομπος ὁ Χίος ἐν τῷ κατὰ τῆς Πλάτωνος διατριβῆς 'τοὺς πολλοὺς (φησὶ) τῶν διαλόγων αὐτοῦ ἀχρεῖους καὶ ψευδεῖς ἂν τις εὖροι· ἀλλοτρίους δὲ τοὺς πλείους, ὅντας ἐκ τῶν Ἀριστάρχου διατριβῶν, ἐνίοις δὲ καὶ τῶν Ἀντισθένης, πολλοὺς δὲ καὶ τῶν Βρύσσωνος τοῦ Ἡρακλεώτου". ²) Ἐν Εἰσαγωγ. εἰς Πλάτων. σελ. 18 "Ἡ ἀριστοκρατία ἐκεῖνη τῆς διανοίας, ἣτις ἐν τῇ Πολιτείᾳ αὐτοῦ διαλάμπει, ἔχει βαθείας τὰς ῥίζας ἐπὶ τοῦ ἥθους τοῦ φιλοσόφου. Ἐπειδὴ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις δὲν ὑπῆρχεν ἀπότομος ἀντίθεσις, ὡς παρὰ τοῖς νεωτέροις, τῆς θεωρίας πρὸς τὴν πράξιν, τὸ ἰδανικὸν ἐκεῖνο εἶχεν ὡς βάσιν τὸν χαρρακτῆρα τούτου. . . Ἄν ἦτο μεστὸς φαύλων ἐπιθυμιῶν καὶ διῆγεν ἀκόλαστον βίον, δὲν ἤθελεν ἀποκαλύπτει ὁλόκληρον κόσμον ἡθικῶν ἀληθειῶν, διότι κατ' αὐτὸν τοῦτον τὸν φιλόσοφον δὲν εἶναι ἐπιτετραμμένον τῷ μὴ καθαρῷ νὰ ἐπιτηται τοῦ καθαροῦ". ³) Τοιαῦται Διαιρέσεις φέρονται παρὰ Διογένη. τῷ Λαερτί. III, 80—109· Ὡς παράδειγμα παρατιθέμεθα ἐκ τοῦ § 91 "Ἡ ἀρχὴ διαιρεῖται εἰς μέρη πέντε· ἐν μὲν, εἰς τὸ κατὰ νόμον· ἐν δὲ εἰς τὸ κατὰ φύσιν· ἐν δὲ, εἰς τὸ κατὰ ἔθος· τέταρτον, εἰς τὸ κατὰ γένος· πέμπτον δὲ, κατὰ βίαν".

οις ὑπῆρχεν ἡ γνώμη, ὅτι πολλοὶ διάλογοι¹ δὲν εἶναι γνήσιοι. Οἱ νεώτεροι ἀθετοῦσι πλείονα Πλατωνικά ἔργα, κατ' ἐξοχὴν δὲ μικροτέρους διαλόγους². Ἀλλ' οἱ κριτικοὶ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥτιον ξερίδονται ἐπὶ ἡμαρτημένης ἀρχῆς νομίζοντες, ὅτι ὁ φιλόσοφος οὗτος μόνον ἐπιστημονικὰ καὶ καλλιτεχνικὰ ἀριστουργήματα ἐδημιούργει. Εἵπομεν ἡμαρτημένης· διότι καὶ ἡ ἡλικία καὶ αἱ προσωπικαὶ τοῦ Πλάτωνος περιστάσεις συνεβάλλοντο πρὸς ἀλλοίωσιν τοῦ γνωστοῦ χαρακτήρος.

Ἄν πρέπει νὰ ὑποθεθῇ, ὅτι πρῶτος ὁ Πλάτων ἔγραψε διαλόγους· διότι πρὸ τούτου Ἀλεξαμενὸς ὁ Τήϊος³, ὥσως δὲ καὶ ὁ Ἐπιχάρμος καὶ Ζήνων ὁ Ἐλεάτης ἐποίησαν τὸ αὐτό. Ἐρρήθη δ', ὅτι ὁ ἡμέτερος φιλόσοφος τὰ πλεῖστα μετέτρεψεν ἐκ τοῦ Ἐπιχάρμου⁴. Κατ' ἐξοχὴν οὗτος ἐμμήθη τὸν διδάσκαλον αὐτοῦ Σωκράτη, ὅστις διαλογικῶς ἐδίδασκε. Κατὰ τοῦτο ὁ Πλάτων ποιεῖ ἀντίθεσιν πρὸς τὸν Ἀριστοτέλη τὸν διὰ συνεχοῦς λόγον κατὰ τὸ πλεῖστον γράψαντα. Ἡ διαφορὰ αὕτη δύναται νὰ ἐξηγηθῇ ἐκ τοῦ πολιτεύματος, διότι ὁ μὲν διάλογος εἶναι τι δημοκρατικόν, ὁ δὲ συνεχὴς λόγος μοναρχικόν⁵. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ φιλοσοφικὸς λόγος ἔπεισε τὸν Πλάτωνα, ὅπως συγγράψῃ διαλογικῶς· διότι ἐπίστευεν, ὅτι ἡ διάνοια εἶναι διάλογος τῆς ψυχῆς

¹) Οὕτως ὁ Θράσυλλος ἀμφιβάλλει περὶ τῆς γνησιότητος τῶν Ἀντε-
ρασιῶν, Διογένης. Λαέρτ. IX, 37. Πρὸς δὲ ἀμφισβητεῖται ἡ γνησιότης τῆς
Ἐπινομίδος, Διογένης. Λαέρτ. III, 37, τοῦ Ἰππάρχου Αἰλιαν. ἐν Ποικ.
Ἱστορ. VIII, 2 καὶ τοῦ δευτέρου Ἀλκιβιάδου Ἀθῆν. 506 C. ²) Carl. Schaar-
schmidt, Die Sammlung der Platonischen Schriften, zur Scheidung der
echten von den unechten untersucht, Bonn, 1866. ³) Ἀθῆν. XI, 505 B
"Πρὸ γὰρ αὐτοῦ τοῦθ' εὔρε τὸ εἶδος τῶν λόγων ὁ Τήϊος Ἀλεξαμενός, ὃς
Νικίας ὁ Νικαεὺς ἱστορεῖ καὶ Σωτίων. Ἀριστοτέλης δὲ ἐν τῷ περὶ ποιη-
τῶν οὕτως γράφει· οὐκοῦν οὐδὲ ἐμμέτρους τοὺς καλουμένους Σώφρονος
μίμους μὴ φῶμεν εἶναι λόγους καὶ μιμήσεις ἢ τοὺς Ἀλεξαμενοῦ τοῦ Τήϊου
τοὺς προτέρους γραφέντας τῶν σοκρατικῶν διαλόγων.", ⁴) Διογένης. Λαέρτ.
III, 9. ⁵) Ὅρα εἰσαγωγὴν μου εἰς Πλάτ. ἐν σελίδ. 31.

πρὸς ἑαυτήν¹. Διὰ τοῦτο ὁ συνεχὲς λόγος ἤθελεν εἶναι κακὴ ἀπεικόνισις τῶν διανοημάτων τῆς ψυχῆς. Οἱ διάλογοι κατὰ τὴν μορφήν ἦτοι τὸ εἶδος διαιροῦνται εἰς τρεῖς τάξεις, εἰς δραματικούς, οἷος ὁ Γοργίας, εἰς διηγηματικούς, οἷα ἡ Πολιτεία, καὶ εἰς μικτούς, ἐν οἷς ἡ εἰσαγωγή τοῦ διηγηματικοῦ γίνεται δραματικῶς². Τινὲς ὅμως μόνον τὰς δύο πρώτας τάξεις ἀναγνωρίζουσιν³. Οἱ μὲν δραματικοὶ διάλογοι ἔχουσι πολλὴν ζωηρότητα, οἱ δὲ διηγηματικοὶ ἀπεικονίζουσιν οὐ μόνον τοὺς λόγους, ἀλλὰ καὶ τὰς κινήσεις καὶ ἐνεργείας καὶ αὐτὴν τὴν αἰσθησιν, ἣν οἱ λέγοντες ἐπὶ τῶν ἀκροατῶν παράγουσιν, ὡς τοῦτο συμβαίνει ἐν τῷ Φαίδωνι.

Σχεδὸν ἐν πᾶσι τοῖς διαλόγοις ἰθὺντως εἶναι ὁ Σωκράτης, ὃν δικαίως ὑπὲρ πάντα ἄλλον προετίμησεν ὁ Πλάτων. Τοῦτο δ' ἔπραξε διὰ πολλὰς, ὡς ἀλλαχοῦ εἵπομεν⁴, αἰτίας· διότι ἦτο διδάσκαλος τοῦ συγγραφέως, διότι ὡς ἀκολουθῶν τῇ μαιευτικῇ μεθόδῳ ἠδύνατο περὶ παντὸς ζητήματος νὰ πραγματευῆται, διότι εἶχε τεχνικὴν ἀπλότητα, ἣν ἐθήρουν ὁ Πλάτων, καὶ τέταρτον ἡ ἡμέτερος συγγραφεὺς θεωρῶν τὴν φιλοσοφίαν ὡς τελειῶσιν τοῦ πραγματικοῦ βίου εὗρισκεν ἐν τῷ διδασκάλῳ τὸν ἀρτιώτατον τῶν ἰδεῶν κόσμον. Σημειωτέον δ', ὅτι ἐν μὲν τοῖς ἀρχαιοτέροις διαλόγοις καθ' ὅλου διατηρεῖται ἡ εἰκὼν τοῦ πραγματικοῦ Σωκράτους, βραδύτερον ὑπὸ τὸ πρόσωπον τοῦ διδασκάλου λανθάνει ὁ μαθητὴς καὶ τελευταῖον τὸ πρόσωπον ἐκεί-

¹) Πλάτ. ἐν Σοφιστ. 263 E "Οὐκοῦν διάνοια μὲν καὶ λόγος ταυτὸν· πλὴν ὁ μὲν ἐντὸς τῆς ψυχῆς πρὸς αὐτὴν διάλογος ἀνευ φωνῆς γινόμενος τοῦτ' αὐτὸ ἡμῖν ἐπωνομάσθη, διάνοια". ²) Διογένης. Λαέρτ. III, 50 "Λέγονται γὰρ αὐτῶν τοὺς μὲν δραματικούς, τοὺς δὲ διηγηματικούς, τοὺς δὲ μικτούς". Παράβ. Bergk IV, 433. ³) Πλούταρχ. Συμποσ. προβλήμ. VII, 8 "Ἰστε γάρ, (εἶπεν) ὅτι τῶν Πλάτωνος διαλόγων διηγηματικοὶ τινὲς εἰσιν, οἱ δὲ δραματικοί". ⁴) Ὅρα εἰσαγωγὴν μου εἰς Πλάτωνα. ἐν σελίδ. 35.

του εμφανίζεται μόνον κατὰ παράδοσιν¹ Μόνον ἐν ἐνὶ διαλόγῳ δὲν διευθύνει τὴν συζήτησιν ὁ Σωκράτης, ἀλλ' ὁ Πυθαγόρειος Τίμαιος, ἡ ἐξήγησις ὅμως δύναται εὐκόλως νὰ δοθῇ· διότι ὁ διδάσκαλος τοῦ Πλάτωνος, ὡς γνωστόν, δὲν ἡσχολεῖτο περὶ τὴν φυσικὴν φιλοσοφίαν. Ὁ Σωκράτης λοιπὸν εἶναι ὁ ἥρωας τῶν δραματικῶν τοῦ Πλάτωνος διαλόγων. Οὗτος παρίσταται ἐν ἰδεώδει μορφῇ. Καὶ ἐν τούτῳ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις προσώποις ὁ δραματικὸς φιλόσοφος δεκνυται ἀριστοτέχνης κατὰ τὴν ἡθοποιίαν καὶ κατὰ ταύτην δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς αὐτὸν τὸν Ὅμηρον καὶ τὸν Σοφοκλέα. Πλὴν τῆς ἡθοποιίας ἐν τοῖς Πλατωνικοῖς διαλόγοις ὑπάρχει καὶ πλοκὴ τοῦ μύθου καὶ χορὸς, ὡς ἐν τοῖς ἀρχαίοις δράμασιν. Οὐ μόνον πλάττει τὸν ὅλον τοῦ διαλόγου μῦθον, ἀλλὰ καὶ παρεμβάλλει ἄλλους τεχνηέντως² πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ θεωρήματος αὐτοῦ καὶ τοὺς παρὰ τῷ λαῷ φερομένους ἐν τῇ συγγραφῇ ἐνυφάνει. Διότι κατὰ δύο τρόπους ἀποδεικνύει τὰ θεωρήματα αὐτοῦ, ἢ διὰ μύθου ἢ διὰ λόγου, δηλ., διὰ τῆς παραδόσεως ἢ διὰ τῆς διαλεκτικῆς. Σπουδαῖον μέρος τῆς καλλιτεχνίας τοῦ Πλάτωνος εἶναι καὶ ἡ ποιητικὴ γλῶσσα, ἣτις ἐνίοτε μέχρι διθυράμβου ἐξαίρεται. Οὐχὶ δ' ἀφνω οἱ ἀρχαῖοι κατὰ τὸν Κικέρωνα εἶπον, ὅτι, ἂν ὁ Ζεὺς διαλέγεται Ἑλληνιστί, τὴν γλῶσσαν τοῦ Πλάτωνος μεταχειρίζεται³. Παραβάλλεται ἡ γλῶσσα τούτου πρὸς τὴν τοῦ Θουκυδίδου καὶ Δημοσθένους, ἀλλ' ἔχει μείζονα ὁμοιότητα πρὸς τοὺς γλυπτοὺς καὶ τορνευτοὺς λόγους τοῦ Ἰσοκράτους⁴.

¹) Bergk IV, 433. ²) Ἐν σελ. 38 τῆς ἡμετέρας εἰσαγωγῆς πρὸς τὸν Πλάτωνα παρατηροῦμεν "Ἐκαστος θανυμάζει τὸν καλλιτέχνην φιλόσοφον, ὅτι τὴν μυθοπλαστικὴν δύναμιν οὕτω πλουσίως κέκτηται, ὥστε ἀφηρημένας φιλοσοφικὰς θεωρίας δύναται ἐπιτυχῶς νὰ αἰσθητοποιήσῃ, τεχνηέντως νὰ μυθοποιήσῃ καὶ τοὺς μύθους αὐτοῦ μέχρις ἐπικῆς ζωηρότητος νὰ ἀναβιβάσῃ". ³) Αὐτόθι ἐν σελίδ. 33. Κικέρ. ἐν Βρούτ. 31. ⁴) Ὁρα πλεονα ἐν σελίδ. 34 τῆς εἰρημ. εἰσαγωγῆς.

*Εκ τῶν εἰρημένων ἐγένετο καταφανές, ὅτι ἡ μορφή ἢ τὸ εἶδος τῶν Πλατωνικῶν συγγραφῶν εἶναι καλλιτεχνικόν. *Η μέθοδος δέ, δι' ἧς οὗτος φιλοσοφεῖ, εἶναι ἡ διαλεκτική, ἧς ἔργον ἡ συναγωγή¹ καὶ ἡ διαίρεσις, ἐξ ὧν ἐκείνη μὲν τὰ πολλὰ τῆς πείρας ἀνάγει εἰς ἓν, ἡ δὲ διαίρεσις τὸ ὅλον διαιρεῖ εἰς εἶδη. Κατὰ ταῦτα ἡ ἐπιστήμη γεννᾶται ἐκ τῆς διαλεκτικῆς, ἡ δὲ διαλεκτική ἐκ τοῦ ὀρισμοῦ τῶν ὄντων καὶ ὁ ὀρισμὸς τούτων ἐκ τῆς δυνάμεως τοῦ συνάγειν καὶ διαιρεῖν. Τὸ δρῖζεσθαι καθ' ὅλον πρῶτος ἐπενόησεν ὁ Σωκράτης, ὅστις οὕτω παρεσκεύασε τὰ εἶδη ἢ τὰς ἰδέας τοῦ Πλάτωνος. Πρὸς παραγωγὴν τῶν ἰδεῶν συνεβάλετο καὶ τὸ δόγμα τοῦ Ἡρακλείτου, ὅστις ἔλεγεν, ὅτι τὰ πάντα εὐρίσκονται ἐν διηνεκεῖ ῥοῇ καὶ κινήσει². Τὰ μὲν αἰσθητὰ ἄγουσιν εἰς τὴν δόξαν, αἱ δὲ ἰδέαι εἰς τὴν ἐπιστήμην. *Υπάρχουσι λοιπὸν δύο κόσμοι, ὁ αἰσθητὸς καὶ αἰ μεταβαλλόμενος καὶ ὁ αἰωνίως ἀμετάβλητος, ἥτοι τὰ εἶδη ἢ αἱ ἰδέαι³. Μόνη ἡ ἰδέα εἶναι τὸ ὄντως ὄν, ἔξω δὲ τῶν ἰδεῶν κατ' οὐσίαν οὐδὲν ὑπάρχει. Τὰ δ' ὄντα τοῦδε τοῦ κόσμου εἶναι μόνον εἰδωλα

1) Πλάτ. ἐν Φαίδρ. 266 B "Τούτων δὲ ἔγωγε αὐτὸς τε ἑρασιῆς, ὃ Φαῖδρε, τῶν διαιρέσεων καὶ συναγωγῶν, ἔν' ὅλῳ τε ὃ λέγειν τε καὶ φρονεῖν, ἔαν τέ τιν' ἄλλον ἡγήσωμαι δυνατὸν εἰς ἓν καὶ ἐπὶ πολλὰ πεφυκὸς ὄρῶν, τοῦτον διώκω κατόπισθε μετ' ἔχγων ὥστε θεοῦ. Καὶ μέντοι καὶ τοὺς δυναμένους αὐτὸ ὄρῶν εἰ μὲν ὀρθῶς ἢ μὴ προσαγορεύω, θεὸς οἶδε, καλῶ δὲ οὐκ μέγχι τοῦδε διαλεκτικῶς". Παράβαλλ. 273 E καὶ ἐν Σοφιστ. 253 B "Ἰδὲ καὶ εἰσαγωγὴν μου ἐν σελίδ. 29". 2) Ἀριστοτελ. Μετὰ τὰ φυσικ. Α, 5 "Μετὰ δὲ τὰς εἰρημένας φιλοσοφίας ἡ Πλάτωνος ἐπεγένετο πραγματεία, τὰ μὲν πολλὰ τούτοις ἀκολουθοῦσα, τὰ δὲ καὶ ἴδια παρὰ τὴν τῶν Ἱταλικῶν ἔχουσα φιλοσοφίαν. *Εκ νέου τε γὰρ συνήθης γενόμενος πρῶτον Κρατύλῳ καὶ τοῖς Ἡρακλείτειοις δόξαις, ὡς ἀπάντων τῶν αἰσθητῶν αἰετοῦντων καὶ ἐπιστήμης περὶ αὐτῶν οὐκ οὔσης, ταῦτα μὲν καὶ ἑσπερον οὕτως ἐπέλαβεν. . . Οὕτως μὲν οὖν τὰ τοιαῦτα τῶν ὄντων ἰδέας προσηγόρευσε, τὰ δ' αἰσθητὰ παρὰ ταῦτα καὶ κατὰ ταῦτα λέγεσθαι πάντα κατὰ μέθεξιν γὰρ εἶναι τὰ πολλὰ τῶν συνώνυμων τοῖς εἶδεσιν". 3) *Ορα Christ ἐν σελίδ. 393. Παράβαλλ. Πλάτ. ἐν Πολιτ. VI, 509.

τῶν ἰδεῶν καὶ κατὰ τοῦτο μόνον ὑπάρχουσι, καθ' ὅσον τῆς ἰδέας μετέχουσιν¹. Ὡς πρεσβυτάτην δὲ πασῶν τῶν ἰδεῶν τὴν τοῦ ἀγαθοῦ ἐθεώρησεν.

Ἄλλ' ἄρα γε τὸ φιλοσοφικὸν σύστημα τοῦ Πλάτωνος, οὗ ἡ ἀκριβὴς ἐξέτασις ἀνήκει τῇ ἱστορίᾳ τῆς φιλοσοφίας, δύναται νὰ ἐξαχθῇ ἐκ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ; Ποιοῦμεν τὴν ἐρώτησιν ταύτην, διότι οἱ Πλατωνικοὶ διάλογοι ἔχουσιν ὡς βάσιν τυχαίας περιστάσεις τοῦ Σωκράτους, ὡς τὰς ἐπισκέψεις καὶ τὸν θάνατον αὐτοῦ, καὶ διότι ἕκαστος τούτων ἀποτελεῖ τεχνικὸν ὅλον μὴ παρέχον σημεῖα συνοχῆς πρὸς ἀπαρτισμὸν ὅλου². Δοιοπὸν πάντα τὰ συγγράμματα τοῦ Πλάτωνος ὁμοῦ λαμβανόμενα ἀποτελοῦσιν ὅλον τι ἢ εἶναι ἄθροισμα συγγραφῶν μηδεμίαν σχέσιν πρὸς ἀλλήλας ἔχουσῶν; Νομίζομεν, ὅτι τὸ πρῶτον πρέπει νὰ ὑποτεθῇ, ἂν ὁ συγγραφεὺς ἦναι φιλόσοφος. Πρὸς λύσιν τοῦ ζητήματος τούτου ἐγένοντο θεωρίαι τινὲς κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους. Οἱ ἀρχαῖοι ἤδη διήρουν τοὺς Πλατωνικοὺς διαλόγους εἰς δραματικοὺς καὶ φιλοσοφικοὺς. Κατὰ τὴν πρῶτην κατὰταξιν διήρουν αὐτοὺς εἰς τετραλογίας, ὡς δὴ τὰς τραγωδίας τοῦ Αἰσχύλου. Ἐπειδὴ δὲ ἠρίθμουν ἐξ καὶ τριάκοντα γνησίους διαλόγους, εἶχον ἐννέα τετραλογίας, ἐξ ὧν ἡ πρώτη συνίστατο ἐκ τοῦ Εὐθύφρωνος, τῆς Ἀπολογίας, τοῦ Κρίτωνος καὶ τοῦ Φαίδωνος. Κατὰ τὴν διαίρεσιν ταύτην τοῦ Θρασύλλου ὁ περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς διάλογος ἤθελε κατέχει θέσιν σατυρικοῦ δράματος. Οἱ δὲ φιλοσοφικῶς διαιροῦντες τοὺς Πλατωνικοὺς διαλόγους ἐχώριζον εἰς ὑφηγητικοὺς καὶ ζητητικοὺς, ἐξ ὧν ἐκεῖνοι μὲν διηροῦντο

¹) Πλάτ. ἐν Φαίδων. 100C "φαίνεται γάρ μοι, εἴ τί ἐστιν ἄλλο καλὸν πλὴν αὐτὸ τὸ καλόν, οὐδὲ δι' ἑν ἄλλο καλὸν εἶναι ἢ διότι μετέχει ἐκείνου τοῦ καλοῦ". ²) Περὶ τοῦ ζητήματος τούτου πραγματευόμεθα ἐν τῇ εἰσαγωγῇ εἰς Πλάτων. ἐν σελίδ. 24.

εἰς θεωρητικούς καὶ πρακτικούς, οἱ δὲ ζητητικοὶ εἰς γυμναστικούς καὶ ἀγωνιστικούς. Καὶ τῶν διαιρέσεων τούτων ὑπῆρχον ἄλλαι μικρότεραι¹. Τινὲς² διαιροῦσι τὴν ὅλην τοῦ Πλάτωνος φιλοσοφίαν εἰς τοὺς τρεῖς κλάδους, τὴν διαλεκτικὴν (ἢ λογικὴν), τὴν φυσικὴν καὶ τὴν ἠθικὴν. Ὁ Zeller³ νομίζει ὅτι ἡ διαίρεσις αὕτη ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος, διότι ταύτην ὁ Ἀριστοτέλης ὑποτίθουσιν, ὁ Ξενοκράτης μεταχειρίζεται⁴ καὶ οἱ σπουδαιότεροι διάλογοι εἰς ταύτην ὑποβάλλονται.

Τινὲς τῶν νεωτέρων ἐπειράθησαν, ὅπως τοὺς Πλατωνικούς διαλόγους τάξωσι κατὰ τὸν χρόνον τῆς συγγραφῆς. Ἀλλ' ἡ τοιαύτη κατάταξις δὲν εἶναι εὐκόλος καὶ πολλὰ διαφωνία ἐγείρονται περὶ τὸν ὅρισμόν ἐκάστου διαλόγου⁵. Μόνον ὀλίγων διαλόγων δυνάμεθα νὰ ὀρίσωμεν τὴν χρονολογίαν, π. χ. εἶναι ἀναμφισβήτητον, ὅτι ἡ Ἀπολογία, ὁ Κρίτων καὶ ὁ Φαίδων ἐγράφησαν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σωκράτους. Πρὸς δὲ ὁσημέραι γίνεται πιθανώτερα ἡ γνώμη τοῦ μεγάλου ἱστορικοῦ Grote⁶, ὅτι οὐδεὶς τῶν διαλόγων συνεγράφη πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Σωκράτους. Πρὸς τὴν γνώμην ὁμοως ταύτην ἀντίκειται ἡ εἰδησις, ὅτι ὁ Σωκράτης ἀναγνὼνς τὸν Λύσιον τοῦ Πλάτωνος ἐξεπλάγη, διότι κατεπεύδετο αὐτοῦ ὁ νεανίσκος⁷. Ἀλλὰ τοῦτο δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐπινόημα μεταγενεστέρου θελήσαντος νὰ δηλώσῃ τὴν ἐκπληξιν αὐτοῦ, διότι λόγος μετ' ἐλευθερίας γεγραμμένος τῷ Σωκράτει ἀπεδόθη. Φαίνεται δ', ὅτι ὁ Πλάτων εἶχε τὸν κάλαμον ἐν χερσὶ μέχρι θανάτου, ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τούτου, ὅτι τοὺς Νόμους καὶ τὸν Κριτίαν ἀτελεῖς κατέλιπεν. Ἐνταῦθα τοῦ λόγου ὄντος δυνάμεθα νὰ μνημονεύσωμεν καὶ τῆς θεωρίας

1) Διογένης. Λαέρτ. III, 49. 2) Ὁρα Zeller, II, 488 3) Αὐτόθι ἐν σελίδ. 489. 4) Σέξτ. Πρὸς μαθηματ. VII, 16. 5) Ὁρα τὴν εἰσαγωγὴν μου εἰς Γοργ. ἐν σελίδ. 110 καὶ εἰς Πρωταγόρ. ἐν σελίδ. 53. 6) Ὁρα Christ ἐν σελίδ. 374. 7) Διογένης. Λαέρτ. III, 55.

τοῦ *Ed. Munk*¹, καθ' ἣν οἱ Πλατωνικοὶ διάλογοι πρέπει νὰ ταχθῶσι κατὰ τὴν ἡλικίαν τοῦ Σωκράτους. Κατὰ τοῦτον ὁ Φαίδων εἶναι τὸ τελευταῖον τοῦ φιλοσόφου ἔργον· διότι ἐνταῦθα ὁ Σωκράτης θνήσκει.

Ὁ δὲ *Schleiermacher* ἐπειράθη, ὅπως κατατάξῃ τοὺς Πλατωνικοὺς διαλόγους κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν αὐτῶν ἐνότητα². Οὗτος ὑπέλαβεν, ὅτι εὐθὺς ἐν ἀρχῇ ὁ φιλόσοφος εἶχεν ὑπ' ὀφειδολόκληρον τὸ φιλοσοφικὸν σύστημα, ὅπερ κατὰ τὸν μακρὸν αὐτοῦ βίον ἀνέπτυξε. Διότι δὲν ἠδύνατο νὰ θεωρῇ τοὺς διαφόρους τῆς φιλοσοφίας κλάδους ὡς παραλλήλως κειμένους, ἀλλ' ὡς ἐν ὅλον ἀποτελοῦντας. Ἄν οὕτως εἶχε, δὲν ἔπρεπε νὰ ὑπάρχωσιν ἀντιφάσεις ἐν τοῖς Πλατωνικοῖς διαλόγοις καὶ ἔπρεπε νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι ὁ Πλάτων ἐν πενήκοντα ἔτεσι δὲν ἐγένετο βελτίων ἑαυτοῦ. Τοῦναντίον παρατηρεῖται, ὅτι ἡ ἰδεολογία αὐτοῦ κατ' ὀλίγον ἀναπτύσσεται. Διὰ τοῦτο ὁ *K. Hermann*³ ἔχει τὴν γνώμην, ὅτι τὸ Πλατωνικὸν σύστημα ἀναπτύσσεται κατ' εὐθὺν λόγον τῆς ἀναπτύξεως τοῦ φιλοσόφου. Καὶ παρ' ἄλλοις μὲν συγγραφεῦσι καὶ ποιηταῖς παρατηρεῖται ἡ βαθμιαία διανοητικὴ ἀνάπτυξις, ἀλλὰ παρὰ τῷ Πλάτῳ τὰ ἔχρη τῆς ἀναπτύξεως εἶναι σαφέστερα. Πρὸς ἀνάπτυξιν τῆς διανοίας τούτου συνεξάλειτο ὁ θάνατος τοῦ Σωκράτους μετὰ τῆς ἀποδημίας τοῦ Πλάτωνος εἰς τὰ Μέγαρα, εἰς τὴν Σικελίαν καὶ εἰς τὴν μεγάλην Ἑλλάδα, ἔνθα τοὺς Πυθαγορείους ἐγνώρισεν. Οὕτως οἱ Πλατωνικοὶ διάλογοι διαιροῦνται εἰς τρεῖς περιόδους⁴. Εἰς μὲν τὴν πρώτην ἀνήκουσιν Ἰππίας ὁ

¹) *Opera Bergk* IV, 438. Παράβαλλ. *W. Lutoslawski*, Sur une nouvelle méthode pour déterminer la chronologie des Dialogues de Platon, Paris 1896 ²) *Ὁρα εἰσαγωγὴν μου εἰς Πλάτων. ἐν σελίδ. 26.* ³) *Geschichte und System der Platonischen Philosophie*, Heidelberg 1839 ⁴) *Ὁρα K. Hermann ἐν σελίδ. 385 τοῦ μνημονευθέντος συγγράμματος καὶ Ueberweg ἐν σελ. 49. Παράβαλλ. καὶ τὴν ἐμὴν εἰσαγωγὴν ἐν σελίδ. 28.*

ἐλάττων, ὁ Ἰων, ὁ πρῶτος Ἀλκιβιάδης, ὁ Χαρμίδης, ὁ Λύσις, ὁ Λάχης, ὁ Πρωταγόρας, ὁ Εὐθύδημος, ἡ Ἀπολογία, ὁ Κρίτων, ὁ Γοργίας, ὁ Εὐθύφρων, ὁ Μένων καὶ Ἰππίας ὁ μείζων. Εἰς δὲ τὴν δευτέραν, ἢ τὴν Μεγαρικὴν, τάσσονται ὁ Κρατύλος, ὁ Θεαίτητος, ὁ Σοφιστής, ὁ Πολιτικός καὶ ὁ Παρμενίδης καὶ εἰς τὴν τρίτην ὁ Φαῖδρος, ὁ Μενέξενος, τὸ Συμπόσιον, ὁ Φαίδων, ὁ Φίλητος, ἡ Πολιτεία, ὁ Τίμαιος, ὁ Κριτίας καὶ οἱ Νόμοι. Ἐν μὲν τοῖς διαλόγοις τῆς πρώτης περιόδου κρατεῖ ὁ Σωκρατικός τρόπος, ἐν δὲ τοῖς τῆς δευτέρας ἡ μορφὴ εἶναι ξηρὰ καὶ χαλαρὰ καὶ οἱ διάλογοι τῆς τρίτης διὰ τῆς συντήξεως διαφόρων φιλοσοφικῶν θεωριῶν γίνονται τελειότεροι καὶ ἀποτελοῦσι τὸν τέλειον τῆς Πλατωνικῆς φιλοσοφίας τύπον. Κατὰ τὴν διαίρεσιν ταύτην ποιοῦμεν καὶ ἡμεῖς βραχυτάτην, ὡς ἀρμόζει γραμματολογίᾳ, ἀνάλυσιν τῶν Πλατωνικῶν διαλόγων ἀρχόμενοι ἐξ ἐκείνων, οἵτινες ἀναφέρονται εἰς τὴν δίκην τοῦ Σωκράτους.

Ὁ Εὐθύφρων, ὅστις ἐν τῇ τετραλογίᾳ τοῦ Θρασύλλου κατεῖχε τὴν πρώτην θέσιν, ἔχει ὑπόθεσιν τὸ ὅσιον. Νέος τις, ἐξ οὗ ὀνομάζεται ὁ διάλογος, ἐπορεύθη εἰς τὴν στοὰν τοῦ βασιλέως, ὅπως καταγγέλλῃ τὸν πατέρα αὐτοῦ ἐπὶ φόνοῦ. Ἐνταῦθα ἐντυγχάνει τῷ Σωκράτει φροντίζοντι περὶ τῆς γραφῆς, ἣν ὁ Μέλητος ἐγγράψατο κατ' αὐτοῦ. Τὴν κατὰ τοῦ πατρὸς καταγγελίαν ὁ Εὐθύφρων θεωρεῖ ὡς ἔργον ὀσιον, ἀλλὰ τί εἶναι ὀσιον, ἀγνοεῖ. Αὐτὸ νομίζει, ὅτι μὲν προσφιλὲς τοῖς θεοῖς, τοῦτο εἶναι ὀσιον, τὸ δὲ μὴ προσφιλὲς ἀνόσιον¹. Ἀλλ' ὁ Σωκράτης παρατηρεῖ, ὅτι οἱ θεοὶ διαφερόμενοι πρὸς ἀλλήλους ἄλλοι ἄλλα καλὰ καὶ ἀγαθὰ καὶ δίκαια νομίζουσιν². Ἄρα τὰ αὐτὰ μισοῦνται ὑπὸ τῶν θεῶν καὶ φιλοῦνται καὶ εἶναι θεομισῇ καὶ θεοφιλεῖ καὶ ἄρα ὅσια καὶ ἀνόσια δύνανται νὰ ᾔγῃ τὰ αὐτά³. Οὕτω περὶ τοῦ ὀσίου γίνεται μακρὸς διάλογος, ἐν ᾧ ἡ διαλεκτικὴ τοῦ Σωκράτους δεινότης

¹) Ὅρα 6 E. ²) Ἐν 7 E. ³) Ἐν 8 A.

καταφαίνεται. Ἐπὶ τὸ ζήτημα δὲν λύεται, διότι ὁ Εὐθύφρων, ὅστις ἐμελλε νὰ δώσῃ τὸν ὀρισμὸν τοῦ δόσιου, σπεύδει, ὅπως ἀπέλθῃ¹. Τὴν γνησιότητα τοῦ διαλόγου τινὲς ἀμφισβητοῦσιν, ἀλλ' οἱ πλεῖστοι, ὡς ὁ K. Hermann, ὁ Steinhart καὶ ἄλλοι, θεωροῦσιν αὐτὸν ὡς γνήσιον, ὅπερ πιθανώτερον². Διότι δὲν γινώσκουμεν ἄλλον μαθητὴν τοῦ Σωκράτους, ὅστις ἠδύνατο οὕτω Πλατωνικῶς νὰ γράφῃ. Πότε συνετάχθη ὁ διάλογος, δὲν δύναται νὰ ὀρισθῇ ἀκριβῶς. Εἰκασε μὲν ὁ Schleiermacher³, ὅτι τοῦτο ἐγένετο κατὰ τὸν χρόνον τῆς δίκης τοῦ Σωκράτους, ἀλλὰ παρατηρήθη, ὅτι ἡ ὑπόθεσις οὐ μόνον δὲν εἶναι ἐπιτηδεῖα πρὸς ὑπεράσπισιν τοῦ κατηγορουμένου φιλοσόφου, ἀλλὰ καὶ ἤθελε διεγείρει τὴν ὀργὴν τῶν κατηγορῶν καὶ δὴ τοῦ Μελήτου⁴. Πιθανώτερον φαίνεται, ὅτι ἐγράφη κατὰ τὸν αὐτὸν περίπου χρόνον, καθ' ὃν καὶ ὁ Θεαίτητος, οὗ τὸ τέλος συμφωνεῖ πρὸς τὸ προοίμιον τοῦ ἡμετέρου διαλόγου⁵.

Ἡ δὲ Ἀπολογία Σωκράτους διαφέρει τῶν Πλατωνικῶν διαλόγων κατὰ τοῦτο, ὅτι δὲν εἶναι διάλογος, ἀλλὰ ῥητορικὸς λόγος καὶ ὅτι ὁ συγγραφεὺς τούτου δὲν ἔχει τὴν ἐλευθερίαν περὶ τοὺς λόγους τοῦ φιλοσόφου, ὡς ἐν τοῖς ἄλλοις. Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεὺς παρατήρησεν, ὅτι ἡ Ἀπολογία δὲν εἶναι μόνον δικανικὸς λόγος, ἀλλὰ καὶ πανηγυρικός, διότι ἐγένετο πρὸς ἔπαινον τοῦ δικαζομένου φιλοσόφου, καὶ συμβουλευτικός, διότι ὁ φιλόσοφος συμβουλεύει τοῖς Ἀθηναίοις. Τοιοῦτον λόγον μόνον ὁ Σωκράτης ἠδύνατο νὰ εἴπῃ αὐτοσχεδίως ἐν τῷ δικαστηρίῳ, οὐχὶ δὲ καὶ νὰ γράφῃ ὁ Πλάτων, ὅστις ἐγίνωσκε τοὺς κανόνας τῆς τέχνης. Διὰ τοῦτο ἔχομεν τὴν γνώμην, ὅτι ἡ Ἀπολογία ὅσον οἶόν τε ὀλίγον διαφέρει τῆς πραγματι-

¹) Ἐν 16 E. ²) "Ora Bonitz, Platonische Studien, Berlin 1875 ἐν σελίδ. 216. ³) Ἐν τόμ. I, 2, σελίδ. 55. ⁴) Überweg ἐν σελίδ. 250. ⁵) Bergk IV, 454. ⁶) "Ora τὴν εἰσαγωγὴν μου εἰς τὴν Ἀπολογ. ἐν σελίδ. 33.

κῆς. Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ Πλάτων μιμεῖται τὸν προφορικὸν τοῦ διδασκάλου λόγον, τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ Πλάτωνος ἔχει καὶ ἀνωμαλίας περὶ τὴν γλῶσσαν καὶ μακρολογίας.

Ἡ Ἀπολογία διαιρεῖται εἰς τρία μέρη, ἐξ ὧν ἐν μὲν τῷ πρώτῳ ὁ φιλόσοφος ἀπολογεῖται ὑπὲρ τῆς ἀθωότητος αὐτοῦ, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ ὁρίζει τὸ τίμημα, ἥτοι τὴν τιμωρίαν καὶ ἐν τῷ τρίτῳ ἀποτείνει τὸν λόγον πρὸς τοὺς δικαστάς¹. Ἄλλ' ἐν ᾧ σύμπασα ἡ ἀρχαιότης ἐπίστευεν, ὅτι ἡ Ἀπολογία εἶναι ἔργον τοῦ Πλάτωνος, ὁ Ast² κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρόντος αἰῶνος ἐπειράθη, ὅπως δείξῃ, ὅτι ἐγράφη ὑπὸ μεταγενεστέρου ῥήτορος, ὅπερ ἀπίθανον. Διότι δὲν πιστεύομεν, ὅτι μεταγενέστερος ἡδύνατο νὰ μιμηθῇ οὕτως εὐστόχως τὸ ἥθος τοῦ Σωκράτους. Μόνον ὁ εὐφυὲς τούτου μαθητὴς ἡδύνατο νὰ πράξῃ τοῦτο. Ὁ εἰρημένος φιλόλογος φέρει πολλοὺς λόγους, οὓς ἀνασκευάζομεν διὰ μακρῶν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ εἰσαγωγῇ εἰς τὴν Ἀπολογίαν³. Ἐν ταύτῃ μνημονεύομεν μόνον μίαν ἀποδείξεως, καθ' ἣν ὁ Πλάτων δὲν ἡδύνατο νὰ γράψῃ Ἀπολογίαν Σωκράτους διότι τοῦτο ἀντίκειται πρὸς τὰς ἀρχάς, ὡς ἀνέπτυξεν ἐν τῷ Γοργίᾳ. Κατὰ ταύτας ὁ ἀθῶος, ὃν ἡ ἀλήθεια ὑπερασπίζει, δὲν δύναται νὰ μεταχειρισθῇ τὴν ῥητορικὴν, διότι αὕτη δὲν θηρεύει τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' εἶναι θεραπαινὶς τοῦ λαοῦ καὶ ἀπατηλῶς ἐπιζητεῖ νὰ πείσῃ. Ἄλλ' ὁρθῶς παρατηρεῖ ὁ Socher⁴, ὅστις ἔγραψεν οἷονεὶ ἀπολογίαν τῆς Ἀπολογίας, ὅτι ὁ Πλάτων δὲν ἀποδοκιμάζει πᾶσαν ῥητορικὴν⁵, ἀλλὰ μόνον τὴν κολακεύουσαν

¹) Αὐτόθι ἐν σελίδ. 34. ²) Friedrich Ast, Platon's Leben und Schriften, Leipzig 1816, ἐν σελίδ. 471 καὶ ἐξῆς. ³) Ἐν σελίδ. 23 καὶ ἐξῆς.

⁴) Joseph Socher, Ueber Platons Schriften, Leipzig 1816 ἐν σελίδ. 70.

⁵) Ἐν Γοργ. 503 A. «Εἰ γὰρ καὶ τοῦτό ἐστι διπλοῦν, τὸ μὲν ἕτερόν που τούτου κολακεία ἂν εἴη καὶ αἰσχερὰ δημηγορία, τὸ δ' ἕτερον καλόν, τὸ παρασκευάζειν, ὅπως ὡς βέλυσται ἔσονται τῶν πολιτικῶν αἱ ψυχαί, καὶ διαμάχεσθαι λόγονι τὰ βέλυστα, εἴτε ἡδία εἴτε ἀηδέστερα ἔσται τοῖς ἀκούουσιν».

τὰ πάθη καὶ τὴν ἀφροσύνην τοῦ λαοῦ. Τινὲς πιστεύουσιν, ὅτι ἡ Ἀπολογία ἐγράφη εὐθὺς μετὰ τὴν δίκην¹, ὅπερ δὲν φαίνεται πολὺ πιθανὸν τῷ Bergk². διότι αἱ ἀποδημίαι τοῦ φιλοσόφου διέκοψαν τὴν συγγραφικὴν αὐτοῦ ἐργασίαν.

Ἐν δὲ τῷ Κρίτῳ ὁ ἡλικιώτης καὶ πολίτης τοῦ Σωκράτους νύκτωρ πορεύεται εἰς τὴν φυλακὴν, ὅπως πείσῃ τὸν φιλόσοφον νὰ φύγῃ πρὸς σωτηρίαν³. Ὁ φιλόσοφος μὴ πεισθεὶς, ἵνα τοὺς νόμους τῆς πατρίδος παραβῇ, παρέχει ὑψηλὰ διδάγματα περὶ φιλοπατρίας καὶ εὐπειθείας πρὸς τοὺς νόμους. Περὶ τῆς κυρίας ὑποθέσεως τοῦ διαλόγου ὑπάρχει διαφωνία παρὰ τοῖς φιλολόγοις, ἐξ ὧν ὁ Socher⁴ νομίζει, ὅτι ὁ Κρίτων εἶναι ἀπολογία τῶν μαθητῶν τοῦ Σωκράτους· διότι ἡδύνατο νὰ ἀποδοθῇ τοῖς τοῖς, ὅτι ἐκ φόβου καὶ φιλαργυρίας ἡμέλησαν τῆς σωτηρίας τοῦ διδασκάλου. Νομίζομεν, ὅτι τοιαύτη ἀπολογία δὲν τιμᾷ τοὺς φιλοσοφῆσαντας παρὰ τῷ Σωκράτει. Ἄλλοι ἄλλην κυρίαν ἰδέαν τοῦ διαλόγου εὐρίσκουσιν, ἡμεῖς δ' ἔχομεν τὴν γνώμην, ὅτι εἶναι ἡ ἀπόλυτος εὐπειθεία πρὸς τοὺς νόμους, ὡς ἀλλαχοῦ ἐδείξαμεν⁵. Ὅπως οὐδέποτε ὁ προκειμένος διάλογος συμπληροῖ τὸν ἱστορικὸν Σωκράτη. Διογένης ὁ Λαέρτιος παραδίδει⁶, ὅτι οὐχὶ ὁ Κρίτων, ἀλλ' ὁ Αἰσχίνης παρώτρυνε τὸν Σωκράτη, ὅπως φύγῃ ἐκ τοῦ δεσμοτηρίου. Τοῦτο δὲ

¹) Überweg ἐν σελίδ. 237. ²) Ἐν τόμ. IV, 451. ³) Ἐν τῷ προοίμῳ τοῦ διαλόγου ἡ σκηνὴ εἶναι δραματικωτάτη, ὡς λέγομεν ἐν σελ. 9 τοῦ Κρίτωνος "Τὸ πυκνὸν τῆς νυκτὸς σκοτός, ἡ βαθεῖα τοῦ δεσμοτηρίου σιγή, καὶ ἔνθεν μὲν ὁ γλυκὺς τοῦ ἀθῶίου ὕπνος, ἔνθεν δὲ ἡ ἐμφροντις τοῦ ἀσφάλοντος ἀγρυπνία, τὸ ἱλαρὸν τῆς λευχείμονος θεᾶς ἐνύπνιον καὶ ἡ φοβερά τοῦ μέλλοντος προσδοκία, ἡ προβεβηκυῖα τῶν δρώντων προσώπων ἡλικία καὶ τέλος ἡ ἀδιάσειτος φιλοσοφικὴ διάνοια διαγωνιζομένη πρὸς τὴν παρανομοῦσαν καρδίαν ἀποτελοῦσι σκηνὴν δυσκόλως δυναμένην νὰ εὐρεθῇ ἐν προλόγῳ δράματος ὁμοίως ὑποθέσεως". ⁴) Ἐν σελίδ. 66 τοῦ μν. συγγράμμ. ⁵) Ἐν σελ. 19 τῆς εἰσαγωγ. εἰς τὸν Κρίτωνα. ⁶) Ἐν βιβλ. III, 36 καὶ II, 60.

δὲν εἶναι πιθανὸν διὰ πολλοὺς λόγους, διότι ἡ ἀπόδρασις ἀπῆται δαπάνας, ὧν ὁ Αἰσχίνης ἐστερεῖτο, καὶ ἡ τοιαύτη προτροπὴ μᾶλλον τῷ ἦθει τοῦ Κρίτωνος ἢ τῷ τοῦ Αἰσχίνου ἀρμόζει¹. Ἐν τῷδε τῷ διαλόγῳ ἡ ἱστορικὴ βάσις εἶναι πολλὴ εὐρύτερα ἢ ἐν τοῖς ἄλλοις. Διότι ἐκ τῆς ἐκβάσεως τῆς παρούσης συζητήσεως ἐξαρτᾶται οὐχὶ ἡ θεωρητικὴ λύσις ζητήματός τινος, ἀλλ' ἡ ἀπόφασις πρὸς ἀπόδρασιν. Κατὰ δὲ τὸν Schleiermacher ὁ διάλογος οὗτος δὲν εἶναι ἔργον ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος κατασκευασθέν. ἀλλ' ἀληθὴς διάλογος, εἰς ὃν μόλις διακόσμησιν περὶ τὴν γλῶσσαν ὁ συγγραφεὺς προσέθηκε². Τὴν γνησιότητα τοῦ διαλόγου ἀμφισβητεῖ ὁ τολμηρὸς Ast³, ἀλλ' αἱ κρίσεις αὐτοῦ εἶναι ἡμαρτημέναι, ὥς ἐδείξαμεν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ εἰσαγωγῇ. Δὲν εἶναι δὲ πιστευτόν, ὅτι ὁ Πλάτων, ὅστις ἐξ εὐτελεστάτων τοῦ Σωκράτους ἐπισκένεωσιν ἔγραψε διαλόγους, ὁ Πλάτων, λέγω, ἥθελεν ὀκνήσει νὰ ποιήσῃ τὸ αὐτὸ ἐξ ἱστορικοῦ γεγονότος, ἐν ᾧ διὰ τῆς πράξεως κυροῦται ὀλόκληρος ἡ ἠθικὴ τοῦ φιλοσόφου διδασκαλία. Πρὸς δὲ ὁ Πλάτων ἐν τῷ Φαίδωνι⁴ ἐπαναλαμβάνων φράσεις, ὡς εἶπεν ἐν τῷ Κρίτωνι⁵, ὁμολογεῖ, ὅτι ὁ μικρὸς διάλογος εἶναι ἔργον αὐτοῦ. Πότε συνεγράφη ὁ Κρίτων, δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ ὁρίσωμεν. Δὲν πρέπει δὲ νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι ἡ δημοσίευσίς τοῦ ἔργου ἐγένετο εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σωκράτους. Διότι ἡ ἀπόπειρα πρὸς ἀπόδρασιν ἦτο ἔγκλημα πρὸς τὴν πολιτείαν καὶ ἡ δημοσίευσίς ἡδύνατο νὰ ἐπιεαυρύνῃ τὴν θέσιν τῶν ἀποπειραθέντων⁶.

Ὁ δὲ Ἰππίας ἐλάττωσιν εἶναι ἴσως ὁ ἀρχαιότατος τῶν Πλατωνικῶν διαλόγων, ὡς τεκμηριοῦται ἐκ τῆς ἀπλότητος αὐτοῦ. Ὁ Bergk ἔχει τὴν γνώμην, ὅτι οὗτος ἐδημοσιεύθη πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Σωκράτους⁷. Ὑπόθεσις αὐτοῦ εἶναι τὸ Ψεῦ-

¹) Ὅρα εἰσαγωγὴν μου ἐν σελίδ. 23. ²) Ἀντόθι ἐν σελίδ. 25. ³) Ἐν σελίδ. 493 τοῦ μνημ. συγγράμματος. ⁴) Ἐν 99 A. ⁵) Ἐν 53 B. ⁶) Ὅρα Überweg ἐν σελίδ. 247. ⁷) Ἐν σελίδ. 449.

δος, περὶ οὗ ὁ Σωκράτης διαλέγεται πρὸς Ἰππίαν τὸν Ἡλείον. Οὗτος τοσαύτην ἀλαζονείαν περὶ τῆς σοφίας αὐτοῦ εἶχεν, ὥστε κατὰ τὰ Ὀλύμπια παρεῖχεν ἑαυτὸν τῷ βουλομένῳ νὰ ἐρωτᾷ, ὅτι δήποτε καὶ ἂν ᾔθελε¹. Μετὰ πολλῆς εἰρωνείας ὁ φιλόσοφος παρατηρεῖ, ὅτι οὐδεὶς τῶν ἀθλητῶν ἔχει τοσαύτην πεποίθησιν εἰς τὸ ἑαυτοῦ σῶμα, ὅσῃν ὁ Ἰππίας τῇ διανοίᾳ². Τὸν σοφιστὴν τοῦτον ὁ διδάσκαλος τοῦ Πλάτωνος εἰρωνεύεται καὶ ἐν τῷ Πρωταγόρᾳ³. Ὁμολογουμένως ἦτο πολύτεχνος καὶ πολυμαθὴς καὶ ἦλθε εἰς τὴν Ὀλυμπίαν ποτὲ ἔχων δακτύλιον, σφραγίδα, σπλεγγίδα καὶ λήκυθον, ἅπερ ἦσαν ἔργα τῆς τέχνης αὐτοῦ. Πρὸς δὲ αὐτὸς ἐσκυτοτόμησε τὰ ὑποδήματα, ὥφηνε τὸ ἱμάτιον καὶ τὸν χιτωνίσκον καὶ ἐπλεξε τὴν ζώνην. Πλὴν τῶν φιλοτεχνημάτων τούτων ἦλθεν ἔχων ἔπη καὶ τραγωδίας καὶ διθυράμβους καὶ παντοίους λόγους καταλογάδην συντεθειμένους⁴. Ἡ γνησιότης τοῦ διαλόγου τούτου δὲν δύναται σπουδαίως νὰ ἀμφισβητηθῇ, διότι χωρίον⁵ τοῦ Ἀριστοτέλους μαρτυρεῖ, ὅτι εἶναι ἔργον τοῦ ἡμετέρου συγγραφέως.

Ὡσαύτως ὁ Ἴων θεωρεῖται νεανικὸν τοῦ Πλάτωνος ἔργον, οὗ ὑπόθεσις εἶναι ἡ Ἰλιάς τοῦ Ὁμήρου, ὡς λέγεται ἐν τῇ ἐπιγραφῇ. Τὰ διαλεγόμενα πρόσωπα εἶναι δύο, ὁ Σωκράτης καὶ ὁ Ἐφέσιος ῥαψωδὸς Ἴων, ὅστις ἔρχεται ἐκ τῶν Ἀσκληπιείων τῆς Ἐπιδαύρου, ἐν οἷς κατὰ τὸν ἀγῶνα τῶν ῥαψωδῶν ἔλαβε τὰ πρῶτα τῶν ἄθλων⁶. Εἶναι μὲν ἀλαζὼν διὰ τὴν τέχνην αὐτοῦ, ἀλλὰ δὲν ἐγγοεῖ τὰ ὕφ' ἑαυτοῦ ἀδόμενα. Ὁ Σωκράτης ἔχει τὴν γνώμην, ὅτι εἶναι ζηλωτὸν, ἂν τις ἐκμανθάνῃ μὴ μόνον τὰ ἔπη, ἀλλὰ καὶ τὴν διάνοιαν τοῦ ἀρίστου καὶ θειοτάτου ποιητοῦ. Διότι ὁ ῥαψωδὸς πρέπει νὰ ᾔναι ἐρμηνεὺς τῆς τοῦ ποιητοῦ διανοίας⁷.

¹) Ἐν 363 D. ²) Ἐν 364 A. ³) Ἐν 315 C. ⁴) Ἐν 368 B. ⁵) Ἐν Μετὰ τὰ φυσικὰ V, 29, 1025 A "Διὸ δ' ἐν τῷ Ἰππία λόγος παρακρούεται ὥς ὁ αὐτὸς ψευδὴς καὶ ἀληθής". Πλάτ. ἐν Ἰππ. 367 C "Ὁρᾷς οὖν, ὅτι ὁ αὐτὸς ψευδὴς τε καὶ ἀληθής περὶ τούτων..."; ⁶) Ἐν 530 A. ⁷) Ἐν 530 C.

² Ἀλλὰ φαίνεται, ὅτι ἐπὶ Σωκράτους συνέβαινε περὶ τοὺς ῥαψωδούς καὶ τὸν Ὅμηρον, ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀπαιδευσίας τοῦ ἡμετέρου ἔθνους περὶ τοὺς ἱερεῖς καὶ τὸ ἱερὸν εὐαγγέλιον. Διότι καὶ οὗτοι δὲν ἠδύναντο νὰ ἐρμηνεύσωσι τὸ ἀπαγγελλόμενον εὐαγγέλιον. Ἐν τῷ προκειμένῳ διαλόγῳ ὁ φιλόσοφος λέγει καλοὺς λόγους, ὅπως δείξῃ, ὅτι ἡ ποίησις εἶναι μανία τις καὶ οὐχὶ τέχνη¹. Αἰὰ τοῦτο καὶ οἱ ποιηταὶ λέγουσιν, ὅτι τὰ μέλη δρεπόμενοι ἀπὸ κρηνῶν μελιρρύτων ἐκ Μουσῶν κήπων καὶ ραπῶν φέρουσιν, ὥσπερ αἱ μέλισσαι, διότι καὶ αὐτοὶ οὕτω πέτονται². Ὁ χρόνος τῆς συγγραφῆς τοῦ διαλόγου δύναται νὰ ὀρισθῇ κατὰ τὸν Bergk³, διότι ὁ Ἰων λέγει, ὅτι ἡ Ἐφεσος ἄρχειται ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων⁴, ὅπερ ὑποδεικνύει τὸν χρόνον τὸν μετὰ τὴν ναυμαχίαν τῆς Κνίδου καὶ πρὸ τῆς εἰρήνης τοῦ Ἀνταλκίδου, ἦτοι τὸ τρίτον ἔτος τῆς 97 Ὀλυμπιάδος.

Ὁ δὲ πρῶτος Ἀλκιβιάδης ἔχει τὴν ἐπιγραφὴν Περὶ ἀνθρώπου φύσεως. Τὰ διαλεγόμενα πρόσωπα εἶναι μόνον δύο, ὁ Σωκράτης καὶ ὁ Ἀλκιβιάδης. Ὁμοιάζει δ' ὁ διάλογος πρὸς τὸ προοίμιον τοῦ Πρωταγόρου διότι γίνεται λόγος περὶ τοῦ ἔρωτος τοῦ φιλοσόφου πρὸς τὸν νῦν τοῦ Κλεινίου⁵. Ἐγράφη δὲ μετὰ τὴν εἰρήνην τοῦ Ἀνταλκίδου καὶ κατὰ τὸν χρόνον τῆς συμμαχίας τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Σπάρτης κατὰ τῶν Θηξῶν, ἦτοι κατὰ τὸ 374 π. Χ.⁶ Κατὰ τῆς γνησιότητος τοῦ διαλόγου ὑπάρχουσι πολλοὶ κριτικοὶ φέροντες ποικίλους λόγους. Οὕτω προσκρούουσιν εἰς τὸν λόγον, ὅτι οἱ τῆς Σπάρτης ἔφοροι φυλάττουσι δημοσίᾳ τὰς γυναῖκας τῶν βασιλέων⁷, ὅπως μὴ ἔξ ἄλλου γένηται βασιλεύς, ὅπερ ὑπομνησκει τὴν αἰσχρὰν τοῦ Ἀλκιβιάδου σχέσιν πρὸς Τιμαίαν τὴν γυναῖκα τοῦ Ἀγιδος⁸.

¹) Ὅρα τὸν Α' τόμ. τῆς ἑμῆς Γραμματολ. ἐν σελίδ. 56. ²) Ἐν Ἰων. 534 B. ³) Ἐν τόμ. IV, 454. ⁴) Ἐν Ἰων. 541 C. "Ἡ μὲν γὰρ ἡμετέρα, ὃ Σώκρατες, πόλις ἄρχειται ὑπὸ ὑμῶν καὶ στρατηγεῖται καὶ οὐδὲν δεῖται στρατηγοῦ". ⁵) Εὐθὺς ἐν ἀρχῇ. ⁶) Christ ἐν σελίδ. 391. ⁷) Ἐν 121 C. ⁸) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Ἀλκιβιάδ. 23.

Πρὸς δὲ παρατηρήθη, ὅτι ὁ διάλογος καίπερ ἔχων ἱκανὴν περιοχήν, ὅμως στερεῖται σκηρῶν¹, καὶ ὅτι ἡ γλῶσσα ἀπέχει τῆς Πλατωνικῆς λεπτότητος. Κατ' ἐξοχήν αἱ χασμωδίαί² φαίνονται ὀχληραὶ τοῖς κριτικοῖς. Διὰ τοὺς λόγους τούτους καὶ ἄλλους παραπλησίους ὁ Madwig³ καὶ ἄλλοι θεωροῦσι τὸν διάλογον ὑποβοηθήσαν, ἀλλὰ τὴν γνησιότητα ὑποστηρίζουσιν ὁ Socher⁴ καὶ ὁ Hermann⁵. Ἄν ὁ διάλογος δὲν ἦναι Πλατωνικὸν ἔργον, κατὰ τὸν Bergk⁶ συνέγραψεν Ἀλεξαμενὸς ὁ Τήσιος.

Ἐν τῷ Χαρμίδῃ οἱ φίλοι τοῦ Σωκράτους ὑποδέχονται αὐτὸν ἐπανελθόντα ἐκ Ποιδαίας. Ἐν τούτοις ὁ μανικὸς Χαιρέφῶν ἐν μέσῳ ἀναπηδήσας καὶ τῆς χειρὸς ἐπιλαβόμενος ἡσπάζετο τὸν διδάσκαλον καὶ ἐξεδήλον τὸν θαυμασμόν, ὅτι ἐσώθη ἐκ τῆς μάχης⁷, καθ' ἣν πολλοὶ γνώριμοι ἐφονεύθησαν. Τοῦ διαλόγου μετέχουσιν οἱ συγγενεῖς τοῦ Πλάτωνος, ὁ Κριτίας καὶ ὁ Χαρμίδης, οἵτινες ἔπесαν ἀγωνιζόμενοι κατὰ τὸ 403 πρὸς τοὺς τολμηροὺς τοῦ Θρασυβούλου ἐταίρους. Ὑπόθεσις τούτου εἶναι ἡ σωφροσύνη, ἣ δίδονται διάφοροι ὁρισμοί. Τούτων τελευταῖος εἶναι, ὅτι ἡ σωφροσύνη εἶναι ἐπιστήμη. Οὕτω συμπίπτει τῷ Γνωθὶ σαυτόν⁸. Ἡ γλῶσσα τοῦ διαλόγου ἔχει μὲν ἐλλείψεις τινάς, ἀλλὰ δὲν στερεῖται τῆς χάριτος, καθ' ἣν διαπρέπει ὁ ἡμέτερος συγγραφεύς. Θεωρεῖται δ' ὅμως νεανικὸν τοῦ φιλοσόφου ἔργον⁹.

Εἰς τὴν νεανικὴν τοῦ Πλάτωνος ἡλικίαν ἀνήκει καὶ ὁ Λῦσις καὶ δὴ λέγεται ὑπὸ Διογέנוρος τοῦ Λαερτίου¹⁰, ὅτι ζῶντος τοῦ Σωκράτους ἐγράφη. Ὑπόθεσις τοῦ διαλόγου εἶναι ἡ φιλία. Μετέχουσι δ' αὐτοῦ ὁ Σωκράτης, ὁ Ἱπποθάλης, ὁ Κτήσιππος, ὁ Μενέξενος καὶ ὁ Λῦσις. Τὸ ζήτημα δὲν λύεται, διότι οἱ παιδαγωγοὶ τοῦ Μενεξένου καὶ τοῦ Λύσιδος αἴφνης προσελθόντες ἐκάλεσαν τοὺς νεανίσκους, ἵνα ἐκ τῆς παλαίστρας,

¹) Sittl II, 315. ²) Τοιοῦτον ὄρα ἐν 105 A. ³) Advers. Crit. I, 402.

⁴) Ἐν σελίδ. 111. ⁵) Ἐν σελίδ. 439. ⁶) Ἐν τόμ. IV, 469. ⁷) Ἐν 153 B.

⁸) Christ ἐν σελίδ. 377. ⁹) Bergk IV, 448. ¹⁰) Ἐν βιβλ. III, 35.

ἐν ἣ ἑγένετο ὁ διάλογος, ἐπανέλθωσιν οἴκαδε· διότι ἦτο ἤδη ὀψέ¹.

Ὁ δὲ Λάχης ἔσχε τὴν ἐπιγραφὴν ἐκ τοῦ περιωνύμου στρατηγοῦ, ὅστις ἠγωνίσαστο ἐν Σικελίᾳ καὶ ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἐν τέλει ἔπεσεν ἀγωνιζόμενος ἐν Μαντινείᾳ². Ὑπόθεσις τοῦ διαλόγου εἶναι ἡ ἀνδρεία, ἣ δίδονται μὲν πολλοὶ ὁρισμοί, ἀλλὰ τὸ ζήτημα ἔμεινεν ἄλυτον, εἰ καὶ ὁ Bonitz³ νομίζει, ὅτι τὸ ἄλυτον εἶναι μόνον κατὰ τὸ φαινόμενον. Τὴν γνώμην ταύτην δὲν δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν, διότι οἱ διαλεγόμενοι κοινῇ ὁμολογοῦσιν, ὅτι τὸ περὶ ἀνδρείας ζήτημα δὲν ἐλύθη. Κατὰ τὸν εἰρημένον Γερμανὸν φιλόσοφον ἀνδρεία εἶναι ἡ ἐν τῇ ἡθικῇ γνώσει ἐνυπάρχουσα καρτερία. Ἀλλ' ὁ ὁρισμὸς οὗτος δεικνύει μᾶλλον, τί φιλόσοφοι δύνανται νὰ ἀνεύρωσιν ἢ τί ὁ Πλάτων ἀνέπτυξε καὶ οἱ διαλεγόμενοι εἶπον ἡ ἐνόησαν. Ὁ διάλογος δὲν ἔληξε μὲν εἰς θετικὸν συμπέρασμα, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀρηνητικὸν κέρδος δὲν εἶναι μικρόν. Τὴν γνησιότητα τοῦ διαλόγου ἀμφισβητοῦσιν ὁ Schaarschmidt⁴ καὶ ὁ Ast, ἐξ ὧν ὁ πρῶτος παρατηρεῖ, ὅτι ὁ Λάχης προὑποτίθει τὸν Πρωταγόραν. Μετὰ τὴν συγγραφὴν ἀριστουργήματος, οἷος ὁ Πρωταγόρας, δὲν ἠδύνατο, ὥς λέγει, ὁ συγγραφεὺς νὰ καταπέσῃ εἰς ἔργον ταπεινόν, οἷος ὁ Λάχης. Ἀλλὰ πότε ἐγράφη ὁ προκείμενος διάλογος, εἶναι δύσκολον νὰ ὁρισθῇ. Πρὸς δὲ κατὰ τὸν Bekker⁵ ὁ Λάχης δὲν δεικνύει κατάπτωσιν, ἀλλὰ πρόοδον. Κατὰ δὲ τὸν Ast⁶ ὁ Λάχης εἶναι ὑποβολιμαῖον ἔργον,

¹) Ἐν 225 A. Περὶ τοῦ διαλόγου ἐγράφησαν καὶ διατριβαί, ὥς ὑπὸ Schulze, De dialogi platonici qui inscribitur Lysis argumento et consilio, Brandenburg 1860. Ad. Westermayer, Der Lysis des Plato zur Einführung in das Verständniss des Sokratischen Dialoges, Erlangen, 1875. ²) Ὁγα τὴν ἐμὴν εἰσαγωγ. ἐν σελίδ. 27. ³) Platonische Studien ἐν σελίδ. 204. Παράβαλλ εἰσαγωγὴν μου ἐν σελίδ. 16. ⁴) Die Sammlung der Platon. Schriften, Bon 1866, ἐν σελίδ. 407. ⁵) Neue Jahrbücher für Philologie und Paedagogik 1880 ἐν σελίδ. 305. ⁶) Ἐν σελίδ. 453 τοῦ

διότι ἀντιφάσκει πρὸς τὸν Πρωταγόραν. Ἐκεῖ μὲν¹ ἡ ἀνδρεία ὀρίζεται ὡς σοφία τῶν δεινῶν καὶ μὴ δεινῶν, ἐνταῦθα δ' ὁ ὀρισμὸς οὗτος προτείνεται ὑπὸ τοῦ Νικίου², ἀλλ' ἀμφισβητεῖται ὑπὸ τοῦ Σωκράτους. Ὁ εἰρημένος κριτικὸς δεικνύει ἀσάφειαν καὶ σύγχυσιν ἐν τῷ διαλόγῳ καὶ ἀνωμαλίας περὶ τὴν γλῶσσαν. Βεβαίως ὁ προκείμενος διάλογος δὲν εἶναι τὸ ἀριστούργημα τοῦ Πλάτωνος, ἀλλὰ δὲν στερεῖται οὔτε ἐπιστημονικῶν, οὔτε καλλιτεχνικῶν ἀρετῶν³. Διὰ τοὺς λόγους τούτους καὶ ἄλλους, οὓς ἀναπτύσσομεν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ εἰσαγωγῇ, πειθόμεθα, ὅτι ὁ διάλογος εἶναι γνήσιον Πλατωνικὸν ἔργον.

Τῇ πρώτῃ περιόδῳ ἀνήκει καὶ ὁ Πρωταγόρας, ὅστις ἔχει ὑπόθεσιν, ἢν ἡ ἀρετὴ ἦναι διδακτόν. Ὁ σοφιστὴς διδάσκων ταύτην πιστεύει, ὡς εἰκός, εἰς τὸ διδάκτον αὐτῆς, ὁ δὲ Σωκράτης καταπολεμεῖ τοῦτο, οὐχὶ διότι ἔχει διάφορον γνώμην, ἀλλὰ διότι θέλει νὰ καταδείξῃ τὴν ἀντίφασιν τῆς θεωρίας πρὸς τὴν πρόθεσιν τοῦ Πρωταγόρου⁴. Κατὰ τὸν Σωκράτη οἱ τὸν διδάσκαλον τῆς ἀρετῆς ἐπαγγελλόμενοι δὲν εἶναι ἱκανοί, ὥπως πράξωσι τοῦτο. Αὕτη λοιπὸν εἶναι ἡ κυρία ὑπόθεσις τοῦ διαλόγου, αἱ δ' ἄλλαι συζητήσεις περὶ τῶν κατὰ μέρος ἀρετῶν ὁμοιάζουσιν, ὡς ἄλλαχού⁵ λέγομεν, πρὸς τὰς βοηθητικὰς γραμμὰς ἐν τῇ ἀποδείξει γεωμετρικοῦ θεωρήματος. Ἐν τῷ προκειμένῳ διαλόγῳ ὁ Πλάτων περὶ τῶν πέντε ἀρετῶν, τῆς σοφίας, τῆς σωφροσύνης, τῆς δεινότητος, τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἀνδρείας πραγματεύεται καθ' ὅλον. Εἰδικώτερον δὲ ἀναπτύσσει τὰ περὶ τῶν ἀρετῶν τούτων ἐν ἰδιαιτέροις διαλόγοις, ὡς τὸ περὶ ἀνδρείας ἐν τῷ Λάχῃ καὶ τὸ περὶ δεινότητος ἐν τῷ Εὐθύφρονι. Ὁ προκείμενος διάλογος ὑποτίθεται γινόμενος ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ πλουσίου Καλ-

εἰρημένου συγγράμματος. 1) Ἐν 360 D. 2) Ἐν Λάχῃ. 194 D. 3) Ὅρα εἰσαγωγὴν μου ἐν σελίδ. 21. 4) Ὅρα τὴν εἰσαγωγὴν μου εἰς Πρωταγόρ. ἐν σελίδ. 34. 5) Αὐτόθι. Παράβαλλ. τὴν διατριβὴν τοῦ Menardus, Wie ist Platos Protagoras aufzufassen, Oldenbuig 1865.

λίον. Μετέχουσι δ' αὐτοῦ οἱ διαπρεπέστατοι τῶν σοφιστῶν καὶ ἄνδρες ἀνήκοντες τοῖς ἐπιφανεστάτοις τῶν Ἀθηναίων οἴκοις, ὡς ὁ Κριτίας, ὁ Ἀλκιβιάδης καὶ οἱ παῖδες τοῦ Περικλέους. Ἐπειδὴ δ' ὁ διάλογος διαπρέπει κατὰ τὴν πλαστικὴν ἐνάργειαν τῶν σκηναίων καὶ τῶν προσώπων καὶ καθ' ὅλον κατὰ τὴν καλλιτεχνικὴν παρῶσασιν, οἱ κριτικοὶ δὲν ἐτόλμησαν νὰ εἰπωσιν, ὅτι οὗτος δὲν εἶναι Πλατωνικὸν ἔργον¹. Περὶ δὲ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ὑποτίθεται γενόμενος ὁ διάλογος, ὑπάρχουσιν ἀμφισβητήσεις· διότι οἱ ἐν τῷ διαλόγῳ φερόμενοι ὑπαιτιγμοὶ ἀντιφάσκουσι πρὸς ἀλλήλους καὶ ἄλλοι μὲν ἀναξιβάζουσιν αὐτὸν μέχρι τοῦ 432 π. Χ., ἄλλοι δὲ καταξιβάζουσιν εἰς πολὺ μεταγενεστέραν ἐποχὴν². Πιθανώτερα φαίνεται ἡ πρώτη χρονολογία. Ἐπειδὴ δὲ ἰδέαι τινὲς ἐνταῦθα ἀπαντῶσαι ἀλλαχοῦ ἀκριβέστερον ὁρίζονται, εἰκάζεται, ὅτι ὁ Πρωταγόρας ἀνήκει τοῖς ἀρχαιοτέροις διαλόγοις³.

Ἐν τῷ Εὐθύδημῳ ὁ Σωκράτης διακωμῶδεῖ τοὺς δύο ἀδελφούς, τὸν Εὐθύδημον καὶ τὸν Διονυσόδωρον, οἵτινες δὲν ἡσχολοῦντο περὶ τὴν εὔρεσιν τῆς ἀληθείας, ἀλλὰ διὰ σοφιστικῶν ἐρωτήσεων τὸν ἔπαινον τῶν ἀκροατῶν ἐθήρουν⁴. Οὗτοι μετὰ τῆς ἐριστικῆς αὐτῶν διαλεκτικῆς δὲν ἦσαν κρεῖττονες τῶν σοφιστῶν, οἵτινες ἀπήγγελλον μακροὺς λόγους. Ἐπηγγέλλοντο δ' ὅτι διδάσκουσιν ἀρετὴν κάλλιστα καὶ τάχιστα⁵. Ὁ διάλογος ἐγένετο ἐν τῷ Ἀνκίρῳ, ἀλλ' ἐπειδὴ ὑπῆρχεν ὄχλος πολὺς, ὁ Κρίτων δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀκροασθῇ. Μετέχουσι δὲ τοῦ διαλόγου πλὴν τοῦ ἰθύντορος οἱ δύο ἐριστικοί, ὁ Εὐθύδημος καὶ ὁ Διονυσόδωρος, καὶ δύο εὐγενεῖς νέοι, ὁ Κλεινίας καὶ ὁ Κτήσιππος. Παρίστανται καὶ δύο οἰονεῖ ἡμιχόρια, οἱ ὁπαδοὶ τῶν σοφιστῶν καὶ οἱ θυμασταὶ τοῦ καλοῦ Κλεινίου. Ἐν τέλει τοῦ διαλόγου φέρονται λό-

¹) "Ora Bonitz ἐν σελίδ. 237 τοῦ μνημονευθέντος συγγράμματος.

²) Τοὺτους ἀναπτύσσομεν ἐν σελίδ. 53 τῆς ἡμετέρας εἰσαγωγῆς. ³) Αὐτόθι ἐν σελίδ. 55. ⁴) Christ ἐν σελίδ. 383. ⁵) Ἐν Εὐθύδημ. 273 D Παράβαλλ. Bonitz ἐν σελ. 90.

γοι κατ' ἐπιφανοῦς ῥήτορος, ὅστις δὲν εἶναι ὁ Θεόδωρος, ὥς τινες ὑπέλαβον, ἀλλ' ὁ Ἰσοκράτης. Ἐπειδὴ δ' ὁ Πλάτων ἐν τῷ Φαίδρῳ διάκειται φιλικῶς πρὸς τὸν κακιζόμενον ῥήτορα, πρόδηλον, ὅτι ὁ Εὐθύδημος συνεγράφη μετὰ τὸν διάλογον ἐκείνον.

Πολλὴ ἀμφισβήτησις ὑπάρχει περὶ τὸν ὅρισμόν τῆς κυρίας ἰδέας τοῦ Γοργίου². Κατὰ μὲν τὸν C. Hermann³ πυρὴν τοῦ διαλόγου εἶναι ἡ ἀπόδειξις, ὅτι μόνον τὸ ἀγαθὸν εἶναι ὄντως ὠφέλιμον καὶ ὅτι ὁ ἄνθρωπος διὰ τῆς ἀδικίας ἐαυτὸν βλάπτει καὶ διὰ τοῦτο δὴ ἡ ἡδονὴ πρόκειται νὰ ἡττᾶται ὑπὸ τοῦ ἀγαθοῦ· κατὰ δὲ τὸν Bonitz⁴ κυρία ὑπόθεσις εἶναι τὸ ζήτημα, ἂν ἡ φιλοσοφία κατὰ Πλατωνικὴν ἔννοιαν, ἢ ἡ πολιτικὴ ῥητορικὴ ἐν τῇ τότε πραγματικῇ αὐτῆς καταστάσει εἶναι ἄξιον πρόβλημα. Καθ' ἡμᾶς κυρία ἰδέα τοῦ προκειμένου διαλόγου εἶναι ἡ σύγκρουσις τῆς φιλοσοφικῆς ἠθικῆς πρὸς τὴν πολιτικὴν ῥητορικὴν⁵. Συγκρουσθεῖσα λοιπὸν ἡ πρώτη πρὸς τὴν δευτέραν ἐνίκησε καὶ ἐν τῇ θεωρίᾳ δὲν ἡδύνατο ἄλλως νὰ ἔχη. Ἐν τῇ πράξει ὁμως ἡ πολιτικὴ ῥητορικὴ εὐδοκίμοῦσα διέφθειρε τὸν Ἑλληνικὸν λαόν⁶. Τοῦ διαλόγου μετέχουσιν ὁ Σωκράτης καὶ ὁ ἐνθουσιώδης αὐτοῦ μαθητὴς Χαιρεφῶν, ὁ Γοργίας καὶ ὁ μαθητὴς αὐτοῦ Πῶλος καὶ ὁ διεφθαρμένος πολίτευτής Καλλικλῆς. Τοῦ γέροντος σοφιστοῦ φεῖδεται ὁ Πλάτων διότι ἡ θεω-

¹) Bergk ἐν σελίδ. 465. ²) Ὅρα εἰσαγωγὴν μου εἰς Γοργίαν ἐν σελίδ. 82. ³) Ἐν I, 477 τοῦ μνημονευθέντος συγγράμματος. ⁴) Ὅρα εἰσαγωγὴν μου εἰς Γοργ. ἐν σελίδ. 83. ⁵) Αὐτόθι. ⁶) Αὐτόθι ἐν σελίδ. 84 πρὸς τοῖς ἄλλοις λέγομεν "Οἱ σοφισταὶ οὐδὲν δίκαιον ἀνεγνώριζον, ἀλλ' ἐξηγῆτο ἐκ τοῦ ὑποκειμένου νὰ ὁρίσῃ αὐτὸ καὶ τοῖς ἄλλοις διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ λόγου νὰ ἐπιβάλῃ. Καθ' ὅλου εἰπεῖν, ἡ σοφιστικὴ κερφθεῖσα ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς ῥητορικῆς καὶ ὑπὸ τὸ προσωπεῖον ταύτης ἐνεργοῦσα ἤρξατο κατ' ἐνθυσίαν ὑποσεῖν τὰς βάσεις, ἐφ' ὧν αἱ Ἑλληνικαὶ πολιτεῖαι ἐστηρίζοντο, καὶ τὴν ἐλευθερίαν πάντων ἀπειλοῦσα. Οὕτως ἡ ῥητορικὴ, ὡς ἐνόουν αὐτὴν οἱ περὶ τὸν Γοργίαν, ὁμοιάζει πρὸς κατακτητὴν καὶ διαφέρει μόνον κατὰ τὰ ὄργανα· ἐκεῖνος μὲν δουλοὶ διὰ τῆς δυνάμεως τῶν ὀπλῶν, αὕτη δὲ θιά τοῦ λόγου."

ρία τούτου ἦγε μὲν εἰς τὴν διαφθοράν, ἀλλ' ὑπὸ Ἑλληνικὴν ἔννοιαν ἦτο οὕτως ἔντιμος, ὥστε ὁ συγγραφεὺς δὲν ἠδύνατο νὰ προσβάλῃ τὴν κρατοῦσαν γνώμην. Ἄλλως δὲν ἦτο δίκαιον, ἂν ἐθεώρει τοῦτον ὑπεύθυνον τῶν συνεπειῶν, ἃς ἐξήγαγον οἱ μαθηταὶ τοῦ σοφιστοῦ¹. Τοῦναντίον ὁ συγγραφεὺς τὸν Πῶλον εἰκότισεν ὡς οἰκτρὸν ὑπὸ ἠθικὴν ἔποισιν². Εἰ καὶ οἱ δύο οὗτοι σοφισταὶ ἦσαν θεωρητικοί, ὅμως δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἀγωνισθῶσι πρὸς τὸν Σωκράτη οὕτω δεξιῶς, ὡς ὁ πρακτικὸς ὁρίτωρ Καλλικλῆς. Οὗτος ἐλέγχεται καὶ ἠτιᾶται, ἀλλ' οὔτε τὸν ἔλεγχον, οὔτε τὴν ἦταν ὁμολογεῖ³. Ὁ πολιτικὸς οὗτος εἶναι οὕτως ἐπιφανής, ὥστε τίθεται παρὰ τῷ Ἀλκιβιάδῃ. Ἄλλ' ἐν ᾧ εἶναι τοιοῦτος, οὐδαμῶς μνημονεύεται. Διὰ τοῦτο ὁ δεινὸς τοῦ Πλάτωνος ἐρμηνευτὴς καὶ ἐμὸς φίλος Cran⁴ ἐπειράθη, ὅπως δι' ἰσχυρῶν λόγων δείξῃ, ὅτι ὑπὸ τὸ πρόσωπον τοῦ Καλλικλέους λανθάνει ὁ Κριτίας. Ὡς ἐν τῷ Πρωταγόρῃ, οὕτω καὶ ἐν τῷδε τῷ διαλόγῳ οἱ ὑπαινυγμοί, ἐξ ὧν ἠδυνάμεθα νὰ ὀρίσωμεν τὸν χρόνον τοῦ διαλόγου, ἄγονσιν εἰς διαφόρους χρονολογίας, ὅπερ οἱ ἀρχαῖοι ἤδη ἔχον παρατηρήσει⁵. Αὐτοὶ κατὰ τινὰς ἡ γένεσις τοῦ διαλόγου πρέπει νὰ τεθῇ κατὰ τὸ 427—420, κατ' ἄλλους δὲ κατὰ τὸ 405, ὅπερ θεωροῦμεν πιθανώτερον⁶. Ἀφ' οὗ ὁ διάλογος ὑποτίθεται γενόμενος κατὰ τὸ τέλος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ὁ χρόνος τῆς συγγραφῆς πρέπει νὰ τεθῇ βραδύτερον. Κατὰ τὴν κρατοῦσαν γνώμην συνεγράφη ὀλίγον χρόνον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σωκράτους, ὡς τεκμηριοῦται ἐκ τῆς μεγάλης πικρίας, μεθ' ἧς ὁ Πλάτων γράφει κατὰ τῶν δημοκρατικῶν⁷.

¹) Αὐτόθι ἐν σελίδ. 95. ²) Αὐτόθι ἐν σελίδ. 97. ³) Αὐτόθι ἐν σελίδ. 99. ⁴) Ἐν τῇ ἀξίᾳ λόγου διατριβῇ Beiträge zur Erklärung des Platonischen Gorgias im Ganzen und Einzelnen, Leipzig, 1870. ⁵) Ἀθήν. V, 217 C. ⁶) Τοὺς χρονολογικοὺς ὑπαινυγμοὺς ἐξετάζομεν ἐν σελ. 111 τῆς ἡμετέρας εἰσαγωγῆς. ⁷) Oqa C. Hermann ἐν σελ. 476. Περὶ τοῦ Γοργίου ἐγράφησαν πολλαὶ μονογραφίαι, ὡς ὑπὸ J. Märkinger, Die Rhetorik nach dem Plat. Dialog Gorg. Seitenstetten 1877 καὶ K. Liebhold, Die Be-

Ἐν δὲ τῷ Μένωνι κυρία ὑπόθεσις εἶναι, ἂν ἡ ἀρετὴ ᾖ διδασκτὸν ἢ ἀσκητὸν, ἢ δὲν ᾖ τοιοῦτον, ἀλλὰ φύσει παραγίνεται τοῖς ἀνθρώποις. Μετέχουσι δὲ τοῦ διαλόγου δύο πλούσιοι ἄνδρες, ὁ Θεσσαλὸς Μένων καὶ ὁ στρατηγὸς Ἀντισ, ὁ κατήγορος τοῦ Σωκράτους. Ἐκεῖνος μὲν εἶναι ἐραστὴς τῆς παιδείας, οὗτος δὲ ἐχθρὸς πάσης ἐπιστημονικῆς παιδεύσεως· διότι ἔχει τὴν γνώμην, ὅτι αὕτη εἶναι διαφθορὰ τῶν μαθητῶν¹. Ὁ διάλογος, ὡς λέγει ὁ Ast², εἶναι ἀνάπτυξις πολλῶν ζητημάτων, ὧν ὁ συγγραφεὺς ἤψατο ἐν τῷ Πρωταγόρῃ, τῷ Φαίδρῳ, τῷ Γοργίᾳ καὶ τῷ Φαίδωνι. Κατὰ τὸν σοφὸν τοῦτον ἄνδρα τὸ κύριον ζήτημα δὲν λύεται, ἀλλὰ μόνον δεικνύται, ὅτι ἡ ἀρετὴ δὲν δύναται νὰ ᾖ διδασκτὴ, διότι οὐδεὶς διδάσκαλος ταύτης ὑπάρχει, μόνον δ' ἐκ θείας μοίρας εἶναι δυνατόν νὰ δοθῇ³. Ἀλλ' οὕτως ἡ ἀρετὴ ἤθελεν εἶναι ἄλογος καὶ τυφλὴ ἐνέργεια. Ὁ τοιοῦτος δισχυρισμὸς εἶναι ἀντίθετος πρὸς τὴν δόξαν τοῦ Πλάτωνος. Κατὰ τὸν Socher⁴ ὅμως ἡ τοιαύτη θεωρία εἶναι μὲν ἀντιπλατωνικὴ, δὲν λέγεται ὅμως σπουδαίως, ἀλλ' εἰρωνικῶς, δηλ. ἡ ἀρετὴ δὲν εἶναι διδασκτὸν, ἀφ' οὗ οὐδεὶς διδάσκει ταύτην. Πότε συνεγράφη ὁ διάλογος, δὲν δύναται νὰ ὁρισθῇ ἀκριβῶς. Πάντως ὅμως πρέπει νὰ τεθῇ μετὰ τὸ 395, διότι γίνεται μνεῖα τοῦ ἀργυρίου, ὅπερ ὁ πολυτενόμενος τῶν Θηβῶν Ἰσμηνίας ἔλαβε παρὰ τῶν Περσῶν, ὅπως ἀντιδράσῃ κατὰ τῆς Σπάρτης, ὅτε τὰ νικηφόρα τοῦ Ἀγησιλάου ὅπλα ἡπείλουν τὴν αὐτοκρατορίαν⁵.

deutung des Platonischen Gorgias, Rudolstadt 1885. ¹) Ἐν 91. ²) Platon's Leben und Schriften ἐν σελίδ. 598. ³) Ἐν 99 E "Εἰ δὲ νῦν ἡμεῖς ἐν παντί τῷ λόγῳ τούτῳ καλῶς ἐξηγήσαμεν τε καὶ ἐλέγομεν, ἀρετὴ ἂν εἴη οὔτε φύσει οὔτε διδασκτὸν, ἀλλὰ θεῖα μοῖρα παραγινομένη ἄνευ νοῦ, οἷς ἂν παραγίγηται, εἰ μὴ τις εἴη τοιοῦτος τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν, ὅσος καὶ ἄλλον ποιῆσαι πολιτικόν". ⁴) Ἐν σελίδ. 176 τοῦ μνημ. συγγραμματος. ⁵) Ἐν 90 A "Ὡς περὶ ὁ νῦν γεωσιεὶς ἐλληφὼς τὰ Πολυκράτους χρήματα Ἰσμηνίας ὁ Θηβαῖος". Παράβαλλ. Ueberweg, Untersuchungen ἐν σελίδ. 225.

*Υπόθεσις τοῦ Ἰππίου μείζονος εἶναι τὸ καλόν, ὅπερ ὁ σοφιστὴς δὲν δύναται νὰ ὀρίσῃ. Τοῦ διαλόγου μετέχονσι μό· τον δύο πρόσωπα, ὁ Σωκράτης καὶ ὁ Ἰππίας. Τὸν ἀλαζόνα σοφιστὴν ὁ συγγραφεὺς δεινῶς σκώπτει καὶ εὐθὺς ἐν ἀρχῇ εἰσάγει σεμνυνόμενον ἐπὶ τῷ χρηματισμῷ ἐκ τοῦ ἐπαγγέλματος καὶ θεωροῦντα τὸ εἰσπραχθὲν ἀργύριον ὡς τεκμήριον σοφίας¹. Τινὲς κριτικοὶ ἔχουσι τὴν γνώμην, ὅτι ὁ προκείμενος διάλογος δὲν εἶναι ἔργον τοῦ ἡμετέρου συγγραφέως. Διότι ὁ Ἀριστοτέλης μνημονεύων² τοῦ ἐλάττονος Ἰππίου δὲν ὀρίζει τοῦτον διὰ τινος διακριτικοῦ ἐπιθέτου, ὅπερ ἤθελε πράξει, ἂν ἐγίνωσκε δύο διαλόγους φέροντας τὸ ὄνομα τοῦ σοφιστοῦ. Νομίζομεν, ὅτι τοῦτο δὲν εἶναι ἰσχυρὰ κατὰ τῆς γνησιότητος ἀπόδειξις· διότι ὁ Σταγειριτὴς μνημονεύων τῆς ὑποθέσεως δὲν ξεχώρει ἀναγκᾶν, ὅπως δι' ἰδιαίτερον ἐπιθέτου χαρακτηρίσῃ τὸν ἐλάττονα Ἰππίαν. Κατὰ δὲ τὸν *Ast*³ ὁ προκείμενος διάλογος εἶναι ἀνάξιος τοῦ Πλάτωνος διὰ τὰ σκώμματα. Καὶ αὕτη ἡ ὑπόθεσις τοῦ διαλό· γου εἶναι, ὡς λέγει, σάτυρα κατὰ τοῦ καλῶς κεκοσμημένου Ἰπ· πίου⁴. Ἀλλὰ καὶ τὰ σκώμματα δὲν εἶναι ἀλλότρια τῆς συγγρα· φικῆς τοῦ Πλάτωνος μεθόδου καὶ ὁ μνημονευθεὶς φιλόλογος μέχρις ὑπερκριτικῆς προβαίνει.

Μεταξαινόντες εἰς τὴν δευτέραν, ἥτοι τὴν Μεγαρικὴν περι· οδον τῶν Πλατωνικῶν διαλόγων, ἀρχόμεθα ἐκ τοῦ Κρατύλου. Ἐν τούτῳ ὀλίγα πρόσωπα διαλέγονται, ὁ Σωκράτης, Ἐρμογένης ὁ ἀδελφὸς τοῦ Καλλίου καὶ τὸ πρόσωπον, ἐξ οὗ τὸ ὄνομα ἔσχεν ὁ διάλογος. Τούτου ὑπόθεσις εἶναι τὸ ζήτημα, ἂν ἡ γλῶσσα ἐγγιγνήθῃ φύσει ἢ νόμῳ. Ὁ μὲν Κρατύλος, ὅστις εἶναι μαθητὴς τοῦ Ἡ· ρακλείτου, ἔχει τὴν γνώμην, ὅτι ἡ γλῶσσα εἶναι φυσικὸν προϊόν⁵,

¹) Ἐν 282 E. ²) Ἐν Μετὰ τὰ φυσικ. V, 29, 1025 A, 6. Παράβαλλ. Ueberweg, Untersuchungen ἐν σελίδ. 175. ³) Ἐν σελίδ. 458. ⁴) Ἐν σελ. 291 A "Σοὶ μὲν γὰρ οὐκ ἂν πρέποι τοιούτων ὀνομάτων ἀναμίμνησθαι καλῶς μὲν οὐτως αἰμπερομένῳ, καλῶς δὲ ὑποδεδεμένῳ, εὐδοκιμοῦντι δὲ ἐπὶ σοφίᾳ ἐν πᾶσι τοῖς Ἑλλήσιν". ⁵) Ἐν 383 A "Κρατύλος φησὶν ὅδε, ὃ

ὁ δ' Ἑρμογένης ὁπαδὸς ὦν τῆς Ἑλεατικῆς φιλοσοφίας δέχεται, ὅτι αὕτη νόμος ἐγένετο¹. Τὸ ζήτημα τοῦτο ἄγει εἰς τὸ ἐνυμον πολλῶν λέξεων, ὅπερ ὅτι μὲν μετὰ σπουδαιότητος, ὅτ' δὲ μετὰ παιδιᾶς γίνεται². Αἱ πλεῖστοι τῶν ἐνυμολογιῶν εἶναι ἡμαρτημέναι καὶ δὴ καὶ γελοῖαι, ἀλλ' οἱ ἀρχαῖοι καταφρονοῦντες τῶν ξένων γλωσσῶν δὲν ἠδύναντο νὰ φθάσωσιν εἰς τὴν συγκριτικὴν γλωσσολογίαν, δι' ἧς ἀσφαλέστερα ἐνυμολογικὰ πορίσματα ἐξάγονται. Ἄλλ' οὐχ ἦτον ὁ διάλογος περιέχει εὐφρεσάτας παρατηρήσεις καὶ εἶναι ἡ πρώτη ἀπόπειρα φιλοσοφίας τῆς γλώσσης, περὶ ἣν ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ἡσχολήθη ὁ Πλατωνικὸς *Deuschle*³ καὶ ὁ ἐμὸς διδάσκαλος *Steinthal*⁴.

Τοῦ δὲ Θεαιτήτου ὑπόθεσις εἶναι ἡ ἐπιστήμη, περὶ ἧς διαλέγονται ὁ Σωκράτης, ὁ Θεαίτητος καὶ ὁ Θεόδωρος. Ὁ φιλόσοφος ἐντυχὼν τῶν Κυρηναίων μαθηματικῷ Θεοδώρῳ, παρ' ᾧ πολλοὶ νέοι ἐσπούδαζον γεωμετρίαν καὶ ἀριθμητικὴν, ἐρωτᾷ, τίνες τῶν μαθητῶν διακρίνονται. Οὗτος ὀνομάζει τὸν Θεαίτητον⁵, ὃν καὶ συνέστησε. Τὰ περὶ τοῦ εἰρημένου ζητήματος λεχθέντα ὁ Σωκράτης εἶπε τῷ Μεγαρικῷ Εὐκλείδῃ, ὅστις ἀντήγραψε τὸν διάλογον καὶ δόκιμος ἐπορεύετο εἰς Ἀθήνας, ἐρωτῶν τὸν φιλόσοφον ἐπηγορθοῦτο⁶. Ἐξ ἧτι μετὰ ταῦτα ἐν Κορίνθῳ ἀγωνισάμενος ὁ Θεαίτητος καὶ τρωθεὶς βαρέως ἤγετο διὰ τῶν Μεγάρων εἰς Ἀθήνας. Παρὰ τοῦ Εὐκλείδου ἐν Μεγάρῳ ὁ Τερψίων μανθάνει περὶ τοῦ τραύματος τοῦ σοφοῦ στρατιώτου⁷. Ὁ Εὐκλείδης προστίθωκεν, ὅτι ὁ Σωκράτης συγγενόμενος τῷ Θεαιτήτῳ μειρακίῳ ὄντι ἐθαύμασε τὴν φύσιν αὐτοῦ ἐκ τοῦ δια-

Σώκρατες, ὀνόματος ὀρθότητι εἶναι ἐκάστῳ τῶν ὄντων φύσει πεφυκυῖαν.

1) Ἐν 384 C "οὐ δύναμαι πεισθῆναι ὡς ἄλλη τις ὀρθότης ὀνόματος ἢ ξυνθήκη καὶ ὁμολογία". 2) Bergk IV, 456. 3) Die Platonische Sprachphilosophie, Marburg 1852. 4) Geschichte der Sprachwissenschaft ἐν σελ. 39. 5) Ἐν 144 D. 6) Ἐν 143 A. 7) Ἐν 142 A. Παράβαλλ. Socher ἐν σελίδ. 249.

λόγου, ὃν ἔσχε πρὸς αὐτὸν καὶ περὶ οὗ εἴρηται. Τὸν διάλογον λοιπὸν τοῦτον, ὅστις Θεαίτητος ἐπιγράφεται, ἀναγινώσκει δοῦλος. Δὲν μεταχειρίζεται ὁμοῦς ὁ Εὐκλείδης τὸν διηγηματικόν, ἀλλὰ τὸν δραματικὸν τρόπον, ἵνα μὴ αἱ ἐν τῷ μέσῳ διηγήσεις περὶ τοῦ λέγοντος καὶ ἀποκρινομένου παρέχωσι πράγματα¹. Ἐν τῷ διαλόγῳ μετὰ πολλῆς χάριτος ὁ Σωκράτης παραβάλλει τὴν ψυχὴν πρὸς περισσεῶνα², τὴν δὲ διδασκαλίαν αὐτοῦ πρὸς μαιείαν³. Τὸ ζήτημα ὁμοῦς τοῦ διαλόγου δὲν λύεται, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐξέτασις αὐτοῦ δὲν εἶναι μικρὸν κέρδος⁴. Περὶ δὲ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν συνεγράφη ὁ διάλογος, διαφωνοῦσιν οἱ φιλόλογοι. Διότι ὑπὸ τινων μὲν ἡ συγγραφὴ τίθεται κατὰ τὸ 392, ὑπὸ ἄλλων δὲ κατὰ τὸ 374 καὶ ὑπὸ τοῦ Bergk μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀγησιλάου, ἥτοι τὸ 357⁵.

Ὁ Σοφιστὴς προϋποτίθῃσι τὸν Θεαίτητον διότι ἐν ἐκείνῳ μὲν τῷ διαλόγῳ ὁ Σωκράτης ἀπερχόμενος εἰς τὴν τοῦ βασιλέως στοάν, ὅπως μάθῃ τὰ κατὰ γραφὴν τοῦ Μελήτου, παρακαλεῖ τὸν Θεόδωρον, ἵνα ἐπανίδωσιν ἀλλήλους, ἐν ἀρχῇ δὲ τοῦ Σοφιστοῦ ἔρχεται ὁ μαθηματικὸς ἄγων ξένον Ἐλεάτην, ὃν συνίστησι τῷ Σωκράτει. Τὸν φιλόσοφον τοῦτον ὁ Σωκράτης παραβάλλει πρὸς τοὺς Ὀμηρικὸν θεοὺς, οἵτινες περιέρχονται τὴν γῆν, ὅπως μάθωσιν, ὅποσοι μετέχουσιν αὐτῆς δικαίως⁶. Ὑπόθεσις τοῦ διαλόγου εἶναι ὁ ὅρισμός τοῦ Σοφιστοῦ γίνεται δὲ τοῦτο διὰ τῆς μεθόδου τῆς διαιρέσεως⁷. Περὶ τῆς γνησιότητος

1) Ἐν 143 C. 2) Ἐν 197 E "ἔν ἑκάστη ψυχῇ ποιήσωμεν περισσεῶνα τινὰ παντοδαπῶν ὀρνίθων, τὰς μὲν κατ' ἀγέλας οὖσας χωρὶς τῶν ἄλλων, τὰς δὲ κατ' ὀλίγας. ἐνίας δὲ μόνας διὰ πασῶν ὅπῃ ἂν τύχωσι πετωμένας." 3) Ἐν 149—151. 4) Socher ἐν σελίδ. 256. 5) Περὶ τοῦ ζητήματος ἀνάγνων Röhde, Abfassungszeit des Platon. Theaetetus, Jahrbuch. für Phil. 1881 ἐν σελίδ. 321. Παράβαλλ. τὰ J. Horowitz, über Platon's Theaetet, seine Bedeutung und Stellung innerhalb der Plat. Lehre und seine Abfassungszeit, Thorn 1884. 6) Ἐν 216 A. 7) Christ ἐν σελίδ. 389.

τοῦ διαλόγου ὑπάρχει διαφωνία¹ διότι ὁ μὲν *Schaarschmidt*¹ ἀπορρίπτει αὐτόν, ὁ δὲ *M. Hayduck*² ὑποστηρίζει ὡς γνήσιον. Ἡμεῖς δεχόμεθα τὸ πρῶτον, διότι ὁ Ἀριστοτέλης παρὰ πέμπων εἰς ἰδέαν τινὰ τοῦ προκειμένου διαλόγου θεωρεῖ τοῦτον ἔργον Πλατωνικόν³. Κατὰ δὲ τὸν *Christ*⁴ ὁ Σοφιστὴς συνεγράφη κατὰ τὸ 364.

Ἐκ τῆς ἀρχῆς τοῦ Σοφιστοῦ γίνεται δῆλον, ὅτι ὁ Πλάτων τὸν Θεαίτητον, τὸν Σοφιστήν, τὸν Πολιτικὸν καὶ τὸν Φιλόσοφον ἐθεώρει ὡς στενῶς συνδεδεμένους διαλόγους. "Ἄν οὗτος ἔγραφε καὶ τὸν Φιλόσοφον, ἤθελεν ἀποτελεσθῇ ὁλόκληρος τετραλογία." Ὁ Πολιτικός, περὶ οὗ ἐνταῦθα πρόκειται, ἔχει ὑπόθεσιν τὸν δρισμὸν τούτου, ὡς ὁ προηγούμενος τὸν τοῦ Σοφιστοῦ. Τὸ ζήτημα λύεται διὰ τῆς αὐτῆς μεθόδου, ἥτοι τῆς διαιρέσεως. Εἶναι παράδοξον, ὅτι ὁ *Socher*⁵ δὲν θεωρεῖ τὸν διάλογον γνήσιον. Ἀλλ' ἂν ὁ Πολιτικὸς δὲν ἔγραψεν ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος, ὑπὸ τίνος ἄρα γε; Τοῦτον δὲν δύναται νὰ ὀνομάσῃ, ἀλλὰ λέγει μόνον, ὅτι ὁ συγγραφεὺς τούτου ἦτο ἀνὴρ κεκτημένος τεχνολογικάς, φυσικάς καὶ πραγματικάς γνώσεις καὶ ἡγάπα τὴν διαλεκτικὴν. Ἀλλ' εἶναι ἀπίθανον, ὅτι ἄλλος ἔγραψεν ἔργον, ὅπερ ὁ Πλάτων ἀνήγγειλεν ἐν τῷ Σοφιστῇ, ἢ ὅτι οὗτος δὲν ἐξεπλήρωσε τὴν ὑπόσχεσιν ἢ ὅτι τὸ συγγραφὲν ἀπώλετο καὶ τούτου ἀπολεσθέντος ἄλλος διάλογος ὑπεβλήθη τῷ συγγραφεῖ⁶. Διὰ ταῦτα ἐπαινοῦμεν τὸν δει-

¹) Bhein. Mus. 18, 1 καὶ 19, 63. ²) Ueber die Echtheit des Sophistes und Politicus, Greifswald 1864. Παράβαλλ. Pilger, Ueber die Athese des Sophisten 1869. ³) Μετὰ τὰ φυσικ. VI, 2, 1026 B, 14 "διὸ Πλάτων τρόπον τινὰ οὐ κακῶς τὴν σοφιστικὴν περὶ τὸ μὴ ὂν ἐταξεν. Εἰσὶ γὰρ οἱ τῶν σοφιστῶν λόγοι περὶ τὸ οὐμβεβηκὸς ὡς εἰσὶν μάλιστα πάντων". Τὸ αὐτὸ λέγει ἐν Μετὰ τὰ φυσικ. XI, 8, 1064 B, 14 Λέγων ταῦτα ὁ Σταγειρίτης εἶχεν ὑπ' ὄψει τὸ 254 A τοῦ Σοφιστοῦ, ἐνθα ὁ Πλάτων λέγει "Ὁ μὲν (σοφιστὴς) ἀποδιδράσκων εἰς τὴν τοῦ μὴ ὂντος σκοτεινότητα". Παράβαλλ. Ueberweg, Untersuchungen ἐν σελίδ. 152. ⁴) Platon. Studien ἐν σελίδ. 52. ⁵) Ἐν σελίδ. 275. ⁶) Ὅρα Ueberweg ἐν σελίδ. 160.

νὸν τοῦ Πλάτωνος ἐρμηνευτήν, τὸν Stallbaum¹, τὴν ὑπερά-
σπισιν τοῦ διαλόγου ἀναλαβόντα. Φαίνεται δ², ὅτι οὗτος ἐγράφη
εὐθὺς μετὰ τὸν Σοφιστήν.

Τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Παρμενίδου μανθάνομεν οὐχὶ ἀπ' εὐ-
θείας παρὰ τῶν διαλεγόμενων προσώπων, ἀλλὰ παρ' ἄλλων. Ὁ
Κλαζομένιος Κέφαλος ἐλθὼν μετ' ἄλλων εἰς Ἀθήνας ἐντυγχά-
νει κατὰ τὴν ἀγορὰν τῷ Ἀδεϊμάντῳ καὶ τῷ Γλαύκῳ, οὔτινες
ἄγουσιν αὐτοὺς εἰς τὸν Ἀντιφῶντα, τὸν ἐτεροθαλῆ τοῦ Πλάτω-
νος ἀδελφόν. Οὗτος ἀκούσας παρὰ τινος Πυθοδώρου, ἐταίρου
τοῦ Ζήνωνος, τοὺς λόγους, οὓς ὁ Σωκράτης, ὁ Ζήνων, καὶ ὁ
Παρμενίδης διελέχθησαν, ἀπεμνημόνευσεν αὐτοὺς. Ἀφηγεῖται
λοιπὸν ὁ Ἀντιφῶν, ὅτι κατὰ τὰ Παναθήναια ἦλθον εἰς Ἀθήνας
ὁ Παρμενίδης μάλα πρεσβύτης ὢν καὶ ὁ Ζήνων, ὅστις προσήγ-
γιζε τὸ τεσσαρακοστὸν τῆς ἡλικίας ἔτος³. Οἱ λοιπὸν διαλέ-
γονται ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Πυθοδώρου πρὸς τὸν Σωκράτη ὄντα
σφόδρα νέον. Ὁ διάλογος διαιρεῖται εἰς δύο μέρη, ἐξ ὧν ἐν
μὲν τῷ πρώτῳ μέρει ὁ Ἐλεάτης καταπολεμεῖ τὴν ἰδεολογίαν, ἐν
δὲ τῷ δευτέρῳ ὑπάρχει ἔλεγχος τοῦ ἐνὸς καὶ τῶν πολλῶν⁴.
Τὴν ἰδεολογίαν ἀντιπροσωπεύει ὁ Σωκράτης, ἀλλ' εἶναι πρόδη-
λον, ὅτι ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ διδασκάλου λανθάνει ὁ μαθητής⁵,
ἦτοι ὁ δημιουργὸς τῶν ἰδεῶν. Ὁ διάλογος οὗτος θεωρεῖται ὡς
ὑπόδειγμα διαλεκτικῆς δεινότητος. Ἐν τούτῳ ἐξετάζονται τὰ
διάφορα τῶν ὑποθετικῶν προτάσεων εἶδη⁶. Ὑπὸ τῶν ἀρχαίων
καὶ διὰ τὰς ἰδέας καὶ διὰ τὴν γλωσσικὴν τελειότητα ὁ διάλογος
καὶ ἀνεγινώσκετο καὶ ἐτιμᾶτο. Ὑπάρχουσιν ὁμοίως οἱ κακίζον-
τες τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ Σωκράτους καὶ τῶν δύο Ἐλεατῶν
καὶ τὴν γνησιότητα τοῦ διαλόγου ἀμφισβητοῦντες⁶. Ὁ χρόνος

¹) Diatribe in Platonis politicum, Leipzig 1840. ²) Ἐρ 127 A.

³) Christ ἐν σελ. 389. ⁴) Bergk IV, 466. ⁵) Περὶ τοῦτου ἀνάγνωθι
πλείστα παρὰ Δόναλδο, I, 132. ⁶) Ὁρα Schaarschmidt, Platon. Schr.,
164. C. Huit, de l'authenticité du Parménide, Paris 1873. O. Apelt,

τῆς συγγραφῆς τοῦ Παρμενίδου φαίνεται, ὅτι δὲν ἀπέχει πολὺ ἐκείνου, καθ' ὃν συνεγράφη ὁ Σοφιστής.

Εἰς τὴν τρίτην περίοδον τῶν Πλατωνικῶν διαλόγων ἀνήκει ὁ Φαῖδρος, ὅστις γίνεται παρὰ τῷ Ἰλισσῷ. Τοῦτον διαβάντες ἀνυπόδητοι ὁ Φαῖδρος καὶ ὁ Σωκράτης, οἵτινες εἶναι τὰ μόνα τοῦ διαλόγου πρόσωπα, κάθονται ὑπὸ τὴν σκιὰν ὑψηλοτάτης πλατάνου¹. Ἐνταῦθα ἐκτυλίσσεται ὁ διάλογος, ὅστις διαιρεῖται εἰς δύο μέρη· ἐν μὲν τῷ πρώτῳ ὁ συγγραφεὺς πραγματεύεται περὶ ἐρωτικοῦ τινος λόγου τοῦ δῆτορος Λυσίου, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ ἀποκαλύπτεται τὸ βάθος τῆς φιλοσοφικῆς θεωρίας· διότι ὁ ἔρως εἰκονίζεται ὡς σπουδὴ πρὸς τὸ ἀρχικὸν κάλλος. Ἐν τῷ διαλόγῳ ὁ φιλόσοφος εἶναι μεστὸς φιλοσοφικῆς φαντασίας. Ἐνταῦθα τὸ λογιστικὸν τῆς ψυχῆς παραβάλλει πρὸς ἡνίοχον ἐλαύνοντα ξυνωρίδα ἵππων ὑποπτέρων, ἐξ ὧν ὁ μὲν ἡμερος, δηλ. τὸ θυμικόν, ῥαδίως ἡνιοχεῖται, ὁ δ' ἕτερος, τὸ ἐπιθυμητικόν, πειρᾶται, ὅπως παρασύρῃ τὸν ἡνίοχον². Διὰ τοῦ ἔργματος τούτου ἡ ψυχὴ διατρέχει τὸν τοῦ Παντός κύκλον καὶ τὰ πάντα ἐνορᾷ³, ἡ δ' ἀνάμνησις τούτων ἀποτελεῖ τὴν ἰδίαν τοῦ καλοῦ. Κατὰ τὴν θεωρίαν ταύτην ἡ ψυχὴ πρέπει νὰ ᾔῃ ἀθάνατος καὶ τὴν ἀθανασίαν ταύτης ὁ φιλόσοφος ὑποστηρίζει· διότι αὕτη εἶναι ἀεικίνητος καὶ ἐαυτὴν κινεῖ⁴. Ἐκ τῶν εἰρημένων γί-

Untersuchungen über den Parmenides des Plato, Weimar 1880 καὶ Alb. Keil, Ueber den Platonischen Dialog Parmenides, Stolp 1884.

1) Ἐν 229 A καὶ ἐν 230 B. 2) Ἐν 246 A "Καὶ πρῶτον μὲν ἡμῶν ὁ ἀρχὸν ξυνωρίδος ἡνιοχεῖ, εἶτα τῶν ἵππων ὁ μὲν αὐτῷ καλὸς τε κάγαθος καὶ ἐκ τοιούτων, ὁ δὲ ἐξ ἐναντίων τε καὶ ἐναντίος". 3) Ἐν 247 C "Ἡ γὰρ ἀχρώματός τε καὶ ἀσημάτιστος καὶ ἀναφῆς οὐσία ὄντως οὐσα ψυχῆς κινεμένην μόνῳ θεατῇ νῶν χρεῖται, περὶ ἣν τὸ τῆς ἀληθοῦς ἐπιστήμης γένος τοῦτον ἔχει τὸν τόπον". 4) Ἐν 245 D "Ψυχὴ πᾶσα ἀθάνατος. Τὸ γὰρ ἀεικίνητον ἀθάνατον, τὸ δ' ἄλλο κινεῖται καὶ ὑπ' ἄλλου κινούμενον, παῦλαν ἔχον κινήσεως, παῦλαν ἔχει ζωῆς. Μόνον δὲ τὸ αὐτὸ κινεῖται, ὅτε οὐκ ἀπολείπον ἐαυτό, οὐ ποτε λήγει κινούμενον, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἄλλοις δοα κινεῖ-

νεται δῆλον, ὅτι ὁ Πλάτων, ὅτε ἔγραφε τόνδε τὸν διάλογον, εἶ-
 χεν ἤδη θέσει τὰς βάσεις τῆς ἰδεολογίας αὐτοῦ καὶ εἶχε λύσει τὸ
 περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς ζήτημα. Δικαίως ἄρα κρατεῖ ἡ γνώμη,
 ὅτι ἀπὸ τοῦ Φαίδρου ἄρχεται νέα περίοδος τῶν Πλατωνικῶν
 διαλόγων. Εἶναι δ' ἀπίθανος ἡ γνώμη, ὅτι ὁ διάλογος οὗτος εἶναι
 τὸ πρῶτον τοῦ συγγραφέως ἔργον¹. Ἐχει μὲν οὗτος πολλὴν
 ποιήσιν καὶ φαντασίαν, ἀλλ' ὑπάρχουσιν ἄνθρωποι τὰς ἀρετὰς
 ταύτας καὶ ἐν τῷ γήρατι μὴ ἀποξαιόντες. Δικαίως δ' ὁ Socher²
 ἐρωτᾷ: Τὰ ποιήματα τῶν μεγίστων ποιητῶν εἶναι νεανικά ἔργα;
 Ὁ τολμηρὸς μῦθος, ὅστις κεῖται ἐν τῷ τέλει τῆς Πολιτείας, εἶ-
 ναι νεανικὸν τοῦ Πλάτωνος ἔργον; Τὰ αἰσθήματα τῆς καρδίας,
 τὰ συμπαύματα τῆς τύχης, τὰς ἐντυπώσεις τοῦ φυσικοῦ κάλλους,
 τὸν ἄγωνα τῶν παθῶν δύναται καὶ ὁ νέος κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ
 ἦτιον βαθέως νὰ αἰσθανθῇ, ἀλλ' ἡ ἀμφίεσις ὑψίστων ἰδεῶν ἐν
 τῇ ποιήσει, ἡ παραγωγή τῆς θέας αὐτῶν ἐκ τῆς οὐρανίας διαί-
 τῆς τῶν ψυχῶν, ἡ ἀπεικόνισις τοῦ ἄγωνος τῶν ἐπιθυμιῶν πρὸς
 τὸν λόγον καὶ τὰ τοιαῦτα εἶναι ἔργον οὐχὶ τοῦ νέου, ἀλλὰ τοῦ
 ἀνδρός, εἶναι πρᾶγμα οὐχὶ τοῦ γνωμένου, ἀλλὰ τοῦ τελείου φι-
 λосоφου. Διὰ ταῦτα δὲν δεχόμεθα, ὅτι ὁ Φαῖδρος εἶναι τὸ πρῶ-
 τον ἢ νεανικὸν τοῦ Πλάτωνος ἔργον, ὥς τινες ἀρχαῖοι³ καὶ
 νεώτεροι⁴ ὑπέλαβον, ἀλλὰ συντασσόμεθα ἐκείνοις, οἵτινες νομί-
 ζουσιν, ὅτι ἐγράφη ἐν τῇ ἀνδρικῇ τοῦ φιλοσόφου ἡλικίᾳ⁵. Περὶ
 νοθείας τοῦ διαλόγου δὲν δύναται νὰ γείνη λόγος· διότι ὁ Ἀρι-

ται τοῦτο πηγὴ καὶ ἀρχὴ κινήσεως. Ἀρχὴ δὲ ἀγένητον. Ἐξ ἀρχῆς γὰρ ἀνάγ-
 κη πᾶν τὸ γινόμενον γίνεσθαι, αὐτὴν δὲ μὴδ' ἐξ ἐνός· εἰ γὰρ ἐκ τοῦ ἀρχῆ
 γίνοιτο, οὐκ ἂν ἐξ ἀρχῆς γίνοιτο. Ἐπειδὴ δ' ἐγένητόν ἐστι, καὶ ἀδιάφθο-
 ρον αὐτὸ ἀνάγκη εἶναι. ¹) Διογένης. Λαέρτις III, 36. ²) Ἐν σελίδ. 314.
³) Διογένης. Λαέρτις. III, 36 Λουκιαν. Δις κατηγ. 30. ⁴) "Ora Usener, Rhein.
 Mus. 35, 131 καὶ Volquardsen, Platons Phaedrus erste Schrift Platons,
 Kiel 1862. ⁵) Παράβαλλ. Susemihl, De Platonis Phaedro, Greifswald
 1887.

στοτέλης¹ τὴν παρατήρησιν, ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι τὸ ἑαυτὸ κινεῖν, ἀποδίδει τῷ Πλάτῳ.

Ὁ δὲ Μενέξενος δὲν εἶναι φιλοσοφικὸς διάλογος, ἀλλὰ ῥητορικὸς λόγος. Τοῦτω ἐντυγχάνει ὁ Σωκράτης ἐρχόμενος ἐκ τοῦ βουλευτηρίου, ὅπου εἶχε πορευθῇ, ἵνα μάθῃ, τίς ἔμελλεν νὰ ἐκλεχθῇ, ὅπως ἀπαγγείλῃ λόγον πρὸς τιμὴν τῶν πεσόντων ἐν τῷ πολέμῳ². Ἡ ἐκλογὴ τοῦ ῥήτορος ἀνεβλήθη μὲν εἰς τὴν αὔριον, ἀλλ' ἔμελλεν, ὥς εἰκάζει ὁ Μενέξενος, νὰ ἐκλεχθῇ ἢ ὁ Ἀρχῖνος ἢ ὁ Αἰών. Θεωρεῖ δὲ τὸ ἔργον δυσχερές, διότι τῆς ἐκλογῆς ἐξ ὑπογυίου γενομένης ὁ ῥήτωρ θέλει ἀναγκασθῇ νὰ αὐτοσχεδιάζῃ. Τοῦναντίον ὁ Σωκράτης τὸν ἀγῶνα δὲν νομίζει δυσχερῆ, διότι ὁ ῥήτωρ θέλει ἀγωνισθῇ ἐν ἐκείνοις, οἷς ἐπαινεῖ³. Ὁμολογεῖ δέ, ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ φιλόσοφος εὐχερῶς ἠθέλεν ἀγορεύσει, ἂν ἐξελέγετο· διότι ἔχει διδάσκαλον τὴν Ἀσπασίαν, ἣτις καὶ ἄλλους ἐποίησε ῥήτορας καὶ δὴ καὶ τὸν Περικλέα. Παρὰ ταύτης ἤκουσε τὸν ἐπιτάφιον, ὃν ἀπαγγέλλει⁴. Ὁ ῥητορικὸς οὗτος λόγος ἐπαινεῖται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων⁵ καὶ μόνον ὑπὸ Διονυσίου τοῦ Ἀλικαρνασσεύς⁶ ὑποβάλλεται εἰς αὐστηρὰν κριτικὴν. Ἡ συγγραφὴ εἶναι παιδιὰ τις καὶ ὡς τοιαύτη πρέπει νὰ ἐννοῇται. Ἐν ταύτῃ λέγεται, ὅτι ἡ Ἀσπασία ἐπαίδευσε τὸν Περικλέα ῥητορικῇ, ἀλλ' οὗτος ἦτο μέγας ῥήτωρ πρὸ τῆς σχέσεως αὐτοῦ πρὸς τὴν καλὴν Ἰάδα. Ὁ Σωκράτης δνομάζει ἑαυτὸν μαθητὴν τῆς Ἀσπασίας, ἀλλὰ τῆς ῥητορικῆς ὁ φιλόσοφος κατεφρόνει· ἐπὶ πᾶσι τούτοις καὶ αὐτὸς ὁ Σωκράτης θεωρεῖ τὸν λόγον ὡς παιδιάν⁷. Βεβαίως ὑπῆρξαν λόγιοι, οἵτινες τὴν παιδιάν

¹) Ἐν Μετὰ τὰ φυσικ. XII, 6, 1071 B. 31. Ἰδὲ καὶ Ueberweg, Untersuchungen ἐν σελίδ. 135. ²) Ἐν 234 A. ³) Ἐν 235 D. ⁴) Ἐν 236 D. ⁵) Cicero. Orat. 44. Παράβαλλ. καὶ C. Hermann ἐν σελίδ. 520. ⁶) Ἐν σελ. 1043 "Καὶ τί δέ; τὰ πλείω λέγειν; δι' ὅλου γὰρ ἂν τις εὖροι τοῦ λόγον πορευόμενος τὰ μὲν οὐκ ἀκριβῶς οὐδὲ λεπτιῶς εἰρημένα, τὰ δὲ μειρακιωδῶς καὶ ψυχρῶς, τὰ δὲ καιρὸν οὐκ ἔχοντα, τὰ δὲ διθυραμβώδη καὶ φορτικὰ". ⁷) Ἐν 236 D "Ἄλλ' ἴσως μου καταγέλᾳσει, ἂν σοι δόξῃ πρεσβύτερος ὢν

υπέλαβον ὡς ἱστορικὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' ἐπλανήθησαν. Κατὰ τὸν Socher¹ ὁ Μενέξενος εἶναι σάτυρα κατὰ τῶν δητόρων, οἵτινες ἐκλεγόμενοι, ὅπως ἀπαγγείλωσιν ἐπιτάφιον, νομίζουσιν, ὅτι εἶναι νέοι Περικλεῖς. Ἀπὸ τοῦ Schleiermacher πλείστοι κριτικοὶ θεωροῦσι νόθον τὸν διάλογον². Ὑπάρχουσιν ὅμως καὶ οἱ ὑποστηρίζοντες τὴν γνησιότητα αὐτοῦ, ὡς ὁ C. Hermann³ καὶ ὁ Blass⁴. Ἐν τῷ διαλόγῳ ὑπάρχουσιν ἀναχρονισμοί, π. χ. ὁ λόγος τοῦ Σωκράτους ἐξικνεῖται μέχρι τῆς εἰρήνης τοῦ Ἀνταλκίδου, ἣτις ἐγένετο δέκα καὶ τρία ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ φιλοσόφου. Ἀλλ' αὐτοὶ οἱ ἀναχρονισμοὶ δύνανται νὰ μαρτυρήσωσιν ὑπὲρ τῆς γνησιότητος τοῦ ἔργου· διότι ὁ μὲν Πλάτων ἦτο εὐκόλως νὰ ἐπιτρέψῃ τοὺς ἀναχρονισμοὺς, δυσκόλως δ' ἡ δύνατο νὰ πράξῃ τοῦτο ὁ ὑποβόλεύς. Κατὰ τὸν Bergk⁵ ἡ ὀφὴ τοῦ λόγου μαρτυρεῖ, ὅτι ὁ Μενέξενος εἶναι Πλατωνικὸν ἔργον. Ἐπὶ πᾶσι τοῦτοις καὶ ὁ Ἀριστοτέλης γινώσκει μὲν⁶, δὲν ὀνομάζει ὅμως τὸν συγγραφέα τούτου. Προδήλως ὅμως ἐννοεῖ τὸν Πλάτωνα, διότι, ἂν ἄλλως εἶχε, πάντως ἤθελεν ὀνομάσει τὸν συγγραφέα. Ὅπως δὲ ποτε οἱ μὴ δεχόμενοι τὴν γνησιότητα τοῦ διαλόγου νομίζουσιν, ὅτι ἐγράφη ἢ ὑπὸ Γλαύκωνος, τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Πλάτωνος, ἢ ὑπὸ τοῦ Ἀντισθένης, ὅστις εἶχε γράφει ὁμώνυμον διάλογον, ἢ ὑπὸ Φιλίππου τοῦ Ὀπουντίου⁷.

Ὁ τραγικὸς ποιητὴς Ἀγάθων κατὰ τὴν πρώτην αὐτοῦ νύκην (416 π. Χ.) ἐποίησε συμπόσιον⁸, εἰς ὃ πολλοὶ φίλοι προσεκληθήσαν. Τὰ ἐν αὐτῷ λεχθέντα ἀφηγεῖται ὁ Ἀπολλόδορος, ὅστις ἤκουσε ταῦτα παρ' Ἀριστοδήμου τοῦ Κυδαθηναίως, τοῦ ἀπροσκλητῶς μετασχόντος⁹ τοῦ συμποσίου. Τὸ Συμπό-

ἐτι παίζειν... ¹) Ἐν σελίδ. 328. ²) Ὁρα Th. Berndt, de ironia Menexeni Platonici, Münster 1881. ³) Ἐν σελίδ. 520. ⁴) Die Attische Beredsamkeit I, 437. ⁵) Ἐν τόμ. IV, 460. ⁶) Ἐν Ρητορ. I, 9 καὶ III, 4. ⁷) Ὁρα Ueberweg, Untersuchungen ἐν σελίδ. 220. ⁸) Ἐν 173 A. Περὶ τοῦ Ἀγάθωνος λέγομεν ἐν τόμ. I, 610 τοῦδε τοῦ ἔργου. ⁹) Ἐν 174 B.

σιον λοιπὸν τοῦ Πλάτωνος ἔχει ὑπόθεσιν τὰ ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Ἀγάθωνος λεχθέντα. Κατὰ πρότασιν δὲ τοῦ Φαίδρου¹ συζητοῦσι περὶ τοῦ ἔρωτος, τῆς δὲ συζητήσεως μετέχουσι αὐτοὺς οὗτος ὁ προτείνας, ὁ Πανσανίας, ὁ ἱατρὸς Ἐρξίμαχος, ὁ Ἀριστοφάνης, ὁ Ἀγάθων καὶ ὁ Σωκράτης. Οἱ λόγοι τῶν περρωμένων, ὅπως ὀρίσωσι τὸν ἔρωτα, εἶναι εἰρημένοι μετὰ πολλῆς φαντασίας καὶ χάριτος, πρὸ πάντων δὲ ὁ τοῦ Ἀριστοφάνους, ὅστις πλάττει τὸν μῦθον, ὅτι κατ' ἀρχὰς τὸ ἄρρεν καὶ τὸ θῆλυ ἦσαν συνηνωμένα καὶ ὅτι ὁ Ἀπόλλων ἔτεμε τοὺς ἀνθρώπους δίχα². Κατὰ τοῦτο ὁ ἔρως εἶναι ἔμφυτος ἀλλήλων τοῖς ἀνθρώποις καὶ τῆς ἀρχαίας φύσεως συναγωγεὺς³. Φιλοσοφικώτερον δ' ὀρίζει τὸν ἔρωτα ὁ Σωκράτης ἀκούσας ὁλόκληρον φιλοσοφικὴν θεωρίαν περὶ τούτου παρὰ τῆς Μαντινικῆς Διοτίμας. Κατὰ τοῦτον ἔρως εἶναι ὁρμὴ πρὸς ἀθανασίαν⁴. Ἄν τις ἀπίδῃ εἰς τὰ ἐν τῷ Συμποσίῳ πραττόμενα καὶ λεγόμενα μετατίθεται εἰς μεγάλην αἴθουσαν, ἐν ἣ εὖθυμοι συμποταὶ τῷ Βάκχῳ καὶ ταῖς Μούσαις θύουσιν. Οὕτως ὁ κωμικὸς Ἀριστοφάνης ὑπὸ λυγρὸς καταληφθεὶς δὲν ἠδύνατο νὰ εἴπῃ, ὅτι ὁ ἱατρὸς Ἐρξίμαχος συμβουλεύει αὐτῷ, ἵνα δι' ὕδατος ἀνακογχυλιάσῃ⁵. Ἄν ὁμως ἡ λὺγξ ἦναι πολὺ ἰσχυρά, κελεύει τοῦτον, ἵνα κνησάμενος τὴν ζῖνα ποιήσῃ πταρμόν. Ἄν δὲ τοῦτο ποιήσῃ ἅπαξ ἢ δῖς, καὶ ἡ ἰσχυροτάτη λὺγξ θέλει παύσει. Τὸ συμπόσιον γίνεται εὖθυμότερον, διότι μετὰ τὸν λόγον τοῦ Σωκράτους ἔρχεται εἰς τὴν αὐλήν ὁ Ἀλκιβιάδης σφόδρα μεθύων καὶ μέγα βοῶν⁶, ὅστις προσκληθεὶς ἀπαγγέλλει ἐγκώμιον τοῦ Σωκράτους. Τοῦτον παρὰ ἑαλεῖ πρὸς τὰς θήκας τῶν ἐρμολυφείων, αἵτινες ἐκτὸς μὲν ἀπεικονίζουσι Σειληνὸν ἐνδον δ' ἔχουσιν ἀγάλματα θεῶν⁷. Οὕ-

¹) Ἐν 177 A. ²) Ἐν 190 F. ³) Ἐν 191 D. ⁴) Ἐν 207 D "Ἐνταῦθα γὰρ τὸν αὐτὸν ἐκείνῳ λόγον ἡ θνητὴ φύσις ζητεῖ κατὰ τὸ δυνατόν αἰεὶ εἶναι καὶ ἀθάνατος". ⁵) Ποιήσῃ γαργάραν. ⁶) Ὁρα ἐν 185 E. ⁷) Ἐν 212 D. ⁸) Ἐν 215 A.

τως εὐφρυνῶς περιέγραψε τὴν δυσμορφίαν τοῦ σώματος καὶ τὴν εὐγένειαν τῆς ψυχῆς τοῦ διδασκάλου. Κατὰ τὸ τέλος τοῦ συμποσίου πάντες κατεκοιμήσαντο πλὴν τοῦ Σωκράτους. Ἐπειδὴ δὲ ἤδη ἦτο ἡμέρα, ἀναστὰς οὗτος καὶ ἀποनिράμενος ἀπῆλθεν εἰς τὸ Δύκειον, ὅπου διέτριψε μέχρις ἑσπέρας. Εἰκάζεται, ὅτι ὁ διάλογος ἐγράφη μετὰ τὸ 385 π. Χ., διότι γίνεται μνεία τοῦ ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων διοικισμοῦ τῆς Μαντινείας¹.

Ὑπὸ τοῦ Θρασύλλου κατετάχθη μὲν ὁ Φαίδων ἐν τῇ πρώτῃ τετραλογίᾳ, ἀλλὰ φαίνεται, ὅτι συνεγράφη πολλὴ βραδύτητα τοῦ θανάτου τοῦ Σωκράτους. Διότι ὁ διάλογος οὗτος προὔποτίθησι τὴν γνώσιν τῆς Πυθογορείου φιλοσοφίας, ἣν ἐγνώρισεν κατὰ τὴν ἀποδημίαν εἰς τὴν μεγάλην Ἑλλάδα. Συνήθως ἡ συγγραφή τίθεται μετὰ τὸν χρόνον τῆς τοῦ Συμποσίου, ἥτις ἐγένετο, ὡς ἄρτι εἶρηται, μετὰ τὸ 385. Κατὰ τὸν ἀείμνηστον Schleiermacher ὁ Πλάτων ἐν μὲν τῷ Συμποσίῳ σπουδάζει, ἵνα τὸ ἀθάνατον τῷ θνητῷ συνενώσῃ, ἐν δὲ τῷ Φαίδωνι τὸ ἀθάνατον ἐκ τοῦ θνητοῦ ἀνελκύσῃ. Ἀλλ' ὁ Munk παραβάλλων τὸ Συμπόσιον πρὸς τὸν Φαίδωνα καὶ εὐρίσκων ἄπειρον τὴν διαφορὰν νομίζει, ὅτι οἱ δύο οὗτοι διάλογοι δέον νὰ χωρισθῶσι διὰ μακρῶς σειρᾶς ἐτῶν· ἐκεῖ μὲν κρατεῖ εὐθυμον καὶ ἱλαρὸν πάθος, ἐνταῦθα δὲ σπουδαῖον. Ἡ διαφορὰ ὅμως εἶναι φαινομένη· διότι ὁ Σωκράτης δύναται νὰ ἀπολαύῃ τοῦ βίου ἐν πάσῃ εὐθυμίᾳ καὶ ὅμως νὰ μὴ γίνηται ἐπιλήσμων τοῦ ἰδίου προεζήματος. Ὁ προκείμενος διάλογος δὲν εἶναι δραματικός, ἀλλ' ἀφηγηματικός. Ἀφηγεῖται δ' ὁ Φαίδων ἐν Φλίουντι κατὰ παράκλησιν τοῦ Ἐχεκράτους τὰ κατὰ τὴν τελευταίαν τοῦ φιλοσόφου ἡμέραν. Προετιμήθη δ' ὁ Φλίους, διότι ἐντεῦθεν κατήγετο Ἰππασος² ὁ πρόγονος τοῦ Πυθαγόρου καὶ διὰ τοῦτο ὁ τόπος οὗτος

¹) Ἐν 193 Α. Περὶ τοῦ ὅλου διαλόγου ἀνάγνωθι Alb. Schwegler, Ueber die Composition des Platon. Sympos., Tübingen 1843· G. Stallbaum, deatr. in mythum Plat. de divini amoris ortu, Leipzig 1854 καὶ L. Sybel, Platons Symposion, Marb. 1888. ²) Πανσαν. II, 13.

ἦτο συναγωγὴ τῶν Πυθαγορείων, οἵτινες πρῶτοι ἐξήτασαν τὰ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς, περὶ ἧς ὁ Πλάτων πραγματεύεται ἐν τῷδε τῷ διαλόγῳ. Κατὰ τῶν ἀποδείξεων τοῦ Πλάτωνος ἠγέρθησαν πολλοὶ ἀντιδοξοῦντες, οἵτινες καὶ ἔσκωψαν καὶ ἐλοιδόρησαν τὸν περιφανῆ τῆς ἀρχαιότητος φιλόσοφον, ἀλλὰ τὰ βέλη αὐτῶν συγχνάμεις ἐλέγχονται ὥς ἀστόχως ῥιπτόμενα καὶ οἱ βάλλοντες ὁμοιάζουσι πρὸς παῖδας ῥίπτοντας λίθους κατὰ δένδρου καρποεπιθοῦς. Πολλοὶ βεβαίως ἀμφισβητοῦσι τὴν ἀποδεικτικὴν δύναμιν τῆς Πλατωνικῆς θεωρίας, ἀλλ' οὐδείς τολμᾷ νὰ ἀρηθῇ τοὺς ἠθικοὺς καρπούς, οὓς αὕτη παράγει. Κατὰ τὸν Πλάτωνα δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ γνῶσις ἄνευ τῆς ἠθικῆς, διότι τὸ καθαρὸν μόνον διὰ τοῦ καθαροῦ νοεῖται. Οὐχὶ δ' ἀτόπως ὁ *Bischoff* λέγει, ὅτι ὅσον ἠθικώτερον εἶναι φιλοσοφικόν τι σύστημα, τόσον περισσότερον πλησιάζει εἰς τὴν ἀλήθειαν, ὥς ἡ περὶ θεοῦ ιδέα εἶναι τοσοῦτον ἀληθεστέρα, ὅσον εἶναι ὑψηλότερα καὶ περιεκτικωτέρα¹.

Τῇ τρίτῃ περιόδῳ τῶν Πλατωνικῶν διαλόγων ἀνήκει ὁ *Φίλητος*², οὗ ὑπόθεσις εἶναι τὸ ἀγαθόν. Ὁ *Φίλητος*, ὅστις ἐκπροσωπεῖ τὴν Κυρηναϊκὴν σχολήν, τίθησι τοῦτο ἐν τῇ ἡδονῇ³.

¹) Περὶ τοῦ διαλόγου τούτου ἐγράφησαν πολλαὶ μονογραφίαι, ὡς ὑπὸ *Albert Bischoff*, *Platon's Phaedon, eine Reihe von Betrachtungen zur Erklärung und Beurtheilung des Gesprächs*, Erlangen 1866. *Bölke*, *Ueber Platons Beweise für die Unsterblichkeit der Seele*, 1870. *Bertram*, *Die Unsterblichkeitslehre Platons*, 1878. *Neuhaus*, *Der in Platons Phaedon aus der Idee des Lebens geführte Beweis für die Unsterblichkeit der Seele*, 1885. Περὶ τοῦ ζητήματος ἐγράψαν καὶ ὁ ἡμέτερος *Ἀκύλας*, *Ἡ περὶ ἀθανασίας τῆς Ψυχῆς δόξα τοῦ Πλάτωνος ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν Γρηγορίου τοῦ Νύσσης* 1881. Καὶ ἡμεῖς πολλὰκις ἐδιδάξαμεν τὸν *Φαίδωνα* ἐν τῷ Ἐθν. Πανεπιστημίῳ. Ἄν δὲ ἡ προθεομία τοῦ βίου παραταθῇ, ἐπιθυμοῦμεν νὰ ἐκδώσωμεν αὐτόν. ²) *Ὁρα C. Hermann* ἐν σελίδ. 532. ³) *Ἐν* σελίδ. 11 Α *Ἡ Φίλητος μὲν τὸν ἀγαθὸν εἶναι φησὶ τὸ χαλεπὸν πᾶσι ζῴοις καὶ τὴν ἡδονὴν καὶ τέρψιν, καὶ ὅσα τοῦ γένους ἐστὶ τούτου σύμφωνα· τὸ δὲ παρ' ἡμῶν ἀμφισβητήμα ἐστὶ μὴ ταῦτα, ἀλλὰ τὸ φρονεῖν καὶ τὸ νοεῖν καὶ τὸ μεμνησθαι καὶ τὰ τούτων αὐτῶν ξυγγενῆ, δόξαν τε ὁρθὴν καὶ*

Τούναντίον οἱ Μεγαρικοὶ ἔθετον αὐτὸ ἐν τῇ φρονήσει. Διὰ μακρῶν συλλογισμῶν ὁ Σωκράτης πειρᾶται, ὅπως δείξῃ, ὅτι ἡ ἐπιστήμη ὑπερέχει πάντων τῶν ἄλλων, διότι κατέχει ἐκεῖνα, ἅπερ εἶναι αἰεὶ τὰ αὐτά. Περὶ τῆς γνησιότητος τοῦ διαλόγου δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιστολία· διότι ὁ Ἀριστοτέλης¹ ἰδέας φερομένας ἐν ταῖς τῷ διαλόγῳ ἀποδίδει τῷ Πλάτῳ.

Ὁ δὲ μακρὸς διάλογος, ὅστις Πολιτεία ἐπιγράφεται, ὑποτίθεται γενόμενος ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ πλουσίου Κεφάλου, τοῦ πατρὸς τοῦ Λυσίου. Εἰς Πειραιᾶ εἶχε καταβῆ ὁ Σωκράτης μετὰ Γλαῦκωνος τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Πλάτωνος, ὅπως θεάσῃται τὰ Βενδίδεια. Οὗτοι δὲ θεασάμενοι τὰ τῆς ἐορτῆς ἔμελλον νὰ ἐπανεέλθωσιν εἰς τὸ ἄστυ, ἀλλὰ προσέρχεται Πολέμαρχος ὁ νῦν τοῦ Κεφάλου μετ' ἄλλων καὶ καλεῖ εἰς τὴν οἰκίαν². Τὴν πρόσκλησιν δεξάμενος ὁ φιλόσοφος καὶ εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Κεφάλου ἔλθων εὗρίσκει τοῦτον ἐστεφανωμένον καὶ ἐπὶ δίφρῳ καθήμενον, διότι πρὸ ὀλίγου εἶχε θύσει ἐν τῇ αὐλῇ. Οὗτος ἰδὼν τὸν φιλόσοφον δέχεται αὐτὸν φιλοξένως³ καὶ μετὰ ἐκτενὲς προσίμῳ ἀρχεται ὁ διάλογος. Παρῆσαν δὲ κατὰ τοῦτον ὁ Κέφαλος, ὁ νῦν τούτου Πολέμαρχος, ὁ Σωκράτης, οἱ ἀδελφοὶ τοῦ Πλάτωνος Γλαῦκων καὶ Ἀδείμαντος, ὁ ῥήτωρ Θρασύμαχος καὶ πολλὰ κωφὰ πρόσωπα. Κατὰ πρῶτον ὁ διάλογος ἔχει ὑπόθεσιν τὸ δίκαιον, εἶτα δὲ τὴν ἰδρυσιν καὶ τὸν ὀργανισμὸν τῆς πολιτείας, ἐν ᾗ τὸ δίκαιον πραγματοῦται⁴. Πραγματεύεται δ' ὁ φιλόσοφος ἐν τῷ διαλόγῳ περὶ ἠθικῆς καὶ πολιτικῆς, περὶ ψυχολογίας καὶ ἰδεολογίας⁵.

ἀληθεῖς λογισμοὺς, τῆς γε ἡδονῆς ἀμείνω καὶ λῦω γίνεσθαι ἔμψαισι, ὅσα περ αὐτῶν δυνατὰ μεταλαβεῖν. 1) Ἐν Ἡθικ. Νικομ. X, 2, 1172 B, 28 "τοιούτῳ δὴ λόγῳ καὶ Πλάτων ἀναιρεῖ ὅτι οὐκ ἔστιν ἡδονὴ ἀγαθόν" αἰρετώτερον γὰρ εἶναι τὸν ἡδὺν βίον μετὰ φρονήσεως ἢ χωρὶς· εἰ δὲ τὸ μικτὸν κρεῖττον, οὐκ εἶναι τὴν ἡδονὴν ἀγαθόν. Πρὸς κατάληψιν τοῦ διαλόγου ἰδὲ G. Schneider, Die Platonische Metaphysik auf Grund des Philebus dargestellt, Leipzig 1884. 2) Ἐν 327 E. 3) Ἐν 328 D. 4) Παράβαλλ., Christ ἐν σελίδ. 386. 5) Bergk IV, 461.

Περὶ φιλοσοφίας λέγει μετὰ τοσαύτης ἀκριθείας, ὥστε ὁ *L. Spengel* ὑπέλαβεν, ὅτι ἐνταῦθα παρενεβλήθη ὁ διάλογος *Φιλόσοφος*, ὃν ὁ Πλάτων ὑπέσχετο ἐν τῷ *Σοφιστῇ*¹. Ἐπειδὴ δ' ὁ φιλόσοφος ἀναπτύσσει κοινωνισμὸν ἀσύμφωνον καὶ πρὸς τὴν ἠθικὴν καὶ πρὸς τὸν πολιτισμὸν, ψέγεται ὑπὸ τῶν νεωτέρων. Οὕτω συνίστησι τὴν κοινότητα τῶν γυναικῶν καὶ τῶν τέκνων καὶ συμβουλεύει, ἵνα ἡ πόλις τρέφῃ μὲν τὰ ἐκγονα τῶν ἀρίστων, ἀπορρίπτῃ δὲ τὰ τῶν φανλοτάτων². Ἄλλ' οὕτω κατὰ τὸν *W. Teuffel*³ τὸ ἰδεῶδες τοῦ Πλάτωνος περιπίπτει εἰς ἀγροῖκον ὕλισμὸν. Πρὸς δὲ παρετηρήθη, ὅτι ὁ συγγραφεὺς μόνον πρὸς τοὺς Ἕλληνας δείκνυται φιλόανθρωπος, πρὸς δὲ τοὺς βαρβάρους σκληρός⁴. Ἐπὶ πᾶσι τούτοις κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ Πλάτωνος πρέπει καὶ τοὺς ποιητὰς νὰ ἐξαναγκάζωμεν ἀστυνομικῶς νὰ ποιῶσιν, ὥς θέλει ἡ πόλις, καὶ ὁ ξογράφος νὰ ὑποθάλῃ τὴν γραφίδα αὐτοῦ κατὰ τὴν βούλησιν αὐτῆς⁵. Ἄλλ' οὕτω καθαιρεῖται ἡ ἐλευθερία τοῦ πολίτου. Διὰ ταῦτα ἡ κοινοκτημοσύνη δὲν εἶναι πρόοδος, ἀλλ' ἀνάγκη τοῦ πολιτισμοῦ. Ἐπειδὴ δ' ὁ Ἀριστοφάνης ἐν ταῖς Ἑκκλησιαζούσαις διακωμῶδεϊ τὴν κοινοκτημοσύνην, τινὲς ὑπέλαβον, ὅτι ὁ κωμικὸς κατὰ τῆς Πλατωνικῆς πολιτείας βάλλει τὰ σκώμματα⁶. ἀλλ' εἶναι πιθανώτατον, ὅτι ἡ Πολιτεία ἐγγράφη μετὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς εἰρημένης κωμωδίας⁷. Παραδίδει μὲν ὁ Γέλλιος⁸, ὅτι ὁ Πλάτων τὸ κατ' ἀρχὰς ἐδημοσίευσεν μόνον δύο βιβλία, ἀλλὰ ταῦτα δὲν ἦσαν ἱκανὰ οὐδ' ὁ Πλάτων οὕτω γνωστός, ὥστε ὁ Ἀριστοφάνης νὰ

¹) Phil. 19, 595. Παράβαλλ. Christ Platon. Studien ἐν σελίδ. 36.
²) Ἐν 459 E. ³) Studien und Charakteristiken zur Griechischen und Römischen Literaturgeschichte, Leipzig 1889 ἐν σελίδ. 189. ⁴) Ἐν σελίδ. 469 B. ⁵) Ἐν II, 378 D. IV, 421 C. ⁶) Ἐν στίχ. 647 "Εἴ σε φίλῃσιεν Ἀριστολλος φάσκων αὐτοῦ πατέρ' εἶναι", ἔνθα ἐννοοῦσι τὸν Πλάτωνα, ὅστις τὸ κατ' ἀρχὰς ὠνομάζετο Ἀριστοκλῆς. ⁷) Ὅρα τὸν πρῶτον τόμον τῆς αὐτῆς Γραμματολ. ἐν σελίδ. 673. ⁸) Ἐν XIV, 3.

γράφη κωμωδίαν κατὰ τοῦ φιλοσοφοῦντος νεανίου¹. Ἄλλως ἰδέας περὶ κοινοκτημοσύνης δὲν ἐξήνεγκε πρῶτος ὁ Πλάτων, ἀλλ' ὁ Χαλκηδόνιος² Φαλέας καὶ ἴσως ὁ Πρωταγόρας, ἐξ οὗ ἠντλησεν ὁ Πλάτων³. Ἐπὶ πᾶσι τοῦτοις ἡ κοινοκτημοσύνη ὑπῆρχεν ἐν Σπάρτῃ. Τοῦναντίον ὑπάρχουσι τεκμήρια, ἐξ ὧν ἡδυνάτο τις νὰ εἰκάσῃ, ὅτι ὁ φιλόσοφος εἶχεν ὑπ' ὄψει τὸν κωμικόν⁴. Περὶ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ἐγένετο ὁ διάλογος, ὑπάρχει διαφωνία παρὰ τοῖς φιλολόγοις· ὁ μὲν Böckh⁵ τίθησι κατὰ τὸ 409, ὁ δὲ C. Hermann⁶ κατὰ τὸ 430. Πιθανώτερα φαίνεται ἡ πρώτη γνώμη, διότι κατὰ τὴν δευτέραν ἀναγκαζόμεθα νὰ δεχθῶμεν, ὅτι οἱ Γλαύκων καὶ ὁ Ἀδείμαντος δὲν εἶναι οἱ νεώτεροι τοῦ Πλάτωνος ἀδελφοί, οἵτινες κατὰ τὸ 430 δὲν εἶχον γεννηθῆ⁷, ἀλλ' οἱ θεοὶ αὐτοῦ. Ἐτι δυσχερεστέρα εἶναι ἡ λύσις τοῦ ἐτέρου ζητήματος, πότε συνεγράφη ὁ διάλογος. Διότι λέγεται, ὅτι ὁ φιλόσοφος ἡσχολήθη περὶ τὰ εἴκοσι ἔτη πρὸς συντέλειαν τοῦ μεγάλου τούτου ἔργου⁸. Ὁρίζεται δ' ὁ χρόνος τῆς συγγραφῆς ἀπὸ τοῦ 380—360 π. X.

Ἡ Πολιτεία, ὁ Τίμαιος καὶ ὁ Κριτίας ἀποτελοῦσι τριλογίαν. Ὁ Τίμαιος, περὶ οὗ ἐνταῦθα πρόκειται, γίνεται τὴν ὕστεραίαν μετὰ τὴν ἡμέραν, καθ' ἣν ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Κεφάλου ἀναπτύχθησαν τὰ περὶ πολιτείας, ἅπερ ἐνταῦθα ὁ Σωκράτης

¹) Παράβαλλ. C. Hermann ἐν σελίδ. 536. ²) Ἀριστοτέλ. ἐν Πολιτ. II, 4 "Διὸ Φαλέας ὁ Χαλκηδόνιος ταῦτ' εἰσήνεγκε πρῶτος. Φησὶ γὰρ δεῖν ἴσους εἶναι τὰς κτήσεις τῶν πολιτῶν". ³) Διογένης. Λαέρτ. III, 38 "ἦν πολιτείαν Ἀριστοξενός φησι πᾶσαν σχεδὸν ἐν τοῖς Πρωταγόρου γεγράφθαι ἀντιλογικοῖς". ⁴) Ἐν 457 B "Ὁ δὲ γελῶν ἀνὴρ ἐπὶ γυναιξὶ γυναιξί, τοῦ βελίσιτον ἐνεκα γυμναζομέναις, ἀτελῇ τοῦ γελοίου σοφίας δρέπων καρπὸν, οὐδὲν οἶδεν, ὥς ἔοικεν, ἐφ' ᾧ γελᾷ οὐδ' ὅ τι πράττει". ⁵) Kl. Schriften IV, 437. ⁶) Ἐν σελίδ. 695. ⁷) Οὗτοι ἦσαν νεώτεροι τοῦ Πλάτωνος (Ξενοφ. Ἀπομ. III, 6, 1). Ἄν ὁ Πλάτων ἐγεννήθη τῷ 429, οὗτοι ἔπρεπε νὰ γεννηθῶσι τοῦλάχιστον τῷ 428 καὶ 427. ⁸) Opa Christ ἐν σελίδ. 387. Περὶ τῶν ἰδεῶν τοῦ διαλόγου ἀνάγνωθι Paul Märker, Die leitenden Gedanken der in Platos Polit eia entwickelten Staatsansicht, Halle 1881

συγκεφαλαιοῦ¹. Γίνεται δ' ὁ διάλογος ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Κριτῶν καὶ μετέχουσιν αὐτοῦ πλὴν τοῦ ξενίζοντος καὶ τοῦ Σωκράτους ὁ Πυθαγόρειος Τίμαιος, ὅστις κατήγετο ἐκ τῆς Ἱταλικῆς Λοκρίδος², καὶ ὁ Ἑρμογένης. Ὁ Κριτίας κατὰ τὴν παράδοσιν τοῦ Σόλωνος, ὅστις εἶχεν ἀποδημήσει εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἀφηγεῖται περὶ τῆς Ἀτλαντίδος³. Παρὰ τῶν ἱερέων τῆς Αἰγύπτου ἔμαθεν ὁ νομοθέτης, ὅτι ἡ νῆσος Ἀτλαντὶς οὕσα μείζων τῆς Αἰθύης ἅμα καὶ τῆς Ἀσίας εἶχε μεγίστην δύναμιν διότι οἱ βασιλεῖς ταύτης ἤρχον οὐ μόνον ὀλοκλήρου τῆς νήσου, ἀλλὰ καὶ τῆς Αἰθύης μέχρι τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Εὐρώπης ἄχρι τῆς Τυρρηνίας. Ὀλοκλήρος λοιπὸν αὕτη ἡ δύναμις ἐπιχειρήσασα, ἵνα πάντας τοὺς λαοὺς δουλώσῃ, ἐκωλύθη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, οἵτινες καίπερ μονωθέντες καὶ εἰς τοὺς ἐσχάτους κινδύνους ἀφικόμενοι, ὅμως ἐκράτησαν τῶν πολεμίων καὶ τρόπαια ἔστησαν⁴. Μετὰ τὴν ἡτταν ἐκείνην ἡ Ἀτλαντὶς ἠφανίσθη. Εἶτα ὁ Τίμαιος πραγματεύεται περὶ τῆς δημιουργίας τοῦ ὅλου κόσμου. Ὁ Πυθαγόρειος οὗτος φιλόσοφος λέγει τὸν ὅλον κόσμον ζῶον ἔμψυχον ἔννοον⁵. Τοῦτον τὸ μὲν σῶμα συνίσταται ἐκ τῶν τεσσάρων στοιχείων, ἡ δὲ ψυχὴ τοῦ κόσμου δὲν εἶναι αὐτὸς ὁ θεός, ὥς ἐπίστευον οἱ Ἑλεάται, ἀλλὰ προῖδεν ἐκείνου, ὅστις εἶναι τῶν πάντων αἰτία⁶. Ἡ ψυχὴ δ' εἶναι προεξυτέρα τοῦ σώματος. Κατὰ ταῦτα ὁ Πλάτων πραγματεύεται ἐν τῷδε τῷ διαλόγῳ περὶ τῆς λεγομένης φυσικῆς φιλοσοφίας. Ἡ γνησιότης τούτου δὲν ἀμφισβητεῖται, διότι ὁ Ἀριστοτέλης⁷ συχνάκις ἀποδίδει τὸν διάλογον τῷ Πλάτῳ.

¹) Ἐν 17 B. ²) Ἐν 20 A. ³) Ἐν 22 A. ⁴) Ἐν 25 D. ⁵) Ἐν 30 B.

⁶) Ἐν 34 "Ψυχὴν δὲ εἰς τὸ μέσον αὐτοῦ θέεις διὰ παντός τε ἔστιναι καὶ εἶναι ἔξωθεν τὸ σῶμα αὐτῇ περιεκάλυψε ταύτην, καὶ κύκλῳ δὴ κύκλον στεφόμενον οὐρανὸν ἔνα μόνον ἔρημον κατέστησε". ⁷) Ὡς ἐν τῷ Περὶ ψυχῆς I, 2, 404 B, 16 "τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ Πλάτων ἐν τῷ Τιμαίῳ τὴν ψυχὴν ἐκ τῶν στοιχείων ποιεῖ". Περὶ τῆς θεωρίας τοῦ διαλόγου ἀνάγνωθι Ueberweg, Ueber die Plat. Weltseele, Rhein. Mus. IX, 37 Wohlstein, Mat. und Weltseele, Marb. 1863, Παράβαλλ. Zeller II, 646.

Ὁ τρίτος διάλογος τῆς τριλογίας εἶναι, ὡς εἴρηται, ὁ Κριτίας. Ἐν τούτῳ τὸ φερώνυμον τοῦ διαλόγου πρόσωπον περιγράφει τὴν ἀρχαιστάτην πολιτείαν τῶν Ἀθηναίων, ἐν ᾗ οἱ μάχιμοι δὲν εἶχον ἰδίαν οὐσίαν, διότι τὰ πάντα ἦσαν κοινά¹. Μετὰ τὴν περιγραφὴν ταύτην λέγει διὰ μακρῶν περὶ τῆς Ἀτλαντίδος, ἣτις ἀνῆκε τῷ Ποσειδῶνι. Ἐν τῷ μέσῳ ταύτης ᾤκει ὁ Εὐήνωρ καὶ ἡ σύζυγος αὐτοῦ Κλειώ, ἐξ ἧς ὁ Ποσειδῶν ἔσχε δέκα υἱούς². Ὁ πρεσβύτατος τούτων ἐλέγετο Ἀτλας, ἐξ οὗ ἡ νῆσος ἔσχε τὸ ὄνομα³. Οἱ κάτοικοι τῆς Ἀτλαντίδος ἦσαν εὐδαίμονες, ἐφ' ὅσον ἡ θεὰ φύσις παρέμενε. Ταύτης ὁμως ἐξιτήλου γενομένης, οἱ ἄνθρωποι ἡσχημόνουν καὶ ἐπληροῦντο πλεονεξίας ἀδίκου. Ἰδὼν δ' ὁ Ζεὺς τὴν ἀκολασίαν καὶ βουλευθεὶς νὰ ἐπιθέσῃ τιμωρίαν συνήγειρε πάντας τοὺς θεοὺς καὶ εἶπε λόγον, ὃν ἀγνοοῦμεν, διότι αἴφνης διακόπτεται ὁ διάλογος. Ἀνέχομεν λοιπὸν ἔργον πλήρες, ἀλλ' ἀτελές, ὡς ἦδη ὁ Πλούταρχος παρετήρησεν⁴. Ὁ μὲν Socher⁵ νομίζει, ὅτι ὁ μῦθος τῆς πολιτείας τῶν Ἀθηναίων καὶ τῆς Ἀτλαντίδος εἶναι πλάσμα τῆς φαντασίας τοῦ Πλάτωνος, ὁ δ' Ast⁶ πιθανώτερον λέγει, ὅτι ὁ φιλόσοφος τοῦτον παρέλαβε παρὰ τῶν ἱερέων τῆς Αἰγύπτου. Ὅπως δὲ οἱ Πλάτων καὶ ἐν τῷ Τιμαίῳ καὶ ἐν τῷ Κριτίῳ προῦθετο, ὅπως διὰ μυθικοῦ παραδείγματος κυρώσῃ τὰς ἐν τῇ Πολιτείᾳ θεωρίας. Ἐκ τίνος χωρίου⁷ τοῦ Κριτίου γίνεται δῆλον, ὅτι οὗτος ἐσκόπει, ὅπως συγγράψῃ καὶ τέταρτον διάλογον, τὸν Ἐρμοκράτη. Ἀλλὰ φαίνεται, ὅτι τῆς προθεσμίας τοῦ βίου ληξάσης δὲν ἠδυνήθη ὁ συγγραφεὺς νὰ πληρώσῃ τὴν ἐπιθυμίαν αὐ-

¹) Ἐν 110 D "Ἰδιον μὲν αὐτῶν οὐδεὶς οὐδὲν κεκτημένος, ἅπαντα δὲ πάντων κοινὰ νομίζοντες αὐτῶν, πέρα δὲ ἱκανῆς τροφῆς οὐδὲν ἀξιοῦντες παρὰ τῶν ἄλλων δέχεσθαι πολιτῶν". ²) Ἐν 113 E. ³) Ἐν 121 B. ⁴) Ἐν βίῳ Σόλων. 32 "Ὡς γὰρ ἡ πόλις τῶν Ἀθηναίων τὸ Ὀλυμπίειον, οὕτως ἡ Πλάτωνος σοφία τὸν Ἀτλαντικὸν ἐν πολλοῖς καλοῖς μόνον ἔργον ἀτελές σκηκεν". ⁵) Ἐν σελίδ. 373. ⁶) Ἐν σελίδ. 374. ⁷) Ἐν 108 A καὶ C.

τοῦ. Καὶ ἡ ἀτέλεια τοῦ Κριτίου καὶ ἡ ἔλλειψις τοῦ Ἑρμοκράτους εἶναι τεκμήρια, ὅτι οἱ τῆς τριλογίας ταύτης διάλογοι εἶναι ἐκ τῶν τελευταίων τοῦ Πλάτωνος ἔργων.

Ὁμολογουμένως δ' οἱ Νόμοι ἐγράφησαν, ὅτε ὁ Πλάτων ἦτο ἤδη ἐν βαθεῖ γήρατι, ὅπερ μαρτυρεῖ καὶ ἡ γλῶσσα τοῦ διαλόγου. Λέγεται δ', ὅτι ὁ μαθητὴς τοῦ φιλοσόφου Φίλιππος ὁ Ὁπούντιος τοὺς Νόμους ἐξέδωκε¹. Προδήλως τὸ ἔργον ἔμεινεν ἡμιτελές, ὥς δύναται τις νὰ εἰκάσῃ ἐκ τούτου, ὅτι ἐν τῷ πέμπτῳ βιβλίῳ, ἐν μέρει δὲ καὶ ἐν τῷ ὀγδόῳ, ἐνδεκάτῳ καὶ δωδεκάτῳ ὅλως ἐκλείπει ὁ διάλογος καὶ τὸ πέμπτον καὶ δωδέκατον ἑτερογενῇ στοιχεῖα περιέχοντα τὴν πρόοδον τῆς ἐξετάσεως ταρασσουσι². Τὴν ἀνωμαλίαν τινὲς ἐπειράθησαν, ὅπως ἐρμηνεύσωσιν ἐκ τούτου, ὅτι ὁ ἐκδότης δύο κείμενα τοῦ συγγραφέως ἔχων ὑπ' ὄψει ἀνεπιτηδείως ταῦτα συνήρμοσεν³. Ἀλλ' ὁ Ast, οὗ τὴν ὑπερκριτικὴν πολλάκις ἠλέγξαμεν, ἔχει τὴν γνώμην, ὅτι οἱ Νόμοι δὲν εἶναι Πλατωνικὸν ἔργον⁴. Διότι παρατηρεῖ, ὅτι ἐν τούτοις δὲν εὐρίσκομεν οὔτε τὴν εὐπορίαν, τὴν σαφήνειαν καὶ τὴν ζωηρότητα τῆς φράσεως, οὔτε τὴν διαλεκτικὴν δεξιότητα καὶ ἀγχνόειαν, ἅπερ ἐν τοῖς γνησίοις τοῦ Πλάτωνος ἔργοις καὶ κατ' ἐξοχὴν ἐν τῇ Πολιτείᾳ θανμάζομεν. Μετὰ τινος δ' εὐφυνίας παρατηρεῖ· Πότε ἔμελλε νὰ γράψῃ τοὺς μακροὺς καὶ ἐπιπόνους ἐπεξεργασμένους Νόμους, ἀφ' οὗ τὴν προηγουμένην τετραλογίαν κατέλειπεν ἀτελῆ⁵; Καὶ ὅμως ἡ γνησιότης δὲν δύναται νὰ

¹) Διογένης Λαέρτις, III, 37. ²) Christ ἐν σελίδ. 390. ³) "Ora Bruns, Platos Gesetze vor und nach ihrer Herausgabe durch Philipp von Opus, 1880. Παράβαλλ. E. Praetorius, De legibus Platoniceis Philipp. Op. retractatis, Bonn 1884. ⁴) Ἐν σελίδ. 392. ⁵) "Ora ἐν σελίδ. 390. Πρὸ ὀλίγου ὁ ἐμὸς συμμαθητὴς κ. Μιλτιάδης Πανταζῆς, πρῶτον γυμνασιάρχης, ἐξέδωκε διαιτριβὴν Περί τοῦ νόθου τῶν Πλάτωνος νόμων, Ἀθήνησιν 1896, ἐν ᾗ πειράται, ὅπως κυρώσῃ τὴν νοθείαν τῶν Νόμων διὰ καταιδέξεως γλωσσικῶν ἁλλήλων. Εἰ καὶ δὲν δεχόμεθα τὸ συμπέρασμα, ὅμως τιμῶμεν τὴν λεπτότητα, μεθ' ἧς ὁ λόγιος συγγραφεὺς ἐπαραματεύθη τὰ περὶ τὴν Πλατωνικὴν γλῶσσαν.

ἀμφισβήτηθῃ· διότι ὁ Ἀριστοτέλης παραδίδει, ὅτι οἱ Νόμοι εἶναι ἔργον τοῦ Πλάτωνος¹ καὶ ἐγράφησαν μετὰ τὴν Πολιτείαν². Κατὰ τοῦτο μιμούμενος τὸν φιλόσοφον καὶ ὁ Κικέρων πρῶτον ἔγραψε τὸν διάλογον, ὅστις ἐπιγράφεται *De republica*, καὶ εἶτα τὰς *Leges*. Ὁ διάλογος ὑποτίθεται γινόμενος ἐν τινι ὁδῷ τῆς Κρήτης τῇ ἀγούσῃ ἐκ Κνωσοῦ εἰς τὸ ἄντρον καὶ τὸ ἱερὸν τοῦ Διὸς, ἐνθα ὑπάρχουσιν ἀνάπαντα σκιερά, ἄλση θαυμάσια καὶ λειμῶνες³. Ἐνταῦθα συνηντήθησαν Ἀθηναῖος ξένος, Κλεινίας ὁ Κρήτης καὶ Μέγилλος ὁ Λακεδαιμόνιος. Ἐν ἀρχῇ τοῦ διαλόγου ὁ Κλεινίας ἀναπτύσσει, ὅτι ὁ νομοθέτης τῆς Κρήτης πάντα τὰ νόμιμα συνέταξεν ἀποβλέπων εἰς τὸν πόλεμον⁴. Τοῦναντίον ὁ Ἀθηναῖος τὸν πόλεμον θεωρεῖ ὡς νόσον⁵ καὶ ὡς πρῶτον ἀγαθὸν τὴν φρόνησιν⁶. Ἄν παραεἰλώμεν τὴν Πολιτείαν πρὸς τοὺς Νόμους εὐρίσκομεν σπονδαίας διαφοράς. Οὕτως ὁ φιλόσοφος ἐν τοῖς Νόμοις δὲν ὑποστηρίζει τὴν κοινότητα τῶν γυναικῶν τῶν παίδων καὶ τῶν χρημάτων⁷. Βεβαίως διαφοραὶ ὑπάρχουσιν καὶ ἔμπροσθεν ὑπάρχουσιν. Ὁρθῶς δ' ὁ ἐμὸς διδάσκαλος Βοίτχιος, ὡς ἀκριβῶς ἐνθυμοῦμαι, ἔλεγε ἐν ταῖς παραδόσεσιν αὐτοῦ, ὅτι ἡ Πολιτεία διαφωνεῖ πρὸς τοὺς Νόμους, ὡς τὸ φυσικὸν δίκαιον πρὸς τὸ θεϊκόν. Αὐτὸς ὁ Πλάτων παρατηρεῖ, ὅτι τὰ ἐν τῇ Πολιτείᾳ δύναται νὰ ἐφαρμοσθῶσιν ἐν θεοῖς ἢ ἐν παισὶ θεῶν⁸. Δὲν πρέπει δὲ νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι οἱ Νόμοι δηλοῦσι κατὰπτωσιν τῆς ἐποπτείας ἀπὸ τοῦ ἰδεώδους εἰς τὴν πραγματικότητα. Διότι ἐν αὐτῇ τῇ Πολιτείᾳ⁹ ὁ Πλάτων ἔχει πλήρη συνείδησιν, ὅτι τὸ πολίτευμα αὐτοῦ

¹) Ἐν Πολιτ. II, 4 "Πλάτων δὲ τοὺς Νόμους γράφων μέχρι μὲν τίνος ᾤετο δεῖν εἶναι" καὶ II, 9. ²) Ἐν βιβλ. II, 6. "Παράβαλλ Ueberweg, Untersuchungen ἐν σελίδ. 193. ³) Ἐν 625 B. ⁴) Ἐν 626 A. ⁵) Ἐν 628 D. ⁶) Ἐν 631 D "ὁ δὲ πρῶτον αὐτῶν θείων ἡγεμονιῶν ἐστὶν ἀγαθὸν, ἡ φρόνησις". ⁷) Ἐν 739 D. ⁸) Αὐτόθι "Ἡ μὲν δὲ τοιαύτη πόλις, εἴ τίς ποτε θεοὶ ἢ παῖδες θεῶν αὐτὴν οἰκοῦσι πλείους ἐνός, οὕτω διαζῶντες εὐφραδέμενοι κατοικοῦσι". ⁹) Ἐν βιβλ. IX, 592 A "ἐν ἡ νῦν δὴ διήλθομεν οἰκίζοντες πόλιν λέγεις, τῇ ἐν λόγοις κειμένη, ἐπεὶ γῆς γε οὐ-

εἶναι ἰδεῶδες οὐδαμοῦ τῆς γῆς δυνάμενον νὰ ἐφαρμοσθῇ. Οὕτω λοιπὸν τὰ δύο συγγράμματα συμπληροῦσιν ἄλληλα, διότι τὸ μὲν εἰκονίζει τὸ ἰδεῶδες, τὸ δὲ τὴν πραγματικότητα. Φαίνεται, ὅτι αἱ πολιτικαὶ τοῦ Πλάτωνος θεωρίαι ἐτιμῆθησαν ὑπὸ τῶν συγγρόνων· διότι προσεκλήθη ὑπὸ τῶν Κυρηναίων, Ἀρκάδων καὶ Θηβαίων, ὅπως συντάξῃ αὐτοῖς νόμους¹. Κατὰ τὴν παράδοσιν ἔμελλε νὰ δεχθῇ τὴν πρόσκλησιν, ἀλλὰ μαθὼν, ὅτι δὲν στέργουσι τὴν ἰσονομίαν, ἤρνηθη νὰ πορευθῇ εἰς αὐτοὺς.

Μετὰ τὴν βραχεῖαν ἀνάλυσιν τῶν Πλατωνικῶν διαλόγων, οἵτινες μετὰ μείζονος ἢ ἐλάττονος πιθανότητος δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς γνήσιοι, μεταβαίνομεν εἰς τοὺς νόθους. Ἐν τούτοις κατὰ πρῶτον μνημονεύομεν τῆς Ἐπινομίδος, ὅπως προσαρμόσωμεν τὸν λόγον εἰς τοὺς Νόμους, ὧν εἶναι συμπλήρωμα. Ὁ συγγραφεὺς τῆς Ἐπινομίδος εὐθὺς ἐν ἀρχῇ παρατηρεῖ, ὅτι τὰ μὲν ἄλλα οἱ διαλεγόμενοι διεξῆλθον, ἀλλὰ δὲν ἐξήτασαν, τί μαθὼν ὁ ἄνθρωπος δύναται νὰ ᾔηται σοφός. Ὡς τὴν πρώτην δὲ ἐπιστήμην θεωρεῖ τὴν γινῶσιν τῶν ἀριθμῶν. Αἰοῦ ἄνευ ταύτης οὐδὲν εἶναι δυνατόν νὰ μείνῃ². Τηλικαύτη τῶν μαθηματικῶν ὑπερτίμη-

δαμοῦ οἶμαι αὐτὴν εἶναι. Ἀλλ', ἦν δ' ἐγὼ, ἐν οὐρανῷ ἴσως παρὰδειγμα ἀνάκειται τῷ βουλομένῳ ὁρᾶν καὶ ὁρῶντι ἑαυτὸν κατοικίσειν³.

¹) Αἰλιάν. ἐν Ποικιλ. Ἱστορ. Β, 42 "Ἡ Πλάτωνος δόξα καὶ ὁ τῆς κατ' αὐτὸν ἀρετῆς λόγος καὶ ἐς Ἀρκάδας ἀφίκετο καὶ Θηβαίους, καὶ οὖν καὶ ἐδεήθησαν αὐτοῦ πρέσβεις ἀποστελλαντες σὺν τῇ ἀνωτάτῃ σπουδῇ ἀρκεσθαι σοφίαι τὸν ἄνδρα οὐκ ἐπὶ μόνῃ τῇ τῶν νέων προστασίᾳ, οὐδ' ἔνα αὐτοῖς συγγένηται ἐπὶ τοῖς λόγοις τοῖς κατὰ φιλοσοφίαν, ἀλλὰ γὰρ καὶ τὸ ἐτι τούτων μείζον νομοθέτην αὐτὸν ἐκάλουν...". Ἰδὲ καὶ XII, 30. Διογένης Λαέρτιος, III, 23 καὶ Πλούταρχος. ἐν βίῳ Λουκούλλου 2. ²) Ἐν 977 C "Οἱ γὰρ δὲ σοφία μὴ προσεῖη, πάσης ἀρετῆς τὸ μέγιστον μέρος, οὐκ ἂν ἐτι τελέως ἀγαθὸς γενόμενος εὐδαίμων ποτὲ γένοιτο. Οὕτως ἀριθμὸν μὲν ἀνάγκη πᾶσα ὑποτίθεσθαι· διότι δὲ τοῦτο ἀνάγκη, λόγος ἐτι πλείων πάντων γίγνεται ἂν τῶν εἰρημνέων. Ἀλλὰ καὶ ὁ νῦν ὁρθῶς ἐξηθήσεται, ὅτι καὶ τὰ τῶν ἄλλων τεχνῶν λεγόμενα, ἃ νῦν διήλθομεν ἑδόντες εἶναι πάσας τὰς τέχνας, οὐδὲν τούτων ἐν οὐδὲν μενεῖ, πάντα δ' ἀπολείπει τὸ παράπαν, ὅταν ἀριθμητικὴν τις ἀνέλῃ". Παράβαλλ. Ast ἐν σελίδ. 393.

σις καὶ οἷονεὶ ἀποθέωσις δὲν ὑπάρχει παρὰ τῷ Πλάτῳ, ὅστις ἐν τῇ Πολιτείᾳ δὲν θεωρεῖ ταῦτα ὡς γνησίαν ἐπιστήμην. Κατὰ Διογένη τὸν Λαέρτιον ἡ Ἐπινομὶς ἐγράφη ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ τοῦ Πλάτωνος Φιλίππου τοῦ Ὀπουντίου. Ὡς κατὰ τὸν Zeller¹ ἂν ἡ Ἐπινομὶς ἀνήκῃ τῇ πρώτῃ γενεᾷ τῶν μαθητῶν τοῦ Πλάτωνος, τοῦτο εἶναι ἀπόδειξις, ὅτι πολλὰ μέλη τῆς ἀρχαίας Ἀκαδημείας τοῦ γνησίου πνεύματος τοῦ διδασκάλου ἀπέστησαν καὶ τὴν καθαρὰν φιλοσοφικὴν ἔρευναν ἐθυσίασαν τῇ ἀγάτῃ πρὸς τὰ μαθηματικά.

Τῷ Πλάτῳ ἀπεδίδοντο μὲν πολλοὶ μικροὶ διάλογοι, ἀλλ' ὁμολογουμένως ἐθεωροῦντο νόθοι, δηλ. Μίδων ἢ Ἰπποκράτους, Ἐρυξίας ἢ Ἐρασίστρατος, Ἀλκων, Ἀκέφαλος ἢ Σίσυφος, Ἀξίохος, Φαίακες, Δημόδοκος, Χελιδών, Ἐξδόμη², Ἐπιμερίδης. Ὅτι ὁ Ἀξίохος δὲν ἐγράφη ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος, ὁμολογεῖται καὶ ὑπὸ τῶν νεωτέρων. Ἐν τῷ διαλόγῳ ὁ Σωκράτης πειρᾶται, ὅπως παρηγορήσῃ τὸν Ἀξίохон μέλλοντα νὰ ἀποθάνῃ. Ἀριθμεῖ δὲ τὰς ἀνίας, αἵτινες ὑπάρχουσιν ἐν πάσῃ ἡλικίᾳ. Οὕτω τὸ νήπιον κλαίει, ὅταν δ' ἀφίκηται εἰς τὸ ἔξδομον ἔτος τῆς ἡλικίας, τυραννοῦσι τὸν παῖδα παιδαγωγοὶ καὶ γραμματισταὶ καὶ παιδοτρίβαι, εἴτα δ' οἱ κριτικοὶ καὶ οἱ γεωμέτραι καί, καθ' ὅλον εἰπεῖν, ἐν πάσαις ταῖς ἡλικίαις ὑπάρχουσιν ἀνίας³. Ἐκ τῆς μνείας γραμματικῆς καὶ κριτικῆς, γίνεται δῆλον, ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἔζη κατὰ τοὺς Ἀλεξανδρινοὺς χρόνους. Ἐπειδὴ δὲ ἐν τῷ διαλόγῳ ὑπάρχει ἡ θεωρία τοῦ Ἐπικούρου, ὁ ἐμὸς φίλος Otto Immisch⁴ τίθησι τὴν συγγραφὴν τοῦ διαλόγου μετὰ τὸ 306 π. Χ., δηλ. μετὰ τὸν χρόνον, καθ' ὃν ὁ εἰρημένος φιλόσοφος ἦλθεν εἰς Ἀθήνας.

Ὡσαύτως ὁ Θεάγης ὑπὸ πλείστον κριτικῶν τίθεται ἐν τοῖς

¹) Ἐν τόμ. II, 895. ²) Διογένης Λαέρτιος III, 62. ³) Ἐν 367 E. ⁴) Ἐν τῇ διατριβῇ Philologische Studien zu Plato, Erstes Heft, Axiochus, Leipzig 1896.

νόθοις τοῦ Πλάτωνος διαλόγοις. Ὁ Socher¹ ὁμῶς ἐπειράθη, ὅπως σώσῃ τὴν γνησιότητα αὐτοῦ πρὸς πολλοῖς ἄλλοις παρατηρῶν, ὅτι ἡ δραματικὴ παράστασις, ἡ ἀνάπτυξις τοῦ διαλόγου, ἡ ἠθοποιία τῶν προσώπων καὶ ἡ γλῶσσα δὲν εἶναι ἀνάξια τοῦ Πλάτωνος. Ἐπειδὴ δ' ὁ συγγραφεὺς μνημονεύει² τῆς καταδίκης τοῦ Θρασύλλου ἐν Ἀργινούσαις, ἥτις ἐγένετο ἑξ ἑτη πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Σωκράτους, ὁ εἰρημένος κριτικὸς εἰκάζει, ὅτι κατὰ τὸν ἐν τῷ μεταξὺ χρόνον πρέπει νὰ τεθῇ ἡ συγγραφὴ τοῦ διαλόγου. Ὁ δὲ Ast³, ὅστις θεωρεῖ νόθον τὸν διάλογον, λέγει, ὅτι οὗτος εἶναι ἀπλοῦς καὶ καλὸς καὶ ὅτι ἀγία καὶ θρησκευτικὴ τῆς ψυχῆς διάθεσις ἄρχει ἐν αὐτῷ. Ὑπόθεσις τοῦ διαλόγου εἶναι ἡ διδασκαλία τοῦ δαιμονίου. Διαστέλλεται δ' ἡ διδασκαλία τοῦ Σωκράτους ἀπὸ τῆς τῶν σοφιστῶν, ἀλλ' αὕτη γίνεται οὐχὶ ἄλλως ἢ διὰ θείας μεταδόσεως καὶ ἱερᾶς εὐνοίας, ὅπερ δὲν εἶναι Πλατωνικόν⁴.

Οὐχὶ ἀδίκως οἱ κριτικοὶ τὸν Ἰππαρχον ἢ Περὶ φιλοκερδοῦς ἀπορρίπτουσιν ὡς νόθον. Ἡ δὲ καταδίκη αὐτοῦ δὲν εἶναι νέα, διότι αὐτοὶ οἱ ἀρχαῖοι εἶχον ἀμφισβολίαν περὶ τῆς γνησιότητος αὐτοῦ⁵. Ὁ διάλογος ἄρχεται ἄνευ προοιμίου, ὥσει ἦτο ἐξακολούθησις ἄλλης προηγουμένης συζητήσεως. Νομίζει δ' ὁ συγγραφεὺς, ὅτι ὁ Ἰππαρχος ἦτο ὁ πρεσβύτατος τῶν νῦν τοῦ Πεισιστράτου καὶ ὡς τοιοῦτος ἐτυράννει⁶, ὅπερ ὁ Θουκυδίδης ἀναιρεῖ⁷. Οὐχ ἦτιον ὁ διάλογος ἔχει ἀξίαν μόνον κατὰ τοῦτο, ὅτι παρέχει εἰδήσεις τινὰς περὶ τῆς φιλολογικῆς ἐνεργείας τοῦ Ἰππάρχου⁸. Ἐν ἡμῶν ὑπάρχει ἡ πεποίθησις, ὅτι ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς ὁ γράψας τὸν Ἰππαρχον συνέταξε καὶ τὸν Μένωνα διότι ἐν ἑκατέρῳ τὰ αὐτὰ πρόσωπα διαλέγονται (Σωκράτης,

¹) Ἐν σελίδ. 102. ²) Ἐν 129 D. ³) Ἐν σελίδ. 496. ⁴) Ἐν 130 D.

⁵) Ἐν Ποικίλ. Ἱστορ. Η' 2 "Λέγει δὲ Πλάτων ταῦτα, εἰ δὴ ὁ Ἰππαρχος Πλάτωνός ἐστι τῷ ὄντι". ⁶) Ast ἐν σελίδ. 499. ⁷) Ἐν βιβλ. I, 20. ⁸) Ἐν 228 B.

Ἐταῖρος), ἑκάτερος στερεῖται προοιμίου καί, ὡς ἐν ἐκείνῳ ὁ συγγραφεὺς πειρᾶται, ὅπως τιμήσῃ τὸν Ἰππαρχον, οὕτως ἐν τῷδε τὸν Μίνωα¹, ὃν διέβαλλον οἱ τραγικοί. Ἡ γλῶσσα ὁμῶς τοῦ Μίνωος εἶναι χείρων τῆς τοῦ Ἰππάρχου². Καὶ ἐν τῇ πρώτῃ ἀναγνώσει δύναται τις νὰ πεισθῇ, ὅτι ὁ Κλειτοφῶν δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς Πλατωνικὸν ἔργον· διότι δὲν εἶναι διάλογος, ἀλλὰ μᾶλλον ζητορικὸν γύμνασμα. Φαίνεται δ', ὅτι συνέταξε τοῦτο ὁ ἴδιος τις, ὅστις ὑπερασπίζει τοὺς ὁμοτέχνους καὶ τοὺς πολιτικούς κατὰ τοῦ Σωκράτους³. Τὸ ἔργον δὲν εἶναι πληρεσ δὲ αἰτίαν, ἣν ἀγνοοῦμεν. Ὁ δ' Ἐρξίας ἢ Ἐρασίστρατος ἔχει ὑπόθεσιν τὸ χρήσιμον ἦτοι τὰ χρήματα. Ἐκ τῶν πολλῶν ἔθνογραφικῶν εἰδήσεων εἰκάζεται, ὅτι ἐγράφη κατὰ τοὺς Ἀλεξανδρινούς χρόνους⁴.

Οἱ ἀρχαῖοι ἤδη παρετήρησαν, ὅτι ὁ Ἀλκιβιάδης δευτέρος δὲν εἶναι ἔργον τοῦ Πλάτωνος, ἀλλὰ τοῦ Ξενοφῶντος⁵. Ἰσως πρὸς τὴν εἰρημένην κρίσιν ὠρμήθησαν ἐκ τούτου, ὅτι ὁ στρατηγὸς περὶ τῆς προσευχῆς λέγει κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον⁶, καθ' ὃν ὁ συγγραφεὺς τοῦ ἡμετέρου διαλόγου. Κατὰ τὸν Socher ὁ διάλογος δὲν συνετάχθη οὔτε ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος, οὔτε ὑπὸ τοῦ Ξενοφῶντος, ἀλλ' ὑπὸ τινος μιμητοῦ τοῦ πρώτου⁷. Ὑπὸ τοῦ Ast⁸ παρεβλήθησαν οἱ δύο Ἀλκιβιάδαι καὶ ἐν πολλοῖς μὲν συμφωνοῦσιν, ἀλλ' ὑπάρχουσι καὶ διαφοραί. Ὁ Σωκράτης, ἵνα δι' ἐνὸς παραδείγματος κυρώσωμεν τὸν λόγον, ἐν μὲν τῷ πρώτῳ Ἀλκιβιάδῃ παρίσταται ὡς παιδευὼν διδάσκα-

¹) Ἐν 319 B. ²) Ast ἐν σελίδ. 500. Περὶ τοῦ διαλόγου ἔγραψεν ἰδιαιτέραν διατριβὴν ὁ ἐμὸς διδάσκαλος Boeckh, Comm. in Platonis Minoem, Halis 1806 καὶ ὁ Usener, Organisation der wiss. Arbeit, Preuss. Jahrb. 53, 20. ³) Τοῦτο γίνεταί δηλον εὐθὺς ἐν ἀρχῇ. Παράβαλλ. ἐν σελίδ. 500. ⁴) "Ora Sittl ἐν τόμ. II, 297. ⁵) Ἀθῆν. XI, 505 C "ὁ γὰρ δευτέρος (Ἀλκιβιάδης) ὑπὸ τινων Ξενοφῶντος εἶναι λέγεται, ὡς καὶ ἡ Ἀλκων Ἀέοντος τοῦ Ἀκαδημαικοῦ, ὥς φησι Νικίας ὁ Νικαεύς". ⁶) Ἐν Ἀπομν. I, 3, 2. ⁷) Ἐν σελίδ. 154. ⁸) Ἐν σελίδ. 443.

λος καὶ ὁ Ἀλκιβιάδης ὡς παιδευόμενον μειράκιον. Τοῦναντίον ἐν τῷδε τῷ διαλόγῳ καὶ ὁ Σωκράτης μετ' ἀμφιβολίας λέγει τὴν αὐτοῦ γνώμην¹ καὶ ὁ Ἀλκιβιάδης κατηγορηματικώτερον ἐκφράζεται². Ὁφείλομεν ὅμως νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι τοιαῦται διαφοραὶ δὲν εἶναι σπουδαῖαι διότι ὁ Σωκράτης καὶ ἐν γνησίοις διαλόγοις δὲν ὁμοιάζει πρὸς ἑαυτόν. Ὁ δὲ Δημόδοκος, ὅστις ἔχει ὑπόθεσιν τὴν συμβουλὴν, ὡς καὶ ὁ Περὶ δικαίου καὶ ὁ Περὶ ἀρετῆς ὑπὸ τοῦ Βύκκη³ θεωροῦνται ὡς ἔργα τοῦ σκυτοτόμου Σίμωνος, πρὸς δὲν ὁ Σωκράτης ἐνίοτε διελέγεται⁴. Ἀλλ' εἶναι ἀμφίβολον, ἂν τὸ περὶ σκυτοτόμου λεγόμενον ᾗται ἱστορῆμα ἢ μῦθος. Τὸν δὲ Σίσυφον ὁ Ast⁵ λέγει διαλεκτικὸν γύμνασμα, ὅπερ ἴσως καὶ αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς ὑπαινίσσεται⁶. Περὶ γνησιότητος τῶν Ἑραστιῶν, ἢ ἀκριτέστερον τῶν Ἀντεραστιῶν, εἶχεν ἀμφιβολίαν ὁ Θράσυλλος⁷. Ἀλλὰ Διογένης ὁ Λαέρτιος⁸ θεωρεῖ τοῦτον ὡς γνήσιον. Ὁ διάλογος ἐγένετο ἐν τῇ σχολῇ τοῦ γραμματιστοῦ Διονυσίου, ἐν ᾗ δύο μειράκια διελέγοντο περὶ μετεώρων. Ἐνταῦθα ὑπῆρχον καὶ δύο ἔρασταί τῶν μειρακίων, ἐξ ὧν ὁ μὲν ἦτο φίλος τῶν σωματικῶν, ὁ δὲ τῶν διανοητικῶν ἀσκήσεων⁹. Κατὰ τὸν Ast¹⁰ εἶναι φαῦλον κατασκευάσμα καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπομῆμα τοῦ Χαρμίδου.

Οἱ εἰς ἡμᾶς περιελθόντες Ὅροι, ᾗτοι ὁρισμοί, δὲν στεροῦνται ἀξίας. Ἀννάμεθα δὲ νὰ εἰπωμεν, ὅτι τινὲς τούτων δύνανται ν' ἀποδοθῶσιν ἀντιῷ τῷ Πλάτῳ. Κατὰ τὸν Bergk¹¹

1) Ἐν 150 B. 2) Ἐν 143 A. C. 147 B. 3) Plat. Min. ἐν σελίδ. 43.

4) Διογένης Λαέρτ. II, 122 "Σίμων Ἀθηναῖος, σκυτοτόμος. Οὗτος ἐρχομένου Σωκράτους ἐπὶ τὸ ἐργαστήριον, καὶ διαλεγόμενον τινά, ὃν ἐμνημόνευε, ὑπόσημειώσεις ἐποίητο". 5) Ἐν σελίδ. 502. 6) Ἐν 390 B "ἴσως δ' ἂν φαίης ταῦτα ἐμοί τε εἶναι πεπαιγμένα πρὸς σέ, τοῦ διαλεχθῆναι μόνον ἔνεκα, σοί τε οὐκ ἐσπουδασμένως ἀποδεδεῖχθαι". 7) Διογένης Λαέρτ. X, 37. 8) Ἐν βιβλ. III, 4. 9) Ἐν 132 D. 10) Ἐν σελίδ. 497. 11) Ἐν τόμ. IV, 471.

εἶναι διδάγματα τῆς Ἀκαδημείας. Πλὴν τούτων φέρονται καὶ δέκα καὶ τρεῖς Ἐπιστολαί, ἢ μᾶλλον δώδεκα διότι ἡ πρώτη ἐγγράφη ὑπὸ Δίωνος τοῦ φίλου τοῦ Πλάτωνος. Ταύτας δ πατριάρχης Φώπιος δὲν θεωρεῖ ἀξίας τῆς λογιότητος τοῦ Πλάτωνος¹. Ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις δ Tennemann² γλῶσσαν καὶ φράσεις Πλατωνικὰς εὗρισκων καὶ παρατηρῶν, ὅτι τὰ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τοῦ Διονυσίου ἀκριβῶς περιγράφονται, ὥς καὶ αἱ σχέσεις τούτου πρὸς τὸν φιλόσοφον, νομίζει, ὅτι αἱ Ἐπιστολαὶ μόνον ὑπὸ ἀντίπτου ἡδύνατο νὰ γραφῶσι. Τὴν γνώμην ταύτην δὲν δέχονται οἱ πλεῖστοι τῶν κριτικῶν, ὥς δ Ast³. Κατὰ τὸν Christ⁴ αἱ πλεῖστοι καὶ μακρότατοι Ἐπιστολαὶ εἶναι νόθοι, ἀλλὰ δὲν εἶναι πᾶσαι τοιαῦται. Αὐτὸς ἐπεγράθη, ὅπως ἀποδείξῃ τὴν γνησιότητα τῆς δεκάτης τριτῆς⁵. Ἡ ἐξέδομη δὲν εἶναι ἐπιστολή, ἀλλ' Ἐπιστολικὸς λόγος⁶, ὥς ὀνομάζει ταύτην Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς. Ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ λέγεται, ὅτι ὁ Πλάτων ἀπέκρουεν ἀπὸ τῶν πολλῶν φιλοσοφικὰς θεωρίας⁷. Τὸ κρύπτειν τὰς ιδέας εἶναι ἥμισυ Ἑλληνικόν, ὥς ἀλλαχοῦ ἐδείξαμεν⁸. Τῷ σοφῷ Christ⁹ φαίνεται καὶ ἡ εἰδησις, καθ' ἣν ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα ἐκινδύνευεν ἐν Σικελίᾳ διὰ τοὺς Φοίνικας ἢ τοὺς Ὀπικοὺς¹⁰, ὥς προφητεία μετὰ τὸ συμβᾶν (*augurium ex eventu*) ἀπὸ τοῦ πολέμου τοῦ Πύρρου. Τοῦτο δὲν θεωροῦμεν ἡμεῖς γε ὥς τεκμήριον νοθείας, διότι ἡ Σικελία ἡπειλεῖτο ἤδη ἀπὸ τῶν Περσικῶν

¹) Ἀμφιλόχ. 304 "Οἱ μὲν ἄλλοι τοῦ Πλάτωνος λόγοι τοῦ πολιτικοῦ λόγου πεφύκασι γνῶμονες, πλὴν εἴ τι κατ' ἐκλογὴν ὀνομάτων ἐνιαχοῦ παρεμύληται, αἱ δὲ τούτου ἐπιστολαὶ ἴσων τε τῆς ἐκείνου λογιότητος καὶ τοῦ ἐπιστολικοῦ τύπου ἀπολείπονται". ²) Syst. d. Plat. Philosoph. I, 108. ³) Ἐν σελίδ. 505. ⁴) Ἐν τῇ γραμμ. 392. ⁵) Plat. Stud. 25. ⁶) Ἐν σελίδ. 1027. ⁷) Ἐν σελίδ. 312 D καὶ 341 F. ⁸) "Ὁρα εἰσαγωγὴν μου εἰς Πλάτ. ἐν σελίδ. 22. ⁹) Ἐν σελίδ. 392. ¹⁰) Ἐν σελίδ. 353 F "ἤξει δέ, ἴαν περ τῶν εἰκότων γίγνηται τι καὶ ἀπεντικῶν, σχεδὸν εἰς ἐρημίαν τῆς Ἑλληνικῆς φωνῆς Σικελία πᾶσα Φοινίκων ἢ Ὀπικῶν μεταβαλοῦσα εἰς τινα δυναστείαν καὶ κράτος".

ὑπὸ Φοινικικῶν ἐπιδρομῶν. "Αν δ' αὐται ἐπετύγγανον, βεβαίως καὶ ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα ἐκινδύνευεν, ὅπερ ὁ Πλάτων ὁ εἰς Σικελίαν ἀποδημήσας ἠδύνατο νὰ παρατηρήσῃ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Σ'.

ΠΕΡΙ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΑΥΤΟΥ.

Ὁ Πλάτων ἔχει πρὸς τὸν Ἀριστοτέλη, ὡς ὁ Περικλῆς πρὸς τὸν μέγαν Ἀλέξανδρον. Ὡς ὁ υἱὸς τοῦ Ξανθίππου εἶναι τὸ ἰδεῶδες Ἑλληνος πολιτευτοῦ, ὡς οὗτος εἶναι μὲν φίλος τῶν καλῶν τεχνῶν, ὅμως κατέχεται ὑπὸ τῶν ἰδεῶν τοῦ ἔθνους αὐτοῦ, οὕτω καὶ ὁ Πλάτων ἐκπροσωπεῖ μὲν τὴν Ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν μετὰ τῆς ποιητικῆς ἐξάρσεως αὐτῆς, ἀλλὰ περιορίζει τὰς φιλοσοφικὰς αὐτοῦ θεωρίας ἐν τῷ Ἑλληνικῷ κόσμῳ. Προσηκόντως δ' ἐλέχθη, ὅτι οἱ μὲν Ἴωνες φιλόσοφοι εἶναι φιλόσοφοι τῶν φυλῶν, ὁ δὲ Πλάτων φιλόσοφος σύμπαντος τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ὁλοκλήρου τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Τοῦναντίον οὔτε ὁ Ἀλέξανδρος, οὔτε ὁ Ἀριστοτέλης ἐμπνέονται ὑπὸ τοῦ καλλιτεχνικοῦ τῶν Ἑλλήνων αἰσθήματος, ἀλλ' ἐκεῖνος μὲν τὴν στενὴν τούτων πολιτείαν εὐρύνει εἰς κοσμοκρατορίαν, οὗτος δὲ τρέπει τὴν διάνοιαν αὐτῶν εἰς τὴν ἔρευναν τῆς ἀτέρμονος φύσεως.

Ὁ Ἀριστοτέλης ἐγεννήθη ἐν Σταγείρῳ ἢ Σταγείροις, ἅπερ ἦσαν μικρὰ πόλεις κειμένη ἐπὶ τῆς Χαλκιδικῆς Χερσονήσου, κτισθεῖσα ὑπὸ τῶν Ἀνδρῶν καὶ βραδύτερον ἀποίκους ἐκ τῆς Χαλκίδος δεξαμένη¹. Ὁ μὲν πατὴρ αὐτοῦ ὠνομάζετο Νικόμαχος, ἡ δὲ μήτηρ Φαιστὶς τὸ γένος ἔλκοντες ἀπ' Ἀσκληπιοῦ,

¹) Bergk IV, 472.

ὡς μαρτυρεῖ τὸ εἰς τὸν Ἀριστοτέλη ἐπίγραμμα¹. Ὑπὸ Ἀμύν-
του τοῦ δευτέρου ὁ Νικόμαχος προσεκλήθη ὡς ἀρχίατρος. Φαί-
νεται ὅμως, ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης δὲν διέτριψε κατὰ τὴν παιδικὴν
ἡλικίαν ἐν Πέλλῃ, ἀλλ' ἐν Σταγείροις². Ἐπειδὴ δ' ὁ πατήρ, ἴσως
δὲ καὶ ἡ μήτηρ, ταχέως ἔθανεν, ὁ υἱὸς τοῦ Νικομάχου ἔτυχε
προστασίας παρὰ τινι Προξένῳ³. Ἐξ εὐγνωμοσύνης ὁ φιλό-
σοφος οὐ μόνον τὸν υἱὸν τούτου Νικάνορα ἀνέθρεψεν, ἀλλὰ καὶ
ἐν τῇ διαθήκῃ αὐτοῦ ἐνετείλατο, ἵνα τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Πυ-
θαῖα λάβῃ γυναικα⁴. Ἐκ παιδικῆς ἡλικίας ὁ Ἀριστοτέλης ἔχων
στοργὴν πρὸς τὴν σπουδὴν ἐπορεύθη εἰς Ἀθήνας, ὅπου, ὡς
λέγεται, ἐπὶ εἴκοσιν ἔτη μαθητῆς τοῦ Πλάτωνος ἐγένετο (367—
347). Ἰσως ἡ εἰδησις αὕτη δὲν εἶναι κατὰ πάντα ἀκριβής, διότι
ὁ Πλάτων κατὰ τὸν χρόνον τούτον εἶχεν ἀπέλθει εἰς Σικελίαν⁵.
Μετά τὸν θάνατον τοῦ διδασκάλου ὁ Ἀριστοτέλης ἐπὶ τινα χρό-
νον διέτριψε παρὰ τῷ φίλῳ αὐτοῦ Ἑρμείᾳ, βασιλεῖ τοῦ Ἀταρ-
νέως καὶ τῆς Ἀσσοῦ τῆς Μυσίας.

Μετά τὸν θάνατον τοῦ Ἑρμείου ὁ Ἀριστοτέλης ἐπορεύθη
εἰς Μυτιλήνην, ὅπου κατὰ τὸ 343/2 ἔλαβεν ἐπιστολὴν παρὰ Φι-

1) Τὸ ἐπίγραμμα φέρεται παρ' Ἀμμωνίου

Φαισίδος ἦν μητρὸς καὶ Νικομάχου γενετήρος
τῶν Ἀσκληπιαδῶν διὸς Ἀριστοτέλης.

Περὶ Ἀριστοτέλους ἐγράφησαν πολλὰ μονογραφαί, ὡς ὑπὸ Frid. Guil.
Car. Hegel, De Aristotele et Alexandro magno, Berol. 1837. Rob. Geier,
Alexander und Aristoteles in ihren Gegenseitigen Beziehungen, Halle
1856. Egger, Aristote considéré comme précepteur d' Alexandre, Caen
1862. Κατ' ἐξοχὴν ἐξαίρομεν τὸ διτομον σύγγραμμα τοῦ διαπρεποῦς φιλολό-
γου Ul. von Wilamowitz-Moellendorf, Berlin 1893. 2) Ἀντόθε I, 314

3) Βίος Ἀριστοτέλ. κατ' Ἀμμών. παρὰ Westermann ἐν οελ. 398 "Μετά
δὲ τὴν τελευτὴν τοῦ Νικομάχου καὶ τῆς Φαισίδος ἀνάγεται ὁ Ἀριστοτέλης
παρὰ τινι Προξένῳ Ἀταρνεί, οὗ καὶ τῆς τροφῆς διαμεμνημένος ὁ Ἀριστο-
τέλης οὐ μόνον τούτου τὸν υἱὸν Νικάνορα ἀνέθρεψε καὶ πᾶσαν παιδείαν
ἐπαίδευσεν, ἀλλὰ καὶ υἱὸν αὐτὸν φκαιοποίησατο...". 4) Διογέ. Λαέρτ.
V, 12. 5) Bergk IV, 472.

λίππου τοῦ βασιλέως τῶν Μακεδόνων, δι' ἧς ἐκαλεῖτο¹, ὅπως ἀνα-
λάβῃ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἀλεξάνδρου ἄγοντος ἤδη τὸ δέκα-
τον τρίτον τῆς ἡλικίας ἔτος. Τῇ ἀληθείᾳ τιμᾷ τὴν εὐφυΐαν τοῦ
βασιλέως τούτου, ὅτι τὸν ἄριστον τῶν διδασκάλων ἐξελέξατο.
Ἄν δ' ἦναι γνησία ἢ ἐπιτολή τοῦ Φιλίππου πρὸς τὸν φιλόσοφον,
αὕτη περιφανῶς μαρτυρεῖ, ὅτι εἶχε πλήρη συνείδησιν τῆς μεγά-
λης τοῦ Ἀριστοτέλους ἀξίας. Ἀλλὰ καὶ τοιαύτη ἂν μὴ ὑποτεθῇ,
πάλιν ὑπάρχουσι τεκμήρια τοῦ σεβασμοῦ τοῦ βασιλέως πρὸς
τὸν διδάσκαλον τοῦ νιού· διότι τὴν πόλιν τῶν Σταγειριτῶν ἀνά-
στατον ὑπ' αὐτοῦ γενομένην συνόκισε πάλιν καὶ τοὺς δουλεύ-
οντας τῶν πολιτῶν ἀποκατέστησεν². Ἡ παράδοσις τῶν μαθη-
μάτων διήρκεσε τρία ἔτη, ἐν οἷς οὐ μόνον ἠθικὰ καὶ πολιτικά,
ἀλλὰ καὶ ἀπορρήτους καὶ βαθυτέρας διδασκαλίας ἐδίδαξεν, ὡς
ἀκροαματικὰς καὶ ἐποπτικὰς ὀνομάζουσι. Διὰ τῶν ὀνομάτων
τούτων ἐννοεῖται ἡ μεταφυσικὴ, ἣτις δὲν εἶναι ἀναγκαῖα τοῖς
πολλοῖς τῶν ἀνθρώπων³. Πρὸς δὲ ὁ Ἀριστοτέλης ἐξήγει τῷ
βασιλόπαιδι τὴν Ἰλιάδα τοῦ Ὀμήρου, ἣν οὗτος καὶ διορθωμέ-
νην παρ' αὐτοῦ παρέλαβεν⁴ εἰς τὴν στρατείαν καὶ μετὰ ἐγχειρι-
δίου ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον εἶχε. Ταύτην ἐνόμιζε καὶ ὠνόμαζεν
ἐφρόδιον τῆς πολεμικῆς ἀρετῆς⁵. Ἡ Ἰλιάς λοιπὸν ἦτο ἡ μεγάλη
πινακοθήκη, ἐν ᾗ ὁ μέγας φιλόσοφος ἐδείκνυε τὰ γενναῖα τῆς
πολεμικῆς ἀρετῆς πρότυπα. Συνήθως ὁ Ἀριστοτέλης παραβάλλ-
εται πρὸς τὸν Χεῖρωνά καὶ ὁ Ἀλέξανδρος πρὸς τὸν Ἀχιλλέα.
Νομίζομεν ὅμως, ὅτι ὁ νῦν τῆς Ὀλυμπιάδος ἦτο μείζων τοῦ

¹) Ἡ ἐπιστολὴ διετηρήθη παρὰ τῷ Γελλίῳ (Noct. Att. IX κεφ. 3),
ἀλλ' ἡ γνησιότης ταύτης ἀμφισβητεῖται. "Φίλιππος Ἀριστοτέλει χαίρειν. Ἰσθι
μοι γεγονότα νῦν πολλὴν οὖν τοῖς θεοῖς χάριν ἔχω οὐχ οὕτως ἐπὶ τῇ γε-
νέσει τοῦ παιδός, ὥς ἐπὶ τοῦ κατὰ τὴν σὴν ἡλικίαν αὐτὸν γεγονέναι. Ἐλπίζω
γὰρ αὐτὸν ὑπὸ σοῦ τραφέντα καὶ παιδευθέντα ἄξιον ἔσεσθαι καὶ ἡμῶν καὶ
τῆς τῶν πραγμάτων διαδοχῆς. ²) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Ἀλεξάνδρ. VII.
³) Ὁ αὐτὸς αὐτόθι. ⁴) Ὁρα Ἱστορ. τῶν Ὀμηρ. ἐπῶν ἐν σελίδ. 185.
⁵) Πλούτ. ἐν βίῳ Ἀλεξάνδρ. VIII.

᾽Ομηρικοῦ Ἀχιλλέως. Διότι ἐκεῖνος μὲν δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐκπορ-
θήσῃ μίαν πόλιν, ὁ δὲ μαθητὴς τοῦ Ἀριστοτέλους ὁλόκληρον
κοσμοκρατορίαν καταλύσας καὶ τὰ θέμεθλα τοῦ Ἑλληνικοῦ πο-
λιτισμοῦ ἀνὰ τὸν ἀρχαῖον κόσμον ἰδρύσας ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας
εὐεργέτης τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἐγένετο. Μόνον ὑπὸ μίαν
ὄψιν ὁ Ἀλέξανδρος εἶναι ὑποδεέστερος τοῦ Ἀχιλλέως, ὅτι δὲν
ἔτυχεν Ὀμήρου ἐπαινέτου, δι' ὃ ἐλυπεῖτο¹.

Ἡ διδασκαλία δὲν διήρκεσε μακρὸν χρόνον, διότι ὁ Ἀλέ-
ξανδρος τὸν θρόνον ἀναβὰς περιεπλέχθη εἰς πολέμους. Οὕτως
οἱ δύο μεγάλοι ἄνδρες ἀπεχωρίσθησαν ἀλλήλων, ὁ μὲν, ὅπως
γέννηται κοσμοκράτωρ, ὁ δέ, ὅπως συμπληρώσας τὰς μελέτας
αὐτοῦ καταλάβῃ τὸ σκῆπτρον τοῦ ὑπάτου φιλοσόφου. Πρὸς
ἀνάπτυξιν τοῦ Σιαγείριτου συνεβάλετο οὐ μόνον ὁ Φίλιππος²,
ἀλλὰ καὶ ὁ Ἀλέξανδρος³, διότι παρέσχον αὐτῷ πολλὴ ἀργύριον,
ὅπερ ἦτο χρήσιμον εἰς τὰς πρακτικὰς αὐτοῦ μελέτας. Ἀλλὰ διὰ
τί ἄρ' αὖ γὰρ ὁ Ἀριστοτέλης δὲν ἠκολούθησε τῷ μαθητῇ αὐτοῦ εἰς
τὴν Ἀσίαν, ὅστις πλείστους λόγους περὶ ἑαυτὸν συνήγαγεν; Ἐκεῖ
ἠδύνατο νὰ μελετήσῃ πλείστα τῶν φυσικῶν καὶ τῶν ἱστορικῶν
ἐπιστημῶν προβλήματα. Ὁ φιλόσοφος προέκρινε τὴν βασιλείαν
τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος, διότι κατὰ τὴν παιδικὴν αὐτοῦ
ἡλικίαν ἔζησεν ὑπὸ τὸ βασιλικὸν σκῆπτρον καὶ διότι ἔβλεπεν ἐν
Ἀθήναις τοὺς δημαγωγοὺς καὶ τοὺς συκοφάντας λυμαιομέ-
νους τὴν ἑαυτῶν πατρίδα⁴. Ἀλλ' ἡγάπα μᾶλλον τὴν ἐπιστήμην,
τὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν συγγραφὴν ἢ τὸ διατρίβεin ἐν τῇ αὐτῇ,
ἐν ᾗ διεφθαρμένοι κόλακες συρρέουσιν.

1) Ὅρα τόμ. I, 159 τῆσδε τῆς γραμματολογίας. 2) Ἀλλαν. ἐν Ποι-
κίλ. ἱστορ. Δ', 19 «Ἀριστοτέλει γούν χορηγήσας πλοῦτον ἀνενδεῖ, αἵτις
γένοντο πολλῆς καὶ ἄλλης πολυπείρας, ἀτὰρ οὖν καὶ τῆς γνώσεως τῆς κατὰ
τὰ ζῶα». 3) Ἀθῆν. Θ, 398 E «ὀκτακόσια γὰρ εἰληφέναι τάλαντα παρ' Ἀ-
λεξάνδρου τὸν Σιαγείριτον λόγος ἔχει εἰς τὴν περὶ τῶν ζώων ἱστορίαν». 4)
Παράβαλλ. Bergk IV, 474.

Ἡκολούθησεν ὁμοως τῷ Ἀλεξάνδρῳ ὁ Καλλισθένης, ὅστις ἦτο υἱὸς τῆς Ἡροῦς τῆς ἀνεπιᾶς καὶ Ἀριστοτέλους. Ἐπειδὴ δ' οὗτος ἄκριτος ὢν ἐγένετο οὐ μόνον ἀνευλαΐης¹ καὶ αὐθάδης πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον, ἀλλὰ καὶ παρέσχεν ἀφορμὴν, ὅπως θεωρηθῇ κοινωνὸς συνωμοσίας², ἐφρονεύθη κατὰ διαταγὴν τοῦ βασιλέως ἢ ἔθανεν ἐν τῷ δεσμοτηρίῳ³. Λέγεται δ', ὅτι ὁ θάνατος τούτου ἐγένετο ἀφορμή, ὅπως ἡ θερμὴ φιλία τῶν δύο μεγάλων ἀνδρῶν ψυχρανθῇ. Ὁ Πλούταρχος ἀντιγράφει καὶ τινα τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐπιστολὴν, ἐν ᾗ οὗτος ὑπαινίσσεται τὸν Ἀριστοτέλη⁴. Φαίνεται ὁμοως, ὅτι ὁ θάνατος τοῦ Καλλισθένους δὲν ἦτο σπουδαία πρὸς διάστασιν ἀφορμή· διότι καὶ ὁ Ἀριστοτέλης τὸν συγγενὴ αὐτοῦ ἐθεώρει μὲν δεινὸν ῥήτορα, ἀλλ' ἐνόμιζεν, ὅτι εἶναι ἄνους⁵. Φαίνεται δ', ὅτι συνέβη καὶ τῷ Ἀλεξάνδρῳ, ὅτι συμφέρει πολλοῖς μαθηταῖς πρὸς τοὺς διδασκάλους. Ὁ βασιλοπάαις κατὰ τὸν χρόνον τῆς μαθητείας ἠγάπα τὸν διδάσκαλον οὐχ ἥτιον τοῦ πατρός, ἀλλὰ προϊόντος τοῦ χρόνου αἱ φιλοφροσύναι οὐκ ἔχουσαι τὸ σφοδρὸν καὶ στερεκτικὸν ἐφαίνοντο ἁλλοτριότητος τεκμήριον⁶. Ἀν ἐψυχράνθη ὁμοως καὶ ὁ πρὸς τὴν φιλοσοφίαν ζήλος ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ βασιλέως. Ἐπειδὴ δ' ὁ Καλλισθένης ἔλεγε τὴν Ὀλυμπιάδα ψευδομένην ὡς πρὸς τὴν οὐλ-

¹) Ἀρριαν. ἐν Ἀναβάσ. IX, 10 "Οὐκ οὖν αὐτὸς (ὁ Καλλισθένης) ἀφίχθαι ἐξ Ἀλεξάνδρου δόξαν κησόμενος, ἀλλ' ἐκείνον εὐκλεῖα ἐς ἀνθρώπους ποιῶσαν" καὶ οὖν καὶ τοῦ θείου τὴν μετουσίαν Ἀλεξάνδρῳ οὐκ ἐξ ὧν Ὀλυμπιάς ὑπὲρ τῆς γενέσεως αὐτοῦ ψεύδεται ἀνηρτῆσθαι, ἀλλ' ἐξ ὧν αὐτὸς ὑπὲρ Ἀλεξάνδρου συγγράφας ἐξενέγκη εἰς ἀνθρώπους...". ²) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Ἀλεξάνδρ. 55. ³) Αὐτόθι. ⁴) Αὐτόθι "Οἱ μὲν παῖδες" φησὶν "ἐπὶ τῶν Μακεδόνων κατελεύσθησαν, τὸν δὲ σοφιστὴν ἐγὼ κολάσω καὶ τοὺς ἐκπέμψαντας αὐτὸν καὶ τοὺς ὑποδεχομένους ταῖς πόλεσι τοὺς ἐμοὶ ἐπιβουλεύοντας ἄντικρυς ἐν γε τούτοις ἀποκαλυπτόμενος πρὸς Ἀριστοτέλην". ⁵) Ὁ αὐτὸς ἐν κεφ. 54 "Οὐ φαύλως οὖν εἰπεῖν ἔοικεν ὁ Ἀριστοτέλης, ὅτι Καλλισθένης λόγῳ μὲν ἦν δυνατὸς καὶ μέγας, νοῦν δ' οὐκ εἶχεν". Παράβαλλ. Geier ἐν σελίδ. 228 τῆς μνημονευθείσης διατριβῆς καὶ Wilamowitz I, 337. ⁶) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Ἀλεξάνδρ. VIII.

ληψιν τοῦ νιοῦ, ἡ βασιλομήτωρ δὲν διέκειτο εὐμενῶς καὶ πρὸς τὸν Ἀριστοτέλη καὶ δὴ διέβαλε τοῦτον, ὅτι δῆθεν παρεσκεύασε τὸ δηλητήριον, δι' οὗ ἔθανεν ὁ Ἀλέξανδρος¹. Ἀλλ' ὁ περὶ δηλητηριάσεως λόγος εἶναι πλάσμα· διότι, ὥς παρατηρεῖ ὁ Πλούταρχος, καίπερ τὸ σῶμα τοῦ βασιλέως διὰ τὴν στασίαν τῶν ἡγεμόνων ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἔκειτο ἐν τόποις θερμοῖς καὶ πυγῶδεσιν, ὅμως οὐδὲν σημεῖον τοιαύτης φθορᾶς παρέσχεν, ἀλλ' ἔμεινε καθαρὸν καὶ πρόσφατον². Πλὴν τούτου εἶναι καὶ γελοῖον τὸ φάρμακον, δι' οὗ ὁ νῖός τῆς Ὀλυμπιάδος εὗρε τὸν θάνατον, δηλ. ὑδωρ ψυχρὸν εἰλημμένον ἐκ τῆς Νωνάκριδος, ὅπερ ἐπέμφθη ἐν ὀπλῇ ὄνου ἢ ἡμόνου³. Καὶ ὅμως διὰ τὴν πλάστην ταύτην δηλητηρίασιν ὁ φρενοβλαβὴς Καρακάλλας ἔκανσε τὰ συγγράμματα τοῦ φιλοσόφου⁴. Τὸ δηλητηριάζειν δὲν εἶναι ἴδιον τῶν φιλοσόφων, ἀλλὰ τῶν τυράννων. Πλὴν τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου ὁ Ἀριστοτέλης συνεδέετο διὰ φιλίας καὶ πρὸς τὸν Ἀντίπατρον, ὃν καὶ κατέστησεν ἐπίτροπον τῆς ἐναντιοῦ διαθήκης⁵.

Ὡς ὁ Πλάτων ἐξελέξατο τόπον διδασκαλίας τὴν Ἀκαδήμειαν, οὕτως ὁ Ἀριστοτέλης τὸ Λύκειον, ὅπερ ἦτο γυμνάσιον, κείμενον παρὰ τῇ ὄχθῃ τοῦ Ἰλισσοῦ. Ὁ χῶρος οὗτος ἦτο σφενδονδρος καὶ εὐσκίος καὶ ὥς τοιοῦτος προσφυῆς εἰς περιπάτους. Ἐνταῦθα ὁ Σταγειρίτης περιπατῶν μετὰ τῶν μαθητῶν ἐδίδασκεν αὐτοὺς, οἵτινες διὰ τοῦτο περιπατητικοὶ ὠνομάσθησαν⁶. Κατὰ τὸν Γέλλιον⁷ ἐν τῷ Λυκείῳ ἐγίνοντο δύο εἰδῶν διδασκαλίαι· αἱ μὲν ἐωθιναὶ ἦσαν σπουδαιότεραι, ἐγίνοντο ἐν στενῷ κύκλῳ ἀκροατῶν καὶ ὠνομάζοντο ἀκροαματικά· αἱ δὲ περὶ τὴν δεῖλην γινόμεναι ὠνομάζοντο ἐξωτερικά, εἰχον εὐρύτερον κύκλον ἀκροατῶν καὶ ἐπόθεσιν τὴν ῥητορικὴν

¹) Διόδωρ. Σικελ. XVII, 118. ²) Ἐν βίῳ Ἀλεξάνδρ. 77. ³) Πλούταρχ. αὐτόθι καὶ Ἀρριαν. ἐν Ἀναβάσ. VII, 27. ⁴) Δίων 77, 7. ⁵) Διογένης Λαέρτ. V, 11. ⁶) Cicero, Acad. Post. I, 4. ⁷) Ἐν Noct. Att. XX, 5.

καὶ τὰς σοφιστικὰς ἀντιλογίας. Ἐπειδὴ δ' ὁ Σταγειρίτης πα-
ρεῖχε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ὅλως νέας ἐρεῦνας καὶ ταύτας μετ' ἐπι-
στημονικῆς ἀδιστηρότητος, δὲν μετεχειρίζετο τὸν διάλογον, ἀλλὰ
τὸν συνεχῇ λόγον, ὅστις ἤρμοζε καὶ εἰς τὸ φιλοσοφικὸν αὐτοῦ
σύστημα¹. Τὰ ζητήματα, περὶ ἃ ἡσχολεῖτο ὁ Πλάτων, ἦσαν συν-
ήθως λογικὰ καὶ ἕκαστος ἐρωτώμενος ἠδύνατο νὰ ἀποκριθῇ.
Αἱ φυσικαὶ ὁμως καὶ ἱστορικαὶ ἐρευναι τοῦ Ἀριστοτέλους δὲν
ἠδύνατο νὰ διδαχθῶσι καθ' ὅμοιον τρόπον. Φαίνεται δ', ὅτι
ὁ συνεχῆς λόγος ἐγένετο ἐν ταῖς ἐξωτερικαῖς διδασκαλίαις, ὧν
καὶ μὴ παρεσκευασμένοι ἀκροαταὶ ἠδύνατο νὰ μετέχωσι.
Κατὰ μίμησιν τοῦ Ξενοκράτους ὁ Ἀριστοτέλης² ἐκάλει τοὺς
ἀκροατὰς αὐτοῦ κατὰ περιόδους εἰς δεῖπνα καὶ συμπόσια³.

Ἄλλ' ἐν ᾧ ὁ μέγας τῆς ἀρχαιότητος φιλόσοφος ἐδίδασκεν
ἐν τῷ Ἀνκείῳ, ἦλθεν ἡ ἀγγελία τοῦ θανάτου τοῦ Ἀλεξάνδρου
εἰς Ἀθήνας. Ἐπειδὴ δ' οἱ Ἀθηναῖοι ἀνέλαβον τὴν ἡγεμονίαν
τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Μακεδόνων, οἱ Μακεδονίζοντες περιέ-
πεσαν εἰς τὴν δυσμένειαν τοῦ λαοῦ. Τούτοις, ὡς εἰκός, ἀνῆκε
καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, ὅστις διδάσκαλος τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐγένετο.
Ὡς πρόφασιν αἱ Ἀθηναῖοι μετεχειρίσθησαν τὴν θρησκείαν
καὶ δὴ ὁ ἱεροφάνης Εὐρυμέδων βοηθούμενος καὶ ὑπὸ τοῦ Δη-
μοφίλου ἐγράψατο γραφὴν ἀσεβείας, διότι ὁ φιλόσοφος ἐποίησε
παιᾶνα εἰς τὸν Ἑρμείαν ὡς εἰς θεόν⁴. Ἄλλ' ὁ Ἀθήναιος παρα-

¹) Ὅρα εἰσαγωγὴν εἰς Πλάτ. ἐν σελίδ. 31. ²) Διογένης Λαέρτ. V, 4.

³) Bergk IV, 477. ⁴) Ἀθῆν. XV, 696 a. "ἀλλὰ μὴν καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ πο-
λυμαθεστάτου γραφὴν Ἀριστοτέλους εἰς Ἑρμείαν τὸν Ἀταρνέα οὐ παιᾶν
εἰσιν, ὡς ὁ τὴν τῆς ἀσεβείας κατὰ τοῦ φιλοσόφου γραφὴν ἀπενεγκάμενος
Δημόφιλος, εἰς αἰδῶ τε παρασκευασθεὶς ὑπ' Εὐρυμέδοντος, ὡς ἀσεβοῦντος
καὶ ἕξοντος ἐν τοῖς οὐροισὶ τοῖς ὁσημέραι εἰς τὸν Ἑρμείαν παιᾶνα. Ὅτι δὲ
παιᾶνος οὐδεμίαν ἔμφασιν παρέχει τὸ ἄσμα, ἀλλὰ τῶν σχολίων ἐν τι καὶ
αὐτὸ εἰδὸς εἰσιν ἐξ αὐτῆς τῆς λέξεως φανερόν ὅτι μὴ ποιῆσαι."

Ἄρετὰ πολὺμοχθε γένει βροτείῳ,

θήραμα κάλλιστον βίῳ,

τηρεῖ, ὅτι τὸ ἄσος δὲν εἶναι παιάν, ἀλλὰ σκόλιον. Ἄλλως ὁ Σταγειρίτης δὲν ἐποίει θεὸν τὸν Ἑρμείαν, ἀπ' οὗ δὴ ἐν τούτῳ λέγει, ὅτι οὗτος ἔθανε¹. Παιᾶνες πρὸς ἄλλους θνητοὺς ἐποιήθησαν, ὥς εἰς Λύσανδρον τὸν Σπαρτιάτην, εἰς Κρατερὸν ἢ Κράτερον τὸν Μακεδόνα, εἰς Ἀγήμενα τὸν Κορίνθιον καὶ εἰς ἄλλους². Ὁρθῶς ἄρα εἴπομεν, ὅτι τὸ πολιτικὸν πάθος ἦτο ἡ αἰτία καὶ ἡ ἀσέβεια τὸ πρόσχημα. Τοῦτο κατανοήσας καὶ ὁ Σταγειρίτης ἀπῆλθε τῶν Ἀθηνῶν εἰς Χαλκίδα ἐπειπὼν, ὅτι οὐ βούλεται Ἀθηναίους δις ἐξαμαρτεῖν εἰς φιλοσοφίαν, δι' οὗ ὑπὴρξασετο τὸν τοῦ Σωκράτους θάνατον καὶ τὸν ἑαυτοῦ κίνδυνον³. Κατέφυγε δ' εἰς τὴν εἰρημένην πόλιν, διότι ἐνταῦθα ὑπῆρχον ἐκ μητρὸς συγγενεῖς. Κατὰ τὴν ἀπουσίαν αὐτοῦ τῆς σχολῆς προέστη ὁ Θεόφραστος⁴. Ἄλλ' ὁ φυγὼν φιλόσοφος δὲν ἐπέζησε μακρὸν χρόνον· διότι κατὰ τὸ θέρος τοῦ ἐπομένου ἔτους (322 π. Χ.) ἔθανε τὸ ἐξηκοστὸν τρίτον τῆς ἡλικίας ἄγων. Ἐλέχθη, ὅτι ἔπεσεν εἰς τὴν θάλασσαν, διότι δὲν ἠδύνατο νὰ εὕρῃ τὴν αἰτίαν τῆς παλιρροίας τοῦ Εὐδρίτου. Ἡ εἰδησις ὁμῶς αὕτη εἶναι πλάσμα τῆς φαντασίας, διότι ὁ θάνατος ἐγένετο ἐκ νοσήματος τοῦ στομάχου. Θανὼν δὲ κατέλιπε κληρονόμους τὴν θυγατέρα Πυθαίδα καὶ τὸν μικρὸν υἱὸν Νικόμαχον, ὃν ἔσχεν ἐκ τῆς φίλης αὐτοῦ Ἑρπυλίδος. Οὗτος βραδύτερον ἐγένετο μαθητὴς τοῦ Θεοφράστου. Ἐν τῇ διαθήκῃ, ἣτις μέχρις ἡμῶν περιεσώθη⁵, ἔδωκε τὴν ἑλευθερίαν πλείστοις δούλοις αὐτοῦ.

Περὶ τῆς ἐξωτερικῆς τοῦ Σταγειρίτου μορφῆς ὑπάρχει εἰδη-

σας περί παρθένε μορφῆς
καὶ θανεῖν ζαλωτὸς ἐν Ἑλλάδι πότιμος
καὶ πόνους τλῆναι μαλεροὺς ἀκάμαντας.

¹) Παρ' Ἀθην. XV, 596 D

σας δ' ἔνεκεν φίλου μορφῆς καὶ Ἀταρνέος
ἐντροφὸς ἀελίου χήρωσαν αὐγὰς.

²) Αὐτόθι. ³) Ἐν Ποικίλ. Ἱστορ. Γ', 36. ⁴) Διογένης Λαέρτι. V, 36.

⁵) Παρὰ Διογένη. τῷ Λαέρτι. V, 11.

οἷς τις, καθ' ἣν οὗτος ἦτο δύσμορφος. Διότι λέγεται ἰσχυροσκέλης, μικρόμματος, φαλακρός καὶ προγαστωρ¹. Φαίνεται δ', ὅτι ἡ δημιουργία τὰς ἐλλείψεις τοῦ σώματος ἀνεπλήρωσε διὰ τῆς μεγαλοφυΐας τῆς διανοίας. Κατὰ τοῦ ἥθους τοῦ Σταγειρίτου ἐλέχθησαν μομφαί, ἐξ ὧν ἄλλαι μὲν ἀναφέρονται εἰς τὰς σχέσεις αὐτοῦ πρὸς τὴν αὐλὴν τῆς Μακεδονίας, ἄλλαι δὲ εἰς τὴν καταπολέμησιν τῶν ἀντιδοξούντων, ὅπερ οἱ μεμφόμενοι ἀποδίδουσιν εἰς φιλοδοξίαν. Ἀλλὰ περὶ μὲν τῆς πρώτης μομφῆς εἴρηται ἤδη ἄρτι. Περὶ δὲ τῆς δευτέρας ἐλέχθη μὲν, ὅτι τοῦ Πλάτωνος ζῶντος ἀπέστη τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ, δι' ὃ δὲ διδάσκαλος εἶπεν, ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης ἀπελάκτισεν, ὥσπερ τὰ πωλάρια γεννηθέντα². Φαίνεται δ' ὅμως, ὅτι ἡ εἰδησις δὲν εἶναι ἀκριβής· διότι ὁ Σταγειρίτης κατέλιπε τὸν διδάσκαλον μετὰ θάνατον, ὡς εἴρηται. Πρὸς δὲ ἦτο οὕτως εὐσεβῆς πρὸς τὸν Πλάτωνα, ὥστε καὶ βωμὸν ἰδρυσεν αὐτῷ, ἐφ' οὗ ἐχάραξε μεστὸν εὐλαβείας ἐπιγράμμα³. Βεβαίως ἠγάπα τὸν Πλάτωνα, ἀλλὰ τὴν ἀλήθειαν ἐθεώρει φιλέτερον τούτου⁴. Μόνον εἶναι βέβαιον, ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης κατὰ τὸν χρόνον τῆς μαθητείας ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ καὶ ἐν στενῷ κύκλῳ μαθητῶν ἐποίει ἀναγνώσματα περὶ ῥητορικῆς. Παραπλήσιόν τι, ὡς φαίνεται, ἐποίει κατὰ τὸν χρόνον, καθ' ὃν ὁ Πλάτων ἀπεδήμει εἰς Σικελίαν⁵. Ταῦτα ὅμως δὲν μαρτυροῦσιν ἀσέβειαν πρὸς τὸν διδάσκαλον. Πλὴν τοῦ Πλάτωνος ὁ Σταγειρίτης ἐλέγχει καὶ ἄλλους φιλοσόφους καὶ ἐνίοτε ἡ ἐπιστημονικὴ αὐτοῦ κριτικὴ εἶναι αὐστηρά, αὕτη ὅμως δὲν ἔχει ἀφρητιρίαν προσωπικὸν λόγον, ἀλλὰ τὴν εὐγενῆ πρόθεσιν,

¹) Ὁ αὐτὸς ἐν V, 1. Ἡ μέχρις ἡμῶν περισωθεῖσα εἰκὼν ("Ora parā Matz-Duhn, Antike Bildwerke in Rom I, ἀριθμ. 1174. ²) Διογένης Λαέρτις, V, 2. ³) Εὔρηται παρὰ Westermann ἐν σελίδ. 399.

Βωμὸν Ἀριστοτέλης ἰδρύσατο τόνδε Πλάτωνος, ἀνδρὸς ὃν οὐδ' αἰνεῖν τοῖσι κακοῖσι θέμις.

⁴) Ἄλλοι ἀποδίδουσι τοὺς στίχους εἰς ἑλεγμίαν. "Ora Christ ἐν σελίδ. 398.

⁵) Ἐν Ἡθικῇ, Νικομ. I, 4. ⁵) Εὐσεβ. ἐν Εὐαγγ. προπαρ. XV, 2.

ὅπως τὴν ὑπόθεσιν ἐξαντλήσῃ. Βεβαίως ἡ τραχεῖα πολεμικὴ εἶναι ἀναξία ἐπιστήμονος, ὁσάκις ὁ ἀγωνιζόμενος ὁρμᾶται ἐκ προσωπικῶν λόγων, ἀλλ' ἡ ἐπιστημονικὴ συζήτησις οὐ μόνον δὲν ἀπαγορεύεται, ἀλλὰ καὶ χάριν τῆς ἀληθείας ἐπιβάλλεται. Καθ' ὅσον δύνатаί τις τὰ κρίνῃ ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ φιλοσόφου, ἐκ τῶν λειψάνων τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ, ἐκ τῆς διαθήκης καὶ ἐκ τῶν ἀτελῶν εἰδήσεων περὶ τοῦ βίου τοῦ ἥθους τούτου εἶναι ὑπέρτερον παντὸς νόγου. Νομίζομεν δ' ὅτι, καὶ ἂν πάντα ταῦτα ἔλειπον, τὰ συγγράμματα τοῦ Σταγειρίτου ἦσαν ἱκανά, ὅπως μαρτυρήσωσι περὶ τῆς καθαρότητος καὶ εὐγενείας τοῦ χαρακτήρος αὐτοῦ. Ἀληθὴς φιλόσοφος, ὡς δὴ καὶ ὁ Μουσώληπιος ποιητής, ἀνέρχεται εἰς ὑψηλὰς σφαίρας, ἵνα συλλέξῃ τὰς ἰδέας αὐτοῦ. Ἡ ποιηρὶα ὅμως εἶναι βάρος τῆς ψυχῆς, ὅπερ καθέλκει αὐτὴν εἰς τὰ βυρσορώδη τῆς γῆς συμφέροντα.

Ἀπηλλαγμένος λοιπὸν ὁ Σταγειρίτης πάσης ποιηρὶας καὶ τὸ ἥθος ἄγνὸν ἔχων ἡσχολήθη περὶ πλεῖστα τῶν φνυσικῶν καὶ τῶν ἱστορικῶν ἐπιστημῶν ζητήματα, ὡς περὶ τὴν ζωολογίαν, τὴν βοτανικὴν, τὴν μηχανικὴν, τὴν ἱστορικὴν, τὴν πολιτικὴν, τὴν ποιετικὴν, τὴν μεταφυσικὴν καὶ περὶ πολλὰς ἄλλας. Ἐν πᾶσιν ὁ φιλόσοφος διακρίνεται κατὰ τὴν δξύτητα τῆς παρατηρήσεως, τὴν ἀκρίβειαν ἐπιμέλειαν περὶ τὸ συλλέγειν ὕλην καὶ κατὰ τὴν ἐπιστημικὴν αὐστηρότητα. Ὁ ὀφθαλμὸς τοῦ μεγάλου τούτου ἐρευνητοῦ εἰσδύει πανταχοῦ, ἐνθα λανθάνουσι κεκρυμμένα τῆς φύσεως μυστήρια. Εἰ καὶ οἱ προγενέστεροι παρέσχον τούτῳ μεγάλην ποσότητα ἐπιστημονικῆς ὕλης καὶ ἂν ὑποτεθῇ, ὅτι καὶ μαθηταὶ καὶ δοῦλοι ἐξοήθουν αὐτῷ, ὅμως πάντοτε ὑπερβαίνει τὸ σύνθηρες μέτρον, ὅτι εἰς ἄνθρωπος οὐχὶ μακρὸν χρόνον βιώσας καὶ ἀσθενὲς σῶμα ἔχων ἡδυνήθη τὰ ἀγάγῃ εἰς πέρας οὕτω μεγάλα ἔργα. Ταῦτα δὲ ἐπιστημονικῶς συντάξας ἐγένετο ἰδρυτὴς τῆς ἐπιστημονικῆς μεθόδου. Διογένης ὁ Λαέρτιος¹ δι-

¹) Ἐν βιβλ. V, 22—27.

τήρησεν ἡμῖν κατάλογον τῶν Ἀριστοτελικῶν συγγραμμάτων, καθ' ὃν ταῦτα ἀνέρχονται εἰς 146 διαιρούμενα εἰς 400 βιβλία καὶ περιέχοντα 445, 270 στίχους. Πλὴν τοῦ καταλόγου τούτου εἶναι γνωστὸς καὶ ἄλλος, ὅστις τὸν ἀριθμὸν τῶν βιβλίων ἀναβιβάζει ἀπὸ τετρακοσίων εἰς χίλια. Οὗτος ἀποδίδεται τῷ περιπατητικῷ Ἀνδρονίκῳ, περὶ οὗ μετ' ὀλίγον ἔσται λόγος. Ἐκ τοῦ καταλόγου τούτου γινώσκουμεν μόνον τὸν ὀλικὸν τῶν βιβλίων ἀριθμὸν, ἀλλὰ καὶ αἱ ἐπιγραφαὶ τούτων ἐγένοντο γνωσταὶ ἐκ τῆς Ἀραβικῆς μεταφράσεως τοῦ συγγραμματος τοῦ Πτολεμαίου, ὅστις ὑποτίθεται, ὅτι εἶναι ὁ ἐπικαλούμενος Χῆνος¹. Ἰσως τινὰ δὲν ἦσαν γνήσια, ἴσως ἄλλα κατεγράφησαν ὑπὸ διαφόρους ἐπιγραφάς, πάλιν ὅμως ὁ ἀριθμὸς εἶναι μέγιστος.

Ἄλλ' ἂν οὗ πλεῖστα τῶν συγγραμμάτων τοῦ Σταγειρίτου ἀπώλοντο, ἡρὰ γε μόνον ἐκ τῶν ὑπαρχόντων δυνάμεθα νὰ ἀνεύρωμεν τὸ Ἀριστοτελικὸν σύστημα; Πρὸς τοιαύτην ἐρώτησιν δυνάμεθα νὰ δώσωμεν καταφατικὴν ἀπόκρισιν. Διότι τύχῃ ἀγαθῇ δὲν στερούμεθα τῶν συστηματικῶν τοῦ φιλοσόφου συγγραμμάτων, ἀλλὰ τῶν προπαιδευτικῶν καὶ γραμματικῶν, ὥς ἔσται λόγος μετ' ὀλίγον. Ὡσαύτως οὐδόλως κινδυνεύει ἡ ἐξεύρεσις τοῦ Ἀριστοτελικοῦ συστήματος ἐκ τῶν νόθων συγγραφῶν. Διότι εἰς τὰ γνήσια τοῦ Σταγειρίτου ἔργα γίνονται παραπομπαὶ ὑπὸ τοῦ Θεοφράστου καὶ ὑπὸ ἄλλων καὶ ταῦτα φέρουσιν εὐδιάκριτον τὸν τύπον τῆς Ἀριστοτελικῆς γλώσσης.

Ἄλλ' ὁ κίνδυνος ἤθελεν εἶναι σπουδαιότερος, ἂν ἐν τοῖς Ἀριστοτελικοῖς συγγράμμασι παρενετίθεντο νόθα μέρη, ὅπερ καὶ λέγεται ὑπὸ τε τοῦ Στράβωνος καὶ τοῦ Πλουτάρχου. Ὁ Ἀριστοτέλης θνήσκων κατέλιπε τὴν ἑαυτοῦ βιβλιοθήκην τῷ Θεοφράστῳ καὶ οὗτος τῷ Νηλεῖ, ὅστις ἐκόμισε ταύτην εἰς τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα Σκῆψιν. Ἐνταῦθα ἐκληροδότησε τὴν Ἀριστο-

¹) Παράβαλλ. Christ ἐν σελίδ. 400.

τελικήν καὶ τὴν τοῦ Θεοφράστου βιβλιοθήκην ἀνθρώποις ἀπαι-
 δεύτοις καὶ ἀφιλοτίμοις, οἵτινες φοβούμενοι τὴν σπουδὴν τῶν
 Ἀταλιδῶν πρὸς κτῆσιν βιβλίων κατέκρυψαν ἐν τινι διώρυγι.
 Ἐν ταύτῃ τὰ πολύτιμα τοῦ Σταγειρίτου ἔργα ἐν πολλοῖς ἐφθά-
 ρησαν ὑπὸ νοτίας καὶ σπητῶν, μέχρις οὗτου ὁ φιλόβιβλος Τήσιος
 Ἀπελλικῶν ἀντὶ πολλῶν ἀργυρίων ἠγόρασε ταῦτα. Οὗτος δὲ
 ἐκόμισεν εἰς Ἀθήνας καὶ ζητῶν τὴν ἐπανόρθωσιν τῶν διαξρω-
 μάτων ἐπλήρου τὰ κενὰ οὐχὶ ὀρθῶς καὶ οὕτως ἐξέδωκε τὰ
 συγγράμματα τοῦ Σταγειρίτου πλήρη ἁμαρτημάτων. Ἐτα ὁ
 Σύλλας ἐκπορθήσας τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν βιβλιοθήκην τοῦ
 Ἀπελλικῶνος (ἢ Ἀπελλικῶντος) λάφυρον λαβὼν ἐκόμισεν εἰς
 Ῥώμην, ἐνθα Τυραννίων ὁ γραμματικὸς ἐποίησε πολλὰς δια-
 σκευάς. Ἐπὶ πᾶσι τούτοις τοῖς ἀνυχήμασι τῆς Ἀριστοτελικῆς
 βιβλιοθήκης καὶ βιβλιοπῶλαι φαύλους ἀντιγραφεῖς μεταχειρι-
 ζόμενοι ἐπολλαπλασίασαν τὰ ἁμαρτήματα¹. Ἀφ' οὗ λοιπὸν οὕ-
 τως ἐγνώσθησαν τὰ συγγράμματα τοῦ Ἀριστοτέλους, ὁ Ῥόδιος
 Ἀνδρόνικος συνέταξε τὸν κατάλογον², περὶ οὗ ἐν τοῖς ἔμπρο-
 σθεν εἴρηται. Ἄν τὰ ἔργα τοῦ Σταγειρίτου ὑπέστησαν τηλικαύ-
 την φθορὰν ἐκ τῆς νοτίας, τῶν σπητῶν καὶ τῶν φαύλων δια-
 σκευαστῶν καὶ διορθωτῶν, τῇ ἀληθείᾳ ἠδυνάμεθα νὰ ἔχωμεν
 μερίστην ἀμφισβολίαν, ἂν ἦτο εὐκολον, ὅπως ἀνακαλύψωμεν τὸ
 σύστημα τοῦ φιλοσόφου ἐν τινι ἀνεκτῇ ἀκριθείᾳ.

Φαίνεται ὅμως, ὅτι ἡ εἰδησις αὕτη ἐν πολλοῖς εἶναι πλάσμα³.
 Ὅτι ἡ βιβλιοθήκη τοῦ Θεοφράστου περιῆλθεν εἰς τὸν Νηλέα,
 εἶναι ἀναμφισβήτητον⁴. Ἰσως ἡδύνατο νὰ θεωρηθῇ ὡς πιθανόν

¹) Στράβ. II", 608 καὶ Πλούταρχ. ἐν βίῳ Σύλλ. 26. ²) Αὐτόθι "καὶ παρ' αὐτοῦ τὸν Ῥόδιον Ἀνδρόνικον εὐπορήσαντα τῶν ἀντιγράφων εἰς μέσον θεῖναι καὶ ἀναγράψαι τοὺς νῦν φερομένους πίνακας". ³) "Ora Brandis, Über die Schicksale der Aristotelischen Bücher und einige Kriterien ihrer Echtheit, Rhein. Mus. 1827 ἐν σελίδ. 236 — 254 καὶ 259 — 286 καὶ Ad. Stahr, Aristotelia ἐν τόμ. II, Die Schicksale der Arist. Schriften Leipzig 1832. ⁴) Διογένης Λαέρτι. V, 52 Ἀθῆν. I, 3 A.

νόν, ὅτι καὶ ἡ τοῦ Ἀριστοτέλους ἐκρύβη ὑπὸ τῶν κληρονόμων τοῦ Νηλέως καὶ οὐ βραδύτερον ἀμφότεραι ἐπωλήθησαν τῷ Ἀπελλίκωνι. Ἀλλ' ἄρά γε τίνα συγγράμματα ἔλαβεν ὡς κληρονομίαν ὁ Θεόφραστος; Πάντα τὰ χειρόγραφα τοῦ Ἀριστοτέλους ἢ τὰ παντοειδῆ συγγράμματα, ἅπερ ἐχρησίμευον πρὸς μελέτην τοῦ φιλοσόφου καὶ ἐν οἷς ὑπῆρχον καὶ τίνα ἴδια, ἅπερ οὗτος δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐκδώσῃ; Ἡμεῖς γε δεχόμεθα τὸ δεύτερον τοῦτο. Διότι ἂν προετιμῶμεν τὸ πρῶτον, ἤθελον διεγερθῇ πλείους ἀπορίαι, ὥς ἦτο δύσκολον νὰ λύσωμεν. Πάντα τὰ συγγράμματα τοῦ Σταγειρίτου μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἔμενον ἀνέκδοτα; Τὸ μέγα τοῦτου κλέος ἐστηρίζετο μόνον ἐπὶ τῆς διδασκαλίας ἢ καὶ ἐπὶ τῶν συγγραφῶν; Ὁ φιλόσοφος δὲν συνέγραφε πρὸς ἰδίαν χρῆσιν, ἀλλὰ πρὸς δημοσίευσιν, ὥς καὶ αὐτὸς οὗτος μαρτυρεῖ ὅτε συνέγραφε τὸ Περὶ ποιητικῆς, εἶχεν ἐκδώσει τινὰ τῶν ἔργων αὐτοῦ¹. Πρὸς δὲ εἶναι ὅλως ἀκατάληπτον, ὅτι ἐν διαστήματι ἐννέα Ὀλυμπιάδων, αἵτινες παρεμπίπτουσι μετὰ τῶν δύο θανάτων (τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ Θεοφράστου), οὐδεὶς τῶν μαθητῶν ἐπειράθη, ὅπως πολλαπλασιάσῃ διὰ τῆς ἀντιγραφῆς τὰ ἔργα, ἐν οἷς ὑπῆρχον αἱ βάσεις τῆς φιλοσοφίας τῶν περιπατητικῶν. Ἐπὶ πᾶσι τοῦτοις ἤθελεν εἶναι ὅλως ἄπορον, ὅτι οὔτε Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς, οὔτε οἱ Πτολεμαῖοι ἡσχολήθησαν πρὸς κτῆσιν οὕτω σπουδαίων χειρογράφων. Τοῦναντίον ὁ Ἀθηναῖος παραδίδει ἡμῖν, ὅτι ὁ Φιλάδελφος ἠγόρασε ταῦτα παρὰ τοῦ Νηλέως². Ἡ εἶδησις αὕτη εἶναι πιθανωτάτη, διότι καὶ ὁ Ἀριστοτέλης περιελήφθη ἐν τῷ Ἀλεξανδρινῷ κανόνι καὶ οἱ ὑπομνηματισταὶ τῶν συγγραφῶν τοῦ φιλοσόφου δὲν

¹) Ἐν κεφ. 15 "Ἐτίθηται δὲ περὶ αὐτῶν ἐν τοῖς ἐκδεδομένοις λόγοις ἱκανῶς." ²) Ἐν βιβλ. I, 3 α "Ἀριστοτέλην τε τὸν φιλόσοφον καὶ τὸν τὰ τούτων διατηρήσαντα βιβλία Νηλέα παρ' οὗ πάντα, φησί, πριάμενος ὁ ἡμεδαπὸς βασιλεὺς Πτολεμαῖος, Φιλάδελφος δὲ ἐπὶ κλην, μετὰ τῶν Ἀθηνῆθεν καὶ τῶν ἀπὸ Ῥόδου εἰς τὴν καλὴν Ἀλεξανδρείαν μετήγαγε."

μνημονεύουσι τηλικαύτης τούτων φθορᾶς, εἰ καὶ εἶχον πολλὰς πρὸς τοῦτο ἀφορμὰς. Διὰ πάντα ταῦτα πιστεύομεν, ὅτι ἡ βιβλιοθήκη τοῦ Ἀπελλίκωνος περιεῖχε μὲν πλείονα χειρόγραφα τοῦ Ἀριστοτέλους καί, ὥς εἰκὸς ἀκριβέστερα, ἀλλ' ἐκ ταύτης καὶ μόνης δὲν ἐξηρτῶντο αἱ θεωρίαι τοῦ φιλοσόφου· διότι αὐταὶ πρότερον εἶχον δημοσιευθῇ.

Ὁ Ἀριστοτέλης οὐ μόνον εἶχεν ἐκδόσει πολλὰ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ, ἀλλ' εἶχε ποιήσει καὶ δευτέρας ἐκδόσεις, ὥς τεκμηριοῦται ἐκ τούτου, ὅτι ἐνιαχοῦ ἐξ ἀρχαιότερων συγγραμμάτων παραπέμπει εἰς νεώτερα. Τοῦτο δύναται μόνον νὰ ἐξηγηθῇ, ἂν δεχθῶμεν δευτέρας ἐκδόσεις, ἐν αἷς ἐποίει καὶ τινὰς μεταβολάς. Καθ' ὅλον τὰ συγγράμματα τοῦ φιλοσόφου ἀπορρέουσιν ἐκ τῆς τελευταίας αὐτοῦ περιόδου, ὅπερ δὲν συμβαίνει ἐν τοῖς Πλανωνικοῖς διαλόγοις. Ἐν ᾧ ἐν τούτοις δυνάμεθα νὰ ἴδωμεν τὴν βαθμιαίαν διανοητικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ Ἀθηναίου φιλοσόφου¹, ἐν τοῖς τοῦ Σταγειρίτου οὐδεμία μεταβολὴ παρατηρεῖται οὔτε ἐν τῇ θεωρίᾳ, οὔτε ἐν τοῖς ὅροις. Ἐπειδὴ δὲ τὰ πάντα μέχρι τῶν ἐλαχίστων συμφωνοῦσι καὶ ἐπειδὴ πολλαχοῦ γίνονται παραπομπαί, πρόδηλον, ὅτι τὰ σφριζόμενα συγγράμματα δὲν εἶναι ἀντιφάσκοντα προϊόντα διαφόρων ἡλικιῶν, ὥς παρὰ Πλάτωνα, ἀλλὰ πάντα ὁμοῦ ἀποτελοῦσιν ὅλον τι καὶ εἶναι ἐπιστημονικοὶ καρποὶ ὁρίμου ἡλικίας². Τοῦτο παρέχει μεγάλην εὐκολίαν τῷ ἀναγνώστῃ, διότι δύναται οὗτος ἐν ἐκάστῃ σελίδι τῶν συγγραμμάτων νὰ ἀνευρίσκῃ τὰς ἰδέας τοῦ φιλοσόφου, αἷτινες δὲν ἡλλοιωθήσαν ἐν ἄλλῳ συγγράματι, ὅπερ συμβαίνει παρὰ τῷ Πλάτῳ.

Ὡς ὁ Πλάτων εἶχεν ὑπ' ὄψει τὴν Σωκρατικὴν φιλοσοφίαν, οὕτως ὁ Ἀριστοτέλης τὴν τοῦ διδασκάλου. Πλὴν τῆς φι-

¹) Ὁρα εἰσαγωγὴν μου εἰς Πλάτ. ἐν σελίδ. 27. ²) Αὐτόθι.

λοσοφίας τούτου ἐμελέτησε καὶ τὰς τῶν προγενεστέρων, ὥς προτάσσει τῶν ἰδίων ἐρευνῶν. Ἐν πολλοῖς ἀνασκευάζει ταύτας, ἀλλὰ δὲν ἐμμένει, διότι ἤδη ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος ἀνηρέθησαν. Ὁ Σταγειρίτης συμφωνεῖ πρὸς τὸν διδάσκαλον κατὰ τὸν ὅρισμὸν τῆς φιλοσοφίας. Καὶ κατὰ τοῦτον ἡ φιλοσοφία εἶναι ἡ ἡγεμονίς πασῶν τῶν ἐπιστημῶν, ἡ ἐπιστήμη ἡ ἐξετάζουσα τὸ ὕψιστον καὶ ἄριστον καὶ εὐρίσκουσα τὸ αἷτιον ἐκάστης πράξεως¹. Ὁ Ἀριστοτέλης ὁμολογεῖ μὲν, ὅτι ἡ φιλοσοφία ἀσχολεῖται περὶ τὴν καθ' ὅλου φύσιν τῶν ὄντων, ἀλλὰ θεωρεῖ ὡς ἔργον αὐτῆς, ἵνα καὶ τὰ καθ' ἕκαστον ἐκ τοῦ ὅλου ἐξηγήσῃ. Οὗτος δὲν εἶναι μόνον μέγας θεωρητικός, ἀλλὰ καὶ ἔξοχος παρατηρητής. Βεβαίως δὲν πρέπει νὰ ζητήσῃ τις παρὰ τοῦ Ἀριστοτέλους τὴν βεβαιότητα καὶ τὴν ἀκρίβειαν τῆς πείρας, ἣν εὐρίσκει παρὰ τοῖς νεωτέροις, ἀλλ' αὐτὴ ἰδρύετο τὸ πρῶτον ὑπὸ τούτου τοῦ φιλοσόφου καὶ ἔλειπον αὐτῷ τὰ ἀναγκαῖα ὄργανα. Δὲν παραδέχεται τὰς ἰδέας τοῦ Πλάτωνος², ἀλλ' ἐπενόησε τὴν ἐντελέχειαν. Οὗτος εὐρίσκει τέσσαρας τῶν ὄντων αἰτίας, τὴν οὐσίαν (τὸ τί ἦν εἶναι) τὴν ὕλην, τὸ ποιητικὸν καὶ τὸ τελικὸν αἷτιον³. Τὴν μὲν ὕλην ὁ φιλόσοφος ὑπάρχει εἰς τὸ δυνάμει εἶναι, τὴν δὲ οὐσίαν εἰς τὸ ἐνεργείᾳ ἢ ἐντελεχείᾳ εἶναι. Ἐντελέχεια λοιπὸν (ἐκ τοῦ ἐντελεῶς ἔχειν)

¹) Ἐν τοῖς Μετὰ τὰ φυσικὰ Α, 2. 982 β ⁴) Ἀρχικωτάτη δὲ τῶν ἐπιστημῶν, καὶ μᾶλλον ἀρχικὴ τῆς ὑπηρετούσης, ἡ γνωρίζουσα τίνος ἕνεκ ἐστὶ πρακτικόν ἕκαστον· τοῦτο δ' ἐστὶ τὰγαθὸν ἐν ἐκάστοις, ὅπως δὲ τὸ ἄριστον ἐν τῇ φύσει πάση». ²) Τὰ μετὰ τὰ φυσικὰ Α, 9, 991 α ⁴) Ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἐκ τῶν εἰδῶν ἐστὶ τᾶλλα κατ' οὐδένα τρόπον τῶν εἰωθότων λέγεσθαι. Τὸ δὲ λέγειν παραδείγματα αὐτὰ εἶναι καὶ μετέχειν αὐτῶν τᾶλλα κενολογεῖν ἐστὶ καὶ μεταφορὰς λέγειν ποιητικὰς. Τί γάρ ἐστι τὸ ἐργαζόμενον πρὸς τὰς ἰδέας ἀποβλέπον;». ³) Αὐτόθι Α', 2, 982 ⁴) τὰ δ' αἷτια λέγεται τετραχῶς, ὧν μίαν μὲν αἷτιαν φαμέν εἶναι τὴν οὐσίαν καὶ τὸ τί ἦν εἶναι (ἀνάγεται γὰρ τὸ διὰ τί εἰς τὸν λόγον ἔσχατον, αἷτιον δὲ καὶ ἀρχὴ τὸ διὰ τί πρῶτον), εἰτέραν δὲ τὴν ὕλην καὶ τὸ ὑποκείμενον, τρίτην δὲ ὅθεν ἢ ἀρχὴ τῆς κινήσεως, τετάρτην δὲ τὴν ἀντικειμένην αἷτιαν ταύτην, τὸ οὗ ἕνεκα καὶ τὰγαθὸν (τέλος γὰρ γενέσεως καὶ κινήσεως πάσης τοῦτ' ἐστίν)».

εἶναι ἐντελὴς ἐνέργεια. Κατὰ ταῦτα λίθος μὲν εἶναι ὁ δυνάμει, ὁ δὲ Ἐρμῆς ὁ ἐκ λίθου γενόμενος ὁ ἐντελεχεύς. Οὕτω παρὰ τῷ Ἀριστοτέλει ἔχομεν ὕλην καὶ εἶδος.

Ἐν ταῖς ιδέαις τοῦ Πλάτωνος ἐλλείπει ἡ κινουσα δύναμις, ἥτις εἶναι ἀναγκαῖα πρὸς παραγωγὴν τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου. Τὴν ἔλλειψιν ταύτην κατιδὼν ὁ Ἀριστοτέλης ἀνεπλήρωσε διὰ τοῦ πρῶτου κινουῦντος, ὅπερ εἶναι ὁ θεός¹. Τοῦτον θεωρεῖ ὡς αἰδιον, ἄϋλον, ἀκίνητον, ἄμερῃ καὶ ἀδιαίρετον. Ἀλλὰ κατὰ τῆς θεωρίας ταύτης ἠγέρθησαν ἀντιρρήσεις. Ἐλέχθη, φερ' εἰπεῖν ἅφ' οὗ ὁ θεὸς εἶναι ἀκίνητον, πῶς μεταδίδει ἄλλοις τῆς κινήσεως; Τὴν ἀντίφασιν ταύτην καὶ αὐτὸς ὁ φιλόσοφος παρατηρήσας ἐπειράθη, ὅπως ἄρῃ παραβαλὼν τὸ πρῶτον κινουὶν πρὸς τὸ καλόν, ὅπερ ἔχει κινήτικὴν δύναμιν, δηλ. ἐφέλκει πρὸς ἑαυτὸ ὡς ὀρεκτόν. Ὁ θεὸς ὅμως τοῦ Ἀριστοτέλους δὲν ἔχει τὰς ιδιότητας θεοῦ, οὐδὲ νοῦντος πνεύματος², ἀλλ' εἶναι ἐνέργειά τις. Εἰς ἀκριεστέραν ἔρευναν τῆς Ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας δὲν δυνάμεθα νὰ εἰσέλθωμεν, διότι τοῦτο ἀνήκει τῇ ἱστορίᾳ τῆς φιλοσοφίας. Καὶ ἐκ τῶν ὀλίγων ὅμως, ἅπερ εἶπομεν, γίνεται δῆλον, ὅτι ὁ μὲν Πλάτων ἐκπροσωπεῖ τὴν ἐνθουσιώδη ἰδεολογίαν, ὁ δὲ Σταγειρίτης τὸν νηφάλιον πραγματισμόν. Ἀλλ' ἅφ' οὗ οἱ δύο οὗτοι ἄνδρες οὕτως ἀλλήλων διέφερον, μένει δυσεξήγητον, πῶς ὁ πραγματολόγος ἐπὶ εἴκοσιν ἔτη ἐγένετο μαθητὴς τοῦ ἰδεολόγου. Εἶναι γνωστόν, ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης ἠκροάσατο τοῦ Πλάτωνος γέροντος ἤδη ὄντος, ὅτε πραγματικώτερος οὗτος

¹) Τὰ Μετὰ τὰ φυσικ. Α, 7, 1072 β "Καὶ ζωὴ δέ γ' ὑπάρχει ἡ γὰρ τοῦ ἐνέργεια ζωῇ, ἐκεῖνος δὲ ἡ ἐνέργεια· ἐνέργεια δὲ ἡ καθ' αὐτὴν ἐκείνου ζωὴ ἀρίστη καὶ αἰδιος. Φαμὲν δὲ τὸν θεὸν εἶναι ζῶον αἰδιον ἄριστον, ὥστε ζωὴ καὶ αἰὼν συνεχὴς καὶ αἰδιος ὑπάρχει τῷ θεῷ· τοῦτο γὰρ ὁ θεός... "Οἱ μὲν οὖν ἔστιν οὐσία τις αἰδιος καὶ ἀκίνητος καὶ κεχωρισμένη τῶν αἰσθητῶν, φανερόν ἐκ τῶν εἰρημένων. Δέδεικται δὲ καὶ ὅτι μέγεθος· οὐδὲν ἔχειν ἐνδέχεται ταύτην τὴν οὐσίαν, ἀλλ' ἄμερῃς καὶ ἀδιαίρετός ἐστιν...". ²) Παράβλ. Christ. ἐν σελίδ. 421.

ἐγένετο, ὥς μαρτυροῦσιν οἱ Νόμοι καὶ ὁ Τίμαιος. Τοῦτο λέγεται πρὸς ἐξήγησιν τῆς διαφορᾶς¹. Νομίζομεν ὅμως, ὅτι μόνη ἡ ἐξήγησις αὕτη εἶναι ἀνεπαρκής. Διότι ἔχομεν τὴν γνώμην, ὅτι εἰς τὴν πραγματολογίαν ἦγον τὸν Σταγειρίτην ἡ ἱατρικὴ αὐτοῦ ἀνατροφή καὶ ὁ ὕλισμός, εἰς δὲ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἔρρεπε τὸ Ἑλληνικὸν γένος. Εἰκάζομεν δ', ὅτι ὁ πραγματισμὸς κατ' ὀλίγον διεμορφώθη ἐν τῇ διανοίᾳ τοῦ φιλοσόφου· διότι τὸ κατ' ἀρχὰς ἦτο ἐνθουσιώδης πρὸς τὰς ἰδέας τοῦ διδασκάλου, ὥς μαρτυροῦσι τὰ πρῶτα συγγράμματα αὐτοῦ, ὅπερ ἦσαν διαλογικά.

Βεβαίως ὁ Ἀριστοτέλης ἐν πολλοῖς ἔκρινεν ἀσφαλέστερον τοῦ Πλάτωνος, ἀλλὰ τὸ ὅλον φιλοσοφικὸν σύστημα τούτου δὲν ἔχει τὸ ἐναρμόνιον, ὅπερ θανμάζομεν παρὰ τῷ διδασκάλῳ αὐτοῦ. Ὁ Σταγειρίτης ἔχει εὐρεῖαν μὲν, ἀλλὰ πρὸς ἄνοιαν, ὁ δ' Ἀθηναῖος φιλόσοφος δεικνύει νοῦν καὶ καρδίαν θερμὴν, ὅπερ ἀποτελεῖ τὸν τέλειον ἄνθρωπον. Καθ' ἡμᾶς ἡ ἐκμηδένισις τῆς λειτουργίας τῆς καρδίας δὲν εἶναι ἀνθρωπίνη τελείωσις, ἀλλὰ κολούεσις ἐκείνου, ὅπερ ὁ δημιουργὸς ἔδωκε τῷ ἀνθρώπῳ. Ὁ μαθητὴς δὲν δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς τὸν διδασκάλον οὔτε κατὰ τὴν φαντασίαν, οὔτε κατὰ τὸν ποιητικὸν ὄγκον, οὔτε κατὰ τὴν ἀνθηρότητα τῆς γλώσσης. Διότι ἡ γλῶσσα τοῦ Σταγειρίτου εἶναι ξηρὰ καὶ λιτή. Ὁφείλομεν ὅμως νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι οὗτος ἐμόρφωσε τὴν ἐπιστημονικὴν γλῶσσαν, ἣς τὰς ἀρετὰς δύναται τις εὐκόλως νὰ παρίδῃ· διότι αὕτη ἐγένετο συνήθης. Τινὲς ἔχουσι τὴν γνώμην, ὅτι ὁ ἡμέτερος φιλόσοφος ἠδύνατο νὰ γράψῃ ἐν γλώσσῃ ἀνθηροτέρᾳ καὶ μετὰ μείζονος χάριτος, ἢν προετίμα τὸ εἶδος τοῦτο τῆς συγγραφῆς. Εἰκάζουσιν δ' ἔκ τινων ἀποσπασμάτων τῶν διαλόγων αὐτοῦ. Καὶ ἡμεῖς νομίζομεν μὲν, ὅτι σοφὸς ἀνὴρ, ὅστις περὶ τὴν ῥητορικὴν καὶ τὴν αἰσθητικὴν ἡσχολήθη, ἠδύνατο νὰ γράψῃ καλλιε-

¹ Παρὰ τῷ αὐτῷ ἐν σελίδ. 397.

πέστερον, ἀλλὰ πεποιθᾶμεν, ὅτι κατ' οὐδένα τρόπον ἦτο εὔκο-
λον αὐτῷ νὰ προσπελάσῃ εἰς τὸ Πλατωνικὸν κάλλος· διότι καὶ
ἡ πρὸς τὸ καλὸν αἰσθησις τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὴν περίοδον
ταύτην ἐμειώθη καὶ διότι ὁ φιλοσοφικὸς τοῦ Ἀριστοτέλους τρό-
πος δὲν ἠδύνατο νὰ προσαρμοσθῇ εἰς ἀνθηροτέραν γλῶσσαν.
Ψυχραὶ ἰδέαι, ὡς νομίζομεν, μόνον ἐν ψυχρᾷ γλώσσῃ ἀπεικο-
νίζονται.

Εἵπομεν, ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης ἠδύνατο νὰ γράψῃ ἐν γλώσσῃ
ἀνθηροτέρᾳ καὶ φαίνεται, ὅτι ἔγραφε· διότι οἱ ἀρχαῖοι ἐπαινοῦσι
τὴν γλῶσσαν τοῦ φιλοσόφου, ἀλλ' ἐννοοῦσι τὴν ἐν τοῖς ἐξωτερι-
κοῖς συγγράμμασιν¹, ἅπερ ἦσαν προσωρισμένα πρὸς χρῆσιν εὐ-
ρυτέρου κύκλου ἀναγνώστων. Εἶναι δὲ πολυθρύλητον τὸ ὑπὸ
τοῦ Κικέρωνος εἰρημένον περὶ Ἀριστοτέλους, ὅτι εἶναι ποταμὸς
χρυσίου ῥέοντος². Τὰ ἐξωτερικὰ λοιπὸν συγγράμματα τοῦ φιλο-
σόφου ἦσαν διαλογικὰ καὶ κατὰ τοῦτο οὗτος ἐμμήθη τὸν διδά-
σκαλον αὐτοῦ³. Γινώσκομεν δ', ὅτι ἔγραψεν *Εὐδημον περὶ*
ἀθανασίας τῆς ψυχῆς, *Περὶ φιλοσοφίας*, *Περὶ τὰ γαθοῦ*,
Μενέξενον, *Γρύλλον* ἢ *περὶ ῥητορικῆς*, *Νῆρινθον*,
Περὶ δικαιοσύνης, *Περὶ εὐγενείας*, *Περὶ φιλίας* καὶ
περὶ ἄλλων. Ταῦτα ὅμως ἀπώλοντο⁴ καὶ διὰ τὴν ἀπώλειαν
λυπούμεθα· διότι δὲν δυνάμεθα νὰ γινώσκωμεν τὴν βαθμιαίαν

¹) Ὅρα Θεμίστ. XXVI, 385 D καὶ Φιλόπον. εἰς Κατηγορ. 36 β. Πα-
ράβαλλ. Blass, Rhein. Mus. 30, 481. ²) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Κικέρ. 24 καὶ
Cicer. Acad. post II, 38, 119 "flumen orationis aureum fundens Aristo-
teles". Ὁ Σταγειρίτης ἀνόμασεν ἐξωτερικοὺς λόγους, οὐχὶ δὲ καὶ ἐσωτε-
ρικοὺς. ³) Ἰδὲ H. Schlottmann, Ars dialogorum componendorum, Ros-
tochii 1889 ἐν σελίδ. 19—25. Παράβαλλ. Bernays, Die Dialoge des Aristo-
teles im Verhältnis zu seinen übrigen Werken, Berlin 1863 καὶ Diels,
Ueber die exoterischen Schriften des Aristot. Stzb. d. Berl. Akad. 1883
ἐν σελ. 477. ⁴) Τὰ ἀποσπάσματα ὑπάρχοντι ἐν τῷ πέμπτῳ τόμῳ τῆς Ἀκα-
δημ. ἐκδόσ. Berl. 1870. Παράβαλλ. Heitz, Die verlorenen Schriften des
Arist. 1865 καὶ Christ ἐν σελίδ. 401.

τοῦ φιλοσόφου τούτου ἀνάπτειν. Ἐκ τῶν διαλόγων διειρήσεν ἡμῖν ἀποσπασμά τι ἀνήκον εἰς τὸν Εὐδήμον ὁ Πλούταρχος¹ καὶ ὁ Κικέρων μετέφρασε δύο ἄλλα².

Ὁ Ἀριστοτέλης ἡσχολήθη καὶ περὶ φιλολογικὰ καὶ δὴ διώρθωσε τὴν Ἰλιάδα τοῦ Ὀμήρου, ἣν ἔδωκε τῷ μαθητῇ αὐτοῦ Ἀλεξάνδρῳ³. Πρὸς δὲ συνέταξεν Ἀπορήματα Ὀμηρικὰ, Διδασκαλίας, Πυθιονίκας καὶ Ὑπομνήματα ἱστορικά. Ἐκ τῶν ἱστορικῶν συγγραμμάτων διειρηθή μεχρὶς ἡμῶν τὸ Περὶ Μελίσσου, Ξενοφάνους, Ζήνωνος. Πρὸς τὸν Ἀλεξάνδρον εἶχε πέμψει δύο ὑπομνήματα, τὸ μὲν Περὶ ἀποικιῶν, τὸ δὲ Περὶ βασιλείας. Ἵσως δὲν εἶναι ἀπίθανος ἡ εἰκασία, καθ' ἣν ὁ Ἀλεξάνδρος ἐκ τοῦ πρώτου ὑπομνήματος ὠρμήθη, ὥπως κτίσῃ κατὰ τὴν Ἀνατολὴν πλείονας τῶν ἐξδομήκοντα Ἑλληνίδων πόλεων⁴ πρὸς διάδοσιν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τοῦ πολιτισμοῦ. Ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ ὑπομνήματι ὁ φιλόσοφος συνεξούλευε τῷ μαθητῇ αὐτοῦ, ὥπως τοὺς μὲν Ἕλληνας μεταχειρίζεται ἡγεμονικῶς, τοὺς δὲ βαρβάρους δεσποτικῶς⁵. Κατὰ τοῦτο ὁμοῦς ὁ μαθητὴς δὲν ἐπέιοθι τῷ διδασκάλῳ, ἀλλὰ τοὺς βίους, τὰ ἔθνη, τοὺς γάμους καὶ τὰς διαίτας μίξας ἐντεῖλατο τοῖς στρατιώταις, ἵνα τὴν οἰκουμένην θεωρῶσι πατρίδα καὶ συγγενεῖς μὲν τοὺς ἀγαθοὺς, ἀλλοφύλους δὲ τοὺς πονηροὺς καὶ νὰ διακρίνωσι τὸ μὲν Ἑλληνικὸν διὰ τῆς ἀρετῆς, τὸ δὲ βαρβαρικὸν διὰ τῆς κακίας⁶. Οὕτως ἔθετο τὰς βάσεις τοῦ κοσμοπολιτισμοῦ. Ὁ Ἀριστοτέλης ὁμοῦς διέστελλε τοὺς Ἕλληνας τῶν βαρβάρων. Ἐπειδὴ δὲ τοὺς πρώτους εἶχεν

¹) Παραμυθ. εἰς Ἀπολλών. 27. ²) De natura deorum II, 37 καὶ De officiis II, 16. ³) Περὶ ταύτης ἀνάγνωθι τὴν Ἱστορίαν μου τῶν Ὀμηρ. ἐπ. ἐν σελίδ. 185. ⁴) Πλούταρχ. Περὶ τῆς Ἀλεξάνδρ. τυχ. ἢ ἀρετ. Δόγ. α' V. Παράβαλλ. Bergk IV, 484. ⁵) Πλούταρχ. αὐτόθι VI "Οὐ γάρ, ὥς Ἀριστοτέλης συνεβούλευεν αὐτῷ, τοῖς μὲν Ἕλλησιν ἡγεμονικῶς, τοῖς δὲ βαρβάροις δεσποτικῶς χρῶμενος". ⁶) Αὐτόθι.

ἐν μεγάλῃ τιμῇ, ὅτε ὁ Φίλιππος ἀπεφάσισεν, ἵνα ἡγούμενος τῶν Ἑλλήνων πολεμήσῃ πρὸς τοὺς βαρβάρους ἔπεμψε τοῦτο γινώσκον, ἂν ὁ βασιλεὺς τῶν Μακεδόνων ἐν Κορίνθῳ διέταξε τὰ τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὴν συμβουλὴν τοῦ φιλοσόφου.

Ἐκ τούτων γίνεται δῆλον, ὅτι ὁ Σταγειρίτης δὲν ἦτο μόνον θεωρητικὸς φιλόσοφος, ἀλλ' ἠδύνατο καὶ περὶ πολιτικῶν ὑποθέσεων γὰρ σκεφθῆναι. Ἐν τινι διαλόγῳ, ὅστις ἐπεγράφετο Πολιτικός, ἐπραγματεύετο περὶ πολιτικῶν ζητημάτων. Εἶναι δὲ λυπηρόν, ὅτι ἀπώλετο τὸ πολύτιμον σύγγραμμα τὸ ἐπιγραφόμενον Πολιτεῖαι, ἐν ᾧ περιέγραφε 158 πόλεων τὰ πολιτεύματα. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο οὐ μόνον ἦτο θησαυρὸς πολιτικῶν γνώσεων, ἀλλὰ καὶ τερπνὸν ἀνάγνωσμα, ὡς ὁ Ἡρόδοτος, ὁ Ξενοφῶν καὶ ὁ Εὐδόξος¹⁾. Ἐκ τούτου, ὡς καὶ ἐκ τῶν Νομίμων, ἅπερ εἶχον συγγενῇ ὑπόθεσιν, διειρηθήσαν ὀλίγα ἀποσπάσματα. Ἀλλὰ πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἀνεκαλύφθη ἡ Ἀθηναίων πολιτεία, ἣς ἐπὶ ἡγεγνετο ἀναμύρωσιν ἐν ταῖς μελέταις τοῦ πολιτεύματος τῆς ἡγεμονίδος πόλεως. Τὸ πρῶτον ἀνεκαλύφθησαν ἐν Βερολίνῳ ἀποσπάσματα ἀνήκοντα ἐπὶ μνημονευθείῃ τοῦ Ἀριστοτέλους διατριβῇ²⁾, εἶτα δὲ τὸ Βρετανικὸν Μουσεῖον ἐξέδωκε πληρέστερον χειρόγραφον. Ἡ γνησιότης τούτου ἡμφισετήθη, ἀλλ' οἱ κατὰ ταύτης φερόμενοι λόγοι δὲν εἶναι ἰσχυροί. Μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν τοῦ πολυτίμου τούτου ἔργου πολλοὶ κριτικοὶ ἠσχολήθησαν περὶ τὴν διόρθωσιν τοῦ κειμένου καὶ συμπλήρωσιν τῶν ἐφθαρμένων αὐτοῦ μερῶν³⁾. Πρὸς δὲ

¹⁾ Πλούταρχ. "Οτι οὐδὲ ζῆν ἔστιν ἡδέως κατ' Ἐπίκουρον ἐν Χ. Παράβαλλ. Christ ἐν σελίδ. 417. ²⁾ "Ora Diels, Ueber die Berliner Fragmente der Ἀθηναίων πολιτεία Abh. d. Berl. Akad. 1885. Bergk, Rhein. Mus. 36, 87 καὶ Wilcken, Herm. 23 (1888) ἐν σελίδ. 446. ³⁾ "Ora G. Kaibel et Wilamowitz-Moellendorf, Berol. 1891 καὶ Staat der Athener, erkl. v. K. Hude, Leipzig 1892.

ἐπειράθησαν, ὅπως συντάξωσι συγγραφὰς περὶ τῆς πολιτείας τῶν Ἀθηναίων στηριζόμενοι ἐπὶ τοῦ ἀνακαλυφθέντος ἔργου¹.

Ἀπόλονται μὲν αἱ Πολιτεῖαι, ἀλλὰ περιεσώθησαν μέχρις ἡμῶν τὰ Πολιτικά, ἅπερ συνίστανται ἐξ ὀκτὼ βιβλίων. Τὸ κείμενον ὁμῶς τοῦ πολυτίμου τούτου συγγράμματος περιῆλθεν εἰς ἡμᾶς ἐν οἰκτροῦ καταστάσει. Διότι πολυάριθμα χάσματα ἐν αὐτῷ ὑπάρχουσι, μακρὰ τμήματα ὅλως ἐλλείπουσι καὶ ἡ τάξις τῶν βιβλίων φέρεται διατεταραγμένη. Τὸ ἔξδομον καὶ ὄγδοον βιβλίον δὲν κατέχουσι τὴν προσήκουσαν θέσιν, ἀλλὰ πρέπει νὰ τεθῶσι πρὸ τοῦ τετάρτου καὶ τοῦ ἔκτου². Τὴν διατάραξιν τῶν βιβλίων παρετήρησεν ἤδη κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα ὁ Ἰταλὸς *Segni*. Πρὸς δὲ παρετηρήθη, ὅτι τὸ ἔργον δὲν συνετελέσθη ἢ τοῦλάχιστον δὲν παρεδόθη ἡμῖν ἀκέραιον. Διότι ὁ φιλόσοφος πραγματεύεται περὶ τῶν τεσσάρων μερῶν τῆς συνήθους παιδεύσεως, ἀλλ' οὐδὲν λέγει περὶ ὑψηλοτέρων μαθημάτων, δηλ. περὶ φιλοσοφίας. Εἰκάζεται, ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης συνέγραψε κεχωρισμένας διατριβάς, ὡς *Περὶ οἰκονομίας*, *Περὶ ἀριστοκρατίας*, καὶ ὅτι ὁ Θεόφραστος βραδύτερον ταύτας συνέδεσε. Παραπλήσιόν τι ἐλέγχθη καὶ περὶ τῆς ἱστορίας τοῦ Ἡροδότου. Ἀλλ' ἡ εἰκασία δὲν φαίνεται ἡμῖν πολλὴ πιθανή· διότι ἐν ἀρχῇ τοῦ συγγράμματος ὁ φιλόσοφος ὑποδεικνύει, ὅτι συγγράφει πραγματείαν περὶ ὁλοκλήρου τῆς πολιτείας. Πρὸς ἀποκατάστασιν τοῦ κειμένου ἡσυχολήθη ὁ ἡμέτερος Κοραῖς³ καὶ ἐν πολλοῖς ἄλλοις ὁ διαπρεπὴς φιλόσοφος καὶ ἐμὸς φίλος *Susemihl*⁴.

¹) Aristoteles und Athen von Ul. V. Wilamowitz-Moellendorf, Berlin 1893. ²) *Ὁρα* καὶ Henri Francotte L'organisation de la cité Athénienne et la réforme de Chlisthènes, Bruxelles, 1893. ³) *Ὁρα* Woltmann, Ueber die Ordnung der Bücher in der Aristotelischen Politik, Bhein. Mus. 1842 ἐν σελίδ. 321—354. Forchhamer, Die Ordnung der Bücher in der Aristotelischen Politik, Philologus XVI, 1861 ἐν σελίδ. 50—68. *Παράβαλλ.* καὶ Zeller Philosophie der Griechen II, 523 (ἐκδ. β'). ⁴) *Ὁρα* Θερεϊαν, Ἀδαμ. Κορ. ἐν τόμ. III, 37. ⁵) *Παρά* τοῦ ἀνδρός τού-

Ἄλλ' εἰ καὶ τὸ κείμενον πολλαχῶς διεφθάρη, ὅμως τὸ σύγγραμμα τοῦτο θεωρεῖται ὡς τὸ σπουδαιότατον τοῦ Σταγειρίτου διὰ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν ἐμξρίθειαν τῶν νοημάτων. Οἱ νεώτεροι μετὰ πολλοῦ τοῦ ζήλου ἀσχολοῦνται περὶ τὰς πολιτικὰς ἐπιστήμας, ἀλλὰ βάσις τῶν ἐρευνῶν πάντοτε διαμένουσι τὰ Πολιτικά τοῦ Ἀριστοτέλους¹. Πρὸς συγγραφὴν τοῦ ἔργου τούτου συνεβάλειτο ἡ μεγάλη τῶν Ἑλληνίδων πόλεων πληθὺς καὶ ἡ ἄπειρος ποικιλία τῶν νόμων τούτων. Ἐπὶ τούτων ὁ Σταγειρίτης ἐρεῖ-δόμενος ἡδυνήθη νὰ ἐξαρθῇ εἰς ὑψηλὰς θεωρίας. Κατὰ τοῦτον ὁ ἄνθρωπος εἶναι πολιτικὸν ζῷον ὑπὲρ τὴν μέλισσαν καὶ πᾶν ἄγελαῖον ζῷον. Διὰ τοῦτο ἐδόθη αὐτῷ καὶ ὁ λόγος πρὸς δῆλωση τοῦ συμφέροντος καὶ βλαβεροῦ, τοῦ δικαίου καὶ ἀδίκου². Ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἀνάγκην τῆς πολιτείας πρὸς ἡθικὴν αὐτοῦ τελειότητα, ὁ δὲ μὴ δεόμενος ταύτης εἶναι θηρίον ἢ θεός. Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην ὁ σκοπὸς τῆς πολιτείας κεῖται ἐν τῇ εὐδαιμονίᾳ τῶν πολιτῶν. Καὶ ὁ μέγας οὗτος φιλόσοφος δὲν ἡδυνήθη νὰ ἀπαλλαγῇ τῶν προλήψεων τῆς ἀρχαιότητος, ἀλλ' ἐπειράθη, ὅπως ἀποδείξῃ, ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἐγεννήθησαν φύσει ἐλεύθεροι καὶ φύσει δοῦλοι³. Λέγει δ', ὅτι οἱ βάρβαροι εἶναι δουλικώτεροι

τον ἐλάβομεν δῶρον τὰ Πολιτικά τοῦ Ἀριστοτέλους μετὰ πολυτίμου εἰσαγωγῆς, μετὰ Γερμανικῆς μεταφράσεως καὶ σημ. ἐκδομένα, (Leipzig 1879). Παράβαλλ. τοῦ αὐτοῦ ἀνδρός De Aristot. Politicorum libris I et II quaestiones criticae, Gryphisw 1867. Περὶ τὴν κριτικὴν τοῦδε τοῦ συγγράμματος ἡσχολήθη καὶ ὁ ἐμὸς φίλος καὶ διαπρεπὴς φιλόλογος Ἰωάννης Ἀργυριάδης ἐν τῇ ἀξίᾳ λόγου διατριβῇ Διορθώσεις εἰς τὰ Ἀριστοτέλους Πολιτικά, Ἀθήνησιν 1893. ¹) Ὁ ἐμὸς πενήτερός Ν. Σαρτέλος ἐδίδασκεν ἐν τῷ Ἑθνικῷ Πανεπιστημίῳ συνταγματικὸν δίκαιον, ἐν ᾧ οἱ ἀκροαταὶ εἶχον ἐν χερσὶ καὶ εἰσήγησιν τοῦ καθηγητοῦ τὰ Πολιτικά τοῦ Ἀριστοτέλους. ²) Ἐν βιβλ. I, 1. ³) Ἐν βιβλ. I, 2 "Ἔστι γὰρ φύσει δοῦλος ὁ δυνάμενος ἄλλον εἶναι διό καὶ ἄλλον ἐστὶ καὶ ὁ κοινωνῶν λόγον τοσοῦτον, ὅσον αἰσθάνεσθαι, ἀλλὰ μὴ ἔχειν" τὰ γὰρ ἄλλα ζῶα οὐ λόγον αἰσθανόμενα, ἀλλὰ παθήμασιν ὑπηρετεῖ. Καὶ ἡ χρεία δὲ παραλάττει μικρόν ἢ γὰρ πρὸς τάναγκαῖα τῷ σώματι βοήθεια γίνεται παρ' ἀμφοῖν, παρὰ τε τῶν δού-

τῶν Ἑλλήνων καὶ οἱ περὶ τὴν Ἀσίαν τῶν Εὐρωπαίων¹. Νομίζει δ', ὅτι ὁ κατὰ τῶν δούλων πόλεμος εἶναι δίκαιος, ὥς ὁ κατὰ τῶν θηρίων². Ἡ ὑψηλὴ τιμὴ τῆς καθαιρέσεως τῆς δουλείας, ἣτις κατήσχυεν τὸ ἀνθρώπινον γένος, ἀνήκει τῷ Χριστιανισμῷ. Πότε ἐγράφησαν τὰ Πολιτικά, δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστόν. Ἄλλ' ἐκ τινων τεκμηρίων δύναται τις νὰ εἰκάσῃ· ὁ φιλόσοφος γινώσκει μὲν τὸν θάνατον τοῦ Φιλίππου (338)³, δὲν λαμβάνει ὅμως ὑπ' ὄφει οὔτε τὴν ἄλωσην τῆς Βαβυλῶνος (332)⁴ ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου, οὔτε τὴν κοσμοκρατορίαν αὐτοῦ. Λοιπὸν ἡ συγγραφὴ συνετάχθη ἐν χρονικῷ διαστήματι κειμένων μεταξὺ τῶν δύο εἰρημένων χρονολογιῶν.

Τῷ Ἀριστοτέλει ἀποδίδονται καὶ τὰ Οἰκονομικά, ἅπερ συνίστανται ἐκ τριῶν βιβλίων. Τούτων τὸ τελευταῖον διτηρήθη ἐν λατινικῇ μεταφράσει καὶ ἐπιγράφεται Νόμοι ἀνδρὸς καὶ γαμετῆς⁵. Ἄλλ' ὁ Σταγαρίτης περὶ οἰκονομικῶν ἐπραγματεύθη ἐν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ τῶν Πολιτικῶν καὶ μόλις εἶναι πιστευτόν, ὅτι συνέταξε ἰδιαιτέρον σύγγραμμα⁶. Ὑπὸ τοῦ Φιλοδήμου ἀποδίδεται τὸ πρῶτον βιβλίον τῷ Θεοφράστῳ, ἀλλὰ δὲν εἶναι πιθανόν, ὅτι οὗτος συνέταξε διατριβὴν ὅλως ἐξηρημένην ἐκ τῶν Πολιτικῶν τοῦ Ἀριστοτέλους. Διὰ τοῦτο εἰκάζεται, ὅτι αὕτη συνετάχθη ὑπὸ τινος νεωτέρου περιπατικῶς καὶ ἴσως κατὰ τὰ 250—200 π. Χ. ὥς ὑπολογίζει ὁ Suse-

λων καὶ παρὰ τῶν ἡμέρων ζήσων. 1) Ἐν βιβλ. III, 9. 2) Ἐν βιβλ. I, 3, 1256 β "Διὸ καὶ ἡ πολεμικὴ φύσει κτητικὴ πῶς ἐστὶ (ἡ γὰρ θηρευτικὴ μέρος αὐτῆς), ἥ δὲ χρῆσθαι πρὸς τὰ θηρία καὶ τῶν ἀνθρώπων ὅσοι περὶ τοὺς ἀρχαίους μὴ θέλουσιν, ὥς φύσει δίκαιον ὄντα τοῦτον τὸν πόλεμον. 3) Ἐν 1311 β. 4) Ἐν σελίδ. 1276 α "Τουτέστι δ' ἴσως ἐστὶ καὶ Βαβυλῶν καὶ πᾶσα ἣτις ἔχει περιγραφὴν μᾶλλον ἔθνους ἢ πόλεως. 5) "Ora Egger, Les économiques d' Aristote et de Théophraste, Annales de la Faculté des Lettres de Burdeaux 1879 ἐν σελίδ. 364—381. Παράβαλλ. Haureau, Sur quelques traductions de l' Économique d' Aristote, Ann. de la Fac. des Lettres de Burdeaux II, 4 ἐν σελίδ. 397—409 καὶ Susemihl, I, 160 6) Bergk IV, 495.

*mihl*¹. 'Εν δὲ τῷ δευτέρῳ βιβλίῳ ὑπάρχει σειρά παραδειγμάτων, καθ' ἃ πόλεις ἢ ἰδιῶται χρημάτων δεόμενοι ἠδυνήθησαν νὰ πορισθῶσι ταῦτα, π. χ. οἱ Χίοι ἐψηφίσαντο, ἵνα οἱ ὀφείλοντες τοῖς ἰδιώταις ἀργύριον ἀποδίδωσι τῇ πόλει, ἥτις λαβοῦσα τὰ κεφάλαια ἀπέδιδε τοὺς τόκους ἐκ τῶν προσόδων². 'Η διατριβὴ αὕτη, ἥτις οὐδὲν φιλοσοφικὸν περιέχει, εἶναι ἀναξία τοῦ μεγάλου φιλοσόφου³.

✓
 "Οτε ὁ 'Αριστοτέλης ἐφοίτα ἐν τῇ 'Ακαδημίᾳ τοῦ Πλάτωνος, ἡσχολεῖτο, ὡς ἤδη εἴρηται, περὶ τὴν ῥητορικὴν. 'Αλλ' ἡ εἰς ἡμᾶς περιελθοῦσα 'Ρητορικὴ τέχνη εἶναι ἐκ τῶν τελευταίων τοῦ φιλοσόφου ἔργων. Διότι συνεγράφη περὶ τὸ 330 π. Χ. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο συνίσταται ἐκ τριῶν βιβλίων, ἐξ ὧν ἐν μὲν τοῖς δυοῖν πρώτοις ὁ φιλόσοφος πραγματεύεται περὶ πίστεων, ἐν δὲ τῷ τρίτῳ περὶ τοῦ λεκτικοῦ. Τοῦτο εἶναι σπουδαιότατον τοῖς φιλολόγοις, διότι ἐνταῦθα εὐρίσκονται οἱ τεχνικοὶ ὄροι τῆς γραμματικῆς. Εἰκάζεται δ', ὅτι τὸ κατ' ἀρχὰς ἦτο ἰδιαίτερα διατριβή. Διότι Διογένης ὁ Λαέρτιος μνημονεύει μόνον δύο βιβλίων τῆς ῥητορικῆς Τέχνης⁴. Περὶ τῆς γνησιότητος τοῦ τρίτου βιβλίου ἀμφισβᾷ οἱ Sauppe, ἀλλ' ἡ ἀμφισβῶλις δὲν στηρίζεται ἐπὶ ἰσχυρᾷ βάσει⁵. Τὰ τρία ὁμοῦ βιβλία ἀποτελοῦσι τὸ ὅλον τῆς ῥητορικῆς συνιστάμενον ἐκ τριῶν μερῶν, ὡς διαιρεῖ αὐτὸς ὁ 'Αριστοτέλης⁶. Καὶ οἱ 'Ρωμαῖοι τεχνολόγοι οὕτως ὀρίζουσι τὰ μέρη, ἅπερ εἶναι *inventio*, *elocutio*, *dispositio* (εὗρεσις, ἔκφρασις, διάταξις). 'Εν αὗ οἱ ἀρχαιότεροι

¹) Οὗτος εἰργάσθη εὐστόχως πρὸς ἀποκατάστασιν τοῦ κειμένου ἐν τῇ ἐκδόσει τῇ γενομένῃ τῷ 1878 (Leipzig). Παράβαλλ. καὶ Kirchhoff, Zur Aristot. Oek. Hermes XIII, 1878 ἐν σελ. 139. ²) 'Εν κεφ. XIII.

³) 'Idē Götting ἐν τῇ ἐκδόσει. ⁴) 'Εν βιβλ. V, 24. ⁵) Παράβαλλ. Diels, Über das 3 Buch der Aristot. Rhetorik, Abhand. d. Berl. Akad. 1887.

⁶) 'Εν ἀρχῇ τοῦ τρίτου βιβλίου "Ἐπειδὴ τρία ἐστὶν ἃ δεῖ πραγματευθῆναι περὶ τὸν λόγον, ἐν μὲν ἐκ τίνων αἱ πίστεις ἔσονται, δεύτερον δὲ περὶ τὴν λέξιν, τρίτον δὲ πῶς χρὴ τάξαι τὰ μέρη τοῦ λόγου".

περιορίζοντο μόνον ἐν τῇ συλλογῇ ῥητορικῶν σχημάτων, ὃ Ἀριστοτέλης ἐπειράθη, ὅπως νόμους γενικοὺς τῆς τέχνης ταύτης ἀνεύρη. Σημειωτέον δ', ὅτι ὁ Πλάτων, ὅστις ἐν τῷ Γοργία ἀγωνίζεται πρὸς τὴν ῥητορικὴν, ἐν τῷ Φαίδρῳ ἠψατο ἀρχῆς¹, ἣν ἀνέπτυξεν ὁ Ἀριστοτέλης². Τὰ δὲ Θεοδέκτεια, ὧν μνημονεύει ὁ Ἀριστοτέλης³, δὲν ἐγράφησαν ὑπ' αὐτοῦ ἢ τοῦλάχιστον δὲν ἐξεδόθησαν, ἀλλ' ὑπὸ Θεοδέκτου τοῦ μαθητοῦ τοῦ φιλοσόφου. Φαίνεται, ὅτι περιεῖχον διατριβὰς ἀναγομένας εἰς τὴν πρώτην τοῦ Ἀριστοτέλους περίοδον⁴. Περὶ τῆς πραγματείας τῆς εἰς ἡμᾶς περιελθούσης, ἣτις ἐπιγράφεται ῥητορικὴ πρὸς Ἀλέξανδρον, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι δὲν εἶναι γνησία. Αἰοτί δὲν φαίνεται πιστευτόν, ὅτι ὁ φιλόσοφος ἡδύνατο νὰ κατέλθῃ εἰς τὰς δικανικὰς πανουργίας τῶν συνηγόντων. Ἡ πραγματεία αὕτη περιέχει τὴν ἀρχαιοτέραν μέθοδον τῆς διδασκαλίας, ὡς λέγει ὁ Bergh⁵. Ἐπειδὴ δὲ ἐν τῇ πραγματείᾳ λέγονται δύο γένη τοῦ ῥητορικοῦ λόγου⁶, τὸ δικανικὸν καὶ τὸ δημηγορικόν, ὡς ἐδέχeto ὁ Ἀναξιμένης, ὁ Victorius καὶ ὁ Spengel⁷ εἰκάζουσιν, ὅτι ὑπὸ τοῦ τεχνολόγου τούτου συνετάχθη. Ἄλλοι ὁμως καταξιεῖάζουσιν τὴν σύνταξιν τῆς πραγματείας εἰς τοὺς χρόνους τῶν Καισάρων⁸.

Ἐν τοῖς συγγράμμασι τοῦ Ἀριστοτέλους ὑψηλὴν θέσιν κατέχει τὸ Περὶ ποιητικῆς, ὅπερ συνίσταται ἐκ δύο βιβλίων. Ἄλλ' ἐκ τούτων διετηρήθη τὸ πρῶτον, ἐν ᾧ γίνεται λόγος περὶ

¹) Ἐν 271 C "Ἐπειδὴ λόγον δύναμις τυγχάνει ψυχαγωγία οὖσα, τὸν μέλλοντα ῥητορικὸν εἶσοθαι ἀνάγκη εἰδέναι ψυχὴν ὅσα εἶδη ἔχει". ²) Ἐν βιβλ. II, 1—17. ³) Ἐν βιβλ. III, 9 "Αἱ δ' ἀρχαὶ τῶν περιόδων σχεδὸν ἐν τοῖς Θεοδέκτειοις ἐξηριθμῶνται". ⁴) Valerius Maximus VIII, 14. ⁵) Ἐν τόμ. IV, 376, σημ. 126 καὶ ἐν σελίδ. 485. ⁶) ῥητορικ. πρὸς Ἀλέξανδρον. I, 1. ⁷) Anaximenis Ars Rhetorica, quae vulgo fertur Aristotelis ad Alexandrum, Turici et Vitoduri 1844. Παράβαλλ. Phil. 18, 604. ⁸) Ὅρα τὴν διατριβὴν τοῦ Campe ἐν τοῖς περιοδ. Jahrb. f. Phil 45, 59 καὶ Phil. 9, 109 Παράβαλλ. Christ ἐν σελίδ. 419.

τοῦ ἔπους καὶ τῆς τραγωδίας. Λείποναι δὲ τὰ περὶ λυρικῆς ποιήσεως καὶ κωμωδίας. Περὶ τῆς γνησιότητος τῆς πολυτιμότητος διατριβῆς ἀμφισβάζει ὁ ἐκδότης αὐτῆς Ritter¹. Πολλοὶ δὲ κριτικοὶ ἐξοξελίζουσι καὶ ἄλλα μὲν μέρη καὶ δὴ τὸ σπουδαιότατον δωδέκατον κεφάλαιον. Νομίζομεν, ὅτι αἱ τοιαῦται κρίσεις ἀνάγονται εἰς τὴν ὑπερκριτικὴν. Αἱ ἐν τῇ πραγματείᾳ ταύτῃ αἰσθητικαὶ παρατηρήσεις εἶναι οὕτω μεγάλαι, ὥστε μόνον ἡ εὐρεῖα τοῦ Σταγειρίτου διάνοια ἡδύνατο νὰ συλλάβῃ. Στερούμεθα τῶν περὶ λυρικῆς ποιήσεως καὶ κωμωδίας καὶ ὅμως καὶ οἱ κράτιστοι αἰσθητικοὶ τῶν νεωτέρων χρόνων δὲν ἡδυνήθησαν νὰ ἀναπληρώσωσι τὴν ἔλλειψιν. Τινὲς νομίζουν, ὅτι τὸ περὶ ποιητικῆς εἶναι ἐπιτομὴ μείζονος συγγράμματος², ἀλλ' ὁ Kienle³ πέποιθεν, ὅτι τοῦ συγγράμματος μόνον τὸ τελευταῖον μέρος λείπει, ἢ διότι ὁ συγγραφεὺς δὲν ἐπέζησεν, ὅπως τοῦτο συμπληρώσῃ, ἢ διότι τοῦτο ἀπώλετο.

Τὸ Ἀριστοτελικὸν τοῦτο σύγγραμμα ἔτυχε πολλῶν καὶ μεγάλων θαυμασιῶν, ὧν τινες ἔγραψαν καὶ μονογραφίας⁴. Δὲν ἔλειψαν ὅμως καὶ κατήγοροι αὐτοῦ, ἐν τούτοις δὲ διακρίνονται οἱ τῶν μικρῶν ἡσμάτων θηρευταί. Διότι ὁ μέγας τῆς ἀρχαιότητος φιλόσοφος ὡμολόγησε τὴν ἐνότητα τῶν Ὀμηρικῶν ἐπῶν, ἅπερ οὗτοι πειρῶνται, ὅπως διασπάσωσιν εἰς μικρὰ ἡσματα. Ὁ Schlegel⁵ νομίζει, ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης ἐπλανήθη ἐκ τῆς γενικῆς τάσεως τῆς ἐποχῆς πρὸς τὸ ἐρμηνεύειν τὴν Ὀμηρικὴν ποίησιν ὡς τραγωδίαν. Ὡσαύτως ὁ W. Müller ἀποφαίνεται, ὅτι ὁ φιλόσοφος οὗτος ἐκ τῆς συναρμολογῆς τῶν ἡσμάτων ἐμόρφωσεν

¹) Aristotelis Poetica, Coloniae 1839. ²) Ὁρα τὴν Ἱστορίαν μου τῶν Ὀμηρ. ἐπ. ἐν σελ. 190. ³) Die Composition der Ilias des Homer, Göttingen 1864 ἐν σελίδ. 337. ⁴) Teichmüller, Beiträge zur Erklärung, d. Poetik des Aristoteles, Halle 1867. J. Bernays, Zwei Abhandlungen über die Aristot. Theorie des Drama, Berlin 1880. ⁵) Geschichte der epischen Poesie III, 102

ἴδιον τῆς τέχνης εἶδος, τὴν ἐποποιῶν, καὶ οἱ νόμοι τούτου τὸν τε ἀρχαῖον καὶ τὸν νέον κόσμον ἐδέσμευσαν καὶ ἐν μέρει εἰσέτι δεσμεύουσι¹. Πρὸς τὰς κρίσεις τῶν ἀνδρῶν τούτων ἀντιτάσσομεν τὴν τοῦ Ὀλυμπίου *Goethe* καὶ τὴν τοῦ κορυφαίου τῆς Γερμανίας αἰσθητικοῦ, τοῦ *Lessing*. Ὁ μὲν πρῶτος παρατηρεῖ, ὅτι ὀλίγοι Γερμανοὶ καὶ ἴσως μόνον ὀλίγοι ἄνθρωποι τῶν νεωτέρων ἐθνῶν ἔχουσιν αἰσθῆσιν πρὸς τι αἰσθητικὸν ὅλον· οὗτοι ἐπαινοῦσι καὶ ψέγουσι μόνον κατὰ τμήματα καὶ τέρπονται μόνον ἐκ τμημάτων². Ὅντως ἡ παρατήρησις αὕτη τοῦ θεοῦ ποιητοῦ εἶναι ὀρθοτάτη. Ὁ δ' ἐμὸς διδασκαλὸς *G. Curtius* ἔλεγέ μοι ἐν τινι διαλέξει, ὅτι κατὰ πάντα μὲν ἀποκρούει τὴν προσωπικὴν τοῦ Ὀμήρου ὑπαρξιν, ἀλλ' ἐν ἐνὶ εὐρίσκει μεγίστην δυσκολίαν. Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες, οἵτινες μόνον ἐν τῷ ὄλῳ ἀνεπαύοντο, πῶς ἠδύναντο νὰ ποιῶσι μικρὰ ἔξομα, ἅπερ εἶναι τμήματα; Ὁ δὲ *Lessing* ἔλεγεν, ὅτι γινώσκει τὴν δραματικὴν τέχνην διὰ τοῦτο, διότι ἡ κρίσις αὐτοῦ δὲν ἦτο διάφορος πρὸς τὴν τοῦ Ἀριστοτέλους, ἣν ἐξ ἀπειρῶν τῆς Ἑλληνικῆς σκηνῆς ἀριστοτεχνημάτων ἐμόρφωσεν³.

Ὅντως ὁ Σταγειρίτης ἔγραψε Διδασκαλίας καὶ Νίκας, ἐν αἷς εἶχεν ὑπ' ὄψει τὰς δημοσίας ἀναγραφάς⁴. Δὲν πρέπει δὲ νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι αὗται ἦσαν ψιλοὶ κατάλογοι διότι τοιοῦτον ἔργον ἦτο ἀνάξιον τοῦ μεγάλου φιλοσόφου. Φαίνεται, ὅτι οὗτος ἐπραγματεύετο περὶ τοῦ ὁργανισμοῦ τῶν ἀγώνων, περὶ τοῦ ποιητοῦ τοῦ διδαχθέντος ἔργου καὶ περὶ ἄλλων ζητημάτων ἀναγομένων εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ δράματος. Ἐκ πάντων τῶν εἰρημένων γίνεται δῆλον, ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης ἔθηκε τὰς βάσεις τῆς γραμματολογίας. Τῷ παραδείγματι τοῦ διδασκάλου ἠκολούθησαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, ὁ Θεόφραστος, Ἰερώνυμος ὁ Ρόδιος, ὁ Δικαί-

¹) Homerische Vorschule ἐν σελίδ. 102. ²) Ἐν τῷ συγγράμμ. τῷ ἐπιγραφομένῳ Willh. Meister. ³) Ταῦτα λέγει ἐν τῇ Dramaturgie. ⁴) Ἐν τόμ. IV, 498.

αρχος καὶ μετὰ τούτους οἱ Ἀλεξανδρινοὶ γραμματικοὶ Καλλίμαχος, Ἐρατοσθένης, Ἀριστοφάνης ὁ Βυζάντιος καὶ ὁ Περγαμηνὸς Καρύσιος.

Καὶ ὁ Σωκράτης καὶ ὁ Πλάτων παρεσκεύασαν τὴν ὁδόν, ἀλλ' ὁ Ἀριστοτέλης θεωρεῖται ὁ δημιουργὸς τῆς λογικῆς, εἰ καὶ οὗτος δὲν μετεχειρίσθη τὴν λέξιν. Οἱ νεώτεροι περιπατητικοὶ τὰς πέντε πραγματείας τοῦ Ἀριστοτέλους τὰς ἔχουσας λογικὰς ὑποθέσεις ὠνόμαζον ὄργανον, δηλ. δὲν ἐθεώρουν ὡς φιλοσοφικὴν διδασκαλίαν, ἀλλὰ μόνον ὡς ὄργανον πρὸς γνῶσιν¹. Τὴν λέξιν ταύτην εὔρεν ἤδη Ἀλέξανδρος ὁ Ἀφροδισιεύς².

Τῷ ὄργανῳ λοιπὸν ἀνήκουσι πρῶτον αἱ Κατηγορίαι, αἵτινες εἶναι δέκα (οὐσία, ποσόν, ποιόν, πρὸς τι, ποῦ, πότε, κείσθαι, ἔχειν, ποιεῖν, πάσχειν). Θεόφιλος ὁ Κορυδαλεὺς ἐν τοῖς ὑπομνήμασιν³ αὐτοῦ ἐφαρμόζει ἐν τῷ παραδείγματι ἄνθρωποι (οὐσία) δύο (ποσόν) λευκοὶ (ποιόν) ἀδελφοὶ (πρὸς τι) Ἀθήνησι (ποῦ) πέρυσσι (πότε) ἱστάμενοι (κείσθαι) ἐνοπλοὶ (ἔχειν) ἔτυπον (ποιεῖν) καὶ ἐτύποντο (πάσχειν). Ἄλλοτε ἐφέροντο δύο πραγματεῖαι τῶν Κατηγοριῶν, ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ ἀρχαιότεροι κριτικοὶ τὴν ἑτέραν ἐκίρυσαν ἔργον μαθητοῦ τοῦ φιλοσόφου, ἐγένοντο αἰτία, ὅπως ἀπολεσθῇ⁴. Οὐχ ἦτιον καὶ ἡ σφραγισμένη πραγματεία ὑπὸ τινων θεωρεῖται ἔργον νεωτέρου περιπατητικοῦ συνταχθὲν κατὰ τὴν μέθοδον τοῦ Ἀριστοτέλους⁵. Ἡ δὲ δευτέρα πραγματεία τοῦ ὄργανου ἐπιγραφομένη Περὶ ἐρμηνείας ἔχει ὑπόθεσιν τὰ μέρη τῆς προτάσεως (ὄνομα, ὄνυμα, κατάφασις, ἀπόφασις). Ἡ ἐπιγραφὴ φαίνεται ἀνάρμοστος, ἀλλ' εἰκάζεται, ὅτι ταύτην ἔθηκεν ὁ πρῶτος ἐκδότης. Τὴν γνησιότητα τῆς πραγματείας ἡμφισχίζει μὲν ὁ Ἀνδρόνικος⁶, ἀλλ' ὑπεστήριξεν Ἀλέξαν-

¹) Διογ. Λαέρτ. V, 28. ²) Prantl, Geschichte der Logik, I, 532.

³) Ἐν σελίδ. 168. ⁴) Bergk IV, 490. ⁵) Αὕτη ὑπάρχει ἐν σελίδ. 103 β 20 τῶν Τοπικῶν. Παράβαλλ. Christ ἐν σελίδ. 404 καὶ Trendeleburg, De Arist. categoriis. Berl. 1833 καὶ Geschichte der Kategorienlehre, Berl. 1846. ⁶) Σχόλ. εἰς σελίδ. 97.

δρος δ' Ἀφροδισιεύς, δ' Ἀμμώνιος καὶ ἄλλοι. Φαίνεται ὁμῶς, ὅτι μόνον τὸ τελευταῖον μέρος αὐτῆς εἶναι ἀμφίβολον. Πλὴν τῶν μνημονευθεισῶν πραγματειῶν ἔχομεν τὰ Ἀναλυτικὰ¹ πρότερα καὶ Ἀναλυτικὰ ὕστερα (δεύτερα), ὧν ἑκατέρω συνίσταται ἐκ δύο βιβλίων. Ἡ μὲν πρώτη περιλαμβάνει τὰ περὶ συλλογισμοῦ, ἡ δὲ δεύτερα τὰ περὶ ἀποδείξεως, ὡς καὶ ἐπιγράφονται ὑπὸ τοῦ Γαληνοῦ. Οἱ κριτικοὶ ἐν μὲν τῇ πρώτῃ ἀνευρίσκουσιν ἐπιμελημένην ἐπεξεργασίαν, ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ ἀτελές τι, ἐξ οὗ εἰκάζουσιν, ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης εἶχε συντάξει σχέδιον καὶ ὅτι τοῦτο ἐξεδόθη ὑπὸ τινος μαθητοῦ². Ἀξίον σημειώσεως, ὅτι Διογένης ὁ Λαέρτιος³ μνημονεύει ἑννέα βιβλίων τῶν Ἀναλυτικῶν. Φαίνεται δ', ὅτι ὑπῆρχον διάφοροι ἐκδόσεις.

Τὰ δὲ Τοπικὰ ἐξ ὧν βιβλίων συνιστάμενα σκοποῦσι τὴν εὗρεσιν μεθόδου, δι' ἧς δυνάμεθα νὰ σχηματίζωμεν συλλογισμὸν ἐκ πιθανῶν ἢ ἐξ ἀποδέκτων (ἐνδόξων)⁴. Διὰ τῶν Τοπικῶν ὁ φιλόσοφος δὲν σκοπεῖ τὴν ἴδρυσιν ἐπιστημονικῆς διδασκαλίας, ἀλλ' ἔγραψε μόνον χάριν τοῦ πρακτικοῦ σκοποῦ τῆς συζητήσεως. Ἡ πραγματεία ὠνομάσθη Τοπικὰ ἐκ τῶν τόπων (δηλ. τῶν κοινῶν τόπων, *loci communes*), ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους λέγεται καὶ Μεθοδικά⁵. Ἐπειδὴ δὲ ταῦτα εἶναι ἡ βάση τῆς ὀητορικῆς, οὐδόλως φαίνεται παράδοξον, ὅτι ὁ Κικέρων οὕτως εἶχε μελετήσῃ αὐτά, ὥστε ἐποίησεν ἐπιτομὴν τούτων ἐκ μνήμης κατὰ τινα πλοῦν⁶. Οἱ δὲ Σοφιστικοὶ ἔλεγχον τοσαύτην σχέσιν πρὸς τὰ Τοπικὰ ἔχουσιν, ὥστε τινὲς τῶν νεωτέρων ὡς τὸ ἔννατον βιβλίον τῶν τοπικῶν θεωροῦσιν⁷. Ἐν τῇ πραγματείᾳ ταύτῃ ὁ φιλόσοφος δεικνύει τὸν τρόπον, καθ' ὃν

¹) Τὸ ὄνομα ἐλήφθη ἐκ τῶν ὀρων τῆς μαθηματικῆς. ²) "Ora Bergk IV, 491. ³) Ἐν βιβλ. V, 23. ⁴) Τοπ. I, 1 "Ἡ μὲν πρόθεσις τῆς πραγματείας μέθοδον εὗρεν, ἀφ' ἧς δυνήσόμεθα συλλογίζεσθαι περὶ παντός τοῦ προτεθέντος προβλήματος ἐξ ἐνδόξων". ⁵) Ἐν Ῥητορ. I, 2 "καθάπερ γὰρ καὶ ἐν τοῖς μεθοδικοῖς εἴρηται". ⁶) Topica, I, 5. ⁷) "Ora Waitz ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Ὁργάνου II, 528.

δυνάμεθα νὰ ἀνασκευάζωμεν τοὺς ἀπατηλοὺς συλλογισμοὺς, ἦτοι τὰ σοφίσματα. Πλὴν τῶν πέντε τούτων πραγματειῶν οἱ ἀρχαῖοι ἐγίνωσκον καὶ ἄλλας ἀναγομένας εἰς τὴν λογικὴν, ὡς Διαιρέσεις, Περὶ ἐναντίων, Περὶ προελημάτων, Ὑπομνήματα λογικὰ¹ καὶ ἄλλα, ἅπερ οἱ ὑπομνηματισταὶ ἐθεώρουν νόθα. Ἀλλὰ τὰ περισωθέντα εἶναι τὰ σπουδαιότερα καὶ ἱκανά, ὅπως δείξωσιν, ὅτι ὁ μέγας οὗτος φιλόσοφος ἐξεῦρε τοὺς νόμους τῆς ἀνθρωπίνης νοήσεως. Ἐκ τῶν λογικῶν μεταβαίνομεν εἰς τὰ φυσικὰ τοῦ Ἀριστοτέλους συγγράμματα.

Ἐν τούτοις τὴν πρώτην θέσιν² κατέχει ἡ Φυσικὴ ἀκρόασις, ἥτις συνίσταται ἐξ ὀκτὼ βιβλίων. Ἀλλὰ τῶν τριῶν πρώτων κεφαλαίων τοῦ ἐξδόμου βιβλίου ὑπάρχουσι δύο ἐκδόσεις³. Ἐν τῇ συγγραφῇ ταύτῃ ὁ Σιαγειρίτης πραγματεύεται περὶ τῶν πρώτων ἀρχῶν, περὶ τῆς ὕλης, τοῦ ὑποκειμένου, τῆς δυνάμεως, τοῦ εἶδους, τῆς μορφῆς καὶ τῆς ἐντελεχείας. Ἐνταῦθα πειρᾶται, ὅπως ὁρίσῃ τὸν τόπον καὶ τὸν χρόνον καὶ ἐξετάζῃ τὰ τῆς κινήσεως. Ἐκ τούτων δῆλον γίνεται, ὅτι ἡ πραγματεία αὕτη δὲν περιέχει τοὺς φυσικοὺς νόμους, ὡς ἡδύνατό τις νὰ ὑπολάβῃ ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς, ἀλλὰ τὰς γενικὰς τῆς φύσεως ἀρχάς. Ὁρθῶς ἄρα ὁ Hegel εἶπεν, ὅτι εἶναι ἡ μεταφυσικὴ τῆς φυσικῆς⁴. Ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ τάξει τίθεται ἡ Περὶ οὐρανοῦ πραγματεία, ἐν ᾗ γίνεται λόγος περὶ ἐνότητος τοῦ κόσμου, περὶ αἰδιότητος αὐτοῦ καὶ περὶ τῆς θεωρίας τῆς σφαίρας, καθ' ἣν ἠκολούθησε τῇ Καλλίπῳ τῷ Κυζικηνῷ. Οὗτος παρὰ Πολεμάρχῳ τῷ μαθητῇ τοῦ Εὐδόξου παιδευθεὶς ἦλθεν εἰς Ἀθήνας, ὅπου ἔσχεν ἐπιστημονικὰς σχέσεις πρὸς τὸν ἡμέτερον φιλόσοφον⁵. Ἡ δὲ

¹) Παράβαλλ. Christ ἐν σελίδ. 405. ²) Opa Spengel, Über die Reihenfolge der naturwissenschaft. Schriften des Aristoteles Münch 1849 ἐν σελίδ. 143. ³) Ὁ αὐτὸς ἐν τῇ διατριβῇ Über das 7. Buch der Physik des Arist. Abhandl. d. b. Akad. III, 305—49. ⁴) Παράβαλλ. Christ ἐν σελίδ. 406. ⁵) Bergk IV, 486.

πραγματεία *Περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς* συνισταμένη ἐκ δύο βιβλίων ἔχει ὑπόθεσιν τὴν σύστασιν τῶν ὄντων. Ὁ Σταγειρίτης δὲν δέχεται τὰ τέσσαρα στοιχεῖα τῶν ἀρχαιοτέρων φιλοσόφων, ἀλλὰ διδάσκει, ὅτι ἡ μίξις τοῦ θερμοῦ καὶ ξηροῦ ἀποτελεῖ τὸ πῦρ, ἡ τοῦ θερμοῦ καὶ ὑγροῦ τὸν ἀέρα, ἡ τοῦ ψυχροῦ καὶ ξηροῦ τὴν γῆν καὶ ἡ τοῦ ψυχροῦ καὶ ὑγροῦ τὸ ὕδωρ¹. Τὴν θεωρίαν ταύτην ἀναπτύσσει ἐν τοῖς *Μετεωρολογικοῖς*, ἅπερ συνίστανται ἐκ τεσσάρων βιβλίων. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ τέταρτον δὲν ἔχει σχέσιν πρὸς τὰ προηγούμενα, ἤδη ὁ ὑπομνηματιστὴς Ἀλέξανδρος ὁ Αἰγυνὸς ἐθεώρει ὡς ἰδιαίτεραν πραγματείαν συνδέων πρὸς τὰ βιβλία *Περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς*². Ἀρχαῖοι κριτικοὶ ἐξέφρασαν ἀμφισβολίας περὶ τῆς γνησιότητος τοῦ πρώτου βιβλίου. Καθ' ὅλου ἡ τάξις τῶν βιβλίων θεωρεῖται τεταραγμένη³. Τὸ σύγγραμμα, ὅπερ εἶναι ἐπιμελῶς ἐπεξεργασμένον, συνεγράφη κατὰ τὸν χρόνον, καθ' ὃν ἤδη ὁ μέγας Ἀλέξανδρος εἶχεν ἐκπορθῆσαι τὴν Ἀσίαν, ὡς μαρτυροῦν αἱ ἀκριβεῖς γνώσεις τοῦ φιλοσόφου περὶ τῆς χώρας ταύτης⁴.

Καὶ ἐν πᾶσι μὲν τοῖς φυσικοῖς ζητήμασιν ὁ διδάσκαλος τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου δεικνύει πρωτότυπον ἔρευναν, κατ' ἐξοχὴν δ' ἐν τῇ ἐξετάσει τῶν ζώων. Λέγεται, ὅτι οὗτος συνέγραψε πεντήκοντα ἢ ἑβδομήκοντα πραγματείας περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης⁵. Εἰς ἡμᾶς περιῆλθον Αἱ περὶ τὰ ζῷα ἱστορίαι συνιστάμεναι ἐκ δέκα βιβλίων. Ἐκ τούτων τέσσαρα μὲν ἔχουσιν ἐπιγραφὴν *Περὶ ζώων μορίων*, πέντε δὲ *Περὶ ζώων γενέσεως* καὶ ἐν *Περὶ πορείας ζώων*. Ἐν ἀρχῇ τῆς συγγραφῆς ὑπάρχει γενικὴ σύνοψις τοῦ ὅλου⁶, ἣ ἀκολουθεῖ

¹) *Περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς*. B, γ'. ἐν σελίδ. 331 β, 3. ²) *Ora Ideler, Meteor. II, 347—49 καὶ Spengel, Reihenfolge der naturwissenschaftlich. Schriften des Arist. Abhandl. d. b. Ak. V, 10. ³) Παράβαλλ. Bergk, IV, 487. ⁴) *Μετεωρ.* I. 3. Τὰς εἰδήσεις, ὡς φαίνεται, ἐλάμβανε παρὰ τοῦ Καλλισθένης. ⁵) Plinius H. N. VIII, 17, 66. ⁶) Ἐν βιβλ. I, 1—6.

ἐξέτασις τῶν μερῶν τῶν ζώων¹, ἡ γένεσις αὐτῶν² καὶ ἐν τέλει ὁ τρόπος τοῦ βίου καὶ ἡ τροφή αὐτῶν³. Περὶ πάντων τούτων γίνεται λόγος ἐν τοῖς ὀκτὼ πρώτοις βιβλίοις. Περὶ τῆς γνησιότητος τῶν δύο τελευταίων ἠγέρθησαν ἀμφισβολαί. Πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ὁ Dittmeyer⁴ ἐπειράθη, ὅπως ἐκ τῆς γλώσσης καὶ ἐκ τῶν πραγμάτων δείξῃ, ὅτι τὸ ἔννατον βιβλίον δὲν εἶναι ἔργον τοῦ Ἀριστοτέλους. Καὶ τοῦ δεκάτου ἡ γνησιότης ἀμφισβητεῖται, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Susemihl⁵ ἐπιδοκιμάζεται ἡ γνώμη τοῦ ἀρχαίου ἐκδότου Camus⁶, καθ' ὃν τοῦτο εἶναι τὸ ὑπὸ Διογένοτος τοῦ Λαερτίου ἐπιγραφόμενον Ὑπὲρ τοῦ μὴ γεννᾶν⁷. Κατὰ δὲ τὸν Spengel ἡ διατριβὴ τοῦ Ἀριστοτέλους μετεφράσθη εἰς τὴν λατινικὴν, ἐξ ἧς πάλιν ἤχθη εἰς τὴν Ἑλληνικὴν⁸.

Τὸ Περὶ ψυχῆς τοῦ Ἀριστοτέλους δὲν ἀνήκει τῇ μεταφυσικῇ, ὥς παρὰ Πλάτωνι, ἀλλὰ τῇ ζωολογίᾳ. Ἡ πραγματεία αὕτη συνίσταται ἐκ τριῶν βιβλίων, ἐξ ὧν ἐν τῷ πρώτῳ ὁ Σταγειρίτης ἐπικρίνει τὰς φιλοσοφικὰς τῶν προγενεστέρων θεωρίας. Κατὰ τὸν ἡμέτερον φιλόσοφον ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα εἶναι ἀχώριστα ἀλλήλων. Ψυχὴ ἄνευ σώματος δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ, ὥς δὲν δύναται τις νὰ βαδίσῃ ἄνευ ποδῶν⁹. Διότι κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην ἡ ψυχὴ εἶναι ἡ μορφή τῆς ὕλης, ἡ ἐντελέχεια τοῦ

¹) Ἐν βιβλ. I, 7—IV, 7. ²) Ἐν βιβλ. V—VII. ³) Ἐν βιβλ. VIII. Παράβαλλ. Prantl, De Aristot. librorum ad histor. animal. pertinentium ordine, Monachii 1849 καὶ Spengel, Reihenfolge der naturwiss. Schriften 19. ⁴) Blätter für Bayer. Gymn. XXIII (1887), 16—162. ⁵) Ἐν γραμμ. I, 157 σημ. 826. ⁶) Ἐν σελίδ. XXVII τῆς ἐκδόσεως. ⁷) Ἐν βιβλ. V, 25. ⁸) De Aristotelis libro decimo historiae animalium et incerto auctore libri Περὶ κόσμου, Heidelberg, 1842. Παράβαλλ. Christ 407. Ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου ἐγένετο ἐπιτομὴ τοῦ συγγράμματος τοῦ Ἀριστοτέλους, ἧς ἀποσπάσματα εὐρέθησαν καὶ ὑπὸ Μηνᾶ Μιναΐδου καὶ ὑπὸ Σπ. Αἰάπρου ἐν τῇ μορῇ τοῦ ἁγίου Διονυσίου, ἅπερ ἐδημοσιεύθησαν (Spirdidion Lambros, Suppl. Aristot. Berol. 1885). Τὰ τελευταῖα ταῦτα περιέχουσι τὰ Περὶ τῶν ζωοτοκούντων. ⁹) Περὶ γενέσε. ζώων βιβλ. B, 3.

σώματος¹ καὶ ἡ ἐπίκεντρος ἐνόησις τῶν ζωϊκῶν λειτουργιῶν. Ἄλλ' ἐν ᾧ οὗτος λέγει τὴν ψυχὴν φθαρτὴν, παρατηρεῖ, ὅτι ὁ νοῦς εἶναι χωριστός, ἀθάνατος καὶ αἰδῖος. Τὸν νοῦν ὁμοῦς δὲν θεωρεῖ ὡς προσωπικόν, ἀλλ' ὡς ἀνήκοντα τῷ ὅλῳ καὶ θύραθεν ἐπερχόμενον. Ὁ νοῦς κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην εἶναι ἀπαθήσι ἀμυγῆς καὶ αἰδῖος. Διακρίνει δὲ νοῦν ποιητικόν καὶ νοῦν παθητικόν. Φαίνεται, ὅτι τὰς εἰρημένας ιδιότητας ἀποδίδει τῷ πρώτῳ. Ἀλλὰ περὶ τοῦ ζητήματος τούτου, περὶ οὗ ὁ φιλόσοφος πραγματεύεται ἐν τῷ τρίτῳ βιβλίῳ, δὲν λέγει σαφῶς καὶ ἐντεῦθεν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὑπομνηματισταῖς ἡγήθησαν πολλοὶ διαφωνοῦναι². Πλὴν τῆς πραγματείας ταύτης φέρονται καὶ πολλοὶ διατριβαὶ κατατασσόμεναι εἰς τὴν συλλογὴν τὴν ἐπιγραφομένην *Μικρὰ φυσικὰ* (*Parva naturalia*). Ἦσαν δ' αὗται ὠρισμέναι πρὸς συμπλήρωσιν τῆς *Περὶ ψυχῆς* πραγματείας. Ἐπιγράφονται δὲ *Περὶ αἰσθήσεως καὶ αἰσθητῶν*, *Περὶ μνήμης καὶ ἀναμνήσεως*, *Περὶ ὕπνου καὶ ἐγρηγόρευσεως*, *Περὶ ἐνυπνίων καὶ τῆς καθ' ὕπνον μαντικῆς*, *Περὶ μακροβιότητος καὶ βραχυβιότητος*, *Περὶ νεότητος καὶ γήρως*, *Περὶ ζώης καὶ θανάτου* καὶ *Περὶ ἀναπνοῆς*.

Τοῖς φυσικοῖς συγγράμμασιν ἀνήκει καὶ τὸ *Περὶ φύτων*, ὅπερ συνίσταται ἐκ δύο βιβλίων. Ἰσως ὁ Ἀριστοτέλης ἔγραψε τοιαύτην πραγματείαν, ἀλλὰ τὸ εἰς ἡμᾶς περιελθὼν δὲν θεωρεῖται γνήσιον ὑπὸ τῶν κριτικῶν διότι ὁ Πλίνιος περὶ τούτου σιωπᾷ³. Ὡσαύτως δὲν εἶναι Ἀριστοτελικὸν ἔργον ἡ *Περὶ*

¹) *Περὶ ψυχῆς* B, 1 "Εἴ τι κοινόν ἐπὶ πάσης ψυχῆς δεῖ λέγειν, εἴη ἂν ἐντελέχεια ἢ πρώτη σώματος φυσικοῦ ὁργανικοῦ." ²) Christ ἐν *σελ.* 408. Παράβαλλ. Deinhardt, *Der Begriff der Seele mit Rücksicht auf Aristoteles*, Hamburg 1840 καὶ Volkmann, *Die Grundzüge der Aristotelischen Psychologie*, Prag 1858 καὶ Ueberweg, *Grundriss der Geschichte d. Phil.* Berlin 1867 ἐν *σελ.* 166. ³) Rhein. Mus. XIV (1859) ἐν *σελ.* 88—101, ἐνθα ὑπάρχει διατριβὴ τοῦ Jessen, Ueber des Arist. Pflanzenwerke.

κόσμου πραγματεία διότι ὁ συγγραφεὺς γινώσκει τὰς θεωρίας τῶν στωϊκῶν, ὧν ἄλλας μὲν ἰδιοποιεῖται, ἄλλας δὲ ἀνασκευάζει¹. Εἰκάζεται δ², ὅτι συνετάχθη ὑπὸ τοῦ Χρυσίππου³ ἢ ὑπὸ Νικολάου τοῦ Λαμασκηνοῦ⁴. Συνέζη δ³, ἵνα τὸ ἔργον ἀποδοθῇ τῷ Ἀριστοτέλει· διότι τούτον προτάσσεται εἰσαγωγικῇ ἐπιστολῇ πρὸς Ἀλέξανδρον. Ἀλλ' εἰκάζεται, ὅτι οὗτος εἶναι ἢ ὁ ἐπίτροπος (Procurator 48—8 μ. Χ.) τῆς Ἰουδαίας ἢ ὁ υἱὸς τοῦ Ἀντωνίου καὶ τῆς Κλεοπάτρας⁴. Πρὸς δὲ φέρονται καὶ ἄλλαι μικραὶ διατριβαὶ ἀμφιβόλου γνησιότητος, δηλ. Περὶ πνεύματος⁵, Περὶ κινήσεως⁶, Περὶ χρωμάτων⁷, ὅπερ ἀποδίδεται τῷ Θεοφράστῳ, καὶ τὰ Φυσιολογικὰ⁸, ἅπερ συνετάχθησαν μετὰ τὸν Ἀδριανόν, διότι ἐν τούτοις γίνεται μνεία⁹ τοῦ σοφιστοῦ Διονυσίου ζήσαντος ἐπὶ τούτου τοῦ αὐτοκράτορος. Ὡσαύτως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀριστοτέλους συνετάχθη ἢ πραγματεία Περὶ θαυμασίων ἀκουσμάτων. Διότι τοῦτο μαρτυρεῖ ἡ μνεία τοῦ Ἀγαθοκλέους¹⁰ καὶ τοῦ Κλεομένους¹¹.

Τὰ δὲ Προελήματα διαιρούμενα εἰς 38 κεφάλαια ἢ ἐπιγραφὰς περιλαμβάνουσι πλείστας σοφὰς γνώσεις καὶ ἐκτίθενται κατὰ τὴν μέθοδον τῶν ἐρωτήσεων καὶ ἀποκρίσεων. Ἡ συναγωγὴ αὕτη περιέχει προελήματα οὐ μόνον τοῦ Ἀριστοτέλους, ἀλλὰ καὶ τοῦ Ἱπποκράτους, τοῦ Θεοφράστου καὶ ἄλλων μεταγενεστέρων¹². Τούτοις ἀνήκουσι τὰ Προελήματα μηχανικά, ἅπερ διαφέρουσι τῶν ἡγουμένων μόνον, καθ' ὅσον περιορίζονται ἐν μηχανικοῖς ζητήμασιν. Οἱ ἀρχαιότεροι ὁμῶς ἐκδίδται

1) Bergk IV, 495. 2) Osann, Beiträge zur griech. und röm. Literaturg. 3) Bergk, Rhein. Mus. 37, 50. 4) Christ ἐν σελίδ 408 σημ. 5. 5) "Opa Siebeck, Geschichte d. Psychol. I, 2 ἐν σελίδ 430. 6) Sussemihl I, 156, σημ. 822. 7) "Opa Prantl, Aristoteles über die Farben, München, 1849. 8) Förster, De Aristotelis quae feruntur Physiognomicis recensendis, Kiel 1882. 9) Ο αὐτός Die Physiognomik der Griechen, Kiel 1884. 10) Ἐν κεφ. 3 σελ. 808 α. 11) Ἐν κεφ. 110. 12) E. Richter, De Arist. probl. Bonn. Diss. 1885.

συνέδεον μετὰ τῶν θαυμασίων ἀκουσμάτων. Προσέτι μνημονεύονται αἱ διατριβαὶ Ἀνέμων θέσεις καὶ προσηγορίαι¹⁾, Περὶ τῆς τοῦ Νείλου ἀναβάσεως, ἣτις σφίζεται ἐν λατινικῇ μεταφράσει γενομένη ἐκ τοῦ Ἀραβικοῦ²⁾, Περὶ ὑγείας καὶ νόσου (αὕτη εἶχεν ἤδη ἀπολεσθῇ ἐπὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ Ἀφροδισιέως), Περὶ τῶν ἀνατομῶν, Περὶ τροφῆς, Ὀπτικὰ καὶ Ἀστρολογικά. Ἄν τις λάβῃ ὑπ' ὄψει πάσας ταύτας τὰς ἐρεῦνας περὶ τὴν φύσιν, θέλει ἐκπλαγῇ διὰ τὴν εὐρύτητα τῶν παρατηρήσεων. Διότι ὁ συγγραφεὺς παρὰ τῶν προγενεστέρων, ὡς παρὰ τοῦ Ἱπποκράτους, πάνυ ὀλίγα παρέλαβεν³⁾.

Τὸν πυρῆνα τῆς Ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας ἀποτελεῖ τὸ σύγγραμμα τὸ ἐπιγραφόμενον Τὰ μετὰ τὰ φυσικά, ἅπερ ἔχουσιν ὑπόθεσιν τὴν πρώτην φιλοσοφίαν. Διότι ὁ Σιαγειρίτης πραγματεύεται περὶ τῶν τεσσάρων αἰτίων τῶν ὄντων, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθέν ἐλέγομεν⁴⁾. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἀνήκει τοῖς ἀκροαματικοῖς καὶ ἡκροάσαστο αὐτοῦ καὶ ὁ μέγας Ἀλέξανδρος. Ἐπειδὴ δ' ὁ Ἀριστοτέλης ἐξέδωκε τοῦτο κατὰ τὴν στρατείαν τοῦ μαθητοῦ εἰς τὴν Ἀσίαν, οὗτος ἐν τινι ἐπιστολῇ μέμφεται τῷ διδασκάλῳ⁵⁾. Ἀλλὰ τινες τῶν νεωτέρων ἔχουσι τὴν γνώμην, ὅτι

¹⁾ O. Apelt, Aristotelis quae feruntur de plantis, de mirabilibus auscultationibus, Mechanica, de lineis insecabilibus, ventorum situs et nomina, de Melisso Xenophane Gorgia, Leipzig 1888. ²⁾ Christ 410.

³⁾ Poschenrieder, Die naturwissenschaftlichen Schriften des Arist. in ihrem Verhältniss zu den Büchern der hippokratischen Sammlung, Bamberg Progr. 1887. ⁴⁾ Ἐν σελῖδ. 560. ⁵⁾ Πλούταρχ. ἐν βίῳ Ἀλεξάνδρ. 7.

“Εοικε δὲ Ἀλέξανδρος οὐ μόνον τὸν ἠθικὸν καὶ πολιτικὸν παραλαβεῖν λόγον, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀπορρήτων καὶ βαθυντέρων διδασκαλιῶν, ὡς οἱ ἄνδρες ἰδίως ἀκροαματικὰς καὶ ἐποπτικὰς προσαγορεύοντες οὐκ ἐξέφερον εἰς πολλούς, μετασχεῖν.” Ἡδὴ γὰρ εἰς Ἀσίαν διαβέβηκώς καὶ πυθόμενος λόγους τινος ἐν βιβλίοις περὶ τούτων ὑπὸ Ἀριστοτέλους ἐκδεδῶσθαι, γράφει πρὸς αὐτὸν ὑπὲρ φιλοσοφίας παρρησιαζόμενος ἐπιστολήν, ἥς ἀντίγραφόν ἐστιν. Ἀλέξανδρος Ἀριστοτέλει εὖ πράττειν. Οὐκ ὀρθῶς ἐποίησας ἐκδοῦς τοὺς ἀκροαματικούς τῶν λόγων· τίμη γὰρ δὴ διοίσωμεν ἡμεῖς τῶν ἄλλων, εἰ,

τὸ ἔργον εἶναι ἐκ τῶν τελευταίων τοῦ φιλοσόφου. Κατὰ κακὴν μοῖραν ἡ πολύτιμος αὕτη συγγραφὴ περιῆλθεν εἰς ἡμᾶς ἐν κακῇ καταστάσει. Συνίσταται δ' αὕτη ἐκ δέκα καὶ τεσσάρων βιβλίων, ἅπερ διακρίνονται διὰ τῶν γραμμάτων τοῦ ἡμετέρου ἁλφαβήτου (Α—Ν). Σημειωτέον δ', ὅτι τὰ δύο πρῶτα βιβλία σημειοῦνται διὰ τοῦ Α μεγάλου καὶ α μικροῦ, ὅπερ ὑπὸ τινων ἀποδίδεται τῷ μαθητῇ αὐτοῦ Πασικλεῖ ἢ Πασικράτει τῷ Ῥοδίῳ¹. Ἐκ τῶν εἰρημένων βιβλίων ἐξεργασμένα εἶναι τὰ βιβλία Α Β Γ Ε Ζ Η Θ. Καθ' ὅλου δ' ἡ σειρὰ τῶν βιβλίων θεωρεῖται τεταραγμένη. Δὲν φαίνεται δ' ἀπίθανος ἡ γνώμη, καθ' ἣν τὸ προκείμενον σύγγραμμα εἶναι συρραφὴ διαφόρων πραγματεῶν, ὧν ἄλλαι μὲν ἦσαν ἐκδεδομένα, ὡς λέγει ὁ Πλούταρχος, ἄλλαι δ' ἀτελεῖς καὶ ἀνέκδοτοι. Ὅπως οὐδήποτε ὅμως καὶ ἐν τῇ οἰκτρᾷ ταύτῃ καταστάσει τὸ σύγγραμμα ὁμολογεῖται ὡς βαρύτιμον. Εἶναι δ' ἀμφίβολον, ἂν ἔχωμεν πάσας τὰς διατριβὰς τὰς γραφείας ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους περὶ τῆς πρώτης φιλοσοφίας.

Οὐχ ἥττον σπουδαιοτάτην θέσιν κατέχουσιν αἱ ἠθικαὶ πραγματεῖαι, αἵτινες εἶναι τρεῖς, τὰ Ἡθικὰ Νικομάχεια συνιστάμενα ἐκ δέκα βιβλίων, τὰ Ἡθικὰ Εὐδήμεια ἐξ ἐπτά καὶ τὰ Ἡθικὰ μεγάλα ἐκ δύο. Περὶ τῆς γνησιότητος τούτων ἠγέρθησαν ἀμφιβολίαι καὶ ἐγένοντο πολλαὶ εἰκασίαι. Καὶ αἱ τρεῖς αὗται πραγματεῖαι μνημονεύονται ὑπὸ Διογένηος τοῦ Λαερτίου,

καθ' οὓς ἐπαιδευθῆμεν λόγους, οὗτοι πάντων ἔσονται κοινοί; . . . Ταύτην μὲν οὖν τὴν φιλοτιμίαν αὐτοῦ παραμυθούμενος Ἀριστοτέλης ἀπολογεῖται περὶ τῶν λόγων ἐκείνων, ὡς καὶ ἐκδεδομένων καὶ μὴ ἐκδεδομένων. Ἀληθῶς γὰρ ἡ Μετὰ τὰ φυσικὰ πραγματεία πρὸς διδασκαλίαν καὶ μάθησιν οὐδὲν ἔχουσα χρησίμους ὑπόδειγμα τοῖς πεπαιδευμένοις ἀπ' ἀρχῆς γέγραπται. ¹) Ὁρα Bonitz, Aristot. Met. I, 15. Παράβαλλ. Luthe, Zur Kritik und Erklärung von Aristoteles Metaphysik und Alexanders Commentar zu derselben Hermes (1880) ἐν σελίδ. 207. Παράβαλλ. Susseml. I, 160 ἐν σημ. 832.

ὅπερ ὑποδηλοῖ, ὅτι εἶναι λίαν ἀρχαῖα. Τὰ Ἡθικὰ Εὐδήμεια φαίνεται, ὅτι εἶναι ἔργον τοῦ μαθητοῦ τοῦ Ἀριστοτέλους Εὐδήμου τοῦ Ῥοδίου, ὅστις εἶχε γράφει καὶ Ἀναλυτικὰ καὶ Φυσικὰ¹, ἅπερ καὶ ὁ Σιμπλίκιος ἀνέγνω. Εἰκάζεται δ', ὅτι ὁ Ῥόδιος περιπατητικὸς εἰργάσθη κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ διδασκάλου σκοπῶν, ἵνα τὴν ἠθικὴν τούτου φιλοσοφίαν ἐν βραχυτέρᾳ μορφῇ παραδώσῃ, ἐν τισι διορθώσῃ καὶ ἄρῃ τὰς πρὸς ἐπικρίσιν ἀφορμὰς². Ὅτι δὲ ταῦτα εἶναι πιθανά, τεκμηριοῦται καὶ ἐκ τούτου, ὅτι τινὰ κεφάλαια³ εἶναι κοινὰ τῇδε τῇ πραγματείᾳ καὶ τοῖς Ἡθικοῖς Νικομαχείοις. Τὰ δὲ Ἡθικὰ μεγάλα εἶναι ἢ μικροτέρα τῶν ἠθικῶν διατριβῶν καὶ ἔχει ὥς βάσιν τὰς δύο μνημονευθείσας. Φαίνεται δ', ὅτι συνετάχθη ἐν χρόνοις, καθ' οὓς τὰ δόγματα καὶ οἱ ὅροι τῆς στωϊκῆς φιλοσοφίας εἰσέδυσαν εἰς τὴν σχολὴν τῶν περιπατητικῶν⁴. Ὁ Bergk⁵ εἰκάζει, ὅτι αὕτη ἀνήκει τῷ Φανίᾳ, ὅστις ἦτο πολίτης καὶ φίλος τοῦ Θεοφράστου.

Ὅπως δὲ ποτε τὰ Ἡθικὰ Νικομάχεια εἶναι τὸ κατ' ἐξοχὴν ἔργον τοῦ Ἀριστοτέλους. Λέγει μὲν ὁ Κικέρων⁶, ὅτι ἐγγράφη ὑπὸ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Νικομάχου, ἀλλ' εἰκάζεται, ὅτι οὗτος ἐπλανήθη ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς. Φαίνεται, ὅτι ὁ Νικόμαχος ἦτο μόνον ἐκδότης. Τὰ βιβλία ὀκτὼ καὶ ἐννέα ἔχουσιν ὑπόθεσιν τὴν φιλίαν, ἀλλ' ἐπειδὴ ταῦτα χαλαρῶς τοῖς ἄλλοις συνδέονται, δὲν εἶναι ἀπίθανος ἡ γνώμη, καθ' ἣν ταῦτα ἀπειτέλουν ἴδιον σύγγραμμα. Διότι καὶ ἐν τοῖς καταλόγοις τῶν Ἀλεξανδρινῶν μνημονεύεται πραγματεία Περὶ φιλίας. Ἐν δὲ τῷ δεκάτῳ βιβλίῳ ὁ φιλόσοφος πραγματεύεται περὶ ἡδονῆς⁷ καὶ εὐδαιμο-

¹) Ὅρα L. Spengel, Eudem. Fragmenta, Berol. 1866. ²) Παράβαλλ. Nicolai II, 34. ³) Νικομ. I, V—VII = Εὐδήμ. I, IV—VI. ⁴) Ὅρα Spengel, Aristotelische Studien, Abhandl. d. b. Akad. X, 1863. Παράβαλλ. καὶ Zeller II³, 2. 101 καὶ Nicolai II, 34. ⁵) Ἐν τόμ. IV, 494. ⁶) De finibus V, 5, § 12. ⁷) Δημ. I. Ὀλύμπιος, Ἀριστοτέλους διδασκαλία περὶ ἡδονῆς, Ἐν Λευρ. 1879.

ρίας. Τὴν ἡδονὴν δὲν ἀποκρούει, ἀλλὰ προτιμᾷ τὴν τελειοτάτην, ἣτις εἶναι ἡ τοῦ εὖ ἔχοντος πρὸς τὸ σπουδαιότατον¹. Κατὰ τὸν Σταγειρίτην τέλος τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων εἶναι ἡ εὐδαιμονία, ἣν ὀρίζει ὡς κατ' ἀρετὴν ἐν ἐργείᾳ². Ἀλλὰ τί ἄρα γε εἶναι ἡ Ἀριστοτελικὴ ἀρετή; Ὁ Σωκράτης, ὡς γνωστόν, τὰς ἀρετὰς ὥριζεν ὡς φρονήσεις³. Κατὰ τὸν Σταγειρίτην ὅμως ἡ ἀρετὴ εἶναι μεσότης δύο ἁκρῶν κακίας, τῆς ὑπερβολῆς καὶ τῆς ἐλλείψεως⁴. Κατὰ ταῦτα ὑπερβολαὶ μὲν εἶναι ὀργιλότης, θρασύτης, ἀναισχυντία, ἀκολασία, ἐλλείψεις δ' ἡ ἀναληγσία, ἡ δειλία, ἡ κατάπληξις καὶ ἡ ἀναισθησία, καὶ μεσότης ἡ πραότης, ἡ ἀνδρεία, ἡ αἰδώς καὶ ἡ σωφροσύνη. Ἐκ τῶν εἰρημμένων λοιπὸν εὐδαίμων εἶναι ὁ κατ' ἀρετὴν τελείαν ἐνεργῶν καὶ τῶν ἐκτὸς ἀγαθῶν ἱκανῶς μετασχών⁵. Τὰ Ἡθικὰ Νικομάχεια κατὰ πάντας τοὺς αἰῶνας ἐξόχως ἐτιμήθησαν καὶ ἐγένοντο ἡ μεγάλη δεξαμενὴ, ἐξ ἧς θεολόγοι καὶ φιλόσοφοι ἤντησαν⁶. Πρὸς τὰ ἠθικὰ τοῦ φιλοσόφου συγγενὲς σύγγραμμα εἶναι τὸ Περὶ ἀρετῶν καὶ κακιῶν, ἀλλ' ὑπὸ τῶν κριτικῶν ἡ γνησιότης τούτου δικαίως ἀμφισβητεῖται⁷.

Πλὴν τῶν μνημονευθέντων συγγραμμάτων διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν καὶ ἐξ ἐπιστολαί⁸. Οἱ ἀρχαῖοι ὅμως ἐγίνωσκον πολλὴν πλείονα· ἐν τινὶ μὲν καταλόγῳ τῶν Ἀριστοτελικῶν συγγραμμάτων μνημονεύονται εἴκοσιν ἐπιστολαί, παρὰ δὲ Διογένει τῷ

1) Ἐν Ἡθικ. Νικομ. Κ, 4, 1174 β. "Κατὰ πᾶσαν γὰρ αἴσθησιν ἔστιν ἡδονή, ὁμοίως δὲ καὶ διάνοιαν καὶ θεωρίαν, ἡδίστη δ' ἡ τελειοτάτη, τελειοτάτη δὲ ἡ τοῦ εὖ ἔχοντος πρὸς τὸ σπουδαιότατον τῶν ὑφ' αὐτήν." 2) Αὐτόθι Κ, 7, 1177 α. 3) "Ὅρα Εἰσαγωγὴν μου εἰς Πρωταγόρ. ἐν σελίδ. 32. 4) Ἡθικ. Εὐδὴμ. Β, 3, 1220 β. "Ὅστι' ἀνάγκη τὴν ἠθικὴν ἀρετὴν περὶ μέσ' αἶτια εἶναι καὶ μεσότητι τινά." Παράβαλλ. Ueberweg ἐν σελίδ. 174. 5) Ἐν Ἡθικ. Νικομ. Α, 11, 1101 α. 6) "Ὅρα πολλὰ περὶ τούτου παρὰ Διον. Θερσιαν. ἐν Ἀδαμ. Κορ. III, 47. 7) Schuchhardt, Andronici Rhodii qui fertur libelli. Περὶ παθῶν pars altera de virtutibus et vitiis, Darmst 1883. 8) Αἶτια φέρονται ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Herscher, Epist. Gr. ἐν σελίδ. 172—4 καὶ ἐν τῇ Ἀκαδ. ἐκδ. τοῦ Ἀριστοτέλ. ἐν σελίδ. 1578—82.

Λαερτίω¹ σημειοῦνται τέσσαρες μὲν πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον, ἐννέα δὲ πρὸς τὸν Ἀντίπατρον, μία πρὸς τὴν Ὀλυμπιάδα, μία πρὸς Μέντορα, μία πρὸς Ἀρίστωνα, μία πρὸς Ἡφαιστίωνα, μία πρὸς Θεμισταγόραν, μία πρὸς Φιλόξενον, μία πρὸς Δημόκριτον καὶ πρὸς Φίλιππον· ἀλλ' ὁ ἀριθμὸς τῶν πρὸς τὸν πατέρα ἐπιστολῶν δὲν μνημονεύεται. Βραδύτερον ὁ βιβλιογράφος Ἀρτέμων ἐδημοσίευσε συλλογὴν Ἀριστοτελικῶν ἐπιστολῶν συνισταμένην ἐξ ὀκτὼ τόμων. Οἱ ἀρχαῖοι ἐγίνωσκον καὶ μικροτέραν συλλογὴν², ἣν μετεχειρίζοντο ἐν ταῖς ῥητορικαῖς σχολαῖς ὡς ὑπόδειγμα καλῆς ὑφῆς λόγου³. Ὁ Bergk⁴ εἰκάζει, ὅτι εἰς τὴν συλλογὴν ταύτην ἀνήκουσιν αἱ εἰς ἡμᾶς περιωθεῖσαι. Πιστεύομεν, ὅτι εἰς τὰς εἰρημένας συλλογὰς παρεισέδυσαν καὶ πλασταί, ἀλλ' οἱ κριτικοί, ὡς συνήθως, ἀμφιβάλλουσι περὶ ὁλοκλήρου τῆς συλλογῆς τοῦ Ἀρτέμωνος. Ἡ τοιαύτη κρίσις εἶναι ὑπερβολικὴ. Ἐπεδὴ ὁ Ἀριστοτέλης ἐπὶ μεγάλῳ Ἀλεξάνδρῳ ἦτο τὸ ἐπιστημονικὸν κέντρον ὁλοκλήρου τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου, οὐδὲν τὸ παράδοξον, ὅτι οὗτος πολλὰς ἐπιστολάς ἔγραψεν, ὡς καὶ ἔλαβεν. Ἄλλως τὰ περιωθέντα ἀποσπάσματα ἔχουσι περιφανῆ μαρτύρια πρωτοτύπου πνεύματος, οὗ συνήθως οἱ πλαστογράφοι στεροῦνται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

ΠΕΡΙ ΑΚΑΔΗΜΕΙΑΣ ΚΑΙ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΩΝ

Μετὰ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ μάχην ἡ ἐλευθερία τῶν ἡμετέρων προγόνων περιορίσθη· περιορισθεῖσα δὲ δὲν ἔβλαψεν, ἀλλ' ὥφέλησε τὴν φιλοσοφίαν. Διότι ἐν τοῖς χρόνοις τῆς ἀπολύτου ἐλευθερίας αἱ μεγάλαι διάνοιαι κατηναλίσκοντο ἐν ταῖς πολιτικαῖς διαμάχαις. Νῦν ὅμως ἐξακολουθοῦσι μὲν ὑπάρχοντα τὰ πολιτικά

¹) Ἐν βιβλ. V, 27. ²) Γρηγόρ. Ναζ. Ἐπιστ. 165. ³) Συμπλίκ. 27 A. ⁴) Ἐν τόμ. IV, 497.

συστήματα καὶ ἐρίζουσιν οἱ ἀριστοκρατικοὶ πρὸς τοὺς δημοκρατικούς, ἀλλὰ σπουδαιότεραν θέσιν καταλαμβάνουσιν αἱ φιλοσοφικαὶ σχολαί, ἐν αἷς κατατάσσονται αἱ ἐξοχώτεραι διάνοιαι. Οἱ ἰδρυταὶ τῶν φιλοσοφικῶν σχολῶν ἦσαν μὲν ξένοι, ἀλλὰ τὴν ἔδραν αὐτῶν εἶχον ἐν Ἀθήναις¹. διότι ἡ πόλις αὕτη διέκειτο εὖνους πρὸς τοιαύτας σπουδάς. Ἐνίοτε οἱ κωμικοὶ² καὶ οἱ νομοθέται ἐγίνοντο τοῦτοις δῆλαιοι, ἀλλ' ἡ ἀντίδρασις αὐτῶν ἦτο ἀσθενής³.

Ἡ ἀρχαιότατη τῶν ἐν Ἀθήναις φιλοσοφικῶν σχολῶν ἦτο ἡ Ἀκαδήμεια, ἧς, ὡς εἴρηται, ἰδρυτὴς ἐγένετο ὁ Πλάτων. Τούτου διάδοχος ἐγένετο Σπεύσιππος ὁ ἀνεψιὸς (ἀδελφιδοῦς) αὐτοῦ. Οὗτος προέστη τῆς σχολῆς ἐπὶ ὀκτὼ συνεχῇ ἔτη, ἀνέμειξε τὴν ἰδεολογίαν τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς Ἀκαδημείας μετὰ τῆς θεωρίας τῶν ἀριθμῶν τῶν Πυθαγορείων καὶ κατέλιπε πλεῖστα ὑπομνήματα καὶ διαλόγους, ὡς Περὶ ἡδονῆς, Περὶ δικαιοσύνης, Περὶ φιλοσοφίας καὶ ἄλλα, ὧν μνημονεύει Διογένης ὁ Λαέρτιος⁴. Τὸν Σπεύσιππον διεδέξατο Ξενοκράτης ὁ Χαλκηδόνιος, ὅστις συναπεδήμησε τῷ Πλάτῳ εἰς Σικελίαν. Ὁ φιλόσοφος οὗτος ἦτο νωθρὸς καὶ σεμνὸς καὶ τούτου ἔνεκεν ὁ διδάσκαλος συνεξούλευεν αὐτῷ, ὅπως θύῃ ταῖς Χάραις⁵. Λέγεται, ὅτι πρεσβύσας πρὸς τὸν Ἀντίπατρον κατὰ τὸν Λαμιακὸν πόλεμον

¹) Oge Zumpt, Bestand der philosophischen Schulen in Athen and die Succession der Scholarchen, in Abh. d. Berl. Akad. 1844. Παράβαλλ. καὶ Vilamowitz, Die Philosophenschulen und die Politik, Phil. Unters. IV, 178. 234 καὶ 263—291. ²) Ὁ Ἀλέξιος παρ' Ἀθηναίων XIII, 610 ε λέγει.

Τοῦτ' ἔστιν Ἀκαδήμεια, τοῦτο Ξενοκράτης;
πολλ' ἀγαθὰ δοῖεν οἱ θεοὶ Δημητρίῳ
καὶ τοῖς νομοθέταις, διότι τοὺς τὰς τῶν λόγων,
ὡς φασί, δυνάμεις παραδιδόντας τοῖς νέοις
ἐς κόρακας ἔρρειν φασὶν ἐκ τῆς Ἀττικῆς.

Ὁ Unger (Jahrb. f. Phil. 135 ἐν σελίδ. 755) εἰκάζει, ὅτι ὁ μνημονευόμενος Δημήτριος εἶναι ὁ Φαληρεὺς. ³) Ἀθήν. αὐτόθι. ⁴) Ἐν βιβλ. IV, 4.

⁵) Διογένης. Λαέρτ. IV, 6.

καὶ ὑπὸ τούτου εἰς δεῖπνον κληθεὶς διεπράξατο δι' ἀπαγγελίας στίχων, ὅπως ἀποδοθῇ ἡ ἐλευθερία τοῖς αἰχμαλώτοις¹. Θανὼν δὲ κατέλιπε πλεῖστα συγγράμματα, ὡς *Περὶ φύσεως*, *Περὶ σοφίας*, *Περὶ πολιτείας* καὶ πλεῖστα ἄλλα². Οὗτος πρῶτος διέτλε τὴν φιλοσοφίαν εἰς τρία μέρη, τὴν διαλεκτικὴν, τὴν φυσικὴν καὶ τὴν ἠθικὴν. Διάδοχος τοῦ Ξενοκράτους ἐγένετο Πολέμων ὁ Φιλοστράτου Ἀθηναῖος, ὅστις κατὰ τὴν νεανικὴν ἡλικίαν ἦτο ἀκόλαστος καὶ ποτε εἰσῆλθεν εἰς τὴν σχολὴν τοῦ Ξενοκράτους μεθύων καὶ ἐστεφανωμένος. Διὰ τὴν βακχικὴν ταύτην πάροδον ὁ διδάσκων φιλόσοφος δὲν ἐταράχθη, ἀλλ' ἐξηκολούθησε λέγων περὶ σωφροσύνης. Τὸ βεβακχευμένον μειράκιον ἀκοῦσαν τοὺς λόγους πάραυτα μετετράπη τὴν διάνοιαν καὶ τὸν στέφανον ἐκ τῆς κεφαλῆς ἀποβαλὼν ἐγένετο μαθητὴς τῆς σχολῆς, ἧς προσέστη μέχρι τοῦ 270 π. Χ. Ἐκτοτε ὁ Πολέμων τὸν ἀκόλαστον βίον μυσήσας ἡσχολήθη κατ' ἐξοχὴν περὶ τὴν ἠθικὴν φιλοσοφίαν. Τὸ κατὰ φύσιν ζῆν ἐθεώρει τὸ μέγιστον ἀγαθόν, ὡς παραδίδει ἡμῖν ὁ Κικέρων³. Ὁ ἡμέτερος φιλόσοφος ἡγάπα τὴν ποίησιν καὶ τὸν μὲν Ὀμηρον ὠνόμαζεν ἐπικὸν Σοφοκλέα, τὸν δὲ Σοφοκλέα τραγικὸν Ὀμηρον. Ἐθανε δ' ἐκ φθίσεως ἐν προεξεσηκνίᾳ ἡλικίᾳ καταλιπὼν οὐχὶ ὀλίγα συγγράμματα⁴.

Ὡς ὁ Πολέμων ἐθαύμαζε τὸν Ὀμηρον καὶ τὸν Σοφοκλέα, οὕτω Κράντωρ ὁ Σολεὺς τὸν Ὀμηρον καὶ τὸν Εὐριπίδην⁵. Καὶ αὐτὸς οὗτος ἔγραψε πολλοὺς στίχους, οὓς σφραγίσας ἔθηκεν ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Ἀθηνᾶς τῆς πατρίδος αὐτοῦ· διότι ἐμελλε γὰρ ἀπέλθῃ εἰς Ἀθήνας⁶. Ἐνταῦθα ἐλθὼν ἡκροάσατο τοῦ Ξενο-

¹) Ὁ αὐτὸς IV, 9. ²) Ὁ αὐτὸς IV, 11. ³) De finib. IV, 6, § 14 "Polemone planissime secundum naturam vivere summum bonum esse dixit". Κλήμ. Ἀλεξανδρ. ἐν Στρωμ. II, 419 A. ⁴) Διογέ. Λαέρτ. IV, 20. ⁵) Ὁρα Meier, De Crantore Solensi. Halle 1840 καὶ Kayser, De Crantore Academico, Heidelb. 1841. Διογέ. Λαέρτ. IV, 26. ⁶) Ἀντίοχ. 25.

κράτους συσχολαστήν ἔχων τὸν Πολέμωνα. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Ξενοκράτους ἐγένετο τοῦ συμμαθητοῦ ἀκροατής. Ἐθάρυνεν ὁμῶς πρὸ τοῦ Πολέμωνος. Πλὴν τῶν ποιημάτων ὁ Κράντωρ συνέταξεν ὑπόμνημα εἰς τὸν Τίμαιον τοῦ Πλάτωνος, ὅπερ εἶναι τὸ πρῶτον ἔργον τοῦ εἵδους τούτου¹. Πρὸ πάντων ἐθαυμάζετο τὸ Περὶ πένθους ἔργον τὸ γραφὲν πρὸς παραμυθίαν τοῦ Ἰπποκλέους ἐπὶ τῇ τελευτῇ τῶν τέκνων². Ἀπώλετο μὲν τὸ συγγραμμάτιον πλὴν ὀλίγων ἀποσπασμάτων, ἀλλὰ πλείσται ἰδέαι μέχρις ἡμῶν παρέμειναν. Διότι καὶ ὁ τὸν Ἀξίοχον γράψας ἐντεῦθεν ἠντίλησεν ιδέας καὶ ὁ Πλούταρχος γράφων τὸν Παραμυθητικὸν πρὸς Ἀπολλώνιον ὠφελήθη ἐκ τῆς συγγραφῆς τοῦ Κράντορος³. Καὶ ὁ Κικέρων κατὰ τὸν θάνατον τῆς θυγατρὸς Τυλλίας γράψας παραμυθητικὸν εἰς ἑαυτὸν τῷ Κράντορι ἠκολούθησεν⁴. Ὁ συγγραφεὺς ἦτο δεινὸς περὶ τὴν ὀνοματοποιίαν καὶ ἔγραφε μετὰ τινος ῥητορικῆς χάριτος, ὥς μαρτυροῦσι τὰ ἀποσπάσματα αὐτοῦ⁵. Ὁ δὲ Θριάσιος Κράτης ἦτο υἱὸς τοῦ Ἀντιγένους καὶ ἐγένετο ἀκροατής τοῦ Πολέμωνος⁶. Ὁφέλῃσε δὲ οὗτος περιφανῶς τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα, διότι ἔπεισε τὸν Δημήτριον, ὅπως λύσῃ τὴν πολιορκίαν τῶν Ἀθηνῶν⁷. Ὁ Κράτης διεδέξατο τὸν Πολέμωνα, ἀλλὰ δὲν προέστιν

¹) Πρόκλ. εἰς Τίμ. 24 Α "ὁ πρῶτος τοῦ Πλάτωνος ἐξηγητής Κράντωρ". ²) Πλούταρχ. Παραμ. πρὸς Ἀπολλών. 6. "Ora F. Schneider, De Crantoris libro, qui Περὶ πένθους inscribitur ἡ διατριβὴ αὕτη ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ Zeitschrift f. d. Alterthumsw. 1836 ἐν σελίδ. 839-848. ³) Susemihl I, 120. ⁴) Plin. N. H. Praef. 22 "in Consolatione filiae Crantorem, inquit, sequor". ⁵) Παρὰ Σέξτ. Πρὸς μαθητ. XI, 51-58. ⁶) Διογέ. Λαέρτ. IV, 21. ⁷) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Δημητρ. 46 "Ὁ δὲ ὀργῇ μὲν ἐπὶ ἦλθεν αὐτοῖς καὶ πολιορκίαν περὶ τὸ ἄστυ συνεστήσατο καρτεράν, Κράτης δὲ τοῦ φιλοσόφου πεμφθέντος ὑπὸ τοῦ δήμου πρὸς αὐτόν, ἀνδρὸς ἐνδόξου καὶ δυνατοῦ, τὰ μὲν οἷς ὑπὲρ τῶν Ἀθηναίων ἐδεῖτο πεισθεῖς, τὰ δὲ ἐξ ὧν ἐδίδασκε περὶ τῶν ἐκείνῳ συμφερόντων νοήσας ἔλυσεν τὴν πολιορκίαν, καὶ συναγαγὼν ὅσαι νῆες ἦσαν αὐτῷ καὶ στρατιώτας μυρίους καὶ χίλους σὺν ἱππέσιν ἐμβιβάσας, ἐπὶ τὴν Ἀσίαν ἔπλει, Λυσιστράχου Καρίαν καὶ Λυ-

μακρὸν χρόνον τῆς Ἀκαδημείας. Κατέλιπε δὲ φιλοσοφικὰ συγγράμματα, κωμωδίας καὶ λόγους δημηγορικοὺς καὶ πρεσβευτικούς¹.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κράτητος οἱ Ἀκαδημαῖκοι ἐξελέξαντο ὡς διάδοχον Σωκρατιδὴν τινὰ ὡς πρεσβύτερον, ἀλλ' οὗτος δὲν ἐδέξατο τὸ ἀξίωμα παραιτηθεὶς χάριν τοῦ Ἀρχεσίλαου. Οὗτος ἐγεννήθη ἐν Πιτάνῃ τῆς Αἰολίδος κατὰ τὸ 315 π. Χ., πατέρα δ' ἔσχε τὸν Σεύθην ἢ Σκύθην² καὶ ἔθανε κατὰ τὸ 241]0 τὸ ἐξδομηκοστὸν πέμπτον ἔτος τῆς ἡλικίας ἄγων. Ὁ φιλόσοφος ἦτο πολυτελής³ καὶ εἶχε φιλικὰς σχέσεις πρὸς Ἱεροκλέα τὸν φρούραρχον τῆς ἐν Μουνυχίᾳ Μακεδονικῆς φρουρᾶς⁴. Ἐν μὲν τῷ βίῳ ἦτο ἐλευθέριος, ἀφιλαργυρώτατος καὶ κοινωνικώτατος, ἐν δὲ τοῖς λόγοις εὐρεσιλογώτατος⁵. Ἐπειδὴ ὁμῶς περὶ πάντων ἐπεῖχε, δὲν συνέγραψε ἢ συγγράψας ἔκαστον⁶. Ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἀκαδημείας κατέχει σπουδαίαν θέσιν διότι παρεισαγωγὴν εἰς τὴν Πλατωνικὴν διδασκαλίαν καὶ ἄλλας θεωρίας ἤρξατο πρῶτος τῆς μέσης Ἀκαδημείας⁷.

Τὸν Ἀρχεσίλαον διεδέξατο Λακύνθης Ἀλεξάνδρου ὁ Κυρηναῖος, ὅστις προέστη τῆς σχολῆς εἴκοσι καὶ ἐξ ἑτῆ (241]0 — 215]4)⁸. Δὲν ἐδίδασκε δ' ἐν τῇ Ἀκαδημείᾳ τοῦ Πλάτωνος, ἀλλ' ἐν τινι παρακειμένῳ κήπῳ παρασκευασθέντι ὑπὸ Ἀττάλου τοῦ βασιλέως, ὅστις ἐπωνομάζετο Λακύνδειον. Ὁ βασιλεὺς ἐκάλεσε τὸν φιλόσοφον εἰς Πέργαμον, ἀλλ' οὗτος δὲν ἐδέξατο τὴν πρόσκλησιν εἰπὼν, ὅτι αἱ εἰκόνες πρέπει νὰ θεωρῶνται πόρωθεν⁹. Ἐκ τῆς μετατοπίσεως ἡ σχολὴ ὠνομάσθη Νέα Ἀκα-

διαν ἀποστήσων. 1) Διογένης. Λαέρτ. IV, 23. 2) Στράβ. XIII, 614 καὶ Διογένης. Λαέρτ. IV, 28. Παράβαλλ. Geffers, De Arcesila, Göttingen 1841.

3) Διογένης. Λαέρτ. IV, 40. 4) Αὐτόθι 39. 5) Αὐτόθι 37. 6) Αὐτόθι 32.

7) Αὐτόθι 28. Συνήθως διαιροῦσι τὴν Ἀκαδημειαν εἰς ἀρχαίαν, μέσην καὶ νέαν. Ἀλλ' ὑπάρχουσι καὶ οἱ εἰς πέντε διαιροῦντες. 8) Περὶ τούτου πραγματεύεται ὁ Geffers, De Arcesilae successoribus, Gött. 1845. 9) Διογένης. Λαέρτ. IV, 60.

δήμεια. Ὁ Λακύνδης ἦτο φιλόπονος ἐκ νεανικῆς ἡλικίας, εὐχαρις καὶ εὐόμιλος, ἔσχε δὲ καὶ πολλοὺς ζηλωτάς. Τοῦτον μαθητὴς ἐγένετο Ἀρίστιππος ὁ Κυρηναῖος ὁ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα γράφας Περὶ φυσιολόγων. Κατ' ἐξοχὴν δ' ὁμοῦ πολλοὺς μαθητὰς εἶχεν ὁ Ἀρκεσίλαος, ὡς τὸν Πυθόδωρον, Ἀπελλῆν τὸν Χῖον, Ἐκδημον καὶ Μεγαλοφάνη τοὺς Μεγαλοπολίτας¹.

Ἐν τοῖς Ἀκαδημαϊκοῖς σπονδαιοτάτην θέσιν κατέχει Καρνεάδης ὁ υἱὸς τοῦ Ἐπικώμου ἢ Φιλοκώμου, ὅστις γεννηθεὶς ἐν Κυρήνῃ περὶ τὰ 219 ἢ 214 π. Χ. ἐτελεύτησεν ἐν προξέστῃ ἡλικίᾳ τὸ 75^{ον} ἔτος τῆς ἡλικίας ἄγων². Οἱ θαυμασταὶ τοῦ φιλοσόφου ἔλεγον, ὅτι καὶ ὁ Πλάτων καὶ ὁ Καρνεάδης ἐγεννήθησαν ἐν τῇ ἑορτῇ τοῦ Ἀπόλλωνος, ἐκείνος μὲν ἐν τοῖς Θαργηλίοις, οὗτος δ' ἐν τοῖς Καρνείοις³. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λακύνδου προέστησαν τῆς Ἀκαδημείας ὁ Τηλεκλῆς καὶ ὁ Εὐάνδρος, ὅστις ἐπέζησεν ἐκείνου. Τὸν Εὐάνδρον διεδέξατο ὁ Ἡγησῖνος ἢ Ἡγησίλαος, οὗ διάδοχος ἐγένετο ὁ Καρνεάδης⁴. Τοῦτον ὁ Πλούταρχος ὀνομάζει εὐκλέστατον τῆς Ἀκαδημείας ὁργιστήν. Ἡ δεινότης αὐτοῦ καὶ ἡ χάρις τοῦ λόγου ἐξήστραψαν⁵ ἐν τῇ πρεσβεύσει πρὸς τοὺς Ῥωμαίους. Τότε ὁ Ἀκαδημαϊκὸς Καρνεάδης, ὁ Στωϊκὸς

¹) Ὁρα Susemihl I, 126 σημ. 613. ²) Λουκιαν. Μακρόβ. 20. ³) Πλούταρχ. Συμπ. προβλ. VIII, 2 "ἄνδρα τῆς Ἀκαδημείας εὐκλέστατον ὁργιστήν. Ἀπόλλωνος γὰρ ἀμφοτέρους ἑορτῆς γενέσθαι, τὸν μὲν γὰρ Θαργηλίοις Ἀθήνησι, τὸν δὲ Κάρνεια Κυρηναίων ἀγόντων". ⁴) Zeller, Die Phil. der Griech. III², 1, 454 σημ. 1. ⁵) Πλούταρχ. Ἐν βίῳ Κάτων. τοῦ πρεσβ. 22 "Μάλιστα δ' ἡ Καρνεάδου χάρις, ἥς δυνάμει τε πλείστη καὶ δόξα τῆς δυνάμεως οὐκ ἀποδέουσα μεγάλων ἐπιλαβομένη καὶ φιλανθρωπῶν ἀκροατηρίων ὡς πνεῦμα τὴν πόλιν ἡχῆς ἐνέπλησε. Καὶ λόγος κατεῖχεν, ὡς ἄνθρωπος Ἕλληνας εἰς ἐκπληξιν ὑπερφυῆς πάντα κηλῶν καὶ χειροῦμενος ἔρωτα δεινὸν ἐμβέβληκε τοῖς νέοις, ὅφ' οὗ τῶν ἄλλων ἡδονῶν καὶ διατριβῶν ἐκπεσόντες ἐνθουσιῶσι περὶ φιλοσοφίαν".

Διογένης καὶ ὁ περιπατητικὸς Κριτόλαος ἐπέμφθησαν εἰς Ῥώμην, ὅπως παρακαλέσωσι τὴν σύγκλητον, ἵνα οἱ Ἀθηναῖοι ἀπαλλαγῶσι τῶν πεντακοσίων ταλάντων τῶν ἐπιζηθέντων διὰ τὴν ὑπόθεσιν τῶν Ὠρωπίων. Ἐπειδὴ δ' οἱ νέοι τῆς κοσμοκρατείας πόλεως συνέρρεον εἰς τοὺς λόγους τοῦ Καρνεάδου, ἠναγκάσθη Κάτων ὁ πρεσβύτερος νὰ παρακαλέσῃ τὴν σύγκλητον, ἵνα τάχιστα ψηφίσῃ τὰ περὶ τῆς πρεσβείας, ὅπως οἱ μὲν φιλόσοφοι τρεπόμενοι ἐπὶ τὰς σχολὰς διαλέγονται τοῖς παισὶ τῶν Ἑλλήνων, οἱ δὲ νέοι τῆς Ῥώμης ἀκούωσι τῶν νόμων καὶ τῶν ἀρχόντων, ὥς πρότερον¹. Τοσοῦτο δ' ἴσχυσεν ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ ὁ Καρνεάδης, ὥστε καὶ οἱ ῥήτορες ἀπολύοντες τοὺς μαθητὰς αὐτῶν ἤρχοντο ἐκ τῶν σχολῶν, ὅπως γένωνται ἀκροαταί². Ἐπὶ τούτου, ὥς καὶ ἐπὶ τοῦ Ἀρκεσίλαου, ἐπέδρασεν ἡ σκέψις Πύρρωνος τοῦ Ἡλείου, ὥς λέγει ὁ Zeller³. Ἀμφότεροι δὲν ἐδέχοντο τὸ βέβαιον, ἀλλ' ὁ μὲν Ἀρκεσίλαος τὸ εὐλογον⁴ (*verisimile*), ὁ δὲ Καρνεάδης τὸ πιθανόν (*probabile*)⁵. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Καρνεάδης ἐπέχων δὲν κατέλιπε συγγράμματα πλὴν ὀλίγων ἐπιστολῶν πρὸς Ἀριαράθην τὸν βασιλέα τῆς Καππαδοκίας. Τὰς θεωρίας ὅμως αὐτοῦ συνέγραψαν οἱ μαθηταί.

Τούτοις ἀνήκει Κλειτόμαχος ὁ Καρχηδόνιος, ὅστις κατὰ τὴν γλῶσσαν τῆς πατρίδος αὐτοῦ ἐκαλεῖτο Ἀσδρούεας. Γεννηθεὶς δὲ κατὰ τὸ 175 π. Χ., ἢ καὶ ὀλίγον προῤῥαίτερον, τὸ κατ' ἀρχὰς ἐφιλοσόφει ἐν τῇ ἰδίᾳ γλώσσῃ⁶, ὅπερ δηλοῖ, ὅτι συνέγραψε φιλοσοφικὰ συγγράμματα. Ὅτε δ' ἦγε τὸ τεσσαρακοστὸν τῆς ἡλικίας ἔτος, ἦλθεν εἰς Ἀθήνας, ἔνθα ἐγένετο μαθητὴς τοῦ

¹) Πλούταρχ. αὐτόθι. ²) Περὶ τοῦ Καρνεάδου πολλὰ γέγει ὁ ἡμέτερος Ἀσώπιος ἐν σελίδ. πξ' τοῦ Προλόγου. ³) Ἐν τόμ. III, 1, 447. ⁴) Σέξτ. Πρὸς μαθηματ. VII, 158 "φησὶν ὁ Ἀρκεσίλαος, ὅτι ὁ περὶ πάντων ἐπέχων κανονεῖ τὰς αἰρέσεις καὶ φυγὰς καὶ κοινῶς τὰς πράξεις τῶν εὐλόγων, κατὰ τοῦτο τε προερχόμενος τὸ κριτήριον κατορθώσει... Ὁ προσέχων σὺν τῶν εὐλόγων κατορθώσει καὶ εὐδαιμονήσει...". ⁵) Παράβαλλ. Cicero. De orat. III, 18, 67. ⁶) Διογένης Λαέρτι. IV, 67.

Καρνεάδου, ὃν καὶ διεδέξατο μετὰ τινα χρόνον. Θεωρεῖται δ' ὡς ἐπιφανὲς τῆς νέας Ἀκαδημείας ἀντιπρόσωπος¹. Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Καρχηδόνης ὁ φιλόσοφος ἔγραψε πρὸς τοὺς συμπολίτας αὐτοῦ παραμυθητικὴν ἐπιστολήν. Ἦτο δὲ λυπηρὸν τῷ Καρχηδονίῳ φιλοσόφῳ, ὅτι τοῦ ὀλέθρου τῆς πατρίδος μετέσχε καὶ ὁ φίλος αὐτοῦ Κηνσορίνος². Κατὰ Διογένη τὸν Λαέρτιον³ συνέγραψεν ὑπὲρ τὰ τετρακόσια βιβλία, ἐν οἷς διεφώτισε τὰς φιλοσοφικὰς θεωρίας τοῦ Καρνεάδου. Εἶναι δὲ γνωστὸν, ὅτι συνέταξε τέσσαρα βιβλία Περὶ ἐποχῆς⁴ καὶ Περὶ αἰρέσεων⁵. Ὁ Κικέρων, ὅστις θαυμάζει τὴν μεγάλην τοῦ ἀνδρὸς φιλοσοφικὴν ἀξίαν⁶, ἔλαβε πολλὰ παρ' αὐτοῦ. Οὕτως οἱ φιλόλογοι δεικνύουσιν, ὅτι τὸ τρίτον βιβλίον τοῦ συγγράμματος τοῦ ἐπιγραφομένου *De natura deorum*⁷ ἐλήφθη παρὰ τοῦ ἡμετέρου φιλοσόφου καὶ ὅτι ὁ Ῥωμαῖος ἐν τῷ *De fato*⁸ καὶ ἐν τῷ *De divinatione*⁹ εἶχεν ὅπ' ὄψει τὸν Κλειτόμαχον.

Τοῦ Καρνεάδου μαθητὴς ἦτο καὶ ὁ Χαρμίδας ἢ Χαρμάδας, ὅστις ἐπέζησε τοῦ Κλειτομάχου. Οὗτος διεκρίθη κατὰ τὴν ἡθικοὶν δεινότητα καὶ κατὰ τὴν ἰσχυρὰν μνήμην. Ἦτο δὲ πολέμιος τῆς ἀφιλοσόφου ἡθικῆς¹⁰. Καὶ Ἀγνων ἢ Ἀγνων ὁ Ῥόδιος, ὁ μαθητὴς τοῦ Καρνεάδου, ἔγραψε κατηγορίαν κατὰ τῆς ἡθικῆς¹¹. Ὡσαύτως μαθητὴς τοῦ Καρνεάδου ἦτο Μητροδόωρος ὁ Στρατονικεύς, ὅστις ἔλεγεν, ὅτι ἡ σκέψις τῶν Ἀκαδημαϊκῶν δὲν εἶναι ἀπόλυτος, ἀλλ' ἐν σχέσει πρὸς

¹) Ἀθήν. IX, 402 C "Κλειτόμαχος γοῦν ὁ Καρχηδόnius, οὐδενὸς δευτέρου τῶν ἀπὸ τῆς νέας Ἀκαδημείας κατὰ τὴν θεωρίαν ὄντων". Παράβαλλ. Zeller III, 1, 478 σημ. 1. ²) Cic. Tusc. III, 22, § 102. ³) Ἐν βιβλ. IV, 67. ⁴) Cic. Acad. II, 31, 98. ⁵) Διογένη. Λαέρτ. II, 92. ⁶) Cic. Acad. II, 31, § 98. ⁷) Sasemihl I, 130. ⁸) Αὐτόθι 131. ⁹) Ὁρα Schiche, De fontibus librorum Ciceronis, qui sunt de divin. 1875 καὶ Hartfelder, Die Quellen von Ciceros zwei Büchern de divin. Freiburg 1878. ¹⁰) Cic. De or. II, 88, 360. Tusc. I, 24, 59. Quintil. XI, 2, 26. ¹¹) Quintil. II, 17, 15.

τὸ δόγμα τῶν στωϊκῶν¹. Πρὸς δὲ μνημονεύονται καὶ ἄλλοι Ἀκαδημαῖκοι ταύτης τῆς περιόδου, ὡς Αἰσχίνης ὁ Νεαπολίτης, Μητροδόωρος ὁ Σκήψιος, ὅστις ἐκ τῆς φιλοσοφίας ἤλθεν εἰς τὸν πολιτικὸν βίον², καὶ ἄλλοι. Ἀλλὰ κατὰ τὸν Πολύβιον³ ἡ Ἀκαδήμεια κατέπεσε διὰ τὰς ἀπορίας καὶ τὰς παραδόξους εὐρεσιλογίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η΄.

ΠΕΡΙ ΠΕΡΙΠΑΤΗΤΙΚΩΝ.

Ὡς ὁ Πλάτων ἐγένετο ἰδρυτὴς τῆς Ἀκαδημείας, οὕτως ὁ Ἀριστοτέλης τοῦ Λυκείου, ἥτοι τῆς σχολῆς τῶν περιπατητικῶν⁴. Ἐν τοῖς μαθηταῖς τοῦ Σταγειρίτου διεκρίνοντο Θεόφραστος ὁ Λέσβιος καὶ Εὐδημος ὁ Ῥόδιος, οἵτινες εἶχον ἀξιώσεις, ὅπως προστώσι τῆς σχολῆς. Κατὰ τι ἀνέκδοτον⁵ ὁ Ἀριστοτέλης ἐρωτηθεὶς, τίνα ἔμελλε νὰ καταλίπη διάδοχον, ἂν ἀπέθνησκεν, ἐκέλευσεν, ἵνα κομίσωσι Λέσειον καὶ Ῥόδιον οἶνον. Ἀφ’ οὗ δ’ ἔπειρ, ἐπῆρνεσε μὲν ἀμφοτέρους, ἀλλὰ προσέθετο, ὅτι προτιμᾷ τὸν Λέσειον. Ἡ προτίμησις τιμᾷ τὴν κρίσιν τοῦ φιλοσόφου, διότι ὄντως ὁ Θεόφραστος ἦτο ὑπέρτερος, ὡς μαρτυροῦσι καὶ τὰ συγγράμματα αὐτοῦ. Οὗτος ἐγεννήθη κατὰ τὸ 372 ἐν Ἐρέσφ

¹) Zeller III, 1, 480. Susemihl I, 132. ²) Στράβ. XIII, 609 "καὶ μετὰ τοῦτον Μητροδόωρος, ἀνὴρ ἐκ τοῦ φιλοσόφου μεταβεβληκὸς ἐπὶ τὸν πολιτικὸν βίον καὶ δημογενοὺς τὸ πλέον ἐν τοῖς συγγράμμασιν". ³) Ἐν βιβλ. XII, 26 C "Καὶ χωρὶς τῆς ἰδίας ἀστοχίας καὶ τοῖς νέοις τοιοῦτον ἐντετόκασι ζῆλον, εἰς τὸ τῶν μὲν ἠθικῶν καὶ πραγματικῶν λόγων μηδὲ τὴν τυχοῦσαν ἐπίνοιαν ποιῆσθαι, δι’ ὧν ὄντοισι τοῖς φιλοσοφοῦσι, περὶ δὲ τὰς ἀνωφελεῖς καὶ παραδόξους εὐρεσιλογίας κενοδοξοῦντες κατατρέφουσι τοὺς βίους". ⁴) "Ora Ueberweg, Grundriss der Geschichte d. Phil. ἐν σελίδ. 180. ⁵) Gellius, N. A. XIII, 5.

τῆς Λέσβου, ἦτο υἱὸς κναφέως, ἐν μὲν τῇ πατρίδι αὐτοῦ ἤκουσε τοῦ Λευκίππου, εἶτα δ' εἰς Ἀθήνας ἐλθὼν τὸ πρῶτον ἠκροάσατο τοῦ Πλάτωνος καὶ ἐκ τούτου μετέστη πρὸς τὸν Ἀριστοτέλη¹. Ἀφ' οὗ δ', ὥς εἴρηται, προέστη τῆς σχολῆς, ἤγαγε ταύτην εἰς ἀκμήν. Διὰ τῆς συνδρομῆς Δημητρίου τοῦ Φαληρέως ἐκτίησατο κῆπον², ὅστις ἐγένετο τόπος τῆς σχολῆς τῶν περιπατητικῶν. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ὁ Θεόφραστος κατέλιπεν αὐτὸν τῷ Σιγρᾶτῳ. Λέγεται, ὅτι τὸ πρῶτον ὠνομάζετο Τύρταμος, διὰ δὲ τὸ θεσπέσιον τῆς φράσεως ὁ Ἀριστοτέλης μετωνόμασε Θεόφραστον³. Ὅντως εἶχε τὴν χάριν τοῦ λόγου, ὥς μαρτυροῦσιν οἱ δισχίλιοι αὐτοῦ μαθηταί, ἐν οἷς καὶ ὁ κωμικὸς Μένανδρος⁴. Τὸν εὐφραδῆ φιλόσοφον ἐτίμων ὁ Κάσσανδρος καὶ ὁ Πτολεμαῖος. Ὑπὸ δὲ τῶν Ἀθηναίων ἐλικρινῶς ἠγαπᾶτο· ὅτε δ' ὁ Ἀγνωνίδης ἐτόλμησε νὰ ποιήσῃ κατ' αὐτοῦ γραφὴν ἀσεβείας, ἐκινδύνευσε νὰ καταδικασθῇ ὥς συκοφάντης⁵. Ἡδυνήθη μὲν Σοφοκλῆς ὁ Ἀμφικλείδου, ἵνα εἰσαγάγῃ νόμον, καθ' ὃν ἀπηγορεύετο νὰ ἡγῇται τις φιλοσόφων σχολῆς, ἀν μὴ ἐπέτρεπε τοῦτο ἡ βουλὴ καὶ ὁ δῆμος, καὶ ἔφυγεν ὁ Θεόφραστος ἐπ' Ὀλίγον, ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι ἄκυρον τὸν νόμον ποιήσαντες καὶ τὸν εἰσαγαγόντα αὐτὸν πέντε ταλάντων ζημιώσαντες κάθοδον τοῖς φιλοσόφοις ἐψηφίσαντο, ὅπως κατέλθῃ καὶ ὁ ἡμέτερος⁶. Οὕτως ὁ Ἐρξείσιος φιλόσοφος ἐπὶ τριάκοντα καὶ τέσσαρα ἔτη τοῦ Λυκείου προστησάμενος ἐτελεύτησε τὸ 287 π. Χ. ἄγων τὸ ὀγδοηκοστὸν πέμπτον ἔτος τῆς ἡλικίας⁷. Τοῦτον θανόντα προέπεμψαν οἱ Ἀθηναῖοι πεζῇ. Κατέλιπε δὲ διαθήκην, ἣν διέτιθεν ἡμῖν Διογένης ὁ Λαέρτιος⁸.

Διέπρεψε δ' ὁ Θεόφραστος οὐ μόνον ἐν τῇ διδασκαλίᾳ, ἀλλὰ

¹) Διογένης. Λαέρτ. V, 36. ²) Αὐτόθι 39. ³) Αὐτόθι 38. ⁴) Αὐτόθι 36. ⁵) Αὐτόθι 37. ⁶) Αὐτόθι 38. ⁷) Κατὰ τὸ προοίμιον τῶν χαρακτήρων ἦγε τὸ 99ον ἔτος. Παράβαλλ. Meier Opusc. II, 193 καὶ Christ ἐν σελίδ. 495 σημ. 1. ⁸) Διογένης. Λαέρτ. V, 51.

καὶ ἐν τῇ συγγραφῇ. Παρὰ Διογένει τῷ Λαερτίῳ φέρεται κατὰ-
 λογος τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ, ἅπερ εἶναι πλείονα τῶν δια-
 κοσίων¹. Ἐπειδὴ δ' ἐξ ἄλλων συγγραφέων προστίθενται καὶ
 ἄλλα, ὁ ἀρχαῖος φιλόλογος Joann. Meursius ἡρρίθμει διακόσια
 τριάκοντα καὶ δύο². Ἄλλ' ἐκ τοῦ μεγάλου ἐκείνου θησαυροῦ
 μόνον πάντ' ὀλίγων ὁ πανδαμάτωρ χρόνος ἐφείσατο. Μέχρις
 ἡμῶν διετηρήθησαν δύο βοτανικὰ συγγράμματα, ὧν τὸ μὲν ἐπι-
 γραφόμενον Περὶ φυτῶν ἱστορίας συνίσταται ἐξ ἐννέα βι-
 βλίων, τὸ δὲ Περὶ φυτῶν αἰτιῶν. Ἐν πολλοῖς ὁ Θεόφρασ-
 τος ὑπερέβαλε τὰς ἐρεῖνας τοῦ Ἀριστοτέλους ἐν τῷ βασιλείῳ
 τῶν φυτῶν καὶ ὁμολογεῖται ὡς ὁ πατὴρ τῆς βοτανικῆς³. Τὸ δὲ
 Περὶ λίθων σύγγραμμα θεωρεῖται ὡς ἀπόσπασμα μείζο-
 νος, ὅπερ εἶχεν ὑπόθεσιν τὴν ὀρυκτολογίαν. Ἡ διατριβὴ εἶναι
 πολῦτιμος ὡς συμβαλλομένη πρὸς γνῶσιν τῆς κατεργασίας
 τῶν λίθων παρὰ τοῖς ἀρχαίοις. Ἐκ τοῦ συγγράμματος τού-
 του ὠφελήθη ὁ Πλίνιος. Πρὸς δὲ διετηρήθησαν πλεῖστα ἀπο-
 σπάσματα κατ' ἐξοχὴν ἐκ τῶν φυσικῶν συγγραμμάτων τοῦ φι-
 λосоφου, ἅπερ ἐπιγράφονται Περὶ αἰσθήσεων καὶ αἰσθη-
 τῶν, Περὶ πυρὸς, Περὶ ὁσμῶν, Περὶ ἀνέμων, Περὶ
 σημείων, ὑδάτων καὶ πνευμάτων καὶ χειμῶνων
 καὶ εὐδιδῶν⁴, Περὶ κόπων, Περὶ ἰδρώτων, Περὶ
 λειποψυχίας. Σφίζεται καὶ ἀπόσπασμά τι ἐκ τοῦ συγγράμ-
 ματος, ὅπερ νῦν ἐπιγράφεται Τὰ μετὰ τὰ φυσικὰ καὶ ἀν-
 τιστοιχεῖ πρὸς τὸ δεῦτερον βιβλίον τοῦ συνωνύμου ἔργου τοῦ
 Ἀριστοτέλους. Ἡ μικρὰ αὕτη πραγματεία περιῆλθεν εἰς ἡμῶς

¹) Ἐν βιβλ. V, 42. Παράβαλλ. Usener, Anal. Theophrastea, Lips, 1858 καὶ Pinzger, Ueber die Charaktere des Theophrast, Ratibor 1833.

²) Joannis Meursii Theophrastus etc Lugd. Batav. 1640. ³) Ὁρα Ε. Meyer, Geschichte der Botanik I, 8 καὶ Osk. Richter, Die botanischen Schriften des Theophrast, Jahrb. f. Phil. Suppl. VII, 449—539. ⁴) Ὁρα Boehme, De Theophrasti quae feruntur περὶ σημείων excerptis, Ham-
 burg 1884. ⁵) Bergk IV, 250.

ἐν οἰκτρῷ καταστάσει, ὅπερ κατέστησε ταύτην δυσνοητοτέραν. Ἀὕτη ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἐφέρετο ἀνωνύμως, μέχρις οὗτου Νικόλαος ὁ Λαμασκηνὸς προσέθηκε τὸ ὄνομα τοῦ Θεοφράστου. Ὡς δ' Ἀριστοτέλης ἔγραψε Πολιτείας, οὕτως ὁ μαθητὴς αὐτοῦ Νόμους ἢ Περὶ νόμων. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ ὑποθεθῇ, ὅτι τοῦτο ἦτο *Corpus Juris Graecorum*, ἀλλ' ἐπισημονικὴ ἐπεξεργασία πλουσιωτάτης ὕλης. Ἐκ τούτων διτηρήθη μέγα ἀπόσπασμα παρὰ Στοβαῖω¹. Εἶναι δὲ λυπηρόν, ὅτι ἀπώλετο βαρύντιμον σύγγραμμα, ἐξ οὗ ἠδυνάμεθα νὰ μάθωμεν τὴν νομοθεσίαν τῶν Ἑλληνίδων πόλεων. Ἐπὶ πᾶσι τούτοις ὁ Θεόφραστος εἶχε γράψει Νόμιμα βαρβαρικά, Πολιτικά τὰ πρὸς τοὺς καιροὺς καὶ Περὶ εὐσεβείας². Ἐκ τούτων μόνον ἰδέαι τιτὲς παρὰ τῷ Πλουτάρχῳ διειρηθήσαν³.

Ὅντως πολῦτιμος εἶναι ἡ συγγράφη, ἣτις ἐπιγράφεται Χαρακτῆρες. Ὁ συγγράψας τὴν διατριβὴν, ἣτις συνίσταται ἐκ τριάκοντα κεφαλαίων, περιγράφει διὰ βραχέων μὲν, ἀλλὰ λίαν εὐκρινῶς⁴ τοὺς διαφόρους χαρακτῆρας. Ὁ ἀρχαῖος φιλόλογος

1) Ἐν Ἀρθολογ. 44, 22. 2) Jak. Bernays, Theophrastos Schrift über Frömmigkeit, ein Beitrag zur Religionsgeschichte, Berl. 1866. 3) Dümmler, Zu den historischen Arbeiten der ältesten Peripatetiker, Rhein. Mus. 42, 179. 4) Ὁ ἐμὸς πολῦτιμος φίλος καὶ διαπρεπὴς λόγιος κ. Α. Θερεσιανὸς λέγει ἐν Ἀδαμ. Κορ. I, 257 "Ἐν τοῖς τριάκοντα κεφαλαίοις, ἐξ ὧν ἀπαρτίζονται "οἱ Χαρακτῆρες", ὁ Θεόφραστος ἢ δοτιςδήποτε ἂν ἦναι ὁ γράψας, εἰκονίζει λακωνικῶς καὶ εὐσυννόπως τὴν προσποίησιν καὶ ἐπιβουλὴν τοῦ εἰρωνος, τὴν αἰσχρὰν τοῦ κόλακος ὁμιλίαν, τοῦ ἀδολέσχου τὴν λόγων μακρῶν καὶ ἀπροβουλεύτων διήγησιν, τοῦ ἀγροίκου τὴν ἀσχήμονα ἀμαθίαν, τοῦ ἀρέσκου τοὺς πρὸς ἡδονὴν ἐπαίρους, τοῦ λάλου τὴν πρὸς τὸ φλυαρεῖν ἀκρασίαν, τοῦ λογοποιοῦ τὴν φιλοψευδίαν, τοῦ ἀναισχύντου τὴν αἰσχροκέρδειαν, τοῦ μικρολόγου τὴν ὑπερὰν γλισχρότητα, τοῦ βδελυροῦ τὴν ἐπονείδιστον παιδίαν, τοῦ ἀναισθητοῦ τὴν διανοητικὴν νάρκην, τοῦ αὐθάδους τὴν πικρὰν καὶ ἀσεμνον περιφορὰν, τοῦ δεισιδαίμονος τὴν πρὸς τὸ θεῖον δειλίαν, τοῦ μικροφιλοτίμου τὰς ἀνελευθέρους ἐξοπίας,

Casaubonus ἐν τῷ πολυθρυλήτῳ αὐτοῦ ὑπομνήματι¹ ἐπειράθη, ὅπως δείξῃ, ὅτι οἱ Χαρακτῆρες ἐγράφησαν οὐχὶ κατὰ τὸν βίον, ἀλλὰ κατὰ τὰ δράματα τῆς μέσης κωμωδίας. Ὑπὸ τοιαύτην ἔποιν ἡ συγγραφὴ εἶναι βαρύνιμος πρὸς κατάληψιν τῆς νέας Ἀττικῆς κωμωδίας, τοῦ Πλαύτου καὶ τοῦ Τερεντίου. Νομίζομεν ὅμως, ὅτι καὶ τὸ ἀντίστροφον ἡδύνατο γὰρ ὑποτεθῆναι, ὅτι ὁ Μένανδρος πρὸς διάπλασιν τῶν ἐν ταῖς κωμωδίαῖς χαρακτήρων ὠφελήθη ἐκ τῶν παραδόσεων τοῦ διδασκάλου αὐτοῦ Θεοφράστου. Ἀλλὰ περὶ τῆς γνησιότητος τῆς πραγματείας ὑπάρχουσι πλείστοι κριτικοὶ ἀμφισβῆλλοντες, διότι θεωροῦσι ταύτην ἀναξίαν τοῦ μεγάλου φιλοσόφου, ὃν ὁ Ἀριστοτέλης ὠνόμασε διάδοχον αὐτοῦ. Ἡ κρίσις ὅμως εἶναι ἄγαν αὐστηρά, διότι ἔχει οὐχὶ μικρὰν ἡθογραφικὴν ἀξίαν. Θεωρεῖται δ' ὡς ἀρίστη εἰκὼν τῶν ἡθῶν τῶν Ἑλλήνων, οἷα ἦσαν ἐπὶ μεγάλῳ Ἀλεξάνδρῳ. Ὑπάρχουσιν ὅμως καὶ οἱ ὑποστηρίζοντες τὴν γνησιότητα αὐτῶν². Αὕτη κυροῦνται καὶ ὑπὸ τινων ἀρχαίων, ὡς ὑπὸ τοῦ Εὐδοταθίου³ καὶ τοῦ Τζέτζου⁴. Ὅσοι δὲ τῶν κριτικῶν ἀμφισβῆλλουσι περὶ ταύτης, εἰς ποικίλας εἰκασίας καταφεύγουσιν. Οὕτω τινὲς νομίζουσιν, ὅτι οἱ Χαρακτῆρες ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ *Περὶ ἡθῶν* συγγράμματος τοῦ Θεοφράστου, ὃ *Jerr* ἔχει τὴν γνώμην, ὅτι ὁ φιλόσοφος ἔγραψεν ἐκ διαλειμμάτων πρὸς ψυχολογίαν αὐτοῦ, ὅτι τὰ γραφέντα δὲν περιελήφθησαν ἐν ἰδιαιτέρῳ βιβλίῳ, καὶ ὅτι μετὰ θάνατον τούτου τὰ ἀντίγραφα ἐποπλασιάσθησαν. Ὁ *Gomperz*⁵ εἰκάζει, ὅτι εἶναι συλλογὴ ὕλης πρὸς συγγραφὴν τελειότερου συγγράμματος⁶. Πάντα ὅμως

τοῦ ἀλαζόνος τὸν ἐπιδεικτικὸν κόμπον, τοῦ δειλοῦ τὴν ἐμφοβὸν ψυχὴν, τοῦ ὀλιγαρχικοῦ τὴν φιλαρχίαν κτλ. ... ¹) Ἐξεδόθη τῷ 1592. ²) Meier, Opusc. II, 190. Παράβαλλ. Ribbeck, Rhein. Mus, 44 (1888) ἐν σελίδ. 305. ³) *Εἰς Ἰλιάδ.* N, 276 "ὡς ἐν τύπῳ χαρακτήρος, ὁποῖους δὴ νῦν ὄντες καὶ Θεόφραστος ἐξετυπώσατο, οἷος μὲν ὁ ἄλκιμος ἐν καιρῷ λόχον, οἷος δὲ ὁ δειλός". ⁴) *Ἐν χιλιάδ.* IX, 941. ⁵) Über die Charaktere Theophrast's Stzb. d. Wien. Ak. 1888. ⁶) *Περὶ τῶν θεωριῶν ταύτων*

ταῦτα εἶναι εἰκασίαι μικρὰν ἢ οὐδεμίαν πιθανότητα παρέχουσαι. Βέβαιον δ' εἶναι, ὅτι ἡ πραγματεία δὲν περιῆλθεν ἡμῖν ἐν τῇ ἀρχικῇ αὐτῆς μορφῇ¹ καὶ ἐν οἴκτρῳ ἐσώθη καταστάσει. Παρέχει δὲ τοῖς κριτικοῖς πράγματα, ὅσα σπανίως ἄλλο τῆς ἀρχαιότητος σύγγραμμα².

Φαίνεται, ὅτι δὲν εἶχε μικρὰν ἀξίαν Εὐδημος ὁ Ῥόδιος, ἀφ' οὗ ἡ ἐκλογή τῆς διευθύνσεως τοῦ Λυκείου ἐτέθη πρὸ τοῦ Ἀριστοτέλους μεταξὺ τοῦ Θεοφράστου καὶ τούτου. Κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ διδασκάλου ἡσχολεῖτο περὶ τὴν λογικὴν, φυσικὴν καὶ ἠθικὴν καὶ τούτῳ, ὡς εἴρηται, ἀποδίδονται τὰ Ἠθικὰ Εὐδήμεια. Εἶχε δὲ γράφει *Περὶ κατηγοριῶν*, *Περὶ ἐρμηνείας*, *Ἀναλυτικὰ* καὶ τὰ τοιαῦτα. Κατ' ἐξοχὴν δ' ἡσχολήθη περὶ τὴν ἀριθμητικὴν καὶ τὴν γεωμετρίαν συντάξας Ἀριθμητικὰς ἱστορίας, Γεωμετρικὰς ἱστορίας καὶ Ἀστρολογικὰς ἱστορίας³. Τοῖς Ἀριστοτελικοῖς ἀνήκει καὶ Δικαίαιρχος ὁ Μεσσήνιος⁴, ὅστις ἡσχολεῖτο περὶ τὰ πολιτικά καὶ ἐθνολογικά γράφας τὸν *Τριπολιτικόν*, ἐν ᾧ ἐπειράτο, ὅπως δείξῃ, ὅτι τὸ ἄριστον πολίτευμα εἶναι τὸ στηριζόμενον ἐπὶ τῆς μίξεως τῆς μοναρχίας, τῆς ἀριστοκρατίας καὶ τῆς δημοκρατίας. Τὴν κρᾶσιν ταύτην εὗρισκεν ὁ φιλόσοφος ἐν τῇ πολιτείᾳ τῶν Σπαρτιατῶν. Ἡμεῖς δυνάμεθα νὰ προσθέσωμεν, ὅτι καὶ τὸ πολίτευμα τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων, ὅπερ ὁμοιάζει πρὸς τὸ τῆς Σπάρτης, τοιοῦτον ἦτο⁵, ὡς καὶ τὸ συνταγματικὸν τῶν νεωτέρων χρό-

πραγματεύεται ὁ ἡμέτερος Θερεσιανὸς ἐν τῷ μνημονευθέντι συγγρ. καὶ χωρίῳ.

¹) Bergk, IV, 505. ²) Ὁρα Pinzger ἐν σελ. 2 τῆς μνημονευθείσης διατριβῆς. Οἱ Χαρακτήρες ἐξεδόθησαν ὑπὸ τοῦ Κοραῖ ἐν Παρισίοις τῷ 1799. Περὶ τὴν κριτικὴν ἡσχολήθησαν καὶ ἄλλοι μὲν καὶ δὴ ὁ Meier, *Commentationes Theophrasteae*, Opusc. 190—262 καὶ ὁ Diels, *Theophrastea*, *Perl. Progr.* 1883 καὶ ὁ ἐμὸς συνάδελφος κ. Κόντιος (*Σύμμικτα κριτικὰ ἐν τῷ Bullet. de corr. Hell.* II (1878) ἐν σελίδ. 232—233.) ³) Bergk, IV, 506 σημ. 506. ⁴) Οὐχὶ ἐκ τῆς ἐν Πελοποννήσῳ, ἀλλ' ἐκ τῆς ἐν Σικελίᾳ Μεσσήνης. ⁵) Τὴν θεωρίαν ἡμῶν ταύτην ἀνεπύξαμεν ἐν μακρῷ πραγμα-

των¹. Ἡ εἰρημένη ὁμως θεωρία δὲν ἀνήκει τῷ Δικαιάρχῳ, διότι ἤδη ὁ διδάσκαλος τούτου Ἀριστοτέλης γινώσκει ταύτην². Ὁ Μεσσήνιος ἔγραψε καὶ βίον Ἑλλάδος, ἀλλὰ τούτου μόνον ὀλίγα ἀποσπασματα μέχρις ἡμῶν διετηρήθησαν. Ἡ δὲ Ἀναγραφὴ Ἑλλάδος, ἣτις γεγραμμένη ἐν ἰαμβικοῖς στίχοις μέχρις ἡμῶν φέρεται, δὲν εἶναι ἔργον τοῦ ἡμετέρου φιλοσόφου³.

Περὶ τὰ πολιτικὰ ἡσχολήθη καὶ Ἡρακλείδης ὁ Ποντικός, ὁ υἱὸς τοῦ Εὐθύφρονος. Οὗτος ἐγένετο μὲν ζηλωτὴς τοῦ Πλάτωνος, ἀλλ' ἠκροάσατο καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους. Φαίνεται, ὅτι ὁ πλούσιος οὗτος συγγραφεὺς ἦτο λίαν φιλόδοξος, ὥς μαρτυροῦσι δύο ἀνέκδοτα. Κατὰ τὸ πρῶτον κρυφθεὶς καὶ διὰ τινος τῶν φίλων θείς ἐν τῇ νεκροφόρῳ κλίνῃ δράκοντα, ὅπως φανῇ, ὅτι ἀπῆλθεν εἰς τοὺς θεούς, ἀνεκαλύφθη. Κατὰ δὲ τὸ δευτέρον διέφθειρε χρήμασι τοὺς θεωροὺς, ὅπως εἴπωσι τοῖς Ἡρακλειώταις, ὅτι θέλουσιν ἀπαλλαγῇ τοῦ λοιμοῦ, ἂν ζῶν ὁ Ἡρακλείδης στεφανωθῇ χρυσῷ στεφάνῳ καὶ ἀποθανῶν ὥς ἥρως τιμᾶται. Τοῦ χρησιμοῦ ὁμως ἐλθόντος δὲν ἀπηλλάγησαν οἱ συμπολιταὶ τῶν συμφορῶν καὶ ὁ Ἡρακλείδης στεφανούμενος ἐν τῷ θεάτρῳ ἐγένετο ἀπόπληκτος⁴. Δὲν γινώσκουμεν κατὰ πόσον εἶναι ἀκριβὴς τὰ ἀνέκδοτα ταῦτα, ἀλλ' ὁ περιπατητικὸς οὗτος φιλόσοφος εἶναι σπουδαῖος καὶ συνέγραψε πλείστας πραγματείας, ἃς ὀνομάζει

τεία, ἣτις ἐπιγραφομένη Πολίτευμα τῶν ἡρώων ἐβραβεύθη ἐν τῷ Ῥοδοκανακίῳ διαγωνισμῷ, οὗ κριταὶ ἦσαν ὁ Φίλιππος Ἰωάννου, ὁ Κ. Ἀσώπιος καὶ ὁ Εὐθ. Καστόρχης. Ἐπειδὴ εἰράπημεν εἰς ἄλλας μελέτας, δὲν ἡδυνήθημεν μέχρι τοῦδε τὰ δημοσιεύσωμεν τὸ σύγγραμμα τοῦτο, ὡς καὶ τὸ Περὶ τοῦ καθ' Ὁμηρον οἰκισμοῦ βίου τῶν Ἑλλήνων, ὅπερ ἐβραβεύθη ἐν τῷ αὐτῷ διαγωνισμῷ μετὰ δύο ἔτη. Ἰσως δημοσιεύσωμεν, ἂν ὁ θεὸς ἐθέλῃ. ¹) Ὁρα Πρωτανικὸν μου λόγ. ἐν σελίδ. 27. ²) Ἀριστοτέλ. Πολιτ. II, 3. ³) Περὶ τοῦ Δικαιάρχου διὰ μακρῶν πραγματεύεται ὁ Osann, Beiträge zur Griech. und Röm. Litteraturgeschichte ἐν σελ. 1—119 (ἐν δυοὶ τόμοις Cassel u. Leipzig 1839). ⁴) Διογ. Λαέρτ. V, 90. Παράβαλλ. Hoogvliet, De Vita et scriptis Heracl. Pont. Lugd. Batav. 1858.

Διογένης ὁ Λαέρτιος, ὡς Περὶ σωφροσύνης, Περὶ δικαιοσύνης, Περὶ εὐδαιμονίας. Ἐν ταύταις εὐρίσκομεν καὶ γραμματολογικὰς, ὡς Περὶ τῆς Ὁμήρου καὶ Ἡσιόδου ἡλικίας, Περὶ Ἀρχιλόχου καὶ Ὁμήρου, Περὶ τῶν παρ' Εὐριπίδῃ καὶ Σοφοκλεῖ. Κατὰ δὲ Ἀριστόξενον τὸν μουσικὸν ἐποίει καὶ τραγωδίας, ὡς ἐπέγραφε τοῦ Θεόπιδος¹. Τοῦ Ἡρακλείδου διετηρήθησαν μέχρις ἡμῶν μακρὰ ἀποσπάσματα ἐκ τοῦ Περὶ πολιτειῶν συγγράμματος, ἀλλὰ ταῦτα παρέχουσι πολλὰ πράγματα τοῖς κριτικοῖς². Ἐν τούτοις πολλὴ βαρύνει ἡ γνώμη τοῦ Κοραῆ³, ὅτις τὸ μὲν πρῶτον ἀπεφάνθη, ὅτι ταῦτα εἶναι λείψανα ἢ ἐπιτομὴ μεγάλου συγγράμματος τοῦ Ἡρακλείδου, εἶτα δέ, ὅτι εἶναι ἐρανίσματα ἐκ τῶν Πολιτειῶν τοῦ Ἀριστοτέλους. Αἱ γινώμαι αὗται ἐγένοντο βάσις τοῖς νεωτέροις κριτικοῖς, οἵτινες δικαίως τιμῶσι καὶ τὰς ἐν τοῖς ἀποσπάσμασι διορθώσεις τοῦ Ἑλληνος κριτικοῦ⁴. Ἐνταῦθα ἠδυνάμεθα νὰ μνημονεύσωμεν καὶ τοῦ μουσικοῦ Ἀριστοξένου, ὅστις ἐγένετο μαθητὴς τοῦ Ἀριστοτέλους, ἀλλὰ περὶ τούτου ἔσται λόγος ἐν τινι τῶν ἐπομένων κεφαλαίων.

Τὸν Θεόφραστον διεδέξατο ἐν τῇ διευθύνσει τοῦ Λυκείου Στράτων ὁ Λαμψακηνὸς καὶ προέστη τούτου ἐπὶ δέκα καὶ οἰκῶ ἔτη⁵. Οὗτος ἐγένετο διδάσκαλος Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου καὶ τάσσεται ἐν τοῖς ἀρίστοις περιπατητικοῖς⁶. Τὴν ψυχὴν ἔθετεν ἐν τῷ μεσοφρύνῳ⁷, ἀλλ' ἐνόμιζεν, ὅτι εἶναι ἀπλή τῶν σώματος δύναμις. Οὕτως ὕλιστής γενόμενος ἔτρεπεν ἐπὶ μᾶλ-

¹) Διογ. Λαέρτ. V, 92. ²) Ὁρα Düntzer, Heraclides Περὶ πολιτειῶν, Philologus 1868 ἐν σελίδ. 649 καὶ Welcker, Heraclides Pontikos ἐν τῷ Kleine Schriften I, 451—461. ³) Τὰ ἀποσπάσματα ἐξέδωκεν ἐν Προδρόμῳ Ἑλλήν. βιβλ. ἐν Παρισίοις 1805. 4. ⁴) Δ. Θεργιαν. Ἀδ. Κορ. II, 69. ⁵) Ὁρα Nauwerck, De Stratone Lampsaceno philosopho, Berl. 1836. ⁶) Σιμπλ. ἐν Φυσικ. 225. ⁷) Πλούταρχ. Περὶ τῶν ἀρεσκόντων τοῖς φιλοσόφοις IV, 899 "Τὶ τὸ τῆς ψυχῆς ἡγεμονικὸν καὶ ἐν τίνι ἐστί; Πλάτων, Δημόκριτος, ἐν ὅλῃ τῇ κεφαλῇ, Στράτων ἐν μεσοφρύνῳ".

λον τὴν Ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν εἰς φυσικὰς ἐρεῦνας καὶ διὰ τοῦτο φυσικὸς ἐπωνομάσθη. Κατὰ τὸν Πολύβιον δσάκις ὁ Λαμπακηνὸς φιλόσοφος ἤλεγχεν ἄλλους, ἦτο θαυμάσιος, ἐφαίνετο δ' ὁμως εὐηθέστερος ἑαυτοῦ καὶ νωθρότερος, δσάκις ἔλεγεν ἴδια ἐπινοήματα¹. Καὶ ὁ περιπατητικὸς οὗτος συνέγραψε πλείστας πραγματείας, ὡς Περὶ δικαιοσύνης, Περὶ δυνάμεων, Περὶ φύσεως ἀνθρωπίνης καὶ Περὶ εὐρημάτων ἐλέγχους, ἐν ᾗ ἐπέκρινε τὸν Ἐφορον². Μαθητὴς τοῦ Θεοφράστου ἐγένετο καὶ Πραξιφάνης ὁ Μυτιληναῖος ἢ Ῥόδιος, ὅστις ἡσχολεῖτο περὶ τὴν γραμματολογίαν, ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ, Περὶ ποιητῶν, Περὶ ποιημάτων καὶ Περὶ ἱστορίας, δηλ. περὶ ἱστοριογραφίας. Διὰ τὰς τοιαύτας συγγραφὰς ὀνομάζεται πρῶτος γραμματικὸς³. Μετὰ τὸν Στράτωνα τὸ Λύκειον κατέπεσε διότι ὁ ἐκ Τροίας καταγόμενος Λύκων ὁ Ἀστυάνακτος, ὅστις τῷ 300]297 γεννηθεὶς περὶ τὸ 236]4 ἐτελεύτησε, προέστη τῆς σχολῆς ἐπὶ τεσσαράκοντα καὶ τέσσαρα ἔτη⁴. Κατὰ τὸν μακρὸν τοῦτον χρόνον τὴν σχολὴν εἰς τρυφὴν καὶ πολυτέλειαν ἀγαγὼν ἐπὶ δύο περίπου αἰῶνας κατέστησε ταύτην νεκροφανῇ, μέχρις οὔτου Ἀνδρόνικος ὁ Ῥόδιος ταύτην ἀνέστησε. Καὶ ὁμως ἐκτίσασα τὸ πολιτικὸν δικαίωμα ἐν Ἀθήναις καὶ εἶχε τὴν εὐνοίαν Εὐμένους τοῦ πρώτου καὶ Ἀττάλου τοῦ πρώτου. Φαίνεται δ', ὅτι ὁ φιλόσοφος ἐκτᾶτο φίλους ἐκ τῆς γλυκείας προφορᾶς καὶ διὰ ταύτην ὑπὸ τίνων ἐκαλεῖτο Γλύκων. Τὴν ἀρετὴν ὁμως ταύτην δὲν εἶχεν ἐν τῷ γράφειν. Ἀφ' οὗ δ' ὁ ἄδικος χρόνος ἐφθειρε πολυτιμότερα συγγράμματα, οὐδὲν τὸ παράδοξον, ὅτι καὶ τὰ τοῦ πολυτελοῦς τούτου συγγραφέως ὑπέστησαν τὴν αὐτὴν τύχην

¹) Ἐν βιβλ. XII, 25 C. Παράβαλλ. Susemihl I, 144. ²) Ὁρα Plin. N. H. VII. Παράβαλλ. Bruskern. De rerum inventarum scriptoribus Graecis, Bonn 1864. ³) Ὁρα Bekker Anecd. II, 729. ⁴) Διογένης. Λαέρτ. V, 68. Παράβαλλ. Susemihl I, 146.

καταλιπόντα ὀλίγα ἀποσπάσματα¹ καὶ τινὰ λατινικὴν παράφρασιν.

Πρὸς τοῦτον ἐχθρικῶς διέκειτο Ἰερώνυμος ὁ Ῥόδιος, ὅστις δεχόμενος τὸ ἄλνπον ὥς τὸ μέγιστον ἀγαθὸν συνεφώνει μὲν τοῖς Ἐπικουρείοις, ἀλλ' ἀρίστατο τῆς Ἀριστοτελικῆς ἡθικῆς². Ὁ περιπατητικὸς οὗτος ἦτο μὲν πολυτίτωρ, ἀλλ' ἡ παίδευσις αὐτοῦ ἠλέγχετο ὥς ἐπιπόλαιος. Τὰ συγγράμματα αὐτοῦ ἦσαν φιλοσοφικά καὶ ἱστορικά³. Ὁ δὲ Πλούταρχος ὁ Ῥόδιος τίθεται μὲν ἐν τοῖς ἐξόχοις περιπατητικοῖς, ἀλλὰ δὲν ἔχομεν πληρεστέρας περὶ αὐτοῦ εἰδήσεις. Ἀκριβέστερον γινώσκομεν Ἀρίστωναν τὸν Κεῖτον⁴, ὅστις ἐγένετο μαθητὴς καὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα διάδοχος τοῦ Λύκωνος. Πρὸς τιμὴν τοῦ διδασκάλου ἔγραψε πραγματείαν, ἣτις ἐπεγράφετο Λύκων. Αὕτη, ὡς φαίνεται, ἦτο διάλογος, ὅστις διὰ τὴν ἀνάμειξιν μύθων ἀνεγνώσκειτο ὑπὸ τῶν νέων μεθ' ἡδονῆς⁵. Πρὸς δὲ ἔγραψε Τιθωνόν, ἐν ᾧ ἐπραγματεύετο περὶ γήρως⁶. Κατὰ τὸν Ritschl⁷ ὁ διάλογος οὗτος ἐγένετο τὸ πρότυπον τοῦ Οὐάρωνος, ὅστις ἔγραψε περὶ γήρως ἐν τινι διαλόγῳ. Πρὸς δὲ ὁ Ἀρίστων ἔγραψε Ἐρωτικὰ ὁμοία ἢ ὁμοιώματα⁸, Ὑπομνήματα ὑπὲρ κενοδοξίας καὶ Ἱστορίαν τῆς σχολῆς τῶν περιπατητικῶν⁹. Καθ' ὅλον εἰπεῖν, αἱ συγγραφαὶ τοῦ Ἀρίστωνος εἶχον μὲν τὸ ἐπαγωγόν, ἀλλ' ἔστεροῦντο βάθους καὶ σπουδαιότητος. Τὸν δὲ Κριτό-

¹) Παρὰ τῷ Ἡρωδιανῷ II. 716. ²) Cic. Tusc. V, 30, 87. ³) Ἀθήν. X, 424 E καὶ XI, 499 f καὶ XIV, 635 f. ⁴) Ὅρα τὴν διατριβὴν τοῦ Ritschl, Aristo der Peripatetiker bei Cicero de senectute § 3 ἐν τῷ Rhein. Mus. 1842 ἐν σελίδ. 193—201 καὶ Hubmann, Arch. f. Phil. 18/4 ἐν σελίδ. 102—126. ⁵) Πλούταρχ. Πῶς δεῖ τὸν νέον ποιημ. ἀκούειν 1 "Ὁ γὰρ μόνον τὰ Αἰσώπεια μυθάρια καὶ τὰς ποιητικὰς ὑποθέσεις καὶ τὸν Ἀβάριν τοῦ Ἡρακλείδου καὶ τὸν Λύκωνα τοῦ Ἀρίστωνος διερχόμενοι, ἀλλὰ καὶ τὰ περὶ τῶν ψυχῶν δόγματα μεμιγμένα μυθολογίᾳ μεθ' ἡδονῆς ἐνθουσιῶσι". ⁶) Cic. De senect. I, 3. ⁷) Rhein. Mus. VI (1847), 542. ⁸) Ἀθήν. X, 491 C. XIII, 563 f. ⁹) Susemihl I, 152.

λαον τὸν Φασηλίτην, ὅστις ἴσως διεδέξατο τὸν Ἀρίστων, γινώσκουμεν ἐκ τῆς πολυθρνήτου προεβέβσεως εἰς Ῥώμην μετὰ τοῦ Καρνεάδου. Δύναται τις νὰ εἴπῃ, ὅτι οὗτος ποιεῖ ἐξαίρεσιν ἐν τῇ σχολῇ τῶν περιπατητικῶν μετὰ τὴν καιάπτωσιν τὴν γενομένην ἐπὶ Λύκωνος. Διότι ἐχάραξεν ἐπιστημονικὴν ὁδόν, ἣ ἤκολούθησε καὶ ὁ διάδοχος αὐτοῦ Διόδωρος ὁ Τύριος¹. Ἄλλ' οὗτος ἀπέστη τῆς Ἀριστοτελικῆς ἠθικῆς, διότι ἀνέμειξε θεωρίας τῶν στωϊκῶν καὶ τῶν Ἐπικουρείων². Περιπατητικὸς ἦτο καὶ Δημήτριος ὁ Βυζάντιος ὁ γράψας διατριβὴν Περὶ ποιημάτων, ἐξ ἧς ἀπόσπασμα κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους ἀνευρέθη³.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

ΠΕΡΙ ΣΤΩΙΚΩΝ

Ἀφ' οὗ οἱ ἡμέτεροι πρόγονοι ἐν Χαιρωνείᾳ ἀπέβαλον τὴν ἐλευθερίαν αὐτῶν καὶ βραδύτερον διὰ τὰς πρὸς ἀλλήλους ἔριδας δὲν ἡδυνήθησαν, ὅπως ταύτην ἀνακτήσονται, ἡ πολιτικὴ αὐτῶν δρᾶσις ὁσημέραι ἐμειοῦτο. Οὕτω τῆς πολιτικῆς ἐνεργείας στερηθέντες οἱ μὲν ἠθικώτεροι ἡσχολήθησαν πρὸς βελτίωσιν τοῦ ἥθους αὐτῶν, οἱ δὲ φανλότεροι ἐτράπησαν πρὸς τὰς ἡδονάς. Οἱ μὲν πρῶτοι ἠκολούθησαν τοῖς δόγμασι τῆς στοᾶς, οἱ δ' ἄλλοι ἐγένοντο Ἐπικούρειοι. Ἐν τοῖς χρόνοις ἐκείνοις τῆς διαφθορᾶς⁴, καθ' οὓς οἱ ἔκγονοι τῶν Μαραθωνομάχων καὶ τῶν

¹ Cicer. De or. I, 11, 45. ² Cicer. Tusc. V 30, 85, Acad. II, 42, 131. Κλήμ. Ἀλεξ. ἐν Στωϊκῶν. II, 415. ³ Susemihl I, 155. ⁴ Ὁ ἐμὸς φίλος κ. Δ. Θερεϊανὸς ἐν τῇ ὄντως σπουδαίᾳ πραγματείᾳ, ἧτις ἐπιγράφεται Διάγραμμα Στωϊκῆς φιλοσοφίας, ἐν σελίδ. 9 εὐστόχως παρατηρεῖ "Περὶ τοὺς ζοφεροὺς τούτους χρόνους τῆς κοινωνικῆς κραυγῆς, τῆς

ἐν Σαλαμῖνι ἀγωνισαμένων ἀνεκήρυσσον θεὸν τὸν φαῦλον Δημήτριον τὸν Πολιορκητὴν, ἐν τοῖς χρόνοις, λέγω, ἐκείνοις ἡ στοὰ ἐξετέλει τὸ ὑψηλὸν καθήκον, ὅπερ βραδύτερον ἀνέλαβεν ὁ Χριστιανισμός. Ἀφ' οὗ ἡ ἀρχαία θρησκεία κατέπεσε καὶ ἡ νέα δὲν εἶχεν ἔτι ἀναφανῆ, ἡ στωϊκὴ φιλοσοφία ἐπλήρωσε σπουδαίαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἔλλειψιν. Ὁ Ζήνων ἔλεγεν, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ζῶον ἀθάνατον, λογικόν, τέλειον, νοερὸν ἐν εὐδαιμονίᾳ, κακοῦ παντὸς ἀνεπίδεκτον, προνοητικὸν τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἐν τῷ κόσμῳ, εἶναι δημιουργὸς τῶν ὄλων καὶ οἷον πατὴρ πάντων, δὲν εἶναι ὅμως ἀνθρωπόμορφος¹. Ἐπειδὴ δ' ἡ στοὰ ἐστηρίζετο ἐπὶ ἠθικῶν βάσεων, εἶχεν ὁπαδοὺς ἐπιφανεῖς ἄνδρας ὡς τὸν Πολύβιον, τὸν Ποσειδώνιον καὶ τὸν Στράβωνα, καθ' ὃ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἶδομεν. Ἡ φιλοσοφικὴ αὕτη αἵρεσις εἶχε μεγάλην δύναμιν, ὅπως διαπλάσῃ μεγάλους ἄνδρας². Ὅπωςδὴποτε ἡ ἀπάθεια τῶν στωϊκῶν, ἡ αὐτάρκεια τοῦ Ἐπικούρου καὶ ἡ ἀπαρξία τῶν σκεπτικῶν ἦσαν διδάγματα, ἅπερ ἤρμοζον εἰς τὸ πνεῦμα ἐκείνων τῶν χρόνων καὶ διὰ τοῦτο ἐτυχον κοινοτάτης ἐπιδοκιμασίας, ὡς λέγει ὁ Zeller³.

Δὲν πρέπει ὅμως νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι ἡ στοὰ πάντα τὰ δόγματα αὐτῆς ἐπενόησε, διότι τὰ πλεῖστα ἔλαβε παρ' ἄλλων ἀρχαιοτέρων αἱρέσεων. Πολλαχοῦ δύναται τις νὰ ἴδῃ τὴν συγγένειαν τῆς στοᾶς

πολιτικῆς νάρκης καὶ τῆς ὀλοοχεροῦς τῶν ἡθῶν ἐκλύσεως ἐγκαινίζεται ἐν τῇ Ποικίλῃ στοᾷ ἡ ἀνδρώδης καὶ κατ' ἐξοχὴν πρακτικὴ ἐκείνη φιλοσοφία, ἥτις ἐπὶ ἡμίσειαν χιλιετηρίδα πρωταγωνιστήσασα ἐν μέσῳ τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ ῥωμαϊκοῦ κόσμου, ὑπῆρξεν ἡ διαρκὴς παρήγορος τῶν ὑπὸ λύπης τεθλιμμένων καρδιῶν, τὸ ἀνακούφισμα τῶν ὑπὸ παντοίων παθῶν καταβεβλημένων ψυχῶν, τὸ στήριγμα τῶν κλονουμένων συνειδήσεων, ἡ σοφίη τῆς ἀρετῆς καὶ τοῦ καθήκοντος εἰσηγήτρια, τῆς ἠθικῆς ἡ διδάσκαλος καὶ τῶν ἀγαθῶν ἐπιτηδευμάτων ἡ μυσταγωγός. ¹) Διογένης. Λαέρτ. VII, 147. ²) Θερεϊαν. αὐτόθι ἐν σελίδ. 156. ³) Ἐν τόμ. III, 1, 12, Παράβ. L. Stein, Die Psychologie der Stoiker, Berlin 1886 καὶ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Erkenntnisstheorie der Stoa, Berl. 1888 (Berl. Stud. VII, 1) καὶ Weygold, Die Philosophie der Stoa, Leipz. 1883.

πρὸς τὴν κυνικὴν φιλοσοφίαν, διότι ἐκ ταύτης ἐκείνη παρήχθη. Ἐν τοῖς ἀρχαιοτέροις τῆς στοᾶς χρόνοις τὰ τῶν κυνικῶν δόγματα ἐφαίνοντο σαφέστερα, ὥς ἐν τῇ Πολιτείᾳ, ἣν ὁ Ζήνων ἔγραψε κατὰ τὴν ἐποχὴν, καθ' ἣν ἐγένετο ἡ μετέασις τοῦ φιλοσόφου ἀπὸ τῆς κυνικῆς εἰς τὴν στωϊκὴν φιλοσοφίαν¹. Ἐν ταύτῃ ὁ Ζήνων ἔγραφεν, ὅτι νόμισμα δὲν πρέπει νὰ κατασκευάζεται, ὅτι οἱ ἄνδρες καὶ αἱ γυναῖκες πρέπει νὰ φέρωσι τὰ αὐτὰ ἱμάτια καὶ ὅτι μηδὲν μόνον νὰ κρύπτωσι². Διὰ τὰ τοιαῦτα ἐλέχθη, ὅτι ἡ στοὰ εἶναι ἐπὶ τὸ βέλτιον τετραμμένος κυνισμός³. Ἀλλ' ἡ φιλοσοφικὴ αὕτη αἵρεσις δὲν συμφωνεῖ μόνον πρὸς τὴν κυνικὴν φιλοσοφίαν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν Πλατωνικὴν καὶ Ἀριστοτελικήν, ὥς κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους σοφοὶ ἄνδρες ἔδειξαν⁴. Τὸ κατ' ἀρχάς, ὥς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν δῆλον ἐγένετο, ὑπῆρχε τὸ φυσικὸν μέρος τῆς φιλοσοφίας, ὁ Σωκράτης προσέθετο τὸ ἠθικὸν καὶ ὁ Πλάτων τὸ διαλεκτικὸν ἥτοι τὸ λογικόν. Κατὰ παραπλήσιον τρόπον ὁ μὲν Θέσπις ἐξεῦρε τὸν πρῶτον ὑποκριτὴν, ὁ δ' Αἰσχύλος τὸν δεύτερον καὶ ὁ Σοφοκλῆς τὸν τρίτον. Λοιπὸν καὶ τὰ τρία μέρη τῆς φιλοσοφίας ὑπῆρχον, ἀλλ' ὁ Ζήνων πρῶτος ἐνεκαίνισεν ἐπιστημονικῶς τὴν τριχοτομίαν τῆς ἐπιστήμης ταύτης. Ἐκ τῶν εἰρημένων γίνεται δῆλον, ὅτι ἡ στωϊκὴ φιλοσοφία εἶναι προῖον ἐλληνικὸν καὶ οὐχὶ Ἀσιατογενές⁵. Ἀλλ' ἡ στοὰ δὲν θαυμάζεται διὰ τὴν ἐπίνοιαν νέων θεωριῶν, ὅσον διὰ τὸ ἀρχιτεκτονικὸν τοῦ φιλοσοφικοῦ συστήματος. Πρὸ πάντων γεραίρεται τὸ ἠθικὸν τῆς φιλοσοφίας τῶν στωϊκῶν, οἵτινες δὲν ἐπειράθησαν, ὅπως διεγείρωσιν ἀμφιβολίας περὶ τῶν ἠθικῶν ὑποχρεώσεων, ἀλλ' ἐκράτουν τοὺς ἠθι-

¹) Susemihl ἐν τόμ. I, 56 Παράβαλλ. Ἀσώπ. ἐν σελίδ. 810. ²) Διογένης Λαέρτι. VII 33. ³) Θερεϊαν ἐν σελίδ. 52. ⁴) Weitenfels. De Platonicae et Stoicae doctrinae affinitate, Berolini 1891 καὶ Siebeck. Der Zusammenhang der Aristotelischen und stoischen Naturphilosophie ἐν ταῖς "Ζητήσεσι περὶ τῆς φιλοσοφίας τῶν Ἑλλ." (1873) ἐν σελ. 190—289. ⁵) Ὅρα Θερεϊαν. ἐν σελίδ. 55.

κοὺς νόμους. Κατὰ τούτους μόνον ἡ ἀρετὴ εἶναι ἀγαθὸν καὶ δὴ τὸ ἄκρον, καὶ μόνῃ ἡ κακία κακόν. Τὰ πάθη δὲν εἶναι ἀναγκαῖα τοῦ βίου στοιχεῖα, ἀλλὰ νοσήματα τῆς ψυχῆς. Ὁ σοφός, ὡς ἔλεγον, εἶναι ἐλεύθερος, πλούσιος καὶ εὐγενής, μόνῃ ἡ ψυχὴ ἄρχει καὶ εἶναι πρόθυμος, ὅπως ἀγωνισθῇ πρὸς ἀντιπάλους καὶ ὑποέληθῇ εἰς θυσίας. Οὕτω τὸ ἰδανικὸν τῆς Πολιτείας τοῦ Πλάτωνος ἐπειράθησαν, ὅπως καταξιεύσωσιν ἐπὶ τῆς γῆς¹.

Ἄλλ' οἱ στωϊκοὶ προέβαινον μέχρις ὑπερβολῶν καὶ ἀφίσταντο πολὺ τῆς Πλατωνικῆς φιλοσοφίας. Οὕτω, φέρ' εἰπεῖν, ἐν ᾧ ὁ Πλάτων ἀποκρούει τὴν αὐτοκτονίαν², οἱ στωϊκοὶ ἐδέχοντο ταύτην ἐν τισι περιστάσεσιν ὑπὲρ πατρίδος, ὑπὲρ φίλων, ἐν σκληροτέρῃ ἀλγηδόνι, ἐν πηρώσει καὶ ἐν νόσοις³. Ἡ αὐτοκτονία ὅμως εἶναι τὸ μέγιστον ἁμάρτημα, ὅπερ δύναται τις νὰ διαπράξῃ πρὸς τὸν δημιουργήσαντα θεόν. Διὰ τοῦτο ἡ στοὰ εἶχε πολλοὺς τοὺς ἀντιδοξοῦντας παρὰ τε τοῖς ἀρχαίοις καὶ τοῖς νεωτέροις. Οὐδεμίαν σημασίαν ἀποδίδομεν πρὸς τοὺς φύγοις τῶν ἄλλων σχολῶν, διότι θεωροῦμεν ὡς ἔριδας ἀντιτεχνῶν. Ὡσαύτως οὐδὲν ὄνειδος προσάπτεται τῇ στοᾷ ἐκ τῶν κωμικῶν ποιητῶν, οἵτινες τοὺς ὁπαδοὺς ταύτης ἔλεγον ὑποκριτάς⁴. διότι οὗτοι πάντας τοὺς μεγάλους τῆς ἀρχαιότητος ἄνδρας ἐκακολόγησαν, ὡς τὸν Σωκράτη καὶ τὸν Πλάτωνα. Βεβαίως τὰ δόγματα

¹) Ὁρα Ἀσώπ. ἐν σελίδ. 836. ²) Ἐν Φαίδωνι. ³) Διογένης Λαέρτι VII, 130. Στοβ. Ἀνθολογ. VII, 24 "ἄρπαξε τὸ καλῶς ἀποθνήσκειν ὅτε ἔξεστι, μὴ μετὰ μικρὸν τὸ μὲν ἀποθνήσκειν σοὶ παρῇ, τὸ δὲ καλῶς μηκέτι ἔξῃ" καὶ Μάρκ. Αὐρηλ. V, 29 "ἐὰν δὲ μὴ ἐπιτρέπωσι, τότε καὶ τοῦ ζῆν ἔξιθι" οὕτως μέντοι, ὡς μηδὲν κακὸν πάσχω". Παράβαλλ. Zeller III², 1, 285. ⁴) Ἐρμείας παρ' Ἀθην. XIII, 563 d.

Ἀκούσατ', ὦ στώακες, ἔμποροι λήρον,
λόγων ὑποκριτῆρες. οἱ μόνοι πάντα
τὰν τοῖς πίναξι πρὶν τι τῷ σοφῷ δοῦναι
αὐτοὶ καταρροφεῖτε, καὶ θ' ἀλίσκεσθε
ἐναντία πρᾶσσοντες οἷς τραγωδεῖτε.

τῶν στωϊκῶν περιεῖχον καί τινα καταδικαζόμενα ὑπὸ τῆς ἀνθρωπίνης λογικῆς, ἀλλὰ πάντα τὰ ἀνθρώπινα ἔργα εἶναι ἀτελῆ. Διεγείρει δὲ τὴν ἐκπληξιν, διὸ ὁ Πλούταρχος ἀνέλαβεν ἀγῶνα κατὰ τῶν στωϊκῶν¹. Ἐν δὲ τοῖς νεωτέροις ὁ διαπρεπὴς καθηγητὴς καὶ συγγραφεὺς τῆς Ῥωμαϊκῆς ἱστορίας Mommsen ἀποκαλεῖ τοὺς μὲν στωϊκοὺς μεγαλορρήμονας καὶ φορτικοὺς Φαρισαίους, τὴν δὲ στωϊκὴν φιλοσοφίαν κενὴν καὶ ὑποκριτικὴν κομπολογίαν². Βεβαίως ἐν τοῖς στωϊκοῖς ὑπῆρξαν καὶ ὑποκριταί, ὥς ἐν πάσαις ταῖς φιλοσοφικαῖς αἱρέσεσι συμφύρονται καὶ φαῦλοι, ἀλλὰ τοῦτο δὲν δύναται νὰ λεχθῇ περὶ πλείστων μεγάλων ἀνδρῶν, οἷος ὁ Ζήνων καὶ ὁ Κλεάνθης, ὁ Πολύειος καὶ ὁ Στράβων.

Ἰδρυτὴς τῆς αἱρέσεως τῶν στωϊκῶν ἐγένετο Ζήνων ὁ Μνασέου³, γεννηθεὶς ἐν Κιτίῳ⁴ τῆς Κύπρου τῷ 336]5. Ὁ πατὴρ τοῦτου ἔμπορος ὢν ἐκόμμεν ἐξ Ἀθηνῶν Σωκρατικὰς βίβλους, ἐξ ὧν τὰ Ἀπομνημονεύματα τοῦ Ξενοφῶντος ἀναγνούς καὶ καταληφθεὶς ὑπὸ ζήλου πρὸς τὴν φιλοσοφίαν ἐπλευσεν εἰς Ἀθήνας. Κατ' ἄλλην ὁμῶς παράδοσιν ὁ Ζήνων τὸ ἐπάγγελμα τοῦ πατρὸς μετιὼν καὶ παρὰ τῷ Πειραιεῖ ναυαγῆσας ἀνῆλθεν εἰς Ἀθήνας, ἔνθα καθίσας ἐν τινὶ βιβλιοπωλείῳ ἀνεγίνωσκε τὸ μνημονευθὲν τοῦ Ξενοφῶντος σύγγραμμα. Ἐπειδὴ δ' ἡ συγγραφή ἐνεποίησε τῷ Κυπρίῳ ἐμπόρῳ μεγάλην ἡδονὴν ἠρώτησε τὸν

¹) Ὁρα Περὶ στωϊκῶν ἐναντιωμάτων καὶ Περὶ τῶν κοινῶν ἐννοιῶν πρὸς τοὺς στωϊκοὺς. ²) Θερεϊαν. ἐν σελίδ. 156. ³) Λέγεται καὶ Δημόει. ⁴) Ἐπειδὴ ἐνταῦθα ὑπῆρχε καὶ Φοινικικὸς πληθυσμός, τινὲς ἀνευρίσκουσιν ἐν τῷ ἦθει αὐτοῦ ἕξεις Σημιτικὰς. Περὶ τῆς χρονολογίας τοῦ Ζήνωνος ὑπάρχουσι διαφοραί, ὥς δύναται τις νὰ ἴδῃ ἐν μονογραφίαις Unger, Die Zeiten des Zenon von Kition und Andigonos Gonatas, Münchener Sitzungsber. 1887 ἐν σελίδ. 101 καὶ Brinker, Das Geburtsjahr des Stoikers Zenon aus Cition und dessen Briefwechsel mit Antigonos Gonatas, Schwerin 1888. Παράβαλλ. καὶ τὴν ἐμὴν Γραμματολ. ἐν τόμ. I, 21 καὶ Sussemichl I, 49.

βιβλιοπώλην, ποῦ διατρίβουσιν οἱ τὰ τοιαῦτα γράφοντες ἄνδρες. Κατὰ τήν γνῃν διέβαιναν ὁ κυνικός Κράτης, ὃν δέξας ὁ βιβλιοπώλης εἶπε τῷ Ζήνωνι, ὅπως ἀκολουθήσῃ τούτῳ. Οὕτως ὁ τέως ἔμπορος ἐγένετο μαθητὴς τοῦ κυνικοῦ φιλοσόφου¹. Ἄλλ' αἰδήμων ὢν καὶ μὴ δυνάμενος νὰ ἀνεχθῇ τὴν ἀναισχυρίαν τῶν κυνικῶν μετέστη πρὸς τὸν Μεγαρικὸν Σίλλωνα. Ἐτα δ' ἐγένετο ἀκροατὴς τοῦ Ξενοκράτους, τοῦ Διοδώρου καὶ τοῦ Πολέμωνος². Ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴρηται, ὅτι τὰ στοιχεῖα τῆς στοᾶς ὑπάρχουσιν ἐν τοῖς συστήμασι τῶν προγενεστέρων φιλοσόφων. Τοῦτο μαρτυρεῖται καὶ ἐκ τῶν σπουδῶν τοῦ Ζήνωνος, αἵτινες, ὡς λέγεται³, διήρκεσαν εἴκοσιν ἔτη.

Ὡς δ' ὁ Πλάτων ἐδίδασκεν ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τῷ Λυκείῳ, οὕτως ὁ Ζήνων ἐν τῇ Ποικίλῃ στοᾷ, ἣν ἔκτισε μὲν ὁ ἐκ τῶν Ἀλκμαίωνιδων ἑλκων τὸ γένος Πεισιάκας, διεκόσμησε δὲ δι' εἰκόνων ὁ μέγας τῆς ἀρχαιότητος ζωγράφος Πολύγνωτος. Τὸ κατ' ἀρχὰς οἱ μαθηταὶ τοῦ φιλοσόφου ὠνομάσθησαν Ζηνώρειοι⁴, εἶτα δὲ στωῖκοι ἐκ τοῦ τόπου τῆς ἀκροάσεως. Οἱ ἀκροαταὶ τῆς στοᾶς δὲν ἦσαν οὕτω πολυάριθμοι, ὡς οἱ τοῦ Θεοφράστου, ἀλλ' ἡ σχολὴ αὕτη εἶχε μείζονα συνοχήν. Τοῖς μαθηταῖς τοῦ Ζήνωνος ἀνῆκε καὶ Ἀντίγονος ὁ Γονατῆς, ὅστις καὶ ἐκάλεσεν αὐτὸν εἰς Πέλλαν, ὅπως γένηται παιδευτὴς πάντων τῶν Μακεδόνων. Ἄλλ' ὁ φιλόσοφος μὴ δυνηθεὶς διὰ τὸ γῆρας νὰ ἀπέλθῃ ἐκεῖσε ἀπέστειλε τὸν συμπολίτην καὶ σύνοικον Περσαῖον καὶ τὸν Θηβαῖον Φιλωνίδην⁵. Ἡ ἀλληλογραφία τοῦ βασιλέως πρὸς τὸν φιλόσοφον φέρεται παρὰ Διογένηι τῷ Λαέρτιῳ, ἀλλ' ἡ γνησιότης ταύτης ἀμφισβητεῖται⁶. Οὐ μόνον ὁ βασιλεὺς τῶν Μακεδόνων, ἀλλὰ καὶ ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων ἐτίμα τὸν ἄνδρα καὶ ἐψηφίσατο, ὅπως οὗτος στε-

¹) Διογ. Λαέρτ. VII, 3. ²) Ἀντίοθι 2. ³) Ὁ Susemihl ἀμφισβάλλει περὶ τῆς ἀκριβείας τοῦ ἀριθμοῦ τούτου. ⁴) Διογ. Λαέρτ. VII, 5. ⁵) Ἀντίοθι 6. ⁶) Ὁρα Brucker, Histor. Phil. I, 897.

φανωθῇ χρυσῷ στεφάνῳ ἀρετῆς ἕνεκα καὶ σωφροσύνης¹. Πρὸς δὲ οἱ Ἀθηναῖοι παρακατέθεντο παρ' αὐτῶ τὰς κλεῖς τῆς πόλεως καὶ εἰμίησαν διὰ χαλκῆς εἰκόνης². Παρὰ πᾶσι δ' ἦτο σεβαστὸς διὰ τὴν αὐστηρότητα τοῦ ἥθους καὶ τὴν λιτότητα τοῦ βίου³. Ὁ Ζήνων δὲν ἐνυμφεύθη, διήγαγε τὸν βίον ἐν ὑγείᾳ καὶ ἐτελεύτησε τὸ ἐξδομηκοσιὸν δεύτερον ἔτος τῆς ἡλικίας ἄγων ἀποπνίξας ἑαυτόν⁴. Τὸ σῶμα τοῦ θανόντος οἱ Ἀθηναῖοι ἔθαψαν μεγαλοπρεπῶς ἐν τῷ Κεραμεικῷ. Πρὸς τιμὴν δ' αὐτοῦ ἐγράφησαν οὐχὶ ὀλίγα ἐπιγράμματα⁵.

Ὁ Ζήνων ἔγραψε πολλὰ συγγράμματα, ἅπερ ἀριθμεῖ Διογένης ὁ Λαέρτιος⁶. Πλὴν τῆς Πολιτείας, περὶ ἧς εἴρηται ἤδη, συνέταξε σπουδαίας πραγματείας, ὡς Περὶ τοῦ κατὰ φύσιν βίου, Περὶ ὁρμῆς ἢ Περὶ ἀνθρώπου φύσεως, Περὶ παθῶν, Περὶ τοῦ καθήκοντος, Περὶ νόμου, Περὶ τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας καὶ ἄλλα. Ἀνὲρ ἐμμένομεν ἐν τῇ ἀπαριθμήσει, ὅφ' οὗ πάντα κακῇ μοίρᾳ ἀπώλοντο. Ἡ γλῶσσα τοῦ φιλοσόφου δὲν ἦτο καθαρὰ, οὗ τὴν αἰτίαν οἱ φιλόλογοι ἀποδίδουσι τῇ Φοινικικῇ καταγωγῇ, Εἶχεν ὁμοῦς τηλικαύτην εὐκολίαν περὶ τὸ δημιουργεῖν νέας λέξεις, ὥστε ἐλέχθη, ὅτι αὐταὶ εἶναι ἱκαναί, ὅπως ἐξηγήσωσι τὰς νέας ἰδέας τῆς Γερμανικῆς φιλοσοφίας⁷. Διὰ τοῦτο ὁ Κικέρων λέγει μετὰ τινος ὑπερβολῆς, ὅτι ὁ Ζήνων ἦτο εὐρετὴς μᾶλλον καινῶν ὀνομάτων ἢ καινῶν πραγμάτων⁸. Ὅπως δὲ ποτε ἡ στοὰ ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ἐκράτησε καὶ ἔσχε πολλοὺς ὁπαδούς. Πρὸς τοῦτο συνεβάλετο καὶ ἔσχη ἡ αὐστηρὰ ἠθικὴ καὶ ὁ κοσμοπολιτισμὸς, εἰς ὃν ἔκλινεν ὁ κόσμος ἐν τοῖς χρόνοις ἐκείνοις. Οἱ σταῖκοι ἐκήρυσσον πάν-

¹) Διογένης. Λαέρτ. VII, 11. ²) Αὐτόθι 6. ³) Zeller III³, 1, 29. ⁴) Διογένης. Λαέρτ. VII, 29. ⁵) Αὐτόθι. ⁶) Ἐν βιβλ. VII, 4. ⁷) Τοῦτο λέγει ὁ ἡμέτερος Ἀσώπιος ἐν σελίδ. 823. ⁸) Cicero. Tusc. V, 11, 43 "ignobilis verborum opifex". Γαλην. ἐν τόμ. VIII σελ. 642 "καινοτομεῖν καὶ υπερβαίνειν τὸ τῶν Ἑλλήνων ἔθος ἐν τοῖς ὀνόμασι".

τας ἀνθρώπους εἶναι δημότας καὶ πολίτας. Πολλοὶ στοῦκοι Ῥωμαῖοι ἐγένοντο δημοκρατικοί, ἀλλ' ἡ στοὰ δὲν συνέστησε τοῖς ἀνθρώποις τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα¹. Δύναται γὰρ λεχθῆναι πρὸς τιμὴν τῆς φιλοσοφικῆς ταύτης αἰρέσεως, ὅτι ἀνεκέρυξε πάντας τοὺς ἀνθρώπους συγγενεῖς ἀλλήλοις. Ἐκ τῆς θεωρίας ταύτης ἐξάγεται ἡ καθαίρεσις τῆς δουλείας, ἥτις μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων κατήσχυε τὸ ἀνθρώπινον γένος. Πολυθρόλητον δὲ κατέστη τὸ δόγμα τῆς στοᾶς, ὅτι τέλος εἶναι τὸ δμολογοῦ μένως τῇ φύσει ζῆν.

Δεύτερος στυλὸς τῆς στοᾶς εἶναι Κλεάνθης ὁ Ἀσσιος², ὁ υἱὸς τοῦ Φανίου, γεννηθεὶς ἐπὶ ἄρχοντος Ἀριστοφάνους τῷ 331/0. Οὗτος τὸ κατ' ἀρχάς, ὡς λέγεται, ἦτο πύκτης καὶ ἤλθεν εἰς Ἀθήνας ἔχων μόνον τέσσαρας δραχμάς³. Ἐπειδὴ δ' ἦτο λίαν φιλομαθής, τὰς μὲν νύκτας ἦντλει ὕδωρ ἐν τοῖς κήποις ἐκ τῶν φορέων καὶ διὰ τοῦτο Φρεάντης ἐπωνομάσθη, τὰς δ' ἡμέρας ἠκροῦτο τοῦ Ζήνωνος, ὃν καὶ διεδέξατο ἐν τῇ διευθύνσει τῆς στοᾶς. Προέστη δὲ ταύτης τριάκοντα καὶ δύο ἔτη τελευτήσας, ὅτε ἦγε τὸ 99ον τῆς ἡλικίας ἔτος⁴. Ἐξῆλθε δὲ τοῦ βίου ἀποσχὼν τροφῆς. Ἐπειδὴ πλεῖστοι στοῦκοι ἠὲ αυτοκτόνησαν, τινὲς ἐνόμισαν, ὅτι οὗτοι τὴν αὐτοκτονίαν εἰσέγαγον, ὅπερ δὲν εἶναι ἀκριβές. Διότι οἱ ἀρχαῖοι μῦθοι εἶναι μεστοὶ τοῦ ἐγκλήματος⁵, ὅπερ ὑβρίζει τὸν δημιουργήσαντα θεόν. Μετὰ τὸν θάνατον ὁ φιλόσοφος ἔτυχε πολλῶν καὶ μεγάλων τιμῶν, κατ' ἐξοχὴν δὲ παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις. Εἶχε δ' οὗτος ποιητικὴν φύσιν, ἀλλὰ καὶ τινα βραδύτητα τῆς διανοίας. Διὰ τοῦτο ὑπὸ μὲν τῶν συμμαθητῶν ἐσκώπτιτο ὡς ὄνος μόνος δυνάμενος βαστάζειν τὸ τοῦ Ζήνωνος φορτίον, ὑπὸ δὲ Τιμῶνος τοῦ οἰλλογράφου ἐλέγετο

¹) Christ ἐν σελίδ. 492 σημ. 4. ²) Ἡ Ἀσσιος ἔκειτο ἐν Τροίᾳ, Στράβ. XIII, 57. Παράβαλλ. Mohnike, Kleanthes der Stoiker, Greifswald 1848 καὶ Susemihl I, 59 σημ. 200. ³) Διογένης Λαέρτις VII, 168. ⁴) Susemihl I, 99. ⁵) Περὶ τούτου λέγει πολλὰ δ' Α. Θερεϊαν. ἐν σελ. 139.

κύλος¹. Τὰ τοιαῦτα σκώμματα δὲν μειοῦσι τὴν αἴγλην τοῦ ἀνδρός, ὅστις τὸ μὲν σῶμα εἶχε πάγιον, τὸ δ' ἦθος εὐσταθὲς καὶ τὴν διάνοιαν προέχουσαν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἡδύνατο νὰ γέλῃ διάδοχος τοῦ Ζήνωνος². Πρὸς δὲ Διογένης ὁ Λαέρτιος λέγει, ὅτι τὰ συγγράμματα τοῦ φιλοσόφου ἦσαν κάλλιστα βιβλία. Ἐπεγράφοντο δὲ ταῦτα Περὶ τῆς τοῦ Ζήνωνος φυσιολογίας, Τῶν Ἡρακλείτου ἐξηγήσεις, Περὶ αἰσθήσεως, Περὶ τέχνης, Ἀρχαιολογία κτλ.³ Φαίνεται δ', ὅτι καὶ κατὰ τὴν γλῶσσαν ἦτο ὑπέρτερος πάντων τῶν ἄλλων στωϊκῶν. Ἀλλὰ πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ ἀπώλοντο καταλιπόντα μικρὰ ποιητικὰ ἀποσπάσματα. Περιεσώθη δὲ καὶ ὁ ὕμνος εἰς τὸν Δία⁴. Ἀποτείνει μὲν τοῦτον πρὸς τὸν θεὸν τοῦ Ὀλύμπου, ἀλλὰ δύναται τις νὰ ἀναπέμψῃ καὶ τῷ ἀληθεῖ θεῷ.

Μαθητὴς τοῦ Ζήνωνος ἐγένετο καὶ Ἀρίστων ὁ Χῖος, ὅστις ἐπιλωμένος τὴν κεφαλὴν ἐπιωνομάζετο Φάλανθος. Ἐπειδὴ δὲ διεκρίνετο κατὰ τὴν ῥητορικὴν δεινότητα, ἐπεκαλεῖτο καὶ Σειρήν. Ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ζήνωνος ὁ Ἀρίστων ἀποστὰς τῆς στοᾶς ἐδίδασκεν ἐν Κυνοσάργει ἔχων μαθητάς τινας, ἐν οἷς τὸν Ἐρατοσθένη. Οὗτοι ἐκαλοῦντο Ἀριστωρειοί. Ὁ Ἀρίστων ὑπὲρ τὸ φυσικὸν καὶ λογικὸν ἔτιμα τὸ

¹) Διογ. Λαέρτ. VII, 170. ²) Στράβ. VIII, 610. ³) Δ. Α. αὐτόθι 174.

⁴) "Ora Ueberweg, Grundriss ἐν σελ. 198 καὶ Petersen, Cleanthis Stoici hymnus in Jovem auctori suo vindicatus ad ejusque doctrinam enarratus, Hamburg, 1829.

Ἐκ τοῦ ὕμνου ἀποσπῶμεν τὸ τελευταῖον μέρος·

Ἄλλὰ Ζεῦ πάνθ' ὡς, κελαινεφὲς ἀρχικέραυνε,
Ἀνθρώπους μὲν ῥέου ἀπειροσύνῃς ἀπὸ λυγρῆς,
Ἦν σὺ, πάτερ, σκέδασον ψυχῆς ἀπο, δὸς δὲ κυρῆσαι
Γνώμης, ἣ πίουνος σὺ δίκης μέτα πάντα κυβερνῆς,
"Οφρ' ἂν τιμηθέντες ἀμειβόμεσθα σε τιμῇ,
Ὑμνοῦντες τὰ σὰ ἔργα διηγεκέες, ὡς ἐπέοικε
Θηγτόν' ἔονι', ἐπεὶ οὔτε βροτοῖς γέρας ἄλλο τι μεῖζον.
Οὔτε θεοῖς, ἣ κοινον αἰεὶ νόμον ἐν δίκῃ ὑμνεῖν.

ἠθικὸν μέρος τῆς φιλοσοφίας¹. Κατὰ τὸ τέλος ὁμῶς τοῦ βίου ἐτραπή εἰς τρυφήν, ὡς ὁμολογοῦσιν αὐτοὶ οἱ μαθηταί². Ἐγραψε δὲ καί τινα συγγράμματα, ὅλα Περὶ τῶν Ζήνωνος δογματικῶν διάλογοι, Πρὸς τοὺς διαλεκτικούς. Ὡσαύτως μαθητὴς τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς στωικῆς ἦτο καὶ Ἡριλλος ὁ Καρχηδόνιος. Οὗτος ἐκ παιδὸς τῷ Ζήνωνι ἀκολουθήσας ἔλεγεν, ὅτι τέλος ἡ σκοπὸς τοῦ βίου εἶναι ἡ ἐπιστήμη. Ἐγραψε δὲ Περὶ ἀσκήσεως, Περὶ παθῶν, Μαιευτικὸν καὶ ἄλλα, ἀπερὶ κατὰ Διογένη τὸν Λαέρτιον³ ἦσαν ὀλιγόστιχα μὲν, μεστὰ δὲ δυνάμεως. Ὁ οὐκείνους τῶν μαθητῶν τοῦ Ζήνωνος ἐγένετο ὁ Κιτιεὺς Περσαῖος, ὅστις συμπολίτης ὢν συνώκει τῷ διδασκάλῳ. Ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴρηται, ὅτι οὗτος ἐπέμψθη πρὸς Ἀντίγονον τὸν Γονατῆν, ὅφ' οὗ ἐν τοῖς μάλιστα ἠγνώθη. Ἐλεγχῆ δ' οὐχὶ μικρὰν τοῦ βασιλέως ἀπειρίαν, ὅτι φιλοσόφῳ ἐπέτρεψε τὴν διοίκησιν τοῦ στρατοῦ τοῦ ἀγωνιζομένου πρὸς τοὺς Ἀχαιοὺς. Ὑπὸ τοῦ Ἀράτου δ' ἡττηθεὶς ὁ Περσαῖος ἐπέισθη, ὅτι οἱ φιλόσοφοι δὲν εἶναι καὶ ἀγαθοὶ στρατηγοί⁴. Ὁ Στωϊκὸς οὗτος ἔγραψε Περὶ βασιλείας, Πολιτείας Λακωνικῆς, Περὶ γάμου καὶ ἄλλα⁵.

¹) Διογένης. Λαέρτ. VII, 160 Παράβαλλ. Zeller III², 1, 32 σημ. 2 καὶ Saal, De Aristonis Chii vita, scriptis et doctrina Köln, 1852.

²) Ἀθην. VII, 281c "Ἐρατοσθένης γοῦν ὁ Κυρηναῖος μαθητὴς γενόμενος Ἀρίστωνος τοῦ Χίου, ὅς ἦν εἰς τῶν ἀπὸ τῆς στωικῆς, ἐν τῷ ἐπιγραφομένῳ Ἀρίστωνι παρεμφαίνει τὸν διδάσκαλον ὡς ὕστερον ὁρμήσαντα ἐπὶ τρυφῇ λέγων ὧδε "ἤδη δὲ ποτε καὶ τοῦτον πεφώρακα τὸν τῆς ἡδονῆς καὶ ἀρετῆς μεσότητον διορῦντον καὶ ἀναφαινόμενον παρὰ τῇ ἡδονῇ". Καὶ Ἀπολλοφάνης δέ, γνώριμος δὲ ἦν καὶ οὗτος τοῦ Ἀρίστωνος, ἐν τῷ Ἀρίστωνι, καὶ αὐτὸς οὕτως ἐπιγράψας τὸ σύγγραμμα, ἐμφανίζει τὴν τοῦ διδασκάλου φιληδονίαν". ³) Ἐν βιβλ. VII, 165. ⁴) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Ἀράτ. 23 "Ὑστερον δὲ λέγεται σχολάζων πρὸς τὸν εἰπόντα μόνον αὐτῷ δοκεῖν στρατηγὸν εἶναι τὸν σοφόν". "Ἀλλὰ νῆ θεοὺς, φάναι "τοῦτο μάλιστα καὶ μοι ποτε τῶν Ζήνωνος ἤρσεκε δογματικῶν νῦν δὲ μεταβάλλομαι νομισθεῖς ὑπὸ τοῦ Σικωνίου νεανίου". ⁵) Διογένης. Λαέρτ. VII, 36.

Καθ' ὅλον εἰπεῖν, αἱ συγγραφαὶ αὐτοῦ ἦσαν πολιτικαὶ καὶ ἠθικαί.
 Ἄξιος μνείας εἶναι καὶ Διονύσιος ὁ Ἑρακλεώτης, ὅστις ἠκροάσατο καὶ ἄλλων καὶ τελευταῖον τοῦ Ζήνωνος. Οὗτος ἔλεγε σκοπὸν τοῦ βίου τὴν ἡδονήν. Τῷ δόγματι τούτῳ ἀκολουθῶν δὲν ἠδύνατο νὰ ἦναι στωϊκὸς καὶ ὄντως ἐκ τοῦ Ζήνωνος μεταστὰς πρὸς τοὺς Κυρηναϊκοὺς ἢ τοὺς Ἐπικουρεῖους Μεταθέμενος ἐπωνομάσθη¹. Κατὰ τὴν θεωρίαν εἰς ἀκόλαστον βίον παρὰ τὴν ἡλικίαν τραπείς ἔτυχε τῶν σκωμμάτων τοῦ σιλλογράφου Τίμωνος². Ἐγένετο δὲ καὶ συγγραφεὺς γράμματος Περὶ ἀπαθείας, Περὶ ἀσκήσεως, Περὶ ἡδονῆς καὶ ἄλλα, ὧν ἀπολεσθέντων ἡ μνεία ἀποβαίνει περιττή. Τοῖς μαθηταῖς τοῦ Ζήνωνος ἀνῆκε καὶ Ζήνων ὁ Σιδώνιος, ὅστις ἔγραψεν Ἀπολογία τοῦ Σωκράτους καὶ Σιδωνιακά³. Πλὴν τούτου μνημονεύεται Ποσειδώνιος ὁ Ἀλεξανδρεὺς⁴ καὶ Σφαῖρος ὁ Βοσποριανός⁵. Ὁ τελευταῖος ἐπέμφθη ὑπὸ τοῦ Κλεάνθους πρὸς Πτολεμαῖον τὸν Εὐεργέτην, ὡς ὁ Περσαῖος ὑπὸ τοῦ Ζήνωνος πρὸς Ἀντίγονον τὸν Γονατᾶν. Ὁ βασιλεὺς παρέθετό ποτε αὐτῷ κηρίνας ὀρνίθια κατὰ τὸ δεῖπνον, ὃ δὲ φιλόσοφος ἔκτεινας τὰς χεῖρας ἐπεσχέθη ὑπὸ τούτου εἰπόντος, οὐ ψεύδει συγκατατίθεται. Διὰ τοῦ εἰδώλου τούτου ὁ Πτολεμαῖος ἠθέλησε νὰ ἐλέγξῃ τὴν καταληπτικὴν φαντασίαν τῶν στωϊκῶν. Ὁ φιλόσοφος ὁμῶς μὴ ταραχθεὶς διὰ τὴν ἀπάτην, εἶπεν, οὐ συγκατετέθη οὐχὶ διότι εἶναι ὀρνίθες, ἀλλὰ διότι εἶναι εὖλογον νὰ ἦναι τοιαῦται. Διαφέρει δ' ἡ καταληπτικὴ

¹) Αὐτόθι 166. ²) Ἀθήν. VII, 281d "ὅς ἀντικρὺς ἀποδὸς τὸν τῆς ἀρετῆς χιτῶνα ἀνθινὰ μετημφίεσατο καὶ Μεταθέμενος καλούμενος ἔχαιρε, καίτοι γηραιὸς ἀποστὰς τῶν τῆς στοᾶς λόγων καὶ ἐπὶ τὸν Ἐπικουρον μεταπήδησας. Περὶ οὗ οὐκ ἀχαρίτως ὁ Τίμων ἔφη·

ἦν' ἔχρη δύνειν, νῦν ἄρχειται ἡδύνασθαι.

ὦρην ἔρῃν, ὦρην δὲ γαμεῖν, ὦρην δὲ πεπαισθῆναι

³) Σουῖδ. ἐν λ. Ζήνων. ⁴) Σουῖδ. ἐν λ. Ποσειδώνιος. ⁵) Διογ. Λαέρτ. VII, 177.

φαντασία¹ τοῦ εὐλόγου, διότι ἐκείνη μὲν εἶναι ἀδιάφενστος, τοῦτο δ' ἄλλως ἀποβαίνει². Ὁ Σφαῖρος φίλος καὶ σύμβουλος τοῦ Κλεομένους γενόμενος προσέκαυσε τὸ φιλότιμον τοῦ ἥρωος ἥθος³. Ἐκ τῆς φιλίας ταύτης ὀρμηθεὶς ἔγραψε Περὶ Λακωνικῆς πολιτείας καὶ Περὶ Αὐκούργου καὶ Σωκράτους⁴. Μαθητὴς τοῦ Περσαίου ἐγένετο Ἐρμαγόρας δ' Ἀμφιπολίτης⁵ ὁ γράψας κατὰ τε τῶν Κυνικῶν καὶ τῶν Ἀκαδημαϊκῶν ἐν ταῖς διατριβαῖς ταῖς ἐπιγραφομέναις Μισοκύνων καὶ Περὶ σοφιστείας πρὸς τοὺς Ἀκαδημαϊκοὺς.

Ἐκ τῶν ἀφανεστέρων τούτων προβαίνομεν εἰς τὸν κορυφαῖον τῆς στοᾶς, τὸν Χρύσιππον, τὸν υἱὸν τοῦ Ἀπολλωνίου, ὅστις ὀνομάζεται μὲν Σολεύς, ἀλλ' ἴσως ἐγεννήθη ἐν Ταρσῷ κατὰ τὸ 280 π. Χ.⁶ Φαίνεται, ὅτι τῆς πατρῴας οὐσίας δημιουργείας⁷ τὸ κατ' ἀρχὰς ἦτο δολιχοδρόμος, εἴτα δὲ τοῦ Κλεάνθους ἀκροασάμενος διεδέξατο τοῦτον ἐν τῇ διευθύνσει τῆς στοᾶς⁸. Λέγεται δ', ὅτι συνεφιλοσόφησε καὶ τῷ Ἀκαδημαϊκῷ Ἀρκεσίλῳ καὶ τῷ Λακύνῃ. Πρὸς τοὺς ἐχθροὺς τῆς στοᾶς ἠγωνίσαστο μετὰ γενναιότητος ἔχων σύμμαχον τὴν διαλεκτικὴν καὶ διὰ τοῦτο οὐχὶ ἀστόχως ἐλέχθη, ὅτι εἶναι ἡ κοπὴς τῶν Ἀκαδημαϊκῶν στραγαλίδων καὶ ὅτι, ἂν μὴ ὑπῆρχε Χρύσιππος, δὲν

¹) Περὶ τοῦ φιλοσοφικοῦ τούτου ὅρου διὰ μακρῶν πραγματεύεται ὁ Θερεϊανὸς ἐν σελ. 68 τῆς εἰρημένης διατριβῆς, ἔνθα πρὸς τοῖς ἄλλοις λέγει· “Ἐκ τούτων γίνεται δῆλον, ὅτι ἡ φαντασία, ἵνα παράσχω ἀκριβῆ κατάληψιν, δέον πρῶτον νὰ παραχθῇ ἀπὸ ὑπάρχοντος πράγματος, εἴτα δὲ νὰ συνῆδῃ πληρέστατα πρὸς τὸ ὑπάρχον παρέχουσα πιστὴν τούτου εἰκόνα. Ὅταν δὲ ἀκριβῶς ἀντιτυπωθῇ τὸ ὑποκείμενον, τότε ἡ φαντασία καθίσταται μὲν ἀληθής, ἀλλ' οὐδαμῶς ἀκολουθεῖ ἐντεῦθεν, ὅτι εἶναι καθ' ὅλα καταληπτική, ὅτι δηλ. μεταδίδει καὶ ἀκριβῆ κατάληψιν.” ²) Ἀθῆν. VIII, 354e. ³) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Κλεομέν. 2 καὶ 11. ⁴) Διογένης Λαέρτι. VII, 178. ⁵) Σουῖδ. ἐν λ ⁶) Oga Sussemihl I, 75. Petersen, Philosophiae Chrysippaeae fundamenta in nominum dispositione posita e fragmentis restituta, Altona 1827. ⁷) Διογένης Λαέρτι VII, 181 “τῆς οὐσίας αὐτοῦ τῆς πατρῴας εἰς τὸ βασιλικὸν ἀναληφθείσης.” ⁸) Στράβ. XIII. 57.

ἦτο δυνατόν νὰ ὑπάρχῃ στοά¹. Ἐντεῦθεν καὶ ἡγεμὼν τῆς στοᾶς ἐπωνομάσθη. Οἱ Ἀθηναῖοι εἰμίψαν τὸν ἄνδρα διὰ τοῦ πολιτικοῦ δικαϊώματος, ὅπερ οὗτος ἐδέξατο, ἐν ᾧ ὁ Ζήνων καὶ ὁ Κλεάνθης δὲν ἠθέλησαν νὰ γείνωσιν Ἀθηναῖοι, ὅπως μὴ ἀδικήσωσι τὰς ἑαυτῶν πατρίδας. Ὁ Χρύσιππος βιώσας ἐξδομήκοντα καὶ τρία ἔτη ἐτελεύτησεν ἐξ ὑπερβολικοῦ γέλωτος, ὡς λέγεται². Τούτῳ ἰδρύθη ἐν τῷ κεραμεικῷ ἀνδριᾶς. Ἐπειδὴ δ' ἦτο μικρός, ὑπεκρούπτετο ὑπὸ τοῦ παρακειμένου ἵππου, δι' ὃ ὁ Καρνεάδης ἔλεγε τοῦτον Κρύσιππον³. Φιλοπονώτατος δ' ὢν συνέγραψεν 705 βιβλία⁴, ἅπερ πρῶτως ἀπώλοντο⁵. Ἐκ τούτων διετηρήθησαν πολλὰ ἀποσπάσματα, κατ' ἐξοχὴν δὲ ἐκ τοῦ *Περὶ ἀποφατικῶν πρὸς Ἀρισταγόραν*⁶. Ἡ μεγάλη τῶν συγγραμμάτων πληθὺς συνετελέσθη, διότι ὁ φιλόσοφος παρενέβαλλε πολλὰ ἀποσπάσματα ἐκ ποιητῶν καὶ συγγραφέων. Διὰ τοῦτο ἐλέχθη, ὅτι ἂν τις ἀφῆρει τὰ ἀλλότρια ἐκ τῶν βιβλίων τοῦ Χρυσίππου, ὁ χάριτης ἦθελε καταλειφθῇ κενός⁷. Πρὸς δὲ ἐπειγόμενος ὁ συγγραφεὺς δὲν διώρθον τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐπαρκῶς⁸. Διὰ τοῦτο Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεὺς ἐπαινεῖ μὲν τὴν διαλεκτικὴν δεινότητα τοῦ στωικοῦ, ψέγει δὲ τὴν σύνθεσιν τοῦ λόγου⁹. Καὶ ὅμως ὁ οὕτω γράφων συνεβάλετο τὰ μέγιστα πρὸς τὰς γραμματικὰς σπουδὰς¹⁰, ὥς ἔσται λόγος καὶ ἐν τινι τῶν

¹) Διογένης. Λαέρτ. VII, 183. ²) Αὐτόθι 184. ³) Αὐτόθι 182. ⁴) Αὐτόθι 180. ⁵) Όρα Gercke, Chrysippea, Leipzig 1836. ⁶) Ἰδὲ Letronne, Fragments inédits d' anciens poètes grecs, tirés d'un Papyrus appartenant au Musée Royal avec la copie entière de ce papyrus etc., Paris 1838. Παράβαλλ. Bergk, Commentatio de Chrysippi libris. *Περὶ ἀποφατικῶν*, Cassel 1841. ⁷) Διογένης. Λαέρτ. VII, 181. ⁸) Ὁ αὐτὸς ἐν βιβλ. X, 26. ⁹) *Περὶ συνθ. ὀνομάτων*. V, 4, σελ. 31 "ἀπόχρη δὲ τεκμηρίῳ χρησασθαι τῷ λόγῳ Χρυσίππου τοῦ στωικοῦ... τοῦτον γὰρ οὐτ' ἄμειναν οὐδεὶς τὰς διαλεκτικὰς τέχνας ἠκριβώσεν οὐτε χεῖρονι ἁρμονίᾳ συνεταχθέντας ἐξήνεγκε λόγους τῶν ὀνομάτων καὶ δόξης ἀξιωθέντων." ¹⁰) Όρα τὴν διδακτορικὴν διατριβὴν τοῦ Σμυρναίου Χ. Ἀρώνη, Χρύσιππος γραμματικός, Jena 1885 καὶ Θερεϊαν. ἐν σελ. 63.

ἐπομένων κεφαλαίων. Καθ' ὅλον εἰπεῖν, ὁ Χρυσίππος ἀνήκει τοῖς σοφωτάτοις τῆς ἀρχαιότητος ἀνδράσι. Δὲν ἦτο μὲν δημιουργικὴ διάνοια, ἀλλὰ διατακτικὴ καὶ κοσμητικὴ. Ὁ Χρυσίππος διὰ τὴν σοφίαν αὐτοῦ εἶχε τὸ ἦθος ὑψηλὸν καὶ μεγαλοπές. Διὰ τοῦτο δὲν ἐγένετο κόλαξ τῶν βασιλέων τῆς Μακεδονίας, ὥς δὴ ὁ Περσαῖος, ἀλλ' οὐδὲ σύγγραμμά τι ἀνέθετο τούτοις¹.

² Ἀδελφιδοῦς τοῦ Χρυσίππου ἦτο ὁ Ἀριστοκρέων, ᾧ πολλὰ τῶν συγγραμμάτων ὁ θεῖος προσεφώνησεν. Οὗτος ἐγένετο μὲν μαθητὴς τοῦ συγγενοῦς αὐτοῦ, ἀλλὰ δὲν διεκρίθη. Τὸν Χρυσίππον διεδέξατο Ζήνων ὁ Ταρσεύς, ὅστις ὀλίγα μὲν ἔγραψεν, ἀλλ' εἶχε πολλοὺς μαθητάς. Ἐν τούτοις διέπρεψε Διογένης ὁ Βαβυλώνιος, ὅστις διεδέξατο τὸν διδάσκαλον καὶ ὥς προῖστάμενος τῆς στοᾶς ἐπρέσβευσεν εἰς Ῥώμην μετὰ τοῦ Καρνεάδου, ὥς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴρηται ἤδη. Ἀξίον σημειώσεως, ὅτι ὁ στωϊκὸς οὗτος ἔσχε μαθητὰς ἐπιφανεστάτους γραμματικούς, ὥς Ἀπολλόδωρον τὸν Ἀθηναῖον, Ζηρόδοτον τὸν Ἀλεξανδρέα καὶ ἴσως καὶ Κράτητα τὸν Μαλλώτην, περὶ οὗ ἔσται λόγος. Ἐγράψε δὲ καὶ τινα συγγράμματα, ὥς Διαλεκτικὴν τέχνην², Περὶ νόμων³ καὶ ἄλλα. Τὸν Διογένη διεδέξατο Ἀντίπατρος ὁ Ταρσεύς⁴, ὅστις ἐν πολλαῖς μὲν διατριβαῖς ἠγωνίσαστο πρὸς τὸν Καρνεάδην, δὲν ἐτόλμησεν ὁμῶς νὰ συζητήσῃ πρὸς αὐτὸν προφορικῶς. Τούτου ἕνεκεν σκωπτικῶς ἐπωνομάσθη Καλαμοβόας⁵. Ὡσαύτως μαθητὴς τοῦ Διογένης ἦτο καὶ Ἀρχέδημος ὁ Ταρσεύς, ὅστις ὥς ἔδραν τοῦ θεοῦ ἔλεγεν οὐχὶ τὴν περιφέρειαν τοῦ κόσμου, ὥς οἱ ἄλλοι

¹) Διογένης. Λαέρτ. VII, 105. ²) Ἀντίοχ. VII, 71. ³) Ἀθήν. XII, 526d. ⁴) Opa Wuiilot, De Antipatro Tarsio philosopho Stoico, Löwen 1824. ⁵) Εὐσέβ. ἐν Εὐαγγελ. προπαρ. XIV, 8, 11 καὶ Cicer. Acad. II, 6, 7,

στωϊκοί, ἀλλὰ τὸ κέντρον αὐτοῦ¹. Πρὸς δὲ γινώσκωμεν καὶ ἄλλους στωϊκοὺς, Ἐπικουρόδωρον τὸν Σελευκέα, τὸν Εὐδρομον καὶ τὸν Νικόστρατον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι΄.

ΠΕΡΙ ΕΠΙΚΟΥΡΕΙΩΝ.

Ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς στωϊκοὺς ποιοῦσιν οἱ Ἐπικούρειοι, οὔτινες τὴν ἡδονὴν ἔθεντο ὡς σκοπὸν τοῦ βίου, ἐν ᾧ ἐκεῖνοι ἔλεγον τὴν ἀρετήν. Ὡς ἐκεῖνοι ἠκολούθουν τοῖς κυνικοῖς καὶ τῷ Ἡρακλείτῳ, οὕτως οἱ Ἐπικούρειοι τοῖς Κυρηναίοις, οἵτινες ἡδονικοὶ² ἐπωνομάσθησαν, καὶ τῷ Δημοκρίτῳ³. Ἡ ἡδονὴ ἡ ἐκ τῶν αἰσθητηρίων ἀπορρέουσα ἔχει πολὺν τὸ ἐπαγωγὸν παρὰ τοῖς λαοῖς⁴ καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲν τὸ παράδοξον, ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἡ φιλοσοφικὴ αὐτὴ αἵρεσις παρὰ τε τοῖς Ἕλλησι καὶ τοῖς Ῥωμαίοις ἔσχε πολλοὺς ὁπαδοὺς. Οἱ μὲν Στωϊκοὶ ἐθεώρουν τὴν μετοχὴν τῶν πολιτικῶν ὡς καθήκον τοῦ σοφοῦ, οἱ δ' Ἐπικούρειοι ἀπεῖχον τούτων, ὅπως μὴ ἀποξάλωσι τὴν ἀταξίαν, περὶ ἧς ἐν τοῖς μάλιστα ἐφρόντιζον. Ἀλλὰ κατὰ τὸν Zeller⁵ αἱ δύο αὗται φιλοσοφικαὶ αἵρέσεις ὑπὸ τινα ἔποψιν εἶναι συγγενεῖς πρὸς ἀλλήλας. Καὶ οἱ Ἐπικούρειοι καὶ οἱ στωϊκοὶ ἐπειρῶντο, ὅπως τὴν ἐπιστήμην ἐκ τῆς μεταφυσικῆς θεωρίας εἰς τὴν ἀπλουστεράν μορφήν τῆς πρακτικῆς βιωτικῆς συνέσεως ἀγάγωσι. Παρ' ἀμ-

¹) Susemihl, I, 85 ²) Ὁρα ἐν σελίδι 429. ³) Christ ἐν σελ. 492.

⁴) Περὶ τῶν Αἰγυπτίων λέγει ὁ Ἡρόδοτος ἐν II, 78 "ἐν δὲ τῇσι συνουσίῃσι τοῖσι εὐδαίμοσι αὐτέων, ἐπεὰν ἀπὸ δείπνου γέωνται, περιφέρει ἀνὴρ νεκρὸν ἐν σορῶ ξύλινον πεποιημένον, μεμιμημένον ἐς τὰ μάλιστα καὶ γραφῇ καὶ ἔργῳ, μέγεθος ὅσον τε πάντῃ πηχναῖον ἢ δίπηχυν, δεικνὺς δὲ ἐκάστῳ τῶν συμποσίων λέγει· "ἐς τοῦτον ὁρέων πῖνέ τε καὶ τέρπευ· ἔσται γὰρ ἀποθανὼν τοιοῦτος". ⁵) Ἐν τόμ. III², 1, 426.

φοτέροις τὸ πρακτικὸν συμφέρον ὑπὲρ τὸ θεωρητικὸν ἐξαίρεται.

Ὁ Ἐπίκουρος, ἐξ οὗ ὠνομάσθη ἡ φερώνυμος φιλοσοφικὴ αἵρεσις, ἦτο υἱὸς τοῦ Ἀθηναίου Νεοκλέους, τὸν δῆμον Γαργήτιος, γεννηθεὶς τῷ 341/2 π. Χ. Ἀλλ' ὁ Νεοκλῆς ἐπέμφθη εἰς Σάμον κληροῦχος, ὅπου ἐγεννήθη ὁ φιλόσοφος καὶ ὁ πατὴρ ἐδίδασκε γράμματα¹. Φαίνεται δ', ὅτι ὁ Ἐπίκουρος τὸ κατ' ἀρχὰς ἐβόηθει τῷ πατρί· διότι Τιμων ὁ συλλογράφος ὀνομάζει αὐτὸν γραμματοδιδασκαλίδην². Ὅπως ὅποτε ὁ νέος, ὅτε ἦγε τὸ δέκατον τέταρτον τῆς ἡλικίας ἔτος, ἐν Σάμῳ ἠκροάσατο τοῦ Παμφίλου διδάσκοντος Πλατωνικὴν φιλοσοφίαν³ καὶ ἐν Τέῳ τοῦ Ναυσιφάνους, παρ' οὗ ἐδιδάχθη τὰ δόγματα τοῦ Δημοκρίτου⁴. Ἐν Ἀθήναις διέτριψε κατὰ τὴν ἐφηβικὴν ἡλικίαν. Ὅτε δ' οἱ Ἀθηναῖοι ἐξεδιώχθησαν τῆς Σάμου ὑπὸ τοῦ Περδίκκου, εὗρίσκομεν τὸν Ἐπίκουρον μετὰ τοῦ πατρὸς ἐν Κολοφῶνι. Κατὰ δὲ τὸ 311 μετέβη εἰς Μυτιλήνην καὶ εἶτα εἰς Λάμνακον, ἐνθα ἐδίδασκε⁵. Μετὰ πάροδον πέντε ἐτῶν, ἦτοι κατὰ τὸ 306, πορευθεὶς εἰς Ἀθήνας καὶ ἐνταῦθα οἰκίαν μετὰ κήπου ἀγοράσας ἰδρυσε σχολήν⁶. Ἐντεῦθεν οἱ μαθηταὶ τοῦ Ἐπικούρου ὠνομάζοντο Οἱ ἀπὸ τῶν κήπων. Ὁ χῶρος τῆς σχολῆς ἤρμοζεν εἰς τὰς θεωρίας τοῦ φιλοσόφου. Τῆς σχολῆς μετεῖχον οὐ μόνον⁶ ἄνδρες, ἀλλὰ καὶ γυναῖκες⁷, ἐν αἷς καὶ τὸ πολυθρόνητον Λεόντιον. Αὕτη ὡς λέγεται ἦτο ἐρωμένη τοῦ Μητροδώρου, ὅστις ἐτάσσετο ἐν τοῖς φιλτάτοις τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς σχολῆς. Ἡ ἀνάμιξις αὕτη τῶν γενῶν παρέσχεν ἀφορμήν, ὅπως πολλὰ λεχθῶσι κατὰ

¹) Στράβ. XIV, 638 "ἕστερον δὲ καὶ κληροῦχος ἐπεμψαν δισχιλίους ἐξ ἑαυτῶν, ὧν ἦν καὶ Νεοκλῆς ὁ Ἐπικούρου τοῦ φιλοσόφου πατὴρ, γραμματοδιδάσκαλος, ὃς φασί, καὶ δὴ καὶ τραφήναι φασιν ἐνθάδε καὶ ἐν Τέῳ καὶ ἐφηβεῖσθαι Ἀθήνῃαι· γενέσθαι δ' αὐτῷ συνέφηβον Μένανδρον τὸν κομικόν". ²) Διογέ. Λαέρτ. X, 3. ³) Ἐπικούρ. ἀποσπάσμ. 333b. ⁴) Διογέ. Λαέρτ. IX, 69 καὶ X, 8. ⁵) Αὐτόθι 15. ⁶) Αὐτόθι 10 καὶ 17. ⁷) Αὐτόθι 5 καὶ 25, Παράβαλλ. Cicer. Fin. II, 21, 68.

τε τοῦ Ἐπικούρου καὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, ἅπερ φαίνονται, ἂν μὴ συκοφαντία, ὑπερβολικά¹. Τοῦναντίον ὁ Κικέρων² πολλοὺς ἐπαίνους ἀποδίδει τοῖς Ἐπικουρείοις. Σημειωτέον, ὅτι ἐν ταῖς φιλονεκίαις τῶν σχολῶν ταύτης τῆς περιόδου πολλὰ ὕβρεις καὶ συκοφανταίαι ἐγίνοντο τῶν φιλοσόφων πρὸς ἀλλήλους. Οὕτω Διότιμος ὁ Στωϊκὸς δυσμενῶς ἔχων πρὸς τὸν Ἐπίκουρον συν-έταξε πεντήκοντα ἐπιστολάς ὡς δῆθεν τοῦ φιλοσόφου οὕσας, ἐν αἷς ὑπῆρχον φράσεις ἀσέλγειαν μαρτυροῦσαι³.

Ὁ Ἐπίκουρος ἔθανεν ἐξ ἐπισχέσεως τῶν οὖρων τῷ 270 ὅτε ἤδη ἦγε τὸ 72 ἔτος τῆς ἡλικίας⁴. Καὶ αὐτὸ τὸ νόσημα ἀπεδόθη τῷ βίῳ τοῦ φιλοσόφου⁵. Καὶ ὅμως ὁ δογματίζων, ὅτι τέλος τοῦ βίου εἶναι ἢ ἡδονή, διητῆτο εὐτελέστατα καὶ λιτότατα⁶. Ὡς ἄνθρωπος ὁ Ἐπίκουρος εἶχε πολλὰς ἀρετάς· διότι διεκρίνετο κατὰ τὴν ἐγνωμοσύνην πρὸς τοὺς γονεῖς, κατὰ τὴν εὐποιίαν πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς καὶ τὴν ἡμερότητα πρὸς τοὺς οἰκέτας, ὧν καὶ αὐτῶν τῷ δεσπότῃ συμφιλοσοφούντων διεκρίθη ὁ καλούμενος Μῦς. Ὡσαύτως πρὸς μὲν τοὺς θεοὺς ἦτο εὐσεβής, πρὸς τὴν πατρίδα καὶ πρὸς πάντας φιλόφρων. Διὰ τὰς ἀρετὰς ταύτας ὁ φιλόσοφος εἶχε πολλοὺς φίλους⁷. Σπουδαία δὲ κακία τοῦτου ἦτο ἡ κενοδοξία, δι' ἣν ὕβριζε τοὺς μεγάλους τοῦ παρελθόντος ἄνδρας. Οὕτω τὸν μὲν Ἀριστοτέλη ἔλεγεν ἄσωτον, τὸν δὲ Δημόκριτον Δηρόκριτον, τοὺς διαλεκτικοὺς πολυφθονεροὺς καὶ τὸν Πύρρωνα ἀμαθῆ καὶ ἀπαίδευτον⁸. Καὶ ὅμως ἡ φιλοσοφικὴ τοῦ Γαργητίου φιλοσόφου μόρφωσις ἦτο ἀνεπαρκής, δι' ἣν ὤφειλε νὰ ᾔῃ εὐσεβέστερος πρὸς ἄνδρας, οἷος ὁ Δημόκριτος,

¹) Ὁρα Ἀσώπ. ἐν σελίδι 304. ²) Ἐν Fin. II, 25 ³) Διογένης. Λαέρτ. X, 3. ⁴) Zeller, III², 1,344. ⁵) Πλούταρχ. "Οὐδὲ γὰρ ἂν προσέπιπεν ἀνδράσι νοῦν ἔχουσι στραγγουρικὰ πάθη καὶ δυσεντερικὰ καὶ φθίσεις καὶ ὕδρωπες, ὧν τοῖς μὲν αὐτὸς Ἐπίκουρος συνηνέχθη, τοῖς δὲ Πολύβιος". ⁶) Διογένης. Λαέρτ. X, 11. ⁷) Αὐτόθι, 10. ⁸) Αὐτόθι, 8.

παρ' οὗ ἔλαβε τὸ πλεῖστον τῆς φιλοσοφίας¹, καὶ ὁ Ἀριστοτέλης. Διὰ τὴν κενοδοξίαν ὁ Ἐπίκουρος ἐπέβαλε τοῖς μαθηταῖς, ὅπως ἀπομνημονεύωσι τὰ συγγράμματα αὐτοῦ², καὶ ἐν τῇ διαθήκῃ ἐνετείλατο, ἵνα οὗτοι ἐορτάζωσι τὴν γενέθλιον ἡμέραν καὶ τὴν εἰκοστὴν ἐκάστου μηνὸς πρὸς τιμὴν αὐτοῦ καὶ τοῦ Μητροδώρου³. Καὶ ὁμοῦ αἱ ἐντολαὶ αὗται ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἐκράτησαν⁴. Ὁ Ἐπίκουρος τὴν ἡδονὴν ἀποφηνάμενος ὥς σκοπὸν τοῦ βίου καὶ ἀπὸ τῆς πολιτείας χάριν τῆς ἀταραξίας ἀποδιώξας τοὺς ὁπαδοὺς αὐτοῦ παρεδῶκε τούτους τῷ ἰδιωτικῷ βίῳ καὶ τῇ ἀσωτεΐᾳ. Εἶναι ὁμοῦ δίκαιον νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι ὁ φιλόσοφος δὲν ἐνόει μόνον τὰς διὰ τοῦ σώματος ἡδονάς, ἀλλὰ καὶ τὰς ψυχικάς. Ἔλεγε δ', ὅτι δὲν δύναται τις νὰ ζήσῃ ἡδέως ἄνευ τοῦ φρονίμως καὶ καλῶς καὶ δικαίως⁵. Οἱ ὁπαδοὶ ὁμοῦ τοῦ φιλοσόφου παρεδόθησαν ὅλως εἰς τὰς ἡδονάς. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ Ῥωμαῖοι τοῦ Λευκίου Ποστούμίου ὑπατεύοντος καὶ οἱ Μεσσηνιοὶ ἐξεδίωξαν τοὺς Ἐπικουρεῖους⁶.

Κατὰ τὸ πλῆθος τῶν συγγραμμάτων ὁ Ἐπίκουρος ὑπερέβαλε πάντας καὶ κατὰ Διογένη τὸν Λαέρτιον ἔγραψε τριακοσίους κυλίνδρους, ἥτοι τόμους. Ἐπειδὴ δ' ἔσπευδεν, ἐξέδιδε τὰ ἔργα αὐτοῦ ἀδιόρθωτα⁷. Πλὴν τούτου ἡ γλῶσσα τοῦ Ἐπικούρου δὲν ἦτο καθαρὰ, διότι δὲν ἔτυχε τακτικῆς παιδεύσεως⁸. Τὰ ἄριστα τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ ἦσαν τὸ Περὶ φύσεως, Περὶ ἀτόμων καὶ κενοῦ, Περὶ ἔρωτος, Ἐπιτομὴ τῶν πρὸς τοὺς φυσικοὺς, Κύριαι δόξαι, Περὶ βασι-

1) Πλούταρχ. "Οτι οὐδέ ζῆν κτλ. V, "Ὁ δὲ Μητροδῶρος ἀντικρὺς περὶ φιλοσοφίας εἶρηκεν. ὥς, εἰ μὴ καθηγῆσαιο Δημόκριτος, οὐκ ἂν προῆλθεν Ἐπίκουρος ἐπὶ τὴν σοφίαν". 2) Διογένης. Λαέρτ. X, 12. 3) Αὐτόθι 18. 4) Cicer N. D. II, 29, 73. 5) Διογένης. Λαέρτ. X, 140. 6) Ἀθήν. XII, 547a. Παράβαλλ. Bockemüller, Studien zu Lukrez und Epikur, Stade 1877. Guyau, La morale d' Epicure, Paris 1878 καὶ Weissenfels, Lucrez und Epikur, Görlitz 1889. 7) Διογένης. Λαέρτ. X, 27. 8) Σέξτ. Ἐμπειρ. Πρὸς μαθητὴν I, 1 "ἐν πολλοῖς γὰρ ἀμαθῆς Ἐπίκουρος ἐλέγχεται οὐδὲ ἐν

λείας καὶ ἄλλα. Μέχρις ἡμῶν διτηρήθη ἡ διαθήκη¹ καὶ τρεῖς ἐπιστολαί, ἐν αἷς εἶναι ἐπιτετημένη ὁλόκληρος ἡ φιλοσοφία τοῦ ἀνδρός². Τούτων τὴν μὲν πρώτην γράφει πρὸς τὸν Ἡρόδοτον, τὴν δὲ δευτέραν πρὸς τὸν Πυθοκλέα καὶ τὴν τρίτην πρὸς τὸν Μειοικέα. Πρὸς δὲ παρὰ Διογένηι τῷ Λαέρτιω φέρονται καὶ αἱ Κύριαι δόξαι³, ἀλλὰ κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Gassendi⁴ καὶ τοῦ Usener⁵ δὲν εἶναι ἔργον τοῦ Ἰδρυτοῦ τῆς σχολῆς, ἀλλὰ μεταγενεστέρου ζήσαντος πρὸ τοῦ Κικέρωνος. Περὶ τὰς ἀρχὰς δὲ τοῦ ἡμετέρου αἵωνος ἀνεκαλύφθησαν ἀποσπάσματα ἐκ τοῦ συγγράμματος Περὶ φύσεως⁶, εἰς ἃ βραδύτερον προσετέθησαν καὶ ἄλλα⁷.

Οὐχὶ ὀλίγους μαθητὰς ἔσχεν ὁ Ἐπίκουρος καὶ ἐξ ἄλλων μὲν πόλεων, κατ' ἐξοχὴν δ' ἐκ τῆς Λαμψάκων· διότι ἐνταῦθα πολλὸν χρόνον διέτριψε⁸. Λαμψακηνὸς ἦτο ὁ Μητροδόωρος, ὅστις μετὰ τὸν Ἐπίκουρον ἐγένετο ὁ ἐπιφανέστατος τῆς σχολῆς διδάσκαλος. Οὗτος γεννηθεὶς τῷ 330 (ἢ 329) ἐτελεύτησε κατὰ τὸ 277 πρὸ τοῦ Ἐπικούρου, ἐν ᾧ ἦγε τὸ 53^{ον} τῆς ἡλικίας ἔτος⁹. Ὁ φιλόσοφος ἔγραψεν ἐπιστολάς καὶ οὐχὶ ὀλίγα συγγράμματα, ὡς Περὶ αἰσθησέων, Πρὸς Τιμοκράτην, Περὶ μεγалоψυχίας καὶ ἄλλα, ὧν διτηρήθησαν μόνον ὀλίγα ἀποσπάσματα¹⁰. Ὡσαύτως Λαμψακηνὸς ἦτο ὁ Πολύαινος¹¹, ὅστις

ταῖς κοιναῖς δμιλίαις καθαρεύων „ 1) Διογένης. Λαέρτ. X, 16 - 21. 2) Διογένης. Λαέρτ. X, 35 καὶ ἐξῆς. Παράβαλλ. J. G. Schneider, Epicuri phisica et meteorologica duabus epistolis comprehensa, Leipzig, 1813. 3) Διογένης. Λαέρτ. X, 139 καὶ ἐξῆς. 4) De vita, moribus et doctrina Epicuri libri VIII, Leiden 1647. 5) Epicurea, Leipzig 1887. 6) Ταῦτα ἐξέδωκεν ὁ Orelli, Leipzig 1818. 7) Comperz, Neue Bruchstücke Epikurs über die Natur. 8) Στράβ. XIII, 589 „καὶ Μητροδόωρος ὁ τοῦ Ἐπικούρου ἑταῖρος, καὶ αὐτὸς δ' Ἐπίκουρος τρύπον τινὰ Λαμψακηνὸς ὑπῆρξε, διαιρίψας ἐν Λαμψάκῳ καὶ φίλοις χρησώμενος τοῖς ἀρίστοις τῶν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ „ 9) Opa Düning, De Metrodori Epicurei vita et scriptis, Leipzig 1870. 10) Susemihp I, 100. 11) Διογένης. Λαέρτ. X, 24.

τὸ κατ' ἀρχὰς διεκρίνεται ὡς μαθηματικός, εἴτα δὲ ἀκροατὴς τοῦ Ἐπικούρου γενόμενος ἔγραψε Περὶ φιλοσοφίας καὶ Πρὸς τὸν Ἀρίστιωνα, ὧν μόνον ὀλίγα λείψανα σφύζονται. Τῆς σχολῆς προέστη Ἐρμαρχος ὁ Μυτιληναῖος, ὅστις τὸ κατ' ἀρχὰς ἡσχολεῖτο περὶ τὴν ὀητορικὴν, ἀλλὰ βραδύτερον μαθητὴς τοῦ Ἐπικούρου γενόμενος ἐτάσσετο ἐν τοῖς ἀρχαιοτάτοις αὐτοῦ δαδαῶσι. Ὁ Πορφύριος διετήρησεν ἡμῖν μακρὸν ἀπόσπασμα ἐκ τινος πραγματείας αὐτοῦ¹. Κατ' ἐξοχὴν θαυμαστὴς τοῦ Ἐπικούρου ἦτο ὁ Λαμψακηνὸς Κολώτης, ὅστις γράψας διατριβήν, ἣν προσεφώνησε τῷ Πτολεμαίῳ, ἐπειρᾶτο, ὅπως δείξῃ, ὅτι κατὰ τὰ τῶν ἄλλων φιλοσόφων δόγματα οὐδὲ νὰ ζῇ δύναται τις². Πρὸς ταύτην μετὰ τετρακόσια ἔτη ἀπήντησεν ὁ Πλούταρχος³. Ὁ Κολώτης ἔγραψε κατὰ τὸ τοῦ Πλάτωνος καὶ ἄλλων φιλοσόφων, ἀλλ' ἀπείχε τῶν χυδαίων κακολογιῶν τοῦ Ἐπικούρου καὶ τοῦ Μητροδώρου. Ἐπιθετικὴν θέσιν εἶχε καὶ τὸ Λεόντιον, περὶ οὗ εἴρηται διότι ἔγραψε κατὰ Θεοφράστου⁴. Τοῖς μαθηταῖς τοῦ Ἐπικούρου ἀνῆκε καὶ Λεόντιος ὁ Λαμψακηνός, ὁ ἀνὴρ τῆς Θεμιστίας, τῆς φίλης τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς φιλοσοφικῆς αἵρέσεως⁵. Πρὸς δὲ ὁ Νεοκλῆς καὶ ὁ Ἀριστοῦλος, οἱ ἀδελφοὶ τοῦ Ἐπικούρου, ὁ Χαρικλῆς καὶ ἄλλοι ἦσαν μαθηταὶ τούτου, ἀλλὰ περὶ αὐτῶν δὲν ἔχομεν ἀκριβεστέρας εἰδήσεις. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ μὴ μνημονεύσωμεν Τιμοκράτους τοῦ Λαμψακηνοῦ, ὅστις καίπερ τοῦ Μητροδώρου ἀδελφός ὅμως ἐν τῇ διατριβῇ τῇ ἐπιγραφομένῃ «Εὐφραντὰ» ἔγραψε πολλὰ αἰσχρὰ κατὰ τοῦ Ἐπικούρου, ἅπερ κατὰ τὸ πλεῖστον ἦσαν συκο-

1) Περὶ ἀποχ. I, 7—12. 2) Πλούταρχ. Πρὸς Κολώτ. I. 3) Αὐτόθι, III, «ὁ δὲ Κολώτης, οὗ φωνὰς τινὰς ἐρήμους πραγμάτων ἀποσπῶν, καὶ μέρη λόγων καὶ οπαράγματα κοφὰ τοῦ βεβαιούντος καὶ συνεργοῦντος πρὸς νόησιν καὶ πίστιν ἔλκων, ὥσπερ ἀγορὰν, ἣ πίνακα τεράτων συντίθεται τὸ βιβλίον, ἵστε δῆπου παντὸς μᾶλλον ὁμείς». 4) Πλούταρχ. «Οἱ οὐδὲ ζῆν ἔστιν ἡδέως κτλ. II. 5) Cicero. E. D. I, 33, 6) Διογένης. Λαέρτ. X, 6.

φανταίαι¹. Ἐντεῦθεν οἱ δύο ἄδελφοὶ ἀντιήλλαξαν ὑβριστικάς κατ' ἀλλήλων διατριβάς² καὶ ὁ Ἐπίκουρος ἐπεμψεν εἰς Ἀσίαν ἄνδρας, ὅπως λοιδορήσωσι τὸν Τιμοκράτη καὶ ἀποδιώξωσι τοῦτον ἀπὸ τῆς βασιλικῆς ἀγλῆς³. Ὁ δὲ Πολύστρατος διεδέξατο τὸν Ἐρμαρχον ἐν τῇ διευθύνσει τῆς σχολῆς. Τοῦτον διέσωθη μέχρις ἡμῶν ἡ διατριβὴ Περὶ ἀλόγου καταφρονήσεως καὶ ὀλίγα λείψανα τῆς Περὶ φιλοσοφίας⁴.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'.

ΠΕΡΙ ΚΥΝΙΚΩΝ ΦΙΛΟΣΟΦΩΝ.

Τοῦ Κυνισμοῦ πρῶτος κατήρξε κατὰ Διογένη τὸν Λαέρτιον⁵ ὁ Ἀντισθένης, ὅστις ἦτο γελοιογραφία τοῦ Σωκράτους. Ὁ διδάσκαλος τοῦ Πλάτωνος ἦτο μὲν λιτός, ἀλλὰ δὲν κατήρχετο μέχρι τῆς ἐπαικτικῆς τοῦ Ἀντισθένης περιεβολῆς. Ἐν ταύτῃ ὁ μέγας ἐκείνος διδάσκαλος ἔβλεπε τὴν φιλοδοξίαν τοῦ μαθητοῦ διὰ τῶν διερωρωγῶτων τοῦ τρίβωνος μερῶν⁶. Τοῦ Ἀντισθένης μαθητῆς ἐγένετο Διογένης ὁ Σινωπεύς, ὅστις ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ ἐκ τῆς πατρίδος αὐτοῦ διότι αὐτὸς ἢ ὁ πατήρ τοῦτον δημοσίαν τρώεζαν ἔχων παρεχάραξε τὸ νόμισμα⁷. Ἐν Ἀθήναις δ' ἐλθὼν, μαθητῆς τοῦ Ἀντισθένης γενόμενος, ἐπὶ βακτηρίας ἐρείδόμενος, ἐν ὑπαίθρῳ διατρίβων καὶ κατὰ τὸ θέρος ἐπὶ θερμῆς

¹) Αὐτόθι 6—8. ²) Πρόκλ. εἰς Ἡσιόδ. Ἔργ. 284 "Τιμοκράτην καὶ Μητροδώρον τοὺς Ἐπικουρείους ἀδελφούς ὄντας καὶ προσκροῦντας ἀλλήλους ἐκδοῦναι κατ' ἀλλήλων συγγράμματα". ³) Πλούτ. Πρὸς Κολώτ. 32. Εἰκάζεται, ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἐννοεῖ τὴν ἀγλὴν τοῦ βασιλέως Αὐσιμάχου. ⁴) Ἡ ἀνάγνωσις τούτων ὀφείλεται ἐφ' Gomperz Hermes II, XI (1876) 399—421. ⁵) Ἐν βιβλ. VI, 2. ⁶) Αὐτόθι 8. ⁷) Αὐτόθι 20. Παραβαλλ. Ἀσώπ. ἐν σελίδ. 157.

ἄμμου κυλινδούμενος διῆγε βίον κυνός. Φαίνεται δ', ὅτι ἐκ τούτου οἱ ὁπαδοὶ τοῦ Ἀντισθένης ὠνομάσθησαν κυνικοὶ φιλόσοφοι καὶ οὐχὶ ἐκ τοῦ γυμνασίου, ὅπερ Κυνόσαργες¹ ἐλέγεται. Κατὰ τὴν παράδοσιν ὁ Διογένης συλληφθεὶς ὑπὸ πειρατῶν ἐπωλήθη ὡς δοῦλος, ὃν ἡγόρασεν ὁ Κορίνθιος Ξενιάδης. Οὗτος κατέστησε διδάσκαλον τῶν παιδῶν αὐτοῦ καὶ παρέδωκε τὴν διοίκησιν τοῦ οἴκου. Τὸ ἔργον τοῦτο ὁ δοῦλος φιλόσοφος ἐξετέλεσεν οὕτως εὐδοκίμως, ὥστε ὁ Ξενιάδης ἔλεγεν, ὅτι ἀγαθὸς δαίμων εἰσῆλθεν εἰς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ². Ὁ Διογένης εἶχε μεγάλην πειθῶν, δι' ἧς ἡδύνατο νὰ ἐπισπάσῃ μαθητάς, ὡς τοὺς υἱοὺς τοῦ Ὀρησικρίτου³. Λέγεται δ', ὅτι καὶ ὁ Φωκίων καὶ ὁ Μεγαρεὺς Στίλπιον ἡκροάσαντο τοῦ ἀνδρός⁴. Κατὰ τὴν παράδοσιν ἐν τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ, ἐν ἣ ὁ Ἀλέξανδρος ἐτελεύτα ἐν Βαβυλῶνι, ἔθνησκε καὶ ὁ κυνικὸς φιλόσοφος ἐν Κορίνθῳ τὸ ἐννενηκοστὸν τῆς ἡλικίας ἔτος ἄγων. Οἱ Κορίνθιοι τὸν ἄνδρα τιμῶντες ἤγειραν τάφον ἐπ' αὐτοῦ θέσαντες κύνα ἐκ Παρίου μαρμάρου. Βραδύτερον οἱ Σινωπεῖς ἐτίμησαν διὰ χαλκῶν εἰκόνων⁵.

Ὁ Διογένης ὠλιγώρει τῆς μουσικῆς, τῆς γεωμετρίας, τῆς ἀστρονομίας καὶ τῶν τοιούτων λέγων, ὅτι ταῦτα εἶναι ἄχρηστα καὶ οὐχὶ ἀναγκαῖα⁶. Τὴν ὅλην ἐπιστήμην ὁ οὐράνιος κύων, ὡς ὀνομάζει τοῦτον ὁ Κερκίδας⁷, περιώριζεν ἐν τῇ ἡθικῇ καὶ ταύτῃ περιωρισμένην διότι ἐδέχετο μόνον ἀρνητικὰς ἀρετάς, τὴν ἐγκράτειαν καὶ τὴν ἀπάθειαν. Καὶ ὅμως ἦτο ὑπερήφανος διὰ τὰ δόγματα αὐτοῦ καὶ ἐξωνείδιζε τὴν σχολὴν τοῦ Εὐκλείδου ὀνομάζων αὐτὴν χολὴν καὶ τὴν τοῦ Πλάτωνος διατριβὴν λόγων κατατριβὴν⁸. Πολλάκις δ' ὁ κύων παρεῖχε πράγματα τῷ

1) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Θεμιστ. 1 " Διὸ καὶ τῶν νόθων εἰς Κυνόσαργες συντελούντων (τοῦτό δ' ἐστὶν ἔξω πυλῶν γυμνάσιον Ἑρακλέους, ἐπεὶ καὶ κείνος οὐκ ἦν γνήσιος ἐν θεοῖς, ἀλλ' ἐνείχετο νοθεία διὰ τὴν μητέρα θνητὴν οὖσαν). 2) Διογένης Λαέρτις. VI, 74. 3) Ὁρα ἐν σελίδ. 152 τοῦδε τοῦ τόμου. 4) Αὐτόθι 76. 5) Αὐτόθι 78. 6) Αὐτόθι 73. 7) Αὐτόθι 76. 8) Αὐτόθι 24.

ιδρυτῇ τῆς Ἀκαδημείας, ὅστις ὠνόμαζεν αὐτὸν *μαινόμενον* Σωκράτη¹, Ἀλλ' εἰ καὶ πολλάκις ἡ εἰρωνεία τοῦ κυνικοῦ φιλοσόφου κατέπιπτε μέχρι χυδαιότητος, ὅμως ἡ παρρησία τοῦ πνεύματος καὶ τὸ ἀδοῦλωτον τοῦ ἥθους ἐπιβάλλουσι σεβασμόν². Ἐφέροντο δὲ τοῦτον οὐχὶ ὀλίγαι συγγραφαί, ὡς οἱ διάλογοι *Κεφαλίων*, *Πάροδαλις*, *Δῆμος* Ἀθηναίων, *Πολιτεία* καὶ ἄλλα³. Ἐν τῷ τελευταίῳ συγγράμματι συνέφωνει τῷ Πλάτωνα δεχόμενος, ὅπως αἱ γυναῖκες καὶ τὰ τέκνα ὧσι κοινά. Τὰς δ' εὐγενείας καὶ τὰς δόξας ἐχλεύαζε λέγων αὐτὰς προκοσμήματα κακίας⁴. Τῷ Διογένει ἀπεδίδοντο πολλαὶ ἐπιστολαί⁵, αἵτινες εἶναι ψευδεπίγραφοι, καὶ ἐπὶ τραγωδία. Φαίνεται ὅμως, ὅτι συνετάχθησαν ὑπὸ Φιλίσκου τοῦ Αἰγινήτου⁶.

Ἡ τῶν κυνικῶν αἵρεσις δὲν ἀπετέλει ἰδίαν σχολήν, οἷαι ἦσαν αἱ τέσσαρες μνημονευθεῖσαι, οὐχ ἦτιον ὁ Διογένης εἶχε μαθητὰς καὶ δὴ ὀλόκληρον τὸν οἶκον τοῦ Ὀνησικρίτου, δηλ. τὸν πατέρα καὶ τοὺς δύο υἱούς, τὸν Ἀνδρσοθένη καὶ τὸν Φιλίσκον, ᾧ ἀπεδίδοντο καὶ αἱ ἐπὶ τραγωδία. Οὗτος ἔγραψε καὶ διαλόγους, ἐξ ὧν ὀνομάζεται ὁ *Κόδρος*⁷. Ἐπιφανέστατος τῶν κυνικῶν ἐγένετο Κράτης ὁ Θηβαῖος, ὅστις καὶ πλούσιος ἦτο καὶ εἰς ἐπιφανῆ οἶκον ἀνῆκε. Λέγεται, ὅτι ἡ ὅλη οὐσία αὐτοῦ συνίστατο ἐκ διακοσίων ταλάντων, ἅπερ ἐδωρήσατο τοῖς αὐτοῦ πολίταις⁸. Ὁ Θηβαῖος εἶχε λεπτήν μόρφωσιν, ἀλλὰ τὴν

¹) Αἴλιαν. ἐν Ποικίλ. ἱστορ. II^α, 33. ²) Ὁ ἡμέτερος Ἀσώπιος ἐν σελίδι 160 εὐστόχως παρατηρεῖ: "Ἀγροικία, σκαιότης καὶ ἔνπαρῃς ἀφ' ἐνός, χάρις καὶ δύναμις τοῦ λόγου ἀφ' ἑτέρου, ἡ ὅποια ποτὲ μὲν ἐπλησίαζεν εἰς τὴν Ὀμηρικὴν ἀφέλειαν, βαμμένην ἐλαφρὰ εἰς τὴν εἰρωνείαν, ποτὲ δὲ εἰς τὸ δεικτικὸν τῶν κωμικῶν, ποτὲ εἰς τὸ πάθος τῶν τραγικῶν καὶ ποτὲ εἰς τὸ λεπτολόγον τῶν σοφιστῶν". ³) Διογένης. Λαέργ. VI, 80. ⁴) Αὐτόθι, 75. ⁵) Ὁρα Westermann De Diogenis epistolis ἐν τῷ Comm. de epistolar. script. graecis IV (1860), 60. ⁶) 210. Ὁρα τὸν πρῶτον τόμ. τῆς γραμματολ. ἐν σελ. 614. ⁷) Σουῖδ. ἐν λ. ⁸) Διογένης. Λαέργ. VI, 87.

φιλοσοφίαν αὐτοῦ εἴλκε μέχρις ἀναισχύντου κυνισμοῦ. Καὶ ὁμῶς τοιοῦτον ὄντα ἠγάπησεν ἡ καλὴ Ἰππαρχία, ἡ ἀδελφὴ τοῦ Μητροκλέους. Αὕτη ἠπειλῆσε τοῖς γονεῦσιν αὐτῆς, ὅτι ἐμελλε νὰ αὐτοκτονήσῃ, εἰ μὴ ἐδίδετο αὐτῇ ὁ Κράτης. Ἐν τέλει ἔλαβε τὸν κυνικὸν φιλόσοφον, μεθ' οὗ περιήρχετο τὸν αὐτὸν βίον διάγουσα¹. Ἐτελεύτησε δ' ὁ φιλόσοφος γηραιὸς καὶ ἐτάφη ἐν Βοιωτίᾳ. Τοῦ Κράτητος ἐφέροντο ἐπιστολαί, ἐν αἷς ἄριστα ἐφιλοσόφει καὶ κατὰ τὴν γλῶσσαν ἐνίοτε ἐπλησίαζε πρὸς τὸν Πλάτωνα². Αἱ εἰς ἡμᾶς περιελθοῦσαι εἶναι μεταγενέστερον ἔργον³. Πρὸς δὲ ἐποίησε τραγωδίας ἐχούσας ὑψηλότερον φιλοσοφικὸν χαρακτῆρα⁴. Ἐκ δὲ τῶν Παιγνίων τούτου διηγηρήθησαν οὐχὶ ὀλίγα ἀποσπάσματα, ἐν οἷς διακρίνομεν τὴν εὐφυνίαν⁵ καὶ τὴν παρωδικὴν τοῦ φιλοσόφου δεξιότητα. Τούτων ἄλλα μὲν ἦσαν γεγραμμένα ἐν ἑξαμέτροις, ἄλλα δ' ἐν ἐλεγειακῷ διστίχῳ καὶ ἄλλα ἐν τριμέτροις⁶.

Παίγνια ἔγραψε καὶ Μόνιμος ὁ Συρακούσιος, ὅστις ἦτο δοῦλος Κορινθίου τραπεζίτου. Πρὸς τοῦτον ἤρχετο συχνάκις ὁ Ξενιάδης ὁ τὸν Διογένη ἀγοράσας καὶ διηγούμενος τὰ τοῦ φιλοσόφου ἐνέπνεε ζῆλον τῷ Μονίμῳ. Διὰ τοῦτο μανίαν προσποιηθεὶς καὶ ἀρξάμενος νὰ διαρρίπτῃ τὸ ἐπὶ τῆς τραπέζης ἀργύριον ἐξεδιώχθη ὑπὸ τοῦ δεσπότη. Πλὴν τῶν Παιγνίων ὁ

¹) Αὐτόθι 96. ²) Αὐτόθι 98. ³) Φέρονται ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Hirreh. Epistol. Gr. 208—217. Παράβαλλ. Sussemihl ἐν σελίδ. 30. ⁴) Διογένης. Λαέρτ. αὐτόθι 98. ⁵) Παρὰ Διογένη. Λαέρτ. 86.

Τίθει μαγείρῳ μνάς δέκ, ἱατρῷ δραχμὴν.

Κόλακι τάλαντα πέντε, συμβούλῳ καπνόν.

Πόρῳ τάλαντον, φιλοσόφῳ τριώβολον.

⁶) Παρὰ τῷ αὐτῷ 86.

Ἐρωτα παύει λιμός, εἰ δὲ μή, χρόνος.

Ἐάν δὲ τούτοις μὴ δύνῃ χρῆσθαι, βρόχος.

*Ora Hiller, Zu den Fragmenten des Kynikers Krates, Jahrbüch. f. Phil. CXXXIII (1886) ἐν σελίδ. 249—252.

Μόνημος ἔγραψε καὶ ἐν πεζῷ λόγῳ Προτρεπτικὸν καὶ Περὶ δρυμῶν¹. Μαθητὴς τοῦ Κράτητος ἐγένετο Μητροκλῆς ὁ Μαρωνίτης, ὁ ἀδελφὸς τῆς μνημονευθείσης Ἰπαρχίας². Οὗτος πρῶτος ἔγραψε Χρείας, δηλ. συλλογὴν δήσεων καὶ ἀνεκδότων ἀρχαιοτέρων διδασκάλων τῆς σχολῆς³. Σπονδαίαν θέσιν ἐν τοῖς κυνικοῖς κατέχει Βίων ὁ Βορυσθενίτης, οὗ ὁ πατὴρ ἦτο ἀπελεύθερος. Οὗτος μετῆρχετο τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ταριχεμπόρου, ἀλλὰ παρατελωνησάμενος πανοίκιος ἐπωλήθη καὶ δὴ καὶ ὁ υἱὸς Βίων. Τοῦτον ἠγόρασε δῆτωρ τις, ὅστις θνήσκων τὰ πάντα τῷ δούλῳ κατέλιπεν⁴. Οὕτω πόρους κτησάμενος ἦλθεν εἰς Ἀθήνας, ἔνθα τὸ πρῶτον ἐγένετο ἀκροατὴς τοῦ Ξενοκράτους, εἶτα τῶν κυνικῶν, βραδύτερον τοῦ Κυρηναίου Θεοδώρου, ὅστις ἐπωνομάσθη ἄθεος, καὶ τελευταῖον τοῦ Θεοφράστου⁵. Ὁ Βίων ἐπὶ τινα χρόνον ἐδίδαξεν ἐν Ῥόδῳ⁶, ἀλλὰ διεκρίθη μᾶλλον ὥς σατιρικός ἢ ὥς φιλόσοφος. Ἐπειδὴ δ' ἐν τῇ σατιρᾷ εἶχε πολλὴν εὐστροφίαν, ἡμεῖς γε παραβάλλομεν πρὸς Τίμωνα τὸν συλλογράφον⁷, παρεβλήθη δὲ καὶ πρὸς τὸν νεώτερον Voltaire⁸. Τὸν Βίωνα ἐμμήθησαν πολλοί, ὥς Ἀρίστων ὁ Κεῖος καὶ ὁ Ῥωμαῖος Ὁράτιος⁹. Ὁ ἡμέτερος φιλόσοφος ἐν ταῖς διατριβαῖς αὐτοῦ ἦτο χαρίεις¹⁰, μετεχειρίζετο τὴν γλῶσσαν τοῦ καθ' ἡμέραν βίου καὶ διεκωμῶδει γραμματικούς, μαθηματικούς, μουσικούς καὶ πάντας τοὺς σπονδαίους φιλοσόφους¹¹. Εἰς τὰ πεζὰ αὐτοῦ συγγράμματα παρενέβαλλε καὶ στίχους καὶ οὕτως ὁ λόγος αὐτοῦ ἐγένετο ποικίλος¹². Ἐπὶ πᾶσι

¹) Διογ. Λαέρτ. VI, 82. ²) Αὐτόθι 94. ³) Susemihl, I, 31. ⁴) Διογ. Λαέρτ. IV, 46. Παράβαλλ. Hoogvliet, De Bione Borysthenita, Leiden 1821. ⁵) Διογ. Λαέρτ. IV, 51. ⁶) Αὐτόθι 53. ⁷) Παράβαλλ. Wachsmuth, Sillographorum Graecorum reliquiae ἐν σελιδ. 73 — 77. ⁸) Susemihl, I, 34. ⁹) Horat. Epist. II, 60. ¹⁰) Πλούταρχ. Πῶς δεῖ τὸν νέον ποιημ. ἀκούειν IV. ¹¹) Διογ. Λαέρτ. IV, 10. ¹²) Ὁ αὐτὸς IV, 52. Ἡν δὲ καὶ θιατρικός καὶ πολλὸς ἐν τῷ γελῳ διαφορῆσαι φορτικὸς ὀνόμασι κατὰ τῶν πραγμάτων χρώμενος. Διὰ δὲ οὖν τὸ παντὶ εἶδει λόγου κεκρά-

τούτοις ὁ κυνικὸς φιλόσοφος ἦτο καὶ εὐφυῆς παρῳδός¹. Ἐν τέλει περιπεσὼν εἰς νόσον μετενόει διὰ τὰ κατὰ τῶν θεῶν εἰρημένα καὶ διὰ τὴν ἀπορίαν διῆγε κακῶς, μέχρις οὗτου δ' Ἀντίγονος ἔπεμψεν αὐτῷ δύο νοσοκόμους².

Ἐκ τῶν κυνικῶν πολυθρύλητος ἐγένετο καὶ Μένιππος ὁ Σινωπεύς, ὅστις ἦτο Φοῖνιξ δοῦλος ἔχων δεσπότην τὸν Ποντικὸν Βάτωνα. Ἐγραψε δὲ δέκα καὶ τρία συγγράμματα, ἅπερ εἶχον σατιρικὸν ἦθος. Κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Βίωνος καὶ οὗτος ἀνέμιξε τὸν πεζὸν μετὰ τοῦ ποιητικοῦ λόγον, δι' ὃ εὐφυῶς ὁ Λουκιανὸς ὀνομάζει αὐτὸν ἱπποκένταυρον³. Τῷ Μενίπῳ ἠκολούθησεν ὁ Οὐάριων καὶ ἐν τῇ συγγραφῇ, ἣτις ἐπεγράφετο *Saturae Menippeae*⁴, καὶ ὁ Λουκιανός. Φαίνεται, ὅτι ἡ Νέκυια τοῦ Μενίππου ἦτο πρότυπον, καθ' ὃ ὁ Λουκιανὸς ἔγραψε τὴν *Νεκρομαντείαν*. Καὶ παρὰ τούτῳ εἶναι καταμειγμένον σίχον⁵. Κυνικὸς φιλόσοφος ἦτο καὶ Μελέαγρος ὁ Γαδαρηνός, ὅστις πρῶτος συνέθετο συλλογὴν ἐπιγραμμάτων⁶. Τὴν ἀνθολογίαν αὐτοῦ ὠνόμαζε *Στέφανον*⁷.

οῦται, φασὶ λέγειν ἐπ' αὐτοῦ τὸν Ἐρατοσθένην ὡς πρῶτος Βίων τὴν φιλοσοφίαν ἀνθινὰ ἐνέδυσεν. Παράβαλλ. Στράβ. I, 15. ¹) Διογένης Λαέρτις IV, 52

Ἔπεσον Ἀρχύτα, Ψαλληγενές, ὀβλιόντες,

Τῆς ὑπάτης ἐριδος πάντων ἐμπεριότατ' ἀνδρῶν.

²) Αὐτόθι 54. ³) Λουκιαν. Δις κατηγορ. 33 «Τὸ γὰρ πάντων ἀτοπώτατον, κρῶσιν τινα παράδοξον κέκραμαι καὶ οὔτε πεζὸς εἰμι οὔτ' ἐπὶ τῶν μέτρων βέβηκα, ἀλλὰ ἱπποκενταύρου δίκην σύνθειόν τι καὶ ξένον φάσμα τοῖς ἀκούουσι δοκῶ». ⁴) Cicero. Acad. I, 2, 8. ⁵) Εὐθύς ἐν ἀρχῇ. Παράβαλλ. Ley, De vita scriptisque Menippi Cynici, Köln 1843 καὶ Wildenow, De Menippo Cynico, Halle 1881. Περὶ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ Μενίππου ἐπὶ τοῦ Ὀρατίου ἀνάγνωθι Th. Fritzsche, Menipp und Horaz, Güstrow 1871. Susemihl, I, 44, Frank, Zur Satur Menippea, Nikolsburg, 1880. ⁶) Ὁρα Γραμματολ. τόμ. I, 263. Ἀθήν. II, 502C. ⁷) Σχολ. εἰς Ἀνθ. ἐν σελ. 81.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'.

ΠΕΡΙ ΣΚΕΠΤΙΚΩΝ.

Γοργίας ὁ σοφιστὴς ἀρνούμενος τὴν ὕπαρξιν τοῦ ἑξωτερικοῦ κόσμου ἐδέχετο μόνον φαινόμενα, ἐφ' ὧν ἐστήριζε τὴν ῥητορικὴν αὐτοῦ τέχνην¹. Καὶ ὁ Πλάτων ἐν τῷ Φαίδωνι² παρατηρεῖ, ὅτι τὰ αἰσθητήρια δὲν συμβάλλονται πρὸς κατάληψιν τῶν ὄντων, ἀλλὰ ταύτην διακωλύουσι. Περὶ τὴν ἀμφιβολίαν τῆς γνώσεως ἡσχολήθησαν οἱ σκεπτικοί, οἵτινες παρετήρουν, ὅτι τὸ αὐτὸ ὄν δὲν παρεῖχε τὴν αὐτὴν αἴσθησιν τοῖς διαφόροις ζώοις, οὔτε τοῖς διαφόροις ἀνθρώποις. Οὕτως ὁ θαλλὸς τῇ μὲν αἰγῇ εἶναι ἐδώδιμος, τῷ δὲ ἀνθρώπῳ πικρόν, καὶ τὸ κώνειον τῇ μὲν ὄρνυγι τρόφιμος, τῷ δὲ ἀνθρώπῳ θανάσιμον. Δημοφῶν δ' ὁ τραπεζοκόμος τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἐν μὲν τῇ σκιᾷ ἐθερμαίνετο, ἐν δὲ τῷ ἡλίῳ ἐρρίγον. Ἡ αὐτὴ μορφή ἐν διαφόροις κατόπτοις ἀλλοίᾳ φαίνεται³. Τοιαῦται παρατηρήσεις παρήγαγον τὴν σκέψιν. Οἱ ὁπαδοὶ ταύτης ἐλέγοντο ζητητικοὶ μὲν ὥς ζητοῦντες τὴν ἀλήθειαν, σκεπτικοὶ δ' ὥς ἀείποτε σκεπτόμενοι καὶ μηδέποτε εὐρίσκοντες, ἐφεκτικοί, διότι ἐπείχον νὰ ἀποφανθῶσι, καὶ ἀπορηματικοί, διότι καὶ αὐτοὶ ἐν ἀπορίᾳ διῆγον⁴. Ἀσκάνιος ὁ Ἀβδηρίτης ἔλεγεν, ὅτι ὁ Πύρρων παρὰ τῶν Γυμνοσοφιστῶν ἔλαβε τὰς θεωρίας ταύτας⁵. Ἴσως οἱ φιλό-

¹) Ὁρα Εἰσαγωγ. εἰς Γοργ. 92. ²) Ἐν 65C "Λογίζεται (ἡ ψυχὴ) δὲ γέ που τότε κάλλιστα, εἴαν αὐτὴν ταύτην μηδὲν παραλυπῇ, μήτε ἀκοῇ μήτε ὄψει μήτε ἀληθῶν μηδὲ τις ἡδονή, ἀλλ' ὅτι μάλιστα αὐτὴ καθ' αὐτὴν γίγνηται ἑῷσα χαιρεῖν τὸ σῶμα". ³) Διογένης Λαέρτ. IX, 80. 2. ⁴) Ὁ αὐτὸς IX, 70. ⁵) Ὁ αὐτός· IX, 67. Παράβαλλ. Natorp, Forschungen zur Geschichte des Erkenntnisproblems im Alterthum, Berl. 1884 'O

σοφοι τῶν Ἰνδιῶν ἐπέδρασαν ἐπὶ τῆς διανοίας τούτου, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ ἀρχαία φιλοσοφία περιεῖχε τὰ σπέρματα τῆς σκέψεως. Ἡ φιλοσοφικὴ αὕτη αἴρεσις ὠφέλησε, διότι ἀκριβέστερον ἐξήτασε τὰ ὅρια τῆς νοήσεως, ἀλλ' οὐκ ἐίρομεν τοὺς ἀνθρώπους, ὅσους ἤθελε καταλάξει ἡ ψυχικὴ τῆς σκέψεως νόσος, ἥτις καθαιρεῖ τὴν δρᾶσιν καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν βίον.

Ἰδρυτὴς τῆς σχολῆς τῶν σκεπτικῶν ἐγένετο Πύρρων ὁ Ἡλείος γεννηθεὶς κατὰ τὸ 365-360 καὶ τελευτήσας τὸ 270-275. Οὗτος τὸ κατ' ἀρχὰς ἦτο ζωγράφος¹, εἴτα ἐγένετο ἀκροατὴς τῆς Μεγαρικῆς σχολῆς καὶ τελευταῖον τοῦ Δημοκριτείου Ἀναξάρχου, ὅστις εἰσήγαγεν αὐτὸν εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ἐπεσπάσατο δὲ τὴν εὐνοίαν τοῦ βασιλέως διὰ τινος ποιήματος, ἀνθ' οὗ ἔλαβε δῶρον δέκα χιλιάδας δαρεικῶν². Ἀκολουθῶν δὲ τῷ σοφῷ τῆς Ἀσίας πορθητῇ ἐγνώρισε τοὺς μάγους τῶν Περσῶν καὶ τοὺς Γυμνοσοφιστὰς τῶν Ἰνδιῶν. Ἐπανελθὼν δ' εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ ἐδίδασκεν. Οὕτω δ' ἐτιμήθη ὑπὸ τῶν συμπολιτῶν, ὥστε οὗτοι κατέστησαν αὐτῶν ἀρχιερεῖς καὶ διὰ τοῦτον ἐπήφισαν ἀτέλειαν πᾶσι τοῖς φιλοσόφοις³. Ἡ σκέψις τοῦ Ἡλείου προέβαινε ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἐνόμιζεν, ὅτι οὐδὲν ὑπάρχει οὔτε καλὸν οὔτε αἰσχρόν, οὔτε δίκαιον οὔτε ἀδίκον, ἀλλ' οἱ ἄνθρωποι πράττουσι νόμῳ καὶ ἔθει⁴. Οὕτω τὰ δόγματα τοῦ Πύρρωνος δὲν ἦσαν ἀσινῆ, ἀλλ' ἐπέσκοπτον τὰς βάσεις τῆς κοινωνίας. Πρὸς δὲ ὁ φιλόσοφος οὗτος ἦτο οὕτως ἀπαθής, ὥστε καὶ αὐτῷ τῷ διδασκάλῳ Ἀναξάρχῳ δὲν ἐξοθήσεν, ὅτε οὗτος ἔπεσεν εἰς τέλμα⁵. Ἀλλὰ τὴν ἀπάθειαν ἔλαβε

αὐτός Neue Schriften zur Skepsis im Alterthum, Philos. Monatsch, XXVI (1890) ἐν σελ. 61—68. ¹) Διογένης Λαέρτις. IX. 61. Παράβαλλ. Waddington, Pyrrhon et le Pyrrhonisme, Séances et travaux de l'Akad. de Seiences mor. et pol. 1876 ἐν σελίδ. 85, 406 καὶ Brochard, Les sceptiques grecs, Par. 1887 καὶ Suscehl I, 107. ²) Σεξτ. Ἐμπειρ. πρὸς Γραμμ. Α', § 282 ³) Διογένης Λαέρτις. IX, 64. ⁴) Ὁ αὐτός, IX, 61. ⁵) Αὐτόθι, 68.

παρ' αὐτοῦ τοῦ Ἀναξάρχου, ὅστις διὰ ταύτην Εὐδαιμονικὸς ἐκαλεῖτο¹. Κατὰ τοῦτο πολὺ πιθανῶς ἐπέδρασαν οἱ Γυμνοσοφισταί, καθ' ὅσον ἡ Ἑλληνικὴ φύσις ἐπέτρεπεν. Ἀλλὰ περὶ τοῦ Πύρρωνος δὲν δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν πλείονα, διότι οὐδὲν συνέγραψε. Τὰς θεωρίας ὁμοῦς τούτου ἐξέδωκαν οἱ μαθηταί², ὡς Ναυσιφάνης ὁ Τήϊος, ὁ συντάξας τὸ λογικὸν σύγγραμμα τὸ ἐπιγραφόμενον Τρίποδα³. Φαίνεται, ὅτι τοῦτο εἶχεν οὐχὶ μικρὰν ἀξίαν· διότι ἐξ αὐτοῦ ἠντλησεν οὐ μόνον ὁ Ἐπίκουρος, ὅστις ἠκροάσατο καὶ τοῦ Ναυσιφάνους, ἀλλὰ καὶ ἐμπειρικοὶ λαοί⁴.

Ἐν τοῖς σκεπτικοῖς ἐπιφανῇ θέσιν κατέχει Τίμων ὁ Φλιάσιος γεννηθεὶς τῷ 320—315 π. Χ. Τὸ κατ' ἀρχὰς ἦτο χορευτὴς παρὰ τινι, ὡς φαίνεται, δραματικῶ θιάσῳ, εἶτα δὲ εἰς Μέγαρα ἀποδημήσας καὶ τοῦ Στίλπωνος ἀκροασάμενος ἐπανήλθεν οἴκαδε, ἔνθα ἐνυμφεύθη, ἀλλὰ κατὰ τύχην ἐντυχὼν τῷ γέροντι Πύρρῳ εἰς τὰ Πύθια πορευομένῳ, οὕτω σφόδρα ἐκ τῆς συναναστροφῆς πρὸς τὸν φιλόσοφον κατεθέλχθη, ὥστε ἀπεδήμησε μετὰ τῆς γυναικὸς εἰς τὴν Ἥλιν πρὸς ἀκρόασιν αὐτοῦ. Ἐνταῦθα ἔμεινε, μέχρις ὅτου ἐκτίσαστο δύο τέκνα⁵. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐστερεῖτο τῶν πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίων, ἀπῆλθεν εἰς τὸν Ἑλλησποντον καὶ τὴν Προποντίδα καὶ δὴ καὶ εἰς Χαλκηδὸνα, ἔνθα διδάσκων καὶ τιμῆς ἠξιώθη καὶ ἀργύριον ἐκτίτατο⁶. Κατὰ τὴν ἀποδημίαν ἦλθεν εἰς σχέσεις πρὸς συγχρόνους ποιητάς, ὡς τὸν τραγικὸν Ὀμηρον, τὸν Αἰτωλὸν Ἀλέξανδρον καὶ τὸν Ἀρατον. Λέγεται δ', ὅτι ὁ τελευταῖος ἐρωτήσας τὸν ἡμέτερον φιλόσοφον, κατὰ τίνα τρόπον δύναται νὰ ἀποκτήσῃ τὸν Ὀμηρον, ἔλαβε τὴν συμβουλὴν, ὅπως μεταχειρίζηται ἀρχαῖα χειρόγραφα καὶ μὴ τὰ

¹) Ἀντόθι 60 ²) Ἀντόθι 102. ³) Ὁ αὐτὸς Χ, 14 "τὸν κανόνα γράφαι αὐτὸν ἐκ τοῦ Ναυσιφάνους Τρίποδος, οὗ καὶ ἀκοῦσαι φασὶν αὐτόν". ⁴) Γαλήν. Ὑποτυπῶς. ἐμπειρ. κεφ. 11, σελ. 63. ⁵) Διογένης. Λαέρτ. IX, 109. ⁶) Ἀντόθι 110.

διωρθωμένα¹. Ἐν τῇ δευτέρῃ τῆς διανοίας ὁ Φλιάσιος ἔγνω, ὅτι αἱ διορθώσεις τοῦ Ζηνοδότου φθείρουνσι τὸ κείμενον τοῦ ποιητοῦ. Οὕτω λοιπὸν ἐκ τῆς φιλοσοφικῆς ἐκδρομῆς ἀργύριον κτησάμενος ἦλθεν εἰς Ἀθήνας, ὅπου ἐδίδασκε μέχρι τελευτῆς². Ἐτελεύτησε δ', ὅτε ἦγε τὸ ἐννενηκοστὸν τῆς ἡλικίας ἔτος. Μαθητὰς ἔσχεν ὁ Τίμων οὐχὶ ὀλίγους, εἰ καὶ δὲν ἐθήρενε τούτους διώκων, ἀλλὰ φεύγων, ὥσπερ οἱ Σκύθαι³. Ἀλλ' ὁ Τίμων ἐκτήσατο μείζονα φήμην ὥς ποιητῆς ἢ ὥς φιλόσοφος. Διότι συνέταξεν ἔπη, σατύρους (δηλ. σατυρικὰ δράματα), τριάνκοντα κωμωδίας καὶ ἐξήκοντα τραγωδίας⁴, ὠνομάσθη δὲ Σιλλογράφος, διότι κατ' ἐξοχὴν ἐν τοῖς σίλλοις⁵ διεκρίθη, οὔτινες συνίσταντο ἐκ τριῶν βιβλίων. Ἐν τούτοις διεκωμῶδει καὶ δίστασε τοὺς δογματικοὺς φιλοσόφους, τοὺς τε ἀρχαιοτέρους καὶ τοὺς νεωτέρους⁶. Οἱ δ' Ἰνδαλμοὶ⁷ γεγραμμένοι κατὰ τύπον ἐλεγειακὸν ἦσαν φανταστικαὶ παρασιτάσεις, ὡς ὑποδεικνύει καὶ τὸ ὄνομα. Τὰ περιωθέντα ἀποσπάσματα μαρτυροῦσιν, ὅτι ὁ Φλιάσιος φιλόσοφος καὶ σατυρικὸν πνεῦμα καὶ ποιητικὴν φύσιν εἶχεν⁸.

¹) Αὐτόθι 113. ²) Αὐτόθι 110. ³) Αὐτόθι 112. ⁴) Αὐτόθι 110.

⁵) Περὶ τοῦ ἐτύμου τῆς λέξεως ὑπάρχει μεγάλη διαφωνία. "Ορα Βαλέτι. ἐν τῇ μεταφράσει τοῦ Δόναλδσ. I, 461 σημ. 4. 'Ο Αἰλιανὸς ἐθεώρει τὴν λέξιν συγγενῆ πρὸς τὸ Σειληνός, ἐν Ποικιλ. ιστορ. Γ', 10 "Σειληνός δὲ ἀπὸ τοῦ σιλλαίνειν τον δὲ σίλλον πρόγον λέγονται μετὰ παιδιᾶς δυσσεύετον". Κατὰ δὲ τὸν Susemihl σίλλος δηλοῖ τὸν συστρέφοντα τοὺς ὀφθαλμούς, τὸν σκώπτην I, 113, σημ. 534. ⁶) Διογένης. Λαέρτ. IX, 111. Παράβαλλ. Vachsmuth, Syllographorum Graecorum reliquiae, Leipzig 1885. ⁷) Διογένης. Λαέρτ. IX, 105. ⁸) Ἀθήν. Α'. 41 "Οτι τὸ μουσεῖον ὁ Φλιάσιος Τίμων ὁ σιλλογράφος τάλαρόν ποῦ φησιν ἐπισκώπτων τοὺς ἐν αὐτῷ τρεφόμενους φιλοσόφους, ὅτι ὥσπερ ἐν πανάγρῳ τινὶ κινουήντας καθάπερ οἱ πολυτιμώτατοι ὀρνίθες.

Πολλοὶ μὲν βόσκονται ἐν Αἰγύπτῳ πολυφύλῳ
βιβλιακοὶ χαράκιται ἀπείριτα δηριώοντες
Μουσέων ἐν ταλάρῳ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

ΠΕΡΙ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΡΩΜΑΪΚΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ
ΜΕΧΡΙ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

Ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ ἡ δημιουργικὴ τῶν Ἑλλήνων δύναμις ἐφθάρη καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις εἰδεσι τῶν γραμμύτων καὶ δὴ ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ. Κατ' ἐξοχὴν ἡ ἐπιστήμη αὕτη ἀπαιτεῖ ῥοπήν πρὸς τὸ ἰδεῶδες, ὅπερ ἔλειπε παρὰ τοῖς πρακτικοῖς Ῥωμαίοις. Οὗτοι δ' ἀνέδειξαν καὶ τὸν Ἑλληνικὸν κόσμον πρακτικώτερον. Διὰ τοῦτο οἱ φιλόσοφοι τῶν χρόνων τούτων δὲν ἡσχολοῦντο πρὸς ἀνεύρεσιν νέων θεωριῶν, ἀλλ' ἐκ τῶν ὑπαρχόντων φιλοσοφικῶν συστημάτων ἐξέλεγον τὰ δοκοῦντα αὐτοῖς ἄριστα. Ἐντεῦθεν ἀνεφάνησαν οἱ ἐκλεκτικοί. Καθ' ὅσον δὲ τὰ τῶν ἐκλεκτικῶν προέβαινον, τοσοῦτον αἱ ἀντιθέσεις τῶν φιλοσοφικῶν αἰρέσεων ἡμελύνοντο¹. Πρὸς ταπεινῶσιν τῆς φιλοσοφίας συνεβάλετο καὶ ἡ σοφιστικὴ. Διότι οἱ σοφισταί, οἵτινες ἀπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ ἤρξαντο ἀναφαινόμενοι, τὰ φιλοσοφικὰ ζητήματα ἐπραγματεύοντο κατὰ ῥητορικὸν τρόπον², καὶ διὰ τοῦτο μᾶλλον ἐπέδρων ἐπὶ τοῦ λαοῦ. Ἀὐτοὶ πρὸς τὸν ὅμως νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι ἡ ἀνάμιξις τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ῥητορικῆς νῦν τὸ πρῶτον ἐγένετο. Διότι καὶ ὁ Πλάτων γινώσκει, ὅτι οἱ σοφισταὶ καὶ οἱ ῥήτορες ἐφύροντο ἐν τῷ αὐτῷ³.

¹) Παράβαλλ. Christ ἐν σελίδ. 578. ²) Φιλόστρατ. ἐν βίοις σοφιστ. I "Σοφισταὶ οἱ παλαιοὶ ἐπωνόμαζον οὐ μόνον τῶν ῥητόρων τοὺς ὑπερφωνοῦντάς τε καὶ λαμπροὺς, ἀλλὰ καὶ τῶν φιλοσόφων τοὺς σὺν εὐροίᾳ ἐρημνεύοντας." ³) Ἐν Γοργ. 465 "ἅτε δ' ἐγγὺς ὄντων, φύρονται ἐν τῷ αὐτῷ καὶ περὶ ταῦτα σοφισταὶ καὶ ῥήτορες καὶ οὐκ ἔχουσιν ὅ τι χρήσονται οὔτε αὐτοὶ ἑαυτοῖς οὔτε οἱ ἄλλοι ἀνθρώποι τούτοις."

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἡ φιλοσοφία ἔσχεν εὐρύτεραν σημασίαν, διότι καὶ ἱστορικοὶ καὶ γεωγράφοι καὶ ἱατροὶ ἡσχολοῦντο περὶ φιλοσοφικὰ ζητήματα, ὡς ὁ Πολύβιος, ὁ Ποσειδώνιος, ὁ Στράβων καὶ ὁ Γαληνός. Ἀλλ' ἐν ᾧ οἱ χρόνοι ἦσαν δυομενεῖς πρὸς φιλοσοφικὴν παραγωγὴν, οἱ Ῥωμαῖοι πολιτευόμενοι καὶ αὐτοκράτορες παρῆχον οὐχὶ μικρὰν τιμὴν τοῖς φιλοσόφοις. Οὕτως ὁ μὲν Κικέρων ἐγένετο μαθητὴς Φίλωνος τοῦ Λαρισαίου, ὁ δ' Αὐγουστος ἐτίμα τὸν διδάσκαλον αὐτοῦ Ἀθηνόδωρον¹, ὁ Τίτος τὸν Μουσώνιον, ὁ Νερῶνας καὶ ὁ Τραϊανὸς Δίωνα τὸν Χρυσόστομον², ὁ Μάρκος Αὐρηλῖος τὸν Ῥούσικον καὶ ὁ Τιβέριος τὸν Θράσυλλον.

Ἡ Ἀκαδημία, περὶ ἧς ἐνταῦθα πρόκειται, ἀπὸ Φίλωνος τοῦ Λαρισαίου ἐγένετο ἐκλεκτικὴ καὶ δημώδης. Οὗτος γεννηθεὶς κατὰ τὸ 147—140 π. Χ. καὶ ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ ἀκροασάμενος τοῦ Καλλικλέους, ὅστις ἦτο μαθητὴς τοῦ Καρνεάδου, εἶτα δ' ἐν Ἀθήναις τοῦ Κλειτομάχου, διεδέξατο τοῦτον ἐν τῇ διευθύνσει τῆς Ἀκαδημείας³. Ἐγένετο ὁμῶς ἀκροατὴς καὶ τοῦ στωϊκοῦ Ἀπολλοδώρου⁴. Κατὰ δὲ τὸν Μιθριδατικὸν πόλεμον μετέβη εἰς Ῥώμην μετ' ἄλλων φιλικῶς πρὸς τοὺς Ῥωμαίους διακειμένων, ὅπου διὰ τὸ ἥθος καὶ τὴν σοφίαν αὐτοῦ ἐγένετο περιφανὴς καὶ ἐκτῆρατο πολλοὺς ὁπαδοὺς καὶ μαθητάς, ἐν οἷς καὶ τὸν Κικέρωνα⁵. Ἐνταῦθα ἐδίδασκε φιλοσοφίαν καὶ ζητηρικὴν⁶. Δὲν εἶναι δὲ γνωστόν, ἂν ἐπανῆλθεν εἰς Ἀθήνας. Ὅτε δ' ὁ Κικέρων ἀπεδήμησεν εἰς ταύτην τὴν πόλιν, δὲν εὗρεν αὐτὸν ἐνταῦθα, διότι τοῦτο ἤθελε μνημονευθῆ καὶ ὑπὸ τοῦ Ῥω-

¹) Δίων Κάσ. 51, 6. Θεμίστ. V, 75. VIII, 129. ²) Σουίδ. ἐν λ. ³) Oga Krysar, Die Akademiker Philo und Antiochus, Köln 1849 καὶ C. F. Hermann, De Philone Larissaeo, Göttingen 1851. ⁴) Εὐσέβ. ἐν Εὐαγγ. προπαρ. XIV, 9, 1. ⁵) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Κικέρ. 3 «Ἀπαλλαγείς δὲ τῶν ἐν παισὶ διατριβῶν Φίλωνος ἤκουσε τοῦ ἐξ Ἀκαδημείας, ὃν μάλιστα Ῥωμαῖοι τῶν Κλειτομάχου συνήθων καὶ διὰ τὸν λόγον ἐθαύμασαν καὶ διὰ τὸν τρόπον ἠγάπησαν». ⁶) Susemihl II, 281.

μαίον φιλοσόφον¹ καὶ ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου². Κατὰ τὸν Φίλωνα ὡς σκοπὸς τοῦ ἱατροῦ εἶναι ἡ ὑγεία, οὕτω τοῦ φιλοσόφου ἡ εὐδαιμονία³. Τὸ κατ' ἀρχὰς ὁ φιλόσοφος ἠκολούθει τῷ Καρνεάδῃ, εἶτα δ' ἐξήτει ἀκριβέστερα τῆς ἀληθείας κριτήρια λέγων, ὅτι ἡ λογικὴ δὲν εἶναι ἐπιστήμη τῆς ἐξ ἀντικειμένου, ἀλλὰ τῆς ἐξ ὑποκειμένου ἀληθείας⁴. Ὁ Φίλων θεωρεῖται ὡς ὁ ἰδρυτὴς τῆς τετάρτης Ἀκαδημείας. Τούτου μαθηταὶ ἐγένοντο Ἡράκλειτος ὁ Τύριος καὶ ὁ Ἀντίοχος, εἰς ὃν μεταβαίνομεν.

Ἀντίοχος ὁ Ἀσκαλωνίτης ἐγένετο μαθητὴς τοῦ Φίλωνος, μεθ' οὗ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἦλθεν εἰς Ῥώμην⁵. Ἐνταῦθα ἐκτίσαστο τὴν εὐνοίαν τοῦ Λουκουλλίου, ὅστις κατέστησε τὴν οἰκίαν αὐτοῦ ἐστίαν καὶ πρυτανεῖον Ἑλληνικόν. Ὁ Ῥωμαῖος ἦτο εὐμενὴς πρὸς πᾶσαν φιλοσοφίαν, κατ' ἐξοχὴν δ' ἡγάπα τὴν Ἀκαδημείαν, οὐχὶ ὅμως τὴν νέαν, δηλ. τὴν τοῦ Φίλωνος, ἀλλὰ τὴν τοῦ Ἀντιόχου⁶. Οὗτος ἐδίδαξεν ἐν Ἀθήναις, ἔνθα καὶ ὁ Κικέρων ἠκροάσατο αὐτοῦ, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ ἐν Ῥώμῃ καὶ ἔθανε τὸ 68^{ον} τῆς ἡλικίας ἄγων. Ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἰδομεν, ὅτι ὁ Φίλων ἐκλίνε πρὸς τὴν σκέψιν, ἥτις εἰσήχθη εἰς τὴν Ἀκαδημείαν ἀπὸ τοῦ Ἀρκεσιλάου. Τοῦναντίον δ' Ἀντίοχος, ὅστις θεωρεῖται ἰδρυτὴς τῆς πέμπτης Ἀκαδημείας, ἀπέστη τῆς κλίσεως πρὸς τὴν σκέψιν, καὶ τὴν καταπολέμησεν ταύτης θεώρησε πρόβλημα τοῦ βίου. Ἀπὸ τῆς καταπολεμήσεως ταύτης ἡ σκέψις δὲν ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ἀκαδημείαν, ὡς λέγει ὁ Zeller⁷. Ἀλλ' ἂν ἡ κτῆσις τῆς ἀληθείας ἦτο προσιτὴ τοῖς ἀνθρώποις, δὲν ἔπρεπε νὰ ὑπάρχωσιν αἱ ἀντιλογίαι τῶν φιλοσοφικῶν σχολῶν.

1) Cicer. Brut. 91, 315. 2) Ἐν βίῳ Κικέρ. 4 Παράβαλλ. Zeller, Π², 1, 523 σημ. 3. 3) Στοιβ. Ἑκλ. 11, 40 «Ἐοικέναι δέ φησι τὸν φιλόσοφον ἱατρῷ . . . καὶ γὰρ τῇ ἱατρικῇ σπουδῇ πᾶσα περὶ τὸ τέλος, τοῦτο δ' ἡ ὑγεία, καὶ τῇ φιλοσοφίᾳ περὶ τὴν εὐδαιμονίαν». 4) Cicer. Acad. II, 6. Παράβαλλ. Krische, Ueber Ciceros Academica, Göttinger Studien II, 1845. ἐν σελίδ. 126—200. 5) D' Allemand, De Antiocho Ascalonita, Marb. 1856. 6) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Λουκουλλ. 42. 7) Ἐν τόμ. 111, 1, 531.

Κατὰ τὸν Ἀσκαλωνίτην ὅμως αὐται διεφώνουν μόνον κατὰ τὰς λέξεις¹. Ὡνόμαζε μὲν ἑαυτὸν Ἀκαδημαϊκόν, ἀλλὰ κατὰ τὸν Κικέρωνα ἦτο στωϊκὸς γνησιώτατος². Ἀφ' οὗ δ' ὁ μὲν Φίλων ἐτράπη εἰς τὴν σκέψιν, ὁ δ' Ἀντίοχος πρὸς τὴν στοάν³, συνεκρούσθησαν καὶ συγκρουσθέντες ἔγραψαν κατ' ἀλλήλων διατριβάς. Ὁ Ἀντίοχος ἐδημοσίευσεν διατριβὴν, ἣτις ἐπεγράφετο Σῶσος κατὰ τὸ ὄνομα στωϊκοῦ. Πλὴν ταύτης ὁ Ἀντίοχος ἔγραψε Περὶ θεῶν⁴, Κανονικὰ καὶ τινα πραγματείας, ἐν ἧς ἐπειρώτο, ὅπως δείξῃ, ὅτι οἱ στωϊκοὶ καὶ οἱ περιπατητικοὶ ἐν τοῖς κυριωτέροις συνεφώνουν πρὸς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Πλάτωνος⁵. Ἐκ παντὸς δὲ τρόπου ὁ φιλόσοφος οὗτος ἡσχολεῖτο, ἵνα ἀποκαταστήσῃ τὰ δόγματα τοῦ ἀρχαίου ἰδρυτοῦ τῆς Ἀκαδημείας⁶.

Τὸν Ἀντίοχον διεδέξατο ἐν τῇ διευθύνσει τῆς Ἀκαδημείας ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἀριστοῦς, οὗ ἀκροατῆς ἐγένετο καὶ ὁ Βροῦτος. Κατὰ τὸν Πλούταρχον ἐν μὲν τῇ ἔξει τοῦ λόγου ἦτο ὑποδεέστερος πολλῶν φιλοσόφων, κατὰ δὲ τὴν εὐταξίαν καὶ τὴν πρᾶξι αἰμιλλᾷτο πρὸς τοὺς πρώτους⁷. Φαίνεται, ὅτι μετὰ τὸν Ἀριστον τῆς Ἀκαδημείας προέστη ὁ Θεόμνηστος, οὗ καὶ ὁ Βροῦτος ἠκροάσατο⁸. Πρὸς τούτοις μνημονεύεται ὁ Δερκυλλίδης γράψας ἑκτενὲς σύγγραμμα περὶ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Πλάτωνος, ἐξ οὗ σφύζονται δύο ἀποσπάσματα ἀναφερόμενα εἰς τὴν

¹) Cic. Acad. I, 4. ²) *Αὐτόθι* II, 43, 132 «Appellabatur Academicus, erat quidem, si perpauca mutavisset, germanissimus Stoicus».

³) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Κικέρ. «Ἀφικόμενος δ' εἰς Ἀθήνας (ὁ Κικέρων), Ἀντίοχον τοῦ Ἀσκαλωνίου διήκουσας, τῇ μὲν εὐροίᾳ τῶν λόγων αὐτοῦ καὶ χάριτι κηλούμενος. ἃ δ' ἐν τοῖς δόγμασιν ἐνεωτέρειζεν οὐκ ἐπαινῶν. Ἡδὴ γὰρ ἐξίστατο τῆς νέας λεγομένης Ἀκαδημείας ὁ Ἀντίοχος καὶ τὴν Καρνεάδου στάσιν ἐγκατέλιπεν, εἴτε καμπιόμενος ὑπὸ τῆς ἐναργείας καὶ τῶν αἰσθησεων, εἴτε, ὥς φασιν ἔνιοι, φιλοτιμίᾳ τινὶ διαφορᾷ πρὸς τοὺς Κλειτομάχου καὶ Φίλωνος συνήθεις τὸν Στωϊκὸν ἐκ μεταβολῆς θεραπέων λόγον ἐν τοῖς πλείστοις». ⁴) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Λουκούλλ. 28. ⁵) Cic. N. D. I, 7, 16. Σέξτε. Πύρρ. I, 235 «Ἐπεδείκνυνεν, ὅτι παρὰ Πλάτωνι κεῖται τὰ τῶν Στωϊκῶν δόγματα». ⁶) Cic. Acad. I, 4, 13. Flin. V. 3, 7. ⁷) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Βροῦτ. 2. ⁸) Ὁ αὐτὸς αὐτόθι 24.

ἀστρονομίαν¹. Ὁ δ' Εὐδωρος δ' Ἀλεξανδρεὺς ἦτο μὲν Ἀκαδημαϊκός², ἀλλ' ἡ ἠθικὴ αὐτοῦ εἶχε χροιάν μᾶλλον στωϊκὴν ἢ Πλατωνικὴν. Εἰς τοῦτο ἀποβλέπων δύναται τις νὰ εἴπῃ, ὅτι ὁ Εὐδωρος εἶναι ἐκλεκτικός³, ἀλλὰ τοῦτο εἶναι εὐκόλον νὰ λεχθῇ περὶ πολλῶν φιλοσόφων ταύτης τῆς περιόδου.

Ἐνταῦθα ἤρμοζεν ἴσως νὰ μνημονεύσωμεν καὶ τοῦ Κικέρωνος, ὅστις, ὥς εἴρηται, ἐγένετο ἀκροατῆς Φίλωνος τοῦ Λαρισαίου. Ἐγραψε μὲν ἐν Λατινικῇ γλώσσῃ, ἀλλ' ἡ φιλοσοφία εἶναι Ἑλληνική. Διὰ τοῦτο οὐχὶ ἀτόπως ὁ Zeller⁴ περιλαμβάνει τοῦτον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας. Ὁ Κικέρων δὲν ἐζήτησε τὸ κλέος αὐτοῦ ἐν ἰδίαις φιλοσοφικαῖς ἐρεῦναις, ἀλλὰ μᾶλλον ἐν τῇ τέχνῃ, δι' ἧς τὴν Ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν περιεβάλετο Ῥωμαϊκὴν στολὴν καὶ ταύτην προσετίη τοῖς πολίταις αὐτοῦ κατέστησε. Διότι οὗτος, ὥς καὶ οἱ ἄλλοι ἐπιφανεῖς Ῥωμαῖοι, τὴν φιλοσοφίαν δὲν ἐθεώρει ὡς σκοπὸν τοῦ βίου, ἀλλ' ὡς μέσον. Τοῦτοις σκοποῖς ἦτο ἡ πολιτικὴ. Ὁ Κικέρων λοιπὸν ἡσχολήθη περὶ τὴν φιλοσοφίαν, ἵνα, ἂν ἐκπέσῃ τῆς πολιτείας, μετενέγκῃ τὸν βίον εἰς τὴν ἡσυχίαν τῆς φιλοσοφίας⁵, ὅπερ ὄντως καὶ ἐπραξε. Διεγείρει δ' ἐκπληξιν ἡ ταχύτης, μεθ' ἧς ὁ Ῥωμαῖος πολιτευτὴς προεβέβηκεν ἡδὴ τὴν ἡλικίαν ἔγραψε τὰ φιλοσοφικὰ αὐτοῦ ἔργα. Ἐξηγεῖται δ' ὁμῶς αὕτη, διότι δὲν ἐπεξεργάσθη τὴν φιλοσοφικὴν ὕλην, ἀλλ' εἰσήγαγε τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν σπουδαιωτάτων φιλοσοφικῶν σχολῶν ἀναπτύσσοντας τὰς θεωρίας αὐτῶν⁶.

¹) Παρὰ Θέων. τῷ Σμυρν, ἐν σελίδ. 198. ²) Στοβ. Ἐκλ. II, 46 "Ἐστὶν οὖν Εὐδωρου τοῦ Ἀλεξανδρέως ἀκαδημαϊκοῦ φιλοσόφου διαίρεσις τοῦ κατὰ φιλοσοφίαν λόγου βιβλίον ἀξιόκτιστον, ἐν ᾧ πᾶσαν ἐπεξελέλυνθε προβληματικῶς τὴν ἐπιστήμην". Παράβ. Zeller III², 1, 544. ³) Susemihl II, 293. ⁴) Ἐν τόμ. III², 1, 544 καὶ ἐξῆς. ⁵) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Κικέρ. A "διανοούμενος (ὁ Κικέρων), εἰ παντάπασιν ἐκπέσοι τοῦ τὰ κοινὰ πράσσειν, δεῦρο μετενεγκάμενος τὸν βίον ἐκ τῆς ἀγορᾶς καὶ τῆς πολιτείας ἐν ἡσυχίᾳ μετὰ φιλοσοφίας καταζῇν". ⁶) Τοῦτο συμβαίνει ἐν τοῖς συγγράμμασιν, ἅπερ ἐπιγράφονται Academica, De finibus, De natura Deorum καὶ De Divinatione.

Διὰ τὴν ἀπώλειαν ὅμως τῶν φιλοσοφικῶν ἔργων τῶν ἡμετέρων προγόνων τὰ συγγράμματα τοῦ Κικέρωνος εἶναι πολύτιμος πηγή. Δὲν πραγματευόμεθα ἰδίᾳ περὶ αὐτοῦ, διότι τὰ τῶν Ῥωμαίων γράμματα κατὰ τὸ πλεῖστον εἶναι ἀπομιμήματα τῶν Ἑλληνικῶν. Ἐπερπε λοιπὸν νὰ πραγματευθῶμεν περὶ πλείστων ποιητῶν καὶ συγγραφέων, οἵτινες μεταφρασταὶ τῶν Ἑλλήνων ἐγένοντο. Ὁ Κικέρων διαρρήδην δμολογεῖ, ὅτι ἀνῆκει τῇ νέᾳ Ἀκαδημείᾳ, ἐν πολλοῖς ὅμως εἶναι ἐκλεκτικός. Τῇ Ἀκαδημείᾳ δὲν ἀνῆκε μόνον ὁ Κικέρων, ἀλλὰ καὶ ὁ Οὐ ἄρρων, ὅστις ἐν Ἀθήναις ἠκροάσατο τοῦ Ἀντιόχου¹. Τούτῳ ἀκολουθῶν ἔλεγεν, ὅτι ὁ μόνος σκοπὸς τῆς φιλοσοφίας εἶναι ἡ εὐδαιμονία τοῦ ἀνθρώπου².

Τὸν δὲ Πλούταρχον τὸν Χαιρωνέα, περὶ οὗ ὡς ἱστορικοῦ ἐπραγματεύθημεν ἤδη³, τάσσομεν ἐν τοῖς Ἀκαδημαϊκοῖς, διότι αὐτὸς οὗτος τάσσει ἑαυτὸν ἐν τούτοις⁴. Πρὸς δὲ οὐ μόνον τὰς θεωρίας αὐτοῦ κυροῖ διὰ Πλατωνικῶν χωρίων, ἀλλὰ καὶ ἀγωνίζεται κατὰ τε τῶν στωϊκῶν καὶ τῶν Ἐπικουρείων, ὡς ἀλλαχοῦ λέγομεν. Δὲν εἶναι ὅμως ὁ φιλόσοφος καθαρὸς Πλατωνικός, ἀλλὰ φιλικῶς διακείμενος πρὸς τε τοὺς περιπατητικούς καὶ τοὺς Πυθαγορείους ἔχει συγγένειαν πρὸς τοὺς συγχρόνους ἐκλεκτικούς. Ἡ ἐκλογὴ (ὁ ἐκλεκτικισμὸς) ὅμως εἰσῆλθεν ἤδη εἰς τὴν Ἀκαδημειαν ἀπὸ τοῦ Ἀντιόχου. Ἀλλ' ἐν ᾧ ὁ ἡμέτερος φιλόσοφος εἶναι Πλατωνικός, ὅμως δὲν τιμᾷ πολὺν τὴν διαλεκτικὴν, ἥτις εἶναι ὁ ἀκρογωνιαίος λίθος τοῦ συστήματος τοῦ Ἰδρυτοῦ τῆς Ἀκαδημείας. Ὁ Πλούταρχος συμφωνεῖ τῷ Κικέρωνι καὶ τοῖς μεταγενεστέροις στωϊκοῖς, οἵτινες ὡς κύριον πρόβλημα τῆς φιλοσοφίας θεώρουν τὴν ἠθικὴν ἐνέργειαν. Τὴν διαλεκτικὴν καὶ τὴν ἀσχολίαν περὶ τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας δὲν τιμᾷ ὁ ἠθικός φιλόσοφος, διότι λέγει, ὅτι περὶ ταύτας ἀσχολοῦνται οἱ ἀρχόμενοι τῆς φιλοσοφίας, οἵτινες θηρεύουσι δόξαν καὶ ἄγονται ἐκ φιλοτιμίας⁵. Οἱ ἀληθεῖς ὅμως φιλόσοφοι ἄπτονται διδαγμάτων, ἅπερ

¹) Cicer. Ad. Att. XIII, 12. ²) Zeller III², 1, 596. ³) Ἐν σελίδ. 265 τοῦδε τοῦ τόμου. ⁴) Συμποσ. προβλ. IX, 12, 2. ⁵) Πῶς ἂν τις αἰ-

σκοποῦσι τὴν ἀνόρθωσιν τοῦ ἥθους¹. Ἐπειδὴ δὲ κατέχεται ὑπὸ ἠθικῶν ἰδεῶν, τιμᾷ τὴν ἀλήθειαν² καὶ σέβεται τὸ θεῖον. Πρὸς μὲν τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας οὐδέποτε δεικνύει σπουδαῖον ἐνδιαφέρον³, πρὸς δὲ τὴν θρησκείαν πάντοτε στρέφει τὸν ὀφθαλμόν. Ἐχει δὲ τὴν γνώμην, ὅτι ὁ Πλάτων κατ' ἐξοχὴν τὴν ἀρίστην περὶ τοῦ θεῖου θεωρίαν εἶπε⁴. Κατὰ τὸν φιλόσοφον τῆς Χαιρωνείας τὸ θεῖον δὲν μετέχει τῆς ὕλης, ἀλλ' εἶναι αἴθρον ἐν βάθροις ἀγίοις ἰδρυμένον⁵. Ἐντεῦθεν οἰκτερεῖ οὐ μόνον τοὺς συγγένους τὸ θεῖον μετὰ τῶν αἰσθητῶν εἰκόνων⁶, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐμψύχους παντοειδῆ πάθη τοῖς θεοῖς, ὡς ποιοῦσιν οἱ ποιηταί⁷. Ἐδέχετο δ' ὁ φιλόσοφος δύο ὄντα, τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ πονηρὸν⁸, ὅπερ ἤδη ἐδίδαξαν οἱ Πυθαγόρειοι καὶ ὑπομιμνή-

σθαιτο ἑαυτοῦ προκόπτοντος ἐπ' ἀρετῇ VII « Πάντες γάρ, ὡς ἀπλῶς εἰπεῖν, οἱ ἀρχόμενοι φιλοσοφεῖν, τοὺς πρὸς δόξαν διώκοναι μᾶλλον· οἱ μὲν, ὥσπερ ὄρνιθες, ἐπὶ τὴν λαμπρότητα τῶν φυσικῶν καὶ τὸ ὕψος ὑπὸ κορυφότητος καὶ φιλοτιμίας καταίροντες· οἱ δ', ὥσπερ τὰ σκυλάκια, φησὶν ὁ Πλάτων, τῷ ἔλκειν καὶ σπαράττειν χαίροντες, ἐπὶ τὰς ἐρίδας καὶ τὰς ἀπορίας καὶ τὰ σφύσματα χωροῦσιν· οἱ δὲ πλείστοι τοῖς διαλεκτικοῖς ἐνθόους εὐθὺς ἐπισοιτίζονται πρὸς σοφιστείαν ». 1) Αὐτόθι. 2) « Οἱ οὐδὲ ζῆν ἔστιν ἡδὺ κατ' Ἐπίκουρον. 10 « Αὐτῆς δὲ τῆς ἀληθείας ἡ μάθησις οὕτως ἐράσμιόν ἐστι καὶ ποθεινόν, ὡς τὸ ζῆν καὶ τὸ εἶναι διὰ τὸ γινώσκειν ». 3) Zeller III², 2, 146. 4) Περὶ τῶν ἐκλειπτ. χρηστηρίων 47. 5) « Ora Zeller, III², 2, 149. 6) Περὶ Ἰοιδ. καὶ Ὀσίριδ. 76 καὶ 71 « ὥσπερ Ἑλλήνων οἱ τὰ χαλκᾶ καὶ τὰ γραπτὰ καὶ λίθινα μὴ μαθόντες μὴθ' ἑθισθέντες ἀγάλματα καὶ τιμὰς θεῶν, ἀλλὰ θεοὺς καλεῖν, εἶτα τολμῶντες λέγειν, ὅτι τὴν Ἀθηνᾶν Λαχάρης ἐξέδυσσε, τὸν δ' Ἀπόλλωνα χρυσοὺς βοστρύχους ἔχοντα Διονύσιος ἀπέκλεισεν ». 7) Περὶ ἐκλελ. χρηστηρίων 9 « Ὁ γὰρ θεὸν ἐγκαταμιγνύς ἀνθρωπίναις χρεῖαις οὐ φρίσσεται τῆς σεμνότητος, οὐδὲ τηρεῖ τὸ ἀξίωμα καὶ τὸ μέγεθος αὐτοῦ τῆς ἀρετῆς », Πλούταρχ. ἐν βίῳ Περικλ. 39 « καθάπερ τὸ τῶν θεῶν γένος ἀξιοῦμεν αἷτιον μὲν ἀγαθῶν, ἀναίτιον δὲ κακῶν πεφυκὸς ἄρχειν καὶ βασιλεύειν τῶν ὄντων, οὐχ ὥσπερ οἱ ποιηταὶ συνταράττοντες ἡμᾶς ἀμαυροστάταις δόξαις ἀλίσκονται τοῖς αὐτῶν ποιήμασι, τὸν μὲν τόπον αὐτοὺς δὲ τοὺς θεοὺς ταραχῆς καὶ δυσμελείας καὶ ὀργῆς ἄλλων τε μετοῦς παθῶν ἀποφαίνοντες οὐδ' ἀνθρώποις νοῦν ἔχουσι προσηκόντων ». 8) Περὶ Ἰοιδ. καὶ Ὀσίριδ. 26.

σκει τοὺς διθεΐστας τῆς Ἀνατολῆς καὶ τὰ τῆς Ἰοίδος καὶ Ὀσίριδος τῶν Αἰγυπτίων. Οὐχ ἥτιον παρατηρεῖται καὶ ἐπιδρασίς τῆς διθεΐας τοῦ Ζωροάστρου¹. Ὑπάρχουσι μὲν δύο δυνάμεις, ἡ ἀγαθὴ καὶ ἡ κακὴ, ἀλλ' ἡ πρώτη εἶναι κρείσσων τῆς δευτέρας², ὅπερ λίαν παρήγορον. Περὶ τῶν φιλοσοφικῶν θεωριῶν τοῦ Πλουτάρχου ἡδυνάμεθα πολλὰ νὰ εἰπωμεν, ἀλλ' ἀπέχομεν εὐρύτερας ἀναπτύξεως, ὅπως μὴ περιπέσωμεν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας.

Τὰς φιλοσοφικὰς θεωρίας ὁ Πλούταρχος κατέταξεν ἐν πολλαῖς πραγματείαις, αἵτινες κοινῶς ἐκ τοῦ ἐπικρατεστέρου ὀνομάζονται Ἠθικά³. Λέγονται μὲν οὕτω, ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι ἐν τοῖς ἔργοις τούτοις μόνον περὶ ἠθικῶν ζητημάτων γίνεται λόγος. Αἰτίαι ἐκ τῶν ὀγδοήκοντα καὶ τριῶν πραγματειῶν μόνον ὀλίγαι ἔχουσιν ἠθικὰς ὑποθέσεις. Εἶναι δ' αὖτα· Πῶς ἂν τις αἰσθοίτο ἑαυτοῦ προκόπτοντος ἐπ' ἀρετῇ, Πῶς ἂν τις ὑπ' ἐχθρῶν ὠφελοῖτο, Περὶ πολυφιλίας, Περὶ τύχης, Περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας, Ὅτι διδακτὴ ἡ ἀρετὴ, Περὶ τῆς ἠθικῆς ἀρετῆς Περὶ ἀοργησίας, Περὶ εὐθυμίας, Εἰ αὐτάρκης ἡ κακία πρὸς κακοδαιμονίαν, Πότερον τὰ τῆς ψυχῆς ἢ τὰ τοῦ σώματος πάθη χεῖρονα, Περὶ ἀδολεσχίας, Περὶ πολυπραγμοσύνης, Περὶ φιλοπλουτίας, Περὶ δυσωπίας, Περὶ φθόνου καὶ μίσους, Περὶ τοῦ ἑαυτὸν ἐπαινεῖν ἀνεπιφθόνως.

Αἱ δὲ λοιπαὶ διατριβαὶ ἔχουσι παντοειδῆς ὑποθέσεις, ὡς θρησκευτικὰς, οἷαι αἱ Περὶ δεισιδαιμονίας, Περὶ τῶν ἐκλελοιπότων χρηστηρίων καὶ Περὶ τῶν ὑπὸ τοῦ θείου

¹) Αὐτόθι 46. ²) Αὐτόθι 49 "Μεμιγμένη γὰρ ἡ τοῦδε τοῦ κόσμου γένεσις καὶ σύστασις ἐξ ἐναντίων, οὐ μὴν ἰσοσθενῶν δυνάμεων, ἀλλὰ τῆς βελτίονος τὸ κρᾶτος ἐστίν". Παράβαλλ. Gréard, De la Morale de Plut. Paris, 1866. ³) Christ ἐν σελ. 550.

βραδέως τιμωρουμένων. Ἐν ἄλλαις δὲ φιλόσοφος τῆς Χαιρωνείας ἡσχολήθη πρὸς ἑρμηνείαν τοῦ Πλάτωνος, ἐν τοῖς Πλατωνικοῖς ζητήμασι καὶ ἐν τοῖς Περὶ τῆς ἐν Τιμαίῳ ψυχολογίας. Γενικώτερα φιλοσοφικά ζητήματα ἐπραγματεύθη ἐν ταῖς συγγραφαῖς, ἐν αἷς ἐπικρίνει τοὺς Στωϊκοὺς καὶ τοὺς Ἐπικουρεῖους, καθ' ἃ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴρηται. Περὶ φυσικῶν ζητημάτων ἔγραψε μὲν ὁ Πλούταρχος, ἀλλὰ τὰ ἐπ' αὐτοῦ γραφέντα δὲν ἔχουσι μεγάλην σπουδαιότητα, ὥς δύναται τις νὰ ἴδῃ ἐν ταῖς συγγραφαῖς, Πότερα τῶν ζώων φρονιμώτερα, τὰ χερσαῖα ἢ τὰ ἔνυδρα καὶ Πότερον ὕδωρ ἢ πῦρ χρησιμώτερον. Ὡς ὁ Πλάτων ἡσχολήθη περὶ πολιτικὰ ζητήματα, οὕτω καὶ ὁ Πλούταρχος γράψας οὐχὶ ὀλίγας διατριβάς, ὥς Πολιτικὰ παραγγέλματα, Εἰς πρεσβυτέρῳ πολιτευτέον. Ἐπειδὴ δ' ἦτο ἠθικὸς φιλόσοφος, ὤφειλε νὰ τιμᾷ τὰς οἰκιακὰς καὶ κοινωνικὰς σχέσεις, ὥς δεικνύουσιν αἱ πραγματεῖαι αὐτοῦ, Περὶ τῆς εἰς τὰ ἔκγονα φιλοστοργίας, Περὶ φιλαδελφίας, Πῶς ἂν τις διακρίνοι τὸν κόλακα τοῦ φίλου, Ἐρωτικὸς, Γαμικὰ παραγγέλματα. Ὁ Πλούταρχος δὲν ἔγραψε μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ ἰδιωτικῷ βίῳ κατέδειξεν, ὅτι εἶναι χρηστὸς νῖός, σύζυγος, πατήρ καὶ ἀδελφός. Νομίζομεν, ὅτι εἶναι δύσκολον νὰ δείξῃ τις ἄλλον Ἑλληνα συγγραφέα, ὅστις ἀνέγνω πλείονας ποιητὰς τοῦ Πλουτάρχου. Διότι τὰ ἐν τοῖς συγγράμμασι τούτου κατεσπαρμένα ἀποσπάσματα μαρτυροῦσι περὶ τῆς εὐρύτητος τῆς ἀναγνώσεως τοῦ ἡμετέρου φιλοσόφου. Ἦτο λοιπὸν καὶ γραμματολόγος γράψας Σύγκρισιν Ἀριστοφάνους καὶ Μενάνδρου καὶ Περὶ Μουσικῆς. Δὲν εἶναι ὁμῶς ὀρθὴ ἢ κρίσις αὐτοῦ, ὅτι ὁ Μένανδρος προέχει τοῦ ποιητοῦ τῶν Ἰππέων. Ὡς ἐν ταῖς ἰδέαις ὁ Χαιρωνεὺς ἐμμύθη τὸν Πλάτωνα, οὕτω καὶ ἐν τῷ ἐξωτερικῷ τύπῳ. Διότι πλείσται πραγματεῖαι αὐτοῦ εἶναι γεγραμμέναι ἐν διαλόγῳ. Βεβαίως δὲν ἐξήρθη μέχρι τοῦ κάλλους τοῦ Ἀθηναίου φιλοσόφου, ἀλλὰ δὲν

γινώσκωμεν οὔτε Ἑλληνα, οὔτε νεώτερον συγγραφέα, οὗ οἱ διάλογοι ἠδύναντο νὰ παραβληθῶσι πρὸς τὰ ἀπαραμίλλητα ἐκείνου ἔργα. Ὑπὸ φιλοσοφικὴν δ' ἔποψιν ἐξεταζόμενος ὁ Πλούταρχος μαρτυρεῖ, ὅτι δὲν ἐχάραξε μὲν νέας τῆς φιλοσοφίας τρεῖς, ὅμως ἐπιβάλλει σεβασμὸν ἢ ἠθικὴ αὐτοῦ προαίρεσις.

Ὡς ὁ Πλούταρχος, οὕτω καὶ ὁ Μάξιμος Τύριος ἀκολουθεῖ μὲν τῷ Πλάτῳ, ἀλλὰ σῶμα εἶναι καὶ ἐκλεκτικός. Περὶ τῆς πατρίδος τοῦτου ὑπάρχει μικρά τις ἀμφισβήτησις. Διότι συγγέεται πρὸς τὸν ὁμώνυμον στωϊκόν¹, ὅστις ἐγένετο διδάσκαλος τοῦ Μάρκου Ἀδρηλίου. Ὅπως δὲ ἔζη κατὰ τὸ δεύτερον ἡμῖς τοῦ δευτέρου αἰῶνος μ. Χ. καὶ συνέγραψε τессαράκοντα καὶ μίαν Διαλέξεις, ὡς Περὶ ἡδονῆς, Περὶ ἔρωτος, Τί τέλος φιλοσοφίας, Εἰ ἔστιν ἀγαθὸν ἀγαθοῦ μεῖζον, Τί τὸ δαιμόνιον Σωκράτους. Εἶναι μὲν θερμὸς τοῦ Πλάτωνος ὁπαδός² καὶ τιμᾷ τὴν ἐπιστήμην, ἀλλὰ τὸν ὀρισμὸν ταύτης ἀγνοεῖ³ καὶ τὸν Διογένη τίθησιν ὑπὲρ τὸν Σωκράτη καὶ τὸν Πλάτωνα⁴. Ὡς παρὰ τῷ Πλουτάρχῳ, οὕτω καὶ παρὰ τῷ Μαξίμῳ παρατηρεῖται ὁ δυνάμει τῶν νέων Πυθαγορείων. Κατὰ τοῦτον ὁ θεὸς ὡς ὑπέριστατον πνεῦμα ἴσταιται ὑπὲρ τὸν χρόνον καὶ τὴν φύσιν, εἶναι ἀόρατος καὶ μόνον διὰ τῆς διανοίας γινώσκειται⁵. Οὗτος εἶναι ὁ δημιουργὸς καὶ ἄρχων, οὗ ἢ πρόνοια οὐδέποτε σχολάζουσα περιβάλλει καὶ συντηρεῖ τὸν κόσμον. Ἐκ τοῦ θεοῦ μόνον τὰ ἀγαθὰ ἀπορρέουσι, τὰ δὲ κακὰ ἐκ τῆς ὕλης, τὰ μὲν φυσικὰ ἀμέσως, τὰ δ' ἠθικὰ ἐμμέσως, διότι ἢ ἐλευθέρα θέλησις δὲν ἄρχει τῆς σωματικῆς ὁρμῆς⁶. Ἐπειδὴ δ' ὁ Μάξιμος τὰς ὑποθέσεις πραγματεύεται κατὰ δημώδη τρόπον, τινὲς κατατάσσουσιν ἐν τοῖς σοφισταῖς⁷. Συγγενὲς πρὸς

¹) "Oge Zeller III², 2, 182, σημ. 3. ²) Διάλ. XVII, 1. ³) Διάλ. XII, 5, 7. ⁴) Διάλ. XXXVI, 5. ⁵) Διάλ. VIII, 10 καὶ XVII, 8. ⁶) XLI, 4. ⁷) Παράβαλλ. Christ, 586.

τοὺς εἰρημένους φιλοσόφους εἶναι καὶ ὁ Ἀπονλήτιος, ὅστις θεωρεῖται μὲν Πλανωνικός, ἀλλ' εἰς τὰς θεωρίας αὐτοῦ ἀναμνηστικὰ καὶ δόγματα ξένων φιλοσοφικῶν αἰρέσεων. Ἐν τῇ Περι Ἑρμηνείας πραγματεία, ἥς μόνον ἐν μέρος διεσώθη, ἀναμνηστικὰ διδάγματα τῶν στωϊκῶν καὶ τῶν περιπατητικῶν¹. Καθ' ὅλου ὁμοῦ καὶ παρὰ τοῦτω κρατεῖ ὁ Πυθαγόρειος Πλατωνισμός. Κατὰ τὸν φιλόσοφον ἀρχικαὶ αἰτίαι τοῦ κόσμου πλὴν τοῦ θεοῦ εἶναι ἡ ὕλη καὶ αἱ ἰδέαι. Ὁ θεὸς εἶναι τελειότατον πνεῦμα, ἄρρητον καὶ ἄπειρον ἢ, ὡς λέγει, ἀπερίμετρον καὶ ἐπέρτερον τοῦ πάθους καὶ τῆς ἐνεργείας.

Ὁ δὲ Νουμήνιος ὁ Ἀπαμενὺς ὀνομάζεται μὲν Πυθαγόρειος, ἀλλ' αἱ Πλατωνικαὶ ἰδέαι οὕτω κρατοῦσι παρ' αὐτῷ ὥστε θεωρεῖται ὡς πρόδρομος τῶν νέων Πλατωνικῶν². Οὗτος ἀσχοληθεὶς περὶ τὰ διδάγματα τῶν Ἀναταλικῶν λαῶν ἐπίστευεν, ὅτι οἱ Ἕλληνες παρὰ τούτων ἐδιδάχθησαν³. Τὴν γνώμην ταύτην ἔχει οὕτω σταθεράν, ὥστε ἐρωτᾷ· τί γὰρ ἔστι Πλάτων ἢ Μωϋσῆς Ἀττικίζων⁴; Βεβαίως οὗτοι ἐν πολλοῖς συμφωνοῦσιν, ἀλλ' οὐδόλως εἶναι ἀκριβεῖς, ὅτι ὁ Πλάτων παρὰ τοῦ Μωϋσείως ἐδέξατο θεωρίας. Ὁ Νουμήνιος νομίζει, ὅτι ὁ Πλάτων καὶ ὁ Πυθαγόρας συμφωνοῦσι καὶ διαφέρουσιν ἀλλήλων μόνον κατὰ τὰς φράσεις⁵. Ὅτι ὁ Πλάτων πολλὰ ἔμαθε παρὰ τῶν Πυθαγορείων, τοῦτο εἶναι φανερόν⁶ καὶ ἐν ἄλλοις μὲν διαλόγοις καὶ δὴ καὶ ἐν τῷ Φαίδωνι. Ἀλλ' ὁ ἡμέτερος φιλόσοφος νομίζει, ὅτι ἐπὶ τῶν δύο τούτων Ἑλλήνων φιλοσόφων ἐπέδρασαν οἱ Βραχυᾶνες, οἱ Μάγοι, οἱ Αἰγύπτιοι καὶ οἱ Ἰουδαῖοι. Εἶναι ἄξιον σημειώσεως, ὅτι ὁ ἡμέτερος φιλόσοφος διέκρινε τρεῖς θεούς, τὸν πατέρα, τὸν δημιουργὸν καὶ τὸν κόσμον. Ὁ μὲν

¹) Ὁρα Zeller, III², 2, 189 σημ. 1. ²) Christ, 687. ³) Zeller, III², 2, 194. ⁴) Κλήμ. Ἀλεξανδρ. ἐν Στρωμ. I, 411, καὶ Σουὶδ. ἐν λ. ⁵) Εὐσέβ. ἐν Εὐαγγ. προπαρ. IX, 7 καὶ XIV, 5, 2. ⁶) Ὁρα εἰσαγ. εἰς Πλάτ. ἐν τῇ ἐκδ. τοῦ Γοργίου, ἐν σελίδ. 10.

πρώτος θεὸς εἶναι ἄπλοῦς, ἀκίνητος καὶ ἀδρανής¹, ὁ δὲ δευτέ-
ρος εἶναι ἀγαθὸς μετουσίᾳ τοῦ πρώτου καὶ διττῆς φύ-
σεως, τῆς ὑπεραισθητῆς καὶ τῆς αἰσθητῆς². Ὁ δευτέρος οὗτος
θεὸς ἐδημιούργησε τὸν κόσμον καὶ ἰθύνει αὐτόν³. Τρίτον δὲ
θεὸν ὁ Νουμῆνιος ἐκάλεσε τὸν κόσμον. Ὁ δευτέρος ὁμοῦς θεὸς
δύναται νὰ ταυτισθῇ τῷ τρίτῳ⁴. Καὶ ἡ ψυχὴ κατὰ τὸν φιλόσο-
φον εἶναι διττή, ἡ λογικὴ καὶ ἡ ἄλογος, καὶ ἐκείνης μὲν ἔργον
εἶναι τὸ ἀγαθόν, ταύτης δέ, ἥτις εἶναι συνδεδεμένη τῇ ὕλῃ, τὸ
κακόν⁵. Τοῖς φιλοσοφικοῖς τοῦ Νουμηνίου δόγμασιν ἠκολούθη-
σεν ὁ Κρόνιος, ὅστις ἀρροατὴς ἢ σύγχρονος τούτου ἦτο, καὶ ὁ
Ἀρποκρατίων. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ὡς οἱ περιπατητικοὶ
ἡσυχολοῦντο περὶ τὴν ἐρμηνείαν τῶν Ἀριστοτελικῶν συγγραμμά-
των, οὕτως οἱ Ἀκαδημαῖκοι περὶ τὰ τοῦ Πλάτωνος. Ἐν τοῖς
ἐρμηνευταῖς τούτου τοῦ φιλοσόφου ὑπὸ γενικωτέραν ἔννοιαν
δύναται νὰ θεωρηθῇ καὶ ὁ Πλούταρχος, ὅστις ἔγραψε Πλατω-
νικὰ ζητήματα καὶ Περὶ τῆς ἐν Τιμαίῳ Ψυχογονίας.
Πλὴν τούτου μνημονεύονται ὁ Γάϊος καὶ ὁ Ἀλβῖνος⁶, οὗ
κατέχοντες καὶ εἰσαγωγὴν εἰς τοὺς Πλατωνικοὺς διαλόγους⁷. Τὸ
δὲ ὑπόμνημα αὐτοῦ εἰς τὸν Τίμαιον δὲν εἶχε μεγάλην ἀξίαν. Ὁ
δὲ Ταῦρος ἔγραψε περὶ τῆς διαφορᾶς τῆς Πλατωνικῆς ἀπὸ τῆς
Ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας καὶ κατὰ τῶν στωϊκῶν⁸. Πολέμιος
τῶν περιπατητικῶν καὶ στωϊκῶν ἦτο ὁ Ἀττικὸς, ὁ ἐνθουσιώ-

¹) Εὐσέβ. XI, 18, 4. « βασιλεὺς ἀργὸς ἔργων ξυμπάντων ». ²) Ὁ
αὐτὸς αὐτόθι XI, 22, 4 καὶ Πρόκλ. εἰς Τίμ. 93 B. ³) Εὐσέβ. XI, 18, 12
« αὐτὸς μὲν ὑπὲρ ταύτης ἰδρύεται... τῆς ὕλης, τὴν ἁρμονίαν δὲ ἰθύνει ταῖς
ἰδέαις οἰακίζων, βλέπει τε... εἰς τὸν ἄνω θεὸν προσαγόμενον αὐτοῦ τὰ ὅμ-
ματα, λαμβάνει τε τὸ μὲν κριτικὸν ἀπὸ τῆς θεωρίας, τὸ δὲ ὀρμητικὸν ἀπὸ
τῆς ἐφέσεως ». ⁴) Ὁ Αὐτὸς XI, 18, 1 « ὁ θεὸς μέντοι ὁ δευτέρος καὶ τρί-
τος ἐστὶν εἷς ». ⁵) Στοβ. Ἐκλογ. I, 836. Τὰ ἀποσπάσματα τοῦ Νουμηνίου
ἔρα παρὰ Mullach, III, 153. ⁶) Ὁρα Σχολ. παρὰ Fabric. III, 158. ⁷)
Φέρεται ἐν τῷ 6ῳ τόμῳ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Πλάτωνος ὑπὸ Hermann
Παράβαλλ. Zeller, III², 1, 720. ⁸) Gellius N. A. VII, 13 XVII, 8.

δης τοῦ Πλάτωνος θαυμαστής¹. Φαίνεται ὅμως, ὅτι αἱ ἀντιρρήσεις αὐτοῦ δὲν ἦσαν ἐπιστημονικαί· διότι κατ' ἐξοχὴν κατεπολέμει τὴν ἠθικὴν καὶ θρησκευτικὴν διαφθορὰν τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἀριστοτέλους. Τούναντίον Θεῶν ὁ Σμυρναῖος δὲν παρίσταται ὡς ἐχθρὸς ἀδιάλλακτος τῶν Ἀριστοτελικῶν συγγραμμάτων. Οὗτος ἔγραψε *Περὶ τῶν κατὰ τὸ μαθηματικὸν χρησίμων* εἰς τὴν Πλάτωνος ἀνάγνωσιν, ὅπερ μέχρι ἡμῶν διειρηθή². Κατὰ τὸν Πλατωνικὸν Σεουήρον ἡ ψυχὴ εἶναι ἀσώματον μαθηματικὸν σχῆμα³. Τοῦ Ἀλκινόου περιεσώθη μέχρι ἡμῶν διατριβή τις⁴ περὶ τῆς Πλατωνικῆς φιλοσοφίας, ἣτις δὲν ἔχει μεγάλην ἀξίαν· διότι κατὰ τὸ πλεῖστον συνίσταται ἐξ ἐρανισμάτων τῶν προγενεστέρων. Οὕτως εὐθὺς ἐν ἀρχῇ δίδεται ὁ ὁρισμὸς τῆς φιλοσοφίας κατὰ τοὺς στωϊκοὺς, δηλ. ὅτι εἶναι ἐπιστήμη τῶν θεῶν καὶ ἀνθρωπίνων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.

ΠΕΡΙ ΠΕΡΙΠΑΤΗΤΙΚΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΡΩΜΑΪΚΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ
ΜΕΧΡΙ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ.

Ὡς τοὺς μεγάλους πατέρας συχνάκις κληρονομοῦσιν ἀκλεεῖς υἱοί, οὕτω καὶ τοὺς μεγάλους φιλοσόφους δὲν ἠκολούθησαν πάντοτε διαπρεπεῖς διάδοχοι. Προφανὲς παράδειγμα παρέχει ὁ Ἀριστοτέλης, ὅστις καίπερ τὰς βάσεις πολλῶν νέων ἐπιστημῶν θέμενος δὲν ἔτυχεν ὅμως, ἂν ἐξαίρεση τις τὸν Θεόφραστον, με-

¹) Εὐσέβ. ἐν *Εὐαγγ. προπ.* XI, 1, 2 καὶ XV, 4—9. ²) Ἡ διατριβὴ φέρεται ἐν τῇ *Βιβλιοθήκῃ* τοῦ Teubn. ³) Στοβ. ἐν *Ἐκλογ.* I, 86². *Πρόκλ.* εἰς *Τίμ.* 186 E. ⁴) Ταύτην δύναται τις νὰ εὕρῃ ἐν τῷ 6ῳ τόμῳ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Πλάτωνος ὑπὸ Hermann.

γάλων διαδόχων, ὅπως τὰς ἀρχὰς τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς σχολῆς τῶν περιπατητικῶν ἀναπτύξωσι. Κατὰ τοῦτο εὐτυχέστερος ἐγένετο Ζήνων ὁ Κιτιεύς, οὗ οἱ διάδοχοι μετὰ ζήλου ἐργάσθησαν πρὸς ἀνάπτυξιν τῶν δογμάτων τῆς στοᾶς. Πρὸς κατάπτωσιν τοῦ Λυκείου συνεβάλετο κατ' ἐξοχὴν ὁ Λύκων, ὅστις, ὥς ἐν τοῖς ἔμ-προσθεν εἴρηται¹, ἔδωκε τῇ σχολῇ κακὴν διεύθυνσιν. Ἡ παρακμὴ τοῦ Λυκείου ἔβαινε προϋούσα καὶ οἱ περιπατητικοὶ δὲν ἐφιλοσόφουν περὶ τὰ πράγματα, ἀλλὰ μόνον θέσεις τινας ῥητορικῆς διεκόσμου². Τοῦτ' ἐγένετο μέχρις οὗτοῦ Ἀπελλικῶν ὁ Τῆσιος, ὅστις ἦτο μᾶλλον φιλόθελος ἢ φιλόσοφος, ἀνεκάλυψε τὴν Ἀριστοτελικὴν βιοιοθήκην. Οὗτος συνετάχθη τῷ τυράννῳ τῶν Ἀθηναίων Ἀθηνίῳ (διότι ἀμφοτέρωι ἦσαν περιπατητικοί), ὅφ' οὗ ἐξεπέμφθη εἰς Αἴηλον πρὸς διαρπαγὴν τῶν χρημάτων τοῦ θεοῦ κατὰ τὸν Μιθριδατικὸν πόλεμον. Ἐν Αἴῳ ὁ φιλόσοφος ἀνεστρέφετο πανηγυρικῶς μᾶλλον ἢ στρατιωτικῶς, μέχρις οὗτο ὁ στρατηγὸς τῶν Ῥωμαίων Ὀρόειος φυλάξας ἀσέλγηρον νύκτα τοὺς Ἀθηναίους κατέκοιπε, ἀλλ' ὁ φίλος τοῦ Ἀθηνίωνος λάθρα ἔφυγεν³. Οὗτος, ὥς εἶδομεν⁴, ἠγόρασε τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Ἀριστοτέλους, ἣν εὐρὼν ὁ Σύλλας ἤγαγεν εἰς Ῥώμην. Ἄν δὲ κατὰ τὴν ἀνακάλυψιν ταύτην ἤρξατο ἀναλάμπουσα ἡ αἵρεσις τῶν περιπατητικῶν, ἡ αἰτία δὲν πρέπει νὰ ἀποδοθῇ τῇ ἀνακαλύψει, ἀλλὰ μᾶλλον τῷ μεγάλῳ ἀνδρὶ, ὅστις ἔσχε τὴν ἐπιστημονικὴν διάνοιαν, ὅπως ἀνυψώσῃ τὴν σχολήν⁵.

Οὗτος εἶναι Ἀνδρόνικος ὁ Ῥόδιος, ὅστις ἀριθμεῖται ὡς ὁ ἔννατος ἢ δέκατος τοῦ Ἀριστοτέλους διάδοχος. Ἐπειδὴ δ' ὁ Σύλλας ἐξεπόρθησε τὰς Ἀθήνας τῷ 86 π. Χ., ἡ ἀκμὴ τοῦτου πρέπει νὰ τεθῇ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους⁶. Ὁ φιλόσοφος

¹) Ἐν σελίδ. 600. ²) Στράβ. XIII, 54 "μηδὲν ἔχειν φιλοσοφεῖν πραγματικῶς, ἀλλὰ θέσεις ληκυθίζειν". ³) Ἀθῆν V, 214. ⁴) Ἐν σελίδ. 557. ⁵) Παράβαλλ. Susemihl II, 299. ⁶) Ὁρα Littig, Andronikos von Rhodos I München 1890

οὗτος διὰ τῆς βοηθείας Τυραννίωνος τοῦ γραμματικοῦ, ὅστις ὀνομάζεται φιλαριστοτέλης¹, ἀνέλαβε νέαν ἔκδοσιν τῶν Ἀριστοτελικῶν συγγραμμάτων καὶ οὕτω τὴν μελέτην τοῦ ἀρχαίου φιλοσόφου κατέστησεν εὐχερεστέραν. Τούτῳ ἀποδίδεται καὶ ἡ διαίρεσις τῶν συγγραμμάτων εἰς πραγματείας² κατὰ τὰς ὑποθέσεις καὶ ἡ σύνταξις τῶν πινάκων. Φαίνεται δ', ὅτι αὕτη ἔδωκεν ἀφορμὴν τῷ φιλοσόφῳ, ὅπως πραγματευθῇ καὶ περὶ τῆς γνησιότητος τῶν συγγραφῶν³. Πρὸς δὲ συνέταξε καὶ παραφράσεις καὶ ὑπομνήματα εἰς πολλὰ ἐκ τῶν συγγραμμάτων καὶ τινα εἰσαγωγὴν τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ Θεοφράστου, ἦτις συνίστατο τοῦλάχιστον ἐκ πέντε βιβλίων⁴. Ἐν ταύτῃ ἐπραγματεύετο καὶ περὶ τοῦ βίου τῶν δύο τούτων μεγάλων φιλοσόφων. Ὁ Ἀνδρόνικος ὅμως δὲν ἦτο μόνον δεινὸς τοῦ Ἀριστοτέλους ἐρμηνευτής, ἀλλ' ἐνιαχοῦ, ὥς ἐν ταῖς κατηγορίαις, ἐδείκνυε καὶ ἀνεξαρτησίαν ἀφιστάμενος τοῦ ἐρμηνευομένου φιλοσόφου⁵.

Ὁ ἐπιφανέστατος τῶν μαθητῶν τοῦ Ἀνδρονίκου ἐγένετο Βόηθος ὁ Σιδώνιος, ὅστις οὐ μόνον συνέταξεν ὑπομνήματα εἰς διάφορα τοῦ Ἀριστοτέλους συγγράμματα, ἀλλὰ καὶ ἰδίας θεωρίας ἐπενόησε⁶. Φαίνεται δ', ὅτι οὗτος ἐδίδαξεν οὐχὶ ἐν Ἀθήναις, ἀλλ' ἐν Ῥώμῃ, ἔνθα τῷ Στράβωνι συνεφιλοσόφησε τὰ Ἀριστοτέλεια, ὥς αὐτὸς λέγει⁷. Διάδοχος δὲ τοῦ Ἀνδρονίκου ἐγένετο Κράτιππος ὁ Περγαμηνός, ὅστις τὸ κατ' ἀρχὰς ἐδίδαξεν ἐν Μυτιλήνῃ. Ἐνταῦθα ὁ Πομπήϊος διελέξατο πρὸς τὸν φιλόσοφον περὶ προνοίας⁸. Περιπατητικὸς φιλόσοφος ἦτο καὶ Νικόλαος ὁ Δαμασκηνός, περὶ οὗ ἐπραγματεύθημεν⁹ ὥς ἱστορικῶν. Ἐκ τῶν φιλοσοφικῶν αὐτοῦ συγγραμμάτων οὐδὲν ἐσώθη, ἀλλ' ὁ Meyer¹⁰ εἰκάσεν, ὅτι τὸ Περὶ φυτῶν σύγγραμμα

¹) Στράβ. XIII, 54. ²) Ὁρα Πορφύρ. 24. ³) Zeller, III², 2, 549 σημ. 2. ⁴) Gell XX, 5, 10. ⁵) Zeller αὐτόθι 551. ⁶) Αὐτόθι 553. ⁷) Ἐν βιβλ. XVI, 757. ⁸) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Πομπ. 75. ⁹) Ἐν σελ. 231. ¹⁰) Ἐν τῇ διατριβῇ Nicolai Damasceni de plantis libri duo, Leipzig 1841.

τὸ ἀποδιδόμενον τῷ Ἀριστοτέλει ὑπὸ τούτου συνετάχθη. Ἡ εἰσακσία αὕτη εὑρεν οὐχὶ ὀλίγους ὁπαδούς, ὡς τὸν *Susemihl*¹⁾. Πρὸς δὲ ὁ Δαμασκηνὸς ἔγραψε καὶ ἄλλας φιλοσοφικὰς πραγματείας, ὡς *Περὶ Ἀριστοτέλους φιλοσοφίας*, *Περὶ Θεῶν* καὶ *Περὶ τοῦ παντός*. Ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Ἀνγούστου ἔζη καὶ ὁ Ξέναρχος, ὅστις ἐν Σελευκείᾳ τῆς Κιλικίας γεννηθεὶς ἐδίδασκεν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Ῥώμῃ. Ἐγένετο δὲ φίλος τοῦ Διδύμου Ἀρείου καὶ τοῦ Ἀνγούστου καὶ διδάσκαλος τοῦ Στράβωνος²⁾.

Καὶ ἐν τοῖς χρόνοις τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων ἐγένοντο πολλοὶ περιπατητικοὶ ἐρμηνευταὶ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἀριστοτέλους, ὡς ὁ Ἀσπάσιος³⁾, ὅστις συντάξεν ὑπομνήματα εἰς τὰς Κατηγορίας, εἰς τὸ *Περὶ ἐρμηνείας* καὶ εἰς ἄλλα συγγράμματα τοῦ φιλοσόφου. Οὗτος φαίνεται μὲν, ὅτι ἦτο ἐπιμελὴς ἐρμηνευτὴς, ἀλλὰ δὲν παραδίδεται, ὅτι εἶχε καὶ ἰδίας φιλοσοφικὰς θεωρίας. Τοιαύτας ἐποίει Ἀδραστος ὁ Ἀφροδισιεύς, ὃν ὁ Σιμπλικίος τίθουσιν ἐν τοῖς γνησίοις Περιπατητικοῖς⁴⁾. Οὗτος πλὴν τῶν ὑπομνημάτων ἔγραψε καὶ *Περὶ τῆς τάξεως τῶν Ἀριστοτέλους συγγραμμάτων*⁵⁾. Ἀφανέστερος τούτου ἦτο ὁ Ἑρμῖνος ὁ συντάξας ὑπομνήματα εἰς τὰ λογικὰ τοῦ Ἀριστοτέλους συγγράμματα. Οὗτος τὴν διηγεκὴ τοῦ οὐρανοῦ κίνησιν παρῆγεν οὐχὶ ἐκ τοῦ πρώτου κινουντος, ὡς ὁ Ἀριστοτέλης, ἀλλ' ἐκ τῆς ἐνοικούσης ψυχῆς⁶⁾. *Περὶ τῶν ὑπομνημάτων τοῦ Ἀχαϊκοῦ καὶ τοῦ Σωσιγένοους* ἐλάχιστα παρεδόθησαν ἡμῖν. Τὸν δὲ Ἀριστοκλέα τὸν ἐκ Μεσσηνίας τῆς Σικελίας καταγόμενον γινώσκουμεν ἐκ τινων ἀποσπασμάτων παρὰ τῷ Εὐσεβίῳ⁷⁾. Τὸ σύγγραμμα τοῦ Μεσσηνίου

1) Ἐν τόμ. II, 317. 2) Ἐν βιβλ. XIV, 670. 3) Zeller III², 1, 697,

4) Κατηγορ. 4. γ'. 5) Σιμπλίκ. αὐτόθι. 6) Σιμπλίκ. *Περὶ οὐραν.* Σχολ. 153, β, 27. 7) Ἐν Εὐαγγελ. προπαρ. XI, 3. XIV, 17—21 καὶ XV, 2, 14.

φιλοσόφου ἐπεγράφετο *Περὶ φυσιολογίας ἢ Περὶ φιλοσοφίας*, ἐν ᾗ ἐπέκρινε μὲν τὰ διδάγματα τῶν ἄλλων φιλοσοφικῶν σχολῶν, ὑπερήσπιζε δὲ τὰ τοῦ Ἀριστοτέλους. Ἐπαινεῖ ὁμῶς τὸν Πλάτωνα, δὴ θεωρεῖ τέλειον φιλόσοφον. Ἐνόμιζε δ', ὅτι ἡ Πλατωνικὴ καὶ ἡ Ἀριστοτελικὴ φιλοσοφία ἐν τοῖς κυρίοις συμφωνοῦσιν. Ὁ φιλόσοφος οὗτος κατ' ἐξοχὴν τιμᾶται ὡς γενόμενος διδάσκαλος Ἀλεξάνδρου τοῦ Ἀφροδισιέως, ὅστις ἤκμαζεν ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Σεπτίμου Σεουήρου. Οὕτω δ' ἐθανυμάσθη ὁ ἐρμηνευτὴς οὗτος, ὥστε ὀνομάζεται ὁ Ἀφροδισιεύς ἐξηγητὴς καὶ δεύτερος Ἀριστοτέλης¹. Ἐγραψεν ὑπομνήματα, ὧν πολλὰ μέχρις ἡμῶν διετηρήθησαν, ὡς εἰς τὰ πρῶτα Ἀναλυτικά, εἰς τὰ Τοπικά, εἰς τὴν Μετεωρολογίαν καὶ εἰς ἄλλα. Ὁ Ἀφροδισιεύς ὁμῶς δὲν ἦτο μόνον ἐξηγητὴς, ἀλλὰ καὶ αὐτοκράτωρ φιλόσοφος γράψας ἰδίᾳ πραγματείας *Περὶ ψυχῆς*, *Περὶ εἰμαρμένης*, *Φυσικῶν* καὶ *ἠθικῶν ἀποριῶν* καὶ λύσεων βιβλ. δ', *Προβλήματα*². Θεωρεῖται δ' ὁ τελευταῖος διδάσκαλος τῆς σχολῆς τῶν περιπατητικῶν, διότι καὶ αὐτὸ δεύτερον ἡμῶν τοῦ τρίτου αἰῶνος μ. Χ. ἡ σχολὴ αὕτη σέβννται ἐν τῇ τῶν νέων Πλατωνικῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'.

ΠΕΡΙ ΣΤΩΙΚΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΡΩΜΑΪΚΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ
ΜΕΧΡΙ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ.

Ἀφ' οὗτου ὁ φιλόσοφος τῆς Ὀλυμπίადος υἱὸς ἀνεκήρυξεν ἐν τῇ ἀτέρμονι αὐτοῦ κοσμοκρατορίᾳ τὸν κοσμοπολιτισμὸν³, καὶ ὁ Διογένης ἐκ τοῦ πίθου αὐτοῦ εἶπεν, ὅτι εἶναι κοσμοπο-

¹) Zeller, III², 1, 705 σημ. 3. ²) Christ ἐν σελίδ. 423. ³) Ὅρα ἐν

λίτης¹, ἡ ὑψηλὴ μὲν, ἀλλὰ φθαρτικὴ τῶν ἐθνικοτήτων ἰδέα ἤρξατο ἀναπτυσσομένη ἐν τῷ Ἑλληνικῷ κόσμῳ. Δὲν ἐπέζησε μὲν δ' Ἀλέξανδρος, ὅπως πραγματώσῃ τὸ εὐρὺ αὐτοῦ σχέδιον, οὐδ' οἱ διάδοχοι τούτου ἦσαν ἱκανοὶ πρὸς πραγμάτωσιν, ἀλλ' ὑπῆρξαν ἄλλα αἷτια τὸν κοσμοπολιτισμὸν εὐνοήσαντα. Πρῶτον ἡ διάδοσις τῆς παιδείας διὰ τῶν διαδόχων τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου κατέρριψε τοὺς φραγμοὺς τοὺς χωρίζοντας τοὺς Ἕλληνας ἀπὸ τῶν βαρβάρων καὶ δεύτερον νέα φιλοσοφικὴ αἵρεσις ἀπὸ τοῦ κυνισμοῦ παραχθεῖσα ὑπεστήριξεν εὐστοχώτερον τὸν κοσμοπολιτισμόν. Ἀλλὰ παρὰ μὲν τοῖς κυνικοῖς ὁ κοσμοπολιτισμὸς εἶχεν ἔννοιαν ἀρνητικὴν, δηλ. τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ φιλοσόφου ἀπὸ τῆς πατρίδος, παρὰ δὲ τοῖς στωϊκοῖς θετικὴν, ἥτοι τὴν συντέλειαν μιᾶς μόνης πολιτείας². Τὴν τοιαύτην πολιτείαν οἱ στωϊκοὶ δὲν ἠδύναντο νὰ δημιουργήσωσιν, ἀλλ' ἐν τῇ εὐφυίᾳ αὐτῶν κατενόησαν, ὅτι ἡ Ῥωμαϊκὴ κοσμοκρατορία ἦτο δυνατόν νὰ μεταρρυθμισθῇ κατὰ τὰς ἀξιώσεις τῆς στοᾶς. Διὰ τοῦτο ἴσως ὁ στωϊκὸς Πολύβιος χαίρει ἐπὶ τῇ κοσμοκρατορίᾳ τῶν Ῥωμαίων, ἣν ὀνομάζει τὸ κάλλιστον ἅμα καὶ ὠφελιμώτατον ἀγώνισμα τῆς τύχης³. Κατὰ τοῦτον ἔφ' ὅσον τὸ ἀνθρώπινον γένος ἦτο διηρημένον κατ' ἔθνη, δὲν ἦτο εὐκόλον νὰ συλλάβῃ τις τὴν ὅλην τούτου ἔννοιαν, ὥς δὲν ἐννοοῦμεν τὴν ἐνέργειαν ἐμπύχου καὶ καλοῦ ζώου, ἂν τὰ μέλη αὐτοῦ εἶναι διεσπασμένα. Ἡ Ῥώμη λοιπὸν συνέθετο τὰ μέλη τοῦ ἀνθρώπινου γένους καὶ ἐν ὅλῳ συνθέσασα οἶονεῖ ἀπέδωκε τῷ ζώῳ τὸ εἶδος καὶ τὴν εὐπρέπειαν τῆς ψυχῆς⁴. Ἐπειδὴ δὲν εἶχεν ἔτι δοκιμασθῇ ἡ τῶν Ῥωμαίων κοσμοκρατορία, ἴσως δὲν εἶχεν ἄδικον ὁ Μεγαλοπολίτης οὕτως

σελίδ. 564 τοῦδε τοῦ τόμου. ¹) Λέγεται, ὅτι τὴν λέξιν πρῶτος ὁ Διογένης ἐπενόησεν. ²) Zeller III², 1, 277. ³) Ἑλ βιβλ. I, 4. ⁴) Πολλὰ γὰρ αὕτη καινοποιοῦσα, καὶ συνεχῶς ἐναγωνιζομένη τοῖς τῶν ἀνθρώπων βίαις, οὐδέπω τοιόνδ' ἀπλῶς οὐτ' εἰργάσατο ἔργον οὐτ' ἠγωνίσαστο ἀγώνισμα, οἷον τὸ καθ' ἡμᾶς. ⁴) Αὐτόθι.

αποφαινόμενος. Ἐφ' οὗ ὅμως ἡ κοσμοκρατορία ἐδοκιμάσθη, δὲν εἶναι δύσκολον νὰ εἴπωμεν, ὅτι τὰς κοσμοκρατορίας ἀποκρούει ἡ τὴν ποικιλίαν θηρεύουσα φύσις¹.

Οἱ στωϊκοὶ λοιπὸν πολὺν τὸ ἐπαγωγὸν ἔχοντες καὶ πρὸς ἐπιφανεῖς Ῥωμαίους φιλίαν συνάφραντες ἐπὶ τῆς κοσμοκρατορίας ἐπέδρασαν, αἵτιοι ἐμφυλίων σπαραγμῶν χάριν τοῦ λαοῦ ἐγένοντο καὶ ἐν τέλει ἐπὶ τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου τὰ δόγματα τῆς στοῆς ἐπὶ τοῦ θρόνου ἀνετίθασαν. Ὡς ὁ Σφαῖρος ἐν Σπάρτῃ ἤγειρε τὸν Κλεομένην ὑπὲρ τοῦ λαοῦ², οὕτως ὁ Βλόσσιος³ τοὺς Γράκκους κατὰ τῆς συγκλήτου. Καὶ ὁ Χριστιανισμός, ὅστις ἐν τῇ ὑψηλῇ ἐντολῇ διεδέξατο τὴν στοάν, ἔχει πολὺν τὸ κοσμοπολιτικόν. Ἄλλ' ὥς ἡ τῶν Ῥωμαίων κοσμοκρατορία διεσπάσθη εἰς μικρὰ ἔθνη, οὕτως ἡ τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησία εἰς πολλὰς αἰρέσεις. Καὶ τοῦτο πάλιν μαρτυρεῖ, ὅτι, ἂφ' οὗ οἱ λαοὶ ἀλλήλων διαφέρουσι, δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ ἀποτελέσωσιν ἐνότητα οὔτε ἐν τῇ πολιτείᾳ, οὔτε κατὰ στενὴν ἔννοιαν ἐν τῇ θρησκείᾳ. Ἡ πρόοδος τοῦ κόσμου εἶναι προϊὼν οὐχὶ τῆς πολλὰς σηπεδόνος

¹) Ἐν σελίδ. 24 τοῦ πρυτανικοῦ ἡμῶν λόγου παρατηροῦμεν. "Ἐχομεν δὲ τὴν γνώμην, ὅτι ἡ ἐπισειομένη κοσμοκρατορία οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ μορμώ τις, διότι τὰς κοσμοκρατορίας ἀποκρούει ἡ τὴν ποικιλίαν θηρεύουσα φύσις. Ἡ ἐν τῇ κεφαλῇ τοῦ Ἀλκιβιάδου ἐπινοηθεῖσα κοσμοκρατορία δικαίως ὑπὸ τοῦ Ἀριστοφάνους ὡς νεφελοκοκκυγία διεκωμωδῆθη, ἡ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου διήρκεσε βραχὺν χρόνον καὶ ἡ τῶν Ῥωμαίων ἐγένετο δοχεῖον, εἰς ὃ χυδαῖοι καὶ πεπολιτισμένοι λαοὶ φύρδην ἐχύθησαν, ἐνταῦθα ἐσάπησαν καὶ διὰ τοῦ μολύσματος τῆς σηπεδόνος ἐδηλητηριάσθη τὸ ὅλον ἀνθρώπινον γένος, ὅπερ ἐσώθη μόνον ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος." ²) Ἐν σελίδ. 613 τῶν ἔμπροσθεν. ³) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Γράκχ. 8 "Ὁ Τιβέριος δὲ δήμαρχος ἀποδειχθεὶς εὐθὺς ἐπ' αὐτὴν ὥρμησε τὴν πρᾶξιν, ὥς μὲν οἱ πλείστοι λέγουσι, Διοφάνους τοῦ ῥήτορος καὶ Βλοσίου τοῦ φιλοσόφου παρορμησάντων αὐτόν, ὅς οἱ μὲν Διοφάνης φygὰς ἦν Μυτιληναῖος, ὁ δὲ αὐτόθεν ἐξ Ἰταλίας Κυμαῖος, Παράβαλλ. αὐτόθι 17. Περὶ τῶν δύο τούτων ἀνδρῶν ἔγραψε πραγματεῖαν ὁ ἡμέτερος Μάρκος Γενίρης (Ἐρευναι καὶ εἰκασίαι περὶ Βλοσίου καὶ Διοφάνους, Ἀθῆν. 1887), ἐν ᾗ μετὰ μεγάλης πιθανότητος ποιῶν εἰκασίας ἐξάγεται εἰς τὰς ὑψηλοτέρας τῆς ἱστορίας σφαίρας.

ἐχούσης ἐνότητος, ἀλλὰ τῆς ἀμίλλης. Διὰ τοῦτο οἱ φιλοσοφοῦν-
τες πρέπει νὰ ἐργάζωνται οὐχὶ ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως τῶν λαῶν,
ἀλλ' ὑπὲρ τῆς ἀδελφικῆς αὐτῶν συμβιώσεως.

Ὅπωσδήποτε ἡ στοὰ ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ κατ' ἐξοχὴν
ἔδρασεν ἐν Ῥώμῃ. Ἐν τοῖς πρώτοις στωϊκοῖς τάσσεται Παναί-
τιος ὁ Ῥόδιος, ὅστις γεννηθεὶς κατὰ τὸ 190—185 π. Χ.
ἐτελεύτησε πλήρης ἡμερῶν. Οὗτος ἀκροατὴς γενόμενος τοῦ Βα-
βυλωνίου Διογένης, Ἀντιπάτρου τοῦ Ταρσέως καὶ ἄλλων με-
τέξῃ εἰς Ῥώμην, ἔνθα εἰσῆλθεν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Σκιπίωνος¹.
Παρὰ τῷ εὐκλεεῖ τῶν Ῥωμαίων στρατηγῷ, οὗ σύμβουλος ἦτο
ὁ Πολύβιος, ἐγνώρισεν ἐπιφανεῖς Ῥωμαίους, ὡς τὸν Λαίλιον,
τὸν Φάνιον, τὸν Μούκιον Σκαιόλαν, τὸν Αἴλιον Τυβέριον καὶ
ἄλλους, οὓς ἐδίδαξε τὰ δόγματα τῆς στωϊκῆς φιλοσοφίας².
Ἀλλ' ὁ Παναίτιος δὲν περιορίζετο μόνον ἐν τοῖς δόγμασι τῆς
στοᾶς, διότι εἴμα καὶ τὸν Πλάτωνα, δὲν ἔλεγεν Ὁμηρον τῶν
φιλοσόφων³, τὸν Ἀριστοτέλη, τὸν Ξενοκράτη, τὸν Θεόφραστον
καὶ ἄλλους. Ἀλλ' οὕτως ὁ στωϊκὸς ἐγένετο ἐκλεκτικὸς⁴. Ὑπὸ
τοῦ Ῥοδίου φιλοσόφου ἐγράφησαν πολλὰ πραγματεῖαι, ὡς
Περὶ τοῦ καθ' ἡμέραν βίβλιον, ἣν εἶχεν ὕπ' ὄψει
καὶ ἐν πολλοῖς μετέφρασεν ὁ Κικέρων ἐν τῷ *De officiis*.
Ἐπειδὴ ὁ Ῥωμαῖος φιλόσοφος εἴμα τὸν Παναίτιον καὶ ἐν ἄλ-
λαις πραγματείαις μετέφρασεν ἔργα τούτου, ὡς ἐν τῇ *De na-
tura deorum* εἶχεν ὕπ' ὄψει τὸ Περὶ προνοίας⁵ καὶ ἐν
τῇ *De republica* τὸ Περὶ πολιτικῆς. Πρὸς δὲ ὁ Ῥόδιος
ἔγραψε Περὶ εὐθυμίας, Περὶ αἰρέσεων καὶ Περὶ Σω-
κράτους⁶. Ἐν ᾧ δὲ κατὰ τῶν ἀρχαιοτέρων στωϊκῶν ἀκούον-

¹) Σουῖδ. ἐν λ. Παράβαλλ. van Lynden, De Panaetio Rhodio philo-
sopho stoico, Leiden 1802. ²) Ὁρα Ῥενιέρ. πραγμ. ἐν σελίδ. 41. ³)
Cicer. Tusc. I, 32, 79. ⁴) Susemihl II, 68. ⁵) Reinhardt, Die Quellen
von Ciceros Schrift de deorum natura, Breslau 1888. ⁶) Τὰ ἀποσπά-
σματα ἰδὲ παρὰ Fowler, Panaetii et Hecatonis librorum fragmenta,
Bonn 1885.

ται ψόγοι, ὅτι ἡμέλησαν τῆς γλώσσης, ὁ Παναίτιος ἐπαινῆται¹ καὶ εἰκάζεται, ὅτι ἐν ταύτῃ εἶχε πρότυπον τὸν Πλάτωνα.

Ὁ Παναίτιος ἔσχε πολυαριθμούς μαθητὰς, ὡς Στρατοκλέα τὸν Ῥόδιον, Ἀπολλώνιον τὸν Νυσαῖον, Δημήτριον τὸν Βιθυνὸν καὶ Ἐκάτωνα τὸν Ῥόδιον². Ὁ τελευταῖος ἔγραψεν οὐχὶ ὀλίγας φιλοσοφικὰς πραγματείας, ὧν γινώσκουμεν τὰς ἐπιγραφάς, δηλ. Περὶ ἀρετῶν³, Περὶ καθήκοντος, Περὶ ἀγαθῶν, Περὶ τελευτῶν, Περὶ παθῶν, Περὶ παραδόξων, καὶ Χρείας, ἐν αἷς εἶχε συλλέξει ἀνέκδοτα καὶ ἀποφθέγματα κυνικῶν καὶ στωϊκῶν⁴. Ὁ μὲν Φαινίας, ὁ μαθητὴς τοῦ Ποσειδωνίου, ἔγραψε Περὶ τῶν Ποσειδωνίων σχολῶν, ὁ δὲ Ἰάσων Βίους ἐνδόξων, Φιλοσόφων διαδοχάς, Περὶ Ῥόδου καὶ Βίου Ἐλλάδος⁵, ἐξ οὗ διετηρήθησαν ὀλίγα ἀποσπάσματα. Ἐνταῦθα ἡδυνάμεθα νὰ μνημονεύσωμεν πολλῶν ὀνομάτων στωϊκῶν, ἃν ἠθέλομεν νὰ καταξιεύσωμεν τὸ ἔργον ἡμῶν εἰς λεξικὸν κυρίων ὀνομάτων. Δὲν πρέπει ὁμῶς νὰ ἀφῶμεν ἀμνημονεύτους τοὺς δύο Ἀθηνοδόρους, ἐξ ὧν ὁ ἕτερος ἔσχε τὸ ἐπώνυμον Κορδυλίων. Οὗτος ἔφορος τῆς Περιγαμνηῆς βιβλιοθήκης γενόμενος ἀπέκοψεν ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ζήνωνος καὶ τῶν ἀρχαιοτέρων στωϊκῶν χωρία, ἐν οἷς περιείχοντο ἰδέαι τῶν κυνικῶν, ἀλλ' ἀνακαλυφθεὶς ἐκινδύνευσεν⁶. Ὅτε δ' ἦτο ἤδη προεβήκως τὴν ἡλικίαν, προσεκλήθη ὑπὸ τοῦ Μάρκου Κάτωνος, παρ' ᾧ διέμεινε μέχρι θανάτου⁷. Ἐπιφανέστερος τούτου ἐγένετο ὁ ἕτερος Ἀθηνοδόρος, ὁ υἱὸς τοῦ Σάωνος. Οὗτος ἀνωμαίετο Κανανίτης ἐκ τινος κόμης κειμένης παρὰ τῇ Ταρσῷ⁸. Τῷ Ἀθηνοδόρῳ ὁ Στράβων ἀποδίδει γνώσεις τινὰς ἀναγο-

¹) Cic. De offic. II, 10, 35. ²) Cic. De offic. III, 15, 63. ³) Διογ. Λαέρτ. VII, 125. ⁴) Susemihl, II, 240. ⁵) Σουῖδ. ἐν λ. ⁶) Διογ. Λαέρτ. VII, 34. ⁷) Στράβ. XIV, 674. ⁸) Ὁ αὐτὸς αὐτόθι.

μένας εἰς τὴν φυσικὴν γεωγραφίαν¹. Ἐγραψε καὶ πραγματεῖαν πρὸς Ὀκταουῖαν τὴν ἀδελφὴν τοῦ Καίσαρος². Τὸ κλέος ὅμως αὐτοῦ ὀφείλει οὐχὶ ταῖς φιλοσοφικαῖς συγγραφαῖς, ἀλλὰ τούτῳ, ὅτι ἐγένετο διδάσκαλος τοῦ Αὐγούστου³. Ὅτε δὲ προέβη τὴν ἡλικίαν, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα, ὅπου μεγάλην πολιτικὴν δύναμιν ἔσχεν. Ἐτελεύτησε δ' ἄγων τὸ 82^{ον} ἔτος τῆς ἡλικίας⁴.

Παρὰ τῷ Αὐγούστῳ οὐχὶ διδάσκαλος, ἀλλ' οἶονεὶ ἀλλικός φιλόσοφος ἐγένετο ὁ Ἀρειος Δίδυμος ὁ Ἀλεξανδρεὺς⁵. Ἡλικῆς δὲ τιμῆς ἡξιοῦτο ὁ Ἕλληγ φιλόσοφος παρὰ τοῦ Ῥωμαίου αὐτοκράτορος, ἐγένετο κατάδηλον κατὰ τὴν εἴσοδον αὐτοῦ εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν μετὰ τὴν ἦτιαν τοῦ Ἀντωνίου. Τότε ὁ νικητὴς εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν τοῦ Ἀλεξάνδρου προσδιαλεγόμενος τῷ Ἀρείῳ. Ἐν ᾧ δ' ὁ τῶν Ἀλεξανδρέων δῆμος ἦτο ἐκπεπληγμένος ὑπὸ δέους καὶ προσέπιπτεν, ὁ Αὐγουστος ἐκέλευσεν αὐτόν, ἵνα ἀναστῇ· διότι ἀπαλλάσσει τοῦτον τῆς αἰτίας διὰ τὸν κίστιν τῆς πόλεως, διὰ τὸ κάλλος καὶ τὸ μέγεθος αὐτῆς καὶ διὰ τὸν εἰαῖρον Ἀρειον⁶. Λέγεται δ', ὅτι τῷ φιλοσόφῳ ἔδωκε καὶ τὴν ἐπιτροπείαν τῆς Αἰγύπτου, ἀλλ' ὅτι οὗτος δὲν ἐδέξατο ταύτην⁷. Ὁ σύμβουλος οὗτος τοῦ Αὐγούστου συνέταξε διατριβὴν τινα Ἐπιτομήν, ἣτις ἔχει ὑπόθεσιν ἀναγομένην εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας⁸. Φαίνεται δ', ὅτι ἡ ἐπιγραφή τοῦ συγγράμματος δὲν εἶναι πλήρης. Ἐν τοῖς χρόνοις τούτοις

¹) Ἐν βιβλ. III, 173. ²) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Ποπλ. 17. ³) Λουκιαν. Μακρόβ. 21. ⁴) Ἀθηνόδωρος Σάνδωνος Ταρσεύς, Στωϊκός, ὃς καὶ διδάσκαλος ἐγένετο Καίσαρος Σεβαστοῦ θεοῦ, ὃν οὐ ἡ Ταρσεῶν πόλις καὶ φέρον ἐκουφίσθη, δύο καὶ ὀγδοήκοντα ἔτη βιοτὸς ἐτελεύτησεν ἐν τῇ πατρίδι καὶ τιμὰς ὁ Ταρσεῶν δῆμος αὐτῷ κατ' ἔτος ἑκαστον ἀπονέμει. ⁵) Λουκιαν. Μακρόβ. 21. ⁶) Κατὰ τὸν Diels (Doxograph. ἐν σελ. 86) ἡ δηλοῖ Ἀρειον τὸν υἱὸν τοῦ Διδύμου ἢ τὸ μὲν κύριον ὄνομα εἶναι Δίδυμος, τὸ δ' Ἀρειος ἐπίθετον. ⁷) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Ἀντων. 80 καὶ Πολιτικ. παρ' ἀγγέλου. 18. ⁸) Susemihl, II, 253. ⁹) Ὁρα Diels ἐν σελ. 445—472.

μαθητής τις τοῦ Ποσειδωνίου κατὰ μίμησιν τοῦ Θεοφράστου εἶχε συντάξει δοξογραφικὴν συλλογὴν, ἣν ἐπέγραψε Φυσικὰς δόξας¹. Ἐκ ταύτης ἠντλησαν πολλοί, ἐν οἷς καὶ ὁ Οὐάρεων καὶ ἄλλοι². Μετὰ τοὺς χρόνους τοῦ Αὐγούστου ἐγένετο ὑπὸ Ἀετίου διασκευὴ τῆς συλλογῆς μετὰ προσθηκῶν καὶ μετωνομάσθη *Περὶ τῶν ἀρεσκόντων συναγωγή*. Ἐκ τῆς συναγωγῆς ἔχομεν δύο παρεξολάς, δηλ. τὰ πέντε βιβλία *Περὶ τῶν ἀρεσκόντων τοῖς φιλοσόφοις φυσικῶν δογμάτων*, ἅπερ ὑποβάλλονται τῷ Πλουτάρχῳ³, καὶ τὰς ἑκλογὰς φυσικὰς τοῦ Στοβαίου, ὅσους εἶχεν ὑπ' ὄψει καὶ τὴν Ἐπιτομὴν τοῦ Ἀρείου Διδύμου, περὶ ἧς ἄρτι ἐλέγομεν.

Ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Νέρωνος διέτριξεν ἐν Ῥώμῃ ὁ Λεπτίτιος Κορνοῦντιος, ὅστις ἔγραψε ῥητορικὰ καὶ φιλοσοφικὰ συγγράμματα⁴. Ἐκ τούτων διετηρήθη μέχρις ἡμῶν ἡ πραγματεία *Ἐπιδρομῆ τῶν κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν θεολογίαν παραδεδομένων*. Αὕτη συνετάχθη ἐξ ἐραισμάτων ἀρχαιότερων στωϊκῶν, κατ' ἐξοχὴν δ' ἐκ τοῦ Κλεάνθους καὶ τοῦ Ἀπολλοδώρου⁵. Ἀφίσταται δὲ τῶν ἀρχαίων στωϊκῶν, καθ' ὅσον ἐνόμιζεν, ὅτι ἡ ψυχὴ συναποθνήσκει τῷ σώματι⁶. Ἀλλὰ καὶ ἡ διαφορὰ αὕτη κατὰ τὸν Zeller⁷ δὲν εἶναι βεβαία. Ὁ Κορνοῦτιος ἐδίδαξε τὰ δόγματα τῆς στοᾶς τοὺς Ῥωμαίους ποιητὰς Πέρσιον καὶ Λουκανόν. Ἐπιφανέστερος τούτου ἐγένετο ὁ Τυρρηνὸς Μουσώνιος Ῥοῦφος. Τὸ ἔτος τῆς γεννήσεως τούτου δὲν παραδίδεται⁸, ἀλλ' ἐπειδὴ κατὰ τὸν Τάκτον⁹ ἐδιώχθη ἐπὶ Νέρωνος (τῷ 65 μ. Χ.), ἡ γέννησις τίθεται κατὰ τὸ 20—30 μ. Χ. Ἐπὶ

¹) Ὁ αὐτὸς ἐν σελίδ. 215—233. ²) Ὁ αὐτὸς ἐν σελίδ. 186—202. ³) Ὁ αὐτὸς ἐν σελίδ. 50. Παράβαλλ. καὶ Susemihl, II ἐν σελίδ. 251. ⁴) Σουίδ. ἐν λ. ⁵) Christ ἐν σελίδ. 583. ⁶) Στοβ. Ἐκλογ. I, 922. “Ἄλλ' εἰ οὕτως γίγνεται ὁ θάνατος, προαναίρεται ἢ συναναίρεται ἡ ψυχὴ τῷ σώματι, καθάπερ Κορνοῦντιος οἶεται». ⁷) Ἐν τόμ. III², I, 616. ⁸) Αὐτόθι ἐν σελίδ. 652, σημ. 2. ⁹) Ἐν Ann. XV, 71 “Virginium et Musonium Rufum claritudo nominis expulit, καὶ Histor, III, 81.

Γάλα δμως ἐπανήλθεν εἰς Ῥώμην. Οὗτος ἔγραψε πολλές διατριβὰς ἑλληνιστὶ καὶ τινὰς ἐπιστολάς, ἐξ ὧν διετηρήθη μέχρως ἡμῶν ἡ πρὸς τὸν φίλον τοῦ φιλοσόφου Παγκρατίδην¹. Πρὸς δὲ παρὰ τῷ Στιοβαίῳ φέρονται πολυτιμώτατα ἀποσπάσματα ἐκ τῶν Ἀπομνημονευμάτων Μουσωνίου τοῦ φιλοσόφου, ἅπερ συνετάχθησαν ὑπὸ τοῦ Πολλίωνος². Εἰκάζεται δ', ὅτι εἶναι ὁ Λούκιος Κλαύδιος Πολλίων³. Οὐ μόνον ἡ γλῶσσα τοῦ Τυρρηνοῦ φιλοσόφου ἐκοσμεῖτο διὰ Ξενοφωντείου κομψότητος, ἀλλὰ καὶ αἱ ιδέαι αὐτοῦ εἶχον ἐνίοτε πολὺν τὸ πρωτότυπον. Κατὰ τοῦτον φιλοσοφία εἶναι καλοκἀγαθίας ἐπιτήδευσις καὶ οὐδὲν ἕτερον⁴. Ἀγαθὸς ἄνθρωπος καὶ φιλόσοφος εἶναι συνώνυμα⁵. Ἡ ἀρετὴ εἶναι μᾶλλον πρᾶγμα τῆς ἀσκήσεως ἢ τῆς διδασκαλίας, διότι πάντες οἱ ἄνθρωποι ἔχουσιν ἐν ἑαυτοῖς τὸ σπέρμα τῆς ἀρετῆς⁶.

Μαθητὴς τοῦ Μουσωνίου ἐγένετο ὁ ἐξ Ἱεραπόλεως τῆς Φρυγίας Ἐπίκτητος, ὅστις τὸ κατ' ἀρχὰς ἦτο δοῦλος Ἐπαφροδίτου τοῦ ἀπελευθέρου τοῦ Νέρωνος⁷. Ἦτο ἀνάπηρος κατὰ τὸ σκέλος⁸ κατὰ τινὰς μὲν ἐκ γενετῆς, κατ' ἄλλους δμως ἐκ κακώσεως τοῦ δεσπότου καὶ κατ' ἄλλους ἐξ ἄλλης αἰτίας. Ἐν ᾧ ἔτι ἦτο δοῦλος, ἡκροᾶτο ἐν Ῥώμῃ τοῦ Μουσωνίου, εἴτα δ' ἐλεύθερος γενόμενος καὶ τῷ 94 μ. Χ. διωχθεὶς κατέφυγεν εἰς Νικόπολιν, ἐνθα ἔδρευσε φιλοσοφικὴν σχολήν, εἰς ἣν Ἑλλη-

¹) Herscher, Epist. gr. ἐν σελ. 401—4. ²) Σουῖδ. ἐν λ. Πολίων. ³) Plin. ep. VII, 31, 5. Παράβαλλ. Christ 584. ⁴) Στοβ. Ἀνθολ. II, 13, 122. ⁵) Αὐτόθι 79, 51 "τό δέ γε εἶναι ἀγαθὸν τῷ φιλόσοφον εἶναι ταῦτόν ἐστι". ⁶) Στοβ. ἐκλογ. II, 426 "Πάντες φύσει πεφύκαμεν οὕτως, ὥστε ζῆν ἀναμαρτήτως καὶ καλῶς... φροικὸν εἶναι ὑποβολὴν τῇ τοῦ ἀνθρώπου ψυχῇ πρὸς καλοκἀγαθίαν καὶ σπέρμα ἀρετῆς ἐκάστω ἡμῶν ἐνεῖναι". Παράβαλλ. Zeller III², 1, 656.

⁷) Σουῖδ. ἐν λ. Παράβαλλ. Ἀσώπ. ἐν σελίδ. 307. ⁸) Ἀνθολογ. VII, 676 Δοῦλος Ἐπίκτητος γενόμεν, καὶ σώμ' ἀνάπηρος, καὶ πενήν Ἴρος, καὶ φίλος ἀθανάτοις.

νες καὶ Ῥωμαῖοι πάσης ἡλικίας συνέρρεον. Ὁ φιλόσοφος ἔζη καὶ ἐπὶ Τραϊανοῦ καὶ λέγεται, ὅτι εἶχε φιλικὰς πρὸς τὸν Ἀδριανὸν σχέσεις¹, Ὡς ὁ Μουσώνιος, οὕτω καὶ ὁ Ἐπικτήτος τῶν φυσικῶν καὶ λογικῶν ὀλιγορῶν περιώριζε τὴν φιλοσοφικὴν ἐνέργειαν ἐν τοῖς ἡθικοῖς. Τὴν σχολὴν τοῦ φιλοσόφου θεώρει λατρεῖον² καὶ ἔλεγεν, ὅτι ἀρχὴ τῆς φιλοσοφίας εἶναι ἡ γνῶσις τῆς ἰδίας ἀσθενείας καὶ ἀδυναμίας³. Ὁ φιλόσοφος εἶναι λατρός, εἰς ὃν ἔρχονται οὐχὶ οἱ ὑγιεῖς, ἀλλ' οἱ ἀσθενεῖς. Καθ' ὅλου εἰπεῖν, ὁ ἡθικὸς οὗτος φιλόσοφος ἐπειρᾷτο, ὅπως διεγείρῃ τὰς γνώμας τῶν ἀκροαμένων πρὸς βελτίωσιν⁴. Ἐκ τούτων δῆλον γίνεται, ὅτι οὗτος εἶχεν ὡς πρότυπον τὸν Σωκράτη. Οὐδέτερος τούτων ἔγραφεν, ἀλλ' ὁ μὲν Ξενοφῶν συνέταξε τὰ Ἀπομνημονεύματα τοῦ Σωκράτους, ὁ δὲ Ἀρριανὸς τὰ τοῦ Ἐπικτήτου ἐν τῷ Ἐγχειριδίῳ καὶ ἐν ταῖς Διατριβαῖς, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν⁵ εἵπομεν.

Ἀπὸ τῶν ταπεινῶν ἐδωλίων τοῦ ἀναπήρου δούλου Ἐπικτήτου ἀνερχόμεθα εἰς τοὺς ὑψηλοὺς τῶν Καισάρων θρόνους, ἐφ' ὧν κατέχει τὸ σκήπτρον ὁ στωϊκὸς φιλόσοφος Μάρκος Ἀυρηλίου⁶. Οὕτω τὸ ἰδεῶδες τοῦ Πλάτωνος ἐπραγματώθη οὐ μόνον ἐν τῷ μεγάλῳ Ἀλεξάνδρῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ αὐτοκράτορι τῶν Ῥωμαίων. Ἀλλ' ἐκεῖνος μὲν τὴν φιλοσοφίαν ἐφήρμοσεν ἐν τῷ πραγματικῷ κόσμῳ, οὗτος δὲ συνέγραψεν. Ὁ Μάρκος γεννηθεὶς ἐν Ῥώμῃ τῇ 25 Ἀπριλίου τοῦ 121 μ. Χ., νιοθετηθεὶς ὑπὸ Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς καὶ μετωνομασθεὶς Μάρ-

¹) Zeller. III², 1, 660 ἐν σημ. 4. ²) Διατριβ. III, 23. 30 «λατρεῖόν ἐστι, ἄνδρες, τὸ τοῦ φιλοσόφου σχολεῖον· οὐ δεῖ ἡσθέντας ἐξελεῖν, ἀλλ' ἀλγήσαντας. Ἐρχεσθε γὰρ οὐχ ὑγιεῖς». ³) Ἐν Διατριβ. II, 11, 1. ⁴) Διατριβ. προοίμ. 5 «Ἐπεὶ καὶ λέγων αὐτὸς οὐδενὸς ἄλλου δῆλος ἦν ἐφιέμενος, ὅτι μὴ κινήσαι τὰς γνώμας τῶν ἀκούοντων τὰ βελτίονα». ⁵) Ἐν σελίδ. 278. ⁶) Ora R. Asmus, Quaestiones Epictetiae, Freib. 1888. ⁶) Ora Max Königsbeck, De Stoicismo Marci Antonini, Regiomonti 1861 καὶ Ed. Zeller, Marcus Aurelius Antoninus (Vortr. und Abhandl., Leipzig 1865 ἐν σελ. 82—107).

κος Αἴλιος Βῆρος Ἀντωνῖνος ἐβασίλευσεν ἀπὸ τοῦ 161—180. Ἐκ παιδικῆς ἡλικίας τὴν φιλοσοφίαν ἀγαπήσας ἔστειρε μᾶλλον τὸ ἐπίθετον τοῦ φιλοσόφου ἢ τὸ τοῦ Καίσαρος. Εἰ καὶ δὲν ἦτο φιλοπόλεμος, ὅμως ἠναγκάσθη νὰ ἀγωνίζηται παρὰ τὰς ὀχθὰς τοῦ Γρανούα ἐγγὺς τῆς Βιέννης, ὅπου καὶ ἐτελεύτησε. Πολλοῖς φαίνεται παράδοξον, ὅτι ὑπὸ τοῦ φιλοσόφου τούτου ἡγεμόνος κατεδιώχθησαν οἱ Χριστιανοὶ ἀπηνῶς¹. Ἄν οὗτος ἐμελέτα τὰ τοῦ χριστιανισμοῦ, ἤθελεν ἐννοήσῃ, ὅτι τὰ διδάγματα τοῦ Ἰησοῦ ἦσαν συγγενῇ πρὸς τὰ φιλοσοφήματα αὐτοῦ. Φαίνεται ὅμως, ὅτι ὁ φιλόσοφος αὐτοκράτωρ κατείχετο ὑπὸ τῶν προλήψεων τοῦ αἰῶνος καὶ τοῦ λαοῦ², ὅστις συνέδεε τὴν Ῥωμαϊκὴν πολιτικὴν μετὰ τῆς καθεστῶσης θρησκείας.

Ἄλλ' εἰ καὶ ὁ φιλόσοφος βασιλεὺς ἐταλαιπωρεῖτο ἐν ταῖς στρατείαις, ὅμως εὗρε καιρόν, ὅπως συγγράψῃ οὐχὶ μικρᾶς ἀξίας ἔργον, ὅπερ ἐπιγράφεται Τὰ εἰς ἑαυτὸν καὶ συνίσταται ἐκ δώδεκα βιβλίων. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο θεωρεῖται ὡς τὸ εὐαγγέλιον τῆς στωικῆς φιλοσοφίας. Ἐν τούτῳ καταφαίνεται ἡ μεγὰλὴ τοῦ αὐτοκράτορος συγγένεια πρὸς τὸν δοῦλον Ἐπίκτητον³. διότι ἑκάτερος περιορίζει τὴν φιλοσοφίαν ἐν τῷ ἠθικῷ τοῦ ἀνθρώπου βίῳ. Κατεχόμενος δ' ὑπὸ τινος μελαγχολίας οἰκτερεῖ πάντα τὰ ἀνθρώπινα καὶ μόνον τὴν φιλοσοφίαν ἐξάγει⁴. Οὐδὲν δὲ τὸ παράδοξον, ὅτι τὴν μὲν φιλοσοφίαν ἐθεώρει μητέρα, τὴν δ' αὐτὴν μητρειάν. Αἱ ἠθικαὶ τούτου ἀρχαὶ κυροῦνται καὶ ἐν τῷ βίῳ, ὅστις μαρτυρεῖ εὐγένειαν ψυχῆς, καθαρότητα

¹) Ὁρα Ἐκκλ. Ἱστορ. Κ. Κοντογόν. ἐν σελίδι 257. ²) Παράβαλλ. Α. Θερεϊαν. ἐν Ἀδ. Κορ. II, 166. ³) Zeller III², 1, 682. ⁴) Ἐν βιβλ. II, 17 "Τοῦ ἀνθρώπινου βίου ὁ μὲν χρόνος στιγμή, ἡ δὲ οὐσία ῥέουσα... συνελόντι δὲ εἰπεῖν, πάντα, τὰ μὲν τοῦ σώματος ποταμός, τὰ δὲ τῆς ψυχῆς ὄνειρος καὶ τυφός· ὁ δὲ βίος πόλεμος καὶ ξένου ἐπιδημία· ἡ δασεροφομία δὲ λήθη. Τί οὖν τὸ παραπέμναι δυνάμενον; ἐν καὶ μόνον, φιλοσοφία. Τοῦτο δὲ ἐν τῷ τηρεῖν τὸν ἔνδον δαίμονα ἀνύβριστον καὶ ἀσινῇ».

φρονήματος, εὐσέβειαν καὶ φιλανθρωπίαν, καί, ἵνα εἶπω κατὰ τοὺς στωϊκούς, διετήρησε τὸν ἔνδον δαίμονα ἀνύεριστον καὶ ἄσυνῃ. Καθ' ὅλον εἰπεῖν, ὁ Μουσώνιος, ὁ Ἐπίκτητος καὶ ὁ Μάρκος Αὐρηλῖος εἶναι τρεῖς μεγάλοι ἀδάμαντες τοῦ διεφθαρμένου τούτου αἰῶνος. Ἄλλ' εἶναι λυπηρόν, ὅτι, ἀφ' οὗ οἱ στωϊκοὶ ἠδυνήθησαν νὰ ἀναξιόσωσι τὴν φιλοσοφίαν αὐτῶν ἐπὶ τοῦ θρόνου, δὲν διεπράξαντο γενναῖόν τι πρὸς βελτίωσιν τοῦ κόσμου, ὅστις ἐξ αὐτῶν ἐξηγιᾶτο. Ἰσῶς οἱ πόλεμοι, περὶ οὓς ἡσχολεῖτο ὁ αὐτοκράτωρ, πολὺν δὲ πιθανῶς καὶ ἡ ἔλλειψις μεγάλων καὶ δραστηρίων στωϊκῶν ἐκώλυσαν τὴν πραγμάτωσιν τῶν ὑνείρων τῆς στοᾶς. Ὅτι δ' ὁ Μάρκος δὲν εἶχε πολλὴν καιρὸν πρὸς τοιαῦτα ἔργα, ἴσως γίνεται δῆλον καὶ ἐκ τῆς ἀταξίας, μεθ' ἧς εἶναι συντεταγμένον τὸ ἔργον αὐτοῦ. Οὐδὲν μεθοδικὸν σύστημα ὑπάρχει ἐν αὐτῷ, ἀλλὰ πανταχοῦ κρατεῖ ἡ ἀσυναρτησία. Ἐνιαχοῦ δὲ καὶ τὸ κείμενον εἶναι διεφθαρμένον, ὅπερ ἐπειράθη, ὅπως διορθῶσιν ὁ ἡμέτερος Κοραῆς¹.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΣ'.

ΠΕΡΙ ΕΠΙΚΟΥΡΕΙΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΡΩΜΑΪΚΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ
ΜΕΧΡΙ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ.

Ἡ φιλοσοφικὴ αὕτη αἵρεσις ἐκτῆσατο πολλοὺς ὁπαδοὺς ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις, ὡς τὸν Τίτον Πομπώνιον, τὸν Κώντον Τορκουᾶτον, τὸν Κ. Βελλήϊον καὶ τὸν Λουκρήτιον. Ἄλλ' ἐπειδὴ οὗτοι ἀνήκουσι τῇ Ῥωμαϊκῇ γραμματο-

¹) Τινὲς τῶν διορθώσεων τοῦ Ἑλληνος κριτικῶ ἐκνευρώθησαν διὰ τῆς παραβολῆς τῶν χειρογράφων, Δ. Θερσιαν. Ἀδ. Κυρ. II, 166. Τελευταῖον τὸ ἔργον τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου ἐξεδόθη ὑπὸ Stieh, 1882 (Bil. Tüb.).

λογία, ἐνταῦθα θέλομεν μνημονεύσει μόνον τῶν Ἑλλήνων. Ἐν τοῖς πρώτοις μνημονεύεται Διογένης ὁ Ταρσεύς, ὅστις ἔγραψεν ἑκτενὲς σύγγραμμα. Τοῦτο συνιστάμενον ἐξ εἴκοσι βιβλίων ἐπεγράφετο Ἐπίλεκτοι σχολαί¹. Ὁ Ταρσεὺς δὲν ἦτο μόνον φιλόσοφος, ἀλλὰ καὶ ποιητής, ὅστις περιερχόμενος τὰς πόλεις ἐποίει ἐπιδείξεις, ὡς οἱ σοφισταί, τῆς εὐφυνίας αὐτοῦ· διότι αὐτοσχέδιως συνέτασσε καὶ ἄλλα μὲν ποιήματα καὶ δὴ καὶ τραγωδίας². Ὑπάρχουσι δὲ τεκμήρια, καθ' ἃ ὁ φιλόσοφος καὶ ὁ ποιητής δὲν εἶναι διάφορα πρόσωπα. Ἐπιφανέστερος τούτου ἐγένετο Ἀπολλόδωρος ὁ Ἀθηναῖος, ὅστις ἦτο ὁ πέμπτος ἢ ἕκτος διάδοχος τοῦ Ἐπικούρου καὶ ἐπωνομάσθη Κηποτύραννος³. Ἐγραψε δὲ πλεῖονα τῶν τετρακοσίων βιβλίων, ἐν οἷς καὶ τὸ Περὶ τῶν φιλοσόφων αἰρέσεων. Ὡσαύτως ἐλλόγιμος ἦτο Δημήτριος ὁ Λάκων⁴, ἀλλ' οὗτος ἠσχολεῖτο περὶ τὴν λεξικογραφικὴν ἐρμηνείαν τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἰπποκράτους.

Μαθητὴς τοῦ Ἀπολλοδώρου ἐγένετο Ζήνων ὁ Σιδώνιος⁵, γεννηθεὶς περὶ τὸ 150 π. Χ. Ἦτο δ' ὁ ἄμεσος ἢ ὁ δευτερος τοῦ διδασκάλου διάδοχος. Ἠκροάσατο δὲ καὶ τοῦ Καρνεάδου, παρ' οὗ τὴν διαλεκτικὴν μαθὼν μετεχειρίσθη ταύτην κατὰ τῆς Ἀκαδημείας. Κατὰ Διογένη τὸν Λαέρτιον⁶ οὗτος ἦτο νοῦσαι καὶ ἐρμηνεύσαι σαφές. Τούτου γέροντος ὄντος ἠκροάσατο καὶ ὁ Κικέρων κατὰ τὴν πρώτην αὐτοῦ ἀποδημίαν εἰς Ἀθήνας τῷ 79/80 π. Χ. Φαίνεται δ', ὅτι παρὰ τούτου ἔλαβεν ὁ Ῥωμαῖος φιλόσοφος καὶ πολλὰ ἐν τῇ συντάξει τῆς

¹) Διογένης. Λαέρτ. Χ, 25. Παράβαλλ. Susemihl II, 258. ²) Στεράβ. XIV, 675 "ὁ δὲ Διογένης καὶ ποιήματα ὥσπερ ἀπεφοίβαζε τειθείας ὑποθέσεως, τραγικά ὡς ἐπὶ πολὺ". ³) Διογένης. Λαέρτ. Χ, 25 "Καὶ Ἀπολλόδωρος δὲ, ὁ Κηποτύραννος, γέγονεν ἐλλόγιμος, ὃς ὑπὲρ τετρακόσια συνέγραψε βιβλία". ⁴) Στεράβ. XIV, 658. ⁵) Διογένης. Λαέρτ. VII, 35 καὶ Χ, 25. Παράβαλλ. Zeller III², 1, 349 σημ. 2. ⁶) Ἐν βιβλ. VII, 34.

πραγματείας, ἥτις ἐπιγράφεται *De natura deorum*¹. Παρὰ τοῦ Ζήνωνος ἠντλησεν ιδέας καὶ ὁ Φιλόδημος, περὶ οὗ ἔσται λόγος ἐν τοῖς ἐπομένοις. Ἐπὶ τινι χρόνον προέσθη τῆς σχολῆς τῶν Ἐπικουρείων ὁ Φαῖδρος, ὅστις ὑπὸ τοῦ Κικέρωνος ὀνομάζεται *nobilis philosophus*². Οὗτος ἔγραψε Περὶ θεῶν, ὅπερ εἶχον ὑπ' ὄψει ὁ Κικέρων ἐν τῇ μνημονευθείσῃ πραγματείᾳ³ καὶ ὁ Φιλόδημος ἐν τῷ Περὶ εὐσεβείας. Τὸν Φαῖδρον διεδέξατο ὁ Πάτριων⁴, ὅστις ἐγένετο φίλος τοῦ Κικέρωνος καὶ τοῦ Ἀττικοῦ. Ἀλλὰ περὶ τῶν συγγραφῶν τούτου οὐδὲν γνωσόμεν, ὥς καὶ περὶ τῶν τοῦ Σίρωνος ἢ Σκίρωνος, τοῦ διδασκάλου τοῦ Βιργιλίου⁵.

Περὶ τῆς αἰρέσεως τῶν Ἐπικουρείων κατὰ τὸν ἡμέτερον αἰῶνα ἐμάθομεν πλεῖστα ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Φιλοδήμου, ὅπερ ἀνεκαλύφθησαν ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ Ἐπικουρείου τινὸς τοῦ Ἡρακλείου (*Herculanum*)⁶. Φιλόδημος ὁ Γαδαρὲς ἐγένετο μαθητὴς Ζήνωνος τοῦ Σιδωνίου καὶ διέπρεπεν ἐν Ῥώμῃ, διότι ὁ *L. Calpurnius Piso Caesonius*, ὅστις ἐγένετο ἕπατος τῷ 58 π. Χ., παρέσχεν αὐτῷ προστασίαν⁷. Μέχρι τῶν πρώτων δεκαετηρίδων τοῦ ἡμετέρου αἰῶνος ἐγινώσκοντο μόνον οἱ ἔπαινοι τοῦ Κικέρωνος, ὅστις ὀνομάζει αὐτὸν *doctissimum virum*, ἀλλ' ἀνεκαλύφθησαν τριάκοντα καὶ ἑξ βιβλία τούτου⁸. Ἐξ αὐτῶν μόνον ἐν μέρος ἐξεδόθη, διότι ὑπάρχει μεγίστη δυσκολία περὶ τὴν ἀνάγνωσιν. Ἡ σπουδαιότης τούτων πραγματεία εἶναι ἡ Περὶ εὐσεβείας⁹. Πλὴν τῆς πραγματείας ταύτης ἐδημοσιεύθησαν ἢ ἐγένοντο γνωσταὶ ἄλλαι διατρι-

¹) § 18-25 καὶ 42-57. ²) Philipp. V, 5, 13. Παράβαλλ. Zeller III², 1.350. ³) § 25-41. ⁴) Cicer. Epist. XIII, 1. ⁵) Serv. ad Aen. VI, 264.

⁶) O. G. Gomperz, *Herculanische Studien*, Leipzig 1866. ⁷) Cicer. in Pison. 28. Παράβαλλ. Susemihl II, 267. ⁸) Zeller III², 1.350 σημ. 1.

⁹) Christ 498.

βαί ἢ τμήματα τούτων, ὡς *Περὶ μουσικῆς*¹, *Περὶ κακῶν καὶ τῶν ἀντικειμένων ἀρετῶν*², *Περὶ ῥητορικῆς*, *Περὶ ὀργῆς*³, *Περὶ παθῶν*, *Περὶ θεῶν*, *Περὶ τοῦ καθ' Ὁμηρον ἀγαθοῦ βασιλέως*⁴, *Περὶ θανάτου*, *Περὶ χάριτος*, *Περὶ σημείων καὶ σημειώσεων*⁵ καὶ ἄλλαι. Οὐχὶ δὲ μικρὸν ἐνδιαφέρον παρέχει ἡ πραγματεία αὐτοῦ *Περὶ ποιημάτων*⁶. Διότι ὁ Φιλόδημος δὲν ἦτο μόνον φιλόσοφος, ἀλλὰ καὶ ποιητὴς συντάξας οὐχὶ ὀλίγα ἐπιγράμματα, ἅπερ ἀνέθετο τῷ προστάτῃ αὐτοῦ Πίσωνι⁷. Ἐκ τούτων διετηρήθησαν εἴκοσι καὶ τέσσαρα ἐν τῇ Παλατιῇ Ἀνθολογία⁸.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ΄.

ΠΕΡΙ ΚΥΝΙΚΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΡΩΜΑΪΚΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ
ΜΕΧΡΙ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ.

Ἡ σιὸς παρήχθη, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴρηται, ἐκ τῆς αἰρέσεως τῶν κυνικῶν, ἣν Ζήνων ὁ Κιτιεὺς ἔτρεφεν εἰς εὐγενεστέραν καὶ ὑψηλοτέραν ὁδόν. Ἐφ' ὅσον μεγάλοι στωϊκοὶ φιλόσοφοι ἤκμαζον, τὰ δόγματα αὐτῶν ἀπεῖχον τῶν τῆς κυνικῆς αἰρέσεως. Κατ' ὀλίγον ὁμως οἱ στωϊκοὶ ἡμέλησαν πολλῶν κλάδων τῆς φιλοσοφίας καὶ ἐθεώρησαν ταύτην οὐχὶ ὡς προῖόν με-

¹) Gomperz, Zu Philodems Büchern v. d. Musik, Wien 1885. ²) Cobet, Ad Philodemi librum X *Περὶ κακῶν* et Theophr. Χαρ. ἡθ. Mnemos. N. F. II, 1874 ἐν σελίδι 28-72. ³) Zilch, Observationum de Philodemi *Περὶ ὀργῆς* libri specimen, Marburg 1866 *Παράβαλλ. καὶ Cobet Mnemos.* 1878 ἐν σελίδ. 373-386. ⁴) Bücheler, Philodem. über das Homerische Fürstenideal, Rhein. Mus. 1887 ἐν σελίδι 198-208. ⁵) R. Philippson, De Philodemi libro qui est *Περὶ σημ. κατ.* Berl. 1881. ⁶) Dübner, Fragmenta Philodemi *Περὶ ποιημάτων*, Paris 1840. ⁷) Horat. sat. I, 2, 120. ⁸) Susemihl II, 277.

λέτης, ἀλλ' ὥς ψιλὴν ἄσκησιν. Διὰ τοῦτο δικαίως λέγει ὁ *Zeller*¹, ὅτι, ὅτε ἡμελήθη ἡ θεωρητικὴ κύρωσις τῆς ἀρετῆς, ἡ στοὰ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν κυνικὴν αἵρεσιν. Οὕτως ἡ φιλοσοφία ἐξ ἐπιστήμης ἐγένετο εὐστάθεια ἡθους. Ὁ κυνικὸς φιλόσοφος δὲν ἐξῆγε τοὺς κανόνας τοῦ βίου αὐτοῦ ἐκ τῆς μελέτης τῆς φύσεως τῶν ὄντων καὶ τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ περιώριζε τὴν ἡθικὴν ἐνέργειαν ἐν τῇ προσωπικῇ αὐτοῦ ῥοπῇ πρὸς τὴν ἀρετὴν. Οὕτω κυνικοὶ ἠδύναντο νὰ ᾔναι καὶ οἱ μηδεμιᾶς φιλοσοφικῆς παιδείσεως τυχόντες. Διότι οὗτοι μετὰ καταφρονήσεως λέγοντες περὶ πάσης ἐπιστημονικῆς ἐνεργείας περιώριζον τὴν σοφίαν αὐτῶν ἐν τῇ ἀπαλλαγῇ τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ ἀνωφελῶν ἀναγκῶν καὶ παρίσταντο ὡς ἐπιθεωρηταὶ τῆς ἡθικῆς οἰκτείροντες τοὺς ἀνθρώπους διὰ τὰ παρὰ τούτων νομιζόμενα εὐδαιμονικὰ παρασκευάσματα². Βεβαίως ὑπῆρχον εὐγενεῖς κυνικοί, οἷος ὁ Δημῶναξ, ἀλλ' οἱ πλεῖστοι φέροντες πῶγωνα, πηρίδιον καὶ ξύλον, πίνοντες καὶ τρώγοντες ὅ,τι ἂν εὕρωσιν³, ἔχοντες εὐνὴν οὐχὶ κρείττονα τῶν κυνῶν, ῥυπαρὰ φέροντες ἱμάτια εἶχον πολλὴν τὴν ἀναίδειαν καὶ ἐλοιδόρουν ἀκαίρως τοῖς ἀπαντιῶσιν. Ἐνίοτε δὲ ἐταπεινοῦντο εἰς ἐπαίτια καὶ παρασίτους εἰσδύοντες αὐτόκλητοι ἀναιδῶς εἰς τὰς οἰκίας, ὡς ὁ Φαώνιος εἰς τὴν τοῦ Κασοίου καὶ Βρούτου⁴. Τοιαῦτα πράττοντες κατήσχυναν οὐ μόνον ἑαυ-

1) Ἐν τόμ. III², 1, 685. 2) Λουκιαν. *Κυνικ.* 544 "Τὰ γὰρ δὴ πολλὰ καὶ τίμια καὶ εὐδαιμονικὰ παρασκευάσματα, ἐφ' οἷς ἀγάλλεσθε, διὰ πολλῆς ἡμῖν ταῦτα κακοδαιμονίας καὶ τλαιπωρίας παραγίνεσθαι. Σκόπει γάρ, εἰ βούλει, τὸν πολυεγκτον χρυσόν, σκόπει τὸν ἄργυρον, σκόπει τὰς οἰκίας τὰς πολυτελεῖς, σκόπει τὰς ἐσθῆτας τὰς ἐσπουδασμένας, σκόπει τὰ τούτοις ἀκόλουθα, πάντα, πόσων πραγμάτων ἐστὶν ὄνια, πόσων πόνων, πόσων κινδύνων, μᾶλλον δὲ αἵματος καὶ θανάτου καὶ διαφθορᾶς ἀνθρώπων πόσης, οὐ μόνον οὖν πλεόντες ἀπόλλυνται διὰ ταῦτα πολλοὶ οἱ ζητοῦντες καὶ δημιουργοῦντες δεινὰ πάσχουσιν, ἀλλ' ὅτι καὶ πολυμάχητά ἐστι καὶ ἐπιβουλεύεσθαι ἀλλήλους διὰ ταῦτα καὶ φίλους φίλοι καὶ πατέρας παῖδες καὶ γυναῖκες ἀνδράσιν." 3) Ἐπίκτητ. III, 22, 50. 4) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Βρούτ. 34 "Βίη δὴ τότε τῶν παρόν."

τούς, ἀλλὰ καὶ τὴν φιλοσοφίαν, ἥς τὸ προσωπεῖον περιεβάλλοντο.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς λοιπὸν τοῦ πρώτου αἰῶνος μ. Χ. ἀνε-
φάνησαν αὐθις οἱ κυνικοί. Ἐν τοῖς πρώτοις τάσσεται ὁ Δη-
μήτριος, ὅστις ἦτο σύγχρονος καὶ φίλος τοῦ Σενέκα¹. Τὴν
λαοφιλίαν τούτου ἐθαύμαζεν ὁ Ῥωμαῖος φιλόσοφος. Ἀλλ' ὁ
Δημήτριος καταφρονητὴς ὢν τῆς ἐπιστήμης δὲν παρήγαγε
γενναῖόν τι καὶ διακρίνεται μόνον κατὰ τὴν τραχύτητα, με-
θ' ἧς ἐξηγγέλλε τὰ ἀξιώματα τῆς φιλοσοφίας αὐτοῦ. Ἐν τοῖς
χρόνοις τοῦ Δομιτιανοῦ ἢ τοῦ Τραϊανοῦ ἔζη Λίδυμος ὁ ἐπι-
καλούμενος Πλανητιάδης, ὅστις παρὰ Πλουτάρχῳ² μετὰ
παρρησίας λέγει κατὰ τῶν χρηστηρίων, ὅτι προεβάλλοντο τὰ
θεῶν αἰσχροὶ καὶ ἄθεα ἐρωτήματα. Μετὰ μείζονος τόλμης Οἰ-
νόμαος ὁ Γαδαρεὺς ἔλεγε κατὰ τοῦ σεβασμοῦ πρὸς τοὺς
θεοὺς καὶ τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας³. Οὗτος ἦτο ἀμαθὴς κατα-
φρονητὴς τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων καὶ ἐτίμα μόνον τὴν ἐλευ-
θερίαν τῆς θελήσεως, ἣν ἐθεώρει ὡς βᾶσιν τοῦ βίου. Ἐκ τοῦ
συγγράμματος τούτου, ὅπερ ἐπεγράφετο Γοήτων φῶρα καὶ
οὗ οὐδ' ὁ συγγραφεὺς ἀπεκάλυπτε τὰς ἀπάτας τῶν μάντεων,
διετήρησε μέχρις ἡμῶν μέγα ἀπόσπασμα ὁ Εὐδόξιος⁴. Ὁ
Σουίδας⁵ παραδίδει ἡμῖν, ὅτι ὁ Οἰνόμαος ἔγραψε Περὶ κυ-
νισμοῦ, Πολιτείας, Περὶ τῆς καθ' Ὁμηρον φιλοσο-
φίας καὶ ἄλλας πραγματείας.

Εὐγενέστατος τύπος κυνικοῦ φιλοσόφου ἦτο Δημῶναξ ὁ
Κύπριος, ὅστις εἰς ἐπιφανῆ οἶκον τῆς πατρίδος αὐτοῦ ἀνή-

των διωσάμενος (ὁ Φαόνιος) τὰς θύρας εἰσῆλθε μετὰ πλάσματος φωνῆς...
'Ἐφ' οἷς ὁ μὲν Κάσιος ἐγέλασεν, ὁ δὲ Βροῦτος ἐξέβαλεν αὐτὸν ἀπὸ κύνων
καὶ ψευδόκυνα προσαγορεύων. ¹) Epist. 20, 9 Dial. X. 14, 5. ²) Περὶ
τῶν ἐκλελοιπ. Χρηστηρ. 7. ³) Ἰουλιαν. VII, 209 B καὶ VI, 199 A. Πα-
ράβαλλ. Saarmann, De Oenomaio Cadarensi Diss. 1887. ⁴) Ἐν Εὐαγγελ.
πτεροπαρ. V, 19-36. Παράβαλλ. Jak. Bernays, Lukian und die Kyniker ἐν
σελίδ. 35. ⁵) Ἐν λ.

κων ὥρμησε πρὸς φιλοσοφίαν ἄνευ παρακλεύσεως ἄλλον. Ἀνὲν ἐγένετο δὲ κοινωνὸς ταύτης ἀνίπτοις ποσίν, ἀλλ' εἶχεν ὥς ἐφρόδιον μελέτας ποιητῶν. Ἐπειδὴ δ' ἐκοσμεῖτο διὰ πολλῶν ἀρετῶν, ἡγαπᾶτο ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων καὶ αἱ μὲν ἀρτοπώλιδες προσέφερον αὐτῷ ἄρτους, οἱ δὲ παῖδες ὀπώρας¹. Ἔθανε δὲ ἀποσχὼν τροφῆς ἄνοσος, ἄλνπος, οὐδένα ἐνοχλήσας καὶ τοῖς φίλοις χρήσιμος γενόμενος. Τοῦτον θανόντα οἱ Ἀθηναῖοι ἔθαψαν δημοσίᾳ μεγαλοπρεπῶς καὶ ἐπὶ πολὺν ἐπένθησαν². Ὁ Δημῶνας ἐθεώρει ἑαυτὸν κυνικόν, ἦτο ὅμως ἐκλεκτικός, διότι πολλὰ κατέμειξε καὶ ὁμοίαζε μὲν τῷ Σωκράτει, ἀλλὰ κατὰ τὸ σχῆμα καὶ τὴν ὁρσίωνην τοῦ βίου ἐξήλου τὸν Σινωπέα³. Ἀνὲν εἶχε τὴν εἰρωνείαν, οὔτε τὸ σκυθρωπὸν τῶν ἐπιτιμήσεων τοῦ Σωκράτους⁴, ἀλλ' ἦ συναναστροφὴ αὐτοῦ ἦτο μεστὴ χάριτος. Οὕτω τὴν τραχύτητα τοῦ κυνισμοῦ ἐμετρίασε⁵. Διὰ τοῦτο ὁ Περεγρῖνος ἔλεγε· Δημῶναξ, οὐ κυνῆς, ἀλλ' οὗτος ἀπεκρίνετο· Περεγρῖνε, οὐκ ἀνθρωπίζεις⁶. Καὶ οὗτος ὅμως δὲν εἶχεν ἐπιστημονικὴν ἀξίαν, ἀλλὰ μόνον εὐγένειαν ἐν τῇ πράξει⁷. Πρὸς τοῦτον διέφερε Περεγρῖνος ὁ ἐπικαλούμενος Πρωτεύς, ὅστις ἐν Ὀλυμπίᾳ πηδήσας εἰς τὴν πυρὰν ἐκάνη ἐξ ἀβελτηρίας καὶ δοξοκοπίας⁸. Οὕτως ἐν τῇ πολυανθρωποτάτῃ τῶν Ἑλληνικῶν πανηγύρεων τὸν κυνισμὸν μέχρις ἐσχάτης ἀπονοίας ἐξέτεινε. Τὴν τραγωδίαν ταύτην κατὰ πᾶσαν πιθανότητα διεκόσμησεν ὁ Λουκιανός, ἀλλὰ δὲν ἐπλάσεν.

Ἐπειδὴ ἡ αἵρεσις τῶν κυνικῶν δὲν ἀπῆτει μεγάλας σπουδὰς, ἀλλ' ἤρκει καὶ ὁ κοινὸς ἀνθρώπος ὁ ἔχων εὐστάθειαν ἡθους καὶ περισσὴν ἀναίδειαν, διήρκεσε μακρὸν χρόνον καὶ πέρα τοῦ ὁρίου τῆς περιόδου, περὶ ἧς ἐνταῦθα πραγματευό-

¹) Λουκιαν. ἐν βίῳ Δημῶναξ 63. ²) Αὐτόθι 66. ³) Αὐτόθι ⁴) Αὐτόθι. ⁵) Αὐτόθι 5. ⁶) Αὐτόθι 21. ⁷) Παράβαλλ. Zeller III², 1, 693 ⁸) Λουκιαν. Περὶ τῆς Περεγρίνου. τελευτ. 326.

μεθα. Περὶ τὸ δεύτερον ἡμῖν τοῦ τετάρτου αἰῶνος μ. Χ. ὑπῆρχον οὐχὶ ὀλίγοι κυνικοί, ὡς ὁ Ἡράκλειος, ὁ Ἀσκληπιάδης, ὁ Ἰφικλῆς καὶ ἄλλοι, ἀλλ' ἦσαν ἀμαθεῖς¹. Κατὰ τούτων ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουλιανὸς ἔγραψε δύο λόγους· Εἰς τοὺς ἀπαιδεύτους κύνας καὶ Πρὸς Ἡράκλειον κυνικόν, πῶς κυνιστέον. Κατὰ τὰς ἀρχὰς δὲ τοῦ ἔκτου αἰῶνος ὑπῆρχεν ἐν Ἀθήναις κυνικὸς ἀσκητὴς Σαλούστιος ὀνομαζόμενος. Οἱ τρόποι τῶν κυνικῶν ἐπέδρασαν ἐπὶ τῶν μοναχῶν καὶ ἤδη ὁ Ἰουλιανὸς παρέβαλεν ἐκείνους πρὸς τοὺς ἀποτακτικὰς τῶν Χριστιανῶν. Βεβαίως τὴν εὐστάθειαν τοῦ ἡθους καὶ τὸ ἐπαιτικὸν ἔχουσι κοινά, ἀλλ' ὑπάρχουσι καὶ πολλαὶ διαφοραί. Οἱ μοναχοὶ εἶχον τὴν σεμνότητα, οὗτοι δὲ τὴν ἀλαζονείαν καὶ ἐκ τῶν μοναχῶν πλεῖστοι ἐγένοντο συγγραφεῖς μεγάλοι καὶ διαπρεπεῖς μελωδοί, ἐν ᾧ οἱ κυνικοὶ κατεφρόνουν τῆς παιδείας καὶ ὀλίγοι συνέγραψαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ'.

ΠΕΡΙ ΣΚΕΠΤΙΚΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΡΩΜΑΪΚΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ

ΜΕΧΡΙ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ.

Ἡ σκέψις, ἣτις ἄλλοτε ἐπέδρασεν ἐπὶ τῆς Ἀκαδημείας, δύο γενεάς μετὰ τὸν Τίμωνα ἐξηφανίσθη². Εἵκασαν μὲν τινες, ὅτι οὗτος ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἴδρυσεν διαρκῆ Πυρρώνειον σχολήν³, ἀλλ' ἡ εἰκασία αὕτη δὲν φαίνεται πιθανή. Διότι κατὰ Διογένη τὸν Λαέρτιον⁴ Πτολεμαῖος ὁ Κυρηναῖος ἀνενέωσεν τὴν

¹) Zeller III², 1, 693 σημ. 2. ²) Zeller III², 2, 1. ³) Pappenheim De Sitz der Schule der Pyrrhoneischen Skeptiker, Arch. f. Gesch. der Phil. I, 1888 ἐν σελίδ. 37-53. ⁴) Ἐν βιβλ. IX, 115.

φιλοσοφικὴν ταύτην αἵρεσιν. Περὶ τούτου ὁμῶς οὐδὲν ἀκριβέστερον γινώσκουμεν. Γνωστότερός τούτου ἐγένετο Αἰνησιδῆμος ὁ ἐκ Κνωσοῦ ἢ ἐξ Αἰγῶν καταγόμενος καὶ διὰ τοῦτο ἴσως τὴν τιμὴν τῆς ἀνιδρύσεως τῆς σχολῆς ὁ Εὐσέβιος¹ ἀποδίδει αὐτῷ. Οὗτος διδάσκαλον ἔσχε τὸν Ἡρακλείδην, ὡς παραδίδει ἡμῖν Διογένης ὁ Λαέρτιος². Ὁ Αἰνησιδῆμος ἔγραψεν δὲ κτὼ βιβλία Πυρρωνείων λόγων³, Κατὰ σοφίας, Περὶ ζητήσεως καὶ Ὑποτύπωσιν εἰς τὰ Παρρωνεία. Τὴν πρώτην πραγματείαν ὁ φιλόσοφος προσεφώνησε τῷ Ἀκαδημαῖκῳ Λευκίῳ Τοξέτρωνι⁴. Ἐν τῷ πρώτῳ λόγῳ δεικνύει τὴν διαφορὰν τῶν Ἀκαδημαϊκῶν πρὸς τοὺς Πυρρωνείους, διότι ἐκεῖνοι μὲν εἶναι δογματικοί, οὗτοι δ' ἀπορητικοί καὶ παντὸς δόγματος ἀπολελυμένοι⁵. Ἐπίστευον δ' οἱ περὶ τὸν Αἰνησιδῆμον, ὅτι ἡ σκέψις αὐτῶν ἄγει εἰς τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Ἡρακλείτου⁶. Καθ' ὅλου εἰπεῖν, ὁ Κνώσιος φιλόσοφος ἐνόμιζεν, ὅτι οὐδὲν ὑπάρχει βέβαιον εἰς κατάληψιν, οὔτε δι' αἰσθήσεως, οὔτε διὰ νοήσεως⁷. Ἐλεγε δὲ καὶ δέκα τρόπους, καθ' οὓς τὰ ὑποκείμενα παραλλάσσοντα φαίνονται, π. χ. ἡ αὐτὴ μορφή κατὰ τὰ διάφορα κάτοπτρα ἄλλοῖα θεωρεῖται⁸. Τοῖς δέκα τούτοις τρόποις ὁ Ἀγρίππας παρεισήγαγε πέντε ἄλλους⁹.

¹) Ἐν Εὐαγγ. προπ. XIV, 18, 29. 673 d "μηδενός δ' ἐπιστραφέντος αὐτῶν, ὡς εἰ μηδὲ ἐγένοντο τὸ παράπαν, ἐχθές καὶ πρόψην ἐν Ἀλεξανδρίᾳ ἢ κατ' Αἴγυπτον Αἰνησιδῆμός τις ἀναζωπυρεῖν ἤρξατο τὸν ὕθλον τοῦτον".

²) Ἐν βιβλ. IX, 115. ³) Σέξτ. πρὸς μαθηματ. VIII, 215. ⁴) Φῶτ. ἐν βιβλ. 212. ⁵) Αὐτόθι. ⁶) Σέξτ. Πυρρων. ὑποτυπ. I, 210 "Ἐπεὶ δὲ οἱ περὶ τὸν Αἰνησιδῆμον ἔλεγον, ὅδὸν εἶναι τὴν σκεπτικὴν ἀγωγὴν ἐπὶ τὴν Ἡρακλείτειον φιλοσοφίαν, διότι προηγείται τοῦ τάναντία περὶ τὸ αὐτὸ ὑπάρχειν τὸ τάναντία περὶ τὸ αὐτὸ φαίνεσθαι, καὶ οἱ μὲν σκεπτικοί φαίνεσθαι λέγουσι τάναντία περὶ τὸ αὐτὸ, οἱ δὲ Ἡρακλείτσιοι ἀπὸ τούτου καὶ ἐπὶ τὸ ὑπάρχειν αὐτὰ μαίερχονται, φαιμέν πρὸς τούτους".

Παράβαλλ. Pappenheim, Der angebliche Heraklitismus des Skeptikers Aenesidemus, Berlin 1889 καὶ Susemihl II, 340. ⁷) Φῶτ. ἐν βιβλ. 212. ⁸) Ὁρα K. Göbel, Die Begründung der Skepsis des Aenesidemus durch die zehn Tropen, Bielefeld 1880.

⁹) Διογένης. Λαέρτ. IX, 88.

Τὰ διδάγματα τοῦ Πύρρωνος καὶ τοῦ Ἀθησιδήμου γινώσκουμεν ἐκ τῶν συγγραμμάτων Σέξτου τοῦ Ἐμπειρικοῦ, ὅστις ἔζη ὀλίγον χρόνον πρὸ Διογένους τοῦ Λαέρτιου. Ἐπειδὴ δ' ὁ Γαληνὸς δὲν μνημονεύει τούτου, εἰ καὶ εἶχε πρὸς τοῦτο ἀφορμὴν, εἰκάζεται, ὅτι δὲν ἔγραψε πρὸ αὐτοῦ¹. Φαίνεται λοιπόν, ὅτι ἡ συγγραφή τούτου ἐγένετο τὸ 180—200 μ. Χ. Ὁ Σέξτος διδάσκαλον ἔσχεν Ἡρόδοτον τὸν Ταρσέα καὶ μαθητὴν τὸν Σατορνῖνον². Τὸν Σέξτον τούτον δὲν πρέπει νὰ συγχέωμεν οὔτε μετὰ τοῦ Χαιρωνέως Σέξτου, ὅστις ἦτο ἀδελφιδόυς τοῦ Πλουτάρχου καὶ διδάσκαλος τοῦ Μάρκου Ἀνρηλίου, οὔτε μετὰ τοῦ ἱστορικοῦ Σέξτου τοῦ Ἀφρικανοῦ. Ὁ ἡμέτερος φιλόσοφος ἦτο ἱατρὸς ἀκολουθῶν τῇ ἐμπειρικῇ ἱατρικῇ καὶ ἐντεῦθεν ἔσχε καὶ τὸ ἐπίθετον ἐμπειρικός. Ὅτε δ' οὗτος ἦτο νέος, ἔγραψε περὶ ἱατρικῶν ἐν τῷ συγγράμματι, ὃπερ ἐπεγράφετο Ἱατρικὰ ὑπομνήματα ἢ Ἐμπειρικὰ ὑπομνήματα³. Ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ οἱ πλείστοι ὁπαδοὶ τῆς νέας Πυρρωνείου σχολῆς ἦσαν ἱατροί, ὡς Μηνόδοτος ὁ Νικομηδέως καὶ ὁ Σατορνῖνος⁴. Καὶ ὁ Γαληνός, περὶ οὗ ἔσται λόγος ἐν τοῖς ἔπειτα, ἦτο ἱατρὸς καὶ φιλόσοφος. Ἡ ἐμπειρικὴ σχολὴ τῶν ἱατρῶν κατ' ἐξοχὴν ἔκλινε πρὸς τὴν σκεπτικὴν αἵρεσιν, διότι οὗτοι εἶχον πολλὰς ἀμφιβολίας περὶ τῶν αἰτιῶν τῶν νόσων καὶ τῶν δραστικῶν δυνάμεων τῶν φαρμάκων⁵. Τοῦ Σέξτου περιήλθον εἰς ἡμᾶς δύο συγγράμματα ἀκέραια, αἱ Πυρρωνεῖοι ὑποτυπώσεις ἐκ τριῶν βιβλίων συνιστάμεναι καὶ τὰ Σκεπτικά, ἅπερ κοινῶς ἐπιγράφονται Πρὸς μαθηματικούς⁶. Ἀλλ' ἡ ἐπιγραφή

¹) Christ 586. ²) Διογένης Λαέρτ. IX, 116 "Ἡρόδοτος δὲ διήκουσε Σέξτου ὁ ἐμπειρικός, οὗ καὶ τὰ δέκα τῶν σκεπτικῶν καὶ ἄλλα κάλλιστα. Σέξτιον δὲ διήκουσε Σατορνῖνος ὁ Κυθηναῖος, ἐμπειρικός καὶ αὐτός". ³) Σέξτ. Πρὸς γραμμ. 61. ⁴) Διογένης Λαέρτ. VII, 116. ⁵) "Oga Zeller III², 2, 8. ⁶) Pappenheim, De Sext. Empirici librorum numero et ordine, Berl. 1874 καὶ Haas, Über die Schriften des Sext. Empirikus, Progr. von Burghausen 1883.

αὕτη ἀρμόζει μόνον εἰς τὸ πρῶτον μέρος τοῦ συγγράμματος. Τὸ ἔργον τοῦτο συνίσταται ἐξ ἑνδεκα βιβλίων, ἐξ ὧν τὰ μὲν ἐξ πρῶτα ἀποτείνονται πρὸς τοὺς διδασκάλους τῶν ἐγκυκλίων μαθημάτων, δηλ. τῆς γραμματικῆς, τῆς ῥητορικῆς, τῆς γεωμετρίας, τῆς ἀριθμητικῆς, τῆς ἀστρολογίας καὶ τῆς μουσικῆς. Τὰ δὲ λοιπὰ πέντε ἀποτείνονται πρὸς τοὺς δογματικοὺς φιλοσόφους, ἥτοι πρὸς τὰ τρία κύρια μέρη τῆς δογματικῆς φιλοσοφίας, τὴν λογικὴν, φυσικὴν καὶ ἠθικὴν¹. Τὰ πέντε ταῦτα βιβλία θεωροῦνται ὡς συμπλήρωμα τῶν Πυρρωνείων ὑποτυπώσεων. Τὰ δύο μνημονευθέντα συγγράμματα, ὧν ἡ γλῶσσα εἶναι ξηρά, δικαίως τάσσονται ἐν τοῖς σπουδαίοις βοηθήμασι τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας. Ἐν τοῖς χειρογράφοις πλὴν τῶν δύο τούτων συγγραμμάτων φέρονται καὶ πέντε ἠθικοὶ λόγοι ἐν Δωρικῇ διαλέκτῳ, ἀλλ' εἰκάζεται, ὅτι εἶναι ἔργον Σέξτου τοῦ Χαιρωνέως², περὶ οὗ ἄρτι εἴρηται.

Εἰ καὶ ὁ Φαῶρωϊνος ἔτασεν ἑαυτὸν ἐν τοῖς Ἀκαδημαϊκοῖς, ὅμως τίθεται ἐν τοῖς Σκεπτικοῖς· διότι τὸ ἄριστον αὐτοῦ σύγγραμμα εἶχεν ὑπόθεσιν τοὺς Πυρρωνεῖους³. Οὗτος κατήγετο ἐξ Ἀρλεάτου τῆς Γαλλίας, ἦτο ἐρμαφρόδιτος⁴ καὶ θεωρεῖται ὡς ὁ πολυμαθέστατος φιλόσοφος τῶν χρόνων τοῦ Ἀδριανοῦ. Ἐπειδὴ δ' ἦτο ἀντίζηλος τοῦ αὐτοκράτορος ἐν τῇ ῥητορικῇ, συνδραμόντες οἱ ἐν τέλει ἔρρηξαν τὴν ἐν Ἀθήναις χαλκὴν εἰκόνα τούτου⁵. Κατ' ἐξοχὴν ὅμως ὁ Φαῶρωϊνος διεκρίθη κατὰ τὴν ἡχηρὰν φωνήν, ὅπερ συμβαίνει ἐνίοις τῶν ῥητόρων. Ὁ Γαλάτης φιλόσοφος εἶχεν ἀντιζήλους φιλοτιμίας πρὸς τὸν ἡμέ-

¹) Διογένης ὁ Λαέρτιος (VII, 116) μνημονεύει δέκα βιβλίων, ἄλλα φαίνεται, διὰ αἱ δύο πραγματεῖαι πρὸς τοὺς μαθηματικούς καὶ πρὸς τοὺς γεωμέτρους ὡς συγγενεῖς ἦσαν συνδεσμέναι ἐν ἐνὶ βιβλίῳ. ²) Christ ἐν σελίδ. 587.

³) Φιλόστρατος. I, 8, 6 «τοὺς φιλοσοφούμενους αὐτῶν τῶν λόγων, ὧν ἄριστοι οἱ Πυρρωνεῖοι», Παράβαλλ. Zeller III², 2, 52.

⁴) Σουΐδ. ἐν λ.

⁵) Φιλόστρατος, ἐν σελίδ. 490.

τερον Πλούταρχον¹. ὁ ἀντιζηλία δὲν κατέπιπτεν εἰς ἔχθραν, ὡς γίνεται δηλὸν ἐκ τούτου, ὅτι ὁ Χαιρωνεὺς ἀνέθετο τῷ Γαλάτῃ τὴν Περὶ τοῦ πρώτου ψυχροῦ πραγματείαν καὶ τὴν Περὶ φιλίας, ἣς ἀπώλετο. Καὶ ὁ Φαβωρίνος εἶχε γράφει διατριβήν, ἐπιγραφομένην Πλούταρχος ἢ Περὶ τῆς Ἀκαδημικῆς διαθέσεως. Πλήν ταύτης συνέταξε λόγον ἄξια συγγράμματα, ὡς Παντοδαπὴν ὕλην, Ἀπομνημονεύματα, Πυρρωνείους τρόπους, Περὶ τῆς Ὀμήρου φιλοσοφίας καὶ ἄλλα. Ὁ συγγραφεὺς ἦτο ἀπικιστής², ἀλλὰ τὸ λεκτικὸν αὐτοῦ χαρακτηρίζεται ὡς ἀσθενές. Ἀνδράνευθα ὁμῶς ἀσφαλῶς νὰ κρίνωμεν, διότι τὰ ἔργα τοῦ πολυγράφου συγγραφέως ἀπώλοντο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘ'.

ΠΕΡΙ ΝΕΩΝ ΠΥΘΑΓΟΡΕΙΩΝ.

Κατὰ τὸν τέταρτον π. Χ. αἰῶνα ἡ Πυθαγόρειος σχολὴ ἐξηφανίσθη³, ἀλλὰ τὰ Πυθαγόρεια μυστήρια συνδεδεμένα μετὰ τῶν Ὀρφικῶν διέμενον καὶ ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ὡς γίνεται δηλὸν ἐν τοῖς ποιηταῖς τῆς μέσης κωμωδίας. Ὁ Ἀντιφάνης⁴ καὶ ὁ Ἀλεξίς⁵ λέγουσιν, ὅτι οἱ Πυθαγορίζοντες δὲν τρώγουσιν ἔμψυχα οὐδὲ πίνουσιν οἶνον, ἀλλὰ τούτοις ἤρχουν αἱ ἰσχάδες, τὰ στέμφυλα, ὁ τυρὸς καὶ ποιήριον ὕδατος.

¹) Πλούταρχ. Συμποσ. προβλ. VIII, 10. ²) Γαλήν. Περὶ ἀρίστης διδασκαλ. Β'. 17. ³) Διόδωρ. Σικελ. XV, 76. ⁴) Παρ' Ἀθην. Α, 161.

Πρωτὸν μὲν ὥσπερ πυθαγορίζων ἐσθίει
ἔμψυχον οὐδέν, τῆς δὲ πλείστης τοῦ βολοῦ
μάξης μελαγχρῆ μερίδα λαμβάνων λείπει.

⁵) Ἀντίστι 161 C.

Ἡ δ' ἐστίασις ἰσχάδες καὶ στέμφυλα
καὶ τυρὸς ἔσται· ταῦτα γὰρ θύειν νόμος
τοῖς πυθαγορείοις.

Λοιπὸν ἡ Πυθαγόρειος αἵρεσις ἐξηλείφθη μὲν ὡς σχολή, διέ-
μεινεν ὁμως ὡς θρησκευμα. Οἱ Πυθαγορίζοντες ἐπέδρασαν καὶ
ἐπὶ τῶν Ἑσσαίων καὶ ἐπὶ τῶν Θεραπειτῶν τῶν Ἰου-
δαίων, διότι ἡ συγγένεια τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας πρὸς τὴν
Ἰουδαϊκὴν αἵρεσιν εἶναι καταφανής¹. Δὲν δύναται δὲ νὰ ὑπο-
τεθῇ, ὅτι ὁ Ἑσσαϊσμός παρήχθη ἐκ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, διότι ἐν
τοῖς σπουδαιοτάτοις ἀντίκειται πρὸς τοῦτον. Ποῦ μὲν ἐγένετο ἡ
ἐπίδρασις, δὲν εἶναι γνωστόν, εἰκάζεται δ' ὁμως, ὅτι ἐν Αἰγύ-
πτῳ. Διότι ἐνταῦθα ἠνώθη ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία μετὰ τῆς
Ἰουδαϊκῆς θεολογίας. Σημειωτέον δ', ὅτι κατὰ τὴν περίοδον
ταύτην ἡ Πυθαγόρειος φιλοσοφία δὲν διετηρήθη καθαρὰ καὶ
ἀμιγής, ἀλλ' ἐγένετο ἐκλεκτικὴ. Διότι ἔλαβε στοιχεῖα καὶ ἐκ τῆς
Ἀκαδημείας, ἐκ τῆς στοᾶς καὶ ἐκ τῆς αἰρέσεως τῶν περιπατη-
τικῶν. Ἐπειδὴ ὁμως οἱ νέοι Πυθαγόρειοι ἤθελον νὰ φαίνωνται
γνήσιοι τοῦ Πυθαγόρου μαθηταί, συνέγραψαν πολλὰ συγγράμ-
ματα, ἅπερ ἀπέδωκαν τῷ Ἀρχύτῃ ἢ καὶ αὐτῷ τῷ Ἰδρυτῇ τῆς
φιλοσοφικῆς σχολῆς.

Ἐπειδὴ λοιπὸν οἱ νέοι Πυθαγόρειοι δὲν ἐξέδιδον τὰ συγ-
γράμματα διὰ τοῦ ἰδίου ὀνόματος, οἱ Ἕλληνες ἰδρυταὶ τῆς νέας
ταύτης σχολῆς διέμειναν ἄγνωστοι. Ἐν τοῖς Ῥωμαίοις ὁμως
ἀρχαιότατοι ἀντιπρόσωποι ταύτης εἶναι ὁ φίλος τοῦ Κικέρωνος
Νιγίδιος Φίγουλος² καὶ ὁ Π. Βατίνιος. Ἐκ δὲ τῶν Ἑλ-
λῆνων πρῶτος Ἀλέξανδρος ὁ Πολύσιτωρ, ὅστις ἔζη κατὰ τὸν
πρῶτον π. Χ. αἰῶνα, μετεχειρίσθη τὰ τοιαῦτα τῶν Πυθαγο-
ρείων ὑπομνήματα³. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην συνετάχθη καὶ

¹) Περὶ τούτων πραγματεύεται διὰ μακρῶν ὁ Zeller III², 2, 234 καὶ ἐξῆς.

²) "Ora Herrtz, De P. Nigidii Fig. Studiis atque operibus, Berl. 1845 καὶ Klein, Quaest. Nigidianae, Bonn 1861. Παράβαλλ. Zeller III², 2, 79.

³) Διογένης Λαέρτις. VIII, 24 "Φησὶ δὲ καὶ ὁ Ἀλέξανδρος ἐν ταῖς τῶν φιλο-
σόφων διαδοχαῖς, καὶ ταῦτα εὗρηκέναι ἐν Πυθαγορικοῖς ὑπομνή-
μασιν".

ἡ πραγματεία *Περὶ τῆς τοῦ παντός φύσεως*, ἥτις ἀπεδόθη τῷ ἀρχαίῳ μαθητῇ τοῦ Πύθαγόρου, τῷ Λουκανῷ¹. Τὸ βιβλίον τοῦτο διαιρεῖται εἰς τέσσαρα κεφάλαια, ἐξ ὧν τὰ μὲν τρία πρῶτα ἔχουσιν ὑπόθεσιν τὰ προελλήματα τῆς αἰδιότητος καὶ ἀφθαρσίας τοῦ κόσμου, τὸ δὲ τέταρτον περιλαμβάνει ζητήματα ἠθικά. Οἱ κριτικοὶ συμφωνοῦσιν, ὅτι τὸ ἔργον εἶναι ὑποβολιμαῖον. Εἰκάζεται δ', ὅτι συνετάχθη ὑπὸ τῶν περιπατητικῶν· διότι ἔχει καὶ ὁμοιότητα πρὸς τὴν πραγματείαν Νικολάου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Περὶ τοῦ παντός*². Ὡσαύτως τῷ Πυθαγορείῳ Ἀρχύτῃ πολλὰ συγγράμματα ὑπεβλήθησαν, ὡς τὸ *Περὶ ἀρχῶν*, *Περὶ τοῦ ὄντος*³.

Τοῖς Πυθαγορείοις ἀνήκονσι καὶ οἱ καλούμενοι *Σέξτειοι* ἐκ τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς αἰρέσεως. Οὗτος ὠνομάζετο Κόϊντος Σέξτειος, ἐγεννήθη τῷ 70 π. Χ. καὶ ἀνῆκεν εἰς ἐπιφανῆ τῆς Ῥώμης οἶκον, ἀλλ' ἀφείλετο τὰς τιμὰς καὶ τὰς ἀρχὰς ὥρμησεν εἰς τὴν φιλοσοφίαν. Ἡ φιλοσοφικὴ αὐτῇ αἵρεσις γεννᾶται περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ πρώτου αἰῶνος μ. Χ. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἰδρυτοῦ προΐστανται τῆς σχολῆς ὁ υἱὸς αὐτοῦ. Ὁπαδοὶ τῆς αἰρέσεως τοῦ Σέξιου ἐγένοντο Σωτίων ὁ Ἀλεξανδρεὺς καὶ ὁ μαθητὴς τούτου Σενέκας, ὁ Κορνήλιος Κέλσος καὶ ἄλλοι⁴. Ἡ φιλοσοφικὴ αὐτῇ αἵρεσις ἐσκοπεῖ τὴν καθαρότητα τοῦ ἠθικοῦ βίου καὶ τὴν ἐγκράτειαν⁵. Τὰ διδάγματα τούτων κατετάχθησαν ἐν βραχείαις γυνώμασι⁶, αἵτινες ἀπώλοντο ἐν τῷ πρωτοτύπῳ. Διετηρήθησαν ὁμῶς λείψανα τούτων ἐν τῇ Λατινικῇ καὶ τῇ Συριακῇ μεταφράσει.

¹) Γράφεται Ὀκελλος καὶ Ὀκελος. Τὸ βιβλίον εὑρεθαι ἐν τῇ συλλογῇ τῶν ἀποσπασμάτων ὑπὸ Mullach, I, 485. ²) Christ ἐν σελίδ. 580 ³) Τὰ ἀποσπάσμι. δρᾶ παρὰ Mullach ἐν σελίδ. 553. Παράβαλλ. Hartenstein, De Arch. Fragment. philos. Leipzig 1833 καὶ Zeller III², 2, 88 σημ. 1 ⁴) Zeller III², 1, 600. ⁵) Christ 579. ⁶) Meinrad Ott, Charakter und Ursprung, d. Sprüche des Philosophen Sextius, Rottweil 1861.

Ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Νέρωνος ἔζη καὶ Ἀπολλώνιος ὁ ἐκ Τυάνων τῆς Καππαδοκίας καταγόμενος, ὅστις ἀνῆκεν εἰς ἐπιφανὲς γένος. Λέγεται, ὅτι κατὰ τὴν κύησιν τούτου ἐνεφανίσθη τῇ μητρὶ Πρωτεὺς ὁ Αἰγύπτιος λέγων, ὅτι εἶναι αὐτός, ὃν κύει. Διὰ τοῦτο ἐθεωρεῖτο ὡς υἱὸς τοῦ Πρωτέως¹. Ἐν Ταρσῷ ἐγένετο ὁπαδὸς τῆς Πυθαγορείου φιλοσοφίας καὶ φαίνεται, ὅτι ἐν τοῖς Ἀσκληπιείοις ἐδιδάχθη τὰ τῆς γοητείας. Ἀπεδήμησε δὲ εἰς πλείστας χώρας, εἰς τὴν Αἴγυπτον, εἰς τὴν Βαβυλῶνα, πρὸς τοὺς Ἀραβίας, πρὸς τοὺς μάγους, τοὺς Βραχμᾶνας καὶ τοὺς γυμνοσοφιστάς. Ὁ θερμοουργὸς οὗτος Πυθαγόρειος μετὰ δεξιότητος τελῶν πολλὰ θαυμάσια καὶ γοητείας εἵλκυσε πολλοὺς θαυμασistas, ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τοῦ Φιλοστράτου, ὅστις ἐπὶ τὸ μυθωδέστερον διεκόσμησε τὸν βίον τοῦ τερατουργοῦ². Κατὰ τὸν Σουΐδαν ἔγραψε Τελετάς ἢ Περὶ θυσιῶν, Διαθήκας, Χρησμούς, Ἐπιστολάς, Πυθαγόρου βίον. Μέχρις ἡμῶν περιεσώθησαν πλείονες τῶν ἑκατὸν ἐπιστολῶν³, ἀλλ' ἡ γνησιότης τούτων ἀμφισβητεῖται⁴. διότι ὑπὸ τοῦ Στοιβαίου ἀποσπῶνται χωρία ἐκ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Τυανέως, ἅτινα δὲν εὐρίσκονται ἐν ταῖς φερομέναις ἐπιστολαῖς. Πλὴν τοῦ Ἀπολλωνίου μνημονεύονται καὶ ἄλλοι Πυθαγόρειοι ζήσαντες κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, δηλ. ὁ Μοδεράτος⁵, ὅστις ἐπὶ Νέρωνος ἢ τοῦ Οὔδοπεσιανοῦ γενόμενος ἔγραψε Περὶ Πυθαγορικῶν σχολῶν, καὶ Νικόμαχος ὁ Γερασηνός. Τούτου μέχρις ἡμῶν περιεσώθη ἡ Ἀριθμητικὴ εἰσαγωγὴ καὶ Ἐγχειρίδιον ἁρμονικῆς. Πυθαγόρειος εἶναι καὶ ὁ Φιλόστρατος, ὅστις ἀνήκει τῷ τρίτῳ αἰῶνι. Ἐπὶ δὲ Ἀδριανοῦ ἔζη ὁ

1) Σουΐδ. ἐν λ. 2) Παράβαλλ. Christ ἐν σελίδ. 580. 3) Ὁρα παρὰ Hersch. Epist. gr. ἐν σελίδ. 110-130. 4) Ὁρα Kayser, Praef. ad. vit. Apollon. ἐν σελίδ. 5 καὶ Westermann, De epist. script. graec. II, 22. 5) Πλούταρχ. Συμποσ. προβλήμ. VIII, 7, 1.

Σεκοῦνδος¹ ὁ διδάσκαλος γενόμενος Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ, ἀλλ' ἀμφισβητεῖται, ἂν οὗτος ἦτο Πυθαγόρειος².

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Κ'.

ΠΕΡΙ ἘΚΛΕΚΤΙΚΩΝ.

Φιλοσοφικὴ αἵρεσις ὀνομάζεται, ὅταν ἀκολουθῇ ἰδίους δόγμασιν ὅταν ὁμως στερεῇται τοιούτων, δὲν ἀρμόζει νὰ ὀνομάζηται τοιαύτη³. Κατὰ τὴν περίοδον ὁμως ταύτην πᾶσαι σχεδὸν αἱ φιλοσοφικαὶ σχολαὶ δὲν ἔμειναν ἀμιγεῖς, καθ' ἃ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἶδομεν. Ὡς ἐπὶ τῆς Ἀκαδημείας ἐπέδρασεν ἡ σκέψις καὶ ἐπὶ τῆς αἰρέσεως τῶν νέων Πυθαγορείων ἡ Ἀκαδήμεια, ἣ στοὰ καὶ τὸ Λύκειον, οὕτω καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις γένεσι τῶν γραμμάτων π. χ. τὸ ἔπος καὶ ἡ λυρική ποίησις παρήχθησαν μὲν κεχωρισμένα ἀλλήλων, βραδύτερον ὁμως ἐπ' ἐκείνου ἐπέδρασεν αὕτη.

Παρὰ πολλοῖς μὲν τῶν φιλοσόφων ἀνεμίχθησαν διάφορα φιλοσοφικὰ στοιχεῖα, ἀλλὰ πρῶτος Ποτάμων ὁ Ἀλεξανδρεὺς ζήσας περὶ τὸ τέλος τοῦ δευτέρου αἰῶνος μ. Χ. ἴδρυσεν ἐκλεκτικὴν σχολὴν λαβὼν τὰ ἀρέσκοντα ἐξ ἑκάστης τῶν αἰρέσεων⁴.

¹) Bachmann, Das Leben und die Sentenzen des Philosophen Secundus des Schweigsamen, Halle 1887. ²) Zeller III², 2, 94 σημ. 2. ³) Διογένης Λαέρτις. ἐν Προοίμ. 20 "Αἵρεσιν δὲ λέγομεν, φασί, τὴν λόγῳ τινὶ κατὰ τὸ φαινόμενον ἀκολουθοῦσαν ἢ δοκοῦσαν ἀκολουθεῖν, καθ' ὃ εὐλόγως ἂν αἵρεσιν τὴν σκεπτικὴν καλοῖμεν. Εἰ δὲ αἵρεσιν νοοῖμεν πρόσκλησιν ἐν δόγμασιν, ἀκολουθίαν ἔχουσιν, οἰκέτ' ἂν προσαγορευέοιτο αἵρεσις, οὗ γὰρ ἔχει δόγματα". ⁴) Αὐτόθι 21 "Ἐτι δὲ πρὸ ὀλίγου καὶ ἐκλεκτικὴ τις αἵρεσις εἰσῆλθη ὑπὸ Ποτάμωνος τοῦ Ἀλεξανδρέως, ἐκλεξαμένου τὰ ἀρέσασα ἐξ ἑκάστης τῶν αἰρέσεων. Ἀρέσκει δ' αὐτῷ (καθὰ φησιν ἐν τῇ Στοιχειώσει) δύο κριτήρια τῆς ἀληθείας εἶναι, τὸ μὲν, ὡς ὕψ' οὗ γίνεσθαι ἡ

Οὗτος συνέταξεν Ὑπόμνημα εἰς τὴν Πλάτωνος πολιτείαν¹ καὶ Στοιχείωσιν. Ἐν ταύτῃ ἔλεγεν, ὅτι δύο εἶναι τὰ κριτήρια τῆς ἀληθείας, ἡ κρίσις καὶ ἡ ἀκριβεστάτη φαντασία, ἥτις ὑπομυμνήσκει τὴν σοφίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΑ΄.

ΠΕΡΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ.

Περὶ τῆς ιστορίας τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας ἡδυνάμεθα νὰ ἔχωμεν ἀκριβεῖς εἰδήσεις, ἂν ἐσφύζοντο τὰ πολλὰ καὶ πολυώ-
νυμα τῶν ἀρχαίων συγγράμματα. Ὁ μὲν Κλεπόμαχος εἶχε
γράφει Περὶ αἰρέσεων², ὁ δὲ Φανίας, ὁ μαθητὴς τοῦ Ποσει-
δωνίου, Περὶ Ποσειδωνίων σχολῶν, ὁ δὲ Ἰάσων Φιλο-
σόφων διαδοχὰς³ καὶ ἄλλοι ἄλλας ιστορικὰς πραγματείας.
Ἄλλ' αὗται ἀπώλοντο. Ἐσώθησαν ὁμως τινὰ ἀναγόμενα εἰς
τὴν ιστορίαν τῆς φιλοσοφίας, ὥς τὰ τοῦ Φιλοδήμου, Σέξτου τοῦ
Ἐμπειρικοῦ, τοῦ Πλουτάρχου καὶ ἄλλων, οὓς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν
κατετάξαμεν εἰς τὰς φιλοσοφικὰς αἰρέσεις. Σπουδαῖον βοήθημα
πρὸς μελέτην τῆς ιστορίας εἶναι τὸ τοῦ Διογένηος τοῦ Λαερτίου,
ὅστις εἶχεν ὑπ' ὄψει Ἀπολλόδωρον τὸν Ἀθηναῖον ἐν τῷ βίῳ
τοῦ Ἐπικούρου⁴, τὸν Πλατωνικὸν Σπεύσιππον ἐν τῷ βίῳ τοῦ
Πλάτωνος⁵, τὸν Ἐρμιππον ἐν τῷ τοῦ Ἀριστοτέλους⁶, τὰς Δια-

κρίσις, τούτεστι τὸ ἡγεμονικόν· τὸ δέ, ὡς δι' οὗ, οἷον τὴν ἀκριβεστάτην φαντασίαν».

¹) Σουῖδ. ἐν λ. Παράβαλλ. Zeller III², 1, 743 σημ. 2 καὶ Susemihl II, 295. ²) Διογέν. Λαερτ. II, 92. ³) Σουῖδ. ἐν λ. ⁴) Διογέν. Λαερτ. X, 3. ⁵) Ὁ αὐτὸς III, 2. ⁶) Ὁ αὐτὸς V, 1. Παράβαλλ. Fr. Nietzsche, De Laertii fontibus, Rhein. Mus. 25, 632 καὶ ἐξῆς. Παράβαλλ. Rudolf, Leipz. Stud. VII, 126 καὶ Freudenthal, Hell. Stud. III, 4.

δοχὰς τῶν φιλοσόφων τοῦ Σωτίωνος, τὴν Ἐπιδρομὴν φιλοσόφων τοῦ Μάγνητος Διοκλέους, τὴν Παντοδαπὴν ἱστορίαν τοῦ Φαβωρίνου καὶ ἄλλας πραγματείας.

Περὶ τοῦ προσώπου Διογένηος τοῦ Λαερτίου ὑπάρχει μεγάλη ἀμφισβήτησις παρὰ τοῖς φιλολόγοις. Διότι κατ' ἄλλους μὲν ἔσχε τὸ ἐπίθετον Λαέρτιος ἐκ τῆς ἐν Κιλικίᾳ πόλεως Λαέρτης, ἄλλοι δὲ παράγουσι τοῦτο ἐκ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ οἴκου τῶν Λαερτίων καὶ ἄλλοι κατὰ τὸν Τζέτζην¹ ταυτίζουσι τῷ Διογενίανῳ. Καὶ περὶ τὴν ἡλικίαν τοῦ συγγραφέως ὑπάρχει διαφωνία. Βέβαιον δὲ δύναται νὰ θεωρηθῇ, ὅτι ἔγραψε μετὰ τὸν Σέξτον τὸν Ἐμπειρικόν, (διότι μνημονεύει τούτου²) καὶ πρὸ τοῦ Στεφάνου τοῦ Βυζαντίου. Κατὰ ταῦτα τίθεται περὶ τὰ 200 μ. Χ., ἥτοι ἐπὶ Σεπτίμιον Σεῒρον. Ἴσως δὲν εἶναι καὶ ἀπίθανος ἡ γνώμη, ὅτι ἡ κυρία, ὑπὲρ ἧς ἔγραψε τὸ σύγγραμμα³, εἶναι ἡ Ἰουλίᾳ Δόμνα, δηλ. ἡ γυνὴ τοῦ Σεῒρου. Διότι κατ' ἐντολὴν αὐτῆς καὶ ὁ Φιλόστρατος ἔγραψε τὸν βίον τοῦ Ἀπολλωνίου. Ἄλλοι ὁμῶς νομίζουσιν, ὅτι ὁ Διογένης ἔγραψεν ὑπὲρ Ἀρρίας τῆς φίλης τοῦ Γαληνοῦ. Ὅπως δὲ ποτε συνέταξε Βίους φιλοσόφων ἢ ἀκριβέστερον Βίους καὶ γνώμας τῶν ἐν φιλοσοφίᾳ εὐδοκιμησάντων. Τὸ ἔργον τοῦτο συνίσταται ἐκ δέκα βιβλίων, ὧν προτάσσεται προοίμιον. Ἐν τούτῳ ὁ συγγραφεὺς τὰς ἀρχὰς τῆς φιλοσοφίας ἀνάγει εἰς βαρβάρους, δηλ. εἰς τοὺς Μάγους τῶν Περσῶν, εἰς τοὺς Χαλδαίους τῶν Ἀσσυρίων, εἰς τοὺς Γυμνοσοφιστὰς τῶν Ἰνδῶν καὶ εἰς τοὺς Δρουΐδας τῶν Γαλατῶν⁴. Ὁ Διογένης ἔχει μὲν κλίσιν τινα πρὸς τὴν αἵρεσιν τῶν Ἐπικουρείων, ἀλλὰ δὲν εἶναι φιλόσοφος οὐδὲ συγγραφεὺς αὐτοκράτωρ, ἀλλ' ἐρασιστής

¹) Ἐν Χιλ. Γ', 996. Παράβαλλ. Ἀσώπ. ἐν σελίδι 155. ²) Ἐν βιβλ. IX, 116. ³) Ἐν βιβλ. III, 47 καὶ X 29. Παράβαλλ. Christ ἐν σελίδ. 588 σημ. 4. ⁴) Εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τοῦ προοιμίου.

καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς τὸν Ἀίλιανδον καὶ τὸν Ἀθήναιον. Δὲν δύναται δὲ νὰ ἀκολουθήσῃ γενικαῖς ἀρχαῖς τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας, ἀλλ' εἶναι μόνον συλλογεὺς ἀνεκδότων τῶν φιλοσόφων καὶ ἐπιμελῶς περιγράφει τὰ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου αὐτῶν. Καὶ μεθ' ὅλας ὁμως τὰς ἐλλείψεις τὸ σύγγραμμα τοῦ Διογένους εἶναι πολυτιμοτάτη πηγὴ, ἐξ ἧς δυνάμεθα νὰ ἀντλήσωμεν εἰδήσεις πρὸς μελέτην τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας. Πλὴν τοῦ μνημονευθέντος συγγράμματος ὁ Δαέτριος συνέταξε καὶ ἐπιγράμματα εἰς μεγάλους ἄνδρας. Ἐπειδὴ δὲ ταῦτα ἦσαν πεποιημένα ἐν παντὶ μέτρῳ, τὴν συλλογὴν ὠνόμασε Πάμμετρον, ὅπερ εἶχεν ὑπ' ὄψει ὁ Κεφαλᾶς ἐν τῇ συντάξει τῆς Ἀνθολογίας¹.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΒ'.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΖΟΥΣΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΤΩΝ ΙΟΥΔΑΙΩΝ.

Ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία, ὥς ἐπέδρασεν ἐπὶ τῶν Ῥωμαίων, οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν Ἰουδαίων. Ἡ ἐπίδρασις ὁμως δὲν ἐγένετο ἐν τῇ Παλαιστίνῃ, ἀλλ' ἐν τῇ πόλει τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἔνθα πολλαὶ μυριάδες Ἰουδαίων εἶχον ἐγκατασταθῇ. Ἐν τῇ Αἰγύπτῳ λοιπόν, ὅπου δύο μεγάλοι ἡπείροι τοῦ ἀρχαίου κόσμου συνηγοῦντο, δύο ἀρχαῖοι λαοί, οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Ἰουδαῖοι, ἔτειναν τὰς χεῖρας ἐν φιλίᾳ, ὅπως παραγάγῃσι φιλοσοφικὸν σύστημα. Πρὸς παραγωγὴν τούτου οἱ μὲν Ἰουδαῖοι προσήνεγκον τὴν θρησκείαν αὐτῶν, οἱ δ' Ἕλληνες τὴν φιλοσοφίαν. Πρῶτος Ἀριστόβουλος ὁ Ἰουδαῖος ἐπὶ Πτολεμαίου τοῦ Φιλο-

¹) Ὁρα σελίδ. 271 τοῦ πρώτου τόμου τῆςδε τῆς Γραμματολογίας.

μήτορος ἐπειράθη, ὅπως δείξῃ¹, ὅτι ἡ φιλοσοφία τῶν Ἑλλήνων παρήχθη ἐκ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ Νόμου. Ἐπειδὴ δ' ἐνιαχοῦ περιῆλθεν εἰς δυσκολίαν, ἠναγκάσθη νὰ ἀλλοιώσῃ τὸ κείμενον αὐτοῦ. Τὸ σύγγραμμα τούτου εἶχον ὑπ' ὄψει Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς, ὁ Ὠριγένης καὶ ὁ Εὐσέβιος, ἀλλ' ἡ γνησιότης αὐτοῦ ἠμφισθετήθη ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις².

Τοῦ Ἀριστοξούλου ἐπιφανέστερος ἦτο Φίλων ὁ Ἴουδαῖος, ὅστις ἔλαβε τὸ ἐπίθετον τοῦτο πρὸς διαστολὴν ἀπὸ τῶν ἄλλων συνωνύμων. Οὗτος ἐξ ἱερέων καταγόμενος καὶ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ γεννηθεὶς τῷ 20—30 π. Χ. ἐπὶ Γαίου Καλιγόλα ἐπέμψθη πρεσβευτὴς τοῦ ἔθνους αὐτοῦ εἰς Ῥώμην, ἀλλ' ὁ αὐτοκράτωρ δὲν ἠθέλησε νὰ ἀκούσῃ τῆς πρεσβεΐας. Ὁ Φίλων ἀνῆκων τῇ αἰρέσει τῶν Φαρισαίων καὶ ἐξόχου παιδείσεως τυγῶν προΐστατο τῶν πρεσβευσάντων³. Τὴν παιδείαν τοῦ ἀνδρὸς μαρτυροῦσι καὶ τὰ πολυάριθμα τούτου συγγράμματα, ὧν τὰ πλεῖστα καὶ μέχρις ἡμῶν διετηρήθησαν. Ὡς πρότυπον ὁ Φίλων εἶχε τὸν Πλάτωνα, ὃν ἐπὶ τοσοῦτον ἐμμήθη, ὥστε ἐλέχθη τὰ πολυθρόνητον ἐκεῖνο » ἢ Πλάτων φιλωνίζει ἢ Φίλων πλατωνίζει ». Ἐκ τῶν συγγραμμάτων τούτου ἄλλα μὲν εἶναι ἱστορικά, ὡς τὸ Περὶ τοῦ Μωϋσέως βίου, τὰ δὲ πλεῖστα ἀναφέρονται εἰς ζητήματα τῆς φιλοσοφίας, κατ' ἐξοχὴν δὲ τῆς ἠθικῆς, ὡς Περὶ ἀνδρείας, Περὶ φιλανθρωπίας, Περὶ μέθης. Σημειωτέον, ὅτι οἱ κριτικοὶ ἀμφισθετοῦσι τὴν γνη-

¹) Χρον. Πασχάλ. 143. Κλήμ. Ἀλεξανδρ. ἐν Στρωμ. Α', 360 Ὠριγέν. Κατὰ Κέλσ. Α', 198. ²) Περὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἀνάγνωθι τὸν μακαρίτην Οἰκονόμον ἐν τῷ Περὶ τῶν Ὁ' ἐρμηνευτῶν τῆς Παλαιᾶς Θείας γραφῆς ἐν βιβλ. Α', κεφ. ιβ'. ³) Σουΐδ. ἐν λ. Φώτ. ἐν Βιβλ. 105. Παράβαλλ. Gfröber, Philo und die Alexandr. Religionsphilosophie, Stuttg. 1895 καὶ Wolff, Die Philon. Philosophie in ihren Hauptmomenten dargestellt ἐκδ. β' 1858.

σιότητα ἐνίων συγγραμμάτων, δηλ. τοῦ *Περὶ ἀφθαρσίας κόσμου*¹ καὶ τοῦ *Περὶ βίου θεωρητικοῦ*.

Ὁ Φίλων ὡς βάσιν τῶν ἐρευνῶν αὐτοῦ τίθησι τὴν Ἰουδαϊκὴν θεολογίαν. Κατὰ τοῦτον ἡ ἀγία γραφὴ ἐγένετο καθ' ὑποθήκην θείαν καὶ ὡς τοιαύτη οὔτε ἁμαρτήματα περιέχει, οὔτε ἀτέλειαν. Ἡ θεία δ' ἔμπνευσις δὲν ὑπάρχει μόνον ἐν τῷ πρωτοτύπῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἐλληνικῇ μεταφράσει. Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ Φίλων τοιαύτην γνώμην ἔχει περὶ τῆς ἀγίας γραφῆς, πᾶσα ἄλλη πηγὴ σοφίας εἶναι περιττή. Οὕτως ἡ ἐρμηνεία τῶν ἀγίων γραφῶν εἶναι ἡ πάτριος φιλοσοφία, ὡς λέγει². Κατὰ ταῦτα τὸ κέντρον τῆς σοφίας εἶναι ἡ θεολογία ἀλλὰ καὶ ἡ φιλοσοφία καὶ αἱ ἐγκύκλιοι σπουδαὶ θεωροῦνται ἀναγκαῖα βοηθητικὰ μέσα. Τὰς ἐπιστήμας ὅμως ταύτας μόνον παρὰ τοῖς Ἑλλησι δύναται τις νὰ εὕρῃ. Διὰ τοῦτο τιμᾷ μὲν τοὺς Μάγους καὶ τοὺς Γυμνοσοφιστάς, ὅμως κατ' ἐξοχὴν ἐξαίρει τοὺς Ἑλληνας φιλοσόφους καὶ ἐν τοῖς πρώτοις τὸν Πλάτωνα, ὃν ὀνομάζει μέγαν καὶ ἀοίδιμον. Λέγει μετὰ σεβασμοῦ περὶ τῆς ἱερᾶς κοινότητος τῶν Πυθαγορείων, περὶ τοῦ Παρμενίδου, τοῦ Ἐμπεδοκλέους, τοῦ Ζήνωνος καὶ ἄλλων καὶ ὁμολογεῖ, ὅτι ἡ Ἑλλὰς εἶναι τὸ λίκνον τῶν ἐπιστημῶν καὶ κατὰ ταύτας πασῶν τῶν χωρῶν ὑπερέχει. Ἀλλ' ἐνόμιζεν, ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ σοφία παρήχθη ἐκ τῆς Ἰουδαϊκῆς ἀποκαλύψεως, π. χ. ὅτι ὁ Ἡράκλειτος τὴν θεωρίαν αὐτοῦ ἔλαβεν ἐκ τῆς Γενέσεως. Οὕτω λοιπὸν ὁ Φίλων τὰ δόγματα αὐτοῦ ὑποστηρίζει καὶ διὰ τῆς θείας ἀποκαλύψεως καὶ διὰ τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας. Τὰ φιλοσοφήματα τούτου περιέχουσι καὶ νέον τι, δηλ. τὸν Λόγον, ὅστις γίνε-

¹) *Opus* Bernays, Die unter Philon's Werken stehende Schrift über die Unzerstörbarkeit des Weltalls, Berlin 1876 καὶ Arnim, Über die pseudophilonische Schrift *Περὶ ἀφθαρσίας κόσμου*, Phil. Unters. XI, 1-52.

²) *Opus* Gfröber I, 60 καὶ Zeller III², 2, 296.

ται θεότης, ἣ ἀνήκουσιν αἱ ιδιότητες τοῦ Θεοῦ ὡς δημιουργοῦ καὶ κυβεργήτου τοῦ κόσμου¹. Ὁ Φίλων διὰ τῶν θεωριῶν αὐτοῦ ἐπέδρασεν ἐπὶ τῶν γνωστικῶν καὶ τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας. Ἀλλ' ἡμεῖς δὲν δυνάμεθα νὰ εἰσέλθωμεν εἰς ἀκριβῆ ἐξέτασιν θεολογικῶν ζητημάτων. Εἰ καὶ ἦτο Ἰουδαῖος ὁ Φίλων, ὅμως καλῶς χειρίζεται τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, διότι εἶχεν ὡς βάσιν κατ' ἐξοχὴν τὸν Πλάτωνα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΓ'.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΠΛΑΤΩΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ.

Οἱ ἡμέτεροι πρόγονοι ἐκ παλαιάτων χρόνων εἶχον θεοὺς ἀνθρωποφυεῖς καὶ ἀνθρωποπαθεῖς, οἷς πεποιθότες ἐνίκησαν ἐν Μαραθῶνι, ἐν Σαλαμῖνι καὶ ἐν Πλαταιαῖς, καὶ δι' ὧν ἐπλούτισαν τὴν ποίησιν καὶ τὰ μνημεῖα τῆς τέχνης. Ἀλλ' οὗτοι εἶχον πολλὰς ἠθικὰς ἐλλείψεις, ὥς κατέδειξαν φιλόσοφοι καὶ ποιηταί, ὡς ὁ Ξενοφάνης², ὁ Πρωταγόρας, ὁ Εὐριπίδης³ καὶ ἄλλοι. Ὁ Σωκράτης δὲν κατεπολέμησε μὲν τοὺς θεοὺς, ἀλλ' ἡ διαλεκτικὴ αὐτοῦ μέθοδος ἦτο οὕτως ἰσχυρά, ὥστε οἱ ταλαίπωροι ἐκεῖνοι θεοὶ κατέπεσαν ἐν τοῖς ὀλεθροποιοῖς τῆς διανοίας βαράθροις καὶ συνετρίβησαν. Τούτου γενομένου οἱ φαῦλοι κατέστησαν κύριοι τῶν πραγμάτων τῆς κοινωνίας καὶ τῆς πολιτείας. Οἱ λαοὶ ὅμως τῆς Ἀσίας, εἴτε διότι εἶχον θρησκείας ἠθικωτέρας εἴτε διότι οἱ σοφοὶ αὐτῶν συνετώτεροι τῶν ἡμετέρων ὄντες δὲν εἰργάσθησαν πρὸς κατάρρεσιν τοῦ θρησκευματος αὐτῶν, ὑπερεῖχον τῶν Ἑλλή-

¹) Περὶ τοῦτου ἔγραψεν ὁ πολὺκλανστος φίλος μου Π. Πανλίδης ἐν τῇ διατριβῇ Ἡ περὶ θεοῦ θεωρία κατὰ Φίλωνα τὸν Ἰουδαῖον 1873. ²) Ὁρα τόμ. Ι, 163 τῆσδε τῆς γραμματολογίας. ³) Αὐτοῦ 532.

νων κατὰ τὸ ἰσχυρὸν θρησκευτικὸν αἶσθημα. Ἀφ' οὗ δὲ διὰ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς κοσμοκρατορίας κατέπεσαν τὰ μισότοιχα τῶν ἐθνικοτήτων, αἱ θρησκεῖαι τῆς Ἀνατολῆς ἐκτῶντο καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς Ἕλλησι νέους ὁπαδούς¹, ὥς οἱ Αἰγύπτιοι τῆς Ἰουδαίας ἱερεῖς διὰ τῆς ἀσκητικῆς καθαρότητος τοῦ βίου, οἱ Ἰουδαῖοι διὰ τοῦ ὑψηλοῦ μονοθεϊσμοῦ καὶ οἱ Χριστιανοὶ διὰ τῆς ἀδελφικῆς ἀγάπης καὶ τῆς ἀννυρώσεως τῆς ἀνθρωπίνης ἀξίας.

Οὕτως οἱ Ἕλληνες, οἵτινες τέως κατεῖχον τὰ σκήπτρα τῶν ἰδεῶν, εἶδον, ὅτι ἄλλοι λαοὶ βάρβαροι ὑπ' αὐτῶν ὀνομαζόμενοι ἤρξαντο ἀμφισβητοῦντες τὰ πρωτεῖα. Τοῦτο κατιδόντες ἐπειράθησαν μὲν, ὅπως καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν θρησκείαν ἡθικωτέρας ἰδέας ἐμβάλωσιν², ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν ἐβουλεύθησαν, ἵνα τὴν Ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν πρὸς τὰ θρησκευόμενα τῆς Ἀνατολῆς ἀντιτάξωσι. Τῆς Ἑλληνικῆς ὁμως μεγαλοφυΐας ἐξαντληθείσης δὲν ἦτο δυνατόν νὰ παραχθῶσι νέα φιλοσοφικὰ συστήματα. Ὡς ἡ φλόξ ὀλίγον πρὸ τῆς σφέσεως ἐκπέμπει πολλὰς καὶ μεγάλας λαμπηδόνas καὶ ὥς ἐνίοτε μεγάλοι ποιηταὶ πρὸ τοῦ θανάτου ἄδουσι τὰ κύκνεια αὐτῶν ἔσματα³, οὕτω καὶ ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία πρὸ τῆς ἐξαφανίσεως αὐτῆς περισυναγαγοῦσα τὰς ἐαυτῆς δυνάμεις ἐπειράθη, ὅπως συντάξῃ γενναῖον στρατόπεδον πρὸς ἄμυναν. Προσηκόντως δὲ τὸ φιλοσοφικὸν τοῦτο σύστημα ὀνομάσθη Συγκρητισμός. Εἶναι γνωστόν, ὅτι οἱ Κρηται διηνεκῶς ἐπολέμουν πρὸς ἀλλήλους· ὅτε δ' ὁμως ἔξωθεν ἐπῆρχετο πολέμος, τοὺς ἐσωτερικοὺς πολέμους διαλύσαντες συνίσταντο κατ' αὐτοῦ, ὅπερ Συγκρητισμὸς ἐκαλεῖτο⁴. Κατὰ παρα-

¹) Παράβαλλ. Christ ἐν σελίδ. 687. ²) Ὁ Monk (Griech. Litt II, 515) παρατηρεῖ, ὅτι ὁ Ἑλληνισμὸς ἐγένετο αὐτὸς εὐσεβής, ὅπως ἀμυνθῇ πρὸς τὰς βαρβαρικὰς θρησκείας. ³) Ὁρα Εἰσαγωγ. μου εἰς Οἶδ. ἐπὶ Κολ. ἐν ἀρχῇ. ⁴) Πλούταρχ. Περὶ φιλαδεφ. 9 «Φεύγειν δὲ τοὺς ἐχθροὺς καὶ μὴ προσδέχεσθαι, μιμούμενον αὐτὸ γοῦν τῶν Κρητῶν· οἳ πολλάκις στα-

πλήσιον τρόπον αἱ φιλοσοφικαὶ σχολαὶ ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ἐπολέμουν πρὸς ἀλλήλας, ὅτε δ' αἱ θρησκείαι τῆς Ἀνατολῆς δέκην Ἀμαζόνων ἐπῆλθον, συνετάχθησαν κατ' αὐτῶν. Οὕτω λοιπὸν συνετελέσθη ἐκλεκτικὸν τι σύστημα, οὗ οἱ ὁπαδοί, δηλαδὴ οἱ νέοι Πλατωνικοί, ἐπειρῶντο, ὅπως δείξωσιν, ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ Πυθαγόρας, ὁ Παρμενίδης, ὁ Ἐμπεδοκλῆς καὶ οἱ ἄλλοι ἀρχαῖοι φιλόσοφοι συμφωνοῦσι πρὸς τὸν Πλάτωνα καὶ διαφωνοῦσι μόνον κατὰ τὰς λέξεις¹. Μετεχειρίζοντο δ' οὗτοι τὸν Πλάτωνα ὥς μέτρον, δι' οὗ ἐμέτρον τὴν ἀλήθειαν πάντων τῶν ἄλλων. Τὸ ἐκλεκτικὸν τοῦτο σύστημα τῶν Ἀλεξανδρινῶν ἄγαν μὲν ἐταπείνωσαν ὁ Ritter καὶ ὁ Prantl², ἄγαν δ' ὑπερετίμησεν ὁ περικλεῆς τῶν νεωτέρων χρόνων φιλόσοφος, ὁ Hegel³. Τοῦναντίον ὁ Zeller⁴ πειρᾶται, ὅπως ἀνέυρῃ τὴν πραγματικὴν ἀξίαν τοῦ φιλοσοφικοῦ τούτου συστήματος. Κατὰ τοῦτον ἡ αἵρεσις τῶν νέων Πλατωνικῶν δὲν εἶναι σύστημα συνάπτον τὰς ἀτελεῖς ἀρχὰς τῶν προγενεστέρων εἰς ἓν ὅλον, ἀλλὰ μόνον ἀνασῶστασις τοῦ Πλατωνισμοῦ. Αὐτοὶ οὗτοι ᾗθελον νὰ ὀνομάζωνται Πλατωνικοί, διότι ἐνόμιζον, ὅτι ὁ Πλατωνισμὸς περιέχει πᾶσαν ἀλήθειαν, ἣν ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία διὰ τῶν εὐγενεστάτων αὐτῆς ἀντιπροσώπων παρήγαγεν.

Ὅπως δὴποτε πρόδρομος μὲν τῆς νέας Πλατωνικῆς φιλοσοφίας εἶναι ὁ Νουμίνιος⁵, ἰδρυτῆς δὲ Ἀμμῶνιος ὁ Σακκάς. Ἐπωνομάσθη δ' οὕτω, διότι ἐκ ταπεινοῦ γένους καταγόμενος ἠναγκάζετο κατ' ἀρχὰς νὰ μετέρχεται τὸ ἐπάγγελμα τοῦ σακκοφόρου ἢ ἀχθοφόρου. Λέγεται, ὅτι ἦτο Χριστιανὸς

σιάζοντες ἀλλήλοις καὶ πολεμοῦντες, ἔξωθεν ἐπιόντων πολεμίων, διελύοντο καὶ συνίσταντο· καὶ τοῦτο ἦν ὁ καλούμενος Συγκρητισμός». Παράβαλλ. Δόναλδος. II, 144 ἐν τῇ μεταφράσει τοῦ Βαλέττα. ¹) Kirehner, Philos. d. Plotin, 180. ²) Geschichte d. Log. 613. ³) Geschichte d. Phil I, 182 καὶ III, 11 καὶ 81. ⁴) Ἐν τόμ. III², 2, 373. ⁵) Περὶ τούτου εἴπομεν ἐν σελίδ. 642 τῶν ἔμπροσθεν.

ἐκ Χριστιανῶν καὶ ὅτι μετέστη πρὸς τοὺς ἐθνικούς, ὅτε ἤψατο τῆς φιλοσοφίας¹. Ὁ Ἀμμώνιος δὲν ἔγραψεν, ἀλλ' ἡ διδασκαλία αὐτοῦ ἐνεποίει τοῖς μθηταῖς ζωηροτάτην αἴσθησιν. Οὗτοι θεώρουν τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ ὡς ἀποκάλυψιν ὑψηλοτέρας σοφίας, ἣν οὐδεὶς τῶν μεμνημένων εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ἀνακοινώσῃ ἄλλοις. Λέγεται τοῦλάχιστον, ὅτι τρεῖς τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, ὁ Πλωτῖνος, ὁ Ἐρέννιος καὶ ὁ ἐθνικός Ὁριγένης συνεφώνησαν, ὅπως μὴ δημοσιεύσωσι τὰ δόγματα τοῦ διδασκάλου. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ Ἐρέννιος παρέβη τὴν συμφωνίαν, ἀπηλλάγησαν τῆς ὑποχρεώσεως καὶ οἱ ἄλλοι καὶ ἀπαλλαγέντες ἐποίησαν τὸ αὐτό². Ἐπειδὴ δ' ὁ Ἀμμώνιος δὲν κατέλιπε σύγγραμμα, φαίνεται, ὅτι οἱ μεταγενέστεροι ἀπέδιδον τῷ Ἀμμωνίῳ πᾶν, ὃ τι ἐν τοῖς ἔπειτα χρόνοις ἐδίδασκεν ἡ τῶν νέων Πλατωνικῶν σχολή, ὡς τοῦτο συνέβη τῷ Πυθαγόρᾳ καὶ τοῖς Πυθαγορείοις³. Ὁ Ἱεροκλῆς, γράψας δύο αἰῶνας μετὰ τὸν Ἰδρυτὴν τῆς σχολῆς, λέγει, ὅτι ὁ Ἀμμώνιος ἀνέμιξε τὰ δόγματα τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους⁴.

Ἐπιφανέστατος τῶν μαθητῶν τοῦ Ἀμμωνίου ἐγένετο Πλωτῖνος ὁ ἐκ Λυκοπόλεως τῆς Αἰγύπτου γεννηθεὶς τῷ 204 μ. Χ. Ὁ Λυκοπολίτης κατὰ τὴν νεανικὴν ἡλικίαν ἡμεροάσαστο πολλῶν διδασκάλων, ἀλλὰ παρὰ τούτοις δὲν εὗρισκε τὸ ζητούμενον, μέ-

¹) Εὐσεβ. ἐν Ἑκκλ. ἱστορ. ζ', 96 Ὁ Ἀμμώνιος μὲν γὰρ Χριστιανὸς ἐν Χριστιανοῖς ἀνατραφεὶς τοῖς γονεῦσιν, ὅτε τοῦ φρονεῖν καὶ τῆς φιλοσοφίας ἤψατο, εὐθὺς πρὸς τὴν κατὰ νόμους πολιτείαν μετεβάλετο. Παράβαλλ. Κορνοτόν. Φιλολογ. καὶ κριτικ. ἱστορ. Α', 474. ²) Πορφύρ. ἐν βίῳ Πλωτ. 3. ³) Παράβαλλ. Zeller III², 2, 401. ⁴) Παρὰ Φωτ. ἐν βιβλ. 251 Ὁ καὶ διέμεινε τοῦτο τὸ πάθος ταῖς φιλοσόφοις διατριβαῖς ἐνοκῆσαν ἕως Ἀμμωνίου τοῦ Ἀλεξανδρέως τοῦ θεοδιδάκτου. Οὗτος γὰρ πρῶτος ἐνθουσιάσας πρὸς τὸ τῆς φιλοσοφίας ἀληθινόν, καὶ τὰς τῶν πολλῶν δόξας ὑπεριδὼν τὰς ὀνειδος φιλοσοφίᾳ προστριβομένας, εἶδε καλῶς τὰ ἑκατέρου (Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους) καὶ συνήγαγεν εἰς ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν νοῦν, καὶ ἀστασίαστον τὴν φιλοσοφίαν παραδέδωκε πᾶσι τοῖς αὐτοῦ γνησίοις».

χρὶς οὗτου φίλος τις συνέστησε τοῦτον τῷ Ἀμμωνίῳ, οὗ θερμὸς ὀπαδὸς γενόμενος ἠκροάσατο ἔνδεκα ἔτη. "Οτε δ' ἤγε τὸ 39^{ον} ἔτος τῆς ἡλικίας, ἠκολούθησε τῷ αὐτοκράτορι Γορδιανῷ στρα-
τευσάμενῳ ἐπὶ τοῖς Πέρσας, διότι κατελήφθη ὑπὸ ἐπιθυμίας,
ὅπως σπουδάσῃ τὰ τῶν Μάγων. Ἀλλὰ τῆς στρατείας ἐκείνης
ἀποτυχούσης ὁ Πλωτῖνος μόλις ἐσώθη εἰς τὴν Ἀντιόχειαν, ὅθεν
εἰς Ῥώμην μεταβὰς ἵδρυσεν σχολήν, εἰς ἣν συνέρρεον πολυά-
ριθμοι μαθηταὶ καὶ μαθήτριά. Τοῖς θαυμασταῖς τοῦ φιλοσόφου
ἀνῆκε καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Γαλληνὸς καὶ ἡ σύζυγος αὐτοῦ Σα-
λωνίνη, οἵτινες ἐπέτρεψαν, ἵνα ἡρηγωμένη πόλις τῆς Καρπα-
νίας μετονομασθῇ Πλατωνόπολις. Ἐν τῇ φιλοσοφικῇ ταύτῃ
πόλει ἔμελλον νὰ ἐφαρμοσθῶσιν αἱ Πλατωνικαὶ ἰδέαι καὶ πραγ-
ματωθῇ τὸ ἰδεῶδες τοῦ φιλοσόφου, εἰ μὴ διὰ φθόνον, ὡς λέγει ὁ
Πορφύριος¹, ἣ δὲ ἄλλην αἰτίαν ἢ ἀπόφασιν ἐματαιοῦτο. Ἐπειδὴ
ὁ Πλωτῖνος εἶχε νοσηρὸν σῶμα, ὅπερ διετήρει διὰ τῆς διαίτης,
δὲν εἶμα τὸ ζωῶδες πλαίσιον, ἐν ᾧ περιείχετο τὸ θεῖον αὐτοῦ
πνεῦμα². Καταφρονητῆς δ' ὢν τοῦ σώματος δὲν ἐπέτρεπεν,
ὅπως ληφθῇ εἰκὼν, ἀλλ' ὁ μαθητὴς αὐτοῦ Ἀμέλιος εἰσέγαγεν
εἰς τὸ σπουδαστήριον τοῦ φιλοσόφου τὸν ζωγράφον Καρτέριον,
ὅστις ἰδὼν ἀπεμνημόνευσεν τὸ εἶδος. "Οτε δ' ἤγε τὸ ἐξηκοστὸν
τῆς ἡλικίας ἔτος, ἔθανεν ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ Ζήθου
ἔχων παρ' ἑαυτῷ τὸν Εὐτύχιον. Ἡ καθαρότης τοῦ ἥθους, ὁ
ἐνθουσιώδης μυστικισμὸς, οὗ ἦτο μεστός, καὶ ἡ ἔνωσις τῆς
ἐπιστήμης μετὰ τοῦ θεοῦ³ ἐνέπνεον τοῖς ἀκροαταῖς τὴν πεποί-
θησιν, ὅτι εἶναι ὃν ὑπερέτερας φύσεως.

¹) Πορφύρ. ἐν βίῳ Πλωτίν. § 2. Παράβαλλ. Zeller III², 2, 413 καὶ Christ ἐν σελίδ. 688. ²) Πορφύρ. ἐν κεφ. 12, § 114 ἐν σελίδι 63. ³) Δόνατο. II, 153. ⁴) Πορφύρ. 23 "Οὕτως δὲ μάλιστα τούτῳ τῷ δαιμονίῳ φαιτὶ πολλάκις ἀνάγοντι ἑαυτὸν εἰς τὸν πρῶτον καὶ ἐπέκαινα θεὸν ταῖς ἐν-
νοαίαις καὶ κατὰ τὰς ἐν τῷ συμποσίῳ ὑφηγημένας ὁδοὺς τῷ Πλάτῳ ἐφάνη
ἐκεῖνος ὁ θεὸς ὁ μῆτε μορφὴν μῆτε τινὰ ἰδέαν ἔχων, ὑπὲρ δὲ τοῦν καὶ πᾶν
τὸ νοητὸν ἰδρυμένος".

Ὁ Πλωτῖνος κατέλιπε πενήκοντα καὶ τέσσαρα συγγράμματα, ἅπερ ὁ μαθητὴς αὐτοῦ Πορφύριος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ διδασκάλου κατένειμεν εἰς ἑξ ἑννεάδας. Τὰ ἡμέτερα χειρόγραφα ἔχουσιν ὡς βάσιν τὴν ἔκδοσιν τοῦ Πορφυρίου, ἀλλ' οἱ ἀρχαῖοι εἶχον καὶ ἄλλην, δηλ. τὴν τοῦ Εὐτυχίου. Ἡ διαίρεσις ἐγένετο καθ' ὕλην καὶ ἡ μὲν πρώτη περιεῖχε τὰ ἠθικὰ συγγράμματα, ἡ δὲ δευτέρα καὶ ἡ τρίτη τὰ φυσικὰ, ἡ τετάρτη τὰ περὶ τῆς ψυχῆς, ἡ πέμπτη τὰ περὶ τοῦ νοῦ καὶ ἡ τελευταία τὰ περὶ τοῦ ἐνὸς καὶ τοῦ ἀγαθοῦ. Σημειωτέον, ὅτι ἡ διαίρεσις αὕτη ἔχει τὸ αὐθαίρετον, διότι δὲν ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψει αἱ διάφοροι ἐποχαί, καθ' ἃς αἱ πραγματεῖαι ἐγράφησαν¹. Κατὰ τὰς διαφόρους ἐποχὰς ποικίλλει καὶ τὸ λεκτικὸν τοῦ συγγραφέως, διότι ἀλλαχοῦ μὲν εὐρίσκομεν τὴν βραχυλογίαν τοῦ Θουκυδίδου, ἀλλαχοῦ δὲ τὴν ἀκριβολογίαν τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ ἀλλαχοῦ τὴν ῥητορείαν τοῦ Πλάτωνος. Καὶ πάλιν ὅτε μὲν ὁ Πλωτῖνος γράφει εὐλήπτως καὶ σαφῶς, ὅτε δὲ σκοτεινῶς. Καθ' ὅλου εἰπεῖν, ἡ γλῶσσα εἶναι ἡμελημένη καὶ ἄτεχνος καὶ αἱ πραγματεῖαι στεροῦνται προοιμίου καὶ ἐπιλόγου². Ἀλλ' οὐχ ἦτιον ἡ παράστασις ἔχει τι ἐπαγωγόν. Διότι ὑπάρχουσι πολλαὶ παραξολαί, μῦθοι καὶ ἀλληγορίαι καὶ πυκνὰ νοήματα³.

Ὡς βάσιν ὁ συγγραφεὺς ἔχει τὸν Πλάτωνα, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων φιλοσόφων ἔλαβεν οὐχὶ ὀλίγας θεωρίας, ὡς παρὰ τοῦ Δημοκρίτου καὶ τοῦ Ἀναξαγόρου καὶ τοῦ Ἐμπεδοκλέους καὶ τοῦ Παρμενίδου. Κατ' ἐξοχὴν ὅμως ἡ νέα Πλατωνικὴ φιλοσοφία ἔχει συγγένειαν πρὸς τὸν Χριστιανισμόν⁴, διότι καὶ

¹) "Ora Kirchhoff, Specimen novae editionis operum Plotinianorum, Berol. 1847. ²) Christ ἐν σελίδ. 689. ³) Πορφύρ. 14. "Ἐν δὲ τῷ γράφειν σύντομος γέγονε καὶ πολύνους, βραχύς τε καὶ νοήμασι πλεονάζων ἢ λέξεις, τὰ πολλὰ ἐνθουσιῶν καὶ ἐκπαθῶς φράζων καὶ μετὰ συμπαθείας ἢ παραδόσεως". ⁴) Ora K. Vogt, Neoplatonismus und Christenthum, Berlin. 1836.

αὕτη δέχεται τὴν Τριάδα· τὸ ἀγαθόν, ὅπερ ὀνομάζει θεὸν βασιλέα¹ καὶ προπάτορα², τὸν νοῦν καὶ τὴν τοῦ νοητοῦ κόσμου ψυχὴν. Αἱ τρεῖς αὗται ἀρχαὶ ἀντιτίθενται πρὸς τὴν ὕλην, ἥτις δὲν μετέχει τῆς ἀληθοῦς ὑπάρξεως καὶ εἶναι αἰτία τοῦ κακοῦ. Ὁ τῇ δε κόσμος, ἵνα μεταχειρισθῶ τὴν φράσιν τοῦ Πλωτίνου, συνέστη ἐκ τούτου, ὅτι μέρη τοῦ θείου, ἐκ τῆς οὐρανίας ψυχῆς ὡς σπινθηρες ἀποσπασθέντα, εἰσέδυσαν εἰς τὴν ὕλην καὶ τὰ ἐνταῦθα ἀτελεῖ ἀπεικονίσματα, ἥτοι εἶδωλα τῶν θείων ἰδεῶν, παρήγαγον. Κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ Πλωτίνου ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι μὲν μέρος τῆς ὑπεριτέρας ψυχῆς, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀνάμειξιν μετὰ τῆς ὕλης ἀκάθαρτος³. Ἀπὸ τῶν δεσμῶν ταύτης ἔχει καθήκον νὰ ἀπαλλαγῇ καὶ εἰς τὴν καθαρότητα τοῦ ἁγίου πνεύματος νὰ ἐπιστρέψῃ. Διὰ τοῦτο καὶ θνήσκων ὁ Πλωτῖνος ἔλεγε πρὸς τὸν Εὐτύχιον, ὅτι ἀνέμενεν αὐτόν, ὅπως ἀσπασθῇ τελευταῖον, ἐν ᾧ πειρᾶται, ὅπως ἀναγάγῃ τὸ ἐν αὐτῷ θεῖον πρὸς τὸ ἐν παντὶ θεῖον⁴. Ἐκ τῆς θεωρίας τοῦ φιλοσόφου τούτου προκύπτει, ὅτι πᾶσαι αἱ ἀρεταὶ οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ καθαρμός⁵ οὐχὶ τῆς ψυχῆς καθ' ἑαυτὴν (διότι αὕτη δὲν μολύνεται), ἀλλ' ἐν σχέσει πρὸς τὸ σῶμα⁶. Ἡ τριάς λοιπὸν τῶν Χριστιανῶν⁷ ἀπαντᾷ καὶ παρὰ τοῖς νέοις Πλατωνικοῖς, ὡς καὶ παρὰ τοῖς Μανιχαίοις, οἵτινες ἐδέχοντο τὸ ὑπέριστατον Ὅν μετὰ τῶν παραρτημάτων αὐτοῦ, τοῦ Μῖθρα καὶ τοῦ Παρακλήτου. Νομίζομεν, ὅτι ἐξερχόμεθα τῶν ὁρίων τοῦ ἡμετέρου

¹) Ἐν Ἐνν. II, 9, 9. ²) Ἐν. Ἐνν. V, 5, 3. ³) Christ ἐν σελίδ. 690.

⁴) Πορφύρ. ἐν βίῳ Πλωτίν. § 94 καὶ 95. ⁵) Ἐν Ἐνν. I, 6, 6. ⁶) Ἐστὶ γὰρ δὴ, ὡς ὁ παλαιὸς λόγος, καὶ ἡ σωφροσύνη καὶ ἡ ἀνδρεία καὶ πᾶσαι ἀρεταὶ καθαρῶς καὶ ἡ φρόνησις αὐτήν. ⁷) Ἐν III, 6, 5. ⁸) Ἀλλὰ τίς ἡ καθαρῶς ἂν τῆς ψυχῆς εἴη μηδαμῇ μεμολυσμένης, ἢ τί τὸ χωρίζον αὐτὴν ἀπὸ τοῦ σώματος, ἢ ἡμῖν ἡ καθαρῶς ἂν εἴη καταλιπεῖν μόνην; Παράβαλλ. Zeller III², 2, 538 καὶ Kirchner, Die Philosophie des Plotin, 1874.

⁷) Ὁρα Κορυθόν. Α', 247.

σκοποῦ, ἃν ἐπειρώμεθα, ὅπως δεῖξωμεν τὴν ἐπίδρασιν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας ἐπὶ τῶν θεωριῶν τούτων. Παρατηροῦμεν μόνον, ὅτι ὁ ἰδρυτὴς τῆς νέας Πλατωνικῆς φιλοσοφίας, ὁ Ἀμμωνίος, ἦτο τὸ κατ' ἀρχὰς Χριστιανὸς καὶ ἄρα ἐγίνωσκε τὰ τῆς ἁγίας Τριάδος. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ὁ Μανιχαῖος ἐγίνωσκε τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ἴσως ἀνέγνω τὰ δόγματα τοῦ Νουμηνίου ἢ τοῦ Πλωτίνου¹. Ἀλλ' ὑπάρχει καὶ σπουδαία διαφορὰ, διότι ὁ μὲν Χριστιανισμὸς διδάσκει κατὰξασιν τοῦ θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, ἡ δὲ νέα Πλατωνικὴ φιλοσοφία ἀνάξασιν τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸν Θεόν.

Μαθητὴς τοῦ Ἀμμωνίου ἐγένετο πλὴν τοῦ Πλωτίνου ὁ Ἐρῆννιος, περὶ οὗ δὲν ἔχομεν ἀκριβεστέρας εἰδήσεις. Ὁ δ' Ὀριγένης ὁ ἐθνικός, ὃν πρέπει νὰ διαστέλλωμεν τοῦ χριστιανοῦ, τάσσεται ἐν τοῖς ἀρίστοις μαθηταῖς τοῦ Ἀμμωνίου, εἰ καὶ οὗτος δὲν ἠσχολήθη περὶ τὴν συγγραφὴν. Μνημονεύεται δ' ὡς ἔργον αὐτοῦ τὸ Περὶ δαιμόνων. Τῶν μαθητῶν τούτων ἐπιφανέστερος ἦτο ὁ Διονύσιος Κάσσιος Λογγῖνος², ὅστις ἐγένετο διδάσκαλος τῆς φιλολογίας, ξητορικῆς καὶ φιλοσοφίας. Πρὸς τὸν Πορφύριον, εἰ καὶ διεφώνησε πρὸς τοῦτον ἐν τισι ζητήμασι, διέκειτο φιλικῶς. Ἐπειδὴ ἐγένετο διδάσκαλος καὶ σύμβουλος τῆς βασιλίσσης Ζηνοβίας, μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Παλμύρας ἐφρονεύθη ἐπὶ Αὐρηλιανοῦ. Οὗτος ἔγραψε πολλὰς φιλογολικὰς διατριβὰς καὶ ὑπομνήματα, ὡς εἰς τὸν Τίμαιον καὶ εἰς τὸν Φαίδωνα τοῦ Πλάτωνος. Ἐκ τῶν συγγραφεῶν αὐτοῦ διετηρήθη ἐν μέρει τὸ Περὶ ὕψους.

Τῶν μαθητῶν τοῦ Πλωτίνου ἐγένετο ὁ Γεντιλιανός, ὅστις ἐκ τῆς πατρίδος αὐτοῦ ὀνομάζεται Ἀμέλιος ἢ Ἀμέριος· διότι κατήγετο ἐκ τῆς Ἀμερίας τῆς Ὀμβρικῆς³. Οὗτος τὸ

¹) Πορφύρ. ἐν βίῳ Πλωτίν. 20, Παράβαλλ. Zeller III², 2, 408 ²) Ὁρα Σουῖδ ἐν λ. ³) Παράβαλλ. Δόνατο, II, 161.

κατ' ἀρχὰς ἐγένετο ἀκροατὴς τοῦ Λυσιμάχου, εἶτα δὲ κατὰ τὸ 246 εἰς Ῥώμην μεταβὰς ἡκροάσατο ἐπὶ εἴκοσι καὶ τέσσαρα ἔτη τοῦ Πλωτίνου. Κατὰ τὸν χρόνον δέ, καθ' ὃν ἐτελεύτα ὁ διδάσκαλος, διέτριψεν ἐν Ἀπαμείᾳ τῆς Συρίας¹. Ὁ Ἀμέλιος ἦτο θαυμαστὴς τοῦ Πλωτίνου, εἰ καὶ ἡ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας μνημονεύει διαφορῶν τιῶν αὐτοῦ πρὸς τὰ διδάγματα τοῦ διδασκάλου. Ἐν τινι μακροῦ συγγράμματι ἐπειράτο, ὅπως δέξῃ, ὅτι ὁ Νουμήριος δὲν εἶναι ὁ διδάσκαλος τῶν δογμάτων τοῦ Πλωτίνου. Ἀξίον δὲ σημειώσεως, ὅτι οὗτος δὲν ἦτο πολέμιος τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὥς ὁ Πορφύριος, ἀλλ' ἐτίμα τοῦτον².

Ὁ δὲ Πορφύριος γεννηθεὶς τῷ 233 μ. Χ. ἦτο Τύριος τὴν πατρίδα καὶ ἐν τῇ πατρίᾳ γλώσσει ὠνομάζετο Μάλχος. Ἀλλὰ πρῶτον μὲν ὁ φίλος αὐτοῦ Ἀμέλιος μεταφράσας τὸ Σημιτικὸν ὄνομα διὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ ὠνόμασεν αὐτὸν Βασιλέα, εἶτα δ' ὁ Λογγίνος Πορφύριον, δηλ. τὴν πορφύραν περιβεβλημένον, ἦτοι τὸν βασιλέα. Ὁ Πορφύριος ὁμῶς ὠνομάζει ἑαυτὸν Τύριον³. Τὸ κατ' ἀρχὰς οὗτος ἐν Ἀθήναις ἐγένετο ἀκροατὴς τοῦ Λογγίνου, εἶτα δ' εἰς Ῥώμην μεταβὰς κατὰ τὸ 262 ἔγραψε διατριβὴν κατὰ τῶν δογμάτων τοῦ Πλωτίνου, πρὸς ἣν ἀπήντησεν ὁ Ἀμέλιος. Ὁ Πορφύριος ἔγραψε καὶ δευτέραν διατριβήν, ἣν ἀνεσκεύασε πάλιν ὁ Ἀμέλιος οὕτως εὐστόχως, ὥστε ὁ Τύριος φιλόσοφος μεταπεισθεὶς οὐ μόνον συνέταξε παλινῳδίαν⁴, ἀλλὰ καὶ πιστὸς τοῦ Πλωτίνου μαθητὴς καὶ ὁπαδὸς ἐγένετο. Τοῦτο κατὰ δηλὸν γίνεται ἐκ τῆς συντάξεως τοῦ βίου καὶ ἐκ τῆς ἐκδόσεως τῶν συγγραμμάτων τοῦ διδασκάλου, οὗ ἡκροάσατο ἐπὶ ἑξ ἔτη. Ἀλλ' ὑπὸ μελαγχολίας καταληφθεὶς ἠναγκάσθη νὰ ἀπέλθῃ εἰς Σικελίαν, ὅπου διέτριψε χρόνον τινά⁵. Ἐπανακάμψας δ' εἰς

¹) Zeller III², 2, 569. ²) Εὐσεβ. ἐν Εὐαγγ. προπαρ. Θ, 19. ³) Ἐν βίῳ Πλωτίν. 8. Παράβαλλ. Zeller III², 2, 572 σημ. 5. ⁴) Ἐν βίῳ Πλωτίν. 18. ⁵) Αὐτόθι 11.

Ῥώμην ἐδίδασκεν οὐ μόνον φιλοσοφίαν, ἀλλὰ καὶ γραμματικὴν καὶ ἱστορίαν. Ἐν ᾧ δ' ἤδη ἦτο γέρον, ἔλαβεν εἰς γάμον τὴν χριστιανὴν χήραν Μάρκελλαν, ἣτις εἶχεν ἐπὶ τέκνα. Μέχρις ἡμῶν περιεσώθη ἐπιστολὴ τις πρὸς ταύτην ἀπευθυνομένη, ἐν ᾗ οὗτος πραγματεύεται περὶ πρακτικῆς φιλοσοφίας. Εἰκάζεται δ', ὅτι ἐτελεύτησε κατὰ τὸ 304 μ. Χ.¹ Ἀνὴρ ἡσχολήθη μόνον περὶ τὴν διδασκαλίαν ὁ Πορφύριος, ἀλλὰ καὶ περὶ τὴν συγγραφὴν καὶ δὴ ἐγένετο πολυγραφώτατος. Ἐκ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ ἄλλα μὲν ἔχουσιν ὑπόθεσιν τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας καὶ τὴν ἐξήγησιν τῶν ἀρχαιοτέρων φιλοσόφων, ἄλλα δὲ τὴν γραμματικὴν καὶ τὴν ἱστορίαν². Τῷ Πορφυρίῳ ἀποδίδονται ἐξήκοντα περίπου συγγράμματα, ὧν σπουδαιότερα θεωροῦνται Βίος Πυθαγόρου, Περὶ Πλωτίνου βίου καὶ τῆς τάξεως τῶν βιβλίων αὐτοῦ, Περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων, Ἡ πρὸς Ἀνεξῶ ἐπιστολή, Περὶ τοῦ ἐν Ὀδυσεύει τῶν νυμφῶν ἄντρον, Κατὰ Χριστιανῶν. Ἐκ τῶν πολυαριθμῶν ἀπομνημονευμάτων τοῦ Πορφυρίου ἄξια μνείας εἶναι ἡ Εἰσαγωγὴ εἰς τὰς Ἀριστοτέλους κατηγορίας καὶ Ἐξήγησις εἰς τὰς Ἀριστοτέλους κατηγορίας κατὰ πεῦσιν καὶ ἀπόκρισιν. Αἱ πραγματεῖαι αὗται κατὰ τὸν Μέσον αἰῶνα ἦσαν ἐν μεγάλῃ τιμῇ καὶ ἐθεωροῦντο ὡς ἐργχειρίδιον τῆς λογικῆς³. Μικρὰν ἀξίαν ἔχουσιν αἱ συγγραφαὶ Ὅμηρικὰ ζητήματα καὶ αἱ ἀπολεσθεῖσαι Περὶ τῆς Ὀμήρου φιλοσοφίας, καὶ Περὶ τῶν παραλελειμμένων τῶ ποιητῇ ὀνομάτων. Ἐν τοῖς συγγράμμασι τοῦ Πορφυρίου δύνатаί τις νὰ ἴδῃ, ὅτι οὗτος δὲν στερεῖται μὲν εὐφυνίας, ἀλλὰ δὲν κατεῖχε καὶ τὴν δημιουργικὴν τοῦ διδασκάλου δύναμιν. Ἀν

¹) Περὶ τοῦ βίου τοῦ Πορφυρίου ὑπάρχει παλαιὰ τις διατριβὴ ὑπὸ Lucas Holstenius, De vita et scriptis Porphyrii, Cant. 1655. ²) Ἀτελὲς τις κατάλογος τῶν συγγραμμάτων φέρεται παρὰ Σουῖδ ἐν λ. ³) Prantl, Geschichte der Logik I, 626.

εἶναι βαθὺς ἐρευνήτης, ἀλλὰ πάντες ὁμολογοῦσιν, ὅτι διὰ τῆς σαφοῦς αὐτοῦ παραστάσεως ἠδυνήθη νὰ ἐρμηνεύσῃ τὰ σκοτεινὰ τοῦ Πλωτίνου δόγματα. Καὶ παρὰ τῷ Πορφυρίῳ εἶναι εὐκόλον νὰ ἴδῃ τις τὸ ἐνθουσιᾶδες καὶ τὸν μυστικισμόν, ἀλλ' ἀναντιρρήτως εἶναι ὁ νηφαλιώτερος τῶν νέων Πλατωνικῶν. Πρὸς τοῦτο συνεζάλετο καὶ ἡ διδασκαλία τοῦ Λογγίνου, ὅστις ἦτο ὁ πρῶτος φιλόσοφος κριτικὸς τῶν χρόνων ἐκείνων, καὶ ἡ σπονδὴ περὶ τὰ λογικὰ τοῦ Ἀριστοτέλους συγγράμματα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΔ'.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΩΝ ΙΕΡΩΝ ΓΡΑΦΩΝ.

Αἱ φάλαγγες τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἦσαν οἱ πρόδρομοι τοῦ Χριστιανισμοῦ. Αὐταὶ μεταδοῦσαι τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ τοῖς ἀρχαίοις λαοῖς κατέστησαν τούτους ἱκανούς, ὅπως ἐννοήσωσι τὴν διδασκαλίαν τοῦ Χριστοῦ. Τίς ἄλλη γλῶσσα ἠδύνατο νὰ ἐπαρκέσῃ πρὸς διδασκαλίαν ὑψηλῶν διδαγμάτων; Ἐν ταύτῃ λοιπὸν ἐγράφησαν τὰ βιβλία τῆς καινῆς διαθήκης. Κατὰ τὸν Εὐδῆσιον¹ ταῦτα διαιροῦνται εἰς τέσσαρας τάξεις· α') Εἰς τὰ Ὁμολογούμενα, ἥτοι τὰ κανονικά, ἐν οἷς ἡ τῶν εὐαγγελίων τετρακτὺς, αἱ πράξεις τῶν Ἀποστόλων, αἱ Ἐπιστολαὶ τοῦ Παύλου καὶ ἡ Ἀποκάλυψις τοῦ Ἰωάννου· β') Εἰς τὰ Ἀντιλεγόμενα, δηλ. ἀμφίβοла, ὡς τὰς ἐπιστολάς τοῦ Ἰακώβου, Ἰούδα κτλ. γ') Εἰς τὰ Νόθα, δηλ. Παύλου πράξεις, Ἀποστόλων διαδοχὰς καὶ δ') Εἰς τὰ Αἰρετικά, τὰ

¹) Ἐν Ἑκκλ. ιστορ. III, 25. Παράβαλλ. Christ ἐν σελίδ. 727. Ὁ Pileiderer, Das Urchristentum, seine Schriften und Lehren, Berl. 1887. Th. Zahn, Geschichte des neutestamentlichen Kanons, Erlangen 1888 καὶ Weizsäcker, Das apostolische Zeitalter der christl. Kirche, Freiburg 1889.

ὀνόματι τῶν Ἀποστόλων πρὸς τῶν αἰρετικῶν προφερόμενα, ἐν οἷς τὰ ἀπόκρυφα εὐαγγέλια τοῦ Πέτρου, Θωμᾶ καὶ Μαθθίω καὶ Τὰς ὡς Ἀνδρέου καὶ Ἰωάννου καὶ τῶν ἄλλων Ἀποστόλων πράξεις. Ἄλλως ἢ Κανὴ διαθήκη διαιρεῖται εἰς τρία μέρη· εἰς τὸ ἱστορικόν, ὅπερ περιέχει τὰ τέσσαρα εὐαγγέλια καὶ τὰς πράξεις τῶν Ἀποστόλων· εἰς τὸ διδακτικόν, περιλαμβάνον τὰς ἐπιστολὰς τῶν Ἀποστόλων καὶ εἰς τὸ προφητικόν, ἧτοι εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν τοῦ Ἰωάννου¹. Ἡμεῖς ἐνταῦθα θέλομεν πραγματευθῆ μόνον περὶ τῶν Ὁμολογουμένων ἀρχόμενοι ἐκ τῶν Εὐαγγελίων.

Τὸ πρῶτον ἔγραψεν ὁ Ματθαῖος² ἢ Λευὶς ἢ καὶ Λευί, ὁ υἱὸς τοῦ Ἀλφαίου. Οὗτος τὸ κατ' ἀρχὰς ἦτο τελῶνης ἐν τῇ Τιβεριάδι³, εἶτα δὲ προσκληθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ ἐγένετο ἐκ τῶν δώδεκα Ἀποστόλων. Ἐπὶ τινι χρόνῳ ὁ Ματθαῖος ἐδίδασκεν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ· ὅτε δ' ἐμελλε νὰ ἀπέλθῃ ἐντεῦθεν, συνέταξε τὸ Εὐαγγέλιον πρὸς χρῆσιν τῶν Ἰουδαίων⁴, οὓς πειρᾶται, ὅπως πείσῃ, ὅτι ὁ Ἰησοῦς εἶναι ὁ Χριστός. Ἐπειδὴ δὲ ἔγραφε χάριν τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ⁵, δὲν ὀρίζει πολλὰ τοπικὰ ἔθιμα, ὥς ποιοῦσιν οἱ ἄλλοι εὐαγγελισταί. Συνεγράφη λοιπὸν τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Ματθαίου κατὰ τὴν Ἑβραϊκὴν γλῶσσαν μεμιγμένην μετὰ Χαλδαϊκῶν καὶ Συριακῶν λέξεων. Τινὲς ἐνόμισαν, ὅτι τοῦτο εὐθὺς ἐν ἀρχῇ ἐγράφη Ἑλληνιστί, ὅπερ δὲν εἶναι πιθανόν. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ εὐαγγέλιον δὲν φέρει σημεῖα μεταφράσεως, εἰκάζεται, ὅτι αὐτὸς ὁ Ματθαῖος εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν μετέφρασεν, ὅτε ἐξηκολούθησε τὴν ἀποστολικὴν

¹) *Ὁρα Κωνστ. Κοντογόν. Εἰσαγωγὴν εἰς τὴν ἁγίαν γραφὴν ἐν Ἀθήναις 1859, ἐν σελίδ. 115. ²) Ματθαῖος δηλοῖ τὸν Θεόδωρον. ³) Weber, Kurzgefasste Einleitung in die heiligen Schriften alten und neuen Testaments, 1887 ἐν σελίδι 214. ⁴) Περὶ πάντων τῶν ζητημάτων τοῦ κεφαλαίου τούτου μετὰ πολυμαθείας πραγματεύεται ὁ πολύκλαυστος φίλος μου Ν. Δαμαλάς, Ἑρμηνεία εἰς τὴν Κανὴν Διαθήκην ἐν σελίδ. 78. ⁵) Εἰρην. Κατὰ αἰρέσ. 3, 1 καὶ Εὐσέβ. ἐν Ἑκκλ. ἱστορ. ζ', 25.

αὐτοῦ ἐνέργειαν παρὰ τοῖς ἐθνικοῖς¹. Ἄλλοι δ' ἄλλον μεταφραστὴν παραδίδουσιν, ὥς Ἰάκωβον τὸν ἀδελφόθεον καὶ τὸν Ἀποστόλον Παῦλον². Ὅπως δὴποτε τὸ μὲν πρωτότυπον ἐξηφανίσθη, ἢ δ' ἑλληνικὴ μετάφρασις ἐκράτησε. Κατὰ τὸν Εἰρηναῖον ὁ Ματθαῖος συνέγραψε τὸ εὐαγγέλιον, ὅτε ὁ Πέτρος καὶ ὁ Παῦλος ἐν Ῥώμῃ ἐκήρυκσον καὶ ἴδρουν τὴν ἐκκλησίαν. Ἐντεῦθεν ἡ συγγραφή τίθεται τῷ 64 μ. Χ. Ποῦ δ' ἔγραψεν ὁ εὐαγγελιστής, δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστόν, ἀλλ' ἐκ τοῦ Εὐσεβίου³ εἶναι δυνατὸν νὰ εἰκάσωμεν, ὅτι τοῦτο ἐγένετο ἐν Παλαιστίνῃ. Ἀνὲν ἔγραψε δὲ τὸ εὐαγγέλιον κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν, διότι ὁ σκοπὸς αὐτοῦ ἦτο, ὅπως δείξῃ, ὅτι ὁ ὑπὸ τῆς παλαιᾶς Διαθήκης προαγγελθεὶς Χριστὸς εἶναι ὁ Ἰησοῦς. Διὰ τοῦτο συχνάκις μεταχειρίζεται τὴν φράσιν, ὅπως πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν.

Ὁ δὲ Μάρκος τὸ κατ' ἀρχὰς Ἰωάννης ὀνομαζόμενος προσέλαβε τὸ Ῥωμαϊκὸν ὄνομα καὶ ὑπὸ τοῦτο φέρεται ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς τοῦ Παύλου καὶ Πέτρου. Ἦτο δὲ υἱὸς τῆς εὐπόρου Μαρίας, κατοικοῦσης ἐν Ἱερουσαλήμ. Λέγεται καὶ υἱὸς τοῦ Πέτρου⁴, ἀλλὰ τοῦτο δηλοῖ μόνον, ὅτι κατηχηθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου ἐγένετο πνευματικὸς αὐτοῦ υἱός. Ἐπὶ τινα χρόνον ὁ Μάρκος ἠκολούθησε τῷ Παύλῳ καὶ κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐν Ῥώμῃ αἰχμαλωσίας τοῦ Ἀποστόλου διέτριβε μετ' αὐτοῦ⁵. Ἀλλ' ἡ παράδοσις φέρει τὸν Μάρκον εἰς στενωτέραν σχέσιν πρὸς τὸν Πέτρον ἢ πρὸς τὸν Παῦλον. Διότι ὑπὸ τοῦ Παπίου, τοῦ Εἰρηναίου καὶ ἄλλων ὀνομάζεται ἐρμηνευτὴς τοῦ Πέτρου⁶. Ἀλλὰ παρὰ τοῖς θεολόγοις ὑπάρχει μεγάλη ἀμφισβήτησις περὶ τῆς σημασίας ταύτης τῆς λέξεως. Ὁ Bleek ὑπέλαβεν,

¹) Weber ἐν σελίδ. 214. ²) Κοινογόν. ἐν σελίδ. 119. ³) Ἐν Ἑκκλ. ιστορ. γ'. 24. ⁴) Πέτρ. 5, 13. Ν. Δαμασκ. ἐν σελίδ. 82. ⁵) Κολ. 4, 10. Φιλήμ. 24. ⁶) Εὐσέβ. ἐν Ἑκκλ. ιστορ. γ', 39.

ὅτι ὁ Μάρκος μετέφραζεν εἰς τὴν Λατινικὴν γλῶσσαν, ἣν ὁ Πέτρος ἤγνόει. Πιθανωτέρα ὅμως εἶναι ἡ ἐξήγησις, καθ' ἣν ὁ Μάρκος παρέδωκεν εἰς τὴν γραφὴν, ὅτι παρὰ τοῦ Πέτρου ἤκουσε. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ἰουστῖνος τὸ δεύτερον εὐαγγέλιον ὀνομάζει τοῦ Πέτρου¹. Τοῦτο ἔγραψεν ὁ Μάρκος οὐχὶ χάριν τῶν Ἰουδαίων, ὡς ὁ Ματθαῖος, ἀλλὰ χάριν τῶν ἄλλων ἐθνῶν, καθ' ὃ γίνεται δῆλον καὶ ἐκ τούτου, ὅτι ἐν αὐτῷ ἐλλείπουνται προφητικαὶ μαρτυρίαι. Τινὲς ἐνόμισαν, ὅτι ὁ εὐαγγελιστὴς οὗτος ἔγραψε λατινιστί, ὅπερ δὲν εἶναι ἀληθές. Διότι καὶ ὁ Ἱερώνυμος καὶ ὁ Ἀύγουστῖνος παραδίδουσιν, ὅτι πάντα τὰ τῆς Καινῆς διαθήκης ἐγράφησαν ἐλληνιστὶ πλὴν τοῦ κατὰ Ματθαῖον εὐαγγελίου². Ἐν τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ Μάρκου φέρονται μὲν πολλαὶ λατινικαὶ λέξεις³, ἀλλ' ὁ Εὐαγγελιστὴς μακρὸν χρόνον ἐν Ῥώμῃ διατρίψας καὶ τὴν λατινικὴν γλῶσσαν μεταχειριζόμενος ἐνόμισε περιττὸν νὰ μεταφράσῃ ταύτας εἰς τὴν Ἑλληνικὴν, ἅψ' οὐ αὐταὶ ἐγένοντο συνήθεις καὶ παρὰ τοῖς Ἑλλήσιν. Οἱ ἀντιδοξοῦντες ἀντιπάσσουνσι τὸν λόγον, ὅτι ὁ Μάρκος ἔγραψε κατ' ἐξοχὴν χάριν τῶν Ῥωμαίων. Ἀλλὰ τότε οὐ μόνον οἱ Ῥωμαῖοι, ἀλλὰ καὶ αἱ Ῥωμαῖαι διελέγοντο Ἑλληνιστί. Ὅτι δὲ τὸ ἐπιχείρημα τῶν ἀντιδοξούντων εἶναι ἀσθενές, γίνεται κατάδηλον καὶ ἐκ τούτου, ὅτι καὶ ὁ Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολῇ τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν μετεχειρίσθη. Τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Μάρκου παραβαλλόμενον πρὸς τὸ τοῦ Ματθαίου δεικνύει μείζονα ἀκρίβειαν καὶ πλατυτέραν τῶν συμβάντων ἐκθεσιν, ἀλλ' ἡ γλῶσσα αὐτοῦ δὲν εἶναι καθαρὰ καὶ περιέχει πολλοὺς Ἑβραϊσμούς⁴.

Ὁ δὲ τρίτος εὐαγγελιστὴς ὀνομάζεται Λουκᾶς, τὸ δ' ὄνομα ἐγένετο κατὰ συγκοπὴν ἐκ τοῦ *Lucanus* ἢ *Lucilius*, ὡς καὶ τὸ *Σίλας* συνεκόπη παραχθὲν ἐκ τοῦ *Silvanus*⁵. Οὗτος κα-

¹) Weber ἐν σελίδ. 220. ²) Κοντογόν. ἐν σελίδ. 121. ³) Τοιαῦται λέξεις εἶναι δηγρίον, λεγίων, πραιτώριον, φραγγελῶ καὶ ἄλλαι. ⁴) Κοντογόν. ἐν σελίδ. 125. ⁵) Δαμολ. ἐν σελίδ. 100.

τήγετο ἐξ Ἀντιοχείας, ἐπηγγέλλετο τὸν λατρὸν καὶ ἦτο πιστό-
τατος τοῦ Παύλου ὁπαδός. Τὸ τρίτον εὐαγγέλιον συνέγραψεν ὁ
Λουκᾶς, διότι ἐφέροντο πολλαὶ ἱστορίαι τῶν εὐαγγελικῶν
πραγμάτων, ὡς οἱ συγγραφεῖς εἴτε διὰ ζώσης φωνῆς εἴτε καὶ ἐξ
ἐγγράφων ἔμαθον. Ἐπειδὴ δ' ὁμοῦς αὐταὶ δὲν ἦσαν ἀκριβεῖς,
ἐβουλεύθη ὁ Λουκᾶς νὰ ἀντιτάξῃ τὸ ἑαυτοῦ εὐαγγέλιον, ὅπερ
παρέλαβε παρὰ τοῦ Παύλου. Εἰδικώτερον δὲ σκοπεῖ, ὅπως
παράσχω ἀκριβεστέρας γνώσεις περὶ τῆς Χριστιανικῆς πίστεως
τῷ Θεοφίλῳ, ὅστις κατεῖχεν ἐπιφανῆ θέσιν. Περὶ τοῦ τόπου,
ἐν ᾧ τὸ εὐαγγέλιον ἐγράφη, ὑπάρχει ἀμφισβήτησις, ἀλλὰ κατὰ
τὴν πιθανωτέραν γνώμην τοῦτο ἐγένετο ἐν Ἀχαΐᾳ. Κατ' εἰσα-
σίαν δ' ὁ χρόνος τῆς συγγραφῆς τίθεται κατὰ τὸ 64 μ. Χ. Ὁ
Λουκᾶς γινώσκει τὰ εὐαγγέλια τοῦ Ματθαίου καὶ Μάρκου, οἷς
ἀκολουθεῖ. Ἡ γλῶσσα τοῦ εὐαγγελιστοῦ τούτου εἶναι μὲν κα-
θαρά, ἀλλὰ περιέχει συριασμοὺς καὶ λατινισμούς.

Τελευταῖος¹⁾ ἔγραψε τὸ εὐαγγέλιον αὐτοῦ ὁ Ἰωάννης, ὅστις
ἦτο υἱὸς τοῦ ἀλιέως Ζεβεδαίου καὶ τῆς Σαλώμης καὶ ἀδελφὸς
Ἰακώβου τοῦ πρεσβυτέρου. Ἡ Σαλώμη ἀνῆκε ταῖς γυναῖξι
ταῖς ἀκολουθησάσαις τῷ Χριστῷ μέχρι τοῦ σταυροῦ²⁾. Πρὸς
τὸν μαθητὴν τοῦτον ὁ Ἰησοῦς ἔδειξεν ἰδιαίτερον ἀγάπην καὶ
διὰ τοῦτο παρέλαβεν εἰς τὴν μεταμόρφωσιν καὶ εἰς τὴν κατ' ἰδίαν
προσευχήν³⁾. Ἐπειδὴ οἱ πόροι τοῦ πατρικοῦ οἴκου δὲν ἦσαν
ἐπαρκεῖς, ὁ Ἰωάννης δὲν ἔτυχε τελείας παιδείας, ἀλλ' ἡ ἔξο-
χος φύσις, ἡ ἀγνή καρδιά καὶ ἡ πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπη ἀνεπλή-
ρωσαν τὴν ἑλλειψιν καὶ ἀνέδειξαν αὐτὸν ἐπιφανῆ τοῦ Χριστοῦ
μαθητὴν. Μετὰ τὴν ἀνάληψιν τοῦ Χριστοῦ ὁ Ἰωάννης ἐδίδασκε
μετὰ τοῦ Πέτρου ἐν Σαμαρείᾳ⁴⁾ καὶ ἐν Ἀσίᾳ καὶ διέτριψε πο-
λὸν χρόνον ἐν Ἐφέσῳ⁵⁾. Ἐπὶ Δομυτιανοῦ ἀπῆχθη εἰς Ῥώμην,

1) Εὐσεβ. ἐν Ἐκκλ. ἱστορ. γ', 24 καὶ ε', 14. 2) Weber ἐν σελίδ. 234. 3) Κοινογόν. 131. 4) Πράξ. ἡ, 14-16. 5) Ν. Κάλλ. ἐν Ἐκκλ. ἱστορ. 6, 42.

ὅπου κατεδικάσθη, ἵνα εἰσέλθῃ εἰς δοχεῖον ζέοντος ἐλαίου, καὶ ἐντεῦθεν ἐξωρίσθη εἰς Πάτμον¹. Ἐνταῦθα ἔμεινε δύο ἔτη, διότι ὁ Νερούας ἀνεκάλεσε τοὺς ὑπὸ Δομιτιανοῦ ἐξορισθέντας. Ἐθανε δ' ἐν Ἐφέσῳ ἐπὶ Τραϊανοῦ πλήρης ἡμερῶν διότι ἦγε τὸ ἑκατοστὸν περίπιν ἔτος². Ὁ εὐαγγελιστὴς οὗτος προτίθεται, ὅπως δείξῃ, ὅτι ὁ Ἰησοῦς εἶναι ὁ Χριστός. Συνέταξε δὲ τὸ εὐαγγέλιον κατὰ τὸ 98 μ. Χ. ἐπὶ Τραϊανοῦ κατὰ παράκλησιν τῶν ἐπισκόπων τῆς Ἀσίας καὶ ἄλλων πιστῶν. Ἐκίθησι δ' ἀκριβεῶς τὰ γεγονότα, ὅσα παρέλειψαν οἱ ἄλλοι Εὐαγγελισταί. Οὗτοι μόνον νύξεις περὶ τῆς προαιωνίου ὑπάρξεως τοῦ Σωτῆρος δίδουσι, ἐν ᾧ ὁ Ἰωάννης ἐκείθεν ἀρχόμενος ἐξικνεῖται εἰς τοὺς λόγους, ἐν οἷς αἱ θεῖαι αὐτοῦ ιδιότητες ἐκδηλοῦνται³. Ὅτι τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Ἰωάννου ἐγράφη ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ, οὐδεὶς σπουδαῖος κριτικὸς ἀμφισβῆλλει.

Αἱ δὲ Πράξεις τῶν Ἀποστόλων (*Acta Apostolorum*) συνεγράφησαν ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ, ὅστις τὸ εὐαγγέλιον ὀνομάζει πρῶτον λόγον⁴. Ὅτι ὁ αὐτὸς ἐγράψεν ἀμφότερα, ἀριδῆλως μαρτυρεῖ ἡ μεγάλη τῆς γλώσσης ὁμοιότης. Τὸ εὐαγγέλιον καὶ αἱ πράξεις ἀποτελοῦσιν ἓν ὅλον καὶ ἐν ἐκείνῳ μὲν ὁ Λουκᾶς περιγράφει τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἰησοῦ μέχρι τῆς ἀναλήψεως, ἐν τούτῳ δὲ τὰς ἐνεργείας καὶ τὰ ἀποτελέσματα τοῦ Σωτῆρος, ἅπερ ἐπῆλθον διὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ. Ὀνομάζεται μὲν τὸ ἔργον Πράξεις τῶν Ἀποστόλων, ἀλλὰ δύναται τις νὰ εἴπῃ, ὅτι ὁ Εὐαγγελιστὴς μόνον περὶ τοῦ Πέτρου καὶ Παύλου πραγματεύεται καὶ κατ' ἐξοχὴν περὶ τοῦ δευτέρου, οὗ ἐγένετο ὁπαδός. Πρὸς δὲ μακρὸς λόγος γίνεται περὶ τῆς ἰδρύσεως τῆς ἐν Ἱερουσαλὴμ ἐκκλησίας. Καθ' ὅλον εἰπεῖν, διὰ βρα-

¹) Ὁριγένης, εἰς Ματθ. 417 ἐκδ. Uet. ²) Ν. Λαμαλᾶς ἐν σελίδ. 146.

³) Τοῦτο ἐκδηλοῦται ἐν τῷ προλόγῳ. Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεόν καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος. Ὅρα Λαμαλ. ἐν σελίδ. 199. ⁴) Ἐν Πράξ. α', 1.

χέων ὁ Εὐαγγελιστὴς περιγράφει τὸν τρόπον, καθ' ὃν ὁ Χριστιανισμὸς τὸ πρῶτον διεδόθη ἐν Ἱεροσολύμοις καὶ ἐντεῦθεν ὡς ἀπὸ κέντρου εἰς τὴν περιφέρειαν. Περὶ τῶν πράξεων τῶν Ἀποστόλων εἶχον γραφὴ καὶ ἄλλαι πραγματεῖαι, ἀλλ' ἡ Ἐκκλησία μόνον τὴν βίβλον τοῦ Λουκᾶ ἐδέξατο. Ταύτην ἔγραψεν ἐν Ἑλληνικῇ γλώσσῃ καὶ προσεφώνησε τῷ Θεοφίλῳ, ὡς καὶ τὸ Εὐαγγέλιον. Ὁ δὲ χρόνος τῆς συγγραφῆς αὐτοῦ ὁρίζεται κατὰ τὸ 70 μ. Χ., ἥτοι μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Ἱερουσαλῆμ. Λέγεται δ', ὅτι ἐγράφη ἐν Ῥώμῃ ἢ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἀλλὰ πιθανότερον φαίνεται τὸ πρῶτον¹.

Αἱ ἀρχαιόταται γραφαὶ τῆς Καινῆς διαθήκης εἶναι αἱ Ἐπιστολαὶ τοῦ Παύλου. Οὗτος ἐγεννήθη ἐν Ταρσοῦ τῆς Κιλικίας ἐξ Ἑβραίων ἀνηκόντων τῇ φυλῇ τοῦ Βενιαμίν, ἀλλ' ὄντων πολιτῶν Ῥωμαίων. Ὁ Ἀπόστολος τὸ κατ' ἀρχὰς ὠνομάζετο Σαουλ² ἢ Σαῦλος, εἶτα δ' ἔλαβε τὸ Ῥωμαϊκὸν ὄνομα Παῦλος. Ἐν Ταρσοῦ, ἔνθα ἤκμαζον τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα, ἠδύνατο οὗτος γὰρ ἐκπαιδευθῆν ἄριστα, ἀλλ' ἡ παιδεύσις αὐτοῦ ἐγένετο ἐν Ἱεροσολύμοις παρὰ τῷ Γαμαλιήλ³. Ἐντεῦθεν ἐκτίσαστο θεομὸν ζῆλον πρὸς τὰς παραδόσεις τῶν Ἑβραίων καὶ ἐγένετο διώκτης τῶν Χριστιανῶν, ὡς ἐν τῷ μαρτυρίῳ τοῦ Στεφάνου. Ἀλλὰ διὰ θαύματος μετέστη πρὸς τὴν Χριστιανικὴν πίστιν καὶ ἐν πολλαῖς ἀποδημίαις ἐκήρυξε τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Δὲν πρέπει ὁμως γὰρ ὑποτελῆν, ὅτι ὁ Παῦλος ἦτο ὅλως ἄμοιρος τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας. Διότι τρία χωρία⁴ ἔλαβεν ἐξ Ἑλλήνων ποιητῶν, ὡς τὸν στίχον φθερίζουσιν ἥθη χρηστὰ δμιλίας κακαὶ ἐκ τῆς Θαΐδος τοῦ Μενάνδρου⁵. Εἰκάζεται δ', ὅτι τὰς

¹) Κοντογόν. ἐν σελίδ. 157. ²) Πράξ. τοῦ Ἀποστόλ. 22, 3. ³) Ἀντόθι 22, 3. Παράβαλλ. Weber ἐν σελ. 255. ⁴) Πρὸς Κορινθ. Α', 23. Πρὸς Τίτ. Α, 12. Πράξ. 17, 28. Παράβαλλ. Σωκράτ. Ἑκκλ. Γ, 16. Κλήμ. Ἀλεξανδρ. Α, 350. Δαμασκ. ἐν σελίδ. 294. ⁵) Εἰκάζεται, ὅτι ὁ Μένανδρος τὸν στίχον ἔλαβε παρὰ τοῦ Εὐρυπίδου.

πρώτας ἀρχὰς τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων ἔμαθε παρὰ τῷ σοφῷ Γαμαλιήλ καὶ ὅτι μετὰ τὴν ὁμολογίαν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν Ταρσῷ διελέχθη πρὸς Ἑλληνας σοφούς. Ὁ Παῦλος καὶ ὁ Πέτρος ἐπὶ τῆς καταδιώξεως τοῦ Νέρωνος ἔτυχον τοῦ ἀμαράντου στεφάνου τοῦ μαρτυρίου τῆς πίστεως¹.

Μέχρις ἡμῶν περιεσώθησαν δέκα καὶ τέσσαρες ἑπιστολαὶ τοῦ Παύλου, αἵτινες φέρονται κατατεταγμέναι οὐχὶ κατὰ τὴν χρονολογίαν, καθ' ἣν ἐγράφησαν, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀξίαν καὶ τὸν βαθμὸν τῶν ἐκκλησιῶν ἢ τῶν ἀνδρῶν, πρὸς οὓς ἐπέμποντο. Οὕτω πρώτη τίσσεται ἡ Πρὸς Ῥωμαίους, εἶτα δύο Πρὸς Κορινθίους, ἡ Πρὸς Γαλάτας, ἡ Πρὸς Ἐφεσίους, ἡ Πρὸς Φιλιππησίους, ἡ Πρὸς Κολασσαεῖς, ἡ Πρὸς Θεσσαλονικεῖς, δύο Πρὸς Τιμόθεον, δύο πρὸς Τίτον, ἡ Πρὸς Φιλήμονα καὶ τελευταῖον ἡ πρὸς Ἑβραίους. Κατὰ ταῦτα ἡ Πρὸς Ῥωμαίους ἀριθμεῖται ὡς πρώτη, οὐχὶ διότι πρώτη ἐγράφη, ἀλλὰ διὰ τὴν σπουδαιότητα τῆς Ῥώμης, ἥτις τότε ἦτο πρωτεύουσα τοῦ κόσμου². Κατὰ τοὺς κριτικοὺς τὸ πρῶτον ἐγράφησαν αἱ δύο ἐπιστολαὶ Πρὸς Θεσσαλονικεῖς. Πρὸς γραφὴν τῶν ἐπιστολῶν ὑπῆρχον πολλαὶ ἀφορμαί. Ἐπειδὴ ὁ ἀπόστολος δὲν ἠδύνατο νὰ μένῃ ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ, ἠναγκάζεται νὰ πέμπῃ ἐπιστολὰς πρὸς τὰς διαφόρους χριστιανικὰς κοινότητας, ὅπως ἐπιρρώσῃ τὴν πίστιν. Ἄλλοτε προῦξάλλοντο τῷ Ἀποστόλῳ ζητήματα πρὸς λύσιν³ ἢ οὗτος ἐπειράτο, ὅπως ἐκκρούσῃ τῆς Ἐκκλησίας σχισματικὰς διδασκαλίας. Ἐπειδὴ ὁ Ἀπόστολος δὲν ἐγίνωσκεν ἀκριβῶς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, περιέπιπεν εἰς γλωσσικὰ ἀμαρτήματα, ἐξ ὧν ἡ κατάληψις τῶν ἑπιστολῶν ἀποβαίνει δυσχερής. Ση-

1) Εὐσέβ. ἐν Ἑκκλ. ἱστορ. γ', 25 "Παῦλος δὴ οὖν ἐπ' αὐτῆς Ῥώμης τὴν κεφαλὴν ἀποιμνηθῆναι καὶ Πέτρος ὡσαύτως ἀνασκολοπισθῆναι κατ' αὐτὸν ἱστοροῦνται," 2) Ὁρα Κορινθίον. ἐν σελίδ. 159. 3) Ν. Δαμαλ. ἐν σελίδ. 355.

μειωτέον δ' ὅμως, ὅτι πρὸς τὸ δυσνόητον τούτων συμβάλλεται οὐ μόνον ἡ γλῶσσα, ἀλλὰ καὶ ἄλλα αἷτια.

Ὑπὸ τίνος ἐγράφη ἡ Ἀποκάλυψις, διαφωνοῦσιν οἱ θεολόγοι. Ὁ συγγραφεὺς ταύτην ὀνομάζει μὲν ἑαυτὸν Ἰωάννην¹⁾, ἀλλὰ δὲν προστίθῃ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Ἀποστόλου. Οἱ ἀρχαῖοτεροι πατέρες τῆς ἐκκλησίας, ὡς ὁ Ἰουστίνος²⁾, ὁ Ὠριγένης καὶ ὁ Ἰππόλυτος, ταυτίζουσι τὸν Ἀπόστολον καὶ μαθητὴν τοῦ Ἰησοῦ τῷ προφήτῃ τῷ γράψαντι τὴν Ἀποκάλυψιν. Ἀλλὰ Διονύσιος ὁ Ἀλεξανδρείας³⁾ πειρᾶται, ὅπως δείξῃ, ὅτι εἶναι διάφορα πρόσωπα, ὡς ἐμφαίνεται καὶ ἄλλοθεν μὲν καὶ δὴ καὶ ἐκ τῆς γλώσσης⁴⁾. Πρὸς δὲ παρατηρήθη, ὅτι ὁ μὲν εὐαγγελιστὴς μνημονεύει τῶν Ἰουδαίων ὡς λαοῦ ὅλως ξένου αὐτῷ, ὁ δὲ προφήτης τῆς Ἀποκαλύψεως ὡς λαοῦ τοῦ θεοῦ. Καὶ ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ὑπάρχει διαφωνία. Ὁ μὲν Weber⁵⁾, φέρ' εἰπεῖν, ἔχει τὴν γνώμην, ὅτι εἶναι τὸ αὐτὸ πρόσωπον, ὁ δ' ἡμέτερος Δαμαλᾶς, ὅτι εἶναι διάφορον⁶⁾. Ἡ Ἀποκάλυψις ἐγράφη ἐν εἰδῇ ἐπιστολῆς, ἣν ὁ προφήτης πέμπει πρὸς ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν τῆς μικρᾶς Ἀσίας⁷⁾, ἥτοι τῆς Εφέσου, Σμύρνης,

¹⁾ Ἐν Ἀποκάλυψ. Ι, 1. 4. 9. ²⁾ Ἐν τῷ Αἰαλόγ. πρὸς Τρύφ. σελ. 308.

³⁾ Εὐσεβ. ἐν Ἐκκλ. Ιστορ. 7, 25 "Τεκμαίρομαι γὰρ ἐκ τῆς τοῦ ἡθους ἐκατέρων καὶ τοῦ τῶν λόγων εἶδους καὶ τῆς τοῦ βιβλίου διεξαγωγῆς λεγομένης μὴ τὸν αὐτὸν εἶναι".

⁴⁾ Αὐτόθι. "Εἰ δὲ καὶ τῆς φράσεως τὴν διαφορὰν ἔστι τεκμήρασθαι τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τῆς ἐπιστολῆς πρὸς τὴν ἀποκάλυψιν· τὰ μὲν γὰρ οὐ μόνον ἀπαιστώως κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν φωνήν, ἀλλὰ καὶ λογιστάτα, ταῖς λέξεσι, τοῖς συλλογισμοῖς, ταῖς συντάξεσι τῆς ἐρμηνείας γέγραπται· πολλοὶ γὰρ δεῖ βάρβαρον τινα φθόγον, ἢ σολοικισμόν, ἢ ὅλως ἰδιωτισμὸν ἐν αὐτοῖς εἶρεθῆναι. . . Τοῦτον δὲ ἀποκάλυψιν μὲν ἑωρακέναι, καὶ γινώσκον εἰληφέναι καὶ προφητεῖαν οὐκ ἀντερῶ, διάλεκτον μέντοι καὶ γλῶτταν οὐκ ἀκριβῶς ἑλληνίζουσαν αὐτοῦ βλέπω, ἀλλ' ἰδιώμασι βαρβαρικοῖς χρώμενον, καὶ πού καὶ σολοικίζοντα, ἅπερ οὐκ ἀναγκαῖον εἶναι ἐκλέγειν, οὐδὲ γὰρ ἐπισκώπτων, μὴ τις νομίῃ, ταῦτα εἶπον, ἀλλὰ μόνον τὴν ἀνομοιότητα διενθύνων τῶν γραφῶν".

⁵⁾ Ἐν σελίδ. 339.

⁶⁾ Ἐν σελίδ. 561 καὶ ἐξῆς.

⁷⁾ Κοντογόν. ἐν σελίδ. 193.

Περγάμον, Θυατείρων, Σάρδεων, Φιλαδελφείας καὶ Λαοδικείας. Κυρία ὑπόθεσις τοῦ βιβλίου εἶναι ὁ ὄλεθρος τοῦ κράτους, ὅπερ καταδιώκει τὴν Ἐκκλησίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΕ΄.

ΠΕΡΙ ΑΠΟΛΟΓΗΤΩΝ.

Τὰ συγγράμματα τῶν Χριστιανῶν κατὰ τὸν δευτέρον καὶ τρίτον αἰῶνα μ. Χ. ἔχουσιν ἀπολογητικὸν ἦθος. Διότι οἱ πολέμοι τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐκ παντὸς τρόπου ἐσπούδαζον, ὅπως τοὺς ὁπαδούς τούτου διαβάλλωσιν. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται, ὅτι οἱ λογῖται τοῦ Χριστιανῶν ἀπελογοῦντο ὑπὲρ τῆς διαβαλλομένης θρησκείας αὐτῶν. Μετὰ θάρρους ἔγραφον πρὸς τοὺς αὐτοκράτορας, ὅτι οἱ Χριστιανοὶ εἶναι θεράποντες τοῦ ἀληθοῦς θεοῦ, ὅτι ἡ λατρεία αὐτῶν εἶναι ἱερὰ καὶ ὁ βίος ἄμεμπτος. Ἐδείκνυν τοῖς μὲν φιλοσόφοις, ὅτι ἡ Χριστιανικὴ διδασκαλία εἶναι ἔλλογος φιλοσοφία, τοῖς δὲ Ἰουδαίοις, ὅτι ὁ Ἰησοῦς εἶναι ὁ περιμενόμενος Μεσσίας. Οἱ Ἀπολογηταὶ ἔχουσιν ἀξιοθαύμαστον ἠθικὸν σθένος καὶ συνείδησιν τῆς ὑψηλῆς αὐτῶν διδασκαλίας. Τὰ συγγράμματα αὐτῶν, ἅπερ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ῥώμῃ ἐγράφοντο ἐν Ἑλληνικῇ γλώσσῃ, ἀπώλοντο καὶ μόνον ὀλίγα μέχρις ἡμῶν περιεσώθησαν¹.

Ἰουστίνος ὁ μάρτυς κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ δευτέρου αἰῶνος μ. Χ. γεννηθεὶς ἐν τῇ Φλαντία Νεαπόλει τῆς Παλαιστίνης ἐξ ἐθνικῶν γονέων τὸ κατ' ἀρχὰς ἐπεδόθη εἰς τὴν σπουδὴν τῆς φιλοσοφίας, ἀλλ' ὁ μὲν Στωϊκὸς οὐδὲν ἔλεγεν αὐτῷ περὶ θεοῦ, ὁ δὲ Περιπατητικὸς ἤτει ἀργύ-

¹) "Ora Nirschl, Lehrbuch der Patrologie und Patristik I, 140.

ριον ὡς μισθόν, ὁ δὲ Πυθαγόρειος ἀπῆτει προπαρασκευαστικὰς ἐπιστήμας καὶ ἐν τέλει ἤρρεσεν αὐτῷ ὁ Πλατωνικός. Ἄλλ' ἐν ᾧ ἦτο ἐνθουσιώδης ὑπὲρ τῶν Πλατωνικῶν ἰδεῶν, γέρον τις προῖον καὶ σεμνὸν τὸ ἦθος ἔχων συνέστησεν αὐτῷ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν βιβλίων τῶν προφητῶν καὶ τῶν Ἀποστόλων¹. Ἐπειδὴ δὲ παρέτῃρησεν, ὅτι οἱ Χριστιανοὶ εὐτόλμως πορεύονται πρὸς τὸν θάνατον, κατενόησεν, ὅτι οὗτοι δὲν διάγουσιν ἐν κακίᾳ καὶ φιληδονίᾳ, ἀλλὰ συκοφαντοῦνται. Διὰ τοῦτο καταφρονητὴς τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων γενόμενος ὡμολόγησε τὴν Χριστιανικὴν διδασκαλίαν τῷ 133 μ. Χ. καὶ διετήρησε μόνον τὸν φιλοσοφικὸν τριῖζωνα. Χριστιανὸς γενόμενος ὁ Ἀβγυυστῖνος μετὰ γενναιότητος ὑπερήσπιζε τὴν θρησκείαν, ἣν ὡμολόγησε, μέχρις οὗτου εὗρε μαρτυρικὸν θάνατον κατὰ τὸ 163—167². Ὁ μάρτυς εἶχε γράψει δύο ἀπολογίας τῶν Χριστιανῶν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα καὶ τὴν σύγκλητον, ἐξ ὧν ἡ μὲν ἐπιγράφεται Ἀπολογία πρώτη ὑπὲρ Χριστιανῶν, ἡ δὲ δευτέρα Ἀπολογία ὑπὲρ Χριστιανῶν πρὸς τὴν Ῥωμαίων σύγκλητον³. Αἱ δύο αὗται συγγραφαὶ εἶναι πολύτιμοι, διότι ἐξ αὐτῶν μαθάνομεν περὶ τῆς διδασκαλίας, τῶν ἡθῶν, ἐθίμων καὶ τελετῶν τῶν πρώτων Χριστιανῶν. Φαίνεται, ὅτι ἡ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα πεμφθεῖσα ἀπολογία ἐπήνεγκεν ἀποτέλεσμα, διότι οὗτος ἐκέλευσεν, ἵνα μηδεὶς ἐνοχλῇ τοὺς Χριστιανούς, ἂν μὴ οὗτοι ἐπεβουλεύοντο τὴν Ῥωμαϊκὴν αὐτοκρατορίαν⁴. Τὸν δὲ Διάλογον πρὸς Τρύφωνα Ἰουδαῖον ὁ Ἀβγυυστῖνος ἔγραψεν ὀλίγον χρόνον μετὰ τὴν συζήτησιν πρὸς τὸν ἐπισημότατον Ἐεραῖον, ὡς ὀνομάζει αὐτὸν ὁ Εὐσέβιος⁵. Ἐν τῷ δια-

¹) Κωνστ. Κοντογόνη Φιλολογικὴ καὶ κριτικὴ ἱστορία κτλ. I, 173.

²) Christ ἐν σελίδ. 734. ³) Καὶ αἱ δύο Ἀπολογίαι ἐξεδόθησαν ὑπὸ Braun, Bonn 1880. ⁴) Εὐσέβ. ἐν Ἐκκλ. ἱστορ. Δ', 12, καὶ 13. ⁵) Ἐν Ἐκκλ. ἱστορ. Δ', 18.

λόγῳ τούτῳ ὁ μάρτυς δεικνύει διὰ πολλῶν χωρίων τῆς Παλαιᾶς διαθήκης, ὅτι ὁ Ἰησοῦς εἶναι ὁ Μεσσίας.

Πλὴν τῶν συγγραφῶν τούτων ἀποδίδονται τῷ Ἰουστίνῳ καὶ ἄλλαι, δηλ. Λόγος πρὸς Ἑλληνας καὶ Λόγος παραινετικὸς πρὸς Ἑλληνας, ἐν οἷς παραινεῖ αὐτοῖς, ἵνα ἀφέντες τὴν πλάνην αὐτῶν δεχθῶσι τὴν θρησκείαν τοῦ Χριστοῦ¹. Ἐν δὲ τῇ μικρᾷ διατριβῇ Περὶ μοναρχίας θεοῦ ὁ Ἰουστίνος δεικνύει καὶ κατὰ τὴν μαρτυρίαν Ἑλλήνων φιλοσόφων καὶ ποιητῶν, ὡς τοῦ Πυθαγόρου, τοῦ Ὁρφέως, τοῦ Αἰσχύλου καὶ τοῦ Σοφοκλέους, ὅτι μόνον εἰς θεὸς ἀμείβει τὸ ἀγαθὸν καὶ τιμωρεῖ τὸ κακόν. Ἐκ δὲ τῆς συγγραφῆς Περὶ ἀναστάσεως μόνον ἐν ἀπόσπασμα μέχρις ἡμῶν διειρηθήκη. Νεώτεροι κριτικοὶ ἀμφισβητοῦσι² τὴν γνησιότητα τῶν τεσσάρων τούτων πραγματειῶν, ἀλλ' ὑπὲρ ταύτης μαρτυροῦσιν ὁ Εὐδόξιος, ὁ Ἰερώνυμος, ὁ Φώτιος, ὁ Μεθόδιος καὶ ἄλλοι. Πρὸς δὲ ὁ Ἰουστίνος ἔγραψε καὶ ἄλλας διατριβάς, ὡς Περὶ ψυχῆς καὶ Σύνταγμα κατὰ πασῶν τῶν γεγενημένων αἰρέσεων, αἵτινες ἀπώλοντο. Ἄλλα δ' ἔργα γραφέντα ὑπὸ μεταγενεστέρων τῷ Ἰουστίνῳ ἀπεδόθησαν, ὡς αἱ Ἀποκρίσεις πρὸς τοὺς ὀρθοδόξους περὶ τινῶν ἀναγκαίων ζητημάτων. Κατὰ τὸν Φώτιον³ ὁ μάρτυς ἦτο πολυμαθὴς καὶ εἰς τὸ ἄκρον τῆς φιλοσοφίας ἀνηγγμένος, ἀλλ' ἐν ταῖς συγγραφαῖς αὐτοῦ δὲν ἐπέθηκε ὑποκειμένων κάλλος.

¹) Ἐν τῷ Προοιμίῳ λέγει: « Ἀρχόμενος τῆς πρὸς ὑμᾶς παραινέσεως, ὦ ἄνδρες Ἕλληνες, εὐχόμαι τῷ Θεῷ ἐμοὶ μὲν ὑπάρξαι τὰ δέοντα πρὸς ὑμᾶς εἰπεῖν, ὑμᾶς δέ, τῆς προτέρας ἀφεμένους φιλονεικίας, καὶ τῆς τῶν προγόνων πλάνης ἀπαλλαγέντας, ἐλθεῖν τὰ λυσιτελοῦντα νυνί· οὐδὲν οἰομένους περὶ τοὺς προγόνους ὑμῶν ἔσεσθαι πλημμελὲς παρ' ὑμῶν, εἰ τὰναντία νυνὶ τῶν πρότερον μὴ καλῶς δοξάντων αὐτοῖς, χρήσιμα φαίνοιτο παρ' ὑμῖν».

²) "Ora Nirschl I, 149. ³) Ἐν βιβλ. 125 «Ἐστὶ δὲ φιλοσοφίας μὲν ὁ ἄνθρωπος τῆς τε καθ' ἑμᾶς καὶ μάλιστα γὰρ τῆς θύραθεν εἰς ἄκρον ἀνηγγμένος, πολυμαθὴς τε καὶ ἱστοριῶν περιρρεόμενος πλούτῳ· ὑποκειομένης δὲ τέχνης οὐκ ἔσχε σπουδὴν ἐπιχεῖν αὐτοῦ τῆς φιλοσοφίας κάλλος».

Ὁ δὲ Τατιανὸς ὁ Ἀσσύριος γεννηθεὶς τὸ 130 π. Χ. τὸ κατ' ἀρχὰς ἦτο ἐθνικὸς σοφιστής, ἦτοι δικανικός¹. Ἀλλ' εἴτα τὰς ἱερὰς γραφὰς ἀναγνὼν καὶ μαθητὴς τοῦ Ἰουστίνου γενόμενος ὡμολόγησε τὴν Χριστιανικὴν θρησκείαν. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ διδασκάλου ἀπῆλθεν εἰς τὴν Μεσοποταμίαν, δηλ. τὴν πατριίδα αὐτοῦ, ἐνθα ἰδρυσεν ἰδίαν σχολήν. Ἀλλ' ἐξέκλινεν εἰς τινὰς αἰρετικὰς δοξασίας, π. χ. ἀπέρριπτε τὸν Μωσαϊκὸν νόμον², κατεδίκασε τὸν γάμον ὡς φθορὰν ἀποδίδων τὴν εὐρεσιν τοῦτου τῷ διαζύγῳ³ καὶ μετεχειρίζετο ἐπὶ τῆς τελετῆς τῶν μυστηρίων μόνον ὕδωρ⁴. Οἱ ὁπαδοὶ τοῦτου ἐκαλοῦντο Τατιανῖται. Ἐγκρατίζεται, Ὑδροπαρασίσταται κτλ. Ὁ Τατιανὸς εἶχε συντάξει πολλὰς συγγραφάς, ἀλλὰ μέχρις ἡμῶν περιεσώθη ἡ ἐπιγραφομένη Τατιανοῦ πρὸς Ἑλλήνας λόγος, ὅτι οὐδὲν τῶν ἐπιτηδευμάτων, οἷς Ἑλλήνες καλλωπίζονται, ἐλληνικόν, ἀλλὰ ἐκ βαρβάρων τὴν εὐρεσιν ἐσχολός. Ἐνταῦθα γεννᾶται τὸ ζήτημα, ἂν τὸ ἔργον τοῦτο ᾖται συγγραφὴ ἢ ῥητορικὸς λόγος. Εἰ καὶ ὁ Τατιανὸς μεταχειρίζεται ῥητορικά σχήματα, ἐν οἷς ἐπιδεικνύει δεινότητα λόγου⁵, ὅμως πιθανώτερον φαίνεται τὸ πρῶτον, διότι αὐτὸς λέγει, ὅτι ἤρξατο γράφειν⁶. Ὅπωςδήποτε ὁ Λόγος ἐγράφη τῷ 170 μ. Χ., ὅτε ὁ συγγραφεὺς δὲν εἶχεν ὑποπέσει εἰς αἰρετικὰς δοξασίας. Ὁ Ἀσσύριος συγγραφεὺς ἀγωνίζεται κατὰ τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν, οὓς ὀνομάζει ψευδολόγους, κατὰ τῶν φιλοσόφων καὶ τῶν ἀθλητῶν, κρίνων αὐτοὺς ἄγαν αὐστηρῶς. Ὁ λόγος δ' αὐτοῦ εἶναι βραχὺς πολλὴν τὴν δύναμιν ἔχων.

Περὶ δὲ Ἀθηναγόρου τοῦ Ἀθηναίου δὲν ἔχομεν ἀκριβεῖς εἰδήσεις· διότι τὰ ὑπὸ Φιλίππου τοῦ Σιδίτου παραδι-

¹) Κλήμ. Ἀλεξανδρ. ἐν Σρωμ. III, 21 καὶ Εὐσέβ. IV, 24. 36. ²) Κλήμ. Ἀλεξανδρ. Γ' β', § 82. ³) Αὐτόθι. ⁴) Ὁρα Κορυτογόν. Α', 225. ⁵) Ἐν κεφ. ια' "Βασιλεὺς οὐ θέλω πλουτεῖν οὐ βούλομαι τὴν στρατηγίαν παρήτημαι πορνείαν μεμύηκα, ναυτίλλεσθαι διὰ τὴν ἀπληστίαν οὐκ ἐπιτηδεύω στεφάνους ἔχειν οὐκ ἀγωνίζομαι κτλ. ⁶) Ἐν κεφ. λδ'.

δόμενα, ὅτι προέστη τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ σχολῆς, ὅτι ἐσκόπει, ὅπως συγγράψῃ κατὰ τῶν Χριστιανῶν, ἀλλ' ὅτι τὰς ἀγίας γραφὰς ἀναγνόντες μετέστη πρὸς τὸν Χριστιανισμόν, τὰ παραδιδόμενα, λέγω, δὲν δέχονται οἱ κριτικοὶ ἀνεπιφυλάκτως¹⁾. Ὅπως δὴποτε ὁ Ἀθηναγόρας κατὰ τὴν καταδίωξιν τοῦ Μάρκου Ἀβρηλίου ἔγραψεν ἐπιστολικὴν συγγραφὴν ἀπευθυνομένην πρὸς τὸν αὐτοκράτορα καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Κόμμοδον, ἣς ἐπιγράφεται *Πρεσβεΐα περὶ Χριστιανῶν*. Ἐν τῷ προοιμίῳ ὁ φιλόσοφος συγγραφεὺς θαυμάζει, ὅτι ἐπὶ τοῦ ἐπιεικεστάτου αὐτοκράτορος καταδιώκονται οἱ Χριστιανοὶ καὶ εἶτα ἀνασκευάζει τὰς κατὰ τούτων τρεῖς κατηγορίας, τὴν ἀθεότητα, τὰ Θυέστεια δέιπνα καὶ τὰς Οἰδιποδείους μύξεις. Πρὸς δὲ ὁ Ἀπολογητὴς συνέγραψε *Περὶ ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν*, ἐν ᾗ διαλεκτικῶς κυροῖ τὴν διδασκαλίαν ταύτην τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Ἐν τοῖς ἔργοις τούτου διαλάμπει ἡ ἀκρίβεια καὶ τὸ κάλλος τῆς γλώσσης.

Ἐξ ἐθνικῶν γονέων Θεόφιλος ὁ ἐπίσκοπος Ἀντιοχείας γεννηθεὶς ὡμολόγησε τὴν Χριστιανικὴν θρησκείαν καὶ τῷ 168 ὥς ἔκτος τοῦ Πέτρου διάδοχος ἀνέβη τὸν εἰρημένον θρόνον· ἔθανε δὲ κατὰ τὸ 180 μ. Χ. Οὗτος ἔγραψε πολλὰς πραγματείας, ἀλλὰ μέχρις ἡμῶν διειρηθήθησαν τρία βιβλία *Πρὸς Ἀντόλυκον*, ὅστις διὰ φιλίας συνεδέετο τῷ ἐπισκόπῳ, εἰ καὶ ἦτο ἐθνικός. Οὗτος σκόψας τὸν θεὸν τῶν Χριστιανῶν ἔδωκεν ἀφορμὴν τῷ ἐπισκόπῳ, ὅπως γράψῃ κατὰ διαλείμματα τὰ τρία εἰρημένα βιβλία. Εἰς ταῦτα προστίθῃ χρονολογίαν ἱστορικὴν ἀπὸ κτίσεως κόσμου, ὅπως δείξῃ, ὅτι ἡ ἱστορία τοῦ Μωϋσέως εἶναι ἡ πρεσβυτάτη. Ἐν τῷ συγγράμματι τούτῳ διαλέγει ὁ ἀναγνώστης ἡρεμον σπουδαιότητα, λεπτὴν εἰρωνεΐαν καὶ γλῶσσαν σαφεῇ καὶ κομψῇ. Καθ' ὅλον εἰπεῖν, ὁ Θεόφιλος τίθεται ἐν τοῖς ἀρίστοις Ἀπολογηταῖς.

¹⁾ Ὁρα Κοντογόν. Α, 240 καὶ Nirschl I, 164. ²⁾ Αὐτόθι ἐν σελίδι 171.

Ὁ δὲ Εἰρηναῖος γεννηθεὶς περὶ τὸ 140 μ. Χ. ἐν Σμύρνῃ ἐγένετο μαθητὴς τοῦ Πολυκάρπου, ὅστις ἦτο ἐπίσκοπος τῆς πατρίδος αὐτοῦ. Ἐλθὼν δὲ εἰς Γαλλίαν προεχειρίσθη πρεσβύτερος τῆς ἐκκλησίας τῶν Λουγδούνων (Lyon) ὑπὸ Ποθηνοῦ τοῦ ἐπισκόπου τοῦ καταγομένου ἐκ μικρᾶς Ἀσίας¹. Ἀλλὰ κατὰ τὴν καταδίωξιν τῶν Χριστιανῶν ἐπὶ Μάρκου Αἰθρηλίου ὁ ἐπίσκοπος Λουγδούνων ἐφονεύθη μαρτυρήσας καὶ ὁ Εἰρηναῖος διεδέξατο τὸν μαρτυρήσαντα. Οὗτος διέπρεψε καὶ ἐν ἄλλοις μὲν καὶ δὴ ἐν τῇ περιστάσει, καθ' ἣν ὁ ἐπίσκοπος Ῥώμης Βίκτωρ ἀπεφάσισε νὰ ἀποξάλλῃ τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας τὸν Πολυκράτη καὶ πάντας τοὺς ἐπισκόπους τῆς Ἀσίας διότι οὗτοι ἐτέλουν τὴν ἐορτὴν τοῦ πάσχα κατὰ τὴν ιδ' τῆς σελήνης τοῦ μαρτίου, οἰαδήποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ ἡμέρα. Κατὰ τῆς ἀποφάσεως ταύτης ὁ Εἰρηναῖος ἔγραψεν ἐν ὀνόματι τῆς Γαλλικῆς ἐκκλησίας καὶ ἐν τέλει ὁ Βίκτωρ ἐπείσθη. Ἀφ' οὗ ὁ ἐπίσκοπος ἐπὶ εἴκοσι καὶ τέσσαρα ἔτη διόκησε τὸ ποιμνιον αὐτοῦ, ὑπέστη μαρτυρικὸν θάνατον ἐπὶ Σεουήρου. Ὁ μάρτυς οὗτος τῆς πίστεως τοῦ Χριστοῦ συνέγραψε καὶ ἄλλα μὲν ἔργα καὶ δὴ τὸν πολυθρύλητον Ἑλεγχον καὶ ἀνατροπὴν τῆς ψευδωνύμου γνώσεως. Εἰκάζεται, ὅτι τοῦτο ἐγράφη κατὰ τὸ 172—192. Διτηρήθη μὲν ἐν λατινικῇ γλώσσῃ, ἀλλ' ὁ Εἰρηναῖος ἔγραψεν Ἑλληνιστί, ὡς ἐκ πολλῶν γίνεται δῆλον· αὐτὸς οὗτος λέγει², ὅτι ἀγνοεῖ τὴν τέχνην τοῦ λόγου ὡς ἀσχολούμενος περὶ βάρβαρον γλῶσσαν, δηλ. τὴν λατινικὴν. Πρὸς δὲ ὁ Εὐδόκιμος ἀποσπῶν πολλὰ χωρία ἐκ τοῦ εἰρημένου συγγράμματος οὐδαμοῦ μνημονεύει, ὅτι μετέφρασε. Καὶ ὁ πατριάρχης Φώτιος, ὅστις σχεδὸν μόνον τοὺς ἑλληνιστὶ γράψαντας κρίνει, μνημονεύει τοῦ συγγραφέως³. Ἡ εἰς ἡμᾶς περιελθοῦσα μετάφρασις εἶναι τρα-

¹) Ἀσώπ. ἐν σελίδ. 275. Φιλάρετ. Ἱστορ. διδασκαλ. Περὶ τῶν πατέρ. τῆς ἐκκλ. μεταφ. ὑπὸ Νεοφ. Παγίδ. I, 144. ²) Ἐν βιβλ. Α', § 3. ³) Ὁρα Κοινογόν. ἐν Α', 301 καὶ Φιλάρετ I, 146.

χεῖα καὶ πλήρης σολοικισμῶν τὰ ἀποσπάσματα ὁμῶς τοῦ πρωτοτύπου ἔχουσι γλῶσσαν ἀφελῇ καὶ κομῆν. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο, ὅπερ συνίσταται ἐκ πέντε βιβλίων, ἀπευθύνεται οὐχὶ κατὰ τῶν ἐθνικῶν, ἀλλὰ κατὰ τῶν ὁπαδῶν τοῦ Οὐαλεντίνου, οὗ ἡ αἵρεσις εἰσέδυσεν εἰς τὰς χώρας τοῦ Ροδανοῦ. Κατὰ τὸν Φώτιον ὁμῶς καὶ ἔν τισι τῶν συγγραμμάτων τοῦ ἐπισκόπου Λουγδούνων ἡ ἀκρίβεια τῆς ἀληθείας νόθοις λογισμοῖς κιβδηλεύεται¹. Πλὴν τοῦ εἰρημένου συγγράμματος διετηρήθη μέχρις ἡμῶν μέγα ἀπόσπασμα δογματικῆς ἐπιστολῆς ἀπευθυνομένης πρὸς τὸν Φλωρῆνον², ὅστις εἶχε μέγα ἀξίωμα κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν.

Μαθητὴς τοῦ Εἰρηναίου ἐγένετο ὁ Ἰππόλυτος, ὅστις ἦτο καὶ φίλος τοῦ Ὡριγένους. Κατὰ τοὺς ἀρχαίους ἐγένετο ἐπίσκοπος Ρωμαϊκοῦ λιμένος, (*Portus Romanus*), ἀλλὰ παρὰ τοῖς νεωτέροις ἠγέρθη ζήτημα διότι ἄλλοι μὲν ἐνόμισαν ὅτι ἐννοεῖται τὸ κατὰ τὴν Ἀρασίαν Ἀδενον, ἄλλοι δὲ δέχονται τὴν πόλιν τὴν κειμένην παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Τιβέριδος καὶ σχηματίζουσαν τὸν λιμένα τῆς Ῥώμης³, ὅπερ εἶναι πιθανώτερον. Διότι κατὰ τὸ 1551 ἀνασκαφῆς γενομένης ἀνευρέθη ἡ εἰκὼν τοῦ Ἰππολύτου ἐκ λευκοῦ μαρμάρου μετὰ καταλόγου τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ. Μετὰ πολλοῦ ζήλου ὁ Ἰππόλυτος ἠγωνίσαστο κατὰ τῆς αἰρέσεως τοῦ Νοητοῦ καὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ Ζεφυρίνου καὶ Καλλίστου⁴. Ἐν δὲ τῇ Ῥωμαϊκῇ μαρτυρολογίᾳ σημειοῦται, ὅτι ἔθανε μαρτυρικὸν θάνατον. Ὁ Ἀπολογητὴς οὗτος ἐγένετο πολυγράφος, τὰ δὲ συγγράμματα αὐτοῦ διαιροῦνται εἰς τέσσαρας τάξεις, εἰς ἐρ-

¹) Ἐν βιβλ. 120. ²) Παρ' Εὐσεβ. ἐν Ἐκκλ. ιστορ. V, 20. ³) Φιλάρετ. I, 162 καὶ Κοντογόν. Α', 477. ⁴) Περὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἔγραψεν ὁ περικλεῆς θεολόγος Döllinger, Hippolytus und Kallistus, oder die römische Kirche in der ersten Hälfte des dritten Jahrhunderts, Regensburg 1853.

μηνευτικά, εἰς παραινετικά, εἰς δογματικά καὶ εἰς τὸ χρονολογικὸν σύγγραμμα *Περὶ τοῦ Πάσχα*¹. Κατὰ τὸν Φώτιον ἔγραψε καὶ *Σύνταγμα κατὰ αἱρέσεων*². Τοῦ πολῦτιμου τούτου συγγράμματος εἶχομεν μόνον τὸ πρῶτον βιβλίον ἐπιγραφόμενον *Φιλοσοφούμενα*, ὅπερ ἀπεδίδετο τῷ Ὠριγέnei. Ἀλλὰ κατὰ τὸ 1842 ὁ ἡμέτερος Μηνᾶς Μιναΐδης ἀνεκαλύψας χειρόγραφόν τι, ὅπερ νῦν κεῖται ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῶν Παρισίων, ἐπέχυσε πολὺ φῶς ἐπὶ πολλῶν ζητημάτων³.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΣ'.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΛΟΓΙΩΝ ΠΑΤΕΡΩΝ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

Ἡ κατηχητικὴ τῆς Ἀλεξανδρείας σχολὴ ἤκμασεν, ὅτε ὁ Τίτος Φαύτος Κλήμης ἐγένετο διδάσκαλος αὐτῆς⁴. Οὗτος ἐξ ἐθνικῶν γονέων γεννηθεὶς ἐν Ἀθήναις ἢ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἤκμαζεν ἐπὶ Σεβήρου καὶ Καρακάλλα. Ἀσχολούμενας δὲ περὶ τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα καὶ τὴν Ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν οὐδαμοῦ εὗρισκεν, ὃ τι ἐξήτει, μέχρις οὗτου προσῆλθεν εἰς τὸν Χριστιανισμόν. Χάριν τῆς θρησκείας τοῦ Χριστοῦ περιῆλθε πολλὰς χώρας, δηλ. τὴν Ἑλλάδα, τὴν Ἰταλίαν, τὴν Παλαιστίνην καὶ τὴν

¹) Ταῦτα ἐξεδόθησαν ὑπὸ Duncker καὶ Schneiedewin, Gött. 1859.

²) Ἐν βιβλ. 121. ³) Τελευταῖον τὰ φιλοσοφούμενα ἐξεδόθησαν ὑπὸ Diels, Doxogr. gr. 551-576. Παράβαλλ. G. Volkman, Hippolytus und die römischen Zeitgenossen oder die Philosophumena und die verwandten Schriften nach Ursprung, Komposition und Quellen untersucht, Zürich 1855 καὶ Christ ἐν σελίδ. 736. ⁴) Περὶ τοῦ Κλήμεντος δύναται τις νὰ ἴδῃ πολλὰ ἐν τοῖς Προλεγομένοις τῶν ἐκδόσεων τοῦ Potter, Migne καὶ Klotz. Παράβαλλ. Nirschl I, 209.

Συρίαν, ἔνθα ἡκροάσατο ἐπιφανεστάτων διδασκάλων, ἐν οἷς καὶ μαθητῶν τῶν Ἀποστόλων. Τὸν κράτιστον ὅμως διδάσκαλον εὗρεν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ὅστις ἦτο ὁ Πάνταινος. Τοῦτον ὀνομάζει Σικελικὴν μέλισσαν, ἥτις ἀπὸ τοῦ προφητικοῦ καὶ ἀποστολικοῦ λειμῶνος τὰ ἄνθη δρεπομένη ἀκήρατόν τι γνώσεως χοῦμα ἐνεγέννησε ταῖς ψυχαῖς τῶν ἀκροαμένων¹. Τὸ κατ' ἀρχὰς λοιπὸν ὁ Κλήμης ἐγένετο μαθητὴς τοῦ Παταίνου², εἴτα δὲ διεδέξατο τὸν διδάσκαλον ὡς κατηχητὴς ἐν τῷ διδασκαλείῳ· διότι ἐκεῖνος ἐπέμφθη εἰς τὰς Ἰνδίας ἢ τὴν Αἰθιοπίαν, ὅπως κηρύξῃ τὰ δόγματα τοῦ Χριστιανισμοῦ. Φαίνεται δ', ὅτι τότε προὐχειρίσθη καὶ εἰς πρεσβύτερον³. Ἐπὶ δώδεκα ἔτη διδάξας τὰς ἀληθείας τῆς ἀγίας γραφῆς ἔσχε πολυαριθμούς μαθητάς, ἐν οἷς τὸν Ὀριγῆνη καὶ Ἀλέξανδρον τὸν ἐπίσκοπον τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ μάρτυρα. Ἐπὶ δὲ τῆς καταδιώξεως τῶν Χριστιανῶν ἐπὶ Σεβήρῳ ἀπῆλθεν εἰς Καππαδοκίαν, εἰς Ἱερουσαλὴμ καὶ εἰς Ἀντιόχειαν. Ἐθανε δὲ περὶ τὰ 220. Ὁ Κλήμης περιφανῶς ὠφέλησε τὴν διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ· διότι δὲν εἶχεν ἀπέχθειαν πρὸς τὴν ἐθνικὴν σοφίαν, ὡς ὁ Τατιανός, ἀλλὰ τιμῶν ταύτην ἐγίνωσκε νὰ θέτῃ ὡς βάσιν τῆς φιλοσοφίας τὴν πίστιν.

Ὁ Κλήμης δὲν ἦτο μόνον ἀγαθὸς κατηχητὴς, ἀλλὰ καὶ δόκιμος συγγραφεύς, οὗ περιῆλθον εἰς ἡμᾶς τρία μεγάλα συγγράμματα καὶ τισ μικρὰ διατριβῆς. Ὅτι ὁ Λόγος προτρεπτικὸς πρὸς Ἑλλήνας εἶναι γνήσιον ἔργον τοῦ ἡμετέρου κατηχητοῦ, μαρτυροῦσι πλεῖστοι συγγραφεῖς, ὡς ὁ Εὐσέβιος⁴, ὁ Φώτιος⁵ καὶ ἄλλοι. Εἰκάζεται δ', ὅτι εἶναι τὸ ἀρχαιότατον τῶν συγγραμμάτων τοῦ Κλήμεντος, ἢ τοῦλάχιστον ἀρχαιότερον τῶν Στωματέων, διότι ἐν τούτοις μνημιονεῖται⁶. Ἐν τῷ συγγράμ-

1) Κλήμ. ἐν Στωμ. Α', 322, 323. 2) Εὐσέβ. ἐν Ἑκκλ. ιστορ. VI, 13 καὶ Φώτ. ἐν βιβλ. 109. 3) Φιλάρετ. I, 326. 4) Ἐν Ἑκκλ. ιστορ. ε', 13. 5) Ἐν βιβλ. 110. 6) Ἐν Στωμ. Ζ', 4, § 22.

ματι τούτω, ὅπερ ἔχει ἀπολογητικὸν καὶ διδακτικὸν χαρακτῆρα, ἐλέγχων τὴν θρησκείαν τῶν Ἑλλήνων προσκαλεῖ τούτους, ὅπως δεχθῶσι τὸν Χριστιανισμόν. Ὁ δὲ Παιδαγωγὸς διαιρούμενος εἰς τρία βιβλία ἔχει ὑπόθεσιν ἠθικὴν. Ἐν τούτῳ ὁ Λόγος παρίσταται ὡς παιδαγωγὸς ἐκείνων, ὅσοι τὴν Χριστιανικὴν πίστιν δεξάμενοι ἐγένοντο διὰ τοῦ βαπτίσματος τέκνα τοῦ θεοῦ¹. Ἐν τῇ συγγραφῇ ταύτῃ ἡ γλῶσσα εἶναι ἀνθηρὰ, εἰς ὅγκον ἐξηρμένη καὶ ἡ πολυμάθεια ἐμπρόπευσα. Σπουδαιότερον σύγγραμμα ἡμῖν τοῖς φιλολόγοις εἶναι οἱ Στρωματεῖς, οἵτινες ὠνομάσθησαν οὕτω διὰ τὴν ποικίλιαν τῆς ὕλης². Τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἐξ ἐπτὰ βιβλίων συνιστάμενον ἔχει ὑπόθεσιν, ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς εἶναι ἡ ἀληθὴς καὶ ὑψίστη φιλοσοφία. Ὁ πολυμαθὴς συγγραφεὺς πειρᾶται, ὅπως δείξῃ, ὅτι ὁ νόμος τοῦ Μωϋσέως καὶ ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία συμβέλλονται πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν καὶ ἔχουσι πρὸς τὸν Χριστιανισμόν, ὡς αἱ μερικαὶ ἀλήθειαι πρὸς τὸ σύνολον ἀπασῶν τῶν ἀληθειῶν. Οὕτω δὲν ἀπορρίπτει μὲν τὴν Ἑλληνικὴν σοφίαν, ἀλλὰ νομίζει ταύτην νεωτέραν τῆς Ἑβραϊκῆς³. Πλὴν τῶν ἐπὶ εἰρημένων βιβλίων φέρεται καὶ ὄγδοον, ἀλλ' ἐπειδὴ τοῦτο ἔχει διάφορον ὑπόθεσιν, οἱ κριτικοὶ θεωροῦσιν ὡς ἰδιαιτέραν πραγματείαν. Κατὰ τὸν Φώτιον ἔντισιν ἐκδόσεσι τὸ βιβλίον εἶχε τὴν ἐπιγραφὴν, *Τίς ὁ σφύζόμενος πλούσιος*⁴. Ἡ πραγματεία αὕτη ὑπὸ ἠθικὴν ἔποψιν ἔχει μεγάλην ἀξίαν. Ὁ Κλήμης εἶχε γράφει καὶ ἄλλα ἔργα, ἐν οἷς καὶ τὰς Ὑποτυπώσεις, αἵτινες περιεῖχον τὰ κύρια τῆς Χριστιανικῆς διδασκαλίας διδάγ-

¹) Nirschl I, 211. ²) Ἐν Στρωμ. Α, 2, § 4 "Ἐστὼ δὲ ὑμῖν τὰ ὑπομνήματα, ὡς πολλάκις εἶπομεν, διὰ τοὺς ἀναίδην ἀπείρως ἐντυγχάνοντας ποικίλα, ὡς αὐτὸ πον τὸ νομᾶ φησι, διειστρομένα ἀπ' ἄλλου εἰς ἄλλο συνεχὲς μειόντια, καὶ ἕτερον μέντοι κατὰ τὸν εἰρμόν τῶν λόγων μνημόνια, ἐνδεικνύμενα δὲ ἄλλο τι... Παράβαλλ. Κορυζόν. Α', 347. ³) Φιλάρετ. I, 335 ⁴) Ἐν βιβλ. 111.

ματα. 'Επειδὴ κατὰ τὸν Φώτιον¹ ἐν τῇ πραγματείᾳ ταύτῃ ὑπῆρχον πολλὰ ἁμαρτήματα, εἰκάζεται², ὅτι ἐγράφη εὐθὺς μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ συγγραφέως ὁμολογίαν τοῦ Χριστιανισμοῦ.

'Ο ἐπιφανέστατος τῶν μαθητῶν τοῦ Κλήμεντος ἦτο ὁ 'Ωριγένης, ὅστις ἐγεννήθη ἐν 'Αλεξανδρείᾳ κατὰ τὸ 185 ἐκ Χριστιανῶν γονέων. 'Επειδὴ δ' ὁ πατήρ αὐτοῦ Λεωνίδης ἦτο λόγιος, ἀνέλαβε τὴν διδασκαλίαν τοῦ υἱοῦ. 'Αλλὰ συχνάκις ὁ παῖς ἤγε τοῦτον εἰς ἀμηχανίαν, διότι δὲν ἐνόμιζεν ἱκανὴν τὴν ἀπλὴν τῶν γραφῶν κατάληψιν, ἀλλ' ἀνεζήτει καὶ τὴν μυστικὴν ἔννοιαν τούτων. Τὴν τοιαύτην ἀνίχνευσιν δὲν ἐνεθάρρυνε μὲν ὁ πατήρ, ἀλλὰ κατὰ τὴν νύκτα κατεφίλει τὰ στέγνα τοῦ κοιμωμένου παιδὸς θεωρῶν ταῦτα ὡς κατοικητήριον τοῦ ἁγίου πνεύματος³. Μετὰ τὸν πατέρα ἠκροάσατο τοῦ Κλήμεντος, ὅστις τότε εὐκλεῶς ἐδίδασκεν ἐν τῇ κατηχητικῇ σχολῇ. 'Αλλ' ἐπὶ Σεπτιμίου Σεβήρου ἐγένετο ἡ καταδίωξις τῶν Χριστιανῶν καὶ ὁ Λεωνίδης ἔλαβε τὸ ἄφθιτον τοῦ μαρτυρίου κλέος, οὗ ἐπειράθη νὰ μετάρχη καὶ ὁ νεαρὸς 'Ωριγένης. Τοῦ πατρὸς μαρτυρήσαντος καὶ τῆς περιουσίας δημευθείσης ἡ χήρα μετὰ ἑπτὰ τέκνων, ἐν οἷς καὶ ὁ 'Ωριγένης, διέμειναν ἐν μεγάλῃ πενίᾳ. 'Αλλ' εὐγενὴς γυνὴ τῆς 'Αλεξανδρείας ὑπεδέξατο τοὺς πενομένους μετ' ὀλίγον ὅμως χρόνον ὁ νέος μὴ ἀνεχόμενος νὰ συμπροσεύχηται τῷ γνωστικῷ Παύλῳ, ὅστις διέμεινε παρὰ τῇ εὐεργετίδι, ἀπέστη τοῦ οἴκου. Οὕτως ἀποκρούσας τὴν παράτασιν τῆς εὐεργεσίας ἐγένετο διδάσκαλος τῆς κατηχητικῆς σχολῆς κατὰ τὸ δέκατον ὄγδοον ἔτος τῆς ἡλικίας. 'Εν ταύτῃ τριάκοντα ἔτη διδάξας ἐκλείσεν αὐτήν. 'Ησχολεῖτο δὲ κατ' ἐξοχὴν περὶ τὴν ἐρμηνείαν τῆς ἱερᾶς γραφῆς. 'Αλλ' εἶναι παράδοξον, ὅτι ὁ σοφὸς οὗτος ἀνὴρ παρανοήσας φράσιν τινὰ τοῦ Εὐαγγελίου⁵ ἐτόλμησε νὰ ἐννοήσῃ

¹) 'Εν βιβλ. 109. ²) Nirschl I, 214. ³) Εὐσεβ. ἐν 'Εκκλ. ιστορ. σ' 2.

⁴) 'Ο αὐτὸς αὐτόθι. ⁵) Ματθ. ιθ', 12 "Εἰσὶν εὐνοῦχοι, οἵτινες ἐννοήσαν ἑαυτοὺς διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν".

ἐαντιόν, ὅπερ καὶ κηλὶς τοῦ βίου αὐτοῦ εἶναι καὶ πρόξενον πολλῆς λύπης αὐτῷ ἐγένετο. Ὁ Ὁριγένης ὑπέστη μὲν πολλὰς περὶ πετειάς, ἀλλὰ καὶ ἡξιώθη πολλῶν καὶ μεγάλων τιμῶν. Οὕτω Μαρμαία ἡ μήτηρ τοῦ Ἀλεξάνδρου Σεβήρου ἐκάλεσε τὸν ἑνδοξον κατηχητήν, ὅπως διδάξῃ αὐτὴν τὰ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. Κατεδιώχθη δ' ἀπηνῶς ἐπὶ τοῦ ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας Δημητρίου. Ἐν τέλει ἐπὶ αὐτοκράτορος Δεκίου οἱ Χριστιανοὶ πάλιν κατεδιώκοντο, ἐν οἷς καὶ ὁ Ὁριγένης πεδινήθη εἰς φοβερά βασανιστήρια. Καί τινες μὲν λέγουσιν, ὅτι ἐγένετο μάρτυς ἐπὶ τούτῳ τοῦ αὐτοκράτορος, ἄλλοι δ', ὅτι παρέτεινε τὸν βίον μέχρι τοῦ Γάλλου καὶ ὅτι θανὼν τῷ 254 ἐτάφη ἐν Τύρῳ. Κατὰ τὸν Φώτιον ἡ δευτέρα εἰδησις φαίνεται πιθανώτερα¹.

Ὡς ὁ περικλεῆς οὗτος θεολόγος ἦτο φιλοπονώτατος, οὕτω καὶ πολυγραφώτατος. Λέγεται, ὅτι ἔγραψε τοσαῦτα, ὅσα ἄλλοι μόλις ἠδύναντο νὰ ἀναγνώσωσιν, ἤτοι ἑξακισχίλια συγγράμματα. Ἀλλὰ καίπερ χιλίας ὀμιλίας καὶ ἀναρίθμητα ὑπομνήματα εἰς τὰς ἁγίας γραφὰς καταλιπὼν, ὅμως πάντῃ ὀλίγα μέχρις ἡμῶν περιεσώθησαν². Διὰ μὲν τὴν φιλοπονίαν ὁ Ὁριγένης ὠνομάσθη Χαλκεντέρος κατὰ μίμησιν Διδύμου τοῦ Χαλκεντέρου, διὰ δὲ τὴν εὐσθένειαν τῆς διανοίας Ἀδαμάντιος. Κατὰ τὸν Φώτιον³ ὅμως ἔσχε τὸ ὄνομα τοῦτο, διότι οἱ λόγοι αὐτοῦ ὁμοιοῦσιν πρὸς δεδεμένους ἁδαμαντίνους δεσμοῖς. Ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ὁριγένους γίνεται δῆλον, ὅτι δὲν ἦτο μόνον τῶν ἱερῶν γραφῶν ἐρμηνευτής, ἀλλὰ καὶ εἰδήμων τῆς φιλοσοφίας. Δὲν φαίνεται ὅμως ἀκριβές, ὅτι οὗτος ἠκροάσατο καὶ Ἀμμωνίου τοῦ Σακκά· διότι συγγέεται ὁ ἡμέτερος Ὁριγένης πρὸς τὸν συνώνυμον, ὅστις ἦτο νεώτερος μὲν τὴν ἡλικίαν,

1) Φώτ. ἐν βιβλ. 118. 2) Nirschl I, 231. Κοινογόν. Α', 411. 3) Ἐν βιβλ. 118. «Τούτων τοίνυν τὸν Ὁριγένην, ὃν καὶ Ἀδαμάντιον ἐπονομάζεσθαί φασιν, ὅτι ἁδαμαντίνους δεσμοῖς ἐφίκεσαν οὓς ἂν δῆσαιε λόγους».

ἐθνικὸς δὲ τὸ θρήσκευμα, ὡς εἰκάζει ὁ Zeller¹. Ἄν τις λάβῃ ὑπ' ὄψει τὰς πολλὰς ἐργασίας τοῦ συγγραφέως τούτου, ὅστις ἦτο καὶ κατηχητής, θέλει ἐκπλαγῇ. Δέον ὁμῶς τὰ σημειώσωμεν, ὅτι εἰς τὸ ἔργον τῆς κατηχήσεως εἶχε βοηθὸν τὸν Ἡρακλᾶν, ὃν αὐτὸς εἶχεν εἰσαγάγει εἰς τὸν Χριστιανισμόν, καὶ ὅστις διεδέξατο τοῦτον.

Τὰ περισωθέντα τοῦ Ὡριγένους συγγράμματα διαιροῦνται εἰς πέντε τάξεις, εἰς τὰ Περὶ τὴν ἀγίαν γραφήν, εἰς τὰ Ἀπολογητικά, εἰς τὰ Δογματικά, εἰς Τὰ τοῦ πρακτικοῦ βίου καὶ εἰς τὰς Ἐπιστολάς.

Τὰ συγγράμματα τῆς πρώτης τάξεως διαιροῦνται εἰς κριτικά καὶ ἐξηγητικά. Ἐν ἀμφοτέροις ὁ Ὡριγένης ἐχάραξε νέαν ὁδόν. Ἐπειδὴ οἱ Ἰουδαῖοι ἔλεγον, ὅτι ἡ Ἀλεξανδρινὴ μετάφρασις εἰς τὴν Ἑλληνικὴν περιέχει ἀνακρίσεις, ὁ ἐκδότης ἐπειράθη, ὅπως ὑποξάλλῃ ὑπὸ τὰ ὅμματα τοῦ ἀναγνώστου τὸ Ἑβραϊκὸν κείμενον μετὰ πασῶν τῶν μεταφράσεων. Ἡ τοιαύτη λοιπὸν μεγάλη ἐκδοσις ὠνομάσθη Ἑξαπλᾶ. Ἐν ταύτῃ ὑπῆρχον ἕξ στήλαι, ἕξ ὧν ἐν μὲν τῇ πρώτῃ ὑπῆρχε τὸ Ἑβραϊκὸν κείμενον, ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ τὸ αὐτὸ δι' Ἑλληνικῶν γραμμάτων, ἐν δὲ τῇ τρίτῃ ἡ μετάφρασις τοῦ Ἀκύλα, ἐν τῇ τετάρτῃ ἡ τοῦ Συμμάχου, ἐν τῇ πέμπτῃ ἡ τῶν Ἑβδομήκοντα καὶ ἐν τῇ ἕκτῃ ἡ τοῦ Θεοδοτίωνος. Ἐπειδὴ δ' ἐν τοῖς βιβλίοις τῆς ἀγίας γραφῆς ὑπῆρχον καὶ ἄλλαι μεταφράσεις, προσετέθησαν καὶ ἄλλαι στήλαι καὶ ἐντεῦθεν τὰ Ὀκταπλᾶ καὶ Ἐννεαπλᾶ. Ἐποίησε δ' ὁ ἐκδότης καὶ συλλογὴν μόνον τῶν τεσσάρων μεταφράσεων, ἥτις ὠνομάσθη Τετραπλᾶ². Τὸ μέγα τοῦτο ἔργον,

¹) Ἐν τόμ. III², 2, 407. ²) Ἐπιφάν. Περὶ μέτρ. καὶ σταθμ. κεφ. 19 "Τετραπλᾶ γάρ εἰσι τὰ Ἑλληνικά, ὅταν αἱ τοῦ Ἀκύλα καὶ Συμμάχου καὶ τῶν Ἑβδομήκοντα δύο καὶ Θεοδοτίωνος ἐρμηνεῖαι συντεταγμέναι ὦσι· τῶν τεσσάρων δὲ τούτων σελίδων ταῖς δυοὶ ταῖς ἑβραϊκαῖς συναφθεῖσάν, ἑξαπλᾶ καλεῖται. Ἐὰν δὲ καὶ πέμπτῃ καὶ ἡ ἕκτῃ ἐρμηνεῖα συναφθῶσιν, ὀκτολύθως τούτοις ὀκταπλᾶ καλεῖται". Παραβάλλ. Κοντογόν. Α', 413.

ὅπερ κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπώλετο, συνετελέσθη ὀλίγον χρόνον πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ συγγραφέως. Πρὸς ἐρμηνείαν τῶν ἱερῶν γραφῶν ὁ Ὁριγένης συνέταξεν ὑπομνήματα, διμιλίας καὶ σχόλια. Ἡ ἐρμηνευτικὴ αὐτοῦ μέθοδος ἦτο τριπλῇ, ἢ κατὰ λέξιν, ἢ ἠθικῇ καὶ ἢ μυσικῇ. Τινὰ ἐκ τῶν συγγραμμάτων τούτων διεσώθησαν.

Ἐκ δὲ τῆς δευτέρας τάξεως τῶν συγγραφῶν τῶν ἀπολογητικῶν διτηρήθη μέχρις ἡμῶν ὁ Κατὰ Κέλσου, ὅστις συνίσταται ἐξ ὀκτὼ βιβλίων. Ὁ Κέλσος οὗτος, πρὸς ὃν γράφει ὁ Ὁριγένης, εἶναι κατὰ τὸν Nirschl¹⁾ ὁ ἐπιφανέστατος τῆς ἐκκλητικῆς φιλοσοφίας ἀντιπρόσωπος γράφας σχεδὸν ἕνα αἰῶνα πρὸ τοῦ ἡμετέρου συγγραφέως. Οὗτος μετὰ τινος εὐφυΐας εἶχε συντάξει διατριβὴν ἐπιγραφομένην Λόγος ἀληθείης²⁾. Ἐν τούτῳ ὁ φιλόσοφος ἐπολέμει τὴν Χριστιανικὴν πίστιν φιλοσοφικῶς καὶ πολιτικῶς. Ἡ πραγματεία λοιπὸν αὕτη ἐπὶ ἕνα περίπτου αἰῶνα ἄνευ ἀνασκευῆς μέλαινα ἦτο ἐν μεγάλῃ τιμῇ παρὰ τοῖς ἔθνικοις, μέχρις ὅτου ὁ Ἀμβρόσιος παρεκάλεσε τὸν φίλον αὐτοῦ Ὁριγένη πρὸς σύνταξιν τῆς ἀνασκευῆς. Ὁ Κέλσος ἐν τῇ διατριβῇ εἶπε πολλὰ κατὰ τῆς Χριστιανικῆς διδασκαλίας, π. χ. ὅτι αὕτη ὡς μυστικὴ εἶναι ἐπικίνδυνος τῇ πολιτείᾳ, ὅτι ἐγεννήθη ἐν χώρᾳ βαρβάρων, καὶ ὡς τοιοῦτον γέννημα φοβεῖται τὸ φῶς τῆς ἐπιστήμης, ὅτι ἐν τῷ σκότει προοκτᾶται ὁπαδούς καὶ ὅτι ἀπαιτεῖ τυφλὴν πίστιν. Πρὸς τὰς τελευταίας κατηγορίας ὁ Ὁριγένης ἀποκρίνεται μετὰ μεγάλης πολυμαθείας καὶ ἐξόχου διαλεκτικῆς δεινότητος.

Δογματικὰς πραγματείας συνέγραψε πλείστας ὁ Ὁριγένης, ὡς δέκα βιβλία Στρωματιέων, δύο Περὶ ἀνασιτάσεως, Περὶ αὐτεξουσίου καὶ Περὶ τοῦ Πάσχα. Ἀλλ' ἐκ τούτων μόνον ὀλίγα ἀποσπάσματα διτηρήθησαν καὶ ἀκέραιον μόνον τὸ Περὶ ἁρχῶν, ὅπερ περιέχει εἰσαγωγὴν καὶ τέσσαρα

¹⁾ Ἐν τόμ. I, 234. ²⁾ "Opa Th. Keim, Celsus wahres Wort, älteste Streitschrift antiker Weltanschauung gegen das Christentum vom Jahre 178 n. Ch., Zürich 1873.

βιβλία. Ἀλλὰ δὲν περιῆλθεν εἰς ἡμᾶς ἐν τῷ πρωτοτύπῳ οὐδὲ ἐν τῇ μεταφράσει τοῦ Ἱερωνύμου, ἀλλ' ἐν τῇ τοῦ Ῥουφίνου, ὅστις ὁμολογεῖ, ὅτι κατὰ τὸ δοκοῦν πλεῖστα μετέβαλεν¹. Ὁ Ὠριγένης μετ' ἐλευθερίας πλάσσει ἰδίας θεωρίας, ὡς ἀποκρούει ὁ Χριστιανισμός. Οὕτω νομίζει, ὅτι ὁ Θεὸς ἐπλασε πνεύματα πρὸ τῶν σωμάτων. Ἐπειδὴ δὲ ταῦτα ἡμαρτον, ἐνεκλείσθησαν ἐν τοῖς σώμασιν, ἅπερ ἐπὶ τούτῳ ἐδημιουργήθησαν. Νομίζομεν, ὅτι ἡ θεωρία αὕτη δὲν εἶναι ὅλως νέα· διότι καὶ ἐν τῷ Φαίδωνι τοῦ Πλάτωνος λέγεται, ὅτι ἡ ψυχὴ μένει ἐν τῷ σώματι ὥς ἐν φρουρᾷ². Ὡπωσδήποτε διὰ τὰς τοιαύτας ἐλευθερίας ὁ Ὠριγένης καὶ θαυμάζεται καὶ κακίζεται. Ἐλέχθη *ubi bene, nemo melius, ubi male, nemo pejus*. Ἐπειδὴ ὁμως τὸ δεῦτερον μέρος τῆς προτάσεως εἶναι ἄγαν τραχύ, δικαίως ἐπιδοκιμάζεται τὸ ὑπὸ τοῦ Ἱερωνύμου εἰρημένον. *Non imitemur ejus vitia, cujus virtutes non possumus assequi*³. Τοῦναντίον οἱ διαμαρτυρόμενοι, οἵτινες τιμῶσι τὴν ἐλευθερίαν ἐν τοῖς ζητήμασι τῆς συνειδήσεως, ξεαίρουνσι τὴν θρησκευτικὴν τοῦ ἀνδρὸς ἐλευθερίαν. Κατὰ τούτους ὁ Ὠριγένης ἐποίησε τὴν τελενταίαν ἀπόπειραν, ὅπως εἰς συμφωνίαν ἀγάγῃ τὴν φιλοσοφίαν πρὸς τὸν Χριστιανισμόν⁴. Αἰοῦ βραδύτερον αἱ σύνοδοι ἐκώλυσαν τὸ φιλελεύθερον πνεῦμα, ὃ ἐκράτει μέχρι τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν Ἀποστολικῶν πατέρων. Τὸ ζήτημα τοῦτο εἶναι θεολογικόν, εἰς ὃ δὲν δυνάμεθα νὰ εἰσεέλθωμεν. Οὐχ ἥτιον μικράν τινα παρατήρησιν δυνάμεθα νὰ ποιήσωμεν. Ἡ ἐλευθερία δύναται νὰ ὑπάρχῃ ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ, οὐχὶ δὲ καὶ ἐν θρησκείᾳ, ἥτις βάσιν ἔχει τὴν πίστιν. Ἄν μὴ αἱ Σύνοδοι διὰ τῆς

¹) Κονιγόν. Α'. 426. Παράβαλλ. Schnitzer, Origenes über die Grund-lehren, ein Wiederherstellungsversuch, Stuttg. 1835. ²) Ἐν 62 B

« ὥς ἐν τινι φρουρᾷ ἑσμέν οἱ ἄνθρωποι καὶ οὐ δεῖ δὲ ἑαυτὸν ἐκ ταύτης λύειν οὐδ' ἀποδιδάσκειν. » ³) Nirschl I, 236. ⁴) Ὅρα Δόναλδς, II, 350.

Παράβαλλ. Σπ. Ζαμπέλιον, Περὶ Μεσαιωνικοῦ πολιτισμοῦ κεφ. ΑΓ'.

ἐρμηνείας τῶν δογμάτων διεκόλουν τὰς παρερμηνείας, αἱ αἰρέσεις καὶ οἱ θρησκευτικοὶ πόλεμοι ἤθελον πολλαπλασιασθῇ ἢ ἐκκλησία ἤθελε διαιρεθῇ εἰς μικρὰ τμήματα, ὥς συνέβη παρ' ἄλλοις λαοῖς. Κατὰ τὸν *Nirschl*¹⁾, ὅπως ἐπανέλθωμεν εἰς τὸ ἀρχικὸν ἡμῶν ζήτημα, ὁ μέγας Ἀλεξανδρινὸς ὑπερέχει μὲν τοὺς λογίους πάντων τῶν αἰώνων κατὰ τε τὴν εὐφυΐαν καὶ τὴν φιλοπονίαν, ἀλλὰ τὸ Περὶ ἀρχῶν σύγγραμμα δὲν εἶναι ἀπηλλαγμένον ἁμαρτημάτων.

Εἰς τὴν τετάρτην τάξιν τῶν συγγράμμάτων τοῦ Ὁριγένους ἀνήκει τὸ Περὶ εὐχῆς, ὃπερ ἔγραψε κατὰ παρακείμενον τοῦ φίλου Ἀμβροσίου. Τοῦτο διαιρεῖται εἰς δύο μέρη, ἐξ ὧν ἓν μὲν τῷ πρώτῳ ὁ συγγραφεὺς ὁρίζει τὸ εἶδος, τὸν χρόνον καὶ τὸν τόπον τῆς προσευχῆς, ἓν δὲ τῷ δευτέρῳ τὴν κυριακὴν προσευχὴν ἐρμηνεύει²⁾. Ἐν τῇ πραγματείᾳ ταύτῃ ὁ Ὁριγένης ἀνασκενάζει τὴν γνώμην τῶν λεγόντων, ὅτι ἡ προσευχὴ εἶναι ἀνωφελής, διότι ὁ θεὸς προοινώσκων τὰ μέλλοντα δὲν δύναται νὰ μεταβάλῃ ταῦτα. Ὁ δὲ Λόγος προτρεπτικὸς εἰς μαρτύριον, ὅστις συνίσταται ἐκ πενήκοντα κεφαλαίων, ἔγραψεν τῷ 236 ἐπὶ αὐτοκράτορος Μαξιμίνου. Τότε τῶν Χριστιανῶν καταδωκομένων συνελήφθησαν οἱ δύο τοῦ Ὁριγένους φίλοι, ὁ Ἀμβρόσιος καὶ ὁ Ιερεὺς τῆς ἐν Καισαρείᾳ παροικίας Πρωτόκλιτος. Τούτους προτρέπει, ὅπως μὴ διὰ τινα πρόφασιν φύγωσι τὸν μαρτυρικὸν θάνατον³⁾.

Πλὴν τῶν εἰρημένων συγγράμμάτων ὁ πολυγῆϊφος Ἀλεξανδρεὺς συνέταξε καὶ πλείστας Ἐπιστολάς, ἐξ ὧν ὁ Εὐσέβιος⁴⁾ συνέλεξε περὶ τὰς ἑκατόν. Ἀλλ' ἐκ τούτων διετηρήθησαν μόνον δύο, ἡ μὲν πρὸς τὸν Ἰούλιον Ἀφρικανόν, ἡ δὲ πρὸς Γρηγόριον τὸν Θαυματουργόν, καὶ τινα ἀποσπάσματα. Ἐν τῇ

1) Ἐν τόμ. I, 237. Παράβαλλ. J. Denis, De la philosophie d'Origène, Par. 1884. 2) *Κοντογόν. Α'*, 428. 3) *Νικηφόρ. Κάλιστ. ε, κεφ. 19*.

4) Ἐν Ἐκκλ. ἱστορ. ε', 36.

πρώτη ὁ Ὁριγένης πραγματεύεται περὶ τῆς ἱστορίας τῆς Σωσάννης¹, ἣν ὁ Ἀφρικανὸς θεωρεῖ ἀπόκρυφον ἐπάγων οὐχὶ ὀλίγα ἐπιχειρήματα. Ταῦτα ἀνασκευάζει ὁ μέγας θεολόγος. Ἀπώλοντο δὲ πλείοσαι ἐπιστολαί, ὥς ἡ πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Ῥώμης Φαξιανόν, πρὸς τὸν Βήρυλλον ἐπίσκοπον Βόστρων καὶ πρὸς ἄλλους.

Τῷ Ὁριγένει ἀποδίδονται καὶ ἄλλαι συγγραφαί, ἀλλ' ἐν ταύταις ὑπάρχουσι τεκμήρια, ἐξ ὧν οἱ κριτικοὶ εἰκάζουσιν, ὅτι αὗται δὲν εἶναι γνήσιαι. Ἐν τοῖς ὑποξολιμαίοις κατατάσσεται ὁ Διάλογος περὶ τῆς εἰς θεὸν ὁρθῆς πίστεως. Ἀλλὰ τούτου δὲν μνημονεύει οὔτε ὁ Εὐσέβιος οὔτε οἱ ἄλλοι ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς καὶ ἐν αὐτῷ φέρεται ἡ λέξις ὁμοούσιον² κατὰ τὴν ἔννοιαν, καθ' ἣν ὠρίσθη βραδύτερον ὑπὸ τῆς ἐν Νικαίᾳ οἰκουμένης συνόδου. Ὡσαύτως δικαίως θεωρεῖται νόθον τὸ σύγγραμμα τὸ ἐπιγραφόμενον Φιλοσοφούμενα, διότι ὁ συγγραφεὺς τούτων λέγει περὶ ἑαυτοῦ, ὅτι ἦτο ἀρχιερεὺς³, ἐν ᾧ εἶναι γνωστὸν ἐκ τῆς ἱστορίας, ὅτι ὁ Ὁριγένης οὐδέποτε ἀνῆλθεν εἰς τὸ ἀξίωμα τούτο. Πλὴν τούτων καὶ ἄλλα ἔργα ὑποξάλλονται τῷ μεγάλῳ ἐρμηνευτῇ τῶν ἁγίων γραφῶν. Ἡ δὲ Φιλοκαλία ὀνομάζεται μὲν ἔργον τοῦ Ὁριγένους, ἀλλ' εἶναι ἀνθολογία ἐκ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ συνταχθεῖσα ὑπὸ Βασιλείου τοῦ μεγάλου καὶ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ.

Ἐν τοῖς μαθηταῖς τοῦ Ὁριγένους διέπρεψε Διονύσιος ὁ ἐπικληθεὶς μέγας⁴. Γεννηθεὶς περὶ τὰ 190 ἐξ ἐθνικῶν γονέων ἐγένετο ὀφθαλμῷ, ἀλλὰ μαθητεύσας παρὰ τῷ μεγάλῳ ἐρμηνευτῇ

¹) Παρὰ Δανιήλ. ἐν στίχ. 54-60. ²) Ἐν τμήματ. α'. ³) Ἐν προοιμ. «ὧν ἡμεῖς διάδοχοι τυγχάνοντες, τῆς τε αὐτῆς χάριτος μετέχοντες, ἀρχιερατείας τε καὶ διδασκαλίας, καὶ φρουροὶ τῆς ἐκκλησίας λελογισμένοι, οὐκ ὀφθαλμῷ νουσιάζομεν». Παράβαλλ. Κοιτογόν. Α', 435. ⁴) Εὐσεβ. ἐν Ἐκκλ. ἱστορ. Ζ' ἐν τῷ προοιμ. ⁵) Ὁ αὐτὸς αὐτόθι Ζ', 11. Παράβαλλ. Κοιτογόν. Α', 507.

τῶν ἱερῶν γραφῶν ὁμολόγησε τὰ δόγματα τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὑπὲρ ὧν γενναίως καὶ εὐκλεῶς ἠγωνίσαστο. Κατὰ μὲν τὸ 232 προσέστη τῆς κατηχητικῆς σχολῆς, κατὰ δὲ τὸ 247 μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἡρακλᾶ ἀνέβη τὸν θρόνον τῆς Ἀλεξανδρείας. Ἐν τοῖς χρόνοις τούτοις ὁ βορρᾶς τῶν ἐκκλησιαστικῶν περιπετειῶν ἐσύριττε καὶ ὁ ἐπίσκοπος Διονύσιος ἐπὶ Δεκίου καταδιωχθεὶς καὶ μόλις σωθεὶς ἠναγκάσθη δι' ἐπιστολῶν καὶ διὰ διακόνων νὰ διοικῇ τὸ ποίμνιον αὐτοῦ ἐκ τινος κρυφίου τόπου¹. Ἐπὶ δὲ Οὐαλεριανοῦ ἐξωρίσθη εἰς τινα κώμην παρὰ τῇ Λιβυκῇ ἐρήμῳ καὶ εἶτα κατὰ τὸν Μαρεώτην, ἔνθα ἔμεινε μέχρι τοῦ αὐτοκράτορος Γαλλίου. Ἀλλὰ καὶ εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἐπανελθὼν εὗρεν ἐμφύλιον σπαραγμὸν καὶ λοιμόν. Τὰς τελευταίας ἡμέρας τοῦ Διονυσίου ἐτάραξεν ἡ αἵρεσις τοῦ ἐπισκόπου Ἀντιοχείας Παύλου τοῦ Σαμοσατέως. Ἀλλ' εἰ καὶ αἱ δυνάμεις αὐτοῦ ἦσαν ἐξητλημέναι, ὁμως γράψας σπουδαιοτάτην πραγματείαν ἐπεμφεν αὐτὴν ἐν τύπῳ ἐπιστολῆς πρὸς τὴν ἐκκλησίαν Ἀντιοχείας, ὅπου εἶχον συνέλθει πλείστοι ἐπίσκοποι. Μετ' οὐ πολὺν ἔθανεν ὁ Διονύσιος, δηλ. κατὰ τὰ 264. Ἐκ τῶν πολυαρίθμων τοῦ ἐπισκόπου συγγραμμάτων περὶ ἧλθον εἰς ἡμᾶς ὀλίγαι ἐπιστολαί, αἵτινες διετηρήθησαν παρ' Εὐσεβίου. Ἐκ τῆς ἀξίας τούτων δυνάμεθα νὰ εἰκάζωμεν περὶ τῶν ἀπολεσθεισῶν. Ἐκ τῶν ἄλλων πραγματειῶν τοῦ συγγραφέως ἔχομεν μόνον ἀποσπάσματα. Τοιαῦτα μνημονεύονται *Περὶ ἐπαγγελιῶν κατὰ Νέπωτος*, *Περὶ φύσεως καὶ Ἑλεγχος καὶ ἀπολογίᾳ πρὸς Διονύσιον τὸν Ῥώμης ἐπίσκοπον*². Ἐν τῇ τελευταίᾳ πραγματείᾳ διέφυγον τὴν προσοχὴν τοῦ ἐπιφανοῦς ἐπισκόπου φράσεις κατὰ τοῦ μυστηρίου τῆς ἁγίας τριάδος· διότι τὸν μὲν υἱὸν παρέβαλε πρὸς ἄμπελον, τὸν δὲ πατέρα πρὸς ἄμπελουργόν.

1) Εὐσεβ. ζ', 40. 2) Τὰ *περὶ σωθέντα* ἐξεδόθησαν ὑπὸ Simon de Magistris, Dionysii Alexandrini, quae supersunt, Romae 1796.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΖ΄.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΠΛΑΤΩΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΑΠΟ ΜΕΓΑΛΟΥ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΜΕΧΡΙΣ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ.

Ἡ περίοδος τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου ἦτο θρησκευτικὴ καὶ τοιαύτην χροιάν ἔσχε καὶ ἡ νέα Πλατωνικὴ φιλοσοφία. Τῆς φιλοσοφικῆς ταύτης αἰρέσεως διακρίνονται τρεῖς στάδια· ἐν μὲν τῷ πρώτῳ δημιουργεῖται ὑπὸ τοῦ Πλωτίνου καὶ τοῦ Πορφυρίου, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ ἡ φιλοσοφία διὰ τοῦ Ἰαμβλίκου λαμβάνει θρησκευτικὴν χροιάν καὶ ἐν τῷ τρίτῳ ἀνυψοῦται εἰς σύστημα ὑπὸ τοῦ Προκλου¹.

Ὁ Ἰάμβελιχος γεννηθεὶς ἐν Χαλκίδι τῆς Κοίλης Συρίας καὶ ἀνήκων εἰς οἶκον πλούσιον καὶ ἐπιφανῆ διδάσκαλον ἔσχε ἐν Ῥώμῃ πρῶτον μὲν τὸν Ἀνατόλιον, εἶτα δὲ τὸν Πορφύριον. Βραδύτερον ἵδρυσεν σχολὴν ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ², εἰς ἣν συνέρεον πολυάριθμοι μαθηταί. Τὸν ἐνθουσιώδη τοῦτον διδάσκαλον τῆς μυστικῆς φιλοσοφίας ἐτίμων κατ' ἐξοχὴν οἱ ἐθνικοί, ὧν τὴν θρησκείαν ὑπερήσπιζεν, ὡς Ἰουλιανὸς ὁ ἀποσιάτης. Ὁ μέγας οὗτος αὐτοκράτωρ νομίζων, ὅτι ἦτο δυνατὸν νὰ ἀνιδρυσθῇ ἡ καταπεσοῦσα τῶν Ἑλλήνων θρησκεία, δὲν ἐδίσταζε νὰ παραξάλλῃ τὸν θρησκομανῆ γόητα πρὸς τὸν Πλάτωνα, οὗ μόνον κατὰ τὸν χρόνον διέφερεν³. Ὑπὸ τούτου μὲν ὀνομάζεται δαίμωνιος⁴, ὑπὸ δὲ τοῦ Προκλου θεῖος καὶ ὑπ' ἄλλων ἐνθους Σύρος καὶ πολυμαθὴς Φοῖνιξ. Ἐκ τοῦ μεγάλου πρὸς τὸν

¹) Παράβαλλ. Ἱστορ. τῆς φιλοσοφ. III, 102. ²) Ἰουλιαν. IV, 146. Zeller III², 2, 613 σημ. 2. ³) Ἐν Δόγ. Δ', 146 καὶ Ἐπιστολ. Μ'. ⁴) Ἐν Δόγ. ε', 188.

Ἰαμβλίχον σεβασμοῦ ἐξηγεῖται, ὅτι πολλὰ τοῦτου συγγράμματα μέχρις ἡμῶν διετηρήθησαν, δηλ. Περὶ τοῦ Πυθαγορείου βίου, Λόγος προτρεπτικὸς εἰς φιλοσοφίαν, Περὶ τῆς κοινῆς μαθηματικῆς ἐπιστήμης, Περὶ τῆς Νικομάχου ἀριθμητικῆς εἰσαγωγῆς, Θεολογούμενα ἀριθμητικῆς καὶ Ἀθάμωτος διδασκάλου πρὸς τὴν Πορφύριον πρὸς Ἀνεξῶ ἐπιστολὴν ἀποκρίσις. Ἐκ πασῶν τούτων τῶν πραγματειῶν σπουδαιότατη θεωρεῖται ἡ πρώτη. Ὁ Πορφύριος ἐμελέτησεν οὐ μόνον τὸν Πλάτωνα, ἀλλὰ καὶ τὸν Ἀριστοτέλη, τοὺς μύθους τοῦ Πυθαγόρου, τὸν ἀριθμητικὸν μυστικισμόν τῶν νέων Πυθαγορείων καὶ τὴν μαντικὴν σοφίαν τῶν Χαλδαίων. Ἄν ἐδέχετο μίαν τριάδα, ὡς ὁ Πλωτῖνος, ἀλλὰ πολλὰς. Ὁ καθαρμὸς τῆς ψυχῆς δὲν δύναται νὰ γείνη ἐξ ἑαυτῆς, ἀλλὰ μόνον διὰ τῆς βοηθείας ὑψηλοτέρων ὄντων, δηλ. τῶν ἡρώων, τῶν δαιμόνων, τῶν ἀγγέλων καὶ τῶν θεῶν. Ἡ γλῶσσα τοῦ φιλοσόφου εἶναι σκοτεινὴ καὶ ἡ ὅλη παράστασις πτωχὴ κατὰ τὰς ἰδέας καὶ διθυραμβώδης κατὰ τὴν φράσιν¹. Ἐπὶ μεγάλῳ Κωνσταντίνῳ ζῶν ὁ Ἰαμβλίχος ἐτελεύτησε κατὰ τὸ 330 μ. Χ.

Ὁ ἐπιφανέστατος τῶν μαθητῶν τοῦ Ἰαμβλίου ἦτο Θεόδωρος ὁ Ἀσιναῖος². Ἄν λέγεται δ' ὅμως, ἂν ἦτο ἐκ τῆς Ἀργολικῆς, τῆς Λακωνικῆς ἢ τῆς Μεσσηνιακῆς Ἀσίνης. Ὀνομάζεται καὶ μαθητὴς τοῦ Πορφύριου, ἀλλ' ἐπειδὴ ἦτο νεώτερος τοῦ Ἰαμβλίου³, φαίνεται, ὅτι ἠκροάσατο αὐτοῦ γέροντος. Ἐκ πολλῶν τεκμηρίων γίνεται δῆλον, ὅτι οὗτος διεκρίνετο παρὰ τοῖς συγχρόνοις· διότι τίθεται παρὰ τῷ Ἀμελίῳ καὶ Νουμηνίῳ⁴, καὶ ὑπὸ τοῦ Πρόκλου ἐξαίρεται δι' ἐπιθέτων⁵ δηλούντων τὸν

¹) Παράβ. Zeller III², 2, 617. ²) Ὁρα Πρόκλ. εἰς Τιμ. 187 B καὶ 225 A. ³) Ὁ αὐτὸς αὐτόθι 64 E καὶ 184 A. ⁴) Παρὰ Πρόκλ. 94 E, 225 A καὶ 226 B. ⁵) Ὀνομάζεται μέγας (65 E), θαυμαστός (98 B) καὶ γενναῖος 183 E.

σεβασμὸν πρὸς τὸν ἄνδρα καὶ διότι αἱ ἐρμηνεῖαι αὐτοῦ εἰς τὸν Τίμαιον καὶ Φαίδωνα συχνάκις μνημονεύονται. Ὁ Θεόδωρος θεωρεῖται ὡς ἡ μετάβασις ἀπὸ τοῦ Ἰαμβελίχου πρὸς τὸν Πρόκλον. Καὶ παρὰ τούτῳ κρατεῖ ἡ τριάς τοῦ Πλωτίνου. Περὶ τὴν θεωρίαν τοῦ Ἀσιναίου φιλοσόφου ὁ Πρόκλος λέγει μετὰ σεβασμοῦ, ἀλλ' οἱ νεώτεροι φιλόσοφοι ὀνομάζουσι ταύτας παιδαριώδεις¹. Μαθητὴς τοῦ Ἰαμβελίχου ἦτο καὶ Αἰδέσιος ὁ Καππαδόκης, ὅστις τὸ κατ' ἀρχὰς ἡσχολεῖτο περὶ τὸ ἐμπόριον. Τοῦ Ἰαμβελίχου δ' ἀκροασάμενος καὶ ἐν τῇ σχολῇ διακριθεὶς προέστη ταύτης μετὰ τὸν θάνατον τοῦ διδασκάλου, πρὸς ὃν δὲν ἠδύνατο νὰ παραβληθῇ κατὰ τὸν θειασμόν. Περὶ τούτου ἀκριβέστεραι εἰδήσεις λείπουν. Συμμαθητὴς τοῦ Αἰδεσίου ἦτο ὁ Σώπατρος, περὶ οὗ γινώσκουμεν, ὅτι ἴσχυεν ἐν τῇ αὐτῇ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου. Ἀλλὰ κατ' ἐντολὴν τοῦ αὐτοκράτορος ἐφορευέθη², διότι διέκειτο ἐχθρικῶς πρὸς τὴν νέαν θρησκείαν. Ὁ ἀνὴρ ἐπαινεῖται ὡς δεινότατος νὰ εἴπῃ καὶ νὰ γράρῃ. Γινώσκουμεν δὲ καὶ τὴν ἐπιγραφὴν ὑπ' αὐτοῦ συνταχθέντος συγγράμματος, Περὶ προνοίας καὶ τῶν παρὰ τὴν ἀξίαν εὐπραγούντων ἢ δυσπραγούντων.

Τοῦ Αἰδεσίου μαθητὴς ἐγένετο ὁ Εὐσέβιος ὁ ἐπὶ Ἰουλιανοῦ τοῦ παραβάτου ζῶν. Κατὰ τὸν Zeller³ δυσκόλως τὰ παρὰ τῷ Στοβαίῳ ἀνήκονσι τῷ ἡμετέρῳ Εὐσεβίῳ, διότι δὲν ἔχουσι κοινὸν πρὸς τὴν νέαν Πλατωνικὴν φιλοσοφίαν καὶ διότι εἶναι γεγραμμένα ἐν Ἰωνικῇ διαλέκτῳ, ἣτις δὲν ἦτο συνήθης κατὰ τοὺς χρόνους τούτους. Ὁ ἀνὴρ εἶναι ἄξιος ἰδιαίτερας μνείας, διότι δὲν ἐτίμα τὰς θαυματουργίας καὶ τὰ μαγγανεύματα⁴, ἀπερὸ ἄλλοι νέοι Πλατωνικοὶ καὶ ὑπὲρ τὴν ἐπιστήμην ἔτασσον. Τοιοῦτος φίλος τῶν μαγγανευμάτων ἦτο ὁ Μάξιμος, ὅστις λέ-

¹) Zeller III², 2, 657. ²) Ζώσιμ. II, 40. ³) Ἐν τόμ. III², 2, 660 σην. 3. ⁴) Εὐνάπ. ἐν βίῳ Μαξίμ. 50.

γεται Ἡπειρώτης ἢ Βυζάντιος¹. Ἐπειδὴ δ' ἐγένετο διδάσκαλος Ἰουλιανοῦ τοῦ παραζάτου, οὐχὶ σμικρὸν ἐν τῇ ἀλλῇ ἴσχυε. Πρὸς τοῦτον κατὰ τὴν διαλεκτικὴν δὲν ἠδύνατο νὰ παραζηθῇ ὁ Εὐσέβιος². Μετὰ τοῦ Μαξίμου κοινὸν εἶχε τὸν ἐνθουσιασμόν³ Χρυσάνθιος ὁ Σαρδιανός, ὅστις ἐξ εὐγενοῦς καὶ πλουσίου οἴκου τὸ γένος ἔλκων ἠκροάσατο τοῦ Αἰδεσίου καὶ ἠσυχολήθη περὶ τὴν Πλατωνικὴν, τὴν Ἀριστοτελικὴν καὶ τὴν Πυθαγόρειον φιλοσοφίαν. Τοῦτον ὁ Ἰουλιανὸς ἐκάλεσεν εἰς τὴν ἀλλήν αὐτοῦ, ἀλλὰ δὲν ἐδέξατο τὴν πρόσκλησιν, διότι δὲν ἦτο κενόδοξος⁴. Μαθητὴς τοῦ Αἰδεσίου ἐγένετο καὶ Πρίσκος ὁ Θεσπρωτὸς ἢ Μολοσσός, ἀλλ' ἤλεγχε τὸν διάσκαλον ὡς προδότην τοῦ ἀξιωματικοῦ τῆς φιλοσοφίας, διότι οἱ λόγοι αὐτοῦ δὲν ἐτηροῦντο ἐπὶ τῶν ἔργων⁵. Οὗτος ἔθανεν ἄγων τὸ 90 τῆς ἡλικίας ἔτος κατὰ τὸν χρόνον, καθ' ὃν ἡ Ἑλλὰς ἐπορθεῖτο ὑπὸ τῶν Γότθων, ἦτοι τῷ 299/8 μ. Χ.

Ἐκ τῆς σχολῆς τοῦ Χρυσανθίου ἐξηλθεν ὁ Εὐνάπιος ὁ Σαρδιανός, ὅστις ἦτο συγγενὴς τῆς γυναίκος τοῦ διδασκάλου⁶. Τοῦτον ὁ Χρυσάνθιος ἠγάπησεν ὡς υἱὸν καὶ μετέδωκε τούτῳ τὸ κατὰ τῶν Χριστιανῶν μῖσος⁷. Κατὰ προτροπὴν τοῦ διδασκάλου ἔγραψε Βίους φιλοσόφων καὶ Σοφιστῶν, οἵτινες εἶναι εἴκοσι καὶ τρεῖς. Ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ ὑπολάβῃ τις, ὅτι ὁ συγγραφεὺς πραγματεύεται περὶ τῶν ἐξοχωτέρων φιλοσόφων, διότι ὁ λόγος εἶναι περὶ τῆς νέας Πλατωνικῆς φιλοσοφίας καὶ τῶν ἐν ταύτῃ διαπρεφάντων ἀνδρῶν, ὡς περὶ τοῦ Πλωτίνου, τοῦ Πορφυρίου καὶ τῶν ἄλλων. Τοῖς νέοις Πλατωνικοῖς ἀνήκει καὶ ὁ Σαλούστιος (ἢ Σαλλούστιος),

¹) Σουῖδ. ἐν λ. ²) Εὐνάπ. ἐν βίῳ Μαξίμ. 49 "Εὐσέβιος δὲ παρώντος μὲν Μαξίμου τὴν ἀκριβείαν τὴν ἐν τοῖς μέρεσι τοῦ λόγου καὶ τὰς διαλεκτικὰς μηχανὰς καὶ πλοκάς ἐπέφευγε, ἀπόντος δὲ, ὥσπερ ἡλιακοῦ φέγγους ἀστήρ, ἀπέλαμπε". ³) Εὐνάπ. 49 "Ἦν δὲ ὁ Χρυσάνθιος ὁμοφυῶς Μαξίμῳ τὰ περὶ θειασμὸν συνενθουσιῶν". ⁴) Ὁ αὐτὸς 54. 109. ⁵) Ὁ αὐτὸς 65. ⁶) Φῶτ. ἐν βιβλ. 77. ⁷) Ἀσώπ. ἐν σελίδ. 457.

οὗ μέχρις ἡμῶν διετηρήθη τὸ σύγγραμμα *Περὶ θεῶν καὶ κόσμου*¹. Τὸ ἐγχειρίδιον τοῦτο περιέχει τὴν κατήχησιν τῆς νέας Πλατωνικῆς φιλοσοφίας καὶ ἴσως ἐχρησίμευεν ὡς βάσις τῆς ἐπὶ τοῦ Ἰουλιανοῦ ἀνορθώσεως τῆς ἀρχαίας τῶν Ἑλλήνων θρησκείας. Ἐν τῇ δευτέρῳ κεφαλαίῳ πραγματεύεται ὁ συγγραφεὺς περὶ τοῦ ἀναλλοιώτου, αἰωνίου καὶ ἀσωμάτου τῶν θεῶν. Τοῦ Ἰαμβλίκου μαθητῆς λέγεται ὁ Δέξιππος, οὗ σφύζεται ἡ διατριβὴ *Δεξιππου Πλατωνικοῦ φιλοσόφου εἰς τὰς Ἀριστοτελέους κατηγορίας ἀπορίαι καὶ λύσεις*². Εἶναι δ' αὕτη διάλογος, οὗ μετέχει καὶ ὁ Σέλευκος. Οὗτος εἶναι πραγματικὸς τοῦ συγγραφέως μαθητής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΗ'

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ

Ἀφ' οὗ ὁ μέγας Κωνσταντῖνος περιεβάλετο τὸν Χριστιανισμόν βασιλικὴν ἀλουργίδα καὶ ἱεράρχαι ἔλαβον ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν τὸ σκήπτρον, οἱ ὁπαδοὶ τῆς ἀρχαίας θρησκείας ὀσημέραι ἡλαττοῦντο καὶ τὰ τῆς θρησκείας αὐτῶν ἔφθινον. Μάτην Ἰουλιανὸς ὁ ἀποστάτης ἐπειράθη, ὥπως τιμῇσιν αὐτοῖς τὰ εἰδῶλα τῶν ἐθνικῶν. Διότι αἱ θρησκεῖαι καταπεσοῦσαι δὲν ἀνορθοῦνται. Τοῦ χριστιανισμοῦ ἐπικρατήσαντος ἀδιστηροὶ νόμοι κατὰ τῶν ἐθνικῶν ἐξεδόθησαν ὑπὸ Θεοδοσίου τοῦ πρώτου, ὑπὸ Ἀρκαδίου καὶ ἄλλων αὐτοκρατόρων³. Κατὰ τοὺς νόμους τούτους τὰ κτήματα πολλῶν ναῶν ἀφηρεῖσθαι ὑπὲρ τῆς νέας

¹) Φέρεται παρὰ Mullach III. 30-50. Παράβαλλ. Christ 696, ²) Ἐξεδόθη ὑπὸ Spengel ἐν τῷ Monumenta Saecularia τῆς Βαυαρικῆς Ἀκαδημίας (1859). "Ora Zeller III², 2, 667. ³) "Ora τὴν Ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τοῦ Gieseler I³, 354 καὶ K. Παπαρηγ. ἱστορ. III, 172. Zeller III², 2, 668.

θρησκείας, τὰ ἱερὰ κατεσκάπτοντο, αἱ εὐχαὶ πρὸς τὰ εἰδωλα μετὰ δειλίας ἀνεπέμποντο καὶ αἱ θυσίαι διὰ θανατικῆς ποινῆς, δι' ἐξορίας καὶ διὰ δημεύσεως τῆς περιουσίας ἀπηγορεύοντο. ¹ Ἐνίοτε δὲ καὶ οἱ ὄχλοι τῶν Χριστιανῶν ἐκακοποιοῦν τοὺς φιλοσόφους, ὥς οἱ τῆς Ἀλεξανδρείας τὴν Ὑπατίαν ἐκείνην¹, ἥτις τὴν φιλοσοφίαν εἰς τηλικαύτην ἀκμὴν ἤγαγεν, ὥστε ὁ μαθητὴς ταύτης Συνέσιος² μετὰ περιφρονήσεως λέγει περὶ τῆς κατωπτιώσεως τῶν Ἀθηνῶν.

Καὶ ὁμως ἡ πόλις αὕτη καὶ κατὰ τοὺς τελευταίους τούτους χρόνους ἔσχε φιλοσόφους διαπρέφαντας ἐν τῇ νέᾳ Πλατωνικῇ φιλοσοφίᾳ. Ὡς πολλοὶ μεγάλοι ἄνδρες διὰ τῶν ἀρετῶν αὐτῶν κλέος κτησάμενοι ἐπανῆλθον κατὰ τὰς τελευταίας τοῦ βίου ἡμέρας εἰς τὴν γεννήσασαν πατρίδα, οὕτω καὶ ἡ φιλοσοφία ἡ κατὰ τὸ ἄριστον αὐτῆς μέρος ἐν Ἀθήναις δημιουργηθεῖσα, ἀφ' οὗ ἐκλείσθη ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἐν Ῥώμῃ καί, συνελόντι εἰπεῖν, ἐν ὁλοκλήρῳ τῷ ἀρχαίῳ κόσμῳ, ἐπανῆλθεν ἐνταῦθα, ὅπου ἐν τέλει κατεδικάσθη εἰς θάνατον δι' ἀποφάσεως τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὅστις κλείων τὰς πύλας τοῦ Παρθενῶνος ἀνῆγειρε τὴν Ἀγίαν σοφίαν. Δὲν εἶναι ὁμως γνωστόν, διὰ τίνων προσώπων ἡ σχολὴ τῶν νέων Πλατωνικῶν τῆς πόλεως ταύτης συνδέεται μετὰ τῆς τοῦ Ἰαμβλίου. Ἰσως δὲν εἶναι ἀπίθανος ἡ εἰκασία τοῦ Zumpt³, καθ' ἣν ὁ σύνδεσμος ἐγένετο διὰ Θεοδώρου τοῦ Ἀσινάου. Ὅπως δὲποτε ἡ νέα Πλατωνικὴ φιλοσοφία ἐν Ἀθήναις

1) Σουΐδ. ἐν λ. Ὑπατία. Σωκράτ. ἐν Ἐκκλ. ἱστορ. VII, 15. 2) Ἐν ἐπιστ. 135 "Οὐδὲν ἔχουσιν αἱ νῦν Ἀθηναὶ σεμνόν, ἀλλ' ἢ τὰ κλεινὰ τῶν χωρίων ὀνόματα. Νῦν μὲν οὖν ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις Αἴγυπτος τρέφει τὰς Ὑπατίας δεξαμένη γονάς· αἱ δὲ Ἀθηναί, πάσαι μὲν ἢ πόλις ἔστι σοφῶν, τὸ δὲ νῦν ἔχον σεμνύνουσιν αὐτὰς οἱ μελιτουργοὶ ταῦτ' ἄρα καὶ ἡ ξυνωρίς τῶν σοφῶν Πλουταρχείων, οἵτινες οὐ τῇ φήμῃ τῶν λόγον ἀγείρουσιν ἐν τοῖς θεάτροις τοὺς νέους, ἀλλὰ τοῖς ἐξ Ὑμητοῦ σταμνίοις» 3) Ueber Bestand d. philos. Schulen in Athen, Abhand. d. Berl. Acad. 1843. Παράβαλλ. Zeller III², 2, 675.

ἔσχε τέλειον σύστημα. Τοῦτο δ' ἐπετεύχθη διὰ τῆς μελέτης τῶν Ἀριστοτελικῶν συγγραμμάτων, ἅπερ οἱ ἐν Ἀθήναις νέοι Πλατωνικοὶ ἐθεώρησαν ὡς προπαίδειαν πρὸς ὑψηλότεραν μόρφωσιν. Αἰὰ τοῦτο τὸν μὲν Ἀριστοτέλη ὠνόμαζον δαιμόνιον, τὸν δὲ Πλάτωνα θεῖον. Οὕτως ἡ νέα Πλατωνικὴ φιλοσοφία διὰ τοῦ Πρόκλου ἐγένετο μὲν σύστημα, ἀλλ' ἀπώλεσε τὴν δημιουργικὴν αὐτῆς δύναμιν καὶ κατέπεσεν εἰς σχολαστικότητα.

Ἡ ἐν Ἀθήναις νέα Πλατωνικὴ σχολὴ δὲν ἐστρεφετο τῆς θεουργικῆς τέχνης. Διότι ταύτην εὐρίσκομεν παρὰ Πλουτάρχου τῷ Νεστορίῳ¹, ὅστις ἦτο Ἀθηναῖος. Φαίνεται, ὅτι οὗτος λίαν ἐτιμᾶτο παρὰ τοῖς συγχρόνοις². Ἀλλ' αἱ γνώσεις αὐτοῦ δὲν περιωρίζοντο ἐν τῇ θεουργικῇ τέχνῃ· διότι ἡσχολεῖτο καὶ περὶ τὴν μελέτην τοῦ Πλάτωνος³ καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους. Ὁ φιλόσοφος οὗτος δέχεται πέντε ἀρχικὰς τοῦ κόσμου ὑποστάσεις, τὸν θεόν, τὸν νοῦν, τὴν ψυχὴν, τὸ ἐνυλον εἶδος καὶ τὴν ὕλην⁴. Μαθήτρια τοῦ Πλουτάρχου εἶναι ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ Ἀσκληπιγενεῖα, ἣτις κατ' ἐξοχὴν ἡσχολεῖτο περὶ τὰ θεουργικά, καὶ Λαχάρης⁵ ὁ ἐν τῇ ἑητορικῇ διαπρέψας. Ἀλλ' ἐπιφανέστερος τούτου ἦτο Τεροκλῆς ὁ Ἀλεξανδρεὺς. Οὗτος ἐδίδαξε μὲν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἀλλ' ὡς μαθητὴς τοῦ Πλουτάρχου τάσσεται ἐνταῦθα. Ἐπὶ τινι χρόνῳ ἐξωρίσθη, φυγὼν δ' εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐρρίφθη εἰς τὴν εἰρκτήν, ὅπου σκληρῶς ἐδασανίσθη. Εἰκάζεται δ', ὅτι αἰτία ἦτο ἡ πίστις αὐτοῦ εἰς τὴν ἀρχαίαν θρησκείαν. Ὁ Ιεροκλῆς ἔγραψεν ὑπομνήματα εἰς τὸν Γοργίαν τοῦ Πλάτωνος, ἅπερ ἐξέδωκεν ὁ μαθητὴς αὐτοῦ Θεοσέβιος⁶. Πλήρη διειρη-

¹) Ματῖν ἐν βίῳ Πρόκλ. 28 "καὶ γὰρ ταῦτα παρελήφει καὶ τὰς ἐκφωνήσεις καὶ τὴν ἄλλην χρῆσιν αὐτῶν μεμαθήκει παρὰ Ἀσκληπιγενεῖας τῆς Πλουτάρχου θυγατρὸς, παρ' αὐτῇ γὰρ καὶ μόνῃ ἐσφύζετο ἀπὸ Νεστορίου τοῦ μεγάλου ὄργια καὶ ἡ σύμπασα θεουργικὴ τέχνη, διὰ τοῦ πατρὸς αὐτῇ παραδοθεῖσα". ²) Zeller III², 2, 677. ³) Ὁρα Πρόκλ. εἰς Παρμενίδ. VI, 27. ⁴) Αὐτόθι. ⁵) Ματῖν. ἐν βίῳ Πρόκλ. κεφ. 11. ⁶) Christ ἐν σελίδ. 695.

θησαν μέχρις ἡμῶν τὰ Ἱεροκλέους τοῦ φιλοσόφου εἰς τὰ τῶν Πυθαγορείων χρυσῶν ἔπη ὑπομνήματα καὶ τινὰ ἀποσπάσματα παρὰ Φωτίου¹ ἐκ τῆς πραγματείας Περὶ προνοίας καὶ εἰμαρμένης. Ὁ δὲ Στοξαῖος² διέσωσε μέχρις ἡμῶν οὐχὶ ὀλίγα χωρία ἐκ τῆς διατριβῆς Τίνα τρόπον θεοὺς χρηστέον. Γνωστὰ δ' εἶναι καὶ τὰ φερόμενα Ἀστεῖα τοῦ Ἱεροκλέους, ἅπερ ἐπλουτίσθησαν ἐκ τοῦ ἀντιγράφου τοῦ Μηνῆ Μινωΐδου³. Ὁ ἡμέτερος Κοραῖς ἐνόμιζεν, ὅτι ταῦτα ἐγράφησαν ὑπὸ τοῦ φιλοσόφου Ἱεροκλέους, ἀλλὰ φαίνεται κρατοῦσα ἡ γνώμη, ὅτι εἶναι ἔργον ἄλλου συνωνύμου γραμματικοῦ. Ἐν τοῖς χρόνοις τούτοις ἡ φιλοσοφία ἐγένετο σχολαστικὴ καὶ ὅμως διετήρησε πολυτιμώτατον πυρῆνα ἠθικῶν ἀρχῶν καὶ ὑγίων θρησκευτικῶν πεποιθήσεων. Κατὰ τὸν Ἱεροκλέα ἡ φιλοσοφία εἶναι καθαρὸς καὶ τελείωσις τοῦ ἀνθρωπίνου βίου· καθαίρεται δ' οὗτος διὰ τῆς ἀρετῆς. Ἐν τοῖς σπουδαιωτάτοις, ὡς λέγει, ὁ Πλάτων συμφωνεῖ τῷ Ἀριστοτέλει καὶ μόνον ἡ κακὴ θέλησις δύναται τὴν συμφωνίαν ταύτην νὰ ἀρνηθῇ⁴. Ὁ φιλόσοφος οὗτος οὐ μόνον ἔχει ἠθικὰς ἀρχάς, ἀλλὰ καὶ γλῶσσαν σαφεῇ καὶ καθαράν. Δὲν εἶναι ὅμως κεκαλλωπισμένη καὶ ἐξωραϊσμένη διὰ τῶν χρωμάτων καὶ τῶν ποικιλιμάτων τῆς ῥητορείας⁵, ὡς δύναται τις νὰ κατίδῃ τοῦτο ἐν τοῖς λειψάνοις τῶν ἔργων αὐτοῦ. Μαθητὴς τοῦ Ἱεροκλέους ἐγένετο ὁ Θεοσέβιος, ὅστις κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ διδασκάλου περὶ τὴν ἠθικὴν φιλοσοφίαν ἡσχολεῖτο. Τῶν ἠθικῶν ἀρχῶν ἅλλας μὲν ἐλάμβανε παρὰ τοῦ Ἐπικτήτου, ἅλλας δ' αὐτὸς ἐπετεχνᾶτο⁶.

Σπουδαιωτάτην θέσιν ἐν τοῖς νέοις Πλατωνικοῖς κατέχει Συριανὸς ὁ μαθητὴς τοῦ Πλουτάρχου καὶ διδάσκαλος τοῦ

¹) Ἐν βιβλ. 214 καὶ 251. ²) Ἐν Ἐκλογ. φυσικ. 7. ³) Ὁρα Δ. Θερμαν. Ἀδαμάντ. Κορ. II, 180. ⁴) Φώτ. ἐν βιβλ. 214. ⁵) Αὐτόθι. ⁶) Αὐτόθι 339.

Πρόκλον¹. Κατ' ἐξοχὴν δ' ὁ φιλόσοφος οὗτος ἡσυχάζειτο περὶ τὴν ἐρμηνείαν τῶν ἀρχαιοτέρων οὐ μόνον φιλοσόφων, ἀλλὰ καὶ ποιητῶν, δηλ. τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Ἀριστοτέλους² καὶ τῶν Πυθαγορείων, τοῦ Ὀμήρου, τοῦ Ὀρφέως καὶ τῶν χρησμοφδῶν. Ὡς ἀναμάρτητος φιλόσοφος θεωρεῖται ὁ Πλάτων, πρὸς ὃν συμφωνεῖ ὁ Πυθαγόρας καὶ οἱ Πυθαγόρειοι, ὁ Ὀμηρος, ὁ Ὀρφεὺς καὶ τὸ μαντεῖον. Ὡς πάντες οἱ Πλατωνικοί, οὕτω καὶ ὁ Συριανὸς εἴμα τὴν αὐστηρὰν ἠθικὴν καὶ τὴν ἐγκράτειαν³.

Κατ' ἐξοχὴν ἐν τῷ στερεώματι τῆς νέας Πλατωνικῆς φιλοσοφίας λάμπει Πρόκλος⁴ ὁ Λύκιος γεννηθεὶς ἐν Κωνσταντινουπόλει περὶ τὸ 410 μ. Χ. καὶ τελευτήσας τῷ 485. Ὁ μὲν πατὴρ αὐτοῦ ἦτο νομικὸς καὶ ἐκαλεῖτο Πατρίκιος, ἡ δὲ μήτηρ Μάρκελλα⁵. Ἀφ' οὗ ἐν Ξάνθῳ τῆς Ἀνκίας ἔμαθε τὰ πρῶτα γράμματα, μετέβη εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ἐνθα ἐγένετο μαθητὴς τοῦ Ὠρίωνος καὶ Λεωνᾶ⁶. Ἐνταῦθα ὁ μὲν Ἡρῶν ἐδίδαξεν αὐτὸν τὰ μαθηματικά, ὁ δὲ Ὀλυμπιόδωρος εἰσήγαγεν εἰς τὴν Ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν. Εἰς Ἀθήνας πορευθεὶς ἐγένετο ἀκροατὴς τοῦ Πλουτάρχου γέροντος ἤδη ὄντος καὶ τοῦ Συριανοῦ, ὡς καὶ τὸ ἐπίγραμμα δηλοῖ⁷. Οὗτος ἐδίδαξε τὸν Λύκιον τὴν νέαν Πλατωνικὴν φιλοσοφίαν. Ἐπειδὴ δὲ διεδέξατο τὸν διδάσκαλον ἐν τῇ διευθύνσει τῆς σχολῆς, ἐπωνομάσθη Αἰάδοχος⁸. Ὅτε δ' ἤγε τὸ εἰκοστὸν ὕγδοον ἔτος τῆς ἡλικίας

1) Bach, De Syriano philosopho, Lauban 1862. 2) Οὕτω συνέταξεν ὑπόμνημα εἰς τὰς Κατηγορίας, εἰς τὴν Πολιτείαν τοῦ Πλάτωνος, εἰς τὴν Ὀρφέως θεολογίαν, Συμφωνίαν Ὀρφέως Πυθαγόρου καὶ Πλάτωνος κτλ. Ὁρα Σουῖδ. ἐν λ. 3) Ὁρα Zeller III 2, 699. 4) Freudenthal, Rhein. Mus. 43, 486. Τὸ ὄνομα Πρόκλος ἐγένετο ἐκ τοῦ λατινοῦ Proculus. 5) Μαρίν. ἐν βίῳ Πρόκλ. § 6. 6) Αὐτόθι 8. 7) Ἐν Ἀνθολογ. 7, 341.

Πρόκλος ἐγὼ γενόμεν Λύκιος γένος, ὃν Συριανὸς
ἐνθάδ' ἀμοιβὸν ἔης θρέψης διδασκαλίας.
Συνὸς δ' ἀμφοτέρων ὁδε σώματα δέξατο τύμβος,
αἶθε δὲ καὶ ψυχὰς χάρος εἰς λελάχοι.

8) Μαρίν. ἐν βίῳ Πρόκλ. 26.

ἔγραψε τὰ ὄντως γλαφυρὰ καὶ ἐπιστήμης γέμοντα ὑπομνήματα εἰς τὸν Τίμαιον¹. Ἐκ τῆς συγγραφῆς ταύτης ὁ Πρόκλος ἦτο ἤδη γνωστός, ὅτε ἀνέλαξε τὴν διεύθυνσιν τῆς σχολῆς τῶν Ἀθηνῶν. Ἐν ταύτῃ δὲν ἐδίδασκεν, ἀλλὰ μᾶλλον ἐκήρυσσε τὰ δόγματα τῆς φιλοσοφικῆς αἰρέσεως, εἰς ἣν ἀνῆκεν. Ἐνεποίει δὲ ζωνηρὰν αἰσθησὶν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, διότι τὸ μὲν σῶμα εἶχε καλὸν καὶ εὖρωστον, τὴν δὲ μνήμην ἰσχυρὰν καὶ τὸ ἦθος ἀγνὸν καὶ γενναῖον. Καθ' ὅλον εἰπεῖν, ἐκοσμεῖτο ὑπὸ τοιούτων καὶ τηλικούτων ἀρετῶν, ὥστε δύναται τις νὰ εἴπῃ, ὅτι εἶναι τέλειος ἐθνικοῦ φιλοσόφου τύπος. Εἰ καὶ κατὰ τὴν ἀρετὴν ἦτο συγγενὴς πρὸς τοὺς Χριστιανούς, ὅμως εἶχε κηρύξει κατ' αὐτῶν τὸν πόλεμον. Οὗτοι δ' ἠνάγκασαν τὸν φιλόσοφον, ὅπως φύγῃ εἰς τὴν Ἀσίαν ἐπὶ τινα χρόνον².

Ὁ Πρόκλος δὲν ἦτο μόνον πολυμαθής, ἀλλὰ καὶ φιλόσοφος γράφας πλείστας πραγματείας καὶ ὑπομνήματα, ὧν πολλὰ μέχρως ἡμῶν διετηρήθησαν³. Τοιαῦτα εἶναι τὰ ὑπομνήματα εἰς τὸν πρῶτον Ἀλκιξιάδην, εἰς τὸν Παρμενίδην, εἰς τὴν Πολιτείαν, εἰς τὸν Τίμαιον καὶ τὸν Κρατύλον. Πρὸς δὲ συνέταξε πραγματείας. Περὶ τῆς κατὰ Πλάτωνα θεολογίας, Στοιχείωσιν θεολογικὴν καὶ Στοιχείωσιν φυσικὴν ἢ Περὶ κινήσεως. Τινὲς τῶν διατριβῶν τοῦ φιλοσόφου διετηρήθησαν ἐν λατινικῇ μεταφράσει ἐπιγραφόμεναι *De providentia*, *De decem dubitationibus circa providentiam* καὶ *De malorum subsistentia*⁴. Ὁ Πρόκλος ἠσχολήθη καὶ περὶ τὰ μαθηματικὰ καὶ τὴν ἀστρονομίαν, ὡς μαρτυροῦσιν αἱ διατριβαί. Εἰς τὸ πρῶτον τῶν *Εὐκλείδου στοιχείων*, Ὑποτύπωσις τῶν ἀστρονομικῶν ὑποθέσεων, Σφαῖρα καὶ Παράφρασις εἰς τὴν τοῦ Πτολεμαίου τετραβιβλον. Ἐν τέλει παρατηροῦμεν, ὅτι ὁ φιλόσοφος συγγραφεὺς ἔγραψε

¹) Αὐτόθι 13. ²) Αὐτόθι 15. ³) Zeller III², 2, 703 καὶ Christ 695. ⁴) Τὰς διατριβὰς ταύτας δύναται τις νὰ εὕρῃ ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Cousin.

Περὶ ἐπιστολιμαίου χαρακτῆρος¹, Ἐπιχειρήματα
 ἢ κατὰ Χριστιανῶν, Ὑπομνήματα εἰς τὰ λογικὰ τοῦ
 Ἀριστοτέλους συγγράμματα² καὶ ἐποίησεν ἕξ ὕμνους εἰς
 διαφόρους θεοὺς. Ὅντως βαρύντιμα εἶναι τὰ λείψανα τῆς Γραμ-
 ματικῆς χρηστομαθείας, ἅπερ διετήρησεν ἡμῖν ὁ Φῶτιος³.
 Ἐκ τούτων μανθάνομεν καὶ περὶ ἄλλων μὲν γραμματολογικῶν
 ζητημάτων, καὶ δὴ περὶ τοῦ ἐπικοῦ κύκλου. Ὁ Πρόκλος ἀκο-
 λουθεῖ τῷ διδασκάλῳ αὐτοῦ Συριανῷ, ἀλλὰ τὰ διδάγματα ἐκεί-
 νου ἀνέπτυξε καὶ εἰς τέλειον σύστημα ἤγαγε. Μέχρι τοῦ φιλοσό-
 φου τούτου τὰ δόγματα τῶν νέων Πλατωνικῶν περιεῖχον ἀντι-
 φάσεις, ἃς οὗτος ἐπειράθη, ὅπως ἄρῃ, καὶ χάσματα ὑπὸ τούτου
 πληρωθέντα⁴. Ἀν διακρίνεται ὁμῶς κατὰ τὴν δημιουργικὴν
 δύναμιν, ἀλλὰ κατὰ τὴν μέθοδον. Οὐχ ἦν κατὰ τὸν Μαρκιανόν
 ἐπενόησε καὶ τινὰς θεωρίας⁵. Κατ' ἐξοχὴν δ' ἠσχολήθη, ὅπως
 ἐρμηνεύσῃ τὰ τῆς ἀρχαίας θεολογίας⁶. Κατὰ ταῦτα τὸ φιλοσοφι-
 κὸν τοῦ Προκλου σύστημα ἀποτελεῖ τὸν ἐπίλογον τῆς ἀρχαίας
 Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ τὴν μετάβασιν εἰς τὴν τοῦ Μέσου
 αἰῶνος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΘ'

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΤΕΛΕΥΤΑΙΩΝ ΝΕΩΝ ΠΛΑΤΩΝΙΚΩΝ ΦΙΛΟΣΟΦΩΝ.

Μετὰ τὸν Πρόκλον ἡ σχολὴ τῶν νέων Πλατωνικῶν πα-
 ρακμάζει, οἱ δὲ φιλοσοφοῦντες διακρίνονται μᾶλλον ὥς ὑπομνη-
 ματισταὶ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέ-
 λους.

¹) Ἐξεδόθη ὑπὸ Westenmann, Leipzig 1856. ²) Prantl, Geschichte der Log. I, 641. ³) Ἐν βιβλ. 239. ⁴) Zeller III², 2, 705. ⁵) Ἐν βίῳ Προκλ. 23 "Πολλῶν δὲ καὶ αὐτὸς παιτρὲς ἐγένετο δογμάτων οὐ πρότερον ἐγνωσμένων, φναικῶν τε καὶ νοερῶν καὶ τῶν ἐν θειοτέρῳ". ⁶) Αὐτόθι 22 "πᾶσαν μὲν θεολογίαν ἑλληνικὴν τε καὶ βαρβαρικὴν καὶ τὴν μυθικοῖς πλάσμασιν ἐπισκιάζομένην κατεῖδε τε ἑαδίως καὶ... εἰς φῶς ἤγαγεν, ἐξηγουμένους τε πάντα ἐνθουσιαστικώτερον καὶ εἰς συμφωνίαν ἄγων".

λους ἢ ὡς αὐτοκράτορες συγγραφεῖς. Τοιοῦτος εἶναι Ἑρμείας ὁ Ἀλεξανδρεὺς ὁ συντάξας ὑπόμνημα εἰς τὸν Φαῖδρον τοῦ Πλάτωνος, ὅπερ μέχρις ἡμῶν διετηρήθη¹. Οὗτος ἦτο συμμαθητὴς τοῦ Πρόκλου, ἀλλὰ δὲν ἠδύνατο πρὸς τοῦτον νὰ παραβληθῇ. Εἶχε μὲν μνήμην ἰσχυράν, ἀλλ' οὔτε ἀγχίνους ἦτο, οὔτε εὐρετὴς ἀποδεικτικῶν λόγων, οὔτε γενναῖος τῆς ἀληθείας ζητητής. Ὁμολογουμένως ἦτο πολυμαθής, ἀλλὰ τῇ πολυμαθείᾳ δὲν προσήνθει τὸ αὐτοκίνητον. Τοῦτον δὲ στεροῦμενος ἠκολούθει τῷ διδασκάλῳ Συριανῷ². Ἐπιφανέστερος τοῦ Ἑρμείου ἐγένετο ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀμμώνιος, ὅστις προέστη τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ σχολῆς. Διεκρίθη δ' οὐ μόνον ὡς ἐρμηνευτὴς τῶν Πλατωνικῶν καὶ Ἀριστοτελικῶν συγγραμμάτων, ἀλλὰ καὶ ὡς μαθηματικὸς καὶ ἀστρονόμος. Αἱ μέχρις ἡμῶν σφεζόμεναι σημειώσεις εἰς τὴν Εἰσαγωγὴν τοῦ Πορφυρίου, εἰς τὰς Κατηγορίας καὶ εἰς τὸ Περι ἐρμηνείας³ τοῦ Ἀριστοτέλους μαρτυροῦσι τὴν ἀξίαν τοῦ ἀνδρός. Ἀμμώνιος ὁ Ἑρμείου, ὡς καλεῖται πρὸς διαστολὴν ἀπὸ τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς σχολῆς, πειράται, ὅπως ἄρῃ τὰς διαφορὰς τῶν Πλατωνικῶν πρὸς τοὺς Ἀριστοτελικούς. Προτιμᾷ ὁμῶς τὸν Πλάτωνα καὶ τοὺς Πυθαγορείους τῶν περιπατητικῶν.

Ἐν τοῖς ἀρίστοις⁴ τοῦ Πρόκλου μαθηταῖς τάσσεται Ἀσκληπιόδοτος ὁ Ἀλεξανδρεὺς, ὅστις ἦτο λατρός. Ἐκ τοῦ ἐπαγγέλματος ὁ λατρός δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ἐνθουσιασμόν πρὸς τὰς θεολογικὰς θεωρίας τῶν νέων Πλατωνικῶν καὶ τὰς θεωρητικὰς αὐτῶν τέχνας. Ἦτο δ' εὐφρὴς καὶ νηφάλιος διακρινόμενος οὐχὶ κατὰ τὰς Πλατωνικὰς, Ὀρφικὰς καὶ Χαλδαϊκάς,

1) Φέρεται ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ διαλόγου ὑπὸ Ast. Ὁ Ἑρμείας εἶχε γράψει καὶ Προθεωρίαν εἰς τὴν εἰσαγωγὴν Πορφυρίου. 2) Φώτ. ἐν βιβλ. 242. 3) Oga Zeller III², 2, 751 σημ. 3. 4) Συμπλκ. Φυσικ. 188 β. "Οἱ δὲ μετὰ Πρόκλον ἕως ἡμῶν σχεδόν τι πάντες οὐκ ἐν τούτῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ἅπασι τῷ Πρόκλῳ κατηκολούθησαν. Ἀσκληπιόδοτον ἐξαίρω λόγῳ τὸν ἄριστον τῶν Πρόκλου μαθητῶν καὶ Δαμάσκιον τὸν ἡμέτερον".

ἀλλὰ κατὰ τὰς φυσικὰς καὶ μαθηματικὰς γνώσεις¹. Διάδοχος τοῦ Προκλου ἐγένετο Μαριῖνος ὁ Νεαπολίτης, (ἐκ τῆς ἐν Παλαιστίνῃ Νεαπόλεως), ὅστις ἦτο οὐ μόνον φιλόσοφος, ἀλλὰ καὶ ῥήτωρ². Ἐγραψε τὸν βίον τοῦ διδασκάλου, ἀλλ' ἐν τούτῳ καταφαίνεται, ὅτι ἐστερεῖτο μεγάλης ἀξίας. Τοῦτον διεδέξατο Ἰσιδώρος ὁ Ἀλεξανδρεὺς, ὃς ὁ Προκλος ἤδη εἶχεν ἀναθέσει πολλὰς ἐλπίδας. Αἰοῦ ἐθαύμαζε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ὡς ἔνθεον καὶ πλήρες φιλοσόφου ζωῆς, ὡς λέγει ὁ Φώτιος³. Εἶχε μὲν διάνοιαν εὐτροχον, ἀλλ' ἦτο μᾶλλον θεόσοφος προσδοκῶν πλείονα παρ' ὑψηλοτέρας ἐμπνεύσεως καὶ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ, ἢ ἐκ τῆς μεθοδικῆς ἐρεῦνης⁴. Ἀφ' οὗ δ' ἐπὶ τινα χρόνον προέστη τῆς ἐν Ἀθήναις σχολῆς, καταθέμενος τὸ ἀξίωμα μετέβη εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ Ἀλεξανδρεῖαν. Τοῦτον διεδέξατο ὁ Ἡγίας, περὶ οὗ ἐλάχιστα γινώσκομεν, ὡς καὶ περὶ ἄλλων νέων Πλατωνικῶν, δηλ. Ζηνοδότου, Ἰερίου τοῦ υἱοῦ τοῦ Πλουτάρχου καὶ ἄλλων⁵. Ἐπιφανέστερος πάντων τούτων εἶναι ὁ Δαμάσκιος, ὅστις ἐν Δαμασκῷ γεννηθεὶς ἐσπούδασεν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ μὲν ῥητορικὴν παρὰ τῷ Θεώνι, ἐν Ἀθήναις δὲ μαθηματικὰ παρὰ τῷ Μαρίνῳ καὶ φιλοσοφίαν παρὰ τῷ Ζηνοδότῳ. Τελευταῖον ὁ Ἀμμόνιος εἰσήγαγε τοῦτον εἰς τὴν σπουδὴν τῶν Πλατωνικῶν συγγραμμάτων καὶ τὴν ἀστρονομίαν καὶ ὁ Ἰσιδώρος εἰς τὴν διαλεκτικὴν⁶. Ὑπὸ τοῦ Δαμασκίου ἐγραφήσαν διατριβαί, ὡς Ἀπορίαι καὶ λύσεις περὶ τῶν πρώτων ἀρχῶν καὶ Ἀπορίαι καὶ λύσεις εἰς τὸν Πλάτωνος Παρμενίδην καὶ διάφορα ὑπομνήματα⁷. Ἐπὶ πᾶσι τούτοις εἶχε γράφει Βίον Ἰσιδώρου τοῦ φιλοσόφου. Φαίνεται ὁμοῦς, ὅτι ἐν τῇ συγγραφῇ ταύτῃ δὲν ἐπραγματεύετο μόνον περὶ τούτου τοῦ φιλοσόφου, ἀλλὰ καὶ περὶ ἄλλων συγχρόνων διότι

1) Σονίδ. ἐν λ. Δεισιδαιμονία. 2) Φώτ. ἐν βιβλ. 242. 3) Αὐτόθι.

4) Δαμάσκ. ἐν βίῳ Ἰσιδώρ. 32 5) Zeller III², 2, 757 σημ. 3. 6) Φώτ. ἐν βιβλ. 181. 7) Ὅρα παρὰ Zeller III², 2, 759 σημ. 2.

ὁ Φώτιος, ὅστις κρίνει τὴν βιογραφίαν¹, παρατηρεῖ, ὅτι κατὰ κόρον μεταχειρίζεται τὴν παρεκδρομήν. Τὴν βιογραφίαν ταύτην ὁ συγγραφεὺς προσεφώνησε τῇ λογίᾳ Θεοδώρᾳ. Ὁ φιλόσοφος οὗτος εἶναι σκοτεινός, προτιμᾷ τοὺς χρησμούς καὶ τὰ Ὀρφικά ποιήματα τῶν φιλοσοφικῶν συγγραμμάτων, πιστεύει εἰς τὰ παράδοξα καὶ τοὺς μύθους, ἀλλὰ δὲν στερεῖται διαλεκτικῆς δξυτητος. Καὶ ὅμως ἦτο ὁ ἐπιφανέστερος τῶν συγχρόνων νέων Πλατωνικῶν.

Μαθητὴς τοῦ Λαμασκίου ἐγένετο ὁ Κίλιξ Σιμπλικίος, οὗ μέχρις ἡμῶν διετηρήθησαν πέντε ὑπομνήματα εἰς τὰς Κατηγορίας καὶ εἰς ἄλλα τοῦ Ἀριστοτέλους συγγράμματα καὶ εἰς τὸ ἐγχειρίδιον τοῦ Ἐπικτήτου². Αἱ συγγραφαὶ τοῦ Κίλικος, αἵτινες μαρτυροῦσι πολυμάθειαν, εἶναι πολύτιμος θησαυρὸς ἀποσπασμάτων εἰλημμένων ἐξ ἀρχαιοτέρων φιλοσόφων. Ὡς φιλόσοφος δὲν ἔχει μεγάλην ἀξίαν, διότι ἐμμένει πιστὸς ἐν ἐκείνοις, ἀπερ ἐδίδασκεν ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ. Σύγχρονος τοῦ Σιμπλικίου ἦτο ὁ Ἀνδὸς Πρισκιανός. Τούτου διεσώθη Μετάφρασις τῶν Θεοφράστου περὶ αἰσθήσεως καὶ τις ἄλλη διατριβὴ ἐν λατινικῇ μεταφράσει *Solutiones eorum, de quibus dubitavit Chosroes Persarum rex*. Ἐν τούτῳ φαίνεται, ὅτι εἶχεν ὑπὲρ ὅφει τὰς Φυσικὰς δόξας τοῦ Θεοφράστου, τὰ Μετεωρολογικὰ τοῦ Γεμίνου καὶ τὰ Σύμμικτα ζητήματα τοῦ Πορφυρίου. Πλὴν τῶν εἰρημένων φιλοσόφων καὶ ἄλλοι μνημονεύονται ἐν τοῖς σχολίοις, ὡς ὁ Ἀσκληπιὸς³ καὶ ὁ Ἀραβ Δωρος⁴, ὅστις λέγεται δεινότητος τῆς ἀληθείας ζητητής.

Ἄλλ' ἐν ᾧ ὁσημέραι ἡ φιλοσοφικὴ αὐτὴ αἵρεσις κατέπιπτε διὰ τὴν ἑλληριν μεγάλων ἀνδρῶν, οἱ Χριστιανοὶ ταύτην κατεπίεζον, μέχρις οὔτου ὁ Ἰουστινιανὸς ἐν ἔτει 529 διὰ θεοπύματος ἐκλείσει. Πρὸς δὲ ἡ περιουσία τῆς σχολῆς ἐδημεύθη.

¹) Ἐν βιβλ. 181. ²) Zeller III², 2, 764 σημ. 2. ³) Christ ἐν σελιδ., 695. ⁴) Σχολ. εἰς Ἀριστοτέλ. 577, β, 26. ⁵) Σουῖδ. ἐν λ.

Κατὰ τὸν Μαλάλαν¹ ἐφρονεύθησαν καὶ τινες τῶν μὴ δεξαμένων τὸν χριστιανισμόν. Πλεῖστοι ἱστορικοὶ καταδικάζουσι τὴν πρᾶξιν ταύτην τοῦ αὐτοκράτορος καὶ βεβαίως εἶναι καταδικαστέα. Οἱ ἐπιεικέστερον κρίνοντες παρατηροῦσιν, ὅτι οἱ φιλόσοφοι ἐδίδασκον δόγματα ἀνατρεπτικὰ τῆς καθεστώσης θρησκείας καὶ συμβαλλόμενα εἰς τὴν ἠθικὴν τῶν πνευμάτων ταραχὴν καὶ εἰς τὴν πολιτικὴν τοῦ κράτους ἀναρχίαν. Τινὲς ἐνόμισαν, ὅτι πρόκειται περὶ παύσεως τοῦ μισθοῦ τῶν φιλοσόφων², ὅπερ δὲν φαίνεται ἀκριβές· διότι ἡ εἰρημένη σχολὴ ἦτο ἰδιωτικὸν καθίδρυμα, ὡς λέγει ὁ Zeller³. Ὅπως δὲ ποτε μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς σχολῆς ἐπὶ φιλόσοφοι, ὁ Δαμάσκιος, ὁ Σιμπλίκιος, ὁ Διογένης, ὁ Ἑρμείας, ὁ Ἰσίδωρος, ὁ Εὐδάλιος καὶ ὁ Προκιανὸς ἀπῆλθον εἰς Περσίαν πρὸς τὸν Χοσρόην, παρ' ᾧ ἐπίστευον, ὅτι ἔμελλον νὰ εὕρωσι προστασίαν. Δὲν ἐψεύσθησαν μὲν τῶν ἐλπίδων, ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ ἐν τῇ βαρβαρίᾳ χώρα βίος ἦτο διάφορος καὶ τὰ ἥθη διεφθαρμένα, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ μένωσιν ἐν αὐτῇ διαρκῶς. Διὰ τοῦτο ἐπανῆλθον εἰς τὴν Ἑλλάδα, διετὴ συνθήκη τῶν Περσῶν καὶ τῶν Βυζαντινῶν κατέστησεν εὐκόλῳ τὴν ἐπιάνοδον⁴. Μετὰ ταύτην ὁ Σιμπλίκιος τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐξακολουθῶν κατέλιπε διαδόχους⁵ καὶ κατὰ τὰ μέσα τοῦ ἔκτου αἰῶνος μ. Χ. εὐρίσκομεν τὸν νεώτερον Ὀλυμπιόδω-

1) Ἐν XVIII, 184 "Ἐν αὐτῷ δὲ τῷ χρόνῳ διωγμὸς γέγονεν Ἑλλήνων μέγας, καὶ πολλοὶ ἐδημεύθησαν, ἐν οἷς ἐτελεύτησαν Μακεδόνιος, Ἀσκληπιδότος, Φωκᾶς ὁ Κρατεροῦ, καὶ Θωμᾶς ὁ Κοαίσιωρ· καὶ ἐκ τούτου πολὺς φόβος γέγονεν. Ἐθέσπισε δὲ ὁ αὐτὸς βασιλεὺς, ὥστε μὴ πολιτεύεσθαι τοὺς Ἑλληνίζοντας," καὶ αὐτόθι 187 "Ἐπὶ δὲ τῆς ὑπατείας τοῦ αὐτοῦ Ἀσκίου ὁ αὐτὸς βασιλεὺς θεοσίπας πρόσταξιν ἐπέμεινε ἐν Ἀθήναις, κελύσας μηδένα διδάσκειν φιλοσοφίαν μήτε νόμιμα ἐξηγεῖσθαι." 2) Κ. Παπαρηγόπουλ. III, 175. 3) Ἐν τομ. III², 2, 770 σημ. 2. 4) Ἀγαθ. ἐν κεφ. 31 "Τὸ δεῖν ἐκείνους τοὺς ἄνδρας εἰς τὰ σφέτερα ἥθη κατιόντας βιοτεύειν ἀδεῶς· τὸ λοιπὸν ἐφ' ἑαυτοῖς, οὐδὲν ὅ,τι οὖν πέρα τῶν δοκούντων φρονεῖν ἢ μεταβάλλειν τὴν πατριᾶν δόξαν ἀναγκασμένους." 5) Ὀλυμπιόδωρ. εἰς Ἀλκιβιάδ. 141.

ρον, οὗ μέχρις ἡμῶν περιεσώθησαν τέσσαρα ὑπομνήματα εἰς Πλατωνικοὺς διαλόγους, εἰς τὸν πρῶτον Ἀλκιβιάδην, εἰς τὸν Γοργίαν¹, εἰς τὸν Φίλησον² καὶ εἰς τὸν Φαίδωνα³.

Ἔργα τῶν νέων Πλατωνικῶν φιλοσόφων θεωροῦνται καὶ τὰ πολλὰ συγγράμματα τὰ ἀποδιδόμενα Ἐρμῇ τῷ τρισημίσι. Αὗτοι οὗτοι ἤθελον νὰ στηρίξωσι τὰ δόγματα αὐτῶν διὰ τῆς σοφίας τῶν Αἰγυπτίων, διὰ μαγικῶν, ἀστρολογικῶν καὶ θεοσοφικῶν ἰδεῶν. Τὰ βιβλία ταῦτα ἦσαν πολυάριθμα διαυρούμενα εἰς ἕξ τμήματα, ἕξ ὧν τὸ μὲν πρῶτον περιελάμβανε τὰ περὶ θεῶν, νόμων καὶ ἱερατικῆς παιδεύσεως, τὸ δὲ δευτερον τὰ τῆς ἠθικῆς καὶ τὰ τῆς λατρείας τοῦ θείου, τὸ τρίτον τὰ τῶν ἐπιστημῶν, τὸ τέταρτον τὰ τῆς ἀστρονομίας, τὸ πέμπτον τὰ περὶ μουσικῆς καὶ τὸ ἕκτον τὰ τῆς ἱατρικῆς⁴. Μέχρις ἡμῶν περιεσώθησαν ὀλίγα βιβλία, ἄλλα μὲν ἐν Ἑλληνικῇ γλώσσῃ, ἄλλα δὲ ἐν λατινικῇ καὶ Ἀραβικῇ μεταφράσει⁵. Τὸ σπουδαιότερον τούτων εἶναι ὁ Ποιμάνδρης⁶, ἥτοι βιβλίον τοῦ ἀγαθοῦ ποιμένου. Τὰ βιβλία Ἐρμοῦ τοῦ Τρισημίσιου δὲν ἀνήκονσι μὲν ἀποχῇ, ἀλλὰ συνετάχθησαν ἐν διαφόροις χρόνοις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

ΠΕΡΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΘΕΟΣΟΦΩΝ.

Τὰ φιλοσοφικά συστήματα δύνανται νὰ ἐξευγενίσωσιν ὀλίγους λογίους, δὲν εἶναι ὁμῶς εὐκόλον νὰ σώσωσιν ὀλοκλήρους

¹) Ἐξεδόθη ἐπὶ Jahn, Jahn's Jahrbüch. Supplem. XIV, 104-149. 236-290. 354-398 καὶ 517-549. ²) Παρὰ Stallbaum ἐν τῇ ἐκδ. τοῦ Φιλίβου. ³) Ἐν τῇ ἐκδοσ. τοῦ Finck Παράβαλλ. Zeller III², 2, 772 σημ. 1.

⁴) Ὁρα Ἀσώπ. 348. ⁵) Christ 697. Παράβαλλ. Ménard, Hermes trimetriste, trad. compl. précédée d'une étude sur l'origine de livres Hermetiques, Paris 1886 ⁶) Parthey, Hermetis trismegisti Poemander, Berl 1854

λαούς, όταν οὔτοι βαίνωσι πρὸς τὴν διαφθοράν. Τὸν ἑλληνικὸν λαὸν δὲν ἡδυνήθη νὰ σώσῃ οὔτε ὁ Σωκράτης καὶ ὁ Πλάτων μεθ' ὀλοκλήρου τῆς Ἀκαδημείας, οὔτε στωϊκοὶ φιλόσοφοι, οὔτινες περιώρισαν τὴν δρᾶσιν τῆς φιλοσοφίας ἐν τῇ ἠθικῇ, ὥς ὁ Ἐπίκτητος καὶ ὁ Μάρκος Αὐρήλιος. Διὰ τὴν ἀνεπάρκειαν ταύτην ἐκράτησεν ἡ χριστιανικὴ θρησκεία, ἣτις ἐπὶ τῆς θείας ἀποκαλύψεως ἐρειδομένη καὶ εἰς τὴν πίστιν τῶν ὁπαδῶν αὐτῆς ἀποβλέπουσα δὲν εἶχεν ἀνάγκην φιλοσοφικῆς κυρώσεως. Καὶ ὅμως τὸ Ἑλληνικὸν γένος φιλόσοφον ὃν δὲν ἡδύνατο νὰ θεωρήσῃ ἱκανὴν τὴν πίστιν ἄνευ τῆς γνώσεως. Οἱ Γνωστικοὶ λοιπὸν πρῶτοι ἐπειράθησαν, ὅπως ἐκ τῆς χριστιανικῆς πίστεως μεταβῶσιν εἰς τὴν γνῶσιν καὶ διὰ ταύτης ἰδρύσωσι φιλοσοφικὸν σύστημα τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. Οὔτοι ἀναμίξαντες ἰδέας τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Νέας διαθήκης μετὰ τῶν Ἑλληνικῶν φιλοσοφημάτων ἐχάραξαν τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν εἰς τὰς αἰρέσεις ¹.

Ἡ γνῶσις ἐγεννήθη ἐν Συρίᾳ καὶ ἀρχαιότατος ταύτης ἀντιπρόσωπος θεωρεῖται ὁ Μάγος Σίμων, οὗ ἐπιφανέστατος μαθητῆς ἐγένετο ὁ Μένανδρος ὁ ἐκ Σαμαρείας καταγόμενος. Ἐν τοῖς διαπρεπεστέροις Γνωστικοῖς τάσσονται ὁ Βασιλείδης, ὁ Σατουρνῖνος, ὁ Μαρκίων, ὁ Ἑρμογένης, ὁ Οὐαλεντῖνος καὶ ἄλλοι. Κατὰ τὸν Βασιλείδην ὁ θεὸς παρήγαγε τὸ σπέρμα τοῦ κόσμου, δηλ. τὴν δύναμιν, ἐν ᾗ ὑπῆρχεν ἡ ὕλη καὶ τὸ πνεῦμα. Ἐκ τοῦ ἀγεννήτου πατρὸς ἐγεννήθη ὁ λόγος, ἐκ τοῦ λόγον ἡ φρόνησις, ἐξ αὐτῆς δ' ἡ σοφία καὶ ἡ δύναμις, ἐξ αὐτῶν δ' αἱ ἀρεταὶ καὶ οἱ ἄγγελοι, ἐκ δὲ τούτων ὁ πρῶτος οὐρανός, ἐκ τοῦ πρώτου ὁ δεύτερος καὶ ἐκ τοῦ δευτέρου ὁ τρίτος. Οὕτως

¹) "Opa Ueberweg, Grundriss der Geschichte der Philosophie der patristischen und scholastischen Zeit, Berlin 1868. Ἐχομεν ὑπ' ὄψει τὴν τρίτην ἐκδοσιν. Παράβαλλ. καὶ Haber, Die Philosophie der Kirchenväter, München 1859. Christ ἐν σελίδ. 743. Ὑπάρχουσι καὶ ἄλλαι ἀρχαιότεραι συγγραφαί, ὥς ἡ ὑπὸ Möhler, Ursprung des Gnosticismus, Tüb. 1831.

ὑπάρχονσι 365 οὐρανοί¹. Τὰ τοιαῦτα ὅμως δὲν εἶναι φιλοσοφία, ἀλλ' ἡμιχριστιανικὴ μυθολογία, ὡς προσφυῶς ὀνομάζει ταύτην ὁ *Ueberweg*². Δὲν πρέπει ὅμως νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι πάντα τὰ φιλοσοφήματα τῶν θεοσόφων ἦσαν τοιαῦτα, διότι ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἤδη εἵπομεν, ὅτι μεγάλοι τῆς ἐκκλησίας φιλόσοφοι ὑπῆρξαν, ὡς οἱ Ἀπολογηταὶ³ καὶ οἱ πατέρες, ὡς ὁ Ὡριγένης⁴ καὶ Διονύσιος. Τὸ κατ' ἀρχὰς ἡ Ἐκκλησία εἶχε θέσιν ἀμυντικὴν, εἶτα δ' ἐπιθετικὴν. Ἐν τοῖς πρώτοις ἐπιθετικοῖς θεοσόφοις τάσσεται ὁ Ἐρμείας, οὗ οὔτε τὴν πατρίδα, οὔτε τὴν ἡλικίαν γινώσκουμεν. Εἰκάζεται δ' ὅμως, ὅτι ἔζη πρὸ τοῦ πέμπτου αἰῶνος μ. Χ. Οὗτος ἔγραψε πραγματείαν ἐπιγραφομένην *Διασυρμόν τῶν ἑξω φιλοσόφων*, ἣς συνίσταται ἐκ δέκα κεφαλαίων. Ὁ θεόσοφος ὁρμαῖται ἐκ τῆς ῥήσεως τοῦ Ἀποστόλου Παύλου Ἡ σοφία τοῦ κόσμου τούτου μωρία παρὰ τῷ Θεῷ ἐστὶ⁵. Τοῦτο δ' ἀποδεικνύει ἐκ τῆς ἀσυμφωνίας τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων, οἵτινες δὲν συμφωνοῦσιν ἀλλήλοις περὶ σπουδαίων ζητημάτων, οἷα τὰ περὶ τῆς οὐσίας τῆς ψυχῆς, περὶ τῆς ἀθανασίας αὐτῆς καὶ περὶ τῆς μετὰ θάνατον καταστάσεως⁶. Ἡ πραγματεία εἶναι γεγραμμένη μετὰ πολλῆς δυνάμεως καὶ θεωρεῖται ὡς πολύτιμον ἐγχειρίδιον τῆς πολεμικῆς τῶν Χριστιανῶν διδασκαλίας⁷.

¹) Ὡρα Κοιζῶ Ἰστορ. τῆς Φιλοσοφ. III, 241. ²) Ἐν σελίδ. 23 τῆς μνημονευθείσης διατριβῆς. ³) Ἐν σελίδ. 698. ⁴) Ἐν σελίδ. 708. ⁵) Πρὸς Κορινθ. Α', γ', 19. ⁶) Ἐν κεφ. γ' λέγει. «Νῦν μὲν ἀνθρώπος εἰμι, καὶ γέγηθα· νῦν δ' αὖ θνητὸς γίνομαι καὶ δακρύω, ἅρτι δὲ εἰς αἰῶνας διαλύομαι, ὕδωρ γίνομαι, καὶ ἀήρ γίνομαι, πῦρ γίνομαι· εἶτα μετ' ὀλίγον, οὔτε ἀήρ, οὔτε πῦρ, θηρίον με ποιεῖ, ἰχθύν με ποιεῖ, πάλιν οὖν ἀδελφοὺς ἔχω δειφύνας, ὅταν δὲ ἐμεινόν ἴδω, φοβοῦμαι τὸ σῶμα, καὶ οὐκ οἶδα, ὅπως αὐτὸ καλέσω ἄνθρωπον, ἢ κύνα, ἢ λύκον, ἢ ταῦρον, ἢ ὄρνιν, ἢ ὄφιν, ἢ θράκοντα, ἢ χίμαιραν· εἰς πάντα γὰρ τὰ θηρία ὑπὸ τῶν φιλοσοφούντων μεταβάλλομαι, χερσαῖα, ἐνυδρὰ, πτηνὰ, πολύμορφα, ἄγρια κτλ.,» ⁷) Ἡ πραγματεία φέρεται παρὰ Migne ἐν τόμ. 33, ἐν σελίδ. 1310-1538. Παράβαλλ. Κοντογόν. Φιλόλογ. καὶ κριτ. ἱστορ. Α'. 270.

Οἱ Χριστιανοὶ ἐφιλοσόφησαν καὶ ἐν ταῖς ζητήσεσι καὶ φιλο-
νεικίαις αὐτῶν περὶ τὰ δόγματα τῆς ἐκκλησίας. Ὡς ὑπέρμα-
χος τῆς ὀρθοδοξίας διακρίνεται Ἀθανάσιος ὁ πατριάρχης
Ἀλεξανδρείας, ὅστις γεννηθεὶς τῷ 298 μ. Χ., ὡς διάκονος
παραστὰς ἐν τῇ οἰκουμένικῇ συνόδῳ τῆς Νικαίας καὶ κατὰ τὸ
326 ἀναβὰς τὸν θρόνον ἠγωνίσαστο γενναίως κατὰ τῶν πλανῶν
τοῦ Ἀρείου¹. Ὅτε δ' οὗτος ἐγένετο πατριάρχης, οἱ Ἀρειανοὶ
πέσαντες καὶ τοὺς Μελετιανοὺς δι' ὑποσχέσεων κατεδίωξαν
αὐτόν, πολλὰς συκοφαντίας ἐπινοήσαντες. Πάσας ταύτας ἡδυ-
νήθη ὁ εὐσεβὴς Πατριάρχης νὰ ἀνασκευάσῃ, ἀλλ' ἐν τέλει ὁ
μέγας Κωνσταντῖνος θεωρῶν τοῦτον ὡς αἴτιον ἐρίδων ἡναγ-
κάσθη νὰ ἐξορίσῃ εἰς Γαλλικὴν πόλιν Αὐγούσταν τῶν Τρεν-
τρων². Ἐνταῦθα ὅμως δὲν ἔμεινε μακρὸν χρόνον· διότι τοῦ
Κωνσταντίνου θανόντος ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἐπανήγαγεν εἰς Ἀλεξάν-
δρειαν. Ἀλλ' οἱ Ἀρειανοὶ πάλιν ἤρξαντο συκοφαντοῦντες τὸν
Ἀθανάσιον καὶ πάλιν οὗτος κατέδειξε τὴν ἀθωότητα αὐτοῦ.
Δὲν δυνάμεθα νὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὴν ἀκριεῖς ἀφήγησιν πασῶν
τῶν καταδιώξεων τούτων, ἀλλὰ παρατηροῦμεν μόνον, ὅτι κατὰ
τούτον ἐστράφη ὁλόκληρος ἡ δύναμις τῶν Ἀρειανῶν. Οὗτος
ὅμως ἐσυκοφαντεῖτο καὶ ἡθροῦτο καὶ ἐθριάμβευε. Ἐν τῷ εὐσε-
βεῖ ἀνδρὶ συγκεντροῦται ὁλόκληρος ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία
τῶν χρόνων τούτων. Ὅντως ὁ Ἀθανάσιος διὰ τῶν ἀγώνων
αὐτοῦ ἐξαίρεται εἰς ἥρωα ἐν τοῖς προμάχοις τῆς ὀρθοδοξίας.
Ἀλλὰ καίπερ αἰεὶ ἀγωνιζόμενος ὅμως εὗρε ἱκανὸν χρόνον,
ὅπως συντάξῃ πλείστα συγγράμματα, εἰς ἃ προσετέθησαν καὶ
πολλὰ νόθα. Ἐν τοῖς συγγράμμασιν ὁ μέγας θεολόγος φιλοσο-
φεῖ, ὡς ἐν τῷ Λόγῳ κατὰ Ἑλλήνων καὶ ἐν τῷ Λόγῳ περὶ
τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου καὶ τῆς διὰ σώματος
πρὸς ἡμᾶς ἐπιφανείας αὐτοῦ. Αἱ δύο αὗται πραγματεῖαι

¹) Ὁρα Nirschl, Lehrbuch der Patrologie etc. II, 28 καὶ Κοντογόν.
Β', 83. ²) Ἀθανασ. Ἀπολογία. Β' κατὰ Ἀρειανῶν τομ. Α' σελ. 805.

ἔχουσι μὲν διαφορὰς ἐπιγραφάς, ἀλλ' εἶναι συγγενεῖς. Ἐν τῇ πρώτῃ ὑπερασπίζει τὸν Χριστιανισμόν κατὰ τῶν ἐθνικῶν. Διαιρεῖται δ' αὕτη εἰς δύο μέρη, ἐξ ὧν ἐν μὲν τῷ πρώτῳ ἐξελέγχει πάντα τὰ εἶδη τῆς εἰδωλολατρίας, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ πραγματεύεται περὶ τοῦ ἀληθοῦς θεοῦ. Ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ πραγματείᾳ λέγει περὶ τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου καὶ περὶ τῆς ποιήσεως τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, δι' ἣν ἐγένετο ἡ ἐνανθρωπήσις τοῦ Λόγου. Περὶ τοῦ ζητήματος τούτου πραγματεύεται ἐν ταῖς διατριβαῖς, αἵτινες ἐπιγράφονται Λόγοι τέσσαρες κατ' Ἀρειανῶν. Ἐν τούτοις ὁ Ἀθανάσιος, ὡς λέγει ὁ Φώτιος¹, κατὰ μὲν τὴν φράσιν εἶναι σαφής, ἀπέρητος καὶ ἀφελής, κατὰ δὲ τὰ ἐπιχειρήματα βαθὺς καὶ ἔντονος. Ἐκ τούτων ἠντλησαν καὶ ὁ θεολόγος Γρηγόριος καὶ ὁ μέγας Βασίλειος. Ὁρθῶς δ' ὁ Nirtschl² παρατηρεῖ, ὅτι ὡς πρὸς τὸν Λόγον καὶ τὴν διδασκαλίαν τῆς ἁγίας τριάδος εἶναι κλασικὸν τὸ σύγγραμμα τοῦτο. Ἀνπούμεθα δ', ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ πραγματευθῶμεν περὶ πάντων τῶν ἔργων τοῦ σοφοῦ τούτου ἀνδρός.

Σύγχρονος τοῦ Ἀθανασίου ἦτο Ἀπολινάριος ὁ πρεσβύτερος, ὅστις γεννηθεὶς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ κατ' ἀρχὰς ἦτο γραμματικὸς, εἶτα δ' ἐγένετο ἱερεὺς. Ὅτε δ' ὁ Ἰουλιανὸς ἀηγόρευσε τοῖς Χριστιανοῖς τὴν ἀνάγνωσιν Ἑλλήνων συγγραφέων, ὁ Ἀπολινάριος συνέταξε κατὰ χριστιανικὸν τύπον γραμματικὴν καὶ ἐνέτεινε τὰς βίβλους τοῦ Μωϋσέως εἰς στίχους τοῦ ἡρωϊκοῦ ἑξαμέτρου, ὡς καὶ τὴν ἱστορίαν τῶν Ἑβραίων μέχρι τῆς βασιλείας τοῦ Σαουλ. Πρὸς δὲ λαβὼν τὰς ὑποθέσεις ἐκ τῆς ἁγίας Γραφῆς ἐποίησε κωμωδίας μὲν κατὰ τὸν Μένανδρον, τραγωδίας δὲ κατὰ τὸν Εὐριπίδην καὶ λυρικὰ ποιήματα κατὰ τὸν Πίνδαρον. Εἶναι λυπηρόν, ὅτι τὰ ποιήματα ταῦτα ἀπώλον-

¹) Ἐν βιβλ. 140. Παράβαλλ. Φιλάρετ. Ἱστορ. διδασκαλ. περὶ τῶν πατέρ. τῆς ἐκκλησ. II, 91. ²) Ὅρα Σφζόμ. ἐν Ἑκκλησ. Ἱστορ. γ', 16 καὶ ε', 18. Παράβαλλ. καὶ Κορτιγόν. Φιλ. καὶ κριτ. Ἱστορ. Β' 306.

το. Διότι ἠθέλομεν μάθει, κατὰ πόσον τὸ πείραμα ἐπέτυχεν. Ἀμφισβητεῖται ἂν ἡ Μετάφρασις τῶν ψαλμῶν ἐγένετο ὑπὸ τούτου, ἢ ὑπὸ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, δηλ. Ἀπολιναρίου τοῦ νεωτέρου. Οὗτος τὸ κατ' ἀρχὰς ἦτο διδάσκαλος ἱστορικῶν λόγων, εἶτα δ' ἐπίσκοπος γενόμενος κατὰ τὰ τελευταῖα τῆς ζωῆς ἐτη ἐξέστη τῆς ὀρθοδοξίας. Ἐγραψε πλείστα συγγράμματα, ἐξ ὧν μνημονεύονται δώδεκα. Φαίνεται δ', ὅτι ταῦτα δὲν εἶχον μικρὰν ἀξίαν· διότι ὁ Φιλοσιόργιος τὸν συγγραφεὰ ποιεῖ ὑπέρτερον τοῦ μεγάλου Βασιλείου καὶ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ¹.

Τοῖς ἐπιφανεστάτοις θεοσόφοις ἀνήκει Ἐπιφάνιος ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου γεννηθεὶς ἐν Βησανδούκῃ τῆς Παλαιστίνης ἐκ πτωχῶν Ἰουδαίων· διότι ὁ μὲν πατὴρ ἦτο γεωργός, ἡ δὲ μήτηρ ἡσχολεῖτο περὶ τὴν κλωστικὴν². Ἀλλὰ τὸν Ἐπιφάνιον υἱοθέτησε Τρόφων τις καὶ ἐδάπτυσεν ὁ Ἐπίσκοπος Ἐλευθεροπόλεως Λουκιανός. Ὁ βαπτισθεὶς συνῆψε σχέσεις πρὸς τὸν ἅγιον Ἀθανάσιον καὶ Εὐστάθιον τὸν ἐπίσκοπον Οὐδερελίων καὶ ἀνέβη εἰς τὸν ἐπισκοπικὸν θρόνον τῆς Σαλαμῖνος. Κατὰ δὲ τὸ 382 ἦλθεν εἰς Ρώμην, ἐνθα ἐγνώρισε τὸν Ἱερώνυμον. Τὰς τελευταίας τοῦ εἴου ἡμέρας διετράξαν αἱ μηχανορραφαί τοῦ πατριάρχου Θεοφίλου. Ἐθαυε δὲ τῷ 403 μ. Χ. Ὁ Ἐπιφάνιος λιπότητα ἐρημίτου καὶ αὐστηρότητα βίου ἔχων διεκρίνετο κατὰ τὴν γλωσσομάθειαν· διότι πλὴν τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης ἐγίνωσκε τὴν Ἑβραϊκὴν, τὴν Συριακὴν, τὴν Αἰγυπτιακὴν καὶ ἐν μέρει τὴν Λατινικὴν³. Συνέταξε καὶ πολλὰ συγγράμματα, ὧν ἄριστα ἦσαν ὁ Ἀγκυρωτὸς καὶ τὸ Πανάριον. Ἐπειδὴ ὁ ἀρχιεπίσκοπος παρετήρει, ὅτι τὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ θέμεθλα ὑποσεύονται ὑπὸ τῶν αἰρετικῶν (π. χ. ὁ Μα-

¹) Σοῦιδ. ἐν λ. Παράβαλλ. Κοιτογόν. Β', 309. ²) Αὐτόθι. Ὅρα καὶ Φιλάρετ. II, 351. ³) Nirschl II, 285.

κεδόνιος ἡρνεῖτο τὴν θεότητα τοῦ ἁγίου πνεύματος), ἐπειράθη ἐν τῷ πρώτῳ συγγράμματι, ὅπως οἶονεῖ δώσῃ ἄγκυραν τοῖς κυμαινομένοις καταδεικνύων, ὅτι αἱ ἀλήθειαι τῶν δογμάτων εἶναι ἀναμφισβήτητοι. Τὸ δὲ Πανάριον¹, ὅπερ κυρίως σημαίνει κιβώτιον ἱατρικόν, διευθύνεται κατὰ πασῶν τῶν αἰρέσεων. Διαιρεῖται δ' εἰς τρία βιβλία, ὧν ἕκαστον ὑποδιαιρεῖται εἰς κεφάλαια. Περιέχει τὴν ἱστορίαν καὶ ἀνασκευὴν τῶν αἰρέσεων, ἐξ ὧν εἴκοσι μὲν ὑπῆρχον πρὸ τῆς γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ, ὑγδοήκοντα δὲ μετὰ ταύτην. Ἐν τῷ τελευταίῳ μέρει τοῦ τρίτου βιβλίου ὁ συγγραφεὺς πραγματεύεται περὶ τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Ἀνατολικῆς φιλοσοφίας. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο εἶναι πολυτιμότης πηγὴ τῶν δογματικῶν ἐρίδων². Τοῦτον εἶχε ποιήσει ἐπιτομὴν ὁ Ἐπιφάνιος ὀνομάσας αὐτὴν Ἀνακεφαλαίωσιν. Τούτῳ ἀποδίδεται καὶ ὁ Φυσιολόγος, ἥτοι Ἐπιφανίου ἐκ τῶν Ἀριστοτελέους φυσιολόγου περὶ ζωῆς³. Ἡ πραγματεία συνισταμένη ἐκ 49 κεφαλαίων εἶναι συλλογὴ θαυμασίων διηγήσεων ἐκ τοῦ βασιλείου τῶν ζώων μετὰ μυστικῶν καὶ ἠθικῶν σημειώσεων. Ἐν ταύτῃ παρεντίθεται τὸ ὄνομα τοῦ Ἀριστοτελέους μόνον, διότι οὗτος ἦτο ὁ πρῶτος ζωολόγος. Ἀλλ' ὁ Ἐπιφάνιος δὲν εἶναι συγγραφεὺς τοῦ βιβλίου, ἀλλὰ μόνον ὁ διασκευαστὴς αὐτοῦ.

Ἐπιφανεστάτην θέσιν ἐν τε τῇ ἀνατολικῇ καὶ τῇ δυτικῇ ἐκκλησίᾳ κατέχει Κύριλλος ὁ ἐπίσκοπος Ἱεροσολύμων, ὅστις γεννηθεὶς τῷ 315 ἐγένετο κατηχητὴς ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ. Ὅτε δ' ἔθανεν ὁ ἐπίσκοπος Μάξιμος, ἐχειροτονήθη ὁ Κύριλλος. Τὸν βίον δὲν διήγαγεν ἐν γαλήνῃ, διότι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους οἱ Ἀρειανοὶ ἐμαίνοντο⁴, ἐν οἷς καὶ ὁ ἐπίσκοπος Καισαρείας Ἀκάκιος. Διὰ τῶν κατηγοριῶν τούτων τρεῖς ἐξωρίσθη ὁ

¹) Καὶ ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς γλώσσῃ λέγομεν *παναίριον* εἶδος κιβωτίου.

²) Oge Lipsius, Zur Quellenkunde des Epiphanius, Wien, 1865. ³) Christ ἐν σελ. 746. ⁴) Θεοδώρ. ἐν Ἑκκλ. ἱστορ. ε', 9.

σοφὸς ἐπίσκοπος καὶ ἐτελεύτησε τῷ 385 ἢ 386. Τούτου διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν εἴκοσι καὶ τέσσαρες Κατηχήσεις, ἐξ ὧν ἡ μὲν πρώτη ὀνομάζεται Προκατήχῃσις, αἱ δὲ τελευταῖαι πέντε Κατηχήσεις μυσταγωγικαί. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο εἶναι πολυτιμώτατον, διότι περιέχει περίληψιν τῶν μαθημάτων, ἅπερ οἱ κατηχηταὶ ἐδίδασκον τοὺς κατηχουμένους καὶ νεοφωτίστους κατὰ πᾶσαν κυριακήν¹. Ἐκ τῶν Κατηχέσεων μανθάνομεν τὸν τρόπον τῆς ἐκκλησιαστικῆς διδασκαλίας οὐ μόνον ἐπὶ Κυρίλλου, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἀρχαιοτέρων χρόνων καὶ ἄρα ἀνερχόμεθα μέχρι τῶν Ἀποστόλων. Τὴν γνησιότητα ταύτην ἡμφισθέτησαν κριτικοὶ τινες, ἀλλ' αἱ ἀντιρροήσεις αὐτῶν εἶναι ἀνάξιαι ἀποκρίσεως, ὥς λέγει ὁ Nirschl². Ἡ γλῶσσα εἶναι ἀφελὴς καὶ καταληπτὴ ἥρεμον σεμνότητα ἔχουσα³.

Ὁ δὲ Ἀρχέλαος ἐγένετο ἐπίσκοπος τῶν Κασχάρων τῆς Μεσοποταμίας κατὰ τὸ 277. Οὗτος τὸ κλῆος αὐτοῦ ὀφείλει τῷ ἐλέγχῳ, ὃν ἐποίησε κατὰ τοῦ αἰρεσιάρχου Μάρκετος. Ἐμπορὸς τις ἐκ Σκυθίας ἔχων μικρὰς γνώσεις τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ Σκυθιανὸς ὀνομαζόμενος ἐπειράθη, ὅπως ιδρύσῃ νέον θρησκείας σύστημα. Τούτου θανόντος περιῆλθε τὸ θρησκευτικὸν σύγγραμμα εἰς τὸν μαθητὴν αὐτοῦ Τερέεινον καὶ διὰ τούτου εἰς τὸν δοῦλον τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, ὅστις μετωνομάσθη Μάνης. Οὗτος λοιπὸν ἠθέλησε νὰ διαδώσῃ τὸ θρησκευτικὸν τοῦ Σκυθιανοῦ σύστημα ἀνὰ τὴν Μεσοποταμίαν. Ὅτε δ' ἦλθεν ἐνταῦθα, ἐγένετο δημοσία διάλεξις, ἣς τὰ Πρακτικά (Acta) μέχρις ἡμῶν σφύζονται. Ἀλλ' ἐν μὲν τῇ Ἑλληνικῇ διετηρήθησαν μόνον ἀποσπάσματα, ἐν δὲ τῇ λατινικῇ ὁλόκληρα τὰ πρακτικά. Ἐνταῦθα γεννᾶται τὸ ζήτημα, ὅποῦ τίνος συνετάχθησαν ταῦτα. Κατὰ μὲν τὸν Ἱερώνυμον⁴ αὐτὸς ὁ Ἀρχέλαος συνέταξεν

¹) Κοντογόν. Β', 221. ²) Ἐν τόμ. II, 61 σημ. 4. ³) Τὰ ἔργα τοῦ Κυρίλλου φέρονται παρὰ Migne ἐν τόμ. 68-77. ⁴) De script. eccl. 72.

αὐτά, κατὰ δὲ τὸν Ἡρακλειανὸν Ἡγεμόνιός τις¹. Εἰκάζεται δ',
ὅτι ὁ τελευταῖος δὲν συνέταξεν, ἀλλὰ μόνον μετέφρασεν ἐκ τῆς
Συριακῆς γλώσσης, ἐν ᾗ τὰ Πρακτικὰ τὸ κατ' ἀρχὰς ἦσαν γε-
γραμμένα². Τῷ συγγράμματι τούτῳ οἱ θεολόγοι ἀποδίδουσι
μεγάλην σπουδαιότητα διὰ τὴν ζωηρότητα τῆς γλώσσης καὶ τὴν
ὀξύτητα τῆς διαλεκτικῆς.

Ὁ δὲ Συνέσιος ὁ Κυρηναῖος ἐσεμνύνετο, ὅτι ἔλκει τὸ
γένος ἀπὸ τῶν Λωριέων βασιλέων τῆς Σπάρτης³. Γεννηθεὶς τῷ
370 μ. Χ. καὶ εἰσαχθεὶς εἰς τὰ μυστήρια τῆς νέας Πλατωνικῆς
φιλοσοφίας ὑπὸ τῆς Ὑπατίας ἐπορεύθη εἰς τὰς Ἀθήνας. Νέος
ὢν κατὰ τὸ 397 ἐπέμφθη ὑπὸ τῆς πατρίδος αὐτοῦ εἰς Κων-
σταντινούπολιν, ὅπως πρεσβεύῃ παρὰ τῇ αὐτῇ. Ἐκ γενετῆς ὁ
Κυρηναῖος φιλόσοφος ἦτο ἐθνικὸς καί, ὅτε ἤγε τὸ τριακοστὸν
τῆς ἡλικίας ἔτος, ἐγένετο Χριστιανὸς βαπτισθεὶς ὑπὸ τοῦ ἀρχιε-
πισκόπου Ἀλεξανδρείας Θεοφίλου καὶ μετ' ὀλίγον ἀνέβη τὸν
μητροπολιτικὸν θρόνον Πενταπόλεως. Ἀλλ' ἔθανε νέος, διότι αἱ
Ἐπιστολαὶ αὐτοῦ οὐδὲν ἔχουσιν φέρουσι πέρα τοῦ 413. Ἐγένετο μὲν
Χριστιανὸς ὁ φιλόσοφος, ἀλλὰ τὴν ἀνεξαρχησίαν αὐτοῦ δὲν κατέ-
λιπε. Διὰ τοῦτο δὲν ἀπεδέχετο πάντα τὰ δόγματα τῆς ὀρθοδόξου πί-
στεως λέγων, ὅτι μᾶλλον πείθεται τοῖς δόγμασι τοῦ Ὠριγέ-
νους ἢ τοῖς τοῦ Θεοφίλου⁴. Τούτον διετηρήθησαν 155 ἐπιστο-
λαὶ διευθυνόμεναι πρὸς διαφόρους φίλους, ἐν οἷς καὶ πρὸς τὴν
Ὑπατίαν⁵. Πλὴν τῶν ἐπιστολῶν ὁ Κυρηναῖος συνέγραψε καὶ
πλεῖστα συγγράμματα ἢ Λόγους, ὡς Λόγον περὶ βασιλεί-
ας, ὃν ἀπήγγειλε τῷ αὐτοκράτορι Ἀρκαδίῳ κατὰ τὴν πρό-
σθευσιν αὐτοῦ. Οἱ δὲ Αἰγύπτιοι λόγοι ἢ περὶ προνοίας

1) Φώτ. ἐν Βιβλ. 85 α' Ἡγεμόνιόν τε τὸν τὰς Ἀρχελαίου πρὸς αὐτὸν ἀν-
τιλογίας ἀναγράφαντα. 2) Κοντογόν. Α. 546. 3) Ἐν Ἐπιστολ. ΝΖ',
197 D. 4) Volkmann, Synesius von Cyrene, Berl. 1869. Παράβ. καὶ
Christ ἐν σελίδ. 747. 5) Αἱ ἐπιστολαὶ φέρονται παρὰ τῷ Herscher,
Epistologr. ἐν σελίδ. 638-739.

ἀλληγορίαν τοῦ Ὅσιριδος καὶ τοῦ Τυφῶνος περιέχοντες ὑποκρύπτουσιν ὑπαινιγμούς εἰς τοὺς συγχρόνους ἄρχοντας. Τὸ σύγγραμμα τὸ ἐπιγραφόμενον *Δίων ἢ περὶ τῆς καθ' αὐτὸν διαγωγῆς συνετάχθη* κατὰ τὸ 404. Ἐν τούτῳ ὁ συγγραφεὺς ἐξηγεῖ, ὅτι προτίθεται νὰ φιλοσοφήσῃ κατὰ Δίωνα τὸν Χρυσόστομον. Ὡς δὲ Δίων ἔγραψε Κόμης ἐγκώμιον, οὕτως ὁ Συνέσιος Φαλάκρας ἐγκώμιον. Ἐπὶ πᾶσι τούτοις συνέταξε πραγματείας *Περὶ ἐνυπνίων, Κατάστασιν ἢ ἐγκώμιον εἰς Ἀνύσιον τὸν ἑπαρχὸν Λιζύης καὶ ἄλλας*. Ἐν δὲ τοῖς δέκα ὕμνοις¹ ἀνέμισε Χριστιανικὰ διδάγματα μετὰ ἰδεῶν τῆς νέας Πλατωνικῆς αἰρέσεως. Ἐγράφησαν δ' ἐν Λαοικῇ διαλέκτῳ κατὰ μίμησιν τοῦ Πινδάρου².

Οὐχ ἦτον ἐπιφανῇ θέσιν ἐν τοῖς φιλοσόφοις τῆς ἐκκλησίας κατέχει Μεθόδιος ὁ ἐπίσκοπος τοῦ Ὀλύμπου τῆς Ἀνκίρας καὶ τῶν Πατάρων. Βραδύτερον ἐγένετο ἐπίσκοπος Τύρου καὶ ἐτελεύτησε μάρτυς κατὰ τὸ 312 ἐν Χαλκίδι τῆς Συρίας. Ὁ ἀρχινοῦστατος οὗτος ἐπίσκοπος δικαίως ἔσχε τὸ ἐπίθετον *Πλατωνίζων*³. Ἡ ἀπομίμῃς τοῦ Ἀθηναίου φιλοσόφου περιφανῆς φαίνεται ἐν τῷ διαλόγῳ τῷ ἐπιγραφομένῳ *Συμπόσιον τῶν δέκα παρθένων περὶ τῆς ἀγγελολομιμήτου παρθενίας καὶ ἀγνείας*. Ὡς δὲ Πλάτων ἐν τῷ *Συμποσίῳ* πραγματεύεται περὶ ἔρωτος, οὕτως ὁ Μεθόδιος περὶ παρθενίας. Ἐν τῷ *Συμποσίῳ* τοῦ ἐπισκόπου δύο παρθένοι, Εὐξούλιον καὶ Γρηγόριον, ἐντυγχάνουσιν ἀλλήλαις, ἐξ ὧν ἡ πρώτη ἀκούσασα, ὅτι ἡ δευτέρα ἐδιδάχθη μαθήματα περὶ παρθενίας, ἐπιθυμεῖ νὰ ἀκούσῃ τι ἐκ τῶν δεδιδαγμένων. Ἀφηγεῖται λοιπὸν τὸ Γρηγόριον, ὅτι ἐν τῷ κήπῳ τῆς Ἀρετῆς προσεκλήθησαν δέκα παρθένοι, ὧν ἑκάστη ἀποφαίνεται περὶ παρθενίας. Πρώτη ἡ Μάρκελλα ἐξαίρει τὴν παρθενίαν, ἣν ὁ Χριστὸς ἐδί-

¹) Ἐξεδόθησαν ὑπὸ Flach, Synesii hymni 1875. ²) Παράβαλλ. Nirschl. II, 338. ³) Alb. Jahn, Methodius Platonizans, Halis 1865.

δαξε διὰ τοῦ ἰδίου παραδείγματος. Ἡ Θεοφίλα ὁμως παρατηρεῖ, ὅτι ὁ Χριστὸς μὴ ἐλθὼν εἰς γάμον δὲν ἠθέλησε γὰ ἀναίρεσιν τὴν ἀγριότητα τούτου· διότι αἷτιος τῆς τεκνογονίας εἶναι ὁ Θεός. Οὕτω γίνεται διάλογος ζωηρὸς τῶν δύο τούτων παρθένων. Καὶ αἱ ἄλλαι παρθένοι, ὡς ἡ Θεοπάτρα καὶ ἡ Ἀγάθη, ἐξαίρουσι τὴν εἰρημένην ἀρετὴν. Ἀφ' οὗ δ' ἡ Ἀρετὴ τελευταία εἶπεν, ὅτι δὲν ἀρκεῖ μόνη ἡ τοῦ σώματος ἐγκράτεια, ἀλλ' ἀπαιτεῖται, ὅπως περιορισθῶσι καὶ αἱ ἄλλαι ἐπιθυμίαι, ἐν τέλει λήγει ὁ διάλογος τῶν παρθένων ὕμνους εἰς τὸν Θεὸν ἀναπεμπουσῶν. Ὁ διάλογος ἐγράφη μετὰ πολλῆς εὐφυνίας, ἀλλὰ κατὰ τὴν ποιικίαν δὲν δύναται γὰ παραβληθῆναι πρὸς τὸν Πλατωνικόν. Κατὰ τὸν Φώτιον παρενεβλήθησαν ἐν τούτῳ ὑπὸ τῶν Ἀρειανῶν κακοδοξαί¹⁾. Πλὴν τοῦ καλοῦ τούτου διαλόγου ἐγράφησαν καὶ ἄλλοι, οἵτινες δὲν διειρηθήσαν μέχρις ἡμῶν ἀκέραιοι, ὡς ὁ Περὶ αὐτεξουσίου καὶ πόθεν τὰ κακά, ἐν ᾧ ἐλάχιστα ἐλλείπουσιν. Ἐν τούτῳ διαλέγεται Οὐαλεντιανὸς ὁ αἰρετικὸς πρὸς ὁρθόδοξον, ἐξ ὧν ἐκεῖνος μὲν ἀποφαίνεται, ὅτι τὰ ὑποκείμενα εἰς φθορὰν δὲν ἐπλάσθησαν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἐξ ὕλης συναϊδίου αὐτῷ, ὁ δὲ ὁρθόδοξος ὑποστηρίζει, ὅτι πηγὴ τοῦ κακοῦ εἶναι τὸ αὐτεξούσιον τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ δὲ διάλογος Περὶ ἀναστάσεως δὲν διειρηθήθῃ μὲν ἀκέραιος, ἀλλὰ παρὰ τῷ Ἐπιφανίῳ καὶ τῷ Φωτίῳ φέρονται μακρὰ ἀποσπάσματα. Ἐν τούτῳ ὁ Μεθόδιος ἐλέγχει τὴν δόξαν τοῦ Ὁριγένους, καθ' ἣν τὰ σώματα εἶναι δεσμοτήρια τῶν ψυχῶν. Ἡ τοιαύτη ὁμως δόξα ἄγει εἰς τὴν ἀναίρεσιν τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν, ὅπερ ἀφίσταται τῶν δογμάτων τοῦ Χριστιανισμοῦ. Διότι οὗτος διδάσκει, ὅτι ὁ ἄνθρωπος συνίσταται ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος. Ὡσαύτως τὸν Ὁριγένη ἐλέγχει ὁ συγγραφεὺς ἐν τῷ Περὶ γεννητῶν, διότι οὗτος ἐδόξαζεν, ὅτι ὁ κόσμος εἶναι αἰδίδιος. Ὁ Μεθόδιος

1) Ἐν βιβλ. 237. 2) Κοινογόν. Α', 568. Nirschl I, 349.

ἔγραψε καὶ Κατὰ Πορφυρίου, ὅστις ἦτο πολέμιος τῶν Χριστιανῶν, ἀλλὰ τοῦ συγγράμματος τούτου σφύζονται μόνον ὀλίγα ἀποσπάσματα. Ἐπὶ πᾶσι τούτοις φέρονται τρεῖς Ὁμιλῖαι Περὶ τοῦ Συμεῶν καὶ τῆς Ἀννης, τῇ ἡμέρᾳ τῆς ὑπαντήσεως, Εἰς τὰ βατὰ τῶν φοινίκων καὶ Περὶ τοῦ σταυροῦ καὶ τοῦ πάθους τοῦ Χριστοῦ. Ἄλλ' ὑπάρχει ἀμφιβολία περὶ τῆς γνησιότητος αὐτῶν. Οὐχ ἦτιον δὲν δύναται τις εὐκόλως νὰ ἀπορρίψῃ τὰς εἰρημένας Ὁμιλίας, διότι ἐν ταύταις διαλάμπει ἡ μεγαλοπρέπεια καὶ ἡ ῥητορεία, ὡς θαυμάζομεν ἐν τῷ Συμποσίῳ τῶν δέκα παρθένων.

Περὶ Νεμεσίου τοῦ ἐπισκόπου Ἐμέσης γινώσκουμεν ἐλάχιστα· διότι οἱ ἀρχαῖοι οὐδὲν παραδίδουσι περὶ αὐτοῦ. Λέγεται, ὅτι ἀκμάζων περὶ τὰ 400 ἐκ φιλοσόφου ἐγένετο Χριστιανὸς καὶ ἐπίσκοπος¹. Συνέγραψε δὲ ἁλίαν λόγον πραγματείαν Περὶ φύσεως ἀνθρώπου. Ἐν ταύτῃ ὁ φιλοσοφῶν ἐπίσκοπος πραγματεύεται περὶ τῆς γενέσεως καὶ τῆς οὐσίας τῆς ψυχῆς, περὶ ἐνώσεως αὐτῆς μετὰ τοῦ σώματος, περὶ τῆς δυνάμεως ταύτης, περὶ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου καὶ περὶ τῆς θείας προνοίας ἐν σχέσει πρὸς τὸ πεπρωμένον. Ἡ πραγματεία αὕτη κατέχει ὑψηλὴν θέσιν ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ὡσαύτως διαπρεπὴς φιλόσοφος ἦτο καὶ ὁ Ἀλνεξας, ὅστις ἐν Γάζῃ τῆς Παλαιστίνης γεννηθεὶς καὶ μαθητεύσας παρὰ τῷ φιλοσόφῳ Ἱεροκλεῖ βραδύτερον ἐγένετο διδάσκαλος τῆς ῥητορικῆς ἐν Αἰγύπτῳ. Ἐκ τῆς θρησκείας τῶν ἐθνικῶν μετέστη πρὸς τὸν Χριστιανισμόν κατὰ τὸ τέλος τοῦ πέμπτου αἰῶνος καὶ ἔγραψε πολλοῦ λόγου ἄξιον διάλογον ἐπιγραφόμενον Θεόφραστον ἦτοι περὶ ἀθανασίας ψυχῶν καὶ ἀναστάσεως σωμάτων. Τὰ κύρια τοῦ διαλόγου πρόσωπα εἶναι ὁ Πλατωνικὸς φιλόσοφος Θεόφραστος, ὅστις ἐκπροσωπεῖ τὰ ἀρχαῖα διδάγματα

¹) Christ ἐν σελ. 748 Nirschl II, 229. ²) Opa Ritter, Geschichte der christlichen Philosophie ἐν τόμ. II, 464-484.

τῆς φιλοσοφίας, καὶ ὁ Εὐξίθεος ὁ καταδεικνύων τὰς ἀντιφάσεις καὶ τὰ ἄτοπα τῆς διδασκαλίας ἐκείνης. Ὁ διάλογος γίνεται ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ ὑπόθεσις αὐτοῦ εἶναι τὸ περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς ζήτημα, ὡς καὶ ἡ ἐπιγραφή δεικνύει. Ἐν τέλει ὁ Θεόφραστος καταλιπὼν τὰς Πλατωνικὰς θεωρίας ὁμολογεῖ τὰ δόγματα τοῦ Χριστιανισμοῦ¹.

Μέχρις ἡμῶν περιῆλθε καὶ ἄλλος φιλοσοφικὸς διάλογος ὁ Ἀμμῶνιος γεγραμμένος ὑπὸ τοῦ Ζαχαρίου. Οὗτος παιδευθεὶς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ μετέβη εἰς Βηρυτὸν, ἐνθα περὶ τὴν σπουδὴν τῶν νομικῶν ἀσχοληθεὶς ἐγένετο σχολαστικός, ὡς ὠνομάζοντο οἱ συνήγοροι κατὰ τοὺς Ἀλεξανδρινούς χρόνους. Ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ἐγένετο ἐπίσκοπος κατὰ τινὰς μὲν Μυτιλήνης, κατὰ δὲ τὸν Nirschl² Μελιτήνης, ἥτις ἔκειτο παρὰ τῷ Εὐφρότη ἐν τῇ μικρᾷ Ἀρμενίᾳ, ὅπου φαίνεται ἡμῖν πιθανώτερον. Ὅπως ὅποτε ὁ Ζαχαρίας ἔγραψε τὸν διάλογον, ἐν ᾧ ὁ Ἀμμῶνιος, ὁ ὁπαδὸς τῆς νέας Πλατωνικῆς φιλοσοφίας, διαλέγεται ἐν Βηρυτῷ πρὸς τὸν συγγραφεὰ ὑπερασπίζων τὴν θεωρίαν, καθ' ἣν ὁ κόσμος εἶναι αἰώνιος ὡς ὁ Θεός. Τοῦναντίον ὁ ἀντιπρόσωπος τῶν διδαγμάτων τοῦ Χριστιανισμοῦ δεικνύει, ὅτι ὁ Θεὸς ἐδημιούργησε τὸν κόσμον. Τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν εἶχε πραγματευθῇ καὶ ὁ Ἰωάννης Φιλόπορος, ὁ ὑπομνηματιστὴς τοῦ Ἀριστοτέλους³.

Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης κατὰ τὸν Χρυσόστομον⁴ ἐγεννήθη ἐν Ἀθήναις, ὅπου καὶ ἐσπούδασεν, εἶτα δ' ἀπεδήμη-

¹) Τοῦτο πρᾶττει διὰ τῶν ἐξῆς λέξεων. «Πείθομαι ἤδη γὰρ τῆς εὐμενείας αἰσθάνομαι τοῦ θεοῦ· ἀλλὰ χαιρέτω μὲν Ἀκαδημία, πρὸς ἐκεῖνον δὲ ἴωμεν· αὐτὸς γὰρ ὁ Πλάτων μέχρι τούτου κελεύει πείθεσθαι Πλάτωνι, ἕως ἂν αὐτοῦ σοφώτερος ἀναφανῇ». Ὁ Διάλογος ἐξεδόθη ὑπὸ Boissonade. Aeneas Gazaeus et Zacharias Mytilenaeus de immortalitate animae et consummatione mundi, Par. 1836 καὶ Migne ἐν τόμ. 85, 871-1004. Παράβαλλ. Christ 749 καὶ Nirschl III, 332. ²) Ἐν τόμ. III, 353. ³) Christ ἐν σελίδ. 749. ⁴) Περὶ ἱερωσύν. γ' λόγ. δ', 17.

σεν εἰς Ἡλιούπολιν. Ἐπαελθὼν εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ ἐγένετο δικαστὴς ἢ πρόεδρος¹ τοῦ ἀνωτάτου τῶν Ἀθηνῶν δικαστηρίου, ὅπου ἠκροάσθη τοῦ Ἀποστόλου Παύλου εἰπόντος περὶ Χριστιανικῆς πίστεως. Ὁ λόγος τοῦ Ἀποστόλου ἐνεποίησε τηλικαύτην αἴσθησιν, ὥστε ὁ Διονύσιος, ἡ γυνὴ αὐτοῦ Ἀμάρις καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἐγένοντο Χριστιανοί². Θεωρεῖται δ' ὡς πρῶτος ἐπίσκοπος Ἀθηνῶν χειροτονηθεὶς ὑπὸ τοῦ Παύλου. Οἱ Γάλλοι ὁμως συγχέοντες τὸν Ἀρεοπαγίτην πρὸς ἄλλον Διονύσιον μαρτυρήσαντα ἐν Γαλλίᾳ κατὰ τὸ 245 νομίζουσιν, ὅτι ὁ Ἀθηναῖος ἐπίσκοπος εἶναι ὁ πολιοῦχος ἅγιος τῶν Παρισίων. Ἀλλὰ σπουδαῖοι Γάλλοι κριτικοὶ ἤρξαντο ἀπὸ τινος χρόνου διαστέλλοντες τοὺς δύο Διονυσίους. Καὶ οἱ δύο ἐμαρτύρησαν, ἐξ ὧν ὁ Ἀρεοπαγίτης ἐπὶ Δομιτιανοῦ ἢ ἐπὶ Τραϊανοῦ. Τούτῳ ἀποδίδονται τέσσαρα συγγράμματα *Περὶ οὐρανίας ἱεραρχίας*, *Περὶ ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας*, *Περὶ θείων ὀνομάτων* καὶ *Περὶ μυστικῆς θεολογίας* καὶ δέκα ἐπιστολαί. Ἀλλ' ἐξ ἀρχαίων χρόνων ὑπῆρχεν ἀμφιβολία, ἂν ταῦτα εἶναι γνήσια, διότι ὁ Φώτιος ἐν ἀρχῇ τῆς Βιβλιοθήκης μνημονεύει, ὅτι Θεόδωρος ὁ πρεσβύτερος ἐπειροῦτο, ὅπως δείξῃ, ὅτι εἶναι γνησία ἡ βίβλος τοῦ Διονυσίου. Οἱ ἀμφιβάλλοντες περὶ τῆς γνησιότητος παρατηροῦσιν, ὅτι οἱ ἀρχαιότεροι ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς, ὡς ὁ Εὐδόκιμος καὶ ὁ Ἱερώννυμος, δὲν μνημονεύουσι τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἀρεοπαγίτου, ὅτι ἡ γλῶσσα αὐτῶν διαφέρει τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἔγραφον οἱ συγγραφεῖς τοῦ πρώτου καὶ δευτέρου αἰῶνος μ. Χ. καὶ ὅτι ἐν τούτοις γίνεται χρῆσις φράσεων, αἵτινες εἰσῆχθησαν ἀπὸ τοῦ τετάρτου αἰῶνος³. Οὐχ' ἦτιον καὶ οἱ ὑποστηρίζοντες τὴν γνησιότητα δὲν στεροῦνται ἀποδείξεων, π. χ. Διονύσιος ὁ ἐπίσκοπος Ἀλεξανδρείας

¹) Ἀστέρ. ἐν Ὁμιλ. η'. ²) Πράξ. ις', 32-34. ³) Ὁρα τὰς ἀποδείξεις παρὰ Κοντογόν. Α', 143. Παράβαλλ. Engelhardt. Die angeblichen Schriften des Areopagiten Dionysius, Schulzbach 1823.

ὁ μαθητὴς τοῦ Ὡριγένους, ἔγραψε σχόλια εἰς τὰ συγγράμματα τοῦ Ἀρεοπαγίτου, ὅπερ δηλοῖ, ὅτι ταῦτα εἶναι ἀρχαιότερα τοῦ τρίτου μ. Χ. αἰῶνος. Καὶ ὁμῶς οἱ κριτικοὶ θέτουσι ταῦτα κατὰ τὸν τέταρτον αἰῶνα¹.

Ἀνώνυμός τις Χριστιανὸς ζῶν ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ζήνωνος (474—491) εἶχε γράψει Θεοσοφίαν, ἐξ ἧς διετηρήθη παρεκβολὴ τις ἐπιγραφομένη Χρησιμοὶ τῶν Ἑλληνικῶν θεῶν². Ἐν ταύτῃ ὁ συγγραφεὺς πειρᾶται, ὅπως δείξῃ, ὅτι ἐν τοῖς ἐθνικοῖς χρησιμοῖς διὰ θείας ἐμπνεύσεως χριστιανικαὶ ἰδέαι ἀπεκαλύφθησαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΑ΄.

ΠΕΡΙ ΦΙΛΟΣΟΦΩΝ ΑΠΟ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ ΜΕΧΡΙΣ ΑΛΩΣΕΩΣ
ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ.

Κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ὑπῆρχεν ἡ θεοκρατικὴ περίοδος τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας, καθ' ἣν οὐχὶ ἡ ἀνθρωπίνη διάνοια, ἀλλὰ τὸ θεῖον ἐτιμᾶτο. Ὁ ἄνθρωπος ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ δὲν ἐφιλοσόφει, ἀλλ' ἐθεολόγει. Διὰ τοῦτο οἱ Βυζαντινοὶ πάννυ ὀλίγα φιλοσοφικὰ ἔργα παρήγαγον καὶ ταῦτα οὐχὶ πρωτότυπα, ἀλλὰ κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς ἀρχαιοτέρους φιλοσόφους, τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Ἀριστοτέλη, ἀναφερόμενα. Ὁ φιλοσοφικὸς τῆς Ἑλλάδος οὐρανὸς κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα εἶναι ζοφερός καὶ μόνον τηλαυγεῖς ἀστέρες, ὡς ὁ Δαμασκηνὸς καὶ ὁ Ψελλός, ἀκτῖνας φωτὸς ἐκπέμπουσιν.

Ἐπειδὴ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς δὲν εἶναι μόνον φι-

¹) Alb. Jahn, Dionysiaca, Alt. 1889. Christ ἐν σελίδ. 750. ²) Ἐξεδόθησαν ὑπὸ Buresch, Klaros, Leipzig 1889.

λόσοφος, ἀλλὰ καὶ μελωδός, ἐπραγματεύθημεν ἤδη ἀλλαχοῦ¹. Ὁ ἐπιφανὴς οὗτος ἀνὴρ τὰς φιλοσοφικὰς θεωρίας ἐπὶ τῆς θεολογίας ἐφαρμόσας ἔγραψε τὴν Πηγὴν γνώσεως². Τὸ κλασικὸν τοῦτο ἔργον τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας διαιρεῖται εἰς τρία μέρη, ἐξ ὧν τὸ μὲν ἐπιγράφεται Κεφάλαια φιλοσοφικά, τὸ δὲ Περὶ αἰρέσεων καὶ τὸ τρίτον Ἑκδοσις ἀκριβοῦς τῆς ὁρθοδόξου πίστεως. Ἐν τῷ πρώτῳ μέρει ὑπάρχει διαλεκτικὴ εἰσαγωγή, ἐν ᾗ ὁ συγγραφεὺς ἔχει ὡς βάσιν τὸν Ἀριστοτέλη, τὸν Πορφύριον καὶ τὸν Ἀμμώνιον³. Καὶ ἐν τῷ δευτέρῳ μέρει ὁ Λαμασκηνὸς δὲν εἶναι ὅλως πρωτότυπος, ἀλλ' ἔχει ὑπ' ὄψει τὸν Θεοδώρητον, τὸν πρεσβύτερον Τιμόθεον καὶ ἄλλους. Καὶ ἐν τῷ τρίτῳ μέρει δὲν παρήγαγε νέον τι, διότι ἐμελέτησεν ἀρχαιότερους ἐκκλησιαστικοὺς πατέρας, ἐν οἷς Γρηγόριον τὸν Νανζιανζηνόν, Διονύσιον τὸν Ἀρεοπαγίτην καὶ τὸν μέγαν Βασίλειον. Ἀλλ' οὐχ ἦτιον τὸ σύγγραμμα τιμᾶται οὐχὶ μικρόν, διότι ὁ συγγραφεὺς τὰς θεωρίας τῆς ἐκκλησίας ἤγαγεν εἰς ἓν σύστημα. Μείζονα ἀνεξαρτησίαν⁴ ὁ Λαμασκηνὸς δεικνύει ἐν τοῖς τρισὶ λόγοις τοῖς γραφεῖσι κατὰ τῶν ἐκθρῶν τῶν εἰκόνων, οὔτινες ἐπιγράφονται Πρὸς τοὺς διαβάλλοντας τὰς ἀγίας εἰκόνας. Ὁ πρῶτος λόγος συνετάχθη εὐθὺς μετὰ τὴν ἑκδοσιν τοῦ διατάγματος τοῦ ἀπαγορευόντος τὰς εἰκόνας, ἥτις ἐγένετο κατὰ τὸ 726 μ. Χ. Τὸν δεύτερον συνέγραψε μετὰ τὸ 730 καὶ τὸν τρίτον βραδύτερον. Κατὰ τὸν Λαμασκηνὸν ἀπαγορεύεται ἡ ἀπεικόνις τοῦ ἀοράτου θεοῦ⁵, διότι δὲν εἶναι δυνατόν, ἵνα εἰκονισθῇ τὸ ἀόρατον, γραφῇ τὸ ἄποσον, ποιωθῇ τὸ ἀνείδεν καὶ χρωματισθῇ τὸ ἀσώματον. Ἀλλ' ὁ νῦν αὐτοῦ ὡς λαβὼν σάρκα

¹) Ἐν τόμ. I, σελ. 749 τῆς Γραμματολογίας. Παράβαλλ. I. Langen, Johannes von Damaskus, Gotha 1879. ²) Τὰ συγγράμματα τοῦ Λαμασκηνοῦ φέρονται παρὰ Migne, Patrol. Graeca 94-96 (1860). ³) Ὁρα Krumbacher ἐν σελίδ. 172. ⁴) Ὁρα Νικολ. Κοιζιᾷ Ιστορ. τῆς φιλοσοφ. ἐν τόμ. III, σελίδ. 291. ⁵) Κωνστ. Παπαρηγόσι. ἐν τόμ. III, 406.

δύναται νὰ εἰκονισθῇ. Αἱ εἰκόνες δ' εἶναι ἀναγκαῖαι διὰ τὴν ἀσθε-
νείαν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Ἡ εἰκὼν οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ
ὑπόμνημα, ὅτι δ' εἶναι τῇ ἀκοῇ ὁ λόγος, τοῦτο τῇ ὁράσει ἢ εἰ-
κὼν. Μετὰ γενναιότητος δ' ἐπεξέρχεται κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος
λέγων, ὅτι δὲν ἀνῆκει τοῖς βασιλεῦσι τὸ νομοθετεῖν τῇ ἐκκλησίᾳ.

Ὑπάρχει ἀμφισβόλια, ἂν τὰ ἱερὰ παράλληλα συνε-
τάχθωσαν ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου συγγραφέως. Βέβαιον δ' εἶναι, ὅτι
ἡ συλλογὴ ἔπαθε πολλὰς διασκευάς. Συνίσταται ἐκ χωρίων τῆς
ἀγίας γραφῆς καὶ τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας καὶ διαιρεῖται εἰς
τρία βιβλία, ἐξ ὧν τὸ μὲν πρῶτον ἔχει ὑπόθεσιν τὸν θεόν, τὸ δὲ
δεύτερον τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸ τρίτον τὰς ἀρετὰς καὶ κακίας¹.
Πλὴν τῶν μεγάλων τούτων ἔργων ὁ Δαμασκηνὸς συνένταξε καὶ
ἄλλας μικρὰς διατριβάς. Κατ' ἐξοχὴν οὗτος τιμᾶται διὰ τὸ φι-
λοσοφικὸν ἔργον, τὴν Πηγὴν γνώσεως, ἣς ἀπέδειξεν αὐτὸν
κλασικὸν δογματικόν, ὅσον δὲν ἔχει ἡ Ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία.

Ὁ Μιχαὴλ Ψελλὸς ὀνομάζεται κατὰ τὸ μοναχικὸν αὐ-
τοῦ ὄνομα, διότι τὸ πρῶτον ἐλέγετο Κωνσταντῖνος. Τὸν Μιχαὴλ
Ψελλὸν πρέπει νὰ διαστέλλωμεν τοῦ ἀρχαιότερου συνωνύμου,
ὅστις ἦτο Ἀνδριος. Ἡ σοφία τούτου ἐπαινεῖται, ἀλλὰ μέχρις
ἡμῶν οὐδὲν σύγγραμμα περιεσώθη, ὅπως κρίνωμεν περὶ αὐ-
τοῦ². Ὁ ἡμέτερος Κωνσταντῖνος Ψελλὸς ἐγεννήθη ἐν Βυζαντίῳ
κατὰ τὸ 1118³. Ἀνῆκε μὲν ὁ πατὴρ τούτου κατὰ τὸ γένος εἰς
ὑπάτους καὶ πατρικίους, ἀλλὰ μὴ ὦν πλούσιος ἠναγκάζετο νὰ
μετέρχηται ἐντιμὸν ἐπιτήδευμα πρὸς πορισμὸν τῶν τοῦ βίου. Ἡ
δὲ μήτηρ οὕτως ἠγάπα τὸν υἱόν, ὥστε συχνάκις ἐδέετο ἐν τῷ ναῷ
τοῦ Κύρου. Διδασκάλους μὲν ἔσχε Νικήταν τὸν Βυζάντιον καὶ

¹) Ὅρα C. Wachsmuth, Studien zu den griechischen Florilegien, Berlin 1882 καὶ Δελτίον τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς εταιρίας τῆς Ἑλ-
λάδος 2 (1885-89) ἐν σελίδ. 681-685. ²) Ὁ ἡμέτερος Σάβας (ἐν Με-
σαιων. βιβλ. τόμ. Δ' XXVII) παρατηρεῖ, ὅτι περιεσώθη ἐν πόνημα ἀνέκδο-
τον. ³) Ὅρα Krumbacher ἐν σελίδ. 174. Παράβαλλ. Gregorovius, Ge-
schichte der Stadt Athen im Mittelalter I, 176

Ἰωάννην τὸν Μαυρόποδα, ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν τὴν πολυμαθεῖαν καὶ τὴν ὑψηλὴν θέσιν ἐν τοῖς γράμμασιν ὀφείλει τῇ ἰδίᾳ φῦσει¹. Διότι τὰς σπουδὰς ἐνίοτε διέκοπτε εἰς πορισμὸν τῶν τοῦ βίου ἀναγκῶν τρεπόμενος. Ἀπεδήμει μὲν τοῦ Βυζαντίου, ἀλλὰ ταχέως ἐπανήρχετο χάριν τῶν σπουδῶν. Συνάρας δὲ φιλικὰς σχέσεις πρὸς τὸν Τραπεζούντιον Σιφυλῖνον, ὅστις βραδύτερον ἐγένετο πατριάρχης, ἐδίδασκεν αὐτὸν φιλοσοφίαν καὶ ἐδιδάχθη παρ' αὐτοῦ τὰ νομικά. Ταῦτα δὲ μαθὼν διεκρίθη ὡς συνήγορος καὶ κατὰ σύστασιν Κωνσταντίνου τοῦ Δειχούδη διωρίσθη κριτὴς τῆς Φιλαδελφείας καὶ ἐπὶ Μιχαὴλ τοῦ Καλαφάτη βασιλικὸς ὑπογραμματεὺς. Ὁ δὲ Κωνσταντῖνος ὁ Μονομάχος διώρισε καθηγητὴν τῆς φιλοσοφίας τὸν Ψελλόν, τῶν δὲ νομικῶν τὸν Σιφυλῖνον. Ἐνταῦθα ἐξήστραψεν ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ ἡμετέρου φιλοσόφου, διότι ἐν τοιοῦτοις χρόνοις ἀνέλαζε νὰ ἐρμηνεύσῃ τὰς θεωρίας τοῦ Πλάτωνος, ὃν θεωρεῖ ὡς τὸν πρῶτον νομοθέτην τῶν χριστιανικῶν δογμάτων². Προβαίνει δ' ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νομίζει ἀναγκαίαν καὶ αὐτὴν τὴν γνώσιν τῆς Ἑλληνικῆς θρησκείας³. Καὶ ὅμως ἐν αὗ τοιαῦτα ἐδίδασκεν, ὁ πατριαρχεύων Μιχαὴλ ὁ Κηρουλλάριος οὐ μόνον δὲν ἠγανάκτησε κατὰ τοῦ τοιούτου διδασκάλου, ἀλλὰ καὶ ἔπεμψε τοὺς ἀνειριούς, ὅπως ἀκροασθῶσιν αὐτοῦ⁴. Ἡ δὲ φήμη τοῦ Ψελλοῦ εἰς ἀπείρους ἐκτάσεις διαδοθεῖσα προσείλκυσε μαθητὰς ἐκ πάντων τῶν λαῶν καὶ μετὰ ὑπερηφανείας ἔλεγεν, ὅτι ὁ μὲν Νεῖλος

¹) Ἄννα ἡ Κομνην. ἐν Ἀλεξιάδ. V, 144. "καὶ Μιχαὴλ ἐκείνῳ τῷ Ψελλῷ ἐν ἐστέρεῳ προσωμίλησεν, ὃς οὐ πάντι παρὰ διδασκάλοις σοφοῖς ἐφοίτησε, διὰ φύσεως δὲ δεξιότητα καὶ νοδὸς δξύντητα, τυχὼν μέντοι καὶ θεοῦ ἀρωγοῦ πρὸς τοῦτους διὰ τὴν τῆς μητρὸς θερμότητην ἱκεσίαν ἐπαγρυπνούσης συγχῶς τῇ ἐν τῷ ναφὶ τοῦ Κύρου τῆς θεοτόκου σεπιτῷ εἰκονίσματι καὶ θερμοῖς τοῖς δάκρυσιν ὑπὲρ τοῦ παιδὸς ἐκκαλουμένης, εἰς ἄκρον σοφίας ἀπάσης ἐληλακῶς καὶ τὰ Ἑλλήνων καὶ Χαλδαίων ἀκριβωσάμενος γέγονε τοῖς τότε χρόνοις περιβόητος ἐν σοφίᾳ. 2) Ὁρα Σάθαν ἐν σελίδ. LI τοῦ μνημονευθέντος συγγράμματος. 3) Αὐτόθι. 4) Ἐπιτάφ. εἰς Κηρουλλάριον ἐν σελίδ. 352.

ἐπαρδεύει τὴν γῆν τῶν Αἰγυπτίων, ἥ δὲ γλῶσσα αὐτοῦ τὴν ἐκείνων ψυχὴν¹.

Ἄλλ' ἐν ᾧ εὐδοκίμως ὁ Ψελλὸς ἐδίδασκε πανταχόθεν προσερχομένους ἀκροατάς, προσεκλήθη εἰς τὴν αὐλὴν ὀνομασθεῖς πρωτασηκρῆτις, ἦτοι βασιλικὸς ἀρχιγραμματεὺς. Ἐτα δ' ἐγένετο βέεσταρχος, δηλ. ἀρχιθαλαμηπόλος καὶ τιμητικῶς ὠνομάσθη ὑπέριτιμος καὶ ὑπατος τῶν φιλοσόφων². Ὅτε δὲ κατὰ τὸ 1054 ὁ φίλος αὐτοῦ Ξιριλῖνος ἀπεσφύρη εἰς τὴν μονὴν τοῦ ἐν τῇ Βιθυνίᾳ Ὀλύμπου, καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Ψελλὸς ἐγένετο μοναχὸς μετονομασθεὶς Μιχαήλ. Διότι ἐτιμᾶτο μὲν ὁ φιλόσοφος, ἀλλὰ μετὰ βαρυνθυμίας ἔελεπε τὴν κατὰπτωσιν τῆς αὐλῆς καὶ τῆς πολιτείας³. Ὁμολογεῖ δέ, ὅτι σιωπᾷ, ὅσα αἰσχύνῃν τῷ γράφοντι φέρουσι καὶ ὄχλον τοῖς ἐντυγχάνουσιν. Οἱ κατὰπτωστοὶ συνοφάνται δὲν ἐτιμωροῦντο, ἀλλ' ἐτύγχανον προστασίας παρὰ τῷ ἀκολάστῳ καὶ ἀθλίῳ ἐκείνῳ βασιλεῖ⁴.

Ἐν τῷ Ὀλύμπῳ τὸ μὲν πρῶτον ἐχάρη εὐρῶν τὸν ἑαυτοῦ φίλον, ἀλλὰ μὴ δυνηθεὶς νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὴν αὐστηρότητα τοῦ ἀσκητικοῦ βίου ἠναγκάσθη νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἐνταῦθα πάλιν εὐρίσκομεν αὐτὸν κατέχοντα ὑψηλὴν θέσιν ἐν τῇ αὐλῇ. Ὅτε δ' ὁ Ἰσαὰκ Κομνηνὸς ἐνίκησε τὸν αὐτοκρατορικὸν στρατὸν παρὰ τῇ Νικαίᾳ, ὁ Ψελλὸς καὶ δύο ἐπιφανεῖς συγκλητικοί, Θεόδωρος δ' Ἀλωπὸς καὶ Κωνσταντῖνος ὁ Λειχούδης, ἐπρέσβευσαν πρὸς τὸν νικητὴν⁵. Ἡ πρέσβευσις ἐπέτυχε διὰ

¹) Ἐπιστολ. εἰς πατριάρχ. Κηρουλλάρ. «Κελτοὺς καὶ Ἀραβας ἄλωσίμους ἡμῖν πεποιθήκαμεν, καὶ καταπεφοιτήκασι κατὰ κλέος ἡμέτερον καὶ τῆς ἐτέρας ἡπείρου» καὶ ὁ μὲν Νεῖλος τὴν γῆν ἐπάρδει τοῖς Αἰγυπτίοις, ἥ δὲ ἐμὴ γλῶττα τὴν ἐκείνων ψυχὴν καὶ πύθοιο τῶν Περσῶν, καὶ τῶν Αἰθιοπῶν, ἐροῦσιν ὡς ἰσασί με καὶ τεθανυμάκασιν καὶ τεθήρανται· καὶ νῦν δὲ τις ἐκ τῶν Βαβυλῶνος ὀρίων, ὥστε πιεῖν τῶν ἐμῶν γαμάτων ἀσέτοις ταῖς προθυμίαις, ἐλήλυθε». ²) Ὅρα Σάθαν ἐν σελίδ. LVI. ³) Ὁ αὐτὸς ἐν σελίδ. LIX. ⁴) Αὐτόθι LXIV. ⁵) Αὐτόθι ἐν σελίδ. LXXIX.

τὴν ἱστορικὴν τοῦ Ψελλοῦ δεινότητα. "Οτε δ' Ἰσαὰκ Κομνηνὸς ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον καὶ ὁ φιλόδοξος Κηρουλλάριος ἠπέλκει αὐτόν, ὁ πατριάρχης ἤχθη πρὸ συνόδου καὶ ὁ Ψελλὸς ἀπήγγειλε τὴν κατηγορίαν¹. Κατ' ἐξοχὴν ὁ ἡμέτερος φιλόσοφος ἐτιμᾶτο ὑπὸ τοῦ Δούκα, οὗ ἦτο σύμβουλος. Ἡ Εὐδοκία διέκειτο πρὸς αὐτὸν δυσμενῶς, ἵσως ἕνεκα τοῦ κατηγορητηρίου τοῦ Κηρουλλάρου, ὃν αὕτη εἶχε θεῖον². Φαίνεται, ὅτι ἦτο ἀθῆρος ὡς πρὸς τὴν τύφλωσιν τοῦ Ῥωμανοῦ Διογένους, τοῦ δευτέρου συζύγου τῆς Εὐδοκίας. Ἐπὶ δὲ Μιχαὴλ τοῦ Παραπινακίου ἐγένετο παρὰ δυναστεύων τῷ βασιλεῖ, δηλ. πρῶτος ὑπουργός. Κατὰ δὲ τῷ 1075 ἀπήγγειλε τὸν ἐπιτάφιον εἰς τὸν πατριάρχην Σιφυλῖνον καὶ περὶ τὸ 1079 ἔθανεν.

"Αν τις κρίνῃ τὸν πολιτικὸν τοῦ Ψελλοῦ βίον, ἀναντιρρήτως θέλει εὐρεῖ πολλὰ ἄξια μορφῶν. Διότι δὲν πολιτεύεται ὡς φιλόσοφος ἀπαθής, ἀλλὰ ἀναμιγνύεται ἐν ταῖς πλείσταis ἀνακτορικαῖς ὑφαισθηταῖς. Ἐνίοτε ἔχει φιλοσοφικὴν παρρησίαν, ὡς ἐν τῇ προεσέψει πρὸς τὸν Ἰσαὰκ Κομνηνόν, ἀλλ' ἄλλοτε καταπίπτει εἰς ταπεινὴν κολακείαν. Ἀννάμεθα ὅμως νὰ ὤμεν ἐπικεῖς πρὸς πολιτευτὴν ζῶντα ἐν καιροῖς πονηροῖς (1025—1081). Ἀπὸ Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου μέχρι τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ τὰ ἀνάκτορα τοῦ Βυζαντίου παρέχουσιν οἰκτρὰν ὄψιν διὰ τὰς αὐλικὰς ὑφαισθητάς καὶ τὰς αἵματηράς σκηνάς. Ἐπειδὴ τὰ τῆς αὐλῆς εἶχον οὕτως, ὁ Ψελλὸς ἔπρεπε νὰ ἀπόσχη τῶν πολιτικῶν. Ἀφ' οὗ δὲ μετέσχε τούτων, οὐδὲν τὸ ἄπορον, ὅτι δὲν ἐτήρησε πάντοτε τὴν ὑψηλὴν τοῦ φιλοσόφου θέσιν. Εἶναι ὅμως δίκαιον νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ἡ ἐπίδρασις τοῦ ἀνδρὸς πολλάκις ὠφέλησε τὰ τῆς πολιτείας. Ἡ ἐν τοῖς γράμμασι θέσις τοῦ Ψελλοῦ ὁμολογεῖται ὑψηλοτέρα, διότι οὗτος ἡγεῖρε τὰς Πλατωνικὰς σπουδὰς καὶ προτρέψας τοὺς συγχρόνους πρὸς τὸ Ἐλ-

¹) Αὐτόθι LXXXVI. ²) Αὐτόθι XCI, ἐν σημ. 1.

ληνικὸν ἰδιεῶδες παρεσκεύασε τὴν ἀναγέννησιν, ἣτις συνετελέσθη ἐπὶ τῆς δυναστείας τῶν Κομνηνῶν. Κατ' ἐξοχὴν ὁ φιλόσοφος ἐθανυμάσθη διὰ τὴν δύναμιν τῆς γλώσσης, ἣν καὶ οἱ σύγχρονοι ἀνεγνώριζον λέγοντες περὶ αὐτοῦ, ὅτι εἶναι ὁ πολὺς τὴν γλῶτταν. Φιλοσκώμων Καππαδόκης ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον Τιμαρίων εἰρωνεύεται τοῦτον διὰ τὴν κολακείαν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Μονομάχον¹. Ἀλλὰ τὰ τοιαῦτα σκώμματα δὲν ἐπισκιάζουσι τὴν λάμπριν τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀνδρός, ὅστις παραεἴλεται πρὸς τὸν Βάκωνα, τὸν Φώτιον καὶ Κωνσταντῖνον τὸν Πορφυρογέννητον διὰ τὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν γραμμάτων.

Ὅντως ὁ Ψελλὸς εἶναι συγγραφεὺς πολυγραφώτατος καὶ διεγείρει τὴν ἐκπληξιν παντὸς ἀναλογιζομένου, ὅτι αἱ πολιτικαὶ ἀσχολίαι ἱκανὸν χρόνον πρὸς συγγραφὴν κατέλιπον. Οὗτος δὲν εἶναι μόνον φιλόσοφος, ἀλλὰ καὶ θεολόγος καὶ φυσιοδίφης καὶ φιλόλογος καὶ ἱστορικὸς καὶ νομοδιδάσκαλος καὶ ῥήτωρ καὶ ἐπιστολογράφος. Τοῖς φιλοσοφικοῖς αὐτοῦ συγγράμμασιν ἀνήκει τὸ ὑπόμνημα εἰς τὸ Περὶ ἐρμηνείας σύγγραμμα τοῦ Ἀριστοτέλους, τὸ Περὶ πέντε φωνῶν, Δόξαι περὶ ψυχῆς, Εἰς τὴν ψυχογονίαν τοῦ Πλάτωνος, Ἐξήγησις εἰς τὰ Χαλδαϊκὰ λόγια, Ἐκθεσις κεφαλαιώδους καὶ σύγτομος τῶν παρὰ Χαλδαίοις δογμάτων. Θεολογικὰ δ' ἔργα συνέταξε Περὶ δόγματος, Περὶ ἐνεργείας δαιμόνων καὶ Τίνα περὶ δαιμόνων δοξάζουσιν Ἕλληνες. Τὸ σπουδαιότατον σύγγραμμα τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν εἶναι ἡ Διδασκαλία παντοδαπῆ², ἐν ἣ ὑπάρχουσι πλεῖστοι διατριβαὶ διαφόρων ὑποθέσεων. Ἐν πᾶσι τούτοις τοῖς συγγράμμασιν ὁ Ψελλὸς εἶναι Πλατωνικὸς πειρώμενος, ὅπως καταδείξῃ τὴν συμφωνίαν τοῦ φιλοσόφου τούτου πρὸς τὸν Χριστιανισμόν. Πρὸς δὲ ἡσχολήθη περὶ τὴν φιλολογίαν γρά-

¹) Αὐτόθ. ἐν σελίδ. CIX. Παράβαλλ. καὶ Krumbacher ἐν σελίδ. 176.

²) Ὁρα Cramer, Anecdota Graeca, Paris 1 (1839) ἐν σελίδ. 335 καὶ ἐξῆς.

ψας *Περὶ ῥητορικῆς, Περὶ συνθήκης τῶν τοῦ λόγον μερῶν καὶ Σύνοψιν τῶν ῥητορικῶν ἰδεῶν.* Ἐν τοῖς ἐμ-προσθεν εἴρηται, ὅτι ὁ Ψελλὸς παρὰ τοῦ φίλου αὐτοῦ Ξιφιλίνου ἐδιδάχθη τὰ νομικά. Δείγματα τῆς γνώσεως τῆς ἐπιστήμης ταύτης ἔδειξεν ἐν τῇ συγγραφῇ, ἣν συνέταξεν ἐν στίχοις. Αὕτη ἐπιγράφεται *Σύνοψις τῶν νόμων διὰ στίχων ἰάμβων καὶ πολιτικῶν πρὸς τὸν βασιλέα Μιχαὴλ τὸν Δοῦκαν.* Ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ συνετάχθη διατριβὴ περὶ τῶν νομικῶν ὅρων, ἣτις ἐπιγράφεται *Περὶ τῶν ὀνομάτων τῶν δικῶν.*

Ἐπὶ πᾶσι τούτοις ὁ Ψελλὸς συνέγραψε καὶ χρονογραφίαν, ἣτις ὑπὸ τοῦ ἐκδότου αὐτῆς, τοῦ ἡμετέρου Σάθα¹⁾, ἔσχε τὸ ὄνομα *Βυζαντινῆς ἱστορίας ἐκατονταετηρίδας.* Ἡ ἐπιγραφὴ εὐστοχῶς ἐδόθη, διότι ὁ ἱστορικὸς πραγματεύεται τὰ γεγονότα ἀπὸ τοῦ 976—1077. Ἀρχεται δ' ἐκεῖθεν, ἐνθα ἔληξε Λέων ὁ Διάκονος, δηλ. ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἰωάννου Τζιμισχῆ, διέρχεται τροχάδην τὰ κατὰ τὸν Μιχαὴλ Καλαφάτην καὶ ἐνδιατριβεῖ ἐν τῇ ἀφηγήσει τῶν γεγονότων τῆς αὐτοῦ ἐποχῆς. Κατὰ τὴν ἱστορικὴν ἀκριβείαν τὸ ἔργον διαιρεῖται εἰς δύο τμήματα. Ἐν τῷ πρώτῳ, ὅπερ ἐξικνεῖται μέχρι τοῦ Ἰσαὰκ Κομνηνοῦ, ὁ Ψελλὸς ἐκτίθησι τὰ γεγονότα ἀκριβῶς. Δὲν δυνάμεθα ὅμως νὰ εἴπωμεν τὸ αὐτὸ καὶ περὶ τοῦ δευτέρου τμήματος· διότι τοῦτο ἔγραψε κατ' ἀξίωσιν τοῦ Παραπινακίου καὶ ὑπὸ τὰ ὄμματα αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο δὲν εἶχε τὴν προσήκουσαν ἐλευθερίαν, ὅπως γράψῃ τὴν ἀλήθειαν. Καὶ αὐτὸς ὁ ἱστορικὸς ἀναγνωρίζων τὴν ἔλλειπιν ταύτην ὑπισχνεῖται, ὅτι ἐν ἄλλῳ συγγράμματι θέλει ἐκθέσει τὰ πράγματα ἐκτενέστερον²⁾. Καὶ ὅμως μὴ τις νομίσῃ, ὅτι τὸ ἱστορικὸν τοῦτο ἔργον εἶναι ἀνάξιον ἀναγνώσεως. Διότι πληροῦ με-

¹⁾ Ὁρα Μεσαιωνικὴν βιβλιοθήκην ἐν τόμ. IV ἐν Παρίσις 1874.

²⁾ Ἐν σελίδ. 277 (ἐκδ. Σάθα) «Λέγειν μὲν οὖν τὴν αἰτίαν, δι' ἣν με αὐτοῦ παντάπασιν ἐποίησατο, νῦν μὲν οὐκ ἂν εἴποιμι, τῆς ἱστορίας τὰ πολλὰ συντέμνων, ἐρῶ δέ, ὅποτε περὶ τούτων συγγράφοιμι».

γάλα χάσματα τῆς Βυζαντινῆς ιστορίας. Ἐννευ τοῦτου ἔχει ἀξίαν καὶ διὰ πολλὰ ἄλλα καὶ δὴ διὰ τὴν κριτικὴν ἔρευναν τῶν αἰτίων. Δικαίως δ' ὁ ἡμέτερος Σάθας ἐπαινεῖ τὴν γλαφυρότητα τῆς γλώσσης καὶ τὸν χαρακτηρισμὸν τῶν προσώπων¹.

Ἡ γλῶσσα τοῦ Ψελλοῦ εἶναι γλαφυρά, διότι οὗτος διέπρεπεν ὡς ῥήτωρ, ὡς πρὸς πολλοῖς ἄλλοις μαρτυροῦσι καὶ οἱ ἐπιτάφιοι αὐτοῦ λόγοι εἰς τὸν Μιχαὴλ Κηρουλλάριον, εἰς τὸν Κωνσταντῖνον Λειχοῦδην καὶ εἰς τὸν Ἰωάννην Ξιφιλῖνον. Ἐν τούτοις καταφαίνεται ἡ δεινότης τοῦ ἡμετέρου ῥήτορος², ὅστις ἐνίοτε φέρεται εἰς ὑπερβολὰς συνήθεις τοῖς Βυζαντινοῖς. Διὰ τὴν θερμότητα τοῦ αἰσθήματος διακρίνεται ὁ ἐπιτάφιος εἰς τὴν ἑαυτοῦ μητέρα. Πρὸς συμπλήρωσιν τῶν ἔργων τοῦ ἡμετέρου συγγραφέως δεόν νὰ μνημονεύσωμεν πεντακοσίων περίπου ἐπιστολῶν, αἵτινες δὲν εἶναι γυμνάσματα, ὡς συμβαίνει παρ' ἄλλοις λογίοις, ἀλλὰ πραγματικαὶ πεμφθεῖσαι πρὸς φίλους καὶ θανμασιὰς, ὡς πρὸς ὑπουργούς, στρατηγούς, δικαστὰς καὶ ἄλλους. Ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς ταύταις δρῶμεν τὸ ἦθος τοῦ μεγάλου φιλοσόφου καὶ πολιτευτοῦ τοῦ ἐνδεκάτου αἰῶνος, ἀλλὰ μέχρι τοῦδε δὲν ἐξεδόθησαν πᾶσαι. Ἐπὶ πᾶσι τούτοις συνέταξε πολλὰς μακρὰς διατριβὰς³ καὶ ποιήματα, ἐν οἷς καὶ ἐγκώμια εἰς

1) Ἐν σελίδ. CXVI "Τὸ πόνημα τοῦτο τοῦ Ψελλοῦ διὰ τὴν γλαφυρότητα τοῦ ὕφους, τὰς χαριεστάτας εἰκόνας τῶν προσώπων, τὴν κριτικὴν ἔρευναν τῶν αἰτίων, ἐξ ὧν προήλθεν ἡ συνεχὴς ἐκείνη καχεξία, καὶ πρὸ πάντων τὴν οὐχὶ συνήθη ἐν τοῖς χρονικοῖς ἐκείνοις ἀμεροληψίαν τοῦ εὐσυνειδήτου ιστοριογράφου, ἀναγκαζομένου πολλάκις, ἵνα θυοῖσθαι καὶ αὐτὰς τὰς συμπαθείας αὐτοῦ εἰς τὸν βωμὸν τῆς ἀληθείας... ἀναντιρρήτως κατέχει θέσιν ἐπίσημον ἐν τῇ ιστορικῇ τῆς Βυζαντίδος". 2) Οὕτω λέγει περὶ τοῦ Κηρουλλαρίου ἐν σελίδ. 373 "Ἄνθρωπος μὲν τὸ φαινόμενον, ἄγγελος δὲ ἡ θεὸς τὸ νοούμενον, θεὸς ὡς ἀληθῶς τὴν ψυχὴν, ἐν παρέργῳ τῷ σώματι ζῶν, ὅλος θεῷ ἀνακείμενος λειτουργὸς τοῦ μεγάλου θύματος καὶ ὄντως ἐπόπτης τοῦ μυστηρίου... Οὗτος ἀποθύσας θεῷ τὴν ψυχὴν, οὐρανῷ καὶ γῇ τὴν φύσιν μερίζεται, καὶ γίνεται αὐτῷ τὸ μὲν ἄνω μέρος ὑπερφυῖς τε καὶ ἄρητον, τὸ δὲ κάτω, φημί δὲ τὸ σῶμα, θαυμάσιον..". 3) "Ὁρα Ἑλληνικὸν φιλολογικὸν σύλλογον Κωνσταντινουπόλεως ἐν τόμ. ΙΗ' σελίδ. 591-614.

τοὺς κόρεις, τὰς ψύλλας καὶ τοὺς φθεῖρας, ἅπερ μαρτυροῦσιν, ὅτι ὁ Ψελλός, καίπερ σοφώτατος τοῦ αἰῶνος, ὅμως δὲν ἐπελάθετο, ὅτι ἦτο Βυζαντινός. Τὰ ἐγκώμια ταῦτα ἤγειραν τὸν οἰκτον τοῦ ἀειμνήστου Κοραῆ¹, ὅστις ἀντιγράφη δι' ὑγιεστέρως τροφῆς.

Ὁ δὲ Ἰωάννης Ἰταλὸς κατήγετο μὲν ἐξ Ἰταλίας, διέτριψε δὲ κατὰ τὴν παιδικὴν αὐτοῦ ἡλικίαν ἐν Σικελίᾳ, ὅθεν φυγὼν ἦλθεν εἰς τὴν πόλιν τοῦ Κωνσταντίνου. Οὗτος δὲν ἠδύνατο νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὸ βάθος τῆς φιλοσοφίας, ἀλλὰ μεστός ὢν θράσους καὶ ἀπονοίας βαρβαρικῆς ἐνόμιζεν, ὅτι εἶναι ὑπέρτερος πάντων καὶ δὴ αὐτοῦ τοῦ Ψελλοῦ, ὅστις τῶν ἐρεσχειλῶν τοῦ Ἰταλοῦ ὥς αἰτὸς ὑπερίπτατο². Ἀλλὰ καίπερ τοιοῦτος ὢν ἐκτίσαστο τὴν εὐνοίαν Μιχαὴλ τοῦ Λούκα καὶ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ, εἰ καὶ οὗτοι ἐθεώρουν αὐτὸν ὑποδεέστερον τοῦ Ψελλοῦ. Εἰς Ἐπίδαμνον δὲ πεμφθεὶς καὶ τὰ τοῦ κράτους προδόνς κατέφυγεν εἰς Ῥώμην. Τὸν βασιλεῖα ὅμως ἰκετεύσας ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔνθα ἐν τῇ μονῇ, ἣτις ἐκαλεῖτο Πηγὴ, καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῶν ἁγίων Τεσσαράκοντα ἐδίδασκεν. Ὅτε δ' ὁ Ψελλὸς ἀπῆλθε τοῦ Βυζαντίου, ἐγένετο ὕπατος τῶν φιλοσόφων καὶ ἐξήγει μὲν τὸν Πλάτωνα, τὸν Πρόκλον, τὸν Πορφύριον καὶ τὸν Ἰάμβελιχον, κατ' ἐξοχὴν δ' ὅμως τὰ συγγράμματα τοῦ Ἀριστοτέλους³. Ἐστρεβεῖτο βεβαίως τῆς ῥητορικῆς τοῦ Ψελλοῦ δεινότητος, ἀλλ' ἦτο διαλεκτικὸς καὶ διὰ τῆς διαλεκτικῆς θορόδους ποιῶν ἐτάραττε τὰ τῆς ἐκκλησίας⁴. Ὁ παράδοξος οὗτος ἀνθρώπος συνέταξε καὶ τινὰς συγγραφάς, ἀλλ' αἱ πλεῖστοι μένουσιν ἀνέκδοτοι. Οὕτω συνέγραψεν Ὑπόμνημα εἰς τὰ Τοπικὰ τοῦ

¹) Οὕτως ἀναφωνεῖ· «ὦ Ἑλλάς! ὦ γένος! μὲ τοιοῦτους βασιλεῖς, μὲ τοιοῦτους σοφοὺς καὶ μὲ τοιαῦτα καλὰ γραμματικὰ ἤλπιζες νὰ ἐνεργήσωσιν αἱ λόγχοι σου κατὰ τῶν βαρβάρων, ἀπὸ τοὺς ὁποῖους ὀλίγον διέφερες καὶ οἱ ὁποῖοι διὰ τὴν ἄγνοιαν τῆς τρυφῆς ἦσαν ἰσχυρότεροί σου;» Ὁρα παρὰ Δ. Θερεϊανῶ ἐν τῷ Ἀδαμ. Κοραῆ II, 143. ²) Ἄννα Κομνηνὴ ἐν Ἀλεξιάδ. V, 144. ³) Nicolai III, 305. ⁴) Ἄννα Κομνηνὴ αὐτόθι 146 Ὡς

Ἀριστοτέλους ἀπὸ τοῦ δευτέρου μέχρι τοῦ τετάρτου βιβλίου, ὑπόμνημα εἰς τὸ Περί ἐρμηνείας τοῦ αὐτοῦ φιλοσόφου, Μέθοδον τῆς ῥητορικῆς κατὰ σύνοψιν καὶ ὀλίγα ἄλλα¹.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος περὶ τὸν Ἀριστοτέλην ἡσχολεῖτο Εὐστράτιος ὁ μητροπολίτης Νικαίας, ὅστις ἐκινδύνευσε νὰ καθαιρεθῇ διότι γράψας κατὰ τῆς αἰρέσεως τῶν Ἀρμενίων παρενέβαλεν ἀσεβεῖς λόγους.² Ἀλλ' ἐπὶ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ συνόδου γενομένης ἀπέπτυσε πᾶσαν κακοδοξίαν³. Ὁ Εὐστράτιος ἔγραψε Περί ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος, Ὑπόμνημα εἰς τὸ δεύτερον τῶν δευτέρων (ὑστέρων) Ἀναλυτικῶν τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ ὑπόμνημα εἰς τὰ Νικομάχεια Ἡθικὰ τοῦ Ἀριστοτέλους. Τὰ ὑπομνήματα ταῦτα πρέπει νὰ διασιέλλωμεν τῶν προγενέστερων διότι εἶναι μόνον ἐξηγητικὰ τῶν λέξεων, ἐν ᾗ ἐκεῖνα ἦσαν συνεχεῖς πραγματεῖαι περὶ φιλοσοφικῶν πραγμάτων⁴. Τούτων ἐπαινεῖ Ἄννα ἡ Κομνηνὴ διὰ τὰς θεολογικὰς καὶ φιλοσοφικὰς γνώσεις⁵. Κατὰ δὲ τὸ τέλος τοῦ 13ου αἰῶνος καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 14ου ἔζη ὁ μοναχὸς Σοφονίας, ὅστις ἐποίησε παραφράσεις τῶν Κατηγοριῶν τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ ἄλλων συγγραμμάτων τοῦ φιλοσόφου τούτου⁶. Ὁ δὲ Λέων Μαγέντιος, ὁ μητροπολίτης Μυτιλήνης, ἔγραψε σχόλια εἰς τὸ Περί ἐρμηνείας καὶ εἰς τὰ πρῶτα Ἀναλυτικὰ τοῦ Ἀριστοτέλους⁷.

εἶχεν ἰσχυρῶς πρὸς τὰς διαλέξεις καὶ τοσοῦτον ἄφικτος ἦν, ὥς τὸν ἀποκρινόμενον αὐτομάτως συνεχεῖσθαι πρὸς τὴν σιγὴν καὶ εἰς ἀμηχανίαν ἐλθεῖν. Ἐκατέρωθεν γὰρ τῆς ἐρωτήσεως βόθρον ὤρυτε καὶ εἰς φρέαρ ἀποριῶν ἐνέβαλλε τὸν προσδιαλεγόμενον. 1) Krumbacher ἐν σελίδ. 181. 2) Τοῦτο ἐγένετο γνωστὸν ἐξ ἐγγράφου, ὅπερ ἐδημοσίευσεν ὁ ἡμέτερος I. Σακελλίων ἐν Ἀθην. 4, 221. 3) Ὁρα Ἀσώπ. ἐν σελίδ. 713. 4) Ἐν Ἀλεξιάδ. XIV, 453 "Συμπαρήσαν δὲ τούτῳ Εὐστράτιος ὁ τῆς Νικαίας πρόεδρος, ἀνὴρ τὰ τε θεῖα σοφὸς καὶ τὰ θύραθεν, αὐχῶν ἐπὶ ταῖς διαλέξεσι μᾶλλον ἢ οἱ περὶ τὴν σιγὴν καὶ Ἀκαδημίαν ἐνδιατρίβοντες. 5) Krumbacher ἐν σελίδ. 182. 6) Παράβαλλ. Nicolai III, 308.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΒ΄.

ΠΕΡΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ ΑΠΟ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

ΜΕΧΡΙΣ ΑΓΓΟΥΣΤΟΥ

Ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ οὔτε ἡ ποίησις, οὔτε πολλὰ εἶδη τοῦ πεζοῦ λόγου ἤκμαζον, ἀλλ' αἱ φιλολογικαὶ σπουδαὶ φιλομούσων βασιλέων τυχοῦσαι ἀνεπτύχθησαν¹, ὅσον οὐδέποτε ἄλλοτε ἐν τῷ Ἑλληνικῷ κόσμῳ. Ἀλλὰ κατὰ κακὴν μοῖραν οἱ πολύτιμοι θησαυροὶ τῶν μεγάλων τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τῆς Περγάμου κριτικῶν καὶ ἐρμηνευτῶν ἀπώλοντο. Τὴν φιλολογικὴν τούτων ἐργασίαν γινώσκουμεν ἐκ τῶν ὑπομνημάτων καὶ τῶν σχολίων, κατ' ἐξοχὴν δ' ἐκ τῶν ἐνετικῶν. Ἀλλ' ἡ γραμματικὴ, κριτικὴ καὶ ἐρμηνευτικὴ δὲν εἶναι ἐπινόημα τῶν Ἀλεξανδρινῶν διότι ἤδη οἱ σοφισταὶ περὶ τὰ τοιαῦτα ἡσχολοῦντο. Εἶναι γνωστόν, ὅτι πρῶτος ὁ Πρωταγόρας διήρκει τὰ ὀνόματα εἰς ἄρρενα, θήλεα καὶ σκεύη καὶ διέστελλε τέσσαρας πυθμένας λόγων, ἧτοι ἐγκλίσεις, τὴν εὐχολίην, τὴν ἐρώτησιν, τὴν ἀπόκρισιν καὶ τὴν ἐντολήν². Ὁ Πρόδικος δὲ Κεῖος διέστελλε τὰ συνώνυμα³, καὶ Ἰππίον τοῦ Θασιίου γινώσκουμεν κριτικὰς διορθώσεις⁴. Ἐρμηνευτικὰ πειράματα ποιεῖ ὁ Πρωταγόρας ἐν τῷ φερωνύμῳ διαλόγῳ

¹) Ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ προλόγου ἡμῶν εἰς τὴν Ἰλιάδα πρὸς τοῖς ἄλλοις λέγομεν: "Ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας ἀντὶ ἐκκλησιῶν τοῦ δήμου, ἀντὶ λογιῶν καὶ σκηνῶν εὐρίσκομεν Μουσεία, Περγαμηνούς κύκλους καὶ βιβλιοθήκας, ἀντὶ δημιουργικοῦ πνεύματος καὶ πολιτικῆς ἡγετείας θανμάζομεν τὴν φιλοπορίαν καὶ τὴν πολυμάθειαν καὶ ἀντὶ ἀριστοτεχνῶν τοῦ τε ἐμμέτρου καὶ πεζοῦ λόγου διέρχονται πρὸ τῶν ἡμετέρων ὁμμάτων Βιβλιοθήκαι καὶ Χαλκέντεροι...". ²) Ὅρα εἰσαγωγὴν εἰς Πρωταγόρ. ἐν σελίδ. 40. ³) Ἀντίοθι ἐν σελίδ. 43. ⁴) Ἰδὲ τὴν ἐμὴν Ἱστορίαν τῶν Ὀμηρ. ἐπ. ἐν σελίδ. 178.

ὅστις ὑπὸ τοῦ Wolf¹ ὀνομάζεται πρῶτος ἐξηγητὴς τῶν Ὀμηρικῶν ἐπῶν.

Πλὴν τῶν σοφιστῶν καὶ φιλόσοφοι ἡσχολήθησαν περὶ φιλολογικὰς ὑποθέσεις. Τοιοῦτος εἶναι Ἡρακλείδης ὁ Ποντικός², περὶ οὗ εἵπομεν τὰ δέοντα ἐν τοῖς ἔμπροσθεν.³ Ἀντίτεχνος αὐτοῦ ἦτο ὁ Χαμαιλέων, ὅστις ἔλεγεν, ὅτι ὁ Ἡρακλείδης τὰ περὶ Ὀμήρου καὶ Ἡσιόδου λαβὼν ἐκ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ ὡς ἴδια ἐδημοσίευσεν⁴. Ὁ περιπατητικὸς οὗτος φιλόσοφος ἡσχολεῖτο περὶ γραμματολογικὰς ὑποθέσεις γράφας *Περὶ κωμωδίας*⁵, *Περὶ Λάσων*⁶, *Περὶ Πινδάρου*⁷, *Περὶ Σαπφοῦς*⁸ καὶ περὶ ἄλλων. Ὡσαύτως περιπατητικὸς ἦτο ὁ ἐκ Μεσσηνίας τῆς Σικελίας Δικαίταρχος, ὅστις ἀκολουθῶν τῷ παραδείγματι τοῦ Ἀριστοτέλους συνέγραψε περὶ πολιτειῶν καὶ γραμματολογικῶν ὑποθέσεων, ὡς εἵπομεν ἄλλαχοῦ.⁹ Ὁ Μεσσηνίος δὲν ἦτο μόνον φιλόσοφος καὶ γραμματολόγος, ἀλλὰ καὶ πρακτικὸς ὁρίτωρ καὶ ὡς τοιοῦτος παρέστη ἐν Ὀλυμπίᾳ καὶ ἐν τοῖς Παναθηναίοις. Συμμαθητὴς τοῦ Δικαίταρχου ἦτο Ἀριστόξενος ὁ Ταραντῖνος, ὅστις ἐλθὼν εἰς τὴν Μαντινείαν ἐξεπαιδεύθη. Ἐν μὲν τῇ μουσικῇ διδασκάλους ἔσχε τὸν πατέρα αὐτοῦ Σπίνθαρον, τὸν Ἐρυθραῖον Λάμπρον καὶ τὸν Πυθαγόρειον Ξερόφιλον, ἐν δὲ τῇ φιλοσοφίᾳ τὸν Ἀριστοτέλην¹⁰. Ὁ Ταραντῖνος τὴν πρώτην θέσιν ἐν τῇ μουσικῇ κατέχων ὀνομάζεται ὁ μουσικός. Καὶ οὗτος, ὡς καὶ ὁ συμμαθητὴς αὐτοῦ, ἡσχολήθη περὶ γραμματολογικὰ γράφας *Περὶ*

¹) Proleg. ad Homer, ἐν σελίδ. 167. ²) Schrader Heraclidea Phil. 44 ἐν σελίδ. 236-61. *Παράβαλλ.* καὶ Cohn, De Heraclide Pontico etymologiarum scriptore antiquissimo 1884. ³) Ἐν σελίδ. 598. ⁴) Διογένης Λαέρτι. V, 92 "Χαμαιλέον τε τὰ παρ' αὐτοῦ φησι κλέψαντα αὐτὸν τὰ περὶ Ἡσιόδου καὶ Ὀμήρου γράφαι". ⁵) Ἀθήν. IX, 374a. ⁶) Ὁ αὐτὸς VIII, 338.b ⁷) Ὁ αὐτὸς XIII, 573. 5. ⁸) Ὁ αὐτὸς XIII, 599. *Παράβαλλ.* Körpke, De Chamaeleonte Heracliota, Berol. 1856. ⁹) Ἐν σελίδ. 597. ¹⁰) Ὁρα Zell er Geschichte der griech. Phil. II³, 2, 881.

τραγῳδοποιῶν, *Περὶ Σωκράτους, Περὶ Πλάτωνος* καὶ ἄλλων. Κατ' ἐξοχὴν δὲ λυπούμεθα διὰ τὴν ἀπώλειαν τῶν μουσικῶν τοῦ Ταραντίνου συγγραμμάτων, ὡς *Περὶ μουσικῆς, Περὶ μελοποιίας, Περὶ τραγικῆς ὁρχήσεως* καὶ ἄλλων. Περιῆλθον ὅμως εἰς ἡμᾶς *Ἀρχαὶ καὶ στοιχεῖα ἁρμονικά*, ἅπερ διαιροῦνται εἰς τρία βιβλία. Ταῦτα δὲν ἔχομεν ἐν τῇ πρώτῃ αὐτῶν μορφῇ, διότι πολλαῶς διεσκευάσθησαν ὑπὸ μεταγενεστέρων. Πρὸς δὲ διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν ἀποσπάσματα τῶν *Ῥυθμικῶν στοιχείων*, ἅπερ πολυτιμότερα ὄντα μαρτυροῦσι τὴν μεγάλην ἀξίαν τοῦ ἀρχαίου μουσικοῦ¹. Τοῖς μαθηταῖς τοῦ Σταγειρίτου ἀνήκει καὶ Φανίας ὁ ἐξ Ἑρέσου τῆς Λέσβου καταγόμενος. Καὶ οὗτος συνέγραψεν, ὡς καὶ οἱ συμμαθηταὶ αὐτοῦ, πολιτικὰς καὶ γραμματολογικὰς διατριβάς, *Περὶ πρυτάνεων Ἑρεσίων, Περὶ Σωκρατικῶν, Περὶ ποιητῶν*, Πρὸς τοὺς σοφιστάς.

Ὁ δὲ Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς² ποιεῖ τὴν μετάβασιν ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Οὗτος ἀνῆκεν εἰς δουλικὸν γένος τῆς οἰκίας τοῦ Τιμοθέου καὶ τοῦ Κόνωνος³, ἦτο υἱὸς τοῦ Φανοστράτου γεννηθεὶς περὶ τὰ 354—348 π. Χ. καὶ ἐγένετο μαθητὴς τοῦ Θεοφράστου⁴. Ὁ μὲν πρεσβύτερος ἀδελφὸς τοῦ Δημητρίου Ἱμεραῖος ἀνῆκε τῇ πολιτικῇ συστάματι τοῦ Ὑπερείδου, ὃν ὁ Ἀντίπατρος ἐφόνευσεν⁵, αὐτὸς δὲ ἦτο φίλος

¹) "Ora Westphal, Die Musik des griech. Altertums nach den alten Quellen neubearbeitet, Leipzig 1883. ²) Ostermann, De Demetrii vita, rebus gestis et scriptorum reliquiis, Hersfeld 1847, καὶ Herwig, De Demetrio Phalereo Rinteln 1850. ³) *Αἰλιαν. ἐν Ποικίλ. ἱστορ.* XII, 43 καὶ *Διογέ. Λαέρτ.* V, 76 *Παράβαλλ.* Susemihl I, 135. ⁴) *Cicer. Leg.* III, 6, 14 *Brut.* 9, 37 *Στερόβ.* IX, 398. ⁵) *Ἀθήν.* XII, 542 e. "Δημητρίου φησὶν ὁ Φαληρεὺς Ἱμεραίου τοῦ ἀδελφοῦ ἀναιρεθέντιος ὑπ' Ἀντίπατρον αὐτὸς μετὰ Νικάνορος διέτριβεν, αἰτίαν ἔχων ὡς τὰ ἐπιφάνεια τοῦ ἀδελφοῦ θύων. Κασάνδρῳ δὲ γενόμενος φίλος μέγα ἴσχυος ηῖ."

τοῦ τὸν ἀδελφὸν κτείναντος. Διὰ δὲ τὴν φιλίαν πρὸς τὸν Κάσανδρον μέγα ἰσχυρὸν ἐν Ἀθήναις καὶ τὰ τῆς πόλεως χρήματα ἐδαπάνη εἰς ἔμφυτον ἀκράσιαν, εἰς δεῖπνα καὶ εἰς ἀθέσμους ἔρωτας¹. Ὅτε κατὰ τὸ 307 Δημήτριος ὁ Πολιορκητὴς ἐξεπύρθησε τὸν Πειραιᾶ, ὁ Φαληρεὺς αἰχμάλωτος συλληφθεὶς ἐπέμφθη εἰς Θήβας². Ἐντεῦθεν, ἂν οὐ ὁ Κάσανδρος κατὰ τὸ 297 ἔθανεν, ἐπορεύθη εἰς τὴν Αἴγυπτον πρὸς τὸν Πτολεμαῖον, παρ' ᾧ τὰ μέγιστα ἰσχυσε. Τῷ μεγάλῳ τούτῳ ἀνδρὶ πολλὰ ὀφείλει ὁ φιλολογικὸς κόσμος, διότι διὰ τῆς συμβουλῆς τούτου ιδρύθησαν αἱ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ βιβλιοθήκαι. Ἐθανε δὲ κατὰ τὸ 285 ἐκ δῆγματος ὁφθως³.

Ὁ Δημήτριος ἦτο ἀνὴρ πολύπειρος καὶ λίαν εὐφυής· μαθὼν δ', ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι κατέστρεψαν τὰς εἰκόνας αὐτοῦ, δὲν ἐταράχθη, ἀλλ' εἶπεν, ὅτι δὲν κατέστρεψαν καὶ τὴν ἀρετὴν, δι' ἣν ἐκείνας ἀνέστησαν⁴. Οὐχὶ δ' ἄφνω ὁ Κικέρων⁵ εἶπεν, ὅτι τὴν φιλοσοφίαν ἐκ τῶν σχολείων εἰς τὸν βίον μετήνεγκε· διότι δὲν ἦτο μόνον πολύπειρος πολιτευτής, ἀλλὰ διαπρεπὴς φιλόσοφος, ὑπερβαλὼν πάντας τοὺς περιπατητικοὺς κατὰ τὴν συγγραφὴν πολλῶν βιβλίων καὶ στίχων⁶. Τὰ συγγράμματα τούτου διαιροῦνται εἰς λόγους, εἰς ἱστορικάς, εἰς ῥητορικάς, εἰς δημώδεις φιλοσοφικάς διατριβὰς⁷ καὶ εἰς συλλογὴν Αἰσωπέων μύθων⁸. Ἐγραψεν Ὑπομνήματα περὶ τῆς δεκαετίας, ἐν οἷς ἐδίδεν

¹) Ἀθῆν. XII, 542c "καὶ ταῖς μὲν δαπάναις ταῖς εἰς τὰ δεῖπνα τοὺς Μακεδόνας ὑπερέβαλε, τῇ δὲ καθαριότητι Κυπρίους καὶ Φοίνικας· ῥάσματα τε μύρων ἔπιπτεν ἐπὶ τὴν γῆν, ἀνθινὰ τε πολλὰ τῶν ἑδωτῶν ἐν τοῖς ἀνδράσι κατεσκευάζετο διαπεποικιλμένα ὑπὸ δημοεργῶν. Ἦσαν δὲ καὶ πρὸς γυναῖκας ὀμιλίας σιωπώμεναι καὶ νεανίσκων ἔρωτες νυκτερινοί, καὶ ὁ τοῖς ἄλλοις τιθέμενος θεσμοὺς Δημήτριος καὶ τοὺς βίους τάτων ἀνομοθέτητον ἑαυτῷ τὸν βίον κατεσκευάζεν". ²) Πλούταρχ. ἐν Βίῳ Δημητρ. 9 καὶ Διόδωρ. Σικελ. XX, 45. ³) Διογένης. Λαέρτ. V, 78. ⁴) Ὁ αὐτὸς V, 82. ⁵) De leg. III, 16. ⁶) Διογένης. Λαέρτ. V, 80. ⁷) Christ ἐν σελίδ! 504. ⁸) Ὁρα τῆς ἐμῆς Γραμματολ. τόμ. I, ἐν σελίδ! 242.

ἐκθύνας τῆς δεκαετοῦς αὐτοῦ ἀρχῆς, *Περὶ τῆς Ἀθήνησι νομοθεσίας, Περὶ τῶν Ἀθήνησι πολιτειῶν, Περὶ Ὀδυσσεείας*, καὶ πολλὰ ἄλλα, ἐν οἷς καὶ ῥητορικὴν εἰς δύο βιβλία¹, τὸ *Περὶ ἐρμηνείας* ὁμως, ὅπερ τοῦτω ἀποδίδεται, δὲν εἶναι γνήσιον².

Ὡς οἱ περιπατητικοὶ ἡσχολοῦντο περὶ γραμματολογικὰ ζητήματα κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Ἀριστοτέλους, οὕτως οἱ στωϊκοὶ περὶ γραμματικά. Οὗτοι διέστειλαν τὰ μέρη τοῦ λόγου καὶ τὰς πτώσεις καὶ ὥρισαν τὰ κατηγορήματα. Πρὸς δὲ οἱ στωϊκοὶ ἤγειραν τὸ πολυθρήλητον ζήτημα τῆς ἀναλογίας καὶ ἀνωμαλίας³, ὅπερ τοὺς γραμματικούς εἰς δύο στρατόπεδα διεῖλε καὶ πολλὰ μελετήματα παρήγαγεν. Ἠσχολήθησαν μὲν καὶ περὶ τὸ ἔντυμον τῶν λέξεων, ἀλλ' ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι αἱ ἐτυμολογίαι αὐτῶν δὲν ἦσαν ὀρθαί, π. χ. τὸν Κρόνον παρήγον παρὰ τὸ κρίνειν καὶ τὴν Ρέαν ἐκ τοῦ ῥέειν καὶ τὸ ἀλάστωρ ἐκ τοῦ ἐλαύνειν⁴. Ἐρουντηῆς γραμματικῶν καὶ ἐτυμολογικῶν ζητημάτων κατ' ἐξοχὴν ἦτο ὁ Χρύσιππος καὶ οἱ περὶ αὐτόν. Ἐάν τις ῥίπῃ βλέμμα εἰς τὸν παρὰ Διογένει τῷ Λαερτίῳ⁵ κατάλογον τῶν συγγραφῶν τοῦτου τοῦ φιλοσόφου, θέλει παρατηρήσει, ὅτι αἱ πλεῖσται ἔχουσιν ὑποθέσεις γραμματικὰ ζητήματα, ὡς *Περὶ τῶν πέντε πτώσεων, Περὶ τῶν προσηγορικῶν, Περὶ τῆς κατὰ τὰς λέξεις ἀνωμαλίας πρὸς Δίωνα, Περὶ σολοικισμῶν, Περὶ σολοικιζόντων λόγων πρὸς Διονύσιον κτλ.* Πλὴν τοῦ Χρυσίππου περὶ τὸ ἔντυμον τῶν λέξεων ἡσχολεῖτο καὶ ὁ Ἀντίπατρος⁶, ὅστις κατὰ πᾶσαν

¹) Διογένης Λαέρτιος, V, 80. ²) Ἰδὲ Hammer, Demetrius περὶ ἐρμηνείας, München 1883. ³) Ὁ ἄρτι θανὼν πολὺκλανταὶ φίλος μου Θερεϊανὸς (Διάγραμμα στωϊκῆς φιλοσοφίας ἐν σελίδ. 64) παρατηρεῖ «Πρῶτοι οἱ στωϊκοὶ ὑπεκίνησαν τὴν περὶ ἀναλογίας καὶ ἀνωμαλίας πάλιν, ἥτις ἀπέβη τοσοῦτον γόνιμος εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλωσσολογίαν καὶ ἐπὶ τρεῖς ἑκατονταετηρίδες ὑπῆρξε τὸ ὀρμητικὸν πάντων τῶν γραμματικῶν θεωρημάτων.», ⁴) Αὐτόθι ἐν σελίδ. 63. ⁵) Ἐν βιβλ. VII, 19a. ⁶) Varro, De ling. latin. VI, 2.

πιθανότητα εἶναι ὁ Ταρσεύς, ὅστις εἰς τὰ πέντε μέρη τοῦ λόγον τοῦ Χρυσίππου (ὄνομα, προσηγορία, ῥῆμα, σύνδεσμος, ἄρθρον) προσέθηκε τὴν μεσότητά, δηλ. τὴν μετοχήν. Βεβαίως πολλὰ θεωρεῖται τῶν στωϊκῶν ἦσαν ἡμαρτημένοι, ἀλλ' αὐταὶ ὁμολογοῦνται, ὅτι εἶναι αἱ βάσεις, ἐφ' ὧν ἐστηρίχθησαν οἱ Ἀλεξανδρινοί.

Οὗτοι εἶχον δύο πλουσιωτάτας βιβλιοθήκας¹ καὶ τὸ Μουσεῖον, ὅπερ ἱδρυσεν ἡ φιλομουσία Πτολεμαίου τοῦ Λάγον καὶ ἐπεξετάθη ὑπὸ τοῦ Φιλαδέλφου². Τὸ ἱδρυμα τοῦτο ὑπὸ τινα μὲν ἐποψιν ὡμοίαζε πρὸς μοναστήριον, ὑπ' ἄλλην δὲ πρὸς Ἀκαδημειαν. Διότι προϊστατο ἱερεὺς καὶ ἐπῆρχε συσσίτιον³ καὶ διδάσκαλοι καὶ μαθηταὶ ἔλυνον ζητήματα πάσης ἐπιστήμης, κατ' ἐσχέρην δ' οἱ ἐν τῷ Μουσείῳ ἡσχολοῦντο περὶ τὴν γραμματικὴν καὶ κριτικὴν. Ἐν τοῖς πρώτοις κριτικοῖς τῆς Ἀλεξανδρείας τάσσεται Ζηνὸς ὁ τοῦ Ὀμήρου, ὅστις κατὰ τὸ 325 π. Χ. γεννηθεὶς ἦτο γνωστὸς ἤδη ἐπὶ Πτολεμαίου τοῦ πρώτου. Ἐπὶ δὲ τοῦ Φιλαδέλφου προέστη τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ βιβλιοθήκης καὶ ὡς τοιοῦτος ἀνεδέξατο τὸ ἔργον, ὅπως τὰ Ὀμηρικὰ ἐπη διορθώσῃ διὰ τοῦτο πρῶτος διορθωτὴς τοῦ Ὀμήρου ὀνομάζεται⁴. Ἀλλ' ὁ κριτικὸς οὗτος ἦτο οὕτω τολμηρός, ὥστε ἐλέχθη, ὅτι ἐξήγαγε τὸν Ὀμηρον ἐκ τοῦ Ὀμήρου⁵. Κατὰ τὸν Lehrs⁶ ἡ κριτικὴ τοῦ Ζηνοδότου ἐσκόπει, ὅπως ἀποκαταστήσῃ τὴν συνέχειαν

¹) Ὁρα τῆς ἐμ. γραμματολ. τόμ. I, 32. ²) Gräfenhan, Geschichte d. Klass. Phil. I, 380. ³) Στράβ. XVII, 794. "Τῶν δὲ βασιλείων μέρος ἐστὶ καὶ τὸ Μουσεῖον, ἔχον περίπαιον καὶ ἐξέδραν καὶ οἶκον μέγαν, ἐν ᾧ τὸ συσσίτιον τῶν μετεχόντων τοῦ Μουσείου φιλολόγων ἀνδρῶν. Ἔστι δὲ ἐπὶ συνόδῳ ταύτῃ καὶ χρήματα κοινὰ καὶ ἱερεὺς ὁ ἐπὶ τῷ Μουσείῳ τεταγμένος τότε μὲν ὑπὸ τῶν βασιλέων, νῦν δ' ὑπὸ Καίσαρος." ⁴) Pluyers, De Zenodoti carminum Homericorum editione, Leid. 1842. Düntzer, De Zenodoti, studiis Homericis, Gött. 1848. Ὁρα τὴν ἐμὴν Ἱστορίαν τῶν Ὀμηρ. ἐπ. ἐν σελίδ. 204. ⁵) Proleg. ad Homer. 203. ⁶) De Arislarch. stud. Homer. ἐν σελίδ. 352.

τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν καὶ ἀπαλείφῃ ἀπρεπεῖς τῶν θεῶν καὶ τῶν ἡρώων πράξεις. Οὕτω διώρθον, ἐξήλειψε, μετέθετε καὶ ἐνίοτε προσέθετο στίχους, ὅπως θεοὺς καὶ ἀνθρώπους ἡθικωτέ-
ρους ἑαυτῶν ἀναδείξῃ. Πρὸς δὲ μεταχειριζόμενος τὴν ἀναλο-
γίαν ἐν πολλοῖς τὴν ποικιλίαν τῆς ὁμηρικῆς γλώσσης ἐφθειρεν.
'Αλλ' οὐχ ἦτιον ὥς βάσιν τῆς κριτικῆς ἔθετο τὴν παραβολὴν τῶν
χειρογράφων καὶ κατὰ τὸν *Gräfenhan* ἡ τοιαύτη κριτικὴ μέ-
θοδος ἦτο ὠφέλιμος· διότι τὰς ὀλίγας ὑποβολὰς ἀπέκρουσε καὶ
τὰς σοφιστικὰς τῶν φιλοσόφων, σοφιστῶν καὶ ζητόρων ἐρμη-
νείας περιέστειλεν¹.

Σωφρονέστερος περὶ τὴν κριτικὴν ἦτο ὁ μαθητὴς τοῦ Ζηρο-
δότου Ἀριστοφάνης ὁ Βυζάντιος, ὅστις ἐπὶ Πτολε-
μαίον τοῦ Φιλαδέλφου εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν ἐλθὼν ἐμαθήτευσε
παρὰ τῷ Ζηροδότῳ καὶ τῷ Καλλιμάχῳ. Τιμώμενος δ' ὑπὸ τῶν
Πτολεμαίων ἐγένετο ἐπιστάτης τῆς βιβλιοθήκης καὶ ἐτελεύτησε
κατὰ τὸ 77^{ον} ἔτος τῆς ἡλικίας. Ὁ μέγας οὗτος φιλόλογος ἡ-
σχολήθη περὶ τὴν γραμματολογίαν, συμπληρώσας τοὺς *Πίνα-
κας* τοῦ Καλλιμάχου², περὶ τὴν γλῶσσαν καὶ περὶ τὴν κριτικὴν.
Εἰς δὲ τὰ δράματα τῶν τραγικῶν προσέθηκεν Ὑποθέσεις, ἐν
αἷς πραγματεύεται τοὺς μύθους, τὸν χρόνον τῆς διδασκαλίας καὶ
τὴν αἰσθητικὴν τῶν τραγωδιῶν ἀξίαν³. Ἡ Ἑλληνικὴ φιλολογία
ὀφείλει πολλὰ τῷ Ἀριστοφάνει, διότι οὗτος ἐν ταῖς ἐκδόσεσιν
αὐτοῦ ἐφῆρμωσε τὰ σημεῖα τῶν τόνων, τῶν πνευμάτων καὶ
τῶν σιγμῶν καὶ οὕτω προεφύλαξε τοὺς Ἑλλήνας συγγρα-
φεῖς ἀπὸ μεγάλης διαφθορᾶς⁴. Ὁ αὐτὸς γραμματικὸς συνέ-
ταξε λεξικολογικὰς συλλογὰς, αἵτινες ἐπεγράφητο Ἀττικαὶ

¹) Ἐν τόμ. II, 107 τοῦ *μνημονευθέντος συγγράμματος*. ²) Ὁρα τῆς
ἐμῆς Γραμματολογίας τόμ. I, 254. ³) Nauck, *Aristophanis Byzantii*
grammatici Alexandrini Fragmenta, Halis 1848 καὶ *Trendelenburg*,
Grammaticorum graec. de arte tragica judiciorum reliquiae, Bonn 1867.
⁴) *Ἰστορ. τῶν Ὁμηρ. ἐπ. ἐν σελίδ.* 208.

λέξεις, Λακωνικὰ καὶ γλῶσσαι, Περὶ ὀνομα-
σίας ἡλικιῶν καὶ Περὶ συγγενῶν ὀνομάτων¹.
Πρὸς δὲ ἔγγραφεν ὑπομνήματα εἰς τὸν Εὐριπίδην καὶ ἐξέδωκε
τὸν Ἀλκαῖον, τὸν Ἀνακρέοντα, τὸν Πίνδαρον καὶ τὸν Ὀμηρον.
Ἡ Ἀριστοφάνειος ἔκδοσις τῶν ἐπῶν τοῦ μεγάλου ποιητοῦ τί-
θεται ἐν ταῖς χαριεστάταις. Καὶ ὁ κριτικὸς οὗτος ἐποίει διορ-
θώσεις², ἀλλὰ πλείστους στίχους ὑπὸ τοῦ Ζηηροδότου ἐξοβελι-
σθέντας ἐπανήγαγεν εἰς τὸ κείμενον. Διὰ τὴν σωφροσύνην ταύ-
την ὁ Ἀρίσταρχος προετίμα τὴν Ἀριστοφάνειον ἔκδοσιν τῆς
Ζηηροδοτείου. Ὡς οἱ φιλόσοφοι καὶ οἱ ῥήτορες, οὕτω καὶ ὁ
Ἀριστοφάνης ἴδρυνε γραμματικὴν σχολήν, ἐξ ἧς ἐπιφανεῖς φι-
λόλογοι ἐξῆλθον, ὡς Διόδωρος ὁ γραμματικὸς, ὁ Ἀρτεμίδω-
ρος, ὁ Καλλίστρατος καὶ ἄλλοι.

Ἄλλ' ὁ κορυφαῖος πάντων τῶν μαθητῶν τοῦ Ἀριστοφάνους
εἶναι Ἀρίσταρχος ὁ Σαμόθρεξ, ὅστις ἠκμαζεν ἐπὶ
Πτολεμαίου τοῦ Φιλομήτορος, οὗ καὶ τὸν υἱὸν ἐπαίδευσεν³. Ἐ-
τελεύτησε δὲ ἐξ ὕδρωπος, ὅτε κατεδιώκετο ὑπὸ Πτολεμαίου τοῦ
Φύσκωνος, τὸ 72 ἔτος τῆς ἡλικίας ἄγων. Ὁ Ἀρίσταρχος ἡ-
σχολήθη περὶ τὴν γραμματικὴν καὶ κριτικὴν μετὰ τοσαύτης ὀ-
ξυδερκείας καὶ κρίσεως, ὥστε πάντας τοὺς ἄλλους ὑπερέβαλεν⁴.
Ὑπὸ τῶν ἀρχαίων μεγάλοι ἔπαινοι ἀποδίδονται τῷ ἀνδρὶ καὶ
ἴσως μετὰ τὸν Πυθαγόραν οὐδεὶς ἄλλος ἐτιμήθη ὑπὸ τῶν μα-
θητῶν αὐτοῦ, ὅσον ὁ μέγας οὗτος γραμματικὸς καὶ κριτικὸς.
Τὸ ὄνομα τούτου ἐτιμᾶτο πανταχοῦ καὶ κατὰ τὸν Κικέρωνα ὁ
ἀγαθὸς κριτικὸς ἐλέγετο *alter Aristarchus*. Ἐν μὲν τῇ
γραμματικῇ ἠκολούθει τῇ ἀναλογίᾳ, ἐν δὲ τῇ κριτικῇ οὕτως ἐ-
σέβετο τὰ ἀρχαῖα χειρόγραφα, ὥστε ἀποδίδεται αὐτῷ περὶ τ-
τὴ ἐν λ ά β ε ι α. Τὴν αὐτὴν σωφροσύνην ἐπεδείκνυνε ὁ Σαμό-

¹) Christ ἐν σελίδ. 514. ²) Wolf, Prolegom. ad Homer. ἐν σελίδ. 223. ³) Σουίδ. ἐν λ. ⁴) Ἰστορ. τῶν Ὀμηρ. ἐπ. ἐν σελίδ. 211. Παρά-
βαλλ. Lehrs, De Aristarchi Studiis Homericis, Lips. 2^α ed. III 1882

θραξ ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ, διότι ἀπέκρουε τὰς ἀσθαιρέτους ἀλληγορικάς. Τῷ μεγάλῳ τούτῳ φιλολόγῳ ἀποδίδονται ὀκτακόσια περὶ του ὑπομνήματα. Ἐξέδωκε δὲ μετὰ κριτικῶν σημείων, ὡς τοῦ ὁβελοῦ τοῦ δηλοῦντος ἀθέτησιν, τὸν Ὅμηρον, τὸν Ἡσίοδον, τὸν Ἀρχίλοχον, τὸν Ἀλκαῖον καὶ τὸν Πίνδαρον. Τοῦ Ὀμήρου εἶχε ποιήσει δύο ἐκδόσεις, ἀλλ' εἶναι ζήτημα, ἂν καὶ αἱ δύο ἐγένοντο ὑπὸ τοῦ μεγάλου κριτικοῦ ἢ ἡ δευτέρα κατηρτίσθη ὑπὸ τῶν κληρονόμων ἐκ τῶν παρεπιγραφῶν τῶν ὑπομνημάτων καὶ ἐκ τῆς στοματικῆς παραδόσεως τοῦ διδασκάλου, ὅπερ δέχονται ὁ Villoison¹ καὶ ὁ Wolf². Ἡμῖν πιθανώτερον φαίνεται τὸ πρῶτον³. Πόσον πολὺ τιμα ἦσαν τὰ ὑπομνήματα τοῦ μεγάλου τούτου ἐρμηνευτοῦ, γραμματικοῦ καὶ κριτικοῦ, μαθητόμενον ἐκ τῶν ἐνετικῶν σχολίων, ἅπερ τὸ πρῶτον ἐξέδωκεν ὁ Villoison. Ἡ μεγάλη τοῦ Σαμόθρακος διάνοια προσεῖλκυσε πλείστους μαθητάς. Ἐκ τῆς σχολῆς αὐτοῦ, ἥτις ἐπέζησεν αἰῶνας, ἐξῆλθον τεσσαράκοντα γραμματικοὶ Ἀριστάρχαιοι καλούμενοί⁴, τούτων ἐπιφανέστεροι ἐγένοντο ὁ Ἀμμώνιος, ὅστις μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀριστάρχου προέστη τῆς σχολῆς, ὁ Ποσειδώνιος, Ἀριστοδήμος ὁ Ἠλεῖος, ὁ Παρμενίσκος ὅστις ἔγραψε πρὸς Κράτητα, καὶ ἄλλοι⁵.

Ὡς ὁ Ἀρισταρχος προῖστατο τῆς Ἀλεξανδρινῆς σχολῆς, οὕτω Κράτης ὁ Μαλλώτης τῆς ἐν Περγάμῳ⁶. Οἱ δύο οὗτοι ἄνδρες ἦσαν ἀντίθετοι πρὸς ἀλλήλους κατὰ τὰς θεωρίας Ὅ μὲν Ἀρισταρχος ἦτο γραμματικὸς καὶ κριτικὸς, ὁ δὲ Κράτης φιλόσοφος⁷ καὶ πολυτίτωρ. Ἄν λοιπὸν τὸν Μαλλώ-

¹) Σχόλ. εἰς Ἰλιάδ. I, 222 Παράβαλλ. καὶ Lehrs, De Aristarch. Stud. Homer, ἐν σελίδ. 375 ²) Proleg. ad Iliad, ἐν σελίδ. 27. Ἀντιόχῃ ἐν σελίδ. 238. ³) Ἱστορ. τῶν Ὀμηρ. ἐπ. ἐν σελ. 214. ⁴) Ὁρα Segenbusch, Homeric dissert. prior ἐν σελ. 130. ⁵) Christ ἐν σελίδ. 516. ⁶) Ἱστορ. τῶν Ὀμηρ. ἐπ. ἐν σελίδ. 216. ⁷) Ὁ Σουῖδας ὀνομάζει τοῦτον στωϊκὸν φιλόσοφον.

την κατὰ τὴν γραμματικὴν καὶ κριτικὴν παραβάλωμεν πρὸς τὸν Σαμόθρακα, ἀναντιρρότως θέλομεν εὐρεῖ ὑποδεέστερον.¹ Ἀλλὰ δὲν εἶναι δίκαιον νὰ κρίνωμεν διὰ τοῦ μέτρου τούτου. Αἱ παρατηρήσεις τοῦ Κράτητος ἦσαν ἐθνογραφικαί, τοπογραφικαί, γεωγραφικαί, αἰσθητικαί καὶ γενικωτέρου εἶδους γραμμικαί.² Ἐχων δὲ ὡς βάσιν τὸν Χρῦσιππον ἔγραψεν ἑξ' βιβλία Περὶ ἁνωμαλίας κατὰ τῆς ἀναλογίας τοῦ Ἀριστάρχου.³ Ὁ δὲ Ἀθήναιος μνημονεύει συγγράμματος αὐτοῦ Περὶ Ἀτικῆς διαλέκτου.⁴ Ἐν δὲ τῇ Ἀνθολογίᾳ⁵ σφίζεται ἐπίγραμμα τοῦ Κράτητος, ἐν ᾧ ὑπάρχει δεῖγμα τῆς αἰσθητικῆς τοῦ ἀνδρὸς κρίσεως.⁶ Ὡς δ' Ἀριστάρχος εἶχε πολυπληθεῖς μαθητάς, οὕτω καὶ ὁ Κράτης, οἵτινες Κρατήτριοι ἢ οἱ ἐκ Περγᾶμου γραμματικοὶ ὀνομάζονται. Τοιοῦτοι ἦσαν Ζηρόδοτος ὁ νεώτερος, ὅστις ἔγραψε διατριβὴν Πρὸς τὰ ὑπ' Ἀριστάρχου ἀθετούμενα, ὁ Ταυρίσκος, ὁ Τήλεφος, ὁ Ἰξίων καὶ ἄλλοι.⁷ Ἀλλ' οἱ μαθηταὶ τῶν δύο μεγάλων ἀνδρῶν τὰς ἐπιστημονικὰς συζητήσεις ἔτρεψαν εἰς ἀκόσμους ὑβρεῖς μὴ δυνάμενοι νὰ ἐννοήσωσιν, ὅτι ὁ ὑβριστὴς οὐχὶ τὸν ὑβριζόμενον, ἀλλ' ἑαυτὸν ὑβρίζει.

Ὁ δ' Ἀπολλόδωρος ὁ Ἀθηναῖος ὁ υἱὸς τοῦ Ἀσκληπιάδου, ἀκμάζων κατὰ τὸ 150—135 π. Χ. ἐγένετο μαθητὴς τοῦ Ἀριστάρχου καὶ τῶν στωϊκῶν φιλοσόφων Διογένης καὶ Παναετίου.⁸ Πρὸς τὸν Ἀτταλον τὸν δεύτερον διῆγεν ἐν φιλικαῖς σχέσεσιν, ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τούτου, ὅτι τῷ βασιλεῖ τούτῳ ἀνέθετο τὰ Χρο-

¹) Ἱστορ. τῶν Ὀμηρ. ἐπ. ἐν σελίδ. 218. ²) Διογένης Λαέρτις, VII, 192. ³) Ἐν βιβλ. XI, 497 E. ⁴) Ἐν Κερ. XI, 218.

Χοίριλος Ἀντιμάχου πολὺν λείπεται, ἀλλ' ἐπὶ πᾶσιν

Χοίριλον Εὐφορίων εἶχε διὰ στόματος,

καὶ κατὰ γλῶσσαν ἐπεί τὰ ποιήματα, καὶ τὰ Φιλητᾶ

ἀντρεκέως ἤδει· καὶ γὰρ Ὀμηρικὸς ἦν.

⁵) Ὁρα C. Wachsmuth, De Kratete Mallota, Lips. 1860. ⁶) Ὁρα Ἱστορ. τῶν Ὀμηρ. ἐπ. ἐν σελίδ. 218 καὶ Christ ἐν σελ. 517. ⁷) Σουίδ. ἐν λ.

νικαί, ἅπερ πεποιημένα ἐν ἱαμβικοῖς τριμέτροις συνίσταντο ἐκ τεσσάρων βιβλίων. Ἐκ τοῦ συγγράμματος τούτου ἐκτίησато τὸ πλεῖστον τῆς φήμης ὁ Ἀπολλόδωρος. Οὗτος συνέγραψε μὲν *Περὶ ἐτυμολογιῶν* καὶ *Γλωσσας Ἀττικὰς*, ἀλλὰ τὰ πλεῖστα τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ ἀνήκον τῷ ἱστορικῷ ἢ γραμματολογικῷ μέρει τῆς φιλολογίας, ὥς *Περὶ Σώφρονος*, *Περὶ Ἐπιχάρμου*, *Περὶ τῶν Ἀθηνησιν ἐταίριδων*, *Περὶ νεῶν*, *Περὶ γῆς* καὶ *Περὶ Θεῶν*. Τὸ περὶ νεῶν σύγγραμμα ἦτο ὑπόμνημα εἰς τὸν Κατάλογον τῶν νεῶν τοῦ Ὀμήρου². Τοῦτο συνίστατο ἐκ δώδεκα βιβλίων, ἅπερ συνέγραψεν ὁ φιλόλογος λαβὼν ὑπ' ὄψει τὸν Ἐρατοσθένη καὶ Δημήτριον τὸν Σκήψιον. Ἐν δὲ τῷ πολυτίμῳ συγγράμματι *Περὶ Θεῶν*, ὅπερ συνίστατο ἐξ εἴκοσι καὶ τεσσάρων βιβλίων, ἀνέπτυσε τὰς περὶ τῆς φύσεως τῶν Θεῶν θεωρίας τῶν στωϊκῶν. Ἐκ τοῦ συγγράμματος τούτου διεσώθησαν ἀποσπάσματα³, ἐν οἷς καταφαίνεται ἡ μεγάλη τοῦ Ἀπολλοδώρου πολυμάθεια. Τῷ Ἀπολλοδώρῳ ἀποδίδεται καὶ τὸ μικρότερον ἔργον *Βιβλιοθήκη*, ὅπερ εἶναι ἐπιτομὴ τοῦ *Περὶ θεῶν*, ἀλλ' ἡ γνησιότης ἀμφισβητεῖται.

Ὁ δὲ Διονύσιος ὁ Θράξ ἐγένετο μαθητὴς τοῦ Ἀριστάρχου, εἶτα δὲ μετέβη εἰς Ῥόδον, ἐν ᾗ Τυραννίων ὁ πρεσβύτερος ἠκροάσατο αὐτοῦ. Οὗτος ἠσχολήθη μὲν καὶ περὶ τὴν ἐρμηνείαν καὶ τὴν κριτικὴν τοῦ Ὀμήρου⁴, ἀλλὰ τὸ φιλολογικὸν αὐτοῦ κλέος ἐκτίησато ἐκ τῆς *Γραμματικῆς τέχνης*⁵, ἣτις ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ἦτο ἐν χρήσει τῶν σχολείων. Τὸ συγγραμμάτιον, οὗ ὁ συγγραφεὺς ἐθήρευσεν πρακτικὸν σκοπὸν, περιεῖχε τὰ τελευταῖα πορίσματα τῶν στωϊκῶν φιλοσόφων καὶ τῶν γραμματικῶν τῆς

1) Gräfenhan ἐν τόμ. I, 401. 2) Christ ἐν σελίδ. 518. 3) Rob. Müntzel, De Apollodori *Περὶ θεῶν* libris. Bonn 1883 καὶ Müller *Fragm. Histor. Græc* I, 428—469. 4) Gräfenhan I, 403. 5) Ἀρίστη ἐκδοαὶς εἶναι ἡ τοῦ Uhlig, Lipsa. 1880.

Ἀλεξανδρείας¹. Ἡ γραμματικὴ Διονυσίου τοῦ Θρακὸς ἄρχεται ἀπὸ τοῦ ὁρισμοῦ τῆς γραμματικῆς καὶ τῶν μερῶν αὐτῆς (Ἀνάγνωσις, ἐξήγησις, γλωσσῶν καὶ ἱστοριῶν ἀπόδοσις, ἐτυμολογία, ἀναλογίας ἐκλογισμός, κρίσις ποιημάτων). Εἶτα ὁ συγγραφεὺς προχωρεῖ εἰς τὸν τόνον, εἰς τὴν στιγμήν, εἰς τὰ στοιχεῖα καὶ συλλαβάς, εἰς τὰ μέρη τοῦ λόγου (ὄνομα, ῥῆμα, μετοχή, ἄρθρον, ἀντωνυμία, πρόθεσις, ἐπίρρημα καὶ σύνδεσμος), εἰς τὴν κλίσιν τῶν ὀνομάτων καὶ εἰς τὸν σχηματισμὸν τῶν ῥημάτων. Ἄλλ' οἱ ἀρχαῖοι ἤδη ἠμφισβήτησαν τὴν γνησιότητα τοῦ βιβλίου² καὶ οἱ νεότεροι καταβιβάζουσι τὴν συγγραφὴν αὐτοῦ εἰς τοὺς μετὰ τὸν μέγαν Κωνσταντῖνον χρόνους. Ἄλλ' αἱ τοιαῦται εἰκασίαι δὲν εἶναι πιθαναί, διότι τὸ βιβλιάριον ἦτο γνωστὸν τῷ Ἀπολλωνίῳ καὶ τῷ Ἡρωδιανῷ. Διὰ τοῦτο τὸ ἔργον ὑπὸ πολλῶν θεωρεῖται γνήσιον καὶ μόνον εἰκάζεται, ὅτι ἐν τοῖς ἔπειτα χρόνοις ἐγένοντο μικραὶ προσθήκαι³. Ἐπειδὴ ἡ γραμματικὴ τοῦ Θρακὸς ἦτο ἐν πολλοῖς δύσληπτος, ἐγράφησαν πολλὰ ὑπομνήματα, ὡς ὑπὸ τοῦ Χοιροβοσκοῦ, τοῦ Ἡλιοδώρου καὶ ἄλλων.

Μαθητὴς Διονυσίου τοῦ Θρακὸς ἐγένετο Τυραννίων ὁ πρεσβύτερος, ὅστις κατήγετο ἐξ Ἀμισοῦ· συλληφθεὶς δ' αἰχμάλωτος ὑπὸ τοῦ Λουκούλλου κατὰ τὸν πόλεμον πρὸς τὸν Μιθριδάτην ἦχθη εἰς Ῥώμην, ὅπου διέπρεπεν⁴. Ἐπειδὴ οὗτος ἠσχολεῖτο κατ' ἐξοχὴν περὶ τὸν Ἀριστοτέλη, ἐπωνομάσθη Φιλῶρις τοτέλης⁵. Ἐγράψε δὲ Περὶ ὀρθογραφίας καὶ Πρὸς Φωδίαν Ὁμήρου. Τούτου διάφορος ἦτο Τυραννίων ὁ νεώτερος, ἢ Τυραννίων ὁ Φοῖνιξ. Ὁ ἀπελεύθερος οὗτος τῆς γυναικὸς τοῦ Κικέρωνος⁶ καὶ διδάσκαλος τῶν τέκνων αὐτοῦ⁷.

¹) Παράβαλλ. Christ ἐν σελίδ. 519. ²) Bekker. Anecd. Graec. ἐν σελίδ. 672. ³) M. Schmidt Phil VII (1852), 360. VIII (1853) 231 καὶ 510. Herschellmann, De Dionys. Thrac. interpretibus, Leipzig. 1874 ἐν σελ. 77, Christ ἐν σελίδ. 519. ⁴) Σουίδ. ἐν λ. ⁵) Gräfenhan I, 404. ⁶) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Λουκούλλ. 19. ⁷) Gicer Ep. ad Att. IV, 4, 8.

εραδύτερον ἐπανήλθεν εἰς τὴν Ἀνατολήν, ὅπου διδάσκαλος τοῦ Στραβῶνος ἐγένετο. Ἐγραψε *Περὶ τῶν μερῶν τοῦ λόγου* καὶ *Περὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς διαλέκτου*, ὅτι ἐστὶ ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς.

Αἰδύμος δ' Ἀλεξανδρεὺς ἦτο υἱὸς Αἰδύμου τοῦ ταριχοπώλου, ἥκμαζεν ἐν Ῥώμῃ ἐπὶ Κικέρωνος καὶ παρέτεινε τὸν βίον μέχρι τοῦ Αὐγούστου. Ὁ ἀνὴρ οὗτος φιλοπονώτατος ὢν συνέγραψε τρισχίλια καὶ πεντακόσια συγγράμματα¹. Διὰ τὴν μεγάλην αὐτοῦ καρτερίαν ἐπωνομάσθη *Χαλκέντερος*. Ἐπειδὴ δὲ δὲν διετήρει ἐν τῇ μνήμῃ τὰ συγγράμματα αὐτοῦ, ἔσχε τὸ ἐπώνυμον *Βιβλιολάθας*². Κατ' ἐξοχὴν ἠσχολεῖτο περὶ τὴν ἐκρίβη γνῶσιν τῆς χρήσεως τῆς γλώσσης καὶ περὶ τὴν σημασίαν τῶν λέξεων, ὥς ὑποδεικνύουσι καὶ αἱ ἐπιγραφαὶ τῶν διατριβῶν αὐτοῦ: *Περὶ ἀπορομένης λέξεως*, *Περὶ διεφθορυίας λέξεως*, *Περὶ τραγωδουμένης λέξεως*, *Περὶ κωμικῆς λέξεως*³. Πρὸς δὲ εἶχε γράφει ὑπομνήματα εἰς τὸν Ὅμηρον, εἰς τὸν Φρύνιχον, εἰς τὸν Σοφοκλέα, εἰς τὸν Εὐριπίδην, εἰς τὸν Ἰωνα, ἴσως δὲ καὶ εἰς τὸν Ἀριστοφάνη. Πολύτιμον ἦτο τὸ σύγγραμμα *Περὶ τῆς Ἀριστάρχου διορθώσεως*⁴, διότι ἐν τούτῳ ἐπῆρχον καὶ κριτικαὶ διορθώσεις, οὐ μόνον τοῦ Σαμόθρακος κριτικοῦ, ἀλλὰ καὶ προγενεστέρων καὶ μεταγενεστέρων τούτου. Τὰ συγγράμματα τοῦ Χαλκεντέρου κατ' ἐξοχὴν ἦσαν συλλογαὶ ἀρχαιοτέρων γραμματικῶν καὶ ἐρμηνευτῶν. Ἐκ τοῦ συλλογέως τούτου ἠντλησαν πάντες οἱ μεταγενέστεροι Σχολιασταί. Διότι εἰς τὸν Αἰδύμον λήγει ἡ γονιμότης τῶν γραμματικῶν τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ οὗτος εἶναι ἡ γέφυρα, δι' ἧς αἱ γραμματικαὶ σπουδαὶ μεταβιβάζονται εἰς Ῥώμην. Ἐγίνωσκε δὲ τὴν Λατινικὴν γλῶσσαν καὶ δὴ ἔγραψεν ἕξ βιβλία κατὰ

¹) Σουίδ. ἐν λ. ²) Ἀθήν. IV, 139c ³) Gräfenhan I, 405. ⁴) Ἰστορ. τῶν Ὁμηρ. ἐπ. ἐν σελίδ. 215

τῆς Πολιτείας τοῦ Κικέρωνος (*De republica*). Παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις ὁ Δίδυμος ἐθεωρεῖτο πολυμαθέστατος γραμματικός. Πλὴν τῶν γραμματικῶν, κριτικῶν καὶ ἐρμηνευτικῶν συγγραφῶν συνέταξε καὶ γραμματολογικὴν *Περὶ λυρικῶν ποιητῶν*, *Συμποσιακὰ ἢ Σύμμικτα*, *Περὶ παροιμιῶν*, *Ξένην ἱστορίαν* (δηλ. περὶ παραδόξων ἱστορημάτων) καὶ *Περὶ τῶν ἀξόνων* τοῦ Σόλωνος ἀντιγραφὴ πρὸς Ἀσκληπιάδην¹.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΓ΄.

ΠΕΡΙ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΩΝ ΑΠΟ ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ ΜΕΧΡΙ
ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

Διὰ Διδύμου τοῦ Χαλκεντέρου αἱ γραμματικαὶ σπουδαὶ ἐξ Ἀλεξανδρείας μετεβιβάσθησαν εἰς Ῥώμην, ἥτις ἐγένετο τὸ κέντρον οὐ μόνον τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως, ἀλλὰ καὶ τῆς διανοητικῆς τοῦ ἀρχαίου κόσμου ἀναπτύξεως. Ἐν τῇ κοσμοκρατείᾳ ὅμως πόλει οὔτε Ἀρίσταρχοι, οὔτε Κράτητες ἤκμασαν, ἀλλ' ἀφανέστεροι γραμματικοί. Ἐγένετο μὲν ἡ Ῥώμη τὸ κέντρον τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐν ἄλλαις πόλεσιν, ὡς ἐν Σμύρνῃ, ἐν Ταρσῷ, ἐν Βηρυτῷ καὶ ἄλλαχοῦ, τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα γραμματικῶς ἐμελετῶντο. Ἐν ἀρχῇ τῆς περιόδου ταύτης ἐπικρατέστεροι ἦσαν οἱ ἐμπειρικοὶ γραμματικοί, ἀπὸ τοῦ δευτέρου ὅμως αἰῶνος μ. Χ. ἐκράτησαν οἱ συστηματικοί.

Ὁλίγω νεώτερος τοῦ Ἀριστάρχου ἦτο Τρύφων ὁ Ἀλεξανδρεύς, ὅστις κατ' ἐξοχὴν ἠσχολεῖτο περὶ τὰς διαλέκτους.

¹) Ὁρα Christ ἐν σελίδ. 522 καὶ M. Schmidt, Didymi Chalcenteri Fragment. Lips. 1854 καὶ Arth. Ludwig, Aristarchs Homerische Textkritik nach den Fragmenten des Didymus, Leipzig 1885.

Συνέταξε δὲ λεξικὸν ἐπιγραφόμενον *Περὶ ὀνομασιῶν καὶ ἔγχειρίδιον Περὶ πνευμάτων*, ὧν διτηρήθη ἀπόσπασμα¹. Ὁ δὲ Θέων ὀλίγον μὲν ἡσχολεῖτο περὶ τοὺς κλασσικοὺς συγγραφεῖς, περισσότερον δὲ περὶ τοὺς Ἀλεξανδρινούς. Τοῦτου ἕνεκεν ὀνομάζεται ὁ Αἰδύμος τῶν Ἀλεξανδρινῶν ποιητῶν. Εἶχε γράφει Γλῶσσας εἰς τοὺς τραγικοὺς καὶ κωμικοὺς. Τὰ συγγράμματα τοῦ Θέωνος ἀπώλοντο μὲν, ἀλλὰ τὰ σωζόμενα σχόλια εἰς Ἀπολλώνιον τὸν Ῥόδιον ἐλήφθησαν κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ τῶν ἔργων τοῦ ἡμετέρου γραμματικοῦ². Τοῖς Ἀρισταρχείοις ἀνήκει ὁ Ἀλεξανδρεὺς Πάμφιλος ζῶν ἐπὶ Αὐγούστου. Μετὰ τοῦ Ζωπυρίωνος οὗτος συνέταξε μέγα λεξικὸν συνιστάμενον ἐξ 95 βιβλίων καὶ ἐπιγραφόμενον *Περὶ γλωσσῶν ἥτοι λέξεων*. Πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ λεξικοῦ συνέγραψε συλλογὴν περιέχουσαν ἀρχαίους μύθους καὶ ἄλλας ὑποθέσεις. Ἡ συλλογὴ ἐπεγράφετο *Δειμών*. Πρὸς δὲ ἔγραψεν ἐξ βιβλία *Περὶ βοτανῶν, Τέχνης κριτικῆς καὶ πλεῖστα γραμματικά*³. Ὁ δὲ Ἀέρων ἦτο Φρὺξ ἢ Ῥόδιος ἐκ δούλων γεννηθείς⁴ καὶ ἀνήκει τοῖς πρώτοις, οἵτινες ἐπὶ Αὐγούστου ἀπεδήμησαν εἰς Ῥώμην. Κατ' ἐξοχὴν ἡσχολεῖτο περὶ τὴν γραμματικὴν γράφας *Περὶ ἀντωνυμιῶν καὶ Περὶ παρωνύμων*. Σύγχρονος τοῦ Ἀέρωνος ἦτο ὁ Εἰσηναῖος, ὅστις ἐκλατινίσας τὸ ἑαυτοῦ ὄνομα ὠνομάσθη *Paccatus Minucius*⁵. Ἐγραψε δὲ *Περὶ Ἀττικῆς συνηθείας, Κανόνας Ἑλληνισμοῦ, ὑπόμνημα εἰς τὰ Ἀργοναυτικά τοῦ Ἀπολλωνίου καὶ ἄλλα*. Ἐπιφανὲς ἐγένετο καὶ Παμφίλη ἢ Ἐπιδανυρία, ἥτις ζῶσα ἐπὶ Νέρωνος ἔγραψε *Σύμμικτα ἱστορικά ὑπομνήματα*, ἅπερ συνίσταντο ἐκ τριάκοντα καὶ τριῶν βιβλίων καὶ εἶχον γραμματολογικὰς ὑποθέσεις⁶.

¹) *Ora Egenolff, Orthoepische Stud. ἐν σελίδ. 26. ²) C. Giese, de Theone grammatico ejusque reliquiis, Münster 1867. ³) Σουῖδ. ἐν λ. Πάμφιλος. Gräfenhan III, ἐν σελίδ. 56. ⁴) Σουῖδ. ἐν λ. ⁵) Ὁ αὐτός ἐν λ. Πάκατος καὶ Εἰσηναῖος. Παράβαλλ. Fabric. Bibl. Graec. VI, 170. ⁶) Christ ἐν σελίδ. 633.

Διαπρεπὴς ταύτης τῆς περιόδου γραμματικὸς ἦτο Ἀπίων ὁ ἐπικληθεὶς Μόχθος. Οὗτος ἦτο θρεπτὸς Διδύμου τοῦ Χαλκεντέρου καὶ διάδοχος τοῦ Θέωνος ἐν τῇ σχολῇ τῆς Ἀλεξανδρείας¹. Ἐπὶ Τίξεριου δὲ καὶ Κλανδίου ἐδίδαξεν ἐν Ῥώμῃ, ἔνθα Πλίνιος ὁ πρεσβύτερος ἐγνώρισεν αὐτόν. Ὁ ἀνὴρ ἦτο ἐπιμελέστατος καὶ διὰ τῆς ἐπιμελείας πολλὰς γνώσεις κτησάμενος καὶ τῶν συγχρόνων ὑπερέχων ἐπωνομάζετο Πλειστονίκης², καὶ ἐλέγτο Περιεργότατος γραμματικῶν³ καὶ ἀνὴρ δοκιμώτατος⁴. Δὲν ἦτο μόνον γραμματικὸς, ἀλλὰ καὶ ῥήτωρ καὶ ἡγῆτωρ τοῦ ἀντισσημιτικοῦ συστήματος τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ ὡς τοιοῦτος ἐπέμφθη, ὅπως πρεσβεύσῃ πρὸς τὸν Καλιγόλαν. Πρὸς τὰς κατηγορίας τούτου ἀπεκρίθη βραδύτερον ὁ Ἰώσηπος γράψας διατριβὴν Κατὰ Ἀπίωνος. Ὁ Ἰουδαῖος ἀποδίδει τῷ ἐχθρῷ τοῦ ἔθνους αὐτοῦ πολλὴν τὴν ἀλαζονείαν ὡς τάσσοιτι ἑαυτὸν τοῖς μεγάλαις ἀνδράσι τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου, τῷ Σωκράτει καὶ τῷ Ζήνωνι. Ὁ Ἀπίων ἐξέδωκε διόρθωσιν τῶν Ὀμηρικῶν ἐπῶν, ἣτις θεωρεῖται ἡ τελευταία⁵. Ἐπίστευε δ' ὁ παράδοξος ἐρμηνευτής, ὅτι ὁ Ὀμηρὸς τοὺς πρώτους τῆς Ἰλιάδος στίχους συνέθετο τελευταῖον· διότι ὁ ποιητὴς διὰ τῆς συλλαβῆς ΜΗ (τοῦ Μῆνιν ἄειδε) ἠθέλησε νὰ δηλώσῃ τὰς τεσσαράκοντα καὶ ὀκτὼ δραφιδίας τῆς Ἰλιάδος καὶ Ὀδυσσεΐας. Συνέγραψε δ' οὐ μόνον φιλολογικὰ ἔργα, ἀλλὰ καὶ Ἱστορίαν κατ' ἔθνος καὶ Αἰγυπτιακά.

Ἐν τοῖς χρόνοις τούτοις ἤκμασαν πολλοὶ ἄλλοι γραμματικοί, ὡς Σέλενκος ὁ Ἀλεξανδρεύς⁶, ὅστις ἔγραψεν ὑπομνή-

¹) Σουῖδ. ἐν λ. Παράβαλλ. Ἱστορ. τῶν Ὀμηρ. ἐπῶν ἐν σελίδ. 220.

²) Κλήμ. ὁ Ἀλεξανδρ. ἐν Στρωμ. I, 235. Εὐσέβ. ἐν Εὐαγγελ. προπαρ. X, 12.

³) Ὁ αὐτὸς X, 10. ⁴) Τατιαν. πρὸς Ἑλλήν. κεφ. 37. ⁵) Τὰ ἀποσπάσματα τοῦ Ἀπίωνος δεῖα παρὰ Müller Fragment. hist. Graec. III, 506-516. Παράβαλλ. Christ ἐν σελίδ. 634. ⁶) Σουῖδ. ἐν λ. Ὅρα καὶ Gräfenhan III, 259.

ματα εἰς τὴν Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδύσειαν. Ὁ κριτικὸς οὗτος ἠσχολήθη κατ' ἐξοχὴν περὶ τὴν στίξιν τῶν Ὀμηρικῶν ἐπῶν. Πρὸς δὲ ἄξιον μνείας εἶναι Ἡρακλείδης ὁ Μιλήσιος¹ ὁ γράψας Καθολικὴν προσφδίαν καὶ Περὶ δυσκλίτων δημάτων. Ὁ δὲ Σωτηρίδης ὁ Ἐπιδαύριος, ὁ πατὴρ τῆς λογίας Παμφίλης, ζῶν ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Τιβερίου καὶ Νέρωνος, ἔγραψε Περὶ κωμωδίας, Ὑπομνήματα εἰς Μένανδρον, Ὑπόμνημα εἰς Εὐριπίδην καὶ ἄλλα². Ἀλλ' ἡ ἀπαρίθμησης πάντων τῶν γραμματικῶν ταύτης τῆς περιόδου ὑπερβαίνει τὰ ὅρια τῆς ἡμετέρας συγγραφῆς.

Ἀπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ ἤρξαντο θεωρητικοὶ γραμματικοὶ διαπρέποντες ὥς ὁ Ἀλεξανδρεὺς Νικάνωρ ὁ γράψας Περὶ τῆς στιγμῆς τῆς καθ' ὅλου ἐν ἐξ βιβλίοις, Περὶ τῆς στιγμῆς τῆς παρ' Ὀμήρῳ καὶ ἄλλα³. Ἐπιφανέστερος τούτου εἶναι Ἀπολλώνιος ὁ Δύσκολος, ὅστις ἔσχε τὸ ἐπώνυμον τοῦτο, ἢ διότι ἦτο κακώτερος ἢ διότι ἐν ταῖς γυμνασίαις θνολύτους ἀπορίας ἔλεγεν⁴. Ἦτο υἱὸς τοῦ Μνησιθέου καὶ τῆς Ἀριάδνης καὶ ἔζη ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Ἀδριανοῦ. Ὁ ἐπιφανὴς οὗτος γραμματικὸς ἦτο οὕτω πένης, ὥστε λέγεται ὅτι ποτὲ δὲν ἠδύνατο νὰ ἀγοράσῃ πάπυρον, ἀλλ' ἐν δοτράκῳ ἔγραφε. Διέτριβε δὲ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ μόνον ἐπ' ὀλίγον χρόνον ἀπεδήμησεν εἰς Ρώμην. Οὗτος τὰς πολλὰς παρατηρήσεις τῶν γραμματικῶν καὶ τοὺς γραμματικοὺς κανόνας εἰς λογικὸν σύστημα ἀναγαγὼν ἐξεβαίωσε τὴν ἀρχὴν τῶν Κρατηρίων, ὅτι ἡ γραμματικὴ δὲν εἶνε ἐμπειρία, ἀλλὰ τέχνη. Ἐντεῦθεν ὀνομάζεται Τεχνικὸς ἢ Τεχνογράφος. Ὁ Ἀπολλώνιος ἔγραψε πολλὰς διατριβὰς ἐχούσας γραμματικὰς ὑποθέσεις, ὥς Περὶ μερισμοῦ τῶν τοῦ λόγου

¹) Cohn, De Heraclide Milesio grammatico, Berl. Stud. I, 603-718.

²) Gräfenhan III, 258. ³) Ὁρα Friedländer, Nicanoris rell. Regiom 1850.

⁴) Ὁρα Βιογράφον ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Ἀπολλωνίου παρὰ Silburg. καὶ Graefenhan III, 70.

μερῶν βιβλία τέσσαρα, *Περὶ ὀνομάτων κατὰ διάλεκτον*, *Περὶ ῥήματος* ἦτοι ῥηματικὸν καὶ ἄλλας¹. Ἐκ τούτων περιήλθον εἰς ἡμᾶς αἱ μικραὶ διατριβαὶ *Περὶ ἀντωνυμίας*, *Περὶ ἐπιρρημάτων*, *Περὶ συνδέσμων*. Κατ' ἐξοχὴν ὑπὸ τῶν γραμματικῶν τιμᾶται τὸ *Περὶ συντάξεως*, ὅπερ συνίσταται ἐκ τεσσάρων βιβλίων καὶ διεσώθη μέχρις ἡμῶν². Οἱ μαθηταὶ τούτου ὀνομάζονται οἱ περὶ Ἀπολλώνιον³. Τὰς γραμματικὰς μελέτας τοῦ Δυσκόλου κατέστησε γνωστὰς τοῖς Ῥωμαίοις ὁ Προικιανός.

Τοῦ Ἀπολλωνίου ἐπιφανέστερος ἐγένετο ὁ υἱὸς Αἴλιος Ἡρωδιανός. Ἐπὶ τινα χρόνον ἦτο μέλος τοῦ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Μουσείου, ἀλλὰ βραδύτερον εἰς Ῥώμην μεταβὰς ἐγένετο διδάσκαλος καὶ φίλος τοῦ Μάρκου Ἀντωνίνου⁴. Κατὰ παράκλησιν τοῦ αὐτοκράτορος συνέταξε τὸ ἐξ 21 βιβλίων συνιστάμενον σύγγραμμα, ὅπερ ἐπεγράφετο *Καθολικὴ προσφθία*. Ἐν τούτῳ ὁ μέγας γραμματικὸς ἐπραγματεύετο περὶ χρόνων, περὶ τόνων, περὶ πνευμάτων, περὶ συναλοιφῆς καὶ τῶν τοιούτων⁵. Ἀπώλετο μὲν τοῦτο, ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ ἐλήφθησαν πολλαὶ ἐπιτομαὶ διατηρηθεῖσαι παρὰ τῷ Θεοδοσίῳ καὶ τῷ Ἀρκαδίῳ. Πλὴν τοῦ μεγάλου τούτου συγγράμματος ὁ Ἡρωδιανὸς συνέταξε πολυαρίθμους γραμματικὰς διατριβὰς *Περὶ παθῶν*, *Περὶ ὀρθογραφίας*, *Περὶ ὀνομάτων*, *Περὶ κλίσεως ὀνομάτων*, *Περὶ ῥημάτων*, *Περὶ συζυγιῶν*, *Περὶ ἀντωνυμιῶν*, *Περὶ ἐπιρρημάτων*, *Περὶ σχημάτων*, *Περὶ παρωνύμων*, *Περὶ μονοσυλλάβων*, *Περὶ μονήρων λέξεως*⁶. Ἐκ τούτων διε-

¹) Τὰς ἐπιγραφὰς ἰδὲ παρὰ Σουῖδα ἐν λ. Ἀπολλώνιος. ²) Ἐξεδόθη ὑπὸ R. Schneider καὶ G. Uhlig ἐν τῷ *Corpus gramm. graec.* Παράβαλλ. L. Lange, *Das System der Syntax des Apollonius Dyskolos*, Gött. 1852, Egger, *Apollonius Dykole* Par. 1854. ³) *Πρόκλ. εἰς Ἡσιόδ. Ἔργ.* 57, ⁴) Σουῖδ. ἐν λ. ⁵) Christ ἐν σελίδ. 638. Gräfenhan III, 72. ⁶) Ὁρα Aug. Lentz, *Herodiani technici reliquiae*, Lips. 1867.

τηρήθη μόνον ἡ τελευταία διατριβή¹. Τὸ κλέος τοῦ Ἡρωδιανοῦ, ὡς καὶ τὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, παρὰ ταῖς ἐπομέναις γενεαῖς ἦτο μέγα, ἐν τοῖς πλείστοις ὁμῶς αἱ θεωρίαι αὐτῶν δὲν ἦσαν πρωτότυποι, ἀλλ' ἐστηρίζοντο ἐπὶ τῶν ἀρχαιοτέρων γραμματικῶν. Ἐνίοτε δ' ὁ Ἡρωδιανὸς ἤγαγε τοὺς ἐρευνητὰς τῆς γλώσσης εἰς σκολιὰν ὁδόν².

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΔ΄.

ΠΕΡΙ ΜΕΤΡΙΚΩΝ ΑΠΟ ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ ΜΕΧΡΙ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

Ἐν ἀρχαιοτέροις χρόνοις περὶ τὰ μέτρα ἡσχολοῦντο οἱ μουσικοὶ ἢ οἱ φιλόσοφοι, ὡς ὁ περιπατητικὸς Ἀριστοτέλης. Κατὰ τοὺς Ἀλεξανδρινοὺς ὁμῶς χρόνους ἠναγκάσθησαν καὶ οἱ κριτικοὶ ποιοῦντες ἐκδόσεις τῶν λυρικῶν καὶ δραματικῶν, ὅπως ἀσχολῶνται περὶ τὴν κωλομετρίαν³. Οὕτως οἱ γραμματικοὶ ἐγένοντο καὶ μετρικοί. Ἡ προσφθία, περὶ ἧς ἔγραψεν ὁ Ἡρωδιανὸς ἐκτενέστατον, ὡς εἴρηται, σύγγραμμα, ἔχει μεγάλην τὴν συγγένειαν πρὸς τὴν μετρικὴν. Ὁ γραμματικὸς οὗτος εἶχε γράφει καὶ Κανόνας περὶ συλλαβῶν ἐκτάσεως καὶ συστολῆς⁴ καὶ Περὶ διχρόνων ἢ Περὶ ποσότητος τῶν διχρόνων. Ὡς καὶ ἐξοχὴν ἰδρυτῆς τῆς μετρικῶν θεωρεῖται ὁ Ἡλιοδώρος, ὅστις ζῶν ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Ἀδριανοῦ ἐγένετο τοῦ Ἡφαιστίωνος ὁ πρόδρομος. Ἀπώλετο μὲν τὸ σύγγραμμα τοῦ ἰδρυτοῦ, ἀλλὰ πλείστοι παρατηρήσεις αὐτοῦ

¹) Τὸ τελευταῖον ἐξεδόθη ὑπὸ Lehrs, *Herodiani scripta tria*, Regiom. 1848. ²) Παράβαλλ. Christ ἐν σελίδ. 638. ³) Παράβαλλ. Christ ἐν σελίδ. 639. Susemihl, *Zur griechischen Rhythmik und Metrik*, Jahrb. f. Philol. CVII (1873) ἐν σελίδ. 289-304. ⁴) Ἐνιστάθ. ἐν σελίδ. 524.

διετηρήθησαν ἐν τοῖς μετρικοῖς σχολίοις τοῦ Ἀριστοφάνους¹ καὶ παρὰ τοῖς ἐρμηνευταῖς τοῦ ἐγχειριδίου τοῦ Ἡφαιστίωνος. Σύγχρονος τοῦ Ἡλιοδώρου ἦτο Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς, ὅστις ἔγραψε Μουσικὴν ἱστορίαν ἐκ τριάκοντα καὶ ἑξ βιβλίων συνισταμένην. Ἐν ταύτῃ ἐπραγματεύετο καὶ περὶ δραματικῶν καὶ ἐπικῶν ποιητῶν².

Τὰ περὶ μετρικῆς ὁμως τῶν ἀρχαίων κατ' ἐξοχὴν γινώσκομεν ἐκ τοῦ γραμματικοῦ Ἡφαιστίωνος τοῦ Ἀλεξανδρέως³ ζῶντος κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Ἀντωνίνων. Τοῦτον ὁ Ἀθήναιος θεωρεῖ ὡς λογοκλόπον⁴. Ὁ Ἡφαιστίων ἔγραψεν ἑκτενὲς καὶ πολῦτιμον σύγγραμμα Περὶ μέτρων συνιστάμενον ἐκ 48 βιβλίων. Ἐκ τούτου βραδύτερον ἐποίησε πολλὰς ἐπιτομὰς, ἄλλας μὲν μείζους, ἄλλας δὲ μικροτέρας⁵. Ἡ μικροτάτη πασῶν συνίσταται ἐξ ἑνὸς βιβλίου καὶ ἐπιγράφεται Ἐγχειρίδιον περὶ μέτρων⁶. Ἐν ταύτῃ ὁ Ἡφαιστίων πραγματεύεται περὶ προσφθίας, ἐν ᾗ ἐξετάζει τοὺς πόδας καὶ τοὺς στίχους ὡς γραμματικὸς καὶ οὐχὶ ὡς μουσικός. Ὁ συγγραφεὺς ἐν τῷ τελευταίῳ κεφαλαίῳ γράφει Περὶ ποιήματος, ἦτοι περὶ τῶν διαφορῶν εἰδῶν τῆς ποιητικῆς συνθέσεως. Τὸ ἐγχειρίδιον τοῦτο ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας διέμενεν ὡς βάσις πασῶν τῶν μετρικῶν σπουδῶν. Ὑπὸ μὲν τοῦ Λογγίνου ἐγράφησαν προλεγόμενα, ὑπὸ δὲ τοῦ Χοιροβοσκοῦ Ἐξήγησις καὶ ὑπὸ ἄλλων σχόλια⁷. Πλὴν τοῦ Ἐγχειριδίου κατὰ τὸν Σουῖδαν ὁ

¹) Ὁρα Thiemann, Heliodori colometria Aristophanea, Hall. 1869. Παράβαλλ. καὶ O. Hense, Heliodorische Untersuchungen, Leipzig 1870.

²) Christ ἐν σελίδ. 636. ³) Σουῖδ. ἐν λ. καὶ Graefenhan III, 107. ⁴) Ἐν βιβλ. XV, 673 d "λαβὼν δὲ παρ' ἐμοῦ ὁ πᾶσι κλοπὴν ὀνειδίζων Ἡφαιστίων ἐξειδιποιήσατο τὴν λύσιν". ⁵) Λογγ. Προλεγόμ. εἰς Ἡφαιστ. σελ. 88 "ἰστέον δὲ ὅτι πρῶτον ἐποίησε περὶ μέτρων μὴ βιβλία, εἰδ' ὅτι πρῶτον ἐπέτε-

μεν αὐτὰ εἰς ἑνδεκα, εἶτα πόλιν εἰς τρία, εἶτα πλέον εἰς ἑν τοῦτον τοῦ ἐγχειριδίου". ⁶) Τοῦτο τελευταῖον ἐξεδόθη ὑπὸ Westphal, Bibl. Taubn. 1866. ⁷) Ἐξεδόθησαν ὑπὸ Hoerschelmann, Scholia Hefastionea altera, Dorpat 1882.

ἡμέτερος μετρικὸς συνέγραψε Μετρικὰ διάφορα καὶ Τῶν μέτρων ποδισμός.

Πότε ἔζη Δράκων ὁ Στρατονικεύς¹, δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστόν. Πάντως δ' ἤκμαζε πρὸ Ἀπολλωνίου τοῦ Αὐσκόλου. Κατὰ τὸν Σουΐδαν² ἔγραψε πολλὰ συγγράμματα Περὶ μέτρων, Περὶ σατύρων, Περὶ τῶν Πινδάρου μελῶν, Περὶ τῶν Σαπφουὺς μέτρων καὶ Περὶ τῶν Ἀλκαίου μελῶν. Ἐκ τούτων οὐδὲν περιεσώθη μέχρις ἡμῶν. Περὶ τοῦ πρώτου μόνον (Περὶ μέτρων) ἠγέρθησαν πολλὰ φιλονεικίαι. Ὁ G. Hermann ἐπίστευσεν, ὅτι ἡ εἰς ἡμᾶς περιελθοῦσα διατριβὴ εἶναι ἐπιτομὴ τοῦ συγγράμματος τοῦ Δράκοντος συμπληρωθεῖσα ἐν τοῖς ἔπειτα χρόνοις³, ἀλλ' ἄλλοι ἐπειράθησαν, ὅπως ἀποδείξωσιν, ὅτι κατεσκευάσθη μετὰ τὸ 1526⁴. Εἰκάζεται δ' ὁμοως, ὅτι τὰ μετρικὰ σχόλια τοῦ Πινδάρου ὡς βάσιν ἔχουσι τὸν Δράκοντα⁵. Περὶ μουσικῆς ἔγραψεν Ἀριστείδης ὁ Κοϊντυλιανός, οὗ ὁ βίος ἀγνοεῖται. Εἰκάζεται δ', ὅτι ἔζη κατὰ τὸν τρίτον αἰῶνα μ. Χ. Ἐν τῷ συγγράμματι τούτῳ συνδέεται ἡ μετρικὴ τῇ μουσικῇ, ὡς παρ' Ἀριστοξένῳ⁶. Ἐπὶ πᾶσι τούτοις διετηρήθησαν μέχρις ἡμῶν τὰ Ἀρμονικὰ τοῦ Πτολεμαίου συνιστάμενα ἐκ τριῶν βιβλίων καὶ Εἰσαγωγὰι μουσικαὶ ἀνήκουσαι εἰς τοὺς τελευταίους τῆς ἀρχαιότητος χρόνους⁷.

¹) Στρατονίκεια ὑπάρχουσι τέσσαρες, ἀλλ' ἐκ τίνος κατήγετο, δὲν εἶναι γνωστόν. Ὁρα Ἀσώπ. ἐν σελίδ. 261. ²) Ἐν λ. ³) Ὁρα Ἀσώπ ἐν σελίδ. 262. ⁴) Christ ἐν σελίδ. 640 σημ. 4. ⁵) Ἰδὲ τὴν ἐκδ. τοῦ G. Hermann, Lips 1812. ⁶) Caesar, De Aristidis Quint. Musicae scriptoris aetate, Marb. 1882. ⁷) Ὁρα Westphal, Die Fragmente der Rhythmiker un die Musikreste der Griechen, Anhang zur Metrik der Griechen 2 έκδ. 1867. Παράβαλλ. καὶ Ruelle, Études sur l'ancienne musique grecque, Par. 1875.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕ'

ΠΕΡΙ ΛΕΞΙΚΟΓΡΑΦΩΝ ΚΑΙ ΑΤΤΙΚΙΣΤΩΝ ΑΠΟ ΑΥΤΟΥΣΤΟΥ
ΜΕΧΡΙ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

Ἐφ' ὅσον οἱ Ἕλληνες ἔζων καθ' ἑαυτούς, τῆς γλώσσης αὐτῶν ζώσης δὲν ὑπεδεικνύετο ἀνάγκη λεξικοῦ. Ἀφ' ὅτου ὁμοῦ διὰ τῶν κατακτήσεων τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ τῆς ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ὑποδουλώσεως ἀνemίχθησαν μετὰ βαρβάρων, ἡ ἀνάμιξις καὶ ἐν τῇ γλώσσῃ ἐξεδηλώθη. Εἰς τὴν καθαρὰν Ἀττικὴν διάλεκτον εἰσέσχευσαν ξένη λέξεις, πολλαὶ ἀπέβησαν τὴν πρώτην αὐτῶν σημασίαν, αἱ συντάξεις κατὰ βαρβαρικὸν τρόπον διεστράφησαν καὶ οἱ τύποι τῶν λέξεων ἠλλοιώθησαν¹. Διὰ τοῦτο οἱ γραμματικοὶ ἤρξαντο γράφοντες Γλώσσας, δι' ὧν ἐδήλουν οὐ μόνον τὰς ξενικὰς λέξεις², ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνας, αἵτινες ἐν ἀρχαιοτέροις χρόνοις εἶχον ἄλλην σημασίαν, ἢ τοιαύτας, αἵτινες ἐσχηματίσθησαν μὲν ὑφ' ἐνὸς ἢ πλειόνων συγγραφέων, ὁμοῦ δὲν ἐγένοντο δεκταὶ ὑπὸ πάντων³. Τὴν συναγωγὴν τῶν τοιούτων λέξεων ἀπετέλουν εἰδικὰ λεξικά. Ἦδη Γλώσσας ἢ Περι γλωσσῶν πραγματείαν ἔγραψε Κλείταρχος ὁ ἱστορικὸς καὶ ἀκόλουθος τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, εἰς ὃν πολλάκις παρα-

¹) Ὅρα ἐμῆς γραμμ. τόμ. I, 50 καὶ Gräfenhan I, 172. ²) Κλήμ. ὁ Ἀλεξανδρ. I, 404 "ἀπεριλήπτους δὲ οὖσας τὰς βαρβάρων φωνὰς μὴδὲ διαλέκτους, ἀλλὰ γλώσσας λέγεσθαι". ³) Γαλην. εἰς Ἱπποκράτ. ἐν σελίδ. 400 "Ὅσα τοίνυν τῶν ὀνομάτων ἐν μὲν τοῖς παλαιοῖς χρόνοις ἦν συνήθη, νυνὶ δὲ οὐκέτι εἰσὶ, τὰ μὲν τοιαῦτα γλώσσας καλοῦσι. . . Ἀλλ' οὐδὲν ἐκ τούτων εἶναι τρόπον τῶν γλωσσῶν, ἢ τοῦ κοινοῦ πᾶσιν ὀνόματος ἐκπεσόντος τῆς ἐπικρατοῦσης συνήθειας, ἢ τοῦ γενομένου πρὸς τινας τῶν παλαιῶν μὴ παραδεχθέντος ὅλως εἰς τὴν συνήθειαν".

πέμπει δ' Ἀθήναιος¹. Ὡσαύτως οἱ ἀρχαιότατοι τῆς Ἀλεξανδρείας γραμματικοὶ ἔγραψαν Γλώσσας καὶ Λέξεις (δηλ. ἐχούσας ἀνάγκην ἐξηγήσεως), ὥς δ' Φιλητᾶς, δ' Ζηνόδοτος, δ' Ανκόφρων, Ἀριστοφάνης δ' Βυζάντιος, Κράτης δ' Μαλλώτης καὶ ἄλλοι. Ἄλλοι, ὥς δ' Χρύσιππος καὶ δ' Απολλόδωρος, ἐποιοῦν συναγωγὰς λέξεων, ὧν ἐξήταζον τὸ ἔτυμον. Ἀπώλοντο μὲν αἱ τοιαῦται συλλογαί, ἀλλὰ τὰ ὑπάρχοντα λεξικά ἐπὶ τούτων στηρίζονται.

Συλλογὰς Ἀττικῶν λέξεων ἐποιοῦν οἱ καλούμενοι Ἀττικιστᾶι, οἵτινες συνέλεγον τὰς παρὰ τοῖς Ἀττικοῖς ἐν χρήσει οὖσας λέξεις διαστέλλοντες αὐτὰς τῶν παρὰ τοῖς ἄλλοις Ἑλλησιν². Οἱ ἀρχαιότεροι ἤδη γραμματικοί, ὥς Φιλῆμων δ' Ἀθηναῖος, Ἰστρος δ' Καλλιμάχειος, δ' Ἀριστοφάνης καὶ δ' Κράτης, ἡσχολοῦντο περὶ τὸ εἶδος τοῦτο τῆς φιλολογίας. Εἰς ἀκμὴν ἤρθησαν αἱ τοιαῦται σπουδαὶ ἐν τοῖς χρόνοις τῶν σοφιστῶν, ἐφ' ὧν τὸ ἀττικίζειν ἐθεωρεῖτο μεγίστη ἀρετή, καὶ οἵτινες τῶν ἐπιτρεπόντων λέξεις καὶ σχηματισμοὺς λέξεων τῆς κοινῆς γλώσσης ὥς ἡμιβαρβάρων κατεφρόνουν³. Βεβαίως οὗτοι ἐξικνοῦντο μέχρις ὑπερβολῆς, ἀλλ' ἡ ἐνέργεια αὐτῶν δὲν ἦτο ἀλυσαιτελής, διότι συνεβάλετο πρὸς διακώλυσιν τῆς διαφθορᾶς τῆς γλώσσης.

Ἀρχαιότατος τῶν Ἀττικιστῶν θεωρεῖται ὁ Εἰρηναῖος, ὅστις ἔζη ἐπὶ Ἀδριανούστου. Πάντα τὰ ἔργα τούτου ἀναφέρονται εἰς τὴν Ἀττίδα. Ὁσάκις δ' ἔγραψε περὶ ἄλλης διαλέκτου, ἔπραξεν ἐν παραβολῇ πρὸς τὴν Ἀττικὴν⁴. Αἱ συγγραφαὶ τούτου ἐπεγράφησαν κατὰ τὸν Σουΐδαν Περὶ τῆς Ἀλεξανδρείας

¹) Ἐν βιβλ. II, 69 D. VII, 284 D. 300 E καὶ ἀλλαχού. Παράβαλλ. Gräfenhan I, 532. ²) Π. χ. "Γέλοιον βαρυντόνως ἀττικῶς, γελοῖον προπερισπωμένως ἑλληνικῶς". "Παιδίσκην, καὶ τὴν ἐλευθέραν καὶ τὴν δούλην Ἀττικῶς, τὴν δούλην μόνον, Ἑλληνικῶς". ³) W. Schmidt, Der Atticismus in seinen Hauptvertretern, Stuttgart, 1887 ἐν σελίδ. 10. Παράβαλλ. Christ ἐν σελίδ. 641. ⁴) Gräfenhan III, 192. Παράβαλλ. Haupt, Opusc. II, 434 440.

διαλέκτου, ὅτι ἐστὶν ἐκ τῆς Ἀτιθίδος βιβλία ς'. Κα-
τ' ἄλφαβητικὴν σειρὰν ἦσαν συντεταγμένα τὰ συγγράμματα Ἀτι-
κῶν ὀνομάτων βιβλία γ' καὶ τὸ Ἀττικῆς συνηθείας
τῆς ἐν λέξει καὶ προσφῶδιᾳ κατὰ στοιχεῖον βιβλία γ'¹.
Πρὸς δὲ ἔγραψε Κανόνας Ἑλληνισμοῦ βιβλίον ἁ.
Περὶ ἰδωμάτων τῆς Ἀττικῆς καὶ Δωρίδος διαλέ-
κτου καὶ Περὶ Αἰτικισμοῦ βιβλίον ἁ. Σύγχρονος τοῦ
Ἐξηναίου ἦτο ὁ Πάμφιλος, ὅστις συνήγαγε Λέξεις Ἀττικάς².
Ὁ δ' Ἀἴλιος Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεὺς ἔγραψε Περὶ
Ἀττικῶν ὀνομάτων λόγους πέντε. Τὸ σύγγραμμα
τοῦτο, ὅπερ ἦτο συντεταγμένον κατ' ἄλφαβητικὴν σειρὰν, ἐπαινεῖ
ὁ Φώτιος θεωρῶν τοῦτο χρήσιμον³. Ὑπὸ δὲ Τηλέφου τοῦ Περ-
γαμηνοῦ συνετάχθη διατριβὴ Περὶ συντάξεως λόγου Ἀτ-
τικοῦ. Ἐν τοῖς σπουδαιοτέροις Ἀττικισταῖς τάσσεται Φρύνιχος
ὁ Βιθυνὸς ἢ Ἀράβιος ὅστις ζῶν ἐπὶ Μάρκου Αὐρηλίου
ἔγραψεν Ἐκλογὴν Ἀττικῶν ῥημάτων καὶ ὀνομάτων
καὶ Σοφιστικῆς παρασκευῆς λόγους ἑξῆς⁴. Ὡς πρότυπα τῆς
Ἀτιθίδος ὁ Φρύνιχος θεωρεῖ τὸν Πλάτωνα, τὸν Δημοσθένη
καὶ Ἀισχίνην τὸν Σωκρατικόν. Ὁ Φώτιος συνίστησι τὸ σύγ-

¹) Τὸ σύγγραμμα τοῦτο Σωκράτης ὁ γράψας ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν
ὀνομάζει Ἀττικιστὴν ἐν βιβλ. III κεφ 7 ²) Ἀθήν. XI, 494 E. ³) Ἐν
βιβλ. 152 "Χρησιμώτατος δ' ὁ πόρος οὗτος τοῖς τε αἰτικίζειν ἔχουσι φρον-
τιδα καὶ τοῖς ἰδὼν Ἀττικῶν συγγράμμασιν ἐνομιλεῖν προαίρουμένοις." Ὅσαι
τε γὰρ ἐπιχωριάζουσι λέξεις τοῖς Ἀθηναίοις περὶ τὰς ἐορτὰς καὶ τὰς δίκας
ἐντεῦθεν ἐστὶν ἐκμαθεῖν. ... ⁴) Φώτ. ἐν βιβλ. 158 "Ἀνεγνώσθησαν Φρυ-
νίχου Ἀραβίου σοφιστικῆς παρασκευῆς λόγοι ἑξῆς, ἔστι δὲ τὸ βιβλίον λέξεων
τε συναγωγὴ καὶ λόγων κομματικῶν, ἐνίων δὲ καὶ εἰς κῶλα παρατεταγμέ-
νων τῶν χαριέντως τε καὶ καινοπρεπῶς εἰρημένων τε καὶ συντεταγμένων.
Πολλὰ δὲ αὐτῶν ἔστι καὶ ἐν τῇ Ἑλλάδι τῶν λέξεων εὐρεῖν συλλογῇ, ἀλλ'
ἐκεῖ μὲν διεσπαρμένα ἐν τῷ πλήθει τῆς συναγωγῆς, ἐνταῦθα δὲ ὁμοῦ τὰ
τοιαῦτα συνηγμένα, ἐπεὶ καὶ Φρύνιχον μὲν τὰ τοιαῦτα συναγαγεῖν γέγονε
σκοπός, Ἑλλάδος δὲ λέξεις ἀθροίζων ἀπλῶς, καὶ εἰτε τῶν τοιούτων συνέ-
ταξε, τῷ κοινῷ λόγῳ τῶν λέξεων καὶ ταῦτα συμπεριειληφώς ἐναπέθετο".

τον καὶ τὸ ὄργον βιβλίον, ἐξ ὧν ἐν ἐκείνῳ μὲν ὁ λεξικογράφος πραγματεύεται περὶ ἐπιστημῶν καὶ τεχνῶν μετὰ τοῦ θεάτρου, τῶν προσωπειῶν καὶ τῶν μουσικῶν ὀργάνων, ἐν τούτῳ δὲ περὶ τῶν Ἀττικῶν δικαστηρίων. Οὕτω τὸ πολύτιμον τοῦτο λεξικὸν δὲν περιέχει μόνον γραμματικὰς παρατηρήσεις ἀναφερομένης εἰς τὰ συνώνυμα, ἀλλὰ θησαυρὸν παντοίων γνώσεων. Φαίνεται δὲ παράδοξον, ὅτι οἱ σύγχρονοι πλὴν τοῦ Φιλοστράτου δὲν μνημονεύουσι τοῦ Ὀνομαστικοῦ. Οἱ νεώτεροι ὁμῶς, ἐν οἷς προεξάρχει ὁ *Hemsterhuis*¹, μετὰ πολλοῦ ἐπαίνου ἀποφαίνονται ὑπὲρ τοῦ *Νανκρατίτου*, ὅστις ἐν τοῖς μάλιστα συνεζάλετο πρὸς κατάληψιν τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος. Οὐχὶ πολὺ διάφορον πρὸς τὸ Ὀνομαστικὸν φαίνεται τὸ Ὠκυτόκιον *Τηλέφου* τοῦ *Περγαμηνοῦ*, ὅπερ ἦτο συλλογὴ ἐπιθέτων χρησιμεύουσα ἐν τοῖς ἑλλησπολεμικοῖς γυμνάσμασιν². Τὸ Ὠκυτόκιον λοιπὸν ἦτο παραπλήσιον πρὸς τὸ παρὰ τοῖς νεωτέροις *Gradus ad Parnassum*, ὅπερ διευκολύνει τὴν δυστοκίαν τῆς Μούσης τῶν ἀφυσῶν ποιητῶν

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄.

ΠΕΡΙ ΠΑΡΟΙΜΙΟΓΡΑΦΩΝ ΚΑΙ ΜΥΘΟΓΡΑΦΩΝ ΑΠΟ ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ
ΜΕΧΡΙ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

Πάντες οἱ λαοὶ ἔχουσι παροιμίας, καὶ ἑξοχὴν δ' ὁ Ἕλλη-
νικός. Ὡς οἱ μῦθοι, οὕτω καὶ αἱ παροιμίαι δεικνύουσι τὴν δια-

(ἐκάστου βιβλίου προτάσει ἐπιστολὴν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα) «Ποιήσομαι δὲ τὴν ἀρχήν, ἀφ' ὧν μάλιστα προσήκει τοὺς εὐσεβεῖς ἀπὸ τῶν θεῶν, τὰ δὲ ἄλλα, ὥς ἂν ἕκαστον ἐπέλθοι, τάξομεν». *Παράβαλλ.* Gräfenhan III, 167.
1) Ἐν τῇ ἐκδόσει αὐτοῦ. 2) Σουΐδ. ἐν λ. Τηλέφος. Ὠκυτόκιον. ἔστι δὲ συναγωγὴ ἐπιθέτων εἰς τὸ αὐτὸ πρᾶγμα ἀρμολόντων πρὸς ἔτοιμον εὐπορίαν φράσεως βιβλία ε'»

νοητικὴν τῶν λαῶν ποιότητα ἐν τῇ πρώτῃ αὐτῶν ἐμφανίσει. Διότι αὐταὶ εἶναι ἡ φιλοσοφία τοῦ λαοῦ. Τὴν σπουδαιότητα τούτων ἐν τοῖς πρώτοις καπιδὼν ὁ Ἀριστοτέλης ἐποίησε συναγωγὴν παροιμιῶν, δι' ἣν Κηφισόδωρος ὁ Ἰσοκράτους μαθητὴς ἐπέτιμα τὸν φιλόσοφον ὥς μὴ ποιήσαντα ἄξιόν τι λόγον¹. Ἄλλ' ἡ κρίσις τοῦ ῥήτορος δὲν εἶναι ὀρθή. Τῷ παραδείγματι τοῦ μεγάλου φιλοσόφου ἠκολούθησαν ὁ περιπατητικὸς Κλέαρχος καὶ ὁ στωϊκὸς Χρυσίππος, Ἀριστοφάνης ὁ Βυζάντιος, Ἀριστείδης ὁ Μιλήσιος καὶ ἄλλοι. Κατ' ἐξοχὴν ἐν τοῖς χρόνοις τῶν σοφιστῶν ἐτιμῶντο αἱ τοιαῦται συλλογαί, ὥς φαίνεται τοῦτο παρὰ τῷ Λουκιανῷ².

Πληρεστέρα συλλογὴ παροιμιῶν εἶναι ἡ τοῦ Ζηνοβίου, ὅστις ἔζη ἐν Ῥώμῃ ἐπὶ Ἀδριανοῦ (117—138 μ. Χ.)³. Οὗτος μετέφρασε τὸν Σαλούστιον εἰς τὴν Ἑλληνικὴν καὶ ἔγραψε Γενεθλιακὸν εἰς Ἀδριανὸν Καίσαρα. Φαίνεται δ', ὅτι ἡ συλλογὴ δὲν ἦτο ἔργον τοῦ Ζηνοβίου, διότι διὰ τοῦ Σουΐδου λέγεται Ἐπιτομὴ τῶν παροιμιῶν Διδύμου τοῦ Ταρραίου ἐν βιβλίοις γ'. Κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα αἱ παροιμίαι τοῦ Ζηνοβίου συνηρῶθησαν μετ' ἄλλων δύο συλλογῶν καὶ κατετάχθησαν ἀλφαβητικῶς πρὸς εὐχερῇ χρῆσιν τῶν σχολείων⁴. Βραδύτερον κατὰ πρότασιν τοῦ Ἑράσμου κατελείφθη ἡ εἰς βιβλία διαίρεσις καὶ αἱ παροιμίαι διηρέθησαν καθ' ἑκατοντάδας. Τοιαύτην διαίρεσιν ἔχουσιν αἱ ἀρχαιότεραι ἐκδόσεις⁵. Ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς ὁμοῦς χρόνοις οἱ κριτικοὶ ἐπανήγαγον τὰς παροιμίας εἰς τὰ ἀρχικὰ αὐτῶν στοιχεῖα. Τὸ πρῶτον μέρος ἀποτελοῦσι τὰ τρία βιβλία τοῦ Ζηνοβίου, τὸ δεύτερον φέρει μὲν τὴν ἐπιγρα-

¹) Ἀθῆν. II, 60 e. ²) Jacobitz ἐν τῇ ἐκδόσ. τοῦ Λουκιαν. τόμ. IV ἐν σελ. 328. ³) Ἀσώπ. ἐν σελ. 777. ⁴) Crusius, *Analecta critica ad paroem graec* Lips. 1883 καὶ Jungblut, *De paroemiogr.* 8, *graec.* Nallae 1882. ⁵) Τοιαύτην διαίρεσιν ἔχει ἡ τοῦ Leutsch et Schneidewin Gott. 1839.

φήν Πλουτάρχου παροιμίας, αἷς Ἀλεξανδρεῖς ἐχρῶντο, ἀλλ' ἀνήκει τῷ γραμματικῷ Σελεύκῳ, καὶ τὸ τρίτον, ὅπερ εἶναι κατ' ἀλφαριθμητικὴν σειρὰν τεταγμένον, παρήχθη ἐκ τινος λεξικοῦ παροιμιῶν ἀνωνύμου ῥήτορος¹.

Οἱ γραμματικοὶ ἡσχολοῦντο περὶ τὴν συναγωγὴν οὐ μόνον τῶν παροιμιῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν μύθων², οἵτινες ἐχρησίμευσαν οὐ μόνον τοῖς ῥήτορι καὶ τοῖς σοφισταῖς ὡς βάσις τῶν προγυμνασμάτων καὶ τῶν ἠθοποιῶν, ἀλλὰ καὶ τοῖς μαθηταῖς τοῦ σχολείου³. Ἰσως τῇ ἡγουμένῃ περιόδῳ ἀνήκει Ἀσκληπιάδης ὁ Μενδαῖος ὁ γράψας Πραγματείας περὶ ἐχούσαν τῶν θεολογιῶν ἀπασῶν τὴν συμφωνίαν. Μέχρις ἡμῶν διειρηθήκη ἡ Βιβλιοθήκη⁴. Ἀπολλοδώρου τοῦ Ἀθηναίου, ἥτις ἦτο προωρισμένη πρὸς χρῆσιν τῶν σχολείων. Ἡ Βιβλιοθήκη διαιρεῖται εἰς τρία βιβλία, ἐξ ὧν τὸ μὲν πρῶτον περιέχει τὰ τῆς Θεογονίας καὶ Κοσμογονίας καὶ τοὺς μύθους τῶν Αἰολικῶν φυλῶν, τὸ δὲ δεύτερον τὰ τοῦ Ἰνάχου καὶ τοῦ Περσέως μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Αἰλύτου καὶ τὸ τρίτον τὰ τοῦ Ἀγῆτορος, τὰ τῶν Θεῶν, τὰ τῶν Ἀρκάδων καὶ μετὰ πολλὰ ἄλλα καταλήγει εἰς τὰ τοῦ Θεσέως⁵. Τὸ σύγγραμμα ὅμως ἔπαθε πολλοὺς ἀκρωτηριασμούς. Ὁ συγγραφεὺς εἶχεν ὑπὸ ὕψει τὸν Ἀκουσίλαον, τὸν Φερεκύδην, τὸν Ἀσκληπιάδην, τὸν Διονύσιον καὶ ἄλλους⁶. Κατ' ἐξοχὴν ὁ Ἀπολλοδώρος ἠντλήσεν ἐκ τοῦ καλουμένου ἐπικοῦ κύκλου⁷. Ἡ γλῶσσα τοῦ συγγραφέως εἶναι ἀπλῆ, ἐνίοτε δὲ διὰ τὴν βραχυλογίαν σκοτεινὴ. Ὅπως οὐδέποτε τὸ βιβλίον εἶναι πολύτιμον

¹) Christ ἐν σελ. 645. ²) Τοὺς μυθογράφους ἐξέδωκεν ὁ μακαρίτης διδάσκαλός μου Westermann Braunschweig 1843. ³) Gräfenhan III, 366. ⁴) Ταύτην ἐξέδωκεν ὁ Westermann ἐν τοῖς μυθογράφοις 1-123. Παράβαλλ. Robert, De Apollodori bibliotheca, Berl. 1873. ⁵) Ὁρα Δόναλδς, ἐν τῇ μεταφράσει. Βαλέτια I, 488. ⁶) Christ ἐν σελ. 646. ⁷) Welcker, Der episch. Cycl. I, 92.

πρὸς περιληπτικὴν ἐπισκόπῃσιν τῶν ἀρχαίων μύθων, ὡς καὶ ὁ συντάξας τὸ παρὰ Φωτίῳ ἐπίγραμμα λέγει¹. Ἐν τοῖς χειρογράφοις καὶ ὑπὸ τοῦ μνημονευθέντος πατριάρχου ἡ Βιβλιοθήκη ἀποδίδεται τῷ Ἀπολλοδώρῳ, ἀλλ' ἐν τούτῳ μνημονεύονται τὰ Χρονικὰ τοῦ Κάστορος², ὅστις ἔζη ἐπὶ τοῦ Πομπηίου. Διὰ τοῦτο τινὲς εἰκάζουσιν, ὅτι ἡ Βιβλιοθήκη δὲν εἶναι ἔργον τοῦ Ἀπολλοδώρου, ἀλλ' ἐπιτομὴ τῶν γνησίων συγγραμμάτων τούτου, κατ' ἐξοχὴν ἐκ τοῦ περιεκτικοῦ συγγράμματος Περὶ θεῶν³. Ὑποτίθεται δ', ὅτι ἡ ἐπιτομὴ ἐγένετο ἐπὶ Ἀδριανοῦ ἢ ἐπὶ Ἀλεξάνδρου Σευήρου.

Ἐπὶ Ἀντωνίωνων ἔζη ὁ Ἀντώνιος Λιξεράλης, ὅστις συνέταξε συλλογὴν μυθολογικῶν διηγήσεων, ἣν ἐπέγραψε Μεταμορφώσεων συναγωγὴν⁴. Ὁ συγγραφεὺς εἶχεν ὑπὸ ὕψει τὰ Ἑτεροιοῦμενα τοῦ Νικάνδρου καὶ τὴν Ὄρνιθολογίαν τοῦ Βοίου. Παραπέμπει δὲ εἰς τὰς Μεταμορφώσεις τοῦ Διδυμάρχου⁵ καὶ εἰς τὰς Ἀλλοιώσεις τοῦ Ἀντιγόνου⁶.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΖ΄.

ΠΕΡΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ ΑΠΟ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ
ΜΕΧΡΙΣ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ

Ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ ἡ ἀνάγνωσις τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν καὶ συγγραφέων περιωρίσθη ἐν στενῷ κύκλῳ. Ἐκ μὲν τῶν δια-

¹) Ἐν βιβλ. 186 ἐν τέλει.

Αἰῶνος σπείρημα ἀφυσσάμενος ἀπ' ἐμεῖο
παιδείης, μύθους γνῶθι παλαιγενέας
μηδ' ἐς Ὀμηρεῖν σελίδ' ἔμβλεπε, μηδ' ἀλεγείην,
μὴ τραγικὴν Μοῦσαν, μηδὲ μελογραφίην,
μὴ κυκλίων ζήτει πολύθρονον σίχον· εἰς ἐμὲ δ' ἀθρῶν
εὐρήσεις ἐν ἐμοὶ πάνθ' ὅσα κόσμος ἔχει.

²) Ἐν βιβλ. II, 3, 1. ³) Clavier ἐν τῇ ἐκδόσ. 1805. ⁴) Ὅρα παρὰ Westermann Mythographi ἐν σελ. 200-238. Παράβαλλ. καὶ Eug. Odet, De Antonio Liberali, Bonn. Diss. 1886. ⁵) Ἐν κρηφ. 23. ⁶) Ἀντίοθι.

λόγων τοῦ Πλάτωνος σχεδὸν μόνον τρεῖς ἀνεγινώσκοντο, ὁ Γοργίας, ὁ Ἀλκιβιάδης καὶ ὁ Φαῖδρος, ἐκ δὲ τῶν τραγικῶν μόνον ὀλίγα δράματα τῶν τριῶν κορυφαίων. Οἱ ἀρχαιότεροι γραμματικοὶ δὲν ἀνεγινώσκοντο ἀκέραιοι, ἀλλ' ἐν ἐπιτομαῖς. Τὰ παλαιὰ σχόλια ἐπιτείνοντο ἢ ἐξεδίδοντο μετὰ ἐλαχίστων προσθηκῶν. Οὕτω τὰ τοῦ Σοφοκλέους σχόλια ἐξέδωκεν ὁ Σαλούστιος¹, τὰ τοῦ Εὐριπίδου ὁ Διονύσιος, τὰ τοῦ Θεοκρίτου ὁ Ἐρατοσθένης καὶ τὰ τοῦ Δημοσθένους ὁ Οὐλπιανός. Σπουδαιότερα ἦσαν τὰ λεξικά τὰ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην συνταχθέντα καὶ αἱ Χρηστομάθειαι.

Ἀμμόνιος ὁ Ἀλεξανδρεὺς διὰ τὴν καταδίωξιν τῶν ἐθνικῶν (κατὰ τὸ 389) κατέφυγεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐνθα ἐγένετο διδάσκαλος Σωκράτους τοῦ γράφαντος ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν². Τούτῳ ἀποδίδεται τὸ συνωνυμικὸν λεξικόν, ὅπερ ἐπιγράφεται *Περὶ ὁμοίων καὶ διαφορῶν λέξεων*. Σημειωτέον δ' ὅμως, ὅτι ἐκ τινων τεκμηρίων ὑπάρχουσιν οἱ νομίζοντες, ὅτι τὸ λεξικὸν συνέταξεν ὁ Ἐρέννιος Φίλων, ὁ δ' Ἀμμόνιος εἶναι μόνον διασκευαστὴς αὐτοῦ³.

Ὁ δὲ Ὡρίων ὁ ἐκ Θηβῶν τῆς Αἰγύπτου καταγόμενος⁴, ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὸ μέσον τοῦ πέμπτου αἰῶνος μ. Χ. διδάξας καὶ ἐν Καισαρείᾳ συνήθως μένων ἔγραψε καὶ ἄλλα μὲν συγγράμματα, ὡς *Συναγωγὴν γνωμῶν*, ἣν ἀνέθετο τῇ αυτοκρατορίᾳ Εὐδοκίᾳ, καὶ δὴ *Περὶ ἐτυμολογίας*. Τοῦ ἐτυμολογικοῦ τούτου λεξικοῦ διεσώθησαν μόνον λείψανα. Ὁ τοῦτο συντάξας εἶχεν ὑπ' ὄψει τὰς ἐτυμολογικὰς ἐρεῦνας πολλῶν ἀρχαιοτέρων, ὡς τοῦ Ἀπολλοδώρου, Ἡρακλείδου τοῦ Ποντικοῦ, τοῦ Ἡρωδιανοῦ τοῦ Ὡρου καὶ ἄλλων. Ἐν τοῖς ἔπειτα χρόνοις ὁ Ὡρος οὗτος συγχέεται πρὸς τὸν ἡμέτερον

1) Ἦτο μαθητὴς τοῦ Ἰαμβλίου καὶ Πυθαγόρους, Παράβαλλ. Christ ἐν σελίδ. 698. 2) Σωκράτ. ἐν ἐκκλησ. ἱστορ. V, 16. 3) Ὁρα Κορρ, De Ammonii aliorum distinctionibus synonymis, Königsberg 1883. Christ ἐν σελίδ. 700. 4) Σουῖδ· ἐν λ.

᾽Ωρίωνα, ἀλλ' εἶναι διάφορα πρόσωπα¹. Ὁ ᾽Ωρος λέγεται Ἀλεξανδρεὺς, ἀλλὰ θεωρεῖται Μιλήσιος γράψας Ἀύσεις προστάσεων τῶν Ἡρωδιανοῦ, Ὁρθογραφίαν, Ἑθνικὰ² καὶ ἄλλα. Ὅπως δὴ ποτε τὸ ἐτυμολογικὸν λεξικὸν τοῦ ᾽Ωρίωνος ἐγένετο βάσις πολλῶν τοιούτων ἔργων συνταχθέντων κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα, ὥς ἔσται λόγος ἐν τοῖς ἔπειτα.

Πολυτιμώτατον λεξικὸν ἔγραψεν Ἡσύχιος ὁ Ἀλεξανδρεὺς, ὅστις κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἔζη ἐν τῷ πέμπτῳ αἰῶνι μ. Χ. Τοῦτο ἐπιγραφόμενον Λεξικὸν Ἡσυχίου διετηρήθη ἐν ἐνὶ μόνῳ χειρογράφῳ³. Ἐπειδὴ δὲ τοῦτο εἶναι μεστὸν ἁμαρτημάτων, παρέχει πολλὰ πράγματα τοῖς κριτικοῖς. Τοῦ λεξικοῦ προτάσσεται ἐπιστολὴ πρὸς τὸν φίλον τοῦ συγγραφέως Εὐλόγιον, ᾧ ἀνατίθεται τὸ ἔργον. Ἐν ταύτῃ ὀνομάζει τὰς πηγάς, ἐξ ὧν ἠντλήσῃ πρὸς σύνταξιν τοῦ λεξικοῦ⁴. Κατ' ἐξοχὴν ὥς βάσις αὐτοῦ ἐχρησίμευσεν ἡ συλλογὴ τοῦ Διογενιανοῦ ἢ Διογενειανοῦ, ἣν εἶχεν ἐπιγράψει Περιεργοπένητας, δηλ. λεξικὸν χρήσιμον τοῖς περιέργοις πένησι μαθηταῖς⁵. Εἶναι δὲ ζήτημα, ἂν ἡ συλλογὴ τοῦ Διογενιανοῦ ἦτο αὐτοτελὲς ἔργον ἢ ἐπιτομὴ τοῦ συγγράμματος τοῦ Παμφίλου, περὶ οὗ εἴρηται ἐν τοῖς ἔμπροσθεν. Ὁ Ἡσύχιος θεωρεῖται ἐθνικὸς καὶ ὅμως πολλαὶ προσθήκαι ἐλήφθησαν ἐκ τῆς Ἀγίας γραφῆς. Τοῦτο ἐξηγεῖται ἐκ τῆς ὑποθέσεως, ὅτι τὸ λεξικὸν ἔπαθε πολλὰς μεταβολὰς ἐν τοῖς ἔπειτα χρόνοις ὑπὸ Χριστιανοῦ γραμματικοῦ. Μεγάλην ἀξίαν ἔχει τὸ λεξικὸν τοῦ Ἡσυχίου διὰ τὰς ἐν αὐτῷ διατηρηθείσας

¹) Ὁρα Ritschl, Opuscula I, 582-673. Christ ἐν σελίδ. 701. ²) Ὁρα Σουτδ. ἐν λ. ³) Nicolai II, 397. ⁴) Ἐν ἀρχῇ τοῦ λεξικοῦ "Ὁν γὰρ ὀκνήσω μετὰ παρηγοίας εἰπεῖν, ὅτι τῶν Ἀριστάρχου καὶ Ἀπίωνος καὶ Ἡλιοδώρου λέξεων εὐπορήσας, καὶ τὰ βιβλία προσθεῖς Διογενιανοῦ, ὃ πρῶτον καὶ μέγιστον ὑπάρχει πλεονέκτημα, ταῦτα δ' αὐτὸς ἰδίᾳ χειρὶ γράφων ἐγὼ, μετὰ πάσης ὀρθότητος καὶ ἀκριβοσιάνης γραφῆς...". Παράβαλλ. Hugo Weber, De Hesychii ad Eulogium epistola, Weimar 1865. ⁵) Ὁρα Ἀσώπ ἐν σελίδ. 163 καὶ Untersuchungen über das Lexikon des Hesychius, Phil. Suppl. III, 449-625.

γραφὰς τῶν ἀρχαίων ποιητῶν καὶ διὰ τὰς γλώσσας, αἵτινες πολλὴν συμβάλλονται πρὸς μελέτην τῶν ἐλληνικῶν διαλέκτων.

Ἐπειδὴ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην οἱ ἀναγνώσται δὲν εἶχον τὴν μακροθυμίαν, ὅπως ἀναγινώσκωσι πολυτίμους συγγραφεῖς, ἐνόμιζον ἱκανὴν τὴν ἀνάγνωσιν Ἐκλογῶν, Ἀνθολογιῶν καὶ Χρηστομαθειῶν. Διογένης ὁ Λαέρτιος¹ ἐν τινι Χειρογράφῳ τοῦ Πλάτωνος εὔρε το σημεῖον ·Χ· περιεστιγμένον. Τοῦτο δηλοῖ τὸ χρηστὸν ἢ χρησίμον καὶ ὁ ἀναγνώστης εἶχε σημειώσει αὐτό, ὅπως παραλάβῃ τὸ οὕτω σεσημειωμένον χωρίον πρὸς σύνταξιν Χρηστομαθείας. Τοιαύτην εἶχε συντάξει ὁ Πρόκλος, περὶ οὗ ὑπάρχει ἀμφισβήτησις. Πρῶτερον ἐπιστεύετο, ὅτι ὁ ἡμέτερος εἶναι ὁ αὐτὸς τῷ Νεοπλατωνικῷ Πρόκλῳ². Καὶ ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς καὶ ὁ Σουΐδας ταυτίζουσι τοὺς δύο τούτους Πρόκλους, ὅπερ καὶ ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ποιεῖ καὶ ὁ διαπρεπὴς καθηγητὴς Wilamowitz³. Ἄλλ' ἀπὸ τοῦ Welcker⁴ ὑπάρχουσι πολλοὶ οἱ ἀμφισβῆλλοντες περὶ τῆς ταυτότητος. Ἐκ τῶν δύο πρώτων βιβλίων του πολυτίμου τούτου συγγράμματος διετηρήθησαν ἐκλογαὶ παρὰ Φωτίῳ⁵, ἐν οἷς πραγματεύεται ὁ συγγραφεὺς περὶ τῶν διαφόρων εἰδῶν τοῦ λόγου, περὶ τοῦ ἔπους, περὶ τῆς ἐλεγείας, περὶ τοῦ ἰάμβου καὶ περὶ τῶν διαφόρων εἰδῶν τῆς μελικῆς ποιήσεως.

Ἐνταῦθα ἀνήκουσι καὶ αἱ Ἐκλογαὶ διαφόροι Σωπάτρου τοῦ σοφιστοῦ, ὅστις κατήγετο ἐξ Ἀπαμείας ἢ Ἀλεξανδρείας. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο συνίστατο ἐκ δώδεκα βιβλίων, ἅπερ ὁ συλλογεὺς συνέταξεν ἐκ πολλῶν συγγραμμάτων ἀντλήσας τὴν ὕλην. Περίληψιν τοῦ συγγράμματος διέσωσεν ἡμῖν ὁ Φώτιος⁶. Ὁρᾷτο δ' ὁ συγγραφεὺς ἐκ θεῶν λαζῶν ἐπ' ὄρει

¹) Ἐν βιβλ. III, 65 "·Χ· περιεστιγμένον πρὸς τὰς ἐκλογὰς καὶ καλλιγραφίας", Παράβ. Christ ἐν σελίδ. 705. ²) Ὅρα ἐν σελίδ. 724 τῶν ἔμπροσθεν. ³) Ἐν Phil. Untersuchung. VII, 330. ⁴) Der epische Cycles I, ἐν ἀρχῇ. ⁵) Ἐν Βιβλ. 239 ⁶) Ἀντόθι 161.

κατ' ἐξοχὴν Ἀπολλοδώρου τοῦ Ἀθηναίου τὸ *Περὶ θεῶν σύγγραμμα*. Ἐν τοῖς ἐπομένοις βιβλίοις ἐπραγματεύετο ὁ Σώπας πρὸς τὰ τῆς μουσικῆς καὶ θεατρικῆς ἱστορίας. Ὁ δὲ Ἑλλάδιος, ὅστις θεωρεῖται διάφορος τοῦ λεξικογράφου, ἔγραψε *Χρησιμότητα* συνισταμένην ἐκ τεσσάρων βιβλίων. Ταύτης ἐπιτομὴν διετήρησεν ἡμῖν ὁ Φώτιος¹.

Ἰωάννης δ' ὁ Στοιβαῖος ἔσχε τὸ ἐπίθετο ἐκ *Στόρων*, ἦτις ἦτο πόλις τῆς Μακεδονίας². Περὶ τῶν χρόνων, καθ' οὓς ἔζη, οὐδὲν γινώσκεται. Εἰκάζουσι δ' ὅμως, ὅτι ἦτο σύγχρονος τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Φαίνεται παράδοξον, ὅτι, ἐν ᾧ ὀνομάζεται Ἰωάννης, εἶναι ἐθνικός. Ἰσως τὸ ὄνομα εἶχε δοθῇ ὑπὸ τῶν γονέων τοῦ συλλογέως³. Ὁ Στοιβαῖος συνέταξεν Ἀνθολόγιον συνιστάμενον ἐκ τεσσάρων βιβλίων, ἅπερ ἦσαν διηρημένα εἰς δύο τεύχη. Ἡ διαίρεσις αὕτη συνεβάλετο, ἵνα κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἡ συλλογὴ θεωρηθῇ ὡς δύο συγγράμματα, ὧν τὸ μὲν ὀνομάσθῃ *Ἐκλογαί*, τὸ δὲ Ἀνθολόγιον⁴. Ὁ τοιοῦτος ὅμως χωρισμὸς εἶναι ἀνθαίρετος. Τὸ Ἀνθολόγιον ὁ Στοιβαῖος συνέταξε χάριν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Σεπτιμίου, ὡς λέγει ὁ Φώτιος⁵. Πρὸς σύνταξιν δ' αὐτοῦ εἶχεν ὅπ' ὄψει πλείονας τῶν πεντακοσίων ποιητῶν καὶ καταλογάδην γραφάντων. Τῇ ἀληθείᾳ διεγείρει τὸν θαυμασμὸν ἡ πολυαναγνωσία τοῦ ἀνδρός, ἀλλ' εἰκάζεται, ὅτι πολλὰ ἔλαβεν ἐξ ἀρχαιοτέρων συλλογῶν. Ὅπως

¹) Αὐτόθι 279. Παράβαλλ. Christ ἐν σελίδ 707. ²) Nicolai III, 309. ³) Δόναλδ. II, 434. ⁴) Christ ἐν σελίδ, 707. ⁵) Ἐν βιβλ. 167. "Ἀνεγνώσθη Ἰωάννου Στοιβαίου ἐκλογῶν, ἀποφθεγμάτων, ὑποθηκῶν, βιβλία τέσσαρα ἐν τεύχεσι δυοῖ. Προσφωνεῖ δὲ ταῦτα, δι' ὃν καὶ τὴν συνάθροισιν φιλοπονήσαι λέγει, Σεπτιμίῳ ἰδίῳ υἱῷ. Ἡ δὲ συναγωγὴ αὐτῷ ἐκ τῶν ποιητῶν καὶ ἡρώδων καὶ τῶν κατὰ τὰς πολιτείας λαμπρῶς βεβιωκότων ἐγένετο, ὧν (ὡς καὶ αὐτὸς φησι) τῶν μὲν τὰς ἐκλογὰς τῶν δὲ τὰ ἀποφθεγμάτων καὶ τινῶν ὑποθήκας συλλεξάμενος, ἐπὶ τῷ ζυθμίῳ καὶ βελτιῶσαι τῷ παιδί τὴν φύσιν, ἀμαυρότερον ἔχουσαν πρὸς τὴν τῶν ἀναγνωσμάτων μνήμην, στείλειεν".

δήποτε τὸ Ἀνθολόγιον εἶναι πολύτιμον, διότι διετήρησεν ἡμῖν πλεῖστα ἀποσπάσματα ἀπολεσθέντων συγγραφέων. Ἀλλ' εἶναι λυπηρόν, ὅτι τὸ σύγγραμμα δὲν περιῆλθεν ἡμῖν ἀκέραιον οὐδ' ἀλύμαντον. Οὕτω τὰ δύο πρῶτα βιβλία παρεδόθησαν ἡκρωτηριασμένα καὶ δὴ λείπει ἡ εἰσαγωγή, ἐν ᾗ κατὰ τὸν Φώτιον ὑπῆρχεν ἔπαινος τῆς φιλοσοφίας καὶ ἱστορικὸν δοκίμιον περὶ τῶν φιλοσοφικῶν αἰρέσεων. Ἐνταῦθα ὑπῆρχον καὶ γινώμαι τῶν φιλοσόφων περὶ γεωμετρίας καὶ μουσικῆς καὶ ἀριθμητικῆς. Πρὸς δὲ παρατηρήθη, ὅτι, ἐν ᾧ κατὰ τὸν Φώτιον¹ τὸ μὲν τρίτον βιβλίον περιεῖχε 42 κεφάλαια, τὸ δὲ τέταρτον 58, νῦν τὰ δύο ὁμοῦ περιλαμβάνουσιν 126. Εἰκάζεται, ὅτι ταῦτα ἐπολλασιασθήσαν δι' ὑποδιαίρέσεως².

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἐγένοντο καὶ ἄλλαι συναγωγαί, ὡς τὰ Ἀποφθέγματα βασιλέων καὶ στρατηγῶν, ἅτινα φέρονται ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Πλουτάρχου. Κατὰ τὸν πέμπτον αἰῶνα ὁ γραμματικὸς Ὁρίων χάριν τῆς αὐτοκρατείας Εὐδοκίας συνέταξεν Ἀνθολόγιον γνωμῶν³. Περὶ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἐγένετο καὶ ἡ συλλογὴ τῶν Ἀστειῶν⁴, ἥτις ἀποδίδεται τῷ Ἱεροκλεῖ καὶ Φιλαργίῳ. Ὁ Ἱεροκλῆς οὗτος εἶναι γραμματικὸς καὶ διάφορος τοῦ φιλοσόφου, οὗ τὴν φιλοσοφίαν ὁ ἡμέτερος Κοραῆς ὠνόμασεν ὑποχονδριακὴν⁵.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΗ΄

ΠΕΡΙ ΠΟΛΥΤΙΣΤΟΡΩΝ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΑΣΤΩΝ
ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΩΝ.

Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ διέπρεψαν μεγάλοι κριτικοί, γραμματι-

¹) Αὐτόθι. ²) Ἀρίστη ἔκδοσις εἶναι ἡ τοῦ C. Wachsmuth καὶ O. Hense, Berol. 1884. ³) Εὔρηται ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Στοβαίου ὑπὸ Meineke IV, 249-66. ⁴) Ἐξεδόθησαν ὑπὸ Boissonade, Paris 1848 καὶ ὑπὸ Eberhard, Berol. 1869. ⁵) Ὁρα Α. Θερεϊαν. Ἀδαμ. Κορ. II, 177.

καὶ καὶ ἐρμηνευταί, οἷος Ἀριστοφάνης ὁ Βυζάντιος καὶ Ἀρίσταρχος ὁ Σαμόθραξ, ἀλλὰ καὶ οἱ Πτολεμαῖοι ἦσαν φιλόμουσοι καὶ πλοῦσοιαι βιβλιοθήκαι τὰς φιλολογικὰς μελέτας διηλεκόντων. Ἄλλ' ἐν Βυζαντίῳ οἱ φιλολογικοὶ ὄροι ἦσαν δυσμενέστεροι καὶ τὰ πλεῖστα συγγράμματα ἢ ἐκάησαν ἢ ὑπὸ σιγῶν ἐφθάθησαν. Ἀπὸ τοῦ ἐννάτου ἤδη αἰῶνος μ. Χ. ἐν πολλοῖς εἶδεσι τῶν γραμμάτων οἱ Βυζαντινοὶ ὀλίγον πλεονα ἡμῶν ἐκ τῶν συγγραμμάτων τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος εἶχον. Ἀπὸ δὲ τοῦ δεκάτου αἰῶνος αἱ ἐγκυκλοπαιδεῖαι Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου συνεβάλλοντο πρὸς φθορὰν πολλῶν ἱστορικῶν, οἵτινες δὲν ἀνεγνωσκοντο ἐν τῷ πρωτοτύπῳ διότι τούτους ἀντικατέστησαν τὰ ἀποσπάσματα τῶν ἐγκυκλοπαιδειῶν. Κατ' ἐξοχὴν ἐν τῇ ἀλώσει τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων τῇ γενομένῃ τῷ 1204 πολλὰ πολύτιμα συγγράμματα ἐξηφανίσθησαν, ὑπολογίζεται δ' ὅτι ἡ φθορὰ ἦτο μείζων ἢ ἐπὶ τῆς ἀλώσεως τῶν Τούρκων¹. Διότι τότε ἤρξαντο οἱ μὲν Ἕλληνες θεωροῦντες τὰ χειρόγραφα ὡς πολύτιμα κειμήλια, οἱ δὲ Τούρκοι ἀντὶ χρημάτων ταῦτα πωλοῦντες². Ἐφ' ὅσον τὰ Ἕλληνικὰ συγγράμματα ἡλατιοῦντο, ἐπὶ τοσοῦτον οἱ πυρσοὶ τοῦ πολιτισμοῦ ἐσβέννυντο καὶ βαθὺν σκότος ἐπὶ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους διεσκεδάννυντο. Κατ' ἐξοχὴν ὁ ἔσδομος καὶ ὁ ὄγδοος αἰὼν εἶναι οἱ ζοφερώτατοι.

Διὰ τοῦτο διεγείρει τὴν ἐκπληξιν πάντων ἡ ἐμφάνις τοῦ πατριάρχου Φωτίου, ὅστις γεννηθεὶς κατὰ τὴν ἀποδοὺν τοῦ βαρβαρικοῦ σκότους παρεσκεύασε τὸ φῶς τῆς ἀναγεννήσεως. Ὁ σοφὸς ἀνὴρ ἀνῆκεν εἰς ἐπιφανῆ οἶκον, διότι ἦτο ἀνε-

¹) Ὁρα Krumbacher ἐν σελίδ. 219. ²) Δούκας ἐν κεφ. 42 «Τὰς δὲ βίβλους ἀπάσας, ὑπὲρ ἀριθμὸν ὑπερβαίνουσας, ταῖς ἀμάξαις φορηγώσαντες ὑπανταχοῦ ἐν τῇ ἀνατολῇ καὶ δύσει διέσπειραν, δι' ἐνὸς νομίσματος δέκα βίβλοι ἐπιπράσκοντο, Ἀριστοτελικοί, Πλατωνικοί, Θεολογικοί καὶ ἄλλο πᾶν εἶδος βίβλων· εὐαγγέλια μετὰ κόσμον παντοῖον ὑπὲρ μέτρον, ἀνασπῶντες τὸν χρυσὸν καὶ τὸν ἄργυρον, ἅλλ' ἐπώλουν, ἅλλ' ἐρριπτον».

ψιὸς τοῦ πατριάρχου Ταρσίου, συγγενὴς τοῦ αὐτοκρατορικοῦ οἴκου καὶ υἱὸς τοῦ σπαθαρίου Σεργίου¹. Γεννηθεὶς κατὰ τὸ 820 μ.Χ. ἐν Κωνσταντινουπόλει ἔτυχεν ἐπιμεμελημένης ἀνατροφῆς καὶ παιδείας, εἰ καὶ οὐδὲν περὶ τῶν διδασκάλων αὐτοῦ ἀκούομεν. Ὁ πατὴρ ἀπώλεσε μὲν καὶ ἀξιώματα καὶ μέγα μέρος τῆς περιουσίας κατὰ τὰς ἐριδας τῶν εἰκονομάχων, ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἐκώλυσε τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ νέου, ὅστις διεκρίνετο κατὰ τὴν ἔσοχον εὐφυΐαν. Διὰ τὰς ἀρετὰς ταύτας ἐγένετο πρῶτοσπαθᾶριος καὶ πρωτοασηκρητὴς.

Ὅτε δὲ ὁ πατριάρχης Ἰγνάτιος ὕβρισε τὸν Καίσαρα Βάρδα καὶ ἐκήρυξεν αὐτὸν ἀνάξιον τῶν ἀχράντων μυστηρίων, καθήρεθῃ ὑπὸ τοῦ ὕβρισθέντος καὶ ὁ Φώτιος ἄκων ἐξελέγη ἐν ἔτει 857 πατριάρχης, ὅστις τέως οὐδὲν ἐκκλησιαστικὸν ἀξίωμα εἶχεν². Ἀλλ' ἐν ἑξ ἡμέραις ἔλαβε πάντα, ἀπὸ τοῦ μοναχοῦ μέχρι τοῦ πατριάρχου. Τὴν καθάρεισιν τοῦ Ἰγνατίου καὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Φωτίου ἐκήρυξαν οἱ ἐπίτροποι τοῦ Πάπα. Ἐπειδὴ δ' ὁ Ἰγνάτιος δὲν ἔλαβε τὴν Ἰλλυρίαν, ὡς ἤλπιζε, συνήγαγε σύνοδον πολλῶν ἐπισκόπων τῆς δύσεως καὶ ἀνεθεμάτισε τὸν Φώτιον³. Οὗτος δι' ἐγκυκλίου ἐπιστολῆς ἀνήγγειλε τοῖς λαοῖς τῆς Ἀνατολῆς τὰ ἔργα τοῦ Πάπα καὶ ἐπειράθη, ὅπως ἐλέγξῃ

¹) Τὸν βίον τοῦ μεγάλου τούτου ἀνδρὸς καὶ ἄλλοι οὐνεὶς καὶ ἡμέτεροι συνέγραψαν, ὡς ὁ I. Hergenröther, Photius, Patriarch von Konstantinopel ἐν τρισὶ τόμοις, Regensburg 1867-69. A. Pichler, Geschichte der Kirchlichen Trennung zwischen Orient und Occident, ἐν δυοὶ τόμοις, München 1864-65. Σοφοκλῆς Κ. Οἰκονόμος ἐν τῇ ἐκδόσει τῶν Ἀμφιλοχίων, Ἀθήνησι 1858. Ἡλίας Τανταλίδης ἐν τοῖς Παπιστικαῖς ἐλέγχοις (ἐν Κωνστ 1864). Περὶ Φωτίου ἐπιδραμεύθη καὶ ὁ μακαρίτης φίλος μου Δημητράκοπουλος, ἐν τῇ συγγραφῇ Ἱστορία τοῦ σχίσματος τῆς Λατινικῆς ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς ὀρθοδόξου Ἑλληνικῆς, ἐν Λειψίᾳ 1867, ὁ κ. Ἀναστάσιος Δ. Κυριακὸς ἐν τῷ Ἀθηναίῳ, τόμ. III (1874), 135-163 καὶ ὁ Π. Α. Ζάνος, Φώτιος ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1864. ²) Ὁρα Σοφοκλ. τὸν ἐξ Οἰκονόμων ἐν τοῖς Ἀμφιλοχίοις ια'. ³) Φιλάρετ. ἐν τομ. III, 422 καὶ Κ. Παπαρρηγόπ. ἐν τόμ. III, 746.

τὰ τῆς πίστεως αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δ' ὁ Φώτιος δὲν ἐπέτρεψε Βασιλεῖω τῷ Μακεδόνι, ὅπως κοινωνήσῃ τῶν ἀχράντων μυστηρίων ὡς φρονεῦσαντι τὸν ἐνεργέτην αὐτοῦ, τὸν αυτοκράτορα Μιχαὴλ, ἐξωρίσθη ὑπὸ τούτου. Ἀλλ' αὐτὸς οὗτος μεταμεληθεὶς ἐκάλεσεν αὐτὸν διδάσκαλον τῶν παιδῶν αὐτοῦ καὶ τοῦ Ἰγνατίου θανόντος ἀνέβη πάλιν τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τὸ 877 καὶ διόκησε τὰ τῆς ἐκκλησίας μέχρι τοῦ 886, ὅτε καθηρέθη ὑπὸ τοῦ Λέοντος, οὗ διδάσκαλος ἐγένετο. Πρὸς τοῦτο συνεβόλοντο αἱ ἐνέργειαι τῶν ὑπηρετῶν τοῦ Πάπα. Κατὰ δὲ τὸ 891 ἐτελεύτησεν ἐν τινι μονῇ, ἐν ᾗ εἶχεν ἐγκλείσει αὐτὸν ὁ ἀγνώμων μαθητής.

Ἐπειδὴ ὑπὸ τοῦ Φωτίου ἐτέθησαν αἱ βάσεις τοῦ σχίσματος, παρὰ τοῖς θεολόγοις ὑπάρχουσι πολλαὶ ἔριδες περὶ τοῦ ἀνδρός. Οἱ μὲν Λατῖνοι πειρῶνται, ὅπως ἐλέγξωσι τὸν Ἕλληνα πατριάρχη, οἱ δ' Ἕλληνες θεολόγοι ἐξαίρουσι τὰς ἀρετὰς τοῦ ἀνδρός καὶ τὴν σπουδαιότητα τοῦ σχίσματος. Πρὸ τριῶν περίπου δεκαετηρίδων ὁ καρδινάλιος J. Hergenrother ἐδημοσίευσεν τρίτομον σύγγραμμα, ἀλλὰ δὲν ἔκρινεν¹ ἀπαθῶς περὶ τοῦ μεγάλου τούτου ζητήματος. Ἐπειδὴ δὲ τοῦτο εἶναι θεολογικόν, δὲν ἀνήκει τῇ γραμματολογίᾳ καὶ ἡμεῖς ἀπέχομεν πάσης κρίσεως. Ἀλλὰ καὶ ὑπ' ἐκείνων, οἵτινες ἐλέγχουσι τὰ τοῦ σχίσματος, ὁ Φώτιος τιμᾶται καὶ διὰ τὸ ἦθος καὶ διὰ τὴν ἑξοχὸν παιδείαν². Ἐν τοῖς γράμμασιν εἶναι ὁ πρῶτος ἄνθρωπος τοῦ αἰῶνος δυνάμενος νὰ ἀμυλλᾷται πρὸς σοφοὺς ἄνδρας ἐκκλησιέων χρόνων. Ὡς θέμενος δὲ τὰς βάσεις τοῦ σχίσματος (τοῦτο ἐγένετο ἐπὶ Κηρουλλαρίου κατὰ τὸ 1054 μ. Χ.) ἀνήκει εἰς τὴν παγκό-

¹) Ἄγγλος τις ἐπικριτὴς εἶπεν· "Ἡ ἱστορία αὕτη τοῦ Φωτίου τοσοῦτον εἶσιν ἀξιόπιστος, ὅσον ἔμελλεν εἶναι καὶ ἡ τοῦ Γαριβάλδου, εἰποῖτε συνεγράφειτο ὑπὸ τοῦ Πάπα." Οὐα Βαλέτιαν ἐν Ἱστορ. Αὐαλδσ. II. ἐν σσμ. τῆς σελίδ. 487. ²) Krumbacher ἐν σελίδ. 223. Βεβαίως ὑβρισταὶ ὑπάρχουσι πολλοί, ἀλλὰ δὲν πρόκειται περὶ αὐτῶν. Οὐα Σ. ἐξ Οἰκονόμ. ἐν Ἀμφιλοχ. ἐν σελίδ. β'.

σμον Ιστορίαν. Ὁ Φώτιος δὲν ἐγίνωσκεν οὔτε λατινικά οὔτε Ἑβραϊκά, ὡς συνήθως οἱ Βυζαντινοί, ἀλλὰ τὴν Ἑλληνικὴν ὅσον οἷόν τε καλῶς καὶ εἶχε παντοιεῖς γνώσεις¹. Προετίμα δὲ τὸν Ἀριστοτέλη τοῦ Πλάτωνος καὶ ἠκολούθει τῷ Πορφύρῳ, τῷ Ἀμμωνίῳ καὶ Ἰωάννῃ τῷ Δαμασκηνῷ. Οὐ μόνον δ' αὐτὸς ἦτο φιλομαθέστατος, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἄλλοις ἤθελε νὰ μεταδώσῃ τῆς ἑαυτοῦ σοφίας. Διὰ τοῦτο τὸν οἶκον αὐτοῦ ἀνέδειξεν ἰδιωτικὴν Ἀκαδήμειαν, εἰς ἣν νέοι φιλομαθεῖς πανταχόθεν συρρέοντες ἠσυχολοῦντο περὶ παντοῦ τῆς ἐπιστήμης εἶδη².

Ὁ Φώτιος συνέταξε πλεῖστα θεολογικὰ καὶ φιλολογικὰ συγγράμματα, ἐν οἷς πολυθρόγητος εἶναι ἡ Βιβλιοθήκη ἢ ἡ Μυριόβιβλος, ἐφ' ἧς φέρεται ἡ ἐπιγραφὴ Ἀπογραφὴ καὶ συναριθμήσεις τῶν ἀνεγνωσμένων ἡμῖν βιβλίων, ὧν εἰς κεφαλαιώδη διάγνωσιν ὁ ἡγαπημένος ἡμῶν ἀδελφὸς Ταράσιος ἐξητήσατο· ἔστι δὲ ταῦτα εἴκοσι δεόντων ἐφ' ἐνὶ τριακόσια. Τῆς Βιβλιοθήκης προτάσσεται ἐπιστολὴ πρὸς τὸν ἀδελφὸν Ταράσιον, ὅστις ᾗτησε περὶ ληψιν τῶν ἀναγνωσθέντων βιβλίων κατὰ τὴν ἀπουσίαν αὐτοῦ. Τὸ

¹ Νικητ. ἐν βίῳ Ἰγνατ. σελ. 877 "Γραμματικῆς μὲν γὰρ καὶ ποιήσεως, ἱστορικῆς τε καὶ φιλοσοφίας, καὶ δὴ καὶ λατρικῆς, καὶ πάσης, δλίγον δεῖν, ἐπιστήμης τῶν θύραθεν τοσοῦτον αὐτῷ τὸ περιττόν, ὥς μὴ μόνον, σχεδὸν φάναι, τῶν κατὰ τὴν αὐτοῦ γενεάν πάντων διενεγκεῖν, ᾗδ' ἡ δὲ καὶ πρὸς τοὺς παλαιούς αὐτὸν διαμιλλᾶσθαι. Πάντα γὰρ συνέτριχον ἐπ' αὐτῷ, ἢ ἐπιτηδεύτης τῆς φύσεως, ἢ σπουδῆς, ὁ πλοῦτος, δι' ὃ καὶ βίβλος ἐπ' αὐτὸν ἔρρει πάσα, πλέον δὲ ταύτης ὁ τῆς δόξης ἔρως, δι' ὃν αὐτῷ καὶ νύκτες ἀπύπνοι, περὶ τὴν ἀνάγνωσιν ἐμμελῶς ἐσχολακόντι...". ² Φώτ. ἐν ἐπιστολ. ἀπολογητ. πρὸς τὸν πάπ. Νικόλ παρὰ Ἰαγέρῳ ἐν σελ. 441 «Οἴκοι μὲν μένουσι ἢ χαρίεσσα τῶν ἡδονῶν περιεπλέκετο τέρερις, τῶν μαρνανόντων ὀρῶντι τὸν πόνον, τὴν σπουδὴν τῶν ἐπερωτιῶντων, τὴν τριβὴν τῶν προσδιαλεγόμενων, δι' ὧν ἢ πρὸς τὰ ὅλιστα παράγειν καταρτίζεται γνώμη, τῶν ταῖς μαθηματικαῖς σχολαῖς λεπτινομένων τὴν διάνοιαν, τῶν ταῖς λογικαῖς μεθόδοις ἰκνευόντων τὸ ἀληθές, τῶν τοῖς θεοῖς λογίοις ἰθυνομένων τὸν νοῦν πρὸς εὐσέβειαν, ὃ τῶν ἄλλων ἀπάντων ὑπάρχει πόνων ὁ καρπός. Τοιοῦτος γὰρ χορὸς τῆς ἐμῆς οἰκίας ἦν ὁ χορὸς».

σύγγραμμα τοῦτο εἶναι πολύτιμον, διότι περιέχει εἰδήσεις, κρίσεις καὶ ἀποσπάσματα πλείστων ἔργων, ἅπερ ἀπώλοντο¹. Τὰ πλείστα τῶν κρινομένων συγγραμμάτων ἔχουσιν ὑπόθεσιν ἐκκλησιαστικὴν, ἀλλ' οὐχ ἥτιον καὶ ἐκ τῆς θύραθεν σοφίας πολλοὶ συγγραφεῖς κρίνονται. Σημειωτέον δ' ὅμως, ὅτι καὶ οἱ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς ἐξετάζονται μᾶλλον φιλολογικῶς. Τοῦτο δὲ γίνεται ἄνευ τάξεως καὶ μεθόδου τινός, ἀλλ' ὥς ἀνεγινώσκοντο ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου.² Ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ ὑπάρχουσιν εἰδήσεις περὶ γραμματικῶν, δητόρων, ιστορικῶν, φυσιολόγων, ἱατρῶν καὶ ἄλλων, ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν πολλὰ λέγονται περὶ ιστορικῶν. Κρίνει δ' ὁ Φώτιος τοὺς συγγραφεῖς οὐ μόνον κατὰ τὴν ὑπόθεσιν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν γλῶσσαν. Ἡ δξότης τῆς διανοίας αὐτοῦ διεγείρει τὸν ἔπαινον οὐ μόνον παρὰ τοῖς θαυμασταῖς, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς ἐπικριταῖς αὐτοῦ.

Ὑπὸ τοῦ πατριάρχου συνετάχθη καὶ λεξικόν, ὅπερ τὸ κατ' ἀρχὰς ἴσως ἐπεγράφετο Λέξεων συναγωγή. Ἡ ἐπιγραφὴ ὅμως ἐπεξετάθη οὕτως· Φωτίου τοῦ ἀγιωτάτου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως λέξεων συναγωγή, αἱ μᾶλλον τῶν ἄλλων ῥήτορσι καὶ λογογράφοις ἀνήκουσιν εἰς χρεῖαν. Προσπεφώνηται δὲ Θωμᾷ πρωτοσπαθαρίῳ καὶ ἄρχοντι τοῦ Λυκοστομίου, οἰκείῳ μαθητῇ. Πότε ὁ Φώτιος συνέταξε τὸ λεξικόν τοῦτο, δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστόν· διότι τινὲς ἔκ τινος φράσεως τῶν Ἀμφιλοχίων² νομίζουσιν, ὅτι ἡ σύνταξις ἐγένετο κατὰ τὴν ρεανικὴν ἡλικίαν αὐτοῦ, ἀλλ' ὁ διαπρεπὴς Krumbacher³ ἔχει τὴν γνώμην, ὅτι τὴν Συναγωγὴν τῶν λέξεων πρέπει νὰ θέσωμεν μετὰ τὴν συγγραφὴν τῆς Βιβλιοθήκης. Ὅπωσδήποτε τὸ ἔργον εἶναι πολύτιμον, διότι ὁ συντάκτης εἶχεν ὑπ' ὄψει λεξικά, ἅπερ ἀπώ-

¹) Ora Hergenröther ἐν τόμ. III σελίδ. 13 τοῦ μνημονευθέντος συγγράμματος. ²) Ἐν 21 κεφ. I "οἱ δὲ καὶ ἡμῖν ἐπαράχθη τὴν τῶν μερικών ἡλικίαν, ὥς καὶ αὐτὸς οἶσθα, παραλλάττονται". ³) Ἐν σελίδ. 227.

λογο¹⁾, ὡς τὸ τοῦ Ἑλλαδίου τοῦ Ἀλεξανδρέως, τὸ τοῦ Αἰογενιανοῦ, τὰ γλωσσάρια καὶ λεξικά τοῦ Ἰουλιανοῦ, Φιλοστράτου τοῦ Τυρίου, τοῦ Πανσανίου καὶ ἄλλων. Ὁ σκοπὸς τοῦ λεξικοῦ δὲν εἶναι ἐπιστημονικός, ἀλλὰ πρακτικός· διότι ὁ συγγραφεὺς προϋτίθετο, ὅπως διευκολύνῃ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν κλασικῶν συγγραφέων. Βραδύτερον εἶχεν ὑπ' ὄψει τοῦτο ὁ γράψας τὸ Μέγα ἐτυμολογικὸν καὶ ὁ Σουΐδας. Τὸ λεξικὸν τοῦ Φωτίου περιῆλθεν μὲν εἰς ἡμᾶς, ἀλλὰ μετὰ πολλῶν χασμάτων.

Πλὴν τῶν φιλολογικῶν τούτων ἔργων ὁ Φώτιος συνένταξε πλεῖστα θεολογικά, ἐν οἷς διαπρέπουσι τὰ Ἀμφιλόχεια, ἅπερ ἐξέδωκε Σοφοκλῆς ὁ υἱὸς τοῦ μεγάλου Οἰκονόμου μετὰ πολλῶν προλεγομένων. Ὀνομάζεται δὲ οὕτω, διότι τὰ ζητήματα, ἅπερ εἶναι περὶ τὰ τριακόσια, ἀπευθύνει πρὸς Ἀμφιλόχιον τὸν Μητροπολίτην Κυζίκου. Πρὸς δὲ ἔγραψεν Ἐπιστολάς, Ἐπιτομὴν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τοῦ Φιλοστοργίου, Κατὰ Μανιχαίων λόγους τέσσαρας, Περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος καὶ ἄλλα. Ἀλλ' ἡ ἀνάλυσις τούτων εἶναι ἀλλότριον τοῦ ἡμετέρου ἔργου²⁾.

Μαθητὴς τοῦ Φωτίου ἦτο ὁ Ἀρεθᾶς, ὅστις κατὰ τὸ 907 ἐγένετο ἀρχιεπίσκοπος Καισαρείας. Τούτου γινώσκεται ὁ ἐπίταφιος εἰς τὸν πατριάρχην Εὐθύμιον καὶ δμῖλιά τις εἰς τρεῖς μάρτυρας. Πρὸς δὲ φέρονται ἀνέκδοτοι καὶ τινες ἐπιστολαί. Ἀλλ' ὁ Ἀρεθᾶς τὴν θέσιν αὐτοῦ ἐν τῇ γραμματολογίᾳ ὀφείλει τῇ συλλογῇ καὶ ἐρμηνείᾳ πολλῶν συγγραφέων, οἵτινες τῇ ἐντολῇ καὶ τῇ δαπάνῃ αὐτοῦ ἀντεγράφησαν. Διεσώθησαν δὲ τούτου καὶ τινες παρατηρήσεις εἰς τὸν Πλάτωνα, τὸν Λουκιανὸν καὶ τὸν Εὐσέβιον³⁾. Δύο φιλολογικαὶ διατριβαὶ φέρονται ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἰσαὰκ τοῦ Πορφυρογεννήτου, ὅστις κατὰ πᾶσαν

¹⁾ Hergenröther III ἐν σελίδ 11. ²⁾ Περὶ τούτων δύναται τις νὰ ἴδῃ παρὰ Φιλαρέτω ἐν τῇ μεταφράσει τοῦ μακαρίτου Παυλίδου ἐν τόμ. III, 481 καὶ ἐξῆς. ³⁾ Ὁρα Krumbacher ἐν σελίδ. 233.

πιθανότητα εἶναι Κομνηνὸς ὁ αὐτοκράτωρ γενόμενος κατὰ τὸ 1057. Ἡ πρώτη ἐπιγράφεται *Περὶ τῶν καταλειφθέντων ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου*¹. Ἐν ταύτῃ ὁ φιλόλογος αὐτοκράτωρ πραγματεύεται, ὥς καὶ ἡ ἐπιγραφὴ δηλοῖ, περὶ ἐκείνων, ὅσα ὁ ποιητὴς δὲν εἶπεν ἐν τοῖς κατὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ Ἰλίου, π. χ. περὶ τοῦ φόνου τοῦ Πριάμου καὶ περὶ τῆς τύχης τῆς Ἑκάτης. Ἡ δὲ δευτέρα διατριβὴ ἐπιγράφεται *Περὶ ιδιότητος καὶ χαρακτῆρων τῶν ἐν Τροίᾳ Ἑλλήνων τε καὶ Τρώων*. Τὰ ἐν ταύτῃ γραφόμενα συμφωνοῦσι πρὸς τὰ παρὰ Τζέτζη, ὅπερ ὑποδεικνύει, ὅτι ἀμφότεροι εἶχον τὴν αὐτὴν πηγὴν.

Τοῖς πολυγραφωτάτοις ἀνδράσι τοῦ μέσου αἰῶνος ἀνήκει ὁ Ἰωάννης Τζέτζης², ὅστις ἐγεννήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὸ 1110 μ. Χ. Ἐτυχε δ' οὗτος ἐπιμελελημένης ἀνατροφῆς καὶ παιδεύσεως καὶ ἡξιώθη τῆς εὐνοίας τῶν Κομνηνῶν καὶ ἄλλων ἐπιφανῶν ἀνδρῶν τοῦ Βυζαντίου. Ἀλλὰ καὶ περ τοιούτους προστάτας ἔχων, ὁμῶς πανταχοῦ μέμφεται τῇ ἐαυτοῦ τύχῃ, ὅτι πένεται καὶ ὅτι παραγνωρίζονται αἱ μεγάλαι αὐτοῦ ὑπηρεσίαι, ὅπερ ὑπομνήσκει τὸν σύγχρονον Πρωχοπρόδρομον τὸν τὴν πενίαν αὐτοῦ βαρέως φέροντα³. Ἐπειδὴ δὲ καὶ οἱ δύο οὗτοι ἀνδρες εἶχον τὴν προστασίαν τῶν Κομνηνῶν, ἐν ἐκ τῶν δύο συμβαίνει ἢ οἱ αὐτοκράτορες ἐκεῖνοι ἄγαν φειδωλοὶ ὄντες δὲν παρῆχον τοὺς πόρους τοῦ βίου τοῖς εὐνοουμένοις λογίοις, ἢ οἱ πόροι τοῦ παρακμάσαντος Βυζαντινοῦ κράτους ἦσαν λίαν εὐτελεῖς. Πότε ἔθανεν ὁ πενόμενος φιλόλογος, δὲν εἶναι γνωστὸν εἰκάζεται δ', ὅτι ὁ θάνατος συνέβη μετὰ τὸ 1180. Ὡστε ἡ τοῦ

¹) Παράβ. Nicolai III, 166. ²) Τὸ ὄνομα Κέκος, ὅπερ φέρεται ἐν τοῖς μεταγενετέροις χειρογράφοις, φαίνεται, ὅτι παρήχθη ἐκ τῆς λατινικῆς γραφῆς Cacus. Ὁρα Lobeck ἐν Αἰαντ. σελίδ. 122 τῆς δευτέρας ἐκδόσεως καὶ Krumbacher ἐν σελίδ. 235. ³) Ὁρα τῆς ἐμῆς γραμματιολογίας τόμ. I, 714. Ἐν Ἀλληγορ. II, 15, 87.

Ἐμοὶ βιβλιοθήκη γὰρ ἡ κεφαλὴ τυγχάνει.

Βιβλιο δ' ἡμῶν οὐ πάρεσι δεινῶς ἀχρηματοῦσιν.

βίου προθεσμία ἔληξε μετὰ τὸ ἐξδομηκοστὸν ἔτος. Ὡς οὖν δ' ὁ Τζέτζης ἦτο πέντης, ἐπώλει τὰ βιβλία αὐτοῦ καὶ ποτε εἰς μεγάλην ἀνάγκην περιελθὼν ἐξεποίησε πάντα πλὴν τοῦ Πλουτάρχου. Τὴν ἔλλειψιν ὅμως τῶν βιβλίων ἀνεπλήρου ἡ ἔξοχος αὐτοῦ μνήμη, δι' ἣν αὐτὸς οὗτος σεμνύνεται¹. Ὡς οὖν δ' ἡ μεγάλη μνήμη δὲν συνδέεται συνήθως τῇ κρίσει. Πάντως δεικνύει ἀμάθειαν καὶ ἀκρισίαν λέγων, ὅτι ὁ Ἀμοργῖνος Σιμωνίδης ἦτο υἱὸς τοῦ Ἀμοργοῦ, καὶ ὅτι ἡ Νάξος εἶναι πόλις τῆς Εὐβοίας. Ταῦτα ὑπενομιζοῦσι τὸν ἀκριτοῦ Μαλάλαν². Δὲν δύναται δὲ νὰ ἐξηγηθῶσι τὰ ἀμαρτήματα διὰ τῆς ἐλλείψεως βιβλίων. Διότι ὁ ἀγνοῶν τι σιωπᾷ καὶ δὲν πλάττει διὰ τῆς φαντασίας. Καὶ ὅμως ὁ Τζέτζης εἶχεν ἀναγνώσει τοσοῦτους ἀρχαίους συγγραφεῖς, ὅσους ὀλίγοι Βυζαντινοί.

Ἐν τοῖς πρώτοις ἔργοις τοῦ ἡμετέρου φιλολόγου τάσσεται συλλογὴ ἐπιστολῶν, ἐξ ὧν ἡ μὲν ἀρχαιοτέρα ἐγράφη κατὰ τὸ 1138, ἡ δὲ τελευταία περὶ τὸ 1165. Προτάσσεται δὲ τῆς συλλογῆς ἐπιστολὴ πρὸς τὸν διάκονον Ἐπιφάνιον, γραφεῖσα κατὰ τὸ 1170. Τινὲς τούτων εἶναι πλασταί, ἀλλ' αἱ πλεῖστοι πραγματικαὶ πεμπόμεναι εἰς ἄνδρας καὶ γυναῖκας τοῦ αὐτοκρατορικοῦ οἴκου, εἰς φίλους, εἰς μαθητὰς καὶ εἰς ἄλλους³. Πρὸς τὴν συλλογὴν τῶν ἐπιστολῶν μεγάλην συγγένειαν ἔχει ἡ Βίβλος ἱστοριῶν. Οὗτως ὁ Τζέτζης ἐπέγραψε τὸ περιεκτικώτατον φιλολογικὸν ἔργον, ὑπερὺν φέρεται ὑπὸ τὸ ὄνομα Χιλιάδες. Τὸ ὄνομα τοῦτο προσέθηκεν ὁ πρῶτος ἐκδότης Gerbel⁴, ὅστις διεῖλε τὸ φιλολογικὸν ποίημα εἰς δέκα καὶ τρεῖς χιλιάδας, ὧν ἡ τελευταία δὲν εἶναι πλήρης, διότι τὸ ὅλον περιέχει 12, 675 πολιτικὸς στίχους.

¹) Ἐν χιλιάδ. I, 277.

Οὐδὲ γὰρ μνημονέστερον τοῦ Τζέτζου θεὸς ἄλλον

Ἄνδρα τῶν πρὶν τε καὶ τῶν νῦν ἐξέφηνεν ἐν βίῳ.

²) Ὁρα σελίδ. 431 τοῦδε τοῦ τόμου. ³) Ἡ πρώτη ἐκδοσις ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Theod. Pressel, Tubingae, 1851. ⁴) Ἐξέδωκεν ἐν Βασιλείᾳ τῷ 1546.

Κατὰ τὴν ἀρχικὴν διαίρεσιν τὸ ποίημα, ἂν ᾖναι δυνατόν οὕτω νὰ ὀνομασθῇ πᾶν τὸ διὰ στίχων γραφόμενον, περιέχει 660 ἱστορίας ἤτοι κεφάλαια. Ἐῖναι δ' αἱ ἱστορίαι μυθολογικαί, γραμματολογικαὶ καὶ, καθ' ὅλον εἰπεῖν, ὑποθέσεις, ἃς ἡ ἐπιγραφή ὑποδηλοῖ. Αἱ Χιλιάδες συμπληροῦσι τὰς ἐπιστολάς, διότι τὸ ἐκεῖ διὰ βραχέων λεγόμενον ἐνταῦθα ἐκτενῶς ἀναπτύσσεται¹. Ἡ γλῶσσα εἶναι χυδαία καὶ δὲν ποιεῖ εὐάρεστον αἴσθησιν, ἀλλ' ἐνίοτε ὁ φιλόλογος ποιητῆς οὐχὶ ἀδεξίως κατασκευάζει στίχους².

Ὡσαύτως ἐν πολιτικοῖς στίχοις συνετάχθησαν δύο φιλολογικαὶ συγγραφαί, ἐν αἷς ἀλληγορικῶς ἐξηγοῦνται οἱ Ὀμηρικοὶ θεοὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ἐννιμέρου, ὅστις, ὥς γνωστὸν, ἐξῆγει τὰ τῶν θεῶν ἱστορικῶς. Αἱ ἀλληγορίαι λοιπὸν εἰς τὴν Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδυσσεϊαν ἀναφερόμεναι ἐπιγράφονται Ὑπόθεσις τοῦ Ὀμήρου ἀλληγορηθεῖσα παρὰ Ἰωάννου γραμματικοῦ τοῦ Τζέτζου τῇ κραιταιοτάτῃ βασιλείᾳ καὶ ὁμηρικῇ τάτῃ κυρᾷ Εἰρήνῃ τῇ ἐξ Ἀλαμανῶν³. Ἡ ἔναρξις τῆς συγγραφῆς τῶν ἀλληγοριῶν τῆς Ἰλιάδος ἐγένετο τῷ 1145, τὸ δὲ τέλος τῷ 1158. Αἱ δ' ἀλληγορίαι τῆς Ὀδυσσεϊας ἐποιήθησαν μετὰ τὸ 1158, διότι κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο συνέβη ὁ θάνατος τῆς Εἰρήνης, ἧς μνημονεύει ὁ ποιητῆς ἐν τῷ προοιμίῳ. Πρὸς δὲ ἐπειράθη ὁ συχουργὸς φιλόλογος, ὅπως τὰ τοῦ μεγάλου ποιητοῦ συμπληρώσῃ· διότι συνέταξεν ἐν ἑξαμέτρῳ τὰ πρὸ Ὀμήρου, τὰ Ὀμήρου καὶ τὰ μεθ' Ὀμήρου. Τὸ μὲν πρῶτον ποίημα ἔχει ὑπόθεσιν τὰ πρὸ τῆς μήνιδος τοῦ Ἀχιλλέως, τὸ δὲ δεύτερον τὰ τῆς Ἰλιάδος καὶ τὸ τρίτον τὰ τοῦ δονρείου ἔπαιου, τὰ τῆς ἀλώσεως τοῦ Ἰλίου καὶ τὰ τοιαῦτα. Φαίνεται δ', ὅτι ὁ Τζέτζης εἶχεν ἰδιάζουσαν ἀγάπην πρὸς τὸν ἔθνικόν

¹) Παράβαλλ. Krumbacher ἐν σελίδ. 237. ²) Ἰδὲ L. Struve, Ueber den politischen Vers der Mittelgriechen, Hildesh. 1828 ἐν σελίδ. 59.

³) Τὰς ἀλληγορίας ἐξέδωκεν P. Matronga, Anecdota Graeca I (1850) ἐν σελίδ. 1-295. Παράβαλλ. Christ Harder, De Joannis Tzetzae historiarum fontibus quaestiones selectae, Diss. Kiel, 1836.

τῶν Ἑλλήνων ποιητῆν διότι καὶ Ἑξήγησιν τῆς Ἰλιάδος ἐποίησεν, ἣν ἐδημοσίευσεν τῷ 1143. Εἰς τὴν θεογονίαν δὲ τῶν δύο ἀρχαιοτάτων ποιητῶν ἀναφέρεται τὸ ποίημα τὸ φέρον τὴν ἐπιγραφὴν Ἰωάννου γραμματικοῦ τοῦ Τζέτζου ποίημα αὐθωρὸν πάντῃ καὶ ἀμελέητον διὰ στίχων πολιτικῶν περιέχον πᾶσαν θεογονίαν ἐν βραχεὶ μετὰ προσθήκης καὶ καταλόγου τῶν ἐπὶ τὴν Ἰλίον ἀρίστων Ἑλλήνων τε καὶ Τρώων¹.

Πλὴν τῶν συγγραφεῶν τούτων ὁ Τζέτζης συνένταξε καὶ πλείστα σχόλια, ὡς εἰς τὰ Ἔργα καὶ τὰς ἡμέρας τοῦ Ἡσιόδου καὶ εἰς τὴν Ἀσπίδα τοῦ Ἡρακλέους. Ἐν τῷ προλόγῳ ἐπιτιθέμενος τῷ Πρόκλῳ ἀναπτύσσει τὰς ἐρμηνευτικὰς αὐτοῦ ἀρχάς, ὡς ὅμως αὐτὸς οὗτος δὲν τηρεῖ². Πρὸς δὲ ἔγραψε σχόλια εἰς τινὰς κωμωδίας, εἰς τὸν Πλοῦτον, εἰς τὰς Νεφέλας καὶ εἰς τοὺς Βατράχους τοῦ Ἀριστοφάνους, εἰς τὴν Ἀλεξάνδρῳ τοῦ Λυκόφρονος καὶ εἰς τὰ Ἀλιευτικὰ τοῦ Ὀππιανοῦ, ἅπερ μένουσιν εἰσέτι ἀνέκδοτα. Πρὸς δὲ ἔγραψεν ἐν πολιτικοῖς στίχοις Περὶ τῶν ἐν τοῖς στίχοις μέτρων ἀπάντων. Ἄλλα ποιήματα τοῦ σιχουροῦ ἔχουσιν ὑποθέσεις γραμματολογικὰς, δηλ. Στίχοι περὶ διαφορᾶς ποιητῶν, Ἰαμβοὶ τεχνικοὶ περὶ κωμωδίας καὶ Περὶ τραγικῆς ποιήσεως³. Εἰς τὸν θάνατον τοῦ αὐτοκράτορος Μανουήλ (1180) ἐποίησεν ἐννεμήκοντα καὶ ἕνα ἱαμβικοὺς στίχους κλιμακωτούς. Ὀνομάζονται δὲ κλιμακωτοὶ στίχοι ἐκεῖνοι, ἐν οἷς ἡ ἐπομένη λέξις περιέχει μίαν συλλαβὴν περισσοτέραν τῆς προηγουμένης. Τῶν τοιούτων στίχων ἵχνος εὕρηται παρ' Ὀμήρῳ Ὡ μάκαρ Ἀτρεΐδῃ μοιρογενές, ὀλβιόδαιμον. Ἐν τέλει μνημονεύομεν καὶ τοῦ δραματικοῦ ἔργου, ὅπερ συνίσταται ἐκ 57 ἱαμβικῶν στίχων Ἐν τούτῳ ἐμφανίζονται Ἀγροΐκος, Σοφός, χορὸς

¹) Ὁρα Ed. Matronga, Anecdota Graeca ἐν τόμ. II (1850) ἐν σελίδ. 577-598. ²) Ὁρα Sittl ἐν τῇ ἐκδ. 4, 383. 393. ³) Cramer, Anecdota Oxon. III (1836) 334-349.

καὶ αἱ Μοῦσαι¹. Ἀλλὰ περὶ τῆς γνησιότητος τούτου ὑπάρχει ἀμφισβήτησις.

Καὶ ὁ ἀδελφὸς τοῦ μνημόνευθέντος συγγραφέως, ὁ Ἰσαὰκ Τζέτζης, ἠσχολεῖτο περὶ τὴν φιλολογίαν. Οὗτος ἦτο πρεσβύτερος ἀδελφὸς τοῦ Ἰωάννου καὶ ἔθανε προῶτως, ἦτοι κατὰ τὸ 1138 ἐν Ῥόδῳ, ὅτε ἐπανῆλθεν ἐκ τῆς στρατείας, καθ' ἣν εἶχεν ἀκολουθήσει κατὰ Ἰωάννη Κομνηνὸν στρατευσαμένῳ κατὰ τοῦ Χαλεπίου. Ὡς ἀναμφισβήτητον σύγγραμμα τοῦ Ἰσαὰκ θεωρεῖται τὸ Περὶ τῶν Πινδαρικῶν μέτρων². Εἴπομεν ἀναμφισβήτητον, διότι τῷ Ἰσαὰκ ἀπεδόθησαν καὶ δύο ἄλλα ἔργα, τὰ Σχόλια εἰς τὴν Ἀλεξάνδραν τοῦ Λυκόφρονος καὶ οἱ Στίχοι περὶ ἀνατολῆς καὶ δύσεως τῶν ἀστρῶν ἰαμβικοί. Ἀλλὰ τὸ μὲν πρῶτον ἀναμφιλέτως συνετάχθη ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου, κατὰ πᾶσαν δὲ πιθανότητα καὶ τὸ δεύτερον. Ὁ Ἰσαὰκ καὶ ἐξοχὴν ἦτο μετρικός, εἶχε δὲ μικροτέραν ἀξίαν τῆς τοῦ ἀδελφοῦ.

Πολὺ σπουδαιότερος τῶν δύο εἰρημένων φιλολόγων εἶναι ὁ μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος, ὅστις ἐγεννήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀνειράφη ἐν αὐτῇ, ἐν τῇ μονῇ τῆς ἁγίας Εὐφημίας, καὶ ἐκ τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Φλώρου ἐγένετο διάκονος τῆς ἁγίας Σοφίας. Ἐνταῦθα ἦτο ἐπὶ τῶν δεήσεων καὶ μαΐστωρ τῶν ῥητόρων, δηλ. καθηγητὴς τῆς ῥητορικῆς³. Ἐν αὗτῳ δὲ εἶχεν ἐκλεχθῆ ἐπίσκοπος τῶν Μύρων τῆς Λυκίας, κατὰ πρόσταγμα τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ ἐγένετο Θεσσαλονίκης μητροπολίτης. Ἐξεβλήθη μὲν διὰ ἡμιουργιῶν ἐπὶ τινα χρόνον τοῦ θρόνου, ἀλλ' ἀποκατέστη πάλιν. Κατὰ δὲ τὴν ἄλωσιν τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν ἐν Σικελίᾳ Νορμαννῶν τὴν γενομένην κατὰ

¹) Ὅρα παρὰ Matronga, Anecdota Graeca 622-24. Περὶ τοῦ Τζέτζου καθ' ὅλον ἰδὲ G. Hart, De Tzetzarum nomine vitis scriptis, Jahns Jahrb. 12 Supplement b. (1880-1881) 1-75 καὶ Giske, De Joannis Tzetzae scriptis ac vita, Rostok 1881. Παράβαλλ. Krumbacher ἐν σελίδ. 235 καὶ ἑξῆς καὶ Nicolai III, 240. ²) Ἰδὲ παρὰ Cramer, Anecd. Paris. I (1839) 59-162. ³) Ὅρα Ἀσώπ. ἐν σελίδ. 683 καὶ ἑξῆς.

τὸ 1185 μετὰ στοργῆς ὑπερήσπισε τὸ ποίμνιον αὐτοῦ ἀνακουφίζων τὰς ταλαιπωρίας τοῦτου. Ἔθανε δὲ ἐν βαθεῖ γήρατι κατὰ τὸ 1192—1194. Περιεσώθησαν μέχρις ἡμῶν δύο μονωδίαί, ἐξ ὧν ἡ μὲν ἐποιήθη ὑπὸ Μιχαὴλ Ἀκομινάτου, ἡ δὲ ὑπὸ Εὐθυμίου τοῦ μητροπολίτου τῶν ἐν Θεσσαλίᾳ νέων Πατρῶν. Ἐν ταύταις ὑπάρχουσι πολλαὶ ὑπερβολαί, διότι ὀνομάζεται τοῦ βίου λαμπτήρ, τοῦ λόγου πυρρός καὶ τῆς ἱερωσύνης ἥλιος¹. Ἀλλὰ δυνάμεθα νὰ ὤμεν ἐπεικεῖς πρὸς τοὺς μονωδοὺς, διότι οἱ πενθοῦντες φίλοι συνήθως εἰς τοιαύτας ὑπερβολὰς περιπίπτουσιν.

Σπουδαιότατην ὅμως θέσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν γραμμάτων κατέχει ὁ Εὐστάθιος διὰ τὰς Παρεκβολὰς εἰς τὴν Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδύσειαν τοῦ Ὀμήρου. Ἐνταῦθα δύναται τις νὰ θαυμάσῃ τὴν πολυμάθειαν τοῦ μητροπολίτου, διότι εὗρίσκει πλείστας κριτικές, ἐρμηνευτικές, αἰσθητικές καὶ παντοειδεῖς ἄλλας παρατηρήσεις περιφανῶς μαρτυρούσας τὴν δυνάμειν καὶ φιλοπονήαν αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ παρῆμπε εἰς πλείστους συγγραφεῖς, τινὲς ἐνόμισαν, ὅτι ὁ γράψας τὰς Παρεκβολὰς δὲν εἶχεν ὑπ' ὄψει πάντα τὰ μνημονεύμενα συγγράμματα, ἀλλ' ἔλαβε τὰς εἰδήσεις ἐκ δευτερευόντων συγγραφέων. Ἡ τοιαύτη κρίσις ἤθελεν εἶναι ὑπερβολικὴ² καὶ ἄδικος· διότι καὶ ὁ Εὐστάθιος ἦτο ἀνὴρ φιλοπονώτατος καὶ πλοῦτος βιβλίων ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις

¹) Ἀντόνι ἐν σελίδ. 688. ²) Ἡμεῖς κατὰ τὴν ἔκδοσιν τῆς Ἰλιάδος ἀναγκασθέντες νὰ μελετήσωμεν τὰς Παρεκβολὰς εἰς τοῦτο τὸ ἔπος ἐξεπλάγμεν διὰ τὸν ἄπειρον πλοῦτον τῶν γνώσεων. ³) Ὁ ἡμέτερος Ἀσώπιος ἐν σελίδ. 693 παρατηρεῖ: "Ἐγὼ δὲν διατάζω νὰ ὁμολογήσω ὅτι, ὡς ἤθελεν εἶναι τολμηρὸς ὁ ἰσχυρισμὸς ὅτι ὁ Εὐστάθιος εὗρισκεν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπαραμείωτον τὸν θησαυρὸν τῶν τῆς Ἀλεξανδρείας βιβλιοθηκῶν, μετὰ ἰσοαύτας καὶ τηλικαύτας περιπετείας καὶ συμφοράς, οὕτως εἶναι πολὺ τολμηροτέρα ἡ εἰκασία τοῦ Οὐδαικναίφρου ὅτι ὁ Εὐστάθιος πρέπει νὰ μετρηθῇ ἡ ὑπ' αὐτοῦ ὀριζομένη μικροτάτη μέτρῳ, ὅτι οὐδὲ συλλαβὴν ἀνέγνωσε πλέον τῶν ὅσους αὐτὸς ἀκριβολογεῖται".

τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπῆρχεν. Οὗτος παρέβη μὲν τὸν κανόνα τῆς ἐρμηνευτικῆς, καθ' ὃν ὁ σχολιάζων μόνον τὰ ἀναγκαῖα πρὸς κατάληψιν τοῦ ποιητοῦ ἢ συγγραφέως ὀφείλει νὰ γράφῃ, διότι παρενέβαλε πλεῖστα μόνον διὰ λεπτοτάτων μίτων τῶ σχολιαζομένῳ συνδεόμενα· ἀλλὰ περιφανῶς ὠφέλησε τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ὡς σώσας πολυτίμους εἰδήσεις καὶ ἀποσπάσματα συγγραφέων ἀπολεσθέντων. Μετὰ τὴν ἔκδοσιν τῶν ἐνετικῶν σχολίων αἱ Παρεκβολαὶ τοῦ Εὐσταθίου ἐν μέρει ἀπέβαλον τὴν μεγάλην ἀξίαν, ἣν οἱ φιλόλογοι ἀπέδιδον αὐταῖς, ἀλλ' ὅπως ὅποτε διαμένουσιν ὡς πολύτιμος θησαυρός, ὅστις χρησιμεύει πρὸς κατάληψιν τῶν Ὀμηρικῶν ἐπῶν¹. Καὶ ὅμως ὁ λόγιος μητροπολίτης δὲν εἶναι ἀλαζών, ὡς ὁ ἄκριτος Τζέτζης, ἀλλὰ μετριόφρων ὀνομάσας τὰ σχόλια αὐτοῦ Παρεκβολάς, δηλ. ἀπανθίσματα. Μετὰ πολλῆς δὲ μετριοφροσύνης εἰκονίζει ταύτας ὡς βοήθημα ἄρτι μαθητόντος². Διὰ ταῦτα ὁ ἡμέτερος Κοραῖς, ὅστις μετὰ πολλῆς περιφρονήσεως λέγει περὶ τῶν Βυζαντινῶν, τιμᾷ τὸν Εὐστάθιον³.

Πρὸς δὲ ὁ λόγιος μητροπολίτης συνέταξε Παρεκβολάς εἰς Διονύσιον τὸν Περιηγητήν. Ἐνταῦθα ὑπάρχει παράφρασις καὶ σχόλια εἰς τὸ γεωγραφικὸν ἔπος. Ἐκ δὲ τῶν Πινδαρικῶν παρεκβολῶν διετηρήθη μέχρις ἡμῶν μόνον ὁ πρόλογος, ἐν ᾧ ὁ συγγραφεὺς πραγματεύεται περὶ τῆς λυ-

¹) Ὅρα τὸν Πρόλογόν μου εἰς τὴν Ἰλιάδα ἐν σελίδ. ια' καὶ ἐξῆς. ²) Ἐν τῷ προοίμῳ «οὐ πρὸς μεγιστάνων τινῶν ἐπιτάχθημεν, ὅποιά τινα πλάττονται οἱ κομψοί, ἀλλὰ πρὸς φίλων ὁμιλητῶν, οἷς ὑπολήψεις τι χρηστῆς περὶ ἡμῶν ὑπεσιν. Ἦν δὲ τὸ φιλικὸν θέλημα διὰ τῆς Ἰλιάδος εἰλεῖν καὶ ἐκπορίσασθαι τὰ χρήσιμα τῷ διεξοδεύοντι· οὐ λέγω ἀνδρὶ λογίῳ (ἐκεῖνον γὰρ οὐδὲν ἂν τῶν τοιούτων εἰκὸς λανθάνειν), ἀλλὰ νέῳ ἄρτι μαθητόντι, τυχόν δὲ καὶ μαθόντι μὲν, δεομένῳ δὲ ἀναμνήσεως». ³) Παρὰ Δ. Θερεϊανῷ I, 400 «ὁ σοφὸς καὶ χρήσιμος οὗτος ἱεράρχης, εἰς τὸν ὅποιον τὸ γένος, διὰν ἀναλάβῃ, χρεωστῇ νὰ ἀνεγείρῃ εἰκόνας, κατεγίνετο εἰς τὸ νὰ ἐξηγῇ τὸν ἀρχηγὸν καὶ γενάρχην τῆς ἑλληνικῆς σοφίας, τὸν Ὀμηρον».

ρικῆς ποιήσεως καθ' ἑλόν καὶ ἰδίᾳ περὶ τῆς Πινδαρικῆς καὶ περὶ τοῦ βίου τοῦ Πινδάρου¹.

Πλὴν τῶν ἐρμηνευτικῶν τούτων συγγραμμάτων ὁ Εὐδστάθιος ἔγραψε Περὶ τῆς Θεσσαλονίκης ἀλώσεως, ἣς ἦτο αὐτόπτης μάρτυς. Κατὰ τὸ 1174 ἢ τὸ 1175 ἀπήγγειλε λόγον εἰς τὸν αὐτοκράτορα Μανουήλ, ἐπιτάφιον εἰς τὸν αὐτὸν κατὰ τὸ 1180 καὶ ὁμιλίαν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἰσαάκ Ἀγγελον, ἣτις ἐπιγράφεται Αὐτοσχέδιος λαλιὰ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἰσαάκιον τὸν Ἀγγελον ἐν Φιλιπποπόλει, ὅτε δύο νυκτέρους ἐκδρομὰς ἐποιήσατο κατὰ τῶν Σκυθῶν ἀναιδευσαμένων τηνικάδε ὥρας ἐπὶ προνομῇ τοῦ θεοῦ. Περιῆλθον εἰς ἡμᾶς ἐβδομήκοντα καὶ τέσσαρες ἐπιστολαί, ἃς ὁ μητροπολίτης ἐπεμψε πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, εἰς ἱεράρχας καὶ εἰς ἄνδρας κατέχοντας ὑψηλὰ ἐν τῇ πολιτείᾳ ἀξιώματα. Ἐπὶ πᾶσι τούτοις ὁ Εὐδστάθιος συνέγραψε πλείστας διατριβὰς, ἐν αἷς διαπρέπει ἡ Ἐπίσκεψις βίου μοναχικοῦ ἐπὶ διορθώσει τῶν περὶ αὐτόν. Τὴν διατριβὴν ταύτην συνέταξεν, ὅτε οὗτος ἀπώλεσε τὸν θρόνον τῆς Θεσσαλονίκης, ὡς εἴρηται ἐν τοῖς ἔμπροσθεν. Τὸ δὲ Περὶ ὑποκρίσεως ἐπαινεῖται² παρὰ πάντων ὁμολογούντων, ὅτι ἐν τούτῳ καταφαίνεται τὸ ὑψηλὸν καὶ εὐγενὲς ἦθος τοῦ μητροπολίτου. Μικροτέραν ἀξίαν ἔχει ἡ διατριβή, Πρὸς τοὺς ἐπεγκαλοῦντας αὐτῷ μνησικακίαν, εἴποτε ἀναμνησθεῖη κακώσεως γενομένης ποθὲν αὐτῷ³.

Περὶ τὰ μέσα τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος ἔζη ὁ Μιχαὴλ Συναχηρεῖμ, ὅστις ἦτο διδάσκαλος τῆς ἑρμηνευτικῆς καὶ τῆς ποιή-

¹) Ὁρα παρὰ Tafel, Eustathii Thess. Opuscula, Francofurti 1832.

²) Krumbacher ἐν σελίδ. 245 καὶ Διονύσι. Θεσσαλονίκης, ἐν Ἀδ. Κορ. I, 401.

³) Ὁρα Neander, Charakteristik des Eustathius von Thess. in seiner reformator. Richtung. Abhandl. der Berliner Akad. der Wiss. 1841 ἐν σελίδ. 67-79.

σεως ἐν Νικαίᾳ. Ὑπὸ τούτου ἐγράφησαν σχόλια εἰς τὸν Ὅμηρον, ἀλλὰ μένουσιν ἀνέκδοτα¹.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΘ'.

ΠΕΡΙ ΦΙΛΟΛΟΓΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ
ΤΩΝ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΩΝ

Τὸ βαθὺ τοῦ μέσου αἰῶνος σκότος ἐπειράθησαν νὰ ἄρῳσι, μεγάλοι ἄνδρες, ὡς ὁ Φώτιος, Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος καὶ ὁ μητροπολίτης τῆς Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος, εἰσαγόντες πολλὰς ἀκτῖνας Ἑλληνικοῦ φωτός. Οὕτω συνετελέσθη ἡ ἀναγέννησις καὶ πρὸ τῆς καταπτώσεως τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ἐπιμελέστερον ἐμελεῖσθαι. Οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου καίπερ μὴδὲν Ῥωμαϊκὸν ἔχοντες ὁμῶς ὠνόμαζον ἑαυτοὺς Ῥωμαίους καὶ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥτιον ὠλιγώρουν. Διανοήθησαν, ὡς φαίνεται, μόνον διὰ τοῦ ψιλοῦ τῶν Ῥωμαίων ὀνόματος νὰ διεγείρῃσι φόβον καὶ κατάπληξιν, ἐν ᾧ ἦσαν Ἕλληνες, ἑλληνιστὶ διελέγοντο καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον Ἑλλήνων ἤρχον. Δὲν ἐνόησαν, ὅτι εἶχον συμφέρον νὰ διεγείρῃσι τὴν ἐθνικὴν συνειδησιν διὰ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ ταύτην διεγείραντες τὸ κράτος νὰ ἐπιρρώσωσι. Τοῦτο ἐγένετο ἐπὶ τῶν Παλαιολόγων, ὅτε ἡ ἀσθένεια τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους κατέστη ἀεοθήητος καὶ ἡ νόσος ἀθεράπευτος. Ὅπως ὁποῦτε διὰ τὴν εἰρημένην τροπὴν ἀνεφάνησαν φιλόλογοι οὐχὶ ἄξιοι καταφρονήσεως.

Ἐν τούτοις διαπρέπει ὁ Μάξιμος² Πλανούδης, ὅστις

¹) Krumbacher ἐν σελίδ. 247. ²) Ὁ Πλανούδης ὠνομάζετο Μανουήλ, ἀλλὰ μετωνομάσθη Μάξιμος, ὅτε ἐγένετο μοναχός.

ἐγενήθη ἐν Νικομηδείᾳ κατὰ τὸ 1260 μ. Χ., ἐγένετο μοναχὸς καὶ διέτριβεν ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἐπειδὴ δ' ἐγίνωσκε τὴν λατινικὴν, ὅπερ ἦτο σπάνιον κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Παλαιολόγων, ὑπὸ τοῦ Ἀνδρονίκου κατὰ τὸ 1296 ἐπέμφθη πρεσβευτὴς εἰς τὴν Βενετίαν. Δὲν ἔζησε δὲ μακρὸν χρόνον, διότι κατὰ τὸ 1310 ἐτελεύτησε τὸ πεντηκοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας ἄγων. Ὁ Πλανούδης τάσσεται ἐν τοῖς λογιοτέροις ἀνδράσι τοῦ Βυζαντίου. Κατ' ἐξοχὴν ἡσχολεῖτο περὶ τὴν γραμματικὴν καὶ τὰς μεταφράσεις· οὕτως ἐν τῷ διαλόγῳ, ὅστις ἐπιγράφεται Περὶ γραμματικῆς, διαλέγεται ὁ Παλαίτιμος πρὸς τὸν Νεόφρονα περὶ γραμματικῶν ζητημάτων. Ὡσαύτως ἔγραψε Περὶ συντάξεως, Περὶ ῥημάτων μεταβατικῶν τε καὶ ἀμεταβάτων² καὶ Περὶ τῶν εἰδῶν τοῦ μέτρου καὶ στίχων. Αἱ δὲ μεταφράσεις τοῦ Μαξίμου ἀνεγνώσκοντο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ὥς μαρτυροῦσι τὰ πολλὰ ἀντίγραφα, ἅπερ περιεσώθησαν μέχρις ἡμῶν. Μετέφρασε δὲ τὰς Μεταμορφώσεις καὶ τὰς Ἡρωϊδας τοῦ Ὀβιδίου ἐν πεζῷ λόγῳ, τὸ Περὶ γαλλικοῦ πολέμου τοῦ Καίσαρος, τοῦ Κικέρωνος τὸ *Somnium Scipionis* καὶ ἄλλα. Βεβαίως ἐν ταῖς μεταφράσεσιν ἀνευρίσκονται οὐχὶ ὀλίγα ἁμαρτήματα, ἀλλὰ δέον νὰ ἔχωμεν ἐν νῷ, ὅτι αἱ σπονδαὶ τῆς λατινικῆς γλώσσης ἦσαν ἐν τῷ Βυζαντίῳ ἡμελημέναι καὶ οὐκ ὁ Πλανούδης ἦτο αὐτοδίδακτος. Ὑπὸ τοῦ Μαξίμου συνετάχθησαν καὶ τινες συλλογαὶ διαφόρων ὑποθέσεων, ὥς ἡ Συναγωγὴ ἐκλεγεῖσα ἀπὸ διαφόρων βιβλίων, ἐν ᾗ ὑπάρχουσιν ἱστορικὰ καὶ γεωγραφικὰ ἀποσπάσματα. Γνωστοτέρα εἶναι ἡ Ἀνθολογία διαφόρων ἐπιγραμμάτων, περὶ ἧς εἵπομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν³. Ἐπὶ πᾶσι τούτοις συνήγαγε τὰς παροιμίας τῶν Βυζαντινῶν ἐν τῷ συντάγματι, ὅπερ ἐπιγράφεται Παροιμίαι δημώ-

¹) Krumbacher ἐν *οσλίδ.* 248 καὶ Nicolai III, 254 ²) Schöll III, 179. ³) Ὁρα τῆς ἐμῆς γραμματολογίας τόμ. I, 273

δεις συλλεγεῖσαι παρὰ τοῦ σοφωτάτου κυροῦ Μαξιμου τοῦ Πλανούδου¹. Τῷ λογίῳ τούτῳ ἀποδίδεται καὶ ὁ βίος τοῦ Αἰσώπου, ἀλλὰ τὸ ἔργον τοῦτο εἶναι ἀνάξιον αὐτοῦ καὶ θεωρεῖται ὡς ψευδεπίγραφον διὰ τὸν ἰσχυρὸν λόγον, ὅτι ἓν τῶν χειρογράφων εἶναι ἀρχαιότερον τοῦ 14ου αἰῶνος, δηλ. τῶν χρόνων τοῦ ἡμετέρου συγγραφέως². Ὑπὸ τοῦ Πλανούδου δ' ἐγράφη ἡ σοφιστικὴ πραγματεία Σύγκρισις χειμῶνος καὶ ἔαρος. Εἶναι δὲ παράδοξον, ὅτι οὗτος δὲν ἦτο μόνον φιλόλογος, ἀλλὰ καὶ μαθηματικός, ὡς μαρτυρεῖ ἡ διατριβὴ Ψηφοφορία κατ' Ἰνδοὺς ἢ λεγομένη μεγάλη. Ἐν τέλει μνημονεύομεν 121 ἐπιστολῶν, ἃς ὁ Μάξιμος ἐπεμψε πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἀνδρόνικον τὸν δεύτερον καὶ πρὸς ἄλλους ἐπιφανεῖς ἄνδρας.

Μαθητὴς καὶ φίλος τοῦ Πλανούδου ἦτο ὁ Μανουὴλ Μοσχόπουλος. Οὗτος ἀνεψιὸς ὢν τοῦ μητροπολίτου Κρήτης Νικηφόρου καὶ διαπρέπων ἐν τοῖς λογίοις εἶχε στενὰς σχέσεις πρὸς ἐξέχοντας ἄνδρας, ὡς τὸν λογοθέτην Κωνσταντῖνον τὸν Ἀκροπολίτην, τὸν Θεόδωρον Μετοχίτην καὶ ἄλλους³. Τὸ γνωστότατον τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ εἶναι Ἐρωτήματα γραμματικά ταῦτα κατὰ τὴν ἀναγέννησιν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἦσαν προσφυλὲς ἀνάγνωσμα πάντων τῶν ἐπιγεμένων γὰρ μάθωσι τὴν θεῖαν τοῦ Πλάτωνος γλῶσσαν. Εἰς τὴν λεξικογραφίαν ἀνήκει ἡ Συλλογὴ ὀνομάτων Ἀττικῶν ἐκλεγείσα ἀπὸ τῆς τεχνολογίας τῶν εἰκόνων τοῦ Φιλοστράτου. Ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ γραμματικοῦ συνετάχθησαν καὶ σχόλια ἢ μᾶλλον τεχνολογία εἰς τὰς δύο πρώτας τῆς Ἰλιάδος ῥαψωδίας⁴ καὶ ἐξηγή-

¹) Περὶ τούτων ἰδὲ O. Crusius. Rhein. Museum 42 (1887) ἐν σελίδ. 386-425. ²) Θερεϊαν. ἐν Ἀδαμαντ. Κορ. II, 150. ³) Krumbacher ἐν σελίδ. 251. Schöll III, 176. Σπονδαία διατριβὴ ἐξεδόθη ὑπὸ Max Treu, Maximi monachi Planudis epistolae, Breslau 1890, ἐν ᾗ λέγεται καὶ περὶ Μοσχόπουλου ἐν σελίδ. 208-212. ⁴) Ὅρα τὴν ἔκδοσιν τοῦ Bachmann ἐν Λειψίᾳ 1835-1838 ἐν σελίδ. 689-745 (Τεχνολογία κανονισμάτων συλλεγέντων

σεις εἰς διαφόρους ποιητάς, ὡς τὸν Ἡσίοδον, τὸν Εὐριπίδην, τὸν Θεόκριτον καὶ ἄλλους.

Σπουδαίαν θέσιν ἐν τῇ αὐτῇ Ἀνδρονίκου τοῦ δευτέρου (1283—1328) κατεῖχε Θωμᾶς ὁ μάλιστα, ὅστις βραδύτερον καταλιπὼν τὰ τοῦ κόσμου μετωνομάσθη Θεόδουλος μοναχός¹. Τὸ ὄνομα τοῦτο φέρεται ἐν τισι χειρογράφοις καὶ ἐκδόσεσιν. Ὁ Θωμᾶς ἦτο γραμματικὸς καὶ δῆτωρ, ὡς μαρτυροῦσι καὶ τὰ ἡμῶν καταλειφθέντα συγγράμματα. Τὸ σπουδαιότερον τούτων εἶναι Ἐκλογὴ ὀνομάτων καὶ ῥημάτων Ἀττικῶν, ὅπερ μόνον ἐν τοῖς πρώτοις γράμμασιν εἶναι ἁλφαθητικῶς συντεταγμένον. Πρὸς σύνταξιν τῆς συλλογῆς ὁ ἡμέτερος γραμματικὸς ἠντήλησεν ἐξ ἀρχαιοτέρων λεξικογράφων, ὡς τοῦ Φρυνίχου, τοῦ Ἀμμωνίου τοῦ Ἡρωδιανοῦ καὶ ἄλλων. Προσέθηκεν ὁμοῦς παρατηρήσεις καὶ ἐξ ἰδίων μελετῶν. Ἀναμφισβόλως τὰ σχόλια εἰς τὸν Αἰσχύλον, τὸν Σοφοκλέα, τὸν Εὐριπίδην, εἰς τρεῖς κωμῳδίας τοῦ Ἀριστοφάνους καὶ εἰς τὰς ἐπιστολάς τοῦ Συνεσίου ἐγράφησαν ὑπὸ τοῦ Θωμᾶ, ἀλλὰ τὰ εἰς τὸν Πίνδαρον ἀποδίδονται τῷ Τρικλινίῳ, περὶ οὗ ἔσται λόγος μετ' ὀλίγον². Πρὸς δὲ ὁ φιλόλογος οὗτος συνέταξε σοφιστικὸν λόγον καὶ ἐπιστολὰς³. Τῇ πρώτῃ τάξει ἀνήκονσι δύο μελέται· Ὁ τοῦ Καλλιμάχου πατὴρ Πολέμαρχος καὶ Ὁ τοῦ Κυναιγείρου πατὴρ Εὐφορίων. Ὁ Καλλίμαχος καὶ ὁ Κυναίγειρος, ὡς γνωστόν, εἶναι δύο ἥρωες τῆς ἐν Μαραθῶνι μάχης. Ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ συνεγράφη Λόγος περὶ βασιλείας, Περὶ πολιτείας καὶ Πρεσβευτικὸς πρὸς τὸν βασιλέα Ἀνδρόνικον τὸν Παλαιολόγον. Ἐν τινι ἐπιστολῇ περιγράφει τὰ κατὰ τὴν ἐφοδὸν τῶν Καταλανῶν καὶ τῶν Τούρκων εἰς τὴν

ἐκ τῆς παραφράσεως κυρίου Μανουὴλ τοῦ Μοσχοπούλου τῶν δύο ῥαψωδιῶν τοῦ Ὁμήρου). ¹) Nicolai III, 252 καὶ Krumbacher ἐν σελίδ. 252. ²) Lehrs, Die Pindarscholien (1873) ἐν σελίδ. 97-99. ³) Οἱ Λόγοι καὶ αἱ ἐπιστολαὶ εὐρίσκονται παρὰ Migne, Patrolog. Graeca 148 (1865) 213-548.

* Θεσσαλίαν καὶ τὴν Μακεδονίαν, ἐν ἄλλῃ συμβουλευε τοῖς Θεσσαλονικεῦσιν, ὅπως δμοιοήσωσι (Θεσσαλονικεῦσι περὶ δμοιοίας).

Ἐπιφανέστατος πολιτευτὴς καὶ φιλόλογος ἐγένετο ὁ Θεόδωρος Μετοχίτης ζῶν ἐπὶ τοῦ Παλαιολόγου Ἀνδρονίκου τοῦ δευτέρου (1283—1328). Οὗτος ἐγεννήθη ἐν Νικαίᾳ τῆς Βιθυνίας καὶ καλῶς ἐδιδάχθη τὰ τῆς ἐγκυκλίου παιδείας, εἰ καὶ ἀπώλεσε τὸν πατέρα, ὅτε ἦγε τὸ δέκατον τρίτον τῆς ἡλικίας ἔτος. Εἰκοσαέτης δ' ὦν προσελήφθη ὑπὸ τοῦ Ἀνδρονίκου ἐν τοῖς ἀρχαίοις καὶ εἰτα ἐπιμήθη διὰ μεγάλων ἀξιωματίων καὶ δὴ μέγας λογοθέτης (πρωθυπουργός) ἐγένετο. Ἀλλ' ὅτε Ἀνδρόνικος ὁ τρίτος διὰ στάσεως ἀνέβη τὸν θρόνον, ὁ Μετοχίτης ἐκλείσθη ἐν τῇ μοῇ τῆς Χώρας, ὅπου συνέγραφε². Κατὰ δὲ τὸ 1332 ἐτελεύτησεν Ἀνδρόνικος ὁ δεύτερος, καὶ μετὰ ἓνα μῆνα ὁ Μετοχίτης ἠκολούθησεν αὐτῷ. Τὸν ἐπιτάφιον ἀπήγγειλεν³ ὁ εὐσεβὴς αὐτοῦ μαθητὴς Γρηγοῤῥᾱς, ὅστις καὶ ἐπὶ τοῦ τάφου ἐχάραξεν ἐπίγραμμα⁴. Ὁ ἀνὴρ ἦτο πολυμαθέστατος, ὑπερέβαλλε τοὺς συγχρόνους κατὰ τὰς γνώσεις καὶ ὁ Γρηγοῤῥᾱς λέγει περὶ αὐτοῦ, ὅτι ἦτο βιβλιοθήκη ἐμψυχος. Εἶναι δὲ θαυμαστόν, ὅτι διέπρεπεν ἐν τοῖς γράμμασιν, ἐν ᾧ τὸ πλεῖστον τοῦ χρόνου ἔδιδάσκει ἐν ταῖς ὑποθέσεσι τῆς πολιτείας καὶ τῆς αὐλῆς. Τὸ σπουδαιότατον σύγγραμμα τοῦ Μετοχίτου εἶναι τὸ ἐπιγραφόμενον Ὑπομνηματισμοὶ καὶ σημειώσεις γνωμικαί, ὅπερ περιέχει 120 διατριβὰς ἐχούσας ὑπόθεσιν τὴν φιλοσοφίαν, τὴν ἱστορίαν

1) Ὅρα Σάθα Μεσαιων. βιβλιοθήκ. I, ιθ' καὶ ἐξῆς. 2) Αὐτόθι γὰρ. Παράβαλλ. Krumbacher ἐν σελίδ. 254. 3) Ἰδὲ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Γρηγοῤῥᾱ X, 2 ἐν σελίδ. 474 4) Τὸ ἐπίγραμμα λαμβάνομεν παρὰ τοῦ Σάθα ἐν σελίδ. γθ'.

Ὅς πάρος ἐν σοφίᾳ μέγα κῆδος ἦν γε θνητῶν,
βαυὺς ὠδὶ λᾱας τοῦγε κέκευθε νέκυν,
Δῆμος σεπτῶν Μουσᾶων ὀλολύξατε πᾶσαι
ὦλετο κείνος ἀνὴρ, ὦλετο σοφίᾳ πᾶσα.

καὶ τὰ γράμματα. Οὕτω πραγματεύεται περὶ Πυθαγόρου, Πλάτωνος, Ἀριστοτέλους, Ξενοφῶντος, Ἰωσήπου, Φίλωνος, Συνεσίου, Δίωνος καὶ ἄλλων. Πρὸς δὲ γράφει περὶ τῆς πολιτείας τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν Λακεδαιμονίων. Ὁ Μετοχίτης δὲν εἶναι φίλος οὔτε τῆς δημοκρατίας¹, οὔτε τῆς ἀριστοκρατίας, ἀλλὰ τῆς συνταγματικῆς βασιλείας². Πρὸς δὲ συνέταξε δέκα καὶ ὀκτὼ ῥητορικοὺς λόγους, οἷος ὁ Νικαεύς, Πρεσβευτικός³, Στοιχείωσιν ἐπὶ τῇ ἀστρονομικῇ ἐπιστήμῃ καὶ ἔμμετρον συγγραφὴν Εἰς τὸν σοφὸν Νικηφόρον τὸν Γρηγοριᾶν ὑποθήκας καὶ Περὶ οἰκείων συνταγμάτων.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 14^{ου} αἰῶνος ἔζη ὁ Δημήτριος Τρικλίνιος, ὅστις κατὰ πᾶσαν πιθανότητα διέτριβεν ἐν Κωνσταντινουπόλει. Τὰ κατὰ τὸν βίον αὐτοῦ μένουσιν ἄγνωστα, ἀλλὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ μαρτυροῦσιν, ὅτι ἡσχολεῖτο περὶ τὴν κριτικὴν. Ὑπὸ τοῦ ἐπιφανοῦς τούτου φιλόλογου ὁ Πίνδαρος, ὁ Αἰσχύλος, ὁ Σοφοκλῆς, ὁ Εὐριπίδης, ὁ Ἀριστοφάνης καὶ ὁ Θεόκριτος ἐσχολιάσθησαν καὶ διωρθώθησαν. Οἱ νεώτεροι εὗρισκουν ἡμαρτημένας πολλὰς διορθώσεις τούτου, ἀλλὰ πρέπει νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψει καὶ τοὺς χρόνους, καθ' οὓς ἔζη ὁ κριτικὸς αὐτός. Ὁ Τρικλίνιος ἡσχολήθη καὶ περὶ τὴν μετρικὴν, ἀλλ' ἐνταῦθα ἡ ἀποτυχία εἶναι καταφανεστέρα διότι κρατεῖ τὸ ἀνθαίρετον⁴.

¹) Παρὰ τῷ κ. Σάθα (I, ξε') ἀναγινώσκομεν· "Καὶ ὅλος ἀνύποιστόν τι χρῆμα πληθὸς ὑπ' ἐλευθερίας ἀκράτου ἐθισθὲν ὑβρίζειν, καὶ ὄχλος ἄιακτος ἀμαθὲς τῶν βελτίστων, ἀλόγιος τοῦ μέλλοντος, ἀκρατὴς πάσης γλώττης, σὸφρονος ἀλλότριοις γνώμης, ἀπειθής τῶν χρησίμων καὶ λόγων καὶ ἀνδρῶν, καὶ πρὸς διαβολὰς ἔτοιμος κατὰ τῶν ὑπερεχόντων, βασκανία καὶ τῷ καὶ αὐτῶν ἀποδεικτικῶς κράτει χρώμενος, ἐπὶ κόουρος ἐμπλήκτοις ἀνθρώποις καὶ ἀλιτηρίους τοῦ καλοῦ καὶ τῆς δίκης καὶ τῆς πρὸς τὰγαθὸν τιμῆς αἰρόμενος. . . η' ²) Αὐτόθι ξζ'. ³) Τοὺς λόγους τούτους ἰδὲ παρὰ Σάθα I, 139-195. ⁴) "Ora Vilamowitz-Möllendorff, Euripides Herakles I (1889) ἐν σελίδ. 194 καὶ ἐξῆς. Krumbacher ἐν σελίδ. 256.

Περὶ τὴν φιλολογίαν καὶ τὴν φιλοσοφίαν ἡσχολεῖτο καὶ ὁ Ἰωάννης Πεδιαΐσιμος, ὅστις ζῶν ἐπὶ Ἀνδρονίκου τοῦ τρίτου (1328—1341) τὸ κατ' ἀρχὰς ἦτο διάκονος, εἶτα δὲ ἐγένετο Χαρτοφύλαξ τῆς Βουλγαρίας καὶ ὠνομάσθη Ὑπατος τῶν φιλοσόφων¹. Οὗτος ἔγραψε σχόλια εἰς τὴν Ἀσπίδα καὶ εἰς τὴν Θεογονίαν τοῦ Ἡοῖδου, εἰς τὴν Σύριγγα τοῦ Θεοκρίτου, ἐξηγήσεις εἰς τὸν Ἀριστοτέλη, ἀλληγορίας εἰς τὸν Ὅμηρον καὶ ἄλλα. Ἡ περὶ μουσικῆς διατριβὴ τοῦ Πεδιασίμου ἢ ἐπιγραφομένη Ἐπιστάσιαι μετρικαὶ δὲν ἔχει ἀξίαν τινά· διότι ὁ συγγραφεὺς ὁρμαῖται ἐξ ἡμαρτημένων ἀρχῶν. Φαίνεται δ', ὅτι εἶχε καὶ μαθηματικὰς γνώσεις, διότι συνέγραψε καὶ Γεωμετρίαν. Ἐν ἱαμβικοίς μέτροις εἶναι συντεταγμένον τὸ ποιημάτιον Περὶ γυναικὸς κακῆς καὶ ἀγαθῆς ἢ Πόθος. Οἱ κατὰ τῆς γυναικὸς ψόγοι ὑπενθυμίζουσι τὰ ὑπὸ Σιμωνίδου τοῦ Ἀμοργίνου εἰρημένα².

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 15^{ου} αἰῶνος ὁ Ἰωάννης Καναβούτζης, ὅστις ἦτο ἐξελληνισθεὶς Ἰταλός³, συνέγραψε φιλολογικὸν ἔργον ἐπιγραφόμενον Ἰωάννου Καναβούτζη τοῦ μαγίστρου πρὸς τὸν ἀθρόεντην τῆς Αἴνου καὶ Σαμοθράκης. Ἐν τούτῳ ἐπὶ τῇ βάσει Διονυσίου τοῦ Ἀλικαρνασσεύς πραγματεύεται περὶ μεταναστεύσεως ἑλληνικῶν φυλῶν εἰς τὴν Ἰταλίαν, περὶ τῆς ἀρχῆς τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν καὶ περὶ ἄλλων ὑποθέσεων.

¹) Nicolai III, 170. ²) Krumbacher ἐν σελιδ. 258 καὶ Nicolai III, 170. ³) Περὶ τοῦ οἴκου τοῦ Καναβούτζη πραγματεύεται ὁ λόγιος γυναικιστῆς Χίου κ. Γ. Ζολώτας ἐν τῇ Ἐκθέσει τῶν κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1888-1889 πεπραγμένων ἐν τοῖς κοινοῖς παιδευτηρίοις τῆς πόλεως Χίου, ἐν Χίῳ 1889, ἐν σελιδ. 112.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Μ'.

ΠΕΡΙ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ ΤΩΝ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΩΝ

Οἱ Βυζαντινοὶ δὲν ἐποίησαν ἰδίας γραμματικὰς ἐρεῦνας, ἀλλὰ συνήθως εἶχον ὡς βάσιν τῶν μελετῶν αὐτῶν τοὺς Ἀλεξανδρινούς. Κατ' ἐξοχὴν οὗτοι ἐμελέτων Διονύσιον τὸν Θορᾶκα, Ἀπολλώνιον τὸν Δύσκολον καὶ τὸν Ἡρωδιανόν. Μετὰ μεγάλου δὲ ζήλου περὶ τὰ γραμματικὰ ἡσχολοῦντο οὗτοι κατὰ τὸν ἔκτον αἰῶνα μ. Χ. Περὶ τὰς ἀρχὰς τούτου ἠκμαζεν Ἰωάννης ὁ Φιλόπονος, ὅστις κατήγετο μὲν ἐκ Καισαρείας, ἀλλ' ἐπίσκοπος Ἀλεξανδρείας γενόμενος ὀνομάζεται Ἀλεξανδρεὺς. Διδασκάλους ἔσχε τὸν γραμματικὸν Ῥωμανὸν καὶ τὸν Ἀμμώνιον¹. Ὁ ἀνὴρ ἦτο πολυμαθέστατος καὶ κατὰ τὸν Σουΐδαν² ἔγραψε παντοειδῆ συγγράμματα. Ἦτο οὐ μόνον γραμματικὸς, ἀλλὰ καὶ φιλόσοφος καὶ θεολόγος. Ὑπὸ τούτου συνετάχθησαν αἱ δύο εἰς ἡμᾶς περισθεῖσαι γραμματικαὶ διατριβαὶ Τονικὰ παραγγέλματα³ καὶ Περὶ τῶν διαφόρων τογουνμέγων καὶ διάφορα σημαινόντων⁴.

Πότε ἔζη Θεοδόσιος ὁ Ἀλεξανδρεὺς, δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστὸν⁵. Εἰκάζεται δ', ὅτι ἔζη πρὸ τοῦ Χοιροδόσκου.

¹) Bekker, Anecd. ἐν σελίδ. 1177 καὶ 1201. Cramer Anecd. oxon, ἐν τόμ. III, 270. Ludwich, De Joanne Philopono grammatico, Königsberg 1888. ²) Ἐν λ. "Τούτου συγγράμματα πάμπολλα, γραμματικά, φιλόσοφα, ἀριθμητικά, ἱστορικά, τῆς τε θείας γραφῆς καὶ κατὰ τῶν δεκαοκτὼ Προκλείων ἐπιχειρημάτων". ³) Ἐξεδόθησαν ὑπὸ W. Dindorf Lipsiae 1825. ⁴) Ἐξεδόθησαν ὑπὸ P. Egenolff, Breslau 1880. ⁵) Ὁρα Schöll III, 173 καὶ Nicolai III, 156.

Οὗτος ἔγραψεν ὑπόμνημα εἰς τὴν γραμματικὴν Διονυσίου τοῦ Θρακῆος, Εἰσαγωγικοὺς κανόνας περὶ κλίσεως ὀνομάτων καὶ Περὶ προσφωδιῶν. Ὀλίγω νεώτερος τοῦ Φιλοπόνου ἦτο Ἰωάννης ὁ Χάραξ ὁ γράψας Περὶ ὀρθογραφίας. Σύγχρονος δὲ τούτου ἐγένετο Τιμόθεος ὁ Γαζαῖος, ὅστις συνέταξε Κανόνας καθολικοὺς περὶ συντάξεως. Ἐπιφανέστερος τούτων εἶναι Γεώργιος ὁ Χοιροβοσκός, ζῶν κατὰ τὸ τελευταῖον ἥμισυ τοῦ ἔκτου αἰῶνος. Ὑπὸ τούτου συνεγράφησαν πολλὰ γραμματικὰ διατριβαί, ὡς Περὶ ὀρθογραφίας¹ καὶ Ἐξηγήσεις εἰς τὸ τοῦ Ἡφαιστίωνος ἐγχειρίδιον². Πρὸς συγγραφὴν τούτων εἶχεν ὅπ' ὄψει τὸν Ἀπολλώνιον, τὸν Ἡρωδιανὸν καὶ ἄλλους μεταγενεστέρους γραμματικούς. Τὰ συγγράμματα τοῦ Χοιροβοσκοῦ, εἰ καὶ δὲν ἦσαν πρωτότυπα, ὅμως πολὺ ἀνεγινώσκοντο ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν. Πολὺ βραδύτερον, ἦτοι ἐπὶ Λέοντος τοῦ Ἀρμενίου, κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 9ου αἰῶνος, ἠκμαζεν ὁ Θεόγγνωστος. Εἰς πρακτικὸν καὶ οὐχὶ εἰς ἐπιστημονικὸν σκοπὸν ἀποβλέπων οὗτος ἔγραψεν Ὀρθογραφίαν, ἐν ᾗ ὑπάρχουσι 1003 κανόνες. Τὸ βιβλίον τοῦτο ὁ συγγραφεὺς ἀνατίθησι τῷ αὐτοκράτορι δι' ἐπὶ τριμέτρων καὶ τινος ἐπιστολῆς. Τοὺς κανόνας ἤντησεν ἐκ τοῦ συγγράμματος τοῦ Ἡρωδιανοῦ τοῦ ἐπιγραφομένου Περὶ καθολικῆς προσφωδίας, ὡς αὐτὸς ὁμολογεῖ.

Εἶναι ἄξιον σημειώσεως, ὅτι περὶ τὰ γραμματικὰ κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἠσχολοῦντο ἐπιφανεῖς ἱεράρχαι, ὡς Μιχαὴλ ὁ Σύγκελλος, ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων³. Κατὰ τὰς ἑριδας τῶν εἰκονοκλαστῶν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Θεοφίλου περιωρίσθη ἐν εἰρκῇ καὶ ἑκακοποιήθη. Ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ συντάχθη διατριβὴ

¹) Ἡ διατριβὴ φέρεται παρὰ Cramer, Anecd. Oxon II (1835) ἐν σελίδ. 167-281. ²) Παρὰ Studemund, Anecd. varia Graeca I (1886) 31-96. Krumbacher ἐν σελίδ. 278. ³) Τὰ περὶ τοῦ βίου ἰδὲ παρὰ Hirsch, Byzant. Studien ἐν σελίδ. 149.

περὶ συντάξεως ἔχουσα τὴν ἐπιγραφὴν, *Μιχαὴλ πρεσβυτέρου καὶ συγκέλλου τοῦ ἀποστολικοῦ θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων Μέθοδος περὶ τῆς τοῦ λόγου συντάξεως σχεδιασθεῖσα ἐν Ἑδέσῃ τῆς Μεσοποταμίας αἰτήσῃ Ἀαζάρου διακόνου καὶ λογοθέτου, φιλολόγου ὄντος*¹. Κατὰ τὸν ἐνδέκατον αἰῶνα ἤκμαζε Νικήτας ὁ ἐπίσκοπος Σερρών, ὅστις βραδύτερον ἐγένετο μητροπολίτης τῆς Ποντικῆς Ἡρακλείας. Ἡσχολεῖτο δ' οὐ μόνον περὶ θεολογικά, ἀλλὰ καὶ περὶ γραμματικά. Ἐνέτεινε δὲ εἰς στίχους κανόνας γραμματικούς, ὅπως οὗτοι γίνονται εὐμνημόνευτοι. Ἡ διατριβὴ τοῦτου ἐπιγράφεται *Στίχοι περὶ γραμματικῆς*². Πρὸς δὲ ἐποίησε στίχους περὶ τῶν ἐπωνύμων τῶν δώδεκα θεῶν³ καὶ διεσκεύασε τοὺς ὀρθογραφικοὺς κανόνας Τιμοθέου τοῦ Γαζαίου⁴. Ἐξοχος γραμματικὸς ἦτο Γρηγόριος ὁ μητροπολίτης Κορίνθου, ὅστις τὸ κατ' ἀρχὰς ὠνομάζετο Πάρδος⁵. Οὗτος ζῶν κατὰ τὸ τέλος τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος ἔγραψε γραμματικὰς διατριβάς, ἐξ ὧν γνωστοτέρα εἶναι ἡ *Περὶ τῶν ἰδιωμάτων τῶν διαλέκτων*. Πρὸς συγγραφὴν ταύτης ὁ μητροπολίτης εἶχεν ὑπ' ὄψει τὸν Τρύφωνα, τὸν Φιλόπονον, σχόλια καὶ γλωσσάρια τοῦ Πινδάρου, τοῦ Ἀριστοφάνους καὶ κατ' ἐξοχὴν τοῦ Θεοκρίτου. Πλὴν τῆς διατριβῆς ταύτης ἔγραψε *Περὶ συντάξεως τοῦ λόγου* ἥτοι περὶ τοῦ μὴ σολοικίζειν καὶ ὑπόμνημα εἰς τὸν Ἑρμογένη, ὅπερ ἐπιγράφεται Ἀπὸ τῆς ἐξηγήσεως τοῦ μητροπολίτου Κορίνθου εἰς τὸ περὶ μεθόδου δεινότητος τοῦ Ἑρμογένους βιβλίου⁶. Ἀποδίδεται μὲν τῷ Γρηγορίῳ καὶ ἡ διατριβὴ *Περὶ τρόπων*⁷, ἐν ᾗ ἀριθμοῦνται εἴκοσι καὶ

¹) Cramer, Anecd. Oxon 4, 272. ²) Ἰδὲ παρὰ Boissonade, Anecd. Graec. III (1831) ἐν σελ. 322-327. ³) W. Studemund, Anecd. varia Graec. I (1886) 270-79. ⁴) Krumbacher ἐν σελ. 281. ⁵) Nicolai III, 163. ⁶) Παρὰ Walz, Rhetor. Graec. ἐν τόμ. 7 (1834) ἐν σελ. 1088-1352. ⁷) Παρὰ Boissonade, Anecdota Graeca III (1831) 370-284.

ἐπὶ τρεῖς τοῦ λόγου, ἀλλ' ἡ γνησιότης ταύτης ἀμφισβητεῖται.

Περὶ τὰ γραμματικά ἡσχολήθη καὶ ὁ περιφανὴς πατριάρχης Ἰωάννης Γλυκὺς, ὅστις συχνότερον μὲν, οὐχὶ δ' ὀρθῶς ὀνομάζεται Γλυκᾶς¹. Ὁ Γλυκὺς ἐγένετο διδάσκαλος τοῦ Νικηφόρου Γρηγοῤᾰ, ὅστις ἐπαινεῖ² τὸν διδάσκαλον, ὠνομάσθη Λογοθέτης τοῦ δρόμου καὶ κατὰ τὸ 1316 ἀνέβη τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Δὲν διέμεινε δ' ὅμως μακρὸν χρόνον ἐπ' αὐτοῦ, διότι ὑπὸ νόσου ταλαιπωρηθεὶς ἀπεσφύθη εἰς τὴν μονήν, ἣτις ὠνομάζετο Κυριώτισσα³. Τοῦτον περιῆλθεν εἰς ἡμᾶς διατριβὴ ἐπιγραφομένη Τοῦ πατριάρχου κυρίου Ἰωάννου τοῦ Γλυκέος περὶ ὀρθότητος συντάξεως⁴. Αὕτη δὲν ἀποτελεῖ ὁλόκληρον συντακικόν, ἀλλ' ἔχει ὑπόθεσιν μόνον τὰ σπονδιαύτερα μέρη αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ οὕτως ἔχουσα μαρτυρεῖ τὴν πολυμάθειαν τοῦ λογίου ἱεράρχου. Ὁ συγγραφεὺς πρὸς συγγραφὴν τοῦ συντακικοῦ αὐτοῦ ἦντιλε τὰ παραδείγματα ἐκ τοῦ Ὀμήρου, τοῦ Θουκυδίδου, τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Δημοσθένους καὶ ἐκ τῆς μεταφράσεως τῶν Ἑβδομήκοντα. Μικροτέραν ἀξίαν ἔχει ὁ Γεώργιος Δεκαπηνός, ὅστις ἔζη κατὰ τὸ μέσον τοῦ 14ου αἰῶνος. Ὑπὸ τούτου συνετάχθη γραμματικὴ διατριβὴ Ἀρχὴ σὺν θεῷ τῆς γραμματικῆς κυροῦ Γεωργίου τοῦ Δεκαπηνοῦ. Δὲν εἶναι ὅμως πρωτότυπος, ἀλλὰ στηρίζεται ἐπὶ τῆς συλλογῆς τοῦ Μοσχοπούλου. Πλὴν τῶν μνημονευθέντων γραμματικῶν ἔργων φέρονται καὶ ἄλλα ἀνέκδοτα, ὧν πολλὰ εἶναι ἀνώνυμα.

1) Krumbacher ἐν σελίδ. 282. 2) Ἐν τόμ. I, 270 "Ἦν δὲ ὁ ἀνὴρ σοφὸς ἐν τοῖς μάλιστα καὶ σφόδρα τῆς εὐγενοῦς ἐκείνης τῶν Ἀθηναίων ἡχοῦς εἴπερ τις ἐχόμενος καὶ τύπον ἐκείνον καὶ τρόπον καθάπερ τι θεῖον τηρῶν ἀρχέιυπον· συνέσεως δ' ἐμβριθεία καὶ γνώμη βουλευομένη τὰ δέοντα καὶ τρόπων σεμνότητι μακρῷ τῷ μέτρῳ πάντας νικῶν...". 3) "Ὁρα Νικηφόρ. Γρηγορ. VII, 11, 1 ἐν σελίδ. 270 (ἐκδ. Bonn)". 4) Παρὰ Cramer, Anecdota, Paris I (1839) 401.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΑ΄.

ΠΕΡΙ ΜΕΤΡΙΚΗΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ ΤΩΝ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΩΝ

Ἐπειδὴ οἱ Βυζαντινοὶ δὲν διέκρινον τὸ μακρὸν καὶ βραχὺ ἐν τῇ γλώσσῃ¹, ἐφ' ὧν ἐστηρίζετο ἡ ἀρχαία μετρική, δὲν ἠδύνατο νὰ ἀναπτύξωσι τὰς σπουδὰς αὐτῶν περὶ τὸ εἶδος τοῦτο τῆς φιλολογίας. Διὰ τοῦτο τὰ τῆς μετρικῆς καὶ μουσικῆς ἔργα ταύτης τῆς περιόδου εἶναι εὐτελεῖ. Ὡς παρὰ τοῖς γραμματικοῖς τοῦ μέσου αἰῶνος ἐπέδρα ὁ Ἡρωδιανός, οὕτω παρὰ τοῖς μετρικοῖς ὁ Ἡφαιστίων. Πρὸς ἐρμηνείαν τούτου συνετάχθησαν σχόλια, ἅπερ μέχρις ἡμῶν διετηρήθησαν².

Ἐπὶ τούτων ἐστηρίχθη ὁ Τρίχας, οὗ τὸν βίον ἀγνοοῦμεν. Φαίνεται δ', ὅτι ἔζη κατὰ τὸν ἐνδέκατον αἰῶνα. Οὗτος ἔγραψεν Ἐπιμερισμοὺς τῶν ἐννέα μέτρων. Τῆς διατριβῆς προηγῆται ὕμνος πρὸς τὴν Παρθένον, ἐν ᾧ ἐφαρμόζει τὰ μέτρα. Ἀλλ' ἡ παραβολὴ τῆς πραγματείας πρὸς τὰ σχόλια τὰ σημειούμενα διὰ τοῦ Α' ἔδειξεν, ὅτι οὐδὲν νέον περιέχει διότι πάντα ὁ Τρίχας ἔλαβεν ἐκ τῶν σχολίων³. Ὁ δὲ Ἰσαὰκ ὁ μοναχὸς κατὰ τὸ τέλος τοῦ 14ου αἰῶνος ἔγραψε πραγματείαν ἐπιγραφομένην Ἰσαακίου τοῦ σοφωτάτου μοναχοῦ περὶ μέτρων ποιητικῶν. Τὴν ἡλικίαν Ἡλίου τοῦ μοναχοῦ δὲν δυνάμεθα νὰ ὀρίσωμεν ἀκριβῶς, ἀλλ' εἰκάζεται, ὅτι ἔγραψε πρὸ τοῦ ἐξοδίου αἰῶνος. Ἡ διατριβὴ αὐτοῦ ἐπιγράφεται

¹) Ὅρα τῆς ἑμῆς Γραμματολογίας τόμ. I, ἐν σελ. 728. Παράβαλλ. Krumbacher ἐν σελ. 284. ²) Ὅρα παρὰ R. Westphal, *Scriptores metrici Graeci* ἐν τόμ. I (1886) 251-302. ³ Nicolai III, 196.

Ἡλίου ἐλαχίστου μοναχοῦ Χάρακος πρὸς Ἰωάννην τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ περὶ διαφορῶν μέτρων¹. Πλὴν τῶν διατριβῶν τούτων ἔχομεν καὶ ἄλλας ψευδεπιγράφους ἢ ἀνωνύμους, οἷα ἡ Δράκοντος Στρατονικέως περὶ μέτρων ποιητικῶν καὶ πρῶτον περὶ χρόνων². Φέρει μὲν τὸ ὄνομα τοῦ Δράκοντος, ἀλλ' εἶναι ἔργον τοῦ δεκάτου ἔκτου αἰῶνος. Ἄλλη πραγματεία Περὶ μέτρων ἀποδίδεται μὲν τῷ Μοσχοπούλῳ, ἀλλ' εἶναι ψευδεπίγραφος.

Περὶ τὴν ἀρχαίαν μουσικὴν ἡσχολήθη ὁ Μανουὴλ Βρυένριος, ὅστις ζῶν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος ἔγραψε τρία βιβλία Ἀρμονικά³. Τῶν Βυζαντινῶν τὴν προσοχὴν κατ' ἐξοχὴν ἐπέσπα ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ, ἥτις ἦτο ζῶσα⁴. διότι ἡ ἀρχαία ἐξέλιπε καὶ μόνον λείψανα διτηρήθησαν ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ. Ἰδρυτὴς τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς εἶναι Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός⁵, ὅστις ἔγραψε Κανόνιον τῆς μουσικῆς. Ὑπὸ τίνος ἐγράφη ἡ περὶ μουσικῆς διατριβή, ἥτις ἐπιγράφεται Ἀγιοπολίτης, δὲν εἶναι γνωστόν. Λέγομεν τοῦτο, διότι τὸ ὄνομα Ἀγιοπολίτης δὲν δηλοῖ τὸν συγγραφέα, ἀλλὰ τὸ ψαλτήριον τῆς ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων⁶. Ὁ Fabricius⁷ τὸ ἡκρωτηριασμένον τοῦτο ἔργον ἀπέδιδεν Ἀνδρέᾳ τῷ ἀρχιεπισκόπῳ Κρήτης. Ὡσαύτως ἄγνωστος μένει ὁ συγγραφεὺς τῆς Ψαλτικῆς τέχνης⁸.

¹) Ἰδὲ παρὰ W. Studemund, Anecdota varia I (1886) 167-184.

²) L. Woltz, Jahrbüch. 139 (1889) 579-599. ³) Περὶ τοῦ βίου τούτου ἔγραψεν ὁ Max Treu, Maximī monachi Planudis epistolae ἐν σελ. 226. ⁴) Τὰ κατὰ τὴν μουσικὴν τῶν Βυζαντινῶν ἰδὲ παρὰ Reimann, Zur Geschichte und Theorie der byzantinischen Musik, Vierteljahrschrift für Musikwissenschaft 5 (1889) 322. ⁵) Ὁρα τῆς ἐμῆς Γραμματολ. Τόμ. I, 749. ⁶) Nicolai III, 199. ⁷) Bibl. Graeca ἐν τόμ. III, 654.

⁸) Krumbacher ἐν σελ. 288

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΒ΄.

ΠΕΡΙ ΛΕΞΙΚΟΓΡΑΦΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ
ΤΩΝ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΩΝ

Ἐν τοῖς λεξικογράφοις τοῦ μέσου αἰῶνος ἐπιφανῆ θέσιν κατέχει ὁ Σουΐδας, οὗ ὁ βίος μένει ἄγνωστος. Περὶ τῆς ἡλικίας αὐτοῦ ὑπάρχουσι μὲν ἀμφισβητήσεις, ἀλλὰ δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν τὴν γνώμην τοῦ Bentley¹, ὅστις τίθησι τὸν λεξικογράφον κατὰ τὸ 975—1025. Διότι τῷ 976 τὸ λεξικὸν τοῦ ἡμετέρου συγγραφέως ἦτο ἤδη ἐν χρήσει, ἀφ' οὗ μνημονεύει τούτου ὁ μητροπολίτης τῆς Θεσσαλονίκης Εὐδοκίμης². Κυρία πηγὴ τοῦ Σουΐδου εἶναι ὁ Ὀνοματολόγος Ἡσυχίου τοῦ Μιλησίου, ἀλλ' οὐχ ἦτιον καὶ ἄλλοι λεξικογράφοι, ὡς ὁ Ἑλλάδιος καὶ ὁ Φρύγιχος. Πρὸς δὲ ὁ Σουΐδας εἶχεν ὑπερσχολιαστὰς καὶ πολλοὺς συγγραφεῖς. Ἄλλ' ἐν τοῖς τελευταίοις χρόνοις ἀκριβεῖς ἔρευναι ἔδειξαν, ὅτι αἱ ἄμεσοι πηγαὶ τοῦ λεξικογράφου εἶναι ὀλίγαι διότι τοὺς πλείστον συγγραφεῖς γινώσκει ἐμμέσως. Τὸ λεξικὸν τοῦ Σουΐδου δὲν ὁμοιάζει πρὸς τὰ ἡμέτερα, ἀλλ' εἶναι τι κείμενον μεταξὺ τῶν νεωτέρων λεξικῶν καὶ τῶν ἐγκυκλοπαιδείων ἢ τῶν λεξικῶν τῶν διαλέξεων. Ἐν τούτῳ γίνεται μὲν λόγος περὶ τῆς σημασίας τῶν λέξεων, περὶ τῶν γραμματικῶν τύπων καὶ περὶ ἐτυμολογιῶν, ἀλλ' ὑπάρχουσι καὶ πραγματικαὶ ἐξηγήσεις ἀναφερόμεναι εἰς τὴν φιλοσοφίαν, εἰς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας, εἰς τὴν γεωγραφίαν, εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ εἰς ἄλλας ἐπιστήμας. Κατ' ἐξοχὴν πολύτιμα εἶναι τὰ γραμματολογικὰ διότι παρὰ τούτου μανθάνομεν τὸν βίον καὶ τὰ συγγράμματα

¹) Phal. ἐν σελίδ. 159. Παράβαλλ. καὶ G. Bernhardt. Comment. de Suida lex. I, 2. Nicolai III, 184. ²) Krumbacher ἐν σελίδ. 267.

πολλῶν συγγραφέων. Αἱ λέξεις ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ Σουΐδου δὲν εἶναι κατατεταγμέναι κατ' ἀλφαβητικὴν σειράν, ἀλλὰ κατὰ τὸ σύστημα τῆς ἀντιστοιχίας. Οὕτω τὸ αἰ δὲν ἀκολουθεῖ τῷ α, ἀλλὰ τῷ δ, διότι ἡ εἰρημένη δίφθογγος ἰσοδυναμεῖ τῷ ε.

Μέχρις ἡμῶν περιεσώθη λεξικόν τι ἐπιγραφόμενον Κυρίλλου τοῦ ἀγιωτάτου ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας λέξεων συναγωγὴ κατὰ στοιχεῖον. Ἀλλὰ δὲν ἐλύθη τὸ ζήτημα, ἂν ἡ συναγωγὴ ἐγένετο ὑπὸ τοῦ γνωστοῦ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας, ὅστις ἔζη κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ πέμπτου αἰῶνος¹. Ὡς βάσις τῆς συναγωγῆς ταύτης ἐχρησίμευσεν ἱστορικὸν λεξικόν, ὅπερ ἐπεξετάθη διὰ παρενθηκῶν ἐλημμένων ἐκ γλωσσῶν τοῦ Ὁμήρου, τοῦ Εὐριπίδου καὶ ἄλλων². Ἐν τοῖς χειρογράφοις φέρεται καὶ τὸ λεξικόν τοῦ Εὐδήμου³, ὅπερ εἶχεν ὕπ' ὅπῃ οὗ Σουΐδας. Τὸν Εὐδήμον τοῦτον πρέπει νὰ διαστέλλωμεν τοῦ ἀρχαίου συνωνύμου, ὅστις καταγόμενος ἐξ Ἀργεῶν εἶχε γράφει δύο διατριβάς, τὴν μὲν Περὶ λέξεων ἱστορικῶν, τὴν δὲ Περὶ τῶν παρὰ τοῖς ἱστοροῦσι ζητουμένων. Οὗτος δ' Ἀργεῖος κατὰ τὸν M. Schmidt ἔζη κατὰ τὸ 130 μ.Χ⁴. Τὸ σφεζόμενον λεξικόν, περὶ οὗ ἐνταῦθα πρόκειται, εἶναι συντεταγμένον κατ' ἀλφαβητικὴν σειράν, καὶ οὐχὶ κατ' ἀντιστοιχίαν, ὡς τὸ τοῦ Σουΐδου. Πρὸς δὲ φέρεται ὁλόκληρος συλλογὴ λεξικῶν καὶ συντακτικῶν, ὧν τὰ χειρόγραφα ὑπάρχουσιν ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῶν Παρισίων. Ἐπειδὴ δὲ πρότερον ἀνῆκον τῷ Segueer, εἶναι γνωστὰ ὑπὸ τὸ ὄνομα *Lexica Segueriana*⁵. Ἐν ἀρχῇ τῆς συλλογῆς ὑπάρχει Ἀπολλωνίου σοφιστοῦ λεξικόν κατὰ στοιχεῖον τῆς Ἰλιάδος καὶ Ὀδυσσεΐας· εἶτα Ἐκ τῶν Φρυνίχου τοῦ Ἀραβίου τῆς σοφιστικῆς προπαρα-

¹) Περὶ τοῦ πατριάρχου ἰδὲ Δοναλδς. II, 382 καὶ τὰς σημειώσεις τοῦ μεταφραστοῦ Βαλέττα. ²) Krumbacher ἐν σελίδ. 268. ³) Ὅρα παρὰ Jahns Jahrb. 71 (1855) 481-500. ⁴) Ἰδὲ παρὰ Bekker, Anecd. Graeca I, ἐν σελίδ. 75 476.

σκευῆς. Ἐνταῦθα ὑπάρχουσι καὶ γραμματικαὶ διατριβαί, ὡς *Περὶ συντάξεως*, *Ποῖα τῶν ῥημάτων γενικῇ καὶ δοτικῇ καὶ αἰτιατικῇ συντάσσονται*, *Δικῶν ὀνόματα κατὰ ἀλφάβητον*, *Λέξεις ῥητορικαί*. Ἐν τούτοις καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ἄλλοις ἔργοις τῆς συλλογῆς δύνανται τις νὰ ἴδῃ τὰς γραμματικὰς μελέτας τῶν Βυζαντινῶν τοῦ δεκάτου καὶ ἐνδεκάτου αἰῶνος.

Πρὸς δὲ ἔχομεν συλλογὴν ὁλόκληρον συνισταμένην ἐκ πέντε ἐτυμολογικῶν λεξικῶν. Ὀνομάζονται δ' οὕτω, διότι οἱ συγγραφεῖς ἐξηγοῦσι μὲν τὰς λέξεις, ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν ἀποβλέπουσιν εἰς τὸ ἐτυμον αὐτῶν. Τὴν πρώτην θέσιν κατέχει τὸ καλούμενον *Μέγα ἐτυμολογικόν*. Τὸ ὄνομα δὲν ἐδόθη ὑπὸ τοῦ συγγραφέως, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ πρώτου ἐκδότου, τοῦ Μουσούρου ἢ τοῦ Καλλιέργου¹. Φαίνεται, ὅτι τὸ ἔργον συνετάχθη κατὰ τὸν δέκατον αἰῶνα, καθ' ὃν ἐντολῇ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου ἐγίνοντο τοιαῦται συλλογαί. Ὁ συγγραφεὺς εἶχεν ὡς βάσιν² τὸ σύγγραμμα τοῦ Μεθοδίου, τὰ ῥητορικὰ λεξικά, ὡς τὸ τοῦ Διονυσίου, τοῦ Πανσανίου, τοῦ Ὁρου καὶ ἄλλα. Τὸ *Μέγα ἐτυμολογικόν* ὡς τοιοῦτον οὐδεμίαν ἀξίαν ἔχει διότι ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ἡ συγκριτικὴ φιλολογία διὰ τῆς παραβολῆς τῶν γλωσσῶν πολλὰς ἀνακαλύψεις ἐποίησεν ἐν τῷ κλάδῳ τούτῳ τῆς φιλολογίας. Παρὰ τοῖς ἀρχαίοις αἱ ἐτυμολογικαὶ ἔρευναι ἐξικνοῦντο μέχρι τοῦ γελοίου, π.χ. ἡ λέξις ἄνθρωπος ἐτυμολογεῖται ὡς ἐξ ἑς· «Παρὰ τὸ ἄνω θρεῖν ἡγρὸν ἄνω βλέπειν» μόνος γὰρ τῶν ἄλλων ζώων ὁ ἄνθρωπος ἄνω βλέπει. Ἡ παρὰ τὸ ἀναθρεῖν ἢ ὅπως πεν, ἡγρὸν ἀναλογίζεσθαι ἢ εἶδε καὶ ἡκουσε... Ἡ παρὰ τὸ δρῶ, τὸ βλέπω, ἄνθρωπος καὶ ἄνθρωπος. Ἡ παρὰ τὸ ἄνω ῥέπειν, ἀνὴρ ὁπότε τις ὢν».

¹) Τὸ πρῶτον ἐξεδόθη ἐν Βενετίᾳ τῷ 1499. ²) Ὁρ. R. Reitzenstein, Zu den Quellen des sogenannten Etym. Magnum, *Philologus* 48 (1889) 450-455.

Δὲν στερεῖται ὁμως ἀξίας τὸ λεξικόν, διότι ἐν τούτῳ διτηρή-
θησαν σχηματισμοὶ λέξεων καὶ ἀποσπάσματα ἀπολεσθέντων
συγγραφέων. Τὸ δὲ Γοδιανὸν ἐτυμολογικὸν ἔσχε τὸ ὄνομα
ἐκ τοῦ Γοδίου, ὅστις ἦτο κάτοχος τοῦ χειρογράφου. Ἐκ πα-
ραπληοίας αἰτίας ὠνομάσθησαν τὸ Ἀγγελικανόν, Φλωρεν-
τιανόν καὶ Φλωρεντιανὸν μικρὸν ἐτυμολογικόν.

Τοῦ Σχεδογραφικοῦ λεξικοῦ ὁ συγγραφεὺς μένει ἄγνω-
στος. Συνειάχθη δὲ ἐπὶ Κομνηνοῦ ἐν 907 πολιτικοῖς δεκα-
πεντασυλλάβοις στίχοις¹. Τὸ παρὰ τοῖς φιλολόγοις γνωστὸν
*Lexicon Vindobonense*² ἐγένετο κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ δεκά-
του τετάρτου αἰῶνος. Περὶ τοῦ λεξικοῦ τούτου ἐλέχθη, ὅτι οὐ-
δεμίαν μὲν ἀρετὴν ἔχει, ἀναρίθμητα δ' ἁμαρτήματα καὶ μωρίαν
ἀπίστευτον. Διτηρήθησαν ὁμως ἐν αὐτῷ στίχοι ἐκ τοῦ Σοφο-
κλέους καὶ τοῦ Φερεκράτους, οἵτινες οὐδαμοῦ ἀλλαχού φέ-
ρονται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΓ'.

ΠΕΡΙ ΣΥΛΛΟΓΕΩΝ ΓΝΩΜΩΝ ΚΑΙ ΠΑΡΟΙΜΙΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ
ΧΡΟΝΟΥΣ ΤΩΝ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΩΝ.

Πανταχοῦ μὲν, οὐχ ἥκιστα δ' ἐν ταῖς συλλογαῖς δύναται τις
να θανμάσῃ τὸ σκοπίμον, μεθ' οὗ εἰργάσθη ἡ Ἑλληνικὴ διά-
φοια. Ἀφ' οὗ αὕτη ἀπέβαλε τὴν γονιμότητα αὐτῆς, οὐδὲν ἄλλο
ἦτο σκοπιμώτερον να πράξῃ ἢ τὰ παραχθέντα να συλλέξῃ³.
Τοῦτο καὶ ἐγένετο, ὥς μαρτυροῦσι περιφανῶς αἱ Ἀνθολογίαι
αἱ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην γενόμεναι⁴, τὰ Κεφάλαια θεο-

¹) Ὁρα παρὰ Boissonade, Anecd. Graec, 4 (1832) ἐν σελίδ. 366
-412. ²) *Lexicon Vindobonense rec. et adnotatione critica instruit*

Aug. Nauck, Petropoli 1867 ³) Ἰδὲ τῆς ἐμῆς Γραμματιολογ. τόμ. I, 271.

⁴) Παρὰ Migne, Patrol. Graeca 91 (1860) ἐν σελίδ. 765-1244.

λογικὰ Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ καὶ τὰ Ἱερὰ παράλληλα Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ. Ἐκ τῆς συλλογῆς ταύτης καὶ ἐξ ἄλλων Ἀντώνιος ὁ μοναχός, ὅστις ἔζη κατὰ τὸν ἐνδέκατον αἰῶνα, ἀντλήσας συνέταξε συλλογὴν, ἣν προσφυῶς ὠνόμασε *Μέλισσαν*¹.

Πότε ἔζη Ἰωάννης ὁ Γεωργίδης, δὲν εἶναι γνωστόν. Πάντως ὁμως ὑπῆρξε μετὰ τὸν Ἀμφίλοχον καὶ τὸν Φώτιον, διότι οὗτοι μνημονεύονται ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου συλλογέως. Οὗτος συνέταξε Γνωμολογικὸν λεξικὸν κατ' ἀλφαριθμητικὴν σειρὰν συντεταγμένον καὶ ἐπιγραφόμενον Γνωμαὶ συλλεγεῖσαι ὑπὸ Ἰωάννου μονάζοντος τοῦ καὶ Γεωργίδου². Ἐν τούτῳ συνελέγησαν ἀποσπάσματα ἐκ πεντήκοντα περίπου συγγραφέων, ὡς τοῦ Ἰσοκράτους, τοῦ Μενάνδρου, τοῦ Λουκιανοῦ, τοῦ Γαληνοῦ, ἐξ ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων καὶ ἐξ ἄλλων. Ὁ συλλογεὺς μνημονεύει μὲν τῶν συγγραφέων, ἐξ ὧν ἀντλεῖ, ἀλλ' εἴτε ἐκ σπουδῆς, εἴτε ἐξ ἀγνοίας, εἴτε ἐξ ἀμαρτήματος τῆς μνήμης, εἴτε καὶ ἐξ ἄλλης αἰτίας αἱ πηγαὶ πολλάκις συγχέονται³. Κατὰ τὸν τέταρτον αἰῶνα ἤκμαζεν ὁ Μακάριος Χρυσόκεφαλος, ὅστις ἦτο μητροπολίτης Φιλαδελφείας. Ἐπωνομάσθη δ' οὕτω κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, διότι ἐκ τῶν συγγραμμάτων τῶν ἐκκλησιαστικῶν πατέρων ἐξέλεγε χρυσᾷ κεφάλαια. Ὁ Μακάριος τὴν συλλογὴν αὐτοῦ ὠνόμασε μετὰ ποιητικῆς χάριτος *Ροδωνιάν*⁴. Ἐν κεφάλαιον ταύτης ἀποτελεῖ συλλογὴν Παροιμιῶν κατὰ στοιχεῖον⁵. Τὰς γνώμας ἔλαβεν ἐκ τοῦ Σν-

¹) Παρὰ Migne αὐτόθι ἐν τόμ. 136 (1865) ἐν σελίδ. 765-1244 Παράβαλλ. καὶ Δελτίον τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἐταιρίας τῆς Ἑλλάδος 2 (1885-1889) ἐν σελίδι 661-666. ²) Ἡ συλλογὴ ἐξεδόθη ὑπὸ Boissonade, *Anecdota Graeca* I (1829) ἐν σελίδ. 1-108. ³) Nicolai III, 314 ⁴) Ora Villosion, *Anecdota Graeca* (1781) II 4-79. ⁵) Ἐξεδόθη ἐν τῇ συλλογῇ τῇ ἐπιγραφομένῃ *Corpus paroemiograph. Graec.* ὑπὸ Schneidewin καὶ Leutsch II (1851) ἐν σελίδ. 135-227.

νεσίον, Δίωνος τοῦ Χρυσοστόμου, τοῦ Πλουτάρχου, τοῦ Χορικίου, Προκοπίου τοῦ Γαζαίου καὶ ἄλλων.

Ὁ δὲ Μιχαὴλ Ἀποστόλης ἢ Ἀποστολῖος ἐγεννήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὸ 1422, ἐπεῖδε τὰς ἀποφράδας ἡμέρας τῆς ἀλώσεως, ἐγένετο αἰχμάλωτος τῶν Τούρκων καὶ τὴν ἑλευθερίαν ἀνακτησάμενος ἐπορεύθη εἰς Ῥώμην, ὅπου ὁ Βησσαρίων ἐδέξατο αὐτὸν εὐμενῶς. Διὰ τῆς δαπάνης τούτου συνεπλήρωσε τὰς ἑαυτοῦ σπουδὰς. Ἀλλ' ἀποδεξάμενος τὰ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Πλήθωνος ἔγραψε λέξελλον κατὰ τοῦ Γαζῆ Τοῦτον ἰδὼν ὁ Βησσαρίων ἐπειτίμησε τῷ νέῳ ὡς τολμήσαντι νὰ δέξῃ ἄνδρα ὑπὸ τῶν συγχρόνων Ἑλλήνων τιμώμενον¹. Τελευταῖον διὰ τὴν τραχύτητα τοῦ ἥθους ἀπέβρισε τὴν εὐνοίαν τοῦ εὐεργέτου καὶ μὴ δυνάμενος νὰ ζήσῃ ἐν Ἰταλίᾳ ἦλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐκεῖθεν εἰς Κρήτην, ὅπου νυμφευθεὶς καὶ εἰς ἐσχάτην πενίαν περιπεσὼν ἀντέγραψε χειρόγραφα πρὸς πορισμὸν τῶν τοῦ βίου ἀναγκῶν. Ἐν πολλοῖς δὲ χειρογράφοις ἐπεγράφετο βασιλεὺς τῶν πενήτων. Ὁ Ἀποστόλης συνέταξε πολλὰ συγγράμματα, ὧν κατάλογον παρέχει ἡμῖν ὁ κ. Σάθας². Ἐν τούτοις ὑπάρχει καὶ Συλλογὴ Ἑλληνικῶν παροιμιῶν, ἣς συνέλεξεν ἐκ πολλῶν συγγραφέων. Ὁ υἱὸς τούτου Ἀριστόξουλος μετωνομάσθη Ἀρσένιος καὶ ἐγένετο ἀρχιεπίσκοπος Μονεμβασίας, ἀλλ' οἱ ἡμέτεροι δὲν ἀνεγνώρισαν αὐτὸν καὶ ἐτελεύτησεν ἐν Βενετίᾳ τῷ 1535³. Οὗτος λαβὼν τὴν συλλογὴν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ καὶ ταύτην ἀνέξησας καὶ διασκευάσας ἔπεμψεν εἰς τὸν πάπαν Λέοντα τὸν δέκατον. Ἡ οὕτω διασκευασθεῖσα συλλογὴ ὠνομάσθη Ἰωνιὰ⁴.

¹) Ἡ ἐπιτιμητικὴ ἐπιστολὴ φέρεται παρὰ τῷ Σάθῃ (Ἐν τῇ Νεολογικῇ φιλολογ. ἐν σελίδ. 71), ἐν ᾗ πρὸς τοῖς ἄλλοις λέγεται: "Θεόδωρός τε τῶν νῦν Ἑλλήνων ἐν τοῖς πρώτοις ὧν, ἡκιστα κακῶς ἀκούειν παρὰ σοῦ ἁγίου, καὶ ταῦτα νέον τε ἔτι ὄντιος, ἥδη προσβύτης...". ²) Αὐτόθι ἐν σελίδ. 73. ³) Nicolai III, 317. ⁴) Ταύτην ἐξέδωκεν ὁ Chr Walz, Arsenii Violetum, Stuttgart 1832. Παράβαλλ. Krumbacher ἐν σελίδ. 291.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΔ'.

ΠΕΡΙ ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΣΤΡΟΝΟΜΙΑΣ ΕΚ ΤΩΝ
ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΜΕΧΡΙ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

Περὶ τὰ μαθηματικά καὶ τὴν ἀστρονομίαν ἡσχολήθησαν οἱ ἀρχαῖοτατοι φιλόσοφοι, ὡς ὁ Θαλῆς¹⁾, ὁ Πυθαγόρας²⁾ καὶ ὁ Δημόκριτος³⁾. Ἐπιφανέστατος δ' ἀστρονόμος ἐγένετο ὁ Μέτων⁴⁾, ὅστις δὲν συνέγραψεν, ἀλλ' ἐποίησεν ἀστρονομικὰς ἐργασίας καὶ ἀνακαλύψεις π.χ. ἐν Ὀλυμπίοις ἔστησε στήλας, ἐφ' ὧν τὰς τροπὰς τοῦ ἡλίου κατεγράφατο⁴⁾. Πρὸς δὲ εὗρεν, ὡς ἔλεγε, τὸν μέγαν ἐνιαυτόν, ὅστις διήρκει δέκα καὶ ἑννέα ἔτη. Ὁ μέγας οὗτος ἀστρονόμος ἢ χρονολόγος οὕτως ἦτο πεπεισμένος περὶ τοῦ κινδύνου, ὅστις ἡπείλει τοὺς στρατευομένους ἐπὶ τὴν Σικελίαν, ὥστε λέγεται, ὅτι μανίαν ὑποκρινάμενος, τὴν οὐκίαν ἐμπρήσας καὶ εἰς τὴν ἀγορὰν προελθὼν παρεκάλει τοὺς πολίτας, ἵνα ἀφῶσι τὸν νῖόν τῆς στρατείας⁵⁾. Ἐν δὲ τῇ γεωμετρίᾳ διεκρίθη ὁ Θεόδωρος, ὃν γινώσκομεν ἐκ τοῦ Θεαιτήτου τοῦ Πλάτωνος. Κατ' ἐξοχὴν περὶ τὰ μαθηματικά ἡσυχολοῦντο οἱ Πυθαγόρειοι, ἐξ ὧν διέπρεπεν ὁ Ἀρχύτας. Οὗτος πρῶτος τὴν ὀργανικὴν κίνησιν διὰ γεωμετρικοῦ διαγράμματος εἰκό-
νισεν⁶⁾.

¹⁾ Ὅρα ἐν σελίδ. 460 τῶν ἔμπροσθεν. ²⁾ Ἰδὲ Cantor, Vorlesungen über Geschichte der Mathematik, Leipzig 1880 καὶ Martin, Astronomie grecque et romaine, Paris 1874, καὶ Hankel, Zur Geschichte der Mathematik im Altertum und Mittelalter. Leipzig 1874. ³⁾ Ἰωάννης Λυδός ἐν σελίδ. 55. ⁴⁾ Αἰλιαν. ἐν Ποικίλ. ἱστορ. X, 7. Παράβαλλ. Götting, De Metonis astronomi heliotropio, Jena 1861. ⁵⁾ Πλούταρχ. ἐν βίῳ Νικ. XIII, καὶ Αἰλιαν. ἐν Ποικίλ. ἱστορ. XIII, 12, ⁶⁾ Διογένης Λαέρτ. VIII, 833.

Ἐπειδὴ Εὐδόξος ὁ Κνίδιος ἐγένετο ἀκροατὴς τοῦ Ἀρχύτου, θεωρεῖται Πυθαγόρειος¹ καὶ ὡς τοιοῦτον ἐθεώρει ἡδη Διογένης ὁ Λαέρτιος². Ὁ υἱὸς τοῦ Αἰσχίνου καίπερ πενέστατος, ὅμως ἠδυνήθη νὰ παιδευθῇ ἱκανῶς ἀκροασάμενος τοῦ μὲν Ἀρχύτου ἐν τοῖς γεωμετρικοῖς, Φιλιστίωνος δὲ τοῦ Σικελιώτου ἐν τοῖς ἱατρικοῖς. Εἰς Ἀθήνας ἦγαγε τὸν φιλομαθῆ νέον ἢ φήμη τῶν Σωκρατικῶν, ἀλλ' ἐνταῦθα δὲν διέμεινε μακρὸν χρόνον³. Λέγεται συνήθης τοῦ Πλάτωνος καὶ ἐταῖρος τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ. Ποῦ ἐγνώρισεν τὸν Ἀθηναῖον φιλόσοφον, δὲν εἶναι ἐξηκρινωμένον. Ἴσως τοῦτο ἐγένετο ἐν Ἀθήναις ἢ καὶ ἐν Συρακούσαις παρὰ τῷ τυράνῳ Διονυσίῳ⁴, παρ' ᾧ διέτριψαν καὶ οἱ δύο φιλόσοφοι. Ὁ μὲν Κικέρων λέγει, ὅτι ὁ Εὐδόξος ἐγένετο ἀκροατὴς τοῦ Πλάτωνος⁵, ὁ δὲ Σιράζων παραδίδει, ὅτι ἀμφότεροι ἐμαθήτευσαν παρὰ τοῖς σοφοῖς τῶν Αἰγυπτίων ἱερεῦσιν⁶. Βραδύτερον δὲ καὶ οἱ δύο ἐδίδαξαν ἐν τῇ Ἀκαδημείᾳ. Τῷ Κνιδίῳ ἀστρονόμῳ ἀποδίδονται πολλὰ συγγράμματα, ἐν οἷς καὶ ἡ Ὀκταετηρίς, ἥτις, ὡς λέγεται, συνεγράφη ἐν Αἰγύπτῳ⁷. Συχνότερον μνημονεύεται τὸ σύγγραμμα τὸ ἐπιγραφόμενον Γῆς περιόδος, ἀλλ' εἰκάζεται, ὅτι δὲν ἦτο πραγματεία περὶ τοῦ σχήματος τῆς γῆς, ἀλλὰ χωρογραφία τις⁸. Σημειωτέον δ' ὅμως, ὅτι ὑπάρχει εἰκασία καθ' ἣν τὸ πολύτεμον τοῦτο ἔργον δὲν συνεγράφη ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου Εὐδόξου, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Ρο-

¹) Ὁρα Ἀσώπ. ἐν σελίδ. 396. ²) Ἐν βιβλ. VIII, 91. ³) Ὁ αὐτὸς ἐν VIII, 86. ⁴) Αἰλιαν, ἐν Ποικίλ. Ἱστορ. VII, 17. ⁵) Divinat. II, 42 "Eudoxus Platonis auditor, in astrologia, iudicio doctissimorum hominum, facile princeps". ⁶) Ἐν βιβλ. XVII, 806 "Ἐκεῖ δ' οὖν ἐδείκνυντο οἱ τε τῶν ἱερέων οἶκοι καὶ Πλάτωνος καὶ Εὐδόξου διατριβαί. Συνανέβη γὰρ δὴ τῷ Πλάτῳ ὁ Εὐδόξος δεῦρο, καὶ συνδιέτριψαν τοῖς ἱερεῦσιν ἐνταῦθα ἐκεῖνοι τριακαίδεκα ἔτη, ὡς εἴρηται τισι περιττοῦς γὰρ ὄντας κατὰ τὴν ἐπιστήμην τῶν οὐρανίων, μουσικοὺς δὲ καὶ δυναμεισθότους, τῷ χρόνῳ καὶ ταῖς θεραπείαις ἐξελιπάρησαν, ὥστε τινὰ τῶν θεωρημάτων ἱστορῆσαι τὰ πολλὰ δὲ ἀπεκρύψαντο οἱ βάρβαροι". ⁷) Διογένης, Λαέρτ. VIII, 87. ⁸) Ἀσώπ. ἐν σελίδ. 399.

δίου¹. Ὁ Κνίδιος ἀστρονόμος συνέταξε τὸ Ἐνοπιτρον καὶ τὰ Φαινόμενα, ἅπερ εἶχεν ὡς βάσιν ὁ Ἀρατος, ὡς ἀλλαχοῦ εἴρηται². Οὗτος δὲν ἦτο μόνον ἀστρονόμος, ἀλλὰ καὶ φιλόσοφος τὸ ἀγαθὸν ἐν τῇ ἡδονῇ τιθέμενος³. Τὴν περὶ τῆς σφαίρας θεωρίαν τοῦ Εὐδόξου διώρθωσεν ὁ ἀστρονόμος Κάλλιπος⁴.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΕ΄.

ΠΕΡΙ ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΣΤΡΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΝΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ.

Ἐπειδὴ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην διὰ τὴν στρατείαν τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ τὴν εἰσήγησιν τοῦ Ἀριστοτέλους ἡ Ἑλληνικὴ διάνοια ἐτράπη εἰς πρακτικὰς γνώσεις, οὐδὲν τὸ παράδοξον, ὅτι ἔξοχοι μαθηματικοί, μηχανικοὶ καὶ ἀστρονόμοι ἀνεφάνησαν⁵. Ὁ ἀρχαιότατος τῶν εἰς ἡμᾶς περιελθόντων μαθηματικῶν εἶναι Αὐτόλυκος ὁ Πιταναῖος⁶, ὅστις ἤκμαζε περὶ τὰ 300 π. Χ. καὶ ἐγένετο διδάσκαλος τοῦ Ἀρκεσιλάου⁷. Τούτου περιεσώθησαν μέχρις ἡμῶν δύο μικραὶ διατριβαὶ Περὶ κινουμένης σφαίρας καὶ Περὶ ἐπιτολῶν καὶ δύσεων⁸. Αἱ διατριβαὶ αὗται ἔπαθον μὲν μεταβολὰς τινας,

¹) Christ ἐν σελίδ. 487. ²) Ἐν σελίδ. 172 τοῦ πρώτου τόμου. ³) Ἀριστοτέλ. ἐν Ἠθικ. Νικομαχ. X, 2. ⁴) Ὁρα Martin, Mémoire sur les hypothèses astronomiques d'Eudoxe, de Callippe, d'Aristote, Paris 1880. ⁵) Ὁρα Cantor, Vorlesungen über Geschichte der Mathematik, Leipzig 1880 Heiberg, Philologische Studien zu griechischen Mathematikern, Jahrb. für Phil. Suppl. N. F. XI, XII, XIII, Leipzig 1880 Martin, Astronomie grecque et romaine, Paris 1875 καὶ Hankel, Zur Geschichte der Mathematik im Altertum und Mittelalter, Leipzig 1874. ⁶) Ἡ Πιτανὴ ἀνήκει τῇ Αἰολίδι Ἡρόδοτ. I, 149. ⁷) Διογένης. Λαέρτ. IV, 29. ⁸) Ἐξεδόθη ὑπὸ Hultsch ἐν τῇ Bibl. Teubn. 1885. Παράβαλλ Christ ἐν σελίδ. 719.

ἀλλ' ἐν τῷ συνόλῳ διετήρησαν τὴν ἀρχικὴν αὐτῶν μορφήν. Σύγχρονος τοῦ Ἀντολύκου ἦτο Ἀρισταῖος ὁ πρεσβύτερος, ὅστις ἔγραψε περιγραφὴν τῶν στερεῶν τόπων ἐν πέντε βιβλίοις¹.

Ἐν τοῖς γεωμέτραις ἐπιφανεστάτην θέσιν κατέχει ὁ Εὐκλείδης, ὅστις κατὰ τινας μὲν ἐγεννήθη ἐν Γέλα, κατ' ἄλλους δ' ἐν Τύρῳ². Ἀλλ' ἐν αὐτῇ τὰ περὶ πατρίδος τοῦ γεωμέτρον εἶναι ἀμφίβοла, τὰ τῆς ἡλικίας γινώσκονται ἀκριβῶς· διότι ἔζη ἐπὶ Πτολεμαίου τοῦ Λάγου. Λέγεται δ', ὅτι ὁ βασιλεὺς οὗτος ἔρω-
τήσας, ἂν ὑπάρχῃ εὐκολωτέρα μέθοδος πρὸς ἐκμάθησιν τῆς γεωμετρίας, ἔλαβε τὴν ἀπόκρισιν «μὴ εἶναι βασιλικὴν ἀτραπὸν πρὸς γεωμετρίαν³». Πρὸς δὲ εἶναι βέβαιον, ὅτι ἐν Ἀλεξανδρείᾳ σχολὴν γεωμετρίας ιδρύσας συνεβάλετο πρὸς μόρφωσιν μεγάλων μαθηματικῶν, οἷος ὁ Ἐρατοσθένης. Πλὴν τῆς διδασκαλίας ὁ Εὐκλείδης συνέγραψε τὰ πολυθρύλητα Στοιχεῖα (δηλ. τῆς γεωμετρίας), ἅπερ συνίστανται ἐκ δέκα καὶ τριῶν βιβλίων⁴. Τοῦτοις προσετέθησαν βραδύτερον δύο ἔτι βιβλία, ὧν τὸ πρῶτον μέρος συνεγράφη ὑπὸ τοῦ Ὑψικλέους⁵. Ἀνὰ πρόειν νὰ ὑπολάβῃ τις, ὅτι πάντα τὰ γεωμετρικὰ θεωρήματα τὰ ἐν τοῖς Στοιχείοις περιλαμβανόμενα εἶναι προϊόντα τῆς διανοίας τοῦ Εὐκλείδου. Διότι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ δημιουργήσῃ τοσαῦτα θεωρήματα καὶ νὰ ἐκθέσῃ ταῦτα δι' αὐστηροτάτης μεθόδου καὶ ἀκριβείας. Πρὸς δὲ καὶ ὁ Πρόκλος παραδίδει, ὅτι ὁ Εὐκλείδης συνήγαγε τὰ Στοιχεῖα ἐκ προγενεστέρων μαθηματικῶν, ὡς τοῦ Εὐδόξου καὶ τοῦ Θεαιτήτου⁶. Αἱ ἀρεταὶ τοῦ προ-

¹) Πάππ. VII, 3, 636. Ἰδὲ καὶ Susemihl I, 703. ²) Ὁρα Cantor Euklid und sein Jahrhundert, Zeitschrift für Mathemat. und Phys. XII, 1867. καὶ Heiberg. Litterargeschichtliche Studien über Euklid, Leipzig 1882. ³) Πρόκλ. Εἰς τὸ Α' Εὐκλείδ. Στοιχείων, Βιβλ. δευτ. ἐν σελίδ. 20. Παράβαλλ. Ἀσώπ. ἐν σελίδ. 421. ⁴) Ὁρα Bergk IV, 522. ⁵) Σπινδαία ἐκδόσεις εἶναι ἡ ὑπὸ Heiberg und Menge ἐν τῇ Bibl. Teubn. 1883, ⁶) Ἐν σελίδ. 19. Παράβαλλ. Ἀσώπ. ἐν σελίδ. 422.

κειμένου συγγράμματος πρωΐαιατα κατέστησαν αὐτὸ διδασκικὸν βιβλίον πάντων τῶν πεπολιτισμένων λαῶν. Μετεφράσθη δὲ εἰς τὴν Ἀραβικὴν, τὴν Συριακὴν, τὴν Περσικὴν, τὴν Ἑβραϊκὴν, τὴν Λατινικὴν καὶ εἰς πάσας τὰς νεωτέρας γλώσσας. Μέχρις ἡμῶν διαμένει διδασκικὸν βιβλίον, μετὰ τινων μικρῶν μεταβολῶν.

Τινὲς τὴν δευτέραν θέσιν ἐν τοῖς συγγράμμασι τοῦ Εὐκλείδου ἀποδίδουσι τῇ συγγραφῇ, ἣτις ἐπιγράφεται *Δεδομένα*¹ καὶ εἶναι εἰσαγωγὴ τις εἰς τὴν καλουμένην ἀναλυτικὴν γεωμετρίαν. Ἡ συγγραφὴ αὕτη συνεκδίδεται τῇ Προθεωρίᾳ τοῦ Νεαπολίτου Μαρίνου. Ὁ Πάππος περιγράφει² τὰ ἐν τῇ διατριβῇ, ἀλλ' οἱ νεώτεροι παραβαλόντες εὗρον διαφωνίαν τῆς περιγραφῆς πρὸς τὴν συγγραφὴν. Ἐντεῦθεν τεκμηριοῦνται, ὅτι τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ ἡμετέρου γεωμέτρου ἔπαθεν ἀλλοιωσεις. Τὰ δὲ Πορίσματα ὅλως ἀπώλοντο πλὴν ὀλίγων ἀποσπασμάτων περισωθέντων παρὰ τοῦ Πάππου. Ἀνὰ διειρηθήν ἐν πρωτοτύπῳ τὸ Περὶ διαιρέσεων βιβλίον, ἀλλ' ἐν μεταφράσει γενομένη ὑπὸ Μωάμεθ τοῦ Βαγδατινοῦ³. Περιῆλθον μέχρις ἡμῶν τὰ Φαινόμενα, τὰ Ὀπτικά καὶ τὰ Κατοπτρικά. Τὸ τελευταῖον ἔργον ὁ Heiberg θεωρεῖ ὑποβολιμαῖον. Ὡσαύτως ἀμφισβητεῖται ἡ γνησιότης δύο μουσικῶν διατριβῶν, ἐξ ὧν ἡ μὲν ἐπιγράφεται Εἰσαγωγὴ ἁρμονικὴ⁴, ἡ δὲ Κατατομὴ κανόνος. Οὐχὶ δ' ἀπυθάνως ἡ πρώτη ἀποδίδεται μαθητῇ τινι τοῦ Ἀριστοξένου. Ἡ δὲ διατριβὴ ἡ ἐπιγεγραφομένη *Ψευδάρια* συνεγράφη, ὡς φαίνεται, πρὸς ἀποφυγὴν μαθηματικῶν παραλογισμῶν. Ἦθελεν εἶναι περίεργος, ἂν ἐσφίζετο.

Πότε ἔζη Ἐπιγένης ὁ Βυζάντιος, δὲν εἶναι γνωστόν, ἀλλ' εἰκάζεται ἐπὶ Πτολεμαίου τοῦ Σωτήρος. Οὗτος ἔγροψε διατριβὴν Περὶ τῶν Χαλδαϊκῶν μαθηματικῶν, ἣν εἶχεν

¹) Περὶ τῆς σημασίας τῆς λέξεως ὑπάρχει ἀμφισβήτησις. ²) Ἐν σελ. 638-640. ³) *Opera* Sussemlhl I, 712 ἐν σημ. 34. ⁴) Nicolai II, 413.

ὅπ' ὄψει ὁ Οὐάργρον. Ὁ δὲ Ἀρίσταρχος ὁ Σάμιος ἦτο μαθηματικὸς καὶ ἀστρονόμος καὶ μαθητὴς τοῦ περιπατητικοῦ Σιτάωνος. Τῷ ἀστρονόμῳ τούτῳ ἀνήκει ἡ μεγάλη τιμὴ τῆς ἀνακαλύψεως, καθ' ἣν οὐχὶ ὁ ἥλιος περὶ τὴν γῆν, ἀλλ' ἡ γῆ περὶ τὸν ἥλιον κινεῖται¹. Ἀλλ' ὥς ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ὁ Γαλιλαῖος ὑπὸ τῶν θεολόγων διεβλήθη ὡς ἄθεος, οὕτω καὶ ὁ Σάμιος ἀστρονόμος ὑπὸ τοῦ στωϊκοῦ Κλεάνθους. Εἰς ἡμᾶς περιήλθεν ἡ διατριβὴ ἡ ἐπιγραφομένη Περὶ μεγεθῶν καὶ ἀποστημάτων ἡλίου καὶ σελήνης². Ὡσαύτως Σάμιος ἦτο ὁ ἐπιφανὴς μαθηματικὸς καὶ ἀστρονόμος Κόνων, ὃν ἐν τοῖς μάλιστα εἶμα ὁ Ἀρχιμήδης. Ἐφ' ὅσον δ' ὁ Κόνων ἔζη, ἐδείκνυε τούτῳ ὁ Ἀρχιμήδης τὰς ἀνακαλύψεις πρὸ τῆς δημιουργοειδέσεως. Οὗτος συνέλεξε τὰς ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων παρατηρηθείσας ἐκλείψεις τοῦ ἡλίου. Μαθητὴς τοῦ Κόνωνος ἐγένετο Δοσίθεος ὁ Πηλουσιώτης, ὅστις ἐγεννήθη κατὰ τὸ 280—270 π. Χ. Ὅτι ὁ Δοσίθεος εἶχε πολλὴν ἀξίαν, τεκμηριοῦται ἐκ τούτου, ὅτι ὁ Ἀρχιμήδης μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κόνωνος τούτῳ οὐ μόνον τὰς ἐαυτοῦ συγγραφὰς ἔπεμπε, ἀλλὰ καὶ ἀνέθετεν. Ἐκ τῶν ἀστρονομικῶν αὐτοῦ παρατηρήσεων μόνον ὀλίγα λείπεται μέχρις ἡμῶν περιεσώθησαν³.

Ἀλλ' ὁ εὐφυνέστατος τῶν μαθηματικῶν οὐ μόνον τῆς ἀρχαιότητος, ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν αἰώνων εἶναι Ἀρχιμήδης ὁ Συρακούσιος⁴, ὁ υἱὸς Φειδίου τοῦ ἀστρονόμου, γεννηθεὶς τῷ 287 π. Χ. ἂν ἡ εἰδησις ἡμῶν ἦναι ἀκριβής⁵. Ἰέρωνος τοῦ δευτέρου λέγεται συγγενὴς καὶ φίλος. Ἐνεκα φιλομαθείας ἀπε-

¹) Ὁρα Bergk, Fünf Abhandl. zur Philosoph. und Astronom. ἐν σελίδ. 139-171. ²) Ἐξεδόθη ὑπὸ De la Porte du Theil und St. Croix, Par. 1810 Παράβαλλ. Christ ἐν σελίδ. 721. ³) Ὁρα Πλίνιον ἐν N. H. XVIII. § 312. ⁴) Περὶ τοῦ ἀνδρὸς τούτου ἔγραψεν ὁ Bunte, Ueber Archimedes, Leer 1877. Heiberg, Quaestiones Archimedeae. Kopenhagen 1879. Παράβαλλ. Susemihl I, 723. ⁵) Τζέτζ. ἐν Χιλιάδ. Β', 105

δήμησεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ἔνθα ἤκμαζεν ἡ σχολή τοῦ Εὐκλείδου. Ἐνταῦθα ἐγένετο γνώριμος τοῦ Κόνωνος καὶ τοῦ Δοσιθέου, ὡς ἤδη εἴρηται, καὶ πρὸς τὸν Ἐρατοσθένη συνῆψε φιλίαν. Ἐκ τῆς Αἰγύπτου ἐπανελθὼν εἰς Συρακούσας διήγειρε τὸν θαυμασμόν τοῦ Ἰέρωνος· διότι ὀλκάδα τριάρμενον, ἧς αὐτὸς ἐπόπτης κατὰ τὴν κατασκευὴν ἐγένετο¹, ἠδυνήθη διὰ τῆς ἔλικος νὰ καθελκύσῃ εἰς τὴν θάλασσαν, ἀφ' οὗ ἐνέβαλεν ἐν αὐτῇ πολλοὺς ἀνθρώπους καὶ τὸν συνήθη φόρτον. Αὐτὸς δ' ἄπωθεν καθήμενος ἐκίνει διὰ τῆς χειρὸς τὴν ναῦν θέουσαν, ὡς διὰ θαλάσσης². Διὰ τοῦτο ἐκπλαγεὶς ὁ βασιλεὺς ἔπεισε τὸν Ἀρχιμήδην, ἵνα κατασκευάσῃ διάφορα πολιορκητικὰ μηχανήματα, ἅπερ ἐγένοντο χρήσιμα κατὰ τὴν πολιορκίαν τῶν Συρακουσῶν ὑπὸ τοῦ Μαρκέλλου. Ἐν ταύτῃ ἐξήστραψεν ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ Ἑλλήνος μηχανικοῦ, ὅστις ἐνέβαλε τὸν πανικὸν τοῖς πολιορκουμένοις Ῥωμαίοις. Διότι ἦτο θέαμα φορικῶδες, ὅτι ὁ Ἀρχιμήδης διὰ τοῦ μοχλοῦ πολλάκις ἐξύψου πολεμίαν ναῦν μετέωρον ἀπὸ τῆς θαλάσσης, μέχρις ὅτου τῶν ἀνδρῶν ἀπορριφέντων καὶ διασφενδογηθέντων αὕτη κατέπιπεν³. Οὕτως οἱ πολιορκηταὶ δὲν ἡγωνίζοντο πρὸς ἄνδρας, ἀλλὰ πρὸς θεοὺς καὶ προσφυνῶς ὁ Μάρκελλος σκόπτων τοὺς ἑαυτοῦ μηχανοποιοὺς παρέβαλε τὸν Συρακούσιον πρὸς τὸν μυθικὸν Βριάρεων⁴. Ἀλλὰ τῆς πόλεως ἀλούσης ἐκ προδοσίας ὁ Ἀρχιμήδης δὲν κατενόησε τὴν καταδρομὴν, μέχρις ὅτου Ῥωμαῖος στρατιώτης αἴφνης ἐπιστὰς ἐκέλευεν, ἵνα ἀκολουθῇ πρὸς τὸν Μάρκελλον. Ἐπειδὴ δ' ὁ μηχανικὸς ἠρνεῖτο πρὶν ἀγάγῃ εἰς πέρας

¹) Ἀθήν. V, 206. ²) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Μαρκέλλ. 14. ³) Πλούταρχ. αὐτόθι. 15. ⁴) Αὐτόθι ἐν κειμ. 16. "Οὐ πανσόμιστα πρὸς τὸν γεωμετρικὸν τοῦτον Βριάρεων πολεμοῦντες, ὅς τὰς μὲν ναῦς ἡμῶν καθίζων πρὸς τὴν θάλασσαν παίζων μετ' αἰσχύνης ἐκβέβληκε, τοὺς δὲ μυθικοὺς ἐκατόγχιρας ὑπεραίρει τοσαῦτα βάλλον ἅμα βέλη καθ' ἡμῶν ἢ

πρόβλημα τι, ὅπερ ἐπειράτο τὰ λύση, ὁ στρατιώτης ὀργισθεὶς καὶ τὸ ξίφος σπασάμενος ἐφόνευσεν αὐτόν¹.

Ἐφονεύθη μὲν ὁ μέγας τῆς ἀρχαιότητος μηχανικός, ἀλλὰ τὸ κλέος αὐτοῦ διέμεινεν ἄφθιτον διὰ τὰς πολλὰς καὶ μεγάλας ἀνακαλύψεις, ὥς τὸν μοχλόν, τὴν ὑδραυλίδα, τὴν τροχαλίαν, τὸν κοχλίαν², τὸν λόγον τῶν ὄγκων καὶ τῶν ἐπιφανειῶν σφαιρῶν τινος πρὸς τὸν περιφερῆ κύλινδρον καὶ ἄλλας. Τὴν τελευταίαν ἀνακάλυψιν ὁ γεωμέτρης οὕτως εἰμίμα, ὥστε ἐνετείλατο, ἵνα μετὰ θάνατον ἐπὶ τοῦ τάφου τεθῇ σφαῖρα ἐν κυλίνδρῳ περιγεγραμμένη. Ὅντως ὁ Κικέρων ταμίης ὢν τῆς Σικελίας εὔρε τὴν ἐντολὴν ἐκτελεσθεῖσαν. Ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἀρχιμήδους περιῆλθον εἰς ἡμᾶς τὰ ἑξῆς: α') Τετραγωνισμὸς παραβολῆς. β') Περὶ σφαίρας καὶ κυλίνδρου. γ') Κύκλου μέτροις. δ') Περὶ ἐλλίπων. ε') Περὶ κωνοειδῶν καὶ σφαιροειδῶν. ς') Ψαμμίτης. ζ') Ἐπιπέδων ἰσορροπία καὶ η') Περὶ τῶν ὕδατι ἐφισταμένων ἢ Περὶ ὀχονμένων (ἐν τούτῳ πραγματεύεται περὶ ὑδροστατικῆς)³. Ἐπὶ πᾶσι τούτοις περιεσώθη καὶ τὸ ἐπίγραμμα, ἐν ᾧ ὁ Ἀρχιμήδης πραγματεύεται περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν βοῶν τοῦ Ἡλίου, Πρόβλημα βοεικόν⁴, ὅπερ τῷ Ἐρατοσθένει ἀπέστειλεν. Τὰ συγγράμματα τοῦ Συρακουσίου μηχανικοῦ εἶχον γραφῇ, ὥς εἰκός, ἐν Λωρικῇ διαλέκτῳ. Ἀλλ' ἡ Λωρίς ἐφθάρη ἐν ἐκείνοις τοῖς συγγράμμασιν, ἅπερ μᾶλλον ἀνεγινώσκοντο, διετηρήθη δὲ ἐν τοῖς ἄλλοις. Ὁ Ἀρχιμήδης δὲν ἦτο μόνον θεωρητικός, ἀλλὰ καὶ πρακτικὸς ἀναδείξας τὴν μηχανικὴν μίαν τῶν στρατιωτικῶν τεχνῶν.

¹) Ἀντίοχι 19. Ὁ τρόπος τοῦ θανάτου ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου παραδίδεται καὶ κατ' ἄλλον τρόπον. ²) Διόδωρ. Σικελ. βιβλ. V, 37 "ἀπαρύνουσι γὰρ τὰς ὑδάτις τῶν ὑδάτων τοῖς Αἰγυπτιακοῖς λεγομένοις κοχλίοις, οὓς Ἀρχιμήδης ὁ Συρακούσιος εὔρεν, οἷα παρέβαλεν εἰς Αἴγυπτον". ³) Τὰ συγγράμματα ταῦτα ἐξεδόθησαν ὑπὸ Heiberg Bibl. Teubn. 1880. ⁴) Σχολ. εἰς Πλάτ. Χαρμίδ. 165 E. "Ora G. Hermann, De Archimedis problemate bovino, Leipzig 1828

Πλὴν τοῦ Ἀρχιμήδους καὶ ἄλλοι ἠσχολήθησαν περὶ τὴν στρατιωτικὴν μηχανικὴν, ὡς Ἀθήναιος ὁ Μηχανικός, οὗ μέχρις ἡμῶν περιεσώθη διατριβή τις ἐπιγραφομένη Περὶ μηχανημάτων¹. Ὁ δὲ Κτησίβιος, ὅστις ἔζη ἐπὶ Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου καὶ τοῦ Εὐδρότου, ἐπενόησε καὶ ἄλλα μηχανήματα², ἐν οἷς καὶ τὸν Ἀερότονον καταπέλιτην³. Μέχρις ἡμῶν περιεσώθη πραγματεία ἔχουσα ὑπόθεσιν πολεμικὰ μηχανήματα καὶ ἐπιγραφομένη Κατασκευαὶ πολεμικῶν ὀργάνων καὶ καταπελτικῶν. Ταύτην ἔγραψεν ὁ Βίτων, ὅστις ἀνέθηκεν Ἀιτάλῳ τῷ πρώτῳ ἢ τῷ δευτέρῳ⁴. Ἐν τοῖς μηχανικοῖς διαπρεπὴς ἐγένετο καὶ Ἡρώων ὁ Ἀλεξανδρεὺς, ὅστις ἔζη κατὰ τὸ τέλος τοῦ τρίτου καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ δευτέρου π. Χ. αἰῶνος. Οὗτος ἦτο οὐ μόνον ἑξοχος μηχανικός, ἀλλὰ καὶ μαθηματικός καὶ φυσικός. Εἶναι δ' ὁ ἀρχαιότατος Ἕλληνας, καθ' ὅσον εἶναι γνωστὸν, ὅστις ἔγραψε περὶ Γεωδαισίας. Μέχρις ἡμῶν διετηρήθησαν οὐχὶ ὀλίγαι μαθηματικαὶ διατριβαί, δηλ. Ὅροι τῶν γεωμετρίας ὀνομάτων, Γεωμετρία, Γεωδαισία, Εἰσαγωγαὶ στερεομετρομένων, Μέτρησις τετραστέγον, Μετρήσεις, Γεωπονικὸν βιβλίον καὶ ἄλλων ἀποσπάσματα⁵. Ἄλλαι διατριβαὶ ἀνήκονσαι τῇ αὐτῇ τάξει ἀπώλοντο, ὡς Τὰ πρὸ τῆς ἀριθμητικῆς στοιχειώσεως. Πρὸς δὲ ὁ Ἡρώων ἔγραψεν Ὀπτικά, ἐξ ὧν διετηρήθη μόνον ἓν τμήμα καὶ Κατοπτρικά, ὧν ἔχομεν λατινικὴν μετάφρασιν⁶. Ὡσαύτως τὰ εἰς τὴν μηχανικὴν ἀνήκοντα συγγράμματα αὐτοῦ ἦσαν πολλὰ, ὡς Μηχανικά, ὧν διετηρήθη παρεκβολὴ παρὰ Πάππῳ, Βαρυσυλκός, οὗ ἔχομεν ἓν κεφάλαιον, καὶ μετά-

¹) Ὁγα Wescher Πολιορκητικὰ διαφορῶν πόλεων. ²) Παρ' Ἀθηναίῳ τῷ Μηχανικῷ ἐν σελίδ. 29. ³) Susemihl I, 735. ⁴) Ἀθην. ὁ Ναυκρ. XIV, 634 a. ⁵) Ἐξεδόθησαν ἐπὶ Hultsch, Heronis Alexandrini geometricorum et stereometricorum reliquiae, Berlin 1864. ⁶) Ὁγα Rose, Anecd. Graeca et Graeco-latina II ἐν σελίδ. 290-296 καὶ 317-330.

φρασιν τοῦ ὅλου ἐν τῇ Ἀραβικῇ, Χειροβαλίστρας κατασκευή, Περί αὐτοποιητικῶν καὶ Πνευματικά.

Σύγχρονος τοῦ Ἡρώδους ἦτο Φίλων ὁ Βυζάντιος¹, ὅστις ἔγραψε Μηχανικὴν σύνταξιν, ἥς περιεσώθησαν ὀλίγα λείψανα². Τὸ πολῦτιμον τοῦτο σύγγραμμα διηγεῖτο εἰς βιβλία, ἐξ ὧν τὸ πρῶτον περιεῖχεν εἰσαγωγὴν, τὸ δεύτερον Μοχλικά, τὸ τρίτον Λιμενοποιικά, τὸ τέταρτον Βελοποιικά, τὸ πέμπτον Πνευματικά, τὸ ἕκτον Αὐτοποιητικά, τὸ ἕβδομον Παρασκευαστικά, τὸ ὄγδοον Πολιορκητικά κ.τ.λ. Ἐνταῦθα δὲν δυνάμεθα νὰ παρέλθωμεν ἐν σιγῇ τὸν ἐν Πέργῃ τῆς Παμφυλίας περὶ τὸ 265 π.Χ³ ἀκμάσαντα Ἀπολλώνιον διότι τὸν Περγαῖον οἱ ἀρχαῖοι ἐκάλουν μέγαν γεωμέτρον κατ' ἐξοχὴν διὰ τὸ σύγγραμμα, ὅπερ ἐπεγράφετο Κωνικά στοιχεῖα. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο συνίστατο ἐξ ὀκτὼ βιβλίων, ἐξ ὧν τὰ μὲν τέσσαρα πρῶτα διετηρήθησαν ἐν τῇ ἑλληνικῇ μετὰ ὑπομνήματος τοῦ Εὐτοκίου, τὰ δ' ἐπόμενα τρία ἐν Ἀραβικῇ μεταφράσει⁴. Πρὸς δὲ κατέχομεν ἐν τῇ Ἀραβικῇ δύο βιβλία τοῦ συγγραμματος Περί λόγου ἀποτομῆς⁵. Ἐκ δὲ τοῦ Πάππου γινώσκομεν τὰς ἐπιγραφὰς καὶ τὴν ὑπόθεσιν πλείστον συγγραφῶν τοῦ μεγάλου τούτου γεωμέτρου, ὡς Περί ἐπαφῶν τῶν ἐπιπέδων τόπων καὶ ἄλλων⁶. Τὸ δὲ ὄνομα τοῦ Νικομήδους ἔτυχε τῆς παπυρίνης ἀθανασίας διὰ τὴν συγγραφὴν τῆς διατριβῆς Περί κορχοειδῶν. Οὐχὶ πολὺ μετὰ τὸν Ἀπολλώνιον⁷ ἠκμαζεν Ὑψικλῆς ὁ Ἀλεξανδρεὺς, ὅστις εἰς τὰ

¹) Oge Haase, Philon der Byzantier, Encykl. von Erch und Gruber III, 28 ἐν σελ.δ. 428—435. ²) Περί τούτων πραγματεύεται ὁ Haase, Über die griech. und röm. Kriegsschriftsteller, Jahr. für Phil. XIX, 1835 ἐν σελ.δ. 88-118. ³) Ὁ Christ τίθηται κατὰ τὸ 200 π. Χ. ⁴) Τὸ μὲν πρῶτον ἐξεδόθη ὑπὸ Halley, Oxon 1710, εἰτα δὲ ὑπὸ Heiberg ἐν τῇ Bibl. Teubn. ἐν Λειψία 1888. ⁵) Paucker, Geometrische Analysis enthaltend des Apollonius Von Perga sectio rationis, spatij et determinata, Leipzig 1887. ⁶) Oge Susemihl I, 754 καὶ ἐξῆς. ⁷) Τοῦτο πειράται, ὅπως ἀπο-

Στοιχεῖα τοῦ Εὐκλείδου προσέθετο τὸ δέκατον τέταρτον βιβλίον. Ὁ αὐτὸς εἶχε γράφει Λόγον ἀναφορικὸν (ἀστρονομικὸν σύγγραμμα), ὅστις διειρηθῆναι μέχρις ἡμῶν¹. Ὑπὸ τοῦ Ζηνοδόωρου συνειστάθη ἡ πραγματεία Περὶ ἰσομέτρων σχημάτων, ἐξ ἧς διεσώθη παραβολή τις². Μόνον ἐν Ἀραβικῇ μεταφράσει σφύζεται ἡ διατριβὴ τοῦ Διοκλέους Περὶ πυρίων ἢ πυρείων³. Τὸ δὲ ὄνομα Σελεύκου τοῦ Σελευκέως δὲν μνημονεύεται μὲν συγχαίς, ἀλλ' ἐπρεπε τὸ κλέος αὐτοῦ νὰ ᾔηται τηλαυγέστερον, διότι οὐ μόνον ὑπέθετε τὴν γῆν κινουμένην περὶ τὸν ἥλιον, ἀλλ' ἐπειρώτο, ὅπως καὶ ἀποδείξῃ τοῦτο⁴.

Ἐπειδὴ περὶ τοῦ Ἐρατοσθένους, ὅστις ἐπενόησε τὴν μαθηματικὴν γεωγραφίαν, εἴπομεν ἤδη τὰ δέοντα, ὑπολείπεται νὰ πραγματευθῶμεν περὶ Ἰππάρχου, ὅστις ἐν Νικαίᾳ τῆς Βιθυνίας γεννηθεὶς ἤκμαζεν ἀπὸ τοῦ 160—125 π.Χ.⁵. Ὁ μέγας οὗτος ἀστρονόμος ἐδίδαξεν ἐν Ῥόδῳ καὶ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ διὰ τῶν μεγάλων αὐτοῦ ἀνακαλύψεων ἐκτίησας ἀφθιτον κλέος παρά τε τοῖς συγχρόνοις καὶ τοῖς μεταγενεστέροις. Ἦτο ἀνὴρ φιλόπονος καὶ φιλαλήθης⁶ καὶ συνέγραψε πλεῖστα συγγράμματα, ἐξ ὧν δύο μόνον περιεσώθησαν τὸ μεγαλεῖον τοῦ Βιθυνοῦ ἀστρονόμου μαρτυροῦντα. Οὗτος ἐρειδόμενος ἐπὶ τῶν παρατηρήσεων Ἀριστάρχου τοῦ Σαμίου ἀνεκάλυπεν, ὅτι τὸ ἥλια-

δεῖξῃ ὁ Friedlein, De Hypsicte mathematico ἐν Bull. Boncompagni VI, 493-529. ¹) Ἐξεδόθη ὑπὸ Manitius, Dresd. Program 1888. ²) Ὁρα Πάππον ἐν V, 1 σελ. 308. ³) Εὐτόκ. ἐν σελίδ. 78. Τὰ πυρεῖα συνίσταται ἐκ κανονικῶν κατόπτρων. ⁴) Πλούταρχ. ἐν Πλατων. ζητήμ. VIII "καὶ ἔδει τὴν γῆν, ἰλλομένην περὶ τὸν διὰ πάντων πόλον τεταμένον, μὴ μεμηχανῆσθαι συνεχομένην καὶ μένουσαν, ἀλλὰ στρεφομένην καὶ ἀνελινομένην νοεῖν, ὥς ὕστερον Ἀρίσταρχος καὶ Σέλευκος ἀπεδείκνυσαν" ὁ μὲν, ὑποτιθέμενος μόνον, ὁ δὲ Σέλευκος, καὶ ἀποφαινόμενος. ⁵) Ὁρα Σουίδ. ἐν λ. Αἰλιαν. VII, 8. Σιράβ XII, 566. Παράβαλλ. R. Wolf, Geschichte der Astronomie ἐν σελίδ. 45 154 καὶ 174 καὶ Berger, Die geographischen Fragmente des Hipparchus, Leipzig 1869. ⁶) Πτολεμ. III, 2 ἐν σελίδ. 150 καὶ IX, 2 ἐν σελίδ. 118.

κὸν ἔτος δὲν συνίσταται ἐκ 365 $\frac{1}{4}$ ἡμερῶν, ὡς ἐπιστεύετο, ἀλλ' εἶναι κατὰ πέντε λεπτά μακρότερον τοῦ ἀληθοῦς¹. Οὕτως ἀφείλε μίαν ἡμέραν ἀπὸ τῶν 304 ἔτων. Παρατηρήσας δὲ τὴν ἀνωμαλίαν τῆς κινήσεως τοῦ ἡλίου συνέταξεν ἡλιακοὺς πίνακας. Διὰ τινος ἐφευρέσεως, ἣτις ὀνομάζεται Διάγραμμα τοῦ Ἰπάρχου, ἠδυνήθη νὰ ὁρίσῃ ἀκριέστερον τὰς ἀποστάσεις καὶ τὸ μέγεθος τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης. Αἱ ἀνακαλύψεις αὐταὶ καὶ ἄλλαι, ὧν ἡ ἀκριβοὺς ἐξέτασις ἀνήκει τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀστρονομίας, ἀνέδειξαν τὸν Ἰπάρχον τὸν μέγιστον τῆς ἀρχαιότητος ἀστρονόμον. Θεωρεῖται δὲ καὶ ὁ πατὴρ τῆς ἐπιπέδου καὶ σφαιρικῆς τριγωνομετρίας.

Ὁ Βιθυνὸς ἀστρονόμος δὲν ἦτο μόνον εὐφυὲς ἐφευρετής, ἀλλὰ καὶ πολυγράφος συγγραφεύς. Ἐκ τῶν πολλῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ περιεσώθησαν δύο· α') Τῶν Ἀράτου καὶ Εὐδόξου φαινομένων ἐξηγήσεις βιβλία τρία καὶ β') Ἐκθεσεις ἀστερισμῶν ἢ περὶ τῶν ἀπλανῶν ἀναγραφαί. Τὸ δεύτερον τοῦτο σύγγραμμα εὐρίσκεται κατὰ λέξιν ἐν τῇ Συντάξει τοῦ Πτολεμαίου². Πρὸς δὲ γινώσκωμεν τὰς ἐπιγραφὰς δέκα συγγραφῶν τοῦ Ἰπάρχου ὡς Περὶ μεγεθῶν καὶ ἀποστημάτων, ἐν ᾧ ὥριζε τὴν μὲν ἀπόστασιν τοῦ ἡλίου ἀπὸ τῆς γῆς εἰς 1200 ἡμιδιαμέτρους τῆς γῆς, τῆς δὲ σελήνης εἰς 59. Ἐν τοῖς συγγράμμασι τοῦ Ἰπάρχου μνημονεύεται καὶ Ἐπίκρισις τῆς Ἐρατοσθένους γεωγραφίας. Ἐν τῇ ἐπικρίσει ταύτῃ ὁ ἡμέτερος ἀστρονόμος ἐπεδείκνυε πολλὴν ἀκρίβειαν, ἀλλ' ὁ Στράβων τὴν ἀντίρρησην πρὸς τὸν μέγαν γεωγράφον θεωρεῖ ὡς ἀγνωμοσύνην³.

Σύγχρονος τοῦ Ἰπάρχου ἦτο ὁ Ἀρριανός, ὅστις ἔγραψε

¹) Όρα Susemihl I, 767 καὶ Δόναλδο. I, 532. ²) Ἐν βιβλ. VII, 5.

³) Ἐν βιβλ. Β', 79 "Ἀγνωμονεῖν δὴ δόξειεν ἂν ὁ Ἰπάρχος πρὸς τὴν τοιαύτην ὀλοσχέρειαν γεωμετρικῶς ἀντιλέγων, ἐν ᾗ χάριν εἶδέναι δεῖ τοῖς καὶ ὁπωσοῦν ἀπαγγέλλασιν ἡμῖν τὴν τῶν τόπων φύσιν".

Περὶ κομητῶν¹ καὶ Περὶ μετεώρων². Ἐγινώσκομεν, ὅτι οἱ κομρεῖς τῆς ἀρχαιότητος ἀνεμυγνύοντο εἰς τὴν πολιτικὴν, ἀλλὰ Κτησίβιος ὁ νεώτερος ἐξ Ἀσπενδίας, χωρίου τῆς Ἀλεξανδρείας, μετέσχε καὶ τῆς μηχανικῆς· διότι ἐπενόησε τελειοτάτην Ὑδραυλιν, δηλ. μουσικὸν ὄργανον, ἐν ᾧ οἱ αὐτοὶ ὑπὸ τοῦ ὕδατος ἐμπνεόμενοι ἀπετέλουν, ἦχον προσηγῆ. Εἰκάζεται δ', ὅτι συνέγραψε καὶ περὶ αὐτῆς³. Ὁ δὲ μαθηματικὸς Διόδωρος ὁ Ἀλεξανδρεὺς ὠφελήθεις ἐκ τῶν παρατηρήσεων τοῦ Ποσειδωνίου⁴ συνέταξε Μετεωρολογικὴν στοιχείωσιν. Ἐν τέλει πρέπει νὰ μνημονεύσωμεν τοῦ Σωσιγέ-
 νους, ὅστις ἦτο σύμβουλος τοῦ Καίσαρος ἐν τῇ μεταρρυθμίσει τοῦ ἡμερολογίου. Περὶ τούτου ἔγραψε τρία ὑπομνήματα⁵. Ὁ δὲ Γεμῖνος ὁ Ῥόδιος, ὅστις τίθεται κατὰ τὸ 70 π. Χ⁶, ἔγραψεν Εἰσαγωγὴν εἰς τὰ Φαινόμενα (δηλ. τοῦ Ἀράτου⁷).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΣ'.

ΠΕΡΙ ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΣΤΡΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ
 ΡΩΜΑΪΚΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ ΜΕΧΡΙΣ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ

Ἐάν τις ἐξαιρέσῃ τὸν Κλαύδιον Πτολεμαῖον, περὶ οὗ εἴπο-
 μεν τὰ δέοντα ἐν τοῖς γεωγράφοις, ἡ περίοδος αὕτη δὲν εἴχε-
 τὴν γονιμότητα τῆς προηγουμένης, καθ' ἣν οἱ Ἕλληνες τῆς

¹) Ἀγαθαρχ. § 111 "ὅτι Ἀρριανὸς περὶ κομητῶν φύσεώς τε καὶ συστάσεως καὶ φασμάτων βιβλιδάριον γράψας πολλοῖς ἀγωνίσμασι πειράται δεικνύναι, ὅτι μὴδὲν μῆτε τῶν ἀγαθῶν μῆτε τῶν φαύλων τὰ τοιαῦτα φάσματα ἀποφαίνουσιν". ²) Φιλόπον. εἰς Ἀριστοτέλ. Μετεωρολ. I, 138.

³) Τοῦτο περιγράφει ὁ Ἀθήναιος ἐν IV, 174 d. ⁴) Διογέ. Λαέρτ. VII, 188. ⁵) Πλίν. XVII, § 211. ⁶) Ὁρα Büekh, Über die vierjährigen Sonnenkreise der Alten ἐν σελίδ. 203. ⁷) Περὶ τούτων πραγματευόμεθα ἐν σελίδ. 172 τοῦ πρώτου τόμου τῆς Γραμματολογίας.

Αιγύπτου βασιλεῖς παρεῖχον γενναίαν συνδρομὴν τοῖς περὶ τὰς ἐπιστήμας ἀσχολουμένοις. Ἐν τοῖς χρόνοις τούτοις κατ' ἐξοχὴν ἡσυχολοῦντο πρὸς ὑπομνηματισμὸν τῶν συγγραμμάτων τῶν ἀρχαιότερων μαθηματικῶν καὶ ἀστρονόμων. Ἡ Ἀλεξάνδρεια ἐξηκολούθει παράγουσα τοιούτους ἐπιστήμονας καὶ δὴ Ἀλεξάνδρεὺς ἦτο ὁ Μενέλαος, ὅστις κατὰ τὸ 98 μ. Χ. ἐν Ῥώμῃ, ὅτε ὁ Τραϊανὸς τὸν θρόνον ἀνέβαινεν, ἐποίει ἀστρονομικὰς παρατηρήσεις¹. Οὗτος συνέγγραψε τριγωνομετρικὸν σύγγραμμα, ὃπερ ἐπέγραψε Σφαιρικά, διατηρηθὲν μέχρις ἡμῶν ἐν λατινικῇ μεταφράσει². Σύγχρονος τούτου ἦτο ὁ ἐκ Τριπόλεως τῆς Ἀνδρίας Θεοδόσιος, ὅστις ἔγραψεν ὁμοίως Σφαιρικά³, Περὶ ἡμερῶν καὶ νυκτῶν καὶ Περὶ οἰκήσεων⁴. Τῷ πρώτῳ αἰῶνι μ. Χ. ἀνήκει καὶ Σηρηνὸς ὁ Ἀντισσαῖος ὁ γράψας δύο βιβλία Περὶ τομῆς κυλίνδρου καὶ κώνου⁵. Τοῦ δὲ Κλεομήδους ἡ ἡλικία δὲν εἶναι ἀκριβῶς ὠρισμένη, ἀλλ' ὑπὸ τινων τίθεται ἐνταῦθα. Τούτου ἡ Κυκλικὴ θεωρία μετεώρων, ἐκ δύο βιβλίων συνισταμένη, εἶναι παράστασις τοῦ κοσμικοῦ συστήματος κατὰ τὰς ιδέας τῶν στωϊκῶν. Ὁ συγγραφεὺς δὲν κατέχει τὴν ὑπόθεσιν, περὶ ἧς πραγματεύεται, ἀλλὰ παραλαμβάνει κατὰ λέξιν γνώμας τῶν εἰρημένων φιλοσόφων⁶.

Περὶ δὲ τὰ 150 μ. Χ. ἤκμαζεν ὁ Νέος Πυθαγόρειος Νικόμαχος ὁ Γερασηνός, ὅστις ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἐθεωρεῖτο ἑξοχος μαθηματικός. Ἀλλὰ τὰ περισωθέντα τούτου συγγράμματα δὲν κυροῦσι τὸ δίκαιον τῆς ἀποδιδομένης τιμῆς. Οὗτος ἔγραψεν Ἀριθμητικὴν εἰσαγωγὴν⁷ καὶ Ἐγχειρίδιον ἀρμονικῆς⁸. Ὁ Φώτιος μνημονεύει Ἀριθμητικῶν θεο-

¹) Ὁρα Schöll II, 694. ²) Ἐξεδόθησαν ὑπὸ Halley - Costard, Oxon 1758. ³) Σχόλια εἰς τὰ Σφαιρικά τοῦ Θεοδοσίου ἐξέδωκεν ὁ Hultsch, Abhandl. d. sächs. Ges. X, 5. ⁴) Ἐξεδόθη ὑπὸ Nizza, Berl. 1852. ⁵) Συνεξεδόθη τῷ Ἀπολλωνίῳ ὑπὸ Halley. ⁶) Schöll III, 335. ⁷) Ἐξεδόθη ὑπὸ Hoche ἐν Λειψίᾳ 1864. ⁸) Εὐρίσκεται ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ Meibom Music Graec.

λογουμένων τούτου, ἅπερ συνίσταντο ἐκ δύο βιβλίων. Ὁ παράδοξος οὗτος ἄνθρωπος ἔχων, ὥς φαίνεται, τὴν διάνοιαν βεβλαμμένην πειρᾶται, ὅπως τοὺς ἀριθμοὺς ποιήσῃ θεοὺς διὰ παντοίων σοφισμάτων¹. Ὅτι οὕτω μωρὸν σύγγραμμα ἔτυχε πολλῶν ἀναγνωστῶν, τεκμηριοῦται ἐκ τούτου, ὅτι ὁ Ἰάμβελιχος², ὁ Φιλόπονος³, ὁ Σωτήριχος⁴ καὶ ἄλλοι ἔγραψαν εἰς αὐτὸ ὑπομνήματα. Ὡς παιδιὰ τις τοῦ πανδαμάτορος χρόνου φαίνεται ἡμῖν, ὅτι οὗτος δὲν διειτήρησεν ἄλλα σπουδαῖα ἔργα, ὅλα τὰ τοῦ Ἰππάρχου, ἀλλὰ τοιαῦτα μωρᾶς διανοίας πλάσματα. Τὸ σωζόμενον ὅμως δὲν εἶναι τὸ τοῦ Νικομάχου, ἀλλὰ κατὰ τοὺς κριτικούς τὸ τοῦ Ἰαμβελίχου⁵. Ἡ ὑπόθεσις ὅμως δὲν διαφέρει πολὺ. Ἐν τοῖς Θεολογούμενοις τοῦ Ἰαμβελίχου διειτηρήθησαν καὶ ἀποσπάσματα Ἀνατολίου τοῦ Ἀλεξανδρέως, δους τὸ κατ' ἀρχὰς ἐδίδασκε περιπατητικὴν φιλοσοφίαν ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ. Κατὰ δὲ τὸ 270 μ. Χ ἐγένετο ἐπίσκοπος Λαοδικείας. Ἡ Ἀριθμητικὴ τοῦ Ἀνατολίου, ἐξ ἧς περιεσώθησαν τὰ ἀποσπάσματα, συνίστατο ἐκ δέκα βιβλίων⁶.

Πότε ἔζη Διόφαντος ὁ Ἀλεξανδρεύς, δὲν εἶναι ἐξηκριτωμένον. Κατ' Ἀραβικὰς δὲ πηγὰς τίθεται ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουλιανοῦ τοῦ Παραβάτου (361 μ. Χ)⁷. Οὗτος ἔγραψεν Ἀριθμητικὰ συνιστάμενα ἐκ δέκα καὶ τριῶν βιβλίων, ἐξ ὧν

¹) Φωτ. Βιβλ. 187 "Ἄλλ' ὅτι θεοὺς τε καὶ θεὰς ἐπιθυμήσας ἰδεῖν τοὺς ἀριθμοὺς, καὶ τοῦτο διδόνς αὐτοῖς διὰ μόνην τὴν ἰδιάζουσαν καὶ ὀρισμένην ἐκάστων ποσότητα, οὐ φυλάττει ταύτην ἀκέραιον ἀναφέρων εἰς τὸ θεῶν γένος αὐτούς, ἀλλ' ὥς καὶ προσείπομεν, τέμνων, αὔξων, παντοίως κεραιζων..." ²) Ἐξεδόθη ὑπὸ Tennulius 1667. ³) Ὑπὸ Hoche, Wesel 1864. ⁴) Ὑπὸ Hoche Elberf 1871. ⁵) Ἐξεδόθησαν ὑπὸ Ast ἐν Λιψίᾳ 1817. ⁶) Ὁρα Schöll II, 693. ⁷) Ἀσώπ. ἐν σελίδ. 218. Παράβ. Steinschneider, Diophantus bei den Arabern im 9 Jahrhund. ἐν τῇ Zeitschrift f. Mathem. und Phys. X (1865) ἐν σελίδ. 499 καὶ Christ ἐν σελίδ. 723.

διετηρήθησαν μόνον ἕξ μετὰ τῶν σχολίων τοῦ Πλανούδου. Δὲν ἐπενόησε μὲν τὴν Ἀλγεβραν, ἀλλ' ἀναντιρρήτως ταύτην ἐτελείωσε. Τὰ Ἀριθμητικὰ τοῦ Διοφάντου κατέχουσιν ἐν τῇ ἀριθμητικῇ καὶ τῇ ἀλγέβρᾳ τὴν αὐτὴν ὑψηλὴν θέσιν, ἣν τὰ Στοιχεῖα τοῦ Εὐκλείδου ἐν τῇ γεωμετρίᾳ. Πλὴν τοῦ εἰρημένου συγγράμματος ὁ μαθηματικὸς οὗτος ἔγραψε Περὶ πολυγώνων ἀριθμῶν. Ὡσαύτως ἕξ Ἀλεξανδρείας κατήγετο ὁ Παῦλος, ὅστις κατὰ τὸ 378 μ. Χ συνέταξεν Εἰσαγωγὴν εἰς τὴν ἀποτελεσματικὴν¹, ἐν ᾗ ὁ συγγραφεὺς ἐδίδασκε μαντικήν. Ὅτι τὸ κενὸν τοῦτο βιβλίον ἔτυχεν ἀναγνωστῶν, γίνεται δῆλον ἐκ τῶν ὑπομνημάτων. Πρὸς τὸ σύγγραμμα τοῦ Παύλου συγγενὲς ἦτο τὸ Ἑφαισίωνος τοῦ Θεβαίου, ὅστις ἔγραψεν Ἀποτελεσματικὰ περὶ τῆς ιε' μορίων ὀνομασίας καὶ δυνάμεως².

Περὶ τῆς ἡλικίας Πάππου τοῦ Ἀλεξανδρέως ὑπάρχει ἀμφισβήτησις. Διότι ὑπ' ἄλλων μὲν τίθεται ἐπὶ Θεοδοσίου (379—395), ὑπ' ἄλλων δὲ ἐπὶ Διοκλητιανοῦ (284—305)³. Ὅπως οἴηται οὗτος συνέταξε Συναγωγὴν μαθηματικὴν περιέχουσαν πλείστας παρεκβολὰς ἐξ ἀρχαιοτέρων μαθηματικῶν⁴. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο εἶναι πολυτιμωτάτη πηγὴ τῆς ἱστορίας τῆς ἐπιστήμης, περὶ ἧς πραγματευόμεθα. Σύγχρονος τοῦ Πάππου ἦτο ὁ Θέων, ὅστις παρὰ τῷ Σουῖδα ὀνομάζεται ὁ ἐκ τοῦ Μουσείου. Τὸν Θέωνα τοῦτον πρέπει νὰ διαστέλλωμεν τοῦ ὁμωνύμου, ὅστις ὁμοίως ἦτο μαθηματικὸς. Ὁ ἡμέτερος ἦτο Ἀλεξανδρεύς, ἐγένετο πατὴρ τῆς Ὑπατίας καὶ συνέταξεν ὑπομνήματα εἰς τὰ Στοιχεῖα τοῦ Εὐκλείδου, ἅπερ ἐπιγράφονται Συνοουσίαι καὶ Ἐξηγήσεις εἰς τὸν Ἀρατον καὶ

¹) Ἐξεδόθη ὑπὸ Schato, Wittenberg 1586. ²) Engelbrecht, Wien 1887. ³) Τοῦτο ποιεῖ ὁ Usener κατὰ τὴν νεωστὶ ἀνακαλυφθέν οἰκλίον. "Ora Rhein.-Mus 28, 403. ⁴) Ἐξεδόθη ὑπὸ Hultsch ἐν Βερολίῳ. 1876.

τὸν Πτολεμαῖον¹. Τὰ πρῶτα διδάγματα τῶν μαθηματικῶν ἡ Ὑπατία ἔλαβε παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτῆς Θέωνος, εἴτα μεταβᾶσα εἰς Ἀθήνας ἔσχε τοὺς ἀρίστους τῶν τότε χρόνων διδασκάλους. Ἐπανελθοῦσα δ' εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἐδίδασκε μὲν καὶ φιλοσοφίαν, κατ' ἐξοχὴν δὲ μαθηματικά. Ἐν τοῖς μαθηταῖς τῆς σοφῆς Ὑπατίας τάσσεται καὶ ὁ Συνέσιος, ὅστις βραδύτερον ἐγένετο ἐπισκοπὸς Πτολεμαῖδος. Ἡ φιλόσοφος ἔχουσα φιλίαν πρὸς τὸν ἑπαρχον Ὁρέστην διήγειρε τὸν φθόνον τοῦ ἀσυνέτου ἀρχιεπισκόπου Κυρίλλου, ὅστις ἐν τῷ ὄχλῳ εἰκόνισεν αὐτὴν ὡς πολεμίαν πρὸς τὸν Χριστιανισμόν. Διὰ τοῦτο πλῆθος φανατικῶν ἡγουμένου Πέτρου τινὸς κατὰ τὸ 415 κατέσφηνεν ἐκ τῆς ἀμάξης τὴν διερχομένην Ὑπατίαν, ἐγύμνωσε καὶ ἐν τοῖς ὁδοῖς ἐφόνευσεν διὰ λίθων καὶ ὀστράκων. Μετὰ τὸν φόνον ἔρριψε τὸ κατεσπαραγμένον πτώμα εἰς τὰς φλόγας πρὸς ὄνειδος τοῦ Κυρίλλου καὶ τοῦ παρανοηθέντος χριστιανισμοῦ. Ἡ Ὑπατία ἔγραψεν ὑπομνήματα εἰς τὸν Διόφαντον καὶ Ἀπολλώνιον τὸν Περγαῖον. Ταῦτα μὲν ἀπώλοντο, ἐσώθησαν δὲ μόνον ὀλίγαι ἐπιστολαὶ ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ Συνεσίου².

Ὁ δὲ Πρόκλος δὲν ἦτο μόνον φιλόσοφος, ἀλλὰ καὶ μαθηματικὸς καὶ ἀστρονόμος. Ἐγεννήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὸ 412 μ.Χ καὶ ἐσπούδασεν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἔχων διδασκάλους τὸν Ὁρίωνα καὶ τὸν Λεωνᾶν. Οὗτος ἔγραψεν Ὑποτυπώσεις τῶν ἀστρονομικῶν ὑποθέσεων, ἐν αἷς διὰ βραχέων πραγματεύεται περὶ τῶν συστημάτων τοῦ Ἰππάρχου, Ἀριστάρχου καὶ Πτολεμαίου. Ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ συνετάχθη καὶ Σφαῖρα³, ἐν ἣ ἔλχεν ὑπ' ὄψει τὸν Γεμῖνον, Παράφρασις εἰς τὴν τοῦ Πτολεμαίου τετραβιβλον, ὑπόμνημα εἰς τὸ πρῶτον τῶν Εὐκλείδου στοιχείων καὶ ἀστρολογικὴ διατριβὴ Περὶ τῶν ἐκλείψεων⁴.

¹) Ἐξεδόθησαν ὑπὸ Halma εἰς δύο τόμους ἐν Παρισίοις 1821. Παράβ. Schöll III, 337. ²) Christ ἐν σελ. 724. ³) Ἐξεδόθη ὑπὸ Bainbridge, London 1620. ⁴) Ἐξεδόθη λατινιστὶ ἐν τῷ Tabulae astrologi-

Μαθητὴς τοῦ Πρόκλου ἦτο ὁ Μαρίνος, ὅστις ἔγραψεν ὑπόμνημα εἰς τὰ Δεδομένα τοῦ Εὐκλείδου. Ἐν τέλει μνημονεύομεν τοῦ Ἰωάννου Λαυρεντίου Λυδοῦ τοῦ γράφαντος διατριβὴν Περὶ μῆνῶν¹, ἐν ᾗ ὑπάρχουσι πολλὰ περὶ τῆς μυθολογίας καὶ τῶν ἀρχαιοτήτων τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ῥωμαίων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΖ'.

ΠΕΡΙ ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΣΤΡΟΝΟΜΙΑΣ ΑΠΟ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ
ΜΕΧΡΙΣ ΑΛΩΣΕΩΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ.

Ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τοῦ περικλεοῦς τοῦ Βιζαντίου αὐτοκράτορος, ἤκμαζεν Εὐτόκιος ὁ Ἀσκαλωνίτης, ὅστις ἐγένετο μαθητὴς Ἰσιδώρου τοῦ Μιλησίου. Ἐγραψε δ' ὑπομνήματα εἰς τινὰ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἀρχιμήδους καὶ εἰς τὰ τέσσαρα βιβλία τῶν Κωνικῶν τομῶν Ἀπολλωνίου τοῦ Περγαίου. Τὰ πρῶτα τιμῶνται ὑπὸ τῶν ἀσχολουμένων περὶ τὴν γεωμετρίαν καὶ τὴν μηχανικὴν²· διότι πολὺν συμβάλλονται πρὸς κατανόησιν τῶν συγγραμμάτων τοῦ μεγάλου μηχανικοῦ καὶ διότι περιέχουσιν εἰδήσεις περὶ ἀπολεσθέντων συγγραμμάτων. Τοῦ Εὐτοκίου ἐπιφανέστερος εἶναι Ἀνθέμιος ὁ Τραλλιανός, ὁ μέγας ἀρχιτέκτων ὁ συντάξας τὸ σχέδιον τῆς Ἀγίας σοφίας, ἣτις εἶναι τὸ σέμνωμα τῶν ὁρθοδόξων Χριστιανῶν. Ἐπειδὴ δ' οὗτος ἔθανε τῷ 534 μ. Χ., ὁ Ἰουστινιανὸς ἐξετέλεσε τοῦτο δι' Ἰσιδώρου τοῦ Μιλησίου. Ὁ ἀρχιτέκτων τῶν Τράλλεων εἶχεν, ὥς φαίνεται, πολλὰς χημικὰς καὶ φυσικὰς γνώσεις· διότι οἱ Βυζαντινοὶ ἱστορικοὶ ἀφηγοῦνται, ὅτι ἠδύνατο νὰ μιμηθῇ τὸν σεισμόν, τὴν ἀστραπὴν καὶ τὸν κεραυνόν. Οὗτος

cae, Viennae 1551. Ὁρα Schöll III, 340. ¹) Ἐξεδόθη ὑπὸ W. Roether. Darmstadt 1827, ²) Ὁρα Schöll III, 340 καὶ Ἀσώπ. ἐν σελίδ. 716.

ἔγραψε καὶ Περὶ παραδόξων μηχανημάτων¹, ὧν μέχρις ἡμῶν περιεσώθη ἀπόσπασμα. Ἐν τούτῳ πραγματεύεται περὶ κανονικοῦ κατόπτρου². Νομίζομεν, ὅτι δὲν ἀμαρτάνει τις ἂν εἴπῃ, ὅτι ὁ Ἀνθέμιος εἶναι ὁ Ἀρχιμήδης τῶν Βυζαντινῶν.

Κατὰ τὸ τέλος τοῦ ἔκτου αἰῶνος μ. Χ ἤκμαζεν ὁ Λέων-τιος, ὅστις ἦτο μαθηματικὸς καὶ μηχανικός. Οὗτος οὐ μόνον ἔγραψε Περὶ κατασκευῆς Ἀραιείας σφαίρας³, ἀλλὰ καὶ κατεσκεύαζε τοιαύτας. Μέχρις ἡμῶν διεσώθη πραγματεία τις ἐπιγραφομένη Διάγνωσις τῆς ἡλιακῆς σφαίρας τῶν 16⁴ εἰδῶλων, ὅπως ἐν ἑκάστῳ μηνὶ ἀκριβοῶς χρὴ διαιτᾶσθαι⁴. Αὕτη τίθεται μὲν κατὰ τὸν ἔννατον ἢ δέκατον αἰῶνα, ἀλλ' ὁ συγγραφεὺς αὐτῆς διαμένει ἄγνωστος. Ὡσαύτως ἀνωρύνῳ ἀνῆκει καὶ ἡ πραγματεία, ἣτις ἔχει τὴν ἐπιγραφὴν "Ὅσα οἱ πλανώμενοι ἀστέρες ἐν ἑκάστῳ τῶν ζωδίων σημαίνουσιν⁵. Πολλὰς ἀστρονομικὰς γνώσεις φαίνεται, ὅτι εἶχε Λέων ὁ Κωνσταντινοπολίτης. Τούτου μαθητὴς τις αἰχμάλωτος συλληφθεὶς καὶ εἰς Βαγδάτην ἀχθεὶς ἐξέπληξε τὸν Καλίφην Al-Mamun διὰ τῶν ἀστρολογικῶν αὐτοῦ γνώσεων. Ἡ ἐκπληξις τούτου ἐγένετο ἔτι μεῖζων, ὅτε ἔμαθε παρὰ τοῦ αἰχμαλώτου, ὅτι εἶναι μαθητὴς τοῦ Λέοντος. Ὁ φιλόμουσος Καλίφης πέμψας τὸν αἰχμάλωτον εἰς Κωνσταντινούπολιν προσεκάλει τὸν Λέοντα. Οὗτος ἤτησε μὲν τὴν ἄδειαν παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος Θεοφίλου, δὲν ἔλαβεν ὁμῶς ταύτην. Τότε ὁ Al-Mamun ἔπεμψε παρακλητικὴν ἐπιστολὴν τιμῶσαν τὸν ἡγεμόνα τῶν Ἀράβων, ἀλλ' ὁ αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου ἐνέμεινεν ἐν τῇ ἀρνήσει αὐτοῦ⁶. Ὁ Λέων οὐδὲν σύγγραμμα κατέλιπεν, ὅπως ἐκτιμήσωμεν τὴν ποιότητα τῶν ἀστρονομικῶν γνώσεων καὶ τὸ δίκαιον τοῦ θαυμασμοῦ τοῦ Καλίφου.

¹) Ὁρα Westermann Paradox. gr. 149-158. ²) Νεωστὶ ἐξεδόθη ὑπὸ Belger. Herm. 16, 261 καὶ Wachsmuth, Herm. 16, 637. ³) Ἡ διατριβὴ αὕτη προτάσσεται τῶν σχολίων τοῦ Ἀράτου. ⁴) Φέρεται ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ Camerarius. ⁵) Ὑπάρχει ἐν τῇ αὐτῇ συλλογῇ. ⁶) Schöll III, 342.

Περιεσώθη μέχρις ἡμῶν τὸ σύγγραμμα τοῦ Μιχαήλ Κωνσταντίνου Ψελοῦ, ὅπερ ἐπιγράφεται Σύνταγμα εἰς τὰς τέσσαρας μαθηματικὰς ἐπιστήμας, ἀριθμητικὴν, μουσικὴν, γεωμετρίαν καὶ ἀστρονομίαν¹. Περὶ τὴν ἀριθμητικὴν, τὴν ἀστρολογίαν καὶ γεωγραφίαν ἡσχολεῖτο καὶ ὁ μοναχὸς ὁ Ἰσαὰκ Ἀργυρός. Τὰ συγγράμματα τούτου διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν², ὥς καὶ ὁ Πασχάλιος κανὼν³. Ἐνταῦθα δυνάμεθα νὰ μνημονεύσωμεν καὶ τοῦ γνωστοῦ Νικηφόρου Γρηγοροῦ, ὅστις ἔγραψε Περὶ τῶν ὑβριζόντων τὴν ἀστρονομίαν καὶ Περὶ τῆς ἐν ἐπιπέδῳ καταγραφῆς τοῦ ἀστρολάβου. Ὁ δὲ Νικόλαος Καβάσιλας, ὅστις κατὰ τὸ 1350 ἐγένετο μητροπολίτης Θεσσαλονίκης, ἦτο δεινὸς ῥήτωρ καὶ ἐπιφανὴς λόγιος. Ἐγραψε δὲ Ἐξηγήσεις εἰς τὸ τρίτον βιβλίον τῆς Μεγάλης συντάξεως τῆς Ἀστρονομίας (Al-Magest) τοῦ Πτολεμαίου³. Ἀστρονομίαν συνέγραψεν ὁ Θεόδωρος Μελιτηνιώτης, ἀλλ' αὕτη καθ' ὅσον γινώσκομεν, μένει ἀνέκδοτος, ὥς καὶ τὸ σύγγραμμα τοῦ Γεωργίου Χρυσόκοκκα. Οὗτος ἦτο φιλόλογος, ἱατρὸς καὶ μαθηματικὸς ἀκμάζων κατὰ τὸν δέκατον τέταρτον αἰῶνα μ.Χ. Μετέφρασε δ' ἐκ τῆς Περσικῆς ἀστρονομικῆς τι σύγγραμμα περιέχον ἀστρονομικοὺς καὶ γεωγραφικοὺς πίνακας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΗ'.

ΠΕΡΙ ΙΑΤΡΙΚΗΣ ΑΠΟ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ
ΜΕΧΡΙ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ.

Ἡ ἱατρικὴ τέχνη εἶναι τόσον ἀρχαία, ὅσον τὰ πρῶτα τῆς Ἑλληνικῆς διανοίας προϊόντα. Ὁ ποιητὴς τῆς Ἰλιάδος οὐ μόνον

¹) Τοῦτο ἐξέδωκεν ὁ ἐπίσκοπος Ἀρσένιος ἐν Βενετίᾳ, 1532. ²) Ἐξεδόθησαν ἐν τοῖς μικροῖς γεωγράφοις τοῦ Bredow. ³) Ἐδημοσιεύθη μετὰ τοῦ συγγράμματος τοῦ Πτολεμαίου Basel 1538.

γινώσκει τὸν Μαχάονα καὶ τὸν Ποδαλείριον, ἀλλὰ καὶ περιγράφει τὴν θεραπευτικὴν αὐτῶν μέθοδον¹. Οἱ ἰατροὶ ἦσαν οὕτω συνήθεις, ὥστε ἐφ' Ὀμήρου ἐτάσσοντο ἐν τοῖς μετερχομένοις δημόσια ἐπαγγέλματα, ὡς ὁ μάντις, ὁ τέκτων καὶ ὁ ἀοιδός². Ἐν δὲ τοῖς ἱστορικοῖς χρόνοις ἡσχολοῦντο περὶ τὴν ἰατρικὴν οἱ φιλόσοφοι, ὡς ὁ Μέλισσος, ὁ Παρμενίδης καὶ ὁ Ἐμπεδοκλῆς. Εἰς προαγωγὴν τῆς ἰατρικῆς τέχνης συνεβάλλοντο κατ' ἐξοχὴν τὰ Ἀσκληπίεια, δηλ. οἱ ναοὶ τοῦ Ἀσκληπιοῦ, οἵτινες ἔκειντο ἐν ὑγιεινοῖς τόποις³. Ἐν τούτοις ὑπῆρχον ἄλλα ὑπὸ εὐαοῦς ἀέρος διαπνεύμενα. Οἱ νοσοῦντες συνέρρεον εἰς ταῦτα, ὅπως τύχῃσι θεραπείας παρὰ τοῦ θεοῦ. Διὰ τὴν μεγάλην τῶν νοσοῦντων συρροὴν οἱ ἱερεῖς κατ' ὀλίγον ἐκτέθσαντο οὐχὶ μικρὰν πείραν διότι ἐσημειοῦντο τὰ φάρμακα, καὶ τὴν διαίταν, δι' ὧν οἱ νοσοῦντες ἐθεραπεύοντο. Συνήθως οἱ ἱερεῖς ἐπέβαλλον τοὺς νοσοῦντας εἰς αὐστηρὰν διαίταν καὶ εἰς ὑδροθεραπείαν μετ' ἀπλουσιῶν φαρμάκων. Ἐν τῷ Πλούτῳ τοῦ Ἀριστοφάνους⁴ εὐρίσκομεν τοιαύτην θεραπευτικὴν σκηνὴν. Τοιαῦτα Ἀσκληπίεια ὑπῆρχον ἐν πολλαῖς πόλεσι τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου, ὡς ἐν Ἐπιδαύρῳ, ἐν Ῥόδῳ, ἐν Κῷ, ἐν Κνίδῳ καὶ ἐν Κυρήνῃ. Τοὺς ναοὺς τούτους δύναται τις νὰ παραβάλλῃ πρὸς τὰς ἰατρικὰς σχολὰς τῶν νεωτέρων χρόνων⁵.

¹ Ἐκ τῶν Ἀσκληπειῶν ἐξηλθον διαπρεπεῖς ἰατροὶ λίαν πρωί-

¹) Ἐν Ἰλιάδ. Δ, 213. ²) Ἐν Ὀδυσσ. Ρ, 383. Παράβαλλ. Friedreich, Die Realien in der Iliade und Odyssee, Erlangen 1856 ἐν σελίδ. 176.

³) Τοῦτο παρατηρήσαμεν ἐν τῷ Ἀσκληπιεῖ τῆς Ἐπιδαύρου, ὅπου πρὸ ὀλίγου μετέβημεν χάριν ἀρχαιολογικῶν ὑποθέσεων. Ἐνταῦθα ὑπάρχει καὶ φρέαρ, ὅπερ κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ κ. Καββαδίου ἔχει σιδηροῦχον ὕδωρ. Νομίζομεν, ὅτι τὸ φρέαρ ἔδωκε τὴν πρώτην ἀφορμὴν, ὅπως κτισθῇ ναὸς τοῦ Ἀσκληπιοῦ. ⁴) Ἐν οἴχ. 653. ⁵) Τὴν ἱστορίαν τῆς ἰατρικῆς ἰδὲ παρὰ Häser, Lehrbuch der Geschichte der Medicin, Jena 1875 καὶ Puschmann, Geschichte des medicinischen Unterrichtes von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart, Leipzig 1889.

μως, ὡς Δημοκρίδης ὁ Κροτωνιάτης, ὅστις Δαρεῖον τὸν πρῶτον ἐθεράπευσε πάσχοντα¹. Διὰ τὴν θεραπείαν ταύτην ὁ Ἕλλην ἱατρὸς ἐτιμήθη ὑπὸ τοῦ μεγάλου βασιλέως. Ἐν τοῖς χρόνοις τούτοις πρῶτοι ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα ἱατροὶ ἐθεωροῦντο οἱ Κροτωνιαῖται, δεῦτεροί δ' οἱ Κυρηναῖοι². Ὁ δὲ Ἡρόδικος ὁ Σηλυμβριανὸς ἀνέμειξε τὴν γυμναστικὴν τῇ ἱατρικῇ³. Ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Σοφοκλέους ἡ ἱατρικὴ τέχνη ἤκμαζε καὶ ὁ τραγικὸς σεμνύνεται, ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη διάνοια ἐπενόησε θεραπείας δεινῶν νόσων⁴.

Ἄλλ' ὁ κορυφαῖος τῶν Ἀσκληπιαδῶν καὶ πατὴρ τῆς ἱατρικῆς ἐπιστήμης εἶναι Ἱπποκράτης ὁ Κῶος, ὅστις ἐγεννήθη κατὰ τὸ 460 π.Χ. Διδάσκαλον ἔσχεν ἐν τῇ ἱατρικῇ τῆς Κῶ σχολῇ τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὸν ἐκ Σηλυβρίας Ἡρόδικον. Λέγεται, ὅτι μαθηταὶ τούτου ἐγένοντο καὶ οἱ σοφισταὶ Γοργίας καὶ Πρόδικος⁵. Τοῦ φιλοσόφου Δημοκρίτου δὲν ἦτο μαθητής, ἀλλὰ φίλος καὶ μέχρις ἡμῶν περιεσώθησαν δύο ἐπιστολαὶ ἀνήκουσαι εἰς τὴν ἀλληλογραφίαν τῶν δύο μεγάλων ἀνδρῶν. Φαίνεται ὅμως, ὅτι συνετάχθησαν ὑπὸ μεταγενεστέρου σοφιστοῦ⁷. Ὁ Ἱπποκράτης περιῆλθε πολλὰς χώρας, ἐν αἷς ἥσκησε τὴν ἱατρικὴν τέχνην, καὶ δὴ διέτριψε χρόνον τινα ἐν Θάσῳ, ἐν Ἀεδῆροις, ἐν Κυζίκῳ καὶ ἐν Ἀθήναις. Προσεκλήθη δὲ καὶ ὑπὸ Περγάμου τοῦ βασιλέως τῶν Μακεδόνων⁸. Κατὰ τὸν Σωρανὸν οἱ Ἀθηναῖοι δεῦτερον ἀφ' Ἡρακλέους δημοσίᾳ τοῖς Ἐλευσινίοις ἐμύησαν, πολίτην ἔγραψαν καὶ τὴν ἐν πρυτανείῳ αἴτησιν ἔδωκαν⁹. Τινὲς ἐνόμισαν, ὅτι ἡ μεγάλη αὕτη τιμὴ ἐδόθη

¹) Ἡρόδοτ. III, 130. ²) Ὁ αὐτὸς ἐν III, 131 "Ἐγένετο γὰρ ὧν τοῦτο οἵτινες πρῶτοι μὲν Κροτωνιῆται ἱατροὶ ἐλέγοντο ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα εἶναι, δεῦτεροί δὲ Κυρηναῖοι." ³) Πλάτ. ἐν Πολιτ. III, 406. ⁴) Ἐν Ἀντιγόν. 364. ⁵) Σουίδ. ἐν λ. ⁶) Αἱ ἐπιστολαὶ φέρονται παρὰ τῷ Herscher Epistol. gr. 306-9. ⁷) Christ ἐν σελίδ. 711. ⁸) Λέγεται, ὅτι προσεκλήθη καὶ ὑπὸ τοῦ Ἀρταξέρξου καὶ μέχρις ἡμῶν περιεσώθη ἐπιστολή τις. ⁹) Ὅρα πλείονα παρὰ Δόναλδ. I, 372.

τῷ Ἀσκληπιάδῃ διὰ τὰς ὑπηρεσίας, ἃς οὗτος προσήνεγκε τοῖς Ἀθηναίοις κατὰ τὸν λοιμὸν τὸν συμβάντα ἐν τῷ δευτέρῳ ἔτει τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Ἡ εἰκασία αὕτη δὲν δύναται νὰ ἦναι ἀσφαλής· διότι, ἂν ὁ μέγας οὗτος ἱατρὸς ἦτο ἐν Ἀθήναις κατὰ τὸν λοιμὸν, ἤθελε μνημονεύσει τούτου ὁ Θουκυδίδης. Ὁ Ἱπποκράτης τελευταῖον ἀπῆλθεν εἰς τὴν Θεσσαλικὴν Λάρισαν, ἔνθα ἐτελεύτησε καὶ κατὰ τὸ 1825 ἀνευρέθη τάφος τις φέρων ἐπιγραφὴν, ἐν ᾗ μετὰ μικρᾶς συμπληρωσεως δύναται τις νὰ εὕρῃ τὸ ὄνομα τοῦ Κῶου Ἱπποκράτους. Ἀλλ' οἱ κριτικοὶ πειρῶνται, ὅπως δείξωσιν, ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ δὲν ἀνήκει τῷ ἡμετέρῳ Ἱπποκράτει. Πότε δ' οὗτος ἐτελεύτησε, δὲν εἶναι γνωστόν· διότι τίθεται κατὰ τὸ 377 ἢ κατὰ τὸ 359. Ἄν δεχθῶμεν τὴν δευτέραν χρονολογίαν, ὁ σοφὸς ἱατρὸς ἔδειξε καὶ διὰ τῆς μακροειότητος τὴν ἑαυτοῦ σοφίαν. Διότι ἔζησεν ἕνα περὶ τοῦ αἵωνα.

Μέχρις ἡμῶν περιεσώθησαν ἐξδομήκοντα καὶ δύο συγγράμματα, ἅπερ φέρουσι τὸ ὄνομα τοῦ Ἱπποκράτους. Εἰ καὶ οὗτος ἦτο Ἀωριεύς, ὅμως συνέγραψεν ἐν τῇ Ἰάδῃ¹⁾, ὥς τοῦτο ἐποίησε καὶ ὁ Ἡρόδοτος· διότι ἡ Ἀωρίς δὲν ἦτο ἐπιτηδεῖα πρὸς συγγραφὴν τοιούτων ἔργων. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι δλόκληρος ὁ θησαυρὸς τῶν συγγραμμάτων τῶν ἀποδιδομένων τῷ Κῳ ἱατρῷ ὄντως παρήχθη ἐξ αὐτοῦ. Διότι αὐτοὶ οἱ ἀρχαῖοι εἶχον ἀμφισβολίας περὶ τῆς γνησιότητος πολλῶν συγγραμμάτων. Ὁ Ἀριστοτέλης²⁾ ἤδη ἔλεγεν, ὅτι τὸ Περὶ φύσιος ἀνθρώπου εἶναι ἔργον Πολύβου τοῦ γαμβροῦ τοῦ Ἱπποκράτους. Οἱ δὲ κριτικοὶ τῆς Ἀλεξανδρείας συνέταξαν τὸ καλούμενον μικρὸν πινακίδιον³⁾, ἐν ᾧ ὑπῆρχον αἱ ἐπιγραφαὶ τῶν γνησίων

¹⁾ Ἀλλιαν. ἐν Ποικίλ. Ἱστορ. IV, 20 "Λέγουσι δὲ Ἀωριεῖα ὄντα τὸν Ἱπποκράτη, ἀλλ' οὐκ ἐν τῇ τοῦ Δημοκρίτου χάριν τῇ Ἰάδῃ φωνῇ συγγράφαι τὰ συγγράμματα". ²⁾ Ἱστορ. ζώων III, 3. ³⁾ Γαλην. ἐν τῷ Περὶ δυσσπλιος II, 182.

τοῦ Ἱπποκράτους συγγραφῶν. Εἶναι λυπηρόν, ὅτι ἀπώλετο τὸ κριτικὸν τοῦ Γαληνοῦ σύγγραμμα, ὅπερ εἶχεν ὑπόθεσιν τὴν γνησιότητα τῶν ἔργων τοῦ Ἱπποκράτους¹. Οὗτος ἀνεύρισκεν ἔνδεκα μόνον συγγράμματα γνήσια. Τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν ἔλεγε καὶ ὁ Παλλάδιος, ὅστις ἤκμαζε κατὰ τὸν ἑβδόμον μ. Χ αἰῶνα. Ὁ Ἑρωτιανὸς ὁμῶς δὲν ἦτο τολμηρὸς πρὸς τὴν ἀθέτησιν, ἀλλ' ἀνεγνώριζε τριάκοντα συγγράμματα ὡς γνήσια². Κατὰ δὲ τοὺς νεωτέρους κριτικοὺς αἱ ἑβδομήκοντα καὶ δύο πραγματεῖαι διαιροῦνται εἰς τρεῖς τάξεις, εἰς γνήσια, εἰς ἀμφίβολα καὶ εἰς ψευδεπίγραφα.

Ἐνταῦθα θέλομεν μνημονεύσει μόνον ἐκείνων τῶν συγγραφῶν, αἵτινες ὑπὸ τῶν νεωτέρων κριτικῶν θεωροῦνται ὡς γνήσια καὶ ὧν ἡ γνησιότης ὑπὸ ἀρχαίων μαρτύρων κυροῦνται. Ἀναμφιλέκτως γνήσια εἶναι τὸ πρῶτον καὶ τρίτον βιβλίον τοῦ Περὶ ἐπιδημιῶν. Λέγομεν τοῦτο, διότι τὸ δεύτερον βιβλίον καὶ τὰ 4—7 ἤδη ὑπὸ τοῦ Γαληνοῦ θεωροῦντο ὡς ὑποβόλιμα. Τινὲς νομίζουσιν, ὅτι ταῦτα συνέγραψεν ὁ υἱὸς τοῦ Ἱπποκράτους Θεσσαλός. Ἐν τῇ πολυτίμῳ ταύτῃ συγγραφῇ ὁ Ἱπποκράτης ἐπραγματεύθη περὶ τῶν κατὰ τόπους νόσων, ὅσας ἐσπούδασεν ἐν ταῖς χώραις, ἃς περιῆλθον, ὡς ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ ἐν Θάσῳ. Τὰ δὲ Προγνωστικὰ ἐγράφησαν μετὰ τὸ μνημονεῦθαι σύγγραμμα. Οἱ δ' Ἀφορισμοὶ περιέχοντες πλείονας τῶν τετρακοσίων βραχείας πρακτικὰς γνώμας ἐν τοῖς μάλιστα τιμῶνται ὑπὸ τῶν ἱατρῶν. Τὸ Περὶ διαίτης ὀξέων ὅπερ ἐνίοτε ἐπιγράφεται Πρὸς τὰς Κνιδίας γνώμας, εἶναι γνήσιον πλὴν τοῦ τελευταίου μέρους. Ὡσαύτως θεωρεῖται ὡς γνήσιον μέρος τῆς διατριβῆς Περὶ αὐχμῶν. Ὁλόκληρος δ' ἡ πραγματεία ἡ ἐπιγραφομένη Περὶ τῶν ἐν κεφαλῇ τρωμάτων εἶναι γνήσια. Τὸ δὲ Περὶ ἀέρων, ὑδάτων, τόπων

¹) Ilberg, *Studia Pseudohippocratea*, Lips. 1883 καὶ Bröcker, *Die Methode Galens in der litterarischen Kritik*. Ἡ διατριβὴ αὕτη ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ περιοδικῷ Rhein. Mus. 40, 415. ²) Christ ἐν σελίδ. 712.

εἶναι ἐκ τῶν ὀλίγων συγγραμμάτων, ἅπερ ἀνέγνων μετὰ θαν-
μασμοῦ καὶ ὠφελείας μεγάλης¹. Διότι ὁ φιλόσοφος ἱατρός ἐν
τῇ πολιτικῇ πραγματείᾳ καὶ πολλὰ περὶ νόσων ἔγραψε καὶ δὴ
παρετήρησεν, ὅτι ὁ χαρακτήρ τῶν λαῶν παράγεται ἐκ τῆς φύ-
σεως τῆς χώρας². Ἐπὶ τῆς παρατηρήσεως ταύτης ἐστηρίχθη
βραδύτερον ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ὁ Πολύβιος, ὅστις τὴν ἱστορίαν
ὑπὸ τοιαύτην ὄψιν ἐξετάσας³ μέγιστος ἱστορικὸς ἀνεδείχθη. Τὰ
δὲ ἀμφίβοла ἔργα, ἃν μὴ συνετάχθησαν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ἱπ-
ποκράτους, ἐξήχθησαν ἐκ τῶν σημειώσεων αὐτοῦ.

Ὅπως δὴποτε οἱ μελετήσαντες τὰ συγγράμματα τοῦ Ἱπ-
ποκράτους, ὃν ὁ Ἀθήναιος⁴ ὀνομάζει ἱερώτατον, θαυμάζουσι
τὴν ὀξυδέρκειαν τοῦ φιλοσοφῆσαντος ἱατροῦ. Φαίνεται δ', ὅτι
πολλὰς θεραπείας ἔλαβε παρὰ τοῦ Ἀσκληπείου τῆς πατρίδος
αὐτοῦ. Τοῦτο λέγεται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων⁵ καὶ δύναται τις νὰ
δεχθῇ· διότι συνήθως οἱ μεγάλοι θεσاورοὶ δὲν ἀνήκουσιν ἐνὶ
ἀνθρώπῳ, ἀλλ' ὀλοκλήρῳ λαῷ. Ὅ,τι δὴποτε καὶ ἂν ὑποτεθῇ,
τοῦτο δὲν μειοῖ τὸ κῦρος τοῦ Ἱπποκράτους, ὅστις καὶ ὑπὸ τῶν
συγχρόνων⁶ καὶ ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων καὶ ὑπὸ τῶν νεω-
τέρων⁷ τιμᾶται. Ὁ ἡμέτερος Κοραῖς κατανοήσας τὴν μεγάλην
ἄξιαν τοῦ πατρὸς τῆς ἱατρικῆς τέχνης μετὰ ζήλου ἡσυχολήθη
περὶ τοῦτον. Ἐν τῇ ἱατρικῇ, ὥς γνωστόν, ὑπάρχουσι δύο σχο-
χαί, ἡ κλινικὴ καὶ ἡ συστηματικὴ, ἐξ ὧν ἐκείνη μὲν προσ-
έχουσα τὸν νοῦν τῷ νοσοῦντι μεταχειρίζεται ὅσον οἶόν τε ὀλίγα

¹) Εἰς τὴν διατριβὴν ταύτην εἶχε γράψει ὑπόμνημα ὁ Γαληνός, ὅπερ ἀπώλετο. Ὅρα Πρυτανικόν μου λόγον ἐν σελίδ. 12. ²) Ἐν κεφ. 71. Ἡμεῖς εἰχομεν ὑπ' ὄψιν τὴν ἔκδοσιν τοῦ ἡμετέρου Κοραῖ, ἧτις ἐγένετο κατὰ τὸ 1800 εἰς δύο τόμους. ³) Περὶ τούτου πραγματευόμεθα ἐν σελίδ. 217 τοῦδε τοῦ τόμου. ⁴) Ἐν IX, 399 b. ⁵) Στράβ. XIV, 657 "Φασὶ δ' Ἱπποκράτην μάλιστα ἐκ τῶν ἐνταῦθα ἀνακειμένων θεραπειῶν γυμνάσασθαι τὰ περὶ τὰς διατάξεις". ⁶) Ἀριστοφάν. ἐν Θεομοφορ. 272. ⁷) Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἡμετέρου αἰῶνος ὁ μέγας ἱατρός Selle ἦτο Ἱπποκρατικός. Ὅρα Διον. Θερειαν. Ἀδαμ. Κορ. I, 228.

φάρμακα, ἡ δὲ συστηματικὴ κατατάσσουσα τὸν πάσχοντα εἰς τὸ οἰκτεῖον νόσημα πειρᾶται, ὥπως τοῦτον διὰ τῆς πληθύσεως τῶν φαρμάκων θεραπεύσῃ¹. Ὁ συνεπὲς Κοραῆς ἀνέκει τῇ πρώτῃ σχολῇ. Ἡ διαγνωστικὴ ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις βεβαίως ἐποίησεν ὑπερανθρώπους ἀνακαλύψεις, ἀλλ' ἡ θεραπευτικὴ εἶναι κατὰ τοσοῦτον σωφρονεστέρα, καθ' ὅσον πλησιάζει εἰς τὴν ἀπλὴν καὶ διαιτητικὴν τοῦ Ἱπποκράτους μέθοδον.

Ὁ Κῶος ἰατρός εἶχε μὲν ἀπλὴν μέθοδον, ἀλλ' ἐνόμιζεν, ὅτι ἡ ἱατρικὴ εἶναι ἐπιφανεστάτη πασῶν τῶν τεχνῶν, ἀπολείπεται δὲ πασῶν διὰ τὴν ἀμάθειαν τῶν χρωμένων αὐτῇ καὶ τῶν κρινόντων αὐτούς. Ἐχει δὲ τὴν γνώμην, ὅτι ἡ ἀδοξία δὲν εἶναι ἱκανὴ τιμωρία τῶν ἀμαρτημάτων τῶν ἱατρῶν διότι αὕτη δὲν τιμώσκει τοὺς ἐκ ταύτης συντεθειμένους². Ὁ Ἱπποκράτης δὲν εἶχε μόνον ἱατρικὰς γνώσεις, ἀλλὰ καὶ φιλοσοφικὰς ἐξαίρων τὴν διάνοιαν εἰς τὰς αἰθεριωτάτας τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων σιβάδας. Ὡς γνήσιος δὲ Δωριεὺς ἠδύνατο τὰς ἰδέας αὐτοῦ σαφῶς καὶ διὰ βραχέων νὰ δηλώσῃ. Ρήσεις τινὲς αὐτοῦ ἐξηλθον τῆς ἱατρικῆς ἐπιστήμης καὶ ἐγένοντο κοινὸν κτῆμα πάντων, ὡς ἡ αὖ Ὁ βίος βραχύς, ἡ δὲ τέχνη μακρὴ, ὁ δὲ καιρὸς δξύς, ἡ δὲ πεῖρα σφαλερὴ, ἡ δὲ κρίσις χαλεπὴ³. Κατὰ τὴν βραχυλογίαὶν ὁ ἰατρός ὁμοιάζει πρὸς τὸν ἱστορικὸν Θουκυδίδην. Τὴν ὁμοιότητα ὁ σοφὸς *Littre*⁴ ἀποδίδει εἰς τὸ σύγχρονον, ὅπερ δὲν εἶναι κατὰ πάντα ἀκριβές διότι ὁ Ἡρόδοτος, ὅστις ἔζη κατὰ τοὺς αὐτοὺς περίπου χρόνους, ἦτο μακρολογώτατος. Τὴν ὁμοιότητα ἡμεῖς γε ἀνευρίσκομεν ἐν τῇ συγγενείᾳ τῆς διανοίας.

Σύγχρονος τοῦ Ἱπποκράτους εἶναι Εὐρυφῶν ὁ Κνίδιος, ὅστις μετὰ τοῦ Ἱπποκράτους προσεκλήθη ὑπὸ Περγάμου τοῦ βασιλέως τῶν Μακεδόνων (453—413 π.Χ)⁵. Ὑπὸ τοῦ

¹) Ὁ αὐτὸς ἐν σελίδ. 224. ²) Ὁ αὐτὸς ἐν I, 285. ³) Ἐν Ἀφορισμῶν, A, 1. ⁴) Oeuvres d' Hippocr. I, 474. Παράβαλλ. Δόναλδς. I, 393.

⁵) Ὁρα Ἀσώπ. ἐν σελίδ. 632.

Γαληνοῦ ἐπαινεῖται ὡς ἀκριβοῦς ἀνατόμος¹. Οὗτος μετεχειρίσθη τὸ διάπυρον σιδήριον ἐν τοῖς ἐμπυήμασι². Λέγεται δ', ὅτι τὸ σύγγραμμα τὸ ἐπιγραφόμενον Κνίδιαι γινώμαι, ἦτοι διαιτητικὰ παραγγέλματα, ἦσαν ἔργον τοῦ Εὐρυφῶντος³. Πρὸς δὲ εἰκάζεται, ὅτι ἕνα τῶν τῷ Ἱπποκράτει ἀποδιδομένων συγγραμμάτων συνετάχθησαν ὑπὸ τοῦ Κνιδίου ἱατροῦ⁴.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΘ.

ΠΕΡΙ ΙΑΤΡΙΚΗΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΝΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ

Ἡ περίοδος αὕτη δὲν δύναται νὰ δείξῃ ἱατρὸν μέγαν, ὡς τὸν Ἱπποκράτη. Τοῦτο ὁμῶς δὲν εἶναι θαυμαστόν, διότι ἱατρικὴ διάνοια παρεμφερὴς πρὸς τὴν τοῦ Κρόνου ἱατροῦ οὐδέποτε ἄλλοτε ἐπεφάνη ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἑλληνικῆς ἱατρικῆς. Ἀλλ' οὐχ ἦτιον ἐν τῇ ἀνατομίᾳ καὶ τῇ φυσιολογίᾳ ἐγένοντο πολλὰ μελέται, ἐν αἷς διεκρίθησαν δύο μεγάλοι ἱατροὶ ὁ Ἡρόφιλος καὶ ὁ Ἐρασίστρατος. Πλὴν τούτων ὑπῆρχον καὶ ἄλλοι ἀφανέστεροι, ὡς ὁ Φυλότιμος, ὅστις συνέταξεν ἑκτενὲς σύγγραμμα Περὶ τροφῆς, ὁ Μητροδόωρος, ὁ διδάσκαλος τοῦ Ἐρασιστράτου καὶ ὁ τρίτος σύζυγος Πυθιάδος τῆς θυγατρὸς τοῦ μεγάλου Ἀριστοτέλους⁵, Δίφιλος ὁ Σίφνιος⁶ ὁ γράψας Περὶ

¹) Ἐν τόμ. ΙΕ', σελ. 136. ²) Ἐν τόμ. ΙΗ' σελ. 146. ³) Ὁ αὐτὸς ἐν τόμ. ΙΖ', 886. ⁴) Littré, Œuvres d'Hippocrate τόμ. I ἐν σελίδ. 47. ⁵) Σέξτ. Πρὸς μαθηματ. I, 285 "Πυθιάς δὲ ἡ Ἀριστοτέλους θυγάτηρ τρισὶν ἀνδράσιν ἐγαμήθη, πρῶτον μὲν Νικάνори τῷ Σταγειρίτῃ, οἰκίῳ ὄντι Ἀριστοτέλους, δευτέρῳ δὲ Προκλείῃ Δημαράτου τοῦ Λακεδαιμονίων βασιλέως ἀπογόνῳ, ὃς καὶ δύο ἐξ αὐτῆς τεκνοῦνται παῖδας, Προκλέα τε καὶ Δημάρατον τοὺς παρὰ Θεοφράστῃ φιλοσοφῆσαντας, τρίτῳ δὲ Μητροδόωρῳ ἱατρῷ Χρυσίππου μὲν τοῦ Κνιδίου μαθητῇ, Ἐρασιστράτου δὲ ὑφηγητῇ, ᾧ γίνεσθαι παῖς Ἀριστοτέλους. ⁶) Ἀθήν. II, 51 a.

τῶν προσφερομένων τοῖς νοσοῦσι καὶ τοῖς ὑγιαίνουσι καὶ πολλοὶ ἄλλοι.

Ἐν τούτοις διαπρέπει Ἡρόφιλος ὁ Χαλκηδόνιος, ὅστις ἐγένετο μαθητὴς τοῦ Πραξαγόρου¹. Ἐξῆς δὲ ἐπὶ Πτολεμαίου τοῦ πρώτου. Οὗτος ἡσχολεῖτο μὲν καὶ περὶ τοὺς ἄλλους τῆς ἱατρικῆς κλάδους, κατ' ἐξοχὴν δὲ περὶ τὴν ἀνατομίαν. Ἐποίει δὲ τὰς ἀνατομικὰς αὐτοῦ ἐργασίας οὐχὶ ἐπὶ τῶν ἀλόγων ζώων, ἀλλ' ἐπὶ ἀνθρωπίνων σωμάτων². Λέγεται δ', ὅτι οἱ Πτολεμαῖοι καὶ οἱ Σελευκίδαι ἐπέτρεπον τὰς τοιαύτας σκληρὰς καὶ ἀπανθρώπους πράξεις³. Ὁ ἀνατόμος οὗτος εἶχεν ἰδίαν περὶ τῶν νέρων⁴ θεωρίαν καὶ ἔγραψε συγγράμματα, ὧν τὸ σπουδαιότερον ἦτο ἢ Ἀνατομὴ ἢ Ἀνατομία ἢ Ἀνατομικά, ὅπερ συνίστατο ἐκ τριῶν βιβλίων. Ἠσχολήθη δὲ καὶ περὶ τὴν ἀνατομίαν τοῦ ὀφθαλμοῦ συγγράψας ἰδιαίτερον πρᾶγματεῖαν Περὶ ὀφθαλμῶν⁵. Τὴν δὲ καθολικὴν παθολογίαν καὶ τὴν θεραπείαν ἐπραγματεύετο ἐν τινι συγγράμματι, ὅπερ ἐπέγραφε Περὶ αἰτιῶν. Ἀλλ' ὁ Ἡρόφιλος δὲν περιέμενε τὰ πάντα παρὰ τῆς θεραπευτικῆς, ἀλλὰ καὶ παρὰ τῆς διαίτης. Διὰ τοῦτο οὐ μόνον ἦτο ἄριστος γνώστης τῆς γυμναστικῆς, ἀλλὰ καὶ ἔγραψε Διαιτητικόν. Ὁ μέγας οὗτος ἀνατόμος διὰ τῶν ἀνακαλύψεων αὐτοῦ, διὰ τῶν πολλῶν συγγραφῶν καὶ διὰ τῆς συρροῆς τῶν πασχόντων κατέστησε τὴν Ἀλεξάνδρειαν κέντρον ἱατρικῶν σπουδῶν. Ἐνταῦθα συνέρρεον πλεῖστοι μαθηταί, οἵτινες Ἡροφίλειοι ὀνομάζοντο.

¹) Γαλην. Χ, 28. ²) Γαλην. Π, 895. ³) Ὅρα Κέλο. ἐν προοίμ. σελ 4, 36. ⁴) Ρούφ. Ἐφέσ. Π, 17 ἐν σελίδ. 65 "Κατὰ μὲν οὖν τὸν Ἑρασιστρατον δισσῶν ὄντων τῶν νέρων, αἰσθητικῶν καὶ κινητικῶν, τῶν μὲν αἰσθητικῶν, ἃ κεκοίλονται, ἀρχὰς εὖροισ ἀν ἐν μήνιξι, τῶν δὲ κινητικῶν ἐν ἐγκεφάλῳ καὶ παρεγκεφαλίδι κατὰ δὲ τὸν Ἡρόφιλον ἃ μὲν εἰσι προαιρετικά, ἃ καὶ ἔχει τὴν ἔκφρσιν ἀπὸ τοῦ ἐγκεφάλου καὶ νωτιαίου μυελοῦ, καὶ ἃ μὲν ἀπὸ ὅσων εἰς ὅσων ἐμφύεται, ἃ δὲ ἀπὸ μνός εἰς μὲν, ἃ καὶ οὐκ εἰσὶν ἐμφύεται". ⁵) Susemihl ἐν I, 789.

Ἐνταῦθα ἦλθεν ἐξ Ἰουλίδος τῆς Κέω ὁ Ἐρασίστρατος¹, ὁ υἱὸς τοῦ Κλεομερότου καὶ τῆς Κρητοξένης, ἥτις ἦτο ἀδελφὴ τοῦ ἱατροῦ Μηδίου. Ὁ Ἰουλιεὺς ἱατρὸς ἐποίησε μακρὰς ἀποδημίας καὶ ἡσχολήθη περὶ τὸν Ὀμηρον καὶ τὸν Ἱπποκράτη². Ὅτε δ' ὁ Ἐρασίστρατος διέτριβεν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, λέγεται, ὅτι ἐθεράπευσεν Ἀντίοχον τὸν υἱὸν τοῦ Σελεύκου, ὅστις κατετήκετο ἐκ τοῦ ἔρωτος πρὸς τὴν μητρὶν αὐτοῦ Στρατονίκην³. Τὸ ἀνόσιον πάθος ὁ Ἀντίοχος ἔκρυπτεν, ἀλλ' ὁ εὐφρυνὲς ἱατρὸς ἠδυνήθη νὰ ἀνακαλύψῃ. Μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν ὁ φιλόπαις Σέλευκος ἔστειρε νὰ συνοικίσῃ τὸν υἱὸν τῇ Στρατονίᾳ, ὅπερ ἱκανῶς χαρακτηρίζει τὴν διαφθορὰν τῶν διαδόχων τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ὅπωςδήποτε οἱ σοφιστευόμενοι ἱατροὶ ἔλεγον, ὅτι ὁ Ἐρασίστρατος ἐκ τοῦ σφυγμοῦ ἀνεκάλυψε τὸ πάθος τοῦ ἔρωτομανοῦς. Διὰ τοῦτο ὁ Γαληνὸς ἠραγκασθὲν νὰ εἴπῃ, ὅτι δὲν ὑπάρχει ἔρωτικὸς σφυγμός. Ἀλλὰ δὲν εἶναι δύσκολον νὰ ἀνακαλυφθῶσιν οἱ ἔρῳντες· διότι παρὰ τούτοις ἀναφαίνονται, ὅσα παρὰ τῇ Σαπφοῖ, ἥτοι φωνῆς ἐπίσχεσις, ἐρύθημα πυρῶδες, ὕπνου ὑπολείψεις, ἰδρῶτες ὀξεῖς, ἀταξία καὶ θόρυβος ἐν τοῖς σφυγμοῖς καὶ τέλος τῆς ψυχῆς κατὰ κράτος ἡττημένης ἀπορία, θάμβος καὶ ὠχρίασις⁴. Ἐν τῇ πρακτικῇ ἱατρικῇ διέπρεπεν ὁ Ἐρασίστρατος, ἀλλὰ βραδύτερον τῆς πράξεως ἀποσιτὰς ὅλως περὶ τὴν θεωρίαν ἡσχολεῖτο⁵. Περὶ τὸ 290 π. Χ. ἐδίδασκεν ἐν Σάμῳ, ὅπου μέχρι τέλους τοῦ βίου παρέμεινε· διότι εἶναι γνωστόν, ὅτι θανὼν ἐτάφη ἐν τῇ ἀντικρὺ κειμένῃ Μυκάλῃ⁶. Ὁ Ἐρασίστρατος εἶχε πολυαριθμοὺς μαθητὰς καὶ ὁπαδοὺς, ὡς Στράτων τὸν Βηρύτιον, Στράτων τὸν

¹) Σιράβ. Χ, 486. ²) Ψευδογαλην. Περὶ καθαρῶν. ἐν σελίδ. 94. ³) Παράβαλλ. Ἀσώπ. ἐν σελίδ. 322. ⁴) Πλοτάρχ. ἐν βίῳ Δημητρ. 38. ⁵) Γαλην. V, 602 «Περὶ τῆς ὥν ἡδὴ καὶ σχολὴν ἄγων μόνοις τοῖς τῆς τέχνης θεωρήμασιν». ⁶) Σουῖδ. ἐν λ. «Τέθαιται δὲ πρὸς τῷ ὄρει τῇ Μυκάλῃ κατ' ἀντικρὺ Σάμου».

Αμφρακηνόν, Ἀπολλώνιον τὸν Μεμφτιν, Νικίαν τὸν Μιλήσιον καὶ ἄλλους, οἵτινες Ἐρασιστράτειο ἀνωμαζόντο. Ἐπειδὴ δ' Ἐρασιστράτος ἦτο ὁπαδὸς τοῦ Χρυσίππου, ἐποίει ἀντίθεσιν πρὸς τὰ διδάγματα τοῦ Ἱπποκράτους¹. Κατ' ἐξοχὴν δ' Ἐρασιστράτος ἡσχολεῖτο περὶ τὴν ἀνατομίαν καὶ εἰδικώτερον περὶ τὸ νευρικὸν σύστημα περιγράφας ἀκριβῶς τὸν ἐγκέφαλον, δυνεῖται ἀρχὴν τῶν νέρων. Ἐπίμα δ' οὐχὶ ὀλίγον τὴν διαιτητικὴν ἱατρικὴν². Ὁ Σουίδας ἐγίνωσκεν ἐννέα συγγράμματα τοῦ Ἐρασιστράτου, ἀλλ' οἱ νεώτεροι δεικνύουσι τὰς ἐπιγραφὰς 14—15, ὡς Περὶ τῶν ὑγιεινῶν, Περὶ τῶν κατὰ τὴν κοιλίαν παθῶν, Περὶ Ποδάγρας, Περὶ Ὑδρωπος καὶ ἄλλα.

Πλὴν τῶν δύο τούτων μεγάλων ἱατρῶν ὑπῆρχον κατὰ τὴν περίοδον ταύτην καὶ πλεῖστοι ἄλλοι, ὧν εὐφημον μνείαν ποιεῖται ἡ ἱστορία τῆς ἱατρικῆς. Τοιοῦτος εἶναι ὁ Εὐδήμος, ὅστις ἐν τοῖς πρώτοις ἡσχολήθη περὶ τὴν ἀκριβοῦς ἀνατομίαν τῶν νέρων³. Ὁ δὲ Διεύχης τάσσεται ἐν τοῖς εὐδοκιμωτάτοις ἱατροῖς καὶ φιλοσόφοις, οἵτινες ἡσχολήθησαν περὶ τὴν φύσιν τῶν σωμάτων⁴. Τούτου μαθητὴς ἦτο Νομμήνιος ὁ Ἡρακλεώτης, ὅστις ἔγραψε *Θηριακόν*⁵, ὡς μετὰ τοῦτον ὁ Νικάνδρος. Τοῦ δὲ Κλεοφάντου μνημονεύομεν, διότι εἶναι ἐκ τῶν ἐπιφανῶν διαιτητικῶν ἱατρῶν τῶν ἀκμασάντων πρὸ Χριστοῦ. Τὰ ἱατρικὰ αὐτοῦ μέσα ἦσαν ἀπλούστατα, ὡς ὕδωρ καὶ οἶνος. Πρὸς δὲ συνέγραψε καὶ περὶ γυναικείων νοσημάτων. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἐξ ἑνδεκα τοῦλάχιστον βιβλίων συνιστάμενον ἐπε-

¹) Sussehl II, 802. ²) Πλούταρχ. Συμποσ. προβλ. IV, 1, 3, 663 c.

³) Γαλην. VIII, 212. ⁴) Γαλην. X, 462 "Ἐστὶ μὲν οὖν καὶ Διοκλεῖ καὶ Μησιθέφ καὶ Διεύχει καὶ Ἀθηναίῳ καὶ σχεδὸν πᾶσι τοῖς εὐδοκιμωτάτοις ἱατροῖς, ὧςπερ οὖν καὶ τῶν φιλοσόφων τοῖς ἀρίστοις ἡ αὐτὴ δόξα περὶ φύσεως σώματος, ἐκ θερμοῦ καὶ ψυχροῦ καὶ ξηροῦ καὶ ὑγροῦ νομίζουσι κεκρᾶσθαι τὰ τε ἄλλα σύμπαντα σώματα καὶ τὰ τῶν ζῴων οὐχ ἥκιστα".

⁵) Ὅρα Σχολ. εἰς Νικάνδρ. Θηρ. 637.

γράφετο *Γυναικεῖα*¹. Ὁ δὲ Βακχεῖος ὁ Ταναγραῖος ἀνήκει τοῖς ἀρχαιοτάτοις ὑπομνηματισταῖς τῶν ψευδιπποκρατειῶν ἀφορισμῶν². Πρὸς δὲ ἔγραψε λεξικὸν τοῦ Ἱπποκράτους, Περὶ Ἡροφίλου καὶ τῆς σχολῆς τούτου, Ἐπιτομὴν σφνγμῶν καὶ ἄλλα. Τὸν Σελευκέα Ἀπολλοφάνη, ὅστις ἦτο Ἐρασιστράτειος, γινώσκουμεν ἐκ τοῦ Πολυβίου³, διότι ἐγένετο ἱατρὸς καὶ σύμβουλος Ἀντιόχου τοῦ μεγάλου. Ὁ δὲ Ζήνων πασῶν τῶν ἄλλων αἰρέσεων τῆς ἱατρικῆς καταφρονῶν μόνον τὴν τοῦ Ἡροφίλου εἰμίμα⁴. Οὗτος ἔγραψε βιβλίον πρὸς ἐξήγησιν τῶν Ἐπιδημιῶν τοῦ Ἱπποκράτους. Πλὴν τῶν μνημονευθέντων ὑπάρχουσι καὶ πλεῖστοι ἄλλοι, ὧν τὰ ὀνόματα καὶ τὰς ἐπιγραφὰς τῶν συγγραμμάτων αὐτῶν γινώσκουμεν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ν'.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΡΩΜΑΪΚΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ
ΜΕΧΡΙΣ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ

Μάτην κατὰ τοὺς Ῥωμαϊκὸν χρόνους ἠθέλομεν ἀναζητήσει τοὺς μεγάλους ἱατρούς, οἷος ὁ Ἡρόφιλος καὶ ὁ Ἐρασιστράτος. Ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ ἡ ἀνατομία καὶ ἡ φυσιολογία ἡμελήθησαν καὶ συνήθως περὶ τὴν πρακτικὴν θεραπείαν καὶ τὴν φαρμακολογίαν ἡσχολοῦντο. Ἄν ἐξαιρέσῃ τις Ἡρακλείδην τὸν Ταραντῖνον, οἱ ἄλλοι ἐνέμενον ταῖς θεωρίαις τῶν ἀρχαιο-

¹) Σωραν. ἐν σελίδ. 100. ²) Γαλην. XVIII, 631. ³) Ἐν βιβλ. V. 56 «ὁ δ' Ἀντίοχος ἤξιον τὸν Ἀπολλοφάνην συνεπιλαβεῖσθαι μὴ μόνον τοῖς λόγοις, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἔργοις τῆς αὐτοῦ τε καὶ τῶν φίλων σωτηρίας». ⁴) Γαλην. XI, 432 «ἀπάσας τὰς ἄλλας αἰρέσεις μοχθηρὰς ὑπολαμβάνων... πλὴν τῆς Ἡροφίλου».

τέρων¹. Κατ' ἐξοχὴν οἱ ἱατροὶ ἐπεμελοῦντο τῆς διδασκαλίας τῶν δηλητηρίων καὶ ἀντιδότων ἢ ἀλεξιφαρμάκων. Περί ταῦτα ἡσυχολοῦντο καὶ αὐτοὶ οἱ ἡγεμόνες, ὡς Ἀτταλος ὁ Φιλομήτωρ, ὅστις ἐκήπευε τὰς φαρμακώδεις βοτάνας². Ὁ δὲ Μιθριδάτης ὁ ἕκτος ἐποίει πειράματα διὰ τῶν δηλητηρίων καὶ ἀντιδότων ἐπὶ ἀνθρώπων, οἵτινες εἶχον καταδικασθῆ εἰς θάνατον³. Ὡσαύτως Νικομήδης ὁ τῆς Βιθυνίας βασιλεὺς μετεχειρίζετο ἀντίδοτον προφυλακτικὴν⁴. Ἡ τοιαύτη τῶν βασιλέων μέριμνα εἶναι εὐεξήγητος, ἂν τις λάβῃ ὑπ' ὄψει, ὅτι αἱ δηλητηριάσεις κατὰ τοὺς πονηροὺς ἐκείνους χρόνους ἦσαν συνήθεις. Ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν ἡ ἐπιστημονικὴ θεραπεία μετεδόθη εἰς τὴν Ῥώμην διὰ τοῦ Ἀρχαγάθου, ὅστις κατὰ τὰ 219 π. Χ μετέβη εἰς τὴν κοσμοκράτειραν πόλιν⁵, καὶ δι' Ἀσκληπιάδου τοῦ Προυσαέως, ὅστις ἦτο φίλος τοῦ Κράσσου⁶. Ἐν Ῥώμῃ οἱ Ἑλληνες ἱατροὶ εὗρον εὐρὺ στάδιον ἐνεργείας. Διότι καὶ πόλις πολυανθρωποτάτη ἦτο καὶ ἡ πολυτέλεια εἰσεβαλοῦσα εἰς τοὺς πλουσίους τῶν Ῥωμαίων οἴκους κατέστησεν αὐτοὺς ἀσθενικοὺς καὶ ἱατρικῆς θεραπείας δεομένους.

Ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ ἐξηκολούθουν μὲν ὑπάρχοντες οἱ

¹) "Ora Spengel, Geschichte d. Medicin I, 547-558 καὶ 562-568. Παράβαλλ. καὶ Puschmann Geschichte des medicin. Unterrichts ἐν σελίδ. 68-75 καὶ Susemihl II, 414. ²) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Δημητρ. 20 "Ἀτταλος δὲ ὁ Φιλομήτωρ ἐκήπευε τὰς φαρμακώδεις βοτάνας, οὐ μόνον ὑοσκίαμον καὶ ἑλλέβορον, ἀλλὰ καὶ κώνειον καὶ ἀκόνιτον καὶ δορύκνιον, αὐτὸς ἐν τοῖς βασιλείοις σπεύρων καὶ φυτεύων, ὅπου τε καὶ καρπὸν αὐτῶν ἔργον πεποιημένος εἰδέναι καὶ κομίζεσθαι καθ' ὥραν». ³) Γαλην. XIV, 2 "ὁ γὰρ τοι Μιθριδάτης οὗτος, ὥσπερ ὁ καθ' ἡμᾶς Ἀτταλος, ἔσπευσεν ἐμπεριρίαν ἔχειν ἀπάντων σχεδὸν τῶν ἀπλῶν φαρμάκων, ὅσα τοῖς ὀλεθροῖς ἀντιτίεταται, πειράζων αὐτῶν τὰς δυνάμεις ἐπὶ πονηρῶν ἀνθρώπων, ὧν θάνατος κατέγνωστο". ⁴) Γαλην. XIV, 147 "ἀντίδοτος προφυλακτικὴ δεδομένη... ταύτη Νικομήδης ὁ βασιλεὺς ἐχρῆτο, εἵποιε ὑπόπλους εἶχε τοῦς κεκληκώτας". ⁵) Plinius N. H. 29, 6. Παράβαλλ. Christ ἐν σελίδ. 713.

⁶) Cicero, De orat. I, 14.

Ἑραιοστράτειοι καὶ οἱ Ἑροφίλειοι, οὓς εἶδομεν ἐν τῇ ἡγουμένῃ, ἀλλ' ἐκράτησεν ἡ ἐμπειρικὴ σχολή, ἥς ἐπιφανέστατον μέλος ἦτο Ἑρακλείδης ὁ Ταραντῖνος¹⁾. Οὗτος ὡς μαθητὴς τοῦ Μαντίου ἦτο Ἑροφίλειος, ἀλλὰ βραδύτερον ἠκολούθησε τῇ ἐμπειρικῇ αἰρέσει²⁾. Ὡς βάσιν ἔθετε τὴν πείραν, ἐφ' ἣς ἐρεϊδόμενος ἐξικνεῖτο εἰς τὴν θεωρίαν³⁾. Ἡ μέθοδος αὕτη εἶναι ἡ ἀσφαλεστάτη πασῶν. Δικαίως δ' ὁ Γαληνὸς ἐπαινεῖ τὸ ἥθος καὶ τὴν ἐπιστημονικὴν πείραν τοῦ ἐξόχου τούτου ἱατροῦ⁴⁾. Διεκριθὴ δ' οὐ μόνον ἐν τῇ πράξει, ἀλλὰ ἐν τῇ συγγραφῇ. Τούτου μνημονεύονται πολλὰ ἱατρικὰ ἔργα, ἐξ ὧν τρία ἀναφέρονται εἰς τὴν φαρμακολογίαν ἐπιγραφόμενα Πρὸς Ἀντιοχίδα⁵⁾, Πρὸς Ἀστυδάμαντα⁶⁾ καὶ Στρατιώτης⁷⁾. Ἐν τῷ τελευταίῳ, ὡς φαίνεται, ἐπραγματεύετο περὶ στρατιωτικῆς φαρμακοποιίας. Τὸ διαιτητικὸν αὐτοῦ σύγγραμμα ἐπεγράφετο Συμπόσιον⁸⁾. Πρὸς δὲ γινώσκομεν τρία θεραπευτικὰ αὐτοῦ ἔργα. Τῶν ἐκτὸς θεραπευτικὰ, τῶν ἐντὸς θεραπευτικὰ καὶ Νικόλαος. Πρὸς πολλὰς ἄλλαις διατριβαῖς ἔγραψε καὶ περὶ τῆς ἑαυτοῦ σχολῆς ἐπιγράψας Περὶ τῆς ἐμπειρικῆς αἰρέσεως⁹⁾.

Τὰ ὄρια τοῦ ἡμετέρου συγγράμματος δὲν ἐπιτρέπουσιν, ὅπως πραγματευθῶμεν περὶ πολλῶν ἱατρῶν ταύτης τῆς περιόδου, ὡς περὶ Εὐθυδήμου τοῦ Ἀθηναίου, περὶ τοῦ Κρατεῦα τοῦ γράφαντος Ριζοτομικὸν¹⁰⁾ καὶ περὶ τοῦ Ζωπύρου

¹⁾ Kuehn, De Heraclide Tarentino, Leipzig 1823. ²⁾ Γαλην. XII, 989 "ἀλλὰ Μαντίας μὲν, ὡς ἐξ ἀρχῆς ἦν Ἑροφίλειος, οὕτω καὶ διέμεινε ἄχρι παντός· ὁ δ' Ἑρακλείδης ἐπὶ τὴν τῶν ἐμπειρικῶν ἱατρῶν ἀγωγὴν ἐπέκρινεν ἱατρὸς ἄριστος τὰ τε ἄλλα τῆς τέχνης γεγονώς καὶ πλείστον φαρμάκων ἐμπειρος". ³⁾ Γαλην. IX, 775 "τοῖς περὶ Ταραντῖνον Ἑρακλείδην ἐκ τῆς πείρας ἀθροίσασιν τὴν θεωρίαν". ⁴⁾ Γαλην. XVIII, 735 "ἀνὴρ οὐδ' ἔνεκα δόγματος κατασκευῆς ψευδόμενος, ὡς ἂν πολλοὶ τῶν δογματικῶν ἐποίησαν, οὐτ' ἀγύμναστος περὶ τὴν τέχνην, ἀλλ' εἴπερ τις καὶ ἄλλος ἱκανῶς τρέβων τὰ ἔργα τῆς ἱατρικῆς". ⁵⁾ Ὁ αὐτὸς XIII, 726. ⁶⁾ Ὁ αὐτὸς XIII, 717. ⁷⁾ Ὁ αὐτὸς XIII, 725. ⁸⁾ Ἀθήν. II, 64 a. ⁹⁾ Γαλην. XIV, 38. ¹⁰⁾ Ὁρα Σχολ. Εἰς Νικ. Θηρ. ἐν στίχ. 680.

τοῦ Ἀλεξανδρέως, ὅστις τὸ πολυθρόνητον ἀντίδοτον τὸ ὑπ' αὐ-
τοῦ ἀμβροσίαν ὀνομασθὲν κατέστησε γνωστὸν τῷ Μιθρι-
δάτῃ¹. Δὲν δυνάμεθα ὁμως νὰ παραλείψωμεν τὸν διαπρεπῆ
ιατρὸν καὶ φιλόσοφον Ἀσκληπιάδην τὸν Προυσαέα²,
ὅστις ἔζη κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Πομπηίου. Οὗτος ἐξ ἀφανοῦς
οἴκου καταγόμενος τὸ κατ' ἀρχὰς ἦτο διδάσκαλος τῆς ῥητορι-
κῆς, ἀλλ' αἴφνης μετέστη πρὸς τὴν ἱατρικὴν, ἥς τῶν κορυ-
φαίων κατεφρόνει³ μηδ' αὐτοῦ τοῦ Ἱπποκράτους ἐξαιρουμέ-
νον. Ἐπειδὴ δ' οὗτος δὲν εἶχεν ἱατρικὰς βάσεις, ἀλλὰ μό-
νον ἔξοχον εὐφυΐαν, δὲν ἠδύνατο ἐκ τῆς πείρας νὰ ἀνέλθῃ εἰς
τὴν θεωρίαν, ἀλλ' ὥρματο ἐκ φιλοσοφικῆς θεωρίας, ὡς ἐποίει
ὁ Ἡρακλείδης. Ἠκολούθει δὲ τῷ Ἐπικούρῳ πιστεύων, ὅτι αἱ
αἰσθήσεις εἶναι πραγματικαὶ καὶ ἀληθεῖς, ἀλλ' ὅτι ἡ ψυχὴ δὲν
μετέχει τούτων⁴. Κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ Ἀσκληπιάδου καὶ τὸ
σῶμα καὶ ἡ ψυχὴ⁵ συνίσταται ἐκ μικρῶν σωμάτων, ἅπερ
ἐκάλει ὄγκους⁶. Οἱ ὄγκοι οὗτοι ἐν διηνεκεῖ κινήσει εὐρισκό-
μενοι, πολλαχῶς πρὸς ἀλλήλους συγκρουόμενοι, καὶ διὰ τῆς
συγκρούσεως καταθραυόμενοι συνθέτουσι τὰ αἰσθητὰ ὄντα⁷.

Ἐπὶ τῆς φιλοσοφικῆς ταύτης θεωρίας ὁ Ἀσκληπιάδης ἐρει-
δόμενος ἐνόμιζεν, ὅτι ἡ υγεία καὶ ἡ νόσος ἐξαρτῶνται ἐκ τῆς
σχέσεως τῶν ὄγκων τοῦ ὁργανισμοῦ. Ἐπειδὴ δὲ γίνονται εἰς

¹) Γαλην. XIV, 150. ²) G. M. Raynaud, De Askle. Bithyno me-
dico ac philosopho, Paris 1862. ³) Γαλην. III, 468 "οὐ (δηλ. ὁ Ἀσκλη-
πιάδης) καὶ αὐτό, εἴτε ἐστίν, εἴτε οὐκ ἔστι, μὴ πολυγμονήσας, ὑπὲρ ὧν οὐδὲν
οἶσθα σαφές, ἀποφαίνεσθαι τολμῆς οὐκ εἰδώς, ὁ τὰς Ἡροφίλου διαπύτων
ἀνατομίας, ὁ κατεγνωκὼς Ἐρασιστράτου, καὶ μικρὸν φροντίζων Ἱπποκρά-
τους". ⁴) Σέξτ. Πρὸς μαθηματ. VII, 201 "ἄλλος δὲ τις ἐν ἱατρικῇ μὲν
οὐδένος δεύτερος, ἀπτόμενος δὲ καὶ φιλοσοφίας, ἐπείθετο τὰς μὲν αἰσθή-
σεις ὄντως καὶ ἀληθῶς ἀντιλήψεις εἶναι, λόγῳ δὲ μηδὲν ὅλως ἡμᾶς κατα-
λαμβάνειν". ⁵) Πseudoγαλην. Φιλ. Ἱστορ. 24, 613 "ψυχὴν τοίνυν οἱ μὲν
πνεῦμα παντὶ τῷ σῶματι περικείμενον ὅπου μὲν μᾶλλον, ὅπου δὲ ἥτιον νο-
μίζουσιν εἶναι, οὗτοι δὲ οἱ περὶ Ἀσκληπιάδην εἰσίν". ⁶) Σέξτ. Πρὸς
μαθημ. III, 5. ⁷) Γαλην. XIV, 250.

τὸ ἐκτὸς ἐξ ἡμῶν ἀδιάλειπτοι ἀποφοραί¹, ἔχομεν ἀνάγκην νὰ ἀναπληρώσωμεν ταύτας. Διαφωνῶν δὲ πρὸς τὰς βάσεις τῆς ἐμπειρικῆς σχολῆς περιώριζε τὴν χρῆσιν τῶν φαρμάκων, ἐν δὲ τῷ πυρετῷ καὶ ταῖς ὀξείαις νόσοις ὅλως ταῦτα ἀπηγόρευε διότι ταῦτα λυμαίνονται τὸν στόμαχον καὶ εἰσάγουσιν εἰς αὐτὸν κακὴν θρεπτικὴν οὐσίαν. Ἀντὶ φαρμάκων μετεχειρίζετο ἀπλᾶ διαιτητικὰ μέσα, ὡς μετρίαν τροφήν, οἶνον, ψυχρολουσίαν, τριβὰς, περιπάτους, λουτρὰ καὶ τὰ τοιαῦτα. Ὡς δόγμα εἶχεν, ὅτι ὁ λατρός ὀφείλει νὰ θεραπεύσῃ τὸν νοσοῦντα ἀσφαλῶς, ταχέως καὶ ἡδέως². Ἡ λατρικὴ ἐπιστήμη ὀφείλει τούτῳ τὴν διαστολὴν τῶν ὀξέων ἀπὸ τῶν χρόνιων νοσημάτων. Κατὰ τοῦτον τὰ μὲν ὀξέα συνδέονται πυρετοῖς, τὰ δὲ χρόνια εἶναι ἀπύρετα. Διὰ τοιαύτης μεθόδου ὁ φιλοσοφῶν λατρός πολλὰ νοσήματα θεραπεύων ἐκτίσατο μεγίστην φήμην καὶ λέγεται, ὅτι καὶ ὁ Μιθριδάτης ἐκάλεσε παρ' αὐτοῦ³. Ἐν Ῥώμῃ δ' ἤγειρε τὸν θανμασμὸν πάντων, διότι ἄνθρωπον ταφέντα ἤγαγεν εἰς τὴν ζωὴν⁴. Ἐκκλησοόμενοι δ' οἱ Ῥωμαῖοι διὰ τὰς ἐπιτυχίας τῆς θεραπείας ἔλεγον, ὅτι δὲν ἤθελον θεωρήσῃ αὐτὸν λατρόν, εἰ οὗτος ἡσθένει. Ὑπὸ τῆς τύχης δ' ἐδυνηθεὶς ἔθανεν ἐν βαθεῖ γήρατι οὐχὶ ἐξ ἀσθενείας, ἀλλ' ἐκ γήρατος⁵. Ὅτι ὁ Ἀσκληπιάδης ἦτο ἀνὴρ εὐφυνέστατος, πρόδηλον· ἀλλὰ τῇ εὐφυνῇ προσετίθετο καὶ τι ἀγνρτικόν. Διὰ τοῦτο ὁ Γαληνὸς δὲν εἶμα τὸν Προυνσαέα λατρόν⁶. Ἄλλ' οὗτος δὲν ἦτο μόνον δεινὸς ἐν τῇ πράξει, ἀλλὰ καὶ συγγραφεὺς πολυγράφος. Τοῦ Ἀσκληπιάδου μνημονεύον-

¹) Σέξτ. Πρὸς μαθηματ. III, 5 "τρίτη δὲ ὅτι ἀδιάλειπτοί τινες εἰς τὸ ἐκτὸς ἐξ ἡμῶν ἀποφορὰς γίνονται, ποτε μὲν πλείους, ποτε δὲ ἐλάττους πρὸς τὴν συνεισηκυσίαν περιστάσιν". ²) Cels II, 4 ἐν σελίδ. 78 "Asclepiades officium esse medici dicit, ut tuto, ut celeriter, ut iucunde curet". ³) VII, 124. ⁴) Ὁ αὐτὸς αὐτόθι. ⁵) Αὐτόθι. ⁶) Γαλην. XI, 324 "οὐπω γὰρ οὔτ' Ἀσκληπιάδης, ἢ κατ' αὐτόν, ὁ προφανῶς ἀναισχυντήσας τε καὶ ὥσπερ ἐπαθλὸν τινα κατὰ τῆς ἀληθείας οὔτ' Ἐρασίστρατος κ.τ.λ."

ταί δέκα καὶ ἐπὶ συγγράμματα, ὡς Περὶ ὀξέων παθῶν, Περὶ ἀλωπεκίας, Περὶ οἴνου δόσεως¹.

Ἐν τοῖς χρόνοις τῆς Κλεοπάτρας καὶ τοῦ Ἀντωνίου ἔζη Διοσκοουρίδης ὁ ἐπικαλούμενος Φακᾶς², διότι ἐπὶ τῆς ὄψεως ἔθετε φακούς. Ἴσως εἶναι ὁ ὑπὸ τοῦ Καίσαρος μνημονεύμενος³. Κατὰ τὸν Σουΐδαν συνέγραψεν εἴκοσι καὶ τέσσαρα βιβλία, πάντα, ὡς λέγει, περιβόητα. Ἐκ τούτων μνημονεύεται Γλωσσάριον εἰς τὰ συγγράμματα τοῦ Ἱπποκράτους. Ἐπειδὴ ὁ Διοσκοουρίδης οὗτος ἔλέγετο Ἀναξαρχεὺς καὶ ἐξ Ἀναξάρχου τῆς Κιλικίας ἦτο καὶ ὁ Διοσκοουρίδης (ἢ Διοσκορίδης) ὁ Πεδάνιος, ὑπάρχει σύγχυσις τῶν δύο τούτων ἱατρῶν. Διαστέλλονται δὲ διὰ τῶν ἐπωνύμων. Ὁ Πεδάνιος ἔζη κατὰ τὸ 63 μ. Χ., ἐπαιδεύθη κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐν τῇ τότε ἀκμαζούσῃ Ταρσοῦ καὶ εἶτα ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ὡς τεκμηριοῦνται ἐκ τῆς γνώσεως τῶν ὀνομάτων τῶν φυτῶν⁴. Τὸ κατ' ἀρχὰς ὁ ἡμέτερος Διοσκοουρίδης ἦτο στρατιωτικός⁵, ὡς δὴ καὶ ὁ Πλίνιος. Ὡς ἱατρὸς δὲν ἀνῆκεν οὔτε τοῖς ἐμπειρικοῖς, οὔτε τοῖς δογματικοῖς, ἀλλὰ τοῖς πνευματικοῖς ἢ ἐκλεκτικοῖς, ὡς ἦτο Ἀγαθῖνος ὁ Λακεδαιμόνιος καὶ Λεωνίδας ὁ Ἀλεξανδρεὺς.

Τὸ σπουδαιότερον τοῦ Διοσκοουρίδου σύγγραμμα εἶναι τὸ ἐπιγραφόμενον Περὶ ὕλης ἱατρικῆς, ὅπερ μετὰ τὸ τοῦ Θεοφράστου θεωρεῖται πλουσιωτάτη πηγὴ τῶν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις βοτανικῶν γνώσεων⁶. Ἀνὰ περιορίζεται ὁ συγγραφεὺς μόνον ἐν ταῖς βοτάναις, ἀλλὰ πραγματεύεται καὶ περὶ ἄλλων

¹) Ἰδὲ Bruns Quaestiones Asclepiadeae de vinorum diversis generibus, Parchim-1884. ²) Σουΐδ. ἐν λ. «Διοσκοουρίδης Ἀναξαρχεὺς ἱατρὸς ὁ ἐπικληθεὶς Φακᾶς διὰ τοὺς ἐπὶ τῆς ὄψεως φακούς. Συνῆν δὲ Κλεοπάτρα ἐπὶ Ἀντωνίου καὶ γέγραπται αὐτῷ βιβλία καὶ τὰ πάντα ἱατρικὰ περιβόητα». ³) de B. C. III, 109. ⁴) Ὁρα Ἀσώπ. ἐν σελίδ. 213. ⁵) Ἐν τῷ Προοίμ. λέγει «Ἡμεῖς δ' ὡς ἔστιν εἰπεῖν ἐκ πρώτης ἡλικίας ἀληκτον τινα ἔχοντες ἐπιθυμοῦμεν περὶ τὴν ἐπίγνωσιν τῆς ὕλης καὶ πολλὴν γῆν ἐπελθόντες. οἶοθα γὰρ ἡμῖν στρατιωτικὸν τὸν βίον, συναγρόχαμεν τὴν πραγματείαν ἐν πέντε βιβλίοις». ⁶) Παράβαλλ. Mayer, Geschichte der Botanik I, 250. Τὸν

δσα εἶναι χρήσιμα τῇ ἱατρικῇ¹. Ὁ Διοσκορίδης ὁμολογεῖ, ὅτι ἔγραψε πέντε βιβλία², ἀλλ' ὁ Φώτιος³ ἤδη ἀνέγνω ἐπτά, ὧν τὰ δύο τελευταῖα εἶναι τὰ Ἀλεξιφάρμακα καὶ τὰ Θηριακά. Ταῦτα ὁ Spengel ἀποδίδωσι τῷ νεωτέρῳ Διοσκορίδῃ. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο εἶναι χρήσιμον οὐ μόνον τῇ ἱατρικῇ, ἀλλὰ καὶ τῇ ἐμφιλοσόφῳ φυσικῇ θεωρίᾳ, ὥς λέγει ὁ Φώτιος. Οἱ δὲ μεταγενέστεροι, ὥς ὁ Ἀλέξανδρος καὶ ὁ Παῦλος καὶ ὁ Ἀέτιος, μετέγραψαν ἐκ τοῦ Διοσκορίδου καὶ τὰ ἀκρωτηριάσματα τοῖς ἑαυτῶν συντάγμασιν ἐναπέθεντο. Καθ' ὅλον τὸν μέσον αἰῶνα τὸ κῦρος τοῦ Διοσκορίδου ἦτο ἀσπρόσβλητον οὐ μόνον παρὰ τοῖς Ἑλλησιν, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς πλείστοις λαοῖς τῆς Ἀνατολῆς καὶ τοῖς τῆς Δύσεως, ὥς τοῖς Ἀραβι καὶ τοῖς Ἰσπανοῖς. Οἱ κριτικοὶ ἀμφισβῆλλοντες περὶ τῆς γνησιότητος τοῦ συγγράμματος, ὅπερ ἐπιγράφεται *Περὶ εὐπορίστων ἁπλῶν τε καὶ συνθέτων φαρμάκων*. Τὸ δὲ λεξικὸν *Περὶ φαρμάκων ἐμπειρίας*, ὅπερ εὐρέθη ἐν ἠκρωτηριασμένῳ χειρογράφῳ, εἶναι ἐπιτομὴ ἐκ τοῦ Διοσκορίδου καὶ τοῦ Στεφάνου⁴. Ἡ γλῶσσα τοῦ ἡμετέρου συγγραφέως κακίζεται ὥς περιέχουσα σολοικισμούς καὶ δὴ καὶ Κιλικισμούς, οἵτινες ἐσχηματίσθησαν διὰ τὴν ἐν Κιλικίᾳ ἐπικράτησιν τῶν Κελτῶν. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ ἱατρὸς ἐν τῷ προοίμῳ τοῦ συγγράμματος ὁμολογεῖ⁵, ὅτι δὲν εἶναι δεινὸς περὶ τὴν γλῶσσαν.

Διοσκορίδην ἐξέδωκεν ὁ Spengel ἐν Λιψία 1829. ¹) Ἐν βιβλ. 178 «Ἐν μὲν οὖν τοῖς ε' περὶ τε βοτανῶν καὶ φνιτῶν διαλαμβάνει ἀρωμάτων τε σκευασίας ἐλαίων καὶ μύρων καὶ δὴ καὶ ζώων καὶ τῆς ἀπὸ τῶν ἐναυτοῖς μορίων ὠφελείας, ἀλλὰ καὶ δένδρων καὶ ὀπῶν καὶ δακρύων, ἔτι δὲ μέλιτος καὶ γάλακτος καὶ στέατος, καὶ τῶν καλουμένων σιτηρῶν καὶ λαχανικῶν, ὀνιζῶν τε φνιτῶν καὶ θάμνων καὶ βοτανῶν. δσα τε αὐτῶν τὸ χύλισμα εἰς ἱατρικὴν χρεῖαν συντελοῦν ἔχει τὸν καθ' ἑαυτὸν λόγον». ²) Ἐν τῷ Προοίμῳ. ³) Ἀντιόχῃ «ἐν μέντοι τῷ ε' περὶ φαρμάκων διέξεισιν, δσα τέ ἐστι τῶν δηλητηριῶν καὶ δσα τῶν ἀλεξικάκων, ἐν δὲ τῷ ζ' καὶ τῆς ὅλης προθέσεως τελευταίῳ περὶ τῶν ἰοβόλων ζώων τὴν ἱστορίαν ποιεῖται...» ⁴) Christ ἐν σελιδ. 714. ⁵) Ἐν προοίμ. «Παρακαλοῦμεν δὲ σε καὶ τοὺς

Ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ διέπρεψαν καὶ ἄλλοι ἰατροὶ ὥς ὁ χειρουργὸς καὶ μαευτὴρ Σώστρατος¹ καὶ Ἀμμώνιος ὁ Ἀλεξανδρεὺς, ὅστις ἐπωνομάζετο Διθοτόμος ἅτε ἐπνοήσας ὄργανον, δ' οὐκ ἠδύνατο νὰ θραύσῃ τὸν ἐν τῇ κύστει λίθον². Κατὰ τὸν Σουΐδαν³ Ῥοῦφος ὁ Ἐφέσιος ἔζη ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Τραϊανοῦ. Οὗτος συνέγραψεν οὐχὶ ὀλίγα συγγράμματα, ἐξ ὧν διειρηθήσαν τὰ Περὶ ὀνομασίας τῶν τοῦ ἀνθρώπου μορίων⁴, Περὶ τῶν ἐν νεφροῖς καὶ κύστει παθῶν, Περὶ τῶν φαρμάκων καθαρτικῶν καὶ Περὶ ὀστέων. Ἀποδίδεται μὲν τούτῳ καὶ τὸ Περὶ σφυγμῶν καὶ τὸ Περὶ βοτανῶν ὑπὸ τοῦ Gesner, ἀλλ' οἱ κριτικοὶ ἀμφισβόλουν⁵. Ἐπιφανὴς ἀντιπρόσωπος τῶν Μεθοδικῶν εἶναι Σωρανὸς ὁ Ἐφέσιος. Τῆς αἰρέσεως ταύτης ἰδρυτὴς εἶναι ὁ Θεμιστιων⁶, ὁ μαθητὴς τοῦ Ἀσκληπιάδου. Οἱ Μεθοδικοὶ ὠρμῶντο ἐκ τῆς ἀρχῆς, καὶ ἦν ἡ ἀληθὴς μέθοδος τῆς ἱατρικῆς κεῖται ἐν τῷ ἐξετάζειν τὰ συμπτώματα τῶν νοσούντων καὶ ἐφαρμόζειν τὴν ἀνάλογον θεραπείαν. Οὕτως οἱ Μεθοδικοὶ κατεῖχον τὴν μέσσην θέσιν μεταξὺ Ἐμπειρικῶν καὶ Δογματικῶν. Ὁ Μεθοδικὸς λοιπὸν Σωρανὸς ἔζη ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Τραϊανοῦ καὶ Ἀδριανοῦ. Τοῦ ἐπιφανοῦς τούτου ἱατροῦ ἐγινώσκομεν δύο διατριβὰς Περὶ σημείων καταγμάτων καὶ Περὶ μήτρας καὶ αἰδοίου γυναικείου⁷. Ἀλλὰ κατὰ τὸν παρόντα αἰῶνα ὁ Dietz ἀνεκάλυψε καὶ τρίτην διατριβὴν Περὶ γυναικείων παθῶν⁸. Εἶναι λυπηρόν, ὅτι ἀπώλετο τὸ σύγγραμμα τοῦ Σωρανοῦ, ὅπερ ἐπεγράφετο Βίοι ἱατρῶν διότι ἐκ τούτου ἦθε

ἐντετυχομένους τοῖς ὑπομνήμασι, μὴ τὴν ἐν λόγοις δύναμιν ἡμῶν σκοπεῖν, ἀλλὰ τὴν ἐν τοῖς πράγμασι μετ' ἐμπειρίας ἐπιμέλειαν. ¹) Ὁρα Cels. VII, 746. ²) Κέλσ. VII, 26 ἐν σελίδ. 311. ³) Ἐν λ. ⁴) Ὁρα Voigt, Sorani Ephesii liber de etymologiis corporis humani quatenus restitui possit, Greifsw. 1882. ⁵) G. Hermann, Orphica ἐν σελίδ. 717. ⁶) Ὁ Ἰουβενάλιος λέγει, ὅτι ἐφόνευσεν τοὺς ἀσθενεῖς αὐτοῦ X, 221, Παράβαλλ. Δόναλδ. II, 266. ⁷) Αἱ διατριβαὶ αὗται ἐξεδόθησαν ὑπὸ Ideler Med. min. I, 248-260. ⁸) Ἐδημοσιεύθη ἐν Königsberg τῷ 1838.

λον γέινει γνωστὰ πολλὰ τῆς ἱατρικῆς ζητήματα. Εἰκάζεται δ', ὅτι ὁ εἰς ἡμᾶς περιελθὼν βίος τοῦ Ἱπποκράτους ἐκ τοῦ ἀπολεσθέντος συγγράμματος ἐλήφθη.

Σπουδαίαν θέσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἱατρικῆς κατέχει ὁ Καππαδόκης Ἀρεταῖος, ὅστις τίθεται ἐν τῷ πρώτῳ ἢ τῷ δευτέρῳ μ.Χ. αἰῶνι. Ὁ ἐκλεκτικὸς οὗτος ἱατρὸς ἔγραψεν ἐν Ἰωνικῇ διαλέκτῳ δύο συγγράφας, ὧν ἑκατέρα συνίσταται ἐκ τεσσάρων βιβλίων, *Περὶ αἰτιῶν καὶ σημείων ὀξέων καὶ χρονίων παθῶν καὶ Περὶ θεραπειᾶς ὀξέων καὶ χρονίων παθῶν*. Ἐν ταῖς συγγραφαῖς ταύταις δύναται τις νὰ θαυμάσῃ τὴν σαφήνειαν τῆς γλώσσης, τὴν ὀξείαν τοῦ συγγραφέως παρατήρησιν καὶ τὴν ἀκρίβειαν τοῦ πραγματικοῦ μέρους. Διὰ τὴν εὐμένειαν τῆς τύχης περιῆλθον τὰ ἔργα ταῦτα εἰς ἡμᾶς σχεδὸν ἀκέραια¹. Ὀλίγον προγενέστερος τοῦ Γαληνοῦ ἦτο ὁ Ξενοκράτης, ὅστις ἐν Ἀφροδισιάδι τῆς Καρίας γεννηθεὶς συνέγραψε *Περὶ τῆς ἀπὸ τῶν ζώων τροφῆς*. Τοῦ συγγράμματος τούτου διετερήθη μέχρις ἡμῶν ἐν μόνον τμήμα ἐπιγραφόμενον *Περὶ τῆς ἀπὸ τῶν ἐνύδρων τροφῆς*². Ὁ Γαληνὸς λέγει περὶ αὐτοῦ, ὅτι εἶναι ἱκανῶς περίεργος καὶ οὐχὶ ἀπηλλαγμένος γοητείας. Κατὰ δὲ τὸν Κοραῖν ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Ξενοκράτους καὶ τοῦ Γαληνοῦ οἱ ἱατροὶ ἀμελήσαντες τῆς Ἱπποκρατείου ἐπιστήμης ἀνέμειξαν εἰς ταύτην Αἰγυπτιακὰς καὶ Χαλδαϊκὰς μυρολογίας, ὥς τὰ προεβάσανα καὶ τὰ φυλακτήρια³.

Ἐν τοῖς ἱατρικοῖς συγγραφεῦσιν ἐπιφανεστάτην θέσιν κατέχει ὁ Κλαύδιος Γαληνός, ὅστις ἐγεννήθη ἐν Περγᾶμῳ⁴.

¹) Ἀμφότερα τὰ συγγράμματα ἐξεδόθησαν ὑπὸ Kühn ἐν τῷ Med. Graec. ἐν τόμ. XXIV. Παράβ. Christ ἐν σελίδ. 715. ²) Ἐξεδόθη ὑπὸ Ideler Phys. et med. I, 121-133. ³) Ὁρα Θερείαν. Κορ. II, 157. ⁴) Ἀθήν. 1 ε «Γαληνὸς τε ὁ Περγαμηνός, ὃς τοσαῦτ' ἐκδέδωκε συγγράμματα φιλόσοφά τε καὶ ἱατρικά ὥς πάντας ὑπερβαλεῖν τοὺς πρὸ αὐτοῦ, καὶ κατὰ τὴν ἐρμηνείαν οὐδενὸς ἂν τῶν ἀρχαίων ἀδυνατώτερος». Παράβ. Labbé, Vita Claudii Galeni, Paris 1660 καὶ Pass, Galeni vita ejusque de medicina merita et scripta, Berol. 1854.

περὶ τὸ 131 μ.Χ. Παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Νίκωνος, ὅστις ἦτο μαθηματικὸς καὶ ἀρχιτέκτων, ἔτυχεν ἐπιμελελημένης ἀνατροφῆς. Κατὰ τὴν νεανικὴν ἡλικίαν ἡκροῶτο φιλοσόφων, Ἀκαδημαϊκῶν, Στωϊκῶν καὶ Περιπατητικῶν, ὅπερ ὑποδεικνύει τὴν ἐκλεκτικὴν τοῦ μαθητοῦ διάνοιαν. Ἀλλὰ κατὰ τι ἐνύπνιον, ὅπερ εἶδεν ὁ πατήρ αὐτοῦ, αἴφνης ἐκ τῆς φιλοσοφίας εἰς τὴν ἰατρικὴν μετέστη. Ἐκατέρω τῶν ἐπιστημῶν τούτων ἐπὶ τῆς διανοίας τοῦ Γαληνοῦ ἐπέδρασεν, ὥς μαρτυροῦσιν αἱ συγγραφαὶ αὐτοῦ. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς ὁ φιλομαθὴς νέος τὸ εἰκοστὸν πρῶτον τῆς ἡλικίας ἄγων ἐπορεύθη εἰς Σμύρνην, ὅπως ἀκροάσῃται τοῦ ἀνατομικοῦ Πέλοπος καὶ τοῦ Πλατωνικοῦ Ἀλέττιν¹, εἶτα δ' εἰς Κόρινθον πρὸς τὸν Νεμεσιανὸν καὶ εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ὅπως ποιήσῃ ἀνατομικὰς σπουδὰς παρὰ τῷ Ἡρακλειανῷ². Μετὰ τὰς ἀποδημίας ταύτας ἐπανελθὼν εἰς Πέργαμον ἐγένετο ἰατρός τῶν μονομάχων³. Ἀλλ' ἡ ἐν τῇ πατρίδι διαμονὴ διήρκεσε μόνον ἐξ ἑτη. Διῶν διὰ τὴν ἐκρηξὴν ταραχῶν ἡναγκάσθη κατὰ τὸ 164 μ.Χ. νὰ ἀπέλθῃ εἰς Ῥώμην, ἐν ᾗ διέτριψε τέσσαρα ἔτη⁴. Ἐν τῷ κέντρῳ τούτῳ τῆς δυνάμεως καὶ τοῦ πολιτισμοῦ ἐτιμήθη μὲν ὁ διαπρεπὴς ἰατρός, ἀλλ' ὁ φθόρος ἦτο οὕτω βίαιος, ὥστε ἡναγκάσθη νὰ ἀπέλθῃ ἐκείθεν. Περιελθὼν λοιπὸν πόλεις τινὰς τῆς Ἰταλίας, τὴν Κύπρον καὶ τὴν Λυκίαν, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα⁵. Ἐνταῦθα κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἤθελε διατρίβει μέχρι τελευτῆς, εἰ μὴ ὁ Αὐρήλιος καὶ ὁ Βῆρος μετεπέμποντο αὐτὸν εἰς Ἀκυληΐαν⁶. Ὅτε δ' ὁ Μᾶρκος Αὐρήλιος παρεκάλεσεν αὐτόν, ὅπως ἀκο-

¹) Γαλην. Περὶ ἀνατομικῶν ἐγχειρήσεων ἐν τόμ. II, 297 καὶ περὶ τῆς τάξεως τῶν ἰδίων βιβλίων ἐν τόμ. XIX, 16. Παράβαλλ. Nicolai II 627.

²) Γαλην. Ὑπομν. εἰς Ἱπποκράτ. XVI, 136. ³) Ὁ αὐτὸς αὐτόθι ἐν σελίδ. 567. ⁴) Ὁ αὐτὸς Περὶ τῆς τάξεως τῶν ἰδίων βιβλ. XIX, 15. ⁵) Γαλην. Περὶ τοῦ προγινώσκειν πρὸς Ἐπιγέν. ἐν τόμ. XIV, 623 καὶ Περὶ τῆς τάξ. τῶν ἰδ. βιβλ. XIX, 15. ⁶) Αὐτόθι XIV 649 καὶ 650.

λουθήσῃ αὐτῷ στρατευομένῳ ἐπὶ τὴν Γερμανίαν, δὲν ἐδέξατο τὴν πρόσκλησιν. Ἐμείνε λοιπὸν ἱατρὸς τοῦ νέου Κομμόδου ὁ ἐν Ἱταλίᾳ, ὅπου συγγράφων ἔθανε τῷ 201 μ.Χ. τὸ ἐξδομηκοστὸν τῆς ἡλικίας ἔτος ἄγων.

Ἡ προθεσμία τοῦ βίου ἡδύνατο νὰ ᾖται μακροτέρα. Καὶ ὅμως ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ συνέγραψε τοσαῦτα, ὥστε διεγείρει τὴν ἐκπληξιν καὶ τῶν πολυγράφων. Γινώσκουμεν πλείονα τῶν διακοσίων καὶ πενήκοντα συγγραμμάτων, ἐξ ὧν ἑκατὸν μὲν εἶναι γνήσια, δέκα δὲ καὶ ὀκτὼ ἀμφίβοла². Ὑπάρχουσι δὲ τινα μεταπεφρασμένα εἰς τὴν Λατινικὴν, ἄλλα δὲ εἰς τὴν Ἀραβικὴν. Διότι καθ' ὅλον τὸν μέσον αἰῶνα ὁ συγγραφεὺς οὗτος ἐτιμᾶτο καὶ ἀντεγράφετο. Ἦθελεν εἶναι ἔργον δυσχερέστατον, εἰ ἐπειρώμεθα νὰ ποιήσωμεν λόγον περὶ ἑκάστου ἔργου τοῦ πολυγράφου τούτου συγγραφέως. Διὰ τοῦτο νομίζομεν ἱκανόν, ὅπως πάννυ ὀλίγα γενικὰ εἴπωμεν. Προπαιδευτικὸν χαρακτῆρα εἶχον δύο συγγραφαὶ ἡ *Περὶ αἰρέσεων* καὶ ἡ *Περὶ ἀρίστης αἰρέσεως*³. Ἐν τῇ πρώτῃ συγγραφῇ ὁ Γαληνὸς παρατηρεῖ, ὅτι τρεῖς αἰρέσεις τῆς ἱατρικῆς συνέστησαν ἡ λογικὴ, ἣν καὶ δογματικὴν ὀνομάζει, ἡ ἐμπειρικὴ καὶ ἡ μεθοδική. Ὁ μὲν δογματικὸς μεταχειρίζεται τὸν λόγον, ὁ δὲ ἐμπειρικὸς τὴν πείραν καὶ ὁ μεθοδικὸς τὸν λόγον καὶ τὴν πείραν⁴. Ἐν τοῖς μάλιστα ἀνεγινώσκοντο ὑπὸ τῶν σπουδαστῶν τῆς ἱατρικῆς ἡ *Τέχνη ἱατρική*, ἥτις κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἦτο γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα *Mikrotechnum*. Ὀνομάζετο δ' οὕτω, διότι ἦτο περίληψις τοῦ μεγάλου συγγράμματος, ὅπερ ἐκ δέκα καὶ τεσσάρων βιβλίων συνιστάμενον ἐπεγράφετο *Θεραπευτικὴ μέθοδος*, καὶ κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἐπωνομάζετο *Megalo-*

1) Αὐτόθι. Παράβαλλ. Δόναλδ. II, 269. 2) Κατάλογον τῶν συγγραμμάτων τοῦ Γαληνοῦ παρέχει ἡμῖν ὁ Ackermann, *Historia literaria Galeni* ἐν τῷ Fabricius *Bibl. Graec.* V, 397. 3) Ὁρα Christ ἐν σελίδ. 715. 4) Φώρ. ἐν Βιβλ. 164.

teschnum. Πρὸς δὲ ἐν τοῖς μάλιστα ἀναγνωσκομένοις συγγραμμάσι τοῦ Περγαμηνοῦ ἱατροῦ ἦσαν τὸ Περὶ χρεῖας τῶν ἐν ἀνθρώπῳ σώματι μορίων, τὸ Περὶ σφυγμῶν, τὸ Περὶ τῶν πεπονθότων τόπων, αἱ Ἀνατομικαὶ ἐγχειρήσεις καὶ ἄλλα. Καθ' ὅλον εἰπεῖν, τὰ συγγράμματα τοῦ Γαληνοῦ ἐπὶ δέκα καὶ τρεῖς αἰῶνας ἐθεωροῦντο ὡς θεῖοι χρησμοί.

Ὁ Γαληνὸς δὲν ἦτο μόνον ἱατρός, ἀλλὰ καὶ φιλόσοφος καὶ ἐπειράτο, ὅπως συνδέσῃ τὴν ἱατρικὴν τῇ φιλοσοφίᾳ ἐν τῇ διατριβῇ, ἣτις ἐπιγράφεται Ὅτι ἄριστος ἱατρός καὶ φιλόσοφος¹. Οἱ ἱατροφιλόσοφοι ἦσαν πολὺ συνήθεις ἐν τοῖς ἀρχαιοτέροις χρόνοις. Ἀλλὰ τὰ πλεῖστα ἔργα τοῦ φιλοσοφῆσαντος ἱατροῦ ἀπώλοντο, ὡς τὸ Περὶ ἀποδείξεως. Διτηρήθησαν ὅμως ὁ Προτρεπτικὸς ἐπὶ τὰς τέχνας, Περὶ ἀρίστης διδασκαλίας, Περὶ τῶν τῆς ψυχῆς ἡθῶν, ὅτι ταῖς τοῦ σώματος κράσεσιν ἔπεται, Περὶ διαγνώσεως καὶ θεραπείας τῶν ἐν ἐκάστῳ ψυχῇ ἰδίῳ παθῶν, Περὶ τοῦ διὰ τῆς σμικρᾶς σφαίρας γυμνασίου, Περὶ τῶν παρὰ τὴν λέξιν σοφισμάτων, Περὶ τῶν Ἱπποκράτους καὶ Πλάτωνος δογμάτων. Εἶναι δ' ἄξιον σημειώσεως, ὅτι ὁ πολυμαθὴς οὗτος ἀνὴρ ἡσχολήθη καὶ περὶ γραμματικὰ ζητήματα γράψας Γλώσσας τοῦ Ἱπποκράτους² καὶ Περὶ τῶν παρὰ τοῖς Ἀττικοῖς συγγραφεῦσιν ὀνομάτων, ὅπερ συνίστατο ἐκ τεσσαράκοντα καὶ ὀκτὼ βιβλίων. Περὶ τὰ γραμματικὰ σπανίως ἱατροὶ ἡσχολήθησαν, ὡς ὁ ἡμέτερος Κοραῆς. Αἱ φιλογολικαὶ ἐργασίαι τοῦ ἱατροῦ δὲν ἔχουσι μὲν μεγάλην ἀξίαν, ἀλλὰ παρέχουσιν εἰκόνα τῶν γραμ-

¹) Ἡ διατριβὴ αὕτη μετὰ διορθώσεων ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου Κοραῆ ἐν τῇ τοῦ πολυτίμου συγγράμματος τοῦ Ἱπποκράτους Περὶ ἀέρ. ὑδάτ. καὶ τόπ. ἐν Παρίσι τοῖς 1816. ²) Τοῦ συγγράμματος τούτου μνημονεύει αὐτὸς ὁ Γαληνὸς ἐν τόμ. XIX, 46 καὶ 61.

ματικῶν σπουδῶν κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων¹. Ἐν τῷ λεκτικῷ τοῦ Γαληνοῦ ὁ Φώτιος εὗρίσκει ὀλίγα ἁμαρτήματα, ἀλλ' ἐπαινεῖ τὸ Περὶ αἰρέσεων σύγγραμμα ὡς ἀπηλλαγμένον τούτων². Ὁ Γαληνὸς δὲν ἦτο μὲν πρωτότυπον πνεῦμα ἐν τῇ εὐρυτέρᾳ τῆς λέξεως σημασίᾳ, ἐγένετο ὅμως ὁ πολυμαθέστατος ἀνὴρ τοῦ δευτέρου αἰῶνος μ. Χ. Εἶναι δ' ἄξιον παρατηρήσεως, ὅτι ἐν τῷ τέλει πολλῶν περιόδων τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων ἀναφαίνονται καθολικαὶ διάνοιαι τὰς προηγουμένας ἐργασίας συνοψίζουσαι. Ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην ὁ Γαληνὸς δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς Αἰδύμον τὸν Χαλκέντερον³.

Ἄλλ' ἐν τοῖς ἔπειτα χρόνοις τὰ πολλὰ καὶ μακρὰ τοῦ Γαληνοῦ συγγράμματα δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀναγνωσθῶσι. Τούτου ἕνεκεν παρέοιτο ἀνάγκη ἐπιτομῆς. Τοιαύτην ἐποίησεν ὁ Ὁρειεάσιος, ὅστις κατήγετο ἐκ Σάρδεων ἢ ἐκ Περγάμου. Οὗτος κατ' ἐντολὴν Ἰουλιανοῦ τοῦ Παραβάτου, οὗ ἦτο ἀρχίατρος, συνέταξε Πραγματεῖαν ἱατρικὴν, ἐκ τεσσάρων βελίων, ἧτις ἦτο ἐπιτομὴ τῶν ἔργων τοῦ Γαληνοῦ⁴. Τοῦ αὐτοῦ αὐτο-

¹) Ὁρα Bröcker, Die Methoden Galeni in der litterarischen Critik, Rhein. Mus. 40, 415. ²) Ἐν βιβλ. 164 "ἄλλον δὲ οἶτι, ὅσα γε ἐπὶ τῇ λέξει καὶ συντάξει, καθαρὸν ἔστι καὶ εὐκρινές· τούτων γάρ ἔστιν ἐν πᾶσιν ὁ Γαληνὸς φροντιστής, εἰ καὶ ἐν πολλοῖς αὐτοῦ τῶν συγγραμμάτων ἀκαιρολογίαις καὶ παρεκτροπαῖς καὶ τῷ περιόδων σχοινοτενεῖ φορεῖζων τὰ βιβλία συγγεῖ καὶ σκοτοῖ τῶν γεγραμμένων τὸν νοῦν, τὴν τε σύμφρασιν οἰοναὶ διακόπτων, καὶ εἰς ἀκηδῖαν ἄγων διὰ τοῦ μακροῦ λήρου τὸν ἀκροατὴν, ὧν τέως τὸ παρὸν βιβλίον ἀπήλλακται". ³) Ὁ Γαληνὸς ἐξεδόθη ὑπὸ Kühn ἐν τῷ Medici Graeci ἐν τόμ. I-XX. Πρὸ ὀλίγων δεκαετηρίδων ὁ Μηνῆς Μινωίδης εὗρων τὴν Εἰσαγωγὴν διαλεκτικὴν ἐξέδωκε ταύτην· Εἰσαγωγὴ δηλ. εὐρεθεῖσα κατὰ τὴν κελεύσει τοῦ ὑπουργοῦ τῆς δημ. παιδείας σοφοῦ Βιλλεμαίνου κ.τ.λ. Parisiis 1844. Ἐν τῷ Γαληνῷ πλείους κριτικὰς καὶ γραμματικὰς παρατηρήσεις ἐποίησεν ὁ ἡμέτερος συνάδελφος κ. Κόντος. Ὁρα Ἀθηναίων τοῦ ἔτους 1876 ἐν σελ. 496-497 καὶ 504-507, τοῦ ἔτ. 1877 τόμ. VI, 103-127 καὶ 417-417 καὶ 433-437 καὶ ἄλλαχού. ⁴) Τοῦτο δηλοῦται καὶ ἐν τῇ προσηφονήσει, Φώτ. ἐν Βιβλ. 216 "Κελεύσαντι

κράτιος κελεύσαντος συνέταξεν ὁ Ὁρειβάσιος τὴν Ἱατρικῶν συναγωγῶν Ἑξδομηκοντιάβιβλον. Αὕτη ἦτο ἐγκυκλοπαιδεία τις τῶν προγενεσιτέρων ἱατρῶν. Καὶ τὰ δύο ταῦτα ἔργα ὁ συντάκτης προσφωεῖ τῷ ἐντειλαμένῳ αὐτοκράτορι. Ἐπειδὴ δ' ἡ δευτέρα συγγραφή ἐθεωρήθη λίαν ἐκτενής, ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ὁρειβάσιου χάριν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Εὐδοταθίου ἐποίησε Σύνοψιν ἐξ ἑννέα βιβλίων¹.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΝΑ΄.

ΠΕΡΙ ΙΑΤΡΙΚΗΣ ΑΠΟ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ ΜΕΧΡΙΣ ΑΛΩΣΕΩΣ
ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΓΠΟ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ

Ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ Γαληνοὶ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γεννηθῶσι· διότι ἡ διανοητικὴ τοῦ ἔθνους δύναμις εἶχεν ἤδη καταπέσει. Οἱ ἱατρικοὶ συγγραφεῖς συνήθως ἠντλουν ἐκ τῶν προγενεσιτέρων, ὥς Ἀέτιος ὁ Ἀμιδηνός², ὅστις ἔζη περὶ τὰ μέσα τοῦ ἔκτου μ. Χ. αἰῶνος. Οὗτος ἐν Ἀλεξανδρείᾳ σπουδῶν ἐγένετο ἀρχίατρος ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ κόμης ὁψηκίου (*Comis obsequii*), ἦτοι στρατηγὸς τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς.

Ἡ συλλογὴ τοῦ Ἀετίου συνισταμένη ἐκ δέκα καὶ ἐξ βιβλίων ἐπιγράφεται Βιβλία ἱατρικὰ ἐκκαίδεκα. Εἶναι δὲ συγγραφή θεραπευτικὴ ἐλλημένῃ ἐκ τῶν ἔργων ἀρχαιοτέρων συγγραφέων, ὥς τοῦ Γαληνοῦ, τοῦ Ὁρειβάσιου, τοῦ Ἀρχιγέ-

σοι, θεϊοτάτου αὐτοκράτορος Ἰουλιανέ, τοὺς τῷ θαυμασίῳ Γαληνῷ χρησίμους εἰς τὴν ἱατρικὴν τέχνην γεγραμμένους λόγους συντεμεῖν εἰς ἑλαττον, προθύμως ὑπήκουσα...». ¹) Ὁ Ὁρειβάσιος ἐξεδόθη ὑπὸ Boassemaker καὶ Daremberg ἐν 6 τόμοις. 1851-76. ²) Ἡ Ἀμιδα ἐκείτο ἐν Μεσοποταμίᾳ. Παράβαλλ. Schöll III, 474.

ρους, τοῦ Ῥούφου καὶ ἄλλων¹. Ἀνὲν περιορίζεται ὁμοῦς ἐν τῇ συλλογῇ ἄλλοτριῶν θεωριῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς προστίθῃσιν ἰδίας κρίσεις. Διὰ τοῦτο οὐδὲν τὸ παράδοξον, ὅτι ὁ Φώτιος προτιμᾷ τοῦτον τοῦ Ὁρειβάσιου². Ἐπειδὴ δ' ἀνετράφη ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἐπ' αὐτοῦ ἐπέδρασεν ὁ νέος Πλατωνισμός, δι' ὃν συνέστησε τὰς ἐπιδράς καὶ τὰ περιήπτα, ἅπερ λίαν ἐπιμῶντο παρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις. Αἱ χειρουργικαὶ γνώσεις τοῦ Ἀετίου εἶναι μέτριαι, ἀλλὰ μετὰ σπουδαιότητος ἀσχολεῖται περὶ τὰ φάρμακα τὰ συμβαλλόμενα πρὸς καλλωπισμὸν τῆς ἐπιδερμίδος³.

Κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἔζη καὶ Ἀλέξανδρος ὁ Τραλλιανός, ὅστις ἔγραψε Θεραπευτικὰ⁴ συνιστάμενα ἐκ δώδεκα βιβλίων. Παρὰ τοῦ συγγράμματος τούτου μανθάνομεν τὴν τότε κατάστασιν τῆς κλινικῆς. Ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ συνεγράφη ἐν σχήματι ἐπιστολῶν καὶ τὸ Περὶ ἐλμίνθων⁵. Κατὰ δὲ τὸ μέσον τοῦ ἐξδύμου αἰῶνος μ. Χ. ἤκμαζε Παῦλος ὁ Αἰγυπτίης ὁ συντάξας τὸ σύγγραμμα τὸ ἐπιγραφόμενον Ἐπιτομῆς ἱατρικῆς βιβλία ζ'⁶. Κατ' ἐξοχὴν ὁ ἱατρὸς οὗτος ἠσχολήθη περὶ τὰ νοσήματα τῶν γυναικῶν. Ἐπιμήθη δ' οὕτω τὸ σύγγραμμα, ὥστε καὶ εἰς τὴν Ἀραβικὴν μετεφράσθη⁷. Ὁ δὲ Θεόφιλος ὁ Πρωτοσπαθάριος ἀνήκει τοῖς ὑπομνηματισταῖς τοῦ Ἱπποκράτους⁸. Ὡς ἔρανιστής συνέταξε διατριβὰς τινάς, Περὶ κατασκευῆς ἀνθρωπίνου σώματος, ἧς τὰς ἰδέας ἔλαβε παρὰ τοῦ Γαληνοῦ, καὶ Περὶ οὕρων. Τοῦτῳ

¹) Φῶτι ἐν Βιβλ. 221. ²) Αὐτόθι. ³) Ὁρα Συλλογὴν Ἑλλην. ἀνεκδ. τόμ. I, Ἀετίου λόγος περὶ τῶν κατὰ τὸ στόμα τῆς κοιλίας παθῶν καὶ αὐτῆς τῆς κοιλίας καὶ ἐντέρων ἔννατος, ὁποῦδ' Ἄνδρ. Μουσιοξύδου καὶ Δημ. Σχινᾶ 1816, καὶ Ἀετίου Λόγος δωδέκατος πρῶτον νῦν ἐκδοθείς ὑπὸ Γ. Α. Κωστομοίρου, Paris 1892. Ἰδὲ καὶ Daremberg ἐν τῇ ἐκδ. τοῦ Ῥούφου ἐν σελίδ. 85-126 καὶ ἐν τῇ ἐκδ. τοῦ Ὁρειβάσιου ἐν σελ. 90-145. ⁴) Τὸ σύγγραμμα ἐξεδόθη ὑπὸ Puschmann ἐν δυοὶ τόμοις, Wien 1879. ⁵) Ὁρα Fabric. Bibl. Graec. ἐν τόμ. XII, 602. ⁶) Ἐξέδωκεν ὁ René Briau, Paris 1855. ⁷) Christ ἐν σελίδ. 717. ⁸) Schöll III, 478.

ἀποδίδονται καὶ αἱ διατριβαὶ Περί διαχωρημάτων καὶ Περί σφυγμῶν. Μαθητὴς τοῦ Πρωτοσπαθαρίου ἦτο Στέφανος δ' Ἀθηναῖος, ὁ γράψας Περί διαφορᾶς πυρετῶν καὶ νόσσημα εἰς τὸ πρῶτον βιβλίον τῶν Θεραπευτικῶν τοῦ Γαληνοῦ. Οὗτος ἤκμαζε κατὰ τὸ 640 μ. Χ. Κατὰ δὲ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἐξόμου αἰῶνος τίθεται Παλλάδιος ὁ Ἀλεξανδρεὺς, ὅστις ἐπονομάζεται Ιατροσοφιστῆς καὶ συνέταξε διατριβὴν ἐπιγραφομένην Περί πυρετῶν σύντομος σύνοψις καὶ σχόλια εἰς τινὰ συγγράμματα τοῦ Ἱπποκράτους.

Κατ' ἐντολὴν Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου Θεοφάνης ὁ ἐπικαλούμενος Νόννος συνέγραψεν Ἐπιτομὴν τῶν Ιατρικῶν θεωρημάτων. Ἐλαξε δὲ τὰς ιδέας ἐκ τοῦ Ὁρειβάσιου καὶ ἐξ ἄλλων Ιατρῶν. Ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἑλληνικῆς Ιατρικῆς μνημονεύεται καὶ ὁ Ῥαζῆς¹, ὅστις ἐγεννήθη ἐν τῇ Περσικῇ πόλει Ραί, ἐσπούδασεν ἐν Βαгдаτίῳ τὴν Ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν Ιατρικὴν καὶ ἐτελεύτησεν ἐν βαθεῖ γήρατι κατὰ τὸ 1010 μ. Χ. Τὸ ἐν Ἀραβικῇ γλώσσῃ γεγραμμένον ἔργον αὐτοῦ Περί λοιμικῆς μετεφράσθη καὶ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν. Τίς ὁ μεταφραστὴς, δὲν εἶναι γνωστόν, εἰκάζεται δ', ὅτι ἡ μετάφρασις ἐγένετο ὑπὸ Ἰωάννου Ἀκτουρίου, περὶ οὗ ἔσται λόγος. Κατὰ δὲ τὸν ἐνδέκατον αἰῶνα ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ιατρὸς Νικήτας συνέταξε Συλλογὴν τῆς χειρουργικῆς τέχνης ἐκ πολλῶν παλαιῶν Ιατρῶν. Ἡ συλλογὴ αὕτη συνέστη ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἱπποκράτους τοῦ Γαληνοῦ, τοῦ Ὁρειβάσιου, Παύλου τοῦ Αἰγινήτου καὶ ἄλλων. Ταύτην τιμῶσιν οἱ περὶ τὴν Ιατρικὴν ἀσχολούμενοί διότι πολλὰ γινώσκουμεν μόνον ἐξ αὐτῆς. Ὁ δὲ Κωνσταντῖνος Ψελλὸς ὁ νεώτερος ἔγραψε Περί χροῖας αἵματος

¹ Τὸ πλήρες ὄνομα εἶναι Abubekr Muhamed ben Sacharia al Rasi. Ὁρα Schöll III, 480.

τοῦ ὑπὸ φλεβοτομίας ἐκ τῆς Ιατρικῆς τῶν Περσῶν. Τῆς συγγραφῆς ταύτης σφίζεται μόνον ἀπόσπασμα. Ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ πολυγράφου συγγραφέως συνετάχθη ἐν Ιαμβικῷ μέτρῳ Ποίημα Ιατρικὸν ἀριστον δι' ἰάμβων¹. Οὗτος ἔγραψε καὶ Περὶ καινῶν ὀνομάτων τῶν ἐν νοσήμασι καὶ ἄλλα.

Κατὰ τὸν ἐνδέκατον αἰῶνα ἤκμαζε καὶ Σιμεὼν ὁ υἱὸς τοῦ Σήθ ὁ γενόμενος πρωτοβεσιάριος ἐν τῇ αὐλῇ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οὗτος ἔγραψε Σύνταγμα κατὰ στοιχεῖον περὶ τροφῶν δυνάμεων, Περὶ φουκᾶς², Σύνοψιν καὶ ἀπάνθισμα φυσικῶν τε καὶ φιλοσόφων δογμάτων καὶ Λεξικὸν κατὰ ἀλφάβητον ἐρμηνεῦον ἀκριβῶς τὰς βοτάνας. Τῶν διαιτητικῶν ζητημάτων δὲν ἀπέσχεον ὁ πολυθρύλῃτος Θεόδωρος Πρόδρομος ὁ ἐπικαλούμενος Πτωχοπρόδρομος³. Ὁ πολυγράφος οὗτος ποιητὴς ἔγραψεν ἐν Ιαμβικαῖς τριποδίασι Ιατρικὸν ἡμερολόγιον, ὅπερ ἐπιγράφεται Στίχοι κατὰ Ιατρικὴν ἐπιστήμην εἰς τοὺς 16^ο μῆνας. Ὡς πάντα τὰ ἔργα τοῦ Πτωχοπροδόρου, οὕτω καὶ τὸ ἡμερολόγιον ἔχει μικρὰν ἀξίαν. Σπουδαιότερον θεωρεῖται τὸ ὑπὸ τοῦ σοφιστοῦ Ἱεροφίλου συντεταγμένον, ὅπερ ἐπιγράφεται Περὶ τροφῶν κύκλος· ποίοις δεῖ χρᾶσθαι ἐκάστῳ μηνὶ καὶ ποίοις ἀπέχεσθαι. Ὁ δὲ Ἰωάννης ὁ ἐπονομασθεὶς Ἀκτουάριος ἦτο ἀρχίατρος τῶν ἀνακτόρων καὶ ἔγραψε Περὶ ἐνεργειῶν καὶ παθῶν τοῦ ψυχικοῦ πνεύματος καὶ τῆς κατ' αὐτὸ διαίτης λόγοι 6', Θεραπευτικὴν μέθοδον καὶ Περὶ οὕρων⁴. Κατ' ἐντολὴν Μιχαὴλ ὀγδόου τοῦ Παλαιολόγου Δημήτριος ὁ Πεπαγωμένος ἔγραψε Περὶ ποδάγρας. Τῷ ἀρχιάτρῳ τούτῳ τοῦ αὐτοκράτορος ἀποδίδουσι τὸ Κυνοσόφιον

¹) Ἐξεδόθη ὑπὸ Ideler 1841. ²) Ἡ λέξις εἶναι Ἀραβικὴ καὶ δηλοῖ τὸν ζύθον. ³) Ὅρα τὴν Γραμματιολογίαν μου ἐν τόμ. I, 713. ⁴) Schöll III, 485.

καὶ τὸ Ἱερακοσόφιον, δηλ. τὸ περὶ ἀνατροφῆς καὶ ἐπιμελείας ἱεράκων¹. Ὑπὸ τοῦ Νικολάου Μυρεψοῦ συνεγράφη φαρμακευτικὸν τι ἔργον, ἐν ᾧ ὁ συγγραφεὺς ἐξετάζει τὰ περὶ ἀντιδότων. Τελευταῖος Ἕλλην ἱατρὸς ταύτης τῆς περιόδου εἶναι ὁ κατὰ τὸ 1450 ζήσας Γεώργιος Σαγγινατίκιος ὁ ἐπικαλούμενος Ὑπατος, ὅστις ἔγραψεν Ἑρμηνείαν περὶ τῶν τοῦ σώματος μερῶν. Σημειωτέον δ', ὅτι κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἀνά τε τὴν Ἀνατολὴν καὶ τὴν Δύσιν ἐφέροντο τὰ ἐν δημῳδῇ γλώσσῃ γεγραμμένα Ἱατροσόφια, ἅπερ ἦσαν ἀνώνυμα².

¹) Ὅρα Ἀσώπ. ἐν σελίδ. 147. ²) Τοιοῦτον ἐξέδωκεν ὁ E. Legrand Bibl. Gr. II (1881) 1-27. Παράβαλλ. Krumbacher ἐν σελ. 480.

BIBΛION VI.

ΠΕΡΙ ΡΗΤΟΡΙΚΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΡΗΤΟΡΙΚΗΝ

Ἐπειδὴ ἡ ῥητορικὴ εἶναι τέχνη, προϋποτίθῃσι θεωρίαν καὶ ἀσκήσιν. Διὰ τοῦτο ἡ ἱστορία ταύτης ἀρχεται ἀπὸ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ἀνεπτύχθη ἡ συνείδησις τῆς θεωρίας, καὶ ἐξετάζει μόνον τοὺς ῥητορικοὺς λόγους, οἵτινες συνετάχθησαν κατὰ τοὺς κανόνας τῆς τέχνης· διότι τὰ πρὸ τούτου τοῦ χρόνου προϊόντα τῆς φυσικῆς ῥητορείας ἀνήκουνσι τῇ εἰσαγωγῇ καὶ οὐχὶ τῇ ἱστορίᾳ τῆς ῥητορικῆς. Τοιαῦτα ῥητορεύματα εὗρισκονται ἐν τοῖς ἀρχαιότατοις τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων μνημείοις. Ὁ Ὀμηρος ἐν τοῖς ἔπεσιν αὐτοῦ εἰκονίζει τὰς βουλὰς τῶν γερόντων, ἐν αἷς οἱ ἡγήτορες καὶ οἱ ἄνακτες ἀγορεύουσιν. Ἐνταῦθα οἱ ἐξέχοντες κατὰ τὴν δύναμιν τοῦ λόγου τιμῶνται, ὥς καὶ οἱ ἀριστεύοντες ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης¹. Ἐν τῇ Ἰλιάδι δ' ποιητὴς θαυμάζει τὴν ἡδύτητα τῆς γλώσσης τοῦ Νέστορος² καὶ παραξάλλει τὴν ῥητορείαν τοῦ Μενελάου πρὸς τὴν τοῦ Ὀδυσσεως, ἐξ ὧν ἐκεῖνος ἡγόρευεν ὀλίγα μὲν, ἀλλὰ συνετά³, οὗτος

¹) Τοῦτο γίνεται δῆλον καὶ ἄλλοθεν μὲν καὶ δὴ ἐκ τούτου, ὅτι ὁ ποιητὴς τὴν ἀγορὰν ὀνομάζει κυδιάνειραν. ²) Ἐν Ἰλιάδ. Α, 247.

τοῖσι δὲ Νέστωρ

ἡδυεπὴς ἀνόρουος, λιγὺς Πυλίων ἀγορητής,
τοῦ καὶ ἀπὸ γλώσσης μέλιτος γλυκίων ῥέεν αὐδή.

³) Εἶναι ἄξιον σημειώσεως, ὅτι ὁ Μενέλαος δὲν ἦτο Δωριεὺς καὶ ὁμοῦς

δὲ πολλὰ καὶ ὁμοιάζοντα πρὸς χειμερινὰς νιφάδας. Ὁ πανοῦργος Ὀδυσσεύς, ὅτε ἐπρέσβευεν ἐν τῷ Ἰλίῳ, ἐπήγγνε τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐν τῇ γῇ καὶ τὸ σκῆπτρον δὲν ἐκίνει οὔτε πρὸς τὰ πρόσω, οὔτε πρὸς τὰ ὀπίσω, ἀλλὰ διετήρει τοῦτο ἀκίνητον ὁμοιάζων πρὸς ἄδαῃ¹. Ἡ Ὀμηρικὴ ῥητορεία δὲν ὁμοιάζει οὔτε πρὸς τὴν διθυραμβώδη τοῦ Γοργίου, οὔτε πρὸς τὴν κακότεχνον τοῦ Ἰσοκράτους, οὔτε πρὸς τὴν ἐντεχνον τοῦ Λυσίου ἀφέλειαν, ἀλλ' εἶναι φυσικὴ. Οἱ ῥήτορες δὲ ξυδερκὲς βλέμμα εἰς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ὀρίπτοντες δύνανται εὐστόχως καὶ κατὰ τὸ ἴδιον συμφέρον νὰ διεγείρωσι τὰ πάθη, ὥς οἱ ἄριστοι τεχνῖται τῆς ἀττικῆς ῥητορείας².

Μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ μοναρχικοῦ καὶ τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος ἡ δύναμις τοῦ λόγου μᾶλλον ἐτιμᾶτο, ὥς ὑποδεικνύουσι καὶ τὰ ὀνόματα *Εὐαγόρας*, *Ἀρισταγόρας*, *Πρωταγόρας*, *Ἰσαγόρας*³. Ἐν ταῖς ἀριστοκρατικαῖς ὁμῶς πόλεσιν, ὥς ἐν Σπάρτῃ καὶ ἐν Ἀργεῖ, ἡ ῥητορικὴ ἦν

ἦτο βραχυλόγος, ὅπερ ἴσως ὑποδηλοῖ, ὅτι ἡ βραχυλογία τῶν Ἀσπιδέων δὲν ἀνῆκε τοσοῦτο τῇ φυλῇ, ὅσον τῇ χώρῃ, ἐν ᾗ ᾤκουν.

¹) Ἰλιάδι Γ, 213, ὅπου ἰδὲ τὰς σημειώσεις μου

Ἄλλ' ὅτε δὴ μύθους καὶ μῆδεα πᾶσιν ὕφαινον,
ἦτοι μὲν Μενέλαος ἐπιπροχάδην ἀγόρευεν,
παῦρα μὲν, ἀλλὰ μάλα λιγέως· ἐπεὶ οὐ πολὺ μῦθος,
οὐδ' ἀφαρτοεπής, εἰ καὶ γένει ὕστερος ἦεν.
ἀλλ' ὅτε δὴ πολὺ μῆτις ἀναΐζειεν Ὀδυσσεύς,
στάσκειν, ὑπαῖ δὲ ἴδεσκε, κατὰ χθονὸς ὄμματα πήξας,
σκῆπτρον δ' οὔτε ὀπίσω οὔτε προπρηγὲς ἐνώμα,
ἀλλ' ἀστεμφὲς ἔχεσκεν, αἰδρεῖ φωνὴ ἑοικώς·
φαίης κε ζάκοτόν τε τιν' ἔμμεναι, ἄφρονά τ' αὐτως·
ἀλλ' ὅτε δὴ ᾧ ὅσα τε μεγάλῃ ἐκ στήθεος ἔει,
καὶ ἔπειτα νιφάδεσσιν ἑοικότα χειμερίῃσιν,
οὐκ ἂν ἔπειτ' Ὀδυσῆϊ γ' ἐρίσσειε βροτὸς ἄλλος.

²) Ὅρα εἰσαγωγὴν μου εἰς Ἰλιάδ. ἐν σελίδ. 27 (ἐκδ. β'). ³) Ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ἐξεδόθησαν σπουδαῖαι συγγράμματα περὶ τῆς Ἑλληνικῆς ἢ τῆς Ἀττικῆς ῥητορικῆς, ὥς ὑπὸ Westermann, *Geschichte der Beredsamkeit in Griechenland und Rom*, Leipzig 1835. Blase, *Die attische Beredt-*

ἀνεπτύχθη. Τοῦτο εἶναι εὐεξήγητον διότι ἡ τέχνη αὕτη εἶναι τὸ ὄργανον, δι' οὗ πείθονται τὰ πλήθη. Ἐν ταῖς πλείσταις μὲν τῶν Ἑλληνίδων πόλεων ὑπῆρχον σπέρματα ῥητορικῆς, ἐν Ἀθήναις ὁμως αὕτη ἐβλάστησε καὶ εὐγενεῖς καρποὺς παρήγαγεν, ὡς τοῦτο συνέβη καὶ ἐν ἄλλοις τῶν γραμμάτων γένεσι, π. χ. ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Τοῦτο ἤρξατο γινόμενον μετὰ τὰ Περσικά· διότι πρότερον μὲν οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον ἐσωτερικὰς ταραχάς, τότε δ' ἐκτίσαντο ἐλευθερίαν ἐν τῷ ἐσωτερικῷ καὶ δύνανται ἐν τῷ ἐξωτερικῷ. Ἐπ' αὐτῶν τῶν Μηδικῶν ὁ Θεμιστοκλῆς διεκρίνεται κατὰ τὴν ῥητορικὴν δεινότητά¹. Μετὰ τοὺς νικηφόρους ἐκείνους πολέμους οἱ σοφισταὶ ἀντὶ μισθοῦ τὸν κύκλον τῶν σπουδῶν ἐξέτειναν² καὶ πρὸς πολλοῖς ἄλλοις καὶ ῥητορικὴν ἐδίδασκον, ὡς ὁ Γοργίας.

Δὲν ἦσαν ὁμως οἱ σοφισταὶ οἱ εὐρόντες τὴν ῥητορικὴν, ἀλλ' ὁ Ἑμπεδοκλῆς, ὡς ὁ Ζήνων εἶναι εὐρετῆς τῆς διαλεκτικῆς³. Ὁ Ἑμπεδοκλῆς καὶ ὁ Ζήνων κατὰ τὸν Βlass⁴ δὲν εἶναι σοφισταί, ἀλλ' ἔχουσι πρὸς τοὺτους ὁμοιότητα. Δὲν ἐμόρφωσεν ὁμως ὁ Ἑμπεδοκλῆς πλήρεις ῥητορικὸν σύστημα, οὔτε ἐδίδασκεν οὔτε συνέγραψεν, ἀλλ' ἦτο μόνον πρακτικὸς ῥήτωρ ἀνευ ἐπικαταλογισμοῦ καὶ τέχνης τοὺς λόγους αὐτοῦ συντάσσων. Ἡ πολιτικὴ καὶ ῥητορικὴ ἐνέργεια τοῦ ἀνδρὸς ἤρξατο μετὰ τὴν ἐν Συρακούσαις κατάλυσιν τῆς τυραννίδος, διότι οὗτος καθεῖλε τὴν ἀρχὴν τῶν χιλιῶν ἀριστοκρατικῶν⁵. Ἀφ' οὗ δ' ἰδρῦθη ἡ δημοκρατία, ἐκ τῆς μεγάλης πληθύος ἰδιωτικῶν δικῶν ἀνεπτύχθη δικανικὴ τις ῥητορικὴ. Ὁ πρῶτος, ὅστις

samkeit, Leipzig 1887 (ἐκδ. β'). Volkmann, Die Rhetorik der Griechen und Römer, Leipzig 1885. Perrot, L'éloquence politique et judiciaire à Athènes, Paris 1873 καὶ Girard, Études sur l'éloquence attique, Paris 1874.

¹) Περὶ τούτου ὁ Θουκυδίδης (I, 138) λέγει· "καὶ ἃ μὲν μετὰ χεῖρας ἔχοι, καὶ ἐξηγήσασθαι οἷός τε, ὃν δὲ ἄπειρος εἴη, κρῖναι ἱκανῶς οὐκ ἀπῆλ-
λακτο". Παράβαλλ. Ἡρόδοτος. VIII, 83. ²) Ὅρα εἰσαγωγὴν μου εἰς
Γοργ. ἐν σελίδ. 41. ³) Διογένης. Λαέρτις. VIII, 57. ⁴) Ἐν τόμ. I, 16.
⁵) Διογένης. Λαέρτις, VIII, 66.

χάριν τοιούτων λόγων ζητορικὸν σύστημα συνέταξε καὶ ἐξέδωκεν, εἶναι ὁ Συρακούσιος Κόραξ, περὶ οὗ γινώσκομεν ἔκ τινος μεταγενεστέρου ῥήτορος. Κατὰ τοῦτον ὁ Κόραξ ἐπένοησε τὸ προοίμιον¹ καὶ ἄλλα μέρη τοῦ ζητορικοῦ λόγου καὶ ἐπραγματεύετο περὶ τοῦ εἰκότος. Πρὸς δὲ καὶ ὁ γνωστός τῆς ζητορικῆς ὁρισμός, ὅτι εἶναι πειθοῦς δημιουργὸς ὑπὸ τῶν μεταγενεστερῶν² τοῦτ' ἀποδίδεται. Ὁ Κόραξ τὴν τέχνην αὐτοῦ ἐπώλει ἀντὶ μοθοῦ, ὥς καὶ οἱ σοφισταί, εἰ καὶ οὗτος δὲν ὠνομάζετο σοφιστής, ἀλλὰ ῥήτωρ.

Ὡσαύτως Συρακούσιος ἦτο ὁ Τισίας, ὅστις κατὰ τι ἀνέκδοτον ἤρισε πρὸς τὸν διδάσκαλον³. Οὗτος συνήγε συμβόλαιον τῷ Κόρακι, καθ' ὃ ὄφειλε νὰ ἀποτίσῃ τὰ δίδακτρα μετὰ τὴν πρώτην ἐν τῷ δικαστηρίῳ νίκην. Ἐπειδὴ ὁ μαθητὴς ἐπὶ μακρὸν χρόνον δὲν ἤθελε νὰ ἀναδεχθῇ δικαστικὴν ὑπόθεσιν, ὁ διδάσκαλος ἐνῆγαγεν αὐτὸν εἰς τὸ δικαστήριον. Ἐνταῦθα ὁ Κόραξ εἶπεν, ὅτι ἐάν τε πείσῃ ὁ Τισίας, ἐάν τε πεισθῇ, πρέπει νὰ ἀποτίσῃ τὰ δίδακτρα· τὸ μὲν πρῶτον κατὰ τὸ συμβόλαιον (πείσας ἐνίκησεν ἐν τῇ πρώτῃ δίκῃ), τὸ δὲ δεύτερον κατὰ τὴν ἀπόφασιν τοῦ δικαστηρίου (πεισθεὶς ἡττήθη). Ὁ Τισίας ὁμῶς ἀντιστρέψας τὸν συλλογισμόν εἶπεν, ὅτι ἐν οὐδετέρῳ τῶν περιστάσεων ὀφείλει νὰ ἀποτίσῃ τὰ δίδακτρα· διότι ἂν μὲν πείσῃ, ἀπαλλάσσεται τῆς ἀποτίσεως διὰ τῆς ἀποφάσεως τοῦ δικαστηρίου, ἂν δὲ πεισθῇ, τὸ συμβόλαιον δὲν ἀναγκάζει αὐτὸν πρὸς

¹) Προλεγόμεν. εἰς Ἑρμογέν. ἐν τόμ. IV, σελ. 12 (ἐκδ. Walz) "Εἰσελθὼν οὖν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἐν ἣ ὁ πᾶς συνεθροίσθη δῆμος, ἤρξατο λόγοις πρῶτον θεραπευτικοῖς καὶ κολακευτικοῖς τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὸ θορυβῶδες καταπραῦναι τοῦ δῆμον, αἷνα καὶ προοίμια ἐκάλει. Μετὰ δὲ τὸ καταπραῦναι καὶ κατασιγῆσαι τὸν δῆμον ἤρξατο περὶ ὧν ἔδει συμβουλεύειν τῷ δῆμῳ καὶ λέγειν ὥς ἐν διηγῇ καὶ μετὰ ταῦτα ἀνακαταλαλοῦσθαι καὶ ἀναμνησκῆσαι ἐν συντόμῳ περὶ τῶν φθασάντων καὶ ὑπ' ὧν ἄγειν τὰ λεχθέντα τῷ δῆμῳ, ἅπερ ἐκάλει προοίμιον, διήγησιν, ἀγῶνας, παρέκβασιν, ἐπίλογον." ²) Αὐτόθι ἐν σελίδ. 19. ³) Παρὰ Σέξτ. τῷ ἐμπειρικ. Πρὸς μαθηματ. II, 96.

ἀπότισιν, διότι δὲν ἐνέκησε τὴν πρώτην δίκην. Οἱ δικασταὶ μὴ δυνηθέντες νὰ δικάσωσιν ἀπέπεμψαν τοὺς διαδίκους ἐπειπόντες ἐκ κακοῦ κόρακος κακὸν ὄόν. Φαίνεται, ὅτι τὸ ἀνέκδοτον εἶναι ἐπινόημα τῶν μεταγενεστέρων. Λέγεται, ὅτι ὁ Τισίας ἐν Θουρίοις ἐγένετο διδάσκαλος τοῦ Λυσίου καὶ ἐν Ἀθήναις τοῦ Ἰσοκράτους. Ἐντεῦθεν εἰκάζεται, ὅτι ὁ ῥήτωρ ἐγεννήθη περὶ τὸ 480 καὶ ἐπὶ τινὰ χρόνον διέτριψεν ἐν Ἀθήναις¹. Ἐνταῦθα ἦλθε μετὰ τοῦ Γοργίου ὡς πρεσβευτὴς τῶν Λεοντίνων, ἵνα αἰτήσῃ βοήθειαν κατὰ τῶν Συρακουσίων². Πρὸς δὲ κατὰ τὸν Πανσανίαν ἔγραψε καὶ δικανικὸν λόγον ὑπὲρ Συρακουσίας γυναικὸς³. Ὁ Τισίας εἶχε γράψει Τέχνην (ῥητορικὴν), ἐν ᾗ ἐξήταζε τὸ εἰκός, ἥτοι τὸ πιθανόν, ὡς δύναται τις νὰ ἴδῃ παρὰ τῷ Φαίδρῳ τοῦ Πλάτωνος⁴. Ἐνταῦθα γίνεται κατάδηλον, ὅτι ἡ ῥητορικὴ τοῦ Τισίου εἶχε πολὺ τὸ σοφιστικόν. Τοιαύτην ῥητορικὴν ὁ Γοργίας εἰσήγαγεν εἰς Ἀθήνας, ἧς ὁ Πλάτων καταπολεμεῖ ἐν τῷ φερωνύμῳ διαλόγῳ. Διότι ἡ σοφιστικὴ κερυφθεῖσα ὑπὸ τὸ προσωπεῖον τῆς ῥητορικῆς ἤρξατο ὑποσελοῦσα τὰς βάσεις, ἐφ' ὧν αἱ Ἑλληνικαὶ πόλεις ἐστηρίζοντο⁵.

Οὐ μόνον ἡ σοφιστικὴ, ἀλλὰ καὶ ἡ φιλοσοφία ἐπὶ τῆς ῥητορικῆς ἐπέδρασε. Κατὰ τὸν Πλάτωνα ὁ Περικλῆς ἤντλησε τὴν ῥητορικὴν αὐτοῦ δύναμιν ἐκ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ἀναξαγόρου⁶. Ὅντως ἡ ὑψηλὴ τοῦ ῥήτορος πιῆσις τῇ φιλοσοφίᾳ

¹) Blass. I, 20. ²) Πανσαν. VI, 17, 8. ³) Αὐτόθι "Καὶ τοι ἄλλα τε Τισίας ἐς λόγους ἐσηνέγκατο, καὶ πιθανώτατα τῶν καθ' αὐτὸν γυναικὶ Συρακουσίᾳ χρημάτων ἔγραψεν ἀμφοιβήτησιν..". ⁴) Ἐν 267 A καὶ ἐν 273 A-C. ⁵) Ὅρα εἰσαγωγὴν μου εἰς Γοργ. ἐν σελίδ. 84. ⁶) Ἐν Φαίδρ. 270 A "Πᾶσαι δοαὶ μεγάλαι τῶν τεχνῶν, προσδέονται ἀδολεσχίας καὶ μετεωρολογίας φύσεως περὶ τὸ γὰρ ὑψηλόνουν τοῦτο καὶ πάντῃ τελεσιουργὸν ἔοικεν ἐντεῦθεν ποθεν εἰσιέναι. Ὁ καὶ Περικλῆς πρὸς τῷ εὐφυνῆς εἶναι ἐκίησατο" προσπεσὼν γάρ, οἶμαι, τοιοῦτῳ ὄντι Ἀναξαγόρᾳ, μετεωρολογίας ἐμπλησθεὶς καὶ ἐπὶ φύσιν τοῦ τε καὶ ἀνοίας ἀφικόμενος, ὧν δὴ περὶ τὸν πολὺν λόγον ἐποιεῖτο Ἀναξαγόρας ἐντεῦθεν εἰλκυσεν ἐπὶ τὴν τῶν λόγων τέχνην τὸ πρόσφορον αὐτῇ".

δφείλεται. Βεβαίως δ' Θουκυδίδης μετέβαλε τὴν γλῶσσαν τῶν δημηγοριῶν¹, ἀλλ' ἐν ταῖς τοῦ Περικλέους ἡκιστα ἀφίσταται καὶ τῆς φράσεως τοῦ ῥήτορος· διότι ὁ ἱστορικὸς ἦτο παρὼν καὶ ἠκροάσατο τῶν λόγων τοῦ περικλεοῦς πολίτευτοῦ. Ὁ ἐπιτάφιος τοῦτου εἶναι τὸ περιφανέστατον μνημεῖον τῆς πανηγυρικῆς ῥητορικῆς². Οἱ ἔπαινοι οἱ ἀποδιδόμενοι τῷ πολιτευτῇ τούτῳ³ κυροῦνται καὶ ἐκ τῆς ἰσχύος, ἣν ἤντλει κατ' ἐξοχὴν ἐκ τῆς δεινότητος τοῦ λόγου. Ἐκ ταύτης ἴσως ἀπεδόθη αὐτῷ καὶ τὸ ἐπίθετον «Ὀλύμπιος»⁴, ὡς τεκμηριοῦνται καὶ ἐκ τοῦ Ἀριστοφάνους⁵. Ἡ ῥητορεία τοῦ μεγάλου τούτου ἀνδρὸς εἶχε ποιητικὴν καὶ φιλοσοφικὴν χροιάν. Οὕτω τὴν νεότητά τῆς πόλεως παρέεβαλε πρὸς τὸ ἔαρ τοῦ ἐνιαυτοῦ⁶, τὴν Αἰγίαν ὠνόμαζε λήμνην τοῦ Πειραιῶς⁷ καὶ ἔλεγεν, ὅτι οἱ μὲν Σάμιοι ὁμοιάζουσι τοῖς παιδίοις⁸, ἅπερ δέχονται μὲν τὸν ψωμόν, ἀλλὰ κλαίοντα, οἱ δὲ Βοιωτοὶ πρὸς πρὶνους, οἵτινες ὅφ' ἑαυτῶν κατακόπτονται⁹. Ἦτο δ' οὕτως εὐλαβὴς περὶ τὸν λόγον, ὥστε πρὸς τὸ βῆμα βαδίζων ἠῦχετο τοῖς θεοῖς, ἵνα μηδὲν ῥῆμα ἐκπέσῃ ἄνευ τῆς θελήσεως αὐτοῦ πρὸς τὴν χρεῖαν ἀνάρμοστον¹⁰. Καθ' ὅλου εἰπεῖν, ἐν ταῖς δημηγορίαις τοῦτου εὗρισκομεν τὸ ἥρεμον μεγαλεῖον, ὡς ἐν ταῖς τραγωδίαις τοῦ Σοφοκλέους, καὶ

¹) Ἰδὲ τὴν 80ὴν σελίδα τοῦδε τοῦ τόμου. ²) Αὐτόθι 86. ³) Θουκυδίδ. I, 139 «καὶ παρελθὼν Περικλῆς ὁ Ξανθίππου, ἀνῆλθε κατ' ἐκείνων τὸν χρόνον πρῶτος Ἀθηναίων, λέγειν τε καὶ πράττειν δυνατώτατος». ⁴) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Περικλ. 8. ⁵) Ἐν Ἀχαρν. 530.

Ἐντιῦθεν ὀργῇ Περικλῆς οὐλύμπιος
ἤστραπτε ἔβροντα ξυνεκύκα τὴν Ἑλλάδα,

Καὶ ὁ Εὐπολ. ἐν Αἰμ. ἀπόσπασμ. 91.

Πειθῶ τις ἐπεκάθιζεν ἐπὶ τοῖς χεῖλεσιν,
οὕτως ἐκῆλει καὶ μόνος τῶν ῥητόρων
τὸ κέντρον ἐγκατέλιπε τοῖς ἀκροωμένοις,

Παράβαλλ. Cicero. Brut. 9, 38 καὶ 11, 44. ⁶) Ἀριστοτέλ. ἐν Ῥητορικ. I, 7. ⁷) Αὐτόθι III, 10. ⁸) Αὐτόθι III, 4. ⁹) Αὐτόθι. ¹⁰) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Περικλ. 8.

οὐχὶ τὸ πάθος τοῦ Δημοσθένους, ὅπερ ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ τῶν τραγωδιῶν τοῦ Εὐριπίδου.

Ἄλλ' ὁ Περικλῆς οὐδὲν ἔγγραφον κατέλιπε πλὴν ὀλίγων ψηφισμάτων¹. Οὐ μόνον οὗτος, ἀλλὰ πάντες οἱ ἀρχαιότεροι πολίτευταί, ὡς ὁ Θουκυδίδης, ὁ Νικίας καὶ ὁ Ἀλκιβιάδης, δὲν κατέλιπον ἔγγράφους λόγους, καθ' ὃν ὁ Πλάτων ἤδη παρετήρησε². Μετὰ τὸν Περικλέα δασὸν ἡ δημοκρατία ἐκτάτο μείζονα ἐλευθερίαν, τοσοῦτον αἱ περιστάσεις πρὸς ἀνάπτυξιν τῆς ζητορικῆς ἐγίνοντο εὐνοῦστεραι. Ἀλλὰ καὶ τὸ πάθος τοῦ λόγου καὶ τὰ ζητορικὰ σχήματα μέχρις ἀκοσμίας κατέπεσαν³.

Ἐφ' ὅσον δ' ἡ δημοκρατία ἐτρέπετο εἰς ὀλιγαρχίαν, ἐπὶ τοσοῦτον ὁ δῆμος ἐσφτεριζέτο τὰ δικαιώματα τῶν ἀρχόντων. Κατ' εὐθὺν λόγον ὁ κύκλος τῆς δικανικῆς ζητορικῆς ἐγίνετο εὐρύτερος. Πρὸς δὲ οἱ σύμμαχοι ἡγαγκάζοντο νὰ δικάζωνται ἐν Ἀθήναις. Ἐντεῦθεν ἐμορφώθησαν δύο τάξεις πολιτῶν, ἐξ ὧν οἱ μὲν ἦσαν δικασταί, οἱ δὲ συνήγοροι, οἵτινες ἀντὶ μισθοῦ ὑπερέσπιζον τοὺς κατηγορουμένους⁴. Ἐνίοτε δὲ καὶ πρὸς ὑπερέσπιον τῆς πολιτείας ἐξελέγοντο συνήγοροι λαμβάνοντες ἀμοιβὴν μιᾶς δραχμῆς, ἥτις συνηγορικὸν ἐκαλεῖτο⁵. Λοιπὸν καὶ ὁ πολιτικὸς καὶ ὁ ἰδιωτικὸς βίος ἦτο εὖνους τῇ ζητορικῇ. Οὕτως ἡ τέχνη αὕτη εἰσέλασεν εἰς πάντα τὰ μέρη τοῦ δημοσίου καὶ ἰδιωτικοῦ βίου καὶ ἐκτίσαστο τὴν ἡγεμονίαν.

¹) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Περικλ. 8. ²) Ἐν Φαίδρ. 257 D «καὶ σύνοι-
σθὰ που καὶ αὐτοὶ οἱ μέγιστον δυνάμενοι τε καὶ σεμνότατοι ἐν ταῖς πό-
λεσιν αἰσχύνονται λόγους τε γράφειν καὶ καταλείπειν συγγράμματα ἑαυτῶν,
δόξαν φοβούμενοι τοῦ ἔπειτα χρόνου, μὴ σοφισταὶ καλῶνται». ³) Περὶ
τοῦ Κλέωνος ὁ Πλούταρχος ἐν βίῳ Νικ. 8 λέγει: «καὶ τὸν ἐπὶ τοῦ βήματος
κόσμον ἀνελὼν καὶ πρῶτος ἐν τῇ δημηγορεῖν ἀνακραγῶν καὶ περισπάσας
τὸ ἱμάτιον καὶ τὸν μηρὸν πατάσας καὶ δρόμον μετὰ τοῦ λέγειν ἅμα χρη-
σάμενος τὴν ὀλίγον ὑστερον ἅπαντα τὰ πράγματα συγχέασαν εὐχέριαν καὶ
ὀλιγοῦριαν τοῦ πρέποντος ἐνεποίησε τοῖς πολιτευομένοις». ⁴) Λυκοῦργ.
κατὰ Ἀστωκράτ. 138 ⁵) Ἀριστοφάν. ἐν Σφηξίν 691.

Ὁ ῥητορικὸς λόγος διαιρεῖται εἰς τρία γένη, τὸ δικανικόν, τὸ συμβουλευτικόν καὶ τὸ ἐπιδεικτικόν¹. Καὶ τὸ μὲν δικανικόν ἀναφέρεται εἰς τὸν παρελθόντα χρόνον, τὸ δὲ συμβουλευτικόν εἰς τὸν μέλλοντα καὶ τὸ ἐπιδεικτικόν ἔχει μὲν ὑπ' ὄψει τὸ παρόν, ὅμως πολλάκις ἀναμνησκεται τοῦ παρελθόντος καὶ προεικάζει τὸ μέλλον². Ἐκαστος δὲ λόγος συνίσταται ἐκ τεσσάρων μερῶν, τοῦ προοιμίου, τῆς διηγήσεως, τῆς ἀποδείξεως καὶ τοῦ ἐπιλόγου. Προοίμιον ὀνομάζεται ἡ ἀρχὴ τοῦ ῥητορικοῦ λόγου, ἣτις ἐν μὲν τῇ ποιήσει λέγεται πρόλογος, ἐν δὲ τῇ ἀλήσει προαύλιον³. Ἐπειδὴ δὲ τὸ προοίμιον σκοπεῖ, ὥπως προπαρασκευάσῃ τὸν ἀκροατὴν εἰς τὴν προκειμένην ὑπόθεσιν, πρέπει νὰ διεγείρῃ τὴν προσοχὴν αὐτοῦ καὶ ἐπισπάσῃ εὐνοίαν⁴ ἢ μῖσος. Ἡ δὲ διήγησις, ἐπειδὴ εἶναι ἑκθεοὺς πραγμάτων γενομένων, ἀπαιτεῖ τρία τινά, σαφήνειαν, συντομίαν καὶ πιθανότητα. Καὶ τῆς μὲν σαφήνειας ἐπιτυγχάνει ὁ ῥήτωρ, ὅταν μῆτε ξένας ἐννοίας, μῆτε ξένας λέξεις, μῆτε ὑπερβατὰ μεταχειρίζηται, τῆς δὲ συντομίας, ὅταν μῆτε πόρρωθεν ἄρχηται, μῆτε ἐπὶ μακρότατα παύηται, ἀλλὰ μόνον τὰ ἀναγκαῖα διεξέρχηται, τῆς δὲ πιθανότητος, ὅταν λέγῃ τὰ δυνάμενα νὰ πιστευθῶσιν. Ἡ δ' ἀπόδειξις ἀποκαθίστησιν εἰς ὁμολογίαν τὰ ἀμφισβητούμενα. Τούτου δ' ἐπιτυγχάνει ὁ ῥήτωρ δι' ἐπιχειρημάτων, ὧν ὑπάρ-

¹) Ἀριστοτέλ. ἐν Ῥητορ. I, 3. ²) Αὐτόθι «Χρόνοι δὲ ἐκάστου τούτων εἰσὶ τῷ μὲν συμβουλευόντι ὁ μέλλων (περὶ γὰρ τῶν ἐσομένων συμβουλευεῖται ἢ προτρέπων ἢ ἀποτρέπων), τῷ δὲ δικαζομένῳ ὁ γενόμενος (περὶ γὰρ τῶν πεπραγμένων αἰεὶ ὁ μὲν κατηγορεῖ ὁ δὲ ἀπολογεῖται), τῷ δὲ ἐπιδεικτικῷ κυριώτατος μὲν ὁ παρών, κατὰ γὰρ τὰ ὑπάρχοντα ἐπαινοῦσιν ἢ ψέγουσι πάντες, προσχρῶνται δὲ πολλάκις καὶ τὰ γεγόμενα ἀναμνησκόντες καὶ τὰ μέλλοντα προεικάζοντες». ³) Αὐτόθι III, 14. ⁴) Τοιοῦτον εἶναι τὸ προοίμιον τοῦ Περὶ τοῦ στεφάνου τοῦ Δημοσθένους «Πρῶτον μὲν, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τοῖς θεοῖς εὐχομαι πᾶσι καὶ πάσαις, ὅσην εὐνοίαν ἔχω ἐγὼ διατελῶ τῇ τε πόλει καὶ πᾶσιν ὑμῖν, τοσαύτην ὑπάρξαι μοι παρ' ὑμῶν εἰς τούτον τὸν ἀγῶνα».

χουσι τέσσαρες τρόποι διότι λαμβάνονται ἢ ἐκ τῶν προσώπων ἢ ἐκ τῶν πραγμάτων ἢ ἀπὸ παραδειγμάτων ἢ ἀπὸ τῶν καλουμένων ἀτέχνων. Ἀτεχνα δ' ἐπιχειρήματα ὀνομάζονται ἐκεῖνα, ἅπερ ἄνευ βοηθείας τῆς τέχνης εἶναι ἀποδείξεις, δηλ. ἔγγραφα, νόμοι, συμβόλαια καὶ διαθήκαι. Ὁ δ' Ἐπίλογος ἔχει δύο σκοπούς, τὸν μὲν πρακτικόν, τὸν δὲ παθητικόν. Τοῦ μὲν πρώτου ἐπιτυγχάνει ὁ ῥήτωρ διὰ τῆς ἀνακεφαλαιώσεως τῶν εἰρημένων, ὅταν ταῦτα ἦναι μακρά, τοῦ δὲ δευτέρου διὰ τῆς διεγέρσεως παθῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄

ΠΕΡΙ ΓΟΡΓΙΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ Αὐτοῦ

Ἡ ἱστορία τῆς ῥητορικῆς ἄρχεται ἀπὸ Γοργίου τοῦ υἱοῦ τοῦ Χαρμαντίδου τοῦ Λεοντίνου, ὅστις ἦτο σύγχρονος τοῦ Πρωταγόρου καὶ τοῦ Τισίου. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται, διὰ τί ὁ Πλάτων συνέγραψε τὸν φερώνυμον διάλογον, ἐν ᾧ ἐλέγχει τὴν ῥητορικὴν καὶ τὰ ὀλέθρια ταύτης ἀποτελέσματα. Κατὰ τὸν Γοργίαν ἡ ῥητορικὴ περιέχει πάσας τὰς τέχνας καὶ πάσας τὰς ἐπιστήμας¹. Οὗτος ἐπειρᾷτο, ὅπως ἀποδείξῃ, ὅτι οὐδὲν ὑπάρχει καὶ εἰ ὑπάρχει, δὲν εἶναι νοητόν· καὶ εἰ τοῦτο ὑπάρχει νοητόν, διὰ τοῦ λόγου δὲν εἶναι δηλωτὸν τοῖς ἄλλοις. Ἀφ' οὗ λοιπὸν ὁ ἐξωτερικὸς κόσμος οὔτε νὰ νοηθῇ, οὔτε νὰ ἀπεικονισθῇ διὰ τοῦ λόγου δύναται, οὔτε ἀληθὴς γινώσκis, οὔτε ἐπιστήμη εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ. Μένουσι μόνον τὰ φαινόμενα καὶ αἱ τούτων ἀντιλήψεις. Ἀρκεῖ ὁ λέγων νὰ διεγείρῃ τοῖς

¹) Πλάτ. ἐν Γοργ. 456 Α "Εἰ πάντα γὰρ εἰ δέηs, ὃ Σώκρατες, ὅτι ὡς ἔπος εἰπεῖν ἀπάσας τὰς δυνάμεις συλλαβοῦσα ὑφ' αὐτῇ ἔχει".

ἀκροαταῖς αὐτοῦ παραστάσεις, οἷας ἐπιθυμεῖ, καὶ ἐν τούτῳ ἔγκειται πᾶσα ἀνθρωπίνη γνῶσις¹. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται ὁ μέγας ζῆλος τοῦ σοφιστοῦ, ὃν ἔχει πρὸς τὴν γλῶσσαν. Αὕτη ἦτο ποιητικὴ ὀλίγον τοῦ διθυράμβου ἀπέχουσα², π.χ. τὸν Ξέρξην ὀνόμαζε Δία τῶν Περσῶν καὶ τοὺς γῦπας ἐμψύχους τάφους. Πρὸς δὲ μετεχειρίζετο τὰ πάρισα, τὰ παρόμοια καὶ τὰ ἀντίθετα, ἅπερ ἀπ' αὐτοῦ Γοργία οὐκ ὀνόμαζαν³. Διὰ τούτου αἱ προτάσεις αὐτοῦ εἶχον ῥυθμικὴν τινα διάρθρωσιν, ὅμως ἐκ τῆς μονοτονίας τούτων ἐγεννᾶτο κόρος.

Ὁ Γοργίας ἐπρόσβενσεν εἰς Ἀθήνας τῷ 427 π. Χ., ὅπου ἐξέπληξε τοὺς Ἀθηναίους διὰ τῆς ῥητορικῆς αὐτοῦ δεινότητος⁴. Ἐννοήσας δ', ὅτι ἡ πόλις αὕτη ἦτο ἐπιτηδεῖα πρὸς ἐξάσκησιν τῆς τέχνης αὐτοῦ, ἐπανῆλθεν εἰς Ἀθήνας, ἀλλ' ἐνταῦθα δὲν διέτριψε μακρὸν χρόνον. Ἔσχεν ὅμως μαθητὰς τοὺς υἱοὺς ἐπιφανεστάτων οἰκῶν, ὡς τὸν Φιλόστρατον, τὸν Θουκυδίδην, τὸν Κριτῖαν καὶ τὸν Ἀλκιβιάδην. Κατὰ τὸν *Cron* ὁ ἐν τῷ Γοργίᾳ τοῦ Πλάτωνος Καλλικλῆς εἶναι πλαστὸν πρόσωπον, ὃς δ' ἄν λανθάνει ὁ Κριτίας⁵. Οὐ μόνον ἐν Ἀθήναις, ἀλλὰ καὶ ἀλλαχοῦ ἔσχε πολλοὺς μαθητὰς, ὡς τὸν Μένωνα, τὸν Ἀλευάδην Ἀρίστιππον⁶ καὶ τὸν Βοιωτὸν στρατηγὸν Προξένον⁷.

¹) Ὅρα εἰσαγωγὴν μου εἰς Γοργ. 93. ²) Ἀριστ. ῥητορ. III, 1. ὁ ἔπει δ' οἱ ποιηταὶ λέγοντες εὐήθη διὰ τὴν λέξιν ἐδόκουν πορίσασθαι τήνδε τὴν δοξάν διὰ τοῦτο ποιητικὴ πρώτη ἐγένετο λέξις οἷον ἡ Γοργίον. Διονύς. Ἀλικαρν. ἐν *Λυσία* 3, ἐν *Ἰσαίῳ* 19 "Δηλοῦ δὲ τοῦτο Γοργίας τε ὁ Λεοντίωνος ἐν πολλοῖς πάντῃ φορτικὴν τε καὶ ὑπερογκὸν ποιῶν τὴν κατασκευὴν, καὶ οὐ πάρος διθυράμβων ἐνια φθεγγόμενος...". ³) Cicero. *Orat* § 175. Διονύς. Ἀλικαρν. *Περὶ Δημοσθέν.* 5, 25. ⁴) Διόδωρ. XII, 53. Διονύς. Ἀλικαρν. ἐν *Λυσ.* 3 "Γοργίας τε γὰρ οὗτος ὁ Λεοντίωνος σοφιστὴς δεῦρο ἄφικετο δημοσίᾳ οἰκοθεῖν πρεσβέων, ὡς ἱκανώτατος ὢν Λεοντίνων τὰ κοινὰ πράττειν, καὶ ἐν τε τῷ δήμῳ ἔδοξεν ἄριστα εἰπεῖν, καὶ ἰδίᾳ ἐπιδείξεις ποιούμενος καὶ συνῶν τοῖς νέοις χρήματα πολλὰ εἰργάσατο καὶ ἔλαβεν καὶ τῆσδε τῆς πόλεως...". ⁵) Ὅρα εἰσαγωγὴν μου εἰς Γοργ. ἐν σελ. 100 καὶ ἐξῆς. ⁶) Πλάτ. ἐν *Μένων.* 70 B. ⁷) Ξενοφ. ἐν *Κύρ.* ἀναβάς. II, 6, 16.

Ἐμαθήτευσαν δὲ παρὰ τῷ Λεοντίνῳ ῥήτορι οὐ μόνον πολιτευόμενοι, ἀλλὰ καὶ νέοι, οἵτινες ἐγένοντο διδάσκαλοι τῆς ῥητορικῆς, ὡς ὁ Λικύμνιος, ὁ Ἰσοκράτης καὶ ἄλλοι. Μαθητὴς τοῦ Γοργίου ἦτο καὶ Πῶλος ὁ Ἀκραγαντῖνος, ὅστις μετὰ τοῦ διδασκάλου ἦλθεν εἰς Ἀθήνας¹. Ὁ αὐθάδης οὗτος νεανίας, ὡς εἰκονίζεται ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος, εἶχε γινῶσιν τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ἀναξαγόρου, καὶ συνέγραψε Τέχνην (ῥητορικὴν), ἐν ᾗ μετεχειρίζετο νέους τεχνικοὺς ὅρους, δηλ. διπλασιολογίαν, γνωμολογίαν καὶ εἰκονολογίαν². Ἀλλὰ τὴν ῥητορικὴν παρῆγεν ἐκ τῆς πείρας³. Ὡσαύτως ὁ Λικύμνιος ἐποίει νεωτερισμοὺς περὶ τοὺς ὅρους τῆς ῥητορικῆς⁴. Φαίνεται, ὅτι ὁ Γοργίας δὲν ἐδίδασκε θεωρητικῶς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, ἀλλ' ἐξεργάζετο μέρη τινά, ἅπερ παρεῖχεν αὐτοῖς πρὸς διαμνημόνευσιν⁵. Καθ' ὅλου εἰπεῖν, ἡ διδασκαλία αὐτοῦ ἦτο μᾶλλον σοφιστικὴ ἢ ῥητορικὴ.

Πλὴν τῆς διδασκαλίας ὁ Γοργίας ἀπήγγειλε καὶ λόγους, ἐξ ὧν τινες καὶ ἐδημοσίευσεν. Τὸν Πυθικὸν ἀπήγγειλεν ἐκ τοῦ χώρου, ἐφ' οὗ βραδύτερον ἰδρῦθη ὁ χρυσοῦς τοῦ ῥήτορος ἀνδριῆς⁶. Ἐν τῷ Ὀλυμπικῷ ὁ Γοργίας ἐπραγματεύετο τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν, ἣν βραδύτερον ὁ Ἰσοκράτης ἐν τῷ Πανηγυρικῷ. Ὁ εὐφυὴς οὗτος ῥήτωρ παρατηρήσας, ὅτι λόγος πρὸ πάντων τῶν Ἑλλήνων ἀπαγγελλόμενος ἔπρεπε νὰ ἔχη ὑπόθεσιν μεγάλην καὶ Πανελλήνιον, προέτρεπεν αὐτοὺς, ἵνα τοὺς ἐμφυλίους σπαραγμοὺς καταλιπόν-

1) Ὅρα εἰσαγωγὴν μου εἰς Γοργ. ἐν σελίδ. 96 καὶ ἐξῆς. 2) Πλάτ. ἐν Φαίδρ. 267 D "Τὰ δὲ Πῶλου πῶς φερόμεν αὐ μουνεῖα λόγων; δε διπλασιολογίαν καὶ γνωμολογίαν καὶ εἰκονολογίαν, ὀνομάτων τε Λικυμνίων, ἃ ἐκεῖνός ἐδωρήσατο πρὸς ποίησιν εὐπειρίας;". 3) Πλάτ. ἐν Γοργ. 448 C.

4) Ἀριστοτέλ. ἐν Ῥητορ. III. 13 "Εἰ δὲ μή, γίνεται κενὸν καὶ ληρώδες, οἷον Λικύμνιος ποιεῖ ἐν τῇ τέχνῃ, ἐπύρρωςιν ὀνομάζων καὶ ἀποπλάνησιν καὶ ὅξους;". 5) Ἀριστοτέλ. ἐν Σοφιστ. ἐλέγχ. 34. 6) Φιλόστρατ. ἐν βίοις σοφιστ. I, 11, 2.

τες τρέψωσι τὰς δυνάμεις αὐτῶν κατὰ τῶν βαρβάρων¹. Ἐν Ἀθήναις ἀπήγγειλεν Ἐπιτάφιον καὶ ἐν Ἡλίδι Ἐγκώμιον, ὅπερ ὁ Ἀριστοτέλης φέρει ὡς παράδειγμα λόγου στερουμένου προοιμίον². Πρὸς δὲ συνέταξε καὶ Ἐγκώμιον Ἀχιλλέως, ἀλλ' ἐν τούτῳ ἐπὶ τοῦτον τὸν ἥρωα, ἀλλὰ πρῶτον μὲν τὸν Πηλέα, εἶτα δὲ τὸν Αἰακόν, μετὰ δὲ τούτους τὴν ἀνδρείαν. Μέχρις ἡμῶν περιῆλθον δύο ῥητορικὰ ἔργα, Ἐλένης ἐγκώμιον καὶ Παλαμήδους, ἅπερ ἐν τισι χειρογράφοις ἀποδίδονται τῷ Γοργίᾳ, ἀλλ' ἡ γνησιότης τούτων ἀμφισβητεῖται³. Τὸ πρῶτον εἶχεν ἐπ' ὅντιν οἱ Ἰσοκράτης ἐν τῇ Ἑλένῃ παρατηρῶν, ὅτι δὲν εἶναι ἐγκώμιον, ἀλλ' ἀπολογία τῆς ἡρωίδος⁴. Δὲν ὀνομάζει ὁμοίως ὁ ῥήτωρ τὸν Γοργίαν. Οἱ γραμματικοὶ ἀποδίδουσι τῷ Ἀναξιμένει, τῷ Πολυκράτει ἢ τῷ Γοργίᾳ. Τῷ πρῶτῳ δὲν δύναται, νὰ ἀποδοθῇ, διότι κωλύει ἡ χρονολογία. Κατὰ δὲ τὸν Sittl⁵ οὔτε ὁ διδάσκαλος τοῦ Ἰσοκράτους (ὁ Γοργίας), οὔτε ὁ ἀντίπαλος αὐτοῦ Πολυκράτης εἶναι συγγραφεὺς τοῦ Ἐγκωμίου. Ἐν δὲ τοῖς τελευταίοις χρό-

¹) Αὐτόθι V, 14 «Ὁ δὲ Ὀλυμπικός λόγος ὑπὲρ τοῦ μεγίστου αὐτῷ ἐπολιτεύθη. Στασιάζουσιν γὰρ τὴν Ἑλλάδα ὁρῶν ὁμονομίας ξύμβουλος αὐτῆς ἐγένετο. τρέπων ἐπὶ τοὺς βαρβάρους, καὶ πείθων ἄθλα ποιεῖσθαι τῶν δ-πλων μὴ τὰς ἀλλήλων πόλεις, ἀλλὰ τὴν τῶν βαρβάρων χώραν». Τούτου τὸ προοίμιον διηγήσεν ἡμῖν ὁ Ἀριστοτέλης ἐν Ῥητορ. III, 14 «Υπὸ πολλῶν ἄξια θαυμάζεσθαι, ὧς ἄνδρες Ἕλληνες». ²) Αὐτόθι «Τούτων δὲ ἕνεκα προοίμιον δεῖται, ἢ κόσμον χάριν, ὡς ἀντιοκάβδα φαίνεται, ἐὰν μὴ ἔχῃ. Τοιοῦτον γὰρ τὸ Γοργίου ἐγκώμιον εἰς Ἡλείους· οὐδὲν γὰρ προεξαγκωνίσας οὐδὲ προανακινήσας εὐθὺς ἄρχεται Ἡλὶς πόλις εὐδαίμων». ³) «Ora C. Schönborn, De authentia declamationum, quae Gorgias Leontini nomine extant, Breslau 1826 καὶ Benseler, De hiatu ἐν σελίδ 168. ⁴) Ἐν § 14 «Διὸ καὶ τὸν γράψαντα περὶ τῆς Ἑλένης ἐπαινῶ μάλιστα τῶν εὐ λέγειν τι βουληθέντων, ὅτι περὶ τοιαύτης ἐμνήσθη γυναικός, ἢ καὶ τῷ γένει καὶ τῷ κάλλει καὶ τῇ δόξῃ πολὺ διήνεγκεν. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τοῦτον μικρόν τι παρέλαθεν· φησὶ μὲν γὰρ ἐγκώμιον γεγραφέναι περὶ αὐτῆς, τυγχάνει δ' ἀπολογίαν εἰρηκῶς ὑπὲρ τῶν ἐκείνη πεπραγμένων». ⁵) Ἐν τόμ. II, 43.

νοις ὁ Moravski¹ καταδεικνύει ὁμοιότητα τοῦ Ἑγκωμίου πρὸς τὴν γλῶσσαν τοῦ Ἀλκιδάμαντος. Περὶ τοῦ συγγραφέως δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀποφανθῇ τις ἀσφαλῶς, ἀλλὰ νομίζομεν, ὅτι καὶ ἡ μεγάλη πληθὺς τῶν ἀντιθέσεων καὶ τῶν ἄλλων σχημάτων ὑποδεικνύουσι τὸν Γοργίαν καὶ ὁ σεβασμός, μεθ' οὗ ὁ Ἰσοκράτης γράφει περὶ τοῦ συγγραφέως τοῦ Ἑγκωμίου, τὸν διδάσκαλον τοῦ ξήτορος ὑπαινίσσεται. Ὁ Παλαμήδης ὁμῶς οὐδόλως δύναται νὰ ἀποδοθῇ τῷ σοφιστῇ· διότι καὶ τὰ Γοργία σχήματα δὲν ἀπαντῶσι συχνάκις καὶ ἀντὶ τῶν μακρῶν περιόδων τοῦ Γοργίου γίνεται χρῆσις μικρῶν προτάσεων. Κατὰ τὸν Sittl² οὗτος ἡδύνατο νὰ ᾔηται ἔργον τοῦ νεωτέρου Γοργίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄.

ΠΕΡΙ ΑΝΤΙΦΩΝΤΟΣ

Ἀντιφῶν ὁ Ῥαμνούσιος³ ἦτο υἱὸς τοῦ Σωφίλου⁴ ἀνῆκων τῇ Αἰαντίδι φυλῇ καὶ ἐγεννήθη ἐπὶ τῶν Περσικῶν⁵. Ἐμαθήτευσε δὲ παρὰ τῷ πατρὶ, ὅστις ἦτο σοφιστής, καὶ ἐπὶ τῆς διανοίας αὐτοῦ ἐπέδρασεν ὁ Γοργίας καὶ ὁ Τισίας, ὡς μαρτυροῦσιν οἱ λόγοι αὐτοῦ. Ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος⁶ ὁ Ἀντιφῶν ὀνομάζεται διδάσκαλος τῆς ξητορικῆς καὶ κατὰ τὴν δεινότητα παραβάλλεται πρὸς τὸν Νέστορα⁷. Ἐπειδὴ δ' ὁ Θουκυδίδης

¹) Zeitschrift f. österr. Gymn. 1879 ἐν σελίδ. 161. ²) Ἐν τόμ. II, 43. ³) Ῥαμνούς ἦτο ἄνθρωπος τῶν Ἀθηναίων ὀλίγα στάδια ἀπέχων τοῦ Μαραθῶνος. ⁴) Ἡ γραφὴ αὕτη εἶναι προτιμοτέρα τῆς "Σόφιλος". ⁵) Ὁρα Ruhnken, Disputatio de Antiphonte oratore, Opusc. I, 142-182 καὶ Alb. Dryander, comm. de Antiphontis Rhamnusi vita et scriptis capita selecta, Halle 1838. ⁶) Ἐν Μενεξέν. 236 Α. ⁷) Σουίδ. ἐν λ. Ῥάμνος.

ἐπαινεί αὐτόν, ὁ Καικίλιος ἐτεκμαίρετο, ὅτι ὁ ἱστορικὸς ἦτο μαθητὴς τοῦ Ἀντιφῶντος ¹. Ἡ εἰκασία αὕτη δὲν εἶναι ἀπίθανος, διότι ὁ συγγραφεὺς τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἐν ᾧ ἐσιώπησε περὶ πάντων τῶν γραμματολογικῶν προσώπων τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ, μόνον περὶ αὐτοῦ εἶπε. Κατὰ τὸν Θουκυδίδην ὁ Ἀντιφῶν ἦτο δεινὸς ῥήτωρ ², ἀλλὰ δι' αὐτὴν τὴν δεινότητα ἦτο ὑποπτος τῷ δήμῳ, εἰ καὶ ἐκουσίως δὲν ἠγόρευε πρὸ αὐτοῦ. Ἀλλ' ὥς ὁ δῆμος ἐμίσει τὸν ῥήτορα, οὕτω καὶ ὁ ῥήτωρ τὸν δῆμον καὶ διὰ τῆς τέχνης αὐτοῦ ἐβροχθεῖ τοῖς ὑπὸ τῶν δημαγωγῶν καταπιεζομένοις συμμάχοις ³.

Τὸ ὀλιγαρχικὸν τοῦ ῥήτορος φρόνημα καταφαίνεται καὶ ἐν τῇ ἐγκαταστάσει τῶν τετρακοσίων, ὧν τὸ πολιτικὸν σχέδιον παρεσκεύασεν ⁴. "Ὅτε δ' οὗτοι διηρέθησαν, ἄλλοι μὲν ἐκκλινον πρὸς τὸν δῆμον, ὧν ἦρχεν ὁ Θηραμένης, ἄλλοι δέ, ἐν οἷς καὶ ὁ Ἀντιφῶν, οὐδόλως ὑπεχώρουν τούτῳ. Τότε ὁ ῥήτωρ, ὁ Φρύνιχος καὶ ἄλλοι ἐπεμψαν πρὸς εἰς Σπάρτην, ὅπως ποιήσωσιν εἰρήνην πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους ⁵. Οἱ ὀλιγαρχικοὶ ἦσαν πρόθυμοι, ὅπως παραδώσωσι τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἑλλάδος, τὰ τεῖχη καὶ τὸν στόλον, ἵνα μὴ ὁ δῆμος τὴν ἀρχὴν ἀναλαβὼν τιμωρήσῃ αὐτούς ⁶. Ἀφ' οὗ δ' ἡ πρέσβευσις ἐκείνη ἀπέτυχεν,

¹) Ψευδοπλούταρχ. ἐν βίῳ Ἀντιφῶντος "Καικίλιος δ' ἐν τῷ περὶ αὐτοῦ συντάγματι Θουκυδίδου τοῦ συγγραφέως μαθητὴν τεκμαίρεται γεγονέναι, ἐξ ὧν ἐπαινεῖται παρ' αὐτῷ ὁ Ἀντιφῶν". Παράβαλλ. A. Nieschke, De Thucyd. Antiphontis discipulo et Homeri imitatore, Progr. Münden 1885. V. Wilamowitz Herm. XIII, 335 καὶ Blass I, 97. ²) Ἐν βιβλ. VIII, 68 ὁ Ἀντιφῶν ἦν ἀνὴρ Ἀθηναίων τῶν καθ' ἑαυτὸν ἀρετῇ τε οὐδενὸς δεύτερος καὶ κράτιστος ἐνθυμηθῆναι γενόμενος καὶ ἃ γνοίη εἰπεῖν, καὶ ἐς μὲν δῆμον οὐ παρίων οὐδ' ἐς ἄλλον ἀγῶνα ἐκούσιος οὐδένα, ἀλλ' ὑπόπτως τῷ πλήθει διὰ δόξαν δεινότητος διακείμενος. τοὺς μέντοι ἀγωνιζομένους καὶ ἐν δικαστηρίῳ καὶ ἐν δήμῳ πλείστα εἰς ἀνὴρ, ὅστις συμβουλευσάιτό τι, δυνάμενος ὠφελεῖν". ³) Οὕτως ἔγραψε Περὶ τοῦ Αἰνιδίου φόρου καὶ Περὶ τοῦ Σαμοθράκων φόρου. ⁴) Ψευδοπλούταρχ. ἐν βίῳ Ἀντιφ. ⁵) Θουκυδίδ. VIII, 90. ⁶) Αὐτόθι VIII, 91.

ὁ μὲν Φρύνιχος ἐφρονεύθη, οἱ δὲ τετρακόσιοι καθηρέθησαν, οἱ πλεῖστοι τούτων κατέφυγον εἰς τὸ ἐν Δακελείᾳ στρατόπεδον τῶν Λακεδαιμονίων καὶ ὁ Ἀντιφῶν μετὰ τοῦ Ἀρχεπιτόλεμον διὰ τὴν πρὸς ἐβουλήν εἰσῆλθον εἰς δίκην κατὰ τὸ 411. Μέχρις ἡμῶν διετηρήθη τὸ ψήφισμα τῆς βουλῆς¹ καὶ ἡ ἀπόφασις τοῦ δικαστηρίου². Ὁ Ἀντιφῶν ἀπελογήθη διὰ τοῦ Περι μεταστάσεως λόγον, ὃν ὁ Θουκυδίδης³ καὶ ὁ Ἀγάθων⁴ ἐπῆνεσαν. Ἡ δίκαια δὲ ὁμοῦς δεινότης δὲν ἡδυνήθη νὰ σώσῃ τὸν ῥήτορα, ἀλλ' οὗτος κατεδικάσθη εἰς θάνατον, παρεδόθη μετὰ τοῦ Ἀρχεπιτόλεμον τοῖς ἑνδεκα, ἡ περιουσία αὐτῶν ἐδημεύθη, αἱ οἰκίαι κατεσκάφησαν, δὲν ἐπετράπη, ὅπως τὰ σώματα αὐτῶν ταφῶσι, καὶ τὸ γένος ἐκηρύχθη ἄτιμον. Ἡ ἀπόφασις φαίνεται ἄγαν αὐστηρά, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἄδικος· διότι ἐν χρόνοις, καθ' οὓς ἡ πρὸς τὴν πατρίδα προδοσία δὲν ἦτο ἀσυνήθης, αἱ πόλεις ὥφειλον σκληρῶς νὰ κολάζωσι τοὺς προδότας. Δὲν εἶναι ὁμοῦς δίκαιον ὁ Ἀντιφῶν νὰ τεθῇ ἐν τῇ αὐτῇ μοίρᾳ, ἐν ᾗ τίθενται ὁ Φρύνιχος καὶ ὁ Πείσανδρος. Κατὰ τὸν Blass⁵ δὲν εἶναι πιστευτόν, ὅτι οὗτος ἐνήργησεν ἐκ προσωπικῆς φιλοδοξίας. Māl-

1) Παρὰ Ψευδοπλουτάρχ. 2) Αὐτόθι: «Προδοσίας ὄφλον Ἀρχεπιτόλεμος Ἰπποδάμου Ἀγρυλῆθεν παρῶν, Ἀντιφῶν Σωφίλου Ῥαμνούσιος παρῶν. τοῦτοι ἐτιμήθη τοῖς ἑνδεκα παραδοθῆναι καὶ τὰ χρήματα δημόσια εἶναι καὶ τῆς θεοῦ τὸ ἐπιδέκατον, καὶ τὰ οἰκία κατασκάψαι αὐτῶν καὶ δροῦς θῆναι τοῖν οἰκοπέδοι ἐπιγράφαντας "Ἀρχεπιτόλεμον καὶ Ἀντιφῶντος τοῖν προδόταις" τῷ δὲ δημάρχῳ ἀποφῆναι τὴν οὐσίαν αὐτοῖς καὶ μὴ ἐξεῖναι γράψαι Ἀρχεπιτόλεμον καὶ Ἀντιφῶντα Ἀθήνησι μηδ' ὅσης Ἀθηναῖοι κρατοῦσι, καὶ ἄτιμον εἶναι Ἀρχεπιτόλεμον καὶ Ἀντιφῶντα καὶ γένος τὸ ἐκ τούτοις, καὶ νόθους καὶ γνησίους" καὶ ἕαν (τις) ποιήσῃται τινα τῶν ἐξ Ἀρχεπιτόλεμον καὶ Ἀντιφῶντος, ἄτιμος ἔσται ὁ ποιησάμενος. Ταῦτα δὲ γράψαι ἐν στήλῃ χαλκῇ. (καὶ) ἥπερ ἀνάκειται τὰ ψηφίσματα τὰ περὶ Φρύνιχον, καὶ τοῦτο θέσθαι.», Παράβαλλ. Blass I, 101. 3) Ἐν βιβλ. VIII, 68. 4) Παρ' Ἀριστοτέλ. ἐν Ἠθικ. Εὐδ. Γ', 5 "καὶ μᾶλλον ὅν φροντίσκειν ἀνὴρ μεγαλόψυχος, τί δοκεῖ ἐνὶ σπονδαίῳ ἢ πολλοῖς τοῖς ἐντυγχάνουσιν, ὥσπερ Ἀντιφῶν ἔφη πρὸς Ἀγάθωνα κατεψηφισμένος τὴν ἀπολογίαν ἐπαινεσάντα.», 5) Ἐν τόμ. I, 101.

λον πρέπει νὰ υποθέσῃ τις, ὅτι εἶχε θεωρητικόν τι ἰδεῶδες, ὅπερ ἤθελε νὰ πραγματώσῃ. Ἡ εἰκασία ἐνισχύεται καὶ ἐκ τούτου, ὅτι ὁ Ἀντιφῶν δὲν κατέφυγεν εἰς Δεκέλειαν, ὥς οἱ ἄλλοι ὀλιγαρχικοί. Ἴσως εἶχε πεποιθήσῃ εἰς τὴν δικανικὴν αὐτοῦ δεινότητα, ἀλλὰ τίς οἶδεν, ἂν μὴ ἐστηρίζετο καὶ ἐπὶ τῆς ἀθρότητας αὐτοῦ;

Τοῦ ῥήτορος τούτου ἐφέροντο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἐξήκοντα λόγοι, ὧν τοὺς εἴκοσι καὶ πέντε ὁ Καικίλιος ἐθεώρει νόθους. Τούτῳ ἀπεδίδετο καὶ Τέχνη (ῥητορικὴ), ἀλλὰ περὶ τῆς γνησιότητος ταύτης ὑπῆρχεν ἀμφισβόλια, καὶ συλλογὴ προουμίων καὶ ἐπιλόγων. Μέχρις ἡμῶν περιῆλθον δέκα καὶ πέντε λόγοι, οἵτινες διαιροῦνται εἰς τετραλογίας¹. Τούτων οἱ μείζονες λόγοι εἶναι τρεῖς, Κατηγορία φαρμακείας κατὰ τῆς μητριῆς, Περὶ τοῦ Ἡρώδου φόνου, Περὶ τοῦ χορευτοῦ. Κατ' ἐξοχὴν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἐπαινεῖται ὁ δευτερος². Ἀλλ' ἐν ᾧ ὁ Θουκυδίδης ἐθαύμαζε τὴν ῥητορικὴν τοῦ Ἀντιφῶντος δεινότητα, οἱ μεταγενέστεροι δὲν προσεῖχον εἰς αὐτόν. Φαίνεται δ', ὅτι οἱ ἔξοχοι ῥήτορες τῶν ἔπειτα χρόνων ἐπεσκίασαν τὸν Ῥαμνούσιον. Πρῶτος ὁ Καικίλιος, ὁ φίλος Διονυσίου τοῦ Ἀλκαργασσέως, ἔγραψε περὶ τοῦ Ἀντιφῶντος. Θεωρεῖται δὲ πιθανόν, ὅτι καὶ οἱ φερόμενοι ἔπαινοι παρὰ τῷ Ψευδοπλουτάρχῳ ἐκ τοῦ Καικιλίου ἐλήφθησαν. Ἐνταῦθα λέγεται ἀκριβῆς ἐν τοῖς λόγοις καὶ πιθανὸς καὶ δεινὸς περὶ τὴν εὐρεσιν, καὶ ἐν τοῖς ἀπόροις τεχνικὸς καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις τοῦ εὐπρεποῦς μάλιστα στοχαζόμενος. Ὁ δὲ Φώτιος³ παραπέμπων εἰς τὴν κρίσιν τοῦ Καικιλίου λέγει, ὅτι ὁ Ἀντιφῶν ἐκφέρει ἄπλαστα τὰ νοήματα. Ὑπὸ τοῦ Ἑρμογένους⁴ ἐπαι-

¹) "Ora Both, De Antiphontis Rhamnusii tetralogiis, Oldenburg 1876 καὶ Hartmann, Studia Antiphontea, Leiden 1882. ²) Παρὰ Ψευδοπλουτάρχῳ ἀναγινώσκεται: "Ἐπαινεῖται δ' αὐτοῦ μάλιστα ὁ περὶ Ἡρώδου". Παράβαλλ. Bohlmann, Antiphontis de caede Herodis oratio, 1886 καὶ Christ ἐν σελίδ. 317. ³) Ἐν βιβλ. 259. ⁴) Ἐν τῇ ἐκδ. τοῦ Walz

νεῖται ἡ ἐπιμέλεια καὶ ἡ γοργότης τούτου τοῦ ῥήτορος. Αἱ ἀποδείξεις αὐτοῦ καὶ αἱ ἐρμηνεῖαι ἐπὶ τῶν ζητουμένων εἶναι ἄξιαι τοῦ σοφιστικοῦ αἰῶνος. Ὁ Ἀντιφῶν ἔχει τὸ ἔθος, ἵνα τὰς αὐτὰς ἀποδείξεις διὰ νέας μορφῆς ἐπαναλαμβάνῃ, καὶ συχνάκις μεταχειρίζεται γενικωτέρας ἀποδείξεις, αἵτινες εἰς πάσας τὰς ὑπερασπίσεις κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥτιον ἀρμόζουσιν.

Ἡ οἰκονομία τῶν λόγων τοῦ Ἀντιφῶντος δὲν εἶναι μὲν τελεία, ἀλλὰ δὲν στερεῖται καὶ τέχνης¹. Προηγεῖται, ὡς εἰκός, τὸ προοίμιον, ὅπερ ἀπὸ τῶν ἐπομένων ἀκριβῶς χωριζόμενον ἀποτελεῖ ὅλον τι. Μετὰ τὴν διήγησιν, ἣς τὸ τέλος πάντοτε διαγινώσκεται, ἔπονται τὰ ἐπιχειρήματα κατὰ φυσικὴν σειράν. Ὁ δ' ἐπίλογος εὐρισκόμενος πανταχοῦ ἀποτελεῖ αὐτοτελὲς μέρος καὶ εἶναι παράκλησις πρὸς τοὺς δικαστὰς στηριζομένη ἐπὶ τῶν προηγουμένων ἀποδείξεων, ἐπανάληψις τῶν τελευταίων, ἔπαινος ἑαυτοῦ καὶ κατηγορία τοῦ ἀντιδίκου. Ἐν τοῖς ἐπιχειρήμασι τοῦ Ἀντιφῶντος τὸ εἶδος κατέχει σπουδαίαν θέσιν, μάλιστα δ' ἐν τῇ πρώτῃ τετραλογίᾳ, ἐν ᾗ ἐν τῇ δευτέρᾳ καὶ τῇ τρίτῃ κατὰ τὸν τρόπον τοῦ Πρωταγόρου μεταχειρίζεται οὐχὶ τὸ εἶδος (τὸ πιθανόν), ἀλλὰ τὸ λογικὸν καὶ τὸ ὀρθόν². Φαίνεται, ὅτι ἐν τῇ πρώτῃ τετραλογίᾳ εἶχεν ἐπιδράσει ὁ Τισίας.

Ὁ ῥήτωρ οὗτος μεταχειρίζεται γλῶσσαν ἀρχαιοπρεπὴ καὶ ὁμοιάζουσαν πρὸς τὴν τοῦ Θουκυλίδου, π. χ. τὴν ἐς ἀντὶ τῆς εἰς καὶ τὴν ξὺν ἀντὶ τῆς σὺν καὶ ἐν τῇ συντάξει τὸ τοῦτο μὲν — τοῦτο δέ, ὅπερ παρὰ τοῖς ἔπειτα ῥήτορι σπανίως εὐρίσκεται. Πρὸς δὲ παρεμβάλλει ἀσυνήθεις λέξεις καὶ κατα-

III, 387 "Καίτοι τῆς λέξεως αὐτῆς πολλαχοῦ διηρημένης ἐπιμελής γε μὴν οὕτως, ὥς μὴ εἶναι προσκορής. Γοργὸς δὲ μετρίως ἐστὶ καὶ δεινὸς ὡσαύτως". Παράβαλλ. Ignatius, De Antiphontis Rhamn. elocutione, Berl. 1882.

1) Carf. Linder, De rerum dispositione apud Antiphontem et Andocidem oratores Atticos comm., Upsala und Göttingen 1859 καὶ Sittl II, 70. 2) Blass I, 128.

σκενάζει νέας, ὥς καὶ ὁ ἱστορικός. Παρατηρήθη δέ, ὅτι φέρεται παρ' αὐτῷ μεγάλη πληθὺς ἅπαξ λεγομένων, ὥς μετέκθασις ἐγένετο ἀντὶ μετεξέβημεν¹, ἀνατροπὴς τοῦ οἴκου ἐγένετο ἀντὶ τὸν οἶκον ἀνέτρεψεν², γνωρίζεται γίγνεσθε τῆς δίκης, ἀντὶ γνωρίζετε³. Ὡσαύτως, ὥς ὁ Θουκυδίδης, προτιμᾷ τὸ οὐδέτερον τῆς μετοχῆς ἀντὶ τῶν ἀφηρημένων, π.χ. τὸ θυμούμενον τῆς γνώμης, τὸ ὑμέτερον δυνάμενον, τὸ τῶν ἐχθρῶν βουλόμενον. Ὡς ὁ Γοργίας, οὕτω καὶ ὁ Ἀντιφῶν ἀγαπᾷ τὰς ποιητικὰς φράσεις καὶ τὰς ὑπερβολάς, ὥς ἄωρος τελευτή⁴, ζῶν ἔτι κατορυχθήσομαι⁵. Ὁ ῥήτωρ ἐν τῇ συνθέσει ἔχει τὴν αὐστηρὰν ἁρμονίαν ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Ἰσοκράτη, ὅστις συντάξει τοὺς λόγους αὐτοῦ κατὰ τὴν γλαφυράν. Οἱ ἀναγνώσται τῶν λόγων τοῦ Ἰσοκράτους προσκρούουσιν εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ Ἀντιφῶντος. Ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Θουκυδίδου ἡ αὐστηρὰ ἁρμονία εἶναι ἀνεκτὴ, οὐχὶ δὲ καὶ ἐν τῇ ῥητορίᾳ, ἥτις ἀκροατὰς προὔποτιθεῖσα ἀπαιτεῖ γλῶσσαν μᾶλλον ῥέουσαν. Ἡ αὐστηρὰ ἁρμονία ἐπιτηδευομένη τὸ σεμνὸν μεταχειρίζεται λέξεις μεγάλας καὶ πολυσυλλάβους καὶ δὲν ἀποφεύγει τὴν χασμωδίαν, ἀλλ' ἐκάστην λέξιν παρέχει τελείαν. Καὶ ἐν τῇ συντάξει δὲν ἐκλέγει μεγαλοπρεπεῖς ῥυθμούς⁶. Τοιαύτην αὐστηρὰν ἁρμονίαν ἐν μὲν τῇ ἐποποιίᾳ μετεχειρίσθη ὁ Κολοφώνιος Ἀντίμαχος, ἐν δὲ τῇ μελικῇ ποιήσει ὁ Πίνδαρος, ἐν δὲ τῇ τραγῳδίᾳ ὁ Αἰσχύλος, ἐν δὲ τῇ ἱστορίᾳ ὁ Θουκυδίδης καὶ ἐν τοῖς ῥητορικοῖς λόγοις ὁ Ἀντιφῶν. Κατὰ τὸν Καϊκίλιον⁷ ὁ ῥήτωρ οὗτος δὲν ἔχει τὰ καλούμενα σχήματα τῆς διανοίας, οἷα ἡ ἐπιφώνησις ἀγανακτήσεως, ἡ εἰρωνικὴ καὶ χλευαστικὴ ἐρώτησις, ἡ ἀποσιώπη-

¹) Λόγ. V, 22. ²) Λόγ. II, 2. ³) Λόγ. V, 94. ⁴) Λόγ. III, 2.

⁵) Λόγ. III, 10. ⁶) Διονύσιος Ἀλικαρνασσεύς. Περὶ τῆς λεκτικῆς. Δημοσθέν. δεινότητος 38. ⁷) Παρὰ Φωτ. ἐν βιβλ. 259.

σις, ἡ ἀπορία καὶ ἡ ἐπιδιόρθωσις, ἥτις καὶ μετάνοια δνομάζεται. Τὰ σχήματα ταῦτα τῆς διανοίας παρήχθησαν ἐκ ψυχικοῦ πάθους καὶ πονουργίας, ἅπερ δὲν ἦσαν συνήθη τοῖς χρόνοις τοῦ Περικλέους, ὡς βραδύτερον¹.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

ΠΕΡΙ ΘΡΑΣΥΜΑΧΟΥ, ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΟΥ

Σύγχρονος ἢ ὀλίγον μεταγενέστερος τοῦ Ἀντιφώντος ἦτο Θρασύμαχος ὁ Χαλκηδόνιος². Οὗτος ἦλθεν εἰς Ἀθήνας, ἐγένετο ἐνταῦθα γνωστός καὶ ἐν τῇ Πολιτείᾳ τοῦ Πλάτωνος μετέχει τοῦ διαλόγου. Ἐνταῦθα παρίσταται ἀγροῖκος³ καὶ εἰκονίζεται ὡς κατὰ τὸν τρόπον τῶν σοφιστῶν παλῶν τὴν σοφίαν αὐτοῦ. Ἐν δὲ τῷ Φαίδρῳ ὀνομάζεται τεχνικός⁴ καὶ ἐν τινι ἐπιγράμματι λέγεται, ὅτι ἔργον εἶχε τὴν σοφίαν⁵. Ὅντως μνημονεύεται συλλογῇ προοιμιῶν⁶, τέχνη δητορικὴ, παίγνια καὶ ἀφορμαὶ δητορικαί, δι' ὧν ἡδύνατο νὰ διεγείρῃ παντοῖα πάθη, ὡς ἔλεον⁷. Δὲν ἦτο μόνον διδάσκαλος τῆς δητορικῆς, ἀλλὰ καὶ πρακτικὸς

¹) Παράβ. K. O. Müller, Geschichte der griech. Litteratur II, 337.

²) Ὁ μὲν C. Fr. Hermann τίθησι τὴν γέννησιν αὐτοῦ τῷ 457 π. X., ὁ δὲ Spengel (Συναγωγ. τεχν. ἐν σελίδ. 95) θεωρεῖ πολὺ νεώτερον τοῦ Ἀντιφώντος. ³) Ἐν βιβλ. I, 386 B "Καὶ ὁ Θρασύμαχος πολλάκις μὲν καὶ διαλεγόμενων ἡμῶν μεταξὺ ὥρμα ἀντιλαμβάνεσθαι τοῦ λόγου, ἔπειτα ὑπὸ τῶν παρακαθημένων διεκωλύετο βουλομένων διακοῦσαι τὸν λόγον" ὡς δὲ διεπανοσάμεθα καὶ ἐγὼ ταῦτ' εἶπον. οὐκέτι ἡσυχίαν ἦγεν, ἀλλὰ συστρέψας ἑαυτὸν ὥσπερ θηρίον ἤκεν ἐφ' ἡμᾶς ὡς διαρπαζόμενος. Καὶ ἐγὼ τε καὶ Πόλεμαρχος δεισαντες διεπιοθήμεν." ⁴) Ἐν 261 C. 266 C. 269 D καὶ 271 A.

⁵) Παρ' Ἀθην. X, 454 Γ'.

Τούνομα θῆ ῥῶ ἄλφα σάν ὃ μὲ ἄλφα χι οὐ σάν

πατρίς Καλχηδών. Ἡ δὲ τέχνη σοφίη.

⁶) Ἀθην. X, 416 A. ⁷) Σουίδ. ἐν λ. Πλάτ. ἐν Φαίδρ. 267 C «Τῶν γὰρ μὲν

ῥήτωρ, διότι συνέταξε συμβουλευτικούς λόγους¹. Τῷ Θρασυμάχῳ ἀποδίδονται τρεῖς συμβουλαὶ εἰς τὴν ῥητορικὴν τέχνην· πρῶτον εἶναι ἰδρυτὴς τοῦ μέσου ὕφους τῆς γλώσσης², δεύτερον ἐφεῦρε τὴν ἀρμόζουσαν περίοδον τοῖς πρακτικοῖς λόγοις³ καὶ τρίτον κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη⁴ πρῶτος μετεχειρίσθη τὸν προσήκοντα εἰς τὴν ῥητορικὴν ὀρθμόν, δηλ. τὸν παιᾶνα. Ὁ μὲν Γοργίας ἀγορεύων διθυραμβωδῶς καὶ πομπωδῶς ἐδημιούργησε τὸ ὑψηλὸν ὕψος τοῦ λόγου, ὃ δὲ Ἀνσίας τὸ ἱσχνὸν καὶ ὁ Θρασύμαχος τὸ μέσον⁵. Ἐν τοῖς περιωθεῖσιν ἀποσπάσμασιν αὐτοῦ οὔτε τολμηραὶ μεταφοραί, οὔτε ἀσυνήθεις λέξεις εὗρίσκονται. Ὅμως δὲν ἀκούει τις κοινοῦ ἀνθρώπου ἀγορεύοντος, ἀλλὰ τεχνικοῦ ῥήτορος· διότι ἀντιθέσεις καὶ παρισώσεις ἀπαντῶσιν οὐχὶ ὀλίγαι. Ὁ ῥητορικὸς λόγος κατὰ τὴν παρατήρησιν τοῦ Σταγειρίτου⁶ δὲν ἀρμόζει μὲν νὰ ᾔηται ἔμμετρος, ἀλλὰ πρέπει νὰ ᾔηται ἔρρυθμος· διότι τὸ μὲν ἔμμετρον εἶναι πλαστόν καὶ ἀπίθανον, τὸ δ' ἔρρυθμον ἀπέραντον, τὸ δ' ἄπειρον εἶναι ἄγνωστον. Πάντων δὲ τῶν ὀρθμῶν προσφύεστερος εἶναι ὁ παιᾶν· διότι ὁ μὲν ἡρῶς εἶναι σεμνὸς καὶ δεῖται λεκτικῆς ἀρμονίας, ὁ δ' ἱάμεος εἶναι ἡ γλῶσσα τῶν πολλῶν, καὶ ὁ τροχαιὸς εἶναι ὀλίγον κορδακικός.

Διάδοχος τοῦ Θρασυμάχου ἦτο Θεόδωρος ὁ Βυζάντιος, ὅστις θεωρεῖται μᾶλλον ὡς σοφιστὴς καὶ διδάσκαλος τῆς ῥητορικῆς ἢ ὡς πρακτικὸς ῥήτωρ. Κατὰ τὸν Σουῖδαν⁷ ὅμως ἔγραψε καὶ λόγους κατὰ Θρασυβούλου καὶ Ἀνδοκίδου. Ὁ

οἰκτρογῶν ἐπὶ γῆρας καὶ πέναν ἐλκομένων λόγων κεκρατηκέναι τέχνη μοι φαίνεται τὸ τοῦ Χαλκηδονίου σθένος. Ὁργίσαι τε αὐ πολλοὺς ἅμα δεῖνός ἀνὴρ γέγονε, καὶ πάλιν ὠργισμένοις ἐπ' αὐτὸν κηλεῖν, ὡς ἔφη, διαβάλλειν τε καὶ ἀπολύσασθαι διαβολὰς ὅθεν δὴ κράτιστος». ¹) Σουῖδ. ἐν λ. ²) Διονύσιος. Ἀλικαρνασσοῦ. Περὶ τῆς λεκτικῆς. Δημοσθέν. δεινότης, 3. ³) Ὁ αὐτὸς Ἀντο 6. ⁴) Ἐν Ῥητορικῇ. III, 8. Παράβαλλ. Blass I, 251. ⁵) Ἐν Ῥητορικῇ. III, 8. ⁶) Ἀριστοτέλ. ἐν Σοφιστ. ἐλέγχ. 34. ⁷) Ἐν λ.

Πλάτων¹ σκώπτων τοῦτον ὀνομάζει λογοδαίδαλον, ὅπερ κατὰ τὸν *Spengel* ἀναφέρεται εἰς τὰς θεωρητικὰς αὐτοῦ ἐπινοίας. Καὶ ὁ Ἀριστοτέλης² ψέγει τὴν διαίρεσιν αὐτοῦ εἰς προδιήγησιν, διήγησιν καὶ ἐπιδιήγησιν, εἰς ἔλεγχον³ καὶ ἐπεξέλεγχον διότι τὰ διάφορα ὀνόματα δὲν ἀναφέρονται εἰς διάφορα εἶδη, ὅπερ ποιεῖ τὴν διαίρεσιν κενὴν καὶ ληρώδη. Τοιαύτας ἀνοήτους ὑποδιαρέσεις ἐποίει καὶ ὁ γνωστὸς σοφιστὴς Εὐνῆδος ὁ Πάριος, ὅστις εὗρε τὴν ὑποδήλωσιν, τοὺς παρεπαίνους καὶ τοὺς παραψόγους⁴.

Ὁ δὲ βδελυρώτατος τῶν τριάκοντα Κριτίας κατὰ τινα πιθανότητα ἐγεννήθη τῷ 455 π. Χ⁵, ἦτο μαθητὴς τοῦ Σωκράτους, ἠκροάσατο πολλῶν σοφιστῶν καὶ ἐφονεύθη ἐν τῇ κατὰ τοῦ Θρασυβούλου μάχῃ. Ἄν ἦναι ἀκριβὲς ἡ εἰκασία τοῦ Cron⁶, ὅτι ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Καλλικλέους ἐν τῷ Γοργία τοῦ Πλάτωνος λανθάνει ὁ Κριτίας, αἱ σκληραὶ τοῦ τυράννου πράξεις, αἱ γνωσταὶ ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας, ὑπηγορεύθησαν ὑπὸ τῆς διεφθαρμένης διανοίας, ἣν οἰκτείρομεν ἐν τῷ μνημονευθέντι Πλάτωνικῷ διαλόγῳ. Ὁ κύριος χαρακτὴρ τοῦ Κριτίου ἦτο μεγαλοπρέπεια ἐν ταῖς ἰδέαις καὶ ἀπλότης ἐν τῇ μορφῇ. Μετεχειρίζετο μεγολοπρεπεῖς γνώμας, ἀλλ' ἀπέφευγε τὴν ποιητικὴν τοῦ Γοργίου σεμνολογίαν διότι αἱ λέξεις τούτου ἦσαν κοιναὶ καὶ συνήθεις⁶. Ὁ τύραννος ὁμοίαζε πρὸς τὸν Ἀντιφῶντα κατὰ τὴν σεμνότητα καὶ τὸν ὄγκον, ἀλλ' ἦτο καθαρώτερος

¹) Ἐν Φαῖδρ. 266 E «καὶ πίστωσιν οἶμαι καὶ ἐπιπίστωσιν λέγειν τὸν γε βέλτιστον λογοδαίδαλον Βυζάντιον ἄνδρα. Φαῖδ. Τὸν χρηστόν λέγεις Θεόδωρον;». ²) Ἐν Ῥητορικ. III, 13. ³) Πλάτ. ἐν Φαῖδρ. 267 A «Τὸν δὲ κάλλιστον Πάριον Εὐνῆνόν ἐς μέσον οὐκ ἄγομεν. ὅς ὑποδήλωσιν τε πρῶτος εὗρε καὶ παρεπαίνους; οἱ δ' αὐτὸν καὶ παραψόγους φασὶν ἐν μέτρῳ λέγειν, μνήμης χάριν» σοφὸς γὰρ ἄνθρωπος.». ⁴) Bach, Critias carmina ἐν σελίδ. 8.

Παράβαλλ. Blass I, 262. ⁵) Beiträge zur Erklärung des Platon. Gorgias im Ganzen und Einzelnen, Leipzig 1870. Παράβαλλ. εἰσαγωγήν μου εἰς Γοργ. ἐν σελίδ. 100. ⁶) Φιλόστρατ. ἐν σελίδ. 20.

τούτου κατὰ τὴν γλῶσσαν ¹. Πρὸς δὲ παρατηρήθη, ὅτι ὁ ῥήτωρ ἐβραχυλόγει καὶ ἡγάπα τὰ ἀσύνδετα ².

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

ΠΕΡΙ ΑΝΔΟΚΙΔΟΥ

Ἀνδοκίδης ὁ Ἀθηναῖος ἀνῆκε τῷ δήμῳ Κυδαθηναίων καὶ τῇ Πανδιονίδι φυλῇ. Ὁ οἶκος τοῦ ῥήτορος ἦτο ἐπιφανέστατος, διότι ὁ πρόπαππος τούτου Λεωγόρας ἐστρατήγει ἐν τῇ μάχῃ κατὰ τῶν Πεισιστρατιδῶν ³. Ὡσαύτως ὁ τοῦ Ἀνδοκίδου πατὴρ ἐκαλεῖτο Λεωγόρας τὸ γένος ἀνάγων εἰς τὸν Ὀδυσέα καὶ διὰ τούτου εἰς τὸν Ἑρμῆν ⁴. Εἰκάζεται δ', ὅτι ὁ ῥήτωρ ἐγεννήθη οὐχὶ πολὺ πρὸ τοῦ 440. Περὶ μὲν τῆς ῥητορικῆς αὐτοῦ παιδεύσεως οὐδὲν γινώσκουμεν, ὁ πολιτικὸς δ' αὐτοῦ βίος ἐγένετο γνωστὸς καὶ ἄλλοθεν καὶ δὴ ἐκ τῶν ῥητορικῶν τούτου λόγων. Πρὸ τοῦ 415 ἀνῆκε τῇ ἐταιρείᾳ τοῦ Εὐφιλήτου καὶ συνέταξε λόγον Πρὸς τοὺς ἑταίρους. Τὸ σπουδαιότατον τοῦ βίου αὐτοῦ εἶναι, ὅτι κατεδιώχθη διὰ τὸ ἔγκλημα τῶν Ἑρμοκοπιδῶν καὶ κατήγγειλε τούτους. Διὰ τῆς καταγγελίας τοῦ Διοκλείδου καθείρχθησαν ἐν ταῖς φυλακαῖς ὁ Ἀνδοκίδης, ὁ πατὴρ αὐτοῦ Λεωγόρας καὶ οἱ ἐγγύτατοι τούτων συγγενεῖς. Ἐνταῦθα κατεπίεσθη ὑπὸ τοῦ Τιμαίου, ὅπως καταδώσῃ τοὺς Ἑρμοκοπίδας ⁵, ἐν οἷς καὶ τὸν Εὐφίλητον, τὸν ἀρχηγὸν τῆς

¹) Ἑρμογέν. παρὰ Walz III, 388. ²) Φιλδοστρατ. αὐτόθι. ³) Ἀνδοκίδ. ἐν Λόγ. I, 106 «Οἱ πατέρες οἱ ἡμέτεροι.. νικήσαντες μαχόμενοι τοὺς τυράννους ἐπὶ Πάλληνιφι, στρατηγοῦντος Λεωγόρου τοῦ προπάππου τοῦ ἐμοῦ καὶ Χαρίου, οὗ ἐκεῖνος τὴν θυγατέρα εἶχεν, ἐξ ἧς ὁ ἡμέτερος ἦν πάππος. κατελθόντες εἰς τὴν πατρίδα». Παράβαλλ. Blass I, 282. ⁴) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Ἀλκιβιάδ. 21. ⁵) Ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου δὲν ὀνομάζεται μὲν ὁ Ἀνδοκίδης, ἀλλ' οὗτος ἐγνωσται ἐν βιβλ. VI, 60 «ἐνταῦθα ἀναπείθεται εἰς τῶν

Εταιρείας. Τῶν καταδοθέντων οἱ μὲν ἔφυγον, οἱ δὲ κατεδικάσθησαν εἰς θάνατον. Ἡ κατάδοσις αὕτη εἴτε ἀληθὴς εἴτε ψευδὴς ἦτο, ἐπανήγαγε τὴν πίστιν καὶ τὴν ἡσυχίαν τῆς πόλεως καὶ ὁ Θουκυδίδης ὁμολογεῖ, ὅτι ἐκ ταύτης ἡ πόλις περὶφανῶς ὠφελήθη. Τὸ πλῆθος ἐνόμισεν, ὅτι ἐτιμώρησε τοὺς ἀληθεῖς Ἑρμοκοπίδας καὶ ἐπὶ τινα χρόνον ἐθεώρησε τὸν Ἀνδοκίδην ὡς εὐεργέτην¹.

Ἄλλ' ἐπειδὴ τὸ ἔργον τοῦ καταδότου οὐδέποτε ἐν Ἀθήναις ἦτο ἐντιμον, ἡ κατάδοσις ἐγένετο αἰτία ὀνείδους τῷ ῥήτορι. Διὰ τοῦτο ἐκ τῆς πατρίδος αὐτοῦ ἀπεδήμησεν εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Κύπρον καὶ μετὰ τῶν ἐκεῖ ἡγεμόνων σχέσεις συνῆψεν². Ἐπειδὴ δὲ τῷ ἐν Σάμῳ στρατῷ προσήνεγκεν ἐμπορικὰς ὑπηρεσίας ἐπανελθὼν εἰς Ἀθήνας κατηγγέλθη ὑπὸ τοῦ ὀλιγαρχικοῦ Πεισάνδρου καὶ ἔμελλε νὰ καταδικασθῇ εἰς θάνατον, εἰ μὴ διὰ τῆς πτώσεως τῶν ὀλιγαρχικῶν

δεδωμένων, ὅσπερ ἐδόκει αἰσιώτατος εἶναι, ὑπὸ τῶν ξυνδεδωμένων τινος εἶπε ἄρα καὶ τὰ ὄντα μνησθαι εἶπε καὶ οὐ· ἐπ' ἀμφοτέρω γὰρ εἰκάζεται, τὸ δὲ σαφές οὐδεὶς οὔτε τότε οὔτε ὕστερον ἔχει εἰπεῖν περὶ τῶν δρασάντων τὸ ἔργον. Λέγων δὲ ἔπεισεν αὐτὸν ὡς χρή, εἰ μὴ καὶ δέδρακεν, αὐτὸν τε ἄδειαν ποιησάμενον ὥσθαι καὶ τὴν πόλιν τῆς παρουσίας ὑποψίας παῦσαι βεβαιώσαν γὰρ αὐτῷ σωτηρίαν εἶναι ὁμολογήσαντι μετ' ἀδείας ἡ ἀρνηθέντι διὰ δίκης ἔλθειν. Καὶ ὁ μὲν αὐτός τε καθ' ἑαυτοῦ καὶ κατ' ἄλλον μνησθεὶς τὸ τῶν Ἑρμῶν· ὁ δὲ δῆμος· ὁ τῶν Ἀθηναίων ἄσμενος λαβὼν, ὡς ᾤετο, τὸ σαφές καὶ δεινὸν ποιοῦμενοι πρότερον, εἰ τοὺς ἐπιβουλευόντας σφῶν τῷ πλήθει μὴ εἴσονται, τὸν μὲν μνηστὴν εὐθύς καὶ τοὺς ἄλλους μετ' αὐτοῦ ὅσων μὴ κατηγορήκει, ἔλυσαν, τοὺς δὲ καταιτιαιθέντας, κρίσεις ποιήσαντες τοὺς μὲν ἀπέκτειναν, ὅσοι ξυνελήφθησαν, τῶν δὲ διαφυγόντων θάνατον καταγνόντες ἐπανέειπον ἀργύριον τῷ ἀποκτείναντι». Παράβαλλ. Πλούταρχ., ἐν βίῳ Ἀλκιβιάδ. 21 καὶ Ἀνδοκίδ. Περὶ μυστηρ. 48-66. ¹) "Ora J. J. Hartmann, De Hermokopidarum mysteriorumque profanatorum Judiciis, Leyden 1880. ²) Ἀνδοκίδ., ἐν Λόγ. II, 11 Ψευδολυσ. Κατ' Ἀνδοκίδ. ἀσεβ. 6. «Ἐπειτα δὲ καὶ διώχληκε πόλεις πολλὰς ἐν τῇ ἀποδημίᾳ, Σικελίαν, Ἰταλίαν, Πελοπόννησον, Θετταλίαν, Ἑλλάσποντον, Ἰωνίαν, Κύπρον, βασιλείας πολλοὺς κεκολάκευκεν, φ' ἂν ξυγγένηται, πλὴν τοῦ Συρακουσίου Διονυσίου».

εσφίζετο¹. Μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν ἐκ τοῦ κινδύνου ὁ ῥήτωρ ἐπανέλαβε τὸ ἐμπορικὸν αὐτοῦ ἔργον καὶ διὴ ἦλθεν εἰς Κύπρον, ἔνθα κατὰ τὸν Ψευδολυσίαν καθειρχθεὶς ἀπέδρα. Ἀποδορὰς δ' ἐπανῆλθεν εἰς Ἀθήνας. Κατὰ τὸ 399 ἢ 400 π.Χ.² κατηγορήθη ὑπὸ τοῦ δημαγωγοῦ Κηφισίου δι' ἐνδείξεως παρὰ τῷ ἄρχοντι βασιλεῖ διὰ τὴν ὑπόθεσιν τῶν μυστηρίων³. Ἀλλὰ δικασθεὶς ὑπὸ δικαστηρίου συνισταμένου ἐκ μυστῶν ἠθωώθη καὶ μετ' ὀλίγον κατὰ τὸν Κορινθιακὸν πόλεμον ἔλαβε τὴν ἐντολήν, ὅπως συνάγῃ εἰρήνην πρὸς τὴν Σπάρτην. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὴν ἐντολήν διεξήγαγε κακῶς, ἠναγκάσθη αὐτὸς νὰ φύγῃ. Κατὰ τὴν εἰρημένην δίκην ὁ Ἀνδοκίδης συνέταξε λόγον, ὃν ἦναι γνήσιος. Τοῦτον δύναται τις νὰ παραβάλλῃ πρὸς τοὺς τοῦ Ἀνδοκίδου, ὅπως ἀσφαλέστερον κρίνῃ περὶ τῶν ἐπαίνων καὶ ὕβρεων. Φαίνεται, ὅτι ὁ ῥήτωρ ἐκ τῶν ἐμπορικῶν ἐπιχειρήσεων ἐκτήσατο οὐχὶ μικρὰν οὐσίαν, ὥς γίνεται ὁλόγον ἐκ τούτου, ὅτι ἐχορήγησεν ἐν κυκλίῳ χορῶ⁴. Ἐκ γενετῆς ὁ ῥήτωρ ἦτο ὀλιγαρχικός⁵, ἀλλ' ἐκολάκευσε τὸν δῆμον, ὅστις τοῦτον ἀπέκρουσεν. Ἐπειδὴ λοιπὸν ὑπὸ τῶν ὀλιγαρχικῶν κατεπολεμήθη καὶ δὲν ἔτυχε προστασίας παρὰ τοῖς δημοκρατικοῖς, δὲν διέπρεψεν ὥς πολτευτής. Ἐν τῇ ἐξωτερικῇ πολιτικῇ ἀκολουθῶν ταῖς ἀρχαῖς τοῦ Κίμωνος καὶ τοῦ Νικίου ἀντὶ τοῦ πολέμου προετίμα τὴν εἰρήνην πρὸς τὴν Σπάρτην.

Εἰς ἡμᾶς περιήλθον τέσσαρες τοῦ Ἀνδοκίδου λόγοι, ὁ Περὶ τῶν μυστηρίων, Περὶ τῆς ἐαυτοῦ καθόδου, Περὶ τῆς πρὸς Λακεδαιμονίους εἰρήνης καὶ Κατ' Ἀλκιβιάδου. Ἀλλὰ περὶ τῆς γνησιότητος τούτων ἠγέρθησαν

¹) Ἀνδοκίδ. II, 13-16. ²) Ὁ μὲν Blass ὑποστηρίζει τὸ πρῶτον, ὁ δὲ Christ δέχεται τὸ δεύτερον. ³) Δυσ. VI, 51 "Οὗτος γὰρ ἐνδὲς στολήν, μιμούμενος τὰ ἱερὰ ἐπιδείκνυε τοῖς ἀμύητοις καὶ εἶπε τῇ φωνῇ τὰ ἀπόρητα". ⁴) Παρὰ Ψευδοπλουτάρχ. 835 b. Τὴν λειτουργίαν μαρτυρεῖ καὶ ἐπιγραφή CIA. II, 553. ⁵) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Ἀλκιβιάδ. X, 21.

πολλὰ ἀμφιβολία παρὰ τοῖς κριτικοῖς, ἐξ ὧν ὁ *Naber* καὶ τοὺς τέσσαρας ὡς ἔργα τῆς Ἰσοκράτειον σχολῆς ἐθεώρησε¹. Περὶ τῆς γνησιότητος τοῦ τρίτου λόγου εἶχον ἀμφιβολίαν καὶ οἱ ἀρχαῖοι². Τὴν δὲ νοθείαν τοῦ Κατ' Ἀλκιβιάδου ἐν τοῖς πρώτοις ἐπειράθη ὅπως δείξῃ ὁ *Taylor*³. Ὑπάρχουσιν ὅμως οἱ ὑποστηρίζοντες τὴν γνησιότητα τῶν λόγων, ὡς δύναται τις νὰ ἴδῃ παρὰ *Krüger*⁴. Ὑπὸ τοῦ Ψευδοπλουτάρχου ἀποδίδονται τούτῳ τῷ ῥήτορι τέσσαρα ἐπίθαιτα ἀπλοῦς, ἀκατάσκευος, ἀφελῆς καὶ ἀσχημάτιστος. Ὁ Ἀνδοκίδης κεῖται μεταξὺ Ἀντιφῶντος καὶ Ἀνσίον. Διότι ἡ γλῶσσα τοῦ μὲν Ἀντιφῶντος εἶναι μεγαλοπρεπής, τοῦ δὲ Ἀνσίον ἡ συνήθης καὶ ἡ τοῦ Ἀνδοκίδου μετέχει τῆς γλώσσης ἀμφοτέρων. Ὁ ἡμέτερος ῥήτωρ ἀποφεύγει τοὺς ἀρχαῖσμούς τοῦ Ἀντιφῶντος καὶ ἡ διάλεκτος αὐτοῦ δὲν εἶναι ἡ ἀρχαία ἀττική, ἀλλ' ἡ νέα. Ἐν μὲν τοῖς ἐπιχειρήμασιν εἶναι μέτριος, ἐν δὲ ταῖς διηγήσεσι δεικνύει δεινότητα. Συχνάκις εἰσάγει τὰ πρόσωπα διαλεγόμενα, ἵνα ἐπιχύσῃ εἰς τὸν λόγον ἐνάργειαν. Διαφέρουσι δ' αἱ διηγήσεις τοῦ Ἀνδοκίδου τῶν τοῦ Ἀνσίον διότι οὗτος μὲν γινώσκει ἀκριβῶς, ὅποσον πρέπει νὰ παρεκτείνῃ ταύτας, ὁ δ' Ἀνδοκίδης καταπονεῖ διὰ τοῦ ἀτελευτήτου μήκους αὐτῶν. Κατ' ἐξοχὴν ἡ διαφορὰ τοῦ Ἀνδοκίδου πρὸς τὸν Ἀνσίον καταφαίνεται ἐν τῇ συνθέσει τῶν προτάσεων. Παρὰ τούτῳ μὲν ὑπάρχει εὐγενὴς ἀφέλεια, παρὰ δὲ τῷ Ἀνδοκίδῃ ἀγροῖκος. Ὁ Ἀντιφῶν καὶ ὁ Ἀνσίας μεταχειρίζονται τὰς τεχνικὰς ἀντιθέσεις, τὰ πάρισα καὶ τὰ ὁμοιοτέλευτα, ὁ δ' Ἀνδοκίδης οὐδαμοῦ ἀναζητεῖ ταῦτα. Ὅπου δ' ἀντιθέσεις κεῖνται ἐν ταῖς ἰδέαις, δὲν ἐξαίρονται τεχνικῶς

¹) *Mnemosyn.* III, 66. ²) Ἐν τῇ Ὑποθέσει τοῦ λόγου. ³) *Lectiōnes Lysiacae* ἐν κεφ. 6. ⁴) *Historisch-philol. Studien* ἐν τῷ δευτέρῳ τόμῳ. *Kirchner*, *De Andocidea quae fertur tertia oratione*, Berlin 1861. *Bursians Jahresber.* 9, 256. *K. Fuhr*, *Aninadversiones in oratores Atticos*, Bonn. 1877. *Sittl* II, 84.

διὰ τῆς γλώσσης. Μεταχειρίζεται δ' ὁμῶς τὴν ὑποφορὰν καὶ ἀνθυποφορὰν¹ καὶ τὸ ἀσύνδετον, ὅπερ ἀρμόζει τῇ πρακτικῇ ῥητορικῇ. Ὁ τὸ σχῆμα τοῦτο τοῦ λόγου μεταχειριζόμενος φαίνεται, ὅτι ἐν ἴσῳ χρόνῳ λέγει πολλά². Καθ' ὅλου εἰπεῖν, ὁ Ἀνδοκίδης δὲν διαπρέπει ἐν τοῖς δέκα ῥήτοροι. Τὴν εὐφροσύνην ὁμῶς αὐτοῦ δὲν δύνανται νῦν εὐκόλως νὰ ἀμφισβητήσῃ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 5'.

ΠΕΡΙ ΛΥΣΙΟΥ

Πατὴρ τοῦ ῥήτορος Λυσίου ἦτο ὁ γνωστὸς ἐκ τῆς Πολιτείας τοῦ Πλάτωνος Συρακούσιος Κέφαλος. Οὗτος ἐκτήσατο τέσσαρα τέκνα, ἐξ ὧν πρεσβύτερος ἦτο ὁ Πολέμαρχος, δευτέρος ὁ Λυσίας, τρίτος ὁ Εὐθύδημος καὶ τελευταία ἡ θυγάτηρ, ἣτις ἔλαβεν ἄνδρα Βραχύλον τινά. Ὑπὸ τοῦ Περικλέους ἐπέισθη ὁ Κέφαλος, ἵνα ἔλθῃ εἰς Ἀθήνας³, ὅπου τὰ τέκνα αὐτοῦ ἐγεννήθησαν. Ἐνταῦθα ὁ πατὴρ τοῦ Λυσίου δὲν ἐκτήσατο τὸ

¹) Ἐν λόγ. Ι, 148 «Τίνα γὰρ καὶ ἀναβιβάσομαι δεησόμενον ὑπὲρ ἑμαντοῦ; τὸν πατέρα; ἀλλὰ τέθνηκεν. Ἀλλὰ τοὺς ἀδελφούς; ἀλλ' οὐκ εἰσὶν. Ἀλλὰ τοὺς παῖδας; ἀλλ' οὐπω γεγέννηται. Ὑμεῖς τοίνυν καὶ ἀντὶ πατρὸς ἔμοι καὶ ἀντ' ἀδελφῶν καὶ ἀντὶ παίδων γένεσθε· εἰς ἡμᾶς καταφεύγω καὶ ἀντιβόλῳ καὶ ἱκετεύω· ὑμεῖς μὲ παρ' ὑμῶν αὐτῶν αἰτησάμενοι σώσατε.»

²) Ἀριστοτέλ. ἐν Ῥητορ. ΙΙΙ. 12 «Ἐτι ἔχει ἴδιόν τι τὰ ἀσύνδετα· ἐν ἴσῳ γὰρ χρόνῳ πολλὰ δοκεῖ εἰρησθαι· ὁ γὰρ σύνδεσμος ἐν ποιεῖ τὰ πολλὰ, ὥστ' ἐὰν ἐξαιρεθῇ, δῆλον ὅτι τοὐναντίον ἔσται τὸ ἐν πολλὰ. Ἐχει οὖν αὐξήσιν.»

³) Λυσ. κατὰ Ἐρατοσθένη. 4 «Ὁδμὸς πατὴρ Κέφαλος ἐπέισθη μὲν ὑπὸ Περικλέους εἰς ταύτην τὴν γῆν ἀφικέσθαι, ἔτη δὲ τριάκοντα ὤκησε, καὶ οὐδενὶ πώποτε οὔτε ἡμεῖς οὔτε ἐκεῖνος δίκην οὔτε ἑδικασάμεθα οὔτε ἐφύγομεν, ἀλλ' οὕτως ὥκοῦμεν δημοκρατούμενοι, ὥστε μήτε εἰς τοὺς ἄλλους ἐξαμαρτάνειν μήτε ὑπὸ τῶν ἄλλων ἀδικεῖσθαι.»

πολιτικὸν δικαίωμα, ἀλλ' ἔθανεν ὥς μέτοικος. Περὶ τοῦ χρόνου τῆς γεννήσεως τοῦ ῥήτορος ὑπάρχει μεγάλη ἀμφισβήτησις. Κατὰ τοὺς ἀρχαίους ἐγεννήθη τῷ 459/8 π. Χ., οἱ νεώτεροι ὁμῶς ἀμφισβῶντες περὶ τῆς χρονολογίας ταύτης εἰκάζουσιν, ὅτι ἡ γέννησις τούτου συνέβη τῷ 450 καὶ ὅτι ἐν Συρακούσαις γεννηθεὶς ἦλθε μετὰ τοῦ πατρὸς εἰς Ἀθήνας περὶ τὸ 440¹. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς οἱ τρεῖς υἱοὶ μετέσχον τῆς ἀποικίας τῶν Θουρίων² καὶ ὁ Λυσίας ἐνταῦθα διέτριψε τὰ πρῶτα τῆς ἀνδρικῆς ἡλικίας ἔτη εἰς τὸ ἀττικίζον πολιτικὸν σύστημα ἀνήκων. Ἐπειδὴ δὲ μετὰ τὴν τραγικὴν ἔκθεσιν τῆς εἰς Σικελίαν στρατείας οἱ ἀττικίζοντες κατεπίσθησαν, ὁ Λυσίας μετὰ τῶν ἀδελφῶν καὶ τριακοσίων ὁπαδῶν ἦλθεν εἰς Ἀθήνας ἐπὶ ἄρχοντος Καλλίου τῷ 412.

Ἄλλ' οἱ τριάκοντα ἐκ πλεονεξίας ἀφείλοντο τὴν οὐσίαν τῶν υἱῶν τοῦ Κεφάλου, ἔκτειναν τὸν Πολέμαρχον καὶ ἔθηκαν ἐν μεγίστῳ κινδύνῳ αὐτὸν τὸν ῥήτορα, ὅστις ἤθελε φονευθῆ, εἰ μὴ κατέφευγεν εἰς Μέγαρα. Ἐπειδὴ δὲ τοῖς στασιώταις τῆς Φυλῆς ἐκ τῶν λειψάνων τῆς περιουσίας αὐτοῦ ἔδωκεν ἀργύριον καὶ ὄπλα, ὁ Θρασύβουλος εὐθὺς μετὰ τὴν κάθοδον διεπράξατο, ὅπως χορηγηθῇ τῷ ῥήτορι πολιτικὸν δικαίωμα³. Ἀλλὰ τοῦ ψηφίσματος ὄντος ἀπροξοδευμένου, ὁ Ἀρχὺνος ἡγειρεῖ γραφὴν παρανόμων, τὸ ψήφισμα τοῦ Θρασύβουλου κατέπεσε καὶ ὁ Λυσίας ἔμεινεν ἰσοτελής⁴. Ἐπειδὴ δ' ἐκ τῶν περιπετειῶν τούτων ἡ οὐσία τοῦ Λυσίου ἐφθάρη, ἠναγκάσθη, ὅπως

¹) Christ ἐν *σελίδ.* 320, *Παράβαλλ.* Pretsch, *De vitae Lysiae temporibus definiendis*, Halle Diss. 1881. ²) IV, 353. ³) *Πλούταρχ.* ἐν βίῳ Λυσ. - ⁴) *Αἰσχίν.* 3, 195 "Ἀρχῦνος γὰρ ὁ ἐκ Κοίλης ἐγράφατο παρανόμων Θρασύβουλον τὸν Στειρίκα γράφαντά τι παρὰ τοὺς νόμους, ἕνα τῶν συγκατελθόντων αὐτῷ ἀπὸ Φυλῆς καὶ εἰλε, ἰσοτελεῖς ἐκαλοῦντο ἐκεῖνοι οἱ μέτοικοι, οἵτινες δὲν ἐπλήρονον τὸ καλούμενον μετοίκιον καὶ δὲν εἶχον ἀνάγκην προστάτου. *Παράβαλλ.* Blass I, 350.

πορίζεται τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαῖα ἐκ τῆς ἑητορικῆς καὶ τὴν πρῶτην πρὸς τοῦτο ἀφορμὴν παρέσχεν ὁ φόνος τοῦ ἀδελφοῦ, ὅπερ οὐ ἀπήγγειλε τὸν κατὰ Ἑρατοσθένους λόγον.

Ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Ἀνσίου δὲν ὑπῆρχον πολλοὶ δικανικοὶ ῥήτορες καὶ διὰ τοῦτο πολλοὺς ὑπερασπίζων συνέταξεν οὐχὶ ὀλίγους ἑητορικοὺς λόγους. Πολλοὶ ἀπέδιδον τούτῳ 425¹, ἐξ ὧν Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεὺς καὶ ὁ Καικίλιος ἐθεώρουν ὡς γνησίους μόνον 233. Ὁ Φώτιος ψέγει Παῦλον τὸν ἐκ Μυσίας, ὅτι πολλοὺς καλοὺς λόγους τούτου τοῦ ῥήτορος ὡς νόθους διαβαλὼν ἐγένετο ἀφορμὴ, ἵνα ἀπολεσθῶσιν². Εἰς ἡμᾶς περιῆλθον τριάκοντα καὶ τέσσαρες λόγοι, ἀλλὰ καὶ οὗτοι δὲν εἶναι ἀκέραιοι καὶ τινων ἐκ τούτων ἡ γνησιότης ἀμφισβητεῖται³. Αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ ῥήτορος ἔχουσι μὲν πολλὴν χάριν, ἀλλ' ἡ ὑπόθεσις αὐτῶν δὲν εἶναι σπουδαία. Τὰ ἔργα τοῦ Ἀνσίου διαίρουσιν εἰς τὰ τρία εἶδη τοῦ ἑητορικοῦ λόγου, τοὺς δικανικοὺς, τοὺς συμβουλευτικοὺς καὶ τοὺς ἐπιδεικτικούς ἢ πανηγυρικούς. Ὁ Ἀνσίας κατ' ἐξοχὴν εἶναι δικανικὸς ῥήτωρ, ἀλλὰ συνέταξε καὶ συμβουλευτικούς, ὡς τὸν Περὶ τοῦ μὴ καταλῦσαι τὴν πάτριον πολιτείαν Ἀθήνησι. Ὁ λόγος οὗτος, οὗ μέγα ἀπόσπασμα διετήρησεν ἡμῖν ὁ Διονύσιος, συνετάχθη μὲν εὐθὺς μετὰ τὴν καθαίρεσιν τῶν τριάκοντα, ἥτοι τῷ 403, ἀλλὰ δὲν εἶναι βέβαιον, ἂν ἀπηγγέλθη. Ἐν τούτῳ ὁ ῥήτωρ ὑποστηρίζει τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἀπεριορίστου δημοκρατίας. Ὑπὸ τοῦ Διονυσίου μνημονεύεται καὶ ὁ Ὑπὲρ Νι-

¹) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Ἀνσ. ²) Ἐν Βιβλ. 262. Παῦλος δὲ γε ὁ ἐκ Μυσίας τὸν τε περὶ τοῦ σηκοῦ λόγον, οὐδὲν τῶν εἰρημένων συνείλες, τῆς [τε] γνησιότητος τῶν Ἀσιακῶν ἐκβάλλει λόγων, καὶ πολλοὺς καὶ καλοὺς ἄλλους εἰς νόθους ἀπορριψάμενος πολλῆς καὶ μεγάλης τοὺς ἀνθρώπους ὠφελείας ἀπεστέρησεν, οὐχ εὐρισκομένων ἐν τῶν ὑπὸ διαβολὴν πεισόντων ἀπαξ γὰρ ἀποκριθέντες παρεωράθησαν, επικρατεστέρας τῆς διαβολῆς, ὥσπερ καὶ ἐν ἄλλων πολλῶν, ἡ τῆς ἀληθείας γεγεννημένης. ³) "Ora Nowack, Leipz. Stud. 72, 1-106. Blass I, 658.

κίου. Τοῖς δὲ ἐπιδεικτικοῖς λόγοις ἀνήκει ὁ Ὀλυμπιακός, ὅστις ἀπηγγέλθη τῷ 388 καὶ οὗ σφίζεται μόνον ἀπόσπασμα. Ἐν τούτῳ ὁ Λυσίας δὲν παρώτρυνε τοὺς Πατέλληνας κατὰ τοῦ μεγάλου βασιλέως, ὡς ἄλλοτε ὁ Γοργίας, ἀλλὰ κατὰ Διονυσίου τοῦ τυράννου τῶν Συρακουσῶν. Ὑπὸ τοῦ λόγου τούτου προτραπέντες οἱ ἐν Ὀλυμπίᾳ διήρπασαν τὰς σκηνάς τοῦ τυράννου, ὅς εἶχε πέμψει διὰ τοῦ ἀδελφοῦ Θεαρίδου¹.

Τῷ αὐτῷ εἶδει τοῦ ζητορικοῦ λόγου ἀνήκει καὶ ὁ Ἐπιτάφιος, ὅστις συνετάχθη πρὸς τιμὴν τῶν πεσόντων κατὰ τὸν Κορινθιακὸν πόλεμον. Ἀλλ' οἱ πλεῖστοι τῶν νεωτέρων κριτικῶν ἀπὸ τοῦ Valckenaer καὶ Reiske ἀποφαίνονται κατὰ τῆς γνησιότητος τοῦ λόγου, ὃν θεωροῦσιν ὡς σοφιστικὸν γύμνασμα². Ἀλλὰ καὶ οἱ ὑπερασπισταὶ τῆς γνησιότητος δὲν στεροῦνται ἐπιχειρημάτων³. Ὁ Λυσίας ἔγραψε καὶ Ἀπολογία Σωκράτους, ἣν δὲν ἀπήγγειλεν ἐν τῷ δικαστηρίῳ, ἀλλὰ συνῆταξε μόνον, ὅπως ἀνασκευάσῃ τὴν κατηγορίαν τοῦ σοφιστοῦ Πολυκράτους. Διὰ τοῦτο ὁ λόγος οὗτος ἀνήκει τῇ σοφιστικῇ ζητορικῇ⁴. Οἱ ἀρχαῖοι τὸν παρὰ Φαίδρῳ τοῦ Πλάτωνος Ἑρωτικὸν (λόγον) ἐθεώρουν ὡς γνήσιον⁵, ὅπερ καὶ πλεῖστοι τῶν

¹) Διόδωρ. Σικελ. XIV, 109 "μετὰ δὲ ταῦτα ἀναθεωροῦντες τὴν κακίαν τῶν ποιημάτων, διεγέλων τὸν Διονύσιον καὶ κατεγίνωσκον ἐπὶ τοσούτον, ὥστε τινὰς τολμῆσαι διαρπάξαι τὰς σκηνάς. Καὶ γὰρ Λυσίας ὁ ὀρίτωρ τότε διατερίβων ἐν Ὀλυμπίᾳ προετρέπετο τὰ πλήθη μὴ προσδέχεσθαι τοῖς ἱεροῖς ἄγωνι τοὺς ἐξ ἀσεβειᾶς τὴν τυραννίδος ἀπειταλμένους θεορούς· οὗτε καὶ τὸν Ὀλυμπιακὸν λόγον ἐπιγραφόμενον ἀνέγνω". ²) Henr. Eckert, De epitaphio Lysiae falso tributo, Berl, 1868. Παράβαλλ. Blass I, 438. ³) G. Gevers, De Lysiae epitaphii auctore disputationis cap. alterum, Güt. 1839 καὶ Le Bau, Lysias Epitaphios als echt erwiesen, Stuttg. 1863. ⁴) Ghrist ἐν σελ. 323. ⁵) Διογένης. Λαέρτ. III, 25 "Καὶ πρῶτος τῶν φιλοσόφων ἀντίπε πρὸς τὸν λόγον τοῦ Λυσίου τοῦ Κεφάλου ἐκθέμενος αὐτὸν κατὰ λέξιν ἐν τῷ Φαίδρῳ". Ἑρμογένης. Περὶ ἰδεῶν παρὰ Walz ἐν σελ. 279 "Ἀλλὰ περὶ μὲν Λυσίου καὶ τοῦ Λυσίου λόγου τανῶν ἀναβεβλήσθω". Διονύσιος. Ἀλικαρνασσ. ἐν Ἐπιστ. πρὸς Γν. Πομπ. 755 καὶ Πλούταρχ. ἐν Ἠθικ. 40 E.

νεωτέρων κριτικῶν πιστεύουσιν ¹, εἰ καὶ ὁ C. Fr. Hermann ² καὶ ὁ Stallbaum ³ ὑποστηρίζουσι τὴν γνώμην, ὅτι οὗτος ὑπὸ τοῦ φιλοσόφου ἐπεβλήθη τῷ ῥήτορι. Κατ' ἐξοχὴν ὁ Ανυσίας διέπρεπεν ἐν τοῖς δικανικοῖς λόγοις, ἐν οἷς κατῆλθε διὰ τὸν φόνον τοῦ ἀδελφοῦ Πολεμάρχου. Ὁ τῶν τριάκοντα γερόμενος Ἐρατοσθένης καθ' ὁδὸν συλλαβὴν τὸν ἀδελφὸν τοῦ ῥήτορος ἠνάγκασε τοῦτον νὰ πῇ κῶνειον. Καὶ ὁμοῦς ἔλεγεν, ὅτι ἀνῆκε τῷ μετριοπαθεῖ τοῦ Θηραμένους συστήματι, ὅστις διὰ τὴν ἐπιείκειαν αὐτοῦ ἐφρονεύθη ὑπὸ τοῦ σκληροῦ Κριτίου. Ἀὰ τὴν ἀναισχυντίαν τοῦ Ἐρατοσθένους ἀπήγγειλε τὸν μέγχις ἡμῶν περιωσθέντα λόγον, ἐν ᾧ μετὰ μεγάλης διαλεκτικῆς δεινότητος κατηγορεῖ τοῦ φρονέως τοῦ ἀδελφοῦ ⁴.

Ἡ δίκη αὕτη σπουδαίως ἐπέδρασεν ἐπὶ τῆς ῥητορικῆς τοῦ Ανυσίου τέχνης. Πρὸ ταύτης ὁ ῥήτωρ εἶχε πολλὰ τὰ κοινὰ πρὸς τὸν Γοργίαν, διότι ἀμφοτέρω ἐκ τῆς αὐτῆς σχολῆς ἐξηλλθον. Ἡ τέχνη τοῦ Συρακουσίου ῥήτορος ἦτο σοφιστική, ὡς καταφαίνεται ἐν τῷ Ἐρωτικῷ, ὅστις εἶναι παιγνιώδες γύμνασμα σοφιστικῆς ῥητορικῆς. Ἐν τῷ δικαστηρίῳ ὁμοῦς ὁ Ανυσίας κατέμαθε, ποῖον ὕφος τοῦ λόγου ἀρμόζει τῇ δικανικῇ ῥητορικῇ. Οὗτος παρετήρησεν, ὅτι οἱ ἀγύμναστοι περὶ τὸ λέγειν ἰδιῶται αὐτοῦσι τὴν βοήθειαν τῶν ῥητορικῶν λόγων γραφόντων ⁵. Εἰς

¹) Ὡς ὁ φιλέλλην καὶ φίλος τοῦ μακαρίτου πενήτερός μου Ν. Σαριπόλου E. Egger ἐν τῷ Annuaire de l'association pour l'encouragement des études grecques, 1871 ἐν σελίδ. 17. A. Pretzsch, De vita Lys. Halle 1881 ἐν σελίδ. 18 καὶ Γ'. Κωνσταντινίδης ἐν τῷ Ἀθην. IV, 1875 ἐν σελίδ. 33. Blass I, 424. ²) Gasammt. Abhandl. ἐν σελίδ. 1. ³) Lysiacs ad illustrandas Phaedr. Pl. origines, Leipzig 1851. ⁴) Κατ' Ἐρατοσθένη. 25. Ἀπήγαγε Πολεμάρχον ἢ οὐ; Τὰ ὑπὸ τῶν ἀρχόντων προσαχθέντα δεδωὶς ἐποιοῦν. Ἦσθα δ' ἐν τῷ βουλευτηρίῳ, ὅτε οἱ λόγοι ἐγένοντο περὶ ἡμῶν; Ἦν. Πότιον συνηγόρευες τοῖς κελεύουσιν ἀποκτείναι ἢ ἀντέλεγες; Ἀντέλεγον. Ἦνα μὴ ἀποθάνωμεν; Ἦνα μὴ ἀποθάνῃτε. Ἦρούμενος ἡμᾶς ἄδικα πάσχειν ἢ δίκαια; Ἄδικα. Εἴτι, ὃ σχετικώτατε πάντων, ἀντέλεγες μὲν Ἦνα σώσεως, συνελάμβανες δέ, Ἦνα ἀποκτείναις; ⁵) Quintil. Inst. III, 8.

τὸ στόμα τοιούτων ἀνθρώπων ἀρμόζει ὁ ἀκατάσκευος καὶ ἀπλοῦς χαρακτήρ τοῦ λόγου. Τοῦτο κατανοήσας ὁ ῥήτωρ ἀνέδειξε τοὺς λόγους αὐτοῦ τελειότατον παράδειγμα ἰσχυροῦ καὶ ἀφελοῦς χαρακτῆρος¹. Οἱ πρὸ αὐτοῦ ῥήτορες ἀπὸ Γοργίου καὶ ἑφεξῆς ἐνόμιζον, ὅτι ὄφειλον νὰ περιβάλλωσι τὸν ῥητορικὸν λόγον ποιητικὸν κόσμον². Ὁ ἰσχυρὸς ὅμως χαρακτήρ δύναται νὰ διδάξῃ, οὐχὶ δὲ καὶ νὰ διεγείρῃ πάθος. Διὰ τοῦτο τὸ πρῶτον τῶν ἀττικῶν ῥητόρων δὲν εἶναι ὁ Λυσίας, ἀλλ' ὁ Δημοσθένης, ὅστις ὅτε μὲν τὸν ἰσχυρόν, ὅτε δὲ τὸν ὑψηλόν, καὶ ἄλλοτε τὸν μέσον μεταχειριζόμενος ἐπιτυχάνει τοῦ σκοποῦ. Τοῦ Λυσίου ἐπαινεῖται ἡ σαφήνεια ἐν τε τοῖς ὀνόμασι καὶ ἐν τοῖς πράγμασι. Διὰ ταύτην ὁ ῥήτωρ οὔτε δυσεύκαστος εἶναι, οὔτε ἐρμηνευτοῦ δεῖται, ὥς ὁ Θουκυδίδης καὶ ὁ Δημοσθένης³. Τὴν σαφήνειαν δὲ συνδέει μετὰ τῆς βραχυτήτος, ὅπερ εἶναι δυσχερέστατον. Ἡ δὲ βραχυλογία ἦτο πολύτιμος ἐν τοῖς ἀττικοῖς δικαστηρίοις, διότι ὁ χρόνος ἦτο μεμετρημένος διὰ τῆς κλεψύδρας. Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεὺς θεωρεῖ τὸν Λυσίαν ὡς εὐρετὴν τῶν ῥητορικῶν περιόδων, ὧν τὴν εὐρεσιν ὁ Θεόφραστος ἀπέδιδε τῷ Θρασυμάχῳ⁴. Ἡ γλῶσσα τοῦ ἡμετέρου ῥήτορος ἔχει τὸ πρέπον διότι οἱ λόγοι αὐτοῦ εἶναι συντεταγμένοι κατὰ τὸν λέγοντα, τοὺς ἀκούοντας καὶ τὴν ὑπόθεσιν. Ἐπειδὴ

¹) Ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ὀνομάζεται *tenue dicendi genus*. Παράβαλλ. K. Ot. Müller, Geschichte der griech. Literatur II 377. ²) Διονύσιος Ἀλικαρνασσὴς ἐν Λυσ. 3 "ἀλλ' οἱ βουλόμενοι κόσμον τινὰ προσεῖναι, τοῖς ὅλοις ἐξήλαττον ἰδιώτην, καὶ κατέφευγον εἰς τὴν ποιητικὴν φράσιν, μεταβολαῖς τε πολλαῖς χρῶμενοι, καὶ ὑπερβολαῖς, καὶ ταῖς ἄλλαις τροπικαῖς ἰδέαις, ὀνομάζων τε γλωττηματικῶν καὶ ξένων χρήσει, καὶ τῶν οὐκ εἰσθότων σχηματισμῶν τῇ διαλλογῇ, καὶ τῇ ἄλλῃ καινολογίᾳ καταπληττόμενοι τὸν ἰδιώτην. Ἀηλοὶ δὲ τοῦτο Γοργίας τε ὁ Λεοντίνος, ἐν πολλοῖς πάνυ φορτικὴν καὶ ὑπέρροχον ποιῶν τὴν κατασκευὴν, καὶ οὐ πόρρω διθυράμβων ἐνία φθιγγόμενος, καὶ τῶν ἐκείνου συνουσιαστῶν οἱ περὶ Δικύμνιον τε καὶ Πῶλον". ³) Αὐτόθι 4. ⁴) Αὐτόθι 6.

θηρεύει πανταχοῦ τὸ προσῆκον, ἀρχόμενος ἔχει γλῶσσαν ἡθικὴν, διηγούμενος πιθανὴν καὶ ἀπέριπτον, ἀποδεικνύων στρογγύλην καὶ πυκνὴν, προχωρῶν σεμνὴν καὶ ἀνακεφαλαίων διαλελυμένην καὶ σύντομον¹. Διὰ τῆς γλώσσης ὁ ῥήτωρ δὲν ἐξαγκαλίζει τὸν ἀκροατὴν, ἀλλ' ἐξαπατᾷ τοῦτον².

Ὁ Λυσίας διαπρέπει καὶ κατὰ τὴν ἠθοποιίαν τῶν προσώπων, διότι παρὰ τῷ ῥήτορι τούτῳ οὐδὲν εἶναι οὔτε ἀνηθοποίητον οὔτε ἀνυχνον. Ἡ ἠθοποιία ἐκδηλοῦται διὰ τριῶν, διὰ τῶν ἐννοιῶν, διὰ τῶν λέξεων καὶ διὰ τῆς συνθέσεως αὐτῶν. Καὶ κατὰ τὰ τρία ταῦτα εὐδοκίμει ὁ ῥήτωρ· διότι οὐ μόνον εἰσάγει τοὺς ἀνθρώπους χρηστὰ καὶ ἐπαικῆ καὶ μέτρια λέγοντας, ὅπως φαίνεται, ὅτι οἱ λόγοι εἶναι εἰκόνες τῶν ἡθῶν, ἀλλὰ καὶ ἀποδίδει τούτοις λέξεις ἁρμοζούσας εἰς τὰ ἦθη, σαφεῖς καὶ συνηθεστάτας πᾶσι τοῖς ἀνθρώποις. Ἐπειδὴ δ' ἐν ταῖς περιόδῳ καὶ τοῖς ῥυθμοῖς δὲν ὑπάρχει ἠθοποιία, ἀλλ' ἐν τῇ διαλελυμένῃ γλώσσῃ, συντίθῃσι τὰς λέξεις ἀφελῶς³. Ἄν τις λάβῃ ὑπ' ὄψει τὴν ἠθοποιίαν καὶ τὴν ἐνάργειαν τῆς διηγήσεως, εὐκόλως δύναται νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι λόγοι τινὲς τοῦ Λυσίου παρέχουσι φυσικὴν τῶν ἀνθρωπίνων περιστάσεων εἰκόνα. Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεὺς ἐπαινεῖ τὴν χάριν τῶν λόγων τοῦ Λυσίου, ἣν ὁμοῦς δὲν δύναται νὰ ὀρίσῃ, διότι εἶναι ἀόριστος, ὥς δὴ ἐπὶ κάλλους σώματος ἢ ὄρα, ἐπὶ μελισμοῦ τὸ εὐάρμοστον καὶ ἐπὶ συμμετρίας χρόνων τὸ εὐρυθμον⁴. Ἄλλ' αὐτὴ ἡ φυσικὴ χάρις ἀποκλείει ἄλλας ἀρετὰς παρ' ἄλλοις ῥήτορσιν εὐρισκομένας. Ἡ γλῶσσα τοῦ Λυσίου οὔτε ὑψηλὴ, οὔτε μεγαλοπρεπὴς εἶναι, ἀλλ' οὔτε ἡδύνατο νὰ ᾔῃναι. Διότι ἡ φυσικὴ ἀπεικόνισις τῶν πραγμάτων δὲν ἐπιτρέπει ὑψηλὴν πιῆσιν καὶ ἐκεῖ, ἐνθα ἡδύνατο τοιαύτη νὰ ὑπάρξῃ, ὥς ἐν τοῖς Παναθηναϊκοῖς καὶ ἐν τῷ Κατὰ Ἐρατοσθένους, ἡ φύσις τοῦ ῥήτορος ἡ δοῦσα τὰς εἰρη-

¹) Αὐτόθι 9. ²) Αὐτόθι 10 καὶ Διονύς. Ἀλικαρνασσ. Περὶ Δημοσθέν. 2. ³) Ὁ αὐτὸς ἐν Λυσ. 8. ⁴) Αὐτόθι 11.

μένας ἀρετὰς ἐκώλυε τοῦτο¹. Πρὸς δὲ ἡ ῥητορικὴ τοῦ Λυσίου στερεῖται τοῦ πυρός, ὅπερ χαρακτηρίζει τοὺς λόγους τοῦ Δημοσθένους². Ἡ τέχνη τοῦ ῥήτορος εἶναι μᾶλλον ἀσφαλὴς ἢ παρακεκινδυνευμένη καὶ ἐπιτηδεῖα, ὅπως δείξῃ οὐχὶ τὴν ἰσχὺν τῆς τέχνης, ἀλλὰ τὴν ἀλήθειαν τῆς φύσεως³.

Ὡσαύτως τὸ πραγματικὸν μέρος τῶν λόγων τοῦ Λυσίου ἔχει πολλὰς ἀρετὰς, διότι ὁ ῥήτωρ οὐδὲν τῶν στοιχείων τῆς ἀποδείξεως παραλείπει, οὔτε τὰ πρόσωπα, οὔτε τὰ πράγματα, οὔτε τὰς πράξεις, οὔτε τοὺς τρόπους καὶ τὰς αἰτίας αὐτῶν, οὔτε τοὺς καιροὺς, τοὺς χρόνους καὶ τοὺς τόπους, οὔτε τὰς διαφορὰς ἐκάστου τούτων. Ἡ δεινότης αὕτη τοῦ ῥήτορος κατὰφαίνεται μάλιστα ἐκεῖ, ἐνθα ἐλλείπουσι μάρτυρες ἢ κατὰ τοῦ πιθανοῦ, λέγει⁴. Ὁ Λυσίας ἐπιδορᾷ μόνον διὰ τῆς εὐρέσεως καὶ οὐχὶ διὰ τῆς διακοσμήσεως τῆς ὕλης καὶ τῆς ἐπεξεργασίας τοῦ εὐρημένου⁵, εἰ καὶ ὁ Φώτιος κατὰ τοῦτο διαφωνεῖ⁶. Συνήθως ὁ ῥήτωρ οὗτος ἀποδεικνύει διὰ τῶν ἐνθυμημάτων, δηλ. διὰ τῶν ἀτελῶν συλλογισμῶν, ἐνῶ δ' Ἰσαῖος καὶ ὁ Ὑπερείδης διὰ τῶν ἐπιχειρημάτων⁷.

Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεὺς εἶναι θαυμαστής τῶν εἰσολῶν, ἥτοι τῶν προσιμῶν τῶν λόγων τοῦ Λυσίου, διὰ τὴν ποικίαν αὐτῶν· διότι ἐνῶ ἔγραψε πλείστους δικανικοὺς λόγους, ἐν οὐδενὶ μετεχειρίσθη τὰς αὐτὰς ἰδέας καὶ οὐδὲν προοίμιον πρὸς τὸ ἕτερον ὁμοιάζει. Μετὰ τὸ προοίμιον ἄρχεται ἡ π ρ ό θ ε σ ι ς,

¹) Παράβαλλ. Blass I, 390. ²) Διονύς. Ἀλικαρνασσ. Περὶ Δημοσθέν, 13. ³) Ὁ αὐτὸς ἐν Λυσ. 13. ⁴) Αὐτόθι 15. ⁵) Αὐτόθι 15 «Τὴν δὲ τάξιν καὶ τὴν ἐξεργασίαν (τῶν ἐνθυμημάτων), ἐνδεσιτέραν οὖσαν τοῦ προσήκοντος, (παρακελεύομαι) μὴ ἀπὸ τοῦδε τοῦ ἀνδρός, ἀλλὰ παρ' ἐτέρων, οἳ κρείττους οἰκονομῆσαι τὰ εὐρεθέντα ἐγένοντο ... λαμβάνειν». ⁶) Ἐν σελ. 489 b, 13 «Καικίλιος δὲ ἁμαρτάνει εὐρετικὸν μὲν τὸν ἄνδρα, εἰπερ ἄλλον τινά, συναμολογῶν, οἰκονομῆσαι δὲ τὰ εὐρεθέντα οὐχ οὕτως ἱκανόν· καὶ γὰρ καὶ τούτῳ τῷ μέρει τῆς ἀρετῆς τοῦ λόγου οὐδενὸς ὁράται καταδεέστερος». ⁷) Διονύς. ἐν Ἰσαίῳ 16.

ἐν ᾗ ὁ ῥήτωρ προλέγει τὰ μέλλοντα νὰ ἀποδείξῃ, καὶ οὕτω προπαρασκευάζει τὸν ἀκροατὴν εἰς τὸν μέλλοντα λόγον. Ἡ πρόθεσις λοιπὸν εἶναι τὸ μεθόριον μεταξὺ τοῦ προοίμιου καὶ τῆς διηγήσεως¹. Ἐνίστε ὁμῶς λείπει τὸ προοίμιον καὶ ὁ ῥήτωρ ἄρχεται εὐθὺς ἐκ τῆς προθέσεως². Κατὰ μὲν τὸ προοίμιον ὁ Λυσίας εἶναι πρῶτος ἢ τοῦλάχιστον οὐδενὸς δεύτερος, κατὰ δὲ τὴν διήγησιν ὑπερέχει πάντων. Αὕτη εἶναι βραχεῖα, σαφὴς καὶ ἡδέια καὶ πιθανή, εἴτε ἀληθὴ εἴτε πεπλασμένα εἶναι τὰ λεγόμενα ὑπ' αὐτοῦ³. Αἱ δὲ πίστεις διαιροῦνται εἰς τρεῖς, εἰς τὰς ἀποδείξεις διὰ τοῦ πράγματος, διὰ τοῦ πάθους καὶ διὰ τοῦ ἥθους. Τοῦ δὲ ἐπιλόγου τὸ μὲν ἀνακεφαλαιωτικὸν μέρος εἶναι βραχὺ⁴ καὶ χάριεν, τὸ δὲ παθητικὸν, ἐν ᾧ ἀπαιτεῖται παράκλησις καὶ ἔλεος, εἶναι ὑποδεέστερον τοῦ προσήκοντος⁵.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

ΠΕΡΙ ΙΣΟΚΡΑΤΟΥΣ

Τοῦ Λυσίου εἴκοσι καὶ δύο ἔτη νεώτερος ἦτο ὁ Ἀθηναῖος Ἰσοκράτης, ὁ υἱὸς τῆς Ἡδυτοῦς καὶ τοῦ Θεοδώρου, ὅστις ἐργαστάσιον αὐλοποιῶν ἔχων ἐγένετο εὐπορος⁶. Ὁ δὲ ῥήτωρ

¹) Διονύς. ἐν Λυσ. 17 «... ἐπὶ τὴν πρόθεσιν ἐπιέγεται, δι' ἧς τὰ μέλλοντα ἐν ταῖς ἀποδείξεσι λέγεσθαι προσιπὼν, καὶ τὸν ἀκροατὴν παρασκευάσας εὐμαθῇ πρὸς τὸν μέλλοντα λόγον, ἐπὶ τὴν διήγησιν καθίσταται» καὶ ἔστι μεθόριον αὐτῷ ἐκατέρωθεν τῶν ἰδεῶν ὡς τὰ πολλὰ ἢ πρόθεσις. Ἡδὴ δὲ ποτε καὶ ἀπὸ μόνης ταύτης ἤρξατο, καὶ ἀπροοιμιαστὸς ποτε εἰσέβαλε, τὴν διήγησιν ἀρχὴν λαβὼν». ²) Ἐν ταῖς δευτερολογίαις οὐ μόνον τὸ προοίμιον ἔλειπεν, ἀλλὰ καὶ ἡ διήγησις δὲν ἦτο ἀναγκαία. ³) Διονύς. αὐτόθι 19. ⁴) Ὡς ἐν τῷ Κατὰ Ἐρατοσθένους. «Πάυσομαι κατηγορῶν. Ἀκηκόατε, ἐωράκατε, πεπόνθατε, ἔχετε, δικάζετε. ⁵) Διονύς. Λυσ. 19. ⁶) Παρὰ Westermann ἐν σελίδ. 253 «Ἰσοκράτης Θεοδώρου μὲν τοῦ αὐλοποιοῦ ἐγένετο παῖς, Ἡδυτοῦς μητρὸς, οὗχ ὅτι δ' ἰδίαις χερσὶν ἐργά-

ἐγεννήθη τῷ 436 π. Χ., ἦτοι πέντε ἔτη πρὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου¹. Νέος ὢν ἠκροάσατο τῶν ἐπιφανεστέρων σοφιστῶν καὶ ρητόρων τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ, ὡς Προδίκου τοῦ Κεῖου, τοῦ Γοργίου, τοῦ Πρωταγόρου, τοῦ Τισίου καὶ ἄλλων. Κατ' ἐξοχὴν ἐπὶ τῆς διανοίας τοῦ Ἰσοκράτους ἐπέδρασαν ὁ Σωκράτης καὶ ὁ Πρόδικος. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Πλάτων τὸ κατ' ἀρχὰς ἠλπιζε πολλὰ παρὰ τοῦ νέου Ἰσοκράτους, ὡς γίνεται ὀφλόν ἐν τῷ Φαίδρῳ², ἀλλὰ φαίνεται, ὅτι αἱ ἐλπίδες ἐκείναι διεψεύσθησαν, ὡς πολλοὶ τῶν φιλολόγων εἰκάζουσιν³. Ὁ ῥήτωρ δὲν ἦτο παρεσκευασμένος πρὸς ἐξέτασιν μεταφυσικῶν ζητημάτων⁴, οὐδ' εἶχε κλίσιν πρὸς τὴν διαλεκτικὴν, ἥς καταφρονεῖ⁵. Διὰ τοῦτο δὲν ὁμοιάζει πρὸς τὸν Πλάτωνα, ἀλλὰ πρὸς τὸν Ξενοφῶντα⁶. Ὁ ἱστορικὸς οὗτος καὶ ὁ Ἰσοκράτης ἔχουσι

ζετο, διὰ τοῦτο αὐλοποῖς ἐκλήθη, ἀλλ' ὅτι παῖδας εἶχε τοὺς ἐργαζομένους καὶ ἐκ τούτου προσεπορίζετο τὸν βίον». ¹) Oga Bruno Keil, *Analecta Isocratea*, Prag. Leipzig 1885 καὶ W. Oncken, *Isokrates und Athen*, Beitrag zur Geschichte der Einheits- und Freiheitsbewegung in Hellas, Heidelberg 1862. Παράβαλλ. Sittl. II, 97. ²) Ἐν 279 «Δοκεῖ μοι ἀμείνων ἢ κατὰ τοὺς περὶ Ἀνοίαν εἶναι λόγους τὰ τῆς φύσεως (Ἰσοκράτης), εἴτι δὲ ἦθι γενικωτέρῳ κεκρᾶσθαι ὥστε οὐδὲν ἂν γένοιτο θαυμασιὸν προΐουσης τῆς ἡλικίας εἰ περὶ αὐτοῦς τις λόγους, οἷς νῦν ἐπιχειρεῖ, πλέον ἢ παίδων διενέγκοι τῶν πρότερον ἀφαιμένων λόγων, εἴτι τις εἰ αὐτῷ μὴ ἀποχρησάι ταῦτα, ἐπὶ μείζω δὲ τις αὐτὸν ἄγοι ὁρμὴ θειοτέρα» φύσει γάρ, ὃ φίλε, ἐνεστί τις φιλοσοφία τῇ τοῦ ἀνδρὸς διανοίᾳ. Ταῦτα δὲ οὖν ἐγὼ μὲν παρὰ τῶνδε τῶν θεῶν ὡς ἑμοῖς παιδικοῖς Ἰσοκράτει ἐξαγγελῶ, σὺ δ' ἐκείνα ὡς σοῖς Ἀνοίᾳ». Παράβαλλ. Schröder, *Quaest. Isocrateae duae*, Trajecti ad Rh. 1859 ἐν σελίδ. 1-41. ³) Christ ἐν σελίδ. 325 ⁴) Ἰσοκράτ. Περὶ ἀντιδόσ. 268. ⁵) Αὐτόθι 258. ⁶) Ἀμφότεροι εἶναι πρακτικοί, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀκριβὲς τὸ ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου Κυπριανοῦ εἰρημῶνον (Τὰ ἀπόρητα τοῦ Ἰσοκράτ. ἢ Περὶ λόγων ἐσχηματισμένων ἐν σελίδ. 14) «τόσον ὁμοειδίας εἶναι πρὸς τὸν Ξενοφῶντα, παρ' ὃ κατὰ τὴν ὁμολογίαν πάντων δεικνύται γνησιωτάτη ἢ Σωκρατικὴ διδασκαλία». Λοίπιν οὐκ ὁ Ξενοφῶν, ἀλλ' ὁ Πλάτων ἀπεικονίζει τὴν γνησίαν τοῦ Σωκράτους φιλοσοφίαν, ὡς ἐδείξαμεν ἐν τῇ σελίδ. 15' τῆς ἡμετέρας εἰσαγωγῆς εἰς τὴν Ἀπολογία. Παράβαλλ. Spengel, *Isokrates und Platon*, Abhandl. des b. Akad. VII

πολλὰς κοινὰς ἠθικὰς ἰδέας¹. Παρὰ τοῦ Σωκράτους ὁ ῥήτωρ ἐκτίσαστο οὐχὶ ὀλίγας ἀρετάς, ὥς τὴν σωφροσύνην, τὴν μετριοπάθειαν, τὸ ἡρέμον τῆς ψυχῆς καὶ τὴν χρησιμότητα τοῦ ἥθους.

Τὸ καὶ ἀρχὰς ὁ Ἰσοκράτης ἐγένετο λογογράφος κατὰ τὸν τρόπον τοῦ Λυσίου καὶ ὡς τοιοῦτος συνέγραψε λόγους, ἐξ ὧν μέχρις ἡμῶν διειρηθήσαν ἐξ γραφέντες κατὰ τὰ ἔτη 402 - 393². Διὰ τὸ ἄστονον ὅμως τῆς φωνῆς καὶ τὸ ἀπαρορησίαστον δὲν ἀπηγγέλλεν, ἀλλὰ μόνον συνέγραψε λόγους. Ἐπειδὴ δ' ἀπεῖχε τῶν πολιτικῶν, ἠδύνατο νὰ κρίνῃ ταῦτα ἀπαθῶς. Οὕτως ἔλεγεν, ὅτι οὐχὶ τὸ εἶδος τῆς πολιτείας, ἀλλὰ τὰ χρηστά ἤθη συμβάλλονται πρὸς εὐδαιμονίαν τῆς πόλεως³. Ὡσαύτως ἐν τῇ ἐξωτερικῇ πολιτικῇ ἔκρινε τὰ μεγάλα τοῦ Ἑλληνικοῦ γένους ζητήματα ἄνευ πάθους μήτε τὰς Θήβας, τὴν Σπάρτην καὶ τὸ Ἄργος ὑερίζων, ὥς ἄλλοι ῥήτορες, μήτε τοῖς φιλιππίζουσιν ἢ τοῖς ἐναντίοις τούτων ἀνήκων, ἀλλὰ τὰ δίκαια τῶν ἄλλων πόλεων εὐλασεύμενος συνεβούλευε τοῖς Ἕλλησιν, ἵνα τὰς πρὸς ἀλλήλους ἐριδας ἀφέντες στρέψωσι τὰ ὅπλα αὐτῶν κατὰ τῶν βαρβάρων. Ἐπειδὴ δὲ παρετήρει, ὅτι οὗτοι διὰ τὴν διαφθορὰν καὶ τοὺς πολέμους ἐγίνοντο ἀσθενεῖς, ἐπίστευσεν, ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ τῆς Μακεδονίας δυναστεία ἠδύνατο νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν μεγάλην ἰδέαν τῶν προγόνων ἡμῶν. Ὅτι δὲ τὸ ἰδεῶδες τοῦτο ἦτο εὐκόλον νὰ ἐκτελεσθῇ, κατέδειξεν ὁ μέγας Ἀλέξανδρος.

Κατὰ τὸν Ψευδοπλούταρχον ὁ Ἰσοκράτης τὸ πρῶτον ἵδρυσεν ῥητορικὴν σχολὴν ἐν Χίῳ, ἐν ᾗ εἶχε μόνον ἐννέα μαθητάς⁴. Ἀλλ' ἐπειδὴ φαίνεται παράδοξον, ὅτι Ἀθηναῖος ἵδρυσεν

(1855) καὶ Reinhardt, De Isocratis aemulis, Bonn 1873. ¹) Ταύτας δύναται τις νὰ ἴδῃ ἐν σελίδ. 15 τοῦ ἄρτι μνημονευθέντος συγγράμματος τοῦ Κυπριανοῦ. ²) Christ ἐν σελίδ. 325. ³) Παναθην. 132. Παράβαλλ. Κυπριαν. ἐν σελίδ. 36. ⁴) Πλούταρχ. ἐν σελίδ. 837 b "σχολῆς δὲ ἡγήτο, ὡς τινὲς φασί, πρῶτον ἐπὶ Χίῳ, μαθητὰς ἔχων ἐννέα".

δητορικὴν σχολὴν οὐχὶ ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ, ἀλλ' ἐν τῇ Χίῳ, τινὲς εἰκάζουσιν, ὅτι τὸ χωρίον πρέπει νὰ διορθωθῇ¹. Ἀλλὰ καὶ ἀκριβὲς ἂν ὑποτεθῇ τοῦτο, ὃ ῥήτωρ δὲν διέμεινεν ἐν τῇ εἰρημένῃ νήσῳ μακρὸν χρόνον, ἀλλ' ἐπανελθὼν εἰς Ἀθήνας ἱδρυσεν ἐνταῦθα τὴν φερώνυμον σχολήν, εἰς ἣν πολυάριθμοι νέοι συνέρρεον, ὅπως ἀκροάσωνται τοῦ μεγάλου τούτου διδασκάλου. Τοῖς ἀκροαταῖς τούτου ἀνήκε Τιμόθεος ὁ Κόνωνος, Θεόπομπος ὁ Χίος, Θεοδέκτης ὁ Φασηλίτης, Λεωδάμας ὁ Ἀθηναῖος καὶ ἄλλοι². Οἱ μαθηταὶ δὲ τούτου ἐγένοντο διδάσκαλοι τῶν ἀπανταχοῦ Ἑλλήνων, δι' ὃ ὁ ῥήτωρ ἐσεμνύετο³. Πρὸς δὲ οἱ ῥήτορες οἱ μετὰ τὸν Ἰσοκράτη ἀκμάσαντες, ὡς ὁ Ἰσαῖος, ὁ Λυκοῦργος, ὁ Αἰσχίνης καὶ ὁ Ὑπερείδης πολλὰ παρὰ τοῦ ῥήτορος τούτου ἔμαθον. Οὐ μόνον δ' οἱ ῥήτορες καὶ οἱ περὶ τὰ γράμματα ἀσχολούμενοι, ἀλλὰ καὶ βασιλεῖς συνήψαν σχέσεις πρὸς τὸν ἄνδρα, ὡς ὁ Κῦδαγόρας ὁ βασιλεὺς τῆς Κύπρου, Ἀρχίδαμος ὁ τῆς Σπάρτης καὶ Φίλιππος ὁ τῶν Μακεδόνων. Ὁ Κικέρων⁴ παραξάλλει τὸν οἶκον τούτου πρὸς τὸν Δούρειον ἵππον, διότι ἐκ τούτου ἐξώρμησαν πολλοὶ ἥρωες τῆς δητορικῆς, ὡς ἄλλοτε ἐξ ἐκείνου οἱ ἀριστεῖς τῶν Ἀχαιῶν. Τῶν μαθητῶν ἄλλοι μὲν ἠκροῶντο ἐπὶ τρία καὶ ἄλλοι ἐπὶ τέσσαρα ἔτη⁵ ἀποτίνοντες χιλίας δραχμάς. Κατὰ μῆνα ἐτελεῖτο ἀγών, ὃ δὲ νικητὴς ἐλάμβανε στέφανον⁶. Ἐκ τῆς διδασκαλίας ὁ Ἰσο-

¹) 'Ora Blass II, 17. Παράβαλλ. Usener, Rhein. Mus. 1880, 145.

²) Παρὰ Westermann, Βιογράφοι ἐν σελίδ. 248. ³) Ἐν Πανηγυρ. 13 «Τοσοῦτον δ' ἀπολέλοιπεν ἡ πόλις ἡμῶν περὶ τὸ φρονεῖν καὶ λέγειν τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, ὥσθ' οἱ ταύτης μαθηταὶ τῶν ἄλλων διδάσκαλοι γεγῆνασι».

⁴) De orat. II, 22. ⁵) Ἰσοκράτ. Περὶ Ἀντιδόσ. 87 «νῦν δὲ τοσοῦτων γεγενημένων, καὶ τῶν μὲν ἔτη τρία, τῶν δὲ τέσσαρα συνδιατηθέντων, οὐδεὶς οὐδὲν φανήσεται τῶν παρ' ἐμοὶ μεμψάμενος, ἀλλ' ἐπὶ τελευτῆς, ὅτ' ἤδη μέλλουσιν ἀποπλεῖν ὡς τοὺς γονέας καὶ τοὺς φίλους τοὺς αὐτῶν, οὕτως ἡγάπων τὴν διατριβήν, ὥστε μετὰ πόθου καὶ δακρύων ποιεῖσθαι τὴν ἀπαλλαγὴν».

⁶) Rhetor. graec. III, 398.

κράτης ἐκτίσαστο τοσοῦτον πλοῦτον, ὅσον οὐδεὶς τῶν σοφιστῶν. Παρὰ τῶν πολιτῶν ὁμῶς αὐτοῦ οὐδὲν ἐλάμβανε θεωρῶν τὴν χάριν ταύτην ὡς τροφεῖα καταβαλλόμενα τῇ πατρίδι¹.

Ἀλλὰ τί ἄρᾳ γε ἐδίδασκεν ὁ Ἰσοκράτης ἐν τῇ σχολῇ αὐτοῦ; Ἄρᾳ γε μόνον ῥητορικὴν καὶ τὴν περιοδολογικὴν σύνθεσιν τοῦ λόγου; Ὁ παρὰ τῇ ἡμετέρᾳ πόλει τεθαμμένος Κ. Od. Müller νομίζει, ὅτι οὗτος ἐκ τοῦ διδασκάλου αὐτοῦ Σωκράτους ἐκέκτητο μόνον ἐπιπόλαιόν τινα γνῶσιν τῶν ἠθικῶν ἐννοιῶν, ὅτι ἡ οὐσιώδης αὐτοῦ ἐνασχόλησις ἦτο ἡ ῥητορικὴ καὶ ὅτι ἀνήκει τῇ τάξει τῶν σοφιστῶν². Νομίζομεν, ὅτι ἡ κρίσις τοῦ μεγάλου ἀνδρὸς εἶναι ἄγαν αὐστηρά. Κατὰ δὲ τὸν Berghe³ ὁ Ἰσοκράτης συνέδεσε τὴν ῥητορικὴν μετὰ τῆς πολιτικῆς. Πρὸ πάντων δ' ὁ ἡμέτερος Κυπριανὸς ἐπειράθη, ὅπως διὰ μακρῶν δείξῃ, ὅτι ὁ ῥήτωρ δὲν ἦτο ἀπλοῦς Stylist, ὡς λέγουσιν οἱ νεώτεροι, ἀλλ' ἡ διδασκαλία αὐτοῦ ἦτο πρακτικωτέρα⁴. Ὁμολογοῦμεν, ὅτι αἱ ἀποδείξεις αὐτοῦ πολλαχοῦ εἶναι εὐστοχοί. Λέγει μὲν ὁ Ἰσοκράτης ἐν τῷ κατὰ σοφιστῶν λόγῳ⁵, ὅτι ἀσχολεῖται περὶ τὴν εὐθυμίαν τοῦ λόγου, ἀλλ' οἱ λόγοι αὐταῦ περιφανῶς μαρτυροῦσι τὴν περὶ τὰ πολιτικὰ ἐνασχόλησιν, ὅπερ καὶ αὐτὸς ὁ ῥήτωρ ἐν τῷ Παναθηναϊκῷ διαρρήδην ὁμολογεῖ⁶. Τῇ ἀληθείᾳ δὲν εἶναι πιστευτὸν, ὅτι ὁ ἀνὴρ οὗτος ἐκτίσαστο τηλικούτον κλέος μόνον διὰ τῶν κομψῶν αὐτοῦ λόγων οὐδ' ἦτο δυνατόν μόνον ἢ περιοδολογικὴ σύνθεσις νὰ ἐπισπάσῃ τὴν προσοχὴν πρακτικῶν ἀνδρῶν, οἷος ὁ Τιμόθεος, ὁ Ἀρχίδαμος καὶ ὁ

¹) Πλούταρχ. 838 E. Ζώσιμ. ἐν σελίδ. 254, 36. ²) Ἐλάμβανε δὲ χρήματα πάμπολλα ὑπὲρ τῆς διδασκαλίας, παρὰ μὲν τῶν πολιτῶν οὐδέν, ὥσπερ γέρας τοῦτο κατατιθέμενος καὶ τροφεῖα καταβάλλων τῇ πατρίδι, παρὰ δὲ τῶν ξένων χιλίας δραχμάς. Παράβαλλ. Blass II, 22. ³) Ἐν Γραμματ. II, σελ. 334 Παράβαλλ. Th. Klett, Das Verhältniss des Isokrates zur So phistik, Program. V. Ulm 1880. ⁴) Ἐν τόμ. IV, 362. ⁵) Ἐν σελ. 49 καὶ ἐξῆς τῆς μνημονευθείσης διατριβῆς. ⁶) Ἐν § 16.

Φίλιππος. Ἄλλως καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν λόγων τοῦ Ἰσοκράτους γίνεται δῆλον, ὅτι οὗτος ἐτίμα τὴν πρᾶξιν¹ καὶ κατ' ἐξοχὴν τὴν πολιτικὴν ἐνέργειαν². Δὲν πρέπει ὁμως νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι πρῶτος, ὡς νομίζει Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεὺς³, κατήρξατο τῆς διδασκαλίας τῶν πολιτικῶν. Διότι καὶ ὁ Πλάτων μνημονεύει τοιαύτης διδασκαλίας⁴ καὶ ὁ Πρωταγόρας⁵ περὶ πολιτείας ἐδίδασκεν.

Καὶ οἱ εἰς ἡμᾶς περισωθέντες λόγοι μαρτυροῦσιν, ὅτι ὁ ῥήτωρ ἡσχολεῖτο περὶ τὰ πολιτικά. Αἱ ὑποθέσεις αὐτοῦ εἶναι ὑψηλαὶ καὶ μεγαλοπρεπεῖς καὶ σκοποῦσιν, ὅπως διδάξωσι τοὺς Ἕλληνας. Καὶ ὁ Λυσίας ἐνίοτε πραγματεύεται περὶ πολιτικῶν, ἀλλὰ λέγει περὶ δημοκρατίας καὶ τυραννίας, ἐνῶ ὁ Ἰσοκράτης λαμβάνει ὑπ' ὄφει δλόκληρον τὸ Ἑλληνικὸν γένος. Ἐν τῷ Πανηγυρικῷ ὁ ῥήτωρ πειρᾶται, ὅπως καταστήσῃ τὸν ἀναγνώστην αὐτοῦ φιλόδημον καὶ ταῖς ἀρεταῖς τῶν πατέρων ἐραστήν. Διότι διὰ πολλῶν δεικνύει, ὅτι οἱ τὴν Ἑλλάδα ἐλευθερώσαντες ἀπὸ τῶν βαρβάρων δὲν ἦσαν μόνον δεινοὶ περὶ τὰ πολεμικά, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰ ἥθη γενναῖοι καὶ φιλότιμοι καὶ σώφρονες. Ἐνόμιζον, ὅτι ἔνδοξος θάνατος εἶναι κρεῖττων τοῦ

¹) Ἐν Παναθην. 87 "Ἐπεὶ καὶ τῶν πεπλησιακότων μοι φανεῖν ἂν μάλλον χαίρων τοῖς ἐπὶ τῷ βίῳ καὶ ταῖς πράξεσιν εὐδοκимоῦσιν ἢ τοῖς περὶ τοὺς λόγους δεινοῖς εἶναι δοκοῦσιν," καὶ αὐτόθι 30 "Τίνας οὖν καλῶ πεπαιδευμένους, ἐπειδὴ τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας καὶ τὰς δυνάμεις ἀποδοκιμάζω; πρῶτον μὲν τοὺς καλῶς χρωμένους τοῖς πράγμασι τοῖς κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκάστην προσπίπτουσιν," καὶ ἐν Ἑλέν. 5. ²) Νικοκλῆς ἢ Κύπριοι 10 "Ἐγὼ δ' ἀποδέχομαι μὲν ἅπαντας τοὺς λόγους τοὺς καὶ κατὰ μικρὸν ἡμᾶς ὠφελεῖν δυναμένους, οὐ μὴν ἀλλὰ καλλίστους ἡγοῦμαι καὶ βασιλικωτάτους καὶ μάλιστα πρέποντας ἐμοὶ τοὺς περὶ τῶν ἐπιτηδευμάτων καὶ τῶν πολιτειῶν παραινούντας, καὶ τούτων αὐτῶν ὅσοι διδάσκουσι τοὺς τε δυναστεύοντας, ὡς δεῖ τῷ πλήθει χρῆσθαι, καὶ τοὺς ἰδιώτας, ὡς χρὴ πρὸς τοὺς ἄρχοντας διακρίσθαι." ³) Περὶ τὴν ἀρχ. ῥητόρ. ἐν σελίδ. 355. ⁴) Ἐν τέλει τοῦ Εὐθυδήμου. ⁵) Ἐν σελίδ. 318 E.

ἀκλεοῦς βίου καὶ ἐπειρῶντο, ὅπως διὰ τῶν εὐεργεσιῶν πείσωσι τὰς πόλεις ἢ διὰ τῶν ὅπλων βιάσωνται αὐτάς. Ἐν δὲ τῷ λόγῳ πρὸς Φίλιππον τὸν βασιλέα τῶν Μακεδόνων συμβουλεύει αὐτῷ¹, ἵνα διαλλάτῃ τὰς διαφορομένας τῶν Ἑλληνίδων πόλεων καὶ μὴ συγκρούῃ αὐτάς καὶ ἵνα τὴν Ἑλλάδα ἐκ μικρᾶς μεγάλῃν ποιῇ. Παρακελεύεται δ' αὐτόν, ἵνα μιμούμενος τὸν Ἡρακλέα μετὰ τῶν Ἑλλήνων ἐπὶ τοὺς βαρβάρους στρατεύσεται². Ὅντως θαυμαστὴ εἶναι ἡ δικαιοσύνη τοῦ ῥήτορος ἐν τῷ λόγῳ Περὶ εἰρήνης· διότι ἐν τούτῳ πειρᾶται, ὅπως πείσῃ τοὺς Ἀθηναίους, ἵνα μὴ ἐπιθυμῶσι τῶν ἀλλοτριῶν, ἀλλὰ στέργωσιν ἐπὶ τοῖς παροῦσιν. Παρατρύνει δ' αὐτοὺς, ἵνα φείδωνται τῶν μικρῶν πόλεων ὥσπερ κτημάτων καὶ ἵνα τοὺς συμμάχους διὰ τῶν εὐεργεσιῶν κατέχωσι καὶ μὴ διὰ τῆς βίας. Προβάλλει δ' ὡς παράδειγμα οὐχὶ τοὺς πρὸ τοῦ Δεκελικοῦ πολέμου, οἵτινες μέχρις ὀλέθρου ἤγαγον τὴν πόλιν, ἀλλὰ τοὺς πρὸ τῶν Περσικῶν³. Ἐν δὲ τῷ Ἀρεοπαγитικῷ καταφαίνεται ἡ μεγάλη τοῦ ῥήτορος τόλμη συμβουλευόντος τοῖς Ἀθηναίοις, ὅπως τὴν καθεστῶσαν πολιτείαν εἰς τὴν τοῦ Σόλωνος καὶ τὴν τοῦ Κλεισθέους μεταβάλωσιν. Ἐν δὲ τῷ λόγῳ, ὅστις ἐπιγράφεται Ἀρχίδαμος, συμβουλεύει τοῖς Λακεδαιμονίοις, ἵνα μὴ καταλείπωσι τοῖς Βοιωτοῖς τὴν Μεσσηνίαν⁴, ὑπομνήσκων, ὅτι δικαίως ἐκτήσαντο τὴν χώραν ταύτην· διότι παρέδωκαν αὐτὴν οἱ παῖδες τοῦ Κρεσφόντου. Διεξέρχεται δὲ καὶ τοὺς κινδύνους τῶν προγόνων, οὓς ὑπέμειναν ἕνεκα τῆς ἡγεμονίας. Διὰ τὴν τοιαύτην πολιτικὴν διδασκαλίαν δ' Ἰσοκράτης δικαίως σεμνύνεται⁵.

¹) Διονύς. Ἀλικαρνασσ. ἐν Ἰσοκράτ. 5. ²) Αὐτόθι 6. ³) Αὐτόθι 7.

⁴) Ἐν τοῖς χρόνοις τούτοις οἱ Λακεδαιμόνιοι εἶχον ἡττηθῆ ὑπὸ τῶν Θηβαίων διὰ τοῦ Ἐπαμεινώνδου. ⁵) Ἐν τῷ πρὸς Φίλιππ 81 «Ἐγὼ γὰρ πρὸς μὲν τὸ πολιτεύεσθαι πάντων ἀφνέστατος ἐγενόμην τῶν πολιτῶν, οὔτε γὰρ φωνὴν ἔσχον ἱκανὴν οὔτε τόλμην δυναμένην ὄχλῳ χρῆσθαι καὶ μολύνεσθαι καὶ λοιδορεῖσθαι τοῖς ἐπὶ τοῦ βήματος καλινδουμένοις, τοῦ δὲ φρονεῖν εὖ καὶ

Κατὰ τὰς πολιτικὰς ἰδέας, ἂν παραβληθῇ ὁ Ἰσοκράτης πρὸς τὸν Πλάτωνα, φαίνεται πολὺν πρακτικώτερος. Ὁ μὲν φιλόσοφος ἐν τῇ Πολιτείᾳ δημιουργεῖ ἰδεῶδες, ὅπερ μόνον ἐν θεοῖς δύναται νὰ ἐφαρμοσθῇ¹, ὁ δὲ ῥήτωρ δὲν θηρεύει τι ὑπερκόσμιον, ἀλλ' ἐπιθυμεῖ μόνον, ἵνα ἡ Ἑλλὰς διάγῃ ἐν ἡσυχίᾳ καὶ εὐδαιμονίᾳ. Ὁ Ἰσοκράτης ἐπίστευεν, ὅτι τοῦτο ἡδύνατο νὰ ἐπιτευχθῇ, ἂν οἱ Ἕλληνες ἤθελον νὰ γείνωσι συνετώτεροι. Τὸ ἰδεῶδες τοῦτο ὑπὸ θεωρητικὴν ἐποψὴν εἶναι ἄριστον, ἀλλ', ὥς ὁρθῶς παρετήρησεν ὁ K. Od. Müller², ἐν οὐδενὶ τῶν λόγων φαίνεται καθαρὰ τις καὶ ἔλλογος γνώμη περὶ τοῦ τρόπου καὶ τῶν μέσων, δι' ὧν ἡδύνατο νὰ ἔλθῃ ὁ χρυσοῦς οὗτος αἰὼν τῆς πανελληνίου ὁμοφροσύνης καὶ ἁρμονίας. Συμβουλεύει ταῖς πρωτενούσαις πόλεσιν, ἵνα ἀποδώσωσι τὴν αὐτονομίαν τοῖς συμμάχοις, ἀλλὰ διὰ τῆς πραγματώσεως τῆς συμβουλῆς ταύτης ἤθελεν ἐπέλθει πολιτικὴ ἀναρχία ἐν Ἑλλάδι. Πρὸς δὲ ὁ ῥήτωρ προτρέπει τὸν Φίλιππον, ἵνα τοὺς ἐν Ἀσίᾳ Ἕλληνας ἐλευθερώσῃ ἀπὸ τῶν βαρβάρων. Ἀλλ' ἄρ' αὖ γε οὗτοι ἐν τῷ Φιλίππῳ δὲν ἤθελον εὐρεῖ νέον δεσπότην; Ὁ Μακεδὼν οὐδέποτε ἔδωκε δείγματα ἀφιλοκερδοῦς καὶ μεγαλόφρονος χαρακτῆρος, ἀλλὰ σκληρότητα, ἀπιστίαν καὶ ἀγροικίαν ἡθῶν, ὥς παρατηρεῖ ὁ Blass³. Ἐν τῇ ἐσωτερικῇ πολιτικῇ ὁ Ἰσοκράτης προετίμα τὴν δημοκρατίαν τῆς ὀλιγαρχίας⁴, ἥτις ἐπὶ τῶν τριάκοντα εἰδεί-

πεπαιδευθῆναι καλῶς, εἰ καὶ τις ἀγροικότερον εἶναι φήσῃ τὸ ῥηθὲν, ἀμφισβητῶ, καὶ θεῖν ἂν ἐμαυτὸν οὐκ ἐν τοῖς ἀπολελειμμένοις, ἀλλ' ἐν τοῖς προέχουσι τῶν ἄλλων. Διόπερ ἐπιχειρῶ συμβουλεύειν τὸν τρόπον τοῦτον, ὃν ἐγὼ πέφυκα καὶ δύναμαι, καὶ τῇ πόλει καὶ τοῖς Ἕλλησι καὶ τῶν ἀνδρῶν τοῖς ἐνδοξοτάτοις». ¹) Ὅρα ἐν σελίδ. 539 τῶν ἔμπροσθεν. ²) Ἐν σελίδ. 337 τοῦ δευτέρου τόμου τῆς γραμματολογίας (ἐν τῇ μεταφράσει). ³) Ἐν τόμ. II, 81. ⁴) Ἐν Ἀρεοπαγ. 62 «Τῶν τοίνυν ἄλλων πόλεων ταῖς ἐπιφανεστάταις καὶ μεγίσταις, ἣν ἐξετάζειν βουλευθῶμεν, εὐρήσομεν τὰς δημοκρατίας μᾶλλον ἢ τὰς ὀλιγαρχίας συμφερούσας» ἐπεὶ καὶ τὴν ἡμετέραν πολι-

πρὸς τὴν ἑταίραν *Ααγίσκην*¹, φαίνεται ὁμως, ὅτι τοῦτο ἦτο διαβολή², διότι ὁ Ἰσοκράτης ἐπαινεῖ τὴν σώφροσύνην³ καὶ ἡ μακροβιότης αὐτοῦ μαρτυρεῖ, ὅτι ἦτο σώφρων. Ἐλαῖε δ' εἰς γάμον τὴν χήραν Ἰππίου τοῦ σοφιστοῦ, ἣτις ἐκαλεῖτο Πλαθάνη. Αὕτη εἶχε τρεῖς υἱούς, ἐν οἷς τὸν Ἀφαρέα τὸν ὑπὸ τοῦ δῆτορος υἱοθετηθέντα καὶ κληρονομήσαντα⁴. Ὅτε δ' ὁ δῆτωρ ἦγε τὸ ἐννενηκοστὸν τέταρτον τῆς ἡλικίας ἔτος, ἐνόσησε βαρεῖαν νόσον, ἣτις ἡδύνατο καὶ πολλοὺς ἀκμάζοντας τὰ ἀγάγη εἰς τὸν θάνατον. Ἀλλὰ καίπερ νοσῶν ἡσχολεῖτο περὶ τὴν συγγραφὴν τοῦ Παναθηναϊκοῦ, ἐν ᾧ διὰ τὸ γῆρας καταμέμφεται τῆς ἑαυτοῦ φύσεως⁵. Λέγεται δ', ὅτι μετὰ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ μάχην λυπηθεὶς καὶ ἀποκαρτερήσας ἐπὶ ἐννέα ἢ ἐπὶ δέκα καὶ τέσσαρας ἡμέρας ἔθανεν⁶. Ὁ τρόπος τοῦ θανάτου ἴσως εἶναι πιθανός, ἀλλ' ἡ αἰτία ἀμφισβητεῖται. Κατὰ τὸν Blass⁷ ὁ δῆτωρ ἠτύκοντο διὰ τὴν νόσον διότι ἡ ἥτις τῶν Ἑλλήνων ἦτο μὲν ἄλλως λυπηρὰ, ἀλλὰ συνεβάλλετο πρὸς ἔνωσιν τῶν Ἑλλήνων καὶ τὴν στρατείαν αὐτῶν ἐπὶ τὴν Ἀσίαν. Ἀλλως ἡ τρίτη ἐπιστολή, ἣν ὁ δῆτωρ πέμπει πρὸς τὸν Φίλιππον, μαρτυρεῖ, ὅτι ἐπέζησεν ἱκανὸν χρόνον μετὰ τὴν εἰρημένην μάχην.

Ὅπως δὲ ποτε τὸν θανόντα οἱ Ἀθηναῖοι ἔθαψαν δημοσίᾳ δαπάνῃ πλησίον τοῦ Κυνοσάργου ἐπὶ λόφου, ἐφ' οὗ ἦσαν τεθαμμένοι οἱ γονεῖς καὶ οἱ ἄλλοι ἐγγυὲς συγγενεῖς· ἐπὶ δὲ τοῦ

¹) Ἀποκρ. ἐν λ. *Ααγίσκα*. Ἀθήν. XIII, 592 D. ²) Ἐν βιογρ. γ' παρὰ Westermann ἐν σελ. 255 ἔπειτα λέγομεν, ὅτι τοῦτ' αὐτὸν πολὺ πλέον προσοπολύει τῆς διαβολῆς, ὅτι ψευδὲς τὸ παρὰ τῶν κωμικῶν σκόμπισθαι. Εἰώθασι γάρ οἱ κωμικοὶ τὰ μεγάλα πρόσωπα σκώπτειν διὰ γέλωτα. ³) Περὶ ἀντιδόσ. 286 «τοὺς δὲ χεῖρω τὴν φύσιν ἔχοντας ἐν τοιαύταις ἀκολασίαις ἡμερεύειν, ἐν αἷς πρότερον οὐδ' ἂν οἰκείης ἐπιεικῆς οὐδεὶς ἐτόλμῃσεν». Παράβαλλ. Ἀρεοπαγ. 48. ⁴) Παρὰ Westermann Βιογράφοι ἐν σελ. 252. ⁵) Ἐν σελ. 8 «ἀλλ' οὕτω τὸ γῆρας ἐστὶ δυσάρεστον καὶ μικρολόγον καὶ μεμφίμορον, ὥστε πολλὰκις ἤδη τὴν τε φύσιν τὴν ἑμαυτοῦ κατεμμενῶμην, ὥς οὐδεὶς ἄλλος καταπεφρόνηκε, καὶ τὴν τύχην ὠδυνάμην». ⁶) Πλούταρχ. 838 B. Παράβαλλ. Blass II, 97. ⁷) Αὐτόθι 98.

τάφου ἐπέθηκαν σειρήνα ὡς σύμβολον τῆς εὐμουσίας τοῦ ῥήτορος¹. Ὁ δὲ θεὸς τοῦ ῥήτορος υἱὸς Ἀφαρεὺς ἀνέθηκε ἐν τῷ Ὀλυμπεῖῳ εἰκόνα μετ' ἐπιγραφῆς μέχρις ἡμῶν διατηρηθείσης². Ἐν δὲ τῇ Ἑλευσίνι Τιμόθεος ὁ τοῦ Κόνωνος υἱὸς ἀνέθηκεν χαλκῆν εἰκόνα πρὸς τιμὴν τοῦ φίλου, ἣτις ἦτο ἔργον τοῦ Λεωχάρους³. Εἰκάζεται δ' ὅτι ἡ σφριζομένη προτομὴ τοῦ ῥήτορος ἐγένετο κατὰ τὴν εἰκόνα τοῦ τεχνίτου τούτου⁴. Πλὴν τῶν εἰρημένων εἰκόνων ὑπῆρχε καὶ γραπτὴ ἐν τῷ Πομπείῳ⁵.

Ἴσως δὲν εἶναι τυχαῖον, ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν ὑπὸ τοῦ Ἰσοκράτους γεγραμμένων λόγων μέχρις ἡμῶν διατηρήθησαν. Διότι οἱ ἀρχαῖοι, ὡς ἀλλαχοῦ εἴπομεν⁶, διατήρησαν τὰ συγγράμματα, ὅσα ἐκράτουν τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν πατρίδα. Ἐφέροντο μὲν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἐξήκοντα λόγοι ὑπὸ τὸ ὄνομα τούτου τοῦ ῥήτορος, ἀλλ' ὁ μὲν Καικίλιος ἀνεγνώριζεν εἴκοσι καὶ ὀκτώ, ὁ δὲ Διονύσιος μόνον εἴκοσι καὶ πέντε ὡς γνησίους. Εἰς ἡμᾶς περιῆλθον εἴκοσι καὶ εἰς λόγοι καὶ δέκα ἐπιστολαί, ὁ δὲ Keil⁷, ἔδειξεν, ὅτι ἤδη ὁ Ἑρμογένης δὲν εἶχε πλείονας τῶν μνημονευθέντων λόγων. Τοῦτο εἶναι πιθανόν, διότι οὐδὲν ἀπόσπασμα ἐξ ἀπολοεσθέντος Ἰσοκράτειον λόγου περιεσώθη. Παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἐφέρετο καὶ τὴν Τέχνη⁸, ἀλλ' ἡ γνησιότης ταύτης ἡμφισθετήθη⁹. Ἴσως δὲν εἶναι ἀπίθανος ἡ γνώμη, ὅτι ἡ συλλογὴ αὕτη τῶν κανόνων ἐγένετο ὑπὸ τῶν μαθητῶν τοῦ ῥήτορος¹⁰.

¹) Παρὰ Westermann Βιογράφοι ἐν σελίδ. 251. ²) Παρὰ τῷ αὐτῷ ἐν σελίδ. 252.

Ἰσοκράτους Ἀφαρεὺς πατὴρ εἰκόνα τὴν δ' ἀνέθηκε
Ζητὴ θεοῦς τε σέβειν καὶ γόνεων ἀρετὴν.

³) Παρὰ τῷ αὐτῷ 251.

Τιμόθεος φίλος τε χάριν ξενίῃν τε προσιμῶν
Ἰσοκράτους εἰκὼ τήνδ' ἀνέθηκε θεᾶς.

⁴) Ὁρα Blass II, 99. ⁵) Πλούταρχ. 839 C. ⁶) Ὁρα σελίδ. 33 τοῦ πρώτου τόμου τῆς Γραμματικῆς. ⁷) Anal. Isokr. ἐν σελίδ. 101. ⁸) Ἰδὲ παρὰ Spengel. Συναγωγὴ τεχνῶν ἐν σελίδ. 154-172. ⁹) Quintilian. II, 15. 4. ¹⁰) Christ ἐν σελίδ. 327.

Κατ' ἀρχὰς δ' Ἰσοκράτης ἐγένετο λογογράφος κατὰ τὸν τράπον τοῦ Ἀντιφῶντος καὶ τοῦ Λυσίου καὶ μετὰ τὴν ἰδρουν τῆς ῥητορικῆς σχολῆς κατέλιπε τὸ ἔργον τοῦτο, οὗ βραδύτερον κατεφρόνει. Οἱ ἀντίτεχνοι ὁμῶς διέβαλλον τοῦτον ὡς ἀσχολούμενον περὶ δικογραφίας. Ἄλλ' ὁ Ἰσοκράτης σεμνυνόμενος λέγει, ὅτι βλασφημοῦσιν οἱ τολμῶντες γὰρ λέγωναι τοῦτο, ὡς ἤθελεις βλασφημήσει, ἂν ἐκάλει τὸν Φειδίαν κοροπλάθον ἢ ἂν ἔλεγεν, ὅτι ὁ Ζεῦξις ἢ ὁ Παρράσιος ἔχουσι τὴν αὐτὴν τέχνην τοῖς γράφουσι πινάκια¹. Οἱ δικανικοὶ λοιπὸν λόγοι εἶναι ἔξ· Περὶ τοῦ ζεύγους, Τραπεζιτικός, Πρὸς Καλλίμαχον, Αἰγινητικός, Κατὰ λοχίτου καὶ Πρὸς Εὐθύνοον. Οἱ λόγοι οὗτοι συνειτάχθησαν κατὰ τὰ 402—393, ἀλλὰ κατὰ τὸν Havel² δὲν ἀπηγγέλθησαν ἐν τῷ δικαστηρίῳ, ἀλλ' εἶναι πλαστοί.

Τοῦ μὲν πρώτου λόγου, Περὶ τοῦ ζεύγους, ὑπόθεσις εἶναι ἡ ἀπολογία τοῦ νιού τοῦ Ἀλκιβιάδου, ὅστις καὶ αὐτὸς Ἀλκιβιάδης ἐκαλεῖτο. Διομήδης³ τις ἢ Τισίας, (ἢ Τεισίας) Ἀθηναῖος παρεκάλεσε τὸν φίλον αὐτοῦ Ἀλκιβιάδην, ὅπως δημόσιον ἄρμα τῶν Ἀργείων ἀγοράσας πέμψῃ εἰς τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας. Τοῦτο ἐποίησε μὲν ὁ πολιτευτής, ἀλλ' ἀπεγράφατο ὡς ἴδιον. Οὕτως ὁ Διομήδης οὐ μόνον δὲν ἔλαβε τὴν τιμὴν τῆς νίκης, ἀλλ' ἐστερήθη καὶ τοῦ ἄρματος. Ἡ ἀγωγὴ ἐγένετο κατὰ τοῦ νέου Ἀλκιβιάδου ἕνεκα βλάβης, ὑπὲρ οὗ ἔγραψε τὸν λόγον ὁ Ἰσοκράτης. Κατὰ τὸν Bergk ἡ δίκη ἀπέβη ὑπὲρ τοῦ πελάτου τοῦ ῥήτορος⁴. Κατὰ τὸν Sittl⁵ ὁμῶς

¹) Περὶ ἀντιδός, 310. ²) Introduction au discours d'Isocrate sur l'antidosis, Paris 1863 ἐν σελίδ. 222. Παράβαλλ. Sittl ἐν τόμ. II, 100 καὶ Κυπριαν. Τὰ ἀπόρρητα τοῦ Ἰσοκράτ. ἐν σελίδ. 22, σημ. 4. ³) Παρὰ μὲν τῷ Πλουτάρχῳ (ἐν βίῳ Ἀλκιβιάδ. 12) καὶ τῷ Διοδώρῳ (XIII, 74) λέγεται Διομήδης ἐν δὲ τῷ λόγῳ Τισίας. Κατὰ τὸν Bergk ὁ Τισίας ἦτο νιὸς τοῦ Διομήδους. ⁴) Ἐν τόμ. IV, 364. ⁵) Ἐν τόμ. II, 105. Παράβαλλ. C. Chr. Mauve, De oratione Isocratea, quae inscribitur de bigis, Arnheim 1878.

δὲν εἶναι δικανικός, ἀλλὰ σοφιστικὸς λόγος. *Ο δὲ Τραπεζιτικὸς εἶναι κατηγορία κατὰ τοῦ τραπεζίτου Πασίωνος, δὴ ἀπήγγειλε πλούσιος μέτοικος. Οὗτος ὢν υἱὸς τοῦ κατὰ τὸν Πόντον Σινωπέως¹ τοῦ φίλου τοῦ βασιλέως Σατύρου κατέθετο πολὺ ἀργύριον παρὰ τῷ εἰρημένῳ τραπεζίτῃ². *Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ πατήρ τοῦ μετοίκου περιῆλθεν εἰς τὴν δυσμένειαν τοῦ ἡγεμόνος, οὗτος ἐπεμψεν ἄνδρας εἰς *Αθήνας, ὅπως παραλάβωσι τὸ ἀργύριον. Τοῦτου γενομένου ὁ μέτοικος καὶ ὁ τραπεζίτης ἐξουλεύθησαν, ὅπως τὰ μὲν φανερὰ χρήματα παραδώσωσι, τὰ δὲ κατατεθειμένα κρύψωσιν³, ὅπερ καὶ ἐπραξαν. *Ἀλλ' ἡ δυσμένεια τοῦ Σατύρου ἔληξε καὶ ὁ μέτοικος ἠδύνατο ἀδεῶς νὰ λάβῃ τὴν παρακαταθήκην. *Ο Πασίων ὅμως ἠρνήθη νὰ ἀποδώσῃ ταύτην καὶ ἡ ὑπόθεσις ἦλθεν εἰς τὸ δικαστήριον, δι' ἣν ἐγράφη ὁ προκείμενος λόγος. Φαίνεται ὅμως, ὅτι ὁ δόλιος τραπεζίτης δὲν κατεδικάσθη, διότι ἐν τοῖς μετὰ τὴν δίκην χρόνοις εὗρισκομεν τὸ κατὰσθημα αὐτοῦ ἐν ἀκμῇ⁴. Τὴν γνησιότητα τοῦ λόγου ὑποσηρῶν ὁ L. Galle⁵, ἄλλοι ὅμως κριτικοὶ θεωροῦσι αὐτὸν ὡς ἔργον σχολικόν⁶. *Ὡσαύτως ἀμφισβητεῖται ἡ γνησιότης τοῦ λόγου, ὅστις ἐπιγράφεται Πρὸς Καλλιμάχον⁷. Οὗτος συνετάχθη χάριν ἀνωνύμου *Αθηναίου πρὸ τοῦ 400 π.Χ. καὶ ἔχει ὑπόθεσιν τὴν παραγραφὴν.

¹) Γράφεται καὶ Σώπαιος (ἐκ τοῦ σωπή-σιωπή). ²) Τραπεζιτικ 358. ³) Ἀντόθι 359: "Βουλευόμενοις οὖν ἡμῖν ἐδόκει βέλτιστον εἶναι τὰ μὲν φανερὰ τῶν χρημάτων παραδοῦναι, περὶ δὲ τῶν παρὰ τούτῳ κειμένων μὴ μόνον ἔξαρνον εἶναι, ἀλλὰ καὶ οφείλοντά με καὶ ἐτέρους ἐπὶ τούτῳ φαίνεσθαι." ⁴) *Ora G. Perrot, Demosthène et ses contemporains, Revue des deux Mondes Nov. 1873 ἐν σελίδ. 407. Παράβαλλ. Blass II, 231. ⁵) De Isocratis oratione trapezitica, Dresden 1884. ⁶) Grosse, Über Isokrates' Trapezitikus, Arnstadt 1884 ἐν σελίδ. 8-15. Παράβαλλ. καὶ Benseler ἐν σελ. X τῆς ἐκδόσε. καὶ Sittl II, 101. ⁷) Περὶ τῆς γνησιότητος ἀμφισβόλλουσιν ὁ Dobree, Adversaria I, 281 καὶ ὁ Halbertsma, Mnemosyn. 1855 ἐν σελίδ. 221.

Ὁ δὲ Αἰγινητικὸς ἔσχε τὸ ὄνομα ἐκ τούτου, ὅτι ὑποτίθεται ἀπαγγελλεῖς οὐχὶ ἐν Ἀθήναις, ἀλλ' ἐν Αἰγίνῃ, ὅτε ἡ νῆσος ἦτο ἀνεξάρτητος καὶ διαφκεῖτο ἀριστοκρατικῶς¹. Ὁ λόγος ἔχει ὑπόθεσιν τὴν κληρονομίαν τοῦ Σιφνίου Θρασυλόχου, ὅστις ἐν Αἰγίνῃ ὥς μέτοικος ἔζησε. Τοῦτον ἀπαγγέλλει συμπολίτης τοῦ Θρασυλόχου, ὃν οὗτος νιοθέτησε². Τὴν κληρονομίαν ἡξίου νὰ λάβῃ Τροϊζηνία γυνή, ἥτις ἦτο συγγενὴς τοῦ θανόντος. Ἐπειδὴ ὁ λόγος κοσμεῖται ὑπὸ πολλῶν ἀρετῶν, εἰκάζεται, ὅτι ἐγγράφη κατὰ τὸ τέλος τοῦ δικανικοῦ σταδίου τοῦ ῥήτορος. Ὑπὸ μὲν τοῦ Benseler³ τίθεται ἡ σύνταξις αὐτοῦ κατὰ τὸ 402, ὑπὸ δὲ τοῦ O. Müller⁴ καταξιθίζεται εἰς τὸ 361. Ὁ δὲ λόγος Κατὰ Λοχίτου ἐγγράφη ὑπὲρ ἀνθρώπου πένητος⁵ ὑδρισθέντος ὑπὸ νέου πλουσίου, καθ' οὗ ἤγειρε δίκην αἰκίας. Φαίνεται, ὅτι ὁ λόγος δὲν παρεδόθη ἡμῖν ἀκέραιος· διότι ἀρχεται ἐκ τῶν μαρτυριῶν. Κατὰ τὸν Weissenborn⁶ εἶναι ἐπίλογος, ὥς ὁ τέταρτος τοῦ Ἰσαίου. Ἡ γνησιότης τοῦ λόγου, οὗ ἡ σύνταξις τίθεται κατὰ τὸ 402-398 δὲν ἀμφισβητεῖται. Ὁ τελευταῖος λόγος τῶν δικανικῶν εἶναι ὁ Πρὸς Εὐθύνοον ἀμάρτυρος, ὅστις ἐγγράφη χάριν Νικίου τινὸς τοῦ καταθεμένου παρὰ τῷ Εὐθύνῳ τρεῖς τάλαντα ἀργυρίου. Ὅτε δ' ὁ Νικίας ἤθελε νὰ ἀπέλθῃ τῶν Ἀθηναίων, ὁ Εὐθύνοος ἀπέδιδε μόνον τὰ δύο, τοῦ δὲ τρίτου ἕξαρος ἐγένετο⁷. Τοῦτο συνέβη ἐπὶ τῶν τριάκοντα, μετὰ δὲ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς δημοκρατίας ὁ παρακαταθήμενος ἤγειρεν ἀγωγὴν παρακαταθή-

¹) Blass II, 235. ²) Αἰγινητ. 13 «Κατὰ τουτονὶ τὸν νόμον, ὃ ἄνδρες Αἰγινῆται, νῖόν μ' ἐποίησατο Θρασύλοχος, πολίτην μὲν αὐτοῦ καὶ φίλον ὄντα, γεγονότα δ' οὐδενὸς χεῖρον Σιφνίων, πεπαιδευμένον δ' ὁμοίως αὐτῷ καὶ τετραμμένον». ³) Παρὰ Sittl II, 101. ⁴) Aeginetica, ἐν σελίδ. 13. ⁵) Κατὰ Λοχίτ. 15 «Καὶ μηδεὶς ὑμῶν εἰς τοῦτ' ἀποβλέψας, ὅτι πένης εἰμὶ καὶ τοῦ πλήθους εἰς, ἀξιούτω τοῦ τιμήματος ἀφαιρεῖν». ⁶) Encycl. ἐν σελίδ. 56. Παράβαλλ. Blass II, 218. ⁷) Πρὸς Εὐθύν. 400.

κης. Ὁ μὲν Ἰσοκράτης ἔγραψε τὸν λόγον ὑπὲρ τοῦ Νικίου, ὃ δὲ Αὐσίας ὑπὲρ τοῦ ἀντιδίκου. Ἐκ τοῦδε τοῦ λόγου δορυθεὶς ὁ Ἀντισθένης ἔγραψε διατριβήν, ἧς γινώσκουμεν τὴν ἐπιγραφὴν Περὶ τῶν ἀντιγράφων ἢ Αὐσίας καὶ Ἰσοκράτης, πρὸς τὸν Ἰσοκράτους ἀμάρτυρον¹. Περὶ τῆς γνησιότητος τοῦ λόγου τούτου ὑπάρχει μεγάλη ἀμφισβήτησις παρὰ τοῖς κριτικοῖς, ἐξ ὧν ὁ μὲν Bensele² ἀρνέεται, πολλοὶ δέ, ὡς ὁ Usener³ καὶ ὁ Blass⁴, ὑποστηρίζουσιν. Ἡμεῖς ψηφίζομεν ὑπὲρ τῶν δευτέρων, διότι καὶ ὁ Ἀριστοτέλης⁵ μνημονεύει τοῦ λόγου. Βεβαίως ἢ παρὰ τῷ φιλοσόφῳ φράσις δὲν φέρεται ἐν τῷ προκειμένῳ λόγῳ, ἀλλὰ τοῦτο δύναται νὰ ἐξηγηθῇ⁶ διότι λείπει ὁ ἐπίλογος αὐτοῦ. Φαίνεται δ', ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ Ἰσοκράτης ἐν τῷ Πανηγυρικῷ τὸν προκείμενον λόγον ὑπαίσισται⁷.

Ἐκ τῶν δικανικῶν λόγων εἰς τοὺς ἐπιδεικτικὸν προβαίνοντες κατὰ πρῶτον πραγματευόμεθα περὶ τοῦ Κατὰ τῶν σοφιστῶν διότι οὗτος εἶναι, οὕτως εἰπεῖν, τὸ πρόγραμμα⁸ συνταχθὲν κατὰ τὴν ἑναρξιν τῆς διδασκαλίας τοῦ ῥήτορος, ὡς αὐτὸς ὁμολογεῖ⁹. Ἐν τούτῳ ψέγει τοὺς σοφιστὰς τοὺς διδάσκοντας διαλεκτικὴν¹⁰ καὶ ῥητορικὴν¹¹, ἣν ὁμῶς ἀγροοῦσι, καὶ ἐκτίθησι τὴν ὑπόθεσιν τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ¹². Δὲν γράφει ὁμῶς καθ' ὁρισμένων προσώπων, ἀλλὰ καθ' ὁλοκλήρου τῆς τάξεως τῶν σοφιστῶν. Ὁ λόγος δὲν περιῆλθεν εἰς ἡμᾶς ἀκέραιος, διότι λεί-

¹) Διογένης. Λαέρτι. VI, 15. ²) Rhein. Mus. 25, 603. ³) Ἐν τόμ. II, 228. ⁴) Ἐν Ῥητορ. II, 19 "ὥσπερ καὶ Ἰσοκράτης ἐφη δεινὸν εἶναι εἰ ὁ μὲν Εὐθύνης ἔμαθεν, αὐτὸς δὲ μὴ δυνήσεται εὐρεῖν". ⁵) Ἐν τῷ ἐπιλόγ. 188 "τοὺς δὲ τῶν λόγων ἀμφισβητοῦντας πρὸς μὲν τὴν παρακαταθήκην καὶ περὶ τῶν ἄλλων ὧν νῦν φλυαροῦσι παύσεσθαι γράφοντας". ⁶) Rergk IV, 364. ⁷) Περὶ ἀντιδόσ. 193 "ὅτι ἡρχόμεν περὶ ταύτην εἶναι τὴν πραγμασίαν, λόγον διέδωκα γράψαι". ⁸) Κατὰ σοφιστ. 291. ⁹) Αὐτόθι 293. ¹⁰) Αὐτόθι 294.

πει τὸ μέγιστον τοῦ προλόγου μέρος. Οὐχὶ πολὺν διάφορον ὑπόθεσιν ἔχει ἢ Ἑλένη ἢ, ὥς ἐν τοῖς χειρογράφοις ἀναγινώσκεται, Ἑλένης ἐγκώμιον. Διότι ἐν τῷ πρώτῳ τοῦ λόγου μέρει ὁ ῥήτωρ πραγματεύεται (§ 1. 6) περὶ τῶν ἐριστικῶν φιλοσόφων καὶ τῶν ῥητόρων (7-13). Ἡ πραγματεία αὕτη φαίνεται ὅλως ἀλλοτριὰ τῆς ὑποθέσεως ¹· ἀλλὰ κατὰ τοὺς κανόνας τῆς τέχνης ὁ ἐγκωμιαστὴς δύναται νὰ λαμβάνῃ τὰ προσήμια ἔξωθεν. Πρὸ τοῦ Ἰσοκράτους εἶχε γράψει ἄλλος τις ἐγκώμιον Ἑλένης, ὅπερ ἐπαινεῖ μὲν, ἀλλὰ κακίζει τὴν ἐκτέλειν διότι ὁ λόγος αὐτοῦ δὲν εἶναι ἐγκώμιον, ἀλλ' ἀπολογία ². Τίνα ὑπαινίσσεται ὁ ῥήτωρ, δὲν εἶναι γνωστόν, ἀλλ' οἱ ἀρχαῖοι εἵκασαν τὸν Γοργίαν ἢ Ἀναξιμένη τὸν Λαμψακηνόν ³. Κατὰ τὸν Welcker ⁴ καὶ ἄλλους ὁ λόγος ἐγράφη, ὅτε ὁ Ἰσοκράτης ἦτο γέρον. Ὁ δὲ Βουσίρις συνετάχθη οὐχὶ κατὰ τῶν σοφιστῶν καθ' ὅλου, ἀλλὰ κατὰ τοῦ Πολυκράτους, ὅστις διὰ πενίαν ἦλθεν ἐπὶ τὸ σοφιστεῦν. Οὗτος ἔγραψεν ἀπολογίαν Βουσίριδος, ὅστις ἦτο υἱὸς τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τῆς Λιεύης ⁵, καὶ κατηγορίαν Σωκράτους ⁶. Πρὸς τὸν σοφιστὴν τοῦτον γράφει ὡς φίλος οἶονεῖ ἐπανορθούμενος αὐτὸν καίπερ πρεσβύτερον ὄντα ⁷. Δὲν ἄπτεται δὲ τῆς κατηγορίας τοῦ Σωκράτους, ἵσως διότι εἶχεν ἤδη ἐκδοθῇ ὁ λόγος τοῦ Λυσίου ὑπερασπίζοντος τὸν φιλόσοφον ⁸. Ὁ

1) Ἀριστοτέλ. Ῥητορ. III, 14 "Τὸ μὲν οὖν προαίτιον ὁμοίον τῷ τῶν ἐπιδεικτικῶν προοίμιῳ· καὶ γὰρ οἱ αὐληταί, ὅτι ἂν εὖ ἔχωσιν αὐλῆσαι, τοῦτο προαυλήσαντες συνῆψαν τῷ ἐνδοσίμῳ, καὶ ἐν τοῖς ἐπιδεικτικαῖς λόγοις δεῖ οὕτω γράφειν· ὅτι γὰρ ἂν βούληται εὐθὺ εἰκόνα ἐνδοῦναι καὶ συνάψαι, ὅπερ πάντες ποιοῦσιν· παράδειγμα τὸ τῆς Ἰσοκράτους Ἑλένης προοίμιον· οὐδὲν γὰρ οἰκτεῖον ὑπάρχει τοῖς ἐριστικοῖς καὶ Ἑλένη". 2) Ἐν § 14 "Διὸ καὶ τὸν γράψαντα περὶ τῆς Ἑλένης ἐπαινῶ μάλιστα τῶν εὖ λέγειν τι βουληθέντων... οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τοῦτον μικρόν τι παρέλαθεν. Φησὶ μὲν γὰρ ἐγκώμιον γεγραμένον περὶ αὐτῆς, τυγχάνει δ' ἀπολογίαν εἰρηκῶς ὑπὲρ τῶν ἐκαίνῃ καπρωμένων". 3) Ἐν τῇ ὑποθέσει 4) Kleine Schriften II, 428. Παράβ. Br. Keil, Anal. Isocrat. ἐν σελίδ. 8. 5) Ἐν Βουσίριδ. 9. 6) Ἀντίοθ. 50. 7) Παρὰ Sittl II 105 σημ. 1.

λόγος οὗτος εἶναι μὲν ὑποδεέστερος τῆς Ἑλένης, ἀλλ' ἐν τῷ ἐγκωμίῳ τῆς Αἰγύπτου ὁ ῥήτωρ ἐξαίρεται εἰς ὑψηλότεραν σφαῖραν κατὰ τε τὰς ἰδέας καὶ τὰς φράσεις ¹.

Πρὸ πάντων ὁμοῦ τῶν λόγων ὑπὸ τε τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν νεωτέρων τιμᾶται ὁ Πανηγυρικός, ὅστις ἐν τῇ ῥητορικῇ κατέχει τὴν αὐτὴν ὑψηλὴν θέσιν, ἣν ὁ κανὼν τοῦ Πολυκλείτου ἐν τῇ ἀνδριαντοπούᾳ. Λέγεται δ', ὅτι ὁ Ἰσοκράτης πρὸς συγγραφὴν τοῦ ἀριστοτεχνήματος τούτου τοῦ ῥητορικοῦ λόγου ἐδαπάνησε δέκα καὶ πέντε ἢ δώδεκα ἢ τοὐλάχιστον δέκα ἔτη, δηλαδὴ πλείονα χρόνον, ἢ ὅσον ὁ μέγας Ἀλέξανδρος πρὸς ἐκπόρθησιν τῆς Ἀσίας ². Οἱ ἀρχαῖοι παραδίδουσιν, ὅτι ὁ Ἰσοκράτης ἀπήγγελε τὸν λόγον ἐν Ὀλυμπίᾳ ³, ἀλλ' οἱ νεώτεροι δὲν δέχονται τὴν εἰδήσιν ⁴, διότι ἡ ἀπαγγελία λόγου ἐν πανηγύρεσιν ἀντίκειται εἰς τὴν φύσιν καὶ τὸν βίον τοῦ ῥήτορος, ὥς αὐτὸς διαρρηθὴν λέγει ⁵. Πολὺ πιθανὸν φαίνεται, ὅτι τὸν λόγον κατὰ τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας ἐδημοσίευσεν. Πρῶτον ἐπιστεύετο, ὅτι τοῦτο ἐγένετο τῷ 380 ἢ 381, ἐν τοῖς νεωτέροις ὁμοῦ χρόνοις τινὲς τῶν φιλολόγων ὁρίζουσι τὸ 385 ἢ τὸ 384 ⁶. Ἐν τῷ

¹) Ἐν § 12 «Εὐρα γὰρ τοὺς μὲν ἄλλους τόπους οὐκ εὐκαίρως οὐδ' εὐαρμοστός πρὸς τὴν τοῦ σύμπαντος φύσιν ἔχοντας, ἀλλὰ τοὺς μὲν ὑπ' ὀμβρῶν κατακλυζομένους, τοὺς δ' ὑπὸ κανυμάτων διασφαιρομένους, ταύτην δὲ τὴν χώραν ἐν καλλίστῳ μὲν τοῦ κόσμου καιμένῃ, πλείστα δὲ καὶ παντοδαπώτατα φέρειν δυναμένην ἀθανάτῳ δὲ τείχει τῷ Νεῖλῳ τετειχισμένην, δεσφὸν φυλακὴν, ἀλλὰ καὶ τροφὴν ἱκανὴν αὐτῇ παρέχειν πέφυκεν, ἀνάλωτος μὲν ὢν καὶ δύσμαχος τοῖς ἐπιβουλεύουσιν, εὐαγωγὸς δὲ καὶ πρὸς πολλὰ χρήσιμος τοῖς ἐντὸς αὐτοῦ κατοικοῦσιν». ²) Λογγῖν. Περὶ ὕψ. 4. Διονύσιος, Ἀλικαρνασσοῦ. Περὶ συνθ. ὀνομάτων. 100. Πλούταρχ. Πότερον Ἀθηναῖοι κατὰ πόλεμον ἢ κατὰ σοφίαν ἐνδοξότεροι. 8 «Ἰσοκράτης δὲ μικροῦ τρεῖς ὀλυμπιάδας ἀγῆλωσεν, ἵνα γράψῃ τὸν Πανηγυρικὸν λόγον, οὐ στρατευσάμενος ἐν τούτοις τοῖς χρόνοις, οὐδὲ πρεσβεύσας, οὐδὲ πόλιν κτίσας, οὐδὲ ναυαρχος ἐκπεμφθείς, καίτοι μυρίους τοῦ τότε χρόνου ἐνεγκόντος». ³) Φιλίστρατος. ἐν β. σόφιστοι. I, 17, 2 καὶ Πλούταρχ. ἐν β. Ἰσοκράτης. 837 B. ⁴) Blass II, 251. ⁵) Περὶ ἀντιδόσης. § 147. ⁶) Ὁρα Engel, De tempore

λόγῳ ὁ ῥήτωρ πραγματεύεται περὶ ὁμονοίας τῶν Ἑλλήνων καὶ περὶ πολέμου πρὸς τοὺς βαρβάρους ¹, περὶ ὧν ὁ Γοργίας ἠγόρευσεν ἐν Ὀλυμπίᾳ. Ἄλλ' ὁ Ἰσοκράτης παρατηρεῖ, ὅτι πρὸ τοῦ πολέμου πρέπει νὰ λυθῇ τὸ ζήτημα τῆς ἡγεμονίας, ἥτις κατ' αὐτὸν ἀνήκει τοῖς Ἀθηναίοις ², διότι ἡ πόλις αὐτῶν καὶ ἀρχαιοτάτη εἶναι καὶ μεγίστας τοῖς Ἑλλησιν εὐεργεσίας παρέσχε ³. Διὰ τοὺς τοιοῦτους ἐπαίνους καὶ αὐτὸς ὁ ῥήτωρ σεμνύνεται ⁴. Τὸν Πλαταῖκὸν τὰ μὲν χειρόγραφα τάσσουσιν ἐν τοῖς συμβουλευτικοῖς, ὁ δὲ Hier. Wolf ἐν τοῖς δικανικοῖς. Κατὰ δὲ τὸν Blass ὁ λόγος εἶναι μὲν συμβουλευτικός, ἀλλὰ κατὰ τύπον ἔχει μίξονα ὁμοιότητα πρὸς δικανικόν, διότι οἱ Πλαταιεῖς ἀδικηθέντες ὑπὸ τῶν Θηβαίων αἰτοῦσιν, ὅπως τύχωσι δικαιοσύνης ⁵. ὄντως τὸ προοίμιον εἶναι συντεταγμένον κατὰ τὸν τρόπον τῶν δικανικῶν λόγων. Ὁ λόγος δὲν ἀπηγγέλθη ὑπὸ τῆς προεξέας τῶν Πλαταιέων, ὥς πιστεῖται ὁ μέγας ἱστορικὸς Grote ⁶ καὶ ὁ Sittl ⁷, ἀλλὰ συνετάχθη ὑπὸ τοῦ ῥήτορος λαβόντος ὑπ' ὄψει τὴν κατασκαφὴν τῆς πόλεως ὑπὸ τῶν

quo divulgatus sit Isocr. Paneg. Stargard 1861. Παράβαλλ. Curtius Gr. G. III, 760. ¹) Ἐν § 3 "ἀλλ' ἱκανὸν νομίσας ἄθλον ἔσσεσθαι μοι τὴν δόξαν τὴν ἀπ' αὐτοῦ τοῦ λόγου γενησομένην ἢ καὶ συμβουλευέσων περὶ τε τοῦ πολέμου τοῦ πρὸς τοὺς βαρβάρους καὶ τῆς ὁμονοίας τῆς πρὸς ἡμᾶς αὐτοῦς". ²) Ἐν § 15 — 18. ³) Ἐν § 22 καὶ ἐξῆς. ⁴) Περὶ ἀντιδόσ. 61 "Ἄλλ' οὐκ ἂν χάριν κομίσασθαι παρ' ἑμῶν τὴν μεγίστην, ὅς οὕτως ἐγκακωμίαια τὴν πόλιν καὶ τοὺς προγόνους καὶ τοὺς κινδύνους τοὺς ἐν ἐκείνοις τοῖς χρόνοις γεγενημένους, ὥστε τοὺς τε πρότερον γράψαντας περὶ τὴν ὑπόθεσιν ταύτην ἀπαντας ἠφανικῆναι τοὺς λόγους, αἰσχυρομένοις ὑπὲρ τῶν εἰρημένων αὐτοῖς, τοὺς τε νῦν δοκοῦντας εἶναι δεινοὺς μὴ τολμᾶν ἔτι λέγειν περὶ τούτων, ἀλλὰ καταμέμφεσθαι τὴν δύναμιν τὴν σφετέραν αὐτῶν". ⁵) Ἐν τόμ. II, 266. Ἐν Πλαταϊκ. 3 "Ἐπειδὴ δ' εἰς τοῦθ' ἤκομεν ἀτυχίας, ὥστε μὴ μόνον ἡμῖν εἶναι τὸν ἀγῶνα πρὸς τούτους, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐπιτόρων πρὸς τοὺς δυνατωτάτους, οὓς ἀπὸ τῶν ἡμετέρων αὐτοῖς οὐτοὶ παρεσκευάσαντο συνηγόνους, ἀναγκαῖον διὰ μακροτέρων δηλῶσαι περὶ αὐτῶν". ⁶) Ἐν τῇ Γερμαν. μεταφρ. τοῦ Meissner V, 437. ⁷) Ἐν τόμ. II, 110.

Θηβαίων, ἥτις κατὰ μὲν τὸν Πανσανίαν¹ ἐγένετο τῷ 373/2 κατὰ δὲ τὸν Διόδωρον² τῷ 374.

Πρὸς τὸν Πλαταϊκὸν μεγάλην ὁμοιότητα ἔχει ὁ Ἀρχίδαμος, ἐν ᾧ ὁ ῥήτωρ πειρᾶται, ὅπως πείσῃ τοὺς Λακεδαιμονίους, ἵνα μὴ κατὰ τὴν ἀξίωσιν τῶν Θηβαίων ἀνοικίσωσι τὴν Μεσσηνίην καὶ καταλίπωσιν αὐτόνομον. Μετὰ τὴν ἐν Μαντινείᾳ μάχην οὐ μόνον σὲ σύμμαχοι, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ Σπαρτιῖται ῥήτορες συνεβούλευον τὴν ὑποχώρησιν³. Πρὸς τὴν τοιαύτην συμβολὴν ἀνθίσταντο οἱ φιλοπόλεμοι, ὧν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἡγεῖτο ὁ υἱὸς τοῦ Ἀγησιλάου καὶ διάδοχος τοῦ θρόνου Ἀρχίδαμος. Τινὲς τῶν ἀρχαίων ἐνόμιζον, ὅτι ὄντως ὁ ἡγεμονίδης ἔλαβε τὸν λόγον παρὰ τοῦ ῥήτορος, ἀλλὰ πιθανώτερον ἄλλοι εἶχον τὴν γνώμην, ὅτι ὁ λόγος εἶναι ῥητορικὸν γύμνασμα⁴. Ὅπως δὲ ποτε ὁ λόγος ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἐτιμᾶτο⁵ καὶ αὐτὸς ὁ ῥήτωρ σεμνύνεται, ὅτι ἐπῆρσε τὴν διοίκησιν τῆς Σπάρτης ὑπὲρ πάντα ἄλλον⁶. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα φαίνεται, ὅτι συνετάχθη περὶ τὸ 356-351. Ἐνταῦθα τάσσομεν καὶ τὸν Περὶ (τῆς) εἰρῆνης ἢ, ὡς ὀνομάζει τὸν λόγον ὁ Ἀριστοτέλης⁷, τὸν Συμμαχικόν. Ἐν τῷδε τῷ λόγῳ ὑποτίθεται, ὅτι ὁ ῥήτωρ ἀνίσταται, ὅπως ἀγορεύσῃ ὑπὲρ τῆς εἰρήνης κατὰ τὸν πόλεμον, ὃν οἱ Ἀθηναῖοι ἤγον πρὸς τοὺς συμμάχους αὐτῶν, τοὺς Χίους.

¹) Ἐν βιβλ. IX, 1. 8. ²) Ἐν XV, 46. ³) Ἐν Ἀρχιδάμ. 116 «Νῦν δ' ὁρῶν τοὺς μὲν συναγορεύοντας οἷς οἱ πολέμοι προστάττονται, τοὺς δ' οὐκ ἐρρωμένους ἐναντιούμενους, τοὺς δὲ πατιάσασιν ἀποσεισσηκτότας». ⁴) Ἐν τῇ ὑποθέσει. «Καὶ οἱ μὲν λέγουσιν, ὅτι πέμψας Ἀρχίδαμος ἐν Ἀθήναις τὸν λόγον παρὰ Ἰσοκράτους ἐδέξατο· ἄλλοι δὲ φασὶ γυμνασίαν εἶναι τὸν λόγον Ἰσοκράτους, τίνας ἂν εἴποι λόγους Ἀρχίδαμος συμβουλευτῶν Λακεδαιμονίους». ⁵) Φιλόστρατος, ἐν β. σοφιστ. I, 17, 3 καὶ Διονύσιος Ἀλικαρνασσεύς, ἐν Ἰσοκράτῃ 9. ⁶) Ἐν Παναθην. 239. ⁷) Ἐν Ῥητορ. III, 17 «ὅπερ οἱ Ἀθηῆναι οἱ ῥήτορες ποιοῦσι καὶ Ἰσοκράτης· καὶ γὰρ συμβουλευτῶν κατηγορεῖ, οἷον Λακεδαιμονίων μὲν ἐν τῷ πανηγυρικῷ, Χάρητος δ' ἐν τῷ συμμαχικῷ».

τοὺς 'Ροδίους καὶ τοὺς Βυζαντίους¹. Περὶ τῆς εἰρήνης ὁμῶς βραχεία λέγων ἐξετάζει τὰς αἰτίας τὰς ἐπιβαλλούσας ταύτην καὶ τοὺς ὅρους αὐτῆς, περὶ ὧν οἱ πρέσβεις τῶν ἀποστάντων συμμάχων εἶχον πραγματευθῆ². Περὶ τῆς ἀξίας τοῦ λόγου τούτου ὑπάρχει μεγάλη διαφωνία παρὰ τοῖς κριτικοῖς. Τοῦτον ἐπαινῇ Διονύσιος ὁ *Αλικαρνασσεύς³ καὶ ὁ Schäffer⁴ θεωρεῖ ὡς ἐν τῶν καλλίστων τοῦ ρήτορος ἔργων. 'Αλλ' ὁ K. O. Müller⁵ κακίζει τοῦτον, διότι συμβουλεύει τοῖς *Αθηναίοις οὐ μόνον, ὅπως ἀφῶσιν ἐλευθέρως τὰς ἀποστάσας συμμαχίδας πόλεις, ἀλλὰ καί, ὅπως καταλίπωσιν ὅλως τὴν ἀρχὴν τῆς θαλάσσης⁶. Κατὰ τὸν εἰρημέμον φιλόλογον αἱ συμβουλαὶ αὗται ἔγνοσιν εἰς τὴν ταπεινώσιν τῶν *Αθηνῶν καὶ τὰ πράγματα αὐτὰ ἀπέδειξαν, ὅτι μετὰ τῆς καταλύσεως τῆς ἀρχῆς τῆς θαλάσσης καὶ τῆς ἡγεμονίας ἠφανίσθησαν καὶ αἱ ἀφορμαί, αἵτινες ἐκίνουν τὴν δραστηριότητα αὐτῶν καὶ τὴν πρὸς εὐγενεῖς πράξεις προθυμίαν. Τοιαῦται συμβουλαὶ ἴσως ἀνήκουσι τῇ πολιτικῇ φιλοσοφίᾳ, ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ ἐφαρμοσθῶσιν ἐν τῇ πρακτικῇ πολιτικῇ. *Ἡ θαλασσοκρατορία παρεῖχε μὲν πολλὰ τοῖς *Αθηναίοις πράγματα, ἀλλ' ἦτο ἀναγκαῖα οὐ μόνον αὐτοῖς, ἀλλὰ καὶ τῷ *Ελληνικῷ γένει καθ' ὅλον. 'Αλλ' ἡ θαλασσοκρατορία ἔπρεπε νὰ στηρίζεται ἐπὶ τοῦ δικαίου, διότι ἡ ἐπὶ τῆς ἀδικίας ἐρειδομένη δὲν δύναται νὰ ᾔηται ὠφέλιμος τῷ ἀδικοῦντι⁷. *Ἡ δικαιοσύνη

1) *Εν § 16. 2) *Εν § 25. 3) *Εν *Ισοκράτ. 8. 4) Demosthenes und seine Zeit 7², 188. 5) *Εν τῇ *Ελλην. γραμμ. II, 387. 6) *Εν 64 "ἐγὼ γάρ ἡγοῦμαι καὶ τὴν πόλιν ἡμᾶς ἄμεινον οἰκῆσαι καὶ βελτίους αὐτοὺς ἔοσθαι καὶ πρὸς ἀπάσας τὰς πράξεις ἐπιδώσειν, ἣν πανοῶμεθα εἰς ἀρχῆς τῆς κατὰ θάλατταν ἐπιθυμούμετες. Αὕτη γάρ ἐστιν ἡ καὶ νῦν εἰς ταραχὴν ἡμᾶς καθιστάσα καὶ τὴν δημοκρατίαν ἐκείνην καταλύσασα, μεθ' ἧς οἱ πρόγονοι ζῶντες εὐδαιμονέσονται τῶν *Ελλήνων ἦσαν." 7) *Εν § 31 "Εἰς τοῦτο γάρ τινες ἀνοίας ἐληλύθασι. ὥσθ' ὑπελήφασιν τὴν μὲν ἀδικίαν ἐπονείδιστον μὲν εἶναι, κερδαλέαν δὲ καὶ πρὸς τὸν βίον τὸν καθ' ἡμέραν συμφέρουσαν, τὴν δὲ δικαιοσύνην εὐδόκιμον μὲν, ἀλυσίτηλῃ

εἶναι ὑπερτέρα τῆς μετ' ἀδικίας δυνάμεως. *Περὶ* τῆς κρίσεως τῶν νεωτέρων τὸν λόγον ποιούμενοι παρατηροῦμεν, ὅτι ὁ *Sittl* λέγει, ὅτι ὁ ῥήτωρ γράψας τὸν περὶ εἰρήνης, ὅτε εἶχεν ὑπερβῆ τὸ ὀγδοηκοστὸν τῆς ἡλικίας ἔτος, δύναται νὰ τύχη συγγνώμης διὰ τὴν ἀσθένειαν τοῦ λόγου ¹, ὅστις ἐξεδόθη τῷ 356 ἢ 355 π. Χ. ².

Ἡ δ' ἐκδοσις τοῦ Ἀρειοπαγίτικοῦ τίθεται μετὰ τὴν τοῦ συμμαχικοῦ· διότι αὕτη ἐγένετο τῷ 355 ἢ 354. Δὲν εἶναι ὁμοῦς ἀπίθανος ἡ εἰκασία τοῦ *Sittl*³, καθ' ἣν ὁ ῥήτωρ ἤρξατο γράφειν τὸν λόγον πρὸ τοῦ συμμαχικοῦ πολέμου. Ὡπωσδήποτε ἐν τῷδε τῷ λόγῳ ὁ Ἰσοκράτης συμβουλεύει τοῖς Ἀθηναίοις, ἵνα ἐπαναγάγῃσι τὴν πολιτείαν εἰς τὴν πάτριον. Διότι ἔχει τὴν γνώμην, ὅτι αἱ συμφοραὶ ἐπῆλθον εἰς τὴν πόλιν, ἀφ' οὗτον τὸ πολίτευμα τοῦ Σόλωνος καὶ τοῦ Κλεισθένης μετεβλήθη καὶ κατ' ἐξοχήν, ἀφ' οὗτον ἡ ἐξουσία τῆς ἐξ Ἀρείου πάγον βουλῆς περιορίσθη. Τιμῶμεν τὴν παρρησίαν τοῦ ῥήτορος, ὅστις ἐτόλμησε διὰ ζωηρῶν χρωμάτων νὰ παραβάλῃ τὴν ἀριστοκρατικὴν δημοκρατίαν τῶν χρόνων τοῦ Σόλωνος πρὸς τὴν ἀκόλαστον δημοκρατίαν τῶν συγχρόνων ⁴. Διότι δὲν ἦτο ἀκίνδυνον νὰ προτείνῃ τις τὸν περιορισμὸν τῆς δημοκρατίας. Φαίνεται δ', ὅτι, ὡς εἰκάζει ὁ *Sittl*, οἱ δημοκρατικοὶ δὲν ἐδέξαντο μετ' εὐνοίας τὸν λόγον, διότι ὁ ῥήτωρ σιωπᾷ ἐν τῷ *Περὶ* ἀντιδόσεως, ἂν μὴ

δὲ καὶ μᾶλλον δυναμένην τοὺς ἄλλους ὠφελεῖν, ἢ τοὺς ἔχοντας αὐτήν, κακῶς εἰδότες, ὡς οὔτε πρὸς χρηματισμὸν οὔτε πρὸς δόξαν οὔτε πρὸς ἄ δεῖ πράττειν οὐθ' ὅλως πρὸς εὐδαιμονίαν οὐδὲν ἂν συμβάλαιτο τηλικαύτην δύναμιν, ὅσην περ ἀρετῇ καὶ τὰ μέρη ταύτης. ¹) Ἐν τόμ. II, 112. ²) Παράβαλλ. Schillbach, De Isocratis oratione quae inscribitur περὶ εἰρήνης, Progr. v. Potsdam 1868 καὶ Oncken, Isocrates und Atten ἐν σελίδ. 180. ³) Ἐν τόμ. II, 113. Παράβαλλ. Blass II, 305. ⁴) Ἐν § 20 "Οἱ γὰρ καὶ ἐκεῖνον τὸν χρόνον τὴν πόλιν διοικοῦντες κατεστήσαντο πολιτείαν οὐκ ὀνόματι μὲν τῷ κοινοτάτῳ καὶ πρασιτάτῳ προσαγορευομένην, ἐπὶ δὲ τῶν πράξεων οὐ τοιαύτην τοῖς ἐντυγχάνουσι φαινομένην, οὐδ' ἢ τοῦτον τὸν τρό-

τις δεχθῇ κατὰ τὸν *Pfund*¹, ὅτι ὁ προκείμενος λόγος ἐξεδόθη μετ' ἐκείνων. Τὴν εἰλικρίνειαν τοῦ δῆτορος οὐδεὶς ἀμφισβητεῖ, ἀλλ' ὁ *Bergk*² παρατηρεῖ, ὅτι οὗτος οὐδαμοῦ λέγει σαφῶς τίνα πολιτικὰ δικαιώματα πρέπει νὰ ἀποδοθῶσι τῇ ἐξ' Ἀρείου πάγου βουλῇ καὶ καθ' ὅλου δὲν ἔχει σαφῇ ἔννοιαν περὶ τοῦ ἀρχαίου Ἀττικοῦ πολιτεύματος.

Κατὰ τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ τοῦ Ἰσοκράτους³ ὁ Περὶ ἀντιδόσεως ἐγράφη, ὅτε οὗτος ἤγε τὸ ὀγδοηκοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας, καὶ ἐξεδόθη τῷ 353. Μεγακλείδης τις εἶχε προσκαλέσει τὸν δῆτορα εἰς ἀντίδοσιν, δηλ. εἰς ἀνταλλαγὴν τῆς περιουσίας⁴. Κατὰ τὴν νομοθεσίαν τῶν Ἀθηναίων ἡδύνατό τις, ὃ λειτουργία ἐπεβάλλετο, νὰ δείξῃ ἄλλον πλουσιώτερον. Ἄν δ' οὗτος ἤρνετο νὰ ἀναδεχθῇ αὐτήν, ὁ πρῶτος ἡδύνατο νὰ προτείνῃ ἀνταλλαγὴν τῶν ὑπαρχόντων, ἥτοι ἀντίδοσιν.⁵ Ἐν τῷ πρώτῳ ἀγῶνι ὁ δῆτωρ ἐνίκησεν, ἀλλ' ὁ Ἀνσίμαχος ἐν δευτέρῳ ἀγῶνι ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ ἀναλάβῃ τὴν δαπάνην τῆς τριηραρχίας⁶. Ἐπειδὴ ὁμοῦς παρετήρησεν, ὅτι πολλοὶ δὲν εἶχον ἀκριεῖν γνώμην περὶ αὐτοῦ, ἀπεφάσισεν, ἵνα δηλώσῃ τοῦτοις καὶ τοῖς ἐπιγυγνομένοις τὸν τρόπον καὶ τὸν βίον καὶ τὴν παιδείαν αὐτοῦ. Πλάττει λοιπὸν τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι ἄγεται εἰς τὸ δικαστήριον ἕνεκα γραφῆς, διότι διαφθείρει τοὺς νέους, ὅπερ ὑπενθυμίζει τὴν κατὰ τοῦ Σωκράτους γραφήν. Οὕτω δύναται νὰ ἐπαινέσῃ

πον ἐπαίδευε τοὺς πολίτας ὥσθ' ἡγεῖσθαι τὴν μὲν ἀκολασίαν δημοκρατίαν. τὴν δὲ παρανομίαν ἐλευθερίαν, τὴν δὲ παρρησίαν ἰσονομίαν. τὴν δ' ἐξουσίαν τοῦ ταῦτα ποιεῖν εὐδαιμονίαν, ἀλλὰ καὶ μισοῦσα καὶ κολάζουσα τοὺς τοιοῦτους βελτίους καὶ σωφρονεσιτέρους ἄπαντας τοὺς πολίτας ἐποίησαν...¹⁾ De Isocratis vita et scriptis ἐν σελίδ. 21. ²⁾ Ἐν τόμ. II, 370. ³⁾ Ἐν § 9. ⁴⁾ Ψευδοπλούταρχ. 839 C. Παράβαλλ. Blass II, 73. ⁵⁾ Ἐν § 5 "Τοῦ γὰρ ἀντιδίκου, περὶ μὲν ὧν ἡ κρίσις ἦν, οὐδὲν λέγοντος δίκαιον, διαβάλλοντος δὲ τὴν τῶν λόγων τῶν ἐμῶν δύναμιν καὶ καταλαζονενομένου περὶ τε τοῦ πλούτου καὶ τοῦ πλήθους τῶν μαθητῶν, ἔγνωσαν ἐμὴν εἶναι τὴν λειτουργίαν. Τὴν μὲν οὖν δαπάνην οὕτως ἠνέγκαμεν...". Παράβαλλ. Ern. Havet,

ἐαυτὸν ἀνεπιφθόνως¹ καὶ ὄντως διαλέγεται περὶ παντοίων πραγμάτων καὶ παρενέχει περικοπὰς τῶν προεκδοθέντων λόγων. Ὁ προκείμενος λόγος δὲν εἶναι οὔτε δικανικός, οὔτε παρηγορικός, ἀλλὰ τι μίγμα ἐκ τῶν δύο γενῶν τοῦ ζητορικοῦ λόγου². Μέχρι τοῦ 1812 οὗτος ἐφέρετο ἡκρωτηριασμένος, ὅτε ὁ ἀείμνηστος Ἀνδρέας Μονατοξύδης εὑρεν ἀκέραιον τὸ κείμενον ἐν τοῖς κώδιξι τῆς Ἀμβροσιανῆς καὶ τῆς Λαυρεντιανῆς βιβλιοθήκης³.

Ἦτο ἤδη ἐν βαθεῖ γήρατι, ὅτε ἔγραφε τὸν Πρὸς Φίλιππον ἢ ἀπλῶς Φίλιππον. Ἐν τῷ ἐπιστολιμαίῳ τούτῳ λόγῳ ὁ Ἰσοκράτης συμβουλεύει τῷ βασιλεῖ τῶν Μακεδόνων, ὅπως διαλλάξας τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις στρατεύσῃται ἐπὶ τοὺς Πέρσας· διότι τῷ Φιλίππῳ ὥς Ἡρακλείδῃ ἀρμόζει τὸ ἔργον τοῦτο. Ὁ χρόνος τῆς συγγραφῆς δὲν ἦτο ἀνάρμοστος, διότι ὁ ζήτωρ ἦρξατο γράφων μετὰ τὴν Φιλοκράτειον εἰρήνην, ἣτοι κατὰ τὸ 346. Τότε ἦτο καιρὸς, ἵνα συμβουλεύσῃ τῷ πατρὶ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ὅπως τοὺς μὲν Ἑλληνας εὐεργετῇ, τῶν δὲ Μακεδόνων βασιλεύῃ καὶ τῶν βαρβάρων ὥς πλείστων ἄρχῃ⁴. Τὰς συμβουλὰς ταύτας ὁ γέρονς ζήτωρ θεωρεῖ ὥς ἀρίστας⁵ καὶ ἐπαινεῖ Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς⁶. Ἄν δ' ὁ λόγος

Introduction au discours d' Isocrate sur l' antidosis, Paris 1863. καὶ Ge. org. Schlüter, Argumentum et structuram Isocrateae de permutatione bonorum orationis explan. Progr. v. Hildesheim 1869. ¹) Ἐν § 8 "Εἰ μὲν οὖν ἐπαινεῖν ἐμαυτὸν ἐπιχειροῖην, ἐώρων οὔτε περιλαβεῖν ἅπαντα, περὶ ὧν διελθεῖν προηρούμην, οἷός τε γενησόμενος, οὔτ' ἐπιχαρίτως οὐδ' ἀνεπιφθόνως εἰπεῖν περὶ αὐτῶν δυνησόμενος· εἰ δ' ὁ ποθέμι μὴ γὰρ ἀγῶνα μὲν καὶ κίνδυνόν τινα περὶ ἐμὲ γιγνομένον... καὶ πράγματά μοι παρέχοντα... οὕτως ἂν ἐκγενέσθαι μοι μάλιστα διαλεχθῆναι περὶ ἀπάντων ὧν τυγχάνω βουλόμενος." ²) Ἐν § 12. ³) Ὁρα Ἀδαμ. Κορ. τόμ. II, 94 τοῦ ἀκριβοῦς ἀποβιώσαντος πολυκλαύστου φίλου μου Δ. Θερεσιανοῦ. ⁴) Ἐν § 154. ⁵) Ἐν § 155. ⁶) Ἐν § 27 "Ὅδδ' ἄρα ταῖς περὶ τὴν λέξιν εὐρυθυμίας καὶ ποιικιλίας κεκοσμήκαμεν αὐτόν, αἷς αὐτός τε νεώτερος ὧν ἐχρόμην καὶ

παραβληθῇ πρὸς τὸν Πανηγυρικόν, ἀναντιρρήτως εἶναι ὑποδεέστερος. Ἀλλὰ πρέπει νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψει, ὅτι ὁ λόγος ἐκεῖνος συνεγράφη ἐν μακρῷ χρόνῳ, ὥς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴρηται. Εἰ καὶ ὁ Ἰσοκράτης παρατηρεῖ, ὅτι διὰ τὴν ἡλικίαν δὲν θέλει μεταχειρισθῇ κοσμήματα τοῦ λόγου, ὁμῶς δὲν ἐπελάθετο τῆς τέχνης αὐτοῦ. Καίπερ δὲ γέρων ἐκ τῆς ὑποθέσεως ἐνθους γενόμενος ἐνέβαλεν εἰς τὸν λόγον νεανικὴν θερμότητα. Ἔχει μὲν ἑλλείψεις τινάς, ἀλλ' ὁ Spengel¹ καὶ ὁ Blass² θεωροῦσι τὸν λόγον ὡς καλὸν καὶ ἐπαγωγόν.

Τελευταῖος λόγος τοῦ Ἰσοκράτους εἶναι ὁ Παναθηναϊκὸς γραφεὶς ἐν τρισὶν ἔτεσιν. Ὅτε ὁ ῥήτωρ ἤρξατο γράφω, ἦγε τὸ ἐννενηκοστὸν τῆς ἡλικίας (342-339). Τῇ ἀληθείᾳ εἶναι παράδοξον, ὅτι ἐν οὗτῳ βαθεῖ γήρατι ἡδύνατο νὰ ἐργάζεται. Τοῦτο πρὸς πολλοῖς ἄλλοις μαρτυρεῖ, ὅτι ὁ βίος τῶν ἀρχαίων ἦτο κρείττων ἐκείνου, ὃν διάγομεν ἡμεῖς οἱ νεώτεροι. Ἐπειδὴ δ' ὁ ῥήτωρ ἦτο ἐν βαθεῖ γήρατι, ἐθεώρει τὰ κοσμήματα τοῦ λόγου ὡς ἀνάρμοστα τῇ αὐτοῦ ἡλικίᾳ³. Ὁ Ἀδამάντιος Κοραῖς δὲν ἡδύνατο νὰ εὗρῃ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ὁ λόγος Παναθηναϊκὸς ὠνομάσθη⁴. Κατὰ τὸν Blass⁵ ἀφορμὴ ἐδόθη ἐκ τῆς μνείας τῶν μεγάλων Παναθηναίων. Ἡμεῖς νομίζομεν, ὅτι τὸ ὄνομα ἔσχε διότι εἶναι ἐγκώμιον τῶν Ἀθηναίων,

τοῖς ἄλλοις ὑπέδειξα, δι' ὧν τοὺς λόγους ἡδίους ἂν ᾔμα καὶ πιστοτέρους ποιοῖεν. 1) Isocrat. und Plat. ἐν σελίδ. 736. 2) Ἐν τόμ. II, 319.

3) Ἐν § 2 «ἀλλὰ πάντας τοὺτους εἰσας περὶ ἐκείνους ἐπραγματευόμενον τοὺς περὶ τῶν συμφερόντων τῇ τε πόλει καὶ τοῖς ἄλλοις Ἑλλήσοι συμβουλευόντας, καὶ πολλῶν μὲν ἐνθυμημάτων γέμοντας, οὐκ ὀλίγων δ' ἀντιθέσεων καὶ παρισώσεων καὶ τῶν ἄλλων ἰδεῶν τῶν ἐν ταῖς ῥητορείαις διαλαμβάνουσιν καὶ τοὺς ἀκούοντας ἐπισημαίνεσθαι καὶ θορυβεῖν ἀναγκαζουσῶν» νῦν δ' οὐδ' ὀπωροῦν τοὺς τοιοῦτους. Ἐγοῦμαι γὰρ οὐκ ἀεμόττειν οὐτε τοῖς ἔτεσι τοῖς ἐνεγέγοντα καὶ τέτταροι, ἃ γὰρ λαγχάνω γεροντός... 4)

Ὅρα Κυπριαν. Τὰ ἀπόρρητα τοῦ Ἰσοκράτ. ἐν σελίδ. 102. 5) Ἐν τόμ. II, 319.

ὅπερ ἡδύνατο νὰ ἀπαγγελθῇ ἐν τῇ μεγάλῃ ἐορτῇ τῶν Παναθηναίων. Δὲν ἐγκωμιάζει ὅμως μόνον τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν Σπάρτην, ἀλλ' εὐθὺς ἐν ἀρχῇ διὰ μακρῶν πραγματεύεται περὶ ἑαυτοῦ, ὡς καὶ ἐν τῷ ἐπιλόγῳ, ὅπερ ἐλέγχεται ὡς περιφανὲς τεκμήριον τῆς διανοητικῆς ἀσθενείας τοῦ γήρατος. Δὲν εἶναι δ' ἀκριβὲς τὸ ὑπὸ Διονυσίου τοῦ Ἀλικαρνασσεῶς εἰρημένον ¹, ὅτι οἱ τελευταῖοι λόγοι εἶναι ὁ τελειότερος τύπος τῶν Ἰσοκρατείων λόγων. Ἐν τῷδε τῷ λόγῳ ὁ Teichmüller ² εὗρίσκει ὑπαινιγμούς κατὰ τε τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ Πλάτωνος, ἀλλ' ἡ τοιαύτη εἰκασία δὲν στηρίζεται ἐπαρκῶς ³. Ὁ δὲ ἡμέτερος Κυπριανὸς ⁴ ἐξηγεῖ τὰς ἐλλείψεις τοῦ προκειμένου λόγου παρατηρῶν, ὅτι δὲν ἐγράφη χάριν τοῦ δημοσίου, ἀλλὰ χάριν τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, δηλ. δὲν εἶναι λόγος ἀπλοῦς, ἀλλ' ἐσχηματισμένος ἢ μικτός. Δι' ἄλλων λέξεων ὁ Παναθηναϊκός, ὡς καὶ οἱ ἄλλοι λόγοι τοῦ Ἰσοκράτους, δὲν εἶναι πραγματεῖα ἀνήκουσαι εἰς τὴν ὑπόθεσιν, περὶ ἧς ὁ λόγος, ἀλλὰ βιβλία τεχνικὰ περιλαμβάνοντα ἐν εἴδει παραδειγμάτων τοὺς κανόνας τῆς ῥητορικῆς τέχνης, οὓς οὗτος ἐξήγει προφορικῶς, ὡς εἴ τις συνέτασσε συντάκτικόν οὐχὶ κατὰ τὸν συνήθη τρόπον, ἀλλ' ἐκ παραδειγμάτων ⁵. Κατὰ ταῦτα μόνον οἱ μαθηταὶ τοῦ Ἰσοκράτους ἡδύνατο νὰ ἐρμηνεύσωσιν ὁρθῶς τὴν τοῦ λόγου περιεχολήν. Οὕτως οἱ λόγοι οὗτοι εἶναι οἱ καλούμενοι ἀπόρρητοι ⁶ τοῦ Ἰσοκράτους, περὶ ὧν λέγει Διογένης ὁ Λαέρτιος ⁷. Τὴν τοιαύτην ἐρμηνείαν ἀποκρούει ὁ Blass ⁸, καὶ ἡμεῖς καίπερ τιμῶντες τὸν ζῆλον, μεθ' οὗ ὁ Ἑλλην φιλόλογος ἐπειράθη, ὅπως ἀποδείξῃ τὴν θεωρίαν αὐτοῦ, ὅμως δὲν δυνά-

¹) Ἐν Ἰσοκράτ. 14 "Οἱ μέντοι γ' ἐπὶ τελευτῇ τοῦ βίου γραφέντες λόγοι ἥτινόν εἰσι μειρακιώδεις ὡς ἂν οἶμαι τελείαν ἀπειληφότες τὴν φρόνησιν παρὰ τοῦ χρόνου." ²) Lit. Fehden I, 259. ³) Παράβαλλ. Blass II, 324. ⁴) Ἐν σελίδ. 105 τῆς μνημονευθείσης διατριβῆς. ⁵) Αὐτόθι 103. 6. ⁶) Αὐτόθι 79. ⁷) Ἐν βιβλ. Α', 1, 6 "Καὶ πρῶτος Σπείσιππος παρὰ τὰ καλούμενα ἀπόρρητα ἐξήνεγκεν, ὡς φησι Καίνεύς." ⁸) Ἐν τόμ. II, 105.

μεθα νὰ δεχθῶμεν αὐτήν. Διότι πρὸς πολλοῖς ἄλλοις πολὺν κατὰ-
 εἰσάζεται ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος, ὅστις σεμνύνεται, ὅτι ἔγραψε συμ-
 βουλευτικὸν τῇ πόλει καὶ τοῖς Ἑλλήσι ¹, πολὺ, λέγω, κατὰ
 εἰσάζεται, ἂν οἱ λόγοι αὐτοῦ οὐδὲν ἄλλο ἦναι ἢ ῥητορικὰ παρα-
 δείγματα. Πρὸς δὲ πολλοὶ λόγοι τοῦ Ἰσοκράτους ἔχουσιν ἀμαρ-
 τήματα καὶ δὴ καὶ ὁ Παναθηναϊκός. Ταῦτα δύνανται νὰ ἐξη-
 γηθῶσιν ἐκ τῆς ἡλικίας τοῦ ῥήτορος, ἀλλ' ἤθελεν εἶναι κακὸν
 ὑπόδειγμα ῥητορικῆς τέχνης, ἂν ἐν τῷ προοιμίῳ καὶ τῷ ἐπι-
 λόγῳ οὐχὶ περὶ τῆς ὑποθέσεως τοῦ λόγου, ἀλλὰ περὶ τῶν ἑαν-
 τοῦ περιστάσεων ἔλεγεν.

Ὁ ἀρχαιότατος τῶν τριῶν παραινετικῶν λόγων εἶναι ὁ
 Πρὸς Νικοκλέα κατὰ πᾶσαν πιθανότητα γραφείς τῷ 376 ².
 Οὗτος ἦτο υἱὸς τοῦ Εὐαγόρου τοῦ κατάγοντος τὸ γένος ἐκ
 τοῦ Τεύκρου καὶ ἐξασίλευε τῆς ἐν Κύπρῳ Σαλαμῖνος. Πρὸς
 τὸν βασιλέα τοῦτον γράφει παραινέσεις, πῶς πρέπει νὰ βασι-
 λεύῃ ὀρθῶς. Εἰκάζεται δ', ὅτι ὁ Ἰσοκράτης ἐγνώρισε τὸν Κύ-
 πριον ἡγεμόνα διὰ τῆς συστάσεως τοῦ Τιμοθέου. Παρὰ τοῦ-
 του ἔλαβεν εἴκοσι τάλαντα διὰ τὴν συγγραφὴν τοῦ προκειμένου
 λόγου ³. Ὁ δὲ λόγος ὁ ἐπιγραφόμενος Νικοκλῆς ἢ Κύ-
 πριοι ἐμβάλλεται εἰς τὸ στόμα τοῦ βασιλέως ἀγορεύοντος πρὸς
 τοὺς ἐπιφανεστάτους τῶν ὑπηκόων. Ἐν μὲν τῷ πρώτῳ ἐπραγ-
 ματεύετο ὁ ῥήτωρ Περὶ τοῦ πῶς δεῖ βασιλεύειν, ἐνταῦθα
 δὲ Περὶ τοῦ πῶς δεῖ βασιλεύεσθαι ⁴. Κατὰ τὸν Blass ὁ λόγος οὐ-
 τος εἶναι τεχνικώτερος τοῦ προηγουμένου ⁵, ἀλλὰ κατὰ τινες κρι-
 τικοὺς, ὡς τὸν Ern. Havet ⁶, τὸν Sittl ⁷ καὶ ἄλλους, δὲν εἶναι
 γνήσιος. Οὔτοι φέρουσιν ἀποδείξεις τινάς, π. χ. τὸ προοίμιον
 τοῦδε τοῦ λόγου ὁμοιάζει πρὸς τὸ τῆς Ἑλένης, ἐν ᾗ ἕκαστος
 λόγος τοῦ Ἰσοκράτους ἔχει πρωτότυπον ἀρχήν. Ὁ Sittl πα-

¹) Ἐν τῷ προοιμίῳ τοῦ Παναθηναϊκοῦ. ²) Blass II, 271. ³) Τοῦτο
 λέγεται ἐν τῇ Ὑποθέσει. ⁴) Ἐν τῇ Ὑποθέσει. ⁵) Ἐν τόμ. II, 277.
⁶) Ἐν σελίδ. 235 τοῦ μνημονευθέντος συγγράμματος. ⁷) Ἐν τόμ. II, 117.

ρατηρεῖ, διὰ τὸ προοίμιον ἀρμόζει εἰς οἷονδήποτε ἄλλον λόγον τοῦ Ἰσοκράτους καὶ διὰ οὗτος δὲν ἠδύνατο νὰ ὀνομάσῃ τὰς Συρακούσας τὴν μερίστην τῆς Ἑλλάδος πόλιν ¹.

Ὡσαύτως μεγάλη ἀμφισβήτησις ὑπάρχει περὶ τὴν γνησιότητα τοῦ λόγου Πρὸς Δημόνικον. Ἀποδίδει μὲν τοῦτον Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεὺς τῷ Ἰσοκράτει ², ἀλλ' ὁ Ἀρποκρατίων θεωρεῖ αὐτὸν ὡς ἔργον Ἰσοκράτους τοῦ Ἀπολλωνιάτου ³. Φαίνεται ὁμως, διὰ εἶναι εἰκασία αὐτοῦ. Ὑπὸ τοῦ Σουῖδου ⁴ τῷ Ἀπολλωνιάτῃ ἀποδίδεται λόγος προτρεπτικός, ἐν ᾧ ὁ προκείμενος εἶναι παραινετικός, ὅπερ ἐξαίρομεν διότι αὐτὸς ὁ Ἰσοκράτης ἐν τῷ προοίμιῳ τοῦδε τοῦ λόγου ποιεῖται τὴν διαστολήν ⁵. Οἱ κριτικοὶ εἶναι διηρημένοι, ἐξ ὧν ἄλλοι μὲν δέχονται τὴν γνησιότητα τοῦ λόγου ⁶, ἄλλοι δ' ἀποκρούουσι ταύτην, ὡς ὁ ἡμέτερος Κοραῆς καὶ ὁ Benseler ⁷. Οἱ τελευταῖοι πρὸ πάντων εὐρίσκουσι τὴν γλῶσσαν ἀναξίαν τοῦ Ἰσοκράτους καὶ δεικνύουσιν ἁμαρτήματα περὶ ταύτην. Καὶ ὁμως ἡ γνωμολογία τοῦ λόγου δὲν στερεῖται ἀξίας καὶ πολλὰ ῥήσεις αὐτοῦ ἐγένοντο δημῳδοί, ὡς ἡ Εὐλαβοῦ τὰς διαβολὰς καὶ ψευδεῖς ὥσιν ⁸, Τοὺς μὲν θεοὺς φοβοῦ, τοὺς δὲ γονεῖς τίμα, τοὺς δὲ φίλους αἰσχύνοιν, τοῖς δὲ νόμοις πεῖθον ⁹, Πολλοῖς ἡ γλῶττα προτρέχει τῆς δια-

¹) Ἐν § 23. ²) Ἐν Ἰσοκράτ. 10. ³) Ἐν λ. ἐπακτὸς δρκος. ⁴) Ἐν λ. Ἰσοκράτ. Ἀπώλων. ⁵) Ἐν § 3. ⁶) Ὁ Schneider ἐν σελ. VI τῆς ἐκδόσεως καὶ ὁ Θεόδωρ. Ἀγκυλίων (Henkel), Τῶν περὶ Ἰσοκράτη ζητήσεων βιβλίον πρῶτον, Rudolfstadt 1877 καὶ Sandys Introd. XXXII. ⁷) Jahrb. f. Phil 1860 II, 121. Lehmann van Lehnfeld, De oratione ad Demonicum Isocrati abjudicanda, Leiden 1897. Jahr, quaestiones Isocrateae, Halle 1881. Ὁ Aug. Pauly (Aliquot quaestiones Isocrateae, Heilbronn 1828) νομίζει, διὰ τὸν λόγον εἶναι γνήσιος μὲν, ἀλλὰ διεσκευασμένος. ⁸) Ἐν § 17. ⁹) Ἐν § 16. Τὸ φοβεῖσθαι τὸν θεὸν εἶναι ἀνάξιον τοῦ ὑπερτάτου ὄντος καὶ τοῦ ἀνεπτυγμένου ἀνθρώπου. Φοβεῖται τις τὸ θηρίον καὶ οὐχὶ τὸν θεόν, οὗ εἶναι νίος. Νομίζομεν, διὰ τὸν θεόν πρέπει τις

νοίας¹ ὁ λόγος ἦτο ἀρεστός οὐ μόνον τοῖς Ἕλλησιν, ἀλλὰ καὶ ἄλλοις λαοῖς, ὥς δεικνύει ἡ Συριακὴ μετάφρασις². Ὁ Δημονίκος, πρὸς ὃν ἀποτείνει ὁ Ἰσοκράτης τὰς συμβουλὰς, ἦτο υἱὸς τοῦ χρηστοῦ Ἰππονίκου³, φίλου τοῦ ῥήτορος.

Τελευταῖον φέρομεν τὸν λόγον εἰς τὸν Εὐαγόραν, ὅστις κατὰ μὲν τὴν ὑπόθεσιν⁴ εἶναι ἐπιτάφιος, κατὰ δὲ τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ τοῦ Ἰσοκράτους ἐγκώμιον⁵, ὅπερ δέχονται ἀρχαῖοι⁶ καὶ νεώτεροι⁷ τεχνογράφοι. Ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ ἐγκωμίου ὑπάρχουσι καὶ τὰ τρία εἶδη τῶν ἐπιδεικτικῶν προοιμίων, ἐξ ἐπαίνου, ἐκ προτροπῆς, καὶ ἐκ τῶν πρὸς ἀκροατὴν⁸. Εὐθὺς ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ ἐπαινεῖ τὸ εἶδος τοῦ ἐγκωμίου πρὸς τοὺς τεθνεῶτας⁹ ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ ἄλλα εἶδη τῶν τιμῶν, π. χ. τοὺς χοροὺς καὶ τοὺς μουσικοὺς καὶ γυμνικοὺς ἀγῶνας (ἐξ ἐπαίνου). Ὁ ῥήτωρ ἐν τῷ δευτέρῳ προοιμίῳ προτρέπει καὶ ἄλλους, ἵνα ἐγκωμιάζωσι τοὺς συγχρόνους, ἅψ' οὗ οἱ ἐπὶ τῶν Τρωϊκῶν γενόμενοι ὑμνοῦνται καὶ τραγωδοῦνται (ἐκ προτροπῆς). Τελευταῖον ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ δεικνύει τὴν δυσκολίαν τῶν τοιοῦτων ἐγκωμίων, δι' ἣν οὐδεὶς μέχρι τοῦ ῥήτορος ἐπεχείρησεν. Ἐγκώμια συνέταξαν οἱ ποιηταί, ἀλλ' οὗτοι ἔχουσιν εἰς τὴν διάθεσιν αὐτῶν πολλὰ κοσμήματα, ὥς μεταφορὰς, μέτρα καὶ ὀρθμούς¹⁰, δι' ὧν ψυχαγωγοῦσι τοὺς ἀκροα-

τὰ σέβηται, ὥς τὸν πατέρα. ¹) Ἐν §. 41. ²) Αὕτη ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Lagarde, Anal. Syr., Lips. 1858. ³) Ἐν § 2. ⁴) Ἐνταῦθα λέγεται: «Ζητήσῃς δ' ἂν τις ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ, διὰ τί ἐπιτάφιον ὄντος καὶ τοῦ ἐπιτάφιου ἀπαιτοῦντος παρὰ τὰ ἐγκωμιαστικά πάντα κεφάλαια πλέον τὸ τε θρηνητικὸν ἐν τῇ ἀρχῇ καὶ τὸ παραμυθητικὸν ἐν τῷ τέλει». ⁵) Ἐν § 8 «ἀνδρὸς ἀρετὴν διὰ λόγων ἐγκωμιάζειν», καὶ ἐν 73. ⁶) Μένανδρος, Π. Ἐπιδεικτ. ἐν σελίδ. 419 «Ὁ μετὰ χρόνον πολὺν λεγόμενος ἐπιτάφιος καθαρὸν ἐστὶν ἐγκώμιον, ὥς Ἰσοκράτους ὁ Εὐαγόρας», Παράβαλλ. Φώτ. 159 «καὶ ὁ δωδέκατος Εὐαγόρου ἐγκώμιον». ⁷) Blass II, 285. ⁸) Ἀριστοτέλης, ἐν Ῥητορικ. III, 14. ⁹) Ἐν § 4 «ὁ δὲ λόγος εἰ καλῶς διέλθοι τὰς ἐκείνου πράξεις, ἀειμνηστον ἂν τὴν ἀρετὴν τὴν Εὐαγόρου παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις ποιήσειεν». ¹⁰) Ἐν § 11 «ἦν γὰρ τις τῶν ποιημάτων

τάς (ἐκ τῶν πρὸς τὸν ἀκροατὴν). Κατὰ ταῦτα τὸ ἐγκώμιον εἶναι νέον εἶδος τοῦ δητορικοῦ λόγου συνταχθὲν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα πρὸ 370 ¹. Διότι ὁ Ἀγησίλαος τοῦ Ξενοφῶντος συνειτάχθη βραδύτερον ². Ὁπωσδήποτε ὁ Ἰσοκράτης ἐν τῷ ἐγκωμίῳ ἐπαινεῖ τὸν θανόντα πατέρα τοῦ Νικοκλέους ἀρχόμενος ἀπὸ τῶν προγόνων, ἀπὸ τοῦ Διὸς ³, καὶ ἐξικνούμενος μέχρι τοῦ Τεύκρου, ὅστις ἔκτισε τὴν ἐν Κύπρῳ Σαλαμίνα. Τὰ κατὰ τὴν γέννησιν τοῦ Εὐδαγόρου εἰκονίζει ὡς ὑπεράνθρωπα ⁴ καὶ ἐπαινεῖ τὸν θανόντα· ἀλλὰ κατὰ τὸν Sittl ⁵ ἐπειδὴ ὁ δῆτωρ δὲν ἐγνώρισε τοῦτον προσωπικῶς, τὸν προσωπικὸν χαρακτηρισμὸν ἐλειράθη, ὅπως ἀναπληρώσῃ διὰ γενικῶν φράσεων καὶ ὑπερβολῶν. Φαίνεται ὅμως, ὅτι ὁ δῆτωρ δὲν ἀπέστη πολὺ τῆς ἀληθείας, ὡς μαρτυροῦσιν αἱ κρίσεις νεωτέρων ἱστορικῶν ⁶.

Πλὴν τῶν εἰρημένων λόγων ἀποδίδονται πρὸ Ἰσοκράτει καὶ δέκα ἐπιστολαί, αἵτινες πέμπονται πρὸς Διονύσιον τὸν τύραννον τῶν Συρακουσῶν, πρὸς Φίλιππον τὸν βασιλέα τῶν Μακεδόνων, πρὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ νέον ὄντα, πρὸς τὸν Ἀντίπατρον, πρὸς Τιμόθεον τὸν τύραννον τῆς Ἡρακλείας, πρὸς τὸν Ἀρχίδαμον, πρὸς τοὺς παῖδας τοῦ Ἰάσονος καὶ πρὸς τοὺς ἄρχοντας τῆς Μυτιλήνης. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ Sauppe ⁷, ὅστις πρῶτος ἐδήλωσεν ἀμφισβολίας περὶ τῆς γνησιότητος τῶν ἐπιστολῶν, μέχρι τοῦδε πολλοὶ κριτικοὶ ⁸ θεωροῦσιν ὑποβολιμαίας. Ὑπάρ-

τῶν εὐδοκιμοῦντων τὰ μὲν ὀνόματα καὶ τὰς διανοίας καταλίπη, τὸ δὲ μέτρον διαλύσῃ, φανήσεται πολὺν καταδέσσεια τῆς δόξης, ἥς νῦν ἔχομεν περὶ αὐτῶν. ¹) Christ ἐν σελίδ. 329. ²) Ὁρα ἐν σελίδ. 127 τῆσδε τῆς γραμματολογίας. ³) Ἐν § 14. ⁴) Ἐν § 21 «Περὶ οὗ τὰς μὲν φήμας καὶ τὰς μαντείας καὶ τὰς ὄψεις τὰς ἐν τοῖς ὕπνοις γενομένας, εἰς ὧν μεζόνως ἂν φανείη γεγονώς ἢ κατ' ἄνθρωπον, αἰροῦμαι παραλιπεῖν.». ⁵) Ἐν τόμ. II. 110. ⁶) Grote, Gr. Gesch. V, 320—329 (ἐν τῇ μετ. τοῦ Meisner) Curtius, Gr. Gesch. III⁶, 151, 210. ⁷) Zeitschr. f. Alterthumsw. 1835 ἐν σελίδ 409. ⁸) Fr. Vater, quaestionum histor. fasc. I, De Isocratis qui fertur epistolis, Kasan 1846 καὶ Ant. Westermann, Commentatio de epistol. scriptoribus Graecis V., Leipzig 1854. Παράβαλλ. Sittl, II, 119.

χουσιν ὁμως καὶ οἱ ὑποστηρίζοντες τὴν γνησιότητα αὐτῶν, ὡς ὁ F. Heintz Haupt¹. Τῇ ἀληθείᾳ δὲν εἶναι εὐκόλον γὰ καταδικάσῃ τις τὰς ἐπιστολάς ὡς ψευδεπιγράφους· διότι ἐν ταύταις διαλάμπει τὸ πνεῦμα καὶ ἡ γλῶσσα τοῦ Ἰσοκράτους. Ἐν ταῖς ῥητορικαῖς σχολαῖς διετηροῦντο καὶ καλὰ ἀποφθέγματα τοῦ ἀνδρός, ὡς τὸ πολυθρύλητον ἐκεῖνο, Τῆς παιδείας τὴν μὲν εἰζαν εἶναι πικράν, τὸν δὲ καρπὸν γλυκύν².

Περὶ τοῦ Ἰσοκράτους ὑπάρχουσι πολλαὶ κρίσεις γεγόμεναι ὑπὸ τε τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν νεωτέρων. Ἐνχε δ' ὁ ῥήτωρ καὶ θερμῶν θανμασιῶν καὶ αὐστηρῶν ἐπικριτῶν. Εἶναι δὲ λυπηρόν, ὅτι ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις πολλοὶ σοφοὶ ἄνδρες μετὰ πολλῆς περιφρονήσεως λέγουσι περὶ τοῦ ἀνδρός, ὡς ὁ Niebuhr³, ὅστις παρατηρεῖ, ὅτι ὁ Ἰσοκράτης εἶναι ὅλως κακός, εὐτελεῖς συγγραφεύς, ἀλογιστοτάτη καὶ πτωχοτάτη διάνοια. Ἐμόρφωσε μὲν τέχνην, ἀλλὰ τέχνην τοῦ δοκεῖν, τῶν λέξεων τοῦ ῥησικοπεῖν καὶ οὐχὶ τῶν ἰδεῶν. Ἡ κρίσις τοῦ μεγάλου ἀνδρός, ὅστις πολλάκις ἐν τῷ θανμασμῷ πρὸς τοὺς Ῥωμαίους ἐπετίμησε τὰ τῶν Ἑλλήνων, δὲν εἶναι κατὰ πάντα ὀρθή. Διότι ὁ Ἰσοκράτης δὲν ἐστερεῖτο ἰδεῶν, ὡς μαρτυροῦσιν αἱ ὑποθέσεις τῶν λόγων αὐτοῦ⁴, αἵτινες εἶναι φιλοσοφικαὶ καὶ μεγάλαι, ἡ διεξαγωγὴ αὐτῶν καὶ αἱ παραινέσεις πρὸς τὸν Δημόνικον, τὸν Νικοκλέα καὶ τοὺς Κυπρίους. Ἐν πολλοῖς δ' ῥήτωρ δεικνύει ἴσως ἑλλειπριν πρακτικωτέρας διανοίας, ἀλλὰ τοῦτο εἶναι ἴδιον οὐχὶ μόνον τοῦ Ἰσοκράτους, ἀλλὰ τῶν πλείστων φιλοσόφων. Ἐν τοῖς ἐμπροσθεν εἶδομεν, ὅτι ὁ ῥήτωρ ψέγεται, διότι σιωπᾷ περὶ τῶν δικαιω-

¹) De Isocratis epistolis I, VI, VIII. Zittau 1873. ²) Ταῦτα συνέλεξεν ὁ Sauppe Orat. At. II, 227. ³) Vorträge über a. Gesch. V, 404.

⁴) Διονύσιος. Ἀλικαρν. Ἰσοκράτ. 12 "παρὰ πολὺ προτιρεῖν ἡγούμην Ἰσοκράτην Ἀνσίον. Κατὰ δὲ τὴν λαμπρότητα τῶν ὑποθέσεων καὶ τὸ φιλόσοφον τῆς προαιρέσεως πλείον διαφέρειν ἢ παιδὸς ἄνδρα, ὡς ὁ Πλάτων εἴρηκεν". Παράβαλλ. Cicer. Orat. § 41.

μάτων, ἅπερ ἔπρεπε νὰ ἀποδοθῶσι τῇ ἐξ 'Αρείου πάγου βου-
λῇ¹. Τοῦτο ὁμως ἦτο λεπτομέρεια, εἰς ἣν δὲν ἠδύνατο νὰ εἰσ-
έλθῃ ὁ περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς μεταβολῆς τοῦ πολιτεύματος συμβου-
λεύων. Ὁ διαπρεπὴς φιλόλογος *Christ*² παρατηρεῖ, ὅτι ὁ Πα-
ναθηναϊκὸς συνετέθη κατὰ τὸ ἥμισυ ἐκ φράσεων ἀρχαιοτέρων
λόγων καὶ ἐν τῷ Περὶ ἀντιδόσεως ὁ ῥήτωρ παρενέβαλε δλό-
κληρα χωρία ἐκ τούτων πρὸς πίστωσιν τοῦ πατριωτικοῦ αὐτοῦ
φρονήματος, ὅπερ μαρτυρεῖ μεγάλην διανοητικὴν ἀπορίαν. Νο-
μίζομεν, ὅτι τοῦτο δὲν εἶναι ἀναμφισβήτητον τεκμήριον τῆς εἰ-
ρημένης ἀπορίας· διότι αἱ ἐπαναλήψεις ἠδύνατο φυσικώτερον
νὰ ἀποδοθῶσι τῷ γήρατι τοῦ ῥήτορος, καθ' ὃ φύσει οἱ ἄνθρω-
ποι μεταχειρίζονται στρογγύλας φράσεις κατὰ προγενεστέρας
περιόδους ἐσχηματισμένας. Μελζονα ἀξίαν ἀποδίδουσι τῷ ῥή-
τορι οἱ Γάλλοι, ὡς ὁ ἄλλοτε ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν *Duc
de Clermont-Tonnerre*³ καὶ ὁ *Havet*, ὅστις θεωρεῖ αὐ-
τὸν ὡς θερμὸν ὑπερασπιστὴν τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς διανοητικῆς
προόδου. Κατὰ ταῦτα ἐν τοῖς λόγοις τοῦ Ἰσοκράτους ἐπάρχουσι
μὲν καὶ γεροντικαὶ φλυαρίαι, ἀλλ' οὗτοι εἶναι καὶ πηγὴ εὐγε-
νῶν καὶ ἡθοποιῶν παιδευμάτων, ἀποθήκη πολιτικῶν ὑψηλῶν
σεων καὶ ταμεῖον πολυτιμῶν νοουθεσιῶν καὶ παραγγελμάτων
περὶ φιλοπατρίας καὶ ἐθνικῆς ἐνότητος⁴.

Ἀλλὰ καὶ ἂν ἔλειπον αἱ τοιαῦται ἰδέαι, ἄρᾳ γε τὸ ἐν λόγοις
κάλλος δὲν ἦτο ἄξιον, ὅπως μὴ ὁ ῥήτωρ τύχῃ τηλικαύτης περι-
φρονήσεως; Ἀν θαυμάζωμεν τὸν Φειδίαν, ὅστις τὴν τέχνην αὐτοῦ
ἀπετύπωσεν ἐπὶ τοῦ μαρμάρου καὶ τοῦ ἐλέφαντος καὶ τοῦ χρυ-

¹) Ἐν σελίδ. ²) Ἐν σελίδ. 331 τῆς Γραμματολογίας αὐτοῦ. ³) *Oeuvres d'Isocrate, traduction nouvelle, avec le texte en regard, Paris 1862-1864, ἐν τρισὶ τόμοις. Παράβαλλ. τὴν καλὴν διατριβὴν τοῦ Φιλέλλη-
νος S. Egger, Notice historique sur le duc de Clermont-Tonnerre, tra-
ducteur et commentateur des œuvres d'Isocrate, Paris 1866. Παράβαλλ.
Blass II, 126. ⁴) *Θερεϊαν. Ἀδ. Κορ. II, 86.**

σοῦ, διὰ τί νὰ κακίσωμεν τὸν τεχνίτην τὸν τῷ λόγῳ ὑπερφυσικὸν κάλλος ἐπιθέμενον; Τοῦλάχιστον Διονύσιος δ' Ἀλικαρνασσεὺς¹ παραβάλλει τὴν μὲν ῥητορικὴν τοῦ Ἰσοκράτους πρὸς τὴν τέχνην τοῦ Πολυκλείτου καὶ τοῦ Φειδίου κατὰ τὸ σεμνόν, τὸ μεγαλότεχνον καὶ τὸ ἀξιωματικόν, τὴν δὲ τοῦ Λυσίου πρὸς τὴν τέχνην τοῦ Καλάμιδος καὶ τοῦ Καλλιμάχου. Κατὰ τὸν αὐτὸν κριτικὸν τὸ ὕψος τῆς κατασκευῆς τῶν Ἰσοκρατείων λόγων εἶναι ἡρωικῆς μᾶλλον ἢ ἀνθρωπίνης φύσεως οἰκεῖον². Καὶ ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ὁ *K. Od. Müller*³, ὅστις τὸν Ἰσοκράτη οὔτε ὡς πολιτικόν, οὔτε ὡς φιλόσοφον τιμᾷ, ὅμως ὁμολογεῖ, ὅτι ὁ ἀναγνώστης συμπαρασύρεται ὑπὸ τοῦ ζεύματος λόγου ἐμμελεστάτου καὶ εὐφωνοτάτου, ὅστις ἰσάκεις ἀπέχει τῆς τε τραχείας συνθέσεως τοῦ Θουκυδίδου καὶ τοῦ ἀτόνου ὕφους τοῦ Λυσίου⁴. Οἱ λόγοι τοῦ Ἰσοκράτους ἔχουσι μὲν θερμότητα αἰσθήματος, ἀλλὰ στεροῦνται τοῦ πάθους, ὅπερ εὐρίσκομεν παρὰ τῷ Δημοσθένει. Παρὰ τούτῳ τὰ λεγόμενα σχήματα τῆς διανοίας⁵ εἶναι συνηθέστατα, ἐν ᾧ παρὰ τῷ Ἰσοκράτει καὶ τοῖς ἀρχαιοτέροις ῥήτορσιν ἢ ὅλως ἐλλείπουσιν ἢ εἶναι σπάνια. Ὁ Ἐρμογένης ἤδη παρατήρησεν, ὅτι ὁ Ἰσοκράτης τῆς ἀποστροφῆς σχεδὸν ὅλως ἀπέχει⁶, ὡς καὶ τῆς εἰρωνείας. Προσωποποιία ὑπάρχει μόνον περὶ τὸ τέλος τοῦ Ἀρχιδάμου. Ἀπαντῶσιν ὅμως παρ' αὐτῷ ζωηραὶ ἐρωτήσεις καὶ ἐπιφωνήματα. Κατὰ τὴν ὀρθὴν παρατήρησιν τοῦ ἀειμνήστου *K. Od. Müller*⁷ ἡ εὐρυθμία τοῦ Ἰσοκράτους περιοδολογία, ἥτις σπανίως δέχεται διατάραξιν τῶν κώλων, ἀπαιτεῖ ἥρεμον τῆς ψυχῆς διάθεσιν ἢ τοῦλάχιστον ὀμαλότητα τοῦ πάθους. Τὸ ἥρεμον μεγαλεῖον, ὅπερ θαυμάζομεν ἐν τοῖς ἔργοις τοῦ Φειδίου

¹) Ἐν Ἰσοκράτ. 3. ²) Αὐτόθι. ³) Ἐν τῇ Γραμμ. II, 390. ⁴) Ὅρα ἐν τόμ. II, 341 τῆς μετ. τοῦ Κυπριανοῦ. ⁵) Περὶ τούτων εἰπομεν ἐν σελιδ. τῶν ἔμπροσθεν. ⁶) Περὶ ἰδεῶν ἐν σελ. 284 παρὰ Walz. ⁷) Αὐτόθι 346.

καὶ ταῖς τραγωδίαις τοῦ Σοφοκλέους¹, εὐρίσκομεν καὶ ἐν τοῖς λόγοις τοῦ Ἰσοκράτους, ὡς τὸ πάθος παρὰ τε τῷ Εὐριπίδῃ καὶ τῷ Δημοσθένει.

Νομίζομεν ὅμως, ὅτι ἡ μὲν ἡρεμία ἀρμόζει τοῖς πανηγυρικοῖς λόγοις, οἱ οἱ τοῦ Ἰσοκράτους, τὸ δὲ πάθος τοῖς συμβουλευτικοῖς, οἵτινες ἀπαγγέλλονται πρὸ πλήθους, ὅπερ ἔχει συμφέρον ὁ ῥήτωρ νὰ διαταράξῃ. Διὰ τοῦτο κατὰ τὴν δρθὴν παρατήρησιν τοῦ φιλοσόφου Ἰερωνύμου οἱ λόγοι τοῦ Ἰσοκράτους εἶναι καλοὶ πρὸς ἀνάγνωσιν, οὐχὶ δὲ καὶ πρὸς ἀπαγγελίαν, ἐν ἣ ἀπαιτεῖται ὑπόκρισις². Διότι στεροῦνται τοῦ παθητικοῦ καὶ ἐμψύχου, ὅπερ εἶναι κινητικώτατα τῶν ὄχλων. Κατὰ τὸν αὐτὸν φιλόσοφον ὁ ἡμέτερος ῥήτωρ εἰς φωνὴν ἀναγνώστου δούλου καταδὺς δὲν ἔχει οὔτε τόνον, οὔτε πάθος, οὔτε ὑπόκρισιν³. Πρὸς τὴν μονοτονίαν τούτου τοῦ ῥήτορος συμβάλλονται καὶ αἱ περιόδοι, αἵτινες τὴν ὑπόκρισιν καθαιροῦσι⁴. Κατὰ τοὺς ἀρχαίους τὰ ὀνόματα κῶλον καὶ περίοδον ἐν τοῖς πρώτοις ὁ Ἰσοκράτης μετεχειρίσθη. Μετηνέχθησαν δὲ κατὰ τὸν Westphal⁵ ἐκ τῆς ῥυθμικῆς εἰς τὴν ῥητορικὴν θεωρίαν. Αἱ περίοδοι εἶναι ἀπλαῖ καὶ σύνθετοι, ὧν ἕκαστον μέρος ὀνομάζεται κῶλον. Κατὰ τοῦτο ἡ ἀπλὴ ὀνομάζεται περίοδος μονόκωλος⁶.

¹) Ὅρα εἰσαγωγὴν εἰς Οἰδίποδα τύραννον τοῦ Σοφοκλέους ἐν σελίδ. 5.

²) Διονύς. Ἀλικαρνασσ. Ἰσοκράτ. 13 «Ἰερώνυμος δὲ ὁ φιλόσοφος φησιν, ἀναγνῶναι μὲν ἂν τινα δυνηθῆναι τοὺς λόγους αὐτοῦ καλῶς, δημηγορεῖν δὲ τὴν τε φωνὴν καὶ τὸν τόνον ἐπάραντα, καὶ ἐν ταύτῃ τῇ κατασκευῇ μετὰ τῆς ἁρμοιότητος ὑποκρίσεως εἰπεῖν, οὐ παντελῶς». ³) Αὐτόθι καὶ Φιλόδημ. Περὶ ῥητορ. IV, 17 «Τοιγαροῦν εὐανάγνωστον μὲν εἶναι τῆς φωνῆς ὕψι- μένης, ἐπαρθείσης δὲ μή...» ⁴) Φιλόδημ. αὐτόθι: «πονηρὸν γὰρ εἰς ὑπό- κρισιν αἱ μακραὶ περίοδοι, ὥς καὶ παρὰ Δημητρίῳ κεῖται περὶ Ἰσοκρά- τους». ⁵) System der antiken Rhythmik ἐν σελίδ. 100. ⁶) Ἀριστοτέλ. Ῥητορικ. III, 9 «Περίοδος δὲ ἡ μὲν ἐν κῶλοις, ἡ δ' ἀφελής. Ἔστι δ' ἐν κῶλοις μὲν λέξεις ἡ τετελειωμένη τε καὶ διηρημένη καὶ εὐανάπνευστος, μὴ ἐν τῇ διαιρέσει ὥσπερ ἡ εἰρημένη περίοδος, ἀλλ' ὅλη. Κῶλον δ' ἐστὶ τὸ εἰς- ρον μῶριον ταύτης. Ἀφελὴ δὲ λέγω τὴν μονόκωλον... Παράβαλλ. Blass. II.

Παρά τῷ Ἰσοκράτει ὑπάρχει ἡ κατεστραμμένη ἤτοι ἡ ἐμπερί-
 οδος γλῶσσα, ἥτις εἶναι ἡδεῖα, εὐμαθὴς καὶ εὐμνημόνευτος, ὥς
 ἀλλαχοῦ εἵπομεν¹. Οὕτω διὰ τῆς περιόδου καὶ τοῦ ῥυθμοει-
 δοῦς κύκλου δὲν ἀπέχει πολὺ τοῦ ποιητικοῦ μέτρου κατὰ Διο-
 νύσιον τὸν Ἀλικαρνασσεά². Πανταχοῦ ὁ ῥήτωρ ἐν τῇ συνθέ-
 σει τοῦ λόγου θηρεύει εὐφωνίαν, ἀποφεύγει τὴν χασμωδίαν³
 καὶ δὲν ἐπιτρέπει, ἵνα ἀκολουθῶσι δύο ὁμόφωνοι συλλαβαί
 (ὥς εἰποῦσα σαφῆ)⁴. Οὕτως ἡ γλῶσσα αὐτοῦ δὲν εἶναι οὔτε
 φυσική, οὔτε ἀφελής, οὔτε ἐναγώνιος, ὥς ἡ τοῦ Λυσίου, ἀλλὰ
 πομπώδης καὶ ὅτε μὲν εὐπρεπεστέρα τῆς γλώσσης ἐκείνου, ὅτε
 δὲ περιεργότερα⁵. Ἐπειδὴ δ' ἐκ παντὸς τρόπου θηρεύει τὴν
 εὐέπειαν, μεταχειρίζεται τὰ πάρισα, τὰ ὁμοιοτέλεντα καὶ τὰ
 ἀντίθετα καὶ καθ' ὅλου τὰ Γοργία σχήματα. Θηρεύων μου-
 σικὴν ἁρμονίαν προσαρμόζει τὰς λέξεις περιέργως⁶ καὶ μη-
 κύνει τὸν λόγον πέρα τοῦ χρησίμου. Ἐπειδὴ δ' οὕτως ὁ
 λόγος γίνεται μονοειδής, Φιλόνικος ὁ διαλεκτικὸς παρέβαλλε
 τὸν Ἰσοκράτην πρὸς ζωγράφον ἐπικοσμοῦντα τὰς γραφὰς διὰ
 τῶν αὐτῶν ἐσθίων καὶ σχημάτων⁷. Πρὸς δὲ κακίζεται ὁ
 ῥήτωρ διὰ τὴν κατάχρησιν τῶν σχημάτων, ἅπερ μειρακιώδη
 ὄντα ποιοῦσιν ἀντίθεσιν πρὸς τὰς ὑψηλὰς ὑποθέσεις τῶν λόγων
 αὐτοῦ. Ἀλλὰ κατὰ τὸν Φώτιον τοῦ Ἰσοκράτους τὰ ἐλατιώ-
 ματα εἶναι ἀρεταί, ἂν παραβληθῇ οὗτος πρὸς τινὰς ἐπαιρο-
 μένους διὰ τὴν συγγραφὴν λόγων⁸. Δὲν γράφει ὅμως πάντοτε
 καθ' ὁμοίον τρόπον· διότι κατὰ τὸν Orelli⁹ ἐν μὲν τῇ νεανικῇ

¹) Ἐν σελίδ. 53 τοῦδε τοῦ τόμου. ²) Ἐν Ἰσοκράτ. 2. ³) *Ora
 Benseler. De hiatu in oratoribus Atticis et historicis Graecis, Freiberg
 1841. ⁴) Schwalbe, De dicendi genere Isocrateo, Halle 1883. Παρά-
 βαλλ. Sittl II, 123. ⁵) Διονύς. Ἀλικαρνασσ. Ἐν Ἰσοκράτ. 2. ⁶) Ἐρ-
 μογένης. Περὶ ἰδεῶν παρὰ Walz III, 383. "ἐπιμελεῖς μέντοι καὶ κόσμῳ πε-
 ριττεύει, μεγέθει τε ὡσαύτως", ⁷) Διονύς. Ἀλικαρν. ἐν Ἰσοκράτ. 13. ⁸)
 Ἐν βιβλ. 159. ⁹) Ἐν τῷ Περὶ ἀντιδόσ. XIV.

τοῦ ῥήτορος ἡλικία ὑπάρχει τὸ ἄβρὸν, ὥς ἐν τῇ Ἑλένῃ, κατὰ δὲ τὴν ἀνδρικήν τὸ ὠριμον, ὥς ἐν τῷ Πανηγυρικῷ, καὶ κατὰ τὴν γερωνικήν τὸ ἄτονον καὶ τὸ ληρωδες, ὥς ἐν τῷ Παναθηναϊκῷ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η΄

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΑΝΤΙΤΕΧΝΩΝ ΤΟΥ ΙΣΟΚΡΑΤΟΥΣ

Ὁ φιλοσοφῶν ῥήτωρ, ὁ Ἰσοκράτης, δὲν εἶχε μόνον ἐν-
θουσιώδεις μαθητάς, ἀλλὰ καὶ ἀντιζήλους, οἵτινες παρείχον λύ-
πας τῷ ἀνδρὶ, ὥς τεκμαιρόμεθα ἐκ τούτου, ὅτι συχνάκις πει-
ρᾶται ἐν τοῖς λόγοις αὐτοῦ, ὅπως ἄρῃ τὰς διαβολὰς καὶ ἀπο-
λογηθῇ¹. Οἱ διαβάλλοντες ἔλεγον, ὅτι ἀσχολεῖται περὶ δίκας,
ὅπερ ἦτο τὸ ἐνασχόλημα τοῦ ῥήτορος ἐν τῷ πρώτῳ αὐτοῦ
σταδίῳ². Τοιοῦτος ἀντίτεχνος τοῦ Ἰσοκράτους ἦτο ὁ Σωκρα-
τικός Ἀντισθένης, ὅστις ἐγένετο ὑβριστὴς ὑβρίσας τὸν Γορ-
γίαν, τὸν Πλάτωνα καὶ ἄλλους, ὥς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἰπομεν³.
Τοῦτο δὲν εἶναι παράδοξον, ἀφ' οὗ ὁ ἰδρυτὴς τῆς αἰρέσεως
τῶν κυνικῶν τὴν παιδείαν ἐθεώρει περιττὴν πρὸς τὴν ἀρετήν,
ἂν μὴ βλαβεράν⁴. Ἐντεῦθεν οἱ Ἀντισθένειοι ἐνομίζοντο ἀμαθεῖς⁵.
Ὁ Ἀντισθένης ὅμως εἶχε γράφει πολυάριθμα συγγράμματα,
ἅπερ κατετάχθησαν εἰς δέκα τόμους. Ἐκ τούτων ὁ πρῶτος πε-
ριεῖχε ἑξ ῥητορικῶν ἔργων· πρῶτον Περὶ λέξεως ἢ Περὶ χαρα-
κτήρων· δεύτερον Αἴας ἢ Αἴαντος λόγος· τρίτον Ὁδυσ-
σεὺς ἢ Ὑπὲρ Ὁδυσσέως· τέταρτον Ὁρέστου ἀπολογία·
πέμπτον Περὶ τῶν δικογραφῶν (ἢ δικογραφιῶν) ἢ

1) Περὶ ἀντιδόσ, 6. 2) Πανηγυρικ. 188 «τοὺς δὲ τῶν λόγων ἀμ-
φισβητούντας πρὸς μὲν τὴν παρακαταθήκην καὶ περὶ τῶν ἄλλων ὧν νῦν
φλυαροῦσι παύεσθαι γράφοντας». 3) Ἐν σελιδ. 490 τοῦδε τοῦ τόμου.

4) Διογένης Λαέρτι. VI, 103. 5) Ἀριστοτελ. Μετὰ τὰ φυσικ. Η 3 «ἡ ἀπο-
ρία, ἣν οἱ Ἀντισθένειοι καὶ οἱ οὕτως ἀπαίδευτοι ἠπόρουν».

Αυσίας καὶ Ἰσοκράτης καὶ ἔκτον Πρὸς τὸν Ἰσοκράτην ἀμάρτυρον. Ταῦτα ἀπώλοντο καὶ μόνον ὑπάρχει ἀμφισβήτησις περὶ τοῦ δευτέρου καὶ τοῦ τρίτου, δηλ. τοῦ Αἴαντος καὶ τοῦ Ὀδυσσεύς. Οἱ δύο οὗτοι λόγοι περιεσώθησαν μέγχις ἡμῶν, ἀλλ' ὁ Benseler¹ πειρᾶται, ὅπως ἀποδείξῃ, ὅτι οὗτοι δὲν εἶναι γνήσιοι. Ἡ ἀπόδειξις ὁμῶς αὐτοῦ δὲν εἶναι ἱσχυρά· παρατηρεῖ, ὅτι ὁ τοὺς λόγους γράψας ἀποφεύγει τὴν χασμωδίαν, ἐν ᾗ ὁ κυνικός δὲν ἠθελε φροντίσει περὶ τούτου. Ἀλλ' ὁ Blass², ὅστις ὑποστηρίζει τὴν γνησιότητα, παρατηρεῖ, ὅτι καὶ ἐν τοῖς λόγοις τούτοις ὑπάρχουσι ἐλαφροὶ χασμωδία, ὥς καὶ ἐν τοῖς ἀποσπάσμασι τοῦ Ἀντισθένης. Πρὸς δὲ ὑπὸ τὸν Λογγίνου³ καὶ τοῦ Δημητρίου⁴ οὗτος ἐπαινεῖται διὰ τὴν λεπτότητα τῆς συνθέσεως, ἣν εὐρίσκομεν ἐν τοῖσδε τοῖς λόγοις, π.χ. ἡ μαχομένων δεῖ κρατεῖν ἢ δουλεύειν σιωπῇ⁵. Καλὴ δ' εἶναι καὶ ἡ ἀντίθεσις, ἐν ᾗ ὁ Ὀδυσσεὺς λέγει πρὸς τὸν Αἴαντα ἡνίκ' ἂν ῥέγῃς σὺ, τηνικαῦτα ἐγὼ σφῶς ω σέ. Ἄν τις ταῦτα λάβῃ ὑπ' ὄψει, θέλει ὁμολογήσῃ, ὅτι δικαίως εἶπεν ὁ Κικέρων, ὅτι ὁ Ἀντισθένης εἶναι μᾶλλον εὐφυῆς ἢ παιδευμένος⁶.

Ἀντίτεχνος τοῦ Ἰσοκράτους ἦτο καὶ ὁ Ἀλκιδάμας, ὅστις ἦτο υἱὸς τοῦ Διοκλέους τοῦ τὰ μουσικὰ γράψαντος, ἐγεννήθη ἐν Ἐλαίᾳ τῆς Ἀσίας καὶ ἠκροάσατο Γοργίου τοῦ σοφιστοῦ⁷. Ἠσχολεῖτο δὲ περὶ τὴν ῥητορικὴν καὶ τὴν φιλοσοφίαν ἢ μᾶλλον περὶ τὴν σοφιστικὴν. Ὡς ὁ Πρωταγόρας διεῖλε τὸν λόγον εἰς τέσσαρα, οὕτω καὶ ὁ Ἀλκιδάμας, εἰς φάσιν, ἀπόφασιν, ἐρώτησιν καὶ προσαγόρευσιν⁸. Πανταχοῦ οὗτος εἰκονί-

¹) De hiatu ἐν σελίδ. 169.

²) Ἐν τόμ. II, 342.

³) Περὶ ὕψ. I, 305.

⁴) Περὶ ἐρμην. § 249.

⁵) Ἐν Αἴαντ. 7.

⁶) Ἐν Ὀδυσσ. 10.

⁷) Ad Att. XII, 38 "Κῦρος mihi sic placuit ut cetera Antisthenis, hominis acuti magis quam eruditi".

⁸) Σουίδ. ἐν λ. Ἀθῆν. XIII, 592 C.

⁹) Διογ. Λαέρτ. IX, 54. Παράβαλλ. τὴν εἰσαγωγὴν μου εἰς Πρωτ.

ζεται ὡς γνήσιος τοῦ Γοργίου μαθητῆς καὶ διάδοχος ἐν τῇ ἀρχαίᾳ σοφιστικῇ. Ἐν τῷ Γοργίᾳ τοῦ Πλάτωνος ὁ γέρον σοφιστὴς δὲν δύναται νὰ ὀρίσῃ τὴν ζητορικὴν, ἀλλ' ὁ Ἀλκιδάμας ὠριζεν ὡς διαλογικὴν, δηλ. ὡς δύναμιν τοῦ ὄντος πιθανοῦ¹. Ἦτο μὲν εὐφρυνὴς καὶ πεπαιδευμένος, ἀλλ' ἑσπερευτο διαλεκτικῆς μορφώσεως². Ἀνεγίνωσκε δὲ συγγράμματα γεγραμμένους λόγους, ἵνα διὰ τῆς ἐπιδείξεως ταύτης προσελκύσῃ μαθητὰς. Φαίνεται δ', ὅτι εἶχε γράψει πολλὰ, ἀπερ' ἐσφύζοντο μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Τζέτζου, ὅστις ἀνέγνω ταῦτα³. Εἶναι γνωστόν, ὅτι συνέταξε λόγον Φυσικόν, Τέχνας, Μουσεῖον, Μεσσηνιακόν καὶ Ἐγκώμιον θανάτου⁴. Ἐκ τοῦ Μουσείου τοῦ Ἀλκιδάμαντος ἐλήφθη ἡ εἰδησις περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Ἡσιόδου παρὰ τοῦ γράφαντος τὸν ἀγῶνα τῶν δύο μεγάλων ποιητῶν⁵. Ἐν δὲ τῷ Μεσσηνιακῷ συνεξούλευε τοῖς Σπαρτιάταις ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Ἰσοκράτη, ἵνα ποιήσωσιν εἰρήνην καὶ ἀφώσιν ἑλευθέρους τοὺς Μεσσηνίους⁶. Ἐνταῦθα ὑπῆρχεν ἡ μεγάλην ἀξίαν ἔχουσα δῆσις Ἐλευθέρους ἀφῆκε πάντας θεός, οὐδένα δοῦλον ἢ φύσις πεποίηκεν.

Μέχρις ἡμῶν διετηρήθη ὁ λόγος Περὶ τῶν τοὺς γραπτῶν λόγων γραφόντων ἢ περὶ σοφιστῶν, ὅστις κατὰ τὸν C. Reinhardt⁷ ἐγράφη πρὸ τοῦ πανηγυρικοῦ τοῦ Ἰσοκράτους. Τὴν γνησιότητα τοῦ λόγου ἀμφισβητεῖ ὁ Sauppe μετ' ἄλλων, ἀλλ' ὑποστηρίζει ὁ Blass⁸. Ὁ Ἀλκιδάμας ἔγραψεν ἐν περιόδοις, ὡς ὁ Γοργίας καὶ ὁ Ἰσοκράτης⁹, καὶ μεταχειρίζεται καλὰς μεταφοράς, π. χ. τὴν φιλοσοφίαν ὀνομάζει ἐπιτείχισμα τῶν νόμων καὶ τὴν Ὀδύσειαν καλὸν

¹) Σχόλ. εἰς Ἑρμογέν. VII, ἐν σελίδ. 8. ²) Blass II, 349. ³) Ἐν Χιλιάδ. XI, 750. ⁴) Ἀντίοθι. ⁵) Παρὰ Westermann Βιογράφοι ἐν σελίδ. 42. ⁶) Ἐν ἀποσπάσμ. 2. ⁷) De Isocrātis aemulis, Bonn 1873. ⁸) Ἐν τόμ. II, 357. ⁹) Δημήτρι. Περὶ ἑρμην. § 12. Ὁ λόγος φέρεται ἐν τῷ πέμπτῳ τόμῳ τοῦ Bekker, Orat. Attici ἐν σελίδ. 673, 9.

ἀνθρωπίνου βίου κάτοπτρον¹, Ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Ἀλκιδάμαντος φέρεται καὶ ὁ λόγος Ὀδυσσεὺς κατὰ Παλαμήδους προδοσίας, ὅστις εἶναι δικανικός. Τὸ ἔργον εἶναι βραχὺ καὶ ὑπὸ τῶν κριτικῶν ἐλέγχεται προῖδν ἔλεεινοτάτης ἀφνείας καὶ ἀξιοθρηνητοτάτης σοφιστικῆς². Ὡς τοιοῦτο δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ γραφῇ ὑπὸ τοῦ Ἀλκιδάμαντος, ὅστις ἦτο μὲν τοῦ Ἰσοκράτους ὑποδεέστερος, ἀλλ' ἔγραφε μετὰ πολλῆς εὐφνείας. Σημειωτέον, ὅτι εἶναι μὲν τὸ ὅλον τοῦ λόγου κακόν, τὰ μέρη ὁμῶς δὲν στεροῦνται ἀρετῶν. Κατὰ τὸν Blass³ ὁ λόγος δὲν ἐγράφη ἐν τοῖς μετὰ Χριστὸν χρόνοις, ἀλλ' ἐπὶ Λυσίου, διε δὲν εἶχε κρατήσῃ ὁ ἐμπερίοδος λόγος.

Ὁ μόνον ὁ Γοργίας καὶ ὁ Ἀλκιδάμας, ἀλλὰ καὶ ὁ σοφιστὴς Ἀνκόφρων μετεχειρίζετο τολμηρὰς μεταφοράς. Οὕτως ἔλεγε πολυπρόσωπον οὐρανόν, μεγαλοκόρυφον γῆν, στενοπόρον ἀκτὴν. Ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ὁ μὲν Ξέρξης ἐνομιζέτο πέλωρος ἀνὴρ καὶ ὁ Σκίρων σίννις ἀνὴρ⁴. Ὁ σοφιστὴς ἦτο τολμηρὸς οὐ μόνον ἐν ταῖς μεταφοραῖς, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ὀρισμοῖς, π. χ. τὸν νόμον ὥριζεν ὡς ἐγγυητὴν ἀλλήλοισι τῶν δικαίων καὶ τὴν γνῶσιν ὡς συνουσίαν τοῦ ἐπίστασθαι καὶ ψυχῆς. Ὅτι δ' οὗτος συνέτασσε σοφιστικοὺς λόγους, μαρτυρεῖ τὸ ἐγκώμιον αὐτοῦ εἰς τὴν λύραν⁵.

Κατ' ἐξοχὴν ἀντίτεχνος τοῦ Ἰσοκράτους ἦτο Πολυκράτης ὁ Ἀθηναῖος, ὅστις εἰς πενίαν περιελθὼν ἠναγκάσθη νὰ χρηματίζεται ἐκ τῆς σοφιστικῆς⁶. Χάριν χρηματισμοῦ ἐσοφίστευεν ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ ἐν Κύπρῳ. Ἠσχολεῖτο δ' ὁμῶς οὐχὶ περὶ τοὺς

¹) Ἀριστοτέλ. Ῥήτορ. III. 3. ²) Blass II, 361. ³) Αὐτόθι 363.

⁴) Ἀριστοτέλ. ἐν Ῥήτορ. III. 2. ⁵) Ὁ αὐτὸς ἐν Σοφιστ. ἐλέγχ. 15. ⁶) Ἰσοκράτ. ἐν Βουσίριδ. ἐν ἀρχῇ. "Τὴν μὲν ἐπιείκειαν τὴν σὴν, ὦ Πολύκρατες, καὶ τὴν τοῦ βίου μεταβολὴν παρ' ἄλλων πυνθανόμενος οἶδα· τῶν δὲ λόγων τινάς, ὧν γέγραφας, αὐτὸς ἀνεγνωκὼς ἡδίστα μὲν ἂν σοι περὶ δλης ἐπαρρηγοιασάμην τῆς παιδείσεως, περὶ ἣν ἡ ἀγαθαὶ διατρέβειν."

ἐπιδεικτικούς λόγους, ὥς ὁ Ἰσοκράτης, ἀλλὰ περὶ τὴν ἐναγώνιον ῥητορικὴν, ὥς λέγει Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς¹. Ἐγραψεν ὁμοῦς ὁ σοφιστὴς καὶ ἐπιδεικτικούς λόγους. Ἐσεμνύνετο δ' οὗτος διὰ δύο λόγους, διὰ τὴν ἀπολογία τοῦ Βουσίριδος καὶ διὰ τὴν κατηγορίαν τοῦ Σωκράτους². Τὸν μὲν πρῶτον ἐπικρίνει ὁ Ἰσοκράτης ἐν τῷ φερωνύμῳ λόγῳ, κατὰ δὲ τοῦ δευτέρου εἶχε γράφει ὁ Ἀνσίας καὶ ἴσως βραδύτερον καὶ ὁ Θεοδέκτης³. Ἡ κατηγορία αὕτη εἶχε μὲν τὸ εἶδος δικανικοῦ λόγου, ἀλλ' ἐγράφη μετὰ τὴν δίκην τοῦ Σωκράτους, ὥς παρετήρησεν ἤδη ὁ Φαβιουῖνος· διότι ἐν ταύτῃ ἐγένετο λόγος περὶ τῶν τειχῶν τοῦ Κόνωνος, ἅπερ ἐκτίσθησαν ἐξ ἑτῆ μετὰ τὴν τοῦ Σωκράτους τελευτήν⁴. Πλὴν τοῦ εἰρημένου ἐπιδεικτικοῦ λόγου ὁ σοφιστὴς εἶχε γράφει καὶ Ἐγκώμιον Κλυταιμνήστρας⁵, ἣν ἴσως παρέβαλλε πρὸς τὴν Πηνελόπην. Τὴν ποιότητα τοῦ σοφιστοῦ μαρτυρεῖ, ὅτι ἔγραψεν ἐγκώμια εἰς τοὺς μῦς⁶, εἰς τὰς χύτρας⁷, εἰς τοὺς ἄλλας, εἰς τοὺς βομβολιοὺς⁸ καὶ εἰς ἄλλα. Ἰσως τὰ τοιαῦτα ἐποίει παίζων, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς χαριεντισμοῖς ἦτο ἄχαρις καὶ ἐν τοῖς ἐπιδεικτικοῖς ψυχρὸς καὶ φορτικός⁹. Ἄν τις λάβῃ ὑπὲρ οὗτοι ταῦτα, θέλει ἐξηγήσει, διὰ τὴν ὁ Ἰσοκράτης ἄριστον δνομάζει τὸν σοφιστὴν παμπάλημα λόγων¹⁰.

Τοιοῦτος ὢν ὁ Πολυκράτης μαθητὰς ἔσχεν οὐχὶ ἐπιφανεῖς

¹) Ἐν Ἰσακ 20 "Τῶν δὲ τοὺς ἀκριβεῖς προαιρουμένων λόγους, καὶ πρὸς τὴν ἐναγώνιον ἀκούοντων ῥητορικὴν, ὡς ἐγένετο Ἀντιφῶν τε ὁ Ῥαμνοῦσιος καὶ Θρασύμαχος ὁ Χαλκηδόνιος καὶ Πολυκράτης ὁ Ἀθηναῖος.

²) Ἰσοκράτ. ἐν Βουσίριδ. 4. ³) Blass II, 365. ⁴) Διογέ. Λαέρτ. II, 38.

⁵) Quintilian II, 17, 4. ⁶) Ἀριστοτέλ. Ῥητορ. II, 24 ὅσον δὲ λέγει Πολυκράτης εἰς τοὺς μῦς, ὅτι ἐβοήθησαν διατραγόντες τὰς νευράς.

⁷) Ἀλέξανδρ. Περὶ ῥήτορ. ἀφορμ. παρὰ Walz IX, 334. ⁸) Ἰσοκράτ. Ἐλέν 12 "Τῶν μὲν γὰρ τοὺς βομβολιοὺς καὶ τοὺς ἄλλας καὶ τὰ τοιαῦτα βουληθέντων ἐπαινεῖν οὐδεὶς πώποτε λόγων ἠπόρησεν."

⁹) Διονύσιος. Ἀλικαρνασσοῦ. Ἐν Ἰσακ 20. ¹⁰) Ἀθην. VIII, 335 D.

ἄνδρας, ὡς ὁ Ἰσοκράτης, ἀλλὰ τὸν Ὀμηρομῶσιγα Ζωῖλον τὸν Ἀμφιπολίτην¹, ὅστις ἐγένετο τοῦ διδασκάλου ὀνομαστότερος. Οὗτος γεννηθεὶς περὶ τὸ 400 π. Χ. κατὰ τὸ 380 ἐγένετο ἀκροατὴς τοῦ Πολυκράτους καὶ κατὰ τὸ 330 ἐτελεύτησεν. Ὁσολοῦτο δὲ περὶ τὴν φιλοσοφίαν, περὶ τὴν ῥητορικὴν, περὶ τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν γραμματικὴν. Εἰκάζεται², ὅτι ὁ Ζωῖλος εἶχε σχέσεις πρὸς τοὺς κυνικοὺς φιλοσόφους, ὡς καὶ ὁ μαθητὴς αὐτοῦ Ἀναξιμένης ἐγένετο τοῦ Διογένης ἀκροατῆς. Διότι καὶ ἡ περιβολὴ αὐτοῦ³ καὶ τὸ ἦθος εἶχε τι κυνικὸν καὶ πρὸς τοὺς μεγάλους ἄνδρας τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου ἐγένετο κακέντρεχίς καὶ ὑβριστής, ὅπερ διηγρεῖ τὴν ἀγανάκτησιν τῶν ἡμετέρων προγόνων. Ἐπεὺθεν ἐπλάσθη ἡ εἰδῆσις, ὅτι διὰ τὰ κατὰ τοῦ Ὀμήρου σκώμματα οἱ ἐν Ὀλυμπίᾳ διώξαντες τὸν ὑβριστὴν ἐρριψαν κατὰ τῶν Σκιρωνίδων πετρῶν⁴. Βέβαιον δ' εἶναι, ὅτι ἔγραψε κατὰ τῆς Ὀμήρου ποιήσεως ἐννέα λόγους, διότι καὶ ὁ Σουῖδας⁵ τοῦτο παραδίδει καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις συχνάκις εὗρισκομεν ψόγους τοῦ ῥητορεύοντος κριτικοῦ κατὰ τῶν παραστάσεων τοῦ μεγίστου ποιητοῦ. Ἐνταῦθα τῶν κρίσεων τοῦ Ζωῖλου δὲν ἦσαν ἄστοχοι, ἀλλ' ὁ μέγας πρὸς τὸν ἔθνικόν ποιητὴν σεβασμὸς τῶν προγόνων ἡμῶν δὲν ἐπέτρεπε μικρολόγους ἐπικρίσεις, αἵτινες ἐσκόπουν, ὅπως καταστήσωσιν αὐτὸν γελοῖον π. χ. ἤλεγχε τὸ ὑπερβολικὸν τοῦ Ἀχιλλέως πένθος, ὅπερ θεωρεῖ γυναικῶδες⁶, καὶ ἐπέκρινε τὴν φράσιν τοῦ ποιητοῦ ψυχὴ δὲ κατὰ χθονὸς ἢ ὕτε καπνὸς ὥχεται τειτρι-

¹) Σουῖδ. ἐν λ. ²) Blass II, 373. ³) Αἰλιαν. ἐν Ποικιλ. ἱστορ. XI, 10 ⁴) Σουῖδ. ἐν λ. ⁵) Αὐτόθι. ⁶) Πλάτ. ἐν Πολιτ. III, 388 Α. Σχολ. εἰς Ἰλιάδ. Ε, 22 «Προσιδέναι τε γὰρ ἔχρην ὅτι κοινοὶ οἱ πολεμικοὶ κίνδυνοι, τὸν τε θάνατον οὐχ ἔχρην δεινὸν ὑπολαμβάνειν, τότε οὕτως ὑπερπενθεῖν γυναικῶδες· οὕτως οὐδ' ἂν βάρβαρος τίτθ' ἐποίησε... καίτοι Ἐκάβης ἐπὶ τῷ συρμῷ ἔκτορος οὐδὲν τοιοῦτόν ἐστι».

γυῖα, λέγων, ὅτι ὁ καπνὸς δὲν φέρεται πρὸς τὰ κάτω, ἀλλὰ πρὸς τὰ ἄνω¹. Τινὰς τῶν ἐπικρίσεων τοῦ Ὀμηρομάστιγος ἐπεδοκίμασε καὶ ὁ Δογγῖνος². Κατὰ τὸν Πορφύριον³ ὁ Ζωῖλος ἔγραφε ταῦτα χάριν γυμνασίας. Φαίνεται ὅμως, ὅτι ἦτο πονηρὰ φύσις, διότι ἔγραφε καὶ κατ' Ἰσοκράτους⁴ καὶ πρὸς τὸν Πλάτωνα ἐχθρικῶς διέκειτο. Διὰ ταῦτα προσφυνῶς ἐπανομάσθη ζητορικὸς κύων⁵. Τοῦτον Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεὺς⁶ τάσσει ἐν τοῖς ἀσχολουμένοις περὶ τὴν ἐναγώνιον ζητορικὴν, ἀλλὰ γινώσκουμεν, ὅτι ἔγραφε καὶ ἐγκώμια κατὰ τὸν τρόπον τοῦ Πολυκράτους, ὡς τοῦ Πολυφήμου⁶ καὶ τῶν Τενεδίων⁷.

Μαθητὴς τοῦ Ζωΐλου ἦτο Ἀναξιμένης ὁ Λαμψακηνός, ὅστις περὶ τὸ 380 γεννηθεὶς καὶ τὸ 320 τελευτήσας ἐγένετο διδάσκαλος τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ ἠκολούθησε τούτῳ στρατευομένῳ ἐπὶ τὴν Ἀσίαν⁸. Ὅτε δ' οὗτος ἤπειλει νὰ ἐξανδραποδίῃ τοὺς κατοίκους τῆς πατρίδος αὐτοῦ, ὁ Ἀναξιμένης ἔσωσε αὐτήν καὶ οἱ Λαμψακηνοὶ ἔστησαν ἐν Ὀλυμπίᾳ εἰκόνα, ἣν εἶδεν ὁ Πανσανίας⁹. Φαίνεται, ὅτι εἶχε σχολὴν ζητορικῆς, διότι μνημονεύονται μαθηταὶ αὐτοῦ, ὡς ὁ πολυθρύλητος ἐκεῖνος Ἀρχίας ὁ φυγαδοθήρας¹⁰ καὶ ὁ δῆτωρ Τιμόλαος ὁ Λαρισαῖος¹¹. Ὁ ἡμέτερος δῆτωρ μειρακιωδῶς ἐπὶ ἡνείκεα αὐτόν, ὡς καὶ ἄλλοι δῆτορες¹², δηλ. ὁ Ἰσοκράτης, ὁ Δημοσθέ-

¹) Σχολ. εἰς Ψ, 100. ²) Περὶ ὕψ. 9, 14 "εἰς λῆρον ἐνίοτε ῥᾶστον κατὰ τὴν ἀπακμὴν τὰ μεγαλοφυῆ παρατρέπεται, ὅσα τὰ περὶ τὸν ἀσκόν, καὶ τοὺς ἐκ Κίρκης συσφορβουμένους, οὗς ὁ Ζωῖλος ἔφη χοιρίδεια κλαίοντα". ³) Εἰς Ἰλιάδ. Κ, 274 "γυμνασίας ἔνεκα εἰωθότων καὶ τῶν δῆτῶν ἐν τοῖς ποιηταῖς γυμνάζεσθαι". ⁴) Σονίδ. ἐν λ. ⁵) Ἀλλιαν. ἐν Ποικίλ. ἱστορ. XI, 10. ⁶) Σχολ. εἰς Πλάτ. Ἰππαρχ. 229 D. ⁷) Στράβ. VI, 271. ⁸) Σονίδ. ἐν λ. ⁹) Πανσαν. VI, 82. ¹⁰) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Δημοσθέν. 28 "Ἐρμιππος δὲ τὸν Ἀρχίαν ἐν τοῖς Λακρίῳ τοῦ δῆτορος μαθητὴν ἀναγράφει· Δημήτριος δὲ τῆς Ἀναξιμένους διατριβῆς μετεσχηκέναι φησὶν αὐτόν". ¹¹) Σονίδ. ἐν λ. ¹²) Πλούταρχ. Δημοσθέν. καὶ Κικέρ. σύγκρ. ἐν § 2.

νης καὶ ὁ Κικέρων.¹ Οὕτως δ' Ἀναξιμένης ἐν τοῖς χρόνοις αὐτοῦ ἦτο ἐπιφανής· διότι καὶ ὡς αὐτοσχέδιος ῥήτωρ διακρίνεται², καὶ δικανικοὺς λόγους χάριν ἄλλων ἔγραφεν, ὡς τὸν κατὰ τῆς Φρύνης, ἣν ὑπερήσπισεν ὁ Ὑπερείδης³, συμβουλευτικοὺς κατὰ τὸν τρόπον τοῦ Ἰσοκράτους συνέτασσε καὶ ἱστορίαν τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου κατέλιπεν. Ἀλλ' ἐν ᾧ ἐν πᾶσιν ἤθελε νὰ ἦναι τετράγωνος, κατὰ Διονύσιον τὸν Ἀλικαρνασσεῖα ἐν οὐδενὶ εἶδει τῶν γραμμάτων ἠδυνήθη νὰ γείνη τέλειος, ἀλλ' ἐλέγχεται ὡς ἀσθενής καὶ ἀπίθανος⁴. Μέχρις ἡμῶν περιεσώθη διατριβὴ τις ἐπιγραφομένη Ῥητορικὴ πρὸς Ἀλέξανδρον, ἥτις, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἤδη εἶπομεν⁵, ὑπὸ ἐπιφανῶν ἀνδρῶν τῷ Ἀναξιμένει ἀποδίδεται⁶. Ὑπάρχουσαν ὁμοῦ καὶ οἱ ἀμφισβῶντες. Ἐν τοῖς τελευταίοις χρόνοις ὁ Blass⁷ θεωρεῖ τὸ ζήτημα ὡς λελυμένον ὑπὲρ τοῦ Ἀναξιμένου. Κατὰ τοῦτον ἡ ῥητορικὴ τοῦ Ἀριστοτέλους οὐδένα ἀνέδειξε πρακτικὸν ῥήτορα, ἡ τοῦ Ἀναξιμένου ὁμοῦ ὡς πρακτικὸν ἐγχειρίδιον ἔχει ἀναμφισβήτητον ἀξίαν⁸.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'

ΠΕΡΙ ΙΣΟΚΡΑΤΕΙΩΝ ΡΗΤΟΡΩΝ

Ἐκ τῶν πολυαριθμῶν τοῦ Ἰσοκράτους μαθητῶν οἱ ἐπιφανέστατοι δὲν ἤσκησαν τὴν ῥητορικὴν, ἀλλ' ἐτράπησαν περὶ ἄλλα, ὡς Θεόπομπος ὁ Χίος⁹ καὶ Ἐφορος ὁ Κυμαῖος, οἵτινες

¹) Πανσ. VI, 18, 6. ²) Ἀθήν. XIII, 591 E. ³) Ἐν Ἰσαίῳ, 19. ⁴) Ἐν σελίδ. 570 τοῦδε τοῦ τόμου. ⁵) Ὅρα παρὰ A Ipfelkofer, D. Rhet. des Anax., Würzburg, 1889. ⁶) Ἐν τόμ. II, 383. ⁷) Ἀντιόχ. 393. ⁸) Διον. Ἀλικαρνασσ. Ἐπιστολ. πρὸς Γν. Πομπ. 6. Φώτ. ἐν βιβλ. 176. Περὶ τῶν δύο τούτων ἀνδρῶν ἐπραγματεύθημεν ἤδη ὡς ἱστορικῶν ἐν σελ. 179 καὶ 175 τοῦδε τοῦ τόμου.

ἐγένοντο ιστορικοί. Περὶ τὴν ἱστορίαν ἡσχολεῖτο καὶ ὁ διδάσκαλος αὐτῶν, ὡς μαρτυροῦσιν οἱ λόγοι τοῦ ῥήτορος. Ἐν τοῖς πρώτοις τῶν μαθητῶν τοῦ Ἰσοκράτους τάσσεται Θεοδέκτης ὁ Φασηλίτης, ὅστις ἔγραψε καὶ πολλὰς τραγωδίας, ὡς ἀλλαχοῦ εἶπομεν¹. Οὗτος γεννηθεὶς περὶ τὸ 380, τοῦ Ἰσοκράτους καὶ τοῦ Πλάτωνος ἀκροατὴς γενόμενος καὶ πρὸς τὸν Ἀριστοτέλη φιλικὰς σχέσεις συνάψας διεκρίθη ἔν τε τῇ τραγωδίᾳ καὶ τῇ ῥητορικῇ καὶ ἔθανε πρὸ τοῦ 334. Θανὼν δ' ἐτάφη κατὰ τὴν ἱερὰν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν εἰς Ἐλευσίνα καὶ ἰδρῦθαι εἰκὼν μετὰ ἐπιγράμματος, ὅπερ μέχρις ἡμῶν διετηρήθη². Ὡσαύτως οἱ Φασηλίται ἔστησαν ἐν τῇ ἀγορᾷ εἰκόνα πρὸς τιμὴν τοῦ ῥήτορος, ἣν καὶ ὁ Ἀλέξανδρος εἰμήσε³. Κατέλιπε δ' υἱὸν Θεοδέκτην ὀνομαζόμενον, ὅστις ἦτο ῥήτωρ γράψας ἐγκώμιον Ἀλεξάνδρου τοῦ Ἡπειρώτου, τέχνην καὶ ἱστορικὰ συγγράμματα, περὶ ὧν εἶπομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν⁴. Ὁ πατὴρ Θεοδέκτης ἐν Ἀθήναις ἦτο διδάσκαλος τῆς ῥητορικῆς, συνέγραφεν ἐπιδεικτικούς λόγους καὶ ἴσως καὶ δικανικούς ἐπ' ἀμοιβῇ, ὡς ὁ Ἀντιφῶν καὶ ὁ Λυσίας ἐν ἀρχαιοτέροις χρόνοις. Κατὰ τὸν Blass⁵ ἂν ἐσφίζοντο οἱ λόγοι τοῦ ῥήτορος, κατ' ἐνδιαφέροντα τρόπον ἤθελον παρέχει φιλοσοφικὴν μετάπλασιν τοῦ Ἰσοκράτειον τύπου. Ἐκ τῶν λόγων τοῦ ῥήτορος γινώσκουμεν δύο ἐπιγραφὰς τὸν Νόμον⁶ καὶ τὴν Σωκράτους ἀπολογία. Ὁ μὲν πρῶτος λόγος εἶχεν ὁμοιότητα πρὸς τὸν Ἀρεοπαγитικὸν τοῦ Ἰσοκράτους, ὁ δὲ δευτέρος οἶονεὶ ἀντιτίθεται πρὸς τὴν κατηγορίαν

¹) Ἐν σελίδ. 614 τοῦ πρώτου τόμου. ²) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Ἰσοκράτ. 837 C. Πανσαν. I, 37, 4. Στέφ. Βυζάν. ἐν λ. Φάσηλις.

Ἦδε χθὼν κόλποισι Φασηλίτην Θεοδέκτην
κρύπτει, δν ἠϋξήσαν Μοῦσαι Ὀλυμπίαδες·
ἐν δὲ χορῶν τραγικῶν ἱεραῖς τρισὶ καὶ δέχ' ἀμύλλαις
δκτὼ ἀγηράτους ἀμφεθέμην στεφάνους.

³) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Ἀλεξάνδρ. 17. ⁴) Ἐν σελίδ. 158 τοῦδε τοῦ τόμου. ⁵) Ἐν τόμ. II, 447. ⁶) Ἀριστοτέλ. ἐν ῥητορικ. II, 23.

τοῦ Πολυκράτους. Ἐν τῷ ἀγῶνι τοῦ Μανσάλου ἐνίκησε μὲν διὰ τῆς τραγωδίας, ἡττήθη δ' ἐν τῷ ἐγκωμίῳ ὑπὸ τοῦ Θεοπόμπου¹. Ὁ Σουΐδας παραδίδει, ὅτι ἔγραψε καὶ ἑμμετρον ῥητορικὴν². Τὰ δὲ καλούμενα Θεοδέκτεια, ἅπερ εἶναι ῥητορικὴ τέχνη, λέγεται ἔργον τοῦ Ἀριστοτέλους ἐκδοθὲν ὑπὸ τοῦ φίλου ἢ μαθητοῦ τοῦ Σταγειρίτου, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴρηται ἤδη³.

Δὲν παραδίδεται, ἀλλ' ἡ εἰκασία εἶναι πιθανωτάτη, ὅτι καὶ ὁ ῥήτωρ Καύκαλος, ὁ ἀδελφὸς τοῦ ἱστορικοῦ Θεοπόμπου, ἀνῆκε τοῖς Ἰσοκράτειοις. Οὗτος κατὰ τὸν τρόπον τοῦ διδασκάλου ἔγραψεν Ἡρακλέους ἐγκώμιον⁴. Κατὰ τὸν Θεόπομπον⁵ Νανκράτης ὁ Ἐρυθραῖος εἶχε τὰ πρωτεῖα τῆς ἐν λόγοις παιδείας· διότι εὖπορος ὢν, ὡς δὴ καὶ ὁ ἱστορικὸς, δὲν ἡραγκάζετο, ὅπως γράφῃ λόγους καὶ σοφιστεύῃ. Ὁ Ἐρυθραῖος ῥήτωρ ἔγραψε τέχνην, ἐν ἣ περὶ τῶν ὑθμῶν τοῦ ῥητορικοῦ λόγου ἐπραγματεύετο⁶. Λέγεται, ὅτι πρῶτος μετεχειρίσθη καὶ τὸν ῥητορικὸν ὄρον, ὅστις στάσις ὀνομάζεται. Ἄλλοι ὅμως ἀποδίδουσι τὴν εὕρεσιν τοῦ ὄρου Ζωπύρῳ τῷ Κλαζομένει⁷. Ὑπὸ τοῦ ῥήτορος τούτου ἐγράφη καὶ ἐπιτάφιος κατὰ τὸ εἶδος τοῦ παρὰ Θουκυδίδῃ⁸. Διάδοχος τοῦ Ἰσοκράτους ἐγένετο Ἰσοκράτης ὁ νεώτερος, ἥτοι ὁ Ἀπολλωνιάτης, ὁ υἱὸς τοῦ φιλοσόφου Ἀμύκλα⁹. Ἐπειδὴ δ' ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἐγεννήθη ἐν Ἡρακλείᾳ, οὐδὲν τὸ παράδοξον, ὅτι ὁ

¹) Gellius N. A. X, 18.

²) Ἐν λ. "Ἐγραψε δὲ καὶ τέχνην ῥητορικὴν ἐν μέτρῳ καὶ ἄλλα καταλογάδην".

³) Ἐν οελδ. 570 τοῦδε τοῦ τόμου.

⁴) Ἀθῆν. X, 412 B.

⁵) Παρὰ Φωτ. ἐν βιβλ. 176 "Ἀλλὰ Ἰσοκράτην μὲν δι' ἀπορίαν βίου καὶ Θεοδέκτην μισθοῦ λόγους γράφειν καὶ σοφιστεύειν. ἐκπαιδεύοντας τοὺς νέους καὶ κείθεν καρπονέμενος τὰς ὠφελείας, αὐτὸν δὲ καὶ Νανκράτην αὐτάρκως ἔχοντας ἐν τούτοις αἰεὶ τὴν διατριβὴν ἐν τῷ φιλοσοφεῖν καὶ φιλομαθεῖν ποιῆσθαι".

⁶) Cicero. Orat. 172. De oratore. III, 173.

⁷) Quintil. III, 6, 3.

⁸) Διον. Ἀλικαρνασσ. Τέχνη ῥητορ. VI, 1.

⁹) Σουΐδ. ἐν λ. Παράβαλλ. Blass II, 49.

γραμματικὸς Καλλίστρατος ἔλεγε τὸν ῥήτορα Ἑρακλειώτην. *Ο Ἀπολλωνιάτης κατὰ τὸν ἐπιτάφιον τοῦ βασιλέως τῆς Ἀλικαρνασσοῦ διηγωνίσαστο περὶ λόγων πρὸς τὸν Θεόπομπον καὶ τὸν ἄρτι εἰρημένον Ναυκράτη. Τοῦ ἡμετέρου ῥήτορος μνημονεύονται πέντε λόγοι, Ἀμφικτυονικός, Προτρεπτικός, Περὶ τοῦ τάφου μὴ ποιῆσαι Φιλίππῳ, Περὶ τοῦ μετοικισθῆναι καὶ Περὶ τῆς ἑαυτοῦ πολιτείας. Πρὸς δὲ ὑπὸ τοῦ Ἀρποκρατίωνος ἀποδίδεται ὁ Πρὸς Δημόνικον λόγος τῷ νεωτέρῳ Ἰσοκράτει, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἵπομεν¹.

Τοῖς ἐπιφανεστάτοις τοῦ Ἰσοκράτους μαθηταῖς ἀνήκει Κηφισόδωρος ὁ Ἀθηναῖος, ὅστις καὶ συνεβίωσε τῷ διδασκάλῳ καὶ τὴν ἀπολογίαν ἀνέλαβε τούτου κατὰ τοῦ Ἀριστοτέλους². Οὗτος παρετήρησε γενικῶς, ὅτι καὶ οἱ ἄριστοι ποιηταὶ καὶ συγγραφεῖς εἶπον καὶ φαῦλα³. Ὡμολόγει δ', ὅτι ὁ Ἰσοκράτης συνέγραψε καὶ δικανικοὺς λόγους, ἀλλ' ὅτι οὗτοι δὲν ἦσαν πολλοί⁴. Ἠλεγχε δὲ τὸν Ἀριστοτέλη διὰ τὴν συναγωγὴν τῶν παροιμιῶν ὡς μὴ ποιήσαντα ἄξιον λόγου⁵. Φαίνεται δ', ὅτι ὁ ῥήτωρ ἦτο ἀφιλοσόφητος· διότι νομίζων, ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης ἐφιλοσόφει κατὰ τὸν Πλάτωνα, ἤλεγχε τὰς ἰδέας τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς Ἀκαδημείας⁶. Ὁ Bergk ἐπειράθη, ὅπως ὑπερ-

¹) Ἐν σελίδ 931. ²) Διονύς. Ἀλικαρνασσ. Ἐν Ἰσοκράτ. 18. Ἰκανὸν δὲ ἡγησάμενος εἶναι τῆς ἀληθείας βεβαιωτὴν τὸν Ἀθηναῖον Κηφισόδωρον, ὃς καὶ συνεβίωσεν Ἰσοκράτει, καὶ γνησιώτατος ἀγωνιστὴς ἐγένετο, καὶ τὴν ἀπολογίαν τὴν πᾶν θανμασίην ἐν ταῖς πρὸς Ἀριστοτέλη ἀντιγραφαῖς ἐποίησας, πιστεύω, γεγράφθαι λόγους τινὰς ὑπὸ τοῦ ἀνδρὸς εἰς δικαστήρια, οὐ μέντοι πολλούς. ³) Ἀθῆν. III, 122 B. ⁴) Διονύς. Ἀλικαρνασσ. αὐτόθι.

⁵) Ἀθῆν. II, 60 E. ⁶) Διονύς. Ἀλικαρνασσ. Ἐπιστολ. πρὸς Γν. Πομπ. 757 καὶ Νομῆν. Παρ. Εὐσεβ. ἐν Εὐαγγ. Προπ. 14, 6. *Ο Κηφισόδωρος, ἐπειδὴ ὑπ' Ἀριστοτέλους βαλλόμενος ἑαυτοῦ τὸν διδάσκαλον Ἰσοκράτη ἐώρα, αὐτοῦ μὲν Ἀριστοτέλους ἦν ἀμαθὴς καὶ ἄπειρος, ὑπὸ δὲ τοῦ καθορᾶν ἐνδοξα τὰ Πλάτωνος ὑπάρχοντα, οἰηθεὶς κατὰ Πλάτωνα τὸν Ἀριστοτέλη φιλοσοφεῖν, ἐπολέμει μὲν Ἀριστοτέλει, ἔβαλλε δὲ Πλάτωνα καὶ κατηγορεῖ ἀρξάμενος ἀπὸ τῶν ἰδεῶν.

ασπίση τὸν Κηφισόδωρον εἰπὼν, ὅτι τότε τὰ τοῦ Σταγειρίτου συγγράμματα δὲν εἶχον ἐκδοθῆ, ὅπερ ἀντικρούει ὁ Blass³· διότι κατὰ τοῦτον ὁ Κηφισόδωρος ἔγραψε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰσοκράτους, ὅτε τὰ συγγράμματα τοῦ φιλοσόφου δὲν ἦσαν ἀνέκδοτα¹. Τοῖς Ἰσοκρατείοις ἀνήκει καὶ ὁ Κόκκος, ὁ Δάκριτος καὶ Φιλίσκος ὁ Μιλήσιος, ὅστις κατ' ἀρχὰς ἦτο αὐλητής². Ὁ Μιλήσιος ῥήτωρ ἔγραψε Μιλησιακόν, Ἀμφικτυονικόν, τέχνην ῥητορικὴν καὶ Ἰσοκράτους ἀπόφασιν ἢ μᾶλλον ἀποφάσεις, δηλ. ἀποφθέγματα τοῦ διδασκάλου³. Μαθητὴς τοῦ Φιλίσκου ἐγένετο Νεάνθης ὁ Κυζικηνὸς ὁ γράψας Περὶ κακοζηλίας ῥητορικῆς καὶ πολλοὺς πανηγυρικοὺς λόγους⁴. Πρὸς δὲ πολλοὶ ἱστορικοί, ὡς ὁ Τίμαιος καὶ ὁ Ψάων καὶ ὁ Σωσιγένης ἤθελον τὰ ἦναι Ἰσοκράτειοι ἀλλ' ἐγένοντο ὑπτιοὶ καὶ ψυχροὶ καὶ ἀσύστροφοι⁵.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι΄.

ΠΕΡΙ ΙΣΑΙΟΥ

Μαθητὴς τοῦ Ἰσοκράτους ἐγένετο καὶ ὁ Ἰσαῖος⁶, ὅστις κατὰ μὲν τὸν Ἑρμῖππον ἦτο Ἀθηναῖος, κατὰ δὲ τὸν Δημήτριον Χαλκιδεὺς, ὅπερ πιθανώτερον. Ἴσως ὁ ῥήτωρ ἐγεννήθη μὲν ἐν Χαλκίδι, ἀλλ' ἔμεινεν ἐν Ἀθήναις ὡς μέτοικος, ὡς δὴ καὶ ὁ Κορίνθιος Δείναρχος. Εἶκασε μὲν ὁ Liebmann⁷, ὅτι ὁ πατὴρ τοῦ ῥήτορος ἦτο Ἀθηναῖος κληροῦχος πεμφθεὶς εἰς

¹) Ἐν τόμ. II, 453. ²) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Λυσ. 836 C. ³) Blass ἀντιόθι ἐν σελίδ. 454. ⁴) Εὐδοκ. ἐν λ. Νεάνθης. ⁵) Διονύς. Ἀλικαρνασσ. Ἐν Δεινάρ. 8. ⁶) Σουίδ. ἐν λ. Ἰσαῖος· Εἰς μὲν ἐστὶ τῶν ῥητόρων, μαθητὴς δ' Ἰσοκράτους, διδάσκαλος δὲ Δημοσθένους, Ἀθηναῖος τὸ γένος. Δημήτριος δὲ Χαλκιδεὺς φησὶν αὐτὸν εἶναι. Παράβαλλ. Διονύς. Ἀλικαρνασσ. ἐν Ἰσαίῳ 1. ⁷) De Isoc. vita et scriptis, Halle 1831.

Χαλκίδα, ἀλλὰ τοῦτο εἶναι μόνον εὐφυνὴς εἰκασία. "Ὅτι ὁ Ἰσαῖος δὲν ἦτο πολίτης Ἀθηναῖος, μαρτυρεῖ καὶ τοῦτο¹, ὅτι δὲν ἀπήγγειλε δημοσίους λόγους, ἀλλὰ περιωρίσθη ἐν τῇ συγγραφῇ δικανικῶν. Ἀποδίδονται μὲν τούτῳ δύο πολιτικοὶ λόγοι *Περὶ τῶν ἐν Μακεδονίᾳ ῥηθέντων καὶ Κατὰ Μεγαρέων*, ἀλλὰ τοῦ μὲν δευτέρου ἀμφισβητεῖται ἡ γνησιότης, περὶ δὲ τῶν δύο ὁμοῦ δύναται, ὥς νομίζομεν, νὰ λεχθῇ, ὅτι συνετάχθησαν κατὰ τὸν τρόπον τοῦ Ἰσοκράτους, δηλ. τοῦ διδασκάλου τοῦ ῥήτορος. Περὶ δὲ τοῦ χρόνου τῆς γενέσεως καὶ τῆς τελευτῆς τοῦ Ἰσαίου οὐδὲ Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεὺς ἠδύνατο νὰ εἴπῃ τι ἀκριβές². Ἐκ τῶν λόγων δὲ τοῦ ῥήτορος τεκμαιρόμενος ἔθετεν αὐτὸν μετὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον. Καθ' ὅλον εἰπεῖν, ἐκ τοῦ βίου τοῦ Ἰσαίου βέβαιον εἶναι μόνον, ὅτι ὁ πατὴρ αὐτοῦ ὠνομάζετο Διαγόρας, ὅτι ἐμαθήτευσε παρὰ τῷ Ἰσοκράτει, ὅτι ἐγένετο διδάσκαλος τοῦ Δημοσθένους καὶ μιμητῆς τοῦ Λυσίου³. Ἐχθρὸς δὲ τις τοῦ Δημοσθένους, κατὰ πᾶσαν δὲ πιθανότητα ὁ Πυθίας, κατηγορῶν τοῦ Δημοσθένους εἶπεν, ὅτι κατεβρόχθισε τὸν Ἰσαῖον καὶ τοὺς λόγους ἐκείνου⁴.

Ὁ Ἰσαῖος κατέλιπεν ἐξήκοντα καὶ τέσσαρας λόγους, ἀλλ' ἐπειδὴ πολλοὶ ἦσαν ψευδεπίγραφοι, ὥς γνήσιοι ἀριθμοῦνται πενήκοντα⁵. Ἐκ τούτων μέχρι τοῦ 1785 ἐγινώσκομεν μόνον δέκα λόγους, ἐξ ὧν ὁ *Περὶ Κλεωνύμου κληῖρος* ἦτο ἀτελής. Τότε δ' ἀνευρέθη ἐν τῇ *Λαυρεντιανῇ βιβλιοθήκῃ* ὁ *Περὶ Μενεκλέους κληῖρου*⁶. Οἱ σφριζόμενοι λόγοι ἔχουσιν ὑποθέσεις τοῦ

¹) Blass II, 487. ²) Ἐν Ἰσαίῳ 1 "Ἦκασι δὲ μετὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον, ὥς ἐκ λόγων αὐτοῦ τεκμαίρομαι καὶ μέχρι τῆς Φιλίππου δυναστείας παρεξέτεινε. Γενέσεως δὲ καὶ τελευτῆς τοῦ ῥήτορος ἀκριβῆ χρόνον εἰπεῖν οὐκ ἔχω". ³) Φώτ. ἐν βιβλ. 263 «Λυσίου δὲ γέγονα μιμητής, οὗ καὶ μαθητῆς ἐχρημάτισα». ⁴) Διονύσιος. Ἀλικαρνασσος. αὐτόθι 4. ⁵) Christ ἐν σελίδ. 50. ⁶) Τὸ πρῶτον ἐξεδόθη ὑπὸ Thomas Tyrwhitt, London 1785.

κληρονομικοῦ δικαίου καὶ κατὰ τοῦτο διαφωτίζουσι τὴν νομοθεσίαν τῶν Ἀθηναίων. Οὕτως δ' Ἰσαῖος ἡσυχολεῖτο κατ' ἐξοχὴν περὶ τοὺς δικανικοὺς λόγους, ὡς δύναται τις νὰ ἴδῃ ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς τῶν λόγων, ὧν αἱ πλείοται μέχρ' ἡμῶν διετηρήθησαν¹. Πρὸς δὲ ἔγραψε καὶ τέχνην, ἀλλὰ περὶ ταύτης δὲν ἔχομεν ἀκριβοστεράς εἰδήσεις². Φαίνεται δ', ὅτι ἡ φήμη τοῦ ῥήτορος τούτου παρὰ τε τοῖς Ἕλλησι καὶ τοῖς Ῥωμαίοις δὲν ἦτο μεγάλη, ὡς γίνεται ὁῦλον ἐκ τούτου, ὅτι σπανίως μνημονεύεται, π. χ. ὁ Κικέρων οὐδόλως ποιεῖται μνηεῖαν αὐτοῦ. Καὶ ὅμως δὲν εἶναι ἄξιος καταφρονήσεως. Κατὰ τὸν Ἑρμογένη ἐν τοῖς μὲν εἶναι ὑποδεέστερος τοῦ Λυσίου, ἐν ἄλλοις δ' ὑπερτερος αὐτοῦ³. Καθ' ὅλου δ' ὅμως ὁ Ἰσαῖος οὕτως ἐξήλωσε τὸν Λυσίαν, ὥστε, ἂν μή τις ἦναι ἐντριβὴς περὶ τὴν τέχνην τῶν δύο τούτων ῥητόρων, δυσκόλως δύναται νὰ διακρίνῃ τοὺς λόγους ἑκατέρου, ὡς παρατηρεῖ Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς⁴.

Ὑπάρχουσιν ὅμως πολλαὶ διαφοραὶ ἐν τούτοις· διότι ὁ μὲν Λυσίας θηρεύει μᾶλλον τὴν φύσιν, ὁ δὲ Ἰσαῖος μᾶλλον τὴν τέχνην, καὶ ἐκεῖνος μὲν ἀποβλέπει εἰς τὴν χάριν, οὗτος δ' εἰς τὴν δεινότητα⁵. Καὶ κατὰ τὸ λεκτικὸν οἱ δύο ῥήτορες διαφέρουσι· διότι ἡ γλῶσσα τοῦ Ἰσαίου εἶναι μὲν ἀκριβὴς καὶ σαφὴς καὶ κυρία καὶ ἑναργὴς καὶ σύντομος, ἀλλ' ἡ τοῦ Λυσίου εἶναι ἀφελεστότερα καὶ φουσικωτέρα. Ὁ Ἰσαῖος ἔχει τὴν σύνθεσιν τῶν λέξεων περιεργότεραν καὶ σχήματα ποικίλα⁶. Κατὰ τὸν ψευδοπλούταρχον⁷ πρῶτος μετεχειρίσθη τὰ σχήματα, ὁ δὲ οὐχὶ τοῦ

1) Ὅρα παρὰ Blass ἐν τόμ. II, 492 καὶ ἐξῆς. 2) Διονύς. Ἀλικαρνασσ. Πρὸς Ἀμμ. I, 2 «Παραγγελμάτων τεχνικῶν συγγραφῆς καὶ ἀγωνισταὶ λόγων ῥητορικῶν, οἱ περὶ Θεοδέκην καὶ Φιλίσκον καὶ Ἰσαῖον καὶ Κηφισόδωρον...». 3) Παρὰ Walz ἐν τόμ. III, 381. 4) Ἐν Ἰσαίῳ 2 Παράβ. λέον Moy, Étude sur les plaidoyers d'Isée, Paris, 1876. Παράβ. Blass II, 498. 5) Διονύς. Ἀλικαρνασσ. αὐτόθι 18. 6) Αὐτόθι 4. 7) Παρὰ Westermann ἐν σελίδ. 261 «Πρῶτος δὲ καὶ σχηματίζειν ἤρξατο καὶ τρέπειν ἐπὶ τὸ πολιτικὸν τὴν διάνοιαν, ὃ μάλιστα μεμύμηται Δημοσθένης».

λόγου, ἀλλὰ τῆς διανοίας· διότι οὔτε ὁ Ἀντιφῶν, οὔτε ὁ Ἀνδοκίδης μετεχειρίσθησαν ταῦτα. Διὰ τῶν σχημάτων τῆς διανοίας ὁ Ἰσαῖος ἀναδεικνύει τὸν λόγον ἐναγώνιον καὶ παθητικὸν καὶ τὸν μὲν ἀντίδικον διαπονηρεύεται, τοὺς δὲ δικαστὰς καταστρατηγεῖ¹. Ὑπὸ Διονυσίου τοῦ Ἀλικαρνασσεῶς οἱ λόγοι τοῦ Ἀνυσίου καὶ τοῦ Ἰσαίου παραβάλλονται πρὸς εἰκόνας. Ἐκείνου μὲν οἱ λόγοι ὁμοιάζουσι πρὸς τὰς ἀρχαιοτέρας, αἷτινες ἦσαν εὔγραμμοι καὶ πολλὴν τὴν χάριν εἶχον, ἀλλ' ἐστεροῦντο τῆς ποικιλίας, τοῦ δὲ Ἰσαίου πρὸς τὰς νεωτέρας, αἷτινες εἶναι ὑποδεέστεραι κατὰ τὴν ἀκριβείαν τῶν γραμμῶν, ἀλλ' ὑπερέχουσι κατὰ τὸν κρείττονα χρωματισμὸν καὶ τὴν ποικιλίαν τὴν παραγομένην ἐκ τῆς σκιᾶς κατὰ τοῦ φωτός². Διὰ τοῦτο ὅμως οἱ μὲν λόγοι τοῦ Ἰσαίου καὶ τοῦ Δημοσθένους φαίνονται ὑποπτοι, οἱ δὲ τοῦ Ἰσοκράτους καὶ τοῦ Ἀνυσίου δίκαιοι καὶ ἀληθεῖς³.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ.

ΠΕΡΙ ΔΗΜΟΣΘΕΝΟΥΣ

Ὡς ὁ Ὅμηρος εἶναι ὁ κορυφαῖος τῶν ἐπικῶν ποιητῶν, ὁ Πίνδαρος τῶν λυρικῶν, ὁ Σοφοκλῆς τῶν δραματικῶν, ὁ Θουκυδίδης καὶ ὁ Πολύβιος τῶν ἱστορικῶν καὶ ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης τῶν φιλοσόφων, οὕτω καὶ ὁ Δημοσθένης κατέχει τὰ σκήπτρα τῆς ῥητορείας. Καὶ ὅμως ὁ μέγας οὗτος ῥήτωρ διὰ τὰς πολλὰς τοῦ σώματος ἐλλείψεις δὲν ἦτο παρεσκευασμένος ὑπὸ τῆς φύσεως, ὅπως ἀνέλθῃ τὴν ὑπερτάτην τῆς ῥητορείας βαθμίδα. Διότι ὑπῆρχεν ἐν αὐτῷ καὶ φωνῆς ἀσθένεια καὶ γλώσσης ἀσάφεια καὶ πνεύματος κολοβότης, ἥτις ἐπετά-

¹) Διονύς. Ἀλικαρνασσ. Ἰο. 3. ²) Αὐτόθι 4. ³) Αὐτόθι.

ρασσε τὴν ἔννοιαν τῶν λεγομένων διὰ τῆς διασπάσεως τῶν περιόδων. Φαίνεται δ' ὥσως, ὅτι Εὐνομος ὁ Θριάσιος εἶχεν ὀξεῖαν τὴν παρατηρητικὴν δύναμιν· διότι ἰδὼν τὸν Δημοσθένη ἀποσιάντα τοῦ δήμου καὶ ἐν Πειραιεῖ ῥεμβόμενον δι' ἀθυμίαν ἐπετίμησε, διότι, ἐν ᾧ ἔχει τὸν λόγον ὁμοιότατον πρὸς τὸν τοῦ Περικλέους, ὅμως προδίδωσιν ἑαυτὸν δι' ἀτολμίαν καὶ μαλακίαν¹. Ἀλλ' ἡ ἀθυμία αὕτη δὲν διήρκεσε μακρὸν χρόνον, καὶ ὁ ῥήτωρ τόλμαν κτησάμενος καὶ γενεσάμενος τῆς περὶ τοὺς ἀγῶνας φιλοτιμίας ἠδυνήθη νὰ αγωνισθῇ ἐν τοῖς μεγάλοις τῆς πολιτείας καὶ τοῖς τοῦ ὅλου ἔθρους ἀγῶσιν. Εὐδοκίῳ δ' ὁ Πλούταρχος παραβάλλει τὸν ῥήτορα πρὸς Λαμέδοντα τὸν Ὀρχομένιον, ὅστις κατ' ἐντολὴν τῶν ἱατρῶν ἐποίηε μακροὺς δρόμους ἀμυνόμενος κατὰ τῆς καχεξίας τῆς σπληνός· εἰτα δὲ διὰ τὴν ἄσκησιν κατῆλθεν εἰς τοὺς στεφανίτας ἀγῶνας καὶ ἐγένετο ἐκ τῶν ἀρίστων δολιχοδρόμων. Κατὰ παραπλήσιον τρόπον καὶ ὁ Δημοσθένης ἐκ τῆς ἀσθενείας τοῦ σώματος ὀρμηθεὶς προέβη εἰς τοὺς στεφανίτας ἀγῶνας τοὺς ἀπὸ τοῦ βήματος ἀγωνιζομένους².

Ὁ Δημοσθένης³ γεννηθεὶς τῷ 383 π.Χ. ἦτο υἱὸς Δημοσθένους τοῦ Παιανιέως ἀνήκοντος τοῖς καλοῖς κἀγαθοῖς⁴.

¹) Πλούταρχ. Ἐν βίῳ Δημοσθέν. 6. ²) Αὐτόθι. ³) Περὶ τοῦ μεγάλου τοῦτον ῥήτορος καὶ πολιευτοῦ ἐγράφησαν πολλὰ ὀγκώδη καὶ πολύτομα συγγράμματα, ἐξ ὧν μνημονεύομεν τῶν νεωτέρων Al G. Becker, Demosthenes als Staatsmann und Redner, Halle 1815-16 εἰς δύο τόμους καὶ Demosthenes als Staatsbürger. Redner und Schriftsteller, Quedlinburg 1830. Τὸ ἀριστον ὅμως σύγγραμμα τοῦ εἶδους τούτου εἶναι τὸ ὑπὸ Arn. Schaeffer, Demosthenes und Seine Zeit, Leipzig 1856-58 εἰς τρεῖς τόμους. Blass ἐν τῷ τρίτῳ τόμῳ τοῦ μνημονευθέντος συγγράμματος, Hug, Demosthenes als politischer Denker, in Studien aus den Klass. Alt. Freib. 1881. Maur. Croiset, Les idées morales dans l'éloquence polit. de Demosth. Montpell. 1874 καὶ Brédif, l'éloquence politique en Grèce, Démosthène, Par. 1879. ⁴) Περὶ τοῦ χρόνου τῆς γεννήσεως τοῦ ῥήτορος ὑπάρχει διαφωνία, ἀλλ' ἡ διαφορὰ δὲν εἶναι μεγάλη. Ὁρα Blass III, 1, 10.

Ἐπειδὴ δ' εἶχεν ἐργοσιάσιον δούλων μαχαιοποιῶν, ἐλέγετο μαχαιοποιός. Ἐκ πατρὸς λοιπὸν εἶχε τὸ γένος ἀνεπίληπτον, ὥς καὶ ὁ ἐχθρὸς αὐτοῦ Αἰσχίνης ἐμαρτύρει. Τὸ ἐκ μητρὸς ὁμῶς γένος τοῦ ῥήτορος λέγεται, ὅτι δὲν ἦτο καθαρῶς Ἀττικόν, ἵνα μεταχειρισθῶμεν τὴν φράσιν τοῦ Αἰθανίου¹. Διότι Γύλων ὁ πρὸς μητρὸς πάππος τοῦ Δημοσθένους ἐξ Ἀθηναίων φυγὼν διὰ προδοσίαν ὤκησε περὶ τὸν Πόντον, ἐνθα ἔλαβε γυναῖκα Σκύθην, ἐξ ἧς ἐγεννήθη ἡ μήτηρ τοῦ ῥήτορος Κλεοβούλη. Διὰ τοῦτο λοιδορεῖται ὑπὸ τοῦ Αἰσχίνου ὡς Σκύθης βάρβαρος καὶ Ἑλληνίζων τῇ φωνῇ. Ὁ πατήρ τοῦ Δημοσθένους θνήσκων κατέλιπε τὸν μὲν υἱὸν ἐπαέτη, τὴν δὲ θυγατέρα πενταεῖδα καὶ περιουσίαν περὶ τὰ δέκα καὶ πέντε τάλαντα². Κατέστησε δὲ τρεῖς ἐπιτρόπους ἢ κηδεμόνας, τὸν Ἀφοῶν, τὸν Δημοφῶντα καὶ τὸν Θηριππίδην, οἵτινες ἦσαν συγγενεῖς ἢ φίλοι τοῦ τεθνεῶτος. Ἀλλ' εἰ καὶ δὲν ἰσπεροῦντο πλούτου καὶ ἔλαβον κληροδοτήματα, ὁμῶς ἐσφειτερίζοντο τὴν οὐσίαν τῶν ὀρφανῶν καὶ ἡμέλουν τῆς παιδείσεως τοῦ Δημοσθένους. Οὗτος ὁμῶς φιλομαθὴς ὢν παρεδόθη κατ' ἐξοχὴν εἰς ῥητορικὰς σπουδὰς. Λέγεται μὲν, ὅτι ἐγένετο ἀκροατῆς καὶ τοῦ Πλάτωνος³, ἀλλὰ τοῦτο ἀμφισβητεῖται⁴. Ὁ νέος κατενόησε τὴν δύναμιν τῆς ῥητορικῆς, ἣτις πάντα δύναται νὰ τιθασεύῃ, ἐν τῇ ὑποθέσει τοῦ Ὠρωποῦ, ὅτε ἀγορεύσας ὁ ῥήτωρ Καλλίστρατος ὑπερφυνῶς ἐθανμάσθη⁵.

Οὗτος ἐζήλωσε μὲν τὴν δόξαν τοῦ εὐδοκιμήσαντος ῥήτορος, ἀλλ' εἶχε πολλὰς ἐλλείψεις, αἵτινες τὴν ῥητορικὴν ἀνάπτυξιν διεκώλυνον, ὥς ἐν ἀρχῇ τοῦδε τοῦ κεφαλαίου ὑπὸ τῆς ἐπιγραφῆς διότι κατὰ μὲν τὸ στόμα ἦτο τραυλός, κατὰ δὲ τὴν ἀκοὴν οὕτως

¹) Παρὰ Westermann Βιογράφος ἐν σελ. 293. ²) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Δημοσθέν. ³) Ἀντόθι 5. Διογένης. Λαέρτι. III, 47. Cicer. Brut. 121 Orat. 15. Παράβαλλ. Funkhanel, De Dem. Plat. discipulo, Act. Soc. gr. I, 287. ⁴) Blass II, 1, 11. ⁵) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Δημ. 5.

ἀσθενής, ὥστε δὲν ἠνείχετο κραυγὰς καὶ δούπους, κατὰ δὲ τὴν
 πνοὴν οὕτως ἄτονος, ὥστε δὲν ἠδύνατο νὰ ἀπαγγεῖλῃ περίο-
 δον ἀπνευστί καὶ εἶχε τὴν κίνησιν τοῦ σώματος ἀπρεπῆ· διότι
 πάντοτε ἐκίνει τοὺς ὤμους καὶ περιέριπτε τὸν τρίξωνα κατὰ
 γῆς. Τὰ ἁμαρτήματα ταῦτα τῆς φύσεως ἠδυνήθη νὰ ἐπανορ-
 θώσῃ. Καὶ πρὸς ἐπανόρθωσιν τοῦ τραυλισμοῦ ἐνέβαλεν, ὡς
 λέγεται, ψήφους ἐν τῷ στόματι καὶ συνέχῳς ἀπήγγελεν Ὅμη-
 ρικὴν τινα ῥῆσιν πολλὰ οὐ περιέχουσιν. Πρὸς δὲ ἠγόρευε πρὸ
 τοῦ ἀνέμου καὶ τῆς θαλάσσης σφόδρα κινουμένης. Τὴν δὲ
 πνοὴν κατέστησε διαρκῆ διὰ τῆς ἀναγνώσεως μακρῶν περιό-
 δων. Λέγεται δ', ὅτι καὶ τὰς ἀπρεπεῖς τοῦ σώματος κινήσεις
 ἠδυνήθη νὰ ἐπανορθώσῃ ἐξακρίθας ἐκ τῆς στήθους δακρύων, ἵνα
 διὰ τὸν φόβον μένῃ ἀκίνητος, καὶ ποιούμενος τὰς μελέτας πρὸς
 κάτοπτρον ἀνδρόμηκες¹. Ὅτι δὲ τὸ σῶμα εἶχε ἀσθενὲς καὶ
 νοσῶδες, μαρτυρεῖ καὶ τοῦτο, ὅτι δὲν ἐφοίτησεν εἰς παλαίστραν
 καὶ Βάταλος ἐπωνομάσθη². Αἱ ἐπανορθώσεις τῶν οφθαλμῶν
 τῆς φύσεως ἦσαν ἀναγκαῖαι, διότι ὁ ῥήτωρ οὗτος μεταχειριζό-
 μενος τὰ σχήματα τῆς διανοίας εἴμα τὴν ὑπόκρισιν. Παρὰ
 τῷ Φωτίῳ λέγεται, ὅτι ἔδωκε Νεοπτολέμῳ τῷ ὑποκριτῇ μυ-
 ρίας δραχμὰς, ὅπως συνασκήσῃ τὸν τόνον τοῦ πνεύματος.

Ὁ Δημοσθένης δὲν ἔσχε διδάσκαλον τὸν Ἰσοκράτη, ἀλλὰ
 τὸν Ἰσαῖον εἴτε διότι δὲν εἶχε τὰς δέκα τοῦ μισθοῦ μνᾶς, εἴτε
 διότι προετίμησε τὸν λόγον τοῦ δευτέρου διὰ τὸ δραστήριον καὶ
 πανούργον. Τὸ δεύτερον, ὡς νομίζομεν, εἶναι πιθανώτερον,
 διότι βεβαιοῦνται, ὅτι ὁ Ἰσοκράτης παρὰ τῶν Ἀθηναίων δὲν

1) Φώτ. ἐν βιβλ. 265. 2) Παρὰ Φωτίῳ φέρονται πολλοὶ αἰτίαι τοῦ
 ἐξονειδιστικοῦ ἐπιθέτου· «Βάταλον δὲ ὀνομασθῆναι οἱ μὲν αὐτὸν φασί, διότι
 νέος ὢν καὶ κωμάζων γυναικεῖσις ἐσθήμασις ἀπεκέρχοντο· οἱ δὲ ὑποκρι-
 στικῶς αὐτὸν ἐπικληθῆναι τοῦτο ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τῆς τροφοῦ λέγονσι λοι-
 δορούμενοι ἄλλοι δὲ φασιν (οἷς καὶ Λιβάνιος ὁ σοφιστὴς ἠκολούθησεν)
 ὡς νέος ὢν ἀσθενῶς διέκειτο τῷ σώματι καὶ νοσῶδες ἦν».

ἐλάμβανε μισθόν, ὥς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἶπομεν ¹. Ὁ Δημοσθένης δὲ πῶς φῦσει πρὸς τὴν πρῶξιν δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιδοκιμάσῃ τὴν σοφιστικὴν τοῦ Ἰσοκράτους ῥητορείαν. Ὅμως λέγεται, ὅτι ὁ φιλομαθὴς νέος καὶ τὰς τέχνας τοῦ Ἰσοκράτους καὶ τὰς τοῦ Ἀλκιδάμαντος ἐμελέτησε ². Κατὰ δὲ τὸν Σουΐδαν συνεφιλοσόφησεν Αἰσίωνι τῷ Ἀθηναίῳ καὶ Θεοπόμπῳ τῷ Χίῳ. Ὁ Blass ³ ὁμῶς νομίζει, ὅτι αἱ τοιαῦται εἰδήσεις περὶ παιδεύσεως τοῦ ῥήτορος εἶναι ἀπίθανοι. Κατὰ τοῦτον ἐπειδὴ ὁ Ἰσαῖος ἐφαίνεται τοῖς ἀρχαίοις μικροῦ λόγου ἄξιος, ἐπειρῶντο οὗτοι, ὅπως πάντας τοὺς ἐπιφανεῖς ῥήτορας καθ' ὅσονδήποτε τρόπον δώσωσι διδασκάλους τῷ Δημοσθένει, ὅστις ἀνῆλθε τὴν ὑψίστην τῆς ῥητορικῆς βαθμίδα.

Οὗτος οὐ μόνον κατὰ τὴν νεανικὴν ἡλικίαν ἦτο ἐπιμελής, ἀλλὰ καὶ καθ' ὅλον τὸν βίον. Ὁκοδόμησε δὲ κατὰγειον μελετητήριον ⁴, ὅπερ μέχοι τῶν χρόνων τοῦ Πλούταρχου ἐσφίζετο. Ἐνταῦθα δ' ἀπαλλαγείς τῶν ἀσχολιῶν κατέβαιναν, ἐνθα ἐποίει ἐπανορθώσεις τῶν εἰρημένων. Ἀπαράσκευος δὲ καὶ ἀμελέητος δὲν προσήρχετο εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ πολλάκις τοῦ δήμου καλοῦντος δὲν παρήρχετο εἰς τὸ βῆμα. Διὰ τοῦτο ὁ Πυθέας σκώπτων τὸν ῥήτορα ἔλεγεν, ὅτι τὰ ἐνθυμήματα αὐτοῦ ὄζουσιν ἐλλυγίῳ ⁵. Ἐφαίνεται δ', ὅτι δὲν εἶναι εὐφυής, ὅπερ ἐλέγχεται ἀνακριεῖς καὶ ἐξ ἄλλου μὲν καὶ ἐκ τῆς καλουμένης παρουσίας τοῦ πνεύματος. Κατὰ τὸν Ἑρμῖππον ὁ Αἰσίων ἐρωτηθεὶς περὶ τῶν πάλαι καὶ νῦν συγχρόνων ῥητόρων ἀπεκρίθη, ὅτι ἀκούων ἠδύνατό τις νὰ θανμάσῃ ἐκείνους εὐκόσμως καὶ

¹) Ἐν σελίδ. 909. ²) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Δημοσθέν. 5. ³) Ἐν τόμ. III, 1, 16. ⁴) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Δημοσθέν. 7 «Ἐκ τούτου κατὰγειον μὲν οἰκοδομῆσαι μελετητήριον, ὃ δὴ διεσφίζετο καὶ καθ' ἡμᾶς, ἐνταῦθα δὲ πάντως μὲν ἐκάστης ἡμέρας κατιόντα πλάττειν τὴν ὑπόκρισιν καὶ διαπονεῖν τὴν φωνήν» ⁵) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Δημοσθέν. 8.

μεγαλοπρεπῶς ἀγορεύοντας, οἱ τοῦ Δημοσθένους ὁμῶς λόγοι πολὺν ὑπερέχουσι κατὰ τὴν κατασκευὴν καὶ τὴν δυνάμιν ¹.

Ὅτε δ' ὁ Δημοσθένης συνεπλήρωσε τὴν νόμιμον ἡλικίαν καὶ ἠδύνατο νὰ διαχειρισθῇ τὴν πατρικὴν περιουσίαν, ἐνῆγαγε τὸν Ἀφῶον εἰς τὸ δικαστήριον ², ὅστις καὶ ἐδικάσθη εἰς ἀπίστοις δέκα ταλάντων ³. Ἐπειδὴ δ' ὁ νέος ἦγε τὸ δέκατον ὄγδουρον ἔτος τῆς ἡλικίας, ὅτε ἡγωνίζετο πρὸς τοὺς κηδεμόνας αὐτοῦ, τινὲς ἐνόμισαν, ὅτι οἱ ἐπιτροπικοὶ λόγοι ἐγράφθησαν ὑπὸ τοῦ Ἰσαίου. Κατ' ἄλλους ὁμῶς συνετάχθησαν μὲν ὑπὸ Δημοσθένους, διωρθώθησαν δ' ὑπὸ τοῦ διδασκάλου ⁴. Μετὰ τοὺς ἀγῶνας τούτους ὁ Δημοσθένης ἐπ' ὀλίγον χρόνον ἐγένετο διδάσκαλος τῆς ζητορικῆς ⁵ καὶ διὰ τοῦτο ὁ Αἰσχίνης ὀνομάζει αὐτὸν σοφιστὴν ⁶. Ὁ ῥήτωρ συνέταξε καὶ ἄλλους δικανικοὺς λόγους, ἀλλὰ τὸ κλέος αὐτοῦ ἐκτίησται ἐκ τῶν πολιτικῶν καὶ τῆς πολιτικῆς ἐνεργείας κατὰ τῶν σκοπούντων τὴν δούλωσιν τῆς Ἑλλάδος. Πότε ὁ Δημοσθένης εἰσῆλθεν εἰς τὴν πολιτικὴν σταδιοδρομίαν, δὲν εἶναι γνωστόν ⁷. Λέγεται μόνον, ὅτι τὸ πρῶτον ἀπέτυχε καὶ κατεγέλῃτο, ὅτε Εὐνόμος ὁ Θυριάσιος ἐνεθάρρυνεν αὐτόν, ὥς εἴρηται. Ὁ πρῶτος λόγος, ὃν ὁ Δημοσθένης ἐδημοσίευσε, κατὰ τὸ 354, ὅτε οὗτος ἦγε τὸ εἰκοστὸν ἔννατον τῆς ἡλικίας, ἔτος, εἶναι ὁ Περὶ συμμοριῶν. Τοῦ μεγάλου βασιλέως ἀπειλοῦντος πόλεμον τοῖς Ἀθηναίοις ἐν τῷδε τῷ λόγῳ πειρᾶται, ὅπως συντάξῃ τοὺς πολίτας οἰκονομικῶς, ἵνα ἐκάστη τάξις καταβάλλῃ τὰς εἰσφοράς ⁸. Ἀλλ' ἐν ᾧ ὁ κίνδυνος οὗτος παρῆλθεν, ἀνεφάνη ἄλλος πραγματικώτερος. Φίλιππος ὁ βασιλεὺς τῶν Μακεδόνων τὸ κατ' ἀρχὰς ἐκ μικρῶν δυνάμεων ὀρμώμενος ἔτρεψε πρὸς ἑαυτὸν τοὺς Ἰλλυριοὺς καὶ τοὺς Τριβαλλοὺς, ἐκρά-

¹) Αὐτόθι 11. ²) Δημοσθέν. Κατὰ Ἀφῶβ. 813-814. Παράβαλλ. Schaefer I, 292. ³) Christ ἐν σελίδ. 333. ⁴) Λιβάν. Παρὰ Westermann Βιογράφοι ἐν σελίδ. 294. ⁵) Αὐτόθι. ⁶) Ἐν λόγ. 1, 125. 175. ⁷) Sittl II, 172. ⁸) Schaefer I, 455.

τησε τῶν Παιόνων, κατέσχε τὴν Θεσσαλίαν καὶ εἰς τὰ τῶν Ἑλλήνων πολλαχῶς ἀνεμυγνύετο διανοούμενος, ἵνα ἄρξῃ αὐτῶν. Τοῦτο καθορῶν ὁ Δημοσθένης ἐκ παντὸς τρόπου εἰργάζεται, ὅπως ἀνυψώσῃ τὸ φρόνημα διὰ τῆς ὑπομνήσεως τοῦ Μαγαθῶνος, τῆς Σαλαμῖνος καὶ τῶν Πλαταιῶν. Καὶ ἔνθεν μὲν κατεπολέμει τῶν Φιλιππιζόντων, ἔνθεν δ' ἐφρόντιζεν, ὅπως ἀνέυρῃ συμμάχους τῶν Ἀθηναίων. Ὅτε δ' ἐπρέσβευσεν εἰς Θήβας, ἡ τοῦ ῥήτορος δύναμις ἐκριπίζουσα τὸν θυμὸν καὶ διακαίουσα τὴν φιλοτιμίαν διεπράξατο, ὥστε οὗτοι τὸν φόβον καὶ τὸν λογισμὸν ἐκβαλόντες ἐκήρυξαν τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ Φιλίππου καὶ οὕτως ἡ Ἑλλὰς ἐγένετο ὄρθῃ¹. Ἐπειδὴ δ' οὗτος οὐδέποτε ἐδέξατο δῶρα παρὰ τοῦ Φιλίππου, οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ ἄλλοι Ἑλληνες ἐπείθοντο τοῖς λόγοις τοῦ ῥήτορος. Καὶ μετὰ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ ἦταν ὁ Δημοσθένης δὲν ἐμισήθη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, ἀλλ' ἀπήγγειλε τὸν ἐπιτάφιον τῶν πεσόντων. Ὅτε δ' ἡγγέλθη ἐν Ἀθήναις ὁ φόνος τοῦ Φιλίππου, ὁ Δημοσθένης, καίπερ λυπούμενος διὰ τὸν θάνατον τῆς θυγατρὸς, δμῶς προσῆλθεν ἔχων λαμπρὸν ἱμάτιον καὶ ἐστεφανωμένος².

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Φιλίππου ὁ Δημοσθένης ἤρξατο ἀνακριπίζων τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις, αἵτινες συνίσταντο, ὅπως ἀγωνισθῶσι πρὸς τὸν νῖδον τοῦ θανόντος Ἀλέξανδρον. Οἱ μὲν Θηβαῖοι ἐπιτεθέντες κατὰ τῆς Μακεδονικῆς φρουρᾶς πολλοὺς ἐφόνευσαν, οἱ δ' Ἀθηναῖοι εἰς πόλεμον παρεσκευάζοντο καὶ ὁ Δημοσθένης ἔγραφε πρὸς τοὺς ἐν Ἀσίᾳ στρατηγοὺς τοῦ μεγάλου βασιλέως ἐπεγείρων ἐκείθεν πόλεμον κατὰ τοῦ νέου βασιλέως, ὃν ἐκάλει Μαργίτην. Ἀλλ' ἀφ' οὗ οἱ Θηβαῖοι ἀγωνισάμενοι ἀπέβαλον τὴν πόλιν αὐτῶν, ἡ θρασυτής τῶν Ἀθηναίων κατεσβέσθη. Τότε ὁ Ἀλέξανδρος ἐζήτει δέκα ἢ κατὰ τοὺς πλείστους δεκάτῳ δυμαγωγούς, ἐν οἷς καὶ τὸν Δημοσθένην. Οὗτοι ἐσώθησαν διὰ τῆς πρεσβεύσεως πρὸς τὸν βασιλέα τοῦ Δημάδου, ὅστις ἔλαβε

¹) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Δημοσθέν. 18. ²) Αὐτόθι 22.

παρὰ τῶν δημαγωγῶν πέντε τάλαντα ¹. Ἐν ᾧ δ' ὁ Ἀλέξανδρος ἦτο ἐν τῇ Ἀσίᾳ, ὁ Ἀρπαλος μετὰ μεγάλων θησαυρῶν ἦλθεν εἰς Ἀθήνας ². Οἱ μὲν ἄλλοι δῆτορες πάντων τῶν πολιτικῶν συστημάτων συνωθοῦντο περὶ τὸν ἄρπαγα, ἵνα λάβωσιν ἀργύριον, ὁ δὲ Δημοσθένης παρατηρήσας, ὅτι συμμαχία μετὰ τοῦ Ἀρπάλου δὲν ἡδύνατο γὰρ εὐδοκιμήσῃ, προὔτιμῃσε γὰρ ἔχει τὸ ἥρωικὸν θάρρος τῆς ἀνοχῆς, ὅπερ δεικνύει, ὅτι οὗτος δὲν ἦτο πάντοτε φίλος τοῦ πολέμου. Τοῦ Ἀρπάλου δ' ὑπαδούς κτωμένον ἐν Ἀθήναις ἦλθον πρέσβεις παρὰ τοῦ Ἀντιπάτρου καὶ τῆς Ὀλυμπιάδος τὴν παράδοσιν τοῦ ἄρπαγος ἐξαποῦντες. Ἐπὶ τούτῳ ἀφίκετο καὶ ὁ Φιλόξενος ὁ ἑπαρχὸς τῆς Κιλικίας. Τότε ὁ Δημοσθένης συνεβούλευσε τοῖς Ἀθηναίοις, ἵνα τὸν μὲν Ἀρπαλον καθείρξωσιν ἐν τῷ δεσποτηρίῳ, τοὺς δὲ θησαυροὺς κομίσωσιν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, μέχρις ὅτου ἐπίτροπος παρὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐπὶ τούτῳ ἔλθῃ. Ἐρωτηθεὶς δ' ὁ Ἀρπαλος περὶ τοῦ ποσοῦ τῶν τάλαντων, ἅπερ μεθ' ἑαυτοῦ ἐκόμισεν, ἀπεκρίθη, ὅτι ἦσαν ἑπτακόσια, ἀλλὰ κατὰ τὴν παράδοσιν εὑρέθη μόνον τὸ ἥμισυ. Πρὸς ἀνέυρεσιν τῶν ἐλλειπόντων συνέστη ἐπιτροπεία, ἣ ἀνῆκε καὶ ὁ Δημοσθένης, καὶ ὠρίσθη προθεομία, ἐν ἣ ὅι λαβόντες παρὰ τοῦ Ἀρπάλου ἀργύριον ἄνευ τιμωρίας παραδώσωσιν αὐτό ³.

Ἐν ᾧ δὲ ταῦτα ἐγίνοντο, ὁ Ἀρπαλος ἔφυγεν ἐξ Ἀθηνῶν, ὅπερ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐγένετο διὰ τῆς βοηθείας ἐκείνων, οἵτινες δῶρα λαβόντες ἐφοβοῦντο, μὴ διὰ τῆς καταδόσεως τούτου γνωσθῶσι. Παραλαβὼν δ' οὗτος ἐν Ταϊνάρῳ τοὺς μισθοφόρους κατέφυγεν εἰς Κρήτην. Μετὰ τὴν φυγὴν οἱ ἐχθροὶ τοῦ Δημοσθένους κατηγοροῦσαν τούτου, ὅτι ἐδέξατο δῶρα παρὰ τοῦ κλέπτου καὶ ἡ ἐξ Ἀρείου πάγου βονλή ἐδημοσίευσεν κατάλογον τῶν δωροδοκησάντων, ἐν οἷς ὑπῆρχε καὶ τὸ

1) Ἀπόδοθι 23.

2) Ἀπόδοθι 25.

3) Ἀπόδοθι 25.

ὄνομα τοῦ ῥήτορος ὡς λαβόντος εἴκοσι καὶ πέντε τάλαντα. Οὕτως ὁ Δημοσθένης κατεδικάσθη εἰς ζημίαν πενήτηκοντα τάλαντων¹ καὶ ἐπειδὴ ἡ οὐσία αὐτοῦ δὲν ἦτο ἱκανὴ πρὸς ἀπόπαισιν, καθεῖρθη ἐν τῷ δεσμοστηρίῳ. Ἐπαῦθα γεννᾶται τὸ ζήτημα, ἂν ὅντως ὁ μέγας οὗτος πολιτικὸς ἐγένετο δωροδόκος. Πλεῖστοι ἐπιφανεῖς φιλόλογοι, ἐν οἷς ὁ Leop. Schmidt², ὁ Schäfer³ καὶ ὁ I. Girard⁴, ἀποφαίνονται ὑπὲρ τῆς ἀθωότητος αὐτοῦ. Καὶ ἡμῶν φαίνεται ἀπίθανον, ὅτι ἀνὴρ, ὅστις ἐκ τῶν ἰδίων πολλάκις ἐδαπάνησε χάριν τῆς πόλεως, ὡς κατὰ τὴν ἐπισκευὴν τῶν τειχῶν, ἤθελεν ὑποπέσει εἰς τὸ ταπεινὸν τῆς δωροδοκίας ἔγκλημα. Εἰς τὴν καταδίκην τοῦ ῥήτορος συνεβάλλοντο οἱ συκοφάνται καὶ πολιτικαὶ αἰτίαι. Ἄλλως ὁ Φιλόξενος συλλαβὸν ἐν Ῥόδῳ τὸν ταμίαν τοῦ Ἀρπάλου καὶ τοῦτον ἀνακρίνας ἔμαθε, τίνες τῶν Ἀθηναίων ἔλαβον δῶρα. Ἐπὶ τῆς ἀνακρίσεως στηριζόμενος ὁ Φιλόξενος ἔπεμψεν ἐπιστολὴν εἰς τοὺς Ἀθηναίους, ἐν ἣ ἔσημειοῦντο τὰ ὀνόματα τῶν δωροδοκούντων. Ἄλλ' ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ δὲν ὑπῆρχε τὸ ὄνομα τοῦ Δημοσθένους, εἰ καὶ οὗτος ἦτο μισητὸς τῷ Ἀλεξάνδρῳ. Ἐπειδὴ δ' οὗτος διὰ τὴν ἀσθένειαν τοῦ σώματος καὶ τὸ γῆρας δὲν ἠδύνατο νὰ μένῃ ἐν τῇ εἰρκῇ, διὰ τῆς βοηθείας τῶν φίλων ἀπέδρα. Τὴν ἀπόδρασιν ὁ Σωκράτης κακίξει διὰ ζωηρῶν χρωμάτων ἐν τῷ Κρίτῳ τοῦ Πλάτωνος, ἀλλ' ἡ πολιτικὴ καὶ ἡ ῥητορικὴ δὲν ἔχουσιν τόσην ἠθικὴν δύναμιν, ὅσην ἡ φιλοσοφία.

¹ Ὡς φηγὰς ὁ ῥήτωρ κατὰ τὸ πλεῖστον ἔζη ἐν Αἰγίνῃ καὶ ἐν Τροιζήνι βαρέως φέρων τὴν ἀγνωμοσύνην τῶν πολιτῶν αὐ-

¹) Αὐτόθι 26. ²) Ἐν Rhein. Mus. 15, 211. ³) Ἐν τόμ. III, 291.

⁴) Études sur l'éloquence attique ἐν σελίδ. 235. Παράβαλλ. Eysell. Demosthenes a suspicione acceptae ab Harpalo pecuniae liberatus, Marburg 1836. Cartault, de causa Harpalica, Petersburg 1881. Ἰδὲ καὶ Sittl II, 192.

⁵) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Δημοσθέν. 26.

τοῦ. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου οἱ ἐχθροὶ τῶν Μακεδόνων ἤγειραν τὸν καλούμενον Λαμιακὸν πόλεμον. Τότε οἱ Ἀθηναῖοι ἔπεμψαν τὸν Πολύευκτον καὶ ἀλλαχόσε μὲν καὶ δὴ καὶ εἰς Ἀρκάδας, ὅπως ἀποστήσῃ τούτους ἀπὸ τῆς συμμαχίας τῶν Μακεδόνων¹. Ἐνταῦθα ἐπιφανεῖς ὁ Δημοσθένης ἠγωνίζετο καὶ συνέπραπτε τῷ Πολυεύκτῳ καὶ συνέπεισε τοὺς Ἀρκάδας. Διὰ τὴν συνεργασίαν ταύτην Δήμιωνος τοῦ Παιανιέως εἰσενεγκόντος τὸ ψήφισμα οἱ Ἀθηναῖοι ἀπέτισαν τὰ πενήκοντα τάλαντα καὶ ἐψηφίσαντο κάθοδον τοῦ φρυγάδος. Οὕτω κατήλθε μὲν εἰς τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα, ἀλλὰ δὲν διέμεινεν ἐν ταύτῃ μακρὸν χρόνον· διότι τῶν Ἑλλήνων ἡττηθέντων οἱ περὶ τὸν Δημοσθένην ὑπεξῆλθον ἐκ τῆς πόλεως καὶ ὁ δῆμος κατὰ πρότασιν τοῦ Δημάδου κατεδίκασεν αὐτοὺς εἰς θάνατον. Οἱ μὲν ἄλλοι ἐχθροὶ τῶν Μακεδόνων ἐπέμψθησαν ἐξ Αἰγίνης εἰς Κλεωνὰς πρὸς τὸν Ἀντίπατρον, ἐνθα ἐφρονεύθησαν, ὁ δὲ Δημοσθένης κατέφυγεν εἰς τὸ ἐν Καλαυρίᾳ ἱερὸν τοῦ Ποσειδῶνος. Ἐνταῦθα ἦλθεν Ἀρχίας ὁ ὑποκριτὴς πειρώμενος διὰ τῆς πειθοῦς, ὅπως ἀπαγάγῃ αὐτὸν πρὸς τὸν Ἀντίπατρον. Γινώσκων ὅμως ὁ ὀήτωρ, ὅποια τύχη περιέμενεν αὐτόν, ἔλαβε δηλητήριον, ὅπερ εἶχε θέσει ἐν τῷ καλάμῳ καὶ οὕτως ἐτελεύτησε τῇ 12^ῃ Ὀκτωβρίου τοῦ 322². Ὁ ἐλεύθερος πολίτης ἀπέφυγε τὸν δουλικὸν θάνατον, ὃν ὁ Ἀντίπατρος ἠτοίμαζεν αὐτῷ. Τεσσαράκοντα καὶ δύο ἔτη μετὰ τὸν θάνατον οἱ Ἀθηναῖοι ἐψηφίσαντο, ἵνα στήσωσι χαλκοῦν ἀνδριάντα ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἐφ' οὗ ἐπέγραψαν τὸ πολυθρύλητον ἐπίγραμμα.

Εἴπερ ἴσῃ γνώμῃ ῥώμῃν Δημόσθενες εἶχες,
οὐποτ' ἂν Ἑλλήνων ἦρξεν Ἀρης Μακεδῶν.

Πρὸς δὲ τῷ πρεσβυτέρῳ ἐκ τοῦ γένους αὐτοῦ ἔδωκαν σίτησιν

¹) Φώτ. ἐν βιβλ. 265. ²) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Δημόσθεν. 29. Παράβαλλ. Sittl II, 193.

ἐν τῷ πρυτανείῳ. Οὕτως ἐτιμήθη ὁ περιφανὴς πολιτευτής, ἐν ᾧ ὁ Δημάδης ὁ τὸν θάνατον τούτου προτείνας κατεσφάγη ὑπὸ τοῦ Κασσάνδρου, ἀφ' οὗ πρῶτον εἶδε τὸν υἱὸν φονευθέντα ἐν τοῖς κόλποις αὐτοῦ¹.

Περὶ τῆς πολιτείας καὶ τοῦ ἥθους τοῦ ἀνδρὸς πολλὰ ἀντίθετοι γινώμαι παρὰ τοῖς νεωτέροις φέρονται. Ὁ Sittl² ἐν πολλοῖς ἄγαν αὐστηρὸς φαίνεται πεισθεὶς τοῖς συκοφάνταις τοῦ μεγάλου πολιτευτοῦ καὶ ῥήτορος. Οὗτος παρατηρεῖ, ὅτι ὁ Δημοσθένης ἐν τοῖς λόγοις αὐτοῦ ἐμπλέκει ἠθικὰς γνώμας³, ὅμως ἐνέργει κατὰ τοὺς νόμους τῆς ὠφελείας, ὅτι ἡγάπα τὰ χρήματα, ὅτι ἦτο ὕβριστὴς τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου. Πλὴν τούτου τὸν ἰδιωτικὸν τοῦ ῥήτορος βίον εἰκονίζει διὰ ζωφωρῶν χρωμάτων. Βεβαίως, ἂν τις κρίνῃ αὐτὸν κατὰ τὸ μέτρον τῆς Χριστιανικῆς ἢ τῆς Σωκρατικῆς ἀρετῆς, θέλει εὐρεῖν τινα ἄξια μομφῆς, ἀλλ' ἀναντιρρήτως ἦτο ἠθικώτερος τῶν ἀντιπάλων, οἵτινες ἐδέχοντο δῶρα παρὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς πατρίδος. Αὐτὸς ὁ Φίλιππος εἶπεν, ὅτι ὁ Δημοσθένης δύναται νὰ ἔχῃ παρρησίαν, διότι τὸ ὄνομα τούτου δὲν εἶναι ἐγγεγραμμένον ἐν τοῖς ἀπολογισμοῖς τῶν δαπανῶν αὐτοῦ⁴. Κατὰ τὸν Bergk⁵ ὁ Δημοσθένης ζητεῖ νὰ ἄρῃ τοῦ λαοῦ, δὲν κολακεύει αὐτόν, ἀλλ' ἀπροκαλύπτως λέγει τούτῳ τὴν ἀλήθειαν. Ἡ ἠθικὴ εὐγένεια, αἱ ὑπερέχουσαι γνώσεις καὶ ἡ ἥρεμος τοῦ ἀνδρὸς φρόνησις δὲν ἀπέτυχον, ὥστε νὰ μὴ ἐμποιήσωσιν ἰσχυρὰν παρὰ τοῖς συγχρόνοις αἰσθησιν. Οἱ λόγοι τοῦ Δημοσθένους, κατ' ἐξοχὴν δ' οἱ πολιτικοί, εἶναι ἡ πιστοτάτη εἰκὼν τῶν φρονημάτων αὐτοῦ.

¹) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Δημοσθέν. 31. ²) Ἐν τόμ. II, 195. ³) Maur. Croiset des idées morales dans l'éloquence politique de Démosthène, Montpel. 1874. ⁴) Λουκιαν. Δημοσθέν. ἐγκ. 33 «δίκαιος ὁ Δημοσθένης παρρησίας τυχάνει· μόνος γὰρ τῶν ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος δημαγωγῶν οὐδαμῶς ἀπολογισμοῖς ἐγγέγραπται τῶν ἐμῶν ἀναλωμάτων». ⁵) Ἐν τόμ. IV, 387.

Πρὸς δὲ ὁ Sittl¹ λέγει, ὅτι ὁ Δημοσθένης ἦτο καθ' ὅλα Ἀθηναῖος καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν εἶχεν οὐδεμίαν αἰσθησιν πρὸς τὰ Πανελλήνια συμφέροντα, ἀλλ' ἐξούλετο νὰ μεταχειρίζηται τοὺς ἄλλους Ἕλληνας πρὸς ὠφέλειαν τῶν Ἀθηναίων. Πρὸς τὴν γνώμην ταύτην τέλεον ἀντίκειται ἡ τοῦ Schaefer², καθ' ὃν ὁ Δημοσθένης ἐπειρᾶτο, ὅπως τὰς Ἀθήνας προστάτιδα δύναμιν τῶν Ἑλλήνων ἀναδείξῃ καὶ τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις εἰς μέγαν δεσμὸν συνενώσῃ. Ὁ δεσμὸς οὗτος ἔμελλε νὰ στηριχθῇ ἐπὶ τοῦ δικαίου καὶ τῆς ἰσότητος. Οὗτος ἦτο ὁ ὑψηλὸς τῆς πολιτικῆς τοῦ Δημοσθένους σκοπός. Ἡ Ἑλλὰς ἄνευ ἀπωλείας τῆς ἰδίας ἐλευθερίας ἠδύνατο νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐκπολιτιστικὴν αὐτῆς ἐντολήν. Διότι εὐγενεστέρα πολιτικὴ τοῦ Φιλίππου ἦτο δυνατόν νὰ συνενώσῃ τοὺς Ἕλληνας καὶ οὗτος ἀναδειχθῇ ἀληθὴς κατὰ τῶν Περσῶν στρατηγός. Ἡμεῖς ἔχομεν τὴν γνώμην, ὅτι ὁ Φίλιππος ἠδύνατο νὰ ᾔναι εὐγενέστερος καὶ δὲν ἔπρεπε νὰ ὑποκαίῃ τὰς ἔριδας τῶν πόλεων διὰ προδοτῶν, ἀλλ' ἄνευ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας ἡ Ἑλλὰς δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκπολιτίσῃ τὴν Ἀνατολήν. Ὁρθῶς παρατήρησεν ὁ Sittl³, ὅτι ὁ Δημοσθένης οὐδέποτε κατενόησε τὴν ὀργανωτικὴν τοῦ Φιλίππου δύναμιν καὶ ἐστρεῖτο πείρας τῶν πολεμικῶν. Ἰσως ὁ Δημοσθένης ἠγωνίζετο ὑπὲρ ὑποθέσεως, ἥτις διὰ τὴν κατάπτωσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ φρονήματος δὲν παρῆχε πολλὰς ἐλπίδας ἐπιτυχίας, ἀλλὰ τὰ δρωῖντα πρόσωπα, ὡς παρατηρεῖ ὁ Bergk⁴, δὲν καθορῶσι τὴν θέσιν τῶν πραγμάτων μετὰ τοῦ καθαροῦ βλέμματος τοῦ μεταγενεστέρου ἱστορικοῦ, ἀλλὰ πιστεύουσιν εἰς τὸν θρίαμβον τῆς ὑποθέσεως αὐτῶν. Κατὰ ταῦτα ἂν τις κρίνῃ τὴν πολιτείαν τοῦ Δημοσθένους ἐκ τῶν ὑστέρων, δύναται νὰ ἐλέγξῃ ὡς μικρὰν πολιτικὴν. Νομίζομεν δ', ὅτι δὲν ἦτο καὶ εὐ-

¹) Ἐν τόμ. II, 194.²) Ἐν τόμ. III, 397.³) Ἐν τόμ. II, 194.⁴) Ἐν τόμ. IV, 386.

κολον Ἀθηναίων πολίτην καὶ ἀνεχθῆναι τὴν ἡγεμονίαν ἀσκήσου βασιλικῆς δυναστείας. Ὅπως δὲ ῥήτωρ ἐξηκολούθησε τὸν πόλεμον καὶ κατὰ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ὅστις ἀνέλαβε τὴν διάδοσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Οὕτως ὁ βίος τοῦ Δημοσθένους κατέληξε μετὰ τῆς ἐλευθερίας καὶ ἀνεξαρτησίας τῶν Ἑλλήνων, ὑπὲρ ἧς μεθ' ὅλης τῆς ἐνεργείας τοῦ χαρακτῆρος αὐτοῦ καὶ μεθ' ὅλης τῆς δυνάμεως τῆς ῥητορικῆς τέχνης ἐπολέμησε. Καθ' ὅλου τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ἐμπνέουσιν ἀγάπην πρὸς τὴν πατρίδα, καὶ ἐξοχήν δ' οἱ λόγοι τοῦ Δημοσθένους. Διὰ τοῦτο καὶ ἄλλοι λαοὶ δοῦναι εἶδον παρ' ἑαυτοῖς τὸ ἐθνικὸν αἶσθημα ἀσθενές, ἐπειράθησαν, ὅπως ἐκ τοῦ μεγάλου κρατῆρος τῆς φλογερᾶς φιλοπατρίας δλίγην λάβαν ἐκβάλλωσιν. Οὕτως οἱ Δημοσθενικοὶ λόγοι κατέστησαν ἡ αἰωνία κάμινος ἡ θερμαίνουσα τὰ πετηγότα τῶν λαῶν στήθη.

Ἐπειδὴ ἡ φιλοπατρία τοῦ ῥήτορος τούτου ἐτιμήθη ἐν πᾶσι τοῖς αἰῶσι, σχεδὸν πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ διειρηθήσαν, τοῦλάχιστον ὅσα οἱ ἀρχαῖοι ἀνεγνώριζον ὡς γνήσια. Παραδίδει μὲν ὁ Ψευδοπλούταρχος, ὅτι ἐπ' αὐτοῦ ἔφεροντο ἐξήκοντα καὶ πέντε λόγοι ὡς γνήσιοι, ἀλλ' εἰκάζεται, ὅτι οἱ τέσσαρες οἱ ἐλλείποντες ὑπὸ τῶν ἔπειτα ῥητόρων ἐθεωρήθησαν ψευδεπίγραφοι, ὡς ὁ Περὶ τοῦ μὴ ἐκδοῦναι Ἀρπαλὸν¹. Μέχρις ἡμῶν διειρηθήσαν ἐξήκοντα καὶ εἰς λόγοι, συλλογὴ προοιμίων καὶ πέντε ἐπιστολαί. Ἀλλ' ἡ γνησιότης καὶ τῶν ἐπιστολῶν² καὶ τῶν προοιμίων³ καθ' ὅλου ἢ ἐν μέρει ἀμφισβητεῖται. Καὶ πολλοὶ

¹) Christ ἐν σελίδ. 347. Ὁ Studemund ἐδημοσίευσε κατάλογον, ἐν ᾧ ὑπάρχουσιν ἑβδομήκοντα καὶ εἰς λόγοι. Ὁρα Herm. II, 43. ²) Ὁρα Alb. Neupert. De Demosthenicarum quae feruntur epistolarum fide et auctoritate, Lips. Diss 1885. ³) Sworoda, De Dem. quae feruntur proemiis, Windob. 1887, P. Uhle, De proemiorum collectionis quae Demosthenis nomine fertur origine, Chemnitz 1885.

ἐκ τῶν ῥητορικῶν λόγων διεγείρουσιν ὑπονοίας παρὰ τοῖς κριτικοῖς, ὥς θέλομεν ἰδεῖ. Διαιροῦνται δ' εἰς δύο τάξεις· εἰς ἰδιωτικούς (34) καὶ εἰς δημοσίους λόγους. Τῇ διαιρέσει ταύτῃ ἀκολουθοῦντες ἀρχόμεθα ἀπὸ τῶν πρώτων.

Οἱ ἀρχαιότατοι τῶν ἰδιωτικῶν λόγων εἶναι οἱ καλούμενοι ἐπιτροπικοί, ἐξ ὧν δύο Κατὰ Ἀφόβου, τοῦ ἐπιτρόπου τῆς πατρικῆς περιουσίας τοῦ ῥήτορος. Ἐπειδὴ δ' οὗτος κατὰ τὴν δίκην ἤγε τὸ δέκατον ὄγδοον τῆς ἡλικίας ἔτος, τινὲς τῶν ἀρχαίων εἵκασαν, ὅτι δὲν εἶναι ἔργον τοῦ Δημοσθένους, ὥς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἶπομεν¹. Ἐν τοῖς λόγοις τούτοις δὲν ἔχομεν τὸν τέλειον ῥήτορα, ἀλλὰ τὸν πείρας στερούμενον, ἢ δ' ἀπειρία καταφαίνεται ἐν ταῖς εἰρωνείαις, ἐν αἷς εἶναι ἀσθενής². Τρίτος ἐπιτροπικός λόγος εἶναι Ὁ ὑπὲρ Φάνου πρὸς Ἀφόβου ψευδομαρτυριῶν λόγος. Ὅτε δ' Ἀφοβὸς ἐδικάζετο, ἐξήτει παρὰ τοῦ Δημοσθένους τὸν Μιλύαν εἰς βάσανον γινώσκων, ὅτι οὗτος δὲν θέλει δοθῇ ὑπὸ τοῦ ῥήτορος. Ὅντως οὗτος δὲν ἔδωκεν αὐτὸν λέγων, ὅτι δὲν εἶναι οἰκέτης, διότι ἡλευθερώθη ὑπὸ τοῦ πατρός, οἷτε ἐτελεύτα. Πρὸς τοῦτο δ' Δημοσθένους παρέσχε μάρτυρα τὸν Στέφανον, ὅτι ἐγένετο ἐλευθερὸς ὁ Μιλύας. Ἀφ' οὗ δὲ κατεδικάσθη ὁ Ἀφοβὸς, ἤγειρε δίκην ψευδομαρτυριῶν κατὰ τοῦ Στεφάνου, ὃν ὑπερασπίζει ἐν τῷδε τῷ λόγῳ ὁ Δημοσθένης. Ἐπειδὴ ἀνακαλύπτονται ἀντιφάσεις ἐν τῇ παραβολῇ τοῦδε τοῦ λόγου πρὸς τοὺς ἡγουμένους καὶ ἐπομένους, νεώτεροι κριτικοὶ ἀποκλείουσιν αὐτὸν ἐκ τῶν γνησίων³. Τοῖς ἐπιτροπικοῖς ἀνήκουν καὶ δύο λόγοι Πρὸς Ὀνήτορα, οὗ τὴν ἀδελφὴν ἔλαβε σύζυγον ὁ Ἀφοβός. Ὅτε δ' οὗτος κατεδικάσθη εἰς ἀπότισιν τῶν ὀφειλομένων τῷ Δημοσθένει, ὁ Ὀνήτωρ δὲν ἐπέτρεψε τὴν κατάσχεσιν τῶν κτημιά-

¹) Ἐν σελ. 958 ²) Παράβ. Blass III, 1, 204. ³) Westermann, Quaest. Dem. III, 11 καὶ Dindorf ἐν τῇ προλόγῳ τῆς ἐκδόσεως. σελ. LXXXIII.

των λέγων, ὅτι ταῦτα ἀνέκουνσι τῇ ἀδελφῇ. Ἄλλ' ὁ ῥήτωρ ἀποδεικνύει, ὅτι οὔτε ὁ Ἀφοῖος τὴν προῖκα ἀπέτισεν, οὔτε ἀπόλειψις, ἤτοι διαζύγιον, ἐγένετο· διότι αὕτη ἦτο πλαστή¹. Ὁ δὲ δεύτερος λόγος Πρὸς Ὀνήτορα εἶναι δευτερολογία, ἐν ᾗ ὁ ῥήτωρ προστίθῃσι τινα, ἅπερ ἐν τῷ πρώτῳ λόγῳ παρέλειψε. Καὶ τοὺς δύο τούτους λόγους ὁ ἑμὸς διδάσκαλος Böckh² θεώρησε νόθους, διότι περιέχουσιν ἀντιφάσεις. Σημειωτέον, ὅτι καὶ οἱ πέντε ἐπιτροπικοὶ λόγοι δὲν ἐξεδόθησαν ὑπὸ τοῦ ῥήτορος, ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τούτου ὑπὸ τῶν κατόχων τῶν λόγων³.

Ὁ Περὶ στεφάνου τῆς τριηραρχίας λόγος ἀπηγγέλθη πρὸ τῆς βουλῆς. Ὑπόθεσις τούτου εἶναι ἡ ἀξιολογία τοῦ Ἀπολλοδώρου τοῦ υἱοῦ τοῦ Πασίωνος, ἵνα καὶ τὸ δεύτερον στεφανωθῇ κατὰ τὸ ψήφισμα τοῦ δήμου, διότι κάλλιστα παρεσκευάσατο τὴν τριήρη. Τινὲς τῶν νεωτέρων εἰκάζουσιν, ὅτι ὁ λόγος συνετάχθη οὐχὶ ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους, ἀλλ' ὑπὸ τινος Ἰσοκράτειον, οἷος ὁ Κηφισόδωρος. Τὴν γνώμην ὁμοῦς ταύτην ἀντικρούει ὁ Blass⁴. Ὁ δὲ λόγος Πρὸς Σπουνδίαν περὶ προικὸς θεωρεῖται ὡς νεανικὸν τοῦ Δημοσθένους ἔργον, ἀλλ' ἡ γνησιότης αὐτοῦ δὲν ἀμφισβητεῖται ὑπὸ σπουδαίου κριτικοῦ⁵. Ὁ Πολύευκτος εἶχε δύο θυγατέρας, ὧν τὴν μὲν νεωτέραν ἔλαβεν εἰς γάμον ὁ Σπουνδίας, τὴν δὲ πρεσβυτέραν ὁ πελάτης τοῦ ῥήτορος, ὅστις δὲν ὀνομάζεται. Τούτῳ ὁ Πολύευκτος ἐπέσχετο νὰ δώσῃ προῖκα τασσαράκοντα μνᾶς, ἀνθ' ὧν ἔδωκε μόνον τριάκοντα. Ὅτε δ' ὁ πενθερὸς ἔμελλε νὰ τελευτήσῃ, τὴν οἰκίαν ἐξαγαγὼν τῆς περιουσίας ἔδωκεν εἰς τὸ χρέος. Ὁ ἀντίδικος ὁμοῦς ἀξιοῖ, ὅτι καὶ ἡ οἰκία εἶναι κοινή, ὥσπερ καὶ τὰ ἄλλα πάντα. Ὡσαύτως καὶ ὁ Πρὸς Καλλικλέα περὶ χω-

¹) Ὁρα τὴν Ὑπόθεσιν. ²) Staatshaush. II¹, 417. ³) Christ ἐν σελίδ. 348. ⁴) Ἐν τόμ. III, 217. ⁵) Αὐτόθι 221.

ρίου βλάβης, τίθεται¹ ἐν τοῖς νεανικοῖς τοῦ ῥήτορος ἔργοις. Ὁ Καλλικλῆς ἐνήγαγεν εἰς τὸ δικαστήριον τὸν πελάτην τοῦ Δημοσθένους, ὅτι γείτων ὢν ἀπωκοδόμησε τὴν χαράδραν τὴν ὑποδεχομένην τὰ ὕδατα. Ἐκ τούτου βλάβη ἐγένετο ἐν τῷ κτήματι τοῦ Καλλικλέους. Ὁ Δημοσθένης ὁμως δεικνύει, ὅτι καὶ ἡ ἀπωκοδόμησις εἶναι παλαιὰ καὶ ἡ βλάβη μικρὰ καὶ ἀναξία τηλικαύτης δίκης. Οὗτοι μὲν εἶναι οἱ ἀρχαιότεροι ἰδιωτικοὶ λόγοι τοῦ ῥήτορος.

Τῇ δὲ δευτέρᾳ περιόδῳ τοῦ Δημοσθένους ἀνήκουσιν εἰκοσι καὶ πέντε ἰδιωτικοὶ λόγοι, ἀλλ' οἱ πλεῖστοι τούτων δὲν θεωροῦνται γνήσιοι, ὥς ὁ Benseler² καὶ ὁ Schaefer δεικνύουσιν³. Ἀναμφισβητήτως γνήσιος εἶναι ὁ Κατὰ Κόνωνος αἰκίας. Ἐν τούτῳ ὁ Ἀρίστων κατηγορεῖ τοῦ Κόνωνος, ὅτι οὗτος μετὰ τοῦ παιδὸς ἔτιννε τὸν κατήγορον, ὥς τοῦτο βεβαιῶ διὰ μαρτύρων. Ὁ Κόνων ὁμως ἀρνέεται τοῦτο μάρτυρας ἀντιπαρεχόμενος. Τὸν λόγον τοῦτον ἐπαινοῦσι Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεὺς⁴ καὶ ὁ Ἑρμογένης⁵. Ὅπως οὗτος θεωρεῖται ὡς πρότυπον ἰδιωτικοῦ λόγου· διότι ἀφέλεια τῆς φράσεως, βραχυλογία, φυσικὴ ἀλήθεια, χάρις καὶ καθ' ὅλου εἰπεῖν, πᾶσαι αἱ ἀρεταὶ τοῦ Λυσίου ἀνευρίσκονται ἐνταῦθα. Ὡσαύτως σπουδαίου λόγου τοῦ Δημοσθένους εἶναι ὁ ἐπιγραφόμενος Παράγραφῇ ὑπὲρ Φαρμίωνος, ὃν ἀπήγγειλε φίλος τις τούτου. Ὁ τραπέζίτης Πασίων κατέλιπε δύο υἱούς, τὸν Ἀπολλόδωρον καὶ τὸν Πασικλέα, οἵτινες ἐνείμαντο τὴν πατρικὴν οὐσίαν πλὴν τῆς τραπέζης καὶ τοῦ ἀσπιδοπηγεῖου. Ταῦτα εἰς ὀρισμένον χρόνον ἐμισθώσατο ὁ ἀπελεύθερος τοῦ Πασίωνος Φορμίω. Μετὰ τινὰ δὲ χρόνον ἐνείμαντο καὶ ταῦτα, ὢν τὸ ἀσπιδοπηγεῖον

¹) Ἐν τόμ. III², B, 256. ²) De hiatu apud oratores Atticos ἐν σελ. 131 καὶ De hiatu in Demostenis orationibus, Freiberg 1848. ³) Ὁρα Blass III, 398. ⁴) Περὶ τῆς λεκτ. Δημοσθέν. δεινότη. 11. 12. ⁵) Περὶ εὐρέσ. 199 καὶ Περὶ ἰδ. 276.

ἔλαβεν ὁ Ἀπολλόδωρος. Οὗτος ἐνεκάλει τῷ Φορμίωνι, ὅτι εἶχε πολλὰ χρήματα αὐτοῦ, ἀλλ' ἐν τέλει διὰ διαιτητῶν διέλυσε τὰς διαφορὰς λαβὼν πεντακισχιλίας δραχμὰς. Μετὰ πάροδον ὁμοῦ χρόνου ὁ Ἀπολλόδωρος ἐνήγαγε τὸν Φορμίωνα, ὅστις προτείνει τὴν παραγραφὴν διότι κατὰ τὸν νόμον δὲν ἦτο ἐπιτετραμμένον νὰ δικάζηται τις, ἂν ἅπαξ διαλύσῃ τὴν διαφοράν. Τῷ λόγῳ τούτου συνδέονται δύο ἄλλοι Κατὰ Στεφάνου Πseudoμαρτυριῶν, ἐξ ὧν ὁ δεύτερος εἶναι δευτερολογία. Στέφανος ὁ υἱὸς τοῦ Μενεκλέους Ἀχαρνεὺς ἐμαρτύρησε μετὰ δύο ἄλλων ἐν τῇ ἄρτι μνημονευθείσῃ δίκῃ ὑπὲρ τοῦ Φορμίωνος. Ἀφ' οὗ δ' ὁ Φορμίων κατεδικάσθη, ὁ Ἀπολλόδωρος προσεβάλλει τὴν μαρτυρίαν τοῦ Στεφάνου ὡς ψευδῇ. Ὁ λόγος οὗτος τοῦ Δημοσθένους συνετάχθη κατὰ τὸ τέλος τοῦ 349 ἢ περὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ 348. Περὶ τὴν γνησιότητα τοῦ πρώτου λόγου ὑπάρχει ἀμφισβήτησις¹, κατ' ἐξοχὴν δὲ περὶ τὴν τοῦ δευτέρου.

Κατὰ τὸν αὐτὸν περίπου χρόνον συνετάχθη καὶ ὁ λόγος πρὸς Βοιωτὸν περὶ τοῦ ὀνόματος, ὅστις ἐγράφη ὑπὲρ τοῦ Μαντιθέου. Ὁ Μαντίας ἐκ τῆς νομίμου γυναικὸς ἔσχε τὸν Μαντίθεον, ὅστις νῦν δικάζεται, καὶ δύο μετ' ἄλλης, πρὸς ἣν εἶχεν ἠθεμίτους σχέσεις. Ὑπὸ τῆς γυναικὸς ταύτης, ἣτις Πλαγγὸν ἐκαλεῖτο, ἀπατηθεὶς ὁ Μαντίας ἀνέλαβε τὰ τέκνα. Μετὰ τοῦτο ὁ μὲν πατὴρ ἐτελεύτησεν, ὁ δὲ Μαντίθεος δικάζεται πρὸς τὸν υἱὸν τῆς Πλαγγόνος, ἵνα οὗτος ἀναλάβῃ τὸ πρῶτον ὄνομα δηλ. Βοιωτὸς καὶ μὴ ὀνομάζεται Μαντίθεος διότι τοῦτο τὸ ὄνομα ἐξ ἀρχῆς ἐτέθη ὑπὸ τοῦ πατρὸς. Τὸν λόγον τοῦτον τινὲς τῶν ἀρχαίων ἀπέδιδον τῷ Δεινάρχῳ², ἀλλ' ὁ Blass³ παρατηρεῖ, ὅτι οὐ μόνον ἐν τῇ συνθέσει εἶναι Δημοσθενικός, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ πᾶσαν ἔποινῃ ἀξίος τούτου τοῦ

¹) Ὁρα Blass III, 412. ²) Διονύς. Ἀλικαρνασσ. Περὶ τῆς λεκτικῆς Δημοσθέν. δεινότη. 13. ³) Ἐν τόμ. III, 418.

δνόματος. Ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ λόγῳ τῷ ἐπιγραφομένῳ Πρὸς Βοιωτὸν ὑπερ προικὸς μητρῶας τὰ πρόσωπα εἶναι τὰ αὐτά. Οἱ υἱοὶ τοῦ Μαντίου ἀντεγκαλοῦσιν ἀλλήλοις, ὁ μὲν Μαντίθεος ὑπὲρ τῆς μητρῶας οὐσίας, οἱ δὲ υἱοὶ τῆς Πλαγγό- νος ὑπὲρ ἄλλων τινῶν. Ὁ δὲ λόγος ὁ ἐπιγραφόμενος Παρα- γραφή πρὸς Πανταίνετον ἐγράφη χάριν τοῦ Νικοβούλου, ὅστις προτείνει τὴν Παραγραφὴν. Οὗτος καὶ ὁ Εὐεργος εἶχον δανείσει τῷ Πανταίνετῳ χρήματα· ἐπειδὴ δ' οὗτος δὲν ἐξε- τέλει τὰ συμπεφωνημένα, ὁ ἕτερος τῶν δανειστῶν φυλάξας ἀφείλετο ἀργύριον κομιζόμενον εἰς τὸ ἐργαστήριον τοῦ ἀφει- λέτου ἐκ τῶν μετάλλων· διὰ τοῦτο ὁ Εὐεργος κατεδικάσθη. Εἶτα ὁ Πανταίνετος ἀναγκασθεὶς ἔδωκεν ἄφεσιν τοῖς δανει- σταῖς παντὸς ἐγκλήματος, καὶ ὅμως βραδύτερον ἐνεκάλεσε τῷ Νικοβούλῳ καὶ διὰ τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ ἀργυρίου καὶ δι' ἄλλα. Ὁ Νικοβούλος ἐν τῷδε τῷ λόγῳ παραγράφεται τὸν ἀγῶνα, διότι ὁ νόμος κελεύει, ἵνα μὴ δικάζηται τις, περὶ ὅσων γένη ἄφεσις καὶ ἀπαλλαγὴ. Τὸν λόγον τοῦτον ὁ Sigg ἀποκλείει τῶν γνησίων. Ἄλλ' ὁ Blass¹ παρατηρεῖ, ὅτι οὗτος εἶναι μὲν ὑπο- δεέστερος τοῦ κατὰ Κόνωνος καὶ ὑπὲρ Φορμίωνος, ἀλλ' ὅτι ἔχει ζωηρότητα καὶ ῥητορικὴν δύναμιν. Ὡσαύτως παραγραφικὸς εἶναι ὁ λόγος Παραγραφὴ πρὸς Ναυσίμαχον καὶ Ξενοπείθην. Οὗτοι ὄντες υἱοὶ τοῦ πλουσίου Ναυσικράτους ἐπειτροπεύθησαν ὑπὸ τοῦ Ἀρισταίχμου. Ἀφ' οὗ δ' ἐνεγράφησαν εἰς τοὺς ἄν- δρας, ἡγείραν δίκην κατὰ τοῦ ἐπιτρόπου, ἀλλὰ λαβόντες τρία τάλαντα ἐποίησαν ἄφεσιν τῶν ἐγκλημάτων. Μετὰ πάροδον ὅμως χρόνου ὁ Ναυσίμαχος καὶ ὁ Ξενοπείθης ἡγείραν δίκην κατὰ τῶν ἐπιτρόπων, οἵτινες προτείνουναι τὴν παραγραφὴν. Ὁ λό- γος οὗτος εἶναι μὲν κατὰ τι ὑποδεέστερος τοῦ προηγουμένου, ἀλλ' ὁμοίως γνήσιος.

¹) *Antöthi* 423.

*Η δὲ Ἐφεσις πρὸς Εὐβουλίδην ἀπηγγέλθη ὑπὸ Εὐξίθεον ἔχουσα τὴν ἐπομένην ὑπόθεσιν. Ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων ἐνήψισεν, ἵνα γείνη ζήτησις πάντων τῶν ἐγγεγραμμένων ἐν τοῖς ληξιαρχικοῖς βιβλίοις καὶ οἱ μὴ γεννηθέντες ἐξ ἀστοῦ καὶ ἐξ ἀστῆς διαγραφῶσιν. Οἱ διαγραφέντες εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ μένωσιν ὡς μέτοικοι. Ἡδύναντο μὲν οἱ βουλόμενοι νὰ ποιήσωσιν ἔφειν εἰς τὸ δικαστήριον, ἂν ὅμως κατεδικάζοντο, ἤθελον πωληθῇ ὡς δοῦλοι. Νικήσαντες ὅμως ἐν τῷ δικαστικῷ ἀγῶνι ἐγίνοντο πολῖται. Ὁ Εὐξίθεος λοιπὸν διαγραφεῖς διὰ τὸν ἐχθρὸν Εὐβουλίδην ἐκ τῶν ληξιαρχικῶν βιβλίων ἐποίησεν ἔφειν εἰς τὸ δικαστήριον. Ἐν τῷδε τῷ λόγῳ δεικνύει, ὅτι ἐγεννήθη ἐξ ἀστοῦ καὶ ἐξ ἀστῆς. Ἐτίθευσε μὲν ἡ μήτηρ, ἀλλ' ἐποίησε τοῦτο δι' ἀπορίαν καὶ ἐξέτιζε μὲν ὁ πατήρ κατὰ τὴν γλῶσσαν, ἀλλὰ συλληφθεὶς αἰχμάλωτος ἐν τῷ Δεκελεικῷ πολέμῳ ἐπωλήθη ὡς δοῦλος. Ἐπειδὴ δὲ τοιαύτη ἀναθεώρησις τῶν ληξιαρχικῶν βιβλίων ἐπὶ Δημοσθένους ἐγένετο τῷ 346)5, ὁ Blass¹ εἰκάζει, ὅτι τότε συνετάχθη. Αἰονόσιος ὁ Ἀλικαρνασσεὺς² τάσσει τὸν λόγον ἐν τοῖς ἰδιωτικοῖς, ἀλλ' ἡδύναντο νὰ ταχθῇ ἐν τοῖς δημοσίοις. Τὸν λόγον ἀπορρίπτουσι μὲν ὁ Benseler³ καὶ ὁ A. Schaefer⁴, ἀλλ' ὑποστηρίζουσιν ὡς γνήσιον ὁ Sigg, ὁ Taylor καὶ ὁ Blass⁵. Τῇ ἀληθείᾳ δὲν δύναται τις νὰ κηρύξῃ ψευδευγράφον λόγον πολλὰς ἀρετὰς ἔχοντα· τὸ προοίμιον εἶναι καλῶς ἐξεργασμένον, ἡ διήγησις σαφής, ἡ ἀπόδειξις πειστικὴ καὶ ὁ ἐπίλογος διεγείρει τὴν συμπάθειαν τοῦ ἀκροατοῦ.

Οὗτοι μὲν ἐκ τῶν ἰδιωτικῶν λόγων κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἔχουσι πολλὰς πιθανότητας, ὅτι εἶναι γνήσιοι, οἱ δὲ λοιποὶ ὑπὸ τῶν κριτικῶν θεωροῦνται ὡς ἀνάξιοι τοῦ ὀνόματος τοῦ

¹) Αὐτόθι 428. ²) Παρὶ τῆς λεκτ. Δημοσθέν. δεινότη. 13. ³) Ἐν σελίδ. 129 τοῦ μνημονευθέντος συγγράμματος. ⁴) Ἐν τόμ. III B, 265. ⁵) Ἐν τόμ. III, 431.

μεγάλον ῥήτορος. Διὰ τοῦτο δὲν θέλομεν ἀναλύσει αὐτοὺς ἀλλὰ μόνον ἀπλῶς μνημονεύσει τούτων, ὅπως μὴ καὶ τὰ ὅρια τοῦ ἡμετέρου συγγραμματος ὑπὲρ τὸ δέον ἐκτείνωμεν. Εἶναι δ' οὗτοι Παραγραφὴ πρὸς Ζηνόθεμιν, Ἐνδειξις κατὰ Θεοκρίνου¹ (ἢ Θεοκρίτους), Πρὸς Φαίτιππον περὶ ἀντιδόσεως², Πρὸς Κάλλιππον ἀργυρίου, Πρὸς Νικόστρατον περὶ ἀνδραπόδων ἀπογραφῆς Ἀρεθουσίου, Πρὸς Τιμόθεον ὑπὲρ χρέως³, Πρὸς Πολυκλέα περὶ τοῦ ἐπιτριωραρχήματος, Κατὰ Νεαίρας, Κατ' Ἐδέργου καὶ Μνησιβοῦλου ψευδομαρτυριῶν, Πρὸς Μακάριον περὶ Ἀγνίου κλήρου⁴, Κατ' Ὀλυμπιοδώρου βλάβης, Πρὸς τὴν Λακρίτου παραγραφὴν, Πρὸς Λεωχάρην⁵, Πρὸς Ἀπατούριον παραγραφὴ⁶, Πρὸς Φορμίωνα περὶ δανείου ἢ ὀρθότερον Ὑπὲρ Χρυσίππου πρὸς τὴν Φορμίωνος παραγραφὴν, Δαρείῳ καὶ Παμφίλῳ κατὰ Αἰονυσοδώρου.

Κατὰ Διονύσιον τὸν Ἀλικαρνασσεά⁷ ὁ ἀρχαιότατος τῶν δημοσίων λόγων εἶναι ὁ Κατὰ Ἀνδροτίωνος παρανόμων Ἀνδροτίων ὁ Ἀνδρωνος ἐγένετο μαθητὴς τοῦ Ἰσοκράτους⁸, μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους⁹ καὶ ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἐπολιτεύετο. Ὡς πολιτικὸς εἰσήγαγε ψήφισμα, ἵνα στεφανωθῇ ἡ βουλὴ τῶν πεντακοσίων, ἐν ᾧ αὕτη δὲν ἐξεπλήρωσε τὸ καθήκον αὐτῆς κατασκευάζουσα καινὰς τριήρεις. Πρὸς δὲ τὸ ψήφι-

¹) *Ora* Wilh. Rohdewald, Ueber die pseudodemosthenische Rede gegen Theokrines, Burgsteinfurt 1878. *Παράβαλλ.* Sittl II. 217 σημ. 3.

²) *Ora* Boeckh, Staatshaush. I, 60. ³) *Ora* Rumpf, De oratione adv. Timotheum imp. quae a Demosthene scripta esse fertur, Giessen 1821.

⁴) W. Rohrmann, oratio quae est contra Macartatum num Demosthenis esse judicanda sit, Göttingen 1875. ⁵) Herm. Schwebsch, De oratione quae contra Leocharem a Demosthene scripta fertur, Berlin 1878.

⁶) Ern. Rich. Schulze, Prolegomena... adversus Apatarium, Leipzig 1878.

⁷) Πρὸς Ἀμμ. I, 4. ⁸) Δημοσθέν. κατὰ Ἀνδροτ. 594. ⁹) Ἐν Ῥήτορ. III, δ', § 3.

ομα ἦτο παράνομον ὡς ἀπροβούλευτον. Διὰ ταῦτα τοῦ Ἀνδροτίωνος κατηγορήσαν δύο, ὁ Εὐκτῆμων καὶ ὁ Λιόδωρος, ἐξ ὧν ἐκεῖνος μὲν ἠγόρευσε τὸ πρῶτον, οὗτος δ' ἐν δευτερολογία διὰ τοῦδε τοῦ λόγου. Ἡ δίκη ἐγένετο περὶ τὸ 355, ὅτε δ' Δημοσθένης ἦτο τέλειος ἑήτωρ. Ὅντως ὁ λόγος οὗτος εἶναι ζωηρὸς καὶ ἰσχυρὸς καὶ ἔχει πολὺν τὸ πάθος, μάλιστα δ' ἐν τῷ ἐπυλόγῳ¹. Διὰ τὰς ἀρετὰς ταύτας ἐπαινεῖται ὑπὸ τε τοῦ F. A. Wolf² καὶ τοῦ A. Schaefer³. Ἡ ἀπόφασις ὁμῶς δὲν ἀπέβη ὑπὲρ τῶν κατηγορῶν, διότι ἡ καταδίκη τοῦ Ἀνδροτίωνος ἤθελεν εἶναι πρὸς ὄνειδος τῆς βουλῆς τῶν πεντακοσίων⁴.

Ἐν τοῖς σπουδαιότατοις λόγοις τίθεται, ὁ Περὶ τῆς ἀτελείας πρὸς Λεπτίνην, οὗ ὑπόθεσις εἶναι ἤδε. Οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς εὐεργέτας τῆς πόλεως ἐτίμων καὶ δι' ἄλλων μὲν καὶ διὰ δι' ἀτελείας. Ἐπειδὴ πολλοὶ ἔλαβον τὴν τιμὴν ταύτην, ἔλειπον οἱ τὰς λειτουργίας ποιήσοντες. Διὰ τὴν ἔλλειψιν ταύτην ὁ Λεπτίνης, ὅστις ἦτο πολυτευόμενος οὐχὶ ἀδόκιμος, ἔγραψε νόμον, καθ' ὃν οὐδεὶς ἤθελεν εἶναι ἀτελής πλὴν τῶν ἀφ' Ἀρμοδίου καὶ Ἀριστογείτονος καὶ τῶν ἐννέα ἀρχόντων. Κατὰ τὸν νόμον τοῦτον δὲν ἦτο ἐπιτετραμμένον τῷ δήμῳ νὰ δώσῃ ἀτέλειαν. Κατὰ τοῦ Λεπτίνου ὁμῶς ἐποίησε γραφὴν ὁ Βάθιππος, ἀλλὰ τούτου θανάτος καὶ διατριβῆς χρόνου γενομένης ὁ Λεπτίνης κατέστη ἀνεύθυνος. Οὕτως ὁ πολυτευτὴς διέφυγε τὸν κίνδυνον, ἀλλὰ καὶ οὕτως ἠδύνατο νὰ κατηγορηθῇ. Καὶ ὅντως ἀνέστη κατήγορος ὁ υἱὸς τοῦ Βαθίππου, ὃς συνηγόρει Φορμίων ὁ ἑήτωρ καὶ Κτήσιππος ὁ υἱὸς τοῦ Χαβρίου. Τούτῳ ἐξορήθει ὁ Δη-

¹) Ἐνταῦθα πρὸς τοῖς ἄλλοις λέγεται· Ὑμεῖς δ' εἰς τοῦτ', ὧ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, προήχθητε εὐηθείας καὶ ἑαθυμίας, ὧσι', οὐδὲ τοιαῦτα ἔχοντες παραδείγματα, ταῦτα μιμήσθε, ἀλλ' Ἀνδροτίων ὑμῖν πομπείων ἐπισκευαστής. Ἀνδροτίων; ὧ γῆ καὶ θεοί! καὶ τοῦτο τὸ ἀσέβημα ἔλαττον ἴνους ἡγείσθε!· ²) Ἐν τῇ ἐκδόσ. τοῦ Δεπτ. σελ. XLII. ³) Ἐν τόμ. I, 327.
⁴) Παράβαλλ. Blass III.

μοσθένης διὰ τοῦδε τοῦ λόγου. Διότι τὴν μητέρα τούτου ξυνᾶτο¹. Κατὰ Δίωνα τὸν Χρυσόστομον ὁ νόμος τοῦ Λεπτίνου ἤρθη². Ἄλλ' οἱ νεώτεροι ἀμφιβάλλουσι περὶ τῆς ἰδρύσεως³. Ὁ δὲ ῥήτωρ εἰργάσθη πρὸς κατασκευὴν τοῦ λόγου ἐπιμελῶς. Τοῦτον καὶ ὁ Κικέρων⁴ ἐπαινεῖ καὶ Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεὺς ὀνομάζει ἀπάντων τῶν λόγων χαριέστατον καὶ γραφικώτατον⁵. Ἐν τῷ πρώτῳ λόγῳ, ὃν ἀπήγγειλε περὶ δημοσίων ὑποθέσεων, διαελέπομεν τὸ ἠθικὸν σθένος τοῦ ῥήτορος, μεθ' οὗ ἔθηκε τὰς βάσεις τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ σταδιοδρομίας. Ὁ μέγας οὗτος τῆς ἐλευθερίας ἀγωνιστῆς δὲν ἐξετρεπέτο τῆς ὁδοῦ αὐτοῦ οὐδ' ἐπλάγαζε κατὰ τὴν φωνὴν ἢ τὴν πράξιν, ἀλλ' ὥσπερ ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀμεταελλήτου διαγράμματος τῆς πολιτείας ἕνα τόνον ἔχων πάντοτε διετέλεσε. Κατὰ τὸν στωϊκὸν φιλόσοφον Παναίτιον⁶ ὁ Δημοσθένης ἔγραψε τοὺς πλείστους τῶν λόγων, ἐν οἷς καὶ τὸν προκείμενον, στοχαζόμενος, ὅτι τὸ καλὸν εἶναι αἰρετὸν καθ' ἑαυτό. Δὲν ἤθελε νὰ ἀγάγῃ τοὺς πολίτας εἰς τὸ ἡδιστον, εἰς τὸ ῥᾶσιον ἢ τὸ λυσιτελέστατον, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν ἀσφάλειαν καὶ τὴν σωτηρίαν τῆς πόλεως ἔθετεν ἐν δευτέρῃ τάξει τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ πρέποντος⁷. Κατὰ ταῦτα ἡδύνατό τις νὰ θέσῃ τὸν ῥή-

¹) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Δημοσθέν. 15 «τὸν δὲ κατ' Ἀριστογείτονος αὐτὸς ἡγωνίσαστο, καὶ τὸν περὶ τῶν ἀτελειῶν διὰ τὸν Χαβρίον παῖδα Κτήσιππον, ὡς φησὶν αὐτός, ὡς δ' ἐνιοὶ λέγουσι, τὴν μητέρα τοῦ νεανίσκου μνῶμενος. Οὐ μὴν ἔφημε ταύτην, ἀλλὰ Σαμία τινὶ συνώκησεν». ²) Ἐν 31, 128. ³) A. Schaefer I, 43. ⁴) Orat. 31, 111 «maltae sunt ejus totae orationes subtiles ut contra Leptinem». ⁵) Πρὸς Ἀμμ. I, 4. ⁶) Παρὰ Πλούταρχ. ἐν βίῳ Δημοσθέν. 13. ⁷) Πρὸς Λεπτίν. 459 «Οὐ γάρ, εἰ μὴ χρήματ' ἀπόλλυτε, μόνον σκεπτόμεν, ἀλλ' εἰ καὶ δόξαν χρηστήν, περὶ ἧς μᾶλλον οπουδάσετε, ἢ περὶ χρημάτων, καὶ οὐ μόνον ὑμεῖς, ἀλλὰ καὶ οἱ πρόγονοι. Τεκμήριον δέ· χρήματα μὲν γὰρ πλείστα ποτε κτησάμενοι, πάνθ' ὑπὲρ φιλοτιμίας ἀνῆλωσαν· ὑπὲρ δὲ δόξης οὐδένα πώποτε κίνδυνον ἐξέστησαν, ἀλλὰ καὶ τὰς ἰδίας οὐσίας προσαναλίσκοντες διετέλουν. Νῦν τοίνυν οὗτος ὁ νόμος ταύτην ἀντικαλῆς αἰσχρὰν τῇ πόλει περιάπτει καὶ οὔτε τῶν προγόνων, οὔθ' ὑμῶν ἀξίαν».

τορα τοῦτον οὐχὶ ἐν τῇ τάξει τοῦ Πολυεύκτου καὶ τοῦ Ἱπερεί-
δου, ἀλλὰ τοῦ Κίμωνος, τοῦ Θουκυδίδου καὶ τοῦ Περικλέους.

Κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος, ἦτοι τὸ 354, ἀπήγγειλεν ὁ ῥήτωρ
τὸν Περὶ συμμοριῶν διότι ὁ τῶν Ἀθηναίων δῆμος ἐπὶ τῇ
εἰδήσει, ὅτι ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν παρασκευάζεται εἰς πόλε-
κατὰ τῶν Ἑλλήνων, ὥρμησεν ἵνα καλέσῃ τούτους πρὸς ἄμυ-
ναν. Ὁ Δημοσθένης ὁμοως συμβουλεύει αὐτῷ, ἵνα ἡσυχάζων
συντάσσῃται καὶ παρασκευάζεται πρὸς πόλεμον, καὶ τὸν τρόπον
τῆς συντάξεως δεικνύει. Τοῦναντίον ὁ ὀξυδερκής ῥήτωρ πα-
ρετήρησεν, ὅτι οὐχὶ ὁ μέγας βασιλεὺς, ἀλλ' ὁ Φίλιππος εἶναι
ἐπικίνδυνος, καθ' οὗ πρέπει νὰ ἐγείρῃσι πόλεμον¹. Κατὰ τὴν
ἀποτροπὴν ἀπὸ τοῦ πολέμου ὁ λόγος ὁμοιάζει πρὸς τὸν Ἀρ-
χιδάμειον τὸν παρὰ Θουκυδίδῃ. Ἐντεῦθεν ὀρμηθεὶς Διονύσιος
ὁ Ἀλικαρνασσεὺς παρατηρεῖ, ὅτι ὁ Δημοσθένης ἐγένετο ζηλωτῆς
τοῦ ἱστορικοῦ παρὰ τούτου λαβὼν τὸ πικρὸν καὶ τὸ στρυφνὸν
καὶ τὴν ἐξεγείρουσαν τὰ πάθη δεινότητα². Ὁ λόγος ἔχει ῥητο-
ρικὰ σχήματα, ὥς τὸ ἀσύνδετον καὶ τὴν ὑποφοράν, καὶ δὲν στε-
ρεῖται εἰρωνείας καὶ πατριωτικοῦ φρονήματος³. Τὸν δὲ λόγον
Κατὰ Τιμοκράτους παρανόμων ὁ Δημοσθένης ἔγραψεν
κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος (353/2) πάλιν ἐπὲρ τοῦ Διοδώρου. Πά-
λιν δ' αἰτία τῆς κατηγορίας εἶναι ὁ Ἀνδροτίων, ὡς γίνεται δῆ-
λον ἐκ τῶν ἐξῆς. Ἐπειδὴ Μάυσωλος ὁ τῆς Καρίας σατράπης
ἐκακοποιεῖ τὰς πέριξ νήσους, οἱ Ἀθηναῖοι ἐπεμψαν πρὸς τὸν
Κῦρα, τὸν Ἀνδροτίωνα, τὸν Μελάνωπον καὶ τὸν Γλαυκίαν.
Οὗτοι πλοῖον Ναυκρατικὸν ἐβρόντες Αἰγυπτιακὰ φορτία ἔχον

¹) Διονύς. Ἀλικαρνασσ. Τέχνη. ῥητορικ. VIII, 7 καὶ IX, 10. ²) Ὁ
αὐτὸς Περὶ τοῦ Θουκυδίδ. χαρακτήρ. 53 «Ρητόρων δὲ Δημοσθένης μόνος,
ὥσπερ τῶν ἄλλων δοσι μέγα τι καὶ λαμπρὸν ἔδοξαν ποιεῖν ἐν λόγοις, οὕτω
καὶ Θουκυδίδου ζηλωτῆς ἐγένετο κατὰ πολλὰ...». ³) Παράβαλλ. Blass
III, 243

κατάγουσι τοῦτο εἰς τὸν Πειραιᾶ, ὅπου ἐκρίθη, ὅτι τὰ χρήματα εἶναι δημόσια. Οἱ πρέσβεις ὁμῶς ἐκ τῶν ἀπεμποληθέντων φορτίων ἔλαβον ἑννέα τάλαντα καὶ τριάκοντα μνᾶς. Ὅτε δ' ἐξελέχθησαν ζητηταὶ τῶν ὑφειλόντων τῇ πόλει, ἐμήνυσεν ὁ Εὐκτῆμων ὁ πρὸ ὀλίγου πρὸς τὸν Ἀνδροτίωνα μετὰ τοῦ Διοδώρου ἀγωνισάμενος, ὅτι οἱ τριήραρχοι τῆς εἰρημένης πρεσβείας, δηλ. ὁ Ἀρχέσιος καὶ ὁ Ἀνσιθείδης, ὑφείλουνσι τὰ ἄρτι εἰρημένα χρήματα. Ταῦτα ὁμῶς ὥφειλον οἱ πρέσβεις καὶ οὐχὶ οἱ τριήραρχοι, ἀλλ' ὁ Εὐκτῆμων ἐμήνυσεν οὕτω, ὅπως μὴ φαίνεται, ὅτι πάλιν πρὸς τὸν Ἀνδροτίωνα ἀγωνίζεται. Ἐπειδὴ δ' οἱ πρέσβεις κατὰ τὸν νόμον ἔπρεπε νὰ τεθῶσιν ἐν τῷ δεσμοστηρίῳ, ὁ Τιμοκράτης ἔγραψε νόμον, καθ' ὃν ἦτο ἐπιτετραμμένον τῷ ὑφείλοντι τῷ δημοσίῳ νὰ καταστήσῃ τρεῖς ἐγγυητὰς καὶ οὕτως ἀπαλλαγῇ τῶν δεσμῶν. Τοῦτου δὲ τοῦ νόμου ὁ Εὐκτῆμων καὶ ὁ Διοδώρος κατηγοροῦσιν ὡς παρανόμον καὶ ἀδίκον καὶ ἀσυμφόρον. Διότι οὗτοι παρατηροῦσιν, ὅτι ὁ νόμος ἐγράφη διὰ τοὺς πρέσβεις. Ἐν τῷ μεταξὺ οὗτοι ἀπέτισαν μὲν τὰ ὑφειλόμενα, ἀλλ' ἐποίησαν τοῦτο, ὅτε ἐδίδετο ἡ γραφή. Ἐπειδὴ δ' ὁ νόμος φαίνεται φιλανθρωπώτατος, ὁ Δημοσθένης πειρᾶται, ὅπως καταδείξῃ, ὅτι ὁ Τιμοκράτης ἔθηκεν αὐτὸν δι' αἰσχροκέρδειαν ὑπὲρ ζητόρων καὶ πολιτενομένων, οἵτινες προηροῦντο νὰ ἀρπάσωσι τὰ δημόσια. Ὁ λόγος οὗτος ἔχει πολλὰς ἀρετάς¹⁾, ὥς γινώσκον τοῦ δικαίου, τέχνην περὶ τὴν ἐρμηνείαν, ἀλλ' ἐπειδὴ στερεῖται ἡθικῆς θερμότητος καὶ μεγαλοπρεπείας, κατὰ τὸν Blass²⁾ δὲν δύναται νὰ τεθῇ ἐν τῇ πρώτῃ σειρᾷ τῶν Δημοσθενικῶν λόγων.

Κατὰ τὸ 353 ἦ, ὥς δέχεται ὁ Schaefer³⁾, κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας τοῦ 352 ἀπηγγέλθη ὁ Ὑπὲρ Μεγαλοπολιτῶν ἢ Ὑπὲρ τῆς Μεγαλοπολιτῶν βοηθείας λόγος.

1) Ὁρα Λογγίν. Περὶ ὕψ. ἐν κεφ. 15, 9. 2) Ἐν τόμ. III, 251. Παράβαλλ. C. L. Blume, Prolegomena ad Demosthenis orationem Timocrateam tria capita priora, Berlin 1823. 3) Ἐν τόμ. I, 519.

Ἀφ' οὗ οἱ Θηβαῖοι ἐπέσθην ὑπὸ τοῦ Ὀνομάρχου, οἱ Σπαρτιᾶται ἀναθαρρήσαντες ἤρξαντο ἀπειλοῦντες τοὺς Μεγαλοπολίτας, οἵτινες ἐπεμψαν πρέσβεις πρὸς τοὺς Ἀθηναίους αἰτοῦντες βοήθειαν. Ἐπεμψαν δὲ καὶ οἱ Σπαρτιᾶται τοιοῦτους ἐπικαλούμενοι τὴν συμμαχίαν. Ὁ ῥήτωρ τάσσεται ὑπὲρ τῶν Ἀρκάδων διότι γινώσκει μὲν, ὅτι ἡ αὐξήσις τῆς δυνάμεως τῆς Σπάρτης ἢ τῶν Θηεῶν εἶναι ἐπιβλαβὴς τοῖς Ἀθηναίοις, ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ τελευταῖοι ἔνεκα τοῦ Φωκικοῦ πολέμου ἐγένοντο ἀσθενεῖς, συμβουλεύει, ἵνα μὴ μεγαλυνθῶσιν οἱ πρῶτοι. Τίνα ἀπόκρισιν οἱ Ἀθηναῖοι ἔδωκαν τοῖς Μεγαλοπολίταις, δὲν παρεδόθη ἡμῶν, βέβαιον δ' ὅμως εἶναι, ὅτι πραγματικὴ βοήθεια δὲν ἐπέμφθη¹. Ὁ λόγος οὗτος δεικνύει μὲν πολιτικὴν σύνεσιν, ὥς ἐννοοῦσι ταύτην οἱ ἐργάται τῆς πρακτικῆς πολιτικῆς, ἀλλ' ὑπὸ καλλιτεχνικὴν ἔποψιν ἐξεταζόμενος ἔχει ἐλλείψεις, π. χ. ἡ σύνδεσις τῶν μερῶν εἶναι χαλαρὰ καὶ ὁ τόνος τοῦ λόγου μονοειδὴς καὶ οὐδαμοῦ λαμβάνει ὑψηλοτέραν πτῆσιν. Νομίζομεν, ὅτι ἡ μικρὰ πολιτικὴ δὲν ἐπέτρεπε τοιαύτην ἔξαρσιν. Τούναντίον μεγάλῃν ἠθρορικὴν ἀξίαν ἔχει ὁ Κατὰ Ἀριστοκράτους, ὅστις ἀπηγγέλθη κατὰ τὸ πρῶτον ἡμῶν τοῦ 352. Κόιντος ὁ βασιλεὺς τῶν Θερρακῶν κατέλαβε τὴν Χερρογόνησον οὖσαν τῶν Ἀθηναίων. Οὗτος θανὼν κατέλιπε διάδοχον τῆς βασιλείας μετὰ δύο συκληρονόμων τὸν Κερσοελέπτην, οὗ γαμβρὸς ἐγένετο ὁ ἐξ Ὁρεῶν Χαρίδημος. Ἐπειδὴ δ' οὗτος συνεξούλευσε τοῖς κληρονόμοις τοῦ Κόιντος, ἵνα ἀπὸ κοινοῦ ἀποδώσωσι τὴν Χερρογόνησον τοῖς Ἀθηναίοις, οὗτοι δὲ πεισθέντες ἀπέδωκαν, ἐστεφανώθη χρυσῶ στεφάνῳ καὶ ἐγένετο θεὸς πολίτης. Πρὸς δὲ ὁ Ἀριστοκράτης ἔγραψε ψήφισμα, δι' οὗ ἐδίδετο σωματικὴ ἀσφάλεια τῷ Χαρίδημῳ, διότι ὁ φονεύων τοῦτον ἐν τινι συμμαχίᾳ πόλει ἤθελεν ἀχθῆ εἰς Ἀθήνας πρὸς τιμωρίαν. Ἀλλ' Εὐθυκλῆς ὁ Θριά-

¹) Αὐτόθι.

σιος¹ λαβὼν τὸν λόγον παρὰ τοῦ Δημοσθένους πειρᾶται, ὥπως δείξῃ, ὅτι τὸ ψήφισμα εἶναι παράνομον, ἀσύμφορον καὶ γεγραμμένον χάριν ἀνδρὸς ἀναξίου.² Ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ καταφαίνεται οὐ μόνον ἡ ἀκριβὴς τῶν νόμων γνῶσις, ἀλλὰ καὶ ἡ τελείωσις τῆς ῥητορικῆς τέχνης τοῦ Δημοσθένους. Ἐνταῦθα δὲν ἔχει τραχείας φράσεις ἐκχεομένας ἐκ προσωπικοῦ πάθους³, ἀλλ' ἐκδηλοῖ τὴν προσωπικὴν αὐτοῦ πεποίθησιν. Δὲν ἀποβλέπει εἰς τὸ συμφέρον, ὥς ἤδη ὁ Παναίτιος⁴ παρατήρησεν, ἀλλ' εἰς τὸ καλόν. Τὸ ἡθικὸν μεγαλεῖον τοῦ Δημοσθένους καταφαίνεται ἐκεῖ, ἔνθα παραβάλλει τοὺς ἀρχαίους πολιτευτὰς πρὸς τοὺς συγχρόνους⁵.

Τὸν δὲ λόγον Ὑπὲρ τῆς Ῥοδίων ἐλευθερίας ὁ Δημοσθένης ἀπήγγειλε τῷ 351)0 χάριν τῶν δημοκρατικῶν τῆς νήσου. Οἱ Ῥόδιοι ἐν τῷ καλουμένῳ συμμαχικῷ πολέμῳ συνησπίσθησαν κατὰ τῶν Ἀθηναίων. Γειτνιαζόντες δ' οὗτοι πρὸς τὴν Καρίαν κατ' ὀλίγον ἔδωκαν πίστιν τῷ σατραπῇ Μανσώλῳ, ὅστις τὴν δημοκρατίαν καθελὼν τοῖς ὀλιγαρχικοῖς τὴν νῆσον κατεδούλωσεν. Οὕτως οἱ δημοκρατικοὶ τῆς Ῥόδου μὴ τυχόντες βοθηθείας παρὰ τῶν Χίων καὶ Βυζαντίων, οὓς εἶχον συμμάχους, ἤτησαν ταύτην παρὰ τῶν Ἀθηναίων. Ὑπὲρ τούτων ὁ Δημοσθένης ἐν τῷ δε τῷ λόγῳ συμβουλεύει τοῖς Ἀθηναίοις, ἵνα ἐλευθερώσωσι τοὺς Ῥοδίους καὶ μὴ μνησικαχήσωσι διὰ τὴν σύστασιν τὴν πρὸ ὀλίγου γενομένην. Τοῦτο δὴ ἦτο τὸ δύσκολον τῆς ὑποθέσεως μέρος, διότι ὁ δῆμος ἦτο ἐξωργισμένος κατὰ

¹) Ἡμαρτημένως γράφεται Θάσιος. ²) "Ora Weber, Comment 335 καὶ Proleg. VII. Παράβαλλ. W. Herz, De Demosthenis Aristocrateae prima parte, Halle 1878. ³) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Δημοσθέν. 13. ⁴) Κατὰ Ἀριστοκράτ. 69. "Καίτοι πηλίκον τί ποτ' ἂν σιναΐξαιαν οἱ ἄνδρες ἐκαίνοι, οἱ ὑπὲρ δόξης καὶ ἐλευθερίας τελευτήσαντες, καὶ πολλῶν καὶ καλῶν ἔργων ὑπομνήματα καταλιπόντες, εἰ ἄρα αἰσθοντο, ὅτι νῦν ἡ πόλις εἰς ἐπηρέτου σχῆμα καὶ τάξιν προελήλυθε, καί, Χαρίδημον εἰ χρη φρουρεῖν βουλεύεται; Χαρίδημον; οἱμοί,·"

τῶν Ῥοδίων. Τὴν δυσχέρειαν ὁ ῥήτωρ αἶρει τεχνηέντως, διότι περὶ Ῥοδίων λέγει μετὰ πικρίας καὶ περιφρονήσεως, ὥπως δικαιοσύνη καὶ τὸ μῖσος τῶν ἀκροατῶν διότι αἰτοῦσι βοήθειαν παρ' ἐκείνων, οὓς ἐφοβοῦντο. Παρατηρεῖ δ', ὅτι βοηθοῦντες τοῖς Ῥοδίοις θέλουσι δείξει, ὅτι τὸ σύμβολον τῆς σωτηρίας πασῶν τῶν πόλεων κεῖται ἐν τῇ φιλίᾳ πρὸς τοὺς Ἀθηναίους¹. Τούτοις δὲ συμφέρεי² νὰ πολεμῶσι μᾶλλον πρὸς ἅπαντας τοὺς Ἑλλήνας δημοκρατουμένους ἢ νὰ ᾤσαι φίλοι πρὸς τοὺς δολιχοχουμένους. Καθ' ὅλου εἰπεῖν, ὁ λόγος περὶ τὴν γλῶσσαν ἔχει ἀτελείας τινάς, ἀλλὰ διακρίνεται κατὰ τὴν διαύγειαν τῶν πολιτικῶν θεωριῶν.

Μεταδαίνομεν ἤδη εἰς τοὺς τρεῖς Ὀλυνθιακοὺς, οἵτινες μαρτυροῦσι τὴν πολιτικὴν τοῦ ῥήτορος σύνεσιν, τὴν θερμότητα τοῦ ἠθικοῦ αἰσθήματος καὶ τὴν εὐγενῆ παρρησίαν τὴν μὴ κολλακεύουσαν τὰς ὁρμὰς καὶ τὰς ἕξεις τοῦ πλήθους πρὸς βλάβην τῶν συμφερόντων τῆς πατρίδος. Ἐν τῷ πρώτῳ Ὀλυνθιακῷ ὁ Δημοσθένης συμβουλεύει τοῖς Ἀθηναίοις, ὥπως βοηθήσωσι τοῖς Ὀλυνθίοις, οἵτινες ἔπεμψαν πρέσβεις αἰτοῦντες βοήθειαν. Διότι ἂν οὗτοι σωθῶσιν, οὐδέποτε ὁ Φίλιππος θέλει ἔλθει εἰς τὴν Ἀττικὴν, ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι θέλουσι πλεύσει εἰς τὴν Μακεδονίαν. Ἐπειδὴ δ' ὁ πρὸς τὸν Φίλιππον πόλεμος ἀπαιτεῖ μέγας δαπάνας, ὁ ῥήτωρ τεχνηέντως προτείνει, ἵνα τὰ θεωρικὰ τρέψωσιν εἰς στρατιωτικά. Ἀφ' οὗ δ' οἱ Ἀθηναῖοι ἐδέξαντο τὴν συμμαχίαν τῶν Ὀλυνθίων, ἐν τῷ δευτέρῳ λόγῳ ὁ ῥήτωρ θαρσύνει τὸν δῆμον, ὅστις θεωρεῖ τὸν Φίλιππον δυσπολέμητον. Εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τοῦ προοιμίου χαίρων ἀποδίδει τὴν συμμαχίαν τῇ εὐνοίᾳ τῶν θεῶν καὶ εἰτα πειρᾶται, ὥπως δείξῃ, ὅτι οἱ Μακεδόνες καθ' ἑαυτοὺς εἶναι ἀσθενεῖς. Ὅντως οἱ Ἀθηναῖοι πέμψαντες τοῖς Ὀλυνθίοις βοήθειαν ἐνόμισαν, ὅτι ἐπῆλθε

¹) Ἐν σελίδ. 191. ²) Ἐν σελίδ. 195.

καιρός, ὅπως τιμωρήσῃσι τὸν Φίλιππον. Πρὸς τὴν γνώμην ταύτην μὴ συμφωνῶν ὁ δῆτωρ ἐν τῷ προοιμίῳ τοῦ τρίτου Ὀλυνθιακοῦ παρατηρεῖ, ὅτι δὲν πρόκειται περὶ τιμωρίας τοῦ Φιλίππου, ἀλλὰ περὶ σωτηρίας τῆς Ὀλύνθου ¹. Οὕτως ὁ τρίτος λόγος ποιεῖ ἀντίθεσιν πρὸς τὸν δεύτερον· διότι ἐκεῖ μὲν θαρσύνει τοὺς Ἀθηναίους, ἐνταῦθα δὲ τὴν ἀλαζονεῖαν αὐτῶν ἐπικρίπτει. Μετὰ παρρησίας ἀξίας πολλοῦ θαυμασμοῦ καὶ ἐξάρσεως ἐμπνεομένης ὑπὸ φλογερῆς πρὸς τὴν πατριδα ἀγάπης δεικνύει, ὅτι διὰ μισθοφόρων μεγάλα ἔργα δὲν ἐκτελοῦνται. Ἄλλοτε αὐτὸς ὁ δῆμος τολμῶν νὰ στρατεύηται ἦτο κύριος τῶν πολιτευομένων, νῦν δὲ περιῆλθεν εἰς θεοῖν ὑπηρέτου καὶ ἀνέδειξε τοὺς κυρίους πάντων τῶν ἀγαθῶν. Οὗτοι δὲ τοὺς Ἀθηναίους ἐκνευρομένους καὶ στερουμένους συμμάχων καὶ χρημάτων ἐπάγουσιν εἰς τὰ θέατρα οἷονεῖ τιθασεύοντες καὶ χειροῦθεις ποιοῦντες. Διὰ ταῦτα δὲν εἶναι δυνατόν νὰ λάβωσι νεανικὸν φρόνημα, ἐφ' ὅσον φαῦλα πράττουνσι. Τὰς τοιαύτας ὠφελείας μετὰ πικρᾶς εἰρωνείας ὁ φιλόπολις δῆτωρ παραβάλλει πρὸς τὰ σιτία τὰ διδόμενα ὑπὸ τῶν ἱατρῶν, ἅπερ οὔτε δύναμιν ἐμβάλλουσιν, οὔτε ἔδωσι τοῦτους νὰ ἀποθνήσκωσι ². Διὰ τοῦτο μετὰ μείζονος παρρησίας συμβουλεύει, ὅπως τὰ θεωρικὰ τρέψωσιν εἰς στρατιωτικά. Μετὰ μεγάλης μὲν τόλμης, μετ' ἀξιοθαυμάστου δὲ τέχνης ποιεῖ τοῦτο· διότι παρατηρεῖ, ὅτι οὔτε ἀφαιρεῖ, οὔτε προστίθουσιν, ἀλλὰ μόνον τὴν ἀταξίαν καθαιρεῖ, καὶ τὴν πόλιν ἄγει εἰς τάξιν, ὅπως αὕτη λαμβάνη, στρατεύηται, δικάζῃ καὶ πράττῃ πᾶν, ὅ τι ἀρμόζει εἰς τὴν ἡλικίαν ἑκάστον ³.

Περὶ τῆς τάξεως, ἣν πρέπει νὰ κατέχωσιν οἱ τρεῖς Ὀλυνθιακοὶ λόγοι, ἠγγέθη ἀμφισβήτησις ἤδη παρὰ τοῖς ἀρχαίοις. Διότι ὁ μὲν Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεὺς τὸν δεύτερον Ὀλυνθια-

1) Ὀλυνθ. γ' 29. 2) Ἀντόθι 37. 3) Ἀντόθι 38.

κὼν θεωρεῖ ὡς πρῶτον, ὁ δὲ Καικίλιος ὑπεστήριξε τὴν καθε-
σιῶσαν τῶν λόγων σειρὰν ¹. Νομίζομεν, ὅτι δὲν πρέπει νὰ δια-
ταράξωμεν τὴν παραδοθεῖσαν τάξιν· διότι ὁ δεύτερος εἶναι
συμπλήρωσις τοῦ πρώτου, ὡς παρατηρεῖ ὁ Blass ². Κατὰ τῆς
θέσεως τοῦ τρίτου λόγου δὲν ἐγείρονται ἀντιρρήσεις. Περὶ τὴν
κατάταξιν τῶν δύο πρώτων οἱ νεώτεροι φιλόλογοι διαίρουσιν
κατὰ τοὺς δύο ἄρχαίους κριτικούς, ἐξ ὧν τὴν μὲν συνήθη τά-
ξιν δέχονται ὁ A. Vestermann ³, ὁ Ziemann ⁴ ὁ Weil ⁵
καὶ ἄλλοι, τὴν δὲ τοῦ Διονυσίου ὁ Rauchenstein ⁶ καὶ ὁ
Holzinger ⁷. Ἐνταῦθα δὲν πρέπει νὰ μείνῃ ἀμνημόνευτος καὶ
ἡ ὑπόθεσις δύο φιλολόγων, τοῦ Friedrich Jacobs ⁸ καὶ τοῦ
Brückner ⁹, καθ' ἣν καὶ οἱ τρεῖς λόγοι δὲν ἀπηγγέλθησαν
κατὰ χρονικὰ διαστήματα, ἀλλὰ πάντες ἐν ἔτει 349 κατὰ τὴν
πρώτην ζήτησιν βοηθείας. Ἡ ὑπόθεσις αὕτη δὲν φαίνεται ἡμῖν
πιθανή, διότι οἱ τρεῖς λόγοι παραβαλλόμενοι πρὸς ἀλλήλους
δεικνύουσι διαφορὰς, αἵτινες ὑπανίστανται διαφόρους περιστά-
σεις. Ἐν μὲν τοῖς δυοῖν πρώτοις ὁ ῥήτωρ εἶναι πλήρης ἐλπίδων
καὶ εὐτολμος, ἐν δὲ τῷ τρίτῳ κατέχεται ὑπὸ τινος μερίμνης
καὶ ἀγανακτήσεως, αἵτινες εὐθὺς ἐν τῷ προοιμίῳ καταφαίνον-
ται ¹⁰. Καθ' ὅλον εἰπεῖν, ὁ τρίτος λόγος εἶναι ὁ σπουδαιότατος
τῶν ἄλλων καὶ τὸ μὲν πάθος ἔχει ἰσχυρόν, τὴν δὲ φράσιν τολ-

¹) Σχόλ. εἰς Ὀλυνθ. β', σελ. 71 «Τοῦτον Διονύσιος προτάττει τῶν
Ὀλυνθιακῶν, ἄρχοντάς τε τινὰς καταλέγων καὶ ἐκ τοῦ προοιμίου πιστού-
μενος ἐκ περιχαρείας ληφθέντος. Καικίλιος δὲ ἀντιλέγει πρῶτον ἀξιῶν τὸν
πρῶτον νομιζόμενον. Τὸ μὲν οὖν κατὰ τοὺς ἄρχοντας ἐν ἱστορίᾳ κεῖται
καὶ ἴσως οὐκ ἀκριβῆ τὸν ἔλεγχον ἔχει...». ²) Ἐν τόμ. III, 279. ³)
Quaestiones Demosthenicae I, Leipzig 1830 καὶ Ausgewählte Reden
des Demosthenes I¹, 165. ⁴) De bello Olynthiko 1832. ⁵) Harangues
de Démosthène ἐν σελίδ. 163. ⁶) De orationum Olynth. ordine, Leip-
zig 1821. ⁷) Beiträge zur Erklärung des Demosthenes I, Prag 1856.
Παράβαλλ. Sittl II, 177. ⁸) Dem. Staatsreden ἐν σελίδ. 157 καὶ 173.
⁹) Progr. Schweidnitz 1833. ¹⁰) Παράβαλλ. Blass III, 280.

μηράν. Ἐν τούτῳ καὶ αἱ μομφαὶ εἶναι πικραὶ καὶ ἡ εἰρωνεία δξεῖα.

Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος (349]8) συνετάχθη καὶ ὁ Κατὰ Μειδίου περὶ τοῦ κονδύλου. Πρὸς τὸν πλούσιον τοῦτον Ἀθηναῖον ὁ Δημοσθένης εἶχε παλαιὰν ἔχθραν ἀπὸ τοῦ χρόνου τῆς δίκης πρὸς τὸν Ἀφοξον, ὅτε οὗτος καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ ἐπεπλήθησαν εἰς τὴν οἰκίαν καὶ προὔελλοντο ἀντίδοσιν τριηραρχίας¹. Νῦν πάλιν ὁ αὐθάδης καὶ ἀσεβὴς ἐτόλμησεν, ἵνα τύπῃ τὸν Δημοσθένη ἐν αὐτῷ τῷ θεάτρῳ χορηγὸν ὄντα καὶ νὰ περιορῇ τὴν ἱερὰν ἐσθῆτα. Ὁ δῆμος ἰδὼν τὴν ἀσέβειαν ἐσύριτε πρὸς ἀποδοκιμασίαν. Ὅτε δ' ὁ ὕβρισθεις εἰσήγαγε τὴν ὑπόθεσιν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ὅπερ κατὰ τὸ Ἀττικὸν δίκαιον ἐκαλεῖτο προέολή, ὁ δῆμος μᾶλλον γνώμῃ ἐπέτρεψε τὴν εἰς τὸ δικαστήριον εἰσαγωγὴν². Τοῦτο ἦτο μέγα σημεῖον, ὅτι ὁ ἀσεβὴς ἐμελλενὰ καταδικασθῇ· διότι οἱ ἐκκλησιασταὶ ἤθελον εἶναι καὶ δικασταί. Συνέταξε λοιπὸν ὁ Δημοσθένης τὸν προκείμενον λόγον, ὅπως ἀπαγγέλλῃ εἰς τὸ δικαστήριον. Ὁ μὲν Μειδίας δὲν ἠρνεῖτο τὴν πρᾶξιν, ἀλλ' ἔλεγεν αὐτὴν ὕβριν, ὃ δὲ Δημοσθένης ἀσέβειαν. Ὅπως δὲ ποτε ἡ δίκη δὲν ἐγένετο, διότι κατὰ τὸν Αἰσχίνην ὁ ὕβρισθεις λαβὼν τριάκοντα μνᾶς κατέλιπε τὸν ἀγῶνα. Ἄν τοῦτο ἦτο ἀκριβές, τῇ ἀληθείᾳ ὁ μέγας ῥήτωρ ὡς πωλήσας τὴν προσέληθεῖσαν τιμὴν ἀντὶ χρημάτων ἤθελεν ἀπολέσει τὸ ἠθικὸν αὐτοῦ κῦρος. Διὰ τοῦτο πιθανώτερον φαίνεται τὸ ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου εἰρημένον, ὅτι ὁ Δημοσθένης παρετήρησεν, ὅτι δὲν εἶχεν ἱκανὴν δύναμιν, ὅπως καταβάλῃ ἐν τῷ δικαστικῷ ἀγῶνι ἄνδρα πεφραγμένον διὰ πλούτου καὶ λόγου καὶ φίλων³. Ταύτην δὲ μὴ ἔχων ἐνέδωκε τοῖς ὑπὲρ τοῦ Μειδίου δεομένοις. Ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου λέγεται, ὅτι ὁ Δημοσθένης κατὰ τὴν δίκην ἦγε τὸ τριακοστὸν δεῦτερον τῆς ἡλικίας ἔτος, ὅπερ οἱ νεώτεροι

¹) Κατὰ Μειδ., 539.

²) Ἀντόθι 514.

³) Ἐν βίῳ Δημοσθέν. 12.

θεωροῦσιν ὡς ἀρχαῖον ἀμάρτημα τῆς παραδόσεως¹. Ἄφ' οὗ λοιπὸν δὲν ἀπηγγέλθη, φαίνεται, ὅτι δὲν ἔτυχε καὶ τῆς προσήκουσας διορθώσεως, ὡς δὴ καὶ παραδίδει ὁ Φώτιος². Ἐλέχθη δ', ὅτι, ἂν ὁ λόγος ἦτο ἐπεξεργασμένος, ἤθελεν ἴσως εἶναι τὸ ἐξοχώτερον προῖον τῆς ῥητορικῆς τοῦ Δημοσθένους τέχνης³. Καὶ ὅμως ὁ λόγος καὶ οὕτω παραδεδομένος ἔχει πολλὰς ἀρετὰς καὶ σχήματα παντοῖα, ὡς τὴν ἀναφορὰν, τὴν ἀναστροφὴν, τὸ ἀσύνδετον, τὸ πολυσύνδετον, τὴν ὑποφορὰν καὶ ἄλλα. Εἰ καὶ ἡ ὑπόθεσις δὲν εἶναι ἀξιοπρεπεστάτη (διότι τὸ ζήτημα εἶναι προσωπικόν), ὅμως ἀνήκει τοῖς σπουδαιότατοις τοῦ ῥήτορος λόγοις.

Περὶ τὸ τέλος τοῦ 346 συνετάχθη ὁ Περὶ εἰρήνης λόγος, ἐν ᾧ ὁ Δημοσθένης πειρᾶται, ὅπως πείσῃ τοὺς Ἀθηναίους, ἵνα μὴ ἀντιστῶσι πρὸς τὴν ἀπόφασιν τῶν ἄλλων Ἑλλήνων, δι' ἧς οὗτοι ἐδέχοντο τὸν Φίλιππον ἐν τῷ Ἀμικτινικῷ συνεδρίῳ. Ὁμολογεῖ μὲν ὁ ῥήτωρ, ὅτι δὲν ἔχει ὀρθῶς, ἂν Μακεδὼν μετάσχη Ἑλληνικῷ συνεδρίῳ, ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι ἀνθιστάμενοι θέλουσιν ἀναγκασθῆναι νὰ πολεμήσωσι πρὸς ἁπαντας τοὺς Ἑλληνας. Καὶ τοῦτο θέλει συμβῆναι χάριν τίνος; Χάριν τοῦ εἰρημένου συνεδρίου, ὅπερ ὀνομάζει τὴν ἐν Δελφοῖς σκιάν⁴. Διὰ τοῦτο συμβουλεύει τοῖς Ἀθηναίοις, ἵνα ἄγῳσιν εἰρήνην, ἀφ' οὗ δὴ ὁ Φίλιππος τὰς Θερμοπύλας διαβὰς ἠδύνατο νὰ εἰσε-

¹) Blass III, 289. ²) Ἐν βιβλ. 265 "Καὶ ὁ κατὰ Μειδίου δὲ καὶ κατ' Αἰσχίνου λόγος αἰτίαν ἔσχε τὸ μὴ τὴν αὐτὴν κατὰ πάντα ἀρετὴν τῷ Δημοσθενικῷ συνδιασώσασθαι χαρακτῆρι· καὶ γὰρ ἐν τοῖς δυοῖς τούτοις λόγοις ἐκ διαλειμάτων τινῶν ταῖς αὐταῖς ἐννοίαις ἐπιβάλλων ἀμιλλᾶσθαι δοκεῖ πρὸς ἑαυτὸν, ὥσπερ ἀσκούμενος, ἀλλ' οὐκ ἐπ' αὐτοῖς ἀγωνιζόμενος τοῖς ἔργοις. Διὰ καὶ τινες ἔφησαν ἐκότερον λόγον ἐν τύποις καταλειφθῆναι, ἀλλὰ μὴ πρὸς ἔκδοσιν διακεκαθάρθαι." ³) Sittl II, 207. Περὶ τοῦ λόγου τοῦτου ἐγράφησαν πολλοὶ μονογραφαί, ὡς ὑπὸ O. Haupt, Ueber die Midiana des Demosthenes, Posen 1857. Wachendorf, De Demosthenis Midiana, Neuss 1879. Van den Es Comment. de Demosthenis Midiana, Utrecht 1874 καὶ Petrus Bastgen, De Demosthenis Midiana, Münster 1884.

⁴) Ἐν τέλει τοῦ λόγου.

λάση εἰς τὴν Ἀττικὴν. Κατὰ τὸν Λιζάνιον ὁ λόγος οὗτος συν-
ετάχθη μὲν ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους, ἀλλὰ δὲν ἀπηγγέλθη· διότι
οὗτος κατηγορῶν τοῦ Αἰσχίνου πρὸς τοὺς ἄλλους εἶπεν, ὅτι συν-
εβούλευσε τοῖς Ἀθηναίοις, ἵνα τὸν Φίλιππον ψηφίσωνται Ἀμ-
φικτύονα¹. Τοῦτο δὲν ἡδύνατο γὰρ εἶπαι ὁ Παιανεύς, ἂν αὐτὸς
οὗτος ἀπήγγελλε τὸν προκείμενον λόγον. Εἶναι μὲν ὁ λόγος μι-
κρός, ἀλλὰ θεωρεῖται πρότυπον διπλωματικῆς τέχνης. Ἐπειδὴ
εἶναι τοιοῦτος, στερεῖται τοῦ πάθους, ὅπερ εὐρίσκομεν ἐν τοῖς
Φιλιππουχοῖς². Ἐνταῦθα ὑπάρχει ψυχρὰ σύνεσις καὶ νηφαλιότης
διανοίας.

Ὁ Δημοσθένης ὅμως δὲν ἦτο προωρισμένος, ὅπως δια-
πρέπη ἐν τῇ ψυχρᾷ φρονήσει, ἀλλ' ἐν τῇ διεγέρσει παθῶν,
ἅπερ ἦσαν ἀναγκαῖα ἐν τῷ ἁγῶνι πρὸς τὸν Φίλιππον. Κατὰ
τούτου ὑπὲρ τῶν Ἑλληνικῶν δικαίων ἀγωνισάμενος ταχέως
ἦρθη εἰς δόξαν καὶ ἐθεραπεύετο μὲν ὑπὸ τοῦ μεγάλου βασι-
λέως, πολὺς δὲ λόγος ἐγένετο περὶ αὐτοῦ παρὰ τῷ Φίλιππῳ
καὶ αὐτοὶ οἱ ἀπεχθανόμενοι τοῦτον ἔλεγον ὅτι πρὸς ἔνδοξον ἄν-
δρα ἀγωνίζονται. Ἐπειδὴ ὁ πρῶτος Φιλιππικὸς ἀπηγγέλθη
κατὰ τὸ 352/1, ἔπρεπε γὰρ πραγματευθῶμεν περὶ αὐτοῦ ἐν τοῖς
ἔμπροσθεν, ἀλλ' ἐνομίσαμεν προτιμότερον, ἵνα τοὺς Φιλιππι-
κοὺς ἐν τῇ αὐτῇ σειρᾷ τάξωμεν. Ἐν τῷ πρώτῳ ὁ Δημοσθένης
πειρᾶται, ὅπως θαρσύνῃ τοὺς Ἀθηναίους κακῶς ἀγωνιζομένους
πρὸς τὸν Φίλιππον· διότι τὴν κακὴν τῶν πραγμάτων κατάστα-
σιν ἀνευρίσκει ἐν ταῖς κακαῖς τῶν πολυτενομένων συμβουλαῖς
καὶ ἐν τῇ ὀλιγωρίᾳ τῶν Ἀθηναίων, διότι δὲν στρατεύονται αὐ-
τοί, ἀλλ' ἐκπέμπουσι μισθοφόρους. Περιερχόμενοι δὲ κατὰ τὴν
ἀγορὰν ἐρωτῶσι περὶ νέων ἐξαριτῶντες τὴν τύχην τῆς αὐτῶν
πατρίδος οὐχὶ ἐκ τῆς ἑαυτῶν ἀρετῆς, ἀλλ' ἐκ τοῦ θανάτου τοῦ
Φιλίππου³. Κατὰ Διονύσιον τὸν Ἀλικαρνασσεᾶ ὁ πρῶτος Φι-

¹) Ὁρα Λιβαν. ὑπόθεσ. Παράβαλλ. Φῶτ. ἐν βιβλ. 265. ²) Blass
III, 302. ³) Ἐν α' Φιλίππ. 43.

λιπυικός δὲν εἶναι εἷς, ἀλλὰ δύο λόγοι, ἐξ ὧν ὁ μὲν πρῶτος ἀπηγγέλθη τῷ 352/1, ὁ δὲ δεύτερος τῷ 347/6. Ἄλλὰ τὸ δεύτερον μέρος, ἂν ἦτο λόγος, ἔπρεπε νὰ ἔχη προοίμιον. Τὴν δυσκολίαν ὁμως ταύτην ὑπεκφεύγει λέγων, ὅτι εἶναι δευτερολογία. Ἄλλ' ἢ διαίρεσις αὕτη ἀποκρούεται καὶ ὑπὸ τοῦ ἀρχαίου σχολιαστοῦ¹ καὶ ὑπὸ τῶν νεωτέρων². Ἄν παραβληθῇ ὁ λόγος οὗτος πρὸς πάσας τὰς προγενεστέρας δημηγορίας, ἀναντιρρήτως εἶναι ὑπέρτερος. Ἐν τούτῳ ὑπάρχει περισσὴ ζωηρότης, ποικιλία αἰσθημάτων, ἰσχυρὰ ὀργὴ καὶ ἄνευ φειδοῦς πικρία, ὡς λέγει ὁ Blass³. Ταῦτα ὑπηρετούθησαν ὑπὸ φλογερᾶς φιλοπατρίας, διότι ὁ ῥήτωρ παρετήρει, ὅτι ἐκ τοῦ Φιλίππου ἠπειλείτο ὁ κίνδυνος⁴.

Πολὺ βραδύτερον μετὰ τὸν πρῶτον ἀπηγγέλθη ὁ δεύτερος Φιλιπυικός, ἦτοι τῷ 344. Κατὰ τὴν ἀπαγγελίαν τοῦ λόγου τούτου ἦσαν παρόντες καὶ πρέσβεις τῶν Ἀργείων καὶ Μεσσηνίων αἰτιώμενοι τὸν δῆμον τῶν Ἀθηναίων, ὅτι διάκειται εὐνοϊκῶς πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους τὴν Πελοπόννησον δουλομένους. Κατὰ τὸν Λιζάνιον καὶ ὁ Φίλιππος ἐπεμψε πρέσβεις αἰτιώμενος τοὺς Ἀθηναίους, ὅτι διαβάλλουσι πρὸς τοὺς Ἑλληνας, ὡς δῆθεν πολλὰ μὲν καὶ μεγάλα ἐπαγγελλόμενον, ὁμως ψευδόμενον καὶ ἐξαπατῶντα. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ παρουσία τοιαύτης

¹) Σχολ. εἰς 30 ἐν σελίδ. 48, 16 ⁴⁰ Ἄ μὲν ἡμεῖς] ἐντεῦθεν φησι Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεὺς ἑτέρου λόγου εἶναι ἀρχήν. Προοίμιον δέ, φησὶν, οὐκ ἔχει, ἐπειδὴ δευτερολογία ἐστίν, ἐν αἷς ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον οὐκ εἰσὶ προοίμια. Οὐ λέγει δὲ ἀληθῆ· ἐπειδὴ γὰρ ἄνωθεν ὑπέσχετο περὶ πόρου χρημάτων εἰπεῖν, νῦν τοῦτο δεικνύει καὶ ἐστὶν ὥσπερ ἐπιλόγος, ὥσπερ ἐποίησε καὶ Ἰσοκράτης ἐν τῷ τοῦ Τραπεζιτικοῦ τέλει κατὰ Λοχίτου αἰκίας ἐπιλογὴν θείων. ²) Spengel Δημηγορ. ἐν σελίδ. 65. ³) Ἐν τόμ. III, 264.

⁴) Περί τὸν λόγον τοῦτον ἡσχολήθησαν πολλοὶ φιλόλογοι, ὡς ὁ Fuchs, Ueber die Zeitbestimmung der ersten Philipischen Rede des Demosthenes, Urach 1875. E. Kurz, über die Zeitbestimmung der ersten Rede des Demosthenes gegen Philippos, Progr. des Ludwigsgymn. München 1857 καὶ H. Hädicke, De prima Demosthenis Philippica, Berlin 1858.

πρεσβείας δὲν κυροῦνται ἐν τῷ λόγῳ, ἡγέρθη ἀμφιβολία παρὰ τοῖς νεωτέροις, ἐξ ὧν ὁ μὲν Grote¹ δὲν δέχεται ταύτην, ὁ δὲ Schaefer² νομίζει, ὅτι αὕτη ἐπέμψθη πρὸς ὑποστήριξιν τῶν πόθων τῶν Ἀργείων καὶ Μεσσηνίων. Ἡ γνώμη τοῦ μεγάλου ἱστορικοῦ δὲν φαίνεται ἀπίθανος, διότι ὁ λόγος δὲν ἀπευθύνεται κατὰ τῆς Μακεδονικῆς πρεσβείας, ἀλλὰ κατὰ τῶν Μακεδονιζόντων³. Ἐν τῷδε τῷ λόγῳ ὁ Δημοσθένης συμβουλεύει τοῖς Ἀθηναίοις, ἵνα παρασκευάζωνται πρὸς πόλεμον καὶ μὴ πιστεύωσι τῇ εἰρήνῃ. Τὰς συμβουλὰς ὁμως ἀναπτύσσει ἄνευ πάθους. Ὅτι οἱ λόγοι τοῦ Δημοσθένους ἦσαν συνετοί, μαρτυρεῖ ὁ τρίτος Φιλιππικὸς ὁ ἀπαγγέλθεις κατὰ τὸν Μάιον⁴ τοῦ 341, ἐν ᾧ καταδεικνύει, ὅτι ὁ Φίλιππος λόγῳ μὲν ἄγει εἰρήνην, ἔργῳ δὲ κατὰ πολλὰ ἀδικεῖ. Διὰ τοῦτο παρακαλεῖται τοὺς Ἀθηναίους, ἵνα ἀμνησθῶσι καὶ ἅπαντας τοὺς Ἕλληνας κατὰ τοῦ Φιλίππου διεγείρῃσι διότι πάντες εὐρίσκονται ἐν μεγίστῳ κινδύνῳ⁵. Πυρρὴν τοῦ ὅλου λόγου εἶναι ἡ ἐξέτασις, ἃν ὑπάρχει εἰρήνη πρὸς τὸν Φίλιππον ἢ πόλεμος. Ἀριθμῇ δὲ τὰ ἀδικήματα, ἅπερ ὁ βασιλεὺς τῶν Μακεδόνων διεπράξατο. Τὴν Ὀλυνθον, τὴν Μεθώνην, τὴν Ἀπολλωνίαν καὶ τριάκοντα δύο Θρακικὰς πόλεις οὕτως ἐξηφάνισεν, ὥστε δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ εἴπῃ τις, ὅτι ποτὲ ᾤκηθησαν⁶. Καθ' ὅλου εἰπεῖν, ὁ λόγος οὗτος δεικνύει μεγάλην γνώσιν τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων, ζητορικὴν τέχνην ἔσοχον καὶ πάθος πολὺ. Διὰ τὰς ἀρετὰς ταύτας ἀρχαῖοι καὶ νεώτεροι κριτικοὶ ἐτίμησαν τὸν λόγον. Ὁ μὲν Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεὺς ὀνομάζει τὴν μεγίστην τῶν κατὰ Φι-

¹) Ἐν τόμ. IX. 615. ²) Ἐν τόμ. III, 355 σημ. 1. ³) Ὁρα Blass III, 304.

⁴) Τινὲς ἔχουσι τὴν γνώμην, ὅτι ὅδε ὁ λόγος ἀπηγγέλθη ὀλίγους μῆνας πρὸ τῆς ἀπαγγελίας τοῦ λόγου Περὶ Χερρονήσου. Ὁρα Vömel Demosthenis Phil. III, habitam esse ante Chersonesiticam, Frankfurt 1837. ⁵) Ἐν σελίδ. 115 "βουλεύεσθαι μέντοι περὶ πάντων τῶν Ἑλλήνων, ὥς ἐν κινδύνῳ μεγίστῳ καθεστηκότων". ⁶) Ἐν σελίδ. 117.

λίππου δημηγοριῶν¹, ὁ δὲ *Rehdantz*² λέγει, ὅτι εἶναι ὁ παθητικώτατος καὶ ὁ ἰσχυρότατος οὐχὶ τῶν Δημοσθενικῶν, ἀλλ' ἴσως πάντων τῶν λόγων, ὅσοι ποτὲ ἀπηγγέλθησαν. Πρὸς δὲ ὁ λόγος οὗτος καὶ ὁ Περὶ στεφάνου διακρίνονται κατὰ τὰς Πανελληνίους ἰδέας, ὑφ' ὧν ὁ ῥήτωρ ἐμπνέεται³. Ἄλλ' ὁ κάλλιστος οὗτος λόγος παρέχει πολλὰ πράγματα τοῖς κριτικοῖς, διότι παρεδόθη ἐν διπλῇ ἐκδόσει, καὶ ἡ μὲν ἔχει μείζονα περιόχην, ἡ δὲ εἶναι βραχυτέρα. Ἐνταῦθα γεννᾶται τὸ ζήτημα, πόθεν προήλθεν ἡ διαφορὰ. Αἱ προσοθῆκαι εἶναι προῖόν τοῦ ῥήτορος γενόμεναι κατὰ τὴν ἔκδοσιν, ἢ οὗτος ἤθελε νὰ ἐξαλείψῃ τὰ μὴ ὑπάρχοντα ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐκδόσει; Τὸ δεύτερον προτιμῶσιν οἱ πλείστοι, ἐν οἷς καὶ ὁ *Blass*⁴.

Περὶ τοῦ τετάρτου Φιλιππικοῦ δὲν δυνάμεθα νὰ ποιήσωμεν μακρὸν λόγον· διότι σχεδὸν πάντες οἱ κριτικοὶ ὁμολογοῦσιν, ὅτι εἶναι σύρραμμα τμημάτων ληφθέντων ἐκ τῶν γνησίων τοῦ Δημοσθένους λόγων. Ἐν τμῆμα τοῦ λόγου ἥδη Ἀναστάσιος ὁ Ἐφέσιος⁵ μετ' ἄλλων τεχνογράφων ἐθεώρει νόθον. Κατὰ δὲ τοὺς νεωτέρους χρόνους ὁ *Valckenaer*⁶ καὶ ὁ *F. A. Wolf*⁷ ἐν τοῖς πρώτοις τὴν γνησιότητα τοῦ λόγου ἐπολέμησαν. Ἀνὲν λείπονται ὅμως καὶ ὑπερασπισταὶ αὐτῆς⁸.

Ὡσαύτως δὲν θεωρεῖται γνήσιος ὁ λόγος Πρὸς τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Φιλίππου. Διὰ τὴν νοθείαν αὐτοῦ μαρτυρεῖ ἡ Ἰσοκράτειος ἀποφυγὴ τῆς χασμωδίας. Καθ' ὅλον δ' ἔχει μᾶλλον Ἰσοκράτειον λειότητα καὶ συμμετρίαν ἢ Δημοσθενικὴν δύ-

¹) Περὶ τοῦ Θουκυλίδ. χαρακτήρ. 54. ²) *Εἰς* § 76. Παράβαλλ. *Blass* III, 386. ³) Ἰδὲ τὴν διατριβὴν τοῦ *L. Drewes*, Ueber die Kunst und den Charakter der III philippischen Rede des Demosthenes, Braunschweig 1866. ⁴) Ἐν τόμ. III, 331. ⁵) Παρὰ *Walz*, VI, 253 "Ἀναστάσιος δὲ ὁ Ἐφέσιος καὶ τινες τῶν τεχνογράφων ἐκ τῆς λέξεως ταύτης (δηλ. *μανδραγόραν* πεπωκόσιν) § 6 νοθεύουσι τὸν λόγον". ⁶) *Orat. de Philippi indole* ἐν σελίδ. 251. ⁷) Παρὰ *Blass* III, 388. ⁸) *Spengel* *Δημηγορίαι* Abhandl. der *beyer Acad.* 9, 285. Παράβαλλ. *Sittl* II, 198.

ραμιν καὶ ζωηρότητα. Ὅπως οὐδέποτε ὁ ῥήτωρ ἢ ὁ σοφιστὴς ὁ συντάξας τὸν ψευδεπίγραφον λόγον ἐνθαρρύνει τοὺς Ἀθηναίους εἰς τὸν πόλεμον, ἀφ' οὗ ὁ Φίλιππος ἐκέρυξε τοῦτον διὰ τῆς ἐπιστολῆς. Ἐν τοῖς χειρογράφοις φέρεται καὶ ἡ Ἐπιστολὴ Φιλίππου. Ὁ σοφιστὴς ὁ τὸν ἄρτι εἰρημένον λόγον γράψας, ὡς ἐκάζουσιν οἱ κριτικοί, συνέταξε καὶ τὴν ἐπιστολήν. Διότι ἐν ἀμφοτέροις ὑπάρχει ἡ Ἰσοκράτειος τοῦ λόγου ὑφή. Κατὰ τὸν *Sittl*¹ δὲν εἶναι πιθανόν, ὅτι ὁ Φίλιππος τὴν σύνταξιν τοῦ τελεσιγράφου ἤθελεν ἐπιτρέψει Ἰσοκράτει. Καὶ ὅμως δὲν εἶναι εὐκόλουν νὰ ἀρνηθῶμεν τὴν γνησιότητα ταύτης, διότι καὶ ὁ Φιλόχορος² φράσιν τινὰ τῆς ἐπιστολῆς τῷ Φιλίππῳ ἀποδίδει καὶ Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς³ ὡς ἔργον τοῦ βασιλέως ἀναγνωρίζει καὶ σοφοὶ ἄνδρες, ὡς ὁ *Spengel*⁴, ὁ *Blass*⁵ καὶ ἄλλοι⁶ δὲν ἀπορρίπτουσιν. Ὁ Περὶ συντάξεως λόγος δὲν εἶναι φιλιππικός, ἀλλ' ἀπλῶς συμβουλευτικὸς κατὰ τὸν Λισάνιον⁷. Ὑπὸ δὲ τοῦ Σχολιαστοῦ⁸ λέγεται τῶν Φιλιππικῶν ἀρχαιότερος. Ἐλαβε δὲ τὸ ὄνομα τοῦτο, διότι ἐν τῷ πρώτῳ μέρει αὐτοῦ λέγεται περὶ οἰκονομικῆς καὶ στρατιωτικῆς συντάξεως τῆς πόλεως, ὡς ἐν τῷ ἐπιλόγῳ τοῦ τρίτου Ὀλυμπιακοῦ. Ἀλλ' ἡ γνησιότης τοῦδε τοῦ λόγου σχεδὸν ὑπὸ πάντων τῶν κριτικῶν ἀμφισβητεῖται⁹ καὶ μόνον ὁ *Böhnecke*¹⁰ ὑποστηρίζει ταύτην, ὁ δ' Ὁ. Haupt¹¹ μόνον ἐν μέρος τοῦ λόγου ἐθεώρει γνήσιον. Κατὰ τὸν Λισάνιον ὁ Περὶ Ἀλοννήσου λόγος ἡδύνατο ὁρθότερον νὰ ἐπιγραφῇ Πρὸς τὴν ἐπιστολήν τὴν Φιλίππου διότι ὁ

¹) Ἐν τόμ. II, 199. ²) Παρὰ Διοδώρ. XVIII, 10, 1. ³) Ἐπιστολ. πρὸς Ἀμμ. I, 11. ⁴) Δημηγορίαι 9, 313. ⁵) Ἐν τόμ. III, 349. ⁶) W. Nitsche, König Philipps Brief an die Athener und Hieronymus von Kardia, Progr. des Sophiengymn. Berlin 1876. ⁷) Ἐν τῇ Ὑποθέσει. ⁸) Εἰς σελ. 216, 5 «ὅσοι συντάττουσιν αὐτὸν τοῖς Φιλιππικοῖς ἡγήσασιν παντελῶς ὅτι τῶν Φιλιππικῶν ἐστὶ προγενέστερος». ⁹) Πρῶτος ἐδειξε τὴν νοθείαν ὁ F. A. Wolf, Proleg. in Dem. Leptin. ἐν σελίδ. LXXX, 51. ¹⁰) Forschungen I, 230. ¹¹) Demosthenische Studien, I, 28.

βασίλεὺς τῶν Μακεδόνων ἐπεμυεν ἐπιστολὴν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, ἐν ᾗ πρὸς τοῖς ἄλλοις γράφει, ὅτι δὲν δικαιῶνται νὰ ἀπαιτήσωσι τὴν Ἀλόννησον ἂν ὅμως αἰτήσωσιν αὐτήν, ὑποσχέται νὰ δώσῃ. Διότι ἀφελόμενος τοὺς ληστές, οἷτινες κατεῖχον, ἐκτίησατο. Ἀλλ' οἱ ἀρχαῖοι κριτικοὶ παρετήρησαν, ὅτι ὁ προκείμενος λόγος ἔχει μᾶλλον Λυσιακὸν ἢ Δημοσθενικὸν χαρακτῆρα¹. Ἀπεδόθη δὲ καὶ τῷ Ἡγησίππῳ ὁ λόγος, ἀλλ' ὁ Φώτιος ἀμφισβῆλλει, ὁποτέρῳ νὰ ἀποδώσῃ αὐτόν². Ἐν δὲ τοῖς νεωτέροις χρόνοις ἀπὸ τοῦ Vömel³ οἱ κριτικοὶ δὲν δέχονται τὸν λόγον ὡς Δημοσθενικόν. Μόνον ὁ C. Matthiae⁴ ὑποστήριζει τὴν γνησιότητα αὐτοῦ. Δὲν ἐπιχειροῦμεν, ὅπως ἀνασκευάσωμεν γνώμην κρατοῦσαν ἤδη, ἀλλὰ παρατηροῦμεν, ὅτι ὁ Δημοσθένης εἶχεν ἤδη ἀπαγγεῖλει τοιοῦτον λόγον⁵, καὶ ὅτι ὁ προκείμενος ἔχει γλῶσσαν καθαρὰν καὶ ἰσχυράν⁶. Ὁ δὲ λόγος Περὶ τῶν ἐν Χερρονήσῳ⁷ ἀπηγγέλθη κατὰ τὸν Μάρτιον τοῦ 341, ὅτε ὁ Φίλιππος ἐπεμυεν ἐπιστολὴν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους κατηγορῶν τοῦ Διοπίθους. Ὅτε οἱ Ἀθηναῖοι ἐπεμψαν ἐποίκους εἰς Χερρόνησον, οἱ Καρδιανοὶ δὲν ἐδέξαντο τού-

¹) Διονύς. Ἀλικαρνασσ. Περὶ τῆς λεκτ. Δημοσθέν. δεινότητ. 13 «Ὁλος ἐστὶν ἀκριβὴς καὶ λεπτὸς, καὶ τὸν Λυσιακὸν χαρακτῆρα ἐκμέμακται εἰς ὄνυχας». ἐξαλλαγῆς δὲ ἡ σεμνολογίας ἢ δεινότητος ἢ τῶν ἄλλων τινός, ἢ τῇ Δημοσθένους δυνάμει παρακολουθεῖν πέφυκεν, ὁλίγην ἐπίδειξιν ἔχει. Λιβάν. ἐν τῇ ὑπόθεσ. «Ἀηλοὶ δὲ ἡ φράσις καὶ ἡ τῆς συνθέσεως ἁρμονία, πολὺ τὸν Δημοσθενικὸν πεφηνγνῖα τύπον, ἀνειμένη τε καὶ διαλελυμένη παρὰ τὴν ἰδέαν τοῦ ῥήτορος...». Λογγίν. Περὶ ὕψ. 38, 1. Ἐρμογέν. Περὶ ἰδεῶν ἐν σελίδ. 299. ²) Ἐν βιβλ. 265. ³) Vömel ostenditur Hegesippi esse orationem de Halonneso, Frankfurt 1830. ⁴) Zeitschrift für Alterthumswiss 1834. ⁵) Αἰσχίν. ἐν λόγ. III, «Ἀλόννησον ἐδίδου· ὁ δ' ἀπηγόρευε μὴ λαμβάνειν, εἰ δίδωσιν, ἀλλὰ μὴ ἀποδίδωσι, περὶ συλλαβῶν διαφερόμενος». Παράβαλλ. Ἀντιφάν, παρ' Ἀθήν. VI, 223 E καὶ Πλούταρχ. ἐν βίῳ Δημοσθέν. 9. ⁶) Παράβαλλ. Blass III B, 118. ⁷) Ἡ ἐπιγραφὴ ἐλήφθη ἐκ τῆς φράσεως τοῦ προοιμίου «Ἡ μὲν οὖν σπονδὴ περὶ τῶν ἐν Χερρονήσῳ πραγμάτων ἐστίν».

τους λέγοντες, ὅτι ἡ χώρα ἀνήκει αὐτοῖς καὶ οὐχὶ τοῖς Ἀθηναίοις. Τοῦτο ποιήσαντες ἤτησαν παρὰ τοῦ Φιλίππου βοήθειαν, ὅστις ἐπεμψεν αὐτοῖς ταύτην. Ἐπὶ τούτῳ ἀγανακτήσας Διοπεΐθης ὁ τῶν ἐποίκων στρατηγὸς ἐπόρθησε τὴν παράλιον Θράκην, ἐν ᾗ οὗτος ἐπολέμει πρὸς τὸν βασιλεῖα τῶν Ὀδρουῶν. Ἐπειδὴ δ' ὁ Φίλιππος δὲν ἠδυνήθη νὰ τιμωρήσῃ τὸν πόρθητήν, κατηγοροῦσε τοῦτον πρὸς τοὺς Ἀθηναίους. Ἐκ τῆς ἐπιστολῆς λαβόντες ἀφορμὴν οἱ Φιλιππίζοντες ἠξιοῦν, ὅπως ὁ Διοπεΐθης τιμωρηθῇ. Τὸν κατηγορούμενον ὑπερασπίζει ὁ Δημοσθένης λέγων, ὅτι ὁ Φίλιππος πολὺν πρότερον παραβὰς τὰς συνθήκας ἀδικεῖ τὴν πόλιν τῶν Ἀθηναίων¹. Ὁ προκείμενος λόγος ἔχει τηλικαύτης ἀρετᾶς, ὥστε δύναται νὰ παραέλθῃ πρὸς τὸν τρίτον Φιλιππικόν. Τοῦτο κυροῖ καὶ ἡ γνώμη ἐπιφανεστάτου ῥήτορος τῶν νεωτέρων χρόνων, τοῦ Lord Brougham, ὅστις οὐ μόνον μετέφρασεν ἀλλὰ καὶ ἐκήρυξεν ὡς τὸν κάλλιστον τῶν δημοσίων τοῦ ῥήτορος λόγων².

Ὡσαύτως μεγάλην ἀξίαν ἔχει ὁ Περὶ τῆς παραπροσεύχας, ὅστις ἐπιγράφεται καὶ Κατ' Αἰσχίνου. Οὗτος ἐγγράφη μὲν τῷ 344, ἀλλὰ λέγεται, ὅτι δὲν ἀπηγγέλθη³, ὅπερ δὲν εἶναι ἀκριβές, ὥς ἐκ πολλῶν δύναται τις νὰ εἰκάσῃ πρῶτον ὁ Δημοσθένης ἐν τῷ Περὶ τοῦ στεφάνου ἐπαινίσσεται τὸν ἀγῶνα⁴, καθ' ὃν ἀπηλλάγη τῆς κατηγορίας, δεύτερον, ἂν μὴ

¹) Ἐν σελίδ. 91 "Φαίνεται δ' ἀπ' ἀρχῆς ὁ Φίλιππος, πρὶν Διοπεΐθην ἐκπλεῦσαι καὶ τοὺς κληρούχους, οὓς νῦν αἰτιῶνται πεποικημένοι τὸν πόλεμον, πολλὰ μὲν τῶν ἡμετέρων ἀδίκως εἰληφώς, ὑπὲρ ὧν ψηφισμαθ' ἡμέτερα ἐγκαλοῦντα κύρια ταυτί· πάντα δὲ τὸν ἄλλον χρόνον συνεχῶς τὰ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων λαμβάνων...". ²) Blass III, 329. ³) Φώτ. ἐν βιβλ. 265 "Μάλιστα δὲ ὁ κατ' Αἰσχίνου λόγος παρέσχεν αἰτίαν ἐν ὑπομνήμασι καταλελειφθῆναι οὕτω τὴν ἐργασίαν ἀπαληφῶς τελείαν". ⁴) Ἐν § 142 "Ἐκείνο φοβεῖσθαι, μὴ τῶν ἐργασμένων αὐτῷ κακῶν ὑποληφθῇ οὗτος ἐλάττω" ὅπερ πρότερον συνέβη, ὅτε τοὺς ταλαιπώρους Φωκίας ἐποίησ' ἀπολέσθαι τὰ ψευδῆ δεῦρ' ἀπαγγείλας".

ὁ ἀγὼν ἐγένετο, ἤθελεν εἶναι δυσεξήγητος ἢ ὑπαρξίς τοῦ Περὶ παραπροσεξείας λόγου τοῦ κατηγορουμένου, καὶ τρίτον ὁ Ἰδομενεὺς παραδίδει, ὅτι ὁ Αἰσχίνης ἠθροώθη διὰ τριάκοντα ψήφων¹. Ἡ δίκη λοιπὸν ἐγένετο καὶ ἐπειδὴ ἡ ὑπόθεσις διήγειρε τὸ ἐνδιαφέρον πάντων, κατὰ ταύτην ἦσαν παρόντες οἱ πλεῖστοι τῶν πολιτῶν². διότι πρὸς τῇ εἰρημένῃ αἰτία καὶ οἱ ἀντίπαλοι ἦσαν ἄνδρες ἐπιφανέστατοι καὶ ὁ Εὐβουλος καὶ ὁ Φωκίων παρέστησαν ὡς ὑπερασπισταὶ τοῦ κατηγορουμένου διὰ τὴν πρόσευσιν. Οἱ Ἀθηναῖοι κατὰ τὸ 347 εἶχον πέμψει πρὸς τὸν Φίλιππον δέκα πρόξευς, ἐν οἷς τὸν Φιλοκράτη, τὸν Αἰσχίνην καὶ τὸν Δημοσθένη, ὅπως πραγματευθῶσι τὰ τῆς εἰρήνης. Ὅτε δ' ἡ προσεξία ἐπαρουσιάσθη πρὸ τοῦ Φιλίππου, ὁ Δημοσθένης, ὡς λέγει ὁ Αἰσχίνης, ἀρξάμενος τοῦ λόγου αἰῶντος ἐσιώπησεν, εὐρέθη ἐν ἀπορίᾳ καὶ τελευταῖον ὁλως ἀπέτυχεν. Ὁ βασιλεὺς τῶν Μακεδόνων θέλων νὰ γείνη ἀκροατὴς τοῦ ἐπιφανεστάτου τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ παρεκελεύετο τὸν σιωπῶντα, ὅπως ἔχῃ θάρρος, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν παρακάλειν δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐπαναλάβῃ τὸν λόγον, εἰ καὶ ἐπειράθη³. Πολὸν πιθανὸν εἶναι, ὅτι ἡ βάσις τῆς εἰδήσεως μετέχει ἀληθείας τινός, ἀλλὰ διεπλάσθη ἐπὶ τὸ κωμικώτερον ὑπὸ τοῦ ἀντιπάλου πολιτευτοῦ. Τοῦτο ὅμως δὲν προσάπτει ὄνειδος τῷ ῥήτορι, διότι πολλοὶ παροησίαν ἔχοντες παρὰ τῷ λαῷ καταπλήσσοιται ἐν τῇ παρουσίᾳ τῶν βασιλέων. Ὅπως δὲ ἡ εἰρήνη ἐγένετο καὶ ὁ Δημοσθένης ἐπρόεξε καὶ τὸ δεύτερον μετ' ἄλλων, ὅπως λάξωσι τοὺς ὄρους παρὰ τοῦ Φιλίππου. Ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ πλεῖστοι τούτων ἐλάμβανον δῶρα παρὰ τοῦ Φιλίππου, ἐξοράδυναν,

¹) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Δημοσθέν. 15 "Ὁ δὲ κατ' Αἰσχίνου τῆς παραπροσεξείας ἄδελφον εἰ λέλεκται· καίτοι φησὶν Ἰδομενεὺς παρὰ τριάκοντα μόνους τὸν Αἰσχίνην ἀποφυγεῖν..". Παράβαλλ. Blass III, 309. Schaefer II, 417 καὶ F. Franke, Proleg. in Demosth. de FL 1851 ἐν σελίδ. 1-18. ²) Αἰσχίν. Περὶ παραπρ. 5. ³) Αἰσχίν. Περὶ παραπροσβ. 32.

μέχρις οὗτον ὁ βασιλεὺς ἐκβαλὼν εἰς τὴν Φωκίδα ἠφάνισε τοὺς κατοίκους. Τότε ὁ Ὑπερείδης κατηγορήσας τοῦ Φιλοκράτους, ὅστις ἔφυγεν, ὁ δὲ Δημοσθένης μετὰ τοῦ διεφθαρμένου Τιμάρχου τὸν Αἰσχίνην. Ἀπηλλάγη μὲν οὗτος τῆς κατηγορίας, ἀλλ' ὁ λόγος τοῦ Δημοσθένους δὲν στερεῖται ἀρετῶν. Οἱ ἀρχαῖοι εὐρίσκοντες ἐπαναλήψεις προσέκρουον, ὥς ἀναγινώσκομεν παρὰ τῷ Φωτίῳ¹. Πολλὴν ὁμοιότητα ἔχει ὁ λόγος πρὸς τὸν Κατὰ Μειδίου καὶ ὑπὸ Διονυσίου τοῦ Ἀλικαρνασσεῶς² τὰς σεται εἰς τὸν μέσον χαρακτῆρα. Καθ' ὅλου εἰπεῖν, ἐν τῷδε τῷ λόγῳ εὐρίσκομεν μεγάλην δύναμιν καὶ πολὺν πάθος κατὰ τοῦ ἀντιπάλου³, ἀλλὰ δὲν δυνάμεθα νὰ κατατάξωμεν ἐν τῇ πρώτῃ σειρᾷ τῶν Δημοσθενικῶν λόγων.

Ταύτην ἀξίως κατέχει ὁ Ὑπὲρ Κτησιφῶντος περὶ τοῦ στεφάνου ἢ ἀπλῶς Περὶ τοῦ στεφάνου, ὅστις εἶναι ὁ ἐπιτάφιος τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Ἑλλάδος, ὥς εἶπεν ὁ μέγας ἱστορικὸς Grote⁴. Μετὰ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ ἦτιαν οἱ Ἀθηναῖοι φοβήθητες, μὴ ὁ Φίλιππος πέμψῃ φρουρὰν εἰς τὴν πόλιν αὐτῶν, ὥς δὴ ἔπεμψεν εἰς τὰς Θήβας, ἐξελέξαντο πρὸς ἐπανόρθωσιν τῶν ἐφθαρμένων τοῦ τείχους μερῶν τειχοποιούς, ἐν οἷς καὶ τὸν Δημοσθένη. Τὸ ἔργον τοῦτο μετὰ προθυμίας ἀνυπερβλήτως δραστηρίως ἐργάσθη, καὶ ἐκ τῶν ἰδίων ἐδαπάνησε καὶ τὰς δαπάνας τῇ πόλει ἐχαρίσατο. Ἐντεῦθεν ὀρμώμενος ὁ Κτη-

¹) Ἐν βιβλ. 265. ²) Περὶ τῆς λεκτ. Δημοσθέν. δειν. 14. ³) Ὡς ἐν σελίδ. 346 «καὶ ὑμῶν βουλομένων ταῦτα καὶ οὐδὲ φωνὴν ἀκούειν ἐδελόντων τοῦ καταπίπτου Φιλοκράτους, ἀναστὰς ἐδημηγόρει καὶ συνηγόρει ἐκείνῳ πολλῶν ἀξίους, ὃ Ζεῦ καὶ πάντες θεοί, θανάτιον λόγους, ὥς οὔτε τῶν προγόνων ὑμᾶς μεμνηθῆναι δέοι, οὔτε τῶν τὰ τρόπαια καὶ τὰς ναυμαχίας λεγόντων ἀνέχεσθαι, νόμον τε θήσειν καὶ γράψειν μηδενὶ τῶν Ἑλλήνων ὑμᾶς βοηθεῖν, ὅς ἂν μὴ πρότερος ἡμῖν βεβηθηκῶς ᾖ. Καὶ ταῦτ' ὁ σφέτιλος καὶ ἀναιδὴς οὗτος ἐτόλμα λέγειν ἐφεστηκότων ἔτι τῶν πρῶτων καὶ ἀκουόντων, οὓς ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων μετεπέμψασθε, ὑπὸ τοῦτον τότε πεισθέντες, ὅτ' οὕτω πεπρακὼς ἑαυτὸν ᾔην». ⁴) Ἐν τόμ. XII, ἐν σελ. 393.

οιφῶν ἐποίησε πρότασιν ἐν τῇ βουλῇ, ὅπως ὁ Δημοσθένης στεφανωθῇ ἐν τῷ θεάτρῳ τοῦ Διονύσου ἕνεκα ἀρετῆς καὶ εὐνοίας. Ὅτε δ' οὗτος εἰσῆγαγεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τὸ προξούλευμα, ἀνέστη ὁ Αἰσχίνης κατήγορος τοῦ Κτησιφῶντος διὰ τρεῖς αἰτίας· πρῶτον διότι ἦτο παράνομον τὸ στεφανοῦν τὸν ὑπεύθυνον, πρὶν οὗτος δώσῃ εὐθύνας· δεύτερον ὁ νόμος κελεύει, ἵνα στεφανῶται μὲν τις ἐν τῷ βουλευτηρίῳ, ἐὰν στεφανόνῃ ἡ βουλή, ἐν τῇ Πνυκὶ δέ, ἂν τοῦτο ἀποφασίσῃ ὁ δῆμος, καὶ τρίτον διότι κατὰ τὸν νόμον δὲν πρέπει νὰ εἰσάγῳσιν εἰς τὸ μητροφῶν ψευδῇ γράμματα, ὥς εἶναι τὸ προκείμενον ψήφισμα, καθ' ὃ ὁ Δημοσθένης ἐπεδείξατο ἀρετὴν καὶ εὐνοίαν. Ἡ τελευταία κατηγορία ἄγει εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ βίου καὶ τῆς πολιτείας τοῦ ῥήτορος, ὅστις κατὰ τὸν Λιξάνιον¹ ἐκ ταύτης ἤρξατο καὶ εἰς ταύτην τὸν λόγον κατέστρεψε. Τοῦτο εἶναι τεχνικόν· διότι πρέπει νὰ ἀρχηταί τις ἀπὸ τῶν ἰσχυροτέρων καὶ νὰ λήγῃ εἰς αὐτά. Ὁ λόγος οὗτος ἐν πᾶσι τοῖς αἰῶσιν ἔσχεν ἐνθουσιώδεις θαυμαστὰς καὶ ἐπαινέτας κριτικούς². Ἐν τοῖς τελευταίοις ὅμως χρόνοις ἡγέρθησαν καὶ κατήγοροι αὐτοῦ, ὥς ὁ *Sprengel*³, ὅστις εἰς αὐστηρὰν κριτικὴν τὸν λόγον ὑποβαλὼν ἀποφαίνεται, ὅτι εἶναι πρότυπον σοφιστικῆς, καθ' ἣν ὁ Δημοσθένης ὑπερέχει τοῦ ἀντιπάλου αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δ' ὁ κριτικὸς ἀναμφισβήτητα γεγονότα θεωρεῖ ἀνακριεῖν, φύσει τὰ ὑπολειπόμενα μένουσιν ἀνεπαρκῆ πρὸς ἀπόδειξιν. Εἶναι δὲ παράδοξον, ὅτι μᾶλλον τῷ Αἰσχίνῃ ἢ τῷ Δημοσθένει πιστεύει, εἰ καὶ δὲν ἀποκλείει τὴν πιθανότητα, ὅτι οὗτος ἐγένετο δωροδό-

¹) Ἐν τῇ Ὑποθέσει. ²) Διονύς. Ἀλικαρνασσ. Περὶ Θουκυδίδ. χαρακτῆρ. 54. Περὶ συνθ. ὀνομάτων. 25 "τοῦ πάνυ ἡμενηνῆσθαι δαιμονίως δοκοῦντος τοῦ ὑπὲρ Κτησιφῶντος, ὃν ἐγὼ κράτιστον ἀποφαινομαι πάντων λόγων". Ἐπιστολ. πρὸς Ἀμμ. I, 12. Cicer. or. 8, 26 καὶ 38, 133. ³) Abhandl. der Bair. Acad. X (1866).

κος¹. Πολὺν πιθανόν, ὅτι καὶ ὁ Δημοσθένης καὶ ὁ Αἰσχίνης ἐν τῇ θερμότητι τοῦ ἀγῶνος ὑπερέβησαν τὰ ὅρια τὰ χαρασσόμενα ὑπὸ τῆς αὐστηρᾶς λογικῆς· ἀλλ' ἐνταῦθα εἶναι εὐκαιρον νὰ ὑπομνήσωμεν τὸ ὑπὸ τοῦ Lord Brugham², (ὅστις τὸ ἀριστοκρατικὸν ἀξίωμα εἰμίμησε διὰ τῆς συγγραφῆς καὶ τῆς ῥητορικῆς δεινότητος), ὅτι ἡ ῥητορικὴ εἶναι ἄλλο τι ἢ λογικὴ ἀπόδειξις.

Βεβαίως εἶναι ἄξιαι μομφῆς αἱ κατὰ τοῦ ἀντιπάλου προσωπικαὶ ὕβρεις³, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἐνθυμηθῶμεν, ὅτι εἰς ταύτας προεκλήθη. Ἐνεκα τῆς κατηγορίας ἐδικαιούτο νὰ ἐπαινέσῃ καὶ ἑαυτὸν· διότι οὗτος ἦτο μῆτριος τὴν δύναμιν αὐτοῦ ὀνομάζων ἐμπειρίαν τινὰ δεομένην τῆς ἐννοίας τῶν ἀκροατῶν καὶ ἐθεώρει ἀνελευθέρους καὶ βαναύσους τοὺς ἐπὶ τούτῳ φυνωμένους⁴. Κατὰ τὸν Sittl⁵ ὁ Δημοσθένης ἐν τῷ προκειμένῳ λόγῳ παρέχει ἰδεώδη εἰκόνα τῆς πολιτείας αὐτοῦ. Τοῦτο κατὰ τὸ πλεῖστον εἶναι ἀκριβές, διότι ὁ Περὶ τοῦ στεφάνου διαφέρει πάντων τῶν ἄλλων πολιτικῶν λόγων· ἐν ἐκείνοις μὲν ἐσκόπει, ὅπως τοὺς συμπολίτας αὐτοῦ πρὸς ἐνέργειαν ἐνθουσιάζῃ ἢ τὰς πράξεις αὐτῶν καθορίσῃ, ἐν τῷδε δὲ προτίθεται, ὅπως τὴν κρίσιν περὶ παρελθόντων πραγμάτων καθήρῃ καὶ τὴν γενομένην προσέβλην κατὰ τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ ἀποκρούσῃ. Ἀὐτὸς εἶναι ὅμως συζητήσις προσωπικὴ, ἥτις ἐν ταῖς κιγκλίσι τοῦ δικαστηρίου περιστρέφεται, ἀλλ' ἀπολογία πρὸς τῶν συγχρόνων καὶ μεταγενεστέρων περὶ τοῦ ἀγῶνος τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρίδος. Διὰ ταύτης ἀποσπᾷ τὸ προσωπεῖον τῶν προδοτῶν καὶ ἐμπνέει θάρρος τοῖς ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγωνιζομένοις⁶. Τοῦτο εἶναι ἡ αἰτία, δι' ἣν πάντες οἱ δοῦλοι λαοί, ὅσοι ἀτενίζουσι πρὸς τὴν ἐλευθερίαν αὐτῶν, εἰς τὸ ἱερὸν τοῦτο εὐλαβεῶς προσερχόμενοι ἐπιλαμβάνονται τῆς μνήσεως τῶν μεγάλων μυστηρίων τῆς ἀνεξαρ

1) Ἐν σελίδ. 69. 2) Ἐν τόμ. VII, 55. 3) Ἐν § 130. 4) Πλούταρχ. Δημοσθέν. καὶ Κικέρ. συγκρ. 2. 5) Ἐν τόμ. II, 210. 6) Παράβαλλ. Schaefer III, 287.

τησίᾳς ¹. Πλεῖστα χωρία τοῦδε τοῦ λόγου μαρτυροῦσι τὴν μεγάλην δεινότητα περὶ τὸ λέγειν, ὡς ἐκεῖ, ἐνθα παρατηρεῖ, ὅτι ἐτείχισε τὴν πόλιν οὐχὶ διὰ λίθων καὶ πλίνθων, ἀλλὰ διὰ πόλεων καὶ τόπων καὶ λιμένων ². Ὅπως τεχνικὴ εἶναι ἡ ἀντίθεσις τοῦ Φιλίππου πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ³. Καθ' ὅλου εἰπεῖν, τὸ ἔργον εἶναι ἄριστα ἐξεργασμένον καὶ θαυμάζεται διὰ τὴν ποικιλίαν τοῦ τόπου καὶ τῆς χροιάς καὶ διὰ τὴν διεξαγωγὴν τῆς ὑποθέσεως. Κατ' ἐξοχὴν ὁμως ἡ μεγίστη ἀρετὴ τοῦ λόγου εἶναι, ὅτι ὁ δῆτωρ παρίσταται ὡς θριαμβεύων, εἰ καὶ ἐν ταῖς ἐνεργείαις αὐτοῦ ἀπέτυχε. Τοῦτο ὁμως συνέβη διὰ τὴν ἀγνωμοσύνην τῆς τύχης, ὡς αὐτὸς λέγει ⁴. Ὁρθῶς ἄρα ὁ Παναίτιος παρετήρησεν,

¹) Δὲν γινώσκομεν ἀκριβῶς, εἰ καὶ οἱ ἐχθροὶ τῶν ἐλευθεριῶν διάκεινται δυσμενῶς πρὸς τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα καθ' ὅλου καὶ πρὸς τόνδε τὸν λόγον ἰδίᾳ. Εἰκάσμεν ὁμως, ὅτι τοιοῦτό τι συμβαίνει διότι ἐν τῷ πολέμῳ ἡμῶν πρὸς τοὺς γείτονας, ὅσοις κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας τελεῖται, πάντες οἱ φιλελευθεροὶ λαοὶ εἰδείξαν μέγαν πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν γένος ἐνθουσιασμόν καὶ εὐγένειαν ἥθους ἀλύμαντον, οἱ δ' ἐχθροὶ τῶν ἐλευθεριῶν μετ' ἀπεχθείας καὶ δυσεξηγήτου μίσους ἐργάσθησαν κατὰ τοῦ λαοῦ τοῦ παραγαγόντος τὸν πολιτισμόν. ²) Ἐν σελίδ. 325. ³) Ἐν σελίδ. 247. ⁴) Εὐρων δ' αὐτὸν τὸν Φίλιππον, πρὸς ὃν ἦν ὁ ἄγων, ὑπὲρ ἀρχῆς καὶ δυναστείας τὸν ὀφθαλμὸν ἐκκεκομμένον, τὴν κλεῖν κατεαγότα, τὴν χεῖρα, τὸ σκέλος πεπηρωμένον, πᾶν δ' τι ἂν βουλευθείη μέρος ἢ τύχη τοῦ σώματος παρελθεῖν τοῦτο ἑρδίας καὶ ἐτοιμῶς προϊέμενον, ὥστε τῷ λοιπῷ μετὰ τιμῆς καὶ δόξης ζῆν. Καὶ μὴν οὐδὲ τοῦτό γε οὐδεὶς ἂν εἰπεῖν τοιμήσειεν, ὡς τῷ μὲν ἐν Πέλλῃ τραφέντι, χωρὶς ἀδόξῳ τότε γε ὄντι καὶ μικρῷ, τοσαύτην μεγαλοφροσύνην προσῆκεν ἐγγενέσθαι, ὥστε τῆς τῶν Ἑλλήνων ἀρχῆς ἐπιθυμῆσαι καὶ τοῦτ' εἰς τὸν νοῦν ἐμβαλέσθαι ὅμιν δ' οὖσιν Ἀθηναίοις, καὶ καθ' ἡμέραν ἐκάστην ἐν πᾶσι, καὶ λόγοις καὶ θεωρήμασι τῆς τῶν προγόνων ἀρετῆς ὑπομνήμαθ' ὀρώσι, τοσαύτην κακίαν ὑπάρχειν, ὥστε τῆς τῶν Ἑλλήνων ἐλευθερίας αὐτεπαγγέλτους ἐθέλοντάς παραχωρῆσαι Φιλίππῳ». ⁴) Ἐν σελίδ. 297. «Εἰ γὰρ οὐχ, ὡς οὐ τὰ βέλτιστα ἐμοῦ πολιτευσαμένου, τουδ' καταψηφισθε, ἡμαρτηκέναι δόξετε, οὐ τῇ τῆς τύχης ἀγνώμῳ σὺν τὰ συμβῆντα παθεῖν. Ἀλλ' οὐκ ἔστιν, οὐκ ἔστιν, ὅπως ἡμάρτετε, ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τὸν ὑπὲρ τῆς ἀπάντων ἐλευθερίας καὶ σωτηρίας κίνδυνον ἀράμενοι, οὐ μὰ τοὺς ἐν Μαραθῶνι προκινδυνεύσαντας τῶν προγόνων καὶ τοὺς ἐν Πλαταιαῖς παραταξαμένους καὶ τοὺς ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχήσαντας καὶ τοὺς ἐπ'

ὅτι ἐν τῷδε τῷ λόγῳ καὶ ἐν ἄλλοις τοῖς ὁμήτωρ ἔχει ὅπ' ὅφει τὸ καλὸν καθ' ἑαυτό. Ἀλλ' οὐχ ἦτον καὶ οἱ δικασταὶ αὐτοῦ ἦσαν εὐγενεῖς, διότι, εἰ καὶ οἱ Μακεδονίζοντες τότε μέγα ἴσχυον, ὁμῶς οὕτω λαμπρῶς τὸν Κτησιφῶντα ἀπέλυσαν, ὥστε ὁ Αἰσχίνης δὲν ἔλαβεν οὐδὲ τὸ πέμπτον μέρος τῶν ψήφων¹.

Ἐνταῦθα γεννᾶται σπουδαῖον ζήτημα, ἂν ὁ Περὶ τοῦ στεφάνου λόγος περιῆλθεν εἰς ἡμᾶς, ὥς ἀπηγγέλθη ὑπὸ τοῦ ῥήτορος ἢ ἡλλοιωμένος. Ἠγέρθη δὲ τοιοῦτο ζήτημα, διότι ἐν τῷδε τῷ λόγῳ ὑπάρχουσι πλείους φράσεις μαρτυροῦσαι, ὅτι ὁ Δημοσθένης εἶχεν ὅπ' ὅφει τὸν λόγον τοῦ Αἰσχίνου². Ἀλλ' ἦτο ὅλως ἀδύνατον νὰ ἀκούσῃ τοῦτον ἄλλαχού ἢ ἐν τῷ δικαστηρίῳ. Πῶς λοιπὸν ἀντικρούει λόγους, οὓς δὲν εἶχεν ὅπ' ὅφει, οἷε τὸν λόγον συνέτασσε; Πρὸς ἄρσιν τῆς δυσκολίας ταύτης ὁ Schaefer λέγει, ὅτι ὁ Δημοσθένης μετὰ τὴν δίκην ἐντελῶς τὸν λόγον ἐπεξεργάσθη καὶ εἴτα ἐξέδωκε. Κατὰ τὸν Kirchhoff ὁμῶς ὁ ῥήτωρ συνέταξε δύο ὑποτυπώσεις ἤτοι σχέδια, ὁ δὲ φερόμενος λόγος εἶναι ἔνωσις τούτων, ἥτις δὲν ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους³. Ἡ εἰκασία αὕτη φαίνεται ἡμῖν λίαν τολμηρά. Ἐχομεν δὲ τὴν γνώμην, ὅτι ὁ ῥήτωρ παρεσκεύασε τὸν λόγον αὐτοῦ κατ' οἶκον· ἀλλ' ἐν τῷ δικαστηρίῳ, ἂν ἤκουσέ τι, ὅπερ δὲν προσεδόκα, ἀντέκρουσεν, ὥς ἡδύνατο ἐκ τοῦ προαεί-

Ἀρτεμισίῳ καὶ πολλοὺς ἑτέρους τοὺς ἐν τοῖς δημοσίοις μνήμασι κειμένους ἀγαθοὺς ἄνδρας, οὓς ἅπαντας ὁμοίως ἢ πόλιν τῆς αὐτῆς ἀξιώσασα τιμῆς ἔθραψεν, Αἰσχίνῃ οὐχί τοὺς κατορθώσαντας αὐτῶν, οὐδὲ τοὺς κρατήσαντας μόνους δικάϊως. Ὁ μὲν γὰρ ἦν ἀνδρῶν ἀγαθῶν ἔργον, ἅπασιν πέπρακται· τῇ τύχῃ δέ, ἣν ὁ δαίμων ἀπένευμεν ἐκάστοις, ταύτη κέχρηται. ¹) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Δημοσθέν. 24. ²) Ὁρα παρὰ Schaefer III B 72-81. Παράβαλλ. Blass III, 374. ³) A. Kirchhoff, Ueber die Redaktion d. dem Kranzrede. Abhandl. d. Berl. Akad. 1875 ἐν σελίδ. 59-99. Παράβαλλ. R. Nadrowski, de genuina Demosthenis pro corona orationis forma, Thorn 1880.

ρον ἄριστα. "Οτε δ' ἔμελλε νὰ ἐκδώσῃ τὸν λόγον, ἐξελιτίωσε μὲν τὴν φράσιν καὶ ἤγαγεν εἰς ἁρμονίαν πρὸς τὴν γλῶσσαν τοῦ ὄλου, ἀλλ' ἡ βάσις τοῦ ἀπαγγελθέντος λόγου ἐπῆρχε. Κατὰ τὴν γνώμην ἡμῶν ταύτην δὲν ἠδύνατο ὁ Δημοσθένης νὰ ἐλεγχοῖ ὡς τὸν λόγον ἀλλοιῶσας. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὰ ὄρια τοῦ ἡμετέρου συγγράμματος δὲν ἐπιτρέπουσι νὰ πραγματευθῶμεν διὰ πλειόνων περὶ τοῦ ἀριστοτεχνήματος τούτου, προξάινομεν εἰς ἄλλην ὑπόθεσιν¹.

"Ο λόγος ὁ ἐπιγραφόμενος *Περὶ τῶν πρὸς Ἀλέξανδρον συνθηκῶν* ἔχει ὑπόθεσιν τὴν συμβουλὴν, ὅπως μὴ οἱ Ἀθηναῖοι ἐπιτρέπωσι τοῖς Μακεδόσι τὴν παράβασιν τῶν συνθηκῶν. Πρὸς τοῖς ἄλλοις ὁ Ἀλέξανδρος κατήγαγεν εἰς Μεσσηνίαν τοὺς παῖδας τοῦ τυράννου Φιλιάδου· ἀλλὰ τὸν λόγον καὶ ἀρχαῖοι καὶ νεώτεροι κριτικοὶ θεωροῦσι ψευδελήγραφον². Ὁ μὲν Λιξιάμιος³ ἀποδίδει αὐτὸν τῷ Ὑπερίδῃ, ὁ δὲ Σχολιαστὴς τῷ Ἡγησίππῳ· διότι αἱ εἰσαγωγαὶ τῶν κεφαλαίων εἶναι ὑπταὶ καὶ ἱστορικαί, ὡς παρ' Ἡροδότῃ, ἔλλειπει δ' ἡ γοργότης, ἡ τραχύτης καὶ τὰ τιμητικὰ καὶ καθ' ὄλου στερεῖται τῆς Δημοσθενικῆς παρρησίας⁴. Κατὰ δὲ τὸν Schaefer⁵ ἡ κρίσις αὕτη εἶναι μὲν αὐστηρά, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἄδικος. Ὡσαύτως ἀμφισβήτησις ὑπάρχει περὶ τῆς γνησιότητος τῶν δύο λόγων Κατὰ Ἀριστοτελείου. Τοῦτον ὁ ῥήτωρ Λυκούργος κατήγγειλεν εἰς τὸ δικαστήριον δι' ἐνδείξεως, ὅτι δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα τοῦ ἀγορεύειν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ὡς ὀφειλέτης τοῦ δημοσίου. Τῆς κατηγορίας μετέσχε καὶ ὁ Δημοσθένης, διότι παρὰ τοῖς ἀρχαίοις

¹) Περὶ τοῦ λόγου τούτου ὄρα W. Fox, Die Kranzrede des Demosthenes, Leipzig 1880. ²) Διονύσιος Ἀλικαρνασσεύς. Περὶ τῆς λεκτ. Δημ. δεινότητος. 57. ³) Ἐν τῇ Ὑποθέσει. ⁴) Σχολ. εἰς σελ. 254. ⁵) Ἐν τόμ. III, 207. Παράβαλλ. Joh. Windel, De oratione quae est inter Demosthenicos XVII et inscribitur. Περὶ τῶν πρὸς Ἀλέξανδρον συνθηκῶν, Leipzig 1881.

ὑπῆρχε λόγος τοῦ Ἀριστογείτονος ἐπιγραφόμενος Πρὸς τὴν ἔνδειξιν Ἀνκουῦργου καὶ Δημοσθένους. Λοιπὸν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς βέβαιον, ὅτι ὁ ἡμέτερος ῥήτωρ ἠγόρευσεν ἐν τῇ δίκῃ τοῦ Ἀριστογείτονος. Τοῦτο ὁ Φώτιος μεταχειρίζεται ὡς ἀπόδειξιν ὑπὲρ τῆς γνησιότητος τοῦ λόγου¹. Πλὴν τούτου καὶ ὁ Ἐρμογένης καὶ Πλίνιος ὁ νεώτερος θεωροῦσι τὸν πρῶτον τοῦλάχιστον λόγον ὡς γνήσιον². Ἀλλὰ Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεὺς ἀπεφάνητο, ὅτι οἱ κατ' Ἀριστογείτονος λόγοι δὲν εἶναι Δημοσθενικά ἔργα³. Δὲν ἔλειπον ὁμως καὶ ὑπερασπισταὶ τῆς γνησιότητος αὐτῶν λέγοντες, ὅτι ἐν τούτοις τοῖς λόγοις ὁ ῥήτωρ ἐπίτηδες μετεχειρίσθη τοῦτον τὸν χαρακτῆρα τοῦ λόγου ζηλώσας τὸν Ἀνκουῦργον. Ἄλλοι παρ-
τήρησαν, ὅτι, ἐπειδὴ ὁ Ἀνκουῦργος ἀγορεύσας πρῶτος εἶπε πάντα τὰ κεφάλαια, ἠγαγκάσθη ὁ Δημοσθένης, ὅπως πραγματευθῇ φιλοσοφώτερον⁴. Ὅντως γενικώτεροι ἰδέαι ἐν τῷ πρώτῳ λόγῳ ὑπάρχουσι πολλάι, ὡς ὁ ὀρισμὸς τοῦ νόμου⁵. Κατὰ τὴν κρα-
τοῦσαν παρὰ τοῖς νεωτέροις γνώμην ἀμφότεροι οἱ λόγοι εἶναι ψευδεπίγραφοι. Ἄν τις ἐκ τούτων ᾗται γνήσιος, ἀναντιρρήτως ὁ πρῶτος πρέπει νὰ θεωρηθῇ τοιοῦτος· διότι ἐν τῷ πρώτῳ ὑπάρχει ὁ Δημοσθενικὸς ῥυθμὸς, ἐν ᾧ ἐν τῷ δευτέρῳ ἐλλείπει.

Πλὴν τῶν δικαστικῶν καὶ συμβουλευτικῶν λόγων περιῆλ-
θον εἰς ἡμᾶς δύο ἐπιδεικτικοί, ὁ Ἐπιτάφιος καὶ ὁ Ἐρωτι-
κός, οἵτινες φέρουσι τὸ ὄνομα τοῦ μεγάλου ῥήτορος. Ὁ πρῶ-

¹) Ἐν βιβλ. 265 "Εἰοὶ δὲ οἱ καὶ τοὺς δύο τοὺς κατὰ Ἀριστογείτονος ὡς νόθους παραγράφονται· ἀλλ' οὗτοι καὶ ὀρφανοὺς αὐτοὺς ἀφίπαιον, οὐκ ἔχοντες εἰπεῖν τοὺς τεκόντας." Ὡν εἰς γέγονε καὶ Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεὺς, οὐδὲν μᾶλλον τεκμήριον τῆς ἰδίας ὑπολήψεως παρεχόμενος, οὐδὲ ἐκεῖνο συνιδεῖν ἐθέλῃσας, ὡς πολλῶν μείζων ἐστὶν ἢ περὶ ἡ ἐκείνου ἀπόφασις αὐτὸς ὁ Ἀριστογείτων ἀνομολογῶν Δημοσθένην κατ' αὐτοῦ γεγρα-
φέναι. ²) Blass III, 360. ³) Περὶ τῆς λεκτ. Δημοσθέν. δειν. 57.
⁴) Διβάν, ἐν τῇ Ὑποθέσει, ⁵) Ἐν σελίδ. 774 οὐκ πᾶς ἔστι νόμος εὖρημα μὲν καὶ δῶρον θεῶν, δόγμα δ' ἀνθρώπων φρονίμων, ἐπανόρθωμα δὲ τῶν ἐκουσίων καὶ ἀκουσίων ἀμαρτημάτων, πόλεως δὲ συνθήκη κοινή.

τος συνετάχθη πρὸς τιμὴν τῶν πεσόντων ἐν Χαιρωνείᾳ καὶ ὁ-
τως παραδίδεται, ὅτι ὁ Δημοσθένης ἀπήγγειλε τοιοῦτον λόγον.
Ἄλλ' οἱ ἀρχαῖοι ἤδη ἀπέρριπτον τὸν φερόμενον λόγον, ἐξ ὧν
ὁ μὲν Διονύσιος ὁ Ἀλλικαρνασσεὺς¹ ἔλεγε τοῦτον φορτικὸν καὶ
κενὸν καὶ παιδαριώδη, ὁ δὲ Λιβάνιος² ἀπεφαίνετο, ὅτι
φαύλως καὶ ἀσθενῶς ἔχει. Ἐν δὲ τοῖς νεωτέροις χρόνοις ὁ
ἐμὸς διδάσκαλος *Westermann*³ καὶ μετ' αὐτὸν ἄλλοι⁴ ἐπει-
ράθησαν, ὅπως δι' ἀποδείξεων τοὺς περὶ νοθείας λόγους τῶν
ἀρχαίων ἐπιρρώσωσιν. Ἡ ὑφή τοῦ λόγου εἶναι εὐτελής καὶ
ξηρά, ὁ δὲ συντάξας τὸν λόγον ἠντλήσε πολλὰ ἐκ τοῦ Πλατωνι-
κοῦ Μενεξένου, ἐκ τοῦ Ἰσοκράτους, ἐκ τοῦ Δημοσθένους καὶ
ἐκ τοῦ ἑπιταφίου τοῦ Ὑπερείδου. Ἐνιαχοῦ ἔχει μὲν καὶ πρωτοτύ-
πους ιδέας, ἀλλὰ δὲν ἐνόησεν, ὅπως ἐξάρη τὴν ἀπόφασιν τῶν
Ἀθηναίων, ἵνα ἀναλάβωσι τὸν ὑπὲρ ἐλευθερίας τῶν Ἑλλήνων
ἀγῶνα. Ὁ δ' Ἐρωτικὸς οὕτως ἀπέχει τοῦ ἥθους τοῦ Δημο-
σθένους, ὥστε ἐγείρει ἀπορίαν, ὅτι οὗτος κατατάσσεται ἐν τοῖς ἔρ-
γοις τοῦ ῥήτορος. Ἐπειδὴ δ' ὁ συγγραφεὺς μιμεῖται τὸν Ἰσοκράτη,
τινὲς ἀποδίδουσιν αὐτὸν τῷ Ἰσοκρατεῖ⁵ Ἀνδροτίωνι. Φαί-
νεται δ', ὅτι ὁ γράφας εἶχεν ὑπ' ὄψει καὶ τὸν Φαῖδρον τοῦ
Πλάτωνος, ἐν ᾧ ὑπάρχει παραπλησία ὑπόθεσις. Ἡ σύνθεσις
τοῦ λόγου εἶναι ἐπιμελῶς ἐξεργασμένη, ἀλλ' ἄνευ τοῦ Δημο-
σθενικοῦ ῥυθμοῦ.

Ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Δημοσθένους ἐγένοντο καὶ ἄλλοι ῥή-
τορες, οἵτινες καὶ διεκρίθησαν καὶ πρὸς τὸν ἡμέτερον παρε-
βλήθησαν καὶ ἐνίοτε ὑπὲρ τοῦτον ἐτέθησαν. Ὁ μὲν Πολύευκτος
ἀπεφαίνετο, ὅτι μέγιστος ῥήτωρ εἶναι ὁ Δημοσθένης, δυνατώ-

¹) Περὶ τῆς λεκτ. Δημ. δαινότ. 44. ²) Περὶ τῶν μερῶν τῆς ῥήτορ.
Φωτ. ἐν βιβλ. 265. ³) Quaest. Dem. II, 49-70 καὶ Griech. Bereds. ἐν
σελ. 305. ⁴) H. Lentz, Der Epitaphios pseudepigraphos des Demo-
sthenes, Progr. von Wolfenbüttel I, 1880, II, 1881. ⁵) Blass III, 357.
⁶) Sittl II, 226. Westermann, Quaest. Demosthen, II, 74,

τατος δὲ νὰ εἴπῃ ὁ Φωκίων ¹. Ἐρωτηθεὶς δ' ὁ Θεόφραστος ὁποῖος ὁ ῥήτωρ φαίνεται αὐτῷ ὁ Δημοσθένης, ἀπεκριθὴ ἄξιος τῆς πόλεως, ὁ δὲ Δημάδης ὑπὲρ τὴν πόλιν ². Τῷ Αἰσχίνῃ δ' Ἰσοκράτειος Λεωδάμας ὁ Ἀχαρνὲς ἐφαίνετο ἐξ ἴσου δυνατὸς κατὰ τὸν λόγον πρὸς τὸν Δημοσθένη καὶ ἡδίων ³. Ὁ ἀντίπαλος οὗτος τοῦ ῥήτορος καὶ ἀλλαχοῦ μετὰ τινος περιφρονήσεως λέγει περὶ τοῦ Δημοσθένους, ὅτι εἶναι ἄνθρωπος συγκείμενος ἐξ ὀνομάτων καὶ τούτων πικρῶν καὶ περιέργων καὶ ὅτι, ἂν ἀφαιρέσῃ τις τὴν γλῶσσαν ὥσπερ τῶν αὐλῶν, τὸ λοιπὸν οὐδεμίαν ἀξίαν ἔχει ⁴. Ταῦτα μὲν ἔλεγεν ὁ Αἰσχίνης ἐν τῇ θερμότητι τοῦ ἀγῶνος τοῦ κατὰ Κτησιφῶντος· ὅτε δ' ὁμῶς ἐν Ῥόδῳ ἐπῆλθεν ἡ προσήκουσα ψυχρότης, ἡδύνατο ἀπαθέστερον νὰ τιμᾷ τὴν δεινότητα τοῦ ἀντιπάλου ⁵. Καὶ ὁ Φίλιππος ἀναγνούς τοὺς λόγους τοῦ ῥήτορος καὶ θαυμάσας εἶπεν· «καὶ αὐτὸς ἂν εἴπερ ἤκουσα κατ' ἐμοῦ δημηγοροῦντος Δημοσθένους, ἐχειροτόνησα ἂν τὸν ἄνδρα πρὸς τὸν κατ' ἐμοῦ πόλεμον ⁶». Κατὰ δὲ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ μάχην μεθύων ἐκώμασεν ἐπὶ τοὺς νεκροὺς καὶ ἦδε τὴν ἀρχὴν τοῦ Δημοσθένους ψηφίσματος (Δημοσθένης Δημοσθένους Παιανιὲς τὰδ' εἶπεν) διαιρῶν καὶ ὑποκρούων· ἀλλ' ὅτε συνῆλθεν ἐκ τῆς μέθης, ἔφριπτε διὰ τὴν δεινότητα καὶ τὴν δύναμιν τοῦ ῥήτορος, ὅστις ἠνάγκασεν αὐτὸν ἐν μικρῷ μέρει ἡμέρας νὰ κινδυνεύσῃ ὑπὲρ τῆς ἡγεμονίας καὶ τοῦ σώματος ⁷. Ἡ δόξα τοῦ ῥήτορος ἐξέικετο μέχρι τοῦ μεγάλου βασιλέως, ὅστις ἔγραφε τοῖς σατράπαις αὐτοῦ, ἵνα κατ' ἐξοχὴν τούτῳ προσέχωσι, διότι δύναται νὰ περισπᾷ καὶ κατάσῃ τὸν

¹) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Δημοσθέν. 10. ²) Αὐτόθι. ³) Αἰσχίν. κατὰ Κτησιφ. 139. ⁴) Αὐτόθι 229. ⁵) Φώτ. ἐν βιβλ. 264 "Ἐν ᾧ τοῖς Ῥοδίοις τὸν κατὰ Κτησιφῶντος ἐπεδείξατο λόγον, θαυμαζόντων δὲ εἰ ταῦτα δημηγορήσας ἡτήθη, οὐκ ἂν, εἶπε, θαῦμα κατεῖχεν ἡμᾶς, ὃ Ῥόδιοι, εἰ Δημοσθένης ἀντιδημηγοροῦντος ἠκούσαιεν." ⁶) Αὐτόθι 265. ⁷) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Δημοσθέν. 20.

Μακεδόνα. Τοιαύτας ἐπιστολάς εἶδεν ὁ μέγας Ἀλέξανδρος ἐν Σάρδεσιν ¹. Ὁ δὲ Κικέρων οὐ μόνον τοὺς κατὰ τοῦ Ἀντωνίου λόγους ἐπέγραψε Φιλιππικούς ², ἀλλὰ καὶ διαρρήδην ὡμολόγει, ὅτι ὁ Δημοσθένης ὑπερέχει πάντων τῶν ῥητόρων ³. Κατὰ δὲ Διονύσιον τὸν Ἀλικαρνασσεῖα ὁ Δημοσθένης τοὺς πρὸ αὐτοῦ καὶ τοὺς καθ' ἑαυτὸν ὑπερβαλόμενος δὲν κατέλειπεν ⁴ ὑπερβολὴν τοῖς μεταγενεστέροις. Τινὲς τῶν ἀρχαίων ἐνόμισαν, ὅτι ὁ ῥήτωρ συνέταξε τοὺς λόγους αὐτοῦ κατὰ τὴν ῥητορικὴν τοῦ Ἀριστοτέλους τέχνην, ἀλλ' ὁ Διονύσιος παρατηρεῖ, ὅτι οἱ λόγοι συνετάχθησαν πρὸ τοῦ συγγράμματος τοῦ φιλοσόφου ⁵.

Οὐ μόνον δὲν ἔγραψε κατὰ ῥητορικὴν τέχνην, ἀλλ' οὐδ' ἐμμήθη τινὰ τῶν ῥητόρων κατὰ τὴν γλῶσσαν διότι κατεσκεύασε μικτόν τινα χαρακτήρα λόγου παραλαβὼν παρὰ τῶν προγενεστέρων, ὅσα ἄριστα καὶ χρησιμώτατα ἐφαίνοντο αὐτῷ. Διὰ τοῦτο ἡ γλῶσσα τοῦ Δημοσθένους εἶναι ποικίλη, μεγαλοπρεπὴς καὶ λιτὴ, περιττὴ καὶ ἀπέρριτος, ἐξηλλαγμένη καὶ συνήθης, πανηγυρικὴ καὶ ἀληθινή, αὐστηρὰ καὶ ἱλαρά, σὺντινος καὶ ἀνειμένη, ἡδέα καὶ πικρά, ἠθικὴ καὶ παθητικὴ καί, καθ' ὅλου εἰπεῖν, μὴ διαφέρουσα τοῦ μυθεομένου Πρωτέως ⁶. Ἐν τοῖς διαφόροις λόγοις διαφόρους ἁρμονίας καὶ διαφόρους χαρακτήρας μεταχειρίζεται, π.χ. ἐν μὲν τοῖς δικανικοῖς εἶναι γλαφυρός, ἐν δὲ τοῖς δημηγορικοῖς μεγαλοπρεπής ⁷. Κατὰ παραπλήσιον τρόπον ὁ Πίνδαρος ἀνέμειξε τὰς διαφόρους ἁρμονίας, τὴν Δωρικὴν, Ἀνδικὴν καὶ Ἀιολικὴν, ὡς ἄλλαχού εἶπομεν ⁸. Οἱ ἀρχαῖοι διέκρινον τρεῖς τοῦ λόγου ἁρμονίας, τὴν αὐστηράν, τὴν γλαφυράν καὶ τὴν μικτήν. Ἐκ τούτων ἡ μὲν πρώτη ἐπιτηδεύει οὐχὶ τὸ κομψόν, ἀλλὰ τὸ σεμνόν, ἡ δὲ γλαφυρὰ προτιμᾷ τὸ κομψὸν ἀντὶ τοῦ

¹) Αὐτόθι. ²) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Κικέρ. 24. ³) Orat. 6 «in oratoribus vero, Graecis quidem, admirabile est quantum inter omnis unus excellat». Brut. 35 ⁴) Ἐπιστολ. πρὸς Ἀμμ. 2. ⁵) Αὐτόθι. ⁶) Περὶ τῆς λεκτ. Δημοσθέν. δεινότη. 8. ⁷) Αὐτόθι 45. ⁸) Ἐν τόμ. I, 329.

σεμνοῦ λαμβάνουσα τὰ λειότατα καὶ μαλακώτατα τῶν ὀνομάτων καὶ θηρωμένη τὴν εὐφωνίαν καὶ τὴν ἐμμέλειαν καὶ ἡ μικτὴ δὲν ἔχει ἴδιον χαρακτῆρα, ἀλλ' ἐκλέγει τὰ χρησιμώτερα ἐξ ἐκατέρως¹. Ταύτην λοιπὸν τὴν μέσην καὶ μικτὴν μεταχειρίζεται ὁ ῥήτωρ². Πρὸς δὲ ἐμβάλλει ἐν τοῖς λόγοις ῥυθμόν³. Ἐπειδὴ ἡ συχνὴ χρῆσις τῶν μακρῶν συλλαβῶν καὶ ὁ περιορισμὸς τῶν βραχειῶν διευκολύνει τὴν ῥύμην τοῦ λόγου, ἐκ τῶν τελευταίων δὲν μετεχειρίζετο πλείονας τῶν δύο. Κατ' ἐξοχὴν δ' ἡγάπα τὸν παῖονα καὶ τὸ ἡρωϊκὸν μέτρον, διότι ἐπεθύμει, ὅπως καταστήσῃ τὸν λόγον εὐογκον καὶ σεμνόν⁴. Καὶ ὁ Πλάτων πρότιι τὸ αὐτό, ἀλλ' ἡ γλῶσσα τοῦ ῥήτορος εἶναι νευρωδεστέρα τῆς τοῦ φιλοσόφου. Ὡς δ' Ἰσοκράτης, οὕτω καὶ ὁ Δημοσθένης ἀποφεύγει τὴν χασμωδίαν, ἀλλ' οὐχὶ ἐν ἴσῳ μέτρῳ. Ἐν ταῖς μεταφοραῖς καὶ τῇ κατασκευῇ τῶν λέξεων ἐνίοτε ὁ ῥήτωρ εἶναι τολμηρός, π. χ. λέγει ἀπορράψειν τὸ Φιλίππου στόμα ὁλοσχοίνῳ ἄερόδῳ καὶ σπογγιᾷ τὸν ἔπαινον, δι' ἃ ὁ Αἰσχίνης μετὰ πικρίας ἐλέγχει⁵.

Πρὸς δὲ ὁ ῥήτωρ μεταχειρίζεται πάντα τὰ σχήματα⁶, ἐξ ὧν τινα, ὡς τὴν κλισίαν, κατὰ πρῶτον εἰς τὸν λόγον εἰσάγει⁷. Κατ' ἐξοχὴν τὴν δεινότητα τῶν λόγων τοῦ Δημοσθένους ἀπεργάζονται τὰ σχήματα τῆς διανοίας, περὶ ὧν ἐν τοῖς ἔμ-

¹) Διον. Ἀλικαρν. αὐτόθι 37 καὶ ἐξῆς. ²) Αὐτόθι 42. ³) "Opa Bodendorff, Das rhythmische Gesetz des Demosthenes, Königsberg 1880 Sittl II, 231. ⁴) Λογγίν. ἐν τοῦ Rhet. Gr. I, 326 "ὡς ἂν παῖονας εἶναι καὶ ἡρώδους τοὺς πλείστους, ἐξ ὧν εὐογκος ἡ ἐρμηνεία γέγνηται καὶ σεμνὴ παραδείγματα δὲ τὰ Πλάτωνος καὶ Δημοσθένους". ⁵) Straub, De tropis et figuris quae inveniuntur in orationibus Demosthenis et Ciceronis, Aschafenburg 1883. ⁶) Κατὰ Κτησιφ. 166 "οὐ μέμνηθε αὐτοῦ τὰ μακρὰ καὶ ἀπίθανα ῥήματα, ἃ πῶς ποθ' ἔμεϊς, οἱ σιδηρεῖοι, ἐκαρτερεῖτε ἀκροώμενοι; οἳ ἔφη παρελθόν, ἀμπελουργοῦσι τινες τὴν πόλιν, ἀνατεμνέμενοι τὰ κλήματα τοῦ δήμου, ἐποιέμεται τὰ νεῦρα τῶν πραγμάτων, φορρορροφούμεθα ἐπὶ τὰ στενά, τινες πρῶτον ὥσπερ τὰς βελόνας διεύρυνται. "Ταῦτα δὲ τί ἐστίν, ὦ κίναδος; ῥήματα ἢ θαύματα;" ⁷) Christ 344.

προσθεν εἶπομεν. Ἡ δεινότης εἶναι ἡ μεγάλη τοῦ Παιανιέως ἀρετή. Τὴν δεινότητα δ' ἐπηύξανε διὰ τῆς ὑποκρίσεως, ἧς ἐγένετο δεινότητος ἀσκητής¹. Τὴν περὶ τὰ τοιαῦτα εὐκολίαν καὶ αὐτὸς ὁ Αἰσχίνης ὁμολογεῖ², ἀλλὰ παρατηρεῖ, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι ῥήτορες ἀγορεύοντες καὶ τὴν χεῖρα εἶχον ἐντός³. Τὰ ὑποκριτικὰ σχήματα ταῦτα ἐπέδρων πολὺ ἐπὶ τοῦ λαοῦ, ἀλλ' οἱ λόγοι ἀπεδοκίμαζον ταῦτα, ἐν οἷς καὶ Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς⁴. Ἄλλ' ἂν οὗ ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ἀπέβαλε τὸ ἥρεμον μεγαλεῖον, τὸ πάθος ἐξεδηλώθη καὶ ἐν γλυπτικῇ καὶ ἐν τῇ ζωγραφικῇ καὶ ἐν τῇ μουσικῇ καὶ ἐν τῇ ποιήσει. Ὁ Δημοσθένης δὲν ἔχει τὸ ἥρεμον τοῦ Περικλέους, ὥς δὴ ὁ Εὐριπίδης δὲν ἔχει τὸ τοῦ Σοφοκλέους. Ἐκ δὲ τῶν καλουμένων σχημάτων τῆς διανοίας παρήγετο δραματικὴ ἐνάργεια ὁ ῥήτωρ ὑπάρχει ἐν διηγεσεί οἷσιν πρὸς τοὺς δικαστὰς καὶ τοὺς ἀντιδίκους καὶ πολλὰ τοῦ προσάλλει ἐρωτήσεις, πρὸς ἃς ἀποκρίνεται κατὰ τὸ ἑαυτοῦ συμφέρον. Συχνάκις εἰρωνεύεται τὸν ἀντίπαλον, ἢ δ' εἰρωνεῖα προσδαίνει μέχρι σκώμματος καὶ πικρίας. Οὕτω μετατιθέμενος ὁ ἀναγνώστης εἰς τοὺς χρόνους τοῦ ῥήτορος νομίζει, ὅτι κάθηται ὥς δικαστής, ἵνα κρίνῃ τοὺς διαδίκους. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ λόγοι τοῦ Δημοσθένους στεροῦνται τῆς ἀφελείας τοῦ Λυσίου, καθίστανται ὑποποιοὶ ἕνεκα τῆς πολλῆς ἐπιτεχνήσεως καὶ δοᾶσις οὗτοι ὑποστηρίζουσι τὸ δίκαιον καὶ τὴν ἀλήθειαν⁵.

Καθ' ὅλον εἰπεῖν, τὰ σχήματα τῆς διανοίας καὶ τῆς ὑποκρίσεως εἶναι τὸ μυστήριον, δι' οὗ ὁ μέγας ῥήτωρ ἔτρεπε τὰ

¹) Διονύς. Ἀλικαρνασσ. Περὶ τῆς λεκτ. Δημοσθέν. δεινότη. 22. ²) Κατὰ Κτησιφ. 207 "Ὅστις κλαίει μὲν ὄψον ἢ ἄλλοι γελοῖον, ἐπιτορκεῖ δὲ πάντων προχειρότατα". ³) Κατὰ Τιμάρχ. 25 "Ὅσοις, δ' ὕπνι πάντες ἐν ἔθει πράττομεν, τὸ τὴν χεῖρα ἔξω ἔχοντες λέγειν, τότε τοῦτο θρασὺ τι ἐδόκει εἶναι καὶ εὐλαβοῦντο αὐτὸ πράττειν". ⁴) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Δημοσθέν. 11 "Τοῖς μὲν οὖν πολλοῖς ὑποκρινόμενος ἤρεσκε θαυμαστῶς, οἱ δὲ χαρίεντες ταπεινὸν ἡγοῦντο καὶ ἀγεννὲς αὐτοῦ τὸ πλάσμα καὶ μαλακόν, ὃν καὶ Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς ἐστίν." ⁵) Διονύς. Ἀλικαρνασσ. Περὶ Ἰο. 4.

πλήθη τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτῶ. Ὅτε Διονύσιος δ' Ἀλικαρνασσεὺς¹ ἀνεγίνωσκε τοὺς λόγους τοῦ Ἰσοκράτους, ἐγίνετο σπουδαῖος, ὥς οἱ ἀκροώμενοι σπονδεῖων ἀνλημάτων ἢ τῆς Δωρίου ἀρμονίας, ὅτε δ' ἐλάμβανεν ἐν χερσὶ λόγον τινὰ τοῦ Δημοσθένους, ἦγετο δεῦρο κᾷκεῖσε μεταβαλλόμενος ἀπὸ πάθους εἰς πάθος ἀπιστῶν, ἀγωνιῶν, δεδοικώς, καταφρονῶν, μισῶν, ἐλεῶν, εὐνοῶν, ὀργιζόμενος, φθονῶν, καὶ καθ' ὅλον εἰπεῖν, ὁμοίαζε πρὸς τοὺς κορυθαγιῶντας, οἴκινες εἴτε δι' ὁσμῶν, εἴτε δι' ἥχων, εἴτε διὰ πνεύματος δαιμόνων κινοῦνται. Ἄλλ' ἂν τοιαῦτα πάθη διεγείρῃ ἢ ἀνάγκῃς τῶν Δημοσθενικῶν λόγων παρὰ ψυχρῶ κριτικῶ, τί ἄρα γε ἐγίνετο ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῶν ἄλλων πόλεων, ὅτε οὗτος ὥς ἄλλος Προσεῖδων ὥθει τὰ ἀνθρώπινα κύματα κατὰ τοῦ ἐπιβουλευομένου τὴν ἐλευθερίαν; Δὲν προῖκετο περὶ ἀλλοτρίου ἀγῶνός, ὥς παρὰ τοῖς νεωτέροις ἀναγνώσταις, ἀλλὰ περὶ ἰδίου, καθ' ὃν ἄθλον εἶχε τεθῆ τὸ μέγιστον ἀγαθόν, ἡ ἐλευθερία. Τότε ἡ γλῶσσα τοῦ Δημοσθένους ὁμοίαζεν οὐχὶ πρὸς τὴν τοῦ αὐλοῦ, ὥς εἶπεν ὁ Αἰσχίνης², ἀλλὰ πρὸς σφύραν, δι' ἧς ἐσφυρηλατεῖτο ὁ κεραυνός. Ναί· ὁ Δημοσθένης δὲν ἔχει τὸ βωμολόχον τοῦ Κικέρωνος, ἀλλὰ τὸ πεφρονητικὸς καὶ τὸ σύννον³ καὶ προσφυῶς ὁ Λογγῖνος τὸν μὲν Ῥωμαῖον παραβάλλει πρὸς ἀμφιλαφεῖ ἔμπροσθέν, τὸν δὲ Ἑλληνα πρὸς κεραυνόν⁴. Ἐκάτερος

¹) Περὶ τῆς λεκτ. Δημοσθέν. δεινότη. 22. ²) *Ὅρα ἐν σελίδ. 1000.

³) Δημοσθέν. καὶ Κικέρ. συγκρ. 1 «Ὁ μὲν γὰρ Δημοσθενικὸς ἔξω παντός ὠραϊσμοῦ καὶ παιδιᾶς εἰς δεινότητα καὶ σπουδὴν συνηγμένος οὐκ ἐλλυχνίων ὀδῶδεν, ὥσπερ ὁ Πυθέας ἔσκαπτειν, ἀλλ' ὑδροποσίας καὶ φροντῖδων καὶ τῆς λογομένης νικρίας τοῦ τρόπου καὶ σιγνότητος, Κικέρων δὲ πολλαχού τῷ σκαπτικῷ πρὸς τὸ βωμολόχον ἐκτρεπόμενος καὶ πράγματα σπουδῆς ἀξία γέλωτι καὶ παιδιᾷ κατετριωμένος ἐν ταῖς δίκαις εἰς τὸ χρεῖωδες ἡφαιδεῖ τοῦ πρέποντος». ⁴) Περὶ ὕψ. 12. «ὁ μὲν ἐν ὕψει τὸ πλεον ἀποτόμῃ, ὁ δὲ Κικέρων ἐν χύσει, καὶ ὁ μὲν ἡμέτερος διὰ τὸ μετὰ βίας ἕκαστα, εἰ δὲ τάχους ῥώμης δεινότητος ὅλον καίειν τε ἅμα καὶ διαρπάζειν, σκηπτῶ

ἐτελεύτησεν, ἀλλ' ὁ μὲν Κικέρων ἀνάνδρως περιφεύγων τὸν θάνατον ἀπεκρύπτετο, ὁ δὲ Δημοσθένης παρατηρήσας, ὅτι ὁ βωμὸς τοῦ Ποσειδῶνος δὲν παρεῖχεν ἀσυλίαν, οἶσιν εἰς μείζονα καταφυγῶν, ὥς λέγει ὁ Πλούταρχος, ᾧχετο καταγελάσας τῆς ὁμότητος τοῦ Ἀντιπάτρου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'

ΠΕΡΙ ΛΥΚΟΥΡΓΟΥ

Ἐκ τῶν ἐπιφανεστάτων συνεργατῶν τοῦ Δημοσθένους καὶ ἐχθρῶν τῶν Μακεδονιζόντων ἦτο Λυκοῦργος ὁ υἱὸς τοῦ Λυκόφρονος, τὸν δῆμον Βουτιάδης, ἐκ τοῦ ἱερατικοῦ οἴκου τῶν Ἐτεξουταδῶν καταγόμενος, οἵτινες ἐκαλοῦντο οὕτω πρὸς διαστολὴν ἀπὸ τῶν ἄλλων δημοτῶν. Διότι ἦσαν ἔκγονοι τοῦ Ἀργοναύτου Βούτου, ὅστις ἐγένετο ἱερεὺς τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τοῦ Ἐρεχθέως μετὰ τὸν Πανδίωνα¹. Τοὺς προγόνους τοῦ δῆτορος, τὸν Λυκομήδη καὶ τὸν Λυκοῦργον, οἱ Ἀθηναῖοι οὐ μόνον ζῶντας ἐτίμων, ἀλλὰ καὶ θανόντας δι' ἀνδραγαθίαν ἔθαψαν δημοσίᾳ ἐν τῷ Κεραμειῷ². Περὶ τοῦ Λυκούργου τούτου εἶναι

τινι παρεικάζουσιν ἂν ἡ κεραννῶ, ὁ δὲ Κικέρων ὥς ἀμφιλαφῆς τις ἐμπρησμός οἶμαι πάντῃ νέμεται καὶ ἀνείλεται, πολὺ ἔχων καὶ ἐπίμονον ἀσὶ τὸ καῖον καὶ διακληρονομούμενον ἄλλοι ἄλλοίως ἐν αὐτῷ καὶ κατὰ διαδοχὰς ἀνατρεφόμενον». ¹) Περὶ τοῦ βίου τοῦ Λυκούργου ἔγραψαν οὐχὶ ὅλγοι, ὥς ὁ Nissen, De Lycurgi oratoris vita et rebus gestis, Kiel 1833. Heurlin, De Lycurgi oratoris Attici vita et rebus gestis, Lund 1859 καὶ Dröge, De Lycurgo Atheniensi pecuniarum publicarum administratore, Minden 1880. ²) Ψευδοπλούταρχ. 852 A "Ἐπειδὴ Λυκοῦργος Λυκόφρονος Βουτιάδης παραλαβὼν παρὰ τῶν ἐαυτοῦ προγόνων οἰκίαν ἐκ παλαιοῦ τὴν πρὸς τὸν δῆμον εὐνοίαν καὶ οἱ πρόγονοι οἱ Λυκούργου Λυκομήδης τε καὶ Λυκοῦργος καὶ ζῶντες ἐτίμωντο ὑπὸ τοῦ δήμου καὶ τετελευτηκόσιν αὐτοῖς δι' ἀνδραγαθίαν ἔδωκεν ὁ δῆμος δημοσίας ταφὰς ἐν Κεραμειῷ".

γνωστόν, ὅτι, ἂν οὐ μετ' ἄλλων ἐπὶ Κίμωνος κατέλαβε τὴν Ἡϊόνα, ἐφθάρη ὑπὸ τῶν Θυρακῶν¹. Τοῦ στρατηγοῦ ἔργονος καὶ τοῦ ῥήτορος πάππος ἦτο ὁ Λυκοῦργος ἐκεῖνος, ὅστις ἐγένετο Ἑλληνοταμίας καὶ ἐπὶ τῶν τριάκοντα ἐφρονεύθη². Οὕτως ὁ ῥήτωρ, ὅστις ἐγεννήθη περὶ τὸ 390, τὸ γένος εἶχε λαμπρὸν καὶ περιέλεπτον, ἐτυχε δὲ καὶ ἐπιμελελημένης παιδείσεως διότι διδάσκαλοι τούτου ἐγένοντο ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἰσοκράτης. Κατὰ τὸν Φιλίσκον, ὅστις ἔγραψε τὸν βίον τοῦ ῥήτορος, οὗτος πολλὰ διεπράξατο, ἅπερ ἦτο ἀδύνατον νὰ διαπράξῃ ὁ μὴ ἀκροασάμενος τοῦ Πλάτωνος³. Βεβαίως ὁ Λυκοῦργος φύσει δὲν ἦτο προωρισμένος, ὅπως γένηται φιλόσοφος, ἀλλὰ διὰ τῆς φιλοσοφίας ἐκράτυνε τὰς ἠθικὰς ἀρχάς, ἃς παρὰ τοῦ γένους εἶχε κληρονομήσει. Ὁ Λυκοῦργος τὸ κλέος αὐτοῦ ἐκτίσασατο μᾶλλον ἐκ τῶν οἰκονομικῶν αὐτοῦ ἐργασιῶν ἢ ἐκ τῆς ῥητορικῆς δεινότητος⁴. Τὴν πολῦτιμον ταύτην ὑπηρεσίαν δύνανται τις δεόντως νὰ ἐκτιμήσῃ, ἂν ἀναμνησθῇ τῶν λόγων τοῦ Δημοσοθένους, ἐν οἷς ἐκ παντὸς τρόπου πειρᾶται, ὅπως ἀνέυρῃ πόρους πρὸς σωτηρίαν τῆς πατρίδος. Ταμίας δὲ γενόμενος ἐπὶ τρεῖς πενταετίαι⁵ καὶ τοὺς πόρους τῆς πόλεως ἐξ ἐξακοσίων τάλαντων μέχρι χιλίων διακοσίων αὐξήσας διεκόσμησε τὰς Ἀθήνας, ὥς οὐδεὶς ἄλλος ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Περικλέους. Πολλὰ δημόσια οἰκοδομήματα ἡμιτελῆ παραλαβὼν, τοὺς νεωσοίκους, τὴν σκευοθήκην καὶ τὸ Διονυσιακὸν θέατρον, εἰς πέρας ἤγαγε. Πρὸς δὲ τὸ γυμνάσιον τὸ κατὰ τὸ Λύκειον κατεσκεύασε καὶ δι' ἄλ-

¹) Σχόλ. εἰς Αἰσχίν. II, 31. Παράβαλλ. Schaefer II, 319. ²) Ψευδοπλούταρχ. 841 A. ³) Ὀλυμπιόδωρ. εἰς Πλάτων. Gorg. 515 D "Ὁ Φιλίσκος τὸν βίον γράφων τοῦ Λυκοῦργου φησὶν, ὅτι μέγας γέγονε Λυκοῦργος καὶ πολλὰ κατώρθωσεν, ἃ οὐκ ἔστι δυνατόν κατορθῶσαι τὸν μὴ ἀκροασάμενον τῶν λόγων Πλάτωνος". ⁴) Boeckh St. I, 569. ⁵) Κατὰ μὲν τὴν πρώτην πενταετίαν αὐτὸς ἐξελέχθη ταμίας, κατὰ δὲ τὰς δύο ἐπομένας ἐπιγραψάμενός τινα τῶν φίλων αὐτοῦ ἐποίητο τὴν διοίκησιν.

λων οἰκοδομῶν τὴν πόλιν διεκόσμησε¹. Πάσης ταύτης τῆς διαχειρίσεως ἔδωκεν εὐθύναν καὶ ἐπὶ λίθον ἀναγράφας αὐτὸς ἔθηκεν ἐν τῇ παλαίστρᾳ. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὸ τμήμα τὸ ἀνακαλυφθὲν καὶ ὑπὸ τοῦ Boeckh ἐκδοθὲν ταῖς εὐθύναις τοῦ ταμίου τούτου ἀνήκει². Δὲν ἦτο ὁμῶς μόνον αὐτὸς ἔντιμος, ἀλλ' ἔχων μῖσος πρὸς τοὺς φαύλους ἐξήλασε πάντας ἐκ τοῦ ἄστεως. Διὰ τοῦτο ἐλέγετο, ὅτι ὁ Αὐκούργος χρεῖται τὸν κάλαμον, οὐχὶ διὰ μέλανος, ἀλλὰ διὰ θανάτου³. Ὡς ἦτο ἐχθρὸς τῶν φαύλων, οὕτω θαυμαστῆς τῶν ἀγαθῶν καὶ εὐλαΐης πρὸς τοὺς ἀνδρας τῶν γραμμάτων. Ὅτε εἶδε τελώνην τινὰ ἀπάγοντα τὸν φιλόσοφον Ξενοκράτη διὰ τὸ μετοίκιον, τὴν ῥάβδον κατήνευγε κατὰ τῆς κεφαλῆς τοῦ ἀπρεπῆ πράξαντος, ὃν ἐν τῷ δεσμοτηρίῳ ἐνέκλεισε, τὸν δ' ἀπαγόμενον ἀπέλυσεν⁴. Τιμᾷ δὲ τὸν φιλόμουσον πολιτευτὴν, ὅτι χαλκᾶς εἰκόνας ἀνέθηκε τοῖς τρισὶ μεγάλοις τραγικοῖς, τῷ Αἰσχύλῳ, τῷ Σοφοκλεῖ καὶ τῷ Εὐριπίδῃ καὶ ὅτι ἐποίησεν ἐπίσημον τῶν τραγωιδῶν αὐτῶν ἔκδοσιν⁵.

Ὁδὸ μόνον κατὰ τὸν πολιτικὸν βίον ἦτο ἄμεμπτος ὁ Αὐκούργος, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν ἰδιωτικὸν σεμνός. Οὕτω διὰ μὲν τὴν ἀγνότητα τοῦ ἥθους ποιεῖ ἀντίθεσιν πρὸς τὸν ἀκόλαστον Ὑπερείδην, διὰ δὲ τὴν λιτότητα πρὸς τὴν πολυτέλειαν τῶν συγχρόνων. Εἰ καὶ ἦτο εὐπορος, ὁμῶς ἔφερε τὸ αὐτὸ ἱμάτιον χειμῶνος καὶ θέρους. Ἐμελέτα δὲ νυκτὸς καὶ ἡμέρας καὶ ἐκοιμᾶτο ἐπὶ κλινιδίῳ, ἐφ' οὗ ὑπῆρχε μόνον κώδιον καὶ προσκεφάλαιον, ἵνα ἐγείνηται εὐκόλως καὶ μελετᾷ⁶. Οὕτω τὸ γένος καὶ αἱ πολιτικαὶ καὶ ἰδιωτικαὶ ἀρεταὶ παρῆχον τῷ ῥήτορι παρρησίαν, ἣτις ἐνίοτε προέβαινε μέχρις ἀγερῶχον ἡπατότητος καὶ πρὸς τὸν δῆμον καὶ πρὸς τοὺς δυνάστας. Ὅτε οἱ Ἀθηναῖοι

¹) Ὅρα τὸ ψήφισμα παρὰ Westermann Βιογράφοι ἐν σελίδ. 279. ²) Corp. Inscriptionum, ἀριθμ. 155. ³) Παρὰ Westermann ἐν σελίδ. 272.

⁴) Αὐτόθι. 273. ⁵) Αὐτόθι. 272. ⁶) Φώτ. ἐν βιβλ. 268.

δὲν ἡνείχοντο αὐτοῦ δημηγοροῦντος, ἀνέκραξεν· «^αΩ Κερκυραία μάστιξ, ὡς πολλῶν ταλάντων εἴ ἀξία»· ὅτε δ' οὗτοι ἀνηγόρευον θεὸν τὸν Ἀλέξανδρον, εἶπε· «Καὶ ποδαπὸς ὁ θεός, οὗ τῶν ἱερῶν ἐξιόντας δεήσει περιρραίνεσθαι;»¹. Καὶ ὁμῶς οἱ Ἀθηναῖοι, ὅτε ὁ Ἀλέξανδρος ἐξήτει αὐτόν, δὲν ἐξέδωκαν, ἀλλὰ τὸν ἀνεξέλεγκτον καὶ ἀδωροδόκητον πολитеυτὴν ἐπῆνεσαν ἀρετῆς ἕνεκα καὶ δικαιοσύνης, ἔστησαν χαλκοῦν ἀνδριάντα ἐν τῇ ἀγορᾷ παρὰ τοῖς τῶν δέκα Ἐπωνύμων καὶ ἐψηφίσαντο, ἵνα δίδωσι αἴτησιν ἐν τῷ πρυτανείῳ καθ' ἅπαντα τὸν χρόνον τῷ πρεσβυτάτῳ τῶν ἐγγόνων αὐτοῦ². Ἐκ νόσου³ δ' ὁ ἀνὴρ ἐτελεύτησε πρὸ τῆς δίκης τοῦ Ἀρπάλου, ὅπερ συνέβη πρὸς δυστυχίαν τοῦ Δημοσθένους καὶ τῆς πόλεως. Ἐτάφη δ' ἐν τῷ Κεραμειῳ, ὅπου καὶ ὁ Περικλῆς, τὸν δὲ τάφον αὐτοῦ εἶδεν ὁ Πανσανίας. Ἐκ τῆς Καλλιστοῦς ὁ ῥήτωρ ἐκτίσαστο τρεῖς υἱούς, τὸν Ἐζρώνα, τὸν Λυκοῦργον καὶ τὸν Λυκόφρονα, ὧν κατηγορήσῃ μὲν ὁ φαῦλος Μενέσαιχμος καὶ οἱ Ἀθηναῖοι κατεδίκασαν, ἀλλ' ἀπήλλαξαν τῆς ποινῆς κατὰ συμβουλήν τοῦ Δημοσθένους ἐν φωνῇ ὄντος⁴.

Διὰ τῆς βοηθείας Εὐκλείδου τοῦ Ὀλυνθίου ἔγραψε ψηφίσματα, ὧν τινα μέχρως ἡμῶν διετηρήθησαν. Ὁ Σουίδας⁵ ἀποδίδει τούτῳ ἐπιστολὰς καὶ τινα ἄλλα καὶ δέκα καὶ πέντε γνησίους λόγους, ὧν παραδίδει καὶ τὰς ἐπιγραφάς, ὡς Κατ' Ἀριστογείτονος, Κατ' Αὐτολύκου. Ἐκ τούτων διετηρήθη μέχρως ἡμῶν ὁ Κατὰ Λεωκράτους, ὅστις μετὰ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ ἦταν φοβούμενος τὴν πολιορκίαν τῆς πόλεως μετὰ τῶν χρημάτων καὶ τῶν οἰκετῶν ἀπέπλευσεν εἰς Ῥόδον, ὅπου κακὰς φήμας περὶ τῆς πατρίδος αὐτοῦ κατέσπειρε⁶. Κατὰ τὰ πρῶτα

¹) Ψευδοπλούταρχ. παρὰ Westermann ἐν σελίδ. 274. ²) Αὐτόθι 279.
³) Σουίδ. ἐν λ. Α. ⁴) Φώτ. ἐν βιβλ. 268. ⁵) Ἐν λ. Λυκοῦργος. ⁶) Ἐν κεφ. 16 «Καταχθείς δὲ καὶ ἀφικόμενος εἰς Ῥόδον, ὥσπερ τῇ πατρίδι μεγάλας εὐτυχίας εὐαγγελιζόμενος, ἀπήγγελλεν ὡς τὸ μὲν ἄστυ τῆς πόλεως ἐλατωκὲς καταλίποι, τὸν δὲ Πειραιᾶ πολιορκούμενον, αὐτὸς δὲ μόνος διασωθεὶς ἦκει».

ἔτη δ' Λεωκράτης ἔζησεν ἔνταῦθα, εἴτα δ' ἦλθεν εἰς Μέλ-
 γαρα ¹, εἴτα εἰς Ἡπειρον καὶ εἰς Λευκάδα καὶ εἰς Κόρινθον ²,
 τελευταῖον δὲ μετὰ ἀποδημίαν ἔξ ἑτῶν ³ ἐτόλμησεν, ἵνα ἐπα-
 νέλθῃ εἰς Ἀθήνας, νομίζων, ὅτι ἡ προὔξις αὐτοῦ παρεδόθη εἰς
 λήθην. Ἀλλ' ὁ Λυκοῦργος εἰσήγγειλε τοῦτον ἕνεκα προδοσίας
 ὁρίζων τὴν τιμωρίαν θάνατον. Ὁ δῆτωρ ἐν τῇ κατηγορίᾳ αὐ-
 τοῦ φαίνεται λίαν αὐστηρός, ἀλλὰ πράττει τοῦτο μήτε ψευδό-
 μενος, μήτε διαβάλλων τὸν κατηγορούμενον, μήτε ἐχθρὸς τού-
 του ὢν, ἀλλ' ὑψηλὴν γνώμην περὶ τοῦ κατηγοροῦ ἔχων, διότι
 ἐνόμιζεν, ὅτι τρία τινὰ σώζουσι τὴν τῆς πόλεως εὐδαιμονίαν
 οἱ νόμοι, οἱ δικασταὶ καὶ οἱ κατήγοροι ⁴. Ὅτι ζῆλος ὑπὲρ τῆς
 πατρίδος καὶ οὐχὶ μῖσος κατὰ τοῦ Λεωκράτους ὤθησεν αὐτὸν
 εἰς τὴν κατηγορίαν, ἐπιβεβαιοῦται ἐν παντὶ τῷ λόγῳ. Ὁ φυγὰς
 ἀπολογούμενος εἶπεν, ὅτι ἀπῆλθε τῆς πόλεως χάριν ἐμπορίας.
 Ἀλλ' ὁ Λυκοῦργος ἀνέσκεύασε τὴν ἀπολογίαν διότι οἱ πρὸς
 ἐμπορίαν πλέοντες δὲν ἐξέρχονται ἐκ τῆς πυλίδος, ἀλλ' ἐκ τοῦ
 λιμένος ὑπὸ πάντων τῶν φίλων ὁρώμενοι. Εἶτα εἶναι δει-
 νόν, ὅτι ἐν τῷ κινδύνῳ τῆς πατρίδος, καθ' ὃν οἱ ἀποδη-
 μοῦντες μετὰ σπουδῆς ἐπανέρχονται, οὗτος χάριν ἐμπορίας
 ἀπήρχετο. Ἡ δίκη ἐγένετο πρὸ τῆς Ἡλιαίας κατὰ τὸ 331/0
 ὀλίγον πρὸ τῆς δίκης τοῦ Κτησιφῶντος. Ἀλλ' ὁ Λεωκράτης
 ἠθωώθη, διότι ἐγένετο ἰσοψηφία, ὥς παραδίδει ὁ Αἰσχίνης,
 ὅστις παραβάλλει τὴν φυγὴν τούτου πρὸς τὴν τοῦ Δημοσθέ-
 ρους ⁵. Ἄν τις λάβῃ ὑπ' ὄψει, ὅτι πολλὸς χρόνος παρεῖληθεν ἀπὸ
 τῆς ἐν Χαιρωνείᾳ μάχης, θέλει θαυμάσει, ὅτι διὰ μιᾶς ψήφου
 ὁ κατηγορούμενος ἀπηλλάγη τῆς ποινῆς ⁶.

¹) Ἐν § 21-25. ²) Ἐν § 26. ³) Ἐν § 56. ⁴) Ἐν § 4. ⁵)
 Κατὰ Κτησιφῶντος, 252 "Ἐπεὶ δ' ἰδιώτης ἐκπεύσας εἰς Ῥόδον, οὗ τὸν
 φόβον ἀνδρῶς ἤνεγκε, πρῶτον ποτὲ εἰσηγγέλθη καὶ ἴσαι αἱ ψήφοι αὐτῷ
 ἐγένοντο· εἰ δὲ μία μόνον μετέπεισεν, ὑπερώριστ' ἂν ἦ ἀπέθανεν...". ⁶)
 Opa Schaefer III, 220 καὶ Sauppe, Verhandl. d. Philologenvers. in Dres-
 den ἐν σελ. 128.

Εἶναι λυπηρόν, ὅτι δὲν περιεσώθησαν μέχρις ἡμῶν πλείονες λόγοι, ὅπως ἀσφαλέστερον κρίνωμεν περὶ αὐτοῦ. Τὸν Ἀνκοῦργον ἐπαινεῖ μὲν ὁ Ὑπερείδης, ἀλλ' ὁ ἔπαινος αὐτοῦ πρὸς συνεργάτην ἐν τῷ ἀγῶνι πρὸς τοὺς Μακεδόνας δὲν δύναται γὰρ θεωρηθῆναι ὡς αἰσθητικὴ κρίσις ¹. Οἱ κριτικοὶ μνημονεύουσι μὲν τούτου, ἀλλ' εὐρίσκουσι καὶ ἐλλείψεις. Δίωκ' ὁ Χρυσόστομος συνίστησι τὴν ἀνάγνωσιν αὐτοῦ διὰ τὴν ἀπλότητα τοῦ λόγου καὶ τὴν γενναιότητα τοῦ τρόπου ², ἀλλ' ὁ Ἐρμογένης παρατηρεῖ, ὅτι ἔχει πολὺν τὸ τραχὺ καὶ σκληρόν ³. Οὕτως ὁ ἔντιμος καὶ αὐστηρὸς χαρακτὴρ τοῦ Ἀνκούργου ἀποτυπώνεται ἐπὶ τοῦ ῥητορικοῦ αὐτοῦ λόγου. Ἡ ῥητορικὴ τούτου δὲν εἶναι προῖον ἐμφύτου εὐφυΐας, ἀλλ' ἐνδελεχοῦς σπουδῆς, ἣν μέχρι γήρατος ἐξέτεινεν. Ὁ ῥητορικὸς τρόπος τοῦ Ἀνκούργου δὲν ἀφαρπαρίζει μὲν τὸν ἀκροατὴν διὰ τῆς χάριτος καὶ τῆς ταχείας τοῦ λόγου ῥοῆς, ὅμως ἐπισπᾷ διὰ τῆς εὐγενείας τοῦ φρονήματος καὶ τῆς ἠθικῆς μεγαλοπρεπείας. Παρατηρεῖται, ὅτι ὁ λόγος τούτου δὲν ἀναπτύσσεται κατ' ἐσωτερικὴν ἀνάγκην, ἀλλ' ἐκτείνεται εἰς ποικίλας παρεκβάσεις ⁴, ὡς εἰς μύθους, ἱστορίας, ἀρχαίας μαρτυρίας καὶ ῥήσεις ποιητῶν, δι' ὧν ἡ κυρία ὑπόθεσις σχεδὸν ἐξαφανίζεται. Πρὸς δὲ ψέγεται, ὅτι τὰς αὐτὰς ιδέας ἐπαναλαμβάνει πολλάκις καὶ κατὰ κόρον. Διαπρέπει ὅμως κατὰ τὴν δύναμιν τῆς δεινώσεως, ἣν καὶ Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεὺς ἐξαίρει ⁵. Ἐνιαχοῦ ὁ ῥήτωρ λέγει μετὰ πολλοῦ πάθους, ὡς ἐν τῷ λόγῳ κατὰ Ἀνσικλέους ⁶ καὶ ἐν τῷ ἐπιλόγῳ

¹) Ὑπὲρ Εὐξενίῃ, 26 "Ὁδ' Ἀνκοῦργον ἐκάλεῖς συγκατηγορήσαντα, οὔτε τῷ λέγειν οὐδενὸς τῶν ἐν τῇ πόλει καταδεέστερον ὄντα, παρὰ τούτοις τε μέτριον καὶ ἐπιεικὴ δοκούντα εἶναι". ²) Ἐν λόγ. XVIII, 11 "Ἀλλὰ καὶ Ἀνκούργῳ συμβουλευσάμην ἢν ἐντυγχάνειν σοι, εὐαφροτέρῳ τούτων ὄντι καὶ ἐμφαίνοντί τινα ἐν τοῖς λόγοις ἀπλότητα καὶ γενναιότητα τοῦ τρόπου". ³) Παρὰ Walz III, 389. ⁴) Ἐρμογέν. αὐτόθι. ⁵) Ἀρχ. κριθ. V, 3. ⁶) Παρὰ Διοδώρῳ 16, 88 "Ἐστρατήγεις, ὧ Ἀνσικλείς, καὶ χιλιῶν μὲν πολιτῶν τετελευτηκότων, διαχιλιῶν δ' αἰχμαλώτων γεγονότων, τροπαίον

τοῦ κατὰ Λεωκράτους¹. Περὶ τῆς ἀπαγγελίας τοῦ ῥήτορος δὲν παραδίδεται τι, ἀλλ' εἰκάζεται, ὅτι αὕτη εἶχε τὴν ιδεώδη ἡρεμίαν καὶ τὴν μεγαλοπρέπειαν τοῦ Περικλέους².

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

ΠΕΡΙ ΥΠΕΡΕΙΔΟΥ

Ἐν τοῖς κορυφαίοις προμάχοις τῆς ἐλευθερίας τῶν Ἑλλήνων καὶ ἐν τοῖς ἐχθροῖς τῶν Μακεδόνων τάσσεται Ὑπερείδης³ ὁ υἱὸς τοῦ Γλανκίππου, τὸν δῆμον Κολλυτεύς⁴. Λέγεται, ὅτι ἐγένετο μαθητὴς τοῦ Ἰσοκράτους καὶ Πλάτωνος⁵. Ὅντως εὔρεται παρ' αὐτοῦ ἔχνος τι τῆς Πλατωνικῆς φιλοσοφίας⁶, ἀλλ' ὁ βίος αὐτοῦ ἦτο ὅλως διάφορος πρὸς τὰ δι-

δὲ κατὰ τῆς πόλεως ἐσθηκός, τῆς δ' Ἑλλάδος ἀπάσης δουλευούσης, καὶ τούτων ἀπάντων γεγενημένων σοῦ ἡγούμενου καὶ στρατηγοῦντος, τοιμᾶς ζῆν καὶ τὸ τοῦ ἡλίου φῶς ὄρεᾶν καὶ εἰς τὴν ἀγορὰν ἐμβάλλειν, ὑπόμνημα γεγυνώς αἰσχύνῃς καὶ ὀνειδῶνς τῇ πατρίδι; ». ¹) Ἐν § 143-145. «Καὶ αὐτίκα μάλ' ὑμᾶς ἀξιῶσαι ἀκούειν αὐτοῦ ἀπολογουμένου κατὰ τοὺς νόμους· ὅμεις δ' ἐρωτᾶτ' αὐτὸν ποίους; οὗς ἐγκαταλιπὼν ὥχεται. Καὶ εἶσαι αὐτὸν οἰκεῖν ἐν τοῖς τεύχεσι τῆς πατρίδος· ποίοις; ἂ μόνος τῶν πολιτῶν οὐ συνδιεφύλαξ. Καὶ ἐπικαλέσεται τοὺς θεοὺς σώσοντας αὐτὸν ἐκ τῶν κινδύνων· τίνας; οὐχ ὧν τοὺς νεῶς καὶ τὰ ἔδη καὶ τὰ τεμένη προῦδωκεν; καὶ δεήσεται καὶ ἱκετεύσει ἐλεῆσθαι αὐτὸν· τίνων; οὐχ οἷς τὸν αὐτὸν ἔρανον εἰς τὴν σωτηρίαν εἰσενεγκεῖν οὐκ ἐτόλμησεν; Ῥοδίους ἱκετεύεται· τὴν γὰρ ἀσφάλειαν ἐν τῇ ἐκείνων πόλει μᾶλλον ἢ ἐν τῇ αὐτοῦ πατρίδι ἐνόμισεν εἶναι». ²) Blass III B, 94. ³) Γράφεται καὶ Ὑπερίδης, ἀλλὰ κατὰ τὸν Blass ἡ ὀρθοτέρα γραφή εἶναι Ὑπερείδης, διότι εἶναι συντεθειμένον ἐκ τῆς ὑπὲρ καὶ εἰδος. Οἱ γράφοντες Ὑπερίδης παράγουσιν ἐκ τοῦ ὑπερος, ὅπερ ἐκ τῆς ὑπέρ. Blass III B, 2. ⁴) Περὶ τοῦ βίου τοῦ ῥήτορος ἀνάγνωθι Kiese-ling, De Hyperide oratore Attico, 2 Progr. Hildburghausen 1837. III Posen 1846. Rabe, Comm. de vita Hyperidis Öls 1854. Παράβαλλ. Sittl II, 255. ⁵) Ψευδοπλούταρχ. 848 D καὶ 837 D. ⁶) Ἐν τῷ Ἐπιταφ. παρὰ Στοβαίῳ ἐν σελίδ. 67 ἐν παραβολ. πρὸς τὴν Ἀπολογ. Πλάτ. 40 C.

δάγματα τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς Ἀκαδημείας. Διότι καὶ δημοφάγος καὶ φίλος τῆς κυβείας¹ ἦτο καὶ ἀκόλαστον βίον διῆγεν, ὥς μαρτυροῦσιν αἱ σχέσεις αὐτοῦ πρὸς πολλὰς εἰαίρας, τὴν Μυρρίνην, λέγω, τὴν Ἀρισταγόραν, τὴν Φίλαν² καὶ τὴν πολυθρύλητον Φρύνην, ἣν καὶ ἐν τῷ δικαστηρίῳ ὑπερήσπισεν. Ὅτε αὕτη ἐδικάζετο καὶ ἐκινδύνευε νὰ καταδικασθῇ εἰς θάνατον, ὁ ἀναιδὴς ῥήτωρ περιρρήξας τοὺς χιτωνίσκους καὶ γυμνὰ τὰ στέρνα τῆς εἰαίρας δείξας ἐκ τῆς ὕψους ταύτης ὑπερηγόρευσε τοὺς ἐπιλογικούς οἰκτους. Οὕτως ᾤκτειραν οἱ δικασταὶ τὴν δικαζομένην καὶ ἐσώθη ἡ Φρύνη³.

Ἀλλὰ καίπερ ὢν δοῦλος τοῦ ἐρωτικοῦ πάθους, ὅμως ἐν τῇ πολιτείᾳ ἦτο ἀνεξάρτητος καὶ μετὰ μεγάλου ζήλου ὑπερήσπιζε τὰ συμφέροντα τῆς πόλεως. Κατ' ἐξοχὴν δ' Ὑπερείδης ἐτιμήθη ἐκ τῆς κατηγορίας τοῦ Φιλοκράτους, ὅστις καὶ κατεδικάσθη. Ὅτε δ' ἐγένετο ἀμφισβήτημα, πότεροι, οἱ Ἀθηναῖοι ἢ οἱ Ἀῆλιοι εἶχον δικαίωμα νὰ προΐστανται τοῦ ἱεροῦ, ὁ μὲν δῆμος ἐξελέξατο τὸν Αἰσχίνην, ἡ δ' ἐξ Ἀρείου πάγου βουλή ἐχειροτόνησε τὸν Ὑπερείδην, ὅπως ἀγορεύσῃ ἐν τῷ συνεδρίῳ τῶν Ἀμφικτυόνων ὑπὲρ τῶν δικαίων τῆς πόλεως⁴, ὅπερ λίαν τιμᾷ τὸν ῥήτορα. Κατὰ δὲ τὸν χρόνον, καθ' ὃν ὁ Φίλιππος παρεσκευάζετο, ὅπως πλεύσῃ κατὰ τῆς Εὐβοίας καὶ οἱ Ἀθηναῖοι εὐλαβῶς εἶχον πρὸς τὴν δύναμιν τοῦ βασιλέως τῶν Μακεδόνων, ὁ Ὑπερείδης συνήθροισε τεσσαράκοντα τριῆρεις ἐξ ἐπιδόσεως καὶ πρῶτος ἔδωκε δύο, τὴν μὲν ὑπὲρ ἑαυτοῦ, τὴν δὲ ὑπὲρ τοῦ υἱοῦ⁵. Τὴν γενναϊότητα τοῦ ῥήτορος μαρτυρεῖ καὶ ἡ εἰδησις, καθ' ἣν τοῦ Φιλίππου πολιορκουντος τοὺς Βυζαντίους, οὗτος ἐξεπέμφθη τριήραρχος. Ἐνεκα τῆς τριηραρχίας ἦτο

¹) Ἀθήν. VIII, 342 "Φιλέταιρος δ' ἐν Ἀσκληπιῷ τὸν Ὑπερείδην πρὸς τῷ δημοφάγειν καὶ κυβεύειν αὐτὸν φησι". ²) Ὁ αὐτὸς ἐν XIII, 590 C.

³) Αὐτόθι. ⁴) Ψευδοπλούταρχ. 850 A. Δημοσθέν. Περὶ τοῦ στεφάν. 134.

⁵) Ψευδοπλούταρχ. 849 F.

ἀπληλαγμένος πάσης λειτουργίας κατὰ τὸ προσεχές ἔτος, καὶ ὁμως ἀρέλαξε νὰ χορηγήσῃ¹. Πρὸ τῆς ἐν Χαιρωνείᾳ μάχης προὔτεινε ψήφισμα, ὅπως ὁ Δημοσθένης στεφανωθῇ διὰ χρυσοῦ στεφάνου. Τότε ὁ Διώνδας ἔγραψε κατ' αὐτοῦ γραφὴν παρανόμων, ἀλλὰ δὲν ἔλαβεν οὐδὲ τὸ πέμπτον μέρος τῶν ψήφων². Καὶ ὑπὸ τοῦ Ἀριστογείτονος κατηγορήθη ὁ ῥήτωρ, διότι μετὰ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ ἦταν ἔγραψε ψήφισμα, καθ' ὃ οἱ μὲν μέτοικοι ἐμελλον νὰ γείνωσι πολῖται, οἱ δὲ δοῦλοι ἐλεύθεροι καὶ τοὺς παῖδας καὶ τὰς γυναῖκας νὰ παραθέσωσιν ἐν Πειραιεῖ. Κατηγορούμενος δ', ὅτι ἐν τῷ ψηφίσματι παρεῖδε τοὺς νόμους, εἶπεν, ὅτι τοῦτο ἔγραψεν οὐχὶ αὐτός, ἀλλ' ἡ ἐν Χαιρωνείᾳ μάχη³. Οὕτω καὶ ἐν τῇ προκειμένῃ δίκῃ ἠθροώθη.

Τὸ εἰρημένον ψήφισμα περιφανῶς μαρτυρεῖ, ὅτι ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἦτο πρόθυμος πάντα τὰ ἀγαθὰ νὰ θυσιάσῃ. Ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι ἐν τοῖς χρόνοις τούτοις δὲν εἶχον τὸ ἠθικὸν σθένος, ὅπως ἀτενίσωσι τηλικούτους κινδύνους. Ὁ Ὑπερείδης ἐμίσει τὸν τύραννον καὶ εἰ οὗτος ἦτο χρηστός. Διὰ τοῦτο οἱ τοῦ Ἀντιπάτρου πρέσβεις ἐπῆρουν τὴν χρησιότητα τοῦ πέμψαντος, οὗτος εἶπεν, οἱ δὲν ἔχομεν ἀνάγκην χρηστοῦ δεσπότου⁴. Τὸ γενναῖον ὁμως ἦθος τοῦ ῥήτορος ᾤθει τοῦτον μέχρις ἡμερῶν πράξεων, ἥς καταδικάζει ἡ σύνοσις. Οὗτος ἐνόμιζεν, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἔπρεπε νὰ κηρύξωσι τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ὅτε ὁ Ἀρπαλος ἀφίκετο εἰς Ἀθήνας. Ἐπειδὴ δ' ὁ Δημοσθένης συνεξούλευσε τοῖς Ἀθηναίοις τὰ ἐναντία, ἐγένετο τοῦ φίλου αὐτοῦ κατήγορος. Κατεπολέμησε δὲ τούτου μεθ' ὀλοκλήρου τῆς δεινότητος αὐτοῦ ἐπὶ τοσοῦτον,

¹) Ὁ αὐτὸς αὐτόθι 848 E. ²) Αὐτόθι "Ἐγραψε δὲ καὶ Δημοσθένης τῆς μάχης, καὶ τοῦ ψηφίσματος ὑπὸ Διώνδα παρανόμων γραφέντος, ἀπέφυγεν. Δημοσθέν. Περὶ τοῦ στεφάν. 222. *Ορα καὶ Blass III B, 9. ³) Ψευδοπλούταρχ. 848 F. Λυκούργ. Κατὰ Λεωκράτ. 36. ⁴) Φώτ. ἐν βιβλ. 266.

ὥστε διεγείρει ὑπονοίας, ὅτι ἐσυκοφάντησε τὸν συνεργάτην ¹⁾. Διότι φαίνεται ψευδόμενος περὶ πραγμάτων, ἀπερ δὲν ἠδύναντο νὰ μὲνωσιν ἄγνωστα τῷ πολιτικῷ τοῦ Δημοσθένους φίλῳ ²⁾. Εἶναι λυπηρόν, ὅτι κατὰ τὴν δίκην δὲν ἐπέζων ὁ Ναυσικλῆς καὶ ὁ Λυκοῦργος, οἵτινες ἠδύναντο νὰ διαλλάξωσι φίλους πρὸς ἀλλήλους διεστῶτας. Διὰ τὴν δίκην ταύτην ὁ Δημοσθένης, ὥς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴρηται, ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ ἐξ Ἀθηνῶν. Καὶ ὁμοως ἡ γνώμη τοῦ Δημοσθένους ἦτο συνεωτέρα διότι, ὥς παρατηρεῖ ὁ Blass ³⁾, ἐπανάστασις κατὰ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἤθελεν ἔχει ὀλέθριον τέλος. Ὅτι δ' ἡ γνώμη αὕτη δὲν εἶναι ἡμαρτημένη, τεκμηριοῦται ἐκ τούτου, ὅτι ἐν τῷ Λαμιακῷ πολέμῳ, ὅστις εἶναι ἔργον τοῦ Λεωσθένους καὶ τοῦ Ὑπερείδου ⁴⁾, οἱ ἐπαναστατήσαντες Ἕλληνες δὲν ἠδυνήθησαν νὰ νικήσωσι τοὺς Μακεδόνας. Μετὰ δὲ τὴν μάχην περὶ τὴν Κρανιῶνα ἠγγέλλετο, ὅτι βαδίζουσι κατὰ τῶν Ἀθηνῶν ὁ Ἀντίπατρος καὶ ὁ Κρατερός. Τότε οἱ περὶ τὸν Δημοσθένη ἔφφυγον, ὁ δ' Ὑπερείδης μετὰ Ἀριστονόμου τοῦ Μαραθωνίου καὶ Ἱμεραίου τοῦ ἀδελφοῦ Δημητρίου τοῦ Φαληρέως κατέφυγεν εἰς τὸ ἐν Αἰγίνῃ Αἰάκειον, ἀλλ' ἀποσπᾶσας τούτους ὁ ὑποκριτὴς Ἀρχίας ἐπεμψεν εἰς Κλεωνάς πρὸς τὸν Ἀντίπατρον, ἔνθα ὁ ῥήτωρ ἐφρονεύθη, ἀφ' οὗ τὸ πρῶτον ἀπεκόπη ἡ γλῶσσα ⁵⁾. Ναί ἡ γλῶσσα ἐκείνη, δι' ἧς ἐπὶ μακρόν κατὰ

¹⁾ Δουκιαν. Δημ. ἐγκώμ. 31 «Τὸν ἄπιστον Ὑπερείδην, τὸν ἀφιλον δημοκόλακα, τὸν οὐδὲν αἰσχρὸν νομίσαντα κολακείᾳ τοῦ πλήθους συκοφαντήσας Δημοσθένην, οὐδ' αὐτὸν εἰς ταῦτα παρασχεῖν διάκονον, ἐφ' οἷς αὐτοὶ μετενόησαν οἷς ἐχαρίζετο». ²⁾ Κατὰ Δημοσθέν. XVIII «Ταύτην τὴν φίλιαν διέλυσας αὐτὸς, ὅτε χρυσίον κατὰ τῆς πατρίδος ἔλαβες καὶ μετεβάλου, καὶ καταπίπτοντον μὲν σαντὸν ἐποίησας, κατήσχυνας δὲ τοὺς ἐκ τῶν ἔμπροσθεν χρόνων τῶν αὐτῶν τί σοι προσελομένους. Καὶ ἐξὸν ἡμῖν λαμπροτάτοις εἶναι παρὰ τῷ δήμῳ καὶ τὸν ὑπόλοιπον βίον ὑπὸ δόξης χρηστῆς παραπεμφθῆναι, ἅπαντα ταῦτα ἀνέτρεψας». ³⁾ Ἐν τόμ. III B, 14. ⁴⁾ Πλούταρχ. ἐκ βίῳ Φωκίων. 23. ⁵⁾ Πλούταρχ. ἐν βίῳ Δημοσθέν. 23.

τῶν τυράννων ἡγωνίσασατο. Τὸ σῶμα τούτου ἔμεινεν ἄταφον, ἀλλ' οἱ συγγενεῖς λαβόντες τὰ ὀστέα τούτου ἔθαψαν πρὸ τῶν Ἰσπιδων πυλῶν, ὅπου ὑπῆρχον οἱ τάφοι τῶν πατέρων καὶ τῶν ἄλλων οἰκείων¹. Τὸν τάφον τοῦ ῥήτορος εἶδε Διόδωρος ὁ περιηγητής, ἀλλὰ βραδύτερον καταφθαρεῖς ἐγένετο ἄδελφος. Φαίνεται δὲ παράδοξον, ὅτι δὲν ἀκούομεν περὶ τιμῶν ἀποδοθεισῶν τῷ ἀνδρὶ μετὰ θάνατον, ὡς τῷ Δημοσθένει καὶ τῷ Ἀνκούργῳ. Βεβαίως οὗτος δὲν εἶναι ἰσότημος τῷ Δημοσθένει, ἀλλ' ὁ ἰδιωτικὸς βίος τοῦ Ὑπερείδου εἶναι ἡ σπουδαιότατη αἰτία. Διότι ἡ λάμπρις τοῦ πολιτικοῦ μεγαλείου πολλὰ ἀμαυροῦνται, ἂν μὴ αὕτη διατηρῇται ἀλύμαντος καὶ ἀμείωτος διὰ τῆς ἠθικῆς αἰγλῆς. Ὁ Ὑπερείδης κατέλιπεν υἱὸν ὁμώνυμον τῷ πατρὶ Γλαύκιππον, ὅστις ἔγραψε καὶ ῥητορικὰς λόγους².

Οἱ ἀρχαῖοι κατεῖχον ἑξομύκοντα καὶ ἐπὶ λόγους τούτου τοῦ ῥήτορος, ἀλλ' οἱ κριτικοὶ ἀπεφαίνοντο, ὅτι μόνον πεντήκοντα καὶ δύο ἦσαν γνήσιοι. Ἀλλ' ἐκ τούτων ἐγινώσκομεν μόνον ὀλίγα ἀποσπάσματα μέχρι τῶν μέσων περιήπου τοῦ παρόντος αἰῶνος, ὅτε κατὰ τὸ 1847 ὁ Harris καὶ Arden ἀνεύρουν τμήματα παπύρου ἐν τοῖς τάφοις τῶν Αἰγυπτίων Θεῶν. Ταῦτα περιεῖχον μεγάλα ἀποσπάσματα ἐκ τῶν λόγων Κατὰ Δημοσθένους ὑπὲρ τῶν Ἀρπαλείων καὶ ἐκ τῆς Ἀπολογίας ὑπὲρ Ἀνκόφρονος καὶ ὁλόκληρον τὸν λόγον, ὅστις ἐπιγράφεται Ὑπὲρ Εὐξενίππου ἀπολογία πρὸς Πολύευκτον³. Κατὰ δὲ τὸ 1858 ὁ Babington ἐν τοῖς παπύροις ἀγορασθεῖσιν ὑπὸ τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου ἀνεῖρε τὸν Ἐπιτάφιον καὶ ὑπὸ τοῦ Revilloud⁴ ἐξεδόθη ὁ Κατὰ Ἀθηνογένους. Τελευταῖον ἐδημοσιεύθη ὁ Κατὰ Φιλίππιδου, περὶ ὃν ἠσχολήθησαν ὁ U. Köhler⁵ καὶ ὁ Rühl⁶. Ὁ Φι-

¹) Πseudo-Plutarch. 849 C. ²) Πseudo-Plutarch. 848 D. ³) Sittl II, 258. ⁴) Revue des études grecques 1889. ⁵) Oza Monats b. d. Berl. Akadem 1891, 931. ⁶) Jahrb. f. Phil. ἐν σελίδ. 44.

λιπίδης οὗτος ἦτο πολυευόμενος καὶ εὐτελής τὸ σῶμα διὰ λεπιότητα, ὅπερ ἔσκωπτον οἱ κωμικοί¹⁾. Ἐκ τῶν εἰρημένων εἶναι ἤδη γνωστὴ ἡ ὑπόθεσις τοῦ Κατὰ Δημοσθένους ὑπὲρ τῶν Ἀρπαλείων. Τοῦ δὲ Λυκοφρονος²⁾ εἶχε κατηγορήσει ὁ Λυκοῦργος ἐπὶ τισιν ἐγκλήμασι δι' εἰσαγγελίας. Ὁ Ὑπερείδης ἔγραψεν ὑπὲρ αὐτοῦ ἀπολογίαν, ἀλλ' ὁ πελάτης αὐτοῦ κατεδικάσθη. Ἐν δὲ τῷ Ὑπὲρ Εὐξενίππου λόγῳ παρίσταται ὡς δεύτερος συνήγορος τοῦ κατηγορουμένου. Τοῦ Εὐξενίππου κατηγορήσαν ὁ Πολύευκτος καὶ ὁ Λυκοῦργος³⁾.

Ὁ πολυτιμώτατος πάντων τῶν λόγων εἶναι ὁ Ἐπιτάφιος, ὃν ἀπήγγειλεν ὁ δῆτωρ κατὰ τὸ 323 πρὸς τιμὴν τοῦ Λεωσθένους καὶ τῶν σὺν αὐτῷ πεσόντων ἡρώων κατὰ τὸν Λαμιακὸν πόλεμον. Ἐν τούτῳ ἐγκωμιάζει μὲν καὶ τὴν πόλιν καὶ τοὺς ἀγωνισαμένους, ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν τὸν Λεωσθένη⁴⁾. Τοῦτο ὁ Girard⁵⁾ θεωρεῖ ὡς τεκμήριον τῆς ἀποσέσεως τοῦ δημοκρατικοῦ πνεύματος, καθ' ὃ τῷ λαῷ καὶ οὐχὶ τῷ στρατηγῷ τὰ τοῦ πολέμου ἀπεδίδοντο. Ἀλλ' ὁ Blass⁶⁾ παρατηρεῖ, ὅτι ὁ Λαμιακὸς πόλεμος ἦτο ἔργον οὐχὶ τῶν Ἀθηνῶν, ἀλλὰ τοῦ Λεωσθένους καὶ τοῦ μισθοφορικοῦ στρατοῦ. Τὸ ζήτημα τοῦτο, οὗ

¹⁾ Ἀθήν. XII, 552 D.

²⁾ Ὁ λιμὸς ὑμῖν τὸν καλὸν τοῦτον δακὼν
Φιλίππου λεπτότερον ἀποδείξει νεκρόν.

³⁾ Oge Wittich, De persona Lycophronis ab Hyperide defensi, Aschersleben 1864. ⁴⁾ Blass III B, 55. ⁵⁾ Ἐπιτάφ. 10 "Λεωσθένης γὰρ ὄρων τὴν Ἑλλάδα πᾶσαν τεταπεινωμένην καὶ κατεπιτηχυνῖαν, κατεφθαρμένην ὑπὸ τῶν δωροδοκούντων παρὰ Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου κατὰ τῶν πατρίδων τῶν αὐτῶν, καὶ τὴν μὲν πόλιν ἡμῶν δεομένην ἀνδρός, τὴν δ' Ἑλλάδα πᾶσαν πόλεως, ἥτις προστῆναι δυνήσεται τῆς ἡγεμονίας, ἐπέδωκεν ἑαυτὸν μὲν τῇ πατρίδι, τὴν δὲ πόλιν τοῖς Ἕλλησιν εἰς τὴν ἐλευθερίαν". ⁶⁾ Études sur l'éloquence attique ἐν σελ. 181-233. ⁷⁾ Ἐν τόμ. III B, 71.

ἦφατο ὁ σοφὸς Γαλάτης, εἶναι σπουδαῖον, ἂν δηλ. αἱ ἐκδόσεις τοῦ πολέμου ἦναι ἔργον τοῦ στρατοῦ ἢ τοῦ στρατηγοῦ. Βεβαίως οἱ ἀρχαῖοι δημοκρατικοὶ ἀπέδιδον τὴν νίκην τοῦ Μαραθῶνος τοῖς Μαραθωνομάχοις, ἀλλ' ἀμφιβάλλομεν, ἂν οὔτοι ἤθελον νικήσει ἄνευ τοῦ Μιλιάδου, καὶ ἂν οἱ Μακεδόνες ἤθελον ἐκπορθῇσι τὴν Ἀσίαν ἄνευ τοῦ Ἀλεξάνδρου¹. Ὅπως δὲ ποτε ἡ παρατήρησις τοῦ Girard εἶναι ἀκριβοῦς καὶ τοῦτ' αὐτὸ παρατηρεῖται καὶ παρὰ τοῖς ἱστορικοῖς ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ὡς παρὰ τῷ Ξενοφῶντι. Δύναται δέ τις νὰ εἴπῃ, ὅτι ἡ ἔξαρσις τῶν στρατηγῶν καὶ τῶν πολιτευτῶν ὑπὲρ τοὺς λαοὺς ἀνήκει τῇ περιόδῳ ταύτῃ. Ὁ Ἐπιτάφιος δὲ τοῦ Ὑπερείδου ἐπαινεῖται οὐ μόνον ὑπὸ τῶν ἀρχαίων², ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν νεωτέρων³. διότι εἶναι μεστός τέχνης καὶ κάλλους καὶ πλησιάζει μὲν κατὰ τι πρὸς τοὺς Ἰσοκρατεῖους λόγους, ἀλλὰ δὲν συνετάχθη πρὸς ἀνάγνωσιν, ὡς ἐκείνοι· διότι εἶναι πλήρης πυρός, ὅπερ ἀνέφλεξεν ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ τὸ θερμὸν πρὸς τὴν ἑλευθερίαν αἰσθημα.

Οὐ μόνον ὁ Ἐπιτάφιος, ἀλλὰ καθ' ὅλου οἱ λόγοι τοῦ ῥήτορος καὶ ὑπὸ τῶν συγχρόνων καὶ ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων ἐτιμήθησαν. Τιμοκλῆς ὁ κωμικὸς λέγει μὲν, ὅτι ὁ ῥήτωρ θέλει πλουτίσει τοὺς ἰχθυοπώλας, ἀλλ' ὁμολογεῖ, ὅτι εἶναι δεινὸς ἐν τοῖς λόγοις⁴. Τινὲς δὲ προέβαινον ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε προε-

¹) Καὶ ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις κατὰ τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα ἐνίκησαν μὲν οἱ Ἕλληνες τοὺς Τούρκους, ἀλλ' εἶναι ἀπίθανον, διὰ ἡθελον διαπράξει τὰ μεγάλα αὐτῶν ἔργα ἄνευ πεπειραμένων στρατηγῶν, τοῦ Κολοκοτρώνη, τοῦ Μιαούλη καὶ τῶν ἄλλων. Κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας οἱ ἡμέτεροι στρατιῶται ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσωσι καίπερ ὡς λέοντες ἀγωνισάμενοι κατὰ τὴν μαριτυρίαν ἄλλοθεντῶν θεατῶν τοῦ πολέμου καὶ μὴ ἡττηθέντες· διότι δὲν ἔτυχον πεπειραμένον στρατηγοῦ ἢ, ἂν οὗτος ὑπῆρχε, δὲν κατεῖχε τὴν προσήκουσαν αὐτῷ θέσιν. ²) Λογγίν. Περὶ ὕψ. 34. Πseudo-πλούταρχ. 849 F. ³) Blass III B, 72. Girard ἐν σελίδ. 135. ⁴) Ἀθήν. VIII, 341 F.

τίμων τοῦτον καὶ αὐτοῦ τοῦ Δημοσθένους¹. Ἡ κοινὴ ὁμῶς συνείδησις δὲν ἔταξε τοῦτον ὑπὲρ τὸν Παιανίεα καὶ δικαίως· διότι δὲν διακρίνεται κατὰ τὸ βάθος καὶ τὴν μεγαλοπρέπειαν τῶν ἰδεῶν, δι' ὧν ὁ Δημοσθένης ἐνεθουσίαζε τὸν ἀκροατήν, οὔτε κατὰ τὴν σιτυφνὴν τοῦ Λυκούργου σπουδαιότητα, ἀλλ' εἶναι γνήσιος ἀντιπρόσωπος τοῦ καθ' ἡμέραν Ἀττικοῦ βίου. Τὸν Ὑπερείδην ἐτόλμησαν νὰ μιμηθῶσιν Ῥοδιακοὶ τινες ῥήτορες, ἀλλ' ἀπέτυχον². Διότι δὲν ἦτο ἑαδία ἢ ἀπομίμησις τῆς φυσικῆς χάριτος τοῦ σαρκαστικοῦ καὶ εἰρωνικοῦ τούτου ῥήτορος³. Τὴν ἀγγίνοιαν τούτου ἐπαινοῦσι καὶ ὁ Κικέρων⁴ καὶ ὁ Κεντιλιανός⁵, ἀλλ' ὁ τελευταῖος παρατηρεῖ, ὅτι εἶναι δεξιὸς πρὸς διεκδίκησιν ὑποθέσεων μικροτέρας ἀξίας. Ὁ δὲ Messalla Corvinus μετέφρασε τὸν ὑπὲρ τῆς Φρόνης λόγον⁶. Κατὰ Διονύσιον τὸν Ἀλικαρνασσεῖα τὴν ὑπερτάτην τῆς ῥητορικῆς βαθμίδα ἀνῆλθεν ὁ Δημοσθένης, ὁ Ὑπερείδης καὶ ὁ Αἰσχίνης⁷. Εἶναι δ' ἄξιον σημειώσεως, ὅτι ὁ γράψας τὸ Περὶ ὕψους σύγγραμμα νομίζει, ὅτι ἂν κρίνῃ τις κατὰ τὸν ἀριθμὸν καὶ οὐχὶ κατὰ τὸ μέγεθος τὰς ἀρετάς, θέλει προτιμήσῃ τὸν Ὑπερείδην τοῦ Δημοσθένους⁸.

Καθ' ὅλου εἰπεῖν, ὁ Ὑπερείδης ἦτο ῥήτωρ ἀγγίνους καὶ ἡδύνατο ἐκάστην ὑπόθεσιν μετ' εὐφυνίας καὶ χάριτος νὰ πραγ-

1) Ψευδοπλούταρχ. 849 D «πάντων δὲ κατὰ τὴν δημηγορίαν διενεγκεῖν λέγεται, τίεται δ' ὑπ' ἐνίων πρὸ Δημοσθένους». 2) Διονύς. Ἀλικαρνασσ. Δείναρχ. 8 «ὥσπερ γε καὶ ἐπὶ τῶν ῥητόρων, οἱ μὲν Ὑπερείδην μιμούμενοι, διαμαρτόντες τῆς χάριτος ἐκείνης καὶ τῆς ἄλλης δυνάμειος, ἀύχητοί τινες ἐγένοντο, οἷοι γεγόνασι Ῥοδιακοὶ ῥήτορες, οἱ περὶ Ἀριταμένην καὶ Ἀριστοκλέα καὶ Φιλάγγριον καὶ Μόλωναν». 3) Λογγίν. Περὶ ὕψ. 34, § 2 «Ἀφ᾽ αὐτοῦ περὶ αὐτὸν εἰσὶν ἀστειῖσμοί· μυκτὴρ πολιτικώτατος, εὐγένεια, τὸ κατὰ τὰς εἰρωνείας εὐπάλαιστον, σκώμματα οὐκ ἄμοуса, διασφυρμός τε ἐπιδέξιος, καὶ πολὺ τὸ κωμικόν, καὶ μετὰ παιδιᾶς εὐστόχον κέντρον, ἀμίμητον δὲ εἰπεῖν τὸ ἐν πᾶσι τοῦτοις ἐπαφρόδιτον». 4) De oratore I, 13, 58. III 7, 28. Brutus 17, 67. 5) Inst. Orat. X, 1, 77. 6) Ὁ αὐτός X, 5, 2. 7) Ἐν Ἰσαίῳ 20. 8) Ἐν κερ. 34.

μαιευθῇ¹. Τὸν λόγον περιβάλλει εὐτραπείαν καὶ εἰρωνείαν, ἥτις ἐνίοτε μέχρι λαιδορίας ἐξικνεῖται. Φαίνεται, ὅτι ἡ κωμωδία καὶ ὁ λεκτικὸς αὐτῆς τρόπος ἐπέδρασαν ἐπ' αὐτοῦ. Αἱ φράσεις τοῦ ῥήτορος δὲν εἶναι ἐκλελεγμέναι, ἀλλὰ κατὰ τύχην λαμβάνονται. Ὁ ῥήτωρ δὲν σκοπεῖ, ὅπως δημιουργήσῃ νέας λέξεις, ἀλλ' ἐμπλέκει εἰς τὸν λόγον παροιμίας καὶ συνήθεις φράσεις τοῦ καθ' ἡμέραν βίου. Διὰ τοῦτο οἱ Ἀττικισταὶ κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Καισάρων προσέκρουον εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ ῥήτορος τούτου². Ἡ δὲ σύνταξις αὐτοῦ δὲν εἶναι στρογγύλη, οὐδὲ τεχνηέντως συνηρθωμένη, ἀλλ' ἀφελής. Αἱ ταχέαι ὅμως μεταβάσεις δίδουσι τῷ λόγῳ ζωὴν καὶ κίνησιν. Οἱ κριτικοὶ φέρουσι τοὺς λόγους αὐτοῦ³, ὅτι δὲν ἔχουσιν αὐστηρὰν καὶ ἐπιμελημένην ἐξεργασίαν. Σχήματα τοῦ λόγου δὲν μεταχειρίζεται ἐν τοῖς πρακτικοῖς λόγοις, ἐν δὲ τῷ Ἐπιταφίῳ ἀναζητεῖται τοιαῦτα, ὡς καὶ τὰς ἀντιθέσεις, τὰς παρισώσεις, τὰς παρομοιώσεις καὶ τὴν ὑποφοράν. Ὁ Ὑπερείδης ἄνευ περιστροφῶν ἔρχεται εἰς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ λόγου, ἣν σαφῶς καὶ μετὰ ποιικιλίας διηγεῖται. Ἐν δὲ τῇ ἀποδείξει δεικνύει γινῶσιν τοῦ δικαίου. Ἐν τῷ ἐπιλόγῳ δὲν πειρᾶται, ὅπως διεγείρῃ πάθος, ὡς ἄλλοι ῥήτορες, ἀλλὰ διατηρεῖ τὸ ἦθος αὐτοῦ, ὅπερ δὲν τείνει εἰς ὑπερβολάς⁴. Οὕτως ἐν τῷ ἐπιλόγῳ τοῦ κατὰ Δημοσθένους

¹) Οὕτως ἐν τινι ἀποσπάσμ. Κατὰ Ἀριστογείτ. λέγεται: «Ἐγραψας τοὺς δούλους ἐλευθέρους εἶναι; ἔγραψα, ἵνα μὴ οἱ ἐλεύθεροι δουλεύωσιν». ²) Ἑρμογέν. Περί ἰδεῶν παρὰ Walz III, 382 «Ἰδιον δὲ Ὑπερείδου τὸ καὶ ταῖς λέξεσιν ἀφειδέστερόν πως καὶ ἀμελέστερον χρῆσθαι. Ὡς περὶ ὅταν μονώτατος λέγῃ, καὶ γαλεάγρα, καὶ ἐκκοκκύζειν, καὶ ἐσιτλακόπηται καὶ ἐπὶ βολος». ³) Αὐτόθι «Ὁ δ' Ὑπερείδης τὸ μὲν ἐπιμελὲς ἤκιστα ἔχει». Παράβ. Bergk IV, 400 καὶ Sittl II, 260. ⁴) Διονύσιος. Ἀλικαρνασσ. Ἀρχ. κρ. V, 6 «Ὁ δ' Ὑπερείδης εὐστοχος μὲν, σπάνιον δ' αὐξητικὸς» καὶ τῇ μὲν τῆς φράσεως κατασκευῇ Ἀνσίαν ὑπερηκώς, τῇ δὲ τῆς εὐρέσεως πανουργία πάντας. Ἐτι δὲ τοῦ κρινομένου διὰ παντὸς ἔχεται, καὶ τοῖς ἀναγκαίοις τοῦ πράγματος προσέφυκε, καὶ συνέσει πολλῇ κεχορήγεται, καὶ χάριτος μεστός

λόγον παραβάλλον τὸν ῥήτορα πρὸς τοὺς ληστὰς ¹ σκοπεῖ, ὅπως διεγείρῃ μᾶλλον γέλωτα ἢ ὀργήν. Ἐπειδὴ δ' ἐθήρενε τὸ εὖστοχον καὶ οὐχὶ τὸ παθητικόν, δὲν ὑπεκρίνεται ², ὡς ὁ Δημοσθένης. Οὕτω δὲν εἶχεν οὔτε τὸ πάθος τοῦ Παιανιέως, οὔτε τὸ πομπῶδες τοῦ Αἰσχίνου. Ἄν δὲ παραβληθῇ πρὸς τὸν Ἀνσίαν, εἶναι ὑποδεέστερος μὲν τούτου κατὰ τὴν ἐκλογὴν τῶν ὀνομάτων, κατὰ τὸ πραγματικὸν ὁμως ὑπερέχει αὐτοῦ ³. Διὰ τὴν φνσικὴν ὁμως χάριν ἐγένετο ὁ δημοφιλέστατος παρὰ τοῖς συγχρόνοις καὶ τινες τῶν μεταγενεστέρων ἀπέδωκαν αὐτῷ τὴν δευτέραν θέσιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΑΝΤΙΜΑΚΕΔΟΝΙΖΟΝΤΩΝ ΡΗΤΟΡΩΝ

Ὡς ἡ λάμψις τοῦ ἡλίου ποιεῖ τοὺς ἀστέρας ἀφανεῖς, οὕτω καὶ ἐν τῷ ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνι τὸ λαμπρὸν τοῦ Δημοσθένους ὄνομα ἐπισκιάζει μεγάλους καὶ φιλοπόλιδας ἄνδρας, ὡς τὸν Ἀνκοῦργον καὶ τὸν Ὑπερείδην καὶ πολλοὺς ἄλλους, ὧν ἐπιφανέστερος εἶναι ὁ Ἡγήσιππος ὁ Σουνιεύς. Οὗτος εἶχε τὸ μὲν ἦθος ἀγνόν, τὴν δ' ὄψιν οὐχὶ εὐειδῇ καὶ διὰ ταύτην διεκωμωδεῖτο ⁴. Ἐπειδὴ δὲ διεκόσμει τὴν κόμην, ἐπωνομάζετο

εἶσι· καὶ δοκῶν ἀπλοῦς, οὐκ ἀπῆλλαται δεινότητος. Τούτου ζηλωτέον μάλιστα τῶν διηγήσεων τὸ λεπτὸν καὶ σύμμετρον, ἔτι δὲ καὶ τὰς ἐφοδούς, αἷς ἐπὶ τὰ πράγματα βαδίζει». ¹) Ἐν 33, 18 "Οὗτος δ' ἂν ὀδυρόμενος οὐ δίκαια ποιήσεις, ὥσπερ καὶ οἱ λησταὶ οἱ ἐπὶ τοῦ τροχοῦ κλαίοντες, ἐξόν αὐτοῖς μὴ ἐμβαίνειν εἰς τὸ πλοῖον. Οὕτω δὲ καὶ Δημοσθένης τι προσήκον κλαίῃσιν· ἐξῆν γὰρ αὐτῷ μὴ λαμβάνειν". ²) Ψευδοπλούταρχ. 850 A «Λέγεται δ' ἄνευ ὑποκρίσεως δημηγορεῖσθαι, καὶ μόνον διηγέσθαι τὰ πραχθέντα, καὶ τούτοις οὐκ ἐνοχλεῖν τοὺς δικαστάς». ³) Διονύσιος. Ἀλικαρνασός. Δειναρχ. 6. ⁴) Σχολ. εἰς Αἰσχίν. 1, 71 «Ἐκωμωδῆθη ὡς αἰσχρὸς τὴν ὄψιν περὶ τὰ Φωκικὰ ἡμαρτηκώς».

Κρωβύλος καὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο συχνάκις εὐρίσκομεν αὐτόν. Διεκρίνεται δὲ κατὰ τὸ μῖσος αὐτοῦ πρὸς τὸν Φίλιππον¹. Τοῦτον περιεσώθησάν τινα ἀποφθέγματα, ἅπερ προϋποθέτουσιν ὡς βάσιν ἱστορικόν τινα λόγον². Οὗτος εἶπεν, ὅτι οὐ τεταγμένα σιτεῖται ὁ πόλεμος, ὅτε οἱ σύμμαχοι τῶν Ἀθηναίων ἡξίουν, ὅπως ὀρισθῶσιν αἱ εἰσφοραὶ³. Ὡς κατὰ τὴν εὐφυνίαν ὁμοίαζε πρὸς τὸν Ὑπερείδην, οὕτω καὶ κατὰ τὴν φιλοπατριάν, ἥς τὰς ἐνεργείας ὤθει μέχρι τῶν ἄκρων, ὡς μαρτυρεῖ ἀποσπασμά τι⁴. Ἀκέραιοι λόγοι δὲν διετηρήθησαν μέχρι ἡμῶν, ἀλλ' οἱ ἀρχαῖοι εὐρίσκοντες ἐλλείψεις τινὰς ἐν τῷ Περὶ Ἀλωναῆσου ἀπέδιδον τοῦτον οὐχὶ τῷ Δημοσθένει, ἀλλὰ τῷ Ἡγησίπῳ, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἶπομεν. Κατὰ τὸν Λισάριον⁵ ἡ φράσις καὶ ἡ τῆς συνθέσεως ἁρμονία τοῦ λόγου τοῦτου εἶναι ἀνειμένη καὶ διαλελυμένη. Ὡσαύτως ὁ λόγος Περὶ τῶν πρὸς Ἀλέξανδρον συνθηκῶν ἀποδίδεται ἡ τῷ Ὑπερείδῃ ἡ τῷ Ἡγησίπῳ. Εἰς τὸν Ὑπερείδην ἀπέδιδον οἱ κριτικοί, διότι ἐν τῷ λόγῳ εὐρίσκουσι λέξεις τινὰς, αἵτινες δὲν εἶναι Ἀττικάι, ὅπερ καὶ παρὰ τοῦτω τῷ ἱστορῇ παρατηρεῖται. Ἀλλ' ἐν τούτῳ τῷ λόγῳ οὐδεὶς σπινθήρ τῆς διανοίας καὶ τοῦ πυρὸς τοῦ Ὑπερείδου ὑπάρχει⁶.

Ὅτι Πολύευκτος ὁ Σφήττιος ἀνῆκε ταῖς ἐπιφανεσιτέροις ἱστορίαι τῶν Ἀθηναίων, γίνεται δῆλον ἐκ τούτου, ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος μετὰ τὴν κατασκαφὴν τῶν Θηβῶν καὶ τοῦτον εἰς παράδοσιν ἐξήγησε⁷. Τὴν ἀξίαν τοῦ ἀνδρὸς προσεπιμαρτυρεῖ

¹) Σχολ. εἰς Αἰσχίν. I, 64 "Κρωβύλον καλεῖ τὸν ἀδελφόν τοῦ Ἡγησάνδρου τὸν Ἡγησίππον τὸν μισοφίλιππον, καθὰ αὐτὸς ἤλειψε τὴν κεφαλὴν καὶ ἐφιλοκάλει τὰς τρίχας". ²) Blass III B, 113. ³) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Δημοσθέν. 17. ⁴) Ἐν ἀποσπασμ. 1 "οὐ μόνον γε πόλεμον, ἀλλὰ καὶ θανάτους ἄωρους καὶ μέλανα ἱμάτια καὶ δημοσίας ταφὰς καὶ λόγους ἐπιταφίους, εἴ γε βούλεσθε μὴ ληθεῖν, ἀλλὰ τοὺς Ἕλληνας ἐλευθερῶσαι καὶ κτήσασθαι πάλιν αὐτὴν πατρίαν ἡγεμονίαν". ⁵) Ἐν τῇ ὑποθέσει. ⁶) Schaefer ἐν τόμ. III, 192. ⁷) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Δημοσθέν. 23.

καὶ ἡ τιμὴ ἡ ἀποδοδομένη αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους ¹ καὶ ἡ ἐκλογὴ αὐτοῦ, ὅπως πρᾶξεύσῃ εἰς Πελοπόννησον κατὰ τὸν Λαμιακὸν πόλεμον. Οὗτος δὲν ἡδυνήθη νὰ πείσῃ τὸ κοινὸν τῶν Ἀρκάδων, ἀλλ' ἐπιφανεῖς ὁ Δημοσθένης ἔπεισε ². Φαίνεται, ὅτι ὁ Σφήττιος ῥήτωρ εἶχε καὶ πολλὴν κρίσιν, διότι ἐν τῇ ὑποθέσει τοῦ Ἀρπαλου δὲν ἐπλανήθη, ὡς ὁ Ὑπερίδης. Ἐπὶ μὲν τὴν τέχνην τοῦ Δημοσθένους, ὃν ἐθεώρει μέγιστον ῥήτορα, ἀλλὰ τὸν Φωκίωνα ἔλεγε δυνατώτατον νὰ εἴτῃ· διότι ἐν ὀλίγαις λέξεσι περιελάμβανε πολλὰς ἐννοίας ³. Ὁ ῥήτωρ ἦτο φιλοπόλεμος, τὴν δ' ὁρμὴν τοῦτου ἐπειρᾶτο ὁ Φωκίων, ὅπως μετριάσῃ ⁴. Τὴν εὐφροσύνην τοῦ ῥήτορος τοῦτου μαρτυρεῖ ἀπόσπασμα τι ἐκ τοῦ λόγου Κατὰ Δημάδου, ὃν ἀπήγγειλεν, ὅτε οἱ Ἀθηναῖοι ἔμελλον νὰ ἀποφασίσωσιν, ὅπως στηθῇ χαλκοῦς ἀνδριάς τῷ προδότη τῆς πατρίδος. Ἐνταῦθα καταφαίνεται ἡ πικρὰ τοῦ φιλοπόλεμου ἀνδρὸς εἰρωνεία ⁵.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'.

ΠΕΡΙ ΑΙΣΧΙΝΟΥ

Τοῦ Δημοσθένους ἐφάμιλλος κατὰ τὴν ῥητορικὴν δεινότητά ἦτο Αἰσχίνης ὁ υἱὸς τοῦ Ἀτρομήτου, τὸν δῆμον Κοθωκίδης γεννηθεὶς τῷ 390 ἢ 389. Ὁ Ἀτρομήτις διὰ τοὺς τριάκοντα

¹) Δημοσθέν. ἐν Φιλίππ. Γ', 72. ²) Παρὰ Westermann ἐν σελίδ. 286. ³) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Δημοσθέν. 10. ⁴) Ὁ αὐτὸς ἐν βίῳ Φωκ. 9. ⁵) Ἀψίνης παρὰ Spengel, Rh. Gr. I, 387 «Ὡς Πολύεукτος ἐν τῷ κατὰ Δημάδου. Ἐγράφη μὲν γὰρ ψήφισμα εἰκότος τῷ Δημάδῃ· ὁ δὲ κατηγορῶν τοῦ ψήφισματος, ὅσα ἦν αὐτῷ διὰ πλειόνων εἰρημμένα εἰς τὴν κατασκευὴν τοῦ ὅτι μὴ ἦν ἄξιος τῆς τιμῆς τυχεῖν ταύτης, ταῦτα κεφαλαιωδῶς ἀνέμνησεν ὑποτιπῶν τὸ σχῆμα τοῦ ἀνδριάντος. Τί γάρ φησι σχῆμα ἔξει; Τὴν ἀσπίδα προβεβλήσεται; Ἀλλὰ ταύτην γε ἀπέβαλεν ἐν τῇ περὶ Χαϊρώνειαν μάχῃ. Ἀλλὰ ἀκροστόλιον νεῶς ἔξει; ἔπειτα πυνθάνεται ποίας; ἢ τῆς τοῦ

ἔφυγεν εἰς Κόρινθον, ἐκεῖθεν δ' ὥς μισθοφόρος εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ ἐπολέμησε μετὰ τοῦ Θρασυεούλου πρὸς ἐπανόρθωσιν τῆς δημοκρατίας¹. Μετὰ τὴν κάθοδον ὁμοῦ φαίνεται, ὅτι ἔζη ἐν πενίᾳ ἰδιώτου βίον διάγων. Ὁ Δημοσθένης ὁμοῦ ἄλλως περιγράφει τὰ τοῦ πατρὸς τοῦ Αἰσχίνου λέγων, ὅτι τὸ κατ' ἀρχὰς ἦτο δοῦλος τοῦ διδασκάλου Ἑλπίου, ὅτι ἐκαλεῖτο Τρόμος καὶ ὅτι διὰ τῆς προσθήκης δύο συλλαβῶν ἐγένετο Ἀτρόμητος². Ὡσαύτως περὶ τῆς μητρὸς τοῦ Αἰσχίνου διάφορα λέγουσιν οἱ δύο ὁμηγερέες. Κατὰ μὲν τὸν Αἰσχίνην ἦτο ἀδελφὴ τοῦ στρατηγοῦ Κλεοξούλου τοῦ μετὰ Δημαιομένου τοῦ Βουζύγου συγκαταναυμαχίσαντος Χίλωνα τὸν ναύαρχον τῶν Λακεδαιμονίων³, κατὰ δὲ τὸν Δημοσθένην ἦτο αἰσχρὰ τις γυνή⁴. Τὰ ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους ὁμοῦ λεγόμενα, ἂν μὴ ἦναι ψεῦδη⁵, φαίνονται ὑπερβολαὶ ὑπαγορευθεῖσαι ὑπὸ τοῦ ἀμοιβαίου πάθους τῶν δύο ὁμηγερέων, οἵτινες τὸν ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνα κατεβίβασαν εἰς τὸν βόρεον ὑποσωπικὸν ὕδαριν.

Ὡπωσδήποτε ὁμοῦ βέβαιον φαίνεται, ὅτι ὁ Ἀτρόμητος πένης γενόμενος δὲν ἡδυνήθη νὰ ἐκπαιδεύσῃ ἐπαρκῶς τὸν υἱόν. Μεταγενέστεροι ὁμοῦ συγγραφεῖς λέγουσι τὸν Ἰσοκράτη, τὸν

πατρός; Ἀλλὰ βιβλίον; ἐν ᾧ φάσεις καὶ εἰσαγγελίαι ἔσονται γεγραμμέναι; Ἀλλὰ νῆ Δία στήσεται προσευχόμενος τοῖς θεοῖς; κακόνους ὧν τῇ πόλει καὶ τάναντία πῶσιν ὑμῖν ἡγόμενος; Ἀλλὰ τοῖς ἐχθροῖς ὑπηρετῶν; η

1) Αἰσχίν. Περὶ παραπρεσβ. 147 "Οὐτοσί μὲν μοι ἐστὶ πατὴρ Ἀτρόμητος, σχεδὸν πρεσβύτατος τῶν πολιτῶν. Ἐπὶ γὰρ ἤδη βεβίωκεν ἐνενηκοντα καὶ τέτταρα, καὶ συμβέβηκεν αὐτῷ νέῳ μὲν ὄντι, πρὶν τὴν οὐσίαν ἀπολῆσαι διὰ τὸν πόλεμον, ἀθλεῖν τῷ σώματι, ἐκπεσόντι δὲ ὑπὸ τῶν τριάκοντα στρατεύεσθαι μὲν ἐν τῇ Ἀσίᾳ, ἀριστεύειν δ' ἐν τοῖς κινδύνοις, εἶναι δ' ἐκ πατρὸς τὸ γένος, ἢ τῶν αὐτῶν βωμῶν Ἑρμοβοιτάδαίς μετέχει, ὅθεν ἢ τῆς Ἀθηνᾶς τῆς Πολιάδος ἐστὶν ἱέρεια, συγκατάγειν δὲ τὸν δῆμον, ὥσπερ καὶ ὀλίγω πρότερον εἶπον». Παράβαλλ. Ewald Stechow, De vita Aeschinis oratoris, Berlin 1841. 2) Δημοσθέν. Περὶ τοῦ στεφάν. 270 καὶ 271. 3) Αἰσχίν. Περὶ παραπρεσβ. 78. 4) Δημοσθέν. Περὶ τοῦ στεφάν. 271. 5) Schaefer I, 130.

Πλάτωνα καὶ τὸν Λεωδάμαντα ὡς διδασκάλους τοῦ ῥήτορος γενομένους¹. Ταῦτα ὅμως εἶναι πλάσματα· διότι ὁ Αἰσχίνης εἰ καὶ τιμᾷ τὴν πιδείαν², ὅμως δὲν ἔτυχε φιλοσοφικῆς καὶ ῥητορικῆς παιδεύσεως, ἀλλὰ μόνον διὰ πρακτικῆς ὁδοῦ ἀνῆλθεν εἰς τὴν ὑψηλὴν τῆς τέχνης βαθμίδα. Τὸ κατ' ἀρχὰς ὁ Αἰσχίνης ἐγένετο ὑποκριτὴς ἐν τῷ θεάτρῳ οὐχὶ ἐξ ἐνθουσιασμοῦ πρὸς τὴν σκηνήν, ἀλλὰ χάριν πορισμοῦ τῶν πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίων. Ὅτε δ' ὡς τριταγωνιστὴς εἶχε τὸ πρόσωπον τοῦ Οἰνομάου, κατέπεσε καὶ ἀνωρθώθη ὑπὸ Σαννίωνος τοῦ χοροδιδασκάλου, δι' ὃ ἐσυρίχθη³. Ἐξ ὑποκριτοῦ ἐγένετο δημόσιος ὑπογραμματοεὺς. Καὶ τὰ δύο ταῦτα ἐπιτηδεύματα συνεβάλλοντο πρὸς ἀνάπτυξιν τοῦ ῥήτορος· διότι ὡς ὑποκριτὴς μὲν ἐγνώρισε τὰ ἀριστοτεχνήματα τῆς Ἀττικῆς σκηνῆς, ὡς ὑπογραμματοεὺς δὲ τοὺς νόμους καὶ τὰ ψηφίσματα τῆς πόλεως. Ὑπογραμματοεὺς τῆς πόλεως ἐγένετο καὶ ὁ ἀδελφὸς τοῦ ῥήτορος Ἀφρόβητος⁴, ὅστις ἐξελέχθη καὶ πρέσβυς πρὸς τὸν μέγαν βασιλέα. Ὁ δ' ἕτερος ἀδελφὸς τοῦ Αἰσχίνου, ὁ Φιλοχάρης, ἐστρατηγήσεν⁵.

1) Φώτ. ἐν βιβλ. 261 "Ἡκροάσατο δέ, οἱ μὲν φασιν Ἰσοκράτους καὶ Πλάτωνος, Καικίλιος δὲ Λεωδάμαντος λέγει". 2) Ἐν τέλει τοῦ Κατὰ Κτησιφῶντος λέγει· "Εγὼ μὲν οὖν, ὡ γῆ καὶ ἥλιε καὶ ἀρετὴ καὶ οὐνεκὶ καὶ παιδείᾳ, ἣ διαγιγνώσκωμεν τὰ καλὰ καὶ τὰ αἰσχρὰ, βεβηθήκα καὶ εἰρηκα". 3) Δημοσθέν. Περὶ τοῦ στεφάν. 218-314 καὶ 315 "ἐδίδασκες γράμματα, ἐγὼ δ' ἐφοίτων. Ἐτέλεις, ἐγὼ δ' ἐτελούμην. Ἐχόρευες, ἐγὼ δ' ἐχορήγουν. Ἐγραμματοεὺς, ἐγὼ δ' ἐκκλησίαζον. Ἐτριταγωνίστηκες, ἐγὼ δ' ἐθεώρουν. Ἐξέπιπτες, ἐγὼ δ' ἐσύριττον. Ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν πεπολίμενσαι πάντα, ἐγὼ δὲ ὑπὲρ τῆς πατρίδος". 4) Δημοσθέν. Περὶ παραπρεσβ. 249. 5) Αἰσχίν. Περὶ παραπρεσβ. 149 «Φιλοχάρης δ' οὐτοσί ὁ πρσβύτατος ἀδελφὸς ἡμῶν, οὐκ ἀγεννεῖς διατριβάς, ὡς σὺ βλασφημεῖς, ἔχων, ἀλλ' ἐν γυμνασίοις διατρίβων καὶ μετὰ Ἰφικράτους συνεστρατευμένος καὶ συνεχῶς ἔτος ἦδη τοῦτ' ἔτιον στρατηγῶν ἡκείδεσθαι ὑμῶν ἐμὲ σώσας. Ἀφρόβητος δ' οὐτωσί ὁ νεώτατος ἀδελφὸς ἡμῶν, πεπρεσβευκῶς μὲν ὑπὲρ ὑμῶν ἀξίως τῆς πόλεως πρὸς τὸν τῶν Περσῶν βασιλέα, καλῶς δὲ καὶ δικαίως τῶν ὑμετέρων προσόδων ἐπιμεληθεὶς, διε αὐτὸν ἐπὶ τὴν κοινὴν διοίκησιν εἴλεσθε».

* Ἀλλ' οἱ ἄνδρες οὗτοι ἦσαν μικρᾶς ἀξίας, ὥς ἐκ πολλῶν εἰκάζεται¹.

² Επιφανέστερος τούτων ἦτο ὁ Αἰσχίνης, ὅστις τῆς παιδικῆς ἡλικίας ἐξελθὼν ἐγένετο περίπολος τῆς χώρας ἐπὶ δύο ἔτη, ἐστρατεύσατο καὶ διεκρίθη ἐν μάχαις, ἐν Φλιούντι καὶ ἐν Μαντινείᾳ, ἐν δὲ Ταμύναις οὕτω γενναίως ἠγωνίσσατο, ὥστε ἐν αὐτῷ τῷ πεδίῳ τῆς μάχης ἐστεφανώθη ὑπὸ τοῦ Φωκίωνος καὶ ἄγγελος τῆς νίκης ἐπέμφθη εἰς Ἀθήνας³. Φαίνεται δ', ὅτι εἶχε σῶμα ἰσχυρόν, ὅπερ ἀνέδειξε τοιοῦτο διὰ τῆς φοιτήσεως εἰς τὰ γυμνάσια. Μετὰ τὴν ἐν Ταμύναις μάχην ὁ Αἰσχίνης προσετέθη εἰς τὸν Ἀριστοφῶντα, ὅτε οὗτος κατηγορεῖ τοῦ Εὐξούλου, εἰς οὗ τὴν πολιτικὴν μερίδα βραδύτερον ἀνῆκε⁴. Κατὰ πρότασιν τοῦ πολιτευτοῦ τούτου ἐπέμφθη εἰς τὴν Πελοπόννησον πρεσβευτὴς τῷ 348. Ἐν Μεγάλῃ πόλει ἠγόρευσε κατὰ τῶν πρέσβων τοῦ Φιλίππου⁵, ἀλλ' ἄνευ ἀποτελέσματος. Πρὸς δὲ ἐγένετο δις Πυλαγόρας⁶ καὶ ἐπρέσβευσεν πρὸς τὸν Φίλιππον μετὰ τοῦ Φιλοκράτους, τοῦ Δημοσθένους καὶ ἄλλων. Φαίνεται, ὅτι ὁ γενναῖος στρατιώτης κατὰ τὴν ἀποτυχίαν αὐτοῦ ἐν τῇ Μεγάλῃ πόλει ἀπέβαλε τὸ θάρρος καὶ κατὰ τὴν πρέσβευσιν αὐτοῦ πρὸς τὸν Φίλιππον ἡπατηθῆ ὑπὸ τοῦ πανούργου βασιλέως τῶν Μακεδόνων. Κατηγορήθη μὲν ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους ὡς παραπρεσβεύσας, ἀλλὰ διέφυγε τὴν τιμωρίαν. Διὰ τὴν κατηγορίαν ταύτην ἐγεννήθη μῖσος κατὰ τοῦ κατηγοροῦ ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ Αἰσχίνου, ὅπερ ἠὔξησεν, ὅτε προδιδόθη ψήφισμα ὑπὸ τοῦ Κτησιφῶντος, ὅπως ὁ ἐχθρὸς αὐτοῦ στεφανωθῇ ἐν τῷ θεάτρῳ τοῦ Διονύσου. Οὕτως ἐγένετο ὁ μέγας ἄγών, καθ' ὃν οἱ Ἀθηναῖοι τὸ δίκαιον ἀναγνωρίσαντες ἐκήρυξαν τὸν Κτησιφῶντα ἀθῶν. Ἐπειδὴ δ' ὁ Αἰσχίνης δὲν ἔλαβεν οὐδὲ τὸ πέμπτον μέρος τῶν ψήφων, κατεδικάσθη εἰς ζημίαν χιλίων δραχμῶν καὶ εἰς τὴν ἀπώλειαν τοῦ δικαίουματος

¹) Blass III B, 135. ²) Αἰσχίν. Περὶ παραπρεσβ. 168. ³) Φώτ. ἐν βιβλ. 61. ⁴) Δημοσθέν. Περὶ παραπρ. 344. ⁵) Sittl II, 248.

τοῦ ποιεῖν τοιαύτας γραφάς. Μετὰ τὴν ἦτιαν ὁ Αἰσχίνης μὴ δυνάμενος νὰ ἀνεχθῇ τὸν ἀντίπαλον νικητὴν καὶ ἐστεφανωμένον ἀντὶ ἀποτίσεως τῆς ζημίας προὔτιμησε νὰ καταλίπῃ τὰς Ἀθήνας. Καταφυγὼν δ' εἰς Ἐφεσον περιέμενε τὴν ἐπάνοδον τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, εἰς οὗ τὴν εὐνοίαν εἶχε μεγάλας ἐλπίδας. Διὰ τὸν ἀπροσδόκητον ὅμως τούτου θάνατον μετέβη εἰς Ῥόδον, ἐν ᾗ ἴδρυνε ζητορικὴν σχολήν, καὶ περὶ τὰς δυσμὰς τοῦ βίου εἰς Σάμον, ὅπου κατὰ τὸ 314 ἔληξεν ἡ τοῦ βίου προθεσμία¹.

Τὸ ἥθος τοῦ Αἰσχίνου ὑπὸ πολιτικὴν καὶ ἰδιωτικὴν ἐποικίαν ἐξεταζόμενον δὲν φαίνεται ἀκηλίδωτον². Τὸ ἰδεῶδες αὐτοῦ ἦσαν μὲν οἱ ἄνδρες τοῦ παρελθόντος, ὡς ὁ Ἀριστείδης, ὁ Θεμιστοκλῆς καὶ ὁ Περικλῆς³, ἀλλὰ πολὺ τούτων ἀπεῖχεν. Ὁ τελευταῖος ἀπαιτεῖ παρὰ τοῦ πολιτενομένου τέσσαρας ἀρετάς· πολιτικὴν σύνεσιν, ζητορικὴν δεινότητα, φιλοπατρίαν καὶ τὸ ἀδωροδόκητον⁴. Ἐκ τῶν τεσσάρων τούτων κατὰ τὸν Blass⁵ μόνον τὴν δευτέραν εἶχε· διότι οὔτε πολιτικὴν σύνεσιν ἐπεδείξατο, οὔτε φιλοπατρίαν, οὔτε κρείσσων χρημάτων ἐγένετο. Ἀλλ' ἡ ζητορικὴ δεινότης ἄνευ τῶν ἄλλων ἀρετῶν οὐδεμίαν ἀξίαν ἔχει. Δὲν ἦτο δύσκολον νὰ ἐννοήσῃ, ὅτι ὁ πανοῦργος Φίλιππος τὴν δούλωσιν τῆς Ἑλλάδος ἐοκόπει. Προετίμησεν ὅμως τὴν τούτου φιλίαν τῆς ἐλευθερίας τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος⁶. Ἡ

1) Ψευδοπλούταρχ. 840 C "Ἐφυγεν εἰς τὴν Ῥόδον, δραχμὰς ὑπὲρ τῆς ἡτιης οὐ βουληθεὶς καταθέσθαι. Οἱ δ' αἰτίας αὐτῷ προσημνηθῆναι λέγουσιν οὐ θέλοντι ἐξελεῖν τῆς πόλεως, καὶ ἐλθεῖν εἰς Ἐφεσον ὡς Ἀλέξανδρον. Τοῦ δὲ τελευταίου ταραχῆς οὔσης ἀπάρας εἰς τὴν Ῥόδον ἐνταῦθα σχολὴν καταστήσας ἐδίδασκεν... ἔπειτα πλεῖσας εἰς Σάμον καὶ διατρίβων ἐπὶ τῆς νήσου ὀλίγον ὕστερον ἐτελεύτησεν". Παράβαλλ. Φώτ. ἐν βιβλ. 64. 2) "Ora Georg. Marschand Charakteristik des Redners Aeschines, Kassel 1876. 3) Αἰσχίν. κατὰ Τιμόχρ. 25. 4) Παρὰ Θουκυδίδ. II, 60 "γινώσκει τε τὰ δέοντα καὶ ἐρμηνεύσει ταῦτα, φιλόπολις τε καὶ χρημάτων κρείσσων". 5) Ἐν τόμ. III B, 189. 6) Δημοσθέν. Περὶ παρρησίας. 419 "ἀλλ' ἀντὶ μὲν τῆς πόλεως τὴν Φίλιππου ξενίαν καὶ φιλίαν

φιλία δ' αὕτη δὲν ἐστηρίζετο ἐπὶ προσωπικῆς ἐκτιμήσεως ἢ ἐπὶ ὑψηλοτέρου πολιτικοῦ ὑπολογισμοῦ, ἀλλ' ἐπὶ τῶν δώρων τῶν πεμπομένων αὐτῶ. "Αν μὴ τοιαῦτα ἐλάμβανε, διὰ τί ἐξηκολούθει ἔχων σχέσεις πρὸς τὸν Φίλιππον, ἀφ' οὗ ἐξηπατήθη ὑπ' αὐτοῦ; Διὰ τί εἶχε φίλον τὸν φαῦλον Φιλοκράτη, ἀφ' οὗ δὴ ἦτο γνωστόν, ὅτι οὗτος ἔλαβε χρήματα παρὰ τοῦ ἐχθροῦ τῆς πατρίδος; Διὰ τί τέλος πάντων χειροτονηθεὶς πρεσβευτὴς πρὸς τὸν Φίλιππον διὰ τὴν ὑπόθεσιν τῶν Φωκῶν προσεποιήσατο, ὅτι ἀρρωστέϊ; "Αρα δὲν εἶναι δυνατόν νὰ νοηθῇ ἄλλος δεσμός συνδέων τὴν φιλίαν ἢ τὰ δῶρα, ὥς ὁ Δημοσθένης παρετήρησε ¹. Διὰ τὸν Αἰσχίνην ἐγένετο ὁ δεύτερος Φωκικὸς πόλεμος ², ὅστις ἦτο αἰτία τῆς ἐν Χαιρωνείᾳ μάχης καὶ τῆς ἀπωλείας τῆς ἐλευθερίας τῶν Ἑλλήνων. Ἀπηλλάγη μὲν τῆς κατηγορίας ἐν τῷ περὶ παραπρεσβείας ἀγῶνι, ἀλλὰ μόνον διὰ τριάκοντα ψήφων ³ καὶ τοῦτο συνέβη, διότι ἐπιφανεῖς ἄνδρες, οἷος ὁ Εὐξούλος, συνηγωνίσαντο αὐτῷ. Ὡς ὁ πολιτικὸς βίος ἦτο κεκηλιδωμένος, οὕτω καὶ ὁ ἰδιωτικὸς, διότι ἦτο ἀκόλαστος ⁴.

Ὁ Αἰσχίνης δὲν ἦτο οὔτε συνήγορος ἐν τοῖς δικαστηρίοις, ὥς ὁ Δημοσθένης, οὔτε πολιτευτὴς ἐξ ἐπαγγέλματος, ἀλλὰ διοικητικὸς ὑπάλληλος, ὅστις ἐνίοτε παρὰ τῶν προστατῶν αὐτοῦ ἀνελάμβανε πολιτικὰς ἐντολὰς ⁵. Ὡς τοιοῦτος δὲν ἔγραψε πολλοὺς λόγους καὶ ὁ Φώτιος ⁶ δὲν γινώσκει πλείονας τῶν

πολλῶ καὶ μείζονα ἡγήσατο αὐτῶ καὶ λυσιτελεστέραν, ἐρρῶσθαι πολλὰ φράσας τῷ σοφῷ Σοφοκλεῖ. Τὴν δὲ αὐτὴν ὁρῶν στείχονσαν ὁμοῦ, τὴν ἐπὶ Φωκίας στρατιάν, οὐ προσέπεν οὐδὲ προσεγγέειν, ἀλλὰ τούναντίον συνέκρυψε καὶ συνέπρασσε καὶ τοὺς βουλομένους εἰπεῖν διεκόλυσεν, οὐκ ἀναμνησθεῖς, ὅτι ἡδ' ἐστὶν ἡ σφίζουσα. ¹) Δημοσθένης. Περὶ στεφάν. 284 "ἐκ πόλεως γὰρ ἵσης ἢ δικαίας προφάσεως Αἰσχίνην τῷ Γλανκοθέας τῆς τυμπανιστορίας ξένος ἢ φίλος ἢ γνώριμος ἦν Φίλιππος;". ²) Grote XI, 650. ³) Blass III B, 143. ⁴) Αὐτόθι 149. ⁵) Sittl II, 249. ⁶) Ἐν βιβλ. 61 "Ἀνεγνώσθη Αἰσχίνου οἱ τρεῖς λόγοι, ὁ κατὰ Τιμάρχου, ὃς ἐστὶ καὶ πρῶτος, τῶν αὐτοῦ λόγων, καὶ ὁ παραπρεσβείας, τρίτος δὲ καὶ τελευταῖος ὁ κατὰ Κησιφῶντος.

τριῶν εἰς ἡμᾶς περιελθόντων. Μνημονεύει μὲν οὗτος καὶ τοῦ Δηλιακοῦ νόμου, ἀλλὰ παρατηρεῖ, ὅτι ὁ Καικίλιος δὲν θεωρεῖ τοῦτον ὡς ἔργον τοῦ Αἰσχίνου. Ἐκ τῶν τριῶν λόγων δὲ μὲν Κατὰ Τιμάρχου ἀπηγγέλη τῷ 345, ὁ δὲ Περὶ παραπροσεσίας τῷ 343 καὶ ὁ Κατὰ Κτησιφώντος τῷ 330. Ἐπειδὴ οἱ λόγοι οὗτοι ἔχουσι σχέσιν πρὸς τὴν πολιτείαν τοῦ Δημοσθένους, περὶ τῶν υποθέσεων αὐτῶν εἴπομεν ἤδη ἐν τοῖς ἔμπροσθεν. Κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ Lord Brougham καὶ τοῦ Bergk¹ ὁ δεύτερος λόγος, ἦτοι ὁ Περὶ παραπροσεσίας, εἶναι ὁ ἀριστος. Ὁ δὲ τρίτος παραβαλλόμενος πρὸς τὸν Περὶ σιφάνου τοῦ Δημοσθένους εἶναι πολλὸν ὑποδεέστερος. Φαίνεται δ', ὅτι οὗτος δὲν συνετάχθη συγχρόνως, ἀλλ' ἐν μέρος τοῦτου τῷ 336, ὅτε ἐγένετο ἡ γραφὴ παρανόμων κατὰ Κτησιφώντος, τὸ δ' ἕτερον κατὰ τὸ 330, δηλ. κατὰ τὴν δίκην². Πλήν τῶν τριῶν λόγων φέρονται μέχρις ἡμῶν καὶ δώδεκα ἐπιστολαί, ἀλλ' ὑπὸ τῶν κριτικῶν θεωροῦνται ὡς σχολικὰ γυμνάσματα. Ἄλλ' εἰ καὶ ὁ Αἰσχίνης ἡγήθη ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους, ὅμως μόνον τοῦτου ἦτο δεύτερος³, καί, ὅπερ τιμᾷ τὴν εὐφύιαν τού-

Τρεῖς γὰρ μόνους αὐτοῦ φησι γνησίους εἶναι, καὶ ἐννέα ἐπιστολάς διὰ τοῦς μὲν λόγους αὐτοῦ τινὲς Χάριτας ὠνόμασαν διὰ τε τὸ χάριεν τοῦ λόγου καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν Χαρίτων, Μούσας δὲ τὰς ἐπιστολάς διὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐννέα Μουσῶν. Φέρεται δὲ αὐτοῦ καὶ ἄλλος λόγος, ὁ Δηλιακὸς νόμος, οὗ ἐγκρίνει δὲ αὐτὸν ὁ Καικίλιος, ἀλλ' Αἰσχίνην ἄλλον σύγχρονον τοῦδε Ἀθηναῖον τὸν πατέρα εἶναι τοῦ λόγου φησίν. ¹) Ἐν τόμ. IV, 403. ²) Orelli, Römhelt, Quaestiones de Aeschini oratione contra Ctesiphontem, Marburg 1369. Nilson, De rerum dispositione apud Aeschinem oratorem Atticam, Upsalla 1877. Bruno Cämmerer, De duplici recensione orationis Aeschineae contra Ctesiphontem habitae, Arnstadt 1876. G. Guttmann, De ratione quae Aeschini Ctesiphontiae cum ejus commentariis intercedit, Breslau 1883. ³) Διονύσιος, Ἀλικαρνασσοῦ, Περὶ τῆς λεκτ. Δημ. δειν. 35 "ὧν ἦν Αἰσχίνης ὁ ῥήτωρ, ἀνὴρ λαμπροτάτη φύσει περὶ λόγους χρησάμενος" ὅς οὐ πολλὸν ἂν ἀπέχειν δοκεῖ τῶν ἄλλων ῥητόρων, καὶ μετὰ Δημοσθένην μηδενὸς δεύτερος ἀριστεύουσαι.

του τοῦ ῥήτορος, ἄνευ παιδεύσεως ἀνῆλθεν εἰς τὴν ὑψηλὴν βαθμίδα τῆς ῥητορικῆς δεινότητος. Ὡς οὗτος δὲ οὗτος δὲν ἐδιδάχθη ἐν σχολῇ τὴν ῥητορικὴν τέχνην, ἡραγκάζετο νὰ μιμῆται ἄλλους ῥήτορας καὶ ἐνίοτε καὶ ὁλόκληρα χωρία ἐκ τούτων εἰς τοὺς λόγους αὐτοῦ παρελάμβανεν, ὅπερ καὶ αὐτὸς ὁμολογεῖ¹. Καθ' ὅλου εἶπεν, ὁ ῥήτωρ οὗτος τὴν δόξαν αὐτοῦ ὀφείλει τῇ φύσει καὶ οὐχὶ τῇ τέχνῃ. Ἡ δύναμις αὐτοῦ κατ' ἐσχολὴν κεῖται ἐν τῇ διηγήσει, ἥτις ἐπαινεῖται διὰ τὴν σαφήνειαν². Αὕτη παρατηρεῖται καὶ ἐν τοῖς ἐνθυμήμασιν, ἅπερ ἐδφυνῶς κατασκευάζει³. Ὡς οὖν δ' ὁ ῥήτωρ σκοπεῖ, ὅπως διεγείρῃ πάθος ἐν τῇ ψυχῇ τῶν ἀκροατῶν, ἀντιποιεῖ τὸν λόγον διὰ δυνάμειος καὶ ἀναπτύσσει πλησμονὴν φράσεων καὶ μεγαλοπρεπειαν⁴. Ὡς οὖν δ' ὁμοῦς αἱ μεγαλοπρεπεῖς αὐτοῦ φράσεις στεροῦνται ἡθικοῦ ἐνθουσιασμοῦ καὶ δὲν ἐκδηλοῦσι τὴν ἀλήθειαν, δὲν συγκινοῦσιν. Εἶναι δὲ δεινὸς περὶ τὰ σκώμματα καὶ τὴν εἰρωνείαν⁵. Ταῦτα δ' ἐκράτυνε διὰ τῆς φωνῆς, καθ' ἣν ὑπερεῖχε τοῦ

¹) Κατὰ Τιμάρχ. 4 «Οὐκ ἄγνοω δέ, ὅτι ἂ μέλλω ἐν πρώτοις λέγειν φανεῖσθαι καὶ ἐτέρων ἤδη πρότερον ἀκηκοῖτες· ἀλλὰ μοι δοκεῖ καιρὸς εἶναι καὶ ἐμὲ νῦν πρὸς ὑμᾶς τῷ αὐτῷ λόγῳ χρῆσασθαι». ²) Φῶτι. ἐν βιβλ. 264 «Ἔστι δὲ τοῖς λόγοις αὐτοῦ γλυκύς τε καὶ καθαρὸς καὶ εὐκρινὴς καὶ τῇ τῶν ἐνθυμημάτων σαφηνείᾳ σεμνυνόμενος». ³) Ὡς ἐν τῷ Κατὰ Κτησιφ. 158 «Οὐδεὶς πώποτε καλῶς ἀπῆλλαξε Δημοσθένει συμβούλῳ χρῆσάμενος. Ὑμεῖς δ', ὦ Ἀθηναῖοι, οὐκ αἰσχύνεσθε, εἰ ἐπὶ μὲν τοὺς πορθμέας τοὺς εἰς Σαλαμίνα πορθμυδοντας νόμον ἔθεσθε, ἐάν τις αὐτῶν ἄκων ἐν τῷ πόρῳ πλοῖον ἀνατρέψῃ, τοῦτω μὴ ἐξεῖναι πάλιν πορθμὲ γενέσθαι, ἵνα μηδεὶς αὐτοσχεδιάξῃ εἰς τὰ τῶν Ἑλλήνων σώματα, τὸν δὲ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν πόλιν ἄρδην ἀνατετραφόντα, τοῦτον ἑάσετε πάλιν ἐπευθύνειν τὰ κοινά;». ⁴) Κατὰ Κτησιφ. 244 «Καὶ γὰρ ἂν εἴη δεινόν, ὦ Ἀθηναῖοι, εἰ τὰ μὲν ξύλα καὶ τοὺς λίθους καὶ τὸν σίδηρον, τὰ ἄφωνα καὶ τὰ ἀγνώμονα, ἐάν τῳ ἐμπεσόντι ἀποκτείνῃ, ὑπερορῶμεν, καὶ ἐάν τις αὐτὸν διαχρήσῃ, τὴν χεῖρα τὴν τοῦτο πράξασαν χωρὶς τοῦ σώματος θάπτομεν, Δημοσθένην δέ, ὦ Ἀθηναῖοι, τὸν γράραντα μὲν τὴν παννυστήν ἔξοδον, προδόντα δὲ τοὺς στρατιώτας, τοῦτον ὑμεῖς τιμᾶτε». ⁵) Ἀντιόχ. 212 «ὅς τοσοῦτον καταγελᾷ τῆς πρὸς ὑμᾶς φιλοτιμίας, ὥστε τὴν μισρὰν κεφαλὴν ταύ-

Δημοσθένους. Φύσει ὁ Αἰσχίνης εἶχεν ἰσχυρὰν καὶ καθαρὰν φωνήν, ὅπερ καὶ ὁ ἀντίπαλος αὐτοῦ ὁμολογεῖ ¹. Ἐπειδὴ δ' ἐγένετο ὑποκριτής, ἐπεμελήθη, ὅπως ταύτην ἀναπτύξῃ. Οὕτως ἡδυνάτο σαφῶς καὶ ἀπνευστὶ ² νὰ ἀπαγγεῖλῃ μακρὰς περιόδους. Ἡ ἀρετὴ αὐτῇ ἐπιδόρῳ πολλὴ ἐπὶ τοῦ πλήθους, ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τούτου, ὅτι πολλῶν καλλιφώνων οἱ λόγοι δημοσιευθέντες ἐξέπληξαν τοὺς θαυμαστὰς αὐτῶν νομίσαντας, ὅτι δὲν εἶναι οἱ θαυμασθέντες λόγοι. Περὶ δὲ τὴν ἐκλογὴν τῶν λέξεων εἶναι πομπώδης, ἰσχυρὰς φράσεις μεταφορὰς καὶ μετωνυμίας μεταχειριζόμενος ³. Δὲν ἀπέχει δ' οὔτε τολμηρῶν οὔτε ὑπερβολικῶν φράσεων ⁴. Καὶ ὅμως εἶναι ἀτονώτερος τοῦ Δημοσθένους, ὡς ἡδὴ Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεὺς παρετήρησεν ⁵.

τὴν καὶ ὑπεύθυνον, ἣν οὗτος παρὰ τοὺς νόμους γέγραφε στεφανῶσαι, μυριάκις κατατέμῃκε καὶ τούτων μισθοὺς εἴληφε τραύματος ἐκ προνοίας γραφὰς γραφόμενος, καὶ κατακεκονδύλισται, ὥστε αὐτὸν οἶμαι τὰ τῶν κοινῶν δόλων ἔχῃ τῶν Μειδίου ἔχειν ἔτι φανερά· ὁ γὰρ ἄνθρωπος οὐ κεφαλὴν, ἀλλὰ πρόσodon κέκτηται». ¹) Δημοσθέν. Περὶ παραπρεσβ. 206 «τίνα δὲ (δηλ. τῶν ἐν τῇ πόλει φήσας) ἂν φθέγγεσθαι μέγιστον ἀπάντων καὶ σαφέσταται ἂν εἰπεῖν, ὅτι βούλοιο τῇ φωνῇ;». Περὶ στεφάν. 291 «ἐπάρας τὴν φωνὴν καὶ γεγηθῶς καὶ λαρυγγίζων». ²) Δημοσθέν. Περὶ τοῦ στεφάν. 308 «πεφωνασκηκῶς καὶ συνειλογῶς ὁρήματα καὶ λόγους συνείρει τούτους σαφῶς καὶ ἀπνευστὶ, Αἰσχίν. Κατὰ Κτησιφῶνι. 228 «ἀφομοιοῖ γὰρ μου τὴν ψύσιν ταῖς Σειρήσιν, ὡς ἔοικε. Καὶ γὰρ ὑπ' ἐκείνων οὐ κηλεῖσθαι φησὶ, ἀλλ' ἀπόλλυσθαι». ³) Αὐτόθι 223 «Οὕτω δὲ ταῖς αἰτίαις ἐνέφραξας τὰς κατὰ σαντοῦ τιμωρίας, ὥστε τὸν κίνδυνον εἶναι μὴ σοὶ τῷ ἀδικήσαντι, ἀλλὰ τοῖς ἐπεξιούσι, πολλὸν μὲν τὸν Ἀλέξανδρον καὶ Φίλιππον ἐν ταῖς διαβολαῖς φέρων, αἰτιώμενος δὲ τινὰς ἐμποδίζειν τοὺς τῆς πόλεως καιροὺς, αἰεὶ τὸ παρὸν λυμαινόμενος, τὸ δὲ μέλλον κατεπαγγελλόμενος». Παράβαλλ. Blass III B, 200. ⁴) Αὐτόθι 253 «Οὐκ ἀποπέμψετε τὸν ἄνθρωπον ὡς κοινήν τῶν Ἑλλήνων συμφοράν; ἢ συλλαβόντες ὡς ληστὴν τῶν πραγμάτων, ἐπ' ὀνομάτων διὰ τῆς πολιτείας πλέοντα, τιμωρήσεσθε;». Παράβαλλ. αὐτόθι 207. ⁵) Ἀρχ. κριό. 434 «ὁ δ' Αἰσχίνης ἀτονώτερος μὲν τοῦ Δημοσθένους ἐν δὲ τῇ τῶν λέξεων ἐκλογῇ πομπικὸς ἅμα καὶ δεινός· καὶ οὐ πάντῃ μὲν ἔντεχνος, τῇ δὲ παρὰ τῆς φύσεως εὐχερεῖα κεχορηγημένος καὶ σφόδρα ἐναργής καὶ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΣ'.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΜΑΚΕΔΟΝΙΖΟΝΤΩΝ ΡΗΤΟΡΩΝ

Ἐν τῇ συγκρούσει τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς Μακεδόνας ἐξήστραψε μὲν ἡ λαμπρὰ αἴγλη τῆς φιλοπαιρίας τοῦ Δημοσθέ-
 νους, τοῦ Λυκούργου καὶ τοῦ Ὑπερείδου, ἀλλ' ἐκ τῆς λάμ-
 πρως ταύτης διεφωτίσθη ἡ φανλότης τῶν δωροδόκων καὶ προ-
 δοτῶν τῆς πατρίδος, ὡς τοῦ Φιλοκράτους, τοῦ Δημάδου καὶ
 ἄλλων. Ὁ πρῶτος ἄνευ αἰδοῦς ἐπεδείκνυε τὴν πρὸς τὸν Φίλιπ-
 πον φιλίαν, παρ' οὗ ἐλάμβανε πλούσια δῶρα. Ἐν Ὀλύνθῳ
 εἶχε πλούσια κτήματα, ἐξ ὧν ἀπελάμβανε πρόσοδον ταλάν-
 του¹ καὶ φανερώς ἐπὶ ταῖς τραπέζαις κατηλλάττετο Μακεδони-
 κὸν χρυσοῖον². "Οἱ δ' οὗτος μετὰ τοῦ Αἰσχίνου ἐπὶ τῷ Δη-
 μοσθένει τὴν δύναμιν τοῦ λόγου, τὸ κάλλος καὶ τὴν περὶ τὸ πί-
 νειν ἱκανότητα τοῦ Φιλίππου, ὁ ἀδέκαστος ῥήτωρ εἶπεν, ὅτι τὸ
 μὲν πρῶτον εἶναι ἴδιον σοφιστοῦ, τὸ δεῦτερον γυναικὸς καὶ τὸ
 τρίτον οποργίᾳς καὶ οὐδόλως βασιλέως ἐγκώμια³.

⁴ Ἐπιφανέστατος τῶν Μακεδονιζόντων ἦτο Δημάδης⁴ ὁ υἱὸς
 τοῦ Δημέου, ὅστις ἦτο ναυτῆς γεννηθεὶς περὶ τὸ 380-88⁵.
⁶ Ἐπειδὴ δὲ κατήγετο ἐκ ταπεινοῦ γένους, δὲν εἶχε τοὺς ἀναγ-
 καίους πόρους πρὸς ἐκπαίδευσιν. Διὰ τοῦτο ἐρωτηθεὶς, τίνα
 ἔσχε διδάσκαλον, ἀπεκρίθη τὸ τῶν Ἀθηναίων βῆμα⁶. Ἐλέγετο
 δ', ὅτι κατὰ τὴν παροιμίαν ἀπὸ τῆς κώπης ἀνίπτοις ποιοῖν ἐπή-

βαρὺς καὶ αὐξητικὸς καὶ πικρὸς· καὶ ἡδὺς μὲν αὐτόθεν ἐντυχάνει, σφο-
 δρὸς δ' ἐξέτασθεὶς. ¹) Δημοσθέν. Περὶ παραπρεσβ. 386. ²) Ἀντιόθι 375.

³) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Δημοσθέν. 16. ⁴) Κατὰ συγκοπὴν ἐκ τοῦ Δημάδης.

⁵) "Ορα Lhardy, De Demade ἐν σελίδ. 43. ⁶) Στοβ. ἐν Ἀνθολογ. 29, 91.

δησεν ἐπὶ τὸ βῆμα¹. Κατὰ τοῦτο ποιεῖ ζωηρὰν ἀντίθεσιν πρὸς τὸν Δημοσθένη, ὅστις καθ' ὅλον τὸν βίον ἐμελέτα². Φαίνεται δ' ὅμως, ὅτι δὲν ἦτο ὁ μόνος ταύτης, ὅστις κατεῖχε τὸ βῆμα, ὡς γίνεται δηλὸν ἐκ τοῦ Πλουτάρχου³. Ἦτο δ' οὐ μόνον ἀμαθής, ἀλλὰ καὶ ἀκόλαστος κατὰ τρόπον χυδαιότατον. Τὸ πρῶτον διεκρίθη μετὰ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ μάχην, ὅτε συλληφθεὶς αἰχμάλωτος ἐξελέγη, ὅπως διαπραγματευθῇ τὰ τῆς εἰρήνης⁴. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἔργον ἐξετέλεσεν οὕτως, ὥστε ἤρесе καὶ τῷ Φιλίππῳ καὶ τοῖς Ἀθηναίοις, ἐκτίησατο πολλὴν δύναμιν. Αὕτη δ' ἠϋξήσεν ἐπὶ μεγάλῳ Ἀλεξάνδρῳ, διότι μετὰ τὴν ἄλωσιν τῶν Θηβῶν ὁ νικητῆς ἦν παρὰ τῶν Ἀθηναίων τὴν παράδοσιν ὀκτῶ ῥητόρων. Τότε ὁ μὲν Δημοσθένης δὲν ἐτόλμησε νὰ πρεσβεύσῃ πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον, ὁ δὲ Δημάδης πρεσβεύσας ἔσωσε τοὺς ῥήτορας καὶ τὴν πόλιν διήλλαξε πρὸς τὸν βασιλεῖα τῶν Μακεδόνων⁵. Τότε κατὰ πρότασιν τοῦ Κηφισοδότου ἀπεφασίσθη, εἰ καὶ ἀντίστησαν ὁ Λυκοῦργος καὶ ὁ Πολύενκτος, νὰ στηθῇ ἀνδριάς αὐτοῦ ἐν τῇ ἀγορᾷ καὶ λάβῃ σίτησιν ἐν τῷ πρυτανείῳ⁶. Οὕτω κατήσχυνε τὰς μεγίστας τιμὰς, αἵτινες τοῖς εὐεργέταις τῆς πόλεως ἐδίδοντο. Ἀλλ' εἶναι παρήγορον, ὅτι αἱ πλασται τῶν φανύλων τιμαὶ δὲν δύνανται ἐπὶ μακρὸν χρόνον νὰ διαμείνωσιν. Ἐν ᾧ τῷ Δημοσθένει καὶ τῷ Λυκούργῳ μετὰ θάνατον ἀνδριάντες ἐστήθησαν, οἱ τοῦ Δημάδου εἰς αἰμίδας κατεχωνεύθη-

¹) Παρὰ Walz IV, 39, 6. ²) Κατὰ τὸν Πυθέαν Παρ' Ἀθῆν. II. 44 F "Ἀλλὰ τοὺς νῦν δημαγωγὸς ὁρᾷτε, Δημοσθένη καὶ Δημάδην, ὥς ἐναντίως τοῖς βίοις διάκεινται. Ὁ μὲν γὰρ ὑδροποτῶν καὶ μεριμνῶν τὰς νύκτας, ὥς φασι, ὁ δὲ πορνοβοσκῶν καὶ μεθυνοκόμενος κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκάστην προβάσσει ἡμῖν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ἀνακυκλεῖται". ³) Ἐν βίῳ Δημοσθέν. 7 «ἀλλὰ κραυπαλῶντες ἄνθρωποι ταῦται καὶ ἀμαθεῖς ἀκούονται καὶ κατέχουσι τὸ βῆμα». ⁴) Παρὰ Westermann Βιογράφοι ἐν σελίδ. 334 "Ἐν Χαιρωνείᾳ δ' αἰχμάλωτος γενόμενος ἀφείθη καὶ πρεσβευτὴς ὑπὲρ τῶν αἰχμαλώτων ἀπεστάλη, οὗς ἀνῆκε Φίλιππος". ⁵) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Δημοσθέν. 23. ⁶) Oge Blass III B, 237.

σαν¹. Καὶ αὐτὸς ὁ προδότης εἶχε συνείδησιν τῆς κακῆς αὐτοῦ πολιτείας, λέγων, ὅτι εἶναι ἄξιος συγγνώμης, διότι πολιτεύεται τὰ ναυάρια τῆς πόλεως. Ἄλλ' ὁ Πλούταρχος εὐστόχως παρατηρεῖ, ὅτι ἄσελγῶς βιώσας καὶ πολιτευσάμενος αὐτὸς ἦτο ναυάγιον τῆς πόλεως². Μετεχειρίζοντο μὲν τοῦτον οἱ Μακεδόνες ὥς ὄργανον τῶν πολιτικῶν αὐτῶν σκοπῶν, ἀλλ' ἐξδελύσσοντο τοῦτον καὶ δὴ ὁ Ἀντίπατρος εἶπε περὶ αὐτοῦ γέροντος ἤδη ὄντος, ὅτι ἀπολείπεται αὐτῷ ὥσπερ ἱερείου διαπεπραγμένου μόνον ἢ γλῶσσα καὶ ἡ κοιλία³. Ἐν τέλει δ' ἐτιμωρήθη προσηκόντως ὑπὸ τοῦ Κασσάνδρου, διότι οὗτος εἶχε πέμψει ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Ἀντίγονον εἰς τὴν Ἀσίαν παρακαλῶν τοῦτον, ἵνα ἐπιφανεῖς ἀπαλλάξῃ τοὺς Ἕλληνας ἡρητημένους ἀπὸ παλαιοῦ καὶ σαπροῦ στήμονος (δηλ. τοῦ Ἀντιπάρχου). Ἐπειδὴ δ' ὁ Ἀντίπατρος ἐνόσει, ὁ Κασσάνδρος εἶχε τὴν ἀρχήν· ὅτε δ' εἶδε τὸν ὑβριστὴν ἐλθόντα, πρῶτον μὲν κατέσφαξε τὸν υἱὸν ἐν τοῖς κόλποις τοῦ πατρὸς, εἶτα δὲ λοιδορήσας τὴν προδοσίαν καὶ ἀχαριστίαν αὐτοῦ ἐκτεινεν⁴.

Φαῦλος μὲν ἦτο ὁ Δημάδης, ἀλλ' εἶχε πολλὴν νοημοσύνην. Δὲν εἶναι μικρόν, ὅτι πολλοὶ τὴν φύσιν τοῦ Δημάδου ἐθεώρουν ὑπερτέραν τῆς μαθήσεως τοῦ Δημοσθένους καὶ ὁ Θεόφραστος ἔλεγεν⁵, ὅτι ὁ μὲν Παιανιεύς εἶναι ἄξιος τῆς πόλεως, ὁ δὲ Δημάδης ὑπὲρ τὴν πόλιν⁶. Φαίνεται, ὅτι εἶχε σπουδάσει καλῶς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν καὶ τῇ σπουδῇ ταύτῃ ὀφείλεται ἡ πολιτικὴ αὐτοῦ δύναμις. Ἐν τῇ πρώτῃ συνεντεύξει πρὸς τὸν Φίλιππον

¹) Πλούταρχ. ἐν Ἠθικ. 820 Ε «τοὺς Δημάδου (ἀνδριάντας) κατεχώνευσαν εἰς ἀμίδας». ²) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Φωκίωνος 1. Δημήτρι. Περὶ ἔρμην. «καὶ ἀλλαχοῦ που» «πόλιν οὐ τὴν ἐπὶ τῶν προγόνων, τὴν ναύμαχον, ἀλλὰ γραῦν,σανδάλια ὑποδεδεμένην καὶ πτισάνην ῥοφούσαν». ³) Πλούταρχ. αὐτόθι. ⁴) Αὐτόθι 30 καὶ ἐν βίῳ Δημοσθέν. 31. ⁵) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Δημοσθέν. 10 «Πλὴν τὸν γε Δημάδην πάντες ὡμολόγουν τῇ φύσει χρώμενον ἀνίκητον εἶναι καὶ παραφέρειν αὐτοσχεδιάζοντα τὰς τοῦ Δημοσθένους σκέψεις καὶ παρασκευάς». ⁶) Αὐτόθι.

δὲν ἐκολάκευσεν αὐτόν, ἀλλ' εἶπε μετὰ φαινομένης παρρησίας ¹. Ἡ εὐφυνία τοῦ ῥήτορος καταφαίνεται καὶ ἐν ταῖς μεταφοραῖς ἐν ταῖς ἀλληγορίαις καὶ ταῖς ὑπερβολαῖς. Τινὰς μὲν τούτων ἔλαβε παρὰ τοῦ Περικλέους, ἄλλας δ' αὐτὸς ἐπενόησε ². Διότι ἦτο φύσις ποιητική. Οὕτω λέγει, ὅτι, ἂν ἀπέθνησκεν ὁ Ἀλέξανδρος, ἤθελεν ὄξει ὀλόκληρος ἢ οἰκουμένη ³ καὶ τὴν Μακεδονικὴν δύναμιν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ βασιλέως παραβάλλει πρὸς τὸν Κύκλωπα τετυφλωμένον ⁴. Πρὸς δὲ ἔλεγε τὸ μὲν τεῖχος ἐοθῆτα τῆς πόλεως, τὸν δὲ σαλπικτὴν κοινὸν τῶν Ἀθηναίων ἀλέκτορα. Ἐπειδὴ δ' ἡ ῥητορικὴ τοῦ Δημάδου δεινότης ἐοιχετο ἐπὶ τῆς εὐφυνίας, δὲν ἦτο εὐμίμητος ⁵. Ἐκ τῶν εἰρημέων γίνεσθαι δῆλον, ὅτι, ἂν ὁ ῥήτωρ οὗτος ἐτύγχανεν ὑψηλότερας παιδεύσεως καὶ εἶχε τὸ φρόνημα ὑγιές, ἡδύνατο νὰ ἦναι ὁ ἀριστος πολυτενὴς καὶ ῥήτωρ τῶν χρόνων αὐτοῦ. Διέμεινε δμως ἐν τῇ ἀμαθείᾳ καὶ τῇ ταπεινῇ νοημοσύνῃ, ἥτις δὲν δύναται νὰ ἐξαρθῇ μέχρι τῆς σφαίρας ἐκείνης, ἐν ᾗ ἐναργῶς καταφαίνεται, ὅτι ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ πρὸς τὴν πατρίδα ἀγάπη εἶναι

¹) Σέξ. ἐμπειρ. Πρὸς μαθημ. I, § 295. Διόδωρ. Σικελιώτ. 16, 87.

²) Ἀθῆν. III, 99 D «Καὶ Δημάδης δὲ ὁ ῥήτωρ ἔλεγε τὴν μὲν Αἴγιναν εἶναι λήμνην τοῦ Πειραιῶς, τὴν δὲ Σάμον ἀπορροῶγα τῆς πόλεως, ἕαρ δὲ τοῦ δήμου τοὺς ἐρήβους, τὸ δὲ τεῖχος ἐοθῆτα τῆς πόλεως, τὸν δὲ σαλπικτὴν κοινὸν Ἀθηναίων ἀλέκτορα». ³) Ἐν ἀποσπάσμ. 7 «Δεινὰ δὲ καὶ τὰ Δημάδεια, καίτοι ἴδιον καὶ αἰτοπον τρόπον ἔχειν δοκοῦντα» ἔστι δὲ αὐτῶν ἡ δεινότης ἐκ τε τῶν ἐμφάσεων γιγνομένη καὶ ἐξ ἀλληγορικῶν τινος παραλαμβανομένου καὶ τρίτον ἐξ ὑπερβολῆς· οὐδὲν ἔστι τό· Οὐ τέθνηκεν Ἀλέξανδρος, ὡ ἄνδρες Ἀθηναῖοι· ὥς γὰρ ἂν ἡ οἰκουμένη τοῦ νεκροῦ. «Τὸ μὲν γὰρ ὥς ἐν ἀντὶ τοῦ ἡσθάνετο ἀλληγορικὸν καὶ ὑπερβολικὸν ἅμα· τὸ δὲ τὴν οἰκουμένην αἰσθάνεσθαι ἐμφαντικὸν τῆς δυνάμεως τῆς Ἀλεξάνδρου· καὶ ἅμα δὲ τι ἐκκλητικὸν ἔχει ὁ λόγος ἡθροισμένον ἐκ τῶν τριῶν». ⁴) Ἐν ἀποσπάσμ. 9 «ἔοικε γὰρ ἡ Μακεδονικὴ δύναμις, ἀπολωλεκυῖα τὸν Ἀλέξανδρον, τῷ Κύκλωπι τετυφλωμένῳ». ⁵) Δημήτρ. Περὶ ἐρμην. § 286 «Τῆς Δημάδειου δεινότητος ἐχούσης τι ἐπισφαλές καὶ οὐκ εὐμίμητον μάλα· ἐνεσσι γάρ τι καὶ ποιητικὸν τῷ εἶδει, εἴ γε ποιητικὸν ἢ ἀλληγορία καὶ ὑπερβολὴ καὶ ἐμφασις».

ἡ ἀληθὴς νοημοσύνη ἢ ἀγῆρω τὴν μνήμην καὶ ἀφθιτον τὸ κλέος τοῖς μεταγενεστέροις παραδίδουσα.

Εἶναι δὲ λυπηρόν, ὅτι τῆς νοημοσύνης ἐκείνης οὐδὲν προῖόν κατελείφθη, ὅπως ἀσφαλέστερον κρίνωμεν περὶ αὐτῆς¹. Ἐπειδὴ δ' ἡ ῥητορικὴ δεινότης τοῦ Δημάδου ἦτο πολυθρύλητος, οὐδὲν τὸ παράδοξον, ὅτι οἱ μεταγενέστεροι ὑπέβαλον τοῦτο πολλοὺς λόγους. Ἐκ τοῦ Σουΐδου ἐγινώσκουμεν τοῦ ῥήτορος δύο ἔργα Ἀπολογισμὸν πρὸς Ὀλυμπιάδα τῆς ἑαυτοῦ δωδεκαετίας καὶ Ἱστορίαν περὶ Δήλου καὶ τῆς γενέσεως τῶν Λητούς παίδων. Εἶναι ὅλως ἀπίθανον, ὅτι οὗτος ἡσχολήθη περὶ τὴν ἱστορίαν καὶ μυθολογίαν καὶ φαίνεται, ὅτι τὸ ἔργον ἦτο ἄλλον συνωνύμου. Ἄλλ' ἐν τινι Φλωρεντιανῷ χειρογράφῳ εὗρέθη κατάλογος² περιέχων δέκα καὶ τέσσαρας λόγους τοῦ Δημάδου, ἐν οἷς καὶ τὸν Ἀπολογισμὸν πρὸς Ὀλυμπιάδα τῆς ἑαυτοῦ δωδεκαετίας. Ἐκ τούτου τοῦ λόγου διτηρηθῆναι μέχρις ἡμῶν τὸ πρῶτον μέρος μετὰ τινων ἀποσπασμάτων³. Ἐπειδὴ δ' ὁ λόγος εἶναι ποιητικὸς περιέχων μεταφοράς, προσωποποιῶν καὶ πολυαριθμούς ἀντιθέσεις, τινὲς ἐνόμισαν, ὅτι εἶναι ἔργον τοῦ εὐφροῦς Δημάδου, ἀλλ' ἐκράτησεν ἡ γνώμη, καθ' ἣν θεωρεῖται ψευδεπίγραφος⁴. Ὁ γράψας τοῦτον εἰσάγει τὸν ῥήτορα ἀπολογούμενον ὑπὲρ τῆς πολιτείας αὐτοῦ καὶ δὴ ἀρχόμενον ἀπὸ τῆς διαπραγματεύσεως μετὰ τὴν ἐν Χαιρωνεῖα μάχην. Οἱ δ' ἄλλοι λόγοι οἱ ἐν τῷ ἀνακαλυφθέντι καταλόγῳ σημειούμενοι συνετάχθησαν ὡς ῥητορικὰ θέματα κατὰ τῶν Δημοσθενικῶν λόγων, ὡς δεικνύουσιν αἱ ἐπιγραφαί, Πρὸς τὴν εἰς Ὀλυνθον βοήθειαν, Πρὸς Χερρονησίτας, Ὑπὲρ Φιλίππου ὡς οὐ χρή πολεμεῖν, Πρὸς τοὺς Ὀλυνθίων

¹) Ἐπὶ Κικέρωνος οὐδὲν ἔργον τούτου ὑπῆρχεν, Brut. 36. Orat. 90. Παράβαλλ. Quintil. II, 17. 13 καὶ Blass III B, 239. ²) Ἐξεδόθη ὑπὸ Schöll, Hermes III, ἐν σελίδ. 277. ³) Ἐδημοσίευσεν δ' H. Haupt, Hermes XIII, 489. ⁴) Blass III B, 241.

πρέσβεις. Ἐν τοῖς πρεσβευγράφοις λοιπὸν δὲν δυνάμεθα νὰ ἀνέυρωμεν τὴν εὐφύιαν τοῦ ῥήτορος, ἀλλ' ἔν τισιν ἀποφθέγμασιν, ἅπερ μέχρις ἡμῶν διετηρήθησαν. Τὰ Δημάδεια ἐν τοῖς τελευταίοις χρόνοις ἠῤῥησαν ἔκ τινος Βιενναίου χειρογράφου διότι νῦν ἔχομεν ὑπὲρ τὰ τεσσαράκοντα ¹. Τοσαῦτα ἀποφθέγματα δὲν κατελείφθησαν ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους, ὅπερ ἴσως μαρτυρεῖ τὴν ὑπεροχὴν τῆς εὐφυΐας τοῦ Δημάδου.

Ὁ δὲ Ἀριστογείτων τάσσεται μὲν ἐν τοῖς μισθωτοῖς τοῦ Φιλίππου ², ἀλλ' εἶναι γνωστὸς μᾶλλον ὡς φαῦλος ἄνθρωπος ἢ ὡς Φιλίππιζων. Ὀνομάζεται δὲ κύων διὰ τὴν ἀναίδειαν αὐτοῦ καὶ θεωρεῖται μᾶλλον συκοφάντης ἢ ῥήτωρ ³. Οὗτος ἦτο υἱὸς τοῦ Κυδιμάχου ἢ Λυσιμάχου καὶ μητρὸς ἀπελευθερικῆς. Εἰκάζεται δ', ὅτι ἐγεννήθη περὶ τὰ 370· πότε δ' ἐτελεύτησεν, εἶναι ἄγνωστον. Μόνον ὁ Σουΐδας παραδίδει, ὅτι ἐφρονεῦθη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων. Ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου ἦτο πολεμικός· ἀλλ' ἀπέφυγε νὰ πολεμήσῃ ⁴. Παρὰ τοῦ Ἀρπάλου ἐδέξατο δῶρα, ἀλλ' οἱ δικασταὶ ἠθώωσαν τοῦτον ⁵. Τοῦτου κατηγορήσεν ὁ Δείναρχος, ὁ Λυκοῦργος καὶ ὁ Δημοσθένης, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἵπομεν ⁶. Εἶναι γνωστόν, ὅτι ἔγραψε ῥητορικοὺς λόγους, Ἀπολογία πρὸς τὴν ἔνδειξεν Λυκοῦργον καὶ Δημοσθένης, Πρὸς Λυκοῦργον, Κατὰ Τιμοθέον Κατὰ Τιμάρχον, Κατὰ Ὑπερεΐδου, Κατὰ Θρασύλλου, Ὀρφανικόν. Ἐκ τῶν λόγων τούτου διεσώθησαν ὀλίγα ἀπο-

¹) Ἐξεδόθησαν ὑπὸ H. Diels, Δημάδεια, Rhein. Mus. XXIX, 107.

²) Δημοσθέν. κατ' Ἀριστογείτ. 781. «Ἄλλ', Ἀριστογείτων, ἐπὶ γραφὰς κέρρικας με τοῖς ὑπὲρ Φιλίππου πράττονσι σαντὸν μισθώσας...» ³) Παρὰ Walz III, 600. ⁴) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Φωκ. 10 «Ἀριστογείτωνος δὲ τοῦ συκοφάντου πολεμικοῦ μὲν ὄντος ἐν ταῖς ἐκκλησίαις καὶ παροξύνοντος ἐπὶ τὰς πράξεις τὸν δῆμον, ἐν δὲ τῷ καταλόγῳ προσελθόντος ἐπὶ βακτηρίᾳ τὰ σκέλη καταδεδεμένου, πόρρωθεν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ βήματος ἰδὼν ὁ Φωκίων ἀνέκραγε. "Γράψε καὶ Ἀριστογείτονα χωλὸν καὶ ποτηρόν."» ⁵) Δημοσθέν. ἐπιστολ. 8, 37. 42. ⁶) Ἐν σελίδ. 997.

σπάσματα, ἀλλὰ καὶ ἐκ τούτων μαθάνομεν, ὅτι ἦτο ὑβριστὴς καὶ κατὰπτυστος συσκοφάντης ¹, ὅπερ καὶ ἄλλοθεν ἐγινώσκομεν ², "Υβρίζε καὶ ἐσυσκοφάντει ἄνδρας, ὡς τὸν Λυκοῦργον καὶ τὸν Δημοσοθένη, πρὸς οὓς ὤφειλε σεβασμὸν.

Πρὸς τὸν Δημάδην ὁμοιάζει ὁ Πυθέας³ διότι καὶ ἐκ ταπεινοῦ γένους κατήγετο καὶ ἀμαθὴς μὲν ἦτο, εὐφυὴς δέ. Ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἦτο μυλωθρός⁴ καὶ ἡ μήτηρ Αἰγιναία, ἴσως θυγάτηρ ἢ ἐγγονή Αθηναίου κληρούχου. Τὸ κατ' ἀρχὰς οὗτος ἐχθρός ὢν τῶν Μακεδόνων ἀντίστη πρὸς τὴν πρότασιν, ὅπως τῷ Ἀλεξάνδρῳ ἀποδοθῶσι θεῖαι τιμαί. Ὅτε δέ τις ἐπειτίμηνεν αὐτῷ, ὅτι νέος ὢν τολμᾷ νὰ λέγῃ περὶ τηλικούτων, ἀπεκρίθη, ὅτι καὶ ὁ Ἀλέξανδρος, ὃν ψηφίζονται θεόν, εἶναι νεώτερος αὐτοῦ⁵. Ἐκ τούτου εἰκάζεται, ὅτι πρὸ τοῦ 356 ἐγεννήθη⁶. Ἐπειδὴ δ' ὁμοῦς δὲν εἶχε σθένος ψυχῆς, ἐδελέασαν αὐτὸν τὰ δῶρα τῶν ἐχθρῶν τῆς πατρίδος, ἐξ ὧν διῆγε βίον ἀκόλαστον⁶. Τοῖς

¹) Τζέτζ. ἐν Χιλιάδ. VI, 93 "Ἐν τῷ τῶν παρανόμων γὰρ κατὰ τοῦ Ὑπερείδου Ἀριστογείτων οὕτωςαι τάδε κατ' ἔπος λέγει· κνώδαλα τὰ ἐξάγιστα τῶν τρισαλιτηρίων, ὁ Δημοσοθένης ἅμα τε καὶ ὁ Λυκοῦργος, λέγω. Καὶ πάλιν Διοπέθῃ δὲ τὸν Σουινέα λέγει ἐκ τῆς πρὸς τὸν Ἑλλήσποντον συστάσης ναυμαχίας ὠγήσασθαι αἰχμάλωτον Λυκοῦργον, Δημοσοθένην· οὗτοι δὲ τὸ ἀργύριον ἐκείνῳ οὐκ ἐδίδουν, ἀλλὰ πρὸς δικαστήριον εἴλκυσαν μᾶλλον τοῦτον. Καὶ ἐκινδύνευσε θανεῖν ὁ ἄνθρωπος ἐκ τούτων, εἰ μὴ συνηγωνίσαστο Δημάς Καλλικλῆς τε·". ²) Ἐρμogen. παρὰ Spengel ἐν σελίδ. 395 "Καὶ μὴν καὶ τὸ πρὸ τῶν ἀποδείξεων λοιδορίας ἢ σφοδρότησιν εἰκῇ κεχρησθῆναι, ἢ ἔνθα ὅλως μηδενὸς τοιούτου δεῖ, καθάπερ εἶωθεν Ἀριστογείτων ποιεῖν φαινομένη τις ἐστίν. οὐ μὴν οὖσα δεινότης, Παράβαλλ. Blass III B, 251. ³) Σουίδ. ἐν λ. ⁴) Πλούταρχ. Ἡθικ. 187 F καὶ 804 B. ⁵) Blass III B, 253. ⁶) Δημοσοθένης, ἐπιστολ. 3. 29 "Καὶ μὴν οὐδὲ τὸν Πυθέαν παραλείψω, τὸν μέχρι τῆς παρόδου δημοτικόν, μετὰ ταῦτα δ' εἰσιμιον εἰς τὰ καθ' ἑμῶν πάντα. Τίς γὰρ οὐκ οἶδε τοῦτον, ὅτι μὲν τὴν ὑπὲρ ἑμῶν τάξιν ἔχων εἰς τὸ πολιτεύεσθαι παρήει, ὥς δοῦλον ἐλαυνόμενον καὶ γραφὴν ξενίας φεύγοντα καὶ μικροῦ πραθέντα ὑπὸ τούτων, οἷς νῦν ὑπηρετῶν τοὺς κατ' ἐμοῦ λόγους ἔγραφεν; ἐπειδὴ δ' ἂν κατηγορεῖ τότε τῶν ἄλλων, νῦν αὐτὸς πράττει, εὐποροῦντα μὲν οὕτως, ὥστε δὲ ἔχειν ἑταίρας, αἱ μέχρι φθόρης καλῶς ποιοῦσαι προπεπόμφασιν αὐτόν".

Μακεδόσι ἐγένετο ὠφέλιμος, διότι κατηγορήσε τοῦ Δημοσθένους ἐν τῇ δίκῃ τοῦ Ἀρπάλου¹. Ἡ φυγὴ τοῦτον καὶ τοὺς ἐχθροὺς τῆς πόλεως ὠφέλησε καὶ τὸν Πυθέαν ἀνέδειξεν. Ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου κατεδικάσθη εἰς πρόστιμον². Ἐπειδὴ δὲ δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκτίσῃ τοῦτο, ἔφυγεν εἰς Μακεδονίαν, ὅθεν ὁ Ἀντίπατρος ἔπεμψεν εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἵνα ἐνεργήσῃ, ὅπως αἱ πόλεις αὐτῆς μὴ ἀποστῶσι τῶν Μακεδόνων. Τότε ἐν τῇ Μεγάλῃ πόλει ὁ μὲν Πυθέας πράττων ὑπὲρ τοῦ Ἀντιπάτρου εἶπεν, ὅτι, ὡς νομίζομεν, ὅτι ἡ οἰκία, εἰς ἣν φέρεται ὄνειον γάλα, νοσεῖ, οὕτω καὶ ἡ πόλις νοσεῖ, εἰς ἣν προσεφία Ἀθηναίων ἔρχεται. Ἀλλ' ὁ Δημοσθένης ἀντιστρέφας τὸ παράδειγμα εἶπεν, ὅτι καὶ τὸ γάλα πρὸς ὕγειαν δίδεται καὶ οἱ Ἀθηναῖοι πρὸς σωτηρίαν ἔρχονται³. Μετὰ τὸν Λαμιακὸν πόλεμον ἐπανῆλθεν εἰς Ἀθήνας, ἀλλὰ φαίνεται, ὅτι δὲν ἔζησε μακρὸν χρόνον. Δὲν ἐφόνευσε μὲν τοῦτον ὁ Κάσσανδρος, ὡς τὸν Δημάδην, ἀλλὰ τὸ Μακεδονικὸν χρυσίον τὸ παρασκευάσαν τὴν ἀκολασίαν, ἐξ ἧς ἐπῆλθεν ἡ φθίσις αὐτοῦ. Τοῦ ῥήτορος τοῦτου μνημονεύονται τρεῖς λόγοι. Κατὰ Ἀδεϊμάντιον, Πρὸς τὴν ἔνδειξιν καὶ Κατὰ Δημοσθένους. Τὴν εὐφυΐαν τοῦ Πυθέου μαρτυρεῖ καὶ ἡ εἰρημένη παραβολὴ καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις τὸ κατὰ τοῦ Δημοσθένους σκῶμμα, ὅτι τὰ ἐνθυμήματα αὐτοῦ ὄζουσιν ἐλλυχνίων⁴. Κατὰ τὸν Σουΐδαν δὲν περιελήφθη ἐν τῷ κανόνι τῶν ῥητόρων ὡς θρασὺς καὶ διεσπασμένος.

Πλὴν τῶν μνημονευθέντων ῥητόρων ὑπῆρχον καὶ ἄλλοι ὡς ὁ Μενεσαίχμος, ὅστις διεδέξατο τὸν Λυκοῦργον ἐν τῇ οἰκονομικῇ διαχειρίσει τῶν προσόδων τῆς πόλεως καὶ κατεδίωξε τοῦτον. Ὁ ῥήτωρ οὐδένα λόγον φαίνεται καταλιπών, ἀλλὰ Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεὺς εἰκάζει⁵, ὅτι οἱ δύο λόγοι Ὑπὲρ Μενεσαίχμου περὶ τῆς Δήλου θυσίας καὶ Ὑπὲρ Μενε-

1) Ψευδοπλούταρχ. 846 C. 2) Σουΐδ. ἐν λ. Πυθέας. 3) Πλούταρχ. ἐν βίῃ Δημοσθέν. 27. 4) Αὐτόθι 8. 5) Δείναρχ. 11.

σαίχμου πρὸς Περικλέα καὶ Δημοκράτην δὲν ἐγράφησαν ὑπὸ τοῦ Δεινάρχου, ὃ ἀποδίδονται, ἀλλ' ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Μεγιστοῦ. Διότι οὗτος ῥήτωρ ὢν καὶ διάδοχος τοῦ Λυκούργου δὲν ἠδύνατο νὰ μεταχειρισθῇ τὸν Δεινάρχον ὡς λογογράφον. Ὡσαύτως τὸν λόγον, Ἐρμίᾳ ἐμπορίου ἐπιμελητῇ περὶ τῶν κατηγορηθέντων ἀπολογία ὁ Διονύσιος ἀποδίδει ἢ τῷ Μεγιστῷ ἢ τῷ Δημοκλείδῃ, περὶ οὗ γινώσκουμεν μόνον, ὅτι ἦτο ἐχθρὸς τοῦ Δημοκράτους. Τοὺς λόγους τούτους δ' κριτικὸς κρίνων ὡς ὑδαρεῖς, κεχυμένους καὶ ψυχρὸς θεωρεῖ ἀνάξιους τοῦ Δεινάρχου. Μνημονεύεται καὶ Καλλικράτης τις ὃς οἱ Περγαμηνοὶ πύλας ἀπέδιδον τὸν Κατὰ Δημοσθένους παρὰ νόμον, ἀλλ' ὁ Διονύσιος μὴ δυνάμενος νὰ κρίνῃ παρατηρεῖ μόνον, ὅτι εἶναι ἀνάξιος τοῦ Δεινάρχου, διότι πρὸς τοῖς ἄλλοις ὁλίγον ἀπέχει τῆς ἰδιωτικῆς φλυαρίας¹. Ἐχθρὸς τοῦ Λυκούργου ἦν καὶ ὁ ὁπαδὸς τοῦ Εὐεσούλου Φιλῆνος, ὅστις ἠγωνίσσατο κατὰ τοῦ ψηφίσματος αὐτοῦ, ὥπως μὴ στηθῶσιν ἀνδριάντες πρὸς τιμὴν τῶν τριῶν μεγάλων τραγικῶν. Ἐπὶ τούτῳ ἔγραψε λόγον Πρὸς Σοφοκλέους καὶ Εὐριπίδου εἰκόνας², ἀλλ' ὁ πανδαμάτωρ χρόνος ἐξήλειψε τοῦτον πρὸς τιμὴν τοῦ ἀμούσου ῥήτορος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ'.

ΠΕΡΙ ΦΩΚΙΩΝΟΣ

Ὡς ἐν τοῖς δράμασι παρεμβάλλονται πρόσωπα, ὥπως διὰ τῆς ἀντιθέσεως καταδείξωσι τὰς τῶν ἄλλων ὑπερβολάς, οὕτω καὶ ὁ Φωκίων δὲν ἀνῆκε μὲν τοῖς προδόταις τῆς πόλεως, ἀλλὰ καὶ δὲν ἐπεδοκίμαζεν ἐκείνους, οἵτινες ἐκ παντὸς τρόπου

¹ Ἀυτόθι. ² Περὶ τὴν γραφὴν τῆς ἐπιγραφῆς ὑπάρχει διαφωνία.

ἐπεδίωκον τὸν πρὸς τοὺς Μακεδόνας πόλεμον. Οὗτος εἶχε τὴν γνώμην ἥ ὅτι πρέπει νὰ κρατῶσιν οἱ Ἀθηναῖοι ἐν πολέμῳ ἢ νὰ ἦναι φίλοι τῶν κρατούντων¹. Παρετήρει δ' ὅτι οὗτοι δὲν ἦσαν ὅποιοι ἀνεδείχθησαν ἐπὶ τῶν Μηδικῶν, ἀλλὰ πολεμοῦντες μὲν ταπεινοὶ καὶ περιδεεῖς, γενομένης δὲ εἰρήνης ἐθρασύνοντο καὶ κατεβύων κατὰ τοῦ Φωκίωτος ὡς δῆθεν ἀφηρημένον τὴν νίκην αὐτῶν². Διὰ τοῦτο ὕβριζον αὐτὸν ὡς δειλὸν καὶ ἄνδρον³. Οὐ μόνον τὸ πλῆθος, ἀλλὰ καὶ οἱ κορυφαῖοι τῶν πολιτενομένων ὥθουν τὸν στρατηγὸν πρὸς τὸν πόλεμον. Ὅτε δ' Ὑπερείδης ἠρώτησεν αὐτόν, πότε θέλει συμβουλεύσει τοῖς Ἀθηναίοις νὰ πολεμῶσιν, ἀπεκρίθη, ὅτι θέλει πράξει τοῦτο, ὅταν ἴδῃ τοὺς μὲν νέους φυλάττοντας τὴν τάξιν, τοὺς δὲ πλουσίους εἰσφέροντας, τοὺς δὲ ῥήτορας ἀπεχομένους τοῦ κλέπτειν τὰ δημόσια⁴. Ὅτι δ' οὗτοι ἦσαν κλέπται, περιφανῶς κατέδειξεν ἡ ὑπόθεσις τοῦ Ἀρπάλου. Ὁ ἄρπαξ ἐτόλμησε νὰ πέμψῃ δῶρα καὶ πρὸς τὸν ἀδέκαστον ἄνδρα, ἀλλ' οὗτος εἶπεν, ὅτι ὁ Ἀρπαλος οἰμώζεται, ἂν μὴ παύσῃται διαφθεῖρων τὴν πόλιν⁵. Ἐπειδὴ δὲν ἦτο φίλος τοῦ πολέμου, ἐπέτμησε τῷ Δημοσθένει διὰ τινος Ὀμηρικοῦ στίχου, ὅτι ἐρεθίζει ἄγριον ἄνδρα⁶. Ἡ μετριότης αὕτη τοῦ ἀνδρὸς ἐμάλαξε καὶ ἐπράυνε τὸ ἦθος τοῦ νικητοῦ.

Ὁ συνεπὲς οὗτος πολιτευτὴς οὐ μόνον ἔσωσε τὰς Ἀθήνας μετὰ τὸν ἐμπρησμόν τῶν Θηβῶν, ἀλλὰ καὶ συνεβούλευσε τῷ Ἀλεξάνδρῳ, ἵνα τρέφῃ τὸν πόλεμον ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς βαρβάρους⁷. Πρὸς τὸν πανοῦργον Φίλιππον κατὰ πᾶσαν πιθανότητα δὲν ἦτο εὐκολος ἡ συνδιαλλαγή, ἀλλ' ὁ Ἀλέξανδρος καὶ Ἑλληνικώτερος καὶ φιλανθρωπότερος ἦτο καὶ εἰς συνεννοήσεις εὐλικρινεστέρας πρὸς τοὺς Ἑλληνας καὶ τοὺς Ἀθηναίους ἠδύνατο νὰ ἔλθῃ. Τοῦτο ἐγένετο δῆλον ἐν τῷ μνημονευθέντι διαλόγῳ τοῦ Ἀλεξάνδρου πρὸς τὸν Φωκίωνα, πρὸς ὃν εἶπεν ὁ

¹) Ἐν βίῳ Φωκίω. ²) Αὐτόθι. 9. ³) Αὐτόθι. ⁴) Αὐτόθι 23. ⁵) Αὐτόθι 21. ⁶) Αὐτόθι 17. ⁷) Αὐτόθι.

Ἑλληνικώτατος ἐκεῖνος βασιλεύς, ἵνα οἱ Ἀθηναῖοι προσέχῃσι τοῖς πράγμασι· διότι ἀρμόζει, ὅπως οὗτοι ἄρχωσι, ἂν κακόν τι συμβῇ αὐτῷ¹. Ἐπειδὴ λοιπὸν αἱ δυνάμεις τῶν Ἀθηναίων δὲν ἐπύρκουν, ὅπως ἀναλάξωσι τὴν ἡγεμονίαν τῶν Ἑλλήνων, ἠδύναντο οὗτοι νὰ ἀνεχθῶσι τὴν τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἀφ' οὗ οὗτος ἀνεγνώριζε τούτους ὡς δυναμένους νὰ διαδεχθῶσιν αὐτόν. Ὡς πεπειραμένος στρατηγὸς ὁ Φωκίων ἐγίνωσκε νὰ ἐκτιμήσῃ τὰς δυνάμεις τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Μακεδόνων. Διὰ τοῦτο ὅτε ἠρώτησαν αὐτὸν περὶ τῆς δυνάμεως, ἦν παρεσκεύασεν ὁ Λεωσθένης, ἀπεκρίθη, ὅτι πρὸς μὲν τὸ στάδιον τοῦ πολέμου καλῶς παρεσκευάσθη, ἀλλὰ φοβεῖται τὸν δόλιχον τοῦ πολέμου². Οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον πολλὰς ἀρετάς, ἀλλ' ἡ κρίσις αὐτῶν ἐνίοτε ἐλέγχεται ἡμαρτημένη. Ὁ Φωκίων ὁμως διὰ τὴν πρακτικὴν αὐτοῦ διάνοιαν ἔχει μᾶλλον τι Σπαρτιατικὸν καὶ Ῥωμαϊκὸν ἢ Ἀττικόν.

Ἀλλὰ τὴν καταγωγὴν αὐτοῦ πρὸ πάντων μαρτυρεῖ ἡ καλουμένη παρουσία πνεύματος, ἥτις ἦτο συνήθης τοῖς Ἀθηναίοις· παρὰ τῷ Πλουτάρχῳ φέρονται πλεῖστοι ἀποκρίσεις τοῦ ἀνδρὸς τὴν εὐφυΐαν αὐτοῦ μαρτυροῦσαι. Ὅτε ὁ Δημοσθένης εἶπεν αὐτῷ, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι θέλουσι φονεύσει, ἂν μανῶσι, σέ δέ, ἀπεκρίθη, ἂν σωφρονῶσι³. Δὲν ἡγάπα δὲ τοὺς ποιητικὸς λόγους, ἀλλὰ τοὺς ὠφελίμους, ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τοῦ λόγου, ὃν εἶπε πρὸς τὸν Λεωσθένη θρασυνόμενον καὶ κομπάζοντα· Ὡ μειράκιον, οἱ λόγοι σου ὁμοιάζουσι πρὸς κυπαρίσσους· διότι μεγάλοι ὄντες καὶ ὑψηλοὶ δὲν φέρουσι καρπούς⁴. Ἐπειδὴ δ' εἶχε πολλὴν κρίσιν, ἦτο βραχυλόγος πολλὴν ἔννοιαν ἐν ὀλίγαις λέξεσι περιλαμβάνων⁵. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Πολύευκτος τὸν μὲν Δημοσθένη εἶπεν ἄριστον ἐήτορα, τὸν δὲ Φωκίωνα δεινότατον νὰ εἴπῃ⁶. Καὶ αὐτὸς ὁ Δημοσθένης τῶν μὲν ἄλλων ῥητόρων κατεφρόνει, περὶ δὲ τοῦ

¹) Αὐτόθι 17. ²) Αὐτόθι 23. ³) Αὐτόθι 9. ⁴) Αὐτόθι 23. ⁵) Αὐτόθι 5. ⁶) Αὐτόθι.

Φωκίωνος ἀνισταμένον ἔλεγεν ἀτρέμα πρὸς τοὺς φίλους· « Ἡ τῶν ἐμῶν λόγων κοπίς πάρεστιν » ¹. Κατ' ἐξοχὴν ἡ δύναμις τοῦ λόγου τοῦ ἀνδρὸς ἔκειτο ἐν τῇ βραχυλογίᾳ καὶ ποτε ἐθεάθη ἐν τῷ θεάτρῳ σκεπτόμενος, ὅπως περικόψῃ τι ἐκ τοῦ λόγου, ὃν ἔμελλε νὰ εἴπῃ πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ². Ταῦτα ἐν νῶ ἔχοντες λυπούμεθα, διότι οἱ λόγοι τοῦ ἀνδρὸς τούτου δὲν διητηρήθησαν. Ἄν δὲ τοῦτο συνέξαινε, ἤθελον οὗτοι ὁμοιάζει πρὸς τοὺς τοῦ Σθενελαΐδου καὶ Ἀρχιδάμου κατὰ τὴν βραχυλογίαν καὶ τὴν πολιτικὴν σύνεσιν. Κατὰ ταῦτα ἐπέρχεται ἡμῖν νὰ εἴπωμεν, ὅτι ὁ μὲν Δημοσθένης ἀποτελεῖ τὴν καρδίαν τῆς πολιτείας τῶν Ἀθηναίων, ὁ δὲ Φωκίων τὸν νοῦν καὶ ὁ δωροδόκος καὶ κοιλιόδουλος Δημάδης τὴν γαστέρα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ'

ΠΕΡΙ ΔΕΙΝΑΡΧΟΥ

Τελευταῖος τῶν δέκα Ἀττικῶν ῥητόρων εἶναι ὁ υἱὸς τοῦ Σωστράτου Δείναρχος ὁ Κορίνθιος, ὅστις κατὰ τὸ 361/0 γεννηθεὶς ἦλθεν εἰς Ἀθήνας κατὰ τὸ 342, ἐνθα διδασκάλους ἔσχε τὸν Θεόφραστον καὶ Δημήτριον τὸν Φαληρεά, μεθ' ὧν συνεδέθη διὰ στενῆς φιλίας. Παρὰ τοῦ Θεοφράστου δὲν ἤκουσε φιλοσοφίαν, ἀλλὰ ῥητορικὴν, περὶ ἣν οὗτος ἡσχολεῖτο, ὥς καὶ ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ Ἀριστοτέλης. Ὁ Δείναρχος ἐγένετο ἐπιφανής, κατ' ἐξοχὴν μετὰ τὸν Λαμιακὸν πόλεμον, ὅτε οἱ μεγάλοι ῥήτορες ἐφονεύθησαν ³. Οὕτως ἐπὶ δέκα καὶ πέντε ἔτη (322-307)

¹) Αὐτόθι. ²) Αὐτόθι. ³) Διονύς. Ἀλικαρνασσοῦ Δείναρχ. 2 « Ἀφικόμενος δὲ εἰς Ἀθήνας, καθ' ὃν χρόνον ἦνδον αἱ τε τῶν φιλοσόφων καὶ ῥητόρων διατριβαί, Θεοφράστῳ τε συνεγένετο καὶ Δημητρίῳ τῷ Φαληρεῖ. Εὐφυῆς δὲ περὶ τοὺς πολιτικὸν λόγους γινόμενος ἀκμαζόντων ἔτι τῶν

γράφων λόγους τοῖς βουλομένοις ἐκτίσαστο οὐχὶ ὀλίγον πλοῦτον καὶ ἔσχε πολιτικὴν δύναμιν, καίπερ ὢν μέτοικος, ἔνεκα τῆς εὐφυΐας αὐτοῦ καὶ τῆς σχέσεως πρὸς τοὺς κρατοῦντας. Ἄλλ' ἐπὶ Ἀναξικράτους ἄρχοντος Δημήτριος ὁ Πολιορκητῆς, ἄφ' οὗ κατέλυσε τὴν ἐν Μουνυχίᾳ φρουρὰν τὴν ὑπὸ τοῦ Κασσάνδρου κατασταθεῖσαν, ἀνώρθωσε τὴν δημοκρατίαν καταδιώξας τοὺς ὀλιγαρχικοὺς. Φίλος τούτων ἦτο καὶ ὁ Δείναρχος, ὅστις φοβηθεὶς δὲν ἐτόλμησε νὰ παρουσιασθῇ εἰς τὸ δικαστήριον, ἀλλὰ κατέφυγεν εἰς τὴν Χαλκίδα. Ἐνταῦθα διέτριψε δέκα καὶ πέντε ἔτη, μέχρις οὗτο ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ Θεόφραστος καὶ ἄλλοι φίλοι ἐνήργησαν, ὥπως δοθῇ αὐτῷ κάθοδος ¹. Οὕτω κατελθὼν μετ' ἄλλων φυγάδων ὡς ὀλιγαρχικοὺς δὲν ἠδύνατο νὰ ἦναι προσφιλεῖς τοῖς δημοκρατουμένοις Ἀθηναίοις καὶ ἀπεσύρθη εἰς τὴν ἀγροτικὴν οἰκίαν τοῦ φίλου αὐτοῦ Προξένου, ὅπου ἀπώλετο τὸ χρυσίον τοῦ ξενιζομένου διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δ' ὁ δόλιος φίλος ὀλιγώρως εἶχε πρὸς τὴν ζήτησιν τῶν ἀπολεσθέντων, ὁ Δείναρχος ἐπέσθη, ὅτι ὁ ξενίζων ἦτο ὁ τὰ χρήματα ἀφελών. Κατὰ τούτου ἤγειρεν ἀγωγὴν καὶ τὸ πρῶτον παρέστη εἰς τὸ δικαστήριον ἄλλ' ἢ ἔκθεσις τῆς δίκης εἶναι ἀγνωστος, ὡς καὶ ὁ μετὰ ταῦτα βίος τοῦ ῥήτορος. Λέγεται μὲν, ὅτι ἐφρονεύθη ὑπὸ τοῦ Πολυσπέρχοντος, ἀλλὰ φαίνεται, ὅτι συγχέεται ὁ ἡμέτερος ῥήτωρ μετ' ἄλλου συνωνύμου ².

Τῷ Δεινάρχῳ ἀποδίδονται ὑπὸ Δημητρίου τοῦ Μάγνητος ἑκατὸν καὶ ἐξήκοντα λόγοι ³, ἐξ ὧν μόλις περὶ τοὺς ἑκατὸν εἶχεν ὅπ' ὤψει Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεὺς ὁ κατάλογον τῶν Δει-

περὶ Δημοσθένην, ἤρξατο λόγους γράφειν, καὶ προῆει κατὰ μικρὸν εἰς δόξαν· μάλιστα δὲ ἤκμασε μετὰ τὴν Ἀλεξάνδρου τελευτὴν, Δημοσθένους μὲν καὶ τῶν ἄλλων ῥητόρων φυγαῖς αἰδίοις καὶ θανάτοις περιπεσόντων, οὐδενός δ' ὑπολειπομένου μετὰ τοὺς ἄνδρας ἀξίου λόγου. ¹) Ἀντίοχι. Παράβαλλ. Blass III B, 264 ²) Ὁρα Σουῖδ. ἐν λ. καὶ Πλούταρχ. ἐν βίῳ Φωκίων. 33. Παράβαλλ. Adler, Din. vit. ἐν σελ. 7 καὶ Blass III B, 265 σημ. 1. ³) Διονύσιος. Ἀλικαρνασσ. Δείναρχ. 1.

ναρχείων λόγων ἡμῖν καταλιπών. Ἄλλ' ἐπειδὴ πολλοὶ τούτων ἦσαν ψευδεπίγραφοι, κατ' ὀλίγον ἀφηρέθησαν καὶ ὁ ψευδοπλούταρχος¹ καὶ ὁ Φώτιος² μόνον ἐξήκοντα θεωροῦσι γνησίους. Μέχρις ἡμῶν τρεῖς λόγοι φέρουσι τὸ ὄνομα τοῦ Δεινάρχου καὶ ἔχουσιν ὑπόθεσιν τὴν δίκην τοῦ Ἀρπάλου. Ἐπιγράφονται δὲ Κατὰ Δημοσθένους, Κατὰ Ἀριστογείτονος καὶ Κατὰ Φιλοκλέους. Τοῦ Δημοσθένους ἐγένοντο δέκα κατήγοροι, ἐξ ὧν πρῶτος εἶπεν ὁ Στρατοκλῆς, μεθ' ὃν ἡγόρευσεν ὁ πελάτης τοῦ Δεινάρχου³. Ἐπειδὴ δ' ὁ Στρατοκλῆς εἶπε πολλά, ἡ δευτερολογία τοῦ Κορινθίου δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἦναι σπουδαία. Καὶ τὸν δεύτερον, τὸν Κατ' Ἀριστογείτονος, ἔγραψεν ὁ Δείναρχος ὑπὲρ τοῦ αὐτοῦ πελάτου. Εἶναι μὲν ἀμφίβολον, ἂν καὶ ὁ λόγος οὗτος ἦναι δευτερολογία, ἀλλ' ὁ Blass⁴ εἰκάζει, ὅτι εἶναι ὁ πρῶτος λόγος, ὅστις ἀπηγγέλθη κατὰ τοῦ Ἀριστογείτονος· διότι δὲν γίνεται μνεία προγεγεστέρου λόγου, ἀλλὰ μόνον τῆς ἀποφάσεως τῆς βουλῆς⁵. Ὁ φαῦλος Ἀριστογείτων, ὅστις εἶχε κατηγορηθῇ ὡς λαζῶν εἴκοσι μνᾶς παρὰ τοῦ Ἀρπάλου, ἀπηλλάγη τῆς ποινῆς, ὡς μανθάνομεν παρὰ τοῦ Δημοσθένους⁶. Τοῦναντίον τὸ δικαστήριον προσηνέχθη αὐστηρῶς πρὸς τὸν στρατηγὸν Φιλοκλέα, ὅστις ἄρχων τῶν λιμένων ἐπέτρεψε τῷ Ἀρπάλῳ ὅπως εἰσέλθῃ μετὰ τοῦ στόλου αὐτοῦ. Τοῦτον ὁ Δείναρχος θεω-

¹) Ἐν σελίδ. 850 E. ²) Ἐν βιβλ. 267. ³) Δείναρχ. I, 1. Πολλῶν δ' ὑπὸ Στρατοκλέους εἰρημένων καὶ τῶν πλείστων προκατελιγμένων κατηγορημάτων, καὶ περὶ μὲν αὐτῆς τῆς ἀποφάσεως τῆς ἐξ Ἀρείου πάγου βουλῆς δικαίας καὶ ἀληθεῖς ἀποδείξεις εἰρηκνίας, περὶ δὲ τῶν ἀκολουθῶν τούτοις Στρατοκλέους εἰρηκνίας καὶ τὰ ψηφίσματα ἀνεγνωκότες ἤδη τὰ περὶ τούτων». ⁴) Ἐν τόμ. III B, 283. ⁵) Ἐν § 5 «Μὴ τῶν παρ' ἐμοῦ λόγων ἀκούειν ζητήσητε, φανερῶν ὑμῖν γεγεννημένων τῶν ἀδικημάτων κατὰ τῶν ὑπὸ τῆς βουλῆς ἀποπεφασισμένων». ⁶) Ἐν ἐπιστολ. III, 37. 42 «ὦ (τί ἂν εἰπὼν μὴθ' ἁμαρτεῖν δοκοίην, μήτε ψευσαίμην;) λίαν ὀλίγωροι, οὔτε τοὺς ἄλλους, οὔθ' ὑμᾶς αὐτοὺς αἰσχύνεσθε, ἐφ' οἷς Ἀριστογείτονα ἀφέκατε, ἐπὶ τούτοις Δημοσθένην ἐκβεβληκότες».

ρεῖ ὡς αἴτιον πάντων τῶν κακῶν¹. Ὑπὸ τῶν κατηγορῶν ἡ ζήμια ὠρίσθη ἀπότισις χρημάτων ἢ θάνατος². Τὸ δικαστήριον ἐδέξατο τὸ πρῶτον καὶ ὁ Φιλοκλῆς ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ. Μάτην οὗτος ἀπολογούμενος ἐπέδειξε τὴν πολυετή καὶ ἐντιμον αὐτοῦ ὑπηρεσίαν, διότι τετράκις ἐγένετο ἑπαρχος καὶ πλέον ἢ δεκάκις στρατηγός. Ὅντως κατὰ τὸν πολιτικὸν αὐτοῦ βίον ἦτο φιλόπολις καὶ ἐχθρὸς τῶν Μακεδόνων³. Πλὴν τῶν τριῶν μνημονευθέντων λόγων φέρονται καὶ τρεῖς ἄλλοι ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Δημοσθένους, ἐν οἷς καὶ ἡ Ἐνδειξις κατὰ Θεοκρίνου.

Περὶ τοῦ ῥήτορος τούτου πραγματεύεται Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς, ἀλλ' οὐχὶ ἐκεῖ, ἐνθα ποιεῖται λόγον περὶ τῶν ἄλλων. Διότι οὔτε εὐρετὴς ἰδίου χαρακτῆρος ἐγένετο, ὥς ὁ Λυσίας, ὁ Ἰσοκράτης καὶ ὁ Ἰσαῖος, οὔτε τελειωτὴς τῶν εὐρημένων, ὥς ὁ Δημοσθένης, ὁ Αἰσχίνης καὶ ὁ Ὑπερείδης⁴. Ὁνομάζει δ' ὅμως τοῦτον ἄριστον τοῦ Δημοσθένους μιμητὴν⁵. Ἀλλ' εἶναι τούτου κατὰ πολλὰ ὑποδεέστερος καὶ δὴ ἐν τῇ οἰκονομίᾳ, δι' ὃ ἐπωνομάσθη ἄγροικος Δημοσθένης⁶. Ὑπ' ἄλλων δὲ λέγεται κρίθινος Δημοσθένης⁷, ὅπερ κατὰ τὸν Σχολιαστὴν τοῦ Ἐρμογένους κεῖται ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ σίτινον⁸. Ὅπως οὐδὲποτε καὶ ὁ Ἐρμογένης ἀναγνωρίζει, ὅτι ὁ Κορίνθιος ῥήτωρ ἔχει

¹) Δείναρχ. III, ἐν σελίδ. 109 «Ὅν ἀποκτενεῖτε τὸν ἀρχηγὸν γεγόμενον τοῦ διαδεδομένου χρεοῦς καὶ εἰς αἰτίαν καθιστάντα πᾶσαν τὴν πόλιν καὶ ἐν σελίδ. 110. Παράβαλλ. Schaefer III, 346. ²) Ἐν σελίδ. 109 «δικάσαι νῦν, πότερα δεῖ χρημάτων τιμῆσαι τῷ τηλικαῦτα ἡδικοῦντι τὴν πόλιν ἢ θανάτῳ ζημιώσαντας—δημεῦσαι τὴν οὐσίαν». ³) Blass III B, 286.

⁴) Δείναρχ. I. ⁵) Ἀντόθι 5. ⁶) Ἀντόθι 8 «Δι' αὐτὸ γὰρ τοῦτο καὶ ἄγροικόν τινες Δημοσθένην ἔφασαν εἶναι, κατὰ τὸ ἐλλειπὲς τῆς οἰκονομίας ταύτην περὶ αὐτοῦ τὴν δόξαν λαβόντες· τὸ γὰρ ἄγροικον τοῦ πολιτικοῦ σώματος οὐ μορφῇ, κατασκευῇ δὲ καὶ διαθέσει τινὶ τῆς μορφῆς διήνεγκεν». ⁷) Ἐρμογέν. ἐν σελίδ. 299 «Καθόλου τε ὁ ἀνὴρ ἐμφαινόμενον ἔχει πολὺ τὸ Δημοσθενικόν διὰ τὸ τραχὺ καὶ γοργόν καὶ σφοδρόν, ὥστ' ἤδη τινὲς καὶ προσπαίζοντες αὐτὸν οὐκ ἀχαρίτως κρίθινον Δημοσθένην εἰρήκασιν». ⁸) Παρὰ Walz ἐν τόμ. V, 560.

πολὺν τὸ Δημοσθενικόν. Ἦτιον πιθανῶς λέγει Δημήτριος ὁ Μάγνης, ὅτι δὲν εἶναι ὑποδεέστερος τῆς χάριτος τοῦ Ὑπερείδου¹. Διότι οὗτος ὑπερέχει τοῦ Δεινάρχου κατὰ τὴν τέχνην τῆς γλώσσης, κατὰ τὸ ἀπλοῦν τῆς ὑποθέσεως, κατὰ τὸ εὐκαιροῦν τῶν πραγμάτων καὶ κατὰ τὸ μὴ τραγικὸν μηδὲ τὸ ὀγκῶδες τῆς κατασκευῆς². Πρὸς δὲ παρατηρήθη, ὅτι ὁ ῥήτωρ οὗτος λαμβάνει ἐν τῷ Κατὰ Δημοσθένους λόγῳ χωρία ἐκ τοῦ Αἰσχίνου ἀλλὰ διατηρεῖ τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτοῦ. Τὰ μιμήματα ὅμως τοῦ Δημοσθένους εἶναι πολὺν πλείονα. Καθ' ὅλου εἰπεῖν, ὁ Δείναρχος ἀνήκει τῇ παρακμαζούσῃ ῥητορικῇ, δὲν ἔχει πρωτότυπον διάνοιαν καὶ κατὰ τὴν γλῶσσαν εἶναι πολὺν ὑποδεέστερος τῶν προγενεστέρων ῥητόρων πολὺν ἀπέχων τῆς Ἀττικῆς λεπτότητος καὶ χάριτος, ὥς λέγει ὁ Bergk³.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘ'.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΡΗΤΟΡΩΝ ΤΩΝ ΑΚΜΑΣΑΝΤΩΝ
ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ ΤΩΝ ΔΙΑΔΟΧΩΝ

Ἡ ῥητορικὴ ἀκμάζει ἐκεῖ, ἔνθα λαοὶ ἐλεύθεροι συγκινοῦνται ἐκ τῶν λόγων μεγάλων ἀνδρῶν πρὸς τέλεσιν ἐθνικῶν ἔργων. Ὅταν ὅμως ἡ ἐλευθερία ἀπολεσθῇ, οἱ μὲν ἀληθεῖς ῥήτορες, ἂν ὑπάρχωσι, σιωπῶσιν, οἱ δὲ δημοκόλακες μεταβάλλονται εἰς θεράποντας τῶν τυράννων. Τοιοῦτος ἦτο Στρατοκλῆς ὁ Διομειεύς, ὁ υἱὸς τοῦ πλουσίου Εὐθυδήμου⁴, γεννηθεὶς περὶ τὸ 350. Οὗτος εἶναι ὁ κύριος κατήγορος τοῦ Δημοσθένους ἐν τῇ ὑποθέσει τοῦ Ἀρπάλου μαρτυρήσας διὰ τοῦ ιδιωτικοῦ καὶ

¹) Παρὰ Διον. Ἀλικαρνασσ. Δείναρχ. 1 "Κατὰ γὰρ τὴν ἐμὴν δόξαν οὗ δὲν ἀπολείπων τῆς Ὑπερείδου χάριτος". ²) Αὐτόθι 7. ³) Ἐν τόμ. IV, 408. ⁴) Δημοσθέν. Κατὰ Μειδ. 167.

πολιτικοῦ βίου, ὅτι ἦτο ἀνάξιος, ἵνα κατηγορήσῃ τοῦ ὑπὲρ ἑλευθερίας ἀγωνισαμένου. Κατὰ τὸν ἰδιωτικὸν βίον δύναται γὰρ παραβῆθῃ πρὸς τὸν Δημάδην, διότι ἦτο ἀσελγὴς καὶ ἀκόλαστος σχέσεις πρὸς κοινὰς εἰτάρας ἔχων¹. Κατὰ δὲ τὸν δημόσιον βίον ἦτο αἰσχροκερδὴς καὶ τὸ βῆμα τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου ὠνόμαζε χρυσοῦν θέρος². Ὅτε δὲ Δημήτριος ὁ Πολιορκητὴς καταλύσας τὴν ὀλιγαρχίαν ἀπέδωκε τὴν ἑλευθερίαν τῷ δήμῳ, ὁ Στρατοκλῆς ἐποίησε τηλικαύτην ὑπερβολὴν κολακείας, ὥστε οὐδεμίαν τοῖς κόλαξι κατέλιπε. Διότι κατὰ ψήφισμα τούτου³ οἱ Ἀθηναῖοι τὸν Δημήτριον καὶ τὸν Ἀντίγονον ἀνέγραψαν θεοὺς, τὸν ἐπώνυμον ἄρχοντα καταπαύσαντες ἱερὰ σωτήρων ἐχειροτόνον καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν, ἐψηφίσαντο, ἵνα ἐνυφαίνωνται οὗτοι ἐν τῷ πέπλῳ, καὶ τὸν τόπον, ἐνθα ἀπέβη τοῦ ἄρματος, καθιερώσαντες καὶ βωμὸν ἐπιθέντες Δημητρίῳ Καταίεσσάτου προσηγόρευσαν καὶ ἄλλας βδελυρὰς αποφάσεις ἐποίησαν⁴. Κατὰ σύμπτωσιν δὲ πέπλος πεμπόμενος διὰ τοῦ Κεραικοῦ ἐρράγη μέσος διὰ θυέλλης, περὶ τοὺς βωμοὺς ἡ γῆ ἐξήνθησε πολὺ κώνειον καὶ ἰσχυρῶν πάγων γενομένων καὶ πάχνης βαθείας ἐπιπεσοῦσης· οὐ μόνον τὰς ἀμπέλους καὶ τὰς συνκᾶς ἀπέκασε τὸ ψῦχος, ἀλλὰ καὶ τοῦ σίτου τὸ πλεῖστον. Τὴν αἰτίαν πάντων τούτων ὁ κωμικὸς Φιλίππιδης ἀποδίδει τῷ ἀσεδέσαντι Στρατοκλεῖ⁵. Τινὰ τῶν ψηφισμάτων τοῦ φαύλου πολιτευτοῦ διετηρήθησαν μέχρις ἡμῶν⁶, ἀλλὰ τὰ πλεῖστα τούτων

¹) Ἀθῆν. XIII, 596 F. Πλούταρχ. ἐν βίῳ Δημητρ. XI. ²) Πλούταρχ. ἐν Ἡθικ. 798 E. ³) Αὐτόθι. "Τὸ δὲ ὑπερφύεστατον ἐνθύμημα τοῦ Στρατοκλέους (οὗτος γὰρ ἦν ὁ τῶν σοφῶν τούτων καὶ περιτῶν καινουργῶν ἀρεσκευμάτων), ἔγραψεν...". ⁴) Αὐτόθι 10. ⁵) Παρὰ Πλούταρχ. ἐν βίῳ Δημητρ. 12.

δι' ὃν ἀπέκασεν ἡ πάχνη τὰς ἀμπέλους,
δι' ὃν ἀσεβοῦνθ' ὁ πέπλος ἐρράγη μέσος,
τὰς τῶν θεῶν τιμὰς ποιοῦντ' ἀνθρωπίνας.
Ταῦτα καταλύει δῆμον, οὐ κωμῳδία,

⁶) Cor. In. A. II, 240. 238 b.

συνειρρίξῃσαν κατὰ τὸ 200, ὅτε οἱ Ἀθηναῖοι ὤργισθησαν κατὰ Φιλίππου τοῦ υἱοῦ τοῦ Δημητρίου¹. Ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου κατὰ τὴν βδελυρίαν ὁ Στρατοκλῆς παραβάλλεται πρὸς τὸν Κλέωνα. Ἀλλ' ἡ παραβολὴ δὲν φαίνεται ἡμῖν εὖστοχος· διότι ἐκεῖνος, ὅσονδήποτε ὀχλαγωγικὸς καὶ ἂν ᾔτο, δὲν κατέπιπτεν εἰς τοιαῦτα ὀνειδίη. Πλὴν τοῦ λόγου Κατὰ Δημοσθένους ὁ Στρατοκλῆς συνέταξε καὶ ἄλλους, ἀλλὰ δὲν διετηρήθησαν ἀποσπάσματα σπουδαῖα, ὅπως κρίνωμεν ἀσφαλέστερον περὶ τῆς ῥήτορείας αὐτοῦ.

Ἀντίθεσιν πρὸς τὸν Στρατοκλέα ποιεῖ Δημοχάρης, ὁ υἱὸς τοῦ Λάχης τοῦ Λευκονοέως καὶ ἀνεψιὸς τοῦ Δημοσθένους, γεννηθεὶς κατὰ 355-350. Ἐμπνευσθεὶς τὰ γενναῖα φρονήματα ὑπὸ τοῦ θεοῦ αὐτοῦ ὥσπερ τὴν πολιτείαν Δημητρίου τοῦ Φαληρέως σεμνυνομένου, δι' ὅσα τελώνης καὶ βάνανσος ἠδύνατο νὰ σεμνύνηται², τὸν Στρατοκλέα μαινόμενον ὠνόμαζε³ καὶ τοὺς Ἀθηναίους ἐστιγματίζειν, οὐ τῷ Πολιορκητῇ θείας τιμᾶς ἀπέδιδον⁴. Τὸ ἐνθουσιῶδες τοῦ ἀνδρὸς μαρτυρεῖται καὶ ἡ εἰδησις, καθ' ἣν οὗτος ξίφος περιεζωσμένος ἐδημηγόρει, ὅτε ὁ Ἀτίλατρος ἐξήτει τοὺς ῥήτορας. Ἦτο δ' οὐ μόνον ἱστορικὸς καὶ ῥήτωρ, ἀλλὰ καὶ ἀγαθὸς πολεμιστής. Οὕτω δὲ περιεζωσμένον τὸ ξίφος εἰκονίσαντες οἱ Ἀθηναῖοι ἔστησαν τὴν εἰκόνα ἐν τῷ πρυτανείῳ⁵. Κατὰ τὸν Κικέρωνα⁶ ὁ Δημοχάρης ἔγραψεν ἱστορίαν τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ καὶ ῥητορικὸν λόγον. Ἐκ τούτων γινώσκουμεν τὸν Ὑπὲρ Σοφοκλέους πρὸς Φίλωνα. Ὁ Σοφοκλῆς οὗτος, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἵπομεν, ἐξήλασε τοὺς φιλοσόφους ἐκ τῶν Ἀθηῶν, ὅπως ἐκδιωχθῇ καὶ

¹) Blass III B, 303. ²) Πολύβ. XII, 13, 9 "οὗ (Δημητρίου) ἐκεῖνος οὐ τὴν τυχοῦσαν πεποίηται κατηγορίαν ἐν ταῖς ἱστορίαις, φάσκων αὐτὸν γυγνέναι τοιοῦτον προστάτην τῆς πατρίδος καὶ ἐπὶ τούτοις σεμνύνεσθαι κατὰ τὴν πολιτείαν, ἐφ' οἷς ἂν καὶ τελώνης σεμνυνθείη [καὶ] βάνανσος...". ³) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Δημητρ. 24. ⁴) Ἀθῆν. VI, 253 C. ⁵) Πseudoπλούταρχ. ἐν σελίδ. 847 C. ⁶) Brut. 286.

ὁ Θεόφραστος ¹. Ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ ὁ ῥήτωρ ἔλεγεν, ὅτι οἱ μαθηταὶ τῶν φιλοσόφων πασῶν τῶν χωρῶν εἶναι ἐχθροὶ τῆς ἐλευθερίας τοῦ λαοῦ, καὶ πρὸς ἀπόδειξιν ἐμνημόνευε τῆς φιλίας τοῦ Ἀριστοτέλους πρὸς τὸν Φίλιππον καὶ παρετήρει, ὅτι ὡς ἐκ θύμβρας δὲν δύναται τις νὰ κατασκευάσῃ λόγχην, οὕτω καὶ ἐκ Σωκράτους στρατιώτην ἀμεμπτον ³. Φαίνεται, ὅτι ὁ ἐνθουσιώδης οὗτος ῥήτωρ οὕτε μνήμην ἰσχυράν, οὕτε βαθεῖαν κρίσιν εἶχε· διότι ὁ μὲν θεῖος αὐτοῦ ἔφυγεν ἐν Χαιρωνείᾳ, ὁ δὲ Σωκράτης οὐχὶ ἅπαξ ἠγωνίστατο γενναίως ⁴. Βεβαίως φιλόσοφοι ἐγένοντο φίλοι τῶν βασιλέων, ἀλλ' οὕτε εἰς Δημάδας, οὕτε εἰς Στρατοκλείς κατέπεσαν. Ὡς ῥήτωρ ἐξεταζόμενος ὁ Δημοχάρης ποιεῖ ἀντίθεσιν πρὸς τὸν Χαρίσιον ⁵, διότι ἐκεῖνος μὲν μιμεῖται τὸν θεῖον αὐτοῦ, οὗτος δὲ τὸν Ἀνσίαν. Ἀνὴρ ἦτο δυνατόν νὰ ἀκολουθήσῃ ἄλλῳ ὁ Δημοχάρης ἢ τῷ θεῷ αὐτοῦ· διότι εἶχεν ἄπειρον πρὸς τοῦτον σεβασμὸν καὶ δὴ ἐπίστευεν, ὅτι οὗτος δὲν ἔθανεν ἐκ δηλητηρίου, ἀλλὰ διὰ τῆς τιμῆς καὶ τῆς προνοίας τῶν θεῶν ἐξηρπάγη τῆς ὁμότητος τῶν Μακεδόνων ⁶. Κατὰ τὴν δεξιότητα ὅμως καὶ τὴν ἐπιμελῆ ἐπεξεργασίαν καὶ κατὰ πολλὰ ἄλλα δὲν δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς τὸν θεῖον αὐτοῦ, ἀλλὰ δὲν λείπει αὐτῷ δύναμις τῶν ἐννοιῶν καὶ τῆς φράσεως ⁷.

Ὁ Χαρίσιος καλῶς ποιῶν ἠκολούθει τῷ Ἀνσίᾳ, διότι δικανικοὺς λόγους χάριν ἄλλων γράφων δὲν ἠδύνατο εὐκόλως νὰ εὗρῃ ἄλλο ἀξιωματικὸν πρότυπον. Ὁ ῥήτωρ οὗτος δὲν μετεχειρίζετο μακρὰς περιόδους, ἀλλὰ βραχείας ⁸, διότι αὐταὶ ἔχον-

¹) Ὁρα ἐν σελίδ. 593 τοῦδε τοῦ τόμου. ²) Ἀθῆν. XII, 610 F. ³) Ὁ αὐτὸς ἐν βιβλ. V, 215 C. ⁴) Ἰδὲ εἰσαγωγὴν μου εἰς Ἀπολογ. Πλάτων. ἐν σελίδ. 13. ⁵) Cicer. Brut. 286 ⁶) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Δημοσθέν. 30. ⁷) Blass III B, 309. ⁸) Cicer. Orat. 67, 226.

σιν αποδεικτικὴν δύναμιν. Ὡς δ' Χαρίσιος ἐμιμείτο τὸν Ἀνσίαν, οὕτως ὁ Γλαύκιππος τὸν Ὑπερείδην, ὡς παραδίδει ἡμῖν ὁ Πλούταρχος¹. Ὁ δὲ Κλεοχάρης ὁ Μυρλεανὸς προετίμα τὸν Δημοσθένη τοῦ Ἰσοκράτους, παραβάλλον τοὺς μὲν λόγους ἐκείνου πρὸς τὰ σώματα στρατιωτῶν, τοὺς δὲ τοῦ Ἰσοκράτους πρὸς τὰ τῶν ἀθλητῶν. Ἀξίος μνείας εἶναι καὶ Τιμόλαος ὁ Λαρισαῖος ὁ ἐκ Μακεδονίας καταγόμενος, ὅστις ἐγένετο μαθητὴς τοῦ Ἀναξιμένους. Ἦτο δ' οὐ μόνον ῥήτωρ, ἀλλὰ καὶ σιχυρογὸς παρεμβαλὼν εἰς τὴν Ἰλιάδα στίχους². Ἀλλ' ὁ Εὐστάθιος παραβάλλει τὴν Ἰλιάδα πρὸς Ὁμηρον, εἰς δὲ ὃν ὁ Λαρισαῖος ὡχρήτησε τὰ ἑαυτοῦ ὥσπερ σιέλους τινὰς ἢ μύξας³.

Περὶ Δημητρίου τοῦ Φαληρέως, ὅστις ἦτο πολίτευ-
της καὶ φιλόσοφος, ἐπραγματεύθημεν ἤδη ἐν τοῖς ἔμπροσθεν⁴.
Ἐνταῦθα δεόν νὰ εἰπωμεν ὀλίγα καὶ περὶ τῆς ῥητορικῆς αὐ-
τοῦ. Διότι θεωρεῖται ὡς ὁ πρόδρομος τῆς Ἀσιανῆς ῥητορικῆς
εἰς ἣν μέλλομεν νὰ εἰσέλθωμεν. Ὁ πολυτελής οὗτος πολιτευό-
μενος, ὅστις καίπερ ἐλέγχων τὸν Περικλέα, ὅτι πολλὰ ἔδαπά-
νησε πρὸς ἀνέγειρσιν τῶν Προπυλαίων⁵, ὅμως χιλίων καὶ δια-
κοσίων ταλάντων κατ' ἐνιαυτὸν κύριος γενόμενος ὀλίγα μὲν
ἔδαπάνη εἰς τοὺς στρατιώτας καὶ τὴν διοίκησιν τῆς πόλεως, τὰ
δὲ λοιπὰ εἰς τὴν ἔμφυτον ἀκρασίαν ἐγχείων ἑαυτὸν δι' ἀλειμ-
μάτων διότι ἤθελε νὰ φαίνεται ἡδὺς καὶ ἱλαρός⁶. Διὰ τοῦτο

¹) Ἐν βίῳ Φωκίων. 4 οὐκ ἂν ἐν τῷ λόγῳ ὁ Γλαύκιππος ὁ Ὑπερεί-
δου μυρία συνειλοχῶς καὶ εἰρηκῶς κατ' αὐτοῦ κακά». ²) Παρὰ Σουῖδ.
ἐν λ. Τιμόλαος.

Μῆνιν αἶειδε, θεά, Πηληϊάδεω Ἀχιλῆος,
ἦν ἔθιτο Χρῦσόν κεχολωμένος οὐνεκα κούρης,
οὐλομένην, ἣ μυρὶ' Ἀχαιοῖς ἄλγε' ἔθηκε
μαρναμένοις, ὅτε Τρωσὶν ἄτερ πολέμιζον ἄνακτος.
Πολλὰς δ' ἰφθίμους ψυχὰς αἶδι προΐταρεν
Ἐκτορος ἐν παλάμῃσι δαΐζομένων ὑπὸ δουρὶ.

³) Ἐν Ὀδυσσ. προσιμ. 1379, 48. Παράβαλλ. Susemihl II, 463. ⁴)
Ἐν σελίδ. 758. ⁵) Cicer. De offic. II, 60. ⁶) Ἀθήν. XII, 542 C.

ὀνομάζετο Λαμπετώ, χαριτοβλέφαρος¹ καὶ ἡλιόμορφος². Οἱ ῥητορικοὶ τούτου λόγοι ὁμοιάζον πρὸς τὸν βίον αὐτοῦ. Ὡς διὰ τῶν μύρων ἤθελε νὰ καταστήσῃ τὸ σῶμα αὐτοῦ χάριεν, οὕτω καὶ ὡς ῥήτωρ ἐπειρᾶτο, ὅπως ἐμβάλλῃ ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν ἀκροατῶν ἀνάμνησιν τῆς χάριτος. Τὴν ῥητορικὴν λοιπὸν πρῶτος ἐξεθήλυνε³ καὶ ἂν ἡ τοῦ Δημοσθένους παρὰβᾶλλεται πρὸς στρατιώτην, ἡ τοῦ Δημοτρίου δύναται νὰ παρὰβληθῇ πρὸς κομψευομένην καὶ φιλάρεσκον γυναῖκα. Ὁ Φαληρεὺς μεταχειρίζεται ῥητορικὰ σχήματα, ὡς τὴν ὑποφορὰν, τὴν ἀναφορὰν, τὸ ἀσύνδετον καὶ τὴν προσωποποιῶν⁴. Ἐν μὲν ταῖς πραγματείαις τούτου ὑπῆρχον καλὰι περίοδοι⁵, ἐν τοῖς ῥητορικοῖς ὁμως λόγοις αὐταὶ διελύθησαν εἰς μικρὰς προτάσεις· διότι ὁ ῥήτωρ ἐγίνωσκεν, ὅτι αἱ μακραὶ περίοδοι βλάπτουσι τὴν ὑπόκρισιν⁶. Κατεσκεύαζε δὲ τὰς προτάσεις ἐπιμελῶς καὶ ἀπέφευγε τὴν χασμωδίαν. Εἶναι δὲ παράδοξον, ὅτι ὁ Φαληρεὺς ἐν τοῖς ὑπερασπίσειν ἔθετε τὴν διήγησιν ἐν τῷ ἐπιλόγῳ ἢ μετὰ τοῦτον⁷ καὶ οὕτως ἀνέστρεφε τὴν ὑπὸ τῶν τεχνολόγων ὀριζομένην θέσιν. Τὸν ῥήτορα εἴμα ὁ Πολύβιος⁸ καὶ ἐπαινεῖ ὁ Κικέρων⁹, ἀλλ' οἱ Ἀττικοὶ ἐξήλειψαν τοῦτον ἐκ τοῦ κανόνος τῶν κλασικῶν.

¹) Διογένης. Λαέρτι. V, 76. ²) Αὐτόθι. ³) Cicer. Brut. 36. ⁴) Στοβ. 8, 20 «Αὐτίκα γὰρ εἰ τῷ πολεμοῦντι καὶ παρατεταγμένῳ παρασταῖν ἢ τ' ἀνδρεία καὶ ἡ δειλία, πόσον ἂν οἴσθης διαφορὸν εἰπεῖν λόγους; ἄρ' οὐχ ἡ μὲν ἀνδρεία μένειν κλεῖου καὶ τὴν τάξιν διαφυλάττει; Ἀλλὰ βαλοῦσιν ὕπομνε. Ἀλλὰ τρωθήσομαι· καρτέρει. Ἀλλ' ἀποθανοῦμαι, ἀπόθανε μάλλον ἢ λίπης τὴν τάξιν. Ἀτενὴς οὗτος ὁ λόγος καὶ σκληρός. Ἀλλ' ὁ τῆς δειλίας...». Παράβαλλ. Blass III B, 315. ⁵) Ὡς ἐν τῷ Περί τύχης παρὰ Πολυβ. XXIX, 6 C. ⁶) Φιλόδημ. Περί ῥητορ. IV, 17 «Πονηρὸν γὰρ εἰς ὑπόκρισιν αἱ μακραὶ περίοδοι, ὡς καὶ παρὰ τῷ Φαληρεῖ κεῖται περὶ τοῦ Ἰσοκράτους». ⁷) Παρὰ Spengel ἐν τῷ Rh. Gr. I, 442. «Παρὰ μὲν οὖν Δημοτρίῳ τῷ Φαληρεῖ ἐν ἐπιλόγοις καὶ μετ' ἐπίλογον κεῖσθαι διήγησιν ἄρμόζειν τὸ τοιοῦτον, ὅταν σφοδρότερον ὑπὸ τῶν κατηγορῶν καταληθφῶσιν οἱ δικάσται». ⁸) Ἐν βιβλ. X, 24, 7 καὶ XXXVI, 1 b 2. ⁹) Brut. 36 καὶ 37.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Κ'.

ΠΕΡΙ ΑΣΙΑΝΗΣ ΡΗΤΟΡΙΚΗΣ

Ἐπὶ Φιλίππου καὶ μεγάλου Ἀλεξάνδρου τὴν ἀκμὴν τῆς ῥητορικῆς παρήγαγεν ἡ πλήρης τοῦ λόγου ἐλευθερία, ὁ πολυτάραχος πολιτικὸς βίος καὶ αἱ συχναὶ τῶν πολιτικῶν συστημάτων συγκρούσεις. Εἰς ἀνάπτυξιν τοῦ εἶδους τούτου τῶν γραμμάτων συνεβάλοντο οὐ μόνον οἱ μεγάλοι ῥήτορες, ἀλλὰ καὶ ὁλόκληρος ὁ λαός, διότι οὗτος εἶχεν ὑψηλότερον καὶ τολμηρότερον φρόνημα καὶ ἐνθουσιασμόν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ μεγαλείου τῆς Ἑλλάδος. Διότι οὐ μόνον ὁ ῥήτωρ ἐπ' ἰδρῶ ἐπὶ τοῦ ἀκροατοῦ, ἀλλὰ καὶ οὗτος ἐμπνέει φρόνημα τῷ ῥήτορι. Πολιτικαὶ δὲ συγκρούσεις πρὸς ἀνάπτυξιν τῆς ῥητορικῆς εἶναι ἀναγκαῖαι. Ἐν ἡσυχῇ καὶ καλῶς συντεταγμένῃ πολιτείᾳ λείπουνσι τὰ πάθη καὶ αἱ τῆς ψυχῆς διεγέρσεις, ἅπερ μεγαλοπρεπῆ ῥητορικὴν δύνανται νὰ παραγάγωσιν. Ἀλλὰ καὶ ἄνευ τῶν αἰτίων τούτων ἡ ῥητορικὴ ἦτο ἀδύνατον νὰ διαμένῃ ἐπὶ τοῦ ὑψηλοῦ βάθρου, ἐφ' οὗ ἀνῆλθεν ἐπὶ Δημοσθένους. Διότι ἡ ἀκμὴ τῶν γραμμάτων εἶναι βραχεῖα. Ἐφ' ὅσον λοιπὸν ἐν Ἀθήναις ὑπῆρχε δημοκρατία, ἦνθει ἡ ῥητορικὴ. Ταύτης ὁμως καταλυθείσης ἡ τέχνη ἀπεδήμησεν εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν, ἔνθα ἐπὶ τῶν διαδόχων αἱ Ἑλληνικαὶ πόλεις ἔσχον μεγάλην ἐπίδοσιν. Τῇ ῥητορικῇ ἐχρῶντο μὲν οἱ πολιτευταὶ τοῦ Ἀχαιοῦ καὶ Αἰτωλικοῦ δεσμοῦ, ἀλλ' οὔτε οἱ Πελοποννήσιοι, οὔτε οἱ Αἰτωλοὶ ἦσαν ἐπιτηδείοι πρὸς δημοσίους λόγους¹. Ὅπως δὲ οἱ Ἀττικὴ ῥητορικὴ παρήκμασεν, ἀνθ' ἧς

1) Blass. Die griechische Beredsamkeit in den Zeitraum von Alexander bis auf Augustus, Berlin 1865.

ἐφάνη ἡ Ἀσιανή, ἦν Διονύσιος δ' Ἀλικαρνασσεύς¹ διὰ ζοφερῶν
χρωμάτων εἰκονίζει. Διότι ἦτο θεατρικὴ οὔτε φιλοσοφίας, οὔτε
ἄλλον ἐλευθερίου παιδεύματος μετέχουσα. Καὶ ὁμως τοιαύτη
οὔσα ἐτιμᾶτο παρὰ τοῖς ὄχλοις καὶ ἐτύγχανε τιμῆς καὶ προ-
στασίας παρὰ τῶν πόλεων². Δὲν πρέπει ὁμως νὰ ὑποτεθῇ, δι-
ταύτῃ ἠκολούθουν μόνον Ἀσιανοί, διότι καὶ οἱ ἐκ τῆς ἄλλης Ἑλ-
λάδος ἐγένοντο ταύτης ὁπαδοί.

Κατὰ τὸν Στράβωνα³ ἀρχηγὸς τῆς Ἀσιανῆς ῥητορικῆς
ἐγένετο Ἡγησίας ὁ Μάγνης, ὅστις ἦτο πολυγράφος γρά-
ψας καὶ ἱστορίαν τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου⁴. Ἡ ἡλικία αὐτοῦ
δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστή, ἀλλ' εἰκάζεται, ὅτι ἔζη περι τὸ 250
π. Χ. Ὁ Μάγνης ἤθελε νὰ μιμηθῇ τὸν Χαρίσιον καὶ τὸν Λυ-
σίαν, ἀλλ' ἡ ἀπομίμησις ἔκειτο μόνον ἐν τῇ διαλύσει τῶν περιώ-
δων εἰς μικρὰς προτάσεις. Κατὰ τὸν Βοεττὴν τὸν λεκτικὸν χα-
ρακτῆρα τούτου δυνάμεθα νὰ εὗρωμεν παρὰ τῷ περιγηγητῇ Παν-
σανίᾳ⁵. Ὁ Ἡγησίας λίαν ἠγάπα τὸ ὑπερβατὸν θέτων τὰς λέ-
ξεις οὐχὶ ἐν φυσικῇ σειρᾷ, ἀλλ' ἐν ἀσυνήθει καὶ διεστραμμένῃ⁶.
Ψέγεται δ', ὅτι μεταχειρίζεται ἀγενεῖς ὀρθμούς (δηλ. τὸν τρο-

¹) Περὶ τῶν ἀρχαίων ῥητόρων ὑπομνηματισμοὶ Γ α' Ἡ δ' ἐκ τινων
βαράθρων τῆς Ἀσίας ἐχθὲς καὶ πρώην ἀφικομένη Μοῦσα, ἡ Φρυγία τις,
ἡ Καρικόν τι κακόν, ἡ βάρβαρον, Ἑλληνίδας ἡξίου διοικεῖν πόλεις, ἀπελά-
σασα τῶν κοινῶν τὴν ἐτέραν, ἡ ἀμαθὴς τὴν φιλόσοφον καὶ ἡ μαινομένη
τὴν σόφρονα. ²) Αὐτόθι: "Ἐν γὰρ δὴ τοῖς πρὸ ἡμῶν χρόνοις ἡ μὲν
ἀρχαία καὶ φιλόσοφος ῥητορικὴ προσηλακισμένη καὶ δεινὰς ὕβρεις ὑπο-
μένουσα κατελύετο, ἀρξαμένη μὲν ἀπὸ τῆς Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνος τε-
λευτῆς ἐκπνεῖν καὶ μαραινέσθαι κατ' ὀλίγον, ἐπὶ δὲ τῆς καθ' ἡμᾶς ἡλικίας
μικροῦ δέησασα εἰς τέλος ἠφανίσθαι. Ἐτέρα δὲ τις ἐπὶ τὴν ἐκείνης παρελ-
θούσα τάξιν, ἀφῶρητος ἀναλβεία θεατρικὴ καὶ ἀνάγωγος καὶ οὔτε φιλοσο-
φίας, οὔτ' ἄλλον παιδεύματος οὐδενὸς μετεिल्φυντῶ ἐλευθερίᾳ, λαθούσα καὶ
παρὰκρουσαμένη τὴν τῶν ὄχλων ἄνοιαν, οὐ μόνον ἐν εὐπορίᾳ καὶ τρυφῇ
καὶ μορφῇ πλεονεῖ τῆς ἐτέρας διήγεν, ἀλλὰ καὶ τὰς τιμὰς καὶ τὰς προστα-
σίας τῶν πόλεων, ὡς ἔδει τὴν φιλόσοφον ἔχειν, εἰς ἐαντὴν ἀνηρτήσατο".
³) Ἐν βιβλ. XIV, 648. ⁴) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Ἀλεξάνδρου. 3. ⁵) Ὅρα ἐν
σελ. 316 τοῦδε τοῦ τόμου. ⁶) Διονύς. Περὶ συνθ. ὀνομάτων. ἐν σελίδ. 27.

χαῖον, τὸν τριέραχυν καὶ τὸν ἀμφιέραχυν) ¹ καὶ δὴ κατὰ τὸ τέλος τῆς περιόδου τὸν διτρόχαιον. Πρὸς δὲ ἐθήρενε τολμηρὰς μεταφορὰς καὶ κομπὰς εὐρεσιλογίας, ὡς ὁ Ἀγαθαρχίδης ἔλεγχει ², π. χ. «Τί δεῖ λέγειν Ὀλυνθίους καὶ Θηβαίους, οἳ κατὰ πόλεις ἀποθανόντες πεπόνθασιν;» «Ὅμοιον πεποίηκας, Ἀλέξανδρε, Θήβας κατασκάψας, ὡς ἂν εἰ ὁ Ζεὺς ἐκ τῆς κατ' οὐρανὸν μερίδος ἐκθάλοι τὴν σελήνην». Κατὰ τὸν Ἀγαθαρχίδην ὁ σοφιστὴς σκώπτει καὶ δὲν ὀλοφύρεται τὴν τύχην τῶν πόλεων διὰ τούτων. Πανταχοῦ διαφθείρει τὸ πάθος καὶ ὁ ἐνθουσιασμός αὐτοῦ εἶναι τεχνικός. Ὡσαύτως ἀδόκιμον εἶναι τὸ ὑπ' αὐτοῦ ἐρημένον «Λεινὸν τὴν χώραν ἄσπορον εἶναι τὴν τοὺς σπαρτοὺς τεκοῦσαν». Ὁ σοφιστὴς οὗτος εἶπε καὶ τὴν πολυθρόνητον μωρίαν, ὅτι ἐκάνη ὁ ναὸς τῆς Ἐφεσίας Ἀρτέμιδος, διότι ἡ θεὰ ἡσυχολεῖτο περὶ τὴν γένεσιν τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἐπὶ πᾶσι τούτοις ὁ ῥήτωρ ἀπέστη τῆς Ἀτιθίδος, τοῦτο ὅμως ἦτο κοινὸν πᾶσι τοῖς συγγραφοῦσι. Ἀλλὰ εἰ καὶ ἦτο τοιοῦτος ὅμως οἱ σύγχρονοι ἐθαύμαζον αὐτὸν καὶ μετὰ ξήλου ἀνεγίνωσκον, ἐν ᾧ μόνον ὀλίγος χρόνος εἶχε παρέλθει ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Δημοσθένους. Ὁ νεώτερος Γοργίας λαμβάνει ἐκ τούτου παραδείγματα, ὁ Σιράδων διετῆρει τούτου χωρία ἐν τῇ μνήμῃ καὶ ὁ Ῥωμαῖος Οὐάργων ἦτο θαυμαστής αὐτοῦ. Ὅτε ὅμως ὁ Ἀτικισμός ἔσχε κρείττονα διεύθυνσιν, ὁ σοφιστὴς ἐτέθη ἐν τῇ προσήκουσῃ θέσει.

Τῷ Ἠγησίᾳ ἠκολούθησαν πολλοὶ ῥήτορες, ἀλλ' οἱ λόγοι αὐτῶν ἀπώλοντο, ὡς Ζώπυρος ³ ὁ φίλος τοῦ Φλιασίου Τίμωνος

¹) Αὐτόθι ἐν σελίδ. 122 «Ὅκ οἷδ' ὅ τι χρὴ λέγειν, πότερον τοσαύτη περὶ αὐτὸν ἦν ἀναισθησία καὶ παχύτης, ὥστε μὴ συνορεῖν, οἷνές εἰσιν ἐγγενεῖς ἢ ἀγενεῖς ἑνὸς, ἢ τοσαύτη θεοβλάβεια καὶ διαφθορά τῶν φρενῶν, ὥστ' εἰδὸτα τοὺς κρείττους ἔπειτα αἰρεῖσθαι τοὺς χείρονας». ²) Παρὰ Φωτῖον ἐν βιβλ. 250. Παράβαλλ. Rohde, Die Asianische Rhetorik und die zweite Sophistik, Rhein. Mus. XLII, 1886 ἐν σελίδ. 174 καὶ Susemihl II. 467. ³) Διογένης Λαέρτιος. IX, 113.

ὁ Μύρων, ὅστις ἔγραφε δικανικοὺς λόγους μετὰ χροιάς τῆς Ἀσιανῆς ῥητορικῆς καὶ Μάτρις ὁ Θηβαῖος¹ ὁ ἐγκώμιον εἰς τὸν Ἡρακλέα γράψας. Ἐν τοῦτοις διαπρέπει ὁ Ἑρμαγόρας ὁ ἐν Τήμῳ τῆς Αἰολίδος γεννηθεὶς² καὶ περὶ τὴν θεωρίαν τῆς ῥητορικῆς τέχνης ἀσχοληθεὶς. Διότι οἱ ἄλλοι οἱ ἀνήκοντες τῇ Ἀσιανῇ σχολῇ μετήρχοντο ταύτην ἄνευ ἐπιστημονικῆς μορφώσεως. Στεροῦμενοι δὲ θεωρητικῆς μαθήσεως ἀπετέλουν πρακτικὰς σχολάς, ἐν αἷς ἐποίουν ῥητορικὰς γυμνάσεις ὑπὸ μὲν τῶν Ἑλλήνων μελέτας, ὑπὸ δὲ τῶν Ῥωμαίων *exercitationes*, εἰτα δὲ *declamationes* ὀνομαζομένας. Ὁ Ἑρμαγόρας λοιπὸν ἐξελεθὼν τῆς πρακτικῆς ταύτης μεθόδου συνέγραψε Ῥητορικὰς τέχνας, ἐν αἷς ἀκριζέστερον περὶ εὐρέσεως καὶ οἰκονομίας ἐπραγματεύετο³. Ἐκ τῆς σχολῆς τούτου ἐξῆλθον πολλοὶ ῥήτορες, οἷτινες καὶ περὶ τὴν γλῶσσαν ἡσχολήθησαν, ἀλλ' ἡ ὁδὸς αὕτη ἦγεν εἰς τὴν Ἀττικίζουσαν ῥητορικὴν⁴. Οἷτοι οὖν μόνον συνέγραφον πολύτομα συγγράμματα περὶ τέχνης, ἀλλ' ἐπέδρασαν καὶ ἐπὶ τῆς ῥητορικῆς τῶν Ῥωμαίων πράξαντες τὸ αὐτό, ὅπερ οἱ Ἰσοκράτειοι ἐν τῇ Ἑλληνικῇ ῥητορικῇ. Μετὰ τὸν Ἑρμαγόραν ἠκμαζεν ὁ Πάμφιλος, ὅστις ἔγραψεν ἐγχειρίδιον τῆς ῥητορικῆς χάριν τῆς στοιχειώδους διδασκαλίας⁵. Πλὴν τῶν ῥητόρων τούτων μνημονεύονται καὶ πολλοὶ ἄλλοι, ὡς Διοφάνης ὁ Μυτιληναῖος⁶, ὅστις φηγὼν ἐκ τῆς πατρίδος αὐτοῦ ἦλθεν εἰς Ῥώμην καὶ ἐγένετο φίλος τοῦ Τιβερίου Γράκχου, μεθ' οὗ καὶ ἀπώλετο, καὶ οἱ δύο ἀδελφοὶ Ἱεροκλῆς καὶ Με-

¹) Ἀθῆν. III, 44 C. ²) Ὁ αὐτὸς ἐν βιβλ. X, 412 B. ³) Στράβ. XIII, 621 "Ταῖς δὲ νῦν Αἰολικαῖς πόλεσιν ἐτι καὶ τὰς Αἰγὰς προσληπτέον καὶ τὴν Τήμον, ὅθεν ἦν Ἑρμαγόρας ὁ τὰς ῥητορικὰς τέχνας συγγράψας". Παράβαλλ. Susemihl II, 471 καὶ Ἀσώπ. ἐν σελίδ. 338. ⁴) Cicero. Brut. 76, 263 καὶ 78, 271. Blass ἐν σελίδ. 87. ⁵) Cicero. De orat. III, 21, 81. Παράβαλλ. Susemihl II, 479 ⁶) Στράβ. XIII, 617. Περὶ τούτου ἔγραψεν ὁ ἡμέτερος Μ. Ρενιέρης ἐν τῇ διατριβῇ "Ἐρευναι καὶ εἰκασταὶ περὶ Βλοσίου καὶ Διοφάνους, περὶ ἧς εἵπομεν ἐν σελίδ. 650 τοῦδε τοῦ τόμου.

νεκλῆς, οὔτινες ἀκμάζοντες περὶ τὸ 140 π. Χ. θεωροῦνται ὡς οἱ ἐπιφανέστατοι ἀντιπρόσωποι τῆς Ἀσιανῆς ῥητορικῆς¹.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΑ΄.

ΠΕΡΙ ΡΟΔΙΑΣ ΡΗΤΟΡΙΚΗΣ

Συνήθως ἡ ῥητορικὴ διαιρεῖται εἰς δύο εἶδη, εἰς τὴν Ἀτικὴν καὶ τὴν Ἀσιανήν, ἀλλ' ὁ Κικέρων προστίθει καὶ τὴν Ῥοδίαν² καὶ ἀνύψωσε ταύτην εἰς τὴν τιμὴν, ἣς μόλις ἦτο ἀξία. Ὁ χαρακτὴρ τῆς ῥητορικῆς ταύτης σχολῆς δὲν εἶναι γνωστός, ἀλλ' ὑπὸ μὲν τοῦ Κοϊντιλιανοῦ³ οἱ Ῥόδιοι ῥήτορες τίθενται μεταξὺ τῶν Ἀτικῶν καὶ τῶν Ἀσιανῶν, ὑπὸ δὲ Διονυσίου τοῦ Ἀλικαρνασσεῶς ὀνομάζονται μιμηταὶ τοῦ Ὑπερείδου⁴. Ἐμμοῦντο δὲ τὸν ῥήτορα τοῦτον, διότι ἤθελον νὰ γράφωσιν εὐφυνῶς καὶ εὐτραπέλως, οὗ οἱ λόγοι τοῦ Δημοσθένους στεροῦνται⁵. Ἡ Ῥόδος ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου μεγάλην πολιτικὴν σπουδαιότητα κτησαμένη κατέστη τὸ κέντρον, εἰς ὃ συνέρρεον φιλόσοφοι, γραμματικοὶ καὶ ῥήτορες. Ἐῖναι γνωστόν, ὅτι ὁ Ἀισχίνης φυγὼν ἐξ Ἀθηνῶν ἔδρουσε Ῥοδιακὸν διδασκαλεῖον, ὅπερ εἶχεν ὅλως πρακτικὸν σκοπόν. Ὁ ῥήτωρ οὗτος ἦτο ὑποκριτὴς καὶ τὴν ὑπόκρισιν εἰσήγαγεν εἰς τὸ διδασκαλεῖον. Ἐνταῦθα ὑπεκρίνοντο ἐν τῇ ἀπαγγελίᾳ διάφορα πρόσωπα, ὡς πένητας καὶ πλουσίους καὶ τυράννους⁶.

¹) Cic. Orat. 69, 231. ²) Cic. Orat. § 25. Brut. § 51. Παράβαλλ. Blass ἐν σελίδ. 89. ³) Ἐν XII, 10, 18. ⁴) Δείκασχ. 8 ὁ Δοπερ γε καὶ ἐπὶ τῶν ῥητόρων, οἱ μὲν Ὑπερείδην μιμούμενοι, διαμαρτόντες τῆς χάριτος ἐκείνης καὶ ἄλλης δυνάμει, ἀδχηροὶ τινες ἐγένοντο, οἷοι γεγονάσι Ῥοδιακοὶ ῥήτορες. ⁵) Διονύς. Ἀλικαρνασσ. Δημοσθέν. 54. ⁶) Φιλίστρατ. ἐν βίοις σοφιστ. I, 5 ὡς δευτέρᾳ σοφιστικῇ τοὺς πένητας ὑπεινπύσαστο καὶ τοὺς πλουσίους καὶ τοὺς ἀριστέας καὶ τοὺς τυράννους καὶ τὰς εἰς

Ἡ ἀπαγγελία αὐτῶν ἔκειτο μεταξὺ τοῦ λέγειν καὶ ἄδειν. Ὁ δ' ἐπίλογος ὁμοίᾳζε πρὸς μέρη τῆς μουσικῆς¹. Σημειωτέον, διὸ τοιοῦτον ὑποκριτικὸν ἦθος εἶχε καὶ ἡ Ἀσιανὴ ῥητορικὴ. Αὐτὴ πρὸς τοῖς ἄλλοις αὕτη ἐπέδρασεν ἐπὶ τῆς Ῥοδίας.

Καὶ δὴ μαθητὴς τοῦ Μενεκλέους, περὶ οὗ εἶπομεν ἐν τῷ ἡγουμένῳ κεφαλαίῳ, ἦτο Ἀπολλώνιος ὁ υἱὸς τοῦ Μόλωνος ἢ καὶ ἀπλῶς Μόλων², ὅστις ὀνομάζεται οὕτω πρὸς διάκρισιν τοῦ ἐτέρου Ἀπολλωνίου, δηλ. τοῦ μαλακοῦ. Ἀμφότεροι δ' ἦσαν μαθηταὶ τοῦ Μενεκλέους³, ἀλλ' ὁ Μόλων ἐγένετο ἐπιφανέστερος. Τούτου ἐγένοντο ἀκροαταὶ ἐπιφανεῖς Ῥωμαῖοι, ὡς ὁ Κικέρων καὶ ὁ Καῖσαρ. Ὁ πρῶτος ἠκροάσατο τοῦ Ῥοδίου ῥήτορος οὐ μόνον, διὸ οὗτος ἐπρέσβευσεν εἰς Ῥώμην⁴, ἀλλὰ καὶ ἐν Ῥόδῳ⁵. Οὗτος ἦτο συγγραφεὺς, δικανικὸς ῥήτωρ καὶ διδάσκαλος τῆς ῥητορικῆς⁶. Ἐγραψε Κατὰ φιλοσόφων⁷ ῥητορικὸν ἐγχειρίδιον⁸ καὶ ἄλλα. Ἐκ τῶν ῥητορικῶν αὐτοῦ λόγων γινώσκομεν μόνον τὸν Κατὰ Καννίων, οἵτινες ἀπέστησαν τῶν Ῥοδίων⁹. Ὁ Μόλων ἐμιμεῖτο τὸν Ὑπερείδην, ὡς καὶ οἱ ἄλλοι Ῥοδιακοὶ ῥήτορες, ὁ Ἀριστοκλῆς, ὁ Ἀρταμένης καὶ ὁ Φιλάγριος.

ὄνομα ὑποθέσεις, ἐφ' ἧς ἡ ἱστορία αἶγει ἤρξε δὲ τῆς μὲν ἀρχαιοτέρας Γοργίας ὁ Λεοντῖνος ἐν Θεσσαλοῖς, τῆς δὲ δευτέρας Αἰσχίνης ὁ Αἰρουμήσιον τῶν μὲν Ἀθήνησι πολιτικῶν ἐκπεσόν, Καρία δὲ ἐνομιλῆσας καὶ Ῥόδῳ, καὶ μεταχειρίζοντο τὰς ὑποθέσεις οἱ μὲν ἀπὸ Αἰσχίνου κατὰ τέχνην, οἱ δὲ ἀπὸ Γοργίου κατὰ τὸ δόξαν. ¹) Cic. Orat. 27. ²) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Καίσαρ. 3. Suet. Caes. 4 καὶ Quintil. III, 1, 16. ³) Στεράβ. XIV, 655 "Καθάπερ καὶ Ἀπολλώνιος ὁ μαλακὸς καὶ Μόλων, ἦσαν δὲ Ἀλαβανδεῖς, Μενικλέους μαθηταὶ τοῦ ῥήτορος. Ἐπειδήμῃσε δὲ πρότερον Ἀπολλώνιος, ὅπως δ' ἦκεν ὁ Μόλων, καὶ ἔφη πρὸς αὐτὸν ἐκεῖνος, ὅπως μολῶν ἀντὶ τοῦ ἐλθῶν". Παράβαλλ. καὶ 661. ⁴) Cic. Brut. 89, 312. ⁵) Αὐτόθι 91, 316. ⁶) Σχολ. εἰς Ἀριστοφάν. Νεφέλ. 144. ⁷) Quintil. III, 1, 16. ⁸) Στεράβ. XIV, 652 "Ἀπέστησαν δὲ ποτε Καννιοὶ τῶν Ῥοδίων κριθέντες δ' ἐπὶ τῶν Ῥωμαίων ἀπελήφθησαν πάλιν καὶ ἐστὶ λόγος Μόλωνος κατὰ Καννίων". ⁹) Διονύσιος. Ἀλικαρνασσ. Δείναρχ. 8. Παράβαλλ. Blass, Die griechische Beredamkeit in dem Zeitraum von Alex. bis auf Aug. Berlin 1865.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΒ΄

ΑΝΤΙΔΡΑΣΙΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΑΣΙΑΝΗΝ ΡΗΤΟΡΙΚΗΝ
ΕΝ ΠΕΡΓΑΜῳ

Ἐν Περγάμῳ αἱ φιλολογικαὶ σπουδαὶ καθ' ὅλου καὶ αἱ γραμματικαὶ ἰδίᾳ δὲν ἤκμασαν, ὥς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ὅπου ἐδίδασκεν ὁ Ἀρίσταρχος καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. Ἐν τῇ πόλει δὲ μὴ ταύτῃ αἱ σπουδαὶ ἦσαν εὐρύτεραι, διότι οἱ Περγαμηνοὶ δὲν περιωρίζοντο μόνον ἐν τῇ μελέτῃ τῶν ποιητῶν, ἀλλὰ προσεῖχον τὸν νοῦν καὶ τοῖς καταλογάδην γράψασιν. Ἐνταῦθα οἱ φιλόλογοι ἡσυχολοῦντο καὶ περὶ τὴν αἰσθητικὴν κριτικὴν. Ἀλλοτε ἐπιστεύθη, ὅτι ἐνταῦθα συνετάχθη ὁ κανὼν τῶν δέκα κλασικῶν ζητόρων, ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι πιθανόν¹. διότι πιθανώτερον ἢ σύνταξις τούτου ἀποδίδεται τῷ Καικιλίῳ. Ἄν οὗτος συνετάσσετο ἐν Περγάμῳ, ἤθελεν εἶναι ἔνδειξις, ὅτι ὁ Ἀττικισμὸς ὠρμήθη ἐκ τῆς πόλεως ταύτης. Ἀλλ' οὐχ ἥτιον δὲν εἶναι ἀπίθανος ἡ ἐκκασία, ὅτι ἐνταῦθα παρήχθη ἡ πρώτη ἀντίδρασις κατὰ τῆς Ἀσιανῆς ρητορικῆς. Διότι Περγαμηνὸς ἦτο ὁ Ἀπολλόδωρος ἐκεῖνος, ὅστις διδάσκαλος τοῦ Ἀδγούστου γενόμενος συνεβίβλετο, ὅπως κρατήσωσιν οἱ Ἀττικισταὶ ἐν Ῥώμῃ, ὥς θέλομεν ἰδεῖ. Κρίνομεν δὲ περὶ τὸν γὰ ἐνδιατρίψωμεν ἐπὶ πλέον περὶ τὸ ζήτημα² διότι τοῦτο στηρίζεται ἐπὶ πολλῶν εἰκασιῶν².

¹) Ὁρα P. Hartmann, De canone decem oratorum, Göttingen 1891.

²) Šusemihl II, 485.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΓ'.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΣΙΑΝΗΣ ΡΗΤΟΡΙΚΗΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ
ΡΩΜΑΪΚΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ

Ἡ Ἑλλάς ὡς διὰ πάντων τῶν γενῶν τῶν γραμμάτων καὶ τῶν τεχνῶν ἐπέδρασαν ἐπὶ τῆς Ῥώμης, οὕτω καὶ διὰ τῆς ῥητορικῆς. Διότι Ἕλληνες διδάσκαλοι τῆς τέχνης ταύτης ἀπεδήμουν εἰς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ κόσμου πρὸς ἐξάσκησιν τοῦ ἐπαγγέλματος αὐτῶν ἢ πρὸς ἐκτελείαν ἐκεῖσε ἐπέμποντο. Πρὸς δὲ καὶ νέοι ἤρχοντο εἰς τὴν Ἑλλάδα χάριν σπουδῶν. Τὸ κατ' ἀρχὰς ἡ τέχνη αὕτη εὔρε σπουδαίαν ἀντίδρασιν παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις, παρ' οἷς ἡ λεπτολογία τῆς Ἑλληνικῆς ῥητορικῆς ἐφαίνετο ὡς ἀνωφελὲς παιδιὰ. Τότε ἤκμαζεν ἡ Ἀσιανὴ ῥητορικὴ, ἣς ἀντιπρόσωποι ἦσαν Αἰσχύλος ὁ Κνίδιος, οὗ ἡκροάσατο ὁ Κικέρων¹ ἐν τῇ Ἀσίᾳ, καὶ Αἰσχίνης ὁ Μιλήσιος², ὅστις ἔνεκα τῆς παρρησίας αὐτοῦ πρὸς τὸν Πομπήϊον ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ. Ὁ Κικέρων³ ὡς κορυφαῖον τῶν ἐν Ἀσίᾳ ῥητόρων θεωρεῖ Μένιππον τὸν Στρατονικέα, τὸν ἐπικαλούμενον Κοτοκᾶν⁴. Τοῦ δὲ Ξενοκλέους τοῦ Ἀδραμυντινοῦ ἡ ἔξοχος ῥητορικὴ δεινότης ἐξήστραψεν, ὅτε πρὸ τῆς συγκλήτου τῆς Ῥώμης ὑπερήσπιζε τὴν ἐπαρχίαν Ἀσίαν κατὰ τῶν

¹) Brut. 91, 316. ²) Στράβ. XIV, 635 «Καθ' ἡμᾶς δὲ Αἰσχίνης ὁ ῥήτωρ, ὃς ἐν φυγῇ διετέλεσε, παρρησιασάμενος πέρα τοῦ μετρίου πρὸς Πομπήϊον Μάγνον». ³) Brut. 91, 315. ⁴) Στράβ. XIV, 660 «Κάνταθα δ' ἀνὴρ ἀξιόλογος γαίηνται ῥήτωρ Μένιππος κατὰ τοὺς πατέρας ἡμῶν Κοτοκᾶς καλούμενος, ὃν μάλιστα ἐπαινεῖ τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν ῥητόρων, ὃν ἡκροάσατο Κικέρων, ὡς φησιν ἐν τινι γραφῇ αὐτὸς συγκρίνων Ξενοκλεῖ καὶ τοῖς κατ' ἐκείνον ἀκμάζουσιν».

αἰτιάσεων, ὅτι διέκειτο φιλικῶς πρὸς τὸν Μιθριδάτην¹. Τοῦναντίον Διόδωρος ὁ Σαρδιανὸς ὁ ἐπικαλούμενος Ζωνᾶς ἀπελογήθη πρὸ τοῦ Μιθριδάτου αἰτιωμένου, ὅτι ὁ ῥήτωρ διήγειρε τὰς πόλεις εἰς ἐπανάστασιν². Οὗτος ἦτο οὐ μόνον ῥήτωρ, ἀλλὰ καὶ ποιητὴς συντάξας οὐχὶ ὀλίγα ἐπιγράμματα, ὧν τινα μέχρις ἡμῶν διετηρήθησαν³. Τὰ λείψανα ταῦτα μαρτυροῦσιν, ὅτι ὁ Ζωνᾶς δὲν ἦτο πρωτότυπος ποιητής. Ὡσαύτως ἐπιφανὴς ῥήτωρ ἦτο Διονύσιος ὁ Μάγνης καὶ Διοτρέφης ὁ Ἀντιοχεύς, ὅσους ἐγένετο διδάσκαλος τοῦ Ὑερέου⁴.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ὑπῆρχον ἐπιφανεῖς ῥήτορες ἐν πολλαῖς πόλεσι τῆς Ἀσίας, ὡς Ζήνων ὁ Λαοδικεὺς⁵ καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Πολέμων, οἵτινες οὐχὶ ὀλίγον συνεβόλουν πρὸς ἐπίδοσιν τῆς πατρίδος αὐτῶν⁶. Ὁ Πολέμων ἀνῆλθε καὶ εἰς τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα τῆς Λυκαονίας καὶ βραδύτερον τῆς μικρᾶς Ἀρμενίας καὶ ἄλλων χωρῶν⁶. Καὶ ἐν Μυλάσοις ἐγένοντο δύο ἔξοχοι πολίτευται καὶ ῥήτορες, ὁ Εὐθύδημος καὶ ὁ Ὑερέας, οἵτινες ἦσαν ἀνταγωνιστὰι ἐν τῇ ἑαυτῶν πατρίδι. Ἀλλ' ὁ μὲν Εὐθύδημος παρὰ τῶν προγόνων ἐκληρονόμησε μεγάλην οὐσίαν, ὁ δ' Ὑερέας ἦτο πέννης⁷. Διεκρίθη ὁμοῦς ὡς ἔξοχος τῆς

¹) Ὁ αὐτὸς ἐν XIII, 614 "Ἀνὴρ δὲ Ἀδραμυτινὸς ῥήτωρ ἐπιφανὴς γεγένηται Ξενοκλῆς, τοῦ μὲν Ἀσιανοῦ χαρακτῆρος, ἀγωνιστὴς δὲ εἰς τίς ἄλλος καὶ εἰρηκῶς ὑπὲρ τῆς Ἀσίας ἐπὶ τῆς συγκλήτου, καθ' ὃν καιρὸν αἰτίαν εἶχε Μιθριδατισμοῦ". ²) Ὁ αὐτὸς XII, 627 "Ἄνδρες δ' ἀξιόλογοι γεγόνασιν τοῦ αὐτοῦ γένους Διόδωροι δύο οἱ ῥήτορες, ὧν ὁ πρεσβύτερος ἑκατέλειτο Ζωνᾶς, ἀνὴρ πολλοὺς ἀγῶνας ἠγωνισμένος ὑπὲρ τῆς Ἀσίας, κατὰ δὲ τὴν Μιθριδάτου τοῦ βασιλέως ἔφοδον αἰτίαν ἐσχηκώς ὡς ἀριστὰς παρ' αὐτοῦ τὰς πόλεις ἀπελύσατο τὰς διαβολὰς ἀπολογησάμενος". ³) Ἀνθολογ. Παλατιν. VI, 98. 106. VII, 365. 404. IX, 226 καὶ ἄλλα. ⁴) Στράβ. XIII, 630 "σοφιστὴς δὲ παρὰ τοῦτοις ἑνδοξὸς γεγένηται Διοτρέφης, οὗ διήκουσαν Ὑερέας ὁ καθ' ἡμᾶς γενόμενος μέγιστος ῥήτωρ". ⁵) Στράβ. XII, 578. ⁶) Ὁρα Susemihl II, 499. ⁷) Στράβ. XIV, 659 "Ἀξιολόγους δ' ἔσεν ἄνδρας καθ' ἡμᾶς τὰ Μύλασα, ῥήτοράς τε ἅμα καὶ δημαγωγοὺς τῆς πόλεως, Εὐθύδημόν τε καὶ Ὑερέαν. Ὁ μὲν οὖν Εὐθύδημος ἐκ προ-

ἱστορικῆς διδασκαλὸς ἀνέκων τῇ Ἀσιανῇ σχολῇ. Ἐν Ἀσίᾳ
βεβαίως ἡ ἱστορικὴ αὐτὴ ἐκράτει, ἀλλ' ἐν Ἀθήναις οἱ ῥήτορες
ἠκολούθουν τῷ Δημοσθένει. Περὶ μὲν Δημοτρίου τοῦ Σύ-
ρου, παρ' ᾧ ὁ Κικέρων κατὰ τὸ 78 π. Χ. ἐποίει ἱστορικὰς
ἀσκήσεις¹, δὲν γινώσκομεν, τίμῃ ἱστορικῇ σχολῇ ἠκολούθει,
ἀλλ' εἶναι γνωστόν, ὅτι ὁ Μενέδημος, ὅστις ἀπεδήμησε καὶ
εἰς Ῥώμην², καὶ ὁ Παμμένης³ ὁ διδασκαλὸς τοῦ Μάρκου
Ἀν. Βρούτου γενόμενος, εἶναι θαυμασταὶ καὶ ὁπαδοὶ τοῦ Δημο-
σθένους. Οὗτοι λοιπὸν ἀνέκουνσι τῇ νέᾳ Ἀττικῇ ἱστορικῇ. Ὁ δὲ
Γοργίας ὁ νεώτερος, ὅστις γενόμενος διδασκαλὸς τοῦ νέου
Μάρκου Κικέρωνος ἤγε τὸ μεράκιον καὶ εἰς πότους⁴, δὲν
ἀνῆκεν, ὥς φαίνεται, οὔτε τῇ νέᾳ Ἀττικῇ, οὔτε τῇ Ἀσιανῇ ἱ-
στορικῇ. Διότι ἐν τῷ συγγράμματι, ὅπερ ἔγραψε περὶ ἱστορι-
κῶν σχημάτων, ἐλάμβανε τὰ παραδείγματα οὐ μόνον ἐκ τῶν
Ἀττικῶν, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν Ἀσιανῶν ῥητόρων, ὥς τοῦ Ἡγη-
σίου. Εἶναι ἄξιον σημειώσεως, ὅτι οἱ Ἀττικίζοντες ῥήτορες
ἐμμοῦντο οὐ μόνον ὁμοτέχνους, ἀλλὰ καὶ ἱστορικοὺς καὶ φι-
λοσόφους. Ἀλλ' ἡ μίμησις ἦτο ἀνυχής· διότι μιμούμενοι τὸν
Θουκυδίδην δὲν ἐξήλουν τὸ εὖτονον καὶ στερεὸν καὶ δεινόν,
ἀλλὰ τοὺς σολοικοφανεῖς σχηματισμοὺς καὶ τὸ ἀσαφές⁵. Ἄλλοι
πάλιν θέλοντες νὰ μιμηθῶσι τὸν Πλάτωνα δὲν ἐλάμβανον τὸ
δῆλον, τὸ εὖχαρι καὶ τὸ καλὸν τούτου, ἀλλὰ περιέπιπτον εἰς δι-
θυραμειώδη καὶ φορτικά⁶. Ὅπως δὴ ποτε τὸ ἔδαφος τῆς Ἑλ-

γόνων παραλαβὼν οὐσίαν τε μεγάλην καὶ δόξαν, προσθεῖς καὶ τὴν δεινό-
τητα, οὐκ ἐν τῇ πατρίδι μόνον μέγας ἦν, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ Ἀσίᾳ τῆς πρώτης
ἡξιοῦτο τιμῆς. Ὑβρέα δ' ὁ πατήρ, ὡς αὐτὸς διηγείτο ἐν τῇ σχολῇ καὶ
παρὰ τῶν πολιτῶν ὠμολόγητο, ἡμίονον κατέλιπε ξυλοφοροῦντα καὶ ἡμι-
ονῆν. ¹) Cic. Brut. 91, 315. ²) Cic. De or. I, 18, 82. ³) Ὁ
αὐτὸς Brut. 97, 332. ⁴) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Κικέρ. 24 "Γοργίαν δὲ τὸν
ῥήτορα αἰνῶμενος εἰς ἡδονὰς καὶ πότους προάγειν τὸ μεράκιον ἀπελαύνει
τῆς συνουσίας αὐτοῦ. ⁵) Διονύσι. Ἀλικαρνασσ. Δείναρχ. 8. ⁶) Αὐτόθι.

λάδος κατὰ τὴν περίοδον ταύτην δὲν ἦτο γόνιμον πρὸς ἀνάπτυξιν τῆς ῥητορικῆς, ἀλλ' ἡ Ῥώμη, εἰς ἣν μεταβαίνομεν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΔ'.

ΕΠΙΚΡΑΤΗΣΙΣ ΤΩΝ ΑΤΤΙΚΙΖΟΝΤΩΝ ΡΗΤΩΡΩΝ
ΕΝ ΡΩΜῃ

Ἀφ' οὗ ἡ Ῥώμη ἐγένετο τὸ κέντρον τοῦ κόσμου, τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ αἱ περὶ αὐτὰ ἔριδες ἐκ τῆς πατρίδος αὐτῶν εἰς τὴν κοσμοκράτειραν πόλιν μετεδόθησαν. Ἐνταῦθα ἤρξαντο οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Ἑλληνίζοντες Ῥωμαῖοι φιλόσοφοι. Διὰ τί ἄρα γε δὲν ἔπρεπε νὰ πράξωσι τὸ αὐτὸ καὶ οἱ ῥήτορες; Ὁ Κόϊντιος Ὀρτήνσιος ἐτόλμησε κατὰ τὸ 95 π. Χ. νὰ μεταφεντεύσῃ ἐν Ῥώμῃ δλόκληρον τὴν Ἀσιανὴν ῥητορικὴν. Τὸ κατ' ἀρχὰς αὕτη εὗρε μικρὰν ἀντίδρασιν, ἀλλ' ἐν τέλει ἐκράτησε καὶ ὁ Ὀρτήνσιος ἐγένετο ὁ πρῶτος ῥήτωρ¹⁾. Οὗτος ἐποίησε νεωτερισμὸν τινα, διότι συνήνωσε τὸ αἰσθηματικὸν τοῦ Μενεκλέους μετὰ τοῦ πλούτου τῶν λέξεων καὶ τοῦ διθυραμειώδους τοῦ Αἰσχίνου. Οὕτως ὁ λόγος ἐγένετο ζωηρότατος καὶ διήγειρε μὲν τὸν ἐνθουσιασμὸν τῶν νέων, οἱ πρεσβύτεροι ὅμως ἐλυποῦντο διὰ τὴν διαφθορὰν τῆς αἰσθήσεως.

Ἀλλὰ τὴν Ἀσιανὴν ῥητορικὴν ἐπολέμησεν ὁ Κικέρων, ὅστις ἦτο ὁπαδὸς τῆς Ῥοδίας. Τινὲς τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν νεωτέρων ἐνόμισαν, ὅτι ὁ Ῥωμαῖος ῥήτωρ εἶναι ἐφάμιλλος τοῦ Δημοσθένους. Πρῶτος ὁ Καικίλιος (ἢ Κεκίλιος) συνέταξε τοιαύτην σύγκρισιν²⁾. Ἀλλ' ἡ παραβολὴ δὲν εἶναι πολὺ εὖστοχος, διότι ὁ Δημοσθένης ὑπερέχει τοῦ Ῥωμαίου ῥήτορος, ὅσον ἡ Ἀττικὴ τῆς Ῥοδίας ῥητορικῆς. Βεβαίως ἡ λατινικὴ γλῶσσα ἐπλουτί-

¹⁾ Ὁρα Blass ἐν σελίδ. 150. ²⁾ Πλούταρχ. ἐν βίῳ Δημοσθέν. 3.

οθη καὶ ἐμορφώθη ὑπὸ τοῦ μεγάλου τούτου ἀνδρός, ἀλλὰ δι-
καίως παρατηρήθη ὑπὸ τοῦ Mommsen¹, ὅτι διαφέρει τὸ ζή-
τημα, εἴ τις καθ' ὅλου γλῶσσάν τινα ἀνέπτυξε τεχνήντως ἀπὸ
τούτου, εἴ ἐμορφώσε αὐτήν πρὸς τινα ὀρισμένον σκοπὸν καὶ
ἐν ὀρισμένῳ εἶδει. Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ Κικέρων ἀνέπτυξε τὴν
λατινικὴν γλῶσσαν, ἥ ἐκ τούτου προελθοῦσα τιμὴ ἀπεδόθη τῇ
ῥητορικῇ αὐτοῦ δεινότητι. Ὁ Δημοσθένης ὑπερέχει τούτου καὶ
κατὰ τὰς ἰδέας καὶ κατὰ τοὺς ἐξωτερικοὺς τύπους. Αἱ μεγαλο-
πρεπεῖς ἰδέαι καὶ ἡ εὐγένεια τοῦ φρονήματος ἐλλείπουσιν ἐν τοῖς
λόγοις τοῦ Ῥωμαίου ῥήτορος. Καὶ κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν μορ-
φήν, ἥ, ὡς λέγουσιν οἱ ἀρχαῖοι, κατὰ τὸ εἶδος εἶναι ὑποδεέστε-
ρος τοῦ Δημοσθένους, διότι ὁ Κικέρων ἀκολουθῶν τῇ Ῥοδίᾳ
τέχνῃ δὲν πειρᾶται, ὅπως πείσῃ τὴν διάνοιαν, ἀλλὰ σκοπεῖ τὴν
διέγερσιν αἰσθημάτων καὶ τὴν ψυχαγωγίαν τῶν ἀκροατῶν.
Ἀλλὰ καίπερ μὴ δυνάμενος νὰ παραβληθῇ πρὸς τὸν Παι-
νέα, ὅμως περιφανῶς ὠφέλησε τὴν Ῥωμαϊκὴν ῥητορικὴν,
διότι κατέργησε τὴν Ἀσιανὴν τοῦ Ὀρτηνσίου καὶ δὲν ἀντικα-
τέστησε μὲν τὴν ἀρίστην, ἀλλὰ τὴν κρείττονα τῆς καταργηθεί-
σης. Ἐγίνωσκε μὲν ὁ πολυμαθὴς ἀνὴρ, ὅτι ἡ Ἀττικὴ ῥητορικὴ
εἶναι ὑπερτέρα τῆς Ῥοδίας, ἀλλ' ἐν μὲν τῇ πράξει ἡκολού-
θησε τῇ ἰδίᾳ φύσει, ἐν δὲ τῇ θεωρίᾳ τὰς ὑπαγορεύσεις τῆς
διανοίας. Ὅντως ἐν τοῖς θεωρητικοῖς αὐτοῦ συγγράμμασι δὲν
παραπέμπει εἰς Ῥοδίους, ἀλλ' εἰς Ἀττικοὺς ῥήτορας, εἰ καὶ
ἐκείνοις ἀποδίδει ἐπαίνους τινάς². Ἐν τῇ διανοίᾳ λοιπὸν τοῦ
Κικέρωνος τὸ ἰδεῶδες τοῦ ῥήτορος εἶναι ὁ Δημοσθένης. Θαν-
μαστὴς τούτου ἦτο καὶ ὁ Μάρκος Βροῦτος, ἀλλ' οὗτος δὲν
διέπρεπεν οὔτε ὡς φιλόσοφος, οὔτε ὡς ῥήτωρ³.

Ἡ Κικερώνειος ὅμως ῥητορικὴ δὲν ἔμεινεν ἄνευ ἀντιδρά-

¹) Παρὰ Blass, Die griechische Beredsam. in dem Zeitraum von Al.
bis auf August. ἐν σελίδ. 126. ²) Cic. Brut. 315 καὶ 325. ³) Quinti-
lian. X, 1, 23.

σεως. Διότι οἱ ζηλοῦντες τὴν ἀφελῆ καὶ ἀτεχνον τῶν Γράκων
 ζητορικὴν ἔφερον τὴν τοῦ Κικέρωνος ὡς διαφθοράν. Ὅσοι δὲ
 πάλιν ἐτίμων τὴν γνησίαν Ἀττικὴν τέχνην, δὲν εὐρισκον ἰκα-
 νὴν τὴν τοῦ Κικέρωνος. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι διηροῦντο εἰς πολ-
 λὰς τάξεις, διότι ἄλλοι μὲν ἐμιμοῦντο τὸν Θουκυδίδην, ἄλλοι
 τὸν Ξενοφῶντα καὶ οἱ πλείστοι τὸν Λυσίαν καὶ τὸν Ὑπερί-
 δην. Διότι οἱ Ἀττικίζοντες Ῥωμαῖοι ἐπίστευον, ὅτι ἦτο εὐκόλον
 νὰ μιμηθῶσι τὴν ἀφέλειαν τῆς ἐκφράσεως καὶ τῆς συνθέσεως.
 Δὲν ἠδύνατο νὰ ἐννοήσωσιν, ὅτι ἡ ἀφέλεια τοῦ Λυσίου δὲν ἦτο
 φυσικὴ, ἀλλ' ἐντεχνος. Ἐπειρῶντο μὲν οὗτοι νὰ μιμηθῶσι τοὺς
 κοινούς ἀνθρώπους, ἀλλ' ἡ μίμησις αὐτῶν ἦτο παρωδία. Οὕ-
 τως ὁ Ἀττικισμὸς δὲν ἦτο πρόοδος, ἀλλ' ὑποστροφὴ εἰς ἐντελὴ
 ἀτεχνίαν. Διὰ τοῦτο οἱ ἀττικίζοντες ἀντίπαλοι τοῦ Κικέρωνος
 ἠτιῶντο ἐν τῷ ἀγῶνι καὶ περιεφρονοῦντο. Ἐπιφανέστερος τῶν
 Ἀττικιστῶν ἦτο ὁ Γάϊος Λικίνιος Κάλβος, ὅστις διέπρεπεν ὡς
 ποιητὴς ἅμα καὶ ῥήτωρ. Οὗτος ἠδύνατο νὰ γείνη μέγας ῥή-
 τωρ, ἀλλ' ἥσυχολεῖτο περὶ τὴν δικανικὴν ζητορικὴν. Κατ' ἐξο-
 χὴν οὗτος ἀντίτασσε τοὺς Ἀττικοὺς ῥήτορας πρὸς τοὺς Ἀσια-
 νοὺς, ἔφραγε δὲ καὶ τὸν Κικέρωνα ὡς περιττολόγον, ὡς ἄβρόν,
 ἐκνενευρισμένον καὶ γυναικεῖον. Τοῦναντίον ὁ Κικέρων ἔλεγε
 περὶ τοῦ Κάλβου, ὅτι διὰ τῆς ὑπερμέτρου αὐστηρότητος ἀφείλε
 καὶ τοὺς ὕγιεις τοῦ λόγου χυμούς¹. Κατὰ τὰ εἰρημμένα οἱ Ῥω-
 μαῖοι ῥήτορες διηροῦντο εἰς τρία συστήματα, εἰς τοὺς μιμητὰς
 τῶν Ἀσιανῶν, εἰς τοὺς τῶν Ῥοδίων καὶ εἰς τοὺς Ἀττικιστάς.
 Πρὸς ἐκλογὴν τοῦ εἶδους τῆς ζητορικῆς ἐνίοτε συνεβάλλετο καὶ
 τὸ ἦθος τοῦ ῥήτορος, ὡς δὴ καὶ λέγεται περὶ τοῦ Ἀντωνίου, ὅστις
 ἀνῆκε τῇ Ἀσιανῇ². Τοῖς ἀττικισταῖς ἀνῆκε καὶ ὁ Καῖσαρ,

¹) Cicero. Brut. 283. Παράβαλλ. Harnecker, Cicero und die At-
 tiker, Jahrb. f. Phil. CXXV. 1882 ἐν σελίδ. 601-611. ²) Πλούταρχ. ἐν
 βίῳ Ἀντων. 2 «Ἐχρῆτο δὲ τῷ καλούμένῳ μὲν Ἀσιανῷ ἡλῶν τῶν λόγων.
 ἀνθούνη μάλιστα κατ' ἐκείνον τὸν χρόνον, ἔχοντι δὲ πολλὴν ὁμοιότητα πρὸς
 τὸν βίον αὐτοῦ, κομπῶδη καὶ φρυγματίαν ὄντα».

ὅστις ἔδωκε τῷ Ὀκταετιανῷ διδάσκαλον Ἀπολλόδωρον τὸν Περγαμηνόν.

Οὗτος ἐπιδρώσας ἐπὶ τῆς διανοίας τοῦ νέου συνεβάλετο πρὸς ἐπικράτησιν τῶν Ἀττικιστῶν. Ἀποδιωχθείσης δὲ τῆς Ἀσιανῆς καὶ καταβληθείσης τῆς Ροδίας ἐπὶ Αὐγούστου οἱ ῥήτορες ἔχουσιν ὡς εἶπεν τὰ ἀθάνατα τῶν Ἀττικῶν μνημεῖα. Ἄνευ τῆς βοήθειας τοῦ κοσμοκράτορος ἴσως ὁ ἀγὼν ἤθελε μείνει ἄκριτος¹. Ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τούτου τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα ἤρξαντο ὑπὸ αἰσίους οἰωνοὺς ἀναπτυσσόμενα καὶ ἐπὶ τῆς ἀναπτύξεως τῶν Ῥωμαίων σπουδαίως ἐπιδρῶντα. Ἰσως δὲν εἶναι ἀπίθανον, ὅτι ἐκ τῆς ἐπικρατήσεως ταύτης συνέβη, ἵνα σωθῶσι μὲν τὰ ἔργα τῶν Ἀττικῶν ῥητόρων, ἐξαφανισθῶσι δὲ τὰ τῶν Ἀσιανῶν. Ἄν δὲ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην δὲν παρήχθησαν ἔξοχα ῥητορικὰ προῖοντα, ἣ αἰτία ἔγκειται ἐν τούτῳ, ὅτι ἐν τῇ κοσμοκρατορίᾳ δὲν δύναται νὰ ἀναθήλῃ τὸ ἄνθος τῆς πολιτικῆς ῥητορείας. Ἐκ τῆς μεγαλοπρεποῦς παλαίστρας τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου κατέφυγον οἱ ῥήτορες εἰς τὰς σχολὰς καὶ εἰς τὰς οἰκογενειακὰς ἐορτὰς καὶ πανηγύρεις. Πρὸς δὲ οἱ ῥήτορες ἡσυχολοῦντο περὶ τὴν αἰσθητικὴν κριτικὴν, ἐν ἣ διεπρεψαν Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεὺς καὶ ὁ Καικίλιος.

Ὁ Ἀπολλόδωρος λοιπὸν ὁ διδάσκαλος τοῦ Αὐγούστου γενόμενος καὶ εἰς Ἀπολλωνίαν τούτῳ ἀκολουθήσας², ὅτε οὐ-

¹) Διονύσιος, Ἀλικαρνασσ. Περὶ τῶν ἀρχ. ῥητόρ. ἐπόμνημ. 2 ἄλλ' ὅτι καὶ ταχεῖαν τὴν μεταβολὴν καὶ μεγάλην τὴν ἐπίδοσιν αὐτῶν παρεσκεύασε γενέσθαι. Ἐξω γὰρ ὀλίγων τινῶν Ἀσιανῶν πόλεων, αἷς δι' ἀμαθίαν βραδεῖά ἐστιν ἢ τῶν καλῶν μάθησις, αἱ λοιπαὶ πέπυνται τοὺς φορτικοὺς καὶ ψυχροὺς καὶ ἀναισθητοὺς ἀγαπᾶσαι λόγους.... Αἰτία δ' οἶμαι καὶ ἀρχὴ τῆς τοσαύτης μεταβολῆς ἐγένετο ἡ πάντων κρατοῦσα Ῥώμη, πρὸς ἐαυτὴν ἀναγκάζουσα τὰς ὅλας πόλεις ἀποβλέπειν καὶ ταύτης τ' αὐτῆς οἱ δυναστεύοντες κατ' ἀρετὴν καὶ ἀπὸ τοῦ κρατίσιον τὰ κοινὰ διοικοῦντες, ἐπαλιδευτοὶ πάνυ καὶ γενναῖοι τὰς κρίσεις γενόμενοι». ²) Quintil. II, 1. 17. Σιράβ. XIII, 625 «Μάλιστα δὲ ἐξῆρε τὸν Ἀπολλόδωρον ἢ τοῦ Καίσαρος φίλια τοῦ Σεβαστοῦ, διδάσκαλον τῶν λόγων γενόμενον». Δουκίαν. Μακρόβ. 23 Ἀπολλόδωρος

τος ἐπέμφθη ἐκείσε χάριν σπουδῶν, ἐγεννήθη τῷ 104.100 π.Χ. Τὸ πρῶτον ἐδίδαξεν ἐν Περγάμῳ, εἶτα δ' ἐγένετο διδάσκαλος τῆς ῥητορικῆς ἐν Ῥώμῃ, ἐνθα πλείστους Ἑλληνας καὶ Ῥωμαίους ἐπαίδευσεν, ὥς Διονύσιον τὸν Περγαμηνὸν τὸν ἐπικληθέντα Ἀτικόν, Μόσχον τὸν Περγαμηνόν, τὸν Βάλγιον Ῥουφον καὶ ἄλλους¹. Ὁ Ἀπολλόδωρος πάνν ὀλίγα εἶχε συγγράφει, ἀλλ' οὐχὶ ὀλίγα καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, οἵτινες Ἀπολλοδώρειοι ἐκαλοῦντο ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ Θεοδώρου, τοὺς Θεοδώρειους καλουμένους². Ἡ διαφορὰ τοῦ Ἀπολλοδώρου πρὸς τὸν Θεόδωρον δὲν ἦτο τὸ Ἀτικόν ἰδίωμα, ἀλλὰ λεπτόν τι τῆς τέχνης ζήτημα. Καθ' ὅλου δ' αἱ ῥητορικαὶ αἰρέσεις δὲν ὁμοίαζον πρὸς τὰς τῶν φιλοσόφων, οἵτινες περὶ ἀρχῶν ἤριζον, ἀλλὰ τὸ πρόσωπον τοῦ διδασκάλου καὶ τὰ αὐθύπαρκα συστήματα ἦσαν ἱκανὰ πρὸς παραγωγὴν τοῦ σχίσματος³. Ἐν τῇ ἐφαρμογῇ ὁμως ὑπῆρχε διαφορὰ τῶν δύο συστημάτων. Οἱ μὲν Ἀπολλοδώρειοι ἠκολούθουν πιστῶς καὶ ἄνευ ἐξαιρέσεων τοὺς θεωρητικοὺς κανόνας τῆς ῥητορικῆς, οἱ δὲ Θεοδώρειοι οὐ μόνον ἐπέτρεπον, ἀλλὰ καὶ ἀπῆτουν τὰς ἐξαιρέσεις καὶ τὰς ἀποκλίσεις ἀπὸ τούτων ἐν δεδομέναις περιστάσεσιν⁴. Ἡ διαφορὰ αὕτη ὁμοιάζει πρὸς τὴν ἀναλογίαν καὶ ἀνωμαλίαν τῆς γραμματικῆς. Ὁ μὲν Ἀπολλόδωρος ἀπῆτει ἀπόλυτον πειθῶ, ἦτοι τελείαν ἀπόδειξιν, ἐν ᾧ ὁ Θεόδωρος τὸ

δὲ ὁ Περγαμηνὸς ῥήτωρ θεοῦ Καίσαρος Σεβαστοῦ διδάσκαλος γενόμενος καὶ σὺν Ἀθηνοδώρῳ τῷ Ταρσεὶ φιλοσόφῳ παιδεύσας αὐτὸν ἔζησε ταῦτα τῷ Ἀθηνοδώρῳ εἴη ὀγδοήκοντα δύο». ¹) Susemihl II, 505 σημ. 202. Στράβ. XIII, 625 Ὑμαθιτὴν δ' ἔσχεν ἀξιόλογον Διονύσιον τὸν ἐπικληθέντα Ἀτικόν, πολίτην αὐτοῦ· καὶ γὰρ σοφιστὴς ἦν ἱκανὸς καὶ συγγραφεὺς καὶ λογογράφος. ²) Στράβ. αὐτόθι Ὑπολλοδώρειοι ἀίρεσιν παραγωγῶν, ἥτις ποί' ἐστί, πολλὰ γὰρ ἐπεκράτει, μείζονα δὲ ἢ καθ' ἡμᾶς ἔχοντα τὴν κρίσιν, ὧν ἐσσι καὶ ἡ Ἀπολλοδώρειος αἵρεσις καὶ ἡ Θεοδώρειος. ³) Blass ἐν σελίδ. 157. ⁴) Quintil. IV, 2, 4. Παράβαλλ. Walz Rh. Gr. VII, 53.

ἐν δεδομέναις περιστάσεσι πιθανόν, ὅπερ συμφωνεῖ ἐν μέρει πρὸς τὴν θεωρίαν τοῦ Ἀριστοτέλους¹. Οὐ μόνον ὁ Ἀπολλόδωρος, ἀλλὰ καὶ Θεόδωρος ὁ Γαδαρεύς² ἦτο ἐπιφανής, διότι ἐγένετο διδάσκαλος τοῦ Τιβερίου. Ἀνέκειντο ὅμως καθ' ἅπαντα τὸν βίον ἐν Ῥώμῃ, διότι πρὸ τοῦ 6 μ. Χ. μετέβη εἰς Ῥόδον, ὅπου ἐδίδασκεν προτιμῶν νὰ ὀνομάζηται Ῥόδιος ἢ Γαδαρεύς. Εἶχε δὲ πολλοὺς μαθητάς, ἐν οἷς καὶ τὸν νεώτερον Ἑρμαγόραν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΕ΄.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΑΤΤΙΚΙΣΤΩΝ ΤΗΣ ΜΥΤΙΑΗΝΗΣ

Ἀφ' οὗ ἐν Ῥώμῃ ἐκράτησαν οἱ Ἀττικισταί, ὁ ἀγὼν ἐκρίθη καὶ ἐν τῷ Ἑλληνικῷ κόσμῳ καὶ κατὰ Διονύσιον τὸν Ἀλικαρνασσεᾶ μόνον ὀλίγαι πόλεις τῆς Ἀσίας δι' ἀμαθίαν διετήρησαν τὴν φερόντων ἡγεμονίαν³. Ἀνέκειντο νὰ κυρώσωμεν τὴν εἰδησιν ταύτην διὰ παραδειγμάτων Ἑλληνικῶν πόλεων, ἀλλὰ μόνον περὶ τῆς Μυτιλήνης εἶναι γνωστόν, ὅτι ἐνταῦθα ἴσχυσε τὸ Ἀττικὸν ἰδίωμα. Διότι ὁ Λεσβῶναξ ἦτο Ἀττικιστής, οὗ σφύζονται καὶ τρία ἡγεμονικά γυμνάσματα⁴. Ἀνέκειντο νὰ ἀποδείξωμεν πάντοτε τῷ αὐτῷ πρωτοτύπῳ, ἀλλ' ἐν τοῖς δυοῖς Προτρεπτικοῖς, ἐν οἷς στρατηγοὶ πρὸς στρατιώτας ἀγορεύουσι, μιμεῖται τὸν Θουκυδίδην κατὰ τὴν ἐκλογὴν τῶν λέξεων, κατὰ τὴν τρα-

¹) Ἐν ῥήτορ. I, 2 "ἔστω δὲ ἡγεμονική δύναμις περὶ ἑκάστον τοῦ θεωρησάμενον τὸ ἐνδεχόμενον πιθανόν". Παράβαλλ. Susemihl II, 511.

²) Σιράβ. XVI, 759, καὶ Σουῖδ. ἐν λ. ³) Περὶ τῶν ἀρχ. ῥητόρ. ὑπομν.

⁴) Ἐξω γὰρ ὀλίγων τινῶν Ἀσιατικῶν πόλεων, αἷς δι' ἀμαθίαν βραδεία ἐστὶν ἡ τῶν καλῶν μάθησις, αἱ λοιπαὶ πέπνυνται τοὺς φορτικὰ καὶ ψυχρὰ καὶ ἀναισθητοὺς ἀγαπᾶσαι λόγους. ⁴) Blass, Die griechische Beredsamkeit in dem Zeitraum von Al. bis auf Augustus ἐν σελ. 164.

χεῖαν ἀρμονίαν καὶ κατὰ τὴν πυκνότητα καὶ τὴν πληθὺν τῶν ἰδεῶν. Ὁ χαρακτήρ δὲ τοῦ λόγου ἐν τῷ τρίτῳ γυμνάσματι, ἐν ᾧ οἱ Ἀθηναῖοι εἰς πόλεμον κατὰ τῶν Θηβαίων ἐνεκα τῶν Πλαταιῶν παρορμῶνται, εἶναι ἥτιον εὐδιάκριτος ¹. Ἐνίοτε ἀντὶ ἀρχαιοπρεπῶν λέξεων μεταχειρίζεται καινοφανεῖς, ὡς κακοεργασία, ἀντιγηροστροφῆσαι, δικαιοσύνης. Ἐν γένει ὁμοῦς ὁ Λεσβῶναξ δὲν εἶναι ἀτυχής μιμητής· διότι ἔχει γλῶσσαν καθαρὰν καὶ διωρθωμένην καὶ τόνον ἀρχαιοπρεπῆ καὶ καθ' ὅλου ὑπομιμνήσκει Θουκυδίδειον στρατηγόν. Ὅστε ἀν παραέληθῇ ὁ Λεσβῶναξ πρὸς τοὺς Ἀσιανούς ῥήτορας, δεικνύει ἀναγέννησιν καὶ πρόοδον. Ἀλλὰ τὴν εὐχαρίστησιν ταύτην διαταράσσουν οἱ κριτικοί, οἵτινες νομίζουσιν, ὅτι ὑπάρχουσι δύο Λεσβῶνακες· ἕξ ὧν ὁ μὲν φιλόσοφος παρέτεινε τὸν βίον μέχρι τοῦ Αὐγούστου, ὁ δὲ ῥήτωρ ἀνήκει ἄλλῃ περιόδῳ ². Ἀλλ' ὁ Blass ³ ἀμφιβάλλει περὶ τούτου. Ὀνομάζει μὲν ὁ Σουίδας τοῦτον φιλόσοφον, ἀλλὰ φιλόσοφον ὀνομάζει καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ποτάμων ⁴, ὅστις ὁμολογουμένως εἶναι ῥήτωρ.

Ὁ Ποτάμων διεκρίθη οὐ μόνον ὡς ῥήτωρ, ἀλλὰ καὶ ὡς πολιευτής ἐν Μυτιλήνῃ ⁵. Ὡς τοιοῦτος ἐπέμφθη εἰς Ῥώμην μετὰ τοῦ Κριναγόρου ⁶, ὅπως πρεσβεύσῃ πρὸς ἀνανέωσιν τῆς συμμαχίας μετὰ τῆς πατρίδος αὐτοῦ. Ἐπειδὴ τὴν ἀνατεθεῖσαν διπλωματικὴν ἐνέργειαν διεξήγαγεν ἐπιτυχῶς, πολλαχῶς ἐτιμήθη ὑπὸ τῶν Μυτιληναίων, ὡς αἱ μέχρ' ἡμῶν διατηρηθεῖσαι ἐπιγραφαὶ μαρτυροῦσι ⁷. Φαίνεται, ὅτι ὁ ῥήτωρ διέμενεν ὅτε μὲν

¹) Τὰ γυμνάσματα ταῦτα δύναται τις νὰ εὕρῃ παρὰ τῷ Bekker ἐν τῷ Oratores Attici. ²) Bud. Müller, De Lesbonacte grammatico, Greifswald 1890. Boeckh, Corp. Ins. II, 194. Sussemlahl II, 513. ³) Ἐν σελ. 165. ⁴) Ἐν λ. «Λεσβῶναξ Μυτιληναῖος, φιλόσοφος, γεγονώς ἐπὶ Καίσαρος Αὐγούστου, πατὴρ Ποτάμωνος τοῦ φιλοσόφου». ⁵) Cichorius, Rom und Mytilene, Leipzig 1888 ἐν σελίδ. 8-47 καὶ 62-64. ⁶) Ὁρα ἐν σελ. 263. τοῦ πρώτου τόμου τῆς γραμμ. ⁷) Athen Mitth. XIII, 1888 ἐν σελ. 66-68.

ἐν Μυτιλήνῃ, ὅτε δ' ἐν Ῥώμῃ, ὅπου καὶ ἀντίπαλος τοῦ Θεοδώρου καὶ τοῦ Ἀντιπάτρου ἦτο. Διδάσκαλος τοῦ Τιξερίου ἐγένετο ὁ Θεόδωρος, ἀλλὰ καὶ ὁ Ποτάμων ἐτιμᾶτο ἐν τῷ αὐτοκρατορικῷ οἴκῳ. Ὅτε δ' οὗτος ἔμελλε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα, ἔλαβε παρὰ τοῦ κοσμοκράτορος ὡς ἀμυντήριον κατὰ πάσης ἀδικίας τὸ ἐξῆς γράμμα « Ποτάμωνα Λεσβῶνακτος εἴ τις ἀδικῶν τολμήσῃ, σκεψάσθω εἰ μὴ δυνήσεται πολεμεῖν » ¹. Ἐγραφε δὲ ἱστορικὰ ἔργα καὶ ῥητορικὰ, Περὶ Ἀλεξάνδρου, ὧρους Σαμίων, Βρούτου ἐγκώμιον καὶ Περὶ τελείου ῥήτορος. Ἐθανε τῷ 15 μ. Χ. τὸ ἐννεηκοστὸν τῆς ἡλικίας ἄγων ². Ἀντίτεχνος τοῦ Ποτάμωνος ἦτο ὁ Μυτιληναῖος Λεσβοκλῆς, ὅστις ὑπὸ τοῦ Στράβωνος ³ τάσσεται ἐν τοῖς μεγάλοις ἀνδράσι τῆς Μυτιλήνης· ἀλλὰ στερούμεθα ἀκριβεστέρων εἰδήσεων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΣ'.

ΠΕΡΙ ΑἴΣΘΗΤΙΚΗΣ ΚΡΙΤΙΚΗΣ ΠΕΡΙ ΤΗΝ ΡΗΤΟΡΕΙΑΝ
ΕΠΙ ΑΓΓΟΥΣΤΟΥ

Ἡ ἐπικράτης τοῦ Ἀττικισμοῦ περιφανῶς τὰ γράμματα τῶν Ῥωμαίων ὠφέλησεν. Ἄν οὗτοι εἶχον αἰσθῇσιν πρὸς τὰς τέχνας ἢ ἑσπεροῦντο ταύτης, δὲν εἶναι τοῦ παρόντος νὰ ἐξετάσωμεν. Νομίζομεν ὅμως, ὅτι πρὸς τὴν ἐπικράτησιν συνεβάλετο ὁ Ἀπολλόδωρος καὶ ὁ ὑπὸ τούτου παιδευθεὶς Αὔγουστος. Εἵπομεν, ὅτι τὰ τῶν Ῥωμαίων γράμματα ὠφελήθησαν· διότι ὁ Αὔγουστος ἔπραξεν, ὅτι κατὰ τὸν μῦθον γεωργὸς δυσειδής, ὅστις

¹) Σουῖδ. ἐν λ. Ποτάμων. ²) Λουκιαν. Μακρόβ. 23. ³) Ἐν βιβλ. XIII, 617. ⁴) Περὶ τούτου ἤρσαν δύο σπουδαῖοι φιλόλογοι ὁ L. Friedländer (Ueber den Kunstsinn der Römer in der Kaiserzeit, Königsb. 1852) καὶ ὁ C. Fr. Hermann (Über den Kunssinn der Römer etc. Gött. 1855).

φοβούμενος μὴ γένηται πατὴρ ὁμοίων τέκνων, εἵθισε τὴν γυναικα, ὅπως βλέπῃ εἰκόνας εὐειδεῖς. Οὕτω τὰ τέκνα ἐγένοντο καλὰ, ὥς αἱ ὑπὸ τῆς μητρὸς δρώμεναι εἰκόνες¹. Ἐτέθησαν λοιπὸν πρὸ τῶν ὁμμάτων τοῦ Ῥωμαϊκοῦ λαοῦ τὰ κάλλιστα πρότυπα τῶν Ἑλλήνων ῥητόρων. Πρὸς κατάδειξιν τῶν ἀρετῶν τούτων συνεβάλοντο δύο μεγάλοι τῆς τέχνης κριταὶ καὶ γενναῖοι τοῦ Ἀττικοῦ ἰδιώματος πρόμαχοι, Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεὺς καὶ ὁ Καικίλιος.

Περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Διονυσίου ἐπραγματεύθημεν ἤδη ἐν τοῖς ἔμπροσθεν². Ἐπειδὴ δὲ πολλὰ χοῦ μετεχειρίσθημεν τὰς κρίσεις αὐτοῦ, ὅπως δείξωμεν τὰς ἀρετὰς καὶ τὰς κακίας τῶν Ἀθηναίων ῥητόρων, ὑπολείπεται ἐνταῦθα μόνον ὀλίγας λέξεις νὰ προσθέσωμεν. Οὗτος δὲν κατέτριψε τὸν χρόνον αὐτοῦ περὶ τὰς μικρολογίας καὶ λεπτολογίας τοῦ Ἑρμαγόρου, τοῦ Ἀπολλοδώρου καὶ τοῦ Θεοδώρου, ἀλλὰ μετήνεγκε τὸ κέντρον τῆς βαρύτητος ἐπὶ τῆς αἰσθητικῆς. Μετὰ πολλῆς πικρίας καὶ αὐστηρᾶς κριτικῆς ἀγωνίζεται κατὰ τῆς Ἀσιανῆς ῥητορικῆς³ καὶ τοῦ Ἡγησίου, περὶ οὗ λέγει, ὅτι οὐδὲ μίαν σελίδα ἔχει συντάξει ἐπιτυχῶς⁴. Ἐκ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ τὴν πρώτην θέσιν κατέχει τὸ Περὶ τῆς λεκτικῆς Δημοσθένους δεινότητος, ὅπερ διαιρεῖται εἰς τρία μέρη. Ἐν μὲν τῷ πρώτῳ ἐξηγεῖ, πῶς ὁ Δημοσθένης ὑπερέχει πάντων τῶν καταλογάδην γραφάντων καὶ εἶναι ἡ κορυφὴ τῆς ἀνθρωπίνης τέχνης τοῦ λόγου⁵, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ δεικνύει τὴν ὑπεροχὴν περὶ τὴν σύνθεσιν τῶν λέξεων⁶ καὶ ἐν τῷ τρίτῳ ἐξετάζει τὰ τῆς ὑποκρίσεως⁷, καθ' ἣν πάντων εἶναι ὑπέρτερος. Ἡ κρίσις αὕτη τοῦ Ἀλικαρνασσεὺς δὲν ἀποκρούεται ὑπὸ τῶν νεωτέρων, οἵτινες νο-

¹) Διονύς. Ἀλικαρνασσ. Τῶν ἀρχ. κρίσις. I. ²) Ἐν σελίδ. 244 τοῦδὲ τοῦ τόμου. ³) Περὶ τῶν ἀρχ. ῥητόρ. ὑπόμνημ. 1. ⁴) Περὶ συνθ. ὁνομάτων. ἐν σελίδ. 122. ⁵) Ἐν κεφ. 1-34. ⁶) Ἐν κεφ. 35-52. ⁷) Ἐν κεφ. 53-54.

μίζουσιν, ὅτι ὁ Δημοσθένης ἀνῆλθε τὴν τελευταίαν καὶ ὑψίστην τῆς γλωσσικῆς ἀναπτύξεως βαθμίδα ¹. Πρὸς τοῦτον δύναται νὰ παραβληθῇ ὁ Πλάτων. Ἀλλὰ παρὰ μὲν τῷ φιλοσόφῳ ὑπάρχει, τί δύναται μεγαλοφυΐα τις νὰ δημιουργήσῃ, παρὰ δὲ τῷ ῥήτορι τί λαός τις εἶναι δυνατόν νὰ διαπράξῃ ². Τὸ μὲν κάλλος τοῦ Πλάτωνος εἶναι ἰδεῶδες, τὸ δὲ τοῦ Δημοσθένους πραγματικόν. Γινώσκει μὲν ὁ Διονύσιος, ὅτι ἡ γλῶσσα τοῦ φιλοσόφου ἀρμόζει τοῖς θεοῖς ³, ἀλλὰ νομίζει, ὅτι ἀγνοεῖ νὰ ἐκλέξῃ τὰς λέξεις εὐστόχως, ὥς εἶναι ἐπιτήδειος νὰ συνθέτῃ ταύτας ἐμμελῶς ⁴. Πρὸς δὲ παρατηρεῖ, ὅτι ὁ φιλόσοφος ἐφιέμενος τῆς ὑψηλῆς καὶ μεγαλοπρεποῦς καὶ παρακεκινδυνευμένης γλώσσης ἐνίοτε ἀποτυγχάνει ⁵. Ἡμεῖς νομίζομεν, ὅτι ἐκότερος τὴν προσήκουσαν γλῶσσαν μετεχειρίσθη. Οὔτε ἡ ὑψηλὴ γλῶσσα τοῦ Πλάτωνος ἤρμωζεν εἰς ῥήτορα ἀγορεύοντα πρὸς πολυτάραχον δῆμον, οὔτε ἡ νευρώδης τοῦ Δημοσθένους ἦτο ἐπιτηδεία πρὸς ἐρμηνείαν μεταφυσικῶν θεωριῶν. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Διονύσιος δὲν ἡσχολήθη περὶ τὴν φιλοσοφίαν, δὲν ἦτο ἱκανός, ὅπως κρίνῃ τὸν Πλάτωνα. Διὰ τοῦτο οὐδὲν τὸ παράδοξον, ὅτι ἐν τῇ διανοίᾳ τοῦ αἰσθητικοῦ

¹) Blass ἐν σελίδ. 182. ²) "Οὐα εἰσαγωγ. μὲν εἰς Πλάτ., ἐν σελ. 134.

³) Περὶ τῆς λεκτ. Δημ. δειν. 23 α' Ἐπεὶ τινες ἀξιοῦσι πάντων αὐτὸν ἀποφαίνειν φιλοσόφῳ τε καὶ ῥήτορῳ ἐρμηνεύσαι τὰ πράγματα δαιμονιώτατον, παρακελεύοντά τε ἡμῖν ὄρω καὶ κανόνι χρῆσθαι καθαρῶν ἅμα καὶ ἰσχυρῶν λόγων τούτῳ τῷ ἀνδρὶ. Ἦδη δὲ τινων ἤκουσα λεγόντων, ὥς εἰ καὶ παρὰ θεοῖς διάλεκτός ἐστιν, ἢ τὸ τῶν ἀνθρώπων κέχρηται γένος, οὐκ ἄλλως ὁ βασιλεὺς ὢν αὐτῶν διαλέγεται θεὸς ἢ ὡς Πλάτων». ⁴) Περὶ συνθ. ὀνομάτων. ἐν σελίδ.

117 "Ο γὰρ ἀνὴρ εὐμέλειάν τε καὶ εὐρυνθμίαν συνιδεῖν δαιμονιώτατος, καὶ εἰ γε δεινός ἦν οὕτως ἐκλέξαι τὰ ὀνόματα ὥς συνθεῖναι περιτιτός, καὶ νῦν κεν παρέλασσε τὸν Δημοσθένην κάλλους ἐρμηνείας ἔνεκεν ἢ ἀμφήριστον ἔθηκεν»

⁵) Πρὸς Γν. Πομπ. ἐν σελίδ. 765 "Ἐγὼ φημι τῆς ὑψηλῆς καὶ μεγαλοπρεποῦς καὶ παρακεκινδυνευμένης φράσεως ἐφιέμενον Πλάτωνα μὴ περὶ πάντα τὰ μέρη κατορθοῦν, πολλοσὴν μὲντοι μοῖραν ἔχιν τῶν κατορθουμένων τὰ διαμαρτανόμενα ὑπ' αὐτοῦ».

κριτικοῦ τὸ ἰδεῶδες φιλοσόφου εἶναι ὁ Ἰσοκράτης¹ καὶ ὁ Θεόφραστος².

Φίλος καὶ συγγενὴς κατὰ τὴν διάνοιαν πρὸς τοῦτον ἦτο ὁ Καικίλιος (ἢ Κεκίλιος), ὅστις ἐν Καλάκτη (καλὴ ἀκτὴ) τῆς Σικελίας γεννηθεὶς ὀνομάζεται Καλακτῖνος. Ὁ Σουίδας παραδίδει ἡμῖν, ὅτι ἦτο Ἰουδαῖος κατὰ τὸ θρήσκευμα, Ἀρχάγαθος πρότερον καλούμενος καὶ ὅτι κατήγετο ἐκ δούλων. Ἀλλ' οἱ κριτικοὶ³ ἀμφισβάλουσι περὶ τῆς ἀκριθείας τῶν εἰδήσεων τούτων, εἰκάζοντες, ὅτι ἐγένετο σύγχυσις μετὰ τοῦ ἐτέρου Καικίλιου τοῦ ζῶντος ἐπὶ τοῦ Κικέρωνος², ὅστις ὄντως ἦτο ἀπελευθερικὸς καὶ ἔνοχος τῶν Ἰουδαϊζόντων. Τοὺς δύο ὅμως Καικίλιους ταυτίζει ὁ G. Buchenau³. Ὅποσδήποτε ὁ Καικίλιος συνέγραψε πλεῖστα συγγράμματα, ὧν ἄλλα μὲν ἦσαν ἱστορικά, ἄλλα δ' αἰσθητικά, ὡς καὶ τὰ τοῦ Διονυσίου. Τῇ πρώτῃ τάξει ἀνήκει τὸ σύγγραμμα, Περὶ τῶν δουλικῶν πολέμων⁴ καὶ Περὶ ἱστορίας⁵. Εἶναι δὲ λυπηρόν, ὅτι ἀπώλοντο τὰ εἰς τὴν ἱστορικὴν ἀναφερόμενα συγγράμματα, δηλ. Σύγκρισις Δημοσθένους καὶ Κικέρωνος, Τίτι διαφέρει ὁ Ἀττικὸς ζῆλος (δηλ. χαρακτήρ) τοῦ Ἀσianoῦ, Περὶ τοῦ χαρακτήρος τῶν δέκα ῥητόρων, Σύγκρισις Δημοσθένους καὶ Ἀισχίνου, Περὶ Δημοσθένους ποῖοι αὐτοῦ γνήσιοι λόγοι καὶ ποῖοι νόθοι, Περὶ τῶν καθ' ἱστορίαν ἢ παρ' ἱστορίαν εἰρημένων τοῖς ῥήτορι⁶. Καὶ τὸ Κατὰ Φρυν-

¹) Ἰσοκράτ. ἐν κεφ. 4 «Εἴ τις ἐπιτηδεύει τὴν ἀληθινὴν φιλοσοφίαν, μὴ τὸ θεωρητικὸν αὐτῆς μόνον ἀγαπῶν, ἀλλὰ καὶ τὸ πραγματικόν, μὴδ' ἀφ' ὧν αὐτὸς ἄλπον ἔξει βίον προαιρούμενος, ἀλλ' ἐξ ὧν πολλοὺς ὠφελήσει, παρακελευσάμεν ἂν αὐτῷ τὴν ἐκείνου τοῦ ῥήτορος μιμεῖσθαι προαίρσιν».

²) Πρὸς Γν. Πομπ. ἐν σελ. 784. ³) Blass ἐν σελίδ. 174. ⁴) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Κικέρ. 7. ⁵) De auctore libri, Περὶ βιβλίου, Marburg, 1849.

⁶) Ἀθῆν. VI, 272 F «Σύγγραμμά τε ἐκδίδωκε περὶ τῶν δουλικῶν πολέμων Καικίλιος ὁ ῥήτωρ ὁ ἀπὸ καλῆς ἀκτῆς». ⁷) Ὁ αὐτὸς ἐν βιβλ. XI, 466 A. ⁸ Σουίδ. ἐν λ. Καικίλιος.

γῶν σύγγραμμα ἦτο αἰσθητικόν, διότι περιεῖχε ἐκλογὴν λέξεων κατὰ στοιχεῖον. Φαίνεται, ὅτι τὸν κατάλογον τοῦτον ἀνέτασσε κατὰ τῶν Φρυγῶν, δηλ. τῆς Ἀσιανῆς ὀητορικῆς.

Ὁ Ἀτικισμὸς ἦτο κοινὸς ἀμφοτέροις τοῖς κριτικοῖς, οἵτινες διέκειντο φιλικῶς πρὸς ἀλλήλους¹. Ὁ Σικελὸς κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐγίνωσκεν ἀκριβέστερον τὴν λατινικὴν γλῶσσαν καὶ διὰ τοῦτο ἔγραψε καὶ σύγκρισιν τοῦ Δημοσθένους πρὸς τὸν Κικέρωνα, ἀλλ' ὁ Πλούταρχος νομίζων, ὅτι τοῦτο ὑπερβαίνει τὰς δυνάμεις τοῦ κριτικοῦ θεωρεῖ ὡς νεανικὸν ἔργον². Ἄν ἐσφίζοντο αἱ αἰσθητικαὶ τοῦ Καλακτίνου συγγραφαί, ἠθέλομεν ποιῆσαι σύγκρισιν τῶν δύο κριτικῶν. Ἀλλὰ μόνον ὀλίγα ἀποσπάσματα διειρηθήσαν καὶ ὀλίγαι κρίσεις τῶν ἀρχαίων, ὧν ἡ ἀκρίβεια ἀμφισβητεῖται. Ὁ γράψας τὴν Περὶ ὕψους διατριβὴν φέγει τὸν Καικίλιον ὡς ἀποφηνάμενον, ὅτι ὁ Ἀνυσίας εἶναι ὑπέρτερος τοῦ Πλάτωνος³. Ἀλλαχοῦ οὗτος αὐστηρῶς ἐπικρίνει τὸ Περὶ ὕψους σύγγραμμα τοῦ Καλακτίνου ὡς μὴ παρέχον ὠφέλειαν τοῖς ἀναγνώσταις καὶ παραλείπον τὸν τρόπον, δι' οὗ δύναται τις νὰ ἀνέλθῃ εἰς τὸ ὑψηλόν⁴. Ταῖς μομφαῖς

1) Διονύσιος. Ἀλικαρνασσοῦ. Πρὸς Πομπ. 777 "ἐμοὶ μέντοι καὶ τῷ φιλικῷ Καικίλιῳ δοκεῖ τὰ ἐνθυμήματα αὐτοῦ (Θουκυδίδου) μάλιστα γε καὶ ζηλωσαὶ Δημοσθένους". 2) Ἐν βίῳ Δημοσθέν. 3) "Κάκει γάρ, ὡς φησὶν ὁ Ἴων, δελφίνος ἐν χερσὶ βία, ἣν ὁ περιττός ἐν ὕπασσι Κεκίλιος ἀγνοήσας ἐνεανισέναιτο σύγκρισιν τοῦ Δημοσθένους καὶ Κικέρωνος ἐξενεγκεῖν". 3) Λογγίν. Περὶ ὕψ. 32, 8 "Τοῖς τοιοῦτοις ἐλαττώμασιν ἐπιχειρῶν ὁμοίως αὐτοῦ καὶ ὁ Καικίλιος ἐν τοῖς ὑπὲρ Ἀνυσίου συγγραμμάσιν ἀπεθάρρυνε τῷ παντὶ Ἀνυσίαν ἀμείνων Πλάτωνος ἀποφήνασθαι, δυοὶ πάθει χωόμενος ἀκρίτοις· φιλῶν γάρ τὸν Ἀνυσίαν ὡς οὐδ' αὐτὸς αὐτόν, ὅμως μᾶλλον μισεῖ τῷ παντὶ Πλάτωνα ἢ Ἀνυσίαν φιλεῖ. Πλὴν οὗτος μὲν ὑπὸ φιλονεικίας οὐδὲ τὰ θέματα ὁμολογούμενα... ᾧ ἦθ' ἔθ'. Ὡς γὰρ ἀναμάρτητον καὶ καθαρὸν τὸν ὀρίον προφέρει πολλαχῇ διημαρτημένον τοῦ Πλάτωνος". 4) Αὐτόθι ἐν ἀρχῇ. "Τὸ τοῦ Καικιλίου σύγγραμμα ταπεινότερον ἐφάνη τῆς ὅλης ὑποθέσεως καὶ ἥκιστα τῶν καιρίων ἐφαπτόμενον, οὐ πολλὴν τε ὠφέλειαν ποιῶν τοῖς ἐντυγχάνουσιν, εἰ γε ἐπὶ πάσης τεχνολογίας δυοῖν ἀπαιτούμενοι,

ταύταις δὲν δυνάμεθα νὰ ἀποδώσωμεν μεγάλην σπουδαιότητα, διότι εἶναι κρίσεις ἀντιτέχνου. Βεβαίως ὁ Καικίλιος δὲν εἶναι διάνοια ἱπταμένη διὰ τῶν περὺ των φιλοσοφικῶν ἰδεῶν, ἀλλὰ κριτικὸς ἔχων λεπτήν αἴσθησιν, ὥς δὴ καὶ ὁ φίλος αὐτοῦ Διονύσιος¹.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΖ΄.

ΠΕΡΙ ΣΟΦΙΣΤΙΚΗΣ ΑΠΟ ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ
ΜΕΧΡΙ ΜΕΙΨΑΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

Οὐ μόνον ὁ Αὐγουστος, ἀλλὰ καὶ οἱ πλείστοι τῶν διαδόχων αὐτοῦ ὑπεστήριξαν τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ τὴν ῥητορικὴν ἰδίᾳ. Καὶ αὐτὸς ὁ σκληρὸς Νέρων προετίμα τὴν Ἑλληνικὴν παιδείαν τῆς Ῥωμαϊκῆς αὐστηρότητος. Διὰ τὴν εὐνοίαν ταύτην τῶν ἡγεμόνων λόγιοι παντὸς εἶδους συνέβρεον εἰς Ῥώμην, ὅπερ διήγειρε τὸν φθόνον τῶν Ῥωμαίων σατυρικῶν². Ὁ Καλιγούλας ἵδρυσεν ἐν Αὐῶνι τῆς Γαλλίας διαγωνισμὸν τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Ῥωμαϊκῆς ῥητορείας, καθ' ὃν οἱ νικώμενοι ἠναγκάζοντο νὰ βραβεύωσι τοὺς νικητάς³. Οὐ μόνον ἐν

προτέρου μὲν τοῦ δεῖξαι τί τὸ ὑποκείμενον, δευτέρου δὲ τῇ τάξει, τῇ δυνάμει δὲ κυριωτέρου, πῶς ἂν ἡμῖν αὐτὸ τοῦτο καὶ δι' ὧν τινων μεθόδων κτητὸν γένοιτο. ὅμως ὁ Καικίλιος, ποῖον μὲν τι ὑπάρχει τὸ ὑψηλόν, διὰ μνηρίων ὅσων ὥς ἀγνοοῦσι πειρᾶται δεικνύναι, τὸ δὲ δι' ὅτιον τρόπου τὰς ἐαντῶν φύσεις προάγειν λοχνοῦμεν ἂν εἰς ποσὴν μεγέθυνον ἐπίδοσιν, οὐκ οὐδ' ὅπως ὥς οὐκ ἀναγκαῖον παρέλπειν. ¹) Παράβαλλ. E. Müller Theorie der Kunst bei den Älten II, 327. ²) Ἰουβενάλ. Σατ. III, 76.

grammaticus, rhetor, geometres pictor, aliptes,
augor, schoenobates, medicus, magus: omnia movit.
Gracculus esuriens in coelum, jusseris, ibit

Παράβαλλ. Πέρσ. Σατ. V ἐν τέλει. ³) Sueton. Caligula 20. Juven. I, 44.

Γαλλία, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ Βρετανίᾳ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Θούλῃ ἐδιδάσκετο ἡ Ἑλληνίζουσα Ῥωμαϊκὴ ῥητορεία¹. Ὑπὸ τοῦ Νερουᾶ ἀπεδόθησαν μεγάλαι τιμαὶ Δίῳι τῷ Χρυσσοστόμῳ διὰ τὴν σοφιστικὴν αὐτοῦ ῥητορικὴν. Κατ' ἐξοχὴν δ' ὁ Ἀδριανὸς εἶχεν εἰλικρινῇ ζῆλον πρὸς τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα καὶ ἀγάπην πρὸς τὰς Ἀθήνας διὰ πολυταλάντων μνημείων αὐτὰς διακοσμήσας. Ὁ κοσμοκράτωρ οὗτος πρὸ πασῶν ἠνύνησε τὰς φιλοσοφικὰς καὶ ῥητορικὰς σπουδὰς καὶ ἔδωκε τοῖς φιλοσόφοις καὶ τοῖς ῥήτορι προνόμια². Οὗτος ἴδρυσεν καὶ ἐν Ῥώμῃ τὸ καλούμενον Ἀθήναιον³, ἐν ᾧ φιλοσοφία καὶ ῥητορικὴ ἐδιδάσκετο. Ὡσαύτως ὁ Μάρκος Αὐρηλῖος συνέστησε δύο σχολὰς, ἐξ ὧν ἐν μὲν τῇ μιᾷ ἐδιδάσκετο σοφιστικὴ, ἐν δὲ τῇ ἑτέρᾳ πολιτικὴ ῥητορικὴ⁴. Οὕτως οἱ Ῥωμαῖοι αὐτοκράτορες ἀπέδιδον τῇ πόλει τοῦ Περικλέους τὰ τροφεῖα θεωροῦντες αὐτὴν ὡς πνευματικὴν μητέρα⁵.

Οἱ κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων σοφισταὶ ἦσαν Ἀσianoὶ⁶ καὶ ἡσχολοῦντο περὶ τὸ πανηγυρικὸν εἶδος τῆς ῥητορικῆς περιερχόμενοι διαφόρους χώρας πρὸς ἐπίδειξιν τῆς τέχνης αὐτῶν. Συνέτασσον δὲ λόγους πανηγυρικοὺς, ἐπιταφίους, ἐπικηδείους, ἐγκώμια, προσφωνήσεις καὶ τὰ παρα-

¹) Ὁ αὐτὸς XV, 110.

Nunc totus Graias nostrasque habet orbis Athenas.

Gallia causidicos docuit facunda Britannos:

De conducendo loquitur jam rhetore Thule.

²) Ὁρα Πανδεκτ. ΚΖ', α', 6. Παράβαλλ. Δόνατα. II, 85 καὶ Gregorinus, Der Kaiser Hadrian ἐν σελίδ. 307 καὶ 342. ³) Φιλόστρατ. ἐν β. σοφιστ. 580, 589. ⁴) Ὁ αὐτὸς Α, 23 ἐν σελίδ. 566. ⁵) Ἀριστείδ. Παναθην. ἐν σελίδ. 183 "Ἡ οὖν ἀρχὴ γῆς τε καὶ θαλάσσης (δηλ. Ῥωμαίων) οὐκ ἀναίνεται τὰς Ἀθήνας μὴ οὐκ ἐν διδασκάλων καὶ τροφῶν μέρει κοσμεῖν." ⁶) Προλεγόμε. εἰς Ἀριστείδ. Παναθην. III, 737 "καὶ αὖται αἱ δύο φορεαὶ (δηλ. τῆς ῥητορικῆς) ἐν Ἀθήναις γηγόνασιν, ἡ δὲ τῷ καὶ τῇ Ἀσίᾳ τούτων δωρεῖται φορὰν τρίτην εἶσαν ἐπιστήμην, ἥ ἐστι Πολέμων. Ἡρώδης καὶ Ἀριστείδης καὶ οἱ κατὰ τοὺς χρόνους γηγόνασι ῥήτορες."

πλήσια. Κατ' ἐξοχήν δ' ἐν ταῖς ῥητορικαῖς σχολαῖς ἀπήγγελλον τὰς μελέτας καὶ τὰς λαλιὰς αὐτῶν. Εἶναι ἄξιοι ἐπαίνων δι' ἐθήρευν τοῦ Ἀττικὸν ἰδίωμα καὶ ἐφρόντιζον περὶ τοῦ καθαροῦ τῆς γλώσσης μέχρις ὑπερβολῆς. Ὁ σοφιστὴς Ἀριστείδης συντάξας Ῥώμης ἐγκώμιον οὐδὲν Ῥωμαϊκὸν ὄνομα μετεχειρίσθη, ὅπως μὴ μάνη τὴν καθαρότητα τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ¹. Ἄλλ' οἱ πανηγυρικοὶ οὗτοι σοφισταὶ ἐποιοῦν ἀσυνγνώστους ὑπερβολάς, ἐστεροῦντο βαθείας κρίσεως καὶ δὲν ἦσαν ἀκριβεῖς περὶ τὰς ἰδέας. Καὶ ὅμως οὐχὶ σμικρὸν ἐτιμῶντο καὶ δέκα τούτων κατὰ μίμνησιν τῶν δέκα Ἀττικῶν ῥητόρων κατετάχθησαν εἰς κανόνα, δηλ. Δίων ὁ Χρυσόστομος, ὁ Νικόστρατος, ὁ Πολέμων, Ἡρώδης ὁ Ἀττικός, ὁ Φιλόστρατος, ὁ Ἀριστείδης καὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὁ Λιζάνιος, ὁ Θεμιστιος, ὁ Ἰμέριος καὶ ὁ Εὐνάπιος ². Διαιροῦνται δ' εἰς τὴν ἀρχαίαν καὶ εἰς τὴν νεωτέραν σοφιστικὴν, ἐξ ὧν ἐκείνη μὲν εὖρε βιογράφον τὸν Φιλόστρατον, αὕτη δὲ τὸν Εὐνάπιον.

Ἐν τῷδε τῷ κεφαλαίῳ ἔσται λόγος περὶ τῆς ἀρχαιοτέρως ἥς προτάσσεται Δίων ὁ Προυνσαεὺς ὁ διὰ τὴν εὐγλωττίαν αὐτοῦ Χρυσόστομος ἐπονομασθεὶς ³. Ἐπωνομάζετο δὲ Κοκκηϊανὸς ἐκ τοῦ προστάτου αὐτοῦ Νερούα. Ὁ Δίων ἦτο υἱὸς τοῦ Πασικράτους εἰς ἐπιφανὲς γένος τῆς πατρίδος αὐτοῦ ἀνήκων καὶ γεννηθεὶς περὶ τὰ μέσα τοῦ πρώτου αἰῶνος μ. Χ. Ἐτιμήθη μὲν ὑπὸ τοῦ Οὐδеспеиανοῦ, ἀλλὰ κατεδιώχθη ἀπηνῶς ὑπὸ τοῦ σκληροῦ Δομιτιανοῦ. Κατὰ συμβουλήν τοῦ ἐν Δελφοῖς μαντείου περιεπλανήθη εἰς πολλὰς χώρας ὡς ἐπαίτης ἔχων ὡς ἐφόδιον τὸν Φαίδωνα τοῦ Πλάτωνος καὶ τὸν Περὶ παραπρεσβείας τοῦ Δημοσθένους ⁴. Οὕτω περιῆλθε τὴν Θράκην, τὴν Μυσίαν καὶ τὴν Σκυθίαν μέχρι τῶν Γετῶν ποιούμενος ἐπίδει-

¹) *Ora Christ ἐν σελίδ. 593. ²) *Ora Rohde, Rh. Mus. 41, 170.

³) Σουίδ. ἐν λ. Δίων. Φιλόστρατ. ἐν βίοις σοφιστ. I, 7. ⁴) Φιλόστρατ. ἐν βίοις σοφιστ. 488. Παράβαλλ. Ἀσώπ. ἐν σελίδ. 238.

δειξιν τῆς ῥητορικῆς αὐτοῦ παρὰ τοῖς Ἕλλησι τῶν ἐξημένων χωρῶν. Ὅτε δ' ὁ Δομτιανὸς ἐφρονεῦθη καὶ ὁ Ῥωμαϊκὸς στρατὸς ἐστασίαζε κατὰ τὸν Ἰστρον, ὁ Δίων ἐπιφανεῖς, δηλώσας τοῖς στρατιώταις τὸ ὄνομα αὐτοῦ καὶ ἀγορεύσας συνεξάλετο, ὅπως οὗτοι δεχθῶσι τὸν Νερούαν ὡς αὐτοκράτορα. Ἐπανελθὼν δὲ Δίων εἰς Ῥώμην ἐμμήθη ὑπὸ τοῦ Νερούα καὶ ὑπὸ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Τραϊανοῦ καὶ διὰ τῆς εὐνοίας τῶν αὐτοκρατόρων πολλαχῶς ἡδυνήθη νὰ ἐδεργείῃ τοὺς Προσαεῖς, ὧν ἡ ἀγνωμοσύνη προέβη ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἐτόλμησαν νὰ κατηγορήσωσιν αὐτοῦ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα. Διὰ τὴν ἀγνωμοσύνην τῶν πολιτῶν αὐτοῦ ἀπελθὼν τῆς ἐαντιοῦ παιρίδος διέτριβεν ἐν Ἰταλίᾳ, ὅπου ἐτελεύτησεν. Ὁ χρόνος τῆς τελευτῆς δὲν εἶναι γνωστός, ἀλλ' εἰκάζεται, ὅτι ἔθανε κατὰ τὸ 117 μ. Χ. τιμώμενος ὑπὸ πάντων. Ὑπὸ τοῦ Φωτίου¹ παραδίδεται, ὅτι ἦτο ἰσχνὸς κατὰ τὸ σῶμα, εἶχε βάδισμα σχολαῖον καὶ φωνὴν ἡρεμαίαν.

Μέχρις ἡμῶν περιῆλθον ὀγδοήκοντα λόγοι, ἀλλ' ὁ *Emperius*² ἐπειράθη, ὅπως δείξῃ, ὅτι ὁ Κορινθιακὸς δὲν εἶναι ἔργον τοῦ Δίωνος, ἀλλὰ τοῦ Φαεωρήνου. Πρὸς δὲ γνωσκομέν τὰς ἐπιγραφὰς δέκα καὶ τριῶν ἄλλων. Ἐν τοῖς λόγοις τούτοις διακρίνεται ὁ Ῥοδιακός, ἐν ᾧ ὁ σοφιστὴς ἐλέγχει τοὺς Ῥοδίους διὰ τὴν κακὴν συνήθειαν τοῦ μεταποιεῖν τοὺς ἀρχαίους ἀνδριάντας διὰ τῆς εξαλείψεως τῶν ἐπιγραφῶν καὶ ἐγχαράξεως νέων ὀνομάτων. Ἐν δὲ τῷ Βορυσθενικῷ παρέχει ἡμῖν πολυτίμους εἰδήσεις περὶ τῶν τυλαιπωριῶν, ἃς ὑφίσταντο οἱ κατὰ τὸν Πόντον Ἕλληνες ὑπὸ τῶν Σκυθῶν³. Πλείστοι λόγοι ἀπηγγέλθησαν ἐν διαφόροις πόλεσι, ἐν αἷς διέτριψεν ἡ δὲ ὧν διήλθεν, ὡς ἐν Προύσῃ, ἐν Ταρσῷ, ἐν Κελαναῖς, ἐν Νικαίᾳ καὶ ἐν ἄλλαις. Οἱ λόγοι οὗτοι εἰκονίζουσι τὴν πολιτικὴν καὶ ἠθικὴν

¹) Ἐν βιβλ. 209. ²) De or. Corinthiaca falso Dioni Chrys. adscripta, Opusc. ἐν σελ. 18-41. ³) *Ora* Burckhardt, Wert des Dio Chrys. für die Kenntniss seiner Zeit, Schweiz. Mus. IV, 97-191..

κατάστασιν τῶν πόλεων τούτων ἐπὶ Τραϊανοῦ. Μετὰ μεγάλῃς ἐπιμελείας συνετάχθησαν οἱ τέσσαρες λόγοι Περὶ βασιλείας, ἐν αἷς τὸ ἰδεῶδες τῆς πολιτείας εἶναι ἢ μόναρχος βασιλεία καὶ ὁ αὐτοκράτωρ εἶναι ἐπὶ τῆς γῆς, ὅτι ὁ Ζεὺς ἐν τῷ οὐρανῷ. Βεβαίως ὁ σοφιστὴς γράφει ταῦτα χάριν τοῦ Τραϊανοῦ, ἀλλ' ἐν τῇ τότε ἠθικῇ καὶ πολιτικῇ τοῦ κόσμου καταπιώσει δὲν ἡδύνατό τις νὰ εἴπῃ σοφώτερον. Πλὴν τῶν λόγων ὁ Αἰών ἔγραψε Γετικά, ἅπερ ἀπώλοντο, ἐπιστολάς, ἐξ ὧν διτηρήθησαν πέντε, καὶ ἄλλα¹. Ὁ σοφιστὴς οὗτος δὲν εἶναι πρωτότυπος, ἀλλὰ μιμεῖται τὸν Ξενοφῶντα², τὸν Πλάτωνα, τὸν Δημοσθένη, τὸν Αἰσχίνην καὶ τὸν Ὑπερείδην. Στερεῖται μὲν τῶν Δημοσθενικῶν νεύρων, ἀλλ' εἶναι ἀφελὴς καὶ φαίνεται, ὅτι ἡ φωνὴ αὐτοῦ ἐπέχεε πολλὴν τὴν χάριν ἐπὶ τῶν λόγων. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Τραϊανός, ὅστις ἀνεξίβασεν αὐτὸν ἐπὶ τῆς χροσῆς αὐτοῦ ἀμάξης, ἔλεγε «τί μὲν λέγεις, οὐκ οἶδα· φιλῶ δέ σε ὡς ἑμμαντόν». Κατὰ τὸν Φώτιον οἱ λόγοι τοῦ σοφιστοῦ εἶναι συμβουλευτικοί, μετέχουσιν ὅμως καὶ τοῦ δικανικοῦ³. Ὑέγεται δ, ὅτι τὰ προοίμια τῶν λόγων ἐποίει μακρότατα καὶ οὕτω τὴν κεφαλὴν μείζω τοῦ λοιποῦ σώματος. Εἰς τοὺς λόγους παρενέβαλλε παραινέσεις, αἷς συνέπλεκε μυθολογήμασιν.

Ὁ Αἰών δὲν ἦτο μόνον ρήτωρ, ἀλλὰ καὶ φιλόσοφος καὶ διὰ τῆς ρητορικῆς αὐτοῦ δεινότητος ἐπειρᾶτο, ὅπως φιλοσοφικὰς ἀληθείας καταστήσῃ προσιτὰς τῷ λαῷ⁴. Τὸ φιλοσοφικὸν ἰδεῶδες τοῦ σοφιστοῦ εἶναι ὁ Σωκράτης ὡς διδάσκαλος τῆς ἠθικῆς, καθ' ἣν

¹) Σουῖδ. ἐν λ. ²) Φώτ. ἐν βιβλ. 209. Παράβαλλ. W. Schmidt *Aticismus* I, 72-191 καὶ P. Hagen, *Quaestiones Dionaeae*. Kiel 1887. ³) Αὐτόθι. ⁴) Συνέο. ἐν σελίδ. 14 «Ὁ δ' οὖν Αἰών εἰκοι θεωρήμασι μὲν τεχνικοῖς ἐν φιλοσοφίᾳ μὴ προσταλαίωσθαι μηδὲ προσανασχέιν φναικοῖς δόγμασιν. αἷτε ὅπνι τοῦ καιροῦ μετατεθειμένος δηλ. ἀπὸ σοφιστικῆς πρὸς φιλοσοφίαν»· ὄνασθαι δὲ τῆς οἰωᾶς ὅσα εἰς ἡθας τείνει καὶ ἡρρενῶσθαι παρ' ὧν εἰνῶν τῶν ἐφ' ἑαυτοῦ, ἐπιθέσθαι δὲ τῷ νοουθετεῖν ἀνθρώπους· εἰς ὃ χρησασθαι προσαποκεί· ἐγγὴ τῇ παρασκευῇ τῆς γλώττης».

ἐνόει τοῦτον ἡ μεταγενεστέρα δημώδης φιλοσοφία. Πλὴν τοῦ Σωκράτους εἶναι θαυμαστής τοῦ Διογένους, οὐ τιμᾷ μὲν τὸ λιπὸν καὶ ἀπέρριτον, ἀλλὰ δὲν ἐπικρίνει τὰς ἐλλείψεις: Ἐπειδὴ τιμᾷ τὰς ἠθικὰς ἀρχάς, ἀκολουθεῖ τοῖς στωϊκοῖς καὶ εἶναι καταφρονητὴς τῶν ἐπιθυμιῶν, τῶν παθῶν, τῶν ἡδονῶν, τῆς πλεονεξίας καὶ τῶν ἄλλων ἀνθρωπίνων κακιῶν¹. Κατὰ τοὺς στωϊκοὺς εἶναι ἐχθρὸς τῆς δουλείας², ἢν πάνν εὐσιόχως κακίζει. Φιλοσοφεῖ μὲν ὁ Λίων, δὲν εἶναι ὅμως αὐτοκράτωρ φιλόσοφος, ἀλλ' ἀκολουθεῖ ἄλλοις. Ὅπου δὲ θέλει νὰ γείνη τοιοῦτος, ἀναπτύσσει μόνον κοινὸν τρόπον. Ἐν τοῖς αἰσθητικοῖς ὅμως ζητήμασιν ἔχει λεπτήν κρίσιν, ὡς ἄλλαχού ἐδείξαμεν³.

Ἐν τοῖς σοφισταῖς τῆς περιόδου ταύτης σπουδαίαν θέσιν κατέχει ὁ Τιξέριος Κλαύδιος Ἀττικὸς Ἡρώδης, ὅστις κοινῶς ὀνομάζεται Ἡρώδης Ἀττικός⁴. Οὗτος ἐξ ἐπιφανοῦς οἴκου τοῦ Μαγαθῶνος καταγόμενος, περὶ 103 μ. Χ. γεννηθεὶς καὶ ἀμύθητον πλοῦτον ἐκ κληρονομίας λαβὼν καὶ τοῦτον αὐξήσας διὰ τοῦ γάμου, δὲν συνῆγε πρὸς τὴν πλουσίαν Ἀννίαν Ῥήγυλλαν⁵, μετεχειρίσθη αὐτὸν πρὸς διακόσμησιν τῶν Ἀθηνῶν· διότι οὐ μόνον πλεῖστα ἐδαπάνησε πρὸς κατασκευὴν τοῦ φερωνύμου σταδίου, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀνέγερσιν ὑπωροφίου θεάτρου. Ἡ ἐλευθεριότης τοῦ πολυτελάντου σοφιστοῦ δὲν περιωρίσθη μόνον ἐν Ἀθήναις, ἀλλ' ἐπεξετάθη καὶ εἰς ἄλλας χώρας· διότι ἐκατέρωθεν τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου ἀνῆγειρεν ἑμποδρόμια, ὑδραγωγεῖα καὶ ἄλλα, καὶ ᾗθελε διορύξει καὶ τὸν

¹) Παράβαλλ. Zeller III², 1.730. ²) Δόγ. 11, σελ. 309 Περὶ δουλείας καὶ ἐλευθερίας καὶ ἐν Δόγ. 7, 270 «Κοιτῇ τὸ ἀνθρώπινον γένος ἅπαν ἔντιμον καὶ ὁμότιμον ὑπὸ τοῦ φύσαντος θεοῦ ταυτὰ σημεῖα καὶ σύμβολα ἔχον τοῦ τιμᾶσθαι δικαίως καὶ λόγον καὶ ἐμπειρίαν καλῶν τε καὶ αἰσχυρῶν γέγονεν». ³) Ὅρα εἰσαγωγ. μου εἰς Φιλοκλήτ. ἐν σελίδ. 24. ⁴) Ὅρα Σουῖδ ἐν λ. Παράβαλλ. Fülles, De Ti. Cl. Attici Herodis vita, Bonn 1864 καὶ Schmidt, Atticismus I, 192. ⁵) Αὕτη ἦτο ἀδελφὴ τοῦ πλουτοῦ Ῥωμαίου τοῦ Ἀτιλίου Ῥηγούλου Βραδοῦα.

ισθμόν τῆς Κορίνθου, εἰ μὴ ἐφοξείτο, μὴ προσκρούσῃ εἰς τοὺς Ῥωμαίους διότι πρὸς τοιοῦτον ἔργον οὐδ' ὁ Νέρων ἤρκεσε ¹. Τῶν ἐν Ἀθήναις οἰκοδομημάτων τὰ ἐρείπεια μέχρις ἡμῶν διατηρηθέντα μαρτυροῦσι τὴν ἐλευθερίότητα τοῦ ἀνδρός. Ἐπὶ Ἀγωνίων ἡξιώθη μεγάλων τιμῶν, καὶ δὴ ἐγένετο ἀρχὸν τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν ἐλευθέρων πόλεων, ἀρχιερεὺς τῶν Παναθηναίων, τῶν Παγελληνίων, καὶ κατὰ τὸ 143 ἔπαυτο ². Ἀφ' οὗ ἀνῆλθεν εἰς τὰ μέγιστα ἀξιώματα, ἠθέλησεν, ἵνα τὸν λοιπὸν χρόνον διαγάγῃ ἐν Ἀθήναις. Ἀλλ' ἐπαυθα οἱ συνοφάνται ἐπέκραναν τὸν βίον τοῦ ἀνδρός, ὅστις ἀπεσύρθη εἰς τὴν ἀγροτικὴν οἰκίαν τῆς Κηφισιάς, ὅπου ἀσχολούμενος, ὥς καὶ πρότερον, περὶ τὴν ὀητορικὴν εἶχε περὶ ἑαυτὸν πλείστους θανμαστὰς ³. Ἡ ὀητορικὴ αὐτοῦ δεινότης ἐξαίρεται μέχρις ὑπερβολῆς, διότι λέγεται εἰς τῶν δέκα ⁴, βασιλεὺς λόγων ⁵, Ἑλλήνων γλῶσσα καὶ γλῶσσα Ἀθηναίων ⁶. Κατὰ κακὴν ὁμῶς μοῖραν δὲν δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν τὴν ποιότητα τῆς ὀητορικῆς αὐτοῦ, διότι τὰ συγγράμματα αὐτοῦ ἀπώλοντο. Ἐγραψε δ' Ἐφημερίδας ὅς ὁ Σουΐδας ὀνομάζει σύγγραμμα πολυμαθές, ἐπιστολάς καὶ λόγους αὐτοσχεδίου. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Φιλοστράτου ὁ Ἡρώδης ἠδύνατο νὰ ἀπαγγέλλῃ αὐτοσχεδίους λόγους, εἶχεν εὐπέτειαν καὶ χάριν. Ἡ μὲν ὑφή τοῦ λόγου ἦτο κομψὴ καὶ ἀνθηρὰ, σαφὴς καὶ ἀπείριτος, αἱ δὲ ἰδέαι ἦσαν μὲν πρωτότυποι, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἐζητημέναι.

Τὸν Ἡρώδην διεδέξατο Ἀδριανὸς ὁ Τύριος, ὅστις καὶ ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Ῥώμῃ διέπρεπεν ὥς προϊστάμενος τῆς σοφιστικῆς σχολῆς. Ἐθανε δ' ὥς μουσικὸς γραμματεὺς τοῦ Κομμόδου. Κατὰ τὸν Σουΐδαν ἔγραψε Περὶ ἰδεῶν λόγον

¹) Φιλόστρατ. ἐν σελ. 551. ²) Φιλόστρατ. ἐν σελ. 548 καὶ 554 τῶν βίων σοφιστῶν. Παράβαλλ. Westermann, Geschichte der Beredtsamkeit in Griechenland und Rom, I, 202. ³) Φιλόστρατ. αὐτόθι 555 καὶ 559.

⁴) Αὐτόθι 564. ⁵) Αὐτόθι 586. ⁶) Gell. N. A. I, 2 καὶ XIX, 2 καὶ XIX. 12.

ἐν βιβλίοις ε', Περὶ τῶν ἐν ταῖς σιτάσεσιν ἰδιωματίων ἐν βιβλίοις γ', Ἐπιστολὰς καὶ Λόγους ἐπιδεικτικούς. Οὗτος διακρίνεται μᾶλλον κατὰ τὸ ἔντονον τῶν ὑψηλῶν ἰδεῶν ἢ κατὰ τὸ πρωτότυπον τῆς ὑφῆς τοῦ λόγου¹. Ἐκ τῶν πολυαριθμῶν τοῦ Ἡρώδου μαθητῶν μνημονεύομεν Χρήστου τοῦ Βυζαντίου, ὅστις καίπερ τοῦ οἴνου φίλος, ὅμως δὲν ἡδυνήθη νὰ δώσῃ χροιάν τοῖς ῥητορικοῖς αὐτοῦ λόγοις. Ἀλλὰ φαίνεται, ὅτι ἄλλως διέπρεπεν ἐν τῇ ῥητορικῇ. Διότι ἐδόθη αὐτῷ ἡ ἔδρα τῆς διδασκαλίας τῆς ῥητορικῆς, ἀλλ' οὗτος ἀπέκρουσε ταύτην². Ἐν τοῖς φαύλοις ῥήτορι τάσσεται Πανσανίας ὁ Καισαρεύς, ὅστις ἔγραψε Περὶ συντάξεως βιβλίον α'³. Πρὸς δὲ μνημονεύονται ὡς μαθηταὶ τοῦ Ἡρώδου Πτολεμαῖος ὁ Ναυκρατίτης, Ροῦφος ὁ Περὶνθιος, Οἰνόμαρχος ὁ Ἄνδριος καὶ ἄλλοι, ὧν ἡ μνεῖα ἀποδαίνει περιττή. Ἄξιον ὅμως σημειώσεως εἶναι, ὅτι ὁ Ἡρόδης ἐν Ἀθήναις ἐγένετο διδάσκαλος τοῦ Γελλίου⁴ καὶ ἐν Ῥώμῃ τῶν αὐτοκρατόρων Λουκίου Βήρου⁵ καὶ τοῦ Μάρκου Ἀντωνίνου⁶.

Ἐπιφανέστατος τῶν μαθητῶν τοῦ Ἡρώδου ἦτο ὁ Αἰλῖος Ἀριστείδης, ὅστις γεννηθεὶς ἐν Ἀδριανοῖς τῆς Μυσίας τῷ 117 μ. Χ. ἦτο υἱὸς τοῦ ἱερέως Εὐδαίμονος⁷. Ἐπὶ τῇ ἐπιμελεημένῃ ἀνατροφῇ καὶ παιδεύσει, διότι ἐν Ἀθήναις μὲν ἠκροάσατο Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ, ἐν Περγάμῳ δὲ τοῦ Ἀριστοκλέους καὶ ἐν Σμύρνῃ τοῦ Πολέμωνος. Πρὸς ἀνάπτυξιν τοῦ σοφιστοῦ συνεξάλοντο καὶ αἱ μακροὶ ἀποδημίαι. Διότι περιῆλθε

¹) Φιλόστρατ. αὐτιόθι II, 10 ἐν σελίδ. 585-590. Παράβαλλ. Σουῖδ. ἐν λ. ²) Φιλόστρατ. αὐτιόθι II, 11, 590-592. ³) Αὐτιόθι II, 13, 594. Παράβαλλ. Σουῖδ. ἐν λ. ⁴) N. A. I, 2. ⁵) Φιλόστρατ. II, 1, 561. ⁶) Westermann I. 205. ⁷) Ὁρα Προλεγόμενα εἰς Ἀριστείδ. Παναθην. Παράβαλλ. Waddington, Vie du rhéteur Aristide, Mém. de l'Acad. des inscr. ἐν τόμ. XXVI, 1867 καὶ Herman Baumgart, Aelius Aristides als repräsentant der sophistischen Rhetorik des 2 Jahrhunderts der Kaiserzeit, Leipzig 1874.

τὴν Εὐρώπην, τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον μέχρι τοῦ καταρ-
ράκτου. Ἡ ἔδρα ὁμως αὐτοῦ ὑπῆρχεν ἐν Σμύρνῃ, ὅπου ἐιμῶτο.
Διότι κατὰ τὸ 178 μ. Χ. φοβεροῦ σεισμοῦ γενομένου ἡ πόλις
μετεβλήθη εἰς ἐρείπεια, ὃ δ' Ἀριστείδης γράψας λόγον πρὸς τὸν
Μᾶρκον Αὐρήλιον συνεκίνησε μέχρι δακρύων, καὶ δακρύσας
ἀνέκτισε τὴν καταστραφεῖσαν πόλιν. Διὰ τὴν εὐεργεσίαν ταύτην
οἱ Σμυρναῖοι ἔστησαν τῷ σοφιστῇ ἀνδριάντα, ὅστις σωθεὶς μέ-
χρις ἡμῶν διατηρεῖται ἐν τῷ Βατικανῷ. Τὸν βίον τοῦ Ἀριστεί-
δου ἐπύκρναν ἡ ἐπιληψία, ἧς ἀπηλλάγη πορευθεὶς εἰς τὸν ἐν
Περγάμῳ ναὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ¹. Τὰς δὲ τελευταίας τοῦ βίου
ἡμέρας διήγαγεν ὡς ἱερεὺς τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ ἔθανεν, ἐν ᾧ
ἦγε τὸ ἐξηκοστὸν ἢ ἐβδομηκοστὸν τῆς ἡλικίας ἔτος. Ὁ Ἀρι-
στείδης ἦτο μὲν καὶ διδάσκαλος τῆς ῥητορικῆς, ἀλλὰ φαίνεται
ὅτι δὲν διεκρίθη κατὰ τὴν διδασκαλίαν, ὡς μαρτυρεῖ ἡ ἑλλειψὶς
ἀκροατῶν. Ταύτην μετ' εὐφυνίας ἐδήλωσεν ὃ τὸ γνωστὸν ἐπί-
γραμμα συντάξας². Οὐχὶ λοιπὸν ἐκ τῆς διδασκαλίας, ἀλλ' ἐκ
τῶν ῥητορικῶν λόγων ὃ σοφιστὴς ἐκτῆσατο τὴν φήμην αὐτοῦ.
Ἐγραψε δὲ πλείστους λόγους, ἐξ ὧν διетηρήθησαν μέχρις ἡμῶν
πεντήκοντα καὶ πέντε.

Ὁ σοφιστὴς οὗτος ἐνόμισεν, ὅτι ἦτο εὐκόλον αὐτῷ νὰ
ἐλέγξῃ μέγαν φιλόσοφον γράψας τὸν δεύτερον λόγον Πρὸς
Πλάτωνα περὶ ῥητορικῆς. Ἐπειδὴ ὁ φιλόσοφος τὴν ῥητορι-
κὴν ὥρισεν ὡς εἰδωλον πολιτικῆς μορίου, ὃ Ἀριστείδης ἐβου-
λεύθη, ὅπως ἀνασκευάσῃ τοῦτον μεθ' ὅλης τῆς δυνάμεως
τῆς τέχνης αὐτοῦ, ἀλλ' ἀπέτυχεν³. Ὡς σχολικὰ γυμνάσματα
θεωροῦνται οἱ λόγοι Περὶ τοῦ πέμπειν βοήθειαν τοῖς ἐν

¹) Ὁρα Προλεγόμενα εἰς τὸν Ἀριστείδ. Παναθην. Παράβαλλ. Christ
ἐν σελίδ. 597. ²) Προλεγόμενα αὐτόθι·

Χαίρει, Ἀριστείδου τοῦ ῥήτορος ἐπὶ μαθηταί,
τέσσαρες οἱ τοῖχοι καὶ τρία σφυρία.

³) Ὁρα Westermann I, 210.

Σικελία καὶ Ὑπὲρ τῆς πρὸς Λακεδαιμονίους εἰρήνης. Τούτῳ ἀποδίδονται καὶ δύο λόγοι Πρὸς Δημοσθένην περὶ ἀτελείας καὶ Πρὸς Λεπτίνην ὑπὲρ ἀτελείας, ἀλλ' ἡ γνησιότης τούτων ἀμφισβητεῖται¹. Οἱ καλούμενοι Ἱεροὶ λόγοι περιέχουσι τρόπους θεραπείας, οὓς ὁ ῥήτωρ ἐν τῇ νόσῳ αὐτοῦ ἐξέφραξε. Τοῦτο ὁμοιάζει πρὸς τὸν ζωϊκὸν μαγνητισμὸν τῶν νεωτέρων². Ἐκ τῶν λόγων τούτων μαυθάνομεν τὴν οὐκ ἐκ δαιμονίας τοῦ αἰῶνος ἐκείνου, φαίνεται δ', ὅτι καὶ ὁ ἡμέτερος σοφιστὴς οὐ μόνον δὲν ἀπεδοκίμαζε τὰς μηχανορραφίας τῶν ἱερέων τοῦ Ἀσκληπιοῦ, ἀλλὰ καὶ ὑπεσώθη αὐταῖς. Διότι δὲν εἶχε θρησκευτικὸν αἶσθημα, ὥς τοῦτο καταφαίνεται ἐν τοῖς λόγοις, οὓς ἀπήγγειλε πρὸς τιμὴν διαφόρων θεῶν, τοῦ Διὸς τοῦ Ποσειδῶνος, τοῦ Διονύσου, τοῦ Σεράπιδος καὶ ἄλλων. Πρὸς ἐξύμνησιν τῶν πολιτευτῶν τῶν Ἀθηνῶν συνέταξε τὸν μακρὸν λόγον Ὑπὲρ τῶν τεσσάρων, δηλ. τοῦ Θεμιστοκλέους, τοῦ Μιλτιάδου, τοῦ Περικλέους καὶ τοῦ Κίμωνος, περὶ ὧν ὁ Πλάτων ἐν τῷ Γοργία μετὰ τινος περιφρονήσεως εἶπε³. Κατὰ μίμησιν δὲ τοῦ Ἰσοκράτους ἔγραψεν Παναθηναϊκόν, ὅστις εἶναι οὕτω μακρὸς, ὥστε πρέπει νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι δλόκληρος δὲν ἀπηγγέλθη κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν⁴. Ἐν τῷδε τῷ λόγῳ ὁ σοφιστὴς ἐξαίρει τὸ κάλλος τῆς πόλεως καὶ τὸ ἐνδοξον αὐτῆς παρελθόν, ἀλλὰ τὸ ἔργον δὲν εἶναι πρωτότυπον διότι ὠφελήθη ἐκ τοῦ Ἐφόρου καὶ ἐκ τοῦ Μενεξένου τοῦ Πλάτωνος⁵. Ἐν δὲ τῷ λόγῳ, ὅστις ἐπιγράφεται Ῥώμης ἐγκώμιον, εἰκονίζεται ἡ τῶν Ῥωμαίων πολιτεία καὶ τὸ μεγαλεῖον τῆς κοσμοκρατορίας πόλεως.

¹) H. Ed. Foss, *Declamationes duas Leptineas non esse ab Aristide scriptas*, Altenb. Progr. 1841. ²) Rittershain, *Der medizin Wunderglauben und die Inkubation im Altertum*, Berl. 1878. ³) Ἐν *σελιδ.* 515 D, ὅπου ἰδὲ τὰς σημειώσεις μου. ⁴) Ὅρα Christ ἐν *σελιδ.* 599. ⁵) Haury, *Quibus fontibus usus sit Aristides in Panathenaico*, Augsburg 1888.

Διέπρεπεν δ' Ἀριστείδης κατὰ τὴν σοφιστικὴν ῥητορικὴν διότι δὲν ἦτο αὐτοσχεδιαστής, ὡς ὁ Ἀδριανός, ἀλλ' ἡγόρευε μετὰ μελέτην. Ὅτε ὁ Μάρκος Αἰνιόλιος ἦλθεν εἰς Ἀθήνας, ὁ μὲν Ἀδριανὸς αὐτοσχεδιάζων εἶπεν, ὁ δ' Ἀριστείδης παρετήρησε πρὸς αὐτοκράτορι « Ἡμεῖς τῶν ἐμούντων οὐκ ἐσμὲν, ἀλλὰ τῶν ἀκριβοούντων καὶ τῶν ἀρεσκόντων¹⁾ ». Ὁ Χολοεῖτο δὲ περὶ τὴν σοφιστικὴν τέχνην μετ' ἐνθουσιασμοῦ καὶ αὐταπαρνήσεως διότι ταύτην ἐθεώρει ὡς τὸ μέγιστον τοῦ κόσμου ἀγαθόν²⁾. Ἐπειδὴ ὅμως ἦτο καταφρονητὴς τῆς φιλοσοφίας, οἱ λόγοι αὐτοῦ ἐστεροῦντο ἰδεῶν καὶ περιωρίζοντο μόνον ἐν τῷ κάλλει τῆς γλῶσσης. Διὰ ταύτης ἐπεβλήθη τοῖς τε συγχρόνοις καὶ μεταγενετέροις ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε παρεβλήθη³⁾ πρὸς τοὺς μεγάλους ἀνδρας τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων, τὸν Ἰσοκράτη, λέγων τὸν Δημοσθένει⁴⁾, τὸν Θουκυδίδην καὶ τὸν Πλάτωνα. Ὁ μὲν Φιλόστρατος λέγει τοῦτον τεχνικώτατον τῶν σοφιστῶν⁵⁾, ὁ δὲ Αἰζάνιος προτιμᾷ τὴν ῥητορικὴν τοῦ σοφιστοῦ τούτου τέχνην τοῦ πλούτου τοῦ Μίδου⁶⁾. Ἐπειδὴ δ' ὁ Ἀριστείδης οὕτως ἐτιμήθη ὑπὸ τε τῶν συγχρόνων καὶ μεταγενεστέρων, οὐδὲν τὸ παράδοξον, ὅτι οἱ λόγοι αὐτοῦ εἰσῆχθησαν πρὸς ἀνάγνωσιν εἰς τὰ σχολεῖα καὶ ὑπομνήματα εἰς τούτους ἐγράφησαν, ὡς ἐπὶ Μητροφάνους καὶ Σωπάτρου τοῦ Ἀπαμέως. Διότι ἡ γλῶσσα τούτου πολλαχού ἐστὶ σκοτεινὴ⁷⁾. Τῇ εἰρημένῃ ὑπερ-

¹⁾ Προλεγόμενα εἰς τὸν Ἀριστείδ. Παναθ. παρὰ Westermann ἐν σελ. 324. ²⁾ Ἐν λόγ. II, 421 (ἐν τῇ ἐκδ. τοῦ Jebb) « Ἐμοὶ δὲ λόγοι πάσας προσηγορίας ἔχουσι· καὶ γὰρ παῖδας καὶ γονεάς καὶ πράξεις καὶ ἀναπαύσεις καὶ πάντα ἐθέμην τούτους ». Παράβαλλ. καὶ I, 37. ³⁾ Παρὰ Westermann ἐν σελ. 326. ⁴⁾ Αὐτόθι 327 « ὁ γὰρ ὡς ἴδιον Δημοσθένει προσὸν κατενοήσαμεν, τοῦτο ἐπ' ἀκριβείας τῶν νεωτέρων σοφιστικῶν ἀνδρῶν αὐτὸς μόνος μιμνῆται ». ⁵⁾ Ἐν βίοις σοφιστ. § 9. ⁶⁾ Ὑπερ δρχηστ. ἐν σελ. 475. Λογὴν ἐν τῷ Rhet. Gr. I, 325 (ἐκδ. Spengel) « Δημοσθένους δεινότητος ὧν ἐν ταῖς ἀντιθέσεσιν οὐκ ἀεὶ τῇ τέχνῃ ἐμμένει, ἀλλ' αὐτὸς γίνεται τέχνη πολλῆς, ὡς αὐτὸς καὶ Ἀριστείδης ». ⁷⁾ Westermann, Geschichte der Ber. I, 210. Παράβαλλ. W. Schmidt, De Atticismus in seinen Hauptvertretern, Stuttg 1889.

βολικῇ ἐκτιμῆσει ὀφείλεται καὶ ἡ διατήρησις τῶν λόγων τοῦ σοφιστοῦ, οὗ ἡ ἀξία ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις πολλὴ ἐμειώθη.

Ἡ ἱστορία τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων γινώσκει τέσσαρας Φιλοστροφάτους σοφιστάς, ὧν οἱ τρεῖς μνημονεύονται ὑπὸ τοῦ Σουΐδου¹. Πάντες οὗτοι κατήγοντο ἐκ Αἰήναυ. Ὁ πρῶτος ἦτο υἱὸς τοῦ Βήρου καὶ ἔγραψε λόγους οὐ μόνον πανηγυρικοὺς καὶ Ἑλενιστιακοὺς, ἀλλὰ καὶ τραγωδίας καὶ κωμωδίας, ὡς ἀλλαχοῦ εἴπομεν². Εἰκάζεται, ὅτι ὁ διάλογος Νέρων ὁ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Λουκιανοῦ φερόμενος ὑπὸ ταύτου συνεγρόφη³. Ἐπιφανέστατος τῶν Φιλοστροφάτων εἶναι ὁ δευτέρος, δηλ. ὁ Φλάσιος Φιλόστρατος, ὅστις ἦτο υἱὸς τοῦ προμνημονευθέντος καὶ ἑγγονος τοῦ Βήρου. Οὗτος τὸ μὲν πρῶτον ἐδίδαξεν ἐν Ἀθήναις, εἶτα δ' ἐν Ῥώμῃ ἐπὶ Ἀλεξάνδρου Σεουήρου (222-235). Ὁ δὲ τρίτος Φιλόστρατος ἦτο υἱὸς τοῦ Νερβιανοῦ καὶ τῆς θυγατρὸς ἢ τῆς ἀδελφῆς τοῦ δευτέρου Φιλοστροφάτου. Ὑπὸ τούτου ἐγγράφησαν *Εἰκόνας*, *Παναθηναϊκός*, *Μελέται* καὶ ἄλλα⁴. Τὸν τέταρτον ἀγνοεῖ ὁ Σουΐδας, ἀλλ' ἔζη κατὰ τὸν τέταρτον αἰῶνα γράφας *Εἰκόνας*.

Ὑπὸ τοῦ δευτέρου Φιλοστροφάτου, δηλ. τοῦ Φλασίου, ἐγγράφη ὁ βίος Ἀπολλωνίου τοῦ Τυανέως, ἦτοι τὰ εἰς τὸν Τυανέα Ἀπολλωνίων συνιστάμενα ἐξ ὀκτὼ βιβλίων. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο οἱ ἐχθροὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ μετεχειρίσθησαν, ὅπως μειώσωσι τὴν ἀξίαν τῶν θαυμάτων τοῦ Ἰησοῦ⁵. διότι δῆθεν ὁ Τυανεὺς ἐξετέλεσε μεῖζονα θαύματα. Ἀλλ' ἡ διατριβὴ αὕτη κατὰ τὸ πλεῖστον εἶναι πλάσμα τῆς ζωηρᾶς τοῦ σοφιστοῦ φαντασίας. Ἐπειδὴ δ' ἡ ἐντολὴ πρὸς συγγραφήν ἐδόθη ὑπὸ τῆς αὐτοκρατείας Ἰουλίας Δόμνας, εἰκάζεται, ὅτι ἡ αὐτοκρατορικὴ τῆς Ῥώμης αὐλὴ ἠθέλησε νὰ ἀμαυρώσῃ τὴν ἀγλήν τῶν θαυμάτων τῆς Χριστιανικῆς πίστεως διὰ τῆς παραθέσεως

¹) Ἐν λ. ²) Ἐν σελίδ. 620 τοῦ πρώτου τόμου. ³) Christ, ἐν σελίδ. 602. ⁴) Σουΐδας ἐν λ. ⁵) Περὶ τούτου εἴπομεν ἐν σελίδ. 343 ταῦδε τοῦ τόμου.

παραπλησίον ἐν τῇ θρησκείᾳ τῶν ἔθνικῶν. Τοιαύτην εἰκασίαν ἐποίησεν ὁ διαπρεπὴς θεολόγος Baur¹ καὶ ἄλλοι². Τὰ δὲ Ἡρωϊκὰ ἢ Ἡρωϊκὸν εἶναι διάλογος Φολνίκος περιηγητοῦ πρὸς τινα ἀμπελουργὸν τῆς Θρακικῆς Χερσονήσου περὶ διαφόρων ἡρώων τοῦ μυθικοῦ κόσμου, ὡς τοῦ Παλαμήδους, τοῦ Ὀδυσσεώς, τοῦ Ἐκτορος, τοῦ Ἀχιλλέως καὶ ἄλλων. Οἱ δὲ Βίοι σοφιστῶν συνίστανται μὲν ἐκ δύο βιβλίων, ἀλλὰ διαιροῦνται εἰς τρία μέρη. Ἐν μὲν τῷ πρώτῳ ὁ συγγραφεὺς πραγματεύεται περὶ τῶν φιλοσοφικῶς μεμορφωμένων ἀνδρῶν, οἷος ὁ Εὐδοξος καὶ ὁ Καρνεάδης, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ περὶ τῶν σοφιστῶν τῶν ἀρχαιότερων χρόνων ἀπὸ τοῦ Γοργίου καὶ τοῦ Πρωταγόρου μέχρι τοῦ Ἰσοκράτους καὶ ἐν τῷ τρίτῳ περὶ τῶν διαπρεφάντων σοφιστῶν κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἀρχόμενος ἀπὸ Νικητοῦ τοῦ Σμυρναίου, ὅστις ἠκμαζεν ἐπὶ Νερούα. Τὸ ἔργον εἶναι μὲν γεγραμμένον μετὰ τινος ἐλαφρότητος, ἀλλ' ὁμολογεῖται ὡς χρησιμώτατον πρὸς μελέτην τῶν λογίων τῶν ἀκμασάντων κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Καισάρων.

Μεγάλῃ εὐγνωμοσύνῃ ὀφείλεται τῷ Μηνᾷ Μινωΐδῃ, ὅστις πρὸ ὀλίγων δεκαετηρίδων ἀνεκάλυψε τὸν Γυμναστικόν. Ἡ πραγματεία συνετάχθη ὑπὸ τοῦ σοφιστοῦ, ὅπως διεγερεθῇ ὁ ζῆλος τῶν διατεθρομμένων νέων πρὸς τὴν γυμναστικὴν, ἐξ ἧς τὸ σῶμα ἐπιρρύννεται. Ἡμῖν δὲ τοῖς νεωτέροις Ἕλλησι δύναται νὰ χρησιμεύσῃ πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπόν, σῶμα δὲ παρέχει πολυτίμους εἰδήσεις περὶ τῆς ἱστορίας τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων καὶ περὶ τῶν διαφόρων εἰδῶν τῆς γυμναστικῆς. Ὁ Σουΐ-

¹) Apollonios und Christus, Tüb. Zeitschrift f. Theol. 1832. ²) Jacobs ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τῆς μεταφράσεως αὐτοῦ Stuttg. 1829. Ed. Müller. War Apollonius von Tyana ein Weiser oder ein Betrüger oder ein Schwärmer und Fanatiker? Breslau 1861 καὶ In. Müller Commentatio quae de Philoartati in componenda memoria Apollonii Tyanensis fide quaeritur Onoldi 1858.

δας τὴν πραγματείαν ἀποδίδει τῷ ἀρχαιοτέρῳ Φίλοστράτῳ, ἀλλ' ὁ *Kaiser* ἠδυνήθη νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι εἶναι ἔργον τοῦ Φλαείου. Τοῦτον περιεσώθησαν καὶ ἐξδομήκοντα καὶ τρεῖς ἐπιστολαί, αἵτινες εἶναι ἐρωτικά.

Ὁ δὲ τρίτος Φιλόστρατος ἔγραψε πλὴν ἄλλων πραγματειῶν τὰς *Εἰκόνας*, αἵτινες εἶναι ἔργον πολῦτιμον. Αἰὲτι θεωρεῖ μὲν ὁ *Friederichs*¹ τὴν περιγραφὴν τῶν εἰκόνων ὡς ἰνδάλματα τῆς φαντασίας τοῦ σοφιστοῦ μηδεμίαν ἀξίαν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς τέχνης ἔχοντα, ἀλλ' ὁ διαπρεπὴς ἀρχαιολόγος *Brienne*² παραβάλων τὴν περιγραφὴν τῶν Φιλοστρατείων *Εἰκόνων* πρὸς τὰς ἐν τοῖς ἀγγείοις καὶ ἐπὶ τῶν σαρκοφάγων διατηρηθείσας ἔδειξεν, ὅτι ὁ Φιλόστρατος εἶχεν ὑπ' ὄψει πραγματικὰς εἰκόνας. Ἄν τοῦτο ἦναι ἀκριβές, δὲν ποριζόμεθα μικρὸν τὸ κέρδος, ὅτι ἔχομεν πρὸ ὀφθαλμῶν περιγραφὰς τριάκοντα καὶ τεσσαράων εἰκόνων, ἐν ᾧ ἔργα τῆς ζωγραφικῆς πάνν ὀλίγα μέχρις ἡμῶν διατηρήθησαν. Πλὴν τῆς πραγματικῆς ἀξίας ἡ διατριβὴ αὐτῇ τιμᾶται καὶ διὰ τὴν καθαρότητα τῆς Ἀιθίδος³. *Εἰκόνας* δὲν ἔγραψε μόνον ὁ Φιλόστρατος, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ ἄλλοι, ὡς ὁ *Νικόστρατος*, ὁ *Λουκιανός*, ὁ *Πολέμων* καὶ ὁ *Ἰμέριος*.

Εἰκόνας ἔγραψε καὶ ὁ τέταρτος Φιλόστρατος, ἀλλ' αὗται δὲν ἔχουσι τὴν ἀξίαν τῶν προειρημένων καὶ ἴσως εἶναι πλάσματα τῆς φαντασίας τοῦ συγγραφέως. Οὐχὶ διάφοροι εἶναι αἱ *Ἐκφράσεις* τοῦ *Καλλιστράτου*, αἵτινες διὰ τὴν συγγέ-

¹) Die Philostratischen Bilder, ein Beitrag zur Charakteristik der alten Kunst, Erlangen 1860. ²) Τὴν διατριβὴν ἐδημοσίωσεν ἐν τῷ Jahrb. f. Phil. Suppl. IV, 177-303. Παράβαλλ. καὶ Matz, De Philostratorum in describendis imaginibus fide, Bonnae 1867. ³) Φιλόστρατ. ὁ νεώτερος (δηλ. ὁ τέταρτος) ἐν σελ. 390 "ἐσπούδασαι τις γραφικῆς ἔργων ἔκφρασις τῷ μὲν ὁμωνύμῳ καὶ μητροπάτρι λίαν ἀπικρῶς τῆς γλώσσης ἔχουσα ἐν ᾧ καὶ τὴν προηγουμένην καὶ τὴν νῦν. Καὶ ὁ Μοσχόπουλος εἶχε γράψει Ἐκλογὴν τῶν ὀνομάτων Ἀπικρῶν ἐκ λεγέσων ὑπὸ τῆς τεχνολογίας τῶν εἰκόνων τοῦ Φιλοστράτου.

νειαν τῆς ὑποθέσεως ταῖς Εἰκόαι συνεκδίδονται¹. Οὗτος περιγράφει δέκα ἔργα κατεσκευασμένα ἐκ λίθου ἢ χαλκοῦ. Τοιαύτας ἐκφράσεις ἔγραφον οἱ Βυζαντινοὶ καὶ δὴ ἐν στίχοις, ὡς ὁ Χριστόδωρος, περὶ οὗ εἵπομεν ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ². Κατὰ ταύτην τὴν περίοδον ἤκμασαν πλεῖστοι σοφισταί, ὧν μόνον τὰ ὀνόματα καὶ τὰς ἐπιγραφὰς τῶν ἔργων γινώσκομεν. Τοιοῦτος εἶναι Νικόστρατος ὁ Μακεδών³, ὅστις ἐν τοῖς χρόνοις τῶν Καισάρων εἶχε μεγάλην φήμην γράφας Δεκαμυθίαν, Εἰκόνας, Ἐγκώμιον εἰς τὸν Μάρκον καὶ ἄλλα⁴. Ὁ μὲν Διονύσιος ὁ Μιλήσιος διεκρίνεται κατὰ τὴν χάριν⁵, ὁ δὲ Μάρκος ὁ Βυζάντιος⁶ κατὰ τὴν φυσικὴν δύναμιν καὶ τὸ δῶρον τῆς πειθοῦς καὶ Ἀριστοκλῆς ὁ Περγαμηνὸς τὸ κατ' ἀρχὰς ἦτο φιλόσοφος, εἶτα δὲ σοφιστὴς γενόμενος εἶχε τὴν φράσιν καθαρὰν, ἀλλ' ἠρμόζουσαν μᾶλλον τῇ σχολῇ, ἢ συνόδῳ πλήθους⁷.

Οἱ σοφισταὶ λοιπὸν δὲν ἡσχολοῦντο μόνον περὶ ζητορικῶν λόγων, ἀλλὰ καὶ εἰς περιγραφὰς παντοίων ἀντικειμένων, ὡς ἄρτι ἐλέγομεν περὶ τῶν Φιλοστράτων, οἵτινες περιέγραφαν εἰκόνας. Καθ' ὅμοιον τρόπον ὁ Κλαύδιος Αἰλιανὸς ἡσχολήθη περὶ ποικίλας διηγήσεις. Οὗτος ἐν Πρωτεύει τῆς Ἰταλίας γεννηθεὶς καὶ Ῥωμαῖος ὧν εἰσῆχθη εἰς τὴν σοφιστικὴν ὑπὸ τοῦ σοφιστοῦ Πανσανίου⁸. Ὡς ξένος βεβαίως δὲν ἔμαθε κακῶς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ δὴ τὴν Ἀττικὴν διάλεκτον. Πρὸς σύνταξιν δὲ τῶν ἔργων αὐτοῦ ἐπόνησεν οὐχὶ ὀλίγον, ὡς αὐτὸς

1) Christ ἐν σελ. 606. 2) Ἐν σελ. 269. 3) Φιλόστρατ. ἐν βίαις σοφιστ. II, 31, ἐν σελ. 624. 4) Σουῖδ. ἐν λ. 5) Φιλόστρατ. αὐτόθι I, 22 ἐν σελ. 521-526. 6) Φιλόστρατ. I, 24 ἐν σελ. 527-530. 7) Ὁ αὐτὸς II, 3, ἐν σελ. 567. Παράβαλλ. Σουῖδ. ἐν λ. καὶ Westermann, Gesch. d. Ber. I, 212. 8) Ὁ ἡμέτερος Κοραῆς, ὅστις σπανίως περιπίπτει εἰς ἁμαρτήματα, ἀπεῖθεν εἰς τὸν περιηγητὴν Πανσανίαν Ὅρα Δ. Θερεϊαν. Ἀδ. Κορ. II, 66.

ὁμολογεῖ¹. Εἶναι ὁμως εὐεξέλεγκτος ὑπερβολὴ τὸ ὑπὸ τοῦ Φιλοστράτου εἰρημένον, δι' ἣτιτίκιζεν, ὥσπερ οἱ ἐν τῇ μεσογαίᾳ Ἀθηναῖοι². Διότι ὁ ἡμέτερος Κοραῆς παρατηρεῖ, διὰ τὰ συγγράμματα αὐτοῦ εἶναι μεσιτὰ καὶ ἀκυρολογιῶν καὶ ἀντιπώσειςων καὶ περιέχουσι μορίων ἀκριτον ἐπισώρευσιν, ἀντικισμῶν κατάχρησιν καὶ τὰ τοιαῦτα³. Ἐνίοτε παρὰ τούτῳ ἀπαντῶσιν ἀντικαὶ φράσεις καλαί, αὗται ὁμως δὲν ἀνήκουσι τῷ σοφιστῇ, ἀλλὰ τῷ συγγράμματι, ἐξ οὗ οὗτος ἠντλήσεν. Ὅπως δὲ ποτε ὁ Αἰλιανὸς ἐξήλωσε τὴν καλὴν γλῶσσαν, ὡς πάντες οἱ σοφισταί. Ὁ Κοραῆς ὠριζε τὸν χρόνον, καθ' ὃν ἤκμασεν ὁ Αἰλιανός, τὸ 225 μ. Χ. Φαίνεται δ', ὅτι δὲν ἀπέστη τοῦ ἀληθοῦς, διότι ὁ σοφιστὴς ἔγραψε κατὰ τοῦ Ἡλιογαθάου τεθνεῶτος ἤδη. Ὅτε δ' ἀνεγίνωσκε τὴν κατηγορίαν τῷ Φιλοστράτῳ, οὗτος εἶπεν· ἔθαύμαζον, εἰ ζῶντος κατήγόρησας. Ἀλλ' ὁ κατηγορούμενος αὐτοκράτῳ ἔθανε τῷ 222.

Ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Αἰλιανοῦ διτηρηθήσαν δύο, τὸ Περὶ ζώων ιδιότητος καὶ ἡ Ποικίλη ἱστορία. Ἐν τῷ πρώτῳ περιγράφει τὰ ιδιώματα τῶν χερσαίων, θαλασσίων καὶ πτερωτῶν ζώων, τὴν ἀγριότητα τῶν λύκων, τὴν κακοήθειαν τῶν πυθήκων, τὴν εὐπείθειαν τῶν προβάτων, τὴν ἀκολασίαν τῶν τράγων, τῶν νεβρῶν τὴν ἀτολμίαν, τὸ θυμόσοφον τοῦ ἐλέφαντος, τοῦ πελαργοῦ τὸ φιλόστοργον, τὸ ἐθελουργὸν τῶν μυρμηκῶν, τοῦ ἵππου τὸ γαῦρον, τὸ βάσκανον τῆς φώκης καὶ τὸ λιγυρὸν καὶ εὖστομον τῆς ἀηδόνης. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο, ὅπερ διαίρεται εἰς δέκα καὶ ἐπτὰ βιβλία, δὲν παρέχει τοῦ συντάκτου παρατηρήσεις, ἀλλ' εἰδήσεις εἰλημμένας ἐξ ἄλλων συγγραφέων.

¹) Ἐν τέλει τοῦ Περὶ ζώων ιδιότητος. "Ὅπως δὲ αὐτὰ εἶπον καὶ σὺν ὅσῳ πόνῳ, τό τ' εὐγενὲς τῆς λέξεως ὅποιον καὶ τῆς συνθήκης τῶν τ' ὀνομάτων καὶ τῶν ὀνομάτων τὸ κάλλος, ὁπόσοις ἂν μὴ χρῆσθαι ποτηροῖς κῆραις, εἴσονται ἐκείνοι". ²) Ἐν βίοις σοφιστ. Π, 31. ³) Περὶ Αἰλιανοῦ γράφει μακρὰ ὁ Κοραῆς ἐν τῷ Προδρόμῳ τῆς Ἑλλην. βιβλ. ἐν Παρίσι τοῦ 1805.

Αὗται δὲν κατετάχθησαν κατ' ἐπιστημονικὴν τινα τάξιν, διότι ὁ συγγραφεὺς θηρεύει τὴν ποικίλιαν ¹. Κατ' ἐξοχὴν ὁ Αἰλιανὸς εἶχεν ὑπ' ὄψει τὸν Δημόστρατον, οὗ μετὰ σεβασμοῦ μνημονεύει. Ἡ δὲ Ποικίλη ἱστορία συνίσταται ἐκ δέκα καὶ τεσσάρων βιβλίων, εἰκάζεται ὅμως, ὅτι δὲν ἔχομεν αὐτὸ τὸ σύγγραμμα τοῦ σοφιστοῦ, ἀλλ' ἐπιτομὴν αὐτοῦ ², ὡς μαρτυρεῖ τὸ ὅτι, ὅπου τίθεται ἐν ἀρχῇ πολλῶν ἄρθρων. Εἰς ἐπίρρωσιν τῆς εἰκασίας ταύτης προστίθεται, ὅτι λείπει εἰσαγωγή. Τὰς ἱστορικὰς εἰδήσεις ὁ σοφιστὴς συνέλεξεν ἐκ τοῦ Κτησίου, τοῦ Θεοφράστου, τοῦ Θεοπόμπου καὶ τοῦ Τιμαίου ³. Ὁ Αἰλιανὸς οὔτε ἐπιστήμων οὔτε πρωτότυπος συγγραφεὺς ἦτο, ἀλλ' ἐγίνωσκε μόνον διὰ τῆς ἐκλογῆς ποικίλων ὑποθέσεων καὶ διὰ καλῆς γλώσσης νὰ ἐπισπᾶται ἀναγνώστας. Τοῦ σκοποῦ ὁ συγγραφεὺς δὲν ἀπέτυχε, διότι κατὰ τὸν Μέσον αἰῶνα τὰ συγγράμματα αὐτοῦ ἦτο προσφιλὲς ἀνάγνωσμα, ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τούτου, ὅτι Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος ἔλαβε παρεκβολάς, ὁ Σουΐδας συχνάκις παρπέμπει εἰς αὐτὰ καὶ ὁ Φιλῆς ἐνέτεινεν εἰς στίχους ⁴. Κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα ἐλέχθη, ὅτι τῶν δύο μνημονευθέντων ἔργων δὲν εἶναι ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς, ἀλλ' ὁ Κοραῆς ἀνεσκέυασε τοιαύτην γνώμην παρατηρήσας, ὅτι ἐν ἀμφοτέροις ὑπάρχει ὁ αὐτὸς χαρακτὴρ τοῦ λόγου καὶ αἱ αὐταὶ κρίσεις περὶ τῶν πραγμάτων ⁵. Τῷ Αἰλιανῷ ἀποδίδονται καὶ ἄλλα συγγράμματα Περὶ προνοίας καὶ Περὶ θείων ἐναργειῶν, ἐξ ὧν περιεσώθησαν πλεῖστα ἀποσπάσματα παρὰ Σουΐδα. Πρὸς δὲ ἔγραψε Κατηγό-

¹) Ἐν τῷ τέλει τοῦ συγγράμματος παρατηρεῖ: «Τῷ ποικίλῳ τῆς ἀναγνώσεως τὸ ἑφορκὸν θηρῶν καὶ τὴν ἐκ τῶν ὁμοίων βδελυγμίαν ἀποδιδοῦσιν οἱ οὐκ οἰκονομῶντες τὴν ἡμετέραν ὥραν ἐκ τῆς πολυχροίας ὡς ἀνδραγαθῶν τῶν ζώων τῶν πολλῶν ὧν ἔστιν δεῖν τήνδε ὑφᾶναι τε καὶ διαπλέξαι τὴν συγγραφὴν». ²) Herscher, De Aeliani Varia historia, Rudolstadt, 1857. ³) Rudolph, De fontibus quibus Aelianus in Varia historia componenda usus sit, Leipz Stud. VII, 18. ⁴) Christ 608. ⁵) Δ. Θερεϊαν. Ἀδ. Κορ. II, 68.

ρίαν τοῦ γύνιδος, ἐν ᾗ στιγματίζει τὴν ἀσέλγειαν τοῦ Ἡλιο-
γαλάλου. Ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Αἰλιανοῦ φέρονται καὶ εἴκοσιν
Ἀγροικικαὶ ἐπιστολαί, αἵτινες ἐρωτικὰς ὑποθέσεις ἔχουσαι
ὁμοιάζουσι πρὸς τὴν βουκολικὴν τοῦ Θεοκρίτου ποίησιν, ἀλλ' ἡ
γνησιότης τούτων ἀμφισβητεῖται. Διότι παρατηροῦσιν οἱ κριτι-
κοί, ὅτι Ῥωμαῖος συλλογεὺς ἀνεκδότων δὲν ἠδύνατο νὰ γράφῃ
μετὰ τοσαύτης ἀερότητος καὶ λεπτιῆς ἐρωνείας.

Τῶν ἀνεκδότων τοῦ Αἰλιανοῦ δὲν διαφέρουσι πολὺ τὰ
παράδοξα, ὧν ἐγράφησαν πολλὰ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην
καὶ συνελέγησαν ὑπὸ τοῦ ἐμοῦ διδασκάλου *Westermann*¹.
Ταῦτα ὅμως δὲν εἶναι ἐπινόημα τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων, διότι
ἤδη κατὰ τοὺς Ἀλεξανδρινοὺς ἐγράφησαν τοιαῦτα. Ἡ ὑπὸ τὸ
ὄνομα τοῦ Ἀριστοτέλους φερομένη πραγματεία Περὶ θαυμα-
σίων ἀκουσμάτων συνετάχθη, ὡς ἀλλαχοῦ εἵπομεν², μετὰ
τὸν θάνατον τοῦ φιλοσόφου. Ἐπὶ Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου
ἐγραψαν τοιαῦτα ὁ Ἀρχέλαος³, ὁ Ἀριστοκλῆς καὶ ὁ
Νυμφόδωρος Περὶ τῶν ἐν Σικελίᾳ θαυματομένων⁴.
Κατὰ τήνδε τὴν περίοδον ὑπὸ τοῦ Ἀπολλωνίου συνετάχθη-
σαν Ἱστορίαι θαυμάσιαι, ὧν ἡ ἀρχὴ ἀπώλετο. Ὁ δὲ Σω-
τίων ἐποίησεν Ἀναγραφὴν τῶν σποράδων περὶ ποταμῶν
καὶ κρηνῶν καὶ λιμνῶν παραδοξολογουμένων. Κατὰ
τὸν τρίτον αἰῶνα ἔζη ὁ Ἀδαμάντιος ὁ γράψας μικρὰν πραγ-
ματείαν περὶ ἀνέμων διατηρηθεῖσαν μέχρις ἡμῶν⁵. Εἰκάζεται
δ', ὅτι Φίλων ὁ Βυζάντιος τὴν Περὶ τῶν ἐπὶ θαυμά-
των διατριβὴν συνέταξε κατὰ τὸν ἕκτον μ. Χ. αἰῶνα. Ἐνταῦθα
δυνάμεθα νὰ κατατάξωμεν καὶ τὸν Ἀρτεμίδωρον, ὅστις μη-

¹) *Paradoxographi Graeci*, Braunschweig, 1839. Ὁρα καὶ Rohden,
de mundi miraculis, Bonn 1875.

²) Ἐν σελίδ. 579 τοῦδε τοῦ τόμου.

³) Αἰλιαν. ἐν Ποικ. ἱστορ. XI, 4.

⁴) Τούτων ἀποσπάσματα ὑπάρχουσι

παρὰ Müller Fr. hist. Gr. II, 372.

⁵) Παρὰ V. Rose, *Anecdota Graeca*,

Berl. 1864 ἐν σελ. 10.

τρόθεν μὲν ἦτο Δαλδιανός, πατρόθεν δ' Ἐφέσιος, Διότι τὰ Ὀνειροκρατικά, ὧν συγγραφεὺς ἐγένετο, δὲν διαφέρουσι πολὺ τῶν θαυμασιῶν τῶν παραδοξογράφων. Τὸ μνημονευθὲν σύγγραμμα, ὅπερ διετηρήθη μέχρις ἡμῶν¹, συνίσταται ἐκ πέντε βιβλίων, εἰς ἃ ὡς ἐν παραρτήματι προσετέθησαν καὶ Ὀνειρῶν ἀποδείξεις, δηλ. παραδείγματα πραγματωθέντων δνειρῶν. Ὁ Σουΐδας ἀποδίδει τοῦτω καὶ Οἰωνοσκοπικά καὶ Χειροσκοπικά, ἅπερ, ὡς φαίνεται, ὁμοιάζον πρὸς τὰς κατὰ τὴν Ἀνατολὴν ἔτι καὶ νῦν ποιουμένας παρατηρήσεις ὑπὸ ἀγροτῶν πρὸς ἀνέυρεσιν τῶν μελλόντων συμβῆναι τῷ παρέχοντι τὴν χεῖρα πρὸς ἐπισκόπησιν. Τὸ σύγγραμμα εἶναι μὲν κομψῶς γεγραμμένον, ἀλλὰ μαρτυρεῖ τὴν δεισιδαιμονίαν τῶν χρόνων τοῦ Ἀδριανοῦ, καθ' οὗς ἐγράφη. Ὀνειροκρατικά ἐγραψε καὶ ὁ Αἰγύπτιος Ἀστράμψυχος ἐν ἰάμβοις, ὡς ἀλλαχοῦ εἶπομεν².

Οἱ σοφισταὶ τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων, οἵτινες πανταχοῦ ἀνεζήτησαν ὑποθέσεις πρὸς ἐπίδειξιν τοῦ κάλλους τῆς γλώσσης ἢ τῆς πολυμαθείας αὐτῶν, δὲν ἠδύνατο νὰ παρίδωσι τοὺς ἐπικυλικίους λόγους. Ἐξ ἀρχαιοτάτων χρόνων ἐν χώρῃ, ἐν ἣ ὁ οἶνος ἀφειδῶς ὑπὸ τῆς φύσεως ἐδωρήθη καὶ αἱ ψυχικαὶ διαχύσεις ἐκ τῆς πόσεως αὐτοῦ ἠκολούθουν, μετὰ τὸ δεῖπνον ἥδοντο ἄσματα καὶ ἐκρούοντο μουσικὰ ὄργανα ἢ ἐγίνοντο μακροὶ διηγήσεις, ὡς παρὰ τοῖς Φαίαιξιν ὁ Ὀδυσσεὺς διηγέεται τὰ κατὰ τὴν πλάνην αὐτοῦ. Παρὰ δὲ τοῖς Σπαρτιάταις καὶ τοῖς Κρησὶ κατὰ τὸν νόμον οἱ πρεσβύτεροι μετὰ τὸν δεῖπνον διηγούντο τοῖς νεωτέροις τὰς πολεμικὰς αὐτῶν πράξεις, ὅπως τὸν ζῆλον τούτων διεγείρῃσι³. Παρὰ δὲ τοῖς Ἀθηναίοις, οἵτινες ἦσαν λαὸς μᾶλλον φιλοσοφικὸς ἢ στρατιωτικὸς, ἐγίνοντο διάλογοι ἔχοντες ἀλλοίως ὑποθέσεις. Τοῦτο παρατηρήσαντες οἱ φιλό-

1) Ἐξεδόθη ὑπὸ Herscher, Lips. 1861. 2) Ἐν σελίδ. 196 τοῦ πρώτου τόμου. 3) Πλάτ. ἐν Λάχῃ. 175 B, ὅπου ἰδὲ τὴν σημείωσίν μου.

σοφοὶ ἐμμήθησαν τὰ ἐν δειπνοῖς λεγόμενα καὶ δὴ ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ξενοφῶν συνέγραψαν Συμπόσια, ὁ Περσαῖος Συμποτικούς διαλόγους, ὁ Ἀριστόξενος Σύμμικτα συμποτικά καὶ ὁ Πλούταρχος Συμποσιακὰ προβλήματα. Οὐ μόνον δ' ἐν πεζῷ λόγῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν στίχοις ἐποιήθησαν τοιαῦτα, οἷα ἦσαν τὰ Δεῖπνα Τιμαχίδα τοῦ Ῥοδίου καὶ τὰ Παρωδικὰ συμπόσια Ἠγήμονος τοῦ Θασίου¹ καὶ τοῦ Μάτρωρος². Ἀφ' οὗ λοιπὸν φιλόσοφοι καὶ ποιηταὶ ἔλαβον ὑποθέσεις τοὺς ἐπικυκλικούς λόγους, οὐδὲν τὸ παράδοξον, ὅτι ἐμμήθησαν τούτους καὶ οἱ σοφισταί.

Τοῦτο ἐποίησεν Ἀθήναιος ὁ Ναυκρατίτης, περὶ οὗ πάνν ὀλίγα γινώσκομεν, δηλ. ὅτι ἦτο γραμματικὸς καὶ ὅτι ἔζη ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου. Φαίνεται δ', ὅτι τὸ σφωδρόμενον σύγγραμμα αὐτοῦ ἐξέδωκε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κομμοδου· διότι περὶ τοῦ αυτοκράτορος λέγει³ σκαπτικῶς, ὅπερ ὁ σοφιστὴς δὲν ἤθελε τολμήσει, ἂν ἔζη ἐκεῖνος. Πρὸς δὲ ἐκ τοῦ συγγράμματος γίνεται δῆλον, ὅτι ἦτο ἀνὴρ πολυμαθέστατος. Εἶχε δὲ γράφει περὶ τῶν ἐν Συρίᾳ βασιλευσάντων⁴ καὶ διατριβὴν περὶ ἰχθυοῦ, ὅπερ θροῦτα ὀνομάζεται⁵. Ταῦτα ἀπώλοντο καὶ σφίζεται τὸ μέγα σύγγραμμα τὸ ἐπιγραφόμενον Δειπνοσοφισταί. Ὁ Ἀθήναιος ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τῆς Ἀλεξανδρείας εἶχε συλλέξει παντοειδῆς σημειώσεις, ἃς ἠθέλησε κατὰ τινα τρόπον γὰ συνδέσῃ. Πλάττει λοιπὸν τὸν μῦθον, ὅτι

¹) Ἀθῆν. 513. ²) Ὁ αὐτὸς IV, 134 D, ὅπου ὑπάρχει μακρὸν ἀποσπασμα.

Δεῖπνα μοι ἐννεπε, Μοῦσα, πολύτροφα καὶ μάλα πολλὰ,
ἃ Ξενοκλῆς ὀήτωρ ἐν Ἀθήναις δειπνισεν ἡμᾶς·
ἦλθον γὰρ κάκῃσσι, πολὺς δέ μοι ἔοπετο λιμός.
Οὐδὲ καλλίνας ἄρτους ἴδον ἠδὲ μεγίστους,
λευκοτέρους χιτῶνας, ἔσθην δ' ἀμύλοισιν ὁμοίους...

³) Ἐν βιβλ. XII, 537 F. ⁴) Ἐν βιβλ. V, 211 A. ⁵) Ἐν βιβλ. VII, 329 D.

ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ περιφανοῦς Ῥωμαίου Λαρηνησίου συνῆλθον ἑκοσι καὶ ἑννέα σοφισταί, ἦτοι λόγιοι, οἵτινες ἦσαν μέτοχοι διαφόρων εἰδῶν παιδείας, δηλ. νομικοί, γραμματικοί, ἱατροί, ποιηταί, φιλόσοφοι, ῥήτορες καὶ μουσικοί¹. Ἐνταῦθα παρίσταται ὁ νομοδιδάσκαλος Μασούριος, ὁ φιλόσοφος Φιλάδελφος ὁ Πιολεμαεύς, ὁ ῥήτωρ Οὐλπιανὸς ὁ Τύριος ὁ ἐπικαλούμενος Κεϊτούκειτος, ὁ ἱατρὸς Γαληνὸς ὁ Περγαμηνὸς καὶ πολλοὶ ἄλλοι. Οἱ δειπνοσοφισταὶ λοιπὸν οὗτοι πραγματεύονται ἐν δέκα καὶ πέντε βιβλίοις περὶ παντοίων ὑποθέσεων, ὡς περὶ ἰχθύων, περὶ παντοίων λαχάνων, περὶ ζώων παντοδαπῶν, περὶ μουσικῶν ὀργάνων, περὶ ποιητῶν καὶ ἱστορικῶν καὶ περὶ παντοίων ἄλλων². Τοῦ συμποσίου μετέσχε καὶ ὁ Ἀθήναιος, ὅστις κατὰ Πλατωνικὸν τρόπον ἀφηγεῖται τὰ λεχθέντα τῷ φίλῳ αὐτοῦ Τιμοκράτει³. Ἀλλ' ἐν ᾧ μιμεῖται τὸν Πλάτωνα, ἐκ παντὸς τρόπου πειρᾶται, ὅπως διαβάλλῃ τὸν μέγαν φιλόσοφον εἰκονίζων αὐτὸν ὡς μοχθηρὸν καὶ ὑβριστὴν τῶν ἐξόχων ἀνδρῶν⁴. Ὁ σοφιστὴς εἶχεν ὅπ' ὅφει οὐ μόνον ἀρχαίους γραμματικούς, ἀλλὰ καὶ λεξικογράφους, ὡς ἐκ πολλῶν τεκμηρίων εἰκάζεται⁵. Τὸ ὄλον σύγγραμμα τοῦ Ἀθηναίου δὲν περιῆλθεν ἡμῖν ἀλύμαντον· διότι τοῦ μὲν πρώτου καὶ δευτέρου βιβλίου ἔχομεν ἐπιτομήν, τοῦ δὲ τρίτου λείπει ἡ ἀρχή. Καὶ ὁμοως διὰ τὴν ἀπώλειαν πολλῶν ποιημάτων καὶ ἄλλων συγγραφῶν οἱ Δειπνοσοφισταὶ εἶναι εὐρυτάτη δεξαμενὴ, ἐξ ἧς καὶ ἄλλοι μὲν, κατ' ἐξοχήν δ' οἱ γραμματολόγοι βαρυντίμους εἰδήσεις ἀντλοῦσιν.

Ἐν τοῖς σοφισταῖς ἐπιφανεσσομένην θέσιν κατέχει ὁ Λουκιανός⁶ ὁ Σαμοσατεύς, ὅστις ἐγενήθη περὶ τὸ 125 μ. Χ. καὶ ἤκμασεν ἐπὶ τῶν Ἀντωνίνων. Τὰ Σαμόσατα κείμενα παρὰ τῷ

¹) Ἐν βιβλ. I, 2 B. ²) Ἀθήν. ἐν ἀρχῇ. ³) Ἐν βιβλ. I, 2 A. ⁴) Ἐν βιβλ. XI, 504 D. ⁵) Opa Leipz. Stud VIII, 86-160. ⁶) Τὸ Ῥωμαϊκὸν ὄνομα ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς ἐν πολλοῖς διαλόγοις, ὧν μετέχει, μεταφράζει Λυκίον.

Εὐφράτη ἦτο πρωτεύουσα τὰς Κομμαγηνῆς. Ἦτο λοιπὸν Σύ-
ρος¹ ἢ Ἀσούριος², ὡς αὐτὸς ὀνομάζει ἑαυτὸν, καὶ κατὰ τὸν
τρόπον τῶν Ἀσσυρίων μονονουχὶ ἐνεδύετο³. Ἐπειδὴ δ' ὁ
πατὴρ αὐτοῦ δὲν ἦτο εὐπορος, ἐσκέπτετο μετὰ τῶν φίλων, τί
νὰ διδάξῃ αὐτόν. Οἱ πλεῖστοι ἀπεφάνθησαν, ὅτι συμφέρον εἶναι,
ὅπως ὁ νέος μάθῃ βάνανσον τέχνην· διότι ἡ παιδεία δεῖται
καὶ πόνου πολλοῦ καὶ χρόνου μακροῦ καὶ δαπάνης οὐ συμ-
κρᾶς καὶ τύχης λαμπρᾶς, ἐν ᾧ αὐτὸς οὐ μόνον δὲν ἠδύνατο νὰ
μένῃ οἰκόσιτος, ἀλλὰ καὶ εἶχεν ἀνάγκην, ὅπως γείνη ἐπίκουρος
τοῦ πατρικοῦ οἴκου. Τούτου ἀποφασισθέντος ἕκαστος τῶν συμ-
βούλων ἀπέβλεπε πρὸς ἄλλην τέχνην, ἀλλ' ὁ πατὴρ παρεκά-
λεσε τὸν πρὸς μητρὸς θεῖον ὄντα ἄριστον ἐρμολύφρον, ὅπως
διδάξῃ τὸν παῖδα τὴν ἑαυτοῦ τέχνην. Εἶχε δὲ χρηστάς ἐλπί-
δας, ὅτι θέλει εὐδοκιμήσει, διότι, ὅποτε ἤθελεν ἀφεθῇ ὑπὸ τῶν
διδασκάλων, ἀνέπλαιτε διὰ κηροῦ βόας ἢ ἵππους ἢ καὶ ἀνθρώ-
πους⁴. Τοῦτο μαρτυρεῖ, ὅτι ὁ Λουκιανὸς εἶχεν ἔμφυτον τὴν
μίμησιν, ἣν εὐρίσκομεν παρ' αὐτῷ ἐν τῇ ἀπεικονίσει τῶν χα-
ρακτήρων καὶ ἐν τῇ κρίσει περὶ τῶν ἀρχαίων μνημείων⁵. Ἀλλ'
ἐπειδὴ ὁ νέος ἔθραυσε διὰ τοῦ ἐγκοπέως πλάκα, ἐτιμωρήθη
οὕτως αὐστηρῶς ὑπὸ τοῦ θεοῦ, ὥστε ἀπέδρα συνεχῶς ἀνολο-
λύζων καὶ δακρύων⁶. Ἀπέστη λοιπὸν τῆς ἐρμολυφικῆς τέ-
χνης καὶ κατὰ τὴν Ἰωνίαν πλανώμενος ἡσχολήθη περὶ τὰ
γράμματα μὴ ἀποδειλιάσας διὰ τὴν πενίαν καὶ ἐγένετο δικη-

¹) Ἀλιεύς ἢ ἀναβιοῦντες 19 «Σύρος, ὁ Φιλοσοφία, τῶν Ἐπευφρατι-
δίων, ἀλλὰ τί τοῦτο;» Ἐν. Σκύθ. 9 «τοὺς Σύρους ἡμᾶς φανλοτέρους εἶ-
ναι τῶν Σκυθῶν».

²) Περὶ Συρ. θεοῦ 1 «γράφω δὲ Ἀσούριος ἐών».

³) Δις κατηγορ. 23 «Ἐγὼ γάρ, ὦ ἄνδρες δικασταί, τουτονὶ κομιδῇ μετρά-
κιον ὄντα, βάρβαρον εἶναι τὴν φωνήν καὶ μονονουχὶ κἀνδυν ἐνδεδυνότα εἰς
τὸν Ἀσούριον τρόπον περὶ τὴν Ἰωνίαν εὐροῦσα πλαζόμενον εἶναι καὶ ὁ τι
χρῆσταιτο ἑαυτῷ οὐκ εἰδὸτα παραλαβοῦσα ἐπαίδευσαν».

⁴) Ἐνύπν. 2. ⁵) Ὁρα Welcker, Alte Denkm. I, 420 καὶ Blümner, Archäologische Stu-
dien zu Lukianos, Bresl. 1867. ⁶) Ἐνύπ. 4.

γόρος ἐν Ἀντιοχείᾳ¹. Φαίνεται δ' ὁμοῦς, ὅτι δὲν ἔμεινε μακρὸν χρόνον ἐν τούτῳ τῷ ἐπιτηδεύματι, ἀλλὰ δόξης καὶ κέρους ὁρεγόμενος ἐπορεύθη εἰς τὴν Ἰωνίαν, κατὰ πᾶσαν δὲ πιθανότητα εἰς Σμύρνην², ὅπου τότε ἐδίδασκεν ὁ σοφιστὴς Πολέμων. Περὶ τὴν σοφιστικὴν ῥητορείαν ὁ Λουκιανὸς ἔχων δεξιότητα διεκρίθη καὶ ὡς σοφιστὴς περιῆλθε τὴν μικρὰν Ἀσίαν, τὴν Ἑλλάδα, τὴν Μακεδονίαν, τὴν Ἰταλίαν καὶ τελευταῖον ἀφίκετο εἰς Ῥώμην, ὅπως θεραπεύσῃ τὸν ἕτερον ὀφθαλμὸν δεινῶς πάσχοντα³. Ἐνταῦθα ὁ Πλατωνικὸς Νιγρίνος ἐπεισεν αὐτόν, ὅπως ἀσχοληθῇ περὶ τὴν φιλοσοφίαν. Οὕτω δ' ἤρρεσε τῷ σοφιστῇ ἡ ἐπιστήμη αὕτη, ὥστε ἐπελανθάνετο τῆς νόσου δξυδερκέστερος κατὰ τὴν ψυχὴν γινόμενος⁴. Ἐπὶ μακρὸν δὲ χρόνον ἐνόμιζεν, ὅτι ἐν τῷ πελάγει καὶ τῇ νυκτὶ τοῦ βίου ἀποξέλει εἰς τὸν ἄνδρα ἐκείνον ὡς εἰς πυρσόν⁵.

Ἐπειδὴ ὁμοῦς οἱ πόροι τοῦ εἶον δὲν ὑπῆρχον αὐτῷ ἑαρεῖς, ἡναγκάσθη, ὅπως ἀπέλθῃ εἰς Γαλλίαν, ὅπου ἐπὶ δέκα ἔτη διδάσκων τὴν ῥητορικὴν καὶ ἀπαγγέλλων σοφιστικoὺς λόγους ἐκτίησατο πολὺν πλοῦτον⁶. Τοιοῦτοι εἶναι ὁ Τυραννοκτόνος ὁ Φάλαρις, ὁ Ἀποκηρυττόμενος καὶ ἡ Δίκη φωνηέντων. Μετὰ τὴν μακρὰν ταύτην ἀποδημίαν ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ δὴ εἰς τὰ Σαμόσατα, ὅπου εὗρε τὸν πατέρα αὐτοῦ. Διερχόμενος δὲ διὰ τῆς Καππαδοκίας ἐκινδύνευσεν διὰ τὸν δόλον τοῦ γόητος Ἀλεξάνδρου, οὗ τὰς ῥαδιουργίας ἐξήλεγξε. Μετὰ τὰς περιηγήσεις ταύτας⁷ ἦλθεν εἰς Ἀθήνας, ὅπου ἐφίλοσόφει⁸ πεισθεὶς ὑπὸ τοῦ Νιγρίνου, ὡς ἄρτι ἐλέγομεν, καὶ

¹) Σοῦιδ. ἐν λ. ²) Christ ἐν σελίδ. 614. ³) Ἐν Νιγρίν. 2 «Τὸ γάρ μοι πάθος τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ μᾶλλον ἐπετείνεται». ⁴) Αὐτόθι 4. ⁵) Αὐτόθι 7. ⁶) Δις κατηγορ. 27 «Καὶ τὰ μὲν ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἰωνίας μέτρια, ἐς δὲ τὴν Ἰταλίαν ἀποδημῆσαι θελήσαντι αὐτῷ τὸν Ἰόνιον συνδιέπλευσα καὶ τὰ τελευταῖα μέχρι τῆς Κελτικῆς συναπάρασα εἰς πόντον ἐποίησα». ⁷) Ἀλέξανδρ. § 55 καὶ ἐξῆς. ⁸) E. Struve, De Luciani aetate et vita, spec. II.

συνέγραφε διαλόγους. 'Αλλ' ἐν τῷ τερπνῷ τούτῳ ἔργῳ δὲν ἡδυνήθη νὰ μείνῃ μέχρι τέλους τοῦ βίου· διότι οἱ πόροι, οὓς ἐν Γαλλίᾳ ἐκτήσατο, ἐξηντλήθησαν καὶ ὁ φιλοσοφῶν ἠναγκάσθη, ὅπως ἐπανέλθῃ εἰς τὸ σοφιστικὸν ἐπιτήδευμα¹. Μετὰ τινος δ' εὐφυνίας ἐν τινι προλαλιᾷ² παραβάλλει ἑαυτὸν πρὸς τὸν Κελτικὸν Ἡρακλέα, ὅστις εἰκονίζεται ὡς πολὺς κατὰ τὰς τρίχας, ἑνὸς κατὰ τὸ δέσμα καὶ διακεκαυμένος, ὡς οἱ θαλασσοεργοὶ γέροντες. Τῇ περιόδῳ ταύτῃ ἀνήκουσιν ὁ Διόνυσος, ὁ Ζεῦσις, ὁ Ἡρόδοτος καὶ ἄλλα ἔργα. 'Αλλ' ἐπειδὴ κατὰ τὸ γῆρας τὸ σοφιστικὸν ἐπάγγελμα δὲν παρέιχε τοὺς ἀναγκαίους τοῦ βίου πόρους, ἠναγκάσθη νὰ δεχθῇ τὴν ὑπὸ τοῦ Σεουήρου δοθεῖσαν αὐτῷ θέσιν ἐν τοῖς δικαστηρίοις τῆς Ἀλεξανδρείας³. Οὕτω διὰ τὴν ἀκροίαν περὶ τὴν διαχείρισιν τῆς οὐσίας ἀπόλεσε τὴν παρρησίαν, ἣν εἶχεν, ὅτε ἐπορίζετο τὰ τοῦ βίου ἐκ τοῦ ἐπαγγέλματος αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο ὅμως πάραμυθεῖται ἀπολογούμενος, ὅτι δὲν ἔχει ἰδιωτικὴν, ἀλλὰ δημοσίαν θέσιν. Νομίζει δ', ὅτι πάντες οἱ μισθαρνοῦντες δὲν μετέχουσι φαύλου βίου, ἀλλ' οἱ ἐν ταῖς οἰκίαις δουλεύοντες ἐπὶ προφάσει παιδεύσεως⁴. Ὅπως δὲ ἡ εὐφυνία ἐκέλην ἐτάφη ἐν τοῖς γραφείοις τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ δὲν ἡδυνήθη νὰ φιλοσοφῇ ἐν Ἀθήναις. Φαίνεται, ὅτι εἶναι πεπρωμένον, ἵνα αἱ τοιαῦται φύσεις τοιοῦτο τέλος ἔχωσιν, ὡς μαρτυρεῖ καὶ ὁ βίος τοῦ συγγενοῦς κατὰ τὴν διάνοιαν Ἰουβενάλιον. Οὕτως ὁ σοφιστὴς ἔθανεν ἐν Αἰγύπτῳ ἴσως

¹) "Ora Thimme, Questionum Lucianearum capita quattuor, Halle 1884. ²) Αἱ προλαλῖαι παραβάλλονται πρὸς τὰ προσήμια τῶν ἀρχαίων ῥαψωδῶν καὶ πρὸς τὰ εἰσαγωγικὰ τρίμετρα τοῦ Σιλενταρίου. Ἡ προλαλία ἐπιγράφεται Ἡρακλῆς, ὅν ἰδέ. ³) Ἀπολογ. 12 "Εγὼ γ' οὖν, εἰ σκέπαιο, δόξα μ' ἂν σοι οὐ τὸ σμικρότατον τῆς Αἰγυπτίας ταύτης ἀρχῆς ἐγκεχειρισθαι, τὰς δικὰς εἰσάγειν καὶ τάξιν αὐταῖς τὴν προσήκουσαν ἐπιτιθεῖναι καὶ τῶν πρᾶτομένων καὶ λεγομένων ἀπαξιπάντων ὑπομνήματα γράφεσθαι καὶ τὰς τε ἐρητορίας ῥυθμίζειν... καὶ ὁ μισθὸς οὐκ ἰδιωτικὸς, ἀλλὰ παρὰ τοῦ βασιλέως, οὐ σμικρὸς οὐδὲ οὗτος, ἀλλὰ πολυτάλαντος." ⁴) Αὐτόθι. ⁵) Ἐν λ.

ἐξ ἀρθρίτιδος, ὅφ' ἣς ἔπασχε κατὰ τὰς τελευταίας τοῦ βίου, ἡμέρας. Παραδίδει μὲν ὁ Σουΐδας¹ τὴν φήμην, ὅτι ἐγένετο κυνοσπάρακτος, ὥς ὁ Εὐριπίδης, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀπίθανον, ὅτι αὐτὴ ἐπλάσθη, διότι ἔγραψε κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Λουκιανοῦ φέρονται ὀγδοήκοντα καὶ δύο συγγράμματα, ἀλλὰ πολλὰ ἐκ τούτων οἱ κριτικοὶ θεωροῦσι ψευδεπίγραφα. Ἐν τοῖς πρώτοις ἀπορρίπτεται ὁ Φιλόπατρις², ὅστις περιέχει σκώμματα κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ὁ *Gesper*² νομίζει, ὅτι ἐγράφη ὑπὸ συνωνύμου σοφιστοῦ ἐπὶ Ἰουλιανοῦ τοῦ Ἀποστάτου, ἄλλοι δὲ καταδιζάζουσι τὴν συγγραφὴν εἰς τὸν δέκατον μ. Χ. αἰῶνα. Ὡσαύτως ἐν τοῖς ψευδεπιγράφοις τίθενται οἱ Μακρόβιοι, ὁ Περὶ τῆς Συριῆς θεοῦ καὶ Ἀστρολογίης, ὧν τὰ δύο τελευταῖα εἶναι γεγραμμένα ἐν Ἰωνικῇ διαλέκτῳ, τὸ Δημοσθένους ἐγκώμιον, τὸ Περὶ θυνσιῶν, Περὶ πένθους, Περὶ τοῦ μὴ ῥαδίως πιστεύειν διαβολῇ, ὁ Χαρίδημος, οἱ Ἐρωτες καὶ ἄλλα. Οἱ τολμηρότεροι προβαίνουσιν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἀθετοῦσι καὶ τὸν καλὸν διάλογον, ὅστις ἐπιγράφεται Δημῶναξ, καὶ δὴ καὶ τὸν Λούκιον ἢ ὄνον. Ὁ Φώτιος³ παραδίδει, ὅτι Λούκιον ἢ ὄνον ἔγραψε καὶ ὁ Πατρὺς Λούκιος, ἀλλ' οὗτος μὲν σπουδάζων καὶ πιστὸς νομίζων τὰς ἐξ ἀνθρώπων εἰς ἀλλήλους μεταμορφώσεις, ὁ δὲ Λουκιανὸς σκώπτων. Ὁ σοφιστὴς οὗτος δὲν ἔγραψε μόνον καταλογάδην, ἀλλὰ καὶ ἐν στίχοις δηλ. δύο δραματικὰς παιδίαις, τὴν τραγωδοποδάγραν καὶ τὸν Ὠκύποδα καὶ πενήκοντα καὶ τρία ἐπιγράμματα⁴. Ἄλλ' ἡ γνησιότης τῶν ποιητικῶν τούτων ἔργων ἀμφισβητεῖται⁵. Τινὲς ἐπειράθησαν, ὅπως

¹) Ἐν λ. ²) *Dissertatio de aetate et auctore Philopatris*, Götting 1741. ³) Ἐν βιβλ. 129. Παράβαλλ. Rohde, Über Lucians Schrift Λούκιος ἢ ὄνος, Leipzig 1869 καὶ Rh. Mus. 40, 93. ⁴) Oge Friedrichsmeier, De Luciani re metrica, Kiel 1889. ⁵) Christ ἐν σελίδ. 621 καὶ Imm. Bekker ἐν τῇ ἐκδόσει αὐτοῦ.

διάφορα ἔργα τοῦ Λουκιανοῦ κατατάξωσι κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν. Τοιαύτη ἀπόπειρα ἐγένετο καὶ περὶ τοὺς διαλόγους τοῦ Πλάτωνος, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ καὶ ἐνταῦθα αὐτὴ ἀπέτυχε. Διότι δυνάμεθα μὲν ὀλίγον συγγραφῶν νὰ ὀρίσωμεν τὸν χρόνον, καθ' ὃν ἐγράφησαν, π. χ. ὁ Ἑρμότιμος κατὰ τὸ 165 καὶ ὁ Περργρῖνος κατὰ τὸ 167, ἀλλὰ τῶν πλείστων ἡ χρονολογία εἶναι ἢ ἀόριστος ἢ δυσδιόριστος. Ἄλλοι διαιροῦσι ταύτας ὁρμώμενοι ἐν γλωσσικῶν ἢ πραγματικῶν λόγων¹.

Εὐφυνίαν πολλὴν ὁ συγγραφεὺς δεικνύει ἐν τοῖς διαλόγοις, οὓς κατὰ διάφορον τοῦ γνωστοῦ τρόπον ἐμόρφωσεν. Οἱ ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος καὶ τῶν συγχρόνων γραφέντες εἶχον ὑψηλὴν οπουδαιότητα καὶ λεπτὴν διαλεκτικὴν δεινότητα, ἀλλ' ὁ ἐξεληνησθεὶς Σύρος ἐπιχύσας τὴν εὐτραπέλειαν καὶ τὰ σκώμματα τῆς κωμωδίας κατέστησεν αὐτοὺς ζωηροτέρους. Ἀνέμιξε λοιπὸν τὸν διάλογον μετὰ τῆς κωμωδίας, ἅπερ πρότερον δὲν διέκειντο φιλικῶς πρὸς ἄλληλα. Δύναται τις νὰ εἴπῃ, ὅτι ἡ μίξις δὲν ἀπέτυχεν οὐδὲ τὸ κάλλος ἑκατέρου συνέφθιρε. Διὰ τοῦτο ὁ Λουκιανὸς σεμνύνεται, ὅτι νέον εἶδος γραμμάτων παρήγαγεν². Ἄν τις παραβάλῃ τοὺς χαρίεντας τούτους διαλόγους πρὸς τοὺς Πλατωνικοὺς, νομίζομεν, ὅτι ἔχουσι σχέσιν, ὡς τὰ ἀγάλματα τοῦ Φειδίου πρὸς τὰ ἔργα τῶν κοροπλάθων. Ἄλλ' αἱ

¹) Ὁ αὐτὸς Über die Reihenfolge der Schriften des Lukian, Monatsber. der Berl. Akad. 1851 ἐν σελίδ. 359-365 καὶ Planck, Quaest. Lucianae, Tubing 1850. ²) Πρὸς τὸν εἰπόντα Προμηθεὺς εἰ ἐν λόγοις § 6 "Ὅδ' ἅπαν γούρ' συνήθη καὶ φίλα ἐξ ἀρχῆς ἦν ὁ διάλογος καὶ ἡ κωμωδία, εἴ γε ὁ μὲν οἶκοι καθ' ἑαυτὸν καὶ νῆ Δία ἐν τοῖς περιπάτοις μετ' ὀλίγων τὰς διατριβὰς ἐποιεῖτο, ἡ δὲ παραδοῖσα τῷ Διονύσῳ ἐαυτὴν θεάτρῳ ὥμλει καὶ ξυνέπαιζε καὶ ἐγελωτοποίει καὶ ἐπέσκωπτε καὶ ἐν ῥυθμῷ ἔβαινε πρὸς αὐλὸν ἐνίοτε, καὶ τὸ ὅλον, ἀναπαύοις μέτροις ἐποχουμένη τὰ πολλὰ, τοὺς τοῦ διαλόγου ἑταίρους ἐχεύαζε φροντιστὰς καὶ μετεωρολόσχας καὶ τὰ τοιαῦτα προσαγορεύουσα.... Καὶ ὅμως ἐτολμήσαμεν ἡμεῖς τὰ οὕτως ἔχοντα πρὸς ἄλληλα ξυναγαγεῖν καὶ ξυναρμόσαι οὐ πάντ' πευθόμενα οὐδὲ εὐμαρῶς ἀνελόμενα τὴν κοινωσίαν".

κόραι εἶναι χαρίεσσαί καὶ πολλὴ τὸ ἐπ' αὐτῶν κάλλος ἐξασπράπτει, ὥς ἔν τισι κόραις τῆς Τανάγρας. Οἱ διάλογοι τοῦ Λουκιανοῦ διαιροῦνται εἰς διάφορα εἶδη, εἰς Θεῶν διαλόγους, εἰς Ἐναλίους, εἰς Νεκρικοὺς καὶ εἰς ἄλλους, ἐν οἷς διακωμωδεῖ τοὺς φιλοσόφους πλὴν τοῦ Νιγρίνου καὶ τοῦ Δημόνακτος. Πρῶτον τὸν πρῶτον δεικνύει πολλὴν σεβασμὸν, διότι οὗτος εἰσήγαγε τὴν σοφιστὴν εἰς τὴν φιλοσοφίαν, ὥς ἄρτι ἐλέγομεν. Τοιοῦτοι φιλοσοφικοὶ διάλογοι εἶναι ἡ Βίων πρᾶσις, ὁ Ἀλιεύς, τὸ Συμπόσιον ἢ Λαπίθαι, ὁ Παράσιτος, ὁ Ἑρμώτιμος καὶ ἄλλοι. Σκώπτει δ' οὐ μόνον φιλοσοφικὰς σχολὰς καθ' ὅλον, ἀλλὰ καὶ πρόσωπα. Τῶν διαλόγων τούτων αὐτὸς ὁ Λουκιανὸς μέτεχει ὑπὸ τὸ ὄνομα Λυκῖνος, ὥς ἐξελληνίζει τὸ ἑαυτοῦ ὄνομα. Οὐ μόνον τοὺς φιλοσόφους, ἀλλὰ καὶ τοὺς γραμματικοὺς καὶ τοὺς Ἀτικιστὰς σκώπτει ἐν τῷ Ψευδοσοφιστῇ καὶ τῷ Λεξιφάνει. Ἐν δὲ τοῖς Ἑταιρικοῖς διαλόγοις εἰκονίζεται ὁ ἀκόλαστος τῶν συγχρόνων βίος. Ἀλλὰ συγγραφαὶ τούτου συνετάχθησαν κατὰ τὸν τύπον ἐπιστολῶν, ὥς εἶναι ἡ Ἀπολογία.

Ὁ Λουκιανὸς δέον νὰ ἐξετασθῇ κατὰ τὰς ἰδέας καὶ κατὰ τοὺς καλλιτεχνικοὺς τύπους. Εἶδομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ὅτι ὁ τέως σοφιστὴς εἰσῆχθη ὑπὸ τοῦ Νιγρίνου εἰς τὴν φιλοσοφίαν. Ἀλλ' αὐτὸς οὗτος ὁμολογεῖ¹, ὅτι οὐδενὶ συστήματι ἠδυνήθη νὰ ἀκολουθήσῃ. Διότι οὐδεὶς ἐγίνωσκε νὰ δείξῃ αὐτῷ, ποῦ αὕτη οἴκει. Τοῦτο ὅμως εἶναι πρόφασις, διότι ἂν οἱ σύγχρονοι δὲν ἠδύναντο νὰ πληρώσωσι τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ σοφιστοῦ, ὅμως

1) Ἐν τῷ Ἀλιεῖ 11 "Ποῦ δὲ τὴν φιλοσοφίαν εὔροι τις ἄν; "Οὐ γὰρ οὐδα ἐνθα οἴκει, καίτοι πολλὴν ἐπλανήθη χρόνον ἀναζητῶν τὴν οἰκίαν, ὥς συγγενοίμην αὐτῇ. Εἶτα ἐντυγχάνων ἐν τισι τριβώνια περιβεβλημένοις καὶ πώγωνας βαθεῖς καθειμένους παρ' αὐτῆς ἐκείνης ἤκειν φάσκουσιν, οἰόμενοι εἰδέναι αὐτοὺς ἀνθρώπων· οἱ δὲ μᾶλλον ἐμοῦ ἀγνοοῦντες ἢ οὐδ' ὅλως ἀπεκρίνοντό μοι, ὥς μὴ ἐλέγχοντο οὐκ εἰδότες, ἢ ἄλλην θύραν ἀντ' ἄλλης ἀπεδείκνυνον. Οὐδέπω γοῦν καὶ τήμερον ἐξευρεῖν δεδύνημαι τὴν οἰκίαν".

δὲν ἦτο δύσκολον αὐτῷ νὰ εὕρῃ τὸ ποθοῦμενον παρὰ τῶν Πλάτωνι, τῷ Ἀριστοτέλει καὶ τοῖς ἄλλοις κορυφαίοις τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων. Καὶ ὅτως ἐμελέτησε τὸν Πλάτωνα καὶ πολλὰ παρὰ τούτου ἀπανθισάμενος ἐπέδειξε τοῖς ἀνθρώποις¹, καὶ ὅμως δὲν ἐγένετο ὁπαδὸς τῆς Ἀκαδημείας οὐδ' ἠκολούθησεν ἄλλῃ φιλοσοφικῇ σχολῇ. Τοῦναντίον οὐδεμιᾶς σχολῆς καὶ οὐδενὸς φιλοσόφου ἐφείσθη, ὡς λέγει ὁ Zeller², καθ' ἣ δύναται τις νὰ ἴδῃ ἐν τῇ Βίῳ νὰ πράσῃ, ἐν τοῖς Δραπέταις, ἐν τῷ Συμποσίῳ, ἐν τῷ Ἰκαρομενίππῳ, ἐν τῷ Εὐνούχῳ ἐν τῷ Ἀλιεῖ καὶ ἐν τῷ Ἑρμοτίμῳ³. Ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην ὁ Λουκιανὸς πᾶσισταί μοι παρεμφερεῖς πρὸς τοὺς δευδερεκεῖς μὲν, ἀλλ' ἀκρίτους ἐνοικιαστάς, οἵτινες τὰς προτεινομένας οἰκίας ἀείποτε ἐλέγχοντες περιέρχονται ἐν ταῖς ὁδοῖς ὑπὸ παντοειδῶν ἀνέμων βαλλόμενοι καὶ ὑπὸ τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων ταιλαιπωρούμενοι Ὡσαύτως οἱ μηδεμιᾷ θρησκείᾳ ἀνήκοντες καὶ μηδενὶ φιλοσοφικῷ συστήματι ἀκολουθοῦντες ἐν ταῖς εὐρεῖαις τοῦ κόσμου λεωφόροις βάλλονται μὲν ὑπὸ τῶν ὕπνῳ τῶν βιωτικῶν ἀνέμων, καταθερμαίνονται δὲ ὑπ' ἀλόγων παθῶν. Καθ' ἡμᾶς καὶ ὁ ἄρτι εἰρημένος ἐνοικιαστὴς καὶ ὁ ἐλεγκτὴς τῶν θρησκευμάτων καὶ τῶν φιλοσοφιῶν ἔχουσιν εἰδὸς τι ἀκρισίας. Τὰ παρ' ἀνθρώποις εἶναι ἀτελῆ καὶ τούτων ὄντων τοιούτων ὁ συνετὸς ὀφείλει νὰ ἐκλέξῃ τὰς ὀλιγωτέρας ἀτελείας ἔχοντα καὶ ἐπὶ τούτων οἶονεῖ ἐπὶ σχεδίας ὁχοῦμενος νὰ διέλθῃ τὸ πέλαγος τοῦ βίου.

¹) Αὐτόθι 6. ²) Ἐν τόμ. III², 1, 733. ³) Ἐν § 16 «Οὐ μόνον τοῦτο, ὃ Λυκίης, ἀλλὰ καὶ ἡκονον ἀπάντων λεγόντων ὡς οἱ μὲν Ἑπικούρειοι γλυκὺνθμοι καὶ φιλήδονοι εἰσιν, οἱ Περιπατητικοὶ δὲ φιλόπλουτοι καὶ ἐριστικοὶ τινες, οἱ Πλατωνικοὶ δὲ τετύφωνται καὶ φιλόδοξοι εἰσι, περὶ δὲ τῶν Στωϊκῶν πολλοὶ ἔφασκον, ὅτι ἀνδρώδεις καὶ πάντα γινώσκουσι καὶ ὅτι ὁ ταύτην ἰὼν τὴν ὁδὸν μόνος βασιλεὺς, μόνος πλούσιος, μόνος σοφός καὶ συνόλως ἅπαντα».

Ἄλλ' ἂν μὴ πᾶσαι αἱ οἰκίαι ἀρέσκωσι τῷ ἐνοικιαστῇ καὶ πᾶσαι αἱ θρησκεῖαι καὶ αἱ φιλοσοφίαι τῷ ἐλεγκτῇ, ὅφρ' εἰλει ἐκείνος μὲν νὰ ἐγείρῃ οἰκίαν κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν αὐτοῦ, ὃ δ' αὖ ἐλέγχων ἴδιον φιλοσοφικὸν σύστημα. Διάνοιαι ὅμως τοιαῦται, ὅσα ἢ τοῦ Λουκιανοῦ, δὲν εἶναι ἐπιτήδεια πρὸς ἀνέγερσιν μεγάρων. Οἱ τοιοῦτοι ἄνδρες κατασκάπτουσι μὲν τὰ ξεῖπια, ἀλλ' ἀδυνατοῦσι νὰ προσαρμόσωσι τοὺς καταβεβλημένους λίθους. Καὶ ὁ σοφιστὴς οὗτος ζῶν ἐν τοῖς χρόνοις, καθ' οὓς ἡ ἀρχαία τῶν Ἑλλήνων θρησκεία ἦτο ἐτοιμόρροπος καὶ τὰ φιλοσοφικὰ συστήματα εἶχον καταπέσει, δὲν ἠδυνήθη νὰ δημιουργήσῃ νέον τι, ἀλλὰ διὰ τοῦ ὕψιτάτου τῆς εὐφυνίας αὐτοῦ πελέκεως ἔκρυψε τὰς δοκούς τὰς ἀνεχούσας τὰ ξεῖπια μὲν, ἀλλὰ στεγάζοντα τοὺς ἐν ἀδικίαις ταλαιπωρουμένους λαούς. Σκώπτει ὁ συγγραφεὺς ἀφειδῶς θεοὺς καὶ φιλοσόφους, ἐν ᾧ οὗτοι διетήρησαν τοὺς κοινωνικοὺς δεσμοὺς καὶ ἐγένοντο πρόμαχοι ἐν ἀγῶσι μεγάλους τοῦ ἔθνους. Ὁ Λουκιανὸς σεμνύνεται ὀνομάζων ἑαυτὸν Παρησιαδὴν Ἀληθίωτος τοῦ Ἑλεγκτικέως καὶ λέγων, ὅτι εἶναι μισαλαζὼν καὶ μισογόνος καὶ μισοψευδὴς καὶ μισότυφος καὶ ὅτι μισεῖ τὸ τοιουτῶδες εἶδος τῶν ἀνθρώπων¹. Αἱ ἀρεταὶ αὗται εἶναι σεμναὶ ἐξαίρουσαι τὸν ἄνδρα ἐπὶ ὑψηλοῦ βάθρου τῆς ἠθικῆς, ἀλλ' ὁ πόλεμος, ὃν ἀνέλαβεν κατὰ τῶν θεῶν καὶ φιλοσόφων, εἶναι τι διάφορον. Ἄν οὗτος ἡρωτάτο, εἶχε τὸ ἠθικὸν καθήκον, ὅπως τὴν γνώμην αὐτοῦ εἴτῃ ἀνυποκρίτως· ἀλλὰ τίς ἠνάγκασεν αὐτόν, ὅπως μεταβάλλῃ εἰς θρύμματα τοὺς κοινωνικοὺς δεσμούς, ἀφ' οὗ ἐστερεῖτο τῆς δυνάμεως, ὅπως δημιουργήσῃ τούτων βελτίονας; Οὐ μόνον δὲν εἶχε τηλικαύτην δύναμιν, ἀλλ' ἐστερεῖτο καὶ τῆς προσηκούσης κρίσεως, ὅπως ἐκλέξῃ τὰ κρείττονα. Ἀφ' οὗ ἐτίμα τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ χαρακτήρος, τὴν λιτότητα καὶ τὴν χρησιμότητα, ὥφειλε νὰ ἀκολουθήσῃ τῇ στοᾷ, καὶ ὅμως ἐξαίρει τὸν Ἐπίκου-

¹) Ἐν Ἀλφ 19 καὶ 20.

ρον¹. Πρὸς δὲ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀνέτελλεν ἀκτινοβόλος ὁ ἥλιος τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὅστις θερμάνας τοὺς νεωτέρους λαοὺς συνεβάλετο, ὅπως ἀναθήλῃ ὁ πολιτισμός. Καὶ ὁμως καὶ κατὰ τοῦ ἰδρυτοῦ τοῦ σωτηρίου θρησκευματος ἐτάνυσσε τὸ τόξον τῆς σατίρας αὐτοῦ². Τὸ ἐπιεικέστερον, ὅπερ ἡδύνατό τις νὰ εἴπῃ εἶναι, ὅτι ὁ Λουκιανὸς μὴ γινώσκων τὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐθεώρησε τοῦτον ὡς τινα φιλοσοφικὴν αἵρεσιν³.

Ἡ εὐφροία ὁμως, μεθ' ἧς ἀγωνίζεται κατὰ τῶν θρησκευτῶν καὶ τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων, εἶναι ἀπαράμιλλος. Τῶν δὲ θεῶν τῶν ὑμνηθέντων ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου, τοῦ Ἡσιόδου καὶ τῶν ἄλλων ποιητῶν ἀνευρίσκονται αἱ ἐλλείψεις καὶ διακωμωδοῦνται⁴ καὶ αὐτὰ τὰ τιμητικὰ ἐπίθετα χλευάζονται⁵. Αὐτὸς ὁ ὑπέρτατος τῶν Ἑλλήνων θεὸς κακίζεται, διότι δὲν ἐπισκοπεῖ τοὺς ἀδικοῦντας, ἀλλ' ἀμελνῶνται καὶ ἐγένετο κωφὸς κατὰ τὰ ὅσα ὥσπερ οἱ παρηξηκότες, ἐν ᾧ ἄλλοτε ἡ αἰγὶς ἐπεσειέτο, οἱ σεισμοὶ ἐρίνοντο κοσκινηδόν, ἡ χιών ἔπιπτε σωρηδόν καὶ ἡ χάλαζα πετρηδόν⁶. Μετὰ πολλῆς δὲ πικρίας λέγει κατὰ τῶν συγχρόνων φιλοσόφων, οἵτινες εἰκονίζονται πρὸς τοὺς πλουσίους τεθηπότες καὶ πρὸς τὸ ἀργύριον κεχηγνότες καὶ δορυγλώτεροι μὲν ὄντες τῶν

¹) Ἀλέξανδρ. ἡ Ψευδόμαντι. 25 «Ἐπικούρω ἀνδρὶ τὴν φύσιν τῶν πραγμάτων καθεωρακότη καὶ μόνῳ τὴν ἐν αὐτοῖς ἀλήθειαν εἰδότη», καὶ 61 «Ἐπικούρω, ἀνδρὶ ὡς ἀληθῶς ἱερῷ καὶ θεοπεσίῳ τὴν φύσιν καὶ μόνῳ μετ' ἀληθείας τὰ κατὰ ἔγνωκότη καὶ παραδεδοκότη καὶ ἐλευθερωτῇ τῶν ὀμιλησάντων αὐτῷ γενομένῳ». — ²) Περὶ τῆς Περιγρίν. τελευτ. § 11 ³) Jacob, Charakteristik Lukians ἐν σελίδ. 155, καὶ Κοιτογόν. ἐν Ἑκκλ. Ιστορ. Α', 145-7. ⁴) Τοῦτο γίνεται ἐν πλείστοις διαλόγοις. ⁵) Τίμ. ἡ μισάνθρωπ. § 1 «Ὁ Ζεὺ φίλιε καὶ ξένιε καὶ εἰραρῆε καὶ ἐφέστιε καὶ ἀστεροπητὰ καὶ δορκι καὶ νεφεληγερέτα καὶ ἐρίγδουπε καὶ εἴ τί σε ἄλλο οἱ ἐμβρόντητοι ποιεῖται καλοῦσι, καὶ μάλιστα διὰν ἀπορῶσι πρὸς τὰ μέτρα· τότε γὰρ αὐτοῖς πολυνώνυμος γινόμενος ὑπερείδεις τὸ πίπτον τοῦ μέτρου καὶ ἀναπληροῖς τὸ κεχηγνὸς τοῦ ἔνθμου. Ποῦ σοι νῦν ἡ ἐρισμάραγος ἀστραπὴ καὶ ἡ βαρύβρομος βροντὴ καὶ ὁ αἰθολόεις καὶ ἀργήεις καὶ σμερδαλέος κεραυνός». ⁶) Αὐτόθι 3.

κυνιδίων, δειλότεροι δὲ τῶν λαγωῶν, κολακευτικώτεροι δὲ τῶν πιθήκων, ἀσελγέστεροι δὲ τῶν ὄνων, ἀρπακτικώτεροι δὲ τῶν γαλῶν, φιλονεικότεροι δὲ τῶν ἀλεκτρονύων¹. Τὸν τοιοῦτον φιλόσοφον παραβάλλει πρὸς ὑποκριτὴν τραγωδίας, δατις μαλθακὸς καὶ γυναικεῖος ὢν ὑποκρίνεται τὸν Ἀχιλλέα ἢ τὸν Θησέα ἢ τὸν Ἡρακλέα, ἐν ᾧ οὔτε βαδίζει, οὔτε βοᾷ ἡρωϊκῶς, ἀλλὰ θρόπεται ὑπὸ τηλικούτῳ προσωπεῖο². Τιμᾷ δὲ τὴν εὐφῦνάν τοῦ σατιρικοῦ συγγραφέως, ὅτι τοὺς τοιούτους ἀναξίους φιλοσόφους δὲν συγχέει τῇ φιλοσοφίᾳ³. Ἀλλαχοῦ ὁ Λουκιανὸς δὲν σιγηματίζει, ἀλλὰ διακωμωδεῖ οὕτως εὐστόχως, ὥστε διεγείρει τὸν ἄσβεστον τοῦ ἀναγνώστου γέλωτα, ὡς ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ θεατοῦ ἢ ἀρίστη κωμωδία. Ἀλλ' ἐνταῦθα εὐρίσκομεν τὸ μέγιστον ἁμάρτημα τοῦ σατιρικοῦ συγγραφέως. Καὶ ὁ κωμικὸς καὶ ὁ σατιρικός ἔχει τὸ δικαίωμα, ὅπως διακωμωδῇ καὶ σατιρῇ, ἀλλ' ἐκότερος ὀφείλει νὰ ἔχῃ τὸ ἰδεῶδες, πρὸς ὃ νὰ ὠθῇ τοὺς συγχρόνους. Τὸ ἰδεῶδες τοῦ Ἀριστοφάνους ἦσαν οἱ Μαραθωνομάχοι⁴, ποῖον δ' εἶναι τὸ τοῦ Λουκιανοῦ; Ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἐξομην, ὅτι οὔτε ἐδημιούργησεν, οὔτε ὑπεστήριξεν. Ὡστε μένει ὡς κτῆμα τοῦ σατιρικοῦ μόνον ἡ διέγερσις τοῦ γέλωτος, διπερ θηρεύει καὶ ὁ γελωτοποιός. Βεβαίως δὲν ὑποτιμῶμεν τὴν μεγάλην τοῦ ἀνδρὸς δξυδέρκειαν, δι' ἧς παρετήρησε τὰ τρωτὰ τῆς θρησκείας καὶ τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων, ὡς οὐδεὶς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἠδυνήθη νὰ ἀνεύρῃ. Ἀλλ' ὀφείλομεν νὰ ἔχωμεν ἐν νῷ, ὅτι ἦτο εὐκολώτερον, ἵνα ὁ ἄλλοεθνής διίδῃ τὰς ἐλείψεις ξένης θρησκείας καὶ ξένων ἰδεῶν, ἢ ὁ μετὰ τούτων ἀνατεθραμμένος. Διὰ πάντων τούτων δὲν προτιθέμεθα νὰ ἐλέγξωμεν τὸν ἄνδρα, ὅτι δὲν ἠκολούθησεν ἄλλῃ ὁδῷ. Αἰτίαι ἐπειδὴ δὲν ἐπεδείκνυε ταύτην ἡ φύσις αὐτοῦ, ἢ θελεν ἀποτύχει. Ἐπράξεν, ὅτι ἦτο δυνατόν νὰ πράξῃ. Καὶ ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ὁ Βολ-

¹) Ἐν Ἀλκιῇ 34. ²) Αὐτόθι 31. ³) Αὐτόθι 33. ⁴) Ὅρα ἐν σελ. 649 τοῦ πρώτου τόμου τῆς οὐδ' τῆς γραμματολογίας.

ταῖρος¹ ἐν παραπλησίαις περιστάσεσιν εὐρεθεὶς καὶ συγγενῇ
διάνοιαν ἔχων καθ' ὅμοιον τρόπον εἰργάσθη. Ἄλλ' οὔτε ὁ Λου-
κιανὸς οὔτε ὁ Βολταῖρος δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς μεγάλους
φιλοσόφους. Ἄν τις ὁμως παραβάλῃ πρὸς τοὺς πολυαρίθμους σο-
φοὺς τῶν νεωτέρων χρόνων, οἵτινες ἐπιτηδεύονται τὴν ἐπίδειξιν
εὐφρολογίας καὶ τὴν διέγερσιν τοῦ γέλωτος, ὁ ἐξελληνισθεὶς
Σύρος ἔχει πρὸς αὐτοὺς, ὡς Γίγας πρὸς νάννους. Τῇ ἀληθείᾳ
οὐδείς εἶναι συγγενέστερος πρὸς τοὺς νεωτέρους χρόνους, ὅσον
ὁ Λουκιανὸς καὶ οὐδείς τῶν ἀρχαίων ἐμελέτησε τὴν θρησκείαν,
τὸν βίον καὶ τὴν Ἀττικὴν γλῶσσαν, ὅσον ὁ συγγραφεὺς οὗτος.
Ὅπως διεγείρεται ἡ ἐκπληξίς παντὸς ἀναμνησχομένου,
ὅτι οὔτε ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα καθ' ὅλου, οὔτε ἡ Ἀτθίς ἰδίᾳ
ἦτο τοῦ Σύρου μητρικὴ. Καὶ ὁμως γράφει οὕτω καλῶς, ὡς
δὲν ἠδύνατο νὰ γράψωσιν οἱ σύγχρονοι Ἀθηναῖοι². Γράφει
καὶ ὁ Πλάτων ἀκριβῶς τὴν γλῶσσαν ταύτην, ἀλλ' ἦτο μητρικὴ
καὶ αὕτη ἦτο ἐν τῇ ἀκμῇ. Ὁ Λουκιανὸς ὁμως ἔμαθε ταύτην
ἐκ τῶν βιβλίων, καὶ ὁμως οὐδὲν σχολαστικὸν ὑπάρχει ἐν ταύτῃ.
Ἐν τοῖς διαλόγοις τούτου δὲν ὑπάρχουσι μόνον οἱ γραμματικοὶ
τύποι Ἀτθίδος, ἀλλὰ καὶ ἡ χάρις ἐκείνη, ἣτις ἐγενήθη ἐν
τῇ πόλει τοῦ Περικλέους. Πρὸς ταύτην δὲ φέρεται καὶ ὁρμεμ-
φύτως καὶ ἐξ ἐπικαταλογισμοῦ διότι καὶ τῷ Λεξιφάνει, ὅστις
εἶναι Ἀττικιστής, συμβουλεύει, ἵνα θύῃ ταῖς Χάρισι καὶ τῇ σα-
φηνείᾳ³ καὶ παροτρύνει αὐτόν, ὅπως μελετᾷ τοὺς ποιητὰς καὶ
τοὺς ῥήτορας καὶ μετὰ τούτους τὸν Θουκυδίδην καὶ τὸν Πλά-
τωνα ζητῶν οὐχὶ τῶν πρὸ ὀλίγου γενομένων σοφιστῶν τὰ ἔργα,
ἀλλὰ τὰ ἀρχαῖα τῶν παραδειγμάτων. Τὸν Λεξιφάνη ἀπικίζοντα

¹) Ὁρα E. Egger, De Lucien et de Voltaire ἐν τῷ συγγρ. Mémoires de Littér. Ancienne ἐν σελίδ. 473-483. ²) Ὁρα W. Schmidt, Atticismus I, 221. Παράβαλλ. Du Mesnil, Grammatica quam Lucianus inscrip-
tis suis secutus est ratio cum antiquorum Atticorum ratione comparatur,
Stolpe 1867. ³) Λεξιφάν. 23.

μόνον κατὰ τὰς λέξεις παραβάλλει πρὸς τὰ πλατιόμενα ὑπὸ τῶν κοροπλάθων, ἅπερ εἶναι μὲν κεχρισμένα διὰ μίλτου καὶ κυανοῦ, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἔνδοθεν εἶναι εὐθρυπτα¹. Τὰς συμθευλὰς δὲ Λουκιανὸς ἐφαρμόζει ἐν ταῖς συγγραφαῖς αὐτοῦ, αἵτινες εἶναι μεσταὶ σαφηλείας καὶ χάριτος καὶ ἐν αἷς τεχνήντως ἐνυφαίνονται παρεκβολαὶ ἐκ τῶν λόγων τοῦ Δημοσθένους, ἐκ τῶν κωμωδιῶν τοῦ Ἀριστοφάνους, ἐκ τῶν ἐπῶν τοῦ Ὀμήρου, ἐκ τῶν ᾠδῶν τοῦ Πινδάρου καὶ ἐκ τῶν διαλόγων τοῦ Πλάτωνος. Ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ἐλέχθη, ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἐγίνωσκε καὶ τὰ τοῦ Ὁρατίου².

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΗ'.

ΠΕΡΙ ΤΕΧΝΟΓΡΑΦΩΝ

ΑΠΟ ΑΓΓΟΥΣΤΟΥ ΜΕΧΡΙ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

Δύναται τις νὰ εἴπῃ, ὅτι ἡ θεωρία τῆς ῥητορικῆς ἤρξατο ἀπὸ τῆς γενέσεως τῆς τέχνης ταύτης· διότι καὶ ὁ Κόραξ καὶ ὁ Τισίας καὶ ὁ Γοργίας καὶ ὁ Λυσίας καὶ ὁ Ἰσαῖος ἐγένοντο διδάσκαλοι τῆς ῥητορικῆς. Πολλοὶ δὲ καὶ ἔγραψαν περὶ τῆς τέχνης ταύτης, ὥς ὁ Ἀριστοτέλης³ καὶ ὁ Ἀναξιμένης⁴, ὥς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἶπομεν. Καὶ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἤκμασαν οὐχὶ ἀφανεῖς τεχνογράφοι, ὧν τὰ ἔργα διετηρήθησαν. Ἐγραψαν δὲ ἡ Τέχνη τῆς ῥητορικῆς, ἢ μέρη αὐτῶν, ὥς Προγυμνάσματα, Σχήματα καὶ Ἰδέαις λόγου⁵.

Τοῖς ἀρχαιότατοις τεχνογράφοις ταύτης τῆς περιόδου ἀνήκει ὁ νεώτερος Γοργίας, ὅστις ἐγένετο κακὸς διδάσκαλος τοῦ

¹) Ἀδριόθι 22.

²) Ὁρα Α. Heinrich, Lukian und Horaz, Wien 1886.

³) Ἐν σελιδ. 569.

⁴) Ἐν σελιδ. 570.

⁵) Christ ἐν σελιδ. 624.

υιοῦ τοῦ Κικέρωνος ¹. Οὗτος ἔγραψε Σχήματα εἰς τέσσαρα βιβλία, ἅπερ ἀπώλοντο μὲν, ἀλλ' ἡ κυρία τούτων ὑπόθεσις διειρηθή παρὰ τῷ 'Ρουτιλίω Λούπῳ. Περὶ τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν ἡσχολήθη Ἀλέξανδρος ὁ Νουμηνίου γραφας Περὶ τῶν τῆς διανοίας καὶ τῆς λέξεως σχημάτων ², ἐξ οὗ σφύζεται ἡ λατινικὴ διασκευὴ παρὰ τῷ ῥήτορι Ἀκίλῃ ³. Ἐκ τοῦ συγγραμματος τούτου ὠφελήθησαν ὁ Τιθέριος ὁ γραφας Περὶ τῶν παρὰ Δημοσθένει σχημάτων, ὁ Φοιξάμμων καὶ ὁ Ἡρωδιανὸς (διάφορος τοῦ γραμματικοῦ), ἐξ ὧν ἐκεῖνος μὲν ἔγραψε Περὶ σχημάτων ῥητορικῶν, οὗτος δὲ Περὶ σχημάτων. Περὶ τοιαῦτα ζητήματα ἡσχολήθησαν ὁ Πολύειος, ὁ Σαρδιανὸς καὶ ὁ Ζωναῖος. Ὁ δὲ Τρύφων ἔγραψε Περὶ τρόπων, ὅπερ ἐχρησίμευσεν ὡς βάσις τῶν βραδύτερον περὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως γραφάντων. Ὅτι οὗτος δὲν εἶναι ὁ ἐπιφανὴς γραμματικὸς, τεκμηριοῦται καὶ ἐκ τῆς ἀμαθείας καὶ ἐκ τῶν γλωσσικῶν τοῦ συγγραφέως ἀμαρτημάτων.

Ἐν τοῖς χρόνοις τούτοις οἱ ῥήτορες ἡσχολοῦντο καὶ ἐξοκλῆν περὶ τὰ προγυμνάσματα, ἐν οἷς ἐπεξειργάζοντο μύθους, διηγήματα, χρείας, κοινοὺς τύπους, συγκρίσεις καὶ ἐκφράσεις. Δείγματα τοιαύτης ἐργασίας δύναται τις τὰ ἴδια παρὰ Spengel ⁴, παρ' ᾧ φέρονται τὰ προγυμνάσματα τοῦ Θέωνος περὶ τὸ τέλος ἡκρωτηριασμένα. Ὁ Ἀῖλιος Θέων ἐζη ἐν τοῖς

¹) Ὅρα ἐν σελ. 1061 τῶν ἐμπροσθεν Quintil. IX, 2, 102. ²) Τὰ δύο εἶδη τῶν σχημάτων διαστέλλει ὁ Ἀλέξανδρος (ἐν σελίδ. 10) οὕτως: «Τὸ δὲ τῆς λέξεως σχῆμα τοῦ τῆς διανοίας διαφέρει, διὲ τὸ μὲν κινήσεως τῆς λέξεως τῆς συσχόσεως τὸ σχῆμα ἀπόλλυται — τοῦ δὲ τῆς διανοίας σχήματος, κἂν τὰ ὀνόματα κινή τις, κἂν ἑτέροις ὀνόμασιν ἐξενέγκῃ, τὸ αὐτὸ πρᾶγμα μένει, ὁμοίως δὲ κἂν ἡ σύνταξις κινήθῃ ἢ προστεθῇ καὶ ἀφαιρεθῇ τι, λύεται τὸ σχῆμα τῆς λέξεως». Παράβαλλ. Volkmann, Die Rhetorik ἐν σελίδ. 392. ³) Ὅρα Stensloff, Quibus de causis Alexandri Numenini liber putandus sit spurius, Breslauer Diss. 1861. ⁴) Christ 625. ⁵) Rhetor. Gr. II, 57-130.

χρόνοις τοῦ Ἀδριανοῦ καὶ κατὰ τὸν Σουίδα¹ εἶχε γράψει διόμνημα εἰς τὸν Ξενοφῶντα, εἰς τὸν Ἰσοκράτη καὶ εἰς τὸν Δημοσθένη. Ἀλλ' ἠγγέρθη τὸ ζήτημα, ἂν ὁ Θέων οὗτος ᾗται διὰ φορον πρόσωπον Θεώνος τοῦ στωϊκοῦ ἢ τὸ αὐτό, ὡς νομίζει ὁ Horrichler². Προγυμνάσματα ἔγραψε καὶ ὁ σοφιστής Ἀφθόνιος, ὅστις τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν ἐκ δώδεκα εἰς δέκα καὶ τέσσαρα ἠύξησεν, ὡς παρετήρησεν ὁ Θεσσαλονικεὺς Ματθαῖος ὁ Καμαριώτης³. Ταῦτα ὅμως εἶναι ἐπιτομή τοῦ ἔργου τοῦ Ἑρμογένους, εἰς ὃν μεταβαίνομεν⁴.

Ἑρμογένης ὁ Ταρσεὺς ἦτο υἱὸς τοῦ Καλλίππου ζῶν ἐπὶ Μάρκον Αὐρηλίον, ὅστις μαθὼν, ὅτι ὁ νέος καίπερ τὸ δέκατον πέμπτον τῆς ἡλικίας ἄγων ὅμως διεκρίνετο ὡς ἄριστος ῥήτωρ ἀγορεύων ἐξ αὐτοσχεδίου, μετεπέμψατο αὐτόν⁵. Ὁ νέος παρουσιασθεὶς πρὸ τοῦ φιλοσόφου κοσμοκράτορος εὐφυνῶς εἶπεν· «Ἰδοὺ ἦκα σοι, βασιλεῦ, ῥήτωρ παιδαγωγοῦ δεόμενος ῥήτωρ ἡλικίαν περιμένων». Ὅντως ἡ πρόωρος τοῦ νέου ἀνάπτυξις ἐθαυμάσθη καὶ ἐγένετο δημόσιος τῆς ῥητορικῆς διδάσκαλος. Ὅτε δ' ἦγε τὸ δέκατον ἑβδόμον ἔτος τῆς ἡλικίας, συνέγραψε τὸ πρῶτον αὐτοῦ σύγγραμμα. Ἀλλ' ἡ πρόωρος ἀνάπτυξις καὶ ἡ μεγάλη περὶ τὰ γράμματα ἐνασχόλησις ἔβλαψαν αὐτὸν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε κατὰ τὸ εἰκοστὸν τέταρτον ἔτος τῆς ἡλικίας ἐξέστη τῶν φρενῶν, ἔζησεν ὅμως μακρὸν χρόνον ἐν ἀνηκέστῳ παραφροσύνῃ. Τὸν νοσήσαντα δὲν ἐδίστασε νὰ σκώψῃ ὁ σοφιστής Ἀντίοχος εἰπὼν οὗτος Ἑρμογένης ὁ ἐν παισὶ μὲν γέρον, ἐν δὲ γηράσκουσι παῖς⁶. Αἴγεται δ', ὅτι μετὰ θάνατον ἀνατμηθέντος τοῦ σώματος εὐρέθη ἡ καρδιά τετριχωμένη καὶ τῷ μεγέθει πολὺ τῆς ἀνθρωπείας φύ-

¹) Ἐν λ. ²) De Theone, Hermogene Aphthonioque progymnasmatum scriptoribus, Würzburg 1884. ³) Ὁγα Ἀσώπ. ἐν σελίδ. 360. ⁴) P. Schäfer, De Aphthonio sophista, Bresl. 1854. ⁵) Δίων Κάσο. LXXI, 1, 4. ⁶) Σουίδ. ἐν λ.

σεως ὑπερβάλλουσα. *Ο Ἑρμογένης εἶχε γράφει *Περὶ κοίλης Συρίας*¹, *Υπομνήματα εἰς *Δημοσθένην*² καὶ *Περὶ προσιμίου*, ἅπερ ἀπώλοντο. Μέχρις ἡμῶν διτηρήθησαν πέντε συγγραφαὶ τοῦ ῥήτορος³. α') *Τέχνη ῥητορικὴ περὶ στάσεων*, ἣτις συνετάχθη κατὰ τοὺς κανόνας τῆς ῥητορικῆς τοῦ Ἑρμαγόρου καὶ ἥς διεσώθησαν ἐρμηνεῖαι γενόμεναι ὑπὸ Συριανοῦ, Σωσιπάτρου καὶ Μαρκελλίνου⁴. β') *Περὶ ἐδρέσεως*, ἣτις διαιρεῖται εἰς τέσσαρα βιβλία καὶ ἥς περιεσώθη ἐρμηνεῖα ἀγνωστου συγγραφέως⁵. γ') *Περὶ ἰδεῶν*, δηλ. περὶ χαρακτήρων τοῦ λόγου, οἵτινες εἶναι ἐπτά, σαφήνεια, μέγεθος, κάλλος, γοργότης, ἥθος, ἀλήθεια, δεινότης⁶. δ') *Περὶ μεθόδου δεινότητος*, ἣτις εἶναι οἶονεὶ παράρτημα τῆς προηγουμένης συγγραφῆς καὶ ε') *Προγυμνάσματα*, ἅπερ κατὰ τὸ τέλος τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἀνευρέθησαν ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Τουρίνου. Πρῶτερον ταῦτα ἐγινώσκοντο μόνον ἐκ τῆς ἐπιτομῆς τοῦ Ἀφθονίου καὶ ταύτης μεταπεφρασμένης εἰς τὴν λατινικὴν ὑπὸ τοῦ Πρισκιανοῦ.

Διὰ τῶν μνημονευθειῶν συγγραφῶν ὁ Ἑρμογένης ἐκτίσασα παρὰ τοῖς μεταγενεστέροις τηλικαύτην φήμην, ὥστε οἱ Βυζαντινοὶ ἐθεώρουν τοῦτον τὸν κατ' ἐξοχὴν τεχνικόν, ὡς ποιητὴς ἦτο ὁ Ὅμηρος καὶ ῥήτωρ ὁ Δημοσθένης. Καὶ ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ἐθεωρήθη ὁ ἐπιφανέστατος τῶν ῥητόρων μ. Χ.⁵. Κατὰ τὸν *Christ*⁶ ὁμοῦς οὗτος εἶναι μετρία κεφαλὴ διότι οὐδεμίαν νέαν ἰδέαν προσέθετο εἰς τὴν ῥητορικὴν καὶ μόνον πολλὰ διδάγματα τῆς ῥητορικῆς θεωρίας δι' αὐτοῦ ἐγένοντο γνωστά. Πολλοὶ ὁμοῦς καὶ ἐκ τῶν νεωτέρων τιμῶσι τὰ ἔργα τοῦ ῥήτορος. Βεβαίως λόγιος, ὅστις ἀπέστη τῶν μελετῶν κατὰ

¹) Αὐτόθι. ²) Συριαν. εἰς Ἑρμογέν. παρὰ Spengel ἐν σελίδ. 195.

³) *Ora Westermann, Geschichte der Ber. I, 218. ⁴) *Ora παρὰ Walz ἐν τόμ. III, 193. ⁵) *Ora Ἀσώπ. ἐν σελίδ. 361. ⁶) Ἐν σελίδ. 626.

τὸ εἰκοστὸν τέταρτον ἔτος τῆς ἡλικίας, δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχη πείραν μεγάλην, ὥς οἱ ἐγγηράσαντες τοῖς γράμμασι. Δεικνύει ὁμῶς δύναμιν διανοίας καὶ σαφῆ τεκμήρια μετ' ἐπιμελείας γενομένων σπουδῶν¹. Ἐπὶ μακροῦς δ' αἰῶνας αἱ συγγραφαὶ τοῦ Ταρσέως ἦσαν τὸ ἐγχειρίδιον τῆς ῥητορικῆς καὶ οὐχὶ ἀφνωῶς ἐπωνομάσθη ξυστήρ². διότι οἱ κανόνες αὐτοῦ ἦσαν ἱκανοί, ὥπως ξέσωσι καὶ λειάνωσι τὰς τοῦ λόγου τραχύτητας. Καὶ νῦν ἐν τὰ συγγράμματα τοῦ Ἑρμογένους, κατ' ἐξοχὴν δὲ τὸ Περί Ἰδεῶν, δύνανται πολλὰ νὰ διδάξωσι τοὺς νεωτέρους. Πρὸς κατάληψιν τούτων συμβάλλονται καὶ τὰ πολλὰ σχόλια, ἅπερ μέχρις ἡμῶν διετηρήθησαν.

Ἐν ταῖς συλλογαῖς τῶν τεχνικῶν φέρεται καὶ ἡ Τέχνη τοῦ πολιτικοῦ λόγου³, ἐν ᾗ μνημονεύονται διδάγματα καὶ ὁρισμοὶ τῶν ἀρχαιοτέρων τεχνογράφων. Ὁ συγγραφεὺς ταύτης εἶναι ἀνώνυμος, ἀλλ' εὐκάζεται, ὅτι ἔζη ἐπὶ Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς, δηλ. πρὸ τοῦ Ἑρμογένους. Μετὰ τοῦτον ἔζη Ἀψίνης ὁ Γαδαρεύς, ὅστις ἐπὶ αὐτοκράτορος Μαξιμίνου ἐσοφίστευεν ἐν Ἀθήναις καὶ ἀνῆλθεν εἰς τὸ ὑπατικὸν ἀξίωμα⁴. Οὗτος κατέλιπε Τέχνην ῥητορικὴν, ἣτις διετηρήθη μέχρις ἡμῶν⁵. Ἐπὶ δὲ τοῦ Γαλιηνοῦ ἠκμασεν Μινουκιανὸς ὁ Νικαγόρου⁶ γράφας Ῥητορικὴν τέχνην καὶ Προγυμνάσματα. Ὁ δὲ Ροῦφος κατέλιπε ἡμῖν εὐτελεῖ ἵνα Τέχνην ῥητορικὴν⁷. Ἐπειδὴ Μένανδρος ὁ Λαοδικεὺς ἔγραψεν ὑπομνήματα εἰς τὴν Τέχνην ῥητορικὴν τοῦ Ἑρμογένους καὶ εἰς τὰ Προγυμνάσματα τοῦ Μινουκιανοῦ⁸, πρόδηλον, ὅτι ἔζη μετὰ τούτους. Οὐ-

¹) Παράβ. Westermann I, 218. ²) Εἰς τὸ ὄνομα τοῦτο δίδονται καὶ ἄλλαι ἐρμηνεῖαι, δηλ. ὅτι ὠνομάσθη οὕτω διὰ τὸ ὀξύθυμον τοῦ χαρακτῆρος ἢ τὸ ἐξεσπόμενον τῆς φράσεως. ³) Spengel, Rh. Gr. I, 427-460. ⁴) Σουῖδ. ἐν λ. Παράβ. Hammer, De Apsine rhetore, Günzburg Progr. 1876. ⁵) Spengel, Rhetor. Gr. I, 329. ⁶) Σουῖδ. ἐν λ. ⁷) Παράβ. Spengel I, 463. ⁸) Σουῖδ. ἐν λ.

τος ἔγραψε Σχόλια εἰς τὸν Δημοσθένη¹ καὶ δύο πραγματείας Περὶ ἐπιδεικτικῶν, ἐξ ὧν ἡ δευτέρα ἐπιγράφεται Μενάνδρου ῥήτορος Γενεθλίων ἢ Γενεθλίου. Ὁ Γενέθλιος οὗτος ἦτο Παλαιστῖνος ἐκ Πετρῶν μαθητὴς τοῦ Μινουκιανοῦ γενόμενος καὶ γράφας λαλιάς καὶ μελέτας καὶ λόγους².

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΘ'.

ΠΕΡΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΡΗΤΟΡΩΝ

Ἡ ῥητορικὴ εἶναι τὸ ὄργανον, δι' οὗ πείθονται οἱ λαοί. Ἐπειδὴ δ' εἰς τὴν ἐκκλησίαν συρρέουσιν οἱ Χριστιανοί, ἀνεπύχθη ἐνταῦθα ἴδιον ῥητορικῆς εἶδος, ὅπερ καὶ Ὀμιλητικὴ ὀνομάζεται³. Αὕτη ἔχει λόγον πρὸς τὴν καθ' ὅλου ῥητορικὴν, ὃν λόγον ἔχει τὸ εἶδος πρὸς τὸ γένος. Βεβαίως διαφοραὶ τινες ὑπάρχουσι, π. χ. παρατηρήθη, ὅτι μετὰ τὴν ἀγόρευσιν τοῦ πολιτικοῦ ἢ τοῦ δικανικοῦ ῥήτορος ἐπίκειται πρᾶξις, ἐν ᾗ ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ῥητορικῇ ὁ ἱεροκῆρυξ σκοπεῖ μόνον τὴν βελτιώσιν τοῦ Χριστιανικοῦ βίου⁴. Ἀλλ' ἡ διαφορὰ εἶναι λίαν μικρά· διότι καὶ ὁ χριστιανὸς ὁ ὑπὸ τοῦ ἱεροκῆρυκος πεισθεὶς καὶ τὸν βίον αὐτοῦ βελτιώσας πράττει, π. χ. ἐλεεῖ, ἂν ἐπείσθῃ, ὅτι ἡ ἐλεημοσύνη εἶναι ἀγαθόν. Ἀλλως καὶ μετὰ τὸν λόγον τοῦ πανηγυρικοῦ ῥήτορος δὲν ἐπίκειται πρᾶξις. Συνήθη θέματα τῇ ἐκκλησιαστικῇ ῥητορικῇ εἶναι δογματικά, ἠθικά, τελετουργικά, ἱστορικά, ψυχολογικά καὶ φυσικά⁵. Ὅντως ἡ τελευταία ὑπόθεσις

¹) Nitzsche, Der Rhetor Menandros und die Scholien zu Demosthenes, Berl. Progr. 1883. ²) Σουῖδ. ἐν λ. ³) "Ora Harnack, Praktische Theologie 3er Theil. Homeletik ἐν σελίδ. 15. ⁴) Φίλιππος Παπαδοπούλου Ἐκκλησιολογία, ῥητορικὴ ἐν Κωνστ. 1888 ἐν σελίδ. 13. ⁵) Αὐτόθι ἐν σελίδ. 40 καὶ ἐξῆς.

εἶναι μεγαλοπρεπεστάτη, διότι οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ. Αἱ ἀτέρμονες τοῦ χώρου ἐκτάσεις, οἱ δολιχοδρομοῦντες ἀστέρες, οἱ ποικίλοι τούτου χοροί, τὸ μέγεθος καὶ ὁ χρωματισμὸς αὐτῶν καὶ πάλιν ἡ ἀτελεύτητος τῶν ζώων καὶ τῶν φυτῶν ποικιλία ἐξαίρουσι καὶ τὴν ταπεινότεραν διάνοιαν, ὥπως ἀναγνώριση καὶ ὑμνήσῃ τὸν δημιουργήσοντα Θεόν. Ὁρθῶς δ' ὁ Κικέρων εἶπε «*Deum non vides, tamen Deum agnoscis ex operibus ejus*¹». Τὴν ὑψηλὴν ταύτην ὑπόθεσιν κατανοήσας ὁ μέγας Βασίλειος ἀνέπτυξεν ἐν ταῖς Ὁμιλίαις εἰς τὴν ἐξαήμερον.

Ἡ Καππαδοκία ἔδωκε τῇ ἐκκλησίᾳ τρεῖς μεγάλους ἡγούρας, τὸν μέγαν Βασίλειον, Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνὸν καὶ Γρηγόριον τὸν Νύσσης. Ὁ μέγας Βασίλειος τῷ 329 γεννηθεὶς ἐν Καισαρείᾳ τῆς Καππαδοκίας ἐκ γονέων εὐπόρων καὶ ἐπιφανῶν ἀνετράφη παρὰ τῆς προμήτορος Μακρίνης², ἥτις ἦτο μαθήτρια Γρηγορίου τοῦ θαυματουργοῦ, καὶ τῆς μητρὸς αὐτοῦ Ἑμμελείας. Τὰ δὲ πρῶτα μαθήματα τῆς ῥητορικῆς ἐδιδάχθη παρὰ τοῦ πατρός, ὅστις ὠνομάζετο ὡσαύτως Βασίλειος. Χάρων σπουδῶν ὁ νέος Βασίλειος μετέβη εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ εἰς Ἀθήνας, ὅπου διαμείνας πέντε ἔτη συνῆψε σχέσεις πρὸς Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνὸν καὶ πρὸς τὸν Ἰουλιανόν, ὅστις βραδύτερον ἐγένετο ἀυτοκράτωρ. Ἐπανελθὼν δὲ διὰ Κωνσταντινουπόλεως εἰς Πόντον ἐπὶ τινα χρόνον ἐδίδαξε ῥητορικὴν εὐδοκίμως. Εἴτα δὲ βαπτισθεὶς καὶ τὸν βαθμὸν τοῦ ἀναγνώστου δεξάμενος ἐπορεύθη εἰς τὴν Συρίαν, τὴν Μεσοποταμίαν, τὴν Παλαιστίνην καὶ τὴν Αἴγυπτον πρὸς τοὺς ἐκεῖ ἀναχωρη-

¹) Tuscul. disput. I, 29. ²) Ἐπιστολ. Βασίλ. σδ' § 6 «*Μακρίναν, λέγω τὴν περιβόητον, παρ' ἧς ἐδιδάχθημεν τὰ τοῦ μακαριωτάτου Γρηγορίου ῥήματα, ὅσα πρὸς αὐτὴν ἀκολουθία μνήμης διασωθέντα αὐτὴ τε ἐφύλασσε, καὶ ἡμᾶς ἐτι νηπίους ὄντας ἐπλαττε καὶ ἐμόρφου τοῖς τῆς εὐσεβείας δόγμασι*».

τάς, ὅπως μάθῃ τὰ τοῦ μοναχικοῦ βίου. Ἐπανελθὼν δ' ἐκ τῆς ἀποδημίας ἀπεχώρησεν εἰς τινὰ ἔρημον τοῦ Πόντου, ὅπου ἤδη ἡ μήτηρ Ἐμμέλεια καὶ ἡ ἀδελφὴ Μακρίνη διέμενον. Ἐνταῦθα ἡ ἀδελφὴ εἶχεν ἰδρύσει μοναστήριον, ἐν ᾧ ὑπῆρχον μοναχαί. Ὁ τόπος ἦτο κεκοσμημένος ὑπὸ τῆς φύσεως, ὥς ὁ Βασίλειος περιγράφει αὐτόν· διότι ὑπάρχει ὄρος ὑψηλὸν ὑπὸ βαθείας ὕλης κεκαλυμμένον καὶ διὰ πηγῶν καὶ διαφανῶν ὑδάτων καταρρεόμενον, ὅφ' ὧν τὸ κατὰ τὰς ὑπωρείας ὕπτιον πεδίων καταρδεύεται¹. Ἐνταῦθα ἦλθε καὶ ὁ φίλος τοῦ Βασιλείου Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, ἔνθα τὴν μελέτην τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων καταλιπόντες καὶ περὶ τὴν ἁγίαν γραφὴν ἀσχολεθέντες συνέταξαν ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ὡριγένους τὴν Φιλοκαλίαν, περὶ ἧς εἶπομεν ἤδη². Κατὰ τὸ 362 ὁ Βασίλειος ἦλθεν εἰς Καισάρειαν, ἔνθα ὁ ἐπίσκοπος Εὐσέβιος προεχειρίσατο εἰς πρεσβύτερον. Μετὰ τὸν θάνατον τούτου ἐπίσκοπος γενόμενος ἐποίμαине τὴν τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίαν ἐπὶ ὅκτὼ ἔτη. Ὅτε δ' ὁ Οὐάλης τῷ 371 ἔγνω, ὅπως εἰσαγάγῃ τὸν Ἀρειανισμόν εἰς τὴν Καππαδοκίαν, ὁ ἱεράρχης μετὰ ψυχικοῦ σθένους καὶ παρρησίας ἀντίστη πρὸς τὸν ἀλαζόνα ἑπαρχον Μόδεστιον³. Ἀπηλλάγῃ μὲν τῶν ἀπειλῶν τοῦ βιαίου αὐτοκράτορος, ὅστις ἔθανεν ἐν πολέμῳ τῷ 378, ἀλλὰ καὶ ὁ Βασίλειος ἐκ τῶν πολλῶν θλίψεων, ἃς παρῆχον αὐτῷ οἱ Ἀρειανοί, ὁ Τυάνων ἐπίσκοπος Ἀνθιμος καὶ ἄλλοι, κατεβλήθη καὶ ἐξαντληθεὶς μετέστη πρὸς τὸν ἄλλον βίον τῇ πρώτῃ Ἰανουαρίου τοῦ 379 τὸ πεντηκοστὸν

¹ Βασίλ. ἐπιστολ. ιδ'. Παράβαλλ. Κοινογόν. Φιλολογ. καὶ κριτ. ἱστορ. κτλ. Β, 358. ² Ἐν σελ. 714. ³ Ναζιανζ. ἐν λόγ. η', σελ. 351 Ὁ δὲ Θεὸς τὸ κινδυνεύον καὶ προκείμενον, ἅλλα περιφρονούντες πρὸς αὐτὸν μόνον βλέπομεν. Πῦρ δὲ καὶ ξίφος καὶ θῆρες καὶ οἱ τὰς σάρκας τέμνοντες ὄνυχες τρυφῇ μᾶλλον ἡμῖν εἰσιν. ἢ κατὰ πληξίς. Πρὸς ταῦτα ὕβρις, ἀπειλὴ, ποίει πᾶν ὅ,τι οὖν ἂν ἡ βουλομένη σοι. τῆς ἐξουσίας ἀπόλαυε.,

τῆς ἡλικίας ἔτος ἄγων. Πάντες τιμῶσι τὴν πραότητα τοῦ ἡθους καὶ τὸ σθένος τῆς ψυχῆς.

Ὁ περικλητὴς ἱεράρχης συνέγραψε πλείστα συγγράμματα, ὡς δογματικά, ἐξηγητικά, 319 ἐπιστολὰς καὶ εἴκοσι καὶ τέσσαρας Ὀμιλίας, ἧτοι ῥητορικοὺς λόγους, περὶ ὧν ἐνταῦθα πρόκειται. Κατὰ τὴν δύναμιν καὶ τὴν ζωηρότητα διακρίνονται αἱ ὁμιλίας Κατὰ τοκιζόντων, Κατὰ μεθύνοντων, Ἐν λιμῷ καὶ αὐχμῷ¹ καὶ πρὸ πάντων ἡ Πρὸς τοὺς νέους, ὅπως ἂν ἐξ Ἑλληνικῶν ὠφελοῦντο λόγων². Κατὰ τὸν Χριστὴν ἡ ἐσωτερικὴ ἀξία τῶν συγγραμμάτων τῶν τριῶν ῥητόρων τῆς Καππαδοκίᾳς δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν ὑπερβάλλουσαν δόξαν τῶν συγχρόνων καὶ ὁμοθρήσκων³. Ἄν τις παραβάλῃ τὴν ῥητορικὴν δεινότητα τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ῥήτορος πρὸς τὴν τοῦ Δημοσθένους, βεβαίως θέλει εὐρεῖ ἐκείνον ὑποδεέστερον τούτου ἄν ὅμως ὁ Βασίλειος συγκριθῇ πρὸς ἐκκλησιαστικὸν ῥήτορα, ὁμολογοῦμεν, ὅτι ἡ κρίσις τοῦ σοφοῦ ἀνδρὸς εἶναι ὑπερβολικὴ. Τὴν ῥητορικὴν τέχνην τοῦ Βασιλείου θαυμάζει ὁ Ἐρασμος θεωρῶν ταύτην ἀπαράμιλλον⁴. Ὁρθῶς δὲ παρατηρεῖ ὁ Nirschl⁵, ὅστις οὔτε σύγχρονος οὔτε ὁμόθρησκος εἶναι, ὅτι ὁ Βασίλειος καθ' ὅλον ἀνήκει τοῖς μεγίστοις ὁμιληταῖς πάντων τῶν αἰώνων καὶ αἱ ὁμιλίας αὐτοῦ λογίζονται ὡς τὰ ἄριστα προϊόντα τῆς ὁμιλητικῆς ῥητορείας. Τὴν αὐτὴν γνώμην ἔχουσι καὶ Γάλλοι συγγραφεῖς⁶. Καὶ ὁ πατριάρχης Φώτιος⁷, ὅστις εἶναι δεινὸς τοῦ λόγου

¹) Φιλάρετ. Ἱστορ. διδασκ. κτλ. II, 208. ²) Dörrens, Der heil. Basilius und die classischen Studien, Leipzig 1857. ³) Ἐν σελίδ. 741. ⁴) Erasm. Praef. edition. Basileensis. ⁵) Ἐν τόμ. II, 155. ⁶) Ὡς ὁ Φενελὼν ἐν τῷ Dialog. sur l'éloquence ἐν σελίδ. 238 καὶ ὁ Βιλλεμαῖνος ἐν τῷ Tableau de l'éloquence Chrétienne au quatrième siècle. Παράβαλλ. Παγίδαν ἐν τῇ μεταφράσ. Φιλαρέτ. II, 203. ⁷) Ἐν βιβλ. 141 "λέξει τε γὰρ καθαρῇ καὶ εὐσημῇ καὶ κυρτῇ καὶ ὅλως πολιτικῇ καὶ πανηγυρικῇ δεινός, εἴ τις ἄλλος, χρῆσασθαι νοημάτων τε ἰάξει καὶ καθαρότητι προῶτος, ἄλλ' οὐδενός· δεύτερος ἥδεται, πιθανότητος δὲ καὶ γλυκύτητος καὶ γε λαμ-

κριτής, εξαίρει τὴν καθαρὰν καὶ εὖσημον τοῦ ῥήτορος γλῶσσαν.
 "Αν δὲ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς¹ μέχρις ὑπερβολῆς ἐξικνούμε-
 νος ἐπαινῇ αὐτόν, τοῦτο ἀποδοτέον τῇ φιλίᾳ τοῦ τὸν ἐπιτάφιον
 ἀπαγγέλλοντος ῥήτορος².

Νεώτερος ἀδελφὸς τοῦ Βασιλείου ἦτο Γρηγόριος ὁ Νύσ-
 σης, ὅστις τῷ 331 γεννηθεὶς ἠσχολήθη περὶ τὰ Ἑλληνικὰ
 γράμματα καὶ ἐπὶ τινα χρόνον ἐγένετο διδάσκαλος τῆς ῥητορι-
 κῆς. Κατὰ συμβουλήν τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ περὶ τὸ 372 ἐδέξατο,
 ὅπως ἀναβῇ τὸν ἐπισκοπικὸν θρόνον τῆς ἐν Καππαδοκίᾳ Νύσ-
 σης. Ἄλλ' οἱ Ἀρειανοὶ διὰ τῶν ῥαδιουργιῶν αὐτῶν ἐπέτυχον,
 ὅπως ἐξορίσῃσι τὸν σοφὸν ἐπίσκοπον. Ἔμενε δ' ἐν τῇ ἐξορίᾳ,
 μέχρις ὅτου ἀνεκλήθη ὑπὸ τοῦ Οὐάλεντιος κατὰ τὸ 378. Με-
 τέσχε τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ συνόδου καὶ τῆς δευτέρας ἐν Κωνσταν-
 τινουπόλει, ἐν ᾗ οὐχὶ σμικρὸν ἐτιμήθη. Εἶναι ὑψηλὴ ἡ τιμή,
 ὅτι τῷ ἐπισκόπῳ Νύσσης ἀνετίθη ἡ συμπλήρωσις τοῦ συμβό-
 λου τῆς πίστεως κατὰ τὴν ἐν Νικαίᾳ σύνοδον ὡς πρὸς τὰ ἐλλεί-
 ποντα περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος. Πότε δ' οὗτος ἐτελεύτησε,
 δὲν εἶναι γνωστόν, ἀλλὰ βεβαίως μετὰ τὸ 394· διότι κατὰ τὸ
 ἔτος τοῦτο μετέσχε δευτέρας συνόδου γενομένης ἐν τῇ αὐτῇ
 πόλει. Ὡς ὁ Βασίλειος, οὕτω καὶ ὁ Γρηγόριος, ἦτο πολυγράφος
 πλεῖστα ἔργα συγγράμματος, ἐξηγητικά, δογματικά, ἠθικά, ἐπιστο-
 λὰς καὶ εἰκοσι καὶ ὀκτὼ λόγους ἢ ὁμιλίας. Βεβαίως ὁ Νύσσης
 Γρηγόριος δὲν δύναται νὰ παραβληθῇ οὔτε πρὸς τὸν Βασίλειον,
 οὔτε πρὸς τὸν Ναζιανζηνόν, ἔχει ὁμως πολλὴν κομῆτητα καὶ

πρόστιος ἐραστὴς καὶ ῥέων τῷ λόγῳ καὶ ὥσπερ ἐξ αὐτοσχεδίου πηγάζων τὸ
 ῥεῖθρον".¹) Ἐπιταφ. εἰς Βασίλ. 74 "Οἶμαι, εἴ τις ἐγένετο, ἢ γενήσεται
 σάλπιγξ ἐπὶ πολὺ τοῦ ἔαρος φθάνουσα, ἢ θεοῦ φωνή, τὸν κόσμον περιλαμ-
 βάνουσα, ἢ σεισμός οἰκουμένης ἐκ τινος καινοτομίας καὶ θαύματος, ταῦτα
 εἶναι τὴν ἐκείνου φωνὴν καὶ διάνοιαν, τοσοῦτον ἅπαντες ἀπολείπουσαν, καὶ
 κάτω τιθεῖσαν, ὅσον τὴν τῶν ἀλόγων φύσιν ἡμεῖς. ²) Τὰ συγγράμματα τοῦ
 Βασιλείου ἐξεδόθησαν ὑπὸ Garnier, Paris 1839 καὶ παρὰ Migne ἐν τόμ.,
 29-32. Παράβαλλ. Ajb. Jahn, Basilius M. platonizans, Bern. 1838.

μεγάλην φαντασίαν, ὡς τοῦτο μαρτυρεῖ ἡ Κατὰ τοκίζόντων ὁμιλία¹. Οἱ θεολόγοι παρατηροῦσιν, ὅτι οὗτος ἀναμειγνύει τὴν φιλοσοφίαν μετὰ τῆς θεολογίας². Ἀλλὰ περὶ τούτου δὲν δύναται τις νὰ ἀποφανθῇ ἀκριβῶς, διότι Γερμανὸς ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ἐπειράθη, ὅπως δείξῃ, ὅτι τὰ τοῦ Ὁριγέ-
 νους δόγματα παρεισήχθησαν ὑπὸ τῶν αἰρετικῶν³.

Ἐπιφανέστερος τούτου ἦτο Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς ὁ ἐπονομασθεὶς θεολόγος. Οὗτος γεννηθεὶς κατὰ τὸ 326 ἐν Ἀριανζῷ, κώμῃ τῆς Ναζιανζοῦ τῆς Καππαδοκίας, ἐπαιδευθεὶς τὸ πρῶτον παρὰ τῷ θεῷ αὐτοῦ Ἀμφιλοχίῳ, ὅστις ἦτο ἐπιφανὴς τῆς ῥητορικῆς διδάσκαλος. Εἶτα δὲ πορευθεὶς εἰς τὴν ἐν Παλαιστίνῃ Καισάρειαν ἠκροάσατο τοῦ ῥήτορος Θεοσπερίου, ὅθεν ἀπῆλθεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν καὶ εἰς Ἀθήνας, ἔνθα μετὰ τοῦ Βασιλείου ἐγένετο ἀκροατὴς τοῦ Ἱμερίου καὶ Προαιρεσίου⁴. Ὁσολόγηθ' ὅτι περὶ τὴν φιλοσοφίαν, τὰ μαθηματικὰ καὶ τὴν ποίησιν καὶ ἐν τούτοις οὕτω διέπρεψεν, ὥστε παρεκλήθη, ὅπως παραμείνῃ ὡς διδάσκαλος τῆς σχολῆς. Ἐνταῦθα ἐγνώρισε καὶ τὸν μέλλοντα αὐτοκράτορα Ἰουλιανόν, περὶ οὗ εἶπε τὴν πολυθρύλητον φράσιν Οἷον κακὸν ἢ Ρωμαίων (δηλ. πολιτεία) τρέφει⁵. Δὲν παρέμεινεν ὁμως ἐν Ἀθήναις, ἀλλ' ἐπανελθὼν εἰς τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα καὶ τὸ βάπτισμα δεξάμενος ἀπῆλθεν εἰς τὴν ἔρημον τοῦ Πόντου πρὸς τὸν Βασίλειον. Ἐπὶ τινι δὲ χρό-

1) Ἐνταῦθα πρὸς τοῖς ἄλλοις λέγει· " Ἀργὸς καὶ πλεονεκτικὸς βίος ὁ τοῦ τοκίζοντος· οὐκ οἶδε πόνον γεωργίας, οὐκ ἐπίνοιαν ἐμπορίας· ἐφ' ἑνὸς δὲ τόπου κάθηται, τρέφων ἐπὶ τῆς ἐοίας θηρία· ἀσπαρτα αὐτῷ βούλεται τὰ πάντα καὶ ἀνήροτα φύεσθαι· ἄροτρον ἔχει τὸν κάλαμον· χώραν τὸν χάρετην· σπέρμα, τὸ μέλαν· ὕειόν, τὸν χρόνον, αὐξάνοντα αὐτῷ λανθανόντως τὴν τῶν χρημάτων ἐπικαρπίαν· δρέπανόν ἐστιν αὐτῷ ἡ ἀπαίτησις· ἄλλως, ἡ οἰκία, ἐφ' ἧς λεπτύνει τὰς τῶν θλιβομένων οὐσίας. 2) Κοντογόν. Β', 427. 3) Ἐξεδόθησαν τὰ συγγράμματα ὑπὸ Migne ἐν τόμ. 44-46 καὶ ὑπὸ Ofhler, Halle 1865. 4) Σωκράτ. ἐκκλ. ιστορ. δ', κεφ. 26. 5) Ἐν λόγ. V, 24. Παράβαλλ. Nirschl II, 175.

νον ἐπανελθὼν εἰς Ναζιανζὸν διέτριψεν ἐνταῦθα, διότι ὁ πατὴρ αὐτοῦ Γρηγόριος ἐπίσκοπος ὧν ὑπέγραψε τὴν ἐν Ἀριμίνῳ Ἀρειανὴν ὁμολογίαν τῆς πίστεως. Μετὰ τὴν παραίτησιν καὶ τὴν εἰρήνευσιν τῆς ἐκκλησίας ἐγένετο πρεσβύτερος καὶ εἶτα ἐπίσκοπος Σασίμων¹. Ἐπειδὴ δ' ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησία ἐπιέζετο ὑπὸ τῶν Ἀρειανῶν, προσεκλήθη ἐνταῦθα, ὅπου ἔτυχε κακῆς ὑποδοχῆς. Διότι διαβληθεὶς ὑπὸ τῶν αἵρετικῶν, οὗ ἦλθεν, ὅπως εισαγὰν πολλοὺς θεοὺς ἀνθ' ἑνός, ἐκακώθη ὑπὸ τοῦ ὄχλου². Ἀλλ' ἐνταῦθα ἐξήστραψεν ἡ θητορικὴ αὐτοῦ δεινότης, ἣν καὶ αὐτοὶ οἱ ἔθνικοι καὶ οἱ αἵρετικοὶ θαύμαζον. Τῷ δὲ 382 κατὰ τὴν οἰκουμενικὴν σύνοδον ἐγένετο ἐπίσκοπος τῆς πρωτευούσης καὶ τοῦ Μελετίου θανόντος πρόεδρος τῆς συνόδου. Ἐπειδὴ ὁμως ἐν ταύτῃ ἀνεφύησαν ἔριδες, ἡναγκάσθη, ὅπως παρατηθεὶς³ ἀπέλθῃ εἰς Ναζιανζόν, ἐνθα τὸ ποίμνιον ἐταράσσετο ὑπὸ τῶν Ἀπολλιναριστῶν. Ἀφ' οὗ δ' ἐπανήγαγεν ἐνταῦθα τὴν εἰρήνην, ἀπεχώρησεν εἰς Ἀριανζόν, ὅπου τῷ 389 ἐτελεύτησεν.

Τὰ ἔργα τοῦ Γρηγορίου διαιροῦνται εἰς λόγους, ἐπιστολάς καὶ ποιήματα⁴. Μέχρις ἡμῶν περιεσώθησαν 242 ἐπιστολαί, ἐν αἷς μετ' εὐφυνίας καὶ πολυμαθείας πραγματεύεται περὶ διαφορῶν θεολογικῶν ζητημάτων, καὶ 507 ποιήματα, ὧν ἄλλα μὲν εἶναι μείζω, ἄλλα δὲ μικρότερα. Τὰ πλεῖστα τούτων εἶναι συντεταγμένα κατὰ τοὺς νόμους τῆς ἀρχαίας προσωδίας, δηλ. ἐν ἑξαμέτροις, ἐν ἰάμβοις καὶ ἐν ἄλλοις μέτροις. Ἐν τούτοις καταφαίνεται ἡ αἰσθησις πρὸς τὴν φύσιν καὶ ἀνθεὶ τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα, ὅπερ ὑπὸ φιλοσοφικοῦ πνεύματος διεφωτίζετο⁵. Ἐκ

¹) Ὁρα Φιλάρετ. II, 240. ²) Γρηγορ. Ναζιανζ. ἐν τῷ αὐτοῦ βίῳ 11. ³) Αὐτόθι ἐν σελίδ. 29, Παράβαλλ. Φιλάρετ. II, 246. ⁴) Ἐξεδόθησαν ὑπὸ Migne ἐν τόμ. 44-46. ⁵) Christ ἐν σελίδ. 742. Παράβαλλ. Stoppel, Quaestiones de Gregorii Naz. poetarum scen. imitatore et arte metr. Rostock 1881 καὶ E. Dronke, Gregorii Naz. carmin. selecta, Gött.

δὲ τῶν τεσσαράκοντα καὶ πέντε λόγων κατ' ἐξοχὴν κοινὸν ἐν-
διαφέρον διεγείρουσιν Λόγοι 6' κατὰ Ἰουλιανοῦ βασιλέως,
οὗς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ αὐτοκράτορος ὁ μέγας θεολόγος
ἀπήγγειλεν ἐν Ναζιανζῷ. Εἰκονίζει διὰ ζοφερῶν χρωμάτων
τὸ ἦθος καὶ τὰς ἀντιχριστιανικὰς αὐτοῦ ἀποπειράς, λέγει περὶ
ἐνάρξεως τῆς ἀνοικοδομήσεως τοῦ ναοῦ τῆς Ἱερουσαλὴμ, περὶ τῆς
μτατωσεως ταύτης, περὶ τῆς ἡττης αὐτοῦ ἐν τῷ ἁγῶνι πρὸς
τοὺς Πέρσας καὶ περὶ τῆς τελευτῆς αὐτοῦ. Ἐντεῦθεν δρμώμε-
νος ὁ δῆτωρ δεικνύει τὴν θείαν δικαιοσύνην, ὑπερασπίζει τὴν
διδασκαλίαν τοῦ Χριστιανισμοῦ περὶ τῆς θείας προνοίας καὶ
παραινεῖ πεποίθησιν εἰς τὸν Θεόν¹. Κατὰ τὸν Σουΐδαν² ἡκο-
λουθήσε τῷ χαρακτῆρι τοῦ ἐν Σμύρνῃ σοφιστοῦ Πολέμωνος τοῦ
Λαοδικέως, φαίνεται ὅμως, ὅτι ἐπειράθη, ὅπως μιμηθῇ τὸν Ἰσο-
κράτη. Ὁ Ναζιανζηνὸς διακρίνεται κατὰ τὴν ἐκλογὴν τῶν λέ-
ξεων, κατὰ τὴν ἀκρίβειαν τῆς γλώσσης, κατὰ τὸν πλοῦτον τῶν
εἰκόνων, κατὰ τὸ ὕψος τῶν ἰδεῶν καὶ τὴν ἀδρότητα τῶν νοη-
μάτων. Διὰ τοῦτο δὲν θαυμάζομεν, ὅτι καὶ ὁ Ἱερώνυμος ἦλθεν
εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπως ἀκροασθῇ τοῦ ἐξόχου δῆτορος³.

Ἐκ τῶν ἐπιφανεστάτων πατέρων τῆς ἐκκλησίας εἶναι ὁ
οὐρανοφάντωρ καὶ οὐρανογείτων Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος,

1840. Ὁ ἡμέτερος Κ. Παπαρρηγόπουλος ἐν σελίδ. 615 τοῦ β' τόμου πα-
ρατηρεῖ "Ἡ ποίησις αὕτη φέρει μὲν βεβαίως περὶ τὴν ἔκφρασιν αὐτῆς
οἰγμάτα ἑνα τῆς Ἀλεξανδρινῆς εὐρυλογίας καὶ ἀπειροκαλίας· ὅμως ἔχει
δύο πολὺτιμα προτερήματα, τὴν φυσικὴν χάριν καὶ τὴν ἀπλαστον μελαγχο-
λίαν, βραδέως ὅποσόν ἀπὸ τῆς μιᾶς εἰς τὴν ἄλλην μεταβαίνουσα.... ὑπο-
φαίνεται δὲ ἐν τῷ πυθμένι τοῦ κρυσταλλώδους τούτου νάματος ἡ ψυχὴ τοῦ
ποιητοῦ, ἥτις κατ' ἀρχὰς μαλακὴ καὶ τρυφερὰ οὕσα μελαγχολεῖ, ἔπειτα ἐν
τῷ μέσῳ τῶν περιπετειῶν τοῦ βίου θορυβεῖται καὶ τραχύνεται διὰ τῆς
δυστυχίας καὶ ἐπὶ τέλους ἀπορροφᾶται ὑπὸ τῆς θλίψεως ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε
ἄλλην παραμυθίαν δὲν ἔχει εἰμὴ τὴν ἐντελὴ ἀπὸ τῶν ἐγκοσμίων ἀποχῆν,
οὐδὲ ἀναψυχὴν ἄλλην εὐρίσκει εἰμὴ τὴν ἔκφρασιν τῶν θορόβων αὐτῆς·"
Καθ' ἡμᾶς ἡ τοιαύτη ποίησις εἶναι νοσηρὰ, καὶ οὐχὶ ἐπαινετὰ.

¹) Nirschl II, 179. ²) Ἐν λ. ³) Κορυγόν. Β, 542.

ὅστις ἐγεννήθη τῷ 347 ἐν Ἀντιοχείᾳ ἐκ γονέων ἐπιφανῶν, τοῦ Σεκουνδου καὶ τῆς Ἀνθούσης. Ἐπειδὴ ὁ πατὴρ πρῶτῳ εἰε-
 λεύτησεν, ἡ μήτηρ ἀνέλαβε τὴν ἀνατροφὴν τοῦ παιδὸς¹, ὅστις
 παρὰ μὲν τοῦ Λιβανίου ἔμαθε τὴν ῥητορικὴν, παρὰ δὲ τοῦ
 Ἀνδραγαθίου τὴν φιλοσοφίαν. Οὕτω δ' ὁ νέος διεκρίθη ἐν τῇ
 ῥητορικῇ, ὥστε ὁ Λιβάνιος προώριζε τοῦτον ὡς διάδοχον.
 Ἄλλ' ὁ Μελέτιος, ὁ ἐπίσκοπος Ἀντιοχείας, ἐξάπτισε τοῦτον, εἰτα
 δ' ὠνόμασε διάκονον. Ὅτε δ' ἐγένετο πρεσβύτερος καὶ ἱεροκῆ-
 ρυξ, πάντας ἐξέπληξε διὰ τῆς εὐφραδείας αὐτοῦ. Τὸ κλέος τοῦ
 μεγάλου θεολόγου καὶ ῥήτορος ἐξίκετο μέχρι Κωνσταντινουπό-
 λεως καὶ κατὰ τὸ 397 τοῦ Νεκταρίου θανόντος ἐγένετο πα-
 τριάρχης. Περιβαλλόμενος δὲ τὸ ὑψηλὸν τοῦτο ἀξίωμα δὲν ἐκο-
 λάκευ τοὺς ἰσχυροὺς, οὐδ' ἐκάλυπτε τὰ ἁμαρτήματα αὐτῶν,
 ἀλλ' ἐτόλμως καὶ εὐθαρσῶς ἤλεγχε τὰς παρεκτροπὰς καὶ αὐτοῦ
 τοῦ αὐτοκρατορικοῦ οἴκου². Τὴν παρρησίαν οἱ μὲν λαοὶ ἀγα-
 πῶσιν, οἱ δὲ ἡγεμόνες μισοῦσιν. Οὕτως εἰς τὴν δυσμένειαν τοῦ
 αὐτοκράτορος περιπεσὼν ἐξωρίσθη εἰς τὴν μικρὰν Ἀρμενίαν.
 Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἐντεῦθεν ἐτάρασσε τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ διὰ τῆς
 διδασκαλίας καὶ τῶν ἐπιστολῶν, οὗτοι ἐπέτυχον, ἵνα ὁ μέγας
 ἱεράρχης ἐξορισθῇ εἰς τὸ ἄκρον τῆς αὐτοκρατορίας, δηλ. εἰς
 Πιτυοῦντα, ὅπου πορευόμενος καθ' ὁδὸν ἐτελεύτησε τῷ 407³.
 Ἡ πολυμάθεια τοῦ ἱεράρχου ἦτο οὕτω μεγάλη καὶ ἡ ῥητορικὴ
 δεινότης οὕτως ἔξοχος, ὥστε οἱ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς θαν-

¹) Φῶτ. ἐν βιβλ. 96. Παράβαλλ. Neander, Der h. Joh. Chrysostomus, Berl. 1848. ²) Περὶ τῆς αὐτοκρατείας Εὐδοξίας εἶπε τὸ πολυθρύλητον «Πάλιν Ἡρωδίας μαίνεται· πάλιν ταράσσεται· πάλιν ὀρχεῖται· πάλιν ἐπὶ πί-
 νακι τὴν κεφαλὴν Ἰωάννου ζητεῖ λαβεῖν». ³) Τὸν βίον τοῦ ἱεράρχου ἔγρα-
 ψεν ὁ ἐπίσκοπος Ἐλενουπόλεως Παλλάδιος· Διάλογος ἱστορικός
 περὶ βίου καὶ πολιτείας Ἰωάννου ἐπισκόπου Κων-
 σταντινουπόλεως τοῦ Χρυσοστόμου. Παράβαλλ. καὶ τὴν εἰ-
 σαγωγὴν τοῦ Δωροθέου Εὐελπίδου εἰς τοὺς Περὶ Ἱερουσῆς λόγους τοῦ
 Χρυσοστόμου, ἐν Ἀθῇν. 1867.

μάζοντες τὸν ἄνδρα ὀνομάζουσιν αὐτὸν Οἰκουμενικὸν διδάσκαλον, στυλὸν τῆς ἐκκλησίας, φῶς τῆς ἀληθείας, σάλπιγγα τοῦ Χριστοῦ καὶ ἄλλα τοιαῦτα ὀνόματα αὐτοῦ ἀπονέμουσιν. Ὅντως τὰ συγγράμματα αὐτοῦ περιφανῶς μαρτυροῦσιν, ὅτι οὗτος ἦτο ἄξιος τῶν ἐπαίνων. Μέχρις ἡμῶν περιῆλθον καὶ ἄλλα μὲν ἔργα καὶ δὴ 238 ἐπιστολαὶ καὶ χίλιαὶ ὀμιλίας. Αἱ πλεῖσται τῶν τελευταίων ἔχουσιν ὑπόθεσιν τὴν ἐξήγησιν τῆς Παλαιᾶς καὶ Νέας διαθήκης. Ἐκάστη τούτων διαιρεῖται εἰς δύο μέρη καὶ ἐν μὲν τῷ πρώτῳ ὁ ὀμιλητὴς ἐξηγεῖ τὴν ἀγίαν γραφὴν μέχρι τῶν ἐλαχίστων, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ ἐξάγει ἠθικὰ συμπεράσματα καὶ παραινεῖ. Τὴν ῥητορικὴν οὕτω τεχνήντως συνδέει μετὰ τῆς ἐρμηνείας, ὥστε ἐμφανίζεται ὡς μέγας ἐξηγητὴς καὶ πρακτικὸς ἱεροκῆρυξ. Πλὴν τῶν ἐξηγητικῶν ὀμιλιῶν ἔχει καὶ ἄλλας, ὡς Λόγους κατὰ Ἰουδαίων καὶ Εἰς τοὺς ἀνδριάντας. Τοὺς τελευταίους ἀπήγγειλεν ἐν Ἀντιοχείᾳ, ὅτε ὁ ὄχλος τοὺς ἀνδριάντας τοῦ Θεοδοσίου καὶ τῆς Φλακίλλας καταρσίφας περιδεῖς ἀνέμενε τὴν τιμωρίαν τοῦ ὑβρισθέντος αὐτοκράτορος¹. Κατ' ἐξοχὴν ἐπαινεῖται τὸ σύγγραμμα Περί ἱερῶσύνης², ὅπερ ὁ Χρυσόστομος ἔγραψε πρὸς τὸν Βασίλειον παραμυθούμενος τοῦτον. Διότι ἀμφότεροι ἔμελλον νὰ χαιρετονηθῶσιν ἐπίσκοποι, ἀλλ' ὁ μὲν Βασίλειος ἐχειροτονήθη, οὗτος δ' ἐκρύβη ἐν τῇ ἐρήμῳ. Ἐν ταῖς ὀμιλίαις ὁ ῥήτωρ ἐχειροκροτεῖτο ὑπὸ τῶν ἐκκλησιαστικῶν, οἵτινες ὅτε μὲν κατελαμβάνοντο ὑπὸ ἐνθουσιασμοῦ, ἐνίοτε δὲ καὶ ἐθρήνουν. Ἐν τοῖς λόγοις τοῦ Χρυσοστόμου ἐπὶ ἡνθεί φησὶν ἡ χάρις, τὰς δ' ὑποθέσεις δὲν κατεδίβαζε διὰ λέξεων ἢ εἰκόνων ταπεινῶν, ἀλλ' ὡς δολιχοδρόμος ἀετὸς περίπτατο ἐν ταῖς αἰθερίαις τῶν θρησκευτικῶν ἀληθειῶν σφαίραις.

¹) Πάντα τὰ συγγράμματα τοῦ Χρυσοστόμου ἐξεδόθησαν ὑπὸ Montfaucou εἰς 13 τόμους, Paris 1718, ἐκδ. β' 1858. Παράβαλλ. Nirschl II, 305

²) Τοῦτων ὑπάρχει ἰδιαιτέρα ἐκδοσις ὑπὸ Seltmann, Paderborn 1887.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

ΠΕΡΙ ΝΕΩΤΕΡΩΝ ΣΟΦΙΣΤΩΝ

ΑΠΟ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΜΕΧΡΙΣ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ

Ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ συνέβησαν δύο μεγάλα κοσμοϊστορικά γεγονότα, ἡ μετάθεσις τῆς πρωτενούσης τοῦ κόσμου εἰς Ἑλληνικὸν ἔδαφος καὶ ἡ ἐγκαθίδρυσις τοῦ Χριστιανισμοῦ ὡς θρησκείας τοῦ κράτους. Ὁ Ἑλληνισμὸς καὶ ὁ Χριστιανισμὸς εἶναι τέκνα τοῦ αὐτοῦ πατρὸς καὶ ἀδελφοὶ ἐργασάμενοι πρὸς ἀνέγερσιν τῶν μεγαλοπρεπῶν τοῦ πολιτισμοῦ μεγάρων, ὡς ἄλλοτε ὁ Ἀμφίων καὶ ὁ Ζῆθος ἀνήγειραν τὰ τείχη τῶν Θηβῶν¹. Κατὰ κακὴν ὁμῶς μοῖραν τὸν κοινὸν προορισμὸν μὴ ἐννοήσαντες καὶ εἰς δεινὰς ξριδας πρὸς ἀλλήλους κατελθόντες μετεχειρίσθησαν κούφους κοσμοκράτορας ἢ ὑπὸ θεοληψίας μαινομένους ὄχλους πρὸς σφαγὴν τῶν μαρτύρων ἢ πρὸς ἀπηνή τῶν ἐθνικῶν καταδίωξιν. Καὶ ὁμῶς οἱ σφάττοντες καὶ οἱ σφατιζόμενοι ἦσαν ἀδελφοὶ ἀνήκοντες τῇ ὑψηλοτέρᾳ θρησκείᾳ καὶ τῷ εὐγενεστέρῳ πολιτισμῷ. Ἡ παρανόησις αὕτη τὰς τάξεις τῶν προμάχων τῆς πατρίδος ἀραιώσασα κατέστησε δυνατὴν τὴν εἰσβολὴν τῶν βαρβάρων καὶ τὴν δούλωσιν τοῦ ἔθνους. Οἱ ἀγωνισάμενοι δὲν κατεῖδον τὴν ὑψηλὴν αὐτῶν ἐντολὴν δι' ἀμάθειαν καὶ ὑπεροψίαν διότι ἀμαθεῖς καὶ ὑπερόπται ἦσαν οἱ τὸ ἔθνος καθαιμάξαντες, οἱ δ' ὀλίγοι εὐφυνεῖς ἄνδρες, οἵτινες διεκρίθησαν ἐν τῷ ὄχλῳ τῶν φωνασκούτων κατὰ τὴν εὐστοχον παραβολὴν τοῦ ἐμοῦ διδασκάλου Westermann², ὁμοιάζον

¹) Ὅρα εἰς Πλάτων. Γοργ. 485 Ε ὅπου ἰδὲ τὴν σημείωσίν μου. ²) Geschichte der Bereds. I, 235.

παραδόσεις. Ἡλικὴν δ' ἀγάπην εἶχεν ὁ Ἑλλήν διδάσκαλος πρὸς τὸν μεγαλοπράγμονα αὐτοκράτορα, ἐμαρτύρησεν ἐν τῇ μονοφιδία, ἣν ἀπήγγειλε κατὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ¹. Πρὸς τὸν Οὐάλεντα δὲν εἶχε μὲν οὕτω στενὰς σχέσεις, ἀλλὰ καὶ οὕτως ἦτο θανμαστὴς τῆς δεινότητος τοῦ ῥήτορος. Ἦτο δ' ἀνεκτὸς καὶ τοῖς χριστιανοῖς αὐτοκράτοροι, διότι καίπερ ἐθνικὸς ὅμως δὲν κατεδίωκε τοὺς εἰς Χριστὸν πιστεύοντας. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ δύο ἐπιφανέστατοι τῆς ἐκκλησίας ῥήτορες, Βασίλειος ὁ μέγας καὶ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, ἐγένοντο μαθηταὶ αὐτοῦ. Φέρεται δὲ καὶ τὸ ἀνέκδοτον, ὅτι ἐρωτηθεὶς, τίνι διανοεῖτο νὰ καταλήπῃ διάδοχον τῆς ῥητορικῆς ἔδρας, ἀπεκρίθη τὸν Χρυσόστομον, εἰ μὴ οἱ Χριστιανοὶ ἤρπαζον τοῦτον². Ὁ Λιβάνιος δὲν ἐνυμφεύθη³, ἀλλ' ἐκ τινος φίλης ἐκτέτατο νύδον Κίμωνα, ὅστις ἔθανε πρὸ τοῦ πατρὸς. Περὶ τοῦ ἔτους τοῦ θανάτου αὐτοῦ οὐδὲν γινώσκουμεν, ἀλλὰ φαίνεται, ὅτι δὲν παρέτεινε τὸν βίον πέρα τοῦ τέλους τοῦ τετάρτου αἰῶνος.

Ὁ Λιβάνιος εἶναι ὁ πολυγραφώτατος τῶν σοφιστῶν καὶ τὰ ἔργα αὐτοῦ μέχρις ἡμῶν διετηρήθησαν, δηλ. 47 προγυμνάσματα, 36 διηγήματα, 27 ἡθοποιαί, 33 ἐκφράσεις καὶ 50 μελέται ἦτοι ῥητορεύματα ἐπὶ πλαστῶν ὑποθέσεων. Τούτων πάντων γνωστότεραι εἶναι αἱ Ὑποθέσεις τῶν λόγων τοῦ Δημοσθένους, αἵτινες συνήθως προτάσσονται τῶν λόγων τοῦ μεγάλου ῥήτορος, καὶ ὁ βίος αὐτοῦ. Καὶ ταῦτα μὲν εἶναι τὰ σχολικὰ τοῦ σοφιστοῦ ἔργα. Μείζον δ' ὅμως κλέος ἐκτέτατο ἐκ τῶν ῥητορικῶν λόγων, ἐξ ὧν σφύζονται 68. Οἱ λόγοι οὗτοι εἶναι πολῦτιμοι, διότι ἐξ αὐτῶν μαθαίνομεν τὰ τῆς πολιτείας καὶ τὰ τῶν γραμμάτων τοῦ τετάρτου μ. Χ. αἰῶνος. Ἀνὰ πρόπαι ὅμως νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι πάντες οἱ λόγοι ἀπηγγέλθησαν, διότι

¹) Παράβ. Christ ἐν σελίδ. 669 καὶ Westermann I, 246. ²) Σφζόμ. VIII, 2. Κεδρηνός I, 674. ³) Λιβάν. Δόγ. I, 40.

τινὲς μόνον συνετάχθησαν καὶ ἐδημοσιεύθησαν. Ἐν τοῖς λόγοις τούτοις ἔξ ἀναφέρονται εἰς τὸν Ἰουλιανόν, ὃν ἐθεώρει τὸ ἰδεῶδες βασιλέως. Ἐκ τούτων ὁ μὲν εἶναι προσφωνητικός, ὅτε ὁ αὐτοκράτωρ ἦλθεν εἰς τὴν Ἀντιόχειαν, τρεῖς δ' ἄλλοι (μοναρχία, ἐπιτάφιος καὶ ὑπὲρ τῆς Ἰουλιανοῦ τιμωρίας) ἀναφέρονται εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ. Πλὴν τῶν λόγων τούτων ἄξιοι μνείας εἶναι ὁ Βασιλικός, ὅστις ἀπηγγέλθη ἐν Νικομηδείᾳ τῷ 348, Περὶ τῶν δεσμοωτῶν, Ὑπὲρ τῶν ῥητόρων καὶ Πρὸς τοὺς εἰς τὴν παιδείαν αὐτοῦ ἀποσκώφοντας. Πρὸς δὲ περιῆλθον εἰς ἡμᾶς 1607 ἐπιστολαὶ ἐν τῇ ἐλληνικῇ γλώσσῃ γεγραμμέναι. Λέγομεν τοῦτο, διότι φέρονται καὶ τετρακόσαιο ἐν λατινικῇ γλώσσῃ, ἀλλὰ πρὸ ὀλίγων δεκαετηρίδων ὁ Förster¹ ἀπέδειξεν ὅτι αὗται δὲν εἶναι ἔργον τοῦ Ἑλλήνος σοφιστοῦ. Τοῦτο δὲν εἶναι ἀπίθανον, διότι ἡ γνώσις τῆς λατινικῆς παρ' αὐτῷ ἦτο οὕτως ἀσθενής, ὥστε ἐδεῖτο μεταφραστοῦ, ὁσάκις ἐλάμβανεν ἐπιστολὴν ἐν ταύτῃ τῇ γλώσσῃ γεγραμμένην².

Ἐκ πάντων γίνεται δῆλον, ὅτι ὁ Λιβάνιος ἦτο Ἕλλην καὶ κατὰ τὸ θρήσκευμα καὶ κατὰ τὴν γλῶσσαν καὶ ὡς τοιοῦτος ἐτίμα τὸν ὁμογενώμονα Ἰουλιανόν³. Ἐκ δὲ τῶν ῥητόρων ἡγάπα τὸν Δημοσθένη, ὃν ἐπειρᾶτο, ὅσον οἷόν τε αὐτῷ ἐφικτόν, νὰ μιμηθῇ. Ὅντως πολλαχοῦ δεικνύει Δημοσθενικὴν δύναμιν, κατ' ἐξοχὴν δ' ἐν ταῖς περιγραφαῖς, ὅπου καὶ χάρις τις διαλάμπει. Διὰ τοῦτο οὐχὶ ἀτόπως ὠνομάσθη μικρὸς Δημοσθένης⁴, καὶ ὁ Φώτιος⁵ δὲν ἐδίστασε νὰ εἴπῃ, ὅτι εἶναι στάθμῃ τοῦ Ἀτ-

¹) Ἐν τῇ διατριβῇ τῇ ἐπιγραφομένῃ Franz. Zambecari und die Briefe des Libanius, Stuttgart 1876. ²) Λιβαν. ἐν ἐπιστολ. 923. 956.. 1241. Παράβαλλ. Christ ἐν σελίδ. 671. ³) Τούτῳ συνέταξε καὶ ἐπίγραμμα (Παλατ. Ἀνθολογ. Ζ', 747).

Ἰουλιανὸς μετὰ Τίγγριν ἀγάρερον ἐνθάδε κείται, ἀμφοτέρον, βασιλεὺς τ' ἀγαθὸς κρατερός τ' αἰχμητής.

⁴) Θωμ. Μάγιστρ. ἐν σελίδ. 108. ⁵) Ἐν βιβλ. 90.

τικοῦ λόγου. Δὲν ἦτο ὁμῶς δυνατὸν νὰ ἀπαλλαγῇ τῶν ἐλλείψεων τοῦ αἰῶνος, καθ' ὃν ἔζη. Ἡ παράστασις αὐτοῦ παρέχει κρᾶμα ἀρχαϊσμῶν καὶ νεωτερισμῶν¹. Κατὰ δὲ τὸν Εὐνάπιον² ὁ λόγος αὐτοῦ ἐν ταῖς μελέταις εἶναι παντελῶς ἀσθενὴς καὶ τεθνηκῶς καὶ ἄπνους. Ἀλλὰ μεθ' ὅλας τὰς ἐλλείψεις ὁ Λιβάνιος εἶναι ὁ εὐφυνέστατος τῶν σοφιστῶν ταύτης τῆς περιόδου καὶ τῇ ἀληθείᾳ διεγείρει τὴν ἐκπληξιν, δι' ἃν ἄνθρωπος καχεκτικὸς ἠδυνήθη τοσαῦτα νὰ γράψῃ καὶ εἰς τηλικαύτην καθαρότητα γλώσσης διὰ μελετῶν νὰ ἀνέλθῃ.

Σύγχρονος τοῦ Λιβανίου ἦτο Θεμιστίσιος ὁ Παφλαγών, ὁ υἱὸς τοῦ Εὐγενίου, ὅστις ἡσχολεῖτο περὶ τὴν γεωργίαν καὶ τὴν φιλοσοφίαν³. Ὁ εὐπόρος οὗτος Παφλαγών, ὅστις τὸν ἀριστον τοῦ βίου τρόπον ἐξελέξατο, ἠδυνήθη νὰ ἐκπαιδεύσῃ ἐπιμελῶς καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ γεννηθέντα περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ τετάρτου μ. Χ. αἰῶνος. Ἐπαιδεύθη δ' ὁ Θεμιστίσιος ἐν τῷ πατρικῷ οἴκῳ καὶ ἐν ταῖς σχολαῖς τοῦ Πόντιου. Κατὰ πρῶτον συνέταξε παράφρασιν Ἀριστοτελικῶν συγγραμμάτων, ἐξ ἧς ἐκτῆσατο οὐχὶ μικρὰν φήμην. Ὁ σοφιστὴς διέτριπεν ἐν πολλαῖς χώραις καὶ εἰς ἄλλας ἐπέμφθη ὡς πρεσβευτής, ἀλλὰ τὴν ἔδραν αὐτοῦ εἶχεν ἐν τῇ πόλει τοῦ Κωνσταντινίου. Ἐν Ἀγκύρᾳ τῆς Γαλατίας διέτριβεν, ὅτε ὁ Κωνσταντῖνος παρεσκευάζετο, ὅπως στρατεύσεται ἐπὶ τοὺς Πέρσας. Τότε προσεφώνησεν αὐτῷ τὸν μέχρις ἡμῶν περισωθέντα λόγον Περὶ φιλανθρωπίας ἢ Κωνσταντῖνος⁴. Ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐγένετο διδάσκαλος τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ῥητορικῆς, ἐτιμήθη ἐν τῇ ἀδλῇ, δι' ἐπιστολῆς ὁ Κωνσταντῖνος ἐπῆρσεν αὐτὸν πρὸς τὴν Σύγκλητον τῆς Ρώμης καὶ ὠνόμασεν αὐτὸν Συγκλητικόν. Μέχρις ἡμῶν περιεσώθη ὁ Λόγος, δι' οὗ ὁ σοφιστὴς ὁμολογεῖ τὴν εὐγνωμοσύνην

¹) Westermann I, 246. ²) Ἐν β. Λιβαν. σελ. 173. ³) Ὁρα Ε. Baret, De Themistio sophista et apud imperatores oratore, Paris 1853.

⁴) Εἶναι ὁ Α' λόγος.

αὐτοῦ τῷ αὐτοκράτορι¹. Ὡσαύτως ὑπὸ τοῦ Ἰουλιανοῦ ἐπιμαίτο κατ' ἐξοχὴν διὰ τὸν ζῆλον αὐτοῦ πρὸς τὰς ἀρχαίας ἐθνικὰς παραδόσεις. Πρὸς δὲ τὸν Ἰοῦλιανὸν ἀναγορευθέντα αὐτοκράτορα ἐπέμφθη εἰς Γαλλίαν πρεσβευτὴς μετ' ἄλλων συγκλητικῶν καὶ ἀπήγγειλε λόγον, ὅστις ἔχει μεγάλην σπουδαιότητα διότι προτρέπει τὸν διάδοχον τοῦ Ἰουλιανοῦ νὰ δώσῃ πλήρη θρησκευτικὴν ἐλευθερίαν τοῖς ὑπηκόοις αὐτοῦ². Ἀλλ' ἐν ᾧ ἡ ὑψηλὴ αὕτη ἰδέα ἐξαίρει τὸν Θεμίστιον, καταδιδάξει τοῦτον, ὅτι προσεφώνησε λόγον ἐπιγραφόμενον Προτρεπτικὸς Οὐαλεντιανῷ νέῳ³, ὅτε ὁ μωρὸς αὐτοῦ πατὴρ ἀνηγόρευσε τὸ βρέφος ὕπατον. Τὴν αὐτὴν κολακείαν οὗτος ἔδειξε καὶ πρὸς τὸν Γρατιανόν, ᾧ ἀπήγγειλε τὸν Ἑρωτικὸν ἢ περὶ κάλλους βασιλικόν. Ὡς δ' ὁ σοφιστὴς ἐκολάκευε τοὺς αὐτοκράτορας, οὕτω καὶ οὗτοι ἀπένεμον αὐτῷ παντοειδεῖς τιμὰς, ἐξ ὧν ὁ Θεοδόσιος ἀνεβίβασεν εἰς τὸ ὑψηλὸν τοῦ Πραίτωρος ἀξίωμα καὶ ἔστησε πρὸς τιμὴν αὐτοῦ δύο χαλκίνους ἀνδριάντας. Αἱ τοιαῦται ὑψηλαὶ τιμαὶ ἔχουσιν ἀξίαν, ὅταν μὴ οἱ κολακευόμενοι αὐτοκράτορες, ἀλλ' οἱ εὐεργετούμενοι λαοὶ ταύτας ἀπονέμωσιν. Ἰσως οἱ ἐχθροὶ ἐκ φθόνου ὀρμηθέντες ἐμυκτήρισαν τὴν τιμὴν δι' ἐπιγράμματος, ὅπερ περιῆλθεν εἰς ἡμᾶς⁴, ἀλλ' ἕκαστος δύναται νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι ἡ τιμὴ αὕτη οὐδὲν προσέθηκε τῷ κολακεύσαντι φιλοσόφῳ. Ὁ Θεμίστιος πρὸς τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ ἀπεκρίθη διὰ πολλῶν λόγων, κατ' ἐξοχὴν διὰ τοῦ Περί ἀρχῆς, ὃν ἀνεκάλυψεν ὁ *Angelo Mai*.

⁵ Ὁ Φώτιος⁶ ἀνέγνω τριάκοντα καὶ ἑξ λόγους τούτου τοῦ

1) Οὗτος εἶναι ὁ Β' λόγος. 2) Ἐν λόγ. Ε'. 3) Λόγος Θ'. 4) Λόγ. ΙΓ'.

5) Παλλάδ. ἐν Ἀνθολογ. ΧΙ, 292.

Ἀντιγος σὺρανής ὑπερήμενος ἐς πόθον ἤλθε

ἄντιγος ἀργυρῆς, αἰσχὸς ἀπειρέσιον.

⁶ Ἡοθα ποιεῖ κρείσσων· αὐθις δ' ἐγένον πολὺ χεῖρων·

δεῦρ' ἀνάβηθι κάτω, νῦν γὰρ ἄνω κατέβης.

6) Ἐν βιβλ. 74.

σοφιστοῦ, ἐξ ὧν περιεσώθησαν τριάκοντα καὶ τέσσαρες ἐν πρωτοτύπῳ καὶ εἰς ἐν λατινικῇ μεταφράσει. Κατὰ τὸν Πατριάρχην εἶχε γράφει ὑπομνήματα εἰς πάντα τὰ Ἀριστοτελικά συγγράμματα καὶ ποιήσει μεταφράσεις εἰς τινὰ ἐκ τούτων. Τινὰ ἐξ αὐτῶν μέχρις ἡμῶν περιεσώθησαν, δηλ. εἰς τὰ Φυσικά, εἰς τὰ Ἀναλυτικά καὶ εἰς τὴν ψυχολογίαν. Παρὰ τοῖς συγχρόνοις καὶ τοῖς μεταγενεστέροις ὁ σοφιστὴς οὗτος ἤξιοῦτο μεγάλης τιμῆς. Ὁ μὲν Κωνσταντῖος ἔλεγεν, ὅτι κόσμος τῆς ἑαυτοῦ βασιλείας ἦτο ἡ φιλοσοφία τοῦ Θεμιστίου¹, ὁ δὲ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς² ὀνόμαζεν αὐτὸν βασιλεῖα λόγων. Κατὰ τὸν Φώτιον³ εἶναι ἐν τῇ φράσει σαφὴς καὶ ἀπέρριτος καὶ ἀνθηρός. Διὰ τοῦτο ἀπεδόθη αὐτῷ καὶ τὸ ἐπίθετον εὐφραδής. Τὴν εὐφράδειαν ἐκτίησато ἀναγνώσκων ἀρχαιότερους συγγραφεῖς, ὡς τὸν Πλάτωνα, τὸν Ἡρόδοτον, τὸν Θουκυδίδην, κατ' ἐξοχὴν δ' ἀπομιμῆται τὴν ῥητορείαν Δίωνος τοῦ Χρυσσοστόμου. Ὡς φιλόσοφος δμως δὲν ἔχει ἀξίαν τινά, διότι οὐδὲν νέον προσέθετο καὶ σχεδὸν δὲν ἐξηλθε τῆς ἐπιπολαίου ἐκλογῆς, ὡς παρατηρεῖ ὁ Zeller⁴.

Κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου καὶ τοῦ Ἰουλιανοῦ ἤκμασεν Ἰμέριος ὁ ἐν Προσιιάδι τῆς Βιθυνίας γεννηθεὶς περὶ τὸ 315 μ. Χ. Ὁ πατὴρ τούτου Ἀμεινίας ἦτο ῥήτωρ, παρ' οὗ ἴσως ἔλαβε τὰ πρῶτα τῆς ῥητορικῆς διδάγματα⁵. εἶτα δ' ἀπεδήμησεν εἰς Ἀθήνας, ὅπου ἐξεπαιδεύθη περὶ τὴν τέχνην ταύτην. Ὡς ὁ Θεμιστίος ἦτο θαυμαστὴς Δίωνος τοῦ Χρυσσοστόμου, οὕτως ὁ Ἰμέριος τοῦ Ἀριστείδου. Κατὰ τὸ παρὰδειγμα τούτου περιῆλθε πολλὰς πόλεις καὶ χώρας πρὸς ἐπίδειξιν τῆς ῥητορικῆς αὐτοῦ τέχνης, δηλ. τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὴν Μακεδονίαν⁶ καὶ τὴν Πελοπόννησον⁷ καὶ τελευταῖον διέμεινεν

¹) Ἐν Δόγ. ΑΑ', ἐν σελίδ. 354. ²) Ἐν ἐπιστολ. 139. ³) Ἐν βιβλ. 74. ⁴) Ἐν τόμ. III², 2, 671. ⁵) Σουίδ. ἐν λ. Εὐνάπ. ἐν β. σοφιστ. ἐν σελίδ. 494. Παράβαλλ. καὶ Wernsdorf ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Ἰμερίου. ⁶) Ὁρα Δόγ. Ε'. ⁷) Δόγ. ΑΑ'.

ἐν Ἀθήναις, ὅπου τὸ πρῶτον ἰδιωτικός, εἶτα δὲ δημόσιος τῆς
 ῥητορικῆς διδάσκαλος ἐγένετο. Τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ ἐγένοντο
 ἀκροαταὶ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, ὁ μέγας Βασίλειος καὶ
 κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουλιανός¹. Εἰκάζεται
 δ' ἐκ τούτου, ὅτι βραδύτερον οὗτος ἐκάλεσε τὸν σοφιστὴν εἰς
 Ἀντιόχειαν ὡς σύμβουλον. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ αὐτοκρά-
 τωρος δὲν ἐπανῆλθεν εἰς Ἀθήνας, ἐφ' ὅσον ἔζη ὁ Προαιρέσιος,
 ὅστις ἦτο ἀντίζηλος αὐτοῦ· διότι οὗτος μὲν ἦτο χριστιανός, ὁ
 δὲ Ἰμέριος ἐθνικός. Ὁ Φώτιος παραβάλλει τοῦτον πρὸς λα-
 θραῖον κύνα ὑλακτοῦντα², ὅμως φαίνεται, ὅτι οὗτος δὲν εἶχε
 φλογερὸν κατὰ τῶν χριστιανῶν μῖσος, ὡς καὶ οἱ ἄλλοι δύο μνη-
 μονευθέντες σοφισταί· διότι ἡ παιδεία κολάζει τὰς ὑπερβολὰς
 τῶν θρησκευτικῶν παθῶν. Κατὰ τὸ γῆρας ὁ Ἰμέριος ἐτυφλώ-
 θη³ καὶ ἔθανεν ἐξ ἐπιληψίας

Πρὸς τὸν Θεμίστιον ποιεῖ ἀπότομον ἀντίθεσιν ὁ Ἰμέριος.
 Ἐκεῖνος μὲν μετέιχε τῶν πολιτικῶν κολακεύων τοὺς κρατοῦντας
 καὶ τιμώμενος ὑπ' αὐτῶν, οὗτος δ' ἰδιώτερε περιοριζῶν τὴν
 ἐνέργειαν αὐτοῦ ἐν τῷ κύκλῳ τῆς σοφιστικῆς, ὡς γίνεται δῆ-
 λον ἐν τοῖς λόγοις αὐτοῦ, οἵτινες κατὰ τὸ πλεῖστον ἦσαν σχολικὰ
 γυμνάσματα. Ἐκ τῶν λόγων τοῦ σοφιστοῦ οἱ πλεῖστοι ἀπώ-
 λοντο· διότι ἐν αὐτῷ ὁ Φώτιος εἶχεν ὑπ' ὀφει ἐβδομήκοντα καὶ
 ἑνα λόγους⁴, κατέχοντες μόνον εἴκοσι καὶ τέσσαρας πλήρεις καὶ
 δέκα ἑλλειπτεῖς. Πολλοὶ λόγοι τοῦ Ἰμερίου εἶναι μελέται ἔχουσαι
 πλαστὴν ὑπόθεσιν, π. χ. ὁ Ὑπερείδης ἀγορεύει ὑπὲρ τοῦ Δημο-
 σθένους, ὁ Δημοσθένης ὑπὲρ τοῦ Αἰαχίνου. Πρὸς δὲ μιμεῖται
 καὶ τοὺς δικανικοὺς λόγους, διότι συνέταξε τοιοῦτον πλάγιον
 γραφὴν ἀσεβείας κατὰ τοῦ Ἐπικούρου. Τοὺς λόγους τούτους
 γνώσκομεν ἐκ τῶν παρὰ Φωτίῳ ἐπιτομῶν. Διτηρήθη ὅμως ὁ

¹) Westermann I, 239. ²) Ἐν βιβλ. 165. ³) Σουῖδ. ἐν λ. ⁴)
 Ἀντίοχ.

Πολεμαρχικός, ὅστις συνετάχθη κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Μενεξένου τοῦ Πλάτωνος πρὸς τιμὴν τῶν ὑπὲρ τῆς πατρίδος πεσόντων¹. Ὡνομάσθη δ' οὕτω, διότι τὸ κατ' ἀρχὰς τὸ καθήκον τοῦ ἐγκωμιάζειν τοὺς ὑπὲρ πατρίδος πεσόντας ἐπεβάλλετο τῷ ἄρχοντι πολεμάρχῳ. Οἱ πλεῖστοι δ' ὅμως τῶν διατηρηθέντων λόγων ἔχουσιν ὑποθέσεις πραγματικές, π. χ. τὴν ἀφίξιν νέου ἐπάρχου, τὴν ἐπίσκεψιν πόλεώς τινος. Ὁ Ἱμέριος ἀπήγγειλε καὶ μονωδίαν ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ρουφίνου, ὃν περιπαθῶς ἠγάπα. Ἐν τῇ μονωδίᾳ ταύτῃ² καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις λόγοις ὁ σοφιστὴς ἔχει ποιητικὴν πτῆσιν. Ἀνίστατο δ' εἰς τὰς αἰθερίους τοῦ ποιητικοῦ οὐρανοῦ σφαίρας ἐπὶ περὺγων, ὥς ἡ φύσις ἐδωρήσατο καὶ διεκόσμησεν ἡ ἀνάγκη εἰς ἐξόχων ποιητῶν, ὥς τοῦ Πινδάρου, τοῦ Ἀλκαίου, τῆς Σαπφούς καὶ ἄλλων³. Τοῦναντίον φαίνεται, ὅτι δὲν ἀνεγίνωσκε πολὺ τὸν Δημοσθένη καὶ τὸν Θουκυδίδην, ὅπερ ἐποίησαν οἱ ἄλλοι σοφισταί. Τοῦτο δηλοῖ, ὅτι ὁ Ἱμέριος ἦτο μᾶλλον ποιητικὴ ἢ ἱστορικὴ φύσις. Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ σοφιστὴς ἐκ τῶν ἀρχαίων ποιητῶν ἐνεπνέετο, συνέβη, ἵνα καὶ στίχους πολλοὺς ἀπολεσθέντων ποιημάτων εἰς πεζὸν λόγον τρέψῃ ἢ κατασκευάσῃ εἶδη ἱστορικοῦ λόγου κατὰ τὸ ὑπόδειγμα ποιητικῶν εἰδῶν, ὥς τὸν Ἐπιθαλάμιον εἰς Σεβήρῳ⁴. Ὑπὸ τοῦ Φωτίου ἐπαινεῖται ἡ ἀνθηρότης καὶ ἡ δύναμις τοῦ λόγου, πρὸς δὲ τὸ σύντονον καὶ ἡ γοργότης⁵.

¹ Ἐκ τοῦ ταπεινοῦ ἐδωλίου τοῦ Ἱμερίου μεταβαίνομεν εἰς

¹) Christ 673. ²) Παρὰ Φωτ. ἐν σελίδ. 366 (ἐκδ. Bekker) "Προῦκритον τῶν σπουδασμάτων τὰ σὰ ψελλίσματα. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα ὁμοῦ συλήσας ὁ δαίμων οἴχεται, ἐμοὶ δὲ ἀφήκεν ἀντὶ σοῦ θρήνους καὶ δάκρυα. Κοσμήσω δὲ καὶ ἐπιταφίους ἀγῶσι, καὶ παραδώσω τῷ χρόνῳ τὸ σὸν ὄνομα, καὶ γενήσομαι τοῦ δαίμονος κατὰ τοῦτο γόνυ τὸ μέρος φιλονεικότερος, ἵνα ἔχῃ μὲν ἐκείνος τὸ σῶμα, τὴν δὲ ψυχὴν ὁ οὐρανός, τὴν δὲ δόξαν ἅπαντες ἀνθρώποι." ³) "Ora Teuber, Quaestiones Himerianae, Bresl. Diss. 1882.

⁴) Ὁρα παρὰ Φωτ. 366 (ἐκδ. Bekker). ⁵) Αὐτόθι ἐν σελ. 167.

τὸν ὑψηλὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον τοῦ Βυζαντίου, ἐφ' οὗ
κάθηται ὁ ἐνθουσιώδης ἀνὴρ ὁ τὴν σοφιστικὴν ἀλουργίδα
περιβαλλόμενος. Ὁ Φλάβιος Κλαύδιος Ἰουλιανὸς¹ γεν-
νηθεὶς κατὰ τὸν Νοέμβριον τοῦ 331 μ. Χ. ἦτο υἱὸς τοῦ
Ἰουλίου Κωνσταντίου τοῦ ἱεροθαλαῦς ἀδελφοῦ τοῦ μεγάλου
Κωνσταντίνου. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ αὐτοκράτορος ἐκείνου,
ὅστις τὸν Χριστιανισμόν ἀνύψωσεν ἐπὶ τοῦ θρόνου, ἀνέλαβε τὸ
σκήπτρον² Κωνσταντῖος ὁ ε' ὁ σφάξας τοὺς δύο αὐτοῦ θεῖους,
ἐπὶ ἀδελφούς καὶ πλείστους συγγενεῖς τούτων ἐπὶ τῇ προ-
φάσει, ὅτι δῆθεν ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἐδηλητηριάσθη ὑπὸ τῶν ἀδελ-
φῶν³. Ἐκ τῆς φοβερᾶς ἐκείνης σφαγῆς ἐσώθησαν ὑπὸ Μάρ-
κου τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀρεθοῦσης, ὡς ἄλλοτε ὁ Ὁρέστης ὑπὸ
τοῦ παιδαγωγοῦ, ἐσώθησαν, λέγω, δύο μικροὶ ἀδελφοὶ τοῦ αἰ-
μοῦρου βασιλέως, ὁ Γάλλος ἄγων τὸ δωδέκατον τῆς ἡλικίας
ἔτος καὶ ὁ Ἰουλιανὸς ὢν ἑξαετής. Ἐπὶ τινι χρόνον οἱ δύο οὗ-
τοι ἀδελφοὶ ἐκλείσθησαν ἐν τινι φρουρίῳ τῆς Καππαδοκίας,
ὅπου ἐπαιδεύοντο⁴. Ἐνταῦθα ὁ Ἰουλιανὸς ὑπὸ τὴν ἐπι-
τήρησιν τοῦ παιδαγωγοῦ Μαρδονίου ἐδιδάσκετο ὑπὸ χριστι-
ανῶν διδασκάλων γραμματικὴν καὶ ἱστορικὴν. Τὸ πρῶτον
ἐν Νικομηδείᾳ ἡσχολήθη περὶ τὸν Πλάτωνα, ἀλλ' ἐνταῦθα δὲν
ἔμεινε μακρὸν χρόνον⁵, διότι ἐπορεύθη εἰς Πέργαμον, ὅπου τὸν
φιλομαθῇ νέον ἤγαγε πόθος βιβλίων⁶. Ἐν τῇ πόλει ταύτῃ
ἐγνώρισε τοὺς νεοπλατωνικοὺς φιλοσόφους, τὸν Αἰδέσιον καὶ
τὸν Μάξιμον⁶. Ἀλλ' ὁ Ἰουλιανὸς καὶ τὸ δεύτερον ἐκινδύνευ-
σεν, ὅτε ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ λαβὼν τὸ ἀξίωμα τοῦ καίσαρος καὶ
κακῶς διοικήσας τὰ τῆς Ἀσίας προσεκλήθη εἰς Κωνσταντινού-

¹) Ὁρα Teuffel, Kaiser Julianus, in Studien und Charakteristiken
ἐν σελ. 147—177. Kellerbauer, Kaiser Julians Leben, Jahrb. f. Phil.
Suppl. IX, 183—221 καὶ G. Schwarz, De vita et scriptis Juliani impe-
ratoris, Dis. Bonn. 1888. ²) Ὁρα Κωνστ. Παπαρρηγ. Ἱστορ. τοῦ Ἑλλην.
ἔθν. ἐν II, 558. ³) Teuffel ἐν σελίδ. 148. ⁴) Ἰουλιαν. 434 D. ⁵) Εὐ-
νάπ. I, 48 καὶ Σφζόμ. V, 2. ⁶) Kellerbauer ἐν σελ. 187.

πολιν, ὅπου ἐν τῇ φυλακῇ ἐφρονεύθη. Ἄλλ' ὁ Ἰουλιανὸς ἐσώθη ὑπὸ τῆς βασιλείας Εὐσεβείας, ἥτις ἐπέτυχεν, ἵνα τῷ εὐνοομένῳ αὐτῆς ἐπιτραπῇ, ὅπως σπουδάσῃ ἐν Ἀθήναις ἀσχολούμενος περὶ τὴν ῥητορικὴν καὶ τὴν φιλοσοφίαν. Ἡ πόλις αὕτη ἦτο τὸ κέντρον τῶν ἐθνικῶν παραδόσεων, ἐν ᾗ ἐξήστραπτεν ἔτι ἡ αἴγλη τοῦ Παρθενῶνος καὶ τῶν Προπυλαίων, καὶ μεγάλοι σοφισταί, ὥς ὁ Θεμιστιος¹, διήγειρα τὸν ἐνθουσιασμόν τοῦ νέου πρὸς τὴν ἀρχαίαν τῶν Ἑλλήνων θρησκείαν. Δὲν διέκριφεν ὁμως ἐνταῦθα μακρὸν χρόνον, ἀλλ' ἐξ ἑνὸς μηνος.

Αἰτίοι ὁ Κωνσταντῖος ὀνομάσας αὐτὸν καίσαρα ἐπεμψεν ἑπαρχὸν τῆς Γαλατίας, ἐνθα κατέδειξεν, ὅτι ὁ σοφιστὴς ἦτο καὶ μέγας στρατηγός. Οὐ μόνον τὰ τῆς Γαλατίας ἐξελιτίωσεν ἀλλὰ καὶ τοὺς Γερμανοὺς ἀπεδίωξε πέρα τοῦ Ῥήνου καὶ εἰς τὴν χώραν αὐτῶν εἰσελθὼν τὸν πολιτισμὸν εἰσήγαγε καὶ τὸ κῦρος τῶν νόμων ἐκραταίωσεν². Ἄλλ' ἡ ἀφήγησις τούτων ἀνήκει οὐχὶ τῇ γραμματολογίᾳ, ἀλλὰ τῇ παγκοσμίῳ ἱστορίᾳ. Ἐφ' ὅσον δ' ἡ φήμη τοῦ ἀνδρὸς εἰς εὐρυτέρας ἐκτάσεις ἐξικνέτο καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐκλείζετο, ἐπὶ τοσοῦτον ὁ ἐπὶ τοῦ θρόνου καθήμενος δολοφόνος ἐγίνετο φθονερώτερος καὶ μᾶλλον καχύποπτος. Δὲν εἶχε τὸ ψυχικὸν σθένος, ὅπως θαυμάσῃ τὸν νικητὴν, ἀλλ' ἐκέλευσεν, ἵνα οἱ ἄριστοι τῶν νικηφόρων λεγεῶνων εἰς τὴν Ἀσίαν ἐλθόντες παραταχθῶσι περὶ τὸν Εὐφράτην πρὸς τὸν Σαπῶρ. Ὁ στρατὸς ὁμως δυσμενῶς ἀκούσας τὸ κήρυγμα ἀνηγόρευσε τὸν Ἰουλιανὸν αὐτοκράτορα, ὅστις προὔτεινεν εἰς τὸν Κωνσταντῖον συνδιαλλαγὴν. Ἐπειδὴ δ' οὗτος ἀπέρριψε ταύτην, ὁ ἀναγορευθεὶς αὐτοκράτωρ ὤρμησε κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλὰ τοῦ Κωνσταντίου ἐν τῷ μεταξὺ θανόντος ὁ Ἰουλιανὸς ἐγένετο κύριος τοῦ ὅλου κράτους

¹) Αὐτόθι 191. Παράβαλλ. Ἰουλιαν. 260. ²) Παράβαλλ. Christ ἐν σελίδ. 675.

Τούτον γενομένου ὁ Ἰουλιανὸς ἐβουλεύθη, ὥπως βελτιώσῃ τὰ τῆς πολιτείας καὶ ἐνόμισεν, ὅτι πρὸς τοῦτο ἀπητιέτο ἡ ἀνθρώποις τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς θρησκείας. Ἐγχαρε λοιπὸν πρὸς τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις καὶ δὴ πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, τοὺς Ἀκεδαιμονίους καὶ τοὺς Κορινθίους ἐξαιτούμενος τὴν συνδρομὴν αὐτῶν καὶ ἐπεμψε τὸν φίλον ἱατρὸν Ὀρειβάσιον εἰς Δελφούς, ἵνα ἀνορθώσῃ τὸ ἔκει τοῦ Ἀπόλλωνος μαντεῖον, ὅπερ τότε ἐδρίσκετο ἐν οὐκιστῇ καταστάσει, ὡς μαρτυρεῖ ἡ εἰς ἡμᾶς περιεληθούσα ἀπόκρισις¹. Διὰ τῆς φιλοτίμου δραστηριότητος τοῦ αὐτοκράτορος ὁ ἀρχαῖος Ἑλληνικὸς βίος ἤρξατο ἀνακτῶμενος νέαν ζωὴν, οἱ ἀρχαῖοι ναοὶ ἀνικοδομήθησαν, οἱ ἀγῶνες μεγαλοπρεπῶς ἐτελοῦντο, οἱ χριστιανοὶ ἀπεκλείσθησαν τῶν δημοσίων ἀξιοματίων ὡς ἄμαθεῖς καὶ κατὰ πολλοὺς τρόπους ἐπίεσθησαν. Καὶ ὅμως ὁ Ἰουλιανὸς εἶχε λάξαι τὸ χριστιανικὸν βάπτισμα καὶ τὰ τοῦ χριστιανισμοῦ ἐδιδάχθη. Ἐνταῦθα γεννᾶται τὸ ζήτημα, διὰ τί ἄρᾳ γε ἀπέστη τοῦ Χριστιανισμοῦ, δι' ὃ ἀποσιτάτης καὶ παραβάτης ἐπωνομάσθη; Νομίζομεν, ὅτι ἡ ἀπόκρισις πρὸς τὸ ἐρώτημα τοῦτο δὲν εἶναι οὕτω δύσκολος, ὅσον ἐκ πρώτης ὥφρεως φαίνεται. Ὁ Ἰουλιανὸς εὗρίσκετο ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ χριστιανισμοῦ ὡς ἐπισήμον θρησκείας τοῦ κράτους καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ προΐδῃ τοὺς γενναίους καὶ εὐχύμους καρπούς, οὓς βραδύτερον παρήγαγεν ἡ τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησία. Ἐἴτα παρετήρει, ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος ὁ κατακρεουργήσας σχεδὸν ὁλόκληρον τὸ γένος τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου ἦτο Χριστιανὸς καὶ ὅτι Εὐδόξιος ὁ ἀρχιεπίσκοπος Νικομηδείας ἦτο ὁ παρασκευαστὴς ὁλόκληρου ἐκείνης τῆς τραγωδίας. Ἐν ᾧ ὁ χριστιανισμὸς ἐπηγγέλλετο τὴν ἀγάπην, οἱ ἱεράρχαι κατετρύχοντο ὑπὸ

¹) Διεσώθη παρὰ Κεδρηνῶν.

Εἶπατε τῷ βασιλεῖ, χαμαὶ πέσε δαίδαλος αὐλά.

Οὐκέτι Φοῖβος ἔχει καλῦβαν, οὐ μάντιδα δάφνην.

Οὐ παγὰν λαλέουσιν. Ἀπέσβητο καὶ λάλον ὕδωρ.

δεινῶν ἐρίδων καὶ ἀδιάλλακτα μίση πρὸς ἀλλήλους εἶχον. Ἐπὶ πᾶσι τοῦτοις νέος φιλομαθὴς παραβάλλων τὴν ἀμάθειαν τῶν χριστιανῶν πρὸς τὴν σοφίαν τῶν ἐθνικῶν καὶ νομίζων, ὅτι ἡ κατὰπτωσις τοῦ κράτους συνέβη ἐκ τῆς εἰσαγωγῆς τῆς νέας θρησκείας, ἐφέρετο πρὸς τὰς ἀρχαίας παραδόσεις, ἐξ ὧν αἱ εὐκλεέστεραι τῆς παγκοσμίου ἱστορίας σελίδες παρήχθησαν. Πρὸ πάντων νέος φιλοσοφῶν δὲν ἠδύνατο νὰ τιμᾷ θρησκεινισμὸν, ὅπερ δὲν ἐστηρίζετο ἐπὶ τῆς σοφίας, ἀλλ' ἐπὶ τῆς πίστεως.

Οὕτως ὁ σοφιστὴς αὐτοκράτωρ ἀνέλασεν, ὅπως ἐκθύμως ὑποστηρίξῃ τὸν Ἑλληνισμὸν καὶ περιστείλῃ τὴν διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἡ ἐνέργεια αὕτη διήγειρε τὸν θαυμασμὸν τῶν Ἑλληνιστῶν καὶ τοὺς ψόγους τῶν Χριστιανῶν. Ὁ Γρηγόριος, ὅστις ἐγνώρισε τὸν ἄνδρα ἐν Ἀθήναις, περιγράφει ὑβριστικῶς τὴν ἐξωτερικὴν αὐτοῦ ὕψιν¹. Ἐπὶ πολλοὺς δ' αἰῶνας ὁ αὐτοκράτωρ ἐστιγματίσθη ὡς ἀσεβὴς καὶ μοχθηρὸς ἄνθρωπος. Ἀφ' οὗ ὅμως ὁ ἀνταγωνισμὸς τῶν δύο θρησκειῶν ἔληξεν, ὁ ἀνὴρ δύναται ἀπαθέστερον νὰ κριθῇ. Ἡμεῖς ἐπαινοῦμεν τὴν πολυμάθειαν τοῦ ἀνδρός, ἐξαίρομεν τὸ ἥρωϊκὸν μένος τοῦ νικηφόρου στρατηλάτου καὶ θαυμάζομεν τὴν γενναίαν αὐτοῦ προαίρεσιν, ὅπως ἀνορθώσῃ τὸν ἀρχαῖον Ἑλληνικὸν βίον, τὴν θρησκείαν καὶ τὴν παιδείαν, οἰκτείρομεν ὅμως τὴν ἀκρισίαν αὐτοῦ. Αἱ θρησκεῖαι καταπεσοῦσαι δὲν ἀνίστανται οὐδ' ὑπὸ κοσμοκρατόρων. Τοῦτο μὴ κατανοήσας ὁ Ἰουλιανὸς κατέτρυφεν εὐ-

1) Ἐν τῷ Β' στιλιτευτικῷ κατὰ βασιλείας Ἰουλιανοῦ. "Οὐδενὸς γὰρ ἐδόκει μοι σημεῖον εἶναι χρηστοῦ, αὐχὴν ἀπαγῆς, ὥμοι παλλόμενοι καὶ ἀνασηκούμενοι, ὀφθαλμοὶ σοβούμενος καὶ περιφερόμενος, καὶ μανικὸν βλέπων, πόδες ἀστατοῦντες καὶ μετοκλᾶζοντες, μυκτὴρ ὕβριν πνέων καὶ περιφρόνησιν, προσώπων σχηματισμοὶ καταγέλαστοι τὸ αὐτὸ φέροντες, γέλωτες ἀκρατεῖς καὶ βρασματώδεις, νεύσεις καὶ ἀνανεύσεις σὺν οὐδενὶ λόγῳ, λόγος ἰσάμενος καὶ κοπιόμενος πνεύματι, ἐρωτήσεις ἀτακτοὶ καὶ ἀσύνετοι, ἀποκρίσεις οὐδὲν τούτων ἀμείνους, ἀλλήλους ἐπιβαίνουσαι καὶ οὐκ ἐσταθεῖς οὐδὲ τάξει προῖοῦσαι παιδεύσεως".

γενῇ ζῆλον καὶ ἔξοχον δραστηριότητα, ὅπως ἀναστήσῃ θεοὺς πρὸ πολλοῦ τεθνεῶτας. Οὗτοι καὶ ζῶντες διὰ τοῦ ἑαυτῶν παραδείγματος ὑπερήσπιζον τὴν ἀκολασίαν καὶ τὴν ἄλλην διαφθοράν, ἐξ ὧν τὰ τῶν Ἑλλήνων ἐφθάρησαν. Ὁ σοφιστὴς δὲν ἐπίστευεν εἰς τὰ θαύματα τοῦ Ναζωραίου Ἰησοῦ, ὃν βλασφήμως ἀπεκάλει Ἰουδαῖον νεκρόν¹, ἀλλὰ μωρῶς ἐδέχετο τὰς θεουργίας τῶν νέων Πλατωνικῶν καὶ τῶν νέων Πυθαγορείων. Ὁρθῶς κατεῖδεν, ὅτι ἡ κοσμοκρατορία ἐδεῖτο ἀναγεννήσεως, ἀλλ' ὥφειλε νὰ καθήρῃ τὸν Ἑλληνικόν βίον καὶ τὴν Ἑλληνικὴν παιδείαν, ὅπερ ἦσαν ἱκανά, ὅπως ἐπιχύσωσι νέαν ζωὴν, ἐφ' ὅσον ὁ ὁργανισμὸς τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ Ῥωμαϊκοῦ λαοῦ ἐπέτρεπε. Λέγομεν τοῦτο, διότι ἡ ἐπαναφορὰ τῶν λαῶν εἰς τὸ παρελθόν δὲν εἶναι εὐκόλον, ὥς ἀπέδειξαν οἱ μάταιοι τοῦ Ἀριστοφάνους πόνοι². Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἡ πρόσφορος τοῦ μέλλοντος ἀνέλιξις ἡδύνατο νὰ παράσχῃ νέας δυνάμεις. Ἐπειδὴ ἐν τοῖς χρόνοις ἐκείνοις διεπλάσσετο ὁ χριστιανισμὸς, ἦτο εὐκόλον τῷ κοσμοκράτορι νὰ ἐμβάλλῃ αὐτῷ πλεῖστα στοιχεῖα τοῦ Ἑλληνικοῦ βίου.

Ἄλλ' ὁ Ἰουλιανὸς δὲν ἦτο ὑπὸ τῆς φύσεως παρεσκευασμένος πρὸς τοιαῦτα ἔργα. Διὰ τοῦτο ἴσως δὲν ἔχουσιν ἄδικον οἱ νομίζοντες, ὅτι ὁ πρόωρος τοῦ αὐτοκράτορος θάνατος ὠφέλησε τὸ ἀνθρώπινον γένος διότι αἱ ἐνέργειαι αὐτοῦ ἡδύναντο νὰ παράσχωσιν ἀντίδρασιν εἰς τὴν πρόοδον τοῦ χριστιανισμοῦ, ὅστις μετὰ τῶν Ἑλληνίδων ἰδεῶν παρήγαγε τὸν νεώτερον πολιτισμόν. Ἀφ' οὗ δ' ὁ γενναῖος οὗτος στρατηγὸς ἐδάμασε τὰ Γερμανικὰ φῦλα, ἠθέλησε νὰ κατασυντρίψῃ καὶ τὴν δύναμιν τῶν Περσῶν, ἣν διώκει τότε ὁ Σαπώρ. Παρασκευάσας λοιπὸν πολυάριθμον δύναμιν καὶ πολυάριθμον στόλον ἐπὶ τοῦ Εὐφράτου

¹) Παρὰ Κυρίλλ. Ἰουλιαν. σ', ἐν σελίδ. 194 D. ²) Περί τούτου πραγματευόμεθα διὰ μακρῶν ἐν τῇ εἰσαγωγῇ ἡμῶν εἰς τὴν Ἀπολογ. τοῦ Πλάτ. ἐν σελίδ. 57.

εἰσῆλθε νικηφόρος εἰς τὸ Περσικὸν κράτος, ἀλλὰ μὴ δυνηθεὶς νὰ ἐκπορθήσῃ τὴν πρωτεύουσαν αὐτοῦ περιεπλανᾷτο ἀνὰ τὰς ἐπαρχίας, μέχρις ὅτου ἀγωνισάμενος γενναίως ἐφονεύθη ὑπὸ πολεμίας ἢ δολοφονῶν χειρὸς τῇ 25 Ἰουνίου τοῦ 363, ἐν ᾧ ἤγε τὰ τριακοστὸν δεύτερον τῆς ἡλικίας ἔτος. Λέγεται, ὅτι θνήσκων ὁμολόγησεν, ὅτι ὁ Χριστὸς ἐνίκησεν. Οὕτως ἔθανεν ὁ ὀνειροπόλος ἀναμορφωτῆς καὶ ἥρωος στρατηγός. Πρὸς τοὺς χριστιανούς ἔδειξε περιφρόνησιν, ἀλλ' ἂν ἦτο ὠμὸς αὐτοκράτωρ, ἡδύνατο νὰ διαπράξῃ μεγάλας σφαγάς, ἀφ' οὗ ὁ φόνος τοῦ πατρὸς, τῶν ἀδελφῶν καὶ τῶν πλησιεστάτων συγγενῶν παρεσκευάσθη καὶ ἐτελέσθη ὑπὸ χριστιανῶν. Ἐχομεν δὲ τὴν γνώμην, ὅτι αἱ φοβεραὶ ἐκείναι σκηναὶ καὶ ὁ ἐκάστοτε ἐπικείμενος βίαιος θάνατος κατετάραξαν καὶ ἐξέστρεψαν τὴν διάνοιαν αὐτοῦ, ὅπερ προκαλεῖ ἐπιείκειαν παντὸς δικαίου κριτοῦ. Ὅπως δὴποτε διὰ τὴν εὐγένειαν τοῦ φρονήματος καὶ τὸ ἡρωϊκὸν μένος τάσσεται ἐν τοῖς μεγάλοις ἀνδράσι τοῦ Ἑλληνορωμαϊκοῦ κράτους καὶ παραβιάλλεται πρὸς τὸν μέγαν Φριδερίκον.

Οὐ μόνον ὡς στρατηγός, ἀλλὰ καὶ ὡς σοφιστῆς διεγείρει τὴν ἐκπληξιν, διότι ἐν ᾧ ὁ βίος αὐτοῦ ἦτο βραχὺς καὶ δύο περίπου ἔτη ἐξασίλευσε καὶ πολλὴν χρόνον ἐδαπάνησε πρὸς στρατείας καὶ πολιτικὰς καὶ θρησκευτικὰς μεταρρυθμίσεις, ὅμως εὗρε χρόνον, ὅπως συγγράψῃ οὐχὶ ὀλίγα. Ἐπειδὴ δ' εἶχε διάνοιαν εὐκίνητον, εἰργάζετο μετὰ ταχύτητος, ἧς καὶ αὐτὸς εἶχε συνείδησιν¹. Πάντα δὲ τὰ ὑπ' αὐτοῦ γραφέντα δὲν περιῆλθον εἰς ἡμᾶς, δι' ὃ δὲν ἀποροῦμεν διότι οἱ χριστιανοὶ δὲν ἡδύνατο νὰ διατηρήσωσι τοιαῦτα ἔργα. Εἶναι γνωστὸν, ὅτι τὸ Κατὰ Χριστιανῶν σύγγραμμα, ὅπερ συνίστατο ἐξ ἐπτά βιβλίων, ἐκάη κατὰ διαταγὴν Θεοδοσίου τοῦ ε'. Τοῦτο εἶχεν

¹) Ἐν Λόγ. 4 σελ. 204 "Ταῦτά σοι... ἐν τρισὶ μάλιστα νυξὶν ὡς οἶόν τε ἦν ἐπελθόντα μοι τῇ μνήμῃ καὶ γράφαι πρὸς σε ἐτόλμησα".

ἀνασκευάσει ὁ ἐπίσκοπος Λαοδικείας Ἀπολλινάριος¹, ἀλλὰ περὶ τῆς ἀνασκευῆς ταύτης ὁ αὐτοκράτωρ ἀπεφάνθη μεθ' ὑπεροφίας «Ἀνέγγων, ἔγνω, κατέγνω». Κατὰ τινας μὲν οἱ Ἐπίσκοποι, πρὸς οὓς ἀνεκοίνωσε τὴν κρίσιν, κατ' ἄλλους δ' ὁ Μέγας Βασίλειος μετὰ παρηγορίας ἅμα καὶ εὐφυνίας ἀπεκρίθη «Ἀνέγνω, ἀλλ' οὐκ ἔγνω· εἰ γὰρ ἔγνω, οὐκ ἂν κατέγνω»². Ὁ δὲ Κύριλλος ἀνασκευάζει τὰ τρία πρῶτα βιβλία τοῦ εἰρημένου συγγράμματος τοῦ Ἰουλιανοῦ. Ἐκ δὲ τῶν ποιημάτων αὐτοῦ διετηρήθησαν τέσσαρα ἐπιγράμματα, ἐν οἷς καὶ τὸ κάλλιστον τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὸν Κελτικὸν ζῦθον³.

Μέχρις ἡμῶν περιεσώθησαν ὀκτὼ λόγοι ἢ ἐπιδείξεις, ἐν αἷς ὑπάρχει καὶ Ἐγκώμιον πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Κωνστάντιον. Τὸν φορέα τοῦ πατρὸς καὶ τῶν ἀδελφῶν δὲν ἠδύνατο τὰ ἐγκωμιάση, ἀλλ' ἔπραξε τοῦτο χάριν τῆς ἑαυτοῦ σωτηρίας. Ἐν τοῖς λόγοις τούτοις φέρονται καὶ δύο ζητορεύματα κατὰ τὸν τρόπον τῶν νέων Πλατωνικῶν πρὸς τὸν Ἥλιον καὶ τὴν μητέρα τῶν θεῶν. Ἐν δὲ τῷ λόγῳ Πρὸς Ἡράκλειον κυνικόν, Περὶ τοῦ πῶς κυνιστέον, ἐξετάζει τὰ δόγματα τῆς φιλοσοφικῆς αἰρέσεως τῶν κυνικῶν. Ὅτι ὁ σοφιστὴς αὐτοκράτωρ εἶχε πολλὴν σατυρικὴν δύναμιν, μαρτυρεῖ τὸ Συμπόσιον ἢ Κρόνια ἢ Καίσαρες. Καὶ τὰ τρία ὀνόματα ἐξηγοῦνται ἐκ τούτου, ὅτι ὁ

¹) Ὁρα Κορυθόν. Ἱστορ. τῶν πατέρ. II, 306. ²) Σφωζόμεν. ἐν Ἐκκλ. Ἱστορ. E', 18. Τὰ ἀποσπάσματα ἴδε παρὰ C. I. Neumann, Juliani librorum contra Christianos quae supersunt, Lips. 1880. ³) Ἐν Παλατ. Ἀνθολογ. Θ', 369.

Τίς; πόθεν εἰς, Διόνυσε; Μὰ γὰρ τὸν ἀληθέα Βάκχον,

οὐ σ' ἐπιγινώσκω τὸν Διὸς οἶδα μόνον·

κεῖνος νέκταρ ὀδῶδε, σὺ δὲ τράγον· ἢ ῥά σε Κελτοί

τῇ πενίῃ βοιρῶων τεῦξαν ἀπ' ἀσταχύων·

τῷ σε χρὴ καλεῖν Δημήτριον, οὐ Διόνυσον,

πυργογενὴ μᾶλλον, καὶ Βρόμιον, οὐ Βρόμιον.

⁴) Ὁρα τὴν σημείωσιν τοῦ κ. Βαλέττα ἐν τῇ μεταφρ. τοῦ Λόναλο. ἐν Τόμ. II, 312.

ἀποθεωθεὶς Ῥωμύλος κατὰ τὰ Κρόνια ἐκάλεσεν εἰς συμπόσιον τοὺς Ῥωμαίους αὐτοκράτορας, οὓς κρίνει μετὰ πολλῆς εὐτραπείας. Ἐπαύθῃ δύναιται τις νὰ ἴδῃ, ὅτι ἡ ἀγχίνοια τοῦ αὐτοκράτορος εἶναι συγγενὴς πρὸς τὴν τοῦ Λουκιανοῦ. Σατιρικὸν ἔργον εἶναι καὶ ὁ Ἀντιοχικὸς ἢ Μισοπώγων, ἐν ᾧ ὁ αὐτοκράτωρ σατιρίζει τὸν ἀκόλαστον τῶν Ἀντιοχέων βίον. Διότι οὗτοι, ὅτε ὁ Ἰουλιανὸς (362 μ. Χ.) διέτριβεν ἐν τῇ πόλει αὐτῶν, ἔσκωψαν τὸν φιλοσοφικὸν τούτου πώγοντα. Ἄν ὁ σκαπτόμενος ἦτο Νέρων τις, ἥθελε διατάξει σφαγὰς, ἀλλ' ὁ ἐν τῇ ἐλληνικῇ παιδείᾳ ἀνατραφεὶς ἐνόμισεν ἱκανὴν τιμωρίαν τὴν μνημονευθεῖσαν σάτυραν, ἣν ἐξέθετο ἐπὶ τῶν πυλῶν τῶν ἀνακτόρων πρὸς ὄνειδος τῶν ὑβρισάντων. Διὰ ταύτης κατέδειξεν, ὅτι δὲν εἶναι αἰμοδιψής, ἀλλ' αἰσχρολόγος. Ἀξίον σημειώσεως εἶναι, ὅτι ἐν τῇ σατίρᾳ ταύτῃ ἐμπλέκει καὶ εἰκόνα τῶν Κελτῶν, ἐν ᾗ νομίζει τις, ὅτι ἔνορξῃ τοὺς Παρισίους τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων. Ἐν τοῖς συγγράμμασι τοῦ Ἰουλιανοῦ σπουδαίαν θέσιν κατέχουσιν αἱ Ἐπιστολαί, ἐξ ὧν μνημονεύομεν τριῶν, τῆς πρὸς τὴν βουλὴν καὶ τὸν δῆμον τῶν Ἀθηναίων, τῆς πρὸς τὸν Θεμιστίων καὶ τῆς πρὸς τινα ἔθνικὸν ἱερέα. Τῶ θέλοντι νὰ μελετήσῃ τὰς θρησκευτικὰς πεποιθήσεις τοῦ αὐτοκράτορος σπουδαῖαι εἶναι αἱ ἐπιστολαὶ 25, 51 καὶ 52. Καθ' ὅλου αἱ ἐπιστολαὶ μαρτυροῦσι τὴν μεγαλοφροσύνην καὶ τὴν ἀγαθὴν τοῦ ἀποτυχόντος ἀναμορφωτοῦ προαίρεσιν. Ἀλλὰ περὶ τῆς γνησιότητος πολλῶν ἐξ αὐτῶν ἐγείρονται ἀμφισβητήσεις¹. Πρὸ ὀλίγου δὲ χρόνον ὁ ἡμέτερος Παπαδόπουλος ἀνεκάλυπεν ἐξ νέας ἐπιστολάς τοῦ αὐτοκράτορος². Καὶ ἂν συνέβαινε νὰ μὴ περιεληθῇ τὴν ἀλουργίδα ὁ Ἰουλιανός, ἥθελε κατέχει ὑψηλὴν θέσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν σοφιστῶν διότι ἡ φύσις ἐδωρήσατο αὐτῷ μεγάλην

¹) Ὁρα παρὰ Schwarz, De vita et scriptis Juliani ἐν σελ. 80 καὶ Fr. Cumont, Sur l'authenticité de quelques lettres de Julien, Gant. 1889.

²) Ὁρα Rhein. Mus. 42, 15.

ἀγλίνουαν καὶ εὐροίαν λόγον πολλήν. Τὰς φυσικὰς ταύτας ἀρε-
τὰς ἐπερρώσατο διὰ μελέτης τῶν ἔργων μεγάλων ἀνδρῶν, ὡς
τοῦ Θουκυδίδου, τοῦ Ἰσοκράτους καὶ τοῦ Δημοσθένους, οὓς
ἐδυστόχως ἐμίμειτο. Ἐνίοτε ὁμῶς ἀποβαίνει σκοτεινὸς ἕνεκα
ἀλληγοριῶν, ὡς ποιεῖ κατὰ τὸν τρόπον τῶν νέων Πλατωνικῶν¹.

Ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀναστασίου ἤκμαζε Χορίκιος
ὁ Γαζαῖος, ὅστις ἦτο προσφιλεῖς μαθητὴς τοῦ Προκοπίου,
οὐχὶ τοῦ ἱστορικοῦ, ἀλλὰ τοῦ σοφιστοῦ. Τὸν διδάσκαλον
διεδέξατο ἐν τῷ σοφιστικῷ θρόνῳ τῆς Γάζης. Οἱ ἐν τῇ πόλει
ταύτῃ σοφιστὰι ἀνηγόρευον ἡγεμόνα, ἢ ἐπιστάτην, ὡς οἱ ἐν Ἀθή-
ναις². Τοῦ Χορικίου περιεσώθησαν μέχρις ἡμῶν εἴκοσι περι-
που ῥητορικοὶ λόγοι καὶ μελέται, οἷτινες εἶναι γεγραμμένοι
κατὰ τὸν τρόπον τῶν σοφιστῶν. Ἐν τινι τούτων ὑπερασπίζει
τοὺς μίμους, οὓς κατεδίδωκεν οὐ μόνον ἡ ἐκκλησία³, ἀλλὰ καὶ
οἱ τραγωδοὶ ὡς διδασκάλους τῆς διαφθορᾶς. Φαίνεται, ὅτι συν-
τάξε τὸν λόγον τοῦτον κατὰ μίμησιν τοῦ Λιβανίου γράψαντος
ἀπολογία τῶν ὀρχηστῶν. Οἱ λόγοι αὐτοῦ ἦσαν πλάσματικοὶ καὶ
πανηγυρικοὶ καὶ μονωδίαί καὶ ἐπιθαλάμιοι καὶ ἀντιρρητικοί⁴.
Ὑπὸ τοῦ Φωτίου ἐπαινεῖται ἡ σαφήνεια καὶ καθαρότης τῆς
γλώσσης τοῦ σοφιστοῦ⁵.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΑ΄.

ΠΕΡΙ ΤΕΧΝΟΓΡΑΦΩΝ

ΑΠΟ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΜΕΧΡΙΣ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ

Ὡς οἱ ῥήτορες, οὕτω καὶ οἱ σοφιστὰι ἦσαν διδάσκαλοι
τῆς ῥητορικῆς, ὡς δὴ εἶναι γνωστὸν περὶ τοῦ Λιβανίου καὶ τοῦ

¹) Παράβαλλ. Westermann I, 240. ²) Ὁρα Σάβα, Ἱστορικὸν δοκί-
μιον περὶ τοῦ θεάτορ. καὶ τῆς μουσικ. τῶν Βυζαντ. 2 μ. ³) Ὁρα τὸν Γ' τόμον
ἡοδ. τῆς γραμματολογ. ἐν σελίδ. 699. ⁴) Φώτ. ἐν βιβλ. 160. ⁵) Ἀντόθι,

Θεμιστίου, οἵτινες καὶ ῥητορικὴν ἐδίδαξαν καὶ περὶ τὴν ἐρμηνείαν τῶν ἀρχαίων ῥητόρων ἡσχολήθησαν καὶ ῥητορικὰ ἐγγεγρίδια συνέταξαν. Κατὰ τὸν Westermann¹ ἡ ἐργασία τῶν τεχνογράφων ἦτο τριπλῇ, τεχνικῇ, ἐξηγητικῇ καὶ λεξικογραφικῇ.

Οἱ τεχνογράφοι ταύτης τῆς περιόδου δὲν ἡσχολοῦντο περὶ τὴν ὅλην τέχνην, ἀλλ' ἐξέδιδον μόνον πραγματείας περὶ μερῶν αὐτῆς. Οὕτως ὁ μὲν Κῦρος ἔγραψε Περὶ διαφορᾶς στάσεων, ὁ δὲ Μάξιμος ὁ Ἀλεξανδρεὺς Περὶ ἀλύτων ἀντιθέσεων καὶ ὁ Δαχάρης Περὶ κώλου καὶ κόμματος καὶ περιόδου. Ἡ τελευταία πραγματεία ἐτιμήθη πολὺ, ἀλλ' ὁ συγγραφεὺς ἐστηρίχθη ἐπὶ τοῦ Διονυσίου καὶ τοῦ Ἑρμογένους². Οἱ δὲ ὑπομνηματισταὶ ἡσχολοῦντο περὶ τὴν ἐξήγησιν τῶν ἀρχαίων ῥητόρων, ὡς ὁ Οὐλπιανὸς περὶ τὸν Δημοσθένη, ἢ περὶ τοὺς ἀρχαιότερους τεχνογράφους. Κατ' ἐξοχὴν τὰ συγγράμματα τοῦ Ἑρμογένους εὗρον πολλοὺς ἐρμηνευτάς, ὡς τὸν Συριανὸν τὸν Σώπατρον καὶ τὸν Μαρχελλῖνον. Οἱ δὲ λεξικογράφοι συνέλεγον λέξεις καὶ ῥητορικὰς φράσεις καὶ συνέτασσον λεξικά, ὧν τὸ σπουδαιότερον εἶναι Λεξικὸν τῶν δέκα ῥητόρων τοῦ Ἀρποκρατίωνος, περὶ οὗ εἴρηται ἥδη³.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΒ΄.

ΠΕΡΙ ΜΥΘΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΩΝ

Οἱ σοφισταί, ὡς εἶδομεν ἀλλαχοῦ⁴, ἐν τοῖς προγυμνάσμασιν αὐτῶν ἐπραγματεύοντο ὑποθέσεις πλαστάς. Ἀλλ' ἡ μυθιστορία⁵,

¹⁾ Ὁρα τόμ. I, 249. ²⁾ Christ ἐν σελίδ. 679. Παράβαλλ. Σονίδ. ἐν λ. ³⁾ Ἐν σελ. 780 τοῦδε τοῦ τόμου. ⁴⁾ Ἐν σελίδ. τοῦδε τοῦ τόμου. ⁵⁾ Τὸ roman ὁ μὲν Κοραῆς μεταφράζει διὰ τοῦ ὀνόματος "μυθιστορία", ὁ δ' Εὐγγένιος Βούλγαρις "πλασματικὸν ἱστορημα", ὅπερ, ὡς φαίνεται, ἐγένετο

οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ τοιαύτη πλαστὴ ὑπόθεσις ἔχουσα ὡς βάζει καὶ ἄλλας μὲν, κατ' ἐξοχὴν δ' ἔρωτικὰς περιπετείας. Διὰ τοῦτο οὐδὲν τὸ παράδοξον, ὅτι ὁ μυθιστοριογράφος Ἀχιλλεὺς Τάτιος ὀνομάζεται ὀήτωρ καὶ ὁ Λόγγος σοφιστὴς¹ καὶ τὰ ὑπὸ τούτων γραφόμενα λόγοι ἐρωτικοί. Περὶ τὸν ἔρωτα ἡσχολήθησαν πολλοὶ καὶ μεγάλοι ποιηταί, ὡς ὁ Στισίχορος², ἡ Σαπφώ, ὁ Μίμνερος, οἱ τραγικοὶ ποιηταί, ὡς ὁ Σοφοκλῆς καὶ πρὸ πάντων ὁ Εὐριπίδης, καὶ οἱ ποιηταὶ τῆς νέας κωμωδίας. Τινὲς δὲ νομίζουσιν, ὅτι ἡ ἐλεγεία τοῦ Καλλιμάχου καὶ καθ' ὅλου ἡ Ἀλεξανδρινὴ ἐλεγεία εἶναι ἡ γέφυρα ἡ ἄγουσα εἰς τὴν Ἑλληνικὴν μυθιστοριογραφίαν³. Ὅπως ὅποτε κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Καισάρων, ἐφ' ὧν ἡ ἐρωτικὴ ἐλεγεία καὶ ἡ νέα κωμωδία σχεδὸν ἐξηφανίσθησαν, ἀφ' οὗ οὐδεμία προσοχὴ εἰς τὰ μέτρα ἐδίδετο, ἦτο καιρὸς, ὅπως ἡ σοφιστικὴ τολμήσῃ, ἵνα τὰ ἀπολεσθέντα εἶδη τῆς ποιήσεως ἀντικαταστήσῃ⁴. Ὡς ὁ Ἰμέριος ἵσχε τοὺς θάρρους τὰ γράψῃ λόγον ἐπιθαλάμιον ἐν πεζῷ λόγῳ⁵, οὕτως οἱ ἄλλοι σοφισταὶ ἐπραγματεύοντο ἐρωτικὸν μῦθον οὐχὶ ἐμμέτρως. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Φώτιος τὰς μυθιστορίας Ἀντωνίου τοῦ Διογένης, τοῦ Ἰαμβλίχου καὶ τοῦ Ἡλιόδωρου ὀνομάζει δράμματα, δραματικά, ἢ δραματικὰ συντάγματα καὶ Πτολεμαῖος ὁ Ἡφαιστίωνος ἔγραψε δρᾶμα ἱστορικόν, δηλ. διηγηματικόν⁶. Ἐκ τῶν εἰρημένων γίνεται δῆλον, ὅτι οἱ σοφισταὶ κατὰ τοὺς χρόνους, καθ' οὓς ἡ ἀνθρωπίνη διάνοια ἐταπεινώθη, ἐπειράθησαν, ὥπως τὸ πάθος τοῦ ἔρωτος

κατὰ τὸ « διήγημα πλασματικόν », τοῦ τεχνογράφου Νικολάου. Ὅρα Κοραῖ Ἐπιστολ. πρὸς Ἀλέξανδρον Βασιλεῖον προτασομένην τῆς ἐκδόσεως τῶν Ἡλιοδώρ. Αἰθιοπικ. ἐν σελ. 5'. ¹) Δ. Θερειαν. ἐν Ἀδαμ. Κορ. I, 395. ²) Ὡδὲ Et. Rohde, Der griechische Roman und seine Vorläufer ἐν σελ. 28. ³) Θερειαν. ἐν σελ. 399. ⁴) Christ ἐν σελ. 679. ⁵) Ὅρα ἐν σελ. 28. τῶν ἡμετέρων. ⁶) Θερειαν. ἐν σελ. 389, Susemihl II, 574 σημ. 4. Ἐρμογέν. Προγυμν. II, 4, 27 καὶ Νικολ. Προγυμν. III, 455.

πραγματευθῶσιν, ὅπερ πρότερον ἦτο ἐν τῶν περὶ τῆς ποιήσεως.

Τινὲς δ' ἐπραγματεύοντο τὰ τοῦ ἔρωτος κατὰ τρόπον αἰσχροὺν καὶ βδελυρὸν, ὥς Ἀριστείδης ὁ Μιλήσιος ὁ γραφάς Μιλησιακά, ἅπερ ἀπώλοντο καὶ μόνον ἔκ τινων μεταγενεστέρων γινώσκονται πως ¹. Περιεσώθησαν ὁμως τὰ Ἑρωτικά παθήματα τοῦ Παρθενίου, περὶ ὧν εἵπομεν ἄλλαχού ². Οὗτοι εἶναι οἱ πρόδρομοι τῆς μυθιστοριογραφίας. Τὰ Μιλησιακά μετέφρασεν εἰς τὴν λατινικὴν ὁ Ῥωμαῖος ἱστορικὸς Σισέννας, ὅστις ἦτο σύγχρονος τοῦ Σύλλα, οἱ δ' ὁμόφυλοι αὐτοῦ οὕτως ἡδέως ἀνεγίνωσκον αὐτά, ὥστε παρελάμβανον ταῦτα μεθ' ἑαυτῶν καὶ ἐν ταῖς στρατείαις. Ἀλλ' οἱ τοιαῦτα βδελυρὰ βιβλία ἀναγινώσκοντες δὲν εἶναι γενναῖοι στρατιῶται, καὶ ὅντως οὗτοι ἀγωνισάμενοι πρὸς τοὺς Πάρθους ἠττήθησαν. Τὰς μεταφράσεις τοῦ διεφθαρμένου Μιλησίου εὐρὼν ἐν τοῖς λαφύροις ὁ στρατηγὸς τῶν Πάρθων Σουρήνας ἔδειξε τοῦτα τῇ Γερουσίᾳ τῶν Σελευκέων, ὅπως ἐξονειδίσῃ τὴν ἀκολασίαν τῶν Ῥωμαίων ³. Προσηκόντως δὲ παρατηρεῖ ὁ ἀείμνηστος Κοραῖς, ὅτι, ὅταν τὰ ἔθνη ἡδύνωνται ἐν τοῖς αἰσχροῖς, οὐδεμία ἄλλη θεραπεία ὑπολείπεται ἢ νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν ἀρχαίαν αὐτῶν βαρβαρότητα ⁴. Ἡ παρατήρησις αὕτη τοῦ ἡμετέρου ἐθνάρχου εἶναι νόμος γενικός, καθ' ὃν βαίνει ἡ κυκλικὴ τοῦ πολιτισμοῦ κίνησις. Ἀλλοτε

¹) Petrenius Arbitrator ἐν κεφ. 111 Αἰλιαν. ἀπόσπασμ. 12. ²) Ἐν σελίδι 257 τοῦδε τοῦ τόμου ³) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Κράσσ. 32 "Τὴν δὲ γερουσίαν τῶν Σελευκέων ἀθροίσας εἰσήνεγκεν ἀκόλαστα βιβλία τῶν Ἀριστείδου Μιλησιακῶν, οὗτι ταῦτα γε καταψευδόμενος· εὐρέσθη γὰρ ἐν τοῖς Ῥωσίου σκευοφόροις καὶ παρέσχε τῷ Σουρήνᾳ καθυβρίσαι πολλὰ καὶ κατασκῶναι τοὺς Ῥωμαίους, εἰ μὴδὲ πολεμοῦντες ἀπέχεσθαι πραγμάτων καὶ γραμμάτων δύνανται τοιοῦτον". Λουκιαν. Ἑρωϊταις "Πάνυ δὲ με ὑπὸ τὸν ὄρθρον ἡ τῶν ἀκολάστον σου διηγήματων αἰμύλη καὶ γλυκεῖα πειθῶ κατηύφραγεν, ὥστ' ὀλίγου δεῖν Ἀριστείδης ἐνόμιζον εἶναι τοῖς Μιλησιακοῖς λόγοις ὑπερκηλοῦμενος". ⁴) Ἐν σελίδ. ι' τῆς μνημ. ἐπιστολῆς.

οἱ πολῖται τοῦ Μιλησίου Ἀριστείδου ἦσαν ἄλκιμοι, ἀλλ' ἐν τοιούτοις βιβλίοις ἀνατραφέντες ἐδουλώθησαν, ὥς καὶ ὁλόκληρον τὸ Ἑλληνικὸν γένος, ὅπερ δουλωθὲν ἐπανήλθεν εἰς τὴν θερραπίαν τῆς μητρὸς γῆς, ἐξ ἧς ἤντηλσε νέας δυνάμεις καὶ ἔθηκε φραγμὸν εἰς τὸν προῖόντα ἐκφυλισμὸν. Τὰς τοιαύτας μυθιστορίας ἀναγινώσκουσιν ἄνθρωποι διεφθαρμένοι ἢ οὐδὲν ἰδεῶδες ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ ἔχοντες, ὥς δύναται τις νὰ ἴδῃ ἐν ταῖς κρίσεισι δύο σοφιστῶν, τοῦ Λουκιανοῦ καὶ τοῦ Ἰουλιανοῦ. Ἐκεῖνος μὲν, ὅστις οὐδὲν ἰδεῶδες ἔχει, συνίστησι τὴν ἀνάγνωσιν τῶν μυθιστοριῶν¹, ὁ δ' Ἰουλιανός, ὅστις πρόβλημα τοῦ βίου ἔθετο τὴν ἀνόρθωσιν τοῦ ἐθνισμοῦ, ἀπορρίπτει². Ὁ Λουκιανὸς παραβάλλει τὴν ἀνάγνωσιν τῶν μυθιστοριῶν πρὸς τὴν ἄνεσιν τῶν ἀθλητῶν³. Νομίζομεν ὅμως, ὅτι ἡ παραβολὴ δὲν εἶναι κατὰ πάντα ἀκριβής· διότι ἡ μὲν ἄνεσις ἐπιρρῶννυσι τὰ σώματα τῶν ἀθλητῶν, ἡ δ' ἀνάγνωσις τῶν μυθιστοριῶν ἐκνευρίζει τὸ σῶμα καὶ αἵρουνσα τοὺς φραγμοὺς τοῦ πραγματικοῦ ἀπὸ τοῦ φανταστοῦ κόσμου φθείρει τὴν διάνοιαν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε αὕτη δὲν δύναται νὰ διακρίνῃ ἀσφαλῶς τὴν ἀλήθειαν⁴.

Σημειωτέον ὅμως, ὅτι ὁ Λουκιανὸς δὲν ἐννοεῖ τὰς ἐρωτικὰς, ἀλλὰ τὰς ἐθνογραφικὰς μυθιστορίας. Δύναται τις

¹) Ἀληθ. ἱστορ. I, 2 "Γένοιτο δ' ἂν ἐμμελὲς ἡ ἀνάπανσις αὐτοῖς, εἰ τοῖς τοιοῦτοις τῶν ἀγανωσμάτων ὁμιλοῖεν, ἢ μὴ μόνον ἐκ τοῦ ἀστέιον τε καὶ χαρίεντος ψιλῆν παρέξει τὴν ὑψαγωγίαν, ἀλλὰ τινα καὶ θεωρίαν οὐκ ἄμουσον ἐπιδείξεται, οἷόν τι καὶ περὶ τῶνδε τῶν συγγραμμάτων φρονήσιν ἐπολαμβάνω". ²) Ἐν I, 386 Ἡ "πρέποι δ' ἂν ἡμῖν ἱστορίαις ἐντυχάνειν, ὅποσαι συνεγράφησαν ἐπὶ πεπονημένοις τοῖς ἔργοις, ὅσα δέ ἐστιν ἐν ἱστορίας εἶδει παρὰ τοῖς ἐμπροσθέν ἐπηγγελμένα πλάσματα, παραιτητέον, ἐρωτικὰς ὑποθέσεις καὶ πάντα ἁπλῶς τὰ τοιαῦτα". ³) Λουκιαν. αὐτόθι I, 1. ⁴) Πλὴν τοῦ μνημονευθέντος συγγράμματος τοῦ Rohde ἐδημοσιεύθησαν καὶ ἄλλα, Nicolai, Entstehung und Wesen des griech. Romans, Berl. 1867. Chassang, Histoire du roman dans l'antiquité, Paris 1862, καὶ Κωνστ. I. Λεγαλόμενης, Ἱστορία τῆς μυθιστορίας παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑλλήσιν ἐν Τεργέστη 1866.

νά εἶπη, ὅτι ἀρχηγὸς καὶ διδάσκαλος τῶν τοιούτων μυθιστοριῶν εἶναι ὁ Ὅμηρος, ὅστις πολλὰ περὶ τῶν Φαίάκων ἐτερεύσατο καὶ δὴ εἶπεν, ὅτι ὁ περιπλανώμενος Ὀδυσσεὺς ἦλθεν εἰς μονοφθάλμους καὶ εἰς ὠμοφάγους καὶ εἰς ἀγρίους ἀνθρώπους¹. Τοιοῦτον ἐθνογραφικὸν ἔπος ἐποίησεν Ἀριστέας ὁ Προκοπνήσιος, τὰ καλούμενα Ἀριμάσπεια ἔπη², ἐν οἷς ἔλεγε περὶ πολλῶν παραδόξων λαῶν καὶ θηρίων. Καὶ ὁ νομοθέτης Σόλων ἤρξατο ποιῶν τὸν Ἀτλαντικὸν μῦθον, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀγάγῃ εἰς πέρας³. Εἰς τὰς μυθιστορίας ἐπλησίαζον τὰ Ἰνδικὰ τοῦ Κτησίου⁴ καὶ αἱ ἱστορίαι τῶν στρατευσαμένων μετὰ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ὡς τοῦ Ὀνησικριτοῦ⁵. Ἐνέπλεκον δὲ μύθους ἐν ταῖς ἱστορίαις χάριν τερατείας καὶ τέρψεως⁶. Οὐ μόνον ποιηταὶ καὶ ἱστορικοί, ἀλλὰ καὶ ὁ φιλόσοφος Πλάτων ἐν τῷ Τιμαίῳ καὶ τῷ Κριτίᾳ ἐπραγματεύθη τὸν Ἀτλαντικὸν λόγον ἥτοι μῦθον, ὅπως ἐν τῇ νήσῳ Ἀτλαντίδι θέσῃ τὸ ἰδεῶδες τῆς πολιτείας αὐτοῦ, ὡς ἀλλαχοῦ εἶπομεν⁷. Πλὴν τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἐκαταῖος ὁ Ἀεθρήτης, ὅστις ἔζη ἐν τῇ αὐτῇ τοῦ πρώτου Πτολεμαίου καὶ ἦτο μαθητὴς τοῦ σκεπτικοῦ Πύρρωνος, ἔγραψεν ἐθνογραφικὴν μυθιστορίαν περὶ τῶν Ὑπερβορείων. Ἐν τούτοις ὁ Ἀεθρήτης φιλόσοφος ἔθετε τὸ ἰδεῶδες, ὡς ὁ Πλάτων ἐν τοῖς κατοίκοις τῆς Ἀτλαντίδος⁸.

¹) Αὐτόθι I, 3. ²) Ὅρα ἐν σελίδ. 118 τοῦ Α' τόμου. ³) Αὐτόθι ἐν σελίδ. 216. ⁴) Ἐν σελίδ. 145 τοῦδε τοῦ τόμου. ⁵) Ἐν σελίδ. 152 τοῦδε τοῦ τόμου. ⁶) Στράβ. I, 43 "φαίνεται εὐθὺς ὅτι μύθους παραπλέκουσιν ἐκόντες οὐκ ἀγνοῖα τῶν ὄντων, ἀλλὰ πλάσει τῶν ἀδυνάτων τερατείας καὶ τέρψεως χάριν. Δοκοῦσι δὲ κατ' ἀγνοίαν, ὅτι μάλιστα καὶ πιθανῶς τὰ τοιαῦτα μυθεύουσι περὶ τῶν ἀδήλων καὶ τῶν ἀγνωσμένων. Θεόπομπος δὲ ἐξομολογεῖται φήσας ὅτι καὶ μύθους ἐν ταῖς ἱστορίαις ἐρεῖ κρεῖττον ἢ ὡς Ἡρόδοτος καὶ Κτησίας καὶ Ἑλλάνικος καὶ οἱ τὰ Ἰνδικὰ συγγράψαντες." ⁷) Ἐν σελίδ. 536 καὶ 537 τοῦδε τοῦ τόμου. Παράβαλλ. καὶ Rohde ἐν σελίδ. 197 τοῦ μνημονεύθεντος συγγράμματος. ⁸) Τὰς εἰδήσεις περὶ τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ ἰδὲ παρὰ C. Müller histor. fragm. II, 386—388. Παράβαλλ. Rohde ἐν σελίδ. 211.

Ἐν τοῖς εἰρημένοις παρετηρήσαμεν δύο εἶδη μυθιστορίας τὸ ἔρωτικόν καὶ τὸ ἐθνογραφικόν. Τὰ δύο ταῦτα εἶδη εὐρίσκαμεν συνηγμένα παρὰ τῷ Ἀντωνίῳ Διογένει, ὃν οὐ ἐγράψαν Τῶν ὑπὲρ Θούλην ἀπίστων λόγοι κδ'. Ἐν τοῖτοις ὁ Δεινίας ἀποπλανηθεὶς τῆς πατρίδος αὐτοῦ ἦλθεν εἰς τὴν νῆσον Θούλην, ἐν ᾗ καταλαμβάνεται ὑπὸ ἔρωτος πρὸς τὴν Δερκυλλίδα, ἥτις ἦτο κατὰ τὸ γένος Τυρία¹. Τὰ κατὰ τὴν μυθιστορίαν ταύτην γνωσκόμεν ἐκ τῆς περιλήψεως τοῦ Φωτίου καὶ ἐκ τινος τμήματος, ὅπερ διειρηθήη παρὰ Πορφυρίῳ ἐν τῷ βίῳ τοῦ Πυθαγόρου, Ὁ Πατριάρχης² τὸν Ἀντώνιον θεωρεῖ ὡς πατέρα τῶν τοιούτων πλασμάτων. Ἄλλοι ὁμῶς θέτουσιν αὐτὸν κατὰ τὸν πρῶτον αἰῶνα³. Ὅπως οὐδέποτε ἔζη πρὸ τοῦ Λουκιανοῦ, ὅστις παρῳδεῖ αὐτὸν ἐν τῇ Ἀληθεῖ ἱστορίᾳ καὶ ἐν τῷ Ἰκαρομενίπῳ. Εἰρησθῶ δ', ὅτι ὁ Διογένης ἐμνημόνευεν Ἀντιφάνους τινὸς ὡς πρότερον ἀσχοληθέντος περὶ τὰ τοιαῦτα τερατολογήματα. Τίς ὁ Ἀντιφάνης οὗτος, δὲν εἶναι γνωστόν· τινὲς ἀπεῖδον εἰς τὸν κωμικόν⁴. Ἡ γλῶσσα τοῦ Διογένους ἐπαινεῖται ὡς καθαρά καὶ σαφής.

Ὁ δὲ Ἰάμβελιχος, ὃν πρέπει νὰ διαστέλλωμεν τοῦ νέου Πλατωνικοῦ φιλοσόφου, ἦτο Σύρος τὸ γένος, παρὰ τινος δὲ Βαβυλωνίου ἔμαθε τὴν γλῶσσαν καὶ τὰ ἥθη τῶν Βαβυλωνίων. Οὗτος ὅτε ὁ Τραϊανὸς εἰσήλασεν εἰς τὴν Βαβυλῶνα, συνελήφθη αἰχμάλωτος καὶ ἀπήχθη εἰς τὴν Συρίαν, ὅπου ὁ ἡμέτερος μυθιστοριογράφος ἐδιδάχθη παρ' αὐτοῦ. Ἐμαθε δὲ καὶ τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν μέχρι ὑποκριτικῆς τελειότητος⁵. Ἄν τις ἀπίδῃ καὶ εἰς τὸν Σύρον Λουκιανόν, θέλει ὁμολογήσει, ὅτι οἱ λαοὶ τῆς

¹) Φώτ. ἐν βιβλ. 166 (ἐν σελίδ. 109 ἐκδ. Bekker). ²) Ἐν σελίδ. 112 "τὸν χρόνον δέ, καθ' ὃν ἤκμασεν ὁ τῶν τηλικούτων πλασμάτων πατὴρ Διογένης ὁ Ἀντώνιος, οὕτω τι σαφὲς ἔχομεν λέγειν, πλὴν ἐστὶν ὑπολογισασθαι ὡς οὐ λίαν πόρρω τῶν χρόνων τοῦ βασιλέως Ἀλεξάνδρου." ³) Christ ἐν σελίδ. 680. ⁴) Ἐπιστολ. Κορ. η'. ⁵) Rohde ἐν σελίδ. 362.

Ἀσίας ἔχουσιν ἰδιάζουσαν φύσιν πρὸς τὸ μανθάνειν ξένας γλώσσας¹. Ὁ Ἰάμβελιχος ἔγραψε Βαβυλωνιακὰ συνιστάμενα ἐκ τριάκοντα καὶ πέντε βιβλίων. Κατὰ τὸν Rohde οὗτος συνέταξε τὴν μυθιστορίαν αὐτοῦ ἐπὶ Μάρκου Αὔρηλιου καὶ ἐπέγραψεν οὕτω, διότι ἡ Βαβυλὼν ἦτο ἡ σκηνή, ἐν ᾗ τὰ γεγονότα διεπράχθησαν, ἅπερ ἔμαθε παρὰ τοῦ λογίου Βαβυλωνίου². Ἐν τοῖς Βαβυλωνιακοῖς ὑπάρχει ἡ διήγησις τοῦ καλοῦ Ῥοδάνου καὶ τῆς καλῆς Σινωνίδος, οἵτινες νόμῳ γάμων ἠρῶντο ἀλλήλων. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ γυνὴ τοῦ βασιλέως Γάρμου ἔθανεν, οὗτος ἐφλέγετο ὑπὸ ἔρωτος πρὸς τὴν καλὴν Σινωνίδα³. Κατὰ τὸν Φώτιον δ' Ἰάμβελιχος κατέχει τὴν μέσην θέσιν μεταξὺ Ἠλιοδώρου καὶ τοῦ Ἀχιλλέως Τατίου κατὰ τὸ σεμνὸν καὶ εὐφημον, ἡ δὲ γλῶσσα αὐτοῦ εἶναι ῥέουσα καὶ μαλακή⁴. Πλὴν τῆς περιλήψεως τοῦ Φωτίου φέρονται καὶ δύο ἀποσπάσματα, ἐξ ὧν τὸ ἐν ἐλήφθη ἐκ τοῦ Περί προόδου τοῦ Βαβυλωνίων βασιλέως⁵ συγγράματος.

Ὁ Σουίδας καταλέγει τρεῖς Ξενοφῶντας μυθιστοριογράφους, ἐξ ὧν ὁ μὲν ἦτο Ἀντιοχεύς, ὁ δὲ Κύπριος καὶ ὁ τρίτος Ἐφέσιος, ὅστις ἔγραψε τὰ κατὰ Ἀνθίαν καὶ Ἀεροφομίην Ἐφεσιακά, ἅπερ μέχρις ἡμῶν διετηρήθησαν. Ἐπειδὴ ὁμοῦς ὁ Σουίδας μνημονεύει δέκα βιβλίων καὶ τὰ περισωθέντα εἶναι μόνον πέντε, ὁ Rohde⁶ εἰκάζει, ὅτι δὲν διετηρήθη ἡμῖν τὸ πρωτότυπον, ἀλλ' ἐπιτομή τις αὐτοῦ. Τοῦτο δὲν εἶναι ἀπίθανον, διότι ἐν τοῖς Ἐφεσιακοῖς παρατηρεῖται ἀσυνήθης συντομία καὶ εὐτέλεια. Ὁ μυθιστοριογράφος περιγράφει τοὺς ἔρωτας τοῦ Ἀνθίου καὶ τῆς Ἀεροφομῆς. Πότε ἔζη ὁ Ἐφέσιος Ξενοφῶν,

¹) Τοῦτο παρατηρήσαμεν καὶ παρὰ πολλοῖς Ἕλλησι τῆς μικρᾶς Ἀσίας, οἵτινες εἶχον ὡς μητρικὴν τὴν Τουρκικὴν γλῶσσαν. ²) Ἐν σελίδ. 364.

³) Ὅρα τὸν μῦθον παρὰ Φωτ. ἐν σελίδ. 74 (ἐκδ. Bekker). ⁴) Αὐτόθι 73.

⁵) Rohde ἐν σελίδ. 365 σημ. 2. ⁶) Ἐν σελίδ. 401.

δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστόν. Ὁ ἡμέτερος Κοραῆς ἔθετε τοῦτον μετὰ τὸν Ἑλιοδώρον¹, ἀλλ' οἱ νεώτεροι θεωροῦσι τοῦτον προγενέστερον αὐτοῦ².

Ἐπιφανέστατος πάντων τῶν μυθιστοριογράφων εἶναι Ἑλιοδώρος ὁ Ἐμεσηνός, περὶ οὗ ὁ Φώτιος³ λέγει, ὅτι ἐγένετο ἐπίσκοπος. Ἡ εἰδήσις αὕτη παρὰ Σωκράτει τῷ συγγράμαντι ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν φέρεται πληρεστέρα, διότι ὀνομάζεται ἐπίσκοπος Τρίκκης (δηλ. Τρικκάλων)⁴. Ὑπὸ δὲ τοῦ Νικηφόρου Καλλίστου προστίθεται, ὅτι ἐγγώριος σύνοδος τῆς Θεσσαλίας ἐπέβαλε τῷ Ἑλιοδώρῳ νὰ καύσῃ τὴν μυθιστορίαν αὐτοῦ, ἥτις ὑπανάπτει τὸν ἔρωτα, ἢ νὰ καταλίπῃ τὸν ἐπισκοπικὸν θρόνον. Ὁ μυθιστοριογράφος ὅμως προετίμησε τὸ δεύτερον, ὅπερ καὶ ἔπραξεν⁵. Ἡ προσθήκη αὕτη τοῦ Καλλίστου εἶναι ἀπίθανος, ὥς ἀπέδειξεν ἡδὴ ὁ ἡμέτερος Κοραῆς. Ἀφ' οὗ οἱ ἐπίσκοποι ἐζήτουν τὸν ἐξαφανισμὸν τοῦ βιβλίου, διὰ τί ἔχειροτόνουν τὸν συγγραφέα; Ἐπειτα ἦτο δυνατός ὁ ἐξαφανισμὸς τοῦ βιβλίου, ὅπερ συνετάχθη ἐν τῇ νεανικῇ τοῦ συγγραφέως ἡλικίᾳ καὶ ἦτο διαδεδομένον ἐν πολλοῖς ἀντιγράφοις⁶; Ὅπως δὲ ποτε τρεῖς συγγραφεῖς μαρτυροῦσιν, ὅτι ὁ Ἑλιοδώρος ἦτο Χριστιανός, ὅπερ ὑποστηρίζει καὶ ὁ Κοραῆς διότι καὶ λέξεις καὶ φράσεις εἰλημμέναι ἐκ χριστιανικῶν βιβλίων καὶ ὑπαινιγμοὶ εἰς ἱστορίας καὶ συνηθείας χριστιανικὰς εὐρίσκονται κατεσπαρμένοι ἐν τοῖς Αἰθιοπικοῖς⁷. Καὶ ὄντως ὁ ἐκδότης τοῦ Ἑλιοδώρου πολλαχοῦ ἐν ταῖς σημειώσεσι καταδεικνύει τοῦτο. Ἀλλ' ὁ Rohde οὐ μόνον δὲν δέχεται τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ὑποστηρίζει, ὅτι ἦτο εὐσεβὴς ὁπαδὸς τῆς ἀρχαίας θρησκείας⁸. Ἡθέλομεν πο-

¹) Ἐν σελίδ. ιε' τῆς μνημονευθείσης ἐπιστολῆς. ²) Rohde ἐν σελίδ. 392. Schnepf, De imitationis ratione inter Hliodorum et Xenophontem Ephesium, Kempten 1887. ³) Ἐν βιβλ. 73. ⁴) Ἐν ἐκκλ. ἱστορ. V, 22, § 51. ⁵) Ἐν ἐκκλ. ἱστορ. XII, 34. ⁶) Ἐν σελίδ. κδ' τῆς μνημονευθείσης ἐπιστολῆς. ⁷) Αὐτόθι. ⁸) Ἐν σελίδ. 434.

ρευθῇ μακρὰν ὁδόν, ἂν εἰσηρχόμεθα εἰς ἀκριθεῖ ἑξέτασιν τοῦ ζητήματος τούτου.

Ὅπως δὲ ποτε ὁ Φοῖνιξ Ἡλιόδωρος ἔγραψε τὸ Σύνταγμα τῶν περὶ Θεαγένην καὶ Χαρίκλειαν Αἰθιοπικῶν, περὶ συνίσταται ἐκ δέκα βιβλίων. Ἡρώϊς τῆς μυθιστορίας εἶναι Χαρίκλεια ἡ θυγάτηρ τοῦ βασιλέως τῶν Αἰθιοπῶν. Ἡ μήτηρ ταύτης τὸ καχύποπτον τοῦ ἀνδρὸς φοβούμενη ἤγαγεν εἰς Δελφούς, ἔνθα ἡ νέα τὸν καλὸν Θεαγένη γνωρίσασα ἔφυγε μετ' αὐτοῦ. Οἱ δύο οὗτοι σῶφρονες ἀλλήλων ἔρασται περιέπεσαν εἰς αἰχμαλωσίαν, ἐκινδύνευσαν καὶ ἐν τέλει ἡ Χαρίκλεια ἡ θυγάτηρ τοῦ βασιλέως τῶν Αἰθιοπῶν ἀνεγνωρίσθη καὶ μετὰ τοῦ ἑραστοῦ αὐτῆς διὰ τοῦ ὕμεναίου συνεδέθη. Ὁ μυθιστοριογράφος δὲν ἀρχεται ἐκ τοῦ ὧσ, ἀλλ' εὐθὺς ἐν ἀρχῇ εἰσέρχεται *in medias res*¹ ἢ, ὡς λέγει ὁ ἡμέτερος Κοραῖς, ἀρχεται ἀπὸ τῶν σπλάγχνων τῆς ὑποθέσεως², δηλ. ἀπὸ τῆς ὥρας ἐκείνης, καθ' ἣν οἱ ἑρασταὶ εἶχον ἀφικθῇ αἰχμάλωτοι εἰς τὸ στόμα τοῦ Νείλου τὸ καλούμενον Ἡρακλεωτικόν, ὅπου ἡμέρας ἤδη διαγελώσης, ὅπως μεταχειρισθῶ τὰς φράσεις τοῦ μυθιστοριογράφου, καὶ ἡλίον τὰς ἀκρωτείας καταναγάζοντος, λησται τοῦ ὄρους ὑπερκύφαντες εἶδον φοβεράν σκηνήν³. Τὰ πρὸ τούτων συμβάντα εὐρίσκονται ἐν τῷ τελευταίῳ μέρει τοῦ δευτέρου βιβλίου. Τοῦτο ἐγένετο κατὰ μίμησιν τῆς Ὀδυσσεΐας τοῦ Ὀμήρου, ἐν ᾗ ἡ ἀρχὴ τῶν περιπετειῶν τοῦ ἥρωος εὐρίσκεται ἐν τῇ ὁδόῃ ῥαφωδίᾳ.

¹) Christ ἐν σελίδ. 681. ²) Ἐν σελίδ. κς' τῆς μνημονευθείσης ἐπιστολῆς. ³) Ἐν ἀρχῇ. "καὶ ἦν τὰ ἐν αὐτῷ τοιαῦτα· ὁκλὰς ἀπὸ προμνησίῶν ὤρμει, τῶν μὲν ἐμπλεόντων χηρεύνουσα, φόρου δὲ πλήθουσα· καὶ τοῦτο παρῇν συμβάλλειν καὶ τοῖς πόρρωθεν· τὸ γὰρ ἄχθος ἄχρι καὶ ἐπὶ τρίτον ζῶσσι τῆς νεῶς τὸ ὕδωρ ἀνέθλιβεν. Ὁ δὲ αἰγιαλός, μεσὶ πάντα νεοσφαγῶν, τῶν μὲν ἄρδην ἀπολωλότων, τῶν δὲ ἡμιθνήτων, καὶ μέρεσι τῶν σωμάτων εἰσὶ σπαιρόντων, ἄρτι πεπαῦσθαι τὸν πόλεμον κατηγορούντων." Ἦν δὲ οὐ πολέμου καθαροῦ τὰ φαινόμενα σύμβολα, ἀλλ' ἀναμείμκτο καὶ εὐτυχίας οὐκ εὐτυχούς, ἀλλ' εἰς τοῦτο ληξάσης, ἐλευθέρᾳ λείψανα. . . ἡ".

Τὰ δ' ἐπεισόδια τοῦ μύθου εἶναι οὕτω συνηγμένα τῇ κυρίᾳ ὑποθέσει, ὥστε οὐ μόνον δὲν βλάπτουσι ταύτην, ἀλλὰ καὶ φαίνονται μέρη ἀναγκαῖα.

Οὐ μόνον ἐν τῇ πλοκῇ τοῦ μύθου, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἡθοποιίᾳ ἐπιτυγχάνει ὁ Ἡλιόδωρος. Εὐπιστος μέχρις ἡλιθιότητος εἶναι ὁ Ἀριστιππος, ὡς συνήθως οἱ κατὰ τὸ γῆρας νυμφευόμενοι. Ἡ σύζυγος τούτου, ἡ αἰσχρὰ Δημεινέτη, καταλαμβάνεται ὑπὸ ἀθέσμου ἔρωτος πρὸς τὸν Κνήμωνα, ὅστις ἦτο υἱὸς τοῦ Ἀριστίππου ἐκ τοῦ πρώτου γάμου. Κατὰ τοῦτο ὁ μυθιστοριογράφος ἐμμήθη τὸν Εὐριπίδην, ὅστις ἐπραγματεύθη τὸν ἔρωτα τῆς Φαίδρας πρὸς τὸν Ἰππόλυτον. Ἡ δὲ Θεραπεινὴ Θίση τέλει αἰσχρὰς συκοφαντίας, ἀλλ' ἐν τέλει δικαίως τιμωρεῖται. Ἐν τοῖς προσώποις τῆς μυθιστορίας διαπρέπει ὁ Θεαγένης, ὁ ἔραστής τῆς Χαρίκλειας, ὅστις εἰκονίζεται ὡς νικητὴς ἐν τοῖς Πυθίοις, ἐν τῷ πολέμῳ κατὰ τῶν ἀγρίων λησιῶν, ὡς δαμαστής τοῦ ταύρου ἐν τῇ Μερόῃ καὶ τοῦ ὑπερηφάνου Αἰθίοπος. Ἄν τις ταῦτα λάβῃ ὑπ' ὄψει, θέλει ὁμολογήσει μετὰ τοῦ ἀειμνήστου Κοραῆ, ὅτι ὁ Ἡλιόδωρος ὠνόμασε τὸν ἥρωα ὀρμηθεὶς ἐκ Θεαγέ-
 νους τοῦ Θασίου, ὅστις, ὡς γινώσκον¹, διέπρεπεν ἐν τοῖς Ἑλλησι κατὰ τὸν δρόμον καὶ ἔλαβεν χιλίους καὶ τετρακοσίους στεφάνους. Ἡ δὲ Χαρίκλεια ὑπερεῖχε τοῦ ἔραστοῦ αὐτῆς οὐ μόνον κατὰ τὸ κάλλος, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν εὐφυλίαν καὶ τὴν σύνεσιν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε οἱ Βυζαντινοὶ τὴν ὅλην μυθιστορίαν ἐκάλουν Χαρίκλειαν. Κατὰ τοῦτο ἄριστα ἐποίησεν ὁ τὸ δραματικὸν μυθιστόρημα συντάξας, διότι ἂν ὁ Θεαγένης ἐξισοῦτο πρὸς τὴν ἑρωμένην αὐτοῦ, ἤθελε καθαιρεθῇ ἡ ἐνότης τῆς μυθιστορίας. Αἰδίτι δύο καλὰ ἀναιροῦσιν ἄλληλα. Τῷ Rohde² ὁμῶς δὲν ἀρέσκει ἡ ἡθοποιία διότι πρὸς τοῖς ἄλλοις παρατηρεῖ, ὅτι ὁ Θεαγένης καὶ ἡ Χαρίκλεια λαμβάνουσιν ἔκφρασιν ψυχρᾶς τελειότητος, ἥτις

¹) Ἐν σελίδ. λε' τῆς ἐπιστολῆς. ²) Πανσαν. VI, 11 καὶ Κορ. ἐν τόμ. II, 15. ³) Ἐν σελίδ. 448.

ἀπαλλοτριοῖ τοὺτους τῆς ἡμετέρας συμπαθείας. Βεβαίως ἂν παρὰβληθῇ ὁ Ἡλιόδωρος πρὸς τοὺς ἀριστοτέχνους τῆς ἡθοποιίας, ὡς τὸν Σοφοκλέα, εἶναι ὑποδεέστερος, ἀλλὰ πρέπει νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψει τοὺς χρόνους. Κατὰ δὲ τὰς τοπογραφίας καὶ ἔθνικας ἡθογραφίας δὲν εἶναι μὲν ἀναμάσθητος, ὡς λέγει ὁ Κοραῖς ¹, ἀλλὰ φαίνεται ἱκανῶς εἰδήμων. Καλῶς δ' ἐποίησεν, διὸ ἡ σκηνὴ τοῦ δράματος, ὅπως μεταχειρισθῶ θεατρικὴν φράσιν, ὑπόκειται ἐν Αἰγύπτῳ, ἥτις εἶναι ἡ χώρα τῶν μυστηρίων καὶ περὶ ἧς οἱ ἀρχαῖοι Ἑλληνες ἡδέως ἤκουον ².

Ὁ μυθιστοριογράφος ἔχει πολλὴν δεξιότητα, ὅπως ἐναργῶς εἰκονίῃ ἐξωτερικὰ ἀντικείμενα, ὡς τοὺς Πυθικοὺς ἀγῶνας, τὰ ἔλη τοῦ Νείλου καὶ τὰς μάχας τῶν ληστῶν, ἀλλ' οἱ κριτικοὶ παρατηροῦσιν, ὅτι δὲν ἔχει ἴσην ἱκανότητα πρὸς ἀπεικόνισιν τοῦ ἐσωτερικοῦ κόσμου ³. Τοῦτο ἐνίοτε ἐξαγτᾶται καὶ ἐκ τῶν πηγῶν, ἐξ ὧν ἤντλησε διότι κατὰ τὸν ἀείμνηστον Κοραῖν ἡ μυθιστορία εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον μίμησις καὶ παρωδία διαφόρων ποιητῶν καὶ δὴ τοῦ Ὁμήρου καὶ τοῦ Εὐριπίδου. Ὁμολογεῖ ὁμοίως, ὅτι ὁ κέντρων εἶναι συνερραμένος οὕτω τεχνηέντως, ὥστε ἐν ὀλίγοις διαβλέπει τις τὰ ῥάμματα καὶ τοὺς

¹) Ἐν τόμ. I, 18'. ²) Ἐν σελίδ. 67, 1 "Αἰγύπτιον γὰρ ἄκουσμα καὶ διήγημα πᾶν Ἑλληνικῆς ἀκοῆς, ἐπαγωγότατον". ³) Ἐν βιβλ. Α, λ' "Οἱ γὰρ ἐπεληλυθότες τῶν ὑποπιπτόντων ἢ καὶ φυνῇ χρωμένων τὰ σκάφη καὶ τὰς καλύβας ἐνεπίμπρασαν, ὅφ' ὧν τῆς φλογὸς ἐπὶ τὸ πλησίον ἔλος διαρρηγνυζομένης, καὶ τὸν πολὺν κατ' αὐτὸ κάλαμον σωρηδὸν νεμομένης, ἀφραστόν τι καὶ ἀφόρητον ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς σέλας ἔμπυρον, ἐπὶ δὲ τὴν ἀκοὴν ἡχὴ κατὰκροτος ἐπεφέρετο. Καὶ πολέμου πᾶν εἶδος καὶ ἐνηργεῖτο καὶ ἐξηκούετο, τῶν μὲν ἐγχωρίων προθυμίας καὶ ῥώμης πάσῃ τὴν μάχην ὑφισταμένων, τῶν δέ, τῶν τε πλήθει καὶ τῆς ἐφόδου τῶν ἀπροσδοκήτων πλεῖστον ὑπερφερόντων, καὶ τοὺς μὲν ἐπὶ γῆς ἀναιρούντων, τοὺς δὲ εἰς τὴν λίμνην αὐτοῖς σκάφει καὶ αὐτοῖς οἰκήμασι βαπτίζόντων. Ὑφ' ὧν ἀπάντων δοῦπὸς τις πρὸς τὸν ἀέρα συμμιγῆς ἦρετο, πεζομαχοῦντων ὁμοῦ καὶ ναυμαχοῦντων, δαλύντων τε καὶ ὀλλυμένων αἵματι τὴν λίμνην φοινιτόντων, πυρὶ δὲ καὶ ὕδατι συμπλεκόμενων".

κλωστήρας¹. Νομίζομεν, ὅτι ἡ κρίσις τοῦ μεγάλου ἀνδρός εἶναι ὀλίγον ὑπερβολική, ὡς ἡδυνήθημεν νὰ ἀντιληφθῶμεν ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῆς μυθιστορίας. Ὁ Φώτιος ἐπαινεῖ τὴν ἀφέλειαν καὶ γλυκύτητα τοῦ συγγραφέως, τὸ εὖσημον τῶν λέξεων καὶ τὴν συμμετρίαν τῶν περιόδων. Οἱ νεώτεροι ὁμῶς δὲν συμφωνοῦσι κατὰ τοῦτο· διότι πολλὰ ψέγουσιν ἐν τῇ γλώσσῃ τοῦ μυθιστοριογράφου. Οὕτως ὁ Ἡλιόδωρος κατὰ τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς ὑποθέσεως πειρᾶται, ὅπως καὶ τὸν τόνον τῆς γλώσσης ἀννῆψῃ, ἀλλὰ παρατηρεῖται, ὅτι ἡ δύναμις ὀλίγον ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν θέλησιν· διότι ἡ μεγαλοπρέπεια μεταπίπτει εἰς ἔκτυπον μεγαλορρημοσύνην². Καθ' ὅλου εἰπεῖν, ἡ γλῶσσα τῆς μυθιστορίας εἶναι σοφιστική, ἥς τὰ στοιχεῖα ἔλαβε παρὰ τῶν ποιητῶν. Περὶ δὲ τοῦ χρόνου τῆς συγγραφῆς τῆς μυθιστορίας δὲν δύναται τις νὰ εἴπῃ τι ἀκριβές, ἀλλ' ὁ Rohde³ εἰκάζει, ὅτι ἔζησε μετὰ τὸ ἡμῖς τοῦ τρίτου αἰῶνος μ. Χ. καὶ μετὰ τὸν δεύτερον Φιλόστρατον, οὗ τὴν βιογραφίαν Ἀπολλωνίου τοῦ Τρανέως ἐγνώρισεν.

Μετὰ τὸν Ἡλιόδωρον ἔζη ὁ Ἀχιλλεὺς Τάτιος, ὡς γίνεσθαι δῆλον ἐκ τούτου, ὅτι παρ' ἐκείνου πολλὰ ἔλαβε. Κατὰ τὸν Rohde ἔζη πρὸ τοῦ μέσου τοῦ τετάρτου καὶ μετὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ τρίτου αἰῶνος μ. Χ. Ὁ συγγραφεὺς κατὰ τὸν Σουΐδαν ἐγένετο χριστιανὸς καὶ ἐπίσκοπος. Ἀλλ' εἰκάζεται, ὅτι ἡ εἰδησις αὕτη εἶναι παρῳδία τῆς περὶ τοῦ Ἡλιοδώρου παραδεδομένης. Ὁ Rohde παρατηρεῖ⁴, ὅτι ὁ Ἀχιλλεὺς ἦτο ἤδη χριστιανός, ὅτε ἔγραφε τὴν μυθιστορίαν αὐτοῦ. Δὲν εὐρίσκονται μὲν ἐν ταύτῃ ἔχνη χριστιανισμοῦ, ἀλλ' ἀπὸ τῆς σοφιστικῆς τέχνης πᾶν χριστιανικὸν αὐστηρῶς ἀπεκλείετο⁵. Πρὸς τὴν εἰκασίαν ὁμῶς ταύτην ἀντίκειται ἡ παρατήρησις, ὅτι ἡ ἠθικὴ αὐτοῦ δὲν εἶναι

¹) Κορ. ἐν τόμ. I, 28. ²) Rohde ἐν σελίδ. 459. ³) Αὐτόθι 466.

⁴) Αὐτόθι ἐν σελίδ. 471. ⁵) Αὐτόθι 475.

χριστιανική¹. Ὅπως δὲ ὁ Ἀχιλλεύς ἔγραψε τὰ κατὰ Λευκίππην καὶ Κλειτοφῶντα, ὅπερ συνίστανται ἐξ ὀκτὼ βιβλίων. Ἡ μυθιστορία περιέχει πολλὰ αἰσχρολογίας². Ὁ δὲ χαρακτήρ τοῦ λόγου εἶναι ἐνιαχοῦ κομψότατος, ἀλλ' ὁμοιάζει οὐχὶ πρὸς τὸ φυσικὸν κάλλος, ἀλλὰ πρὸς τὸ πρόσθετον³. Κατὰ δὲ τὴν σύνθεσιν τοῦ λόγου μιμεῖται μὲν τὸν Ἡλιόδωρον, ἀλλ' εἶναι τοῦτου ὑποδεέστερος.

Ἀντιπρόσωπος τῆς ιστορικῆς μυθιστοριογραφίας εἶναι Χαρίτων ὁ Ἀφροδισιεύς, ὅστις ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔργου ὀνομάζει ἑαυτὸν καὶ προστίθισιν, ὅτι εἶναι γραφεὺς τοῦ ῥήτορος Ἀθηναγόρου, καὶ διηγεῖται ἐρωτικὴν περιπέτειαν συμῶσαν ἐν Συρακούσαις. Ἀλλ' ἤδη ὁ πρῶτος ἐκδότης, ὁ D'Orville⁴, παρετήρησεν, ὅτι τὸ ὄνομα καὶ ἡ πατρὶς εἶναι ἀλληγορικά· διότι ὑπομνήσκουσι τὰς Χάριτας καὶ τὴν Ἀφροδίτην. Ἀθηναγόρας δ' εἶναι ὁ ἐκ τοῦ Θουκυδίδου γνωστὸς ἀντιπολατευόμενος τῷ Ἐρμοκράτει τῷ νικήσαντι τοὺς Ἀθηναίους ἐν Σικελίᾳ⁵. Πότε ἔζη ὁ Χαρίτων, δὲν εἶναι γνωστόν, ἀλλ' ἐκ τῆς μυθιστορίας αὐτοῦ γίνεται δῆλον, ὅτι εἶχεν ὕπ' ὄψει τὰ ἔργα τοῦ Ἰαμβλίου, τοῦ Ἡλιόδωρου καὶ τοῦ Ξενοφῶντος. Ὑπόθεσις τῆς μυθιστορίας τοῦ Ἀφροδισιεύς εἶναι τὰ περὶ Χαιρέαν καὶ Καλλιγρόην. Ἐχει δ' αὕτη βάσιν ιστορικὴν, διότι ἡ Καλλιγρόη εἶναι θυγάτηρ τοῦ στρατηγοῦ τῶν Συρακουσίων Ἐρμοκράτους. Ὁ συγγραφεὺς μιμεῖται τὴν γλῶσσαν τοῦ Ξενοφῶντος, τοῦ Θουκυδίδου καὶ ἐνίοτε τοῦ Ἡροδότου⁶, ἀλλὰ δὲν στερεῖται σολοκισμῶν⁷.

¹) Christ ἐν σελίδ. 683. ²) Φώτ. ἐν βιβλ. 87 "Ἀλλά τό γε λίαν ὑπέραισχρον καὶ ἀκάθαρτον τῶν ἐννοιῶν καὶ τὴν τοῦ γεγραφότος φανλίζει γνώμην ἐν πᾶσι καὶ σπουδῇ, καὶ τοῖς ἀναγινώσκουσιν ἐθέλουσι κατὰ πτυστον τὴν ἀνάγνωσιν ποιεῖται καὶ φευκτὴν". ³) Κορ. ἐν τόμ. I, γ'. ⁴) Ἐν σελίδ. 6—8. Ἡ ἐκδοσις ἐγένετο τῷ 1750. ⁵) Θουκυδίδ. VI, 35. ⁶) Rohde ἐν σελίδ. 496. ⁷) Christ ἐν σελίδ. 683.

Μέχρις ἡμῶν διεσώθη δημῳδὲς τι βιβλίον, ἐν ᾧ περιγράφεται ὁ βίος καὶ αἱ πράξεις τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, καὶ ἀποδίδεται τῷ Καλλισθέει¹. Ἡ μυθιστορία αὕτη, ἣτις ἔχει ἀνατολικὸν χαρακτῆρα, εἶναι ψευδεπίγραφος. Φαίνεται δ' ὅμως, ὅτι ὁ πυρὴν ταύτης ἐγράφη ἐπὶ τῶν Πτολεμαίων καὶ ἐπεξετάθη βραδύτερον². Αἱ μυθικαὶ διηγήσεις τοῦ βιβλιαρίου ἦσαν προσφιλεῖς ἀναγνώσματα κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Βυζαντινῶν, διότι μετεφράσθη εἰς τὴν Λατινικὴν, τὴν Συριακὴν καὶ τὴν Ἀρμενικὴν³. Εἰς τὴν μυθώδη ταύτην ἱστορίαν ἐν τοῖς χειρογράφοις προστίθεται ἡ μυθιστορικὴ πραγματεία τοῦ Παλλαδίου τοῦ ζήσαντος κατὰ τὸν τέταρτον αἰῶνα μ. Χ. ἡ ἐπιγραφομένη Περὶ τῶν τῆς Ἰνδίας ἔθνων καὶ τῶν Βραχμάνων. Ὡσαύτως μυθιστορικὴ εἶναι καὶ ἡ ἱστορία Ἀπολλωνίου τοῦ Τυρίου, ἀλλ' αὕτη διετηρήθη μόνον ἐν ξέναις μεταφράσεσι καὶ διασκευαῖς.

Μεταβαίνομεν ἤδη εἰς τὸν τελευταῖον μυθιστοριογράφον ταύτης τῆς περιόδου, τὸν Λόγγον, οὗ τὸν βίον καὶ τὴν ἡλικίαν ἀγνοοῦμεν. Τινὲς δὲ νομίζουσιν, ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα Λόγγος παρήχθη ἐκ κακῆς ἀναγνώσεως τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ ἐν Φλωρεντίᾳ χειρογράφου Λεσβιακῶν ἑρωτικῶν λόγοι δ' ⁴. Ἡ συνήθης δ' ἐπιγραφὴ τῆς μυθιστορίας εἶναι Τὰ κατὰ Δάφνιν καὶ Χλόην. Ἐπειδὴ ἡ εὐφυὴς αὕτη εἰκασία δὲν γίνε-
ται ὑπὸ πάντων δεκτὴ, ὑποτίθεται, ὅτι ὁ Λόγγος εἶναι ἀπελεύ-
θερος Ῥωμαίου τινὸς ἐκ τῶν φερόντων τὸ ὄνομα τοῦτο. Φαί-

¹) Ἐξεδόθη ἐπὶ Müller, Par. 1846. ²) Zacher, Pseudocallisthenes, Forschungen zur Kritik und Geschichte der ältesten Aufzeichnung der Alexandersage, Halle 1867 καὶ Hertz, Aristoteles in der Alexandergeschichte des Mittelalters, Abhandl. d. b. Acad. XIX, 1890. ³) Christ ἐν σελ. 684. Rohde ἐν σελ. 184. ⁴) Μακρὰν ἀνάγνωσιν τοῦ μυθιστορηματος συνέταξεν ὁ κ. Κ. Ι. Αραγούμης ἐν σελ. 30 καὶ ἐξῆς τῆς μνημονευθείσης διατριβῆς.

νεται, ὅτι πατρὶς τούτου εἶναι ἡ Δέσδος, διότι ἡ σκηνὴ τοῦ μυθιστορήματος ὑποτίθεται ἐν ταύτῃ τῇ νήσῳ, ὡς καὶ ἡ ἐπιγραφή μαρτυρεῖ. Ἐπειδὴ δὲ γινώσκει καλῶς τοὺς τόπους καὶ τοῦτους ζωηρῶς περιγράφει, εἶναι πολὺ πιθανόν, ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἦτο Δέσδιος. Ἐχει δὲ πολὺ τὸ ἐπαγωγὸν ἡ μυθιστορία, διότι εἶναι ποιμενικὴ τὴν βουκολικὴν ποιήσιν τοῦ Θεοκρίτου ὑπομιμνήσκονσα. Ὁ Δάφνις ἦτο ἔκθετον βρέφος, ὅπερ εὐρὼν αἰπὸλος ἀνέθηκεν αὐτῷ, ὅπως βόσκη τὰς αἴγας. Μετὰ δύο ἔτη ἄλλος ποιμὴν εὗρε τὴν Χλόην, ἔκθετον οὖσαν, ἣν παραλαβὼν καὶ ἀναθρέψας κατέστησε ποιμενίδα ἀρνίων. Ἀφ' τὰ δύο ταῦτα ἔκθετα ἀνεπτύχθησαν, ἔρασταὶ ἀλλήλων ἐγένοντο. Μετὰ πάροδον χρόνου τινὸς ὁ κύριος τῶν ἀγρῶν ἀναγνωρίσας, ὅτι ὁ Δάφνις εἶναι υἱὸς αὐτοῦ, ποιεῖ συμπόσιον, καθ' ὃ πλούσιος ἀγρότης ἐπέσθη, ὅτι ἡ Χλόη εἶναι θυγάτηρ αὐτοῦ. Μετὰ τὴν διπλὴν ἀναγνώρισιν οἱ νεαροὶ ἔρασταὶ συνάπτονται εἰς γάμον, οἵτινες ἐν τινι σπηλαίῳ ἐποίησαν διαφόρους γραφὰς εἰκονίζουσας τὰ τῆς νεανικῆς αὐτῶν ἡλικίας. Τὰς εἰκόνας ταύτας ἔξελεπον οἱ τῶν Νυμφῶν ἱκέται, ἐν οἷς καὶ ὁ Δόγγος, ὡς αὐτὸς λέγει ἐν τῷ προοιμίῳ τῆς μυθιστορίας. Εἶναι λυπηρόν, ὅτι ὁ συγγραφεὺς τὴν ἀθώαν ταύτην ὑπόθεσιν ἐμίανε δι' ἀπεικονίσεως αἰσχυρῶν περιγραφῶν. Διὰ τοῦτο καὶ δι' ἄλλα αἷτια ὁ ἡμέτερος Κοραῆς εἶπεν, ὅτι τῷ Δόγγῳ λείπει νοῦς καὶ κρίσις¹. Τὴν γλῶσσαν ὅμως τοῦ σοφιστοῦ ἐπαινεῖ καὶ ὁ Ἑλλήν κριτικὸς, ὀνομάζων αὐτὸν Ἀιτωκίτατον, καὶ ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ὁ Rohde², ὅστις τάσσει τὸ ἔργον ἐν τῷ γλαφυρῷ χαρακτηῖρι τοῦ λόγου.

¹) Ἐν σελίδ. 13 τοῦ πρώτου τόμου.

²) Ἐν σελίδ. 518.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΓ'.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΓΡΑΨΑΝΤΩΝ ΕΡΩΤΙΚΑΣ ΕΠΙΣΤΟΛΑΣ

Ἐκ λίαν ἀρχαίων χρόνων ὁ ἔρως ἦτο ὑπόθεσις τῆς ποιήσεως, ὥς μαρτυροῦσι τὰ ἔσματα τῆς Σαπφῶς, τοῦ Ἀλκαίου καὶ τοῦ Ἀνακρέοντος. Ἐν Λέσβῳ, ἐν ᾗ ταῖς γυναιξὶ μείζων ἐλευθερία παρείχετο, ἡ ἐρωτικὴ ποίησις ἀνεπτύχθη. Ἀφ' οὗ δὲ τὰ περὶ τῆς τέχνης ταύτης τῶν Μουσῶν ἐκόπησαν, οἱ σοφισταὶ ἐπειράθησαν, ὥς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἤδη εἶδομεν¹, ὅπως ἐνια τῶν ἐκλιπόντων εἰδῶν τῆς ποιήσεως διὰ τοῦ πεζοῦ λόγον ἀναπληρώσωσι καὶ δὴ ὁ Ἱμέριος συνέταξεν ἐπιθαλάμιον λόγον. Κατὰ περίεργον δὲ σύμπτωσιν Λέσβιος εἶναι καὶ ὁ ἀρχαιότατος σοφιστὴς ὁ συντάξας ἐρωτικὰς ἐπιστολάς, δηλ. ὁ Λεσβίωνας, ὅστις ἔζη ἐπὶ Ἀγροῦστου². Τοιαύτας ἐπιστολάς ἔγραψεν ὁ Φιλόστρατος³ καὶ ὁ Αἰλιανός⁴, καθ' ἃ ἀλλαχοῦ εἶπομεν. Μέχρις ἡμῶν διετηρήθησαν αἱ ἐρωτικαὶ ἐπιστολαὶ τοῦ Ἀλκίφρονος καὶ τοῦ Ἀρισταίνετον. Ἀλλὰ περὶ τοῦ βίου αὐτῶν σχεδὸν οὐδὲν γινώσκομεν καὶ ἐγένετο ἡ εἰκασία, ὅτι καὶ τὰ δύο ὀνόματα εἶναι πλαστά⁵.

Ὁ Ἀλκίφρων θεωρεῖται ὡς ὀλίγον νεώτερος τοῦ Λουκίου, πρὸς ὃν κατὰ τὸν Ἀρισταίνετον καὶ ἔγραψεν⁶. Ὅπως δὲ ποτε οὗτος συνέταξεν ἑκατὸν περίπου ἐπιστολάς διαιρουμένας εἰς τρία βιβλία. Ἐν ταύταις δύναται τις νὰ οὐκτελεῇ τὴν κοινω-

¹) Ἐν σελίδ. 1130 τοῦδε τοῦ τόμου. ²) Ἐν σελίδ. 1069 τοῦ αὐτοῦ τόμου. ³) Ἐν σελίδ. 1087. ⁴) Ἐν σελίδ. 1091. ⁵) Ὁρα Δόναλδο. II, 409. ⁶) Christ ἐν σελίδ. 685 σημ. 6. Ὁρα καὶ K. I. Δραγούμ. ἐν σελίδ. 82 τῆς μνημονευθείσης διατριβῆς.

νικήν κατάπτωσιν τῶν χρόνων τοῦ συγγραφέως. Τινὲς τῶν ἐπιστολῶν ἀποδίδονται ἱστορικοῖς προσώποις, ὧν τοὺς ἔρωτας γινώσκομεν. Οὕτως ὁ κωμικὸς Μένανδρος ἀγγέλλει τῇ Γλυκέρᾳ, ὅτι ὁ Πτολεμαῖος ἐκάλεισεν αὐτὸν εἰς Αἴγυπτον, ἀλλ' οὗτος προτιμᾷ νὰ μένῃ ἐν Ἀθήναις χάριν τῆς ἐρωμένης αὐτοῦ ἢ νὰ ἀπέλθῃ εἰς Αἴγυπτον¹. Ἡ Γλυκέρα ὁμῶς² χαρεῖσα διὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου προσενεχθεῖσαν τιμὴν γράφει, ὅτι, ἂν ὁ μνηστήρ ἐπιθυμῇ νὰ ἴδῃ τὰς πυραμίδας καὶ τὸν λαβύρινθον, θέλει ἀκολουθήσει αὐτῷ τὴν μητέρα καὶ τὰς ἀδελφὰς ἀφεῖσα³. Ἐν ἄλλῃ ἐπιστολῇ μετὰ πολλῆς εὐφυσίας ἡ Θαῖς ἐλέγχει τὸν Εὐθύδημον, ὅστις ἀρξάμενος νὰ φιλοσοφῇ ἀποφεύγει τὴν οὐκίαν τῆς ἐρωμένης. Παρατηρεῖ δ', ὅτι αἱ ἐταῖραι δὲν παιδεύουσι χεῖρον τῶν σοφιστῶν τοὺς νέους, ὥς μαρτυρεῖ τοῦτο, ὅτι ἡ μὲν Ἀσπασία ἔσχε μαθητὴν τὸν Περικλέα, ὁ δὲ Σωκράτης τὸν Κριτίαν⁴. Τὸ δὲ Δεόντιον ἐν τινι ἐπιστολῇ γράφει τῇ Λαμῖα βαρέως φέρον τοὺς τρόπους τοῦ Ἐπικούρου, ὃν πολλαχῶς σκώπτει ὥς θέλοντα νὰ σωκρατίζῃ, νὰ στωμυλεύηται καὶ νὰ εἰρωνεύηται⁵. Ἐκ τούτων δῆλον γίνεται, ὅτι αἱ ἐταῖραι τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων εἶχον πολλὴν εὐφυσίαν καὶ μαθήσεως δὲν

¹) Ἐν βιβλ. II, ἐπιστολ. 3, 8 «Πλεῖν μὲν καὶ εἰς Αἴγυπτον ἀπέναι μακρὰν οὕτω καὶ ἀπωκισμένην βασιλείαν οὖσαν, μὰ τοὺς δώδεκα θεοὺς, οὐδὲ ἐνθυμοῦμαι. Ἀλλ' οὐδὲ εἰ ἐν Αἰγύπτῳ ταύτῃ γε πλησίον ἔκειτο Αἴγυπτος, οὐδ' οὕτως ἐν νῶ ἂν ἔσχον ἀφείς τὴν ἐμὴν βασιλείαν τῆς σῆς φιλίας μόνος ἐν τοσοῦτῳ ὄχλῳ Αἰγυπτίων χωρὶς Γλυκέρας ἐρημίαν πολυάνθρωπον ὄρῃν. "Ἡδὶον γὰρ καὶ ἀκινδυνότερον τὰς σὰς θεραπεύω μᾶλλον ἀγκάλας, ἢ τὰς ἀπάντων τῶν σατραπῶν καὶ βασιλέων». ²) Ἐν βιβλ. II, 4, 6 "τοῦτ' ἦν, Μένανδρε, ὅτι οὐκ ἄρα Γλυκέρα μόνον, ἀλλὰ καὶ βασιλεῖς ὑπερθάλασσοι ἐρῶσί σου καὶ διαπόντιοι φῆμαι τὰς σὰς ἀρετὰς κατηγγέλασι. Καὶ Αἴγυπτος καὶ Νεῖλος καὶ Πρωτέως ἀκρωτήρια καὶ αἱ Φάριαι σκοπταὶ πάντα μετέωρα νῦν ἐστὶ βουλόμενα ἰδεῖν Μένανδρον καὶ ἀκοῦσαι φιλαργύρων καὶ ἐρώντων καὶ δεισιδαιμόνων καὶ ἀπίστων καὶ πατέρων καὶ υἱῶν καὶ θεραπόντων καὶ παντὸς ἐνοκηνοβατουμένου». ³) Αὐτόθι 9. ⁴) Ἐν βιβλ. I, 34, 7. ⁵) Ἐν βιβλ. II, 2, 3.

ἐστεροῦντο¹. Τὰς ἀρετὰς ταύτας μετὰ δεξιότητος καὶ χάριτος ἠδυνήθη γὰρ εἰκονίσῃ ὁ Ἀλκίφρων.

Ὑποδεέστερος τούτου εἶναι ὁ Ἀρισταίνετος, ὅστις ἄλλοτε ἐθεωρεῖτο ὡς τὸ αὐτὸ πρόσωπον τῷ ἐκ Νικαίας Ἀρισταίνετῳ τῷ θανόντι κατὰ τινα σεισμὸν τῆς Νικομηδείας τὸν συμβάντα τῷ 358 μ. Χ. Νῦν ὁμῶς ἐκράτησεν ἡ γνώμη, καθ' ἣν ὁ ἐπιστολογράφος ἔζη περὶ τὸ τέλος τοῦ πέμπτου αἰῶνος μ. Χ.². Ὅπως δὲ ποτε οὗτος ἔγραψεν ἐρωτικὰς ἐπιστολάς διαιρουμένας εἰς δύο βιβλία, ἐξ ὧν τὸ μὲν πρῶτον περιέχει 28, τὸ δὲ δεύτερον 22. Ἐν τῇ συλλογῇ ταύτῃ εὔρηται καὶ ἐπιστολὴ τις τοῦ Ἀλκίφρονος πρὸς τὸν σοφιστὴν Λουκιανὸν πεμπομένη. Ἐπιγράφονται μὲν ἐπιστολαί, ἀλλ' εἶναι ἐρωτικαὶ διηγήσεις, ὥς ὁ συγγραφεὺς κατὰ τὸν Rohde³ ἔλαβεν ἐκ τοῦ Καλλιμάχου, ὡς τὸν ἔρωτα τῆς Κυδίππης καὶ τοῦ Ἀκοντίου⁴ καὶ ἐξ ἱστορικῶν γραφάντων ἀνέκδοτα. Καὶ ἡ γλῶσσα τοῦ Ἀρισταίνετου θεωρεῖται ὡς κέντρων, διότι πολλὰ ἔλαβεν ἐκ τοῦ Λουκιανοῦ, τοῦ Φιλοστράτου τοῦ Ἀλκίφρονος καὶ ἄλλων⁵.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΔ΄.

ΠΕΡΙ ΡΗΤΟΡΙΚΗΣ, ΣΟΦΙΣΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΟΛΟΓΡΑΦΙΑΣ
ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΜΕΣΟΝ ΑΙΩΝΑ

Ἡ ἀληθὴς ῥητορικὴ ἐν τῇ ὑψηλοτέρᾳ αὐτῆς σημασίᾳ εἶναι τέχνη, δι' ἣς ἐλεύθεροι λαοὶ διδάσκονται περὶ τῶν πραγμάτων

1) Ὁ Ἀλκίφρων ἐξεδόθη ὑπὸ Wagner Leipzig 1878. 2) Christ ἐν σελίδ. 686. 3) Ἐν σελίδ. 343. 4) Ἐν βιβλ. I, 10 «Ὁδὸς ἡράσθη Κυδίππης» ἔδει γὰρ τὸν καλόν, τοσούτους τετοξευκότα τῷ κάλλει, μιᾶς ἀκίδος ἐρωτικῆς πεираθῆναι ποτέ, καὶ γινῶναι σαφῶς οἷα πεπόνθασιν οἱ δι' αὐτὸν τραυματαί. Ὅθεν ὁ Ἐρως οὐ μετρίως ἐνέτεινε νευρὰν, ὅτε καὶ τερπνὴ πέφυκεν ἡ τοξεία... 5) Ὁ Ἀρισταίνετος ἐξεδόθη ὑπὸ Boissonade, Paris 1822.

τῆς πολιτείας. Ὅταν δ' ὡς οὗτοι γένωνται δοῦλοι, ἡ ῥητορικὴ περιορίζεται ἐν τοῖς σχολείοις. Ἐν τοῖτοις παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς ἦρχεν ὁ Ἑρμογένης καὶ ὁ Ἀφθόνιος καὶ τὰ Προγυμνάσματα¹ τούτων, περὶ ὧν εἵπομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν. Πρὸς ἀσκησιν τῶν μαθητῶν οἱ διδάσκαλοι παρεῖχον μύθους διηγήματα, χρεῖας², ἀνασκευάς, κατασκευάς³, γνώμας⁴ καὶ ἡθοποιίας⁵. Τοιαῦτα Προγυμνάσματα συνέταξεν ὁ Βασιλάκης, ὅστις ἔζη κατὰ τὸ μέσον τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος⁶. Τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἐστρεφεῖτο μὲν ἐλευθέρου λαοῦ, ἀλλ' εἶχεν εὐσεβεῖς χριστιανούς. Διὰ τοῦτο οἱ ἱεράρχαι εἶναι ῥήτορες καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ ῥητορικὴ κατὰ τὸ ἐνὸν ἀνεπτύχθη. Πρὸς δὲ συνετάχθησαν πλείστοι λόγοι πρὸς κολακείαν τῶν αὐτοκρατόρων καὶ τῶν ἐχόντων δύναμιν ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ τῇ ἐκκλησίᾳ. Ἀλλ' οὐχ ἦτιον φίλοι καὶ εὐσεβεῖς μαθηταὶ ἀπήγγειλαν ἐπιταφίους πρὸς τοὺς φίλους καὶ διδασκάλους θανόντας. Ἐπὶ

¹) Τοιαῦτα προγυμνάσματα δύναται τις νὰ εἶδῃ παρὰ Walz ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ τῆς συλλογῆς, ἣτις ἐπιγράφεται *Rhetores Graeci*. ²) Ἑρμογέν. Προγυμνάσ. παρὰ Walz ἐν σελίδ. 19 «Χρεῖα ἐστὶν ἀπομνημόνευμα λόγου τινὸς ἢ πράξεως ἢ συναμφοτέρου, σύντομον ἔχον δήλωσιν, ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον χρησίμου τινὸς ἔνεκα. Τῶν δὲ χρεῶν αἱ μὲν εἰσι λογικαί, αἱ δὲ πρακτικαί, αἱ δὲ μικταί. Λογικαὶ μὲν. αἷς λόγος ἔνεστι μόνον, οἷον Πλάτων ἔφησε τὰς Μούσας ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν εὐφυνῶν οἰκεῖν. Πρακτικαὶ δέ, ἐν αἷς πρᾶξις μόνον· οἷον Διογένης ἰδὼν μειράκιον ἀτακτοῦν τὸν παδαγωγὸν ἐτύπησε· μικταὶ δὲ αἱ μίξιν ἔχουσαι λόγον καὶ πράξεως· οἷον Διογένης ἰδὼν μειράκιον ἀτακτοῦν τὸν παιδαγωγὸν ἐτύπησεν εἰπὼν· τί γὰρ τοιαῦτα ἐπαίδευες;». ³) Αὐτόθι ἐν σελίδ. 27 «Ἀνασκευὴ ἐστὶν ἀνατροπὴ τοῦ προτεθέντος πράγματος, κατασκευὴ δὲ τοῦναντίον βεβαίωσις. Τὰ δὲ πάνυ ψευδῆ οὔτε ἀνασκευαστέον οὔτε κατασκευαστέον, ὥσπερ τοὺς μύθους». ⁴) Αὐτόθι ἐν σελίδ. 24 «Γνώμη ἐστὶ λόγος κεφαλαιώδης ἐν ἀποφάσει καθολικῇ, ἀποτρέπων τι, ἢ προτρέπων ἐπὶ τι, ἢ ὁποῖόν ἐστιν ἕκαστον δηλῶν». ⁵) Αὐτόθι 44 «Ἡθοποιία ἐστὶ μίμησις ἥθους ὑποκαίμενου προσώπου, οἷον τίνας ἂν εἴποι λόγους Ἀνδρομάχῃ ἐπὶ Ἑκτορι;». ⁶) Ὁρα Neumann, *Griechische Geschichtsschreiber und Geschichtsquellen in zwölften Jahrhundert* ἐν σελίδ. 72 καὶ ἐξῆς

πᾶσι τοῦτοις πλείστοι βυζαντινοὶ ἔγραψαν ἐπιστολάς, αἵτινες τῷ γένει τῷδε τῶν γραμμάτων ἀνήκουσιν. Οἱ ἐπιφανέστατοι ῥήτορες ταύτης τῆς περιόδου εἶναι Γρηγόριος ὁ Κύπριος, ὁ Νικηφόρος Χοῦμνος, ὁ Θεόδωρος Ὑρτακηνὸς καὶ ὁ Δημήτριος Κυδωνής.

Τῇ ῥητορικῇ ἐπιστολογραφίᾳ ἀνήκει Βασίλειος (867-886) ὁ ἰδρυτὴς τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας, ὅστις ἦτο φίλος τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν γραμμάτων. Ἐπειδὴ δὲ ἤθελεν, ὅπως ἀναδείξῃ τὸν υἱὸν Λέοντα ἄξιον τοῦ θρόνου διάδοχον, συνέταξεν ἢ μᾶλλον ἐνετείλατο ἄλλοις, ὅπως συντάξωσι δύο παραινετικὰς ἐπιστολάς κατὰ τὸν τρόπον τοῦ Ἰσοκράτους. Τούτων ἡ πρώτη, ἣς ἐπιγράφεται Βασιλείου τοῦ Ῥωμαίου βασιλέως κενόφωνα παραινετικὰ ξς' πρὸς τὸν ἑαυτοῦ υἱὸν Λέοντα, περιέχει παραγγέλματα ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἠθικὴν, τὴν θρησκείαν, τὴν φρόνησιν καὶ ἄλλα. Ἡ δὲ δευτέρα ἐπιγραφομένη Βασιλείου βασιλέως ἐτέρα παραίνεσις εἰς τὸν αὐτοῦ υἱὸν Λέοντα βασιλέα¹ εἶναι παρακείμεναι πρὸς θεάρεστον βίον. Αἱ παραινέσεις αὗται δεικνύουσιν, ὅτι ὁ γράψας ἦτο ἀνὴρ ἠσκημένος περὶ τὴν ῥητορικὴν, οἷος δὲν ἦτο ὁ αὐτοκράτωρ Βασίλειος. Διὰ τοῦτο ἀνεζητήθη ὁ ἀληθὴς συγγραφεὺς καὶ δὴ ὁ ἡμέτερος Βαλέτιος εἰκάζει², ὅτι ἢ αὐτὸς ὁ Φώτιος συνέταξε τοὺς παραινετικούς λόγους ἢ διὰ τῆς συνεργασίας τούτου συνέταχθησαν. Συγγενὴς τοῦ περικλεοῦς παιριάρχου τούτου ἦτο ὁ Νικόλαος, ὅστις ἀνειράφη μετὰ Λέοντος τοῦ σοφοῦ καὶ ὠνομάσθη ὑπὸ τούτου μυστικός³. Ἐγένετο δὲ δις πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (901-907 καὶ 912-925) καὶ κατέλιπεν 163 ἐπιστολάς, αἵτινες εἶναι σπουδαῖαι ὑπὸ πολιτικὴν

¹) Ὡς τὰς παραινέσεις ταύτας παρὰ Migne, Patrol. Graec. 107 (1863) XXI καὶ LVII. ²) Φωτίου ἐπιστολαὶ ἐν Λονδίῳ 1864, ἐν σελίδ. 219 καὶ ἐξῆς. Παράβαλλ. Krumbacher ἐν σελίδ. 187 καὶ Nicolai III, 232,

³) Ὡς τὸν Βίον Εὐθυμίου ἐκδοθέντα ὑπὸ de Boor, Berlin 1888.

καὶ ἐκκλησιαστικὴν ἐποιον. Ὁ αὐτὸς πατριάρχης συνέταξε καὶ Ὁμιλίαν, ἣν ἀπευθύνει πρὸς τὸν λαὸν τοῦ Βυζαντίου μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Θεσσαλονίκης. Ὁ δὲ Θεόδωρος Δαφνοπάτης ἦτο πατρίκιος καὶ κατ' ἐντολὴν καὶ ἐξ ὀνόματος Ῥωμανοῦ τοῦ Λακαπηνοῦ (921-944) συνέταξεν ἐπιστολὰς πρὸς τὸν πάπαν, πρὸς ἡγεμόνας καὶ ἐπιφανεῖς ἄνδρας¹.

Διάλογός τις, ὅστις ἐπιγράφεται Φιλόπατρις ἢ Διδασκόμενος, ἄλλοτε ἀπεδίδετο τῷ Λουκιανῷ, ἀλλ' ἡ κριτικὴ ἔδειξεν, ὅτι τὸ ἔργον εἶναι ψευδεπίγραφον. Πότε λοιπὸν συνεγράφη ὁ διάλογος; Ἄλλοι μὲν ἔθεσαν ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουλιανοῦ (361-363), ἄλλοι ἐν τοῖς τοῦ Ἡρακλείου (623) καὶ κρατουσίν οἱ τεθέντες κατὰ τὸ τελευταῖον ἡμῖν τοῦ δεκάτου αἰῶνος². Ὁ Niebuhr³ ὅμως καὶ ὁ Gfrörer⁴ ὀρίζουσι τὸ 698 ὡς τὸ ἔτος, καθ' ὃ συνετάχθη ὁ σοφιστικὸς διάλογος. Ἐν τούτῳ διαλέγονται τρία πρόσωπα, ὁ Τριεφῶν, ὁ Κριτίας καὶ ὁ Κλεόλαος, ὧν ὑπόθεσις εἶναι ὁ ἐθνισμὸς καὶ ὁ χριστιανισμὸς. Καὶ κατ' ἐκείνους⁵ καὶ κατὰ τοῦτον⁶ ὁ γράφας λέγει ὕβρεις.

Περὶ τοῦ Ἰωάννου Δοξαπατρῆ⁷ τοῦ Σικελιώτου πολλὰ ἀμφισβητήσεις ὑπάρχουσιν διότι ἐν τοῖς χειρογράφοις ὅτι μὲν γράφεται Ἰωάννης Δοξαπατρῆς ἄνευ τοῦ Σικελιώτου, ὅτι δὲ Ἰωάννης Σικελιώτης ἄνευ τοῦ Δοξαπατρῆ. Διὰ τοῦτο τινὲς μὲν νομίζουσιν, ὅτι εἶναι δύο πρόσωπα, ἄλλοι δέ, ὅτι ἐν καὶ τὸ αὐτό.

¹) Ὁρα Δελτίον τῆς ἱστορ. καὶ ἐθνολογ. ἐταιρίας τῆς Ἑλλάδος 1 (1883-4) ἐν σελίδ. 657-666 καὶ 2 (1885-9) ἐν σελίδ. 38 καὶ 385-409. ²) Wessig, De aetate et auctore Philopatridis dialogi, Dissert. Koblenz 1866. ³) Ὁρα Kleine historische und philologische Schriften 2 Sammlung, Bonn 1843. ⁴) Byzant. Geschichten τόμ. III, 1877 64-82. ⁵) Ἐν σελίδ. 590 «Σὺ μὲν, ὦ Κριτία, πάντα παρέδραμες τὰ τοῦ Διὸς, ἀλλ' εἴ σοι φίλον, ἄκουε. Οὐχὶ κύκνος οὗτος ἐγένετο καὶ σάτυρος δι' ἀσέλγειαν, ἀλλὰ καὶ ταῦρος;». ⁶) Ἐν σελίδ. 597. ⁷) Τὸ ὄνομα εὐρεῖται διαφόρως γεγραμμένον Δοξάπατρος, Δοξοπατρῆς, Δοξαπατρῆς ἢ Δόξα πατρί. Ὁρα Ἀσώπ. ἐν σελ. 247 καὶ Krumbacher ἐν σελίδ. 190.

Ὁπωσδήποτε ὁ Ἰωάννης οὗτος ἦτο λόγιος μοναχὸς περὶ τὴν ἑητορικὴν ἀσχολούμενος, ἀλλὰ πενόμενος μέμφεται τοῖς ἄρχουσι διὰ τὴν ὀλιγωρίαν αὐτῶν πρὸς τὴν παιδείαν. Ἐν τινι ὁμοῦ χρονικῷ ἀποδιδομένῳ τούτῳ ὁ Σικελιώτης μνημονεύεται ὡς πατριάρχης Χρονικὸν σύντομον ἐκ διαφόρων χρονογράφων καὶ ἐξηγητῶν συλλεγὲν καὶ συντεθὲν παρὰ Ἰωάννου μοναχοῦ τοῦ Σικελιώτου, τοῦ καὶ χρηματίσαντος ὕστερον πατριάρχου Κωνσταντίνου πόλεως νέας Ρώμης. Ἄλλ' ἐπειδὴ οὐδεὶς Σικελιώτης Πατριάρχης μνημονεύεται, προστίθεται καὶ ἄλλη δυσκολία. Τὸ ζήτημα εἶναι ἀρχαῖον, διότι ἤδη ὁ Ἀλλάτιος πρὸς ἄρσιν τῆς δυσκολίας ἐθεώρει τὸν Σικελιώτην ὡς τὸ αὐτὸ πρόσωπον τῷ Γλυκεῖ, περὶ οὗ εἴρηται ἐν τοῖς ἔμπροσθεν¹. Ἐν τοῖς νεωτέροις ὁ Walz εἰκάζει, ὅτι εἶναι ὁ Ἰωάννης Καματερός, ὅστις ἀνέβη τὸν πατριαρχικὸν θρόνον κατὰ τὸ 1204. Κατὰ τὸν φιλόλογον τοῦτον ὁ Δοξαπατρῆς καταλιπὼν τὸ πομπῶδες ὄνομα ἔλαβε τὸ ταπεινὸν Καματερός διὰ τοὺς πρὶν καμάτους. Ἄλλ' ὁ Krumbacher παρατηρεῖ, ὅτι κατὰ τὴν εἴσοδον εἰς τὸν μοναχικὸν βίον ἢ κατὰ τὴν ἀνάβασιν εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον μετεβάλλετο μόνον τὸ βαπτιστικὸν ὄνομα². Διὰ τοῦτο καὶ δι' ἄλλα ἔτι αἱ ὑποθέσεις αὗται δὲν δύνανται νὰ ἦναι πιθαναί. Περὶ τὴν ἑητορικὴν ὁ Δοξαπατρῆς ἀσχολούμενος ἔγραψε Προλεγόμενα³ καὶ Ῥητορικὰς Ὀμιλίας εἰς τὰ τοῦ Ἀφθονίου προγυμνάσματα. Πρὸς συγγραφὴν τούτων εἶχεν ὑπ' ὄφει πολλοὺς ἀρχαιοτέρους συγγραφεῖς, ὡς αὐτὸς ὁμολογεῖ⁴. Πρὸς δὲ συνέτα-

¹) Ἐν σελίδ. II, 416 ²) Ἐν σελίδ. 191. ³) Ἰδὲ παρὰ Walz Rhetores Graeci II (1835) ἐν σελίδ. 69—564 καὶ VI (1834) 1—33 καὶ 56—504.

⁴) Παρὰ Walz II, 82 «Ἐγὼ γὰρ ἐνέτυχον μὲν πολλοῖς καὶ μεγάλοις βιβλίοις συμβαλλομένοις πρὸς τὰ τῆς ἑητορικῆς γυμνάσματα, τοῖς μὲν ἐξηγητικοῖς, τοῖς δὲ καὶ μεθόδους ἰδίας προϊσομένοις, φιλοπονώτερον δὲ καὶ ὡς οἶόν τε ἦν ἐπιμελέστερον τοῖς τε Ἀφθονίου προγυμνάσμασι καὶ τοῖς εἰς αὐτὰ γε-

ξεν ἐξηγήσεις εἰς τὰ κεφάλαια τοῦ Ἑρμογένους *Περὶ σιτάσεων*, *Περὶ εὐρέσεως* καὶ *Περὶ ἰδεῶν*. Ὁ Δοξαπατρῆς εἶχε συνθέσει καὶ σχολικὰ ῥητορεύματα, ὡς Ὁ τοῦ Ἴππου λόγος, Ἄνασκευὴ τοῦ Προμηθέως μύθου, Βασίλειος δεύτερος καὶ ἄλλα, ἀπερ δὲν διειτηρήθησαν μέχρις ἡμῶν.

Σπουδαίαν θέσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς θεολογίας καὶ τῆς ῥητορικῆς τοῦ ἑνδεκάτου αἰῶνος κατέχει ὁ Θεοφύλακτος, ὅστις γεννηθεὶς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐγένετο διάκονος τῆς ἁγίας Σοφίας καὶ βραδύτερον μητροπολίτης Ἀχρίδος. Τοῦτον ὁ αὐτοκράτωρ Μιχαὴλ Δούκας, ὅστις ἐβασίλευσεν ἀπὸ τοῦ 1071-1078, ἐξελέξατο παιδαγωγὸν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Κωνσταντίνου. Πότε αὐτός, ἔθανε δὲν εἶναι γνωστόν, ἀλλὰ πάντως μετὰ τὸ 1118. Ὁ Θεοφύλακτος ἔγραψεν οὐ μόνον Θεολογικὰς συγγραφάς, ὡς ὑπομνήματα εἰς τὰ τέσσαρα εὐαγγέλια καὶ εἰς τὰς ἐπιστολάς τοῦ Παύλου, ἀλλὰ καὶ πολυαριθμούς ἐπιστολάς εἰς ἐπιφανεῖς ἄνδρους. Πρὸς δὲ συνέταξε καὶ δύο ῥητορικοὺς λόγους, ἐξ ὧν τὸν ἕνα ἀπευθύνει πρὸς τὸν μαθητὴν αὐτοῦ καὶ ἐπιγράφει *Παιδεία βασιλικὴ πρὸς τὸν Πορφυρογέννητον Κωνσταντῖνον*. Ὁ λόγος οὗτος παραβαλλόμενος πρὸς τοὺς παραινειτικούς Βασιλείου τοῦ Μακεδόνης δεικνύει μείζονα πρωτοτυπίαν. Κατὰ τὸ 1092 ὁ Θεοφύλακτος ἔγραψε τὸν δεύτερον ῥητορικὸν λόγον, ὅστις εἶναι πανηγυρικός πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξιον Κομνηνόν, ὃν παρακαλεῖ, ἵνα ὑποστηρίξῃ τὴν ἐπιστήμην¹.

Ὁ Εὐθύμιος Ζιγαβηνός² ἢ Ζιγαδηνός ἦτο λόγιος μο-

γεννημένοις παρηκολούθησα ὑπομνήμαστον, ὧν καὶ οὐκ ὀλίγα αὐταῖς ἀπεγραψάμην ταῖς λέξεσιν». ¹) Τὰ ἔργα τοῦ Θεοφυλάκιου ἐξεδόθησαν παρὰ Migne, Patrolog. Graec. ἐν τόμ. 123—126. Παράβαλλ. Krumbacher ἐν σελίδ. 199. ²) Γράφεται καὶ Ζυγαβηνός καὶ Ζιγαδηνός καὶ Ζυγαδηνός. Ὅρα Ἀσώπ. ἐν σελίδ. 852 καὶ Krumbacher ἐν σελίδ. 192.

ναχὸς ἀνήκων τῇ μονῇ Θεοτόκου τῆς περιελέπτου. Τοῦτον ἐν τοῖς μάλιστα ἔτιμα Ἀλέξιος ὁ Κομνηνός, ὅστις ἀνέθηκεν αὐτῷ, ὅπως συγγράνῃ σπουδαῖον θεολογικὸν σύγγραμμα ἐπιγραφόμενον Πανοπλία δογματικὴ Ἀλεξίου βασιλέως τοῦ Κομνηνοῦ, περιέχουσα ἐν συνόψει τὰ τοῖς μακαρίοις καὶ θεοφόροις πατράσι συγγραφέντα, εἰς τάξιν δὲ καὶ διεσκεμμένην ἁρμονίαν παρὰ Εὐθυμίου μοναχοῦ τοῦ Ζιγαδηνοῦ τεθέντα. Ἐπὶ ἀνατροπῇ καὶ καταφθορᾷ τῶν δυσσεβεστάτων δογμάτων τε καὶ διδαγμάτων τῶν ἀθέων αἰρεσιαρχῶν, τῶν κακῶς κατὰ τῆς ἱερᾶς αὐτῶν Θεολογίας λυττησάντων. Τὸ πολῦτιμον τοῦτο σύγγραμμα μετεφράσθη καὶ εἰς τὴν λατινικὴν καὶ τιμᾶται ὑπὸ τῶν θεολόγων. Πρὸς δὲ ὁ Ζιγαδηνὸς συνέγραψεν Εἰς τὰ τέσσαρα εὐαγγέλια Ἑρμηνείαν καὶ ἄλλα¹. Ὁ μοναχὸς τὴν ῥητορικὴν ἐφήρμοζεν ἐν θεολογικοῖς ζητήμασι. Καθ' ὅλον εἰπεῖν, ὁ Ζιγαδηνὸς ἦτο γραμματικὸς, ῥήτωρ καὶ δογματικὸς καὶ ὡς τοιοῦτος ἠγαπᾶτο ἐν τῷ εὐσεβεῖ οἴκῳ τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ².

Πότε καὶ ὑπὸ τίνος συνεγράφη ὁ διάλογος Τιμαρίων ἢ περὶ τῶν κατ' αὐτὸν παθημάτων³, δὲν εἶναι γνωστόν. Εἰκάζεται δ' ἐκ τινων ὑπαινιγμῶν, ὅτι εἶναι ἔργον τοῦ μέσου τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος. Ὁ συγγραφεὺς προδήλως ἀπομιμνῆται τὴν

¹) Περί τινων πραγματεύεται ὁ ἡμετέρος Ν. Καλογεράς, ἐν τῷ Ἀθηναίῳ τόμ. 9 (1880) 255—284 καὶ ἐν τόμ. 10 (1881) 331—362. ²) Ἄννα Κομνηνὴ ἐν Ἀλεξιάδ. XV, 490 «Καὶ γὰρ μοναχὸν τινα Ζυγαδηνόν καλοῦμενον, γνωστὸν μὲν τῇ δεσποίνῃ καὶ πρὸς μητρὸς ἐμῇ μάμμη καὶ πᾶσι τοῖς τοῦ ἱερατικοῦ καταλέγον, γραμματικῆς δὲ εἰς ἄκρον ἑλληλακότα καὶ ῥητορικῆς οὐκ ἀμελέτητον ὄντα καὶ τὸ δόγμα ὡς οὐκ ἄλλος τις ἐπιστάμενον, τοῦτον ὁ αὐτοκράτωρ μεταπεμψάμενος ἐπέταξεν ἀπάσας τὰς αἵρέσεις ἐκθέσθαι ἐκαστὴν ἰδίᾳ καὶ ἔφ' ἐκάστῃ τὰς τῶν ἁγίων πατέρων ἀνατροπὰς ἐγγράφασθαι καὶ αὐτῶν δὴ τῶν Βογομύλων τὴν αἵρεσιν, καθὼς ὁ ἀσεβὴς ἐκείνος Βασίλειος ὑφηγήσαντο». ³) Ὁρα παρὰ Ellissen, Analekten der mittel-und neugriechischen Literatur 4 Teil, Leipzig 1860.

Νεκρομαντείαν τοῦ Λουκιανοῦ. Δύναται δέ τις νὰ εἴπῃ, ὅτι ὁ μιμητὴς ἐπέτυχεν. Ὁ Τιμαρίων ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἀπῆλθεν εἰς Θεσσαλονίκην, ἔνθα παρέστη κατὰ τὴν πανήγυριν Ἀγημητριῶν τοῦ μυροελλήτου. Ἐπιστρέφων δ' ἔθανε καὶ θανὼν κατῆλθεν εἰς Ἄδου, ὅπου εὗρε τὸν αὐτοκράτορα Ῥωμανὸν τὸν Διογένη καὶ τὸν διδάσκαλον αὐτοῦ Θεόδωρον τὸν Σμυρναῖον. Διὰ τῆς βοηθείας τούτου ἡ ὑπόθεσις ἄγεται πρὸ τοῦ δικαστηρίου τοῦ Ἄδου, ὃ Ἀσκληπιὸς καὶ ὁ Ἱπποκράτης ὡς ἐμπειροτέχνη ἀποφαίνονται, ὅτι ὁ Τιμαρίων παρὰ τοὺς νόμους τῆς παθολογίας μετεκλήθη ἐκ τοῦ βίου καὶ διὰ τοῦτο οἱ νεκροπομοὶ κατεδικάσθησαν¹.

Πρεσβύτερος ἀδελφὸς τοῦ Νικίτα, περὶ οὗ εἴπομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, εἶναι ὁ Μιχαὴλ Ἀκομινᾶτος, ὅστις ἐγεννήθη κατὰ τὸ 1140 ἐν Χώναις τῆς Φρυγίας. Ἐντεῦθεν ἐπονομάζεται Χωνιάτης². Ὁ πατὴρ τὸν Μιχαὴλ νέον ὄντα ἤγαγεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔνθα ἔτυχε τῆς εὐνοίας τοῦ σοφοῦ Εὐσταθίου. Ἐνταῦθα ὁ νέος ἐξεπαιδεύθη καλῶς, διότι ὑπῆρχον σοφοὶ ἄνδρες, ὡς ὁ Κωνσταντῖνος Μανασσῆς καὶ ἄλλοι³. Ἀμφισβήτησις ὑπάρχει περὶ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ὁ Μιχαὴλ ἐγένετο ἀρχιεπισκοπὸς Ἀθηνῶν. Κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν γνώμην ἀνέβη τὸν ἀρχιεπισκοπικὸν θρόνον τῷ 1175⁴. Μεστὸς ἐνθουσιασμοῦ ἦλθεν εἰς τὴν πόλιν τοῦ Περικλέους ὁ φιλόμουσος ἱεράρχης ὃν οἱ Ἀθηναῖοι ἐδέξαντο μετὰ χαρμοσύνης σκιρτήματος⁵. Ἐν

¹) Krumbacher ἐν σελίδ. 193. ²) Περὶ τοῦ βίου τούτου ἰδὲ Elissen, Michael Akominatos von Chonä, Erzb. von Athen 1852. Gregorovius, Geschichte der Stadt Athen ἐν σελίδ. 204 καὶ ἐξῆς. ³) Αὐτόθι ἐν σελίδ. 205. ⁴) Αὐτόθι ἐν σελίδ. 211 καὶ Elissen ἐν σελίδ. 12. ⁵) Εἰσοβατήρ, ἐν σελίδ. 93 (ἐκδ. Λάμπρ.) «Πείθομαι γὰρ ὡς οὐ μᾶλλον ἐγὼ τὰ μάλιστα φιλοπομνίως ἢ ὑμεῖς ἐς ὑπερβολὴν φιλοπομνίως, τεκμαιρόμενος ἐκ τῶν γεγαυμένων προσώπων ὑμῶν καὶ τῆς πομπικωτέρας ὑπαντήσεως καὶ φαιδροτάτης ὑποδοχῆς καὶ τοῦ ὅλον ἐνθεαστικοῦ καὶ χαρμοσύνης σκιρτήματος».

Ἀθήναις ὁ ἀρχιεπίσκοπος δὲν παρεδόθη εἰς ῥασιώνην, ἀλλὰ συναγαγὼν πολλὰ βιβλία¹ ἐμελέτα καὶ συνέγραφε. Δὲν ἦτο μόνον ἄνθρωπος τῶν βιβλίων καὶ τῶν βιβλιοθηκῶν, ἀλλ' εἶχε καὶ πολλὰς πρακτικὰς γνώσεις, δι' ὧν ἐπειρᾶτο, ὅπως προαγάγῃ τὴν εὐημερίαν τοῦ πτωχοῦ μέν, ἄλλοτε δὲ πλουσίου ἀττικοῦ λαοῦ. Οἰκτεῖρει δὲ τὴν ἀμάθειαν τούτου μὴ δυναμένου νὰ ἐννοήσῃ τοὺς ἀττικιστὶ διαλεγομένους². Κατ' ἐξοχλὴν θανάμζομεν τὸν μητροπολίτην Ἀθηνῶν, διε οὗτος δπλίσας τοὺς πολίτας καὶ γενναίως ἀπὸ τῆς ἀκροπόλεως ἀμυνάμενος κατὰ τοῦ Λέοντος Σγουροῦ ἔσωσε ταύτην³. Μετὰ τὴν αἰωσιν ὁμως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων τὴν γενομένην κατὰ τὸ 1204 ὁ μητροπολίτης ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ τοῖς πορθηταῖς, ἡ βιβλιοθήκη αὐτοῦ ἡραπάγη καὶ ἐπωλήθη καὶ αὐτὸς κατέφυγεν εἰς τὴν νῆσον Κέων, ἐν ἣ πλήρης ἡμερῶν τῷ 1220 ἔθανεν.

Τὰ ἔργα τοῦ Ἀκομινάτου διαιροῦνται εἰς τέσσαρας τάξεις, εἰς κατηχητικὰς ὁμιλίας, εἰς λόγους παρηγορηκοὺς καὶ θρηνηδίας, εἰς ἐπιστολὰς καὶ εἰς ποιήματα. Τάσσονται δὲ καὶ κατὰ τοὺς τόπους, ἐν οἷς τὰ ἔργα ἐγράφησαν διότι ἄλλα μὲν ὁ Μιχαὴλ ἔγραπεν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἄλλα δ' ἐν Ἀθήναις καὶ

¹) Ἰδὲ Ἀθην. τόμ. β, 354, ἐνθα ὑπάρχει διατριβὴ τοῦ Σπ. Λάμπρου Περὶ τῆς βιβλιοθήκης τοῦ μητροπολίτου Ἀθηνῶν Μ. Ἀκομινάτου.

²) Ἐν Κατηχή. πρώτ. 50, ἥτοι ἐν σελίδ. 124 τῆς εἰρημ. ἐκδ. "Ὁ πόλις Ἀθῆναι, ποὺ ποτε ἀμαθίας περιέσσης ἢ τῆς σοφίας τροφός! Ἐγὼ μὲν ἤσοκουν τὴν διάνοιαν καὶ τὴν γλῶτταν παρέθγον καὶ πρὸς ἀκροατὰς Ἀθηναίων ἀπογόνους ἐνεγμναζόμην, οἷνες, λιμῷ ποτε σφοδροτάτῳ πιεζόμενοι, οὐκ ἠξίωσαν δανεῖσασθαι παρὰ τινος ἀνδρὸς ἀφνειοῦ, ἀπαιδεύτου δὲ ἄλλως καὶ βαρβαρίσαντος ἐν τῷ εἰπεῖν παρὰ τοὺς γραμματικὸς κανόνας "ἐγὼ ὑμῖν δανεῖω, ὦ ἄνδρες Ἀθηνοῖοι" . . . Τοιοῦτων ἀνδρῶν φιλολόγων ἀπογόνους ἐλπίζων ἔχειν ἀκροατὰς, ἤσοκουν ἐμαντὸν ὡς ἐνι μάλιστα καὶ πρὸς τὸ σφώτερον ἐβιαζόμην τι καὶ οὐ κεκομψευμένον, μὴ οὐκ ἀνάξιος τροφένς τὰς ἐς λόγους τοῖσδε φανήσομαι πόλεις. Ἀλλ' ἔψευσομαι τῶν ἐλπίδων καὶ τῆς προσδοκίας ἐκπέτωκα . . . » ³) Ὁρα. Κ. Παπαρηγ. IV, 643.

ἄλλα ἐν Κέῳ¹. Ὡς ἐν τοῖς Πλατωνικοῖς διαλόγοις παρατηρεῖται ἡ ἐπίδρασις τοῦ Σωκράτους², οὕτως ἐν ταῖς συγγραφαῖς τοῦ Ἀκομινάτου δὲν εἶναι δύσκολον νὰ ἀνεύρῃ τις τὴν διάνοιαν τοῦ διδασκάλου Εὐσταθίου. Τοῦτον θανόντα θρηνεῖ εὐλικρινῶς ἅτε γινώσκων καὶ τὴν παιδείαν καὶ τὴν ἀρετὴν τοῦ μεταστάντος³. Περιῆλθον εἰς ἡμᾶς 180 ἐπιστολαὶ ἀπευθυνόμεναι πρὸς τὸν Εὐσταθίον, πρὸς τὸν ἀδελφὸν Νικήταν καὶ πρὸς ἄλλους. Πανταχοῦ διαλάμπει τὸ εὐγενὲς τοῦ λογίου ἱεράρχου ἤθος. Εἶχε μελετήσῃ πολλοὺς ποιητὰς καὶ πεζοὺς συγγραφεῖς, ὡς τὸν Ὅμηρον, τὸν Θουκυδίδην καὶ τὸν Δημοσθένη. Ἐκ τούτων συχνάκις παραλαμβάνει μύθους, εἰκόνας καὶ παραβολάς. Παρατηρήθη δ', ὅτι μεταχειρίζεται πολλὰς λέξεις, αἵτινες μόνον παρὰ τῷ Εὐσταθίῳ ἀπαντῶσιν. Ἡ γλῶσσα τούτου ἀττικίζει καὶ μετέχει χάριτος, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀπηλλαγμένη ὑπερβολῶν. Αὐταὶ παράγονται καὶ ἐκ τοῦ καθ' ὅλον πνεύματος τῶν Βυζαντινῶν καὶ ἐκ τῆς ἐπιθυμίας τοῦ ῥήτορος, ὅπως μεταχειρισθῇ ἀρχαίας φράσεις⁴.

¹) Ὅρα Σπ. Λάμπρ. λς'. Οὗτος ἐποίησε καθολικὴν ἔκδοσιν τῶν ἔργων τοῦ Ἀκομινάτου Ἀθήνῃσι 1883. Παράβαλλ. Παπαγεωργίου, Ἐπικρίσιν τῆς Σπυριδωνος Π. Λάμπρου ἐκδόσεως τοῦ Μιχαῆλ Ἀκομινάτου, Ἀθήνησιν 1883. Ὁ κ. Β. Γεωργιάδης ἐδημοσίευσεν Ὀμιλῶν μὴ ὑπάρχονσαν ἐν τῇ εἰρημένῃ συλλογῇ· Μιχαῆλ Ἀκομινάτου τοῦ Χωνιάτου καὶ Γεωργίου Βούρζου μητροπολιτῶν Ἀθηνῶν λόγοι, ἐν Ἀθήναις 1882. ²) Ὅρα εἰσαγωγ. εἰς Πλάτ. ἐν σελίδ. 28. ³) Μελερδ. εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, Εὐσταθ. ἐν σελίδ. 287 «Μέλιτος γὰρ ἀπέσταζον αἱ τῶν ὁμιλιῶν Εὐσταθίου χάριτες ὡς ἀτεχνῶς ἀπορροαγές [τινες νέκταρος, ὅθεν καὶ εἰς ἄκρον ψυχῆς μυνεὶν τοῖς ἀκροαταῖς εἰσδύμενα τὰ δεδάγματα καὶ ἄντικρυς ἐγκαόμενα, διετηροῦντο ἀνέκκλυτα λήθης ῥεύματι]». ⁴) Ὡς παράδειγμα παρατιθέμενα τὸ περὶ Εὐσταθίου λεγόμενον ἐν σελίδ. 291 «Ἄειδε μὲν γὰρ κλέα βασιλέων μεγαλοῦργων καὶ ὑψηθρόνων πατριάρχων, τὰ δ' ἐπέρρεον ἔθνεα σοφιστῶν καὶ παντοίων ἐτέρων ἀκροατῶν, ὡς ὑπὸ κρουμάτων Ὀρφέως ἐλκόμενα. Ἐξέπληγτε δ' αὖ ἀστράπτων καὶ βροντῶν ὑπὲρ τὸν ξυγκυνοῦντά ποτε τὴν Ἑλλάδα δημηγορία Περικλῆν, οἷς ὑπερφώνει τὴν ὑπέρτονον Δημοσθένους ἡχώ καὶ ὑψηγορὸν ῥοίζον Παλέμωνος καὶ οἷς οὐδέν τι τῶν κοινῶν ἠνείχετο μὴ οὐ καινῶς φράζειν ἐκ τῆς τοῦ φράζειν πολλῆς περιουσίας...».

Ἐν τοῖς ἐπιφανεστάτοις ἀνδράσι τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶ-
 νος τάσσεται Γεώργιος ὁ Κύπριος, ὅστις ἐπὶ Ἀνδρονίκου
 τοῦ δευτέρου κατὰ τὸ 1283 πατριάρχης γενόμενος μετονομά-
 σθη Γρηγόριος. Γεννηθεὶς ἐν Κύπρῳ τῷ 1241 χάριν εὐρυτέ-
 ρων σπουδῶν μετέβη εἰς Νίκαιαν καὶ εἶτα εἰς Κωνσταντινου-
 πολιν, ἔνθα ὁ Γεώργιος Ἀκροπολίτης εἰσήγαγεν αὐτὸν εἰς τὰς
 σπουδὰς τοῦ Εὐκλείδου καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους. Δὲν ἔμεινε
 μακρὸν χρόνον ἐπὶ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου, διότι κατὰ τὸ 1289
 ἀπεσύρθη εἰς τινα μονήν¹. Τὰ κατὰ τὸν βίον τοῦ πατριάρχου
 γινώσκουμεν ἔκ τινος αὐτοβιογραφίας, ἣς ἐπιγράφεται Διηγή-
 σεως μερικῆς λόγος τὰ καθ' ἑαυτὸν περιέχων². Ὁ
 Γεώργιος συνέγραψε οὐχὶ ὀλίγα ἔργα, ὧν τὰ πλεῖστα εἶναι θεο-
 λογικά. Τὸ κατ' ἀρχὰς ἐλατινοφρόνησεν³, ἀλλὰ πατριάρχης γε-
 νόμενος ἐπαλινώδησε. Τούτου περιεσώθησαν μέχρις ἡμῶν δια-
 κόσιοι περίπου ἐπιστολαί, ἃς ἀπευθύνει πρὸς πολλοὺς ἐπιφα-
 νεῖς ἄνδρας, ὡς πρὸς τὸν Γεώργιον Ἀκροπολίτην, τὸν Ἰωάννην
 Πεδιάσιμον καὶ ἄλλους. Ὁ λόγιος ἱεράρχης συνέταξε καὶ δύο
 ἐγκώμια, τὸ μὲν πρὸς τὸν Μιχαήλ, τὸ δὲ πρὸς τὸν Ἀνδρόνι-
 κον Παλαιολόγον⁴. Εἰς τὴν σχολαστικὴν ῥητορικὴν ἀνήκει τὸ
 Ἐγκώμιον εἰς τὴν θάλασσαν ἥγουν εἰς τὴν καθ' ὕλου
 τοῦ ὕδατος φύσιν⁵. Ἡ γλῶσσα τοῦ ῥήτορος τούτου παρὰ
 πάντων ἐπαινεῖται διὰ τὸν πλοῦτον τῶν λέξεων, διὰ τὴν ἀπικτὴν
 χάριν, διὰ τὴν καλὴν φρασεολογίαν καὶ διὰ τὴν καθαρότητα τῆς
 συντάξεως.

Μαθητὴς τοῦ Γεωργίου ἦτο Νικηφόρος ὁ Χοῦμνος
 ὅστις συζεύξας τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Εἰρήνην τῷ Ἰωάννῃ Πα-
 λαιολόγῳ, τῷ νύῳ Ἀνδρονίκῳ τοῦ δευτέρου, ἐκτίησατο μεγάλ-

¹) Krumbacher ἐν σελίδ. 196. ²) Ἐξεδόθη ὑπὸ Bergauer, Wien
 1773. ³) Ὁρα Δωσώπ. ἐν σελίδ. 138 καὶ Schöll III, 149. ⁴) Ταῦτα ἐξέ-
 δωκεν ὁ Boissonade, Anecdota Graeca I (1829) ἐν σελίδ. 319—393. ⁵)
 Ὁρα Migne, Patrolog. Graec. τόμ. 142 (1865) 1-470.

λην δύναμιν ἐν τῷ Βυζαντινῷ κράτει καὶ ἐν τέλει ἔλαβε τὴν ὑψηλὴν θέσιν ἐπὶ τοῦ κανικλείου. Ἀλλὰ κατὰ τὸ 1320 τοῦ δημοσίου βίον ἀποστάς, ὡς οἱ πλείστοι τῶν πολιτευτῶν καὶ πατριαρχῶν τοῦ βυζαντίου, ἐγένετο μοναχὸς μετονομασθεὶς Ναθαναήλ. Τὰ τοῦ βίου αὐτοῦ γινώσκομεν ἐκ τινος μοναχίας, ἣν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ μοναχοῦ συνέθετο ὁ φίλος αὐτοῦ Ὑστακηνός. Ὁ λόγιος πολιτευτὴς ἦτο πολυγραφώτατος· διότι οὐ μόνον ῥητορικὸν λόγους, ἀλλὰ καὶ φιλοσοφικά, καὶ θεολογικά συγγράμματα συνέταξε καὶ κατέλιπε πλουσίαν συλλογὴν ἐπιστολῶν¹.

Ὁ Χοῦμνος συνέγραψε θεωρητικὴν διατριβὴν περὶ ῥητορικῆς, ἣτις ἐπιγράφεται Περὶ λόγων κρίσεως καὶ ἐργασίας. Ὡς πρότυπα τῆς ῥητορικῆς αὐτοῦ ἔχει τὸν Ἰσοκράτη, τὸν Ἀριστείδην καὶ κατ' ἐξοχὴν Γρηγόριον τὸν Κύπριον. Ῥητορικὸν λόγους συνέταξε παντοειδεῖς, ὡς Ἐπιτάφιον εἰς τὸν Μακάριον καὶ ἀγιώτατον μητροπολίτην Φιλαδελφείας Θεόκλητον, ἐν ᾧ πραγματεύεται καὶ περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ παναγίου πνεύματος. Ἀξίος μνείας εἶναι ὁ λόγος ὁ ἐπιγραφόμενος Πρὸς τινὰς τῶν ἐταίρων, ὅτι μὴ χρὴ δυσχεραίνειν, εἰ τοῖς κακουργοῦσι τὰ περὶ τοὺς λόγους ἐκ τῶν ἀπαιδευτῶν δόξα γίνεται, σκαιοῖς δὲ τίσι καὶ φαύλοις οὖσιν. Ἐκ τούτου γίνεται δῆλον, ὅτι ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ ἡμετέρου ῥήτορος ὑπῆρχον ἄνθρωποι ἀμαθεῖς, οἵτινες εἶχον τὴν θρασύτητα, ὥπως ἐπιδειχθῶσιν ἐν ἀγροίκοις². Πρὸς δὲ ἔγραψεν Ἐλεγχον κατὰ τοῦ κακῶς τὰ πάντα πατριαρχεύσαντος Νίφωνος καὶ Θεσσαλονικεῦσι συμβουλευ-

¹) Krumbacher ἐν σελίδ. 198 καὶ Nicolai III, 235. ²) Boissonade, Anecdota Graeca ἐν τόμ. V, σελ. 285 "Ἐταῖροι δὲ φαῦλοι καὶ ἀγενεῖς, καὶ κακῶς ὑπὸ βασκανίας, εἰπεῖν, τὸ πλέον ἡγμένοι, χωροῦσι πρὸς λόγους, εἰδότες μὲν ἵσως ὡς οὐδὲν αὐτοῖς ἔσται πλέον, οὐδ' ἂν πλείστα μοχθήσωσι, πλὴν τοῦ θράσους ἄλογον καὶ ἀναίδειαν μαθητευσθῆναι, ἀπατήσαι τε καὶ μέσον ἀγροίκων νεακεύσασθαι, ἀγαπῶντες δ' ὁμῶς κἀν τοῦτο."

τικὸν περὶ δικαιοσύνης. Φαίνεται, ὅτι ἡ κοινωνία τῆς πό-
λεως ταύτης δι' ἐσωτερικῶν διχοστασιῶν ἦτο τεταραγμένη. Ὁ
Χοῦμνος δὲν ἦτο μόνον ὁρίτωρ, ἀλλὰ καὶ διαπρεπὴς φιλόσοφος
γράφας πολλὰς φιλοσοφικὰς διατριβὰς κατ' ἐξοχὴν κατὰ τῶν
θεωριῶν τοῦ Πλάτωνος καὶ τῶν νέων Πλατωνικῶν. Δὲν ἦτο
ὁμως τυφλὸς τοῦ Ἀριστοτέλους ὁπαδός, ὥς γίνεται δῆλον ἐκ
τῆς διατριβῆς τῆς ἐπιγραφομένης· Πρὸς τοὺς δυσχεραί-
νοντας ἐπὶ τοῖς ἐλέγχοις τῶν ἀσαφῶς καὶ κακοτέ-
χως ῥητορευόντων καὶ τὰναντία Πλάτωνι καὶ τοῖς
αὐτῷ δοκοῦσιν ἀστρονομοῦντας. Πρὸς δὲ εἶχε γράψει
Περὶ κόσμον φύσεως, Περὶ τῶν πρώτων καὶ ὑπλῶν
σωμάτων. Πολλὰ τῶν φιλοσοφικῶν ζητημάτων πραγματεύε-
ται ἐν ταῖς Ἐπιστολαῖς, ὡς τό· Ὅτι μήτε ἡ ὕλη πρὸ τῶν
σωμάτων, μήτε τὰ εἶδη χωρὶς, ἀλλ' ὁμοῦ ταῦτα¹. Πε-
ριῆλθεν εἰς ἡμᾶς συλλογὴ ἐξ 172 ἐπιστολῶν, ἐξ ὧν ἄλλαι μὲν
εἶναι ῥητορικὰ καὶ φιλοσοφικὰ γυμνάσματα, ἄλλαι δὲ πραγμα-
τικαὶ πεμφθεῖσαι πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, πρὸς ἐπιφανεῖς ἄνδρας,
πρὸς συγγενεῖς καὶ φίλους, ὡς πρὸς τὸν πατριάρχην Νίφωνα
καὶ τὸν Ἰωάννην Γλυκύν. Τὰς ἐπιστολάς ὁ Χοῦμνος διαιρεῖ
εἰς δύο, εἰς λακωνικοῦσας καὶ εἰς ἀπικιζούσας². Τὰ ἔργα τοῦ
ἡμετέρου συγγραφέως ἔχουσι τι σκοτεινὸν καὶ νεφελοῦδες, ὅπερ
γίνεται καταληπτότερον, ἂν παραεάλωμεν ταῦτα πρὸς τὰ τοῦ
Ἀκομινάτου. Πολλάκις ἐπέρχεται ἡμῖν τὰ εἰπωμεν, ὅτι ἡ διαύ-
γεια τῶν ἰδεῶν τούτου παρήχθη, διότι ὁ ἱεράρχης συνέγραψεν
ἐν τῇ Ἀπικῇ καὶ δὴ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, ἐνθα ἡ ἀτιμόφαιρα
εἶναι λεπτή, ὡς ὁ αἰθὴρ κατὰ τὸν Εὐριπίδην³.

¹) Boissonade, Anecdota nova, Parisiis 1844 ἐν σελ. 191. ²) Τὴν
διαίρεσιν ποιεῖ ἐν τινὶ ἐπιστολῇ πρὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ, ὅστις ἦτο παρακοι-
μώμενος τῆς μεγάλης σφενδόνης, Boissonade An. Nov. ἐν σελ. 5 « Καὶ
ἔχεις τὰς μὲν λακωνικοῦσας, τὰς δ' ἀπικιζούσας, μὴ μέντοι μαχομένας
πρὸς ἀλλήλας. » ³) Ἐν Μηδ. στίχ. 830.

Ὀλίγω νεώτερος τοῦ Χοῦμνου ἦτο Θεόδωρος δ' Ὑρτακηρός, ὅστις ἔζη ἐπὶ Ἀνδρονίκου τοῦ πρεσβυτέρου (1283-1328) καὶ ἴσως καὶ τοῦ νεωτέρου (1328-1341). Πόθεν ἔσχε τὸ ἐπίθετον, δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστόν. Δὲν δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν τὴν παραγωγὴν ἐκ τῆς Ἀρκάκης, ἥτις ἔκειτο οὐ πόρρω τῆς Κυζίκου¹. διότι ὑπάρχει γραμματικὴ δυσκολία. Διὰ τοῦτο πιθανώτερα φαίνεται ἡ παραγωγὴ ἐκ τῆς Κρητικῆς πόλεως, ἥτις ἐκαλεῖτο Ὑρτακος ἢ Ὑρσακίνα². Ὅπως δὲ Ὑρτακηρός κατέλιπεν ἡμῖν ἐπὶ ῥητορικοὺς λόγους ἀνήκοντας εἰς τὸ ἐπιδεικτικὸν εἶδος τῆς ῥητορικῆς³ καὶ 93 ἐπιστολάς. Ἐν τοῖς ῥητορικοῖς λόγοις δεικνύει κολακείαν πρὸς τοὺς ἡγεμόνας καὶ τοὺς μέγα δυναμένους. Εἰ καὶ ἐγένετο διδάσκαλος τῆς γραμματικῆς καὶ ῥητορικῆς, ὅμως οἱ λόγοι αὐτοῦ δὲν ἔχουσιν ἀξίαν τινὰ καὶ δὲν εἶναι ἀπηλλαγμένοι σολοικισμῶν⁴. Παραελλόμενος δὲ πρὸς ἄλλους ῥήτορας τοῦ Βυζαντίου, οἷος Γρηγόριος ὁ Κύριος καὶ ὁ Χοῦμνος, εἶναι πολὺ ὑποδεέστερος. Αἱ δ' ἐπιστολαὶ αὐτοῦ δὲν εἶναι φιλοσοφικαί, οἷαι αἱ τοῦ Ἄρτι μνημονευθέντος, οὐδ' ἔχουσιν ὑποθέσεις ὑψηλὰς, ἀλλὰ μεμυμιοῖας ἐπὶ τῇ δυστυχείᾳ τοῦ γράφοντος, αἰτήσεις πρὸς συνδρομὴν καὶ ἀνομολογήσεις εὐγνωμοσύνης. Διὰ τοῦτο προσφῶς ἐρρήθη, ὅτι ὁ Ὑρτακηρός εἶναι ἐν τῷ πεζῷ λόγῳ, ὅτι εἶναι ὁ Πτωχο-πρόδρομος ἐν τῇ ποιήσει.

Ὁ δὲ Γρηγόριος Παλαμᾶς ζῶν κατὰ τὸ πρῶτον ἡμῶν τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος διήγαγε χρόνον τινὰ ἐν τῇ αυτοκρατορικῇ αὐλῇ, ἐγένετο μοναχὸς ἐν τῷ Ἀθῶ καὶ τελευταῖον μητροπολίτης Θεσσαλονίκης, εἶτα δ' ἀνέλαβε τὸν ἀγῶνα κατὰ τοῦ Βασιλαῦ καὶ ἄλλων⁵. Τὰ συγγράμματα τούτου εἶναι προΐοντα

¹) Schöll III, 151. ²) Krumbacher ἐν σελ. 201. ³) Boissonade, *Anecdota Graeca* I, 248-292. II, 409-453 III, 1-70. ⁴) Π. ζ. γράφει ἁ τέρου ἀντὶ θατέρου καὶ μὴ ἀντὶ οὐ. ⁵) Ὁρα Κ. Παρηγ. V, 247. Krumbacher ἐν σελ. 303.

τῶν θρησκευτικῶν ἐριδῶν, ὧν μετέσχεν ὁ μητροπολίτης. Αἱ ὑποθέσεις ἦσαν φιλοσοφικαὶ καὶ θεολογικαί, ὡς ὁ Παλαμᾶς ἐπραγματεύετο κατὰ ῥητορικὸν τρόπον. Εἰς τὴν ῥητορικὴν ἀνήκει καὶ ἡ Προσωποποιία τῆς ψυχῆς¹, ἣτις δικάζεται πρὸς τὸ οὐμα. Συναγωνιστὴς τοῦ Παλαμᾶ ἦτο ὁ Νικόλαος Καβάσιλας, οὗ ἡ σοφία ἐπαινεῖται ὑπὸ τοῦ Καντακουζηνοῦ². Οὗτος ἐγένετο διάδοχος τοῦ Παλαμᾶ ἐν τῷ θρόνῳ τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἔγραψε Περὶ τοῦ βίου ἐν Χριστῷ³.

Πόθεν κατήγετο Δημήτριος ὁ Κυδωνίης δὲν εἶναι γνωστόν, ἂν μὴ τις δεχθῇ τὰς Κυδωνίας τῆς Κρήτης, ὡς εἰκάζει ὁ Schöll⁴. Ἐν τισι δὲ χειρογράφοις ὀνομάζεται ὁ ἐκ Θεσσαλονίκης, ὅπερ τινὲς δέχονται. Οὗτος ἔζη κατὰ τὰς πρώτας δεκαετηρίδας τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος, μετέσχε τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐριδῶν, ἡγωνίσαστο πρὸς τὸν Παλαμᾶν, ἐγένετο φίλος Ἰωάννου ἔκτου τοῦ Καντακουζηνοῦ, ἐν τοῖς μάλιστα ἐτιμήθη ὑπ' αὐτοῦ⁵ καὶ συνῆψε σχέσεις πρὸς τοὺς ἐπιφανεσιτάτους ἀνδρας τῶν χρόνων αὐτοῦ. Τὸ ἔτος τοῦ θανάτου εἶναι ἄγνωστον ἀλλ' εἰκάζεται, ὅτι δὲν ἐτελεύτησε πρὸ τοῦ 1397⁶. Ὁ Κυδωνίης διεκρίθη ὡς ῥήτωρ καὶ θεολόγος. Κατὰ τὸ 1346, ὅτε συνέβη ὁ ἐμφύλιος πόλεμος ἐν Θεσσαλονίκῃ⁶, ὁ ἡμέτερος ῥήτωρ συνέ-

¹) Ἰδὲ παρὰ Migne ἐν τόμ. 150, 959. ²) Ἐν βιβλ. IV, 16 (ἐκδ. Bonn III, 107) "συνείποντο δὲ αὐτῷ πρὸς τὴν ἐκ τοῦ βίου ἀναχώρησιν καὶ Καβάσιλας Νικόλαος καὶ Δημήτριος ὁ Κυδωνίης, σοφίας μὲν εἰς ἄκρον τῆς ἔξωθεν ἐπιεικῆ, οὐχ ἥτιον δὲ καὶ ἔργοις φιλοσοφοῦντες καὶ τὸν σώφρονα βίον καὶ τῶν ἐκ τοῦ γάμου κακῶν ἀπηλλαγμένον ἡρμμένοι". ³) Ἐξεδόθη ὑπὸ W. Gass, Die Mystik des Nikolaus Cabasilas von Leben in Christo, Greifswald 1849. ⁴) Ἐν τόμ. III, 152. ⁵) Krumbacher ἐν σελίδ. 205. Καντακουζην. IV, 39 "παρόντος δὲ καὶ Κυδωνίη, ὃς ἐνδον βασιλέων διέτριβεν αἰεὶ, οὐ μόνον διὰ τὴν εὐμένειαν, ἣν πολλὴν παρὰ βασιλέως ἔκαρποῦτο, ἀλλ' οὐ καὶ τοῖς πράγμασι μεσάζων ἀνάγκην εἶχεν αἰεὶ συνεῖναι βασιλεὶ νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν". ⁶) Περὶ τοῦτου ὄρα Καντακουζηνόν ἐν βιβλ. III, 98 (ἐκδ. Bon II, 568), καὶ Νικηφόρ. Γρηγορ. XIV, 10.

ταξε μονοφθάν ¹ Ἐπὶ τοῖς ἐν Θεσσαλονίκῃ πεσοῦσιν ¹, ἐν ἣ οἰκτεῖρει τὴν συμφορὰν τῆς πατρίδος. Πρὸς δὲ συνέγραψε δύο Συμβουλευτικούς, ἐξ ὧν ὁ πρῶτος συνετάχθη κατὰ τὸν χρόνον, καθ' ὃν ὁ Ἰωάννης πέμπτος ὁ Παλαιολόγος ἀπεδήμει εἰς Ἰταλίαν (1369). Συμβουλευεῖ δ' ὁ φιλόσοφος ἀνὴρ, ἵνα καὶ καθ' ἑαυτοὺς ὁμονήσωσι καὶ μετὰ τῶν Λατίνων ἐνωθῶσιν, ὥπως τοὺς παρὰ τῶν Τούρκων κινδύνους ἀποσοβίσωσιν. Ἐπὶ πᾶσι τούτοις ὁ Κυδωνῆς συνέγραψε πολλὰς θεολογικὰς διατριβάς, ὡς Περὶ τοῦ καταφρονεῖν τὸν θάνατον, καὶ κατέλιπε πλουσίαν συλλογὴν ἐπιστολῶν, ἃς πέμπει πρὸς ἐπιφανεῖς ἀνδρας, ὡς τὸν Νικηφόρον Γρηγοράν, τὸν πατριάρχην Φιλόθεον καὶ ἄλλους ². Ἀνήκει δὲ τοῖς ὀλίγοις λογίοις τοῦ Βυζαντίου, οἵτινες ἐγίνωσκον τὴν λατινικὴν, καὶ μετέφρασεν ἐκ τῆς γλώσσης ταύτης καὶ ἄλλας μὲν συγγραφὰς καὶ δὴ τὴν ἀνασκευὴν τοῦ κορανίου, ἣν κατὰ τὸ 1300 εἶχε συγγράφει ὁ Ricardus Florentinus.

Ὁ δὲ Ματθαῖος Καντακουζηνὸς διὰ τῆς ἐνεργείας τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἐγένετο καὶ αὐτοκράτωρ παρὰ τὴν θέλησιν τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου καὶ ἐοτέφθη ἐν τῷ ναῷ τῶν Βλαχερνῶν ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Φιλοθέου. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἀναγκασθεὶς νὰ κατέλθῃ ἐκ τοῦ βασιλικοῦ θρόνου, ὅστις ἀνῆκε τῷ ἐπ' ἀδελφῇ γαμβρῷ, ἀπῆλθεν εἰς τὸ ἅγιον ὄρος, ὅπου τὸ μοναχικὸν τριεῶνιον ὑποδυσάμενος συνέγραφε. Συνέταξε λοιπὸν Ὑπόμνημα εἰς τὸ Ἄσμα ἁσμάτων τοῦ Σολομῶντος ³. Τούτου δύο λόγοι ἀνευρέθησαν ἐν ταῖς μοναῖς τῆς Θεσσαλίας καὶ ἤχθησαν πρὸ ὀλίγου εἰς τὴν ἐθνικὴν βιβλιοθήκην ⁴. Ὁ μὲν πρῶ-

¹) Ὅρα παρὰ Migne, Patrolog. Graeca ἐν τόμ. 151 (1865) ἐν σελίδ. 1283 - 1301. ²) Πλουσία συλλογὴ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Κυδωνῆ ἐξεδόθη ὑπὸ Boissonade, Anecdota Nova ἐν σελίδ. 251 - 327. ³) Migne, Patrolog. Graec. 100 (1860) 395. ⁴) Δελτίον τῆς ἱστορ. καὶ ἐθνολογ. ἐταιρ. τόμ. II (1885 - 89) ἐν σελίδ. 425.

τος επιγράφεται Τοῦ εὐσεβέστατου βασιλέως κυροῦ Ματθαίου τοῦ Καντακουζηνοῦ λόγος περὶ φιλομαθίας εἰς τὴν αὐτοῦ θυγατέρα κυρᾶν Θεοδώραν τὴν Καντακουζηνήν¹. Ἐν τούτῳ καταφαίνεται, ὅτι ὁ Ματθαῖος γράφει σαφῶς καὶ ἔχει φλογερὰν πρὸς τὴν παιδείαν ἀγάπην². Ὁ δὲ δεῦτερος ἔχει τὴν ἐπιγραφὴν· Τοῦ αὐτοῦ βασιλέως κῦρ Ματθαίου τοῦ Καντακουζηνοῦ εἰς τὴν ἑαυτοῦ θυγατέρα κυρᾶν Θεοδώραν τὴν Καντακουζηνήν περὶ τῶν τριῶν τῆς ψυχῆς δυνάμεων.³ Ἀλλὰ κατὰ τὸ τέλος ὁ λόγος οὗτος εἶναι κεκολοβωμένος.

Περὶ τοῦ βίου τοῦ Θεοδώρου Ποταμίτου⁴ οὐδὲν γινώσκουμεν, εἰ μὴ, ὅτι ἔζησε περὶ τὸ τέλος τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος. Τούτου Μονωδίαν εἰς τὸν βασιλέα κῦρ Ἰωάννην τὸν Παλαιολόγον ἐξέδωκε τὸ πρῶτον ὁ ἡμέτερος Σάθας⁵. Ὁ Ἰωάννης ἔθανε τῷ 1391 καὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἡ μονωδία ἐν τῷ χρόνῳ τοῦ θανάτου ἀπηγγέλθη⁶. Περὶ τροπαίων καὶ νικῶν κατὰ βαρβάρων λέγει ὁ μονωδός, ἀλλ' ἡ ἱστορία μαρτυρεῖ, ὅτι οὐδὲν ὁ βασιλεὺς ἐπραξεν, ὅπως διακωλύσῃ τὰς κατακτήσεις τῶν Ὀσμανιδῶν⁷. Ὁ Χρύσανθος Νοταρᾶς γράφει, ὅτι ἐν τῇ μονῇ τῶν Ἱερίων ὑπῆρχον εἰκοσιν ἐπιστολαὶ τοῦ Ποταμίτου⁸, ἀλλ' ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις εὗρέθησαν μόνον δέκα καὶ τρεῖς. Αἱ ἐπιστολαὶ αὗται ἐπιχέουσιν ὀλίγον φῶς ἐπὶ τοῦ σκοτεινοῦ βίου τοῦ ἡμετέρου συγγραφέως.

Ταύτῃ τῇ περιόδῳ ἀνήκει ὁ νεκρικός διάλογος ὁ ἐπιγρα-

¹) Καὶ οἱ δύο λόγοι ἐξεδόθησαν ὑπὸ Ἰ. Σακελλίωτος αὐτόθι. ²) Αὐτόθι ἐν σελίδ. 428 "Παίδεια καὶ λόγος καὶ ἀρετὴ μέγα τι χρῆμα καὶ στερεὸν περιτείχισμα τοῖς ταῦτ' ἔχουσι γίνεται· διὸ καὶ πάντας χρῆναι μεταδιώκειν καὶ μὴ ὀφθυμεῖν περὶ τὰ τοιαῦτα μὴδ' ἀναβάλλεσθαι, ἀλλὰ σπουδάζειν καὶ σὺν ἰδρωτὶ ζητεῖν ἐθέλειν ἡγῆμαι". ³) Ἐν δυοῖς χειρογράφοις ὀνομάζεται Ποτάκιος, ἀλλ' ἡ γραφὴ αὕτη δὲν ἐπιδοκιμάζεται. ⁴) Μεσαιων. βιβλ. I, (1872) 196-200. ⁵) Ὁρα Δελτ. τῆς ἱστορ. καὶ ἐθν. ἐταιρ. ἐν σελίδ. 56. ⁶) Κ. Παπαρηγ. V, 274. ⁷) Σάθας αὐτόθι I, 282.

φόμενος Ἐπιδημία Μάζαρι ἐν Ἀιδου ἢ πεύσις νεκύων ἐνίων περί τινων τῶν εἰς τὰ βασιλεία συναναστρεφόμενων, ὅσις ἐγράφη κατὰ μίμησιν τῆς Νεκρομαντείας τοῦ Λουκιανοῦ. Ἐκ τῆς ὑποθέσεως γίνεται δῆλον, ὅτι ἐγράφη ἐπὶ Μανουὴλ δευτέρου τοῦ Παλαιολόγου, ἴσως δὲ κατὰ τὸ 1416¹. Ὑπόθεσις τοῦ διαλόγου εἶναι, ὅτι ἐν τινι ἐπιδημίᾳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁ Μάζαρις θανὼν κατήλθεν εἰς Ἀιδου, ἐνθα ἐνέτυχε τῷ Ὀλοσόλῳ, ὅσις ἦτο γραμματεὺς τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἱατρὸς ἄριστος καὶ ῥήτωρ². Ὁ Ὀλοσόλος εἶχεν ἀκολουθήσει τῷ Μανουὴλ Παλαιολόγῳ εἰς τὴν Ἱταλίαν, Γαλλίαν καὶ Βρετανίαν. Πρὸς τοῦτον λοιπὸν καὶ πρὸς ἄλλους διαλεγόμενος ὁ Μάζαρις εἰκονίζει τὴν οἰκτρὰν κατάστασιν τῶν αὐλικῶν τοῦ Βυζαντίου καὶ δεσποτῶν τῆς Πελοποννήσου. Δὲν γινώσκωμεν τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέως, ἀλλ' οἰοσθῆναι καὶ ἂν ἦναι, ὁ διάλογος ἐλέγχει λιξελλογράφον τοῦ ἐσχάτου εἴδους³. Ὑβρίζει δ' ἀναιδῶς καὶ τοὺς Πελοποννησίους, παρ' οἷς τὸ πνεῦμα τοῦ νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ ἤρξατο ἀναλάμπειν⁴. Βεβαίως ἐν Σπάρτῃ ἡ γλῶσσα ἐν πολλοῖς διεφθάρη⁵, ὡς πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος, ἀλλ' ὁ ἀπικώτατος λόγος τοῦ Μανουὴλ Παλαιολόγου

¹) Krumbacher ἐν σελίδ. 210. ²) Ἐν σελίδ, 193 τῆς ἐκδ. τοῦ Elissen. ³) Π. χ. ἐν σελίδ, 220 γράφει «Τὸν ψωριδῶνα λέγεις Μισαὴλ Μουσκάρων, τὸν διαβολέα, τὸν κατάπτυστον καὶ ὕφαλον, καὶ λωποδύτην, τὸν οἰόμενον εἰδέναι τὰ τε ὄντα τὰ τ' ἐσόμενα, πρὸ τ' ὄντα, πλὴν δ' ἀναιδίας ὄντα οὐδέν, τὸν ῥαμπλιότην, καὶ σολοικιστήν, καὶ λατινόφρονα, τὸν τὴν ἀκροβυστίαν περιτετημημένον...». ⁴) Κωνστ. Παπαρρηγόπ, V, 293. ⁵) Ἐν σελίδ, 230 (Ἐκδ. Elissen) «Δέδοικα οὖν ἵνα μὴ γένωμαι καὶ αὐτός, διατρέβων ἐν Σπάρτῃ ὥσπερ ἐν τῇ Κωνσταντίνου γέγονεν ὁ Πελοποννήσιος ἐκεῖνος, Συναδηνός ὁ Κορμέας, ἢ ἵνα μὴ βαρβαρωθῶ καὶ αὐτός, ὥσπερ ἄρα βεβαρβαρώνται γε οἱ Λάκωνες, καὶ νῦν κέκληνται Τζάκωνες, καὶ πιάσον τα καὶ σφίξον τα, καὶ δώσον τα, καὶ ἤμενον, καὶ ἡρχόντησαν, καὶ καθεζούνησαν, καὶ ἔλαθε, πᾶ, καὶ ἐτετοίωσέν τον, καὶ ἄλλα ἄλλα βάρβαρα λέγουσιν...». Ὁ Φιλέλλην Elissen εἰκάζει (ἐν σημ. 162 σελ. 349), ὅτι τὸ ὄνομα Κορμέας ἐγένετο κατὰ παραφθορὰν ἐκ τοῦ Κορωνεύς ἢ Κορωνέας. Τοιαύτη

ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ ἀδελφοῦ Θεοδώρου, περὶ οὗ ἔσται λόγος μετ' ὀλίγον, ἀριδύλως μαρτυρεῖ, ὅτι ὀλίγας δεκαετηρίδας πρὸ τῆς ἀλώσεως ἐν Μιστρᾷ ὑπῆρχε λαὸς Ἑλληνικός, λαὸς δυναμενος νὰ κατανοήσῃ τὴν Ἀπικὴν τοῦ αὐτοκράτορος διάλεκτον. Καθ' ὅλον εἰπεῖν, τὸ ἔργον εἶναι ἡ χειρίστη τοῦ Λουκιανοῦ ἀπομίμησις, ἀλλ' ἔχει ἀξίαν τινὰ ἕνεκα εἰδήσεων ἱστορικῶν καὶ διαλεκτικῶν.

Ἀπότομον ἀντίθεσιν πρὸς τὰς ὕψεις ταύτας τοῦ ἀνω-νύμου λιβελλογράφου ποιῶσι δύο λόγοι τοῦ Γεωργίου Γεμιστοῦ ἢ Πλήθωνος¹, ὅστις ἐγεννήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει, διέτριψε χρόνον τινὰ ἐν Ἀδριανουπόλει καὶ μετέβη εἰς Μιστρᾶν, ὅπου ἔχων ὑπέριστα δικαστικὸν ἀξίωμα καὶ μελετῶν τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς καὶ φιλοσοφῶν διήγαγε τὸ πλεῖστον τοῦ βίου². Οὗτος συνεκέρασε τὸ φιλοσοφικὸν αὐτοῦ σόστημα μετὰ τῆς νέας Πλατωνικῆς φιλοσοφίας καὶ διὰ τοῦτο ὠνομάσθη ὁ θεόσοφος τοῦ Μιστρᾶ. Ὁ ἐνθουσιασμός δ' αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἀρχαίους προέβαιεν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἐξέκλινε μέχρι τῶν ἰδεῶν Ἰουλιανοῦ τοῦ Παραβάτου. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ παρεκτροπῇ ταύτῃ ὁ Πλήθων μὴ στερούμενος μεγαλείου ὑπὸ τοῦ Λαοπάρδου παραβύλλεται πρὸς τὸν Λοῦθηρον³.

Δὲν ἦτο ὁμοῦς ἰδεολόγος φιλόσοφος καὶ ἄχρηστος ἐν τῷ πολιτικῷ βίῳ, ὡς μαρτυροῦσι δύο λόγοι αὐτοῦ, ἐξ ὧν ὁ πρῶτος ἐπιγράφεται Πρὸς τὸν βασιλέα Ἐμμανουήλον περὶ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ πραγμάτων. Ἐν τούτῳ καταδεικνύει τὴν σπουδαιότητα τῆς νήσου τοῦ Πέλοπος καὶ προτείνει σπουδαίας μεταρρυθμίσεις. Ὁ φιλόσοφος οὗτος ἐν τῇ μεγαλοφυίᾳ

παραφθορὰ δὲν εἶναι δυνατὴ καὶ εἰκάζομεν, ὅτι τὸ ὄνομα εἶναι μεγεθυντικὸν τοῦ κορυμῆ, καὶ δηλοῖ τὸν ἔχοντα μέγα κορυμὴν ἢ τοὶ σῶμα, τὸν σωματώδη. ¹) Ὁ Γεμιστὸς μετονομάσθη Πλήθων, ὅπως ποιήσῃ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἀπτικώτερον, ὡς δ' οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ ἔλεγον, ὅπως πλησιάζῃ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πλάτωνος.

²) Κωνσταντ. Παπαρρ. V, 296. ³) Διογέσ. Θερεϊαν. ἐν Ἀδ. Κορ. I, 5.

αὐτοῦ κατεῖδεν, ὅτι ὁ νεώτερος Ἑλληνισμὸς ἐκ τῆς ἀρχαίας αὐτοῦ κοιτίδος πρέπει νὰ ἀρξῇται νέας σταδιοδρομίας¹. "Οὐ δ' ἡ κρίσις αὕτη ἦτο ὀρθή, ἐμαρτύρησεν ἡ ἱστορία τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος. Δὲν διστάζει δὲ νὰ ὀνομάσῃ τὴν Πελοπόννησον μητροπόλιν τοῦ Βυζαντίου² καὶ τῆς Ῥώμης³. Ὁ πρακτικὸς ὁμῶς φιλόσοφος δὲν ἐμμένει ἐν ταῖς μυθικαῖς παραδόσεσιν, ἀλλὰ κατέρχεται καὶ εἰς τὴν οἰκονομικὴν⁴ καὶ ἀμυντικὴν τῆς χώρας ἀξίαν. Διὸν παρατήρησεν, ὅτι πανταχοῦ τῆς χώρας ταύτης ἀνίστανται ἀκροπόλεις, αἵτινες τοὺς πολεμίους καθιστῶσιν ἥτιους⁵. Τὸ μεγαλεῖον τοῦ στρατάρχου τῆς Πελοποννήσου κατὰ τὴν ἡμετέραν ἐπανάστασιν ὀφείλεται ταῖς παρατηρήσεσι ταύταις, ἃς ὁ Πλήθων πρὸ τεσσάρων περίπου αἰώνων εἶχε ποιήσει. "Ἡθέλεν εἶναι μακρὸν τὸ ἔργον ἡμῶν, ἂν ἐπραγματευόμεθα περὶ πασῶν τῶν μεταρρυθμίσεων, ἃς προϋτεινεν ὁ

1) "Εχομεν ὑπ' ὄψει τὴν ἔκδοσιν τοῦ Elissen ἐν σελ. 42. "Πρῶτον μὲν δὴ ὑπὲρ αὐτῆς τῆς χώρας, ὥς περὶ πλείστον ποιητέα ὑμῖν ἔσιν, βραχέε' ἅττα μοι εἰρήσεται... Ἑσμέν γὰρ οὖν, ὧν ἡγεῖσθε τε καὶ βασιλεύετε, "Ελληνες τὸ γένος, ὥς ἡ τε φωνὴ καὶ ἡ πάτριος παιδεία μαρτυρεῖ "Ελλήσοι δὲ οὐκ ἔστιν εὐρεῖν εἴ τις ἄλλη εἰκειότερα χώρα, οὐδὲ μᾶλλον προσήκουσα ἢ Πελοπόννησός τε, καὶ ὅση δὴ ταύτῃ τῆς Εὐρώπης προσεσχῆς, τῶν τε αὐτῶν νήσων αἱ ἐπικείμεναι... 2) Αὐτόθι "Καὶ μὲν δὴ καὶ τῆς μεγάλης ταυτησὶ Πόλεως τῆς πρὸς Βοσπόρου, ἥπερ νῦν ὑμῖν βασιλείον ἔστι, τήνδε τὴν χώραν εἴη ἂν λογιζομένοις οἷον μητέρα τε οὖσαν καὶ ἀφορμὴν ἵνα εἰπῇν. Τοῦτο μὲν ἐπειδὴ Βυζάντιον οἱ προσηκηκότες, "Ελληνες τε καὶ Λαορεῖς, Λαορεῖς δὲ Πελοποννήσιοι περιφανῶς... 3) Ἐν σελίδ. 43 "εἴ γε Αἰνείασι μὲν Σαβῖνοι ἐπὶ τοῖς ἴσοις καὶ ὁμοίοις συνφηκιομένοι Ῥώμην εὐτυχεσάτην πόλεων κατέφηκαν. Σαβῖνοι δὲ ἐκ Πελοποννήσου τε καὶ Λακεδαιμόνιοι... 4) Αὐτόθι "Ἀλλὰ καὶ ἀρετὴ ὥς οὐδὲ μίᾳς ἂν λείποιτο τῶν ὑπὸ τὸν ἥλιον, ὅσα μὲν εἰς ὥρων συμμετρίαν, καὶ καρπῶν φορὰν, καὶ βλως τῶν πρὸς βίον χρησίμων τείνοντά ἐστιν εἰπῇν, ἔασω ἔν γε ἰφ' παρόντι... 5) Αὐτόθι "Καὶ παρῆκα ὁρῶν ἐρυμνότητα διὰ πάσης διηκόντων, καὶ δίκην ἀκροπόλεων ἀνεστηκότων πανταχῇ ὥστε καὶ ἐν τῶν πεδίων κρατῆσαι πολέμους συμβῇ ποτε, τῆς γε συμπάσης χώρας ἥτιους εἶναι..."

Πλήθων. Ἀν δυνάμεθα ὁμως νὰ παραλείψωμεν, ὅτι προτείνει τὴν διαίρεσιν τῶν Πελοποννησίων εἰς δύο τάξεις, εἰς στρατευομένους καὶ εἰς εἰσφέροντας¹, καὶ τὴν κατάργησιν τοῦ νομίματος². διότι ἡ Πελοπόννησος εἶναι αὐτάρκης³. Αἱ τοιαῦται μεταρρυθμίσεις ὑπομιμνήσκουσι τὴν νομοθεσίαν τοῦ Λυκούργου. Ὁ δὲ δεύτερος λόγος ἐπιγράφεται Συμβουλευτικὸς πρὸς τὸν δεσπότην Θεόδωρον περὶ τῆς Πελοποννήσου λόγος, ἐν ᾧ ὁ φιλόσοφος πειρᾶται, ὅπως πείσῃ τὸν νεαρὸν δεσπότην πρὸς ἐφαρμογὴν τῶν προτεινομένων μεταρρυθμίσεων. Ἐνταῦθα διὰ μακρῶν ἀναπτύσσει πολλὰ οἰκονομικὰ⁴ καὶ στρατιωτικὰ⁵ ζητήματα, ὡς ἄλλοτε ὁ Δημοσθένης διὰ παραπλησίων μεταρρυθμίσεων ἠγωνίζετο, ὅπως σώσῃ τὴν ἐλευθερίαν τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλὰ κατὰ κακὴν μοῖραν οὐδέτερος ἡδυνήθη νὰ ἀποσοδέσῃ τοὺς ἐπικρεμασθέντας κινδύνους. Περὶ τοῦ Πλήθωνος εἶχομεν ἴσως καθῆκον νὰ γράψωμεν πλείονα, ἀλλ' οὗτος μεταξὺ εἰς Ἰταλίαν καὶ τυχὼν τῆς ἀντιλήψεως Κοσμά τοῦ ἐκ Μεδίκων ἀνήκει καὶ τῇ ἀναγεννήσει τῶν γραμμάτων, περὶ ἧς δὲν πραγματευόμεθα ἐνταῦθα.

Οἱ θαυμασταὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ οὐρανοῦ μετ' ἐκπλήξεως διαλέγονται περὶ τῆς ἀνατολῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ ἡλίου. Βεβαίως οὗτος ἀνατέλλων ὑπὲρ τὰ ῥεῖθρα τοῦ Αἰγαίου ἢ ὑπὲρ τὴν κορυφὴν τοῦ Ὑμηττοῦ ἔχει πολὺ ποιητικὸν καὶ γραφικόν, ἀλλὰ καὶ ἡ δύσις αὐτοῦ οὔτε ποικιλίας οὔτε ποικίλων σκηνῶν οὔτε κάλλους στερεῖται, ὅπερ ὁ χρωστήρ τοῦ Φοίβου ἐπιτίθουσιν ἐπὶ τῶν ῥοδοχρόων καὶ χρυσοῖουσῶν νεφελῶν. Βεβαίως τιμῶμεν

1) Ἐν σελίδι 47. 2) Ἐν σελίδι 56 "Ἄλλως δὲ καὶ Πελοποννήσῳ οὐδενὸς πάνν τοι τοιούτου δεῖν δοκεῖ νομίματος, ὃ τιον ἄλλοις ἀνθρώποις ἔσται ἐντιμον. Σχεδὸν γάρ οὐδ' ὅπουσιν τῶν ἔξωθεν εἰσαγωγίμων δοκεῖ δεῖσθαι ἡ χώρα, ὥστε τον καὶ τοιούτου νομίματος δεῖν πλὴν οἰδήρου καὶ ὀπλων ταῦτα δὲ τῶν βαμβυκίων τούτων ῥήϊδιον ἀλλάττεσθαι. "Ὡς οὐδὲν ἂν εἶναι βλάβος ἀτιμάσαι τὸ ξενικὸν τουτὶ νόμισμα καὶ πονηρόν." 3) Ἐν σελίδι 71 4) Ἐν σελίδι 71.

τὰ ἄσματα τοῦ Ὁρφέως καὶ τοῦ Δημοδόκου, οἵτινες ἔδουον ὡς ἀηδόνες τῆς γραμματολογικῆς πρωΐας, ἀλλ' εἶναι δίκαιον νὰ γεραίρωμεν καὶ τοὺς μεγάλους ἄνδρας, ὅσοι κατὰ τὸν μαρτυρικὸν τοῦ Ἑλληνικοῦ γένους θάνατον παρέστησαν ὡς ὑπερασπισταὶ καὶ παρήγοροι. Τοιοῦτος εἶναι ὁ Μάρκος Εὐγενικός, ὅστις ἐδίδασκεν¹, οὗ τὸ Ἑλληνικὸν γένος διὰ τοῦ μαρτυρίου δύναται νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν ζωὴν. Ὁ Μάρκος ὡς μητροπολίτης Ἐφέσου δὲν ὑπέγραψεν ἐν τῇ δηλώσει τῆς Φλωρεντίας, ἐν ᾗ ἀνεγνωρίζοντο τὰ πρωτεῖα τοῦ πάπῃ². Οὗτος δίδωται πρὸς τὸν μητροπολίτην Νικαίας Βησσαρίωνα, ὅστις εἶχε τὴν γνώμην, οὗ διὰ τῆς ἐνώσεως ἡδύνατο νὰ ἀποσοξῇ ὁ ἐπαπειλούμενος κίνδυνος. Προετίμα δὲ τοὺς Τούρκους τῶν Λατίνων. Ἀλλ' ἀκριβῆς τοῦ ζητήματος τούτου ἐξέτασις ἀνήκει οὐχὶ τῇ γραμματολογίᾳ, ἀλλὰ τῇ ἱστορίᾳ. Ὁ σοφὸς οὗτος ἱεράρχης συνέγραψε πλεῖστα συγγράμματα, ἅπερ δὲν ἀπώλοντο, ἀλλὰ τινὰ μὲν ἐξεδόθησαν³, τινὰ δὲ μένουσιν ἀνέκδοτα πρὸς λύπην τῶν περὶ τὰ γράμματα τῶν Βυζαντινῶν ἀσχολουμένων. Οἱ ἄλλοι λαοὶ πρὸς ἔκδοσιν τῶν ἱστορικῶν αὐτῶν μνημείων διατηροῦσι τὸν ζῆλον ἀμείωτον. Ὡς φιλόσοφος ὁ Μάρκος ἀνήκει τοῖς ἐκλεκτικοῖς, οἵτινες δὲν δέχονται καθαρὰ τὰ δόγματα οὔτε τοῦ

¹) Ὁρα τὴν διατριβὴν τοῦ ἑμοῦ φίλου καὶ συναδέλφου κ. Μαργαρίτου Εὐαγγελίδου τὴν ἐπιγραφομένην Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ λύσις τῆς ἀπορίας τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου ἐν σελίδ. 388 καὶ τοῦ μακαρίου φίλου μου Νικηφόρου Καλογεῤῥα τὴν πραγματείαν τὴν δημοσιευθεῖσαν ἐν τῇ Νέᾳ ἡμέρᾳ 1890 ἀριθ. 809—812. ²) Κωνσταν. Παπαρρη. V, 333. ³) Αἱ Ἐκφράσεις καὶ αἱ Ἐπιστολαὶ ἐξεδόθησαν ὑπὸ C. L. Kayser, Heidelbergae, 1840. Ὁ Boissonade ἐν τῷ Anecdota nova ἐν σελίδ. 349—362 ἐξέδωκε τὸ Περί Ὁρῶν ζωῆς. Ὁ δὲ ἡμέτερος Α. Παπαδόπουλος Κεραιμὲς ἀνεκάλυπεν ἐν τῇ μονῇ τῆς Εἰκοσιφοινίσσης (Κονιζῆς) κώδικα περιέχοντα πλεῖστα συγγράμματα τοῦ Μάρκου. Ὁρα παράρτημα τοῦ Ἑλλην. φιλόλογ. συλλόγ. Κωνσταντ. ἐν τόμ. 17 σελ. 47 καὶ Δελτίον τῆς ἱστορ. καὶ ἐθν. τῆς Ἑλλάδος. II, 679 Πλεῖστον ἰδὲ παρὰ Μ. Εὐαγγελίδῃ ἐν σελίδ. 390.

Πλάτωνος οὔτε τοῦ Ἀριστοτέλους, ὡς τεκμηριοῦνται καὶ ἐκ τῆς πραγματείας, ἐν ἣ λύει τὴν ἀπορίαν τοῦ Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου. Ὁ αὐτοκράτωρ ὁρμώμενος ἐκ τοῦ Φαίδρου τοῦ Πλάτωνος, ὅστις λέγει τὴν ψυχὴν ἀθάνατον ὡς οὖσαν αὐτοκίνητον καὶ ἀεκίνητον¹, ἀπορεῖ, διὰ τί καὶ ἡ ψυχὴ τῶν ἀλόγων ὡς ἀεκίνητος δὲν εἶναι ἀθάνατος. Τὴν ἀπορίαν ταύτην λύει ὁ Μάρκος ἐν τινι πραγματείᾳ ἀντυγραφείᾳ μὲν ὑπὸ τοῦ Ἰάσονος Βατοπεδινοῦ, δημοσιευθείᾳ δὲ ὑπὸ Μαργαρίτου Εὐαγγελίδου. Ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἱεράρχου ἐγράφη Ἑπιστολὴ πρὸς Ἰσίδωρον ἱερομόναχον περὶ ὄρων ζωῆς αἰτήματα². Πλὴν τῶν θεολογικῶν συγγραφεῶν³ ὁ μητροπολίτης Ἐφέσου ἔγραψε καὶ Ἐκφράσεις, ὡς εἰς τὸν μαρτυρικὸν θάνατον τοῦ ἁγίου Δημητρίου καὶ εἰς τὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ, αἵτινες ὑπομνησκουσι τὰς Εἰκόνας τοῦ Φιλοστράτου. Ἀλλ' ὁ Krumbacher⁴ οὐχὶ ἀπιθάνως εἰκάζει, ὅτι πάντα τὰ τοιαῦτα ἱστορικὰ ἔργα ἀνήκουσι τῷ ἀδελφῷ Ἰωάννῃ, ἀπεδόθησαν ὁμῶς τῷ Μάρκῳ, διότι οὗτος ἦτο ἐπιφανέστερος.

Ὅντως ὁ Ἰωάννης Εὐγενικός ἐγραψε πολλὰς καὶ καλὰς Ἐκφράσεις, ὡς τῆς Τραπεζοῦντος, τῆς Κορίνθου καὶ τῆς Ἱμέρου. Τὴν νῆσον ταύτην ὀνομάζει χαριεσιάτην καὶ ἀρίστην πασῶν τῶν ἐν τῷ Αἰγαίῳ⁵. Ἡ δὲ Ἐκφρασις ἡ ἐπιγραφομένη Πλάτανος μαρτυρεῖ, ὅτι οἱ Βυζαντινοὶ δὲν ἐστεροῦντο τῆς αἰσθήσεως πρὸς τὴν φύσιν⁶. Λεπτὴν αἰσθήσιν πρὸς τὴν

1) Ἐν κεφ. 24. 2) Παρὰ Boissonade, Anecd. Nov. 349. 3) Ταύτας δύναται τις νὰ ᾤδῃ παρὰ Migne, Patrol. G. 160 4) Ἐν σελίδ. 212 5) Παρὰ Boissonade ἐν σελίδι 129. 6) Παράβαλλ. τὸν Α' τομ. τῆς ἐμῆς γραμμ. ἐν σελίδι. 12 Ἐν σελίδ. 333 τοῦ Boissonade "Ἡ μὲν δὴ καλλίστη πλάτανος ἦδε, γῆς ἀγαθῆς τυχοῦσα καὶ πίνους, καὶ παρὰ διεξόδους ναμάτων, ἀμφιλαφῆς τε, ὡς ὄρεος, καὶ δασεία, καὶ ἐπιπολῆς τοῦ ἀέρος ἀνεπεφύκει, κλώνας καὶ πτόρθους καὶ ὄζους, πάντα εὐθαλῇ καὶ ἡβῶντι προβαλλομένη, καὶ πτηνῶν ἅπαν γένος, καὶ εἴ τι τῶν μουσικῶν ὀρνίθων ἐννεοτεύειν καὶ καταφωνεῖν καὶ περιπίτασθαι παρεχομένη"

τέχνην δεικνύει ὁ Ἰωάννης ἐν τῇ περιγραφῇ δύο εἰκόνων, ἐξ ὧν ἡ μὲν ἐπιγράφεται Τῇ Θεοῦ μητρὶ προσφωνηματικῇ ἔκφρασις, ἡ δὲ Ρῆγες ἐν Παραδείσῳ. Ἐν τῇ δευτέρᾳ εἰκόνι μετὰ τεχνογραφικῆς δεξιότητος εἰκονίζει τὸ κάλλος τῆς βασιλίδος¹. Ἐπὶ πᾶσι τούτοις γνωστὸς εἶναι ὁ πρόλογος εἰς τὰ Αἰθιοπικὰ τοῦ Ἡλιοδώρου, ἣτοι Προθεωρία, ὡς ἐπιγράφεται. Ἐν ἱαμβικοῖς μέτροις ἔγραψεν ὁ Ἰωάννης Εἰς εἰκόνα τοῦ μεγάλου Χρυσοστόμου καὶ Ἐπιτάφιον τῷ Ἀθηντοπούλῳ, ὅστις ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τὸν E. Legrand².

Τοῖς τελευταίοις ῥήτορες τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἀνήκει ὁ Ἰωάννης Δοκειανός, ὁ συντάξας κατὰ τὸ 1450 Ἐγκώμιον εἰς τὸν Κωνσταντῖνον ἐκεῖνον, ὅστις μετὰ τρία ἔτη τὸ ξίφος σπασάμενος καὶ εὐκλεῶς ὑπὲρ τοῦ Ἑλληνικοῦ γένους ἀγωνισάμενος διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ ἔγραψε τὸ ἀληθὲς ἐγκώμιον τὸ κεχαραγμένον ἐπὶ τῆς μεμβράνης τῆς καρδίας πασῶν τῶν ἐπομένων γενεῶν. Τῷ αὐτῷ αὐτοκράτορι ὁ Δοκειανός συνῆταξε Προσφωνημάτων ἐπὶ τινι πολιτικῷ ἐντυχήματι. Ἐκ δὲ τῶν ἄλλων συγγραφῶν τοῦ ῥήτορος μνημονεύομεν τοῦ Πανηγυρικοῦ εἰς τὸν δεσπότην τῆς Πελοποννήσου Θεόδωρον.

Τελευταῖον μνημονεύομεν τοῦ Μανουὴλ Παλαιολόγου, ὅστις ἐξασίλευσεν ἀπὸ τοῦ 1391-1425. Οὗτος οὐ μόνον πρὸς σωτηρίαν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους προθύμως ἐργάσθη, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς γράμμασι διέπρεψε. Βεβαίως δὲν ἠδυνήθη νὰ σώσῃ τὰ νανάρια αὐτοκρατορίας ἄλλοτε μεγάλης καὶ πανσθενοῦς, διὰ τὴν ἀποτυχίαν ὅμως δὲν ἐθύνεται ὁ ἡγεμὼν οὗτος, ἀλλ' ἄλλοι πολὺ τούτου προγενέστεροι³. Ἀφ' οὗ ὁ Μανουὴλ κατεῖδεν, ὅτι

¹) Παρὰ τῷ αὐτῷ ἐν σελίδ. 340. ²) Ἐν τῷ Δελτ. τῆς ἱστορ. καὶ Ἑθν. Ἑταιρ. τῆς Ἑλλάδ. I, 456. ³) Ταῦτα ἰδὲ παρὰ K. Hopf, Chroniques Gréco-Romanes, Berlin 1873 ἐν σελίδ. 246—258. ⁴) Περὶ τοῦ βασιλέως τούτου ἔχομεν σπουδαίαν πραγματείαν τοῦ Berger de Xivrey, Mémoire sur la vie et les ouvrages de l'empereur Manuel Paléologue,

διὰ τῶν ἰδίων δυνάμεων δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀναστείλῃ τὴν δρ-
μὴν τῶν ἐκ τῆς Ἀσίας εἰσρεόντων κυμάτων, κατέφυγεν εἰς τὴν
Ἰταλίαν, τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν Βρεττανίαν, ὅπως αἰτήσῃ βοή-
θειαν (1399-1403) ¹. Πεισθεὶς δ' ὅμως, ὅτι οἱ βασιλεῖς τῶν
χωρῶν τούτων δὲν ἠδύναντο νὰ παράσχωσι βοήθειαν ἀξιόμα-
χον πρὸς ἀποσόβησιν τῶν πολεμίων, ἐπειράθη, ὅπως διὰ τῆς
διπλωματικῆς ὁδοῦ σώσῃ τὸ δυνάμενον νὰ σωθῇ καὶ ἐν ταῖς
ὑποχωρήσεσι προέξῃ τοσοῦτον, ὥστε ὠμολόγησεν, ἵνα τὸ Βυζαν-
τινὸν κράτος τελῇ ἐτήσιον φόρον τῷ Σουλτάνῳ. Καὶ ὅμως καὶ
ἡ ὑποχώρησις αὕτη δὲν ἦτο ἱκανή, ὅπως οἱ πολέμοι φεισθῶσι
τῆς πόλεως τοῦ Κωνσταντίνου.

Ἄλλ' ὁ Μανουὴλ δὲν εἶναι μόνον πολιτικόν, ἀλλὰ καὶ
γραμματολογικὸν πρόσωπον· διότι ἔγραψε διαλεκτικὰ συγγράμ-
ματα, ὁμηροικὸς λόγους καὶ ἐπιστολάς. Τῇ πρώτῃ τάξει ἀνή-
κει ὁ Διάλογος, ὃν ἐποίησατο μετὰ τινος Πέρσου, τὴν
ἀξίαν μουτεριζή, ἐν Ἀγκύρᾳ τῆς Γαλατίας. Τὸν διάλο-
γον τοῦτον, ὃν ἀφιεροῖ τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ Θεοδώρῳ, συνέταξεν
ὁ αὐτοκράτωρ κατὰ τὸ 1390. Ἐν τούτῳ δύναται τις νὰ ἴδῃ
τὴν πολυμάθειαν καὶ τὴν διαλεκτικὴν τοῦ βασιλέως δεινότητα.
Ἄλλ' εἶναι πολὺν εὐκόλον νὰ εἴπῃ τις, ὅτι ἀντὶ θεολογικῶν γνώ-
σεων ἔπρεπε μᾶλλον νὰ ἔχῃ στρατιωτικὰς. Ὁ Μανουὴλ ὅμως ἦτο
μὲν γενναῖος στρατιώτης, ἀλλὰ μόνον τὰ στρατιωτικὰ δὲν ἐπὶ-
κουρὸν πρὸς ἀποσόβησιν τῶν ἐπαπειλουμένων κινδύνων. Τότε
τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα συνεδέετο μετὰ τῶν πολιτικῶν ἔνεκα

δημοσιευθεῖσαν ἐν τῇ Mémoires de l'institut de France, academie des
inscriptions et belles-lettres 1853 ἐν σελίδ. 1—201 ¹) Μαν. Παλ. Λογ.
κατάφ. ἐν σελίδ. 241 (ἐκδ. Migne) τοῦ 156ου τόμου «Ἄλλ' ἐμοὶ μὲν δέ-
δοκται καὶ ταῖς ἡμετέροις, προσέτι δὲ καὶ τοῖς φρονιμωτέροις τῶν συμμα-
χούντων εἰς Ἰταλίαν πορεύεσθαι, καὶ δὴ καὶ Γαλλίας τὰ κάτω καὶ Βρεττα-
νίαν αὐτήν. Πείσαι γὰρ εὐκότως δι' ἡμῶν τὸν δυνάμενον ἡμῖν ἀμύνειν,
εἶσθαι τῇ δυνάμει θελήσαι, καὶ μὴ πρὸς ἀναβολὰς καὶ ὑπερβάσεις χωρεῖν».

τῶν ἐρίδων τῆς ἐνώσεως, ἐκ τῆς λύσεως δὲ τούτου ἐξηρτῶντο σπουδαῖαι πολιτικαὶ ἀποφάσεις, ὡς ὁρθῶς παρατήρησεν ὁ διαπρεπὴς *Krumbacher*¹. Ἡναγκάζοντο λοιπὸν οἱ Παλαιολόγοι νὰ ἀσχολῶνται περὶ θεολογικὰ ζητήματα, ὡς πάντοτε οἱ ἡγεμόνες μελετῶσι τὰς ὑποθέσεις, αἷτινες συνταράσσουσι τοὺς λαοὺς αὐτῶν. Ὑπὸ τοῦ Μανουὴλ συνετάχθησαν καὶ αἱ Ὑποθῆκαι βασιλικῆς ἀγωγῆς, ἃς ἀπευθύνει τῷ νῦν αὐτοῦ. Ἐνταῦθα δύναται τις νὰ ἴδῃ τὴν μεγάλην πείραν τοῦ ἀνδρὸς² καὶ τὴν εὐγένειαν τοῦ ἥθους, ἣτις ἦτο ἀξία κρειττόνων χρόνων καὶ εὐνουστέρων καιρῶν. Τὰ χρυσᾶ ταῦτα ἐπιῆρπε νὰ ἀναγραφῶσι χρυσοῖς γράμμασιν ἐν ταῖς αἰθούσαις τῶν ἡμετέρων ἀνακτόρων· διότι αἱ Ὑποθῆκαι δύνανται νὰ διδάξωσι πάντας τοὺς βασιλεῖς τῶν Ἑλλήνων. Εἶναι δὲ λυπηρόν, ὅτι μέχρι τοῦδε δὲν ἐξεδόθησαν πᾶσαι αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ λογίου αὐτοκράτορος, ἃς πέμπει πρὸς ἐξόχους ἀνδρας, ὡς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Θεόδωρον, τὸν δεσπότην τῆς Πελοποννήσου, τὸν Ἀνδρέαν καὶ Κωνσταντῖνον Ἀσάνην, τὸν Δημήτριον καὶ Μανουὴλ Χρυσολωρᾶν καὶ πρὸς ἄλλους.

Ἐν τοῖς συγγράμμασι τοῦ Παλαιολόγου ἐξαίρομεν τοὺς ἐπὶ λόγους, οἵτινες ἔχουσιν οὐχὶ μικρὰν ἠθικὴν καὶ πολιτικὴν ἀξίαν καὶ ἀπευθύνονται πρὸς τὸν νῦν Ἰωάννην. Ἐκαστος τῶν λόγων τούτων ἔχει ἰδίαν ἐπιγραφὴν, ὡς ὁ μὲν πρῶτος ἐπιγράφ-

¹) Ἐν σελίδ. 207, σημ. 1. ²) Ἐν ΜΑ (ἐκδ. Migne τόμ. 156 ἐν σελ. 246) « Συχνὰ ποιοῦ τὴν ἐρευναὶ τῶν ὑπὸ σοῦ πεπραγμένων, καὶ τοῖς μὲν ὡς ἀριστὰ νοι πραχθεῖσι κανόσι χρῶν πρὸς τὸν ἐξῆς ἅπαντα χρόνον. » Ἐν ΚΒ « Αἰμῶνας μὲν ἄνθη κοσμεῖ καὶ οὐρανὸν ἀστέρων χοροί· τὸ δὲ φιλάληθες ἄρχοντα. Καὶ τρόπῳ μὲν ἡ δύναμις ναυαί· καὶ θεμέλιος οἶκος· ᾧ δὲ φρονίτις ἐστὶν ἄληκτος σφίζεσθαι λαοὺς τε καὶ πόλεις, ὅτι κεν κεφαλῇ καταπύση, πιστὸν εἶναι καὶ πολεμίοις οἰομένῳ οὐκ ἄξιον αὐτῷ τὸ ζῆν φρενσαμένῳ » καὶ ἐν ΟΑ' « Σὺ τῶν πονηρῶν εὐπραγούντων μὴ καταπλήττον, μηδὲ ζηλώσης πονηρεῖς, κἂν Ἀλεξάνδρους κἂν Καίσαρας, κἂν πάνθ' ὁμοῦ τὸν εὐδαίμονα παρέλθῃ πλούτῳ καὶ δόξῃ ».

φεται Λόγος προτρεπτικός εἰς λόγους καὶ περὶ ἀρετῆς καὶ ἀγαθοῦ ἄρχοντας, ὁ δὲ δεύτερος "Ὅτι τὸ μὲν ἀγαθὸν πᾶσι φιλούμενόν ἐστι φυσικῶς· ὁ δὲ κακὸς καὶ ἐναντιῷ μισητός. Φιλοῦμεν δὲ καὶ τὸ κακὸν ἔστιν ὅτι, ἀγαθὸν καὶ κεῖνο ἡμιζοντες. Καὶ περὶ εὐδαιμονίας καὶ ἀρετῆς, ὁ δὲ τρίτος Περὶ προαιρέσεως καὶ ἐκουσίου, καὶ ὅτι οὐκ ἐκ φύσεως, οὐδὲ ἔξωθεν ὁ κακὸς αὐτός, ἀλλ' ἐναντιῷ αἴτιος γίνεται καὶ ὁ τέταρτος Περὶ ἡδονῆς, ὅτι κρεῖττον ἂν ἦν μὴδὲ τὴν ἀρχὴν συμπαρεῖναι τῷ βίῳ τούτῳ. Ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῶν ἐπὶ λόγων δύναται τις νὰ πεισθῇ, ὅτι ὁ ἀνυχὴς Παλαιολόγος δὲν ἦτο μόνον γενναῖος στρατιώτης, ἀλλὰ καὶ φιλόσοφος βασιλεὺς δυνάμενος νὰ παραβληθῇ πρὸς τὸν Μάρκον Αὐρηλίον. Χαίρει δ' ὁ ἀναγνώστης, ὅτι ὁ βασιλεὺς τὴν Ἀτθίδα χειρίζεται, ὥς οἱ δεξιώτεροι Ἀττικισταί, καὶ ὅτι τὸ ἀρχαῖον Ἑλληνικὸν πνεῦμα ἐμπνέει τὸν Παλαιολόγον, ἐν ᾧ αἱ ψυχοτρόφοι αὖραι αἱ διαπνεόμεναι ἐκ τῆς πατρίδος τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀργυροῦ γίνονται παρήγοροι ἐν τῷ ἀπέλπιδι καμάρῳ πρὸς διάσωσιν πολιτείας ἐνδρωτιώσης. Θαυμάζει δ' ὁ φιλοσοφῶν βασιλεὺς τὰς νίκας τῶν Ἑλλήνων, ὡς ἀποδίδει οὐχὶ τῇ τύχῃ, ἀλλὰ τῇ ἀρετῇ¹.

Τοῖς σπουδαιοτέροις ἔργοις τοῦ αὐτοκράτορος ἀνήκει ὁ Λόγος ἐπιτάφιος εἰς τὸν ἀδελφόν αὐτοῦ Θεόδωρον Παλαιολόγον, τὸν δεσπότην τῆς Πελοποννήσου. Ὁ Μανουὴλ ἀπελθὼν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἦλθεν εἰς Μιστράν, ὅπου διατρίψας

¹) Ἐν λόγ. I, 390 "Πῶς γὰρ ἂν κρατήσκειν ἀρετῆς τύχη, ἢν μὴ τὸ θεῖον ὀργίζεται καὶ περιορᾷ; Καὶ τοῦτο γέγονε δηλὸν οὐχ ἥτιον μὲν καὶ τοῖς προλαβοῦσι κατορθώμασι τῶν Ἑλλήνων, μάλιστα δὲ κατὰ δὴλον γέγονεν, ἡνίκα δὴ τοῖς Ἀθηναίοις προσέβαλεν ἡ Περσικὴ πᾶσα δύναμις ὁρμῇ μὲν σφοδρᾷ, καθάπερ λέων ἐλάφους, ἔπειτ' ἐχρήτο τοῖς ποσὶν ὥς ἀπὸ λεόντων φρυγούσα δίκην ἐλάφων, τῶν μὴδ' ὕλακην ἐνεγκεῖν δυναμένων. Ἐμαθε δὴ τότε καλῶς, ἐξ ὧν γε πέπονθε βασιλεὺς, ὥς οὐ τὸ πλῆθος, ἀλλ' ἀρετὴ τὸ νικᾶν ἐστι πανταχῇ ».

ἔτος περίπου ἀπήγγειλε τὸν Ἐπιτάφιον εἰς μνήμην τοῦ προαποθανόντος ἀδελφοῦ¹⁾. Τὸν λόγον τοῦτον οἱ κριτικοὶ τάσσουσιν ἐν τοῖς ἀρίστοις, ἐξ ὧων ἐγράφησαν κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς, οὔτινες ἐπεμελοῦντο τοῦ εἶδους τούτου τῆς ὀητορικῆς²⁾. Τὸ προοίμιον τοῦτον εἶναι περιπαθές, ὥς ἤρμοζεν ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ ἀδελφοῦ. Ὁ θρηγῶν βασιλεὺς μνημονεύει τῶν πολλῶν τοῦ θανόντος ἀρετῶν καὶ τῶν μεγάλων πρὸς τοὺς Πελοποννησίους εὐεργεσιῶν καὶ ὀνομάζει ὀλόκληρον τὴν Πελοπόννησον, τὴν ἔμψυχον καὶ λογικὴν, τὸν ἀνδριάντα τοῦ εὐεργέτου³⁾. Ἐν τῷ μακρῷ τούτῳ λόγῳ ὁ βασιλεὺς ὑπεται πάντων τῶν ζητημάτων τῆς συγχρόνου πολιτικῆς, τῶν ἀντιξίων περιστάσεων καὶ τῶν φοβερῶν κυμάτων, ὑφ' ὧν κατεκλύετο τὸ ἄσθενές τοῦ Ἑλληνικοῦ γένους ἀκάτιον. Οὕτως ἀφ' οὗ ἡ Ἑλλὰς διὰ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου ἐκτήσατο δύναμιν καὶ κλέος, διεφθάρη, διαφθαρεῖσα δ' ἐπανήλθεν εἰς τὴν πρώτην αὐτῆς κοίτιδα. Ἐν Μιστρᾷ λοιπὸν πρὸ τῆς γηραιᾶς Σπάρτης, οἷον εἰ πρὸ μάμμης, πρὸ τῶν σεμνῶν τοῦ Ταυγέτου κορυφῶν καὶ παρὰ τοῖς ἐλιγμοῖς τοῦ Εὐρώτα ὁ ἀκάματος στρατιώτης τὰς πληγὰς τοῦ γένους ἐκμυστηρεῦόμενος ἀπελπὶς καὶ μελαγχολικὸς προεικάζει τὸ ἀπαίσιον μέλλον. Ἡ Πελοπόννησος ὁμῶς τότε ἐστερεῖτο τῆς στρατιωτικῆς τῆς Σπάρτης συντάξεως καὶ τοῦ Ἀγησιλάου, ὅστις ἐπὶ τὴν Ἀσίαν μετ' ὀλιγαρίθμου στρατοῦ στρατευσάμενος καὶ εὐκλεῶς ἐκεῖ ἀγωνισάμενος

¹⁾ Ὁρ. Κ. Παπαρηγόπουλ. V, 295. ²⁾ Krumbacher ἐν σελίδ. 209.

³⁾ Παρὰ Migne ἐν τόμ. 156, 271 "Οὐ μὴν ἀλλ' εἰ καὶ στήλης αὐτῷ προσδεῖ, αὐτὸς ἐαυτῷ ἀνήγειρέ τε καὶ ἐπήξεν ἀποξέας δεξιῶς ἄγαν ἄμεινον ἢ κατὰ τὴν Φειδίου τέχνην· λέγω δὲ τὴν Πελοπόννησον τήνδε. Καὶ μὴ τις νομίσῃ τὴν ἔμψυχον, ὥς τινά φασιν εἰρηκέναι Ἀλεξάνδρῳ τῷ βασιλεῖ... ἀλλὰ Πελοπόννησον ἤδη λέγω τὴν ἔμψυχόν τε καὶ λογικὴν, ὅμῃς δὴπον τοὺς ἀγαθοὺς ἄνδρας τύπον ἀνδριάντος ἐκείνῳ σφίζοντας τῇ τῶν ἐθνῶν εὐκοσμία, πρὸς εὐφημίαν τὸν πάντα χρόνον". ³⁾ Παρὰ Migne 156, 218 "Ἰστε που τὸν Πέρσῃ ἐκείνῳ, τὸν Παγιαζίτῃν λέγω, τὸν Ἀσίας ἄρχοντα, τὸν Εὐρώ-

εἰς αἰσχροὺς φυγὴν τὰ ἀπειροπληθῆ τῶν βαρβάρων σμήνην ἔτρεψεν. Ὅτε ὁμοῦς ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἡ μάμμη δὲν ἐγένετο ἐπιλήσιμων τῶν λόγων τοῦ ἐκγόνου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕ΄.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Οὕτως ἐπραγματεύθημεν τὴν ἱστορίαν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων. Αἱ εἴκοσι καὶ τέσσαρες αὗται ἑκατονταετηρίδες παρίστανται ἡμῖν ὥς ἀποτελοῦσαι δύο ἡμιχόρια καὶ δυνάμεναι νὰ παραβληθῶσι πρὸς λιγυφθόγρους καὶ εὐστατεῖς νεάνιδας, αἵτινες ἀμοιβαίως ἀναμελπόμεναι ἄδουσι ἐν τῇ εὐρυχώρῳ τοῦ παγκοσμίου δράματος ὀρχήστρᾳ. Ὑποκριταὶ αὐτοῦ εἶναι οἱ μεγάλοι τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας ἄνδρες· τὸν Ἀχιλλέα, λέγω, καὶ τὸν Μιλτιάδην, τὸν Θεμιστοκλέα καὶ τὸν Πανσανίαν, τὸν μέγαν Ἀλέξανδρον καὶ τὸν Βελισάριον καὶ ἄλλους μεγάλους στρατηγούς, οἵτινες εὐκλεῶς ὑπὲρ τοῦ ἡμετέρου γένους ἀγωνισάμενοι εἰς προαγωγὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ περιφανῶς συνεβάλλοντο. Οἱ ἥρωες οὗτοι τῆς πολιτικῆς ἱστορίας ἐκτυλίσσουνσι τὸν μακρὸν τοῦ Ἑλληνικοῦ δράματος μῦθον, ὅστις διδάσκεται ἄνευ διαλειμμάτων καὶ οὐ οὐδείς δύναται ἄνευ προφανοῦς τοῦ ὅλου βλάξης νὰ ἀποσπάσῃ καὶ τὸ πόρρω κείμενον ἐπεισόδιον. Αἱ κερκίδες εἶναι μεσταὶ θεα-

της κύριον, δὲ ἀφόρητός τις ὢν, οὐδὲ φορητὸν ἡγεῖτο, ἀρχοντὰ τινα Χριστιανὸν ὀνομάζεσθαι. Οὗτος ἦν ἡ τοῦτων θρασύτης· τοῦτον τῇ δυνάμει θαρροῦντες, καὶ πρὸς γε ἐν τῇ δυσμενείᾳ τῶν γειτονοῦντων ἡμῖν Λατίνων, τοῖς καθ' ἡμῶν ἐπεχείρουν· ἀλλὰ μὴν καὶ οὗτος αὐτὸς ὁ δυσμενέστατος θῆρ, ἀμφοτέρως θαρρῶν, τοῖς ἡμῶν ἐπετίθετο πράγμασι· καὶ θατέρῳ θάτερον μέρος καὶ ἡκονᾶτο καὶ παρωξύνετο κατὰ τοὺς τῶν χοίρων ὁδόντας ».

τῶν καὶ τὸ ὄλον θέατρον πληρῆς. Ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ παγκοσμίου δράματος δὲν παρίστανται μόνον Ἕλληνες, ἀλλὰ πάντες οἱ λαοὶ τοῦ ἀρχαίου κόσμου ἀπὸ τῆς Θούλης μέχρι τοῦ Γάγγου, ὅσοι Ἕλληνόφωνοι γενόμενοι ἔλαβον τὸ σύμβολον, ἦτοι τὸ εἰσιτήριον, ὅπως εἰς τὸ κοῖλον τοῦ θεάτρου εἰσελθόντες διδαχθῶσι τὰ μυστήρια τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Πολλοὶ ἀλλόθροοι λαοὶ ἐν τῇ λιγυρᾷ τοῦ θεάτρου ἀρμονίᾳ κατεπλήγησαν καὶ καταπλαγέντες ἐσιώπησαν, ἀφ' οὗ κατεκήλησαν τὰ ὦτα αὐτῶν ἐκ τῶν θεσπεσίων ᾠδῶν τῶν Ἑλληνίδων Μουσῶν.

Παρὰ τοῖς πλείστοις ὁμοῦς αὐτῶν ἐγεννήθησαν μεγαλοφυεῖς ἄνδρες, οἵτινες τὴν Ἑλλάδα φωνὴν μαθόντες καὶ ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς γράμμασιν ἀνατραφέντες μετέσχον τῆς διδασκαλίας τοῦ πολιτισμοῦ ὡς δρῶντα πρόσωπα. Οὕτω δύο Ῥωμαῖοι αὐτοκράτορες, ὁ Γερμανικὸς καὶ ὁ Κλαύδιος, ἐν Ἑλληνικῇ γλώσσῃ ἐποίησαν κωμῳδίας ¹⁾, ὁ Νέρων ὡς ἐποκριτὴς ἐδίδασκε τραγῳδίας τοῦ Εὐριπίδου ²⁾, ὁ Μᾶρκος Αὐρελῖος ὡς στωϊκὸς φιλόσοφος κατέλιπε πολύτιμον σύγγραμμα ³⁾ καὶ Ἰουλιανὸς ὁ Ἀποστάτης ἐγένετο οὐ μόνον Ἕλλην σοφιστὴς, ἀλλὰ καὶ Ἑλληνικώτατος πάντων τῶν Ἑλλήνων ⁴⁾. Σύρος ἦτο ὁ Ἐφραίμ ὁ διακριθεὶς ὡς μελωδὸς καὶ δώδεκα χιλιάδας ᾠδῶν ποιήσας ⁵⁾, Σύρος ἦτο Ἰάμβελιχος ⁶⁾ ὁ μυθιστοριογράφος καὶ ἐν πολλοῖς ἄλλοις ὁ Λουκιανός ⁷⁾, ὅστις τὸν σατιρικὸν διάλογον ἐπενόησε. Βαβυλώνιος ἦτο ὁ Βηρωσσὸς ὁ τὰ Χαλδαϊκὰ γράψας ⁸⁾ καὶ Ἀσσύριος ὁ Σαγχουνιάθων ὁ μεταφράσας τὰς ἱστορίας τῆς πατρίδος αὐτοῦ ⁹⁾. Ὁ μὲν Φαρισαῖος Ἰώσηπος ἔγραψε τὰ τῶν Ἰουδαίων, ὁ δὲ Αἰγύπτιος Μανέθων ¹⁰⁾ τὰ τοῦ ἔθνους αὐτοῦ

¹⁾ Ὅρα τόμ. I, 621 τῆσδε τῆς γραμματολογίας ²⁾ Ἐν σελ. 36 τοῦ Iου τόμου. ³⁾ Ἐν σελίδ. 657 τοῦδε τοῦ τόμου. ⁴⁾ Ἐν σελίδ. 1131 τοῦ II τόμου. ⁵⁾ Ἐν σελίδ. 741 τοῦ πρώτου ⁶⁾ Ἐν σελίδ. τοῦδε τοῦ τόμου. ⁷⁾ Ἐν σελίδ. τοῦδε τοῦ τόμου. ⁸⁾ Ἐν σελίδ. 183 τοῦδε. ⁹⁾ Ἐν σελίδ. 299 τοῦδε. ¹⁰⁾ Ἐν σελίδ. 184 τοῦδε.

καὶ ὁ Σαμαρείτης Μαρίνος¹ διεκρίθη ὡς γεωγράφος. Γνωστὸν εἶναι, ὅτι ὁ Ἰουδαῖος Φίλων² ἐφιλοσόφησε κατὰ τὸν Πλάτωνα, ὁ Γαλάτης Φαβωρίνος³ ἐγένετο Ἀκαδημαῖκός, ὡς καὶ ὁ Καρχηδόnius Κλειτόμαχος⁴.

Ἀλλὰ καὶ οἱ διαπρεπέστατοι οὗτοι ἄνδρες τῶν ἄλλων λαῶν δὲν δύνανται νὰ παραβληθῶσι πρὸς τοὺς ὁμοτέχνους τῶν Ἑλλήνων. Οὔτε ὁ Γερμανικὸς καὶ ὁ Κλαύδιος εἶναι ἰσάξιοι πρὸς τὸν Κρατῖνον καὶ τὸν Ἀριστοφάνη, οὔτε ὁ Ἐφραιμ πρὸς τὸν Πίνδαρον, οὔτε ὁ Βηρωσοὺς καὶ ὁ Ἰώσηπος πρὸς τὸν Θουκυδίδην καὶ τὸν Πολύειον, οὔτε ὁ Μάρκος Αὐρήλιος καὶ ὁ Φίλων πρὸς τὸν Ζήνωνα, τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Ἀριστοτέλη. Οὔτω πάντες σχεδὸν οἱ λαοὶ τοῦ ἀρχαίου κόσμου διηγωνίσαντο ἐν τῷ δολίχῳ τῶν γραμμάτων καὶ οἱ Ἕλληνες ἀνεδείχθησαν ὑπέρτεροι. Κατὰ ταῦτα ἐκυρώθη δι' ἀκριβοῦς ἐξετάσεως μακροαῖωνος ἱστορίας, ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς εἶναι φυλὴ προνομιούχος, ὡς ἐν τῷ Πρωτανικῷ ἡμῶν λόγῳ ἐπειράσθημεν, ὅπως δείξωμεν⁵. Ναί· ἐν τῷ εὐανθεῖ τοῦ κόσμου λειμῶνι ἡ Ἑλληνικὴ φυλὴ εἶναι ἡ εὐστομος ἀηδὼν ἡ πάντας τοὺς ὄρνιθας ὑπερβάλλουσα, εἶναι ὁ οὐρανογεῖτων ἀετός, ὅστις ἐν ταῖς ὑψηλαῖς τοῦ αἰθέρος σιέσας δολιχοδρομῶν καθορᾷ τοὺς ἄλλους λαοὺς ὡς κόρακας περὶ τέλματα ἵπταμένους. Ἡ ὑπεροχὴ αὕτη παρεῖχεν αὐτῇ καὶ τὴν ἀλαζονείαν, ὅτι οἱ ἄλλοι λαοὶ καὶ γλώσσης στεροῦμενοι ἔτριζον, ἔκριζον καὶ ἐχελιδόνιζον. Ἡ ὑπεροψία βεβαίως εἶναι ψεκτὴ, διότι πάντες οἱ λαοὶ εἶναι τέκνα τοῦ αὐτοῦ πατρὸς. Τιμᾷ ὁμῶς τὸν Ἑλληνικὸν λαόν, ὅτι δὲν ἦτο κατακτητικὸς, ἀλλ' ἐκπολιτιστικὸς.

Ὅπωςδῆποτε ὁ Ἑλληνικὸς πολιτισμὸς ἀνεπτύχθη αὐτόνομος μὴ διαταραχθεὶς σπουδαίως ἐπὶ τῶν γραμμάτων ἄλλων

¹) Ἐν σελίδ. 302 τοῦδε. ²) Ἐν τόμ. II, 677. ³) Ἐν τόμ. II, 668.

⁴) Ἐν τόμ. II, 590. ⁵) Τὰ αἴτια τοῦ ἀρχαίου καὶ τοῦ νεωτέρου Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ ἐν σελ. 10 καὶ ἐξῆς.

λαῶν. Διὰ τοῦτο μελετῶν τις τὴν ἱστορίαν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων μαθαίνει, κατὰ τίνα τρόπον λαὸς τις ἀναπτύσσεται ἐν τοῖς γράμμασιν, ὅπερ δὲν συμβαίνει παρὰ τοῖς ἄλλοις λαοῖς· διότι παρὰ τούτοις ἡ ἀλληλεπίδρασις καὶ καθ' ἑξοχὴν ἡ ἐπε- νέργεια τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων τὴν φυσικὴν αὐτῶν ἀνά- πτυξιν ἡλλοίωσεν. Ἐν τῇ ἱστορίᾳ λοιπὸν τῶν Ἑλληνικῶν γραμ- μάτων παρατηροῦμεν, ὅτι πρῶτον ἀναπτύσσεται τὸ ἔπος κατὰ τὴν παιδικὴν τοῦ ἔθνους ἡλικίαν, τὸ μέλος κατὰ τὴν ἐφηβικὴν, τὸ δρᾶμα κατὰ τὴν ἀνδρικὴν καὶ ἡ φιλολογία κατὰ τὴν γε- ροντικὴν, καθ' ἣν ἡ Ἑλληνικὴ διάνοια ἐποίησεν οἷον ἐπιθεώ- ρησιν τῶν πράξεων αὐτῆς, ὥς ὁ γέρον ἀναμνησκέται, ὅσα κατὰ τὰς ἡλικίας τῆς δράσεως διεπράξατο. Κατὰ τοῦτα ἡ γραμ- ματολογία ὥς ἱστορικὴ ἐπιστήμη ¹ παρέχει τῇ φιλοσοφίᾳ τὸν νόμον, καθ' ὃν οἱ λαοὶ ἀναπτύσσονται κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ κατὰ τὴν αὐτὴν τάξιν, καθ' ἣν καὶ ὁ εἰς ἄνθρωπος. Οὕτω κυροῦνται καὶ ἐνταῦθα ὁ καθολικὸς νόμος, ὅτι οἱ μεγάλοι κό- σμοι κυβεργῶνται, ὥς οἱ μικροί.

Ἀφ' οὗ δ' ἡ Ἑλληνικὴ φυλὴ ἀνέπτυξε τὰς πλείστας τῶν τεχνῶν καὶ τῶν ἐπιστημῶν, ἀφ' οὗ κατέδειξεν, ὅτι ἡ ἀνθρω- πίνη διάνοια ἐνέχει θεῖον ὄντως μεγαλεῖον, ἀφ' οὗ ἐδημιούρ- γησε τὸν πολιτισμὸν καὶ διεσκεύασε τὸν Χριστιανισμὸν καὶ ἀφ' οὗ ἐγένετο μήτηρ καὶ πνευματικὴ τοῦ κόσμου τροφὸς ἐκάμφθη ὑπὸ τοῦ γήρατος· διότι κατὰ τὸν περικλεῆ τῆς ἀρχαιότητος πολιτευτὴν τὰ πάντα γὰρ πέφυκε καὶ ἐλασσοῦσθαι². Τὸν αἰῶνιον τοῦτον νόμον τὸν κυβεργῶντα τοὺς λαοὺς καὶ τὸν κόσμον δὲν ἦτο δυνατόν νὰ παραβῇ ὁ Ἑλληνικός, εἰ καὶ πολ- λάκις διὰ μεταμορφώσεων καὶ ἀναγεννήσεων ἀνέβαλε τὸ εἰ- μαρμένον τέλος. Ἐν τέλει ἐξέλιπον αἱ φυσικαὶ καὶ ἠθικαὶ τοῦ ἔθνους δυνάμεις καὶ ἐπέστη ἡ σκληρὰ ἀνάγκη, ὅπως ἐκ τῆς

¹) Ὁρα ἐν σελίδ. 12 τοῦδε τοῦ τόμου. ²) Θουκυδίδ. II, 64.

μεγάλης δεξαμενῆς ἀντλήσῃ νέας. Ἐπρεπε λοιπὸν νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν φύσιν καὶ τὸν φυσικὸν βίον, ὅπως τὰ νοσήματα τοῦ διαφθαρέντος πολιτισμοῦ θεραπεύσῃ καὶ νέας φυσικὰς καὶ ἠθικὰς δυνάμεις ἀνακτήσῃται¹, ἵνα ἄρξῃται τῆς νέας αὐτοῦ σταδιοδρομίας. Ὅδε ὁ κόσμος ἐδημιουργήθη οὕτω τέλειος, ὥστε ἐν ἑαυτῷ περιέχει τῆς ἐπισκευῆς καὶ ἀναγεννήσεως τὰ ὄργανα. Ὡς οἱ ἀστρονόμοι δεικνύουσιν, ὅτι, αἱ κοσμικαὶ σφαῖραι, ὅταν γηράσῃσι, συγκρούονται καὶ συγκρούμεναι ἀναγεννῶνται², ὡς

¹) Ἐν σελ. 41 τοῦ Πρωταγγοῦ ἡμῶν λόγον. « Ὁ μέγας λέβης, ἐν ᾧ ἔμελλε νὰ τελεσθῇ ὁ φοβερός τῆς ἀνανεώσεως βρασμός, δὲν ἦτο μὲν θανατηφόρος ὡς ὁ τῆς φαρμακίδος Μηδείας, ἀλλ' ἦτο τόσον καυστικός καὶ πλήρης ἀλγηδόνων, ὅσον ἡ παρὰ τῶν Ὁσμανιδῶν δουλοσύνη. Τότε οἱ μὲν σφετέραιοι παραλαβόντες μέγα μέρος τῶν πνευματικῶν τοῦ ἔθνους ῥησανεῶν, ὡς ὁ Αἰνείας τοὺς ἐφεστίους θεοὺς κατέφυγον εἰς τὴν Ἰταλίαν, οἱ δὲ πλουσιώτεροι ἔδεδαντο τὸ θῆράσκυμα τοῦ κατακτητοῦ, οἱ πανουργότεροι διέφυγον τὸν ἐθνικὸν βρασμὸν ἐκπηδήσαντες εἰς ὑψηλὰς τοῦ δυνάτου ὑπηρεσίας καὶ οἱ μιλαγχολικώτεροι ἐτεράπησαν εἰς τὰς μονὰς καὶ ἐγένοντο ἐρημόφιλοι ἢ ἐκ μικροπυχίας διὰ τοῦ ἀγάμον βίου ἠθέλησαν νὰ σβέσωσι τὸ γένος αὐτῶν. Πάντα ταῦτα ἐλέγχουσι δεῖλναι, διότι οἱ ταῦτα διαπραζόμενοι ἐγένοντο δραπεταὶ καὶ ἔφυγον, ὡς οἱ δειλότεροι τῶν νοσούντων φεύγουσι τὴν ἐγγειριστικὴν τοῦ ἱατροῦ μάχαιραν. Τὴν ἱστορικὴν τοῦ ἔθνους ἐντολὴν ἐξεπλήρωσαν ἐκείνοι, ὅσοι τὴν βιωτικὴν ῥησιώνην καταλιπόντες καὶ τὰς τετηδόντας καὶ σπηδόντας τοῦ ἀστυκοῦ βίου ἐκκρούσαντες, ὥρμησαν εἰς τὰς συνδεδεθροὺς φάραγγας καὶ τοὺς ἀπορροῶντας βράχους, ἐνθα ἡ ἀναζήτωσις τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς καὶ τὰ μεγάλα τῆς ἐθνικῆς παλινζωίας μυστήρια ἐτελέσθησαν. Ἐνταῦθα οἱ Ἕλληνες εἰς σιανὰς πρὸς τὴν παμμήτορα γῆν σχέσις ἤλθον, ἐξενίσθησαν ὑπὸ τῶν γλυκίων μειδιαμάτων τῆς φύσεως, ἔφαγον τοὺς ἀδόλους ταύτης καρπούς, ἔπιον τῆς ἀθανασίας τὸ ὕδωρ, ἀνέπνευσιν ἐκ τῶν αἰθερίων τῆς ἀτμοσφαίρας σιβάδων, ἐτόνισαν τὸ σῶμα, ἀπεσόβησαν τῆς διανοίας ἰδέας εὐρωτιῶντος πολιτισμοῦ καὶ ἤρξαντο ἔδοντας τῆς ἀναγεννομένης ἀνδρείας τοὺς ἄθλους. Οὕτω τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα, ὅπερ ἐξήρθη μέχρι τῶν μεταρροιατικῶν σιβάδων τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων, κατῆλθε μέχρι τοῦ πυθμένος τοῦ πρωτογόνου κοινωνικοῦ βίου. Ἐντεῦθεν τὸ ἔθνος ἤνελισε φυσικὰς δυνάμεις, ἐγένετο ἄλκιμον καὶ παρεσκεύασε τοὺς ἄθλους τῆς ἀνεξαρτησίας αὐτοῦ. »

²) Τὸ σύστημα τοῦτο ἀνέπτυξαν οἱ ἀρχαῖοι φιλόσοφοι, ὁ Ἀναξίμανδρος, ὁ Ἀναξίμινης, ὁ Ἡράκλειτος καὶ ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ὁ Κάντιος καὶ

τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου περιέχει τὰ μέσα τῆς θεραπείας, οὕτω καὶ οἱ λαοί, ἀπολέσαντες τὰς φυσικὰς καὶ ἠθικὰς δυνάμεις γίνονται ἀσθενέστεροι, ἡττώνται ἐν τοῖς ἀγῶσι πρὸς τοὺς πολέμους, δουλοῦνται καὶ ἐξαναγκάζονται, ὅπως ὑπηρετήσωσι τῷ ἀγροίκῳ φυσικῷ βίῳ¹. Ἐκ τῆς φύσεως ἀντλοῦσι νέας δυνάμεις, δι' ὧν συνεχίζουσι τὴν τροχὴν αὐτῶν.

Τῷ νόμῳ τῆς ἀναγεννήσεως ὑποβληθὲν τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ἐξῆλθεν ἀκμαῖον. Τὴν νέαν αὐτοῦ σταδιοδρομίαν θέλει διευθύνει εὐστόχως, ἂν μελετήσῃ πᾶσας τὰς διανοητικὰς τῆς πρώτης ἐργασίας, ἃς παρέχει κατ' ἐξοχὴν ἡ γραμματολογία. Ναί· αὕτη εἶναι ἡ εὐρυντία δεξαμενῇ, ἐξ ἧς θέλει ἀντλήσει τὰ πνευματικὰ τῶν νέων ἀγώνων ἐφόδια. Βεβαίως τὸ ἔθνος διέρχεται περιπετείας, ἃς ἐνίοτε παρασκευάζει ἡ αὐτοσχέδιος αὐτοῦ ἐνέργεια, τὰς πλείστας δὲ τούτων δημοουργοῦσι παγίδες καὶ ἀρπεδόνας ἀντιζήλων δυνάμεων. Ἀλλ' ὁ Ἑλληνικὸς λαός, ὅστις διὰ τῆς διανοητικῆς αὐτοῦ ὑπεροχῆς ὑπεδούλωσε κοσμοκρατορίας καὶ κοσμοκράτορας καὶ ἀνεβίωσε διὰ τῶν ἡρώϊκων ἔργων ὀλίγων ἱταμῶν καὶ εὐτόλμων λογάδων, θέλει πληρώσει τὴν ὑψηλὴν αὐτοῦ ἐντολὴν καὶ ἐπιζήσει, ἐφ' ὅσον ὁ Ὀλυμπος ἐξαίρει τὰς οὐρανογεῖτονας αὐτοῦ κορυφάς, ἐφ' ὅσον ὁ Ταῦγε-

ὁ Νεύτων. Περὶ αὐτοῦ ὁ ἐμὸς φίλος καὶ διευθυντὴς τοῦ ἡμετέρου Ἀστεροσκοπείου κ. Α. Αἰγινήτης παρατηρεῖ "Τὸ φιλοσοφικὸν σύστημα, τῆς διὰ τῶν συγκρούσεων ἀναγεννήσεως τοῦ κόσμου, εἶναι τὸ μόνον, ὅπερ ἐπιβάλλει σήμερον ἡ ἐπισταμένη ἔρευνα τῶν νόμων τοῦ Σύμπαντος, εἶναι τὸ μόνον, εἰς ὃ καταλήγει ἡ ἐπιστημονικὴ μελέτη τῶν φαινομένων τοῦ Οὐρανοῦ". Τὸ σύμπαν ἐν σελ. 20. "Ὅτε ἐσπούδαζον ἐν Βερολίνῳ, ἤκουσα παρὰ πρεσβυτέρου, ὅτι ὁ μέγας Humboldt ἐν προβεβηκυῖα ἡλικίᾳ ἤκροατο τοῦ ἐμοῦ διδασκάλου Βοικχίου. ἔξερχόμενος δὲ τῆς παραδόσεως ἔλεγε συχνάκις τοῖς φοιτηταῖς, ὅτι ὁ καθηγητὴς λέγει ἐν τῇ ἱστορικῇ ἐπιστάμῃ, ὅσα αὐτὸς ἐν τῇ ἐπιστάμῃ τῆς φύσεως. Τηλικαύτῃ συγγένεια καὶ ὁμοιότητι ὑπάρχει τῶν ἱστορικῶν πρὸς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας. ¹) Ὁρα γραμμ. II, 1142.

τος σεμνὸς καὶ ὑπερήφανος κατοπτεῦει τοὺς πλωτῆρας τῆς θα-
λασσίας λεωφόρου, ἐφ' ὅσον αἱ νῆσοι χαρίεσσαι στέφουσι τοὺς
κροτάφους τῆς Ἑλληνικῆς Ἀσίας καὶ ἐφ' ὅσον τὰ παφλά-
ζοντα, τὰ μαρμαίροντα καὶ κρυσταλλοφανῇ τοῦ πόντου κύματα
εὐλαβῶς καταφιλοῦσι τὰ κράσπεδα τῆς ἡρωϊκῆς τοῦ Μίνως
πατρίδος.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΚΑΤΑΛΟΓΑΔΗΝ ΓΡΑΨΑΝΤΩΝ

Εἰσαγωγή εἰς τὸν πεζὸν λόγον.	5—9
---------------------------------------	-----

BIBLION IV.

Κεφάλαιον Α'. Εἰσαγωγή εἰς τὴν ἱστορίαν. . .	σελ. 10—20
Κεφ. Β'. Περὶ τῶν ἀρχαιοτάτων μνημείων τοῦ πεζοῦ λόγου.	20—24
Κεφ. Γ'. Περὶ λογογράφων	24—32
Κεφ. Δ'. Περὶ Ἡροδότου καὶ τῆς ἱστοριογραφίας αὐτοῦ.	32—55
Κεφ. Ε'. Περὶ Θουκυδίδου καὶ τῆς ἱστοριογρα- φίας αὐτοῦ	55—110
Κεφ. Σ'. Περὶ Ξενοφῶντος καὶ τῆς ἱστοριογρα- φίας αὐτοῦ	111—141
Κεφ. Ζ'. Περὶ τῶν συγχρόνων τοῖς τριῶν μεγάλαις ἱστορικοῖς.	141—149
Κεφ. Η'. Περὶ τῆς ἱστοριογραφίας κατὰ τοὺς Ἀ- λεξανδρινούς χρόνους	149—192
Κεφ. Θ'. Περὶ περιηγήσεων καὶ γεωγραφίας κατὰ τοὺς Ἀλεξανδρινούς χρόνους.	192—207
Κεφ. Ι'. Περὶ τῆς ἱστοριογραφίας κατὰ τοὺς Ῥω- μαῖκ. χρόνους μέχρι Χριστοῦ γεννήσεως.	207—232
Κεφ. ΙΑ'. Περὶ περιηγήσεων καὶ γεωγραφίας κατὰ	

σελ.

τοὺς Ῥωμ. χρόνους μέχρι Χριστοῦ γεν- νήσεως	233—238
Κεφ. ΙΒ'. Περὶ τῆς ἱστοριογραφίας ἀπὸ Χριστοῦ γεννήσεως μέχρι τοῦ τέλους τοῦ πρώτου αἰῶνος μ. Χ.	239—275
Κεφ. ΙΓ'. Περὶ τῆς ἱστοριογραφίας ἀπὸ τοῦ δευ- τέρου μ. Χ. αἰῶνος μέχρι μεγάλου Κων- σταντίνου.	276—291
Κεφ. ΙΔ'. Περὶ χρονογράφων καὶ ἱστορικῶν συλ- λογέων ἀπὸ τοῦ δευτέρου μ. Χ. αἰῶνος μέχρι μεγάλου Κωνσταντίνου	292—302
Κεφ. ΙΕ'. Περὶ περιηγήσεων καὶ γεωγραφίας ἀπὸ τοῦ δευτέρου μ. Χ. αἰῶνος μέχρι μεγά- λου Κωνσταντίνου	302—318
Κεφ. ΙΣ'. Περὶ τῆς ἱστοριογραφίας ἀπὸ μεγάλου Κωνσταντίνου μέχρις Ἰουστινιανοῦ. . .	318—331
Κεφ. ΙΖ'. Περὶ περιηγήσεων καὶ γεωγραφίας ἀπὸ ἀπὸ μεγάλου Κωνσταντίνου μέχρις Ἰουστινιανοῦ.	332—335
Κεφ. ΙΗ'. Περὶ τῶν γραφάντων ἐκκλησιαστικὰς ἱστορίας ἐξ ἀρχῆς τοῦ Χριστιανισμοῦ μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ.	336—352
Κεφ. ΙΘ'. Περὶ τῆς ἱστοριογραφίας ἀπὸ Ἰουστινια- νοῦ μέχρι Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρο- γεννήτου	353—380
Κεφ. Κ'. Περὶ τῶν γραφάντων ἐκκλησιαστικὰς ἱστορίας ἀπὸ Ἰουστινιανοῦ μέχρις ἀλώ- σεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων.	380—383
Κεφ. ΚΑ'. Περὶ τῆς ἱστοριογραφίας ἀπὸ Κωνσταν- τίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου μέχρι τῶν	

	σελ.
Κομνηνῶν	383—399
Κεφ. ΚΒ'. Περὶ τῆς ιστοριογραφίας ἀπὸ τῶν Κομνηνῶν μέχρις ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων. . . .	399—427
Κεφ. ΚΓ'. Περὶ τῶν χρονογράφων τῶν Ἀκμασάντων ἀπὸ Ἰουστινιανοῦ μέχρις ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων	427—448
Κεφ. ΚΔ'. Περὶ περιηγήσεων καὶ γεωγραφίας ἀπὸ Ἰουστινιανοῦ μέχρις ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων. . . .	449—454

ΒΙΒΛΙΟΝ V.

ΠΕΡΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

Κεφ. Α'. Εἰσαγωγή εἰς τὴν φιλοσοφίαν. . . .	455—457
Κεφ. Β'. Περὶ τῶν ἀρχαιοτάτων φιλοσόφων . .	458—475
Κεφ. Γ'. Περὶ σοφιστῶν	475—480
Κεφ. Δ'. Περὶ Σωκράτους καὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ.	480—493
Κεφ. Ε'. Περὶ Πλάτωνος καὶ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ.	493—546
Κεφ. ΣΤ'. Περὶ Ἀριστοτέλους καὶ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ.	546—584
Κεφ. Ζ'. Περὶ Ἀκαδημείας καὶ Ἀκαδημαϊκῶν .	584—592
Κεφ. Η'. Περὶ περιπατητικῶν	592—602
Κεφ. Θ'. Περὶ στωϊκῶν	602—616
Κεφ. Ι'. Περὶ Ἐπικουρείων.	616—622
Κεφ. ΙΑ'. Περὶ κηνικῶν φιλοσόφων.	622—627
Κεφ. ΙΒ'. Περὶ σκεπτικῶν.	628—631

σελ.

Κεφ. ΙΓ'. Περὶ Ἀκαδημαϊκῶν κατὰ τοὺς Ῥωμαϊ- κοὺς χρόνους μέχρι μεγάλου Κωνσταν- τίνου	632—644
Κεφ. ΙΔ'. Περὶ περιπατητικῶν κατὰ τοὺς Ῥωμαϊ- κοὺς χρόνους μέχρι μεγάλου Κωνσταν- τίνου	644—648
Κεφ. ΙΕ'. Περὶ στωϊκῶν κατὰ τοὺς Ῥωμαϊκοὺς χρόνους μέχρι μεγάλου Κωνσταντίνου.	648—658
Κεφ. ΙΣ'. Περὶ Ἐπικουρεῶν κατὰ τοὺς Ῥωμαϊκοὺς χρόνους μέχρι μεγάλου Κωνσταντίνου.	658—661
Κεφ. ΙΖ'. Περὶ κυνικῶν κατὰ τοὺς Ῥωμαϊκοὺς χρόνους μέχρι μεγάλου Κωνσταντίνου .	661—665
Κεφ. ΙΗ'. Περὶ σκεπτικῶν κατὰ τοὺς Ῥωμαϊκοὺς χρόνους μέχρι μεγάλου Κωνσταντίνου.	665—669
Κεφ. ΙΘ'. Περὶ νέων Πυθαγορεῶν	669—673
Κεφ. Κ'. Περὶ Ἐκλεκτικῶν	673—674
Κεφ. ΚΑ'. Περὶ συγγραφέων τῆς ἱστορίας τῆς φιλο- σοφίας.	674—676
Κεφ. ΚΒ'. Περὶ τῆς Ἑλληνιζούσης φιλοσοφίας τῶν Ἰουδαίων	676—679
Κεφ. ΚΓ'. Περὶ τῆς νέας Πλατωνικῆς φιλοσοφίας.	679—689
Κεφ. ΚΔ'. Περὶ τῶν ἀρχαιοτάτων ἱερῶν γραφῶν.	689—698
Κεφ. ΚΕ'. Περὶ ἀπολογητῶν	698—705
Κεφ. ΚΣ'. Περὶ τῶν λογίων πατέρων τῆς ἐκκλησίας.	705—715
Κεφ. ΚΖ'. Περὶ τῆς νέας Πλατωνικῆς φιλοσοφίας ἀπὸ μεγάλου Κωνσταντίνου μέχρις Ἰου- στινιανοῦ.	716—720
Κεφ. ΚΗ'. Περὶ τῆς σχολῆς τῶν Ἀθηνῶν . . .	720—726
Κεφ. ΚΘ'. Περὶ τῶν τελευταίων νέων Πλατωνικῶν φιλοσόφων	726—731
Κεφ. Α'. Περὶ ἐκκλησιαστικῶν θεοσόφων. . .	731—745

Κεφ. ΑΑ'. Περὶ φιλοσόφων ἀπὸ Ἰουστινιανοῦ μέχρι ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως.	745—755
Κεφ. ΑΒ'. Περὶ φιλολογίας ἀπὸ μεγάλου Ἀλεξάνδρου μέχρι Αὐγούστου	756—769
Κεφ. ΑΓ'. Περὶ γραμματικῶν ἀπὸ Αὐγούστου μέχρι μεγάλου Κωνσταντίνου	769—774
Κεφ. ΑΔ'. Περὶ μετρικῶν ἀπὸ Αὐγούστου μέχρι μεγάλου Κωνσταντίνου	774—776
Κεφ. ΑΕ'. Περὶ λεξικογράφων καὶ Ἀττικιστῶν ἀπὸ Αὐγούστου μέχρι μεγάλου Κωνσταντίνου	777—782
Κεφ. ΑΖ'. Περὶ παροιμιολογῶν καὶ μυθογράφων ἀπὸ Αὐγούστου μέχρι μεγάλου Κωνσταντίνου.	782—785
Κεφ. ΑΖ'. Περὶ φιλολογίας ἀπὸ μεγάλου Κωνσταντίνου μέχρι Ἰουστινιανοῦ	785—790
Κεφ. ΑΗ'. Περὶ πολυϊστορῶν καὶ σχολιαστῶν μέχρι τῶν Παλαιολόγων.	790—805
Κεφ. ΑΘ'. Περὶ φιλολόγων κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Παλαιολόγων	805—811
Κεφ. Μ'. Περὶ γραμματικῶν κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Παλαιολόγων	812—815
Κεφ. ΜΑ'. Περὶ μετρικῆς κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Παλαιολόγων	816—817
Κεφ. ΜΒ'. Περὶ λεξικογράφων κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Παλαιολόγων	818—821
Κεφ. ΜΓ'. Περὶ συλλογῶν γνωμῶν καὶ παροιμιῶν κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Παλαιολόγων .	821—823
Κεφ. ΜΔ'. Περὶ μαθηματικῶν καὶ ἀστρονομίας ἐκ τῶν ἀρχαιότατων χρόνων μέχρι μεγάλου Ἀλεξάνδρου.	824—826
Κεφ. ΜΕ'. Περὶ μαθηματικῶν καὶ ἀστρονομίας κατὰ	

	σελ.
τοὺς Ἀλεξανδρινοὺς χρόνους.	826—836
Κεφ. ΜΖ'. Περὶ μαθηματικῶν καὶ ἀστρονομίας κατὰ τοὺς Ῥωμαϊκοὺς χρόνους μέχρις Ἰου- στινιανοῦ.	836—841
Κεφ. ΜΖ'. Περὶ μαθηματικῶν καὶ ἀστρονομίας ἀπὸ Ἰουστινιανοῦ μέχρις ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως	841—843
Κεφ. ΜΗ'. Περὶ ἱατρικῆς ἀπὸ τῶν ἀρχαιότατων χρόνων μέχρι μεγάλου Ἀλεξάνδρου	843—850
Κεφ. ΜΘ'. Περὶ ἱατρικῆς κατὰ τοὺς Ἀλεξανδρινοὺς χρόνους	850—854
Κεφ. Ν'. Περὶ ἱατρικῆς κατὰ τοὺς Ῥωμαϊκοὺς χρόνους μέχρις Ἰουστινιανοῦ.	854—867
Κεφ. ΝΑ'. Περὶ ἱατρικῆς ἀπὸ Ἰουστινιανοῦ μέχρις ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως	867—871

BIBLAION VI.

ΠΕΡΙ ΡΗΤΟΡΙΚΗΣ

Κεφ. Α'. Εἰσαγωγή εἰς τὴν ρητορικὴν	872—880
Κεφ. Β'. Περὶ Γοργίου καὶ τῆς σχολῆς αὐτοῦ.	880—884
Κεφ. Γ'. Περὶ Ἀντιφῶντος.	884—890
Κεφ. Δ'. Περὶ Θρασυμάχου, Θεοδώρου καὶ Κριτίου	890—893
Κεφ. Ε'. Περὶ Ἀνδοκίδου.	893—897
Κεφ. Σ'. Περὶ Λυσίου	897—905
Κεφ. Ζ'. Περὶ Ἰσοκράτους	905—939
Κεφ. Η'. Περὶ τῶν ἀντιτέχνων τοῦ Ἰσοκράτους.	939—946
Κεφ. Θ'. Περὶ Ἰσοκρατείων δητόρων	946—950
Κεφ. Ι'. Περὶ Ἰσαίου	950—953

Κεφ. ΙΑ'. Περὶ Δημοσθένους	σελ. 953—1005
Κεφ. ΙΒ'. Περὶ Λυκούργου	1005—1011
Κεφ. ΙΓ'. Περὶ Ὑπερείδου	1011—1020
Κεφ. ΙΔ'. Περὶ τῶν ἀντιμακεδονιζόντων δη- τόρων	1020—1022
Κεφ. ΙΕ'. Περὶ Αἰσχίνου	1022—1030
Κεφ. ΙΣ'. Περὶ τῶν Μακεδονιζόντων δητόρων .	1031—1039
Κεφ. ΙΖ'. Περὶ Φωκίωνος	1039—1042
Κεφ. ΙΗ'. Περὶ Δεινάρχου	1042—1046
Κεφ. ΙΘ'. Περὶ τῶν δητόρων τῶν ἀκμασάντων κατὰ τοὺς χρόνους τῶν διαδόχων . .	1046—1051
Κεφ. Κ'. Περὶ Ἀσιανῆς δητορικῆς	1052—1056
Κεφ. ΚΑ'. Περὶ Ῥοδίας δητορικῆς	1056—1057
Κεφ. ΚΒ'. Ἀντίδρασις πρὸς τὴν Ἀσιανὴν δητο- ρικὴν ἐν Περγάμῳ	1058—1059
Κεφ. ΚΓ'. Περὶ τῆς Ἀσιανῆς δητορικῆς κατὰ τοὺς Ῥωμαϊκοὺς χρόνους	1059—1062
Κεφ. ΚΔ'. Ἐπικράτησις τῶν Ἀπικιζόντων δη- τόρων ἐν Ῥώμῃ	1062—1067
Κεφ. ΚΕ'. Περὶ τῶν Ἀπικιστῶν τῆς Μυτιλήνης	1067—1069
Κεφ. ΚΣ'. Περὶ αἰσθητικῆς κριτικῆς περὶ τὴν δητορείαν ἐπὶ Αὐγούστου	1069—1074
Κεφ. ΚΖ'. Περὶ σοφιστικῆς ἀπὸ Αὐγούστου μέ- χρι μεγάλου Κωνσταντίνου	1074—1106
Κεφ. ΚΗ'. Περὶ τεχνογράφων ἀπὸ Αὐγούστου μέχρι μεγάλου Κωνσταντίνου . . .	1106—1111
Κεφ. ΚΘ'. Περὶ ἐκκλησιαστικῶν δητόρων . .	1111—1120
Κεφ. Λ'. Περὶ νεωτέρων σοφιστῶν ἀπὸ μεγά- λου Κωνσταντίνου μέχρις Ἰουστι- νιανοῦ	1121—1139
Κεφ. ΛΑ'. Περὶ τεχνογράφων ἀπὸ μεγάλου Κων-	

	σελ.	
σταγνίνον μέχρις 'Ιουστινιανού . . .	1139—1140	
Κεφ. ΔΒ'. Περὶ μυθιστοριογράφων . . .	1140—1154	
Κεφ. ΔΓ'. Περὶ τῶν γραφάντων ἔρωτικὰς ἐπι- στολάς.	1155—1157	
Κεφ. ΔΔ'. Περὶ ῥητορικῆς, σοφιστικῆς καὶ ἐπι- στολογραφίας κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα.	1157—1185	
Κεφ. ΔΕ'. Ἐπίλογος	1185—1191	

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΟΙΗΤΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΚΑΤΑΛΟΓΑΔΗΝ ΓΡΑΨΑΝΤΩΝ

Α'.

- * Ἀδρων, γραμματικός II 770.
 * Ἀγαθάγγελος, ἱστορικός II 331.
 * Ἀγαθαρχίδης ὁ Κνίδιος, περιηγητής II 199.
 * Ἀγαθήμερος, γεωγράφος II 334.
 * Ἀγαθίας, ἐπιγραμματικοὺς I 270 καὶ ἱστορικός II 371.
 * Ἀγαθοδαίμων, γεωγράφος II 306.
 * Ἀγάθων, τραγικός I 610.
 * Ἀγάπιος Λάνδος, ἱστορικός II 392.
 * Ἀγγελικανὸν ἐτυμολογικὸν II 821.
 * Ἀγίας, ἐπικός I 113.
 * Ἀγνὼν ὁ Ῥόδιος, Ἀκαδημαϊκὸς II 591.
 * Ἀδαμάντιος, σοφιστὴς II 1091.
 * Ἀδραστος, Ἀριστοτελικὸς II 647.
 * Ἀδριανός, ἐπικός I 176.
 * Ἀδριανὸς ὁ Τύριος, σοφιστὴς II 1080.
 * Ἀέτιος, ἱατρὸς II 867.
 * Ἀθάνας, ἱστορικός II 147.
 * Ἀθανάσιος, ἐκκλησ. πατὴρ II 734.
 * Ἀθηναγόρας, ἀπολογητὴς II 701.
 * Ἀθήναιος, σοφιστὴς II 1093.
 * Ἀθηνόδωρος ὁ Κανανίτης, στωικός II 652.
 * Ἀθηνόδωρος ὁ Κορυλλίων, στωικός II 652.
 * Ἀσκήδης, τραγικός I 620.
 * Ἀδέσιος, νέος Πλατωνικός II 718.
 * Ἀθλοῦ ὁ Πτολεμαῖος II 493.
 * Ἀλιανός, σοφιστὴς II 1088.
 * Ἀλῖος Ἀριστείδης II 1081.
 * Ἀνείας ὁ Γαζαῖος, θεόσοφος II 742.
 * Ἀνείας, ἱστορικός II 148.
 * Ἀντισίδημος ἢ Ἀνισίδημος, σκεπτικός II 666.
 * Ἀσχίνης ὁ Μιλήσιος, ῥήτωρ II 1059.
 * Ἀσχίνης ὁ Νεαπολίτης, Ἀκαδημαϊκὸς II 692.
 * Ἀσχίνης, ῥήτωρ II 1022.
 * Ἀσχίνης, σωκρατικός, II 487.
 * Ἀσχρίων, ποιητὴς I 159.
 * Ἀσχύλος ὁ Κνίδιος, ῥήτωρ II 1059.
 * Ἀσχύλος, τραγικός I 427.
 * Ἀσωπας, λογοποιὸς I 240.
 * Ἀκουσίλαος, λογογράφος II 28.
 * Ἀλδίνος, Πλατωνικός II 643.
 * Ἀλεξαμένος, διαλεκτικός II 500.
 * Ἀλέξανδρος, Αἰτωλὸς τραγικός I 619.
 * » ὁ Ἀφροδισεύς II 648.
 * » Ἐφέσιος, ἀστρονόμος I 173.
 * » 179.
 * » Λυκαίτης ἀστρονόμος I 173.
 * » Ἀύχνος, ἱστορικός II 229.
 * » ὁ πολυέστωρ, νέος Πυθαγόρειος II 670.
 * » Τραλλιανός, ἱατρὸς II 868.
 * » ὁ Νουμηνίου, τεχνογράφος II 1107.
 * Ἀλεξίνος ὁ Ἡλείος, φιλόσοφος II 489.
 * Ἀλεξίς, κωμικός I 681.
 * Ἀλκαῖος, ἐπιγραμματικοὺς I 261.
 * Ἀλκαῖος ὁ Μυτιληναῖος, λυρικός I 287.
 * Ἀλκιδάμας, ῥήτωρ II 940.
 * Ἀλχιμος ὁ Σικελιώτης, ἱστορικός II 160.
 * Ἀλκίνοος, Πλατωνικός II 644.
 * Ἀλκίφων, σοφιστὴς II, 1155.
 * Ἀλκμάν, ποιητὴς I 309.
 * Ἀλφειός, ἐπιγραμματικοὺς I 267.
 * Ἀμεινίας, Πυθαγόρειος I 163.
 * Ἀμειψίας, κωμικός I 642.
 * Ἀμέλιος ἢ Ἀμέριος, νέος Πλατωνικός II 686.
 * Ἀμμόνιος ὁ Ἑρμεῖου, Πλατ. II 727.
 * Ἀμμόνιος, λεξικογράφος II 786.
 * Ἀμμόνιος ὁ λιθοτόμος, ἱατρὸς II 861.
 * Ἀμμόνιος ὁ Σακκάς, φιλόσοφος II 681.
 * Ἀμυντιανός, ἱστορικός II 294.
 * Ἀναγόρα ἢ Μιλησία, ποιήτρια I 297.
 * Ἀνακρέων, ποιητὴς I 299.

- Ἀνάγιος, λαμβογράφος I 238.
 Ἀναξαγόρας, φιλόσοφος II 1167.
 Ἀναξανδρίδης, κωμικός I 682.
 Ἀναξίμανδρος, φιλόσοφος II 460.
 Ἀναξίμενης, ιστορικός II 182.
 Ἀναξίμενης, ῥήτωρ II 945.
 Ἀναξίμενης, φιλόσοφος II 461.
 Ἀνατόλιος, μαθηματικός II 888.
 Ἀνατόλιος, μελωδός I 742.
 Ἀνδοκίδης, ῥήτωρ II 893.
 Ἀνδρέας Κρήτης, ἀρχιεπίσκοπος, μελωδός I 478.
 Ἀνδρέας δ' Ὁρόρος, μελωδός I 747.
 Ἀνδρόμαχος, ἐπικός I 177.
 Ἀνδρομέδα, ποιήτρια I 294.
 Ἀνδρόνικος, ἐπιγραμματοποιός I 264.
 270.
 Ἀνδρόνικος, περιπατητικός II 645.
 Ἀνδρυσθένης, γεωγράφος II 191, κυνικός II 624.
 Ἀνδρυσίων, ιστορικός II 168.
 Ἀνδρων, ιστορικός II 169.
 Ἀνθελμιος, μηχανικός II 841.
 Ἄννα ἡ Κομνηνὴ, ἱστορική II 402.
 Ἀννικερύς, φιλόσοφος II 493.
 Ἀντικλείδης, ιστορικός II 160.
 Ἀντίμαχος, ποιητής I 157, 249.
 Ἀντίμαχος δ' Τήσιος, ἐπικός I 108.
 Ἀντίοχος δ' Ἀσκαλωνίτης, Ἀκαδημαϊκός II 634.
 Ἀντίοχος, ἱστορικός II 141.
 Ἀντίπατρος δ' Κυρηναῖος, φιλόσ. II 493.
 Ἀντίπατρος δ' Ταρσεύς, στωικός II 615, 761.
 Ἀντισθένης, ῥήτωρ II 939.
 Ἀντισθένης, φιλόσοφος II 490.
 Ἀντιφάνης, κωμικός I 680.
 Ἀντιφών, τραγικός I 613.
 » ῥήτωρ II 884.
 Ἀντώνιος Διογένης μυθιστ. II 1145.
 » Λιβεράλης, μυθιστορ. II 785.
 Ἀνύτη ἡ Τεγεάτις, ποιήτρια I 288.
 Ἀξιόθεα ἡ Φλιασία, φιλόσοφος II 498.
 Ἀπελλᾶς δ' παντικός, περιηγητής I 201.
 Ἀπελλῆς δ' Χίος, Ἀκαδημαϊκός II 589.
 Ἀπίων, γραμματικός II 771.
 Ἀπολλωνάριος δ' νεώτερος, θεόσοφος II 736.
 Ἀπολλινάριος, πατὴρ τῆς ἐκκλησίας II 735.
 Ἀπολλύδιωρος δ' Ἀθηναῖος, γραμματικός II 765.
 Ἀπολλύδιωρος δ' Ἀθηναῖος, Ἐπικούρειος II 659, 784.
 Ἀπολλύδιωρος δ' Γελῶσις, κωμικός I 693.
 Ἀπολλύδιωρος δ' Καρύστιος I 693.
 Ἀπολλύδιωρος δ' Περγαμηνός, ῥήτωρ II 1065.
 Ἀπολλύδιωρος δ' Σελευκεύς, στωικός II 616.
 Ἀπολλωνίδης, ἰατρός II 854.
 Ἀπολλώνιος δ' Δύσκαλος γραμματικός II 772.
 Ἀπολλωνίος δ' Μαλακός, ῥήτωρ II 1057.
 » δ' Μέλλωνος, ῥήτωρ II 1057.
 » δ' Περγασίος, μαθηματικός II 838.
 » δ' Ρόδιος, ἐπικός I 168.
 » δ' σαρπηστής II 1091.
 » δ' στωικός II 652.
 » δ' Τυανεύς II 672.
 Ἀπουλῆσιος, φιλόσοφος II 642.
 Ἀππιανός, ἱστορικός II 282.
 Ἀραβίος δ' Τεγεάτης, ἱστορικός II 166.
 Ἀραρίως, κωμικός I 683.
 Ἀρατος δ' Σικυνόσιος, ἱστορικός II 162.
 Ἀρατος δ' Σολεύς, ἐπικός I 171.
 Ἀργᾶς, ποιητής I 342.
 Ἀρδαλιος δ' Τροαζήσιος, ποιητής I 285.
 Ἀρεθᾶς, φιλόλογος II 796.
 Ἀρείος Δίδυμος, φιλόσοφος II 653.
 Ἀρείος, ἐκκλησιαστικός δραματικός I 701.
 Ἀρεταῖος, ἰατρός II 862.
 Ἀρήτη, φιλόσοφος II 492.
 Ἀρισταγόρας, κωμικός I 642.
 Ἀρισταῖος, ἀστρονόμος II 827.
 Ἀρισταίνετος, ἔρωτικός II 1157.
 Ἀρίσταρχος, ἀστρονόμος II 829.
 » γραμματικός II 763.
 » δ' Τεγεάτης, δραματικός I 611.
 Ἀριστέας Προκοπνήσιος, ἐπικός I 118.
 Ἀριστείδης, γραμματικός II 776.
 » Μιλήσιος, μυθιστορ. II 1142.
 Ἀριστίας, δραματικός I 856.
 Ἀρίστιππος, ἱστορικός II 166.
 Ἀρίστιππος δ' Κυρηναῖος, Ἀκαδημαϊκός II 589.
 Ἀρίστιππος δ' Μητροδιδάκτος, φιλόσοφος II 492.
 Ἀρίστιππος, φιλόσοφος II 491.

- 'Αριστόδουλος, 'Επικούρειος II 631.
 'Αριστόδουλος ὁ 'Ιουδαῖος, φιλόσοφος II 676.
 'Αριστόδουλος, ιστορικός II 150.
 'Αριστογείτων, ῥήτωρ II 1036.
 'Αριστόδημος, ιστορικός II 318.
 'Αριστόδικος, ἐπιγραμματοποιὸς I 264.
 'Αριστοκλῆς Περγαμηνός, σοφιστής II 1088. 1091.
 'Αριστοκλῆς, ῥήτωρ II 1057.
 'Αριστοκλῆς, φιλόσοφος II 647.
 'Αριστοκρέων, στωικός II 615.
 'Αριστομένης, κωμικός I 641.
 'Αριστόξενος, μουσικός II 757.
 'Αριστος, 'Ακαδημαῖκός II 635.
 'Αριστοτέλης ποιητής I 249.
 » φιλόσοφος II 546.
 'Αριστοφάνης ὁ Βυζάντιος, γραμματικός II 762.
 'Αριστοφάνης, κωμικός I 648.
 'Αριστοφάνων, κωμικός I 684.
 'Αρίστιον, ἐπιγραμματοποιὸς I 264.
 'Αρίστιον ὁ Κείος, περιπατητικός II 601.
 'Αρίστιον ὁ Χίος, στωικός II 600.
 'Αρίφρων, ποιητής I 342.
 'Αρίων, ποιητής I 286.
 'Αρκεσίλαος, 'Ακαδημαῖκός II 588.
 'Αρκίνος, ἐπικός I 110.
 'Αρποκρατίων, 'Αττικιστής II 780.
 'Αρποκρατίων, φιλόσοφος II 643.
 'Αρριανός, ἀστρονόμος II 835.
 'Αρρριανός, ιστορικός II 277.
 'Αρσένιος μελωδός I 757.
 'Αρσένιος ὁ Μονεμβασίας II 823.
 'Αρταμένης, ῥήτωρ II 1057.
 'Αρταουάσσης, τραγικός I 620.
 'Αρτεμίδωρος, περιηγητ. II 200. 1092.
 'Αρτεμίδωρος, γραμματικός II.
 'Αρχάγαθος, ἱατρός II 855.
 'Αρχέδουλος, ποιητής I 168.
 'Αρχέδημος ὁ Ταρσεύς, στωικ. II 615.
 'Αρχέλαος, ἐπίσκοπος Κασσάρων, θεόσοφος. II 738.
 'Αρχέλαος, περιηγητής II 201.
 'Αρχέλαος, φιλόσοφος II 469.
 'Αρχέλαος, σοφιστής II 1091.
 'Αρχίας ὁ 'Αντιοχεύς, ποιητής I 267.
 'Αρχίλοχος, λαμβογράφος I 227.
 'Αρχιμήδης, μηχανικός II 829.
 'Αρχύτας, Πυθαγόρειος II 473. 671.
 'Ασίσιος Πολλίων, ιστορικός II 228.
 'Ασιος, ἐπικός I 117.
 'Ασκληπιάδης, ἐπιγραμματ. II 260.
 » ἱατρός II 857.
 » κωμικός II 665.
 » ὁ Μενδαῖος, γραμματικός II 784.
 'Ασκληπιγένεια, φιλόσοφος II 722.
 'Ασκληπιάδοτος, νέος Πλάτων. II 727.
 'Ασκληπιδίος, φιλόσοφος II 729.
 'Ασπάσιος, φιλόσοφος II 647.
 'Αστράμφυγος, ποιητ. I 196. II 1092.
 'Αστυδάμας, τραγικός I 608.
 'Αττικός, Πλατωνικός II 643.
 Αὐρήλιος (Μάρκος) αὐτοκράτωρ, φιλόσοφος II 656.
 Αὐτόλυκος, ἀστρονόμος II 826.
 'Αχαϊκός, φιλόσοφος II 647.
 'Αχαιὸς ὁ Ἐρετριεύς, τραγικ. I 610.
 'Αγίλλεος Τάτιος, μυθιστορ. II 1151.
 'Αψίνης, τεχνολόγος II 1110.
 'Αψυρτος, ἱατρός συγγρ. II 391.

B

- Βάβριος, λαμβογράφος I 242.
 Βαίτων, ιστορικός II 158.
 Βάκις, χρησμοδός I 75.
 Βακχίος ὁ Ταναγραῖος, ἱατρός II 854.
 Βακχυλίδης, ποιητής I 331.
 Βασιλάκης, ῥήτωρ II 1158.
 Βασιλείδης, γνωστικός II 732.
 Βασίλειος, ἐκκλησιαστ. ῥήτωρ II 112.
 Βασίλειος αὐτοκράτωρ, ἐπιστολογράφος II 1159.
 Βάτων, κωμικός I 694.
 Βάτων ὁ Σινωπεύς, ιστορικός II 164.
 Βημάρχιος, ιστορικός II 328.
 Βηρωισσός, ιστορικός II 183.
 Βίας ὁ Πριηνεύς, σοφός II 217.
 Βίων ὁ Βορυσθενίτης, κωμικός II 626.
 Βίων, βουκολικός I 266. 626.
 Βίων ὁ Προκοννήσιος, ἐπιτομὸς II 26.
 Βίων ὁ τραγικός I 608.
 Βίτων, μηχανικός II 832.
 Βλαῖσος, κωμικός I 627.
 Βλάσιος, στωικός II 650.
 Βόηθος, ὑπομνηματιστής II 646.
 Βοιωτός, ποιητὸς I 160.
 Βροντίσιος, ποιητής I 191.
 Βυζάντιος ἢ Βύζας, μελωδός I 747.

Γ

Δημήτριος ὁ Βυζάντιος, ἱστορ. II 162.

» κυνικός II 663.

» ὁ Λάκων, Ἐπικούρειος II 659

» ὁ Πεπαγωμένος, ἱστ. II 870.

» ὁ Σάφιος, περιηγητ. II 199.

» ὁ Σύρας II 1061.

» ὁ Τροκλίνιος, κριτικ. II 810.

» ὁ Φαληρεὺς, περιπατητικός

II 758, ῥήτωρ II 1150

» Κυδώνης, ῥήτωρ II 1171.

Δημοδάμας ὁ Μιλήσιος, γεωγ. II 196.

Δημόδοκος, ἀοιδός I 79.

Δημόδοκος, ἔλεγεακός I 218.

Δημοκλήδης, ἱατρὸς II 845.

Δημοκλείδης, ῥήτωρ II 1039.

Δημοκλῆς, ἱστορικός II 30

Δημόκριτος, φιλόσοφος II 462.

Δημοσθένης, ῥήτωρ II 958.

Δημόφιλος, κωμικός I 694.

Δημογάρης, ἱστορικός II 159.

Δημογάρης, ῥήτωρ II 1048.

Δήμων, ἱστορικός II 168.

Δημόναξ ὁ Κύπριος, κυνικός II 663.

Διαγόρας, ποιητὴς I 334.

Δίδυμος, γεωπόνος II 391.

» γραμματικός II 768.

» Πλανητιάδης, κυνικ. II 663.

» Χαλκέντερος II 768.

Διεύχης, ἱατρὸς II 853.

Δικαίαρχος ὁ Μεσσήνιος, περιπατητι-

κός II 597. 757.

Δικαιογένης, τραγικός I 612.

Διογένης ὁ Ἀπολλωνιάτης, φιλόσοφος

II 462.

Διογένης Βαθυλῶνιος, στωικ. II 615.

Διογένης, ἐπιγραμματοποιὸς I 268.

» Ἀκέρτιος, φιλόσοφος II 675.

» Σινωπεύς, κυνικός II 623.

» ὁ Ταρσεὺς Ἐπικούρ. II 659.

Διόδωρος, μετεωρολόγος II 836.

» ὁ Σαρδιανός, ῥήτωρ II 1060.

» ὁ Σικελιώτης II 239.

» ὁ Ταρσεύς, ἐπιγρ. II 266.

Διοκλῆς, μαθηματικός II 834.

» ὁ Πεκάρησιος II 162.

Δίωμος, βουκολικός I 622.

Διονυσιάδης, τραγικός I 620.

Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασπεύς, ἱστορικός

II 244, ῥήτωρ II 1070.

Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης II 743.

» ὁ Βασσαρκός, ἐπικός I 177,

Γάιος, φιλόσοφος II 643.

Γαληνός, ἱατρὸς II 862.

Γελάσιος, ἐκκλ. ἱστορ. II 851.

Γενέθλιος, ῥήτωρ II 1111.

Γερμανικὸς αὐτοκράτωρ, κωμικ. I 621.

Γερμανὸς ὁ ὁμολογητ. μελωδός I 747.

Γεώργιος Ἀκροπολίτης, ἱστορ. II 412.

» ὁ Ἀμαρτυλός, χρονογ. II 437.

» ὁ γραμματικός, ποιητὴς I 724.

» Κεδρηνός, χρονογ. II 441.

» Κωδινός ἢ Κωδίνος, γεωγράφ-

ος II 453.

» Λεκαπηνός II 815.

» Παχυμέρης, ἱστορ. II 413.

» Πισίδης, ποιητὴς I 705.

» Σαγγινάτικος II 871.

» Σύγκελος Χρονογρ. II 432.

» Φραντζῆς, ἱστορ. II 426.

» Χαιροδόσκος, γραμματ. II 813.

» Χρυσόκοικος, μαθηματ. II 843.

» Πλήθων, ῥήτωρ II 1175.

Γλαυκιπας, ῥήτωρ II 1050.

Γλαῦκος, ἱστορικός II 31.

Γογγύλη ἢ Κολοφωνία, ποιήτ. I 297.

Γοργίας ὁ νεώτερος, ῥήτωρ II 1061.

» ῥήτωρ II 880.

» σοφιστὴς II 477.

Γοργώ, ποιήτρια I 297.

Γρηγόριος, δραματικός I 712.

» ὁ Θεολόγος, ἐπιγραμματο-

ποιός I 272.

» ὁ Κορίνθιος, γραμμ. II 814

» μελωδός I 741

» ὁ Ναζιανζηνός I 272.

» Παλαμάς, ῥήτωρ II 1170.

Δ

Δαμάσκιος, νέος Πλατωνικός II 728.

Δαμάστις ὁ Σιγαιεύς, λογογρ. II 31.

Δάφνιος, βουκολικός I 622.

Δαφνιστάτης, ἐπιστολογράφ. II 1160.

Δείναρχος, ῥήτωρ II 1042.

Δεινίας ὁ Ἀργεῖος, ἱστορικός II 164.

Δεινόλογος, κωμικός I 633.

Δείνων ὁ Κολοφωνίος, ἱστορ. II 148.

Δέξιππος, νέος Πλατωνικός II 720.

Δερκυλλίδης, Ἀκαδημαϊκός II 635.

Δημάδης, ῥήτωρ II 1031

Δημήτριος ὁ Βιθυνός, στωικός II 652.

Διονύσιος ὁ Βυζάντιος, γεωγρ. II 309
 » ὁ ἐκκλησ. πατήρ II 714.
 » ὁ Ἡρακλεΐτης, στωικ. II 612
 » ὁ Θρῶξ, γραμματ. II 766.
 » ὁ Κάσσιος Λογγίνος, φιλόσο-
 φος II 686.
 » ὁ Μάγνης II 1060.
 » ὁ Μιλήσιος, σοφιστής II 1088
 » ὁ Περγαμηνός, ῥήτωρ II 1066.
 » ὁ Περιγηγίτης II 306.
 » ὁ Πρεσβύτερος, δραματ. 1613
 » ὁ Χαλκοῦς I 247.
 Διονυσόδωρος, σοφιστής II 480.
 Διοσκουρίδης, ἐπιγραμματ. I 267.
 Διοσκουρίδης ὁ Πεδάνιος II 859.
 Διοσκουρίδης ὁ Φακῆς, ἱατρὸς II 859
 Διότιμος, ἐπικός I 118.
 Διοτρέφης ὁ Ἀντιογένης, ῥήτ. II 1060.
 Διοφάντης, ῥήτωρ II 1055
 Διόφαντος, μαθηματικός II 838.
 Διοχαίτης, ῥήτωρ II 1122. Πυθαγό-
 ρειος I 163.
 Δίυλος ὁ Ἀθηναῖος, ἱστορικός II 158.
 Δίφιλος, ἱατρὸς II 850.
 Δίφιλος, κωμικός I 692.
 Δίων ὁ Κάσσιος, ἱστορικός II 284.
 Δίων ὁ Χρυσόστομος, σοφιστ. II 1076.
 Διώγειππος, κωμικός I 694.
 Δοσίθεος, ἀστρονόμος II 829.
 Δούκας, ἱστορικός II 424.
 Δούρις Σάμιος, ἱστορικός II 284.
 Δράκων, γραμματικός II 776
 Δράκων, μετρικός II 817.
 Δράκων, νομοθέτης II 23.
 Δῶρις, φιλόσοφος II 729.

E

Ἐβδομήκοντα, μετάφρασις τῆς ἀγίας
 Γραφῆς II 186.
 Ἐκκλήσιος ὁ Ἰουδαῖος, δραματ. I 621.
 Εἰρηναῖος, ἀπολογητής II 703.
 Εἰρηναῖος, γραμματικός II 770. 778.
 Ἐκαταῖος ὁ Ἀδελφίτης, ἱστορ. II 186.
 Ἐκαταῖος ὁ Μιλήσιος, λογογράφ. II 29.
 Ἐκάτων ὁ Ῥόδιος, στωικός II 652
 Ἐκδημος ὁ Μεγαλοπολίτης, Ἀκαδη-
 μαϊκός II 589.
 Ἐκφαντίδης κωμικός I.
 Ἐλεωνίος ὁ Βυζάντιος, ἱστορ. II 789
 Ἑλλάνικος, λογογράφος II 30.

Ἐμπεδοκλῆς, ῥήτωρ II 874.
 » φιλόσοφος I 164.
 Ἐμπυλος ὁ Ῥόδιος II 229.
 Ἐπιγένης, κωμικός I 684
 Ἐπιγένης, μαθηματικός II 828.
 Ἐπίκουρος, φιλόσοφος II 617.
 Ἐπικράτης, κωμικός I 684.
 Ἐπίκτητος, φιλόσοφος II 655.
 Ἐπιμενίδης, λογογράφος II 26.
 Ἐπιμενίδης, χρησμοδός I 75.
 Ἐπιφάνιος Ἀγιοπολίτης, γεωγρ. II 452
 Ἐπιφάνιος, Θεόσοφος II 736.
 Ἐπιφάνιος, ῥήτωρ II 1122.
 Ἐπίχαρμος, κωμικός I 631.
 Ἐρασίστρατος, ἱατρὸς II 852.
 Ἐρατοσθένης ὁ Κυρηναῖος, γεωγράφος
 II 201.
 Ἐρένιος Δεξιππος, ἱστορικός II 292.
 Ἐρένιος Δεξιππος, ν. Πλάτων. II 686
 Ἐρένιος Φίλων, γραμματ. II 299.
 Ἐρμαγόρας ὁ Ἀμφιπολίτης, στωικός
 II 613.
 Ἐρμαγόρας, ῥήτωρ II 1055.
 Ἐρμαρχος ὁ Μυτιληναῖος, Ἐπικού-
 ριος II 621.
 Ἐρμείας, νέος Πλατωνικός II 727.
 Ἐρμείας, Χριστ. φιλόσοφος II 733.
 Ἐρμῆς ὁ τοιςμῆιστος II 731.
 Ἐρμησιάνης, ἐλεγεϊακός I 251.
 Ἐρμίνος, φιλόσοφος II 647.
 Ἐρμιππος, κωμικός I 640.
 Ἐρμιγένης, γνωστικός II 732.
 Ἐρμόδωρος, ἐπιγραματοποιός I 264.
 Ἐρμόλαος, γραμματικός II 335.
 Εὐαγγέλια II 690.
 Εὐαγόρας ὁ Λίνδιος, ἱστορ. II 186.
 Εὐάγριος, ἐκκλησ. ἱστορ. II 389.
 Εὐανδρος, Ἀκαδημαϊκός II 589.
 Εὐβόιος, παρῳδός I 160.
 Εὐδουλίδης, φιλόσοφος II 489.
 Εὐδουλος, κωμικός I 683.
 Εὐδαίων ὁ Σάμιος, ἱστορικός II 30.
 Εὐγάμων, ἐπικός I 114.
 Εὐγενικός, ῥήτωρ II 1178.
 Εὐδημος, ἱατρὸς II 883.
 » ἱστορικός II 30.
 » λεξικογράφος II 819.
 » φιλόσοφος II 597.
 Εὐδοκία, αὐτοκράτειρα I 182.
 Εὐδοξος, ἀστρονόμος II 825.
 Εὐδρόμος, στωικός II 616.
 Εὐδωρος ὁ Ἀλεξανδ. Ἀκαδημ. II 636

Εὐήμερος ὁ Μεσσήνιος, ἱστορ. II 166.
 Εὐηνος, ἐλεγειακὸς I 247.
 Εὐθύδημος δ' Ἀθηναῖος, ἱστρ. II 856.
 Εὐθύδημος, ῥήτωρ II 1060.
 » σοφιστὴς II 480.
 Εὐκλείδης, μαθηματικὸς II 827.
 » φιλόσοφος II 489.
 Εὐκλος, χρησμωδὸς I 75.
 Εὐλάλιος, φιλόσοφος II 730.
 Εὐμαχος, ἱστορικὸς II 165.
 Εὐμηλος ἐπικός I 107. 116.
 » λογογράφος II 25.
 Εὐμολπος, αἰδὸς I 72.
 Εὐνάπιος, σοφ. καὶ ἱστορ. II 319. 719.
 Εὐνείκα ἡ Σαλαμινία, ποιήτ. I 297.
 Εὐπολις, κωμικός I 642.
 Εὐριπίδης, τραγικός I 524.
 Εὐρυφῶν δ' Κνίδιος, ἱατρὸς II 849.
 Εὐπολις κωμικός I 642.
 Εὐσέβιος, ἐκκλ. συγγρ. II 336.
 » ἱστορικὸς II 327.
 » νέος Πλατωνικός II 718.
 Εὐστάθιος ὁ Μακρμεβολίτης, ποιητὴς I 719.
 Εὐστάθιος μητροπολίτης II 801.
 Εὐστάθιος, ὑπομνηματιστὴς II 802.
 Εὐστράτιος, ὑπομνηματιστὴς II 755.
 Εὐστόχιος, ἱστορικὸς II 328.
 Εὐτόχιος, μαθηματικὸς II 841.
 Εὐτρόπιος, ἱστορικὸς II 330.
 Εὐτύχιος, νέος Πλατωνικός II 683.
 Εὐφραντος ὁ Ὀλύμπιος II 167.
 Εὐφορίων, ἐπικός I 167.
 Εὐφορίων, τραγικός 608.
 Ἐπιππος, κωμικός I 684.
 » ὁ Ὀλύμπιος, ἱστορικ. II 155.
 Ἐφορος ὁ Κυμαῖος, ἱστορικ. II 175.
 Ἐφραίμ ὁ Σύρος, μελωδὸς I 741.
 Ἐφραίμ, χρονογράφος II 445.
 Ἐχέμβροτος δ' Ἀρικός, ἐλεγειακὸς I 212.

Z

Ζάλευκος, νομοθέτης II 22.
 Ζαχαρίας, ἐκκλ. ἱστορ. II 852.
 Ζαχαρίας, θεόσοφος II 743.
 Ζηνόδιος, παροιμιογράφος II 743.
 Ζηνόδιος ὁ Ἐφέσιος, γραμματ. II 761.
 Ζηνόδιος ὁ νεώτερος, γραμματ. II 765.
 Ζηνόδιος, νέος Πλατωνικός II 728.
 Ζηνώδωρος, μαθηματικὸς II 834.

Ζήνων δ' Ἐλεάτης II 470.
 » ἱατρὸς II 854.
 » ὁ Κιτιεύς, στωικός II 606.
 » ὁ Ασδιεύς, ῥήτωρ II 1060.
 » ὁ Ῥόδιος, ἱστορικὸς II 166.
 » ὁ Σιδωνίος, Ἐπικουρείος II 659.
 » ὁ Σιδωνίος, στωικός II 612.
 » ὁ Ταρσεύς, στωικός II 615.
 Ζιγαβηνός, ῥήτωρ II 1163.
 Ζωίλος, ῥήτωρ II 944.
 Ζωναῖος, τεχνογράφος, II 1107.
 Ζιονᾶς, ποιητὴς I 266.
 Ζωπυρίων, γραμματικὸς II 770.
 Ζώπυρος δ' Ἀλεξανδρεὺς, ἱστρ. II 857.
 Ζώπυρος, ποιητὴς I 191.
 Ζώπυρος, ῥήτωρ II 1054.

H

Ἡγήμων ὁ Θάσιος, παρωδὸς I 160.
 Ἡγησίας, ἐπικός I 108.
 » ὁ Μάγνης, ῥήτωρ II 1053.
 » φιλόσοφος II 493.
 Ἡγησίνοος, Ἀκαδημαϊκὸς II 589.
 » ἐπικός I 118.
 Ἡγησιππος, κωμικός I 694.
 » ὁ Μηλωερναῖος, ἱστορ. II 166.
 » ῥήτωρ II 1020.
 » συγγρ. ἐκκλ. ἱστορ. II 336.
 Ἡγίλας, νέος Πλατωνικός II 727.
 Ἡδύλη, ποιήτρια I 259.
 Ἡλίας ὁ μοναχός, μετρικός II 816.
 Ἡλιοδωρος, ἐπικός I 177.
 » μυθιστοριογράφος II 1147.
 » περιηγητὴς II 200.
 Ἡρακλείδης ὁ Κυμαῖος, ἱστορ. II 149.
 » ὁ Μάγνης, ἱστορ. II 229.
 » ὁ Μιλήσιος, γραμ. II 772.
 » ὁ Ποντικός ὁ νεώτερος II
 » ὁ Ποντικ. περιπ. 598. 757.
 » ὁ Ταραντῖνος, ἱστρ. II 856.
 Ἡράκλειος, κωμικός II 665.
 Ἡράκλειτος, φιλόσοφος II 465.
 Ἡρύλλος ὁ Καρχηδόνιος, στωικ. II 611.
 Ἡρίνα, ποιήτρια I 297.
 Ἡρώδης Ἀττικός, σοφιστὴς II 1079.
 Ἡρωδιανός, γραμματικὸς II 773.
 Ἡρωδιανός, ἱστορικὸς II 290.
 Ἡρόδοτος ἱστορικὸς II 32.
 Ἡρόδωρος, ἐπικός I 157.
 Ἡρόφιλος, ἱατρὸς II 851.
 Ἡρών, μαθηματικὸς II 832.

Ήσιόδου, ἐπικός 1 132.
 Ήσύχιος, ἑλληνοεὐρωπαϊκός, μιλῆσιος χρο-
 νογράφος 11 429.
 Ήσύχιος, λεξικογράφος 11 787.
 Ήφαιστίων, γραμματικός 11 75.
 Ήφαιστίων ὁ Θηβαῖος, μαθημ. 11 839.

Θαλής, φιλόσοφος 1 217 11 459.
 Θαλήτας, ποιητής 1 308.
 Θάμυρις, αἰνός 1 72.
 Θέκλα ἡ μοναχὴ, μελωδός 1 754.
 Θεμιστοῦς, σοφιστὴς 11 1126.
 Θεμιστοῦς, ἱατρός 11 861.
 Θεόγνητος, γραμματικός 11 813.
 Θεόγνητος, κωμικός 1 694.
 Θεόγνης, ἐλεγειακός 1 220.
 Θεόγνης, τραγικός 1 611.
 Θεοδέκτης, ῥήτωρ 11 947.
 Θεοδέκτης, τραγικός 1 614.
 Θεοδέκτης ὁ Φασηλίτης, ἱστορ. 11 158.
 Θεοδόσιος ὁ Ἀλεξανδρ. γραμμ. 11 812.
 Θεοδόσιος, μαθηματικός 11 837.
 Θεοδόσιος ὁ Μιλητινός, χρονογρ. 11 430.
 Θεοδόσιος ποιητὴς 1 710.
 Θεοδόσιος ὁ Συρακοῦσις, ἱστορ. 11 379.
 Θεοδώρητος, συγγρ. ἐκκλ. ἱστορ. 11 349.
 Θεόδωρος ὁ ἄθεος, φιλόσοφος 11 493.
 » ὁ Ἀσινάτιος, νέος Πλατ. 11 717.
 » ὁ Βυζάντιος, ῥήτωρ 11 891.
 » ὁ Γαδαρεύς, ῥήτωρ 1066.
 » ὁ Γραπτός, μελωδός 1 753.
 » ὁ μαθηματικός 11 824.
 » ὁ Μελητινιώτης μαθ. 11 843.
 » ὁ Μετοχίτης, φιλόλ. 11 809.
 » Πρόδρομος, ποιητ. 1 713 870.
 » ὁ Στουδίτης, μελωδ. 1 752.
 » ὁ Τραχινός, ῥήτωρ 11 1178.
 » Ποτάμιος, ῥήτωρ 11 1173.
 Θεόκριτος, βουκολικός 1 622.
 Θεόκριτος ὁ Χίος, ἱστορικός 11 182.
 Θεόμνηστος, Ἀκαδημαϊκός 11 635.
 Θέσις, τραγικός 1 349.
 Θεόπομπος ὁ Χίος, ἱστορικός 11 179.
 Θεοσέβιος, νέος Πλατωνικός 11 723.
 Θεοφάνης ὁ Βυζάντιος, ἱστορ. 11 374.
 » ὁ γραπτός, μελωδός 1 753.
 » ἱατρός 11 869.
 » ἱστορικός 11 227.
 » ὁ Νόνιος ἱστορ. συγ. 11 391.
 » ὁ Ὁμολογητής, χρονογρ. 433.

Θεόφιλος, ἀπολογητής 11 702.
 Θεόφιλος ὁ αὐτοκράτωρ, μελωδ. 1 753.
 Θεόφιλος ὁ Πρωτοπαθάρ, ἱατρ. 11 868.
 Θεόφραστος ὁ Λέσβιος, περιπατ. 11 592.
 Θεοφύλακτος ὁ Σιμωνιάτης, ἱστορ. 11 376.

Θεοφύλακτος, ῥήτωρ 11 1162.
 Θέων, μαθηματικός 11 839.
 Θέων ὁ Σμυρναῖος, φιλόσοφ. 11 644.
 Θέων, τεχνολογικός 11 1107.
 Θουκυδίδης, ἱστορικός 11 55.
 Θρασύμαχος ὁ Κορινθίος, φιλόσ. 11 489.
 Θρασύμαχος, ῥήτωρ 11 890.
 Θρασύμαχος, σοφιστὴς 11 480.
 Θωμάς ὁ Μάγιστρος, γραμματ. 11 808.

I

Ἰάμβλιχος, νέος Πλατωνικός 11 716.
 Ἰάμβλιχος μυθιστοριογράφος 11 1145.
 Ἰάπων, στωικός 11 652.
 Ἰδουκός, ποιητὴς 1 298.
 Ἰγνάτιος, δραματικός 1 707.
 Ἰγνάτιος, ἐκκλ. δραμ. 1 702.
 Ἰγνάτιος, ἐπιγραμματοποιός 11 272.
 Ἰγνάτιος, ἐπιγραμματοποιός 1 707.
 Ἰδαῖος ὁ Ἰμπεράτιος, φιλόσοφος 11 462.
 Ἰδομενεύς ὁ Λαμψακηνός, ἱστορ. 11 160.
 Ἰέρως, νέος Πλατωνικός 11 728.
 Ἰεροκλῆς, γεωγράφος 11 458.
 Ἰεροκλῆς, γραμματικός 11 790.
 Ἰεροκλῆς, ἱατρ. συγγρ. 11 391.
 Ἰεροκλῆς, ῥήτωρ 11 1055.
 Ἰεροκλῆς, φιλόσοφος 11 722.
 Ἰέρων ὁ Σολεύς, γεωγράφος 1α 194.
 Ἰερώνυμος ὁ Καρδινάλιος, ἱστορ. 11 156.
 Ἰερώνυμος ὁ Ρώδιος, περιπατ. 11 601.
 Ἰμέριος, σοφιστὴς 11 1128.
 Ἰξίων, γραμματικός 11 765.
 Ἰούδας, ἱστορικός 11 229.
 Ἰουλιανὸς ὁ ἀποστάτης 11 1131.
 Ἰουλιανὸς ὁ σοφιστὴς 11 1122.
 Ἰούλιος Πολυδεύκης, χρονογρ. 11 438.
 Ἰουστίνος ἐκ Τιβεριάδος, ἱστορ. 11 265.
 Ἰουστίνος μάρτυς 11 698.
 Ἰσφών, τραγικός 1 608.
 Ἰππαρχία, κυνική 11 625.
 Ἰππαρχος, ἀστρονόμος 11 834.
 Ἰππίας, σοφιστὴς 1 479.
 Ἰπποκράτης ὁ Κῶιος, ἱατρός 11 845.
 Ἰππόλυτος, ἀπολογητής 11 704.
 Ἰππός, ἱστορικός 11 31.

- Ἰππόστρατος, γραμματικὸς I 122.
 Ἰππῶνας Ἐφέσιος, λαμβογράφ. I 235.
 Ἰσαάκ Ἀργυρός, μαθημ. II 843.
 » Κορινθίος II 796.
 » ὁ μοναχός, μετρικὸς II 816.
 » Τζέτζης, γραμματικὸς II 801.
 Ἰσαῖος, ῥήτωρ II 950.
 Ἰσίδωρος ὁ Μιλήσιος, μηχανικ. II 841.
 » φιλόσοφος II 780.
 » ὁ Χαρακηνός, περιηγ. II 317.
 Ἰσοκράτης ὁ Ἀπολλωνιάτης II 984.
 » ῥήτωρ II 905.
 Ἰστρος, ἱστορικὸς II 170.
 Ἰσυλλος, ποιητὴς I 256.
 Ἰφικλῆς, κινικὸς II 665.
 Ἰχθύας, φιλόσοφος II 489.
 Ἰωάννης Ἀλγιάτης ἐκκλ. ἱστορ. II 352.
 » Ἀκτουάριος, ἱατρὸς II. 870.
 » Ἀναγνώστης, ἱστορ. II 421.
 » Ἀντισχεύς, χρονογρ. II 428.
 » ὁ Ραζαῖος
 » Γεωργιῆς, παρομοιογρ. II 822.
 » Γλυκὺς, γραμματικὸς II 815.
 Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, μελωδός I 701 καὶ 749.
 Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, φιλόσ. II 745.
 » » Ἐπιφανής, ἱστορ. II 376.
 » » Εὐαγγελιστὴς II 693.
 » Ζωναράς, χρονογρ. II 441.
 » Ἰταλός, φιλόσοφ. II 754.
 » Καρατηρός, ποιητ. I 717.
 » Καναβοῦτζης, φιλόλογ. II 811.
 » Κανανός, ἱστορ. II 420.
 » Καντακουζηνός, ἱστορ. II 418.
 » Κατάρης I 724.
 » Κίναμος, ἱστορ. II 406.
 » ὁ Λυδός, μαθηματ. II 841.
 » Μαλαλάς, χρονογράφ. II 430.
 » ὁ Μαύροπος, ποιητ. I 711.
 » Ξεφίλιος, ἱστορ. II 285.
 » Ξεδιάσιμος, φιλόλογ. II 811.
 » Σκυλιτζής, χρονογρ. II 440.
 » ὁ Στοβαῖος II 789.
 » Τζετζής II. 797.
 » Φιλόπονος, γραμματ. II 812.
 » Χάραξ, γραμματ. II 813.
 » ὁ Χρυσόστομ., μελωδ. I 742.
 » ῥήτωρ II 118.
 » Δοξαπατορής, ἐπιστ. II 1160.
 » Εὐγενικός, ῥήτωρ II 1179.
 » Δοκειανός, ῥήτωρ, II 1180.
 Ἰωήλ, χρονογράφος II 445.

- Ἰων ὁ Χῖος, ἱστορ. II 142.
 » » » τραγικὸς, I 609.
 Ἰώσηπος, ἱστορικὸς II 255.
 Ἰωσήφ Γενέσιος, ἱστορικ. II 393.
 » μελωδός I 752.
 Κ
 Κάδμος ὁ Μιλήσιος, λογογρ. II 26.
 Καλλίας, κωμικὸς I 641.
 » ὁ Συρακούσιος, ἱστορ. II 158.
 Καλλικράτης, ῥήτωρ II 1039.
 Καλλιμάχος, ἐλεγειακός I 252.
 Καλλίνος, ἐλεγειακός I 205.
 Κάλλιππος, ἀστρονόμ. II 826.
 Καλλισθένης, ἱστορικὸς II 182.
 Κάλλιστος, ἐπικὸς I 182.
 Καλλίστρατος, σοφιστὴς II 1087.
 Καμινιάτης, ἱστορ. II 394.
 Κάνδιδας, ἱστορικὸς II 329.
 Καπίτων ὁ Λύκιος, ἱστορικ. II 330.
 Καρκίνος, τραγικὸς I 615.
 Καρνεάδης, φιλόσοφος II 589.
 Κασσία ἢ Κασσιανή, μελωδ. I 154.
 Κασσιανός ὁ Βυθινός, γεωπόνος II 390.
 Κάστωρ ὁ Ῥόδιος, ἱστορικὸς II 230.
 Καύκαλος, ῥήτωρ II 948.
 Κέβης, φιλόσοφος II 488.
 » » II 711.
 Κέλσος, ἐπικὸς I 153.
 Κέρκυρα, ἐπικὸς I 153.
 Κεφάλειον, ἱστορικὸς II 294.
 Κηφισόδωρος ὁ Θηβαῖος, ἱστορ. II 182.
 » ῥήτωρ II 949.
 Κικέρων, ῥήτωρ II 1063.
 » φιλόσοφος II 636.
 Κινάθων, ἐπικὸς I 117.
 Κινέας, ἱστορικὸς II 148, 159.
 Κινησίας, διθυραμβοποιὸς I 335.
 Κλαυδιανός ὁ Ἀλεξανδρεὺς, ἐπικὸς I 190.
 Κλαυδιανός, ἐπιγραμματοποιὸς I 269.
 Κλαύδιος, αὐτοκράτωρ, κωμικὸς I 621.
 Κλεάνθης, στωικὸς II 609.
 » ὁ μνογράφος I 256.
 Κλέαρχος, περιπατητικὸς II
 Κλεισθένης, τραγικὸς I
 Κλείταρχος, γεωγράφος II 335.
 » ἱστορικὸς II 149, 153.
 Κλειτόδημος » II 167.
 Κλειτόμαχος ὁ Καρχηδόσιος, φιλόσοφ.
 II 590.
 Κλεόδουλος ὁ Λινδῖος, σοφός I 217.
 » ποιητὴς I 131.
 Κλεομένης ὁ Ῥηγίνος, ποιητὴς I 336.
 Κλεομήδης, μαθηματικὸς II 837.

Κλεόστρατος, φιλόσοφ. I 162.
 Κλεόφαντος, Ιατρός II 858.
 Κλεοφών δ' Ἀθηναῖος, τραγικ. I 613
 » ποιητής I 158.
 Κλεοχάρης, ῥήτωρ II 1050.
 Κλήμης δ' Ἀλεξανδρεὺς, ἐκκλ. ποιητ.
 II 705.
 Κλήμης δ' Στουδίτης, μελωδός I 753
 Κλονᾶς, ἐλεγειακός I 218. 285
 Κόιντος Σέβτιος, φιλόσοφος II 671.
 Κόιντος δ' Σμυρναῖος, ἐπικός I 182.
 Κόκκος ῥήτωρ II 950.
 Κόλουθος, ἐπικός I 189
 Κολώτης δ' Αμφικληνός, Ἐπικούρειος
 II 621.
 Κομητᾶς Χαρτουλάριος, ἐπιγρ. I 272.
 Κόνων, ἀστρονόμος II 829.
 Κόνων ἐπικός I 118.
 Κόραξ, ῥήτωρ II 875.
 Κόριννα, ποιήτρια I 307.
 Κορνήλιος Κέλσος, φιλόσοφος II 671.
 Κορνοῦτος, φιλόσοφος II 654.
 Κοσμάς, ἐπίσκοπος Μαΐουμας, μελωδός
 I 751.
 Κοσμάς δ' Ἰνδοπλευστής, χρονογράφος
 II 449.
 Κράντωρ δ' Σολεύς, φιλόσοφ. II 586.
 Κράτερος, Ιστορικός II 160.
 Κρατεῦς, Ιατρός II 856.
 Κράτης, γραμματικός II 764.
 Κράτης δ' Θριάσιος, φιλόσοφος II 587
 Κράτης, κωικός II 624.
 Κράτης, κωικός I 689
 Κρατῖνος, κωικός I 636.
 Κρατίππος, Ιστορικός II.
 Κρατίππος δ' Περγαμηνός, φιλόσοφος
 II 646.
 Κρέξος, ποιητής I 337.
 Κρεώφίλος, αἰοδός I 116.
 Κριναγόρας, ἐπιγραμματοποιός I 263.
 Κριτόλαος δ' Φασηλίτης, περιπατ. II 602
 Κριτίας, ἐλεγειακός I 248
 Κριτίας, ῥήτωρ II 892.
 Κριτίας δ' τύραννος, ποιητής I 611
 Κρόνιος, φιλόσοφ. II 643.
 Κτησίας, Ιστορικός II 142.
 Κτησίδης, μηχανικός II 832.
 » δ' νεώτερος, μηχαν. II 836.
 Κύναιθος, ποιητής I 107. 117.
 Κυπριανός δ' Στουδίτης, μελωδός I 753.
 Κύριλλος, ἐπίσκοπ. Ἱεροσολύμων, θεό-
 σοφ. II 737.

Κύριλλος, λεξικογράφος II 819.
 Κύριος, ποιητής I 190
 » τεχνολογικός II 1140.
 Κωνσταντῖνος Κεφαλᾶς I 271.
 » Μανασσῆς, ποιητ. I 717.
 » δ' Πορφυρογέννητος, Ιστορ.
 II 383.
 Κωνσταντῖνος δ' Πορφυρογέννητος, με-
 λωδός I 753
 Κωνσταντῖνος Ῥόδιος, ἐπιγρ. II
 272, 710
 Κωνσταντ. Σικελιώτης, ποιητής I 709.
 » Ψελλός, Ιατρός II 896.

Δ

Δάκριτος, ῥήτωρ II 950.
 Δακρύδης, φιλόσοφος II 588.
 Δαμπρίας, συγγρ. καταλ. II 268.
 Δαόνικος Χαλκοκονδυλῆς II 422.
 Δασθένεια ἡ Μαντινική, φιλόσ. II 498
 Δᾶσος δ' Ἑρμιονεύς, ποιητής I 321.
 Δαυρείας, ἐπιγραμματοποιός I 266.
 Δαγάρης, νέος Πλατωνικός II 722,
 ῥήτωρ II 1140.
 Δεοντεὺς δ' Αμφικληνός, ἐπικ. II 621.
 Δεόντιον, Ἐπικούρειος II 617.
 Δεόντιος δ' Βυζάντιος, ἐκκλ. Ιστ. II 382.
 Δεόντιος, ἐπιγραμματοποιός I 270
 Δεόντιος, μηχανικός II 842.
 Δεσδοκλῆς Μυτιληναῖος, ῥήτωρ II 1069
 Δεσδῶναξ, ῥήτωρ II 1067.
 Δεσγῆς, ἐπικός I 111.
 Δεύκιππος, φιλόσοφος II 462.
 Δεύκων, κωικός I 641
 Δεωδάμας, ῥήτωρ II.
 Δέων δ' αὐτοκράτωρ, ποιητ. I 708. 753
 » Γραμματικ. χρονογρ. II 438.
 » Διάκωνος II 396.
 » Μαγέντιος, ὑπομνηματιστ. II 755
 » μαθηματικός II 842.
 » δ' πατρικίος ποιητής I 709.
 Δεωνίδας δ' Βαραντῖνος, ἐπιγρ. II 262
 Δεωτροφίδης, ποιητ. I 336.
 Διδάσιος, σοφιστής II 1123.
 Διδύμιος, ποιητής I 341.
 Δογγίνος, ῥήτωρ II
 Δόγγος, μυθιστοριογρ. II. 1153.
 Δουκᾶς, Ἐξαγγελιστής II 692.
 Λουκιανός, σοφιστής II 1094
 Λούκιος δ' Πατρίσιος II 1098.
 Λύκος δ' Ῥηγίνος, Ιστορικ. II 158.

Λυκοῦργος, νομοθέτης II 23.

» ῥήτωρ II 1005.

Λυκοφρών, ῥήτωρ II 942

» τραγικός I, 618.

Λύκιων, περιπατ. II 600.

Λυσίας, ῥήτωρ II 897.

Λύσιππος, κωμικός I 641,

M

Μάγνης, κωμικός I 636.

Μακάριος Χρυσοκέφαλος, παροιμιωγρ.

II 822

Μακεδόνιος, ἐπιγραμματ. I 270.

Μάλχος, ιστορικός II 329.

Μανθών, ἐπικός I 180.

Μανέθων, ιστορικός II 184.

Μανουήλ Βρυέννιος, μουσικός II 817.

Μανουήλ Ὑλόβελος, ποιητής I 720.

Μανουήλ Φιλῆς, ποιητής I 721.

Μανουήλ Παλαιολόγος, ῥήτωρ II 1181

Μάξιμος, ἐπικός I 180.

Μάξιμος, νέος Πλατωνικός II 718.

Μάξιμος Πλανούδης, II 805.

Μάξιμος Πλανούδης, ἐπιγραμμ. I 273.

Μάξιμος, σοφιστής II 1140.

Μάξιμος Τύριος, φιλόσοφος II 641.

Μαρίνος, μαθηματικός II 841.

Μαρίνος ὁ Νεαπολίτης, φιλόσ. II 728.

Μαρίνος ὁ Τύριος, γεωγράφος II 302.

Μαρκελλίνος, ῥήτωρ II 1140.

Μάρκελλος ἐπικός I 178.

Μαρκιανός, γεωγράφος II 198 καὶ 332.

Μαρκίων, γνωστικός II 732.

Μάρκος Λυρόβιος ὁ αὐτοκράτωρ, στωι-

κός II 656.

Μάρκος Εὐγενικός, ῥήτωρ II 691.

Μάρκος ὁ Βυζάντιος, σοφιστ. II 1,088.

Μαρσύας ὁ Πελλαῖος, ιστορικός II 151

Μάτρις ὁ Θηβαῖος, ῥήτωρ II 1055.

Μάτριων, παρωδός I 161.

Ματθαῖος, Εὐαγγελιστής II 690.

Ματθαῖος Καντακουζηνός, ῥήτωρ II 72.

Μάχων, κωμικός I 694.

Μέγα ἐτυμολογικόν II 820.

Μεγαλοφάνης ὁ Μεγαλοπολίτης, Ἀκα-

δημαϊκός II 589.

Μεγασθένης, ιστορικός II 155

Μεθόδιος, Θεόσοφος II 740.

Μεθόδιος Πατριάρχης Κωνσταντινου-

πόλεως, μελιωδός I 753.

Μελάνθιος, τραγικός I 246 καὶ 612.

Μελάνθιος, ιστορικός II 169.

Μελανυπιδίης, διθυραμβοποιός I 335.

Μελέαγρος, κυνικός I 258. 263, II 627

Μέλητος, τραγικός I 612.

Μελισσος, φιλόσοφος II 469.

Μελιτηνήτης, ποιητής I 724.

Μένανδρος, γνωστικός II 732.

» ὁ Ἐφέσιος, ιστορικός II 165

» ιστορικός II 375.

» κωμικός I 687.

» ὁ Λαοδικεύς II 1,110.

Μενέδημος, ῥήτωρ II 1,061.

» φιλόσοφος II 490.

Μενεκλῆς, ῥήτωρ II 1,056.

Μενεκράτης, γεωγράφος II.

Μενεκράτης, ποιητής I 264.

Μενέλαος ὁ Ἀλεξανδρεύς, ἀστρονόμος

II 837.

Μενέλαος, ῥήτωρ II 873.

Μενέσαιχος, ῥήτωρ II 1038.

Μένιππος, ἐπιτομὴς II 29.

» κυνικός II 627.

» ὁ Περγαμηνός, γεωγρ. II 333.

» ὁ Στρατονικεύς, ῥήτ. II 1059.

Μεταγένης, κωμικός I 642

Μέτων, ἀστρονόμος II 824.

Μήδιος ὁ Λαριαῖος, ιστορικ. II 155.

Μητροκλῆς ὁ Μαρωνίτης, κυνικ. II 626

Μητροδῶρος, ἐπιγραμματ. I 261. 270.

» Ἐπικουρείος II 620.

» ἱατρὸς II 850.

» ιστορικός II 229.

» ὁ Σκήψιος Ἀκαδημ. II 592

» ὁ Στροτονικεύς Ἀκαδη-

μαϊκός II 591.

Μίμερμος, ἐλεγεϊακός I 210.

Μινουκιανός, τεχνουργ. II 1110.

Μιχαήλ Ἀποστόλης, συλλογὴς II 823.

» ὁ Ἀτταλειάτης, ιστορ. II 397.

» Γλυκῆς, χρονογρ. II 444

» Παλαιολόγος, ιστορικ. II 415.

» Πανάρετος, χρονογρ. II 447.

» Ἀκομινάτος, ῥήτωρ II 1164.

» Πατριάρχης Ἱεροσολ. μελιωδ.

I 753.

Μιχαήλ Πλώχειρος, ἐκκλ. δραμ. I 702.

720.

Μιχαήλ Ξεναγχεῖς, σχολιαστ. II 804.

» ὁ Σύνκελλος, γραμμ. II 813.

Μνασείας, γεωγράφος II 198.

Μνησιπτόλεμος, ιστορικός II 164.

Μουδεράτος, νέος Πυθαγόρειος II 672

Μύρις, Ἀττικιστής II 780.

Μόνιμος ὁ Συρακούσιος, κινικ. II 625.
 Μόρσιμος, τραγικὸς I 608.
 Μοσχίνη, ποιήτρια I 260.
 Μοσχόπουλος, φιλόλογος II 807.
 Μόσχος, βουκολικὸς I 625.
 » Περγαμηνὸς, ῥήτωρ II 1066
 Μουσαῖος, ἐπικὸς I 72.
 » ὁ νεώτερος I 189.
 Μουσώνιος Ῥοῦφος, στωϊκὸς II 654
 Μυρτίλος, κωμικὸς I 680.
 Μύρτις, ποιήτρια I 305.
 Μυρὼ » I 259.
 Μύρων, ῥήτωρ II 1055.
 Μύσιων ὁ Χηνεύς, σοφὸς I 217.

N

Ναυκράτης ὁ Ἐρυθραῖος, II 948.
 Ναυσίφανης ὁ Τήριος, σκεπτικὸς II 630.
 Νεάνθης, ἱστορ. ικ. II 161.
 » ὁ Κυζιηνός, ῥήτωρ II 950.
 Νέαρχος, γεωγράφος II 192.
 Νεμέσιος, Χρστ., φιλόσοφος II 742.
 Νεοκλῆς, Ἐπικουρείος II 621
 Νεοπτόλεμος ὁ Παριανός, ἐπικὸς I 175.
 Νεόφρων, τραγικὸς I 611.
 Νεόφυτος ὁ Κύριος, ἱστορικὸς II 411
 Νέστωρ, ἐπικὸς I 176.
 » ῥήτωρ II 872
 Νικανδρὸς ὁ Κολοφώνιος, ἐπικὸς I 174.
 Νικάνωρ, γραμματ. II 772.
 Νικήρατος, ἐπικὸς I 157.
 Νικήτας Ἀχορνάτος, ἱστορ. II 408.
 » ἐπίσκοπος, γραμματ. II 814.
 » Εὐγενειανός, ποιητ. I 718.
 » Ἰατρὸς II 896.
 Νικηφόρος Βλεμμίδης, γεωγρ. II 451.
 » Βρυέννιος, ἱστορ. II 400.
 » Γρηγοράς » II 416.
 » Κάλλιστος Ξανθόπουλος,
 ἐκκλ. ἱστόρ. II 381.
 Νικηφόρος ὁ Πατριάρχης, χρον. II 435.
 Νικόλαος ὁ Δαμασκηνός, ἱστορ. II 230.
 » » φιλόσ. II 646.
 » Καδᾶσιλας, μαθηματ. II 843.
 » ῥήτωρ, II 1171.
 » Μυρεψός, ἱατρὸς II 871.
 » ὁ Στουδίτης, μελωδὸς I 753.
 » πατριάρχης, ἐπιστολ. II 1159
 Νικόμαχος ὁ Γερασηνός, φιλόσ. II 672.
 Νικόμαχος, ἐπιγραμματοποιὸς I 267.
 Νικομήτης, γεωμέτρης II 833.
 Νικόστρατος ὁ Μακεδών, σοφ. II 1088.

Νικόστρατος, στωϊκὸς II 616.
 Νόννος, ἐπικὸς I 188.
 » ἱατρὸς II 869.
 Νόννοσος, ἱστορικὸς II 371.
 Νοσσίς, ποιήτρια I 259.
 Νομήνιος, ἱατρὸς II 863.
 » φιλόσοφος II 642.
 Νύμφις, ἱστορικὸς II 157.
 Νυμφόδωρος, σοφιστὴς II 1091.

Ξ

Ξάνθος ὁ Λυδός, ἱστορ. II 29.
 Ξένοαρχος, μυρογράφος I 635.
 Ξενόδαμος ὁ Κυθήριος, ποιητ. I 308.
 Ξενοκλῆς, ῥήτωρ II 1059.
 » τραγικὸς I 615.
 Ξενοκράτης, φιλόσοφος II 585.
 Ξενόκριτος, ποιητὴς I 309.
 Ξενοφάνης, φιλόσοφος, I 162.
 Ξενοφῶν, ἱστορικὸς II 111.
 Ξενοφῶν, ἱστορικὸς II 165.
 Ξενοφῶν, μυθιστοριογράφος II 1146.
 Ξιφιλίνος, ἐπιτομὸς II 441.

O

Ὀδυσσεύς, ῥήτωρ II 872.
 Οἰνόμαχος, κινικὸς II 663.
 Οἰνόμαρχος, σοφιστὴς II 1,081.
 Ὁκελλος, Πυθαγόρειος II 671.
 Ὀλυμπιόδωρος ὁ νεώτερος, φιλ. II 730.
 Ὀλυμπιόδωρος, ὑπομνηματ. II 320.
 Ὀμηρος, ἐπικὸς I 80.
 Ὀμηρος, τραγικὸς I 618.
 Ὀνησίκριτος, ἱστορικὸς II 152.
 Ὀνομάκριτος, ποιητὴς II 191.
 Ὀνομαστός, νομοθέτης II 22.
 Ὀππιανός, ἐπικὸς I 178.
 Ὀρθαγόρας γεωγράφος II 194.
 Ὀρεϊδάσιος, ἱατρὸς II 866.
 Ὀρεφύς, ποιητὴς I 71.
 Οὐαλεντίνος, γνωστικὸς II 732.

Π

Παιάνιος, μεταφραστής II 320.
 Παγρότης ὁ Ἀρκάς, ἐπικὸς I 175.
 Παλαίφατος, μυθογράφος II 166.
 Παλλάδας, ἐπιγραμματ. I 268.
 Παλλάδιος ὁ Ἀλεξανδρινός, ἱατρ. II 869
 Παλλάδιος, μυθιστοριογρ. II 1153.
 Παμμένης, ῥήτωρ II 1,067.
 Παμφίλη (ἢ Παμφίλα), φιλόλ. II 770.
 Πάμφιλος, γραμματικὸς II 770.

- Πάμφιλος, ῥήτωρ II 1,055.
 Πάμφως, I 71.
 Παναίτιος, φιλόσοφος II 651.
 Πανύσσιος, ἐπικός I 155.
 Πάππος, μαθηματικός II 839.
 Παρθένιος, ἐλεγειακός I 257.
 Παρμενίδης, φιλόσοφος I 163.
 Πατροκλῆς, γεωγράφος, II 195.
 Παῦλος, ἀπόστολος II 695.
 Παῦλος, γραμματικός II, 899.
 Παῦλος, ιατρός II 868.
 Παῦλος, μαθηματικός II 839.
 Παῦλος, ῥήτωρ II 882.
 Παῦλος Σιλεντιάριος, ἐπιγρ. I 269
 Πausανίας, περιηγητής II 810.
 Πausανίας, σοφιστής II 1,081.
 Πείσανδρος, ὁ νεώτερος I 154.
 Περειρίνιος, κυνικός II 664.
 Περικλῆς, ῥήτωρ II 876.
 Περσεύς, στωικός II 611.
 Πέτρος ὁ Πατρίκιος, II 368.
 Πίγρης, ἐπικός I 131.
 Πίνδαρος, λυρικός I 322.
 Πιττακός, σοφός I 217.
 Πλάτων, ποιητής I 249.
 Πλάτων, φιλόσοφος II 493.
 Πλούταρχος ὁ Ἀθην., Πλάτων, II 722.
 Πλούταρχος, Ἀκαδημαϊκός II 637.
 Πλούταρχος, ἱστορικός II 265.
 Πλωτίνος, φιλόσοφος II 682.
 Πολέμων, περιηγητής II 196.
 Πολέμων, ῥήτωρ II 1060.
 Πολέμων, φιλόσοφος II 586.
 Πολύδαινος, ἐπιγραμμ. I 267.
 Πολύδαινος, ἱστορικός II 298.
 Πολύδιος, ἱστορικός II 207.
 Πολύδιος ὁ Σαρδιανός, τεχνολ. II 1,107
 Πολυδεύκης, λεξικογράφος II 781.
 Πολυδεύδης, μουσικός I 341.
 Πολύευκτος, ῥήτωρ II 1 021.
 Πολύκλειτος ὁ Ἀκριαῖος, ἱστορ. II 157.
 Πολυκράτης, σοφιστής II 942.
 Πολύστρατος, ἐπιγραμμ. I 264.
 Πολύστρατος, Ἐπικούρειος II 622.
 Ποπλία, μουσική I 754.
 Πορφύριος, ἱστορικός II 319.
 Πορφύριος, νέος Πλατωνικός II 687.
 Ποσειδύππος, ἐπιγραμμ. I 260.
 Ποσειδύππος, κωμικός I 693.
 Ποσειδώνιος ὁ Ἀλεξανδρ. στωικ. II 612.
 Ποσειδώνιος ἱστορικός, II 225.
 Ποτάμιον, ἐκλεκτικός φιλόσοφ. II 673
 Ποτάμιον, Μυτιληναῖος ῥήτωρ II 1,068
 Πραξαγόρας, ἱστορικός II 328.
 Πράξιλλα, ποιήτρια I 306.
 Πραξιφάνης ὁ Μυτιληναῖος, περιπατη-
 τικός II 600.
 Πρατίνας, δραματικός I 355.
 Πρισκιανός, φιλόσοφος II 729.
 Πρίσκος, ἱστορικός II 328.
 Πρίσκος, νέος Πλατωνικός II 719.
 Προαιεσίος, σοφιστής II 1122.
 Πρόδικος, ποιητής I 116.
 Πρόδικος, σοφιστής II 478.
 Πρόκλος, μελωδός I 742.
 Πρόκλος, νέος Πλατωνικός II 724 840
 Πρόκλος, συγγραφεὺς χρηστομ. II 788
 Προκόπιος, ἱστορικός II 353.
 Πρόξενος, ἱστορικός II 160.
 Πρύτανις ὁ Ῥόδιος, περιπατητ. II 601.
 Πρωταγόρας, γεωγράφος II 333.
 Πρωταγόρας, σοφιστής II 476.
 Πτολεμαῖος, ἀστρον. καὶ γεωγρ. II 303.
 Πτολεμαῖος, ἱστορικός II 153.
 Πτολεμαῖος, σοφιστής II 1,081.
 Πτολεμαῖος ὁ Φιλοπάτωρ, τραγ. I 620.
 Πτολεμαῖος Χῆνος, γραμματ. II 556.
 Πυθαγόρας, τραγικός I 612.
 Πυθαγόρας, φιλόσοφος II 471.
 Πυθέας ὁ Μασσαλιώτης, γεωγρ. II 194
 Πυθέας, ῥήτωρ II 1,037.
 Πυθόδοτος, Ἀκαδημαϊκός II 589.
 Πύρρος ὁ βασιλεὺς, ἱστορικός II 159.
 Πύρρων, σκεπτικός II 629.

Ρ

- Ῥαζής, ἱατρός II 869.
 Ῥιανός, ἐπικός I 168.
 Ῥίνων, ποιητής I 627.
 Ῥούφος, ἱατρός II 861.
 Ῥούφος ὁ Περίνθιος, σοφιστής II 1,081
 Ῥούφος, ῥήτωρ II 1,066
 Ῥούφος, τεχνολογικός II 1110.
 Ῥωμανός, μελωδός I 743.

Σ

- Σαγγουνιάθων, ἱστορικός II 299.
 Σακάδας, ποιητής I 307.
 Σαλαύστιος, κυνικός II 665.
 Σαλούστιος, νέος Πλατωνικός II 719.
 Σαπφώ, ποιήτρια I 291.
 Σατουρνῖνος, γνωστικός II 732
 Σειληνός ὁ Κολακτῖνος, ἱστορικ. II 165
 Σεκουῖνδος, φιλόσοφος II

- Σέλευκος, γραμματικός II 771.
 Σέλευκος, μαθηματικός II 834.
 Σέξτος δ' Ἐμπειρικός, σκεπτικ. II 667.
 Σέξτος Ἰούλιος Ἀφρικανός II 294.
 Σέξτος, μελωδός I 746.
 Σευήρος, πλατωνικός II 644.
 Σηρηνός, μαθηματικός II 837.
 Σίβυλλα, χρησμοδός I 75. 194.
 Σιμεών, ἱατρός II 870.
 Σιμμάς δ' Θηβαίος, φιλόσοφ. II 488.
 » δ' Ῥόδιος, στιχουργός I 260.
 Σίμων δ' Μάγος, γνωστικός II 732.
 Σιμωνίδης δ' Ἀμοργίνος, ἱατρογρ. I, 233
 » ἐπικός I 157.
 » δ' Κέας, ποιητής I 244. 316.
 Σιμπλικίος, φιλόσοφος II 729.
 Σκίρας, κωμικός I 213. 627.
 Σκοπελιανός, σοφιστής I 177.
 Σκύμνος, » II 198.
 Σμίνθης, ἀστρονόμος I 173.
 Σόλων, νομοθέτης II 23.
 Σουίδας, λεξικογράφος II 818.
 Σουσαρίων, κωμικός I 630.
 Σοφαίνετος, ἱστορικός II 121.
 Σοφοκλής δ' Ἀλεξανδρέως, τραγικ. I 620.
 » δ' νεώτερος I 609.
 » τραγικός I 468.
 Σοφονίας, ὑπομνηματιστής II 755.
 Σπεύσιππος, φιλόσοφ. II 585.
 Στασίνος, ἐπικός I 106.
 Στέφανος δ' Ἀθηναῖος, ἱατρός II 869.
 » δ' Βυζάντιος, γεωγρ. II 335.
 » Σαββαΐτης, δραματικ. I 702.
 Στησίμβροτος, ἱστορικός II 31.
 Στησίχορος, ποιητής I 312.
 Στυλπιών, φιλόσοφος II 489.
 Στράβων, γεωγράφος II 233.
 Στράτις, ποιητής I 335.
 Στρατοκλής, ῥήτωρ II 1046.
 Στρατοκλήδης Ῥόδιος, στωικός II 652.
 Στράτων δ' Ἀμφικληνός, περιπατη-
 τικός II 599.
 Στράτων δ' Σαρδιανός, ἐπίγραμμα. I 268
 Συμεών δ' Μάγιστρος, χρονογρ. II 439.
 » δ' μεταφραστής, ἱστορ. II 492.
 » δ' Στουδίτης, μελωδ. I 753.
 Συνέσιος δ' Κυρηνάιος, θεόσοφ. II 729.
 Συριανός, νέος πλατωνικός, II 723.
 Σεάριος δ' Βοσποριανός, στωικός II
 612.
 Σωζόμενος, ἐκκλ. ἱστορ. II 349
- Σωκράτης » » II 348.
 » φιλόσοφος II 480.
 Σωκρατίδης, φιλόσοφος II 588.
 Σώπατρος, συλλ. ἐκλογῶν II 788.
 » ἑρμηνευτής II 1140.
 » φιλοκαγράφος I 627.
 Σωρανός, ἱατρός II 861.
 Σωσίβιος δ' Ἀκκιών, ἱστορ. II 161.
 Σωσιγένης, φιλόσοφος II 647.
 Σωσίθεος, τραγικός I 618.
 Σωσιφάνης, » I 617.
 Σώστρατος, μαιευτὴρ II 861.
 Σωσύλας δ' Ἀκκιών, ἱστορικός II 165.
 Σωτηρίδης δ' Ἐπικούρειος, γραμμα-
 τικός II 772.
 Σωτήριχος δ' Ὀασίτης, ἐπικός I 177.
 Σωτίων δ' Ἀλεξανδρέως, γραμματ. II 772
 Σώφρων, μίμογράφος I 634

T

- Ταράσιος πατριάρχης, μελωδός I 753.
 Τατιανός, ἀπολογητής II 701.
 Ταυρίσκος, γραμματικός II 765.
 Ταῦρος, φιλόσοφος II 643.
 Τελεισίλλα, ποιήτρια I 306.
 Τελέστης, διθυραμβοποιός I 341.
 Τέρπανδρος, μελικός I 283.
 Τεύκρος δ' Κυζικηνός, ἱστορ. II 229.
 Τηλεκλείδης, κωμικός I 640.
 Τηλεκλῆς, Ἀκαδημαῖκός II 589.
 Τηλεφος, γραμματικός II 765. 782.
 » τεγγογράφος II 1107.
 Τιμαγένης, ἱστορικός II 228.
 Τίμαχος δ' Ταυρομενίτης, ἱστορ. II 1172.
 Τιμόθεος δ' Γαζαίος, γραμμ. II 813.
 » διθυραμβοποιός I 337.
 » τραγικός I 697.
 Τιμοκράτης, Ἐπικούρειος II 621.
 Τιμοκρέων, ποιητής I 245.
 Τιμόλαος δ' Ἀκρисиός, ῥήτ. II 945. 1050
 Τιμοσθένης δ' Ῥόδιος, γεωγρ. II 196.
 Τίμων δ' Φλιάσιος, σκεπτικός II 630.
 Τισίας, ῥήτωρ II 875.
 Τρίγας, μετρικός II 816.
 Τρυφίδωρος, ἐπικός I 187.
 Τρύφων, γραμματικός II 769.
 » ῥήτωρ
 » τεγγογράφος II 1107.
 Τύννιχος, ποιητής I 56
 Τυραννίων δ' πρεσβύτερος, γραμμ. II 767
 Τυρταίος, ποιητής I 207.

Υ

- Υδρέας, ρήτωρ II 1060.
Υπατία, μαθηματική II 840
Υπερείδης, ρήτωρ II 1011.
Υψικλής, μαθηματικός II 833

Φ

- Φαβωρίνος, σκεπτικός II 668
Φαίδρος, Ἐπικούρειος II 660.
Φαίδων, φιλόσοφος II 489.
Φαινίας, στωικός II 652.
Φανίας, ἐπιγραμματοποιός I 264.
Φανίας, περιπατητικός II.
Φανόδημος, ἱστορικός II 168.
Φανοκλῆς, ἐλεγειακός, I 251.
Φαῦστος ὁ Βυζάντιος, ἱστορικ. II 331.
Φαῖνιος, κυνικός II 662.
Φερεκράτης, κωμικός I 639.
Φερεκύδης ὁ Λέριος, λογογράφ. II 29,
Φερεκύδης ὁ Σύριος, λογογράφ. II 26.
Φήμος, αἰδὼς I 7. 8.
Φιλάγριος, ρήτωρ II 1057.
Φιλέταιρος, κωμικός I 641.
Φιλήμων, κωμικός I 690.
Φιλήμων, λεξικογράφος, II.
Φιλητάς, ἐλεγειακός I 251.
Φιλητάς, μουσικός I 341.
Φιλίνος, ἱστορικός II 164.
Φιλίνος, ρήτωρ II 1039.
Φιλιππίδης, κωμικός I 693.
Φίλιππος, ἐπιγραμματ. I 265.
Φίλιππος, κωμικός I 683.
Φίλιππος ὁ μονότροπος, ποιητ. I 712
Φίλιππος ὁ Σιδετής, ἐκκ. ἱστ. II 347.
Φίλιππος, τραγικός I 614. 620.
Φιλίσκος, κυνικός II 624.
Φιλίσκος ὁ Μιλήσιος, ρήτωρ II 950.
Φιλόδημος, Ἐπικούρειος II 660.
Φιλοκλῆς, ἐπιγραμματοποιός I 266.
Φιλοκλῆς, τραγικός I 608.
Φιλόλαος, φιλόσοφος II 474.
Φιλόξενος, ποιητής I 339.
Φιλοστέφανος ὁ Κυρηνάιος, περιηγη-
τής II 198.
Φιλοστόργιος, συγγ. ἐκκλ. ἱστορ. II 347
Φιλόστρατος, δραματικός I 620.
Φιλόστρατος ὁ πρεσβύτερος II 1085
Φιλόστρατος ὁ σοφιστής II 1085.
Φιλόχορος ὁ Ἀθηναῖος, ἱστορ. II 169.
Φίλων ὁ Βυζάντιος, μηχαν. II 853.
Φίλων, γεωγράφος II 194.

- Φίλων, ἐπικός I 177.
Φίλων ὁ Ἰουδαῖος φιλόσοφ. II 677.
Φίλων ὁ Λαρισαῖος, Ἀκαδημ. II 633.
Φίλωνίδης, κωμικός I 641.
Φίλων, ἱστορικός II 293.
Φλωρεντιανὸν ἔτυμολογικὸν II 821.
Φοιδάμμων, τεχνολογικός II 1107.
Φοινικίδης Μεγαρεύς, κωμ. I 694,
Φόρμις, κωμικός I 633.
Φρύνιχος Ἀττικιστής, II 779.
» κωμικός I 643.
» τραγικός I 352.
Φίλαρχος, ἱστορικός II 163.
Φυλότιμος, ἱατρὸς II 850.
Φωκίων, ρήτωρ II 1039.
Φωκυλίδης, ποιητής I 281.
Φώτιος, μελωδός I 753.
» ὁ πατριάρχης II 791.

Χ

- Χαιρέας, ἐπικός I 158.
Χαιρήμων, ἐπιγραμματ. I 264.
» στωικός
» τραγικός I 613.
Χαμυλίων, περιπατητ. II 757.
Χάραξ, ἱστορικός II 294.
Χάρης ὁ Μυτιληναῖος, ἱστορ. II 154.
Χαρκίλης, Ἐπικούρειος II 921
Χαρίσιος, ρήτωρ II 1049.
Χάρτιων, μυθιοστοριογράφος II 1152.
Χαρμίδας, φιλόσοφος II 591.
Χάρων, ἱστορικός II 30.
Χαρώνδας, νομοθέτης II 22.
Χερσίας, ἐπικός I 117
Χίλων ὁ Λακεδαιμόνιος, σοφός I 173.
Χιωνίδης, κωμικός 636.
Χοίριλος ὁ νεώτερος, ἐπικός I 159.
» Σάμιος, ἐπικός I 156.
» τραγικός I 351.
Χορίκιος, σοφιστής II 1139.
Χοῦμνος, ρήτωρ II 1167.
Χρήστος ὁ Βυζάντιος, σοφιστ. II 1081.
Χριστόδημος, ἐπικός I 182. 269.
Χριστόφορος ὁ Μυτιληναῖος, ποιητ. I 701
Χρυσάνθιος, νέος Πλατωνικός II 719.
Χρυσίππος, στωικός II 613. 720.

Ψ

- Ψελλός ὁ Ἀνδριος, II 747.
» ὁ Βυζάντιος, φιλόσοφ. II 747.
843. 869.
Ψευδοκαλλισθένης, μυθιστ. II 1153.

Ω

Ὡλήν, 1 11.

Ὡριγένης, ἐκκλ. πατῆρ 11 708.

Ὡρίων, γραμματικὸς 11 786.

Ὡρος, » 11 786.

ΗΜΑΡΤΗΜΕΝΩΝ ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ

Σελίς	στίχος	ἀντὶ	ἀνάγνωθι
12	6	τοῦτον	τοῦτον
13	12	βάρβαρο	βάρβαροι
30	10	Φερεκίδης	Φερεκίδης
40	25	Ἡο	Ἡιο
53	10	καθ' ἑαυτὴν	καθ' ἑαυτὴν
62	8	Μαρκελῖνος	Μαρκελλῖνος
66	8	Μακεδονίος	Μακεδονίας
70	32	Cwiklinski	Cwiklinski
89	16	ἑαυτῶν	ἑαυτοῦ
96	7	Ἀπόλλωνος	Ἀπόλλωνος
107	21	ἐξεγείρονται	ἐξεγείρονται
136	31	De Xenophantis	De Xenophontis
137	24	Kirchoff	Kirchhoff.
143	19	ἐπτά	ἐπτά
146	17	Ἀδρίαν	Ἀδρίαν
157	1	τὰ σωματικὰς	τὰς σωματικὰς
169	15	ἀφανῆς	ἐκφανῆς
170	5	Δάμωνος	Δήμωνος
184	23	Freudenthal	Freudenthal.
196	23	Περὶ τῆς	Περὶ τῆς
201	1	οὐτῶ	αὐτῶ
201	3	Ἰταλίαν	Ἰταλίαν
204	9	ἔργον, περιῆλθε	ἔργον, περιῆλθε
250	7	ποιητῶν φιλοσόφων	ποιητῶν, φιλοσόφων
258	5	ἐμαρτήρησαν	ἐμαρτύρησαν
268	29	sogenanten	sogenannten
281	25	Θρακικοῦ	Θρακικοῦ
286	4	ἐβδομηκοστῶ	ἐβδομηκοστῶ
289	10	προσετάθη	προσετάχθη
296	21	Ἀντιχιοανός	Ἀντιοχιανός
310	1	αὐτοῦ	αὐτοῦ
326	18	ἀντιφάσκει	συκοφαντεῖ.
329	23	Ἱστορίας	Ἱστορίας,
342	32	ὀνομάζει	ὀνομάζει
351	12	Οὕτως Γελάσιος	Οὕτω Γελάσιος
362	18	διεφθαμένη	διεφθαρμένη
363	23	Βελιστάριος	Βελισσάριος
368	16	Nieburh	Niebuhr.
369	19	τῷ 576	τῷ 576.
396	5	ἀνρωκτισμένον	ἀνωκτισμένον
412	22	Χρονιακὴν	Χρονικὴν

Σελίς	στίχος	ἀντὶ	ἀνάγνωθι
412	26	ἐν Μεσαίων.	ἐν Μεσαιων.
416	23	ἤλθον	ἤλθον
426	17	ἔαλω	ἔαλω
440	22	ὀνοματικῆς	στοματικῆς.
452	8	Ἀνδονίκου	Ἀνδρονίκου.
478	15	ὀλεθρότατα	ὀλεθριώτατα.
487	17	ἀπαγγελθέντα, ἐν τῷ	ἀπαγγελθέντα ἐν τῷ.
495	18	γράφειν φεῖν	γράφειν
498	19	πονήριον	ποτήριον.
501	18	ἡ ἡμέτερος	ὁ ἡμέτερος
505	19	Λύσειν	Λύσειν,
509	16	ἡθικῇ	ἡθικῇ,
517	14	Πρωταγόρας	Πρωταγόρας
529	9	δίκαια	δέκα.
542	6	Θρασύλλου	Θρασύλλου τοῦ στρατη γῆσαντος.
588	25	ὠνομάσθη	ὠνομάσθη
613	7	ὁ γράψας	ὁ γράψας
622	20	θέρος	θέρος
629	30	Susecuhl	Susemihl,
635	4	οὐ νεκροῦσθησαν	συν-εκροῦσθησαν
642	14	Ἀνατολικῶν	Ἀνατολικῶν.
654	13	Κορνοῦτος	Κορνοῦτος
667	17	ὁ Νικομηδέως	ὁ Νικομηδένος
686	6	ταῦ Νουμηνίου	τοῦ Νουμηνίου
690	3	Μαθίαν	Μαθίου
701	1	130 π. Χ.	130 μ. Χ.
710	32	παραβάλλ.	παραβάλλ.
717	9	ὁ Πορφύριος	Ὁ Ἰάμβλῆχος
718	4	περὶ τὴν θεωρίαν	περὶ τῶν θεωριῶν
726	24	Westenmann	Westermann
731	16	εἶναι	εἶναι
747	22	κατὰ τὸ 1118	κατὰ τὸ 1018
766	5	συγγραμμάτων	συγγραμμάτων
773	4	ἐπιρρημάτων	ἐπιρρημάτων
777	9	αὐτῶν	αὐτῶν
788	18	ἐν οἷς	ἐν αἷς
811	2	Πεδιάσιμος	Πεδιάσιμος
825	9	ἐγνώρισεν τὸν	ἐγνώρισε τὸν
830	9	ἀποθῆν	ἀποθῆν
843	2	Υελοῦ	Υελλοῦ
845	11	Κῶος	Κῶος
867	21	συγγραφή	συγγραφή
869	20	Ἀκτουρίου	Ἀκτουαρίου
873	6	κακότεχνον	κατάτεχνον
882	19	Ὀλυμπικῶ	Ὀλυμπικῶ
892	22	ὁμοιάζει	ὁμοιάζει
913	11	ταύτων	ταύτην
917	18	θεωροῦσι αὐτὸν	θεωροῦσιν αὐτὸν
931	23	Ἀπόλλων.	Ἀπόλλων.
931	26	van Lehnfeld	Lehnsfeld

Σελίς	στίχος	ἀντί	ἀνάνωθι
942	6	τὰ γραφῇ	τὰ γραφῇ
949	1	Ἡρακλειώτην	Ἡρακλειώτην
951	23	κλήρου	κλήρου
956	7	ἀπήγγελεν	ἀπήγγελεν
963	27	des	les
972	31	Prolegomenaa	Prolegomena
975	1	Ἰπερείδου	Ἰπερείδου
975	5	πόλε -	πόλεμον,
981	8	Vestermann	Westermann
988	14	φιλιππικὸς	Φιλιππικὸς
992	16	ἦτιαν	ἦτιαν
996	15	Kirchoff	Kirchhoff
1005	11	Ἑτεβορταδῶν	Ἑτεβορταδῶν
1007	2	αὐτὸς	αὐτὰς
1015	24	Babingron	Babincton
1050	22	δι' ἀλειμμάτων· διότι ἤθελε	δι' ἀλειμμάτων, ἤθελε
1052	11	τῶν Ἰουδαϊζόντων	τῶ Ἰουδαΐζειν
1091	20	σποράδων	σποράδην
1092	24	τὸν δεῖπνον	τὸ δεῖπνον
1099	4	ὀλίγον	ὀλίγων
1105	15	γλώσσον	γλώσσαν
1120	27	αἰθερίαις	αἰθερίοις
1130	32	εἰδ. Bekkor	εἰδ. Bekker
1137	10	ζῆθον	ζῆθον
1149	4	ἡθοποιία	ἡθοποιία
1155	12	ἐρωτικὰς	ἐρωτικὰς
1168	17	πραγματεύετο,	πραγματεύεται
1172	5	Ἰταλίαν	Ἰταλίαν
1189	31	ἀναγεννομένης	ἀναγεννωμένης
1189	34	ἡντλιοε	ἡντλιοσε

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΒΕΡΟΙΑΣ
ΒΑ ΒΗΣ

Αθήνα Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας